

DESIDERII
ERASMI
OPERVM
OMNIVM

TOMVS TERTIVS.

PARS POSTERIOR.

R^mo. Frantalejo . . . . 100 Ꝯ

DESIDERII ERASMI
ROTERODAMI
OPERA OMNIA

EMENDATIORA ET AVCTIORA,
AD OPTIMAS EDITIONES, PRAECIPVE QVAS IPSE ERASMVS
POSTREMO CVRAVIT, SVMMA FIDE EXACTA,
DOCTORVMQVE VIRORVM NOTIS ILLVSTRATA.

TOMVS TERTIVS,

QVI COMPLECTITVR

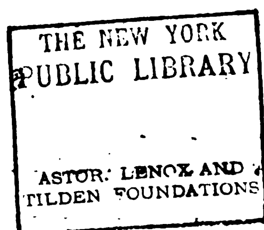
Epiſtolas, pluribus, quam CCCCXXV, ab *Eraſmo*, aut ad *Eraſmum* ſcriptis auctiores,
Ordine temporum nunc primùm diſpoſitas, multò quàm umquam antea emendatiores,
Et præſtantium aliquot virorum ad quos ſcriptæ ſunt imaginibus ornatæ.
Acceſſerunt accuratiores Indices.

TOMI TERTII PARS POSTERIOR.

J. Goeree. del — J. Baptist. Sculp.

LVGDVNI BATAVORVM,
Curâ & impenſis PETRI VANDER AA, MDCCIII.
Cum ſpeciali Privilegio Illuſtr. ac Præpotent. Ordd. Holl. & Weſt-Friſiæ.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

DESIDERII ERASMI, ROTERODAMI, EPISTOLARUM PARS ALTERA.

Epistola DCCCCLXXV.

Erasmus Roterodamus Joanni Lodovico Vivi Valentino S.

An. 1528.

S i de *Seneca* nihil habes, nisi quod annotatum erat per *Aldrisium* in codice, qui diutius fuit apud *Morum*, nihil ages, nos habemus longe alia: sin nactus es exemplar ia vetusta, quod equidem magnopere cupiam, non rogo ut huc mittas, nam fortasse sero mitteres, jam enim orsi sunt Opus, sed inspecta nostra editione, tuam adorna, si videtur. Meam omittere non potui: nam prior illa, mea non erat, nec ulla re plus dedecoris mihi conflavi, quam quod stolidissimo illi sum fisus, cui putabam aliquid esse mentis humanæ. Congruebat hoc negotium tibi vel *Hispano* vel undiquaque docto, sed hanc contumeliam non potui concoquere. *Velius* expostulat quod in *Ciceroniano* te præterierim, quanquam id prorsus oblivione factum est; quam si ætati non putant condonandam, certe tot studiorum tumultibus verius, quam laboribus erat condonanda. Et tamen felicius tuum nomen præterii, quam attigi *Budei:* quem quum in omnibus scriptis meis honorificentissime tractem, nec minus in eo dialogo, tamen fremunt, ut narrant, omnes *Budaici*, quod illum cum *Badio* contulerim, quum non in alio contulerim, quam in eo quod ibi contemnendum doceo, & quod ingenue contemnit *Budæus* ipse. Et tamen ne quis interpretaretur sinistre, adjeci, *quanquam ille multis & eximiis dotibus suspiciendus est.* O contumeliam quam *Galli*, & cum his, quod tamen vix credo, *Janus Lascareus*, quum ubique tum in eo dialogo commemoratus honorifice, epigrammatibus maledicis vindicandam putant! Fatalis est lues & religionis & studiorum. Ostendit mihi *Hieronymus* epistolam tuam. Næ tu vincibilem causam habes apud eum. Conaris persuadere *Civitatem* feliciter destrahi. Ille quam optat hoc esse verum! Quod nisi superessent illi multa volumina, nec tuis, nec meis hortatibus esset opus. Ipsa res adigeret eos ad excudendum Opus. Sed valeat, inquis, ille mendax. Quis est ille mendax? *Pseudocheus* dixit omnia distracta, jam adornari novam editionem. Solus *Joannes Frobenius* & *Hieronymus Frobenius* narrant multum codicum restare. Hic nobis ostende mendacem illum. Quum hortarer *Hieronymum* ut excuderet declamationes tuas, respondit apud se superesse quadringenta exemplaria tuarum lucubrationum, quas meo hortatu excudit. Si mentiuntur omnia, nescio quid dicam. Jam est celebre nomen tuum, nec dubito quin aliquando futurum celeberrimum, præsertim si te semel commendes opusculo ad utilitatem parato, quale est *Lazari Baysii*. Sed hortatus sum *Hieronymum*, ut ipse ad te scribat: nam est pigellus. Negotio *Jovis* & *Junonis* absit ut me admisceam, præsertim incognito. Citius tribuerim uni duas *Junones* quam unam adimerem. *Nigro* commiseram epistolam, sed apertam & inclusam: hac lege ut vel redderet, vel premeret. Id famulus, qui obsignarat, effutivit imprudenter apud quendam. Misit Regina munus, sed is illi multum gratiæ detraxit sua cunctatione, detinens famulum totas sex hebdomadas, omnem quærens ansam ut illum inanem ablegaret. Regina dedit, ab illo extortum est. Adeo non prodigus, ut nec de alieno det libenter. Bene vale. *Basileæ* 2. Septembris, Anno 1528.

Epistola DCCCCLXXVI.

Erasmus Rot. Petro Tossano S. D.

Nihil est, *Petre* charissime, quod vel temeritatis, vel literarum neglectius scriptarum Apologiam apud me facias. Scio quicquid scribis ab animo purissimo proficisci: nec est quod hinc metuas quicquam invidiæ. Epistola tua bona fide reddita est, nec per me vulgabitur: & si vulgaretur, nihil habet indignum homine pio. Nec pilo mihi futurus sis injucundior, si tibi cum *Berquino* fuisset aliqua consuetudo, quem virum doctum & eruditum judico, tantum hoc mihi dolet, quod suo fretus animo semet in summum conjicit discrimen. Si à prima victoria conquievisset, jam securus ac tranquillus ageret. Sed maluit suo animo quam meo consilio obsequi. Si quod mihi conflavit invidiam ipsi prodesset, meum incommodum amici commodo solarer: nunc utrique altero gravamur, nec ullis auscultat monitis. Audio Pontificem esse in *Sabaudia*, & audio quanto zelo sit *Franciæ* Cardinalis erga Ecclesiam, quantumque tribuat Theologis ac Monachis. Et suspicor isthic adesse *Albertum Pium Carporum* Principem, *Aleandro* mire addictum, qui libro ad me misso, hoc conatur persuadere, me totius hujus tumultus auctorem esse. Prospicio quæ tyrannis sit exoritura. Vereor ne vincat mundus. Debetur hoc sceleribus nostris. Adhuc in ea sum sententia, ut satius existimem silere, si nihil addant edicto. Toties respondi, tam evidenter ingessi *Sutoribus* & *Beddis* sua mendacia, calumnias, deliationes, inscitias, perfricuerunt faciem. In clamoribus, conviciis, bullis & ampullis, in syncretismo & favore Principum tota illis victoriæ spes est. Quid vero paras, vir optime? ἀναχωρεῖν; In teipsum secedas oportet, si quæris τὴν εὐθυμίαν. Illustrissimæ Reginæ quæso ut me facias commendatum, cujus piam prudentiam, & prudentem pietatem animo exosculor. Si rarius scribes minus eris jucundus, minus charus non eris. Dominus te servet, amice in Domino charissime. *Basileæ* 3. Septemb. Anno 1528.

Epistola DCCCCLXXVII.

Erasmus Rot. Hieronymo Agathio S. D.

Ornatissime vir, Equidem pium arbitror, vel orare vel sacrificare pro defunctis, verum si quis omnino mihi nasus, de spectro fabula, Monachorum est commentum, quibus adest mentiendi voluntas, at non suppetit facultas. Mirum in modum amant ignem purgatorium, quod utilissimus sit illorum culinis. Video, ut res nunc geritur, hanc victoriam non cessuram *Christo*, sed quorundam cupiditatibus, qui suum negotium agunt verius quam pietatis: verum hoc ipse viderit *Christus*, quem nondum meremur habere propitium. Joco me *Hieronymianum* vocas, atqui ne sis inSciens, nunc magis sum *Augustinianus*, quem totum im-

An. 1528. mensis sudoribus emaculo, quum *Hieronymianorum* operum Epistolas tantum suscepissem. *Augustinus* jam magna ex parte excusus est. Pro tuo erga me studio habeo gratiam, cujus præter animum mutuum nihil referre possum. Bene vale. *Basileæ* 3. Septemb. Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXVIII.

Erasmus Roterodamus Danesio S.

Vt animo meo permolestum esse solet, quod viderem Musas hoc rerum humanarum tumultu conterritas plerisque regionibus vel silere prorsus, vel frigere; ita vehementer gaudebam vestram *Galliam* illis tranquillum & amœnum præbere domicilium: *Italiam* enim veterem illam ingeniorum parentem & altricem Barbarus *Mavors* jam olim occupat. Nec quieta est *Hispania*. Apud *Germanos* vero non desunt, qui sub umbra pietatis Euangelicæ, quicquid est liberalioris eruditionis exstinguere moliantur. Verum hanc meam gratulationem, nonnihil contaminavit ortus istic ex meo *Ciceroniano* tumultus, quum argumentum adeo non sit inutile, ut ipse *Budæus* suis ad me literis promiserit, se nonnihil adversus istos *Ciceronis* simios scripturum: nec aliud illic agitur, quam ut qui *Ciceroniani* student videri, non assideant liniamentis ac voculis, sed vere totumque *Ciceronem* exprimant. Et *Badium* cum *Budæo* contuli, non in quibuslibet, sed in eo duntaxat quod *Budæus* ingenue contemnit, quodque ibi contemnendum doceo. Nec animadvertunt hæc à *Nosopono* dici, non ab *Erasmo*. Postremo, ne vel malevolus aliquis posset calumniari collationem, adjeci, *Budæum* aliis multis eximiisque dotibus suspiciendum. Et tamen hoc argumentum visum est istis epigrammatibus maledicis dignum. Magni referebat studiorum, ut qui politioribus literis militant, junctis umbonibus se condensarent, adversus phalanges hostium, qui nusquam magis concordes sunt quam ad opprimendum feliciter subolescentes linguas ac bonas literas. At vereor ne quorundam levitas talem quandam luem invehat humanioribus studiis, qualem videmus in religionem *Christianam* invasisse. Te nondum neque de facie neque de scripto cognovi, sed tamen amo pectus istud tuum, Musis & Gratiis omnibus consecratum, cujus imaginem mihi quidam nec indocti nec leves suo calamo deliniarunt. Hunc animum, mi *Danesi*, tibi non incognitum esse volui, quem scito ab omni fuco alienissimum. Bene vale. Datum *Basileæ* 5. Septembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXIX.

Erasmus Rot. Martino Lipsio S.

Vt mihi non potest non esse gratum tui pectoris erga me studium, ita nolim te serio cum istiusmodi rabulis conflictari, nec ipse magnopere laboro scire, quid hic aut ille blateret. Expedit, inquis, ut traducantur. Quid hic traductorem requiris, quum à nemine magis traduci queant, quam ipsi traducunt sese? Quibus si vere hostis essem, absit autem ut *Christianus Christiano* male velit, non optarim aliam vindictam, quam ut ad istum modum semet conjiciant in odium, contemtum, & risum optimi cujusque. Meam quidem vicem sat moderate fero, me ipsum consolans exemplo *David*, itaque mecum reputans: Quid si hoc illis Dominus præcepit, ut mihi maledicant, eoque remedio purgare voluit, quod in me displicuit oculis illius? Fortasse titillavit nonnihil animum meum antehac eruditorum applausus, certe doctorum hominum amicitiis fateor me vehementer fuisse delectatum. Ea voluptas hoc amaro pharmaco bene diluitur. Atque adeo ut est divinorum consiliorum abyssus imperscrutabilis, quid si Deus utrisque procurat salutem: mihi, ut hominum conviciis admonitus, totus convertar ad *Christum*: illis, ut prodita cunctis in-

A signi stoliditate, cum pari malitia conjuncta, cogantur aliquando resipiscere? Illud demiror, istos adeo nihil vel mentis habere, vel frontis, ut toties confutati, toties deprehensi, toties irrisi, toties cordatorum omnium judiciis exsibilati, non desinant tamen eandem agere fabulam. Quæ tandem res istis tantum præbet fiduciæ, nisi forte populi ruditas, muliercularum facilitas, & doctorum recteque judicantium paucitas? Præclara vero petra, cui nituntur: at ista petra non est *Christus*, cujus videri volunt germani. Quum primum exisset *Hieronymus* à nobis emendatus, persuaserant quum aliis, tum cuidam Principi fœminæ, mihi displicuisse stylum *Hieronymi*, & in hoc sumsisse operam, ut quod ille suis verbis fuisset elo-
B quutus, ego meis elegantius efferrem. Quid stupidius? Quasi vel ego possim elegantius dicere quam dixit *Hieronymus*, aut in tantum delirem, ut in cujusquam mutando stylo putem tantum laboris esse capiundum. Nec è plebe fuerunt, qui hoc persuaserant, sed alter *Dominicanus*, alter *Franciscanus*, Episcopus uterque. Credo istos nullæ mendæ offenderant in *Hieronymo*, qui nihil illius attigerant. Quum prodisset *Novum Testamentum*, quam stolide debacchati sunt quidam è suggestis ad populum, exstitisse qui corrigeret *Magnificat*, qui corrigeret *Precationem Dominicam*, qui corrigeret *Euangelium Joannis*. Quantum hic sibi place-
C bant, ut triumphabant, quum interim eruditis ac sanis omnibus sese propinarent deridendos? Ipse præsens audivi laudes meas. *Antuerpiæ* concionabatur in suo Monasterio Prior *Carmelitarum*, Theologiæ Professor: id arguebat pileum violaceum, alioqui *Latine* prorsus nesciebat, tantum aberat ut sacras Literas nosset. Erat autem concio frequens ob diem festum Pentecostes. Ibi quum non minus indocte quam insulse recitaret ea, quæ ex ineptis centonibus didicerat, mihi forte conspecto, impegit duo peccata in Spiritum Sanctum; alterum quod auderem corrigere *Magnificat*, alterum quod dixissem concionatores non intelligere suum thema, quum id sumant ex sacris Literis Sancti Spiritus
D afflatu proditis: quasi nihil intersit inter Spiritum Sanctum, & talem Monachum, quem truncum verius dixisses quam hominem? Quos risus illic vidisses, non solum eruditorum, sed & muliercularum aliquot, quibus eram notus, nam tum ædes habebam in proximo? Ut autem illud diceret, hæc erat occasio. Ante paucos dies ex eodem loco seniculus ejusdem sodalitii fuerat concionatus: thema erat quod est 1 *Pet.* 4. *Estote prudentes & vigilate in orationibus.* Ibi è suis collectaneis multa dixit de virtute Prudentia, quum *Græce* sit σωφρονήσατε, quod magis sonat, *sobrii estote*. Sobrietas enim quæ opponitur luxui, & vigilantia quæ excludit somnolentiam luxus comitem, precatio-
E ni congruunt. Hoc forte dixeram in convivio nec moleste, nec inimice: nam is senex mihi visus est minime malus. Tantum dolebam illi non adesse plus literaturæ. Quid commemorem de illo, qui coram Monarcha, circumstante procerum corona, flexis in terram genibus, ambabus manibus in cœlum sublatis, imploravit Principis opem ad opprimendos *Erasmi* libros: & admonitus ut proferret si quid haberet compertum in meis scriptis, quod adversaretur pietati, miro supercilio digessit in digitos tres articulos, Quod negarem resurrectionem corporum, Quod male sentirem de matrimonio, Nec multo melius de Eucharistia. Efflagitantibus probationem, eadem stoliditate
F produxit locum ex 1 *Cor. cap.* 15. *Omnes quidem resurgemus*, cui respondet locus ex Epistola ad *Thessal.* 1. *cap.* 4. *Deinde nos qui vivimus, qui*, &c. ubi quoniam ostendo variam lectionem, nullam omnino damnans, homo mire Dialecticus colligebat me negare resurrectionem, si quos ille dies deprehendisset in vita, immutarentur ad immortalitatem sine mortis interventu. Ibi constrictus eruditorum argumentis, ut eleberetur respondit, *Paulum* Apostolum *Corinthiis Hebraice* scripsisse: quod dictum multorum risus, Principis, ut est cle-

An. 1518. clementissimus, misericordia excepit, quem puduit illius cui favebat, quum ipsum sui non puderet. Nec hic erat gregarius, sed Theologiæ Professor, nunc etiam Episcopus. Tanto felicior est hisce temporibus audacia quam sapientia. Huic simillimus erat alter, multorum judicio magnus Theologus, suo maximus, nec mediocris Ecclesiæ columna. Is quum diu clamasset publicitus in *Novum Testamentum*, instare supremum Ecclesiæ fatum, venisse Antichristos, & horum πρoδρόμυς, ubi ventum est ad colloquium, nec adessent arbitri, rogabam proferret, si quid haberet, quod offenderet in *Novo Testamento*: quumque silentem efflagitatione premerem, respondit tandem homo verecundus, se nunquam legisse meas *Annotationes*. B Quid aliud responderet quivis *Nomentanus* aut *Balatro*? Hoc paulo modestior erat alter, etiam dignitate superior, qui cum semel atque iterum citra ullam exceptionem probasset *Annotationes* meas, ut Opus eruditum ac pium, post expostulanti mihi quod tum probaret *Lei* calumnias, quum dudum Opus à capite usque ad calcem, ut ajebat, perlectum citra omnem exceptionem approbasset: respondit homo gravis, se legisse quidem, sed non ita attente. Idem quum me satis odiose in frequentissima schola perstrinxisset, suppresso quidem nomine, sed ita ut nemo non sentiret quem peteret: privatim expostulanti sancte dejeravit, C se nihil minus quam de me cogitasse, tantum *De matrimonio* nonnihil esse scrupuli. Ea de re quum inter nos commentaremur, confessus est se quoties cœlibatum nominassem in *Encomio matrimonii*, sensisse vitam castam ac virgineam: nec inficiatus est, se quum *Declamationis* titulum legeret, intellexisse sacram & Ecclesiasticam concionem. Rogavi num æquum judicaret, mihi impingi crimen hæreseos, si quidam illorum *Latine* non didicissent. Subridens obticuit. Agnoscis, opinor, quos designem. Nec *Bucentam* ignoras, qui præter alias ineptias, quas non parum multas effutivit in privato colloquio, illud putabat non ferendum, quod in *Annotatione* quapiam scripsissem de *Thoma Aquinate*, illius viri ingenium indignum fuisse, quod in D illa tempora incidisset: nimirum laudans illum, & seculo imputans, sicubi lapsus esset. At ille, qui Theologus erat absque Grammatica, credebat indignum dici quod sit detestabile. Audis novum enthymema, *Bucenta nescit Grammaticam, igitur Erasmus est blasphemus in divum Thomam*. Idem annotarat locum, in quo per collationem exaggero quantum malum sit obtrectatio malitiosa, quæ idem efficit quod libellus famosus, imo plus lædit: ille credebat à me probari libellum famosum, quasi probet adulterium, qui hoc exaggerandi gratia conferat homicidio. Annotarat locum, in quo recitatis Veterum sententiis, qui videntur *Mariæ* Virgini tribuere peccatum aliquod actionis, E subjicio, *& nos facimus eam prorsus immunem ab omni peccato*, nimirum indicans recentium quorundam opinionem, plurimum ab illa Veterum distare: ille credebat, me meo nomine pronunciasse, *Virginem fuisse puram à peccato originis*, & hoc erat inter meos errores annumeraturus. Et alia quædam his etiam stultiora tum effutivit, quæ referre piget. Meditabatur vindictam, at non suppetebat stylus. Itaque cœpit legere, *Virgilium*, *Juvenalem*, & *Margaritam poeticam*, ut hinc expoliret dictionem. Nactus est ad eam rem auxiliarios tres. Opera communi absolutum est præclarum Opus. Gestiebat in lucem emittere, at non licebat per Vicarium ordinis. Tandem clam fictis titulis emisit asininum partum. Libellus erat exiguus, F quo nihil fingi possit indoctius, insulsius, aut insanius, sed in hoc numeravi septuaginta manifesta mendacia. Nec me fugit qui fuerunt auctores. Unius *Cornelii Durvelandii* prolixam epistolam, quam *Leo* scripserat, ad me miserunt amici. Ibi profertur hujus stolidissimi negotii mysterium. Quum periclitaretur excusor, ac magistratus eos libellos divendi vetuisset, *Dominicanos* aliquot clitellatos emiserunt, qui furtim huc illucque distraherent. Nonne bellum facinus, & ordine tam sacro dignum? Eo peracto mox evanuerunt, unus in *Zelandiam*, alter in *Geldriam*, tertius nescio quo. Solus *Rabinus* tenuit locum, nisi quod paulo post fugit è vivis. Satis enim erat unum facinus ad nominis immortalitatem. Et hic talium artifex mihi ob id potissimum erat infensus, quod ordini suo parum faverem, ipse scilicet magnum ordinis ornamentum. *Brugis* Episcopus quidam à suffragiis, totam horam debacchatus est in *Lutherum* & *Erasmum*, quo nimirum populus suspicaretur inter nos convenire. Et fa- ceret, nisi tot exemplis ab ipsis didicisset, non facile credere personatis. Id quoniam bene cesserat, captato tempore, quum abesset ejus templi Decanus, à *Cantore* combibone impetravit, iterum dicendi facultatem, & è suggesto ausus est palam dicere, quod in libris meis essent quædam hæretica. Descendentem excepit quidam egregie doctus, tum ejus Reipublicæ Pensionarius, nunc ad majorem dignitatem evectus. Urgebat tergiversantem, ut vel unum proferret locum. Quomodo putas elapsum? Ut assolent scurræ, negavit se quicquam legisse mearum lucubrationum, tantum in animo fuisse legere *Moriam*, verum illic comperisse tam *profundam Latinitatem*, his enim verbis utebatur, ut veritus fuerit ne quam in hæresim prolabi possim. Ubi primum exissent *Epistolæ obscurorum Virorum*, miro Monachorum applausu exceptæ sunt apud *Britannos* à *Franciscanis* ac *Dominicanis*, qui sibi persuadebant eas in *Reuchlini* contumeliam, & Monachorum favorem serio proditas: quumque quidam egregie doctus, sed nasutissimus, fingeret se nonnihil offendi stylo, consolati sunt hominem. Ne spectaris, inquiunt, ô bone, orationis cutem, sed sententiarum vim. Nec hodie deprehendissent, ni quidam, addita epistola, lectorem admonuisset rem non esse seriam. Post in *Brabantia*, Prior quidam *Dominicanus* & magister noster, volens innotescere patribus, coemit acervum eorum libellorum, ut dono mitteret ordinis Proceribus, nihil dubitans quin in ordinis honorem fuissent scriptæ. Quis fungus possit esse stupidior? At isti sunt, ut sibi videntur, *Atlantes* Ecclesiæ nutantis; ex his designantur cognitores de dogmatibus Ecclesiasticis, hi pronunciant de libris *Erasmi*, & horum arbitrio *Christiani* sumus, aut hæretici. Ex hoc sodalitio quidam exstitit Theologorum coryphæus, qui jactabat *Erasmum* teneri medium, nec elabi posse. Scripsit, inquit, *Hieronymum* non fuisse virginem. En ipse *Hieronymus* profitetur se fuisse virginem. Ubi? In libello ad *Eustochium*, *Virginitatem enim*, inquit, *non tantum efferimus, sed servamus*. Hic triumphabundus ille, quid apertius, inquit? Nemo servat quod amisit: quum *Hieronymus* se servare dixerit, cujus servandi rationem præscribit, quemadmodum dicitur instruere milites ad bellum, qui de militari disciplina præcipit. Ut hic applausum est à combibonibus? At quantus eruditorum risus, qui ronchi, quæ sannæ? Nullus est dies, quin talium stratagematum aliquid designent, cujusmodi tu quoque nonnulla describis. In vicina *Gallia* parte quadam, *Franciscanus* quidam, egregie vocalis, nunquam desinebat in me vociferari publice, privatim, in conviviis, è suggesto. Expostulavi cum homine epistola sat prolixa, simulque monui ejus regionis Principem, ut hominis improbam petulantiam compesceret, id etiam ad publicam ditionis tranquillitatem referre. Mihi rescripsit Ecclesiastes, sancte dejerans se nunquam de me nisi honorifice loquutum: eadem asseveravit apud nobiles quosdam, qui blasphemias illius toties suis auribus acceperant. Sed hujusmodi permulta tegit sacra cuculla *Francisci*. Similis fuit improbitas cujusdam *Dominicani*, qui præfatione maledica Comitem quendam proscideret, non ferendis in eum conviciis debacchans. A cujus amicis quum urgeretur, scripsit sua manu palinodiam, qua dejerat se nihil unquam sinistre de Comite sensisse, sed semper illum habuisse pro viro docto & pio. Atqui eadem pali-

An. 1528. palinodia recitabat verba præfationis, quæ non poterant in alium cadere quam in Comitem. Est apud me palinodia. Hic utrum mavis interpretari, stuporem insignem, an plusquam scurrilem impudentiam? Et tamen hic erat lux ordinis, cognitor insignis de negotiis fidei, incomparabilis Theologiæ Professor. Quid censes dicere facereque gregarios illos sodales, quibus satis est, *αὐτὸς ἔφα*, & mox applaudunt, ac clamant, totoque corpore discedunt in sententiam. Apud *Hispanos* quidam è *Franciscano* sodalitio, vir habitus doctus ac pius, etiam articulos prodidit è meis libris decerptos: quorum unus erat plusquam hæreticus, quod in *Enchiridio* scripsissem, Apostolis adfuisse veram germanamque Theologiam. Vociferabatur apud populum. Quis, inquit, ferat hunc Scriptorem? Negat usquam esse veram Theologiam, præterquam in *Germania*, quum ea pene tota scateat hæresibus. Alterum prodidit non minus periculosum. In canone quinto scripseram, non esse magnum efferri in cuculla *Francisci*, nec profuturam vestem, nisi quis vitam illius fuisset imitatus. Hic ajebat me sentire cum *Montano*, qui lapsis negavit reditum in gratiam: quasi non sit reditus in gratiam, nisi per cucullam *Francisci*; aut quasi cucullа conferat homini bonam mentem. Ex *Paraclesi* damnarat eum locum, ubi dico me cupere, ut omnes mulierculæ legant Euangelium & Epistolas Apostolorum. Id illi visum est hæreticum, quum exstent duæ *Joannis* Epistolæ ad mulierem. Sed unde probavit hæresim? Adversatur, inquit, *Pauli* præcepto, qui 1 *Tim.* 2. scribit, *Mulier autem in silentio discat cum omni subjectione*, &c. Quasi mulieri non liceat domi hiscere, aut quasi sit idem mulierem in Ecclesia loqui, & domi tacitam aliquid legere. Hujus fere generis triginta articulos collegerat, & evulgarat ille *Franciscanæ* gentis coryphæus. Nuper *Dominicanus* quidam Prior, inter suos pro docto habitus, Medicum quendam utriusque literaturæ cumprimis eruditum, meique nominis studiosum, aggressus est, ut ejus animum fucatis verbis ab *Erasmi* studio revocaret. Quum nihil proficeret, sed Medicum potius accenderet, ut magnificentius de me tum sentiret, tum prædicaret, oblitus simulatæ modestiæ Theologus, cœpit veras edere voces, pronuncians *Erasmi* libros indignos qui legantur à bonis, quod omnes scateant obscœnis conviciis. Exemplum flagitanti Medico, Lege, inquit, librum, quem nuper scripsit *De matrimonio*. Quid illic? Appellat Episcopos cinædos, addens illos habere quaternas aut quinas concubinas. Hic risu sublato Medicus, Næ tu, inquit, pulchre oculatus es, qui videris quod ego in libro semel atque iterum lecto non viderim. At Theologus sua causa fretus, Profer, inquit, codicem, & ostendam. Prolatus est, indicatus est locus, in quo disputo, quod hodie non recipitur ad presbyteri gradum, qui insciens pro virgine duxit corruptam: sed qui cum multis meretricibus habet consuetudinem, recipitur non solum ad honorem presbyterii, verum etiam ad quatuor aut quinque episcopatus. Verba mea sic habent: *Qui imprudens duxit corruptam pro virgine, dicitur divisisse corpus suum; & qui cum tot meretricibus habuit consuetudinem, non divisit corpus suum, sed tanquam purus putus, &, ut Græci dicunt, τέλειος recipitur ad quatuor aut quinque si libet episcopas.* Medicus admirans, Ubi hic, inquit, cinædus, ubi quinque concubinæ? Tandem ex oratione respondentis deprehendit insignem hominis delirationem. *Hispani* quemadmodum *Itali* vulgo *putum* appellant *draucum* sive *scortum masculum*, sicuti *putanas* appellant *prostibulas*. At Veteres, ex consuetudine prisci juris, *purum putum* dicebant, quod esset *sincerum*, nam à *puto* nos *putare* dicimus *purgare*. Habes cinædum. Sed ubi quinque concubinæ? Existimabat ab Episcopo dictas episcopas, quemadmodum à domino dicimus dominas. At ego, quoniam *episcopatus* nec *Græca* vox est, nec *Latina*, eandem vocem usurpare malui qua *Paulus* usus est, ἐπισκοπή. Qui

A talibus exemplis suam traducunt stultitiam, de me queruntur, quod officiam ipsorum auctoritati. Verum, An. 1528. aliquanto crassius est quod referam. In Monasterio quodam *Dominicanorum*, Prior in suos partitus erat meas lucubrationes, ut ex his colligeret errata. Cuidam forte obvenerat *Hieronymus*. Is cui non minus ignotus erat *Hieronymus* quam *Erasmus*, cœpit promiscue notare quicquid offenderet vel in *Hieronymo*, vel in meis scholiis: ingentem errorum sylvam congesserat ex *Hieronymo*. At cum in conventu proferret quisque quæ notarat, hic multum laudis sibi sperabat, quod nemo plures adferret articulos. Tandem cordatior quispiam sensit hominem nullum habuisse discrimen inter *Hieronymum* & *Erasmum*: Ita-

B que pro sperata laude, ludibrium retulit. Verumtamen hic casus docuit, ex quovis orthodoxo plures errores decerpi posse, quam ex meis libris, si quis tales animos ad illos adferat, quales illi adferunt ad meos. Imo polliceor me ex epistolis divi *Pauli* prolaturum calumnias aliquanto probabiliores quam isti proferunt ex scriptis meis, si modo semoveatur nomen & auctoritas. Quid hic repetam de *Britanno* Theologo, qui in concilio quum disputaretur, An ex Literis sacris liqueret hæreticum esse capitis afficiendum supplicio, clamabat verbis *Paulinis*, *Hæreticum post unam & alteram correptionem devita*. Quum

C hæc iterum atque iterum occineret, mirantibus cæteris quid sibi vellet, unus nasutior sensit illum in hoc errare, quod putaret *devitare* nihil aliud esse quam è *vita tollere*. Quid evenit? Puduit ibi quosdam tam fœdæ delirationis in sene ac Theologo. Huc prolabuntur, qui sine Grammatica, sine studio sacrorum Voluminum Theologi volunt haberi. Quod dicam, ex primi nominis ordine profectum est, scripto quidem proditum, licet nondum evulgatum. In *Colloquio Symbolo*, Pater mihi dicitur, simpliciter auctor omnium, nimirum intelligenti illum solum esse Principium sine principio. Ibi meus Theologus, nomen non edam, de suo addidit *rerum*, quum à me scri-

D ptum esset, *omnium quæ sunt*: ac docet tres Personas esse res distinctas, ne possim elabi. Deinde assumit, *auctor*, *causa*, & his consimiles voces, ad correlativa, substantialem, sive essentialem distinctionem importare, nedum realem, sive personalem: sic enim ille loquitur. Id confirmat exemplo, narrans ætate *Gersonis*, Theologum quendam *Lutetiæ*, quod in concione dixerit, Patrem causam Filii, adactum fuisse ad publicam palinodiam, quum nihil aliud sentiret, quam quod Filius à Patre procederet, &c. Ut obiter hoc indicem, qui de *causa* vocabulo movet calumniam, cur ausus est dicere quod Filius procedit à Patre, quum processionem Spiritui Sancto proprie tribuamus? Sed ad rem;

E Quis illi deus indicavit, nihil referre utrum *auctorem* dicas, an *causam*? Ut ne quid respondeam de *causæ* vocabulo, quo nusquam sum usus. Et horretur *causæ* vocabulum, quasi principium, aut origo, aut ulla vox alia proprie quadret rebus divinis. Et quæ sunt illæ voces similes? An *principium*, *origo*, *fons*, & hujusmodi? Certe *Latinis* eleganter *auctor* dicitur, unde velut à fonte primo fluxit aliquid. Et divus *Hilarius* Patri tribuit auctoritatem ceu peculiarem, quod in eo sit summa & absoluta principii ratio. Nec *Augustinus* cum *Ariano Maximino* disputans horruit *auctoris* vocabulum. Quum enim ille dixisset, *Patrem adoramus ut auctorem*, *Augustinus* interpretatur *auctorem* principium Filii & Spiritus Sancti. Num hic æ-

F quum videtur, ut ego dicar impie loquutus de Deo, quod ille Theologus non didicisset *Latine*, nec *Hilarium*, nec *Augustinum* legisset? Quid hic commemorem *Christi Paulique* sententias, meo nomine damnatas, quum in *Paraphrasi* sub aliena persona referantur? In his, quæ scripto vulgarunt in me, *Leus*, *Stunica*, *Bedda*, quot ostendo delirationes, inscitias, malitias, calumnias, & mendacia? quot etiam blasphemias, si quis illos verbis urgeat, quemadmodum nobis de vocibus struunt

An. 1528. fremunt calumnias? Hæc quum ipsi designent, mihi imputant, quod apud quosdam minus bene audiunt. De sua gloria viderint ipsi, nos, quod quidem in nobis erit, *Christi* gloriam obscurari cupiditatibus hominum non patiemur. Tum demum vere feliciterque gloriabimur, si in illo gloriemur: Istiusmodi rixis, conviciis, obtrectationibus, sycophantiis, technis, mendaciis, depravationibus, quid aliud efficitur, nisi quod labefactatur ipsorum auctoritas, quam oportebat esse gravissimam: inficiuntur auditorum & lectorum animi, quos oportebat ad pietatem excitari: discinditur *Christiana* concordia, sine qua *Christiani* non sumus. Meum ingenium sic abhorret ab hujusmodi conflictationibus, ut ad omnia malim obticescere, quam toties in arenam prodire gladiator, nisi scirem impium esse, impietatis crimen agnoscere, quum mens vacet impietatis affectu. Mihi certum est rectam sequi conscientiam, & in his rerum procellis à *Christo* non dimovere oculos. De exitu viderit ipse. Tu si me audis, non nimium conflictaberis cum istiusmodi rabulis, ne quid officiant isti felicissimæ tuæ tranquillitati, quam tibi præstat hujus mundi contemtus, sacrorum meditatio, & vitæ cœlestis contemplatio. Servet te Dominus *Jesus*. Datum *Basileæ* 5. Septembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXX.

Erasmus Roterodamus Theologo Nicolao à Clericis S. D.

QUUM audiam te virum & doctum, & probum, & gravem, demiror, si verum est, quod ex viris minime levibus didici, te in sacris concionibus subinde proscindere nomen meum velut hæretici & *Luthero* pejoris. Est quidem hoc exemplum *Guilhelmi Querni*, felicis memoriæ, sed *Paulus* admonet ut æmulemur in bono. An ille merito me toties hæreticum & Antichristum nominarit apud imperitam multitudinem, nunc melius intelligit. Certe *Lodovicus Berus*, vir, quod non nescis, & eximia præditus integritate, nec eruditione vulgari, denique tui cum primis studiosus, qui me cominus ac domestice cognitum habet, longe secus de *Erasmo* sentit quam vos prædicatis. Nec dubito quin si mea legeritis, mecumque consuetudinem habuissetis, aliter de me tum sentiretis, tum loqueremini. Jam si cerneretis quantum malorum perpetiar ab istis factionum propugnatoribus, judicaretis hanc constantiam, hanc tolerantiam, aut, si mavis, calamitatem aliquo dignam favore. Olim offero me vobis, ut admonear si quid aberratum est à pietate; Nemo monet, nemo docet, sed clamoribus apud populum, obtrectationibus & syncretismis res geritur. Sed monuit, inquis, *Bedda*. An hoc est monere, tot mendacia, tot evidentes calumnias congerere in hominem *Christianum*? Ecclesia *Christi*, ô vir præclare, non solet maledictis & sycophantiis vincere, sed veritate: nec quærit errantium perniciem, sed medelam. Si *Christum* habetis præ oculis, ille vobis hoc agentibus aderit: sin respicitis affectus humanos, mundi negotium agitis, non *Jesu Christi*. Manifestum est hanc tempestatem à Deo immissam, quo nos ad vitæ correctionem invitaret. Nunc hoc agendum est piis viris, ut victoria cedat *Christo*, non his aut illis hominibus, quorum plerique suum agunt negotium, non *Jesu Christi*. Si verum est quod ad me delatum est, admoneo te, ut mutes & linguam & animum: sin falsum, quod ego lubentius credidero, existimes hæc ad te scripta non esse. Dominus dirigat cogitationes tuas ad omne opus bonum. Datum *Basileæ* 5. Septembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXXI.

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

ADMONUERAS pridem, ornatissime *Brixi*, *Ciceronianum* editum mihi nonnullam isthic invidiam conflasse, quod ego facile augurabar fore, sed duntaxat apud eos, qui tali superstitione tenerentur, qualem affingo *Nosopono*, sub unius persona mederi studens omnibus: at nihil minus exspectabam, quam ut ex eruditorum numero quisquam exsisteret, qui censeret libellum ad publicam studiorum utilitatem elaboratum, *Hipponacteis* epigrammatiis lapidandum, quod isthic fieri significant amici neutiquam leves, & in gustum miserunt tria quatuorve, non minus iniqua quam indocta; nec tacuerunt quinam essent illorum auctores. Frequenter deplorare soleo pietatem *Christianam* tam miseranda dissidiorum lue nusquam gentium non periclitari. Sed vereor ne similis lues invadat politiora studia, quæ jampridem multis regionibus sat feliciter effloruerunt, quanquam non alibi felicius quam in vestra *Gallia*. Nam apud *Italos* bellorum tumultibus conterritæ Musæ silent, frigentque. Ego vero tametsi natura plurimum absum ab istorum ingenio, qui sic addicti sunt huic aut illi nationi, ut cæteras propemodum oderint: tamen si in ullam nationem animo propensiore fui, semper in *Gallicam* fui: cujus rei testes esse possunt, quum hi qui mecum familiariter vixerunt, tum meæ lucubrationes, in quibus libenter immoror *Gallicæ* gentis encomiis: nominatim autem Panegyricus, quo Principi *Philippo* ex *Hispaniis* reduci gratulor. Quo magis etiam me discruciat hoc fatale dissidium, quod duos orbis potentissimos Monarchas tam diu dirimit. Quoniam autem videbam apud *Germanos*, aut exstingui prorsus, aut misere frigere liberalium disciplinarum studia, apud *Italos* inter armorum crepitus non audere caput exserere, gaudebam certe apud vos Musis esse sedem tranquillam & amœnam. At plurimum referebat, ut inter eos, qui literas humaniores propugnant, esset studiorum & animorum consensus: quod exemplum vel ab hostibus literarum petendum erat, quos videmus miro syncretismo, junctisque phalangibus adversus hæc studia dimicare. Nec hic ad calculum venire oportuit, sub quo quis cœlo natus esset. Cives inter se sunt ac symmystæ, quicunque studiis iisdem initiati sunt. Nunc quorsum attinebat ex causa tam frivola, tam seriam excitare tragœdiam, & his, qui non minus male volunt nobis omnibus, quam ipsis studiis, hoc longe gratissimum edere spectaculum, quo magis ac magis accendantur ad id, quod ultro nimium agunt strenue? Oleum, inquiunt, camino. Sed dedisti, inquient, causam. Quam obsecro causam? Nisi plane volumus nobis ipsis oculos obtegere, quid aliud agit ille libellus, quam ut superstitiosam, anxiam, ineptam, & imperfectam *Ciceronis* æmulationem traducat, atque ad veram ejus auctoris imitationem provocet? Quis hoc doctus, quis sanus non probet? Quid autem ad veram eruditionem inutilius, quam si juventus, contemtis omnibus qui à *Ciceronis* phrasi discrepant, uni sit addicta, cujus tamen nihil effingere conetur, nisi quod in illo minimi est momenti? Morbus hic primum ex *Italia* duxit originem, nec ulli majores ibi tumultus concitarunt, quam qui minimum habebant *Ciceronis*. Neque paucos nostratium ea lues afflare cœperat, præsertim illos qui nobis ex *Italia* redierunt. Id quoniam perspiciebam vehementer inutile, vel eruditioni solidæ, vel *Christianæ* facundiæ, paucorum dierum opella mihi sumta est, ut eam superstitionem ab animis juvenum depellerem, ab hoc ipso quod affectatur submoventem, dum & tot Auctores lectione dignos fastidiunt, nec eum, quem unum sibi proponunt, assequuntur. Nec enim tam sum cæcus, ut non videam *M. Tullium* sic eloquentiæ Principem esse, ut cæteri, quamlibet per se facundi, ad hunc compositi velut obmutescere videantur. Proinde non video cur illos offendat argumentum, ad quod suscipiendum literis hortatus sum *Gulielmum Budæum*, & ille significarat sibi in animo esse, per occasionem hoc genus hominum accipere. Quod si huic non displicuit argumentum, quid est quod fremunt isti, qui *Budæi* valde studiosi videri volunt? At fortassis non offendit argumentum, sed tractandi ratio, quoniam prope-

Aa aa 3 mo-

An. 1528. modum omnes submovet *Nosoponus* ab honore *Tulliani* cognominis? Atqui reputare debebant, illic *Nosoponum* loqui, non *Erasmum*, quanquam ne *Bulephori* quidem simplex est oratio, quippe qui se fingit eodem teneri morbo, ut alteri medeatur: eoque patitur probatissimis quibusque Scriptoribus hoc honoris negari, ne *Nosoponus* prorsus animum despondeat, si minus quod ambit assequatur. Itaque non illic suggillantur qui negantur esse *Tulliani*, præsertim ad regulam æstimationemque *Nosoponi*: quin potius illud erat propositum, ut persuaderem fuisse multos ea doctrina facundiaque præditos, ut si non similibus, certe paribus dotibus cum *Tullio* certare possent, qui tamen ab illa *Ciceroniana* phraseos cute bracteaque, quam unam affectant quidam, longissime absint. Adeo vero mihi non fuit animus ullius nomen perstringere, ut quanquam induco personam parum integri judicii, tamen hic à decoro nonnihil deflexerim, neminem recensens, cui non suam laudem tribuerim, sane quantum in transcursu καὶ ἐν παρέργῳ licuit: nec enim illic susceperam censuras, aut encomia Scriptorum omnium. Sufficiebant ad id, quod agebam, exempla decem. Sed à quibusdam arbitrabar me initurum gratiam commemorati nominis, & sunt qui gratias egerunt: tum existimabam eam judiciorum varietatem non inutilem fore juvenibus, eruditæ facundiæ candidatis, quod ipse prioribus ad me literis sentire visus es. Sed indigne ferunt quidam parum honorifice tractatum ibi *Budæum*. Quî sic? An quia *Nosoponus*, nondum à superstitione liber, submovet illum ab albo *Ciceronianorum*? Hoc ipse *Budæus* ingenue fatetur, qui nec affectat hoc quod requirit *Nosoponus*, atque damnat etiam quod unum ille miratur. Nec ideo quisquam submovetur ab eruditorum aut eloquentium ordine, quandoquidem in eodem dialogo doceo, fieri posse, ut exsistat aliquis *Cicerone* tum eruditior, tum etiam eloquentior, qui tamen illi in dicendi charactere sit dissimillimus. Ubinam igitur est hic illa in *Budæum* contumelia? Faciant illum *M. Tullio* doctiorem, non arcetur ab hac laude: faciant illum facundiorem, nihil obstat elogium *Nosoponi*. At paucis attingo laudes illius. Non enim patiebatur copiam argumenti suscepti ratio, verum in *Annotationibus* Novi Testamenti, in *Adagiis* non raro quæsitus est campus in illius laudes exspatiandi, si minus id factum est in Epistolis: nisi forsitan hoc quoque contumeliam esse ducunt in *Budæum*, quod ab *Erasmo* laudatur, quum frequenter, tum in argumentis seriis, atque haud scio, an seculis aliquot Auctori suo superfuturis. Utcunque de hoc judicant, certe à me honoris gratia factum est. Quanquam non eram nescius, nec illius modestiam desiderare mei calami testimonium, nec illius gloriam egere nostra commendatione, quippe qui domi habeat unde semet orbi charum clarumque reddat, etiamsi nondum esset, ut est, celeberrimus. Sed hoc tum existimabam studiorum interesse, ac, ut ingenue dicam, mea quoque nonnihil. Tantum enim semper *Budæo* tribui, ut illius amicitiam mihi cum primis honorificam duxerim, ejusque viri mentione veluti gemmis additis putarim aliquid dignitatis accedere libris meis. Quin & eas laudes, quas tu illi in epistola tua cumulatissime tribuis, magna cum animi voluptate legi, gaudens apud vos saltem haberi honorem egregiis meritis debitum, ac virum de rectissimis studiis & hactenus optime meritum, & in dies melius ac melius merentem, pro numine coli. Hunc animum quum constanter erga *Budæum* gesserim, & adhuc geram, quid est quod isti livoris & odii suspiciones fingunt? Verum, illud prædicant crimen esse nulla purgatione diluendum, quod *Budæum* cum *Badio* contulerim. Primum illic non jugatim commemorantur eruditorum nomina, quemadmodum *Quintilianus Græcos* cum *Latinis* committit, sed juxta regiones. *Budæus* autem & *Badius* fors simul occurrebant, quoniam uterque *Gallus*, uterque vivit *Lutetiæ*. Nisi forsitan hoc quoque putant non ferendum, si in eodem catalogo recenseantur *Budæus* & *Badius*. Hoc qui sentiunt, longe dissentiunt ab animo *Budæi*, nisi prorsus totam illius naturam ignoro. Sed confers, inquiunt, alterum alteri, formicæ camelum. Imo *Nosoponus*, inquam, confert, non ego. Sed age, nihil mihi patrocinetur personæ causatio, quod ad hunc sane locum attinet; scripserit hoc *Erasmus*, & scripserit ex animi sui sententia, num ullo verbo læsa est *Budæi* existimatio? Confero, sed qua tandem in re? Num in majorum imaginibus, num in opibus, num in dignitate, num in eruditione, aut eloquentia? Nequaquam. Tantum in cute bracteaque *Ciceronianæ* phraseos, quam ingenue negligit *Budæus*, & ibi ex professo negligendam doceo, & à summis probatissimisque Scriptoribus neglectam fuisse demonstro: nec aliter confero *Budæum* cum *Badio*, quam *Leonardum Aretinum* contuli cum *Quintiliano*, *Philelphum* cum *Plinio*. Sed anteponis, inquiunt, propemodum *Badium*. Nimirum in eo præfero in quo præferendus est, in quo quamlibet prælatus nihil officit gloriæ *Budaicæ*. Siquidem hoc illic agitur, celeberrimos quosque Scriptores fuisse *Ciceroni* dissimiles. Proinde quo magis antecellit eruditione facundiaque *Budæus*, quoque longiore intervallo à tergo relinquitur *Badius*, hoc exemplum est aptius ad id quod illic molior. Demiror isthic esse doctos qui hæc non videant, & si vident, magis etiam demiror esse qui vociferentur, qui maledicis versiculis rem dignam existiment. Postremo, ne quis improbus arriperet ansam calumniandi, de collatione dispari, subjicio, *quanquam Gulielmus Budæus aliis multis eximiisque dotibus suspiciendus est.* Quod hic verbum, quod non habeat emphasim eminentiæ? Tribuo illi *multas dotes*, non hoc satis erat animo meo, addo *eximias*, nec dixi, *præditus est*, sed *suspiciendus est*, non jam illum *Badio* tantum præferens, sed universis pene Scriptoribus anteponens: neque enim paulo sublimior est omnibus, quem suspiciunt omnes. Hæc cum sint meridiano sole clariora, quænam ista judiciorum cæcitas, ut cum ego tam honorifice tractarim *Budæum*, non aliter fremant, quam si in faciem illius exspuissem? Dicor, si Musis placet, lacessere vivos & mortuos, quum illic neminem præterierim illaudatum, præter unum me. Atque adeo is ipse qui fertur hujusmodi versiculis ludere, satis honorifice commemoratur in eo dialogo, nec usquam alibi nomen illius attingo sine honoris præfatione. Alius succinit, *plus favet ille pari*. Hoc dictum mihi profecto nequaquam contumeliosum esse duco, sed haud scio an *Badius* æquo animo laturus sit *Erasmum* ipsi æquari. Aliis liberum erit de *Badio* judicare quod volunt, ego semper illum habui in eorum numero, quorum nec eruditionem, nec ingenium, nec eloquentiam possis contemnere, tametsi non dissimulo illum longe majorem fuisse futurum, si fortuna benignior ocium ac tranquillitatem studiorum suppeditasset. Verum hæc mihi dicuntur extra causam. Mea collatio ut *Budæo* est honorifica, ita nihil detrahit *Badio*. Et ubi sunt hic argumenta, *Budæi* laudibus invidentis? An livor impulit me, ut in lucubrationibus meis, nec ludicris, & ut spero victuris, toties tam amanter, tam honorifice de illo prædicem, quam haud scio an quisquam alius, etiam *Gallus*? Itane istic vocor in invidiam æmulationis, quum *Romæ* gravem sustinuerim invidiam, quod in Epistolis meis illum *Italis* etiam prætulerim? Ego, mi *Germane*, talibus viris, bonas literas non solum provehentibus industria sua, verum etiam dignitate sua ornantibus, gratulari soleo, non invidere. Nec arbitror ingenium meum ab ullo vitio alienius quam ab invidentia. Quis unquam sensit mihi motum stomachum, quod quamlibet etiam gregariis postponerer? Utinam à cæteris omnibus vitiis æque purus sim. Sumus olim inter nos epistolis velitati, dictionis exercendæ gratia, erat ille tum propensior in *Jacobum Fabrum*, verum hæc conflictatiuncula nostram amicitiam confirmavit verius quam diremit. Post dicebatur nescio quid stomachi in me concepisse, quod in scriptis meis alicubi videar at-

An. 1528.

attingere *Gallos*. Locus unus est in *Colloquiis*, ubi quidam pollicetur sese commonstraturum unde posset quantum vellet nummorum petere, sive cuperet aureos, sive mallet argenteos, & avidam alterius exspectationem fefellit, respondens, *Ex Asse Budæi*. Quid hoc joco possit esse magis innoxium? Aut quid hinc aliud admonetur lector, nisi *Budæum* diligenter scripsisse *De Asse*? An mihi merito succenseat *Lazarus Baysius*, si quis in *Colloquiis* ita jocetur in hominem pannosum, ut polliceatur se commonstraturum unde possit gratis quodcunque vellet vestium genus sumere, & aventi scire unde, responderet, ex vestiario *Baysii*? Tantum religionis vix arcanis defertur literis. Cætera, quæ fere sunt hujus generis, non repetam, ne fiam prolixior, præsertim quum hac de re per literas *Budæo* satisfecerim. An non licebit in quenquam *Gallum* aliquid sub quacunque persona vel joco dicere, nisi tota *Gallia* me reum agat læsæ majestatis? Quot igitur nationes mihi succensebunt, quarum mores notantur in *Proverbiis*? Sed quam hic animum habuerim sincerum, hinc perpendito. Nunquam crediturus eram *Budæum* hoc nomine subiratum esse, nisi ipse, literis ad me datis, pro sua ingenuitate stomachum suum esset confessus, sed quem facile videbatur posuisse. Nec arbitror ullas mortalium amicitias esse tam felices, ut non incidant aliquoties hujusmodi nubeculæ. Atqui tales offensiunculæ frequenter amoris integratio est. Denique, post editum *Ciceronianum*, literis amicorum admonitus sum, ut apologia quapiam, ad *Budæum* scripta, placarem illius animum, si quid forte concepisset offensionis, ad quod tuæ quoque literæ me videntur adhortari. Sed non occurrebat quid scriberem, aut cui scriberem. Nam de *Budæi* probitate prudentiaque persuasionem habebam ejusmodi, ut citius sperarim ab illo gratiam ejus commemorationis, quam offensam metuerim. Cujus animi magnitudinem simul & humanitatem, quam tu vere prædicas, ita mihi videbar habere perspectam, ut etiamsi quid excidisset mihi minus circumspecte dictum, putarem aut neglecturum, aut in bonam partem interpretaturum. Itaque quum mihi animus esset erga illum, qui debet esse erga veterem amicum, & in re literaria coryphæum, & locus adeo nihil haberet ἄδηλον, ut paucis verbis plurimum illi laudis tribuerit, quî poteram inducere animum, ut crederem indignari *Budæum*? Scripsissem ad amicorum illius quempiam? Quemcunque delegissem, carbone notassem illius judicium vel de me, vel de *Budæo*, vel de utroque: De me, quasi sim tam petulans, ut talem virum, quem studiorum nomine non possum non amare, etiamsi mihi cum illo nulla intercederet amicitia: dicam amplius, sed æque verum, etiamsi de me parum honorifice tum sentiret, tum loqueretur, nulla lacessitus injuria stylo peterem. De *Budæo*, qui tam morosum existimarit, ut pro candido officio reponeret indignationem. De utroque, qui vel me tam ignarum mei putarit, ut cum eo viro de gloria eruditionis contendere sustineam, quem semper extra hujus ætatis aleam positum, cum priscis illis heroibus soleam componere, vel *Budæum* tam humilis animi, ut mei similem sit vel conflictu dignaturus. Nec adhuc mihi quisquam persuasurus est, *Budæum* pilo minus amicum esse quam solet, nisi stomachum suis literis profiteatur, quod illum facturum non arbitror. Jam qui tam ineptis versiculis nugantur, utrius, quæso, existimationem magis lædunt? Meamne, an *Budæi*? Me quidem ipse locus absolvit, itaque si quid hic est reprehensionis, in *Budæum* recidit, quem vocant in suspicionem, vel quod nulla de causa succenseat amico, vel quod amicis tam ineptis delectetur, nisi forte hæc ludunt illo inscio. Tibi justior erat *Erasmo* succensendi causa, mi *Brixi*, quem multo frigidius recenseo quam *Budæum*, & tamen abs te nihil omnino metui, jampridem habens perspectam, & judicii tui rectitudinem, & ingenii suavitatem. Quantum autem absunt à Gratiis & Musis, qui te conati sunt dictis atrocibus in me concitare, quem concitatum placare debuerant? Quid moribus tam inhumanis cum literis humanitatis? Hortaris tu quidem & prudenter & amanter, ut hic succurram existimationi meæ. Valeat, valeat omnis existimatio, si hæc animorum lues invasit melioris literaturæ cultores. Quo colore tractabo hoc argumentum, ut non lædam existimationem eorum, qui sic fremunt de re nihili? Contuli *Budæum* cum *Badio*. Quid si *Budæi* lagenam cum *Badii* lagena contulissem, clamarent læsam *Budaici* nominis majestatem? Neque enim hæc collatio magis *Budæi* gloriam lædit, quam si lagenam lagenæ comparassem. Restat etiam illud, si superis placet, ut me purgem, ne videar invidere *Budæo*. Quasi tot locis Operum meorum inspersa nominis illius honorifica commemoratio, non satis declaret quam illi invideam. Invidemus iis, quos speramus nos assequi posse. *Budæum*, tot stadiis præcurrentem, suspicere mirarique soleo verius quam æmulari: nam quod tuus candor *Budæum* & *Erasmum* pares facit, hoc me prædicans esse *Germaniæ*, quod *Budæus* est suæ *Galliæ*, eleganter id quidem & satis rhetorice, sed in re nihilo levius peccas, quam si ego simpliciter *Budæum* cum *Badio* contulissem: magis enim impares sumus quam dissimiles, *Erasmus* & *Budæus*. Atque ut grati judicii est quod *Gallia* veneratur agnoscitque suum μουσηγέτην, ita non desunt *Germaniæ* quibus hoc honoris debetur potius quam *Erasmo*. Summum, inquis, esse convenit, quem exæquas. Istud quo tandem laturi sunt animo qui me *Badio* parem faciunt, nisi forte tribuunt eandem veniam amicorum præconiis, quam *Venus* tribuere dicitur amantium perjuriis? Sed ut ad invidiæ crimen redeam, obsecro, quam syllabam reperiunt in libris meis, quæ spirat invidiam in *Budæum*? aut quem omnino proferunt sive summum, sive mediocrem, cujus industriæ non faverim? Aut quis unquam meo calamo lacessitus est, qui non prior moleste lacessiverit me? Indicas & remedium, si proxima editione *Budæi* mentionem expungam, aut à *Badio* separem. Id quidem ut est perfacile, ita lubens fecero. Sed quid non calumniabuntur, qui hoc calumniati sunt? Si prætermisero, dicar invidisse: si correxero, repetent prioris collationis memoriam, quæ jam animos occupavit. Faciam tamen quod mones, cujus consilium ut certo novi ab animo sincerissimo proficisci, ita spes est futurum etiam felix. Quanquam autem de tui erga me animi vel sinceritate vel constantia, mi *Brixi*, nunquam dubitavi, tamen non potest mihi non esse pergratum, hac occasione factum, ut omnibus tuam erga me pietatem faceres testatiorem, modo ne quid tuo nomini concilietur invidiæ, cujus eruditio singularis & niveus quidam ingenii candor hoc promeretur, ut tibi faveant omnes, invideat nemo. Sed obsecro te, tantus patronus, quam bonam, quamque vincibilem causam suscepisti? Atqui pessimæ quæque causæ ad optimos oratores deferri solent, quanquam istis bono medico magis opus esse suspicor quam bono oratore. Quid aliud adferunt isti, nisi *Budæum Badio contulit*, & hanc cantionem subinde recinunt, *Budæum Badio contulit*. Atque inter hos feruntur esse, qui prius amici videbantur, quique de nostris studiis non omnino pessime sentiebant. Posteaquam *Budæum Badio* contuli, protinus abrogant mihi quicquid ante tribuebant, ingenium, eruditionem, eloquentiam, judicium, denique sensum etiam communem. Amicitia, quæ desinere potuit, nunquam vera fuit. Qualem autem conjectandum est illam fuisse, quæ tam frivolis de causis transiit in simultatem? Imo quæ pro officio rependit contumeliam? Malis nihil opus est præter occasionem, ut habet proverbium. At pejores sunt, qui benevolentiam rapiunt in occasionem malevolentiæ, & inde moliuntur vindictam, unde decuit gratias agere. Mores istos plusquam *Scythicos* immane quantum oportet abesse à studiis humanioribus. Fuit hoc infelicitatis meæ, quod aliquot in me styli mucronem strinxerunt. Sed quis est unquam à me ob causam tam frivolam impetitus?

E-

An. 1528.

Equidem arbitror non temere repertum iri, in cujus libris tot reperias laudata nomina, quot in meis. Quin hoc ipso in libello, quum personam inducam sinistri judicii, quum ipsa res invitaret, ut de varietate dictionis disserens, quid in singulis placeret aut displiceret indicarem, eam tamen in censuris tenui moderationem, ut nullus, ni fallor, æquus sit in me candorem desideraturus. Atqui ea res non mediocriter conducebat ad adolescentulorum profectum: sed malui minus prodesse omnibus, quam quenquam offendere. Suspicor istic esse ἀλλοφύλους, quos intra sinum urit, quod nego quicquam esse facundum, quod non est *Christianum.* Hi forte suo dolori, quem fateri pudet, prætexunt *Budæum* cum *Badio* collatum, ac dissidii semina jaciunt, quærentes quem protrudant ad sui doloris ultionem. Opinor te non latere, quid sibi velit hoc ænigma. Nasum habes. Verum adversus istos omni, quod ajunt, pede standum est, qui moliuntur ut sub titulo nomineque bonarum literarum repullulascat Paganitas. Si sumus ex animo *Christiani*, nihil nobis eruditum, elegans aut venustum videri debet, quod non spiret *Christum*, quoties materia postulat. Novi quosdam clancularios Paganitatis fautores, qui si mihi stomachum moverint, accipientur ut digni sunt. Pro *Christo* sentient me non esse timidulum, in aliis non gravate concedo quibuslibet. Sane literas eas, quas ad quendam scripseram, liberius in amici sinum effundens quod sentiebam, quanquam in illis non arbitror esse quod vel verum non sit, vel in *Budæi* nomen sit contumeliosum, tamen optarim in aliorum manus non venisse. Uni scripseram, cujus fidem habebam perspectam, nec tuam prudentiam arbitrabar egere monitoris, quanquam posterioribus literis admonueram. Tantum enim abest, ut illas scripserim editurus, ut à duobus tantum lectas voluerim. Quare te rogo ne latius serpat res, tametsi jam audio rumorem hujus ficti dissidii ad *Christianissimi* Regis aures dimanasse. Scilicet deerant illi negotia, nisi & talibus næniis cogeretur intendere. Scribunt Regi sciscitanti quid esset inter nos rei, quendam ex aulicis respondisse, *Budæum* moleste tulisse, quod in scriptis meis subinde debaccher in *Gallos:* me contra stomachum illius sic ulcisci voluisse, ut illum cum *Badio* commemorem. Quisquis hæc dixit, si modo verum est quod scribunt, nobis parum erat amicus: nam & falso falsius est, me usquam debacchari in *Gallos*, etiamsi *Budæus* vehementi quodam patriæ studio nonnihil hinc vel suspicionis olim vel stomachi conceperat, nec hoc quicquid est rei ad præsentem causam attinet. Humanum est etiam inter amicissimos interdum oriri falsas suspiciones, & offensiuncularum ludibria, quæ mox, si propius inspicias, evanescunt. Hæc omnia secum defert humanæ vitæ comœdia. Ut finiam, semper ego judicavi *Budæum* invidia mea majorem, etiamsi cui possim aut soleam invidere, ac virum meliorem judico, quam ut istos ineptos tumultus probet: tum absurdissimum sit, me nunc illi *Badium* anteponere, quem soleo cum *Hermolais*, *Barbaris* & *Pliniis* committere. Nec arbitrabor justam rescindendæ amicitiæ causam, sicubi *Budæus* diversum sentit atque ego, modò morem antiquum obtinens à petulantia convitiorum temperet, ac vicissim patiatur me simili temperamento patrocinari causæ meæ, si forte mihi videbor aliquid habere juris. De senilibus colloquiis næ tu falsissime ludis: omnino volunt pueros semper esse pueros, nec aliud quam lallare, adeoque tenere illis timent, ut malint illos legere *Poggii* facetias, quam ex meis *Colloquiis* de moribus ac pietate aliquid judicii sincerioris haurire. Utinam sim vanus augur, sed prospicio futurum, ut exoriatur tragœdia, *Lutherana* atrocior, ni Principum auctoritas quorundam tyrannidem temperet, qui jam nunc gladiatoriis animis & in bonas literas, & in horum cultores affectant viam, cæci in pugna, in victoria insolentissimi. Optabam hujus miserrimi conflictus exitum cedere in gloriam *Christi*, nunc vereor ne quod illi debebatur, ad se rapiant humanæ cupiditates, oriaturque nobis bellum ex vetere novum, ex pessimo pejus. Verum hic ultra vota, non video quid possimus? Nec est, eruditissime *Brixi*, quod hæc fatalis tempestas ingenium tuum à provehendis optimis studiis deterreat: nam quod meis laboribus parum gratam vides hanc ætatem, erit fortasse minus ingrata posteritas: & hoc meis fatis potius imputa, qui videor habere quiddam cum *Hercule* commune, ut dé re minima magnifice loquar, qui suis laboribus nihil aliud sibi pepererit quam invidiam, cuique cum excetra postremus erat conflictus multo durissimus. Tu benigniore natus sydere, felicioribus auspiciis rem geres, nostro etiam exemplo cautior. Nihil est quod metuas, si te intra Musarum vireta contineas. Quod utinam à me factum esset. *Lazarus Baysius* dedit nobis elegantissimo libello genera vestium, brevi daturus vasa culinaria. In hæc argumenta nihil habent juris isti qui censuris suis nunc τυραννεύουσιν, at politioribus studiis plurimum adferunt & voluptatis & adjumenti. Valetudinem sat fortiter fero, vires addente *Christo*, qui me docet non horrere mortem, sed optare magis. Animo meo vixi satis, & supra modum vitæ avidus sit oportet, qui detractet hoc seculum undique turbulentum relinquere, quum bona spes sit nos in feliciorem aliquam sedem demigraturos. Sed quid audio, vir præclare? Omnesne bonæ artes meo unius interitu periclitabuntur? Ni mihi perspectus esset animi tui candor, dicerem hic te ἢ παίζειν, ἢ ῥητορεύειν. Hic etiam ad pares epistolas provocas, dira minitans, ni faciam. Quid enim crudelius minitari poteras quam mere *Laconicas* posthac epistolas? Non recuso certamen, si modo des parem valetudinem, par ocium, & hortos *Gentiliacos*. Nondum scio an tuam æquaverim epistolam, numero versuum duntaxat, nam elegantia quî possim? Adfertur huc rumor, inter Monarchas sartam concordiam. Sed huic eo minus audeo credere, quo vehementius cupio verum esse. Quod si fiat, liberet ante supremum vitæ diem *Galliam* revisere. Quam me putas invidere tibi secessus istos, istos amicos, hortos, & ocium longe felicissimum? Ignosceres livori meo, si scias in quo pistrino verser. Septem prælis suppeditem oportet quod excudant. Sed cum primis enecat *Augustinus*, quem totum emendo, quum in *Hieronymo* præter Epistolas nihil mihi sumserim. Hoc laboris mihi manibus pedibusque recusanti obtrusit felicis memoriæ *Joannes Frobenius*, quem sic amabam, ut pernegare nihil possem, etiamsi me in foro jussisset restim ducere. Is Operi immortuus est, quod vereor ne me quoque absorbeat, certe minimo minus exoculavit. Nullus voluminum modus aut finis, toties legenda ac relegenda eadem. Et materiarum obscuritas, sermonis argutia, frequenter in longum circumactæ periodi, requirunt attentum lectorem, nec sinunt vel ad momentum temporis dormitare. Mendarum autem tantum comperi, ut nemo sit crediturus nisi conferat, nec hac de re quenquam hactenus quæstum esse mirum est. Nihil addidimus scholiorum, nisi sicubi vocula quæpiam annotanda fuit ne rursus depravetur. Tantum mendas sustulimus non sine Veterum præsidio codicum, materias congruentes digessimus, notha paucis indicavimus, ea fide, eaque religione, quæ tam pio, tam erudito, tam eloquenti Ecclesiæ propugnatori debetur. Nec vitam adjecimus, quod ab ipso videmus occupatum. Maluit sui historiographus esse. Prospicimus quidem portum, sed eminus; quod si dabitur huic Operi superesse, tum æquum fuerit te non aliter *Erasmo* gratulari, quam solemus diu desperatis amicis è longinqua periculosaque navigatione proram in patrium littus impingentibus. Bene vale. Datum *Basileæ* 6. Septembris, Anno 1528.

Epi-

EPISTOLA DCCCCLXXXII.

Erasmus Rot. Petro Decimario S. D.

An. 1528. ET hanc epistolam ventis committo, eoque scribam parcius, quo minus sit jacturæ si intercidat. Termini sycophantis respondeo appendice Psalmo addita: libellum ad te mitto. Libellus *De Pronuntiatione* non à perinde multis legitur, atque hoc ipso nomine felicior: nam *Ciceronianus*, qui rapitur ab omnibus, multis stomachum movit *Lutetiæ*. Rem te docebit epistola ad *Brixium* mea, quam excusam mitto. Nihil est tam felix in rebus humanis, cui non aliqua pestis sese admisceat. *Carnelus* ad me scripsit è *Lugduno*. Plane futurum auguror, ut per istas picas & graculos, aves inauspicatissimas, exoriatur novum incendium, quod ab istorum stolidis in bonas literas clamoribus ortum ad caput recurrit, ut video. Nec de malis punicis, nec de alia re est quod sis sollicitus. Non teneor similibus deliciis, nec facile deportatur hoc genus mercium. Vina mihi suppeditat vicina *Burgundia*. Ornatissimo Præsuli scribam, si quid dabitur ocii. Nam quod me scribis occupatissimum, non recte loquutus es, obrutum debebas dicere. *Alexandrum*, *Antonium*, *Jacobum Burgensem*, *Jacobum Ferrandum* vicissim meo nomine salutabis. *Beatus Rhenanus* agit *Sletstadii*, *Glareanus* & *Amerbachius* te salvere jubent ex animo: nam eruditorum hic mira paucitas. Euangelica febris occupat plerosque. Bene vale, vir optime. Datum *Basileæ* 16. Septembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXXIII.

Erasmus Roterod. Andreæ Alciato LL. Doctori S. D.

AMERBACHIUS vir ad unguem factus recitavit mihi partem eam tuarum literarum, quæ nostri mentionem faciebat amanter verius quam honorifice. Decebat quidem iste candor, *Alciate* doctissime, cunctos liberalium disciplinarum cultores, sed nihil est in rebus humanis tam felix, in quod non aliqua lues irrepat. *Longolii* dictionem & ingenium vehementer admiror, candorem in illo nonnunquam desidero. Et tamen hoc ingenium ante diem nobis ereptum doleo. Eandem virtutem nonnunquam & in *Budæo* desiderare cogor, alioqui doctissimo, atque etiam probo. Rem cognosces ex epistola, quam ad *Brixium* scriptam habet libellus, quem mitto. Tuus iste animus, ista admirabilis eruditio, isti mores nive candidiores, digni prorsus erant, quibus fortuna pari benignitate responderet: nunc quid tuam vicem deplorem, vir optime, quum hæc rerum tempestas sit omnium fere communis? Animi tui robur & miror & probo, sed malim in rebus secundis tuam laudare modestiam, quam in adversis admirari fortitudinem. Utinam fortuna tantum hactenus sæviret in *Erasmum* ut facultates imminueret. Cum multis excetris mihi res est, lethale virus efflantibus, non septenis, sed septies millenis capitibus. Habes *Laconicam* epistolam, sed quam vereor ne longam dicas characterum ineptia delassatus. Est quod *Bonifacio* gratuleris, uxoris uterus turgens promittit illi patris optatissimum cognomen. Bene vale, præcipuum hujus ætatis ornamentum. Ne quæso meum in te animum æstimes officio literarum. Dicas hanc esse prolixam epistolam, si scias quibus obruar laboribus, tum quam multis unus rescribam. Datum *Basileæ* 16. Septembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXXIV.

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

OECOLAMPADIUS in præfatione *Cyrilli* fecit mei sine causa, tui non sine causa, mentionem, sed moderatam. Quidam cœpit describere psegmata *Græca* experiundi gratia, sed videtur ineptus. Nescieram *Morum* fuisse *Lutetiæ*. Cupio scire num quid inter vos fuerit consuetudinis. Audio & gaudeo excudi *Budæum De Græcæ dictionis elegantia*. Ajunt in ea fieri mentionem mei, ut significant, parum candidam: at mihi animus meliora pollicetur de *Budæo*. Si quid dissentit aut corrigit in meis moderate, nunquam interpretabor esse contumeliam. Istis vero judiciis nihil unquam audivi stolidius. Sed urit quosdam aliud, quibus nihil elegans videtur, quod non sit *Paganum*. Nollent bonas literas sonare *Christum*. Saluta *Lupsetum*, quem occupatissimum esse vel ex hoc conjicio, quod ad me non scribit, eoque veritus sum ad illum scribere. Bene vale, *Brixi* candidissime. De *Jacobo Fabro* demiror nihil audiri certi. *Basileæ* 21. Septembris, Anno 1528.

Qui has perfert *Andreas Zebridovius Polonus*, juvenis est honestissimo apud suos loco natus, quem à meo convictu distraxit amor videndæ *Galliæ*, tot eruditorum virorum luminibus refulgentis, cui non gravaberis interdum tui copiam facere. Rursum vale.

EPISTOLA DCCCCLXXXV.

Erasmus Rot. Nicolao Vesuvio S. D.

VIDEO *Beddam* cum suis conjuratis prorsum gladiatoriis animis ad me affectare viam. Hortantur quidam ut aperto *Marte* facultatem adoriar, nihil parcens: mihi non videtur consultum, & si videretur, non est ocium. Audio Præsulem esse singulari prudentia præditum, hic illius oraculum audire cupiam. Qui misit *Adagia Gallica*, mihi videtur vir pius; qui *sententias*, candidus. Utrumque mihi salutabis, non enim vacabat illis scribere. Qui *Donato* adjecit Præfationem, sui similis est, æque stolidus ac scurra atque olim fuit. Non est dignus ira cujusquam. Hæc est horum temporum infelicitas, etiam abjectissimis licet quod libet. Huc provocat Euangelicorum improbitas, ut Principes huic malo medeantur. At vereor ne medicina neutris futura sit commoda. Sibi fortasse secabunt & urent. Optarim ut si fieri possit, saltem pro *Augustino* daretur regium privilegium. Ab hoc Opere pendent facultates liberorum *Frobenii*. Ego propemodum gratis meam operam impendo, alioqui non sumturus tantum laboris pro bis mille florenis. Religio me coegit. Audio Cardinalem *Franciæ* hominem non nimis facilem, in cujus aures fortassis instillant aliquid inauspicati quidam, quo minus æquum experiamur. In hoc Opere nihil erit meum, nisi quod mendas quantum licuit submovi, notha subindicavi, & libros secundum materiarum congruentias digessi. Præfatio nihil habebit quod quenquam offendat. Si quid Præsul tuus valeat apud Regem, velim ut pro hoc saltem Opere Regis privilegium nobis impetret. Mitto libellum Epistolarum, si modo *Antonius* tantum sarcinæ perferre volet. Bene vale. Datum *Basileæ* 21. Septembris, Anno 1528.

Scribunt mihi *Nicolaum à Clericis* publicitus debacchari in nomen meum, succedentem in exemplum *Querni*. Novum concionandi exemplum. Et tamen ajunt illum haberi virum probum cum primis & gravem. Vix adducor ut credam.

EPISTOLA DCCCCLXXXVI.

Erasmus Rot. Jo. Archiepiscopo Panormitano S. D.

QUUM ego tanto capitis mei periculo depugnem adversus novas sectas, tamen audio esse *Mechliniæ* quendam, qui scurrili impudentia publice debacchetur in nomen meum, quum toties id Cæsarea Majestas fieri vetuerit, nec adhuc quisquam exstiterit, qui potuerit in tot meis voluminibus vel unam sententiam ostendere, rectæ fidei adversantem, quamvis id pridem à *Leis* ac *Stunicis*, nuper à *Beddis* & *Hispaniensibus* Monachis sit tentatum. Istorum improbitas nimium abutitur vestra lenitate. Istiusmodi clamoribus quid aliud effici potest, quam ut novus aliquis tumultus exoriatur? Utcunque fero non solvi Cæsaream pensionem,

An. 1528. nem, verum isto certe præmio mihi videor indignus. Hic res eo sunt loco, ut mihi parum tutum sit in hisce regionibus hærere diutius. *Ferdinandus* Rex vocat *Viennam* magnis promissis, sed ego nusquam malim quam in *Brabantia* quiescere, si modo per quosdam improbos liceat, qui nec Cæsarem, nec Deum, nec homines reverentur, quoties ipsis visum est. Hic prorsus elinguis sum, & pessime convenit cum hypocaustis, nec satis decorum est senem peregre vivere: postremo hæc ætas, hæc valetudo jamdudum quietem postulat. Arbitror amplitudini tuæ notum esse *Hermannum Phrysium*, juvenem honesto apud suos loco natum, indole felicissima, doctrina singulari, qui mihi videtur aulæ vestræ non mediocri tum ornamento tum usui futurus, si vos illum vestro favore complectamini. Quod ut faceres, te rogarem accuratius, nisi tales nossem hominis dotes, ut ipse sit semetipsum abunde commendaturus. Scio futurum, ut mihi gratias agas, si juvenem dignabere propius cognoscere. Dominus amplitudinem tuam servet incolumem. Datum *Basileæ* 1. Octobris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXXVII.

Erasmus Roterod. Episcopo Leodiensi S.

PRIDEM ad tuam celsitudinem & literas & secundum *Hyperaspistæ* librum misi per quendam *Michaelem Bormannum*, an pertulerit nescio. Nos hinc jam dudum meditamur avolare, sed non videmus in quem nidum. *Ferdinandus* Rex amplo salario vocat *Viennam*, sed in alium orbem. Invitat *Angliæ* Rex amantissimis literis, sed abhorret animus à navigatione. Invitat *Poloniæ* Rex, *Sigismundus*, misso etiam honorario munere neutiquam exiguo: invitor ab Episcopis compluribus, sed malim in *Brabantia*, non dicam consenescere, jam enim consenui, sed requiescere. Cæterum nec video salarium isthic paratum utcunque promissum, & nimium licet quibusdam stolidis Monachis ac Theologis, qui fidei catholicæ titulo belligerantur adversus bonas literas & harum cultores, nonnulli etiam adversus ipsum Euangelium. Habet *Lutetia* suum *Beddam*, quanquam non unum, nec isthic desunt *Beddæ* similes. Hactenus excussis libris meis, ne unam quidem sententiam invenire potuerunt quæ adversetur doctrinæ *Christianæ*, suaque malevolentia meas mihi lucubrationes commendarunt. *Egmondanus* & *Vincentius* abierunt in locum suum, sed non desunt, qui in illorum mores succedant. Audio *Mechliniæ* quendam publicitus è suggesto debacchari in meum nomen, fortiter contemto Cæsaris edicto, atque adeo *Christi* præcepto. Et ad ista connivet aula, & *Erasmus* hoc præmii fert pro tot laboribus, quibus & bonas literas & rem *Christianam* adjuvare conatur. Fingunt se etiamnum dubitare, an ex animo sim in parte catholica. Atqui id vel hoc argumento scire poterant, quod sectis omnibus commune in me odium est, idque plusquam capitale. Fortasse novum istic non est, quod *Joannes Oecolampadius* hic publice uxorem duxit, puellam sane lepidam. Idem fecit concionator *Augustinensium*, & nuper concionator *Franciscanus*. Hac sane via damnant illorum hæresim, qui detestantur conjugium. Unus inter hos erat cœlebs, qui pridem à magistratu damnatus, publicitus in foro virgis cæsus est, ferreum cingulum collo gestans, atque ita per carnificem deductus extra portam in exsilium perpetuum. Ejecti sunt simul pistor illius hospes, & hujus uxor, quam arte mira persuasam ut à marito secubaret, constuprare solitus est, non omnino inscio ut videtur marito. Accipe alteram fabulam: In pago quodam, cui nomen *Vetus vicus*, rusticus quidam in diversorio dum eucharistiam irridet subito exanimatus est. Rem sic actam fuisse testes docuere. Æditiuus quidam rusticus perferebat scriniolum plenum panibus consecrandis, quas *hostias* vocant: huic comes erat alter rusticus, qui quondam fuerat æditiuus. Ubi ventum est ad vicum modo dictum, libuit ibi bibere. In diversorio petit comes ille ab æditiuo hostiam dono, illo cunctante accepit, & incipit per ludibrium consecrare: cauponaria videns increpat, ille nihil, inquit, tua refert, abi, apporta vinum. Ubi redit mulier, offendit hominem collapsum; rogat quid habeat: respondent ibi potantes in alia mensa, forsitan habet illum syncopis. Mulier adfert acetum, admovent, sed frustra, erat plane mortuus. Hæc non est fabula. Feruntur & alii rumores, verum nolui parum comperta scribere. Commigravit *Mechliniam* juvenis quidam nomine *Hermannus Phrysius*, honesto apud suos loco natus, sed eruditione singulari, moribus absolutissimis, qui non mediocre sit ornamentum allaturus aulæ vestræ, si vester accesserit favor. Si nondum notus est reverendissimæ amplitudini tuæ, rogo ut illum dignetur cognoscere. Si notus est, propius velit inspicere, eumque pro illius meritis tuaque humanitate solita complecti. Quanquam enim egregia virtus sibi sufficit apud Philosophos, tamen ut pluribus valeat prodesse, nonnunquam eget principum virorum studiis. Aula multis eget ministeriis, in hoc fovendi sunt juvenes, quorum indoles egregiam de se spem præbet. Ac fortassis quod rogo tua benignitas sua sponte jamdudum facit. Illud addam, *Erasmum* de suo in te animo nihil omnino mutasse, nec dubito quin tu veterem agas *Mecænatem*, quoties res postulat, quem opto quam felicissime agere. Datum *Basileæ* 1. Octobris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXXVIII.

Erasmus Jacobo Sadoleto, Episcopo Carpentoratensi, S.

QUANTAS calamitates hæc rerum humanarum fatalis tempestas secum defert, ornatissime Præsul? Quid deplorabimus, aut quem consolabimur? Quam orbis partem immunem ab hac procella videre licet? Aut quis est bonorum, qui non ipse pariter egeat consolatore? Vidimus *Romam* crudelius captam quam olim fuerit à *Gallis*, aut post à *Gottis*. Vidimus Ecclesiæ principem *Clementem* inclementissime tractatum, & adhuc videmus duos potentissimos orbis Monarchas odiis immedicabilibus inter se dissidere, &, si verus est rumor, invicem ad monomachiam provocare. In tanto rerum fragore, male metuebamus tibi, & *Bembo*, in quibus præcipue, ac pene solis mihi videtur priscus ille candor, & erudita pietas illibata superesse. Utriusque dotes eximias semper amavi. Tuas enim non solum ex amicorum prædicatione, tuisque ad nos literis cognovi, verum etiam ex absolutissimo libello, quem nunc ubique vix credibili studio complectuntur omnes, quibus cordi est bonam mentem cum bonis literis conjungere. At *Bembum* impensius tum amare, tum mirari cœpi, posteaquam eas legi literas, quas *Longolius*, vestræ quondam benignitatis alumnus, evulgandas curavit. Videbam quantopere referret & studiorum & *Christianæ* religionis, tales animas incolumes esse ex hoc incendio. Ac de *Petro Bembo* nondum posuimus sollicitudinem, incerti quid agat. Tibi vero majorem in modum gratulamur, quem numen aliquod non tibi modo, sed optimis etiam studiis ac pietati *Christianæ* propitium, imminenti procellæ subduxerit, atque utinam totum subduxisset. Magnam tui partem audio perisse, videlicet bibliothecam utriusque linguæ monumentis exquisitissimis opulentam. Domi conjecturam facio, quam tibi gravis acciderit ista jactura, præsertim irreparabilis. O barbariem inauditam! Quæ fuit unquam tanta *Scytharum*, *Quadorum*, *Wandalorum*, *Hunnorum*, *Gottorum* immanitas, ut non contenta quicquid erat opum diripere, in libros, rem sacratissimam, sæviret incendio? Atque hic non tam amici vicem dolemus, quam nostram. Nobis enim ac studiosis omnibus ereptum esse ducimus, quicquid ibi periit. Quemadmodum urbis *Romæ* calamitas, omnium nationum calamitas fuit, quippe quæ non solum arx erat

Chri-

An. 1528. *Christiana* religionis, & ingeniorum altrix, ac Musarum, ut ita dicam, tranquillissimum domicilium, verum etiam omnium gentium communis mater. Quem enim illa civitas, quamvis in alio mundo natum, non placido gremio excipiebat, fovebat, educabat? Quis illic, licet ab extremo orbis angulo profectus, sibi videbatur hospes? Imo quam multis illa patria sua fuit charior, dulcior, atque etiam felicior? Aut quod ingenium tam efferum fuit, quod illa sua consuetudine non mitius ac mansuetius nobis remiserit? Aut quis illic aliquandiu vixit, qui non invitus discesserit, qui non ejus repetendæ datam occasionem libenter amplexus sit, non datam captaverit. Nimirum orbis hoc excidium erat verius quam urbis. Tot opinionum dissidiis labefactata nutat *Christiana* religio. *Bellonæ* furor nusquam abest, & in tanto tumultuum fremitu, Musæ, liberalesque disciplinæ, aut prorsus jacent frigentque, aut conterritæ silent. Et perinde quasi parum sit hic calamitatis, adjungunt sese pestilentiæ, bulimiæ, & rerum omnium caritas. Nec in his rerum fluctibus ullus bonæ spei portus aperit sese; Cœlum undique & undique pontus. Quanquam arbitror futurum, ut Ecclesiæ Princeps *Clemens* in tam sæva tempestate fortem & egregium nauclerum præstet. Requirit hoc malum insignem medicum, quem in illo nobis etiam *Medicis* cognomen polliceri videtur: requirunt hi Monarcharum animi magnum aliquem consultorem, qui illos nimium exacerbatos ad clementiam revocet. Et hic arridet nobis lætum omen *Clementis* Septimi, cujus pietati non dubito quin adfutura sint Numinis præsidia, si modo populus *Christianus*, agnoscens Dei manum ad vitæ correctionem invitantis, sua scelera confitens, non ficto pectore confugerit ad illius misericordiam. Alioqui verendum est ne nobis eveniat quod evenit *Ægyptiis*, quos remediis tam multis, tamque gravibus, insanabiles tandem unda maris absorbuit. Hæc Euangelica febris, sic enim appellare libet, magna ex parte remittit sese, bonamque spem rediturae sanitatis præbet. Nam quæ nunc prodit *Lutherus*, ejus fere generis sunt, ut videatur παλινῳδεῖν adeoque non placet suis discipulis, ut eum, si Deo placet, appellent hæreticum, affirmantes illum Euangelico spiritu destitutum, humano spiritu delirare. Nec pauci cives, imo civitates resipiscunt. At vereor ne per quosdam recrudescat morbus. Per quos inquies? Per eosdem, quorum sinistris consiliis, & vesanis clamoribus, malum hoc & ortum est, & huc usque progressum. Victoriam autem *Christo* debitam ad se rapere moliuntur, nec satis magnificum triumphum existimant, nisi non solum hæreses prostratas videant, sed & bonas literas proculcarint. Siquidem harum cultores aliquanto vehementius impetunt, quam ipsos hæresiarchas. Sed adversus horum insolentiam, confido summi Pontificis, Episcoporum ac Principum æquitatem bonis ac doctis viris auxilio futuram. Bene vale. *Basileæ* 1. Octobris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXXIX.

Ornatissimo D. Audomaro Edingo, Summi Flandriæ Senatus ab actis, Gandavi, S. D.

*ETIAM atque etiam te rogo, ut epistolam inclusam cures tuto reddendam *Levino Ammonio* clienti tibi deditissimo, quo quidem nomine me tibi quoque obstrictum arbitror, nec gravate debeo, viro, ut audio, cum primis docto atque humano. Quare posthac & *Erasmum* in tuorum numerum adscribes. Bene vale. *Basileæ* 1. Octobris, Anno 1528.

ERASMUS ROT.

mea manu.

EPISTOLA DCCCCXC.

Vives Erasmo.

IN Seneca *quæ habeo, alia ex vetustis sunt mihi codicibus annotata, alia judicio meo ex eo sensu, quem mihi videbar partim ex verbis, partim ex propositi argumenti ratione colligere. Sed qualiacunque sint, malo Auctorem illum legi & cognosci multo dignissimum ex tua castigatione in studiosorum manus venire, quam ex mea. Neque enim dubito, quin exiturus sit dignus tuo nomine, modo ipse velis operi & præesse, & adesse: nec ulli alii fidas rem, in qua nonnulla existimationis tuæ pars vertitur, & magnus legentium fructus: nam quomodo nunc est, nec* Sibyllæ *quidem ipsa interpretantur, aut* ὀνειροπόλος *quispiam.* Aldrisii *nomen, antequam epistolam hanc tuam legerem, omnino non audieram: Apud* Morum *nullum vidi* Senecam, *qui vel stigma unum haberet correctum.* Ciceronianum *tuum degustavi verius, quam legi. Et ipse ex* Italia *literas accepi ab homine non amico modo, verum & nonnihil propinquo, qui me hortatur, ut duos totos annos nihil nisi* Ciceronem *legam, & eum æmuler in sententiis, in verbis, in figuris: ita futurum, ut longe post me & alios permultos &* Longolium *relinquam. In quo risi puerilitatem istam imitationis, quæ multorum ingenia velut furor quidam invasit. Me nominatum abs te esse longe fuisset gratissimum. Sed senilis hujus* ἁμαρτήματος *facile tibi gratiam facio, etiamsi me consulto prætermisisses, quandoquidem compertum habeo nihil abs te inimico animo esse factum. Nec mirandum est, te oblitum fuisse mei, quum occupatus esses tot colligendis ex omni ordine & classe, ut illud mihi in mentem veniret, dum illa percurrerem, quod* Ciceroni *oratores recensenti dixit* Atticus: *quanquam non me tibi excidisse arbitrabar. Sed alio referebam consilii tui rationem.* Budæum *aut quenquam prorsus offensum esse illo tuo dicto, qui quidem dialogorum artem non ignoret, vehementer miror: tametsi hæc discordia inter vos non est, ut puto, nova, sed vetus, & post priorem illam reconciliationem verbis & epistolis ultro ac citro inter vos exasperata, compressa tamen tantisper, nunc se per occasionem profert alieno amiculo contecta. Ita* Alecto *hæc, vel* Ate, *res hominum infestat, ut nihil publicum, nihil privatum, quietum relinquat. Inter Principes bella, inter literas dissidia, in humanitate ipsa rabies, in religionis unitate diversitas, in charitate pietatis odium ac sævitia. Utinam dignetur aliquando* Christus *mitiore suo adspectu tantis malis finem imponere, & turbatis hominum rebus quietem serenitatemque adferre. Et tamen, si quos oportebat concordes esse, ii sumus nos, qui earum artium ac disciplinarum studio tenemur, quæ plurimis sunt invisæ ac oppugnata magna auctoritate fretis & magna potentia.* Hieronymum *salutabis meis verbis. Si non libenter scribit, nihil est quod se defatiget respondendo meis literis. Doleo mea Opera officinæ isti fuisse vel damnosa, vel parum quæstuosa. Posthac dabitur à me opera, ut ne amplius sim ei molestus: & si qua possim, non desim ejus utilitatibus; id quod libens recipio me pro virili parte mea facturum. Quod vero illi scripseram, in causa fuit* Franciscanus *quidam, qui nuper* Basileæ *fuit tui videndi gratia. Is narravit* Hieronymum Frobenium *cupere mea ab se excudi. Sed nihil mirabor eum & mentiri, cum tam multi, qui istinc veniunt, mentiantur. Nam quod quæris, quis sit ille mendax? Est qui aliud hic nobis ait, aliud, ut ipse scribis, istic vobis. Sed amabo, mi Præceptor, posthac nihil ego te istis de rebus, nec tu, si videtur, ad me: nam non videris mihi, quoties in harum rerum mentionem incidis, sine aliquo loqui stomacho. Nec tu me tantopere proferendi nominis cupidum existimes; malim uni aut alteri in virtute prodesse, quam nomen absque aliorum utilitate per orbem, quantus quantus est, diffundere. Neque enim ignoro, quam iniqua res est hæc gloria, quæ merita non spectet; quam inanis,* Ann. 1528.

An. 1528. *nis, quam nihil habet solidi, quod prehendas, ut non diutius ea delecteris, quam dum plausu & vocibus circumsonantibus extra te pulsus aliena audis, & vides, non es; nam ad te reversus nihil invenis. Deinde quantum habet huic mellis gutta admistum fellis. Si non aliunde, certe ex te possem exemplum & documentum sumere. Postremo cogitandum est nos peregrinari, seu potius ad obeundum vadimonium pergere, brevi ad forum & Judicem perventuros, quantoscunque in via flexus conemur facere. Ibi nec humana ignominia premet causam dicentem, nec sublevabit gloria, tanquam testimonium vel laudatio provinciæ. Sed quem Dominus commendarit, is demum erit probatus. Neminem video tam perustum gloria, quem non hæ cogitationes refrigerent. Itaque rogo te, mi Præceptor, ne posthac de nomine aut gloria ad me scripseris: nam juratus tibi confirmo me minus multo hisce nominibus moveri, quam possis credere. Publicis commodis multum tribuo: hac libentissime adjuvem, si qua possim; & felices eos esse censeo, qui his profuerunt. Veriorem tibi gloriam laudemque censeo contingere, quum aliquem legendis ingenii tui monimentis meliorem factum video, quam quum illa omnia audis,* Facundissimum, Doctissimum, Maximum. Jupiter *&* Juno *utinam aliquando litent non priscæ illi* Veneri, *sed* Christo *verticordio. Salvebit à me* Rhenanus, *&* Cantiuncula, *si est* Basileæ. *Vale etiam atque etiam.* Brugis 1. *Octobris, Anno* 1528.

EPISTOLA DCCCCXCI.

Erasmus Rot. Livino Ammonio Cartusiensi S. D.

LITERAE tuæ priores me sic rapuerunt in amorem tui, vir optime, ut vix alterius æque. Quo minus responderim non animus fuit in causa, sed necessitas. Tam multi sunt qui extorquent epistolas, ut totus huic uni negotio vix sufficiam. Et in his sunt quibus negare tutum non est. Gratiores etiam fuerunt hæ posteriores, quæ præter affectum unice pium ac fraternum, officium quoque deferunt, quo non aliud mihi poterat offerri gratius. Unum illud ibi submolestum fuit, quod tam accurate deprecaris offensionem, quasi sim usque adeo *Scytha*, ut non solum injurias iracunde feram, verum etiam talibus offendar officiis. Utinam ista venissent in tempore. Nihil enim illic est quod non vehementer ad rem meam pertineat. Eam operam plane præcipitavi. Si quid sit, in quo tibi vicissim queam gratificari, declarabo quam ista tua, ut vocas, fiducia non sim offensus. Majorem in modum te rogo, ut si quid habeas ejus generis præterea ne graveris impartire. Quicquid *Antuerpiam* miseris ad *Erasmum Schetum*, tuto perveniet ad nos, sed mitte diligenter obsignatum, quod mittendum videbitur. *Adagia* rursus exiere, magno auctario locupletata. *Frobenius* meo hortatu nactus est formulas *Græcas* aliquanto feliciores, nisi *Augustino* πολυγραφωτάτῳ vix septem præla sufficerent, sub ver prodiret aliquod Opus mediocre *Chrysostomi Græcum*. *Germanus Brixius* vertit *Babylam*, plenisque velis invectus est in *Oecolampadium*, applaudentibus Theologis. Accinctus est ad vertenda quæ supersunt psegmata. Exspecto novam hinc Comœdiam. Σκυτοτόμῳ non tam indignor mea causa, quam *Christianæ* religionis nomine, quæ talibus scurris nititur. Est illi à consiliis ludimagister quidam, quem ego fame periclitantem apud *Anglos* pavi, indoctum docui, literisque commendavi destitutum, nihil illo stolidius, neque scurrilius, natione *Normanus*: ex hoc didicit blatero meus quæ in me emovit quasi comperta, quum nullum sit animal illo nebulone vanius. *Bedda* cum suis *Lutetiæ* furit insigniter, neque mitius apud *Hispanos* Monachorum examina. Hanc stolidorum tyrannidem nobis paravit *Lutheri* ferocia. Is nunc prodit moderationes, quasi perinde facile sit mederi malis, atque non admittere. *Carolus Utenhovius* est mihi suis moribus modestissimis abunde commendatus, neque committam, ut usquam officio meo videar defuisse. Habes epistolam αὐτόγραφον, sed quam vereor ut legas, nisi quod tuus candor & hoc interpretabitur familiarius amantis argumentum. Dominus te servet, *Ammoni* charissime, cunctisque dotibus Spiritus locupletet. *Basileæ* 2. Octobris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXCII.

Erasmus Christophoro à Stadio Episcopo Augustano S.

ISTAM vere *Christianam* & optimo Præsule dignam pietatem exosculatus sum in tuis literis. Non possum agnoscere quod mihi tribuis singulari quodam candore. Non adeo mihi sum ignotus, sed istam laudationem interpretor consolationem, adversus quorundam malitiosa perversaque judicia, ne quid commemorem insidias capitales, quas mihi miris cuniculis struunt quidam novis factionibus addicti. Enecat me propemodum *Augustinus*, & huic accessit *Seneca*, labor invincibilis, præter epistolarum onus: & tamen minima lassitudinis meæ pars est, studiorum moles. Demiror patientiam tuam, qui Psalmum, quem obiter tractavi & occupatissimus veluti deliniavi, potueris evolvere: id enim intellexi ex amplitudinis tuæ ad R. P. *Augustinum Marium* literis. Aliquanto minus infeliciter tractasse videor Psalmum quartum. Hoc tantum in præsentia licuit obruto negotiis, alias copiosius. Dominus *Jesus* servet amplitudinem tuam reverendissimam. Datum *Basileæ* 22. Octobris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXCIII.

Erasmus Rot. Haioni Caminga Frisio S. D.

OPORTET aut in genesi nostra consensisse quædam sydera, aut inter genios nostros aliquid arcanæ cognationis intercedere, *Haio* charissime, quandoquidem ex tam brevi colloquio, quum tu mihi prorsus ignotus esses, ego tibi non nisi de nomine cognitus, statim in amorem tui sum inflammatus, quod idem accidisse tibi res ipsa nimirum declarat. Id enim ni esset, nunquam literis tam amanter, atque, ut ita dicam, ambitiose scriptis expetisses domesticam mecum consuetudinem, quum *Dolæ* tot haberes sodales genere claros, & studiorum societate, & morum similitudine jucundissimos. Vetus & vulgatum est, pares cum paribus facillime congregari, hic nova quædam & arcana vis naturæ sit oportet, qualis est in magnete chalybem attrahente. Meis quidem rationibus, ornatissime juvenis, non perinde congruit convictor quilibet. Siquidem assidui, nonnunquam & iniqui studiorum labores, tum ætas jam ingravescens, sed in primis valetudo subinde me admonens mortalitatis, cogunt ut sim homo perpaucorum hominum, quum alioqui mei ingenii sit omnibus per omnia gratificari si liceat. Verum si mihi non imponit animi de te mei sensus, si non falsam epistola tua repræsentavit tui pectoris imaginem, si vera perscribunt ii, qui tuos mores intima consuetudine perspectos & exploratos habent, non gravabor tale ingenium in domesticum recipere contubernium, sperans fore, ut nostræ familiolæ, & ornamento sis, & voluptati. Habes animum meum, nunc tuæ prudentiæ fuerit ex ipsa re consilium capere, ac dispicere, quid maxime conducat tuis commodis, quibus nolim, mi *Caminga*, quicquam mea causa decedere. Habebis mensam literatis conditam fabulis verius quam ciborum deliciis. Tantum abest à luxu, ut non multo lautior sit *Pythagorica*, aut *Diogenica*, si quando cœnabat domi. Dices te in frugalitatis venisse scholam, aut in Phiditiis accipi. Nec ulla mihi videtur vita tum lætior, tum lautior, quam quum homo jugiter sobrius, & animi tranquillitate, & corporis bona valetudine fruitur, quumque à mensa surgit, frugiferis sermonibus suavius acceptus quam epulis, itaque sedata fame, ut nec ventriculus ob-

An. 1528. oblatrans sit molestus, nec corpus cibis onustum degravet animum, si quid vel in studiis, vel alias seriæ rei sit gerendum. Quid enim illis conviviis, aut, ut magis proprie dicam, compotationibus insuavius, ubi tumultibus inconditis perstrepunt omnia, ubi conviva cogitur bibere, quantum præscribitur, & sibi quisque nocet, ut alterum in noxam pertrahat. Nullus est voluptatis sensus, ubi corpus occupat morbus, proinde quum mentem prorsus ademerit vinum, quid potest esse suave? Vix enim dicas, utrum sit inhumanius, à potu depelli sitientem, an ad bibendum compelli qui non sitit. Utrum hoc, quæso te, convivium est, an potius tormentum? Omitto nunc rixas & pugnas, aliaque flagitia, quæ secum trahere solet vinolentia, omitto pecuniæ turpe dispendium (nusquam enim perditur indecentius) quanta quamque irrecuperabilis jactura temporis, quo non alius sumtus preciosior? Voluptatem insanam excipit postridie verus dolor, torpet animus, discruciatur stomachus, capitis vertigo molesta est. Nonnunquam & febris succedens pœnas exigit intemperantiæ, brevisque voluptas, si tamen ea dicenda est voluptas, diutino luitur cruciatu. Nec desunt usquam, qui melioris indolis adolescentes ad suos mores pelliciant. Dicas illos non ob aliud petisse scholas, quam ut aliorum studiis incommodent. Quo nomine mihi charissimus es, ornatissime *Haio*, qui cum clarissimis majorum imaginibus commenderis, quum ampla res familiaris etiam ad luxum, si libeat, suppetat, quum nondum, opinor, ingressus sis annum vigesimum, denique quum *Frisiam* habeas patriam, ubi vulgo luxus propemodum laudi datur, frugalitas vitio, tamen sic abhorres ab istiusmodi vere pecuinis voluptatibus, ut nihil sit tibi frugali sobriaque vita dulcius. Meminisiti nimirum eo te profectum ad Academiam, ut velut è divite quodam emporio, preciosissimis bonarum literarum mercibus locuples redeas domum, ornaturus vicissim generis tui stemmata, plusque lucis additurus, quam ab illis accipis. Hæc mihi arguunt indolem insigniter probam, ac virtuti natam. Quemadmodum non minus vere quam argute dictum est olim, *qui Athenis probus sit, eum oportere insigniter esse probum*, ita vehementer probum sit ingenium necesse est, quod tam multis vitiorum irritamentis corrumpi non potest. Hoc animo te præditum, quum ex multorum, quibus domestice notus es, literis simul & prædicatione perspectum habeam, non potui tibi non gratulari; simulque spem non vulgarem animo concipio, fore, ut *Frisiam* tuam & literis tuis & moribus reddas celebriorem. Claruit illa magnis ingeniis, ut enim sileam *Canterios* & *Langios*, quid *Rodolpho Agricola* divinius, in cujus gloriam succedit *Hajo Hermannus*, juvenis nihil mediocre de se pollicens, qui tibi hujus laudis lampadem aliquando traditurus est: nam *Viglium*, ut scribis, gaudeo in hoc stadio strenue properare. Hæc arguunt non omnino vanum esse quod vulgo narrant, *Frisiam* esse felicissimam ingeniorum parentem, sed vitæ delicias obstare, quo minus multa ad summam virtutem eluctentur. Vix cum alio vitio pejus convenit Musis & *Minerva*, quam cum luxu & intemperantia. Itaque cum intelligam tibi nihil esse dulcius literis, si tuo bono fieri poterit, mihi quidem venies hospes tam gratus quam qui gratissimus; venies ad mensam Philosophicam, atque etiam, si id magis juvat, medicam. Aliquot prius valetudinarios reddidit prosperiore valetudine. Certe quod surda nemesi dictum velim, nullus τῶν ὁμοτραπέζων meorum hactenus in morbum incidit: eos semper habeo paucissimos, nec in aliud quam ut in conviviis, & horis à sumto cibo, quibus à vehementiore studio temperare soleo, præsertim à cœna, nisi si qua urgeat necessitas, solitudinis tædium fallam fabularum vicissitudine, quas tamen prorsus ἀμόσυς esse non patimur. Horum de numero si tu esse voles, dabo operam, ne prorsus hujus consuetudinis nostræ pœniteat. Sin ipsa res aliud suadet, illud tibi hac epistola veluti syngrapha persuasum esse volo, quicunque vel te vel me locus habebit, *Erasmum* esse semperque fore unum ex his, qui tibi bona omnia precantur ex animo, à quo nihil frustra petiturus es, si modo sit ejus generis, ut à me præstari possit. Bene vale. Datum *Basilea* 12. Novembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXCIV.

Jacobus Sadoletus Episcopus Carpent. Erasmo Roterodamo *S.*

ACCEPI *literas tuas* Basilea *Calendis Octobris datas, in quibus erat manu tua adscriptum, alteras te eodem exemplo ante dedisse, quas non acceperam: sed & hæ tardius huc allatæ sunt, medio enim Novembri mense mihi sunt redditæ: quas habui, mi* Erasme *doctissime, omni ratione gratissimas: nam & effigiem tuæ eximiæ virtutis summæque humanitatis mihi ante oculos totam posuerunt, quam ego soleo & mirari & amare, & tuæ erga me singularis benevolentiæ mihi fuerunt testes. Quod enim tantam de salute mea curam sumseris, atque usque eo fueris sollicitus, quoad habueris certum quid de me factum esset, meque in meis locis constitisse cognoveris, amici nimirum animi & egregie benevoli hæc magna est significatio: in qua ne vivam, mi* Erasme, *si tibi concedo, ut in amando sis superior. Multas equidem tuas partes, atque haud scio an omnium plurimas, ingenii, eruditionis, copiæ dilexi semper & admiratus sum, atque inprimis quod tu ista tanta doctrinæ ornamenta ad pietatis studium, & ad* Christi *celebrandum nomen contulisses. Huic vero tuo tanto in me ipsum amori, & si animo sum par, verbis tamen & literis satisfacere non queo: ita avide cupio exprimere, quam me ista devinciant; in quo mihi stylus & oratio non suppetit, quod tu pro tua prudentia melius omnino concipies: sane quod ad me attinet, divino admirabili beneficio salus tum mihi & incolumitas fuit quæsita, cum viginti diebus ipsis antequam horribilis illa clades urbi* Romæ *incideret, ex urbe sum elapsus itineris ad meam Ecclesiam faciendi causa: quo proficisci, & in ea residere quod vitæ reliquum esset, relictis cæteris rebus omnibus, jam ante Deo me obstrinxeram: quam bonam in me voluntatem arbitror unam tunc idoneam judicatam, propter quam salus mihi à Deo esset: nam mea quidem reliqua ejusmodi sunt, ut mihi misericordiæ Dei magis quam justitiæ sit confidendum: sed quo ego minus meritus sum, hoc summi ejusdem Dei clementiæ & benignitati major à me debetur gratia. Meas quidem fortunas omnes illa acerba direptione amisi, ipsam etiam bibliothecam, quam* Græcis *&* Latinis *libris undique comparatis referseram. Idque unum sensi in meis damnis detrimentum, quod & tu grave æstimas, & ego agnosco, sed tamen omnia in bonam partem accipienda sunt. De* Bembo *meo nihil est quod labores. Is vivo etiam tum* Leone, *morbo quodam compulsus, cœli mutandi causa contulit se* Patavium, *ibidemque consedit, & nunc quoque commoratur totus in literis & studiis intentus, omnemque habens cum Musis rationem, quem ego arbitror pangere profecto aliquid, quod laudi ipsi atque famæ, aliis non mediocri utilitati sit futurum. Urbis* Romæ *casum non alterius arbitror eloquentia quam tua satis digne posse deplorari: incredibile est quantum calamitatis & damni in illius urbis ruina omni humano generi invectum sit: in qua etsi vitia quoque nonnulla inerant, maximam tamen multo partem dominabatur virtus, domicilium certe humanitatis, hospitalitatis, omnisque prudentiæ & sapientiæ semper civitas illa fuit: cujus excidio si qui lætati sunt, ii non homines, sed feræ potius immanes sunt existimandi, quanquam hoc paucis usu arbitror contigisse, ut aut non doluerint nobilissimæ omnium & multo præstantissimæ civitatis interitum, aut si furore quodam usque eo perbacchati sunt, ut hoc illi exitium optaverint & calamitatem, nunc saturatis odiis non aliqua sui furoris pœnitentia, & vicissitudine rerum humanarum moveantur. Sed de his viderit Deus, quos tu quod scribis resipiscere jam vide-*

An. 1528. *videri, cupio equidem ut ita sit, idque precari Deum non desinam: non enim odi illos, quin cupio reverti ad sanitatem. Sed tamen Deus viderit. Ego quod te habeo mecum socium hujus doloris, quem ex indignissimo casu principis terrarum Urbis ambo accepimus, neque parum me consolor, & de tua optima mente atque natura praeclarum judicium facio: quod utinam pacis & concordia communis aliqua ratio duceretur, aliquando esset quod melius nos consolari & recte sperare de omni Republica possemus. Nunc & tu prudentissime scribis, & ego intelligo, omni hac spe, nisi Deo aliter statutum sit, penitus sublata, nihil neque bonis literis, neque studiis pietatis esse loci relictum. Nec tamen propterea deficere animo, neque defatigari debemus, quin cuncti, qui artibus optimis imbuti & instituti sumus, subveniamus pro sua quisque parte huic tanto damno jacturaeque communi, & in libris navemus pacis & pietatis opera, si minus in Republica & in coetu hominum possumus: in qua quidem actione, & ego elaboro, & te video tantam gloriam jamdudum consecutum, ut vix jam sit qui te audeat imitari, nedum ut quisquam te assequi posse confidat. Quae enim nos summo cum labore, multo cum tempore, minimeque apta & perfecta elucubramus: tu, nullo negotio, brevissimo in tempore plane expedita absolutaque emittis, ut jam non cura, sed natura orationis tuae nitor & affluentia illa esse videatur. Quo etiam minime mirum tibi videri debet, multos esse tuae laudis obtrectatores & invidos. Est enim edita in altum laus tua, neque omnes homines ejusmodi, ut magis eos virtus tua ad amorem, quam celebritas famae ad malevolentiam commoveat: qui tamen abs te contemnendi sunt, neque nauci faciendi: non enim digni sunt, quorum propter improbitatem animus tuus vel tantulum perturbetur. Ego sicut & amor erga me tuus & mea natura, & officia amicitiae postulant, semper futurus sum & tuarum clarissimarum virtutum fautor, & dignitatis ac nominis praecipuus amator. Vale.* Carpentoracti 20. *Novembris, Anno* 1528.

EPISTOLA DCCCCXCV.

Erasmus Rot. Alberto Carporum Principi S.

Ut libellus tuus mihi redditus est, *Alberte* Princeps clarissime, protinus coeperam responsionis nescio quid σχεδιάζειν· sed interim *Roma* ruentis fragor animos omnium perculit, de te varius rumor ferebatur: & si maxime constitisset, ubi locorum ageres, nullum erat iter epistolis pervium. Nuper ex amicorum literis accepi te apud Regem *Christianissimum* Legatione fungi, eumque libellum per multorum manus circumferri, minimumque abfuisse quin fuerit per typographos evulgatus. Id ipse jamdudum curaturus fueram, si quos forte, vel tui nominis auctoritas, vel disputationis aequitas, vel dictionis suavitas ad meliorem mentem incantare posset, ni tam atrociter, tamque pertinaciter me urgeres. Cum enim capitale sit quod intendis, non magni refert quanta sit orationis civilitas, veluti si cui Princeps honorifico sermone mortem denunciet. Atque utinam in eum campum me provocasses, in quo licuisset solo ingenii aut eloquentiae periculo tecum congredi. Satis magnam gloriam duxissem, cum *Alberto* certasse, etiamsi victus discederem. Nunc talem causam impingis, ut si obticescam, capitale crimen agnoscam: sin respondeam, primum vix id queam sine tuo dolore; deinde rursus camarinam moveam, quam satius erat non tangere, rebus alioqui plus satis undique exulceratis. Quod superest, moneo, ne praecipites editionem libelli: aut si non vis istuc operae perdere, mitiga partem qua mecum agis. Si hic γραμματοφόρος vel triduo priusquam abiret mihi denunciasset, relecto libello tuo misissem responsionem meam; verum id faciam brevi per alium, si quis certus occurrerit.. Ea lecta statues pro tua prudentia quod judicabis in rem utriusque fore. Vix quicquam tutum est literis committere. Verum si vel coram daretur colloqui, vel in his regionibus ageres tu, aut omnino me fallit mea de te existimatio, aut *Erasmum* tuo favore sublevandum putares potius quam aliorum recinendis calumniis gravandum. Bene vale. Datum *Basileae* 23. Decembris, Anno 1528. An. 1528.

EPISTOLA DCCCCXCVI.

Erasmus Rot. Andreae Zebridovio S. D.

Ornatissime juvenis, Non minima ex parte nobis tui desiderium mitigavit, quod intelligo tibi & iter, & *Lutetiam* fuisse prosperam, praesertim quod scribis studia tua felicius istic quam hic solent succedere, quod ego sane futurum augurabar. Habet enim ista civitas viros non paucos exquisita doctrina praeditos. Dicas Musas omnes armorum fremitu *Italia* depulsas, in *Galliam* commigrasse. Nec dubito quin huc summis viribus incumbas, ne frustra tam locuples literarum emporium adisse videaris. Quanquam hic quoque nunc, nescio quo fato, profitentium vocibus perstrepunt omnia. *Glareanus* jam magis tuus est quam antea fuit. Conciliavit vos illa concertatiuncula, ut interdum ex malo principio magna nascitur gratia. Non est quod excuses silentium tuum. Epistolam ad *Carolum Utenhovium* datam, mihi quoque scriptam interpretor. Accessit alius convictor non illepidus. *Carolo* male convenit cum aestuariis. De reditu ad nos tuo an ludas nescio. Quando te dimittet *Lutetia*, quae solet hospitibus magis ac magis adlubescere, posteaquam illos semel suis odoribus expleverit. Attamen si id tuo bono fieri poterit, venies nobis gratior quam unquam fuisti, certe me non habebis hospitem deteriorem, fortassis aliquanto commodiorem, quod memet brevi excutiam ab hisce laboribus. Miror è *Polonia* ne syllabam quidem: tu si quid habes imparti. Quod serius accipis hanc epistolam, in causa fuit *Antonius*, qui diutius solito atque opinione nostra distulit abitum. Jubent te salvere, *Berus*, *Bonifacius*, *Hieronymus*, *Glareanus*, reliquique tui studiosi. Quaeso ne graveris *Martino Dambrofskio* nostro meis verbis multam salutem dicere. Tu fac quam optime valeas. Datum *Basileae* 23. Decembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXCVII.

Erasmus Rot. Lodovico Berquino S. D.

Etiamsi *Nosoponus Erasmi* personam gereret, nihil erat quod stomacharetur *Budaeus*. Nec satis admirari possum istam judiciorum perversitatem. Hanc febrim nobis misit *Italia*, ne qua pars esset rerum immunis à dissidiis. Excussi *Romae Galliam* inficiunt, ac futurum arbitror, ut ex una haeresi plures nobis gignant. Itaque est animus post Pascha proximum studiis ferias indicere, praesertim defuncto *Frobenio*. Parum feliciter cessit, quod epistola, quam tibi familiariter scripseram, nec *Brixio* communicaram, nisi pressuro apud se, sic per omnium manus volitet, ut edita videri possit. Vix adducor ut credam *Jacobum Tussanum* tam stolidi, tamque agrestis esse ingenii, ut tam nihili ob rem maledicis versiculis debacchari velit in nomen hominis, à quo nunquam verbo laesus fuerit. Sed multo magis admiror τὸ Ἑλλωα, si carmina sunt illius, quae ipsi tribuuntur, nisi forte student inire gratiam apud *Sutores* & *Beddas*. Equidem te, mi *Berquine*, non possum sic amantem non redamare, sed tuus iste amor, utcunque excusas, me non ferenda gravat invidia. Ostentas literas meas, quibus tecum in aurem ῥητὸν ἢ ἄρρητον communico. Praedicas me non fore mutum. Istis irritamentis, mihi crede, non erat opus, suapte sponte plus satis accensis. Animi tui fiduciam amarem, nisi viderem tam infelicem. Hactenus omnia tua cesserunt in diversum. Edidisti victoriam me dissuadente, vide ut cesserit. Versiculis illis tuis, quam existimabas unicam esse viam placandae invidiae, quaeso, quid profectum est? unicus Episcopus coepit meliuf-

An. 1528.

liuſcule de me ſentire. Quid actum epiſtola? quid exhibitis duodecim propoſitionibus? Iſta nihil aliud ſunt quam irritamenta crabronum. Habes ad omnia bonas ac fortes rationes, ſed utrique noſtrum parum proſperas. Maluiſti victoriam ſpecioſam quam celerem. Faveo tuæ fiduciæ, ſed aut iſta te fallet, aut me fallet augurium. Satis odoror ex amicorum literis, *Beddaicos* aliquid atrox moliri. Argumento eſt, quod ille pridem amicus minis rerum conterritus non audet quicquam ad me ſcribere. Apud *Lovanienſes* nunquam exiit edictum adverſus mea *Colloquia*. Vanus igitur fuit is rumor. Jamdudum hoc privatim agunt, ne prælegantur in Collegiis ſolenniter, idque in gratiam Monachorum. Accipio *Beddam* in actu publico, quam reſumtam vocant, honorificam feciſſe mentionem, primo loco *Lutheri*, ſecundo *Eraſmi*, tertio *Fabri*. Ut nihil pudet. Sic ornatus incedit, & triumphat reſumtis, quaſi mundus non habeat niſi fungos. Audio *Fabrum* clam ſubduxiſſe ſeſe, ſed arbitror rumorem eſſe vanum. Amici anonymi, nec libellum, nec epiſtolam ullam accepi. *Simon Rychuinus*, quem opinor tibi notum, retulit de quodam *Gandavo*, qui ſtrenuum virum præſtiterit in hoc tumultu *Beddaicorum*. An is ſcit neſcio. Si miſiſti, demiror te non addidiſſe, per quem miſeris. *Alberto Pio* reſpondebo, ſed epiſtola tantum. Demiror quo conſilio ſpargat eum libellum: nam in me impudentiſſimis argumentis cauſam agit, & agit hoſtiliter, docere laborans, me fuiſſe occaſionem, cauſam, auctorem & principem totius hujus negotii. Quod idem agit *Aleander* in ſuo *Racha*, demirans me adhuc ſpirare, quum in *Germania* tot hominum millia ſint trucidata, nec me fugit *Alberto* cum *Aleandro* neceſſitudinem eſſe intimam. Adverſus *Lutherum* ſic gerit rem, ut videatur colludere cum adverſario. Quod te offendit in Pſalmo nihil eſt. Neque enim æternam ſalutem petimus à quoquam hominum, ſed à ſolo Deo, utcunque Sanctorum ſuffragiis adjuvamur. Audio *Budæi* libros excudi *De phraſibus linguæ Græcæ*, ad quod illum frequenter hortatus ſum, & ſane gaudeo. Illic audio fieri mentionem mei. Si digna doctis civilitate id agit, me nihil offendet: ſin ſecus, quod non arbitror, cuperem quamprimum exemplar, haberet ante Paſcha talionem, ſed quæ noſtram amicitiam non dirimat. Si quid erit, quod me ſcire voles, mitte aliquem noſtro ſumtu, aut ita conductum, ut iſthic accipiat coronatos duos, hic totidem. Sed cura ut à cæteris item amicis efflagitet literas. *Carolus Utenhovius*, revera talis qualem prædicas, mihi ſuo convictu magno ſolatio eſt: utinam parem ex meo capiat utilitatem. Hæ literæ maturius ad te veniſſent, niſi *Antonius* ſupra omnem exſpectationem diſtuliſſet abitum. Bene vale. Datum *Baſileæ* 23. Decembris, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXCVIII.

Eraſmus Rot. Bernardo Epiſcopo Tridentino S.

REVERENDE Præſul, ut intelligas tuum genium *Irenæo* fuiſſe felicem, nunc rurſus excuditur, efflagitantibus bibliopolis. Utinam iſti juvenes, qui quidvis quibuslibet dicant, nihil inſcribant magnis Eccleſiæ Præſulibus, niſi quod illorum dignitati reſpondeat. Iſtius honorem muneris non tam tibi gratulor quam ipſi *Ferdinando*, cui hoc magis opus eſt talibus conſiliariis, quo majorem ſuſtinet ditionis molem: quanquam hac etiam longe major imminere videtur, quod ut tum illi tum orbi *Chriſtiano* felix fauſtumque ſit precor. Manum tuæ Celſitudinis in literis regiis & agnovi libenter, & reverenter exoſculatus ſum. Dominus res veſtras bene fortunet. *Baſileæ*, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXCIX.

Eraſmus Rot. Lodovico Berquino S. D.

EPISTOLA tua, cujus exemplar deſideras in præſentia, noluit venire ad manum, ſi nactus fuero mittam. Niſi plane fallor, ibi ſcribis te hoc uno offenſum quod *Budæum* cum *Badio* contuliſſem, quum præter literas aliquot nihil inter illos ſimile. Deinde quum hortareris ad apologiam *Budæo* ſcribendam, ſatis indicabas te vereri ne eſſet offenſus. Quanquam ingenium *Budæi* non ignoro, tamen ne adhuc quidem mihi perſuadeo illius animum ea commemoratione fuiſſe offenſum. Epiſtolam ad te ſcriptam profecto doleo ſparſam, quanquam ne illic quidem eſt quicquam contumelioſe dictum in *Budæum*. Quod ſi eſſet, lapſus eſſet præter animi ſententiam. Tibi non arbitrabar opus monitore. *Brixium* poſterioribus literis monueram, ut rem haberet clam, ne quid inde naſceretur tragœdiæ. Quanquam & illius prudentiæ ſatis fidebam etiam non monitæ. Sed res more hominum evenit. Regi ſcilicet deſunt negotia, niſi harum quoque nugarum fiat cognitor. Qui Regi percunctanti reſpondit quæ ſcribis, erat inimicus. Sed hic etiam epigrammatibus ludunt, ſcilicet bellis nimirum & felici argumento. Et in his eſt ille, cui dicor laceſſere vivos & mortuos, quum ipſe præterquam quod nuſquam à me commemoratur niſi honorifice, in hoc ipſo libello quam non laceſſitur? Video prorſus in ſtudiis ejuſmodi tempeſtatem exorituram, qualem videmus inter Monarchas & religionis profeſſores. De vertendo facile reſponderint, minore noxa libros meos legi à doctis, quam ab idiotis. Et haud ſcio, an alia quæpiam objiciant tibi. Applaudo iſti tuæ de victoria fiduciæ, ſed illud male me habet, quod toties dat nobis verba. Pontifex revixit, habet ſuos Cardinales & potentes & addictos. *Dominicani* & *Franciſcani* paſſim incipiunt rem ſtrenue gerere, & audio judicibus, qui in te pronunciarunt reſtitutum jus: Multa moliri te neque quicquam efficere, ſcripſi, fateor, ſed non abſque dolore, mi *Berquine*. Utinam res ſuppeditaret aliud orationis genus. De epiſtola edenda ne ſomniavi quidem unquam. *Brixio* miſi, ut eſſet inſtructior ad patrocinium, ſi quis quid oblatraret. Quo fructu ſim Theologis reſponſurus neſcio, qui mea non legunt: & prorſus *Beddaici* quidam animis gladiatoriis ad me affectant viam. In Principibus quid ſpei ſit neſcio, qui ſi maxime faverent, obruerentur ab improbiſſimis phalangibus. Si tantum poſſet mea reſponſio, ut nemo poſthac crederet judicio Theologorum, jam tot mendacia, tot manifeſtas calumnias, tot indoctas delirationes *Beddæ* impegi in os, cujus librum utrumque approbaſſe dicitur ſacratiſſima facultas. Malim facultatem ſic temperare ſua judicia, ut omnes illis credant, potius quam efficere ne quis illis credat, etiamſi id poſſem. Quî potero docere quid ſit facultas, quid univerſitas, quum utrumque pariter ignorem? Jam me pudet tot apologiarum. Malim edendis bonis libris, & apud poſteros victuris, iſtam excetram vincere. Gratum eſt quod ſcribis de ducibus iſtius intemperiæ. De reſpondendo deliberabo. Præter valetudinem ac labores iniquos vexor à tenebrionibus quibuſdam, quos alium poſt alium ſubornant iſti Euangelici. Nunc mihi, præter *Thraſonem* illum, res eſt cum vipera, juvene cui morbus & frontem ademit & mentem. Nec ullus eſt tam abjectus canis, quin rebus ſic exulceratis poſſit lædere. Levius duco cum tota Theologorum facultate confligere, quam cum hujuſmodi ſterquiliniis. Bene vale.

Plura fortaſſe ſcribam per *Antonium*. Quidam amicus ad me ſcribit, te jactare voces quaſdam, quaſi Theologos meo nomine territare velles. Quocunque tu hoc animo facis, ſi tamen facis, me gravas non mediocri invidia. Remedia morbi nihil moror. Vixi ſatis, ne dicam plus ſatis. Tantum licuit ad tuas literas. Vale. *Baſileæ*, Anno 1528.

EPISTOLA M.

Eraſmus Roterod. Germano Brixio S. D.

NAE tu pluſquam *Aſiaticum* dixeris *Eraſmum*, ſi noris quantas laborum ac tædiorum moles hic ho-

An. 1528.

homuncio sustineat humeris. Vix totus sufficiam epistolis undique provolantibus, nec semper amoenis, nec talibus, ut paucis liceat respondere. Quantum putas temporis perit in *Apologiis*, ut omittam quod impenditur veteribus recurandis, & novis excudendis lucubrationibus. Nunc totus *Augustinus* sex prælis acceleratur, Scriptor & obscuræ subtilitatis & parum amoenæ prolixitatis. Dabitur venia tuo *Laconismo*, si pariter referas & πολυπονίαν. Demiror quisnam sit iste tam adamatus, cujus obitus te in exsilium, ut scribis, propulerit: si quid mirabere pones invitus. Utinam tuo commodo fiat, mi *Brixi*, quod optas, ut animi levandi nostrique visendi gratia huc te conferas, erit mutua consolatio. Siquidem ante pauculos dies reliquit nos *Joannes Frobenius*, vir, ut si quis alius, optimus. Sed vereor ne te neges vidisse *Erasmum*, etiamsi videris. Sane cicadam videbis, jamjam meditantem abjicere τὸ σῦφαρ. Est hic rara sodalitas, sed candida, *Beatus Rhenanus*, *Bonifacius Amerbachius*, *Henricus Glareanus*. Nosti omnes è scriptis opinor: habes triumviratum. Hi me suis alloquiis γηροβοσκοῦσι, quibus omnibus te fore gratissimum ἐγγυῶ, nec *Aten* metuo, quam minitatur proverbium. Dici vix potest quantum mali precer his bellis, per quæ non solum *Italia*, cujus desiderio scribis te contabescere, verum etiam ex toto propemodum orbe excludimur. Et in dies ut video crudescunt Principum iræ. Quantam vidimus eclipsim inter solem *Romanum* & lunam *Hispanam*. Verum ipsa fata nos volentes nolentes protrudunt ad Philosophiam, docentque rerum humanarum contemtum. Priusquam acciperem tuam epistolam *Balista* nos inviserat, jam *Gallias* repetiturus. Nihil hominis moribus vidi amabilius. Nec ullum aliud officium à me requisivit. De *Babyla* statues. Bene vale. *Basilea*, Anno 1528.

EPISTOLA MI.

Erasmus Roterod. Gulielmo Budæo S. D.

VIDE quam magnifice de tua æquitate sentiam, eruditissime *Budæe*, qui non alium mihi patronum delegerim in hac causa, quam eum cui reus existimor, & cujus injuriam videntur isti ulcisci. Epistolam ad te mitto, nam libellus adhuc versabatur in manibus typographorum, quanquam in eo præterea nihil est quod ad hoc attinet negotium. Animus meus in te adeo nihil habuit livoris aut malevolentiæ, ut quum acciperem prodire lucubrationum tuarum foetus, toto pectore gratulatus sim, & publice studiis & privatim mihi, neque non tibi, quo principe & antesignano tam feliciter efflorescunt apud *Gallos Romanæ* simul & *Græcæ* literæ. Atque hoc magis tua prudentia dabit operam, ne qua lues dissidiorum exorta, felicitatem istam contaminet. Quod autem exemplum est, obsecro, ob rem adeo nihili, spargere famosos versiculos, quasi non possimus & nos versiculis ludere, si liberet similiter furere? Neque quicquam addubito quin ista tibi displiceant, non ignaro verissime dictum à Priscis, ἄκαιρος εὔνοι' οὐδὲν ἔχθρας διαφέρει. Febris hæc primum orta *Romæ*, per quosdam, qui non ferebant, neque *Gallum*, neque *Germanum*, quenquam laudari, quo processerit vides. Arbitror te posuisse suspicionem, quam de me concepisse videbaris, sed, mihi crede, falsissimam, videlicet me studio nomen *Gallorum* impetere. Quanquam ista tua destomachatio mihi non mediocrem conflavit apud *Gallos* invidiam, tamen quoniam eam magis ab immodico quodam patriæ studio quam ab odio mei profectam scio, moderatius fero quod accidit. In epistola, quam scripsi *Lodovico Berquino*, ut nihil sciens mentitus sum, ita nihil arbitror esse quod tuam lædat existimationem, nihilque minus metuebam, quam ne illa à duorum manibus aberraret: per me certe non edetur. Aliter scribendum est amicis, aliter populo. Confido futurum, ut si tua prudentia non existimet hoc amicitiæ nostræ deberi quod peto, certe tribuat publicæ studiorum tranquillitati. Sed quæ tua est humanitas, curabis ut utroque nomine tibi debeam. Bene vale. *Basilea*, Anno 1528.

EPISTOLA MII.

Erasmus Rot. Martino Davidi S. D.

QUANQUAM aliis intentus, tamen hoc opellæ non gravate dedi, vel tibi hospiti meo: solet enim apud Priscos hospitii jus vel inprimis esse sanctum: vel optimi viri memoriæ, cujus animum semper expertus sum unice candidum, meorumque commodorum percupidum. Si placet Epitaphium, bene habet: sin minus, non gravabor recudere. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1528.

Philippus Haneton, *clarus auro, hic est Eques*
Regi Philippo Cæsarique Carolo
Cum laude gessit Audientiarium:
Sacer ordo, quem vellus decorat aureum,
Voluit eundem præesse thesauris suis.
Virtus in uno hoc vicit invidiam viro,
Tanta erat in omnes, & fides, & comitas,
Animique candor, maximis & infimis
Desideratus unice, cœlum tenet.

EPISTOLA MIII.

Erasmus Roterodamus Hermanno à Nova Aquila S.

SUB hanc hyemem destinaram aliquo migrare, sed remoratur *Augustinus Athon* meus. In *Ciceroniano* meo non damno stylum *Ciceronis*, cui tantum tribui semper, ut huic admoti cæteri, quamlibet eloquentes, mihi videantur obmutescere, sed ineptam affectationem *Ciceronianæ* dictionis. Et hoc consilio recenseo multos eruditos, quos tamen *Nosoponus* non recipit in catalogum *Ciceronianorum*, ut illum consoler, si cum tot viris habeat commune convitium, quod non sit *Ciceronianus*. Neminem tamen illaudatum nomino. At *Budaici* quidam fremere dicuntur, quod *Budæum* cum *Badio* contulerim, quum in hoc duntaxat illos componam, quod ibi doceo negligendum, & quod ipse *Budæus* semper ex professo contemsit, nimirum fluxum illum *Tullianæ* facilitatis: & ne quis hoc sinistre posset interpretari, addo, *quanquam Gulielmus Budæus aliis multis eximiisque dotibus suspiciendus est*. Nec ullum est Opus meum serium, in quo non honorificentius de illo prædicem quam quisquam *Gallus* usquam. Et tamen si verus est rumor, sic fremunt amici *Budæi*, quasi in cineres patris ac matris illius imminxerim. Clamant, ô cœlum! ô terra! *Budæum* cum *Badio*? Clamant me invidere gloriæ *Budæi*, meque multis epigrammatiis dilacerant, in quibus aliquot putantur *Jani Lascaris*, quem tamen in hoc ipso libello honorificentissime commemoro, nec usquam alias nomino nisi cum honoris præfatione. Quis crederet tantum stoliditatis esse in *Gallis*? Causa delata est & ad Regis cognitionem. Volenti cognoscere dissidii causam, dictum est, *Budæum* me taxasse in loco quodam, eo me offensum quæsisse vindictam, eumque cum *Badio* contulisse. Video talem tumultum oriturum in studiis, qualem videmus in religione. Ὁ τῶν ἱερέων μέγιστος dicitur esse *Nicea*, moliens concordiam inter duos Monarchas: at vereor ne δίκην potius. Fatale malum, cujus nullum video finem. Si inclinat factio *Lutherana*, quod ut fiat ipsi sedulo dant operam, exorietur intolerabilis pseudo-Monachorum tyrannis. Apud nos regnant. Vicerunt, ut audio, & in *Gallia* favore matris regiæ & Cancellarii nunc Cardinalis. In Provincia duo capti sunt, ac de vita periclitantur, quod coacti morbo duobus diebus ederint carnes in Quadragesima. Tertius erat exurendus, ni Rex eum sublevasset, cujus causa rejecta est *Lutetiam*. Dixerat, sumtus, qui illic impenduntur immodici in structuram monasterii cujusdam, rectius fortassis insumi potuisse in subsidium orphanorum, viduarum & egenorum. Hæc sunt præludia, tu divina cæ-

An. 1528. cætera. Bene vale. Archiepiscopo tuo non respondeo, quod illius epistola nullum suppeditavit argumentum. *Basileæ*, Anno 1528.

EPISTOLA MIV.

Erasmus Roter. Joachimo Medico Gandavo S. D.

JAM è *Galeno* collegeram aliquot proverbia, quum tuæ literæ primum redderentur, nam paulo post easdem accepi eodem fere argumento, quæ tua diligentia mihi fuit longe gratissima: declarabat enim singulare quoddam tuum erga me studium. Decerpseram autem ea non perpetua lectione, sed ut forte quicque occurrerat, quod idem abs te factum suspicor. In multis consentiebamus, nisi quod ego plura congesseram, in tuis erant duo quæ me fefellerant. *Galeno* sane faves meritissimo, sed discrucior tantum Auctorem, tantis impendiis tam mendose proditum, qualia fere sunt quæ nobis nunc prodeunt ex *Italia*. Vide quid faciat *auri sacra fames*? Quantum sacrilegium committitur ob pauculos aureolos, quibus conduci poterat eruditus castigator? *Jacobus Sadoletus* mihi non est ignotus, ut à quo semel atque iterum literas humanitatis plenas accepi. Vix vacat illi nunc scribere. Hæc ipsa vix ad te potui, quem diligo vehementer, partim ob eruditionem haudquaquam trivialem, partim ob ingenii candorem, quem ex tuis literis, atque adeo ex tuo isto officio comperisse mihi videor. Notulas tuas in versa *Galeni* præludia conferam ubi quid dabitur ocii: nunc enim sic me premit *Augustinus*, scriptor ἀπεραντόλογος, ut *Ætnam* atque *Athonem* mihi videar sustinere. *Proverbiorum Chiliades* non mediocri accessione locupletatæ jam prodeunt. Pergratum tamen erit, si quid annotare voles in proximam editionem. Mittam tibi volumen *Chiliadum* dono, si certum hominem nancisci queam qui perferat. Dedimus & conciunculam in Psalmum LXXXV. *Augustinus* decurrit ad finem. Hinc extricatus majora quædam aggrediar, tametsi non multum ocii mihi relinquunt *Zoilorum* latratus pertinacissimi. Quum primum *Lutherus* prodiret in proscenium acturus fabulam suam, prædixi nimium verus augur huc rem progressuram: non est nobis habita fides. Nunc stultorum exemplo doctus experimentis, ita sua moderatur, ut propemodum canat palinodiam. Sed sero *Phryges*. Contra πτωχοτύραννοι, cumque his Theologi quidam, bonis infensi literis non minus quam hæresi, tam sinistre rem gerunt, ut verear ne majus exsistat incendium. Ego quoniam ad moderatiora, hoc est, ad *Christi* scopum provoco, utrinque male audio. Et acrior est digladiatio cum amicis quam cum hostibus. Vereor ne victoriam *Christo* debitam ad se rapiat humana cupiditas; nos, quod unum superest, optamus harum tempestatum lætiorem exitum. Voluptati fuit eorum commemoratio, qui de nostris studiis candide sentiunt. Et hæc una res me consolatur in tanta mortalium ingratitudine, quod maximos quosque & integerrimos habeam propitios, idque in omnibus ferme regionibus, *Anglia*, *Brabantia*, *Hispania*, *Germania*, *Gallia*, *Hungaria*, *Polonia*, quorum tibi numerosum catalogum recensere liceat, ni vererer videri *Thrasonicus*. Atque hi suam benevolentiam non tantum literis honorificentissime scriptis, verum etiam delatis amplissimis conditionibus, & ultro missis muneribus testantur. Docti fere ubique mei sunt, exceptis iis, qui novis factionibus vehementer addicti sunt, nec judicio ducuntur, sed affectibus. Tot igitur ac talium virorum favores, facile oppono, *Leis*, *Stunicis*, *Sutoribus* ac *Beddis*. Quin & te, mi *Joachime*, candidis amicis libenter annumero. *Hilarium* pariter tecum amabam & antea, nunc hoc etiam impensius, quod eum intelligo tibi tam propinquum esse. Mihi displicet quod agit aleten, & mussant nescio quid de ducta uxore: vereor ne suæ rei parum recte consulat. *Alciato* scribam si vel paulum continget ocii. Gubernatori studiorum *Mecœnati*, Heroi *Oroysonio*, Episcopo *Maghelonensi*, meis verbis & gratias ages & multam salutem dices. ἰατρὸς ἐκεῖνος repetiit *Venetiam*. Mores hominis hic nemo probat, medicinam pauci. Ego cum homine tali nec amicitiam velim, nec inimicitiam. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1528. An. 1528.

EPISTOLA MV.

Erasmus Roterodamus Petro Episcopo Cracoviensi S.

ORNATISSIME Præsul, accipies vicissim à me, non perinde magnis splendidisque, sed tamen gravissimis negotiis obruto verius quam occupato, epistolam λακωνικωτέραν. Audaciam, qua sustinui celsitudinem tuam meis scriptis lacessere, *Antonini* magis obsecundans hortatibus, quam meo ductus ingenio, feliciter cessisse majorem in modum gaudeo. Nam brevis licet epistola tua, & ut vocas *Laconica*, prolixam quandam in me benevolentiam spirat, qua me cum primis felicem putarem, si quid agnoscerem in me meritorum, quod tam pii, tam eruditi, tam eximii Præsulis, tam propenso in me studio responderet. Certe adnitar efficere, ne penes ingratum, si minus dignum, istum favorem collocasse videaris. Sed quemadmodum epistola tua mihi deliniavit animi tui simulachrum, ita *Andreas Zebridovius*, juvenis tali genere dignus, qui nunc *Græcis Latinisque* literis strenue militans, domestica consuetudine sua mihi magno solatio atque etiam ornamento est, te totum mihi crebris depinxit expressitque colloquiis, ut si coram adessem, non multo plus conspecturus sim, opinor. Faxit *Christus* Opt. Max. ut Ecclesiæ Dei tales multi contingant Episcopi. Sperare liceret, huic turbulentissimæ rerum humanarum tempestati successuram aliquando serenitatem: essetque quod orbi *Christiano* gratulemur, quemadmodum *Poloniæ* regno gratulamur, magno quidem illi, sed uni. Equidem tales heroas venerari soleo, etiamsi nihil officii privatim in me contulissent. Nunc quem affectum tibi debeam intelligo, qui istam singularem tuam in me benevolentiam, non sat habueris epistola testificari, sed aureo quoque pignore testatam esse volueris. Itaque sollicitus dispicio, quonam argumento possim aliquam non ingrati pectoris significationem dare, quanquam scio tuam generositatem amore mutuo contentam esse. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1528.

EPISTOLA MVI.

Des. Erasmus Rot. Bilibaldo Pirckheimero S. D.

VIR clarissime, Opinor *Franciscum Dilfum* apud te fuisse, talemque compertum, qualem depinxeram. Ab ejus abitu redditæ sunt mihi tuæ literæ, satis & alacres & copiosæ, quæ mihi tristitiam omnem abstersere, quam ex prioribus illis literis, quas oborta tibi paralysis interruperat, conceperam. De fide amicorum etiam post illam meam querimoniam, talia comperi, ut totam ancoram sacram & non sacram fixerim in *Christo*, qui solus nec vult, nec potest fallere. Homines mirum quam interdum simulent & dissimulent, & si qui ex animo bene volunt, immane quam hoc est temporarium, quam levi occasione totus ille favor vertitur in odium! Ibi quam tenax offensæ memoria, quam profunda beneficiorum omnium oblivio! Sunt qui prodesse si velint, nihil possint, quum lædere nemo non possit: Sunt qui dum imprudenter prodesse student, lædunt maxime. Cum talibus amicis nobis res est, quod quidem mihi tecum commune esse doleo, moderatius laturus, si mihi proprium esset incommodum. Mones autem, & prudenter, & amanter, ut horum mores boni consulam, ni malim in solitudinem aliquam demigrare. Humana vitia facillime condono amicis, capitales perfidias ab iis, in quos fui cumulatissime beneficus, devoro quidem, sed non sine tædio. Absit autem, ut tale quicquam de te suspicer. Quanquam

An. 1528. novi quosdam huic rei natos, dirimendis bonorum amicitiis. Facile boni consulo quæ scribis de *Oecolampadiano* negotio, modo tu probes, quod in eo quietem ago. Fueram orsus, sed ilico sensi me nihil aliud profecturum, quam ut hic concitarem tumultum, rebus nimium suppuratis. Et jam nunc meditor fugam, nec video quo. In *Hispaniis* tantos tumultus excitarunt μοναχῶν παῖδες, ut nec Cæsaris, nec Archiepiscoporum auctoritas possit eos compescere. *Lutetiæ* Theologi quidam duce *Bedda* moliuntur extrema: *Lovanii* qui princeps est hujus carnificinæ, mihi capitalis dicitur inimicus, ut est bonis omnibus. In *Anglia* invitat amantissime tum Rex, tum Archiepiscopus *Cantuariensis*; sed plurima sunt, quæ me deterrent ab ea insula. Verum quorsum attinet hæc deliberatio? quum hæc valetudo non patiatur ullam profectionem, quum ægre domi tuear vitam, si tamen hoc est vitam, & non potius animam agere. An *Philippus* adfuerit *Luthero* adversus *Diatribam*, necne, mea quidem haud magni refert. Articulos rursus hic excuderunt. Videtur *Lutherus* nonnihil adulari suo Principi. Ubicunque regnat *Lutheranismus*, ibi literarum est interitus. Et tamen hoc genus hominum maxime literis alitur. Duo tantum quærunt, censum & uxorem. Cætera præstat illis Euangelium, hoc est, potestatem vivendi ut volunt. Regis *Ferdinandi* res sat pulchre habent in *Hungaria*, si liceat per *Turcam*. *Ursinus Velius* jam conscripsit librum de rebus ab eo gestis. *Anabaptistas* potissimum suppliciis terret, qui tollere dicuntur omnem principatum. Calculus meus versus est in calcem, cujus magnam vim quotidie ejicio, sed tolerabili cruciatu. Divino malum conceptum ex vino & saccharo, quorum utrumque venefici calce, opinor, temperant. Utinam tibi pro ista aqua, qua vitam, quemadmodum scribis, sustentas, contingat ambrosiæ succus, qui te reddat immortalem, ut patriæ quam diutissime prodesse queas. *Dureri* vicem vehementer doleo. Arbitror te legisse locum, in quo mentionem illius facio. Totum Opus nunc absolutum est. Fortasse dices esse coactius. Fateor, sed non dabatur alia occasio, & arbitror eum libellum, qualis qualis est, maxime volitaturum per manus hominum. *Clebergus* jampridem hinc abest, nec scio quid egerit. Me bis invisit, abiens non salutavit. *Glareanus* hic nunc solus habet discipulos frequentes. Deest homini sors, nunc cogitur in diem vivere. Hactenus ad tuas literas, quas decimo quarto Februarii scripseras. *Dilfum* apud te fuisse puto. Scire cupio quomodo tibi juvenis placuerit. Cæsaris epistolæ, quam ad me dedit proximam, exemplum ad te mitto. Ex Apologia, quæ nunc prodit, cognosces aliquam *Hispanicæ* Tragœdiæ partem. Si *Lutherani* abstinuissent ab Eucharistia convellenda, Missa abroganda, Imaginibus tollendis, ac suos inprimis provocassent ad vitæ sinceritatem, sperari poterat lætior exitus. Nunc *Lutherus* tacet, *Melanchthon* mitigat; sed *sero*, ut ais, *sapiunt Phryges*. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1528.

EPISTOLA MVII.

Erasmus Rot. Petro Mornyeo, Abbati S. Sulpitii, S. D.

An. 1529. QUI pigri sunt ad scribendum, semper epistolæ brevitatem excusant per tabellarium: qui si parum certus obtigit, negant illi committendas prolixiores literas, ne vel multum operæ periret, si non perferrentur, vel ad plures dimanaret, quod uni notum esse oportuit, si latoris perfidia resignarentur. Si contigit exploratæ fidei per quem scribant, negant opus prolixis literis, quum melius coram omnia relaturus sit tabellio, quam literis mandari possint. Hac excusatione vere poteram uti, quandoquidem ad te proficiscitur *Albanus* utrique nostrum non modo notus, verum etiam charissimus. Ex eo cognosces quicquid hic vel publice vel privatim geritur. Geruntur autem nova permulta, quæ precor ut Deus vertat in bonum exitum. Ego calculo vesicæ gravidus, pascor *victima* A *nil miserantis orci*, ut ait *Flaccus*. Tuum silentium tam diutinum duobus nominibus mihimet excuso, vel quia An. 1529. non dantur per quos scribas, vel quia totus es in sacris Voluminibus, nec potes à semel gustato melle divelli. Erit tamen pergratum, si cognovero te prospera esse valetudine, nostrique meminisse. Nihil opus ut tibi *Albanum* commendem, cujus res optarim aliquanto esse secundiores. Si quando incides in fratres *Alardetos*, quæso ne graveris illis meo nomine salutem dicere. Bene vale. Datum *Basileæ* 10. Januarii, Anno 1529.

B

EPISTOLA MVIII.

Des. Erasmus Rot. ornatissimo Viro Joanni Vlatteno S. D.

QUOD fatum, aut quis genius hanc malignitatem adjunctam rebus humanis esse voluit, *Vlattene* charissime, ut quæ plurimis placent, eadem multis vehementer displiceant? Simul atque eodem, ut ita loquar, nixu nuper emisimus duos libellos; alterum *De Pronunciatione*, alterum *De Ciceronis imitatione*: quorum ille sicuti neminem offendit, ita minus invenit amatorum: hic quemadmodum avide distractus est, ita apud aliquot non mediocrem offensam incurrit. Queruntur alios silentio præteritos, quos non oportuit; C alios secus attactos quam par fuit; alios infra meritum, alios supra meritum prædicatos. Ad argumentum, quod illic agitur, sufficiebant Veterum exempla septem, tantum abest ut statuerim omnium Scriptorum nomina percensere, præsertim quum hoc ipsum sit hic quasi πάρεργον, in quo si voluissem esse copiosus, merito poterat in me torqueri *Græcorum* adagium, μεῖζον τὸ πίσαγμα τῦ θυλάκυ. Justius hoc nomine poteram ineptus videri, qui tam multos recensuerim, quam qui quosdam prætermiserim; ineptior multo futurus, si conatus fuissem omnium æstimare stylum, qui scriptis innotuerunt, quandoquidem hodie tam multos habet *Germania*, *Gallia*, *Anglia*, *Hungaria*, *Polonia* juvenes, D qui possunt eleganter tum dicere, tum scribere. Utinam ad pietatem tantundem profectus accessisset. Cæterum quod neminem vel odio, vel oblivione prætermiserim, illud argumento est, quod quorundam, quos & unice diligo & video quotidie, nullam feci mentionem. Noveram quosdam esse tam virginei pudoris, ut omnino in publicis scriptis velut è proscenio nominari non sustineant: nam est prorsus histrionicæ genus, libros in vulgum edere; quosdam adeo delicatos, ut nescias quomodo tractari debeant; alios tam feroces ac morosos, ut quomodocunque palperis recalcitrent. Jam si tantum laudassem quos nomino, & laudassem citra exceptionem, corrupissem expeti- E tum hujus operæ fructum. Siquidem ex hujusmodi censuris magnopere proficiunt adolescentes, dum assuescunt omnes cum judicio legere, tum quid in quoque vitandum sit, aut expetendum dispicere. Plurimum autem interest inter censuras & encomia. Jam hic erat hujus recensionis scopus, ut anxius ille *Tulliana* phraseos affectator neminem omnium dignaretur honore *Ciceroniani* cognominis. Id tametsi fit sub persona *Nosoponi*, hac in parte parum sani judicii, tamen ne quem omnino offenderet negatus titulus, singulis multum laudis adspersi, eo temperamento, ut nec candorem in me quisquam possit desiderare, & quod cujusque proprium est agnosceret attri- F butum, adeo non maligne, ut nec hostium nomina sileam, velut *Hutteni* & *Stunicæ*, nec illos merita laude fraudem: nam quod quidam stomachabantur *Budæum* parum honorifice tractatum, arbitror illos sui judicii pœnitere. Nec minus impudenter mussabant quidam me *Longolio* subinvidere, quum vix à quoquam prædicatus sit candidius; quanquam ille quædam adspersit scriptis suis, quæ suspicionem præbeant ipsum non admodum magnifice de meo ingenio sensisse, verum hæc judiciorum libertas in viris eruditis nunquam offen-

An. 1529.

offendit animum meum. Si recte judicant, docent: A sin minus, humanum est vitium, nec satis dignum quod bonorum dirimat amicitiam. Optarim multos esse *Longolios*, qui luderent in oratorem *Batavum*, modo de disciplinis ac religione *Christiana* bene mererentur, quod illum egregie fuisse præstaturum arbitror, si vita longior contigisset. Jam ne parum esset ponderis laudibus, quas eruditis adscribo, fingo personam hominis egregie docti, qui cætera sanus, tantum immodico *Ciceronis* amore deliret. Sed ô vitam hominis fugacissimam! ô rerum humanarum *Euripum*, aut si quid est *Euripo* volubilius! Dum hæc loquimur fugit hora, ut ait *Satyricus*, & dum amicos recensemus, unum non postremi loci amisimus, *Jacobum Wimphelingum Sletstadiensem*, qui quidem inter felices numerari poterat, nisi senectus illius in hoc seculum multo B turbulentissimum incidisset. Nam à teneris usque annis educatus est in honestissimis literis, primum *Sletstadii* sub *Lodovico Dringenbergio Wesphalo*, deinde *Friburgi*, mox *Heidelbergæ*, Pontificii juris peritiam cum Theologiæ scientia non infeliciter conjunxit, & alioqui nullius honestæ disciplinæ rudis. Eloquentiæ vero tantum præstitit tum in carmine, tum in oratione soluta, quantum vel à Theologo, vel ab illorum temporum homine possit requiri. Adscitus *Spiram*, Ecclesiastæ munus non sine laude gessit. Inter hæc vir pius ardens amore rerum cœlestium, eoque pertæsus seculi, C quod, teste *Joanne*, totum in malitia positum est, de secessu cogitavit. Ejus propositi consortem habebat *Christophorum* ab *Utenheim*, doctum pariter & castissimæ integritatis virum. Atque ut nudus ad nudum *Christum* confugeret, quod erat Ecclesiastici census, erat autem quod ad vitæ munditiem sufficiebat, resignavit. Cæterum hoc consilium abrupit *Christophorus* ad Episcopi munus retractus, amicis ita suadentibus, futurum, ut si ad mentem tam piam accessisset auctoritas, plures *Christo* lucrifacere posset, quam si se abdidisset. Ille tamen sua paupertate lætus, pergebat quod instituerat agere, rursus *Heidelbergæ* sacros Auctores enarrans, & in his *Hieronymum*. Ad hæc libellis e- D ditis & adolescentiam instituit, & sacerdotes ad pietatis castimoniæque studium excitavit. Nec gravatus est amore pietatis, agere pædagogum aliquot magnæ spei adolescentibus, quorum præcipuus, nunc inter nobiles, doctrina, sinceritate, candore, prudentia, nobilissimus *Jacobus Sturmus*, cujus consiliis plurimum debet tota pene *Germania*, non solum inclyta civitas *Argentoratum*. Nec invidia caruit hominis sancta libertas. *Romam* excitus est homo & senio & hernia tardus, Monachorum *Augustinensium* opera, quod alicubi scripsisset, *Augustinum* non fuisse Monachum, aut certe non talem quales nunc habentur *Augustinenses*, quum hi tamen illum in tabulis ac libellis exhibeant E promissa barba, nigra cuculla, & zona coriacea. Hoc incendium, ex minima scintilla latius evagaturum, *Julii* Secundi pressit auctoritas, idque bonorum omnium applausu. Præter alias adversitates, quibus hominis virtus exercita fuit, hoc fatale totius Ecclesiæ dissidium vehementer illum afflixit, ac tantum non ad vitæ tædium adegit. Itaque solitudinem ac secessum frustra tentatum, ingravescentibus annis egit *Sletstadii* in ædibus *Magdalenæ* sororis; ex qua nepotes duos, quos paterno semper affectu complexus fuerat, reliquit, moribus ac literis eleganter institutos: quorum *Jacobus Spiegelius*, Juris prudentia clarus, prius *Maximiliano* Cæsari, mox Regi *Ferdinando* fuit à Consiliis: apud quem F nuper *Jo. Majus*, natu minor, in fratris locum successit, aulæ primoribus indolis elegantia, ac dexteritate morum optimo jure gratissimus. Nondum tamen statui, utrum *Wimphelingi* mors gratulatione dignior sit, an deploratione. Annum attigit pene octogesimum, diutius etiam victurus, si corpusculi deficientis rationem ullam habere voluisset: & subductus est huic seculo, quo nihil fingi potest inquinatius. Postremo, nihil addubito, quin vitæ innocenter actæ præmiis jam fruatur apud cœlites. Sed ut redeamus ad id quod institueramus: Multo post editum *Ciceronianum*, comperi hoc ipsum argumentum fuisse tractatum tribus epistolis inter *Franciscum Picum* Comitem *Mirandulanum*, & *Petrum Bembum*; quorum alter fusius disserit, alter haud ita multum à me dissentit. Negat enim se loqui, nisi de raræ felicitatis ingeniis: neque hic deterret à bonorum Auctorum lectione, sed ad unius *Ciceronis* imitationem invitat, atque adeo, quod est difficilius, æmulationem. Mihi cum his modo res est, qui huic superstitioni sic addicti sunt, ut miro fastidio respuant quicquid dissonat. Recognovimus libellum emendatis perpaucis locis, adjectis etiam nominibus aliquot. Quum enim pridem excuderetur, subito exortus ἀλαζὼν συκοφαντικὸς cursum & attentionem nonnihil interrupit, ut sunt quidam ad nihil aliud nati, quam ut honesta conantibus facessant negotium, ipsi nullis occupati, præterquam alea, scortis, commessationibus, & gloriis. Bene vale. Datum *Basileæ* 24. Januarii, Anno 1529.

EPISTOLA MIX.

Serenissimo Principi Ferdinando, Pannoniæ Bohemiæque Regi, &c. Erasmus Roterodamus S. D.

PRO mea in tuam Majestatem observantia, proque illius amplissimis erga me meritis, semper eam fortunam tibi precatus sum, Regum decus *Ferdinande*, quæ quum ista tua summa nobilitate, longa Cæsarum & opulentissimorum Regum serie porrecta, tum ista tua singulari pietate integritateque digna foret. Nihil autem judicavi tanto Principi, tali indole prædito, felicius posse contingere, quam si ditionem suam citra sanguinis humani jacturam, vel adipisceretur, vel tueretur, vel proferret. Idem semper optavi invictissimo Cæsari *Carolo*, tuo germano, quem pari tecum religione semper, ut debui, veneratus sum. Cæterum quoniam prima illa mea vota video non valuisse, certe quod erat proximum, superis res tuas prosperantibus, evenire gaudemus. Incredibilem enim cepimus voluptatem ex rumore huc nuper allato, sed multo ut certiorem, ita uberiorem ex amicorum literis, quæ nunciabant te, nec multa strage, nec magno sanguinis humani dispendio, *Pannoniorum Bohemorum*que regna in ditionem tuam redegisse. Non enim mihi valde placent *Romanorum* triumphi, qui videbantur hoc esse splendidiores, quo plura hostium millia trucidata, plures exustæ civitates ac vici, plures orbi, orphani, viduæque factæ nunciabantur; denique quo major captivorum ac sauciorum turba ad invidiosum spectaculum producebatur, quasi parum esset esse prostratos, nisi accederet calamitatis exprobratio. Nulla potest esse victoria speciosior, quam quæ, quantum licet, cum paucissimorum exitio conjuncta est, quæque longissime abest ab ea, quam *Græci Cadmeam* appellant: tum ex qua victor majorem prudentiæ moderationisque laudem refert, quam fortitudinis aut etiam felicitatis. Non admodum plausibilis felicitas est, quæ plurimorum emitur infelicitate. Quot cladibus interdum emitur unius oppiduli aut arcis expugnatio, ut non minus fleat victor quam victus? Quot mortibus constitit *Græcis Troja* capta, in cujus obsidione plures propemodum absumsit pestilentia quam gladius? Tu vero *Pannoniæ* regnum amplissimum pariter & opulentissimum, jam ab alio occupatum ac dissidiis turbatum undique, tuorum minimo, hostium vero non ita magno dispendio vindicasti. De *C. Cæsare*, ni fallor, scriptum est,

—— *Secumque deos in prælia ducit:*

agnovit & ipse suam felicitatem, *Veni*, inquiens, *Vidi*, *Vici*. Quanto justius hæc in te dici possunt, Principem singulari pietate, sanctimoniaque præditum, qui nullo pene conflictu, solo adventu tuo, tantos *Pannoniæ* motus composueris, tantum regnum tibi asserueris occupatore depulso? Quid hac victoria plau-

An. 1529. plausibilius, adeo non cruenta, ut ipsis etiam hostibus gratulari liceat, quod in victorem tam clementem, tamque cordatum inciderint? Nec dubito quin quotquot istic sapiunt, se victos esse gaudeant. Fit enim interdum, ut vinci sit beneficio affici. Quis non agnoscit his rebus tam feliciter gestis Numen propitium præfuisse? nam ea demum vera felicitas est, quum divinum favorem promeretur victoris integritas, religio ac mansuetudo. Pollicetur hoc ipse Deus Optimus Maximus in sacris Literis, se propugnatorem fore suis, qui ipsius præsidio freti, non deflectunt à justitia. *Et omnia*, inquit, *quæcunque faciet prosperabuntur.* Magnifica sane pollicitatio, sed ab illo profecta, qui mentiri non potest, quum possit omnia. Siquidem illius auspiciis feliciter cedunt nobis etiam illa, quæ videntur infelicissima. Contra, quum improbis quædam videntur secundo fortunæ flatu geri, non est prosperitas, sed insidiæ potius mali genii, velut esca pellicientis in exitium. Pro tanto itaque rerum successu, *Ferdinande* Rex inclyte, primum Deo Regum summo gratias agimus, deinde tuæ pietati, tuæ prudentiæ, tuæ moderationi, clementiæque gratulamur, non dubitantes tibi cæteris in rebus parem prosperitatem polliceri, aut etiam majorem, si tu, quod futurum confido, istas animi dotes, quæ te Deo gratum faciunt, constanter retinueris: nec tibi gratulor modo, verum etiam ipsi regno gratulor, quod perierat, nisi tu Princeps, non minus pius quam magnus, divinitus datus esses, qui & pro tua bonitate velles, & pro tua magnitudine posses tantas turbarum undas componere. Vides, *Ferdinande* Rex, quæ regnorum moles incumbant humeris tuis, quanto majores maneant. Vides horum temporum periculosissimos tumultus. In tanta rerum tempestate nauclero insigniter docto ac vigilante opus est, quem te nobis exhibiturum, & indoles ista, & rerum exordia promittunt. Quanto cum animi dolore vidimus duos præcipuos orbis Monarchas tot annos inter se dissidere, & interim exitiosæ factiones sub Euangelii prætextu in dies latius agunt radices, malæ filicis in morem, orbem prope totum occupantes. Si quid ego prospicio in rebus humanis, hanc unam satis gravem causam arbitror, cur & Principes compositis utcunque dissidiis sibi fœderentur, ut, junctis consiliis & auctoritate, religio *Christiana* sic undique convulsa in bonum aliquem statum reponatur. Quamdiu ad hunc modum belligerantur Monarchæ, dormitant Episcopi, sacerdotes tantum quod habent mordicus tenent, Monachi pro suo regno satagunt, Theologi articulis ac fasciculis frigidis rem gerunt, populo liberum est quod libet & credere & facere, nullum video malorum finem. Quod unum possumus precamur Deum, ut nostris commissis, quibus hæc mala commeruimus, aliquando factus propitius, ea consilia tum Monarchis, tum religionis antistitibus immittat, quæ nobis veram pietatem cum pace concordiaque reducant. Prolixior fui quam vel ego statueram, vel tuæ ferunt occupationes. Sed boni consulet tua mansuetudo; vehemens affectus modum nescit. Scio, solet excusari sera gratulatio, sed quum adest facultas animi protinus testificandi. Hic primus obtigit, per quem tuto quæ vellem scriberem. Inclytam Majestatem tuam Dominus *Jesus* publico orbis bono semper in majus provehat. Datum *Basileæ* 27. Januarii, Anno 1529.

EPISTOLA MX.

In SENECAM.

Des. Erasmus Rot. Petro Episcopo Cracoviensi, ac regni Poloniæ Cancellario, S. D.

IN ipso statim hujus Operis limine, Præsul amplissime, fortassis ceperit aliquem admiratio, quid acciderit, ut præter morem meum nunc *Seneca* prodeat, non ejusdem nomen præferens, cui fuerat antea dicatus. Quum enim alii quidam pluribus interdum dedicent eundem librum, nonnulli singulos ejusdem Operis libros singulis nuncupent, quidam appendices adjectas aliis inscribant, quam Opus inscripserant; nos tamen hac in re summam præstitimus constantiam hactenus, adeo ut quum olim R. D. *Guilhelmo Waramo* Archiepiscopo *Cantuariensi* solam *Euripidis Hecubam* præsentes exhibuissemus, absentes in editione & *Iphigeniam Aulidensem* adjecerimus. Quantulus autem fuerit *Adagiorum* libellus initio, quem clarissimo Baroni *Guilhelmo Montjoio* dedicavimus, plerique sciunt; quanta nunc sit Operis moles, liquet, nihil tamen mutatum est de titulo. Certe poteramus in *Chiliadibus*, aut *Centuriis* facere, quod *Celius Rodiginus*, vir doctus ac pius, fecit in sedecim libris, quibus titulum esse voluit *Antiquarum Lectionum*. Ab hac ambitione tantum absumus, ut complures libellos emiserimus absque nuncupatione. Longius etiam ab eorum impudentia, qui idem Opus mutata duntaxat præfatione pluribus dicant, eadem, quod ajunt, filia plures sibi generos adsciscentes. Adversus hujusmodi exempla, quum in hunc usque diem perpetuo meum morem obtinuerim, hoc vehementius admirabitur aliquis, quod Opus pridem dicatum *Thomæ* Episcopo *Dunelmensi*, nunc videat alterius præferre nomen. Hoc, amplissime Præsul, nec casu, nec temere, sed consulto factum esse fateor. Siquidem vel hac ratione cunctis testatum esse volui, priorem editionem non fuisse meam, quanquam plus satis fretus amici cujusdam promissis addideram Præfationem. *Cantabrigiæ* quum nactus essem aliquot *Senecæ* libros manu descriptos, adhibito laboris socio totum *Senecam* percurri verius quam perlegi, annotatis in spacio marginis quæ vel diversa compereram in exemplaribus, vel ipse ex me addivinaram. In his erant permulta, quæ vigilantis & eruditi cujuspiam discussionem requirebant. Quum mihi diutius *Basileæ* commorari non esset commodum, totum hoc negotium amico cuidam, de cujus fide, nec tum quicquam addubitabam, nec nunc conqueri libet, commisi. At post menses aliquot *Basileam* reversus, comperi sic tractatum Opus, ut me vehementer puderet ejus editionis. Non hic vulgari more culpam in alium transferam, sed partiar magis inter eum qui commisit, & eum qui commissum ad se recepit. Meum peccatum erat quod, oblitus sapientissimi de *Cassita* Apologi, amicorum operam exspectarem in eo negotio, quod per me rectius geri & potuit & debuit: illius, quod inexploratis humeris suscepit sarcinam viribus majorem. Quanquam haud scio an major culpæ portio mea sit, siquidem ineptior est qui bovi clitellas imponit, quam bos ipse qui recipit impositas. Sed civilius est, opinor, utriusque culpam si non licet excusare, saltem extenuare. Fidem amici perspectam habebam, de ingenio, doctrina, judicioque pro mea erga illum benevolentia magnificentius sensi, quam pro re: & ille pro mutuo suo amore, gratificandi studio, fortassis & recusandi pudore, plus recepit quam præstare valuit. Quod ego peccavi, simplicitatis & candoris erat; quod ille, sedulitatis & obsequii. Cæterum quod ea pars exemplaris, quæ crebriores habebat annotatiunculas, sublata est, sic interpretari libet, aut ab illo non esse factum, aut charitate nostri factum, qui maluit ibi parum meminisse fidei, quam de nostra amicitia periclitari. Sed huic malo malum aliud geminum accessit, ut intelligas totum illud negotium sinistris auspiciis fuisse gestum. Curaram per quendam bibliopolam, sibi felicem, aliis infelicissimum, *Senecæ* codicem reddendum Episcopo, cui dicaram hoc laboris. Is ex *Anglia* reversus affirmavit, se cum fide quod erat mandatum peregisse. Credidi: quis enim non crederet sic asseveranti? Interim in meis ad Episcopum literis iterum atque iterum faciebam dicati missique voluminis mentionem. Ille, qui nihil acceperat, existimabat se mihi ludibrio esse. Huic stomachum etiam exasperavit Jureconsultus quidam, qui illi erat à consiliis: nam indicarat Episcopo locos aliquot,

An. 1529. quot, qui tam manifestum habebant mendum, ut mirum sit nec ab operis animadversum fuisse. Tandem quum rediissem in *Angliam*, ignarus harum rerum, comperi Praesulem illum, quem habere solebam amicissimum, mire frigidum, & causam expiscatus sum. Itaque, praeter editionis dedecus, propemodum etiam amici non vulgaris jacturam feci. Interim semper stimulavit animum calcar ignominiae, ut quemadmodum solent milites post cladem acceptam in proximo conflictu, virtute dedecus acceptum pensare, ita feliciore recognitione sarcirem, quod in editione priore commissum erat. Quanquam illa quoque, qualis qualis erat, non parum multa restituit, certe spem aliquam ostendit eruditis hujus senticeti in usum frugiferi novalis repurgandi. Itaque melioribus, ni fallor, avibus *Senecam* in manus recepi, in quo emaculando tantum curae, tantumque sudoris impensum est, ut optimo jure possim abdicare priorem illam editionem. Ac ne quid infelicium auspiciorum hic resideret, sed plane novo genio jam aliud prodiret Opus, mutata Praefatione, tuo nomini auspicatissimo vigilias hasce meas dicare visum est. Speroque futurum, ut quemadmodum tu consiliis, fidelibus juxta ac prudentibus, Regi *Sigismundo* pacis bellique artibus juxta instructo, tum florentissimo *Poloniae* regno, cui vigilantissimum praestas Cancellarium, cumprimis dexter es ac felix; ita nomen tuum *Senecae* praefixum, laetum quoddam augurium sit allaturum studiosis omnibus, quos hactenus misere torsit Auctor lectu quidem dignissimus, sed ita tractatus, ut vix usquam se lector possit explicare. Non hic verbis attollam, quantum mihi laboris exhaustum sit. Scio neminem crediturum, nisi priorem editionem cum hac contulerit. Id si quis non gravabitur facere, continue fatebitur alium prodisse *Senecam*: non quod nihil resederit excutiendum, sed quod innumera portenta, non minus feliciter quam fortiter sustulerimus, idque praesidio diversorum codicum, inter quos erant aliquot mirae vetustatis. Divinationi non temere indulsimus, experimento docti, quam id tutum non sit. Et tamen alicubi divinandum fuit, nec raro feliciter cessit conjectura, nisi me fallunt omnia. Adjuvit in hoc labore nonnihil industria *Matthaei Fortunati Pannonii*, hominis, ut res indicat, exacte docti, diligentis, sobrii sanique judicii. Is enim libros *Naturalium Quaestionum* accuratissime recognovit, quod operae utinam & in caeteris omnibus praestitisset, quem ut in plerisque libenter sequuti sumus, ita in nonnullis ab eo dissentimus, praesertim ubi nostro sensui suffragabantur exemplaria. Profuit & *Rodolphi Agricolae* codex typis excusus *Tarvisii*, ante annos 50. quem is vigilantissime videtur evolvisse. Arguebant hoc notulae manus ipsius, quibus innumera loca correxerat, sed in multis, ut apparebat, divinationem ingenii sequutus magis quam exemplaris vetusti fidem. Incredibile vero quam multa divinarit vir ille plane divinus, non enim possum *Rodolphi* dotes & plurimas & eximias complecti brevius. Ejus codicis nobis copiam fecit *Hayo Hermannus Phrysius*, juvenis tam felici natus indole, ut unus videatur idoneus, qui *Rodolphicae* laudis successionem capessat, tantique viri gloriam sustineat, alioqui & patriam habens cum illo communem, & affinitate propinquus. Quin & *Sigismundus Gelenius*, qui jampridem in officina *Frobeniana* castigandi praefecturam gerit, vir citra omnem ostentationem exquisite doctus, & quod in eruditis quoque rarum est, emunctae naris, exactique judicii, non pauca feliciter deprehendit, quae nos in multa distractos, interdum & defessos, fefellerant. Non enim est mei ingenii quenquam laude merita fraudare. Ut autem hunc *Senecam* tam prodigiose depravatum haberemus, praeter illas vulgares causas incuriam, inscitiamque scribarum, temeritatem sciolorum, mutantium quicquid non assequuntur, seorsum duas potissimum fuisse perspicio: Prior est ipsa *Senecae* phrasis, quae quoniam nusquam non affectat declamatorias argutias, interdum usque ad aenigmatis obscuritatem, praesertim quum accedat orationis concisae parumque compositae, abruptum, ut facillimus ita periculosus erat lapsus, vel minus eruditis, vel oscitantibus, qua de re mox plura nobis dicentur. Altera, quod hunc Scriptorem prisci *Christiani* sibi studio quodam vindicarunt, ac propemodum pro orthodoxo sunt amplexi, partim ob praeceptorum sanctitatem, quam in hujus libris animadverterunt, partim commendatione libelli, qui continet epistolas aliquot ultro citroque inter *Paulum* Apostolum & *Senecam* missas, mendaci quidem titulo; sed in rebus humanis mirum est, quantum interdum habeat momenti, fictum ac frivolum nugamentum. Non enim belli tantum, juxta proverbium, sed totius vitae mortalium multa sunt inania. Jam quum semper vulgo nihil soleat esse levius, quo seculum illud habebat homines ad pietatem proniores, magis credulos, minusque suspiciosos, hoc facilius erat illis fuco pietatis imponere. Nec parum accessit illi favoris ex divi *Hieronymi* commendatione, qui *Senecam* recensuit in Catalogo Sanctorum, quanquam in eo Catalogo commemorantur aliquot non admodum probatae sanctitatis: Velut *Josephus* professione *Judaeus*, *Tertullianus*, *Novatianus*, & *Donatus* haeretici. Ita factum est, ut ob religionis amorem fastiditis Ethnicorum literis politioribus, disciplinis, linguis, & antiquitatis peritia, *Senecae* libros & privatim sibi legerent, & publice juventuti praelegerent, homines infantes, ac vix semigrammatici, tantum adspersi rudis illius & inconditae Philosophiae somnio verius quam cognitione, qui professionem auspicabantur ab explicatione quatuor causarum, materialis, formalis, efficientis, & finalis. Deinde praefati epistolam esse moralis Philosophiae, dividebant eam in duas partes principales, & rursus harum singulas in tres aut quatuor minus principales. His fumis ingressi, quum ventum esset in medium, si qua vox occurrisset inusitatior, si quod schema, si qua ad Auctores non vulgares allusio, si quid *Graecitatis*, si quid veteris historiae, breviter si quid omnino retrusioris eruditionis, quum harum rerum nihil didicissent, quibus pene ad ostentationis vitium scatet *Seneca*, necesse erat, ut aut mera portenta comminiscerentur, aut mutarent scripturam. Quid ni? αἰσχρὸν τὸ σιωπᾶν, ubi cathedram conscenderis, & inscitiam profiteri non convenit ei, qui pileo tituloque magistri artium celebris est. Vix dictu credibile, quantam hic impietatem commissam deprehenderim. Eundem locum interim adeo varie corruptum, & tam impudenter mutatum offendimus, ut nullum verbum nec inter depravatores, nec cum germana lectione, quam in pervetustis exemplaribus invenimus, conveniret. Itaque, dum quod semel depravatum est, alius simili temeritate nititur emendare, rursum alius atque alius subinde novat aliquid, fit mendum inemendabile, ut nulla jam quamvis eruditi hominis divinatio possit opitulari. Nam quod scribarum inscitia committitur, habet aliqua germanae scripturae vestigia, quae sagacibus ingeniis praebent aliquam veri conjecturam: quemadmodum in his, quae ex notulis excipientium, aut ex dictantis voce non aequaliter ad omnium aures perlata, vitiata sunt, locus aliquis relictus est eruditorum conjecturae: solent enim professores dictare scribendum quod erant enarraturi. His non omnes erant aeque vicini, & diversa est nationum pronunciatio, nec semper articulata lingua est pronuncianti. Hinc evenit, ut *contantius* scriberetur pro *constantius*, & *alea* pro *area*. Similiter notularum varietas dabat ansam erroris. Attamen illud debemus *Christianorum* studio, quod quum tot clarissimi Scriptores intercidering, *Seneca* nobis magna ex parte superisit; si tamen hoc est superesse. Opinor autem à nobis rem eo deductam, ut si quis doctior, felicior, & ociosior, tantam accessionem addat huic editioni, quantam nos adjecimus superioribus, sperem talem fore *Senecam*, ut minimo cum taedio, maximo cum fructu legi possit. Adjecimus

An. 1529. mus annotatiunculas, sed paucas, nec alibi, quam sicubi putarem excludendam depravationem. Alioqui nullus erat futurus annotationum modus, si quod à *Fortunato* factum est, quicquid esset correctum annotare voluissemus. Et tamen vehementer optarim hunc Auctorem scholiis illustratum, veluti stellulis quibusdam, quæ depravatorum temeritatem submoverent. Vitam *Senecæ* quidam non prorsus indiligens ex *Suetonio*, *Cornelio Tacito*, & *Hieronymo* decerptam literis prodidit, ex cujus libro decerptum est, quod hic adjectum videmus. Cæterum illis non assentior, qui certant *Senecam* facere *Christianum*, *Nicodemo* similem, qui quum nullum habeant argumentum probabile præter epistolas, quas post docebimus à studioso quopiam fuisse confictas, nullum prorsus habent argumentum, nisi quod sub eodem Cæsare vixerunt *Romæ*. Sed fingamus *Senecam*, quo non alius *De contemnenda morte* scripsit unquam, vel sæpius, vel fortius, adeo fuisse meticulosum, ut ne in scriptis quidem extrema senecta proditis usquam subindicarit suam professionem, tam cautum, ut nihil suboluerit *Neroni*, qui quum illum decrevisset è medio tollere, & causas commentitias prætexeret, *Christianismi* crimen non objecit; illud quo colore defendemus, quod in extremis scriptis subinde loquitur *deos* & *deas*, subinde dubitat, nunquid hominis superfit à funere? Ut largiamur esse fas metu mortis dissimulare *Christianum*, impia certe dissimulatio est, quæ pietatem impietate dissimulat. Aliud est veste prophana *Christum* occultare, aliud est libris editis pugnare cum *Christi* dogmatibus, & aliud est silere de *Christo*, aliud illo indigna loqui. Sed quorsum attinet hoc commentum? An ut libros illius *Christianis* hominibus commendent? Equidem arbitror magis in rem esse lectoris, ut *Senecæ* libros legat, velut hominis ignari nostræ religionis. Etenim si legas illum ut Paganum, scripsit *Christiane*; Si ut *Christianum*, scripsit Paganice. Quum autem in illo sint plurima, quæ segnitiem nostram possint ad virtutis studium accendere, habebunt eadem acriores aculeos, si cogitemus ab Ethnico profecta. Apud illos enim sunt quædam ita dicta gestave, ut juxta *Christianam* quidem Philosophiam vehementer sint improbanda, præ se ferant tamen miram virtutis indolem: velut illud *Socratis*, *Hoc unum scio, quod nihil scio*, quum sit absurde dictum, tamen exprobrat nobis nostram arrogantiam. Et *Lucretiæ* factum, quum sit optimo jure detestabile, nobis tamen commendat pudicitiæ studium, & hoc efficacius commendat, quod exemplum ab Ethnica fœmina profectum sit. Itaque quod ad mores attinet, majore fructu legetur *Seneca*, si legatur ut, quemadmodum fuit, Paganus. Nam & *Christiane* dicta vehementius afficient, & secus dicta minus lædent. Alioqui nusquam magis discrepat à *Christiana* Philosophia, quam quum ea tractat, quæ nobis sunt præcipua. Caput enim nostræ religionis est, nosse Deum. At ille commonstraturus nobis quid sit Deus, *Deus*, inquit, *est totum hoc quod vides & non vides*, quasi totus hic mundus sit ingens animal, cujus corpus sit oculis conspicuum, anima lateat, & hoc sit Deus. Jam unusne sit Deus, an plures, vehementer ambigit, & tamen frequenter iterat *deos deasque*. Rursus irridet eos, qui putant in hoc mundo nihil geri, quod hunc Deum non fallat, perinde quasi culicem sentiat elephantus. Jam an anima supersit corpori sic disputat, quasi nihil referat utrum credas. Alicubi, ut refert *Tertullianus*, pronunciat omnia finiri morte, etiam ipsam. Postremo, quoties incidit in sapientem illum *Stoicum*, sic eum attollit, ut frequenter diis æquet, nonnunquam & anteponat. Ait sapientem universam felicitatem suam sibi uni debere, diis nihil opus esse, imo deos aliquid debere sapienti. At pietas nobis persuasit, etiam passerculos & lilia Deo curæ esse; tum hominem nihil habere ex sese boni, sed summam suæ felicitatis debere munificentiæ Numinis. Quantum igitur sit periculi, si illa legantur velut à *Christiano* prodita. Cæterum quod ad eruditionem aut eloquentiam pertinet, cum judicio delectuque legendum esse *Senecam*, jam olim admonuit *Quintilianus*, tanta æquitate temperans suam de illo censuram, ut nec personæ studio laudet improbanda, nec odio damnet quæ laudem promerentur. Proinde fortassis non abs re fuerit, si studiosæ juventuti paucis indicem, quæ sint in hoc Auctore fugienda, quæ sequenda. Primum, habet voces suas, velut in hoc affectatas, ut dissimilis sit *Ciceroni*; quanquam hoc illi cum *Quintiliano Pliniis*que commune, & haud scio an cum toto illo seculo, quod *Ciceronis*, velut argenteum aureo successit. Hujus rei pauca subjiciam exempla, ut lector ex his conjiciat cætera. Pronomine reciproco *sui*, *sibi*, *se*, frequenter durius utitur. *Tanquam* pene semper usurpat pro *velut*, *sive*, *ut*, si quando vult exemplum subjicere. Aliquoties dicit *æque quam* pro *æque atque*. *Cum* gaudet addere superlativis, quam quod sciam, nunquam, ut, *cum maxime*, pro *quam maxime*. *Adversus* pro *erga* frequenter usurpat in bonam partem, ut, *gratus adversus deos*. In hac sermonis forma non modo contemnit homines, sed deos negligit; vix unquam addit conjunctionem, *Sed & deos*, aut, *sed deos quoque*. Hæc, atque his similia, non reprehendo, nec damno, tantum indico non esse *Tulliani* candoris. *Quintilianus* libro decimo tribuit illi styli usum, quod in nullo scribendi genere non esset versatus, tribuit ingenium facile & copiosum, tribuit studium & plurimarum rerum cognitionem, fatetur illum abundare multis & præclaris sententiis, probat libertatem in vitiis hominum insectandis, addens illius libros & ad mores formandos conducibiles esse. In summa, fatetur in illius libris esse multa, quæ non solum probari debeant, verum etiam admirationem mereantur. Sed ex adverso detrahit illi Philosophiæ exactam cognitionem, adimit judicium de seipso, quod illi corruperat humanum vitium philautia, qui nævus nonnunquam in doctis ac bonis viris reperitur, sed quem abunde multis pensent virtutibus, nam id subindicat, quum ait, *si non omnia sua amasset*. Ac mox, *velles*, inquit, *eum suo ingenio dixisse, alieno judicio*. Unde parum æquus judex *Seneca* fuisse videtur alienorum scriptorum, quod hisce verbis significavit *Fabius*: *Quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, quum diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret*. Quod ad phrasim attinet, putat in eo corrupta esse pleraque, quæ hoc plus officiant, quod abundant dulcibus vitiis: nominatim illud taxat, quod pondera rerum minutissimis sententiis frangat: & alibi, ni fallor, notat in eo concisum & abruptum dicendi genus. Candorem in illo desiderasse videtur & *Suetonius*, in *Nerone Claudio* scribens hunc in modum: *Liberales disciplinas omnes fere puer attigit, sed à Philosophia eum mater avertit, monens imperaturo contrariam esse, à cognitione veterum oratorum Seneca præceptor, quo diutius in admiratione sui detineret*. At idem in *Caligula Senecæ* videtur tribuere lene comtumque dicendi genus, ita loquens de *Cæsare*: *Lenius comtiusque scribendi genus adeo contemnens, ut Senecam tum maxime placentem, commissiones meras componere, & arenam sine calce esse diceret*. Quum *Seneca* sit affectibus tragicis vehemens, miror cur *Suetonio* videatur esse lenior, ut ne de sermonis cultu disputemus. At his etiam liberius in *Senecam* destomachatur *Aulus Gellius*, *Noctium Atticarum* libro duodecimo, capite secundo: Posteaquam enim retulisset aliorum de *Seneca* judicium, quorum alii censerent illius libros prorsus indignos qui legantur, quod ejus oratio protrita videatur ac vulgaris, res atque sententiæ, aut inepto inanique impetu sint, aut levi quasique dicaci argutia, eruditio vernacula ac plebeja, nihil ex Veterum scriptis habens neque gratiæ, neque dignitatis; alii paulo æquiores, sermonis elegantiam magna ex parte illi detraherent, rerum vero cognitionem non adimerent,

An. 1529.

rent, in vitiis autem morum objurgandis, severitatem gravitatemque non invenustam comprobarent; nominatim *Seneca* judicium de *Cicerone* multa cum libertate reprehendit, usque eo incandescens, ut illum appellet nugatorem hominem: moxque subjicit, *Sed jam verborum Seneca piget, hæc tamen inepti, & insipidi, & insulsi hominis joca non præteribo.* Denique sic claudit censuram, *Dignus sane Seneca videatur lectione ac studio adolescentium.* Mox, ut arguat inter male dicta *Senecæ*, quæ plura videri vult quam bene dicta, esse quædam quæ probare possis, unicam duntaxat profert sententiam, hanc, *Quid refert quantum habeas, multo illud plus est quod non habes.* Etiamsi non videtur hoc *Senecæ* dictum, sed *Publii* Mimi, quum sit versus trochaicus tetrameter catalecticus. In hoc *Gellii* judicio, neque nihil est, neque vera tamen sunt omnia. Æquior in hunc est *Cornelius Tacitus*, qui quum integritatem constantiamque hominis cum cæteris rerum scriptoribus prædicet, orationis etiam cultum tribuit, dicendi genus ad delectationem verius quam ad severitatem comparatum, excusat hoc nomine, quod vir prudens quum perspiceret ferum adolescentis ingenium per Philosophiæ præcepta ad virtutis amorem non posse flecti, suavioribus amœnioribusque studuerit illud vel emollire, vel occupare. Hinc factum est, ut *Nero* pangendis carminibus præcelluerit, quum orationibus à *Seneca* compositis sese venditaret. Inter omnes virtutes, quas & multas & eximias in *Seneca* scriptis esse fatetur *Quintilianus*, nulla potior, quam quod lectorem miris aculeis ad honesti studium inflammet, ab humilibus curis ac sordidis voluptatibus avocet. Quod quum sit optimum, quid refert qua phrasi id efficias? quanquam ipsa quoque talis est, ut eruditissimo seculo fuerit inter præcipuos, tantum abest ut hisce temporibus possit fastidiri. Neque tamen nihil habent veri quæ doctissimi Scriptores de illo pronunciarunt. Fuit alienorum ingeniorum parum candidus censor. Subinde ludit in *Graculos*, & interdum absque causa: neque fere refert ex probatis Auctoribus, quod non conetur convellere, quasi turpe sit cuiquam omnino assentiri. Quoties autem ingeniorum & eloquentiæ censuram sumsit, quod potissimum facit in libris *Declamationum*, quam multos incessit petulantius, aliis tribuens fatuas sententias, aliis insanas, aliis stultas, salibus plus satis dicacibus, parumque dignis viro gravi, ludens in plerosque. Quæ res speciem habet animi parum alienæ laudi faventis, & suæ nimium indulgentis. Quanquam hic est ferme morbus ac fastidium eruditorum omnium, ut vix exsistat aliquis tam absolutus, ut alteri per omnia satisfaciat, nisi longa temporis præscriptio, submota judicandi libertate, religione quadam animos omnium occupavit. *Nasonem* aliquoties parum amanter attingit, quod indulserit ingenio suo, vitiaque sua diligere maluerit quam corrigere. Quod judicium videtur & *Quintiliano* placuisse, qui putat ex illius *Medea* colligi posse, quantum præstare potuisset, nisi maluisset indulgere ingenio suo, quam temperare. Atqui *Seneca* magis indulget ingenio suo in oratione prosa, ac seriis argumentis, quam *Ovidius* in poematibus, plerisque ludicris. Alicubi desiderat in illo gravitatem rebus dignam, velut in descriptione Diluvii *Deucalionei*, alias offenditur copia, quod desinere nesciat. Nonnunquam objicit quod sententiam aliquam mutuetur à *Portio Latrone*, quasi talem non possit ex se comminisci, aut quasi non possit fieri, ut duobus eadem sententia veniat in mentem. Nec *Virgilio* parcit interim, nec *Ciceroni*, quæ tamen res conducit studiis, si fiat æquis judiciis, ac citra petulantiam. Jam hoc ipsum, quod in *Seneca* cum primis laudatur, corruptum est. Insectatur mores hominum libere salseque, sed non semper in loco, interdum immodice, tum aliquoties affectatius, hisque modis, ut non ita multum absit à scurrilitate: quædam vitia sic describit, dum insectatur, ut videatur invidere potius quam odisse, utque doceat magis quam detestetur: sunt enim quædam ejus generis, ut ea depinxisse sit vel docere, vel irritare. Qualis est obscœnissimus excursus in primo libro *Quæstionum Naturalium*, *De speculorum usu.* Jam quum *Declamationum* libros scribat ad filios suos, *Senecam*, *Melam*, & *Novatum*, tamen admiscet quædam, quæ vir verecundus vix auderet, etiam præfatus honorem auribus, proloqui, nedum pater apud liberos. Et habet quidem hæc in mores publicos dicacitas voluptatis aliquid, sed parum liberalis, ni pudoris habeatur ratio, nec est quicquam proclivius quam in his disertum esse. Unde fit, ut hodie quoque Ecclesiastæ quidam, si de rebus sacris dicendum sit, elingues, in hoc argumento sint linguacissimi. Quin ubique plurimus videtur jocorum affectator, etiam in rebus maxime seriis, in quibus optarim illum aliquanto longius abesse ab ineptia, obscœnitate, vitioque scurrilitatis ac petulantiæ. Est omnino liberale quoddam jocandi genus, est & perpetua quædam orationis jucunditas, quæ virum bonum non dedeceat, si in loco adhibeatur; at in *Seneca* sæpe cachinnos sentias potius quam risum. Nec omnino temere est, quod de sententiis illius queritur *Fabius*, quas nusquam non affectat: *Itaque fit, ut dum omnia per sententias conatur dicere, quanquam sunt plurimæ, quibus nihil possit esse felicius, tamen intercurrant aliquot duræ, frigidæ & ineptæ.* Idem usu venit in captandis epiphonematibus & argutiis, quæ frequenter apud hunc in verbis sitæ sunt, potius quam in rebus, unde necesse est frigidiores esse nonnunquam & obscuras: quod genus est illud ex prima statim ad *Lucilium* epistola: *Quædam tempora surripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt.* Ac mox: *Magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Qua de re suo loco nonnihil dicetur.* Neque nihil peccat in petendis affectibus, quos alii docendo præparant, suoque tractant loco: nam passim agitare affectus, adeo non probatum est à doctis, ut quidam affectus in totum submoverint, velut officientes judicio; at hos *Seneca* ubivis & in ipso statim initio stimulat verius quam movet, & in his maxime tragicos, quæ *Græci* πάθη vocant. Itaque quoties in grandes materias incidit, puta De universo, De natura deorum, De Stoico sapiente, De terræ motu, De fulmine, De diluvio, De fine mundi, De contemtu mortis, De mortibus spontaneis, veluti suum nactus campum, videtur ostentare grandiloquentiam suam, & nescio quid tragicum spirare. Horum vitiorum bonam partem probabile est illi ex palestra declamatoria hæsisse, in qua pene detrivit ætatem. Nam & *Quintilianus* fatetur, hoc exercitamenti genus, quum utiliter repertum esset ad absolvendam eloquentiam, tamen nescio quo pacto factum, ut multum invexerit corruptelæ. Quum enim illic captaretur applausus auditorum, ea quisque curabat adferre, non quæ essent optima, sed quæ placerent maxime. Nec illic temere applaudebatur ab ociosis ac fastidiosis, nisi sententiis, argute dictis, schematibus, & epiphonematibus, & si quid esset aut novum aut immodicum; communia, quanquam optima, fastidiebantur. Nec raro quæ pessime dicta fuerant, iis frequentissime applaudebatur. Ita discessum est ab illo simplici ac naturali dicendi genere, quod omnibus antefertur, vel hoc nomine quod fide commendatur. Quid autem est oratio culta sine fide, nisi cantio probe modulata? Hinc est quod queritur *Quintilianus*, quosdam vitia sua, quibus in declamando assueverant, in forum & ad serias actiones detulisse, reorum gravi periculo, dum patronus mavult causam perdere, quam jocum, aut schema, nonnunquam cum risu quoque judicum & coronæ. Talia quædam & *Seneca* retulit in libros, velut hæc, quæ diximus, tum fictiones illas palam falsas, quibus frequenter utitur, *Video quid velis*, *Posthac pendebo de vultu tuo*, *Quanquam Novatus frontem contraxit.* Quin & in personis fingendis ac mutandis, interdum subitus est, ut hinc etiam obscuritas oriatur, dubitesque non-

An. 1529. nonnunquam, an ipse loquatur, an is, adversus quem agit, an aliqua tertia persona. Non quod hæc non fiant ab aliis, sed parcius, sed mollius, sed magis perspicue. Multus est & in dialogismis, dum his aut illis personis suum affingit sermonem, quæ res & ad copiam, & ad delectationem, & ad vehementiam confert: non quod hoc faciat infeliciter, sed quod frequentius & declamatorie, hoc est, ad voluptatem magis, quam ad serium usum causæ propositæ. *Caligulæ Cæsaris* judicium contemni poterat, ut hominis parum integræ mentis, & qui *Virgilii* ac *Titi Livii* statuas conatus sit è bibliothecis submovere, nisi & *Fabius* hoc notasset, & ipsa res propemodum loqueretur. Desideres enim fere in hujus viri scriptis ordinem, & compositionem. Habet autem argumentum omne susceptum, initium, progressum & finem. Primum enim tractari solet quid sit. Id explicatur divisione, cujus partes digeruntur in ordinem, & in quaque tractanda ordo quidam est, dum ea primum tractantur quæ proxime attinent ad rei substantiam, deinde ea quæ accidunt, tum si qua cognata sunt aut contraria, mox, quæ hinc proficiscuntur, commoda vel incommoda: denique quibus rationibus hæc parentur, serventur, augeantur, aut contra, devitentur, depellantur, aut minuantur, ut totus liber corporis instar sit, constans ex membris decenter collocatis; id quod in *Aristotele* mireris, in *Seneca* desideres. Nec enim semper proponit ac dividit, & si id fecit, non prosequitur quod proposuit, sed ad omnem occasionem excurrit, mox subinde veluti de novo orditur. Raro utitur transitionibus, quod in docendo plurimum lucis adfert, nonnunquam & circa finem operis incipit dividere, est ubi oblitus sui repetit eadem. Quæ res declarat illum, vel ex declamatoriis exercitamentis traxisse hoc vitii, vel quod vero propius est, non præmeditatum accessisse ad scribendum, nec tam judicium rationemque sequutum, quam impetum ingenii. Non enim incedit illius oratio, sed fertur magis, salitque potius quam ingreditur, id quidem quod ad sententias attinet. Jam quod pertinet ad verborum compositionem, perparcus est in adhibendis conjunctionibus, quæ sunt velut orationis nervi. Gaudet enim asyndetis, quod interdum magis facit ad dictionis vehementiam, seu verius argutiam. Neque raro contextus sermonis talis est, ut dubites utro referendum sit membrum, ad superiora ne, an ad sequentia. Submolestum est interdum in eodem diverse dicendi studium, veluti quod *M. Tullius* illud *Platonis*, ἕκαστος ἡμῶν οὐκ αὐτῷ μόνον γέγονεν, eleganter reddidit, *Nemo nostrum sibi tantum nascitur*, ne similiter diceret, maluit deterius dicere, *Nemo sibi contigit*. Quæ verba, ut ingenue quod sentio dicam, nunquam intellecturus eram, nisi ex tenore sermonis conjectassem illum æmulari voluisse *Platonis* sententiam. Sit sane copiæ laus, eadem aliter dicere; quid laudis habet, ut aliter dicas, male dicere? Quid, quod, carpendi libidine, frequenter eadem committit quæ reprehendit in aliis. Notat in quodam voces aliquot sordidas, in quibus sunt *spongia*, *laterna*, *pulegium*, *acetum*, mirisque salibus exagitat, quod quidam inter declamandum quæsierat cur testa si cadat, frangatur, spongia si cadat, non frangatur, quum ipse in una epistola tot infulciat voces sordidiores, universam balnei suppellectilem ac functionem, inibi natis vocabulis explicans. Quî minus autem liceat testam appellare testam, aut spongiam spongiam, si res postulet, quam ficum vocare ficum, & fabam dicere fabam? Libenter jocatur in argutias Sophisticas, & Philosophorum subtiles magis quam necessarias quæstiunculas, & hujusmodi tricis sæpe nimium diu moratur Lectorem, sed ita ut facile appareat esse verum, quod notat *Quintilianus*, illum in Philosophia parum diligenter fuisse versatum. Est enim artificis scite illa ridere, quæ non sine ingenio traduntur à Sophistis, & à *Socrate* facetissime deridentur. Quorsum autem attinet *Chrysippeis* illis rogatiunculis totas explere paginas, *An sapiens sapienti possit prodesse. An sapienti dari possit beneficium à diis. An virtutes sint animalia. An singula virtutes sint singula animalia; An unum sint universa. An servare patrem sit animal.* Hujusmodi nænias, quum frequenter inculcet usque ad tædium, tamen subinde damnat. Quid autem opus est facere quippiam, in hoc ipsum ut factum reprehendas? Quod alicubi quædam ex Auctoribus perperam refert, sic excusat *Quintilianus*, ut dicat illum deceptum eorum fiducia, quibus solet quædam inquirenda mandare. Hujus generis aliquot loca notata sunt ab eruditis. Alicubi citat ex *Ovidio* quod est in *Tibullo*. Hæc eo commemorantur à nobis, non ut deterreamus Lectoris studium, sed ut majore cum fructu legatur vir tot eximiis virtutibus commendabilis. Addam quod mihi nonnunquam subolebat in illo, ut diximus, declamatoria quædam affectatio, & alicubi desideres simplex illud & naturale. Unde *Neronis* mater quum filio vellet movere invidiam, jactabat imperium *Burro* & *Senecæ* commissum esse, quorum *Burrum* appellabat vilem ac truncam manum, *Senecam* exsulem, & linguam professoriam. Ingenio facili versatilique fuisse colligitur hinc, quod in diversis argumentis stylum exercuit pari propemodum successu; quod nec *Ciceroni*, nec *Virgilio* contigit: nam *Tacitus* commemorat illius poemata, de quibus sentiens incertum: nam Tragœdiarum Opus eruditi quidam malunt *Senecæ* filio tribuere, quam huic; sunt qui fratri *Senecæ* adscribant. Ex prima Tragœdia versus aliquot refert, *Duc me parens summique dominator poli*, &c. Quanquam mihi videtur Opus hoc Tragœdiarum non esse unius hominis. Certe ex ludicro libello de morte *Claudii*, conjicere licet illum haudquaquam iratis Musis & *Apolline* versatum in hoc studii genere. Tametsi *Fabius* existimat eam rem obstitisse *Senecæ*, quo minus in uno quopiam excelleret, quod in omnibus argumentis versaretur; id enim suspicor esse quod scribit, *Si parum concupisset*: certe *Tacitus* declarat hinc illi conflatam invidiam, quod occupans omnia, nihil aliis laudis relinquere videretur. Commemorat *Tacitus* & Orationes ejusdem, quæ à nobis desiderantur, nisi forte sentit has, quas habemus consolatorias, unam ad *Martiam*, alteram ad *Polybium* acephalon, tertiam ad *Albinam*, sive, ut in aliis reperitur, *Elbiam*, matrem, quas tamen libros dixeris citius quam orationes. Indicat idem alias quasdam Orationes, vulgo fuisse jactatas, *Neronis* quidem nomine, sed à *Senecæ* compositas. Nec has, opinor, commemorat inter illius opera. Unicam ex *Cornelio Tacito* huic adjecimus editioni, brevem quidem illam, sed elegantem, planeque *Senecæ* phrasim referentem; Utinam exstarent & illa quæ moriturus dictavit: nam ea *Taciti* temporibus habebantur in manibus. Commemorat & Dialogos ejus, quorum & *Fabius* meminit. Horum nihil exstat, præter unicum brevem, cui quidam titulum fecerunt *Sensus* & *Rationis*, qui an illius sit nescio, certe mutilatum habemus, & consarcinatum. Divus *Hieronymus* adversus *Jovinianum* citat *Senecæ* librum *De Matrimonio*. Ipse in *Naturalibus Quæstionibus* indicat se juvenem scripsisse librum *De Terræ motu*. Edidit Opus *De superstitiosis ritibus colentium deos*: nam *Augustinus* in Opere *De Civitate Dei*, libri sexti capite quinto, multa hinc recenset. Epistolas commemorat cum *Fabio Tacitus*, quas scripsit ad imitationem *Platonis*, sed ad unum omnes, videlicet *Lucilium Balbum Siciliæ* Præsidem: quod argumentum sibi proposuisse videtur, ut ingenio suo indulgeret; nullum enim liberius: nam quicquid vel audieris, vel legeris, vel in somnis occurrerit, epistolæ fit argumentum: deinde licet ordiri unde velis, transilire quo velis, finire quum velis. Sed interim abest illud, quod est in aliorum epistolis gratissimum, quæ vere & ex re scribuntur; alioqui poteramus & nos ex Proverbiis singulis singulas facere epistolas. Jam an hoc Opus habeamus integrum nescio, certe verba *Senecæ*, quæ multa recenset *Gellius* ex vigesimo secundo libro Epi-

An. 1529. A Epistolarum, nusquam in illius scriptis inveniuntur. Et tamen est in eo libro quædam epistola, cujus initium, *Quare quibusdam temporibus*, in qua taxat quorundam κακοζηλίαν, & styli vitia. Ex hac, ut conjicio, aliquis, *Ciceroni* bene volens, sustulit eum locum, quo debacchatur in illius eloquentiam. Ex omnibus porro *Senecæ* monumentis, nullum, mea sententia, magis studiorum referebat integrum exstare, quam libros *Declamationum*, quos fuisse multos declarat Epitome, quam habemus. Plurimum enim contulisset & ad inveniendum & ad judicandum. De quo suo loco nonnihil dicemus. Ut igitur *Seneca*, ornatissime Præsul, prodiret in publicum, tui potissimum nominis felicibus B auspiciis, videor mihi non omnino segniter, nec infeliciter navasse operam. Certe tantum impensum est curæ, quantum ne juvenis quidem ulla pecuniaria mercede fuerim suscepturus. Non mentitus est *Naso*, quum ait,

—— *& immensum gloria calcar habet:*

sed ipsa re comperi, ignominiam acrius habere calcar. Exstimulavit huc nonnihil ornatissimus juvenis *Andreas Zebridovius*, & suis imaginibus, & te patruo dignus, quod intelligerem quantum utilitatis hinc esset illius studiis accessurum, vel ad recte vivendi rationem, vel ad dicendi facultatem. Malo doctus, posthac melius meminero cassitæ sapienter monentis, ne quid exspe- C ctem amicos, quod ipse rectius præstare queam: nec excidet vetus Proverbium, quod vetat bovi imponi clitellas. Quod si tibi videor prioris editionis dedecus hac editione satis eluisse, non pœnitet hujus operæ, quamvis molestæ. Apud studiosos autem plurimum favoris ac dignitatis accesserit *Senecæ*, si tuo, hoc est, doctissimi & integerrimi Præsulis judicio fuerit comprobatus, qui ut his temporibus longe turbulentissimis inclyto *Poloniæ* Regi *Sigismundo*, totique regno eximium Cancellarium, Ecclesiæ Præsulem incorruptissimum præstas; ita disciplinis quoque liberalibus, quarum ipse peritissimus es, munificentissimum exhibes *Mecœnatem*. Eoque precor, ut pulcherrimos tuos conatus *Christus* Opt. Max. bene fortunare di- D gnetur. Vehementer enim discruciat animum meum ista fatalis lues, quæ per orbem pene universum, & Principum concordiam, & *Christiani* populi religionem, & honestissimas disciplinas mire vitiavit, adeo ut me studiorum, quibus alioqui nihil est dulcius, interdum pigeat. Sed in primis Domini clementia, deinde tua tuique similium vigilantia spero futurum, ut huic plusquam ferreo seculo succedat ætas, si non aurea, certe paulo felicior. Datum *Basileæ* Mense Januario, Anno 1529.

EPISTOLA MXI.

In aliquot Opuscula CHRYSOSTOMI E GRAECA.

Erasmus Rot. Carolo Utenhovio S. D.

QVAM multos videmus hodie juvenes, *Carole*, gentis *Utenhoviæ* decus, qui præter majorum imagines nihil habent nobilitatis, nec in aliud valere putant gentis claritudinem, quam ut sub hujus umbra licentius & impunitius indulgeant ocio, lusibus, amoribus, comessationibus, reliquisque nequitiæ partibus, judiciis adeo perversis, ut quum ex virtute profecta sit omnis nobilitas, sibi persuaserint, virtute nobilitatem amitti, gentisque decus obscurari: quod mea sententia nihilo minus absurdum est, quam si quis F affirmet solem tenebras invehere, noctem rebus lucem infundere? Siquidem tam crasso tenentur errore, ut existiment, ocium, ignaviam, omnium liberalium disciplinarum inscitiam, mores luxu perditos, cæteraque vitia non modo licere, sed etiam decere bene natos, quæ nullum omnino mortalem non dedecent. Atqui longe turpius est progenitorum claritati tenebras offundere, quam obscuris natum esse. Neque enim in cujusquam est potestate, ex qualibus nascatur, sed quemadmodum ea laus proprie nostra est, si disciplinis ac recte factis efficiamus, ut à nobis initium sumat nobilitas, ita nostrum proprie dedecus est, si à majoribus virtute partam nobilitatem degenere vita obscuremus. Sed his quoque sunt deteriores, qui se mendaci nobilitatis titulo venditant, quo magis liceat, quicquid animo collibuit. Ab horum tum ingeniis, tum moribus, immane, quantum abes, ornatissime *Carole*, quem, licet ea florentem ætate, cui vita solutior vitio verti non solet, generis dignitas & opulentia rei familiaris adeo non dejicit ad ineptas voluptates, & ocium omnis nequitiæ magistrum, ut ad disciplinarum integritatisque studium potius erigat atque inflammet. Sic enim tibi persuasit philosophica ratio, ut parum te dignum ducas progenitorum stemmatibus, nisi eos veris animi bonis vel æques, vel antecedas. Sollicitat nimirum vere generosam indolem tuam domesticum exemplar, clarissimi viri patris tui *Nicolai Utenhovii*, qui præter exactam Juris peritiam, præter elegantiorum etiam literarum scientiam, tanta modestia, prudentia, judicio, animi moderatione atque integritate fuit ornatus, ut multis annis nemo *Gandavi*, principali totius *Flandriæ* concilio, majore cum laude præsederit. Et si quid in tanto causarum undique strepentium tumultu contigisset ocii, id evolvendis sacris Voluminibus impendebat, frequenter & noctis aliquam partem huic curæ decidens, homo tot virtutum luminibus illustris, ut in illo minima claritatis portio videretur generis decus. Ad hujus exemplum properanti non possum non magnopere gratulari, utinam & aliquid adjumenti possim adferre, qui mihi videris, non solum eo destinasse conatus tuos, ut parentem laudatissimum imitatione referas, verum etiam ut æmulatione antevertas, quo possis cum omnium applausu *Homericum* illud dicere,

—— τούτου πατρὸς εὔχομαι εἶναι.

neque enim vere γνήσιοι sunt filii, sed nothi potius, qui parentes non alio referunt, quam corporis lineamentis, animi speciem tanto præclariorem adeo non exprimentes, ut sint etiam dissimillimi. Porro, quum triplex sit nobilitatis genus: unum quod contingit nativitate, alterum quod parit liberalium disciplinarum cognitio: tertium eximia virtus, & ingentia in Rempublicam merita, perspicuum est eum inter nobiles esse nobilissimum, qui circulum hunc suis numeris absolverit. Id quemadmodum à patre tuo vides egregie perfectum, ita laudis hujus stadium ingressus, & per illius currens vestigia, summo studio conniteris, ut ad eandem metam pervenias. Quemadmodum autem nulla est absoluta doctrina sine peritia linguarum, ita nulla est perfecta virtus absque pietate, quæ vel sola potest & nobilem & beatum reddere, quum eruditio religionis expers cadat & in sceleratissimos animos: porro, absque his sanguinis nobilitas nullum habet usum, nisi quod vel ad virtutem enitenti domesticis prælucet exemplis, vel à majorum instituto degenerantem traducit. Quisquis autem scelere clarus est, ille profecto plusquam ignobilis est. Quis enim non malit nullum habere nomen, quam cum *Therfite*, *Phrynonda*, & *Cercopibus* celebrari? Is demum vere nobilis est, qui propriis bonis inclaruit. Etenim qui nihil habet quo se commendet hominum memoriæ, quam progenitorum imagines, quibus atriorum parietes ornantur potius, quam is qui jactat, nihilo decentius dicatur nobilis, quam si quis vocetur dives ære alieno. Ad hos stimulos haudquaquam segnes, accedit & urbis *Gandavi* splendor. Neque enim arbitror, quaqua patet *Christiana* ditio, civitatem ullam reperiri, quæ cum hac conferri queat, sive spectes amplitudinem urbis ac potentiam, sive politiam, sive gentis indolem. Nec enim aliunde feliciora prodeunt ingenia, nec expressiora priscæ virtutis exempla, quorum & hodie supersunt, *Lodovicus à Prato*, de quo dubites literis sit ornatior an stemmatis; *Guilhelmus à Vala* cujus ingenio nihil excogitari potest dexterius; *Antonius* Cla-

An. 1529. *Clava*, senex quidem ætate, sed animi bonis omnibus unice vernans; *Audomarus Edingus*, niveis homo moribus; *Livinus Ammonius*, vir eruditione juxta ac pietate insignis; *Nicolaus Utenhovius*, juvenis nihil non eximium de se pollicens; aliique complures, quorum nemo non præclaram de te spem concepit. Proinde non mediocrem, mi *Carole*, sustines exspectationem, ut non modo *Utenhovio* nomini, patriisque virtutibus, verum etiam tam inclytæ civitatis, parentis & altricis tuæ, claritudini, denique talium virorum votis respondeas. Habebat pater tuus illud cum *Catone Romano* commune, quod nullum omnino tempus pateretur elabi sine fructu studiorum, adeo ut in consessum etiam secum deferret Enchiridia quædam, in quibus legeret aliquid, si quid forte incideret à negotiis vacui temporis, quod alii solent vel fabulis vel manibus cogitationibus dare. Laudo quod hic quoque parentem refers, nusquam proficiscens incomitatus erudito quopiam libello, ut ne in deambulationibus quidem, aut vectationibus, aut colloquiis, tempus abeat absque lucro literario. Itaque paravi libellum hunc, qui tibi quovis loco, quovis tempore suavissimum confabulonem exhibeat, nec minus tamen salutiferum quam suavem. Sunt enim fragmenta quædam *Joannis Chrysostomi*, qui non minus expoliet linguam tuam elegantia *Græci* sermonis, quam pectus instruet disciplina pietatis. Si te delectat *Atticus* lepos, habes *Demosthenem*: si cognitio *Christiana* Philosophiæ, habes insignem Theologum. Erat animus justum aliquod hujus Auctoris opus dare studiosis, quando jam plerique *Græca* malunt quam *Latina*, nec ulla tam felix, tamque fidelis est interpretatio, quin præstet ex ipsis haurire fontibus; sed novi typi nondum erant satis apparati. Visum est tamen interim hac velut arra, studiosorum exspectationem vel irritare, vel consolari. Hoc quicquid est tuo paternoque nomini dicatum esse volui, quo simul & nostræ necessitudinis exstaret aliquod monumentum, & optimi patris tui propensissimo erga me studio vicem aliquam reponerem, si memoriam illius meo quoque calamo, si quid omnino valet meus calamus, ab oblivione vindicarem. Sed non imponam epistolæ finem, donec Epitaphia, quæ illius memoriæ dicavi, recitavero.

Latinum sic habet:

Hoc saxo tegitur celebris heros
Utenhovius *ille* Nicolaus,
Quo sub præside, Flandriæ *senatus*
Multos floruit unice per annos.
Hoc patri orphana turba liberorum
Μνημεῖον *posuit, pio quidem illa*
Sed casso officio. Quid attinebat
Hac illi monumenta comparare,
Cujus scilicet adprobata virtus
Hæret mentibus omnium, nec ulla
Illam vis abolebit aut vetustas?

Græcum sic habet:

Τίς εἶ θεάων; οὔνομ' ἐστί μοι δίκη.
Τί δακρύεις οὖν; τὸν δικαίαρχον καλὸν
Τὸν Νικόλαον Οὐθενόβιον ποθῶ,
Ὃς ἦν ἁπάσης Φλανδρίας κλέος μέγα.
Τούτου γὰρ οὐδεὶς βελτίων πέφυκ' ἀνήρ.
Φιλῶ θανόντι συναπέθανον, ὡς μοι δοκῶ,
Οὐκ ἦν δίκαιος, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ δίκη.

Bene vale. *Basileæ* 1. Februarii, Anno 1529.

EPISTOLA MXII.

Erasmus Rev. Antonio Salamanca, Episcopo Gurcensi electo, S. D.

NON mediocri me voluptate jam affecerat *Henricus Glareanus*, quum nunciaret istic adesse nepotem clarissimi Comitis *Orthenburgensis*, cujus humanitatem jampridem non literis tantum amantissime scriptis, verum etiam officiolo quodam sum expertus. Hoc gaudium mihi conduplicarunt tuæ literæ, quæ præter eruditionem, prudentiam, ac pietatem minime juvenilem, spirant non vulgare quoddam erga me studium, quod ego sane in parte non postrema meæ felicitatis numero. Atque isto quidem nomine gratiam habeo maximam, daturus operam ne tantum favoris in hominem prorsus ingratum tua benignitas collocasse videatur. Tibi vero gratulor unice, quod virtuti tuæ tanta accesserit auctoritas, qua possis de religione *Christiana* quam optime mereri: sed multo magis tibi gratulor istam tam religiosam mentem, quod studes animum his literis ac disciplinis instruere, quæ te reddant muneri, cui destinatus es, gerendo idoneum. Desiderat enim hæc immanis Ecclesiæ tempestas naucleros eximios, tum eruditione, tum pietate insignes, qualem te fore confidimus. Quo liberius in eo quod petis sanctissimæ voluntati tuæ morem geremus, si quo pacto licebit; nam talium qualem desiderat amplitudo tua, hic mira raritas est. Unum enim tantum habemus, quem ausim tibi tradere, hoc est moribus integris atque etiam commodis, in bonis literis eleganter eruditum, nec infeliciter progressum in Juris peritia, tum alienissimum ab his dissidiis, quæ nunc infestant Ecclesiæ concordiam. Is intra paucos dies redibit *Friburgum*, ita licebit ut coram nullo tuo dispendio cum homine misceas colloquium. Qui si tuæ prudentiæ talis videbitur, qualis hic optimo cuique, non mihi tantum, videtur, quod omnino futurum & optamus & confidimus, facile cum illo rem transiget. Per eum tibi scribemus aliquanto copiosius: nunc enim pluribus non vacat. Interim precor ut tua sublimitas quam prosperrime valeat, & *Erasmum* inter addictissima sua mancipia numeret. Datum *Basileæ* 6. Febr. Anno 1529.

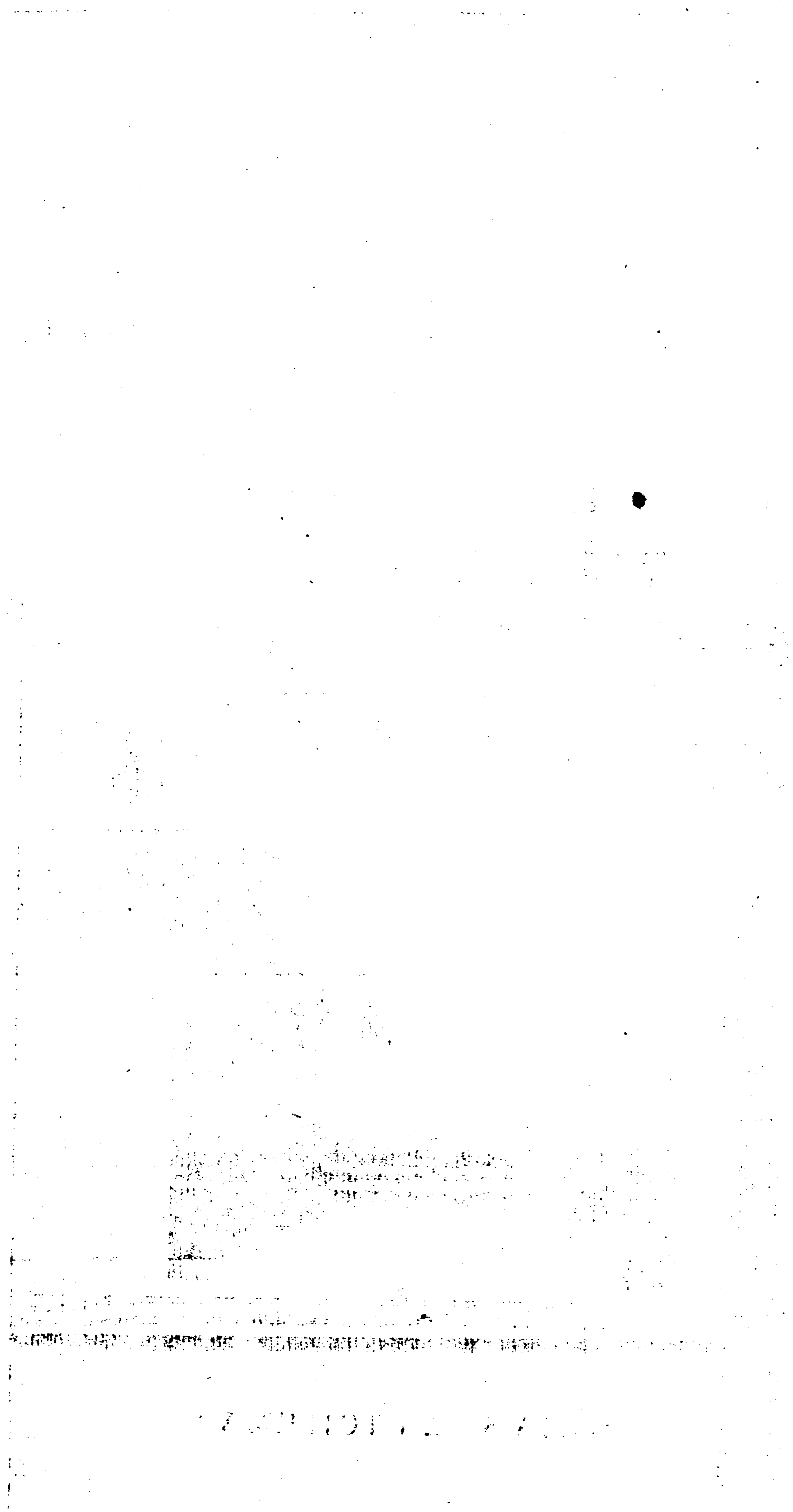
EPISTOLA MXIII.

Viglius Zuichemus Phrysius Erasmo *S.*

INTER *tot pulcherrimas virtutes, doctissime* Erasme, *quæ vel singulæ immortalitatem tibi parere possent, maxime incomparabilem tuam eruditionem, & expositam omnibus humanitatem admiramur: illa effecit, ut totus orbis* Latinas *literas veluti captivas postliminio receperit, hæc quotidiano nos desiderio titillat, atque adeo excitat, ut quamvis humi serpamus, atque ad tua doctrina majestatem, velut ad solis radios caligemus, optare tamen ut in notitiam tuam recipiamur, audeamus: nec potes vir humanissimus hoc nostrum desiderium vitio nobis ducere: etenim cum tua humanitate tam multos delectes atque ornes, cur non & nos tuam benevolentiam expetamus? cum literarum studiosi simus, cur te earum parentem non colamus? cur juvenes tam venerandam senectutem pio aliquo non demereamur obsequio? cur denique & istius nostri erga te animi significationem ingratam tibi fore credamus? Ego sane, venerabilis* Erasme, *ita statim à puero erga te sum affectus, ut non alius mihi vehementior ad studia stimulus fuerit, quam ut sic proficerem quo tua me insinuari benevolentia posse sperarem: quod etsi nondum sum assecutus, tanto tamen tui desiderio quotidie incendor, tantaque mihi in tua humanitate posita spes est, ut nec meo quidem proposito ab temeraria isto ad te scribendi ausu prohiberi quiverim. Vel* Polyphemo *potius huic adscribe, qui sic te mihi prædicavit, ut quamlibet Paganus ad sacra Musarum accedere audeam. Vel, si vis, dona id* Carolo Sucqueto, *juveni hoc tuo erga eum amore plane digno, qui meam etiam impudentiam sua exhortatione auxit: saltem hunc unicum fructum habeam perpetui mei erga te amoris, ut semel ineptæ ad te scribenti venia mihi detur. Maluissem ex præsenti tecum colloquio aliqua notitiæ semina jecisse, antequam ad scribendum absenti accederem. Sed nunc voluntatem meam remoratur* Basiliensis *tumultus, aliquando tamen me beatum putabo si te videre potero. Quod cum ipse jamdiu desiderarim, tum me patruus quidam meus sæpe hortatus est, is fuit* Bernardus Bucho *Decanus in* Haga Comi-

VIGLIVS ZVICHEMVS.

Comitis, *cujus benignitas studia mea semper aluit. Nuper vero ex vivis discedens tristissimo mortis suæ nuncio me affecit, liberaliter tamen studiorum meorum impendiis testamento prospexit: vellem te intelligere quantum is te amarit, quam fideliter contra insanos quosdam crabrones defenderit, nam & ex ejus nomine de tua benignitate majorem spem conciperem: tamen eam tu erga omnes comitatem præ te fers, ut non aliorum adminiculo opus sit, sed suapte natura ad redamandos homines tui studiosos admonearis impellarisque. Confido itaque, eruditissime* Erasme, *esse te æquo animo suscepturum hanc nostram epistolam, qua compulsi sumus quem erga te gerimus affectum expromere. Nec diutius me potui, ut ex animo loquar, continere, quin quantopere te amarem epistola testarer, cum ex tuis schedis, quas multi* Philerasmii *cum* Carolo *legimus, nebulonis istius* H. E. *improbam nequitiam cognoscerem. Sæpe pro te contra* Lu. Ca. *stetimus, qui si nostris obtemperare consiliis voluisset, in viam rediens spontaneam hanc miseriam & infamiam evitare potuisset. Potiatur itaque* Lucii Catilinæ *exitu, & quando sic vult, accedat tuo catalogo, in quo hujusmodi portenta posteris es nota redditurus. Oro autem te, doctissime* Erasme, *ne ex hujusmodi belluarum insana virulentia de candidissimo nostro erga te pectore diffidas. Quicunque tibi male vult, eum & nos hostem nostrum esse judicamus: nec id nunc scribo ut epistolam tibi extorqueam, tantum enim nunquam sperare sum ausus; sed ut me profusissime te amare intelligas, paratumque esse ut pro virili ab utilissima studiorum tuorum quiete, improbissimorum nebulonum furorem propellam. Vale, unicum orbis nostri decus. Ex* Dola 15. *Februarii, Anno* 1529.

EPISTOLA MXIV.

In GEORGIUM AGRICOLAM, De re metallica.

Des. Erasmus Rot. Andreæ & Christophoro à Conritz S. D.

EVOLVI, clarissimi juvenes, propemodum ἀπνευστί, sed tamen haud oscitanter, *Georgii* dialogum *De metallicis.* Nec satis possum dicere, majorene id voluptate fecerim, an fructu. Magnopere delectavit argumenti novitas, exhilararunt joci liberales obiter inspersi, nec injucunda fuit dictionis simplicitas, *Atticum* quiddam referens, præcipue vero me attentum habuit rerum sub oculos expositarum energia. Visus sum mihi valles illas & colles, & fodinas, & machinas non legere, sed spectare. Nec multum abfuit, quin ex tot venis argentariis & aurariis conceperim aliquam ejusmodi rerum cupiditatem. Utinam animis eo studio feramur in cœlum, quo scrutamur terram, non quod improbem hanc industriam, (nobis enim terra gignit quicquid gignit) sed quod hæ venæ, quantumvis fœcundæ, beatum hominem adeo facere non possunt, ut non paucos operæ & impendii pœnituerit; sola divinarum Literarum vena vere locupletet hominem. Feliciter prælusit *Georgius* noster, nec ab illo ingenio quicquam exspectamus mediocre. Ad rem medicam restituendam juvenes aliquot accinctos video, in quibus est *Simon Ricuinus*, cui præter eruditionem haud vulgarem adest summa morum ingeniique dexteritas, & *Joachimus Martianus Gandavus*, cujus ingenium, exactum quiddam & excussum polliceri videtur. Nec minus spei ostendunt nobis hæc *Georgii* προγυμνάσματα. Quare nec me pœnitet hujus operæ, nec dubito quin *Hieronymus Frobenius* sit in gratiam vestram, tum studiorum, libenter excusurus. Bene valete. *Friburgo* 18. Februarii, Anno 1529.

EPISTOLA MXV.

D. Erasmus Rot. ornatissimo viro Tielmanno Gravio, sive à Fossa, S. D.

*NON desinis me provocare mellitis ac saccharaceis munusculis, *Tielmanne* amicorum candidissime, sed longe magis animo isto, quem quovis melle mellitiorem, quovis sacchato suaviorem præ se ferunt tuæ literæ. Proinde ne videar ingratus, vicissim tibi lacteum mitto munusculum, *Firmiani Lactantii* opusculum *De opificio Dei*, sive *De formatione hominis*, quod scripsit ad *Demetrianum*, quondam in literis discipulum, post ad Reipublicæ negotia vocatum: ad quem scripsit & duos epistolarum libros, qui utinam exstarent. Id aliquot dierum opella, partim ex editione *Aldina*, partim ex vetustissimi codicis fide repurgavi mendis, in quibus reperias aliquot, quæ nulla divinatione poterant restitui. Adjecimus singulis capitibus annotatiunculas. Juvenile munus est quod suscepi, quod utinam in omnibus lectu dignis Auctoribus præstent ii, quos & otium, & ætas, & ingenii vigor, & varia reconditaque lectio, ad id reddit magis idoneos. Ubi legeris, perpendes utrum cum tuis delitiis paria fecerimus, nam singularem istum & plusquam niveum animi candorem, ne *Crœsi* quidem opibus pensare queam, propensa tamen voluntate nunquam sumus cessuri. Quandoquidem in hoc certamine ut est turpe vinci, ita nemo vincitur, nisi qui vult vinci. Tuum erit in hoc recipiendo munusculo, morem antiquum obtinere, non minus declaraturus humanitatem tuam in hilariter accipiendo tenue pignus magnæ erga te benevolentiæ, quam hactenus declarasti tot officiis lacessendo, me nihil de te promeritum. Opto te cum charissima conjuge dulcissimisque liberis, quam prosperrime valere. Datum *Basileæ* 19. Februarii, Anno 1529.

EPISTOLA MXVI.

Erasmus Roterod. Baptistæ Egnatio S.

QUI has tibi, ut spero, reddet, juvenis est candidissimi pectoris *Carolus Utenhovius*, patria *Gandavus*, mihi domestica consuetudine, eaque diutina, perspectus. Hunc per iter, nec breve, nec satis tutum, literarum sitis, & tui similes viros, quos pro numinibus veneratur, coram alloquendi cupiditas pertraxit in *Italiam*. Ex quo cognosces, quicquid hic rerum geritur. Audies autem novam & inauditam tragœdiam. Cui, quæso, ut si quid inciderit, adesse digneris. Id aut nullo, aut quam levissimo tuo incommodo poteris: nec enim eget pecunia. *Ciceronianus* meus offendit quosdam *Lutetiæ*, adeo ut *Erasmum* maledicis epigrammatiis lapident, in quibus esse dicitur & *Lascaris* noster, quod *Budæum* cum *Badio* contulerim. Alii putant me dehortari juventutem ab imitatione *Ciceronis*, quum in ipsa statim præfatione tester hoc fore insanissimum; sed me tantum illos notare, qui nimis anxie aut inepte student *Tullianæ* phraseos exprimere lineamenta. Ne quid sit unquam tranquillum in rebus humanis, accessit hæc pestis bonarum literarum cultoribus. Precor, ut quam optime valeas, *Egnati* charissime. Utinam liceat apud vos vel vivere, si quid ævi cœlites superesse volunt, vel mori tranquille. Datum *Basileæ* 21. Februarii, Anno 1529.

Salutant te *Beatus Rhenanus*, *Bonifacius Amerbachius*, & *Henricus Glareanus*, qui heri totus hinc demigravit *Friburgum*.

EPISTOLA MXVII.

Erasmus Roterod. Bernardo, Episcopo Tridentino, S. D.

SPERO futurum, Reverende Præsul, ut hoc tam celebre concilium gignat nobis pro hac tempestate jamdiu optatam tranquillitatem, Domino fortunante, quod pio, sicut arbitror, studio molitur Serenissimus *Hungariæ Bohemiæque* Rex *Ferdinandus*. Quo in statu nos simus facile conjectat tua prudentia, non quod mihi quicquam metuam à magistratu, sed multa fex hominum admixta est huic civitati. Osores habeo permultos, amicos aliquot, sed quorum auctoritas hoc rerum statu non ita multum habeat ponderis. Percuperem hoc ab amicis procurari, ut Serenissimus Rex Fer-

An. 1529. *Ferdinandus* suis literis me hinc evocet, velut aliqua in re usurus mea opera. Spero mihi fore liberum abitum: neque enim cuiquam obnoxius sum, sed eo pacto tutius migravero. Nec usquam malim quam *Spiram*, sed metuo ne huic afflictissimæ valetudini parum conventurum sit cum tanto Principum strepitu. *Friburgum* in proximo est, sed oppidum est angustius, & populus, ut audio, superstitiosior. Ac mihi jampridem tam male convenit cum squamigero pecu, ut si vel attingam, de vita pericliter. Quum habeam causam justiorem quam vellem, quum habeam Pontificium diploma sine ulla exceptione, tamen rude vulgus clamaret, non minus peccans superstitione, quam diversa pars peccat contumacia. Gravius enim est B damnare proximum, qui & summa necessitate coactus, & summi Pontificis auctoritate confirmatus vescitur, quam si quis præter necessitatem vescatur. Hæc res me hic diutius remorata est: nam hyemem fortasse contemsissem. Hac in re, quæso, ut tua singularis humanitas mihi suum & consilium & auxilium impartiat, quam opto quam prosperrime valere semper. Datum *Basileæ* 24. Februarii, Anno 1529.

Mitto primores paginas libelli *De Vidua Christiana*, quam rogatu cujusdam dicavi Serenissimæ quondam *Hungariæ* Reginæ *Mariæ*, cujus fratrem nunc, quod facile conjecto plurimis negotiis occupatissimum, noC lui meis literis obtundere. Habet me suæ Majestati addictissimum semper ac habebit, dum spiritus hos reget artus.

EPISTOLA MXVIII.

Erasmus Rot. Hajoni Hermanno Phrysio S. D.

REMITTO codicem tuum, quo nihil ut scribis pulchrius, una cum duobus excusis. Ex pacto mihi debebantur tres; majorem portionem tibi cedo. Si tuus codex valebat quinquaginta florenis, excusus valet mille. Nec tamen inficias eo tuum alicubi profuisse. Non fraudavimus *Rodolphum* sua laude, ut arbitror. Tui quoque mentionem fecimus in Præfatio- D ne, & *Ciceroniano* nomen tuum adjecimus. Si nondum videor animo tuo satisfecisse, quod cœpimus implebitur de meo. Nam defuncto *Joanne Frobenio* tota officinæ ratio mutata est. Est apud me *Phrysius*, te & nomine & adnomine referens, nisi quod gentili cognomento est *Caminga*, quo magis admiror te non aliud adscivisse cognomen, unde possis ab aliis dignosci. Versamur hic in summo periculo: utinam Deus det lætum exitum. Tuus *Carpensis* edidit *Lutetiæ* librum suum, rectius suo nomini consulturus si pressisset. Nos opella sex dierum respondimus. Ludus exit in rabiem. Vale, mi *Hermanne*, & *Erasmum* tuum, E ut soles, ama. Datum *Basileæ* 25. Februarii, Anno 1529.

EPISTOLA MXIX.

Erasmus Roterod. Joanni Henckello S. D.

Ex quatuor epistolis tuis tres ad me pervenerunt, amice in Domino charissime: proinde quum intelligerem tibi rem magnopere cordi esse, nec id sine causa, feci quod volebas, licet animo reluctante, quod argumentum nec simplex esset, nec sibi satis constans. Tum exemplar viduæ parum congruit illi, quæ uti conjecto matrimonio servatur, nec consolatio tam feF licis fœminæ videbatur suscipienda, præsertim jam sera. Itaque miscuimus argumenta, nescio quam feliciter: id enim tui fuerit judicii. Nunc tuæ partes erunt nostrum obsequium Serenissimæ Reginæ commendare, qui huc perpulisti. Ex eo, quem missurus sum, audies totam nostrorum malorum *Iliadem*, quam literis committere vix tutum fuerit, tanta est animorum varietas. De munere, de quo nonnihil significare videbantur tuæ literæ, nihil est quod labores: existimabo me satis magnum hujus laboris fructum percepisse, A si Serenissimæ Reginæ gratum est quod fecimus. Quod si illa ultro voluerit aliquo symbolo suæ erga me benevolentiæ testimonium edere, puto satis tuto committi posse huic cui literas & librum commisi. Quanquam hoc quoque tui judicii esto: nam mihi parum est exploratus. Fac me de toto statu tuo certiorem: erit hoc tam gratum, quam quæ sunt gratissima. Res simpliciter exiit in rabiem, utrinque sine modo insanitur. *Bedda* rursus edidit in me apologiam, sed priore tum indoctiorem, tum rabiosiorem. Exiit & *Lodovici* cujusdam *Franciscani* libellus, protector scilicet hierarchici ordinis, tam stultus tamque scurrilis, ut non alia res magis illum ordinem dehonestare posB sit: & tamen homo jactat se de illorum esse sodalitio, qui positis omnibus mundi affectibus, juxta veram *Francisci* regulam, hoc est Euangelicam, vivunt; apparet *Hispanum* esse. Idem libellus videtur apud *Hispanos* editus ejus gentis lingua. *Albertus Pius Carporum* Comes, dudum Cæsaris Orator, ac Pontifici vehementer charus, nunc ad *Galliarum* Regem dilapsus, edidit volumen annis aliquot elaboratum, in quo duas res agit: persuadere conatur universum hunc orbis tumultum, me auctore natum esse. Præterea refellit *Lutheri* dogmata, sed tam dilutis rationibus, ut his de rebus leviter cogitasse videatur. Quid Pontifex agat incertum est. Utinam moliatur Ecclesiæ concordiam po- C tius quam privatam vindictam. Equidem nihil queo prospicere nisi cruentum exitum. Utinam hic *Christus* ἀπὸ μηχανῆς inexplicabili tragœdiæ subito det lætam catastrophen. *Spirensis* conventus quid nobis pariturus sit nescio. Bene vale. Datum *Basileæ* 26. Februarii, Anno 1529.

EPISTOLA MXX.

Erasmus Rot. Viglio Zuichemo Phrysio S.

ILLUD scias velim, *Vigli* charissime, jamdiu nullas mihi literas fuisse redditas, quæ tuis fuerint gratiores, adeo mihi tuam indolem istam facilem juxta ac amaD bilem expresserunt. Cæterum attollendis in immensum laudibus meis, hoc effecerunt, ut singularem quandam animi in me tui benevolentiam penitus intelligam: nec in aliud profecerunt tam sollicite deprecantes improbitatis culpam, quod ausus sis ad me scribere, nisi quod hinc perspicio liberalem ingenii tui verecundiam, quæ cum primis & ornat ætatem tuam, & commendat, mihi spem optimam facit fore, ut unus ex eorum numero possis haberi, qui solidam eruditionem cum integritate morum conjunxerunt. Proinde tibi velim persuasum habeas, *Erasmum* suavitate literarum tuarum velut incantamentis efficacibus plane tuum esse factum. Quod si hæc civiliter dici putas E magis quam ex animo, age fac periculum, quacunque in re lubet, nihil excipio. Quid fructus exspectes è nostri conspectu nescio, certe quod ad me pertinet, si tuo commodo ad nos veneris, non solum mei conveniendi, verum etiam domus & rerum omnium mearum tibi facturus sum copiam. Hujus perpetuæ erga te voluntatis veluti chirographon hæ literæ sunto, & quidem αὐτόγραφοι, ut jure mecum possis agere, si quid fefellero. Bene sit optimi viri *Buchonis* manibus: qui tibi tum vivus tum mortuus ad Musarum ocium nihil deesse voluerit, quandoquidem video te tibi nequaquam vel hactenus defuisse, vel in posterum defuturum. Jam quod polliceris constantem ac fortem F operam adversus hostes meos, amplector quidem atque exosculor pium animi tui studium: cæterum malim te, mi *Vigli*, in Musarum viretis ludere, quam cum *Carcinis* & *Planodorpiis* conflictari. Duo portenta sunt, quorum alterum nobis nova Metamorphosi dedit hoc Euangelium, ex agno viperam, aut si quid vipera nocentius; alterum jam suspendio proximum est. Mihi meum fatum ferendum est, cui perpetua lucta est cum *Leis*, *Stunicis*, *Beddis*, *Sutoribus*, imo cum tot pseudo-Monachorum, ac pseudo-Theologorum phalan-

CORNELIVS GRAPHEVS.

An. 1529. langibus, monstris tum improbis, tum nocentibus, A ut *Herculi* levius fuerit certamen cum *Caco*, *Cerbero*, *Leone*, & *Hydra Lernaa.* Tu, charissime adolescens, meditare, quibus rationibus laudem absque invidia tibi pares. Bene vale. *Basilea* 1. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXI.

Erasmus Rot. Ludovico Bero S. D.

SANE quam lubens agnosco veterem istum tuum in me animum plusquam fraternum, & gratiam habeo maximam, quandoquidem referre nunquam potero. Sed nulla domus mihi potest congruere, quæ B fumario caret; quare non est visum istuc mittere famulum. Emandaram proprium nuncium *Besontium*, quo fueram à quibusdam invitatus, ut ex Officialibus Archiepiscopi & Archidiaconi, tum ex Thesaurario disceret, num expediret eo commigrare. Responderunt nunc non esse commodum, aliquot commemoratis causis, quarum præcipuam nuncio non literis commendarunt, quam ipse tamen ex me divinaram, nimirum inter clerum ac magistratum esse nescio quid dissidii. Et *Carcinus* meus, qui ibi latitavit, nam *Dola* cœperat obolere, non parum veneni de me sparsit clanculum, præsertim apud magistratum, artifex Euangelicus. Itaque nuper misi *Friburgum*, qui inspiceret locum C quem Consul obtulerat. Domus est exstructa *Maximiliano*, plane magnifica, sed inabsoluta. Ego delector exstructis, non exstruendis. *Spira* puto me commodius posse vivere, nisi me deterreret turba Principum. Heri rursus accepi literas ab Archiepiscopo *Panormitano*, qui est primus aulæ Cæsaris in *Brabantia* Cancellarius, pollicentes omnem favorem, atque etiam benignitatem, si velim redire. Id omnino facerem si frigerent hypocausta *Germania*, quæ non minus odi quam inferos. Hic quam tutum mihi sit manere nescio. Perferuntur ad me quorundam fremitus ac minæ parum Euangelicæ, neque nescio, quocunque migraro, id non fore sine summo vitæ meæ discrimine, D quum levicula res, veluti vinum mutatum, aut etiam novata vestis adducat in periculum. Sed quicunque erit eventus, aliquo migrandum est. Cuperem hic hærere usque ad Bibliopolarum è *Francfordia* reditum, sed vereor ut tutum sit. *Carcinus* hic denuo fuit, ac mira arte molitus est novam Tragœdiam. Nosti *Polyphemum* nostrum barbatum, hic à me, ut dixi, emandatus *Besontium*, habuit nescio quid rixæ cum eo de me. Eo profecto *Dolam*, clanculum, ut narrant, fategit, ut reversus conjiceretur in carcerem: & factum fuisset, ni *Polyphemus* jactasset se *Ferdinandi* Regis satellitem. Hoc conatu frustratus, ilico venit *Basileam* E sub noctem. Id simulatque rescivi, protinus divinavi quod erat. Jussi ut postridie mane *Polyphemus* se subduceret. Ad nonam vix illo profecto, veniunt ad ædes meas duo viatores, qui *Polyphemum* accersant ad Tribunum pl. Dictum est illum abisse. Redeunt à prandio, responsum est idem. Qui est hujus fabulæ choragus nonnihil & mihi minatur, quasi illum subornarim. Ita ferocit Euangelium. Nec mitius insanit pars altera. *Bedda* emisit libellum, in quo simpliciter furit. *Albertus Carporum* Comes edidit *Lutetia* librum, in quo persuadere conatur, *Erasmum* totius *Lutherana* tempestatis esse auctorem. *Lodovicus* quidam *Minorita* evulgavit libellum febriculosum, in omnium piarum F religionum defensionem, quarum hostem fingit *Erasmum*. Respondi omnibus. His nunc fulcitur Ecclesia. Tantum est utrinque furoris, ut dubitare possis utro te conferas, nisi quod mihi videtur consultissimum figere pedem in petra immobili, qui est *Christus*. Suspicor te hujusmodi næniis non delectari, si tamen tantum est ocii, mittam simul & illorum calumnias & mea responsa. Interim cupio te quam optime valere, amicorum sincerissime. Datum *Basilea* 2. Martii, Anno 1529.

Si Consul, vicinus quondam meus, istic adest, meis An. verbis multam illi salutem dicito. Mittam & reliquos 1529. libellos novos, si significaris cui velis committi.

EPISTOLA MXXII.

Erasmus Rot. Cornelio Grapheo S. D.

LUBENS paruissem voluntati tuæ, *Corneli* charissime, in excudendo carmine tuo, nisi duæ res fuissent dehortatæ. Non visa est ea carminum vena, ut putarim hinc tibi multum laudis accessurum. Deinde inerant non pauca, quæ tibi fuerant invidiam auctura, quod mihi nequaquam videbatur expedire rebus tuis, præsertim hoc temporum statu. Discruciat me fortuna tua, quanquam ipsum afflictissimum, sed quod divinitus geri videtur, forti animo perferendum censeo: Monachorum quorundam improbitas huic tempestati dedit occasionem, at mihi subnasci videtur aliud Monachorum genus priore deterius, & in utraque parte fortiter atque insigniter insanitur, nec ullum video finem, nisi Dominus unicus artifex de machina exortus canat nobis illud Tragœdiis solenne πολλαὶ μορφαὶ τῶν δαιμονίων. Interea consultissimum videtur in solida petra, quæ nullis cedit turbinibus, pedem figere, donec hæc procella rerum vertatur in tranquillitatem. Ipsa sibi magnum solatium est, bona conscientia. Quo te quidem invitarem, nisi scirem te semper fuisse virum integerrimum. Dominus hoc camino purgat aurum suum, ut fiat obrussum. Si istic adessem, lubens tum tibi tum fratri tuo commodarem in omnibus. Nunc quid possim non video, & quanta sit hic rerum confusio, rumor, ut opinor, jamdudum istuc pertulit. Opto te cum tuis omnibus quam optime valere. Datum *Basilea* 7. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXIII.

Erasmus Rot. Joanni Lotzero S. D.

NON est ejusdem hominis pudere simul, & amare. Amor itaque studiorum, vir eximie, nobis hanc suppeditat audaciam, ut licet nulla tibi consuetudine noti, nullis officiis commendati, tamen non dubitaverimus petacibus literis te compellare. Auxit hanc fiduciam tua singularis humanitas, mihi quum à multis, tum præcipue ab *Hieronymo Frobenio* prædicata. Quid sit rei, paucis aperiam. Habemus varias eruditorum Annotationes in *Quintilianum*, & accepimus tibi codicem esse pervetustum, cujus si nobis ad paucos dies voles facere copiam, speramus futurum, ut in Auctore tam probo studiosi nihil sint desideraturi, & tuus thesaurus incolumis & illibatus ad te redibit cum fœnore. Ad hæc curabitur ne posteritas etiam ignoret, cui hoc beneficii debeat, quemadmodum vides à nobis factum in Præfatione castigati nuper *Seneca*. Habes & *Marcellum* Medicum, quem utinam adjungas *Quintiliano.* Prodibit cum tua summa laude, nec ex ullius officina poterit honestius quam ex *Frobeniana.* Si quid præterea desiderabis à nobis officii, dabimus operam, ut intelligas tibi rem esse cum hominibus minime ingratis. Bene vale, Medicorum eruditissime. *Basilea* 8. Martii, Anno Domini 1529.

EPISTOLA MXXIV.

Erasmus Roterodamus Antonio Episcopo Gurcensi electo S. D.

DUABUS epistolis me dignata est tua humanitas, ornatissime juvenis, ad utramque respondi, non tamen feci paria: nam prioribus literis & copiosis & elaboratis respondi *Laconice*, alteris justis, λακωνικώτερον, quod id temporis essem occupatissimus, tametsi nunquam non occupatus. Qui tuas posteriores reddidit, pollicebatur se rediturum ad nos, sed verba nobis dedit. Verum easdem literas post pauculos dies fa-

An. 1529. mulus ajebat se tradidisse cuidam sacrifico. Is si fefellit, nihil novæ rei accidit: hic ludus est quotidianus eorum, qui novo Euangelio gloriantur. Si tertio ad me scripsisti, scito non esse redditas. In alteris suspicabare me non satis intellexisse, quid sibi vellet quod peteres hominem liberum. Dubitabam fateor, utrum cœlibem velles, an ab his sectis immunem, utrumque tamen divinabam. Sed antehac nunquam suspicatus sum hunc *Petrum* esse maritum. Vide quam non sim curiosus in republica aliena. *Albertus Pius* ante annum miserat mihi librum, quem nunc edidit *Lutetiæ*. Secuta est paulo post *Romana* calamitas, nec scire licuit certum, ubinam ageret *Albertus*. Ita factum est, ut de respondendo non cogitarem. Vix tandem ex amicorum literis didici illum in *Galliis* agere. Admonui hominem epistolio, differret editionem, donec accepisset meam responsionem; aut si id nollet, temperaret illa tam odiose, sed sine causa, in me congesta. Verum jam exierat liber antequam meæ literæ venissent *Lutetiam*, & huc liber sero perlatus est. Itaque relegendo libro & parandæ responsioni, quinque dierum opera data est. Audieram & antea rem ipsius *Marte* non esse gestam, & *Lutetiæ* Theologorum auxilio adjecit testimonia Scripturarum. Id deprehensum est ex collatione ejus codicis, quem manu descriptum miserat. Fortasse videbor judex parum integer, attamen nisi nihil omnino video, multum abest hic liber ab ingenio doctrinaque, quam exspectabam ab *Alberto*. Cum nostra extemporali responsione mitto simul *Viduam Christianam*, quam rogatus dicavi *Mariæ Cæsaris* germanæ, quondam *Hungariæ* Reginæ. In hoc argumento mihi non admodum placeo, quod nec simplex videatur, nec admodum congruens puellæ, quæ, ni fallor, alitur conjugio. Verbis tamen explevi chartas. Sed tuum exspectabo judicium, si tamen non gravaberis inter seria studia tua, nonnunquam ad hæc velut avocamenta divertere. Mihi perquam incommode incidit hæc tempestas, quod quum ea sit corpusculi imbecillitas, ut nec amœnissima parte veris sim vinum, cubiculum, aut cœlum mutaturus absque summo vitæ periculo, nunc hyberno cœlo cogor nidum, cui jam annis fere octo assuevi, deserere. Et cum hypocaustis nihilo melius mihi convenit, quam cum morte; & tamen jacienda est alea, quicunque erit eventus. Verum, hoc silere tutius arbitror plurimis de causis. Sunt & hic & foris, qui mihi minitentur. Onerassem hunc, qui reducit equum *Petri* tui, pluribus libris, si certus fuissem illum non recusaturum sarcinam: id fiet alias, si tibi non ingratum esse sensero. Interim sospitet te cum tuis omnibus Dominus *Jesus*. Datum *Basileæ* 10. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXV.

Erasmus Rot. Jacobo Tussano S. D.

DEMIROR quid tibi velis cum tuis versiculis, nec te, nec me dignis, studio literarum, quibus provehendis ambo desudamus perniciosis. Magis oportebat adversus tam pertinaces Musarum perduelliones συγκρητίζειν. A me sane nunquam es dicto factove læsus, nec tibi concedo, ut *Budæi* gloriæ faveas impensius, quam ego, tantum abest ut vel invideam illi, vel dejicere studeam ab arce gloriæ, quam merito suo occupavit. Hoc te admonitum volebam, mi *Tussane*, non tam mea causa quam studiorum, atque adeo *Budæi*, cui tales versiculi nonnihil invidiæ conciliant apud eos, qui me charum habent. Nondum enim omnes sunt *Beddæ*. Quæso te, patere *Budæum* apud omnes gratiosum esse. Quanquam enim certum habeo illum ut virum gravem ac probum istiusmodi cavillis non delectari, tamen non deerunt qui diversum suspicentur. Bene vale. *Basileæ* 13. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXVI.

Erasmus Roterodamus Simoni Pistorio S. D.

MISERAM nuncium ære proprio conductum, quem arbitror apud vos fuisse, nondum enim rediit. An. 1529.
Nunc scribendi occasionem dedit *Christophorus Carlevitzius*, quem antea timide commendaram illustrissimo Principi, semel atque iterum nonnihil pudefactus mea commendatione. Sed posteaquam hunc domestico convictu propius inspexi, penitusque cognovi, non dubitarim illum cuivis Principi meo periculo commendare. *Latine* exacte callet, *Græce* mediocriter doctus, in Juris quoque prudentia satis feliciter versatus, ad hæc judicii sobrii, moribus commodis, nihil habens neque fuci, neque supercilii; in summa, *Thrasonis* illius dissimillimus est. Cogitur relictis Musis, quas unice adamat, ad aulicam vitam se conferre: plurimum fiduciæ posuit in suo Principe *Georgio*, nec ego parum habeo spei, si modo tua humanitas dignabitur auctoritate gratiaque sua nostram adjuvare commendationem. Quod ut facias, te etiam atque etiam rogo. Crede mihi, penes juvenem dignum, gratum ac memorem collocaris istuc officii. Datum *Basileæ* 14. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXVII.

Erasmus Roterodamus Bernardo, Episcopo Tridentino, S.

ORNATISSIME Præsul, Scio me jam merito tibi videri importunum, qui vos tantis negotiorum molibus tantum non obrutos, meis literis interpellem. Sed paucis expediam. Misi nuper *Polyphemum* quendam, non multo cordatiorem *Homerico Cyclope*, neque minus bibacem, ut libellum *Mariæ* dicatum perferret in *Hungariam*. Hoc enim muneris sic ambiebat, sic imminebat, sic urgebat, ut existimem me duodecim illis aureis, quos in viaticum dedi, parvo mihi redemisse quietem. Nunc mitto similem libellum Serenissimo Regi *Ferdinando*, cujus nonnulla ibi mentio, quem tua prudentia in tempore illi exhibebit, si modo judicarit in tantis negotiorum undis, ullum dari otium ad hæc respiciendi. Adfert autem libellum simul cum literis *Christophorus Carlevitzius*, juvenis genere nobilis, sed alienissimus ab omnibus vitiis, quibus hoc hominum genus fere solet laborare. Est enim mihi illius ingenium domestica consuetudine penitus perspectum. *Latini* sermonis tam exacte peritus, ut me non pudeat illi palmam cedere, nec literaturæ *Græcanicæ* rudis, tum in prudentia Juris non infeliciter versatus. Accedit his dotibus rara quædam morum sobrietas modestiaque. Non dubito quin plurimi ambiant sese inserere in famulitium Serenissimi Regis, sed hujus similes arbitror esse perpaucos. Hunc itaque si non gravaberis pro tua solita humanitate tradere Regi, videberis mihi non minus optimi Principis consuluisse commodis, quam hujus juvenis. Sin aliter visum erit tuæ prudentiæ, nihil hac mea commendatione gravaris. Nos hic valemus, non ut volumus, sed ut possumus. Utinam divina bonitas huic morbo remedium aliquod inveniat absque bello: sunt enim interdum ejusmodi remedia ipso morbo graviora. Reliqua cognosces ex *Carlevitzio*, si dignaberis illum tuo colloquio. *Christi* spiritus adsit vestro concilio, nobisque per vos pro his tempestatibus tranquillitatem aliquam largiri dignetur. Bene vale. Datum *Basileæ* 14. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXVIII.

Erasmus Balthasari, Episcopo Hildeshemensi, S.

JAM diu est, ornatissime Præsul, quod amo tuam civilem benignitatem, non ignarus quantum illi pro singulari erga me favore debeam. Sed hactenus non est oblata occasio, per quam tibi vicissim grati animi signi-

An. 1529. significationem darem. Nunc obtulit commodum sese juvenis hic majorum quidem imaginibus clarus, sed longe clarior eximiis animi dotibus. Is desiderat tibi notus esse, quem, si non gravaberis cognoscere, incipies sat scio diligere. Ex hoc de statu rerum, tum publico, tum meo privatim, abunde cognosces, quando tutum non est quidvis literis committere. In me sic fremunt quidam his novis factionibus addicti, tum ex diversa parte *Bedda* ac *Sutor*, Theologi simpliciter furiosi, postremo pseudo-Monachorum phalanges nihilo saniores, ut ni Principum favore sublever, non possim subsistere: nullorum enim improbitas tantum apud me valebit, ut ab Ecclesiæ consortio recedam. Utinam quemadmodum Serenissimi Regis adventus bonos omnes in spem erexit, ita favente *Christi* spiritu hanc rerum tempestatem vertat in tranquillitatem. Bene vale. Datum *Basileæ* 15. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXIX.

Erasmus Rot. Francisco Vergaræ S. D.

O NIMIUM verum dictum, *Homo bulla*. Scripseras alacer, rescribis ægrotus: satis recte valens accepi tuas literas, nunc afflictus respondeo. Corripuit enim me tenacissima quædam pituita, nec sine febri, nec sine vitæ periculo; hoc pacto me salutavit Martius. Atque interim tamen molimur migrationem, cogimurque è nido, cui tot annis assuevimus, evolare. Veremur enim ne quando exemplum in divos ac divas editum, in nos recidat: præterea stultissima quidem, sed mire pertinax suspicio quosdam habet, mihi clanculum cum his sectis convenire, quum ut quisque est illis addictissimus, me oderit pessime. Capitis itaque discrimen capitis discrimine fugiendum est. Sed ne nihil ad tuam epistolam, *Francisce* charissime, si missa epistola non aliter obstringit accipientem quam numerata pecunia, tu danista es, qui prior epistola tam prolixa, tam erudita, tam amica provocaris. Ego vero quum usuram quoque deberem, vix sortis dimidium reposui, nimirum pro bene *Græca* male *Latinam*, hoc est, ἀντὶ χρυσέων χάλκεια reddidi. Quod si hoc meum qualecunque referendæ gratiæ studium acceptum tulit tua humanitas, rursus isto quoque nomine debeo. Tu tamen non solum liberas debitorem, sed ultro etiam te mihi profiteris obligatum. Nihil erat quod excusares, sed si quid esset maxime, malim mihi esse quod jure tecum expostularem, quam tibi tam bonam esse purgandi tui causam. Quis fuit ille morbus tam tenax, tam invidus, qui juvenem studiis juvandis natum, ultra annum lecto affixum detinuit? Quanquam arbitror te jamdudum convaluisse. Tuas enim literas pridie Cal. Jul. *Madriti* scriptas, Martio demum accepi. Nos sane hic vivimus, non ut volumus, sed ut possumus, & vereor ne succedant acerbiora, si ventum ad arma fuerit, quo videntur hactenus spectare procemia. Utraque pars fidit suis viribus: sed varius belli eventus. Utinam *Christus* ἀπὸ μηχανῆς huic fabulæ lætam addat καταστροφήν. Posthac, mi *Francisce*, nec numerandis nec appendendis epistolis inter nos certabimus, sed mera animorum benevolentia, quæ si prolixa perpetuaque sit, non ita magni referet, quam breves aut raræ veniant literæ, quanquam hunc quoque fructum amicitiæ vehementer optamus accedere. Dominus te servet incolumem. Datum *Basileæ* 17. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXX.

Erasmus Rot. Joanni Valdesio S. D.

UT mihi permolestum fuit *Valdesium* meum tot molestiis ac periculis agitatum esse, ita magnam voluptatem attulit, quod ex tuis literis cognovi te incolumem ex isto naufragio enatasse. Jam non mediocriter me discruciat, vestram *Hispaniam* tot affligi malis. Utinam aliquando Deus Monarcharum animos ad pacis amorem convertat. Ne posthac sollicitus sis quomodo mihi excuses, charissime juvenis, tuum silentium: illud inter nos pactum esto, quotiescunque scripsero fratri tuo, tibi quoque scriptum esse: dein, quoties ille mihi responderit, à te quoque responsum esse, quandoquidem ego vos tam gemellos pro unico habeo, non pro duobus. Quod epistolium, sic neglecte scriptum, inter tua præcipua κειμήλια reponis, ego vicissim istum tam candidum & amicum animum pluris facio, mi *Joannes*, quam ut inter gemmas meas velim reponere, sed in pectoris mei scriniolo reconditum usque servabo. Equidem non possum non gaudere tam multos exsistere istic, qui nobis ex animo bene velint. Sed rursus molestum est, regionem istam alioqui felicissimam tot habere σφηξὶ crabronibus improbissimis differta, qui non mihi solum, sed amicis etiam omnibus tam odiose facessant negotium, ut prope magis mihi doleat vestrum incommodum quam meum. Tibi tuique similibus omnibus ex animo gratulor, qui studia conatusque vestros omnes in hoc confertis, ut cum elegantia literarum pietatis *Christianæ* sinceritatem copuletis, quod apud *Italos* antehac à non ita multis tentatum videmus. Quid enim est eruditio si absit pietas? Bene vale. Datum *Basileæ* 21. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXXI.

Erasmus Rot. Alphonso Valdesio S. D.

DE *Pamalabo* sero monueras, aut ut melius dicam, sero mihi redditæ sunt tuæ literæ, circa Nonas Martias, quum absolutum esset quicquid ad *Francfordiensem* mercatum erat deportandum. Idem libellus clam absque typographi nomine excusus *Lutetiæ*, per amicos ad me missus fuerat paucis ante diebus. Addiderant præfationem ad ejus ordinis principem Cardinalem, sed sustulerant quædam, quæ sciebant apud *Gallos* ipsis obfutura, mihi profutura, id quod ex *Hispanici* libelli collatione deprehendi. Ex meis ad Regem *Franciscum* literis, quarum exemplar ad te mitto, tantum decerpserant, mentitur iniquum Cæsarem. Hoc *Gallus* non intelligebat. Si dixissent iniquas conditiones, probasset etiam. Quod sequebatur ex Colloquio *Puerpera* desumtum, prorsus omiserant, quoniam sciebant *Gallorum* aures nullo pacto laturas. Illic ludens *Eutrapelus*, ut ostendat Deum satis habere negotiorum etiamsi non obstetricetur parturientibus, inter cæteros Principum tumultus dicit, *Cæsar novam totius orbis molitur Monarchiam*. Tota calumnia est in voce, *nova*, quasi fuerit unquam aliquis totius orbis Monarcha præter Deum, quum hodie nondum totus orbis habeatur cognitus, nec ea pars, quæ cognita est, unquam uni paruerit. Non hic disputo de Cæsaris Monarchia, sed ut intelligas quam stolidis argumentis ille jus adserat Cæsaris. Quod sol, inquit, est in cœlis, hoc Cæsar est in terris: Atqui Jureconsulti, qui hanc inutilem contentionem cum aliis multis invexerunt, Pontificem faciunt solem, Cæsarem lunam. Equidem probarem exemplum, si quemadmodum sol indefatigabili motu universum terrarum orbem lustrat, illustrat, & conservat, ita unus homo posset singulis orbis nationibus prospicere. Deinde, *Aristoteles*, inquit, præfert Monarchiam Aristocratiæ; Præfert, si quis inveniatur omnium optimus ac sapientissimus: sed Monarchiam appellat, non totius orbis, sed suæ cujuspiam ditionis, veluti *Cretensium*, *Lacedæmoniorum*, *Atheniensium*, &c. Nec quicquam vetat, unius civitatis esse Monarchiam: nam quod ex *Homero* solent adferre,

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,

de unius exercitus imperatore loquitur, cujus tamen potestas non erat absoluta, nisi in prælio; quod ipsum indicat *Aristoteles*. Sed *Christus* etiam, inquit, probavit auctoritatem Cæsaris, *Date Cæsari*, &c. Si *Christus* docuisset in *Sabaudia*, & simili occasione fuisset illi exhibitum Ducis numisma, dixisset, *Date Duci quæ sunt*

An. 1529.

A *sunt Ducis*, &c. Vides acumen hominis, qui se jactat in Logica, Physica, & Metaphysica versatum. Hoc, ut dixi, non de re, sed de hominis insigni stultitia. Neque vero miror inter tot hominum millia inveniri qui talia ausit scribere: illud magis admiror, hæc diversis locis excudi à *Franciscanis*, nec eos animadvertere, quam se bonis ac doctis propinent deridendos. Unde liquet hoc genus aut insigniter esse stupidum, aut pessime sentire de genere mortalium. Quid quod toto Opere fingit me hostem omnium religionum piarum, quod alicubi notem quorundam irreligiosam superstitionem, aut impietatem. Docere aut monere apud illum est odisse, dissentire est infamare. Dein, B nunquam citat mea verba ut habent, sed aut truncat, aut aliquid addit. Ad hæc, perpetuo quod dictum est in tres quatuorve malos, detorquet ad universos ordines. Toties repetit insigne mendacium, quod non distinguam bonos à malis, quum id vix usquam non faciam. Hæc est illa mera simplicitas jactati ordinis qui fluxit è paradiso. Videor mihi suspicione colligere quis sit auctor libelli. Testatur enim se fuisse in *Anglia*, *Gallia*, *Germania* & *Hispania*, quum tamen stomachetur in mundivagos. Ante menses complures adiit me *Franciscanus* quidam, juvenis indole liberali, promte loquens *Latine*, nec omnino rudis *Græcæ* literaturæ, deinde nativa quadam præditus facundia. C Exponere cœpit, in *Gallia* quid molirentur Theologi, quid Monachi, tandem & hortari ut in tempore prospicerem, se esse unum ex his qui meis commodis impense faverent. Hunc campum ingressum revocavi ad alia, partim quod adesset *Guardianus* hujus loci, partim quod ea, quæ narrabat, certius ex amicorum literis omnia cognovissem. Placuit tamen indoles, ac statueram illi deferre domus meæ hospitium ad aliquot menses, si forte voluisset uti. Itaque ipsum ad prandium vocavi in diem posterum, *Guardianum* non vocavi, quo liberius inter nos confabularemur. Venit, sed comitem trahens *Thrasonem*, natu grandem, quem simulabat esse laicum, quum, ut post rescivi, fuerit D sacerdos, ne mecum cogeretur loqui *Latine*. Hujus inamœnissimo fastu adeo sum offensus, ut amor ille meus in juvenem refrixerit. Peracto prandio repetiit quod pridie fuerat orsus, indicans in animo esse peragratis regionibus, doctis innotescere: nam attulit duas schedas commendatitias, alteras à *Badio*, alteras à *Budæo*, quas satis apparebat extortas esse. A me flagitabat, ut ipsum amicis meis omnibus commendarem, ac didicerat quos quibus in locis haberem, videbaturque paratus quovis ire gentium, modo à me commendatus. Hic excusavi multa, sed præcipue quod non esset consultum hominem ignotum talibus viris tradere, eam rem mihi non raro parum feliciter cessisse. E Alleganti schedas commendatrices, recitavi eas, quæ testabantur hominem & ipsis ignotum esse. Instabat ut saltem duobus aut tribus præcipuis commendaretur. Negavi me id facturum. Tandem petiit aliquot epistolium velut ad ipsum manu mea scriptum, quod circumferre posset. Id etiam cum stomacho negavi: nam his artibus non semel delusus sum ab istis erronibus. Interea nunciat famulus duos adesse viros eruditos, quibus cum peragendum erat de nostro Testamento, quod hic bene condere difficillimum est. Illis occurrentem interpellavit, ut saltem eleemosynulam, nam hoc usus est verbo, darem: ego alibi intentus, jam dedi, inquam, putans futurum ut ad me rediret F tempore commodiore. Visus est post biduum in hac civitate, multa molitus est ad corradendum aliquid nummorum, sed ad me non rediit. Hic eo libello ultus est suum dolorem, nisi me fallit suspicio; nam ordo ille vix habet alium, qui tantum possit *Latine*. Nec est de genere *Observantium* quos vocant, sed *Coletarum*, id quod post ex *Franciscano* quodam cognovi. Est autem, ni fallor, *Brabantus* aut *Gelrius* genere, nec dubito quin nunc sit in *Italia*, aut in *Hungaria*, donec peragat suam periodum. Vide quantum periculi sit quicquam illis negare. Quanquam hic unus est, quem absque viatico dimisi, tametsi frequenter sum à sordidissimis impetitus. Risi librum in crucem actum. Istis rationibus vincentur citius quam Apologiis. Sic *Lovanii Germanus* quidam *Lei* librum in me scriptum, quem in bibliotheca *Franciscanorum* reponendum locaverat, intus ac foris excrementis humanis oblevit atque incrustavit, ut dies aliquot tota fœteret bibliotheca: percunctantibus qui ingrediebantur, quid esset hoc putoris, excussis omnibus angulis nihil repertum est. Tandem sagacior aliquis sequutus vim aromatis, reperit fontem. *Guardianus* voluit librum ostendere populo, voluit ferre cæcum fulmen in auctorem: quanquam inscio me res tota peracta est, nec auctorem novi, nisi huc reversus. *Hermannus*, Comes à *Nova Aquila*, indigne tulerat se notatum ab *Jacobo Hochstrato Dominicano*, is erat *Rabinus*, Prior Monasterii, quod *Coloniæ* sane quam magnificum est & opulentum. Non potuit hominem compescere, donec illius cognati denunciarint *Dominicanis*, ne posthac colligerent caseos in ulla ditione vel Comitis vel cognatorum illius. Illi rati minas esse inanes clam tentarunt solito more venire ad ova & caseos. Factus est in illos impetus terribilis. Hoc damno totum annum mulctati sunt; itaque factum est, ut *Jacobus* à suis coactus pacis leges acceperit. Habeo illius palinodiam, in qua cum recitet verba plena contumeliæ, quæ scripserat in Comitem, tamen affirmat ac propemodum dejerat, se semper de Comite præclare sensisse. Bella palinodia, scurra quam Theologo dignior. Illud in fatis meis esse video, mi *Valdesi*, à nullis gravius lædor, quam ab iis qui favent sedulo magis quam prudenter. Quidam *Lutetiæ* emisit epistolam ἀνώνυμον in mei patrocinium. Ea res excitavit *Beddam* simpliciter furiosum, ut in me bilem suam rursus evomeret. Itidem apud vos epistola nescio cujus excitavit pseudo-Monachos, qui *Pantalabum* oratorculum subornarunt. Nihil unquam erat mihi Tragœdiæ futurum cum Theologis *Pariensibus*, ni *Berquini* cujusdam vehementer, sed imprudenter amantis studium illos in me provocasset, suo pariter ac meo malo. Ducitur fortissimis consiliis, sed infelicissimis. De Colloquiis damnatis, scholasticus erat ludus. *Colineus* quidam excuderat, ut ajunt, ad viginti quatuor millia Colloquiorum in modum Enchiridii, sed eleganter. Id fecerat non studio mei, sed amore quæstus. Quid multis? nihil erat in manibus præter Colloquia. Præcesserat nescio quis rumor, forte à typographo studiose sparsus, fore ut hoc Opus interdiceretur. Ea res acuit emtorum aviditatem. Itaque *Bedda* forte nactus Rectorem suæ farinæ, & adhibitis aliquot conjuratis, curavit hoc edictum, quod proprie pertinet ad solennes Collegiorum lectiones, per quas itur ad gradus scholasticos: nam quod in omnibus Collegiis jam traditur Grammatica, quæstus causa factum est, sed magno studiorum detrimento. Hujusmodi technis ludunt frequenter. Edictum tamen nullam facit hæreseos mentionem. Fieri potest, ut displiceat illis oratio parum *Latina*, nolintque hoc studio lectu digniores Auctores è juventutis manibus excuti. Sed atrociorem rumorem pertulerant in *Saxoniam*, sex Episcopos designatos in *Gallia* ad pronunciandum de libris hæreticis, quorum princeps esset Archiepiscopus *Rothomagensis*. Per hos fuisse damnatos libros meos, & in publico exustos foro, precium autem supputatum ad 50. coronatorum millia. His technis stolidum Monachorum genus sibi pollicetur victoriam. Nituntur alio stratagemate. In omnibus regionibus habent aliquot *Franciscanos Observantes*, nam his adhuc nonnihil tribuitur ob qualemcumque speciem sanctimoniæ, qui in concionibus ac publicis prælectionibus subinde perstringant nomen *Erasmi*. *Lutetiæ* habent *Petrum Cornutum*, in *Sabaudia Joannem Gacchum*, qui tamen posteaquam Duci per literas de illo questus fueram, sancte dejeravit mihi, respondens, se nunquam nominasse *Erasmum* Præceptorem suum, nisi sicut oportuit ho-

An. 1529. honorificentissime. In *Anglia* habent *Joannem Standicium*, nunc Episcopum. *Lovanii Titelmannum* quendam juvenem mire gloriosum, quod illius indicant *Progymnasmata:* utinam tantum possit quantum sibi tribuit. Sunt & in *Polonia*, & in *Ungaria*, nec usquam proficiunt, nisi in pejus: ubique decrescit illorum tyrannis. Quanto *Christianius* agerent, si converterentur ad studium veræ pietatis, & omitterent jam nimis notam hypocrisim? Triginta florenos accepi mense *Februario*. Scripseram enim ad *Bartholomæum Welzerum*, simulque monueram de ducentis ducatis. Respondit se nondum accepisse, sed bona fide curaturum simulatque acceperit. Circa Nonas Martias venit fasciculus literarum, omnia geminis exemplaribus. Alteram syngrapham commisi *Hieronymo Frobenio*, qui *Francfordiæ* pecunia recipiat. Hic me non fugit, quantum tibi debeam, *Alphonse* candidissime, cujus erga me pietas nusquam non est sui similis. Archiepiscopi literæ tam amanter scriptæ non paulo fuere gratiores quam ipsa pecunia. Gaudeo mihi scrupulum ademtum de dedicatione. Audebo illi hanc editionem nuncupare, quanquam hoc nec tu significas, nec ille. Et arbitror consultius, ut uni dicem quam duobus, nisi tu aliud moneas. Mittam tibi volumina decem, hoc est unum corpus, alterum *Toletano*, tertium *Hispalensi*, quartum *Gattinario*, nisi tu secus jusseris. Opus absolvetur nundinis autumnalibus proximis. Mihi hinc migrandum, idque non sine præsenti vitæ periculo. Sed parendum fatis. Misi totam epistolam meam ad Regem *Franciscum*, unde *Pantalabus* sumsit ansam calumniandi, quod me auctore Rex defecisset à pactis. Imo ibi consolor Regem, ut moderate ferat adversam fortunam & amplectatur concordiam. Quoniam autem non dubitabam, quin illæ conditiones Regi viderentur graves, hoc enim dico iniquas, ut consoler illius animum, supposui personam aliorum, quum ita loquor, *Quanquam autem nonnullis pax ista*, &c. & ostendo spem melioris fortunæ à *Christo*, qui solet res deploratas in tranquillum statum reponere, interdum etiam his, quos amat, immittens calamitates, quod arcanis suis consiliis intelligat sic expedire, mox adhortor ad servandam concordiam, *Si Christianos Monarchas*, &c. Et hic est locus unde probat tot *Romæ* circaque *Romam* clades mihi acceptas ferri oportere, quum eum casum nullus exspectaret, ne Cæsar quidem ipse. Sed isti non vident quæ sit scribentis ratio: deinde quoniam vim *Latini* sermonis nesciunt, crebro hinc nobis movent calumniam: velut hic putat iniquum nihil aliud significare quam injustum, quum æquitas sit moderatio juris ab humanitate proficiscens; & quod æquissimum est, id recedat potius à justitia; & quod justissimum est, parum sit æquum. Fortassis expedierit illam epistolam formis excudi, quo magis pudescant isti, qui Principes habent pro fungis potius quam hominibus. Commendaram tibi *Franciscum Dilfum*, qui num istuc appulerit, nondum ex literis tuis certum potui cognoscere. Alteram syngrapham per *Hieronymum Frobenium* miseram *Francfordiam*, cum mea *quitantia*, ut vocant, adscripseram, si ea non placeret, *Hieronymus* meo nomine scriberet qualem vellet: *Welzeri* procurator excusavit, esse syngraphæ genus, ut pecunia numerari non posset, nisi prius à me datis tribus syngraphis *quitantiariis*. Atqui eas poterat ab *Hieronymo* sumere, sed maluit pecuniam differre. Itaque scripsi *Augustam* ad *Bartholomæum Welzerum*, ut nobis, si posset, hac in re commodaret. Dicunt pecuniam non esse numeratam mensariis, sed cuidam negotiatori, qui hoc officii ab illis petit, sic ut illis liceat negare. Interim negotiator utitur pecunia. Memini me & olim in *Anglia* delusum simili genere syngraphæ. Vereor ne intra annum non sim recepturus obolum, quum ego jam plusquam totam illam summam partitus sim in eos, qui libros ex variis bibliothecis investigarunt, & contulerunt atque enotarunt, quo mihi judicandi fieret potestas. Quod bibliopolæ mea causa sic ades ex animo, gratiam habeo, mi *Valdesi*, maximam, quod beneficium uti perficias te plurimum rogo. Queruntur tempus trium mensium esse perquam angustum; iter longum est, nec satis tutum, prius quam merces suas perferant præterit dies, ac periclitantur. Nondum est manifestum bellum, & si esset, tamen studia digna sunt aliquo privilegio, nec ab his quicquam est metuendum. *Germani* sunt origine, nec aliud agunt quam ut parent unde liberos & uxores alant. Scripsi eadem de re D. *Mercurino* Cancellario, cui reddes epistolam, si tibi videbitur expedire. Bene vale. *Basileæ* 21. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXXII.

Erasmus Rot. Joanni Vergaræ S. D.

LITERAS vestras, tertio Calend. Julii scriptas, sub Calend. Martii demum accepi, geminis exemplis omnes, sed ab eodem *Melchiore*, & eodem die: quæ per se multo gratissimæ, hoc etiam nomine fuere gratiores, quod jam desperatio quædam obrepere cœperat animo meo: non quod de vestro erga me studio quicquam addubitarem, quod etiamsi mihi potuisset accidere, non patiebantur id *Waldesii* mei literæ, vestræ in nos non jam benevolentiæ, verum pietatis assiduæ, locupletissimæ testes: sed quod suspicabar idem vos statuisse de rescribendo literis meis. Quod significas τοῖς δικαςαῖς placere de edendo apologetico meo, quod ipsum augurabar futurum, nec mihi sane displicet consilium. Non satis memini quod in eo libello τῶν δικαιάρχων majestatem imminuerim, nam de improbitate quorundam Monachorum apud nos, qui se jactant Ecclesiæ nutantis *Atlantes*, dici satis, ut dignum est, non potest, nec apud vos apparet multo saniores. In hos illic destomachor. Absit autem ut Judicum auctoritatem verbo lædam: nam in *Britannia Cutberto Tonstallo*, Episcopo *Londoniensi*, totius hujus negotii summa, ut audio, delegata est, quo non alium magis habeo in ære meo. Itidem in *Galliis* hujusmodi causarum cognitio ad aliquot summates viros delata est, alioqui *Beddarum*, *Sutorum* & pseudo-Monachorum improbitas omnia commiscuisset tumultibus. Libellus ille sordide fuit excusus: si vobis ita videbitur, curabimus ut locupletior & nitidior rursus exeat cum dignitate, mutatis his, quæ, ut indicant amici, videntur offensura Judices. Præsulem tuum arbitror invidia majorem, non tantum ob eximiam amplissimi muneris dignitatem, verum multo magis ob singularem vitæ integritatem, ob eruditionem ea fortuna dignam, ob minime vulgarem prudentiam, quæ illi apud Cæsarem & optimos quosque hoc plus conciliant, tum auctoritatis, tum gratiæ, quod hæ dotes majorum clarissimis imaginibus commendantur. Excellentior itaque est ille, quam ut quisquam canis ausit allatrare. Tibi vero nolim ex me quicquam invidiæ accrescere, si qua fieri possit, quanquam scio te, quæ tui est animi magnitudo, non quorumlibet latratibus excitari: tum ingenii tui prudens dexteritas mihi bonam spem porrigit fore, ut si quæ forsitan malæ bestiæ non vereantur obsibilare, nulla tamen ausit mordere, præsertim quum tantum habeas *Ajacem*, sub cujus clypeo lates. Postremo brevi futurum auguror, ut te tua virtus in fastigium aliquod evehat, unde possis hoc reptilium genus impune tutoque despicere. Ego hactenus, otii dulcedine ebrius, omnem fortunam rejeci, cujus animi nunc me sero pœnitet; non quod displiceat humilitas, sed quod hoc seculo vix quisquam tam sordidus est & abjectus, quin audeat *Erasmum* conspuere, commingere, concacare, sit honos auribus. Ab ea contumelia vindicasset mediocris fortunæ dignitas. Nunc ea est valetudo, ut ægre vitam tuear, tantum abest ut dignitati sustinendæ par esse queam. Malitiosa quæ-

An. 1529. quædam operarum conspiratio fuit impedimento, quo minus hoc verno mercatu prodierit *Augustinus*, decem magnis voluminibus absolutus, in quibus nihil est quod non majusculis formulis sit excusum, id quod scis in *Hieronymo* non esse factum. Id malum nobis bene vertit. Non enim ausurus eram hunc laborem dicare Præsuli *Toletano*, nisi certior factus hoc illi fore non ingratum: nam esse scio nonnullos, qui solent hoc genus officiis offendi. Quanquam autem ne nunc quidem vel ex ipsius, vel tuis, vel *Valdesii* literis, certum habeo responsum; tamen multæ res mihi fiduciam addunt, ut quod animo conceperam, audeam. Non est ingratum munus, quod cum studiosis aliquot, qui in conferendis exemplaribus nonnihil operæ subsidiariæ præstiterunt, partiar, imo jam bona ex parte præsumsi; sic enim interpretor, eam pecuniam *Augustino* datam esse, non *Erasmo*. Hæreseωn negotium à libellis venit ad arma, quantum video rerum procemia. Rex *Ferdinandus* cum *Germaniæ* Principibus consultat. Hic medio brumæ frigore mire caluit idolomachia, ne musca quidem imaginum relicta est in templis, sublata funditus Missa, ritusque Ecclesiastici, nisi quod habetur interdum concio; deinde mulieres cum pueris canunt Psalmum *Germanicis* rhythmis compositum, & interdum datur panis corporis Dominici symbolum. Monachi simul & Monachæ jubentur ponere sacram vestem, aut alio demigrare. Hactenus tamen in nullius ædes privatas facta est irruptio, & à sanguine temperatum est, quod utinam sit perpetuum. Tot enim *Germaniæ*, *Helvetiæque* civitates in hoc fœdus dedere nomen, ut si res agatur ferro, malim abesse procul. Est quidem magna Principum potentia, sed ubi reperies militem pro sacerdotum jure pugnare paratum? Mea sententia res exiit hominum potestatem, ad divina præsidia confugiendum est. Ego interim non instrenuum militem præstiti Ecclesiæ, si nihil aliud, certe nunquam τὴν τάξιν λιπών, & ingenue professus me ab Ecclesiæ consortio digitum latum nolle discedere: deinde tribus præliis cum *Luthero* conflixi, idque in ea *Germaniæ* parte, quæ maxime tenebatur hoc novo fervore, quod ante me nullus est ausus, ut tibi *Thrasonem* è Comœdia referam: nam *Parisienses* extra telorum jactum positi mittunt fortes articulos, qui hic tantum ridentur. Porro, quidam sic tuentur sua dogmata scriptis & argumentis, ut præstiterit illos omnino siluisse, mea quidem sententia. In *Brabantia* poteram tuto scribere, verum illic mihi fuisset acrior pugna cum quibusdam, penes quos nunc est cognitionis auctoritas. Adversus horum odia tutus esse non poteram, nisi aulæ præsidio: aulam habere faventem non potui, nisi coluissem. At hæc valetudo non patitur, ut cuiquam hominum inserviam. Interim tamen aliquo demigrandum, nec satis video quo. Adeo nusquam affulget spes tranquillitatis. Itaque prorsus juxta *Græcorum* proverbium, οὔτε ἄνεμος, οὔτε μένειν, οὔτε πλεῖν ἐᾷ. Ob cubiculum mutatum, ob aliud vinum, ob vestem mutatam subinde periclitor. Quid futurum censes, si relicto nido, cui tot annis assuevi, relictis amicis, quos habeo diutina consuetudine perspectos & exploratos, alii veluti mundo me commisero? Sed tamen hoc tentandum est, quicunque sequetur exitus: nam hic diu manere nihil aliud haberetur, quam profiteri quod hic geritur jam publicitus, nec dubito quin rumor multum addat veris. Utrique germano tuo respondi. Ab *Elisabetha* virgine salutem lubens accepi, quam illi multo cum fœnore vicissim opto. Bellum est eum sexum ad prisca exempla sese postliminio recipere. Habemus *Angliæ* Reginam fœminam egregie doctam, cujus filia *Maria* scribit bene *Latinas* epistolas. *Thomæ Mori* domus nihil aliud quam Musarum est domicilium. Cæsaris germana *Maria Latinos* codices habet in deliciis, cui nuper scripsi *Viduam Christianam*. Id efflagitarat à me quidam Ecclesiastes illi charissimus. Scena rerum humanarum invertitur, Monachi literas nesciunt, & fœminæ libris indulgent. Bene vale. Datum *Basileæ* 24. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXXIII.

Erasmus Rot. Alphonso Fonseca, Archiepiscopo Toletano, S. D.

PAULUS ille magnus Ecclesiæ propugnator, & divinitus electum organum Euangelicæ Philosophiæ, ille, inquam, homine major, & cœlestibus assuetus colloquiis, non raro fatetur ingentem cordis dolorem ac tristitiam usque ad vitæ tædium, atque interdum literas mittit lachrymis interlitas, requirit ex piorum colloquio solatium aliquod, precaturque levari molestia satanæ colaphistæ; quo minus mirum, si ego, qui ad *Paulini* spiritus robur minus sum, quam ad aquilam lumbricus humi reptilis, aliquid humanum sentio, multo pluribus malis exercitus, quam ut his commemorandis velim tanti Præsulis aures onerare. Sunt enim quædam minuta sordidaque, quæ partim numero, partim improbitate gravius interdum infestant hominem, quam ingentia mala, veluti cimices, culices & pulices, qui quosdam insomnia nonnunquam ad vitæ tædium adigunt, nonnullis etiam mortem adferunt. Mentiar itaque, Præsul amplissime, si in tanta undique allatrantium, lapidantium, mordentium improbitate, dicam me perpetuo vacare omni sensus ægrimonia: sed tamen auxiliante *Christo*, & tentationum procellas gratiæ suæ afflatu temperante, nunquam valuit hæc carnis molestia, ut aut de loco deserendo cogitarim, aut animum desponderim, quin potius sentio me ex his hominum insultibus aliquid etiam roboris collegisse. Ita visum est divinæ Providentiæ, malorum improbitate abuti ad explorandam suorum sinceritatem: contra, bonorum charitate uti ad consolationem eorum qui laborant afflictionibus, ne deficiant. Nostrum autem est, alterum patienter ferre, veluti flagellum à patre nostræ salutis amantissimo adhibitum ad correctionem: alterum grate amplecti, veluti solatium à propitio Deo immissum ad confirmandam imbecillitatem nostram. Quanquam hic minima doloris pars est mea privata contumelia: quantulum enim detrimenti rebus humanis accesserit, si *Erasmus* quantus est redigatur in nihilum apud homines? Sed illud serio discruciat animum meum, tantum impiæ malitiæ deprehendi in plerisque *Christianis*, potissimum in his per quos oportebat vulgarium condiri fatuitatem. Nec enim video spem ullam orbis ad Ecclesiasticam redituri concordiam, nisi positis humanis affectibus, consentientibus animis agamus *Christi* negotium. Quod si successerit, meam sortem facile deplorare desinam. Procellam istam sævire jam mitius, sane gaudeo, neque non intelligo, quantum debeam vestræ tum pietati tum prudentiæ, quanquam isti nec consilescent unquam, & ad quamvis occasionem renovabunt tumultus. Habent *Lutetiæ* propugnatorem quemdam *Saulum*, hoc est, turbulentum, hominem adeo non doctum, ut sensu communi careat, sed natum excitandis hujusmodi tragœdiis. Apologiam meam non omnino displicuisse vehementer gaudeo. Moderationem mihi videbar vobis approbaturus, reputantibus quid istorum mereatur stoliditas. Quis unquam vidit tales articulos talibus viris proponi? *Augustinus* totus summa cum dignitate feliciter absolutus, hisce vernis nundinis prodisset in lucem, nisi pertinax quædam operarum conspiratio remoram injecisset. Absolvetur tamen intra menses duos, curabitur ut in sinum tuum quamprimum veniat, non sine causa tantopere semper abs te adamatus. Solus enim præstat omnes *Christiani* Scriptoris dotes, in docendo sedulus, in redarguendo nervosus, in exhortando fervidus, in consolando blandus, ubique pius & vere *Christianam* spirans mansuetudinem. Reliqua tua epistola me multis argumentis hortatur, vel urget potius, ne desim Ecclesiæ, tot sectis atque opinionum dissidiis periclitanti, præsertim apud *Germanos*, ubi

An. 1529. ubi conveniebat sub Cæsareæ Majestatis vexillis præcipue florere pietatem *Christianam*. Id quo facis vehementius, hoc magis & exosculor istam animi tui pietatem, cui video, sicut par est tanto Præsuli, dignitatem ac tranquillitatem Ecclesiæ serio cordi esse: & non vulgarem in me benevolentiam agnosco, quæ tibi persuasit, me ex omnibus præcipue parem huic negotio, adeo ut jam nihil moreris vulgares illas causificationes de virium mearum defectu. Utinam quemadmodum videmus præsentaneum Ecclesiæ periculum, imo non jam periculum, sed magna ex parte ruinam, ita paratum cerneremus efficax remedium. In his inauditis tumultibus mihi videor agnoscere manum Dei, jamque res exisse videtur hominum potestatem: nec tamen ob id abjeci spem omnem, haudquaquam ignarus, opem Numinis in rebus deploratissimis maxime solere exoriri: quam, ni fallor, brevi sentiremus, si concordibus studiis ad Domini misericordiam confugeremus, consiliaque *Christo* digna capesseremus. Nunc alius aliud molitur, vix ullum hic video, qui de vita in melius mutanda cogitet, sed plurimos fieri deteriores; ut ne commemorem tam tenaces Principum iras, præcipuum rei *Christianæ* malum. Sed quod ad meas partes attinet, isto nomine frequenter appellor etiam à magnis, quorum nonnullis respondi verius quam satisfeci. At talis est hujus causæ ratio, ut omnia scripto committere, nec mihi sit tutum, nec ipsi causæ expediat. Virium mearum defectum possem tibi multis ac magnis testibus approbare, *Stunica*, *Latomo*, *Bedda*, *Sutore*, denique *Luthero* ipso. Sed nolo cum heroe tanto pugnaciter agere. Sit fueritve in me tantum eloquentiæ, doctrinæ, auctoritatis & gratiæ, quantum hæc causa postulabat, mihi certe nunquam hoc persuaderi potuit, nec adhuc potest. Itaque quum primum hoc malum cœpisset herbescere, magno sane orbis applausu, ego primus, veluti præsagiens rem in atroces turbas exituram, abstinui à negotio periculoso, licet tum mire plausibili, & quos habebam charissimos ab eodem deterrui. Mox quum paulo altius exsereret caput, iis rationibus mecum egerunt Monachi, per quos hujus fabulæ primæ partes actæ sunt, ut me mallent in *Lutheri* castra protrudere, quam adversus illum in acie stare. Hoc quale fuerit, explicare perlongum fit. Proinde quum reputarem Ecclesiam magna ex parte ad *Pharisaismum* esse collapsam, quem ipsum tamen huic rerum confusioni anteposuerim: quum dubitarem quid divina Providentia per *Lutheri* spiritum vellet agere, adhuc enim videbatur vir bonus, qui viciis iratus pietatis zelo grassaretur, impotentius quidem, sed ut cohiberi possit: ad hæc cum meam imbecillitatem conferrem cum tot millibus Theologorum, quos multorum annorum usus in hac palestra reddiderat absolutos, inter quos sunt aliquot Ecclesiastica dignitate præminentes: ut ingenue dicam, religione quadam abstinui, ne vel imprudens repugnarem divinæ voluntati, vel pietatis causam redderem deteriorem, si eam tot nominibus impar suscepissem. Ita tum mihi videbar, ac nunc etiam multo magis videor, nec puto me falli. Aliud est enim scribere scholia in *Hieronymum*, sublevando lectori parum erudito, annotationes in contextum Novi Testamenti, rudibus ad qualemcunque Scripturarum cognitionem alliciendis: aliud divinarum Literarum præsidiis ea tueri dogmata, quibus stantibus cadentibusve stat caditve *Christiana* Religionis negotium. Attamen ne tempus omne rixis ac Monachomachiis tereretur, *Basileam* me contuli, saltem aliquid moliturus, quod publico vel literarum vel pietatis studio conduceret, ubi me non semper indulsisse somno res ipsa clamitat. Nec tamen interim omnino mutum spectatorem huic me præbui fabulæ. Colloquiis, epistolis, publicatis etiam libris, multos aut revocavi, aut deterrui, aut certe moderatus sum. Deinde ex professo manum cum *Luthero* conserui, & illius toxica jacula pectore opposito excepi, proque viribus, aut repuli, aut in ipsum etiam retorsi. Idque sum ausus in ea *Germaniæ* parte, quæ propensior erat in *Lutherum*, quam ipsa *Wittenberga*, ubi mihi tutius fuisset cum illo congredi quam hic. Quantum profecerim nescio, certe ut quisque est hic sectis addictissimus, ita me atrocissimo prosequitur odio; de his quoque loquor, quos olim habui charissimos. Hoc æquiore ferrem animo, nisi interim pars altera nihilo mitius sæviret in caput meum, imo aliquanto hostilius ageret, posteaquam in *Lutheranam* aciem semel atque iterum impressionem feci, quasi hoc ipsum illos urat, quod in ipsorum gratiam hæreticus esse nolim. Tales habeo amicos pro quibus depugno, potius habent me deturbato, magis etiam periclitari navim, quam per me incolumem, salvam in portum deduci. Accedit huc quod plerisque non satis est excludi impia dogmata, nisi comprobetur alba, quod ajunt, amussi, quicquid hactenus ab ipsis invectum est: imo ne hoc quidem satis, extenditur funiculus in diversum, & his quæ ultra modum excesserant, aliquid etiam adjungitur. Jam totum hoc genus fere situm est in placitis quibusdam Scholasticorum, quæ totidem & iisdem verbis à nobis flagitant, quibus ipsi solent ea proloqui, quum tamen in his quoque scholarum inter ipsas magna dissensio sit. Videbam hic libellos *Latomi*, *Hieronymi*, *Sutoris* & *Beddæ* nihil aliud quam rideri, & animos etiam addere propensis in hæc nova dogmata; quin & ipsius *Joannis* Episcopi *Roffensis*, in quo viro nihil desideres, libros prorsus negligi. Post hos ego quid aliud profecissem, nisi quod irritassem crabrones? Quod meo periculo sine causæ periculo potui, feci; clam, palam, publice, privatim, dictis, scriptis, ac factis testatus sum, me ab Ecclesiæ unitate culmum latum nolle discedere. Postremo, si maxime stringendus esset in illos calamus, id alio loco tentandum erat, nec absque Theologorum subsidio poteram. Hic solus eram, & si quid tale scripsissem, nemo typographus sustinuisset excudere. Tantos fremitus excitarat libellus *De Delectu ciborum* & *De confessione*. Redisses, inquies, *Lovanium*. At hic tenebar atque etiamnum captivus sub immitissimo tyranno, calculo, ut vix unquam domo liceat proferre pedem. Et si per calculum licuisset tam prolixum iter suscipere, eadem causa deterrebat à repetenda *Brabantia*, quæ persuaserat relinquendam. Allegabis aulæ favorem adversus inimicorum molimina. Sed tua prudentia vidit istic quorundam sordidorum improbitatem, nec Cæsareæ Majestati, nec Præsulum auctoritati cedere. Et aliorum exemplis didici, quam non tutum sit illis quicquam fidere. Nec usquam magis regnant quam apud nos. Gratiæ quidem permultum, & auctoritatis nonnihil mihi conciliarant apud *Germanos* bonæ literæ, sed protinus omnis illa gratia versa est in odium, auctoritas in contemtum, simulatque palam ausus sum illorum instituto reclamare: & qui prius eram sydus *Germaniæ*, ac sinceræ pietatis vindex, nunc verso, ut ajunt, pollice, sum *Balaam*, & doctor asinus. Attamen ne nihil agnoscam eorum quæ mihi tua tribuit sublimitas, ab ambitione & privato studio, reliquisque vitiis, quæ ut huic orbis malo seminarium ministrarunt, ita videntur obstare, quo minus liceat adhibere remedia, puto me satis esse liberum: ac nisi mihi penitus ignotus sum, non dubitarim hoc corpusculum ignibus tradere, si persuasum habeam id magno Ecclesiæ bono futurum; nec eam jacturam mihi gravem duxerim. Primum enim quid habet hæc vita mea quod magnopere sit expetendum juxta carnis affectum? Deinde, ut habeat aliquid suave, quantulum, obsecro, jam superesse potest, etiamsi nullus abrumpat casus? Sed eo res nunc provecta est, ut omnia videantur ad arma spectare; quod si fiat, tum vere futurum est quod scribis, ut *Germaniam* habeamus omnium miserrimam & perditissimam: atque id ne brevi fiat, misere timeo, nisi me fallunt omnia. Et utraque pars tantum habet virium, ut incertum sit utri cessura sit victoria; quæ ut maxime contingat parti meliori, non continget absque immensa sanguinis humani jactura. Quum ferro res

res geritur, nobis nihil est loci, nisi forte peragendum sit martyrium, quod ego non detrectarim, si res ita postulet. Hoc ne gloriosius dictum videatur, accipe quod rideas, sed tamen vero verius. Leviora puto passum *Stephanum* lapidibus semel obrutum, aut *Sebastianum* semel jaculis confossum, quam me, qui tot annis eorum linguis confodior, qui venenum aspidum habent sub labiis, qui lapidor undique conviciis. Tot contumeliis citius distraherer ab orthodoxorum fœdere, si ullis rationibus avelli possem à fide, quam semel dedi *Christi* sponsæ Ecclesiæ. Quo in statu nunc res hic sint, non dubito quin multo celerius rumor ad vos pertulerit, quam hæ perventuræ sint literæ. Mihi vertendum solum, quod non absque summo vitæ discrimine scio me facturum. Tot annis huic assuevi nido, sed de eventu viderit *Christus*. Nos quod homine orthodoxo dignum est faciemus, ut potior sit pietatis quam incolumitatis ratio, quandoquidem hic manere, ubi nec sacrificare licet, nec corpus Domini conficere, nihil aliud sit quam profiteri quod isti profitentur. *Oecolampadius* obtinet omnes Ecclesias. Monachi Monachæque jubentur alio demigrare, aut sacram vestem ponere. Idem fit in multis aliis civitatibus. In templis nihil solitum geritur, nisi quod in nonnullis semel concionatur hujus professionis Ecclesiastes: dein pueri cum mulierculis canunt Psalmum *Germanicis* rhythmis compositum. Hæc sunt procemia. Ego misere metuo ne *Pharisaismo* succedat Paganismus. *Lutherus* habet aliquot civitates, quæ de Eucharistia propemodum sentiunt cum Ecclesia: sed altera pars habet plures, quæ huc recta tendere videtur, ut totum sacerdotium ac Monachismum funditus aboleant. Anabaptistæ, tametsi magno sunt ubique numero, tamen nusquam obtinuerunt propriam Ecclesiam. Hi vitæ innocentia præ cæteris commendantur, sed à reliquis quoque sectis opprimuntur, non solum ab orthodoxis. Subolet mihi multos his tumultibus admisceri *Judæos* ac Paganos, quorum alteri *Christum* oderunt, alteri nihil omnino credunt. Auguror illos meditari novam quandam democratiam, totaque res agitur callidissimis quorundam consiliis, quorum auctores nullus adhuc satis agnoscit: atque ita succedit, ut dicas voluntatem Numinis geri, cujus æterna providentia solet interdum malorum improbitate ad suorum emendationem abuti. Id quoties fit, nullum præsentius remedium, quam agnoscere manum Dei provocantis ad pœnitentiam, & commutata in melius vita, iram illius vertere in misericordiam. Sint illi locustæ, sint ranæ, sint cyniphes, sint pustulæ, tantum ne nos simus *Pharaones* & *Ægyptii*. De ignotis non est meum judicare, hic nec inter sacerdotes, nec inter Monachos quemquam vidi, quem tanta rerum tempestas reddiderit pilo castigatiorem. Tantum inhiamus vindictæ, quasi sit humanum quod agitur. Porro, quod dogmata separas à corruptis moribus, agnosco prudentiam vere *Christianam*. Id enim ni fiat, nulla erit opinionum constantia, quando nunquam tam bene cum rebus humanis actum fuit, nec agetur, ut non justissima querela futura sit de plurimorum moribus. Mutare rerum statum proclive est, mutare in melius difficillimum. Quis autem non exosculetur istam singularem vereque piam modestiam, qui nec tui ordinis hominum mores taxari recuses, & emendari, modo qui corruptis dogmatibus descivenunt ab Ecclesiæ contubernio, resipiscant, & ad sanam mentem redeant. De Episcopis non ita magna est querimonia, de *Romano* Pontifice, deque his qui sub illius titulo regnant, longe major est; de Monachis præsertim Mendicantibus gravissima. Jam cor Regum in manu Dei est, quod ille flectet ad pacatiora consilia, simul atque nos illius misericordiam promeruerimus. Interim nos humiles, quod unum possumus, assiduis votis precibusque fatigabimus Domini clementiam, ut hos inconditos rerum tumultus vertat in lætiorem exitum: nec tamen interim cessabit industria nostra, si quid Dominus per nos omnium infimos agere dignabitur. In hac causa mihi necesse fuit reticere quæ propemodum sunt præcipua; sed tamen arbitrabar hoc esse mei officii, tam amico Præsuli, meum hac in re consilium, aliqua ex parte approbare: posthac efficiam, ut omnes intelligant mihi sinceram mentem, ac propensam animi voluntatem non defuisse. Munus, quod tua benignitas ultro voluit *Augustino* renascenti largiri, cum his partiar, qui conferendis exemplaribus (quo labore nihil molestius) nostram industriam nonnihil adjuverunt. Dominus te nobis servet incolumem. Datum *Basileæ* 25. Martii, Anno 1529.

EPISTOLA MXXXIV.

Erasmus Rot. clarissimo Angliæ Baroni Guilhelmo Montjoio in regia Angliæ S. P.

ORNATISSIME *Mecœnas*, si singulæ spectentur epistolæ, λακωνίζω, si universæ, quas in omnes mundi plagas cogor mittere, plusquam *Asiaticus* sum. Hic tolerabili in statu sumus, excepta incredibili rerum caritate; tantum liceat effugere bellum, quod ut liceat vereor, prout hactenus habent hujus fabulæ exordia. Sed in manu Domini sunt omnia nostra. Utinam optimis votis æque per omnia respondeat fortuna; atque illius benignitas meis abunde respondit. Apud Regem *Ferdinandum* habebam patronum incomparabilem, *Bernardum* Episcopum *Tridentinum*; is, ut audio, se subduxit ab aula, offensus, ut arbitror, his belli præludiis, cujus quando simus habituri finem, novit Deus. Quibus agatur consiliis Cæsar, nescio. Amissa *Hungaria*, miseris modis vastata *Austria*, & rursus imminente *Turca*, nonnullis videtur nimium diu hærere in *Italia*. Nec pauci mirantur, qualis sit illa pax inter Cæsarem & *Gallum*, quum duo filii nihilo minus detineantur in *Hispania*. Rex *Ferdinandus* habet invictum animum, sed novus Princeps destituitur nervis belli. Quod si Cæsar vi *Lutheranos* aggreditur, hic prorsus de nobis actum fuerit. Quod optimi Regis vestri pietas semper molita est inter Cæsarem & *Gallum*, hoc Rex *Poloniæ Sigismundus* magno studio molitus est inter *Ferdinandum* & *Joannem*, regni competitorem. Sed fata superant hominum consilia. Officium meum erga *Carolum* tuum tibi non ingratum fuisse, mihi fuit gratissimum, cujus indolem felicissimam precor ut Dominus *Jesus* tum servare, tum usque in majus meliusque provehere dignetur. Nescio quem mihi fortuna cibum offerat edentulo; certe *Petrus Barbirius* sic mihi adamatus, sic à me literis celebratus, me pensione *Curtracensi* spoliavit inaudita perfidia. Et audio *Cantuariensem* deficere, cui si quid acciderit, nihil est quod sperem de pensionibus. Mihi sat animi est, si carnificem meum calculum queam excutere. Quanquam apud *Gallos* exoritur *Budaica* factio, stolidis modis in me velitans. Nec ipsi sciunt, quamobrem mihi succenseant. *Thomæ Moro* nihil gratulor, ne studiis quidem admodum; isti regno gratulor, cui non potuit sanctior meliorque Judex contingere. Consolaris me de tumultu obtrectatorum, at tu vix nosti decimam partem eorum, quæ in me ex insidiis diabolicis artibus moliuntur quidam scelerosi, sub Evangelii titulo latitantes. Scribam filio & Præceptori, quorum utrumque tibi gratulor, si patietur valetudo: nam inter epistolarum tumultus, cœpit esse vehementer molesta, nec possum suspicari causam, nisi siccitatem intestinorum. Ignosce, *Mecœnas*, non vacabat hæc relegere. Apud *Friburgum* 28. Martii, Anno 1529.

Agnosce manum tui veteris Clientis.

EPISTOLA MXXXV.

Erasmus Rot. Lodovico Bero S. D.

AMICORUM in *Christo* sincerissime, tibi quidem ex animo gratulamur, cui licet Dominicam Resurrectionem spiritualibus, ut par est, celebrare gaudiis.

An. 1529. diis. Nos hic nostrum Pascha agimus absque alleluja, absque victoriali convivio, licet non sine lactucis agrestibus. Videmurque nobis interim sedere ad flumina *Babylonis*, ut non libeat cantare canticum Domini in terra aliena. Sed corpore duntaxat hic hæremus, spiritu tecum sumus. Sperabam me ante triumphalem Domini diem *Friburgi* futurum, ut hic me quærentibus responderi posset, quod piis mulieribus responderunt Angeli, *Surrexit*, *non est hic*. Verum sub Idus Martias, nulla evidente causa, corripuit me pituita quædam, multo tenacissima, non sine febri, adeo ut noctibus aliquot vehementer periclitatus sim, ne præfocarer viscoso phlegmate. Ex hoc malo vix dum satis convalui. Nunc quoniam in dies exspectamus *Hieronymi Frobenii* reditum ex *Francfordia*, visum est consultius, tantisper adhuc commorari: siquidem illius opera tutius hinc demigrabimus, & fieri potest, ut ille literas adferat, vel ex aula Cæsaris *Brabantica*, vel è *Spirensi* Concilio, quæ me cogant alio proficisci quam *Friburgum*. Præstat autem, opinor, semel quam bis demigrare. Jamdudum tamen præmisimus quæ in reculis nostris præcipua sunt, quæque potissimum à furibus ac prædonibus expetuntur, prima quaque occasione cum reliqua suppellectile sequuturi. Interim cubiculum nobis pro templo est, donec cum *Hebræis* in deserti libertatem restitutis licebit sacrificare Domino, quod sane spero futurum propediem. Post has tempestates Domini clementia dabit lætiora, postquam illius ira versa fuerit in misericordiam: nam hujusmodi rerum tumultus, quales hodie videmus, imo perpetimur, nullus, opinor, ab Ecclesiæ crepundiis ad hoc usque temporis aut vidit, aut legit, aut audivit. Equidem agnosco Divinam Providentiam: explorat electos suos, velut aurum igni, tentatque num vere fidant ipsi, diligantque. Quid aliis accidat nescio, me certe tot malorum procellæ adeo non labefactant, ut reddiderint etiam aliquanto firmiorem: qua quidem in re absit ut quicquam tribuam meritis aut viribus meis, sed agnosco manum Excelsi, in mea imbecillitate suam exserentis potentiam: cujus voluntati quoniam me semel totum tradidi, confido illius clementiam mihi non defuturam usque in finem. Ille misericors *Samaritanus* infundit vinum, ut emordeat purulentiam criminum, infundit & oleum, faciens cum tentatione proventum, ut possim sustinere. Id ni esset, qui tandem potuisset hoc corpusculum, hæc animula, tot malorum assultibus esse par? Ut enim omittam senectutis per se quidem gravis, sed multo gravissimæ valetudinis incommoda, quid esse potest humano sensui durius, quam omni ex parte sic animis gladiatoriis impeti, idque nullo neque modo, neque fine? Negatur *Hercules* unus duorum monstrorum impetum sustinuisse: at huic homuncioni cum tot *Antæis*, leonibus, cerberis, cancris & hydris digladiandum est assidue. Ne commemorem ista minuta, sed interdum molestiora animalcula, viperas, cantharides, cimices, culices & pulices. Multi amissa re confugiunt ad laqueum, at erectis & generosis animis quanto preciosior est honesta fama quam pecunia? Scis ipse quam multos amicos, qui me tantum non adorabant, mihi quum alibi, tum apud *Germanos* pepererant bonæ literæ, qua sola possessione mihi videbar sat beatus, qui nec opes, nec dignitates unquam ambii. Quis talem possessionem poneret æquo animo? At mihi non solum ponenda fuit, verum etiam illud devorandum, quod quos habebam juratissimos amicos, atque ut priscum usurpem verbum συναποθνήσκοντας, id est, *commorientes*, eos fere nunc habeam aut hostes atrocissimos, aut clancularios insidiatores. Grave malum, quod infligitur immerenti, gravius quod bene merito, gravissimum vero vulnus quod venit ab amico. Quanquam interim à nullis atrocius lædor, quam ab his qui favent, sedulo quidem, sed imprudenter. Quis finis undique provolantium libellorum quibus proscindor? Quæ rabies istorum, quorum dentes arma sunt & sagittæ, & quibus venenum aspidum sub labiis, quorum lingua gladius acutus? Ubi cessat horum improbitas? Non in conviviis, non in privatis colloquiis, non in arcanis confessionibus, non in sacris concionibus, non in publicis prælectionibus, non in aulis Principum, non in vehiculis ac navibus; & ab his intemperiis, nec pudor illos, nec conscientia, nec Principum auctoritas, nec toties in os ipsis regesta vanitas potest cohibere. Imponunt simplicioribus, parum bene volentes nobis, perpellunt in insaniam, modestiores obruunt improbitate. Nusquam non adsunt, loquuntur omnium linguis, utinam Dei magnalia, itaque vincunt, nimirum deserta, quod ajunt, causa: quum ego tantum *Latine* loquar, & si centum haberem linguas, quid unus valeam adversus tot conjuratas phalanges? præsertim quum mihi res sit non solum cum turmis hostium, verum etiam cum his à quibus sto. Nulla est secta, quæ me non capitaliter oderit, sed horum præcipue, qui Dominicum corpus nobis auferre conantur, & tamen apud Episcopos quosdam ac Principes insimulor, quasi cum illis colludam. Alii queruntur, quod non stringam calamum in novorum dogmatum auctores, aliis id videor parum acriter facere, nec desunt qui prædicent me his malis seminarium ministrasse. Ut rursus sileam minutos hostes, qui anserum, cimicum, culicum & pulicum ritu, nusquam non obganniunt, opputent, obstrepunt & morsitant: qui tametsi venenum non habent, tamen improbitate frequenter adigunt hominem ad vitæ tædium, nonnunquam & ad mortem insomnia. Hæc me tot annis perpeti, idque solum, nam amicos, si qui sunt, fere absterret invidia, nonne tibi videtur durius quam semel cum *Stephano* lapidibus obrui? aut semel cum *Sebastiano* configi jaculis? Ibi cruciatum mors corporis finit, hic animus saucius in multas mortes superest. Quamquam nec ab istorum minis sum liber, qui corporis interitum moliuntur. Jam ne quod genus malorum abesset, nescio quis sinister genius inter bonarum literarum cultores non minus atrox dissidium concitavit, quam est inter sectas de fide digladiantes. Ob *Budæum Badio* collatum *Lutetiæ* lapidor Grammaticorum versiculis. Hæc lues primum *Romæ* per *Ciceronianos* quosdam excitata, nunc demigravit in *Galliam*. Ab his ut sexagenarius de ponte dejicior, semelque quicquid hactenus habere visus sum vel ingenii, vel eruditionis, vel eloquentiæ, vel judicii, cogor deponere. Atqui plerique sunt hoc animo, ut malint vita quam gloria decedere. Gloriam, si qua est, æquissimo animo posuerim, at pro gloria, ab omnibus etiam abjectissimis conspui, cædi colaphis, ac propemodum (sit honos auribus) comminggi, concacarique, nonne videtur durius morte? Nec in his malorum undis ullus affulget portus huic senectuti quietus, jam ad nullum hominum convictum accommodæ, nedum aulis aptæ principalibus, nisi nomen dare velim alicui sectarum; quod haud dubie facerem, si mihi persuadere possem esse pia, quæ docent, omnia. Id quoniam nulla ratione nec hactenus potui, nec adhuc possum, satius duco vel cum sexcentis hominum sectis belligerari, quam ab Ecclesiæ catholicæ contubernio discedere. Quis sit harum turbarum futurus exitus, viderit Dominus; mihi persuasum est, eum perire non posse quisquis in petra immobili pedem fixerit. Probabile est, Dominum his motibus & calamitatibus velle castigare mores nostros, qui si verum fateri fas est, nimium nimium defluxerant à sincera pietate; præsertim in his qui videbantur Ecclesiæ columina: non tantum si respicias ad Euangelici spiritus vigorem, verum etiam si spectes veterum Pontificum constitutiones, de probitate sacerdotum & clericorum editas, quas innumeras *Joannes Gersonus* in quodam opusculo commemorat. Quantum porro nostrorum temporum mores, etiam à *Gersoni* seculo recesserunt? Olim Dominus per ranas, locustas, cyniphes, aliasque pestes invitavit *Ægyptios* ad pœnitentiam, verum

An. 1529. me divina ope fretum, nullus dolor aut vindictæ cupiditas huc perpellet, ut vel locusta velim esse, vel *Pharao*. Castiget sponsus sponsam suam suo arbitratu, novit enim quid illi expediat; nulla res vel tam blanda, vel tam atrox erit, quæ me distrahat ab unicæ columbæ consortio. Hominum malitia rem auferre potest, famam auferre potest, vitam auferre potest, pietatem, qua nihil melius, auferre non potest, nisi prodamus ipsi thesaurum nostrum, quem habemus ex sponsi munificentia. Proinde tutissimum arbitror illi medico totos nos committere; novit plastes suum figmentum, novit figulus vasculum luteum, quod deformavit: fingat, refingat, frangat, comminuat, non potest in æternum perire, quod illius digitis concreditum est. Sive porrigit amarum absinthium immissis tristibus, sive blandioribus fovet remediis; denique sive secat, sive urit, dubium non est, quin ut fidelis & amicus medicus, nostræ salutis peragat negotium. Ille nimirum solus est, qui potest & solet etiam occidendo vivificare; vere juxta *Græcorum* vetus proverbium εὔνους ὁ σφάκτης, id est, *benevolus mactator*. Hic fortasse me rogabis, num qua titillatio sollicitarit aliquando mentem meam, ut in aliquam factionem concederem. Equidem non gravabor me totum aperire, tam exploratæ fidei amico, meosque affectus in tuum sinum effundere. Interdum quum meo cum animo reputo, tam perversam tamque pertinacem quorundam malitiam, tangor interdum humano quodam sensu, vindicandi cupiditate: sed ea tam leviter perstringit, ut ultra summam animi cutem nunquam penetret, pungatque tantum, non vulneret. Mox enim carnis affectum reprehendit spiritus, hunc in modum. Quid sibi vult tam impia cogitatio? Tune, ut hominum malitiam vindices, impias manus mittes in matrem Ecclesiam, quæ te sacro lavacro genuit *Christo*, quæ verbo Dei pavit, quæ tot sacramentis fovet vegetatque? Tune, ut improbos lædas, ipse fies improbus: & ut temporariam injuriam ulciscaris, animæ tuæ jacturam facies, nunquam recuperabilem: & dum hosti nocere studes, ipse tibi quovis hoste fies nocentior? Respice corpusculum tuum, supputa quantulum vitæ tibi supersit. Quum portum teneas, ultro te in mare præcipitabis? Nulla vindicta speciosior, quam ut teipsum quotidie reddas meliorem. Totus hic tumultus temporarius est, urget quod æternum est. Hoc, hoc age. Hujusmodi cogitationibus facillime discutio carnis affectum, qui citra periculum occurrit interdum: sed tamen efficit, ut melius intelligam, quod accipio, *Arium*, *Tertullianum*, *Wiclevum*, aliosque nonnullos, invidia clericorum & improbitate quorundam Monachorum à *Christiani* gregis communione recessisse, privatumque dolorem in publicum Ecclesiæ malum emisisse. Ego citius & famam & vitam posuerim, quam ad facinus tam impium descendam. Qui sic animatus est, opinor, non facile prolabitur in hæresim. Atque utinam liceat his tantis Ecclesiæ malis, hujus vitæ dispendio mederi: nam quod nonnullis sub obtentu zeli mea scripta falso criminantibus libere respondi, non vindictæ cupiditas huc me perpulit, sed pietatis zelus adversus malitiæ zelum excitavit. Aliud est hæreticum errorem tueri, aliud hæreseos calumniam depellere. Ad alia convitia obticescere fortasse lenitas est, verum ad impietatis crimen esse mutum impietas est, si conscientiam habeas à crimine liberam. *Paulus* jubet & ore fieri confessionem ad salutem, at negandi genus est non habere linguam adversus intentatam hæresim. Nec obscurum est quam frivolas ob causas isti primum in me coorti sint. Provexi linguas ac politiores literas, magno rei Theologicæ bono, quibus nunc se fingunt favere, quum annis plus quadraginta nullum non lapidem moverint, ut eas profligarent ac subolescentes obruerent. Atque hoc est hujus Tragœdiæ seminarium. Adhortatus sum Theologos, ut omissis quæstiunculis, quæ plus habent ostentationis quam pietatis, conferrent sese ad ipsos Scripturarum fontes, & ad veteres

A Ecclesiæ doctores. Cæterum scholasticam Theologiam non sublatam, sed puriorem magisque seriam esse volui. Hoc, nisi fallor, favere est, non lædere. Adhortatus sum Monachos, ut vere studeant esse quod dicuntur, hoc est, mundo mortui; minus fiderent exteris ceremoniis, magis amplectarentur veram animi pietatem. Utrum hoc est odisse Monachos, an bene velle potius? Notavi quosdam qui vota temere suscipiunt, item alios qui rudem ætatem artibus in nassam illiciunt: istos qui sine gravibus causis, sine Pontificum auctoritate deserunt institutum suum nunquam probavi; imo multos vacillantes vel consolatus sum, vel confirmavi. Traduxi præpostera judicia, unde B scatet præcipua pestis *Christianæ* religionis. Hoc, opinor, est illam juvare, non lædere. Sæpius optavi Pontifices, Cardinales, & Episcopos tales, ut in his reluceret Apostolica pietas; nunquam mihi venit in mentem quemquam de suo gradu deturbandum esse. Nunquam contemsi neque contemnendas docui constitutiones ac ritus Ecclesiæ, sed prætuli præcepta Dei, & commonstravi à ceremoniis profectum ad meliora: & si quid in hisce rebus irrepsisset hominum negligentia, indicavi quomodo posset corrigi, id quod non raro fecit Ecclesia. Nullum Ecclesiæ sacramentum non semper veneratus sum, quanquam de Matrimonio Veteres diversa sensisse animadverto. De Confessione sa- C cramentali nunquam dubitavi, quin eam religiose, velut à *Christi* spiritu traditam, putarim observandam; nec unquam ausus sum aut auderem ad *Christi* mensam accedere, aut ex hac vita decedere, nisi sacerdoti confessus quæ gravant conscientiam: tantum hæc, qualis nunc in usu est, an ab ipso *Christo* prodita fuerit dubitavi, sed ita ut magnopere faveam, si quis hoc argumentis irrefutabilibus possit evincere. De Missa abroganda nunquam somniavi. De Eucharistia nullum video argumentandi finem, tamen mihi nunquam persuaderi potuit, neque poterit, *Christum*, qui veritas est, qui charitas est, tamdiu passurum fuisse dilectam sponsam suam hærere in errore tam abominando, ut cru- D stulum farinaceum pro ipso adoraret. De verbis quibus consecramus aliquando desideravi, fateor, plenius edoceri. Verum in hujusmodi scrupulis facile soleo in Ecclesiæ Catholicæ judicio acquiescere. Dogma, quo quidam cuivis tribuunt potestatem consecrandi, absolvendi & ordinandi, semper habui pro manifesta insania. A sectis & schismatibus unice semper abhorrui, nec hactenus ulli me addixi factioni, quum eo tot causæ protruderent; nec ullos mihi collegi discipulos, sed si quos nactus sum, *Christo* tradidi. Illud potissimum me lædit apud quosdam, quos & nescire pudet & piget discere, quod in Annotationibus meis multa indico à doctoribus superiorum temporum per- E peram intellecta: quod ad alliciendos segnes ad *Christianæ* Philosophiæ studium, Novum Testamentum sermone paulo mundiore explanavi: nam isti quanquam sibi videntur pulchre *Latini*, quod vitent solœcismos manifestos, (tametsi ne hos quidem satis vitant) tamen à linguæ *Romanæ* deliciis plurimum absunt. Non agnoscunt proprietatem & emphasim vocum, non agnoscunt tropos & allusiones, quæ non parum venustatis & gratiæ addunt orationi. Proinde sæpenumero fit, ut cum idem dicam, quoniam non iisdem verbis dicuntur, quibus illi solent, sua probent, mea reprehendant. Utinam autem in scholasticis illis placitis, ad quæ nunc velut ad gnomones exigunt Scripturarum F intelligentiam, inter se scholæ consentiant. Probetur sane illud dicendi genus, sed in diatribis scholasticis, ubi qualibuscunque verbis rerum subtilitas explicanda est: in concionibus & in his libris, qui parantur non solum ad docendum, verum etiam ad excitandos affectus, dictu mirum, quam illa frigeant; apud eos vero, qui munditiem orationis requirunt, risui sunt etiam ac nauseæ. Quod si civiliter amplexi fuissent linguas & politiores literas, & ipsorum studia rectius haberent, nec his Tragœdiis fuisset concussus orbis. Porro,

An. 1529. ro, quod Monachi quidam confidunt, istiusmodi tumultibus omnem tyrannidem suam & veterem sophisticam ac barbariem simul cum superstitione posse restitui, multum falluntur mea quidem sententia. Aut si credimus Pontificum & Cardinalium opibus & Episcoporum copiis hoc incendium restingui posse, vereor ut succedat, & si ad tempus opprimatur, mox erupturum est: nam qui fieri potest, ut his rebus medeamur morbo, quæ morbo dedere causam? Suum quisque trahit funiculum, unicum potius omnes trahamus funiculum, videlicet *Christi*. Non oportuit quenquam ob hominum improbos mores à piis Ecclesiæ dogmatibus recedere: sed illud est prudentiæ *Christiana*, stirpem ac radicem horum malorum semel exscindere, ne facile queant repullulascere. Meam quidem privatam calamitatem moderatius fero, quod sciam eam non fore diuturnam: jam enim delibor, & agnosco supremum vitæ diem haud procul abesse, sed profecto publicam Ecclesiæ ruinam non possum non acerbe ferre. Si tempestas hæc tantum eos attingeret, qui dedere causam, tolerabilior esset. Nunc quot pii sacerdotes, quot integri Monachi, quot sanctæ virgines indignis tractantur modis? & si spectemus procemia, videntur atrociora imminere, ni propitii Numinis bonitas dignetur avertere, quam equidem spero nobis non defuturam, si sinceris animis ad eam confugerimus. Ea consoletur cor tuum & afflictorum omnium, domine & amice in *Christo* charissime. Datum *Basileæ* 1. Aprilis, Anno 1529.

EPISTOLA MXXXVI.

Erasmus Roterod. Leonardo Officiali Besontino S. D.

QUUM hæc scriberem, auriga nunciavit vinum in propinquo esse, hodie, aut cras adfuturum. Ex epistola *Stephani* ad *Hieronymum Frobenium* intellexi nihil aurigæ numeratum isthic, quod factum gaudeo, pactum tamen fuisse vellem. Petit tres coronatos, eos lubens dabo. Si plus exegisset, dandum erat quantum illi libuisset. Animus iste tuus, quem exprimis epistola licet brevi, quovis vino mihi suavior est, tametsi gratissimum est & illud. Opinor tibi communicatas literas, quas ante paucos dies scripsi per famulum Comitis cujusdam *Germani*. Eram antea tibi vehementer obligatus, vir humanissime, nunc habes *Erasmum* obligatissimum. Et si tu non porrexeris, tamen à me quæretur occasio referendæ aliqua saltem ex parte gratiæ, tam obviæ benignitati tuæ. Gratissimum autem fuerit, si tu non gravaberis indicare, qua ratione possim hic ingrati hominis notam effugere. Nunc mitto *Senecam* non illepidum confabulonem, si quando dabitur ocii nonnihil à tuis gravissimis occupationibus. *Augustinus* strenue decurrit ad metam, nondum tamen absolutus est. Bene vale. *Basileæ* 1. Aprilis, An. 1529.

EPISTOLA MXXXVII.

Erasmus Roterodamus Scholasteri Besontino S. D.

NEC erat opportunitas, nec argumentum ad te scribendi, vir clarissime, nisi quod quum ex amicorum literis cognovissem, te, ut es ipse literatissimus, honestissimis studiis humanissimum quendam & benignissimum præstare *Mecænatem*, mei officii ratus sum studiorum nomine gratias agere primum, deinde etiam meo, quod pro tuo candore de *Erasmo* sentias amantius quam pro ipsius meritis. Quare hac epistola veluti chirographo me tibi bifariam obstrictum habes, ut si qua in re dignaberis mea uti opera, mihi non sit liberum quicquam recusare, quod modo per me præstari queat: imo nihil accidere poterit gratius, quam, si quo pacto liceat, tuo animo gratificari. Hunc animum si non respuis, fac *Erasmum* inter tuos saltem gregarios clientulos accenseas: & si quid dubitas, facito periculum. Non morabor te pluribus. Opto tibi læta omnia. *Basileæ* 1. Aprilis, Anno 1529.

EPISTOLA MXXXVIII.

Erasmus Rot. Joanni Cochleio S. D.

ACCEPI libellos, quos ad me misisti: horum priorem jam devoraram, & adeo demirabar ardens quiddam ac vafrum, tum spiritus illos tragicos, ut nonnihil suspicarer *Hieronymum Aleandrum* operis esse parentem: alterum paginis aliquot degustavi duntaxat: nam demigratio perturbavit res meas omnes. Cæsar, opinor, minore negotio mutat sedem. Tanta est epistolarum, libellorum & schedarum supellex. Hic ubi consedissem, excussis denuo chartis non reperi quod volebam. Ex gustu satis placet hominis ingenium, ac facile paterer istiusmodi ludicris retaxari *Lutheri* violentiam, nisi ista procacia, non solum non mederetur Ecclesiæ dissidio, verum etiam exacerbaret malum. Quam illius in me observantiam narres nescio, mihi sane prorsus ignotus est; quod si nobis bene vult, non gravabor mutua benevolentia respondere. *Cassiodorum* virum tantæ dignitatis, tantæ fortunæ, tam eruditum, tam pium, facile inter felices & claros numero; sed quod omnes disciplinas profanas simul & sacras suo stylo complecti studuit, non admodum probarim. Primum, ut cætera omnia fuerint in eo summa, quis est qui præcellat unus in singulis? Atqui hoc magis expediebat studiis, ut eam quisque portionem tractaret, in qua potissimum valet. Talis quidam affectus habuisse videtur & divum *Augustinum*, quum adhuc esset in Catechumenis. Et tamen videmus, vir alioqui cœlesti præditus ingenio, quantopere frigeat in quibusdam progymnasmatis. At *Cassiodorum* apparet ut ingenio mediocri, ita dictione non admodum felici fuisse. Tot *Græci*, tot *Latini* scripserunt in *Psalmos*, sed nemo fusius quam *Augustinus*. His quid opus erat succedere *Cassiodorum*? Et arbitror illum in cæteris, quæ tractavit, sui similem esse. Sed multo pejus ocio suo videtur abusus *Bruno*, quem *Cartusiani* quidam instituti sui principem haberi volunt, qui mihi videtur in *Psalmos Davidicos* nimium frigide scripsisse, præsertim post tot claros interpretes. Optarim tamen omnes *Cassiodori* lucubrationes exstare, vel ob id, quod Auctores plerique prorsus interierunt unde ille sua decerpsit. Et mihi quidem arridet animi modestia, sinceritasque, quam & in divi *Gregorii* scriptis adamare soleo. Porro non semel jam literis tuis interpellas, ut hunc laborem emendandi Veterum libros aliis cedam; ipse tractem disciplinas aut argumenta, quæ nemo alius, ut ais, pari felicitate tractare possit. Non dubito, vir optime, quin sint qui possint idem in emaculandis Auctoribus præstare quod præsto; sed qui tantum molestiæ devorare velint, non video. Cæterum à me posse scribi, quæ nemo possit alius, tum mihi persuasurus es, quum persuaseris mihi esse pavonis pennas. Attamen amo te tam amanter de me hallucinantem. Imo jamdudum me pudet præteritæ temeritatis, qui tam multa sim ausus supra vires, & illud potius à me flagitat & ætas & animus, ut in totum à scribendi munere mihi dem rudem, præsertim hoc seculo furioso, quo nec bene loqui fas est, nec male. Jam quod subdubitare videris, an libellum, ac duas epistolas, quas scripsit adversus *Lutherum*, suo *Marte* confecerit Rex *Angliæ*, id tibi cum multis commune est. Nec mirum, quum hactenus prodigii simile sit habitum, præsertim apud *Germanos*, Principem scire literas. Cæterum, ut non contenderim neminem scribenti fuisse auxilio, quum eruditissimi quique viri nonnunquam utantur amicorum subsidiis; ita non dubitem affirmare ipsum eorum, quæ edit, parentem & auctorem esse: siquidem patre natus est, quo vix alium reperias exactiore judicio. Mater item erat sanissimi ingenii, planeque singulari quadam tum prudentia, tum pietate: puellus admodum, studiis admotus est. Ingenium erat vividum, erectum, & ad quodcunque se vertisset supra modum habile. Neque quicquam attentavit

An. 1529. vit unquam quod non absolverit. Tanta naturæ dexteritas est, ut & in istis vulgaribus, velut equitandi jaculandique peritia, neminem non à tergo reliquerit. Dicas illum ad omnia natum. Nullum est Musices genus, in quo non excesserit mediocritatem. Mathematicarum item disciplinarum mire docilis. Nec unquam omisit studia, quoties per regni negotia vacat, aut legit aliquid aut disputat, quod solet perlibenter, mire comis ac placidus in certamine; dicas hic socium esse, non Regem. Ad eas conflictatiunculas nonnunquam præparat se lectione scholasticorum Auctorum, veluti *Thomæ*, aut *Scoti*, aut *Gabrielis*. Jam quod ad dictionis facultatem attinet, mitto tibi gustum unde conjicere possis quantum tot annis accesserit: totam enim hanc epistolam, suapte manu descripsit adolescentulus. Quum agerem *Venetiæ*, literis ad illum missis, deplorabam mortem *Philippi* Regis, mei Principis, hoc ferme exordio; nam exemplar mihi servatum non est: *Allatus est hic rumor tristior quam ut verum esse credere libeat, sed idem constantior quam ut omnino vanus videri possit, Philippum Principem in fata concessisse*, &c. Agnovit ille protinus schematis gratiam, & suam epistolam, ut vides, similiter exorsus est. Equidem manum agnoscebam. Cæterum ut ingenue dicam, tum nonnihil suspicabar, in sensibus, ac verbis, alienis suppetiis adjutum fuisse. Eam suspicionem quum *Guilielmus Montjoius* mihi nullis argumentis posset executere, cessit ac dissimulavit, donec esset satis instructus ad causam. Quumque forte soli confabularemur, protulit multas ejus epistolas, quum ad alios, tum ad ipsum *Montjoium*, & in his etiam illam, qua meæ responderat. In his exstabant manifesta signa commentantis, addentis, detrahentis, corrigentis & immutantis. Agnovisses singularum primam manum ac veluti delineationem, agnovisses secundam ac tertiam, nonnunquam & quartam. Quicquid erat dispunctum, aut adjectum, ejusdem erat manus. Ibi quod tergiversarer, prorsus nihil habebam, sed ipsa re victus omnem posui suspicionem. Nec dubito quin tu, mi *Cochleie*, facturus sis idem, si propius nosses illius Regis longe felicissimam naturam. Bene vale. *Basileæ* 1. Aprilis, Anno 1529.

EPISTOLA MXXXIX.

Erasmus Rot. Francisco Thesaurario S.

OPINOR literas meas tibi redditas, simpliciter impudentes de vino mittendo.

Non bene conveniunt nec in una sede morantur
pudor & egestas. Auriga nunciavit adesse duo vasa à domino Officiali, quare non est necesse ut sollicitus sis hac quidem de re. Si tamen tua benignitas ita decrevit *Erasmum* jam pridem sibi obstrictissimum obstrictiorem reddere, cuperem si fieri posset, alterum vasculum esse vini veteris: sin minus, non ita valde laboro. Tamen indica, quanti conduxeris aurigam, nihil enim mihi molestius quam cum hoc hominum genere contendere. Si hic petisset octo coronatos, fuissent illi numerandi. Simul te rogo, ut ne graveris tribus verbis indicare, quo pacto queam vicissim hominis ingrati notam effugere. Dominus te cum tibi charissimis servet incolumem. Datum *Basileæ* 1. Aprilis, Anno 1529.

EPISTOLA MXL.

Erasmus Roterod. Claudio Javando S.

MIHI vero longe magis gratulor, *Claudi* charissime, cui colloquium illud conciliavit amicum non modo doctum, verum etiam prudentem, candidum ac liberum, quod genus amicis soleo mirifice delectari. A *Mida* posthac cavebimus, quanquam illius epistola nonnihil habebat ὕπυλον. De literis *Dolam* bona fide transmissis amo te plurimum. *Sucquetus* respondit per erronem quendam forte oblatum, lacerum, famelicum, & *Iro* pauperiorem, quem & vestitum & nummatum dimisimus. *Carlebitzius* hinc profectus est *Spiram*, meis literis commendatus *Ferdinando*, Duci *Georgio*, & aliis aliquot magnatibus, quanquam Dux nec adest, nec adfuturus est. Ante biduum accepi ab ipso literas. Laborat è tibia, non sine periculo. Sunt qui suspicentur esse fucum. Scit quid illic agatur, ac veretur offendere *Joannem* Ducem, & Marchionem *Hessiæ*, alterum affinem, ni fallor, alterum cognatum; verum hæc nihil aliud est quam divinatio. Illud habeto certum, inter principes amicos posthac scribetur *Claudius Javandus*, nec quicquam facturus sum libentius, quam ut tibi aliquo gratificer officio, modo tu non graveris significare quid per me fieri velis. Bene vale. 1. Aprilis, Anno 1529. *Basileæ* ex horto *Frobeniano*. Charta me defecit, ut vides. Scripsi paucis, ac de eodem, quod ajunt, oleo, *Scholasteri*.

EPISTOLA MXLI.

Erasmus Roterodamus Stephano Pratensi S. D.

PRO opera tam diligenter navata, mi *Stephane*, gratiam habeo ut debeo maximam. Utinam hoc adjecisses officii, significasses quanti pactus esses cum auriga, nunc dandum erit quantum illi libebit petere. Petit autem coronatos tres; vasa nondum vidi. Mitto tibi libros, quos petis ab *Hieronymo*, nam is nondum rediit ex *Francfordiensi* mercatu. Scripseram per famulum Comitis, eas literas video nondum fuisse redditas, quum tu scriberes. Posthac *Stephanum* meum adscribam catalogo non vulgarium amicorum, nec ullum officium à me frustra requires, si quid erit, in quo tibi queam gratificari. Bene vale. *Basileæ* 1. Aprilis, Anno 1529.

EPISTOLA MXLII.

Petrus Bembus Erasmo Rot. S.

INCREDIBILI *voluptate cum tua me literæ affecerunt, tua præsertim manu scriptæ: cognovi enim ex iis minime verum esse id, quod ad nos incertis rumoribus afferebatur, vexari te morbo nescio quo, non sine maximo vitæ discrimine: tum* Caroli *tui, quem mihi commendas, sermo prudens ille quidem & suavis auxit voluptatem meam: qui & valere te, & præter communem illam locorum istorum tempestatem, quam commemoras, nihil tibi mali proprium accidisse scire se dixit. Quamobrem nihil mihi potuit afferri vel tuis literis, vel illius sermone jucundius. Quo enim minus multi sunt qui nostram ætatem scriptis illustrarint & locupletarint suis; eo mihi gravius accidebat, te qui optime omnium id & fecisti jam, & nunc etiam impensius facis, eripi cum* Germaniæ Galliæque, *quarum es præcipue in oculis, tum* Italiæ, *quæ te una quanti faciat, illa ipsa tua scripta facile testantur: quæ quidem plane jam omnium nostrorum hominum non solum oculos atque animos oblectaverunt, sed etiam bibliothecas referserunt. Itaque redeo ad id, jucundissimas mihi fuisse tuas literas. In quo parem me tecum habuisse conditionem sane video: quem suspensum de meo statu (putabas enim fortasse me* Romæ *fuisse miseris illis turbulentissimisque temporibus, cum direpta vastataque est)* Sadoleti *mei literæ, quemadmodum quidem scribis, molestia liberaverunt, quibus literis me* Patavium *multo ante accessisse cognovisti. Quam quidem me ad urbem ex multis laboribus, tanquam in portum ex tempestate contuli, ubi quiescerem. Ea in sententia utinam ipse quoque* Sadoletus *permansisset, ut cum semel provinciam petisset, ut ocio frueretur, resorberi se* Romanis *fluctibus non sivisset, fortuna in illum minus juris habuisset. Sed homo omnium innocentissimus frustra à Pontifice Maximo peti vocarique passus non est. Itaque jussus illuc rediit: ubi jacturam fecisse una cum multis magnis atque claris viris non tam reprehendendus est, quam quod ante, quam* Roma *caperetur, sese unus explicuerit, indeque discesserit, laudandus. In illo humaniter lapsus, vel etiam cum ratione progres-*

A *gressus est: hoc extremum magni constantisque animi, ac prope divini consilii fuit. Sed de his hactenus. Perturbari tua studia tumultu prope bellico, convellique, ut audio, vestrum omnium veterem in Deum Optimum Maximum cultum, ceremoniasque sacrorum nobis à majoribus nostris per manus traditas, moleste tuli: dolui-que tuam vicem devexa jam ætatis hominis, inque tuis optimis confirmatisque judicio & longinquitate vitæ moribus & virtutis actione quiescentis. Quanquam quis est, qui hoc tempore plures cum fortuna expostulandi causas argumentaque non habeat? Tibi si recte cum valetudine tua erit, reliqua vel sanabuntur aliquando, vel erunt ferenda: humana enim sunt; prudentibus præsertim vi-* B *ris, quibus vivis animi cursus & voluntas impediri pietasque non potest.* Carolus Utenhovius *erit mihi eo loci, quo apud te est. Una enim commendatio tua omnium mihi necessitudinum instar est, ut non modo nullo meo incommodo, quod adscribis ipse, illi commodem, si quid erit, in quo ei usui esse possim: sed etiam ut nihil plane habeam cum illo non commune, non amicos, non domum, non pecuniam ipsam, quam excipis, si ea volet uti. Omnino nihil tam tuum esse, quam mea omnia meque ipsum si existimabis, non fallam opinionem tuam. Id cum virtuti tuæ atque doctrinæ, tum tuo de me judicio debeo. Vale.* Patavio 4. *Aprilis, Anno* 1529.

EPISTOLA MXLIII.

C *Erasmus Rot. Antonio Fuggero* S. D.

QVO minus exstat meorum erga te meritorum, vir clarissime, hoc magis debeo isti tam propenso in me animo, tamque obviæ & expositæ benignitati, quam ego adeo non contemno, ut libens fatear me non minus obstrictum tibi, quam si quicquid offers accepissem. Jam enim me ingenti lucro auctum esse duco, quod *Antonium Fuggerum*, virum omnium ore celebratum, mihi tam ex animo amicum esse intelligo. Satis ex multorum narratione compertum habebam, *Augustam* esse, quæ vix ulli *Germaniæ* civitatum, D splendore, opibus, humanitate cederet, & ante menses complures eodem me vocarat urbis vestræ Præsul; vir, ut scis, pietate juxta ac doctrina cum primis ornatus: quemadmodum inclytus Rex *Ferdinandus* ante *Viennam* invitarat, pollicitus quotannis florenos aureos quingentos, neque quicquam à me requirens officii: quem Principem ut habeo meis commodis per omnia faventem, ita vehementer cuperem illi per omnia gratificari. Sed hoc corpusculum ægre tueor domi manens, ac medice, quod ajunt, proinde misere, vivens: adeo ut veste aut vino mutato statim periclitер, tantum abest ut mihi tutum arbitrer illud longo itineri committere, etiamsi nihil à prædonibus esset discriminis. E Huic nido jam multis annis assuevi, & vetulam arborem transplantare vetamur etiam *Græcorum* Proverbio: itaque quando hic manere non est integrum, non quod quisquam exigat, sed quod qui mihi male volunt, & quavis ex occasione struunt calumniam, si hic diutius hæream interpretaturi sint mihi probari quicquid hic rerum geritur; quod si facerem, possem hic gratiosus vivere his penes quos nunc rerum summa est: cæterum id, inquam, quoniam mihi nec per Deum, nec per Principes, quorum favore sublevor, tutum aut integrum est, decrevi *Friburgum* proximum concedere, quo jam quod erat in supellectile mea charissimum præmisi, atque ibi Senatus domum satis F commodam, olim *Maximiliano* Cæsari cœptam exstrui, designavit, omnem præterea favorem pollicens. Quin & ipse Rex *Ferdinandus* literis amantissime scriptis ei Senatui me commendavit. Ac jamdudum illic essem, nisi scelerata quædam pituita me fuisset remorata. *Si* hoc bene cesserit, audebimus fortassis longius provolare. Malim enim quando *Basilea* relinquenda est, longius ab illa abesse. Quod scribis istic fortissimi simul & prudentissimi Senatus vigilantia prospectum esse, ut omnibus libertas manserit incolumis, sane gratulor vestræ Reipublicæ, quanquam huc rumor attulerat isthic duas aut tres Ecclesias cessisse *Lutheranis*, totidem *Zwinglianis*, quinque relictas Orthodoxis, qui civitatis status non potest abesse à periculo. Sed non raro mentitur fama. Verum, spero Domini clementia per Principum vigilantiam dabit aliquando finem his malis. Non dubito quin meam excusationem sis in bonam partem accepturus, quæ justior est quam vellemus utrique. Utinam quemadmodum offers viaticum, & annuam pensionem, ita posses & firmiorem dare valetudinem. Sed quod nunc non licet, fortassis aliquando dabit occasio. Interim si quid erit, in quo tibi queam gratum facere, reperies *Erasmum* ad omne obsequium tam promtum, quasi jam tua benignitate fuisset usus. Est enim grati animi acceptum ferre, quicquid aliquis ex animo dare voluit. Opto te cum tuis omnibus quam prosperrime valere. Datum *Basileæ* 5. Aprilis, Anno 1529.

An. 1529.

EPISTOLA MXLIV.

Erasmus Rot. Lodovico Bero S. D.

SAPVISTI qui hinc mature evolaris; nos subinde libratis alis meditamur nidum relinquere, sed subinde remoræ quippiam exoritur, quod cogat comperendinare profectionem. Accidit hic quiddam, *Democriti* ne risu, an *Heracliti* lachrymis dignius, tu judicabis. Sacrificus quidam huc advenit; is simulatque hospiti suo pecuniolam, quam debebat, numerasset, Vale, inquit, & age pœnitentiam: moxque progressus in publicum, exhibuit nobis alterum πρόδρομον, clara & articulata voce, serio vultu clamans, Agite pœnitentiam, Agite pœnitentiam, Agite pœnitentiam, imminet vobis manus Domini. Cum hoc præconio complures dies per omnes civitatis vias obambulavit. Ingressus summum templum, cœpit in corruptam *Canonicorum* vitam detonare. Id ridebant plerique, negligebant alii. Tandem ingressus dicitur & *Oecolampadianorum* templa, & in hos multo tum liberius tum atrocius vociferatus est, identidem animarum interemtores appellitans. Interpellavit illum quidam, Heus tu, vocas ad pœnitentiam, ede quid nobis censes agendum, & quibus modis sit placandus Deus. Ibi, veluti numine afflatus, *Gorgoneis* oculis intuitus percunctatorem, *Pharisæe*, inquit, quid me tentas? non aliud jussit me loqui spiritus. Dicitur & in monte *Pellicardi* πρόδρομον egisse, quum nec illic quenquam reperisset, cui liberet agere pœnitentiam, ipse tres menses conclusus carcere, pro omnibus pœnitentiam egit. Illinc dimissus, juxta præceptum Euangelicum, *excusso pedum pulvere*, huc demigravit, ubi quum multo minus arrideret nomen pœnitentiæ, duci jussus est in carcerem. Quum duceretur nihilo segnius clamabat, Agite pœnitentiam. Alter satellitum, Ni taces, inquit, improbe, hunc pugnum ingeram in os. Ille tanto magis clamabat, Agite pœnitentiam. Quid actum sit in carcere, non liquido scitur. Dimissum constat, hac lege, ne redeat in ditionem hujus Reipublicæ. Mox, ut accipimus, contulit se *Luceriam*, quæ civitas sic est infensa novis sectis, ut non alia magis. Illic aliquot diebus προδρόμου functus officio, in hoc quoque retulit nobis *Joannem Baptistam*, quod conjectus est in vincula, in illo dissimilis, quod ille decollatus, hic exustus est; nimirum quod Baptistam male repræsentaret Anabaptista. Quæ secta quum magis invisa sit Principibus quam ulla cæterarum, propter Anarchiam & rerum communionem, quam prædicare dicuntur, tamen nec templum habent usquam, nec regnum moliuntur, nec ulla vi se tuentur; & habere dicuntur multos moribus longe sincerioribus quam cæteri. Quanquam quid ibi sincerum esse potest ubi corrupta est fidei integritas? Si nobis corvus à læva crocitetur, commovemur, & aliquod grande malum imminere credimus, & hominis vocem risimus omnes. Multis jam annis quid malorum non vidimus? Exa-

An. 1529. ctiones, tumultus, bella, cædes, pestilentias, famem, seditiones. Quis studuit vel pilo fieri melior? Occalluimus adversus flagella Dei, obduruimus adversus illius medicamenta; quid superest nisi extremæ calamitatis diluvium? Utinam res felicius cedat omnibus quam mihi præsagit animus. Sedulo molimur abitum, magno rerum dispendio, sed majore salutis discrimine. Verum, decretum est vertere solum, jacienda est alea. Bene vale. Datum *Basilea* 13. Aprilis, Anno 1529.

EPISTOLA MXLV.

Erasmus Rot. Hieronymo Ricio S. D.

QVOD me supra modum attollis, amori in me tuo parum, ut videtur, sobrio facile condono: quod teipsum plus æquo dejicis, singularem tuam modestiam non possum non amare, *Rici* charissime: nec est quod hic humanitatem meam mansuetudinemque prædices, quum inhumanissimus futurus sim, si doctum hominem, eumque literis ad amicitiam provocantem, non amplectar. Ego me inter doctos viros non annumero, sed tamen eruditione præditos semper & amavi & veneratus sum, præsertim si accesserit humanitatis & probitatis commendatio, quorum utrumque nobis arguunt tuæ literæ. Bene vale. Datum *Friburgo* 21. Aprilis, Anno 1529.

EPISTOLA MXLVI.

Desiderio Erasmo Ludovicus Cælius *S. D.*

* FRANCISCVS Calvus, *tui meique studiosus, cum proxime istinc è* Germania *tua profectus nos inviseret, qui est literatis fere omnibus mos, sum accurate scitatus ex eo, quid novi post longam peregrinationem afferret, quo studia fierent adminiculatiora. Haud sane multa, inquit, verum mox paulo aderunt plura. Quid, inquam,* Erasmus *agit noster, ecquid parturit adhuc? quando est velut præfœcundus ager, ac* Byzantius *plane, centesima nobilis fruge. Succrescit semper, quod mox demetas. Surrisit is, ac quid si, inquit, noris, quid de te opinetur non amice? quæso unum hoc, aut quo tandem nomine est à me alienior? Te, ait, in* antiquarum Lectionum *Commentariis ab ejus sententia diversum abiisse, atque id tanquam docere cuperes. Sum miratus, sicque ut nihil magis, quin præter opinionem non magnopere gravius aliud poterat se mihi ingerere: nam simplicitatis meæ conscius, & candoris minime fucati, nulla me in scribendo usum figura, sciebam recte, qua quis olfactans vel cane solertius, odorari posset, ex me profectum, quo existimationem suam plane convulsam conjectaret. Quod est vel in simplariis, ac frugis non multa servatum temperamentum, nedum in te, qui es mihi, absit captata gratiæ suspicio, inter prima nota viros. Quod si in diversam ire sententiam videor, numquid intentandam protinus litem putas, velut rubiginis aliquid affricuerim, aut colaphum impingere sim nisus? indigna est homine docto istiusmodi opinatio, quippe licuit semper, licebitque inventis addere, pro ingeniorum captu nova excogitare, fiat modo citra venenum, & figurati præconis morsum, nec de curru videamur ineptire. Quin si attendere amplius fuerit collibitum, insigniter laudatum te, etiamsi non nominatim, perspicue tamen, comperies. Ingenuitate hac à maximo quoque cum prioribus certatum. Et tu in monumentis tuis pugna ejusmodi non es nescius. Quare ne fueris iniquior in me judex, quum sine provocatione non disceptatur. Sed accedit aliud, legi nuper ex admonitione* Francisci Sacceti Ticinensis, *viri bene docti, & Senatorii, in novissima* Proverbiorum *editione querelas tuas, quod in libris meis nusquam te nominatim advocarim, cujus tamen monumentis me adjutum probabile fiat. Ego, vir doctissime, sub id tempus, quo mea publicum sunt indepta, de officina tua promtum, præter* Proverbia, *nil legeram omnino. Ubi vero prodierunt hæc, tantum non exenterari mihi sum visus. Erant sub incude nostra itidem* Parœmiarum *libri, &* Patavii, *sat scio, id renunciatum tibi. Facto igitur tuo, qui occupasti, ad restim mihi rediit res. Evigilatæ mihi tot noctes periere, haustæ lucernarum fuligines, sudoribus toties rigatæ vestes in nihilum recidere. Quid mihi tum animi fuisse putas? Nova fuit redordienda tela, novum ineundum certamen, ni allisa patientia, in tenebras me intrusisse mallem vel* Cimmeriis *atriores. Hinc ergo sunt* antiquarum Lectionum *libri. Qui quum excocti amplius, & opulentiores quoque, accedent quippe rerum scitu dignarum plus minus quinque millia, mox sunt prodituri, quo te obsequio demerear pleniore, nominatim tibi, epistola teste, librum unum nuncupabimus, attestati præcipue, quantum laboribus tuis vita contuleris. Quod me, retextis aliorum sertis, novas contexere corollas scribis, tibi cæterisque mox satisfaciemus. Interim vale.* Mediolano 22. *Aprilis, Anno* 1529.

EPISTOLA MXLVII.

Erasmus Rot. Joanni Brysgoico, Theologiæ Professori, S. D.

PRO singulari humanitate tua facis mihi horti tui copiam, in quo nonnunquam recreem corpus & animum studiis curisque fatigatum: ego vicissim pro mea gratitudine, facio tibi mei horti copiam, in quo temet oblectes, si quando voles animum à studiis seriis avocare ad literas amœniores. Tuo horto sic fruar, ut per me quam minimo fiat deterior: nihil enim aliud quam oculos pascam. Tu in horto decerpes quæ voles, hoc potiore tuo, quod non minus vernat hybernis mensibus quam æstivis, si quid tamen omnino gignit bonæ aut amœnæ frugis. Suspicabar te hanc editionem non habere, multo superioribus locupletiorem. Malueram aliquid mittere gratius, si scissem quid tibi magis arrideret. Bene vale. Ex meo Musæo 6. Maji, Anno 1529.

EPISTOLA MXLVIII.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

TANDEM vertimus solum, ex *Rauracis* facti *Brisgoi*. Dum promiscua fex plebis armata ac dispositis machinis versaretur in foro, nemo non timebat sibi, cui domi esset quod nolit perire. Aliquamdiu res videbatur spectare ad arma. Melior pars favebat Ecclesiastico negotio, sed numero minor: nam altera multos habebat admixtos exteros, multos decoctores, multos palam infames. Hanc Tragœdiam orsi sunt sub ipsam brumam, ne cui promtum esset vel fugere, vel accersere suppetias. Ecclesiastica pars, ubi videret contra Senatus edictum, contraque jusjurandum fieri conventicula, induit arma; mox idem fecit altera, operas etiam educens in forum, ac bombardas. Auctoritate Senatus factum est, ut pars Ecclesiastica deponeret arma; quod ægre fecit & altera, sed ad tempus: nam quum decretum esset sævire in divos ac divas, condensant sese in foro, dispositis tormentis æneis, & aliquot noctibus illic sub dio agebant exstructa pyra ingenti, magno omnium metu: in nullius tamen ædes irruperunt, neque cujusquam corpus attigerunt, nisi quod Consul, mihi proximus vicinus, vir facundus, & de Republica crebro bene meritus, noctu scapha subduxit sese, periturus, ni id fecisset. Profugerunt & alii complures metu, qui tamen ex auctoritate Senatus revocati sunt, si vellent jure civium vivere: è Senatu vero submoti sunt, quotquot faverent pristinæ religioni, ne qua esset illic suffragiorum dissensio. Hactenus tamen Senatus moderatus est tumultum, ut per fabros & artifices tollerentur è templis, quæ tolli placuisset. Tantis autem ludibriis usi sunt in simulachra divorum atque etiam crucifixi, ut mirum sit, nullum illic editum miraculum, quum olim tam multa soleant edere vel leviter offensi divi. Statuarum nihil relictum est nec in templis, nec in vestibulis, nec in porticibus, nec in Monasteriis. Quidquid erat pictarum ima-

An. 1529.
A imaginum, calcea incrustura oblitum est; quod erat capax ignis, in rogum conjectum est; quod secus, frustulatim comminutum. Nec pretium, nec ars impetravit, ut cuiquam omnino parceretur. Mox in totum abrogata Missa, ut nec privatim domi fas esset sacrificare, nec in finitimis pagis audire sacrum. Ubi summus ille metus ademtus est, ac propemodum spes esset, fore, ut in nullius facultates aut caput sæviretur, ad hanc clementiam adhortante *Oecolampadio*, quotidie tamen ex synodis illorum prodibant nova plebiscita, cœpi de migrando cogitare, sed dissimulanter. Id quo minus fecerim ante Pascha, sceleratissima quædam pituita fuit in causa. Anxius vero metuebam, ne male mihi verteret, vertere solum: nonnihil etiam
B verebar, ne quam abituro remoram injicerent: itaque procuraram à Rege *Ferdinando* duo diplomata, alterum quo me accersit ad sese, alterum quo tutus & immunis irem per ipsius ac Cæsaris totam ditionem. Primum omnium immitto clam nummos, annulos, & vasa argentea, quæ potissimum invitant prædonem. Aliquanto post palam onero duo plaustra scriniis & lectis; hoc facto nuntiatur mihi *Oecolampadium* & Ecclesiastas infensos esse, idque duabus de causis, quas ex literis adjunctis intelliges plusquam frivolas. Ego tamen reputans mecum quis esset rerum status, scripto placavi *Oecolampadium*, simulque ad colloquium evoco. Colloquuti sumus diu, sed absque contentio-
C ne. Obtulit ille sinceram benevolentiam, quam ego non recusavi, modo pateretur me in quibusdam dogmatibus ab ipso dissidere. Tandem cœpit dissuadere, ne relinquerem *Basileam*. Respondi, me à mihi gratissima civitate multis nominibus invitum discedere, sed me diutius invidiam perferre non posse; viderer enim probare quicquid hic publice fit. Quum urgeret, respondi, eam operam frustra sumi, quum tota supellex esset *Friburgi*: instabat, ut saltem abirem rediturus. *Friburgi*, inquam, mensibus aliquot commorabor, illinc profecturus quo me Deus evocaverit. Sic datis utrinque dextris, discessum est. Hunc sermonem communicavit, ut suspicor, Tribuno plebis, qui semper fuit hujus negotii coryphæus, vir prudens, sedatique
D ingenii. Egit cum *Beato*, ne discedam, multis argumentis. Mihi nemo verbum fecit. Si dixissem me offensum abire, promisissent satisfactionem: si ob id, quod non probarem ea, quæ illic instituerentur, vocassent me ad elenchum, eoque allegavi iram Principum, & invidiam Theologorum. Alioqui exceperam voces aliquot ferocula ac minaces eorum, qui plurimum valerent in hac factione. Et acciderant quædam præludia. Itaque non arbitratus sum esse consultum in ea civitate vivere, in qua nullus esset tam abjectus quin posset me lædere. Nec enim consentaneum est, magistratum ac plebem ex animo favere ei, qui dictis ac scriptis ab ipsorum dogmatibus dissentiret. Quum
E ipse conscensurus essem navim, nescio quas difficultates injecerunt de sarcinis ancillæ. Cupiebam nautam solvere à portu secretiore, ne populo essemus spectaculo. Id constanter vetuit Senatus, quum antehac semper fuerit liberum à quovis civitatis portu solvere. Parui, & à ponte solvi, comitantibus aliquot amicis. Mihi nemo verbum. Hæc profectiuncula melius cessit quam exspectaram. Hujus urbis magistratus obtulit omnem humanitatem sua sponte, priusquam me Rex *Ferdinandus* suis literis commendaret. Dederunt ædes regias, & *Maximiliano* exstructas, sed imperfectas. Sedebimus hic aliquot menses, nisi bellum
F oriatur. Complures enim huc confluunt è *Basilea*, ferturque totum Canonicorum collegium huc commigraturum. Ea res citius huc invitaret hostium sævitiam. Videor hic satis gratiosus omnibus. An tibi notus sit *Ludovicus Berquinus*, nescio. Is xv. Calend. Majas *Lutetiæ* exustus est; pridie duodecim Judices pronunciarant, ut exustis libris ac peracta palinodia, lingua illi pertunderetur, & mox æterno carceri dederetur. Quum is appellaret Regem ac Pontificem, irati Judices responderunt, se curaturos ne posthac quoquam appellaret, ac postero die tradiderunt hominem incendio. Id si non commeruit, doleo; si commeruit, bis doleo: nec enim mihi causæ ratio sat cognita est. Nec *Berquinum* novi, nisi ex scriptis & quorundam commemoratione. Vitam hominis nemo non probabat, fortuna erat sat splendida, Regi cum primis charus. Quod evenit, semper illi timui: nec ullas ad illum dedi literas, nisi in quibus non anxie dehortarer ab hac contentione, cujus non posset non infelix esse exitus. Primam causam vicerat. Eam causam jactabat etiam scripto. Deterrui ne faceret, sed frustra. Admonui, ut titulo legationis aliquo se subduceret, fugeret crabrones. Ille plenus fiduciæ, jubebat me bene sperare. Retractus est paulo post in carcerem, & perierat, ni Rex ab *Hispaniis* reversus illum eripuisset incendio. A carcere datus est aulæ, sub custode tamen. Tandem liber, causam agere cœpit adversus tres Priores, quæ sua sententia illum damnarunt hæreseos adversus facultatem sacratissimam. Ego semper illi vaticinatus sum infelicem exitum, etiamsi causam haberet non omnino malam. Ille contra sibi mihique pollicebatur in dies speciosam victoriam. Quid facies eis, qui devoti sunt exitio? Hæc res mire tollit cristas *Beddæ* adversus linguarum ac politioris literaturæ cultores. Proximis literis scripseram *Berquino*, me à nullo hactenus fuisse infelicius adamatum, nec quenquam vidisse consiliis fortioribus, sed infelicissimis, nec alium cui spes essent æque pertinaces, sed fallacissimæ. Dominus, ut spero, recepit illum in requiem suam. Bene vale. *Friburgo* 9. Maji, Anno 1529.

EPISTOLA MXLIX.

Erasmus Rot. Danieli Stibaro S.

BINAS ad te literas dedi, juvenis ornatissime, priores te *Lutetiæ* non offenderunt, in causa fuit grammatophori tarditas; alteris, quas in *Brabantiam* miseram, idem accidisse ex *Goclenii* mei literis didici. Demirabar quo consilio *Brabantiam* adires, tam cito relicta *Gallia*, sed doleo nostram patriam tibi fuisse parum auspicatam. Utcunque tamen revaluisse gaudeo. Volebas, opinor, tibi parare quandam *Ulysseam* prudentiam,

Qui mores hominum multorum novit & urbes,

sed hanc prudentiam, quæ malorum experientia comparatur, docti viri miseram appellant. Ex Philosophiæ præceptis, ex cosmographia, ex historiis plus veræ sapientiæ tibi parabis uno anno, idque tuto, quam Ulysses annis plusquam viginti, vix credendis calamitatibus ac periculis agitatus, collegit: quem nisi *Mercurius* herba moly præmunisset adversus *Circes* veneficia, nihil adhuc aliud esset quam sus. Nusquam deerunt argumenta, in quibus virtutem vel explores, vel exerceas, at non expedit accersere pericula: quum incurrunt, tum oportet præstare virum & fortem & prudentem. Verum, ut stultus est miles qui prodit in aciem inermis; ita tutum non est, cum malorum procellis congredi, nisi prius animum sapientiæ decretis diligenter obarmaris. Audio te patriæ redditum, sed ita ut videaris alio spectare; itaque nolui literas prolixiores vento committere, præsertim quum id bis male cesserit. Nunc quoniam *Augustinus Marius* commigrat ad vos, concionatorem tuæ præstiturus ecclesiæ, tam amicum ac certum nactus hominem, mitto primæ epistolæ exemplar, missurus & posterioris, si liceat nancisci. Nam hæc demigratio permiscuit universam supellectilem meam chartaceam, cujus scis me esse ditissimum. Ex *Rauracis* facti sumus *Brisgoi*. Mire abhorrebam à relinquendo nido, cui tot annis assueveram, sed res longe felicius cessit quam exspectaram, præsertim quod ad valetudinem attinet. Alioqui ut multum commodorum reliqui *Basilea* discedens, ita non parum dispendii mihi conciliavit hæc hospitii novitas. Sed pecuniæ jactura recuperabilis est,

An. 1529.

bona valetudo nullo precio potest æstimari. Uno nomine sum felix, quod nihil cuiquam debeo, crediti titulo; & si res defecerit, habeo, præter alios, satis opulentum amicum, inclytum *Hungariæ Bohemiæque* Regem *Ferdinandum*, cujus benignitas mihi nihil non offert. Honorificis literis evocavit me è *Basilea*, ne qua remora profectionem meam impediret. Addidit diploma, per quod liceat per totam ditionem ipsius, & per universam Cæsaream, ire immunem. Hujus urbis magistratui me diligenter & amanter commendavit, qui sua sponte jampridem omnem detulerat humanitatem. Designavit ædes plane regias, consalutationibus, xeniis, conviviis, cæteroque officiorum genere prosequuturus, ni literis ad *Glareanum* missis significassem mihi fore gratius, si à solennibus illis abstinerent. Posterioribus literis significaram tibi de *Carolo Utenhovio*, qui cum *Andrea Zebridovio Venetiam* adiit, venans & ipse prudentiam quandam *Ulysseam*, brevi, ut suspicor, ducturus uxorem. Excuditur volumen Epistolarum mearum cum dignitate, cum accessione grandi: hic curabo ut posteritas quoque norit, inter *Erasmum* & *Stibarum* amicitiam haudquaquam vulgarem intercessisse. Bene vale. Datum *Friburgo Brisgoa* 14. Maji, Anno 1529.

EPISTOLA ML.

Erasmus Rot. Æmilio ab Æmiliis Brixiano S.

Scito utranque epistolam tuam, vir ornatissime, mihi redditam esse, quibus nunc de eodem, quod ajunt, oleo respondeo: quanquam quid opus responso, quum *Magium* habeamus γραμματοφόρον, quem opinor ad te recursurum. Non omnino mentiuntur *Dominicani* ac *Franciscani*, qui me mortuum prædicant, subinde mihi luctandum est cum mortis satellite calculo: ut omittam senectutis onus, de qua tamen non admodum habeo quod querar, ut sileam studiorum labores immodicos, neve commemorem assiduas conflictationes cum tot monstris nunc hinc nunc illinc adorientibus. An hæc vita dicenda sit nescio. Me quidem nullius laboris tæderet, nisi perspicerem hisce temporibus omnia in pejus ruere. Audio orthodoxos & hæreticos, audio Catholicos & Antichristos, sed nusquam video *Christum*. Jamdiu parturit mundus, utinam aliquid boni pariat obstetricante *Christo*, alioqui nullam video spem. Dum *Pharisaismus* pugnat cum Euangelii vigore, repullulat Paganismus. Multi sperant per eos posse sopiri malum, qui præcipue malo dedere causam. At vereor, ne magis exasperent. Utinam *Enchiridion* meum tam esset eruditum, ut tuam operam promereatur, aut tantum conduceret ad pietatem, ut te nec operæ pœniteat, nec invidiæ pigeat. Siquidem apud *Hispanos* populari lingua versum miros picarum & graculorum tumultus excitavit, nec substitisset nisi procerum quorundam, sed præcipue Cæsaris favore sublevatum. Cur autem tantopere satagunt, ne quid mearum lucubrationum loquatur lingua vulgi, causa in promtu est. Isti nusquam non digna atque indigna in me deblaterant, & persuadent plurimis, quidni vincant ἐρήμην δίκην; quod si libelli mei loquerentur sermone vulgari, mox deprehenderentur illorum impudentissima mendacia. Minus tamen fuerit invidiæ, si præfationem ad *Paulum Volzium* omiseris, sique nonnulla ambigue dicta, ut trahi possint ad calumniam, explanes, & odiosius dicta, arte lenias. Mos gerendus est huic seculo συκοφαντικωτάτῳ, & *Paulus* nobis qua licet imitandus est, qui omnia fiebat omnibus, ut omnes lucrifaceret. Porro, tantum abest, ut editionem Operis velim remorari, ut magnopere cuperem idem factum in cæteris meis lucubrationibus, præsertim iis quæ minus habent invidiæ, & plus conducunt ad pietatem; quod genus sunt *Commentarii in quatuor Psalmos*, *Comparatio Virginis & Martyris*, *Misericordia Domini*, *Matrimonium Christianum*, *Vidua Christiana*, & *Paraphrases*. Ipse non gravarer *Gallum* aut *Batavum* interpretem conducere, sed rara avis est, qui in sua lingua tantum præstare valeat. Ex laudibus, quas mihi plena manu tribuis, nihil aliud accipio, nisi quod me vehementer diligis, qui sic in judicio de me cæcutias. Ubi prodierit Opus tuum, rem adprime gratam feceris, si codicem unum miseris, ut & ipse discam *Etrusce* loqui. *Bembi* vero pietatem magnopere probo, qui hoc quoque decus revocat suæ *Italiæ*, quam tot egregiis virtutibus hactenus illustravit. Hæc ut legas vereor: scripsi enim plusquam ex tempore, quo vel hinc intelligas, quam à me familiariter ameris, *Æmili* charissime. Reliqua cognosces ex *Vincentio Magio*, viro, ut mihi visum est, & pio & perhumano. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoæ* 16. Maji, Anno 1529.

An. 1529.

EPISTOLA MLI.

Erasmus Rot. Conrado à Dingen, Episcopo Wirtzburgensi, S. D.

Rhetores quoties colorem non inveniunt, quo crimen defendant, confugere solent ad statum translativum, ita factum agnoscentes, quoniam negari non potest, ut facti causam in alium rejiciant. Itidem ego, qui & humilis & ignotus ad tantum Principem ultro scribere non vereor, quoniam impudentiæ crimen alia ratione non possum effugere, hujus audaciæ causam in *Augustinum Marium* rejicere cogor: qui quum istuc adornaret iter, sub tuis signis Ecclesiæ Dei militaturus, noluit absque meis literis discedere, mira facundia mihi depingens ingenii tui naturæque simulachrum, quod nemo pietatis amans non posset non tum amare, tum suspicere. Rarum exemplum est hisce temporibus, summa dignitas cum egregia doctrina parique morum integritate conjuncta: sed mihi præcipue calcar ad audendum addidit mira quædam morum tuorum comitas. Quo nomine vehementer gratulor etiam Ecclesiæ *Christi*, tot rerum undis, tot dissidiorum tumultibus undique fluctuanti.* Magnos & eximios naucleros postulat hæc inaudita rerum humanarum tempestas. Videtur hactenus dormisse *Christus*, is, ut spero, piorum hominum precibus excitatus, imperabit tandem mari & ventis, & post has turbas succedet optata tranquillitas. Olim Apostoli vellicarunt Dominum, ut expergisceretur: nunc idem, ut spero, facient hi qui in Apostolorum vicem successerunt: modo populus ad Domini merito in nos sævientis misericordiam confugiens, commutata in melius vita, dignum se præbeat pro quo piorum hominum clamorem exaudiat *Christus*. Hactenus quid Monachorum ad plebem clamoribus, quid Theologorum articulis, quid carceribus, libellis, bullis, & incendiis profectum sit nescio. Clamatum est affatim, & clamatur hodie, sed perpaucos video qui clament ad *Christum*. Ad illum si sincero pectore clamaverimus, non alio respicientes quam ad illius gloriam, & gregis salutem, protinus expergiscetur, ac mari frementi dicet, *Obmutesce*, moxque sequetur magna tranquillitas. Non enim passus est hanc tempestatem exoriri, ut perdat suos, sed ut exploret, ut purget, ut gloriosius coronet. Solent prisci lætos rerum exitus ex avium occursu conjicere: mihi vero felix augurium videtur, quod video locis aliquot, Episcopos exoriri, qui pietate morum, qui sacra doctrina, qui prudenti moderatione lætiora promittunt: nam à graculorum, picarum & corvorum clamoribus nihil unquam boni ominis mihi promittere potui. Auspicatissimas aves arbitror R. P. *Alphonsum Fonsecam* Archiepiscopum *Toletanum* in *Hispaniis*, *Joannem* Episcopum *Roffensem* in *Anglia*, *Christophorum* Episcopum *Augustanum* in *Germania*, aliosque complures, inter quos tua virtus non infimum promeretur locum. Habebit tua pietas strenuum ac fidelem συνεργόν, in restituendis Ecclesiæ collapsis rebus *Augustinum Marium*, quem tibi non commendo, quum sciam & pro suo merito, & pro tua humanitate tibi esse commendatissimum,

An. 1529. mum, quin potius opto & spero futurum, ut ego per illum tibi fiam commendatior. Qui si dignaberis hunc homunculum clientulorum tuorum numero adscribere, quod unum possum polliceor, voluntatem ad omne obsequium promtissimam. Amplitudinem tuam reverendam servet *Christus* Optimus Maximus. *Friburgo Brisgoa*, festo Pentecostes, sive 16. Maji, Anno 1529.

EPISTOLA MLII.

Erasmus Rot. Leonardo Rephano S.

LUDOVICUS *Berus*, Præceptor ac Patronus meus plurimum observandus, multa apud me testificatus de propensa animi in me tui benevolentia, salutem mihi tuis verbis annunciavit, jussitque ut tibi tribus verbis vicissim salutem adscriberem. Id equidem feci perquam lubens, non solum quod ille jussit, cui nihil negare nec possum, nec debeo; verum etiam tuus iste candor promeretur ut te mutuo diligam, qui prior ad amicitiam provocaris. Huc si veneris, faciam tibi mei copiam, vel ad satietatem usque, tantum abest, ut te gravate sim admissurus. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoa* 6. Junii, Anno 1529.

EPISTOLA MLIII.

Erasmus Roterodamus Jodoco Justo, Sigismundi Regis à Secretis, S.

HIC nuncius adeo parum erat certus, ut consultius fuerit nihil omnino per illum scribere. *Augustinus* absolutus est sat feliciter, exiturus mercatu proximo. Video tibi pietatem serio cordi esse, quo nomine mihi charissimus es, tuoque respondes nomini. Quæ *Lutherus* destomachatur in nostros, veriora sunt quam vellem. De libero arbitrio, de bonis operibus, ac meritis, deque similibus, Themata sunt quæ cum fructu pietatis disputari possent inter eruditos, si absit pervicacia veritatis inimica, & odium excæcans omne judicium. Et quæ *Lutherus* urget, si moderate tractentur, mea sententia, propius accedunt ad vigorem Euangelicum. Quod in imagines odiose sævitum est, minimum faciebat ad pietatem, ad seditionem plurimum. Nec video cur Missa debuerit in totum abrogari, etiamsi verum doceret *Oecolampadius*: nam nec corpus nec anima *Christi* adoratur latria, quæ vocatur, divinitas autem illius, quæ adoratur, nusquam non adest. Verum hic, inquiunt, labitur vulgus. Nihil est facilius quam docere populum, nullum omnino creatum adorandum esse latria. Alioqui nemo certus est hostiam esse rite consecratam, nisi solus sacrificus. Sed tacita perpetuaque adorantis conditio liberat illum à periculo idololatriæ. Nisi me moveret tantus Ecclesiæ consensus, possim in *Oecolampadii* sententiam pedibus discedere, nunc in eo persisto, quod mihi tradidit Scripturarum interpres Ecclesia. Alioqui nullum reperio locum in Scripturis divinis, unde certo constet, Apostolos consecrasse panem & vinum, in carnem & sanguinem Domini. Quod idem tu facis vehementer approbo: & saluti tuæ consulis. Tantum licuit in præsentia: alias copiosius. Bene vale, amicorum optime. *Friburgo Brisgoa* 8. Junii, Anno 1529.

EPISTOLA MLIV.

Erasmus Roterodamus Andrea Critio, Episcopo Plocensi, S.

ORNATISSIME Præsul, Autumno proximo duas epistolas ad te dedi, sed eodem ferme argumento. Rursus his vernis nundinis scripsi quod nunc opinor perlatum. *Zebridovii* res, ut spero, recte habent, id cognosces ex meis ad Episcopum *Cracoviensem* literis. Quid ego audio? Rursus isthic diem obiit *Erasmus*? O novam istorum crudelitatem, qui unum homunculum toties jugulant, quum *Christum* non nisi semel *Judæi* neci dederint! Atqui postteaquam *Friburgum* commigravi, cœpi quodammodo repubescere, tantam experior cœli clementiam, idque præter spem. Istas viperas abs te contemni nihil miror: nam tua virtus, tuaque dignitas te extra invidiæ tela collocavit, me humi repens animalculum & pulices & cimices audent arrodere. Inclytus Rex *Sigismundus* & eximiis suis virtutibus, & tam obvia benignitate me totum sic habet sibi devinctum, ut nihil mihi gratius sit futurum, quam si detur occasio illi in re quapiam gratificandi. *Hungarica* res me nihil sollicitum habent, magis autem discruciarer, si quam orbis partem viderem à calamitatibus immunem. In conventu *Spirensi* propositum est de pecuniis in *Ferdinandi* Regis subsidium colligendis. Sed dictu mirum, quam surdas habet aures *Germania*, quoties de dando fit mentio. Verum interim fit, ut dum alienas quisque calamitates spectat ociosus ac securus, incendium ad omnes pervagetur. Sed bona spes, æterni Numinis favorem *Ferdinandi* Regis pietati non defuturum. De munere nolim te sollicitum esse. Mihi sat est scire quomodo se res habeat. Tua benignitas me ditiorem facere potest, devinctiorem, ac tui amantiorem non potest. Habes epistolam bis ingratam, hoc est, & brevem & inconditam. In causa fuit tabellio prorsus incertus. Itaque vix spes est eam ad te venturam. Bene vale. *Friburgo Brisgoa* 8. Junii, Anno 1529.

EPISTOLA MLV.

Erasmus Rot. Huberto Barlando Medico S. D.

SI deest quod rideas, *Huberte* suavissime, en tibi argumentum. *Stunica*, quem dicas *Romæ* prorsus agere γελωτοποιόν, pridem emisit libellum, quem *Friburgi*, dum suppellectilem migratione confusum excutio, forte reperi, ac dum præter solitum esset ocii nonnihil, percurri, in quo veterem interpretem sic vindicat à solœcismis, ut asseveret illum & bene *Latine* & eleganter vertisse omnia. Audis magnificam προσεπιφώνησιν. Huc assumit quædam manifesto falsa, quædam vehementer controversa. Manifestæ vanitatis est, quod in Præfatione prædicat me graculum *Æsopicum* referentem, compilasse *Laurentii Vallæ* Commentarios, atque illius suppresso nomine aliena pro meis venditare, quum omnium primus *Vallæ* Commentarios mea opera meoque sumtu curaverim evulgandos *Lutetiæ*; deinde quum innumera sint in meis quæ *Laurentius* non attigit, denique quum in ipso Opere toties citem *Vallæ* nomen, nisi forte putavit mihi ad quamvis frivola faciendam *Laurentii Vallæ* mentionem, præsertim quum liber exstaret.

Porro, hanc Editionem Vulgatam, eam esse quam divus *Hieronymus* jussu *Damasi* castigavit, sic est controversum, ut inter manifesto falsa numerari possit. Habes pollicitationem prologi, nunc accipe conclusionis triumphum. Jactat nihil esse suavius, quam eum hominem indoctum illiteratumque toti orbi commonstrare, quem multi antea putarunt aliquid scire: & subinde gloriatur se *Erasmum* vincere non solum in sacris Literis, verum etiam in prophanis, in quibus mihi videar excellere. Quam proclive est esse disertum, ubi quis sibi permittit quicquid collibitum est fingere: nam ipse nec sacrarum nec prophanarum Literarum peritiem insignem unquam jactavi. Et si hanc laudem affectat *Stunica*, per me quidem suo fruetur arbitratu. Verum ne plus satis sibi placeat hac victoria, habet hoc seculum plusquam decem millia, quibus in omni literarum genere lubens herbam porrigo. Utinam adesset *Stunica* tantum eruditionis, quantum sibi tribuit. Cæterum quid stultius quam eum protinus haberi doctiorem, qui in Opere alieno præsertim vario reperit quod arrodat? Non mihi videor dignus qui *Hermolao Barbaro*, si viveret, matulam porrigam, & tamen in illius scriptis sunt, quæ jure possim carpere. *Nicolaus Leonicenus* quædam notavit in *Plinio*, num ideo continuo doctior? Ipse divum *Augustinum*, *Ambrosium* &

An. 1529. & *Thomam* aliquot in locis reprehendo, nec immerito, num ideo doctior? *Aulus Gellius* indicavit in *M. Tullio* memoriæ lapsum, & auctore *Augustino* literatores in Oratorum eloquentissimis libris deprehenderunt solœcismos, quos aliquot & ipse in *Cypriano*, *Hilario*, *Ambrosio*, & *Hieronymo* possum à me notatos ostendere. Denique sutor reprehendit aliquid in *Apellis* tabula, num ilico gloriabitur *Apellem* ab se victum? Quis hoc non videt esse stultissimum, etiamsi quid animadversum sit fœdi pudendique lapsus. Nunc mihi vide quam ex frivolis nugis, quos triumphos agat *Stunica*. Exagitat capitis numerum perperam notatum, fortasse typographorum incuria, nusquam enim peccatur sæpius. Sed age, sit meus memoriæ calamive lapsus, quid est quod hic plaudat *Stunica*, quum hoc officii non raro mihi præstent famuli, & amanuenses? Librum Annotationum scribere difficile est, at nihil facilius quam in magno Opere *Momum* agere, & nævum aliquem qui fefellerit ostendere. Denique si ex professo suscepit interpretem ab omni sermonis vitio vindicandum, cur tot loca à me notata dissimulat? Tametsi quid stultius quam hoc anxie à sacris Literis depellere, quod in illarum gloriam à probatissimis viris prædicatur, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, &c. Et qui tales scribit libros, mihi objicit ingenii obtusitatem, quo convicio ne tantulum quidem offendor, tantum à *Stunica* objici rideo. Verum, ne pluribus morer, loca singula tribus verbis indicabo.

1. *Matthæi* cap. 5. Noto quod interpres recedens ab Euangelistæ verbis, post *mille passus*, subjecerit *alia duo*. *Stunica* dicit recte intelligi *alia duo*, nimirum *millia*, quia præcessit *mille*. Verum, illud *mille* quod antecessit Adjectivum est, non Substantivum. Nec agitur quid possit subaudiri, sed de sermonis integritate agitur. Nisi forte videbitur *Latine* dicere, qui ad hunc loquetur modum, *Do tibi mille nummos, cras daturus alia duo*. Excusari poterit, si hæc sermonis forma reperiatur apud probatos Scriptores. Nunc quum per se sit absurda, nec apud ullum Veterum inveniatur, quid est quod nugatur *Stunica*? At præcessit, inquit, *mille passus*, ad quod non respondet, *alios duos mille passus*. Verum, quid opus erat dicere *mille duos passus*, quum *Matthæus* scripserit μίλιον, id est, *milliarium*: & si omnino fuisset causa gravis, cur mallet *mille passus*, dicere poterat, *alteros bis mille*. Quid hac annotatione stultius? Et tamen colligit *Stunica*, interpretem hic eleganter ac proprie loquutum.

2. *Matthæi* 6. Quoniam solœcismum indicans inverso vocum ordine dico, *Magis pluris estis vos*, quum habeatur, *vos magis pluris estis*, exprobrat memoriæ lapsum, quasi vero id quicquam ad rem faciat. Hic hoc colore tuetur interpretem, quod Comparativi duplicationem retulerit ex idiomate sermonis *Hebraici*. Atqui hæc præcipua est solœcissandi occasio, quod *Latine* loquentes alienæ linguæ tropos referimus. Hoc *Stunicæ* commentum si recipimus, emendate loquetur, qui pro, *ut ita loquar*, dixerit, *ut figura dicere*, quod *Græci* recte loquuntur, ὡς τύπῳ εἰπεῖν. Item qui pro *incumbit in hanc rem*, dixerit, *ille jacet ibi supra ad*, quod nostratis linguæ formam expresserit. Id si libeat aut vacet pluribus exemplis ob oculos ponere, quos cachinnos sim eruditis excitaturus? Et tamen hæ sunt illæ præclaræ Annotationes, quibus *Stunica* declarat orbi se esse virum undiquaque doctissimum, *Erasmum* nihil omnino scire literarum. Sed hic ad aliam confugit ancoram. Apud *Plautum* legimus,

Nam nisi qui argentum dederit, nugas egerit,
Qui dederit magis majores nugas egerit.

Primum quis unquam ad *Plautinam* vel licentiam vel obsoletam antiquitatem exegit orationem prosam? Deinde *Plautinus* versus non constat, nisi in *magis* eliseris *s*. Probabilius est fuisse scriptum, *Qui dederit, is majores nugas egerit*. Habes insignem *Erasmi* errorem.

3. Accipe magis insignem. Eodem cap. *Videbis ejicere*, pro *dispicies ut ejicias*, asseverat pure ac *Romane* dictum ab interprete. Quo argumento? Quia *Græce* scriptum est διαβλέψεις ἐκβαλεῖν. Sequitur suam regulam, quam modo docuimus esse ridiculam. Addit quiddam insigniter impudens, *videbis ejicere*, nihil aliud sonare *Latinis*, quam quod *Græcis* sonat διαβλέψεις ἐκβαλεῖν. *Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.* Hic miseræ cornici detracta est una pluma, sic enim ille jocatur.

4. Sed infelicius decidet altera. *Matthæi* 8. *Quid nobis & tibi*, pro eo quod erat, *quid tibi nobiscum*, asseverat eleganter dictum. Qui sic? Phy, vel cæco perspicuum est. Sic enim loquuntur *Hebræi*, & *Hebraïcam* formam expressit Euangelista, à cujus verbis non oportet discedere. Postremo *Hieronymus* eandem figuram reddidit *Judicum* 11. Quis credat *Stunicam* fuisse sobrium quum hæc scriberet? Non licet ab Euangelistæ verbis usquam discedere? Cur id sexcentis locis fecit interpres? Cur *Hieronymus* in Vetere Testamento passim recedit ab idiomate sermonis *Hebræi*? Id ni fecisset, quæso te, quid esset eo sermone prodigiosius? Quas leges nobis præscribit hic nugator. At longe alias præscripsit *Hieronymus*, in libello *De optimo genere interpretandi*.

5. *Matthæi* 11. *Quum consummasset præcipiens*, pro eo quod erat, *quum fecisset præcipiendi finem*, asseverat sermonem mere *Romanum*. Ad quam regulam? Quia reddidit *Græci* sermonis figuram. Itaque *Latine* loquetur qui dixerit μέμνημαι ἐλθών, *memini veniens*, pro *memini me venisse*.

6. Eodem cap. *Pauperes euangelizantur*, pro eo quod erat, *pauperibus adfertur bonus nuncius*, autumat esse *Latinum*, confitens interim hanc sermonis formam *Latinis* inauditam esse: perinde quasi quis dicat, nummum esse aureum, quum tamen non habeat aurum: nam *Latine* loquentium consuetudo, norma est bene *Latine* loquendi. Rogat si quis ad *Græci* sermonis formam dicat eos annunciari, quibus aliquid annunciatur. num *Erasmus* sit vetiturus ne id faciat? Per me licebit ut sic loquatur *Stunica*, sed quo minus *Latine* loquatur, obstabit *Latine* loquentium consuetudo: nisi forte *creditum* poterimus dicere, cui quid *concreditum* est; & *bene passum*, qui *affectus est beneficio*. Post hæc flagellat *Vallam* pudendo errore lapsum, quod putarit Εὐαγγελίζονται accipi hic significatione activa. Id quum didicerit ex Annotatione mea, tamen velut ab ipso repertum jactat, quod in hoc libello passim facit, atque interim me fecit corniculam *Æsopicam*, ipse propriis plumis conspicuus.

7. Illud vero vehementer etiam ridiculum putat, quod capite decimo quinto interpres pro *scribæ Hierosolymitani*, verterit *scribæ ab Hierosolymis*. Nihil enim interesse. Posthac igitur *Latine* loquetur, qui dixerit *Stunicam* ab *Hispania* delirare *Romæ*, pro eo quod erat *Stunica Hispanus* delirat *Romæ*. Quanquam hic sermo præter solœcismum habet amphibologiæ vitium.

8. *Matthæi* 20. *Principes gentium dominantur eorum*, negat interpretem fugisse quod ἐθνῶν sit neutri generis, sed ad rem significatam respexisse. Id videri poterat probabile, nisi interpres multis aliis locis ad hunc lapidem impingeret. Velut in *Psalmo*, *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*, *& hoc quod continet omnia*. Jam sic ubi deprehendissem apud Auctores probatos, *dominatur eorum*, non annotassem esse solœcismum; *Stunica* nullum auctorem profert, prolaturus haud dubie si quid haberet.

9. Eodem cap. *Stunica* recte *dicitur ministrari*, *cui ministerium exhibetur*. Ad quam regulam? *Quia sic*, inquit, *loquuntur Græci*. Itidem recte dicetur, *committi*, *cui aliquid committitur*. Atque hic homo prudens impingit mihi calumniam.

10. *Matthæi* 22. *Impletæ sunt nuptiæ discumbentium*, putat *Latine* dictum, quod *Virgilius* dixerit,

Implentur veteris vini, ———

quasi statim liceat in oratione soluta, si quid Poetæ vel ad ostentationem antiquitatis, vel pro suo jure dixerint.

An. 1519. *verint.* Tum si recte dicitur, *plenus vini*, non statim *Latine* dicetur, *impletus vini*; & si *Latine* dicitur, *homo vini plenus*, continuo recte dicetur, *domus impleta convivarum*: nam quod ex *Cicerone* profert ridiculum est, *neque ollam denariorum implere*: genitivus enim non refertur ad *implere*, sed ad *ollam*, quæ denariis erat destinata: nam *ollam denariorum* dixit, denariis reponendis destinatam.

11. Eodem cap. *Neque nubentur*, docet Priscos dixisse *nubo te*, unde *nupta* & *nuptus*. Fateor hoc dixit antiquitas, sed obsoleta; quam imitari nunc solœcissare est. Quumque divus *Hieronymus* indicet interpretem reddidisse *Graci* sermonis idioma, quod tamen non respondeat consuetudini *Latinæ*, *Stunica* tamen pronunciat esse *Latinum*. Quid enim est solœcissare, quam præter consuetudinem recte loquentium loqui. Jam & illud suave, quod quum agatur de castimonia linguæ *Latinæ*, profert nobis *Tertullianum* auctorem: nec minus ineptum, quod quoniam *Tertullianus* scripsit *ubi non nubitur*, colligit dici *nubor*. Hac ratione dicemus & *vivor*, quia *Terentius* dixit, *ubi non vere vivitur*: dicetur *dormior*, quia *Juvenalis* dixit,

—— *minimum dormitur in illo.*

O *Chrysippum*, cui ego sum *Arasmus*!

12. Cap. 24. Ex *Suetonio* probat *Latine* dictum *opiniones bellorum*. Quibus argumentis? Primum quia *Græce* est ἀκοαῖς. Atqui si non licet recedere ab Euangelistæ verbis, quemadmodum ante docuit *Stunica*, dicendum erat, *auditus*, sive *auditiones bellorum*. Deinde, qui exactius requirunt *Romanæ* linguæ castimoniam, rejecturi sunt *Suetonium* ex albo judicum. Sed quid dixit *Suetonius*? *Exiit opinio decessurum eum.* Quid hoc ad *opiniones bellorum*? *Opiniones bellorum* nemo dixit, præsertim multitudinis numero. Sed *Ambrosius* sic loquitur. Quid ni? referens Scripturæ verba. Nec statim *Latinum* est, si quid dixit *Ambrosius*.

13. Admonueram quod quum ὅτι *Græcis* ambiguum sit, interpres perperam pro *quod* vertit *quia*: *quod* enim interdum est εἰδικὸν, *quia* nihil aliud sonat quam causam. *Stunica* docet nos, nihil referre utrum dicas *quod* an *quia*. In hujusmodi orationibus, recte dixisti, *quia virum non habeo*, & confessus est, *quia non sum ego Christus*, nihil aliud intelligi, quam intelligit populus *Christianus*. Non ego laborabam quid intelligeretur, sed quid ipsa exprimerent verba. Ridemus & intelligimus *Moriones* perperam loquentes, sed posteaquam illorum solœcismis assuevimus: balbus balbum rectius intelligit. Non statim *Latinum* est quod intelligitur à quolibet. Negat interpretem retulisse *Græci* sermonis proprietatem, sed *Hebraici*. Quid? an interpres Euangelium, *Græce* proditum, vertit ex *Hebræis*? Sed valeat idem כי *chi* apud *Hebræos* quod ὅτι apud *Græcos*, continuo ne *Latine* dicitur, quod ad peregrinæ linguæ formam dicitur? Interpres inquit Euangelistæ vertit ad verbum, vertit igitur *Latine*. Proinde contumelia est in Spiritum Sanctum si dicam interpretem vertisse perperam, qui verbum verbo reddiderit. At hæc est unica ratio male vertendi. Et si dicam in ipsius Euangelistæ verbis esse solœcismum, non opinor ullam injuriam fieri Spiritui Sancto: non enim in puritate sermonis est regnum Dei. Quod si impium est reprehendere, quod non variat ab Euangelistæ verbis, impie fecit interpres, qui toties recedit, etiam nulla necessitate. Quis non miretur hujus hominis acumen?

14. *Lucæ* 1. Notaram interpretem pro *meminisse* μνησθῆναι vertisse *memorare*, quum codex habeat *memorari*. Belle depulsus est solœcismus, si typographus pro *i.* posuit *e.* Non in hoc est τὸ σολοικὸν, sed in genitivo. *Memorare Latinum* est, & *memorari Latinum*; sed *memorari testamenti*, pro *meminisse*, sive *recordari*, doceat *Stunica* esse apud probos Auctores, & vicerit.

15. *Lucæ* 4. Notavi interpretem, ὅσα *Græcis* ancipitem vocem, & τοσαῦτα, sæpe perperam vertere in *quanta* & *tanta*. *Stunica* nos docet, *quanta* & *tanta* recte ad numerum referri, nec aliud valere quam *quot* & *tot*. Id probat hoc lemmate, quia in hunc sensum subinde vertit interpres. Si hac ratione poterat defendi interpres, unico malagmate licebat omnibus illius mederi vulneribus. Doceat *Stunica* sic probatos Auctores fuisse loquutos, ac dixisse, *tantos habes digitos in pedibus quantos in manibus*, pro *tot* & *quot*.

16. *Lucæ* 19. Exegissem *illud*, pro *illam* positum, *Stunica* mavult adscribere librariis, quam interpreti. Et ipse in Annotatione demonstro illam lectionem inveniri in quibusdam antiquis codicibus. Sed interpres non hic tantum sic dormitavit, quia præcesserat ἀργύριον.

17. *Lucæ* 23. *Ventres quæ genuerunt.* *Stunica* dicit in castigatis codicibus legi, *qui genuerunt*. At ego in duobus meis codicibus reperio *quæ*; & quoniam ita subinde labitur interpres, non inscitia, sed negligentia, probabilius est illud *quæ* à posterioribus fuisse castigatum, quam ab interprete positum. Verum hac de re nolim contendere. Fuerit hic felicior *Stunica*, qui codicem habuerit emendatiorem.

18. *Joannis* 1. *Quasi unigeniti à Patre*, ostendi dicendum *Latine tanquam*: nam ὡς *Græca* vox anceps est, & ad rei veritatem, & ad similitudinem. Id *Stunica* non refellit, sed refert nobis verba *Hieronymi*, secus hunc locum interpretantis in epistola ad *Ephes. cap.* 5. Quid illic docet *Hieronymus*? Gloriam unigeniti, non sic accipiendum quasi sit alter unigenitus, cujus gloriam haberet & *Christus*, sed ut intelligamus ipsi *Christo* habitum à Patre honorem, non ut cuivis è numero Sanctorum, sed ut unigenito. Hoc commentum, aut nihil ad rem facit, aut pro nobis facit: si enim est alter Filius Dei, *Christus* non est unigenitus, sed unigenito similis. Atqui ad hunc sensum exprimendum, opus erat *tanquam*, non *quasi*. Nec mea refert, quod apud quosdam, affectata jam eloquentia *Romana*, secus usurpatum reperimus *tanquam* & *quasi*. Hic jacent simul *Laurentius* & *Erasmus*.

19. *Joan.* 4. *Coutuntur* verbum ut solœcum notaram. *At in Græco*, ait *Stunica*, *est* συγχρῶνται, *nec poterat interpres proprius traducere*; nam *Stunica* verbis libenter utimur. Quid monstri audio? Est hoc proprie transferre, verbum verbo reddere? Quis credat huic homini sanum esse cerebrum? Fatetur hanc sermonis formam nusquam inveniri apud *Latinos*, tamen vult videri bene *Latinum*.

20. *Joan.* 6. *Navis fuit ad terram*, vult *Latine* dici, & suspicatur *Joannem* scripsisse, ἐπὶ τὴν γῆν, idque reclamante codicum omnium consensu. Si profert ullum *Latinum* sic loquutum, aliquid egerit. Nunc fundit verba.

21. *Joan.* 7. *Festo mediante*, vult esse *Latinum*, nec ullo probat argumento, nisi quod licet effingere *Græcam* vocem. Id à Priscis factum in quibusdam agnoscimus. Nobis non idem licet. Alioqui quid erit nostro sermone portentosius, si nobis hoc velimus permittere in reddendis *Græcis*.

22. *Joan.* 14. *Et majora horum faciet*, non alio colore defendit, nisi quod interpres expresserit *Græci* sermonis formam. Fatemur, sed hoc ipso commisit solœcismum, nisi forte *Latine* loqueretur, si pro *Pater major me est*, vertisset, *Pater major mei est*.

23. *Joan.* 15. *Ut fructum plus adferat*, sic excusat, ut existimet locum à librariis vitiatum, quum nullus reperiatur codex, qui habeat hanc scripturam.

24. Eodem cap. *Et colligent ea.* *Stunica* legit *eum*. Id qui potest, quum Euangelista scripserit αὐτὰ; At præcessit κλῆμα non κλήματα· fateor, sed ostendi nihil in hujusmodi referre, utrum ponas singularem vocem, an multitudinis. Hic *Stunica* debebat inspicere meam Annotationem, non tantum verborum fudisset incassum. Verum, *Stunica* censet pro αὐτὰ legendum αὐτό. Id quum nullus habeat codex, tamen pro sua auctoritate pronunciat locum esse depravatum. Si quid fieret à me simile, quo boatu vociferaretur, *Erasmum* emendare sermonem Euangelistæ! Superius in ὅτι, quum

An. 1529. quum dixissem interpretem expressisse formam *Græcam*, *Stunica* non tulit, & maluit hoc laudis asserere suæ linguæ. Hic quum iterationem Pronominis Relativi annotassem venisse ex proprietate sermonis *Hebræi*, *Stunica* deridet, *Qui potuit*, inquit, *quum non esset Hebræus?* Quo quid dici potuit stultius? An *Latini* non sæpe reddunt proprietatem *Græci* sermonis, quum non sint *Græci*? Euangelista retulit formam *Hebræi* sermonis, & hanc reliquit interpres. Jam quid refert ad solœcismum, utrum imitatione *Græci* sermonis an *Hebræi* recesserit à castimonia linguæ *Latinæ*? At *Stunica* negat in utraque lingua vitium esse, quod *Joannes* reddiderit proprietatem *Hebraicæ* dictionis, interpres *Græcum* expresserit, *Non est*, inquit, *vitium in Grammatica sic loqui.* O leges!

25. *Actorum* cap. 2. notaram, *ad invicem*, pro, *inter se*, parum *Latine* dictum. *Stunica* defendit hoc colore, *Interpres crebro sic loquitur*, *ideo Latine loquitur.* Deinde, *Valla non notavit hunc locum*, *ideo nihil habet vitii.* Postremo, *Apulejus dixit*, de repente, *licet igitur quibuslibet Adverbiis addere Præpositionem*; & *Latine* dicemus *ad extra*, *ad intra*, *ad supra*, & *ad infra.* O doctorem!

26. *Actorum* cap. 3. Notaram vocem *pœnitemini*, ceu parum *Latinam.* Hic mihi impingit calumniam non uno nomine. *Valla*, inquit, *non notavit hunc locum; & veteres dixerunt*, *pœnitemini.* Quid signi? Nisi ita esset, *Valla* damnasset. Mira enthymemata!

27. *Actorum* 5. *Venundatum erit in tua potestate*, quum præcederet *ager. Stunica* putat codices vitiatos, quum nullius testimonium possit adferre, quumque tot locis interpres ad eundem impingat lapidem.

28. *Actorum* cap. 8. *Multi autem eorum qui habebant spiritus immundos clamantes voce magna exibant:* hujus orationis absurditatem sic excusat, ut dicat locum à librariis vitiatum. Atqui reclamat codicum omnium consensus.

29. *Actorum* 10. pro ἐπὶ τρὶς, verterat *per ter.* Imo ob hoc ipsum, inquit *Stunica*, *Latine* vertit, quia sic habetur *Græce.* Imo ob hoc ipsum loquutus est male *Latine*, quia *Græcam* formam non recipit *Latina* consuetudo, recte loquendi magistra. Quanquam *Græce* non est *per ter*, sed *ad ter*, ut hæc *Stunicæ* tergiversatio nihil patrocinetur interpreti.

30. *Actorum* 16. *Foras portam*, pro *extra portam Latine* dictum affirmat *Stunica.* Quo tandem argumento? Quia quædam Adverbia usurpantur vice Præpositionum. Ubi? Hui, hoc ipso loco, *foras portam*, & in *Psalmis*, *subtus pedes.* Equidem scio quasdam Præpositiones transire in naturam Adverbiorum, contra fieri nondum comperi. Sed donemus id factum in uno alterove Adverbio, continuo ne licebit in omnibus?

31. *Actorum* 17. pro ὡς τάχιστα versum *quam celeriter*, sic excusat, ut dicat eandem sermonis formam inveniri apud *Ciceronem*, quum nullum interim proferat locum. Atqui quum ante tulerit legem, ne recedetur à verbis Euangelistæ, hic bis peccavit interpres; & quod Superlativum vertit in Positivum, & quod præter *Latinorum* consuetudinem loquutus est.

32. *Actorum* 20. *Commendo vos Deo & gratiæ ejus qui potest*, &c. Indicaram, vertendum *quod*, ut referat verbum. *Stunica* docet, *qui potest* referendum ad *Deo* qui præcessit: potest eo referri fateor, sed nimium dure. Quod si ad Deum retulisset, poterat dicere, οὗ δυναμένου.

33. Eodem cap. *Neque facio animam meam preciosiorem quam me*, ut tueatur interpretem, corrigit *Lucam*, quum nullus codex *Græcus* habeat aliam scripturam. Unde id asserit? Quod *Laurentius* locum præterierit tacitum. O syllogisten!

34. *Actorum* 21. *Cum suadere ei non possemus*, ut ostendat *Latine* dictum, dubitat utrum velit asserere scribarum vitio, *suadere* positum pro *persuadere*, an interpretem abusum *suadendi* verbo, pro *persuadendi.* Si vult prius illud recipere, proferat vel uniuscodicis testimonium: si posterius verum est, constat interpretem vitiose loquutum.

35. *Actorum* 26. *De omnibus quibus accusor*, putat nihil referre addasne Præpositionem, an omittas. Itaque nihil intererit utrum dicas, accusavit illum *variis rebus*, an *variis de rebus: Multis accusor*, an *de multis accusor.* Nam accusatus est *multis criminibus*, perinde est quasi dicas, *multis nominibus.* Quædam adduntur paterno casu, quædam auferendi, sed addita Præpositione, quædam citra Præpositionem. In his nullum est *Stunicæ* discrimen. *Æstimo* pro *existimo* docet frequenter esse apud *Ciceronem*, ac vere dicit sic frequenter in libris illius esse depravatum. *Beatum apud te*, sic defendit, ut *apud te* referatur ad sequentia. Sed quid hoc ordine durius; *Apud te quum sim defensurus.* Sed hunc ait esse *Græci* sermonis ordinem. Imo res ipsa reclamat, μέλλον ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ, id est, *quod me defensurus sum apud te. Omnia quæstiones*, sic tuetur, ut dicat hoc à librariis viciatum. Verum hic erant citanda vetustorum codicum testimonia. *Nulla*, inquit, *erat hic labendi occasio.* Vicerit, si nusquam absque occasione, imo contra occasionem labitur interpres, & tamen erat occasio, πάντων enim vel masculini generis est, vel neutri. Itaque quoniam per masculinum vertere erat absurdum, vertit per neutrum, & eo neglecto ἠθῶν ἢ ζητημάτων, pro quo *Stunica* scripsit ζητημάτων, reddidit genere fœminino. Sed unde colligit interpretem scripsisse *omnes*? *Non asseverat*, *sed possumus*, inquit, *sine dubio suspicari.* Novum sermonis genus! Quis suspicatur absque dubio? Et si nihil dubitat *Stunica*, cur confugit ad alteram excusationem frigidiorem, quam ut sit referenda?

36. *Rom.* 2. *Inter se invicem cogitationum accusantium*, *aut*, &c. Hujus solœcismi culpam rejicit in scribas, quum nullum proferat codicem sincerioris scripturæ. Nam quod ait *Ambrosium* sequutum veterem translationem, manifesto falsum est. *Hieronymus* alicubi legit, *cogitationibus*, sed nec ille sequitur hanc editionem, licet minus ab illa variet quam *Ambrosius.*

37. *Rom.* 10. *Quis credidit auditui nostro*, pro eo quod erat, *quis credidit verbis nostris:* hoc colore tuetur à crimine solœcismi, *Si hoc*, inquit, *vitium in Latino est*, *nimirum & in Græco quoque esse debet*, *quum illic sit* ἀκοῇ. Fateor & in *Græco* redditam *Hebraici* sermonis proprietatem. An ideo non est solœcismus apud *Græcos* emendate loquentes? Quid autem ad rem pertinet quod *Ambrosius* interpretatur, *Quæ audivimus abs te & loquimur?* sed *Hieronymus* apud *Esaiam* ita vertit. Quasi vero *Hieronymus* observatione sermonis *Hebraici* non frequenter recedat ab integritate *Romanæ* linguæ. Sed idem interpretatur his verbis significari raritatem credentium. Vere dicit, sed quid istuc ad *Bacchum?*

38. *Rom.* 12. *Odientes malum*, pro *odio habentes*, ita defendit: Veteres dixere *odio*, *odis*, *odivi.* Nec ullum profert exemplum, quum aliud doceant Grammatici. Nec protinus *Latinum* est quod habuit obsoleta antiquitas: alioqui recte loqueretur, qui nunc diceret, *scibo*, pro *sciam*, quia sic loquutus est *Terentius*; qui *Tiburchinabundus* & *Lurchinabundus*, quod hæ voces exstent apud *Catonem*; qui *hos lodices*, quia sic ausus est loqui *Pollio*; qui *gladiolam*, quoniam ita dixit *Messala*; qui *parricidatum*, *Cœlium* sequutus; qui *hoc nasum*, auctore *Plauto*, aliaque plura quam ut numero comprehendi queant. Sed *Hieronymus* vertit, *odibunt scientiam*, ut hoc donemus, non statim *Latinum* quod ille vertit. Vertit *odiunt* in *Esaia.* Tum *Ambrosius* legit *odientes malum.* Postremo *Valla* non attigit hunc locum. Quid tum postea? Ergo baculus stat in angulo. O ratiocinatorem!

39. *Corinthios* 2. cap. 8. *Non minoravit*, pro *non minus habuit*, hoc lemmate tuetur, quod *Græce* sit ἠλαττόνησε. Quid aliud efficit, quam utrunque interpretem, dum exprimit sermonis *Hebræi* proprietatem, vi-

An. 1529. viciose loquutum, si modo verbum ἰλατεύειν aut non receptum est apud *Graecos*, aut nonnisi active usurpatum est. *Septuaginta*, inquit, hoc verbo sunt usi, atque item *Ambrosius*, nec *Valla* locum hunc annotavit. Quid tum postea? De soloecismo agitur. Et haec *Erasmi* calumnia est.

40. Ad *Philip.* cap. 4. *Refloruistis pro me sentire*, pro eo quod erat, *revignit* sive *refloruit vester in me affectus*, notavi parum *Latine* dictum: hoc loco sic agit quasi tantum notarim *reflorescendi* verbum, quum id me nihil offenderit. Quis *Latinus* audivit, *refloruistis sentire*? Quis intellecturus erat *sentire* pro *affectum esse*? Quis pro *me*, intelligeret *de me*, sive *erga me*? Sed quid facias? *Ambrosius* ita legit, nec *Valla* notavit hunc locum. *Amussis*, ut ajunt, *alba*, *in albo lapide*.

B

41. Ad *Hebraeos* cap. 3. *Quanto ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam.* Hic misere caecutiit *Erasmus*, qui non animadverterit *domus* hic paterni casus esse, qui juxta *Graecorum* idioma ablativi vice sit positus. Atqui istuc est mutare soloecismum, non tollere. Posthac igitur, auctore *Stunica*, licebit ita loqui, *Faber est melior domus sua*, pro *faber est melior domo sua*. Unde porro *Stunica* collegit mihi non animadversum casum *domus*, quum id indicem in annotatione mea?

42. *Heb.* 6. *Per majorem sui jurant:* pronunciat *Latine* dictum, eo quod interpres expresserit *Graci* sermonis idioma. Posthac itaque recte dicemus, *Filius est minor Patris*, & *Stunica stultior est Coroebi.*

C

43. *Deus enim intentator est malorum*, pro eo quod erat, *Deus nemini immittit tentationes ad mala: Stunica* vult esse *Latinum*, meque commiseratur, qui hic tam foede lapsus sim, qui putarim *intentator* dictum ab *intento*, quod ille verbum simplex appellat, quum sit aeque compositum, quum *intentator* hic dictum sit, ab *in* privativo, & *tentare*, quemadmodum *Grace* est ἀπείραστος. *Intentatus* erat tolerabile, at quis unquam *Latinus* audivit, *indoctor* pro eo *qui non docet*, aut *inconsulter* pro eo *qui non consulit*? Quis autem docuit ἀπείραστος *Graecis* sonare active? Et si id sonat, cur mox idem repetit, *ipse enim neminem tentat*? Hic ostendit nobis quid senserit *Jacobus*. At ego non de illius sententia, sed de sermonis integritate loquebar.

D

44. *Luc.* 21. *Et omnis populus manicabat ad eum*, pro eo quod erat, *mane commeabat ad eum*, magnifice docet *Latine* dictum. Qui? *Horatius* scripsit,

—— licuit, semperque licebit,
Signatum praesente nota producere verbum.

Quid? Idem licet Oratori, quod Poetae? Idem hodie quod aetate *Flacci*? Idem in quibuslibet verbis? Jam *manari* à *mane* dicendum erat potius, quam *manicare* à *manica*. Et quid opus erat *manicare*, quum liceret dicere *diluculari*? nec ὀρθρίζειν significat tantum *mane surgere*, ut nos docet *Stunica*, sed quidvis *agere diluculo*, quemadmodum *pernoctare* est *noctu aliquid agere*.

E

45. In *Apoc.* Ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. Hic *Stunica* mihi non solum calumniam, sed blasphemias & impietates objicit, quod in Apostolorum literis existimem esse soloecismos, quasi hoc ego solus dixerim, aut quasi hoc non potius ad Euangelii *Christique* gloriam pertineat, quam ad Apostolorum contumeliam. Vulgo indocto scripserunt, & vulgata lingua scripserunt: apud illos non erant soloecismi, sed apud eruditos emendate loquentes erat sermonis vicium. Quod si *Stunica* putat esse piaculum, si in Apostolorum scriptis reperiatur aliquid soloecon, hoc est, aliquid dictum praeter emendate loquentium consuetudinem, impius erit & ipse nisi hunc locum magnifice defenderit à soloecismi calumnia. Quibus autem modis rem gerit? *Atqui*, inquit, *potius illa verba oportebat Erasmum admirari, ac quod extra Grammatica regulas esse cerneret, non sine aliquo mysterio factum id esse reputare.* Bellum patrocinium! Fateor hunc sermonem esse extra Grammaticae regulas,

F

ac praeter *Graci* sermonis consuetudinem: sed quibus argumentis possis evidentius docere soloecismum? An mysterium excludit soloecismum? Non, sed excusat. Caeterum nihil excusatur quod non est. Nec ego criminor Apostolos, quod alicubi parum emendate loquuntur, non magis quam si fuissent *Hispanice* loquuti. Ita *Christus* ipse *Syris Syriace* loquens, apud *Hebraeos* exacte loquentes soloecissabat. Quod si incommutabilis Dei natura significata est vocibus indeclinabiliter positis, cur ipsum Dei nomen ubique per casus inflectitur. Sed valeat hoc in duobus ὁ ὤν & ὁ ἐρχόμενος, quid sonat *Graecis* ὁ ἦν; An unquam legimus in sacris Literis Deum appellatum ἦν, quemadmodum dicitur ὁ ὤν, & ὁ ἐρχόμενος; Postremo, si tanti facit hoc mysterium, cur interpres ausus est ab hoc mysterio recedere vitato mystico soloecismo? Obsecro te, nonne fortiter ac feliciter defendit interpretem & Apostolos? Quid superest, nisi ut bene navata opera canat triumphum? Id facit serio, mentiens suo more, quod *Erasmus* negligat mysteria, tantum intentus elegantiae sermonis, quod nec Apostolis parcat, emendaturus & illorum sermonem, quod in vertendo *Novo Testamento* sermonis lenocinium adhibuerit, in multis nec *Graeca* sit assequutus, nec *Latini* sermonis proprietatem observarit: atque hujusmodi Annotationum tam elegantium pollicetur & alios complures libellos, nimirum ad utilitatem studiosorum, ut totus mundus lectis *Stunicae* scriptis sciat, fuisse quendam *Lopidem* virum divinum, qui clarissimis argumentis demonstrarit *Erasmum* nihil scisse literarum, ut posthac omnes *Stunicae* nomen pro numine venerentur. Quum in libero maledicentiae campo versatur, nihil *Stunica* disertius; quum ventum est in rem praesentem, & cominus conserendae manus, quantus ibi nugator sit declaravit hic libellus. Et tamen hujusmodi naenias *Romae Dominicani* curarunt excudendas, praeter Pontificis & Cardinalis edicta. Dices, cur mihi mittis hujusmodi nugas? Non in aliud nisi ut rideas, novi enim quam sis φιλόγελως. Quod si factum est, scopum attigi. Neque secius scopum suum tetigit *Stunica*, celebratur. Unum hoc spectabit. Atque hic est ille *Stunica*, quem *Bedda* vir tantus pronunciavit absolutum Theologum, quum ipse se tantum profiteatur Theologum absque flocco. Libellus *Epistolarum medicinalium*, quem *Argentorati* reliqueras, ad me mittendum, mense, ni fallor, Martio, mihi *Friburgi* redditus est ad Idus Junias. Mira celeritas! An è *Francfordia* scripseris nescio, mihi nulla litera est reddita. Quoties, mi *Huberte*, male precatus sum isti πέμπτῃ ἡμέρᾳ, quae tua mellitissima consuetudine nos tam cito orbavit. Quanquam tui desiderium moderatius laturi sumus, si tibi contigit adamata potiri. Haec una deerat ansa tuae encyclopaediae, quam alioqui numeris omnibus feliciter absolvisti. Hactenus sementem fecisti, nunc restat ut bonam messem metas. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiae* 8. Junii, Anno à *Christo* nato 1529.

EPISTOLA MLVI.

Erasmus Rot. Petro Tomicio, Episcopo Cracoviensi, S.

ACCEPI celsitudinis tuae literas, vigesimo die Aprilis scriptas, ex quibus intelligo, nec postremas literas meas, nec *Senecam* esse redditum. Nunc tamen id factum opinor, nam duobus commisi, alteri in nundinis *Francfordiensibus*, alteri per *Viennam* isthuc profecturo. Dici vix possit quantopere me tibi devinxeris ista singulari benignitate, qua nostro *Antonino* in sua miserabili calamitate constanter adfuisti: reponat tibi mercedem, qui multo cum foenore pensat omnia benefacta piorum omnium. Quo magis confido tuum istum in me favorem fore perpetuum. Ego grati hominis laudem non postulo, abunde est, si tuo judicio

An. 1529. cio videor ingratitudinis notam effugisse. Agnatus tuus sub hyemem proximam adiit *Lutetiam*, me nec suadente, nec dissuadente. Quamquam ille jam per aurigam sarcinulas emiserat, priusquam me consuleret. Tametsi jam diu divinabam illum aut hoc, aut simile quippiam moliri. Ea res ad morum civilitatem nonnihil contulerit: nam & Regem salutavit, & cum eruditis compluribus congressus est. Cum hirundine revolavit ad nos, pristina mecum usurus consuetudine; verum quum hic magni rerum motus viderentur imminere, & forte nactus esset commodum itineris comitem, qui cum apud me mensam habuerat communem, *Venetiam* proficisci maluit, nec dubito quin eo pervenerit incolumis. Opto ut quod ille maluit, sit illi felicius. Quod per me præstari poterat, nunquam erat ei defuturum. Nos mense Aprili toti commigravimus *Friburgum Brisgoa*, oppidum ditionis *Ferdinandicæ*, eo tum rerum status compulit, tum inclyti Regis *Ferdinandi* voluntas invitavit. Felicius cecidit mutasse nidum, quam exspectaram, & hoc cœlum experior meo corpusculo multo amicius. Et arbitror me hic aliquanto tutius agere, nisi si qua bellorum procella subito exorta permisceat omnia, quod ego misere metuo: jam rumor est *Tigurinos* esse in armis, & ea pars *Helvetiorum*, quæ pristinam religionem mutare non vult, dicitur iniisse fœdus cum Rege *Ferdinando*. Quid ais, eximie vir? Egone possim meum in te mutare animum? Tum vero sim homo feris omnibus efferatior. Mutabo, sed in melius, si queam. Opto tuam celsitudinem quam diutissime incolumem, tum isti regno, tum Ecclesiæ *Christianæ*. Datum *Friburgo Brisgoæ* 8. Junii, Anno 1529.

EPISTOLA MLVII.

Erasmus Rot. Joan. Antonino Medico S. D.

PRO meo singulari in te amore, *Antonine* charissime, morbum tuum tuli non solum acerbe, verum etiam impotenter: scribebant enim amici malum ejus generis esse, ut mors esset præoptanda. Quoque minus erat spei, redituram sanitatem, hoc dolor meus erat inconsolabilior. Quod unum potui, summum illum Medicum, cui in proclivi est & sepultos in vitam revocare, votis ardentissimis appellavi, ut in te suam illustraret misericordiam. Complures hic eodem malo miserabiliter diuque discruciati sunt, nonnulli & perierunt. Ex *Frobenii* familia, præter omnem spem aliquot revaluerunt, quum Medicorum statio nihil adferret opis. Simili malo correptus est in *Italia Richardus Pacaus*, vir perpetua valetudinis prosperitate, atque etiam immortalitate dignus. Desperantibus Medicis repetiit suam *Britanniam*, ac sero quidem, sed totus revaluit, hoc meo majore gaudio quo magis præter spem. Nec ipse fui prorsus immunis ab hoc malo, subinde circa umbilicum sensi non cruciatum, sed molestiam, quæ tamen alvo soluta mitigabatur, atque interim pestilentia nostras ædes undique circumsiliit, planeque, quod ait *Maro*, *Proximus ardebat Ucalegon*, meaque res agebatur, quum omni ex parte paries arderet proximus; attamen protectore Deo, nullus meorum attactus est. Quod te conclamatum deseruere Medici, tibi feliciter cessit. Siquidem ea res effecit, ut, humanis destitutus præsidiis, totum te converteres ad eum, qui solus percutit & sanat, occidit & vivificat. Pie tu quidem calamitatem imputas peccatis tuis: nullus enim mortalium purus est ab omni crimine. Cæterum istiusmodi mala non semper Dominus infligit in vindictam scelerum, verum aliquoties talibus modis explorat fidem & charitatem suorum, & in hoc objicit exercendæ pietatis materiam, ut vel amicos suos coronet gloriosius, vel aliis edat exemplum, in nullis omnino malis cuiquam esse desperandum, qui plena fiducia postularit auxilium à Domino. Clamavit *Jonas* de ventre ceti, & redditus est luci. Tunc proximo est salus à Deo, quum ab humanis suppetiis spei minimum est. Ille servatus, cantico celebravit Dei misericordiam; tu quoque pie cogitas, dum non vis tacere magnificam in te tui Σωτῆρος misericordiam. Ille justificatus est in sermonibus suis, præstitit quod pollicitus est: nam ipse loquutus est per *Johelem* Prophetam, *Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit:* loquutus est per os Psalmographi, *Clamabit ad me, & exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum.* Proinde in te, mi *Antonine* charissime, adoramus Domini clementiam eximiam, eique gratias agimus, quod nobis amicum vita chariorem restituerit, atque adeo quod in te nos æque periclitantes servarit. Reverendi Præsulis *Cracoviensis* constantem in te benignitatem sic amamus, ut si me donasset opimo sacerdotio, levius obstrinxisset, quam ista in te pietate. O virum omnibus & publice & privatim juvandis natum! Dominus omnis pietatis remunerator, & illi rependat digna meritis præmia, & optimæ conjugi tuæ, quam nec morte crudelior morbus potuit à marito divellere, reddat pro toleratis molestiis, copiosum fœnus gaudiorum. Posthac fac sis animo læto, vir amicissime, tempestas abiit auxilio Numinis, ejusdem benignitate succedet jucunda tranquillitas. Tantum abstine à vehementioribus curis, studioque vel intempestivo, vel immodico, donec valetudo pristinum robur collegerit. Legimus quosdam dolore occupatos, subito objecto gaudio, protinus efflasse animam. Ab hoc periculo non ita multum aberam, nisi *Joannes Henkellus* pridem literis suis nonnullam salutis tuæ spem ostendisset, mox *Justus* noster scripsisset, te prorsus morbo levatum, sed nondum ad plenum recreatis viribus. Dominus, qui te vitæ reddidit, confirmet sua virtute in omni corporis & animi prosperitate. De nobis omnem sollicitudinem deponas velim, *Antonine* charissime. Fervebat quidem *Basileæ* media bruma ingens incendium, vidimus armatas cohortes volitare per vias. Cæterum nemo mortalium attactus est, nec cujusquam violata domus. Tantum in statuas divorum & imagines sævitum est, usque ad internecionem. *Seremiensis* Episcopi literis rescribam, si quid dabitur ocii, quanquam is, cui hæc committimus, non aditurus est *Cracoviam*. Te Dominus *Jesus* cum dulcissima conjuge servet incolumem, amice cordi meo charissime. Datum *Friburgo Brisgoa* 9. Junii, Anno 1529.

EPISTOLA MLVIII.

Stephano Broderico, Episcopo Pannonio electo, & quondam regni Hungariæ Cancellario, Erasmus Rot. S.

AD tam eruditas, tam amicas honorandi Præsulis literas, dubitavi utrum satius esset nihil omnino respondere, an paucis rescribere, quum & grammatophorus esset incertus, & essem occupatissimus. Attamen inhumanum est visum, non saltem referre salutem. Ut magnificas laudes, quas mihi tribuis, non agnosco, ita candorem tui pectoris amplector. Te virum esse singulari pietate doctrinaque præditum vel hinc conjicio, quod te R. Præsul *Cracoviensis* inter melioris notæ amicos complectitur. Quare te non solum in amicorum catalogum, quod tuæ modestiæ satis esse video, sed in patronorum album cupidissime transscribam. Hujus famæ jampridem me pœnitet, quid de me sit judicatura posteritas, viderint superi. Theologorum vulgus Scripturam universam ad scholastica quædam dogmata velut ad gnomones examinat, minimum tribuit priscis Ecclesiæ Doctoribus. Nunc discimus *Christum* in negotio à Patre delegato, debuisse matri obedientiam; eique nunc in cœlis cum Patre regnanti, matrem pro sua auctoritate posse imperare, juxta illud, *Monstra te esse matrem.* Discimus regnum cœlorum deberi nostris operibus etiam de condigno. Discimus continentiam esse rem facillimam, modo velit homo. Discimus ingens esse periculum Ecclesiæ, si in concionibus sacris pro Virgine matre implore-

An. 1529. retur Christus ut Spiritus Sanctus. Discimus Christi A mortem deplorandam, ut deploramus mortem cujusvis hominis. Aliaque permulta. Utinam Dominus mittat nobis alterum *Esdram*, qui Templum & *Hierosolymam* restituat. Hoc tantum in præsentia licuit. Bene vale. Datum *Friburgo Brisgoæ* 9. Junii, Anno 1529.

EPISTOLA MLIX.

Erasmus Rot. Christophoro à Schydlovietz S.

VT eventus non respondeat tuis conatibus, vir egregie, tamen isti piæ voluntati non deerit apud *Christum* sua merces. Ego quid meis literis possim non video, qui tot jam annis cano surdis. B Non est meum de Monarcharum animis aut jure pronunciare; hunc orbis *Christiani* statum quis non deploret *Christianus?* Quam fœdum exemplum est duos potentissimos orbis Monarchas sic implacabilibus odiis inter se dissidere, idque tot jam annis, nec hic quicquam valere civitatum consensum, seniorum prudentiam, Abbatum, Episcoporum, Cardinalium, & summi Pontificis autoritatem, præsertim cum habeamus *Clementem*, qui ipso nomine pollicetur pacis studium: alioqui malis Pontificibus nihil minus expedit quam summos Principes jungi concordia, quorum dissidio non solum Pontifices sunt, verum etiam Reges Regum? Id quum multis jam seculis res ipsa docuerit, C miror à Principibus non intellectum. Si intellectum est, miror illos non meminisse. At vereor ne sint quorum oculos occupet ambitio, judicium depravet odium, nec Philosophiæ locum det animus voluptatum quam Reipublicæ studiosior. Verum Regibus, si sapiunt, non vacat ludere: quodque in privatis hominibus luxus & nequitia est, in Principe impietas est. Nulla res Principi deberet plus adferre voluptatis, quam Reipublicæ tranquillitas, quam civium emendati mores, quam bonarum legum auctoritas. Hæc meditari, hæc procurare, hæc tueri, Principum est alea, lusus, venatus, & amores. Et si vacaret, sublimior est Princeps quam qui plebejis istis ac sordidis voluptatibus caperetur. D An non numinis vice est inter homines, ad cujus nutum tot hominum millia stringunt ferrum, & in mortem ruunt? A cujus providentia pendent tot urbes, tot regna? Et huic vacat pernoctem ludere aleam, ridere *Moriones*, indulgere furtivis puellarum amoribus, & choreas ducere? Rex *Ferdinandus* sciens nullam esse fidam regni societatem, fortassis abhorret à fœdere, quod, ut arbitror, non recusaret, si *Joannes* sua pristina dignitate contentus esset. In conventu *Spirensi* actum est de subsidio pecuniæ, quæ bellorum est nervus. Verum, dictu mirum quam ea postulatio non pronis *Germanorum* auribus excepta sit, quasi nihil ad nos attineat, si *Turca* occupata E *Hungaria* & *Polonia* viam sibi struat progrediendi quo velit. Sed *Germani* magis assueverunt accipere quam dare, & mundus toties delusus hujusmodi titulis, ne tum quidem credit, quum maxime est opus: certe *Ferdinandi* pietas omnium favorem promeretur. Ideo repertum est Imperatoris nomen, ut auctoritate sua cæterorum Principum motus cohibeat. Nunc ditionis amplitudo ad nihil aliud proficit, nisi ut belli calamitas latius se proferat. Si parum conveniret inter Duces *Lotharingum* & *Sabaudum*, exiguo spatio circumscriberetur malum. Nunc dum dissident Cæsar & *Galliarum* Rex, quæ pars orbis quieta est? *Flandria* cum adjunctis regionibus florentissimis primum orba est suo Principe quem genuit; & hactenus tot annis vexata à *Gelriis*, F nec cum *Anglis* nec cum *Gallis* vicinis habet tuta commercia, magno quidem nostro, sed non minore *Gallorum* ac *Britannorum* malo. Jam exactiones supra modum graves, sunt omnium communes: nobis autem hoc molestiores sunt, quod pecunia defertur in *Germaniam* & *Hispaniam*. Alioqui bos, ut ajunt agricolæ, depastus gramina, dum vicissim stercorat agrum, sarcit damnum quod attulit. Jam quid *Italia*, florentissima dudum mundi portione, afflictius? quæ tamen ipsa nulli tuto est pervia. Quid loquar de *Roma*, nationum omnium parente? *Turcus* occupavit præter alia *Rhodum*. Vexavit *Hungariam* occiso Rege: rursus illi imminet, & tot annis litigatur cum *Gallo*. Interim mundus impletur militum gregibus, qui nec amicis parcunt, nec hostibus: horum magna pars fertur esse vel *Lutherana*, vel *Judaica*. Ego magis arbitror his indignam cognominibus, quæ nihil omnino credit. Hujusmodi portentis deditur orbis, deteruntur bona civium, ne quid commemorem de studiorum exitio, deque religionis interitu. O gravem in nos iram justi Numinis! & tamen interim nullum omnino mortalem video de commutanda in melius vita cogitantem. Avertat autem clemens Dominus, quod tua prudentia, utinam falso, vaticinatur, futurum ut *Turcus* & sectarum tumultus, & Monachorum tyrannidem, & eorum audaciam, qui *Romani* Pontificis nomine faciunt quicquid collibuit, consopiat. Nolim tam immitem medicum, præstat nos incidere in manus Dei, quam in manus hominum. Sed quicquid ferat hæc fatalis tempestas, non potest subverti quisquis in solida petra pedem fixerit. *Dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius*: nos enim nescimus quid nobis expediat. Lubens recino tuum votum. Utinam spiritus Domini repleat orbem terrarum, ac Principes *Christiani* nominis in unitatem fidei congreget. Quod mones ut te redamem, vir clarissime, sim mortalium ingratissimus ni id faciam; imo, si velim, non possum tuæ benignitatis non meminisse, quod tuum horologium mihi semper est in oculis, dimetiens mea studia. Hæc ad epistolam, quam tua sublimitas scripsit ex civitate *Warschovensi* 6. Febr. An. 1529. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoæ* 9. Junii, Anno 1529.

EPISTOLA MLX.

Erasmus Rot. Carolo Utenhovio S.

MAGNAM nobis sollicitudinem exemit, mi *Carole*, qui te nunciavit incolumem pervenisse *Patavium*: nam ex quo nos reliquisti, nemo literam abs te reddidit, nihilo plus à *Zebrsdovio*. Exspectamus te posthac & pulchre *Ciceronianum*, & bene *Græcum*. Jam quo minus te pœniteat istius profectionis, nos ad Idus Apriles toti commigravimus *Friburgum*. Ea res cessit opinione felicius. Mihi cogitanti quorsum essent evasura illa rerum in dies novatarum prooemia, nihil læti præsagiebat animus; & hic offendi cœlum mire amicum meæ valetudini. Postremo, si nihil aliud, effugimus, opinor, *Carcinos* & *Planodorpios*. *Lodovicus Berquinus* proximis ipsius ad me literis promiserat alias ad te scripturum. Eas literas ne frustra exspectes: nam decimo Calend. Majas vitam morte commutavit, exustus *Lutetiæ* in *Gravia*. De causa nihil certi hactenus potui cognoscere. Tantum audivi Judicibus duodecim delegatam pronunciandi auctoritatem. Quum instaret dies, hominem fuisse traditum carceri. Hoc parum felix augurium. Pronunciatum est, ut exustis libellis & abjuratis articulis, lingua illi ferro perfoderetur, mox perpetuo carceri dederetur. Is audita præter exspectationem atroci sententia, Regem appellavit & Pontificem; Judices indigne ferentes appellandi verbum: Si non recipis, inquiunt, hanc sententiam, efficiemus, ne posthac quoquam appelles; & postridie pronunciarunt illum flammis tradendum. Ajunt primum articulum fuisse, quod scripsisset in rem esse pietatis, ut sacri Libri in linguam vulgarem translati legerentur à populo, id quod Senatus fieri vetuerat. Adhibiti sunt satellites armati sexcenti, qui cohiberent si quid oriretur tumultus. Hæc qui retulit, præterea nihil certi potuit adferre, nisi quod ajebat *Guilhelmum Budæum*, unum, opinor, è Judicum numero, triduo priusquam damnaretur, privatim egisse cum *Berquino*, ut ab insanis, ut ajebat, erroribus resipisceret. Verum hæc audivi tantum, & quidem ab eo, qui multa narrabat audita. *Montius* noster, cujus religiosam nosti fidem, nihil aliud ausus est scribere, nisi quod o-

An. 1529. culis suis cominus vidit: aderat enim valde vicinus, quum curru veheretur ad supplicii locum. Nec vultu nec ullo corporis gestu dedit ullum animi perturbati specimen. Dixisses illum in Museo de studiis, aut in templo de rebus cœlestibus cogitare. Ne tum quidem quum carnifex truculenta voce crimen ac supplicium pronunciaret, quicquam de vultus constantia mutare visus est. Jussus de curru descendere, nihil cunctatus descendit alacriter: nec erat tale quicquam in eo vel audaciæ, vel ferociæ, quale in maleficis nonnunquam gignit immanitas. Relucebat in eo mentis sibi bene consciæ tranquillitas. Ante mortem verba fecit ad populum, sed unde nemo quisquam potuit aliquid percipere; tantus erat satellitum fremitus, quem data opera putant excitatum fuisse. Quum ad palum præfocaretur, nullus è turba acclamavit nomen *Jesu*, quod parricidis etiam ac sacrilegis acclamari solet. Sic omnium animos in illum excitarant, qui nusquam non adsunt, & nihil non possunt apud simplices & imperitos. Eat nunc qui volet, & *Phormiones* istos lacessito. Aderat illi *Franciscanus* quidam, quem adiit *Montius*, rem expiscaturus num vel moriens agnovisset errorem. Is ajebat agnovisse, asseverans se nihil omnino dubitare quin anima illius transierit in quietem. At ego *Franciscani* dictis nihil habeo fidei, præsertim quum hoc sit istis solenne, post exstinctum hominem spargere rumores, quod in incendio cecinerit palinodiam, quo simul & vindicatæ religionis laudem auferant, & multitudinis invidiam calumniæque suspicionem effugiant. Nam quum *Bruxellæ* primitias immolassent exustis duobus Monachis *Augustinensibus*, tertio in carcerem reducto, & clam interfecto, quum mira constantia mortem oppetiissent, quæ res Judicibus gravem movebat invidiam, sparserunt ridiculam fabulam, unum ex illis apparuisse cuidam *Augustinensi*, qui nunciaret animas illorum esse incolumes, quod in extremis resipuissent, videlicet jam in ipso incendio. Idque factum precibus Virginis matris. Nam & pridie Visitationis exusti sunt, & *Nicolaus Carmelita* magno studio sacrificium hoc procurarat. Rogatus carnifex, ecquam pœnitentiæ vocem edidissent in rogo, negavit, sed quum ducerentur ad palum, clara voce testati sunt se mori *Christianos*, & alligati palo admoto igni canere cœperunt *Symbolum fidei*, mox *doxologiam*, *Te Deum laudamus*, donec flamma vocem intercluderet. Habes *Berquini* conterranei tui fatum, cui mihi natus fuisse videtur. De causa, quoniam mihi prorsus ignota est, non habeo quod pronunciem. Si non commeruit supplicium doleo, si commeruit bis doleo: satius est enim innocentem mori quam nocentem. Illud non dubito quin sibi persuaserit esse pia quæ defendebat. Hinc illa vultus tranquillitas. Verum, ut scis, hominem de facie nunquam novi. Ex his, qui propiorem cum illo habuerunt consuetudinem, diligenter sciscitatus sum de singulis. Erant autem alioqui quod ad causam attinet *Berquino* parum æqui, qui ajebant illum annos natum plus minus quadraginta, *Berquinii* regionis dominum, censu modico, ferme sexcentorum quotannis coronatorum, laicum ac cœlibem, sed vitæ adeo puræ, ut ne rumusculus quidem impudicitiæ sit unquam in illum exortus; mire benignus in amicos & egenos, constitutionum ac rituum Ecclesiasticorum observantissimus, puta præscriptorum jejuniorum, dierum sacrorum, ciborum, missarum, concionum, & si qua sunt alia, quæ cum pietatis fructu recepta sunt. Alienissimus ab omni fuco, ingenio libero ac recto, quod injuriam nec cuiquam facere vellet, neque à quoquam perpeti posset, duntaxat insignem. Ab instituto *Lutheri* plurimum abhorrebat. Quid multis? Negabant quicquam esse in vita, quod non deceret *Christianam* pietatem. Hoc ajebant in eo crimen esse gravissimum, quod ingenue præ se ferebat odium in morosos quosdam Theologos, ac Monachos non minus feroces quam stolidos. In hos palam debacchabatur, nec stomachum suum dissimulare po-

A terat. Fuerat illi pridem nescio quid conflictatiunculæ cum *Guilhelmo Querno* Theologo: hinc ἀρχὴ τοῦ πολέμου. Mox ex libello, quem opinor ediderat, decerptæ sunt aliquot sententiæ, quæ viderentur ad fidei negotium, ac perinde ad Theologorum cognitionem pertinere. Erant quantum memini hujus fere generis, In concionibus incongrue beatam Virginem invocari pro Spiritu Sancto, nec apte vocari fontem omnis gratiæ; & in cantico vespertino, præter Scripturarum consuetudinem, appellari spem & vitam nostram, quum hæc magis quadrent in Filium. Ob hujusmodi nænias ductus est in carcerem, reus hæreseos periclitatus est. At Judices ubi viderunt causam esse nullius momenti,
B absolverunt hominem. Qui detulerant, jactabant eum elapsum favore Regis, ipse prædicabat se jure victorem, & apparabat libellum triumphalem. In hoc articulo rerum mihi primum cœpit innotescere. Scripsit ad me de causa sua, deque judicio parum æquo, quod *Quercus* & *Bedda* tulissent de quibusdam scriptis meis. Ex epistola visus est mihi vir bonus. Admonui tamen amanter ac libere, si saperet, premeret suum encomium, sineret crabrones, & suis se studiis oblectaret. Deinde, ne me involveret suæ causæ, quod utrique nostrorum foret incommodum. Ille ut habebat quiddam cum palma commune, adversus deterrentem tollebat animos. Eam cantionem semel at-
C que iterum occinui, sed surdo, vaticinans illi futurum quicquid evenit postea. Tametsi tam atrocem exitum non exspectabam, magnum tamen omnino malum exspectabam. Prorepserunt interim libelli clam excusi, quibus ex meis versis interjecerat sua quædam. Id ubi sensi, acrius expostulavi cum homine quod nec prudenter ageret, sibi pariter ac mihi versiunculis ejusmodi conflans gravem invidiam, nullo fructu pietatis; nec satis amice faceret, qui me plus satis gravatum, pergeret magis etiam aggravare. Si juvaret ipsum ejusmodi conflictatiunculis exerceri, mihi nihil minus esse cordi. Proinde suam causam sic ageret, ne me admisceret. Ille sui similis respondit me tota erra-
D re via, quum diceret non alia ratione magis conflatam invidiam posse opprimi, quam si vulgus mea legeret: tum enim deprehensum iri Monachorum quorundam improbissimam vanitatem, qui suis sycophantiis, fucis, susurris, & malis artibus, plurimorum animos in me concitassent. Addebat exemplum Episcopi cujusdam, viri non mali quidem, sed illiterati, quem isti sic inflammarant in me, ut ne nomen quidem *Erasmi* ferre posset. Huic tradidisse se *Pacis querimoniam*, *Gallice* loquentem. Ea delectatum Episcopum cœpisse in nos amico esse animo, & illos delatores vehementer detestari. Interim *Beddaici* quidam collectis pluribus articulis, curarunt hominem rursus per-
E trahendum in carcerem. Horum aliquot ad me misit, simul cum censuris Judicum. Erant, ni fallor, Monachi tres; Prior *Cartusianorum*, Prior *Celestinorum*, tertius nescio quis. Responsionem ad illum remisi, declarans quam illic nihil videretur impium. Quum subinde mitteret nova capita, ad quædam respondi, quæ decerpserat è meis libellis, ad ea quæ ex se proposuerat nunquam respondi. Quid multis? Monachi pronunciarunt in carcere sententiam definitivam, jamque nihil supererat, nisi ut exustis libellis, ac peracta palinodia, reciperet præscriptam satisfactionem, quæ nunquam non immitis est à Monachis, aut, si id recusaret, iret ad ignem. Ille vir
F fortis ne in uno quidem illis cessit, ac perierat, nisi quidam è Senatu cordatiores, perspicientes rem callidis Monachorum ac *Beddaicorum* odiis geri, respondissent se totam causam à capite usque ad calcem denuo velle cognoscere, idque non sine fremitu eorum qui pronunciarant: hoc enim nihil aliud videbatur, quam illorum sententiam rescindere. Id favore regiæ matris procuratum autumant. Dum hæc aguntur, Rex commodum reversus est ex *Hispania*. Is admonitus *Berquinum* suum inter Monachos ac *Beddaicos* periclitari, pri-

An. 1529. primum per caduceatorem, mox per literas denunciavit Senatui, ne quid temere paterentur fieri in suum Consiliarium, se brevi adfuturum, ac diligentius de toto negotio velle cognoscere. Aliquanto post exemtus è carcere, servatus est in aula satis commoda, nihilominus sub custodia. Tandem suæ libertati redditus est, quo posset facilius suæ causæ consulere. Ibi dictu mirum, quantum fiduciæ conceperit animo: non enim solum promittebat sibi absolutionem, verum etiam victoriam, & quidem speciosam. Ajebat victoriam esse in manibus, sed malle serius aliquanto finiri causam, quo magnificentius triumpharet. Jamque mutatis vicibus, ipsam facultatem sacratissimam, Monachos & *Beddaicos* reos peragebat impietatis: nam quædam arcana deprehenderat in illorum actis. Quo magis sibi placebat, eo magis timebam homini. Proinde crebris epistolis hortatus sum, ut vel arte quapiam semet extricaret à causa, puta curarent amici, ut prætextu regiæ Legationis longius proficisceretur: fortassis Theologos passuros, ut causa tempore evanesceret, nunquam passuros, ut impietatis crimen, quod illis objiciebat, agnoscerent. Etiam atque etiam cogitaret, qualis excetra esset *Bedda*, quotque capitibus efflaret venenum: tum expenderet sibi cum immortali adversaria rem esse; facultas enim non moritur: simul illud cogitaret, qui cum tribus Monachis belligeratur, eum cum multis phalangibus habere rem, non solum opulentis ac potentibus, verum etiam improbissimis, & in omni malarum artium genere instructis. Illos non conquieturos, donec ei procurassent exitium, etiamsi causam haberet meliorem quam habuit *Christus*, neque plus satis fideret Regis præsidio: Principum enim favores esse temporarios, ac delatorum artibus facile in diversum trahi illorum affectus. Postremo, ut nihil horum accidat, magnos etiam Principes vel delassari talium improbitate, vel metu nonnunquam cogi, ut cedant, præsertim cum *Franciscus* Rex, ipse quidem humanissimus, parum secundis fortunæ flatibus uteretur: non esse tutum quamvis imbecillem hostem contemnere, nedum tam multos ac tam potentes. Obtestatus sum, ut si suam incolumitatem pro nihilo duceret, vir doctus ac bonus, certe se servaret studiis & amicis, quibus intolerabilem excitaret invidiam, si quid secus quam vellemus accidisset. Quod si nihil horum moveret illius animum, certe suam causam ageret seorsum; me neque cum Monachorum agminibus, neque cum Theologica facultate velle habere dissidium, si modo liceat. Quæris quid profecerim? Tot modis deterrens, addidi animum. Interim veteris Comœdiæ licentia ferebatur in Monachos ac *Theologos*, præsertim in Syndicum *Beddam*, ac propemodum περὶ τῆς ὕλης ἐγκώμιον peragebat. Mox impetratum est à Rege, ut *Bedda* libros in *Fabrum* ac me scriptos distrahi vetaret. Ad hæc impetratæ sunt Regis ad Theologicam facultatem literæ, ut duodecim articulos, qui in *Beddæ* libris viderentur habere manifestam impietatem, atque adeo blasphemiam, aut damnarent omnium suffragiis, aut sacrarum Scripturarum testimoniis comprobarent. Hæc quum illi pollicerentur certam victoriam, ego respondi nihil aliud esse quam irritamenta hostium, qui sua sponte plus satis insanirent: nam frigidum Regis edictum obfuit etiam *Fabri* meæque causæ: eo siquidem factum est, ut liber clam distractus non nisi in hostium manibus versaretur; ac, ne quid haberet detrimenti typographus, in *Germaniam* & *Angliam* deportaretur. Ipsum autem vehementer errare, si crederet talibus nugis adversarios opprimi posse. Nihil profeci monitor, nisi quod illi magis ac magis accrevit fiducia. Interea prodiit edictum Gymnasiarchæ, ne magistri Collegiorum discipulis prælegerent mea Colloquia. Hic sibi pollicebatur futurum, ut tanta contumelia provocatus, causam opera communi capesserem; ac subornavit quendam, qui me vehementibus literis eodem provocaret, victoriam esse in manibus, nec defutura magnatum auxilia. Nunc esse tempus, ut Theologis in posterum omnis detraheretur auctoritas. Ambobus respondi, me demirari illorum animos, qui crederent me, relictis omnibus negotiis, per omnem vitam velle cum Theologica facultate contendere: imo sic potius animatum esse, ut citius passurus sim meos libros præter æquum ab illis damnari, quam hac ætate, quæ flagitaret quietem, sine fine belligerari. Et, si meæ potestatis esset, malle efficere, ut omnes plurimum tribuerent Theologorum auctoritati, quam ut nemo quicquam illis crederet. Omnibus epistolis inculcavi, meum animum mihi nihil lætum præsagire, utcunque ille sibi plauderet, animadvertere spes illi adesse mire pertinaces, sed misere timere ne fallacissimas: fiduciam adesse strenuam, sed mendacissimam. Obtestabar ut sibi consuleret, si sibi charus esset: profugeret potius aliquo, vel in *Germaniam*, ubi nulli facessitur negotium ob hujusmodi articulos, ne apud orthodoxos quidem, nisi si quis palam profiteatur, populumque commoveat. Addebam, me jamdudum pigere nostræ amicitiæ, quæ mihi plus mali conciliasset, quam multorum capitales inimicitiæ. Hæc toties occinens nihil profeci. Post hæc tamen rarius ac frigidius ad me scripsit, præsentiens, opinor, non omnia præclaris istis spebus responsura. Equidem dolebam hominis fatum, quem arbitror, si quid erravit (causam enim, ut dixi, non novi) persuasione errasse, non malitia. Sed quid facias homini, ultro morti devoto, & suo jumento, quod ajunt, sibi exitium accersenti? Imposuit illi sua fiducia, nocuit ingenuitas, neque minus nocuerunt quorundam inepti tumultus, qui ad quamvis occasionem gestiunt ac triumphant. Ut igitur his coercendis profuerit mors *Berquini*, ita periculum est ne *Beddu* sua sponte plus satis insanientibus nimium accedat animorum. Inter errores & hæreses varia sunt discrimina: neque parum interest inter eum qui persuasione seductus est, & eum qui malitiosa pertinacia tuetur impium dogma. Rursus refert, simpliciterne quis erret, an colligenda factione turbet publicam tranquillitatem. Ob quemlibet errorem exuri hominem, novum exemplum est, ac miror unde petitum. *Gallorum* tamen religiosam mentem vehementer approbarem, si quantum nunc propendet ad superstitionem, tantum valeret judicio spirituali. Certe hactenus se præstiterunt *Romano* Pontifici frugi mancipia. Digni Principibus optimis, qui qualescunque contigerunt, bona fide serviunt. Et tamen fortassis in hanc partem peccare præstat, quam effrenem licentiam moliri, quam in aliquot *Germaniæ* civitatibus exoriri videmus, in quibus Pontifex est *Antichristus*, Cardinales creaturæ *Antichristi*, Episcopi larvæ, Sacerdotes porci, Monasteria conventicula Satanæ, Principes tyranni. Summa rerum est penes plebem Euangelicam, sed armatam, & ad pugnandum quam ad disputandum instructiorem. Tantum habui, quod de *Berquino* scriberem, qui si decessit cum bona conscientia, quod admodum spero, quid eo felicius? Damnari, dissecari, suspendi, exuri, decollari, piis cum impiis sunt communia. Damnare, dissecare, in crucem agere, exurere, decollare, bonis Judicibus cum piratis ac tyrannis communia sunt. Varia sunt hominum judicia. Ille felix, qui Judice Deo absolvitur. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoæ* 1. Julii, Anno 1529.

Epistola MLXI.

Illustrissimo Principi Guilielmo, Duci Cliviensi, Juliacensi, Montensi, Comiti Marchiæ, & in Ravenspurg, &c. Erasmus Rot. S.

Conradus *Heresbachius*, vir ad unguem factus, qui magno Reipublicæ bono, pueritiæ tuæ formator contigit, clarissime Princeps, indolem tuam eruditioni pariter ac pietati natam ita mihi suis literis frequenter depinxit, ut si complures menses tecum domesticam habuissem consuetudinem, non esse posses notior. Idem pro singulari quodam erga te amore, quem

An. 1529. quem undique spirant illius epistolæ, magno studio, multisque argumentis illud agebat, ut aliquo monumento literario, & tibi in isto longe pulcherrimo stadio strenue currenti, calcar, ut ajunt, adderem, & alios adolescentes generis imaginibus claros ad æmulationem tam felicis exempli provocarem. Ab hoc officio adeo mihi non abhorrebat animus, ut beneficii loco ducerem admonitum fuisse. Verum, quod in annos aliquot distulimus officium, nihil aliud, mihi crede, fuit in causa, nisi quod non obtigit argumentum, quod tuæ magnitudini aliqua ex parte respondere videretur: nam ille sic temperavit orationem suam, ut appareret non quolibet munere fore contentum. Quum igitur non occurreret quale volebam, cœpit tandem me pudere promissi mei, visumque est tenues quosdam, sed callidos clientes imitari, qui cum ingentem summam debeant patronis suis, nec adhuc solvendo sint, hortensibus quibusdam munusculis eos deliniunt, quo patientius ferant recrastinatam solutionem, hoc pacto testantes non animum facultatibus, sed facultates animo deesse. In *Italia* deliniaram Opus *De verborum rerumque copia*. Adjeceram exemplum ejusdem argumenti, quam potuit in compendium contracti, & ejusdem fusius copiosiusque tractati. Is, cui *Romæ* tradideram describendum, reddidit hanc partem mutilam ac vix dimidiatam, ut quod superrat mihi frustra superesset. Deinde cum ab eruditis amicis subinde rogarer, ut excitandis studiis, quæ jam refrigescere videbantur, Opus illud absolverem: animum vehementer abhorrentem, tamen huc perpuli, ut inspecta divisione, quæ totius argumenti propositiones ceu columnas habebat, denuo receptum in manus pertexerem. Puta hoc esse munusculum aliquod cerasaceum. Adjeci duos libellos nunquam antehac editos, puta hæc esse duo mala *Cydonia* ex horto paupere selecta. Quæ rusticana munuscula non in hoc damus, adolescens generosissime, quod his fidem nostram liberatam velimus, sed ut liberandi voluntatem adesse testemur. Solent autem humani creditores minus appellare eos, qui subinde veluti seipsos appellantes profitentur æs alienum. Quod qui dissimulant, meditari videntur inficiationem. Quanquam hæc causa mihi potius agenda fuerat cum *Heresbachio*, qui me ex stipulatione poterat in jus vocare. Sed apud te malui, quem mihi sciebam æquiorem fore in negotio proprio, quam ille foret in alieno. Sic enim ille te deamat, sic favet commodis, honori, dignitatique tuæ, ut, si usquam possit, in his procurandis videatur ab illa genuina verecundia posse recedere. Age, Princeps ornatissime, perge in isto pulcherrimo certamine, ut ille tuam Celsitudinem optimis disciplinis, tu illius doctrinam, fortunæ ac dignitatis accessione illustres. Libellum non laborabo tibi commendare, nisi hoc nomine quod & novus est, & totus meus. Deinde, quod docet multa paucis complecti, quod dictionis genus nullos magis decet quam summos Principes. Unicum exemplum à nobis proditum est, ex divo *Augustino* plura suppetunt, qui nonnunquam Psalmum mira brevitate complectitur, quem mox largissima rerum ac verborum copia differit. Postremo, quod hæc instituendi ratio, Principum liberis potissimum est accommoda, quippe qui cum maxime omnium egeant recta institutione, tamen non convenit secus, quam liberaliter erudiri. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoia* 1. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXII.

In D. AMBROSII libellos de Apologia DAVID, Et, De DAVID Interpellatione.

Illustrissimo Principi Guilielmo, Duci Cliviensi, Juliacensi, Montensi, Comiti Marchiæ, & in Ravenspurg, &c. Erasmus Rot. S. D.

VOS in opacis saltibus, clarissime Princeps, nos in vetustis bibliothecis venari solemus, in quibus nuper nacti sumus duos libellos, titulo quidem divum *Ambrosium* auctorem præferentes, sed ipsa phrasi *Ambrosianæ* dictionis æmulum, verum ita feliciter æmulum, ut dotibus aliquot præcurrat: nam & explicat dilucidius, & minus à re digreditur, nec apte pariter ac dense citandis Scripturarum testimoniis, nec pietate sententiarum, nec allusionum gratia, nec aculeorum acrimonia, *Ambrosio* tot suspiciendo nominibus inferior, mea quidem sententia. Hujus arbitror esse libellos duos, quos habemus *Ambrosii* titulo *De vocatione Gentium*. O nos felices, si Theologi, quorum bona pars nunc Sophisticis argutationibus insenescit, hujusmodi progymnasmatis, in adytis arcanarum literarum ad Ecclesiasticas conciones exercerentur! Sic enim nemo loqui potest, nisi qui Scripturas divinas omnes penitus excusserit, imbiberit, concoxerit, tantoque usu contractarit, ut in naturam abisse videantur. Habes, ornatissime Princeps, duos heroas, eximiæ pietatis exempla; quorum alterum Deus in grave crimen prolabi passus est, ut in eo cunctis quidem hominibus, sed præcipue Principibus ostenderet pœnitentiæ remedium: alterum facultatibus universis exsutum, liberis ac nepotibus orbatum, diris etiam corporis ulceribus excruciari passus est, ut in hoc ederet omnibus invictæ tolerantiæ formam. Gravior erat *Davidis* calamitas quam *Jobi*: hic enim externis tantum spoliatus est, incolumi possessione omnium optima, bona mente: At is, qui ab amore Numinis excidit, plus jacturæ fecit quam si mundum universum, una cum vita corporis, amitteret. Proinde *David* tam misere, tam sine fine plorans, nos admonet, quam advigilandum sit, ne quid hujus possessionis nobis pereat. *Jobus* gratias agens, docet hominem, nec in summa rerum prosperitate tollendos animos, nec in quamlibet gravibus fortunæ procellis exanimari oportere, modo hoc sit incolume, quod unum beat hominem, nec nobis nisi nostro vitio potest eripi. Confido futurum, ut *Christo* tuam eximiam indolem moderante, nec in *Davidis* lachrimas, nec in *Jobi* calamitatem incidas: expedit tamen sapientis animum ad omnes casus, qui possunt homini accidere, præmunitum atque instructum esse. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 1. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXIII.

Erasmus Rot. Carolo Sucqueto S. D.

EX literis tuis, *Carole* suavissime, quæ miram quandam in me spirant benevolentiam, aut, ut verius dicam, pietatem, facile poteram agnoscere germanam *Antonii Sucqueti* prolem; in cujus affectum quum tua sponte successeris, æquum est, ut ego vicissim mutua pietate illum tibi referam. Proin illud tibi persuasum habeto, mi *Carole*, nihil à me petes, modo tibi vel usui vel ornamento futurum videatur, quo tua causa sim gravate facturus, & si fors deerit facultas, certe prompta voluntas nunquam est tibi defutura. Age quod agis, optime adolescens, fac totum *Antonium* nobis exprimas, ut cujus mortem justissimis de causis acerbissime tulimus, eum in te veluti superstitem esse gaudeamus: nam oris habitu, forma corporis, gestuque, & sermone sic illum reddis, ut non te filium, sed illum ipsum in te repubuisse credamus. Idem est ingenii morumque candor, eadem humanitas, eadem in amicitia fides, eadem simplicitas veritasque. Quin & judicia fere consentiunt, quæ per ætatem in te maturescent. Sed est in quo parentem ornatissimum etiam superaturus videare, quod illius manibus gratissimum esse scio. Quid ni fit, quum vivus nihil magis habuerit in votis, quam ut in liberis suis seipsum vinceret? Quid hoc est, inquies? Quod absolutæ Juris prudentiæ, utriusque literaturæ decus pergis adjungere; quæ nisi accedant, Deum immortalem quæ balbuties, quam pudendi errores, quam multa supervacanea solent hoc studiorum genus consequi? Laudabatur à multis *Jodocus*

An. cus ille, qui ex Cæsaris Consiliario factus erat Senatus A
1529. *Mechliniensis* Præses, sibi quidem in sua professione
videbatur nihil nescire. Tolerabilis forsitan hæc φιλαυ-
τία, illud intolerabile, quod in omnibus conviviis,
etiam à nullo provocatus, velut è plaustro debaccha-
batur in linguas ac bonas literas, nec cuiquam harum
perito concedebat, ut vel unam legem Juris intellige-
ret. Objiciebatur illi nonnunquam *Guilhelmi Budæi*
nomen. Ibi quid non dicebat? sed tam insulse, ut ne-
mo non rideret hominem. Legum magnam vim tene-
bat, sed desiderabatur in eo judicium naturale, tum
non potest non passim delirare, qui præter illas literas
nihil omnino didicerit, præsertim quum codices ejus
disciplinæ sint non solum depravatissimi, verum etiam
B mutili: cujus incommodi nonnullam partem amoliti
sunt in *Germania Ulrichus Zasius*, in *Gallia Guilhelmus
Budæus*, in *Italia Andreas Alciatus*. At patri tuo præ-
ter seculum nihil deerat, ingenium mire felix, indu-
stria singularis, eruditio summa, judicium excussum.
Mox aulæ negotia, crebræ ac longinquæ legationes,
ne dicam relegationes, nihil fere permiserunt viro,
nisi ut hæc studia amaret. Alioqui vel natu grandior
eas literas attractasset. Nec aliis invidit, quod ipsi non
contigit; imo hoc impensius dedit operam, ut Juris
professio cum linguarum ac politiorum literarum peri-
tia jungeretur. Quare te vehementer hortor, *Sucque-
te* charissime, ut in isto stadio cursum gnaviter pera-
C gas, quemadmodum hactenus magna cum laude cucur-
risti. Habes concertatorem *Viglium*, cujus alacritas
non patietur te segnescere. Video te meditari demi-
grationem, nec dubito quin tibi constet consilii tui ra-
tio, quapropter non est quod hic te vel horter, vel
dehorter. Habes domi *Palladem*, quæ tibi suggeret
quod maxime sit in rem tuam. *Viglium* aliunde alio
fortuna propellit. Is interim agit *Ulyssem*. *Avenione*
& in *Montepessulano* ludere pestilentiam novum non
est. Ad *Biturigas* vehementer arridebat, præsertim
quod eo se contulerit *Andreas Alciatus*, unicum hu-
jus ætatis miraculum, ac studiorum delicium. Verum,
narrant & eam regionem infestari lue, quod non mo-
D do studiosorum causa doleo, verum etiam illius: nam
virum illum omni prosperitate dignissimum fortuna
videtur annos aliquot habere pro pila, adeo nunc bel-
lo, nunc pestilentia sursum deorsum volvitur. Qui ru-
mor si vanus est, gratulor *Viglio* nostro, gratulaturus
& tibi, si eodem te contuleris. Quod tibi videris ἡμί-
θεος futurus, si liceat mihi ὁμοτράπεζον esse, utinam
tibi tantum utilitatis adferre possit noster convictus,
quantum & tu tibi polliceris, & ego optarim. Quod
ad meum quidem animum attinet, nullus hospes fue-
rit te uno gratior. Ego quum natura semper à turba
abhorruerim, nunc ætas ac studiorum assidui labores,
ad hæc in dies incommodior valetudo cogunt, ut sim
E homo perpaucorum hominum. Duos tresve soleo reci-
pere, ne sit lupinum convivium, sed eximios: nam
inter epulas gaudeo fere fabulis amœnioribus hilarare
nonnihil animum studio fessum. Sat feliciter cessit hæc
migratio, idque præter exspectationem: quum enim
oppidum hoc pene cingatur montibus è proximo im-
minentibus, nec usquam aperiat se prospectus liber,
nisi ad occasum, verebar ne cœlum minus esset ami-
cum meo corpusculo. At vix usquam sensi illud ami-
cius. Vocabar alio magnis conditionibus, sed non au-
sus sum è nido tot annos presso statim longius evola-
re. Itaque decrevimus hic hybernare, si modo per
belli tumultus liceat. Civitas est Regis *Ferdinandi*, qui
F sic videtur in me affectus, ut appareat illum nihil mea
causa non facturum. Est & Academia non incelebris,
in qua nulla facultas magis floret quam Juris. Habet
Zasium ætate senem, sed ingenio vividum, cui quem
alium conferam in his regionibus non invenio. Sunt
præter hunc & alii non vulgariter eruditi. Inter cle-
rum, magistratum, populum & Academiam summa
concordia est. *Haio Caminga Frisius* nobiscum agit,
cujus consuetudo mihi fit in dies jucundior: nimirum

quo magis ille quotidie fit & literis eruditior, & Phi- An.
losophia melior. Ejusmodi vero experior juvenis in- 1529.
genium, ut confidam hanc mutuam animorum bene-
volentiam inter nos fore perpetuam. Nunc certe tam
charus est ac jucundus, ut si filius esset, vix posset
esse charior aut jucundior. Demiror autem quid sit
rei, ut quum *Dola* Cæsareæ sit ditionis, tam iniquam
se præbeat nostratibus: id enim ex multis cognovi,
tametsi tu pro tua civilitate dissimulas. Veruntamen
vide etiam atque etiam, mi *Carole*, ne præcipites con-
silium. Quod maxime putabis in rem tuam fore, id
sequitor. Ita demum mihi futura est jucunda tua con-
suetudo, si quantum mihi allatura est voluptatis, tan-
tundem studiis tuis fructus contulerit. Quid ego au-
dio? Picæ rursus conferunt sua consilia, ut indulgen-
tiarias nundinas instaurent? Quantum ibi jacturæ pas-
sa est Ecclesia! Risimus & cæteras tuas fabulas, nimi-
rum eximie ridiculas. Judicium quidem tuum proba-
mus, optime *Carole*, ac studium erga nos tuum am-
plectimur, sed si me audies, nec cum carcinis, nec
cum planodorpiis, nec cum inauspicatis avibus confli-
ctaberis, quum volunt, ex picis, graculis & upupis, ver-
tuntur in viperas, lupos, ac leones. Ne in te crabro-
nes irritaris. Musarum & Gratiarum contubernio te-
met oblecta. Et si tumultus istorum inconditos ridere
libet, ride, sed in sinu. A nemine magis lædi pote-
rant, quam ipsi se lædunt. Bene vale. Datum apud *Fri-
burgum Brisgoiæ* 2. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXIV.

Erasmus Rot. ornatissimo Antonio Fuggero S. D.

ITA sunt res mortalium, *Antoni*, vir eximie, non-
nunquam ubi speres summam amicitiam, exoritur
summa simultas: unde nihil exspectes, inde prodeunt
amici candidissimi. Ad hunc videlicet modum vitam
hominum temperat, qui è duobus doliis, quæ *Home-
rus* testatur in *Jovis* limine sita, læta tristibus, ac tri-
stia lætis miscet. Quis exspectasset ex *Augusta Winde-
licorum*, tam candidum, tam flagrantem, tam beni-
gnum amicum? Quid enim spirabat illa tua epistola,
nisi singularem quandam tuam in me pietatem, quum
hactenus ne tantillum quidem de te fuerim meritus?
Quam putas mihi grata fuit illa tam obvia benignitas?
Itaque, mihi crede, multo plus voluptatis ac solatii
ceperam ex tuis literis, quam si quis opimum sacerdo-
tium nunciasset. Siquidem verissime scripsit ille Re-
gum sapientissimus, nihil esse tam charum quod cum
sincero fidoque amico conferri debeat. Atque aliquan-
to plus gaudii tum persensi animo meo, quod & tu
tam amanter deferres liberalitatem tuam, & ego ea
non essem usus, pro qua nihilo quidem minus debe-
bam, & debebam libenter, sed tamen juvabat: nec
amici rebus quicquam decessisse, & me debere qui-
dem, sed debere liberius. Quisquis enim beneficium
accipit, simul cum beneficio sollicitudinem accipit re-
ponendæ gratiæ. Nihil autem ingenuis animis liberta-
te dulcius. Quanquam tum quoque sollicitabat me non-
nulla cogitatio, circumspectantem qua ratione decla-
rare possem, quanti facerem studium erga me tuum.
Accessit huc, quod non tantum ex *Luscinio* nostro co-
gnovi te literis ac literarum cultoribus *Mecœnatem*
haudquaquam sordidum præstare, quod non faceres,
ni & vir optimus esses, & animum haberes opibus tuis
superiorem, quanquam eas largiter fortuna minime
cæca in te congessit, si tamen illas fortunæ, ac non
potius industriæ prudentiæque tuæ debes. Laudatus
est *Vespasianus* pater, quod male quæsitis optime sit
usus. Quanto tu, *Antoni*, laudabilior, qui his, quæ
vel fortunæ favor objecit, vel industria paravit, tam
bene uteris? Arguit & illud prudentiam tuam non vul-
garem, quod nulla tibi potior cura est, quam ut libe-
ri tui si quando contingent, aut si quos in liberorum
vicem adoptasti, jam inde à teneris, & ad pietatem,
& ad honestissimas disciplinas instituantur, multum
ab-

An. 1529. abhorrenti à quorundam sententia, qui credunt se præterea nihil debere pietati, si filios suos modo ditarint. Agnoscis nimirum esse præclarius quoddam opum genus, in quod, animo conditum, nihil habeat juris fortuna. Proinde, non judicas liberos tuos esse vere divites, nisi hoc genere possessionum fuerint locupletes. Hæc itaque quum exstimularent animum meum, si minus ad reponendam gratiam, certe ad testificandum quam penitus & nossem & amarem pectus istud tuum, tam excelsum ac nobile, ecce redditur altera abs te epistola, multo priore tum candidior, tum amantior. Equidem præclare mecum actum iri putabam, si nostram excusationem humanitas tua boni consuluisset: scripseram enim subtristis & inter sarcinas. At tuæ benignitati non satis fuit in bonam partem accipere, quod munificentiam tuam ultro delatam recusare quam amplecti malui, sed literis amantissime scriptis perpetuum amicitiæ fœdus mecum sancire dignatus es, proque tua singulari modestia, ambis etiam quod mihi votis omnibus erat expetendum? Imo jam hoc ipsum in præcipuis bonis meis numerare cœperam, quod tam eximius patronus, &, si ita mavis, amicus, catalogo meorum accessisset. Hæc tam multa votis quidem meis plus satis erant, at tuæ bonitati, clarissime *Fuggere*, nondum erant satis. Addidisti pignus & arrabonem, ut tu vocas, amoris in me tui perpetui, munus non minus elegans, quam preciosum, nec interim mutum: nam Distícho testatur auctoris animum. Ex tam amico poculo, quid ni vel aqua mulsum sapiat? Etiamsi jam annis compluribus ad necessitatem bibo vinum, non ad voluptatem, magis pharmacum sumens quam potum. Quum equestri agitatione caperer, solitus ea corporis adrepentem languorem depellere, amici dono mittebant equos: sed ante triennium eques esse desii, non ab equis ad asinos, ut habet proverbium, sed in pedes dejectus. Verum, jam plusquam biennium est, quod nullam ex vino capio voluptatem; quod mihi bibitur non modo perpace, verum etiam aqua è glycyrrhiza decocta sic dilutum, ut si insueto porrigatur, medicam potionem esse diceret, non vinum. Verum, è tuo poculo, si non viteum liquorem, certe amorem bibere juvabit. Addis & illud ad cumulum tuorum erga me meritorum, ut in posterum utar amicitiæ jure, & ubicunque res postularit, audacter requiram tuum officium. Equidem amplector quod offers ex animo, sed quid tibi vicissim pollicear non invenio. Si tecum munerum vicissitudine contendam, merito videar impudentior quam *Marsyas*, qui cum *Apolline* canendi suscepit certamen. Ne opella quidem mea ubi tibi possit esse usui video. Si quid tamen indicaris, aut si qua se obtulerit opportunitas, faxo ut intelligas omnia potius *Erasmo* defuisse, quam animi memoris propensam voluntatem. Nunc ad reliquas epistolæ tuæ partes superest ut paucis respondeam. Quod scripsi me à diversis Principibus, amplissimis conditionibus alio atque alio vocari, nequaquam hoc eo feci, ut te cum illorum vel dignitate vel benignitate conferrem, sed ut tibi persuaderem, eam esse valetudinem, ut nec ob conditionum magnitudinem, nec in ullius gratiam oportuerit longinquæ profectioni committere. Ego candidum amicum omnibus Regum gazis antepofuerim, tametsi Cæsarem ac *Ferdinandum* hactenus non minus candidos erga me, quam magnos experior. Nec deesset illorum liberalitas, sed quemadmodum ab aulæ cultura meopte ingenio semper abhorrui, ita nunc per ætatem ac valetudinem ad eam sum ineptus. Tum ut me paucis contentum non urget inopia, ita illorum benignitatem non admodum flagito. Cæsarea pensio jam debetur annis plus septem, promittitur, nec mittitur. Et is est aulæ nostræ status, ut officiarii bene secum actum putent, si quum nihil accipiant salarii, non cogantur ipsi numerare mutuum. Scripsit semel atque iterum ex *Hispaniis* Cæsar, Numeraretur *Erasmo* sua pensio extra ordinem: respondit, ex concilii decreto, *Margareta*, si redeam in *Brabantiam*, vel aureos *Persarum* montes esse paratos, non modo pensiunculam. Tanta porro est flagitantium turba, tanta improbitas, ut mihi prius sit negligere quicquid hoc est emolumenti, quam præter ingenium meum flagitatorem agere. Est autem pensio, trecentarum in singulos annos librarum monetæ *Francicæ*. In summa videtur hoc esse quodammodo fatale aulæ Cæsareæ, semper egere. Dicas esse *Danaidum* dolium. Non exiguum est, ut tu modestissime scribis, sed plane regium est quod offers, quanquam etiamsi nihil offerres, animus iste tam amicus posset *Erasmum* istuc pellicere. Misere tum metuebam ne male cederet nidum, cui tot annis assueveram, relinquere. Sed hæc profectiuncula longe felicius cessit exspectatione. Siquidem & situm diutinæ quietis excussit, & cœlum hoc experior tam amicum meo corpusculo, ut vix alibi commodius sim expertus. Magistratum hujus urbis habebam faventem, & priusquam me illi Rex *Ferdinandus* suis literis commendasset. Nihil incommodi est, nisi quod nihil hic non magno emitur. Id facile negligo, homo pecuniosus scilicet & Philosophus. Quare bona spes est hanc civitatem mihi perpetuo fore quod dicitur ἱλάθεσερόπολιν. Mihi tamen foret gratius in civitate celebri vivere. Quod nuncias, pietatis causam isthic longe melius habere, quam huc pertulerant quidam, non tantum isti Reipublicæ, sed tibi quoque privatim gratulor. In his rerum procellis nihil arbitror melius, quam æquo libramine suspendere res, ut neque prorsus in quorundam *Judaismum* ac tyrannidem recidamus, nec in Anarchiam ac Paganismum devolvamur, donec Deus aliquis ἀπὸ μηχανῆς, quod ajunt, exortus, hos orbis tumultus ad tranquillitatem componat: solus enim ille potest huic Tragœdiæ lætum exitum imponere. Scripsi nuper, sed tribus duntaxat verbis. Jubes ut subinde scribam. Si potes tales legere literas, non committam ut hac quidem in parte cessasse meum officium queri possis. Dominus *Jesus* te cum omnibus tibi charissimis servet incolumem, amice inter præcipuos eximie. Neque enim nostram amicitiam æstimo mensium aut annorum spatio. Amoris magnitudinem expendo, qua polliceris te nec cuiquam Veterum, nec ulli Principum in benevolentia pietateque erga me cessurum. Quod ego omen, *Antoni* charissime, lubens amplector, & animum mutuum hoc meo chirographo tibi polliceor, addico, dedicoque. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 7. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXV.

Erasmus Roterod. Joanni Cholero, Præposito Curiensi, S. D.

TANTO affectu, tantaque facundia, vir ornatissime, mihi deprædicas animum ac benignitatem *Antonii Fuggeri*, ut si mihi antehac nullis fuisset officiis commendatus, potuerim tuis è literis magnam benevolentiam erga illum concipere: nunc quum & omnium, qui illum norunt, miro consensu prædicetur omnium bonorum amore dignissimus, & ipse se mihi jam non literis tantum amantissime scriptis, verum etiam muneribus non sordidis, abunde commendarit, nihil erat quod tuæ literæ possent meæ erga illum benevolentiæ adjungere. Quas tamen ne vel mihi parum gratas, vel frustra scriptas existimes, scito mihi vel hoc nomine fuisse longe gratissimas, nec mediocrem attulisse fructum, quod per eas didici me uno amico, nec eo vulgari, beatiorem esse quam putaram. Quid enim illa epistola modestius, candidius, amicius fingi potest, quæ quum nihil omittat, nihil non copiose graviterque disserat, tamen spirat aliquid affectus eximii, quod oratione consequi non potueris: quæ res mihi plenissimam facit fidem, te nihil non ex animo sincerissimo scribere. Loquax enim res est vulgaris amor, ingens minus eloquitur quam sentit. Quare ad duas epistolæ tuæ partes non sum responsurus: quarum altera luculentis sane verbis amplificas *Antonii Fuggeri* sin-

An. 1529. singularem in me benevolentiam; non enim potes ullam tam magnificam illius imaginem mihi tuo calamo depingere, quin ego magnificentiorem ideam animo conceperim: altera, manu largissima mirificas laudes in me congeris, quæ mihi nihil omnino persuadent nisi te virum esse singulari candore præditum, nostrique præter modum amantem, quo necesse est, ut me tibi fatear etiam devinctiorem. Quod scribis tibi deprehensum è literariis monumentis meis, ingenium meum libertatis & quietis avidum, non falleris, vir egregie, conjectura. Hanc amasiam semper unice dilexi, pertinaciter amplexus sum, adeo ut frequenter totis pilea sarcinis redemerim. Nec enim semel sese nobis ostenderunt amplæ spes dignitatum & opum, sed quoties mecum subducebam rationem, aut negligendum honorem, aut cum libertate divortium faciendum, illius malui nuncium remittere. Jam facile credo, quæ tu multa & præclara de civitate *Augusta* commemoras, licet alioqui mihi suspectus esse posses testis, ut ajunt, domesticus, propterea quod jam olim publicus rumor hoc nobis persuasit, *Augustam Vindelicorum* inter nobiles *Germaniæ* civitates esse præcipuam, nec diversa prædicat *Luscinius* noster. Illud vix credibile est, isthic neminem esse, qui mihi molestus futurus sit: haud enim scio, an hoc detur Insulis *Fortunatis*. Nec adeo sum delicatus, ut nihil molesti perpeti queam. Quod autem te non latet vitæ meæ ratio, nec ætas, nec quassa valetudo non solum immensis studiorum laboribus, verum etiam calculo, denique ipsa etiam senectute, quæ per se morbus est, & gravis & insanabilis, deterres me, mi *Cholere*, ne longo itineri, novoque cœlo corpusculum hoc committam: χαλεπὸν γερόνδρυον μεταφυτεύειν, certe visendi gratia isthuc proficisci non est ratio. Porro, literis tuis adeo non sum offensus, ut tibi habeam plurimam gratiam, qui libere nulloque fuco tuam perscripseris sententiam. Etenim quemadmodum ipse sum natura simplex, ita liberis ingeniis unice delector. Hactenus nihil est, quod querar de nomine hujus ἐλευθεροπόλεως, mihi sane fuit hactenus quod dicitur. Veruntamen ut cæci maxime dicuntur capi rebus videntium, ita ego pusillus semper magnis ædificiis & urbibus sum delectatus; quumque raro pedem efferam cubiculo, tamen in civitatibus frequentissimis vivere gaudeo. Hic est naturæ sensus, cui tamen non omnino deest ratio. In illis pauciora sunt ruris vestigia, & paratior rerum bonarum copia. Denique in magna hominum turba facilius est invenire probos amicos, quam in raritate. Cupio te quam optime valere. Datum *Friburgo* 14. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXVI.

Erasmus Rot. Bilibaldo Pirckheimero S. D.

MAGNAM voluptatem attulit mihi epistola tua, *Bilibalde*, tam alacris ac gestiens: declarat enim tibi à podagra & calculo ferias esse, quod utinam sit perpetuum. Quod mihi gratularis elapso, tu quidem & amanter facis, nec sine causa. Ut enim nihil fuerit periculi *Basileæ*, certe *Friburgi* magistratus me summa cum humanitate excepit: cœlum autem comperio tam amicum meo corpusculo, ut hic propemodum videar repubescere. At antea mihi persuasum erat, hic *Jovem* esse tristem & incommodum, semper nubilum ac nebulosum: & habuimus sane cœlum jam diu prodigiose pluvium, qua de re tetrasticho lusimus:

Obsecro, quid sibi vult, ingens quod ab æthere nimbus
Noctes atque dies sic sine fine ruit?
Terrigenæ quoniam nolunt sua crimina flere,
Cœlum pro nobis solvitur in lacrymas.

Verum, hoc incommodum hujus regionis non est proprium. *Basileæ* torrens quidam, qui sub terra labebatur, subito erumpens, tantam invexit calamitatem, ut negent jacturam centum millibus ducatorum sarciri posse. Tamen hoc quoque cœlo sat commoda valetudine sumus. Cæterum quemadmodum gaudemus discessisse, ita vehementer inviti discedebamus. Ante annos quindecim cœpi cum ea civitate habere commercium, An. 1529. quam toties è *Brabantia* recurrens invisi, denique annos ferme octo, perpetuo illius hospitio sum usus, commodo sane bonoque. Ibi *Joannes Frobenius* obtigerat amicus, quo sinceriorem ne optare quidem à superis poteram. Nec alius erat in me totius familiæ animus, unde & mea erga liberos benevolentia nihil illius morte est imminuta. Proinde, civitatem illam propemodum adoptaram in patriæ locum. Nec ego, nisi fallor, illi fui gravis aut incommodus hospes, id quod navim ingressurus tetrasticho sum testatus, quod aureus ille *Bonifacius Amerbachius*, qui profectionis fuit comes, suis tabellis excepit. Est autem plane nauticum, si libet audire:

Jam, Basilea, *vale, qua non urbs altera multis*
Annis exhibuit gratius hospitium.
Hinc precor omnia læta tibi, simul illud, Erasmo
Hospes uti ne unquam tristior adveniat.

Certe arbitror in ea civitate neminem esse, cui sit quod jure de me queri possit. Prius quam *Lutheranismus* eo demigrarat, eram & Ecclesiasticis, & Magistratui, & populo gratiosus. Mox ubi perspexerunt à me nunquam impetratum iri, ut me tumultuoso negotio comitem præberem, nedum ducem, sordidi quidam & intemperantiores cœperunt obgannire. Tandem epistolis, picturis, ac libellis incessere. Id facile devoratum est. Nec aliud illi profecerunt, nisi quod quo vehementius adnitebantur, ut me vel invitum in factionem propellerent, tanto magis abhorreret animus. Tales enim vidi mores, ut etiamsi minus displicuissent dogmata, non placuisset tamen cum hujusmodi fœdus inire. Quum perspicerem rem paulatim ad summa tendere, jamque vix invidiam Principum & obtrectatorum apud meos sustinerem, qui jactitabant, me non tot annos in ea civitate commoraturum fuisse, nisi tacitus probarem quæ illic gererentur: subinde abiturientem me, nunc remorabantur orsa, quæ, nisi adessem, absolvi non poterant; nunc alia quædam alligabant, sed in primis periculum, ne mihi perniciosum esset, si nidum satis commodum, cui tot annis assuevissem, magno salutis discrimine relinquerem: sola enim vita recuperari non potest semel amissa. Cæterum ubi publicitus omnia templa cessissent ei factioni, cui me nunquam volui addicere, & sublatis aris sævitum esset in statuas ac picturas, tum nihilo secius his peractis, identidem novi quippiam exoriretur, resque videretur spectare ad seditionem, statui vertere solum, utcunque cederet profectio. Huc quum me magis etiam animaret *Ferdinandi* Regis voluntas, qui tum *Spirensi* concilio præsidebat, nonnihil etiam exstimulabant quædam non satis auspicata præsagia. Nunc stolidus ille *Thraso* minitabatur judicia, nunc alter ille viperinus simile quippiam moliebatur: quumque nihil haberent quod objicerent, tamen amicos videbam sollicitos, ne vel optimam causam sub talibus Judicibus perderem, quibus utcunque dedisse ansam, satis erat futurum. Ergo quum staret sententia discedere *Basilea*, consultatum est, utrum furtim subducerem me, an palam excederem. Alterum erat tutius, alterum honestius. Nos honestum tuto prætulimus. Jam præmiseram duo plaustra scriniis & sarcinis onusta: nam id clam fieri non potuit. Postridie nunciatum est mihi, Ecclesiastes omnes mihi vehementer infensos duabus de causis: Altera, quod aditurus hortum *Frobenianum*, ipsis conspectis, deflexissem ad dextram, ore veste obturato, quasi gestu significarem abominationem, quum os texerim ob ventos incommodos, qui admissi solent interdum dentium cruciatus gignere; & ad dextram ex more deflexerim, quod altera via esset ut angusta, ita excrementorum fœtoribus molesta: Altera, quod in Colloquio *Cyclope* notaram quendam prælongo naso, qui ovem gestaret in capite, vulpem in pectore. Is jocus quum tortus esset in unum ex amanuensibus meis,

An. 1529. meis, qui sat bene nasatus, pileo ovillo uteretur, (nam tale pileum gestare *Oecolampadium*, nunquam audieram) existimabant eo notatum *Oecolampadium*. Ab his igitur ne quid forte mihi moveretur Tragœdiæ, præsertim rebus ad eum modum exulceratis, per literas excusavi me paucis *Oecolampadio*, invitans etiam ad colloquium, si pluribus vellet mecum agere. Is nihil cunctatus venit, eique facile satisfeci, negabat enim se fuisse offensum. Quod ad amicitiam attinebat, negavi me unquam inimico in illum fuisse animo, nisi quod in dogmatibus quibusdam dissentirem. Tandem cœpit suadere ne discederem; ad eam rem quum multis argumentis uteretur, interrupi sermonem, Frustra, inquam, hic disertus esse laboras: nam jam discessi præmissa tota supellectile, etiam cum pecuniis. Egit deinde ne discederem nunquam rediturus: respondi me in proximum nidum evolaturum: id ni succederet, observaturum quo me vocaret Deus. Postridie Tribunus arripit *Beatum Rhenanum*, rogavit num verus esset rumor me demigrare: ait esse verissimum. Sciscitatus est, num qua re offensus discederem: non arbitror, inquit, sed invidiam Principum ac Theologorum diutius ferre non potest: aliaque multa dixit Tribunus, quæ huc redibant omnia, ne discederem. Conducta est navis, quæ me cum aliquot veheret *Neapolim*, oppidum plus satis adamatum *Rheno* flumini: nam ceteri terra faciebant iter equis, apud *Neapolim* occursuri. Mihi, qui nec civis eram, nec cuiquam vel publice vel privatim obnoxius, cum nemine quicquam erat negotii, & habebam literas regias, quibus me ad se evocabat, si commode possem, tum diploma publicum, quo per universam Cæsaris ac *Ferdinandi* ditionem iter facerem immunis. Et tamen nescio quid remorarum invexerunt quidam, nunc hoc, nunc illud causantes, mecum tamen nihil actum est. Visum est amicis & nautæ, ut solverem, non juxta pontem, qui locus est frequentissimus urbis, sed juxta divum *Antonium*, qui & ipse portus est civitatis publicus. Nauta semel atque iterum revocatus est in Senatum, plus duabus horis consultatum est. Quid rei fuerit nescio. Illud certum est, nauta vetitus est aliunde solvere quam à ponte. Nauta respondit, semper licuisse illic à quocunque portu publico solvere. Responsum est, illi nunc non licere. Id quum nullius referret, videtur non æquo animo in me fuisse qui id vetuit. Quid facerem? Parui magistratui, & à ponte solvi, meque populo spectandum aliquamdiu præbui. Præterea nihil accidit molesti. Reliqua omnia fuere prosperrima, nec multis annis ullius rei me minus pœnituit, quam relictæ *Basileæ*. Discessi autem non modo summo cum dolore amicorum, verum etiam eorum qui favent novis rebus, si qui sunt inter eos paulo cordatiores. Sic abire malui, quam plerisque gaudentibus. Hic nihil adhuc accidit non ex animi mei sententia. Itaque patera tua sane quam eleganti, quam dono misisti, libavimus σωτῆρι Χριστῷ, non tertium, ut habet proverbium, sed primum, secundum & ultimum: siquidem is est heri & hodie, idem & in secula. Munus scito mihi fuisse gratissimum, utpote ab animo profectum, qui posset etiam vitreo munusculo gemmarum precium addere. Terminus insculptus admonebit me, non procul abesse diem supremum. Et annulus pridem missus quotidie refricat mihi *Bilibaldi* mei memoriam. Tametsi altius infixus est animo nostro *Bilibaldus*, quam ut ejus generis mnemosynis sit opus. Ante paucos dies, præter omnem exspectationem, vir egregius *Antonius Fuggerus* dono miserat poculum mira forma, & pulcherrime inauratum, nihil præterea non offerens & humanitatis & benignitatis, si voluissem *Augustam* demigrare; ac, ne causari possem de viatico, designavit unde *Basileæ* centum florenos aureos acciperem. Video, mi *Bilibalde*, non omnes esse *Sutores*, *Beddas*, *Leos*, & *Stunicas*. Ac plane malueram in celebri civitate vitam agere, ubi nihil non reperiatur;

A sed quidam apud me infamarunt cœlum *Augustanum*, & tam male tum de meipso sentiebam, ut vix sperarem corpusculum hoc dimidiati diei equitationem laturum. At illa profuit etiam. In *Brabantiam* crebris amicorum literis revocor, cœlum ac terram obtestantium, quod alienas regiones illustrans, (sic enim loquuntur) solam patriam nullo digner honore, & sane magis decebat in patria senescere. Sed quoties succurrit illius aulæ frigus, præsertim quum de numerando agitur, quoties meo cum animo reputo, quas digladiationes illic multis annis cum monstris quibusdam pertulerim, minus me tædet exsilii. *Ubi bene es, ibi patria est*, habet proverbium. Libebit saltem ad an-
B num hoc tam amico cœlo frui, nisi nos *Mavors* hinc propulerit. Scis quanto impetu nuper procursum sit ad arma; acies ferro ac machinis instructæ minimo spacio dirimebantur: feruntur fuisse viginti millia. Sed musca non periit. Tantum cerasorum magna fuit strages. O bellum incruentum, &, ut *Græci* dicunt, ἀδάκρυς πόλεμος! De actis *Spirensis* Concilii nec admodum fui curiosus ut scirem, &, si sciam, præstaret *Harpocratem* agere. Cum *Joanne Fabro* semel hic duntaxat sum colloquutus. Ex ejus oratione divinavi nonnihil, quod utinam bene vertat, vanumque sit hic animi mei præsagium. De conciliandis Regum animis, (quæ res tot annis florentissimas Reipublicæ *Christianæ* partes,
C *Italiam* & *Galliam*, misere perdit) nihil bonæ spei ostendunt amicorum literæ, quin potius significant ad veteres Monarcharum iras quotidie novas accrescere: tantum abest, ut simultatem posituri videantur, quum nullum verius sit argumentum sublimis animi, quam quasdam injurias negligere, quasdam ignoscere, & si non promeretur is qui læsit, certe Reipublicæ condonare. Quid enim fieret de nobis, si Deus rerum omnium verissimus Monarcha, semel offensus, nesciret iram ponere? Jam tot annis nulla fere *Europæ* pars vacat à tumultu, nec adhuc quicquam video præter belli præludia. Fortassis hi rerum motus haudquaquam inutiles sunt *Hispanis* militibus. Verum quid facias? Hæc est
D rerum humanarum natura, sursum deorsum volvuntur ac revolvuntur, in morem *Euripi*. *Zasium* plane beasti, missis Digestorum libris: non enim aliter exsiliit gestiitque gaudio, quam si regnum obtigisset. Ceterum, ut illi non invideo munus, ita vereor ne nobis tanta felicitate sit factus aliquanto ferocior. Miserat mihi cœnanti literas tuas, indicans esse properandum. Exemi syngrapham *Germanicam*, eique misi, duobus verbis rogans, rem suo curaret arbitratu, meis impendiis. Post biduum misit pateram, dedi puero asses duos: ac meis literis, quibus illi gratias agebam, inclusi coronatulum in viatici rationem. Ac ne dolo dicam, nonnihil metuebam litigatricem epistolam, sed
E non tam atrocem. Remisit aureum inclusum literis, in quibus videbatur me vocaturus in jus, nisi hoc honoris haberet cliens suo patrono, nosti hominis immodicam modestiam: negat sibi toto anno quicquam gravius aut magis invisum accidisse, & meam liberalitatem appellat insolentem. Mirabantur, ut ait, convivæ tam stupendam liberalitatem; ipse non stupebat modo, verum etiam expavescebat tantum proluvium. Negat, illic amicitiam esse sinceram posse ubi nummus mercator non patitur gratuita esse officia. Quumque me *Zasius* ante multos annos & multis & magnis officiis onerarit, quibus ne micam quidem gratiæ rependi unquam, nec in me tantum fuerit gratis officiosus,
F sed in alios quoque, vel notitia mei commendatos; tamen sua officia sic extenuat, sic dejicit, ut assis non æstimet. Postremo, numina jurat, ac per Principis salutem dejerat, se quadrantem à me non recepturum. Hanc causam mira copia parique vehementia sic agit, ut non ausus sim cum homine tam Jurisconsulto tamque diserto experiri, cessi causa, litemque cum adversario composui. Extra jocum, mi *Bilibalde*, nihil adhuc vidi in *Germania* quod æque sim admiratus, atque hujus viri ingenium. Non est candidus in amicos,

sed

An. sed ipse candor. Corpore consenescit, sed vix credas,
1529. quam adhuc totus vigeat animus; nihil decessit judicio, nihil memoriæ. Orationem vero sic ex tempore bonis verbis bonisque sententiis, nec id sine lepore, scatentem, nec in *Italo* quoquam adhuc animadverti. Adde huc morum vere *Christianam* sinceritatem. Nullus ab illius colloquio discedit non ad pietatem inflammatior. Quidam, qui nihil aliud sunt quam numeri, & fruges consumere nati, cornicum vivacitatem superant. Hic vir prorsus est immortalitate dignus. Verum quo minus sæpe liceat illius optatissima consuetudine frui, illud in causa est, quod quum ille surdaster sit, ego sum parum vocalis. Ut nihil est in rebus humanis, cui non aliquid admisceat incommodi *Nemesis* illa. Dominus te quam diutissime nobis servet incolumem, ornatissime *Bilibalde*. Datum *Friburgo* 15. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXVII.

Exemplum codicillorum D. Erasmi ad Joannem Oecolampadium, quorum mentio fit in superiore epistola.

ANTE dies complures cupiebam te evocare ad colloquium: nam & tempus erat incommodum, & affligebat pituita tenacissima non sine febri. Sed verebar, ne quid hinc fabularum nasceretur in populo, quod res tum minus essent quietæ, quam nunc sunt. Hodie mihi narravit *Hieronymus Frobenius*, esse, qui nescio quid sinistri suspicarentur de animo in te meo, quasi te scriptis meis perstrinxerim: deinde quasi nuper deflexerim ab itinere, ne te salutarem. Scito, utrumque esse vanissimum somnium. Nullam literam scripsi, qua te perstrictum volui, aut quam scribens, de te cogitavi. Quum excuderetur Colloquium *Cyclops*, quidam ex operis *Frobenianis* suspicati sunt, quod dicitur de ove in capite, vulpe in pectore, deque longo naso, ad te pertinere; quum constet, hoc lusum in *Nicolaum Cannium* famulum meum, qui ambiebat in Colloquiis celebrari. Is talem gestat pileum, & nasum habet longum, & colore est fusco, capillitio nigro. Te simili uti pileo, nunquam audieram, nisi hac occasione. Non sum tam ineptus, ut talibus nugis utar in viros. Ambiebat & *Polyphemus* celebrari, qui circumferebat codicem Euangelicum belle ornatum, quum ipsius vita nihil esset inquinatius. Sic res habet de scriptis. Jam ea via soleo fere semper adire hortum *Frobenii*, quum cœlum est commodius, quod altera sit angustior, & fœteat. Itaque si nullus adfuisset, illac tamen eram iturus. Nec te tum novi adversum, sed famulus admonuit. Itaque reflexissem iter ad te, nisi plures adfuissent mihi ignoti, quorum cœtum turbare nolui: idque tum dixi famulo. Sic habet de suspicione. Quod si quid aliud est rei, hodie circa horam quartam usque ad sextam ero in horto *Frobeniano*, si dignaberis eo venire, uno comitatus, aut si mavis alio die, libenter tecum conferam. In libello, quo respondes *Bilibaldo*, notas me, quasi dixerim, tuam de Eucharistia sententiam esse longe meliorem. Hoc fortasse *Joannes Danus* ad te pertulit, sed perperam. Dixi tuam simpliciorem & expeditiorem, quod minus habeat quæstionum perplexarum. Alioqui si mihi certo persuaderem, tua dogmata esse meliora receptis, sic ut in ea persuasione conscientia mea possit acquiescere, hac ipsa hora profiterer eadem quæ tu profiteris, ulturus meo more furiosos quosdam Monachos ac *Beddaicos* Theologos. Nunc quod unum possum, opto, & operam do, ut hi tumultus habeant lætiorem exitum. Bene vale. Reliqua in colloquio, si videbitur. *Basileæ*, Anno 1529.

EPISTOLA MLXVIII.

Erasmus Rot. generoso adolescenti Maximiliano à Burgundia S.

EQUIDEM optabam istam adeo felicem indolem tuam, *Maximiliane* suavissime, unum atque alte- An. 1529.
rum annum adhuc in Musarum viretis ludere, quo magis in aulam adferres animum adversus *Circes* veneficia, Philosophiæ decretis, velut antidotis præmunitum. Sed quoniam secus visum est optimo parenti, cui non dubito quin constet consilii sui ratio, superest ut te pro meo in te studio moneam, pro mea erga te charitate rogem etiam, ut inter aulæ delicias subinde vel furtim recurras ad literas. Non me fugit, in magnis aulis, velut in nemore vasto, varia animantium genera ali. Verum, hoc erit tuæ indolis, etiam inter corruptos, nativam ingenii probitatem tueri. Aurum etiam in sterquilinio aurum est; Adamas in cœno non mutat naturam suam. Et si quando timetur afflatus veneni, pharmacum arrodendum est. Id petas ex myrotheciis Philosophiæ. Ridebunt interim crassi *Calphurnii*, sed tu vicissim illos rideto. Etenim si judicant hoc vehementer aulicum esse, nihil scire bonarum artium, protinus intelligent suam stultitiam, si cogitent quales olim fuerint & Regum multorum, & *Romanorum* Imperatorum omnium aulæ. Quod exemplum licet apud nos jam aliquot seculis intermissum fuerit, tamen hodie didicerunt & aulæ Principum honorem habere literis, posteaquam ipsi Principes cœperunt philosophari. Hunc amanuensem meum *Quirinum Talesium*, tibi non ignotum, pridem tribus verbis *Joanni Borsalo* commendavi; nunc eundem tibi commendo, sed ita ut nolim te mea commendatione gravari. Juvenis est moribus & fidis, & placidis, *Græcè Latinèque* doctior quam præ se ferat: est enim rara quadam modestia præditus; ita fit, ut plus habeat in recessu quam fronte pollicetur. Mihi jam multis annis magno fuit usui, vixque alius obtigit qui mihi vel diligentius vel amantius inservierit. Ad studiorum labores prorsus adamantinus est, unde *Hubertus Barlandus* Medicus solitus est illum appellare *Mulum Marianum*. Quod habui preciosissimum illi non maligne impartii; pecuniarum ut ipse non sum dives, ita largus esse non possum, quanquam arbitror illum de mea benignitate non esse querulum. Ad perpetuam autem fortunam, velut ad opimum sacerdotium aut munus aulicum, præter commendationem nihil dare possum. Quare te vehementer rogo, ut Principi *Veriano* Patri tuo, nonnunquam literis tuis de *Talesio* aurem vellices. Crede mihi, beneficium hoc collocaris in juvenem non indignum, nec ingratum. Qui si fefellerit, quod scio non futurum, en me fidejussorem habe. Cupio te quam optime valere, adolescens clarissime. Tua *Pronunciatio* rursus excuditur, à me recognita, & nonnihil locupletata. Datum *Friburgo Brisgoæ* 23. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXIX.

Erasmus Rot. ornatissimo D. Andreæ Critio, Episcopo Plocensi, S. D.

ANTE duos menses, per hominem mihi parum cognitum scripsi, sed paucis, & incondite; itaque visum est iisdem de rebus denuo scribere. Præsertim quum nos tam ingens intervallum dirimat, ut vix *Fama*, licet toto corpore alata, si *Maroni* credimus, huc aliquando pervolet, eorum, quæ isthic geruntur, nuncia, & si pervolat, sero pene discimus quæ scire referebat, tantum abest ut epistolæ bona fide ultro citroque commeent. Si spectes animum meum, est fortasse de quo mihi gratias agat tua celsitudo; sin mea in *Andream Zebridovium* officia voces ad calculum, quam minimum ad me redierit. Principio non penitus perspectum erat adolescentis ingenium, quod imprimis necesse

An. 1529.

cesse est ei, qui velit indolem erectam ac generosam tractare. Ubi jam alter alteri notus esset, jamque uterque alteri posset & usui & voluptati esse majori, incessit illi cupiditas visendæ *Galliæ*: id quoniam sciebam illum haud levibus de causis velle, non admodum refragratus sum illius animo; & arbitror eam profectionem illi non esse pœnitendam. Salutavit Regem, congressus est cum eruditissimis viris, audivit eximios Professores. Deinde non nihil est, *Gallicæ* gentis mores ac linguam degustasse; nec enim illic hæsit multis mensibus, sed cupidissime *Basileam* se recepit, hoc animo, ut totum annum mecum versaretur in literis; quæ res fuisset mihi longe gratissima, vel ob id, ut aliquo officio, duorum Præsulum & meritis & animo in me responderem. Cæterum, ubi subodoratus est, *Basileæ* res esse suppuratas, metuens ne quid tumultus oriretur, & nactus itineris comitem, ex animi sui sententia, juvenem, eruditum, nobilem, & prudentem, *Carolum Utenhovium*, mutavit sententiam, simulque cum illo *Patavium* profectus est: habet enim ea schola, præter alios exacte doctos, *Nicolaum Leonicum* & *Petrum Bembum*, duo præcipua hujus seculi lumina. Consilium approbabam, tantum iter non satis tutum nos habebat sollicitos: hoc illi felicius venit in mentem, quam ego existimabam: nam *Basileæ* ante *Christi* natalem agi cœpit fabula, qualem adhuc in vita vidi nunquam: cui si interfuisset *Zebridovius*, licet fortasse fuisset sine periculo, certe magno in metu fuisset: nam Epitasis fabulæ moderatiorem habuit Catastrophen quam exspectabamus. In nullius ædes irruptum est, nemo ferro vulneratus est, tantum Consul vicinus meus proximus noctu furtim se subduxit, non in sporta ut *Paulus*, sed cymba: & sic elapsus est è manibus eorum, alioqui suspendendus in medio foro, quod sane narrant ac jactant ipsi, non ob aliud, quam quod sua facundia diu restitisset Euangelio, jam volenti irrumpere. Cæterum, in aras, statuas, & picturas, ad internecionem usque sævitum est, crudeliter quidem, sed citra sanguinis effusionem. Porro, quum legamus divum *Franciscum* in rabiem egisse, qui ridebat quinque vulnera, quum alios divos narrent horrendis exemplis ultos multorum irreligiosas voces, hic mihi subiit mirari, neminem è tam multis fuisse, qui tantæ stragis auctores ulcisceretur: nam de *Christi* & beatæ Virginis mansuetudine non miror. Nobis nec hyeme, nec fervente tumultu, mutare sedem, vel commodum erat, vel tutum: itaque exspectata hirundine, commigravimus *Friburgum*; id est *Brisgoiæ* oppidum ditionis *Ferdinandicæ*, distans *Basilea* iter diei. Huc, præter alias causas, invitavit vicinia, quod anxie metuebam, ne corpusculum hoc longius iter ferre non posset; sed res felicissime cessit: nam & agitatio profuit valetudini, & cœlum hic reperi tam amicum, ut mihi videar quodammodo repubescere. Pro *Zebridovio*, quo diutius frui non licuit, adest *Martinus Dambroviskius*, quem tu rectissimo consilio nepoti tuo convictorem dederas: est enim juvenis quidem ætate, sed matura prudentia, moribus sedatis ac placidis, sobrius, compositus, nec vita solum, sed lingua pudicus: cui multo suavior est mensæ meæ *Diogenica* frugalitas, quam omnia juvenum convivia, lusus, & choreæ. Unius rei parcissimus est, nimirum temporis, adeo vix ulla diei parte divellitur à libris. Redibit, ut spero, ad vos, non indignus favore virorum tui similium. Certe, quod ante, ni fallor, literis meis significavi, tanta fide, studio, vigilantia, mansuetudine, se gessit erga *Zebridovium*, ut si frater fuisset, non potuisset amantius convivere; si mancipium, non potuisset obsequentius morem gerere. In eodem habebat & amicum, & famulum, & consiliarium, & studiorum adjutorem: quare non dubito, quin pro tua singulari humanitate, sis *Martini* commodis, si quando inciderit opportunitas, fauturus. Hic reliqua satis sunt ex animi sententia. Annonæ charitati jam assuevimus. Bello vacamus, at belli metu non vacamus. Cæsar fulminat in *Italia*, hic omnia suspensa sunt, magnaque rerum novarum molimina. Nos interim inter spem metumque pendemus. Quoties optavimus, subito esse *Cracoviæ*. Sed sic delati quemadmodum ἄγγελος capillo detulit *Habacuk Babylonem* ad *Danielem*, aut quemadmodum *Mercurius Menippum* è cœlo deportavit *Athenas*, κακὸν δ' ἀνεμώλια βάζειν, ut inquit *Homerus*. Quam gratiam apud vos inierim pacis encomiastes nescio, certe nulli persuadeo eorum quibus volebam maxime. Quod rides tituli calumniam, intelliges non fuisse ridiculum, si legeris Apologiam, quam cum his ad te mitto. Hic erat primus inter articulos *Beddæ*, quod Paraphrasim in *Lucam* dicans, in titulo addiderim, *Angliæ Franciæque Regi*; quum eum titulum Reges ejus insulæ insculpant monetæ publicæ, propterea quod olim aliqua *Galliarum* pars fuerit in potestate *Anglorum*. Quid timemus Ecclesiæ Dei, quum habeat tam vigilantes custodes? De munere ne quid fueris sollicitus, accepisse me puto, quicquid dare voluit tua benignitas. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoæ* 23. Julii, Anno 1529.

EPISTOLA MLXX.

Erasmus Rot. Nicolao Episcopio S.

NON est quod mihi gratias agas, *Episcopi* charissime, quin potius ipse sim *Scythis* omnibus inhumanior, ni pectus istud tam candidum, tam amicum, tam nobis bene cupiens, amore mutuo prosequar. Erat quidem officii mei quum *Basileam* relinquerem, aliquod amicitiæ nostræ pignus apud te relinquere, sed ipse scis eam migrationem & sollicitam fuisse & tumultuosam, quæ res non patiebatur vulgarium officiorum meminisse. Id quo moderatius etiam feras, scito me tum nemini quicquam omnino dedisse. Jam præcesserant sarcinæ, mihi tandem inscensuro navim venit in mentem *Episcopius*, cum nova nupta *Justina*, cujus modestissimam indolem ab ipsius infantia semper amavi: porro, cum ætate semper accrevit virginum præcipua dos, pudor ac verecundia morum, ut non sine causa inter cæteras puellas eximium quoddam virgineæ pudicitiæ exemplum haberetur. Ergo quum nihil superesset in ædibus, præter gallum gallinaceum & gallinam cum agmine pipientium pullorum, libuit munere jocoso quidem illo, sed non prorsus opinor sinistri ominis, te donare. Id disticho non ita multo pluris æstimando commendavi, sic ludens ex tempore:

Gallus es, & gallina tibi est, fausto omine, dono
Gallum, cui conjunx teneros fovet anxia fœtus.

Versiculos tibi redditos gaudeo, & agnosco tuum non insolitum animi candorem, qui pro tam male tornato carmine, tam diligenter agas gratias. Munus interceptum fuisse doleo: qua quidem in re non queo satis mirari nostræ aniculæ impudentiam, quæ subinde res meas donat quibus collibuit, tanta est familiaritas, quum nunquam eodem in lecto dormierimus. Intolerabilis erat audacia, si hoc fecisset, ignara me donasse alteri. Nunc iterum atque iterum admonita à *Cannio* meo ne faceret, nihilo secius peregit quod voluit. Itaque quum ex tuis literis cognovissem quod acciderat, jurgium orsus sum cum famulis, quod id fieri passi fuissent. Responderunt fuisse satis monitam, sed frustra. Quum nondum placatus, regererem, oportuit potius in veneficæ capillos involare, aut certe rem ad me deferre: respondit *Cannius* illam dolo olusisse: promiserat se facturam quod jubebatur, ac fingebat se ad vos ituram, sed ivit quo destinarat. Jam exspectas illam erubuisse, quum ob id facinus objurgaretur. Nihilo magis suffusa est rubore, quam solet asina, si quando onus excussit tergo. Hæc prorsus erant intolerabilia, nisi assuevissem: nam hujusmodi lusus mihi lusit frequenter mea *Xanthippe*, quam habeo tolerantiæ magistram. Itaque non admodum repugno, ne frustra nitar, quandoquidem hanc nec *Prometheus*, ut arbitror, refingere, nec *Vulcanus* recudere possit.

Sed

An. 1529. Sed perierit sane munus, modo ne pereat omen. Ex animo gratulatus sum utrique vestrum, quod sacer ille matrimonii nexus tam aptum par hominum copulasset, castum castæ, candidum candidæ, probum probæ: spero futurum, ut brevi magis etiam gratuler, ubi vobis parvulus in aula luserit *Episcopiolus*, qui nobis eodem ore vos ambos referat, nec vos solum, sed amicissimum etiam virum *Joannem Frobenium*: solet enim natura frequenter & in nepotibus avorum simulacrum depingere. Audio te successurum in ædes, quas isthic meo discessu feci vacuas; in eas, inquam, ædes, in quibus tantum annorum peregi, ut ab exortu vitæ ne in civitate quidem ulla vixerim diutius, in eas quas soceri tui benignitas toties mihi conata est dono obtrudere. Id majorem in modum gaudeo. Quod enim auspicacius jugum optarim diutinæ nec ingratæ mansionis διάδοχον. Per *Hieronymum* mihi commendatior esse voluisti. Apud me, vir optime, nullius eges commendatione, qui jam olim mihi, & morum sinceritate, & fide, & officiis non vulgaribus es optimo jure commendatissimus. Vale cum dulcissima conjuge. Datum *Friburgo* 7. Augusti, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXI.

Erasmus Jano Cornario Zuiccaviensi Medico S.

PROMEREBANTUR quidem illud tuæ præclaræ dotes, ornatissime *Cornari*, ut te & summo studio complecterer, & omni officiorum genere prosequerer, meæque naturæ prorsus est tui similes viros cum suspicere, tum amare; sed partim studiorum occasiones assiduæ, pene dixeram iniquæ, faciunt ut omnibus æque sim *Scytha*. Quo magis exosculor tuam humanitatem, qui quum optimo jure queri possis de mea incivilitate, tamen gratias etiam agas pro multis magnisque scilicet *Erasmi* in te meritis. Utinam quod accurate, nec dubito quin æque feliciter orsus es in *Hippocratem* Medicinæ principem, constanter prosequaris. Adest ingenium, adest eruditio, adest corpus vegetum, & animus vividus; denique nihil deest, quod ad istam provinciam quamvis difficilem feliciter obeundam requirendum videatur. Huc igitur hortarer te, nisi jamdudum currentem viderem. Si revises *Wittembergam*, fac *Melanchthonem* meis verbis salutes diligenter: nam haud scio quam mihi conveniat cum *Luthero*, quandoquidem is, ut apparet, non patitur dissentientem. Opto tibi fortunam tuis eximiis dignam virtutibus. A me nihil officii frustra requires, modo sit quod præstare nostræ sit opis. Bene vale. Datum *Friburgo Brisgoa* 9. Augusti, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXII.

Erasmus Rot. Joanni Botzemo S. D.

NEC te, mi *Botzeme*, arbitror de eorum esse numero, qui amicitiam epistolarum officio metiuntur: nec ego sum is, cui vel mors, nedum consuetudinis intermissio, candidorum amicorum tuique similium adducat oblivionem: sed ex quo tuas accepi duas, tresve, nemo sese obtulit, qui adiret *Uberlingam*, novum regnum vestrum: simulque reputabam quum hoc turbulentissimo rerum statu Vicedecanum agas, vix unquam tibi vacuum esse, literas aut nullo aut vulgari argumento legere. Nonnunquam enim contra officium est salutare, silere officiosum. Literis non seriis onerare amicum, inhumanitatis est, seria scribere tutum non est. Atqui ut jocis, inquies, præsentes, ita literis absentes inter se nugantur, familiariter amici. Verum, sed rebus tranquillis: cæterum musica in luctu, importuna est narratio. Fortassis exspectabas à me consolatrices literas: sed nos tum is rerum status habebat, ut ipsi potius egeremus Medico: deinde non ignorabam quam semper animus iste tuus vere generosus, vere *Christianus*, rebus fortuitis omnibus fuerit superior: nec aliud adhuc quam infimam vestræ felicitatis partem impetit fortuna: census tantum arroditur, fama & vita in tuto sunt. Sed exsilii genus est, inquis, quod patimur. Ut sit, nec immite exsilium est, nec fortasse diuturnum erit. Cui tandem hominum fortuna perpetuo favore sic indulsit, ut nihil acciderit molestiæ? Si malum nec evitare, nec depellere licet, magnam tamen ægrimoniæ partem detraxerimus, si commode feramus. Id fiet, si suo quisque cum animo reputarit, id quod res est, esse manum Domini, quæ nos ad tempus flagellat, non ut perdat, sed ut emendet. Quod si verbera corporalium parentum, etiam præter causam interdum sævientium, æquo animo ferimus, quanto æquiore animo ferenda est manus Omnipotentis, qui non corporum modo, verum & animorum pater est? Quantum adhuc absumus à formula beati *Jobi*? *Israelitas* annis septuaginta *Babylonium* exsilium afflixit, & suo templo restituti sunt, simulatque visum est Domino. Inter omnia remedia doloris, quæ solent Rhetores excogitare, nullum video præsentius, quam si cogitemus, *Dominus est, faciat quod videtur bonum in oculis ipsius*; nos atrociora commeruimus, non minus propitius est quum affligit, quam quum delinit. Scit solus quid nobis expediat, vel occidat si velit, non enim potest velle, nisi quod optimum est: sæpe servat occidendo, & occidit servando. Si tantum bonorum de manibus benignissimi Patris accepimus, cur gravamur ab eodem immissas afflictiones, graviora meriti, perpeti? Exorabilis est, nec habet iras implacabiles, nec immittit afflictiones, quas non possimus sustinere, sed inter castigandum etiam misericordiæ recordatur, pro modo amaritudinis admiscens solatium spiritus: quod si adsit, nec mors, nec cruciatus morte duriores dejiciunt animos piorum: si desit, levissimis etiam malis prosternimur. Adde quod temporarias afflictiones, & hic copioso spiritus solatio pensat, & in futuro seculo gaudiis æternis remuneratur. Ad hæc, in nobis situm est hæc mala, quemadmodum lenire, ita etiam breviora reddere, si reputantes quam male simus usi rebus secundis agnoscamus Dei justitiam, & nostram injustitiam ex animo confitentes, illius misericordiam imploremus, nec prius in alios vindictam moliamur, quam ipsi de nobis vindictam sumserimus. Si de nobis ipsis prius sumserimus, ille ex persecutore fiet protector, ex percussore Medicus. Clamemus ad Dominum, non ad hunc aut illum Principem, non ad armatas cohortes: ad Dominum, inquam, clamemus, & ille breviabit dies malos. Verum eo, proh dolor, reciderunt *Christianorum* mores, ut vix quisquam penitus intelligat quid sit clamare ad Dominum, quum id totius pene *Christianismi* sit caput. Alius respicit ad Cardinalium & Episcoporum potentiam, alius ad Principum arma, alius ad Theologorum ac Monachorum conjuratas phalanges. Hæ, quæso te, quid aliud sunt, quam humanæ cogitationes? Jam ab his quid tandem exspectamus? Non ut revigescat *Christiana* pietas, sed ut pristinis opibus ac voluptatibus, ut pristino regno restituamur. Atqui ob hoc ipsum Dominus immisit nobis istos effrontes & immites castigatores, ut delitiis ebrios, ac terrenis opibus indormientes expergefaceret ad sobrietatem; utque contemtis iis, quæ hactenus male amavimus, animos nostros vertamus ad meliora. Nec mediocrem his turbis ansam dedere quidam, qui præter modum tendentes funiculum, rumpere maluerunt, quam laxando servare. Pontifici *Romano* tanquam totius Ecclesiæ Principi, ut plurimum est potestatis, ita plurimum debetur honoris: sed qui hujus vires in immensum extulerunt, funiculum hunc si non ruperunt, certe lacerarunt. Condonationes Pontificias, dum intra modum consisterent, olim reverenter accipiebat populus: cæterum ubi redemtores ac Monachi quæstus sui gratia incredibili pompa eas invehunt, immodice prædicant, avarissime exercent, dum sine fine omnia templa cruce & scrinio rubente plena sunt, dum singulis columnis affixa sunt insignia Pontificis cum triplici corona, dum quosdam etiam adi-

An. 1529. adigunt ad eas emendas, quod in *Hispania* propemodum fieri dicitur, minimo minus ruperunt & hunc funiculum. Ita dum divorum invocationem cultumque vel ad superstitionem deflectunt, vel ultra modum attollunt, & hic funiculus prope ruptus est. Res erat elegans imaginum ac statuarum apparatus, vel ad ornatum, vel ad eorum memoriam, quorum exemplis accendi poteramus ad vitæ pietatem: cæterum dum indecoris picturis implentur undique templa, dum harum superstitionum pene ad idololatriam delabimur, rumpendo & huic funiculo dedimus occasionem. Et vetus exemplum est & pium officium, laudare Deum hymnis & canticis spiritualibus, sed dum in templis auditur musica conviviis ac nuptiis aptior quam cultui divino, dum affectato vocum boatu sacræ voces obscurantur, imo dum hominum interdum inanes næniæ pro divinis canuntur; denique, dum in templis nihil aliud quam cantillatur, cœpit & hic periclitari funiculus. Missa vero quid esse potest sacratius? Cæterum dum sordidi & indocti sacrifici, non alio animo discunt tres fortasse Missas, nec aliter exercent, quam sutor calceolariam, dum palam impie vivunt, qui subinde accedunt ad mensam Domini, dum non ea religione peragitur hoc mysterium qua decebat, dum rem tam sacram faciunt publicam nundinationem, tantum non ruperunt & hunc funiculum. Jam arcana confessione quid salubrius? Et hanc dum nimis adstringunt, nimisque reddunt anxiam, dum sub hujus prætextu venantur pecuniam simplicium, dum insidiantur pudicitiæ puellarum, aliaque non commemoranda flagitia committunt; dum hanc, in remedium animarum repertam, vertunt in suam tyrannidem, nonne magnam rumpendi funiculi dederunt occasionem? Ita dum constitutionum humanarum nullus est modus neque finis, dum has ad quæstum ac tyrannidem suam multi vel instituunt vel detorquent institutas, & hic funiculus venit in periculum. Sic fortassis & sacerdotes dum nec student gerere vitam honore dignam, & honorem exigunt immodicum, apud multos venerunt in contemtum. Itidem Monachi dum non ambiunt hominum favorem, vitæ morumque sinceritate, sed opibus, numero, conspiratione, aliisque malis artibus freti, quos dolo fallere non possunt, vi student opprimere: dum palliis suis tantum tribuunt, ut depellere morbos, ut fortunatas reddere domos, ut à cacodæmonibus tueri possint, quid aliud profecerunt, nisi ut prius pro diis habiti, nunc vix habeantur pro bonis viris? Non hæc commemoro, *Botzeme* charissime, quo patrociner eis, qui ob culpam male utentium, res per se bonas infamant, maluntque recta instituta convellere quam mederi: sed partim ut hoc quoque nomine moderatius ea feramus, quibus ipsi dedimus occasionem: partim ut indicem quibus rationibus hæc rerum tempestas ad tranquillitatem redigi queat. Nam ut nunc videmus hominum studia, vereor ne utrocunque cadat alea, nihilo melius sint habituri, qui sincero corde diligunt *Christi* gloriam, & decorem domus ejus. Qui se venditant Euangelii titulo, sic ferme rem gerunt, ut vel ad nequitiam, vel ad opes, vel ad anarchiam, & quicquid libet audendi impunitam licentiam, spectare videantur: certe nemo fit melior, deteriores plurimi. Rursus in altera parte, quæ Catholica videri postulat, sunt qui adeo nihil detrahi patiuntur receptis, ut multum etiam adjungant superstitionis ac Pharisaismi. Sunt ex adverso, qui licet ore *Lutherum* exsecrentur, tamen in multis exprimant illius dogmata, si tamen hoc ille docuit unquam: negligunt preces horarias, nec omnino quicquam orant: negligunt Ecclesiæ legibus præscripta jejunia, lautius etiam his diebus cœnantes, quam cæteris: *Romanorum* Pontificum constitutiones *De Immunitate Ecclesiasticorum*, *De vitanda Simonia*, *De non attingendis Clericis*, aliisque quam plurimis, fortiter contemnunt, ut haud sciam an ulli magis labefactent Pontificum decreta, quam qui se profitentur Ecclesiæ mirificos protectores. Rumor est constantior, quam ut

A omnino vanus videri possit, inter Cæsarem & Regem *Galliarum* sartam concordiam, quibus legibus nondum liquet: atque hunc militum delectum, hanc pecuniarum exactionem non in bellum esse factam, sed ad pompam accipiendæ à Pontifice coronæ Imperialis: videtur enim apprime pius Imperator, velle implere omnem justitiam. Id an verum sit nescio. Nam feruntur ex adverso rumores de bello atrocissimo, quanquam hoc quoque malim quam bellum: certe mihi novum non est, tum maxime fingi quam atrocissimas bellorum minas, conscribi milites, collocari præsidia, indici censum, quum clam inter Monarchas res compositæ sunt. Si tamen non vanus est rumor, & inter
B Cæsarem, Pontificem, Regem *Galliarum*, Regem *Angliæ* reliquosque Principes pulchre convenit, maxime precandum est, ut illorum animi ad revocandum Euangelicæ pietatis vigorem conspirent: nec enim dubium est, quin hæc concordia maximas novarum rerum molitiones sit excitatura. Nec satis est, ut hanc mentem precemur Monarchis, nisi studeamus & promereri. Siquidem frequenter illi nostra culpa delirant. Si quid libet de meis rebus cognoscere, nunquam *Bedda* cum suis satellitibus æque triumphavit. Curarunt exurendum *Lodovicum Berquinum*, cujus nec facies nec causa mihi nota est, nisi quod dum nimium bonas spes animo conceptas ponere nescit, nec ullis amicorum
C monitis obtemperare, & mihi gravem conflavit invidiam, & sibi conciliavit exitium, certe quod ad corporis incolumitatem attinet, magno omnium mœrore qui favent rectioribus studiis. Qui propius norunt hominem, prædicant eo nihil fuisse integrius. Nec alia res quam libertas, bonæ conscientiæ comes, suique fiducia perdidit virum. Hactenus ex *Dominicanis* & *Carmelitis* exstitere permulti, qui mihi devotis animis negotium facesserent, nunc nullos infensiores habeo quam *Francisci* nepotes, & quidem ex eorum sodalitio, quos nescio quare vulgus appellat *Observantes*. *Frisia* habet *Dominicanum Laurentium* quendam *Rufsum*, nunc, ut ajunt, Priorem *Gruningensem*, virum for-
D tem & bene linguacem, qui quum *Lovanii* ambiret lauream Theologicam, quo se commendaret quibusdam Theologis, totos menses in concionibus ad populum debacchatus est in auctorem *Moriæ*, veteris comœdiæ exemplum nobis referens, non aliter quam si fæce oblitus de plaustro diceret, non è sacro suggesto doctrinam Euangelicam prædicaret. Sed hic tantum intra Monasterii sui parietes insaniebat. Venit alter ejusdem sodalitatis, longe fortior, qui in templo divi *Petri* totam horam debacchatus est in *Erasmum*, tam scurrili impudentia, ut complures relicta concione domum repeterent non sine murmure, etiam ex his qui me non noverant. Miraris hominis audaciam? Primum erat
E *Dominicanus*, deinde erat hospes, & vix bene pransus alio se contulit. Nec deerant illic Theologi, qui ad hæc non illibenter conniverent. His successerunt quatuor electi propugnatores Ecclesiæ, qui communi opera libellum *Antuerpiæ* præter publicam magistratus constitutionem excudendum typis curarunt, sed Deum immortalem cujusmodi! Scatebat undique solœcismis, mendaciis, convitiis plusquam scurrilibus, ineptiis & inaniis: & ex his unus erat magister noster *Bucenta*, alter baccalaureus mox formandus. *Jo. Faber* quondam *Augustensis* cœnobii Prior, quum ante mihi coram miris modis fuisset adulatus, convitiaque non ferenda & in Pontificem & in *Cajetanum* Cardinalem effutisset, com-
F mendationes etiam aliquot à me extorsisset, simul ut *Romam* venit, quo se suis approbaret, cœpit magna libertate in me debacchari. *Hispania* habet præter alios multos *Petrum* concionatorem *Burgensem*, virum eximie fortem, totiusque Tragœdiæ nostræ ducem. Verum ubi mitiores facti videntur *Dominicani*, ferocire cœperunt *Franciscani*: sed initio tantum obtrectabant clanculum, & è bibliothecis furtim submovebant quicquid erat *Erasmi*. Mox de composito cœperunt in prælectionibus publicis meum nomen perstringere, tem-

An. 1529. temperantes à scribendo, quod dicta proclive sit inficiari, coarguere difficillimum. Hic strenuam operam navavit in *Sabaudia Joannes Gaccus*, si verus est rumor: *Lutetiæ Petrus Cornuensis*, cujus est illud *μάλα θρυλλούμενον ἐν τοῖς Φρασκισκιδῶν ἔθνεσιν*, *Conculcabis leonem & draconem*, leonem *Lutherum*, draconem *Erasmum*: quasi non eadem facilitate liceat totum illum versiculum interpretari de quatuor Ordinibus Mendicantium, *Super aspidem & basiliscum ambulabis*, id est, super malum *Carmelitam* & pejorem *Augustinensem*: *& conculcabis leonem & draconem*, id est, ferocem *Dominicanum*, & fucatum *Franciscanum*. Quæ mulier non possit ad hunc modum Scripturis abuti ad maledicentiam? Et tamen huic dicto tam insulso, quam frequens datus est plausus à *Franciscanorum* centuriis, præsertim inter pocula? quibus visum est operæ precium etiam pictura, si superis placet, sententiam tam lepidam exprimere. Habet *Lovanium* juvenem quendam, vix, ut audio, barbatum, *γεροντaδιδάσκαλον*, cui utinam tanta supellex literaria suppeteret, ut possit suam industriam eruditis omnibus approbare, ac tantum haberet facultatis ad instaurandam pietatem, quantum habere videtur promtæ voluntatis non sine fiducia sui. *Antuerpia* dedit *Matthiam* quendam, hominem bene vocalem bonisque lateribus, præsertim apud populum. Is & suam linguam strenue vibrat in *Erasmum*, & commilitonum calamos excitat. *Anglia* habet *Standitium* nunc Episcopum, minus amarulentum si ad cæteros conferatur. Sed nulla regio fortiores habet, quam in *Hispaniis Salamantica*, quorum *Carvajalus* quidam etiam libellum emisit, qualem, bone Deus, *Francisci* nepote dignum: qui simulatque prodiit, in patibulo publico clavo affixus est, quod rebus damnatis fieri solet. Eundem tam bellum libellum, contra publicum edictum, curarunt *Parisiis* excudendum, sed subtractis quibusdam, quibus admodum scurriliter adulatus fuerat Cæsari, sed vehementer offendisset *Gallorum* animos. Volebant enim esse juris divini, ut totius orbis sit unus Monarcha, quemadmodum est unus sol: & hanc editionem dicarunt suo Cardinali, ne mundus ignoraret humilis illius *Francisci*, qui nunquam perpelli potuit, ut vel presbyteri reciperet honorem, posteros habere Cardinalem. Is subinde crepat *Logicen*, *Physicen*, & *Metaphysicen*, quasi solus ista calleat. Hoc nimirum docuit *Franciscus*. Monachum sic nobis describit, ut *Christum*, beatam Virginem, Apostolos faciat Monachos. Porro, quicunque non vivunt juxta regulam Euangelicam, negat esse Monachos, me videlicet liberans gravi calumnia. Etenim quum semper excipiam bonos Monachos, nec usquam attingam nisi malos, qui juxta istum Monachi non sunt, nihil habet ullus Monachus quod mihi stomachetur. Habet horum similes *Hungaria* & *Polonia*, fortassis & *Italia*, quorum nomina amici non sunt dignati perscribere. Ubi nunc sunt qui verentur ne ruat Ecclesia, quum habeat qui talibus modis eam propugnent? Tota spes est in populi stultitia. Gestiunt innotescere mundo, sed mea sententia præstaret illos aliis rationibus innotescere. Si Principum auctoritas hactenus nihil, aut certe non multum, valuit adversus novas factiones, quanto minus valitura est Mendicorum scurrilitas? Habes, opinor, justam epistolam, ne posthac de meo silentio querimoniam adferas, nec hujusmodi verbis utaris, *Demiror, si Botzemi tui possis immemor esse.* Quod in mediis calamitatibus nunquam non recordaris *Erasmi*, equidem perfacile credo, sed mallem *Erasmum* tibi in rebus tranquillis venire in mentem. Verum, si minus jucundum, certe non minus pulchrum est, in tempestate rectum tenere clavum quam in tranquillo. Bene vale, mi *Botzeme*, inter candidos amicos præcipue. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 13. Augusti, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXIII.

Vives Erasmo.

ANTVERPIAE *quum essem mense Junio, ad te de recognitione* Augustini *mei scripsi, dedique eam epistolam ad te mittendam. Postea accepi tuas literas bene veteres, datas ad me* Friburgo, *quo dicebas te* Basilea *migrasse; quod tibi optime vertat: utinam huc accederes propius, si modo id tibi non dissuadent rationes rerum tuarum.* Augustinum *prope recognovi: ante mensem Octobrem tradam absolutum* Francisco, *qui confirmavit mihi, satis me tempori daturum, vel si ad Calendas Novembris; si maturius aut literas tuas accepissem, aut* N. *de eo me admonuisset, jam pridem librum haberet* Frobenius. *Archiepiscopus* Toletanus *gravissime ægrotavit, ut prope haberetur in tota* Hispania *pro mortuo, & ita erat huc ad quosdam scriptum: sed revaluit, & in administratione rerum* Hispaniæ *adjunctus est* Augustæ *à Cæsare discedente; queis duobus additi sunt Dux* Albæ, *& magister equitum nuper mortui filius: ita ut hi tres sint velut admonitores & consultores, illa imperatrix, & rectrix omnium. Quod memineris mei in præfatione* Augustini, *gratissimum est, quia abs te profectum, & facis pro amore nostro mutuo, alioqui non multum moror nec mentiones mei, nec famam nominis, quo nihil est vel inanius, vel amariore conditum felle. Etiamsi orbis totus tanquam in theatro me admiretur, mihi applaudat, non sentio me pilo meliorem factum, aut feliciorem, miseriorem sæpe, ac pejorem, cum tumultus ille abducit me ipsum à me: nec possum in me ipsum oculos meos & cogitationem reflectere intentam in plaudentes. Itaque aliquando famam procul adspectam admirabar, sequebar nunc propius admotam, & prope contrectatam: intelligo rem esse vanissimam, vaniores qui captant; si qua hominum moribus prodesse queam, id demum solidum esse arbitror, & permansurum. Hæc dixi, ne tu mihi toties famæ speciem tanquam illectamentum quoddam objicias, cui scito me nihil omnino tribuere, nec ea magis moveri quam aurula tenuissima; magis movebis me publicis utilitatibus ostendendis, de quibus feliciorem te judico quam de nomine & fama longe & late pervagata, quæ tibi merito quidem contigit: sed si illa duo sejungantur,* mereri *&* consequi, *utique prius longe prætulero. Archiepiscopi munus exiguum est præ illius in te & amore & veneratione ingenti: sed mittet aliquando plura, quamquam sat scio te donorum fontes, nempe egregias erga te voluntates, pluris facere quam ipsa dona. Credo audivisse te, Cæsarem solvisse* Barcinnæ *cum classe instructissima, in qua sint triremes quadraginta, naves onerariæ septuaginta, celoces decem: his vehi, præter comitatum aulicum & florem nobilis juventutis* Hispaniæ, *socios navales ad decem millia totius* Hispaniæ *lectissimos.* Massilia *scribunt visam eam classem legentem oram* Gallici *maris quinto die mensis Augusti: sunt qui addant ad septimum diem ejusdem mensis tenuisse* Genuam, *atque ibi descendisse; sed hoc incertum. D.* Jesus *servet eum, atque eam largiatur illi & facultatem & voluntatem, ut res* Christiani *orbis in meliorem statum reponat. Vale etiam atque etiam.* Brugis 30. *Augusti, Anno* 1529.

EPISTOLA MLXXIV.

Erasmus Roterod. Thomæ Moro S.

QUO diutius graviusque nos torsit pacis inter potentissimos orbis Monarchas exspectatio, *Thoma More* amicorum optime, hoc uberiore gaudio nunc exsultamus sublatum ex sitiabile dissidium, adeo ut nondum satis audeamus felicitati nostræ fidere. Perdurat quidem constans rumor, perscribitur multorum epistolis, narratur multis haudquaquam levibus auctoribus, sed tamen adhuc veluti somnium audire videmur, quod accidere solet post summum dolorem, rebus subito in vehementer lætum exitum commutatis, quemadmodum accidere solet in tragœdiis, deo quopiam repente de machina semet ostendente. Neque vero ne-

An. 1529. nesciunt homines se bonam hujus gaudii partem debere invictissimo *Angliæ* Regi *Henrico* octavo, qui summa prudentia parique constantia non conquievit, donec immedicabilem, ut videbatur, discordiam vertisset in omnibus exoptatam concordiam. Superest omnibus votis comprecari superos; ut hoc munus suum velint nobis esse perpetuum: aut si in rebus mortalium nihil omnino perpetuum est, certe diuturnum. Ego sane perquam lubens optimi pacificatoris tam pium vereque *Christianum* animum aliquo monumento posteris, si qua possim, fecero testatum. Mihi sat beatus viderer, mi *More*, si *Ferdinando* Regi res tam essent secundæ, quam illius insignis pietas promeretur, qui mihi profecto videtur ad omnem virtutem natus; *Erasmo* tam candide favet, ut amiciorem animum optare non possim. Ante biennium invitavit me *Viennam*, salario cccc. florenorum, tantum ut illic viverem. Nuper bibonem quendam tribus verbis commendaram Episcopo *Tridentino* illius Cancellario, ut esset in numero satellitum equitum; Rex illico locum dedit, Quid, inquiens, non facerem pro Præceptore meo *Erasmo*? Nihil unquam de illo sum meritus: quid non faceret, si quid officii in illum collocassem, qui nunc nullam occasionem prætermittit mihi gratificandi? Sed nondum fortuna respondit optimi Principis egregiis dotibus. Nuper *Spiræ* fuit, ut scis, conventus Principum, petebatur subsidium adversus *Turcas* imminentes *Hungariæ*. Oblata est summa pecuniæ tam exigua, ut maluerit pro animo gratias agere, quam pro munere debere. Quid acciderit *Mariæ* Cæsaris sorori, & hujus marito *Lodovico*, norunt omnes. Nunc *Turca* rursus invasit *Hungariam*, bonamque partem populatus est. *Maria*, cui dicavi *Viduam*, metu cessit in *Moraviæ* civitatem vulgo dictam *Snamen*, ne *Viennæ* quidem satis fidens. *Turca* horret Cæsaris in dies crescentem potentiam, eoque maluisset *Joannem* vicinum Regem quam *Ferdinandum*. Et fortassis aliquis dicet, hic quoque satius futurum fuisse dimidium accipere quam totum. Sed arbitror divinum consilium alio spectare, nec dubito quin æterni Numinis bonitas omnia versura sit in lætum exitum, si nos animum ad ea verterimus quæ illi sunt placita: ea quæ sint non tam ignoramus quam dissimulamus. Utinam Cæsar maturius composito cum *Gallorum* Rege dissidio, fratri ac sorori suæ in tempore adfuisset. Metuo ne nimium diu illum moretur *Italia*, & Pontificis amplexus, cui non dubito quin pro sua religione sit exhibiturus honorem omnem, quem filius debet patri. Sed utinam ille gloriam ab hominibus ob *Christum* exhibitam *Christo* transscribat, quod tamen hunc *Clementem* facturum non diffido. Fœderibus Principum admisceri Pontificem, mihi nec Pontifici videtur expedire, nec Reipublicæ *Christianæ*. Ille major est quam ut ullo fœdere sit adstringendus, mea quidem sententia. Si resedissem *Basileæ*, Theologi clamassent, me comprobasse quæ illic geruntur. Nunc quidam jactant, me cessisse metu, quum discesserim omnibus dolentibus, etiam iis, quorum dogmata palam ac libere improbabam. Sane invitus reliqui nidum, quem tot annis presseram, & talis erat valetudo, ut nullam omnino mutationem latura videretur. Nec me clam erat, quanto dispendio migraturus essem: sed de vita periclitari malui, quam videri comprobator talis instituti. Erat bona spes rem ad moderatum statum redituram; sed duo Monachi, alter concionator in summo *, alter apud suos *Dominicanos*, excitarunt nobis hunc tumultum. Illi quidem fugerunt, alii vero feriuntur malo. *Georgius Saxoniæ* Dux non minus odiose conflictatur cum *Luthero*, quam ego cum *Thrasone* quodam nugacissimo. Admonui illum ut negligeret hominem, cui plus satis feroci adderet animos. Interim triumphat, qui tanto etiam Principi facessat negotium. Hactenus profectio valetudini profuit, idque præter omnem spem. Æstas hic vehementer arrisit, sed autumnum metuo, oppidum semicinctum est proxime imminentibus montibus, ut vix ullus dies abeat absque nube aut nebula. Magistratus mihi designavit ædes plane regias, pridem exstructas *Maximiliano* Cæsari, sed imperfectas, & æstati quam hyemi aptiores. Utinam liceat adhuc semel in vita videre amicos mihi charissimos, quos in pictura, quam *Olpeius* * exhibuit, utcunque conspexi summa cum animi mei voluptate. Bene vale, cum tibi charissimis omnibus. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 5. Septembris, Anno 1529.

* Scil. *templo*: ipse enim Erasmus epist. ad Jo. Cholerum 5. Octobris, An. 1532. hæc paulo aliter referens, ait, ... *alter concionabatur apud summam Ecclesiam.*

* Lege *Olpeinus*, ut proxime seq. epistola, vel potius *Holbeinus*.

EPISTOLA MLXXV.

Erasmus Rot. Margaretæ Roperæ S. D.

Vix ullo sermone consequi queam, *Margareta Ropera*, *Britanniæ* tuæ decus, quantam animo meo persenserim voluptatem, quum pictor *Olpeinus* totam familiam istam adeo feliciter expressam mihi repræsentavit, ut si coram adfuissem, non multo plus fuerim visurus. Frequenter illud apud me soleo optare, ut semel etiam ante fatalem vitæ diem intueri contingat charissimam mihi sodalitatem, cui meæ, qualis qualis est, vel fortunæ, vel gloriæ bonam partem debeo, nec ullis mortalium debeo libentius. Hujus voti non minimam portionem mihi præstitit ingeniosa pictoris manus. Omnes agnovi, sed neminem magis quam te. Videre mihi videbar per pulcherrimum domicilium relucentem animum multo pulchriorem. Equidem vobis omnibus istam gratulor felicitatem, sed præcipue parenti optimo. Quo minus autem vos pœniteat studiorum vestrorum, mitto epistolam probatissimi viri, qui apud *Mariam*, quondam *Hungariæ* Reginam, Cæsaris sororem, Ecclesiastæ munere fungitur. Ea est, cui dicavimus *Viduam Christianam*, quam arbitror tibi lectam esse. Ex literis autem intelliges quanto studio tam nobilis fœmina complectatur liberalium studia literarum. Nunc experitur illa non esse vanum, quod scripsit *M. Tullius*, *literas in rebus secundis esse ornamento, in adversis solatio*: quanquam illa cum primis erat digna perpetua prosperitate. Cæterum, quando ita sunt res mortalium, ut, *Euripi* in morem, alternis vicibus affluant ac destluant, animus est adversus omnem fortunæ habitum Philosophiæ præsidiis muniendus. Hæc scripsi plusquam obrutus negotiis, ad hæc imbecilla valetudine: quare tua dexteritas hoc efficiet, ut omnes tuæ sorores sibi persuadeant hanc esse justam epistolam, & non minus ad singulas quam ad te scriptam. Ornatissimæ Matronæ *Aloysiæ* matri tuæ multam ex me salutem dices, eique me commendabis & amanter & diligenter. Effigiem illius, quando coram non licuit, libenter sum exosculatus. *Joanni Moro* germano tuo precor omnia prospera. Verum, seorsum mihi salutabis ornatissimum *Roperum* conjugem, tibi merito charissimum. Dominus servet vos omnes incolumes, omniaque vestra suo omnipotenti favore prosperare dignetur. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 6. Septembris, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXVI.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

Clarissime *Bilibalde*, Jussi ut *Hieronymus* ad te mitteret unum volumen Epistolarum. In his reperies unam, qua tibi gratias ago pro patera tua: quod munus non minus gratum mihi fuit, quam si talentum auri penderet, quod quasi pignus esset constantissimæ tuæ erga me benevolentiæ, quam ego non in infima felicitatis meæ parte duco. De Codice *Græco*, ignoscat tua humanitas mihi, quod non præsto fidem. Sub nundinas cœpimus conferre, quo sumus ingressi altius Opus, hoc plus offendimus portentorum. Interdum toti versus omissi sunt, multa mutata, studio, ut videtur. Quin & epistolæ multæ omissæ. Postremo, plusquam tertia pars voluminis abest. Collatio peracta est:

An. 1529. est: sed cœpimus, quod nobis deest, describere. De Codice ne sis sollicitus, erit domino suo incolumis. Fortasse curabimus excudendum exemplar nostrum. Plura scribere in præsentia non vacabat: nam & urget tempus, & autumnus me gravissimo dentium apostemate, non sine febri, parum humaniter salutavit. Cupio te quam optime valere, patrone & amice incomparabilis. *Friburgo Brisgoiæ* 7. Septembris, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXVII.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoio S.

SERENISSIMAE Reginæ munus mihi fuit longe gratissimum, quanquam illius animus mihi sine ullo munere abunde sufficiebat. Sic enim amo insignem illius fœminæ pietatem & eruditionem, nobis ignaviam ac mores corruptos exprobrantem, ut mihi beneficium accipere videar, si quid illi queam facere gratum. Habet sui simillimam neptem *Mariam*, quondam *Hungariæ* Reginam, cui dedicavimus *Viduam Christianam*, quæ quanto affectu libellum acceperit, quantoque studio evolverit, intelliges ex epistola, quam misi *Margaretæ* filiæ *Mori*. Si Regis *Ferdinandi* res essent prosperæ, sat beatus esset *Erasmus*: nihil enim est illo vel sincerius, vel amicius. Nobis nihil promeritis sic favet ex animo, ut non solum ea libenter præstet quæ rogamus, verum etiam ultro addat quæ putat mihi fore commoda. Sed *Turca* sic irrupit in *Hungariam*, ut *Austriæ* quoque, *Poloniæ*, vicinisque regionibus, ac fortassis *Italiæ* quoque sit metuendum. Audio coisse pacem inter Monarchas, utinam maturius. Hujus tamen felicitatis bonam partem debemus Regi vestro, qui summa constantia parique prudentia non conquievit, donec potentissimos totius *Europæ* Monarchas inter se conglutinaret; quod bonum utinam superi nobis perpetuum esse velint. Opinor tuam humanitatem boni consulere, quod *Adagiorum* inscriptionem volueram tibi tum *Carolo* filio tuo quodammodo esse communem: visum est enim hoc addere calcar adolescentuli studiis excitandis. Donec spes esset, continui me *Basileæ*: sublata spe, commigravi *Friburgum*, *Ferdinandicæ* ditionis oppidum, ut magno rei familiaris dispendio, ita summo valetudinis discrimine: vix enim sperabam hoc corpusculum adeo quassum, ut ad vini mutationem, aut aliam quamvis levem occasionem periclitari soleat, tantam rerum mutationem laturum. Malui tamen in capitis discrimen venire, quam quæ illic gerebantur probare videri. Omnia sunt hic carissima, ac multis commodis, quæ mihi ferebat officina *Frobenii*, nunc careo, tamen hic hyems peragenda est. Si valetudo esset mediocris, nec opes deessent, nec dignitas. Verum, ut dicere solebat tua celsitudo, fortuna nunc cibum offert edentulo. Misere metuo ne nobis hic funestum bellum gignat Euangelium, adeo subinde procurritur ad arma. *Augustinus* totus prodiit, qui me propemodum confecit. Optarim Theologis quibusdam meliorem mentem, qui suis tumultibus malum exasperant, dum parum dextre student mederi. Tædet hujus *Herculani* fati, perpetuo cum monstris depugnandum. Opinor ab orbe condito non fuisse seculum turbulentius, adeo dissidiis ubique fervent omnia. Nunc *Ciceroniani* moliuntur novam tragœdiam de nihilo, quod maluerim bonas literas sonare *Christum*, quam *Romulum*, quam *Jovem* optimum maximum. Si serenissima Regina non legit *Viduam Christianam*, roga ut dignetur legere: nam illic illius aliquoties fit mentio, apud quam, te rogo, ut mihi sis epistolæ loco: nunc enim quum maxime cuperem scribere, nec per valetudinem, nec per temporis angustiam licuit. In tantis molestiis magnam animo persentio voluptatem, quum audio te, patronorum vetustissimum, & amicum incomparabilem, recte valere. Spero Cardinalem *Campegium* jampridem discussisse nubeculam illam, quam scis. Nos in manu Domini sumus, qui vos omnes servet incolumes. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 8. Septembris, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXVIII.

Erasmus Roterodamus Joanni Botzemo suo S. D.

VEL hinc intelligo te non usque adeo negotiis obrutum quam putabam, quod efflagitas ut τοῦ νεοτοδιδασκάλου gustum tibi præbeam. Scis hoc tempore tumultuari præla, ut quum maxime, tamen perlectis cursim aliquot paginis, tribus verbis signavi, quid possit responderi si perspicerem hoc studiis conducere: sed simul mitto paginas aliquot Operis, quod judices, num recto consilio satius existimarim obticescere, quam in respondendo magnum laborem minimo literariæ rei fructu suscipere. Multa sunt in scriptis ejus, quæ speciem habent humanæ gloriæ: toties inculcat, quod in celebri Academia sacras literas profitetur, quum senes etiam deplorare soleant quod ad provinciam, viribus majorem, imperio seniorum compellerentur. Quod si nihil aliud est quam gloriæ studium, quanquam ut in *Franciscano* parum decorum, tamen ut in juvene sanabile malum est: sin subest fucus, morbus est immedicabilis. Quanquam inspersa sunt quædam, quæ significant ὕπουλον quiddam, sed solus Deus est cardiognostes, non est meum de alieno spiritu judicare. Si mihi notus ac vehementer charus esset, admonuissem hominem ne tantopere festinaret ad edenda volumina, sed prius animum suum multa codicum evolutione instruxisset. Nam illum parum scire *Latine* res ipsa loquitur, *Græce* tantum legit, quantum ego sane possum animadvertere. Sed nunc gustum accipe. An. 1529.

In Præfatione, quam præfixit Operi bene loquacem, multa stomachatur in eos, qui veterem interpretem exsecrantur, conspuunt, exsibilant, explodunt pedibus & conculcant: nos etiam nominatim flagellat in collationis exordio, quod opera nostra tam male tractatur interpres; quæ verba ad me certe non pertinent: nec adhuc video conculcatam veterem interpretationem, quum ubique legatur in templis ac scholis, nec meminisse potest, quod nos incolumi publica lectione, dedimus quod habent *Græcorum* codices. Existimat atrocem esse injuriam, si quis solœcismum impingat interpreti, quum fateatur & in Apostolorum scriptis inesse solœcismos, quos si referat interpres, non putat admissum solœcismum. At videtur non intelligere, aut certe non perpendere, sermonem Apostolorum, quo prodiderunt Euangelicam doctrinam, non fuisse proprium eruditorum, sed vulgarium, sutoribus, nautis, textoribus ac textricibus, atque adeo lenonibus & lenis fuisse communem: nam & his scriptum est Euangelium. Quod si tum lingua *Græcorum* tam fuisset corrupta, quam est hodie, & si ea lingua tam late patuisset, quam hæc tum patebat, opinor illos ea lingua fuisse usuros: quemadmodum *Christus* non pure *Hebraica*, sed *Syriaca* lingua loquutus est, nimirum aliarum linguarum commercio corrupta. Sic & interpres *Latinus*, quem arbitror fuisse primum, ea lingua vertit, quæ viris, pueris, mulierculis & infimæ plebi tum erat communis, sed quæ nihilominus à doctis intelligeretur, ob usum publicum. Quod si tum lingua *Latina* tam fuisset corrupta, quam nunc est apud *Gallos*, *Hispanos* & *Italos*, probabile est illum populari lingua licet corrupta fuisse usurum: quemadmodum hodie qui prædicant Euangelium *Gallice*, aut *Hispanice*, aut *Italice*, corruptissima lingua utuntur, si conferas ad linguam *Latinam*. Non igitur mirum si solœcissat interpres apud emendate loquentes, quum ab idiotis voluerit intelligi potius quam à doctis, qui præcipue repugnabant Euangelio. Jam solœcum videri non vult, quoties ob piam causam aliquis negligit recte loquendi rationem. Hoc antehac nunquam audivi. Non tamen inficior ob piam causam excusari solœcismum; sed qui excusat solœcismum, fatetur admissum. Neque protinus caret solœcismo quod legitur apud *Augustinum*, *Cyprianum* aut *Ambrosium*, præsertim quum Scripturæ verbis utuntur. Ad hunc modum frequenter & nos solœcissamus. Colligit aliquot loca, quæ sic habentur in Editione

An. 1529. Vulgata, quemadmodum emendavit *Hieronymus*, sed tacet ea quæ secus habentur quam ille docuit. Sed potuit, inquit, fieri, ut post nactus sit emendatiores codices, unde quædam restituerit. Atqui dixerat priorem illam castigationem esse ex afflatu Spiritus. An delirat & Spiritus. Quid autem opus erat codicibus, si res prodigioso afflatu agebatur? Vehementer nec sine causa stomachatur in eos, qui fastidiunt sacra Volumina, si absint lenocinia, phaleræ, verba sesquipedalia, bullæ & ampullæ verborum: eosdem & nos damnamus, neque nos aliud moliti sumus, quam quod legitur in *Græcis* codicibus sermone mundiore, simplici tamen magisque dilucido, reddere. Miris laudibus effert interpretem, virum optimum, sanctissimum, prudentissimum, eruditissimum, Spiritu Sancto afflatum prædicans; & potest fieri ut talis fuerit. Atqui si quis urgeat hunc laudatorem, non possit nobis expedire, *Judæus* ne fuerit, an Ethnicus, an *Christianus*, hæreticus an orthodoxus, sutor an miles, juvenis an senex, vir an mulier. Et si Paganus nobis dedisset Novum Testamentum, hoc plus haberet apud nos ponderis, quod alienus ab Euangelio vertisset: nec est admodum metuendus interpres, quum exstent fontes. Ecclesia rem approbavit, auctorem non novit. At nemo potest recte interpretari Scripturas, nisi afflatus eodem Spiritu, qui Scripturarum est auctor. Sed aliter interpretatur, qui de lingua transfert in linguam, aliter qui exponit sensum mysticum. Est item duplex afflatus: afflatum illum, quo primum prodita est Scriptura divina, nulli certo tribuimus, nisi primis auctoribus. Quanquam ut libros Philosophorum nemo facile versurus est recte, nisi re mediocriter cognita; ita in Vetere Testamento vertendo fortasse requirebatur aliquis afflatus: in Novo Testamento tanta est sermonis simplicitas, ut quivis è vulgo potuerit ad hunc modum transferre, quemadmodum hic transtulit. Nos credimus omnibus probatis Ecclesiæ Doctoribus adfuisse Spiritus afflatum, juxta modum aliquem: & tamen non raro labuntur etiam in hæreticos errores. Divus *Hieronymus* vertit & interpretatus est Prophetas, & tamen frequenter fatetur se non assequi sensum. Potest igitur aliquis vertere quod ad plenum non intelligit: minus est enim vertere, quam exponere. Quod si non est fas, ut hic ait, interpreti vel à schematibus ac tropis primogeniæ linguæ discedere, impius est *Hieronymus*, qui in Vetere Testamento tropos *Hebraicos* fere omnes audacter sustulit, frustra reclamante *Augustino*. Et si totum est ex afflatu Spiritus, quod fecit interpres, ne verba quidem oportuit ab *Hieronymo* mutari. Atqui id non veritus est facere. Illud festivum, quod quoties *Hieronymus* palam adversus ipsum facit, respondet illum rhetoricari.

Nec protinus erit humana scriptura, si interpres humanis ingenii viribus vertit quod legit: in sensibus enim est scriptura, non in verbis, & si in verbis est, eorum integritas manet in lingua primitiva, non in translatione. Quod si vult omnia sermonis incommoda depravatoribus imputare, per me quidem licebit, sed vereor, ne neminem, qui hoc credat, inveniat. Hactenus de illius Præfatione. In collationibus forsitan alius reprehenderet, quod mortuos & vivos miscet colloquio: nam quod nos suo more loquentes facit, facile negligo. Porro, quod juvenis agit *γεροντοδιδάσκαλον*, unus in tres senes censorem agens, nonnunquam & severe cumque auctoritate castigans ac flagellans, fateor & olim in *Daniele* juvene Spiritum Sanctum suam vim explicuisse, nec me pudeat vel à puero discere, quod utile sit cognitu. Quædam approbat, quædam concedit, condonatque, quædam rejicit ac damnat, non sine jurgio. Atqui res egregias adferat juvenis oportet, qui adversus tres grandævos, ac me fortassis excepto non vulgariter eruditos, sumit ferulam. Illud satis juvenile, pollicetur concordiam, si nos velimus esse amici veritatis, quasi non possit & ipse falli. Certe librum suum reddidisset vendibiliorem, si majore compendio rem egisset. Nunc dum recenset quid dixerit *Laurentius*, quid *Jacobus*

A *Faber*, quid *Desiderius*, dum eadem suis verbis explanat, dum præfatur, dum objurgat, dum recitat quid legerit *Cyprianus*, *Ambrosius*, *Hieronymus*, *Augustinus*, *Sedulius* & *Hesychius*, quod nihil adversus nos faciebat, qui *Græca* expendimus, & de sermonis puritate disputamus, dum præfatur, dum interloquitur, dum coronide profert collationem, dum multa admiscet, quæ nec pro interprete faciunt, neque contra nos pugnant, Lectorem vehementer onerat.

Ex Epistola ad *Romanos*.

Qui factus est ei. Quod *Valla* mavult, *genitus* aut *natus* quam *factus*, aio, me nec probare, nec improbare. Sed probas, inquit, quia sic vertis. Quum utrunque B recte legatur, diversam vocem posui: partim ut Lector admoneretur & sic posse legi, & intelligeret non quovis modo factum, sed nativitate: partim ut vitarem duritiem sermonis, *factus ex semine David*: potest enim fieri qui non nascatur, quemadmodum *Adam*: sed nemo nascitur juxta carnem, quin fiat, aut certe factus sit. Frustra autem hic mecum disputat, *Christum* recte dici factum, quum in Annotatione idem doceam quod ipse docet. Quo minus autem refellerem *Vallæ* sententiam, in causa fuit, quod *M. Tullius Platonis* sententiam, ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, sic reddidit, *Nemo nostrum sibi natus est*. *Seneca* durius, *Nemo sibi contigit*. Ex quo apparet & γενόμενος recte verti posse, *natus* est.

C *Qui factus est ei.*

Admoneo *ei*, non esse in *Græcis*. Erat, inquit, fortassis in vetustis codicibus. Hoc est plane divinare, quum nullus exstet codex, in quo hoc reperiatur. *Laurentius*, inquit, hoc non admonuit. Si pecco quoties admoneo quod prætermisit *Laurentius*, subinde pecco. Mox multis verbis docet recte dici, *natus* est *Abrahæ* filius. Quis hoc negat, quoties indicatur pater? Hic præcesserat, *de Filio suo*: ac mox sequitur, *qui prædestinatus* est Filius Dei. Nec tamen hic reprehenditur interpres, sed aio illum de suo addidisse Pronomen, ut excluderet absurditatem sermonis, *factus est ei ex semine*.

Qui prædestinatus est.

D Probat meam Annotationem, sed ita ut putet alterum quoque consistere. Atqui paulo ante præscripsit nobis legem, ne interpres recedat à verbis scripturæ principalis. Verum, hic constat *Paulum* scripsisse ὁρισθέντος, quod non potest verti *prædestinatus*, nisi recedatur à verbo Apostoli. Hoc ut excuset, facit nobis duplicem destinationem, futuri temporis & præsentis. Mater infantem nondum natum prædestinat literis, & eundem quum tradit præceptori, destinat. Hoc absurdissimum est, nisi accipias *destinare* pro *mittere*; nec inficior quosdam ita loqui, sed præter recte loquentium consuetudinem. Frustra vero tot verbis probat, Filium Dei recte E dici prædestinatum juxta naturam humanam, quod nemo negabat: ac indicavi, sive legas destinatus, sive prædestinatus, male cohærere *Filius Dei*. Sic enim dictus est *destinatus Filius Dei*, ac si diceres, *designatus est Consul*, ut *Filius Dei*, à tergo adhæreat Participio *prædestinatus* est, non à fronte. At noster hic γεροντοδιδάσκαλος invertit ordinem, ita legens, *qui Filius Dei prædestinatus est ei secundum carnem*, &c. *ex semine David*: atqui paulo ante præcessit *de Filio suo*, cui dure subjicitur, *qui Filius Dei*: dure cohærent & illa, *qui Filius Dei prædestinatus est Deo ex semine David*. Durius etiam ea quæ sequuntur, *prædestinatus est ex semine David secundum carnem*, F *in virtute Spiritus ex resurrectione mortuorum*. Ad hæc quum hic sermonis ordo, quem comminiscitur, durus sit apud nos, apud *Græcos* prorsum absurdus est, ubi Participio præponitur Articulus, *Filio Dei* non præponitur, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ. Postremo, quum hunc locum Ecclesiæ probatissimi Doctores magno consensu producunt adversus *Arianos*, ut evincant in *Christo* fuisse geminam naturam divinam & humanam, perit totum hoc testimonium, si sequimur hujus interpretationem. Cæterum quod ex *Augustini* verbis colligit, hunc locum sic accipi posse, quemadmodum ipse torsit, respondere possem, illum aliter loquuturum fuisse si *Græcorum*

Com-

An. 1529. Commentarios consuluisset. Nec tamen *Augustinus* invertit sermonis ordinem, nec Prædestinationem refert ad superiora, sed sentit *Christum* Filium Dei ut hominem, in hoc prædestinatum, ut sit caput Ecclesiæ. Verum, *Augustinus* hoc in loco non poterit melius excusari, quam quod humanum quiddam passus sit. Et hic est ille triumphalis locus, quem tam magnifice promisit in prologo, quo nostram coargueret temeritatem, & interpretem defenderet à calumnia. Atqui mea Annotatio non taxat interpretem, tantum quærit exitum difficultatis.

Ex resurrectione mortuorum.

Nec hic interpretem mea taxat Annotatio. Tantum ostendo, quot sensus pariat *Græca* lectio, nec ullam improbo. Verum, mea, inquit, versio exclusit aliquam partem fœcunditatis. Est fœcunditas Scripturæ, quæ nobis uberem copiam sententiarum gignit, dum idem locus nunc accommodatur ad caput Ecclesiæ, nunc ad corpus, nunc junctim ad utrumque, nunc ad unumquenque nostrum, nunc ad certos hominum ordines, nunc ad cœlestem illam Hierarchiam: hanc fœcunditatem video laudatam à sacris Doctoribus, at sensuum turbam, quam gignit sermonis ambiguitas, aut obscuritas, aut hyperbaton, adeo non laudant, ut tollant etiam pro sua quidem virili. Bona est fœcunditas, sed molesta est diversitas. Non optime res habet, quum Jureconsulti dicunt, *vel dic*, *vel dic*, *vel dic*. Unico modo verti, quia non aliter licuit, sed versioni addidi Annotationem.

Per quem accepimus gratiam & Apostolatum.

Apostolatus vox est usitata quidem *Christianis*, sed improbata recte loquentibus: *Apostole Græcis* nota, sed nobis inaudita. Itaque verti, *accepimus Apostolici muneris functionem*. Verum, hic mavult *Apostolicum munus*, quod munus sit unicum, functiones variæ. Atqui scire debebat, apud eruditos hæc verbalia non semper sonare actionem, sed officium: quemadmodum procuratoris multæ sunt procurationes, sed unica tamen est procuratio, quemadmodum agricultura: & procurationem habet etiam is, qui suum negligit officium. Sicuti dispensator est qui non dispensat. Sed fingat *functionem* accipi pro *administratione*, num excluditur auctoritas? Non opinor. Sed indicatur officium potius quam titulus. Postremo, quemadmodum *Græcis* κοπὴ significat *sectionem*, ita *Apostole* sonat *Legationem*, nomen æque verbale, atque est illud *functio*.

Pro nomine ejus.

Hic mavult ambiguum interpretis sermonem. At eum nemo illi eripit, & Annotatio satis indicat non optandam amphibologiæ fœcunditatem, quæ comitatur & inscitiam. Quod mihi visum est optimum, expressi.

Cui servio in spiritu meo.

Pro, *cui servio*, verteram, *quem colo*. Sed interpres, inquit, *cultum* uni Deo debitum, fere vertit *servitutem*: idem ego non nego, sed nemo *Latinorum Dei cultum appellavit servitutem*; contra *cultum* appellat frequenter & *Hieronymus* in *Veteri Testamento*, & hic interpres in *Novo*. Sed multiplex est *colendi* significatio; *Colimus* quem observamus, quem frequenter adimus; *Colimus* agrum agricolæ, *Colunt* cœlum cœlicolæ. Fateor. Sed itidem domino *servit* mancipium, avarus *servit* suis commodis, ambitiosus famæ, luxuriosus ventri, superstitiosus interpres *servit* literæ, vir prudens *servit* tempori: postremo, *Hercules* servivit *Omphalæ*. Quin & *Græca* voces ambiguæ sunt, λατρεία & δουλεία & ὑπερδουλεία, nec hoc proprie significant, ad quod à *Græcis* Theologis docendi gratia sunt accommodatæ, quemadmodum aliud apud Jureconsultos sonat *constitutio*, aliud apud Rhetores.

Memoriam vestri faciens.

Ait *memoriam facere* recte dici: fateor, sed nemo *Latine* emendate loquens sic loquutus est. At interpres sic loquitur. Verum, quia sic tum vulgo loquebantur ex imitatione *Græcorum*, qui dicunt μνείαν ποιοῦμαι, quanquam μνεία magis sonat *mentionem*, quam *memoriam*, id quod declarat μνήμη. Sed *mentionem*, inquit, *facimus ejus de quo loquimur absente*: verum, sed mea Annotatio admonuit precationem nihil aliud esse quam cum Deo colloquium, ne cui sermo videretur durior. Hoc iste dissimulat, ut expleret paginam.

In voluntate Dei.

Ex *Origene* docet nos, aliud esse *in voluntate Dei*, aliud *volente Deo*. Tales Annotationes multas habet *Origenes*, haud magni ponderis: certe hæc non est tanti ponderis, ut non liceat dissentire. Quemadmodum in Scripturis sæpenumero Deus *velle* dicitur quod *permittit*, ita *voluntas* pro *permissu* ponitur.

Ut aliquid impartiar vobis gratiæ.

Ait *gratiam Latine* positam pro *dono*. Id probat, quia *Græce* est χάρις, & sic loquuntur sacri Doctores: fateor, *Christiane* quidem, sed male *Latine*: & tamen tum ita loquebatur vulgus semi-*Græcum* & semi-*Latinum*. Si eandem vocem, inquit, varie reddere vitium est, tu plus centies peccas. Non varie reddere vitium est, optime juvenis; sed bene *Græca* male *Latinis* reddere vitium est apud *Grammaticos*, & inepta est varietatis affectatio, ubi nulla invitat utilitas. Sed magnum putat convitium, quod interpres, vir tantus & afflatus Spiritu, dictus est *ludere* copia: quicquid citra necessitatem animi gratia fit, *ludere* dicimus, ne putet non esse ludum nisi aleæ. Non est contumeliosum vocabulum *ludere*. Et in hoc interprete tam insignis est affectatio varietatis, ut qui de singulis velit commentitiis reddere causas, nihil aliud videatur quam ineptire & vere ludere.

Ad confirmandos vos, id est, simul consolari.

Ait, τοῦτό ἐστιν obstare, quo minus interpres verterit alterum infinitum: imo, potius cogit ad vertendum, nisi forte sic recte loquemur hunc in modum, *Litandum est Musis*, hoc est, *animum applicare ad literas*, pro eo quod erat, *animus applicandus ad literas*. Aut, *cupidus es illaqueandi nos*, hoc est, *dolo circumvenire*, pro *dolo circumveniendi*. Indicaram συμπαρακληθῆναι juxta *Græcos* referri ad *Pauli* personam, nominatim citans *Theophylactum* & *Origenem*. Hic arguit me mendacii, quod sacri Doctores verbum hoc non ad *Paulum*, sed ad utrosque referant. Quid? an ego negavi ad utrosque referri posse? Sed Pronomen ὑμᾶς obstabat, quo minus posterius verbum ad *Paulum* quoque referri posset, nisi subaudiretur aliud Pronomen: hoc igitur ago, ut ad *Paulum* quoque pertineat. Quid igitur mentitus sum, ô bone juvenis? Verum, illam mutuam consolationem non exprimit ipsum verbum, sed conjunctio σύν. At ipsa meæ Annotationis verba, quæ citat, indicant me idem sentire, quod interpretantur hi, quos mihi objicit. *Græcanica*, inquam, scholia posterius verbum referunt & ad *Paulum*. An nescit quam vim habeat addita conjunctio *in*? Ac mox, *Paulum autem solatium mutuum accepturum*. An ignorat quid sit *mutuum*? Hic tamen mecum dimicat, quasi voluerim vel ad solos *Romanos*, vel ad solum *Paulum* referri, συμπαρακληθῆναι, quum ipsa præpositio obstet, quo minus ad alteros tantum pertineat. Deinde ratiocinatur, interpretem recte reliquisse infinitum, ut vel ad *Romanos*, vel ad *Paulum* referri possit, quum, ut indicatum est, non possit non nisi ad utrosque referri. Sic autem agit, quasi ad alteros tantum pertineret, si verbum infinitum versum fuisset in aliam formam. Verum, id ridiculum est: sive referas ad personam primam, ut, *ego mutuam consolationem accipiam in vobis*: sive ad secundam, ut, *vos mecum consolationem accipiatis*, ad utrosque refertur. Hæc quum perspicua sint, tamen in fine queritatur: *Videte*, inquit, *quomodo justus ac fidelis, tamen reprehenditur interpres*, &c. Proinde si singula coner refellere, quid fructus redibit ad Lectorem?

Incompositos.

Hic nobis persuadere conatur, *Latine* dici *incompositos*, quibus non convenit cum cæteris hominibus, quum inter omnes homines sit naturalis quædam socie-

tas: sed proferre debuit auctorem probatum linguæ *Latinæ*, qui sic loquutus sit. Ecclesiasticos Doctores sic loqui non ignorabamus. Atqui hæc vox, *incompositos*, invitavit quosdam ut interpretarentur habitu & gestu honesto, verum tales *Græci* vocant ἀσχήμονας, non ἀσυνθέτους. Sed hic adversus *Theophylacti* testimonium miram commentus est rationem. In *Theophylacto*, inquit, distinctio depravata fefellit *Erasmum*. Ita legendum erat *incompositos*, absque fœdere, id est, conventis & pactionibus non stantes, infidos scilicet & mutabundos, ut hæc interpretatio pertineat ad ἀσπόνδους. Atque eadem est distinctio in *Theophylacto Græco*. Sed ut donemus hoc illi quod asseverat, *Theophylactus* non alteram dictionem prætermisit inexplanatam, sed utramque velut eandem prope rem declarantes communi commentariolo complexus est: itaque altera exposita, alteram veluti dilucidam subjecit. Idem facit *Chrysostomus*, cujus æmulus est *Theophylactus*. Ordine dissentit à nobis: sic enim jungit, ἀσυνθέτους, ἀσπόνδους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας, ut ἀσυνθέτους pertineat ad societatem, quæ est inter omnes homines communis, ἀσπόνδους ad fœdera civilia, ἀστόργους ad affectus propinquitatis, ἀνελεήμονας ad commiserationem, quam afflictorum calamitas exigit à nobis. Hæc quum insita sint omnibus à natura, ut homines cum hominibus tranquille degant, quod sine pactorum ac fœderum observatione fieri non potest, ut charitate prosequantur, uxorem, liberos, cognatos & affines, patriam & amicos, ut miserorum calamitatibus indolescant, tamen adeo traditi fuerant in reprobum sensum, ut ad omnes naturæ sensus obsurduerint. Sed sacri Doctores, inquit, legerunt *incompositos*; fateor: sed illi, quoniam *Græce* norant, & vulgi consuetudinem, intelligebant quid sibi vellet vox apud emendate loquentes barbara, qui *incompositum* vocant *inconditum*, *tumultuosum*, aut *indecorum*. Et hæc est annotatio, quam tot verborum ambagibus tantum non gestiens ac triumphans nobis objicit.

Qui cum justitiam Dei cognovissent.

Hic miro supercilio flagellat nos prolixa rixa, campum videlicet egregium nactus objurgandi: severissime vero destomachatur, quod dubitarim an interpres mutarit *Græcam* lectionem, & aliquid addiderit explicandæ rei gratia, quod constat alias ab eo factum. Quod si hic idem fecisset, quod erat piaculum, ô gerontodidascale? Sed hæc, inquit, addita verba faciunt sensum diversum. At mea Annotatio indicat addito percunctandi signo sensum eundem reddi. Et si hoc est corrumpere scripturam, aliquam vocem addere, sæpe corrupit interpres iste divinus & adorabilis, ut sæpe prædicat, quum incertum sit *Christianus* ne fuerit an Paganus, hæreticus an orthodoxus. Verum salva res est, vidit codicem fratris *Amandi* satis vetustum, opinor esse ex Collegio Canonicorum *Corsendonchensium*: nam illinc *Novum Testamentum* descripsit *Amandus*. At eo codice nihil mendosius, & feruntur ejus generis *Græci* codices permulti, qui ad *Latinam* lectionem emendati sunt. Ex eis castigare nostros, est amussim albam applicare ad album lapidem. Sed fatetur à me adnotatum, scholia *Græcorum* indicare diversam lectionem. Verum, at non fateor ab illis addi, non intellexerunt qua de re disputamus, sed tantum duarum vocum inversum ordinem συνδοκοῦσιν & πράσσουσιν. Illud mire exaggerat, quod quum priores editiones non habuerint hæc verba, & haud scio an interpres mutarit *Græcam* lectionem, certe locis aliquot utitur Paraphrastæ libertate, me in quarta adjecisse, quod præstiterat resecuisse, quum nihil horum sit in quarta editione. Ille negat esse in secunda aut tertia: nusquam igitur sunt si vera prædicat: nam primam consului, non habet. Sed fortasse putavit esse quartam quæ erat tertia: nam quarta prodiit Anno 1527. Lapsus est humanus. Sed juvenem sic ferocire quum erret, tanta loquacitate rixari, quale sit alii judicent. Fatetur interpretem alicubi Paraphrasten agere, quoties utilitas postulat, imo demonstro eum aliquoties id facere, quum nulla invitet utilitas. Et hic declaratum est fuisse gravem causam aliquid addendi, nisi confugiamus ad interrogationem. Utcunque autem excusatur *Latina* editio, *Græca* longe simplicior est & commodior.

Ex capite secundo.

Pro *longanimitate* voce ad *Græcam* efficta, sed præter *Latini* sermonis usum, verti *lenitate*. Ille putat recte versum *longanimitate*; non nego, sed parum *Latine*: verum *lenitas* ad superiores etiam voces pertinet χρηστότητος & ἀνοχῆς. Eodem pertinet & *longanimitas*, nec novum est *Paulo*, verbis idem significantibus, rem animis infigere. Quid igitur peccavit *Erasmus*, si pro voce parum *Latina* reposuit elegantem? Equidem optarim *longanimitatem* esse receptam apud *Latinos*. Vereor ne hæc tibi plus satis sint. Sed tibi imputes oportet, qui efflagitaris. Bene vale, vir animo meo charissime. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 19. Augusti, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXIX.

Erasmus Rot. Joanni Erasmio Frobenio S. D.

EPISTOLIUM ad te meum, quod hic per oblivionem, ut opinor, reliqueras, tibi remitto: dixeras enim hoc inter tibi charissima κειμήλια reponendum esse. Mitto & *Colloquia* funiculis ornata, quæ si frequenter in manus sumseris, fiet ut etiam absentes inter nos misceamus colloquium. Priusquam relinquas *Basileam*, fac ad me perscribas, quam tibi successerit equitatio, quamque felicibus auspiciis te tua patria reducem exceperit. Quod si non pœnitet migrationis, nos tui desiderium moderatius feremus. Sin & alacrius & majore tuo bono vivis alibi quam apud nos vixisti, gratulamur etiam tuæ felicitati: neque enim alia conditione te dimisimus, quam ut alibi magis ex animi tui sententia, fructuque uberiore vitam ageres. Id si contingit, plus capiam voluptatis ex tuis commodis quam ex absentia molestiæ. Sin minus, non dimisimus te, nisi huc rediturum, donec sese offerat commodior occasio. Proinde fac scribas & quamprimum & ex animo. Si non offertur alius certior, poteris per *Bonifacium Amerbachium* tuto quæ voles significare. Scito nullas meas literas ad te venturas inanes. Bene vale, suavissime *Erasmi*. Saluta tuos omnes meis verbis. Salutat te *Haio*: nam *Cannius*, uti conjicio, scribet ipse. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 2. Novembris, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXX.

Erasmus Rot. Francisco Thesaurario Besontino S.

ALTERUM è famulis emandaram in *Angliam*, quem hoc impensius exspecto, quod vehementer cupiam scire, num verus sit rumor hic jam non novus, magnum illum *Angliæ* Cardinalem conjectum esse in carcerem, atque etiam de capite periclitari. O rerum humanarum *Euripum*! Famulus abfuit jam menses tres, & exspectatur in horas singulas. Ergo quum unus mihi tantum adesset, *Dilfus* pro sua singulari humanitate ambiit hanc provinciam, imo propemodum extorsit; neque semel me pœnituit delegationis cœlo tam incommodo, idque perpetuo. Verum ille reversus omnem metum vertit in gaudium, re tam feliciter gesta. Etenim quum pararem illum consolari, ille respondit alacriter, se sibi gratulari quod *Besontionem* adierit, quum ob multa, tum ob hoc præcipue, quod talium virorum notitiam atque amicitiam esset nactus. Munus vestrum non alia cura pervexit, quam si vasa fuissent gemmis differta, nec multo plus impendit, quam auriga ille furcifer accepit pro vectura, qui vestram corruperat benignitatem. Semper amavi juvenis indolem, sed hoc officio, vestraque commendatione factus est mihi longe charior. Superest ut toties à vobis pro-

An. 1529. provocatus cogitem de ratione, qua possim hominis ingrati notam effugere. *Brunus* salutarat me carmine, ei respondi carmine Trochaico, sed dissimulans esse carmen. Dissimulabis & tu, ut animi gratia tentemus an ipse non monitus sentiat esse carmen. *Hispaniensium* epistolarum exempla receperam, excepta una epistola *Mercurini* nunc Card. quæ tamen mihi fuit gratissima, erat enim amantissime scripta, & miror ubi illa hæserit. Brevi scripsi in *Italiam*, nunc non est magnopere quod scribam. Et si quid esset, hac crebro commeant qui perferant. Pergratum tamen est quod offers tuum officium. Cæsar in *Italia* triumphat, *Ferdinandus* luget. Vix hæc ausus sum scribere languidus à febri ephemera. Alias lacessam te voluminibus, si sensero non esse ingratum. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoia* 10. Decembris, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXXI.

Erasmus Rot. Danieli Stibaro S. D.

AGE, mi *Stibare*, sic perfrica frontem, ut subinde festivissimis simul & humanissimis literis animum nostrum recrees, nihil veritus *Erasmi* majestatem, uti scribis. Sunt enim quidam tam verecundi, ut pudore deterreantur ab officio. Quid autem mihi debet esse gratius epistolis, quæ mihi suavissimum amicum referant, absentisque desiderium leniant? nam te mihi vix bene notum casus abstulit. Hic certe tuus pudor, alioqui tum ætatem istam, tum nobilitatem mire decens, mihi damno fuit, per quem factum est, ut te serius cognoscerem, dum ob quorundam compertam improbitatem, omnes habeo suspectos istius ordinis. Itineris tui tragico-comœdiam lepidissime nobis depinxit *Philippus Montanus*, qui mihi posthac futurus est multo charior, quod tibi tantopere placuit, suis, ut scribis, officiis. Prudenter tu quidem, qui ut *Gallice* discas, in garrulitatis scholam immigraris, tonstrinam, ubi *Pythagoricam* ἐχεμυθίαν aliquandiu serves: quid enim illic aliud esse potes quam auditor? Quanquam una puella *Galla* ad linguæ facultatem non minus conferet tibi quam triginta viri. Certissima ad profectum via est, prædiscere nominum & verborum inflexiones, mox ad libros bene *Gallice* loquentes: sed adhibito magistro, sive malis magistra. Me auctore nonnihil & *Græcitatis* adsperges studiis tuis, ut ad tuos redeas τετράγλωττος. Quod teipsum manumiseris & probo & gaudeo. Interim fac tibi vivas dum licet. Reliqua, quæ tu copiose differis de nostra necessitudine, deque tua in me perpetua benevolentia, quanquam erant supervacanea, præsertim apud me, qui tot argumentis tuum erga me studium habeam perspectissimum, tamen erant vehementer jucunda. Lætor enim mihi subinde refricari memoriam tam singularis amici, cujus accessione puto non leve momentum additum meæ, si qua est, felicitati. Præter animum mutuum & officia literarum, nihil abs te requiro, juvenis ornatissime: tu tamen abundantia quadam amoris, præter id quod est in amicitia præcipuum, etiam fortuita nescio quæ minitaris, quasi parum sit, quod hinc abiens, aureum amoris tui pignus apud me deposueris. Quicquid est igitur istius sponsionis, totum tibi remitto. Vis augere tuam in me benevolentiam? Fac teipsum optimis disciplinis quam ornatissimum cumulatissimumque reddas. Posteaquam enim amicitiæ jure meus esse cœpisti, mihi judicaturus sum accessisse, quicquid bonorum tibi accesserit. Ac ne prorsus nescias quid hic agatur, *Basilea* publice profitentium tumultu perstrepunt omnia. Tantus proventus subito erupit. Inter hos est *Joachimus Antuerpianus*, huic rei natus: Medicus quidam senex in publica professione, docuit quod esset testamentum *Christi*, quum ego semper putarim illud esse, *Pacem meam do vobis*, &c. ille commonstravit esse, *τὸ crescite, & multiplicamini, & replete terram*: magnoque stomacho debacchabatur in continentes, præcipue Monachas, quod fundi tam boni non colerentur. Ex retento semine nasci syncopes & capitis vertigines, aliasque mentis alienationes, quibus nunc passim laboratur. Hæc noster *Silenus*, brevi, ut ajunt, ducturus Monacham, ne laboret capitis vertigine. Alius ejusdem professionis dedit aliam fabulam. Habebat puellam ob terrores nocturnos; eam sacerdos quidam ad se pellexit. Medicus cum literis amatoriis nihil proficeret, spargit rumorem, puellam sacerdoti ductam uxorem. Sacerdos metuens ne rumor ille detrimentum adferret censui, (nam erat, aut certe videri studebat, Catholicus) trahit Medicum ad Judices. Recitatæ sunt epistolæ amatoriæ, magno & Judicum & circumstantium risu, in quibus misere querebatur, se puellæ desiderio sic exanimari, ut nec cibum, nec somnum capere posset. Quid multis? Vicit sacerdos, Medicus ad palinodiam adactus est, nimirum bis victus, nec *Venere* propitia, nec *Mercurio*. Accessit *Carolo Utenhovio* lepidus congerro, quod sane gaudeo; Medicus ut eruditus, ita mire comicis moribus. Si nomen quæris, *Hubertus* est, si patriam, *Barlandus*. Itaque risu minimeque tetricis fabulis aliquam diei partem fallimus. Libebat diutius tecum confabulari, charissime *Daniel*, sed in pistrinum retrahit *Seneca*, qui me tantum non enecat labore nunquam satis exhausto. Cupio te quam optime valere. De Medico perperam acceperam. Non sunt duo, sed unus utranque saltavit fabulam. Serius accipis has literas, *Antonius* fuit in causa, qui præter solitum distulit abitionem. Etiam atque etiam vale, *Stibare* charissime. Datum *Basilea* 23. Decembris, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXXII.

Erasmus Roterodamus Haioni Hermanno Frisio S. D.

SENECAM exorsi sunt, nam ad libros *De beneficiis* eramus abunde instructi. Interim hunc veredarium emisimus nostro sumtu non ob aliud, nisi ut nobis adferat tuum codicem, cui nihil est quod metuas: præter unum me, nullus illum continget. Tantum obvolvas illum tunicis chartaceis, ita ut summum operculum sit linteum ceratum, remittetur eadem diligentia. In Præfatione dabitur opportunitas honorifice commemorandi tui nominis, si modo id pateris. Quos codices viderit *Vives*, nescio, nisi forte tuum, aut eum, qui per amicum quendam collatus aliquamdiu fuit apud *Thomam Morum*. Verum mihi tanta sylva annotationum congesta est, ut nec illius, nec tuum codicem metuam. Hoc provinciæ perquam lubens cuivis cessero, ni pudor urgeret, ut probrum amici cujusdam stoliditate perfidiaque contractum diluam. In altero commune peccatum fuit, ille recepit quod nulla ex parte præstare poterat, sed ego commisi: par culpa, nisi quod turpius est hominem sibi ignotum esse, & candori vicinius de amico melius quam pro merito ipsius sentire. Illud illius fuit proprium, quod quum sentiret me queri de editione, eam exemplaris partem, quæ plurimum habebat annotationum, sustulit ne deprehenderetur. Alioqui plus satis est mihi quod agam. *Ciceronianus* meus non paucos offendit *Italos*, quod satis divinabam fore: *Gallos* item, quod nequaquam exspectabam. Rem agnosces ex libello quem mitto. *Velius* mecum expostulat quod te prætereriim, quasi fuerint omnes recensendi, etiam hi qui scriptis nondum innotuerunt. Alioqui dictionis tuæ suaviloquentem elegantiam non sine causa miratur. Magni refert, mi *Hermanne*, quibus auspiciis primum innotescas orbi. Argumentum delige non tam ingens, quam plausibile & gratiosum, sed inprimis usu commendabile. Hic quo mihi res cessit infelicius, hoc alii certius consulo. Etiam atque etiam te rogo, ne committas, ut hic cursor inanis ad nos recurrat. Opus in cursu est, intermitti sine summo dispendio non potest. Si quid erit vicissim quod à me fieri voles, efficiam necubi grati hominis partes in me desideres. Præsulibus *Panormitano* & *Leodiensi* scripsi: tuum erit dispicere, num reddendas existimes. *Basilea*, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXXIII.

Erasmus Rot. Andreæ Alciato S. D.

An. 1529. SI inter tot Bellonæ tumultus, incolumis est præsidio Musarum *Alciatus*, est quod vehementer gaudeam. *Longolium* immatura morte præreptum sane doleo. Cupiebam illum vel studiis promovendis superesse, utcunque in nos fuit animatus. Jacit enim in suis epistolis nescio quas stomachi in me significationes, nunc *Moriam* taxans, nunc in *Batavum* oratorem nescio quid ὑποσκώπτων, quasi ipse natus fuisset *Athenis*. Ego de hominis ingenio semper candidissime sensi. Quum *Lovanii* nos inviseret, hominem quanta per occupationes licuit, humanitate tractavi. Nec divinare possum unde hoc stomachi in me conceperit, nisi quod conjecto duas fuisse causas. Quum expetisset secretum colloquium, dedi. Exorsus prolixam fabulam quomodo *Roma* in *Capitolio* causam dixerit, magno capitis periculo: hic, opinor, visus sum parum attentus, præsertim quum serio vultu subinde repeteret, admonens ut ejus facinoris alicubi meminissem in scriptis meis. Respondi, ut soleo in re quæ mihi leviter est cordi. Hoc illum, opinor, male habuit. Deinde nonnihil expostulavit mecum de epistola quadam ipsius inter meas excusa, in qua confert me cum *Budæo*, in qua mihi placebant omnia præter hoc quod addit juxta calcem epistolæ, Demirari se cur Rex exterum suo civi præferendum putarit. Verum, hoc quamvis præter causam dictum, non obstitit, quo minus honoris illius gratia vulgarem epistolam. Quum ostenderet quæ perperam essent excusa, sic mutavit quædam, ut meliora fuerint quæ videri volebat depravata. Et in hac re decreverat totum diem insumere, nisi ego pertæsus, pro mea simplicitate sermonem abrupissem. In te quoque torsit allegoriam satis mordacem. Sed rem ingeniosam fecit, injecto, quod ajunt, spiculo fugit. Prorsus in illo desidero candorem. Nam gloriæ cupiditatem ignoscerem ætati, nisi fuisset immodica, sed hoc vitii vel correxisset, vel certe mitigasset ætas. Toto triduo, quo mecum egit, nunquam vidi hominem vel leviter subridentem, ne in conviviis quidem. Quæ res mihi sane non mediocri fuit admirationi. Et tamen in epistolis nonnunquam conatur esse festivus, ne parum videatur *Ciceronianus*, quanquam invita, sicuti videtur, *Minerva*. Exorta est nova secta *Ciceronianorum*, quæ mihi videtur non minus fervere isthic, quam apud nos *Lutheranorum*. Posthac non licebit Episcopos appellare patres reverendos, nec in calce literarum scribere annum à *Christo* nato, quod id nusquam faciat *Cicero*. Quid autem ineptius, quam toto seculo novato, religione, imperiis, magistratibus, locorum vocabulis, ædificiis, cultu, moribus, non aliter audere loqui, quam loquutus est *Cicero?* Si revivisceret ipse *Cicero*, rideret hoc *Ciceronianorum* genus. Verum de his alias ridebimus. Cupio scire quid agas, quod, opinor, scribes *Bonifacio*, tui nominis studiosissimo. Bene vale. Datum *Basileæ*, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXXIV.

PRAEFATIO IN AVGVSTINVM.

Erasmus Rot. Alphonso Fonsecæ, Archiepiscopo Toletano, S. D.

EN totus, solitoque nitidior, venit in tuos amplexus, Præsulum amplissime, incomparabilis Ecclesiæ Doctor, & invictus propugnator, divus *Aurelius Augustinus*, quem tu non sine causa sic adamare præ cæteris, sic in deliciis semper habere consuevisti. Quid enim habet orbis *Christianus* hoc Scriptore vel magis aureum, vel augustius? ut ipsa vocabula nequaquam fortuito, sed Numinis providentia videantur indita viro. Auro sapientiæ nihil preciosius: fulgore eloquentiæ cum sapientia conjunctæ nihil mirabilius. Sunt aliis aliæ dotes, prout visum est τῷ δωροδότῃ Spiritui,

A qui pro suo arbitratu partitur singulis juxta mensuram fidei. In *Athanasio* suspicimus seriam ac sedulam docendi perspicuitatem. In *Basilio*, præter subtilitatem, exosculamur piam ac mitem suaviloquentiam. In hujus sodali *Chrysostomo* sponte profluentem orationis copiam amplectimur. In *Cypriano* spiritum veneramur martyrio dignum. In *Hilario* grandi materiæ parem grandiloquentiam, atque, ut ita loquar, cothurnum admiramur. In *Ambrosio* dulces quosdam aculeos, & Episcopo dignam amamus verecundiam. In *Hieronymo* divitem Scripturarum penum optimo jure laudamus. In *Gregorio* puram nulloque fuco picturatam sanctimoniam agnoscimus. Ac, ne longum faciam, habet itidem & B cæterorum quisque ex ejusdem Spiritus munificentia virtutes suas, quibus sese piorum hominum affectibus varie commendant. At non arbitror alium esse Doctorem, in quem opulentus ille juxta ac benignus Spiritus dotes suas omnes largius effuderit quam in *Augustinum*, quasi voluerit in una tabula vividum quoddam exemplar Episcopi repræsentare, omnibus virtutum numeris absolutum, quas post *Christum*, Episcoporum principem, *Paulus* & *Petrus* requirunt in his, qui pascendum Domini gregem susceperunt. Cæteris quidem non imputatur, quales fuerint antequam sacro lavacro renascerentur: in Episcopo tamen requirit beatus *Paulus*, ut & eorum, qui foris sunt, testimonio compro- C betur. Quid divus *Augustinus?* Talis erat, etiam quum ipse foris esset, ut ab his, qui erant intus, vir bonus haberi posset, in suo quidem genere. Adolescens habuit concubinam, quod humanæ permittunt leges, & hac non repudiata, sed erepta, adscivit alteram. Verum utrique servavit conjugii fidem, quam probitatem hodie non temere reperias in sacerdotibus aut abbatibus. Inductus est in sectam *Manichæorum*, quo quidem hominum genere vix aliud habuit orbis pestilentius, adeo confictis titulis, prodigiosa ciborum abstinentia, simulatione paupertatis, falsa continentiæ specie, aliisque præscriptis immanibus, ac supra modum rigidis, tum D portentosis fabulis Philosophiæ fuco lenocinioque commendatis, fumos ac præstigias quasdam offundebant hominum mentibus, ut possent vel electis imponere. Ab his histrionibus impositum est juveni, nondum baptizato, nondum catechumeno, sed per omnes rerum species veritatem velut in somnis adamatam persequenti. Affectus erat pius, error simplex & humanus. Nec tamen illorum vitiis inquinatus est, nec diutius hæsit impio dogmati, & fortassis ob hoc ipsum Dominus passus est illum ad tempus labi, ut efficacius alios ab errore pestifero vel arceret, vel revocaret. A catechismo vero sic protinus ad *Christi* regulam vitæ rationem instituit, perpetuoque tenore semper ad meliora proficiens, institutum persequutus est, ut etiamsi quod E crimen in illum ab hæreticis impingeretur, nequaquam hæreret: & qui intendere sunt ausi, nihil aliud quam impudentiæ lucrifecerint opinionem. Hoc de testimonio. Quod ad sobrietatis laudem attinet, quanquam erat corpore delicato, quemadmodum raro solent ingenia, insigniter felicia, robusta sortiri corpora, sic dispensante natura, ut quod animi viribus additum est, corporis detrahatur, tamen illius mensa fere nihil habebat præter olera & legumina, nisi quod interdum nonnihil etiam carnium admiscebatur, idque vel propter hospites, vel ob imbecilliores, ut agnoscas sobrietatis studium cum humanitate conjunctum. Bibebat vinum, sed sic ut *Timotheus Pauli* consilio, neminem F præscriptis adigens, sed firmiores exemplo suo provocans, infirmioribus clementer indulgens, in his duntaxat quæ per se nec pium faciunt, nec impium, ut facile perspicias non Pharisaicam justitiam, sed vere *Christianam* pietatem, summo judicio, summaque mansuetudine conditam ac temperatam. Hæc est illa sobrietas, quam Apostolus cum primis requirit in Episcopo, cui comes est vigilantia, quam & ipsam singularem quandam in hoc mirari licet. Diem totum precationibus, sacrificio, doctrinæ, disputationibus, audien-

An. 1529.

A diendis causis, componendis litibus, confutandis hæreticis dabat, noctis bonam partem sacris lucubrationibus decidebat: itaque factum est, ut non solum obeundis Ecclesiæ suæ negotiis sufficeret, verum etiam alias Ecclesias vel oratione præsens, vel scripto absens moneret, doceret, institueret, confirmaret. Jam sobrietatis & vigilantiæ comes est castitas, quæ præcipuum est Episcoporum decus & ornamentum. Hujus illi tanta cura fuit, ut nec sororem, licet Deo dicatam, nec propinquo gradu cognatas fœminas, ad domesticum admitteret contubernium: & collegia mulierum, quæ instituerat, raro admodum inviseret; nec omnino cum ulla fœmina misceret colloquium, nisi B præsentibus clericis, aut aliis matronis, nisi forte quid esset arcani, quod unius auribus esset committendum. Hic charitas admonuit maledicorum sibila contemnere. Nec enim usque adeo putabat serviendum improborum linguis, ut necessarium officium hac gratia prætermitteretur. Ubi non urgebat necessitas, ad cautionem suam redibat: non quod sibi metueret, sed quod parum esse judicaret, Episcopi pudicitiam esse integram, nisi & famam haberet illibatam. Rursus non satis habebat, si suam unius famam intactam à sinistris rumoribus præstitisset, nisi clericos etiam haberet integri nominis. Porro linguam habebat in tantum ab omni petulantia puram, ut etiam cum procacissi-C mis hæreticis, vel scripto vel sermone disputans, mire temperet à conviciis; sed Scripturarum modo testimoniis & argumentis veritatem asserit, impietatem refellit, adeo ut ne lacessitus quidem regerat maledicta. Eandem moderationem obtinuit in castigandis improborum moribus, ut lenitate sanaret potius quam austeritate exasperaret. Proin Episcopum *Africæ* quendam natione *Italum* literis adhortans, ut populum suum à vernaculo more temulentiæ revocaret, & ad *Italicæ* sobrietatis exemplum provocaret, illud diligenter admonuit, ne id faceret acerbius objurgando, sed lenibus monitis paulatim inveterato morbo mederetur. Hoc est quod *Paulus* non vult Episcopum esse πλήκτην, D quemadmodum interpretantur *Græci*, & hos sequutus *Hieronymus*. Alioqui quid laudis habeat in Episcopo, si non sit percussor, hoc est, si neminem ferro vulneret aut occidat, aut manu depalmet? Adde quod mensam habebat perquam frugalem quidem, ut diximus, sed hospitibus expositam, magis frugiferis sermonibus, quam exquisitis eduliis opiparam. Ad hanc pendebat distichon, ceu lex quædam detestans maledicentiam & obtrectationem in absentes, qui morbus fere peculiaris est iis, qui alioqui pietatem profitentur, quum nihil sit alienius à vera pietate. Obrepit enim hæc pestis probitatis imagine, dum videri vult vitiorum odium, ac virtutis zelus. A quo malo sic penitus abhorruit vir sanctissimus, ut interdum nec Episcoporum auctorita-E ti cesserit, quin se minaretur è convivio surrecturum, nisi à talibus fabulis temperarent. Eoque fere vel sacram lectionem adhibebat mensæ, vel de re quapiam frugifera commentabatur, ut non minus animi convivarum reficerentur quam corpora. Jam quod Apostolus vult Episcopum ἄμαχον esse, καὶ μὴ αἰσχροκερδῆ, hoc est, *non pugnacem*, sive *litigiosum*, *nec turpiter lucro deditum*, id adeo præstitit, ut sæpenumero causam totam cesserit adversario, pro magno lucro ducens, si quietem animi rei dispendio redemisset. Multas hæreditates ultro delatas Ecclesiæ recusavit, unde suspicabatur ab hæredibus aliquid exoriturum vel litis vel querimoniæ. Cuidam, qui possessionem volens donarat ecclesiæ, F ac post liberalitatis pœnitens reposcebat quod dederat, *Augustinus* & tabulas & rem restituit, quum optimo jure summoque omnium applausu posset submovere improbum repetitorem. Interdum & sacris vasis divenditis pauperum inopiam sublevabat. Quin aliquoties tentasse legitur, ut universum ecclesiæ censum populo resignaret, sibique ac suis nihil faceret reliquum ad victum, nisi quod spontanea plebis liberalitas quotidie deferret. Quumque annos quadraginta aut eo amplius Episcopi munere summa cum laude functus esset, adeo nullum thesaurum sibi congesserat, ut decesserit intestatus, non tam quod testandi jus deesset, quam quod materia. Hæc non eo commemoro, quod existimem horum temporum Episcopos ad hanc imaginem compellendos, sed ut declarem quantopere sanctissimi Præsulis animus abhorruerit à sordido quæstu, & hunc comitari solitis litibus. Præcipue vero τὸ διδακτικὸν, quæ potissima functio Præsulum est, sic in illo modis omnibus enituit, ut neminem habeamus nec ex *Græcis*, nec ex *Latinis*, quem hac sane in parte cum hoc conferre possimus. Ingenii felicitas prorsus erat incomparabilis, sive spectes acumen vel obscurissima facile penetrans, sive capacis memoriæ fidem, sive vim quandam mentis indefatigabilem. Difficultatibus quæstionum alebatur, huc quisquis provocabat, prorsus equum, ut habet proverbium, in planiciem invitabat, nec ullis materiis lubentius indulsit, quam quæ subtilitate torquerent, nec conquiescebat, donec nodos omnes explicuisset. Ad docendum semper erat paratus, non aliter quam avidus negociator ad lucrum. Aderat interim admiranda quædam animi lenitas, quam *Paulus* vocat μακροθυμίαν, atque adeo mansuetudo quædam invincibilis; hanc *Petrus* appellat πραΰτητα, quam *Plato* putat non ita frequenter deprehendi in his, quibus contigit acrius ingenium. Id perspicuum est ex conflictationibus, quas plurimas habuit cum hæreticis, quorum alii miris technis studebant eludere pondus invictæ veritatis, alii superfluis & alienis tergiversationibus tempus eximere, alii conviciis à disputatione ad jurgium provocare, alii stolidissimis responsis fatigare vexareque contra disserentem. Nihil horum unquam potuit efficere, quo minus ille rem urgeret, repetens, iterans, inculcans quæ utrinque dicta fuerant, idque tam dilucide, tam explanate, ut imperita quoque multitudo perviderct hæreticis nihil esse reliquum præter impudentiam. Hac mansuetudine cum instantia pertinaci conjuncta plurimos sanavit hæreticos, devicit omnes. Nam quemadmodum, juxta vetus dictum, *Africa* semper aliquid novi mali solet gignere, ita tum variis hæreseωn monstris infestabatur. Et erat ea gens nec sobria, nec satis firmæ fidei, novarumque rerum supra modum avida, alioqui vafra & arguta. Adversus hæc portenta dictu mirum, quam strenuum pugilem egerit *Augustinus*. Dejecit *Pascentium Arianum*, licet auctoritate potestateque publica formidabilem. Traduxit *Manichæorum* prodigiosas fabulas, & obscœna mysteria protraxit in lucem: nam hæc prodidisse, erat vicisse. *Donatistas* & *Circumcelliones*, pertinax malum, multis conflictibus tandem fudit, profligavit, delevit. Postrema lucta fuit cum *Pelagianis*. Denique Paganorum reliquias magna ex parte delevit in *Africa*. Et ad tantas res conficiendas, non vi, non armis, non copiis, non carceribus aut incendiis usus est, sed solo gladio spiritus (quod est verbum Dei) atque armis Apostolicis, tot victorias, tot triumphos paravit ecclesiæ *Christi*, licet adversus *Donatistas* & *Circumcelliones*, quoniam ipsi ferro rem gerebant, adhibita sit tandem Cæsaris auctoritas, refragante primum *Augustino*, mox Cæsaris edictum sic intercessione sua moderante, ut plerisque multa auraria redderetur iis qui persolverant. Summa vero cura intercessit apud Cæsareos magistratus, ne quis hæreticorum occideretur. Cupiebat amicus Medicus superesse quos arte sua sanaret. Imo, quod est majoris clementiæ, his etiam vitam impetravit, à quibus orthodoxi quidam fuerant nefarie trucidati. Hæc sanctissimi Præsulis clementia non eo commemoratur à nobis, ut animum addamus impiis, qui falsis dogmatibus scindunt ac labefactant ecclesiam *Christi*, sed ut ostendamus quanta mansuetudo deceat Doctorem ecclesiasticum. Non ideo Cæsarum leges robur non habebant, quod harum severitatem aliquando piorum hominum intercessio mitigaret, præsertim ubi manifesta pœnitentiæ signa spem vitæ correctioris præberent. Nec enim ideo non est justa lex, quæ jubet homicidam

An. 1529. dam plecti capite, quod Episcoporum pietas talibus nonnunquam impetravit vitam. Alioqui latronem dimittere, in plurium perniciem grassaturum, non est clementia, sed crudelitas. Proinde, quemadmodum ad tuendam Reipublicæ tranquillitatem necessaria est legum principalium severitas, ita laudanda est in Episcopis *Christi* vicariis *Christiana* lenitas: quæ tam singularis fuit in hoc Præsule, ut cum in civitate quadam Pagani contra Cæsaris edictum publicitus impetum fecissent in *Christianos*, multisque vexatis, unum atque alterum occidissent, aut certe parassent occidere, jamque severam Principis ultionem exspectarent, quidam ex ipsis eruditus per literas ab *Augustino* petierit, ut intercessione sua Cæsaris iram mitigaret. Tam insignis erat sanctissimi Præsulis mansuetudo, ut hostis & idololatra non vereretur ab hoc petere, quod vix amicus ab amico auderet flagitare. Quo impudentior est postulatio, hoc magis arguit vix credibilem *Augustini* mansuetudinem. Eadem mansuetudine moderatus est collegia virorum ac mulierum, quæ juxta regulam Apostolicam aliquot instituit. Leviter delinquentium pœna erat admonitio; gravius peccantium objurgatio; desperatorum & insanabilium, veluti capitale supplicium erat, è contubernio piorum ejectio. Clericos suos, quos tædebat juxta Episcopi institutum vivere, patiebatur ad alios Episcopos demigrare, qui clericos suos non adigebant ad domus ac vitæ communionem: amabat perfectam pietatem, sed spontaneam, non extortam. En aliud in hoc Episcopo miraculum: in tam multis, tam eximiis virtutibus, quam nullum omnino supercilium? Dicas illum paterna maternaque viscera erga cunctos gerere, malos parturire ut renascantur in *Christo*, imbecilles veluti gallinam sub alis fovere ne pereant, bonos provehere ut adolescant. Nullus erat tam deploratus hæreticus, aut alioqui flagitiosus, de quo spem prorsus abjiceret, donec ille spiraret. Sic in libris suis agit cum hæreticis, non solum ut revincat, verum etiam ut, quod quidem in ipso est, sanet: sic objurgat improbos, ut semper vino severitatis admisceat oleum lenitatis. Nihil est usquam tam austerum, quod non interim spiret *Christiana* charitatis dulcedinem, quæ juxta *Paulum* Apostolum *omnia suffert, omnia sperat, omnia credit.* Erat unius civitatis Episcopus, cui nomen *Hippon Regius*, quasi dicas *Equile Regium:* nam erat ejusdem nominis altera in eodem littore ad exortum, cognomine differens, διάῤῥυτος enim dicebatur: sed omnium ecclesiarum sollicitudinem in se recepit, Episcopos earum vel coram, vel missis voluminibus & epistolis instruens ad Euangelii prædicationem, armans adversus hæreticos. Porro, quoniam vir prudens perspiciebat librorum usum multo latius patere quam vocis, in hanc operam quicquid potuit temporis suffurabatur. Ad hoc, quo plus haberet ocii, discutiebat humiliora negotia, quæ tametsi non adversabantur pietati, tamen ab optima parte *Mariæ* nonnunquam avocabant. Itaque conciliandis matrimoniis auctor esse recusabat, juncta tamen, sua benedictione confirmabat. Nec ædificandi cura sustinebat occupari, licet alios id agentes non reprehenderet. Nec omnium epistolis respondebat, nisi si quid tractarent ad religionis pertinens negotium. Postremo, ingravescente jam ætate successorem sibi designavit, ad quem levioris momenti causæ deferrentur, ipse vacaret melioribus. Quo tempore libros omnes suos collegit, recognovit, & in ordinem digessit, ne vel interirent complures, quod *Ambrosianis* scriptis accidisse videmus: aut mendosi depravatique versarentur in manibus hominum. O virum ad totius ecclesiæ publicam utilitatem natum, factum, datumque divinitus, quam ubi conspiceret *Wandalorum*, *Gottorum*, aliorumque barbarorum, qui ex *Hispaniis* in *Africam* eruperant, incursione turbari, jam hujus vitæ cœpit tædere, quodque solum potuit, consolatus suos & hortatus ad tolerantiam, è vivis excessit! Tanto ardore vir spiritu *Christi* plenus amabat, atque, ut ita loquar, deperiebat decorem, profectum, ac tranquillitatem domus Dei. Hoc hoc nimirum erat summum illum Ecclesiæ sponsum imitari: nam & suæ quisque Ecclesiæ quodammodo sponsus est omnis Episcopus. Ille dixit, *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.* Hic, qui nullum unquam periculum metuit, quoties Ecclesiæ commodis serviendum erat, cui vita erat acerba, posteaquam Ecclesiæ malis non potuit succurrere, quam lubens illam impendisset ovibus suis, si modo ejus dispendio, gregis salutem redimere licuisset? Optabat, cum *Paulo*, vel anathema fieri pro filiis suis. Hæc pietas, hæc charitas, hic ardor pectoris facit, ut omnia illius scripta non minus inflamment ad pios affectus, quam doceant intellectum. Sunt enim qui frivolis argutiis utcunque delectent ociosos. Sunt qui subtiliter doceant necessaria, sed non efficiunt, ut quod intelligitur ametur. Sunt rursus qui excitent ad studium pietatis, sed excitatos doctrina non provehunt. Frustra intelligas, nisi diligas quod percepisti. Ad quid autem conducit cæcus amor? Scientia, si absit charitas, inflat: charitas absque scientia nonnunquam perniciosa pro salutiferis amplectitur. Sed utraque res alterius opem poscit, & conjurat amice. At hic incomparabilis Doctor simulatque maturuit in *Christo*, neglectis Sophistarum ineptis argutationibus, ingenii plusquam aquilinam aciem ad necessariæ veritatis investigationem intendit; ita subtilis in disputando, si res postulet acumen dialecticum, ut semper dimittat lectorem non tantum eruditiorem, verum etiam ad bene vivendum inflammatiorem. Quid enim aliud potest ignis, ubicunque ponas, quam urere? Amabat vehementer quod docebat, docebat argute quod amabat, utrunque gignit in eo, qui scriptis illius propius intendit animum. Rhetoricæ multa sunt cum Dialectica communia. Rhetorum libros ad plenum imbiberat. *Platonica* Philosophia, quoniam Rhetorica quadam suaviloquentia multa tradit de rebus à corpore separatis, & his quæ sensibus deprehendi non possunt, sed animi cernuntur oculis, non pauca miscens *Christianorum* placitis consentanea, videtur impensius delectatus. Ex *Aristotelica* Philosophia, vel quia jejuniore stylo tractat res subtiles, vel quia nondum in publicum usum venerat apud *Latinos*, nihil degustasse videtur præter libros *De Ennunciatione*, *De Categoriis*, sive *De decem Generibus generalissimis*, & *De quinque vocibus prædicabilibus*, quem librum velut εἰσαγωγὴν ad *Aristotelis* Philosophiam edidit *Porphyrius*. Nec usquam ullo vestigio deprehendere licet quod ejusdem libros, quos *De Topicis*, *Analyticis* & *Elenchis*, *De naturalibus rebus & ultramundanis*, *De Moribus* & *Republica* multos reliquit, usquam attigerit. Ut ne commemorem tot *Græcos Aristotelis* interpretes. Et tamen hic ipse qualiscunque *Aristotelicæ* Logicæ gustus, Dialectici non solum opinionem illi conciliavit, verum etiam magnam apud hæreticos conflavit invidiam, quod quum veritatis pondere premerentur, clamarent se artificio Dialectices circumveniri. Siquidem illis temporibus tanta fuit apud *Afros* hujus artis ruditas, ut qui sciret distinguere Substantiam ab Accidente, Genus à Specie, Relativam vocem ab Absoluta, vulgo Dialecticus haberetur, quo nomine *Julianus* visus est unus idoneus, qui cum *Augustino* manus ex æquo consereret. Sed Dialectica fuit antequam quisquam de Dialectica præciperet: nec enim est de numero earum Disciplinarum, quas instituit hominum voluntas, sed quas animadvertit sagacitas, qualis est Arithmetica. Tanta autem erat in *Augustino*, tamque mirabilis ingenii felicitas, tanta sanitas, tantaque præsentia, ut ne ex illis quidem, qui posterioribus seculis bonam ætatis partem in Dialectica contriverunt, quenquam invenias, qui citius aut certius perspiciat causæ scopum, qui dexterius ad hunc rationes & Scripturarum testimonia dirigat, qui felicius nodos quæstionum dissecet. Multa non scripsit, sed dictavit: pleraque per notarios ex ore loquentis excepta sunt, cujusmodi ferme sunt *Enarrationes Scripturarum ad populum*, quos ipse *Tracta-*

tus

An. 1529. tus appellat, aut *Conflictationes cum hæreticis*, quæ olim publicitus apud plebem fieri consueverunt. Nec alibi mihi videtur admirabilior. Quibus mediocre contigit ingenium, si lucubrandi curam adhibeant, excudunt interdum aliquid non contemnendum. Cæterum in extemporali dictione tantam adesse mentis perspicaciam, tantam memoriæ præsentiam, tam paratam orationis copiam, non sine perpetua quadam jucunditate, quis non miretur? Quis hoc hodie præstare queat, vel ex istis qui studium omne collocarunt in paranda dictionis facultate? Sed quo dilabor? non enim institueram Encomium *Augustini*, quod si suscepissem, hæc quota portio laudum illius erat? Illud tantum volebam ostendere, quam dolendum fuerit tantum ecclesiæ thesaurum tam sero per typographos prodisse in publicum, quem maxime referebat in omnium versari manibus. Deterrebat nimirum illos impendiorum magnitudo. Primus hoc egregium facinus ausus est, vir singulari pietate, *Joannes Amerbachius*, re sat beatus, sed animi dotibus longe beatior, quem nec sumtus immensi, nec in conquirendis undecunque exemplaribus instantia, nec in conferendis tædium, nec operis difficultas, nec distractionis alea, nec ulla res alia deterruit, quo minus totum *Augustinum* redderet omnibus communem. Non huc invitavit virum quæstus amor, sed sincera pietas, quam omnes illius præfationes spirant, ac revocandi priscos illos ecclesiæ Doctores studium, quos videbat ac dolebat propemodum antiquatos. Proinde non dubito quin illius manibus bene precentur omnes, qui per *Augustini* libros ad pietatem profecerunt. Idem in universas *Hieronymi* lucubrationes majore etiam studio molientem Deus ad superos evocavit. Eam tamen provinciam tribus filiis, *Brunoni*, *Basilio*, & *Bonifacio*, quos in hoc curarat trium peritia linguarum instituendos, moriens delegavit, per quos non minore studio quam fide peractum est, quod optimus pater voluit. Sic enim illos & ad pietatem, & ad eruditionem educarat, ut quodammodo se major ac melior in illis superesset, hodieque superstit: nam natu maximus tantum in fata concessit. Tot sunt examina Monachorum in orbe, quorum ocium magnis censibus alitur. Tot sunt Abbates opimo reditu, nihil aliud quam ædificantes, vel alentes equos, vel epulantes. Hic erat illorum proprius labor, quem homo laicus sua sponte suscepit. Atque in *Augustino* quidem tantum adhibitum est ab illo curæ, studii, vigilantiæ, quantum illa tum ferebat ætas, rudior adhuc, & perpaucos habens in hoc genere literarum exercitatos. Illud potius mirandum, quod quum *Augustini* lucubrationes tot jam annis versentur inter manus eruditorum, nulla exstiterit de illo publica querimonia, quemadmodum de *Hieronymo* nemo non querebatur. Atqui ni multos haberem testes, qui Operi excudendo vel præfuerunt, vel adfuerunt, nemo mihi crediturus sit, quantum mendarum offenderim ac sustulerim, etiam illinc, ubi nihil esse depravatum putabatur. Habet enim *Augustinus* suum quoddam dicendi genus, argutum & periodis in longum productis multa convolvens, quod lectorem & familiarem, & acutum, & attentum, & bene memorem requirit, denique tædii laborisque patientem, quales non ita multos reperias. Jam tametsi profanas literas parcius ostentat quam *Hieronymus*, tamen obiter ad eas frequenter alludit. His rebus factum est, ut lector, audaculus magis quam argutus, mutarit quicquid offendebat. Verum quæ vel librariorum incuria, vel lectorum inscitia commissa sunt, habent utcunque colorem, quo culpam liceat, si non excusare, certe extenuare: quanquam hanc oportuit esse publicam Principum, Præsulum & Abbatum curam, ut utilium, sed præcipue sacrorum Voluminum exemplaria, per eruditos viros quam diligentissime castigata, servarentur in publicis bibliothecis. Illos vero quis absolvat à sacrilegii crimine, qui nec errore, nec ulla necessitate, sed inepta libidine, studio mutarunt hujus viri scripta; vertentes *que*, in *&*; *&*, in *que*; *sed*, in *at*; *at*, in *sed*; *dixit*, in *ait*; *ait*, in *dixit*; *verbum*, in *participium*; *participium*, in *verbum*: aliaque innumera his consimilia, quasi luserint in opere alieno. Hoc flagitium quum alias, tum præcipue deprehendimus in libris *De Trinitate*. Deprehendimus autem ex collatione codicis, quem nobis præbuit *Flandriæ* monasterium quoddam, cujus nomen in præsentia non occurrit, sane bellum ac vetustum, dixisses bonæ fidei, magnæque auctoritatis exemplar: vix enim occurrebant duo versus, quin esset quod jugularet transversus calamus. Hic non erat error aut oscitantia, sed impius ludus hominis male feriati. Alibi nescio quis sententias expleverat, adjectis verbis aliquot non necessariis, velut quoties beatus *Augustinus* citabat è Scripturis canonicis, quantum ad id quod agebatur satis erat, ille Scripturæ testimonium altius repetitum, ex eodem loco longius prosequebatur, quum nihil esset ad rem necesse. Id præcipue factum comperimus in Commentariis, quos scripsit in Epistolam ad *Romanos* & ad *Galatas*. Risimus non paucis locis insignem scribarum delirationem, qui quod lector ineptiens annotarat in margine sui codicis, retulerant in contextum. Ex multis duo proponam exempla, quorum alterum est in epistola LVIII. ubi leguntur hæc *Augustini* verba: *Hos autem Prophetas, quos post Apostolos posuit, non puto illos esse, qui ordine temporum ante Apostolos fuerunt, sed istos quibus jam sub Apostolis per gratiam donabatur, aut interpretatio Scripturarum & inspectio mentium, aut prædictio temporis sequuturi.* In priore editione participium *sequuturi*, à suo nomine, *temporis*, prolixo verborum assumento divulsum comperimus: idque non solum insigniter indoctum erat ac stultum, verum ne ad rem quidem tantillum faciens: non enim illic ambigebatur qui essent Apostoli, & unde ducta vox, sed de quo Prophetarum genere loqueretur illic Apostolus. Non repetam hic longum nugamentum, ne sim tædio; decerpam modo pauca, unde facilis sit conjectura, quam cætera nihil habeant mentis. Hunc in modum orditur: *Si enim ego ipse ut de his quid sentiam habeas, differentiam facturum me speraverim.* Agnoscis sermonis florem. Ac mox: *Ut enim ad vim termini proficiscar, Apostolos Græcum, dicitur ab apos, quod notat augmentum vel præminentiam, & scelon* quod est missio, quasi præminenter missus ad augmentationem scilicet fidei catholicæ: vel Apostolus quasi post missus*, &c. Quid hac deliratione prodigiosius? *Apos* enim apud *Græcos* tantum significat, quantum *Kiskildrivium* apud *Latinos*, & *scelon Græcis* sonat *offendiculum*. Deinde stultissime imaginatur, in nomine *Apostolus*, *apost* additum pro *postmodum*, pro quo barbari dicere solent *depost*. Atqui si *Græca* vox est *Apostolus*, ut ipse docet, unde illic *Latina* præpositio *post*? Sequitur, *Propheta* autem à *pro*, id est *procul*, & *for faris*; quum *Propheta Græcis* nihil aliud sonet, quam *Latinis prædictor*. Hæc proposuisse satis arbitror ad totius nugamenti gustum quendam, quod ita attextum est, quasi quis pro *Augustino Paulinum* doceat, de quo significarat se dubitare. Alter locus est in libro secundo *De sermone Domini in monte habito*. Quoniam inter fructus spiritus *Paulus* commemorat gaudium, ne quis existimaret illum de quovis gaudio loqui, sic locum explanat *Augustinus*: *Sane sciendum est hic gaudium proprie positum. Mali enim homines non gaudere, sed gestire dicuntur proprie, sicut superius diximus voluntatem proprie positam, quam non habent mali*, &c. Hæc *Augustini* verba quum nihil habeant obscuritatis, tamen aliquis conatus erat dilucidius scilicet explicare sententiam hisce verbis: *Neque gaudium virtutis sit, sicut voluntas, & hæc potius ad sanctos pertinent; ad peccatores vero gestus magis & cupiditas deputanda sunt.* Et hoc tam insulsum nugamentum è spacio marginis in contextum relatum aliquandiu nos

* Forsan legebatur *stolon*.

An. 1529. nos torsit. Cum hujusmodi portentis fuit nobis subinde luctandum. Alius ex undiquaque decerptis frustulis veluti novum Opus, *Augustini* titulo, construxerat, alius aliena cum *Augustini* scriptis miscuerat, alius ex quæstione fecerat epistolam, assutis initio paucis verbis. Ne singula persequar, vix in alterius tam impie, quam in hujus sacri Doctoris voluminibus lusit ociosorum temeritas. Ut omittam interim pseudepigrapha, quædam non inerudita, quædam vix tolerabilia, quædam prorsus indocta. Verum in omnibus, quæ illi falso sunt inscripta, nihil insulsius aut impudentius Sermonibus ad Eremitas, in quibus nec verba, nec sententiæ, nec pectus, nec omnino quicquam est *Augustino* dignum: & tamen quisquis hoc Opus confinxit, homo suavis sibi promisit futurum, ut *Augustinus* crederetur, & sane repererunt similes labra lactucas. Nihil tamen horum submovimus, nisi quod ea, quæ bis aut sæpius habebantur inter hujus viri lucubrationes, sat habuimus semel ponere, ne voluminum magnitudinem supervacua sarcina oneraremus. Censuris tantum additis indicavimus quid nothum esset, quid ambiguum, quid commixtum. Hæc igitur in tam eximio Scriptore committi sane dolendum est: sed æque mirum, super his nullam hactenus fuisse studiosorum querimoniam, unde conjectura capi potest, divum *Augustinum* antehac à plerisque Theologis aut non legi solitum, aut indiligenter fuisse lectum. Ne mihi quidem unquam persuaderi potuisset, tantum in tam celebri Scriptore latuisse mendarum. Equidem nihil minus habebam in animo quam hanc capessere provinciam. Deterrebat immensa voluminum moles, & Operis difficultas juvenile robur, ac prorsus adamantinum quendam hominem exigebat; me vero jam & ætas & valetudo ab hoc genere laborum in totum dehortabatur. Sed felicis memoriæ *Joannes Frobenius*, vir ob singularem erga studia favorem omnium studiosorum amore perenni dignus, tandem illud à me precibus extorserat, ut in Epistolis unicum senionem emendarem, quo posset Operis specimen in proximis nundinis ostendere. Pollicitus sum, sed hac lege, ne quid speraret amplius. Annuit. Cæterum quum perspicerem illi certum esse consilium, volumen Epistolarum absolvere, neque quenquam esse paratum, qui posset, aut certe vellet, emendandi partes obire, vicit animi destinationem quum singularis amici pertinax voluntas, tum ipsa negotii pietas. Hoc volumen totum ad me recepi, sed unicum, etiam atque etiam testificans, ut si pergere vellet, alium inveniret castigatorem, nec me suo quoque dispendio, non modo studiorum, à melioribus curis avocaret. Quid multis? quum nullus exsisteret qui vellet eam sarcinam in humeros tollere, & *Joannes Frobenius* asseveraret, stare sententiam, ut si non daretur aliud, totum *Augustinum*, qualis qualis erat, rursus excuderet: ego, partim amici respectu cui nihil pernegare valebam, sed multo magis inexpiabile piaculum esse reputans, si tam eximius ecclesiæ Doctor, tot mendis obsitus, tantis impendiis denuo prodiret in orbis theatrum, hoc insigniore deformitate notabilis, quo magis elegantia formularum, ac majestate voluminum, oculos omnium ad se rapturus esset, perinde quasi purpuram eximiam ostendas fœdis maculis deformatam, passus sum imponi mihi clitellas. Tandem ubi tantum pelagus ingressus ventis vela dedissem, longe plus quam exspectaram comperi difficultatis, ut non semel animum despondérim, deque deferendis institutis cogitarim, ad quod ipsum evidens etiam valetudinis periculum invitabat, aut ut rectius dicam, compellebat. Jam me terrebat & exemplum *Joannis Frobenii*, quem videbam huic immortuum negotio, virum alioqui quum firmo corpore, tum vita longissima dignum. Verum, quod prima fronte deterrebat à negotio, hoc ipsum propius consideranti stimulos addebat. Non enim oportet bonorum virorum amicitiam vitæ spacio terminari, præsertim quum hujus difficillimi negotii moles in filios illius *Hieronymum* & *Joan. Erasmium*, reliquosque liberos esset devoluta, quibus hoc minus oportebat deesse, quod tali patre essent orbati: nam quicquid erat erga *Frobenium* affectus, in hos transtuli. Itaque obfirmato animo, sic ut Operi tam sacro satius ducerem animam impendere, quam semel susceptum non absolvere, tædium omne devici: quoque sum altius ingressus, hoc labor assuetudine factus est levior, ipso, ut opinor, *Augustino* cœptis nostris prospera favoris aura cœlitus adspirante, donec tandem procul aperiret sese portus, in quem propitii Numinis auxilio delati, lætum celeuma nunc canimus. In digerendis porro voluminibus hunc ordinem sequuti sumus:

In primum volumen contulimus ea, ex quibus tota *Augustini* vita, mores, ingenium, & affectus perspiciuntur: quod hoc pacto futurum arbitrarer, ut & rectius intelligerentur, & avidius legerentur. Amor enim Doctoris & attentum reddit & lubentem discipulum. Adjecimus ejusdem Progymnasmata, quibus vel infans adhuc in *Christo*, vel novus tyro felicissime prælusit ad egregia facinora.

Secundum volumen dedimus Epistolis, partim quod in his quoque permulta sunt, quæ scripsit juvenis, partim quod ex his maxime deprehenditur, si quid in illius natura fuit peculiare.

Tertium & Quartum dedimus his lucubrationibus, quas ad docendum paravit.

Quintum habet *Civitatem Dei*, quod hoc Opus simul & docens & confutans errores maxime Paganorum, utrinque mixtum esset. In hac portione nihil est nostræ industriæ, quod hanc provinciam, hortatu meo, sibi proprie sumsisset vir apprime doctus *Joannes Lodovicus Vives*.

In Sextum & Septimum distribuimus pugnas adversus diversas hæreses.

In Octavum & Nonum collecti sunt *Tractatus*, sic enim appellat *Augustinus* Scripturarum enarrationes apud populum habitas, nisi quod in Nonum farraginem quandam adjecimus libellorum, quos viri nescio qui spirituales in hoc parasse videntur, ut affectum suum ad rerum cœlestium amorem inflammarent.

Decimum volumen complectitur Homilias variis argumentis, in quibus permulta sunt aliena, quemadmodum & in Nono. In singulis ne nullus esset ordo, vel sacrorum voluminum quæ interpretatur, ordinem, vel hæreseon origines sequuti sumus. Ipse *Augustinus* in libris *Retractationum* maluit ætatis suæ, & in *Christianismo* progressuum ordinem sequi, recensens quæ scripsit catechumenus, quæ sacro lavacro renatus, quæ presbyter, quæ Episcopus. Nisi quod Epistolis & Tractatibus suum locum destinasse videtur, quam hujus curæ partem non absolvit, ut ex ipsius aliquot scriptis apparet. Siquidem hoc moliebatur jam extrema senecta, veluti præsagiens extremum imminere diem, tantoque studiosius agens, ut quoniam vocis officio diutius ecclesiæ prodesse non poterat, in libris illi superesset, quatenus licebat, & emendatus & integer. Quod propemodum assequutus est: vix enim ex alterius monumentis minus intercidit, à depravatoribus nihil omnium potuit unquam esse tutum. Nostram operam hic non exaggerabimus, conferat cui vacat, & agnoscet. Nec tamen ausim polliceri nihil resedisse quod egeat emendatore. Alicubi nos destituerant vetusti codices, aliquando in Opere tam prolixo somnus obrepsit, quem *Flaccus* putat esse condonandum humanæ naturæ. Jam si quid operarum incuria commissum est, à nobis præstari non potuit, qui cum officina nihil habemus commercii. Tantum illos admonere possumus qui præsunt officinæ, quod quidem à nobis factum est sedulo. Quicquid nostra mediocritas potuit, bona fide præstitit. Superest, amplissime Præsul, ut tantus Ecclesiæ Doctor, tui nominis auspiciis tuoque favore commendatus, prodeat in manus hominum, hoc avidius ab omnibus rapiendus, quo magis erit perspicuum, *Augustinum* inter omnes unice semper placuisse tibi, viro

An. 1529. viro praeter clarissimas gentis imagines, tot eximiis animi dotibus, seu potius Dei donis, sic ornato cumulatoque, ut cum stemmatum illustribus ornamentis, cum muneris amplissimi dignitate, quo non aliud apud *Hispanos* augustius, aut etiam opulentius, non modo paria facias, verum etiam longe superes, ipsaque ornamenta vehementer ornes. Testantur id non tantum hi, qui tuam amplitudinem cominus intuentur ac venerantur, sed idem tuae declarant epistolae, spirantes undique singularem quandam animi pietatem, cum summa modestia humanitateque conjunctam, tum eruditionem Episcopo dignam, denique judicium exactum prae se ferentes, ut non tam titulo quam merito tuo totius *Hispaniae* primatem agas, nihil omittens quod ad ecclesiam Dei, vel ampliandam, vel ornandam pertinere judicas: tres Academias, *Complutensem*, *Salamantinam*, & *Toletanam* tua benignitate, tuoque studio provehens, ut in his linguae, liberalesque disciplinae, sed praecipue Theologia per viros non minus integros quam eruditos tradantur, unde jam nunc velut de equo, quod ajunt, *Trojano* prodisse videmus permultos solida praeditos eruditione, resectis iis quae multa solent in scholis hactenus inculcari juvenibus, vel inepta, vel supervacanea, quaeque magis faciebant ad Theatricam ostentationem, quam ad eruditionis aut pietatis fructum. Est enim omnino medium inter eos, qui hactenus & perturbate & sophistice disciplinas in scholis tradiderunt; & inter istos, qui disciplinas humanas omnes una cum scholis e medio tollendas putant. Idem jam pridem molitur eximius vir *Joannes Episcopus Roffensis* in *Anglia*, *Cantabrigiensis* Academiae princeps, in qua tria collegia magnis impensis instituit, in quibus non ea tradantur quae juvenes ad sophisticas palaestras instruant, ad serias functiones frigidos reddant & ineptos, sed unde prodeant veris disciplinis ac sobriis disputationibus exercitati, qui graviter euangelicoque spiritu praedicent verbum Dei, & efficaci quadam eloquentia commendent eruditorum animis, qualem ipse se jamdiu tum oratione, tum scriptis, denique & vitae integritate praestat Ecclesiae *Christi*, idque auctoritate & auspiciis *Guilhelmi Warami* Archiepiscopi *Cantuariensis* totius *Angliae* primatis; cui, juxta dignitatis ordinem, est a suffragiis, juxta pietatis affectum & virtutum aestimationem, frater in Domino charissimus. Has laudes scio nec illi nec tibi placere, tametsi hisce commemorandis vel gratulamur utilitati publicae, vel divinae benignitati gratamur potius, quam vestras laudes celebramus: sed ut est modestiae non agnoscere laudes hominum, ita gratitudinis est non tacere viros, per quos Numinis benignitas tanta commoda largitur humano generi. Egregiae virtutis exempla, veluti lumen, in edito ponenda sunt, ut omnibus praeluceant, multosque ad sui aemulationem accendant. Si quid autem gratiae in hoc Opere meae debetur industriae, ejus maximam portionem lubens tuae celsitudini acceptum ferri patiar, qui lassescentem recrearis, currenti frigidam, ut ajunt, suffuderis, idque non tantum amico hortatu, verum etiam benignitate tua spontanea. Quin & illud tibi magna ex parte debemus, quod *Carolum* Caesarem habemus, quum honestis studiis, tum *Christianae* religioni toto pectore faventem, nec male cupientem *Erasmo*, nisi me fallant omnia. Prolixior ad tot tantisque negotiis occupatissimum Praesulem videri poterat haec Praefatio, nisi praeterquam quod non uni scribitur, nihil vetat quominus ex intervallo legatur. Dominus *Jesus* sublimitatem tuam diu nobis servet incolumem, omnibusque rebus bonis eximie florentem. Datum *Friburgo Brisgoiae*, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXXV.

Erasmus Rot. Jacobo Sadoleto S.

Tot epistolarum acervi ex omnibus mundi plagis ad me deferuntur, praesertim bis in anno, sub mercatum *Francfordiensem* vernum, rursus sub autumnalem, ut hisce temporibus aegre tuear valetudinem, dum plerisque rescribere conor: nam omnibus qui possim? Atque inter has sunt quaedam nugales ac frivolae loquacitatis, quaedam amarulentae, quaedam plurimum & voluptatis adferunt & solatii. In his tamen postremi generis vix ulla fuit, si quid mihi credis, tua gratior, insigne Praesulum hujus aevi decus. Eam igitur a turba semotam alicubi seposui, per ocium accuratius relegendam. Sed quod non raro nobis usu venit, hoc ipso mihi periit, quod anxie studuerim ne periret, quanquam opinor aliquando ad manum non quaerenti venturam, & repertum iri quae nunc inveniri non potest. Hoc praefari visum est, quo mihi sis aequior, si forte ad elegantissimas tuas literas parum apposite respondere videbor. Pro Psalmo tuo vix dici possit, quantopere te amem, qui me legentem sic affecit, ut exordio gustato non conquieverim, donec ἀπνευστὶ ad calcem pervenissem. Ea lectione factus sum primum alacrior, dein adversus quorundam improbissimos tumultus animosior, postremo ad pietatis studium inflammatior, & omnino meipso melior. Manifesto sensi spiritus energiam per te loquentis. Non sic inflammares, nisi flagrares ipse: non sic raperes, nisi raptus afflatu Numinis. Haudquaquam haec dantur auribus tuis, ornatissime Praesul, nec enim te tibi laudo, sed Numinis eximiam benignitatem in te veneror atque exosculor. Quin & in spem bonam erigor, fore ut aliquando *Christus*, nostri misertus, ecclesiam suam magna ex parte convulsam pristino vigori restituat, posteaquam tales exoriuntur Episcopi. Equidem sic existimo, unicum hoc tuum commentarium si quis attente legat, ediscatque, ad omnem vitam recte pieque instituendam sufficere: nam quae tandem pars est *Christianae* Philosophiae, quam ibi non accuratissime tractas? Quam validis rationum machinis retundis impios, qui negant esse Deum, item qui negant illi curae esse res mortalium? Quo fulmine territas eos, qui spreto Numine pravis animi cupiditatibus obsequuntur? Deinde, qua moderatione laudas Philosophorum de beate vivendo praecepta, sed ita ut non patiaris nos illic jacere felicitatis ancoram. Rursus commonstrato quid *Judaeis* etiam defuerit, adducis nos ad *Christum* unicum verae felicitatis auctorem. Quam graphice ponis ob oculos, qui se totos dediderunt impietati, etiam in summa felicitate esse infelicissimos: Contra, qui se plena fiducia *Christo* tradiderunt, in summis quoque cruciatibus ac mortibus esse felicissimos. Quam vero *Christiane* omnem vindictae libidinem penitus ex animis hominum revellis? Quanta mansuetudine nullum quamvis sceleratum submoves a spe veniae, sed deploratissimis etiam ostendis viam, qua possint cum Deo redire in gratiam. Ad haec, quam prudenter temperata libertate declaras, quanto in discrimine versentur Principes & Episcopi, si, contemta pietate Numinis, neglectis populi commodis, ad tyrannidem animum adjiciant. In his nimirum dogmatibus constat totius *Christianae* religionis tum prora, tum puppis, quod ajunt: quae tu tanta perspicuitate, tanta copia, tanta denique δεινώσει differis, exprimis, inculcas, ut lector non oscitabundus facile deprehendat tibi ista non in primoribus nasci labris, sed ab intimis animi recessibus proficisci. Jam & Scripturarum testimonia tum crebro, tum apte, & in loco adhibita, faciunt ut te credam in adytis coelestis Philosophiae nec obiter nec oscitanter versari. Quid enim nunc praedicem illum vere *Tullianum* orationis fluxum, ubique purum, limpidum, uberem & amoenum? Quoties optavi, ut coelestis illa sapientia talem aliquem nancisceretur oratorem, qualis *Cicero* contigit vel caussis forensibus, vel *Graecorum* explicandae Philosophiae, in quo sincera pietas animi, cum eloquendi virtutibus paria faceret? Eum tu nobis, si quis alius, ut praestare coepisti feliciter, ita constanter praestaturus videris. Quod Apostoli *Christi* mysteria impolitiore ver-

An. 1529. borum tectorio nobis prodiderunt, peculiarem habet causam, nimirum ne quid tum ejus laudis, quæ tota numini debebatur, hominum viribus decideretur. Nunc alia est ratio. Nonnulli Theologiam, immodico profanæ Philosophiæ admixtu, propemodum obruerunt, ac verborum sordibus nonnihil conspurcarunt: tu sic adspergis subinde quædam è Philosophorum libris, ut ancillentur pietati non imperent, condiant non vitient, illustrent non obscurent. Sic adhibes felicissimum orationis nitorem, ut veluti morigera pedissequa serviat religioni, nec sese ostentet, sed Reginæ suæ majestatem officio suo commendet. Quantum pietatis habent illæ tuæ frequentes apostrophæ, nunc ad Deum, nunc ad Leges divinas? Ad hæc, vehementer arrisit mira quædam dexteritas in concinnandis versiculis, quod tu facis tam molliter, ut non linum, quod ajunt, lino connecti, sed naturali perpetuoque fluxu sermo totus sibi cohærere videatur. Super omnia vero me delectavit ista singularis ingenii tui sanitas, quæ nihil usquam hiulcum, aut abruptum, aut inconcinnum, aut frustra repetitum, aut alieno loco positum, residere patitur. Hæ nimirum sunt dotes animi puri, nullisque pravarum cupiditatum tumultibus irrequieti, in qualibus cœlestis ille spiritus gaudet vim suam exercere. Quare, Præsul egregie, non dubito quin alii, qui largissimam *Christi* in te benignitatem rectius me perspiciunt, sint tibi gratias uberiores acturi, ego certe meo nomine me tibi profiteor semperque profitebor debere maximas. Decem *Nestores* optabat *Agamemnon*, nos ardentioribus votis decem *Sadoletos* optamus ecclesiæ *Christi*. Nec desperamus id fore, neque enim est abbreviata manus Domini, nec in totum abjecit viscera misericordiæ, utcunque nos ad tempus destituisse videatur, quo suos electos redderet probatiores. Quod opellam meam in *Psalmum* LXXXV. non improbas, non minus amo candorem istum tuum singularem, quam admiror incomparabilem eruditionem. Et antea mihi totus ibi displicebam, verum ubi meam inconditam balbutiem cum ista tua facundissima sapientia confero, liberet ad laqueum confugere, nisi hoc essem ingenio, ut voluptati sit in honestis atque utilibus à quamplurimis superari. Atque utinam ea esset studiorum felicitas, ut *Erasmus* aut rideretur *Mysorum* ultimus, aut cum *Megarensibus* nullo loco neque numero haberetur. Nos si quid istiusmodi damus, alieno fere damus affectui, idque obiter, velut à gravioribus operis redintegrantes animi vigorem. Nemini proclive sit æstimare, quantum sudoris fuerit in recognoscendis ac locupletandis *Adagiis*, quantum in emaculando *Seneca*, qui magno mei nominis dedecore fuerat antea per indiligentes amicos me absente editus, quantum in *Augustino*, nunc in *Chrysostomo*, quantum in vertendis *Græcis*, & in conferendis quæ vertimus, quantum tædii in recognoscendis nostris, quæ subinde revocantur ad prælum, ut omittam alios minutos libellos, quos identidem extorquent à nobis amici. Imo nihil est tam sordidum, quod mihi non obtrudat officina *Frobeniana*, nimium familiariter abutens ingenii mei facilitate. Et hoc mihi vitium est maximum, cujus nec ipse mihi gratiam facere possum. Nihil pario, sed abortu ejicio fœtus ingenii omnes. Isti commentario, quem dignatus es legere, vix dati sunt dies septem, nec hi tamen toti, nec ab integro, sed à defatigato. Ubi sex aut septem præla fervent, non licet uni vacare negotio. Et si quid talium est libellorum, fere incidit sub nundinarum tempus, quum in officina tumultus plena sunt omnia. Quæ res in causa est, ut multis fere mendis obliti prodeant. Effugi quidem *Basileam*, sed me, velut umbra corpus, sequuntur officinæ negotia. Eoque sum ingenio natus, ut ægre quicquam amicis pernegare valeam, quanquam hic animus jampridem quietem optat, ætas ac valetudo etiam flagitat ocium. Pro tuo gemmeo libello mitto commentariolum in *Psalmum* XXII. vere, quod abs te modeste dictum est, χρύσεα χαλκείων repensans. Eum mihi quidem ipse non desumsi, sed à quodam ex aulæ *Britannica* proceribus designatus est. Citas *Hesychium* quendam, cui primas in hoc genere tribuere videris. Is hactenus mihi prorsus fuit ignotus. *Hilarium* habemus, sed mutilum, quem arbitror ex *Origenis* Commentariis hausisse fere quæ nobis tradit, qui tum mihi quum enarrarem *Psalmum* LXXXV. nescio quo pacto non venit in mentem, quemadmodum nec *Pomeranus*; non quod omnino fidam hujusmodi Scriptoribus, sed quod sapienti quævis occasio præstet interdum ut fiat sapientior. *Hieronymi* Commentarios in Psalmorum Opus habemus indigne contaminatos ab improbissimo quopiam impostore, cujus næniæ sunt & in eum Psalmum tuum. *Augustinus* non indiligenter tractavit hanc provinciam, nisi quod permulta dare cogitur auribus populi, quem instituebat, occupato doctoque lectori non admodum necessaria, nonnunquam & onerosa. In quosdam Psalmos non scripsit commentarium, sed brevissima modo scholia, quod accidit in hoc Psalmo, quem nunc mitto. *Cassiodorus* maluit omnia scribere quomodocunque, quam pauca exacte. Exstant & *Brunonis* in Psalmos Commentarioli, pietate verius quam eruditione commendabiles. *Arnobii* enarratio nonnunquam ipso brevior est Psalmo. Quin officit interdum scripturienti tam varia lectio. In hoc Psalmo præter *Hieronymum* & *Augustini* scholia nihil à quoquam mutuati sumus. In priore Psalmo, quem nobis dedisti, video te non parum multa hausisse ex lucubrationibus *Ambrosianis*. Non semel rogatus sum quum ab aliis tum ab *Anglorum* Rege, ut in omnes Psalmos ederem Commentarios, sed deterrebant me quum alia multa, tum illa duo potissimum, quod viderem hoc argumentum vix posse pro dignitate tractari, nisi quis calleat *Hebræorum* literas, atque etiam antiquitates, partim quod verebar ne turba commentariorum obscuraretur sermo Propheticus citius quam illustraretur. Quis enim non scripsit in Psalmos? Et quinquagesimus ille, in quo nobis primum dedisti specimen facundissimæ tuæ pietatis, à quo non contrectatus est? Quanquam tu superiores omnes longo post te intervallo reliquisti? Porro, quum ea sit tua auctoritas, dignitas ac sanctitas, ut abs te æquo animo non solum amicam admonitionem, verum & colaphum accipere possim: tamen præstaturus præcipuum amicitiæ officium, quanta uteris παρρησίᾳ, non alia lege tibi sumens admonendi jus, nisi mihi id ex æquo facias mutuum. Ego vero, vir incomparabilis, tales heroas suspicere soleo, non admonere. Displicere tibi videtur, quod in scriptis meis taxem Ordines, aut viros dignitate præminentes; nisi tamen me fallit memoria, nam verba tua, tum in transcursu lecta, non satis exacte teneo, quid mihi exciderit alicubi nescio, certe nunquam fuit animus gentem ullam aut Ordinem scripto lædere, nisi forte lædit Ordinem, qui monet ea, quibus Ordini sua cuique paratur & augetur tum auctoritas, tum dignitas. Velut Ordinis Theologici dignitas est, ut prætermissis frivolis argutationibus divinas Literas sobrie tractent ac reverenter, utque mores professioni respondeant. Monastici Ordinis dignitas est, ut vere mortificatis affectibus humanis, declarent sincera pietate vulgus antecedere. Principum dignitas est, ut quam longissime absint à tyrannide. Episcoporum dignitas, ut ad *Christi* & Apostolorum virtutes quam proxime accedant. Hæc qui monet, taxans eos qui dedecorant professionem suam, adeo mea quidem sententia non lædit Ordinem, ut Ordinis honori commodisque vehementer consulat. Ac ne quis, quod in degeneres aliquot dictum est, rapiat in omnium contumeliam, frequenter obtestor lectorem, ne quod in malos paucos dicitur, existimet ad omnes pertinere. At in hoc fortasse pecco, quod id facio vel nimium crebro, vel æquo vehementius. Verum, hujus culpæ partem in divinos Libros possim rejicere, qui nusquam non ministrant occasionem talia monendi. Et si ego pecco nimium sedulus & acer admonitor, illi multo ma-

An. 1529. magis peccant, qui sic moniti adeo non corriguntur, ut in dies vergant in deterius, nec se purgare, sed monitorem conspurcare studio habent. Nusquam tamen attingo flagitiorum mysteria, quæ populus in illos decantat. Porro, quibus technis, quibus imposturis, quam impudentibus mendaciis, quam scurrilibus libellis me nunquam cessent impetere, si tibi ordiar recensere, historia fuerit indigna tuis castissimis auribus, cujus & ego non illibenter obliviscor. Videmus ac dolemus, quod tu quoque deploras Ecclesiam undique collapsam: sed in confesso est, nullum esse genus hominum corruptius hodie quam Monachos. *Augustinus* dicit in Monasteriis aut rectissime vivi, aut quam periculosissime errari. Posterius hoc nunc perspicit ac suspirat orbis. Nec illi confugiunt ad vitæ correctionem, sed ad fucos ac tyrannidem: tantaque multos habet cæcitas, ut quum experiantur, se suis molitionibus nihil aliud assequi, quam quod in dies optimo cuique redduntur magis ac magis invisi, tamen nullum faciant tumultuandi finem. Scripsi multas apologias fateor, sed bene habet, quod nullam invectivam. Multorum tamen petulantissimis libellis non respondi, & quibus respondi, eos omnes multis parasangis modestia civilitateque superavi. Et tamen lacessito solet ignosci potius quam lacessenti. Quum adolescens versarer in bonis literis, illud vehementer amabam in *Nasone*, quod illius stylus nullius unquam cruore maduisset, idque statueram imitari, diuque in eo perstiti proposito, licet à multis odiose lacessitus, donec ad pietatis calumniam est ventum; ibi mutus esse nec debui, nec potui. Nec alia res pejus habet quosdam Monachos, quam quod in ipsorum gratiam nolim esse hæreticus. Jam si narrem, quas amarulentias patiar ab his qui latitant sub Euangelii falso titulo, nec tibi nec cuiquam facturus sim fidem: at ego, qui sentio, nec mortem arbitror acerbiorem: quumque mihi ab altera parte permulti tam malam referant gratiam, tamen constanter ad unum *Christum* spectans, nunquam à recto dimoveri potui, vel decies emori paratus citius, quam ad ullam me sectam deflectam ab Ecclesiæ consortio. Atque ut fateor inter hos esse nonnullos pia mente præditos, ita manifestum est, hujus miserrimæ fabulæ, qua nunc laborat orbis, & protasin & epitasin à quorundam ejus Ordinis improbitate fuisse profectam: atque adeo nonnihil vereor, ne per eosdem stet, quo minus contingat catastrophe qualem volumus. Olim *Dominicani* quidam intolerabili impudentia concionabantur de Indulgentiis, *Lutherus* suo more reclamavit. Hæc erat πρότασις. Respondit odiose *Prieras*, odiosius se defendit alter. *Jacobus Hooghstratus*, veluti campum quæstus & gloriæ nactus, nusquam non tumultuabatur. *Nicolaus Ecmondanus* in *Brabantia* seditiose vociferabatur apud populum: quisquis bene monebat, is protinus audiebat, Fautor hæreticorum. Hæc erat ἐπίτασις. Si initio *Martinus* fuisset neglectus, aut non extitisset hoc incendium, aut certe non tam late fuisset divagatum. Nunc demum prosiliunt in arenam è sodalitio *Franciscanorum* quidam, *Observantiæ* titulo commendati vulgo. Quod ad me quidem attinet, optarim quovis modo sopitam hanc Ecclesiæ pestem: sed ut actionem instituunt, vereor ne nihil aliud quam malum exacerbent. Quos tumultus excitarunt in *Hispania*, contemtis etiam Principibus? Nunc juvenes duo scribunt libellos simpliciter scurriles, contra Cæsaris edictum, & Archiepiscopi *Hispalensis* auctoritatem. *Oportet*, inquiunt, *obedire Deo magis quam hominibus*. Sed ista cantio est auctoritati Præsulum ac summi Pontificis oppedentium. Apud Senatum *Parisiensem*, apud Episcopos *Angliæ*, in aula Cæsaris *Brabantica* quoties moliti sunt, ut libri *Erasmi* vetarentur vendi? Ubique repererunt aures surdas. Habent *Lovanii* juvenem quendam etiamnum imberbem, qui quicquid audet in suorum sodalium convivio garrire, non veretur committere literis, & singulis mensibus effutit nobis novos libellos: quumque rideatur ab omnibus, tamen sibi displicere non potest, tanta est philautia. Adversus hujusmodi nænias decrevi in posterum pertinax silentium, quando nihil est invictius indocta garrulitate. Levius esset certamen cum quovis Cardinali, quam cum quoquam illius sodalitatis gregario. Cæsaris adventus quid allaturus sit nescio. Dominus nutu suo potest scenam rerum humanarum subito in diversum vertere. Id ni faciat, nihil video nisi cruentos tumultus in *Germania*. Populus fere & agricolæ aut *Lutherissant*, aut odio sacerdotum inhiant ad omnem occasionem. Jam Ecclesiastici cordatiores non minus metuunt sibi à Principibus ac militibus, quam ab hæreticis. Adde quod sub hoc Euangelii nomine latitant quidam deploratæ malitiæ, & ad omne facinus parati homines. Duæ quædam res nonnullam præbent spem: una est, genius *Caroli* Cæsaris mire felix: altera est, quod isti in dogmatibus suis inter se dissentiunt. De me, qui hic inter sacrum & saxum sto, viderit Dominus. Nullum portum mihi tranquillum video, & corpusculum hoc non tantum senio fractum jamdudum abhorret à vertendo solo. Equidem video quanta cautione, quantaque dexteritate sermonem temperas, quoties Monarchas aut Episcopos admones officii sui. Verum, hoc est istius felicissimi ingenii peculiare donum: & quanquam sapiens ac moderata admonitio probum Lectorem magnopere delectat, tamen improbos & altum vitiis indormientes non perinde excitat. Tametsi hac in re nolim prorsus esse tergiversator, agnosco nonnullam culpam meam: abusus sum illius tranquillitate seculi, morem gessi studiis & applausibus amicorum, & utinam liceret omnia ab integro retexere. Non suspicabar hominum ingeniis tantum morosæ teneritudinis inesse. Sed interim molior efficere, ne quem offendam, præsertim his operibus quæ tractant pietatis ac fidei negotium, tuæ moderationis exemplar mihi proponens. Conjicio vero istos tuum quoque placidissimum ingenium tentasse suis querelis. Quo enim non penetrant? Cujus non sollicitant animum? Cujus aures non fatigant suis delationibus, plerunque vanissimis? Utinam Dominus det illis mentem meliorem, ut mutatis in diversum moribus præstent sese tales orbi, quales haberi volunt. Verum, ipse jamdudum de his nimium multa apud te: illud certo sciat tua charitas, mihi tuam admonitionem aliquanto gratiorem fuisse quam laudes tuas, etiamsi non sum nescius utrunque ab animo sincero benevoloque proficisci. Bene vale. Aliquot errata typographi notavi in scheda, de quibus tute statues quid fieri velis. *Friburgo Brisgoia*, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXXVI.

Erasmus Roterodamus Petro Mornyeo, Abbati S. Sulpitii, S.

QUANQUAM fateor mihi gratissimas esse literas, quæ redduntur à talibus amicis, tamen ex hoc officiorum genere nunquam æstimavi benevolentiam eorum, quorum sinceritatem semel habui perspectam & exploratam: qui, si scribunt, jucundiores mihi sunt, si silent, minus quidem jucundi sunt, minus chari non sunt. Neque me clam est, quantis negotiis homo juvenis distringaris. Satis scripsit, qui constanter amavit, qui quoties necessitas postulat officium, bene nobis adest. Quod cum *Albano* nostro tam benigniter egeris, exposuit enim rem omnem ordine, vix credas quantum hinc meo in te amori accesserit. Confido futurum, ut experiaris hominem memorem & gratum. Antea cum illo mihi minimum fuit consuetudinis, nunc mihi cœpit esse charior, posteaquam video hominem tua benignitate singulari sic ornatum. Invisit nos *Friburgi*, reperit, ut solent novi hospites, satis irrequietum, nec aliud à me petiit, quam ut tibi pro se gratias agerem. Libellum, quem tibi dicavit, nondum vidi: quin & istum animum libenter exosculor, quod homines, honestissimis studiis deditos, favore ac libera-

An. 1529. litate tua provehis, veluti *Hieronymum* literis ac liberalibus disciplinis natum, ut audio, quem isthic aurea compede feliciter vinctum tenes. Ea res arguit te virum bonum esse, qui quæ sunt honesta, sic in aliis foves & amplecteris; parietque tibi non solum hoc nostro seculo, verum & apud posteros, claram vivacemque memoriam. Epistola tua declarat cum *Græcanicis* etiam Musis tibi esse commercium, quod ego majorem in modum probo. Plurimum enim & lucis & dignitatis adjungent eruditioni tuæ, & ea est ingenii tui felicitas, ut quamlibet variis studiis sufficere possit, si modo intenderis. Verissimum est quod scribis, *Jovem* apud *Germanos* nubilum ac tristem esse, sed vix alibi video serenitatem, ac metus est ne graviorem aliquam tempestatem nobis gignant hæc nubila. Consulis *Meltingeri* vicem ex animo doleo, vir est de sua Republica frequenter optime meritus, sed tamen feliciter elapsum gaudeo. Meus animus nequaquam abhorret à *Gallia*, sed isthic nusquam non plurimum licet picis & graculis, ac *Beddaicis* quibusdam, quorum improbitas longe gravius lædit Ecclesiam *Christi*, quam ulli *Lutherani*, utcunque sibi videntur eam humeris sustinere. Exitus arguet me vera loqui. *Herostratos*, *Panes* ac *Midas* facile contemnerem, nisi jam occupassent omnia, & venenum haberent præsentaneum. *Venenum aspidis sub labiis eorum, dentes eorum arma & sagitta, lingua eorum gladius acutus.* His rebus atque etiam numero sunt & Monarchis ipsis formidabiles. Male audiunt & Monarchæ, fateor; sed facile concedunt aliis ut liceat pro arbitrio loqui, modo ipsis liceat pro libidine facere. *Feriunt summos fulmina montes.* Ad hoc dictum, ut ingenue fatear, risum non tenui. *Ex musca elephantem*, dicebant Prisci: tu ex lumbrico montem facis, ex cicada *Apollinem*. Optimo parenti tuo, & gratiam habeo summam, & omnia cum fœnore precor, quæ mihi precatur. *Gemuseus* mihi multis nominibus charus est, vel quod tibi placet, vel quod toto pectore se disciplinis honestissimis consecravit, vel quod in amando *Erasmo* te patronum & *Glareanum* præceptorem refert. Dominus te servet incolumem, omniaque studia bene fortunet. Datum *Friburgo Brisgoiæ*, Anno 1529.

EPISTOLA MLXXXVII.

Erasmus Henrico Epphendorpio.

*TANTA religione inter nos amicitiæ fœdus ictum est, ut non possit sine summo perfidiæ crimine violari. Quanquam, ut scis, tua amicitia mihi nusquam est opus, lædere licet & vermiculis & scarabeis. Quantum autem tu possis lædere nescio. Certe ego prodesse cupio omnibus, lædere neminem. Si famam venaris, honestiorem tibi parares alia via, quam mihi obtrectando. Si pecuniam captas, eam tametsi mihi perquam exigua est, summisque parta laboribus, tamen citius communicarem amico, quam hosti minitanti.

Etiamsi magis conveniebat, ut tu tua pecunia subvenires ætati laboribusque meis, quam ut* tuis impendiis.

Scis quum hinc discederes me plura præstitisse, quam arbitri præscripserant, ne præberem occasionem rescindendæ recens sartæ concordiæ.

Hic jam tum erat sparsus rumor sævus, me per te adactum ad conditiones, quas tu pro tribus aureorum millibus nolles subire. Id commode sum interpretatus, abs te dictum priusquam dextras junxissemus.

Mox atrociter etiam rumor pervasit totam *Germaniam* usque ad *Aquisgranum*. Et hoc comiter accepi, missisque litteris sic compescui rumorem, ut tuum negotium agerem potius quam meum.

Deinde tales ac tam multi retulerunt voces tuas plusquam hostiles, ut vix potuerim vel diffidere nunciantibus, vel in bonam partem interpretari quod nunciabant.

Nondum tamen libuit eam persuasionem penitus demittere in animum meum, ne qua per me staret, quo minus maneret sarta gratia.

Ac prorsus opto esse vana omnia, quæ mihi relata sunt.

Illud, opinor, non inficiaberis, te desiderare in me fidem quidem, qui hactenus non emiserim libellum, quem pacto recepi. Atqui scit tua prudentia, non tam facile nasci novos libros, neque nescit, non quodlibet argumentum tibi congruere. Illud autem hic nemo nescit, me in castigandis *Augustino* & *Seneca*, ceterisque, quæ sunt in manibus, sic obrui laboribus, ut amici me clament esse parricidam. Deinde jam quaternis literis efflagitatur à me, ut sicut Reginæ *Angliæ* scripsi *Christianam Uxorem*, ita *Mariæ*, Cæsaris germanæ, quondam *Hungariæ* Reginæ, scripsi * *Viduam Christianam*.

Adde quod mihi cum tot monstris Theologorum, ac Monachorum, juge & capitale bellum est. Quid multis, si ter frater esses, non potuissem hactenus tibi satisfacere. Quod si licuisset, non fuisset opus ullo monitore. Id sat arguit quod in ceteris & plus debito præstiti, & ante tempus.

Jam scis huic rei nullum fuisse præscriptum tempus, & adjectum fuit, si comperissem te ex animo factum amicum.

Quod si prorogassem æquo longius, admonitionem oportuit præcedere, priusquam ad minas aut inimicas voces veniretur, & arbitrorum erat diem præfigere.

At narrant, te mecum per litteras acerrime expostulasse de perfidia, quum ad me nulla sit perlata syllaba.

Ubi locus perfidiæ, ubi nullum præscribitur tempus? Etsi præscriptum fuisset, non statim est actio perfidiæ, ubi non præstatur promissum? Alioqui quotiens debitor non numerat pecuniam ad diem constitutum, deberet accusari perfidiæ. Quod quam sit absurdum, nemo te melius novit.

Præterea contractus ad diem præscriptum recipit excusationem, ut inciderit morbus, aut alia necessitas. Hæc excusatio magis valere debet, ubi nullus est præstitutus dies.

Jam de declarato animo tuo, deque conditione promissi, nihil causificor, ne videar usquam defuisse concordiæ. Habebam in animo, si qua possem his nundinis satisfacere pactis. Sed si vera sunt quæ narrantur à tam multis, nescio quid mihi sit faciendum.

Si animum hostilem jam palam declarasti, quid dicent, si liber prodierit? Quid? nisi aut te tantum improbitate valuisse, ut huc adegeris *Erasmum*, aut me tam timidum esse, ut cujuslibet imperata faciam.

Vides, opinor, eam rem utrique pariter dedecorosam futuram. At pactum habet, ut negotium citra alterutrius notam transigeretur.

Illustriss. Dux *Georgius* putat inter nos summam esse concordiam. Id ad me scripsit quidam illi intimus: quod quidem ille putat esse confectum suis litteris.

Ottho Eques jam, ut ajunt, de capite periclitatur. Tuas ad hunc litteras mihi transmiserunt, & ad Ducem *Germaniæ* † scriptas simili argumento. Verum eorum, quæ facta sunt ante sartam amicitiam, non refrico memoriam. Fac ita agas, ne quis in te sinceritatem ac fidem desideret. Etenim si constiterit, te fucato animo mecum rediisse in gratiam, satis divinat tua prudentia, quid de te sensuri sint Dux ceterique mortales.

A me nihil fiet novi, nisi me de tuo animo per litteras feceris certiorem.

EPISTOLA MLXXXVIII.

Henricus Epphendorpius Erasmo.

*LITERAS *nostras tibi non redditas intelligo. Verum, accipe quid scripserim, fidei te & pacti admonui, quod tu tanta religione inter nos actum ais, ut non*

* Reponendum pronomen *ego*, quod videtur excidisse.

* Legendum *scribam*. † Repone *Georgium*.

An. *non possit sine summa perfidiæ nota violari. Vide, bone* A
1529. *vir, quam te tuis telis confodias. Qui nec pacto steteris,*
& reconciliatam bonorum virorum opera amicitiam, sce-
*lerata tua Epistola denuo dilaceras. Scripsi me * unquam*
tibi mea amicitia opus esse? quum tu tuam tam impu-
denter toties apud me jactaris: adjiciens quantus sis in
adspergendis bonis viris artifex, putans scilicet sic nos à
tuenda existimatione nostra absterreri posse. Ego te læsi
*nunquam, quum tu nos & vita & fama semel ** perdere*
perfide conatus es. Scio qua via paranda sit fama, etiamsi
tu non indicaris.

Pecuniam alienam sic capto, ut etiam mea plusquam
profusus sim, nec libet hic referre, quibus laboribus tu
tibi congesseris pecuniam, subvenies cui velis, nec te im-
pendii nostri rogo pigeat. B

Quod præstiiisti inita jubebat concordia, illud quam
decorum tibi erat, te appello. Certe non pluribus aureo-
rum millibus numeratis ego eo adigi potuissem, quæ vox
fortassis inter convivas excidit homini, qui nihil fama
charius ducit.

Qui rumores exorti sunt nescio, quid ad te relatum
sit, ego ex hujusmodi rumoribus, nec famam, nec quæ-
stum, nec tuam quæro infamiam: quod inde intelligis
quia pacti tam sero meminerim, nihil minus futurum pu-
tavi, quam quod hic fidem desiderarem tuam.

Librorum nec effœtus es, & habebas quod commode
nobis inscribi poterat, inscribas sanctos severosque labores
cui velis, nec mihi quicquam cum Viduis † commune est. C
Bella, quæ subinde cum Theologis exhauris, vide ne ipse
quoque tibi accersas; at nihil ad nos hæc, fidem saltem
in te quæro.

Jam vero quorsum attinet excusare perfidiam, tam
odiosa comparatione, eum scilicet esse obnoxium perfidiæ,
qui ad constitutum diem debitum non dissolverit, quod
nemo melius ac ego noverim.

Obtestor te per Deum, dic cui debeam ultra præscriptum
diem? si ignominia est debere, infames sunt summi Re-
ges & Imperatores, sed tu sic soles nunquam non dente
lædere ††.

Arbitri quid jubeant nescio, tu scis quid pactum &
innocentia mea exigat, non opus est ut imperata mea fa- D
cias, fac quod bonorum virorum jussu debes. Georgius
Dux si quam de nobis concepit concordiam, hanc per me
non amittet. Othonis *causa ad nos nihil pertinet, nec*
video quid tibi velis cum litteris tum ad Principem tum
ad eum scriptis, possum ferre quod illas proferas, Otho
causa sua stet, aut cadat.

Porro eo animo tecum redeo in gratiam, ut perpetuo
tibi futurus essem ⊥ amicus, si modo per te liceat, nec mo-
rabor aut seculi malignitatem, aut improbas linguas. Va-
le. Argentorato, *Anno* 1529.

Henricus ab Epphendorph
tuus, si tibi placet.

E

EPISTOLA MLXXXIX.

Erasmus Roterodamus Valdesio S.

An. AN proximas literas meas, vir amicissime, recepe-
1530. ris, nondum certe licuit cognoscere: nam audio
complurium querimonias de epistolis interceptis, aut
parum bona fide redditis. Scripseram autem satis pro-
lixe. Miseram & R. D. Episcopo *Burgensi* literarum
fasciculum, quum legatum ageret in *Anglia*, rogans
ut eas in *Hispaniam* perferendas curaret, isque hoc si-
bi curæ futurum respondit. Nunc non est quod plu-
ribus tecam agam, quum γραμματοφόρον sim nactus
Franciscum Dilsum, unde possis omnia, quæ hic ge- F
runtur, melius quam ex meipso cognoscere: est enim
facundus, exploratæ fidei, mihi cum primis amicus
ac familiaris, nec ignotus tibi: nunquam enim desi-
nit nobis tuam erga se comitatem humanitatemque
prædicare. Ex eo sum expiscatus omnia, quæ ad va-
letudinem, fortunas, ingenium ac mores tuos germa-
norumque tuorum pertinebant. Ille sic depinxit sin- An.
gula, ut mihi non minus noti sitis, quam si annuam 1530.
vobiscum egissem consuetudinem. Quid multis? Ef-
fecit, ut ex charissimis mihi sitis chariores, hoc quo-
que nomine, quod quicquid officiorum in illum con-
tulistis, existimem ad me pertinere. Itaque tametsi
non omnino feliciter successit adita primum *Hispania*,
tamen mihi satis prospere cessit. δευτέρων, ajunt, ἀμει-
νόνων, si non mentitur proverbium, haud mediocris
felicitatis pars commodis meis accesserit, quandoqui-
dem isthic *Dilsum* habiturus sum, cui tuto possim quid-
vis committere, imo qui sponte sua sit diligenter cu-
raturus, si quid meis commodis aut existimationi vi-
debitur conducere. Ex hoc igitur ut emunxi quicquid
de rebus *Hispaniensibus* scire volebam, ita tuum erit
vicissim ex illo exsculpere, si quid de rebus harum re-
gionum audire cupies. Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ*
13. Januarii, Anno 1530.

EPISTOLA MXC.

Erasmus Roterodamus Valdesio S.

NIHIL non debeo fratri tuo, *Valdesi* charissime,
qui in me amando, tuendo, demerendo nullum
servat modum. Is quoniam abest, æquum est ut ist-
hic mihi in germani vicem succedas, quem hic, uti
spero, vere proximo videbimus. Facile condono quod
non respondes meis literis, modo amore mutuo re-
spondeas; quod te facere non dubito, nisi me fallunt
omnia. Non onerabo te pluribus, cætera cognosces
ex *Francisco Dilso*, qui semel adamatam *Hispaniam*
non potest relinquere. Bene vale. Datum apud *Fri-*
burgum Brisgoiæ 13. Jan. Anno 1530.

EPISTOLA MXCI.

Erasmus Rot. Germano Brixio S.

EQUIDEM tibi gratulor istos dies tam candidos tam-
que auspicatos evenisse, quibus abfuisti *Lutetiâ*:
tametsi nobis tam diutinus secessus tuus non levi fuerit
incommodo; non tantum ob id, quod interim literis
tuis, mihi semper jucundissimis, frui non daretur,
verum etiam quod negotium de *Chrysostomo* vertendo,
quod multis de causis maturatum cupiebamus, huc
usque prorogatum sit. Nunc res in eum devenit lo-
cum ut nesciam quid consilii capiam. *Hieronymus Fro-*
benius summa contentione hoc mecum agebat, ut eos
Commentarios vertendos susciperem. Id quum perti-
nacissime recusarem, suasi ut prima pars ad te mitte-
retur, simulque tuum animum exploraremus, an to-
tum Opus velles suscipere. Quum urgeret interim ille,
nec istinc quicquam afferretur responsi, posteriorem
voluminis partem commisimus *Simoni Grynæo*, juveni
adprime docto, qui absolvit quod deerat Homiliis in
Epistolam ad *Corinth.* priorem. An is orsus sit, &
quousque progressus, mihi non liquet. Rursus ut ille
nihildum attigerit Operis, posteaquam tu non pateris
tibi ullum præscribi temporis modum, haud scio an ty-
pographorum rationes hoc patiantur. Probo quod
mavis, ut scribis, tuæ famæ, quam typographorum
emolumentis consulere, quod consilium utinam ego
semper fuissem sequutus. Sed illis nihilo vilius est lu-
crum quam nobis fama. Nam mihi quidem alioqui
hac in re nec seritur, nec metitur, nisi quod exemplar
non mediocri sumtu meo descriptum gratis commu-
nico. Nunc tibi statuendum est an velis tuo arbitratu
Opus absolutum isthic edere, an committere ut *Frobe-*
nius totum Opus ab aliis versum excudat suo tempore,
decrevit enim ad mercatum autumnalem proximum.
Hæc tantum velut ad prudentiæ tuæ senatum refero:
nam ipse nisi ex amborum sententiis nihil possum cer-
ti pronunciare. Quicquid tamen statueris, quod è re
tua, tuaque dignitate esse judicabis, id scito te nostra
amicitia incolumi facturum. Tantum de *Chrysostomo*,
locis communibus prætermissis, in quibus tu quum
alia

* *Ne* utique legendum. ** Scribe *simul.* † Alludit ad librum inscriptum *Viduam Christianam*, de quo Erasmus præcedenti epistola. †† Forsan *lædere.* ⊥ *Sim* rectius videtur.

An. 1530. alia multa facundissime colligis, tum præcipue causas, quibus ad hoc operis alacriter suscipiendum sis exstimulatus, quod huc invitarit regia non jam auctoritas tantum, sed & benignitas, quod hi Commentarii citra controversiam γνήσιοι sint, quod hactenus ab interpretibus *Latinis* intacti: quæ omnia utinam apud te tantum valerent, ut aliis levioribus negotiis omissis, hoc totus ageres, & quamprimum absolveres. Ne in hoc quidem quod obiter tractas abs te dissentio, eos operam haudquaquam sterilem sumere, qui ab aliis male versa, denuo sic vertunt, ut & superiorum prodant lapsus, & auctoris sensum meliore fide reddant. Hac sententia fuisse video *Thomam Linacrum*, qui *Spheram Procli*, ab alio nescio quo utcunque versam, exactius transtulit. Dein *Galeni* libros περὶ τῶν ὑγιεινῶν. Postremo *Aristotelis* μετεωρολογικὰ, quæ nondum opinor prodierunt. Ejusdem animi suspicor fuisse *Budæum*, qui post alios vertit divi *Basilii* libellum *De studiis*, ac *Placita Philosophorum* à *Georgio Vala* parum feliciter reddita; postremo librum *Aristoteli* inscriptum *De Mundo*: quem enim talis successor non deterreret à vertendo? Sed si quem hic labor juvat, Deum immortalem quantus patet campus in *Aristotele*, in *Platone*, in *Herodoto* & *Thucydide*, in Vitis ac Moralibus *Plutarchi*? Uberior autem fructus rediret ad studiosos, si, quod tu fecisti in *Babyla*, superiorum interpretum lapsus adnotarentur: nunc enim quotusquisque est vel tam ociosus, vel tam diligens, ut utriusque versionem inter se conferat. Verum, est aliquod incommodum his adjunctum commodis: qui tractat ab aliis occupata, multis videtur invidus, parumque candidus, ad hæc, audit, Nihil esse magni, aliorum inventis assuere, & in alieno opere venari quod carpas. Jam si reprehensor ille labatur, quod & ipsi potest obtingere, nullus est veniæ locus. Quemadmodum *Raphael Regius* post *Philelphum* vertit Apophthegmata, ac superioris lapsus aliquot prodidit, sed ipse interim insigniter labens alicubi: plus tamen mea sententia debetur *Philelpho*, qui Opus hoc suo Marte primus aggressus est. *Thomæ Linacro* pessime cessit quod *Proclum* à se denuo versum Regi hujus patri dicarat. *Andreas* quidam *Tolosates*, Præceptor *Arturi* Principis, & in regnum paternum successuri, nisi mors antevertisset, cæcus adulator, nec adulator tantum, sed & delator pessimus, Regem admonuit hoc libelli jam olim fuisse versum à nescio quo; & erat, sed misere. Hanc ob causam Rex & munus adspernatus est, & in *Linacrum* velut in impostorem inexpiabile concepit odium: verum, hoc πάρεργον. Porro, quod *Homericum* illud occinis,

Ὄψιμον, ὀψιτέλεστον, ὅυ κλέος ὐκ ἀπολεῖται,

quum judicio consentiamus maxime, tamen fato vehementer discrepamus. Nihil parere possum, abortio omnia. Nec hoc ingenii mei vitium ullis remediis medicabile videtur. Video quid sit optimum, sequor pejora. *Tussano* rescripsi, nec necesse est ut quisquam de mutua inter nos benevolentia fideque sit sollicitus. De *Budæo* quod scribis magnopere gratum est, & tibi gratiam habeo. Sunt hic quidam δυσαγγελικοὶ jactantes *Erasmum* à *Budæo* nominatim libris editis lapidatum, in Epistolis opinor. Sed tu me vetas istiusmodi rumoribus quicquam habere fidei, nec habeo. Demiror tamen Opus Epistolarum huc non perferri. De *Trivultio* video te non aliter gaudio gestientem, quam in *Eunucho Terentiana Charea* gestit potitus virgine, atque haud scio an sit ille, quem vidi *Patavii* rara quadam mirificaque indole adolescentem. Sed quod hortaris ut illum nunc tantum Principem meis literis compellem, etiam atque etiam vide, mi *Brixi*, quo me inducas: nam ipse sic à tua voluntate pendeo, ut si in medio foro jubeas restim ducere, facile sim morem gesturus. Qua fronte me illi ingeram? Aut quod suppeditas argumentum? Quid, quod illustrem etiam epistolam exigis, scilicet in hoc profundo ocio elaboratam. Unde tibi istius ocii suspicio venit in mentem? An *Erasmus* solet ocium agere? Magnam æstatis partem mihi cum diro apostemate res fuit, nec facile credas quam lente tot modis afflicta valetudo viriculas suas receperit. Mensibus aliquot per juges cruciatus, nec somnum nec cibum capere licuit: post animus sic abhorruit à studiis, ut Opus *De ratione concionandi* frequenter tentatum, frequenter de manibus deponere sim coactus. Tandem in alio quodam argumento cœpit utcunque recalescere, quod nunc pariter & à me cuditur, & à typographis excuditur. Agnoscis morem meum. Verum, hoc ita crevit sub manibus, ut in eo totus esse cogar. Quare nondum statui, an expediat hoc officii in aliud differre tempus. Gaudeo sane tandem à *Brixio* audire *Asiaticus*, qui de *Laconismo* meo toties queri solet. Fac ut hic *Bernardus Bletzius* tuas ad me literas referat. Bene vale. Datum apud *Friburgum* 30. Januarii, Anno 1530.

EPISTOLA MXCII.

Erasmus Rot. Cutberto Tonstallo S.

Ut vetus ille amicus per omnia veterem morem obtinet, & benignitatem benignitate cumulans, & amantissimis pariter ac fidelissimis monitis consiliisque amici commodis famæque consulens. Quantum ex rerum prooemiis divinare licet, post longas vocum & libellorum rixas, brevi res hic agetur halabardachis & bombardis. Nisi mihi prior esset animæ quam rerum & corporis incolumitas, mallem in eorum castris esse unde profugi. Sed absit, ut ego ob tantillum vitæ, quod superesse potest tum seni, tum calculum, hoc est, certam mortem in vesica alenti, deseram Ecclesiæ unitatem. Quid illius ministri de meis lucubrationibus statuant, ipsi viderint. Si tales nunc regerent Ecclesiam qualis fuit *Augustinus*, pulchre mihi cum illis conveniret. At vereor ne si nunc *Augustinus* scriberet quæ scripsit, aut quæ hoc seculum postulat, non multo melius audiret quam *Erasmus*. Pium est quod scribis, ignem igni non exstingui: sed impietatis ferre calumniam, impium est. Quid fecit *Augustinus*? Ex eo colligam sexcenta loca, quæ nunc hæreseos notarentur: nec multo pauciora ex divo *Paulo*. Me quidem habebunt ovem, sed interim liceat oviculis dolere quod quidam humanis argutiis exstinxerint vigorem Euangelicum. Hoc quid sit, multi non intelligunt, multi his verbis abutuntur. Si Theologi Scholastici & Monachi putant sese hac via vindicaturos Ecclesiæ tranquillitatem, plane falluntur. Ad *Christum* est confugiendum. Hic, hic verum est, ignem igni non exstingui. Hoc incendium ex tyrannide *Romanensium* & malorum Monachorum exstitit. Illi ut exstinguant incendium, addunt oleum. Hæc videmus & dolemus, sed *Christo* chorago catastrophen relinquimus. Hic scio me hærere inter sacrum & saxum, nec video quo me tuto recipiam, superest ut nos Domino commendemus. *Thomæ Moro* non admodum gratulor, tametsi nec illius nomine doleo: vestræ *Britanniæ* serio gratulor, nonnihil etiam mihi. Ex *Chrysostomo* in Acta verteram Homilias tres, cujus operæ me pœnituit, quum nihil illic viderem *Chrysostomi*. Tuo tamen hortatu recepi codicem in manum, sed nihil unquam legi indoctius. Ebrius ac stertens scriberem meliora. Habet frigidos & ineptos sensiculos, nec eos ipsos commode potest explicare. Ex Commentariis in Epistolam ad *Corinthios* posteriorem verti Homilias sex, eundem artificem illic loqui sentio. Itaque non est animus bonas horas collocare male. Aliud spirat *Chrysostomus*. Egi cum eruditis aliquot, ut quædam verterent ab *Oecolampadio* versa, *Brixius* vertit *Babylam*, nunc etiam *Monachum*, sed reperio segnes omnes. Illud curatum est, ut partim *Oecolampadius* ipse, partim alii docti corrigant ab eo versa. Scholia illius, Annotationes marginariæ rejicientur, ne nomen quidem illius addetur. Ipse sua cum *Græcis*, ut ait, contulit, quod idem à me factum est in meis. Quod attinet ad fidem bene reddendi *Græca*, magis peccatum est ab *Aniano*, *Aretino*,

An. 1530. tino, ac cæteris, quam ab *Oecolampadio*; qui magis peccat festinatione quam imperitia. Versionem *Francisci Aretini*, in priorem ad *Corinth.* habemus usque ad *cap.* 30. Cepi gustum quam scite tractasset rem, & ecce in ipso statim limine, quod est, τὸ τύφον κατέβαλε καὶ χαμαὶ ἔῤῥιψε πᾶσαν αὐτῶν οἴησιν· οἴησιν *opinionem* vertit pro *arrogantia*. Mox, οὐδὲν γὰρ ἡμᾶς κατωρθώσαμεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ τὴν σωτηρίαν εὑρόμεθα, καὶ ἐπειδὴ αὐτῷ ἔδοξεν ἐκλήθημεν, vertit, *Nos nihil recte faciemus, & salutem inveniemus*, non distinguens prius Indefinitum à Futuro, nec saltem monitus verbis Præteriti temporis quæ mox sequuntur. Ex his conjicito cætera. *Anianus* nihilo melioribus avibus auspicatus est Commentarios in *Matthæum*: nam tertio statim versu pro δεύτερον πλοῦν, id est, *secundarium cursum*, vertit *secundas divitias*, suspicans πλοῦν esse dictionem decurtatam. Hujus generis tam multa sunt, ut prope facilius fuerit ab integro vertere, quam emendare versa. *Origenicum* fragmentum bona fide reddidi: in quo etiamsi quid fuisset erroris, nihil erat periculi, quum nullus hodie legat illum ut dogmatisten, jam olim proditis hominis erroribus. De eucharistia Prisci religiose loquuti sunt, prius quam hoc veniret in quæstionem: fortasse ne nunc quidem evidenter definivit Ecclesia quomodo sit ibi corpus, sub accidentibus, an sub vero pane. Deinde constat temporibus Apostolorum fuisse synaxim, quam laici inter se faciebant adhibita precatione & benedictione: & eum panem (ut est probabile) appellabant corpus Domini: ut frequenter etiam in sacris Literis eadem vox signo & rei signatæ accommodatur. Fieri potest ut de hac synaxi loquatur ibi *Origenes*. Nec usquam in canonicis Literis invenitur, ubi Apostoli certo consecraverint corpus Domini, sicut nunc consecratur in altari, excepto uno loco prioris ad *Corinthios* Epistolæ XI. & tamen in X. cap. unde fluxerat hic *Pauli* sermo, non videtur agi de consecratione sacerdotali. Jam, ut accipiamus hic *Origenem* locutum de vera consecratione, sermo nihil habet absurdi: nam quod illic est materiale, hoc est panis, sive accidentia abeunt in secessum, nec est utilitas ex sumtione, si desit fides. Nec impium est illic verum corpus typicum aut symbolicum dici, quia sub typis latet ibi corpus invisibile, & hoc ipsum corpus verum quod sumitur, symbolum est unitatis corporis cum capite, & membrorum inter sese. Quod mones ut super hac re declarem meam sententiam, ne qua in me hæreat suspicio: cur id ego faciam potius, quam quivis alius, qui nunquam aliter senserim, loquutus sim, aut scripserim, quam habet veritas catholica? Quanquam quod mones, & epistola ante biennium excusa ad Concilium *Badense*, & mox libello in hoc edito curatum est, qui libellus etiam *Germanice* versus habetur. Quid autem faciam istis qui mea non legunt? nam tibi scio per occupationem non vacare. De Colloquiis respondi Episcopo *Lincolniensi*. Qui dicunt me ridere *Christiana* jejunia, pia vota, ecclesiasticas ceremonias, abstinentias ciborum ab Ecclesia præscriptas, invocationes divorum, & peregrinationes religionis ergo susceptas, ut simpliciter & compendio dicam, ἀτέχνως mentiuntur. Superstitionem quorundam in hisce rebus derideo, jure optimo ridendam. Si tibi ocium esset evolvendi quæ respondi *Hispaniensibus*, quæ *Beddæ*, videres istos de nihilo struere calumniam. Aliud est quod illos stimulat. In *Brabantia* regnant Monachi, præsertim Observantes. Hi subornarunt quendam sui sodalitii juvenem, effrontem, inexhaustæ loquacitatis, effrenis petulantiæ, factum ad conspuendum *Erasmum*, nihil recusantem modo innotescat. Ridetur à doctis, sed sibi nihilo secius placet. Non miror juvenem insanire siti gloriæ, patres illos demiror, quorum auctoritate fretus hæc audet: qui si non vident, quantum invidiæ dedecorisque juvenis præcox temeritas sit Ordini conciliatura, desidero in illis judicium: si, quod arbitror, favent & suffundunt frigidam, desidero in illis sobriam mentem. Nos ad hæc occalluimus. Si calculum, quem jam biennium alo in vesica, possem excutere, cætera facile contemnerem. Molestia perpetua est, sed adhuc tolerabilis. Mortem non horreo, tamen optarim mitiorem. Multi suadent sectionem, sed sectorem tum demum adhibebo, quum tædebit vivere. Hic bona spes est fore, ut Cæsaris auctoritas coerceat sectarum jam nulli ferendam temeritatem. Atque utinam id fiat absque gravi sanguinis humani jactura, tum ut victoria non Pontificis & Monachorum regno, sed pietati cedat & *Christo*. Ultionem molimur omnes, vitam emendatiorem nemo. Bene vale, patrone magne. D. Cancellario salutem plurimam, & pro munere gratiam. *Friburgo* 31. Januar. Anno 1530. An. 1530.

EPISTOLA MXCIII.

Jacobus Sadoletus, Episcopus Carpentoracti, Erasmo Roterodamo *S. D.*

ANNUS est, aut eo plus, cum binas abs te literas accepi eodem exemplo: quarum quæ posterius scriptæ erant, cum priores mihi redditæ fuissent, esset autem in illis tua de mea incolumitate & opportuno ad meam ecclesiam receptu gratulatio plena amicissimæ voluntatis, recordor me tum, ut noster amor ferebat, diligenter tibi rescripsisse. Post mihi allatæ sunt alteræ, una cum Psalmo octuagesimo quinto, & tua in illum interpretatione: cujus ego lectione mirifice fui delectatus, tuamque illam admirabilem ingenii vim & copiam in eo etiam recognovi. Sed quo minus tibi de eo tum aliquid scriberem, fecit occupatio & par quidem meum studium, quod ego in interpretando Psalmo nonagesimo tertio paulo ante susceperam, sed neutiquam par tuæ facultas, neque æquâ ingenii aut doctrinæ vis, quæ me celeriter de ejus curæ & laboris curriculo expeditum evolveret: sum enim in hunc usque diem, ut vides, retardatus. Sed postquam tandem confecissem, nihil habui antiquius, quam hoc quicquid esset quod elucubraveram, continuo ad te mittere, χάλκεον ἀντὶ χρυσείων *videlicet: sed tamen sive tibi id probaretur, ut singularem animi voluptatem ex hominis omnium doctissimi ac mihi benevolentis judicio consequerer: sive non probaretur, præceptis tuis atque doctrina in posterum melior fierem: quorum utrum malim, & utrum mihi utilius sit, non queo satis constituere: approbatio forsitan jucundior sit, si sit ab amico fideli eruditoque profecta; castigatio certe utilior. Itaque te vehementer oro atque rogo, ut si quid duxeris reprehendendum, aut quoniam erunt opinor multa, quæ tibi homini acutissimo minus placebunt, ne parcas agere mecum ingenue ac libere, fidemque amicitiæ, quam persancte coli à te non dubito, in hac re mihi potissimum exhibeas: hocque sic statuas, tuum mihi judicium in utramvis partem gratum exspectatumque futurum esse. Ego de tuo Psalmo, ac de cæteris, quæ in hoc genere plura præclaraque edidisti, & quotidie edis, cum ingenium, & copiam, & facilitatem tuam mirari soleo, tum animi virtutem atque constantiam, quod plurimis æmulis tuæ laudi obtrectantibus, ab instituto labore minime deterreris, studesque quotidie magis ut bonis & literis & moribus per te consulatur: in quo tua scientia & egregia voluntas maximis mihi videtur laudibus ad cœlum extollenda. Unum est quod optarim: quid enim me prohibet idem officium amici præstare tibi, quod ego abs te requiro? Unum est, inquam, quod velim, idque tibi vehementer suadeam, ut à contentionibus omnibus te avoces, & aliqua in scribendo prætermittas: quæ ut non sint à vera pietate abhorrentia, contra tamen inveteratas populi opiniones, & quorundam hominum sive etiam ordinum studia tendunt: quibus se non opponere, majoris arbitror fore gravitatis. Quid enim te cogit hominem in omni doctrina summum, cum longe imparibus quasi altercando & jurgiis concertare, cum præsertim paratus sacrarum Literarum campus sit, late in omnem partem patens, ubi te ad tuum arbitrium exercere, & omnes in eo ingenii tui divitias explicare possis, quas admirentur homines, non de quibus litem tibi intendant?*

An. 1530. *Equidem quicquid scribo, scribo animo optimo atque amicissimo, & quod majorem in modum cupio tantam virtutem quanta in te est, ab omni non dicam labe, sed suspicione labis etiam apud vulgus alienam esse: verum hæc tu melius. Nos, mi* Erasme, *quantum possumus uterque pro virili parte feramus opem labenti fidei* Christianæ, *quæ, ut vides ipse, non solum vitiorum in hoc tempore dominatu & multitudine facinorosorum hominum quibus omnia redundant, sed externis domesticisque hostibus, omnibusque & bellorum & impietatis machinis oppugnatur, estque ad cadendum proclivis, nisi eam, qui unus omnia potest, fulserit & sustinuerit Deus: cui quidem Deo ac Domino si gratiam eam, quam debemus, conabimur referre, & beatam ipsi inveniemus vitam, & cæteris noster non inutilis erit neque infructuosus labor. Quanquam tu quidem hortatione non indiges, nos ut locum nostrum ne deseramus, debemus magis providere: sed de his satis. Tu valebis, nosque diliges, tibique persuadebis esse nobis maxime curæ & quietem & dignitatem tuam. Vale etiam atque etiam, mi* Erasme. Amerbachio *nostro plurimam salutem, à quo crebriores literas desidero.* Carpentoracto 12. *Feb. Anno* 1530.

EPISTOLA MXCIV.

Erasmus Rot. Jacobo Sadoleto, Episcopo Carpentoractensi, S.

PER omnem fere æstatem, Præsul ornatissime, mihi res fuit cum medicis & chirurgis, ob durum ac dirum apostema, quod umbilicum obsederat. Atque ut medicorum sedulitas magis aggravabat malum quam levabat, ita chirurgum nactus eram, qui vel apud *Scythas* immanis videri posset. His rebus factum est, ut ea pars anni, quæ maxime frugifera solet esse, mihi fuerit sterilis, nec *Augustano* Principum conventui interesse licuerit, complurium licet magnatum literis illuc invitato. Hyems fuit aliquanto fertilior. Nam præter *Apophthegmatum* volumen justum: quod eo consilio sumsimus in manus, ut corporis ingeniique viriculas, vehementer attritas quassasque, paulatim argumento festiviore ad pristinum vigorem instauraremus: enarratus est nobis Psalmus 33. non ille quidem à nobis delectus, sed ab aliis designatus, quemadmodum & duo proximi fuerant. Quanquam autem nusquam non mirifice fœcundus est divini spiritus sermo, tamen in collatione paucos arbitror hoc videri steriliores, quum titulus nos multis salebris, lamis, ac alluvionibus remoraretur. Cæterum quum prior audacia jam bis non omnino cessisset infeliciter, crevit animus, & ausus sum hoc quoque quicquid est lucubrationis ad tuum tribunal mittere. Mirabor autem si quicquam hic tuo calculo probabitur, modo paulisper deposita amici præter modum candidi persona, Judicem agere voles. Mihi certe nusquam ipse magis displicui. Cum primis non dubito quin damnaturus sis meam illam plusquam extemporalem temeritatem, præsertim in argumento sacro, quam & ipse vehementer & damno & odi. Sed immedicabile malum est, adeo penitus insitum, ut nisi cum vita revelli non queat. Hujus igitur unius culpæ si tua placabilitas mihi gratiam fecerit, in cæteris omnibus libenter adnitar in posterum, ut me conformem ad tuum judicium; id quod, ut scribis, aliqua jam ex parte facere cœpi. Quod tuarum virtutum tam parcus ac prope dixerim malignus æstimator, plena, ut ajunt, manu tantum laudis in meam effundis mediocritatem, ne credas te prorsus operam ludere: efficis enim, ut & te magis magisque suspiciam, & ipse mihi vehementer displiceam, reputans me non minus animi modestia quam cæteris ornamentis omnibus longo abs te intervallo relinqui. Sed hæc missa facere præstat, ne quid tuam onerem modestiam, præsertim quod, ut tu vere juxta ac pie scribis, quicquid sumus aut possumus, id totum munificentiæ divinæ acceptum ferre oportet. Nam ut illa, quæ mihi singularem quendam ingenii tui candorem declarant, me non corrumpant, hactenus etiam conducibilia, quod segnitiem ac pusil-
A lanimitatem meam ad industriam excitant: tamen ex admonitionibus tuis & liberis & amicis ut exploratius intelligo tuam erga me benevolentiam, ita fructum etiam non paulo uberiorem capio. Duo sunt autem, ut mihi tuis è literis collegisse videor, in quibus cuperes me vel cautiorem esse, vel certe moderatiorem: videlicet in vellicandis his, quæ tametsi non sunt perfectæ pietatis, non pugnant tamen cum vera religione, veluti sunt Invocatio divorum, & usus imaginum. Deinde, in refellendis quorumlibet calumniis, quas tu mihi aut in totum negligendas auctor es, aut ita refutandas, ut nihil stomacho datum esse videatur.
B Equidem in utroque peccasse me nunquam inficiabor, ac vehementer optarim, ut in multis quod factum est fieri infectum possit. Certe quod unum nunc licet, plurima in lucubrationibus evulgatis vel corrigo, vel tempero, non paulo severior scriptorum meorum expensor, quam suorum fuit divus *Augustinus*, ad cujus exemplum subinde vocor ab amicis. Atque utinam mihi tempestivus monitor adfuisses, aut aliquis tui similis: nunc enim demum experior, quam parum mihi contulerint quorundam applausus, & voces acclamantium τὸ εὖγε, εὖγε. Sed tamen calumniæ quædam ejus generis sunt, ut impium sit ad eas conticescere, veluti
C quum in frequentibus concionibus, aut libris editis traducor impiorum dogmatum auctor, Pontificiæ dignitatis eversor, Scripturarum ἀκινήτων falsarius, schismatis molitor. Mihi neutiquam vir pius videatur, qui hæc tacitus ferat. Jam ut mihi meæ famæ nullus omnino sit respectus, quid minus expediebat ad Ecclesiæ tranquillitatem, quam hoc plerisque fuisse persuasum, quod illi conjuratis odiis moliebantur? Cum nemine mihi fuit acris contentio, qui vel ingenium modo reprehenderet, vel in moribus aliquid desideraret. Eruditionis laudem cuivis facillime cedo, moribus nihil aliud esse me fateor quam hominem. Verum ad extremæ impietatis manifestam calumniam elinguem esse, quid aliud est quam crimen agnoscere? quum respondere etiam le-
D niter ac placide non careat gemina suspicione, vel sibi parum bene conscii, vel subdole colludentis cum Ecclesiæ perduellionibus: periculum enim esset, ne quis illud *M. Tullii* secum cogitet, *Nisi fingeres, Erasme, non sic ageres*. Quanquam ne hic quidem omnibus linguam aut calamum habui. Quosdam quia sic merebantur, irrisi verius quam confutavi, nusquam non temperatior his à quibus lacessebar, ut mea quidem fert opinio: nam fieri & potest & solet, ut meo judicio imponat affectus: atque is sum fateor, qui possem lacessitus incandescere, sed nec iræ pertinacis, & injuriarum obliviosus, ut si quis alius. At cum libris evulgatis res agitur, minimum indulgere bili soleo. Hoc dictum fortasse
E non prorsus improbares, si tibi vacaret, & illorum calumnias, & meas *Apologias* legere. Sed divi meliora, quam ut tu sanctissimis tuis occupationibus tantum bonarum horarum decidas, & inamœnis næniis impartias. Meum porro ingenium quam ad istas plus quam gladiatorias pugnas proclive non sit, vel hoc indicio liquet, quod multas quidem *Apologias*, sed nihil aliud quam *Apologias* hactenus scripsi, nec unam quidem invectivam. At *Cato* vir bonus habetur, qui sæpius accusavit, quam in jus vocatus est. Res etiam hoc indignior est, quod dum in arena rete falcemque teneo, adversus eos, quos isti veluti capitales pietatis hostes omnibus votis extinctos optant, me pro ipsis magno fortunarum capi-
F tisque periculo depugnantem à tergo adoriuntur, idque subinde, nunc *Stunica*, nunc *Sanctius*, nunc *Latomus*, nunc *Bedda*, nunc *Sutor*, nunc *Clithoveus*, nunc *Eustathius*, nunc scurræ *Vincentiani*, nunc turmæ Monachorum *Hispaniensium*, nunc *Albertus Pius*, nunc *Titelmanus*, nunc *Carvajalus*: eos taceo, quorum libri volitant per manus hominum, nondum vulgati typographorum opera; taceo virulentas ac vipereas obtrectationes, nec privatim, nec publice parcentes meo nomini. Jam quanto meo discrimine cum novorum dogmatum auctoribus conflicter, non satis tutum est, mi *Sa-*

An. 1530.

Sadolete, literis committere. Atque hic velim ut mea fides apud te nonnihil habeat ponderis, credasque neminem esse quem illi magis oderint, aut cui plures struant insidias. Si legisti nostram *Diatribam*, si duos *Hiperaspistas* adversus violentissimum *M. Lutheri* volumen, si *Spongiam* adversus *Huttenum*, si libellum adversus *Leopoldum*, si epistolam ad *Vulturium*, si librum adversus Ecclesiastas *Argentoratenses*, facile divinabit tua prudentia, quanti mihi constet ab Ecclesiæ *Romanensis* consortio nolle recedere. Hic rursus taceo libellos amarulentissimos, quos aut non dignatus sum responso, aut nondum evulgarunt typographi; taceo minaces epistolas multo aconito conditas; taceo criminationes & subornatas sycophantias, quæ quamvis excelsum animum possent à tranquillitate dimovere. Cum tot portentis conflictari quid sit, magis intelligere poteris quam sapere, quippe nunquam hoc genus intemperiis exercitus. Nam ista morum integritas, de qua mentiri & fama veretur, ista eruditio incomparabilis ἔξω τοῦ φθόνου βελῶν in tuto consistens, denique ista tua dignitas auctoritasque procul submovet crabronum aculeos, canumque latratus, quibus me mea exponit mediocritas, vel, ut verius dicam, humilitas. Primum immodicus libertatis amor mihi imposuit, videbam honorem sine curarum onere suscipi gerique non posse. Ad dignitatem eam consequendam magis ipse mihi defui quam fortuna. Sed eodem animo, quo fugi dignitatem, & famæ celebritas erat fugienda. Hunc errorem meum sero cœpi sentire, nimirum corpusculo sic affecto, ut jam nec aulæ colendæ, ad quam fueram pertractus, nec ulli splendidæ functioni par esse posset. Atque interim exstitit hæc Ecclesiæ tempestas, quæ meum caput plane mersura fuerat, nisi cum aliorum Principum, tum vero maxime *Caroli* Cæsaris favor me aliqua ex parte sublevasset. Nam hoc hominum genus si quando cœperit insanire, nec Cæsaris, nec summi Pontificis auctoritate prorsus deterretur. His rebus factum est, ut dum pristinos hostes, quos revocatæ apud nostrates mea potissimum, ut sibi quidem persuadent, opera bonæ literæ in me excitarunt, placatiores habere non possum, & adversus studiorum communi fœdere mihi junctos, ob innovata dogmata protrudor in arenam, utrinque lapider, & quidem impune, utpote nec excellenti doctrina, nec fortunæ splendore, nec ulla auctoritate munitus, tutior aliquanto futurus, (de externis loquor) si vel in castra novorum dogmatum me contulissem, vel aulæ mancipium esse sustinuissem: à quorum altero revocabat pietas, ab altero partim genius meus, partim valetudo retrahebat. Priusquam hæc opinionum digladiatio nasceretur, eram apud humanioris literaturæ mystas gratiosissimus, præsertim in utraque *Germania*, atque hoc uno præsidio mihi satis videbar munitus: nunc nullos fere habeo infensiores hostes, quam quos prius habebam acerrimos propugnatores. Ita evenit, ut velut humi repens animalculum molle & inerme, non solum camelis, suibus, picis, corvis, graculis, aspidibus ac viperis; verum etiam vespis, cimicibus ac pulicibus expositus essem. Et qui inter se ἀσπόνδῳ πολέμῳ conflictabantur, ad me lacerandum concordes, socia arma jungebant. Nec defuerunt *Itali*, qui Cæsarem totamque Cæsaris aulam in meum exitium irritarent, & persuaserant, nisi literarum præsidio æquioris judicii Principes revocassem. Quamquam adversus cinctorum, discinctorum ac palliatorum phalanges, nec Cæsar, nec Pontifex valeat quenquam plane tutum reddere. Quid facerem? Equus se tuetur calcibus, canis dente, bos cornibus, histrix spinis, apes aculeis, narce veneno, columbis præsidio est volandi pernicitas: mihi nihil erat præter calamum, quem semper optaram, ut perpetuo incruentum habere liceret. Hoc quoniam fatis negatum est, ad id quod erat proximum confugi, his tantum respondi, qui violentius urgebant, à nominibus libenter abstinui, ne quem Ordinem læderem sedulo cavi, nusquam non moderatior lacessente; in summa, clypeo magis utens quam gladio. *Sutori* respondens non aliis tantum, sed & mihi videor ab ingenio meo nonnihil recedere: nec enim illo quisquam in me scripsit indoctius aut impotentius, quum esset ex Theologo *Sorbonico* Monachus *Cartusianus*. Quibusdam tamen respondisse pœnitet, præcipue *Sutori*: minimum enim obfuisset famæ meæ, si neglexissem illius nænias. Idque facturus eram, nisi cunctantem quidam vir gravis alio impulisset. Neque raro paterno seu potius fraterno affectu illos obtestor, amice rogo moneoque, ut animum ad saniora consilia recipiant, desinantque, dum me conantur opprimere, sibi suoque Ordini gravem tum invidiam, tum ignominiam conflare, præsertim apud doctos & cordatos. Tecum sentit vir tui simillimus *Cutbertus Tonstallus* apud *Anglos* Episcopus nuper *Londoniensis*, nunc *Dunelmensis*; eandemque fere cantionem solet occinere, quam tu nunc. Sed nec illi, per aulæ simul & ecclesiæ negotia, vacat lacessentium libellos & è regione meas *Apologias* attentius cognoscere: nam conviviorum fabulis aut delationibus credere minime tutum est. Ejus tamen judicio plurimum tribuo, nec pauca ad illius sententiam sum moderatus: quo nomine tantum ei me debere fateor, quantum non alio, quum illi multis nominibus debeam plurimum. Tantum ad eam literarum tuarum partem, in qua mones, ut rabularum latratus aut silentio contemnam, aut ita refellam, ut minimum videar indulsisse stomacho. Nolim autem hæc ita putes à me dici, vir optime, quasi prorsus culpa vacem, tuque frustra aut præter meritum admonueris: sed ut mihi sis æquior, faciliusque ignoscas, quod hactenus peccatum est. Venio nunc ad alteram tuæ epistolæ partem, qua prudenter admones, ne nimis acriter obsistam popularibus studiis, in his quæ licet non sint absolutæ pietatis, tamen non sunt cum impietate conjuncta, quod genus sunt, veneratio sanctorum, & picturarum crebritas. Quid ad te delatum sit nescio: sed absit ut usquam in libris meis damnetur sanctorum veneratio, aut imaginum usus, superstitiosum aut præposterum divorum cultum alicubi taxo: superstitiosum arbitror, quum miles ad latrocinium iturus, sibi promittit incolumem reditum, si *Barbaræ* simulachrum flexis genibus salutarit, & in illius honorem preculas magicis simillimas recitarit: præposterum sentio, quum cereolis ac picturis divos venerantur, tota vita cum illorum moribus pugnantes, quum gratissimus divis cultus sit, si quis illorum pietatem imitetur. Picturas ac signa, veluti præcipua vitæ ornamenta, demoliri nunquam placuit, quanquam optarim nihil in templis videri, nisi dignum eo loco. De invocandis divis, & adorandis imaginibus magna est digladiatio. Primum, constat nullum esse in divinis Voluminibus locum, qui permittit invocare divos, nisi fortassis huc detorquere placet, quod dives in Euangelica parabola implorat opem *Abrahæ*. Quanquam autem in re tanta novare quicquam præter auctoritatem Scripturæ merito periculosum videri possit, tamen invocationem divorum nusquam improbo, nec improbandam sentio, modo absit superstitio, quam aliquoties noto, nec id sine causa: superstitionem enim interpretor, quum omnia petuntur à divis, quasi *Christus* sit mortuus: aut quum hoc animo divorum opem imploramus, quasi sint exorabiliores Deo: aut quum à singulis peculiaria quædam petimus, quasi hoc possit præstare *Catarina*, quod non potest *Barbara*: aut quum illos inclamamus, non ut intercessores, sed ut auctores eorum bonorum quæ nobis largitur Deus. Hæc admonere non arbitror tibi impium videri, ne supervacaneum quidem sat scio, si prodigiosam nostratium hac in re superstitionem cognosses. Jam graviori periculo vicina est imaginum adoratio, ad quam nobis adeo non suffragatur Scriptura, ut graviter etiam deterreat: nam si placet subtile *Scoti* commentum, Imagines eadem adoratione adorandas, qua sunt adorandi quos repræsentant, magnopere crassi fuerunt illi Veteres, qui tanto studio obstiterunt, ne quid imaginum in templo *Christianorum* reperiretur. Ad hæc, si non idem adorandi genus com-

An. 1530. competit imaginibus Dei ac divorum, quum populus æque ante divorum imagines adaperit caput, procumbit in terram, adrepit genibus, exosculatur à contactu manus, affricat strophiola, qua tandem nota discerneres adorationis genus? Quid nunc de illis loquar, qui perinde fabulantur cum imaginibus quasi sensum habeant, nec similiter affecti sunt in omnes *Christi* ac divorum imagines, sed ab his sperant, quod ab illis non auderent petere? Hæc quum sint nimium vera, tamen nihil pœnæ deprecabor, si quis usquam in scriptis meis ostendere possit simpliciter à me damnatam vel divorum invocationem, vel imaginum venerationem. Hac in re si dignaberis & apud alios esse sponsor, polliceor id citra captionem ac sine fraude tua fore. Quod si quis tibi secus persuasit, si mihi parum fidis, quæso te ut ab his, qui deferunt, jubeas tibi commonstrari loca: ea simulac inspexeris, videbis illorum tragicas calumnias, nihil esse nisi meros fumos ac nebulas. Hæc cum per se leviuscula sint, tuque de his tam leniter tamque amanter submoneas, tamen immodice modestus, audaciam ac temeritatem amicitiæ prætextu deprecaris, immane, quantum diffidens à quorundam moribus, qui cum ipsi tota errent via, tamen tertio quoque verbo schismata & hæreses crepant. Ego, mi *Sadolete*, à tui similibus vel conviciis, vel colaphis etiam admoneri æquissimo animo feram, tantum abest ut tam blandis admonitionibus offendar, nisi quod hoc ipsum offendit me non admoneri liberius. Nam *Cutbertus Tonstallus* cætera par, hoc uno nomine te superat, quod liberius reprehendit, si quid in meis displicet, utpote propius perspectum habens ingenium meum, ac mores domestico etiam convictu rectius cognitos. De insigni sacerdotio, quod mihi *Clemens* Pontifex te suasore daturus erat, nisi certorum hominum calumniis retractus fuisset in diversam sententiam, pro tua quidem propensa voluntate gratiam in solidum me debere profiteor: sed tamen quod ad instituti mei rationem attinet, nullo detrimento res meas diminutas esse puto: nam si talibus aucupiis fuissem intentus, plus offerebat Cæsaris, Regis *Angliæ*, Regis *Galliæ* benignitas, quam, etiamsi essem avarissimus, optare possem. Posteaquam mihi contigit quod huic corpusculo fovendo sufficeret, nihil amplius requirendum putavi, quam ocium ac tranquillitatem, quum senectuti, tum studiis meis, in quibus decrevi quod reliquum dederint superi vitæ conquiescere. Quid *Clementi* persuasum sit, nescio: illud mihi persuasum habeo, si summo Pontifici, tum hic animus meus, tum ea, quæ vel feci vel passus sum, perinde paterent, ut patent Deo τῷ καρδιογνώστῃ, aliquanto propensior esset in *Erasmum* quam in quosdam, qui tumultuose clamarunt. Si captassem mitras ac census, jam deplorarem operam inaniter sumtam: nunc non arbitror mihi multum perisse fructus, si summo agonothetæ probaro studium meum. Porro, quemadmodum ingenii tui mirificum gratuitumque candorem exosculor; ita non queo satis mirari ingenium istorum, qui summi Pontificis animum conati sunt in me calumniis irritare: neque enim me clam est qui sint; cum altero fuit mihi olim non tectum modo ac mensa, verum etiam cubiculum & lectus communis: adeoque à me nulla læsus est injuria, ut quum illi res essent angustiores, commendatricibus literis meis nonnihil etiam adjutus sit, nec usquam illius in scriptis meis nisi honorifica mentio. Quo tamen in me fuerit animo, abunde declarat libellus, in quo docet quid significet *Hebrais racha*, quem in aula Pontificis per manus multorum volitantem amicus quidam bona fide descriptum ad me misit. In eo præter omnem occasionem Pontifici scribit se vehementer admirari, quum in agricolarum tumultu tot hominum millia trucidata sint apud *Germanos*, *Erasmum* adhuc vivere, qui totius hujus tumultus princeps & antesignanus fuerit, qui tempestatem sævissimam excitarit, qui maria turbarit ab imo. Quasi mihi quicquam fuerit cum vesano pariter ac misero tumultu

A rusticorum, aut quasi non primus omnium instituto seditioso reclamarim, submissius aliquanto, sed tum opinor prudentius, tum ad tuendam ecclesiæ concordiam accommodatius quam hi, qui vociferationibus, minis ac sævitia, protinus hoc incendium exstinctum iri putarunt: à nominibus tempero, nam in his sunt quidam mihi non vulgari necessitudine juncti, quos tamen hactenus nihil aliud profecisse videmus, nisi quod civitates & plures & arctioribus fœderibus sese conglutinarunt, & in dies conglutinant. Faxit *Christus* Opt. Max. ut vanus augur reperiar. Attamen si, quod abominor, videris exoriri terrificos orbis tumultus, non tam *Germaniæ* funestos, quam exitiabiles Ecclesiæ, memineris hoc ab *Erasmo* prædictum. Primum erat negligere *Lutherum* cum suis *De Indulgentiis* propositionibus, nec oleum addere camino. Proximum, nec per Monachos orbi fere invisos, nec impotentibus apud plebem vociferationibus, aut librorum & hominum incendiis agere, sed libris inter eruditos duntaxat versaturis. Postremum erat illos ad tempus dissimulare ac ferre, quemadmodum hactenus tulimus *Bohemos* ac *Judæos*. Tempus ipsum sæpe remedium adfert malis immedicabilibus. Hæc perpetuo suadens adeo non sum auditus, ut vellem nollem, essem sectarum fautor. Præclarum facinus sibi facere videbatur ille διπλωματοφόρος, qui quacunque iret *Carolus*, chartarum fumis & incendiis implebat omnia, nulli non minitans. Me vero quo minus oppresserit per illum non stetit, perierat *Erasmus*, si pronas aures Principum reperisset. Ab hoc præter meritum sum instigatus. Alter ille mihi de facie incognitus, sed eruditionis humanitatisque fama tum notus, tum etiam charus, *Romæ* nusquam non declamabat in *Erasmum*, infantem, indoctum, nullo judicio præditum. Cum eo posteaquam expostulassem literis amanter & honorifice scriptis, ille justo meditatoque volumine respondit, quod ad me nondum excusum misit. Ex eo facile deprehendi hominem mea non legisse, sed audita delataque scribere, imo ne scribere quidem nisi per conductitias operas. Hoc Opus quum *Parisiis* excusum, sed adjectis nonnullis ad me venisset, respondi, sed tamen civiliter & & honorifice, sedulo cavens, quantum ipsa causæ natura patiebatur, ne quid excideret quod illius vel animo merito doleret, vel famæ detrimentum adferret, amicitiam etiam mutuam offerens, quam ille deferebat in calce voluminis. Sed non conquievit instigator ille primus, nec defuerunt *Lutetiæ* qui stimulos adderent, præsertim γυμνόποδες, quorum sacrum amictum ille triduo quam moreretur induit, in eoque sepultus est solennibus illius Ordinis ritibus, priusquam typographus volumen absolvisset. Quod mihi nondum videre contigit, qui viderunt, ajunt ingens esse: in eo per multas operas conductitias collectum est ex omnibus meis lucubrationibus, quicquid improbatis dogmatibus affine quoquo pacto videri potest. Quanto consultius erat ea decerpere, quæ palam adversantur ejusmodi dogmatibus, quorum nullus est numerus? Ita bonus ille vir, infixo, ut dici solet, aculeo fugit: cujus animæ precor Dei misericordiam, optans ut feliciores reperiat patronos apud summum Judicem, quam ipse patrocinatus est *Gallo* adversus Cæsarem, aut Pontifici adversus Cæsaris copias, aut sibi ipsi in tuendo suo principatu. De *Stunica* coercito perlubens tibi debeo, quem scio & ab *Adriano* Pontifice vetitum ne quid in me scriberet, sed posteaquam jam præter annotationes, quas in *Hispaniis* editas *Romæ* distraxit, quinque aut sex libellis ad satietatem usque in me debacchatus esset: minatur etiam nunc nescio quid, non jam de fidei, ut ait, dogmatibus, sed de re grammatica. Præter hoc calumniandi genus, habet hoc seculum portenta quædam maleficæ cujusdam ac vix credibilis pervicaciæ, qui miris cuniculis hoc agunt, ut aut latronibus objiciant *Erasmum*, aut mœrore conficiant. Sed hactenus gratia *Christo*, nec animum à suo proposito labefactare valuerunt,

An. 1530.

runt, nec studiis meis ita multum detrimenti attulere. Ad Psalmum abs te laudatum redeo, posthac sedulo conabor, ut quæ scribo, citra exceptionem abs te probari mereantur: quod vereor ut in hoc Psalmo sim assecutus, certe spem assequendi nunquam abjiciam, posteaquam auctore te proficere cœpi. Etsi soleo duntaxat in hoc scripti genere parcius indulgere stomacho meo, videlicet in tanta mysteriorum majestate, memet ad religiosam quandam componens reverentiam. In illo valde tecum sentio, multorum interpretum lectionem nonnihil officere, tale præsertim argumenti genus tractanti: multoque felicius cedere, si quis, perspecta rei summa, totum se permittit arcano spiritui, animum interea non tantum à vitiis, sed prorsus ab externis humanioribusque curis avocans, & in sublimem quendam recessum subducens, ab omni mundanarum cupiditatum strepitu tranquillum & quietum. Nec leve momentum habet identidem interjecta precatio, quæ spiritus vigorem alacritatemque mire redintegrat. Deum immortalem, quanta esset nostra felicitas, si, relegatis opinionum & affectuum dissidiis, unanimes in fertilissimis Scripturarum arvis exerceremur, aut in amœnissimis earum pratis luderemus; si tamen ludendi verbo utendum est in re tam non ludicra? Verum, ego conscius impuritatis meæ, nec ignarus quam incommodum, quamque refractarium organum præbeam opificio spiritus ad hæc tractanda, in quibus ille maxime retrusa Philosophiæ cœlestis arcana, velut in sacratissimo quodam adyto recondita esse voluit, non sine tremore soleo accedere, in quibus vix quisquam satis religiose versatur, nisi qui perpetuo versatur. Tui vero pectoris tranquillam puritatem primum mihi deliniavit *Nicolaus Leonicus*, vir ut apparet integer, & in *Platonica* Philosophia feliciter exercitatus: deliniavit autem in Dialogo, quo te de precando perquam sancte disserentem facit: quem Dialogum si prius legissem, (legissem autem, si huc amici misissent in tempore) meus *De orando Deum* libellus, aliquanto minus jejunus, minusque humi repens prodisset. Sed animi tui pietatem, quam illic adumbratam vidi, multo expressius mihi repræsentarunt Psalmi tui luculenter enarrati, præcipue posterior, quem attentius, &, ut *Græci* dicunt, ἀπνευστὶ legi: utrunque curassem excudendum, nisi alii antevertissent. Jam vix credas quantopere te amem de tuo isto judicio, cum mea sententia valde consentiente: Deus, inquis, omnium potens, qui tibi labores, & sollicitudines, & affectam valetudinem dat, qui scit an majore tuo bono id faciat, quam si quietem tibi & molle ocium præberet? Videris me tam penitus introspexisse, ut ipse mihi notior non sim quam tibi. In tot calamitatum perpetuo tenore, non alio argumento magis animum meum sublevare soleo, quam quod reputem hoc expedire saluti meæ: Deus enim pro sua inenarrabili sapientia diversis rationibus purgat homines ac se dignos fingit, qui velut egregius choragus varias personas inducit in hujus vitæ theatrum, à quo paratum est omnibus præmium, si suas quisque partes, quas ille delegavit, decenter agat. Divus *Paulus* Eremita hoc ipso clarus est, quod uni affixus loco totam ætatem fuit obscurus. Beatus *Hilario* dum famam fugitat, nusquam locorum non inclaruit. Divus *Antonius* eremo & urbibus se partitus est. Nullus horum quicquam adversi passus est. Jam quantum discrimen est inter *Hieronymum* & *Augustinum*, inter *Chrysostomum* & *Basilium*, inter *Athanasium* & *Gregorium* Theologum? ne cæteros commemorem, ingenio, fortuna, vitæque instituto dissimillimos, pietate pares. Quod si mihi choragus personam humilem & afflictam imposuit, utrum par est me illi obmurmurare, an partes potius delegatas pro mea virili sustinere? Dabit ille, cujus arbitrio geruntur res mortalium, huic fabulæ bonam catastrophen. Hæc contemplatio facit ut nondum omnino spem abjiciam de his *Germaniæ* tumultibus, in magnum aliquod Ecclesiæ bonum exituris: novit enim ille etiam mala nostra in suam

A electorumque suorum vertere gloriam ac salutem. Sed quod tu pro tua singulari bonitate precaris *Germaniæ*, multis aliis regionibus precandum est, in quibus non minus sævit hæc febris, licet minus eruperit. Quod si negotium hoc à tui similibus fuisset curatum, mitius ubique nunc laboraretur. Ferocia quorundam, ad se magis quam ad *Christum* spectantium, exasperavit hactenus, exasperatque hodie morbum. Sed quum chorago nostro videbitur, hæc omnia cessura sunt in bonum rei *Christianæ*. Non es tui dissimilis, *Sadolete* modestissime, dum pro meis in Psalmum tuum annotatiunculis gratias agis. Imo non tua errata notavi, absit à me tantum arrogantiæ, sed typographorum; nec
B ea in aliud annotavi, nisi ut tu dispiceres. Epistolæ tuæ clausulam legens, vix præ gaudio lachrymas tenui, quo magis juvat ea verba hic repetere. De me, inquis, mi *Erasme*, sic tibi persuadeas volo, quanquam ego tenuis sim, & magnis à fortuna detrimentis mulctatus, nihil tamen me habere, quod non tuum æque velim esse ac meum. Neque in hoc solum, sed in omni tua dignitate atque fama conservanda hoc sum animo, ut & sponte per me ipse, & abs te monitus, summam tibi fidem in amicitia ac benevolentiam semper sim præstaturus. Hæc quoties lego à tanto Præsule ex animo profecta, libet Comici senis sermonem usurpare, *Quam gaudeo, ubi etiam hujus generis reli-*
C *quias restare video! Vah, vivere etiam nunc lubet.* Fortunas tuas imminutas hoc gravius fero, quod quum eas haberes cum optimo quoque communes, non tuo unius, sed plurimorum damno attritæ sunt. Quod ad me attinet, abunde mihi videor per te locupletatus, dum te tam incomparabili amico frui licet. Mihi quidem perquam angusta est res familiaris, sed, ut ajunt, pusillis aviculis non multis opus est plumis. Minimo contentus sum, & si quid desit, sunt qui promte alacriterque cupiant impartire. Hanc tuam epistolam, si quid mihi credis, pluris facio, quam si misisses talentum auri magnum. Neque hæc eo mihi dicuntur, quod isto nomine tibi debere nolim. Imo libens pro-
D fiteor me tibi non minus obstrictum esse pro his quæ defers, quam pro his quæ jam præstitisti. *Bonifacius Amerbachius*, in cujus amicitia præcipue conquiesco, homo tam purus, ut in eo nihil reperias nævi, nisi quod est immodice modestus, jam duorum liberorum pater est, sustinetque *Basileæ* publicam Juris professionem. Hoc eo te scire volui, quo illi sis æquior, si forte rarius ad te scriberet quam velles. Tametsi non arbitror illum unquam tam occupatum, ut tibi, quem unice diligit, non vacet scribere: sed raro dantur, quibus tuto committamus literas isthuc perferendas: quotiesque tuas post magnum etiam intervallum accepimus, bonæ fortunæ nobis litasse videmur. Is nobis
E magno solatio est quoties revisit *Friburgum*. Id quod nunc rarius facit metu pestilentiæ, quæ hic per totum autumnum hymemque satis proterve lusit, ac nondum etiam potest desinere. Miror autem qui fiat, ut quum hominum decreverit numerus, nihilo secius tamen in dies accrescat rerum caritas. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 7. Martii, Anno 1530.

EPISTOLA MXCV.

IN ALGERUM.

Des. Erasmus Rot. Balthasari, Episcopo Hildesheimensi, S. D.

F SCIO quidem parum esse civile, Præsul clarissime, tot negotiorum undis circumvallatum interpellare, sed quum tua pietas tanto studio causam agat Ecclesiæ, non erit, ut arbitror, molestum hoc interpellari negotio, quod ad Ecclesiæ tum concordiam, tum dignitatem cum primis pertinet. Nihil enim habet illa sublimius, quam quod per corporis & sanguinis Dominici fit, etiam juxta naturam ac substantiam, unum cum *Christo*, & quodammodo in Deum transformatur; nihil autem ad perfectam indissolubilemque con-

An. 1530. concordiam efficacius, quam quod eodem corpore vescens, eundem sanguinem bibens, per eundem spiritum in unum corpus redigitur, & *Christo* capiti vivo viva connectitur. Et tamen videmus artificio Satanæ factum, ut ea res, quæ conciliandis omnibus data fuerat, tot dissidia olim genuerit, nuper renovarit, dum alii negant quicquam esse in Eucharistia præter symbola corporis & sanguinis Dominici, alii fatentur ibi *Christum* vere adesse, sed sub panis vinique substantia. Rursus erant qui dicerent per verba consecrantia perire panis ac vini substantiam, & succedere corpus & sanguinem Domini. Alii *Christum* faciunt impanatum & invinatum, quasi parum sit semel fuisse incarnatum. Exstiterunt & suo cognomine digni *Stercoranistæ*; *Græcia* nobis misit *Fermantarios*; Successit rixa de sumendo sub utraque specie, qua tamen in re Pontificum auctoritas variavit: *Gelasius* enim censuit ab utraque submovendos, qui sub una tantum specie sumi volebant synaxim. Exstiterunt qui contenderent ab impio sacerdote nihil confici, nec ab impiis sumi verum corpus. Et tamen omnium horum error, in hoc profecit, ut in tanti mysterii cognitione magis ac magis tum erudita, tum confirmata sit Ecclesia. Nulli tamen plus debet quam *Berengario*, imo non *Berengario*, sed *Christi* sapientiæ, qui malitiam hominum vertit in bonum sponsæ suæ. Quos & qualium virorum calamos excitavit impudens error *Berengarii*? Nuper exiit Opus *Guimundi* ex Monacho *Benedictino* Episcopi *Aversensis*: Nunc prodit *Algerus* ex Scholastico Monachus ejusdem instituti. *Guimundus* acrior est & ardentior, ac plus habet spiritus rhetorici, hic sedatior est & religiosior, uterque tum dialectices, tum reliquæ Philosophiæ belle peritus, licet citra ostentationem, uterque in Canonicis Scripturis, ac priscis illis Doctoribus, *Cypriano*, *Hilario*, *Ambrosio*, *Hieronymo*, *Augustino*, *Basilio*, *Chrysostomo*, quorum scripta plurimum adhuc referunt spiritus Apostolici, studiose versatus. Uterque tantum habet eloquentiæ, quantum à Theologo requirere par est. Certe dictionis argutiam, & collectionis acumen nusquam in eis desideres. Agunt solidis rationibus, nec, ut nunc quidam faciunt, bonam voluminis partem rixis & conviciis occupant, aut Sophisticis ratiunculis rem tractant. Et tamen hos tales viros apparet ante *Bonaventuræ*, *Thomæ*, *Scoti*, *Alberti Magni*, atque etiam *Petri Lombardi* tempora floruisse. Ac recentiores quidam ut plus jactant *Aristotelicæ* Philosophiæ, ita phrasim habent aridiorem, nimirum *Aristotelem* suum imitati, qui tamen sic neglexit affectus & ornamenta dictionis, ut summam præstiterit elegantiam, quod idem hi non potuerunt. At nescio quo pacto mihi decere videtur, ut in mysteriis explicandis adsit quædam orationis dignitas, nec absit affectus. Ita demum fit, ut lector non solum intelligat quod à docto docetur, verum etiam amet quod ab amante traditur. Ex Euangelio habemus, *Hoc est corpus meum quod pro vobis traditur*; Ex *Paulo* habemus, *Ego accepi à Domino quod & tradidi vobis*, &c. Et, *Qui ederit ac biberit indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini*. Hoc nobis est immobile fundamentum. Ac prisci quidam Ecclesiæ Doctores, interim obscurius, interim varie, ne dicam diverse, loqui videntur de hoc Sacramento. Obscuritas vel ineffabili hujus mysterii profunditati tribuenda est, vel illorum cautioni, qui loquentes frequenter apud multitudinem ex *Judæis*, Gentibus & *Christianis* permixtam, noluerunt sanctum dare canibus. Varietas hinc nata est, quod interdum ipsæ species sacramentales dicuntur symbola, interdum ipsa sumtio symbolum dicitur: postremo, corpus ipsum sui alteriusve rei symbolum nonnunquam appellatur. Quoniam autem sub illis signis latet corpus Dominicum, κατὰ συνεκδοχὴν quod in species competit corpori tribuitur, veluti frangi, attérique. Tum quoniam ibi consecratur corpus, substantia quidem idem quod pependit in cruce, sed non idem qualitate, nimirum jam glorificatum & spirituale, si-

A bi parum attentis pugnare videntur Antiqui, si quando dicunt corpus idem & non idem, quum revera nulla sit pugnantia. Postremo, corpus *Christi* nonnunquam dicitur naturale, quod sumsit ex Virgine, nonnunquam mysticum, quod est Ecclesia: quæ res præbuit ansam oscitanti lectori ut diversa loqui videantur. Quum igitur tam evidens habeamus à *Christo* & *Paulo* testimonium. Quum per hos viros evidentissime declaratum sit, Priscos, quibus non sine causa tantum auctoritatis tribuit Ecclesia, concorditer sensisse in Eucharistia esse veram substantiam corporis & sanguinis Dominici. Quum his omnibus accesserit Synodorum constans auctoritas, tantusque populi *Christiani* consensus, si-
B mus & nos concordes in tam ...lesti mysterio, & hic sub ænigmate edamus de p... & calice Domini, donec aliter edamus ac bibam... regno Dei. Utinam autem qui *Berengarium* ...iti sunt errantem, sequantur & pœnitentem, atque horum etiam error Ecclesiæ cedat feliciter. Exsistunt circa hoc sacramentum innumeræ quæstiones, quomodo fiat transsubstantiatio, quomodo subsistant accidentia absque subjecto, quomodo colorem, odorem, saporem, ac vim etiam saturandi, inebriandi, nutriendique retineant, quam habebat nondum consecratus panis ac vinum; quo momento incipiat esse corpus & sanguis Domini, quando desinat esse substantia corporis & sanguinis;
C & an corruptis speciebus succedat alia substantia, quomodo idem corpus sit locis innumeris, quomodo justum hominis corpus sit sub tantillo fragmento panis, aliæque permultæ, quas inter eos sobrie tractari convenit qui sensus habent exercitatos. Vulgo satis est credere post consecrationem illic esse verum corpus & sanguinem Domini, quod nec dividi potest, nec lædi, nec ulli patet contumeliæ, quicquid acciderit speciebus: nam si corpus Domini projectum in cœnum, aut in latrinam, aut in ventrem hominis demissum sordidaretur, nulla re magis sordidaretur, quam quum ab homine sumitur criminibus inquinato. *Christiana*
D quidem religionis est, species sacramentales cum omni tractare reverentia, attamen quemadmodum Deus, qui juxta naturam non minus est in cloacis, quam in cœlis, nec lædi potest, nec inquinari: ita nec corpus Domini glorificatum. Breviter adversus omnes humanæ cogitationis scrupulos, occurrat nobis primum immensa Dei potentia, cui nihil impossibile, cui nihil non facile: deinde quam inæstimabiles sint dotes corporis glorificati, præcipue Domini *Jesu*. Superest igitur, ut quod sufficienter persuasum est, digne celebremus, & quod credimus, ipsa re nos credere declaremus. Quantam enim puritatem, quantam reverentiam ac tremorem requirat hoc terque quaterque adorandum mysterium, quis digne verbis assequatur?
E Quis autem credat illos ex animo credere, qui dum hoc peragitur mysterium, in templo fabulantes obambulant, aut, quod alicubi velut ex more fit, in foro pro templi foribus stant, ociosis fabulis terentes tempus? Olim ille pœnitentium aut catechumenorum locus erat. Quidam, vix ostensis mysteriis, sese proripiunt in popinam, templumque vacuum relinquunt. Quid hoc moris est? Dum agitur ridicula fabula, manes donec audias *Valete & plaudite*, & tam cœlestis mysterii finem exspectare non potes? Circunstant mensam illam adorabundi spiritus Angelici, præsens adest, in quem tota cœlestis militia gaudet prospicere, & tu perinde, quasi ludicra res agatur, aut nauseas oscitas-
F que, aut garris aliquid, aut potas? Jam video morem apud plerosque receptum, quem impium dicere fortasse non oportet, quod ab affectu quodam pio, licet humano, profectus videatur, sed tamen præter veterem Ecclesiæ consuetudinem, parumque congruenter inductus est. Dum peragitur consecrationis mysterium, chorus Virgini matri cantiunculam occinit, cum verbosa precatione. An congruit ipso Filio præsente matrem appellare? Atqui si priscum Ecclesiæ morem servare velimus, id temporis nulla vox audiebatur in toto

An. 1530. to templo, sed populus in terram pronus, tacitis affectibus gratias agebat Deo Patri, qui Filium suum in mortem tradiderit pro salute generis humani. Huc nimirum hortatur sacerdos, quum alloquens populum, dicit, *Sursum corda: Gratias agamus Domino Deo nostro:* nam ineffabilibus mysteriis nulla res magis convenit quam silentium, nec alio modo dignius laudatur stupenda Domini *Jesu* in nos charitas, quam illo loquacissimo silentio, dum silente vocum humanarum strepitu, submisso corpore, mens erecta soli Deo loquitur. Ut autem populus pro dignitate veneretur hoc mysterium, non parum habet momenti vita sacerdotum. Olim, quum maxime floreret Ecclesia, non noverat nisi unicum sa[illegible], quod solus Episcopus peragebat. Turbam f[illegible]corum primum religio, mox etiam quaestus inv[illegible]t. Denique res eo devenit, ut multi non alio ani[illegible]discant sacrificare, quam quivis è plebe discit opificium, alius sutoriam, alius cementariam, alius vestiariam. His Missa nihil aliud est quam viaticum. Par quidem est, ut qui altari deservit, ex altari vivat, ab hoc tamen mysterio decet procul abesse omnem speciem cauponationis; & hujus adorandae functionis ministros oportet non gesticulationibus tantum, vestibus, aut vocibus, sed totius etiam vitae tenore muneris sui dignitati respondere. Immane quanta decet illos sobrietas, quanta pudicitia, quanta puritas, quantus vulgarium voluptatum contemtus, quantus divinarum Literarum amor? Quam indecorum est sacrificum mox à tali mysterio, quod diei reliquum est, compotationibus, prophanis fabulis, chartis, aleave, venatibus, aut ociosis obambulationibus consumere, nullam, aut minimam temporis portionem sacrorum lectioni Voluminum, aut coelestium rerum contemplationi dare? Agnoscant sacerdotes suae professionis sublimitatem: quum adstant altari, ministros habent Angelos, hinc digressi quidam non gravantur esse sodales infimae fecis hominum, ne quid dicam asperius. Ne quaeso mores eorum, qui functionem obeunt angelica dignitate majorem, porrigant haereticis ansam impie sentiendi de tam ineffabili mysterio, sed honorificent ministerium suum, ut eos vicissim honorificet Dominus, tum apud homines, tum apud Patrem suum coelestem. Verum, quid ego haec? Efficacius huc adhortabuntur *Algerus* & *Guimundus*, quos ipse me fateor summo cum animi fructu perlegisse. Equidem antehac nunquam dubitavi de veritate corporis Dominici, sed tamen nescio quo pacto ex hac lectione mihi non parum & confirmata sententia est, & aucta reverentia. Hoc quicquid est laboris tibi dicatum esse volui, Praesul ornatissime, ut esset quod testaretur clientem *Erasmum* optimi patroni sui memorem esse, ac te vicissim mei commonefaceret. Dominus prosperet sanctissimos conatus tuos, in suam gloriam, ac pietatis *Christianae* profectum. Datum apud *Friburgum Brisgoiae* 15. Martii, Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA MXCVI.

Erasmus Rot. Joanni Rosino S. D.

Vix credas, mi *Rosine*, quam me tuo illo unico congressu tibi devinxeris, totumque tuum reddideris. Quanquam enim ingenii tui candorem, eruditionem, & humanitatem ex tuis literis, tuoque carmine veluti deliniatam animadverteram, tamen eadem omnia è vivo colloquio, oculis, & ipsa fronte multo perspexi evidentius. Quapropter diem illum inter candidos mihi numerandum censeo, qui nostram amicitiam tam amico affatu confirmarit. Restat, ut mutuis officiis ac vicissitudine literarum eam alamus. R. D. *Fabrum*, cujus copiam mihi spoponderas, hoc facilius habui excusatum, quod tu illius vicem quodammodo apud me explesses. Literis ex *Agrippina* missis excusavit, quod per sodales Canonicos non licuisset invisere nos, pollicens in reditu vel cum itineris dispendio se nos aditurum. Sed quod ille pollicebatur, vix ipse mihi sum ausus polliceri, quippe qui scirem omnium minime sui juris esse qui semet aulicis negotiis mancipارunt. Gaudeo te in humanissimi Principis regia honesto loco numeroque jam esse, speroque futurum ut accedat & census & dignitas tuae doctrinae tuisque moribus debita. Quanquam nihil erat seriae rei, quod ad te scriberem, tamen quum oblatus esset hic *Erasmus* adolescens generosus & eruditus, non putavi committendum, ut istuc veniret absque meis literis. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoiae* 16. Martii, Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA MXCVII.

Erasmus Rot. Richardo Pacae S. D.

Exsilii prae gaudio, *Pacae* charissime, quum viderem illam mihi non ignotam manum, acciperemque te tantis calamitatibus ac malorum naufragiis incolumem enatasse, ac pristinae etiam dignitati restitutum. Hoc mihi gratius fuit quam si quis angelatos misisset sexcentos. Video non dormire Numen, quod & innocentes eruit, & feroces dejicit. Ipse non referendis malis oppressus ob furias Pseudeuangelicorum, videor mihi per te quodammodo revixisse. Utinam liceat ante mortem tuo conspectu tuaque mellitissima consuetudine frui. Post fatales istas tempestates confido posthac tibi serena tranquillaque fore omnia. De epistola ad me relata, non est quod labores, praeter officia salutationis fere nihil habebat. Eam *Quirinus* meus ait esse inter excusas. *Roberto Feldo* vel hoc nomine omnia bona cupio, quod tibi charus est, etiamsi mea contemneret. *Moro* tametsi summa dignitate, quam accepit, & dignus est & par, tamen non tam illi gratulor quam regno *Angliae*, atque etiam Regi. Non alium esse scio isthic, vel ingenio tali praeditum, vel virum incorruptioribus moribus. Cura ut quam suavissime vivas, *Pacae* inter patronos meos praecipue, inter amicos sincerissime. Datum apud *Friburgum Brisgoiae* 22. Martii, Anno 1530.

EPISTOLA MXCVIII.

Erasmus Rot. Carolo Utenhovio S. D.

Existimo nostrum *Hervagium* isthic fuisse, measque tibi reddidisse: nam huc nondum rediit. Binas abs te literas accepi, posteriores misit ad me ex *Augusta Vindelicorum Joannes Cholerus* praepositus *Curiensis*. Ait sibi traditas à scholastico quodam. Venerunt ad me non resignatae solum, verum etiam effractae, in quibus, mi *Carole*, desiderabam illam tuam solitam cautionem ac prudentiam. Scis hodie nihil tuto literis committi. Quam erant illa libere scripta de eo qui multorum fefellit exspectationem? At quanto liberiora, quae de eo quem omnes uno ore praedicarent τύραννον εἶναι, Delectat me ingenii tui ingenuitas, sed hisce temporibus sub omni lapide scorpius dormit. Postremae literae tuae mihi videbantur indiligentius scriptae: nam sermonis elegantia non respondebat alicubi meae exspectationi, de *Carolo* tot jam annos versato *Patavii*. Atqui huc, *Utenhovi* charissime, nervis omnibus tibi contendendum est, ut maximam tuorum de te exspectationem superes etiam. Id facile perfeceris, si naturae felicitati parem addideris industriam. Spero tibi nihil opus his stimulis. Sed tamen eximium quoddam animi mei erga te studium, quo fit, ut tuae gloriae faveam impensius quam meae ipsius, suasit currenti licet addere calcar. Bene vale.

Audomarus tuus amantissime scripsit ad me, saepius *Ammonius*, quo viro non arbitror alium vivere sanctioribus moribus, aut ingenii sanioris. *Polyphemus* bibit in *Bohemia* fortiter. Crebro scribit ad me, sed illi nihil respondeo. Ex *Marco*, qui has, ut opinor, reddet, cognosces caetera. Rursum vale. Apud *Friburgum Brisgoiae* 23. Martii, Anno à *Christo* nato 1530.

EPI-

EPISTOLA MXCIX.

Erasmus Rot. Petro Bembo S.

An. 1530. EQVIDEM sat feliciter mihi cessisse meam audaciam existimaturus eram, *Bembe* multis nominibus incomparabilis, si vir tantus, omni disciplinarum genere perpolitus, hominis *Batavi* literas, easque tam neglecte scriptas æqui boni consuluisses. At tu pro tua vix credibili humanitate, pro vitreis reposuisti gemmeas: quid enim in illis tuis est, quod non smaragdis & unionibus tum preciosius sit, tum amabilius? Quam niveus ibi candor ingenii? Quanta dictionis jucunditas, quanta sententiarum sanitas, quanta verborum proprietas, quanta structuræ concinnitas? Quam mihi totus displicui tua legens? Quam puduit me mei? Sed hæc missa facere satius est, ne quæ judicio dicuntur, tribuantur affectui, quæque ex animi penitissimis recessibus proficiscuntur, existimentur tuis auribus dari, quod hoc à plerisque fieri soleat. Ad epistolam tuam veniam. Satis confidebam *Carolum Utenhovium* claris majorum suorum imaginibus, præcipue parenti, viro quo multis jam annis nihil habeat *Flandria* neque doctius, neque melius, responsurum, atque adeo sui similem futurum: jam enim mihi menses complures indolis haudquaquam plebejæ specimen egregium dederat. Is tamen non mihi solum, sed omnibus suis & charior & jucundior multo futurus est, quod tanti viri judicio sese probarit. Pulchrius enim est uni placuisse *Roscio*, quam reliqui theatri totius plausum tulisse. Arbitror autem illum meminisse, quantopere amicorum omnium de ipso exspectationem auxerit, primum *Italia*, dein urbis *Patavinæ* celebritas, quam ut olim *Atticam* τῆς Ἑλλάδος Ἑλλάδα quidam appellarunt, merito *Italiam Italiæ* quis dixerit: postremo, *Petrus Bembus* unicum hujus ævi decus, & præceptor & amicus. Significarat *Jacobus Sadoletus*, te nescio quid parum faustæ valetudinis compulisse, ut *Patavium* te reciperes. Quæ si fuit πρόφασις, laudo prudentiam: sin aliter, gaudeo te levatum ea molestia, quandoquidem epistola tua nihil habebat querimoniæ. Opto ut iste portus tuis sanctissimis studiis perpetuo tranquillus sit & amœnus. A proximis *Sadoleti* literis, in quibus tui meminerat, nihil hactenus ab illo accepi. Migratio fuit in causa, quo rariores ab amicis literæ venerint: audierant enim migrasse nos, quo migrassemus incerti. Ad hæc, oppidum hoc ut magis est in secessu longius à *Rheno* submotum, ita tum incelebrius est tum infrequentius quam *Basilea*. Habet tamen Academiam bene institutam magis quam numerosam, & honestis ornatam verius quam multis discipulis. Inter Professores Juris primæ celebritatis est *Zasius*, homo jam extremæ senectutis, sed ingenio vivido, & inexhausta facundia. Nihil adhuc in *Germania* vidi hoc uno vel sanctius, vel candidius. Nec quisquam adhuc exoritur, qui videatur in illius locum ita successurus, ut *Zasium* non sint desideraturi, etiamsi sunt aliquot, quos non possis contemnere. Friget hic magis quam vellem Theologia, sed, ut spero, brevi efflorescet: linguarum studium viget mediocriter. Bonas disciplinas omnes sat feliciter excitat *Henricus Glareanus*. Utinam is essem, ornatissime *Bembe*, qui hoc ætatis in meis moribus, quos tu vocas optimos, & virtutis actione possim conquiescere, saltem daretur in sacris Literis tranquille consenescere. Sed homo non tantum ætatis, ut vere scribis, devexæ, verum etiam quotidie colluctans cum immanissimo carnifice calculo, subinde cogor in arenam gladiatoriam descendere, cum reti & falce *Mirmillonem* agere; imo, quod est gravius, cum omni bestiarum genere depugnare. Hactenus omne discrimen intra metum constitit, primum furentibus rusticis, quo tempore minimum abfuit quin *Basilea* fuerit capta. Deinde, quum sæviret εἰκονομαχία, plebe armata in foro cum instructis bombardarum ordinibus per noctes aliquot pervigilante. Sed tum in neminem sævitum est nisi in divos ligneos ac saxeos. Terror omnes habebat, quibus erat aliquid quod nollent perire. Hactenus bono Numini debemus, quod in tot tumultibus, quum toties hinc atque hinc ad arma procurreretur, gutta sanguinis non ceciderit. Scena rerum nunc invertitur, video mira rerum molimina, quem exitum sit habitura fabula nescio. Si modo liceat effugere bellum in *Germania*, cætera deus aliquis fortasse benigna reducet in sedem vice, verbis enim *Horatianis* libenter utor. Quicquid officiorum impendisti in *Utenhovium*, addam meo diario, tibique jus facio his nominibus appellandi *Erasmum*, si quid exstiterit, in quo voles vicissim experiri quantum *Bembi* causa cupiam. Ego vero perquam lubens accipio, quod humanissime defers, ex amicitiæ legibus bonorum omnium communionem. Pollicerer in mea jus mutuum, si quid offerre possim, præter animum bene volentem. Eum certe præstabo optima fide, & si quid præterea poterunt nostræ facultatulæ. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoæ* 25. Martii, Anno à *Christo* nato 1530. An. 1530.

EPISTOLA MC.

Erasmus Rot. Germano Brixio S.

VT silerem ipse fuisti in causa, qui scripseras te longius aliquo secessurum, scripseram tamen amicis aliquot, sed literas typographus post quatuor denique menses reddidit, ut accipio. *Monachus* tuus sero venit, altero jamdudum excuso. Et in totum video nihil à vobis exspectandum hac duntaxat in re, præter συκίνην ἐπικουρίαν, aut *Rhesi* potius συμμαχίαν. Totum Opus exibit ad proximas nundinas autumnales. Res agitur multis prælis. Ex Commentariis in *Acta* vertimus Homilias tres, quartam adjecimus, nec est animus addere quicquam, quum certum habeam Opus esse νόθον, cujusmodi sunt & Commentarii in secundam ad *Corinthios*, unde nos vertimus Homilias decem, reliquas alius quidam vertendas suscepit: Homilias in priorem ad *Corinthios* vertit *Franciscus Aretinus*, sed infeliciter usque ad xxx. reliquum alius quidam eruditus absolvit. Commentarios in Epistolam ad *Romanos* docti quidam, ni fallor, vertunt *Lovanii*. Si quid habes præter ista quod excusum non est, mittendum est mature. Exemplar Commentariorum in *Acta Græcum* est quidem apud me, sed onus est grave. Si isthic nancisci potes, absolvito. Verum, cura quam primum ut fiam certior, ne per imprudentiam duobus delegetur hæc provincia. De Card. non satis memini quid scripserim, nisi forte narravi querelam *Frobenianorum*, qui toties frustra egerint de privilegio Regis pro *Augustino*, & ipse rogatus hac de re scripsi Card. Cancellario, & id quoque frustra. Si quid aliud fuit rei, non memini. Epistolium ad *Tussanum* re vera missum fuit, sed suspicor à *Berquino* suppressum, quod ille solet interdum. Nam scripseram & *Alberto Pio*, eam epistolam fatebatur ipsius opera non esse redditam, quod judicasset non expedire. *Berquinus* scripserat ad me carmen esse *Lascaris*, distichon tantum extremum esse *Tussani*. Postea quidam homo minime levis ceu rem compertam scripsit totum carmen illius esse. Et tamen me leviter commovit hoc quicquid erat, magis dolebam hujusmodi dissidiorum materiam quæri, non sine gravi bonarum literarum jactura. Nam quod idem *Tussanus* frequentius me taxavit in publica professione, de peripsemate, qui locus & à *Budæo* taxatus est libro edito, quam feliciter, nunc non disputo, certe torsit mendum in *Suida*, in quo legimus κατέχον τῶν κακῶν, quum sit κατεχόντων κακῶν pro *urgentibus malis*. Quod idem *Tussanus* notavit de orci galea, jam pridem à me correctum erat in postrema *Adagiorum* editione. Quod taxavit ex *Euripide*, χ' ὁ κείνων κρατῶν νόμος, constat *Græcum* sermonem esse ancipitem. Et ad hunc sane locum quum verterem, scio me aliquandiu hæsisse. Nec multo majoris momenti est, quod notavit ex *Iphi-*

phigenia, ἂν δέ μοι μετρία, & cætera. Id si facit per
occasionem & recte, fungitur boni Professoris officio:
Sin affectate & contumeliose, modo recte, magis me
delectat auditorum utilitas, quam offendit meæ opi-
nionis detrimentum. Quæ portenta deprehenduntur
in his quæ verterunt *Itali* ex Vitis *Plutarchi*? In his
quæ vertit *Theodorus Gaza*, vir sine controversia sum-
mus, multa reprehendit *Trapezuntius*, quæ castiga-
vit admonitus. Id mihi *Romæ* narravit qui *Gaza* fuit
à secretis, tantum abest, ut existimem me nusquam
esse lapsum. Quin & in his, quæ vertit *Budæus*, pos-
sum aliquot manifestos lapsus ostendere. Sunt qui
admonuerant excudi istic aliquot epistolas *Budaicas*,
B in quibus traducor ut osor nationis *Gallicæ*, quum
non in aliam, ita me bene amet *Christus*, semper
fuerim propensiore studio. Indicant & in Commen-
tariis de phrasi *Græca* linguæ subesse morsus aliquot
figuratos. At ego suspiciones has omnes rejicio, ut
Budæo non minus indignas quam me. Eas qui se-
runt, non minus male merentur de *Budæo* quam de
studiis. Fortasse sunt qui cuperent spectare *Budæum*
cum *Erasmo* commissum. Id per me nunquam fiet,
imo nihil non fiet ne fiat. Jam ut *Budæus* sit extra
omnem invidiæ suspicionem, tamen non effugiet quin
de candoris illius existimatione decedat nonnihil. At-
que ut totum eruditorum theatrum illi applaudat, sic-
C ut optimo jure facit, tamen sunt aliquot, qui & *E-
rasmo* bene velint. Sed mihi placet in studiis concor-
dia, candorque. Quod si quibus vacat digladiari de
gloria, per me palmam ferant licet. Ego malim in
hoc ut prosim esse facundus. Bene vale. Apud *Fribur-
gum Brisgoiæ* 27. Martii, Anno 1530.

EPISTOLA MCI.

Erasmus Rot. Cassandro Cellismartiali S. D.

RISI vestram concertationem, vir candidissime, ut
rem paucis expediam, sic enim cogit valetudo.
De epistola *Augustini* LIX. nulla est ambiguitas, quin
D sit ipsius germanissima, nec opus erat ad hoc evin-
cendum quod *Augustinus* non fuerit omnino rudis lin-
guæ *Græcæ*: declarat hoc in Categoriis, in Psalmis,
aliisque multis Operibus suis, & ad *Hieronymum* scri-
bit se contulisse illius emendationes ad *Græcos* codi-
ces. Imo disputans adversus *Pelagianos*, vertit quæ-
dam ex *Chrysostomo* non prorsus infeliciter. Qui po-
tuit, inquies, destitutus præsidio linguarum? In no-
vissima editione reperio, *Neque perinde munitus præsi-
dio linguarum, etiamsi non omnino rudis fuit Græcanicæ
literaturæ, at non eousque doctus, ut Græcos interpretes
expedite posset evolvere.* Fortasse in prima editione fuit,
quod citat clarissimus *Cadeti* Vicecomes, idem tamen
E est sensus, sed ob calumniosos dixi explanatius. Præ-
cesserat enim commemoratio *Græcorum*, & eorum qui
pulchre callebant *Græce*, pleraque ex illorum Com-
mentariis haurientes. Idem non fecit *Augustinus*, ni-
si quod extrema senecta pugnans cum *Pelagianis*, coa-
ctus est undique præsidia contrahere. Itaque in his,
quæ scripsit juvenis, sæpe labitur deceptus *Latinis*
exemplaribus, velut aliquot indico locis, & in postre-
ma editione de loco ubi negavit *Petrus* Dominum, re-
stitui germanam lectionem ex *Cyrillo*. Quin devexæ
jam ætatis probat liberum arbitrium ex hoc quod sub-
inde legitur in Euangelio, *Nolite judicare, nolite ju-
rare, nolite irasci*, &c. quum illud *nolite* sit interpre-
F tis, & non Euangelistæ, aut Apostoli. Itaque ut maxi-
me scierit *Græce*, tamen in enarrando raro utitur *Græ-
corum* Commentariis. Itaque qui domi habet instru-
menta belli, nec his utitur in prælio, recte diceretur
in certamine suis armis destitutus. *Augustinus* paulu-
lum Grammatices didicerat puer, olim enim utraque
lingua mixtim tradebatur: sed oderat eam linguam
adolescens, & abhorrebat à lectione *Græcorum* Aucto-
rum, quod in *Confessionibus* deplorat senex. Libebat te-
cum diutissime fabulari, sed tantum licuit per valetu-
A dinem. Superest ut ornatissimo Præsuli *Baptistæ* Epi-
scopo *Senecensi*, & clarissimo *Antonio Aurisonio Cadeti*
Vicecomiti, meis verbis & gratias agas, & salutem
dicas reverenter atque amanter. *Cassander* posthac mi-
hi scribetur inter candidos amicos. Bene vale. *Fribur-
go Brisgoiæ* 28. Martii, Anno 1530.

EPISTOLA MCII.

Erasmus Rot. Petro Mesiæ S. D.

SUB nundinas *Francfordienses* semper quidem obrui
soleo, partim studiorum laboribus, ob præla tum
maxime tumultuantia: fervent enim in officina *Frobe-
B niana* perpetuo non pauciora sex præla: partim epi-
stolarum cumulis ex omnibus mundi plagis advolanti-
bus, quibus interdum respondeam necesse est, quo
tempore vix soleo tueri valetudinem; nunquam tamen
magis degravatus sum quam hoc tempore, adeo ut
nec horulam dare licuerit diebus quindecim graviter
afflictæ valetudini. Jam ad finem adspiranti, venit tuus
fasciculus cum libello *Graeculi*, postridie multo maxi-
mus etiam fasciculus ex *Italia*. Itaque paucis tecum
agam oportet, *Petre Mesia*, vir animo meo chariſsi-
me. Pietatem erga me tuam abunde testantur tuæ li-
teræ, nihil aliud spirantes quam ἔνθεον quendam amo-
rem, quem ego lubens amplector, responsurus etiam
C pro mea quidem virili. Cæterum, quod hortaris ut ju-
veni glorioso respondeam, etiamsi fuisset amplissimum
spatium, nam tuæ literæ sero venerant, tamen ver-
bum non eram responsurus. Sentio quantum flagitium
admiserim, quod illum ullo responso dignatus sum.
Animus hoc mihi præsagiebat, & amicus quidam can-
didus *Alphonsus Valdesius* admonuerat per literas, ne
blateroni tantum haberem honoris, ut uno verbo re-
sponderem. Sed is, cui tradidit literas, sero mihi red-
didit. Libellus paulo ante ad me venerat missus è *Lu-
tetia*, & ibi clam excusus per *Seraphicos Franciscanos*
contra Senatus edictum, suppresso typographi nomi-
ne. Quo magis suspicabar esse nomen fictitium. Ita-
D que non est animus peccato peccatum addere. Est *Lo-
vanii* quidam ejusdem Ordinis juvenis, isto vestrate
paulo doctior in sacris Literis, atque etiam modestior,
tametsi prodigiosæ gloriæ & petulantissimæ loquacita-
tis, sed qui illis mos est, religionis fuco tam male dis-
simulatæ, ut nemini non pelluceat. Is annotavit in
Annotationes Vallæ, Fabri, & meas in Epistolam ad *Ro-
manos*, sed in me proprie stringit calamum. Respon-
di paucis absque ipsius nomine, sine conviciis, nisi
quod indicavi juvenem nec *Græce* nec *Latine* peritum,
nec instructum lectione diversorum Auctorum non esse
parem ei provinciæ. Misi libellum *Lovanium* ad a-
micos, ut dispicerent num expediret excudi, verebar
E enim ne glorioso protinus surgerent cristæ. Excude-
runt, pessime cessit. Ille statim, quasi voto potitus,
multos libellos parturire cœpit, plenos indoctissimæ
loquacitatis. Ridetur à doctis omnibus. Ipse suorum
fratrum applausu contentus est. Dices, Quid igitur?
Patiemur illos impune triumphare? Vinci non possunt
etiam victi, ac prostrati, tamen urgent & attrahunt
adversarium, quemadmodum solent pertinaces, sed
imperiti palestritæ: & utcunque res ceciderit, hoc
ipsum istis abunde magnum tropæum est, extorsisse
responsum ab *Erasmo*. Magna certe gloriæ pars illis
decesserit, si me quiescente fuerint tumultuati. His
remediis potius cum illis agendum est: Deferendus est
F typographus ad magistratum Cæsareum, qui contra
Cæsaris edictum ausus est istiusmodi nugas edere, sup-
presso suo nomine. Indixerat Monachis silentium R.
D. Archiepiscopus *Hispalensis*: monendus est & is, ut pa-
tres illos, qui tales histriones subornant, auctoritate sua
coerceat. Vir gravis est & pius, cui tales libelli proba-
ri non poterunt, etiamsi mihi parum faveret. Sunt &
alii, qui mihi bene volunt, Archiepiscopus *Toletanus*,
& *Don Emanuel*. Unus typographus bene mulctatus,
aliis erit exemplo. Ipse *Guardianus* adeundus est, ac
ro-

An. 1530. rogandus unde habeat hoc exemplum ex institutione divi *Francisci*, ut famosis ac seditiosis libellis præter edicta Principum incessant famam hominis, cui tot Ecclesiæ principes reddunt amplissimum testimonium, quorum aliquot, *Thrasonice* fortassis, sed infra verum retuli in literis ad germanum tuum. In literis Cæsaris ad me postremis hæc inerant verba, *Bono itaque animo te esse volumus, tibique persuadeas nos tui honoris atque existimationis rationem nunquam non habituros.* Et in alteris eandem sententiam multo scribit amantius, *Se non minore studio defensurum existimationem mei nominis, quam sui ipsius.* Vide igitur an is Princeps tales libellos sit probaturus. Erit & illud remedio, si clam admoneantur & boni viri, ne quid dent talium libellorum fautoribus. Nihil habent pudoris, conscientiæ multo minus, putant sibi licere quicquid libet. Si senserint aliquid decedere culinæ, hoc demum sentiunt: nam aures habent non in capite, sed in ventre. A me curabitur ut Cæsar & ipsius Cancellarius intelligant scurriles istorum tumultus. Denique quid vis faciam, patiarve potius, quam ut juvenum imperitorum næniis respondeam. *Dulcorationem* illius, ut vocas, non legi, nec est animus legere, sed oculo percurri titulos aliquot paginarum. Dedicavit tam præclarum Opus Principi nescio cui, & in initio decantat *Encomium pacis*, multa suffurans ex *Querimonia* mea *pacis*. Hinc digressus facit *Erasmum Behemoth*, & exemplo hæreticorum omnium sub titulo pacis bellum *Christo* inferentem. Ego nolim me hodiernum diem totum esse superstitem, nisi *Christi* gloriæ sinceriter & ex animo faveo. Deinde recitat nobis orationem cujusdam, qui in Synodo summatim enarrasset errores meos horrendos, de quo mihi scripserant quidam, & omnino si bona fide recitat hic, expedite proposuit, sed mendacissime, & à doctis tum habitus est pro insano Monacho, ut erat revera. Mox exspatiatus in laudes Principis, rogat ut componat bellum per me meosque seditiosis libellis in Monachos excitatum, meque adigat ad palinodiam. Quos seditiosos libellos narrat? *Apologia* mea nihil habet seditiosi, & probata est à *Mercurino* Cancellario. Quis adegit *Carvajalum* ad sic ineptiendum? Eum irrisi non ut Monachum, sed ut esse putabam, ludionem subornatum. Hæc in præfatione. Deinde, ut probet nobis suam eruditionem, recitat aliquot loca ex Epistolis quorundam, à quibus fortassis extorserat commendatiunculam, quod isti solent, nam & sic mendicant: quorum nemo tamen, quod sciam, Theologus est; certe nec *Vives*, nec *Leus* est. Quod si talibus testimoniis res agitur, quos epistolarum cumulos à qualibus viris scriptarum possim proferre? De *Termino* quum fuerit stolidissima cavillatio, tamen non accipit excusationem meam, quasi ego fuerim unquam tam insanus, ut non dicam in universis, sed in una quapiam disciplina me prætulerim omnibus. Et tamen hic referuntur, *Plus ultra*, & alia quædam nugaciora: quid multis? vicit Cacalalus. Alicubi argumentans dico, *Posset hic videri in Christo quædam infirmitas:* colligit ille, *fuit in Christo infirmitas*, audistis blasphemiam. Multa hujus generis colligit hinc atque hinc ex libris meis nullo ordine. Illud ex eo didici, quid sibi vellet quod de scorto meo meminerat: nam ipse nunquam quivi divinare. Est *Colloquium scorti & adolescentis*, hoc ille vocat *Scortum Erasmi.* Utinam non sint scorta turpiora inter eos, quibus hoc *Colloquium* videtur impudicum. Docet & illud nos, Cæsarem, & plerosque *Hispaniæ* Principes esse Monachos, alba cuculla, Cæsarem Abbatem: nec hoc indignum videri debet, quum & *Christum* faciat Abbatem, & Apostolos Monachos, & Virginem matrem Monacham. Dixeram, *Mihi ut quisque ad Francisci pietatem proxime accedit, ita fuit, est, & erit semper charissimus.* Hinc ita colligit, *Franciscus pauper fuit, lauda paupertatem. Franciscus cœlebs fuit & castus, lauda cœlibatum.* Sic potius colligere debuerat, *Ergo qui velit amari ab Erasmo, ad Francisci vitam se conferat.* Tales enim revera semper amavi, & adhuc amo. *Lovanii* cum *Franciscanis* mihi fuit amicitia *Christiana*, *Leus* primus clam inspersit aliquid mali seminis, id post excitarunt alii, donec prodiret iste gloriosus, quem vulgus appellat *Dei corniculam.* *Basileæ* conjunctissimus fui *Franciscanis*, donec tenerent rectum cursum. Hic *Franciscanos* habeo tam vicinos, ut in cubiculo audiam canentes perinde ac si essem in templo. Summa est inter nos amicitia, quia nulla est inter eos malitia. Habent concionatorem probum ac modestum, qui *Erasmum* interdum etiam honorifice citat in concionibus. Sint pauperes, qualis erat *Franciscus*, nemo non amabit. At isti nomine pauperes sunt, re divites, habent scrinia sua, habent procuratores, habent assignationes; quanquam hæc non insector, nemo invidet illis victum & vestitum, modo ne insultent in capita hominum. *Franciscus* fuit cœlebs, etiamne putat idem esse cœlibem & castum? Castitatem quis unquam damnavit? Illa non absque risu legi, *Franciscus fuit modestus, humilis, abjectus, injuriarum patientissimus, Christi crucifixi sectator incomparabilis, ferventissimus prædicator, & Ecclesiæ semper obediens, extolle, commenda, suscipe, non modo Franciscum, sed & illos qui per vestigia Francisci sequuntur principem Christum.* Equidem *Franciscum* semper existimavi bonum virum, nec invitus amarim illos, quos viderim per illius vestigia sequentes principem *Christum.* Tales igitur se exhibeant, & mecum expostulent, si non laudaro. Sed, opinor, si viveret *Franciscus*, Cacalalum non agniturum pro germano filio, nec ab illo laudari velle, nihilo magis quam *Paulus* voluit à puella *Pythonissa.* Magis tamen laudarim qui per vestigia *Pauli* sequatur *Christum*, qui suum Euangelium voluit esse ἀδάπανον. Postremo, terret nos fulmine Pontificis. Ipsi lædunt Ordinem, qui mala vita, fatuisque libellis dedecorant suum sodalitium. Audacter mentitur quod multi libris editis pronunciarint me hæreticum. Hoc nec *Bedda*, nec *Hooghstratus*, nec *Latomus*, nec *Leus*, nec *Sutor* fecit quod sciam, & si quis fecisset, convicium est, non judicium: nulla legitima sententia ullus librorum meorum pronunciatus est hæreticus. Sed nimis multa, mi *Petre*, de istius juvenis ineptiis, qui nihil adfert præter indoctam arrogantiam, & effrenem linguæ volubilitatem. Utere commonstratis remediis, aut si qua potes comminisci rectiora. Ego si quid potero non dormiam. Ad respondendi certamen non proliciar posthac, nisi scribant aliter, quod à *Franciscanis* non exspecto. Qui docti sunt ac pii favent, stolidos ac gloriosos nihil moror. Ego interim pergam pro mea virili, pietati literisque consulere, tu cum germanissimo germano suaviter vivito in Musarum viridariis. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 30. Martii, Anno 1530.

EPISTOLA MCIII.

Erasmus Rot. Christophoro Mesiæ Hispano S.

In me quidem nihil est, ornatissime *Christophore Mesia*, quod ullo pacto cum divinis *Marci Tullii* virtutibus sit conferendum, ego tamen quocunque in numero sum recta studia pro viribus adjuvantium, istud tuum ingenium tam candidum, tam sanum, tam sobrii judicii, pluris facio quam quemvis *Asiæ* regulum. Cæterum, ab ignotis ac semotis accipere literas adeo mihi novum non est, ut pene sit quotidianum: à doctis, à magnatibus, ab Episcopis, ab Abbatibus, quos ego natos non noveram, subinde veniunt literæ: à Regibus, à Principibus ac Præsulibus ea dignitate, ut nulli possint esse ignoti, non tantum literæ veniunt, sed etiam splendida munera. A Cæsare *Carolo* multas habeo epistolas tam honorifice, tam amanter scriptas, ut eas pluris faciam quam illius in me benignitatem, cui tamen bonam fortunæ partem debeo. A Rege *Ferdinando*, nec minus crebras, nec minus amicas, non sine munere honorario. A Rege *Galliæ* quotiens quam am-

amplis conditionibus invitatus sum? Rex *Angliæ* & crebris literis ac muneribus ultro missis, declarat favorem ac benevolentiam in me singularem. Nec illi facile cedit fœminarum, quas hæc ætas habet, optima, *Catharina* illius Regina. Rex *Poloniæ Sigismundus* misit epistolam, cum ipso munere vere regio certantem. Dux *Saxoniæ Georgius* crebris me literis appellat, σὺν ἄδωρ@ ᾗ αὐτός. Quid memorem *Guilielmum* Archiepiscopum *Cantuariensem*, quid *Cutbertum* nuper Episcopum *Londinensem*, nunc *Dunelmensem*, quid *Joannem* Episcopum *Lincolniensem*, qui, præter epistolas omnibus gemmis preciosiores, quotannis veluti tributum amicitiæ mittunt, nec petenti nec exspectanti? Ab *Alberto* Cardinale *Moguntino* habeo præter literas egregium benevolentis animi monumentum, quemadmodum & à *Philippo* à *Burgundia* Episcopo *Trajectino* nuper vita defuncto, item à *Joanne* Card. *Lotharingiæ* fratre Ducis. *Bernardus* Episcopus & Card. *Tridentinus* præter honorarium munus, idque non exiguum, crebro misit literas tam amicas, adeoque solatii plenas, ut quamvis dejectum animum possint erigere, amplissimis insuper conditionibus invitans ad convictum, à quo & hodie literas accepi eadem pollicentes quæ olim detulit, ac fortassis, ut nunc res sunt, utar illius oblatis. Archiepiscopi *Toletani* ad me literas jam excusas arbitror te vidisse; quid his fingi, quid optari potest amantius aut honorificentius? Nec defuit illius vel fortuna vel animo digna benignitas. Nuper *Guilielmus* Princeps Dux junior *Clivensis* ac *Juliacensis*, adolescens virtuti natus, scripsit literas amoris plenas, addito poculo magnifico. *Antonius Fuggerus* simul atque sensisset me *Basileæ* moliri abitum, misit viaticum centum floren. aureorum, pollicens in singulos annos tantundem & amplius, si vellem *Augustam* me recipere. Ubi respondi id mihi non esse commodum, misit poculum in primis elegans, pignus initæ inter nos amicitiæ. Ante paucos dies *Christophorus* à *Stadio* Episcopus *Augustensis*, vir tum nobilis, tum apprime doctus, itinere septem dierum, nec eo satis tuto, huc se contulit non ob aliud, quemadmodum ipse prædicabat, nisi ut videret *Erasmum*, videlicet hominis umbram. Candorem illius prædico, non mea merita: attulit secum duo pocula regia, cum ducentis flor. aureis, deferens insuper omnium facultatum suarum communionem. Dum hæc scribo, veniunt literæ à *Jacobo Sadoleto Carpentoractensi*, Deum immortalem, qua doctrina, qua morum integritate, qua auctoritate viro! Solitus est & ante subinde nos doctissimis epistolis appellare. Exciderat ille, nisi epistola forte tum reddita commonuisset. Nec dubito quin plures nunc non veniant in mentem. Venit interim in mentem *Petrus* Episcopus *Cracoviensis*, vir summa doctrina parique auctoritate, ejus Regis Cancellarius, qui suam erga me pietatem, & literis amantissime scriptis, & magnificis donariis declaravit. In eadem *Polonia* est *Andreas Critius* Episcopus *Plocensis*, qui me frequenter & humanissimis literis, & eruditissimis carminibus recreat excitatque, ne hic quidem ἄδωρ@. Habeo cubiculum epistolis differtum ab eruditis, à magnatibus, à Principibus, à Regibus, à Cardinalibus, ab Episcopis: habeo scrinium plenum donariis poculorum, lagenarum, cochleariorum, horologiorum, quorum aliquot ex puro sunt auro, anulorum magnus est numerus, omnium autem longe major futurus, nisi pleraque donata redonarem aliis studia provehentibus. Et in his, qui hæc donant, sunt multi non doctrina modo, sed & vitæ sanctimonia præstantes, velut Archiepiscopus *Cantuariensis*, Episcopus *Londinensis*, Episcopus *Augustensis*; & in primis *Joannes* Episcopus *Roffensis*, qui fugerat, quemadmodum fugerat & Episcopus *Vratislaviensis Joannes Turzo*, qui miserat scrinium rebus elegantissimis refertum *Antuerpiam*, ubi tum agebam, quum ego nunquam audissem aut somniassem *Vratislaviam* aut *Turzonem*. In hujus locum successit frater, Episcopus *Olmucensis*. Et in dies accrescit talium numerus, quum ego nullius benignitatem invitarim, ingenue præ me ferens mihi satis esse facultatum ad hanc vitæ sobrietatem, cujus adeo me non pœnitet, ut citius sim aliquid detracturus quam additurus. Et tamen tanta est ultronea illorum liberalitas, ut si nulli sint reditus (sunt autem etiam præter Cæsaream pensionem aliquot) hæc sola meis studiis alendis sufficeret. Mediocrium dona semper rejeci, quoties licuit incolumi amicitia: aut sic accepi, civilitatis gratia, ut abunde pensarim. Sunt, ut scribis, qui dicunt me nihil contulisse studiis, sunt qui clamitant me seminarium hæreseon. Et unde hic affectus tot ac talium virorum, quos nemo non fatetur & acri judicio præditos, & toto pectore pietati favere? At isti graculi studio infelices, decem jam annis nullum non moverunt lapidem, & hodie movent in me, apud Principum aulas, apud Episcopos, apud Pontificem, apud Cæsarem, quid multis? apud maximos & minimos; ubique repererunt qui *Erasmum* defenderent, patroni inopinati, sæpe etiam ignoti. Qui sunt isti qui sic favent impietati? qui favent nihil conferenti studiis? Imo sapiunt & intelligunt ventrium istorum malitiosam garrulitatem. Fateor esse multos qui me præcedunt in hoc argumento laudis, nec mirum est, quum ego primam invidiam exceperim, viamque munierim, quum novale repurgare cœperim, ac doleo non esse plures à quibus superer. In hoc enim à me sudatum est. Quod si quis conferat seculum, quod fuit ante annos triginta sex apud nos, cum hoc quod nunc est, intelliget an aliquid literis contulerit *Erasmus*. Ante annos viginti nullus erat Princeps qui teruncium impenderet instituendo filio: nunc nullus est, qui non magno conductum adhibeat formatorem peculiarem. Reclamabant initio Theologi, sed seniores modo, nec hi tamen omnes: juniores nostra amplectebantur, nunc & *Casci* mitescunt. Nec pauci jam Monachi, quæ prius damnarant, incipiunt amplecti. Duo juvenes *Franciscani* prosiliunt in theatrum, non minus impudentes quam indocti; nec intelligunt quantum malum suo, ut ajunt, jumento, suo accersant Ordini. Sed hac de re plenius scribam fratri tuo (*Petro*), nunc tantum ago gratias ut debeo maximas, quod non perinde mea ac studiorum causa non dubitaris certamen suscipere, non solum cum *Franciscanis*, verum etiam cum aliquot magnatibus. Cum Monachis, vir prudentissime, censeo non decertandum, *Dodonæi* lebetes sunt, si moves unum, moveris omnes. Sed per magistratum typographus ille castigandus esset, qui contra Cæsaris edictum, contra R. D. Archiepiscopi *Hispalensis* voluntatem indoctos ac famosos libellos excudit non addito suo nomine. Si primo suo ausu fuisset legitime punitus, non addidisset alterum facinus. Hoc si non putant dandum meritis *Erasmi*, dent *Hispaniæ* tranquillitati; tales enim libelli nec pietati conducunt, nec eruditioni, tantum ad excitandas rixas utiles sunt. Veri Principes, quoniam civiles sunt, & rerum periti, quanquam interdum artibus istorum pelliciuntur in errorem, præsertim quum mea non legerint, tamen commodis rationibus facile revocantur in meliorem sententiam: id si fieri non potest, tamen non est deserenda virtutis via. Est aliquid nunc placuisse paucis, sed optimis, posteritatis erunt æquiora judicia. Doleo gregem illum *Observantium*, sic enim vocari amant, à simplicitate *Francisci* degenerare ad mundum: nec enim auderent ista duo loquaces juvenes, nisi patrum ac fratrum applausu confirmati. Nunc hoc agitur ut citra magnam humani sanguinis effusionem hoc fatale dissidium moderatis rationibus componatur, & isti seditiosis libellis conantur nobis novum excitare incendium. Nusquam non obtrectant quibus libet, suo arbitrio mentientes, vociferantur apud imperitos, exemplo multum alieno à *Francisco*, cujus titulo sese venditant. Nec hactenus tamen aliud profecerunt, nisi quod eruditorum ac bonorum odium in se vel excitant, vel exasperant.

An. 1530. Quoniam autem insanabiles video, suo morbo relinquendi sunt. Utinam detur aliquando *Christophorum* meum complecti coram & alloqui: id si fortuna negabit, animis posthac erimus semper conjunctissimi, nonnunquam & literis confabulabimur, quamvis magnis locorum intervallis disjuncti. Literas tuas, *Hispali* datas postridie Nonas Januarii, accepi quinto Calend. Aprilis. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 30. Martii, Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA MCIV.

Erasmus Roterod. Alphonso Manrico, Archiepiscopo Hispalensi, S. D.

ORNATISSIME Præsul, pridie huc è *Lutetia* missus est libellus titulo *Ludovici Carvajali*, illic excusus furtim, suppresso loci typographique nomine: nam per Senatus edictum non licet illic quicquam excudere non approbatum: ego quum nec nomen agnoscerem, & libellus miram levitatem ac petulantiam præ se ferret, suspicatus sum esse jocularem, & per subornatum juvenem agi fabulam. Respondi sic ut riderem potius quam redarguerem. Aliquanto post venit libellus idem apud vos excusus simili fuco, cum literis amicorum admonentium ne dignarer hominem ullo responso. Vehementer dolui me sero fuisse monitum. Nunc idem juvenis mittit nobis librum multo petulantiorem, similiter excusum absque loci typographique nomine, videlicet præter edictum Cæsaris. Cum tam ineptis libellis colluctari mihi non est animus, etiamsi prodeant sexcenti: demiror tamen ab illo sodalitio Observantium prodire tale scribendi genus, quum regula, quam sub veste gestant plerique, pauci in animo, serio deterreat illos ab omni detractione. Mihi quidem præter bonam conscientiam, tot sunt Principes, Reges, Cardinales, Episcopi, docti, qui non literis tantum, sed & honorariis muneribus ultro delatis gratulantur studiis meis, ut istos tenebriones facile possim contemnere: ad vestræ tamen *Hispaniæ* tranquillitatem pertineret, si clancularius ille typographus daret pœnas, ne subinde peccet graviora, expertus felicem audaciam. Ab istis juvenibus nihil exspectandum, nisi stultum ac seditiosum. Si seniores habent quod adferant pro defensione veritatis, exhibeant libellos suos antequam edant. Non ero tibi pluribus molestus, clarissime Præsul. Si *Erasmus* tibi videtur dignus ista contumelia, tu tamen pro tua æquitate publicæ tranquillitatis curam non depones sat scio. Dominus clarissimam Celsitudinem tuam servet incolumem, ac bonis omnibus florentem. Domino meo *Lodovico Coronello* S. plurimam. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 31. Martii, Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA MCV.

Erasmus Rot. Baptistæ Egnatio S.

DE *Budæo* tam male sentio, tamque male odi hominem, ut etiamsi palam in me stringeret calami mucronem, non possim non favere de studiis tam præclare merenti. De collatione, qua quidam suspicantur illum offensum, mitto epistolam, quæ si tibi satisfecerit, non est opus pluribus verbis. Quanquam hoc ipsum incommodum collationis posteriore sublatum est editione. Mihi quidem nihil minus in animo fuit quam *Budæum* lædere. Sed in præsentia de *Budæo* deque *Ciceroniano* verbum non addam: de miserando ac prope deplorato *Christianæ* religionis dissidio video consentire nostros animos. Id indicat mea ad *Vulturium* epistola, quam nunc ad te mitto. Nonnullam tamen spem mihi facit Cæsaris non tantum auctoritas, potentia, pietas, prudentia, lenitasque summo digna imperio, verum etiam genius quidam. Utinam res citra magnam humani sanguinis effusionem confici queat, & victoria denique cedat *Christo*. Divinat, opinor, tua prudentia quid indicem. Sed mutanda est in melius vita, & Numen exorabile flagrantibus votis fatigandum. Felicitatem istam, mi *Egnati*, sane dignam istis tuis virtutibus eximiis tibi magnopere gratulor: mihi in arena gladiatoria moriendum est, sic meum est fatum. Ego tamen vel pertinaci silentio adversus provocatores conabor aliquantum ocii parare mihi. *Carolus Utenhovius*, juvenis apud suos re lauta, & clara gente, non eget admodum opera tua. Si quando dignaberis hominem alloquio tuo, erit aliquod calcar ad studiorum amorem. *Hervagius* prædicat humanitatem tuam; oro si quid potes, adjuta ut *Chrysostomus* exeat plenus. Auctor est cumprimis pius, & magnis impendiis res agitur. Ego præter laborem nihil meto. Est unde vivam, gratia superis. Resalutat te *Zasius*, vir priscorum morum, & antiquæ virtutis rarum exemplar. *Rhenanus* abest in patria. *Henricus Glareanus*, omnium bonarum disciplinarum perpetuus altor, huc nobiscum demigravit, cum *Basileæ* novarentur omnia. Is hic profitetur publico salario, quem opinor tibi non ignotum esse. Vale. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 31. Martii, Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA MCVI.

Erasmus Rot. Collegii Buslidiani Professoribus S. D.

VIDETIS quanta sit vobis adversaria parata, quantumque certamen ex Collegio bilingui, quod *Galliarum* Rex *Franciscus* instituit *Lutetiæ* summa omnium exspectatione. Qualiscunque erit eventus, quem & opto & spero fore felicissimum, vobis certe laus hæc manebit integra, quod priores negotium pulcherrimum sitis aggressi, ac cæteros ad æmulationem provocaveritis. Accedit & illud ad gloriæ vestræ cumulum, quod invidiæ primos impetus excepistis ac sustinuistis, sequuturisque provinciam tradidistis non paulo faciliorem. Quin hoc quoque nomine vestra virtus erit celebratior, quod adversus excetram non est patrocinata regii nominis auctoritas. Si illi in hoc antecellunt, quod singulis linguis bini Professores destinati sunt, idque salario, ut fertur, uberiore, *Hieronymo Buslidio* non potest imputari, qui quod habuit, in solidum isti negotio dedicavit. Cæterum, quod apud *Gallos* linguæ *Latinæ* nullus designatus est Professor, id adeo non improbo, ut vobis imitandum censeam, simulatque ejus linguæ Professor suo commodo cesserit, idque salarium cæteris duobus accrescat. Hæc eo scribo, ut pristinæ vestræ diligentiæ aliquam adjungatis accessionem, & auditorum frequentiam profitendi dexteritate retineatis. Rebus novis plerique magis capimur, & *Galliam* pacatam habere cœpimus. Quod si vos destituant auditores, fiet ut & ipsi frigidiores ad profitendum reddamini. Contra hæc vobis omni cura & industria connitendum est. Hactenus pulchre se habent primi actus fabulæ. Protasin excitabit æmulatio Collegii regii, vestra vigilantia imponet plausibilem catastrophen. Bene valete. *Friburgo Brisgoiæ* 1. Aprilis, Anno 1530.

EPISTOLA MCVII.

Erasmus Rot. Conrado Herbipolensi Episcopo S. D.

QUONIAM, ut accipio, non infeliciter cessit audacia mea, quod Celsitudinem tuam per R. D. *Marium* appellarim, non sum veritus idem nunc facere, præsertim nactus tam commodum latorem, ut commodiorem optare non possim, *Danielem Stibarum*, qui cum mihi quondam *Basileæ*, nunc etiam *Friburgi* menses aliquot domestica fuit consuetudo; & quod olim in præcipua amicitiæ parte ponebatur, mensa communis nos aliquandiu junxit. Nec antehac unquam expertus sum quenquam sanctioribus, purioribus, aut commodioribus moribus juvenem. Itaque quemadmodum unius convictus ad omne, vel studiorum, vel molestiarum, vel senii tædium abunde magno solatio; ita discessus illius mihi fuit tristissimus: quem tamen hoc

An. 1530. hoc nomine fero moderatius, quod suo bono revocatur in patriam. Isti celeberrimo Collegio non possum non vehementer gratulari, tot egregiis animi dotibus ornatum contubernalem, cui si liberum esset unum adhuc aut alterum annum honestissimarum disciplinarum studio dare, tanto plus & decoris & utilitatis adferret, quum suo Collegio, tum tuæ R. Celsitudini, erga quam, sicuti par est, & amanter & reverenter affectus est. Non sumam operam in eo tibi commendando, neque enim quisquam commendat eximias gemmas divitiarum admiratori; ita virtus insignis apud tam egregium probitatis amatorem non eget commendatione. Ostendisse modo, commendasse est. Si quid erit, in quo nostra opella posset amplitudini tuæ gratum facere, senties eam ad omnia jussa paratissimam. Dominus *E. A. T.* servet incolumem. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 2. Aprilis, Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA MCVIII.

Erasmus Rot. Joanni Alexandro Brassicano Jureconsulto S. D.

LIBELLUS *Adagiorum*, sine literis tuis pridem redditus, mihi fuit magnopere gratus, gratissima fuit & epistola, quam reddidit famulus tuus, nisi quod jocandi de mortuis & vivis ibi nullum facis modum. Non hoc in *Ciceroniano* susceperam omnes referre qui scriptis innotuissent: alioqui quis fuisset voluminis modus, aut quid omnino fuisset ineptius? Tui me admonuit *Ursinus*, sed sero. Nec tui quicquam videram præter versiculos aliquot. De te vero jam annis aliquot nihil inaudieram. Absit ut omnes mortui sint, qui illic non recensentur. Præteritus est *Beatus Rhenanus*, præteritus *Bonifacius Amerbachius*, cujus phrasis mea sententia non ita multum cedit *Politianicæ*. Scio te jocari, sed per totam epistolam ejus joci non potes oblivisci, quæ res nonnullam stomachi significationem præbet. Atqui non pertexui, ut modo dicebam, catalogum Scriptorum, in quo tamen si quis esset præteritus, ignorantiæ potius aut oblivioni dandum erat, quam malevolentiæ. *Salvianum* mihi tuus famulus non exhibuit, quum tamen *Frobenius* ea in re nihil facturus sit nisi ex meo judicio. Majorem in modum gratulor tibi, mi *Brassicane*, qui tam feliciter in utriusque literaturæ peritia progressus sis: nam *Græca*, bona fide, nec sine dignitate reddis, neque quicquam est in tota phrasi quod offendat legentem. Illud operæ mihi videris propemodum frustra sumsisse, quod in Præfatione deprecaris culpam, qui post me tractaris Proverbia. Quis enim unquam tam iniquus fuit, ut cuiquam legem præscriberet, ne tractaret argumentum ab alio tractatum? Quanto igitur sit iniquius idem præscribere in hoc argumento, quod suapte natura infinitum est, præsertim quum quotidie prosiliant utriusque linguæ Scriptores hactenus sepulti? Cæterum, quod addis me post alios scripsisse Proverbia, si de *Græcis* loqueris non inficior. Nemo tamen *Latinorum* attigit hoc argumentum ante me. Et utinam exstarent *Græcorum* monumenta, qui tractarunt parœmiologias. Mihi primum aggredienti nihil erat à *Græcis* subsidii, præter *Diogeniani* Commentaria manu descripta, sed tum mutila, tum mire depravata. Post nactus sum *Zenobii* Collectanea, non multo feliciora: nam quod *Polydorus* contendit videri prior, manifesto ludit, quum ipsi ostenderim editionem meam primam antecessisse primam illius tribus mensibus, quum id temporis neuter alteri cognitus esset. Optarim autem, charissime *Brassicane*, ut meas etiam *Chiliadas* superes, & *Erasmi* nomen obscures. Refers tamen aliquot ceu nova quæ sunt in meis; velut illud, *Si tibi non molestum, & mihi jucundum est*, recensetur à me *Chiliad.* II. *Centur.* I. *Proverb.* XXXIII. Item illud, *Echinus parturiens*, est *Chiliad.* II. *Centur.* IV. *Proverb.* LXXXII. *Tunc canent cygni*, &c. exstat *Chiliad.* III. *Centur.* III. *Proverb.* XCVII. Sunt & alia, quæ obiter citantur in meis *Chiliadibus*. Non hæc commemoro ut te à pulcherrimo instituto deterream; amicorum communia sunt omnia: sed ut aliorum vites calumniam. *Velio* non scribo, parum alacri valetudine. Eum meis verbis salutato tum amanter, tum reverenter, & si qui sunt alii, qui nobis non male cupiunt. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 4. Aprilis, Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA MCIX.

Desiderio Erasmo G. Ursinus Velius *S. D.*

* EX *quo* Polyphemus *ille tuus mihi reddidit à te literas, fateor me non rescripsisse: primum, non erat cui recte darem, deinde id temporis egi procum, cum tuas acciperem, qua quidem cura omnes alias & vincit & exterminat: postea vero, cum ducenda erat uxor, jam ingruebat bellum, & erat supra caput hostis, qui prius in* Austriam *ruebat, quam venire crederetur. Itaque pro cithara ac reliquis jocularibus, quæ solent nuptiis adhiberi, exaudita mihi sunt ea nocte* Turcarum *arma, quæ prope sub ipsis clarissimæ ac pulcherrimæ urbis mœnibus concrepuerunt. Et nihil sane affuit celebrandis nuptiis earum rerum, quas tu vehementer ac mea quidem sententia recte damnas in tuo libello ad Reginam* Britanniæ, *neque ego eas magnopere concupivi, immo detestatus sum meras illecebras, & instrumenta prava atque inhonesta cupiditatis. Verum, quæ res mihi acerbissima fuit, vix noctis maritus unius, prima statim luce cum propinquis uxorem dimittere sum coactus, quam tertio post die consecutus, vix evasi arma teterrimorum hostium, jam à tergo omnia ferro igneque vastantium. Post vero solutam obsidionem, jam profectis hostibus, ubi* Viennam *redii, inveni res uxoris ac meas, tum hostium maleficio foris, tum injuria defensorum domi, graviter accisas: atque haud scio, utrum perniciosior fuerit crudelitas illorum in agro, an avaritia horum intra mœnia, & insolentia ac feritas inaudita: qui inquieti inter suos ac violenti, apud hostes ignavi & fugaces, omnes prope rerum urbanarum copia, sed præcipue vini corrupti, omnia divina atque humana fœde promiscuerunt. Inter quos parva admodum manus* Hispanorum *pro sua portione plus veræ laudis meruit, quam egregiæ illæ cohortes usque ex ultima* Germania Viennam *missæ. Atque equidem de his neque nunc liberius, neque possum copiosius ad te perscribere, quia vereor ne edantur in publicum literæ meæ, aut alioqui proferantur; & minime vacat in epistola talia exsequi, quæ vix una librorum decade possent explicari. Sed & antea te rogavi, ne quid ederes mearum literarum, quoniam sæpenumero ea scribimus, quæ aut inepta videri possint, aut sunt ejusmodi, ut prolata fraudi sint Auctori, & plerumque sumus intenti magis rei, quæ de scribitur, quam ut inserviamus sermonis elegantiæ & oratoriis ornamentis. Proinde jure meo iterum atque iterum à te peto, ut premas quidquid epistolarum hactenus ad te misi, ac mittam in reliquum: scribam vero ad te prolixius ubi* Augustam *cum Rege ventum erit. Heri primum* Vienna *huc redii, ubi per tres menses multum laboris operæque insumsi in describenda obsidione nobilissimæ illius quondam ac pulcherrimæ urbis, nunc vero & hostium, & nostri militis incendiis ac rapinis misere deformatæ.*

Hencelii *cum morum optimorum suavitate ac consuetudine jucunda majorem in modum delector, tum ejus concionibus mirabiliter animus meus accendi solet ac recreari; utitur non illo spiritu, quo plerique* Germani *in concionibus utuntur, accusatorio & bilioso, verum docet recte, monet breviter, reprehendit modeste ac raro; & cum vitia præterita corrigi nequeant, præsentia emendare, ac futura ab hominum mentibus avertere, accurate studet. Utinam hujus similes essent δέκα μοι συμφράδμονες! facile quidem expugnaretur arx & civitas impiorum, neque ederentur tot ac tanti inter* Christianos *tumultus. Ostendit mihi* Brassicanus *aliquot Epigrammata*

An. 1530. ta Gallorum *adversus te pro* Budæo, *etiam* Lascaris, *qua tu nimirum, ut es singulari vir sapientia, ac animi virilis & erecti, non flocci feceris; neque vero magnopere laboraveris, quid* Galli *rauci occinant* Philomelæ, *aut quid* Græci *objiciant* Germano: *qui si intelligunt, quo sensu scripseris* Ciceronianum *tuum, impie & injuriose alteri maledictis, alteri nugis in te invehuntur. Bene vale, optime & doctissime* Erasme. Bonifacio *nostro, beneficentissimo viro, salutem meis verbis dices, itemque* Beato, *& reliquis amicis. Ex* Lintio Austriæ *superioris* 20. *Aprilis, Anno* 1530.

EPISTOLA MCX.

Erasmus Rot. Augustino Mario S. D.

JAM ultra mensem mihi res est cum tenacissimo malo, torminibus alvi. A Medico nihil opis, de Domini misericordia nunquam desperandum. Laboravit & *Berus*, sed revaluit, licet totus adhuc languens ut metuat recidivum. Næ felicissima mihi fuit illa tui commendatio, per quam ego tanto Principi factus sum & notus & charus. Pro mea commendatione nihil mihi debes, habes in teipso pharmacum, quo bonos omnes tibi concilias. Mitto aliquot exemplaria epistolæ ad gracculos, quo gratificeris amicis. Ut autem isthic edatur vel ob id non probo, quod hac occasione solicitantur homines, ut cupiant videre libellos gracculorum, atque ita fiunt vendibiliores. Imo meipsum pœnituit illius epistolæ. Multa illic magnifice prædico de mea valetudine, eam magniloquentiam audisse videtur *Nemesis*, quæ me in hoc malum conjecit. Nec satis idoneam video causam, cur meam, vel ad te, vel ad R. Præsulem excudi cures. Si dabitur valere, reperietur aliud argumentum editione dignius. Etiam atque etiam te rogo, ne me desinas optimo Principi tuo commendare. Theologum istum, cujus nomen me nescire maluisti, nisi forte est *Vemgus*, meis verbis salutabis & amanter & diligenter. *Vulturius* furtim *Argentorati* curavit epistolam meam edendam cum scholiis, hoc est, scurrilibus conviciis. Id per literas significavi magistratui *Argentinensi. Emmeus* dicit typographum è nundinis reversum conjectum in carcerem. Nunc prodiit cum nomine typographi, sed tacito nomine urbis, prolixum nugamentum, cujus nihil legi præter titulos, nec est animus legere. Liberet pluribus tecum agere, si valetudo pateretur. Pridie *Parasceves Oecolampadius* propositis argumentis suis hæc adjecit, (audita narro) *His nec* Lutherus, *nec* Erasmus, *nec totus mundus poterit respondere.* Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ* 22. Maji, Anno 1530.

EPISTOLA MCXI.

Erasmus Rot. Danieli Stibaro S. D.

POSTEAQUAM tu nos reliquisti, *Stibare* charissime, omnes bonæ felicitates me deseruerunt. Nondum redierat vigor ex morbo, quo me salutarat Martius. Postridie Paschæ ventuli quidam sceleratissimi, qui toto pene Aprili spirarunt hic, sed à prandio duntaxat, Etesiæ videbantur, nam ante prandium spirabat Aquilo aut Eurus, occuparunt alvum infra umbilicum, unde tormina crudelissima. Quum duraret malum, accersivi Medicum, virum humanum, nec indoctum, sed quoniam nec corpusculum hoc, nec mali naturam novit, nihil hactenus attulit opis, imo quæ dedit fere nocuerunt. In hoc statu jam ultra mensem ago, non aliunde spem habens quam à misericordia Domini. Multi hic laborant peste & sudore pestilenti, torminibus alvi non pauci. Si tibi sunt res ex sententia, est quod vehementer gaudeam. De rebus novis puto vos omnia melius scire. Bene vale, *Stibare* charissime. *Friburgo* 23. Maji, Anno 1530. Periit ille doctor *Hieronymus*, qui te vidente ex equo nos invitavit ad actum solennem, quum & vos locustarum specie toti virides obequitaretis. Laboravit & *Ludovicus Berus*, sed utcunque revaluit. Saluta mihi *Mauricium Huttenum* amanter. An. 1530.

EPISTOLA MCXII.

Erasmus Roterod. Christophoro à Stadio, Episcopo Augustano, S.

ORNATISSIME Præsul, mihi tertium jam mensem cum morte lucta est. Salutarat me Martius, ab eo malo vix revalueram, & ecce Aprilis postridie Paschæ excepit me multo inclementius. Cælo nihil erat blandius, neque serenius, spirabat Euro-Aquilo superne, sed à prandio spirabant inferne ventuli quidam, Etesiis non absimiles, blandissimi, sed sceleratissimi. Senseram insidias, & aliquandiu pomeridianis horis me domi continui. At postridie Paschæ, quum domi nullum omnino flatum sentirem, prodii, & illico captus sum. Primum erant alvi tormina, & hinc vomitus, stomachi ruina, insomnia, summa lassitudo. A Medicis nihil adferebatur opis, non artis vitio, sed hoc corpusculum non fert ullam violentiam. Tandem sedatis cruciatibus ingens apostema obsedit umbilicum, durum in initio. Adhibitus est chirurgus, qui contra Medicorum sententiam pollicitus est effecturum sese ut erumperet, quod nec ego credebam fore. Complures dies enecavit me malagmatis exulcerantibus, usque ad vitæ tædium: totas enim noctes pervigilandum erat, non sine perpetuo cruciatu. Interdiu nec legere potui, nec scribere, nec dictare, nec colloqui, nec audire recitantem. Interim corpusculum exarescens tendebat ad mortem. Ante paucos dies visum est apostema ferro rumpere. Quæ illinc erupit lerna? Deum immortalem, homines talem thesaurum corpore tegere, & vivere! Posthac mitius habere cœpimus, cum somno reditum est in gratiam, stomachus paulatim revivisit, lassitudo decrescit, at sensim. In ea afflictione solatii plurimum attulit mihi tuæ celsitudinis epistola, candoris, humanitatis, & eximiæ cujusdam erga me pietatis plena. Quem favorem si promererer, vel tuo unius judicio me beatum existimarem: nunc apud me pudore suffundor, quoties tuum istum in me animum, quoties benignitatem effusissimam cogito. Quotidie votis ardentissimis Deum comprecor, ut suo spiritu Cæsaris & Principum animis suggerere dignetur consilia Reipub. *Christianæ* salutaria, perque Cæsaris summam potentiam & potentiæ parem pietatem, fatalem hanc & humanis præsidiis insedabilem tempestatem in tranquillum vertere dignetur. Adest istic Car. *Campegius*, Sedis Apostolicæ Legatus, qui me semper singulari favore prosequutus est. Scripsit ad me ex *Oenipонte*, cujus literis ob morbum serius respondeo. Hoc amplitudinem tuam non sine causa scire volui. Archiepiscopus *Cantuariensis* jam ad extremam senectutem pervenit. Si non attigit, certe proximus est anno octogesimo, sed magis arbitror excessisse. Alioqui semper hactenus prospera valetudine, nunc, ut fertur, adhibuit tertiam tibiam. Spero equidem illum mihi superstitem fore, sed timeo: si quid secus acciderit, animus est tuam celsitudinem in illius locum surrogare. E duabus *Anglia* pensionibus debentur quotannis plus minus ducenti floreni, sed ea pecunia per negotiatores ad me pervenit accisa, nonnunquam usque ad quartam partem, interdum & intercipitur. Si quid humanitus acciderit Archiepiscopo, nihil mihi penderetur. *Flandrica* pensio, quam habebam ex Præbenda resignata, inaudita perfidia mihi cœpit intercipi per eum cui credideram omnia, vitam etiam crediturus. Tantum valet amor pecuniæ. Ex Cæsarea pensione absens teruncium non recipio, vix reverso quicquam daturos arbitror, utcunque lactant me magnificis promissis. Ita futurum arbitror, ut *Erasmus* brevi redeat ad paupertatem Euangelicam, à qua tamen adhuc mediocri absum intervallo, gratia superis. Et si res ita postulet, parsimonia censum augebimus. Hactenus enim

An. 1530. enim multa profudimus non necessario. Non tamen est quod metuas, ne tibi gravis cliens futurus sim, qui *Cantuariensem* adeo non gravarim, ut non semel oblatam illius liberalitatem recusarim. Utinam liceat aliquando moribus tuis humanissimis & eruditione multiplici propius frui. Libet hinc aliquo provolare, non quod quisquam mihi molestus sit, sed quod in oppido non inamoeno quidem illo, verum, nec magno, nec admodum frequenti, ad hæc semoto, multa desiderent qui multis egent. At non video portum. Quod si exoriatur bellum, nec tutum fuerit hic manere, nec aliquo proficisci. Sed de his viderit Dominus, qui tuam pietatem sospitet ac prosperet in omnibus. *Friburgo* 24. Junii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXIII.

Erasmus Rot. Georgio Saxoniæ Duci S.

ILLUSTRISSIME Princeps, ante complures dies scripsi *Simoni Pistorio*, Celsitudinis tuæ Cancellario. Sarcinula, quam *Gualthero Lipsiensi* commiseras initio Januarii, mihi reddita est in fine Aprilis gravissime ægrotanti. Nam morbus qui tentarat in Martio, repetiit me postridie Paschæ, tam violentus ut nec edere, nec dormire, nec scribere, nec legere, nec recitantem audire, nec cum quoquam colloqui liceret. Si sarcinula venisset ante nundinas, fuisset mihi gratissimum. Non libenter legi jugum illud nominum, Dux *Georgius* & *Martinus Lutherus* in eadem pagina. Multum addit animorum illi præferoci, quod sic impune debacchatur in Principes. Nusquam mihi magis displicuit quam in illa Apologia, in qua de nihilo excitat tibi de furto, si superis placet, tragoediam. Quantum illic amarulentiæ, quanta vafricies, quanta impudentia detorquendi ad calumniam omnia? Citat *Hieronymum* querentem de his qui scriniis ipsius effractis suffurabantur schedas, quasi T. C. quicquam simile fecerit, qui epistolam per multorum manus jactatam accepisti. Quam seditiose exaggerat, quod *Joanni* Duci *Saxoniæ*, ac Senatui *Norembergensi* volueris imperare, quum in tuis literis nullum sit verbum imperiosius? Quam impudenter vult idem videri, tacite apud se cogitare quippiam, & alteri loqui se scribere: quum ex cogitatione nuda nullius fama lædatur, ex epistola ceu colloquio nascatur rumor. Quam absurde citat, Ecclesiam non judicare de occultis. Imo occulta tormentis exquirunt leges, & Ecclesia jubet ut impias cogitationes aperiamus sacerdoti. Denique quum nihil conviciorum omiserit, fingit se parcere C. T. minitans nisi desinas se prorupturum vasis acidi fundum. Quoties inculcat te hostem esse, quum toties tam amanter invites illum ad resipiscentiam? Postremo, qua fungitur auctoritate, tradit te cum omnibus tibi quoquo modo faventibus Satanæ: sed homo misericors mox solvit nodum, quem nexuerat, idque nec poenitenti, nec agnoscenti culpam. Deum immortalem, quantum ista discrepant à spiritu Euangelico! Centum libri adversus hominem scripti non perinde alienassent animum meum ab eo atque illa invectiva. Nusquam magis agit hyperbolum. Non est illi novum sibi pugnantia scribere. Quumque docti quidam illi loca ejusmodi ingesserint in os, homo suavis obticescit, quasi sint indigna responso scilicet. Palinodiam de bello *Turcico* risi, quasi nunc alia sit *Germania* quam pridem fuit, aut quasi Deus nunc quoque non visitet peccata nostra per *Turcas*. Quod si hæc causa valet, fas non esset ullam calamitatem à nobis depellere, non pestilentias, non bella, non latrocinia, non rusticorum incursationes. In concione de bello adversus *Turcas*, *Turcæ* imperium facit perpetuum & inviolabile, nobis nihil relinquit præter atroces calamitates & patientiam. Me non deterreret, licet, ut scribis, ætate decrepita, quo minus consererem manus cum homine, nisi toties re compertum esset nihil aliud profici, nisi quod irritemus crabrones. Et jampridem ab istiusmodi furiosis libellis libenter abstineo, senectutem meam consolans sacrorum Voluminum lectione. Ad Calendas Januarias emisi epistolam adversus eos, qui se falso jactant Euangelicos, quum nihil sint minus. Ea re commoti quidam, duos libellos bene dentatos emiserunt in caput meum, quos ego nec legere dignatus sum hactenus, tantum abest ut parem responsionem. Ediderunt novum dogma, fas esse fucis & mendaciis uti ad propagandum Euangelium, (sic appellant sectam suam) idque jactant permitti legibus Cæsareis: quasi si quid humanæ leges permittant in re profana, idem liceat in negotio Euangelico. Concedunt hoc leges, sed citra fraudem cujusquam. Hic insimulantur innocentes & inficiuntur incauti. Assiduis votis Deum solicito, ut Cæsari cæterisque Principibus suum spiritum impertire dignetur, ut hæc prodigiosa lues, si non penitus tolli, certe mitigari queat, iisque consiliis res agatur, ut vincat non pars, sed veritas. Bellum horreo, cujus varius est eventus, nec minus lædit bonos quam malos. *Oportet*, inquit Paulus, *hæreses esse*. Hæreticorum impietas olim cessit in magnum Ecclesiæ commodum, exercuit illius doctrinam, & aperuit qui vere crederent, qui non. Tam eximia Cæsaris pietas mihi spem bonam facit fore, ut Dominus per illius potentiam magna ex parte medeatur huic fatali malo: quod quomodo consiliis aut præsidiis hominum sanari possit, non video. In epistola tua ad *Lutherum pag. C. facie priore* lapsus est scribæ aut typographi: nam *Augustinus* nunquam adhæsit *Arianæ* sectæ, sed *Manichæorum*, ac rursus non nisi ante baptismum. Siquidem *Catechumenus* scripsit in *Manichæos*. Hoc igitur exemplum nihil ad *Lutherum* pertinet. Dominus illustrissimam Celsitudinem tuam sospitet ac prosperet in omnibus. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 30. Junii, Anno 1530. An. 1530.

EPISTOLA MCXIV.

Germanus Brixius Erasmo Rot. *S.*

VENIET *ergo ad nos sub unum idemque fere tempus à* Germania *vestra* Latine, *ab* Italia Græce *loquens* Chrysostomus. *Nam &* Joannem Matthæum *Episcopum* Veronensem *referunt, qui* Verona *ad nos venient, nulli sumtui parcere, ut sua lingua loquentem illum habeamus, & quidem quam fieri poterit correctissime, adhibitis ad id exemplaribus iis, quæ* Venetiis *è Cardinalis* Niceni *bibliotheca eruta sunt, itemque & aliis compluribus, multo multis locis studio conquisitis. Opus ipsum jam formis excusum fuerat, verum, quod mendosum compertum est ab* Aristarchis *iis, quibus negotium credidit Episcopus, denuo Episcopi jussu ac sumtu sub prælum redit. Ea* Græci Chrysostomi *exspectatio fecit, ut* Latinum *istum haud pluribus nostris versionibus augeremus, quam duabus iis, quæ te auctore atque hortatore à nobis ad vos antea profectæ, in manibus hominum jam versantur: nam ut summe etiam cupias, quid tandem est quod vertendum tibi proponere possis, nisi habeas unde versionis materiam desumas? certe exemplariorum* Græcorum *penuria in causa est, cur ipsi hoc tempore te hoc in exercitationis genere desudantem opera nostra nihilo amplius sublevare possimus; quo magis lætor istic inveniri qui laborem tuum adjuvent* σύντε δύ' ἐρχομένω. Monachus *meus quod sero ad te perlatus est, imputabis ipse non mea, sed tabellarii tui negligentiæ, cui Opus ipsum tradidi, statim ut tuas accepi, quum sperarem illum tibi in tempore reddi posse. De Cardinali Cancellario, recte te meminisse video quid alteris tuis ad me scripseris. De* Tusano *crede mihi, amans est ille atque observans nominis tui, ut si quis alius: nec minus gloriæ tuæ favet, quam* Budaicæ, *etiamsi* Budæo *ipsi inprimis doctrina sua Græcæ arcana omnia accepta referat: qui si sivit se per id tempus, quo mare ipsum undequaque turbatum erat, cum reliquis vectoribus unam eandemque navem temere, ut fit, ingressis, ad horas perpaucas rapi potius, quam duci, quo tum ventus pelagusque ferebant, id ipsum vero non hominis levitati, sed tempestatis potius vi adscribes;*

An. 1530. bes: *qua ipsa mehercule talis erat tum suborta, ut mihi etiam clavus, quem ego tamen rectum semper tenere animo obfirmaveram, in latus quodammodo deflectendus fuerit, quo minore negotio undarum fluctuumque densim incurrentium impetum sustinerem, & vel mutata nonnihil velificatione destinatum tandem portum tenerem.* ὁ μὲν δὴ ἄνεμος, ὁ τὴν θάλασσαν τότε συνταράττων, ξενικὸς ἦν, καὶ ἀπὸ τῶν ἀλλοφύλων. καὶ ταύτῃ μὲν οὐκ ἀλλοσηπικὴν εἶχες, Ἔρασμε. *Rem enim te sagaciter subodoratum longiore illa epistola ad me pridem missa declarasti. Nunc quum serenitatem alcyones advexerint, sintque nostrorum omnium animi sedatiores facti, amabo te,* Erasme *suavissime, si qua forte offensiuncula facta est animi tui, & te quoque ad lenitatem ut des,* Tusanoque *vel propter summam istam humanitatem, vel honoris mei causa, in pristinam istam amicitiam receptum praebeas,* πάντα τὰ ἐκεῖνα ἐν ἀμνηστίᾳ τιθέμενος. *Vetus est verbum,* amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere: *quanquam affirmare tibi possum, nunquam illum in animum induxisse suum, ut tuas inimicitias susciperet: quo paratior esse debes, me praesertim deprecatore, ad illum in gratiam tuam recipiendum, quum & alioqui* Erasmum *deceat ad summum illud ingenium, ad summam illam in dicendo facultatem, parem item animum afferre, atque adeo ob infelicium nescio quorum ingeniorum à Musis ac Gratiis prorsus aversorum versiculos stomachum magis remittere quam intendere, nec aliter ad eos commoveri, quam ad culicum morsus elephantus* Indicus *commovetur: notum tibi illud,* ἀκμῶν μέγιστος οὐ φοβεῖται τοὺς ψόφους. *Major est mihi crede,* Erasme, *fama ac gloria tua majestas, quam ut tam ineptis tamque insulsis epigrammatis labefactari queat.* θεοὶ δέ τε φέρτεροι ἀνδρῶν. *Illa ipsa porro epigrammata,* Caricam *mihi Musam prorsus redolentia,* Tusanum *auctorem haudquaquam referunt, virum &* Graeca & Latina *facundia inprimis clarum, tum ut morum simplicitate maxime commendatum, ita ab omni maledicentia prorsus alienum. Agnoscit quidem certe ille se unum duntaxat distichon, ut in eo tumultu, ex tempore effudisse magis, quam meditatum fuisse. Id quod amico cuidam quum recitasset, una cum aliis aliorum naeniis amico prodente, magno certe auctoris dolore exiit. Majori porro ego te semper animo esse putavi, quam ut hujusmodi bullatas nugas alicujus aestimares, ac tantum id spectare, quod ex studiorum usu foret. Meminisse te puto ab* Alexandro *olim dictum, quum illi quidam renunciasset, exstitisse qui de eo male locutus esset,* Regium esse male audire quum bene feceris. *Hunc te hac quidem in parte imitari velim, praesertim quum tibi, mea quidem ac multorum sententia, sic à literariis laboribus, operibus, victoriis,* Magni *cognomentum (facessat hinc omnis adulatio) in posterum accedere debeat, ut illi olim à bellicis sudoribus, facinoribus, triumphis accessisse videmus. Sed de hoc jam satis. De* Budaeo *libera, quaeso, animum tuum suspicione ista. Na de utroque vestrum, deque studiis bonis male mereri mihi videntur vitilitigatores ii, qui hujusmodi sermunculos spargunt. Nisi illius animus mihi prorsus incognitus est, nihil minus somniat, quam quod ad te perlatum significas. Indicasti & antea literis quid de illo lingua* Graecae *Commentarios invulgante suspicarere. Libro eo jam emisso, dic mihi quaeso bona fide, ecqua libri parte perstrictum, suggillatumve nomen tuum deprehendisti? nonne tibi* Budaeus, Budaeus *semper est? nonne tibi ille perpetuum modestiae tenorem toto eo Opere servat? Est ille & natura & studio sic ad candorem accommodatus, sic ad modestiam comparatus, ut nihil non candidum, nihil non modestum ab ejus ingenio, stylove exire unquam possit: nisi ille forte* (ὅπερ ἐμοὶ περὶ ἐκείνου οὐδεὶς πώποτε πείσει, οὐδὲ ἂν πείσῃ) *à suo genio degenerare, seque sibi, moribusque suis immutare proposuerit. Atque hoc ipsum, quod dico,* αὐτὸ τὸ τῶν ἐπιστολῶν ἔργον, *quo de loqueris,* δείξει. *Tuas avidissime exspecto, sed tales, ut nuncia mihi ac testes perpetua sint,* Tusanum *meum per me vere tibi esse reconciliatum. Bene vale, & me ut soles ama.* Parisiis 6. *Julii, Anno* 1530.

A B C D E F

EPISTOLA MCXV.

Erasmus Rot. Nicolao Olaho S.

ANIMUM istum tuum, humanissime *Nicolae*, lubens exosculor, tuum nomen inter praecipuos amicos adscripturus. An. 1530. Optimae Reginae pietatem & humanitatem singularem frequenter mihi suis literis depraedicavit *Henkellus*, cujus auctoritas apud me plurimum habet ponderis. Caeterum Reginae nomine ad me nulla venit litera, nec ipsius nec aliena manu scripta. Si venisset epistola, fuisset mihi in molestissima valetudine magno solatio. Ignosce brevitati, adhuc tenellus sum, & scribo multis. Serenissimae Reginae precor omnia fausta laetaque. Bene vale. *Friburgo* 7. Julii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXVI.

Erasmus Rot. Christophoro à Carlewitz S.

ERRAS, mi *Carlewici*, si putas *Erasmo* quicquam tuis literis esse gratius. Gaudeo te productum in istud theatrum orbis amplissimum, in quo possis eruditionis ac prudentiae tuae specimen tot heroibus edere. De amico illo meo, qui salutari atque adeo necessaria, ut scribis, sententia, sibi nonnihil conflavit invidiae, cujus maxima pars in me recidat, doleo sane. Toties provocor ut impartiam meum consilium sarciendae concordiae, hoc praemium est, si quis aequi dixerit. Fuit ille quidem hic apud me, collocutus mecum horis ferme tribus, sed de ea sententia verbum inter nos nullum fuit, ne in literis quidem. Τοῦ κύκλωπος patrocinium non admodum moror, vereor ne plus officiat quam juvet imperitus & intempestivus propugnator. Scripsi Principi tuo per Canonicum *Basiliensem* à *Rina*: ubi rursus inciderit scribendi opportunitas, faciam & libenter & diligenter quod admones. Fac, mi *Carlewici*, ut me frequenter tuis interpelles literis. Precor ut aula sit tibi felix. Datum *Friburgo Brisgoia* 7. Julii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXVII.

Erasmus Rot. Philippo Melanchthoni S. P.

* CHARISSIME *Philippe*, istam Tragoediam sic undique perturbatam nullus expediet nisi Deus, etiamsi decem coeant Concilia, tantum abest ut ego possim componere, si quis quid aequi protulerit, statim audit *Lutheranismum*, nec aliud habet praemium. Mensem jam quartum aegroto. Primum erant alvi tormina, tunc vomitus, ex vomitu totius stomachi ruina. Male cum Medicis huic corpusculo convenit. Nocuerunt quae dederunt omnia. Torminibus successit apostema, vel σκλήρωμα verius, quod prius ampliter occupavit dextrum latus supra pubem & unguem *. Deinde contraxit se in medium ventrem specie propemodum draconis, capite mordentis umbilicum, medio corpore distorto, cauda tendente ad pubem, mox capite fixo volvit se circum umbilicum in latus laevum, ut cauda pene cinxerit umbilicum, habebat stimulos perpetuos, interdum intolerabiles, nec licebat edere, nec dormire, nec scribere, nec legere, nec dictare, me ⊥ recitantem audire; ne cum amicis quidem colloqui. Adhibitus quidem chirurgus pene enecavit videntis ** emplastris. Tandem sero † rupimus. Eo facto, reditum est in gratiam cum somno, mitigato cruciatu. Reptamus adhuc languiduli, nec dum liberi à chirurgo. In medio morbo meo *Quirinus* famulus sudore lethifero correptus est subito: alter revocatus fuerat in patriam. Ita Dominus dignatus est nos invisere. Dici non potest, mi *Melanchthon*, quam mihi displicuerit *Lutherus* in illa epistola, qua in Ducem *Georgium* de nihilo movet furti tragoediam. Bene vale. *Friburgo* 7. Julii, Anno 1530.

EPI-

* *Inguen* haud dubie legendum. ⊥ Rescribe *nec*. ** *Violentis* omnino emendandum; sic enim legitur inf. col. 1298. lit. D. ubi eadem hac de re agitur. † Scribe *ferro*.

EPISTOLA MCXVIII.

Erasmus Rot. Simoni Pistorio S.

An. 1530. QVUM maxime sæviret morbus, scripsi tibi per *Henricum* quendam, qui videtur minus suo functus officio. Tantum eas literas videtur reddidisse, in quibus erat commendatus. Illustrissimus Princeps nullas quæstiones inseruit proximis literis; sed tuæ tractabant nonnullas dubitationes: quibus respondere prolixum esset, & mihi videtur ad seditionem tendere, si quid novetur absque publica auctoritate. Menses aliquot gravissime ægrotavi, primum alvi torminibus, unde vomitus ac stomachi ruina, & hinc extrema debilitas. Successit apostema sceleratissimum, umbilicum occupans. Ruptum est ferro, manet tamen durities, unde metuo novam tragoediam: nam chirurgus præter naturam, in duro apostemate, quod frigidis erat dissolvendum, calidis & acribus malagmatibus fecit ulcus. Adhuc repo & paulatim reviviseo, nondum liber à medicis ac chirurgo. Absit, ut ego istius inextricabilis Tragœdiæ me faciam *Aristarchum*, utrinque pessimam gratiam reportaturus. Utinam Deus dignetur esse *Aristarchus*, qui solus potest huic fatali Tragœdiæ finem imponere. Quod si Cæsar imperat ut *Augustam* veniam, necesse est ut prius imperet huic malæ valetudini. Cum tali *Thrasone* quid agi possit, non video. Scis omnem historiam. Observa dissimulanter quid moliatur, & si Ducem implerit mendaciis, fac uti rem cognoscat. Duci nuper scripsi per Canonicum cognomento *Rina*. Bene vale, patrone singularis. *Friburgo* 7. Julii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXIX.

Erasmus Rot. Lucæ Bonfio * S.

LEONICI libellum legam perlubenter: scio enim à viro doctissimo sanctissimoque nihil proficisci nisi doctum & sanctum. Quod hortaris ad Comitia, *Catonis* illud objiciam, *Ad consilium ne accesseris prinsquam voceris.* Et si maxime vocer, alligat hic valetudo. Nec video, quid ego infimæ sortis homuncio possim in negotio tam perplexo, ad quod expediendum vix Synodus οἰκυμενικὴ triennis suffecerit. Quid, quod nec tutum nobis est hic hiscere: si quid æqui dixerimus, statim audimus *Lutherani*. Nisi res per magnos ex omni provinciarum consensu agatur, nihil egerint: sed ab ea Synodo submovendæ sunt omnes humanæ cupiditates. Pro tuo in me animo habeo gratiam, & mutuum polliceor bona fide. Vale. *Friburgo* 9. Julii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXX.

Erasmus Rot. Joanni Vlatteno S.

SIVE scribis, sive non scribis, scio *Vlattenum* esse *Vlattenum*. Tot legationibus ac negotiis exercitum fuisse, juvabit olim. Dux *Juliacensis* junior misit poculum cum literis. Quid illic agerem non video hac valetudine, quæ velis equisque, quod ajunt, fugit aulas. Ex diutino morbo paulatim reviviscimus. Et omnino de migrando cogitamus, sed nullum video portum satis tranquillum. Dominus sine me dabit Cæsari reliquisque Principibus salubria consilia, mihi humili non tutum est talibus admisceri negotiis, in quibus si quis quid liberius aut æquius dixerit, statim audit *Lutheranus*. Cupio te quam optime valere, vir animo meo charissime. *Friburgo* 9. Julii, Anno 1530.

* In Hist. Comitiorum an. 1530. Augustæ celebratorum, Tom. II. pag. 208. hæc Epistola inscribitur *Joanni Dantisco*, Episcopo, Regis Poloni Oratori.

EPISTOLA MCXXI.

Erasmus Rot. Francisco Dilfo S.

STIPULAE innitebaris, mi *Francisce*, cum tantum tribueris meis epistolis. Ab Archiepiscopo *Toletano* jam abunde magnum accepi præmium, nec est quod ista res te solicitum habeat. Quæ mittes ad *Goclenium*, quando huc venient? Citius venirent, si mitteres *Augustam* ad *Antonium Fuggerum*, nec dubium quin ad Concilium eant multæ legationes, currantque veredarii. Vinum abs te advectum, quum primo gustu sic arrideret, mire imposuit nobis: simulatque cœpimus serio bibere, mutavit colorem, saporem & odorem. *Martinus Polonus* hac de causa profectus est *Besontium* cum viginti coronatis, sed guttam non attulit. Officialis & Thesaurarius aberant legati ad Regem *Galliarum*, cæteros *Polonus* ἁπλῶς affirmabat esse meros nebulones. Ita laboravimus graviter quatuor ferme menses, nondum firmi. Hæc ad epistolam abs te scriptam Calend. April. & per veredarium missam. De reliquis fac aulico more, mitte exemplaria duplicia, & amicos admone ut idem faciant. Quum ego maxime ægrotarem, *Quirinus* meus subito correptus est sudore *Britannico*, nec alium habebam: nam *Cannius* redierat in patriam amore libertatis, jam factus sacrificus, ac nobis fausta lætaque precaturus. *Hajo* repetiit *Frisiam*. Bene vale, *Dilfe* charissime. *Friburgo* 9. Julii, Anno 1530. An. 1530.

EPISTOLA MCXXII.

Erasmus Rot. Alphonso Valdesio S.

NON possum non vehementer dolere sortem tuam, *Valdesi* charissime, qui simul & parentem optimum, & parentis affectu patronum *Mercurinum Gattinarium* amiseris: sed animus offirmandus est ad omnia quæ possunt homini accidere. Nos quoque Dominus dignatus est invisere, paulatim reviviseo; sed quoniam chirurgus in duro apostemate violentis malagmatis induxit ulcus, quod ita sanatum est ut maneat durities, vereor ne recurrat malum. In medio morbo famulus meus, quem unicum habebam, (nam alter revocatus est in patriam) sudore pestilenti correptus est, qui mihi & in cubiculo & in mensa perpetuo adfuerat. Sed *Dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius.* Bene vale, *Valdesi* charissime, & post istam tempestatem exspecta serenitatem. Nil adhuc accidit tibi novi. Amisisti patrem, id quotidianum est. *Gattinarius* diu vivere non poterat, in caducum parietem inclinabas. Scias hunc hominem, quantus quantus est, tuum esse. Bene vale rursum. *Friburgo* 9. Julii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXIII.

Erasmus Roterodamus Mariæ, Ungariæ quondam Reginæ, S.

SERENISSIMA Regina, *Viduam* meam utcunque pro mearum occupationum magnitudine, proque mei ingenii modulo tractatam, tam benigno animo à tua Majestate receptam esse, majorem in modum gaudeo. Illud me cruciat ac rubore suffundit, opusculum nec tuæ magnitudini, nec isti animo tam pio satis respondere. Video te laudibus tuis nonnihil offensam, quum hac in parte studio fuerim parcissimus. Sed hoc laude dignior es, quod eximiis virtutibus tuis modestiam ceu gemmam omnium pulcherrimam addidisti. Domini benignitas tuam pietatem semper in majus provehere dignabitur, ac pro tristibus læta reponere. Interdum adversis vel purgat vel exercet nos: sed ille novit amara, uberiore consolationis suæ dulcedine temperare. Is Majestatem tuam sospitet, actionesque tuas omnes bene fortunet. De valetudine mea cognosces ex *Henkello*. Epistolium tua manu scriptum, tanquam animi tui charissimum pignus, in-

An. 1530. ter ea reponetur, quæ mihi maxime sunt cordi. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 9. Julii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXIV.

Erasmus Rot. Joanni Rinckio S.

SALVE plurimum, quantum vivit hominum candidissime. Etiamsi tam vile fuisset munusculum, quam illud tua facit modestia; tamen animus iste tam aureus ac gemmeus, & epistola nihil spirans nisi meros amores, poterat illud ita commendare, ut pro quamvis magno acciperetur. Nunc quum tale sit, ut vel à Rege non indecore donari potuerit, tamen quæ tua modestia est, rogas ut boni consulam. Mihi potius rogandus eras, ut libellum ex tempore fusum, ac velut abortu ejectum, boni consuleres. Sed hac in parte video mihi rem esse cum *Hercule*, quem in tuo poculo conspicio: quam enim ille viribus & clava fuit invictus, tam *Rinckius* officiis aut beneficiis superari non potest. Nec male quadrat in te aquilæ symbolum, quod habet tuus clypeus. Nemo tam velox esse queat ad bene merendum, quem tu non prævoles. Solus animus mutuus mihi sufficiebat. Epistola tam amica magni muneris loco esse poterat. At his non contenta tua benignitas, addidit poculum, & opere, & precio non vulgare. Do manus *Herculi*, nec contendam ultra, nisi hoc solum, ne videar amando inferior. In Principum conventu quid agatur, hactenus ad nos amici perscripserunt. Proposita sunt capita rerum: Primum, ut *Germani* ferant suppetias adversus *Turcarum* rabiem: Deinde, ut Sectarum dissidium tollatur, si fieri possit, absque sanguine: Tertium, ut eorum, qui se gravatos putant, habeatur ratio. Ad hæc peragenda vix sufficeret Synodus οἰκυμβνική triennis. Quid sit futurum nescio, nisi Deus interveniat fabulæ, nullum video exitum. Et nisi res fuerit acta ex consensu omnium provinciarum, exitura est in seditionem. Quidam sperant cum *Lutheranis* rem posse transigi, quod & hi petant moderata, & Pontifex paratus sit etiam magna concedere: nam habet *Augustæ* Cardinalem *Campegium*, hominem perhumanum, qui bis ad me scripsit. Episcopus *Augustensis* censet æquum, ut concordiæ causa quædam concedantur, quo nomine apud quosdam dicitur audire *Lutheranus*, quum nihil sit illo viro sanctius integriusque. *Lutherani* exhibuerunt fidei suæ summam. Huic negotio præest *Melanchthon*, qui suis ad me literis declarat, sese non omnino desperare. De *Zwinglianis* primum Cæsar non sustinuit audire. Nunc ajunt impetratum, ut illi quoque fidei suæ rationem exhibeant. Hac gratia missus est *Hedio*: nam, ut audio, *Capito* constanter detrectavit eam provinciam. Multi me literis hortantur ut adsim Concilio, Cæsar tamen nondum vocavit: & si vocet, habeo excusationem justiorem quam vellem: nam quum quartum jam mensem ægrotem, nondum possum convalescere. Primum, ex ventis quibusdam blandis, sed pestilentissimis, orta sunt alvi tormina, qualia nunquam expertus fueram; ea vomitum extorserunt, gracili corpori, ut scribit *Hippocrates*, gravem. Ex vomitu ruina stomachi, cruciatus & inedia conciliarunt insomniam. Neque parum molestiæ addiderunt Medici. Torminibus successit apostema durum, quod aliquamdiu porrectum, dextrum ventris latus occupavit. Mox insiliit in umbilicum, hac specie quasi serpens os infixum habens umbilico, medio corpore intorto, cauda peteret pubem. Paulo post flexit se in latus lævum, ut pene cingeret umbilicum. Stimuli cruciabiles, nec noctu, nec interdiu dabant quietem. Adhibitus est chirurgus, ut hic sunt alicujus nominis. Is reclamantibus omnibus, nihil discernens inter vomicam & apostema durum, quod lenientibus ac frigidis resolvendum ac dissipandum erat, violentis emplastris me tantum non enecavit. Puto levius cruciari qui agunt in igni purgatorio. Exulceravit mollia quædam, apostema tantum coxit. Interim pollicebatur omnia magnifica. Rupto ulcere ferro, è molli effluxit sanies; è duro, per quod ferrum egerat, nil nisi sanguis. Ante triduum dimisi hominem curatus, at non sanatus: manet enim idem apostema, mitiore licet cruciatu. Revocandi erant Medici. Quum vehementissime affligerer morbo, famulus, quem unicum habebam, (nam alter repetierat patriam) subito correptus est sudore *Britannico*. Hunc ad modum Dominus dignatus est nos invisere. Animus jamdudum gestit hinc emigrare quopiam, oppidum est sat elegans, sed non perinde frequens, utpote submotum à flumine, studiis aptius, incredibilis omnium rerum caritas, genus hominum parum hospitale, ut ajunt; nam mihi hactenus nemo fuit admodum molestus. At nusquam video tranquillum portum. Durandum est hic donec appareat quo vergat Concilii exitus. Quidam divinant futurum, ut in primis agatur de pecuniis exigendis, hæreseon negotium rejiciatur in Synodum universalem, sacerdotibus, Episcopis, Monachis, & Abbatibus ejectis ac spoliatis dentur bona verba. Opinor tibi jam conspectos libellos, qui nuper aliquot in meum caput provolarunt. Qui movet hoc organum, tibi, ni fallor, notus est, antehac inter mihi juratissimos amicos coryphæus, vix ferebat à quoquam nominari *Erasmum* citra præfationem honoris, nunc hostem agit plus quam capitalem. Quis credidisset in illo ebriolo latere tantum veneni? Hujusmodi permulta me vehementer alienant ab istorum instituto. Oderunt quicunque dissentiunt, & tamen negant esse liberum arbitrium. Si Deus nondum mihi gratiam illam impartiit, de qua sese jactant, erat cur pro me Dominum interpellarent, non erat cur odio prosequerentur. Variant amicorum sententiæ, alii censent, ne legendas quidem istorum nænias, quibus hactenus subscribit animi mei sensus: rursus qui versantur in cœtu Principum, suadent ut acriter respondeam. Quid facturus sim nescio, certe quietem flagitant, & hic animus, & hæc ætas, & hæc valetudo. Habes epistolam languidam, nimirum à languido. Si Dominus reddiderit vigorem, spero futurum ut aliquando nos invicem complectamur. Interim cura ut quam rectissime valeas. Datum *Friburgo* 19. Julii, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXV.

Erasmo Roterod. Philippus Melanchthon *S. D.*

NUNQUAM *eram crediturus, tantam ferociam, tantamque sævitiam in hominem cadere posse, quantam in* Eckio, *& quibusdam ejus gregalibus deprehendo: nam Principes ipsi satis clementes & moderatas sententias dicunt, à quibus tamen isti miris artibus conantur eos abducere. Accipio te per literas Imperatorem à violentis consiliis dehortari, qui, ut mihi videtur, genuina quadam bonitate etiam ad moderationem & pacem ducitur. Quare spero tuas literas plurimum ponderis apud ipsum habituras esse, teque rogo, ut inchoatum Reipublicæ beneficium perficias, & pergas eum iterum atque iterum dehortari: nil hac tua sapientia atque auctoritate dignius facere potes, nil ad omnem posteritatem gloriosius, quam si tua diligentia hos motus sedaveris. Nos causam nostram simpliciter & sine conviciis proposuimus, quanquam cavillari aliquis posset, feram esse moderationem, tamen volumus ostendere, nos non abhorrere à consilio pacis, si conditiones æquæ proponantur. Res ipsa ostendit, impendere mutationem publicam, quam utinam ita gubernent illi, qui rerum potiuntur, ne subito impetu prosternatur Ecclesia. Oro igitur te quantum possum per* Christum, *ut non desinas Imperatorem adhortari, ne bellum adversus cives suscipiat, qui non recusant æquas conditiones accipere: non enim hoc agunt nostri, ut πολίτευμα Ecclesiasticum dissolvant.* Danielem Stibarum *valde amo, quem tametsi scio tibi jucundissimum esse, tamen oro, ut mea causa aliquid addas ad tuam erga ipsum benevolentiam. Vale.* Augusta 1. *Augusti, Anno* 1530.

EPISTOLA MCXXVI.

Erasmus Roterod. Philippo Melanchthoni S.

An. 1530. LUSITANO juveni feci mei copiam αὔτονος * nec epistola tua, nec *Stibari* usquam comparuit. Quod ad Cæsarem scripserim, perperam relatum est. In hoc Concilio verbum ad illum non scripsi. Scripsi tantum *Campegio*, summo studio hoc agens, ne bello de dogmatibus transigeretur. Consimilia scripsi Episcopo *Augustensi*, aliisque nonnullis amicis, meque rogas, ne id facere desinam. Quin potius roges istos, ut desinant pertinacia sua, convitiisque, Principum animos ad bellum irritare. Ego non nunc tantum, sed perpetuo & Theologorum sævitiam pro viribus retudi, & Principum animos à sæviendo terrui. Vides, quam mihi referant gratiam. Commigravit *Argentoratum* ebriolus quidam *Gerardus Noviomagus*, quem in epistola, civilitatis gratia, *Vulturium Neocomum* nominavi, antehac supra modum amans mei, nunc furit non aliter, ac si patrem & matrem, avum & aviam utranque ferro necassem. Suo nomine quatuor jam libellos emisit: quintus, plenus convitiis & hypocrisi, prodiit nomine Ministrorum Verbi *Argentoratensium.* Nihil seditiosius. Itaque posthac non est animus agere de componendo negocio, cum ipsi non solum nihil remittant, verum etiam ad tumultum cruentum gestire videantur. Dominus exitum emendet, qui te sospitem nobisque conservet incolumem. *Friburgo* 2. Augusti, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXVII.

Erasmus Roterodamus Conrado, Episcopo Wircenburgensi, S.

NULLA unquam commendatio cessit felicius, ornatissime Præsul, quam illa, qua tuæ celsitudini paucis verbis *Marium* Ecclesiasten, & *Stibarum* collegii tui Canonicum commendavi. Quandoquidem tuis ex literis intelligo, non solum illos tibi factos chariores, verum etiam me quoque prius ignotum tantam inisse gratiam, ut commendatorem inter tibi commendatissimos habere dignatus sis: nec satis habueris epistola tam candida mihi gratias agere, (contra quam fieri solet; nam mos est, ut quorum commendatio valuit, ipsi gratias agant iis apud quos valuit) nisi etiam amicissimi animi symbolum ac μνημόσυνον apud me deponeres, quum talis epistola à tam eximio Principe, tam honorifice, tamque amanter scripta, mihi quamvis magni muneris loco esse potuerit. Nec suffecit animo isti tuo munus qualecunque, sed plane regium donare voluisti, magis reputans, quid te deceret dare, quam quid *Erasmum* accipere. Auget doni precium, quod nec promerito, nec ambienti, ac ne exspectanti quidem ultro detulerit tua benignitas. Quo majorem gratiam ejus nomine me tibi debere profiteor. Siquidem quæ dantur benemeritis, mercedis nomen mereantur citius quam beneficiorum: quæ precibus extorta sunt, ea magno emta scripsit *Seneca.* Quæ promissa diu torserunt, exspectatione magnam suæ gratiæ partem amiserunt. Verum pro his demum, quæ prius venerunt quam ventura suspicaretur qui accipit, solidam debemus gratiam: quæ etiamsi exigua sint, tamen animus dantis reddit ea preciosissima. Scribit *Homerus* non esse rejicienda deorum munera, ego vero talium Principum spontanea dona, ceu sacra quædam monumenta apud me libenter servo, ac veluti pro testimoniis ostendo, quibus me non mediocriter ornatum arbitror: iisdem interdum me ipsum consolor adversus quorundam inauspicatissimorum hominum pravitatem, qui nec de benemeritis bene loqui possunt, nec his benefacere à quibus beneficentia sunt provocati. Quid igitur superest, amplissime Præsul, nisi ut

* Ita erat editum.

A nostrum singulis magnifice gratuler; *Mario* ac *Stibaro*, auctam tanti Principis benevolentiam; mihi, cui tam feliciter cesserit audacia, ut non solum non offenderim improbitate, verum etiam gratiam non mediocrem inierim, in eorum numerum, quos tu dignaris amicitia tua, cooptatus. Sed & tibi, suspiciende Præsul, non minus gratulor istum animum, in tanta dignitate modestissimum, in tanta fortunæ indulgentia incorruptum, in tot negotiorum undis nihil æque cordi habentem, atque Ecclesiæ catholicæ commoda. Ea nunc tot fluctibus jactata plane tui similibus naucleris eget, qui non graventur privata commoda *Christi* gloriæ posthabere. Itaque sic sibi persuadeat tua celsitu-

B do, *Erasmum* quantus est, in ipsius ære esse, neque quicquam magis optare, quam dari sibi occasionem, qua vicissim grati clientis animum utcunque testificari possit: neque enim me minus oneratum tuo beneficio quam honoratum arbitror. Nec tamen exonerari cupio, vel quia debeo tali Præsuli libenter, vel quia perspicio me prorsus non esse solvendo, etiamsi facultatum mearum omnium, atque etiam capitis hujus fecero auctionem. Sat habeo, si quo argumento declararo, mihi reponendæ gratiæ voluntatem non deesse. Dominus *Jesus* R. C. T. sospitet prosperetque, quum in omnibus, tum in sedandis his Ecclesiæ tumultibus: neque enim desperandum est. Graviores olim ætate

C divi *Hieronymi* pertulit, & vivit etiamnum *Christus*, qui verbo sedat mare quamlibet fremens, atque exitium minitans. Nos tantum excitemus eum precibus, ac bonis operibus vellicemus, donec expergiscatur, jubeatque tempestatem hanc consilescere. Hanc gloriam sibi vult tribui, non nostræ prudentiæ. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 11. Augusti, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXVIII.

Erasmus Roterodamus Christophoro à Stadio, Episcopo Augustano, S.

D EODEM die, quo celsitudinis tuæ postremas literas accepi, miseram isthuc nuncium meo ære in hoc proprie conductum. Tuas tertio die Augusti scriptas reddidit rusticus quidam, dicens se *Augustæ* accepisse à filio cujusdam piscatoris. Id quo casu acciderit nescio. Vereor ne reliquæ sint interceptæ: nam *Corycæi* nusquam non vigilant. Paulatim evado firmiusculus, nisi quod pulicum improbitas nos tantum non enecat inquietudine. Pergrata mihi fuit tua objurgatio, quod scripseram me tibi non fore gravem clientulum: declarabat enim constantissimum in amicitia animum, cui utinam aliqua ex parte queam respondere. Libellis, quos emittunt Sectarum πρόμαχοι, etiam minantur nobis, tantum abest ut pacem ambiant. Tres conditiones,

E quas recenses, meo judicio, nulla religionis jactura concedi poterant, sed minime credo Sectarum proceres illis fore contentos. De cerebrosis & capitosis, scio tuam sublimitatem extra reptilium morsus esse. Nihil tamen est quod non moliantur isti crabrones, & si credimus apologis, etiam in cœlum subvolans scarabæus ultus est aquilam. Præfationem in *Chrysostomum* jam absolvi. De *Jacobo Fabro Stapulensi* suspicor esse fabulam, ni id nuper accidit: nam ad festum Adscensionis è *Lutetia* recepi literas, nec ullus vel huc vel *Basileam* rumor advenit de illo tristior. Ante complures menses exusserunt quendam *Ludovicum Berquinum*, virum optimum ut prædicant, nec

F erat *Lutheranus.* Odium Theologorum ac Monachorum, libera lingua, simplicitas & hujus comes fiducia perdidit hominem. Ea, uti suspicor, fuit rumoris occasio: nam *Faber* ut *Enoch* assumtus est à Rege *Gallorum*, qui vetuit, ne quis vel in illum vel pro illo scriberet. Id, opinor, procuratum ab ejus patrono Episcopo *Lodovensi.* Dominus amplitudinem tuam prosperet in omnibus. *Friburgo* 11. Augusti, Anno 1530.

*EPISTOLA MCXXIX.

Erasmus Rot. Cardinali Campegio S. P. D.

An. 1530. *REVERENDISSIME Domine, Tabellio meus properantior fuit ad reditum quam volebam, nam tuæ R. D. literas potissimum exspectabam. Fortassis hic diutius hærebo, quam vellem: R. D. Episcopus *Augustanus* scribit, se huc proprium missurum famulum: per eum exspectabo literas tuas. Si Cæsar minis belli terret adversarios, non possum non laudare prudentiam, sin serio expetit bellum, nollem esse sinistra avis, sed inhorrescit mihi animus, quoties rerum faciem animo contueor, quam arbitror futuram, si semel ad arma ventum fuerit. Adeo hoc malum late sparsum est. Fateor summam esse Cæsaris potentiam, sed non omnes nationes hoc nomen agnoscunt, *Germani* vero agnoscunt certis conditionibus, ut imperent verius, quam ut pareant: malunt enim imperare quam morem gerere. Ad hoc continuis profectionibus & expeditionibus vehementer exhaustas ipsius ditiones[1] constat: belli incendium jam nunc excitatum in *Frisia* nobis vicina. Ejus Princeps jam profiteri dicitur Euangelium *Lutheri*. Ejusmodi sunt multæ civitates inter Orientales & *Danos*: hinc catena malorum porrigitur ad *Helvetios*. Jam si Cæsar pro sua pietate præ se ferat, ex Pontificis arbitrio gesturum se omnia, periculum est, ne non ita multos sit habiturus faventes. Adde quod in dies exspectatur *Turcarum* incursus, cujus potentiam vix oppresserimus, etiamsi concordes auxilia in unum contulerimus. Porro, quid sit belligerare invito milite, declaravit[2] *Romæ* excidium, & nuper res apud *Viennam* gestæ. Non dubito quin optimi Principis animus pendeat[3] ad pacem, clementiam & tranquillitatem; sed nescio quo pacto præter illius animum, nobis semper bellum è bello seritur. Quam diu? quam misere vexata *Gallia*? Quam misere[4] afflicta *Italia*? ubi novum etiam bellum incruduit: nunc eo res spectare etiam videntur, ut orbis maxima pars sanguine permisceatur. Atque ut est anceps omnium bellorum alea, metuendum est[5], ne tumultus hic tendat ad subversionem totius Ecclesiæ: præsertim quum vulgus persuasum habeat, hoc negotium non geri, nisi auctore Pontifice, maxima ex parte per Episcopos & Abbates. Atque adeo vereor, ne Cæsar ipse prorsus non sit absuturus à periculo, quod omen avertant superi. Novi & exsecror illorum protervitatem, qui Sectis præsunt, aut favent. Sed magis spectandum est hoc statu, quid postulet totius orbis tranquillitas, quam quid mereatur illorum improbitas. Neque usque adeo despondendum est de statu Ecclesiæ. Fuit ea olim jactata longe majoribus procellis sub *Arcadio* & *Theodosio*. Qualis tum fuit orbis status? Eadem civitas habebat *Arianos*, Paganos, & Orthodoxos. In *Africa* furebant *Donatistæ*, & *Circumcelliones*: multis in locis vigebat adhuc *Manichæorum* insania, & *Marcionis* virus, præter incursiones barbararum gentium: & tamen in tantis dissidiis Imperator citra sanguinis effusionem habenas[5] moderabatur, & paulatim hæresium monstra resecabat. Ipsum tempus interdum affert remedium immedicabilibus malis. [6]Si certis conditionibus Sectæ sinerentur, (ut dissimulantur *Bohemi*) grave quidem, fateor, malum esset, sed tamen bello[7] levius. Hoc statu rerum nusquam malim esse quam in *Italia*, sed alio trahunt fata: at trahant quo velint, modo non trahant[8] à consortio columbæ: novi quosdam esse apud Cæsarem, qui mihi non admodum faveant. Confido tamen, reverendissimam Dominationem tuam non esse sui dissimilem, cui precor omnem felicitatem. *Friburgo* 18. Augusti, Anno 1530.

Scripsi ex tempore. Tabellarius urgebat: Ignosce.

* Hæc epistola habetur *Hist. Comitiorum August.* T. III. p. m. 29. ubi quædam paulo aliter quam hic leguntur, & quidem, mea sententia, rectius. 1. Additur, *& vires.* 2. Legitur, *declarant* 3. *Propendeat.* 4. *Quanto miserius.* 5. Inseritur, *rerum.* 6. Plenius, *Igitur ex re futurum videtur, si certis conditionibus Secta ferrentur, sicut Bohemi.* 7. Rursus, *& tali bello.* 8. *Distrahant.*

EPISTOLA MCXXX.

Erasmus Rot. Carolo Montjoio S.

VIX ullo sermone consequi queam, *Carole* juvenis ornatissime, quod *Mecœnatem* illum meum parentem tuum, quo nihil adhuc expertus sum candidius, humanius, amiciusve, conspicor in te mihi repubescere: tantum benevolentis animi, tantum amoris non vulgaris spirant tuæ literæ, ut idem pectus agnoscam, sed vividius & explicatius. Nec dubito quin hæc res non minori voluptati sit patri tuo, quam est mihi, est autem (mihi crede) summæ: compluribus enim tales obtingunt liberi, ut patres orbis invideant. Cæterum ubi contigit hæres, qui parentem non tam oris lineamentis, quam veris animi bonis referat, ea demum magna veraque voluptas est. Quod ad corporis formam attinet, mihi prorsus ignotus es, nisi quod *Quirinus* meus narravit te hac quoque hominis parte mirum in modum reddere genitorem tuum. Animi tui dotes mihi velut in speculo tua repræsentavit epistola; quæ, si tuo unius Marte confecta fuit, sicuti fuisse nihil addubito, raram quandam & eximiam indolem præ se fert, nihilque mediocre nobis de te pollicetur. Clarissimus genitor tuus inter tot præclaras virtutes, quibus expolitus est, nihil habet mea sententia pulchrius, quam singularem illam modestiam, quæ vix dici possit, quantum ornamentis illius omnibus apponat gratiæ. Modestiæ comes est urbanitas ac morum comitas. Hanc dum tu quoque studes egregiis decoribus tuis veluti colophonem addere, non committis ut quicquam patriæ laudis in te desideremus. Aliarum virtutum certissima custos est modestia. Modestiæ porro custos erit, si cogites quicquid vel animi, vel corporis, vel externorum bonorum tibi contigit, è Numinis munificentia profectum esse, cui in solidum oportet acceptum ferre, quicquid obtingit in hac vita felicitatis. Est autem aliqua gratitudinis portio, sua quenque bona nosse, non quemadmodum novit *Narcissus*, cui sua philautia fuit exitio. Utiliter sua bona reputat, qui ea veluti nomina supputat, nec aliud colligit ex bonorum suorum contemplatione, nisi ut perspiciat quantopere sit obstrictus divinæ benignitati. Eam quo perspicit in se fuisse profusiorem, hoc illi submissior fiat oportet, hoc de tuendis, deque recte collocandis quæ accepit sollicitior, quo largiorem agnoscit in se Numinis benignitatem. Is si quem conspexerit maligniore fortuna, non ita cogitat, Quanto hic me est inferior: sed ideo Domini largitas in me plus contulit, ut huic per me subveniret. Ne vulgare beneficium Numinis existimes, talibus prognatum esse majoribus, tam amplæ fortunæ paratum hæredem, tot corporis & animi dotibus esse præditum. Confer aliorum sortem, quorum virtutibus obstat generis obscuritas, rei familiaris tenuitas, corporis imbecillitas, ingenii paupertas. Verum, hos qui despicit, non meminit gratuitæ esse munificentiæ quicquid accepit. Qui non opitulatur, non animadvertit, in quem usum creditum sit quod accepit. Quare te hortor, *Carole* suavissime, ut hoc voluptatis nobis tuisque omnibus in dies augere contendas, tecum ipse certans ut quotidie te ipso melior evadas. Singularem tuam erga me pietatem lubens exosculor, animi tui gratissimam voluntatem amplector: tametsi si quid officiorum in clarissimum parentem tuum impendi, ille cumulatissime rependit: quod etiamsi minus esset factum, tamen hæc voluptas, quam ex tuo profectu capio, iste tuus animus paratus etiam in meos reponere, si fors tibi serius contingat referendi facultas, quam mihi vitæ finis, mihi pro amplissime relata gratia est. Ea tantum apud me crescet, quantum tu pulcherrimis cœptis tuis adjeceris incrementi. Quod serius tuis respondeo literis, adversa valetudo fuit in causa, quæ me tota æstate discruciavit. Quod nunc etiam minus apposite respondeo, in causa est, quod epistolam tuam in hoc

An. 1530. in hoc sepositam, ut simulatque daretur ocium responderem, nancisci non potui. Verum, hoc alias pensabitur. Dominus *Jesus* suam in te munificentiam tueri, semperque novis accessionibus augere dignetur, *Carole* fili charissime: idem conjugium tuum bene fortunet. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 25. Augusti, An. 1530.

EPISTOLA MCXXXI.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

NOS hactenus sub medicis ac chirurgis misere fuimus excarnificati, nec dum satis firmi, & tamen fugam adornamus, nec partem ullam video tutam ac tranquillam. Ab *Italia* deterret iter & prolixum & periculosum. In *Galliis* videtur quies à *Beddis*, vereor, ne & illuc se proferat bellorum incendium; imo, vix audeo sperare à bello quietam fore *Brabantiam:* jam enim bellum ardet cum *Frisiis*. Suspicor autem hoc esse in capitulis fœderis, ut *Gallus* sibi vicinam *Helvetiam* invadat, si nolint ab hæresi resipiscere. Jam enim illos admonuit Rex, precibusque minas regaliter addidit. Cæsar videtur omnia facturus ex præscripto Pontificis; quæ religiosa optimi Principis obedientia magno malo est *Florentinis*; vereor, ne & *Germania*. Res agitur per *Joannem Fabrum* & *Eckium*. Adest Episcopus *Hispalensis*, homo severus, ut ajunt, qui mihi tamen in Monachorum *Hispaniensium* tumultu bonam navavit operam. Adest alter *Hispanus* genere, professione Theologus *Sorbonicus*, frater ejus *Dominicani*, qui apud *Hispanos* vexillifer fuit adversum me. Adest *Franciscanus* Cæsaris à concionibus, male mihi volens *Eckius*, quod non exspectaram: inter hæreticas ponit aliquot meas sententias, nisi quod pro *Erasmo* ponit *quidam*. Te perstringit etiam, veteris odii memor. Multorum literis invitatus sum *Augustam*, Cæsaris tamen nomine nondum. Decreveram hisce nundinis petere *Brabantiam*. Sed *Faber* & Episcopus *Constantiensis* suadent, ne quo moveam pedem ante perspectum Concilii exitum. Atqui tamen mihi serum erit moliri fugam bello cœpto, & urgente hyeme. Quidam *Gerardus Noviomagus*, è *Brabantia* profugus, & ex amicissimo subito factus capitalis hostis, novam tragœdiam movit *Argentorati;* nebulo seditioni natus. Is est ficto nomine *Vulturius*. Quid rei sit, libelli te docebunt. Liber, qui prodiit titulo Ministrorum Verbi *Argentorati*, dicitur esse *Buceri*, cui adfuit *Noviomagus*. Nihil unquam legi seditiosius, nec fucatius. Quin & *Albertus Pius* rursum ingens volumen scripsit in me per conductos aliquot, omnibus locis è lucubrationibus *Erasmi* decerptis, quæ patent calumniæ. *Aleander* agit *Venetiæ*, diciturque quicquid est Operum meorum diligentissime evolvere in hoc, ut suspicor, quo *Alberto* suo suppeditet calumniandi materiam. Magna inter molles concordia. *Brabantia* habet *Franciscum Titelmannum*, juvenem gloriosissime loquacem: apud *Hispanos* ejusdem sodalitii satis gladiatorie furit *Carvajalus:* sed talibus rabulis posthac ero mutus. Agnosco rusticitatem meam, ornatissime *Bilibalde*, qui toties liberalitate tua provocatus, nihil repono gratiæ. Debebam Opera *Augustini* ad te mittere. Sed tamen non venit in mentem. Nunc jussi ut mittant tibi *Chrysostomum*. Ex quo si quid habes abs te versum, velim communices. Habemus Commentarios ejus in Epistolam ad *Romanos*, sed quibus dederamus vertendi negotium, nobis dedere verba. Curabimus tamen, ut ad Pascha accedant. Nonnullam spem præbuit & *Baptista Egnatius*. Opto te quam optime valere, vir immortalitatedignissime. Datum *Friburgo* 29. Augusti, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXXII.

Erasmus Rot. Andreæ Critio, Episcopo Plocensi, S.

REVERENDE Præsul, literas tuæ celsitudinis una cum libello *De Missa* tuo, bona fide reddidit *Martinus Slapus*, optimis moribus juvenis. Libellum nec sine fructu, nec sine voluptate perlegi. Exiguo volumine quam multa complectitur; pugnat adversus hæreticorum dogmata, explanat nobis Orationem Dominicam, declarat rationem Missæ, obiter commonstrans quæ inter sacrificandum indecore geruntur. Placuit quod stylum ad simplicium mediocritatem nonnihil dejeceris, maluerisque Episcopum agere quam rhetorem. In *Brabantia Franciscanus* quidam pridem edito volumine docuit quid quæque declarent, quæ illic à sacerdote geruntur. Hic duo libelli prodierunt, alter *Guimundi*, alter *Algeri*, uterque asserens veritatem sanguinis & corporis Domini in Eucharistia, mea sententia non infeliciter. Idem typographus erat & tuum excusurus, ni metuisset ne vestri typographi *Francfordiam* essent venturi cum suis mercibus. Porro, quod idem *Martinus* anulum quoque reddidit celsitudinis tuæ munus, vereor ne ille immodico quodam mei studio dixerit aliquid, quod illi non mandaram. Mihi quidem symbolum fausti cujusdam ominis visum est, & vel hoc nomine fuit gratissimum, quod ad tui imitationem me provocat. Anulus aureus gemmam habebat figura cordis, colore rutilo. Quid amplius optare possis homini *Christiano*, quam ut cor habeat sapientia illustre, charitate igneum? Adnitar ad exemplar pro mea quidem virili: vel longo intervallo talem sequi cursorem est aliquid, si non datur assequi. Totam fere hanc æstatem luctati sumus cum molestissimo simulque tenacissimo morbo. Mense Martio & Aprili flabant ventuli quidam mire blandi, sed, quod ipsa re compertum est, nocentissimi. Multis conciliarunt adversam valetudinem, quibus ægre licuit revalescere. *Andreas Zebridovius* ætatem habet, nec dubito quin illi constet sui consilii ratio, ac spero, quod sequutus est, feliciter cessurum. Non omnibus ingeniis omnia congruunt, alius alia via pervenit ad sapientiam. Mihi certe convictus hominis erat gratissimus. Quanquam autem in juvene gloriæ sitis nonnullum est vitium, tamen arguit generosam indolem, minimeque desperandam. Hic, nisi me fallunt omnia, videbimus cruentos tumultus. Exhibita sunt hæreticorum dogmata, exhibita Catholicorum responsio; Cæsar, qui, uti sentio, rem omnem ex præscripto Pontificis gerit, non patitur quicquam moveri in his quæ recepit Ecclesia: pollicetur tamen se vitiorum correctionem adhibiturum utriusque status primoribus, & jam nunc admonentur civitates, ut restituant quod Episcopis ac sacerdotibus ademerunt. Erat omnino premenda quorundam levium effrenis petulantia, nec arbitror rem male cessuram, si ut Cæsar pro sua religione fideliter exsequitur quicquid Pontifex jubet, ita Pontifex nihil jubeat nisi quod est in rem Ecclesiæ catholicæ. Crescit ubique Cardinalium numerus, hoc an gratulari debeam Ecclesiæ nescio. Veteres non absque causa tanto studio Card. turbam conati sunt excludere. Satis erat fastus in domo Dei, plus satis erat hominum devorantium Abbatias, Episcopas & dignitates, etiamsi hic tam numerosus non accessisset chorus. Olim Cardinalis, officii nomen erat, nunc est regni. Sed hac ratione suas res, ut videtur, communit Pontifex, & Principes habent splendidos famulos Ecclesiæ salariis. Nos hinc adornabamus iter in *Brabantiam*, sed amici quidam ex aula Cæsaris monuerunt, ne quo moverem pedem ante perspectum Concilii exitum. Scribunt adhuc superesse nonnullam pacis spem. Sed hyeme fugere, si minus vetaret Euangelium, hæc valetudo non concedit. Ut Cæsar maxime velit pacem, Euangelici jamdudum videntur ad bellum gestire, provolant undique libelli ad Cæsarem, aliosque Principes, dira minitantes illis, ni mature desinant persequi veritatem Euangelicam. Tenebriones, nescio qui, Cæsarem pinxerant ἐπλακέφαλον ignominiosa imagine, sed eam magistratus suppressit. In me non sobrie debacchantur, sex jam libellis emissis in caput meum: atque hæc nihil aliud est quam velitatio, exspecto longe atrociora.

An. 1530. Hoc malum tolerabile est, quod habet adjunctum solatium: impetor, sed ab hæreseos damnatis: illud concoctu durius, quod ea pars, quam tueor, habet inimiciores hostes. Apud *Hispanos* furit insigniter *Franciscanus* quidam, arctæ religionis: huic simillimum alterum habet *Brabantia*, *Thrasonica* gloria juvenem. *Albertus Pius*, quondam *Carporum* Princeps, qui nunc *Galliæ* Regis benignitate fovetur, non contentus eo libro, quem pridem in me edidit, adornavit alterum priore triplo majorem: per conductos aliquot curavit ex omnibus libris meis decerpenda, quæ videntur affinia doctrinæ *Lutheranæ*, aut quæ ad calumniam detorqueri posse videantur. Alit domi suæ, ut ajunt, *Sepulvedam* quendam *Hispanum*, cujus opera utitur ad dictionem poliendam. Miror quid isti homini veniat in mentem, nisi quod suspicor illum hoc agere instinctu Mitrati cujusdam, cui fœderatissimus est. *Magna inter molles concordia*, inquit Satyricus. *Franciscanis* graculis posthac ero mutus. *Alberto* fortasse respondebo. Cum *Sutoribus* & *Beddis* induciæ sunt. Sunt apud Cæsarem Theologi, quorum arbitrio magna ex parte res geritur, qui mihi non optime volunt. *Gattinarii* mors mihi præcipuum amicum ademit. Pontificium nomen hactenus satis magno flagravit odio, etiamsi nihil accederet. Nunc *Florentia* pertinaciter obsessa, & à *Clemente*, nisi vanus est rumor, parum clementer vexata, vix credas quantum addat invidiæ. Si huc spectat, ut metuatur potius quam ametur, ut vi rem gerat, metuo ne malus sit futurus diuturnitatis custos metus. Hujus invidiæ nonnulla portio recidit in Cæsarem, qui ipse quidem si quid peccat, non peccat sævitia, sed obedientia. Ab hoc extorsit Pontifex, ut liceret obsidere *Florentiam*, ab hoc impetravit, ut esset arcis *Adriani* dominus, nec dubitandum quin in illo arctissimo convictu alia multa ab illo sit stipulatus. Sed spero rem habere rectius quam vulgo jactat rumor. Equidem hinc interpretor, Deum populi sceleribus vehementer iratum esse, quod quum duos habeamus fratres, *Carolum* & *Ferdinandum*, pari religionis amore, pari clementia præditos, tamen sub his tot calamitatibus affligamur. Primum, apud *Hispanos* orta est seditio, cujus gratia & *Ferdinandus* in *Brabantiam* deductus est. Quum tot profectionibus, inauguratione, pompis, matrimoniis, exactionibus esset exhausta regio nostra, accessit Imperium, nomen magno quidem venale, sed census exigui. Deinde quot annis misere vexata est *Gallia*? Quam pene funditus perdita *Italia*? Nunc, nisi Deus avertat, superest, ut mutuis cædibus sese laniet *Germania*. Quid à *Turca* passa sit *Hungaria* & *Austria* notum est omnibus, quid passura sit, incertum. Quid nunc commemorem furiosos agricolarum tumultus? Quid tot morborum ac pestium nomina, imo novas & nondum nomen sortitas species? Quid rerum ad usum vitæ necessariarum tantam vel inopiam, vel caritatem? Quanquam haud scio an inter hæc mala primus locus debeatur hæreseon dissidiis. Tantumne malorum sub optimis Principibus? Sed *dabit Deus his quoque finem*, si nos, vitiis longum valere jussis, ad ipsius misericordiam confugerimus. R. celsitudini tuæ precor omnia fausta lætaque. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 1. Septemb. Anno 1530.

EPISTOLA MCXXXIII.

Erasmus Rot. Christophoro Cancellario Poloniæ S.

VIR clarissime, *Martinus Slapus*, juvenis multis nominibus mihi tam charus, meique tam amans, ut si filius esset, nec ille potuisset cumulatiorem erga me præstare pietatem, nec ego plus officiorum ab illo requirere, huc reversus effecit, ut tuas literas minus desiderarem, tam accurate mihi denarravit tui erga me studii constantiam. Unde mihi liquet, te nobis non vulgari more, sed ex animo, certoque judicio bene velle: nam nec diuturnitatem quæ fucata sunt ferunt, nec perpetui sunt affectus, qui non à judicio proficiscuntur. Nobis cum tenacissimo morbo totos quatuor menses conflictandum fuit. Torminibus intestinorum successit apostema, ac pene enectum à medicis, crudelius etiam excarnificavit chirurgus. Sed gratia *Christo*, paulatim revalescimus, studiisque reddimur. Scio, meminique, vir optime, quid regiæ debeam benignitati, quid tuæ. Voluntas mea jam pridem in procinctu stat, opperiens si quid imperetis: si quid judicabis à me præstari posse, quod animo regio sit non ingratum, beneficii loco fuerit, si admonueris. Exspectamus hic jamdudum quid nobis pariat consultatio Principum. Cæsar, ut est singulari religione præditus, videtur omnia gesturus ex præscripto Pontificis. Res salva est, si nihil præscribet Pontifex, nisi quod *Christo* gratum est. Quod omnino futurum arbitror, si modo nos promerebimur. Dominus prosperet res tuas in omnibus, vir ad publicam utilitatem nate. Datum apud *Friburgum* 2. Septembris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXXIV.

Erasmus Rot. Petro Episcopo Cracoviensi S.

EXHILARARUNT animum meum tuæ literæ, reverende Præsul, quæ tuam R. celsitudinem & superstitem declararunt & nostri memorem, denique nostram in dedicando *Seneca* propensam voluntatem boni consuluisse. Sed hoc gaudium temperavit *Martini Slapi* oratio, referentis te à diutino periculosoque morbo nondum satis confirmatum. Cæterum è proximis amicorum literis exspecto lætiora. Vernis hisce mensibus spirarunt hic ventuli mire blandi, sed exitiales. Multis conciliarunt languorem, non tam gravem quam tenacem. Me torminibus alvi tantum non enecarunt. Diutino cruciatui successit apostema circa umbilicum. Male cesserat medicorum cura, sed pejus chirurgi sedulitas, qui durum apostema, quod moderate frigidis erat discutiendum, igneis emplastris sic adussit, ut carnem assam gestare viderer. Post quatuor menses vix cœpi reviviscere, & ad hunc usque diem paulatim viriculas accrescere sentio. Hæc igitur æstas nobis pene fuit sterilis, nisi quod unico libello rixamur cum Pseudeuangelicis, & *Chrysostomum* dedimus ea dignitate, qua prius dedimus *Augustinum*. Multa accesserunt prius nunquam edita, velut Commentarii in utranque ad *Corinthios* Epistolam, aliaque. Si continget hanc hyemem tranquillam agere, dabimus nonnihil juvandis studiis commodum. *Martinus Slapus* constanter eum animum in me declaravit, ut si ex me natus esset, non possem optare plus pietatis in filio, ingenium verecundum, sedatum, patiens, amicum, fidele, modestum. Quo genere natus sit nescio, sed utinam tales semper gignerent Principum uxores. Is, nisi me fallunt omnia, præstabit aliquando bonum virum vestræ *Poloniæ*. Hoc eo scribendum putavi, ut si qua se dederit opportunitas, tua celsitudo faveat illius commodis. Eadem si quid à me fieri volet, suo mancipio imperabit, cui precamur omnia læta. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 2. Septembris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXXV.

Erasmus Rot. Germano Brixio S.

EPISTOLAM tuam, *Brixi* doctissime, pridie Nonas Julias datam, accepi pridie Nonas Septemb. ne quid mecum expostules, quod hactenus nihil acceperis responsi. Quanquam illud quoque me facit alioqui ad scribendum segniorem, quod tu fere motoriam fabulam agas, nunc urbanus, nunc rusticus, nunc aulicus. Præsuli isti *Veronensi* bene faxint omnes superi, qui de privato suo curat utilitatem publicam, suisque impensis tam insigne beneficium parat studiosis omnibus. Utinam hoc exemplum æmulentur Abbates & Episcopi nostri prædivites. Suspicor eundem esse, qui quondam apud *Clementem* Pontificem functus est *Datarii*

An. 1530. tarii munere, meque non semel suis literis dignatus est, ex quibus licuit eximiam quandam hominis & gravitatem & prudentiam cum humanitate singulari conjunctam colligere. Nomen, ni fallor, est *Joannes Matthaeus Gibbertus.* Conatus sum hoc aliquando persuadere *Aldinae* officinae moderatoribus, sed frustra. Eadem de re saepius egi cum *Frobeniis*, sed hactenus surdis cecini fabulam. Quo magis gaudeo, quod Deus hanc mentem immisit optimo viro, nosque per illum votorum compotes fecit. *Chrysostomus Latine* loquens jamdudum prodiit ex officina *Frobeniana.* Si *Graeca*, ut indicas, rursus excudenda sunt, vereor ne res nos exspectatione longiore torqueat. Scis vehementi desiderio omnem moram esse longam. Quod nunc excusas codicum inopiam, quo minus aliquam *Chrysostomi* portionem vertendam susceperis, non defuissent, mi *Brixi*, exemplaria, si significationem aliquam dedisses animum tuum ab hoc labore non abhorrere: certe Commentariorum in Epistolam ad *Romanos* geminum habebam exemplar, unicum Commentarii in priorem ad *Corinthios* Epistolam, cujus aliquam partem vertit *Franciscus Aretinus.* Caeterum, quum mihi viderer perspicere, te non admodum ad hanc provinciam animatum esse: ad haec quum reputarem ingenii tui lentitudinem, sive hanc mavis appellari diligentiam: porro *Frobenianam* officinam praelis non paucis operosam, plurimum voluminum absumere, Commentarios in Epistolam ad *Romanos* misimus in *Brabantiam*, quae jam habet aliquot huic negotio pares, sed voluptatum quam honestissimorum laborum studiosiores. Itaque quibus datum erat negotium, nobis dedere verba, ac post sex demum menses remiserunt *Graecum* codicem: alioqui ejus operis portionem aliquam mihi desumsissem, huc vehementer urgente *Frobenio.* Vulgo dicunt, nihil esse spe fallaci damnosius. Certe haec spes effecit, ne ad mercatum vernum haec quoque *Chrysostomi* pars prodiret, ac nobis Apologum de Cassita in memoriam reduxit. Malueram duplum operae in gnesiis insumere, hoc quia non licuit, vertere coeperam in posteriorem ad *Corinth.* Epist. Homilias aliquot: sed quo longius progressus sum, hoc magis pertaesum est hoc laboris *vóθοις* impendere. Eam itaque lampadem alteri lubens tradidi: qui tamen non videtur olfecisse longe aliud ingenium, aut certe belle dissimulat. Rursus hortatu R. P. *Cutberti Tonstalli*, nunc Episcopi *Dunelmensis*, in manus receperam Commentarios in *Acta Apostolica*, absoluturus quod deerat, plus illius judicio tribuens quam meo. Verum hic idem gustus qui prius, fecit ut ab instituto desisterem. Ad haec commonstraram unde peteres *Graecos* codices, etiamsi à nobis nihil mitteretur. Sed abhorrenti quaevis causa persuadet ocium. Quod si maxime prodeat *Chrysostomus Graece* loquens, id quod nescio quo pacto mihi nondum audeo polliceri, non est cur ea te res ad vertendum reddat pigriorem, quandoquidem hunc laborem non tua proprie causa, sed potius utilitatis publicae respectu susciperes. Reor autem *Latinam* editionem hoc fore vendibiliorem, si *Graeca* prodierit: scis enim perpaucos esse, praesertim inter Theologos, nam his potissimum hoc Opus paratur, qui tam expedite *Graecam* calleant linguam, ut non malint *Latinam*, praesertim ubi properant. His igitur jucundum erit consulere *Graeca*, si quid occurrat depravatum, aut parum bona fide redditum ab interprete. Siquidem in confesso est, plerasque hujus viri lucubrationes versas ab his, qui nec *Romanum* sermonem nec *Graecum* satis calluerunt. Si nulla hinc alia peteretur utilitas, quam ut hoc genere laboris ingenium ac stylum exerceremus: ut mihi serum in his exercitamentis desudare, ita tu fortassis in alio quopiam argumento libentius versareris. Nacti sumus *Basileae* virum exquisite doctum parique modestia, *Simonem Grynaeum*, cui partem negotii delegavimus: & ille quidem nihil non erudite, sed in sacris Auctoribus nescio an perinde sit exercitatus. Porro *Frobenius* non tam eruditionem requirebat quam famam. *Germani Brixii* nomen jam illustre est, & librum emtori per se commendat. Magnum lenocinium est Auctor gratiosus. Non detrectabat operam *Oecolampadius*, verum hic titulus apud multos etiam à probis mercibus alienat emtorem. De *Monacho* non ita magni refert, nisi quod typographus, cui lucrum scopus est, optabat illic *Oecolampadii* quam minimum esse. Verterat idem opusculum non inscite *Polydorus.* Morae culpam rejicis in tabellarium meum nescio quem. An exspectabas, ut ob duas pagellas legatum emandaremus in *Gallias?* Quî vero mitteremus, quum nobis non constaret vertisses necne, ne id quidem, ubi locorum ageres? nam significaras te diutius ac longius abfuturum. Quid, quod indicavi viam, qua mature perferretur inter nos, si quid exstaret rei seriae. Quatuor coronatuli semper parabunt tibi veredarium: ejus precii dimidium ego resolvam, tu dimidio non gravaberis, praesertim cum audiam, & oppido gaudeam, tibi rem domi haudquaquam angustam esse, sed fortunas amplas, quae benignitati quoque sufficiant. Quaedam vero *Budaei* ad te epistola declarat te in apparandis conviviis plane *Lucullum* quempiam esse. Ego prae te tenuis non possum effugere, quin singulo quoque anno coronatos plus minus sexaginta insumam in veredarios & grammatophoros. De Card. Cancellario nondum sat scio an recte divinarim, certe nullam ille unquam parum amicae mentis in me significationem dedit. *Frobeniana* tantum petitioni fuit surdaster, cujus causam egi per literas, sed amico obsequens verius quam meo animo, & ita ut satis prae me ferrem hoc negotii nihil ad me pertinere. Ne illud quidem satis liquet, de quo tandem allophylo sentiamus utrique: nam is †, in quem tum vergebat suspicio, mihi narravit *Lovanii*, sibi cum *Budaeo* tam acrem fuisse concertationem, ut res tantum non ad pugiones venerit. Quî convenit igitur, ut ille *Budaici* nominis tantam habuerit curam? Nisi forte cupiens cum *Budaeo* redire in gratiam, hoc officio voluit sibi *Budaeum* demereri: aut hoc agebat perverso studio, ut nos inter nos committeret, utriusque fruiturus malo. Hoc stratagema non admodum abhorret ab illius ingenio. Nec dubito quin idem *Alberto Pio*, & animum addat adversum me, & materiam suppeditet: dicitur enim *Venetiae* quicquid est mearum lucubrationum diligenter evolvere. Sed obsecro, quibus artibus Γαλλιώτης ille tantam excitavit tempestatem? Indicavit in libris meis aliquot loca. Quae? Quae notarent *Budaeum?* Nusquam facio illius viri mentionem, id quod facio frequenter, nisi quam possum honorificentissimam. Sed commonstravit locum in *Colloquiis*, ubi nescio quem facio loquentem, *Galli amant quae parvo constant*, tum ubi per occasionem refero quae *Hilarius* & *Hieronymus* de priscorum *Gallorum* ingeniis prodiderunt, aliaque leviora: nam hoc erat crimen omnium capitalissimum. Utrum mavis, mi *Germane*, vana haec esse, an *Budaeum* tam parum constantem gravemque virum haberi, ut ob ejusmodi nugalia, veterem amicitiam non dissuerit, sed abruperit, & hostilem induerit animum? Atrox facinus sit oportet, quod foedus Musarum auspiciis initum dirimat. An confugiemus ad *Budaeum* & *Badium* eadem pagina nominatos? Quod lemma non mirum est à te rejici, magis mirum cuiquam venisse in mentem, ut proponeret tam frivolum nugamentum. Unde igitur illa prodigiosa tempestas, quae nobis concitavit plusquam *Tyria*, quod dici solet, maria? Quis *Aeolus* tam impotentes emisit ventos,

—— qui velut agmine facto,
Qua data porta procurrentes,
Incubuere mari, totumque à sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Aphricus.
Insequitur clamorque virum, &c.

Unde *Typhonicus* vela dilacerans, rudentes abrumpens, antennas ac malos diffringens? Unde densim incurrentes fluctus decumani, certum exitium minantes omnibus?

† *Aleandrum* intelligit: vide sup. col. 1305. lit. D.

An. 1530. bus? Oportuit enim immanem fuisse tempestatem, A quæ tibi tam vigilanti nauclero & clavum & funes excusserit è manibus, vixque tandem obliquo cursu perveneris eo quo destinaras. Equidem delectavit me in literis, mi *Germane*, tuis ingenii tui δείνωσις. Verum ubi verborum grandiloquentiam ad rem confero, vix teneo risum, videorque mihi quiddam legere non dissimile βατραχομυομαχία. Ex tam inanibus ampullis tantos turbines, tantas rerum procellas exsistere? Jam quæ de *Tusano* scribis, vel hoc nomine mihi fuere grata, quod declarant ingenium tuum humanum amansque concordiæ. Sed his, quod ad me quidem attinet, nihil erat opus, quandoquidem totum hoc de versiculis prorsus exciderat animo, nisi tu dum ἀμνηστίαν suades, B ἀνάμνησιν revocasses, ac memoriam refricuisses. Cum *Tusano* nulla mihi intercessit unquam familiaritas, nec alter alteri privatim ullo beneficio obstrictus est, nisi quod benevolebam homini quum erudito tum bonas literas gnaviter provehenti. In his quoniam ipse sui dissimilis non est, sed quotidie seipsum superat, fieri non potest, quin meæ etiam in illum benevolentiæ semper accedat aliquid. Porro, quam non intenderim animum ad simultatem, vel illud arguit, quod amicis, qui vel rumores, vel id genus suspiciones ad me perscribebant, adeo non egi gratias, ut objurgandos etiam putarim, quod quorumlibet rabularum voces, aut grammatistarum nænias ad me mitterent, ad nihil uti- C les, nisi ad gignenda alendaque dissidia. *Tusanum* excusavi, quod me in publica professione parum amice, ut ipsis videbatur, attigisset: item de *Budæo* testans me nullam omnino suspicionem in pectus meum posse demittere, quæ viro constanti, probo, docto, denique *Budæo* sit indigna. Quid multis? Tale fuit genus literarum ad illos mearum, ut offensi nonnulli videantur in totum à literarum officio abstinere, tantum abest ut cujusquam operam implorarim, qui maledicis versiculis vicissim in illos luderet, tametsi non deerant qui hoc & vellent & possent. Is vere pacis amans est, qui submovet ab oculis & auribus quicquid imminuere benevolentiam possit. Hoc fuco illos deterrendos D existimavi, quum ejus negotii mysteria multo rectius norim, quam opinantur plerique: sed malo quod scio nescire. Illud tamen ingenue fateor, me à *Gallorum* ingeniis plusculum exspectasse gravitatis & candoris quam ibi declararunt, qui ob *Budæum* & *Badium* eadem charta nominatos tantas excitarunt turbas, ut ejus vere πανικοῦ θορύβου rumor, veluti tinnientibus *Dodonæis* lebetibus, per utranque *Germaniam*, per *Brabantiam*, per *Italiam*, denique in ipsam regiam dimanarit. Scilicet hoc erat regia cognitione dignum, *Budæum* esse collatum cum *Badio*. Passim volitabant illæ vanissimæ voces, *Erasmus invidet Budæo*, *Erasmus voluit ulcisci Budæum*. Natio *Gallorum* vulgo jam olim male au- E dit, stuporis ac levitatis nomine: quam opinionem semper conatus sum refellere, non ob aliud nisi quod eam pro falsissima ducerem. Verum fore ut ob rem nihili inter viros eruditos tam inhumani tumultus orirentur, ne *Catoni* quidem eram crediturus. Quod tandem illud exemplum est, in *Budæi* scilicet gratiam, scurrilibus epigrammatiis ejus famam incessere, qui *Budæum* tot libris editis amantissime simul & honorificentissime prædicasset & prædicaret? Hic mihi prodibit elephantus *Indicus*, qui negligit culices. At si tibi proferam versificatorum nomina, nollent illi pro culicibus haberi. Sed condonetur gregariis, si quid in publico tumultu deliquerunt. Ubi tum indormiebant γνήσιοι *Budæi* a- F mici, qui inconditos levium homunculorum motus compescerent? nam fortasse *Budæus*, gravioribus negotiis intentus, nihil horum scivit. Alioqui si hæc scivit, nec cohibuit *Budæus*, quo colore tueberis illius candorem & probitatem, qui passus sit hoc fieri in amicum, quod ego non sum passus fieri in *Leum* hostem? Quum enim *Lovanii* ut quum maxime ferveret tragœdia, meque absente mei fautores schedis ac ludibriis in illum insultarent, denunciavi omnibus inimicitiam, si pergerent me talibus ineptiis invidiæ objicere, meamque victoriam illiberalibus factis obscurare. Eam epistolam jussi per *Vivetem* è cathedra recitari publicitus. Hoc meum factum quidam indigne ferentes recesserunt ab amicitia. Similiter quum *Germani* ingens epistolarum volumen misissent, quibus proscindebatur *Leus*, vix una alterave lecta epistola, fasciculum *Moro* tradidi premendum. Nemo nesciebat quid mereretur amarulentia *Lei*, sed ipse malui rationem habere quid deceret *Erasmum*. Id sive hoc animo feci, quod nollem externis uti viribus, ne in hostem quidem, civilitas erat: sive ne petulantiæ exemplum in meum recideret caput; prudentiæ erat. Hic specta quanto alius fuerim in *Budæum*, quam in me *Leus*: & tamen quod in hostem professum fieri passus non sum, hoc amici *Budaici* putarunt in me faciendum. Rursus ubi Tragœdia non levis exorta fuisset in *Martinum Dorpium*, in quem *Hieronymus Buslidius* ac *Thomas Morus* acerrime scripserant, consopivi turbam omnem diligenter pressis libellis, quibus & defendebar & prædicabar. Idem feci quum inter te & *Morum* res videretur ad extremam simultatem exitura, pressi quicquid *Morus* in te scripserat, etiam illa quæ jam erant typis excusa, exoravi *Morum* ut ea in re suos affectus mihi permitteret. Itane ex tot amicis *Budæi* neminem exstitisse, qui nascens incendium exstingueret? Atque hic unus duntaxat erat placandus: nam ut in animo meo nulla fuit unquam simultas, ita nullam malevolentis animi significationem dedi. Quod ego præstiti *Dorpio*, cujus stylo fueram lacessitus, nemo vestrum præstitit amico, quum non deessent qui oleum adderent camino: compertum enim habeo, *Budæum*, si quid hic fuit sui dissimilis, aliorum instinctu fuisse. Quod si minus mihi putarunt tribuendum hoc officium, certe tribuissent existimationi *Budæi*, tribuissent communibus studiis, denique tribuissent sibi: quid enim hoc exemplo sceleratius abjectiusve? Atque hic commemoras celsitudinem meam, summamque gloriam studiorum partam laboribus: demum provocas ad imitationem *Alexandri* magni, qui dixit, *Regium esse male audire cum benefeceris*: admones inimicitias mortales, amicitias immortales esse debere, aliisque multis argumentis mecum agis, ut contemta improborum petulantia, recipiam memet ad animi tranquillitatem, posteaquam ista conquievit tempestas ac redierunt *Alcedonia*. Hæc omnia, ut fateor, abs te diserte, & μάλα ῥητορικῶς dici, ita non video quorsum fuerit opus hanc mihi cani cantionem. Nullo indicio significavi me talibus versiculis commoveri. An non satis contemnit, qui ne legere quidem dignatur, tantum abest ut ultionem paret? Quas autem inimicitias jubes me ponere, quum ego nulli denunciarim inimicitias? Hanc tolerantiam si minus præstat fiducia meritorum, aut animus excelsus, & *Alexandro* similis, certe præstat animus asininus. Vix enim reor inveniri posse quenquam ὄνον ἀχθοφόρον, cujus tergum sic ad fustem occalluit, ut mihi animus ad istiusmodi contumelias. Quotidie lapidamur maledicis libellis. Dicas fatale malum. At hanc luem decuit ab humanioribus abesse studiis. Proinde, *Tusani* causæ serus, ut dixi, patronus exstitisti; jamdudum enim eram defecato in illum animo: & quanquam antehac mihi nullum cum homine ictum sit amicitiæ fœdus, tamen haud abnuo facere quod postulas, si libet illi mecum de integro inire benevolentiæ certamen, meliore jam ut spero fide. *Budæum* semper existimavi virum & probum & humanum, nec de Commentariis illius eram quicquam suspicaturus, nisi monitus amicorum literis. Nec aliud exspectabam, quam necubi à me dissentiret: quod si citra petulantiam faceret, testatus sum mihi etiam gratissimum fore. Atque haud scio an majoris fuerit candoris, cum præfatione honoris alicubi dissentire, quam perpetuo silentio contemtum præ se ferre. Quod si fas in sinum amici effundere quicquid est in animo, sum equidem, An. 1530.

mi

An. 1530.

mi *Brixi*, ingenio simplici natus, quæ res mihi sæpenumero luculentæ fraudi fuit: at non adeo nullum habeo nasum, ut in illis Commentariis, quos carptim duntaxat legi *Basileæ* excusos, (prius enim non data est copia) non alicubi senserim *Budæi* stomachum; velut de his qui de singulorum ingenio phrasique censuras ferunt, de his qui *Laurentio* inferiores præscribunt loquendi formulas, de his quorum scripta, quoniam dilutiora sunt, nec solem nec ætatem ferre possunt, atque hujus generis alia non pauca. Negabunt ea in me torta. Id facilius persuaderent, nisi jam pridem *Budæus* in *Asse*, quoties juvat exspatiari, hoc genus strophis in alios citra nomenclaturam digessisset stomachum suum. Mavult exercere conjecturam lectoris, quam nomen edere, sive quia tutum non putat, nullum relinquere locum inficiationi, sive quia non existimat quem petit, hoc honore dignum ut nominetur: nam hoc consilio ipse quorundam nomina vel suppressi, vel inverti. At donemus *Budæum* hoc suo jure fecisse, certe, quando tu non depellis crimen, sed candoris laudem hinc illi vindicas, candidius erat & illius probitate dignius, hanc suspicandi materiam lectori subtrahere, magisque decebat illius humanitatem, non modo nullam offensi animi significationem Commentariis illis inspergere, verum etiam evidenti testimonio suspicionem omnem eximere, non nobis, sed aliis iniquioribus scriptorum *Budaicorum* interpretibus quam ego sum, præsertim quum id ab illo per literas petissem, non quod ambirem hoc gloriolæ, nam famæ jam olim satur sum, sed quod arbitrabar ita conducere studiorum tranquillitati. Perspiciebam quæ pestis *Christianæ* Philosophiæ professionem occupasset, videbam animos hominum fatali quodam malo ad dissidia propensos: verebar ne hoc contagium ad humaniores literas serperet, & jam serpere cœperat, ejusdem ἀλαζόνος opera, per quem tu putas *Budæum* in me irritatum. Suspicionem autem, quam aboleri cupiebam, nemo conceperat ex me, sed partim ex *Budaicis* ad me literis, ut illis visum est feroculis, ut mihi, liberis, hauserant; partim ex vocibus apud complures ab illo sparsis. Ejus suspicionis ἐξάλειψιν *Budæus* non abnuit, tantum ajebat se vereri ne non incideret illic opportunitas nominandi mei. Atqui mihi in meis lucubrationibus sæpe quæsita est opportunitas honorifice prædicandi *Budæi*. Cæterum, quum in hoc Opere ob unius vocabuli occasionem de nonnullis honorificam faciat mentionem, non paucis locis se dabat opportunitas saltem tribus verbis nominandi *Erasmi*. Certe ubi de παρηκολουθηκότι, quod est apud *Lucam*, retractat priorem sententiam ac nostram asserit, admonitus, ni fallor, meis in *Lucam Annotationibus*, aliqua sese obtulit occasio. Rursus ubi declarat quid sit *colophon*, non pauca videtur ex meis *Adagiis* mutuatus, non quod hoc suo jure non fecerit, (fas est uti publicis, fateor) sed si quæsita fuisset occasio, tales aliquot sese ultro dedere. Imo haud scio an in ullo argumento alio potuit commodior opportunitas obtingere. Verum, hoc officium qualecunque est, tametsi studiis ambiebatur non mihi, jam illi remiseram, priusquam excuderet Opus suum. Ego scurrilem maledicentiam nunquam metui à *Budæo*, etiamsi quo pacto fuisset lacessitus. Sed medendum erat hominum suspicionibus. Nunc ego quidem interpretor in illius Commentariis nihil esse quod ad me pertineat, & tamen interim qui mihi bene volunt, queruntur perstrictum *Erasmum*, & qui parum æqui sunt, etiam libris editis mihi impingunt illius dicta, velut in me citra nomenclaturam torta. De uno loco admonuit illum *Danesius*, hortans ut vitaret suspiciones hominum. Ille pernegavit, quum levissima unius chartæ jactura res sarciri potuerit. Quid est igitur quod *Budæi* candorem sic admireris in hoc Opere? An quia non perstrinxit me nominatim? Atqui hoc ut non merueram, ita nec exspectabam à tali viro. Non est candor illæsum sinere qui nulla in re læsit, sed candor est etiam immerentem amice prædicare. Sit *Budæus* animo in me sincero, atque hoc mihi persuasum

A habeam, quid refert, quum ita temperata sit oratio, ut amici pariter atque inimici sentiant, aut certe suspicentur, attactum *Erasmum*? Itaque si rem æstimes, non est quod hac quidem in parte tantopere prædices *Budæi* candorem. Sin respicis ad improbitatem instigatorum, qui pro delectamento habent studiosos inter se committere, fateor agnoscere me candorem hominis, qui plus dederit suæ existimationi, quam illorum malitiæ. Habent, habent, proh dolor! & humanitatis studia pestes suas. Ipse comperi, qui, quod *Demostheni* vitio datum, *utramque partem armarent*: nec aliud magis placuit exercitationis genus, quam eruditos inter sese veluti gladiatorum paria componere, quo

B possint aliorum dolore frui. Ex non ita valde senibus discas licebit, fuisse quondam *Lutetiæ*, qui *Faustum* nunc cum *Tardivo*, nunc cum *Delio*, nunc cum *Balbo*, nunc cum *Scopo*, nunc cum alio atque alio committerent, non ob aliud nisi ut illorum insania fruerentur. Rursus, invenias quosdam usque adeo gloriæ siticulosos, ut quoniam ipsi rebus tranquillis non possunt sibi parare nomen illustre, faciant quod de *Androclide Græcorum* proverbio celebratum est, excitant seditiones: ibi posteaquam ei, cui favent, bonam navarunt operam, duplicem venantur laudem, sumta persona εἰρηνοποιῶν, voluntque videri composuisse tumultum cujus fuerunt auctores. Talibus justius succensuero quam *Budæo*, cui

C etiamsi quid humanum accidisset, is sum qui possim ad quædam amicorum delicta connivere. Quin in totum eo degenerarunt hominum mores, ut hodie cygnus niger, aut corvus albus, minus rara sit avis, quam fidelis amicus, tanta in plerisque simulandi dissimulandique vafrities, tantum fallendi artificium; οὐδὲν ὑγιὲς, κίβδηλα ἅπαντα. Et si quid in nonnullis comperias sincerioris affectus, tanta est voluntatum inconstantia, dicas *Euripum* quempiam. Alios paululum invidiæ deterret ab amicitia, tantum abest, ut nunc speres τὸ τῶν συναποθνησκόντων γένος. Alios quamlibet levis offensiuncula ex amicis vertit in hostes. Sunt quibus si quid benefacias, plumea est gratia; si quid offendas, plum-

D beas, ut ait ille, iras gerunt. Hæ res, mi *Brixi*, mihi plurimis experimentis compertæ faciunt, ut hominum amicitias moderatius ambiam, indiligentius colam, minore cum animi molestia amittam. Tutius est in amicitia *Christi* conquiescere, qui nunquam deserit quem semel in amicitiam receperit. Mihi satis est hunc animum præstare hominibus, ut prodesse studeam omnibus, lædere, quod quidem in me est, neminem: bonorum amicitias non respuere, neque cuiquam dare justam causam ab amicitia recedendi, nec discruciari si quis præter meritum meum discedat: levis enim hæc jactura est, si amicus esse desiit, qui nunquam vere fuit amicus. Talibus amicis justius in-

E digner, quam *Budæo*. Verum, dum ego cuncta boni consulens pergo mei similis esse, quid obsecro laudis feram? Iniquioribus videbor timidus ac pugnæ metuens, æquiores probabunt animi mei moderationem. Verum apud hos, à quibus fero suffragium moderationis, quid laudis feret *Budæus*? Malebam sic innocentis laudem auferri mihi, ut *Budæo* cederet humanitatis & candoris præconium. Quum homines minime stupidi videbunt in illius scriptis perpetuum mei nominis silentium, tum morsus aliquot figuratos: contra in libris meis nihil obliquarum strophararum, sed illum & nominatim, & plenis, ut ajunt, tibiis toties prædicatum, quid apud se cogitabunt? Quid dicent? Quid

F aliud, quam illum esse mire candidum, me illius splendore macrescere? *Epistolarum* Opus jamdudum hic exspectamus, sed nescio quo pacto vestra *Gallia* parum benigniter impartit nobis sua studia. Siquidem Commentarios *Budæi* nunquam antehac nancisci potui, donec *Basilea* nobis eos daret illic excusos. Sed ut finiam epistolam, *Tusano* jampridem irasci desieramus, nec adspernor illius amicitiam, si nos huc te auctore provocet. Ne illi quidem pilo sum minus amicus, qui in tam horribili tempestate clavum rectum constanter te-

An. 1530. A nere non potuit. Grammaticulorum nænias adeo contemsi semper, ut oblatas ne inspicere quidem dignatus sim. Videtur fatalis quædam horum temporum pestilentia, ut sordidissimus quilibet non metuat in quemlibet celebrem aut eruditum debacchari libellis editis. Ab hac petulantia quum ne Cæsarem quidem sua potentia reddat tutum, nimium sim delicatus, si meam sortem ferre non possim. Jam sit peculiaris infelicitas mea, quod complures in me unum stringunt calamum: malo sic esse parum felix, quam si ipse stylum meum multorum sanguine cruentassem. De *Budæo* sic habeto, mi *Brixi*, Fortunis illius non egeo, gratia superis, nec est animus illum ullis gravare officiis. Potest prodesse famæ, fateor: sed hanc sarcinam lubens abjecero, tan-
B tum abest ut aliquid cupiam adjici. Potest nocere famæ, assuevi contumeliis, & sua cuique fata ferenda sunt, tametsi tale nihil ab illo metuo. Si quid est levioris offensæ, homo sum: novi nonnihil condonare humanis affectibus, plus amicitiæ, plurimum publicæ studiorum tranquillitati. Alioqui non sum tam obesæ naris, ut non intelligam strophas rhetoricas, nec imperitus si libeat ἀντιστρέφειν, fortasse nec materia sit defutura. Sed plusquam atrox injuria sit oportet, quæ meum calamum in *Budæum* armare possit. Alibi disertus esse malim. Equidem *Budæum* existimo majorem quam cui quisquam meæ classis invidere possit. Principatum in optimis literis illi libenter cedimus, applaudi-
C mus pulcherrimum agenti triumphum, tantum abest ut illi studeamus detrahere hærentem capiti multa cum laude coronam. Sed tamen ut habeat ille dotes primarias, sunt & aliis suæ dotes, nec omnibus idem est institutum, nec statim deterius quod est dissimile. Nulla vero res magis aluerit studiorum concordiam, quam si absit φιλαυτίας morbus, & alienarum virtutum quisque sit candidus æstimator. Ego vestram *Galliam* multis nominibus felicem existimo; primum quod priscam illam studiorum gloriam sibi postliminio vindicarit: deinde quod ceu Rempublicam quandam literariam instituerit, cui principem optimo jure dedit *Budæum*, quodque studiosi mutuis operis sese vicissim juvant. Utinam
D eadem mens sit *Germaniæ* nostræ, in qua sibi quisque scribit, ac vix ullum invenias cui deleges vel exigui libelli recognitionem. Adeoque Gratiarum cum Musis sodalitium diremtum est, ut si qui sint inter quos conveniat, factione potius quam sincera benevolentia conglutinentur. Verum optarim istam civitatem patere latius, ut pro *Francis* haberetis quicunque Musarum sacra colerent, essetque fœdus ingeniorum, non regionum. Hæc concordia majorem in modum conduceret, & provehendis optimis disciplinis, & bonarum literarum hostibus opprimendis. Nondum enim omnino profligata est barbaries, habet adhuc præsidia, & alicubi meditatur redintegrare bellum. Est utilis inter e-
E ruditos concertatio, sed ab ea oportet omnem amarulentiam procul abesse. Quam volupe est inter *Budæum* & *Zasium* esse concordiam, qui proximo libello *Budæum* appellat in optimis literis principem. Audio illi & cum *Alciato* convenire. De *Longolio* quid dicam nescio, nisi quod doleo summæ spei juvenem fuisse μινυνθάδιον, ut dicam Ὁμηρικῶς. Non satis est autem inter literatos animorum esse concordiam, sed refert id omnibus esse perspicuum ac testatum, præsertim de his, inter quos aliqua contentionis species intercessit. Proinde si *Budæus* volet mederi suspicionibus hominum, rem faciet & amicitia nostra jam veteri suisque moribus dignam. Sin est cur hoc nolit, boni consulam, etiamsi plures libros nobis emittat aliquid stropharum haben-
F tes, modo tanta fruge eruditionis differtos. Epistola tua per manus multorum volitarat, non resignata tantum, sed pene detrita. Suspicor illam excussam ab Euangelicis fratribus. *Jacobo Tusano* multam ex me salutem dicito. *Budæum* item meis verbis salutabis reverenter, si modo is est, quem mihi persuaseram & priusquam tu mihi prædicares. Quorum utrique si persuaseris, & quod tu spondes illorum nomine, ipsi scripto profitean-tur, eodem officio nos omnes demereberis. Hic, si libet, explica tuam rhetoricam. Alterum non egebat tua facundia, & hoc mihi pertinere videtur ad communem studiorum utilitatem. Rumor hic sparserat *Badium* fato defunctum, *Fabrum* exustum; utrumque vanum esse gaudeo. Sic apud *Biturigas* exustus erat *Erasmus*. Verum ego toties mortuus sum, toties revixi, ut existimem vix quenquam crediturum, etiam cum vere decessero. Opto tibi perpetuam felicitatem, *Germane* charissime. Datum apud *Friburgum Brisgoæ* 5. Septembris, Anno Dom. 1530.

EPISTOLA MCXXXVI.

Erasmus Rot. Guilhelmo Quinono Mandatori S.

GAUDEO tuum de *Montano* judicium cum meo consentire, planeque mihi persuasum habeo, te quicquid in illum contuleris beneficiorum, apud optimæ fidei virum depositurum. Porro, de provehendis illius studiis ut mea voluntas cum tua consentit, ita non est par ambobus facultas. Denique non recuso tibi illius nomine sponsor esse, nec metuo sponsionis comitem *Aten*. Amicus ille noster quibus furiis agatur nescio, sed exuisse videtur omnem humanitatem. Levem, ebriolum, nugonem esse sciebam, tantum perfidiæ, tantumque malitiæ nunquam suspicatus sum in eo latere. Quatuor libellos jam jaculatus est in caput meum suo nomine, duo prodierunt per alium auctorem, sed hujus instinctu: nec videtur unquam facturus finem, donec impegerit in suum malum genium. In *Concilio Cæsareo* dicas Bonæ deæ tractari mysteria, adeo vix quisquam novit quid agatur. Si quid Sectis concedet Cæsar, clamabunt se victores, nec video qui laturi sint illorum insolentiam. Sin vicerit altera pars, quis feret Monachorum tyrannidem? Quod offers non solum domus, verum etiam facultatum omnium communionem, agnosco *Pythagoricam* amicitiam, qua utinam propius frui liceat. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoæ* 6. Sept. An. 1530.

EPISTOLA MCXXXVII.

Erasmus Rot. Laurentio Campegio Cardinali S. D.

ECCLESIAE tranquillitatem non tam sperabamus quam optabamus. Nunc video nihil superesse, nisi ut *Christus* experrectus jubeat hos rerum fluctus consilescere. Nonnulla tamen spes adhuc habet animum meum, fore, ut Deus immittat in animum Cæsaris cogitationes pacis, præsertim erga *Christianos*. Quanta sit *Turcarum* immanitas jam heu nimium experti sumus. Quid moliantur obscurum esse non potest. Quibus quum vix omnibus junctis tum opibus tum copiis pares simus, quid fiet, si, tot modis inter nos dissidentes, cum hoste non minus potente quam crudeli bellum suscipiamus? Si *Germania* semel cœperit civilibus bellis tumultuari, nolim male ominari, sed Deus avertat quod minitantur exordia. Si dissimulato interim negotio Sectarum, hoc junctis viribus agamus quod summopere urget, spero tempus ipsum aliquam medelam allaturum. † Rerum enim immedicabilium nullus est efficacior medicus quam ὁ καιρός. Ut ne commemorem, recens exemplum esse hæreticos armis opprimere, præsertim bello tam late patente. Quod ut maxime sit vetus, tamen magis spectandum est, quid deceat *Christianam* clementiam, quidque in commune expediat omnibus, quam quid mereatur paucorum improbitas. Non gravatus fuissem istic adesse, posteaquam valetudo cœperat esse commodior, si spes ulla fuisset meam præsentiam profuturam. Sciebam isthic esse quosdam, qui privatis affectibus metientes omnia, sibi videantur strenui propugnatores Ecclesiæ, quum nulli eam magis lædant. Quoties congredior cum hostium turmis, statim ad-

† *Insere*, Jam *Basileæ*, ut audio, populus resipiscit, nec veretur publicitus suos Ecclesiastas scommatis & convitiis incessere. *Hæc, quæ forsan consulto in Editione Basileensi omissa sunt, habentur in Hist. Comitiorum August.* T. III. p. m. 69. ubi ista epistola reperitur.

An. 1530. adest qui mihi à tergo lethale vulnus infligat. Scripsi *Diatribam*, obortus est *Stunica* cum suis conclusionibus. Scripsi *Hyperaspisten*, exortus est *Bedda* cum suis virulentis calumniis. Scripsi contra *Vulturium* & *Bucerum*, exortus est denuo *Albertus Pius*, qui prius editis addidit justum volumen, in quo collegit ex omnibus scriptis meis quæ videntur affinia dogmatibus improbatis. Atqui si placet reprehendere affinia, quum summa veritas sit affinis falsitati, polliceor, me collecturum articulorum duo millia ex Decretis Pontificum, éque probatissimorum Ecclesiæ Doctorum monumentis, ut omittam σκανδαλώδη, & irreventer dicta. Atqui tale est argumentum, quod suscepit *Pius*, ut si me B totis viribus pergam tueri, per occasionem noceam causæ, cui faveo, cujusque gratia duarum Sectarum irreconciliabile odium in me provocavi. Si quid acciderit tumultus, ero inter primas victimas ἐπινικίοις quanquam hoc citius patiar, quam ut divellar à castris Ecclesiæ Catholicæ. Nullos collegi discipulos, nulli Sectæ memet addixi; tantum invidiæ, tantumque periculorum, senex & valetudinarius pati malui, quam digitum latum ab Orthodoxorum consortio recedere. Itaque ut demus, in tot libris aliquid à me scriptum incautius, tamen hic animus promerebatur aliquanto majorem favorem.* Hæc in sinum unici patroni mei, quem semper mihi faventem expertus sum, effundere visum C est, ut quando superiora revocari non possunt, (jam enim *Pii* liber excuditur) in posterum cohibeas illorum feras querelas, vel insimulationes potius, mihi periculosas si obticescam, ad coercendas hæreses inutiles si respondeam. Quod Ecclesiasten *Thannensem* ex mea commendatione statim absolvisti, habeo gratiam humanitati tuæ, mihi non nunc primum expertæ. Non eram his literis interpellaturus occupationes tuas & plurimas & gravissimas, nisi denuo jussisses ut scriberem. Si quid hic pecco, vel obsequio condonandum est, vel conceptæ jam olim de singulari bonitate tuæ fiduciæ. R. D. T. incolumem florentemque tueatur Dominus *Jesus*. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 7. D Septembris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXXVIII.

Erasmus Roterod. Erardo, Episcopo ac Cardinali Leodiensi, S.

IMPORTUNUS haberi solet qui vehementer occupatos interpellat, cæterum qui pietatis ac fidei negotia tractantibus obstrepit, jure venit in periculum, ne non improbus modo, verum etiam impius habeatur. Itaque quo levius peccem, paucis expediam quod volo: non rogabo tuam sublimitatem, ut in tuendo *Erasmo*, vetere clientulo suo, sui similis esse velit: novi constantiam animi tui, scis quam non soleam esse E flagitator. Sed nunc præter morem meum agam petacem. Audio, te non solum ditionem tuam, verum etiam Cæsareæ ditionis urbes magnificis ædificiis exornare: quæ res tibi non mediocrem liberalitatis atque adeo pietatis in Rempublicam laudem conciliat: fatentur enim omnes merito in unum tantum opum ac dignitatum congestum, qui quod nactus est facultatum aut splendoris, non sibi vindicat, sed ad publicam confert utilitatem. Perspicit, opinor, tua prudentia, Collegium trilingue, quod *Lovanii* nuper institutum est, non infimum esse Cæsareæ ditionis ornamentum. At census sunt admodum tenues, vixque sufficiunt necessariis impendiis. Regium erat negotium, quod vir im- F mortali hominum memoria dignus *Hieronymus Buslidius* animo conceperat, cujus benignitatem si facultas æquasset, nihil opus esset alienis præsidiis. Universam fortunam suam huic pulcherrimo impendit negotio, cui si tua sublimitas favere dignabitur, ut optime mereberis de studiis, ita & apud homines plurimum veræ gloriæ comparabis, & Deo rem cum primis gratam fœneraris: nam quo verbo potius utar, quum pro temporaria munificentia, cælestis vitæ præmium reponitur? Incidunt interdum occasiones, ut citra rerum tuarum detrimentum magnopere prodesse possis. Saltem hic velim tibi in mentem venire trilingue Collegium. Qui hoc animo est, ut quantum potest, tantum & velit omnibus benefacere, huic quodammodo præstat officium qui vellicat aurem, admonens ubi recte valeat beneficium collocari. Scis quam non soleam mihi petax esse, proinde quod studiorum amor me facit flagitatorem, quæ tua est humanitas, pietati tribuet potius quam improbitati. Lapidor hic istorum libellis. Jam septem provolarunt, longe plures exspecto. Postremam *Apologiam* meam ad tuam celsitudinem mitto. Horum in me petulantiam oportet me boni consulere, quum ea nec Cæsareæ parcat Majestati. Me tamen non deficiet animus, si Principum favor me fulcire non desinat. Avide exspectamus, ut Dominus nostri misertus, per Cæsaris ac Principum pietatem ac prudentiam, tristissimam hanc rerum tempestatem nobis vertat in tranquillitatem. R. amplitudinem tuam sospitet ac prosperet Dominus *Jesus*. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 7. Septembris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXXXIX.

Erasmus Rot. Bernardo, Episcopo & Cardinali Tridentino, S.

QUANDO pares agam gratias tam inauditæ humanitati tuæ, Reverendissime Præsul, quæ toties me invitat ad suæ familiæ contubernium? Quid autem mihi potius ambiendum, aut apud quem libentius vixerim, nisi talis esset ætas ac valetudo, ut ad omnium convictum sim inutilis, ne victurus quidem, nisi corpusculum hoc mihi longa experientia cognitum meo more temperarem? Olim eram ab aulica vita nonnihil abhorrens, verum ubi video & ipsos philosophari Reges, & in Principum aulis studiis ac virtuti suum haberi honorem, haudquaquam me ejus pigeret vitæ, quæ splendorem ac dignitatem habet cum honesto conjunctam. *Plato* vero cum hactenus existimet felices fore Respublicas, si aut Reges Philosophiam amplecterentur, aut qui Philosophiam callerent, rerum publicarum gubernaculis admoverentur, non tam sentit disciplinarum cognitionem, quam mentem optimis decretis imbutam, sublimem, ac rebus humanis omnibus superiorem. Hujus Philosophiæ multo maxima pars est pietas *Christiana*. Cujus admirabile studium conspicimus in *Carolo* Cæsare, & Rege *Ferdinando*, quæ res mihi non exiguam spem præbet, fore, ut per illos Deus hanc rerum tempestatem vertat in tranquillitatem. Proinde *Gasparem Ursinum* multis nominibus felicem judico, cui præter summas ingenii, doctrinæ, facundiæque dotes, obtigit, ætate florentissima, corporis valetudine prosperrima, non sine dignitatis commendatione, cum optimis Monarchis habere commercium; à quibus quum plurimum accipiat ornamentorum, illos vicissim, à quibus ornatus est, condecorare valet. Aut enim me fallit animus, aut ille futurus est aliquando inter eruditione, facundia, librisque celebres præcipuus. Quanta ingenii promtitudo, quam emendata vel ex tempore dicentis oratio, credas illum de scripto dicere! Quam felix stylus! quam varia rerum cognitio! Tum quanta morum comitas, quæ præcipue decet aulicum! Si talem convictorem tuæ celsitudini præstare possem, ultro videlicet advolarem ad tam amicum patronum, multo virtute quam fortuna splendidiorem. Nunc aliis saltem gratulari lubet. Mihi, jam in extremo fabulæ actu versanti, nihil magis curæ esse decet, quam ut dicam, *Valete & plaudite*, æquissimo animo discessurus è proscenio, si, quod futurum speramus, Cæsaris pietas, vestra integritas,

* *Sequentia itidem omissa, quæ loco cit. sic leguntur*, Scio quicquid agit *Pius*, auctore & adjutore *Hieronymo Alexandrino* (lege *Aleandro*) agere, cui nulla est causa, cur mihi male velit, sunt aliquot, cur bene velle debeat. Cum illi fortuna esset nulla, profuerunt illi commendationes meæ: deinde compluribus in locis honorificam illius facio mentionem.

An. 1530.

ac Principum concordia hos Ecclesiæ fluctus composuerint, & composuerint citra gravem humani sanguinis jacturam. Armis sæpenumero deterrimi superiores sunt, nec magni ingenii est occidere: verum turbulentissimam tempestatem prudentibus consiliis ad quietem redigere, id demum facinus est summo Principe dignum. Non desperamus. Sub Imperatoribus *Christianis Arcadio* & *Theodosio* gravioribus dissidiis quatiebatur orbis, quum *Arianis*, *Origenistis*, *Manichæis*, *Donatistis*, *Circumcellionibus*, inquinata essent omnia, ac multis etiam in locis adhuc viveret Paganitas. Et tamen illorum Principum consiliis, tanti rerum motus paulatim ad tranquillitatem compositi sunt, idque nulla gravi hominum strage. A morbo sensim revalesco, atque interim lapidor Euangelicorum libellis; sex jam provolarunt, nec erit finis. Hic adhuc hæreo præter animi propositum, sed ita jubent amici, utinam illorum sit felix consilium. Vix subsistam, ni me Principum sublevet auctoritas. R. amplitudinem tuam Dominus prosperet in omnibus. *Friburgo* 7. Septembris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXL.

Jacobus Sadoletus Erasmo Rot. *S.*

TUUM *de meo Psalmo judicium, tanquam profectum ab homine omnium doctissimo, & viro maximo, magna quidem animum meum voluptate affecit. Sed quum tui nominis auctoritas, mi* Erasme, *ejusmodi sit, ut brevis tua commendatio pro insigni laude cæterorum omnium valere debeat, facile perspexi, quo plus tu in laudes dixisti meas, quam quod mei ingenii tenuitas sustinere posset, totum id abs te amori in me tuo fuisse datum, & tuæ præstanti eximiæque humanitati, in qua tu mihi videris jam velle, sicut in optimarum artium tractatione & scientia, omnibus nobis antecellere: namque si meus frater germanus esses, qui potuisti magis aut ostendere lætitiam animi tui, quam ex mei ingenioli partu, qualicunque illo quidem, percepisti? aut tuam erga me benevolentiam declarare? in quo ipso utique apparet, & exstat quædam rara omnibus seculis natura tua probitas, & singularis integritas, nullo infuscata obtrectandi studio, quod tamen est vera atque perfecta virtutis proprium: cujus qui compotes sunt, cum ipsi sibi confidant, alienas etiam solent virtutes exosculari. Sed ego me indignum tuo isto de me testimonio arbitraturus sum, si tibi concessero ut tu in me amando priores partes feras: non enim aut ita tardo ingenio sum natus, ut non cognoscam quid requirant præstantissimæ virtutes tuæ; aut ita ingrato, ut tuæ optimæ erga me voluntati non parem gratiam reddam: sed quoniam hæc factis melius præstanda sunt quam verbis, sit hactenus de eis dictum. Psalmum tuum mihi redditum cum in prandio essem, & aliquot graves viri mecum una essent, avide perlegi, curriculo videlicet: nec potui illum retinere quin mihi extorqueretur è manibus, tanta est cunctorum legendi tua cupiditas. Itaque exspecto dum eum deintegro legam. Quantum tamen ex illo primo adspectu percipere potui, duæ me res in eo eximie delectaverunt: una, quod ubique fere & omnibus in locis, stimulis quibusdam pietatis ac religionis ex verbis tuis animum meum pertentari sentiebam, ita dulcis, & pia, & omnes deliniens sensus, fluebat oratio: altera, quod tu certe in hoc genere factus es constantior adversus molestissimas hominum ineptorum garrulitates, non tam refutandas, quam contemnendas: quod ego te prioribus literis cum hortabar, idcirco, mi* Erasme, *faciebam, quod tua me dignitatis studium & cura stimulabat: quanquam enim, ut tu scribis, altius vitiis indormientes inclamare asperius aliquando sit necesse; tamen id ita agere, ut non à stomacho, neque ab iracundia illiusmodi reprehensio profecta esse videatur, si cuiquam convenit, convenit profecto tibi; difficile omnino est, vel potius insuetum, non bili incendi, quum odiose sunt qui obstrepant, & quo ipsi aliquid sibi inanis gloriolæ aucupentur, inutilibus disputationibus tanquam gladiatoriis libellis lacessunt amplissimos viros: sed ad tuam cæterarum laudum omnium excellentiam, hanc quoque accedere decorum tibi est, ut eos vel negligas, vel, si objurgandi sunt, paterno quodam admoneas affectu, quando tu quidem in sacris Literis ad antiquum decorem splendoremque revocandis, & omnium nostrum & hujus seculi es pater. Illud item censuerim, cum jam recepta vulgo quædam sint, quæ suapte natura ita redolent pietatem, ut solum in eis quod nimium est subaccusari posse videatur, sicut est quorundam sanctorum veneratio, & picturarum crebritas, non esse popularibus studiis obsistendum: non quin multo sit rectius figere in* Christo *cogitationum summam, sed neque ista à fide nostra aliena sunt, & non queunt omnes ad sublimiora illa facile adscendere. Hæc ego temere scribo fortasse, & parum considerans quis ad quem; sed ignosce, mi* Erasme, *audacia mea, summus quidam & incredibilis meus in te amor me cogit uti libertate in amicitia, prope ad temeritatem. Quanquam tu quidem pro tua summa benignitate in bonam partem accipis, sed ego ne sim salvus, si quicquam aliud specto, nisi quietem, & dignitatem, & amplitudinem tuam, quam semper tutatus sum, & quantum in me fuit, etiam affectam præmiis atque ornatam esse volui. Itaque recordor, me quondam Pontifici maximo, ei qui nunc est, suasorem fuisse, ut tibi insigne sacerdotium quoddam in* Germania *traderet: quod ille, qua bonitate est & studio erga homines doctos, erat facturus, nisi certi contradixissent, hacque adversus te nixi calumnia, bonum animum Pontificis in aliam vertissent partem.* Stunicam *autem hominem doctum, meditantem adversus te ἀντιφωνήματα quædam, auctoritate & precibus ab ea voluntate sententiaque deduxi, nec quoad ego mansi* Romæ, *quicquam ille in te scribere est ausus. Quid ergo est? Ego quod in hoc recente Psalmo duarum illarum rerum, quas notavi, alteram video penitus prætermissam, alteram levissime tactam, mirifice sum tua moderatione animi & prudentia delectatus: nam cætera tua in illo & admiranda nec nova, orationis splendor, gravitas, copia, rerum quæ tractantur in eo varietas, & dignitas, & quidem triplicata serie, ut perspicuum sit orationis thesauros non exhauriri apud te veluti collectos, sed semper scatere. Atque ego cum meum dicendi genus comparo cum tuo, adspicio plane me serpere humi, & nimis familiariter illa divina tradere, quæ tu μυστικώτερα esse facis, & ea in sua gravitate venerationeque conservas. Et tamen quicquid sumus ego atque tu, a Deo ambo totum obtinemus, cui gratiam & laudem perpetuumque obsequium præstare sumus obstricti. De* Hesychio *quod quæris, habueram Psalmorum* Græcorum *librum vetustate insignem, in eo prooemium* Hesychii *luculente scriptum in eam sententiam, ut probare conaretur omnes Psalmos* Davidis *esse. Is liber mihi cum cæteris omnibus periit: reliqua sunt apud me* Græca *collectanea in Psalmos incerto Auctore, scripta non tam copiose quam eleganter, quibus præcipue utor: in iis interdum citatur* Hesychius. *Sed ego cum illa legi, &* Latinorum *aliquos de eorum numero, quos prædicas, non tam illorum explanationem valde sequens, quam Spiritui Sancto permittens me totum, feror quacunque me ille vocat: cujus utinam ut spiritualis in me homo, sic etiam corporalis templum idoneum esse posset. Deus autem omnium potens, qui tibi labores & sollicitudines, & affectam valetudinem dat, quis scit an majore tuo bono id faciat, quam si quietem tibi & molle ocium præberet? Equidem confido ita esse, nihilque mihi laboriosa sollicitaque vita, sed quæ cum Deo prorsus conjuncta sit, videtur re vera fieri posse felicius.* Germanicæ *nationi bene sit, amo enim gentem totam, dignissimamque arbitror, quæ in vera tuenda, ac propaganda religione suorum majorum gloriam consequatur: cui qui obsunt, & contaminant patria sua decus, ad bonam eos mentem convertat Deus. Tua in Psalmum meum annotationes mihi gratissimæ. Itaque cogito magnam partem illorum mendorum tollere: nam aliqua sunt quæ Auctoribus*

An. 1530. *bus optimis nituntur. De me, mi* Erasme, *sic tibi persuadeas volo, quanquam ego tenuis sum, & magnis à fortuna detrimentis mulctatus, nihil tamen me habere, quod non tuum æque velim esse ac meum: neque in hoc solum, sed in omni tua dignitate atque fama conservanda hoc sum animo, ut & sponte per me ipse, & abs te monitus, summam tibi fidem in amicitia ac benevolentiam semper sim præstaturus. Vale.* Carpentoracto 17. *Septembris, Anno* 1530.

EPISTOLA MCXLI.

Joannes Eckius D. Erasmo Roterodamo Theologo *S. D.*

QVOD Ludovicus Berus *communis amicus noster, eruditissime* Erasme, *meo nomine salutem tibi annunciavit, probe quidem fecit, & meo jussu: sed quod subindicas aliquam fuisse inter nos simultatem, non intelligo, neque agnosco. Fateor mihi displicuisse, qui sæpius, quam cuniculi, pariens, tantopere distuleris hostes fidei aggredi, id quod abs te, ut fateris, sæpius fuit petitum. Affirmas te dissimulasse, quod amicis indicantibus, in opere quodam meo,* infantilem *te vocarim* Theologum, *id quomodo amici indicare potuerint miror, qui te eloquentissimum Theologorum semper prædicem. In alium forte detorsi hunc aculeum, etsi suspicantur te fuisse notatum. Quod ad sententias tuas attinet, ita enim tu eas asseris & vindicas, non inficior, cum extraxissem* 3000. *articulorum è* Lutheri *& aliorum libris, delegi* 400. *his Comitiis publicandos, ut etiam feci, licet nemo mecum congredi voluerit, me id in conspectu Principum* Lutheranorum *bis expostulante, præsentibus etiam concionatoribus* Lutheranis. *Allatæ fuerunt mihi & illæ sententiæ quatuor, quas aliis dogmatibus injeci: videbantur enim mihi tunc, sicut & modo, scandalosæ. Quod irasceris mihi proponenti, irascaris oportet primum & tibi, si tu prior illas asserueris. Quid autem me offenderit in his sententiis quatuor supernumerariis, cum vacavero ab his Comitiis, non te celabo. Nec* Zwinglianorum *nec* Lutheranorum *gratiam quæro, gaudeo potius & malo illis displicuisse. Familiaris tuus Apologeticam adversus* Capharnaitas Argentoratenses *exhibuit, mihi crede gratissimum donum. Qui si pergeres capere vulpeculas, quæ vineam Domini demoliuntur, filium me habiturus es & discipulum, tui observantissimum. Vale feliciter in Domino Salvatore nostro.* Augustæ 18. *Septembris, Anno Gratiæ* 1530.

EPISTOLA MCXLII.

Erasmus Rot. Nicolao Olaho S.

NON mediocri mihi solatio est, mi *Nicolae*, quod hoc seculo, quod nobis undique tot gignit hominum portenta, quoque fides, charitas & humanitas non modo friget, verum etiam prorsus extincta sepultaque videtur, reperiuntur adhuc aliquot ingenia sincera candidaque: unde spes est aliquando fore, ut aureum illud genus mortalium ζωπυρείσθω. Aliquot amicos habui sic addictos juratosque, ut vel vitæ suæ dispendio meis commodis consulturi viderentur, si res ita tulisset, quos nunc patior hostes plusquam capitales, adeoque desierunt esse amici, ut homines etiam esse desierint. Nulla pristinæ consuetudinis, nulla meritorum memoria, nulla fidei religio, nullus humanitatis sensus revocat illos à maleficiis. Quæ res ut mihi veteres amicos, qui in fide perstiterunt, reddit chariores: ita novos, si qui obtingunt, majorem in modum commendat. Ipse, simplici natus ingenio, delector candidis animis, qualem tibi esse tum ex literis tuis, tum ex *Quirini* mei narratione mihi videor liquido deprehendisse, ut tuis munusculis, alioqui lepidissimis mihique gratissimis, nihil fuerit opus. Penitius impressum est animo meo *Olahi* simulachrum, quam ut inde possit revelli, aut aboleri: perquam grata tamen fuit ista tua supervacua sollicitudo, quippe quam intelligo ab amoris abundantia proficisci. Hoc quoque voluptatis adferet mihi cochleare tuum ac fuscinula, quod hac certe ratione *Nicolaum* meum habiturus sum convivam, ac subinde licebit amiculis dicere, Hic est ille meus *Olahus*, quando reliquam vitæ consuetudinem nobis invidere fata. Libet autem utriusque felicitati gratulari: tuæ, cui contigerit apud eam, qua inter principes fœminas nulla est neque humanior neque moribus sanctioribus, honorificum tenere locum: meæ, qui tam candidum habeam amicum apud præpotentem dominam, cui magnopere velim esse commendatus, cujusque in me favorem optarim esse perpetuum. Ad id quantum habeat momenti benevolus convictor jampridem experimentis compertum habeo. Et, si non mentitur vetus *Græcorum* proverbium, *Simile simili amicum esse*, non dubito quin illi pro morum tuorum sinceritate, proque ingenii candore sis egregie charus. Nec me fugit quantum illa valeat apud germanos suos Cæsarem *Carolum* & Regem *Ferdinandum*. Quorum favor si me destituat, non video quî possim adversus tot portenta subsistere. Hactenus certe præstiterunt, quicquid ab amantissimis Principibus exspectare debui. Superest ut Gratiarum auspiciis pulcherrimum hoc certamen inter nos decertemus, in quo, quo majore contentione nitemur, hoc erit firmior amborum amicitia. Sanctissimæ Reginæ *Mariæ* precor felicitatem plurimam. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 7. Octobris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXLIII.

Andreas Alciatus Erasmo Rot. *S. D.*

ITA *est ut scribis,* Erasme *optime, fortuna plerosque, quos deprimere videtur, attollit, æstuque suo agitatos reddit meliores. Sed, ut video, quisque suos patimur manes, ego militarem avaritiam expertus sum, tu studiosorum quorundam virulentas acerbissimasque invectivas. Sed hoc tua fortasse melior conditio, quod vindictam tu in manibus habes, ego nihil aliud adversus meos potui quam ut veteri illo carmine me ipsum solarer,* τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας φέρειν χρεών. *Sed age, candidissime* Erasme, *perpendamus quomodo & tu tuam hanc* Rhamnusiam *æquiorem experiri, vel saltem transmittere utcunque possis. Video enim plurimum te hoc nomine affici, adeo ut rara sit epistola ex his, quas intra quadriennium hoc edidisti, unde manifesta sollicitudinis hujus argumenta non erumpant: sed quid epistolas commemorem, cum tot jam Apologias adornaris, invulgarisque, tam ubere proventu, ut appareat te alium* Alcinoum *esse, in cujus hortis hujusmodi* μῆλα ἐπὶ μήλοις *nascantur; at quid, quæso, inde profecisti? compressi ne ideo sunt æmuli tui? nihil minus, perinde ac crabrones cum irritantur, quin igitur usu tandem addiscis aut vehementiorem terrorem inveniendum à te esse, aut fore ut ne iste quidem coerceat: vehementiorem autem invenire non potes, cum nec veteres quidem illi* Tertulliani, Cypriani, Hieronymi, Augustini *potuerint. Quin igitur supervacaneum hunc laborem omittis, mediumque omnibus unguem hisce ostendis, quos juvat dente dentem rodere. Candoris tui apud omnes maximum argumentum dedisti, quod in neminem primus destrinxisti stylum, te à vellicantium impetu hactenus solummodo tutatus es, neminique molestus, nisi qui in se lunam (quod ajunt) deduxerit, fuisti: quid opus est si qui novi exsurgunt novas parare defensiones, idque in te juris vitilitigatoribus concedere, ut eorum arbitratu alios super alios labores tibi injungas? quam egregie* P. Scipio, *cum relictis accusatoribus hodie, inquit, hostes vici, quare litibus & jurgiis supersederi æquum est? Triumphas tu quotidie de hostibus tuis, qui tot insignia volumina edideris: ut* Adagia, *quibus docuisti quemadmodum Barbari, qui* Græcam Latinamque *linguam oppugnatum veniunt, summoveri possint; ut* Novum Instrumentum, *&* Paraphrases, *quibus vera Theologiæ fundamenta adversus Theologos istos jecisti: ut* Hieronymianos *Commentarios, quibus Cucullatis qui-*

An. 1530. busdam cornicibus oculos confixisti, & qui se plurimum acuminis nomine plebi venditabant, ostendisti meros esse Phineos. Quid amplius, parta tanta gloria in arenam descendis? jamdiu rude donatus es omnium eruditorum consensu: quod si excusatione ætatis uti non vis, quanto melius aliud argumentum tractare poteris? non deerit in quo majore cum omnium utilitate possis versari, quam his in Apologiis, quibus hæc una votorum summa est, tristi, ut ille inquit, lædere versu Pantalabum scurram: Nam & de libello, quo in te specimen Tyrocinii editum conquereris, quid aliud dicam, quam non multum ad te pertinere: apparet in Lutherum potius scriptum, à quo tu δὶς διὰ πασῶν dissides; nam quæ colligit ille ex scriptis tuis, ut inde occasionem hæreticis præstitam declaret, haudquaquam multum fidei apud illos factura sunt qui utriusque Opera viderint: quod ut demus quandoque fortassis contigisse, quæ tum denique culpa est tua? major certe illis ab ipsis Euangeliis occasio accipitur, ut nullum est tam perversum dogma, quod in speciem sacras Literas non prætendat, cur eadem ratione in earum Auctores non declamat? Nihil adeo pium est quod in malum usum ab eis trahi non possit, siquidem ῥήτωρ πονηρὸς τοὺς νόμους λυμαίνεται· potuisses itaque illum libellum sinere impune vagari, sicut & plerosque alios hujus generis, qui Auctoribus ipsis oneri non honori sunt: quis enim Imperatoris cujusquam factum probet, tam periculoso externo bello civilia arma adeo intempestive pertractantis? Videntur mihi Theologi illi veteres id observasse, ut si qua in se opera ederentur, quæ orthodoxæ legis auctoritatem majestatemve imminuerent, ad ea rescriberent, ne accusatorum artibus simpliciores deciperentur, & recto tramite decederent: quod si quicquam objectum esset quod ad particularem sui injuriam pertineret, nulla responsione dignabantur; constat ab æmulis Cyprianum κατ' ἀντιστοιχίαν Coprianum dictum fuisse, & tamen adversus hos nulla exstat illius sancti viri Apologia: insimulavit Palladius nominatim Hieronymum, quod cum virginibus nimium frequens esset; at talem obtrectatorem irrepercussum dimisit tamen ille, sola recti conscientia contentus. Relinquamus igitur hujusmodi Anticatones Ethnicis, sinamus tales controversias cum Demonstrativo genere suo Rhetoribus, qui, si vera non habeant, ficto in themate declament: imitemur nos Christi Domini nostri exemplum, & insectantibus, bene precemur. Quam opinaris graves eruditosque viros ferre sententiam, cum in manus hujusmodi accusatorum tuorum libros accipiunt, si tamen unquam accipiunt? Fregit ne hic, inquiunt, in Erasmum genuinum, quod in divinis Erasmus male sentiat? minime vero, cum nec livor quidem objicere id ei possit homini ὀρθοδοξοτάτῳ; in eum invehitur qui prior læsus fuerit? atqui nulla exstat ejus, nisi provocati, dentata charta. Sequitur ergo ut inani quadam & Ethnica ambitione ducti hæc scripserint, prodantque ipsi impietatem suam, dum alienam detegere conantur. Falleris, Erasme, si tam male de nominis tui majestate, deque studiosorum in te observantia judicas, ut arbitreris hujusmodi obtrectationibus de arce te eruditionis & probitatis, quam tam diu insedisti, deturbari posse: atqui quo doctiores sunt qui in te scripserunt, eo majore nota inuruntur, quod tam modicum honorem communibus studiis habeant, ut te de eis optime meritum injuria afficere sustineant: quid vulgares & indoctos dicere credendum est, cum tales controversias adeo ardere inter doctrinarum Coryphæos vident? Bene habet, inquiunt, est unde imperitiam nostram solemur, cum istis sapientibus hæc excidunt, quæ in nobis nemo non rideret. Vides igitur quanto satius sit semel hac de re constituere, silentioque in posterum hos ulcisci, alioquin quem unquam exitum res hæc habebit? δίκη δίκην ἔτικτε, καὶ βλάβη βλάβην. Vides ut brevissimus libellus ingentium voluminum seminaria habeat, ut ex uno angue tot Cadmei fratres prodeant, ut unus omnium Ecclesiastarum metamorphosin prætendat: ostendisti eruditis quid potueris, cum tale argumentum tibi tractandum censuisti; ostende nunc quæ sit animi tui magnitudo, quantus injuriarum neglectus, quanta æquanimitas, imponens, mihi crede, Zoilis omnibus pudorem. Quæ ego ad te scribo, Erasme humanissime, non quod tibi consilium dare, id est, Minervam docere velim, sed ut qualiscunque sententiæ meæ facerem te certiorem. Fieri enim potest ut aliæ subsint causæ, quas ego nesciam, quibus tu compulsus necessario ad classicum accurras. Tu, quæso, boni consule si liberius tecum egerim, quam mea erga te observantia ferre videatur. Non defuerunt & qui me huc, ut scribis, lacesserent, sed imperitos silentio transmisi, doctissimos humanitate & reverentia demerui, ut mihi conciliarentur. Si viveret Longolius, & eum nobis hominem fata ante diem non eripuissent, non dubito quin ænigmata illa & allegorias, quatenus famæ nostræ obesse possent, moderaretur: quid enim illi opus erat, judicem se inter me & Budæum constituere, cum egregie nos concordes simus? quamvis nec ille solus mutuam hanc nostram gratiam dirimere tentarit, sed & alii quoque: verum quum huc venissem falsas omnes criminationes deprendi, Budæique animum perquam ingenuum sincerumque esse certissimis argumentis cognovi, quo fit ut fide mea spondere audeam, nihil esse quod addubites quin & tibi sit æquus. Quare noli, quæso, committere, ut plus tu credidisse tuis videaris, si qui in eum te stimulant, quam ipse suis credat: fieri non potest quin inter doctissimos quosque oboriantur aliquæ simultates, sed has publice interest nec in inimicitias transire, nec diutius durare. Carolum Sucquetum tuum jam doctorali laurea quamprimum ornaturus, quod publico impendio fiet: ejus enim doctrinæ, commendationique meæ hoc à Republica Biturigum tributum est, quod paucissimis ad hanc diem contigit. Viglius libentius in Germania sua profiteretur, utinam destinasset sibi Zasius talem successorem. Laudas tu illum quod diligentissime in Musarum studiis versatus sit: at ego, quod pari diligentia legibus quoque, quod rarissimum est, assederit. Quapropter sustinendum tibi, cum inter & Carolum est judicium, cautus uterque, peritus uterque, disertus uterque. Haud mirum, bene convenire utrique. Imprecarer plurima mala hisce Psyllis, à quibus factum est ut quiescere tibi non liceret, nisi scirem una cum Corinthiis jam dedisse ab arctico cœlo pœnas, & id quidem ἄχρι κόρου. Vale, & Alciatum tuum mutuo quod facis ama. Biturigibus 7. Octobris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXLIV.

Erasmus Rot. Julio Pflug S.

SAPIENTER ab Antiquis dictum est, vir clarissime, *Ex malis si quid inest boni, decerpendum esse.* Ex illius, de quo scribis, negotio, quanquam alioqui molestiarum pleno, hoc capio commodi, quod tui notitiam nactus sum: nam mihi videor in literis tuis, velut in speculo quodam, perspexisse pectus istud tuum, Gratiarum, ac Musarum, & omnis honestæ eruditionis domicilium. Cum primis autem exosculatus sum, quum mirificum animi tui candorem, tum vero eximiam ingenii sanitatem. Eam mihi declarat oratio tua, undique sibi cohærens, nihil usquam habens asperum, aut hiulcum, aut affectatum, aut intempestivis sensiculis ineptum. Vix autem credas, dum tuas contemplor virtutes, quantopere mihi displicuerim: verum hæc alias. Libenter tibi debeo pro ista in me pietate, qui tam sedulo meæ tranquillitati consultum velis. Atque utinam efficere possis, quod pariter optamus ambo: ego enim jampridem in hoc nugone plane lupum, quod ajunt, auribus teneo, quem neque ut amittam, neque uti retineam scio. Utinam sibi perinde amicus esset atque ego sum. Sed utcunque cadat istius negotii alea, amicitiam inter nos initam confido fore perpetuam. Quod si pro tua singulari humanitate non fastidis infimæ sortis amiculum, enitar sedulo, ne quid committam Gratiis indignum. Illud autem in primis abs te petendum, ut has extemporales schedas boni consulas. Eas commisimus Præfecto arcis *Brisacensis*. Nonnihil etiam vereor ne hæ vos

An. 1530. vos *Augustæ* non reperiant. Si continget vos istic commorari diutius, scribam aliquanto accuratius. Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ* 10. Octobris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXLV.

Erasmus Rot. Leonardo, Officiali Besontino, S.

PROFECTO, quanquam à nonnullis invidiæ causa rhetor appellor, consumsi colores omnes excusandæ importunitatis meæ, qui viris alias occupatissimis, tum de quibus nihil unquam sum meritus, non desinam meis petacibus obturbare literis. Sed quis pudori locus, ubi ea urget necessitas, quæ frequenter huc perpellit, ut homo comedat hominem? Stomachus nullum fert vinum *Germanicum*. *Homerus* scribit durissimum esse mortis genus, mori fame: ego durius esse puto, mori siti, cui periculo nunc proximi sumus. Ante menses aliquot emandaram isthuc juvenem quendam nobilem *Polonum*, is quoniam vos isthic non offendit, rediit huc vacuus. Nunc mitto familiæ meæ miserrimæ columen. Nolim vos gravari ullis impendiis, jam toties expertus vestram benignitatem, nummorum affatim tradidi. Hoc agendum, ut nanciscamur vinum aptum nobis, id quod vel per famulum tuum fieri poterit. In monte *Pelicardi* nullum habeo mihi vel leviter notum, alioqui non essem vestræ civitati molestus. Ad Calend. Septembr. accinctus eram ad repetendam *Brabantiam*, sed per aulicos Cæsaris jussus sum manere usque ad exitum Concilii. Nec semel me pœnituit obsequii. Nunc hyems urget, nec tutum est è nido provolare. Quapropter oro te, ut nunc modo serves *Erasmum*, in posterum providebitur ne vobis cogar esse molestus. Non te morabor amplius. De rebus novis scripsi *Francisco* Thesaurario. Bene vale, Patrone incomparabilis. *Friburgo* 17. Octobris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXLVI.

Erasmus Rot. egregio viro Joanni Cholero, Præposito Curiensi, S.

MULTA mihi frequenter scripta sunt & prædicata de *Eckii* vanitate, arrogantia, levitate, ac temulentia; in me tam virulentum animum gerere nunquam suspicatus sum, præsertim cum aliquoties jusserit me salvere: & amicos habeamus communes *Ludovicum Berum* & *Joannem Fabrum*. Quam nihil sani habet illius responsio; ita loquitur, quasi articuli ad ipsum delati sint tanquam ad Imperatorem; non ipse legerit, nec scierit, cujus essent, antequam expostularem. Appellat σκανδαλώδεις, quasi ob ejusmodi nænias coierit Concilium. Notat quod vocarim eas *Sententias*, quasi profitear me ita sentire, tutius erat appellare *Articulos*. Quid impudentius, quam scripto damnare, quod nec legeris, nec scias, cujus sit? Jussi ut indicaret loca; ad hoc obticesit: admonui duos esse, qui nusquam sunt in scriptis meis; ad hoc nuper respondit, quum maxime debuerit; tantum promittit se indicaturum, quid in eis offenderit, si vacarit à Comitiis, quasi ab ipso pendeant Comitia; promittit se fore filium mei observantissimum, si pergam in *Lutherum*, quasi nihil audierit de *Diatriba*, de *Hyperaspistis*, aliisque libellis & epistolis. *Infantuli* **Theologi* convicium nescit utrum in me torserit, an in alium. Quid hic homo habet pensi? Nec queo conjectare unde hoc pus in me conceperit, nisi quod nusquam in scriptis meis celebratus *Eckius* aureis literis. Suspicor hominem exasperatum per *Henricum Epphendorpium*; qui videtur hac potissimum de causa venisse *Augustam*, ut in ea celebritate hominum seminaret sua mendacia, quæ non aliter ex se gignit, quam aranea filum. Demiror si ad te non penetrarit, quum nusquam non irrepserit tantus mendaciorum artifex, ut oratio nusquam inveniat fidem, nisi apud expertos. Homo tressis existimat sibi valde gloriosum, si dicatur habere controversiam cum *Erasmo*. Expetiit colloquium Ducis *Georgii*. Dux respondit se deliberaturum; post multos dies rediit eandem canens cantilenam. Dux non admisit hominem, negans se velle eum agnoscere, qui non agnosceret patrem suum: jactavit enim se nobilem, quum sit plebejus. Sed audiendi negotium rejecit in *Simonem Pistorium*, cui causam omnem perscripseram. Ibi *Thraso*; *Non est mihi*, inquit, *negotium cum Simone. Apud ipsum Ducem volo me purgare*; atque ita magno cum stomacho abiit: quievit, donec *Pistorius* rediret in patriam una cum *Carlevico*. Tandem improbitate sua perfecit, ut Dux causam delegaret *Julio Pflug*, cujus aures *Epphendorpius* noster explevit innumeris mendaciis, quod erat illi bonum atque commodum, quod *Julius* nec *Epphendorpium* nosset, nec causam. Itaque scripsit ad me Dux, ut *Julii* literis fidem haberem. *Julius* scripsit amantissime doctissimeque multa, quorum hæc erat summa, ut præfationi adderem libellum *Epphendorpio* dicatum, veluti ex fœdere, quoniam ille multis modis violarit fœdus, priusquam exiret *Basileam*, nec post destiterat de me hostiliter & scribere & loqui, subinde recitans furiosum librum, quem in me scripsit. Nec in aliud quærebat librum, nisi ut iterum gloriaretur, ad quas conditiones adegisset *Erasmum*. Sperabat ex arbitrorum sententia nonnihil prædæ, id quoniam fefellit, factus est ex inimico inimicior; & quum nemo nesciret, illum omnia fecisse contra pacta, tamen perinde petit suum jus, quasi omnia præstiterit, nec pudet quicquam. Decreveram omnia perpeti potius, quam levissimi hominis nomine meas chartas contaminare, sed posteaquam ille nullum facit mentiendi finem, causæ summam perstrinxi excuso libello, ne toties fatigem amanuenses meos. Temperavi stylum, ut non *Epphendorpium* læserim; & tamen qui audierant hominem, agnoscant quam ille impudenter mentiatur. Curavit, ut epistolæ Ducis & *Julii* id temporis ad me venirent, ut non esset respondendi spatium. Respondi per Præfectum *Brisacensem*, cui commiseram & ad alios epistolas, ad quarum nullum accepi responsum. Metuo, ne artifex ille interceperit. De *Eckio* solet semper pessime loqui: ejus tamen mentione voluit abuti. Tantum portentorum esse in *Germania*! Pro hospitio humanissime oblato & tibi & D. *Antonio* habeo gratiam. Sed qui convenit, ut me invites *Augustam*, quum & me tuas, & verisimillimum sit, isthic post abitum Cæsaris graves tumultus exorituros? Nihil est Cæsare mitius ac religiosius, sed vereor ne quorundam malitia illius abutatur bonitate. Video nugas agi serio, in seriis nugas. In Pontificiis ceremoniis nihil prætermissum est, & nunc agitur de titulo Regis *Romanorum*. Utinam supputent quantum annui census hi magnifici tituli illis adferant. Sed desino, quando hoc seculo nec gemere tutum. D. *Antonio* meis verbis agito gratias, orans, ut literas ad *Brassicanum* curet perferendas *Viennam*, & si dimissum est Concilium, perveniant ad *Polyphemum*, aut *Joannem Henkellum*. Bene vale, vir in Domino charissime. *Friburgo* 12. Novembris, Anno 1530. Hæc in sinum tuum effusa ne spargantur.

Agnoscis tuum Erasmum.

* In epistola Eckii ad Erasmum, quæ est MCXLI. legitur *infantilis*.

EPISTOLA MCXLVII.

Erasmus Rot. Antonio Dalbono, Abbati Insulæ Barbaræ, S.

CUM oblatus esset qui *Lugdunum* peteret, huc rediturus, non putavi committendum, ut ad te sine meis literis veniret. Itaque tuam epistolam, quam attulit Theologus *Mallarius*, relegendo ex vetere mihi feci novam, geminamque ex ea voluptatem cepi. Nam tota spirabat & summam humanitatem, & eximium quendam pectoris tui candorem: ne quid de me dicam, quem *Mallarius* pro sui ingenii benignitate tibi persuasit esse aliquid. Porro quæ de lucubrationibus

An. 1530. bus meis prædicas, non sine rubore legi: vehementer tamen optarim eas esse tales, ut possint non omnino indignæ videri virorum tui similium auribus atque oculis. Jam duo sunt, de quibus non arbitror esse necesse, ut me tibi purgem accuratius, si tuum ingenium satis ex epistola tua perspexi. *Mallarium* scio frigidissime excepi, & talem virum, & tam diligenter abs te commendatum. Verum hæc valetudo me cogit, ut in totum ab hoc officiorum genere temperem, adeo ut quum nuper huc venisset *Christophorus* à *Stadio* Episcopus *Augustensis*, vir non solum natalium imaginibus illustrissimus, verum etiam eruditione exacta, cæterisque Episcopo dignis virtutibus ornatissimus, non ob aliud, nisi ut videret *Erasmum*, adferens secum munus honorarium, quod non indecorum fuisset quamvis potenti Regi dare Magnati: multo frigidius hominem acceperim quam *Mallarium*, quippe quem nec ad convivium, nec ad poculum invitarim, nec sæpius quam bis mei conveniendi copiam fecerim. Odi ego hanc non inhumanitatem, sed inhumanitatis speciem. Verum, aut hoc ferendum incommodum est, aut negligenda vita. Interdum forticulus conor agere bellum hominem, sed mox præsto est *Ate*. De altero crede mihi justiorem esse excusationem, quam tu quoque velles sat scio. Septem jam menses exierunt, quod amplitudinem tuam nullis literis compellarim. Utinam hic nihil aliud causari liceat, quam tabellariorum inopiam, quam studiorum occupationes: sed ab eo languore, qui me dum hic esset *Mallarius* cepit, vix sub Aprilem revalueram, quum subito venti quidam blandissimi, sed nocentissimi, morbum revocarunt. Primum erant alvi tormina, cruciatus morte crudelior. Successit apostema subter umbilicum. Hinc mihi res fuit cum Medicis & chirurgo immanissimo. Nec erat finis futurus, nisi ferro ventrem incidissemus. Hoc genere mortis divus *Erasmus* peregit martyrium. Cum hoc malo quinque ferme menses luctatus sum, à quo sic tandem dimissus sum, ut me mihi reddiderit imbecilliorem. Utinam mihi licuisset tua Tempe, tuamque Insulam, nomine magis quam re *Barbaram*, invisere. Talem enim sedem jamdudum circumspicio, in qua mea senectus jam & laboribus & rixis lassa conquiescat: invitor à multis, sed nescio quo arcano sensu in *Galliam* inclinat animus, non vini causa tantum, quanquam & hoc est aliquid: nam hac æstate minimum abfuit, quin siti perierim, homo minime bibosus. *Besontium* commigrassem, sed ob dissidium, quod tum gliscere ferebatur inter Magistratum & Canonicos, non expediebat. *Lugdunum* sæpe gestiebam, sed deterrebat partim itineris longitudo, partim nihil istic esse parati, partim bellum, quod ferebatur exsistere inter *Sabaudos* & *Bernates*. Certum erat ad Calendas Septembris isthuc demigrare, nam hic præter rerum necessariarum summam vel caritatem vel inopiam, & sævit mala pestilentia, & bellum timetur Euangelicum: sic enim libet appellare. Sed id temporis venerunt ex aula Cæsaris literæ admonentes ne quo pedem ante exitum Concilii: si quid esset à bello periculi, se in tempore udmonituros. Eandem cantionem cum multi canerent, parui, & pœnitet obsequii. Interim enim occupavit hyems, & pestis immanissime grassatur, nec adhuc satis liquet, quæ futura sit hujus conventus catastrophe. *Zwingliani* non impetrarunt ut audirentur. *Lutheranis* concessum est ut exhiberent suos Articulos: his ubi paucis esset responsum, Cæsar pronunciaret. Cum nihil conveniret, Principibus aliquot ex utraque parte delectis datum est negotium, ut si qua possent, dissidium componerent. Cum à pluribus nihil ageretur, sex eximiis delegatum est negotium. Res propemodum deducta erat ad concordiam, nisi quod *Lutherani* Principes nihil audire voluerunt de restituendo & ablegandis sacerdotum uxoribus. Denique Cæsar pronunciavit, ut civitates, quæ nova dogmata recepissent, se conformarent ritibus aliarum ecclesiarum: ad id datum est spacium sex mensium, hoc est, usque ad Idus Apriles. Principes Euangelici offensi sunt duobus verbis sententiæ Cæsarianæ, alterum erat quod in ea ipsorum sodalitas diceretur *Secta*: alterum quod adjectum esset, *quanquam Lutheranorum doctrina sufficienter ex divina Scripturæ fundamentis fuit confutata*. Hoc non tulerunt, dicentes se non solum credere, verum etiam scire, suam doctrinam niti fundamentis Euangelicis & Apostolicis, idque in conspectu Cæsaris magna confidentia. Eam vocem indignissime tulit Cæsar. Illi redierunt ad sua. Nondum prodita est extrema sententia, quanquam non latet qualis sit. Jam enim numerantur Principes & civitates, quæ velint hærere Cæsari, quæ Sectis. Hæc quorsum evasura sint, Deus novit, sed interim tamen hæc serio fiunt. Cæsar accepit coronam à Pontifice nulla ceremoniarum parte omissa, nisi quod *Romæ* res acta non est. *Ferdinandus* institutus est Archistrategus *Austriæ*, designandus brevi & *Romanorum* Rex, solennibus ceremoniis. *Turca* misere tractavit *Austriam*, nuper etiam *Moraviam*, moliturus crudeliora, ni Deus prospexerit. Sunt qui minantur & *Anglorum* Regi, quod uxoris repudium meditetur. Ab his malis *Galliam* vestram immunem esse gaudeo, atque utinam sit perpetuo. Certe nullam mallem mihi supremam dari senectutis sedem. Pecunia non admodum egeo, homo paucis contentus: tranquillum portum desidero, quandoquidem *Germaniæ* tumultibus solus Deus poterit finem imponere. His literis si dignaberis rescribere, magno me solatio affeceris. Si *Mallarius* queretur se nihil accepisse literarum, existimet has sibi quoque scriptas esse, quando talium certe amicorum communia sunt omnia. Vos ambos incolumes servet Opt. Max. *Christus*. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 27. Novembris, Anno 1530.

EPISTOLA MCXLVIII.

Erasmus Rot. Andreæ Alciato S.

EQUIDEM pro meo erga te studio, quod eximiis animi tui dotibus debetur, *Alciate* clarissime, non mediocrem ceperam dolorem ex tanta fortunarum tuarum calamitate, vel naufragio potius. Cæterum postremis tuis ad me literis effectum est, ut intelligam meam consolationem prorsus tibi supervacaneam fuisse, quippe quem illa *Rhamnusia* procella tam atrox, ut multos *Diagoras* ἀθέως reddere possit, non solum non dejecerit, sed è Jureconsulto Philosophum fecerit, imo, ut melius dicam, non fecerit, sed declararit. Erat in te nimirum ista vis animi, sed eam antea latentem fortunæ iniquitas reddidit illustrem. Sic dum ignis vim suam exserit in aurum, & melius reddit & clarius. Idem usu venit fortunæ, quæ dum sævit in *Alciatum*, non miserum reddidit, sed vulgarium bonorum jactura, veris ac perpetuis animi bonis & ditiorem reddidit & illustriorem. Impegit enim non in hominem ficulnum, sed in pectoris quidem sinceritate aureum, animi vero robore adamantinum. Libet igitur, mi *Alciate*, vertere cantionem, & pro consolatione gratulari tibi tam rara benignissimi Numinis dona, quæ te reddunt universo fortunæ regno superiorem. Pietatis erat, quod patriæ tuæ potissimum bonum civem præstare volueris: sed Deus voluit eruditionem tuam velut ex edito lucere pluribus: nam virtutis splendor, nescio quo pacto, in sua cuique patria fere obscurior obtigit, quod *Hebræorum* etiam proverbio fuisse testatum indicat in Euangelio Dominus. *Zeno* sibi felix est visus, quod, amissis ad *Piræum* naufragio mercibus, per fortunam protrusus sit ad Philosophiæ studium. Perdidit purpuram, & invenit cunctis opibus preciosiorem sapientiam. Te vero non isto nomine vocabo felicem, quod, ut ipse modestissime scribis, facultatum omnium jactura didiceris, hæc fluxa bona, quæ fortunæ arbitrio tum dantur, tum eripiuntur, minimi esse momenti: sed nos hoc titulo fortunæ gratias agimus, quod animi tui magnitudinem, quem hactenus semper suspeximus, reddiderit magis conspicuam. Mihi primum

hoc

An. 1530. hoc argumento collecta est mentis tuae celsitudo, quod in omnibus scriptis tuis nullum usquam sit invidentiae vestigium, nec in quenquam amarulentius inveharis, quum non defuerint qui huc lacesserent. Nec dubito quin virtutum tuarum fulgor sit omnes invidiae fumos discussurus. Vehementer gaudeo apud *Biturigas* adeo florere Legum studia, tametsi cum Musis nondum illis admodum convenit, si vera narrant quidam. Summae mihi voluptati fuit, quod scribis hoc operae, quo tibi *Sucquetum* & *Viglium* commendavi, prorsus fuisse supervacaneum. *Viglius*, quantum ex illius conjecto literis, in Musarum viretis penitius versatus est. *Sucquetus* tametsi non infeliciter & ipse versatus est in politioribus literis, tamen Legum studiis magis assedit, nec id, ut spero, facere desinet, donec virtute meritam lauream suae *Flandriae* retulerit. Habuit patrem & patruum utrumque Jurisprudentia clarum, & aulae principali cum primis quemadmodum gratiosum, ita & gravem, ut haereditarium videri possit quod tam feliciter in hoc literarum genere versatur. *Viglium* de facie non novi, è scriptis abunde deprehendi juvenis ingenium, haud mediocris eruditionis frugem de se pollicens. *Sucquetus* amicissimi candidissimique ingenii est. Proinde quum amem utrunque plurimum, tu perficies ut eos magis ac magis amem. Quicquid autem vel laudis vel auctoritatis habituri sunt unquam, hoc *Alciato* ferent acceptum. Ambobus gratulor quod huc non commigrarint, siquidem ea deliberatio *Sucquetum* aliquandiu suspensum habuit. Profitetur hic *Zasius*, vir ille quidem magnus, & qualem alterum haud scio an usquam habeat *Germania*. Sed jam urget senectus, neque adhuc quenquam paratum video, qui possit ejus laudis successionem ex aequo capessere: tametsi non desunt, qui Jurisprudentiam & diligenter & feliciter profitentur. Me mea quoque *Rhamnusia* hac aestate satis inclementer tractavit. Martius attigit, & adhuc languidulum repetiit Aprilis. Ex ventis quibusdam blandis quidem illis, sed pestilentissimis, ortum est malum. Initio nihil aliud erat quam alvi tormina. Successit apostema, primum mobile, mox affixit se circa umbilicum. Natura discussisset omnia, si à Medicis temperassem, qui mihi nescio quo fato semper magno fuere malo. Accitus est & chirurgus impendio confidens ac promissis magnificis, frustra admonitus, ex duro apostemate conatus est reddere ulcus, ac violentis emplastris tantum non exanimavit cruciatu. Ita menses ferme tres egi, ut nec edere liceret, nec dormire, nec legere, nec scribere, vix etiam cum amiculis confabulari. Curationis impatientes rupimus apostema ferro. Itaque paulatim reviviscimus, & bona spes esset salutis, si per pulices liceret quiescere, & adesset vinum, quale mihi suppeditare solebat, dum viveret, *Fericus Cirondiletus Besontina* ecclesiae Archidiaconus: nam cum vernaculis hisce villis mihi pessime convenit. Gaudeo inter *Budaeum* & te fartam esse gratiam: nam in me num satis aequus sit etiamnum addubito, utcunque simulant ac dissimulant quidam. Sunt, uti suspicor, qui illius animum in me stimulant. Mihi satis est, quod à me nulla est ansa praebita, cur pilo debeat esse minus amicus. *Lutheranorum* hactenus nemo styli mucronem strinxit in me, praeter ipsum *Lutherum*, qui tamen uno congressu fuit contentus. Ubi *Argentoratum* commigravit quidam olim ζηλοτύπως *Erasmi* studiosus, nunc hostis odio furens, jam quatuor libellis velitatus est in me: prodiit quintus multorum nomine, sed nullo certo, quem dixisses mulsum aconito temperatum. Verum, non ita magni facio quid in me scribant tales. Demiror quis genius instiget *Albertum Pium* quondam *Carporum* Principem, qui librum unum, quem scripsit in *Italia*, evulgavit *Lutetiae*, *Beddis* opinor gratificaturus: nec hoc contentus, denuo compegit ingens volumen, collectis ex omnibus meis lucubrationibus locis, qui videri possint *Luthero* ansam praebuisse. Nec ista molitur suo *Marte*, sed habet aliquot pulchre stipendiatos, praecipue *Sepulvedam* quendam *Hispanum*, hominem, ut audio, doctum, qui totius dictionis est architectus, ut hinc ad *Albertum* haud ita multum gloriae sit reditu- An. 1530. rum. Argumenti summa est, ut persuadeat me totius horum temporum tragoediae fuisse seminarium. Miror cur vir, ut accipio, doctus & perquam humanus, ab argumento tam odioso famam auspicari voluerit. Si sic est fatum meum, moderate ferendum est. *Longolium* optassem nobis diutius superesse. Siquidem hactenus quae scripsit, praeter styli nitorem, non multum utilitatis adferunt studiis: nam quod me aliquoties contemtim nominat, nihil moveor. Est in illius epistolis ad *Gulielmum Budaeum* quaedam plena aenigmatis & allegoriis, sed egregie frigidis, quibus te notari praedicant. In multis eruditionem miror, candorem in paucis reperio, quem in te, mi *Alciate*, singularem quendam exosculor. Bene vale. *Friburgo*, Anno 1530.

EPISTOLA MCXLIX.

Erasmus Rot. Baptistae Egnatio S.

Ex *Utenhovii* clarissimi juvenis literis cognovi te summa cum dignitate profiteri *Venetiae* bonas literas, quas ubique feliciter efflorescere gaudeo: sed vereor ne quorundam opera fiat, ut non levioribus dissidiis vitientur studia, quam vitiata est pietas, adeo frendent in me quod *Ciceronianus* meus taxat ineptos *Ciceronis* simios, & ad veram illius imitationem hortetur. *Galli* quidam maledicis versiculis nomen meum proscindunt, quod in eadem charta nominarim *Budaeum*, & *Badium*: nec aliter indignantur, quam si illi minxerim in faciem, quum *Budaicae* gloriae semper & candidissime & constantissime faverim, non alio nomine quam studiorum, quae vir ille tum provehit feliciter, tum ornat magnifice. Nam quod ad me pertinet, nihil debeo praeter charitatem mutuam. Quot locis illius amantissime facio mentionem in omnibus meis lucubrationibus? Atque in ipso *Ciceroniano* paucis quidem verbis, sed quantum illi laudis tribuo? Metuo ne Caesaris adventus cruentos motus excitet in *Germania*. Civitates aliquot sese parant ad extrema. Scio magnam esse Caesaris potentiam. Sed populus ubique maxima ex parte Sectis novis addictus est, rustici pene omnes, nondum pristinae cladis obliti, & semel dato signo fortasse concurrent, qui nunc quiescunt. Vindictam molimur omnes, vitae mutationem nemo vel somniat. Puto rem melius successuram, si Pontifex in *Christi* praesidiis spem suam reponeret potius quam in turba Cardinalium, in Principum armis, & improbitate Monachorum, quorum mores huic malo dedere seminarium. Hi nunc τυραννεύουσιν in *Brabantia*, & subinde sacrificant holocautoma. Quo *Turca* sit evasurus, hic multi solliciti sunt. Neque enim dubium est, quin metuat duorum fratrum in dies crescentem potentiam. Nusquam pax, nullum iter tutum est, rerum caritate, penuria, fame, pestilentia laboratur ubique, Sectis dissecta sunt omnia: ad tantam malorum lernam accessit lethalis sudor, multos intra horas octo tollens è medio, & crebro quos reliquit brevi intervallo repetens, nec id semel, sed bis, ter, quater, donec in hydropem aut epidemiam, aut aliud morbi genus versus, tandem exstinguat miseris excarnificatum modis. Nec toties πληγέντες φεύγες γινόμεθα ἀμείνονες. Qui has, ut spero, reddet, *Joannes* est *Hervagius*, qui duxit uxorem à *Joanne Frobenio* relictam, & in restituendi bonos Auctores provinciam illi successit, vir bonae fidei, nec indoctus, cui si qua in re citra tuum incommodum commodare poteris, non dubito quin pro tua solita humanitate sis hoc officii studiis libenter praestaturus. Vale. *Friburgo*, Anno 1530.

EPISTOLA MCL.

In CHRYSOSTOMUM.

Christophero à Stadio, Augustæ Vindelicorum Episcopo, Des. Erasmus Rot. S. D.

An. 1530.

DEDIMUS pridem, clarissime Præsul, facundissimum Ecclesiæ Doctorem *Hieronymum*, ex depravatissimo emaculatum, ex distracto integrum, ex squalido nitidum ac splendidum: Dedimus simili dignitate vocalem illam Ecclesiæ Catholicæ tubam *Hilarium*: Dedimus acerrimum fidei *Christianæ* propugnatorem *Augustinum*: Dedimus non minus fortia quam diserta loquentem *Cyprianum* martyrem: Nunc prodit divus *Joannes Chrysostomus*, mellitissimus ille concionator, *Christique* præco indefatigabilis, cui jure optimo ob sapientissimam eloquentiam, & eloquentissimam sapientiam, oris aurei cognomen tributum est. Sunt qui *Maximum* appellent. Hunc autem, uti speramus, hoc propensioribus studiis excipient studiosorum centuriæ, quod incomparabilis Episcopus, laudatissimi Præsulis felicibus auspiciis prodit in lucem. Neque enim parum multa inter vos conveniunt; vitæ integritas, divinarum Literarum amor, judicii rectitudo, veritatis libera professio, nec vulgaris zelus erga *Christi* sponsam Ecclesiam. Quin & aliis compluribus Episcopo dignis virtutibus sic emines, ut inter omnia ornamenta tua, minima portio sit generis claritudo, ac reliquorum fortunæ bonorum splendor, quæ contempsisse pulchrius est quam possedisse. Ne illa quidem animi bona minuunt istam tuam singularem modestiam, quum non ignores esse gratuita Dei dona, ad usuram credita. Dixerit interim aliquis, Heus tu, quid magni das nobis, si *Chrysostomum* das toties excusum? Non hoc colore mihi patrocinabor, quod jam solenne est, quicquid excuditur à typographis, aliquo illustri gratiosoque nomine commendari: nec commemorabo quantum majestatis accesserit voluminibus, ex amplitudine chartarum, ex elegantia dignitateque formularum; quæ res ut typographis vix credendis impendiis constant, ita Doctori tam eximio non parum conciliant gratiæ, & lectorem, alioqui fastidiosum, ceu lenocinio quodam invitant. Extraria sunt ista, fateor, sed ea tum demum fatebor pro nihilo ducenda, si sordida vestis, illota facies, impexus capillus nihil obscurant bonæ formæ gratiam, sique nihil eam commendant cultus & honesta mundicies. Sed hæc, ut dicebam, in præsentia non commemorabo; illa dicam quæ propius ad rem pertinent. In antehac excusis divi *Chrysostomi* lucubrationibus, qui supersunt interpretes sua quisque diligenter recognorunt, quod & à me factum est non oscitanter. Inter veteres interpretes multi sunt, qui neque *Græce*, neque *Latine* satis calluerunt. Horum interpretatio per doctos viros ex collatione *Græcorum* codicum plurimis in locis emendata est. Quod genus est illud *Aniani*, qui vertens Commentarios in *Matthæum*, in ipso statim limine impegit, δεύτερον πλοῦν transferens *secundas divitias*, quum *Græca* sonent *secundarium cursum*, sive *navigationem*. Item illud *Francisci Aretini* in ipso statim frontispicio Commentariorum in priorem ad *Corinthios* Epistolam, ubi οἴησιν transtulerat *opinionem* pro *fastu*. Sufficiat hoc gustus dedisse gratia, neque enim hic consilii est omnes interpretum lapsus prodere, quorum infinitus est numerus. Pro sex libris *De dignitate sacerdotali* parum feliciter versis, supposuimus interpretationem elaboratam *Germani Brixii*, cujus & *Babylam* adjunximus. Postremo, præter omnia quæ hactenus excusa fuerant, adjecimus non mediocrem accessionem: veluti Commentarios in priorem ad *Corinthios* Epistolam, quos *Franciscus Aretinus* absolverat usque ad Homiliam XX. Eam partem ad nos misit unicum hisce temporibus Ecclesiæ ornamentum, *Joannes Phiscerus* Episcopus *Roffensis*: quod deerat supplevit vir utriusque linguæ peritissimus *Simon Grynæus*. Item Commentarios in secundam ad *Corinthios* Epistolam, quos ego verti usque ad Homiliam VIII. libenter progressurus, nisi phrasis mihi suspicionem movisset, Opus hoc non esse *Chrysostomi* γνήσιον. Quod supererat, alius transtulit non indoctus. Commentariis in *Acta* adjecimus Homilias duas, præter eas quas prius dederamus: verum & hic eadem causa, quam modo retuli, persuasit institutum relinquere. Sunt amici, qui nobis ex *Italia* promittunt & alias quasdam *Chrysostomi* lucubrationes, quas si nancisci continget, certa autem spes est fore ut contingat, idque brevi, non gravabimur eas *Christianæ* philosophiæ studiosis communicare. Perspicio frigus vel potius interitum *Christianæ* pietatis hinc proficisci, quod populus non alatur assidue verbo Dei, & quibus hoc muneris delegatum est, aut omnino muti sunt, aut secus quam oportet tractant Scripturas, vel propter inscitiam, vel quia potius ducunt lucrum decimarum quam animarum. Itane nullum exsistere hoc seculo, qui hunc Ecclesiasten imitetur? quum *Thomas* & *Scotus* tam multos habeant imitatores. Attamen hic tam amabilis Doctor, tot jactatus est tempestatibus, tot exercitus procellis, ejectus, revocatus, rursus majore tumultu relegatus in exsilium. Verum & vitæ tenorem, & egregias *Chrysostomi* dotes ex his quæ subjiciam, plenius licebit cognoscere.

An. 1530.

Vita Divi Joannis Chrysostomi ex Historia, quam Tripartitam vocant, libro decimo magna ex parte concinnata: nonnullis adjectis ex Dialogo Palladii Episcopi Helenopolitani, qui fuerat Chrysostomi discipulus, & Theodori Romanæ ecclesiæ diaconi, per Des. Erasmum Roterodamum.

JOANNES *Chrysostomus*, patria *Antiochenus*, patrem habuit *Secundum*, inter eos qui in *Syria* militari dignitate præcellebant, cum primis illustrem: matrem *Anthusam*, juxta nomen suum omni virtutum genere florentem, utrunque nobilem lautaque fortuna. Puer nondum sacro lavacro regeneratus, audivit ingeniosum, sed insigniter impium *Libanium* Sophistam: sic enim tum Rhetores appellabantur. Jam annum ingressus decimumoctavum aliis quoque liberalibus disciplinis strenuam navavit operam, ætatis lubricum assiduis laboribus coercens. Philosophiæ doctorem habuit *Andragathium*, jam tum *Ægyptiorum* opes ad Dominici templi structuram comparans, ut teneris statim annis eloquentiam cum sapientia conjungeret. Verum posteaquam ante capitis canos, mentis canitiem induisset, mature ad divinarum Literarum cognitionem, studiumque pietatis, animum applicuit. Tam insignem adolescentis indolem variis indiciis emicantem animadvertens *Meletius*, *Antiochenæ* ecclesiæ Antistes, eum ad se accitum inter familiares habuit, quem quum ferme triennio *Christianæ* fidei dogmatibus satis imbuisset, aqua regenerante tinxit, moxque lectorem ordinavit. At juvenis haudquaquam tutum ratus in civitate celebri publicis functionibus implicari, in montes vicinos secessit, atque illic seni cuidam *Syro* adhæsit, ut ex ejus contubernio continentiam vitæque austeritatem disceret. Mansit autem apud hunc annos quatuor, divinarum Literarum vigilanti studio juvenilis ætatis stimulos æstusque domans ac reprimens: ab hoc gradu tendit ad perfectiora, abdit se in remotiora deserti, ibique speluncæ inclusus biennium fere peregit solus, noctesque diesque versans in meditatione sacrorum Voluminum, eaque ediscens. Verum dum hic humi cubat, saxo insidet, jejuniis ac pervigiliis utitur, carnis quidem rebellionem prorsus edomuit, sed corporis valetudinem vehementer offendit. Ea res illum compulit, ut velut è gravi tempestate ad ecclesiæ portum redire cogeretur, hæc omnia moderante providentia Numinis ad publicam hominum utilitatem. Reversus itaque à *Meletio* diaconus ordinatus, per quinquennium sacris ministrat altaribus. In qua functione quum ita se gessisset, ut & vitæ continentia & egregia doctrina cunctis esset perspecta atque

An. 1530. que explorata, à *Flaviano* Episcopo presbyter consecratur, præ singulari animi modestia tanti muneris dignitatem pro viribus detrectans: in hoc munere summa cum omnium laude, summaque ecclesiæ utilitate versatus est annis duodecim, nondum Episcopus Episcopi vices agens, gregem Domini cum morum integritate, sermonibus ac libris ad pietatem erudiendo. Sed ut his aliquantisper intermissis, ad rudimenta illius recurram: Juvenis studiorum sodali usus est *Basilio Magno*, quod ipse in his testatur libris, quos scripsit *De sacerdotio*, hoc est, de munere functioneque Episcoporum. Nam id temporis soli Episcopi sacerdotes dicebantur, presbyteri recitabant atque enarrabant Scripturam canonicam, cæterisque sublimioribus functionibus Episcopum adjuvabant. Destinatus erat causis forensibus, verum, ille perpendens hoc vitæ institutum non solum esse turbulentum, multisque molestiis obnoxium, verum etiam inquinatum vitiis, parumque conveniens animo philosophico, ad pietatis professionem sese convertit, *Evagrii* exemplo potissimum provocatus, qui & ipse post prophanas disciplinas quietum ac solitarium vitæ genus elegerat. Mox igitur *Chrysostomus* posito fastu mundi, atque ipsa etiam vestitus ac morum simplicitate, mentis propositum præ se ferens, assiduus erat in evolvendis sacris Voluminibus, non ignarus ex hisce fontibus petendam esse veram sapientiam. Et ne sibi tantum magister esset, frequens erat in templis sacras audiens conciones, à quibus non arcebantur nondum in *Christo* renati. Porro, quemadmodum ipse tractus erat exemplo *Evagrii*, ita suo suasu ad idem institutum pertraxit *Theodorum* ac *Maximum*, quos apud *Libanium* habuerat condiscipulos: quorum uterque post vocatus est ad Episcopi munus, *Theodorus* apud *Mopsvestienses*, *Maximus* apud *Seleuciam Isauriæ*. Simul interim se tradiderant Literis sacris erudiendos *Diodoro* atque *Carterio*, qui id temporis sacris monasteriis præsidebant: nam in his solis tum docebantur sacræ Literæ, ac juventus ad pietatem instituebatur. Siquidem scholæ multis post seculis inventæ sunt: monasteria vero, ni fallor, ea ætate dicebantur Episcoporum ædes, in quas se recipiebant à popularibus feriati negotiis. Sed *Diodorus*, post *Tarsensis* Episcopus factus, etiam libris editis inclaruit. Interea *Joannes* versabatur cum suo *Basilio*, paribus animis quietam vitam meditante. Verum *Christus* non passus est illas lucernas diu latere sub modio. Nam *Basilius* à *Meletio* creatus est Diaconus, deinde *Cæsaream Cappadociæ* pertractus, coactus est Episcopi sarcinam suscipere. Ab hujusmodi tyrociniis olim non irruebant, sed pertrahebantur absoluti doctrina vitaque viri ad ecclesiarum gubernacula: *Joannem* vero *Meletius*, *Antiochiæ* Episcopus, ut ante dictum est, lectorem instituit. Miror autem cur quod *Palladius* refert à *Meletio* factum, *Socrates* in *Historia*, quam *Tripartitam* vocant, dicat à *Zenone* factum: nisi forte quemadmodum *Joannes* ob eloquii suavitatem dictus est *Chrysostomus*, ita *Meletius* ob insignem vitæ continentiam dictus est *Zeno*, aut nisi *Zeno* præcessit *Meletium*: quanquam & alias in narrando magna varietas est. *Palladius* ita refert quasi ab uno *Meletio* *Joannes* fuerit lector, diaconus & presbyter ordinatus: quum Ecclesiastica Historia, cui magis fido, narret eum à *Flaviano* creatum diaconum; ab *Evagrio*, qui *Paulino* successit, ordinatum presbyterum. Verum, utcunque hoc habet, *Joannes* jam lector in delegato munere egregium sui specimen dedit, edito libro adversus *Judæos*, quem nos *Latinum* fecimus: paulo post à *Meletio* creatus est diaconus, in quo gradu scripsit Opus *De Sacerdotio*, multosque Psalmos enarravit. Posteaquam autem *Meletius Constantinopoli* decessisset è vita, *Joannes Chrysostomus* ita recessit à *Meletianis*, *Meletii*, cujusdam *Ægyptiæ* civitatis Episcopi ab ecclesia sua depulsi, perversum dogma sequentibus, ut tamen nec *Paulino*, qui *Flaviano* successerat, communicaret. Erat enim inter hos contentiosa quæstio de *Ario* & *Origene*, itaque neutri se parti admiscens, triennium quietam egit vitam. *Paulino* successit *Evagrius*, à quo provectus est *Joannes* ad presbyterii dignitatem: quam ita gessit, ut *Nectario* defuncto, imperiali jussione *Constantinopolim* accitus sit, ac multorum Episcoporum, quos eo Imperatoris auctoritas evocarat, auctoritate coactus fuit ejus ecclesiæ gubernacula suscipere: provinciam sane perdifficilem multis nominibus, ob *Thraciæ* gentis barbariem, ob civitatem, opibus, luxuque diffluentem, ob plebem, *Arianorum* & *Origenistarum* dogmatibus infectam. Nec minima malorum pars erat illic aula Cæsarea, plurimam, ut solet, malorum lernam secum trahens, præsertim quum adhuc pro ratione temporum Principis familia, ex Paganis, *Judæis*, hæreticis, & orthodoxis esset permixta. Ea rerum difficultas egregium quempiam & impigrum ducem requirebat. Porro, quanta vigilantia docuerit, quanto studio pugnarit adversus hæreticos, scripta viri declararunt, de quibus mox suo loco plura dicemus. Sed interim mirabitur aliquis, qui factum sit, ut Episcopus tam rara doctrina, tam mirabili eloquentia, tam sanctis moribus, bis depulsus sit ab ecclesia, ac demum in exsilio mori coactus. Zelus domus Dei, quam amabat, conciliabat apud multos invidiam integerrimo Præsuli. Nam præter sectarum dissidia, Clerici & Episcopi ad mundanos mores degenerarant, unde factus est talis populus qualis sacerdos. Ergo dum ille pro suo officio libera lingua juxta propheticum sermonem evellit, destruit, disperdit, dissipat, ædificat & plantat, barbaricæ gentis odium in se convertit. Nec enim unius tantum civitatis curam gerebat, sed latissime sese proferebat ignea *Chrysostomi* charitas, per universam *Thraciam*, quæ sex præfecturis erat divisa, totamque *Asiam*, quæ ab undecim Præsidibus regebatur: hoc agens, ut sacerdotes juxta ecclesiasticas constitutiones viverent, ni facerent, ab ecclesiis arcerentur, indignum esse prædicans, eos Apostolorum dignitatem usurpare, qui vitam illorum nollent imitari. Idem molitus est per regionem *Ponticam*, quæ & ipsa ab undecim judicibus gubernabatur: nam hæreticorum tyrannis & ambitio vitiarat omnes earum regionum ecclesias. Quin ubi cognovisset in *Phœnice* nondum exstinctam idololatriam, delegavit eo Monachos spectatæ probitatis, imperialibus etiam edictis armatos, qui pecuniis datis conducerent operas demoliendis Paganorum templis. Eam pecuniam *Joannes* non acceperat ex ærario publico, sed à piis fœminis, ultro in rem sanctam conferentibus. Nec his contentus, ubi sensit cohortem *Celticam*, hoc est, *Germanicam*, quæ sub Imperatore merebat, *Arianorum* dogmatibus corruptam, *Celticæ* linguæ presbyteros, diaconos ac lectores aliquos creavit, eisque unam dedit ecclesiam. Hac arte plurimos ejus gentis pellexit ad ecclesiasticam doctrinam. Ubi vero cognovit & apud *Scythas* esse qui sitirent Euangelicam doctrinam, quum ipsi non esset integrum eo proficisci, selegit viros Apostolico zelo ferventes, qui nationem efferam *Christi* jugo submitterent: quod & evenit. Rursus, ubi rescivit in vicis aliquot adhuc spirare pestem *Marcionis*, scripsit ejus loci pastoribus, ut ex Cæsaris edicto, qui *Marcionis* dogmata sequebantur, aut resipiscerent, aut in exsilium ire juberentur. Nonne hunc merito dixeris alterum *Paulum*, tanta sollicitudine prospicientem omnibus ecclesiis? Sed quo plures ille lucrifaciebat *Christo*, hoc vehementius in illum exarsit invidia diaboli, qui per organa sua moliebatur, ut ab opere sanctissimo depelleretur. Primus in illum impetus ab ipsius Clericis exortus est, adeo vetus est, quod hodie quoque fit, ut collegiis male conveniat cum Episcopo. Quidam hoc nævo conantur illius obscurare gloriam, quod æquo rigidior fuerit ac præfractior, non solum adversus Clericos & plebejos, verum etiam adversus Magnates, & ipsam adeo *Augustam*. Donec enim tantum Clericis suis habebatur exosus, populi favore facile tutus erat.

 Sed

An. 1530. Sed excelsa fulmen ab arce venit, ac populus, undarum in morem, quocunque spirat aura Principum, eo volvitur. Immodicæ severitatis exempla hæc fere commemorant. *Eutropius* Eunuchus, Præfectus Cæsaris, Consulari dignitate, studens supplicium sumere de quibusdam qui ad templa confugerant, persuasit Imperatori, ut lex conderetur, vetans ne quis in periculo capitis ad templa confugeret: & si qui eo confugissent, liceret extrahere. Lata lex recidit in caput illius qui procuraverat, juxta vetus *Græcorum* Proverbium, *Malum consilium consultori pessimum*: evenit enim ut ipse, offenso Imperatore, ad templum confugeret. Is quum se præ nimio metu sub altare condidisset, *Chrysostomus* è suggesto, unde solet apud populum verba facere, multa jurgiose dixit in *Eutropium*. Ea Homilia prodita, non parum invidiæ conflavit Episcopo, quod hominem in calamitate constitutum non solum non sublevarit, verum etiam oratione severa gravarit. Extractus igitur ab Imperatore *Eutropius*, capite plexus est: nomen ejus è numero Consulum erasum. Ita cujus felicitas erat invidiosa apud populum, ejus calamitas conflavit odium Episcopo: nam quod *Gainæ* conatibus fortiter obstitit, feliciter cessit. Is genere *Celta*, ingenio barbarus ac ferox, religione *Arianus*, tyrannidis affectator, magister militum, tanta potentia, ut ipsi etiam Principi ob regni affectati suspicionem esset formidabilis, petit ab Imperatore, ut *Arianis* intra civitatem daret unam ecclesiam: pollicitus est Imperator se voluntati illius morem gesturum. Interim accivit ad se *Joannem Chrysostomum*, petens ut *Gainæ* postulationi concederet, ne magis irritatus pergeret affectare tyrannidem. Ibi Præsul solita libertate, *Noli*, inquit, *Imperator sanctum dare canibus*. Non enim potero Dei gloriam celebrantes ejicere, & blasphemis tradere ecclesiam. Nec est quod metuas hunc barbarum, quin potius ambos nos accersi jube: tu tacitus audies quæ dicentur; ego sic os occludam homini, ut posthac non ausurus sit petere, quæ dare nefas est. Imperator delectatus hac Præsulis fiducia, jussit ambos vocari. Quumque *Gainas* proposuisset suam postulationem, Episcopus respondit: Non licet, ô *Gaina*, Imperatori *Christianam* sectanti pietatem quicquam persuadere moliri, quod pugnet cum præceptis Dei. *Gainas* respondit esse par, ut ipse quoque haberet orandi locum. Ad hoc Præsul, Ubivis tibi patet domus Dei, neque quisquam te vetat orare. Tum *Gainas*, At sum, inquit, diversæ religionis, itaque cum meis peculiare templum habere cupio, nec æquum est hanc meam postulationem contemni, qui tantum laborum pro *Romano* imperio susceperim. Ad hæc Præsul, Præmia, inquit, quæ cepisti longe superant tuos labores; tribunus militum factus es, consulari clavo ornatus. Confer qui pridem fueris, & qui nunc sis: confer pristinam inopiam tuam, cum opibus quas nunc possides: cogita quo cultu transieris *Histrum*, & quibus nunc utaris vestibus, nec sis ingratus ei qui tibi tantum habuit honoris. His dictis Episcopus *Gainæ* os obturavit. Ille tamen non desiit moliri quod moliebatur; quumque dolus parum succederet, cœpit aperte tyrannidem exercere, per totam *Thraciam* populans ac vastans omnia: quumque barbaricam feritatem expavescerent omnes, *Joanni* periculosæ legationis onus imposuere. Is nec veteris contentionis memor, nec hominis immanitate deterritus, profectus est. Ibi quiddam accidit vix credibile. *Gainas* admiratus Episcopi fortitudinem, nullum omnino periculum pro pietate recusantis, occurrit illi longo itinere, ac Præsulis dextram oculis suis admovit; quin & filios suos jussit sacra illius genua osculari. Tantum valuit etiam apud impium barbarum *Christiana* fortitudinis admiratio. Apud Clericos exasperavit odium Episcopi *Serapio* Diaconus, qui præsentibus Clericis (velut omnium nomine loquens) clara voce dixit, Nunquam, Episcope, poteris hos corrigere, nisi uno baculo percusseris universos: sed maxime gravabat illum *Eudoxia Augusta* odium: nam & hæc *Ariana* fuit, & *Arianis* ad nocturnos hymnos præbebat cruces argenteas, ac cereos argenteos, cum quibus totam noctem obambulabant per urbem, canentes sui dogmatis hymnos, at velut exprobrantes Orthodoxis errorem, qui tres crederent esse natura unum. Ea pompa diluculo exibant civitatem ad suam ecclesiam: nam intra mœnia, ut dictum est, illis habere non licuit. Horum cantiones, quoniam videbantur celebriores, ne seducerent infirmos, *Joannes* item auxit hymnos: sed res in cruentam exiit pugnam, in qua *Brison*, Eunuchus *Augustæ*, præfectus hymnis exercendis, lapide ictus est in fronte, exstinctis etiam utrinque nonnullis. Hac occasione vetuit Imp. ne post *Ariani* intra urbem publice canerent hymnos. Accessit oleum camino. *Severiano Gabalensi* Episcopo, viro docto, & ad populares conciones accommodato, favebat *Augusta*: ei *Joannes* in *Asiam* proficiscens, commendavit ecclesiam suam. At *Severianus* magis se studuit commendare multitudini, quam *Joanni*, cui in sinu male volebat, utcunque coram blandus. Reverso ex *Asia Joanne*, evenit ut prætereunti *Severiano Serapio* data opera non assurgeret, veluti non agnoscens pro Episcopo. Ille hac exacerbatus contumelia, Si, inquit, *Serapio* mortuus fuerit clericus, *Christus* non est factus homo. Hanc vocem quum ceu blasphemam ad *Joannem* detulisset *Serapio*, ejus auctoritate civitate pulsus est. Sed *Augusta Severianum Chalcedone* revocavit, quem tamen *Joannes* non prius recepit in gratiam, quam post multorum contemtas preces *Augusta* in templo Apostolorum, *Theodosium* filium Episcopi genibus imponens, diu supplex, obtestationibus extorsit, ut *Severiano* reconciliaretur. Ac revocatus ab exsilio *Chrysostomus*, suæque redditus ecclesiæ, nihilo mitior est factus erga peccantes. *Eudoxia Augusta* statua argentea chlamyde amicta in columna Porphyretica posita erat, haud procul ab ecclesia *Sophia*. Ad eam publici ludi solent exerceri. Hoc Episcopus ad ecclesiæ contumeliam pertinere ratus, solita libertate increpavit proceres, qui talia fieri juberent. Hoc *Augusta* sic interpretans, quasi in ipsius odium fieret, irritata, procurabat ut denuo adversus *Joannem* Synodus congregaretur. Id sentiens Episcopus, Homiliam supra modum liberam in ecclesia pronunciabat, cujus initium est; *Rursus Herodias insanit, rursus turbatur, denuo saltat, denuo caput Joannis in disco concupiscit accipere*. Fuerunt qui & illud optimo Præsuli vitio verterint, quod quum inter Episcopi virtutes *Paulus* recenseat hospitalitatem, ipse solitus sit solus cibum capere, nec invitatus ibat, nec rogabat alios, ne cum Clericis quidem suis mensam habens communem, quum id summæ laudis esse rear: sive hoc tribuebat corpusculi valetudini, quæ sæpenumero etiam firmior periclitatur in conviviis. At eum vir pius in eremo immodica vitæ austeritate vehementer attenuarat: sive modestiæ fuit, qui singularem ciborum abstinentiam noluerit apud alios ostentare: sive temporis lucrum hac ratione captabat, vir tot distractus curis, tot distentus negotiis, super hoc totus intentus meditationi Scripturarum, ut sæpe cibum differret in noctem. Quis enim nescit quantum temporis nobis pereat in frequentibus conviviis? In quibus, ut à deliciis non corrumparis, ut sobrietatis ac pudicitiæ thesaurum serves illæsum, multos tamen offendis, quia tua parsimonia videtur aliis exprobrare crapulam, tuumque bonum perperam interpretantur, quod pietatis est, hypocrisi tribuentes: certe, diutius accumbendum, apparatus lautior ob convivas apponendus, interdum & audiendæ fabulæ, nec gratæ, nec dignæ piis auribus. Quantam temporis portionem nos perdimus, qui fere tres horas desidemus in prandio, totidem in cœna, quum reficiendo corpusculo sufficiat horæ dimidium? Ne commemorem interim quod barbari lautitiarum ostentatores, pro hoste habent si quis non degustet appositas delicias, si quis calicem porrectum recuset, si quis vocanti excuset, quum apud alios egerit convivium. Nec ista est hospitalitas, quam commendat

An. 1530. dat Apostolus, vel assidere divitum, vel adhibere divites lautis mensis: sed advenas & egenos humaniter excipere hospitalitas est Episcopo digna, quam ipsam tamen per alios rectius exercet, quemadmodum Apostoli prædicando verbo Dei toti intenti, mensarum curam delegarunt Diaconis. Quanto vero studio prosperaverit egentibus, scripta hominis ubique clamant. Quin & Clericos habuit, ejus gentis moribus corruptos, qui tam sobrium vitæ modum non tulissent. Ob has causas maluit solus capere cibum. Verum interim Episcopo soli accumbenti adstabat Diaconus, recitans aliquid è sacris Voluminibus: quo convivio quid esse potest lautius, quum simul & animus & corpus reficitur? Ego sic existimo, meram esse calumniam, quod de illius sævitia præfractisque moribus jactatum est: nam hominis scripta præ se ferunt admirandam quandam humanitatem ac mansuetudinem, quum ille & in reprehendendis vitiis sit admodum moderatus, magisque videatur eblandiri religionis amorem, quam exigere. Quod si quando severius se gessit, dubitandum non est, quin illi constiterit sui consilii ratio. Minatur & *Paulus* interdum virgam: ac rebelles Euangelio tradit satanæ. Nec statim vituperandum est, quod à re laudata diversum est. Sunt varii ingeniorum habitus, nec omnibus omnia congruunt. Dubitari jure possit, utrum plus contulerit Reipublicæ *Romanæ*, *Catonis* severitas, an *Lælii* mitis, ut ait *Flaccus*, sapientia. *Augustini* civilitas multum profuit ecclesiæ Dei, nec minus tamen utilis fuit *Hieronymi* austeritas, uterque diversis virtutibus Deo fuit gratissimus. Vitavit, inquiunt, turbam, raroque conspectus est in populo, sed assiduus fuit in ecclesia. At nec singulos, inquiunt, aut paucos ad colloquium admittebat, nimirum & unus & pauci interdum turba sunt. Sed quo ille non alacriter ibat, si quando pietatis negotium agebatur? Quid ille non faciebat, ut dissidia aut non orirentur, aut citra gravem tumultum componerentur? In magnis ac manifestis criminibus fecit quod fecit *Jo. Baptista* erga *Herodem*, quod *Christus* erga Pharisæos, quod *Paulus* erga *Elimam*, *Hermogenem* & *Phygellum*. Non igitur mirum, quod has procellas pertulerit *Chrysostomus*, quas omnes ipse nondum Episcopus prospexit omnibus Episcopis sincere *Christi* negotium agentibus imminere. Illud mirum, quod per viros laudatos vir laudatissimus dignitate privatus sit, & in exsilium actus. Ego *Theophilum Alexandrinum* Episcopum hominem egregie doctum existimo, cæterum ingenio vafro, & ad compescendos illorum temporum tumultus fortassis accommodum. De sanctimonia nihil habeo comperti. Certe in *Historia Tripartita* multa de illo narrantur, de studio congerendæ pecuniæ, de vafricie, qua elusit Monachos Anthropomorphitas; rursus, de impia versutia, qua decepit Monachos *Ægypti*, de studio vindictæ, de violentia, aliisque hujus generis, quæ non competunt nisi in malum virum: nam epistolas illas *Theophili* ad *Hieronymum*, *Hieronymi* ad *Theophilum*, confictas esse non dubito, quum ob brevitatem qua non solet uti *Hieronymus*, tum ob characterem in utrisque similem, quum *Theophilus* utique si scripsit, *Græce* scripserit. Quod si vera sunt, ut sunt verisimilia, quæ de illo in dialogo narrat *Palladius*, deque *Theophilo*, ac cæteris partes illius sequentibus, nostrorum temporum Episcopi præ illis sancti sunt. *Epiphanius*, *Cypri* Episcopus, quum adhuc ageret eremitam, ob vitæ austeritatem multum honesti nominis meruisse legitur. Jam ut miracula recipiamus, de eo qui se mortuum simulavit, pauloque post vere mortuus repertus est: quod ad *Epiphanium* attinet, nullum erat miraculum, sed erat vindicta Dei in irrisorem, miraculum erat futurum si mortuum revocasset in vitam. Et potuit esse σύμπτωμα, cujusmodi permulta accidunt in vita mortali, hoc non minus mirabilia. Itidem quod narrant de auro conjecto in ædes œconomi, tale quiddam esse potuit, quale fecisse legitur divus *Nicolaus*. Sed ad illius monumentum pellebantur, ut fertur, dæmones. Id magis arguit fidem vivorum, quam merita defunctorum, ut ne quid hic tribuamus impiorum spirituum præstigiis, utque demus esse vera quæ memorantur: nam Monachorum genus, & simplex hominum vulgus hoc genus fabulis solet impensius indulgere. Neque hæc eo dixerim, ut *Epiphanium* opinione sanctitatis spoliem: sed arbitror hominis in eremo educati simplicitati imposuisse *Theophili* calliditatem, ut *Epiphanius* persuasus non alio animo persequutus sit *Chrysostomum*, quam *Paulus* initio persequutus est *Christianos*. Postremo, ut centum miracula de *Epiphanio* proferantur, plus apud me ponderis habet animus ille *Chrysostomi*; in tot illius monumentis tam vivide spirans pietatem erga Deum, charitatem erga proximum, mirabile quoddam studium erga *Christi* sponsam Ecclesiam. Denique inter sanctos quoque Deus permittit interdum humanos quosdam affectus incidere, ne pro diis habeantur. Etenim si inter *Paulum* & *Barnabam* tam acris incidit concertatio, ut alter ab altero discederet: quid mirum si talis error incidit inter *Epiphanium* & *Chrysostomum*? Et fieri potest, ut simili astu *Theophilus* imposuerit *Hieronymo*, abusus simultate, quæ illi fuit cum *Joanne* Episcopo *Hierosolymitano*, à cujus communione abstinebat *Hieronymus*, quod haberetur *Arianæ* factionis. *Theophilus* *Dioscorum* Monachum, opinione sanctitatis celebrem, fecerat Episcopum *Hermopoli*: duos illius fratres apud se detinuit, committens illis œconomiam Ecclesiæ. Hi offensi opibus studioque congerendi auri, quod deprehenderunt in Præsule, *Ægypti* Monasteria repetunt. *Theophilus* odoratus suam vitam illis displicuisse, simul odisse cœpit & *Dioscorum* Episcopum. Ardebat *Theophilus* cupiditate vindicandi: verum, quoniam hos omnes ob vitæ sanctimoniam suspiciebat populus ac Monachorum cohortes, censuit rem astu tractandam, & juxta proverbium, vulpinam pellem assuendam, si leonina non assequeretur. Id ætatis quidam sub *Origenis* titulo hæresim *Arianam* instaurare conantes, (nam *Arius* damnatus erat, *Origenes* non erat) multum invidiæ conflaverant *Origenico* nomini. Porro, qui sequebantur *Origenem*, asseverabant Deum incorporeum esse, ac Monachos secus sentientes contumelioso nomine appellabant *Anthropomorphitas*. Hinc acris inter eruditos & indoctos Monachos contentio. Porro, *Dioscorus* hac in parte sequebatur *Origenem*; *Epiphanius*, quem apparet parum fuisse literatum, cum turba simplicium Monachorum sentiebat, unde *Theophilus*, quem in prioribus epistolis Hæresiarcham appellaverat, post adversus *Chrysostomum* incitatum appellavit sanctissimum. Hinc homo vafer *Theophilus* ansam arripuit, quum ipse frequenter esset professus Deum esse incorporeum, tamen Monachos aliquot simplices, minusque Literis divinis exercitatos, misit in *Ægyptum*, qui spargerent Deum esse corporeum, &, juxta divinas Scripturas, hominum more oculos, faciem, os, manus & pedes habere: recedendum esse à *Dioscoro* & fratribus ejus, qui sequentes blasphemum *Origenis* dogma, negarent Deum habere membra humana. Ea res tantam seditionem excitavit in *Ægypto*, ut *Theophilus* cum armatorum cohorte *Nitriam* profectus sit, oppressurus *Dioscorum* & fratres illius. Ita factum est ut *Dioscorus* comitatus duobus fratribus, & aliquot numero Monachorum venerit *Constantinopolim*: in his erat *Isidorus*, quem *Theophilus* prius amicum ob hujusmodi causam cœpit habere exosum. Erat quidam *Petrus Alexandrinæ* Ecclesiæ Archipresbyter, hunc quum ob privatas causas *Theophilus* haberet exosum, submovere tentavit ab Ecclesia, crimen prætexens, quod mulierem *Manichæam* ad communionem recepisset, nondum abjurata hæresi. Id quum *Petrus* diceret factum jussu *Theophili* Episcopi, isque inficiaretur, *Isidorum* citavit testem. Is *Roma* reversus, testimonium dixit pro *Petro*. Quare magis exasperatus *Theophilus*, utrunque depulit ab Ecclesia. Hanc ob causam *Isidorus* & *Dioscorus* cum aliis eremitis, ut dixi, *Constantinopolim* profecti

 sunt,

An. 1530. sunt, ut Imperatori, & *Joanni Chrysostomo*, quid accidisset, referrent. Eos *Chrysostomus* honorifice quidem excepit, communicare tamen cum illis noluit, nisi tota causa cognita. At mendax rumor ad *Theophilum* detulerat, *Joannem* cum illis communicasse, hoc animo ut illis adversus *Theophilum* ferret suppetias. Moxque accensus ira, cogitabat de ulciscendo, non solum *Isidorum* ac *Dioscorum*, verum etiam *Joannem Chrysostomum*, quem cogitabat ab Episcopi dignitate depellere. Nec mirum, quandoquidem invitus illum ordinarat. Id quo magis succederet, dissimulavit quid agitaret animo, scripsitque epistolas ad singularum civitatum Præsules, de damnandis libris *Origenis*, hoc fuco sibi concilians *Epiphanium Cypri* Episcopum, qui cum ante ipsi fuerat simultas ob dogma diversum. Simulavit igitur se pœnitere prioris sententiæ, & in eam opinionem pedibus discessisse, cui favebat *Epiphanius*: eoque hortatus est hominem, curaret *Cypri* celebrandam Synodum, cujus auctoritate libri *Origenis* damnarentur. *Epiphanius* pro sua simplicitate non sentiens *Theophili* dolum, nec ab Episcopo sene tantum exspectans versutiæ, coacta Synodo, vetuit legi libros *Origenis*, simulque scripsit *Joanni Chrysostomo*, ut idem faceret *Constantinopoli*, quod ipse fecisset in *Cypro*. Interim & ipse *Theophilus*, posteaquam videret successisse conatum, convocatis Episcopis, damnavit libros *Origenis*. Ne *Chrysostomo* quidem oboluit, quid vafer ille senex his Prooemiis moliretur, aut si quid suspicabatur, pro conscientiæ suæ sinceritate negligebat, intentus ecclesiasticæ doctrinæ. Cæterum, ubi jam præ se ferret *Theophilus* quid ageret, quicunque ex Clericis aut proceribus aulicis male volebant *Chrysostomo*, *Theophilo* veluti signifero semet adjunxerunt, atque occasionem nacti moliebantur, ut adversus *Joannem* Episcopum Synodus coiret. Quibus autem de causis Clericos ac proceres aliquot, ipsam etiam *Augustam* haberet infensam, ante dictum est. Paucis post diebus *Epiphanius* à *Theophilo* persuasus venit *Constantinopolim*, Episcoporum decretum secum adferens, quo non ipse quidem *Origenes*, sed illius libri damnabantur. Nec legitimo more res gesta est ab *Epiphanio*, sed ex *Theophili* præscripto magis, quam ex ecclesiastica disciplina: nam quum *Joannes* offerret hospitium cæteraque necessaria, ille recusavit, in suo sese diversorio continens. Egressus urbem in basilica sancti *Joannis*, quæ abest ab urbe septem passuum millibus, celebravit illic collectam, quasi *Joannis* communionem evitans: ibidem ordinato Diacono, reversus est in civitatem. Ibi convocatis Episcopis, recitabat *Origenicorum* librorum damnationem, cui subscribebant nonnulli, *Epiphanii* reveriti auctoritatem. Plurimi tamen reclamarunt, præcipue vero *Theotimus Scythiæ* Episcopus. At *Joannes*, quem faciunt tam rigidum, non quidem offensus est, quod *Epiphanius* in aliena ecclesia celebrasset ordinationem: tantum invitabat, ut cum cæteris Episcopis uteretur suo hospitio. Ille vero negabat se vel ipsius usurum hospitio, vel cum eo oraturum, nisi *Dioscorum* & illi adhærentes urbe pelleret, atque ipse quoque damnatis *Origenis* libris subscriberet. Ad id *Joannes* tergiversabatur, negans esse quicquam temere agendum ante Catholicam cognitionem. Erat enim *Origenes* ob admirabilem Scripturarum peritiam doctis omnibus gratiosus, quem & ipse *Athanasius* aliquot locis honorifice citat, distinguens sermonem disputantis à sermone decernentis. Atque adeo *Theophilus* post damnatos *Origenis* libros compertus est illis legendis incumbere. Quin & divus *Hieronymus Origenis* ingenio vehementer delectatus videtur, donec mutato nomine *Ariani* redderent illum invidiosum. Proinde videbatur iniquum ejus libros qui vixerat ante ducentos annos, nec ulla hactenus Synodo fuerant damnati, nunc infrequenti Concilio condemnare. Ergo quum *Chrysostomus* detrectaret illico damnationi subscribere, callidi quidam *Epiphanium* animo simplici præditum huc instigant. Quum in Ecclesia Apostolorum esset celebranda collecta, efficiunt ut *Epiphanius* procedat coram universo populo, & recitata *Origenis* damnatione, inter *Origenistas* pronunciavit *Dioscorum* cum suis comitibus, simul & *Joannis* nomen perstrinxit, velut *Origenistarum* patroni. Hæc cum *Chrysostomo* essent renunciata, quum postridie *Epiphanius* rursus venisset ad Ecclesiam, misit ad illum *Serapionem*, qui illi Præsulis verbis hæc diceret: Contra regulas ecclesiasticas multa gessisti, *Epiphani*, Primum, quod in ecclesia, quæ tui juris non est, peregeris ordinationem: deinde, quod injussu meo in ea sacra celebrasti: ad hæc, quod invitatus ad hospitium & communionem recusasti, nunc rursus fidis tibi. Cave ne turbato populo periculum in tuum recidat caput. Hac oratione territus *Epiphanius* secessit, nec tamen pervenit in *Cyprum*, sed in navi mortuus est. Jam sperari poterat tranquillitas, verum *Chrysostomus* ubi rescivit quicquid egisset *Epiphanius* instinctu *Augustæ* fecisse, concionem habuit apud populum dentatam in vituperationem omnium fœminarum. Id *Augusta* interpretans in odium sui factum, Imperatorem instigavit in Episcopum, dicens eam contumeliam uxori factam magis in ipsum recidere. Ad hanc fabulæ partem accessit *Theophilus*, hoc agens cum *Severiano*, ut quam primùm adversus *Chrysostomum* Synodus fieret. Coiere permulti Præsules à *Theophilo* provocati, & in his Episcopi, quos *Joannes* in *Asia* ob manifesta crimina, legitime ab officio semoverat: breviter, quotquot *Joanni* variis de causis male volebant. *Chalcedone* primum convenere, ubi *Cyrinus* ejus loci Præsul multa inimice in *Joannem Chrysostomum* effudit, at non impune: nam *Maruthas*, *Mesopotamiæ* Episcopus, *Cyrini* pedem calcavit imprudens, quamobrem non licuit illi *Constantinopolim* trajicere, sed, latius serpente malo, coactus est pedem amputare, ac paucis post diebus vita defunctus est. *Theophilus* autem quum venisset *Constantinopolim*, noluit ingredi ecclesiam, sed in *Placidiana*, quæ erat domus *Augusta*, versabatur, ut agnoscas aulicam esse Synodum, non ecclesiasticam. Hic non jam de libris *Origenis*, sed de criminibus agebatur, quibus *Joannem* opprimerent. Quæ fuerint crimina, partim ex *Palladio*, partim ex *Chrysostomi* Epistolis colligitur. Unum erat, quod *Origenistis* communicasset. Alterum, quod sedecim in *Asia* Episcopos præter jus deposuisset: quum sex tantum submoverit, eosque legitime, nec nisi coactus, quorum præcipuus fuit *Antonius Valentinopoleos* Episcopus. Tertium, quod non esset purus à consortio mulierum. *Palladius* affirmat omnia fuisse falsa, uno excepto, nempe, quod instituerat, ut qui accessissent ad mensam Dominicam, mox aut aquam aut pastillos sumerent, ne quid Sacramentorum exscrearent. In suburbano *Chalcedonensi*, quod *Ruffini* dicitur, ubi est basilica in *Petri* & *Pauli* honorem exstructa, congregati *Episcopi*, citarunt *Chrysostomum* ad crimina responsurum. Jusserunt simul adesse *Serapionem* & *Tigrium* Eunuchum presbyterum, & *Paulum* Lectorem, quasi & hi criminibus essent obnoxii. At *Joannes* videns à palam inimicis congregatam Synodum, appellavit ad Synodum frequentem & generalem. Illi contemta appellatione quater illum citarunt: qui quum non compareret, in absentem pronunciarunt, jam non aliud crimen intendentes, nisi quod citatus non paruerit. Supererat exsecutio ut ab Ecclesia extraheretur. Id populus non sinebat. Sed urgebat jussio Principis. Hoc ubi rescivit *Joannes*, ne seditionis præberet causam, clam populo, se tradidit deportandum tertio à damnatione die. Amicos, qui flentes aderant, consolatus est, petiitque ut sibi darent paululum temporis ad quietem. Jumentum illius stabat ad portam, qua putabatur exiturus, ut eo conflueret populus, ipse clam per aliam portam evasit. Exsulabat autem apud ostium *Ponti*, quod vocatur *Hieron*. Sed interim populus odio, ut fit, verso in misericordiam, desiderio Præsulis murmurabat adversus Imperatorem & Concilium Episcopo-

An. 1530. porum: sed præcipue contra *Theophilum*, cujus odium in *Chrysostomum* privatum hoc argumento omnibus patefactum est, quod illo depulso protinus cum *Dioscoro* ejusque fratribus rediit in gratiam. Cæterum, cum intercrudisset populi tumultus, adeo ut multitudo circum regiam vociferaretur, *Augusta* motuens exoravit Imperatorem ut *Joannem* revocaret. Ad id missus *Brisin* Eunuchus. Addunt quidam nocturno terræmotu territos *Constantinopolitanos*, per multos legatos sollicitasse *Joannem* ut reverteretur, ac precibus suis pericula depelleret. Passus est vir sanctus expugnari animum suum, & rediit ad dignitatem nolens, ad benemerendum volens, oblitus ingratæ multitudinis. Occursum est incredibili frequentia venienti: Ingressus urbem, frustra detrectans adactus est improbis populi precibus ut in cathedra Præsulis sedens, populo orationem pacis impenderet, & concionem haberet apud multitudinem: existimabant enim quod per invidiam contra regulas ecclesiasticas actum esset, actum non esse. Jam videbatur esse tranquillitas. Sed diabolus alias atque alias causas suppeditabat. *Serapionem Joannes* constituerat *Heraclea Thracensis* Episcopum, quem simul cum *Joanne* damnarat *Theophilus*. Hinc rursus odium incanduit. Accessit quod ante narravimus, de ludis juxta *Augusta* statuam agi vetitis, qua occasione mulieris odium recruduit. Coit igitur denuo Synodus, in qua aderant *Leontius Ancyra Galatia*, *Ammonius Laodicea*, *Breson Thracia Philippensis*, *Acacius Beroea Syria* Episcopus, aliique nonnulli. Subornantur accusatores veteres, *Joanne* flagitante ut accusatio legitime institueretur. Quorum minis quum nihil moveretur *Chrysostomus*, Episcopi nihil aliud intendebant, nisi quod per Concilium abdicatus à munere, nihilo secius consedisset in cathedra. Quumque respondisset *Joannes*, quod post eam damnationem sexaginta quinque Episcopi ipsi communicantes declarassent irritam esse depositionem, illi reclamarunt: Plures, inquiunt, *Joannes*, te deposuerunt. Ad hæc *Joannes* docuit eam regulam, ut numero æstimaretur decretum, *Arianorum* esse, non Orthodoxorum: nam *Ariani Antiochia* congregati regulam eam studio prodiderant, quo damnarent *Athanasium*: quæ si valeret, Oportet, inquit, & *Athanasium* pro damnato haberi, quod à pluribus damnatus sit, quam probatus. Sed Episcopi non recepta hac satisfactione condemnarunt *Chrysostomum*. Negotio favebat Imperator, dubium non est quin *Augusta* ad aurem obganniente. Sub natalem enim *Christi* non venit ex more ad templum, sed *Joanni* denunciavit se non communicaturum illi donec criminibus esset purgatus, idque prius quam Synodus in eum pronunciasset. Sub Paschæ vero festum, quo tempore jam pronunciatum erat, rursus denunciavit ei Imperator, se non posse venire ad illius ecclesiam, qui duobus Conciliis esset condemnatus. Hoc accepto nuncio & *Joannes*, ne quid tumultus oriretur, ab ecclesia abstinuit, cui qui favebant in thermis *Constantinianis* Pascha celebrarunt. Quod exemplum secuti complures Episcopi, presbyteri, Clerici, diversis in locis collectas celebrarunt, qui post dicti sunt *Joannita*. *Joannes* autem vitans omnes tumultus occasiones per duos menses nusquam processit in publicum, donec Imperator juberet illum duci in exsilium. Quo die ducebatur, quidam *Joannitarum* incenderunt ecclesiam: quod incendium vento delatum etiam Senatus basilicam corripuit. *Palladius* refert flammam ex ipsa cathedra, in qua sedere consuevit *Joannis*, erupisse. Is casus quoniam auctore *Joanne* putabatur accidisse, effecit ut in longinquius ac durius exsilium relegaretur. Hac de causa *Optatus* urbis Præfectus, homo Paganus, in *Christianos* nactus occasionem, plurimos *Joannitarum* variis tormentorum generibus laceravit. Intempestivus itaque favor læsit *Chrysostomum*, ut durius ac longinquius exsilium sortiretur, in pusillum ac desertum *Armenia* oppidulum, nomine *Cucuson*, deportatus. Quo ex loco scripsit *Cyriaco* Episcopo exsuli exsul. Ibi vixit annum unum, plurimos interim sua vita linguaque ad Euangelicam Philosophiam pertrahens, & quoniam eam regionem premebat valida fames, miro studio sublevavit egenos. Hinc acrior exarsit invidiæ flamma. Itaque *Cucuso Arabissum* deportatus est, hoc studio agentibus qui eum deportabant, ut itineris incommodis exstingueretur homo tenui corpusculo. Verum, ille spiritu infracto, & illic plurimos ad *Christi* fidem convertit. Quid enim aliud potuit lucerna, spiritus igni accensa, quam ardere & lucere? Ea res mire discruciavit *Severiani*, & *Porphyrii*, neque non aliorum aliquot è *Syria* Episcoporum, animos, dum perspiciunt viri gloriam afflictionibus inclarescere, *Antiochenam* Ecclesiam in *Armeniam* demigrasse, ac rursus rerum in *Armenia* gestarum gloriam *Antiochia* prædicari. Quo se verterent invidia disrupti? Impetrant rescriptum atrocius, ut in desertum angustumque locum deportaretur, unde non liceret prodire, *Pityuntem* vocant, ubi fines sunt *Ponti* regionis, imperiique *Romani*, regio crudelissimis barbaris finitima. Milites præfecti prætorii, qui illum deducebant, non dissimulabant sibi promissa præmia magnifica, si *Joannes* in itinere moreretur. Itaque mensibus tribus per imbres, per æstus, sine ulla refrigeratione corpusculi durissimum iter pertulit. Neque enim *Comana* remoratus est, sed per eam perrexit ad templum quoddam, quod millibus plus minus quinque à *Comana* aberat. Ibi nocte *Martyr Basiliscus*, qui *Comane* civitatis Episcopus cum *Luciano Antiochia* presbytero sub *Maximiano* coronatus fuerat, *Joanni* apparuit, dicens: Confide, frater *Joannes*, cras enim simul erimus. Ferunt enim prius & ejus templi presbytero apparuisse, ac dixisse, Præpara *Joanni* fratri locum, venturus est enim. At vir pius nihil addubitans de oraculo, spirituque exhilaratus non aliter quam accepto læto nuncio, postridie rogat milites, ut illic commorarentur usque ad horam quintam. Qui, metuentes ne refocillatus vires reciperet, ad iter perurgebant. Verum, quum jam stadia ferme triginta peregissent, conspicientes *Joannem* jam febribus concuti, ad templum, unde discesserant, redierunt. Hic protinus, velut Episcopum acturus, candidis sese induit, usque ad pedes, reliquum amictum in eos, qui aderant, distribuit. Mox sumtis Ecclesiæ Sacramentis, & extrema oratione gratiis Deo actis, seipsum consignans, expiravit. Quanquam autem in extrema barbarie vitam finiit, tamen mors ejus preciosa fuit in conspectu Domini. Tanta enim multitudo virginum, Monachorum & aliorum vitæ testimonio insignium, è *Syria*, *Cilicia*, *Ponto*, *Armenia*, eo confluxit, ut plerique crederent ex conducto convenisse. Corpusculum honorifice juxta *Basiliscum* in eadem Ecclesia conditum est, ac martyri junctus est martyr. Cur enim verear illum appellare martyrem, qui tot injuriis, tot contumeliis, tot afflictionibus, nec ad impatientiam perpelli, nec à propaganda *Christiana* pietate depelli potuit. Non percussus est securi, sed calumniis omni securi acutioribus non semel ictus est. Hoc præmii vir optimus pro tam præclaris in Ecclesiam meritis retulit, per Episcopos orthodoxos, & sub Imperatore *Christiano*. At Dominus non passus est famulum suum diutius inter Barbaros vivere, sed cito illum ad cœleste brabeum evocavit. Tametsi secundam ad *Innocentium* Epistolam scripsit anno exsilii tertio: Nam & nos, inquit, tertium jam annum in exsilio versamur, expositi pestilentiæ, fami, bello, continuis incursionibus, solitudini inenarrabili, quotidianæ morti, & *Isauricis* gladiis. Hanc calamitatem vir sanctissimus forti alacrique tulit animo, quod liquet ex his quæ scripsit *Cyriaco*: *Ego*, inquit, *cum civitate ejicerer in exsilium, nihil horum moleste ferebam, sed intra me dicebam: Si Regina vult me exsulem, agat in exsilium: Domini est terra & plenitudo ejus: & si vult secare, secet*, &c. Tantum doluit hac occasione turbari tranquillitatem & concordiam Ecclesiarum: nam *Joannita* qui dicebantur, dum *Arsacio*, quem

An. 1530. quem *Augusta* in *Joannis* locum subrogarat, communicare nolunt, variis afflictionum generibus vexati sunt, adeo ut nonnulli presbyteri in carceribus ac tormentis mortui sint, multi præclari cives, gravesque matronæ *Constantinopolim* reliquerint. Ad hos scripsit epistolam consolatoriam. *Chrysostomi* vero celebris fama, & facti indignitas effecere, ut per Orientis pariter & Occidentis ecclesias negotii rumor protinus dimanarit. Hinc & inter Episcopos grave dissidium. Siquidem *Europa* & *Illyrici* Præsules refugerunt illorum communionem, qui *Joannis* damnationi consenserant: nec Occidentales ecclesiæ, *Ægyptiorum*, Orientalium, *Bosphorensium*, atque *Thracensium* communionem admiserunt, priusquam egregii Doctoris nomen, qui jam decesserat, in Episcoporum catalogum reponeretur. Atqui hoc erat palam rescindere, quod adversus *Joannem* fuerat actum. *Arsacium* vero, qui ejecto *Joanni* substitutus est, ne alloquio quidem dignati sunt, cum ætate major esset annis octoginta, vir alioqui moderatus. Porro qui successit huic *Atticus*, cum crebro missis legatis flagitaret pacem, non prius receperunt, quam in tabulis inter Episcopos scriberet nomen *Joannis*. Quanquam in successoris nomine, scribarum, ut opinor, errore variant codices. Nam *Chrysostomus* in epistola ad *Cyriacum* significat, *Nectarium* sibi successisse. Sic enim loquitur: *Audivi enim & ego de deliro illo Nectario, quem Regina in throno collocavit, quod afflixerit fratres & virgines nolentes ipsi communicare, quodque complures illorum propter me in carcere mortui sint.* Incertum autem an scriba quispiam ex *Arsacio* fecerit *Nectarium*: nam in senem magis competit deliri convicium: an quoniam procul aberat, rumor falsum nomen detulerit ad *Chrysostomum*. Quin & inter Orientales ecclesias erant plurimi, qui judicium illud pro irrito habebant, sed satius judicabant inultam finere unius innocentis injuriam, quam scindere tot ecclesiarum concordiam. *Chrysostomus* exsul scriptis ad *Innocentium Romæ* Episcopum literis, per *Demetrium*, *Pansophum*, *Pappum*, & *Eugenium* imploravit illius sedis auxilium, non ad privati doloris ultionem, sed ad coercendam ejusmodi licentiam, quæ semel recepta videbatur universas subversura ecclesias. Verum ille præter misericordiam nihil attulit opis, nisi quod *Chrysostomi* damnationem non approbavit, nisi res per legitimam Synodum ageretur. Postea vero & *Alexander Antiochiæ* Episcopus, vir ob multa præclara Dei dona vehementer laudatus, *Joannis Chrysostomi* nomen retulit in Præsulum catalogum. Tandem & hujus reliquiæ *Constantinopolim* Imperatoris jussu deportatæ sunt, miroque totius populi gaudio ac celebritate exceptæ, existimantis eam civitatem incomparabili thesauro locupletatam. At nos preciosiorem tenemus thesaurum, illius sanctissimæ mentis vivas reliquias in ejus monumentis possidentes ac fruentes. De quibus nunc pauca mihi dicenda sunt, ut, quod polliciti sumus, absolvamus. In aliis ecclesiæ Doctoribus alias divini spiritus dotes admiramur, hic sic miscuit utile dulci, ut nemo felicius. Sed inter varia spiritus dona, præcipue in illo eminet τὸ διδακτικὸν, quod potissimum in Episcopo requirit beatus *Paulus* Apostolus. Quis enim docet evidentius? Quis hæreticos refellit acrius? Quis in mores declamat, vel frequentius, vel liberius? At contra, Quis id facit popularius? Tanta charitatis suavitate condulcat etiam illa, quæ natura sunt amara. Quosdam vix ferimus adulantes, hunc & objurgantem possis amare. Jam quanta ubique cura providentiaque pauperum, quam sollicita ad humanitatis officia cohortatio, quam diligens Monachorum commendatio, quos tum mundus, opinor, habebat optimos? Omitto quod vix alius plura scripsit, nec in his ullum est argumentum quod non tractet ea quæ sunt *Christianæ* pietatis; cum *Augustinus* noster, qui, cum hoc polygraphia fortassis certare possit, tantum operæ dederit Grammaticæ, Dialecticæ, Musicæ, ac prophanæ Philosophiæ quæstionibus. Harum disciplinarum cum

A *Chrysostomus* fuerit exacte doctus, (Oratoriam enim puer, ut dictum est, sub *Libanio* Rhetore, Philosophiam didicit sub *Andragathio*) nullam tamen usquam præbet ostentationis speciem, sed omnes humanas disciplinas cogit servire *Christianæ* pietati, sic admiscens quasi vinum generosum aqua modica diluas. Nusquam enim est aquæ vel color, vel sapor, sed tamen sentis vinum esse suavius. Cumque tantus esset, tum eruditione, tum eloquentia, tamen incredibili quodam juvandi studio, quicquid fere scripsit, accommodavit auribus populi, eoque ad hujus captum demisit orationis habitum, quasi præceptor cum puero discipulo balbutiat. Quod si cuncta dixit apud populum, quæ B hoc modo figuraque scripta sunt, utrum magis admirari debeam nescio, illum ne qui tam assiduo concionandi labori suffecerit, an populum qui tam avidus fuerit discendi, quæ sunt pietatis. Ad hæc dubium videri potest, an inter dicendum excipi passus sit voces suas, quod in *Augustini* scriptis aliquot perspicuum est; aut, quoniam hoc probabile non est, utrum scripserit dicturus; an post dictionem, quæ dixerat in literas redegerit. Nam de scripto non dixisse, liquet ex ipsius Homiliis, in quibus multa respondent iis, quæ casus fortuitus, aut tempus præter exspectationem dabat, velut solito frequentior alacriorque populi conventus, indecora plebis acclamatio, aliudve simile. C Fortasse quædam scripsit, tanquam populo recitanda, qualia sunt *Isocratis* pleraque. Nec enim est verisimile lectori (nihil enim aliud erat cum scriberet adversus *Judæos*) fuisse jus apud concionem loquendi, nisi forte tali lectori permissum est, ut extra ordinem sua scripta recitaret populo. Jam nihil est tam reconditum in divinis Literis, quod ille tractando non reddiderit theatricum, ut ita loquar, ac populare. Sic eruit quæ sunt abstrusa, sic ostentat, sic ingerit oculis, dicas esse quempiam, qui singularis artificii tabula spectatores remoretur: quam quo diutius ac propius inspicias, hoc magis aperit sese subinde novi quippiam, quod oculos fefellerat, & animadversum re- D creat. Tali revera tabulæ similis est divina Scriptura, quam incomparabilis artifex spiritus ille cœlesti penicillo nobis depinxit, ut in hujus contemplatione jugiter versantes, & hujus mundi tædia fallamus, & semper aliquid novæ voluptatis percipiamus ex cognitione rerum æternarum. Atqui commonstrator idoneus hujus tabulæ non possit esse, nisi qui sit ipse præclarus artifex, & insigniter oculatus. Velut hic noster *Lazarum* ac divitem producit in theatrum: sit enim hoc exempli causa propositum. Quis alius perspexisset, quæ ille ibi commonstrat? Cumque jam spectator credens nihil superesse parat abitum, ille revocat, Heus, inquiens, superest aliud cum primis annotatu E dignum: deinde rursus aliud ex alio commonstrat, nec te patitur à tabula discedere, tandem adhuc avidum & inhiantem dimittit. Metaphoris & collationibus, quoniam plurimum conducunt, & ad lucem, & ad jucunditatem orationis, frequenter utitur, in quibus inveniendis quidem mirus est, sed multo mirabilior artifex in tractandis. Tractantur autem ex circunstantiis, à pari, majore & minore. Hic mirum quos gradus invenit, vel deprimendi, vel exaggerandi. Addit subinde stimulos, nunc collaudans illorum docilitatem, nunc objurgans segnitiem, nunc pollicens se digna cognitu prolaturum, si conspiciat attentos & avidos, F nunc aliis atque aliis nominibus commendans argumentum, quod tractaturus est; nonnunquam repetens quæ pridie dixerat, nec raro faciens idem in eadem concione. Dedit hoc vir eloquentissimus multitudinis ingenio, rudi pariter atque oblivioso, quæ nec intelligit, nisi dilucide crasseque tradas, nec meminit, nisi subinde repetitum infigas. Hoc admonui, ne quis loquacitatis nomine damnet, quod charitas, quæ nihil aliud quærit quam ædificare, dedit auditorum imbecillitati. Sic & *Paulus* apud *Thessalonicenses*, ad illorum ruditatem submisit sese, factus ut parvulus in medio

dio eorum, tanquam si nutrix foveat filios suos. Nec sententias argutas, nec epiphonemata captat usquam, quibus solet excitari concionis acclamatio, quod dictionis genus placuit *Hieronymo* & *Ambrosio*: nec jocos admiscet, in quibus frequens est, interim & immodicus, *Tertullianus*, frequentior *Hieronymus*, sed perpetua quadam orationis jucunditate facilitateque detinet auditorem, pietate delectans verius quam facetia. Ecclesiasticus orator facile reperiet quo deliniat auditorem, si perfecerit, ut norit ametque populus quod discit. Affatim est in ipsis arcanis Literis quod voluptate demulceat pios animos, etiamsi nihil illecebrarum ex poetarum aut mimorum salibus accersatur. Si qui docet ardet, facile accendet: si vehementer gaudet iis quæ docet, facile transfundet eundem affectum in animos auditorum. Hoc pectus, hoc os aureum foro prophano destinatum, *Christus* ad Euangelii præconium intervertit. Utinam tales oratores nunc haberet ubique *Christianus* orbis: ab his enim præcipue pendet totius Reipublicæ disciplina. Ideo tam nihil pene tenemus de dogmatibus Euangelicæ Philosophiæ, ideo sic frigemus ad ea quæ sunt charitatis, ideo tam dubie credimus quæ debebant esse certissima, quia raro populus audit concionatores Euangelicos, rarius idoneos. Et tamen hodie commodior est conditio dicentium, quam olim fuit. Tum enim Paganitatis reliquiæ, gladiatorum paria, concursus equorum, athletæ, pugiles, aliaque theatri certamina, plebem avocabant à concione sacra, nec Episcopis ullum aliud jus erat, quam linguæ. Ad hæc in ipsis concionibus cogebantur quiddam è theatro pati, sibilos, applausus, acclamationes, gesticulationes frequenter indecoras, quibus vel corrumpi, vel interpellari poterat dicentis impetus. Et tamen *Chrysostomus* quotidie loquens populo, frequens habebat auditorium. Quis enim non mallet talem virum audire de rebus divinis tanta suavitate disserentem, quam spectare gladiatores, aut equos currentes, aut ludere aleam? Nunc sublata sunt avocamenta publica, populus humilis & quietus magna religione præbet aures, nihil obstrepens, etiamsi quid absurdi proferatur è suggesto: & tamen concionatorum idoneorum mira est raritas, cum Episcoporum, sacerdotum ac Monachorum tanta sit ubique copia. Hac in parte præcipue vigilare oportuit Principum & Episcoporum providentiam, ut parentur idonei pastores, qui bona fide dispensent populo Euangelicæ doctrinæ dimensum. Hoc officio multo citius demereantur Deum, quam exstruendis Monasteriis, aut instituendis Canonicorum collegiis. Erat omni decorum & opum genere florentissima *Constantinopolis*: verum *Arcadius* Imperator non existimabat suam civitatem & Imperii summi sedem sat splendidam, nisi & insignem haberet Euangelii præconem, eoque *Joannem Chrysostomum* ad sacerdotii functionem, unde *Nectarius* decesserat, *Constantinopolim* evocavit *Antiochia*. Utinam *Arcadii* exemplum æmularentur omnes Principes, utinam ad *Chrysostomi* formam sacerdotes quam plurimi contenderent. Id si fieret, nec tot bellis, nec tot opinionum dissidiis concuteretur orbis, ac longius abessemus omnes, & à *Judaismo* simul & à Paganismo: sed regnaret in nobis *Christus*, & sub illius vexillis felici tranquillitate frueremur. Denique latius sese proferrent *Christianæ* ditionis pomœria. Vereor enim ne nostri mores partim in causa sint, quo minus *Turcæ*, *Mahumetani*, *Saraceni*, *Moschobitæ*, *Græci*, & si quæ sunt aliæ nationes, vel semi-*Christianæ*, vel schismaticæ, sese adjungant ovili *Christi*, quo minus *Judæi* resipiscant à sua cæcitate, qua tot jam seculis detinentur; quos equidem demirabor, si tam dilucidæ *Chrysostomi* rationes, si tam urgentia Scripturarum testimonia, non saltem huc adigant, ut pudeat pigeatque tam diutinæ calamitatis. Apostolo *Paulo* hoc debet infelix hominum genus, quod adhuc superest, quod exstat seminarium, unde possit restitui. Is enim ad *Romanos* XI. spem bonam nobis fecit, fore, ut aliquando resipiscen-

A tes agnoscant nobiscum verum Messiam, & fiat unus pastor, & unum ovile. In hanc spem servantur à nobis: *Nolo enim*, inquit, *vos ignorare fratres, mysterium hoc, (ut ne sitis apud vosmetipsos elati animo) quod excæcatio ex parte Israeli accidit, donec plenitudo Gentium advenerit; & sic totus Israel salvus erit, sicut scriptum est: Adveniet ex Sion qui liberat, & avertet impietates à Jacob.* Ac mox: *Quemadmodum enim & vos quondam increduli fuistis Deo, nunc autem misericordiam estis consecuti per incredulitatem illorum: sic & isti nunc increduli facti sunt, ex eo quod vos misericordiam estis adepti, ut & ipsi misericordiam consequantur.* Rursus in eodem cap. docet *Judaicæ* gentis ruinam non esse de-

B sperabilem: *Num ideo*, inquit, *impegerunt, ut conciderent? Absit. Sed per lapsum illorum salus contigit Gentibus, in hoc ut eos ad æmulandum provocaret. Quod si lapsus illorum divitiæ sunt mundi, & diminutio illorum divitiæ Gentium, quanto magis plenitudo illorum? Vobis enim dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium, ministerium meum illustro, si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, ut salvos reddam nonnullos ex illis.* Si *Judæis* à *Christo* deficientibus nos recepti sumus, ut illos vicissim ad æmulationem provocemus, conandum est ut in omni vita nostra resplendeat veritas, puritas, & sinceritas Euangelica. Glorificemus & nos Euangelium nostrum. Id

C quidem in primis est Episcoporum ac Sacerdotum, qui dicuntur angeli Domini, ex quorum ore populus requirit legem Dei sui: omnis tamen *Christianus* pro sua quisque portione glorificare potest Euangelium, si spretis iis quæ sunt super terram, conversationem habeat in cœlis. Sic enim futurum est, ut *Turcæ* simul & *Judæi* videntes opera nostra bona, glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est, cupiantque in tale consortium adscribi. Ad *Chrysostomum* redeo, in cujus libris oportet assiduos esse, qui suscipiunt curam ecclesiarum. Operum illius certum indicem non habemus: saltem hoc beneficii nobis impendisset Ecclesiastica Historia. Apud *Suidam*, haud scio quis non

D indoctus, primam laudem tribuit operi *De Sacerdotio*, quod non alibi stylo sit usus grandiore, nec magis elaborato; proximam Commentariis in *Joannem*, *Matthæum*, *Marcum* & *Lucam*, quos libros utinam haberemus omnes. In *Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum* hæc tantum de illo *Hieronymus*: *Joannes Antiochenæ ecclesiæ presbyter, Eusebii Emiseni, Diodorique sectator, multa componere dicitur, de quibus* περὶ ἱερωσύνης *tantum legi.* Divus *Augustinus* sex librorum contra *Julianum* primo, respondet loco cuidam per *Julianum* citato ex Homilia *De Baptizatis*, cujus initium est, *Benedictus Deus, qui fecit mirabilia solus*: & ipse citat ibidem testimonium ejus ex Commentariis illius in E-

E pistolam ad *Rom.* Porro, cum nullum nomen apud *Græcos* fuerit unquam plausibilius quam *Chrysostomi*, mirum est non plures libellos illius prodisse nomine. De opere in *Matthæum* imperfecto, suo loco ponemus nostrum judicium, quod extra controversiam est, *Ariani* cujuspiam esse, licet eruditi. Commentarium in Epistolam ad *Hebræos*, tametsi lectu non indignum, titulus ipse verecunde significabat non esse *Chrysostomi*, indicans post mortem illius editum. De Commentariis in *Acta Apostolorum*, deque Commentariis in secundam ad *Corinthios* Epistolam judicent me doctiores, ego prorsus in eis *Chrysostomi* phrasin, pectusque desidero.

F Nec enim ut *Chrysostomus* videaris, satis est subinde repetere, ὅρα πῶς, τί ἐστι τοῦτο; ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, σκόπει δὲ οὕτως, quibus tropis ille interdum vel excitat oscitantem auditorem, vel adjuvat tardum. Etiam in illis maxime popularibus vis quædam est & spiritus *Chrysostomi*: eam simii non possunt exprimere. Nec satis est post enarratam Scripturæ partem in locos communes excurrere. Hoc pari facilitate facere difficillimum est. Dimittam lectorem, si prius illud admonuero, ne quis offendatur imprudens. Loca, quæ citantur è sacris Voluminibus, in his duntaxat quæ nos vertimus, reddidimus

An. 1530.

An. 1530. juxta *Græcam* lectionem, quam in codice comperi. *Græcorum* autem lectio non videtur esse tantum *Septuaginta*, sed ex *Aquilæ* quoque, *Symmachi*, ac *Theodotionis* Editione temperata. Cæterum, quo minus *Latinam* Editionem supposuerim, illud obstitit, quod aliquoties sententiæ tenor non quadrat ad nostram lectionem. Id frequenter accidit in Novo Testamento, sed in Vetere multo crebrior & insignior est lectionis varietas. Et consentiunt in citando *Græci* Doctores. *Gregorius Nazianzenus*, *Basilius*, *Chrysostomus*, *Athanasius*, *Theophylactus*, *Cyrillus*, aliique, quorum eruditissimis lucubrationibus vehementer illustratur *Christiana* Philosophia: ut vel ob hanc tantam utilitatem operæ precium fuerit, Novi Testamenti libros juxta *Græcorum* lectionem tradi *Latinis* auribus: quod à me pridem, magno reclamantium strepitu, sed ingenti studiosorum fructu factum est. Idem ut ab aliis curaretur in Veteris Testamenti voluminibus, major etiam invitavit necessitas. His vero, qui nobis *Cyrillum*, *Chrysostomum*, ac *Theophylactum* verterunt *Latine*, quoniam Vulgatam *Latinorum* Versionem supponere maluerunt, sæpe ridiculum quiddam accidit, ut aliud sonet vox contextus, aliud cithara commentarii. Quod si stulte faciat, qui nunc *Cypriani*, *Tertulliani*, *Ambrosii*, & *Augustini* lectionem velit ad nostram Translationem corrigere, reclamantibus illorum Commentariis, multo minus id fieri conveniebat in vertendis *Græcis*, apud quos *Hieronymi* Translatio nunquam fuit recepta. Habes longam ac molestam præfationis farraginem, ornatissime Præsul; verum, hoc tædii facile discutiet *Chrysostomi* suaviloquentia, à qua te non remorabor diutius. Dominus R. amplitudinem tuam semper sospitet ac tueatur. *Friburgo*, Anno 1530.

EPISTOLA MCLI.

Erasmus Rot. Joanni Vergaræ S. D.

DECREVERAM isthuc mittere quatuor summas Operum *Augustini*, sed demigratio perturbavit omnes res meas, nec quisquam se obtulit, qui perferendi negotium suscipere vellet. Arbitror autem isthic jamdudum prostare volumina, & ineptum esset si isthic emi juberem ære meo, quod talibus amicis donetur. Non ignorabam quantum deberem ornatissimi Præsulis humanitati, vel pietati verius erga me. Munus tamen veluti pignus ac signaculum illius in me animi fuit longe gratissimum. Eam pecuniam bona fide partitus sum cum his, qui conferendo scribendoque juverant, ut mihi ducatum unum non fecerim reliquum, imo de meo nonnihil adjecerim, ut Archiepiscopi benignitati jam non *Erasmus* modo, sed complures etiam habeant gratiam. Quod si perinde nostram industriam sensero illius judicio probari, plane triumpho. Est nunc in manibus *Chrysostomus*, simili majestate proditurus autumno proximo. Accedent non pauca partim à me, partim ab aliis versa. Quanquam in his sunt quædam νόθα, meo quidem judicio, veluti Commentarius in Epistolam ad *Hebræos*, in Epistolam ad *Corinthios* posteriorem, in *Acta Apostolorum*, ut exemplum contaminandi sacros Auctores à *Græcis* ad nos dimanasse videatur. Cardinalis *Eboracensis* sic offendit animum regium, ut, spoliatus bonis & omni dignitate, teneatur, non in carcere, sed in quodam ipsius prædio, adhibitis triginta duntaxat seu famulis seu custodibus. Proferuntur in illum querelæ innumeræ, ut vix existiment effugere posse capitis supplicium. Hic est fortunæ ludus, ex ludimagistro subvectus est ad regnum: nam plane regnabat verius quam ipse Rex, metuebatur ab omnibus, amabatur à paucis, ne dicam à nemine. Paucis ante diebus quam caperetur, curaverat *Richardum Pacæum* conjiciendum in carcerem, ac minitabatur etiam meo Archiepiscopo *Cantuariensi*. *Ante ruinam exaltantur spiritus*, ait *Salomon*. Archiepiscopus *Cantuariensis* vocatus, imo revocatus est ad Cancellarii munus, quo non aliud in *Anglia* majus: sed is excusavit ætatem, jam imparem tanto negotio. Itaque provincia delegata est *Thomæ Moro*, magno omnium applausu, nec minore bonorum omnium lætitia subvectus, quam dejectus Cardinalis. Hæc retulit famulus meus nuper ex *Anglia* reversus. De nostro privato, deque publico *Germaniæ* statu, quoniam longa est historia, melius est te ex *Francisci Dilfi* relatione cognoscere, nihil enim illum fugit rerum mearum. Vixit apud me menses aliquot, atque utinam licuisset illo diutius frui: sed rapitur miro desiderio adamatæ *Hispaniæ*, quum alioqui sit apud suos honesto loco & opulenta familia natus. Sed habet *Ulyssem* quiddam, & horret matrimonii capistrum, amore libertatis. Multis experimentis compertum habeo, juvenem esse magno præditum ingenio, dextrum in gerendis negotiis, nec infacundum, nec imprudentem, fide vero certissima, animoque in amicum amicissimo. Nolim te, mi *Vergara*, gravare mea commendatione, si tamen absque tuo incommodo poteris illius consulere commodis, & tuis in me officiis magnum nomen adjeceris, & nisi me fallunt omnia, recte collocaris officium tuum. Hic partim meam quoque rem ago, videlicet ut isthic habeam alterum *Erasmum*, qui mea non minus diligenter curet quam ego ipse. Facile illi dabitur aliquis locus in aula *Augusta*: nam hoc ambit. Pingit eleganter & scribit argute quoties intendit animum, ut ipse non possim argutius. Si quidam tam favissent illius negotio quam ego volebam, non reliquisset *Hispaniam*. Næ ego sum homo insigniter impudens, qui quum tibi debeam omnia, nec ullam gratiæ partem reponam, tamen perinde quasi bene meritus postulo tuum officium. Nisi mihi contigisset talis Grammatophorus, variis de rebus ad te scripsissem: nunc *Dilfus* meus complurium epistolarum instar esse poterit. Is nunquam desiit narrare quantum tibi, quantum tuis fratribus debeat. Patronum tuum ita mihi totum depinxit, ut magis illum quam antea tum suspiciam, tum amem. Hic constans rumor fuit, Archiepiscopum *Toletanum* in fata concessisse. Id quum mihi magno cum animi dolore nunciatum esset, atque etiam persuasum, nec adhuc *Augustinus* esset absolutus, ut liceret hoc laboris alteri cuivis dicare: tamen fixum animo manebat, hoc officii illius dare memoriæ, quod vivo destinaram. Sed ex *Valdesii* mei literis accepi nuncium, qui mœrorem omnem absterit. In auctis *Epistolarum* mearum voluminibus reperies aliquoties nomen tuum, & fratrum tuorum, atque etiam Archiepiscopi: quod illum boni consulturum spero, nam de vestris animis nihil addubito. Anno 1530.

EPISTOLA MCLII.

Erasmus Rot. Guolphango Remo S.

An. 1531. EGO vero non in postrema felicitatis meæ parte pono, quod ornatissimum virum patrem tuum, teque patris optimi simillimum juvenem, habeam amicos tam candidos. Ut autem ad tuas literas non minus elegantes quam humanas paucis respondeam, sic in præsentia districtus laboribus, ut vix alias æque. Optarim meas lucubrationes aliquid habere tali dignum ingenio. Rudi seculo fortassis excitavimus juvenum studia, præsertim apud *Cimbros* & *Batavos*: nunc alia est ætas, ut de meis scriptis non injuria dici possit, ἄλις δρυός. Mihi quidem nihil accidere potuit exoptatius, quam proventu felicioris annonæ, meam siliginem evilescere. Isthuc non nisi summo vitæ discrimine proficisci licuisset, itaque malui vivere. Tum habebam perspectum, si venissem, citius futurum, ut aliquam novam tragœdiam in meum caput excitarem, quam ut veteres tumultus sedarem. Noveram à quorum judicio penderet Cæsar, nec me latebat quales istic adessent Theologi, quibus illico plusquam *Lutheranus* est, qui pro negotio pietatis ausit hiscere. Et sum natura fucorum impatiens, linguæ liberioris. Quod si

An. 1531. si me ad quorundam affectus attemperassem, multa dicenda erant adversus meam ipsius conscientiam. Itaque valetudini quanquam permolestæ, propemodum hoc nomine gratiam habeo, quod per illam licuit istinc abesse. Dominus non sinet naviculam suam obrui fluctibus, utcunque fremit hoc mare. Non magni refert ubi corpusculum hoc sepeliatur. *Augusta* mihi abunde commendata est, tantum vereor ne si isthic orta fuerit tempestas, non perinde liceat fugere, atque hinc, ob vicinam *Galliam*, & proclivem in *Brabantiam* reditum, nimirum *Rheno* secundo. Hoc rerum statu difficile est aliquid certi statuere; quum incerta sint omnia, ut gladiator in arena, ita ego ex tempore consilium capiam oportet. Interim, *Gnolphange* charissime, mutuis literis nobis invicem fruemur. Patrem tuum clarissimum virum meis verbis quæso ut salutes diligenter. Si *Polyphemum* invitas ad potandum, plane τ̀ ἵππον εἰς πεδίον. Si conaris illum explere vino, plane id agis quod apud inferos *Danaides*. Hoc tantum licuit in præsentia. Bene vale. *Friburgo* 2. Januarii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLIII.

Erasmus Rot. Maldonato S.

ACCEPI literas tuas, *Maldonate* charissime, binas quidem illas, sed eodem argumento, nisi quod exemplo posteriori coronidem adjeceras. Ad quas ut brevissime respondeam. Ad prolixam illam epistolam, qua mihi, velut ex amicorum delegatione, Monachorum tragœdiæ unam atque alteram scenam pertexueras, jam pridem prolixiore respondi. Eam simulatque sensi ad te perlatam non esse, misi rursus exemplar, nec gravarer tertio mittere, nisi migratio (nam *Basileam* reliqui, magno rei familiaris dispendio, sed gratia superis, citra valetudinis jacturam) supellectilem omnem meam sic perturbasset, ut non pauca perierint. Jamque res eo refrixit, ut non sit operæ precium studiose perquirere. Quid acciderit illis demiror. Illud certissimum est me bis misisse, quidvis tamen suspicer potius quam *Valdesii* hoc incuria factum esse, quum nihil sit illo juvene candidius aut amicius. Nec dubito quin histriones isti pergant reliquas fabulæ scenas absolvere. Sed adeo sum satur istorum tumultuum fatalium, ut nec illa libeat cognoscere, quæ ad me pertinent. Faciat de me Dominus quod ipsi visum fuerit, modo nos rectum, ut ajunt, clavum teneamus. Quod mihi de multis præclaris gestis ac dotibus gratularis, utinam id tam meo merito faceres, mi *Maldonate*, quam id facis & amanter & diserte. Hi fatales orbis tumultus, hæ prodigiosæ calamitates, quarum nullus est modus neque finis, sed semper ultimam excipit alia gravior, tum inaudita mortalium pravitas facit, ut omnium studiorum me propemodum pigeat, non modo artis istius gladiatoriæ. Mihi jam rudem dedi, vobis juvenibus lampadem tradens. Nobis hic multæ res parum læta minitantur. Sub adventum Cæsaris muniunt se novis addicti Sectis tanto studio, ut si nihil aliud quam τὸ ἀσφαλὲς spectem, dubitaturus sim utra in parte malim esse. Precor ut Dominus omnia vertat in prosperum exitum, qui nisi huic interveniat fabulæ, videtur cruentam habitura catastrophen. Bene vale, nosque quod facis ama. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 13. Januarii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLIV.

Erasmus Rot. Francisco Vergaræ S.

QVOD *Dilfum* meum, qui has tibi reddet, tam comiter amplexus es, & hospitem & ignotum, agnovi, mi *Francisce*, & exosculatus sum ingenii tui candorem, mihi quidem antea non ignotum, sed perquam jucundum fuit illius memoriam hac occasione renovari. Erat iste animus optimus felicissimo domicilio dignus, sed ita sunt res humanæ, nihil est diu lætum, aut ex omni parte beatum. Accipimus autem, eos viros, qui præcipuis animi dotibus excelluerunt, fere fuisse valetudinarios. Sed post nubila succedet serenitas: & si non succedat, magna mali pars abest, si adsit fortis & æquus animus. Spero tamen futurum, ut brevi lætior ad nos de te nuncius redeat. Nova lues, jam olim uni *Britanniæ* peculiaris, subito se sparsit per universas nationes, atque initio quoniam malum erat subitum & horrendum, videlicet intra horas XXIV. sæpe pauciores exanimans quam invaserat, animos omnium terrore perculit, adeo ut multis metus & imaginatio morbum conciliarit: corripuit plurimos, pauciores tamen exstinxit quam solet jam nimium orbi nota epidemia; mox nulli fere periere, nisi per imperitiam Medicorum, aut neglectam ægroti curam. Hæc pestis si vestram *Hispaniam* non attigit, est quod illi vehementer gratuler. Dominus te nobis restituat incolumem, *Vergara* charissime. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 13. Januarii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLV.

Erasmus Rot. Joanni & Bernardo Boeriis S.

QVUM hic *Franciscus Dilfus*, juvenis pluribus ornatus dotibus, honestissimo apud suos loco, mihique multis nominibus charissimus, decrevisset isthinc in *Hispaniam* solvere, non putavi committendum, ut tam bonam occasionem paterer mihi frustra objectam. Huic in mandatis dedi, ut vos conveniret, meisque verbis salutem diceret, & si qua cupiditas vos tenet cognoscendi quid agat *Erasmus*, ex hoc licebit omnia discere, qui multo tempore mecum domesticam habuit consuetudinem. Inter amicitiam, quæ mihi cum patre felicis memoriæ vestro intercessit, non ulla incidit nubecula: nostra, ut scitis, nunquam fuit interrupta. Proinde spes est nondum prorsus excidisse vobis *Erasmum*, olim fortem virum, quum cum scarabæo decertaret, nunc in senecta factum gladiatorem, ut cui assidue cum tot monstris sit depugnandum. Mihi magnopere jucundum erit, si cognovero vos incolumes, & in olim feliciter cœptis studiis gnaviter desudare. Bene valete. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 13. Januarii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLVI.

Erasmus Rot. Augustino Trivultio Card. S.

ALIUS hic, ornatissime Princeps, sollicitus esset in deprecanda temeritatis & impudentiæ nota; ego vero nullam hac in parte sumturus sum operam: nam si quid hic peccati est, quod ad tantum scribam tantulus, quod nullo argumento, quod nulla occasione præbita, denique quod ut occupatissimus illaborata atque extemporali epistola virum tot nominibus summum compellem, id totum in *Germanum Brixium* rejiciendum arbitror, ut ille pro me vel causam dicat, vel, si videtur, det pœnas. Non solitus sum & alias homini mihi charissimo facile quicquam negare, vel si moneat tantum. Nunc vero tam violentis precibus, obtestationibus, atque etiam minis mecum egit, ut prope denunciarit inimicitiam, ni hac in re morem ipsi gererem. Huc impulit hominem admirabilis quædam amplitudinis tuæ, tum admiratio, tum amor. Misit ad me justam epistolam, nihil aliud sonantem, quam eximias *Trivultii* virtutes, in qua tota miram ac gestientem exsultationem, gaudiorumque temulentiam, ut ita loquar, quandam videor agnoscere, adeo gestit, adeo sibi gratulatur, quod *Trivultio* dies aliquot frui contigerit. Sed illi non venit in mentem, quod quo magis attollit & fortunæ tuæ majestatem, & corporis animique divina ornamenta, hoc magis me ab eo deterret, ad quod hortari contendit, præsertim quum in literis quoque doctrinam tuam absolutam, ac judicium excussum mihi deprædicet. Quid, quod exigit epistolam te simul ac me dignam? Uno tamen telo me præ-

An. 1531. cipue dejecit, quod quum scribit te miro candore favere nomini studiisque qualibuscunque nostris, ingratitudinis dicam minitetur, nisi literis declarem, me tanti viri propensam in me benevolentiam agnoscere. Quid facerem? Eram plusquam obrutus necessariis laboribus, & tabellio forte oblatus est, qui mox parabat abitum: denique ex *Brixii* mei literis intelligo te istic non diu commoraturum, nec semper obtingunt quibus literas committamus. Itaque perfricui frontem, & ornatissimum Principem incomta epistola statui appellare. Primum itaque hoc in præcipua felicitatis meæ, si tamen est ulla, parte numero, quod heroi numeris omnibus absoluto meum ingenium, meæque literæ non omnino displicent, cujus unius judicium mihi pro confertissimo theatro habendum existimo. Quid, quod similium virorum favor mihi pro baculo est, quo animum in hac ætate ac valetudine, in his assiduis & iniquis laboribus, denique in hujus ingratissimi seculi tædiis interdum fatiscentem ac subsidentem fulciam. Si non datur omnium applausum mereri, est aliquid his, qui in orchestra sedent, placuisse. Ista tot commoda, tot decora, tot animi bona tibi gratularer, vir clarissime, si tibi modo ea possideres: nunc quum quicquid in te Deus Opt. Max. contulit, id in omnium utilitatem publice privatimque dispertias, magis gratulor Ecclesiæ sanctæ, gratulor *Christiana* pietati, gratulor optimis studiis talem patronum, propugnatorem, altorem & amicum. Post diutinam tempestatem *Italiæ* tandem contigit optata tranquillitas, *Galliæ* post discussa nubila rediit serenitas. Feliciter ubique reflorescunt bonæ literæ, licet nusquam felicius quam in *Gallia*, optimi Regis felicibus auspiciis. Si *Germania* febrim hanc possit excutere, sperarem aureum quoddam seculum, mihique luberet, si liceret, etiam repubescere. Video labyrinthum vix explicabilem, nondum tamen omnem abjeci spem, præsertim quum aliquot tui similes velut aves læta pollicentes appareant, nec finant despondere animum. Precor ut *Christus* Regi *Christianissimo* tranquillitatem hanc perpetuam esse velit, suamque in te munificentiam semper augere dignetur. Unum abs te petam, ut hunc seniculum in tuorum clientulorum adscribas numerum, cujus opera si quid putabis effici posse, connitar ut intelligas omnia mihi defuisse potius, quam gratificandi studium ac propensam voluntatem. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 30. Januarii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLVII.

Erasmus Rot. Jacobo Tussano S. D.

PRO studio *Brixii* pariter debemus utrique, pro officio, quod ad sartam inter nos gratiam attinet, nec tu, nec ego magnopere debeo. Odium in te nullum conceperam, hoc animo natus, ut eruditos viros, de studiis bene merentes, ne si occidant quidem, odisse possim. Rem ad me perscripserant aliquot minime leves, non ut vulgo auditam, sed ut compertam omnibus sensibus, ac ut ingenue fatear, persuaserant, nihil tamen amarulentius in te cogitabam, sed immodico quodam *Budæi* studio factum interpretabar, ac tales amicos mihi quoque optabam, *Budæo* certe non invidebam. Argumento potuit esse epistola mea tam leniter expostulans, quum id temporis maxime faveret ὁ θόρυβος ἐκεῖνος vere πανικός· nec enim occurrunt verba, quibus hoc factum melius exprimam. Sed priusquam *Brixius* de nobis in gratiam reducendis scriberet, animus erat mihi jam prorsus defecatus, adeo ut ne in memoria quidem ullum ejus rei vestigium resedisset. Quod scribis de magnifica conditione unde mea causa excideris, publice adspersus, non satis quid sibi velit intelligo. Nec enim arbitror unicam eamque perbrevem epistolam tantum apud regios Proceres habere ponderis, ut ob eam veneris in periculum, ne *Græca* regio stipendio profitendi munus non consequereris, præsertim quum *Budæum* haberes tuum, cujus suffragium in eo negotio unum plus cæteris omnibus valebat. Sed hæc utcunque habent, satius est missa facere. Magis libet tibi gratulari, mi *Tussane*, qui ad munus istud longe pulcherrimum sis delectus, hoc est, in amplissimum theatrum productus, unde jam non *Gallis* tantum, sed universo orbi istius eruditionis minime vulgaris specimen edas: nec dubito quin tu pro tua dexteritate vigilantiaque sis istam fabulam ita saltaturus, ut & à studiosorum centuriis omnibus plausum auferas, & optimi Principis, qui præclari instituti est auctor, dignitati satisfacias, alioqui cohortarer te, ut amplissimo muneri parem animum sumeres. Magnopere tibi gratulor & ornatissimi Præsulis *Ludovici Canossæ* amicitiam, quem mihi apud *Britannos* nosse contigit, dum auctoritate *Leonis* Pontificis maximi dissidium inter *Galliæ Britanniæque* Reges componeret: admiratus sum ingenium longe dexterrimum, singularem vero in me favorem, quem & tum præsenti, & mox absenti per literas significavit, vehementer amavi. Fortunam, quam mihi tum illius detulit benignitas, multo rectius in te collocatam existimo. Quanquam istis virtutibus qui posset deesse fortuna? Tantum orandum est, ne ea te obruat inundans, neve à studiis avulso tibi manum injiciat. Quod adversus quosdam φιλολοιδόρους mihi strenuum hyperaspisten præstiteris, animum quidem tuum exosculor; cæterum nollem te cum hoc hominum genere pertinacius contendere, ne non modo non vincas, verum etiam in me quoque reddas irritatiores. Melius desinent defessi, nullo reluctante. Multi resipiscunt, tametsi quosdam pudet fateri. Nunc aliud lemma quæsitum est, me totius hujus Tragœdiæ seminarium præbuisse jactitant. Istiusmodi genus animantium semper habuit mundus, semperque habiturus est. Sed *regium est male audire, quum bene feceris*. Illud nobis curandum est, ut, omissis crabronibus, inter bonarum literarum cultores constet benevolentia: nam & hanc *Italus* unus atque alter conatur dirimere. Ita solent qui tyrannidem affectant, aliorum dissidiis suas augere vires. Quod attinet ad perpetuam inter nos amicitiam; apud me quidem *Brixio* nec obside nec teste fuerit opus, posteaquam te tabulis obsignatis adstrictum habeo. Volo autem & hanc epistolam, sic ex tempore mea scriptam manu, chirographi legitimi pondus habere. Acceperam *Danesio* delegatam provinciam *Græce* profitendi, nisi forte duo Professores uni linguæ designati sunt. Si quid læsit epistolium editum, isti nævo facile medebimur. Pergratum erit, si frequenter ad nos scripseris. Bene vale, vir amicissime. *Friburgo Brisgoiæ* 30. Januarii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLVIII.

Erasmus Rot. Petro Castellano S.

VIDEO sane & gaudeo, mi *Castellane*, te totum in hoc esse, ut dictionem expolias, idque ad exemplar *Budaici* characteris, ad cujus æmulationem eruditi complures nunc sese conferunt: nec me pigeret operæ, si sperarem successum. Sed non minus verum est quam vulgatum, Perdifficile esse senis mutare linguam. Quod mihi subinde occinis comitatem, humanitatem, atque etiam merita nescio quæ in te mea, usque adeo nihil horum agnosco, ut me mei pudeat, quoties mecum reputo quam parvam habuerim, quum apud nos esses, tuæ dignitatis rationem. Sed ita est hominum ingenium, præsentem virtutem, si non odimus, ut ait *Flaccus*, certe negligimus, sublatam ex oculis quærimus invidi, aut si minus invidi, certe incogitantes. Quo magis admiror singularem istius ingenii candorem, qui toties prædices humanitatem meam, cujus *Scythicam* inhumanitatem merito posses incusare: neque gravabor hanc culpam sarcire pro viribus, si vel sese dederit occasio, vel tu submonueris, quibus in rebus tibi possim commodare. Gaudeo tibi contigisse Præsulem benevolum, magis gavisurus, si te mitra bicorni audie-

ro

An. 1531. ro insignitum: aut si te non capit hoc honoris genus, optarim tibi puellam affatim dotatam. Rursus, si refugis capistrum, precor tibi fortunam *Baysii*, cui, ut ipse suis literis significavit, contigit ocium cum dignitate. Tempori vigilandum censeo. Nimium enim verum est, quod ait *Flaccus*, *Eheu fugaces*, Petre, *silentio labuntur anni*. Historiam triumphalem cupide exspecto. Habes epistolam αὐτόγραφον, ut hic quoque tecum paria faciam, nec ipsa κακογραφίᾳ, ut arbitror, te inferior. Sed heus, illud minimo minus me fugerat: Quam tu mihi narras analogiam ducentarum epistolarum ad unam? Vix arbitror ullam abs te huc venisse, cui non responderim, hac excepta postrema, in qua significabas te relinquere *Lutetiam*, nec certo designabas quo mitterem si quid responderem, nec mihi constabat quos haberes ibi amicos. Bene vale. *Friburgo* 7. Februarii, Anno 1531. juxta vestram supputationem.

EPISTOLA MCLIX.

In ARISTOTELIS Opera Graece.

Erasmus Rot. Joanni Moro S. D.

ARISTOTELES Philosophorum, ne *Platone* quidem juxta *M. Tullium* excepto, citra controversiam omnium doctissimus, ornatissime juvenis, crasso cuidam & ἀμούσῳ percunctanti, *quid esset discriminis inter doctos & indoctos, expedite respondit, quod inter viventes & mortuos*: rectissime judicans, qui corporum modo vita fruerentur, quam habemus cum asinis, suibus, & anseribus communem, & corporeis tantum oculis solem intuerentur, quem acutius cernunt aquilae: animis vero, quibus, ut idem ait, lucem ac vitam donat Philosophia, nihil cernerent, eos nec hominis appellatione dignos, & mortuos esse verius quam vivos, minimoque intervallo à lapideis differre signis; hoc nomine etiam inferiores, quod statuae sic delectant oculos, ut nemini maledicant, laedantve quenquam. Idem dicere solet, *liberalium disciplinarum radices quidem subamaras esse, fructus vero dulcissimos.* Quod idem tectius, utpote Poeta, significare videtur *Homerus*, quum depingens Moly, herbarum praestantissimam, & adversus omne maleficiorum genus efficacissimam, ait eam radice nigra esse, sed flore lacteo candidoque. Proinde praestat hoc nobis eruditio liberalis, non tantum ut homines simus, & à pecudum genere segregemur, ut toti vereque vivamus, verum etiam feliciter, suaviterque vivamus. Nihil autem addubito, mi *More*, quin tu jamdudum devorato, si quid erat in studiis amari, dulcissimos Philosophiae fructus carpas, nimirum ex tali patre natus, & ab eodem à teneris, ut ajunt, unguiculis institutus, formatus, ac provectus, idque non minus in utriusque linguae disciplinis, quam in pietate *Christiana*, moribusque sanctissimis. Siquidem ipse vir pius juxta ac eruditus, nihil magis cordi studioque habuit, quam ut filium sui similem magis educatione fingeret, quam natura genuisset, quo nimirum & ipse totus esset pater, & te filium haberet vere γνήσιον. Hoc profecto nomine non paulo fortunatior es, quam si ex quovis Regum Caesarumve nasci contigisset. Si istam tuam felicitatem agnoscis, ut te maxime facere credo, non potes non & maximas agere gratias universae felicitatis auctori Deo, & summa ope conniti, ut tum Numinis tam effusae in te benignitati, tum optimi parentis eximiae pietati respondeas. Etenim si cuiquam omnino contigit, ut, quod ait Comicus, domi haberet unde disceret, & eruditionem ac pietatem una cum lacte nutricum sugeret, hoc tibi datum est insigniter. Neque nescis ab hoc eodem *Aristotele* (ne ab illo recedamus) praeclare dictum esse, *plus debere nos iis à quibus instituti sumus, quam a quibus prognati; quod à parentibus tantum accipimus ut vivamus, à praeceptoribus ut bene vivamus.* Utrunque munus tibi cumulatissime praestitit optimus parens tuus, & tu illi geminam debes gratiam. Haec quum ita sint, videor mihi supervacaneam sumturus operam, si jampridem alacriter currentem coner incitare. Applaudere tantum & acclamare libet, strenue, multis à tergo relictis, ad perfectionis metam properanti, videlicet quo curras alacrius. Arbitror enim te jampridem absolutis mansuetioribus disciplinis, augustioris Philosophiae mysteriis initiatum, ut Sapientiam Eloquentiae copules, pedissequae Reginam: nam nimis ridicule mihi facere videntur, qui per omnem vitam nihil aliud agunt quam ut recte loquantur, nec hoc ipsum, quod unum expetunt, consequuntur, quum, juxta *Flaccum*, *dicendi recte, sapere & principium sit & fons.* Haec reputanti, suavissime *Joannes*, visum est *Aristotelem* totius Philosophiae principem & consummatorem, modo veluti renatum, tibi dicare, ut in hujus penetralibus assidue versans, si quid deest orbi disciplinarum, absolvas. Unus enim hic Philosophiam, à diversis per fragmenta sparsim mutilatimque traditam, in ordinem redegit, ac velut in corpus compegit, ut qui à Poetis ac Rhetoribus orsus, ad Logicen deducit: hinc moribus omni ex parte diligenter instructis, per omnes naturae partes circumducit: postremo, ad ea, quae naturam humiliorem superant, evehit, usque ad summam illam mentem, quae superat omnem intellectum. Unde non injuria *M. Tullius*, haudquaquam stupidus ingeniorum aestimator, hunc unum appellat aureum flumen, aptius mea sententia dicturus, totius sapientiae ditissimum quendam mundum. Sed ô χρόνον deorum invidentissimum, cui parum est exedere marmora & aera, corporum imagines, nisi & ingeniorum monumenta vel devoret, vel corrumpat. Tam opulentus, tam inaestimabilis thesaurus nobis in totum perierat, nisi per *Lucium Syllam* fuisset ab orco reductus, quo vel unico beneficio vir ille semet ab invidioso convicio vindicare poterat, quo contumeliosis versibus sibi felix dictus est, non Reipublicae. Nam *Aristotelis* lucubrationibus in lucem revocatis, non uni tantum urbi, sed universo orbi felix dici promeruit. Sed hoc gaudium de recepto *Aristotele*, non mediocri dolore temperavit *Nemesis*, dum reputamus quam multa rursus ex hujus Philosophi monumentis interciderint, quae prisci Scriptores testantur ab eo composita: ajunt enim illum scripsisse libros plures trecentis. *Diogenes* summam aestimat versibus supra quinquies mille, trecentis & triginta. Nam prisci solent versuum numero signare voluminum magnitudinem, veluti nota certiore, quod libri frequenter sint inaequales pro materiae copia. Sed hujus jacturae molestiam qualicunque solatio mitigant, quod ajunt paucos quidem, sed optimos quosque nobis esse incolumes. Universos autem redigunt ad quatuor classes, quarum prima continet eos qui dicendi persuadendique rationem tradunt: Ad hanc referri possunt ea, quae de Poetica, Musica, Proverbiisque scripsit, aut si quod est aliud simile. Secunda, qui disserendi ratiocinandique scientiam docent. Tertia, qui moralem civilemque disciplinam tradunt. Quarta, qui de naturalibus ac supernaturalibus tractant. Nunc quid in quaque classe nobis perierit aut exstet, velut in tabula, tibi depingam.

In prima, quae, ut dixi, *Rhetoricen* docet, qui *Graeci* exstant hi sunt:

Rhetorices ad Theodectum, libri tres, quum *Laertius* non numeret nisi duos, testans tamen illum de Rhetorica bis, duobus voluminibus tractasse. *Ad Alexandrum De civilibus sermonibus*, liber unus. *De Poetica*, liber unus.

In secunda, quae *Dialecticen* tradit, exstant haec: *De Praedicamentis decem*, liber unus. *De Enunciatione*, liber unus, quem nunc secant in duos. *Analyticorum Priorum*, libri novem, quum nobis exstent tantum duo; nisi fortassis hi sunt, quos *Laertius* hoc titulo commemorat, *Syllogismorum duo. Analyticorum Posteriorum*, sive *Demonstrationum*, libri duo. *Topicorum*, libri octo. *Elenchorum*, liber unus, quem nescio quis secuit in duos.

An. 1531.

In tertia, quæ *Moralia* continet, hæc supersunt: *Ethicorum ad Nicomachum*, libri decem. *Ethicorum ad Eudemum*, libri octo: sic videtur, est enim septimus longissimus. *Ethicorum, quæ Magna vocantur*, libri duo. *Politicorum*, libri octo. *Oeconomicorum*, libri duo, quorum alter nothus est.

In quarta supersunt hæc:

Naturalium Auscultationum, libri octo. *Meteorologicorum*, libri quatuor. *De Cœlo*, libri quatuor. *Historia Animalium*, libri decem. *De Partibus Animalium*, libri quatuor. *De Generatione Animalium*, libri quinque. *De Generatione & Corruptione*, libri duo. *De Mundo* ad *Alexandrum*, liber unus. *De Coloribus*, libri duo. *De Plantis*, liber unus. *De Sensu & Sensibili*, liber unus. *De Juventute & Senectute*, liber unus. *De Somno & Vigilia*, liber unus. *De Insomniis*, liber unus. *De Divinatione in somnis*, liber unus. *Problematum sectiones permulta*. *De Vita & Morte*, liber unus. *De Respiratione*, liber unus. *De Flatu*, liber unus. *De Physiognomicis*, liber unus. *De Anima*, libri tres. *De Memoria & Meminisse*, liber unus. *De Mechanicis*, liber unus. *De Lineis illatabilibus*, liber unus. *De Xenophanis, Zenonis, & Gorgiæ placitis*, liber unus. *Supernaturalium*, libri quatuordecim.

Tantum nobis superest, & quidem *Græce*. Nunc accipe quæ in quaque classe desiderentur.

De prima desiderantur hæc:

De Poetis, libri tres. *De Rhetorica*, liber unus, cui titulus *Gryllus*. *Nerinthus*, liber unus. *De Enthymematibus Rhetoricis*, libri duo. *Artis Poeticæ tractatio*, libri duo. *De Consilio*, liber unus. *De Homericis ambiguitatibus*, libri sex. *Liberalium Disciplinarum*, libri duo. *Parabolarum*, liber unus. Ἀτάκτων, id est, *Inordinatorum*, libri duodecim. *Olympionicæ*, liber unus. *Pythionicæ*, liber unus. *Pythionicarum elenchi*, liber unus. *Dionysiaca victoria*, liber unus. *Pythicus*, Musices liber unus. *De Tragœdiis*, liber unus. *De Doctrinis*, liber unus. *Proverbiorum*, liber unus. *Carmen ad Philoxenum*. Scripsit & *Elegias*. His adjungi possunt, *Mathematicus*, liber unus. *De Magnitudine*, liber unus. *De Musica*, liber unus.

Ex secunda desiderantur hæc:

Sophista, liber unus. *Menexenus*, liber unus. *De Scientiis*, liber unus. *Solutiones contentiosorum*, liber unus. *Divisiones sophisticæ*, libri quatuor. *De Contrariis*, liber unus. *De Speciebus & Generibus*, liber unus. *De Propriis*, liber unus. *Commentaria aggressoria*, libri tres. *De instantia*, liber unus. *De his quæ aliquot modis dicuntur*, aut *juxta additionem aut propositum*, ut reddidit *Diogenis* interpres, quum *Aldina* editio habeat κατὰ πρόσθεσιν, liber unus. *De scientia*, liber unus. *Divisiones decem & septem*. *Divisibilium*, liber unus. *De interrogando & respondendo*, libri duo. *De Propositionibus*, liber unus. *Propositionum contentiosarum*, libri quatuor. *De Syllogismo*, liber unus. *De Quæstionibus*, liber unus. *Methodicorum*, libri octo. *De Syllogismis*, libri duo. *Syllogisticorum & definitionum*, libri duo. *De Eligibili & Contingenti*, liber unus. *De his quæ ante locos sunt*, liber unus. *Topicon ad finitiones*, libri duo. *Divisionum*, liber unus. *Definitionum*, libri tres. *Epicherematum*, libri duo. *Quæstiones aggressoria*, libri viginti quinque. *Artium collectio*, libri duo. *Ars*, liber unus. *Ars alia*, libri duo. *Compendium Artis*, liber unus. *Artis Theodecti contractio*, liber unus. *Enthymematum divisiones*, liber unus. *De Dictione*, libri tres. *Collectionum* libri duo. *Adversus Gorgiam*, liber unus. *Problematum ex Democrito*, libri sex. *De doctrina*, liber unus. *Adversus Zenonis scita*, libri duo. *Encycliorum*, libri duo.

Ex tertia interciderunt hæc:

De Justitia, libri quatuor. *De Philosophia*, libri tres. *De Republica*, libri duo. *Amatorius*, liber unus. *Convivium*, liber unus. *De Divitiis*, liber unus. *Exhortationum*, liber unus. *De Nobilitate*, liber unus. *De Voluptate*, liber unus. *Alexander*, seu *De Colonis*, liber unus. *De Regno*, liber unus. *De Bono*, libri tres. *De Platonis legibus*, libri tres. *De Republica Platonis*, libri duo. *De Amicitia*, liber unus. *Quid sit affici aut affectum esse*, liber unus. *Propositiones de Virtute*, libri tres. *De Perturbationibus iræ*, liber unus. *De Imperio*, liber unus. *De Meliori*, liber unus. *De Affectibus*, liber unus. *De Voluntario*, liber unus. *De Pulchro*, liber unus. *Quæstionum de Amicitia*, libri duo. *Politicorum*, libri duo. *De Justis*, libri duo. *Justificationum*, libri duo. *Jura*, liber unus. *Lex commendatitia*, liber unus. *Legum*, libri quatuor. *Politia civitatum*, libri centum viginti octo: & seorsum *De Democratia*, *Oligarchia*, *Aristocratia*, & *Tyrannide*. Addantur his *Epistola ad Philippum*. *Selymbriorum Epistolæ*. *Ad Alexandrum* quatuor. *Ad Antipatrum* novem. *Ad Mentorem* una. *Ad Olympiadem* una. *Ad Hephæstionem* una. *Ad Themistagoram* una. *Ad Philoxenum* una.

Ex quarta interciderunt hæc:

De Elementis, libri tres. *De Motu*, liber unus. *De Idea*, liber unus. *Quæstionum de Anima*, liber unus. *De Natura*, libri tres. *Physicus*, liber unus. *De Archytæ philosophia*, libri tres. *De Speusippi & Xenocratis philosophia*, liber unus. *De Timæi & Archytæ libris decerpta*, liber unus. *Adversus Melissi dicta*, liber unus. *Adversus Pythagoricos*, liber unus. *Adversus Alcmæonis placita*, liber unus. *Adversus Xenocratem*, liber unus. *De Pythagoricis*, liber unus. *De Incisionibus*, libri octo. *Excerptio incisionum*, liber unus. *De Compositis Animalibus*, liber unus. *De fabulosis Animalibus*, liber unus. *De non gignendo*, liber unus. *De Plantis*, libri duo. *Medicinalium*, libri duo. *De Signis Tempestatum*, liber unus. *Astronomicus speculativus*, liber unus. *De Motu*, liber unus. *Inspectorum problematum*, libri duo. *Exposita generatim*, libri quatuordecim. Vides, charissime juvenis, jacturam simul & lucrum studiorum, quorum utrunque eo visum est proponere, ut his qui Deo propitio superesse contigit, fruamur avidius, cautiusque servemus. Quanquam plura exstant hodie *Latine* versa, quam quæ *Græca* reperiuntur. Et in utroque genere sunt, de quorum Auctore non immerito possit ambigi. Primum illa minuta opuscula, *De Vita & Morte*, *De Memoria & Meminisse*, *De Longævitate & brevitate vitæ*, & hujus generis multa, vel hoc argumento videri possunt notha, quod apud *Diogenem Laertium*, qui curiosius etiam recenset hujus viri lucubrationes, horum nulla omnino fiat mentio, etiamsi in his nihil fere est non eruditum ac lectu dignum. Librum *De Pomo* constat hominis esse *Christiani*. In librum *De Vegetabilibus* qui præfatur, ait esse versum ex *Arabica* lingua: ac probabile est *Arabis* cujuspiam esse, adeo subinde citat *Abruculum* quendam, *Græcis* inauditum. Quicquid tamen est hujusmodi libellorum, quoniam ab his, qui Philosophiam *Aristotelicam* in scholis profitebantur, solent prælegi, *Aristotelis* titulum obtinuerunt. Liber *Moralium*, quæ *Magna* dicuntur, videtur ex libris ad *Nicomachum* decerptus. Qui vero ad *Eudemum* scripti sunt, in prioribus plane referunt vim & acumen *Aristotelis*, posteriores videntur ab alio quopiam adjecti, quum in his repetantur iisdem verbis quæ disputantur ad *Nicomachum*. Librum *De Mirabilibus narrationibus* res ipsa loquitur è diversis Auctoribus esse consarcinatum, nec præ se fert indolem *Aristotelicam*. *Opus Problematum* in primis eruditum, apparet à studiosis contaminatum, vel hoc indicio, quod toties eadem iterantur. Et haud scio an hoc sit Opus, quod *Laertius* hoc titulo recenset, *Problematum ex Democrito* libri sex. Commemorantur & alii duo libri *Problematum* τεθεαμένων, unus *Encycliorum*, rursus alii θέσεων & *Protaseon*, ex quibus probabile est has, quas habemus, sectiones magna ex parte decerptas. *De Oeconomicis Laertius* non recenset nisi unum librum, quum *Leonardus Aretinus* verterit duos, quorum posterior non invenitur. In hujus locum *Aldus* supposuit *fragmentum stratagematum*, nihil faciens ad rem œconomicam. Prior γνη-

σιότα-

πίπατος est *Aristotelis*, sed utinam esset absolutus: Secundus, quem vertit *Leonardus*, nec cohæret cum superiore, nec resipit ingenium *Aristotelis*. *De Anima* *Laertius* unum tantum librum commemorat, sed hunc fortasse studiosus aliquis in tres dissecuit. *Rhetorica* ad *Alexandrum*, quamvis apprime docta, tamen duplici nomine dubitari potest an sit illius germana: primum quod Oratorum more præfatur, id quod alibi nunquam, sed semper ad rem festinat: dein quod hujus *Diogenes* non meminerit. Liber *De Plantis* non est separatum Opus, sed pars, aut, si mavis, tertius liber *De Coloribus*. Liber *De Mundo ad Alexandrum* diserti hominis est, sed multum discrepans à phrasi *Aristotelica*. Liber *De Lineis indivisibilibus*, quamvis hominis apprime docti, non sapit tamen *Aristotelem*, nec ejus meminit *Laertius*. In his ita meam sententiam aperui, ut nihilo secus suum cuique liberum per me quidem sit judicium. Reliquum est, ut paucis attingam, quid hac postrema, hoc est, *Bebeliana* editione accesserit studiosis. Principio fateor plurimum gratiæ deberi *Aldo*, qui primus omnium sua industria typis *Græce* evulgarit Auctorem, quo vix alius lectu dignior, nam antehac illum habebamus, sed ita versum, ut ad intelligendum *Delio*, quod ajunt, natatore esset opus, si modo excipias quæ vertit *Theodorus Gaza*, in hoc genere felicissimus, & *Leonardus Aretinus*. Nam *Argyropilum* arbitror post editionem *Aldinam* eam provinciam aggressum. Sed *Aldina* volumina quoniam magno emebantur, submovebant tenues Philosophiæ candidatos, nec fere inveniebantur nisi in *Italia*: post vix unquam reperiri cœperunt, divenditis omnibus aut certe plerisque. At hoc præstitit *Joannes Bebelius*, ut inestimabilem thesaurum, typis multo elegantissimis evulgatum, quamlibet tenuis non magno precio sibi possit comparare. Imo non prorsus idem nobis prodiit *Aristoteles*, sed multo quam antea fuit emaculatior, idque potissimum studio, vigilantia, fideque *Simonis Grynæi*, juvenis in omni genere literarum haudquaquam vulgariter eruditi: at non sine præsidiis fidelium exemplariorum. Siquidem in *Dialecticis* adhibitus est emendatissimus codex, in quo vix ulla fuit pagina, quæ non aliquod operæ precium attulit. In *Physicis Auscultationibus* consulta sunt *Simplicii* Commentaria, & in hujus argumenti libro septimo pro *Themistiana* paraphrasi, reposita sunt ipsius *Aristotelis* verba, idque ex auctoritate *Simplicii*, ut confidamus in his duobus operibus aut nihil aut quamminimum fore quod lector desideret. In libris *De Animalibus* loca non pauca repurgata sunt, præsidio translationis *Theodoricæ*. Liber τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ minimum erat inquinatus mendis, nisi quod huic Operi Auctor ipse non videtur extremam addidisse manum.

Ethica ad Nicomachum recte habebant, nec admodum egebant emendatoris industria. Atque utinam licuisset in opusculis minutioribus omnes explere lacunas, & quod depravatum erat ad plenum restituere. Imo utinam liceret omnia, quæ in hujus viri lucubrationibus desiderantur, adjungere. Certe quicquid ab *Aldo* fuit editum, hic & solidum habetur, & multo castigatius, denique longe minori precio parabile. Id meo periculo non dubitem polliceri, meamque fidem facile probabit diligens Lector, si non gravabitur conferre. Jam si quis expendat, quantis vigiliis, quantis sudoribus, quantis etiam impendiis parata sit hæc studiosis omnibus commoditas, fatebitur plurimum & favoris & gratiæ deberi *Joanni Bebelio*, qui quum possit, aliorum exemplo, frivolis ac mox emorituris libellis venari præsens lucrum, maluit in egregios Auctores maximam facultatum suarum partem periclitari. *Lacon* ille nihil morabatur divitias de funibus pensiles: sed haud scio an incertiora sint quæ pendent de chartis. Æquum est autem, ut omnes literarum studiosi talium virorum industriæ faveant, & favendo ad similia audenda studeant accendere. Id fiet, si quanto studio ille tantum thesaurum offert, tanta aviditate rapiant quibus illo est opus: & cui tandem non est opus? ut jam hoc multo magis sit favere sibi, quam *Bebelio*. Sed ut ad te redeam, clarissime juvenis, scio te in hoc Peripatetico solitum libenter περιπατεῖν, libentius etiam obambulaturum, quum omnia deprehenderis purgatiora. Proinde ut huc hortari te serum arbitror, ita ut pergas, excitare non admodum puto necessarium, qui tot exemplis domesticis undique pungaris exstimulerisque, ut quamvis pigrum ac somniculosum ingenium possit ad sapientiæ studium excitari. Hic ipse *Aristoteles* dixisse fertur, *Sibi turpe esse silere, loquente Xenocrate:* longe vero turpius tibi fuerit non philosophari, quum videas optimas sorores tuas *Margaretam*, *Aloisiam*, *Ceciliam*, tam sedulo, tamque feliciter in utriusque linguæ Scriptoribus versari. Quanquam omnium acerrimum ad omnem virtutem calcar esse debet, vir omnibus numeris absolutus pater tuus *Thomas Morus*, qui magis te genuit institutione quam natura, & in quo velut in speculo vides esse verissimum, quod dicere solitus est *Aristoteles*, κάλλιστον ἐφόδιον εἶναι τῷ γήρᾳ παιδείαν. Siquidem hoc magna ex parte debet literis, quod ei muneri, quo non aliud vel secundum regiam dignitatem augustius, vel ad bene gerendum difficilius, non modo par esse, verum & superesse potest. Quod tamen ipsum, nisi prorsus ignoro naturam illius, perlubenter recusaturus erat, si vel fas judicaret usquam non morem gerere Regis optimi voluntati, vel pium existimaret, patriæ concordibus suffragiis ac publica voce huc vocanti pernegare obsequium. Quin & illud debet Philosophiæ, quod nec tanta dignitas tantillum illi addidit supercilii, nec negotiorum undique circumstrepentium undæ, quicquam de pristina comitate diminuerunt. Video jamdudum epistolam excedere modum, sed dimittam te, si tibi adhuc unum *Aristotelicum* apophthegma recensuero. Quidam jactanti sese, quod amplæ celebrisque civitatis esset civis, *Noli*, inquit, *istuc spectare, sed expende num illustri civitate sis dignus.* Itidem tu quoque, mi *Joannes*, merito gloriari poteris te tali patre prognatum, si, quod facis, adniti pergas, ut tali patre dignus videare. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 27. Februarii, Anno Domini 1531.

EPISTOLA MCLX.

In TITUM LIVIUM.

Des. Erasmus Rot. generoso adolescenti Carolo Montjoio S. D.

ETSI nunquam hactenus contigit faciem intueri tuam, juvenis ornatissime, tamen in tuis ad me literis mire puris, doctis, argutis, amicis, candidis, optimam tui partem, animum, sic expressam video, ut nullus *Apelles* corporis effigiem in tabula repræsentare possit evidentius. Tam raras tamque varias naturæ tuæ dotes ista præsertim ætate, quum libenter, tum summa cum animi mei voluptate sum exosculatus. Equidem nihil non præclarum exspectabam à *Guilhelmi Montjoii* filio, sed ingenue fateor, longe vicisti spem meam, quam de tuo profectu conceperam. Eam epistolam non in hoc tantum servabo, quo me subinde tui contemplatione delectet, verum etiam ut hoc instrumento tecum velut obsignatis tabulis agere possim, nisi qua cœpisti perrexeris, donec Operi pulcherrimo colophonem imposueris. Scribis te illa mea epistola, quam *Adagiis* præfixi, velut in theatrum productum, ut velis nolis cogaris, bene saltata fabula, multitudinis auribus oculisque satisfacere. Hoc oneris tibi per me impositum esse, mi *Carole*, nondum sane me pœnitet: altera vero sarcina, qua te magis etiam premi dicis, sollicitum quo pacto meis in te meritis gratiam referas, facile te exonero. Nec enim metuo ne fallas tuorum de te exspectationem, quin ista tam præclara exordia, vel, ut melius dicam, primus fabulæ actus, nobis spem faciunt fore, ut, quemadmodum superasti meam, ita vincas & cæterorum exspectationem. Quod si præstiteris, arbitrabor

An. 1531. bor mihi pro si quid est meorum in te officiorum, in solidum atque etiam cumulate relatam gratiam. Vera pietas, qua clarissimum patrem tuum perpetuo sum prosequutus, quamque nunc in te velut alterum illum transtuli, non moratur aliam mercedem, quam ut teipsum talem præstes, qualem optat illa. Verum ne tibi fabulam istam saltanti, nihil aliud quam hortator applausorque videar, sed ut nonnihil etiam opis adferam, visum est tuo nomini dicare *Titum Livium*, *Latinæ* historiæ Principem, jam quidem frequenter excusum, sed nunquam antehac vel magnificentius vel emendatius: & si hoc parum est, quinque libris modo repertis auctum; quos bono quodam genio in bibliotheca Monasterii *Laurisseni*, aut, ut vulgo, *Lorsensis*, reperit *Simon Grynæus*, vir ut in omni genere literarum citra supercilium eruditus, ita provehendis liberalibus studiis natus. Id autem Monasterium est è regione *Wormaciæ*, sive *Borbetomagi* trans *Rhenum*, à *Carolo magno* septingentis ab hinc annis & eo amplius exstructum, ac librorum copiosissima suppellectile instructum: nam hæc olim præcipua cura Principum fuit, & hic solet esse charissimus cœnobiorum thesaurus. Archetypum erat admirandæ vetustatis, prisco more perpetua literarum serie ita depictum, ut difficillimum fuerit verbum à verbo dirimere, nisi docto, attento, & in hoc ipsum exercitato. Unde non parum negotii fuit in parando exemplari, quod typographicis operis traderetur utendum. Nec minore cura quam fide advigilatum est, ne usquam in describendo ab archetypo recederetur. Quod si pridem magna studiosorum gratulatione merito exceptum est, qualecunque fragmentum, quod nobis dedit *Moguntia*; quanto plausu excipi par est, tantam *Livianæ* historiæ accessionem? Atque utinam faxit Deus Opt. Max. ut hic Auctor totus & integer nobis restituatur. Ejus rei spem nonnullam præbent rumores per ora quorundam volitantes: dum hic apud *Danos*, ille apud *Polonos*, alius apud *Germanos*, haberi *Liviana* quædam nondum edita jactitat. Certe posteaquam hasce reliquias præter omnium spem objecit fortuna, non video cur desperemus & plura posse contingere. Atque hic, mea quidem sententia, principes viri rem se dignam facerent, si præmiis propositis, eruditos ad pervestigandum tantum thesaurum sollicitarent, aut etiam ad editionem perpellerent: si qui forte sunt, qui rem publicæ utilitati paratam, gravi studiorum jactura premunt abduntque. Vehementer enim absurdum videtur, homines ut parum auri argentive inveniant, tantis impendiis tantisque periculis ad ipsos pene inferos terræ viscera perfodere: & hujusmodi thesauros tanto illis preciosiores, quanto corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec ulla vestigatione dignos judicare. *Midarum* hic animus est, non Principum, à quo quum sciam tuam indolem quam longissime abhorrere, non dubito quin hoc lucrum sis avidissime amplexurus. Jam ne quis dubitare possit, an hæc dimidiata Decas sit vere *T. Livii*, duæ res potissimum efficiunt: primum ipsa phrasis omnibus notis suum auctorem referens: dein Argumenta sive Epitomæ *L. Flori*, hisce libris per omnia respondentes. Itaque cum scirem magnatibus viris nullam esse lectionem magis accommodam quam Historicorum, inter quos facile primas tenet *T. Livius*, de *Latinis* loquor, præsertim quum *Sallustianum* nihil exstet, præter duo fragmenta: reputaremque quantus quamque inexplebilis historiarum, ut ita loquar, helluo semper fuerit pater tuus, quem non dubito quin hac quoque parte referas: visus sum mihi non incongrue facturus, si hi quinque libri, tibi proprie dicati prodirent in lucem. Quanquam hic nolim te parentis nimium esse similem. Solet enim ille singulis diebus à cœna ad mediam usque noctem incumbere libris, non sine uxoris ac pedissequarum tædio, magnoque famulorum murmure: quod quanquam illi hactenus præter valetudinis dispendium licuit, non arbitror tamen consultum, ut eandem tu jacias aleam, fortasse non perinde feliciter casuram. Certe quum pater tuus huic Regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historiis potissimum versabantur, idque vehementer approbante patre *Henrico* septimo, singulari judicio prudentiaque Rege. Adjuncta autem est huic editioni *Chronologia Henrici Glareani*, hominis exquisite multifariamque docti, cujus indefatigabilis industria, non solum hoc inclytum Gymnasium *Friburgense*, verum etiam totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea *Chronologia* commonstrat temporum ordinem, bellorum species, ac personarum nomina, in quibus hactenus fuit mira confusio, scribarum ac sciolorum vicio inducta. Atqui hæc erat unica historiæ lux. Quod si hæc absit cynosura, cæca prorsus est in historiarum pelago navigatio: & nisi hoc adsit filum, inextricabilis error involvit lectorem, etiam eruditum, in his rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam epistolam bene pensatam arbitrabere, tuæ jam vices erunt nos tuis impartire literis. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 1. Martii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXI.

Erasmus Rot. Francisco Cassandro S. D.

Pro isto tam sollicito mei amore, *Cassander* ornatissime, nisi te vehementer amem, possem è cotibus prognatus, à tigride enutritus videri. Posteaquam apostema ferro apertum est, paulatim revixi, nec tamen vigor rediit, nisi sub hyemem. Diu post animus à studiis abhorruit, ac ceu *Proteus* quidam in omnia se vertit, ut è vinculis elaberetur. At ego contra hoc acrius contendo tenacia vincla. Subinde tentavi, si posset, ad Opus *De ratione concionandi* incalescere. Nihil egi. Tandem extudi, ut sequeretur ad tractationem *Apophthegmatum*: quod hoc argumentum præterquam quod plurimum habet amœnitatis, videtur & meo genio cognatum. In eo an aliquod fecerim operæ pretium, ipse judicabis. Enarravimus *Psal.* 33. in gratiam eximii Præsulis, optimeque de me meriti, *Wirtenburgensis*; ab alio tamen designatum, nec divinare possum quam ob causam. Nec aliud fere nobis hac hyeme gestum est, nisi quod præfati sumus in *Aristotelem Græcum*, & in *Titum Livium* quinque libris auctum. Scripsimus multas epistolas ad Proceres Synodi *Augustanæ*, sed eas non expedit hoc statu rerum evulgari. Habes ad utrunque, & quid valeam, & quid Musarum auspiciis gesserim. Illud te latere nolim, nihil huc perlatum præter primas illas tuas literas, quibus per occasionem quæstiunculæ nos ad amicitiam provocasti, & has postremas Idib. Novemb. scriptas. Vides itaque quinque illas intercidisse. Equidem nihil addubito quin tu pro tua prudentia nihil committas literis, quod cum vel tuo vel meo periculo veniret in manus alienas: videndum tamen est cui committas, ne & tibi scriptionis opera, & mihi voluptas pereat, quam ex tuis epistolis non vulgarem capere soleo. R. D. Antistiti *Senecensi*, ejusque germano Vicecomiti, me commendabis diligenter: simulque S. *Desiderii* Præpositum meo nomine resalutabis amanter. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 6. Martii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXII.

Erasmus Rot. Quintino suo S.

Montanus suo functus est officio. Admonuit me tui, jussitque tuis verbis salvere. Sed quid hoc est rei? Nihil aliud me de te scire voluisti, nisi quod cupis agnosci pro meo? nec enim de studiis tuis, aut rerum tuarum statu verbum ullum. Jam quod petis, jam pridem à me factum est. Scripsi tibi, sed an scriptum meum acceperis nescio. Qui possim autem te profiteri meum, quum tu me tuarum rerum nihil scire

An. 1531. scire velis? Si vis amari, præsta te amabilem: & si vis ut agnoscam te meum, fac ut intelligam liquido me esse tuum. Non hæc scribo, quod sinistri quicquam de te suspicer, sed ut ad officium excitem. Panicus iste tumultus, quem excitavit meus *Ciceronianus*, facit ut aliquanto minus quam soleo fidam *Gallorum* ingeniis. Bene vale. *Friburgo* 9. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXIII.

Erasmus Rot. Matthiæ Kretzero S.

QVAE de novatis istic rebus scribis, sed non solus, magno cum animi dolore legi. Vereor ne quid isti civitati inter *Germanicas* præcipuæ tum nobilitatis, tum opulentiæ, accidat quod nollemus. Cæsar habet acres iras, nec parum excelsi animi est Rex *Ferdinandus*. Cum *Turca* ajunt fore fœdus. Nec desunt qui Cæsari & hujus germano satis, ut videtur, irritatis, suffundant frigidam, & oleum addant camino. Divinat, opinor, tua prudentia quos sentiam. In proximo sunt *Bavariæ* Duces, hi quo quæso speciosiore titulo possent augere ditionem suam, quam expugnandarum hæreseon, ac propugnandæ fidei catholicæ? Nescio an isti malo nonnihil addiderint purpurati quidam, qui quum non ignorent ex luxu fastuque sacerdotum potissimum natam & conflatam hanc invidiam, tamen istic, ut scribunt, incredibili pompa gesserunt sese, comessantes, totas interdum noctes ludentes aleam, idque non inscia plebe. Jam taceo de quorundam sævitia, qui minis, conviciis, ac suppliciis hoc fatale malum consopiri, vel magis opprimi posse confidunt. Quod erat omnium præsentissimum remedium, id prorsus negligitur. Quid isthuc, inquis? Ut ecclesiæ proceres ad meliorem conversi frugem subducant orbi tumultus hujus seminarium. Sic *Christus* adjungeret suum brachium. Nunc perinde quasi sit prorsus humanum negotium, ac non potius vindicta Numinis, hominum sceleribus nimium effervescentibus irritati, ad mundana præsidia toti spectamus: crescit Ecclesiasticorum fastus, ne dicam tyrannis: crescunt opes ac luxus, nec decrescit libido. De Pontifice non est meum judicare, sed tamen qui huc ex *Italia* veniunt, narrant quæ sine mœrore audire non possumus. Quam inclementer à *Clemente* tractata est *Florentia*? Mihi videtur hoc habere in animo, ut favore Principum ac multitudine Cardinalium obruat hoc orbis incendium. Verum, isthuc quid aliud est quam magis etiam irritare Deum? quasi mundus possit mundum vincere. Solus *Christus* vere dixit, *Ego vici mundum*. Si prophani Monarchæ diligunt opes & gloriam, utcunque ferendum est: & haud scio an expediat esse tales aliquot, qui malo nodo malum adigant cuneum. Sed si qui primas tenent in ecclesia, se Monarchis præbeant non magistros & admonitores, sed mancipia, cupiditatumque ministros, obsecro te, quid spei est illi columbæ, quam unice deamat sponsus? Quidam classicum canunt ad hæreticos armis dejiciendos, huc tantum spectantes, ut sacerdotibus opes, ocium & auctoritatem vindicent. At ego vereor ne dum Principes alii nos impugnant, alii tuentur, utrinque spoliemur, ac bellum pio titulo susceptum non minus exitiosum sit Ecclesiæ, quam funestum *Germaniæ*. Faxit *Christus* Opt. Max. ut hoc meum vanum sit augurium. Quanquam hactenus quod divinavi verius fuit quam vellem. Primum, ubi prodierunt *Lutheri* placita de Indulgentiis, silentium erat optimum. Respondit *Prieras* satis gloriose, & primus cicadam, ut *Græci* dicunt, ala corripuit. Respondit alter *Saxonice*. Ibi *Jacobus Hochstratus*, quo suppetias ferret suis *Dominicanis*, nullum non movit lapidem, ut excitaret Academias, nominatim *Lutetianam*, *Coloniensem* & *Lovaniensem*. Duas posteriores utcunque commovit hucusque, ut in *Lutherum* ederent articulos satis moderatos, idque, ut opinor, ex sententia *Adriani* postea *Romani* Pontificis. Ea res tametsi non erat indigna Theologis, tamen plerisque nihil aliud quam ri-

A sum excitavit, præsertim articuli *Coloniensium*. Sed quum quidam nondum lectis *Lutheri* libris apud imperitam multitudinem seditiose vociferarentur, in primis *Carmelita* quidam morosissimis moribus; admonui his rationibus spargi malum, non exstingui: populus enim libenter audiebat, esse qui docerent non esse necessariam exomologesim, supervacaneam esse satisfactionem: aut silentio negligerent hominem, aut scriptis agerent inter se docti. Contemtum est hoc consilium, & gratiæ loco tuli quod audiebam *Lutheranus*, quum primus omnium illi negotio reclamarim, proque virili obstiterim. Evenit quod prædixeram, gliscebat in dies incendium. Tandem *Carmelitæ* visum est, ut carceri-
B bus ageretur & incendiis; & huc, ut vere dicam, provocabat multorum novis dogmatibus faventium improbitas. Venit διπλωματοφόρος ab urbe cum bulla terrifica, minitans omnibus, & quacunque Cæsar iret, fumis & librorum incendiis implens omnia. His rebus quum nihil aliud excitaretur quam risus, impetratum est diploma Cæsaris. Id editum est ante tempus, quemadmodum & bulla *Leonis* per Monachos exierat priusquam ille vellet. Datus est *Carmelitæ* & huic simillimo collegæ gladius. Cœpta est carnificina. Tandem *Bruxellæ* tres *Augustinenses* publicitus affecti sunt supplicio. Quæris exitum? Ea civitas antea purissima, cœpit habere *Lutheri* discipulos, & quidem non paucos.
C Sævitum est & in *Hollandia*. Quid multis? Ubicunque fumos excitavit nuncius, ubicunque sævitiam exercuit *Carmelita*, ibi diceres fuisse factam hæreseon sementem. Hic aula Principis animadvertens ita rem geri per furiosum Monachum, ut omnia spectarent ad seditionem, exarmavit illum cum suo collega, & aliis Theologis non Monachis eam provinciam delegavit, aliquanto mitioribus: quanquam & aula sustulit aliquot, plures metu pepulit. Interim ego dum alteram partem hortor ad meliorem mentem, alteram ad efficaciora remedia, utrique factus sum hæreticus. Sed ut prolixam fabulam in pauca conferam, hucusque serpsit malum, eoque incruduit, ut res ad arma spectare videatur.
D Quod si fiat, nolim male ominari, tantum precor, ut Dominus omnia vertat in bonum exitum. Si præmium exspectassem ab hominibus, deplorarem gratis collocatam operam, proque benefactis reportatam ignominiam: nunc quum certarim agonothetæ *Christo*, levius fero mortalium ingratitudinem. Non sum tam hebes quin videam, quæ scribendo *Romanensi* regno placere possim. Hæreticis mederi malim quam probari. Quam mihi cum illis conveniat nescio, illud constat nullius nomen eis invisius esse quam *Erasmi*. Quid igitur dicam de illo amico tuo, quem & meum esse credideram, qui me isthic tam inclementer lingua proscidit, quum apud omnes, tum præcipue apud nobiles & ma-
E gnates, ac multis persuasit; nimirum ἐρήμην νικήσας; Sed hæc *Christus* viderit. Omissis querimoniis ad tuam epistolam redeo. Illud unum video superesse, ut Dominus suo ineffabili consilio his malis finem imponat, quandoquidem hominum consilia nihil aliud hactenus quam malum exasperant. Quis exspectasset tantam in *Oecolampadio* mutationem? Ante cucullam plane Monachus erat, & superstitione nostro sodalitio submolestus, nunc quanto alius sit, obscurum non est. De altero, qui à *Lutheranismo*, atque etiam Anabaptismo, rediit ad ecclesiam, tale nihil inaudieram: sed tamen illi gratulor, tametsi suspicor illum eam non admissurum gratulationem. *Sperserum*, quem memoras, non no-
F vi. Tuam eximiam perpetuamque pietatem non solum ex tuis literis, verum etiam ex aliorum scriptis cognovi, Dominique benignitatem in te exosculor, gratulor etiam felicitati tuæ, qui tot annos eadem in urbe facta verbi divini semente, cum bona gratia collegarum tuorum ad ampliorem fortunam vocaris. *Joannem Fabrum Dominicanum*, novi hominem in *Thomistica* Theologia pulchre doctum, sed mire vafrum ac versipellem. Is *Romæ* cœpit in me debacchari, videlicet quo se reconciliaret Cardinali *Cajetano*, de quo mihi tanta narra-

An. 1531. rat mala, ut nullus scurra in scurram posset dicere plura. Obisse nunc primum audio; Dominus illius misereatur. Ex superioribus literis videre mihi videor, nec tuum animum omnino ab hac suspicione purum, quasi non essem alienus ab his Sectis, donec prodisset Epistola ad *Vulturium*, rursus *Apologia ad librum Ecclesiastarum*. Atqui si legisses *Servum arbitrium Lutheri* cum mea *Diatriba*, quam odiosissime lacerat: rursus duos *Hyperaspistas*, quibus illi respondi: ad hæc, libellum adversus *Leopoldum*, ut jam dicere supersedeam tot epistolas, quibus declaro meum animum, fortassis aliter de me sensisses. Si cum illis sentirem, quid opus erat relinquere nidum familiarem, magno rei familiaris detrimento, summoque valetudinis periculo? Sed in libris exstant quædam dogmatibus improbatis affinia: id quum à multis malitioso studio sit tentatum, nullus adhuc potuit ullam sententiam adferre pugnantem evidenter cum articulis fidei. Quis unquam quicquam adeo circumspecte scripsit, quod malevolus non possit, vel scandali, vel schismatis, vel erroris, vel temeritatis, vel alio quopiam titulo traducere? Quam vero ab hæresibus abhorream, vel illud satis arguit, quod in hunc usque diem irritatus à *Dorpiis*, *Leis*, *Stunicis*, *Beddis*, *Sutoribus*, *Clithoveis*, aliisque multis, nulli Sectæ nec ducem me præbui, nec comitem, plane facturus, nisi magis timuissem Deum quam homines: ita saltem licuisset ulcisci quosdam meo more. Sed ut in nullius hominis odium hæreticus esse volo, ita nolim in eorum gratiam, qui mundum diligunt, *Christi* gloriam obscurare, duntaxat sciens. Theologi satis habent negotii cum dogmatibus impiis, etiamsi non rixentur de male sonantibus, male jacentibus, offensivis, affinibus & suspectis, adde non intellectis & ad calumniam depravatis. Complures enim *Beddæ* calumniæ hinc nascuntur, quod non intelligit sermonem *Latinum*. Mihi persuasi te virum æquum esse, utinam legisses quæ *Leo*, *Stunicæ*, *Sanctio*, Monachis *Hispanis*, *Beddæ*, & aliis respondi. Jam suspicor & tibi aliqua ex parte persuasum, in dialogis meis esse centum hæreticas opiniones. Codicem lubens ad te mittam, si nactus fuero cui tuto credam. *Chrysostomus* non tam à vobis desideratur, quam ipse desiderat emtores, ubique prostans. *Apophthegmata* jam meas exierunt manus, ex officina typographorum prodibunt intra dies octo. Risi *Polyphemum*, qui semper & ubique sui similis est. Nihil illi magis convenit quam ut in aula quapiam præpinguis Abbatis agat morionem. Bene vale, vir in Domino charissime. Datum apud *Friburgum* 11. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXIV.

Erasmus Rot. Eobano Hesso S.

Ab his, quibuscum semel mihi amicitiæ fœdus legitime Gratiarum auspiciis ictum est, ut semper sunt gratissimæ quæ redduntur epistolæ, mi *Eobane*: ita non soleo offendi intermissione literarum, præsertim ejus generis, quæ nihil habent præter salutationis officium, aut familiaritatis colloquium. Et epistolarum fasciculis sic obruor, ut interdum vix ocium sit perlegendis. Hic itaque dum culpam deprecaris, aut etiam veniam precaris, scito te μάτην τὸ ὕδωρ ἀναλίσκειν. Quod expostulas invidiosa commemoratione, & vos bonarum disciplinarum Professores, & istam Rempublicam esse traductam: Primum Reipublicæ, mox me vobis purgabo, sed paucis. Ego isti civitati, ut inter *Germanicas* præcipuæ celebritatis, semper optime volui, nec ulla data est occasio cur secus essem animatus. Si ideo putas traductam, quod inter eas censeri videtur, quæ aliqua ex parte favent contentiosis dogmatibus, non exspectabam ut illa offenderetur, si hoc obiter in scriptis significaretur, quod ipsa non cupit haberi clam, quodque jam multorum editis libellis latius sparsit fama, quam ille meus libellus unquam sit pervagaturus. Quod Magistratus sat amplis stipendiis conduxit, qui istic optimas literas profiterentur, nemo non fatetur laude

A dignum. Porro, quod frigent auditores, atque ob id etiam Professores, nullum crimen est Reipublicæ, cui in manu est quod honestum est consulere, successus bene consultorum in manu non est. Magistratus quod in ipsis situm erat præstiterunt, animos hominum immutare solus potest Deus. Nec tamen hujus rei mentionem affectavi, sed huc me adactum vides, ni voluissem haberi mendax, quo nomine mire delectatus est ille qui me provocavit. Jam hoc ipsum, quod à me leviter notatum est, non unis literis ad me perscripsit *Bilibaldus*, vir, ut opinor, gravis, suæque Reipublicæ bene cupiens. Idem *Basileam* detulerunt homines minime leves, ac vobis etiam privatim amici. Quod si B putas ad totius civitatis contumeliam pertinere, quoties Magistratus aut in eligendo fallitur, aut successu frustratur, etiam atque etiam vide quam iniquam legem eis præscribas, cum exigis ab hominibus quod solius est Dei proprium, qui nec falli potest judicio, nec eventu frustrari. Quare tibi illa, mi *Eobane*, non admodum in loco dicta sunt tam invidiose, ac deinde cum colapho. Non pudet, inquis, te clarissimæ civitati eam notam inurere, tanquam alat pigros studiorum Professores? Quasi multæ civitates non alant aliquando furaces Magistratus, indoctos Episcopos, luxu perditos sacerdotes, denique lenones, usurarios & meretrices. Non accuso Magistratum, & si quid delinqueret Magistratus, an C continuo civitas universa me reum aget læsæ Majestatis? Non dubito quin Magistratus optaret vobis & auditorium quam maxime frequens esse, & studiorum amorem quam maxime flagrare: sed aliud est optare, aliud præstare. Verum, interim alit, fateor, sed aut alit invitus, aut in spem melioris successus. Tantum de Republica læsa. Venio nunc ad Professorum ordinem, mox ad te venturus, posteaquam quædam tuo nomine peculiariter expostulas. Ego Professorum neminem novi præter te, & *Joachimum*, quorum utrunque soleo inter amicos numerare, quemadmodum adhuc numero, ne putes malevolentiam mihi in consilio fuisse quum illa scriberem. Auditorum autem segnitiem frigusque vobis D etiam arbitror displicere. At qui fieri potest, ut caleat Professorum studium, si rarus sit auditor, isque dormitabundus & oscitans? Proinde, nec Professoribus inuritur nota, sed auditoribus. Jam mihi finge esse unum atque alterum ex Professoribus qui cesset non illibenter, quid aliud accidit, quam quod hominis est? Posteaquam illi negligunt suum commodum, ignoscendum est, si Professor suum ocium & emolumentum amplectitur. Succenses iis qui talia vel literis vel rumoribus huc pertulerunt: non tamen hoc agis, ut doceas illos vana pertulisse; tantum ingratitudinem & incivilitatem eis objicis, qui istic bene habiti parum bonam retulere gratiam. Jam si quid tu cudis poematum, non isti tantum E civitati profuturorum, aut si quid tale molitur *Joachimus*, quid hoc ad istam profitendi provinciam? Mihi quotannis multa cuduntur, nec ob id mihi civitas hæc designat salarium. Rogas quomodo ipse me mihi excusem, qui tantum vulnus infligam semianimis vixque spiritum languidum trahentibus literis? Imo in hoc ipsum illa scripsi, ut segnes ad studiorum ardorem excitarem. Quum præceptor increpat segnitiem discipulorum, quid aliud agit, quam ut illos ex ignavis reddat alacres? Quam alibi langueant studia nescio, *Lovanii* & *Lutetiæ* florent ut quum maxime. Sed unde languor studiorum? Nimirum à segnitie quorundam qui se jactant Euangelicos. Hoc si tu quoque doles, ut facere F arbitror, in idem venimus. Fortasse metuis ne si multis persuasum fuerit istic cessare Professores, pauciores studiorum gratia sese ad vos conferant. Vestratium itaque partium est, auditores vestros ad amorem literarum inflammare. Id si factum erit, ipsa res facile juventutem alliciet. Nec oportet eo loco vos supra modum offendi, quum eadem querela sit optimi cujusque de civitatibus omnibus, ubi regnant Euangelici. Hoc certe nomine vos & amo & laudo, quod in his dissidiis quieti, bonas literas nulla onerastis invidia. Venio nunc ad

An. 1531. ad ea, quæ peculiariter mecum agis. Exprobras, quod meum nomen præclaris laudibus vexeris. Ut fateor non esse mihi molestum laudari à viro laudato, ita, ni fallor, vicissim *Eobani* virtutes si minus quam tu copiose, satis tamen candide prædicavi. Nuper *Glareanus* mihi narravit abs te editum volumen Epigrammatum, in quibus frequens & honorifica mei mentio. Id nondum videre datum est. Quod scribis de subtractis è farragine meis ad te epistolis, nec memini, nec satis intelligo. Si subtractæ sunt, certe odio tui factum non est: neque enim meæ in te benevolentiæ quicquam decessit hactenus. Fieri potest, ut cum ederem hoc genus argumenti, tuæ non venerint ad manum, aut aliquid fuerit causæ, quod nunc non queo divinare. Unam illic meam ad te epistolam reperio. Tibi non videtur ferendum, quod in *Ciceroniano* meo nullus *Eobano* datus sit locus. Si æquum autumas, vir amicissime, ut me in jus vocet quicunque illic præteritus est, plusquam ducenti me reum peragent. Non enim ibi texebam catalogum eorum qui scriptis innotuissent, sed quum decem exempla suffectura fuerint ad id quod illic agitur, indulsi numero, idque sicuti parum consulte, ita ut apparet parum feliciter. Utinam in totum à vivorum, aut nuper defunctorum nominibus temperassem. Nunc alii se queruntur præteritos, alii dolent se commemoratos, alii secus attacti sunt quam vellent. Finiendus erat nominum catalogus, id fieri non poterat, nisi multis prætermissis. Sed omissis, inquies, gregariis, eximios tantum recensuisses. Verum qui vix gregarii sunt, sibi videntur eximii. Porro ne tu malevolentiæ des, quod nominatus ibi non sis, præteritus est & *Zasius* & *Beatus Rhenanus*, quorum alterum crebro videbam, ab altero frequenter accipiebam literas, ut oblivionem causari non queam. Nec illi tamen expostulant. Semper fassus sum, quod sibi vindicat *Franciscus Philelphus*, parem in utroque genere facultatem tibi mire obtigisse, sed nihil quod sciam exstat tui præter Poemata. At in *Ciceroniano* meo, ut ais, fit aliquot Poetarum nomenclatura. Fortasse, sed obiter tamen, & præter argumenti naturam, ut hoc, cui venia opus est verius quam debetur laus, contrahi potius debuerit quam dilatari. Et tamen hæc scribens nondum scio, an ibi sit *Eobanus* necne: & nisi tu expostulasses, credidissem te minime prætermissum, tantum abest, ut studio tuum nomen suppresserim. Jam finge me texuisse Scriptorum catalogum, humanius erat oblivioni ignoscere, quam de animo nostro dubitare. Abs te biennio nihil venerat literarum, & sensi nonnullos amicos mihi factos iniquiores, quod novis dogmatibus reclamarim. Tale quiddam de te suspicari poteram, nihil tamen sinistræ suspicionis passus sum altius in animum meum descendere. Sed ut descenderit, cur judicassem prætereundum *Eobanum*, quum *Huttenum* & *Albertum Pium* recenseam, quorum uterque cruento calamo me petiit? Postremo, *Eobanus* in se habet quo se nobilitet, ut nostra prædicatione vix alii minus sit opus. Jam si quid vel abs te, vel à *Joachimo* elaboratum est, quod nondum prodiit in lucem, mihi quidem venia dignus videor si nesciam. Quod *Theocritum* reddidisti *Latino* carmine, miror si *Siculam* illam *Venerem* assequutus es. *Homerum* opinor experiris tractabiliorem, in utroque tamen argumento vereor ut fama labori respondeat. Qui *Græce* norunt, (nam glíscit in dies ea lingua latius) malunt ejusmodi Auctores audire sua lingua canentes. Laudo tamen industriam tuam, nec ea sua laude fraudabitur. Quæ præsentem adferunt utilitatem, ea maxime videmus hominum manibus teri, etiamsi tractent argumentum humilius. Ita celebris est *Perottus*, *Rhodiginus*, *Calepinus*, *Budæus*, & *Volaterranus*. Sed *mediocribus esse Poetis non licet*, ut ait *Horatius*. Hoc seculo vix etiam summi Poetæ laudem, quantam promerentur, ferunt. Sed finem imponam epistolæ nimium loquaci. Isti Reipublicæ utinam tam omnia contingant prospera, quam ego opto. Eam per me nulla ex parte, nec puto læsam, nec lædi velim. Si vanus est rumor, qui frigere istic professiones pertulit, & si falsa scripsit *Bilibaldus*, magnopere gaudeo, precorque veniam credulitatis. Sin vera sunt, existimo Professorum segnitiem excusatam auditorum frigore. Quod si non impetro, saltem illud persuasum habeas, *Erasmum* in te & *Joachimum* amico esse animo, in alios, quos non novi, nihil habere stomachi: de nostra vero amicitia tantum mihi fuisse fiduciæ, ut sive meæ ad te epistolæ ederentur, sive premerentur, sive *Eobanus* esset in catalogo, sive non esset, putarim me te nihilominus benevolo usurum. Postremo, si quid hic à me cessatum est in officio, facile poterit alio loco sarciri. Bene vale, & *Joachimum* collegam tuum meis verbis saluta. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 12. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXV.

Erasmus Rot. Baptistæ Egnatio S.

INCOMMODE mihi, ne dicam infeliciter accidit, quod incuria pueri tui epistola mea, cui respondere parabas accuratius, non fuerit ad manus. Nihil enim potuisset animo meo obtingere jucundius, quam prolixius *Egnatii* mei colloquium. Cum *Budæo* nunquam in gratiam redii, ne quid mihi frustra gratulere. Faxit Deus, ut ne redeam unquam: nunquam enim in illum secus fui affectus, quam bonum gratumque virum esse par est, erga hominem excellenti doctrina clarum, deque studiis ac studiosis omnibus bene meritum. Si quid fuit offensæ, quod ipsum aut omnino nullum aut quam levissimum fuisse reor, à me quidem ortum non est, sed veneficarum linguarum susurris ac fascinis procuratum. Tametsi *Budæus* vir & probior est & humanior, quam ut acriter etiam lacessitus in quenquam odiose stringat calamum. Et ego sum is, qui in tales viros ægre possim incandescere, licet acerbe provocatus, modo me sinant esse *Christianum*. Ad hanc solam contumeliam, lenis esse nec possum, nec debeo. Illud acute perspicis esse fati mei, quod multorum acerbis inimicitiis sum exercitus, quum maxime semper habuerim in votis, ne cujus cruore meus rubesceret stylus. Ejus rei sat signi est, quod inter tot meas apologias nulla est invectiva. Hoc me fato natum levius fero, quam si à multis lacessitis apologias totidem extorsissem. Non est fas θεομαχεῖν summo illi chorago, cujus arbitratu humanæ vitæ fabula agitur, parendum est. Is quos vult, & qua persona vult, producit in theatrum. Si te voluit esse *Mitionem*, me *Demeam*, suas quisque partes sustineamus oportet. Novit Dominus quid cuique expediat. Hostes habeo plures quam vellem, fateor: sed contra non paucos habeo amicos, dignitate, auctoritate, doctrina, morum integritate præcellentes. Nec hactenus mihi quisquam exhibuit negotium, nisi aut cerebrosus, aut invidus, aut arroganter indoctus, aut ex calumnia venans gloriam. Idque successit nonnullis. Vix alius me fuit amicorum factionibus ditior, priusquam hæc dogmatum digladiatio nasceretur. In qua mihi libebat quietem agere, sed non licuit. Volens nolens protrusus sum in arenam gladiatoriam, nec ab hoc munere videor unquam rudem impetraturus, quum à nulla re magis abhorreat meus genius. Tolerabilior erat mea conditio, si cum una hostium acie esset confligendum. Nunc cum una turma cominus pugnantem, à tergo adoriuntur illi ipsi pro quibus dimico, ut hoc pugnæ genus *Geryonem* quempiam, aut ἑκατόγχειρα requirat, aut certe aliquem ex eo hominum genere, quod olim fuisse narrat *Aristophanes* apud *Platonem*, gemina facie, quaternis brachiis, & totidem cruribus. Hoc ne suspiceris, *Egnati*, meæ naturæ vicio accidisse, rem à primordiis repetam. Jampridem apud nostrates incredibilis digladiatio fuit inter melioris literaturæ *Græcique* sermonis candidatos, & inter *Rabinos* personatos, qui cœlum terræ miscere maluerunt quam aliquid nescire videri.

An. 1531. deri. Hic si non vexilliferum, certe strenuum militem præbui. Cum hæc concertatio maxime ferveret, exortum est hoc opinionum dissidium, quo nunc orbem concuti videmus, vereorque ne, ni Deus averterit malum, videamus atrociora. Hic qui in Musarum castris meruerant, plerique, ne dicam omnes, semet adjunxerunt ei qui novæ factionis fuit auctor. Id quoniam ipse facere recusabam, in periculum veniebam, ne prorsus ἄξενος & ἄφιλος remanerem. Hos tamen satis æquos habui, donec sperarent me prudenter dissimulantem, suo tempore ad partes accessurum. Verum, posteaquam impar invidiæ coactus sum in eam factionem ejusque ducem ferrum acriter stringere, ut quisque antea fuerat juratissimus amicus, ita vehementissimus hostis esse cœpit. Nec licuit interim illis placatioribus uti, adversus quos pro linguis ac bonis literis gnaviter steteram, qui mundo persuadere conati sunt, hoc religionis incendium non posse restingui, nisi simul & oppressis literis humanioribus & harum fautoribus, inter quos præcipuas tribuunt *Erasmo*. Ita factum, ut amicis destitutus, utrinque petar omni telorum genere, adeo non defensus ulla vel dignitate, vel auctoritate, ut à cimicibus quoque lædar impune, nisi quod hactenus favore Cæsaris utcunque substiti. Quanquam hoc quoque malim, quam vel alicui Sectæ dare nomen, vel his adulari qui sub *Christi* titulo nihil aliud quam mundanam tyrannidem sibi parare & constabilire nituntur. Quibus adeo fuit dulcis gustatus agricolarum sanguis, ut totius *Germaniæ* sanguinem sitientes, nullum non moveant lapidem, ut utranque *Germaniam* & superiorem & inferiorem ad intestina bella concitent: nec vident id si fiat, non minus fore perniciosum Ecclesiæ, quam populo funestum. Ipsi interim in tuto publicæ calamitatis spectatores, cum *Nerone* canent τὴν ἅλωσιν. Ad exitiale bellum adhuc tendunt omnia procemia. Si meis consiliis initio fuisset obtemperatum, jam aut consopitum esset hoc malum, aut certe non adeo late divagatum. Nunc nihil restat, nisi ut in primis mutata in melius vita, à Domino petamus auxilium, potius quam ab armis. Sub hujus belli prætextu mundus *Judæis* & hæreticis inundabitur. Utinam Dominus aperiat oculos Principum. Quum simplicitatem meam nominas, vir prudentissime, plane vomicam tetigisti meam. Quicquid malorum per omnem vitam accidit mihi, simplicitati meæ acceptum refero, quam hactenus ne tot quidem malis admonitus possum dediscere. Quumque aliis interdum possim recte consulere, ipse nescio qua vi fatali non desino ex meo ingenio cæteros æstimare. Plurimam vero tibi gratiam habeo, mi *Egnati*, qui sic me diligis, ut mea incolumitas te tam sollicitum habeat, tam præclare de me sentis, ut Ecclesiæ plurimum referre putes *Erasmum* esse sospitem, quorum alterum tuæ pietatis est, alterum candoris. Siquidem ex tribus, quæ tu commemoras, veteris necessitudinis, quæ mihi tecum fuit *Venetiæ*, non sine voluptate recordor, virtutem excellentem opto magis quam agnosco, eruditionem agnosco quidem, sed adeo non eximiam, ut infra mediocritatem esse fatear. Literæ sic effloruerunt, ut *Erasmus* inter ἀναλφαβήτους censendus fuerit, nisi hæ opinionum rixæ transversim incurrentes turbassent omnia. *Zasius* valet ac te resalutat, simul cum hoc *Henricus Glareanus*, qui hic summa cum laude literas optimas profitetur, vir multifariam eruditus. De *Chrysostomo* video tibi ab amicis data verba. Si quid tamen obtinget, rogo mittatur *Frobeniis*. Opus quidem jam exiit, sed parant unum volumen addere, quum primum licebit. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 13. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXVI.

Erasmus Rot. Jacobo Tussano S.

EGO semper læti ominis instar habui, quod linguis ac bonis literis apud nos subolescentibus tam odiose tamque conjuratis studiis reclamatum est: à talibus An. 1531. enim initiis semper exortæ sunt res præclaræ diuque regnaturæ. Hujus excetræ sibila si non primus, certe cum primis apud nostrates excepi. Ab ea te quoque nonnihil afflatum fuisse vehementer, mi *Tussane*, doleo. Verum, ut hæc invidia paulatim ipso temporis progressu mitiganda citius consopiatur, partim in nobis situm est, videlicet ut comitate, civilitate & officio nosmet in benevolentiam omnium insinuemus. *Lovanii* Collegium *Buslidianum* vix substitit, tanta erat eorum conspiratio, qui sibi persuaserant hanc studiorum accessionem suis rationibus fore incommodam. Itaque Professoribus dedi consilium, ne verbum in alios disciplinarum Professores dicerent, sed comitate morum, diligentiaque profitendi, simul & juventutem allicerent, & hostes irreconciliabiles urerent: nam hoc vindictæ genere non esse aliud pulchrius aut efficacius. Paruerunt, & post aliquot menses fassi sunt, sibi rerum experientia compertum, id consilium fuisse faustum ac felix. Eo consilio nec vestra prudentia nec vestri mores egent: & alioqui non paulo levius certamen vobis erit cum lerna, partim quod apud vos melioris literaturæ splendor jam maxima ex parte gloriosæ inscitiæ nebulas discussit: partim quod tantum Principem habetis istius pulcherrimi negotii professum auctorem, non minus humanum ac benignum quam potentem, qui videtur hoc penitus habere perspectum, quantum hinc veræ gloriæ suis ornamentis, quantum utilitatis universæ ditioni sit accessurum. *Lovaniense* Collegium auctorem habet *Hieronymum Buslidium*, virum amplissima fortuna dignum, quæ non defuisset, si vivere licuisset: sed decessit & auctoritate & re mediocri, adeo ut salaria vix alendis Professoribus paria sint. Illius tamen memoriæ nulla satis digna gratia rependi potest, qui quicquid erat facultatum, id universum ei negotio dedicavit. Quin & hoc cordatioris consilii videtur, quod isthic duarum modo linguarum Professoribus destinatum sit stipendium, *Græcæ* & *Hebraicæ*, quandoquidem *Latina* jampridem sic effloruit, ut peculiari Professore non egeat. Jam illud regiæ benignitatis est, quod utrique linguæ binos Professores designavit; idque salario neutiquam exili, quo non tantum commode, verum etiam cum dignitate munus delegatum obire queant. Isto nomine, mi *Tussane*, multo feliciorem judico *Galliam*, quam si tota *Italia* vestræ ditioni fuisset adjuncta. Pulcherrimam spartam sortiti estis, nihil superest nisi ut eam pro sua quisque facultate certatim exornetis. De tuo erga me studio, nihil opus ut aut ipse jusjurandum ullum interponas, aut quenquam sponsorem adhibeas. Ut enim priscis illis sufficiebat formula, inter bonos bene agier oportet: ita inter *Christianos* nihil requirendum præter duas syllabas, ναὶ & οὔ. De *Budæo* reconciliando quod scribis, amo quidem humanitatis tuæ sedulitatem: verum nolim hoc esse persuasum eruditorum centuriis, me cum *Budæo* rediisse in gratiam, qui cum mihi nulla fuerit unquam simultas, nec unquam futura sit, nisi prorsus hanc mentem mihi deus aliquis adimat. Nulla est inter mortales tam omnibus nexibus adstricta amicitia, quam non aliquando nubecula quæpiam offuscet ad tempus. Nemo mihi persuasit, aut persuasurus est unquam, *Budæum* hominem non minus humanum quam eruditum, fuisse offensum meo *Ciceroniano*. Si quid fuit offensionis, malæ linguæ veneficium fuit. Auctores aliquot ad me delati sunt, sed non est ocii tantum, ut vacet auscultare delationibus, præsertim cum jam senex alio properem. Ego nunquam aliter animatus in *Budæum* fui, quam decet in hominem probum, eruditum & de literis egregie meritum. Consultius autem visum est illum meis literis non appellare: nam si quis deus mutavit illius animum, ut pro benevolo susceperit hostilem, non est innocentiæ cuiquam esse supplicem. Si talis est offensio, quales solent sæpe inter amicos, incolumi tamen fœdere Gratiarum, incidere, illius erat expostulare, meum purgare.

An. 1531. re. Quanquam nec hic gravarer aliquantulum de meo jure decedere, si certo scirem quid illi doleret. Id quum nec divinare possim, vereor ne si tentem generoso equo palpari, imprudens doloris locum attingam, & ille recalcitret undique tutus. Si est offensus, illius vices sunt rescribere ad duas epistolas, quas, ut ais, totum biennium apud se servavit non resignatas. Sed quicquid est hoc ulceris, si tamen est ullum, optimum arbitror fore medicum τὸν καιρόν. Nec mihi desunt quibus rescribam, velim nolim, nec desunt *Budaeo* τὸν ἵππον εἰς πεδίον προκαλοῦντες. *Henricum Glareanum* jussi tuis verbis salvere, quem ipsum opinor tibi scripturum. Habes, ni fallor, fere ad omnes epistolae tuae partes. Hisce diebus aliquot, famulus à coena mihi inambulanti solet è *Budaicis* epistolis recitare, si quando non est commodi congerronis & ad stomachum meum facientis copia. Vehementer probo tuum consilium, quod in plerasque attexueris scholia. Qua re factum est, ut & à pluribus majoreque fructu legantur, & melius ferant aetatem utilitate praesenti commendatae. In his sunt aliquot ad *Petrum Amicum*, quem *Basileam* adduxit *Joannes Lascanus Polonus*, juvenis apud suos apprime nobilis, atque etiam in paucis eruditus. Venit autem nulla re alius, quam τῷ σχήματι, nam moribus illius, nihil unquam vidi purius, in quibus nullum naevum possis reprehendere, nisi quod plus satis abesset ab arrogantia ferociaque. Post menses paucos coepit languere, nec aliam ejus rei causam divinare potui quam frigus, cui non assuerat, nudato jam praeter solitum collo ac tibiis. Nec interim desinebat crudis *Germaniae* vinis aquae plurimum addere. Adeo vero contigit illi, quod optare solet *Caesar Augustus*, ἡ ἀθανασία, ut obdormiscere non mori videretur. Corpus apud *Franciscanos* pro laico sepultum est, animam spero inter *Seraphicas* mentes vivere. Hoc si forte nesciebas, scire te volui. Bene vale. Saluta mihi *Danesium* collegam tuum, sed inprimis *Budaeum* si videbitur. Apud *Friburgum Brisgoiae* 13. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXVII.

Erasmus Rot. Lazaro Baysio S.

SUMMAM voluptatem eamque geminam mihi peperere tuae literae, *Baysi* ornatissime, partim quod legatum agis excellentissimi Principis nomine, idque in urbe, praeter alias innumeras felicitates, etiam viris eruditissimis ac bibliothecis locupletissimis florentissima; partim quod nec istius muneris dignitas, nec occupatio negotiorum tibi *Erasmi* memoriam excusserit. Illa verba tuis in literis non sine risu legi, *Ad magnum illum Erasmum*: qui titulus haud quadrat in hoc corpusculum, minus in fortunam, minime in ingenium. Sed tamen istuc modestius quam quod *Zasius* nunquam exorari potuit, ut desineret me *ter maximum* appellare. Caeterum, quemadmodum fateor me tuas epistolas saepe desiderasse, posteaquam unis literis ingenii tui gustum mihi praebueras; ita nunquam, ut ais, te cessatorem appellavi, quem etiamsi nihil scriberes, sciebam nec in amore, nec in officiis unquam cessare. Qui mihi hoc quoque nomine, vulgari hominum genere videre felicior, quod felicitatem tuam agnoscis. Quid à superis majus exoptare poteras, quam quod à regiis negotiis literarum ocium tueri licet, quodque, ut scribis, ocium contigit cum dignitate? Mearum autem rerum status cum tuo, mi *Baysi*, prorsus ex diametro pugnat: mihi enim negotium est absque dignitate, nisi quod meum esse duco quicquid obtigit candidis amicis. Quin & literis gratulor, quas *Franciscus*, Regum optimus maximus, non sat habet à philobarbarorum petulantia vindicare, nisi eas ad tantam provehat dignitatem, ut suopte fulgore tenebriones obstreperos facile submoveant. Gaudeo quod meditaris esse trilinguis. *Heliam* non novi, *Egnatium* hominem non minus humanum ac probum quam eruditum *Venetiis* amavi, idque, ni fallor, mutuum. *Lazarum Bonamicum* opinor me vidisse *Patavii* in aedibus *Marci Musuri*, qui jam tum juvenis plurimum & eruditionis & humanitatis prae se ferebat. Utinam deus aliquis mihi det, ut in tam felici contubernio possim haerere: nam hic rerum prooemia nobis minitantur bellum egregie funestum, nisi numen aliquod propitium scenam rerum humanarum invertat. *Benedictus* bona fide tuas literas reddidit: sed idem reddidit commentariolum *De vasorum generibus*, cujus pridem in literis ad me tuis spem feceras, una cum libello *De vestibus*, locis aliquot tua manu castigato. Sed quum appendix illa praeterquam quod erat indiligenter ab amanuensi tuo descripta, videretur etiam imperfecta, non ausus sum typographis committere. Caeterum quoniam ille constanter asseverabat te librum in hoc tradidisse, ut si vellem hic excuderetur, perlegi non indiligenter, & si quid comperissem amanuensis inscitia commissum, emendavi, *Frobenio*que commisi. Quod si mihi *Benedictus* dedit verba, confugiam ad humanitatem tuam, culpam poenamque deprecaturus. Sin vero nec ille fefellit, nec tu offensus es, erit quod gaudeam. Nihilo secius integrum tibi est, opus tuo arbitratu absolvere, atque istic excudendum curare. *Lazaro* meis verbis ut multam salutem annuncies oro: nam *Egnatio* ipse nunc scribo. Bene vale, vir clarissime. Datum apud *Friburgum Brisgoiae* 13. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXVIII.

Erasmus Rot. Julio Pflug S.

SI inter nos susceptum esset eloquentiae certamen, *Juli* praeclarum *Germaniae* decus, profecto literarum tuarum erudita facilitas & decora jucunditas, ac felicissimus quidam perpetuusque *Tullianae* dictionis fluxus, me à rescribendo deterruisset. Id esse verum, ne me putes rhetoricari, quantumvis sancte dejerare non dubitem. Sed quoniam nec hanc aetatem, nec Theologum decet anxia poliendi sermonis cura, non visum est affectare, quod assequi nullo modo possem, etiamsi omnes nervos intendero. Proin tua fretus humanitate, ausus sum ex tempore, meoque more quicquid in calami cuspidem venerit chartis illinere: quod nunc etiam majore venia facio, cum eodem tempore plures sexaginta scribendae sint epistolae, & in his aliquot, quae justi prope voluminis instar habent. Pro laudibus, quas tibi tuo merito tribuo, non est quod mihi gratias agas, aut benignitatem meam praedices, quum justius sit, ut utrique Deo, cujus munificentia est, quicquid in nobis est laude dignum, gratiam habeamus: quem precor ut suam in te benignitatem semper in majus ac melius augere dignetur, quando quod hactenus tibi concreditum est, tam non maligne quum amicis omnibus, tum vero Reipublicae potissimum impertis, videlicet non ignarus in quem usum tot praeclaras ingenii naturaeque dotes ille tibi foeneraverit. Quod vero tua bona sic extenuas, nihil aliud efficis, quam ut magnificentius etiam de te sentiam, utpote verae minimeque fucatae virtutis notam agnoscens, quae nihil moratur hominum laudes, sed ad eas, ceu virgo quaepiam intacta, rubore suffunditur: nec est ulla tutior verorum bonorum custodia. Quod polliceris te si non caeteris virtutibus, certe gratitudine fideque meo de te judicio responsurum: Gratitudinis vocabulum non agnosco, de fide lubens audio, quanquam nihil addubitaturus, etiam citra promissum. Tua de Principis erga me studio propensaque voluntate mihi jucunda fuit magis quam necessaria testificatio. Tot argumentis illius in me non modo benevolentiam, sed & pietatem jampridem exploratam ac perspectam habeo. Itaque mihi nihil aeque persuasum est, quam quicquid in hac causa fecit, ab amicissimo profectum animo fuisse. Nec ob id pilo minus me illius humanissimae Celsitudini debere puto, quod res in diversum cessit. Animos spectare decet, non exitum. Quare quod tam diligenter per-

An. 1531. persuadere niteris illustrissimo Duci nihil aliud fuisse propositum, quam ut dum meam senectutem ab his turbis asserit, & studiorum meorum tranquillitati, & publicæ, ut ais, utilitati consulat, honestam tu quidem, vir egregie, sed supervacaneam operam sumis. Quod autem scribis, hoc actum, ut ille præcisa materia litis mihi negotium non facesseret, aut si facesseret, id ei sine fraude non esset, &c. Ad hæc aliaque hujus generis arbitror te non desiderare responsum, si modo schedæ, quibus ad tuam priorem epistolam rescripsi, tibi redditæ sunt, aut si eas tua lectione dignatus es: nec enim me fugit, quam non capiantur ejusmodi rixis ingenia generosa. Quod si nemini persuadeo monstrosas quorundam delitias, quid mihi superest, nisi ut Euangelico clypeo memet obarmem patientia? Cum tot enim monstris mihi res est, ut jam debuerit animus ad ista occaluisse. Sed piget harum næniarum meminisse. Posteaquam hoc fato natus sum, juvat in tui similium virorum amicitia conquiescere, quos habeo non tam paucos quam multi sibi persuadent. Tuæ vero necessitudinis accessionem, si quid mihi credis, pluris facio, quam si contigisset sacerdotium quamlibet opimum. Ad eam alendam non arbitror opus esse multis officiis, sat erit si subinde mutuis literis excitetur. Si quid tamen erit, in quo queam animo tuo aut etiam tuorum gratum facere, nihil erit quod non & alacriter & libenter sim præstaturus, modo fuerit in mea potestate, si vel abs te monitus fuero, vel si sese dederit opportunitas. Legi vero, quam fers, sane quam lubens subscribo, ut in amicitia nostra velut jam legitimis auspiciis inita, justisque numeris confirmata, laudum reciprocæ vires, excusatio styli neglectioris, & si quid aliud est hujus generis, id omne posthac sublatum sit. Ut illustrissimo Principi me reddas commendatiorem, quanquam existimo supervacaneum orare, oro tamen, nec ob aliud nisi quod id summopere cupio. Vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 14. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

Ut liberius ad te scriberem in causa fuit *Andreas Conritz*, juvenis imaginibus clarus, & in Jurisperitorum literis diligenter exercitatus, mihi cum fratre suo *Christophoro* domestico convictu notus spectatusque est, atque etiam mensæ communis, salisque religione fœderatus. Eum arbitror tibi notum esse: aut si notus non est, quæso te, ut ne pigeat cognoscere propius.

EPISTOLA MCLXIX.

Erasmus Rot. Georgio Saxoniæ Duci S.

JAM olim quidem compluribus argumentis perspectum habens illustrissimæ tuæ Celsitudinis erga me propensum favorem, & intelligebam & profitebar me illi plurimis maximisque nominibus obligatum esse. Verum, nuper gravioribus etiam nominibus me sibi reddidit obligatiorem, præcipue duobus. Alterum quod, ut ex literis R. D. *Christophori* Episcopi *Augustensis* accepi, tuam in *Erasmum* benevolentiam apud aliquot ecclesiæ Proceres, inter quos erant Cardinalis *Campegius* & Cardinalis *Leodiensis*, dignatus es profiteri. Quo quidem testimonio arbitror ornamenti dignitatisque meo nomini non parum accessisse. Alterum quod tam amanter, tamque sollicite dederis operam, ut senectæ studiisque meis ocium tranquillum parares ab eo, cui pro delectamento est mihi negotium facessere, literariisque commentationibus obstrepere. Quod tuæ sublimitatis studium, utcunque cætera casura sunt, hoc certe nomine mihi fuit felicissimum, quod hac occasione nactus sum amicitiam viri omni decorum genere ornatissimi, *Julii Pflug*: cujus similes utinam quamplurimos haberet *Germania*. Mihi quidem multis de causis quies non solum optatissima est, verum etiam necessaria. Sed si hanc personam Deus humanæ fabulæ choragus mihi imposuit, partes delegatas agam oportet. In hac arena mihi video moriendum esse, nam ut isti vivi conquiescant nihil est spei. Nullus est annus, quin duos tresve libellos in caput meum ejaculentur pseudo-Euangelici. Privatas molestias facile concoquerem, si publicus Ecclesiæ status haberet ut vellem. Pacata est *Italia*, *Gallia* Cæsari nodo, ut ajunt, *Herculano* fœderata est. In *Hispania* nihil est tempestatis. Negotium *Britannicum* de repudio facile citra tumultum componetur, ut audio, utque novi Regis ingenium. Cum *Turca* sperantur induciæ, quod quidem existimo non tantum ad Reipublicæ commoda, verum etiam ad *Christi* religionem propagandam esse conducibilius. Si Deus huic febri *Germanicæ* mederi dignaretur absque bellis intestinis, sperare liceret aureum quoddam seculum. Tot jam diu flagellis afflicti sumus, bellis, tumultibus, pestilentiis subinde speciem mutantibus, summa caritate rerum atque etiam penuria, nec solet Dominus irasci in finem, sed in ira recordari misericordiæ, tantum ut nos toto pectore convertamur ad illum, in eum unum figentes ancoram spei nostræ. Non erat animus illustrissimam Celsitudinem tuam hisce literis interpellare, nisi suam operam ultro detulisset generosus adolescens, mihique tum ob eruditionem haud vulgarem, tum ob morum integritatem etiam domestica consuetudine perspectam inprimis charus & amicus, *Andreas Conritz*, qui cum fratre suo *Erasmio* repetit patriam, relicto hic altero germano *Christophoro*, qui & ipse diligenter ac feliciter in Jurisperitorum literis exercet ingenium. Precor ut illustrissimam C. T. incolumem ac florentem nobis reique publicæ servet Opt. Max. *Christus*. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 15. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXX.

Erasmus Rot. G. Ursino Velio S.

VACAT audire novarum rerum aliquid? Accipe: Quanquam inter ἀδύνατα numerari scio senis mutare linguam, tamen ego meditor mutare stylum. Ac primum applicui memet ad exemplar structuræ *Budaicæ*: legi plerasque illius epistolas feliciter elaboratas, annisus sum sedulo, sed conatus successu caruit. Nunc in effingendo *Cicerone* sum totus. Dices, quid accidit? Huc extimularunt me trium hujus ætatis in dicendo felicissimorum epistolæ, *Jacobi Sadoleti*, *Petri Bembi*, & *Julii Pflug*, quorum postremum nuper amicum habere cœpi, ex re mala magnum nactus bonum. Phrasis horum ita consentit, ut dicas à teneris unguiculis eodem in ludo doctos & educatos. Deum immortalem, qui candor orationis, quam felix facilitas, quanta sensuum sanitas, quam omnia cohærent, amnisque limpidissimi in morem inoffense labuntur, nulla salebra, nullo vortice lectorem remorante! Tales *Ciceronianos* toto pectore possum amare, utinam & assequi liceat. Sed arbitror consultius, ut sexagenarius ab his comitiis abstineam, ne per juventutem tumultuantem fiam depontanus. Principi tuo meoque gratulor splendidissimi nominis accessionem, Rex *Romanorum*, utinam & census respondeat. Laudo tuam in Rempublicam pietatem, quam vides tot cladibus ac pestilentiis vehementer imminutam, eoque jacturam hanc pro tua virili sarcire niteris ἐκ ἀνδ. θηλείας, hoc est, auxiliante, pro sua muliebri portione, nova nupta. Nonnulla spes est, inducias inter *Christianos* Monarchas & inter *Turcarum* Imperatorem coituras. *Italia* quieta est. Cum *Gallia* nobis est arctissima necessitudo. Negotium *Britannicum* multis conjecturis auguror brevi citra tumultum compositum iri. *Hispania* μαλακίζει. Si *Germaniam* ab armis tranquillam habere licebit, spes est aurei seculi. Vale. *Friburgo Brisgoiæ* 15. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXXI.

Erasmus Rot. Johanni Vlatteno S. D.

QUOD rarius ad te scribo, in causa est, quod tu veluti panagæa *Diana* per omnes regiones volitans,

An. 1531. tans, interdum apud superos, interdum apud inferos agis. Sum autem occupatior, quam ut vacet in scribendis epistolis operam perdere. Illud inter nos indubitatum esse oportet, ubicunque terrarum agit *Vlattenus*, ibi præcipuum quendam esse *Erasmi* patronum & amicum: rursus, ubicunque est *Erasmus*, ibi *Vlatteni* juratissimum esse amicum. Fac ut sciam quid rerum geras. Quid hic agatur ex *Quirino* meo cognosces, qui urgente patre redit in patriam ad nos non reversurus. Apud me non potuit amplius crescere. Opto tibi perpetuam prosperitatem. *Friburgo* 15. Martii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXII.

Erasmus Rot. Conrado, Episcopo Wirzenburgensi, S.

REVERENDE Præsul & idem clarissime Princeps, quum mecum reputarem quam humaniter tua celsitudo me non solum in tuorum clientium, aut, quod tu mavis, amicorum numerum recepisset, verum etiam tum literis amantissime scriptis, tum insigni sua erga me favoris monumento cohonestasset, nec ea daret occasionem, qua possim vicissim ejus animi significationem edere, quem habere debet gratus cliens erga patronum optime meritum: quoniam in meo paupere mundo nihil erat, contuli me in viridaria Scripturarum, ex his Psalmum veluti flosculum odoris gratissimi decerptum ad te misi: hoc satius esse ducens, quam incomparabilem amicum inani salutare epistola. Hæc æstas mihi prorsus fuit sterilis, nec hybernis mensibus ausus sum quassas diutino morbo corpusculi vires iniquis onerare laboribus. Cæterum si vel tu submonere digaberis, vel ipsum tempus obtulerit occasionem declarandæ erga te gratæ voluntatis, declarabo nec studium, nec fidem mihi defuisse, etiamsi cætera defuerint omnia. Dominus reverendam tuam amplitudinem, Ecclesiæ reique publicæ diu servet incolumem. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 17. Martii, An. à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXXIII.

Erasmus Roterodamus eruditissimo ac πολυγλωττάτῳ viro, P. Vulcanio * S.

VULCANI charissime, si hæc epistola te inventura est apud D. *Montjoium*, rogo ut hunc *Simonem Grynæum*, hominem in utraque lingua absolutum, & in philosophia non vulgariter doctum, velis cognoscere, & si quibus in rebus potes commodare, id facias. Mihi ob egregias virtutes cum primis charus est. Cætera ex ipso cognosces. In præsentia non vacabat pluribus tecum agere. Scribe per hunc: nam ad nos rediturus est. Bene vale. *Friburgo* 18. Martii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXIV.

Erasmus Rot. Guilhelmo Montjoio S. D.

OPINOR me tumultuanter respondisse tuis literis, amice incomparabilis: nunc ad easdem ordine, sed paucis. Quæ de serenissimæ Reginæ in me studio scribis, ut novum nihil, ita fuere jucundissima omnia. Quis talem fœminam tam sanctis præditam moribus non amet, nisi impius; etiamsi nullo munere honorario pensasset officium meum? *Maria*, cui dicavi *Viduam Christianam*, literis propria manu descriptis testata est propensam erga me voluntatem, eaque res mihi magnifici muneris instar est. Totus orbis nunc tumultuatur, nec ullus vel Principum vel plebejorum expers est publicæ calamitatis. Hæc est hujus seculi fabula. Sed summus ille choragus omnia sicuti spero conferet in lætum exitum atque plausibilem. Regis *Ferdinandi* res in dies crescunt, ut spes sit illum aliquando & potentissimum & orbi saluberrimum Principem futurum. Cum *Turca* sperantur induciæ, quod ut ad
A orbis *Christiani*, præsertim *Austriæ*, tranquillitatem necessarium est, ita ad proferenda nostræ religionis pomœria non paulo conducibilius arbitror quam bellum. Si *Carolus* filius tuus talem epistolam scripsit suo Marte, tempus est ut *Erasmus* abjiciat calamum. Certe toto pectore quum tibi talem filium, tum ipsi talem indolem gratulor. Servet sua dona qui dedit. Æstate proxima cum Medicis & chirurgis, hoc est, carnificibus mihi fuit res, ob durum ac dirum apostema, à quo lente, sed feliciter revalui. Non deesset fortuna, si valetudo pateretur me ulla ex parte hærere Principum aulis. Aut sic mihi vivendum est ut vivo, aut
B omnino non vivendum est. Cedo fatis, frustra reluctaturus. Quod attinet ad improbitatem obtrectantium, næ tu vix trientem scis eorum quæ mihi sunt toleranda. Habet suas excetras *Hispania*, habet *Italia*, habet *Gallia*, habet *Germania*, habet & *Britannia*, qui clam spargunt suum virus, nec tamen in scenam prodeunt, sed per subornatos agunt fabulam. Hactenus animus fuit præsens, ut spero futurum & in posterum. Illud plane mei fati est; à magnis aut diligor, aut metuor, à canibus & cimicibus impetor. Posthac tamen decretum est non habere Pantalabis & spermologis tantum honoris, ut illos digner responso, quod uno ore mihi sunt auctores viri doctrina juxta &
C prudentia præcellentes, *Tonstallus*, *Sadoletus*, & *Alciatus*. Optarim tuam, mi *Montjoie*, fortunam esse parem animo tuo, non quod mihi res redierit ad incitas, ut ajunt, sed quod nunc deceat *Erasmum* & senem & tantum bellatorem aliquanto magnificentius vivere. Non desunt in *Germania* magni qui mihi bene velint, sed honestius est non mutare veteres *Mecœnates*. Archiepiscopum *Cantuariensem* vereor ne mihi brevi senectus eripiat. Quanquam τῶ συναποθνησκόντων fœdus inter nos pacti sumus, ne alter alteri superesset. Verum hæc utcunque habent, habiturave sunt, perpetuo tuo in me studio mirum in modum delector, quam voluptatem filius, tuas vices suscipiens, ut in literis
D ad me suis profitetur, mihi conduplicavit. Libens illi dicassem libros *Apophthegmatum*, quippe argumentum & tuo cognatum ingenio, & affine *Proverbiis*, sed superior æstas mihi fuit sterilis, & hyems ob quassam valetudinem non admodum fertilis. Debebam autem primam quamque fœturam mira indole adolescenti *Guilhelmo* Duci *Juliacensi*. Proinde *Titum Livium* quinque libris auctum dicavi *Carolo*, ut hoc saltem pacto & illius studiis calcar adderem, & elegantissimam ejus epistolam pensarem utcunque, si cum ea paria facere non possem. Si hanc epistolam reddet *Simon Grynæus*, cujus nomen est in *Præfatione*, rogo ut ei commodes in suo negotio, quod quidem sine tuo incommodo
E possis. Est homo *Latine Græce*que ad unguem doctus, in Philosophia & Mathematicis disciplinis diligenter versatus, nullo supercilio, pudore pene immodico. Pertraxit hominem isthuc *Britanniæ* visendæ cupiditas, sed præcipue bibliothecarum vestrarum amor. Rediturus est ad nos, per hunc itaque quæ voles scribas licebit. Quod ut facias oro. Jussi ut *Carolo* tuo exhibeat volumen *Titi Livii*. Bene vale. *Friburgo* 18. Martii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXXV.

Erasmus Rot. Augustino Eugubino S.

F ET animum istum, & fortunam gratulor, *Augustine* doctissime, non tibi modo, sed & sacrarum Literarum studiosis, quos oportet omnes, si grati esse volunt, bene precari manibus incomparabilis viri *Dominici Grymani*, qui pulcherrimum hoc propositum & animo concepit, & constanter perfecit, ut bibliothecam optimis quibusque libris diversarum linguarum instructam, non mediocribus impendiis pararit, suique monumentum reliquerit, qui non video, quo speciosiore titulo memoriam suæ gentis posteritati valuerit commendare. Quum agerem *Romæ*, semel atque iterum ab

* Pater hic est Bonaventuræ Vulcanii, qui initio præteriti Seculi in illustri Academia Lugd. Bat. Linguæ Græcæ Professor fuit, scriptis quamplurimis clarus & celebris.

An. 1531. ab illo ad colloquium invitatus, idque, ni fallor, per *Petrum Bembum*, ut tum abhorrebam à cultu magnatum, tandem illius Palatium adii, pudore magis quam ex animo. Nec in area, nec in vestibulo ulla hominis musca apparebat. Erat tum tempus pomeridianum. Equum tradidi famulo, & adscendi solus, venio ad primum atrium, neminem video: ad secundum ac tertium, tantundem, nullum ostium occlusum reperi, mecum demirans solitudinem: ad extremum venio, illic unum tantum reperio, *Graculum*, ut opinor, Medicum, tonso capite, custodem ostii patentis. Rogo quid ageret Cardinalis. Ait intus cum aliquot generosis confabulari: quum nihil adderem, rogat quid vellem. Salutare, inquam, si commodum esset, nunc quia non vacat, alias revisam. Dum abiturus, paulisper per fenestram, loci situm prospicio, redit ad me *Gracus*, percunctans num quid velim renunciari Cardinali. Nihil, inquam, opus interpellare illius colloquium, sed brevi rediturus sum. Tandem sciscitanti nomen, edo. Eo audito, me non sentiente se proripuit intro, moxque egressus, jubet ne quo abeam, ac protinus accersor. Venientem excipit non ut Cardinalis, & talis Cardinalis extremæ sortis homunculum, sed ut collegam. Posita est sella, colloquuti sumus plus quam duas horas, nec interim licuit manum admovere pileo. Prodigiosam in tanto rerum fastigio comitatem. Inter plurima, quæ de studiis eruditissime disseruit, satis indicans jam tum sibi fuisse in animo, quod nunc de bibliotheca factum accipio: incipit hortari me ne *Romam* ingeniorum altricem relinquerem. Invitat ad domus suæ contubernium & fortunarum omnium communionem, illud addens, cœlum *Romanum* ut humidum & calidum meo corpusculo convenire, præcipueque eam urbis partem, in qua palatium habebat, olim à Pontifice quodam exstructum, qui locum eum ut omnium saluberrimum delegisset. Post multos sermones ultro citroque habitos, accersit nepotem suum jam tum Archiepiscopum, adolescentem divina quadam indole præditum. Conantem assurgere vetuit, Decet, inquiens, discipulum coram præceptore stare. Tandem ostendit bibliothecam πολυγλωττότατον. Quem virum si mihi contigisset temporius nosse, nunquam urbem eram relicturus, quam longe supra meritum meum reperi faventem. Sed jam abire statueram, eoque res processerat, ut mihi vix integrum esset ibi manere. Quum dixissem me accitum ab *Angliæ* Rege, desiit urgere, tamen hoc iterum atque iterum oravit, ne suspicarer, ea quæ promitteret, non ex animo proficisci, neve ipsum ex vulgarium aulicorum moribus æstimarem. Ægre me dimisit à colloquio, sed quum abire gestientem diutius remorari nollet, illud extremis verbis à me stipulatus est, ut ipsum adhuc semel inviserem, priusquam urbe excederem. Non redii infelix, ne hominis facundia victus, mutarem sententiam. Nunquam mihi mens æque fuit læva. Sed quid agas, quum urgent fata? Eam felicitatem, quæ mihi tum offerebatur, tibi nunc domi est, invidere tibi non possum: sed mihi justius irascerer, meque ipsum oderim, qui oblatam recusarim: verum, hoc me consolatur, quod tua industria video futurum, ut istius divini thesauri nos quoque reddamur consortes: nam Adnotationes in *Pentateuchum* percurri verius quam perlegi, in quibus & alia multa præclara nobis polliceris. In his, quæ prodierunt, mihi plurima vehementer arrident: sunt tamen perpauca, de quibus te admoneri non minus nostra quam tua refert, videlicet ut posthac tuæ lucubrationes in manus omnium veniant elimatiores, & omnino tales, ut aut nihil, aut quam minimum inveniant *Momi* quod calumnientur. Hoc tibi, mi *Augustine*, cum primis persuadeas velim, me non alia mente monitoris partes suscipere: nam & industriam tuam exosculor, & gloriæ ex animo faveo. Hæc editio prima scatet prodigiosis mendis, præsertim in *Latinis*, ex quo vides quam non tutum sit typographorum operis fidere. Si tibi non est integrum adesse, præstaret hoc muneris alicui delegare, qui bona fide vicem obire tuam & posset & vellet. Interdum optarem te diligentiorem esse in probando, quam es in asseverando fortis, præsertim quum rejicis aliorum opinionem. Videris autem in quosdam stomachosior, quasi privato quodam affectu sis eis infensior, velut *Nicolaum Lyranum*, & *Paulum* Episcopum *Sempronianum*, quorum uterque est nostræ inferioris *Germaniæ*: non quod fas non sit ab illis dissentire, sed quod stomachi significatio tibi nonnihil abrogat fidei. Dissentis à *Reuchlino*, sed civiliter cum laudis præfatione. Arbitror autem *Paulum* nulla in re *Reuchlino* inferiorem acumine ingenii, & Mathematicarum disciplinarum cognitione superiorem. Cujus tamen nomen nusquam, quod sciam, citas, nisi cum reprehensione. Eum non audiendum existimas, quod sentiat hanc Editionem non esse totam *Hieronymi*, hoc uno fretus argumento, quod singuli libri præfationes habent *Hieronymi*. Hæc ratio si solida est, Orationes *Æschinis* ac *Demosthenis* fatebimur à *Cicerone* versas, quod in eas præfatur *Cicero*: sed aliquo casu periit illius translatio, præfatio ob utilitatem aliquam servata est. Exstat in *Job* gemina præfatio, cum utraque non competat in eandem versionem. Probabilius est ecclesiasticos Proceres, quum jam fere recepta esset Editio *Hieronymi*, mutasse quædam ab illo versa, & ex vetere Translatione, aut ex *Septuaginta* restituisse nonnulla: ita factum est, ut hæc Editio temperata nobis remanserit, ex auctoritate Ecclesiæ. Verum, hoc exempli duntaxat gratia protuli, non ut tecum super hac re contendam. Interdum odiosius attingis *Averroistas*, ut videaris in totum damnare Philosophiam *Aristotelicam*: nam qui sic addicti sunt *Aristoteli*, ut negligant divinos Libros, aut *Christi* dogmata ad *Aristotelis* gnomonem exigant, merito reprehendendi sunt. Si *Basilius*, *Chrysostomus*, *Hieronymus*, & *Augustinus* absque Philosophiæ cognitione venissent ad tractanda Scripturarum mysteria, obsecro quid egissent? Profiteris te scripturum adversus Philosophiam *Platonicam*, quod si *Platonicam* pariter atque *Aristotelicam* damnes, nullam nobis relinquis. Non me fugit rectum esse quod sentis, sed expediebat hoc quod sentis ejusmodi verbis expressisse, ut hinc tibi quam minimum conflaretur invidiæ, quo tua scripta majore cum fructu legantur. Nunc primum, opinor, prosilisti in hoc theatrum, novus actor. Permagni autem refert ad omnes fabulæ partes, quam auspicato primam ejus scenam saltaris. Hac excetra nulla bestia nocentior aut pervicacior. Facio nunc quod solent hi qui infeliciter navigarunt, quum alios vela pandentes admonent, quæ in mari vitanda sint pericula. Simile quid aggressis dulciter adspirat undique aura faventium applaudentiumque: verum, ubi se ventus in diversum verterit, tum destituti hærent in vado. Videris multa tumultuaria lectione devorasse, ea si justo temporis spacio concoxeris, exibunt multo gratiora, quam si eadem juvenili calore effutiveris. Etiam atque etiam mihi rogandus es, *Augustine* doctissime, ut hæc eo animo accipias, quo à me dicuntur: quæ ut frustra moneam, tamen amor etiam tuta timens, non poterit non esse gratus. Quid, quod non tantum & ad tui nominis existimationem, & ad publicorum studiorum utilitatem pertinet, ut tua elaborata cum omni plausu veniant in manus hominum, verum etiam ad *Grymanicæ* memoriæ, istiusque bibliothecæ sempiternum decus, non leve momentum habet: nam non ita magni refert quid de me privatim sentias. Videris enim aliquot locis, nescio quid stomachi præ te ferre, etiamsi mihi nondum liquet an illa in me torseris. Veluti primo statim *Geneseos* capite, quum tractas etymologiam nominis *Adam*, taxas citra nomenclaturam quosdam, qui quod *Augustinus* in *Hebraica* dictione, *Græcam* significationem exponit, quasi α notet ἀνατολὴν, δ, δύσιν, α, ἄρκτον, μ, μεσημβρίαν, appellarunt frigidam expositionem. Hoc à me notatum fateor in Euangelium *Johannis* capite secundo: sed illic frigidæ expositio-

An. 1531.

sitionis nullam invenio mentionem, atque adeo ne vocem quidem ullam minus reverentem. Fateor hoc commentum ab aliis proditum, sed demiror illud *tam gravi viro* tantopere placuisse, ut sæpius putarit commemorandum: quum addo *tam gravi viro*, præfatione laudis mitigo dissentionem. Nec tu videris probare quod improbo, tantum admiraris, cur non eadem opera sit taxatus *Cyprianus*, qui hoc ante *Augustinum* literis prodiderit. Fortassis in prima Editione locum eum in *Cypriano* non legeram, aut certe non memineram. In posterioribus Editionibus reperio hæc verba: Quod quidem & ante adnotavit divus *Cyprianus*, sed homo fuit uterque. Si probas, quod dissentio, dissentiendi modestiam, ut opinor, non desideras. Sed admones, *Cyprianum* etiam illud addere, quod *Augustinus* tacuit, eam terram, unde factus est *Adam*, è quatuor mundi cardinibus fuisse Dei pugno comprehensam. Verum, poteras & illud addere, quod frivolum commentum coactæ Scripturæ testimonio probare nititur, *Palma mensus est cœlum, & pugno comprehendit terram.* Quis unquam eum *Esaiæ* locum ad istum interpretatus est modum? ut sileam quod, ut suo commento locum faceret, vitiavit Scripturam, pro, *de limo terræ*, citans *ex omni limo terræ*. Prætereo quod pro quatuor mundi plagis ponit quatuor mundi stellas. Ut arctos sit stella, quum potius sit sydus; quis unquam dixit orientem, occidentem, aut meridiem esse stellam? Sunt in eo libello, cui titulus *De montibus Sina & Sion*, præter dictionis figuram alia multa, quæ non resipiunt pectus *Cypriani*, unde non temere à nobis numeratus est inter ea, quæ illi viro falso adscribuntur. Hæc igitur si nec tu probas, ut opinor, quid *Augustino* patrocinetur illius auctoritas? Quin arbitror ista ne *Augustino* quidem placuisse, è quibus particulam modo verecundiorem decerptam dedit auribus populi. Nunc paulisper mecum velim consideres argumenta tua, quibus refellere conaris eos, quibus hoc commentum videtur frigidum. Si hæc, inquis, frigida sunt, cur eodem modo non frigent omnia, quæ à *Platone* in *Cratylo* scripta sunt? Cur & *Varronis* etymologiæ non frigebunt? qui etiam nominibus *Græcis* etymon *Latinum* accommodat. In qua re maxime reprehenditur à *Servio Donatus*, quod is *Leneum Bacchum* dici putat à *leniendo animo*. Obtestor prudentiam tuam, *Augustine*, an simile quippiam usquam tradidit vel in *Cratylo Plato*, vel in etymologiis *Varro*, ut singulas literas per singulas dictiones interpretemur? Quis unquam veterum Grammaticorum tam ociose nugatus est? Aut quis non rideret studium quorundam recentiorum, quos hæc plusquam inepta cura delectavit, ut dictiones aliquot literatim interpretentur? Velut, *Deus dans æternam vitam suis*, & ad hujusmodi somnia sacrarum Literarum testimonia accommodent? Vidimus olim singulis literis interdum fuisse designatas singulas dictiones, ut, S. P. Q. R. *Senatus populusque Romanus.* Et P. M. *Plus Minus.* Et P. P. *Pater Patriæ*, de quibus nonnihil prodidit *Probus*. Sed nemo tam ineptus nugator fuit, ut *pater* exponeret, *pascens amanter teneros ære recte.* Aut *mater*, *mammam accommodans teneris ejulantibus roscidam.* Vides quantum intersit inter etymologiam & hoc interpretandi genus, quod improbavi? Sed vide quantum tibi donem. Finge nihil interesse, non protinus frigebunt omnes etymologiæ, si una atque altera friget. Eadem ratione colliges, si *Festus Pompejus* unicam dictionem perperam exposuit, alias omnes perperam fuisse interpretatum: & si quis unum Scripturæ locum non recte enarravit, in omnibus errasse. Hanc ratiocinationem si ridiculam & impudentem esse fateris, eadem opera de tua pronunciasti. Quæ hoc etiam absurdior est, quod non solum transilit à proloquio singulari ad universale, verum etiam quod à specie ad speciem, perinde quasi colligas, *Hic piscis est malus*, *nulli igitur sunt boni equi.* Etenim quum etymologia commonstret originem vocis, commentum de *Adam* nihil minus est quam etymologia: sed propius accedit ad monstrosas voces *Basilidis*, *Abraxas*, *Leusiboras*: & *Donatus*, ut ais, à *Servio* reprehensus est, quod *Leneum Græcæ* originis vocem (venit enim à ληνὸς *Lenæus*) à *Latina* deduxerit. Sed utrum recte notatus est à *Servio Donatus*, an secus? Dices, opinor, Recte. Bene ergo *Servius* adduxit etymologiam? annues. Non igitur statim frigent omnia, si friget una. Quis unquam Dialecticus ab individuo collegit speciem, nisi per inductionem simul omnia commemores? *Modestus* scribit *Cœlibes* dictos quasi *cœlites*, quod *Saturnus* Cœlo amputaverit genitalia. Atqui pariunt & cœlibes. Hæc si friget etymologia, non statim & illud frigidum est, *conjuges* dici à *societate jugi*: & si friget, quod *L. Ælius* dixit *pituitam* ab eo dictam quod *petat vitam*, non protinus friget *nasum* dictum, quasi νῆσον, id est, insulam in facie prominentem. Si merito rejicitur quod *Varro* prodidit *agrum* esse dictum quod illic *agatur aliquid*, non ideo rejiciendum quod scribit *Fabius* à *Græca* voce deductum. Si falsum est *graculos* dici quod *gregatim volant*, verum tamen est eam dictionem ab *avium voce* effictam esse. Si frigidum est, *orationem* dici quasi *oris rationem*; & *testamentum* quasi *testationem mentis*: non ideo falsum est *orationem* esse nomen à verbo *oro*, sicut est *lectio* à *lego*: & *testamentum* à *testor*, sicut est *monumentum* à *moneo*. Sunt dictiones, quarum origo aut prorsus ignoratur, aut ambigua est, non tamen ideo nulla est certa etymologia. Opinor te jamdudum perspicere, vir præclare, quam hæc tibi hactenus parum attente, parumque concinne dicta sint. Sed multo minus cohæret quod subjicis: *Mira est igitur*, inquis, *horum hominum impudentia*, *qui pluris unam Ciceronis voculam facerent*, *quam quicquid divini illi homines dixerunt*, *quorum ut est maxima sanctitas & eruditio*, *ita maxime à vanissimorum hominum latratibus tuta.* Hic sermo quoniam in me non hæret, suspicor & illa superiora in alios esse torta: proin hic non tam meam causam ago quam tuam; quanquam non arbitror inter *Christianos* quenquam inveniri, qui pluris faciat unam *Ciceronis* voculam, quam universa quæ scripsit *Cyprianus* & *Augustinus*, præter Theologiæ cognitionem, etiam eloquentia non vulgari pollentes. Quod si quis, quum de *Romani* sermonis eloquentia disceptatur, plus tribuat *M. Tullio* quam *Cypriano* & *Augustino*, puto nec ipsos, si viverent, id ægre laturos, sed æquissimis animis cessuros auctoritati *Ciceronis* hac duntaxat in parte. Ubi sunt igitur illi homines insigniter impudentes, ubi vanissimorum hominum latratus? Quid ista scribens cogitaris, divinare non queo, certe non videntur nasci ex his quæ hactenus commemorasti: nisi forte flagitium inexpiabile judicas in re tam levi dissentire ab *Augustino*, quum ipse in hoc Opere & ab *Hieronymo*, & à *Septuaginta*, & ab aliis multis in re multo graviori dissentias. Sed his non contentus pergis: *Hos certe*, inquis, *nunquam satis demirari potuimus*, *qui*, *si vel minimam labeculam apud sanctissimos illos viros repererint*, *miras excitant Tragœdias*, *clamant*, *vociferantur*, *ingemiscunt errorem*, *lachrymas se non posse continere protestantur.* *Dicunt eos in alio versari mundo*, *idque non alia gratia fit ab eis*, *quam ut summis viris detrahendo*, *gloriolam quamdam*, *cujus avidissimos eos esse eorum scripta proclamant*, *adipiscantur ad posteritatem.* Ubi igitur modestia illa *Christiana*, quam in aliis tantopere desiderant, ipsi omnium egentissimi? Hoccine est prodesse posteritati, & non magis obesse? Equidem, mi *Augustine* charissime, non inficior fieri posse, ut apud *Italos* sint, in quos ista merito destomacheris: sed qui viderit in tuo sermone qui præcessit, nihil esse stomacho dignum, mirabitur unde repente in has tragicas voces incanduerit animus tuus: nam qui sobrii sanique sunt, prius indignitatem rei ponunt ob oculos, quam clament, O cœlum! O terra! O maria *Neptuni*! Omitto nunc quod tam fortiter judicas de mente aliena, quasi

An. 1531.

quisquis à sanctis viris dissentit, nihil aliud quam gloriam aucupetur. Nolis, opinor, alios simili candore de tuo pectore judicare, quoties in hoc Opere à sanctissimis pariter ac doctissimis viris libere dissentis, nonnunquam & impacto colapho. Sed pergis indulgere stomacho effervescenti: *Quæ igitur*, inquis, *est hæc tam inaudita, tam insolita barbaries, ubi hoc hominum genus ortum eductumque est? Num apud Christianos, an non magis ad Hyrcanas sylvas, & scopulos Caucaseos? Utri efferatiores, ipsi an Tibareni, ac Derbices, qui patres mactabant, è scopulisque præcipitabant? At ipsi omnes Ordines, omnem sexum & ætatem deformarunt, crudeliter lacerarunt, immanissime dilaniarunt.* Hocne est esse *Christianum*, an non magis plusquam *Turcam* ac *Saracenum*? Hanc plusquam tragicam verborum atrocitatem (dabis veniam, mi *Augustine*, verum fatenti) vix sine risu legere potui, nisi quod interdum suspicabar te, quum hæc scriberes, animum intentum habuisse ad *Saxonem* illum, hujus ecclesiasticæ tempestatis auctorem: nam is interdum fortiter negligit sanctorum auctoritatem. Sed aliunde natus erat hic sermo, nempe ab his, quibus quod refert *Augustinus* de literis quatuor in *Adam*, videtur frigidum commentum, & ab hac occasione tam frigida stylus tuus incaluit usque ad *Derbices* & *Tibarenos*, aut si quod animal his immanius. Si *Christianus* non est qui dissentit à sanctis viris, *Paulus* dissensit à *Petro*, & à *Barnaba*, quorum alteri restitit in faciem, in alterum irritatus fuit παροξυσμῷ· nam eo verbo *Lucas* est usus. Dissensit ab *Ambrosio* & *Cypriano Hieronymus*: eidem cum *Augustino* fuit non frigida velitatio. Et quis est Priscorum, à quo non multis in locis dissentiant recentiores Theologi? Nullus igitur eorum censebitur dignus *Christiani* titulo? Sunt inspersa quædam, in quibus videri possis iratus *Moriæ* nostræ, quum ea nullum damnet Ordinem, sed hominum vitia taxet; nec tamen omnia, sed ea duntaxat quæ quisque, nisi sit morosior, possit æquo animo aut etiam cum risu audire. Interdum mihi videris, ista scribens, nunc in hunc, nunc in illum tendere oculos, nec semper ad eundem scopum dirigere sagittas. Atqui quemadmodum magis erat ingenuum aperire in quem tam atrociter stomacharere, quam incerta vagaque suspicione multos perstringere: ita sanius erat, orationem sibi constare, certoque ordine fluere, non temere ferri. Subjicis hæc, *Usi sunt, fateor, etiam sanctissimi viri reprehensionibus, etiam Apostoli, etiam Christus. At quanta cum modestia, quanta cum lenitate prophanos & Deo adversantes castigabant! Quam humane Origenes reprehendit Celsum, Basilius Eunomium, ac reliqui!* Hæc adeo non videntur in me dicta, ut è meis libris sumta videantur mutuo. Atque in his rursum non perinde damnas si quid reprehendatur in sacris Doctoribus, quam in reprehensione desideras modestiam. Verum, an non satis modeste dissentit, qui dicit se mirari hoc commentum gravissimo viro placuisse? nam hinc fluxit omnis hæc stomachatio. Atque hæc erat illa labecula, ob quam dicebas tam atroces excitari tragœdias? Unde suspicor alium quempiam fuisse, qui locum illum contumeliosius notarit, in quem ista torseris. Pergis, *At hi Christianos ipsos, divos ipsos, quanta cum ignominia, quibus sannis, quibus scommatis carpunt, allatrant, subsannant!* Hæc tua sunt, *Eugubine*. Omitto nunc dicere, quam leniter *Christus* & Apostoli tractent Ethnicos, quibus denunciant æternum Væ, quosque nonnunquam suis depingunt coloribus. *Paulus* magis destomachatur in vitia *Christianorum*, quam exterorum, idque testatur se jure facere: *Quid*, inquit, *mea refert de his qui foris sunt judicare?* Et divus *Hieronymus*, nonne acerbius invehitur in malos Monachos, Clericos & virgines, quam in Ethnicos, aut *Judæos*? Quod autem de divis meministi, bifariam potest accipi: incertum enim utrum stomacheris in illos, qui reprehendunt aliquid in scriptis eorum, quos nunc Ecclesia pro divis colit, an in eos, qui simpliciter damnant divorum cultum & invocationem. Utrumcunque horum sentias, non arbitror in me competere. Quæ addis de ignominia, sannis, scommatis & allatratu; fateor divorum memoriæ nonnullam deberi reverentiam, sed non eousque, ut nefas sit vel in moribus, vel in scriptis eorum quicquam reprehendere. Nunc quidem illi non peccant, sed quum in terris agerent, & errabant & fallebantur, & delinquebant. Quoque celebrior est illorum memoria, hoc magis expedit notare si quid perperam fecerunt, aut docuerunt, ne nominis illorum auctoritas simplicium animos inducat in errorem, qui sibi persuaserunt sanctum esse quicquid à sanctis, vel dictum vel gestum fuerit. Imo existimo hoc officium ipsis divis esse gratius, quam si quis accendat cereolum. Cultum divorum nusquam damno, sed quorundam hac in re superstitionem interdum taxo, nec id immerito. Hic si quid est sannarum aut scommatum, ea non in divos recidunt, sed in cultores superstitiosos. Rursus, quæ subjicis, nec in *Saxonem* illum, nec in me, sed in *Italos* nescio quos detorta videntur. Ais enim, *Pudet profecto quoties in eorum scripta incidimus, in quibus nullum Christianæ pietatis apparet vestigium, sed omnia Ethnicis ostentationibus, virulentiis plusquam Judaicis scatent, omnia vano strepitu, vanissimis jactationibus resonant.* Hæc tua sunt. Certe in libris eorum, mi *Augustine*, qui nunc hæreseos nomine celebres sunt, religiose prædicatur *Christi* Majestas, plurimum tribuitur fidei & charitati, constanter affirmatur resurrectio mortuorum, sacrosancta habetur Scripturarum auctoritas. Hæc, opinor, haud obscura sunt *Christianæ* pietatis vestigia. Quod si legisti meas *Paraphrases*, *Commentarios in aliquot Psalmos*, *Methodum Theologiæ*, libellum *De orando*, *De misericordia Dei*, aliosque hujus generis, non dices, opinor, illic nullum esse *Christianæ* pietatis vestigium. Unde mihi persuadeo, istic esse in quos ista competant, quorum scripta nondum ad nos pervenerunt. Itaque quum horum nihil in me competat, arbitror & ea quæ sequuntur in alios dici. *Et quod*, inquis, *miserius est, cum ætate crescit delirium, ac tunc inveniuntur deteriores, quando & divina minitante Nemesi, & toto orbe terrarum in eos vociferante, debuerant resipiscere.* Ætatis convicium fortassis suspicabitur aliquis in me jaci, qui me senem esse non inficior, licet ab decrepita, ni fallor, ætate aliquanto spacio absim, ut qui nondum pervenerim ad annum septuagesimum: nam imbecillitas corpusculi non est ætatis, sed naturæ, tale fuit etiam juveni, qualia fere sunt affixorum libris. De delirio nihil judico: nam qui maxime delirant, sibi maxime sani videntur; ut qui maxime temulenti sunt, sibi videntur mire sobrii: sit igitur hoc aliorum judicium. Quod si delirant omnes senes, maxime delirabat divus *Hieronymus*, qui major annis octoginta aut nonaginta, ut quibusdam placet, plurima scripsit, eaque multo absolutiora iis, quæ scripsit florenti ætate. Quod idem arbitratur plerisque doctis viris accidisse, qui vicina morte cygneum quiddam dulcius cecinerunt. *Plinius* tradit è vitibus vetustioribus nasci vinum melius, è recentioribus copiosius. Quin & ipsa vina mitiora fiunt ætate. Sunt tamen in his quæ ætatem non ferunt, & nimia vetustas generosis etiam vinis vigorem & gratiam adimit. Certe ad eam ætatem nondum perveni, nec unquam, ut arbitror, perventurus sum. Fortassis ingenium meum ad ea vini genera pertinet, quæ vapescunt eodem quo nata sunt anno. Mihi, quod ad animi vigorem attinet, non videor habere multa, de quibus incusem ætatem: sed senes si delirant, cum venia delirant: in juvenibus autem turpissima est deliratio. Qua tu sis ætate mihi non liquet, nisi quod stylus exsultans, & in senectam convicium, arguunt te etiamnum ἀκμάζειν. Quo magis tibi adnitendum est, ne quid exstet in scriptis tuis, mi *Augustine*, quod delirationis speciem præ se ferat. Id fiet, si sibi undique cohæreat constetque sermo, si sobrio tenore fluat, si nusquam secum pugnet, si ubique sibi præsentem animum referat. Quod de *Nemesi* scribis, deque vociferante mundo,

An. 1531. do, fortasse torques in hæreticos, à quorum consortio me constantissime abstinui, imo cum quibus magno capitis mei discrimine jamdudum cominus eminusque depugno. Quanquam non desunt qui in me vociferentur: sed paucis inauspicatis oppono tot Principum, tot Episcoporum, tot eruditorum hominum judicia, qui meos labores & amplis muneribus ornant, & honorificentissimis testimoniis comprobant, & mihi gratias agunt, quod ex libris meis veræ pietatis seminaria hauserunt. Hæc igitur mihi non eo dicuntur, ut mihi patrociner; sed ut homini literatissimo nunc primum in theatrum prodeunti consulam, quo fabulam optimi cujusque applausu peragat, & vel nostro malo sit cautior. Superest epilogus tuus, nescio quam apte hærens superioribus: *Nos*, inquis, *& sanctitatem & eruditionem summorum virorum semper admirabimur. Num protinus contemnit pietatem & eruditionem Augustini, cui quicquam in illius viri scriptis non probatur?* Jamdudum vides istud in tuum recidere caput, qui in hoc Opere toties dissentis à sanctissimis viris. Probas eruditionem cum pietate conjunctam. Itane statim impius est qui dissentit à piis viris? Absit. Sed fac illum dissentire contumeliosius, improbitas ea dici potest, impietas non potest. Nec illa quid sibi velint satis intelligo, quum ais: *Non est igitur quod de eruditione gloriemur, in qua sive aequemus, sive superemus illos divinos viros, sanctitate certe sumus adeo inferiores, ut sine lachrymis referri non possit.* Hic admisces personam tuam: nam absit ut ista cogitatio unquam inciderit in mentem meam, ut mihi videar æquare, aut etiam superare doctrina vel *Augustinum*, vel *Hieronymum*. Nec statim æquat, qui deprehendit in alieno libro, quod Auctorem fefellit, tantum abest ut superet. *Tandem*, inquis, *incidimus in flagitiosissimas ostentationes.* Hæc tua destomachatio tam atrox, tam vehemens, tam varia, dispeream si divinare possum quos petat. Et tamen tota res exordium habuit ab *Adam*, quatuor mundi plagas designante. Sed bene habet quod hæc scribuntur à juvene, ne audiat *delirus*, quanquam interdum delirant & juvenes. Hunc stomachum si in me effudisti, æquitatem in te desidero: si in hæreseon auctores, demiror totius sermonis corpus tam male cohærere cum capite: si in omnes, quorum scripta putas impia & flagitiosa, non dissimile facis, ac si quis eodem jure velit omnes perfundere; aut si strabo multis præsentibus dicat acerba convicia, omnibus incertis quid in quem dicatur. Si quis ad istum modum destomachetur, permiscens omne probrorum genus, quorum aliud in alios cadere videretur, nonne quisquis audiret, diceret, Quid huic accidit? Quanto magis curandum est, ne quid tale dicatur in scriptum orbi proditum, in quo requiritur sobrietas & sanitas, per ocium in literas mittentis cogitationes suas? Uno tantum in loco me nominas, & contemtim & dissentiens, nec tamen indicas locum; nisi quod suspicor te notare, quod mea *Paraphrasis* in *Luca* caput XXIV. ita loquitur de *Christo*: *Apud Annam & Caiapham Judai per falsos testes intenderunt illi crimen blasphemia, quo non aliud est atrocius.* Designatum est hoc in *Joseph*, quem fratres invidia conjurati detulerunt de crimine pessimo: *Miror*, inquis, *Erasmum, cur in multis Editionem Septuaginta nostra pratulerit, quum aperte & Hebraica veritas refragetur; & ipsi Graci Interpretes.* Quam id multis in locis faciam nunc non excutio. Certe hoc loco quod verterunt Interpretes *Septuaginta*, rectius quadrat ad typum *Christi* qui venit advocatus, non delator, nec accusator fratrum, sed accusatus ac damnatus est à *Judais*. Quod si voces *Hebraa* non sunt ancipites, credendum est aliud legisse *Septuaginta* quam nos habemus. Quid autem mirum sicubi sequor Editionem *Septuaginta*, quum idem aliquot locis faciunt Apostoli & Euangelistæ. Postremo, quum ipse non raro damnes quod vertit *Hieronymus*, & præferas *Septuaginta* Translationem? Quod si mihi non concedis aliud legisse *Septuaginta*, quam legerit *Hieronymus*, quid sibi volunt illa verba tua in *Geneseos cap.* XIV. *Miror ipse hanc varietatem, eaque res facit ut suspicer, pleraque alia tota Biblia immutata esse?* Si *Hieronymiana* Editio damnat Versionem *Septuaginta*, cur ipse divus *Hieronymus* frequenter & illud enarrat quod illi verterunt? Rursus citra nominis mei mentionem attingis me *cap.* XLVI. *Hac est ergo*, inquis, *ejus nodi solutio, quem dicunt Hieronymum ligasse, ac non solvisse.* Lapsum istum tuum, *Augustine*, nec miror, nec insector, qui frequenter accidit in his argumentis, quæ lectione varia tumultuariaque tractantur. Erroris ansam præbuit typographorum incuria: quum enim Annotationum opus per schedas excuderetur, è duabus quæstionibus altera prætermissa est, videlicet de septuaginta animabus. Id arguit quod titulus non congruit annotationi sequenti. Sic enim habet: *In septuaginta quinque animabus descendit Jacob*, quum annotatio sequens tractet eum locum, *Quod emit Abraham precio argenti, à filiis Emor filii Sichem.* Sed, utcunque fallebat titulus, ipsa annotatio satis declarat, in quem locum competeret. Ea negat nodum de emto sepulchro fuisse solutum, nec simpliciter negat fuisse solutum, sed in libro ad *Pammachium De optimo genere interpretandi* negat fuisse solutum. Sic enim habent mea, *Hunc nodum illic nectit Hieronymus, nec eum dissolvit*: nam eleganter eum dissolvit in *Quæstionibus Hebraicis*. Verum, hoc leviculum est. Interdum stylum odiosius stringis, mea sententia, quam par est, in *Germanos*, veluti *Deuteronomii capite sexto*, quum is locus non porrigat ansam incandescendi: *Neque enim*, inquis, *hoc dicimus, quorundam Germanorum imitati procacitatem, qui sibi omnibus & diis & hominibus, & humanis & divinis rebus maledicendi licentiam usurparunt.* Ita tu quidem. Fieri potest, ut in *Germania* sint qui non temperent à blasphemiis in Deum, sed in hos horrendis suppliciis animadvertitur. At ego *Roma* his auribus audivi quosdam abominandis blasphemiis debacchantes in *Christum*, & in illius Apostolos, idque multis mecum audientibus, & quidem impune. Ibidem multos novi, qui commemorabant se dicta horrenda audisse à quibusdam sacerdotibus aulæ Pontificiæ ministris, idque in ipsa Missa, tam clare, ut ea vox ad multorum aures pervenerit. Sed opinor te loqui de libris eorum, qui nunc nova tuentur dogmata. Quorundam ex his maledicentiam inficiari non possum, quum eam ipse tot amarulentis illorum libellis confossus, plus satis expertus sim. Cæterum in Deum illic nihil reperio conviciorum, tametsi quos tu deorum nomine signes addubito: arbitror enim te nobiscum unicum profiteri Deum. Sed utinam hoc crimen solis *Germanis* objici possit, latius patet quam vellemus. Similia quædam stomacharis in ejusdem Operis *cap.* XI. per occasionem *Dathan* & *Abiron*, in giganteam immanitatem, quorum vesaniæ jam nec cœlum sufficit. Quid est istud ultra cœlum? An illud caput, quod tu simpliciter & absolute summum vocas? & addis pronomen ἐμφατικὸν *illud*. Si de *Christo* loqueris, pie dicis: si de Pontifice, non tu quidem impie, sed magnificentius quam pro re, atque adeo impie quoque, si tuus sermo nanciscatur iniquum interpretem. Hæc, mi *Augustine*, non ob aliud moneo, nisi ut diligentior sis ad revincendum quam ad conviciandum, mitiusque tangas totius gentis nomen, quæ utcunque nunc tumultuatur, nunquam tamen in vera *Christi* religione cessit vestræ *Italia*, si rem æstimes ab annis octingentis. Hoc pacto fiet, ut & uberius prosis ecclesiæ, & tibi minus confles invidiæ. Cuivis in promtu est, objicere *Derbices & Tibarenos*, *Cyclopas & gigantes*, sed eruditis viris dignius, & gregi *Christiano* utilius est, solidis rationibus, & Scripturarum testimoniis & docere errantes, & revincere pertinaces. Quod ni fiat, quivis auriga possit conviciis in quemvis detonare. In *Numerorum cap.* v. destomacharis in *Saxonem*, quod neget confessionem sacramentalem institutam à Deo, generose quidem asseverans esse à Deo institutam. Sed quum in eo, quod asseveras, tot insignes Theologi de-

An. 1531. desudarint, nec inter se concordent, tuæ eruditionis erat solidis scripturis & argumentis instruere nos adversus homines linguacissimos: nec satis erat eos appellare *impudentissimos*, qui non erubuerunt negare hoc esse primum à Deo repertum, ac declamare locum communem de hæreticis Scripturam ad sua dogmata detorquentibus. Quæ ut merito abs te dicta sunt, minimum tamen conferunt ad refellendos adversarios: sed erant distinguenda confessionis genera, & quod nunc exigitur efficacibus argumentis erat probandum: quis enim negat exigi pœnitentiam mentis? Hanc habet quisquis apud Deum agnoscit errorem suum. Rursum nullus inficiatur, reconciliationem esse juris & naturæ & divini. Quisquis autem redit in gratiam, agnoscit peccatum suum: ita qui publica satisfactione recipiebantur in ecclesiæ consortium, confitebantur ipsa re, etiamsi non proferrent ore, sua delicta. Veluti quisquis venit ad baptismum, hoc ipso quod venit, confitetur se habere quod egeat ablutione. Sed quid hoc ad nostram hanc confessionem? At *Numerorum* 5. *Moses* præcipit ut sacerdoti *Judæi* confiteantur peccata sua. Verum ea lex loqui videtur de peccatis per humanam incuriam aut inscitiam commissis, qualia multa solent hominibus accidere, etiam minime malis. Sic enim habent verba legis, *Vir sive mulier cum fecerint ex omnibus peccatis, quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatum suum.* An inter hæc numeranda putas, parricidia, incestus, blasphemias in Deum, & sacrilegia, quæ solent hominibus per negligentiam accidere? Jam & tu fateris legem præcipue loqui de furto. Quia mox subjicitur, *reddant ipsum caput, quintamque partem desuper ei, in quem peccaverint.* Multi porro sunt homines, qui per errorem aut humanam incuriam detinuerunt aliena. Hunc errorem expiabat confessio, & capitis restitutio cum accessione aliqua, & aries immolatus: nam plagiarius *Exodi* 21. capite plectitur. Et ejusdem voluminis *capite* 22. abigeus pro bove uno reddit quinque, pro ove una quatuor. Suffossorem nocturnum licebat impune occidere. Si bos repertus fuerat apud abigeum vivus, duplum reddebat. Quod si urges nos literis, simul exige cum confessione sacrificium arietis. Rursum si nos præcepti verbis stringis, simul exiges à nobis ut sacerdoti confiteamur & quamlibet levia delicta, quæ solent hominibus per negligentiam accidere, quod non exigit Ecclesia. Postremo, quum *Judæorum* ditio late patuerit, & plerique etiam *Romæ* & in *Asia* minore habitarent, nec sacrificare fas fuerit, nisi *Hierosolymis*, quî fieri potuit, ut omnes omnia peccata confiterentur sacerdoti in templo suis fungenti vicibus? & quæ turba fuisset arietum, si singuli pro singulis delictis obtulissent victimam? Hos scrupulos, vir optime, oportuerat discutere: nec satis erat dicere, *Si quis recte considerare voluerit, inveniet primum omnium peccatorum confessionem esse positam. Non quod ipse probationibus ullis egeam, sed armasses nos adversus eos, quibuscum nobis communis est conflictatio.* Inibi simile quiddam attingis de Principatu *Romani* Pontificis, quum ea quæstio multos habeat sinus, quos utinam diligentius excussisses, aut omnino tacuisses: ne, dum quod fortiter asseveras, dilute probas, risui sis improbioribus, & eos in ipsorum opinione confirmes. Hæc, teste *Christo*, non te monerem, nisi te pure diligerem, tuisque sanctissimis laboribus ex animo faverem; nam mihi persuadeo te *Christiano* in me esse animo, aut si quid animum tuum exulcerarunt malæ linguæ, ea res non tantum habet apud me momenti, ut ullam amarulentiam in te concipiam. Revertor ad hujus disputationis caput, quod me petere videbatur plerisque, quasi parum honoris habuerim *Augustino*, quod in re nullius momenti ab eo dissensi non solum modeste, verum etiam cum temperamento laudis. Quid, si notassem in ejus libris sententias, quas nunc Theologi judicant hæreticas? eas, opinor, non diceres labeculas. Nec æquum esset te hoc in aliis tam atrociter reprehendere, quod ipse tibi permittis. In caput *Geneseos* secundum ita loqueris, *Quapropter fabulas esse arbitror, quæ iste paradisus comminisci homines fecit, nisi Adam peccasset, fore, ut in eo paradiso jugiter homines habitassent: nam etiamsi Adam non peccasset, habitata tamen ista terra fuisset ita ut nunc sit, & homines vel mortales fuissent ut nunc, vel congruo tempore in cœlum fuissent assumti.* In hac sententia quum fatearis gravissimos sanctissimosque viros fuisse, tamen non vereris appellare fabulas. Et in his sanctissimis viris est *Augustinus*, quem à me dolebas tam leviter attactum in re nihili. Sed inibi retractas, si quæ dicis sunt impia. Atqui si dubitabas, quid opus erat appellare fabulas? Rursus in *Genesim cap.* 10. dissentiens ab *Augustino*, qui putat per errorem à nobis legi *coram Domino*, quum legendum sit *contra Dominum*, nulla præfatione honoris libere rejicis illius sententiam, his verbis, *Ipse potius propter linguæ Hebraicæ imperitiam lapsus est.* Interdum erumpis in laudes *Hieronymi*, sed non citra suggillationem Ecclesiæ, quam alicubi scribis in erroribus tantis fuisse futuram, nisi vir ille divinos libros vertisset ex *Hebræorum* fontibus. Primum illud durum est piorum auribus, Ecclesiam teneri errore, præsertim in sacris Literis, licet errent homines plerique. Sed eundem bene laudatum subinde reprehendis, quum interdum possis culpam in librarios conferre. Jam si pleraque sunt immutata, ut suspicaris, in *Hebræorum* codicibus, quos sequutus est *Hieronymus*, unde nobis constat hanc Editionem esse sinceriorem? Siquidem *Exod.* 23. notas *Hieronymum*, qui perperam verterit, *Ostende mihi faciem tuam*, pro eo quod erat, *Ostende mihi viam tuam*? Et addis eum locum pejus etiam versum à *Septuaginta*, *Ostende mihi teipsum.* Sed unde liquet hoc, quod tu reperisti in *Hebræo* codice, verius esse quam quod legerunt *Hieronymus* & *Septuaginta*, præsertim quum hic nullum cites Auctorem, neque *Hebræum*, neque *Græcum*? Verum à *Septuaginta* non modo frequenter, verum etiam parum reverenter interdum dissentis: id quum facis, nonne palam rejicis opinionem *Cypriani*, *Hilarii*, *Augustini*, ne *Græcos* commemorem, qui crediderunt *Septuaginta* divini spiritus afflatu nobis eam prodidisse Versionem? quod interdum profitetur & *Hieronymus*. Vides in quam ardua re non vereris à tantis viris libere dissentire? & tam atrociter stomacharis in eum, qui non probavit commentum de *Adam*, quod arbitror nec ipsum *Augustinum* probasse serio. *Exodi cap.* 34. reprehendis *Hieronymum*, qui perperam verterit, *Ignorabat Moses quod cornuta esset facies ejus*, pro eo quod erat, *radians erat facies ejus.* Atque hic adeo non lenis reprehensionem, ut non multum absis à convicio, quum addis, *Mirum quod Hieronymus non considerarit veritatem Hebraicam, non animadverterit etiam quid Septuaginta transtulissent, qui bene hunc locum verterunt.* Ac subjicis: *Rident itaque nos & exsecrantur Judæi, quoties Mosen in nostris templis cornuta facie depictum adspiciunt, quasi nos eum diabolum quendam, ut ipsi stulte interpretantur, esse putemus.* Atqui istis *Judæorum* sannis locum fecit ille toties abs te laudatus *Hieronymus*, cujus errorem hoc quoque nomine facis insigniorem, quod prior Editio *Latina* habuerit *glorificatam faciem*, non *cornutam*. Non improbo tuam annotationem: nam & *Paulus* disputans de *Mose* & *Christo*, glorificationis & claritatis verbo utitur, de cornibus non meminit: tantum illud admoneo, non fuisse causam, cur sic incandesceres per occasionem *Adam* secus interpretati. *Levitici cap.* 3. libere damnas quod *Hieronymus* verterit *pabulum ignis*, quum vertere debuerit, *panis sacrificii*. Ejusdem libri *cap.* 5. commonstrans has voces, *aut per se mortuum*, additum ab *Hieronymo*, quum eum locum *Septuaginta* pulcherrime verterint. Et *Erasmum* miraris, qui interdum præferat *Septuaginta* Translationem *Hebraicæ* veritati. Nec tamen ulla defensione, aut erroris extenuatione sublevas *Hieronymum*. Ejusdem libri *cap.* 11.

An. 1531. 11. de *Chœrogryllo* libere & ab *Hieronymo* & à *Septuaginta* dissentis. Ejusdem libri *cap.* 14. indicans quiddam additum ab *Hieronymo*, videlicet hæc verba de passeribus, *quos vesci licitum est.* At quum probabile sit hoc *Hieronymum* reperisse in codice *Hebræo*, aut à docto quopiam adjectum, qui voluerit interpretari quare *Moses* addiderit *vivos*, quod morticino vesci non liceret: tu tamen *Hieronymum* oneras, dicens, *Additum ab ipso Interprete*: quod certe miror: non enim opus erat ea cautione. Rursus, ejusdem operis *cap.* 21. *Si parvo, vel grandi, vel obtorto naso. Hæc omnia*, inquis, *genera ab ipso Interprete ficta sunt, quum neque in contextu Hebraico, neque apud Septuaginta habeantur.* Item, *cap.* 25. notas, *Et frugum superabundantiam non exiges*, falso ab *Hieronymo* fuisse redditum, quum eum locum clarissime reddiderint *Septuaginta*. Vides ut libere dissentis, nec honoris præfatione, neque ullo patrocinio virum sanctissimum toties abs te prædicatum sublevas. Rursus, *cap.* 27. super his verbis, *Spoponderit Deo animam: Non erat*, inquis, *ita vertendum: nam votum & alterius generis esse poterat.* Quam hic nullus honos habetur incomparabili viro? In *Numerorum cap.* 16. scribis, *Capitis principium omissum ab Hieronymo, Et divisus est Chore.* Poterat hoc librariis imputari. Ejusdem libri *cap.* 17. super hæc verba, *Absque virga Aaron*, scribis ab *Hieronymo* omissum quod erat maxime necessarium, & substitutum quod partim erat supervacaneum, partim falsum. Ubi hic reverentia? Rursum, *cap.* 18. *Omne quod ex voto*, dicis *Hebraica* vocis proprietatem melius expressam à *Septuaginta* quam ab *Hieronymo*. Præterea, *cap.* 24. *Homo cujus obturatus est oculus*, ais, *Hieronymum* vertisse diversum, videlicet, *obturatum* pro *apertum*, & miraris quamobrem non sit sequutus *Septuaginta*. Sed hic utcunque patrocinaris *Hieronymo*, culpam rejiciens in librarios, qui omiserint negativam particulam; quod lemma quum sit frigidum, habet tamen aliquid civilitatis. Verum, alibi poteras illi probabiliore colore patrocinari. Ad hæc, *Deuteronomii cap.* 28. super hæc, *Illuviarum secundarum*, ita sine honoris præfatione loqueris, *Quare longe à veritate nostra declinat Editio.* At hanc Editionem in solidum vindicas *Hieronymo*, ut hic non possis uti criminis translatione: proin quanto satius erat fateri hanc Editionem ab aliis aliquot locis immutatam, quod ut erat civilius erga *Hieronymum*, ita vero propius est. Siquidem Editio *Psalmorum* ex *Hebraica* veritate non habetur eadem in omnibus codicibus. Alicubi scribis illum omisisse quædam, quod fugeret iterationem, quum antea fuissent commemorata. At quis hoc juris permisit Scripturarum interpreti, ut addat, adimatque quod videtur? Si semper omittendum esset quod in sacris Voluminibus bis dicitur, quam multa forent amputanda? Jam mihi vide quot rationibus poteras sanctissimum virum excusare. Exemplar, quod sequutus est *Hieronymus*, secus habebat quam codices *Septuaginta*. Hoc immutatum est à sciolis, hoc adjectum est à studioso quopiam, hoc verbis diversum, re idem est: hoc tametsi diversum est, tamen pium habet sensum. E multis pauca, exempli causa, decerpsi: quum enim illa percurrerem, non ista quærebam. Sed in his quoties libere, ne dicam acerbe, dissentis à tanto viro, cujus opera prædicas Ecclesiam à tot erroribus liberatam? At qualis ille liberator est, qui toties ipse labens Ecclesiam induxit in errorem? Quam vero non religiosus interpres, qui in sacris Voluminibus, quorum Auctor est divinus ille Spiritus, sibi permittit addere præter necessitatem, & adimere quod à Spiritu Sancto positum est? Postremo, quoties in his, quæ commemoravi, Versionem *Septuaginta* præfers *Hieronymianæ*? Et miraris, quod ego alicubi maluerim sequi *Septuaginta*, quam nostram Editionem? Hæc, vir in Domino charissime, non admonerem, nisi vehementer amarem insignia Dei in te dona, tuasque lucubrationes ejusmodi cuperem exire, ut & lectori quam plurimum utilitatis, & tibi quam minimum invidiæ conciliarent. Quod si me simili modestia admonere dignaberis, plurimam à me inibis gratiam: nam hoc suadet *Christiana* charitas, ut vicissim alii aliorum onera portemus, mutuisque operis nos invicem sublevemus. Dominus tuas pias lucubrationes prosperare dignetur. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 27. Martii, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXVI.

Erasmus Rot. Nicolao Mallario S. D.

NAE tu mihi, *Mallari* doctissime, Comico-Tragœdiam non tam legendam exhibuisti, quam spectandam ob oculos posuisti: quæ quidem ut mihi geminam peperit voluptatem, ita dolorem quoque duplicem conciliavit. Primum enim delectavit animum meum epistola tua tam copiosa, verbis optimis adfabre structa, *Græcarum* vocum emblematis subinde picturata, postremo lepidissimis salibus hilaritatem animi tui declarans: qua re factum est, ut ipse quoque juxta *Pauli* præceptum, cum amico gaudente gauderem, & cum ridente frontem exporrigerem. Deinde magna sum affectus lætitia, quod *Christus* Optimus Maximus, veluti de machina apparens, lætum exitum addiderit turbulentæ fabulæ. Rursus indolui, quod quum ex meo colloquio nihil aut minimum fructus retuleris; (tum enim cœperat adrepere morbus, alioqui nec alias in ejusmodi congressibus admodum officioso, idque propter occupationes ac valetudinem potius quam ob naturæ vicium) tamen ea res tibi tantum conflaverit invidiæ, cujus singularis ingenii candor illud promerebatur, ut nullis excetræ sibilis afflaretur unquam: nam de me leve detrimentum est, & si his fatis natus sum, ut bene faciens male audiam, non oportet θεομαχεῖν. Vivit, videtque nos noster agonothetes, unde brabeum exspectamus, si gnaviter certaverimus. Quod si tibi ista contumelia ob *Christi* nomen fuisset illata, non solum non deplorarem vicem tuam, verum etiam inter beatos ponerem nomen *Mallarii*. Nunc si quid mea causa molesti accidat candidis amicis, acerbius fero quam atroces in meum ipsius caput debacchationes. Illud tamen mihi longe gravius dolet, quod istorum intemperiis, & publica *Christianorum* pax tranquillitasque rumpitur, & malorum improbitas odio gravat etiam illos, qui in probatis Ordinibus veram sectantur religionem. Quum enim columbina simplicitas ac germana sinceraque pietas penes *Franciscanos*, *Observantium* titulo gratiosos, potissimum residere videretur, nullo ex grege prosiliunt, qui indoctius, indecentius, ac scurrilius vociferentur, atque adeo libellis etiam editis debacchentur, perinde quasi mundus jam non gignat homines, sed meros bubalos & onagros. Sed venter non tantum auribus, ut ait *Cato*, verum etiam oculis & mente caret. Faxit *Christus*, ut resipiscant in ipsius gloriam. Equidem optarim pacem habere cum omnibus. Id quoniam mihi fatis negatum est, negatum est autem mihi cum laudatissimis quibusque viris, triplici argumento meipsum consolor: primum, recti conscientia, cui sua merces in tuto est apud τὸν καρδιογνώστην· deinde, consortio celebrium virorum, *Socratis*, *Phocionis*, *Aristidis*, *Scipionis*, & si mavis *Christianos*, *Pauli*, *Hieronymi*, *Basilii*, & *Chrysostomi*: postremo, dum contemplor, quales habeam oblatrantes, & quales è regione fautores: illic nullos video nisi aut insigniter stolidos, & impudenter scurras, aut gloriæ famelicos, aut maledicentiæ natos, aut œstro livoris percitos, aut ventris mancipia, aut quibus hic mundus potior est *Christo*. Hic quos Reges, quos Principes, quos Cardinales, quos Episcopos intueor, qui non tantum literis & applaudunt qualibuscunque studiis meis, & mihi pro navata meliori literaturæ ac pietati opera gratias agunt, verum etiam ultro missis honorariis muneribus testantur se non aliter sentire quam prædicant? Quot sunt etiam hodie tum opibus tum dignitate præcellentes, qui me ad omnium fortunarum consortium invitant?

An. 1531.

tant? Eruditos sileo. Quis non tot taliumque virorum judicio fretus, negligat inauspicatarum avium garritus? quandoquidem placari non possunt. Equidem non agnosco *Batavi Herculis* gloriosum titulum, quem tu mihi tribuis. Sed tamen quum ipse sentias his quoque temporibus in *Gallia* studiorum & ingeniorum altrice quantum invidiæ sustineant οἱ φιλέλληνες, facile conjectas quos barbarorum impetus exceperim, ante annos ferme triginta apud nostrates, juventutem ad eloquentiæ studium, *Græcarum*que literarum amorem exstimulans. Vix nostra phalanx sustinuisset hostium conjuratorum impressionem, ni *Adrianus* tum Cardinalis, postea *Romanus* Pontifex, hoc edidisset oraculum, *Bonas literas non damno, hæreses & schismata damno.* Sed apud nos in dies mitescit hæc invidia, summamque in spem vocor, fore, ut excellentissimi Regis *Francisci* felicibus auspiciis adeo consilescant coaxantes ranæ, ut nemo Theologorum ordine dignus habeatur, qui rudis sit linguarum. Certe ante annos non ita multos *Hermannus Letmannus Batavus*, aut si mavis, *Holandus*, harum literarum accessione nonnihil etiam commendatus fuit, ad hoc, ut in distributione laureæ Theologicæ primas sortiretur. Arbitror hominem tibi notum esse. Proinde perquam lubens spectavi te in tuis literis juveniliter stomachantem: hinc enim perspexi quam ex animo faveas huic studiorum generi: sed spero fore propediem, ut istos tenebriones contemtu judices digniores, quam stomacho tuo. Quin & nunc sic eluxit linguarum fulgor, ut magis operæ pretium sit, flagrantis jam & inflammatæ juventutis studia provehere, quam cum rabulis male feriatis rixari. Quod scribis esse quosdam, qui sibi bonam felicitatis partem deesse judicant, quod *Erasmum* non viderint, quum corporis effigiem ære fusam exosculentur, eaque conspecta ad studiorum amorem inflammentur, puto non omnino vanum esse: quanquam tu consolandi mei gratia rem, ni fallor, verbis amplificas. Sed ne possim istiusmodi favoribus insolescere, facit quorundam diversus affectus. Dicam enim quod rideas: Est quidam Doctor *Constantiensis*, qui mei effigiem in charta impressam habet in conclavi suo, non ob aliud nisi ut quum inambulat, quoties eam præterit conspuat: percunctantibus odii causam, respondet se mihi acceptum ferre hoc calamitosum seculum. Antea volens nolens eram *Lutheranus*. Hoc telo de manibus excusso, quærunt aliud: ajunt me dedisse gradum Sectarum auctoribus. Hoc argumentum serio rursus tractavit *Albertus Pius*, cujus ingens volumen excudit *Badius*, quum Opus, ut audio, non sit *Alberti*, sed per multas operas conductitias conflatum: nec minimum contulerunt *Franciscani Parisienses*; habent enim quendam insigniter ἀκερτόμυθον *Petrum Cornuensem*. Ipse *Pius* rem fecit oppido quam ingeniosam, infixit aculeum ac sese proripuit: decessit enim multis ante diebus, quam *Badius* Opus absolvisset. Dicebatur *Carpensis*, & quanquam ditione fuisset exsutus, cognomen idem manebat, licet ratio cognominis fuerit diversa: prius enim à *Carpis* erat *Carpensis*, post à carpendi libidine. Atque ut intelligas illum non sine causa dictum *Pium*, triduo quam moreretur, induit amictum divi *Francisci*, in ea veste *Franciscanorum* humeris deportatus est solenni pompa per vias, facie, manibus & pedibus nudatis, & in monasterio sepultus. Non insector religiosum hominis affectum: vulgatum est hoc apud *Italos*; sed demiror patres illos, quum non ignorent cujusmodi sit hoc seculum, ejusmodi ceremoniis, ne dicam superstitionibus, irritare in se orbis invidiam, plus satis jam flagrantem suapte sponte. Sed *Alberti* manibus precor lucem & quietem. Opus nondum vidi. Sentio quosdam parricidialibus odiis in me ferri, non *Lutetiæ* tantum, sed in *Germania* quoque: qui simul atque comperissent Cæsaris animum in hoc obfirmatum esse, ut Sectarum dissidiis *Germaniam* liberaret, protinus privatim ac publice virus evomere cœperunt in *Erasmum*. Longa est fabula, sed partem ejus è schedis, quas mitto, cognosces. Varia sunt martyriorum genera, innumerabiles suppliciorum formæ, sexcentæ mortium species. Ego fortasse cum divo *Cassiano* videbor conferendus, quem accipimus stylis graphiariis à suis discipulis fuisse confossum. Sed quanto crudeliora patitur *Erasmus*, qui tot annos innumerabilium hominum linguis & stylis confossus usque ad vitalia, vivit adhuc in tormentis, & sentit totus, nec datur morte finire dolorem? Verum omissis jocis, ad tuam epistolam redeo. Quid audio? *Lutheranus* dictus es, quod inviseris *Erasmum?* At quotquot sunt ejus Sectæ, si quem senserint me petere, dicere solent, *Cave tibi ab illo, inficiet te si conveneris hominem, hostis est acerrimus Euangelii.* Quid istud monstri est? nisi quod, ut prudentissime scribis, nec legunt nostra, nec scire cupiunt quid agamus. Tantum quod in conviviis sodalium audierunt vociferantur, &, *Andabatarum* more, clausis oculis gladium ventilant. Jam fingant me sentire cum his, quos isti ducunt pro hæreticis: quanto *Christianius* erat suspicionem in eam partem esse pronam, ut crederent te hoc animo *Erasmi* colloquium expetisse, quo eum in viam reduceres? Quantum igitur isti absunt ab Euangelica charitate, quæ non suspicatur, nec cogitat malum? Quid dicerent si isthuc commigrarem, tibique domestica consuetudine jungerer? Quod tantum laudum in me largissime profundis, *Mallari* doctissime, non exspectabis à me mutuum, non quod non paria tu atque etiam majora promerearis, sed quod nec ego agnoscam quæ mihi tribuis, nec tua modestia videatur talibus encomiis oneranda. Demiror quo consilio mutos magistros ad percipiendam *Græci* sermonis scientiam adhibere malueris, quum *Gallia* tam multis abundet *Græce* peritis, & viva vox ut habet suam peculiarem vim, ita dimidium laboris adimit discenti. Vehementer autem laudo quod vertendis *Græcis* de teipso periculum facis, quantum in utriusque linguæ facultate profeceris. Sed ista quoque meditatio succedet felicius, si versionis tuæ censorem adhibueris, aut tuam versionem cum aliorum translatione contuleris. Quod percunctaris num *Chrysostomi Monachus* ab alio quopiam *Latinus* sit factus, video te virum esse minime curiosum, quid rerum gerant alii: nam *Monachus* ille, in quo scribis te tyrocinii tui specimen edidisse, jam ante sex annos prostat versus ab *Oecolampadio*. Eundem meo suasu vertit *Germanus Brixius*, sed quoniam ille *Callipidem* egit, seroque misit quod verterat, quum totus exiret *Chrysostomus*, *Oecolampadianam* editionem recepimus. Rursus idem opusculum in *Anglia* vertit *Vergilius Polydorus* satis feliciter, mihi dicatum. Excusum est autem *Lutetiæ*. Si quivero nancisci *Brixianam* editionem, ad te mittam, ut tuam possis cum triplici versione conferre. Rumorem retractationis hinc opinor natum, quod libri, quo Monachis *Hispaniensibus* respondeo, posteriori editioni subjeci loca quædam ex aliquot meis lucubrationibus emendata, quæ vel ipse deprehendi, vel amici suggesserunt. Verum hic dum amicis fido, quædam dum emendare conor, depravavi. Is liber prodiit Anno M. D. XXIX. mittam si quem nactus ero qui non recuset sarcinulam. Neque vero puderet, pigeretve, idem in universas meas lucubrationes facere, si quam viderem rationem, qua liceret omnibus omnium offensionibus mederi. Nunc quod aliis videtur maxime pium, aliis videtur impium. Sequar scholasticorum placitorum gnomones? Ipsi inter se dissident. Quosdam autem offendit quicquid aliis verbis dictum est, quam ipsi loquuntur in scholis. Quibus si velim morem gerere, bis frigebunt omnia, partim quod pleraque scholæ dogmata sunt ejus generis, ut etiamsi nitantur indubitata veritate, tamen extra scholam non habeant gratiam; partim quod impuritas orationis rebus etiam per se gratiosis detrahat gratiam. Jam quid istis faciam, qui sibi videntur callere *Latine*, quum nesciant? Quid illis, qui quoniam ad lectionem adferunt inimicum animum, omnia detorquent ad calumniam? Aliud ma-

An. 1531. male sonat, aliud est suspectum, aliud est affine *Turrelupinorum* errori, aliud est offensivum piarum aurium, aliud est parum reverenter, aliud parum circumspecte dictum. Si quid ejusmodi videatur, ut offendere possit Principum aut Pontificum animos, schismaticum est. Quasi per se non sit ulcerosis odiosa veritas. Denique quid facias his qui mea non legunt? Atqui ea maxima turba est, nec ulli vociferantur improbius. In tanta sententiarum varietate, in tam surdis clamoribus, quid me jubes sequi? Certe hæc mihi mens est, ut si quid vel ipse deprehenderem in libris, vel alius commonstraret, quod vere pugnaret cum indubitata veritate fidei Catholicæ, mox jugularem. Quidam è tuo sodalitio damnavit quod in *Colloquio*, cui titulus *Inquisitio*, scripsi *Patrem auctorem esse omnium*, complectens etiam duas personas divinas. Sed ille putat *auctorem* nihil aliud esse quam *factorem*, quum auctor dicatur frequenter fons & princeps negotii, auctoritas principium & origo prima. Eas voces sic frequenter usurpat divus *Hilarius*: proinde si *Latine* calluisset, nihilo magis offendisset *auctor omnium*, quam *principium omnium*. Rixandi, calumniandique nullus est finis. Hic nobis toties occinuntur *Augustini Retractationes*. Atqui *retractatio* nihil aliud est quam *recognitio*: neque enim eo titulo profitetur se castigationem errorum suorum, sed catalogum & recensionem Operum suorum texere, ac singulorum velut argumenta, eo spectans, ne quid lucubrationum ipsius intercideret, aut alteri tribueretur quod ipsius esset, aut ipsi tribueretur quod esset alterius. Verum obiter quædam sua reprehendit, fateor, sed levicula: veluti quod alicubi sit usus vocabulo *fortuna*, quod lapsus sit in nomine *medici*. At plura defendit, interdum non sine tergiversatione. Porro, quanto graviora adhuc resident in illius viri libris, *nulla esse hominum merita*? cujusmodi si quid in meis deprehenditur, *Lutheranus sum*. Quoties iterat, *Infantibus nihil prodesse baptismum, nisi comedant carnem & bibant sanguinem Domini?* Quoties tribuit *Petro* Apostolorum principi superstitiosam ac perversam voluntatem pertrahendi Gentes in *Judaismum*? Omitto cætera. Proinde frustra tantopere jactatur hoc exemplum *Augustini*. Quis magis ingenue castigavit sua, quam ego? Quoties recognovi mea *Proverbia*? Quoties *Novum Testamentum*? Quod Opus rursum excuditur, in quo non corrigam aliquid? Idem ante annum separatim etiam feci, præsertim in his Operibus, quæ credebam me vivo non iterum edenda. Itaque quod hortaris ultro currentem, vir amicissime, pro tua quidem solicitudine debeo gratiam; sed officiosius faceres, si commonstrares quæ merito sint emendanda: nam hæreseon, errorumque mentione plena sunt omnia. Non dubito quin tibi sit animus integer, si modo vacaret nostra legere. Ut redeam ad *Græcos*, si tibi non est cui tua præbeas examinanda, superest hoc exercitationis genus: verte quiddam à docto quopiam versum, sed illius versione non inspecta: ubi præstiteris quod potes, tum confer utriusque translationem cum *Græcis*, senties hinc fructum haud pœnitendum. Arbitror *Græcum Chrysostomum* jam prodisse ex officina *Veronensi*. In vertendo præcipuam laudem obtinet *Theodorus Gaza*. Summus artifex est *Angelus Politianus*. Mihi in vertendo semper placuit fidelis & erudita simplicitas, præsertim in hagiographis. *Budæus* vicinior est *Politiano*. Opinor me respondisse ad omnes epistolæ tuæ partes, fortasse brevius quam tu velles. Sed hic certe veniam dabis, si cogitaris me post absolutos libros, hoc ludo relaxasse delassatum ingenium, ut eodem tempore scriberem epistolas plus minus nonaginta, quarum aliquot sunt hac duabus paginis longiores. Pro Epigrammate habeo gratiam, sed aliud dicis *Latine*, aliud *Græce*: nam *Græce* loquens non vis me prius liberari à rabulis, quam mortem oppetam. Jam an *streperus* pro *obstreperus* inveniatur, addubito: particula ἂν non video quid agat, nisi quod explet hiatum metri, dicere poteras ἔκδικον Ἀονίδων. Sed nimium abutor humanitate tua, *Mallari* charissime: opto te quam rectissime valere. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 28. Martii, Anno à *Christo* nato 1531. An. 1531.

Habes epistolam αὐτόγραφον, καὶ ἀρχέτυπον· vix enim vacavit scriptam recognoscere. Sed suspicabar hoc sic amanti fore gratius, si scriptum acciperes ipsis lituris ac dispunctionibus referens notas animi ex tempore simpliciter ac sine fuco apud amicum sese proferentis.

EPISTOLA MCLXXVII.

Erasmus Rot. Andreæ Alciato S.

QUUM multis antehac argumentis singulare quoddam tuum erga me studium abunde declararis, idque pro tui magis ingenii candore, quam pro meis meritis, *Alciate* doctissime, nullo tamen certius mihi fidem fecisti quanti me faceres, quam hisce proximis tuis literis, quibus non minus diserte quam amanter hoc agis, ut silentio contemtuque potius quam reluctando, ab improbitate rabularum mihi quietem ociumque vindicem. Unde enim ista tanta mei solicitudo, nisi ab abundantia quadam amoris, aut, ut rectius dicam, pietatis erga me tuæ proficiscitur? Istam vero cantionem mihi nec primus, nec solus occinis: eandem jamdudum audio ab amicorum meorum præcipuis, *Cutberto Tonstallo*, *Jacobo Sadoleto*, & *Baptista Egnatio*, quanquam ex his posteriores duo monitores pene seri exstiterunt, ut propemodum μετὰ πόλεμον τὴν συμμαχίαν παρέχειν, καὶ τὸν νεκρὸν ἰατρεύειν videantur. Nec ob id tamen minus grata est illorum voluntas, quod minus utile sit officium. Postremo, est aliquid vel sero sapere cum *Phrygibus*. Atque utinam liceat & anteacta quædam in integrum revocare: nam ne videar patrocinari culpæ, quibusdam respondisse me pudet, pigetque: quibus tamen responsurus non eram, si maluissem animi mei arbitratu rem gerere, quam amicorum non vulgarium hortatibus obsequi. Proinde cum alii suaderent silentium, alii auctores essent ut acriter stringerem calamum, temperamentum medium sequutus sum, nimirum ut nec omnibus responderem, nec omnibus obticescerem, semper tamen moderatione vincerem lacessentes. Odi fatum meum, quoties recenseo tot meas Apologias: quid enim rectius appellem, quam fatum? quum genius meus à nulla re magis abhorreat, atque adeo à teneris abhorruerit, quam ab istiusmodi gladiatoriis dimicationibus, in quibus illud dici videtur, τεθναίης ἢ κάμψαιε. In hanc arenam transversum me protrusit ineluctabilis Parcarum vis, καὶ τὸ στερέας ἀνάγκης ἀκίνητον κῦρος. Adjiciam illud: quid, si hoc aliquis voluit Deus? Qui scimus, quid his rebus agat summus ille choragus, qui humanæ vitæ fabulam temperat? nam fieri potest, ut quod nobis singulas partes contemplantibus malum & indecorum videtur, illi, harmoniam universi spectanti, & optimum videatur & pulcherrimum. In Comœdia quis non malit esse *Mitio* quam *Syrus*? & tamen ad totius fabulæ decorum *Syrus* non infimas partes sustinet. Proinde, quod me ad tuum exemplum vocas, fateor equidem me ad pulcherrimam speciem invitari: ad cujus invitationem me non gravabor componere, quod quidem licebit. Sed quid faciemus, si mihi longe diversam personam imposuit choragus? Est isthuc quidem raræ cujusdam & moderationis & prudentiæ, quod, uti scribis, imperitos silentio transmittis, doctissimos humanitate reverentiaque demereris. Sed tibi cum hominibus res est, mihi cum exitialibus monstris: imo non cum singulis monstris, quemadmodum *Herculi* fuisse narrant, sed cum multis conjuratis phalangibus, & in his nulli magis lædunt, quam qui sunt imperitissimi. Leones & dracones mansuescunt officiis, isti beneficiis exasperantur. Principibus ac populo sanctimoniæ persona commendantur, clamant hæreticum, schismaticum, falsarium. Adversus hos nisi

nisi ante annos octo strinxisset calamum, jam ictus fulmine jaceret *Erasmus*, tantum lethalis veneni & in aula Cæsaris & in sacris concionibus apud imperitam multitudinem effuderant. Neque segniter suas partes egerunt quidam apud *Clementem* Pontificem. Itaque si rogas, quid profecerim, compendio dicam: Hoc quod vivo, calamo linguæque debeo. Ipsos nihilo placatiores habeo, sed eruditi, integri, candidique meis Apologiis armantur adversus ejusmodi monstra, ne quantum illis libet, tantundem & liceat. Postremo, à funere quum jam tacebit *Erasmus*, fortasse loquentur Apologiæ. Tu præterquam quod in magnifico plausibilique munere versaris, propriis etiam ornamentis, excellenti doctrina, comitate morum, singulari prudentia, ceu fulgore radianti, facile submoves tenebrionum improbitatem. Jam si quid inter vos oritur dissidii, tantum de ingenii præcellentia concertatio est, ut hæc ἔρις, juxta *Hesiodi* sententiam, non parum etiam utilitatis adferat studiis, modo ne exeat in rabiem. Mihi cum morosis & cerebrosis res est, à quibus si quis verbo dissideat, confestim audit hæreticus, schismaticus, falsarius, atque in fortunarum famæ, vitæque periculum pertrahitur. Tanta autem est illorum immanitas, ut præstet in *Cyclopum* ac *Lastrigonum* manus incidere. Monarchæ, tot districti negotiis, non possunt ad omnium technas esse intenti, & tamen horum favore substiti hucusque. Sunt enim, ut nihil aliud, homines; in quibus si tanta fuisset immanitas, quanta est in personatis, jam olim linguæ cum melioribus literis exsularent apud *Nomadas*, vel apud *Orcum* potius. Siquidem apud nostrates crassæ mentis homines minimo minus persuaserant populo, nihil interesse inter bene *Latinum Græcique* sermonis peritum, & inter hæreticum. Et tamen cum his portentis satis æquo *Marte* pugnabamus, nisi rerum humanarum scenas invertisset hic subito ἐπιφανεὶς ἐν τῷ δέρματι λύκος, qui ut Musarum cultoribus vocem ademit, ita ranis auxit. À qua fabula utinam mihi per Principes licuisset esse quietum. Quid igitur efficis, *Alciate* disertissime, dum mihi tuum proponis exemplum? Quid? nisi ut tum tibi, tum studiis istam gratuler felicitatem, & meum agnoscens fatum ipse mihi minus placeam? *Alciatus* inter candidos deorum filios numerandus est, felix, & pulcher, & acer, & si perfrixit bene cantans, breviter ἔξω τῶν φθόνου βελῶν positus. At probabilius Theologo veterum Theologorum exempla proponis. *Cyprianus* audivit *Caprianus*. Quidni tale convicium neglexerit tantus Episcopus: quum ego toties mutato nomine, nunc *Errasmus* ab *errando*, nunc *Arasmus* ab *arando*, nunc *Erasinus* ab *asino* vocatus, nihil aliud quam rideam? In *Augustini* vitam nemo acrius strinxit calamum, partim ob omnem ætatem innocenter actam, partim quod jam grandis venit ad baptismum, & tum temporis improbissimum haberetur cuiquam objicere, quod ante renascentiæ lavacrum esset commissum. Et tamen ad levissima probra respondet, velut ad cenodoxiæ convicium: adversus fidei calumniatores nunquam non est in armis, & peculiari libro respondet ad articulos ipsi objectos. Mirum est autem virum, tanta lenitate tantaque humanitate præditum, à quoquam prorsus incessi potuisse conviciis. *Hieronymi* fatum non ita valde dissidet à meo. Ubi non destomachatur in canes suos oblatrantes? Quoties, inquis, periclitabatur *Christiana* Philosophiæ sinceritas, ibi calamum stringebant, ne simpliciores pellicerentur in errorem, ad privatas injurias silebant. Nec aliud, opinor, agitur in meis Apologiis, quam ut depellam crimen hæreseos, aut schismatis, aut falsi. Ad hæc autem mutum esse, non est lenitas, sed impietas. Adversus eos, qui suggillant ingenium, eruditionem, eloquentiam, judicium, aut etiam mores, plerunque nec linguam habeo, nec calamum: aut si quid respondeo, contemtim levique brachio id facio. At *Hieronymus*, quam non sine stomacho conflictatur cum *Augustino*? quam amarulenter delitigat cum *Ruffino*? Nec paucis locis perstringit *Palladium*. An indiligenter respondet his, à quibus *Roma* fuerat insimulatus, quod æquo familiarior esset *Paulæ*? Illud igitur vide, ut amanter potius quam ex re tibi scriptum est, Falleris, *Erasme*, si tam male de nominis tui majestate deque studiosorum in te observantia judicas, si arbitreris hujusmodi obtrectationibus de arce te eruditionis ac probitatis, quam tamdiu possedisti, posse dejici. *Majestas* & *arx* amoris tui vocabula sunt, non rei. Sed si *Hieronymum* nec incomparabilis eruditio, nec admirabilis eloquentiæ fulmen, nec rara vitæ sanctimonia, nec tot meritis quæsita auctoritas potuit ab improborum latratibus tueri: quid de me censes, cujus mediocritas omnibus invidiæ telis exposita est? livor enim nec vehementer excelsa petit, nec humi repentia. Quid, quod illud etiam mihi persuadere niteris, ut perinde ac devictis hostibus adornem triumphum. Atque ex præclaris facinoribus commemoras Opus *Adagiorum*, *Novum Instrumentum*, *Paraphrases*, & *Annotationes in Hieronymum*. Παροιμιολογία mihi non multum conflavit invidiæ, atque utinam in similibus argumentis transegissem omne tempus. *Novum* vero *Testamentum* eos potissimum irritavit in me, quos oportuit præ cæteris industriæ nostræ gratias agere. *Paraphrases* diu plausibiliter versabantur per manus hominum, donec cancer quidam, haud scio unde obrepens, cœpit etiam has vellicare, non ob aliud, nisi quod in his malui priscos interpretes sequi, quam recentium Scholasticorum placita. Quin & *Hieronymi* editio initio sat æquis animis excepta est, donec exorirentur quibus hoc decretum videtur, nihil non calumniari quod ab *Erasmo* prodisset. Porro, quum res mihi sit cum utraque acie, tamen quam non multum temporis hujusmodi rixis impendatur, vel illud argumento est, quod interim nobis si non dives ille *Alcinoi* hortus, quem miratus est *Homerus*, μῆλ' ἐπὶ μήλοις gignentem, certe *Corycii* senis hortulus, quem *Maro* celebrat, subinde nonnihil profert olusculorum: nam aurea mala in tui similium pomariis nascuntur. Possem & pluribus tuis lemmatis ἀντιῤῥητορεύειν, sed id malim in alio quopiam argumento. Hic ingenue culpam nonnullam fateor, eamque non levem. Tamen quod hortaris, mea sponte jamdudum meditor, multo id diligentius facturus tuo admonitu. Tuæ felicitati gratulor, cui obtigerit ea professio, quæ minimum habet commercii cum istis crabronibus: tuamque prudentiam vehementer probo, qui sedulo das operam, ne tibi cum quoquam incidat amarulenta conflictatio. Si *Longolius* hoc operæ temporisque dedisset *Græcis* Auctoribus, quo se excruciavit *Romæ*, ut tandem inter *Ciceronianos* ac cives *Romanos* scriberetur, rectius, ni fallor, tum sibi, tum publicis studiis consuluisset. Sed illud ingenium invida fata terris tantum ostendere voluerunt. *Budæus* vir est minime malus, & si quid in quem stomachi concipit, magis id facit alieno impulsu quam suapte natura, & alioqui placabilis ingenii, nec unquam usque ad virulentiam excandescentis. Inter illius epistolas aliquot comperi, vel ad te, vel de te scriptas, in quibus satis declarat, & quam præclare de tua doctrina sentiat, & quam ex animo commodis tuis faveat. Eas ego non sine magna animi mei voluptate legi. Quod *Sucquetum* nostrum, tuæ *Minervæ* alumnum, singulari studio tum ornas tum provehis, tibi gratiam habeo maximam: nec enim piget fateri me isto nomine tibi factum multo obligatiorem, quum ante fuerim obstrictus plurimis. Quod autem istum favorem præstas, ut scribis, promerenti, illi bis gratulor, primum ut felici, cui contigerit tanti viri candidum suffragium: deinde beato, qui ejusmodi virtutibus sit locuples, ut sese perspicacissimo simul & rectissimo judicio tuo probare valuerit. De *Viglio* scripsi *Zasio* non indiligenter, neque enim aliter colloqui possumus, ego ἄφωνος, ille ἡμίφωνος. Nihil respondit, idque præter morem suum. Impetravit hoc *Zasius* à Rege *Ferdinando*, ut etiamsi senectuti suæ daret rudem

An. 1531. rudem à profitendi munere, non sit tamen fraudandus solito salario. Sed ille nec ætati nec valetudini indulget, pulchrum ut arbitror existimans doctorem profitentem mori. Hæc Academia quanquam alias non admodum frequens, pestilentia facta est infrequentior. Sed speramus tempora commodiora. Si quid humanitus acciderit *Zasio*, aut si desineret professionem, arbitror *Bonifacium Amerbachium*, si ambiat, in ejus vicem successurum. Est enim inter illos arctissima necessitudo, & *Bonifacius* ob raram morum probitatem apud omne genus hominum gratiosus est. Accedit huc summa rerum caritas, eaque crescens in dies, quum decrescat numerus τῶν σῖτον ἐδόντων. Qui rerum status maneat *Germaniam*, nescio, mihi certe vehementer displicent προοίμια. Quod si *Viglius*, seu *Vigilius* potius, theatrum quærit, in quo doctrinæ suæ specimen edat, non video ubi id possit rectius quam *Lovanii*. Ante annos quinque significaram Declamatiunculam *Vulcano* traditam, quod tu ita jusseris, proque officio mihi gratias egisti, nimirum iisdem literis, quibus *Pyrrhi* mortem deplorabas. Miror istam sollicitudinem repullulasse in animo tuo. Sed verissimum esse video quod *Græcorum* proverbio dicitur, δειλὸς ὁ πλοῦτος. Mille coronati reddunt te timidiorem. Verum, quod scripsi repeto, si nullum exemplar apud alios resedit, quod ad meum mihi missum pertinet, potes; mi *Alciate*, non solum in utranque aurem, sed in utrumque etiam dormire oculum. Procul absit à me hic animus, ut velim aliquid edere tuæ famæ nociturum, præsertim admonitus tuæ voluntatis. Videbam hanc epistolam tuam postremam non minus eruditam quam eloquentem promereri, uti in utilitatem plurimorum ederetur, sed ob voces quasdam illic inspersas eam cogitationem repudiavi, quando nunc ὑπὸ παντὶ λίθῳ σκορπίος εὕδει. Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ* 31. Martii, Anno 1531. juxta nostram supputationem.

EPISTOLA MCLXXVIII.

Erasmus Rot. Antonio Dalbono Abbati S.

Si tam facile montes & valles transmitterent corpora, quam transvolant animi, jamdudum *Erasmum* haberet hospitem Insula *Barbara*, meo judicio dignior quæ μακαρία dicatur. Sed præter itineris longitudinem deterruit me *Mallarius* prolixa epistola, qua longam texit fabulam de tumultu, quem cuculliones quidam excitarant in absentem, quod diceretur expetisse colloquium *Erasmi*. Quid facerent, si isthuc commigrassem? viderentque nos arcta familiaritate vinctos? Miseret me profecto talium ingeniorum. Nam si tales sunt, qui perfectam pietatem titulo vesteque profitentur, quid exspectandum ab his, quos isti mundanos appellant? Sed hac de re copiosius respondi *Mallario* communi amico. Abunde malorum hic erat, etiamsi nihil accederet. Jampridem infestat nos pestilentia, quæ desinere nescit. Summa rerum caritas crescit in dies. Quid sit sequuturum, novit Deus, mihi nequaquam placent auguria. Et tamen incommodum est huic corpusculo mutare nidum, ut jam maxime tutum sit. Narrant *Turcam* adornare tres exercitus, quorum uno incurrat in *Austriam* adversus *Ferdinandum*, altero in *Poloniam*, cui jam olim minitatur, tertio *Neapolim*, inde petiturus benedictionem à summo Pontifice. Dura sunt hæc, tamen hæc quoque puto leviora, quam si tota *Germania* & huic finitimæ regiones mutuis cædibus misceantur. Dices sævum esse morbum, nec posse curari vulgaribus remediis. At ego odi remedia morbo graviora. Si ferro res agetur, maxima calamitatum portio recidet in immerentes, & sub prætextu defendendæ pietatis mundus implebitur latrociniis. *Hispania* multos alunt occultos *Judæos*, *Germania* plurimos habent & natura propensos, & bellis exercitatos ad latrocinium. Tota hæc colluvies exundabit primum in *Germaniam*, mox in reliquum orbem: nesciunt enim arma ponere quibus semel tradita sunt. Jam semel atque iterum dedere sui specimen, *Romæ* atque *Viennæ*. Orbis nunquam habuit Cæsarem potentiorem quam nunc habet. Is pro sua pietate ac religiosa in Sedem *Romanam* observantia, videtur facturus quicquid præscripserit *Romanus* Episcopus. Gratulandum igitur erit rebus humanis, si Vicario *Christi* nihil in mentem veniet nisi *Christo* dignum. Multis tamen sinistrum videtur augurium, à *Clemente* tam inclementer tractata *Florentia*. Ut liberis, licet affectis injuria, non datur ulciscendi jus in parentes, ita multis Ethnicis visum est, non esse fas in patriam utcunque meritam ferrum stringere. *Themistocles* & *Aristides*, per invidiam exsules, magno tamen adjumento fuere patriæ. *Lacædemonius* ille Rex, præter meritum exsul, ne queri quidem de patria sustinuit. *Coriolanus* justissimum dolorem, matris auctoritati submisit. At vereor ne nobis, qui præcipites agimur cupiditate vindictæ, eveniat quod evenit equo, qui tergo sessorem, ore frenum recepit, dum cervum ulciscitur, εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης, ait *Hector Homericus*: at hoc rerum statu mihi videtur εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἅπαντας θεῖον ἱλάσκειν. Sed hoc, quod omnium est caput, cum primis negligitur: unde enim sub optimis Principibus tantum in orbe *Christiano* malorum, nisi à Deo nostris irato sceleribus? Quando unquam vestra *Gallia* graviorem accepit plagam? Bene habet quod eam tempestatem excepit serenitas. Quis unquam vidit afflictiorem *Italiam*? Quæ multis annis vereor ut recuperet vigorem pristinum, in quo nos quondam illam vidimus. Quid nunc *Germania* turbulentius? Quid miserabilius, si incidant quæ videntur impendere? Jam ut parcius bibatur, ut minus sit luxus in conviviis ac vestitu, ut clerici verticem habeant latius rasum, ut vestem ad talos demittant, ut soli dormiant, facile præscribi potest ab hominibus: sed omnium bonarum actionum fontem solus Deus purgare valet, & faciet, si nos sincera plenaque fiducia ad illius misericordiam confugerimus. Ille exoratus dabit Ecclesiæ primatibus animum omnia mundi commoda *Christi* gloriæ posthabentem. Dabit Principibus mentem, & opibus, & gloriis, & vindicta, & omnibus humanis cupiditatibus superiorem, dabit sapientiam cœlestem, universam terrenam malitiam superantem, dabit sacerdotibus ac Monachis verum mundi contemtum, & Scripturarum amorem, dabit Magistratibus & populo timorem sui. Finem philosophandi faciam, si testatus fuero, me pro his, quæ defers, nihilominus debere tibi, quam si fuissem usus. Opto tuam pietatem cum omnibus illi charis quam optime valere. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 1. Aprilis, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXXIX.

Erasmus Rot. Petro Morhyeo Abbati S. Sulpitii S.

Utinam quemadmodum hic temporum status multis nominibus protrudit ad emigrandum, ita sterneret mihi commodam viam ad tam amabilem hospitem. Sed deterret itineris tum longitudo, tum incommoditas, & hoc corpusculum jam desiit ad omnem profectionem esse accommodum, utcunque viget animus. Sed testudinis φερέοικος sortem agnosco, domicilium, quod circumfero, moratur hospitem, in dies etiam ruinam minitans. Compluribus argumentis mihi commendas tuam *Sabaudiam*, tametsi mihi non prorsus ignotam: olim enim è *Lutetia* per *Lugdunum* petens *Italiam*, bonam illius partem vidi. Apud *Taurinorum Augustam* commorati sumus aliquantisper, mire placebat gentis humanitas. Sed inter omnia regionis commoda, quæ commemoras, nihil æque me sollicitat atque iste tuus tam candidus, tam amicus animus. Spero autem si *Germania* bellis intestinis collidi cœperit, vestram regionem fore quietam: quanquam audio nescio quid controversiæ vobis

An. 1531. fuisse cum *Bernatibus*, id arbitror esse consopitum. Triste porro fatum narras *Rolandi Caroli* magni nepotis, qui siti perierit in *Hispaniis*: λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν, inquit *Homerus*, quando video te libenter ἑλληνίζειν. At Medici censent longe cruciabilius mori siti. Sed *Rolando Hispania* plane fuit Σπανία· sic enim appellat beatus *Paulus*. Delectavit me *Castoris* & *Pollucis* mentio. *Castor*, inquit *Horatius*, *gaudet equis*, *ovo prognatus eodem*, *pugnis*. Fateor me olim equitandi studio fuisse captum, καὶ τὴν ἱπποτροφίαν mihi fuisse luculento damno, sed jampridem *Castor* esse desii. An tu etiamnum *Pollucem* agas nescio, nam aliquando te strenuum egisse pugilem ex tua ipsius narratione cognovi, quum *Basileæ* familiariter inter nos misceremus fabulas. Sed ut idem narrat *Horatius*, ob dissimile studium, geminorum gratia fratrum prope dissiliit: nos porro communis literarum amor arctius junget, quam *Castorem* & *Pollucem* junxit idem ovum, modo liceat isthuc usque prorepere. Id si minus licebit corpore, certe animus subinde ad vos transvolabit. Mihi cum paucis vivendum est, si velim vivere, adeo tenera est valetudo. Inter ἀναλφαβήτους vestros, ut tu vocas, licebit utcunque balbutire: hic plane mutus sum, nec intelligo quenquam, nec intelligor ulli. Cum aulis mihi nihil convenit. Quid autem dicas aulam plane *Gallicam*, nondum intelligo, sentis, opinor, comem & humanam, sed *Germani* nostri secus interpretarentur. Verum, omissis jocis, gratissimum est quod offers & teipsum & tua omnia citra exceptionem. Sed tu, jure Gratiarum, jampridem in ære meo es, licet ego magis etiam in tuo. Fortunas autem tuas non admodum gravabo: contigit enim mihi sors animo par, inter πλούσιον & πτωχὸν media. Dedimus hac hyeme sex *Apophthegmatum* libros, & Commentarium in *Psalmum* 33. Præfati sumus in *Aristotelem Græce* excusum, multo quam antea emendatius, quem jam parvo sibi quivis parare poterit. Præfati sumus & in *Titum Livium*, auctum quinque libris, qui nunquam antehac prodierunt, præter innumeras epistolas. Tantum horti nostri porrigunt hybernis mensibus: quid facerent æstivis? Sed ingeniorum æstas semel elapsa nunquam redit. Cætera coram, si temporum ratio sic suaserit, & valetudo permiserit. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 2. Aprilis, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXX.

Erasmus Rot. Antonio Fuggero S. D.

QUUM animum istum tuum tam amice amicum contemplor, vir ornatissime, quum reputo quod in me nihil promeritum beneficiis beneficia cumulas, postremo, quod homo prædives ad fortunarum consortium invitas: partim mihi videor egregie felix, cui talis patronus & amicus divinitus obtigerit; partim rubore suffundor, atque etiam animo discrucior, quum, excussis omnibus meis facultatibus, nihil reperio quo tecum paria facere queam. Quid autem dixi paria? quo saltem grati debitoris propensam voluntatem declarem. Proinde *Joanni Cholero* communi amico pristinam amicitiam renunciavi, ni mihi bona fide suggerat occasionem declarandi quanti faciam istud pectus tot Gratiarum muneribus exornatum. Magnæ divitiæ solent possessori conciliare fastum & supercilium. At quem invenire est ex mediocris census grege, cui par sit morum comitas, facilitas ac verecundia? Solent opes sui sitim excitare, velut hydrops quidam. Tu contra, quod ultro in te effundit Numinis benignitas, aliis potius habere videris quam tibi, vere divitiarum dominus, ut in quem illæ nihil juris habent, sed tibi tuo arbitratu serviunt. *Beatus Rhenanus*, homo insigniter eruditus, in epistola quadam ad D. *Philippum Puchaimerum* sic depinxit ædes tuas, quas *Polyphemus* mihi parum rhetorice commendavit, ut si eas fuissem omni ex parte contemplatus, non fuerim visurus amplius. Sed quanta felicitate me spoliat horum temporum iniquitas? Utinam propitium aliquod numen civiles tumultus arceat à *Germania*. Sed ubicunque locorum fata volent esse *Erasmum*, ibi scito futurum *Antonii Fuggeri*, totiusque nominis *Fuggerici* studiosissimum. Pro lagena vini, quam per alium aurigam misisti, per eundem qui attulit gratias egi. Sed quoniam & ille utrem reddidit nihilo pleniorem quam reddiderat *Polyphemus*, eaque de re questus est famulus, fieri potuit, ut epistolam ad te meam suppresserit, metuens ne per illam proderetur. Hoc eo scribo quod videam *Cholerum* anxium, ne vinum posterius missum non sit redditum. Cætera vasa erant plena. Si quid tale mittendum esset, vasi fideli beneque picato oporteret committere, addendus esset fucus, quasi ad alium magnæ auctoritatis virum mitteretur. Quum audiunt ad *Erasmum* hospitem, putant objectam prædam absque periculo. Bene vale. Datum *Friburgo* 4. Aprilis, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXXI.

Erasmus Rot. Leonardo, Officiali Archiepiscopi Besontini, S.

HODIE demum cepi gustum vini, quod tua donavit benignitas, spero fore accommodum & meo stomacho, & æstivis mensibus, quos utinam liceret hic, ut hactenus, tranquillis rebus peragere. Abunde calamitatum erat, ut nihil accedat. Toleravimus pestem tota hyeme sævientem, perferimus omnium rerum caritatem prodigiosam, & quod monstri simile est, in dies crescentem, quum insigniter decreverint homines, & anni superioris proventus satis fuerit benignus. Habemus jampridem tria inauspicata numina, διχόνοιαν, βουλιμίαν, καὶ λοιμὸν, quibus si se adjunxerit ὁ ἐνυάλιος, vereor ne conspiciamus in tota *Germania* miserandam rerum faciem. Precor ut hoc meum vanum sit augurium, certe hactenus non placent prooemia. Quin & illud metuo, ne res sacerdotum, quorum causa videtur agi, nihilo meliore statu futuræ sint quam nunc sunt, utinam ne deteriore. Ut rectus sit ac simplex Principum oculus, quæ fex hominum sub hujus belli prætextu inundabit in *Germaniam*, *Judæi*, quibus in *Hispania* non licet esse tutis, ex tota *Germania* latrociniis ac prædationibus assueti. Adde totum hoc genus aut esse propensum in Sectarum partes, aut esse hoc animo, ut nulla religione teneantur. An putamus feliciter cessuram arationem invitis bubus? Sed horum, inquies, temeritas Principum auctoritate coercebitur. Scilicet exemplo nobis est *Roma*, totaque *Italia* tam misere vexata. Exemplum est *Vienna*, plus à suis defensoribus perpessa quam à *Turcis* hostibus, si vera scribunt qui illic agunt. Sed in quo bello, quamvis æquo, quamvis justo non audimus tales querimonias? Morbus, inquies, atrox, duris remediis sanandus est. At *Seneca* non probat remedia morbo graviora. Et *Crassus* Medicis obnoxius alterius cruris sectionem passus, vetat chirurgum ne ad alterum transeat, quod existimaret curationem esse morbo graviorem. Sed quid fiet interim piis ac bonis viris, quibus non est commodum ex urbibus suis emigrare, utpote in quibus habent uxorem, liberos teneros, parentes ætate segnes, domos, census, debitores, aliaque retinacula? In horum capita maxima calamitatis pars recidet. Quale belli genus hoc futurum est, quod maximam orbis partem est occupaturum? Quis Medicus censet usturis aut sectionibus utendum, quum morbus nullam corporis partem reliquit integram? Habemus duos Monarchas longe potentissimos, religionis amantes, sed juvenes, & hoc fraudi magis idoneos, quo sunt probiores ac religiosiores. *Carolus* obtemperaturus videtur quicquid præscripserit *Clemens* Septimus. Quod si Deus illius mentem afflaverit, ut nihil præscribat nisi *Christo* dignum, sperandus est horum tumultuum lætus exitus. Sed, sed, sed nihil addo. Opus est hic noctuis aliquot, quæ per tenebras cernerent.

Po-

Postremo, quid fiet de mei similibus? Ego jam partim ætate, partim adversa valetudine, factus sum è re mobili res soli; sic enim vos soletis loqui: videorque transformatus ad genus animantium, quæ vocantur *adhæsa*. Si tumultus exstiterit, quid restat nisi ut æquo animo decedam ex hac vita? Vocor *Augustam* tum amantissime, tum magnificis conditionibus. Sed non libet periculum mutare periculo. Vocor in *Italiam*, *Sabaudiam*, & *Galliam*, sed certum est non egredi ditiones Cæsaris, cujus favore substiti hactenus, & longiori profectioni non audeo corpusculum hoc committere. Ad vos demigrare possum cum auctoritate Cæsaris & *Ferdinandi*, sed nolim illis esse incommodo quibus optime cupio, nisi forte res jam sunt tranquilliores. Misissem aliquid librorum, sed hic non erat onerandus sarcina. Verum simulatque *Hieronymus Frobenius* redierit ex emporio *Francfordiensi*, curabo è *Basilea* sarcinula ad te perferatur. Si admonear, quo officio possim aliquam partem tuorum in me meritorum repensare, cupidissime facturus sum. Ex animo loquor: nam bonam vitæ partem tibi debeo. Bene vale. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 6. Aprilis, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCLXXXII.

Erasmus Rot. Bernardo Boerio suo S. D.

Si quid omnino mihi credis, hoc tibi persuadeas velim, *Bernarde* suavissime, quum ex omnibus mundi plagis fasciculatim adferantur literæ; multis retro mensibus nullas venisse tuis gratiores, quas Idibus Martiis 1530. ad me dedisti, adeo ut quum id temporis alvi torminibus tantum non exanimatus essem, epistola tua lecta revixerim, adeo mihi jucunda fuit pristini convictus nostri recordatio: sed multo jucundius fuit, quod intelligerem eam eruditionis sementem, quam nos *Bononiæ* in puerilis ingenii novale jecimus, ad luculentam maturamque frugem pervenisse. Alioqui nonnihil verebar, ne, quod plerisque solet usu venire, opes, *Romanæ* delitiæ, dignitas, & hujus comites profanæ curæ, mentem tuam à philologiæ contubernio distraherent. Hanc sollicitudinem ab amore tui profectam inanem fuisse & per te mihi penitus ademtam gaudeo. Nam rarum quoddam acumen in literis tuis, sensus arguti, nec è trivio desumti, schematum gratia, verborum delectus abunde testabantur te in Musarum hortis versari. Super omnia tamen me delectavit ista tua in me pietas, quam mirificam quandam undique tota spirat epistola. Nam vera vividaque sit oportet, quam tam ingens temporum ac locorum intervallum, tamque diutina corporum sejunctio & consuetudinis intermissio non potuit vel tantillo reddere languidiorem, sed, ut apparet, reddidit flagrantiorem. Proinde subscriptionis illius, quæ tibi scrupulum injecit, me, mi *Bernarde*, non pœnitet, ut quæ te excitarit, ut evidentius exprimeres amoris erga me tui magnitudinem: qui si in adolescente per tot occasiones, quas commemoravi, refrixisset, nihil alienum ab hominum moribus, aut rarum novumve accidisset. Eoque voluptatem uberiorem cepi, posteaquam intellexi nostri memoriam non solum non abolitam ex animo tuo, verum etiam venerabilem, ac sacro-sanctam esse: sic enim scribis, & credo; nisi enim ex animo scriberes, non scriberes tam ardenter. Porro nomen *Erasmi* vobis pro hedera fuisse, magnamque apud omnes eruditionis opinionem conciliasse, utinam tam sit verum quam amanter abs te scriptum est. Debemus hoc illi, quem tu scarabei nomine signas, nonsolum quod maturius vos reliquerim, sed etiam quod nostræ consuetudinis jucunditas, multa aloe fuerit temperata, ut ni me fides retinuisset in officio, ne vivam, si talento magno perpelli potuissem ad menstruam ejus monstri patientiam. Sæpenumero miratus sum patri viro prudenti tam lævum fuisse hac in parte animum, ut ei crederet charissima pignora, qui vix idoneus erat curandis porcis, imo qui ob mentis impotentiam vere curatoris egeret. Sed hæc est rerum humanarum infelicitas. Me hinc quum multæ res protrudunt, tum in *Italiam* invitant plurimæ: sed hoc corpusculum nullis jam itineribus accommodum est: conditiones nihil moror, paratum est quod meæ frugalitati satis est: tantum contingat tranquilla sedes, quam hoc fatali rerum humanarum tumultu invenire perdifficile est, præsertim *Erasmo*, invidiosæ famæ gravi sarcina onusto, quam velit nolit, quocunque terrarum sese receperit, secum circumfert, etiamsi *Constantinopolim* proficiscatur. Atque ut nusquam non habeo qui mihi bene velint, ita nusquam absunt secus affecti. Sed plerunque plus valet malorum improbitas, quam bonorum favor. Quam alluxerim *Germaniæ* nescio, certe illa mihi multas offudit nebulas ac tempestates. Delectatus tamen sum ista tua collatione solis, omnibus mundi plagis circumactu suo lucem impartientis, non quod esset apta, sed quod ingeniosa. Quin totum hoc argumentum variis argutisque rationibus abs te declamatum me vehementer delectavit. At hic rumor est, imo non rumor est, sed publicum præconium, *Turcam* totis regni viribus invadere *Germaniam*, decertaturum de rerum summa, utrum *Carolus* futurus sit totius orbis Monarcha, an *Turca*: mundus enim duos soles diutius ferre non potest. Quod si fit, nescio an vos sitis absfuturi à periculo. Illud vehementer sum admiratus, in tota epistola tua nullam esse *Joannis Boerii* fratris tui mentionem. Quod si concessit in fata, doleo: sin parum, quod absit, inter vos convenit, magis etiam doleo. Pergratum facies, si hunc scrupulum animo meo exemeris, simulque scire cupio quid agat optima matrona *Julia* mater, quid *Vincentius* consobrinus. Audieram Ordinem militum S. *Petri*, quem *Leo* instituerat, ab *Adriano* Sexto sublatum: & tamen eum titulum adhuc tua habet epistola, unde conjicio rumorem eum fuisse vanum. Bene vale, *Boeri* charissime, & si fata pertinaciter negabunt propiorem consuetudinem, certe mutuis epistolis inter nos confabulari licebit. Quicquid miseris ad *Hieronymum Frobenium Basileam*, ad me tuto perferetur. Apud *Friburgum Brisgoæ* 11. Aprilis, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXXIII.

Erasmus Rot. Augustino Trivultio Cardinali S.

Deum immortalem, ut crebro felicius cadunt audacia quam moderata consilia. Nonnihil antea succensebam *Germano* nostro, quod suis violentis literis me ad hoc officium improbum perpulisset; nunc posteaquam ea res mihi tam prospere successit, par esse puto, ut illi pro expostulatione maximas agam gratias, cujus opera factum est, ut tanta felicitas commodis meis accesserit. Quis enim sibi non videatur felix, si vel longo ambitu in tanti tamque laudati Principis famulitium reciperetur. Hæc verba, quamlibet pro mea mediocritate honorifica, non placent isti tuæ singulari modestiæ: recipis in amicitiam, imo non recipis, sed tibi gratularis, cui contigerit per occasionem in nostram amicitiam insinuari. Ista modestia, qua te nimio plus demittis, excelsior es, mea quidem sententia, quam cæteris tuis vel virtutibus vel ornamentis, quæ *Germanus Brixius* facunda epistola prædicavit. Ille suis literis prædicavit, tu fecisti fidem tuis tam prudenter tamque amanter scriptis literis. Ad medendum febri *Germaniæ* hactenus & fidelem & strenuam & constantem navavi operam, ingenti rerum mearum dispendio, magnoque valetudinis ac vitæ periculo: sed pro bene navata opera mihi refertur pessima gratia, idque ab his etiam pro quibus depugno: nam quod diversa pars me machinis omnibus impetit, meo merito suoque jure facere videri potest. Sed quod ab his, quorum gratia periclitor, tot libellis veneno tinctis impetor, satis demirari non possum. Nec defuerunt *Romæ*, qui sinistris criminationibus *Clementis* animum à me conati sunt alienа-

An. 1531. lienare, neque nihil profecerunt. At si summus Pontifex penitus nosset totius negotii circumstantias, haudquaquam inter postremos numeraret *Erasmum*, quos suo favore dignos judicat: nam mitras & opes non ambio. Auctoritatem vel in hoc adesse velim, ut improborum latratus submoveat. Sint igitur hæ tuorum in me officiorum primitiæ, ut per te summus Pontifex intelligat, *Erasmum* summa sinceritate parique constantia *Christi* negotium egisse, tantumque discriminum in suum caput accersisse, ut si mercedem hominum spectem, summi Pontificii conditionem fuerim recusaturus. Eruditos fere omnes mihi reddidi infensos, & quibus antea sum usus amicis intimis, & omnium arcanorum consciis, hos nunc patior hostes maxime capitales. At nulli sunt ad perdendum hominem magis instructi, quam qui cum eo familiariter vixerunt: nam hi ut nullius criminis conscii sint, multam tamen habent materiam unde probabiles calumnias fabricentur. Et habent isti quosdam artifices omni malitiæ genere instructos ad criminationibus submovendos, quos sibi sentiunt infestos. Apud Regem *Galliarum*, cujus ut antea calamitatem summopere dolebam, ita nunc tranquillitati vehementer gratulor, nihil est quod ambiam, nisi quod illi charus esse cupio, quemadmodum ille frequenter propensam erga me voluntatem declaravit. Quod tua pollicetur benignitas, toto pectore recipio, ac vicissim defero quicquid obsequii patrono optime merito præstare debet ac valet fidelis & gratus cliens. R. D. T. sospitet ac prosperet in omnibus Dominus *Jesus*. Datum apud *Friburgum Brisgoia* 12. Aprilis, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXXIV.

Erasmus Rot. Livino Ammonio Cartusiano S.

QVEMADMODVM *Caroli* nostri conspectus ex *Italia* reducis incredibilem mihi voluptatem attulit, ita non dubito quin vos omnes magno sit affecturus gaudio. Ex eo licebit discere, non solum quo in statu sint res nostræ, verum etiam de *Roma*, de *Venetia*, de *Bononia*, deque *Germania* longam texet Iliadem. Redit enim velut *Ulysses*, πολλὰ παθὼν καὶ πολλὰ μαθών. Quum interdum mecum reputo, *Ammoni* charissime, cujusmodi ingenia premantur ac sepeliantur in istis ceremoniis, interdum subit animum cogitatio fortassis humana, istiusmodi vitæ ergastula non sine instinctu Satanæ fuisse inducta: quid enim est spiritum exstinguere, si hoc non est? At *Paulus* id fieri vetat, *Christus* autem ne linum quidem fumigans vult exstingui, sed excitari potius. Rursum ubi contemplor istum animum tam simpliciter pendentem de nutu *Christi*, & ad omnes hujus vitæ injurias paratum, non possum te non beatum judicare. Varia sunt enim martyriorum genera, nec in postremis habendum arbitror, si quis in istiusmodi molestiis mentis tranquillitatem constanter servaverit usque ad extremum halitum. Graviores cruciatus fortassis habent equulei, sed breviores. Ac fere fit ut ingenia feliciora, corpuscula sortiantur imbecilliora. Quanta hic protinus inæqualitas, tam impares naturas ad pares adigere labores? perinde quasi bovem & agnum eodem inclusos jugo ducas ad arandum. Atqui poterat agnus alium de se præbere usum. Et haud scio an piscium esus, jejunia, vigiliæ, solitudo, & si quid aliud est externum, minima pars sit molestiarum. Sed in plerisque gregibus sunt φίλαυτοι, præfracti, morosi, quidam etiam parum sani capitis, ex levissimis nugis miras excitantes tragœdias, ex rebus nihili, contentiones amarulentas suscipientes. Ac fere fit, ut quo quisque indoctior stupidiorque est, hoc in isto vitæ instituto pluris habeatur, tumidus fiducia ceremoniarum, & alieni spiritus iniquus æstimator. Hæc ferre patienter, cum his tueri pacem & tranquillitatem mentis, arbitror omnium esse difficillimum. Risi nuper cujusdam istius Ordinis querelam, qui scribebat se dira perpeti ob quorundam fratrum invidiam. Exspectabam gravem illius invidiæ causam. Quid tu exspectas? causa erat, quod in sinistro choro primum haberet locum, quod honoris multi sibi potius deberi credebant. Fortassis in isto sodalitio tales non sunt; sed si sunt, quum tu per omnia tuearis dulcedinem spiritus, confido te inter beatos martyres non infimum locum habiturum. Mundus jamdudum abortit, quando sit vitalem partum editurus nescio. Hactenus mihi parum arrident procemia. Sed vivit *Christus*, arcano suo consilio scenas rerum humanarum temperans. Cæterum priusquam huic fabulæ catastrophen addat ille choragus, mihi vitæ peragenda est fabula, adeo domicilium hoc animi ruinam minitatur, non perinde ob senium ac valetudinem, quam ob tædia virulentissimarum sycophantiarum, quibus impetor ab utraque parte: quarum altera multos habet pro Catholicis cacolycos, altera pro Euangelicis dysangelos; precor ut Dominus omnes refingat in suam gloriam. Æstas superior tota fere nobis fuit sterilis, dum cum alvi torminibus, mox cum diro luctamur apostemate. Hybernis mensibus dedimus libros *Apophthegmatum* sex, & commentariolum in *Psalmum trigesimum tertium*. Ad Opus *De ratione concionandi* noluit animus incalescere, frequenter à me solicitatus. Dominus exhilaret spiritum tuum, frater & amice in Domino charissime. Cætera cognosces ex *Carolo Utenhovio* communi amico. Datum apud *Friburgum Brisgoa* 13. Aprilis, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXXV.

Erasmus Rot. Edingo Audomaro S.

MAGNAM nobis voluptatem attulit *Carolus Utenhovius* noster, ex *Italia* nobis redditus: is ut me perpulit ut aliquid ad te scriberem, ita in causa est ut parcius scribam, quod ex eo poteris omnia plenius cognoscere, quam ex literis meis quamlibet prolixis: jam enim audies *Italica* facundia loquentem, aut *Ciceroniana* potius. Unum ingenium vere candidum abstulit nobis invida Parca, *Antonium Clavam*, quo tu nobis es, mi *Audomare*, charior, quod pauciores sint istic tui similes. Sum jam primum *Germania* satur ad vomitum usque. Quos fugiam video, quos sequar non video. *Flandriam* sæpe cogito, sed an per τὺς πλωχοτυράννους tutum futurum sit dubito. D. *Maria*, quondam *Hungaria* Regina, quam audio in D. *Margareta* locum substitui, bene vult nobis. Sed si quid illa secus fecerit, quam vellent valde, non dicam Catholici, sed θερμόζηλοι, dicerent me illi nonnihil instillasse in aurem, etiamsi dissuasissem. Nec illa me posset tueri ab his, qui Pontificia simul & Cæsarea auctoritate sunt armati. Nollem eum rerum statum esse apud vos, qui dicitur esse in quibusdam civitatibus, ubi complurium Sectarum turba nihil patitur esse tranquillum, aut ubi Euangelicis licent omnia, cæteri coguntur ad ea quæ non probant. Certe cogere non est Euangelicum. Ego plane vereor ne dum alii sunt *Lutherani*, alii *Zwingliani*, alii *Anabaptistæ*, pugnantes cum *Turcis*, efficiamur ipsi *Turcæ*. Hoc augurium optarim esse vanum. Tibi precor tranquillam vitam; mihi in hac arena gladiatoria cadendum est, in quam animo reclamante protruserunt amici quidam. Pro tuo erga me studio, proque delata benignitate profiteor me tibi debere plurimum, & sine his alioqui mentem tam candidam & amicam non poteram non amare, quod ipsa virtus in se philtrum habet efficacissimum. Cætera narrabit *Carolus*. Bene vale. *Friburgo* 16. Aprilis, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXXVI.

Julius Pflug Erasmo Rot. *S.*

VERUM id esse sentio, quod Veteres magna auctoritate statuerunt, virtutes omnes ita conjunctas esse inter se, ut uno societatis vinculo contineantur: quippe

An. 1531. *pe cum tu, qui eruditorum omnium longe es princeps, (sic enim judico) idem etiam humanitate omnes superes: quæ etsi antehac mihi incognita non fuit, ex literis tamen tuis, quas proxime accepi, illustrius nescio quomodo apparuit. Eam si me, ita ut & res & officium meum postulat, prædicare posse confidam, arrogans sim. Quam vero me ista ipsa benevolentia tua devinxeris tibi, malo istud re, quam verbis declarare. Jam vero si quod secutus sum in negotio, quod nosti, ut ocium haberes ætati dignitatique tuæ aptum, id effecissem, incredibili voluptate afficerer. Verum, ut ut cadat, conscientia tamen rectæ voluntatis meæ, & benignitate tua, qua conatum nostrum æqui bonique facis, me consolabor. Te vero multum amo, quod librum mihi tuum misisti, quem ego ita amplector, ut debeo munus à tanto viro profectum; quanquam doleo tibi negotium exhiberi à nescio quibus, & honestissimam senectutem tuam à studiis quietis ad certamen tale avocari. Vellem equidem quam bene meritus es de genere hominum, (es autem meritus optime) tam tu fructum ex officiis gratorum, quæ jure quodam tuo repetere potes, perciperes. Sed quid facias? Ita ferunt tempora quieti ac virtuti inimica, ut citius invenias qui exagitet, quam qui ex animo faveat. Sunt tamen non parum multi, iique boni ac præstantes viri, qui beneficia agnoscunt, ac virtuti tuæ verum & justum fructum tribuendum putant. Hi cum te & colant & ament unice, poteris tu quidem in eorum amicitia ita conquiescere, ut sermones invidorum facile contemnas. Quod ut facias, & omnes boni hoc tempore optant maxime, & ipsa certe Respublica* Christiana, *si loqui posset, clara voce flagitaret. Etenim si antehac unquam, nunc profecto Respublica eam operam tuam desiderat. Ad hanc tibi animus quietus, & omni perturbatione vacuus est afferendus, ut quo publica commoda te vocant, eo toto pectore incumbas: vides enim quorsum reciderint omnia. Timendum est profecto, nisi exsistant sapientes ac boni viri, qui Reipublicæ languenti medicinam faciant, fore, ut ea funditus evertatur. In te autem unum omnium eorum, qui pacem expetunt, oculi sunt conjecti. Eam namque cum auctoritatem, tum vero etiam facultatem Deus immortalis tibi adjunxit, ut possis unus ex omnibus maxime, malis istis mederi, idque consequi, ut persuadeant sibi Principes nostri, controversiam de religione tolli posse, vel Deo ipso applaudente, si quæ ex sanctionibus Ecclesiæ mutari possunt, ea relaxentur, atque ita existiment leges institutaque hominum ex tempestate Ecclesiæ moderari oportere. Quod si abs te fieret, fortasse ex altera parte permoveri posset bonus aliquis & à concordia* Christiana *non abhorrens, qualis est* Melanchthon, *qui suas quoque partes interponeret, auctorque esset suis, ut statuerent multa, quæ per se ferenda non sint, temporum causa esse ferenda. Quibus divus etiam* Paulus *cesserit, cum se abjiceret ad ritus nescio quos, contra quam libertas* Christiana *postularet. Ita si persuaderentur utrinque, certe quæ perturbata nunc est Respublica, vehementer ea brevi, partibus de ardore isto suo remittentibus, constitueretur. Tu igitur cum videas tempus illud ipsum venisse, cum in procuranda tranquillitate studium tuum erga Rempublicam exstare atque elucere possit maxime, fac, quæso, ut cum nos ad pietatem & studia rectissime excitaris, pacem etiam nostram, sine qua illa coli haud possunt, tueare. Atque hæc scripsi non inflammandi tui causa, (es enim tua sponte ad rationem illam, & optima quæque satis incitatus) sed quod amore cum patriæ, tum vero etiam religionis huc adducebar. Quod reliquum est, etsi non eges ulla apud Principem meum commendatione, (tam enim ille favet tibi, quam qui maxime) parebo tamen voluntati tuæ, duplicem ex ea re capturus fructum: alterum quidem, ut tibi, qui mihi es in majoribus, morem geram: alterum vero, ut cum Princeps meus intelligat me esse amantem tui, quoniam omnes suos tecum vult esse conjunctos, accessio fiat haud parva ad pristinam illius erga me clementiam. Quam vero rationem colendæ amicitiæ præscribis, eam persequar, perficiamque ut ne meum in scribendo officium requiras. Andream à Conritz tua commendatione motus ita complectar, ut intelligat ea re ad veterem, quem in eum habeo, amorem multum accessisse. Vale.* Lipsiæ 12. *Maji, Anno* 1531. An. 1531.

EPISTOLA MCLXXXVII.

Erasmus Rot. Georgio Saxoniæ Duci S.

SI quis recta via secum reputet conditionem mortalium, ac sortem humanæ vitæ, *Georgi* Principum *Christianorum* decus, non existimabit magnopere deplorandam mortem *Bilibaldi Pirckheimeri*, ut cui tantum felicitatis obtigerit in terris, quantum paucissimis hominum obvenire solet: nam si externa ista vocemus ad calculum, genere patricius erat, partus & alumnus *Noremberga*, civitatis inter *Germanicas* cum primis tum claræ, tum opulentæ, re non modo lauta, verum etiam opima, apud summos orbis Monarchas, præcipue *Maximilianum* Cæsarem, tantum gratia simul & auctoritate valuit, ut vix cuiquam esset secundus. Idem honoris obtinuit, & apud *Carolum* Imperatorem, ipso etiam *Maximiliano* majorem. Quorum utrique non minus prudentem quam fidum Consiliarium præstitit. Quin & patriæ suæ belli domique, magna multaque pietatis documenta præbuit, pro civium incolumitate nullum unquam refugiens discrimen, vir ut rectissimi judicii, ita liberi constantisque animi, vel in pronunciando quod sentiebat, vel in exsequendo quod instituerat. Nec infelix illi, nec sterile conjugium obtigit: reliquit enim, ut audio, filiam hæredem. Vixit justum ætatis modum sexagenarius, ni fallor, aut eo major. Nec deerant corporis dotes egregiæ, donec senectus, quæ nihil non vitiat, podagram & calculum adduceret. Hoc igni visum est Deo purgare famulum suum, ut esset aurum undequaque purum ac probatum. Nec tamen unquam corporis cruciatus tantum in eo valuerunt, ut animum vel à consulendo Reip. commodis, vel à provehendis liberalibus studiis revocarent. Calamo pensabat quod corpusculi viribus erat diminutum. Raro quidem commeabat in Senatum, sed domus illius ab optimis quibusque viris frequentata, Senatus quidam erat, & scriptis latius pleniusque præstabat vel Senatoris, vel Consiliarii munus, quam alii lingua pedibusque. Quid enim ille scripsit, quod non vel ad Reipublicæ disciplinam, vel ad studiorum profectum, vel ad pietatis causam pertinet? Quin & illud raræ cujusdam felicitatis arbitror, quod nec fortunæ splendor, nec eruditionis gloria, nec animi libertas, multum illi conflavit invidiæ. Exstiterunt quidam, qui nomini illius nescio quid nebularum conati sunt offundere, sed integritatis illius fulgor ac sol, ut ita loquar, protinus calumniantium fumos dispulit, resque prorsus in diversum cessit: nam ipsi fumo suo sunt tincti, qui fumos offundebant, & *Bilibaldi* virtus effulsit clarior. Denique mors obtigit, qua vix optari possit commodior: nihil enim erat neque contagii, neque magni cruciatus. Corpus modo languebat, animi vigor ad extremum usque halitum erat integer. Defecerat humor ille, quem Medici vocant radicalem: itaque non tam emori, quam placide obdormiscere visus est. Extremi sermones, quos habuit cum doctis amicis, nihil aliud spirabant, quam miram erga patriam pietatem, flagrantissimum *Christianæ* religionis amorem, deque publicis literarum studiis piam solicitudinem. Quum inviseret illum decumbentem *N.* obnixe rogabat, ut quam posset ocyssime pararet aliquem bonæ fidei nuncium, qui *Friburgum* transcurreret ad *Zasium* & *Erasmum* quædam perlaturus. Sed dum ille sedulo quærit qui peteret terrestre *Friburgum*, ipse postridie subvolavit in cœlestem *Hierosolymam*. Suprema vox morientis, quæ quidem audiri poterat, hæc erat, *Utinam post decessum meum bene sit patriæ, utinam tranquilla sit Ecclesia.* Nec dubitandum quin reliqua verba fuerint ejusdem pietatis, quæ mors linguam occupans obscurabat, nostris quidem auribus, at non

An. 1531. item divinis. Qui talis viri mortem putant deplorandam, quid aliud quam lamentantur eum fuisse natum hominem? Justius fortasse defleret aliquis publicam studiorum jacturam, quod festina mors obstitit, quo minus ad plenum absolverit duo præclara facinora, quæ jamdudum moliebatur, videlicet ut *Ptolomæi Cosmographiam* apud *Græcos* pariter ac *Latinos* depravatam restitueret, & eximium illum *Christianæ* Philosophiæ præconem, *Gregorium Nazianzenum*, sic *Latine* loquentem nobis daret, ut *Græci* sermonis fontes nemo desideraturus fuerit. Sed quis fuit unquam vir eruditus, aut pius, aut publicis natus commodis, qui non istiusmodi de se querimonias posteritati reliquerit? Quum enim tales nunquam non moliantur aliquid præclari facinoris, atque id impensius, quo magis accedunt ad extremum ævi diem, fieri non potest, quin mors, quandocunque acciderit, egregium aliquod institutum interrumpat: quumque nunquam ipsi finem faciant benemerendi de genere humano, profecto necesse est ut prius vitam finiant quam instituta. Non hæc eo mihi dicuntur, clarissime Princeps, quasi parum expolita sint quæ nobis reliquit, sed quod lector forte tanti artificis supremam manum alicubi sit desideraturus. In *Gregorio Nazianzeno* pietas propemodum ex æquo certat cum facundia. Sed amat significantes argutias, quas eo difficilius est *Latine* reddere, quod pleræque sunt in verbis sitæ. Tota vero phrasis nonnihil accedit ad structuram *Isocraticam*. Adde quod de rebus divinis, quæ vix ullis verbis humanis explicari possunt, libenter ac frequenter philosophatur. Frater ejus *Basilius* suavi quodam & inaffectato dictionis fluxu, & pietatem, & eruditionem, & acumen sicubi res postulat, & perspicuitatem, & jucunditatem, & si quam aliam virtutem in oratore *Christiano* quisquam desiderare possit, complectitur. *Joannes Chrysostomus Basilii* quemadmodum in literis, sic etiam in professione sincerioris vitæ socius atque, ut ita loquar, *Achates*, quicquid fere scripsit, ad popularem captum accommodavit, eoque fusior est ac simplicior, & in locis communibus spaciari maluit, quam in difficillimis versari quæstionibus. Hos triumviros una tulit ætas apud *Græcos*, pietate pares, nec dispares eruditione, sed dictionis charactere dissimiles: quos si cum nostris conferre velis, *Chrysostomus* non dissimilis est *Augustino*, *Gregorius Ambrosio*, qui si *Græce* scripsisset, plurimum negotii fuisset exhibiturus interpreti. Quem *Basilio* conferam nondum invenio, nisi si quis Scripturarum cognitionem, quam habuit *Hieronymus*, cum *Lactantii* felici facilitate copulet. Me certe à vertendo *Gregorio* semper deterruit dictionis argutia, & rerum sublimitas, & allusiones subobscuræ. Eam provinciam eximio quodam pietatis ardore sibi sumsit *Bilibaldus* noster, cui & immortuus est. Hoc Opus tibi, Princeps illustrissime, quo vix alius pietatis amantior, vivus destinarat, quod tua singularis humanitas eo propensiore etiam favore suscipiet, quod moriens extremum hoc μνημόσυνον sui reliquit. Solent enim seri partus vel ob id esse gratiores, quod præterea nihil speratur. Proinde quum hunc veluti posthumum fœtum, tua singulari fretus humanitate tibi moriens in gremium dari voluit, non dubitamus quin hic quoque sis tui similis futurus. Eadem autem opera quum amici memoriam illustrabis, tum omnibus ad pietatem non mediocre calcar addideris, si *Bilibaldi* reliquias tuo favore studiosis omnibus commendabis. Porro, quibus pietas cordi est, non offendentur, quod priscos Ecclesiæ Doctores sequutus, non abhorret interdum à verbis quibusdam nostræ religionis peculiaribus, quodque mavult interdum *Christiane* loqui, quam *Romane*: quanquam non video, quamobrem illa non debeant haberi pro *Romanis*, quæ ante annos mille quingentos à *Romanis* Scriptoribus necessario sunt usurpata, nec id sine *Græcorum* exemplo. Vale. Ex inclyta Academia *Friburgensi* 15. Maji, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXXVIII.

Erasmus Rot. Eobano Hesso S. D.

SUPERIORES tuas literas, *Eobane* doctissime, licet non tam edentulas quam eas videri volebas, hoc æquiore animo perlegi, quod facile suboleret, illas alieno magis impulsu quam tuo stomacho scriptas esse: proinde moderatius ad eas respondi, nihil omnino responsurus, nisi subinde vocatus fuissem in civitatis ac Magistratus læsi invidiam, quo telo quidam Euangelici titulo sese jactitantes nimium frequenter uti gaudent. Ego ob dogmatum varietatem nulli amicitiam renunciavi, præsertim iis, quos mihi singularis eruditio conciliavit: in quibus te vel in primis numero, cui contigit quod *M. Tullio* fuit negatum, quod *Philelphus* sibi arroganter vindicavit, ut ita pangas carmen, quasi nunquam attigeris solutam orationem: ita scribas prosam, quasi cum Musis nihil unquam fuerit commercii. Hoc divorum munus tu studio atque usu ad summum usque perduxisti. Qui potuit igitur meus in te amor refrigescere, quum in te augescat in dies id quod me in tui admirationem rapuit? De adito *Lovanio* nihil excidit. Memini ut veneris cum *Ægravio Sylvio*, nec sine munusculo, quamque frigide fueris acceptus: in causa fuit quod ob valetudinem ab omnibus conviviis abhorrerem; præterea quod tum temporis alternis ferme diebus adessent è *Germania* salutatorum juga, quorum nemo voluit discedere, nisi literis onustus. Jam tum moliri videbantur hanc fabulam, à qua semper abhorrui: eam utcunque cœptam progressamque precor ut Deus ἀπὸ μηχανῆς vertat in lætum exitum. *Anselmus Ephorinus*, vir singulari doctrina, parique morum probitate, quem commendasti, mihi gratissimus est convictor, quo tamen non dabitur diutius frui. Sub autumnum petet *Italiam*. Agnosco verissimum esse quod scribis, Si totus ille *Thraso* æstimetur, non valet dupondio. *Hercules* tamen nunquam congressus est cum monstro pertinaciore. Omnia concoxi, ne per me consequeretur quod ambit. Pascitur mendaciis non aliter quam Chamæleon aura, nec quicquam habet dulcius quam fuco quæsitas gloriolas. Mirareris si pernosses fabulam. Sed certum est posthac negligere gloriosum militem. Legi Epicedia tua, sed nullum majore cum animi dolore quam *Bilibaldi*. *Joachimus* plus habere videtur curæ quam naturæ. *Non omnia possumus omnes.* In scazonte novam usurpavit libertatem, haud scio quem sequutus Auctorem: nam quos ego legi, semper finiunt versum cretico & spondæo. Vide quam sim curiosus rerum alienarum. Sed *Joachimum* mihi salutabis amanter. Utinam tuo commodo fiat, ut nos hic aliquando visas. *Lovanii* vidisti hominis umbram, nunc visurus es umbram umbræ. *Theocritus* tuus hic nondum prostat, sed curabo alicunde. Quidam narrarunt mihi edidisse te ingens volumen *Epigrammatum*, in quo esset crebra mei mentio: id an verum sit nescio, certe hactenus nancisci non potui. Bene vale, *Eobane* doctissime. *Friburgo* pridie Pentecostes, sive 17. Maji, Anno 1531.

EPISTOLA MCLXXXIX.

Erasmus Rot. Georgio Commerstadio S. D.

VETUS *Græcorum* proverbium est, vir ornatissime, ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίνεται τὸ ἐρᾶν, quo significabant mutuo conspectu inter homines amorem ac benevolentiam solere gigni. Proinde, merito quis admirari posset, unde inter nos exstiterit amor mutuus, quum neuter, opinor, sit alteri de facie notus, nisi perspicaciores oculos haberet animus quam corpora, eoque conspectu multo puriores, constantioresque gignerentur amicitiæ, quam corporum convictu. Istius candidissimi, simul & eruditissimi pectoris simulachrum suo penicillo depinxit, non minus fide spectatus, quam arte præstans, *Christophorus à Carlewitz*, & ad me per eun-

An. 1531. eundem pervenerunt officia tua non vulgaria, quæ par est hoc pluris à me fieri, quod ultro non lacessita venerint. Porro, non amare virum tot eximiis ornatum dotibus, illorum est, qui nec virtutem nec eruditionem inter res suspiciendas numerant: non redamare autem bene meritum, adeo non est grati ingenii, ut nec hominis sit, vix etiam in ferarum genus cadens; quippe quæ beneficiis hominum non modo cicurantur & mansuescunt, verum etiam gratiam reponunt; si quando datur occasio. Quanquam autem una ex parte studium tuum mihi *Thrasonis* illius prodigiosa malitia, ne dicam an stultitia, cessit in detrimentum, non arbitror tamen gratæ mentis esse, beneficium ex eventu potius æstimare quam ex voluntate præstantis. Pro accepto par est haberi, quicquid aliquis sincero affectu largiri voluit. Quare velim ut posthac *Erasmum* in tuo ære numeres, cui nihil futurum est gratius, quam dari occasionem, qua vicissim declaret, utcunque deest facultas, referendi tamen officii voluntatem accinctam & alacrem non deesse. Inter præcipuas felicitates meas numero, quod illustrissimus Princeps *Georgius Erasmum* dignatur inter suos clientes ponere: cur enim non magno mihi ornamento esse ducam, ab heroe laudatissimo laudari? Satis autem laudatur quem ille suo favore atque etiam amicitia dignum judicat: cujus erga me favorem ac benevolentiam, quæso, ut quod facere soles, pergas tempestivis & amicis sermonibus, quoties se dederit opportunitas, tum alere, tum augere, apud quem ut audio pro tuis egregiis virtutibus, & gratia & auctoritate vales plurimum. Sit hæc epistola fœderis Gratiarum felicibus auspiciis inter nos icti syngrapha. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoia* 7. Junii, Anno 1531.

EPISTOLA MCXC.

Vives Erasmo.

CONVENIT *me hic* Gandavi Grynæus *tuus, qui visus est mihi & tua & optimi cujusque amicitia multo dignissimus, illa probitate oris, & pudore virgineo: illo animo bonarum artium studiosissimo, magnisque progressibus in literis. Ei me quum pro more meo, tum jussu tuo, familiariter præbui horam unam, & alteram, id est, quandiu voluit: amicis in* Britannia *meis commendare illum non potui, quod illinc revertens modo me adiit. Hac exaravi tibi inter medios ludos celeberrimos, qui in comitatu Cæsaris fiunt, ideoque epistola hæc erit brevior quam vellem. Ego ad te rarius solito do literas, quod non dubitem te & negotiis occupatum & ætate & gravitate valetudinis defessum, minus libenter ad exercitium hoc scribendi epistolas venire. Sed nec amicitia nostra fulcimentis illis indiget quibus vulgares permulta. Rogo te etiam atque etiam, ut posthac quoties mihi scribes, quemadmodum & corpore & animo sis affectus, paucis verbis significes; nam existimo id pro amore nostro mutuo debere ad curam peculiarem meam pertinere. Vale.* Gandavo 12. *Junii, Anno* 1531.

EPISTOLA MCXCI.

Erasmus Rot. Angelo Andreæ Resendo S. D.

QUUM à me dimitteretur istuc *Quirinus* amanuensis meus, *Resende* charissime, sic eram delassatus & epistolarum negotiis, & curis quibusdam domesticis, ut ægre tueri licuerit corpusculi valetudinem. Quibus rebus factum est, ut carmen tuum sane quam elegans tantum degustarim, respondere autem nullo pacto vacarit. Verum, simulatque datum est à negotiorum tumultu respirare paululum, mox carmen tuum & attente & avide perlegi: in quo nihil mihi non magnopere placuit, nisi quod videretur brevius, meque adhuc famelicum ac sitientem reliquerit. Sed obsecro te, quis deorum aut quæ dearum immisit tibi istum tam flagrantem *Erasmi* amorem? Nam quum in me nulla videam philtra, quæ vel mediocriter animum in A me tuum inflammare possint, ista tam singularis erga me benevolentia θεόπνευστος sit oportet. Suspicor tamen arcanam quampiam esse geniorum nostrorum cognationem, quæ nos conciliat. Quo magis aveo te propius etiam cognoscere, quanquam ingenium & indolem tuam ex versibus tuis mihi videor satis habere perspectam. Illud tibi videndum est, ut & istum animi candorem, & eloquii venam bene colloces. Mihi quidem vehementer jucundum est abs te vel amari, vel prædicari, sed doleo nihil esse in me tuis dignum affectibus. Longum illum *Stentorem*, quem mihi quidem pulchre delineasti, sed ipse seipsum in suo libello non minus indocto, quam infante, sic omnibus expressit coloribus, B ut nullum speculum certiorem cujusquam reddere possit imaginem, non potui non ridere. Quid illi venit in mentem, ut homo tragicam gerens personam, se pueris diridendum propinaret? Non me clam est ab illis aliquid monstri ali clanculum. Hinc ista confidentia, de successu viderit Deus. Tibi vero, mi *Resende*, lubens auctor fuerim, ne quid istam excetram in te provoces. Fuit olim regnum *Assyriorum, Græcorum, Medorum, Romanorum*: quid, si deus aliquis nunc velit esse regnum Monachorum aut stultorum? Habeant & illi vices suas, si ita visum est fatis. Tu te Musis tuis oblecta. Cæterum illud tibi persuadeas velim, & indolem istam & animum mihi cum C primis non modo charum esse, verum etiam jucundum. Scio nihil exactius *Goclenii* judicio, nec ille quenquam temere prædicare solet. Porro, sic amo virum, ut vel solo illius affectu cogar amare quemlibet: tantum illius tribuo judicio, ut præterea nihil requiram argumentorum. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoia* 18. Junii, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCXCII.

Erasmus Rot. Senatui Besontino S.

MAGNIFICI & plurimum honorandi domini, quum res *Basileæ* mutatæ cogerent me hospitium D vetus & ob id gratum relinquere, cogitabam de commigrando *Besontium*, nimirum expertus jam per occasionem, tum vestram tum Canonicorum humanitatem. A Canonicis tum responsum est istic esse nescio quid dissidii, itaque satius esse migrationem in aliud differre tempus. Ita factum est, ut in approbante & suis literis commendante me Rege *Ferdinando* ad *Friburgum* vicinum me contulerim: ubi jam duos annos & ultra vixi, gratus omnibus, sed imprimis Academiæ. Nec interim fui cuiquam gravis impendio, meo succo victitans. At nunc quoniam video omnia in suspenso esse, nonnulla etiam bellorum aut tumultuum præsagia, E quæ quidem opto vana esse, sed si quid tale accidat, ubivis malim esse quam *Friburgi*. Huc enim se contulerunt & hodie conferunt, qui *Basileam* odio Sectarum reliquerint, à quibus illi suspicantur instigari Monarchas ut rem ecclesiasticam armis vindicent. Oppidum est elegans & amœnum, sed maligna rerum copia: & hoc corpusculum senile jam & afflictæ valetudinis cum aliis plurimis subsidiis eget, tum maxime vino *Burgundiaco*, quod huic stomacho cum *Germanicis* pessime convenit. Quum autem ea istinc huc adferri curo præter iniqua impendia, aut veniunt qualia nolim, aut in itinere per aurigas vitiantur. Speramus quidem omnia fore tranquilla, sed tamen si quid exstiterit quod nolumus, mihi gratum esset urbis istius F hospitio ad tempus uti. Nemo per me gravabitur; est, gratia superis, unde alam hoc corpusculum. Nec cum ulla Secta mihi commercium est. Nullos habeo discipulos nisi cum *Christo* communes, nec habiturus sum volente Deo. De vitiis hominum quædam admonui, quæ nonnihil offendunt morosos quosdam, quum magis oportuerit ea corrigere, quam succensere bene monenti. Tantum quæro portum & tranquillam sedem huic ætati & valetudini. Vocatus sum & vocor alio splendidis conditionibus, sed non est consilium egredi

An. 1531. gredi Cæsareæ ditionis pomeria, cujus singulari favore hactenus subtiti adversus malevolorum conatus. Quod si vestra sapientia putabit hoc quoque ad rem pertinere, verbo facillime impetrabo, & à Cæsare & à *Ferdinando* literas commendatitias. Quanquam, quæ vestra humanitas est, nec illorum commendatione, nec his meis literis opus esse arbitror. Attamen propter varias hominum sententias, variosque affectus visum est nihil tentare, nisi prius exploratis animis vestris, sine quorum favore nescio an istic tranquillam sedem habere liceat. Quamobrem vestra clarissima celsitudo non gravabitur paucis verbis huic epistolæ respondere, cui me semper addictum clientem fore profiteor, quæcunque *Erasmum* est habitura regio. Vos omnes sospitet, resque vestras bene fortunet Dominus *Jesus*. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 26. Julii, Anno 1531.

EPISTOLA MCXCIII.

Erasmus Rot. Sigismundo Questenbergio S.

GAUDEO te, *Sigismunde* charissime, levatum & molestiis & parum frugiferis laboribus, quibus δεκάρχου vicem gerens distringebaris. Magis autem lætor te incolumem esse, præsertim hoc pestilentissimo tempore, quam res vobis accisas esse. Tui quidem similibus nihil potest esse nimium, qui quicquid habent, aut necessitati impendunt, aut honestæ benignitati reservant. Sed nulli magis inclamant divum atque hominum fidem, quam quibus adhuc superest unde alant caballos, aves, canes, aleam & puellas: unde satrapas agant, & *Lucullos*, quum in ædibus vix ullus sit codex sacer. Horum querimoniæ mea quidem sententia non multum habent frontis. Quid agat Cæsar nunquam magis fuit occultum quam nunc, nec usquam magis quam illic ubi nunc agit apud *Brabantos*. Quidam amici mei studio se miscuerunt purpuratis, ut aliquid expiscarentur, nihil potuerunt subodorari. Illud norunt omnes, venatur gnaviter, valetudinis opinor gratia, tot tamque longinquis profectionibus, tot consultationibus nonnihil fatigatæ. Prolixum est iter ex *Hispaniis Bononiam*. Illic præter ceremonias ad unguem religiose peractas, de rebus haud vulgaribus, domesticis colloquiis agitatum est cum *Clemente* Septimo. His successit *Augustensis* conventus, incredibili Principum celebritate. Ab hoc itum est *Aquisgranum*, ubi Rex *Romanorum* designatus est *Ferdinandus*. Post tanta negotia feliciter obita nonnihil relaxat animum apud suos *Flandros*, in quorum gremio natus est. Exigitur autem incredibilis pecuniarum summa, sed habet patriam tam amantem ut velit, tam opulentam ut possit magna largiri. In quem usum hæc fiant, varia est hominum divinatio, nihil autem certi. Sunt qui divinent illum autumno per *Gallias* triumphabundum repetiturum *Hispaniam*, alii putant hos bellorum nervos parari in *Turcas*, nonnulli conjectant subito futuram incursionem in Sectarum propugnatores. Eventum Deus novit. Nos certe velut *Hebræi* exsulantes *Babyloniæ*, quibus non licebat cantare canticum Domini in terra peregrina, exspectamus Messiam nostrum, qui nos in pristinum restituat statum, utinam possit & sinceræ pietati restituere. Sunt qui flagitant Synodum οἰκουμενικὴν, sed arbitror nihil futurum: nec sane video quid bonæ rei ex eo Concilio sit oriturum si fiat, præsertim hoc rerum statu. Altera pars de regno nihil sustinet remittere, altera dogmatibus citius sit aliquid additura. Si quis de temperamento mutire incipiat, protinus audit novæ hæreseos auctor. Ante paucos dies fuit hic quidam ex aula Regis *Ferdinandi*, vir non perinde quidem doctus, sed perhumanus raræque pietatis. Is nobis retulit novam vixque credibilem fabulam, isthic esse *Momum* quendam bicornem, (his enim verbis usus est) qui magna petulantia solet debacchari quum in omnes bonarum literarum amantes, tum præcipue in *Erasmum*, non jam in conviviis tantum, sed in publicis etiam concionibus. Conatus sum expiscari quis esset ille *Momus* bicornis, sed ille nomen edere noluit. Tantum, quum divinarem quis esset, leviter subrisit, capite tamen abnuens. Ac plane crederem me recte divinasse, nisi tam esset absurda fabula, ut in neminem competat nisi hominem insigniter stupidum ac vecordem, qualem absit ut vel pagus ullus habeat Ecclesiasten. Imo mihi persuaderi non potuit, isthic esse quenquam tam effreni lingua, tamque nullo judicio, ut ejusmodi nænias vel in compotationibus effutiret. Verum, ille contra constanter asseverabat se narrare non rumore jactitata, quæ veluti per eburneam portam subvolantia somnia, non raro comperiuntur ἀνεμώλια, sed suis ipsius oculis conspecta, suis ipsius hausta auribus. Addebat locum & diem: citabat nominatim complures testes πάνυ ἀξιοπίστους, qui vidissent, & audissent eadem. Sed jamdudum, uti suspicor, gestis audire fabulam. Audies, sed unicam: nam ille complures memoravit. Ajebat illum præcipue vociferari in Novum Testamentum à me versum è *Græcorum* codicibus. Itaque quum ἐκκλησιάζων tractaret apud populum ejus diei Euangelium, apud imperitam multitudinem jactavit, atque, quantum potuit, verbis exaggeravit insignem meam temeritatem, qui in Euangelio *Matthæi*, *cap.* xx. de meo adjecerim, *& baptismate quo ego baptizor baptizari*: quum in nostra Translatione tantum calicis epotandi fiat mentio. Addebat idem aliis locis à me frequenter fieri, dum in divinis Libris pro mea libidine multa impudenter, quædam etiam hæretice demo, addo, muto, utcunque visum fuerit, idque summo rei *Christianæ* detrimento. Proinde religiose admonuit universos & singulos, ab ejusmodi novis magnopere cavendum. Hæc apud plebeculam, plusquam ἀναλφάβητον, quæ credebat esse verum quod ille narrabat. At profecto quisquis hoc auderet, quod ille prædicabat à me factum, dignus esset odio publico. Sed ab hac temeritate plurimum abest qui, relicta vulgata lectione ut habetur intacta, studiosis ea *Latine* vertit, quæ habentur in *Græcorum* codicibus, haud quibuslibet, sed quos sequuti sunt *Origenes*, *Chrysostomus*, *Basilius*, ac *Theophylactus*, aliique viri celebres & orthodoxi, postremo & sanctimoniæ titulo commendati. Qua fronte dicitur addere & adimere, qui in vulgatis *Latinorum* codicibus non mutat apicem? Aut quid detrahit adjicitve, qui professus interpretem, hoc bona fide reddit quod in libris reperit, quos vertendos suscepit? Si non est in *Græcorum* codicibus quod *Latine* reddidi, erat quod interpretis fidem in me desideraret. Justiorem autem habebat in me vociferandi causam, si, professus interpretem, hoc, quod constanter habebatur in *Græcorum* exemplaribus, omisissem. Adeo porro hic non damno *Latinam* Editionem ab Ecclesia receptam, ut in *Annotationibus* admoneam fieri potuisse, ut hæc particula ex *Marco* huc sit adjecta: nam tale quiddam apud nos interdum factum comperimus, sed crebrius apud *Græcos* mea quidem sententia. In causa fuerunt canones, quibus *Origenes*, & post hunc *Eusebius* indicarunt, quid in quoque Euangelistarum conveniret, dissideretve, quid deesset, aut superesset: nam quod studiosus quispiam annotarat in spacio marginis, scriba parum attentus transtulit in contextum. Et quanquam istiusmodi quædam deprehenduntur apud *Origenem*, *Chrysostomum*, ac *Theophylactum*, tamen fieri potuit ut ipse nihil immutarint in contextu, tantum interpretantes attexuerint ea, quæ ab aliis essent addita. Quid sibi permiserint Veteres, mihi parum liquet, certe optarim in divinis Libris nec apicem mutari, præsertim ex ea lingua qua primum proditi sunt. Id si factum est alicubi, à quibuscunque quocunque jure factum est, mihi certe non potest vitio verti, qui nihil aliud profiteor quam interpretem. Quod si totum eum laborem damnat, quo *Græcorum* lectionem tradidi *Latinis* auribus, legat *Apologiam* meam, qua respondi *Petro Sutori Carthusiano*. Nondum mihi persuadeo talibus esse moribus vestrum Ecclesiasten, per te tamen

An. 1531. men certior fieri cupio. Si vera mihi narravit aulicus ille, literis hominem admonebo, ut ab ista linguæ petulantia temperet, præsertim apud homines non imperitos modo, verum etiam rurestres, ut audio. Quod si monitus non destiterit, cogar & ipse *Germanice* loqui. Sed spero rem secus habere, quam mihi narrata est: aut si sic habet, arbitror hominem, si *Christiana* mente præditus est, admonitum ab ista debacchandi in immeritum licentia temperaturum. Bene vale, amicorum candidissime. *Friburgo Brisgoia* 5. Augusti, Anno 1531.

EPISTOLA MCXCIV.

Erasmus Rot. Gaspari Ursino Velio S.

De phrasi, doctissime *Veli*, nunquam fui magnopere sollicitus, nec invideo *Budaicis* hic primas tenentibus, ut scribis: sum enim in hoc non dissimilis *Ovidio*, cui quævis puellarum species aliquo lenocinio placuit. Ubicunque sanitas est ingenii, sensus arguti, cogitationes reconditæ, mihi abunde satisfacit dictio. In hoc sapuit *Budæus*, quod neque quaslibet edit epistolas, nec ad quoslibet. Ego dum vel amicis obsequor, vel typographis urgentibus obsequundo, sæpenumero parum consulo famæ. Quanquam ut nunquam hujus laudis fui anxie ambitiosus, ita nunc, sic ubique regnantibus bonis literis, æquissimo animo fero me jam plusquam sexagenarium de pontibus dejici. Ac eandem prope voluptatem animo persentio, quam *Lacon* ille, qui quum ambiret in trecentum virûm numerum allegi, repulsus abiit alacer ac ridens. Rogatus quid gestiret, *Quidni gaudeam*, inquit, *in hac civitate trecentos inveniri me meliores*. Quod ad instaurandum genus humanum, tot cladibus afflictum, strenuam navas operam, laudo pietatem: quod succedit, gratulor felicitatem. De Principe tuo & recte & sapienter judicas, sed spero aliquando fortunam illius animo responsuram. Cæsar nihil adhuc aliud quam colligit, quando sparsurus, nescio. Sunt qui dicant hoc esse fatale Imperiali coronæ, semper egere, vacuumque esse *Danaidum* dolium, quantumvis infundas. De *Turcis* rumor hic parum lætus volitat, fertur alter de rursus indicenda Synodo rumor. Quid cogitat Cæsar nusquam minus scitur, quam illic ubi vivit. Scio quid proverbia dicant de Conciliis *Germaniæ*, quid sit eventurum, nescio. Ne nihil novæ rei putes esse, mercatus sum ædes honesti nominis, sed iniqui precii. Exhausimus quicquid erat præsentis pecuniæ, & adhuc ædificamus. Tantum sensi tædiorum in licitando, contrahendo, stipulando, emigrando, immigrando, rixando cum fabris & furibus, ut malim decennium in libris versari, quam unicum mensem hæc devorare catapotia. Corpusculum hic habitat, animus alibi. Jam illud etiam periculum est, ne ex ædibus bene adornatis nos exigat pestilentia, quæ jam mature scintillat hic odiose. De *Cluviacensi* Præsule, faciam quod jam toties hortaris, simulatque dabitur opportunitas. Hæc ad epistolam tuam *Viennæ* scriptam 26. Junii. Vale. *Friburgo* 7. Augusti, Anno 1531.

EPISTOLA MCXCV.

Erasmus Roterodamus ornatissimo Doctori Julio Pflug S.

Ad istam beatissimam virtutum catenam, quam mihi tuus candor tribuit, vir incomparabilis, nihil habeo quod respondeam, nisi μάλα Λακωνικῶς, ô si! Nec video quam hic humanitatis laudem promerear, simpliciter inhumanus futurus, si ex eventu, qui fortunæ non nobis in manu est, amicorum æstimem officia. Quod tibi venit usu, evenit omnibus qui simile quiddam tentarunt, & eventurum sciebam. Fruatur ille sua gloria, qua una decrevit fieri celebris, quando remedia quoque cedunt in diversum. Quemcunque doctum aut probum sentit mihi esse notum, eum ultro

A adit, testificans sese cupere sartam amicitiam cum *Erasmo*, ut ob hoc ipsum videatur alicujus precii, quod simultatem habeat cum *Erasmo*. Si ille haberet ullum pilum hominis ad concordiam propensi, jamdudum ab hoc nugamento nobis esset quies. Nam ut cum talibus simultatem exercere nolim, ita nec Gratiarum fœdere velim adstringi. Sed inter tot portenta hoc quoque mihi perferendum est. Optarim tamen posthac nomen illud inauspicatum à tuis literis prorsus abesse, quibus ut ipse summopere delector, ita libenter eas doctis amicis ostendere soleo, quo mihi voluptatem, quam ex illis maximam capere soleo, subinde renovem. Fateor vix unquam fuisse seculum hoc furiosius, dicas sexcentas *Erinnys* ab orco provolasse, adeo nulla pars neque profani status, neque ecclesiastici sana est: prorsus fatale malum est, cui ne Synodo quidem οἰκυμενικῇ video medicinam adferri posse, tantum abest, ut ipse, qui nihil sum, opitulari possim, licet tu mirificam quandam opinionem de me concepisse videaris. De Pontificis animo mihi non liquet, sed tamen video quosdam sacerdotes huc spectare, ut quoniam incendiis hactenus parum profectum est, ferro rem gerant. Hoc an expediat necne, etiamsi nobis sit ocium à *Turca*, nondum statui. Sanabilius esset malum, si utriusque status Monarchæ sinceris animis consentiant ad instaurandam Euangelicam pietatem. Tum res committatur centum aut quinquaginta viris, ex singula quaque natione delectis, quos & vitæ sanctitas, & eruditio singularis, & judicii dexteritas commendet. Horum suffragia per pauciores selectos redigerentur in compendium. Theologorum placita versarentur intra scholarum parietes, nec quælibet opiniones haberentur pro articulis fidei. Constitutiones quædam abrogarentur, quædam verterentur in exhortationes. Esset autem illa cura præcipua Principum ac civitatum, ut hi gregi Dominico præficerentur, qui verbo Dei sunt instructi, exercitatique ad erudiendum, ad exhortandum, ad consolandum, ad increpandum, ad confutandum. Nunc quos satrapas alunt Monasteriorum aut Ecclesiarum reditus? populus interim per omnes Sectas fluctuat, velut oves disjectæ ac pastore destitutæ: quanquam hic quoque, proh dolor, paucas videas oves, hoc est, qui simpliciter errent, ac non potius obstinata malitia peccent. Vereor ne nobis eveniat, quod solet in bellis, ubi pars utraque saturata est calamitatibus, tum demum incipiunt agitare de fœdere. Altera pars statum ecclesiasticum prorsus sublatum tendit, altera correctiorem esse non vult. Omnes mundum in pectore gerimus, & ut terreni sumus, ita terrena sapimus ac loquimur: utinam Dominus & his & illis inserat cor novum. Sunt alia quæ non est tutum literis committere, tum ejus generis, ut optare liceat citius quam sperare. Ego fessus non tam ætate, quam valetudine, quam tot rixis, tot jurgiis, tot calumniis, tot oblatrationibus, jamdudum cogito me in ocium recipere: quod tamen ab animo meo petam necesse est, hoc est, ut quod tu prudenter simul & amanter suades, secundum *Christum*, & rectæ voluntatis conscientiam, in bonorum virorum judicio conquiescam. Fata viam invenient, speroque hos omnes Ecclesiæ tumultus tandem in bonam catastropham exituros, artificio summi illius choragi, cujus inscrutabili consilio res hominum temperantur. Id si me superstite contingat, æquo animo dicam, *Valete & plaudite*. Sin hoc non promeremur, Dominus est, faciat quod ipsius æterna voluntas decrevit. Æquum est nos pro optimo ducere, quicquid ille statuit, quo nihil esse potest melius. Exiit ingens volumen *Alberti Pii*, quondam *Carporum* Principis, post exsulis apud *Gallos*, deinde sycophantæ, postremo *Franciscani*: nam sacrosanctam illam vestem induit triduo priusquam moreretur. Sic mecum agit, quasi ego damnem omnia quæ facit, docetve Ecclesia, nec puduit hominem Principem, senem, ac diutina valetudine moribundum, denique jam *Seraphico* sodalitio destinatum, manifestis menda-

An. 1531.

A ciis proximo capitalem struere calumniam. Quanquam hoc illi commune est cum omnibus fere, qui styli mucronem in me stringunt: permittunt sibi, ut multa impudentissime mentiantur, quum se profiteantur veritatis defensores, quasi possit ignem ignis restinguere. Non eram illi responsurus, nisi me vehementer gravaret, primum auctoris celebritas, ad hæc liber *Lutetiæ* editus, postremo fœdus cum gente *Seraphica*. Respondi tamen, sed perpaucis: & copiosius & acrius responsurus, ni vir in medio Opere reliquisset terras. Porro *Dominicanum*, Theologum *Lovaniensem*, nullo dignabor responso: qui sic scripsit, ut non alia ratione magis potuerit se pueris ridiculum, doctis ac bonis omnibus invisum reddere, denique suo Ordini *Cherubico*

B labem quovis atramento sutorio tenaciorem imprimere. Neminem adhuc reperi stomachi tam patientis, quem exorare valuerim, ut libellum licet perquam exiguum perlegeret. Ipse terque quaterque tentavi, oborta nausea coactus sum rejicere. Nec hoc ignorari voluit homo φιλαυτότατος, ipsum esse Theologum *Lovaniensem*, quo nomine scio illi pessimam haberi gratiam ab ejus *Gymnasii* Theologis. Nec his contentus, tam ridiculas, tam insulsas, tam prodigiose fatuas nænias nominatim dedicavit omnibus ornamentis illustrissimo Principi Card. *Leodiensi*. Si forte libet argumenti summam cognoscere. Assumit omnes eloquentes esse hæreticos, & ex quinto canone *Enchiridii* docet, me

C citra discrimen omnes damnare ceremonias, quum tamen pietas sit Deum externis quoque ritibus adorare. Ad hæc, quando Monachorum vita magna ex parte constat ceremoniis, me in totum tot venerandas Monachorum & Monacharum formas semel improbare. Alicubi stultissime colligit, me longe superare *Lutheranam* impietatem, nec ulla frons adest in mentiendo. Sed inter omnia nihil existimat esse magis impium, quam quod sub *Enchiridii* finem admoneo expedire, ne quis adamantinis illis votorum vinculis illigetur ante annum trigesimum. Proinde minatur ni revocem juventutem, talibus dictis aversam à tam sancto contubernio, quod gignit tales Ecclesiæ Doctores, se præ-

D staturum quod debetur pietati. Si totum hoc hominum genus cupiam funditus exstinctum, quid potius optarem ab illis fieri, quam ut ad istum modum traducant sese cum fide? nam mihi nullus erat crediturus, tam crassa capita illic inter *Cherubicos* haberi pro magnis Theologis. Ante aliquot annos ex eadem officina prodierat libellus, complurium *Cherubicorum* opera confectus, quo ne fingi quidem potuit quicquam vanius, insulsius, indoctius, aut insanius. Nec illos pudet talium strategematum, tantus est ingeniorum stupor, tamque cæca φιλαυτία. Quo pacto subsisteret Ecclesia *Christi*, nisi talibus columnis fulciretur? Jam ad eam epistolæ tuæ partem, in qua me magna piæ mentis significatione,

E summa prudentia, parique facundia hortaris, ut in his inexplicabilibus Ecclesiæ dissidiis sequestri personam suscipiam, arbitror bona ex parte responsum esse. Cætera sapienter, in hoc uno vehementer hallucinaris, quod mihi facultatem tam arduo negotio parem adesse credis. Si mediocris adfuisset, haudquaquam, mi *Juli*, cessassem, quanquam non omnino cessavi. In ipsa statim fabulæ protasi auctor fui, ut res inter eruditos moderatis rationibus ageretur. At sanctissimis Monachis visum longe consultius, ut incendiis disputaretur. Tentavi per literas Cæsaris & Cancellarii *Gattinarii* animum, si paterentur arcanis epistolis dari liberum consilium. Re-

F sponsum est ad cætera, ad hoc nequaquam. *Adrianus* favebat scholasticis disciplinis, nec mirum si illis favebat, in quibus à teneris unguiculis educatus longo intervallo præcedebat omnes: sed ita favebat tum, ut apud eum prima esset pietatis ratio, satis etiam æquus & candidus erga bonas literas ac linguas: *Romano* Pontifici plurimum tribuebat, indicant hoc illius Commentarii in quartum librum Sententiarum: eaque res, ni fallor, effecit ut à *Leone* Septimo in Cardinalium ordinem cooptaretur, mox etiam ad triplicem coronam eve-

A ctus. Sed tamen si licuisset illi in cathedra *Petri* sedere decem annos, haberemus illam urbem, ni fallor, aliquanto puriorem. Huic per certum hominem significavi, me libenter communicaturum quod videretur, modo liceret impune. Exegit ut id facerem brevi, quod arbitror tibi lectum esse. Non offensus est, sed tamen non respondit. Unde facile divinavi non idem illi placuisse, quod mihi videbatur expedire. Præterea si leges meas epistolas quum alias aliquot, tum nominatim illam ad *Vulturium*, intelliges me subindicasse remedia quædam his tumultibus sedandis, ut mihi quidem visum est, non inutilia. Quam inierim hoc officio gratiam, testis est liber, imo libelli aliquot, quos protinus jaculati sunt in caput meum utrinque. *Philippus Melanchthon*,

B præter insignem eruditionem & raram eloquentiam, habet gratiam quandam fatalem, quam genio suo debet potius quam ingenio, ut quum sit omnibus candidis gratissimus, ne apud hostes quidem habeat quenquam cui sit admodum exosus. Is *Augustæ* sedulo tentavit, quod tu suades: ubi si per morbum licuisset adesse, lubens meum qualecunque studium cum illius opera conjunxissem. Sed quid ille profecerit, obscurum non est. Erant tum illic, qui quosdam integerrimos nec extremæ dignitatis viros clamarent hæreticos non ob aliud, nisi quod aliquoties cum *Melanchthone* miscuissent colloquium: quid dicturi, si *Erasmus* crebro cum illo contulisset? id enim erat necesse. Jam finge à nobis duo-

C bus excogitatas rationes componendi dissidii, quid ageremus, si utriusque partis, neque proceres, neque populus reciperent quod proposuissemus? Apud *Coloniam Agrippinam*, quum pestis hæc nondum hucusque incruduisset, prodiit consilium quoddam indicans moderatas aliquot rationes sedandæ tempestatis, incolumi etiam Pontificis ac Theologorum auctoritate. Adeo receptum non est, ut me propemodum oppresserit suspicio, haud alio nitens argumento, quam quod sermo esset paulo *Latinior*. Quid si nobis eveniat, quod evenit Monacho cuidam *Joanni*, ni fallor, cujus meminit *Historia Tripartita*? Is ut erat rerum civilium rudis, ut ruri educatus, quum forte fortuna pertractus in theatrum,

D videret duos gladiatores inter se congredi, vir pius insiliit in medium, clamans, Quid agitis, fratres, cur in mutuam cædem sine causa ruitis? Quid multa? Dum dirimit gladiatores, ipse gladiis interemtus est. Nec ea res illi soli accidit, compluribus aliis usu venit, qui capitales hostes dirimere conantur: cujusmodi certamen erat inter *Hectorem* & *Achillem*, quos sola mors dirimere potuit: nam quidam sic pugnant, ut optent diremtorem. Illustrissimi Principis clementissimum erga me favorem quî potui nescire, toties eum expertus? Sed nihilo secius jucundum fuit, id tua tam alacri testificatione confirmari. Nec tamen exigo commendationis officium, nisi si quando sese commoda obtulerit opportu-

E nitas. Hoc baccare non esset opus, nisi tot essent ubique nocentes linguæ. Illud incredibili cum voluptate legi. Principem hoc esse animo, ut omnes suos mecum velit esse conjunctos. Cæterum, quod addis, Si intelligat te esse nostri studiosum, fore, ut ad pristinum illius in te favorem accessio haud parva fiat; quis neget omnino candidissime esse dictum? Utinam & vere. Eximias ingenii tui dotes Dux hoc seculo longe omnium cordatissimus non perspicit modo, verum etiam suspicit, ob quas te non solum amat unice, sed veneratur quoque; quod satis indicant illius literæ, tui quam honorificentissime mentionem facientes. *Simoni Pistorio* Collegæ tuo, tuique simillimo, quæso ut meis verbis salutem

F dicas, & quidem de nota meliore. Cui nunc non scribo, non quod frigidius amem, sed quum non esset argumentum scribendi, nolui ἐνοχλεῖν occupatissimo. Quanquam autem tuæ literæ plurimum adferunt solatii, tamen nolim te vel hoc officio gravari. *Andream Conritz* mea commendatione tibi factum ex amico amiciorem, magnopere tum gaudeo, tum gratiam etiam habeo. Porro quando feliciter cedit mea in petendo audacia, unum quiddam adhuc abs te petam, ut mihi

An. 1531. mihi literis tuis significes, qua re Principi quum optimo, tum optime de me merito, queam gratificari. Ipse viri molles aditus & tempora nosti, ejusque sensum pulchre calles, quippe familiariter cum eo versans. Vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 20. Augusti, Anno 1531.

EPISTOLA MCXCVI.

Erasmus Rot. Alphonso Vervesio S.

ETSI nulla epistola venit à meo *Vervesio*, quæ non sit gratissima, tamen nulla venit gratior hac postrema, quam *Guidoni Morillono* tradidisti. Perlata est autem serius, ne tu id nescias, siquidem scripta XIII. Cal. Septembris, Anno M.D.XXX. reddita est circiter Calendas Augusti, Anno M.D.XXXI. Quanquam hic nihil incusandum arbitror *Morillonum*, licet à *morando* cognomen videatur sortitus, & alioqui mirus *Callipides*, ut qui totos sex annos adornans iter, vix tandem *Hispaniam* potuerit relinquere. Sed longum est iter ab *Hispaniis* in *Flandriam*, rursus è *Flandria Friburgum*, ut felicitatis sit, si quæ huc vel sero perferantur. Hæc partim eo commemoro, ne quid meam in respondendo tarditatem incuses: nam fieri potest, ut hæ literæ diutius etiam hæreant in itinere: partim ne consolationem, quam à me flagitas, exspectes. Verum est quod scripsit *Cicero*, *seram gratulationem non solere reprehendi*, *sed sera consolatione nihil potest esse frigidius*. Quum enim nihil addubitem, quin isti vulneri quam acerbissimo, quod ex optimi fratris *Hieronymi Vervesii* decessu accepisti, jamdudum si minus ratio, quod arbitror maxime, certe tempus ipsum medicamen attulerit, ac cicatricem obduxerit: frigidum officium fuerit adhibere pharmacum, inhumanum refricare quod dolere desierit. Quod si crudum etiamnum ac recens sit vulnus, tamen ita mihi depinxisti virum illum, ut magis libeat gratulari felicitati tuæ, qui talem habueris germanum, quam consolari mœrentem, qui talem amiseris. Quanquam hoc amittendi verbum oportet in totum à *Christianorum* sermonibus esse sublatum: qua enim fronte tibi dicatur amissus, qui præcessit in patriam cœlestem mox secuturum? Dimissum aut præmissum recte dixeris, amissum nequaquam. Rursum quum mecum reputo, quot nominibus ille tibi germanus fuerit, ex iisdem prognatus, idem monasticæ pietatis institutum professus, in eodem monasterio sub eodem magistro religionis enutritus, iisdem literis ac disciplinis eadem in schola eruditus, sanctissimo muneri docendi populum pariter addictus, in eoque simili fervore simul & fructu versatus, denique tam omnibus & corporis notis & animi dotibus atque etiam ipso dicendi genere tui similis, ut quibus nondum cognitum esset esse duos *Vervesios*, frequenter ambigerent, utrum audissent concionantem, *Alphonsum* an *Hieronymum*: si recte Proverbio vetere dictum est, τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ φίλον, facile divino, quanta pietate tam admirabilis rerum omnium similitudo vos inter vos conciliarit. Deinde quanquam scio te in *Christiana* Philosophia jam olim sedulo feliciterque versatum, ut periculum non sit ne quis casus humanus tuum animum à recto statu dejiciat: tamen ut hunc thesaurum adhuc circumferimus in vasis fictilibus, facile divino quam acerbam plagam naturæ sensus pectori tuo inflixerit; quam tamen nunc arbitror quum ipso tempore, quod malis etiam immedicabilibus mederi solet, tum multo magis ratione pietateque jamdudum aut sanatum, aut ita mitigatum, ut ex optimi fratris recordatione, multo plus spiritualis gaudii sentias, quam ex defuncti desiderio molestiæ. Quid autem referebat diutius vixisse, posteaquam consummatus in brevi explevit tempora multa? Diu vixit, qui paucis licet annis, multa talenta *Christo* lucrifecit. Cum in cæteris omnibus, mi *Vervesi*, tum in hoc præcipue suspicio fratrem tuum, quod tametsi nec *Seraphicus* fuit nec *Cherubicus*, (nam his cognomentis illi gaudent appellari) sed ex posteritate divi *Benedicti*: tamen omne studium ad hoc munus contulit, quo non aliud vel magis Apostolicum, vel *Christo* gratius, vel gregi *Christi* salubrius. *Benedictus* pios agricolas instituit, tuus *Hieronymus* maluit in vinea Domini laborare, proque vomere, marra, ligone, rastro & sarculo, lingua per spiritum erudita, ex animis hominum revellere persuasiones impias, dissipare carnales affectus, inserere pietatis Euangelicæ plantaria, copiosumque fructum convehere in horrea Domini, cujus se sciebat esse colonum. Nam hoc verissime scribis, mi *Vervesi*, magnam ubique turbam esse eorum, qui concionantur apud populum, sed juxta vetustum Proverbium, πολλοὶ μὲν ναρθηκοφόροι, παῦροι δέ τε βάκχοι, hoc est, pauci *Christianam* Philosophiam pure sincereque docent. Prima igitur *Hieronymi* laus est, quod ad munus omnium sanctissimum semet affatim instruxit. Altera quod seipsum non ingessit, sed exspectavit, donec exemplo *Pauli* vocaretur à Deo. Vocatum interpretor, qui jussu Abbatis, qui flagitante populo, cujus vox Dei est, qui precibus laudatissimæ fœminæ *Elisabelæ* Augustæ pellectus est ad eam provinciam. Tertia quod in obeundo munere Apostolico, non quemvis Apostolum, sed inter Apostolos præcipuum studuit æmulari, videlicet magnanimum illum & generosum *Paulum*; qui non alio nomine magis gloriatur, quam quod gratis docuerit Euangelium, id est, tantum laborum, periculorum, afflictionum, suopte sumtu victuque susceperit, obierit, exhauserit. Noverat vir pius, cui labores illos fœneraret, sciebat suam mercedem in tuto repositam, apud justum Judicem, imo apud benignissimum Dominum, qui centuplum reddit in hoc seculo, & vitam æternam in futuro. Quam mihi arriserunt illa tua verba in epistola tua, *In aulas proficiscitur*, *incipit prædicare non se*, *sed Ordinis sui insignia*, *non hominum commenta*, *sed Christum!* Hæc legenti quam multa mihi veniebant in mentem, quæ frequenter ab Ecclesiastis audivi, magno cum animi mei tædio. Ea non libet hic commemorare. *Thrasonicas* glorias, quæstum olebant omnia. Qui nunc in Monarcharum aulas accersuntur, ne dicam irrumpunt, quum profiteantur mendicitatem, plerique statim ambiunt mitram, deinde galerum Cardinalitium, denique triplicem coronam. At tuus *Hieronymus Christo* venabatur, non sibi. Ex aulæ pompis, opibus, deliciis, nihilo plus contraxit vitii, quam pisces è sale marino. In medio luxu macerabat corpus suum jejuniis, & in servitutem redigebat, ne forte aliis prædicans ipse reprobus efficeretur. Instabat extremus actus Apostolicæ fabulæ, in quo seipsum egregius artifex superaret. Subministravit Imperator *Christus* militi suo materiam, qua virtutem suam eximiam omnibus declararet. Centurio *Cornelius* ambiit *Petri* colloquium, & impetravit. *Hieronymo* paratus est alter Centurio *Stephanus*, patria *Genuensis*, qui sitiret Euangelium. Pudorem excussit assiduæ febris violentia, mittit legatos. At *Hieronymus* nihil deterritus morbi pestilentis contagio, vocatus invisit decumbentem, neque id semel: docet, consulit, hortatur, consolatur, audit arcana pectoris, quid multis; dum illi cibum ministrat animæ vitam, ipse ex ægrotantis halitu hausit corporis mortem. Hic vero sinister quispiam interpres reclamabit: Nihil fecit novi, faciunt idem alii plerique, captavit à moriente prædam. Sed in hoc quoque *Paulum* imitatus est, qui sic pecuniam ab *Asiaticis* collegit in subsidium pauperum, ut non solum ipse nihil inde contingeret, verum etiam caverit ne vel suspicio probabilis posset in ipsum recidere. Ducatorum plus minus decem millia reliquit *Stephanus*, ea tradidit in manus *Hieronymo*, non tanquam executori testamenti, sed ut ea pro suo arbitratu in pios usus expenderet. Ejus summæ si sibi bonam partem servasset vir tam utilis Reipublicæ, quis negasset in pios usus collocatam? Teruncium sibi non decerpsit, quum alio-

An. alioqui vix ullius rei perniciosius sit contagium quam A
1531. pecuniæ. Jam si totam contulisset suo Monasterio,
quod, ut ex tuis intelligo literis, pietatis opibus locu-
ples est, censu perquam tenue, & religionis discipli-
na pulchre constructum, externis ædificiis ruinosum,
quis non probasset hominis erga suos συμμύςαι charita-
tem? Obolum ex tanta summa non decidit suis, for-
tassis obmurmuraturis. Adeo *Paulina* quadam genero-
sitate cavit, ne quam ansam daret hominum semper
in deterius pronis suspicionibus. Totum depositum in
pauperes effudit, idque confestim, nec passus est apud
se hærere, quod illis erat destinatum. Videtur enim
invitus dare, quisquis cunctatur. Adeo vir pure *Chri-* B
stianus, magis sibi metuit à pecunia quam à pestilen-
tia: illam excussit protinus, hæc hæsit. Siquidem, ut
scribis, quarto à Centurionis obitu die cœpit æstuare
febribus, hæres morbi, qui nummorum esse noluit.
Non erat illa mors vulgaris, propitii Numinis erat
favor, strenuum athletam suum mature ad brabeum
evocantis, ne diuturnior in terris mora vel labe vel
errore quopiam purissimam illius animam contamina-
ret. Hinc est quod ille mortem præsagiit, atque etiam
prædixit: nec hic Domini sui dissimilis, initio mor-
tem exhorruit, erat hoc humanæ naturæ: mox spiri-
tus mira fiducia adversus mortem erectus est, & hac
in parte *Christum* referens, cujus illa vox est, *Pater,* C
si fieri potest, transeat à me calix iste; sed ejusdem est
illa, *Nolite flere super me.* Quid, quod & causa conve-
nit & tempus: dum servare studet proximum, im-
pendit animam, immortuus est Euangelio, iisdem die-
bus quibus pro nobis occisus est *Christus*: nec ætatis
ita magnum fuit discrimen, decessit annos natus qua-
draginta unum, nam sunt ex Veteribus qui hac ætate
putant obiisse Dominum. Triennium versatus est in
Euangelico munere, quantum temporis putant &
Christum prædicasse. Toto hoc tempore, quo per
morbum decubuit, nunquam cessavit à prædicandi
fervore. Corporis languorem excussit vigor spiritus,
monebat, hortabatur, obtestabatur quicunque ade- D
rant, & Servatoris exemplo tantum non clamans exha-
lavit animam. Agnoscas verum ac germanum *Christi*
discipulum, cui tam multa etiam in rebus externis cum
magistro convenerint, ut de cæteris animi dotibus non
liceat ambigere: Agnoscas & *Pauli* discipulum, qui
in suo corpore supplevit quæ deerant passionibus
Christi. Cæterum, ut interim *Momum* agam, & ali-
quid reprehendam in *Veneris* sandalio: demiror eam
sollicitudinem, mea sententia supervacaneam, qua fa-
mulos admonuit, ne qua mulier corpus exanime con-
tingeret. Etenim si sibi metuebat, plane fuit ἄδεες
δίος, si mulieribus, plurimum fragilitatis tribuit illi
sexui. Absit autem ut existimemus illum fuisse μισογυ- E
νῆ, quum Dominus peccatricis fœminæ contactum non
horruerit. Dices immodicum quoddam pudicitiæ stu-
dium fuisse, itaque lubens interpretor. Istiusmodi fra-
trem quum habueris, *Vervesi* charissime, postulas à
me novam quampiam & inusitatam consolationem.
Quid si te sic consoler, quemadmodum *Galliarum*
Legati *Neronem*? Oro te, mi *Vervesi*, ut felicitatem
tuam fortiter feras: nam quæ potuit obtingere major fe-
licitas, quam ut de tali germano jam tuto gloriari pos-
sis, non juxta carnem, sed in Domino? Spero futu-
rum, ut illius spiritus in te sit geminus: ita fiet, ut
omnes, qui nunc mortem illius lugent, minore suo
damno *Hieronymum* desiderent. Sed dum pro uno *Hie-* F
ronymo gratulamur Monachorum sodalitati, dolor in-
gens occupat animum meum reputanti quanta sit ta-
lium Monachorum paucitas, quanta ubique turba ven-
tri atque abdomini servientium. Utinam Dominus di-
gnetur omnes afflare suo spiritu. Pro humanitate, quam
in *Franciscum Dilfum* contulisti, fateor me tibi debe-
re plurimum. Vale. *Friburgo Brisgoia* 21. Augusti,
Anno 1531.

EPISTOLA MCXCVII.

Erasmus Rot. Reginaldo Polo S.

REVERSUS ex *Anglia Simon Grynæus* nonnihil ex- An.
postulavit mecum quod cæteris amicis quum scri- 1531.
berem, te præterierim, cui merito debetur inter præ-
cipuos locus præcipuus. Verum, id, ornatissime *Pole*,
nec oblivione tui, nec mea desidia factum est. Suspi-
cabar te ad Musas tuas, à quibus audieram te oppido
quam invitum distrahi quum *Patavio* discederes, jam-
dudum revolasse. *Chrysostomus* tuus in tuto est, mit-
tamque hisce nundinis, si sciam cui jubeas tradi: nam
codex totus jampridem ab amanuensi meo descriptus
est. Biennium est quod totus *Chrysostomus Græcus* pro-
mittitur nobis è *Verona*, idque auctore *Matthæo Gib-
berto*, quondam Pontificis Datario, nunc Episcopo *Ve-
ronensi*, sed nihil adhuc prodire video. *Hieronymus
Frobenius* meo suasu excudet totum *Basilium Græcum*,
qui mihi inter ejus ætatis Scriptores unice placet: nam
Chrysostomus habet nescio quid submolestæ πολυμυθίας,
Gregorius Nazianzenus nonnihil affectatæ argutiæ, at-
que id magna ex parte situm in verbis, in *Basilio* ni-
hil est quod offendit. Opinor *Leonicum* virum opti-
mum jam reliquisse terras: nam ante menses ferme
quatuor, quidam *Patavio* rediens, nunciabat illum id
temporis decubuisse, desperantibus Medicis. Precor ut
per Domini misericordiam bene sit illius manibus.
Accipio & *Lupsetum* nostrum in meliorem vitam de-
migrasse. Mihi summæ voluptati fuit, quod ex *Gry-
næo* cognovi, te istic & recte valere, & in ea esse di-
gnitate, quam, præter imaginum claritatem, & pro-
bitas ista meretur, & eruditio. Futurum tamen est
multo gratissimum, si ex tuis literis plenius de statu
rerum tuarum cognovero. Bene vale. *Friburgo Brisgoia*
25. Augusti, Anno 1531.

EPISTOLA MCXCVIII.

Erasmus Rot. Georgio Agricolæ S.

BENE profecto cessit illa mea cum *Plateano* expo-
stulatiuncula, quæ mihi duorum justas epistolas
conciliavit, tametsi tuam tu quidem mavis chirogra-
phum haberi quam epistolam. Atqui id sane mihi
multo jucundius est, ut *Agricolam* hominem egregie
doctum, &, nisi me fallunt omnia, brevi inter litera-
riæ rei proceres præcipuo loco futurum, velut obsi-
gnatis tabulis docere possim, mihi Gratiarum legibus
esse fœderatum. Studium meum in edendo libello, vel
obsequium potius, nam *Andreæ Conritz* impulsu id fa-
ctum est, tibi non ingratum fuisse, mihi magnopere
gratum est. De *Cornelio Agrippa* quidam amici docti
ad me scripserunt è *Brabantia*, sed sic ut nec hominis
violentiam probare, & plus illi in colligendo studii,
quam in deligendo judicii tribuere videantur. Nonnul-
lis illud non ingratum est, quod Theologis ac Mona-
chis hactenus feliciter oppedit, idque Cæsaris umbra,
cui se profitetur à consiliis, & Cardinalis *Campegii*
præsidio. Sed vereor ne hominis fortitudo bonas lite-
ras magna gravet invidia, si modo vera sunt, quæ nar-
rant amicorum literæ. Librum illius nondum videre
contigit, nec ad me scripsit unquam. Opus, quod de
mensuris ac ponderibus habes in manibus, cupidissi-
me legam simul atque miseris. Id auguror, mi *Georgi*,
tibi magnæ gloriæ futurum. Nec est quod invidiam
metuas, quum argumentum sit ejus generis, partim
ob vetustatem, partim ob regionum varias consuetudi-
nes, partim ob ipsius materiæ subtilem obscuritatem,
ne quid interim dicam de libris depravatis, ut nun-
quam sit exhausti satis. *Portium* audio virum non minus
humanum esse quam doctum. *Alciatus* ingenio candi-
dissimo præditus est, ut ab illo tibi nihil sit metuen-
dum. *Budæus* ut est stomachi liberioris, ita vir melior
est, quam ut indignetur, tantum argumentis agen-
ti. Quod etiamsi maxime faciat, quod opinor nun-
quam

An. 1531. quam facturum, suo nomini magis obfuerit quam tuo. Denique ut maxime nascatur inter vos aliquid contentionis, modo citra petulantiam, consolabitur te illud *Hesiodium*, ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι· περὶ τῆς φιλολογίας, non est quod mihi gratuleris, quum ejus consilii me supra modum poenituerit. Poteram longe aliam Iliadem texere, sed valeat illud portentum, è meris fumis, fucis, mendaciis, gloriis, ac praestigiis conflatum. Tuae literae nunquam non venient mihi gratissimae. *Lucae Schoppegio* Consuli, & *Barptolomaeo Bacche* Scribae Senatus vicissim ex me plurimam dices salutem. Vale. Apud *Friburgum Brisgoiae* 29. Augusti, Anno 1531.

EPISTOLA MCXCIX.

Erasmus Rot. Alphonso Valdesio S.

AMANTIUM *ira*, inquit Comicus, *amoris reintegratio est*. Absit autem ut inter nos, tam non vulgari conjunctos amicitia, quicquam incidat offensionis. Fit tamen interdum, ut inter conjunctissimos quoque suspiciunculae quaedam aut expostulationes obortae renovent benevolentiae vigorem: vix enim fieri potest ut inter homines amoris flagrantia perpetuo duret, nisi subinde stimulis quibusdam excitetur. Postremo jam nimium compertum est, quantum valeat nocentium linguarum fascinum. Proinde, si quid etiam de vehementia singularis istius erga me benevolentiae, aut, ut tu rectius nominas, pietatis, remisisses, tanto sejunctus intervallo, tot aulae distentus negotiis, quid aliud quam homini quiddam humanum accidisset. Ac prorsus nisi ex ipsis natus esses Gratiis, earumque lacte nutritus, qui potuisses inter tot oblatrantium venena, constanter istum animum purum ac sincerum tueri? Porro, nigri nomine, quandoquidem hoc scire cupis, notavi, N. De te vero nihil aliud suspicabar, optime *Valdesi*, quam ne forte in animum induxisses, posthac cum istis crabronibus non congredi, idque consilium valde mihi probatur. Facilius enim sublevat amicum invidia gravatum, qui ipse nulla premitur invidia. Nec mihi semper libet scire, quid hic aut ille de me loquatur, scribatve. Nihil hoc seculo furiosius neque loquacius. Soles autem non ipse tantum ad me perscribere quorundam inauspicatorum hominum tumultus, verum etiam aliorum epistolas simili argumento transmittere. Haec novitas fecit, non quidem ut veterem in me benevolentiam in te desiderarem, sed ut magis admirer prudentiam. Novi celsitudinem animi tui, non modo pecunia, sed omni etiam gloriae affectu superiorem: fateorque verissimum esse quod scribis, te nullam unquam dedisse significationem quod ambires quicquam mearum lucubrationum tibi dicari. Hactenus quidem mihi tecum convenit. Caeterum, causam, quam subjicis, non satis intelligo: non quod invidiam timerem, inquis, sed quod eas pluris facerem, quam ut mihi inscribi deberent: optavique potius, ut verum amicum decet, earum immortalitati, quam meae gloriolae consultum esse. Utinam meae lucubrationes essent ejusmodi, ut talis amici nomen possent ad posteros transmittere. Sed vehementer erras, vir candidissime, si me putas hoc esse animo, ut existimem meis scriptis ex cujuslibet Principis titulo plus decoris accessurum, quam ex *Valdesii* nomine. Habes tu quidem in te, quo nomen tuum consecres immortalitati, nec eximia virtus moratur hominum laudem, attamen istud aliorum refert, ut rara virtutique nata ingenia posteritati tradantur. Quum tota epistola tua fuerit mirifice jucunda, clausula tamen ejus multo fuit jucundissima, qua mihi spem ostendis, fore, ut brevi cominus inter nos colloquamur. Quare vix aliud acciderit exoptatius. Sed male metuo ne tantam felicitatem istae inexplebiles negotiorum catenae nobis invideant. Attamen tibi parabimus hospitium. Age, si quis tibi nunciaret *Erasmum* semivivum, ac pene septuagenarium duxisse uxorem, nonne manu pingeres magnam crucem, clamaresque Papae! Prodigium audio! Atqui ne sis insciens, rem feci neque minus molestam, neque minus alienam à studiis ingenioque meo. Rogabis quid sit: Emi domum, hic quidem honesti rumoris, sed iniquae indicaturae. Dices, quid accidit? Longa est, amice, fabula, quam praestat in nostrum reservare colloquium. Tantum vereor ne loci novitas, & insolitae curae magnum aliquod malum accersant valetudini: jam enim, ut omittam alia, laevum pedem corripuit podagra, aut aliquid podagrae affine. Nimirum hi sunt τοῦ θανάτου παντοκράτορος veredarii. Accessit hodie dysenteria. *Levinus* meus Panagathus ambit nescio quid muneris apud Reginam *Mariam*: velim mihi significes quid de juvenis ingenio sentias. Liberet tecum pluribus confabulari, sed eodem tempore plurimis scribendum est. Vale. *Friburgo* 29. Augusti, Anno 1531.

EPISTOLA MCC.

Erasmus Rot. Joanni Rinckio S. D.

ORNATISSIME vir, quanquam non erat quicquam rei seriae quod scriberem, tamen non potui committere, ut unicum amicum meum *Rinckium* his nundinis insalutatum praeterirem, cujus perpetua consuetudine si frui datum esset, sat mihi beatus viderer. Sed fatis agimur, & fatis cedere cogimur. Facile sentio mihi non multum ejus fili, quod *Parcae* nent, superesse, sed tamen quantulumcunque id est, malim in civitate celebri frequentique peragere, ubi & amicorum largior, & rerum paratior esset copia. Sed in hoc littus nos detulit tempestas. Locus hic non est quidem inamoenus, sed ut submotior à *Rheno*, ita minus frequens, ac maligna rerum copia. Oppidum initium, ut fertur, duxit à metallis, nunc exhaustis: hinc morum μεταλλικῶν nonnulla etiamnum vestigia animadvertas licet. Quum aestate superiore pararem migrationem, admonitus sum ab amicis aulicis, praesertim Episcopo *Augustensi*, exspectarem exitum Concilii *Augustani*. Nunc quum denuo librarem alas, aliquo provolare gestiens, rursus jussus sum exspectare exitum Concilii *Spirensis*, qui qualis futurus sit varia est hominum divinatio. Sed de nobis accipe quod rideas. Si quis tibi nunciaret *Erasmum* jam prope septuagenarium duxisse uxorem, nonne terque quaterque te signares crucis imagine? Faceres sat scio, & equidem non injuria. Atqui nunc, mi *Rincki*, rem feci nec minus operosam, nec minus molestam, nec minus ab ingenio studiisque meis alienam. Emi domum speciosi quidem nominis, sed parum aequi pretii. Quis nunc desperet amnes, verso in diversum cursu, relapsuros ad fontes suos, posteaquam *Erasmus*, qui hactenus per omnem vitam omnia posthabuit ocio literario, factus est licitator, emtor, stipulator, cautor, aedificator, ac pro Musis rem habet cum fabris lignariis, ferrariis, lapidariis, vitrariis? Hae curae, mi *Rincki*, à quibus meus semper abhorruit genius, me tantum non exanimarunt taedio. Et adhuc peregrinor in propriis aedibus, quod, spatiosae licet, nullum habeant nidum, cui tuto possim hoc corpusculum committere. Unicum conclave paravi exstructo fumario & contabulatis, solo pariter ac lateribus, sed ob virus calcis nondum ausim me illi credere. Brevi tamen immigrem oportet, quod felix faustumque sit; nondum enim fuit. Cruciatum sinistri pedis excepit stomachi profluvium, qui diem jam septimum me tenet. Sed nimium de meis. Facile poteram prono *Rheno* delabi *Coloniam*, sed dissuadentibus amicis hic haesi, atque ut video exspectanda hirundo nova: neque enim me remorabitur emta domus, si caetera habebunt ut volumus. Si tibi tuisque prospera sunt omnia, est quod summopere gaudeamus, idque ut perpetuum sit optamus. Datum apud *Friburgum Brisgoae* 4. Septembris, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCCI.

Erasmus Rot. Joanni Bonero S.

An. 1531. QVOD *Stanislai* literæ sine tuis ad me perlatæ sunt, quo casu factum sit, nescio, tua certe negligentia factum non arbitror: hanc enim de te persuasionem indui, *Bonerum Stanislao*, nec amore in me mutuo, nec studiorum alacritate ullo unquam tempore cessurum, imo potius annixurum, ut utraque in re licet gnaviter currentem à tergo relinquas. Decet enim, ut qui majorum imaginibus, opibus, reliquisque fortunæ commodis antecedis, multo magis veris illis bonis, in quæ fortunæ nulla est manuum injectio, superior evadas. Tibi prælucet generis claritas, fortunæ splendor, ut jam cessationi nullus sit locus; quam ipse etiam tibi jamdudum præclusisti, ut qui ætate tam tenera, adeo feliciter progressus sis in Musarum vireta. Turpissimum enim fuerit, mi *Bonere*, si quum tibi Deus ac parentes optimi, ad summam eruditionem, egregiamque virtutem, omnia affatim suppeditarint, ingenium docile, indolem felicissimam, pecuniarum vim, qui non minus studiorum nervi sunt, quam belli, denique præceptorem, quo doctiorem, vigilantiorem, atque etiam amantiorem, ne optare quidem possis; tute solus tibi defuisse videaris. Quum itaque tantam multis nominibus sustineas exspectationem, non committes ut eam fallas. Quod si nunc studia nonnihil aloes habere videntur, cogita quantum voluptatis, quantum gloriæ hinc tibi sit proventurum, quum velut avidus negotiator, lustratis utriusque *Germaniæ*, *Italiæ*, *Galliæque* emporiis tot eruditorum hominum contubernio usus, redibis in tuam *Poloniam* omnium disciplinarum ac virtutum mercibus egregie locupletatus. Vale. *Friburgo* 21. Septembris, Anno 1531.

EPISTOLA MCCII.

Erasmus Rot. R. D. D. Bernardo, Episcopo & Cardinali Tridentino, S.

QVATERNAS jam hisce diebus literas à tua R. sublimitate accepi, non dissimili argumento. Quæ res mihi declarat singularem quandam tuam erga me pietatem, plurimis quidem argumentis jam olim perspectam & exploratam, sed gratum tamen est ejus memoriam subinde novis occasionibus refricari. Quod invitas ad conventum istum *Spirensem*, video te satis magnifice sentire de mea valetudine. Ego in his novis ædibus jam quartum luctor cum morte. Satis feliciter cessit concertatio, donec æstivi cœli commoditas faveret luctanti. At simul inhorruit Autumnus, ægre inclusus apud focum desidens languidum spiritum traho. Sub festum *Michaelis* subito exortus Euro-Aquilo me conjecit in lectum. Amicus quidam ac vicinus meus eodem die eadem ex causa morbum contraxit, & decessit intra quatriduum. Dejecta est quercus, ego arundo, ut est in Apologis, vacillando subsisto. Quid isthic Reipublicæ sim profuturus, nescio, certe mea referret isthic adesse, quemadmodum retulerat & *Augustensi* Concilio non adfuisse. Sed quid faciam huic corpusculo plusquam vitreo, cui mutatum cubiculum, aut vinum, cui aurula incommodior mors est? Non me clam est interfuturos Concilio, qui mihi pessime cogitant, atque etiam exitium moliuntur. Id si vacabit, poteris ex R. D. *Joanne* Episcopo *Viennensi* cognoscere. De pecuniis non sum sollicitus, Dominus providit hactenus, & providebit, ut spero, tantum optabam ut mihi liceret in hac extrema senecta quietem agere, ne id quidem datur. Hæc domus emta inextricabilibus molestiis me involvit. Nec tamen adhuc ullus est locus in ea tota huic corpusculo sat commodus. Multi mirantur, quis sit istius conventus futurus exitus. Spiritus *Christi* dignabitur suggerere Principum animis quæ sunt saluberrima. Ibi magna adhibenda est cautio, ne dum alteram partem compescimus, alteri non A jus suum, sed tyrannidem vindicemus. Quos fugiam video, quos sequar vix video. Tantum nunc licuit per valetudinem. Ubi fuero confirmatior, scribam copiosius. Dominus R. Celsitudinem tuam servet incolumem. Datum apud *Friburgum* 9. Octobris, Anno 1531. An. 1531.

EPISTOLA MCCIII.

Erasmus Rot. Episcopo Rivensi S.

JVRE quis tribuat improbitati, ornatissime Præsul, quod ignotus appellem ignotum: audaciæ, quod tressis homuncio ad tam eximium Principem, omni-B que decorum genere splendidum memet ingeram; sed ut egestas excutit pudorem, ita charitas, auctore *Joanne*, propellit timorem. De tuis egregiis virtutibus mihi tam multa prædicantur à multis, ut te non possim non vehementer amare. Addidit fiduciam morum tuorum admiranda quædam, ut accipio, comitas, sed inprimis mirifice propensus favor erga politiores disciplinas, quas videmus hoc seculo feliciter apud omnes nationes efflorescere, idque præsidio linguarum, ac veterum Auctorum undique è tenebris in lucem emergentium; quanquam ex his qui exstabant aliquot non minus perierant, quam qui maxime videbantur intercidisse: liber enim, prodigiosis mendis undique sca-C tens, crux est verius quam liber. Sudatum est pridem à *Frobeniis* in restituendo *Josepho* Historiographo cumprimis celebri, sed comperimus illum insanabiliter depravatum, nisi ipsum *Græce* loquentem adhibeamus. *Ruffinus* quidem nihil unquam vertit bona fide, sed in hoc Auctore videntur multi suo lusisse arbitrio. Eum accepimus in tua bibliotheca *Græcum* esse, cujus codicis si nobis ad paucos menses copiam facere non gravaberis, non nos tantum, sed universos etiam studiosos isto beneficio tibi reddideris obstrictos. Liber ad te redibit incolumis, atque adeo illæsus, ad quemcunque diem tu præscripseris. Dices cum *Ennio*, *Ecquid erit pretii?* Scilicet hoc, quod mortales persolvunt di-D vis immortalibus. Agemus gratias, celebrabimus auctorem beneficii, & quod re non possumus rependere, gratæ voluntatis studio referemus. Ob hanc causam emandavimus hunc tabellionem, quo codex tuto ad nos perferatur. Scio civitatem *Basiliensem* his temporibus non optime audire, sed nihilo secius habet illa multos integros viros, qui mallent alibi vivere, si sine gravi incommodo liceret demigrare. Certe illud à nobis curatum est sedulo, ne quid ex illa prodeat officina, præter optimos quosque Auctores. Hactenus egi causam mihi cum *Hieronymo Frobenio*, cumque studiosis omnibus, communem, nunc proprie agam meum negotium. Quid istuc, inquies? Etiam atque etiam ro-E go ut *Erasmum* inter infimæ sortis clientes adscribere digneris. Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ* 19. Novembris, Anno 1531.

EPISTOLA MCCIV.

Erasmus Rot. Hectori Hoxvirio S.

EX literis tuis plane agnovi γνήσιον *Goclenii* discipulum, adeo illum & sermonis elegantia, & singulari modestia refers. Næ tu de *Erasmo* perquam magnifice sentis, qui quum nequaquam veritus sis adire Cæsarem totius orbis Monarcham, tamen per *Goclenium* F non hortantem modo, verum etiam fide jubentem, vix perpelli quiveris ut me literis compellares. Atqui negant epistolam erubescere. Quis in tam præclaris animi fortunæque dotibus tam insignem verecundiam non exosculetur? Sed eidem tamen nonnihil succenseo, per quam stetit, quo minus mihi tam amabile pectus innotesceret. Quanquam epistola tua septimo Calend. Junias scripta, postridie Non. Novembres demum reddita est, ne quid meam incuses vel negligentiam, vel inhumanitatem, quod serius accipis responsum. Non est autem, ornatissime juvenis, quod ambias

An. 1531. bias ut *Hectoris Hoxvirii* nomen in amicorum meorum album adscribatur; imo tibi plurimam habeo gratiam, quod me tam singularis amici accessione locupletare voluisti. Illud mihi persuades facillime, quod arcano quodam naturæ sensu raptus fueris in amorem mei: nam id ni fuisset, quid habet hic homunculus, quod vel amet, vel admiretur quispiam? Gaudeo tamen ubique multos exoriri, qui suo splendore, meam, si qua est, famam obscurent. Gratulor autem & vestræ *Frisiæ*, quæ cum antehac *Como* & *Baccho* familiarior habita sit quam *Palladi*, nunc Musarum domicilium esse cœperit, tot felicibus ingeniis isthic efflorescentibus. Quid enim *Hayonis Hermanni* Senatoris ingenio dexterius, quid moribus humanius, quid stylo purius aut expolitius? Sit igitur funiculus triplex, qui, ut ait *Hebræus* ille sapiens, non facile rumpitur, postquam accessit *Viglius Zuichemus*, cujus ingenium plusquam niveum in ipsius ad me literis sæpenumero demiratus sum. Sed meo in illum amori plurimum accessit, posteaquam hic me salutavit, tametsi parum in tempore: nam offendit & languentem, & migrationis tædio lassum. Admirabilem quendam erga me affectum, non jam oratione tantum, sed oculis, vultu, totiusque corporis gestu præ se ferebat. Reliquit etiam μνημόσυνον apud me sane quam elegans: anulus erat astrologicis notis sculptus, qui explicitus sphæræ vicem exhiberet, ut mihi liceat mundum gestare digito. Aut me fallunt omnia, aut illi si superi vitam dederint, futurus est aliquando vestræ *Frisiæ* magnum ornamentum. Adibat tum *Italiam*, absoluturus *Patavii* studiorum suorum cursum. Ab *Hayone Hermanno* jamdiu nihil accipio literarum, ob id fortasse quod non detur per quem tuto scribat. Tametsi solet hoc officii genere mire sedulus esse. Hominem meis verbis salutabis diligenter: nam in præsentia non vacabat scribere. Salutabis & reliquum sodalitium nobis benevolentium, in quod utinam nulla irrepat vipera, quæ nostram amicitiam maleficis viciet sibilis. Nocentissimum habet fascinum non rectus invidiæ oculus. Posthac si quid à me fieri velis, amicitiæ jure postulabis. Non repugnabo *Hectori*, cui vix *Achilles* erat par. Nec dubito quin in amicitia quoque sis tuo nomini responsurus, quemadmodum facetissime polliceris. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 13. Decembris, Anno 1531.

EPISTOLA MCCV.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S. P.

CENSURIS *Sorbonicis* jam respondi, libellus propemodum excusus est, cujus mitto gustum. Quamquam ad pleraque jam responderam. Sunt proposita *Beddaica* fere omnia. Sciebam, quid mereretur illa conjurata sodalitas, sed tamen coercui styli impetum, ne plus satis irritata exurat libros meos, id quod illi fuerit bonum atque commodum, quum illic regnet *Bedda* cum aliquot conjuratis, habeatque regii Senatus Præsidem faventem, ut scribunt. Non tamen erant proditura Censuræ, nisi quidam oleum camino addidissent. *Lutetiæ* fuit *Eckius*, &, ut suspicor, *Aleander*; quem suspicor hac de causa præcipue venisse, ut *Erasmo* moliatur exitium: *Julii Scaligeri* libellum *, tam scio illius esse, quam scio me vivere. Id tamen dissimulandum est, ne magis insaniat prodito fuco. *Beddaicos* scio nunquam cessaturos. Quanquam *Bedda*, quantumlibet hostis, non probavit, ut ederetur *Scaligeri* furiosum nugamentum. Furtim excusum est, & aliquandiu pressum, donec impetrarent veniam qualemcunque à nescio quo *Lieutenanto*. De fisco nihil habeo quod respondeam, nisi illud Jurisconsultorum, *Abundans cautela non nocet*. Scio mihi rem esse cum fucatissimis belluis. Jam & Euangelici quidam, quorum magister scelerosus ille *Gelrius*, miris technis hoc agunt, ut Cæsaris ac *Ferdinandi* animum in me irritent. *Argentorati* excuderunt libellum *Teutonice* contra Cæsaream Majestatem, in quo subinde citant auctoritatem *Erasmi*, locis aliquot, ut suspicor, decerptis è proverbio *Scarabæus aquilam* †, & Præfatione in *Suetonium*. Non dubito, quin hæc agant *Capito* & *Bucerus*, fortasse adjuvante clam *Epphendorpio*. Librum nondum vidi, sed rem hodie cognovi ex literis Cardinalis *Tridentini*, qui *Ferdinando* caput est Secreti consilii, mihi singulariter amicus. *Argentorati* nemo quicquam in me molitus est, priusquam eo commigrasset *Noviomagus*, qui nunc agit *Augustæ*, profiteturque Poeticam salario, ut ajunt, sexaginta florenorum. Bene habet, quod duo Coryphæi perierunt, *Zwinglius* in acie, *Oecolampadius* paulo post febri & apostemate. Quod si illis favisset ἐνυάλιος, actum erat de nobis. De Professore nihil habeo, quod pollicear. Hic unicus erat *Erasmi* nostri præceptor. Is clam demigravit *Argentoratum* amore sectæ. Omnia studia hic deficiunt, excepta Jurisprudentia. Titulos tantum vidi Constitutionum. Hoc agunt, ne nihil egisse videantur χρηματολόγοι. Quid ego audio? Evenit nobis illud, πρὸ τῆς νίκης ἐγκώμιον. Equidem mirabar, sed non audebam tibi tam clare affirmanti ἀπιστεῖν. Hic est ludus *Curtisanorum*. Commendavi te *Valdesio* non indiligenter, quanquam nondum etiam scio apud quos agatur causa. Libenter & *Campegio* te commendarem, nisi vererer, ne per occasionem officerem tuo negotio. Sed brevi exspecto fore, ut vigilans audiam, *Vicimus*.

Caminga totos quatuor? Atqui summæ deerant plures quatuordecim, ni fallor. Nihil unquam vidi illo juvene vanius aut morosius. Suspicor offensum proximis literis meis, quibus significavi me nihil fugere, de adita *Italia*, quum interim ad me scriberet velut è *Frisia*. Et hæc quidem joco. Hortatus autem sum hominem, ut cum amico simplici simpliciter ageret. Nec alter *Hayo Hermannus* scribit quicquam, *Alardi*, ni fallor, opera: qui nuper scripsit *Hieronymo Frobenio*, se venturum *Basileam* cum commentariis suis in Opera *Rodolphi Agricolæ*, si vellet mittere viaticum, & de cæteris æqua mercede pacisci. In me concepit odium capitale, quod in *Ciceroniano* sit præteritus. Quæ portenta gignit hæc ætas? *Caminga* nec irritandus est, nec curandus. Quatuor illi floreni tui sunto, qui tuo sumtu miseris huc Medicum *Theodrincki* famulum, nec quicquam dedit *Hieronymus*, licet tota res ad illum pertineret.

Quas appelles proximas literas, nescio: non enim omnes ad me perferuntur. In quibus hoc petis, quum fuerint scriptæ XVI. Cal. Augusti, sub finem Novembris mihi sunt redditæ. Ad quas respondi per *Gualterum* quondam Canonicum *Trajecti* superioris & *Leodii*. *Valdesio* non scripsi, quod non videbatur aditurus aulam brevi. Per eum & *Martino Lypsio* scripsi, &, quando ipse hoc flagitabat, *Hezio*, qui quum *Romæ* me impotenter amaret, reversus in patriam videtur factus alius. Demiror, cur *Levinus* tantopere ambiat Cubicularii locum apud Reginam *Mariam*, quum magis illi congruat Secretarii munus: obsecutus sum illius animo, sed meo reclamante animo. Primum adhæsit *Sceppero*, cui, ut audio, dedit L. coronatos mutuo. Nunc *Scepperus* eum mihi tradit, scribens se illi nulla in re posse prodesse. *Levini* ingenio nondum satis fido. Maluissem dare bonam pecuniæ summam, quam eam commendationem. Miseret me *Erasmi* nostri, qui tan-

* Intelligit Orationem pro Cicerone, quam adversus ejus Dialogum Ciceronianum scripserat: istius Orationis auctorem negat Erasmus Jul. Scaligerum esse, hoc loco, & in quadam epistola, quam ad amicos [nempe P. Merbelium & Jo. Bapt. Laurentium 18. Martii An. 1535. eam epistolam edemus infra suo loco, ubi videsis] scribit, qui eam Scaligero miserunt. Scaliger ea lecta statim secundam Orationem scripsit adversus Erasmi epistolam, ut se prioris auctorem esse assereret. Ea epistola excusa est simul cum posteriore Oratione Parisiis apud Vidoveum. [In Primis Scalig. à Tan. Fabro editis, V. *Erasmus*, legitur *Vidogum*] Sed Erasmus per Emissarios omnia Exemplaria colligi & cremari curavit. Itaque hodie [Anno scil. 1607. quo hæc annotabat Paullus Merula] nuspiam ea Oratio reperiri potest. [Edita est deinceps Tolosæ An. 1620. cum aliquot Epistolis & aliis Opusculis Jul. Scaligeri.]

† Vide Chiliad. III. Cent. VII. Proverb. I.

An. 1531. tantum vulnerum passus pro literis, nunc meditatur esse negotiator, ut sit aliquando famulus eorum, quorum poterat esse dominus. *Hieronymus* constabilivit rem suam. Opto ut feliciter discat linguam, qui sic hæsitat; & bonus fiat negotiator, qui duo verba recte scribere ne tot quidem annis discere potuit. *Levinus* scribit hunc rusticum ab se conducendum; at is prima voce statim questus est sibi non esse obolum. Agnosco *Levini* mores. Scribere debebat quanti, & quibus conditionibus, ab eo pactus esset. Alioqui mos est illis geminam solutionem flagitare. Per illum duas epistolas, alteram tuam, alteram *Arnoldi*, misi *Hieronymo*, si quid forte vellet in *Brabantiam*. Interim dum ille abest B *Basilea*, ego adorno literarum fasciculos. Effutivi apud *Camingam*, quod *Hajo Hermannus* in *Italia* laborasset scabie *Gallica*. Hoc ille fortasse narravit odiosius apud plures. Fieri potest, ut ea res offenderit illius animum. *Viglius* hic nos invisit, *Italiam* petens. Nihil hoc juvene vivit amabilius. Fasciculum universum jussi tibi tradi, ut ipse reddas, si voles, quæ videbuntur. Vale. *Friburgo* 14 Decembris, Anno 1531.

Comitabantur superiores ad Goclenium *litteras sequentia hæc, Theologis* Lovaniensibus *inscripta, cum hoc initio:*

EPISTOLA MCCVI.

JESUS MARIA.

Detur Theologis Lovaniensibus.

QUUM res rumore tantum, sed probabili, ad me delata est, solum in hoc respondebo nunc, ne quid per calumniam temere fiat, me non audito. Jactitat quidam in novis *Colloquiis* esse tria aut quatuor loca, in quibus sentiam cum *Luthero*, videlicet, *De Confessione* & *Jejunio*. Id secus esse intelliget, qui libellum integer legerit.

Id priusquam efficiam, tria præfari visum est: Primum, non posse mihi objici contemtum edicti Cæsarei, quod audio publicatum * sexto die Maji, Anno M.D.XXII. quum hic libellus multo ante fuerit excusus *Basileæ*: ubi tamen nullum adhuc Cæsaris edictum, vel publice, vel privatim, fuit exhibitum. Secundo, quod in eo libello non trado dogmata fidei, sed formulas loquendi *Latine*; tametsi quædam admixta sunt obiter, quæ faciunt ad bonos mores. Quod si Grammaticus præscripto themate *Gallico*, sic docet hunc sensum *Latine* reddere, *Utinam nihil edant præter allia, qui nobis hos dies pisculentos invexerunt;* non opinor deferretur hæreseos, qui sententiam improbam doceret emendate reddere. Tertio, videndum esse, qualis sit persona, cui sermonem tribuam: non enim illic facio Theologum concionantem, sed pueros aut bellos homunculos inter se nugantes. Quod si nolint mihi suffragari personæ qualitatem, mihi igitur imputent, quod illic *Augustinus* (opinor) quidam contemnit Honestum *Stoicorum*, & præfert Sectam *Epicureorum*, quod summum bonum posuerunt in voluptate: mihi imputent, quod illic miles quidam inter multa, quæ militariter loquitur, ait se velle quærere sacerdotem, cui quam minimum sit bonæ mentis. Hæc si mihi absurde tribuerentur, cur in cæteris non debet respici personæ qualitas? Nisi forte, si *Turcam* loquentem facerem, mihi imputandum putent quicquid ille dixerit.

Nunc de locis pauca. In primo loco (puto) quidam sedecim annorum, ait se confiteri peccata duntaxat certo mortalia, aut vehementer suspecta: *Lutherus* docet non esse necesse confiteri peccata mortalia omnia, sed tantum manifesta. Proinde sermo pueri multum dissonat à dogmate *Lutheri*. Deinde puer rogatus, an ipsi sufficiat confiteri *Christo*, respondet satis futurum animo suo, si idem visum fuisset Ecclesiæ A proceribus. Ex hoc colligunt, me affirmare hanc Confessionem, qua nunc utimur, non esse institutam ab ipso *Christo*. Et istorum collectio posset esse probabilis, si *Christus* non esset unus primatum Ecclesiæ, quum sit princeps pastorum. Ergo qui proceres Ecclesiæ dicit, non excludit *Christum*, sed complectitur & illum cum Apostolis & Apostolorum successoribus. Jam ut ex superfluo demus hoc dictum de puris hominibus Pontificibus, an puero non est satis, quod in confitendo sequitur auctoritatem illorum, etiamsi non habeat certum, an Pontifices hoc potuerint instituere de suo, an tradiderint ex institutione *Christi*, quum illi sit animus parere, quocunque modo tradiderint? B Mihi nondum ad plenum constat, quod Ecclesia definierit hanc Confessionem, ut nunc fit, esse ex institutione *Christi*: sunt enim multa argumenta mihi insolubilia, quæ suadent contrarium. Et tamen hunc animi mei sensum ubique submitto judicio Ecclesiæ, libenter sequuturus, ubi claram illius vocem audiero. Quod si maxime hoc expressisset Bulla, & ego vel nescirem, vel non meminissem, sufficeret interim obsequi auctoritati Ecclesiæ, cum animo parendi, si etiam illud constaret. Non sequitur, Hæc Confessio est ex institutione hominum, ergo non est ex traditione *Christi*. Et tamen quod confitemur semel in anno, quod tempore Paschæ, quod tali aut tali sacerdoti idoneo, C certum est esse ex constitutione Pontificum.

Non sit ibi mentio de *Jejunio*, quod nobis per Euangelium & Apostolicas literas commendatum est, sed de delectu ciborum, quem contemnit Euangelium, & sæpe damnant *Paulinæ* literæ: præsertim superstitiosum. Nec illic quisquam dicit hoc quod docet *Lutherus*, constitutiones Pontificum non obligare nos, nisi accesserit contemtus: imo concedit Pontificem hoc posse, tantum quærit, an hic fuerit animus Pontificis, obligare ex æquo omnes ad carnium abstinentiam, sub pœna gehennæ, nisi adsit perversus animus. Et qui hoc dicit, ait se non aliter odisse pisces, quam D angues.

Si omnis constitutio Episcoporum obligat ad pœnam gehennæ, dura est conditio *Christianorum*. Si quædam obligant, quædam non obligant, nemo melius declarabit mentem suam quam ipse Pontifex. Veluti si Pontifex statueret, ut sacerdotes incederent cincti, an hoc animo statueret, ut si quis ob dolorem renum deponeret cingulum, esset obnoxius gehennæ? Itidem, si quis cum ægrotante uxore vesceretur carnibus, quo lubentius illa comedat, an Pontifex velit illum obnoxium esse gehennæ? Hoc tantum ibi quæritur, neque quicquam asseveratur.

Nec illic, nec alibi damno Indulgentias, quamquam E hactenus plus satis indultum est eis, tantum quidam ridet congerronem suum, qui quum alias esset nugacissimus nugator, tamen præsidio Bullæ putabat se posse pervenire in cœlum. Hoc ideo non arbitror hæreticum esse, ut existimem nihil esse sanctius, quam admonere populum, ne Bullis confidant, nisi studeant mutare vitam & pravos affectus.

Hæc ad rumorem delatum: ubi certiora cognoro, respondebo accuratius. Nunc vide, an ferendus sit is, qui lymphatus odio fratris, in conviviis, & concionibus vocat *Erasmum* hæreticum ex hujusmodi lemmatis. *Friburgo* 14. Decembris, Anno 1531.

F EPISTOLA MCCVII.

Erasmus Rot. clarissimo viro D. Ægidio Buslidio S. P.

CLARISSSME vir, *Goclenius* me literis suis admonuit *Campensem* deposuisse profitendi munus, id quod doleo. Sed *Goclenii* literæ ad Idus Julias scriptæ, ad Idus demum Novembres mihi redditæ sunt. Hic neminem novi, quem ausim vobis commendare. Adeo lues hæc opinionum corrupit studia. Vestigabo

* Publicatum quidem tunc, sed scriptum penultima Aprilis. Legitur lib. II. Memoriali *Arnoldi Sandelini*, Graphiarii Curiæ *Hollandiæ*, fol. CCXI.

An. 1531. bo tamen diligentius, & perscribam. Nisi diligentia Professorum advigilet, metuo ne tandem frigeat hoc Collegium. Mirum est humani ingenii fastidium, obdormiscit, nisi subinde vel voluptate, vel novitate excitetur. Hac de re Professores admonui per literas. Opto te cum tuis quam optime valere. Datum *Friburgo* 15. Decembris, Anno 1531.

Adest isthic rursus orator furiosus, qui pro uno incendio multa nobis excitabit. Nihil hoc seculo furiosius.

EPISTOLA MCCVIII.

Erasmus Rot. Mathiæ Kretzero S.

Ego vero non modo sim inhumanissimus, verum etiam *Christiani* nomine indignus, si te, qui prior ad amicitiam provocasti, non redamarem. Complures jam annos quidam improbe mentiti sunt, mihi per omnia cum *Luthero* convenire, non quod hoc omnes sibi persuasissent, sed quod eum rumorem perdendo *Erasmo* putarent accommodum. Nunc ab ea spe delapsi, commenti sunt alium colorem, *Erasmum* huic tragœdiæ seminarium ac fontem esse. Hoc etiamnum mordicus tenent. *Albertus Pius*, quondam *Carporum* Princeps, ante duos annos in hoc argumentum velitatus, nunc idem serio tractat conductis operis, quæ ex omnibus meis lucubrationibus collegerunt, quicquid ad calumniam detorqueri potest. Idem Pontificis in me animum si minus alienavit, certe refrigeravit. Opus excuditur à *Badio*. Vetus est, *de consule fieri rhetorem*, nunc videmus è Principe fieri, pene dixerim, sycophantam. Hoc organum præcipue movet quidam sibi felix, ecclesiæ infelix, quum *Pius* nec sibi, nec aliis fuerit felix. Certum est posthac istiusmodi sycophantiis esse mutum. R. Præsulis *Augustani* pectus plusquam aureum jampridem exploratum habeo. De nostro amico non queo satis mirari. Si hoc venenum diu gestavit in pectore, miror potuisse dissimulare: sin nuper concepit, demiror unde hauserit, qui antehac nullam iniquioris animi significationem dedit, imo aliquoties per communes amicos me jussit amanter salvere. A me certe nunquam læsus est, quin potius amabam hominis ingenium. At si vera scribunt amici, nemo unquam in me furiosius debacchatus est. Fuit istic quidam omnium *Thrasonum* alpha: is, ut suspicor, ei camino suggessit oleum. Hæc vix licuit scribere, vir absolutissime, alias copiosius. *Friburgo* 22. Decemb. An. 1531.

EPISTOLA MCCIX.

Erasmus Rot. Alphonso Valdesio S. D.

Audio te subnotare cessationem meam, quod vicinior factus & brevius scribam & rarius. Mihi sane non ingratum est, hac in parte meum officium abs te requiri: nam & hoc argumentum est animi bene cupientis *Erasmo*. Sed illud meæ fidei credas velim, nullum esse mortalium, cujus literas libentius accipiam quam tuas, nec ad quem meas dem libentius. Verum, quum nihil esset, quod vel de valetudine mea, vel de rerum mearum conditione tibi voluptati futurum scribere possem, puduit ista candidissimam indolem tuam invidiosis querimoniis amplius onerare. Qua de re an te aliquando meis literis admonuerim, nescio, certe constitueram admonere. Proinde quum ex tuis scriptis intelligerem ac magnopere gauderem tibi propositum esse, in totum ab odiosis illis abstinere, quid supererat quod ad te scriberem, nisi te mihi tuo merito esse charissimum, meque tibi vicissim plurimis maximisque nominibus obligatissimum esse? quod utrique nostrum perspectius est, quam ut ulla testificatione sit opus. Idem arbitror in causa fuisse, ut tuæ quoque literæ huc venerint, & multo rarius, & solito breviores, aliquanto etiam, ut mihi quidem visum est, languidiores. Mihi quo fata trahunt retrahuntque sequendum est. Tuum istud ingenium, Gratiarum domicilium, indignum est quod ulla invidia molestiave contaminetur. Ex illius nigri colloquio, de quo te literis admonueram, quid audieris facile divino, nec tamen arbitror hinc quicquam tuæ in me benevolentiæ decessisse. Quod si quid de meo in te animo dubitas, verbulo duntaxat significa, quo genere officii queam tibi gratum facere, nisi id summa cum alacritate protinus aggrediar, nomen meum inter homines ingratos scribito. Lucubrationem aliquam jam pridem tibi dicassem, sed hoc officii genere quidam delectantur, quidam offenduntur, idque nonnunquam mihi longe charissimis ob id non præsto, ne quid illis conflem invidiæ. Quid faciam? Pecunias adeo non recipis, ut quod debetur offerenti, tu duplum offeras. Mittam libros? Ne hoc quidem licet quod agis istam fabulam plusquam motoriam. Commendatione mea non eges, quod mihi quidem perjucundum est, & tuo merito fieri gaudeo. Nec addubito quin tui mores, Cæsarisque favor sint aliquando te ad summam dignitatem provecturi. Jam quid agatur in Aula, nec est secretariorum scribere, nec mei candoris ex his velle cognoscere. Superest igitur, *Alphonse* charissime, ut aut mihi credas me eo esse in te animo, quo par est esse gratum hominem in optime meritum: aut tu mihi suppedites occasionem, qua mei in te animi periculum facias. Hæc scripsi incertus, an hæc epistola sit ad te perventura. Pro tuo in *Livinum* meum favore gratiam habeo. Nos apostemate rupto meliuscule valemus, gratia *Christo*. Æstas nobis fuit sterilis, hyeme nonnihil abortivimus, præter cætera vero sex libros Apophthegmatum, & commentariolum in Psalmum XXXIII. Hoc fuit à morbo paulatim revalescentis præludium, nunc accingimur ad graviora, tantum ut liceat videre *Germaniam* à bellis quietam. Bene vale, amicorum fidissime. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ*, Anno à *Christo* nato 1531.

EPISTOLA MCCX.

Erasmus Rot. ornatissimo viro D. Joanni Cholero, Præposito Curiensi, S. P.

Quum *Basileæ* res jam viderentur intolerabiles, ne viderer iis, quæ gerebantur, assentiri, demigravi *Friburgum*; sed ante diligenter commendatus per Regem *Ferdinandum* venerabili hujus urbis Magistratui: qui mihi sua sponte detulerunt usum harum ædium, quas exstruxit D. *Jacobus Villingerus*, piæ memoriæ, parati etiam majoribus officiis honorare me, si passus fuissem. Has ædes tum occuparant *Ottomarus Luscinius*, & *Augustinus Marius*, quondam Ecclesiastes *Basileæ*. Mihi cum his cessit aliqua pars. Post octo fere menses migravit *Marius*, deditque, ut ait *Luscinius*, florenos duos, civilitatis gratia. *Luscinius* mansit diu. Ego, ne viderer incivilis, pro tot fere mensibus, quot hic egerat *Marius*, misi honorabili domino D. *Udalricho* Tribuno plebis coronatos quatuor, præter ea quæ insumseram in hujus domus necessaria; ea redibant ad quinque coronatos. Aliquanto post, circa Natalem *Christi*, Tribunus per *Henricum Glareanum* cœpit agere de conducenda tota domo, una cum area quadra, quæ est post ædes; significans se posse locare in annum viginti florenis. Respondi & per *Glareanum* & scripto, si vidua non horreret nomen locatricis, me facile daturum duodecim coronatos, modo domus mihi traderetur libera: cæterum *Luscinium* non libenter cessurum, nec me velle cum quoquam contendere, minime vero cum *Luscinio*. Aliquanto post denuo misi scriptum ad D. Tribunum, aperte testans animum meum, illo quadro mihi non esse opus; ibi *Smotzerus* & alii habebant equos, ibi operabantur fabri lignarii & lapidarii, quos ego nollem expellere: sed si hanc domum mihi faceret liberam, tum si proponeretur æqua merces, responsurum, nollem, an vellem. Hoc scriptum sibi servavit D. Tribunus. Quum nihil aliud diceretur à Tribuno, arbitratus sum me hic habitare ea ratione, qua antehac habitaram, hoc est, sine ullo pacto, exspectans si quid aliud denunciaret Tribunus. Sub hyemem cœpit migrare *Luscinius* in domum cujusdam Abbatis, relicta tamen hic maxima par-

An. 1531. parte supellectilis, & quotidie huc ventitans, velut in binis habitans ædibus. Sub hyemem abstulit fere totam supellectilem; id ubi viderem, adii hominem, serio, inquam, nunc migras? Arridens, annuit. Tandem quum admonerem, si molestum non esset, ut alicui traderet claves, quo locus posset purgari, si modo id sine ipsius incommodo fieri posset; contraxit se, respondítque se post reditum ex *Argentoratis* cum Tribuno velle loqui. Post hæc verba de clavibus, ne videretur migrando jus suum amittere, reliquit quod superérat recularum. Totum una sporta componi poterat. Quum rediisset, rursus egi de clavibus, non ut conductor, nihil enim minus suspicabar, sed blande & precario, cum his exceptionibus, si id illi commodum esset, suoque jure incolumi posset. Multa tergiversatus, venit in colloquium: præfatus sum, si citra suum incommodum vellet mihi ea in re gratificari, fore pergratum; sin minus, me nolle super hac re contendere. Cum, ut fit, incalesceret sermo, magnifice respondit, id quod frequentissime dicere solet omnibus, se à *Jacobo Villingero* & illius hæredibus esse institutum in hanc domum totam, nec posse eam possessionem cuiquam cedere, se compertum habere voluntatem illorum. Cum responderem, nihil illius deperiturum juri, si traderet claves ut locus maneret purus, nunc occupari muribus & araneis, non acquievit, sed servavit claves, & diligentius locum clausit quam antea. Tandem adjeci, Tribunum mecum agere cœpisse de tota domo conducenda. Respondit, se jus habere in totum quadrum, meque hic ex illius gratia vivere, quum posset solus occupare totam domum. Si ita est, inquam, cur Tribunus mecum agit de conducenda tota domo? Et ego, inquit, loquar cum Tribuno, & ego scio animum Tribuni. Multaque ejusmodi de jure suo, quod animo teneretur, non corpore. Remisi contentionem. Ubi vocasset Tribunum cum aliis ad convivium, gloriatus est apud *Quirinum* famulum meum, quod optime conveniret ipsi cum Tribuno, quod ille multa alia loquutus esset ipsi, quam mihi. Post hoc colloquium sensi hominem mihi parum æquum. Multa questus est apud *Quirinum* de me. Et *Argentorati* quidem asseverant eum in me dixisse plus quam hostilia; & credo, utcunque ille negat. Quid scribat suis, facile divino. Aliquanto post quum hic sæviret pestis, quo plus esset spatii, si quid cui ex nostris accidisset, blande rogavi, ut sineret illum locum, quem habebat clausum & vacuum, nobis esse apertum. Quid responderit cognosces ex epistola, quam mitto, in qua suum jus constanter asserit. Tandem blande epistola impetravi, ut ostium sineret apertum, quod absque clavi clausum nec intus nec foris aperiri potest. Claves servavit sibi. Dedi scrinium, in quo reponeret tres chartas, non ob aliud relictas, nisi ne videretur emigrasse: ejus scrinii clavem secum abstulit. Post fuerunt *Alcedonia*, licet eo loco (gratia Superis) nunquam sim usus. Tantum curavi, ut maneret purus. Jam sub finem Martii Tribunus vocat *Glareanum*, ostendit & epistolam cujusdam procuratoris, clarissimi viri *Joannis Leblin*, Regii Thesaurarii, qua scribit sibi mandatum à Domino, ut ego jubear hinc migrare ad natalem *Joannis Baptistæ*, hoc est, intra tres menses, simulque Tribunus petit à me viginti florenos pro anno retroacto à Natali *Christi* usque ad Natalem. Id mihi, qui nunquam somniaram me haberi pro conductore, tam novum fuit, quam si quis ostendisset cygnum nigrum. Nunquam recepi conditionem, semper excepi domum liberam: *Luscinius* constanter affirmabat, se habere jus in hanc domum totam. Habuit claves domus, ingressus est quandocunque voluit. A Tribuno nunquam admonitus sum, me habitare in conducto, nunquam jussus sum à *Luscinio* petere claves. Unde mihi potuisset in mentem venire, me esse totius domus conductorem? Tribunus principio dicebat, agat *Erasmus* cum *Luscinio*; imo ne cum illo contenderem, expresse excepi libertatem totius domus, & testatus sum illum non libenter cessurum. Si quis dono dedisset hanc domum ea lege, ut *Luscinium* volentem nolentem excluderem, incunctanter recusassem munus, tanti abest ut ea lege voluerim conducere. Objectum est & illud, postea quam facta est mentio de pretio conductionis, mansi in domo velut approbans; imo scripto & verbis constanter affirmavi, me de domo nisi tota & libera nolle pacisci. Mansi autem ea conditione, qua antea, videlicet precario, paratus exire quandocunque juberer. Nemo jussit. Secus fuisset, si habitanti in conducto diceretur, *Possum hanc domum locare pluris*; Is, si admonitus maneret, videretur accipere pretium auctum. Tam multi sunt his ædibus usi gratis; putabam Magistratum partim ex sua benignitate, partim ob commendationem Regis *Ferdinandi* mihi velle hoc honoris habere; & quanquam nulla intercessisset pactio, plus dedissem quam alios dedisse audio. Ea vox à me frequenter & dicta est & scripta, me malle pro hac domo libera dare viginti florenos, quam pro non libera, ut nunc est, quinque. Tribunus dicit se repetiisse claves à *Luscinio*, atque illum respondisse, *reliqui in ædibus*. Verum dixit, reliquit in ædibus aliquas claves, sed non illas, de quibus Tribunus sentiebat. Claves primi ostii & domus, quam obtinebat, servavit sibi, & adhuc servat. Ita verba data sunt Tribuno. Non cuperem in his ædibus habitare vel precario vel conductis: erat tamen hoc humanitatis, senem, valetudinarium vel ægrotum potius, tum hospitem, & *Caroli* Cæsaris & Regis *Ferdinandi* literis commendatum, tempestivius admonere de migrando, præsertim cum mihi in novis ædibus sit exstruendum fumarium, & apparandus huic corpusculo commodus nidus. Ad inveniendas ædes, conducendas aut emendas, ad ornandas, ad exstruendum focum, perquam angustum spatium sunt tres menses. At ego sub finem Martii jubeor migrare ad natalem *Joannis*. Et interim, quum nec conduxerim ædes, nec conducere voluerim, nisi traderentur liberæ, idque constanter & dictis & scriptis sim evidenter testatus, à festo Natalis *Christi* anni M.D.XXIX. usque ad natalem *Joannis* M.D.XXXI. petuntur à me floreni triginta, quasi totam domum conduxerim ac possederim. Sed confido Tribunum re diligentius expensa mutaturum sententiam. *Friburgo*, Anno 1531.

EPISTOLA MCCXI.

Erasmus Rot. Guilhelmo Juniori Duci Juliacensi S.

Ut tu geminum tui μνημόσυνον apud me esse voluisti, clarissime juvenis, alterum quod absenti corporis tui speciem mihi repræsentaret, alterum quod animi tui simulachrum exhiberet: ita & ipse geminam cepi voluptatem; nam & insigne poculum meos amicorumque meorum, quibus id ostentare soleo, oculos delectat: & epistola tuis digitis depicta, atque ex isto pectore depromta, quoniam admirabilem quandam indolem spirat ac refert, hoc uberiore voluptate perfudit animum meum, quo mentis bona sunt externis istis commodis præstantiora. Tale siquidem poculum mittere quivis Principum potest, talem epistolam scribere non ita multi valeant, primum bene *Latinam*, inspersis aliquot *Græcorum* verborum emblematis, deinde sobriam, sensibusque philosophicis. Poculo titulum boni ominis addis ἀγαθῷ δαίμονος· hoc omen ut maxime impresserit artifex metallo, tu tamen longe felicius expressisti tuis illis literis, Principem nobis & salutarem, & ista ditione tum ampla tum luculenta dignum pollicentibus. Dedisti quod & amicis & inimicis ostentem poculum, ut amici tanti Principis amicitiam mihi gratulentur, inimicis oculi doleant: epistolam ut tuæ sortis adolescentes ad Philosophiæ studium exstimulem. Merito tibi non placet exemplum *Dionysii*, qui celebres opinione probitatis ac doctrinæ viros, non in aliud secum habebat, quam ut per eos apud populum honestam famam aucuparetur. Hic enim fucus erat, non virtutis studium, & hoc erat abu-

An. 1531. abuti consuetudine sapientum, non uti. Tibi vero, qui mavis præstare bonum Principem, quam simulare, magis arridet illud *Sophocleum*, σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ. Jam quid ista tua modestia amabilius, quod ditionem tam latam tamque magnificam *Spartam* appellas, cujus recte administrandæ quam proferendæ tibi majorem curam esse significas? Macte istius animi esto, Princeps inclyte: cujus utinam essent omnes Monarchæ, levioribus tempestatibus jactarentur res humanæ. Ista nimirum est bona Philosophiæ pars, quam *Plato* requirit in his qui Rempublicam administrant, non ut Sophistico more disputent, de Principiis rerum, de Infinito, de Tempore, de Motu, de Exhalationibus, deque his quæ humi gignuntur, quanquam ne hæc quidem scire indecorum est Principi, sed ut animum habeant omnibus vulgi cupiditatibus superiorem, omniaque facta simul & consilia sua Reipub. commodis & honesto metiantur. Hæc experientia rerum discere quum perlongum est, tum humano generi calamitosum, quæ non solum compendio, sed etiam tuto, vel è Philosophiæ præceptis, vel è sapientum convictu percipiuntur. Nemine consulto quicquam magnæ rei aggredi tyrannicum est: atqui ut Princeps ex variis sententiis quod optimum factu sit, vel eligat, vel eliciat, necesse est ut ipse consultorem habeat in pectore. Quot malis videmus concussam *Galliam* & *Italiam*, imo totum fere orbem, hodieque concuti? à quibus poteramus esse liberi, si Principes quidam animum vere Philosophicum obtinuissent, maluissentque Reipub. commodis, quam privatis cupiditatibus inservire. Hujus vero Philosophiæ duplex est munus, alterum ut perspiciat quid sit rectum & utile, alterum ut ab eo, quod ratio suasit, nullo privato affectu abducatur, sed in bene consultis constanter perseveret. Proinde spem nostram jampridem de te conceptam non mediocriter confirmat, quod audio tibi parentem utrunque esse, quum aliis Principe dignis virtutibus præditum, tum hac præcipue, quod justitiæ tenacissimi sunt adversus eos, quorum immania facinora nullam merentur misericordiam; in quo numero ponendos arbitror, qui latrociniis infestent viatorem. Id quum per se sit sceleratissimum, fit etiam sceleratius, quoties ii qui salarium accipiunt in hoc, ut regionem purgent latrociniis, ipsi latrocinium exercent, non sine magno Principis dedecore. Sed desino, ne te defatigem priusquam ad voluminis, quod tibi dicatum mitto, lectionem accedas. Dominus te cum illustrissimis parentibus servet incolumem. Datum *Friburgo Brisgoiæ*, Anno à *Christo* nato 1531.

Epistola MCCXII.

Erasmus Rot. Tielmanno à Fossa S. D.

Nihil opus erat ulla excusatione, *Tielmanne* charissime, qui nulla in re peccas, nisi quod immodice diligis. Fac ut habeas rationem tuæ valetudinis, vel eo quod multi sint quibus te salvo est opus. *Grynæum* tibi placuisse gaudeo. De famulis duobus mihi jam prospectum est, aliquanto minus eruditis, quam illi fuerant quos dimisi, sed moribus commodioribus. Sic mecum agitur, ut concionatorem absolvere nec vacet, nec libeat, nec expediat, hoc furioso seculo. *Ricuvino* suam felicitatem gratulor. Comes à *Nova Aquila* diutius vivere potuisset, nisi dignitatis quam valetudinis rationem habere maluisset. De *Bernardo Hagio* & *Joanne Greppero* næ tu magnam voluptatem mihi nuncias, scribam illis simulac dabitur ocium. *Beddaicam* camarinam *Albertus Pius* rursum suo volumine movit. *Grynæus* tibi bellam narravit fabulam de Matrimonio, nisi quod arbitror abs te perperam intellectam. Prædicarat in suis ad me literis meam laborum in studiis tolerantiam in decrepita ætate, sed præcipue standi patientiam admirabatur. Ego vicissim jocans extuli vires meas, addens me jam etiam venari uxorculam, ne quid ista decrepitæ senectutis commemoratione officeret meo conjugio. Ille, ut est facetus, respondit, Si non contingeret alia, se cessurum mihi suam, quam haberet puellam annos natam viginti duos. An. 1531. Egi gratias pro commoditate. Tantum de Matrimonio. Hominem in dies exspectamus ex *Anglia* reducem. Quanquam terret me carmen *Virgilianum*, *Facilis descensus averni*, nosti cætera. Bene vale. *Friburgo Brisgoia*, Anno 1531.

Epistola MCCXIII.

Erasmus Rot. Viglio Zuichemo S. D.

Epistolam, quam *Augustæ* reliqueras, accepi plenam amicissimæ cujusdam erga me voluntatis, An. 1532. quam abunde & hic præsenti præsens declararas, *Vigli* candidissime. Respondi per *Gallum* auspicatissimi nominis, dicebatur enim, ni fallor, *Petrus mons aureus*, visus est sobrius ac probis moribus, is non petebat *Patavium*, sed per *Venetias Romam*. Commiseram illi & alias literas, sed an reddiderit, nescio. Alteras literas tuas accepi per *Antonium Fuggerum*, *Patavii* scriptas XIV. Cal. Septembris: qui dies si nihil habet erroris, volasti tu quidem, non equitasti. Suspicor errore calami Septemb. pro Octob. positum. Utcunque habet, gratulor tibi aditæ *Italiæ* procemia fuisse prospera, precorque ut his auspiciis cætera respondeant. De *Egnatio* nihil tu quidem novi narras, sed tamen jucunda omnia: sic enim amo virum ad unguem factum, ut ad omnem de illo commemorationem exhilarer. Quid audio? cum *Ciceronianorum* turmis velitaris, & paras te justo conflictui? At prius scire velim quid inter vos conveniat, quid sit in controversia. Si volunt ut juvenes sese componant ad imitationem *Ciceronis*, in hoc maxime nobis cum illis convenit. Nec repugnarim, si censent hunc præcipue imitandum. Sin vero non permittunt ut usquam à *Cicerone* recedamus, neque quicquam ab aliis, licet probatis, Auctoribus sumamus, nec ipsos arbitror hoc facere, quod ab aliis exigunt, si qui sunt omnino qui hoc exigunt. Sed malus quispiam genius hanc pestem conatur injicere studiis, qualem jampridem injecit religioni. *Hermannus Frisius* semper mihi visus est affectare *Ciceronis* jucundam facilitatem. Quod arbitror te quoque tum fecisse, tum facere: nam hæc epistola tua postrema spirabat nèscio quid *Tullianum*, non quidem præter solitum, sed tamen solito magis. Verum, illud tibi videndum est, ne dum impendio studes esse *Ciceronianus*, parum approbes te auribus τῶν νομοσόφων καὶ φιλοβαρτόλων. Extra jocum, mi *Vigli*, suaserim, ut aut cum talibus ne conflicteris, aut ne concertatio exeat in amarulentiam. A me si requirunt *Tulliana* dictionis nitorem, bis iniquum faciunt; primum quod à *Batavo*, dein quod à Theologo. Alioqui sum ex eorum numero, qui *M. Tullii* facundiam, divinam esse potius quam humanam arbitrantur. Tantum abest ut illius phrasim improbem. Nos hic toti sumus in rixis. Prodierunt censuræ *Sorbonicæ*, his respondi, sed perpetua moderatione. De eodem, quod ajunt, oleo respondi & *Clithovei* veteribus næniis. Exspectatur Cæsar *Ratisbonæ* Synodum instauraturus, sed ille mirum quam agat *Callipiden*, nec id præter solitum. Ego multis jam diebus tussi concutior. Vulgare nunc hic malum est. Miror te in literis non meminisse *Bembi*, quem audio præcipuum isthic omnium felicium ingeniorum agere patronum: oportet enim te illi jam & notum & charum esse, nisi aut tu aut ille mihi parum notus est. Vale. Datum apud *Friburgum* 8. Februarii, Anno à *Christo* nato 1532.

Epistola MCCXIV.

Erasmus Rot. Joanni Pauntgartnero S.

Ante annos ferme duos *Ulrichus Zasius*, vir plurimis maximisque dotibus suspiciendus, sed haud alia tamen amabilior, quam admirabili quodam animi candore erga amicos, præbuit mihi gustum vini *Pauntgartnerici*, quod sane palato quamvis exquisito pla-

An. 1532. cere poterat. At idem ingenii *Paumgartnerici* gustum nuper aliquanto pleniorem dedit, mihi quidem longe suaviorem: nam ea suis ad me literis de te prædicavit, vir clarissime, ut non solum me totum rapuerit in amorem tui, verum etiam effecerit ut existimem me tibi non mediocriter devinctum, ipsi devinctiorem, quum antehac fuerim devinctissimus. Quis enim non amet virum Reipublicæ commodis natum, & in quo cum amplissima fortuna præclaræ virtutes animi paria faciant? Imo non paria faciant, sed longe superent. *Zasium* autem promerentem sic multis annis amavi, ut prorsus, juxta legem *Pythagoricam*, omnia mihi cum illo duxerim communia. In quem quum tam effusa fuerit tua benignitas, scito *Erasmum* totidem nominibus obstrictum esse tibi quot *Zasium* habes obstrictum. Quod si hac lege me recipis in numerum debitorum tuorum, eadem lege me recipias oportet in numerum amicorum: etenim si hoc est amicitiæ jus, ut res cæteras faciat inter amicos communes, multo magis convenit, ut ipsi quoque amici sint communes, quum hac possessione nulla sit preciosior. Porro, *Zasius* plurima sua in me merita non mediocri auctario cumulavit, posteaquam in hujus amicitiæ consortium adoptavit veterem amiculum. Sed hæc alias copiosius. Hæc vix scribere licuit diutina tussi concusso, quod malum hic plurimos occupavit. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 8. Februarii, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXV.
In BASILIVM Græce.

Des. Erasmus Rot. R. D. Jacobo Sadoleto, Episcopo Carpentoractensi, S. D.

PRORSUS obfirmaram animum, hujus ævi decus *Sadolete*, statueramque Typographorum quamlibet importunis flagitationibus, obsequium præfandi in alienas lucubrationes in posterum omnino pernegare: sed ab hac adamantina, ut mihi quidem videbatur, sententia me transversum abripuit Divus *Basilius*, vir optimo jure dictus *Magnus*, sed *Maximi* cogomine dignior. Ex his, quæ versa legeram, veluti per nebulam, suspiciebam ingenii dotes plane divinas, ac pectus humana conditione majus. Verum, simulatque contigit audire *Christianum Demosthenem*, imo cœlestem oratorem sua lingua loquentem, sic animum meum totum perculit, inflammavitque vere flexanima divinitus afflati Præsulis eloquentia, ut mihi nihil prius curandum duxerim, quam ut inæstimabilis hic thesaurus in publicam utilitatem typis evulgaretur. Etenim si me lusciosum ac frigidulum sic ad pietatis amorem accendit, quanto magis rapiet eos, qui pro ingenii felicitate proque copiosiore doctrina, quum perspicaciores habent oculos, tum ad pietatis studium suapte sponte sunt propensiores. Neque enim hunc, ut arbitror, affectum in me genuit arcana quædam ingeniorum cognatio, quemadmodum puerum rapuit olim *Horatius*, quum ipse nondum scirem quæ res me tantopere delectaret: quid enim affinitatis huic mortalium infimo, cum incomparabili heroe? Sed omnipotens ille Spiritus per organum electum suam exserens ἐνέργειαν, sic afficit animos nostros. Hæc est enim illa, cujus somnium modo vidit *Plato*, vere pulcherrima rerum sapientia, quæ spiritualibus oculis conspecta, incredibiles excitat amores sui. Equidem contumeliam esse judico, *Basilii* facundiam cum quoquam eorum comparare, quorum eloquentiam supra modum admirata est *Græcia*, juxta modum æmulata *Italia*: quis enim inter illos sic omnibus dicendi virtutibus excelluit, ut in eo non aliquid vel desideretur, vel offendat? Tonat ac fulgurat *Pericles*, sed sine arte. *Attica* subtilitate propemodum friget *Lysias*. *Phalereo* suavitatem tribuunt, gravitatem adimunt. *Isocrates* umbratilis Orator, affectatis structuræ numeris ac periodis orationis, perdidit illam nativæ dictionis gratiam. *Demostheni*, quem velut omnibus numeris absolutum eloquentiæ exemplum producit *M. Tullius*, objectum est, quod Orationes illius olerent lucernam, nec desunt qui in eo affectus & urbanitatem requirunt. Sed ut maxime aliquis exstiterit, in quo neque naturam, neque artem, neque exercitationem desideres, quem mihi dabis, qui divi *Basilii* pectus numine plenum, non dicam æquarit, sed vel mediocri consequatur intervallo? Quem qui tantum philosophiæ, qui omnium disciplinarum circulum cum summa dicendi facultate conjunxerit? Sed, ut dixi, contumeliæ genus est virum divinitus afflatum cum prophanis ac nihil aliud quam hominibus conferre. Decentius est, divum cum divis componere. Tulit eadem ferme ætas aliquot summa facundia parique doctrina ac pietate viros, *Athanasium Alexandrinum* Episcopum, *Gregorium Nazianzenum Basilii Pyladem*, ac studiorum sodalem, *Joannem Chrysostomum* & ipsum *Basilio* familiarem, ac fratrem *Gregorium Nyssenum* Episcopum. Horum suis quisque dotibus summus erat. *Athanasius* ad docendum accommodatissimus: *Nazianzenus* floridum & argutum orationis genus amplexus videtur: *Chrysostomus* licet pulchre suo cognomini respondens, alicubi verbis redundat, & in digressionibus videtur immodicus: *Nysseno* placuit pia simplicitas. At *Philostorgius* in tantum prætulit *Athanasio Basilium*, ut virum alioqui summum cum *Basilio* collatum scripserit, videri puerum. *Nazianzenus* videbatur cum *Basilio* paria facturus, ni inter tot ornamenta, nævos aliquot interdum haberet inspersos. Argutiarum & externæ sapientiæ affectatio, dictionisque structura ab *Isocratis* exemplo non abhorrens, nonnihil resipiunt scholam Rhetoricam. Cujus rei si quis fidem requirat, in *Monodia*, quam ab se summa cura elaboratam non dissimulat ipse, videbit multum fabularum è Poetis adscitum, videbit & collationem, qua *Basilium* cum veteris Testamenti claris heroibus committit, duriusculam esse. At in *Basilio* nescio quid morosulus etiam lector possit desiderare. Manat è sanctissimo pectore, cunctisque humanis cupiditatibus defecato, simplex ac naturalis oratio. Præstantur omnia quæ potest ars, nec ulla tamen usquam artis significatio: agnoscas ibi summam mundanæ philosophiæ cognitionem, sed nullam prorsus ostentationem. Sentias illum callere disciplinas liberales, & in his mathematicas omnes, sed sic adhiberi, ut nihil aliud quam ancillentur pietati. Divinarum Scripturarum testimonia tam concinne admiscet orationi perpetuæ, ut gemmas purpuræ non assutas, sed ibi natas dicas. Nec in uno tantum genere excellit. Tanta erat ingenii dexteritas, ut quocunque se intendisset, felicissime rem gereret. In enarrandis sacrorum Voluminum mysteriis, mire διδακτικός, diligens, cautus, apertus, minimeque violentus. Ad genus panegyricum putatur maxime natura fuisse compositus, in quo sic orationem attemperat ad animos auresque multitudinis, ut & imperitis sit perspicuus, & eruditis admirandus. In disputando adversus *Eunomium* quum admirabilem habeat subtilitatem, nusquam tamen ab orationis perspicuitate recedit: atque intra catholici dogmatis defensionem sese continens, nusquam evagatur in convitia nihil ad causam facientia. Nec sui dissimilis est in opere ad *Amphilochium De Spiritu Sancto*; sed quodcunque tractat argumentum, nusquam illum destituit perpetua dictionis sanitas ac jucunditas, eaque non adscita, sed nativa. Adest ubique, juxta nomen illius, regia quædam majestas cum admirabili quadam humanitate conjuncta: Sic invehitur in mores hominum, ut objurgantem etiam possis amare. Qualis erat oratio, talis erat & vita. Hac ingenii dexteritate *Eusebium* Episcopum ambitione tendentem ad seditionem, ex æmulo reddidit amicissimum. Hac *Modestum* Cæsaris Præfectum sic contemsit, ut hominem impium virtutis fulgore raperet in sui admirationem. Hac *Eusebium Ponti* Præfectum devicit, dejecitque, ac mox dejecto tulit opem. Hac ipsum Impe-

pe-

An. 1532.

peratorem *Valentem*, quum ingressus esset ecclesiam, primum in stuporem adegit: mox sapienti colloquio à concepta crudelitate deterruit; atque etiam ab *Ariana* factione revocavit, nisi quod hujus amabilis libertas construxerat, aliorum pertinax improbitas destruxisset. Animus erat adeo paratus ad martyrium, ut illud muneris etiam exoptaret loco. In scriptis illius nihil usquam obstrepit humani affectus, nusquam suam agit causam. Postremo, inest quiddam, quod quo nomine sit appellandum, nondum inveni. Adest peculiaris gratia, quæ nunquam satiat legentem, sed semper sitientem dimittit. Itaque quum mihi persuasissem haud mediocrem utilitatem & sacris studiis & *Christianæ* pietati accessuram, si non umbra *Basilii*, sed ipse *Basilius* in manibus omnium versaretur, persuasi *Hieronymo Frobenio* atque hujus socio *Nicolao Episcopio*, ut quicquid ejus pervestigari posset, typis evulgarent. In his enim, quæ *Basilii* titulo *Latine* versa tenemus, *Basilii* maxima pars abest. *Georgius Trapezuntius*, homo doctus, ingenue fatetur sese imparem suscepto negotio, quod neque tanta *Romani* sermonis adesset facultas, quæ *Græci* sermonis gratiam elegantiamque referret, nec rei Theologicæ tanta peritia, ut ubique rerum, quæ tractantur, subtilitatem assequeretur. *Ruffinus* nusquam nec elegantem nec bonæ fidei interpretem præstitit. Ut autem de his, quæ vertit *Raphael Volaterranus*, aliquod experimentum caperem, visum est cum *Græcis* conferre, quicquid primum occurrisset. Occurrit autem Homilia *De Jejunio*, materiam tractans popularem, nullis difficultatibus involutam. Omitto nunc elegantiam, qua fide rem gesserit, vide. In primo statim versu, quod est in *Græcis*, ἐν νεομηνίαις, id est, *in initiis mensium*, omisit: sed id pensans, mox addidit de suo, *quia præceptum in Israhel est*: idque parum concinne, quum mox sequatur, τοῦτο πρόσταγμα ἐστὶ προφητικόν. Dein quod *Græce* est, τὴν προσήκουσαν τῶν ἡμερῶν ἑορτήν, id est, *antecellentem cæteris diebus festivitatem*, vertit, *hanc horum dierum celebritatem*. At *Basilius* allusit ad insignem diem qui præcessit. Rursus quod *Græce* est, ὑποσημαίνει τὰ ἀναγνώσματα, id est, *indicant lectiones*, reddit, *significare videntur*: diminuens, quod auctum voluit *Basilius*, quum ante dixerit, omni tuba vocalius, omnique musico instrumento significantius. Prætereo minutula, quod pro ἐγνωρίσαμεν, id est, *didicimus*, vertit, *novimus*; proque παραιτουμένου, id est, *rejiciente*, dixit *vituperante*. Atque hic rursus ex *Esaia* adjecit interpres: *In die*, inquit, *jejunii convenitis debitores vestros, fora contentionesque exercetis*; quum *Græca* sic habeant, μὴ εἰς κρίσεις ἢ μάχας νηστεύετε, ἀλλὰ λύε, &c. id est, *nolite jejunare ad lites & contentiones*. Paulo post, quod est, μὴ σκυθρωπάσῃς θεραπευόμενος, id est, *ne tristis sis dum curaris*, vertit, *nemo curatus liberatusque mœret*. Rursus, εὐθύμησον, id est, *bono sis animo*, vertit, *gaude si sapis*. Paulo post, ἥγε ὡς ἀληθῶς ταύτης τῆς προσηγορίας ἀξία, prorsus omisit, quod, ut opinor, non intellexit illum alludere ad etymologiam *Græcæ* vocis νηστεία: quod idem mox facit, in his, ὁ ἀλειψάμενος ἐχρίσατο, ὁ νιψάμενος ἀπεπλύνατο. Dehinc, quod est, ἐπὶ τὰ ἔνδον λάμβανε τῶν μελῶν τὴν νομοθεσίαν, id est, *præceptum ad interna membra accommoda*, sic vertit, *intus intus unge sancto oleo caput*. Item quod est, ἵνα μέτοχος γένῃ Χριστοῦ, perdidit allusionem à chrismate ad *Christum*. Mox, ἢ οὕτω πρόσελθε τῇ νηστείᾳ, id est, *ita accede ad jejunium*, vertit, *hoc modo jejunio appareas*. Multa sciens transilio, ne molestus sim lectori. Πρόσδεξαι, id est, *accerse*, vertit, *prodi*. Paulo post, πατρῷον ἐστὶ κειμήλιον· πᾶν τὸ ἀρχαιότητι διαφέρον ἐστὶ αἰδέσιμον, id est, *à majoribus traditus thesaurus est: Quicquid excellit antiquitate venerabile est*: priorem partem omisit, posteriorem sic reddidit: *proverbium est, Omne per antiquitatem fieri nobilius*. Jam quod continenter sequitur, δυσωπήθητι τὴν πολιὰν τῆς νηστείας, id est, *reverere canitiem jejunii*, vertit, *jejunii canitiem diligenter perscrutare*. Rursum post versus aliquot, φειδοῖ τῆς σαρκὸς τὴν βρῶσιν ὑποτιθέμενον, *in carnis indulgentiam cibum suggerentem*; refertur enim ad serpentem, qui præcessit: ille separavit atque ita vertit, *parce carni cibum subministrare*, ratus φειδοῖ verbum esse, quum sit nomen dandi casu; alioqui esset φείδου. Reliqua quid attinet persequi, quum ex his abunde liqueat, tantum interesse inter *Basilium* versum, & sua lingua loquentem, quantum inter lusciniam modulantem, & corvum crocitantem. Equidem fateor & *Raphaelis*, & *Francisci Aretini*, & *Aniani*, aliorumque hujus notæ scriptorum industriæ nos nonnullam debere gratiam: sed quid futurum conjectamus, quum ex ad hunc modum versis Auctoribus graves Theologi serio proferunt testimonia, ac de catholicæ fidei dogmatibus pronunciant? Proinde quum omni professioni, tum in primis Theologicæ necessarium arbitror, ut aut è fontibus haurire malint, quam è lacunis, aut eorum, qui vertere, fidem exploratam habeant. Quanquam inter innumeros, qui hoc operæ susceperunt, quotusquisque est qui non plurimis in locis vel imperitia, vel oscitantia lapsus sit? Quo sane nomine studiosorum omnium favorem meo judicio promeretur officina *Frobeniana*, quæ prima apud *Germanos* ausa est *Græcum* Auctorem antea non evulgatum excudere formulis, ab omnium laudatissimo *Basilio* rem auspicata. Quod si successerit, ut successurum spero, decretum est quotannis huic negotio prælum unum dicare. Dein quod in *Vitis Plutarchi* tentatum est à quodam utriusque linguæ peritissimo, idem curabitur in *Basilio*, *Chrysostomo*, *Athanasio*, *Cyrillo*, *Gregorio Nazianzeno*, & horum similibus Auctoribus, licet quædam ita versa videantur, ut appareat minus negotii futurum ei qui denuo vertat ab integro, quam qui depravata restituat. An non igitur publico omnium bonorum favore digni sunt, qui ad tantam studiorum ac religionis utilitatem & facultates omnes expendunt, & curam vigilantiamque summam impendunt? Verum, hic quoque videtur haudquaquam dormire *Ate Homerica*, quæ per *Eridem* malum contentiosum inter *Italos*, *Gallos* ac *Germanos* immittere conatur. At quanto consultius erat nos invicem mutuis officiis adjutare: ut qui posterior sit, præcedenti non invideat, sed applaudat: qui prior, sequi conanti manum porrigat? Hac admonitione nihil erat opus, si cunctis adesset is animi candor, eaque sinceritas, quæ tibi: nihil enim dubito quin huic honestissimo instituto sis utroque fauturus pollice, aut, ut melius dicam, toto pectore. Atque hac potissimum de causa visum est curare, ut *Basilius* ille *Magnus* tui nominis auspicio prodeat in publicum, qui tam admirabili facundia tractas arcana volumina, ut non immerito *Latinus Basilius* appellari possis. Propitia sit mihi tua modestia, si quod sentio reticere non valeo. Verum, hæc scribenti mihi recrudescit dolor, quem gravissimum ex bibliothecæ tuæ panclethria pridem conceperam: poterat enim illa ad hoc institutum, quod absque *Græcorum* voluminum copia geri non potest, magno esse adjumento. Nunc si tua forte bibliotheca *Basilium Græcum* non habet, hujus saltem accessione suppellectilem tuam literariam augemus. Atque utinam totum *Basilium* dare licuisset. Libros enim, quos divinitus scripsit in *Eunomium*, multum vestigatos nancisci non quivimus. Precor ut Dominus R. amplitudinem tuam studiorum ac rei *Christianæ* commodis diu servet incolumem. Datum apud *Friburgum* 22. Februarii, Anno à *Christo* nato 1532.

EPISTOLA MCCXVI.

Erasmus Rot. Ambrosio à Gumpenbergo S. D.

PROFECTO mei me pudet, *Ambrosi* vir eximie, suspicor literas tuas mihi redditas simul cum multis aliorum, jam studii laboribus, ac legendis epistolis fatigato: nam sic interdum evenit, ut inter plurimas una quæpiam effugiat fallatque, aut non lecta, aut oculis carptim decursa. Hoc tempore quum responsurus

An. 1532. quibusdam, epistolarum acervos excuterem, tua forte venit in manus. Ex ea cognovi te R. Cardinalis *Cajetani* literas ad me misisse. Scito nihil mihi ab illo redditum, præter libellos de Eucharistia, Confessione, & Invocatione divorum, in quibus mihi vehementer placuit, & erudita brevitas, & disputandi sobrietas, quum nunc magnis clamoribus res à plerisque agatur, & sic agatur, ut ex perturbatissima fiat perturbatior. Eos & legi perlubenter, & doctis amicis communicavi, denique & typographis commisi. Quod si literæ R. D. *Cajetani* accessissent, plane triumphassem. Hoc te nescire nolui, precorque ut hanc infelicitatem mihi condones, meque patrono tuo excuses, cujus amplitudini commendatus esse cupio. Bene vale. *Friburgo Brisgoia* 5. Martii, Anno à *Christo* nato 1532.

EPISTOLA MCCXVII.

Erasmus Rot. Joanni Paungartnero S.

Utinam ex ingenii mei vena tam facile aliquod depromere liceat, vir clarissime, quam tibi proclive est è terræ venis, munus nostra dignum amicitia. Ut ad te antehac ignotum scriberem, eam audaciam me docuerat *Zasius* exhortator vehemens, cui quicquam negare mihi non est integrum, ob innumera ipsius in me merita, quibus me sibi jam olim habet obstrictum, nunc hoc etiam nomine obstrictiorem, quod hominis candidissimi accessione amicorum meorum catalogum auxit. Paucos hodie reperias ex animo amicos. At illud sinceræ benevolentiæ præcipuum est argumentum, si quis suos etiam amicos cum amico cupiat habere communes. Proinde cum mihi vehementer gratum sit quod misisti aurum nativum & infectum, animi minime fucati symbolum, tamen non paulo beatior mihi videor factus, qui te amicum lucrifecerim, quam qui munus acceperim, quod tua tamen modestia hoc nomine vocari non patitur, arram dici mavis. Nihil adhuc officiorum in te contuli, nec quid omnino possim video, sed si quid in te conferre liceat, in promeritum contulero. Repeto enim id quod scripsi superioribus literis, ni fallor, quot nominibus tibi *Zasium* habes obstrictum, totidem habes & *Erasmum* devinctum. Superest ut *Zasio* proxenetæ, & tibi gratias agam, vir amicissime, lubens relaturus, si vel tu vel *Zasius* submoneat, qua in re queam animo tuo gratum facere. Si lubet, facito periculum an hæc ex animo loquar necne. Cupio te cum omnibus tibi charis quam rectissime valere. *Friburgo* 7. Martii, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXVIII.

Erasmus Roterodamus .... S. P.

Agunt hic duo illi *Hollandi* qui te adierunt, sed uterque zonam perdidit. Minor mire ambiebat esse famulus: nam meorum alter inviserat suam *Burgundiam*: sed rediit. Exspecto reditum *Bebellii* ex *Anglia*, qui nisi adfert certa, consilium est unum è meis in *Angliam* amandare. In literis hoc aberat, quod exspectabam maxime, ut certum vigilans audirem te esse Canonicum: tanta enim vulturum turba facit, ut non vacem omni sollicitudine. Cum *Aleandro* per literas expostularam de libello *Julii Cæsaris*. Is, quo se liberet stolidissimi facinoris invidia, excusat se literis accurate scriptis, sed utitur lemmatibus multo frigidissimis. Exemplar ad te mitto. Ut video, tibi propemodum persuasit: at ego qui è domestico convictu, ac lectuli quoque contubernio, totum intus & in cute novi, tam scio esse ovum illius, quam scio me vivere. Sed huic tempori serviendum. Pro verbis dabuntur verba. Accitus est in Aulam *Alphonsus Vervesius* Monachus, qui scripsit ad me septem collationes, ut multa paucis dicam, valde Monachales: eas ajunt jam excudi *Lutetiæ*. Ipse scripsit ad me ex Aula amice, sed (quod est Monachorum proprium) non absque minis. Episcopus *Augustensis* promisit se per proprium nuncium scripturum, quid agatur in Synodo. Non dubito, quin *Aleander* futurus sit sui similis per omnem occasionem. *Joannes Campensis* agit motoriam fabulam. Nunc *Norenbergæ* excudit Opus, nescio quod. *Joannes Danus* offendit Episcopum *Culmensem* ob jactatam epistolam meam. De Collegio non sine causa sollicitus est *P. Ægidius*. Sed in admittendo *Rescio* cum uxore, dormitatum est. Principiis obstandum erat. Hic quotquot callent bonas literas, amant Euangelium. Alioqui non deessem officio meo. Bene vale. *Friburgo* 3. Maji, Anno 1532. Adhuc ædifico sepulchro proximus. Tu fac ut litem absolvas. Fortassis *Aleander* nihil tibi profuit in causa tua. Et τεχνῶν δεινῶν δεινὸς artifex. Ignosce, non relegi. Saluta *D. Jodocum* Præsidem, & *Rescium*. Expostulat mecum *Resendus* ob editum carmen. Atqui putabam hominem esse liberum. Alioqui nunquam eram editurus. Demiror autem quare me hoc nescire volueris. Rursum vale, ὦ φιλτάτη μοι κεφαλή.

EPISTOLA MCCXIX.

Erasmus Rot. Jodoco Sasbouto S.

Dictum est olim, eum oportere egregie probum esse, qui *Athenis* esset probus: nunc non absurde quis dixerit, eum oportere sincerum esse amicum, qui hoc seculo sit amicus *Erasmo*, quo sycophantiis, conviciis, ac mendaciis undique fervent flagrantque omnia, & in quo nec inimicos attingere tutum est, nec amicos prodere. Experior tamen in hoc rerum tumultu non paucos esse qui mihi ex animo bene volunt. Hos eo mihi chariores habeo quod rari sunt: sed paucos eximios malo, quam turbam inexploratorum ac vulgarium. Complures anni sunt, quod ex amicis minime levibus cognovi, te de nostris studiis & sentire candide, & honorifice prædicare. Eum affectum nondum in te refrixisse ex *Quirini Talesii* pridem amanuensis mei literis cognovi nuper. Quo nomine, *Sasboute* charissime, profiteor me tibi debere plurimum, & debere libenter: atque utinam tam mihi esset in proclivi tecum mutuis officiis paria facere, quam in promtu est amore mutuo respondere. *Hollandiam* patriam tot bellis lacessi, tot exactionibus expilari, tot incursionibus vexari, diripique ab amicis pariter atque ab inimicis, mihi, ut esse debet, auditu gravissimum est. Maximam horum malorum partem gignit nobis τῶν ἀρχόντων φιλοχρημία, qua nihil exitialius, si absit illa vere βασιλικὴ sapientia. Avidi negotiatores dum novis latifundiis inhiant, avitos agros aut habent pro derelictis, aut in sortem versos committunt aleæ. At olim abunde magnificum erat esse Comitem *Hollandiæ*, sed hi sunt æstus rerum humanarum perpetui, nisi quod vix unquam immanior procella terrarum orbem occupavit. Verum, ut in magnis tempestatibus apparet, qui sint periti gubernatores; ita mihi videtur insignis cujusdam esse tum integritatis tum prudentiæ, in tanta rerum omnium confusione, tantisque procellis rectum tenere clavum. Quod an nos assequuti simus, nescio, certe conati sumus & conamur sedulo. Exspectamus quid nobis hæc pariat Synodus *Ratisbonensis*. Mihi quidem bona spes est, sed paulo melior esset læti spes eventus, nisi Cæsaris pietas tantum tribueret quibusdam infulatis, quibus equidem velim suam vindicari auctoritatem, sed quorundam ambitioni nihil est satis. Regina *Maria*, fœminarum hujus ævi laudatissima, revocat me in *Brabantiam*, sed posthac mihi vivam oportet, si cupiam omnino vivere. Studiis immori libet, aulicis negotiis immori non libet. Scripturus eram clarissimis viris *D. Abeli à Colster*, & *D. Gerardo ab Assendelft*, sed hic *Gerardus Henricus* medicus ex *Italia* reversus offendit me & studiis & scribendis epistolis delassatum, nec visum est illum diutius remorari, post diutinam peregrinationem ad patriæ fumum properantem. Quare te rogo, ut apud illos præclaros viros mihi sis epistolarum vice do-

donec dabitur ocii pauxillum: nolim enim illos literis incultis ac languidis appellare. Interim persuade illis has literas & ad ipsos esse scriptas. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 3. Maji, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXX.

Jacobus Sadoletus, Episcopus Carpentoractensis, D. Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

QVOD litera mea ad te tardissime perferuntur, plane molestum mihi est. Cuperem enim illas mature reddi: nec tam, ut te delectarent, quod tu humanissime atque amicissime fieri scribis, quam ut meum tibi officium celeriter esset cognitum. Tuas quidem tertio Calend. Martii datas, ineunte Majo accepi. In quibus quod mihi de valetudine prospera gratularis, equidem libenter accipio hanc gratulationem tuam, tui amoris eximii erga me testem. Veruntamen scito à medio Novembri usque ad Aprilem extremum minus me commode valuisse. Itaque toto hoc tempore & intermissa nostra studia conticuerunt, & ego nihil dignum viro potui exsequi. Ad meam nunc tamen pristinam provinciam sum reversus, de qua ante ad te scripseram, ut Commentarios in Pauli *Epistolam ad* Romanos *conscribam. Quod Opus etsi difficillimum omnium est, sicuti & tu sentis, & ego re ipsa experior: tamen animo non deficio. Utinam sic eventum meorum consiliorum fortunet Deus, quemadmodum à mea parte nihil neque laboris deerit, nec studii. Accidit autem mihi peropportune, ut nanciscerer divi* Chrysostomi *Commentarios in omnes* Pauli *Epistolas* Græca *lingua impressos: qui mihi dono ab Episcopo* Veronæ *missi sunt: quorum ego famam, vel volumen etiam ipsum ad te puto pervenisse. Cupio quidem certe, ut quod tunc tibi defuisse scribis, cum hoc idem Opus esses aggressus, id nunc suppetat, si forte tibi libeat qua jamdiu exorsus fueras, ea nunc pertexere.* Frobenianam *operam non repudiabimus, cum tempus erit excudendi: præsertim te tanto auctore, ut res recte geratur, curam adhibente. Sed mihi magis, mi* Erasme, *tuo judicio erit opus, quod ego semper maximi feci, & facturus sum. Res ardua est, ego difficiliter & tarde scribo. Novos etiam, neque eos paucos, invenio sensus: qui boni sint, an secus, (ego enim mihi ipsi non satis fido) talium virorum, qualis es tu, (si tamen aliqui tales) judicium exquirendum mihi est. Tuum certe inprimis, qui aut unus, aut præcipue in hoc genere scribendi non doctrinam modo, quæ in te summa est, sed copiam etiam & dignitatem orationis adhibuisti.* Basilium *Magnum sua loquentem lingua exiisse à te, & in manus hominum divulgatum esse, vehementer gaudeo: nam quod mihi à te sit inscriptus, id majus est tui de me judicii testimonium, quam ego exspectassem: aut quam me dignum esse arbitrer. Sed tua humanitas & benevolentia ejusmodi, ut non quid me accipere, sed quid te dare oporteat, potius expendas. Equidem maximas tibi de eo gratias habeo, agoque, etiam relaturus si occasio fuerit. Te ita crebro, & à tam multis peti, & mirum sane mihi, & permolestum est: nec video quæ sit causa, nisi forte ea, de qua jampridem ad te scripsi: existimatio tua videlicet, quæ in tam alto sita est loco, ut omnibus flatibus invidiæ proposita esse videatur: nam qui in hanc Theologiæ palæstram nomen suum profitentur, quo sibi de principio commendationis aliquid in vulgus quærant, nomen eligunt clarissimum, in quod invehantur: auget deinde rixam ipsa contentio. Sed ego si isto loco essem, una semel defensione, in universum omnibus responderem: partim juventa facta consiliaque excusans, si quid forte esset à me in illa ætate liberius scriptum: partim etiam modeste prudenterque retractans, quæ ejusmodi essent: ut etiamsi non vere, at saltem verisimiliter ansam aliquam possent præbere obtrectantibus; quod summos Doctores sanctissimos homines cernimus fecisse. Postremo vero, omnem sensum meum de fide Catholica ita exponens, ut non posset cuiquam esse dubium quid sentirem: hoc Opere edito, perenne mihi silentium susciperem adversus malevolos, quorum insolentiam iniquasque calumnias, cum res ipsa & veritas, tum tua excellens fama, virtusque refutaret. Sed ego hæc non tam monendi tui causa loquor, (non enim tu eges monitore) quam testificandi sensus & animi mei.* Oecolampadium *exstinctum utinam possem dolere jure: sic enim litera & doctrina hominis postulabant, nisi exstitisset ille in alio genere perniciosus. Psalmum tuum avide exspecto, eumque perlegere cupio. Epistolarum tuarum volumen audio exiisse,* Lugdunique *haberi: id ego misi qui mihi emerent. Tu interea, mi* Erasme, *si nos diligis, da operam ut valeas, & sustentes ætatem istam tuam iis, quibus soles, optimarum artium studiis, & conscientia rectorum consiliorum. Nos, qui te plurimum amamus, nullo unquam loco deerimus, nec famæ, nec laudi, nec voluntati etiam tuæ. Vale.* Carpent. 8. *Maji, Anno* 1532.

EPISTOLA MCCXXI.

Erasmus Rot. R. D. Bernardo, Cardinali & Episcopo Tridentino, S.

QVI se profitentur spirituum callere naturas, hoc nobis affirmare solent, bonos adferre hilaritatem, malos terrorem ac tædium. Hi si vera prædicant, oportet in te ac Rege *Ferdinando* genium quempiam esse mihi felicem atque amicum. Nulla enim vel ab illius Majestate, vel à Celsitudine tua venit epistola, quæ non egregium aliquod solatium adferat animo meo, etiamsi parum lætum sit argumentum. At est diversum hominum genus, qui nullam scribunt epistolam tam amicam aut blandam, quin aliquid habeat admixtum amari veneni. Quanta cum voluptate legi, quod epistola proxima scribis serenissimum *Romanorum* Regem *Ferdinandum* multis audientibus tam honorifica mentione meum ornasse nomen, ut mihi apud illum nullius omnino commendatione sit opus. Quid faceret Princeps humanissimus, si quo obsequio Majestatem illius demeruissem? Mihi hæc ætas jam gravis, sed aliquanto gravior valetudo, non alio nomine molestior est, quam quod per eas non licet tam pio, tam candido, tam amico Principi inservire: nam quum *Græcorum* adagiis probentur facta juvenilis ætatis, consilia mediæ, vota extremæ, ad hanc lineam mihi deventum est, ut optimo Principi nihil aliud quam optima precari valeam, id quod facio sedulo. Jam semel atque iterum in literis admonet tua pietas, ut aliquid nominatim petam ab amicissimo Rege, te curaturum ut optatis potiar. Utinam istuc ad me perscripsisset summus ille Monarcha *Christus*, permulta forent quæ ab eo peterem, sed nihil prius quam mentem ipso dignam. A Rege *Ferdinando* vix video quid petam, præter ea quæ ultro præstat illius eximia bonitas. Exceptis studiis, quibus immori libet, ad omnem vitæ functionem sum inutilis. Dignitas nihil aliud jam esset mihi quam sarcina equo collabenti, opes congerere jam decurso vitæ spatio, nihilominus absurdum sit, quam si quis confecto itinere augeat viaticum. Parvo alitur frugalitas, quæ mihi semper grata fuit, nunc etiam est necessaria. Optarim tamen tranquillam senectutem, si negata est hilaris ac florida, quam multis video contingere. Senium depellere, valetudinem corrigere, nec summus Pontifex, nec Principum maximus Cæsar potest, quum habeam utrunque mihi benevolentem, utinam saltem oblatrantium ora possent obturare. Ne id quidem illis in manu est. Præter eos autem qui palam undique obstrepunt, non desunt qui maleficis artibus ac per cuniculos moliantur exitium. Scio verissimum esse quod ad consolandum me commemorat tua pietas: semper virtute partam gloriam fuisse obnoxiam invidiæ, nec hoc modo seculum genuisse ac pertulisse similes improborum tumultus. Memini quam improbe sit oblatratum *Hieronymo*, sed illius eximia virtus aut obruebat invidiam, aut certe pensatione reddebat toleratu facilem. Ego quid sum ad tales collatus viros? Si doctrinam ac pietatem expendas, indignus sum qui illis calceos extergam: si in-

An. 1532.

invidiæ magnitudinem, totis parasangis illos præcurro. Attamen ingenue fateor me hoc Principum clementiæ debere, quod hactenus adversus tot excetras subsisto. A Rege *Ferdinando* nihil est quod in præsentia petam, nisi ut si quid per æmulos meos exstiterit Tragœdiæ, sui similis esse pergat, id quod & pro regalis ingenii benignitate jamdudum sponte facit, & tua commendatione, vel admonitione verius, posthac cumulatius facturum confido. Promerebatur illud sanctissimi Regis pietas, ut florentibus tranquillisque rebus perpetuo frueretur. Sed quando bellum commeruere scelera nostra, precor ut auspice Deo feliciter tum illi tum nobis omnibus cadat *Martis* alea. *Henricus Glareanus* studiorum suorum specimen mittit inclyto *Romanorum* Regi *Ferdinando*, nihil quidem ab illo venans muneris præter favorem optimi Principis, quem jampridem expertus est sibi fuisse bono, ut hoc officio non tam captet gratiam quam referat. Est vir, ut si quis alius, integris & inculpatis moribus, doctrina varia, recondita & exacta, multum dissimilis quibusdam, qui quum decem versiculos possunt scribere, pro consummatis viris haberi volunt. Hic Philosophiam cum Poetica, Historicam cognitionem cum Mathematicis disciplinis conjunxit. Profitetur hic publice, ordinario salario, nihilo secius privatim instituit aliquot generosos adolescentulos, ut illius domus revera sit optimarum artium officina, ipse non minimum hujus Academiæ ornamentum. Quid multis? Dignus est, qui tuæ Celsitudinis commendatione Regi fiat & notior & charior. Excitabitur ad alacrius provehenda studia, si senserit hoc officium regiæ Majestati fuisse non ingratum. Vale. *Friburgo* die *Pentecostes*, sive 19. Maji, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXII.

Jacobus Sadoletus, Episcopus Carpentoractensis, Des. Erasmo Rot. *S. P. D.*

IS, qui tibi has literas reddidit, minus mihi sane cognitus est: neque ego hominis mores, naturamque perspexi. Sed cum adiisset ad me, diceretque se celebritate famæ, & amore quodam nominis tui commotum, velle ad te proficisci, ut sub te magistro lautioribus literis operam daret, non potui non probare hoc ejus constitutum: nam & rem pulcherrimam, & doctorem præstantissimum appetere mihi visus est. Proinde petenti à me commendatitias literas, libenter conservavi consuetudinem meam: & in his, quæ ad humanitatem pertinent, facilem ei me præbui. Commendo tibi eum igitur: sed ita, ut cum ipse de eo feceris judicium, dignumque statueris quem in amicitiam tuam recipias; tum eum sic adhibeas, & benignitate tua complectare, ut quod sine ullo tuo incommodo fiat, aliquem ipse fructum sui hujus rectissimi studii consequatur. Ego posteaquam ad te proxime rescripseram, biduo illo aut triduo accepi libellos tuos, quorum jam bonam perlegi partem; imprimisque sum tuis defensionibus adversus illos obtrectatores tuos mirabiliter delectatus: summam enim illæ doctrinam, & illam, quam ego maxime probo, egregie redolent animi moderationem. De Basilio *iterum ago tibi etiam atque etiam gratias: quod me ad eorum numerum, quos tui ingenii monumentis illustrare voluisti, aggregare dignatus es. In quo si tibi non par opera rependetur à me, at mea æqua certe tua isti præstanti erga me voluntati reddetur voluntas. Vale, mi* Erasme, *&* Amerbachium *nostrum meis verbis saluta. Iterum vale.* Carpentoracto *7. Junii, Anno* 1532.

EPISTOLA MCCXXIII.

Thomas Morus Erasmo Roterodamo *S. D.*

QUAM *rem ad hunc usque diem à puero pene semper optavi,* Desideri *dulcissime, ut quod tibi perpetuo contigisse gaudeo, idem aliquando gauderem contigisse mihi, nempe ut, publicarum rerum negotiis liberatus, aliquid olim temporis vivere Deo duntaxat ac mihimetipsi possem: id nunc tandem,* Erasme, *Dei Opt. Max.*

A *benignitate ac Principis indulgentissimi beneficio consequutus sum. Cæterum non ita tamen sum consequutus, ut volui. Fuerat enim in votis ut ultimum illum vitæ colophonem, quicquid annorum fueram habiturus, infractum, vegetumque, morbo saltem & cruciatu liberum (quoad per ætatem liceret) obtinerem. Nunc vero an ejus voti, nimium fortassis improbi, compos aliquando sim futurus, Deo in manu est. Sed interim pectus mihi occupavit nescio quid morbi: cujus non tam sensu & dolore crucior, quam eventus metu, ac timore sollicitor. Nam quum aliquot menses eodem tenore semper infestaret, consulti Medici responderunt, moram longam in morbis esse periculosam, & curam hujus ajebant celerem* B *esse non posse, tempore sensim, victu, pharmacis, quiete medicandum: neque finem medendi præfiniebant, neque salutem satis certam pollicebantur tamen. Hæc ego igitur mecum versans animo, quum aut deponendum mihi magistratum viderem, aut operam meam in eo gerendo claudicaturam, quando negotia, quæ res poscebat, obiri per me non possent, nisi mortem ipse obire periclitarer, qua si defungerer, vel sic omnino cum vita simul relinquendum fuit officium, decrevi mecum tandem altero potius quam utroque carere. Quamobrem ut & publicis rebus pariter & meæ saluti consulerem, à clarissimi Principis & optimi benignitate supplex impetravi, ut magistratu isto, quo me (quod tute scis) regni totius amplissimo* C *incredibilis ejus in me favor tam longe supra meritum quam supra spem ac votum omne meum honoraverat, nunc sub ejus pondere fatiscentem dignaretur ejus pietas exonerare. Superos igitur universos precor, ut & istos indulgentissimos in me clarissimi Regis adfectus Deus, qui solus potest, digna repenset gratia: & mihi quicquid temporis reliquum daturus est, ne per iners atque ignavum transigatur ocium, non eam modo mentem donet, ut bonas horas bene collocare velim, sed eam etiam corporis addat firmitatem, qua possem: nam (quæ mea socordia est) infirma valetudine nihil omnino possum: neque enim, mi* Erasme, *omnes sumus* Erasmi, *ut quod mortalium omnium uni propemodum tibi propitius donavit* D *Deus, id nos conveniat omnes exspectare. Quis enim præter te alius id polliceri audeat quod tu præstas? qui præter ætatis ingravescentis incommoda, sic assiduis afflictus morbis, ut fatigare atque obruere juvenem valentem queant, quotannis tamen totius temporis tui rationem, tanquam nihil inde neque anni graves, neque adversa valetudo surriperet, editis libris optimis orbi toti nunquam cessas reddere. Quæ res una quum reputantibus universis miraculi vicem habeat, ad stuporem tamen usque miraculum geminat, quod nihil te deterrent à scribendo (qui vel Herculeum pectus oppressuri viderentur) tot undique in te surgentes vitilitigatores tui: quales tibi multos in dies exsuscitat incomparabilis istius ingenii tui* E *atque eruditionis, ingenium etiam tale superantis invidia: ad quas naturæ atque industria tua virtutes quum facile se intelligant nunquam posse conscendere, & ferre tamen per animi tumorem, quo pene dirumpuntur, nequeant, ut infra tam longe subsidant, machinantur inter se nimirum, ac pro sua quisque virili moliuntur, si qua possint efficere, ut tua gloria ad ingloriam ipsorum vilitatem queat assidua detrectatione deduci. Sed dum saxum hoc* Sisypheum *jam tot annos volvunt, quid aliud interim tandem tam irritus quam improbus labor effecit, quam ut saxum semper in ipsorum caput recideret, tu semper altior & sublimior evaderes? nam si quid interdum aliquos, qui neque mali sunt, nec indocti, commoveat, in quo fortasse tractando aliter abs te temperatum* F *stylo voluissent, quid magna rei est? quum id non modo nulli unquam scriptori non acciderit, sed nec ipsi quidem dum notarent tua, sic potuerint tamen temperare sibi, ut non idem vitii & illustrius quam ut ex ipsorum honore sit, & frequentius quam pro libelli cujusque modo contigerit. Qua in re tanto difficilius veniam merentur illi, quod ignorare non possunt, quam ingenue fateris ipse quadam te tractasse sic, priusquam hæreses istæ pestilentes orirentur, quæ jam passim grassantes pessundant omnia, ut*

si

An. 1532. *si divinare potuisses tales religionis hostes, ac proditores aliquando prodituros esse, mitius ac dilutius eadem fueris propositurus: quæ ut tum proponeres fortius, diversa quorundam vitia, quæ pro virtutibus amplectebantur, exstimulabant. Quem animum qui velit tibi vitio vertere, is haud dubie sudabit satis, priusquam satis inveniat, qua ratione possit sanctissimum quemque ex antiquis Ecclesiæ Doctoribus excusare: quos ego certe non dubito, si nostrum hoc seculum sic vidissent, ut viderunt suum, nonnulla suis quemque temporibus fuisse & cautius & explanatius enarraturos: quod quia non fecerunt, propterea quod dum præsentibus medebantur malis, futura non veniebant in mentem; idem nimirum illis accidit, quod isti nunc calumniantur in te; nempe ut postea succrescentes hæretici quædam sese jactent ab illorum scriptis hausisse: quæ res tibi non cum sanctissimis solum Patribus illis, & orthodoxæ fidei vetustissimis præsidibus, sed cum ipsis etiam Apostolis & Euangelistis est, atque ipso etiam Servatore nostro communis: ut ex quorum verbis maxime, imo propemodum solis hæretici omnes dogmata sua falsissima conantur stabilire. Macte igitur, mi* Erasme, *virtutibus istis tuis, & tantum, si quid interdum boni cujusquam viri anxiam solicitudinem, vel absque satis grandi causa commoveat, ne te pigeat tamen ad pios eorum affectus quadam attemperare: alioquin neglectis malevolorum latratibus, perge placidus juvandis studiis & promovendis virtutibus nihil remoratus insistere. De illo, quem mihi literarum gratia non etiam religionis commendaveras perquam circumspecte sane ac civiliter, per amicos quosdam admonitus sum, ut caveam ne mihi sublinatur os: id profecto quo ad fieri per me poterit, curabitur. Neque enim nescio quantum sit periculi, novas istas errorum sectas admittere, quæ tametsi sedulo semper hactenus apud nos & Præsulum cura & Principis auctoritate cohibeantur, mirum tamen quibus primum technis irrepere, deinde quanta cum pervicacia nituntur irrumpere: neque cessant unus & alter è nostris, male vertendo Scripturas & deterius interpretando, omne genus hæreseos è* Belgica *(quo se velut in portum aliquem receperunt) in hoc regnum libris nostro sermone conscriptis mittere. Quorum ipsi sic plerisque respondimus, ut non valde cuiquam metuam, qui utrumque perlegerit: nisi quod quidam & nova per levitatem, & perniciosa per malitiam ita libenter & cum favore perlegunt, ut non ideo assentiant, quia vera credant esse quæ legunt, sed quia cupiant. Sed isti hominum generi, quibus malos esse libido est, nulla unquam ratione satisfeceris. Mihi studio est pro mea virili iis præsidio esse, qui non sua sponte desciscunt à vero, sed versutorum hominum fallaciis abducuntur. Vale, doctissime* Erasme, *ac de bonis studiis optime merite. Ex ædibus nostris* Chelseicis 14. *Junii, Anno Domini* 1532.

Tabula affixa ad sepulchrum Thomæ Mori.

THOMAS *Morus* urbe *Londinensi*, familia non celebri sed honesta natus, in literis utcunque versatus, quum & causas aliquot annos juvenis egisset in foro, & in urbe sua pro *Shyreno* jus dixisset, ab invictissimo Rege *Henrico* octavo (cui uni Regum omnium gloria prius inaudita contigit, ut *fidei defensor*, qualem & gladio se & calamo vere præstitit, merito vocaretur) adscitus in aulam est, delectusque in consilium, & creatus Eques, Proquæstor primum, post Cancellarius *Lancastriæ*, tandem *Angliæ*, miro Principis favore factus est. Sed interim in publico regni senatu lectus est Orator populi: præterea Legatus Regis nonnunquam fuit, alias alibi: postremo vero *Cameraci* comes & collega junctus principi legationis *Cuthberto Tonstallo*, tum *Londinensi* mox *Dunelmensi* Episcopo, quo viro vix habet orbis hodie quicquam eruditius, prudentius, melius. Ibi inter summos orbis *Christiani* Monarchas rursus refecta fœdera, redditamque mundo diu desideratam pacem, & lætissimus vidit, & Legatus interfuit:

Quam superi pacem firment, faxintque perennem.

In hoc officiorum vel honorum cursu quum ita versaretur, ut neque Princeps optimus operam ejus improbaret, neque Nobilibus esset invisus, nec injucundus populo, furibus autem, homicidis, hæreticisque molestus, pater ejus tandem *Joannes Morus* Eques, & in eum Judicum ordinem à Principe cooptatus qui regius consessus vocatur, homo civilis, suavis, innocens, mitis, misericors, æquus & integer, annis quidem gravis, sed corpore plusquam pro ætate vivido, postquam eo productam sibi vitam vidit, ut filium videret *Angliæ* Cancellarium, satis in terra jam se moratum ratus, libens emigravit in cœlum. At filius defuncto patre, cui quam diu superat comparatus, & juvenis vocari consueverat, & ipse quoque sibi videbatur, amissum jam patrem requirens, & editos ex se liberos quatuor ac nepotes undecim respiciens, apud animum suum cœpit persenescere. Auxit hunc affectum animi subsecuta statim, velut adpetentis senii signum, pectoris valetudo deterior. Itaque mortalium harum rerum satur, quam rem à puero pene semper optaverat, ut ultimos aliquot vitæ suæ annos obtineret liberos, quibus hujus vitæ negotiis paulatim se subducens futuræ posset immortalitatem meditari, eam rem tandem (si cœptis annuat Deus) indulgentissimi Principis incomparabili beneficio resignatis honoribus impetravit: atque hoc sepulchrum sibi, quod mortis eum nunquam cessantis adrepere quotidie commonefaceret, translatis huc prioris uxoris ossibus, exstruendum curavit. Quod ne superstes frustra sibi fecerit, neve ingruentem trepidus mortem horreat, sed desiderio *Christi* libens oppetat, mortemque ut sibi non omnino mortem, sed januam vitæ felicioris inveniat, precibus eum piis, lector optime, spirantem precor defunctumque prosequere.

EPITAPHIUM inibi fixum.

Chara Thomæ *jacet hic* Joanna *uxorcula* Mori,
Qui tumulum Aliciæ *hunc destino, quique mihi.*
Una mihi dedit hoc conjuncta, virentibus annis,
Me vocet ut puer & trina puella patrem.
Altera privignis (quæ gloria rara novercæ est)
Tam pia quam gnatis vix fuit ulla suis.
Altera sic mecum vixit, sic altera vivit,
Charior incertum est hæc sit, an hæc fuerit.
O simul ô juncti poteramus vivere nos tres
Quam bene, si fatum religioque sinant!
At societ tumulus, societ nos obsecro cœlum,
Sic mors, non potuit quod dare vita, dabit.

EPITAPHII finis.

EPISTOLA MCCXXIV.

Erasmus Roterodamus Guilhelmo Comiti ab Eisenburgo S. D.

CLARISSIME vir, nec pietate minus illustris quam majorum stemmatibus, reddidit mihi *Polyphemus* abs te pugionem sane quam elegantem, cum hoc elogio, ut *Si minus possem calamo profligare hostes meos, ferro rem gererem.* Lubens agnovi morum tuorum comitatem, quam hic uno atque altero colloquio sum expertus. *Petrus* habebat duos gladios, eosque *Christum* putavit esse satis. Verum adversus tot phalanges undique conjuratas in *Erasmum* vix Cæsaris arma suffecerint. Videor mihi juxta vetus proverbium, *asinus in apes*, vel in crabrones verius incidisse. In dies se densius conglomerant furiosa examina. Nunc *Pelusii* quidam sodales, gladiatoriis animis ad me affectant viam. Nec video fore finem, nisi forte, hirudinum more, expleti meo sanguine, tandem sponte defluant. Animat illos in me mea imbecillitas atque etiam solitudo. Hinc imbecillis sum, quod nulla dignitate malevolos submoveo: crabrones enim nulla re melius quam fumo depelluntur. Solus videor, quia nulli me sectæ addixi, nec sum addicturus, modo Deus hanc men-

An. 1532. mentem mihi servet. Provolant undique libelli, ex *Italia*, è *Gallia*, ex *Hispania*, è *Germania* variis partibus: quibus nihil aliud proficiunt, nisi quod traducunt suam indoctam malitiam, & dissidiorum incendium exasperant. Equidem, quod unum possum, opto illis mentem meliorem: nam mihi in hac arena standum est usque ad extremum vitæ diem. Quid facias? Ita visum est fatis. Tuæ profecto virtuti gratulor, qui magno animo, parique successu rem geras, partes ad mediocritatem revocans, tam cauta moderatione, ut nec in *Scyllam* impingas, nec à *Charybdi* sit periculum. *Enchiridion* tuum non patietur animo meo obrepere tui oblivionem, vir amicissime. Vicissim hæc epistola, meis descripta digitis, interdum te commonefaciet *Erasmi*, quem tuto potes inter eos connumerare, qui tibi precantur omnia fausta lætaque, quibus profecto viridis ista floridaque senectus cumprimis digna est: videtur enim natura mentis pulcherrimæ simulachrum in ipso corpore expressisse. Dicas istuc esse futuræ olim immortalitatis specimen quoddam. Sed heus tu pugionem misisti *Petri*, qui videtur idoneus amputandis auriculis, magis opus est qui amputet linguas, nam ea parte nocentissimum est hoc animantium genus. Sed desino jocari tecum. Bene vale. Datum apud *Friburgum* 22. Junii, Anno à *Christo* nato 1532.

EPISTOLA MCCXXV.

Erasmus Rot. Joanni Georgio Paungartnero S.

PATER tuus, optime *Georgi*, me primum vicit humanitate, quod perexcellenti doctrina virum *Zasium* prior ad amicitiam provocavit, quam crebris literis amantissime scriptis hactenus diligenter alit fovetque. Ego vero inter præcipuas felicitates meas numero, quod hominis tam candidi, tamque benigni benevolentiam nactus sum, nec alio nomine magis perspicio *Zasium* mihi ex animo amicum esse, quam quod tam singularem amicum mihi secum voluit esse communem. Hanc meam felicitatem auxisti, mi *Georgi*, qui literis tua manu descriptis in hoc nostrum fœdus temet insinuaris, in quibus quum alia multa sum exosculatus, tum præcipue indolem istam liberalem, ingenuumque pudorem, qua factum est, ut quod tuo jure licuit postulare, id tam verecunde, tamque reverenter putaris ambiendum. Mihi vero posthac & ipse *Joannes Paungartnerus* erit charior: qui talem habeat, non modo facultatum haudquaquam exilium, verum etiam egregiarum virtutum, quibus multo speciosius dives est quam possessionibus, paratum hæredem. Etenim si, quod arbitror, hæc epistola tuo unius Marte, καὶ ἄνδιχα Θησέως scripta est, nihil mediocre de te nobis pollicemur, nec dubitamus quin tu qua cœpisti pergens, sis & majorum splendori, & omnium tuorum exspectationi abunde responsurus. Respondebis autem si solidam eruditionem cum integritate morum conjunxeris. Ad quod quum tibi & domestica progenitorum atque affinium exempla, & præceptoris eruditi vigilantia, & quicquid à fortuna suppeditari potest, abunde suppetat, non veremur ne tute tibi sis unquam defuturus, præsertim quum adhuc in herba tam præclarum de te specimen dederis. Superest ut Deum Optimum Maximum comprecemur, ut tibi & vitam incolumitatemque largiatur, & istum animum, quem inspiravit, semper in majus provehat. Hæc scripsi inter varias occupationes, ne non haberes meæ in te non jam benevolentiæ tantum, verum etiam pietatis chirographum: nam si mihi cum patre tuo ictum amicitiæ fœdus postulat, ut inter illum & me sint omnia communia, æquum est profecto ut in te parentis sumam affectum. Id quod facio perquam libenter, quia non perinde ex amicitiæ legibus atque pro tuo merito. Dominus tuam indolem sospitet ac prosperet, *Georgi* charissime. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 5. Julii, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXVI.

Erasmus Rot. Bonifacio Amerbachio S. D.

NAE tu μάλα ὑπερβολικῶς καὶ ὑπερμέτρως candidus ac modestus es, *Amerbachi* charissime, qui quum omnia læta magis cupias esse amicorum quam tua, tamen si quid accidit acerbius, miro studio celas amicos, quum recte dictum sit & illud κοινὰ τῶν φίλων ἄχη. Solus dolere vis, si quid vulneris tibi fortuna inflixit: at si quid nobis obtigit tristius, non sat habes in mœroris venire societatem, gravius commoveris quam si proprie esset tuum infortunium. Decessit tibi filiola, & quod nobis multo est acerbius, illi tu μόνον οὐχὶ συναπέθανες, ὦ βέλτιστε, nec alia morbi causa quam dolor. Tantum malum mihi sero scire licuit, nec id sane per te, sed per Medicum tuum huc forte fortuna profectum. Itaque nos pene tecum perieramus imprudentes. Novi, mi *Bonifaci*, quam sis φιλόστοργος, & privatim erga tibi sanguine aut affinitate junctos, & publice erga patriam, eoque facile divino quam acerbe discruciet animum tuum infantulæ desiderium; quam sic adamabas, sic in sinu gestabas, sic in delitiis habebas, quippe conjugii primitias, quæque tibi prima dulcissimum patris nomen dedit, effecitque ne te pœniteret, semper tibi gratissimam τῆς ἀγαμίας libertatem cum matrimonii compedibus permutasse, à quibus initio sic abhorrere videbatur animus, ut ad uxorem ægre quiveris perpelli, idque duabus validissimis machinis, hæredis amore, & amicorum hortatu: nam apud istam mentem sanctissimam, τῆς ἡδονῆς ὥσπερ μεγαρέων φασὶν, οὐδεὶς λόγος. Itaque quum mihi genius tuus satis esset perspectus, facile exspectabam gravem aliquam συμπάθειαν, ἀλλὰ τὸ συννοσεῖν καὶ συναποθνήσκειν ne metuerem, fecit cæteris in rebus mihi perspecta haud vulgaris tui pectoris constantia. Verum, æquum erat, ut homo juris prudentia clarus, qui summa cum laude publicitus doces alios Cæsarum parere legibus, ipse æquiore animo pareres naturæ legibus, quæ ducunt volentem, nolentem trahunt. Quantumvis autem tibi dolor tuus damnum istuc exaggeret, inficiari certe non potes esse reparabile, modo tu cum uxore sis incolumis, quum utrique sit ætas non integra modo, verum etiam florens καὶ ἀκμάζουσα. Quid si tibi obtigisset sterile conjugium, quod, quoniam accidit compluribus, non oportuit tibi viro prudenti esse impræmeditatum? quisquis enim uxorem ducit, ad humanos communesque casus animum præparatum habeat necesse est, conjugis ἀγονίαν, orbitatem, solitudinem. At tu nondum orbus es, altera superstite filia: τί δὲ δεινὸν ἔπαθες; quid aliud quam candidissimam stellam virginum cœlestium choris addidisti? Illa gaudet, exsultat ac tripudiat, quod in æterna gaudia recepta est, priusquam hujus infelicissimæ vitæ malis contaminaretur, & tu inconsolabiliter ploras, imo non ploras, sed commoreris. Surculus modo, vel flosculus magis, ab arbore decerptus est, incolumi stirpe, illæsa radice. Quid si Deus ista jactura tentare voluit animum tuum, quam ab ipso pendeas? quid si tibi pro erepta filiola reddat filium, non solum facultatum, sed istius etiam exactæ eruditionis, cum omni genere virtutum conjunctæ hæredem? nam istis opibus longe beatior es, mi *Bonifaci*, quam agris aut nummis, quanquam & hæc fortunæ commoda tibi suppetunt à majoribus relicta οὐ μόνον πρὸς τὴν αὐτάρκειαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν λαμπρότητα. Inter externa bona minus obnoxia sunt fortunæ ludibrio, quæ à vobis dicuntur, res soli. At si res soli est quod immobile est, in sola animi bona convenit istius cognominis honor. Domos præter bellorum immanitatem aufert incendium, agros alluit mare, vix etiam parcens saxeis montibus: in unam virtutem fortuna nullum habet jus. Proinde si istud Domini, fidem tuam explorantis, vulnusculum patienti feras animo, confido futurum, ut ille, qua est benignitate, infantulæ jacturam penset scito puero, qui possit istius opulentiæ tuæ longe

An. 1532.

An. 1532. *Crescens* opes superantis successionem in solidum capessere, qui te nobis congeminet, qui te nec senescere sinat, nec intermori. Hac spe fulciendus erat animus, vir eruditissime, nec oportuit oculos semper habere fixos ad id quod ereptum est, si tamen hoc est eripi, in cœlum præmitti, sed reputandum erat quam multi adhuc in te liberi essent reconditi. Jam mihi finge non obtigisse liberos, an Deum vocabimus in jus, quia non dedit, quod auspicanti matrimonium non est pollicitus? Pone contigisse πολλούς τ' ἀγαθούς τε, sed mox ereptos, quid habituri sumus justæ querelæ adversus Deum? Quod dedit, gratuitum est; quod, quum voluit, datum repoposcit, suo jure fecit: neque enim id perpetuum esse voluit, sed commodatitium. Apud *Anglos* novi *Joannis Coleti* matrem raræ pietatis matronam: ex eodem marito suscepit filios undecim, filias totidem; totus ille chorus ereptus est, uno excepto *Coleto*, qui fuerat natu maximus. Ademtus est & maritus senex anui: Jam accedebat ad annum nonagesimum, facie tam integra, moribus tam alacribus, ut diceres illam nec luxisse unquam, nec peperisse. Denique, ni fallor, & *Coleto* supervixit. Tantum animi robur fœminæ præstitit, non eruditio, sed pietas erga Deum. Et tu vir ista doctrina, ista prudentia, ista cæteris in rebus animi præsentia, infantulæ commoreris? Quum hac lege nascamur omnes, quum isti casus, quocunque te vertas, nusquam non occurrant oculis, cujus, obsecro, prudentiæ est, si quid humanitus accidit, velut ad rem inopinatam ac prodigiosam exanimari? Aliis in rebus turpe visum est Priscis dicere, Οὐκ ᾤμην, hic extremæ vecordiæ fit dicere, *Non putaram*. Quid enim is aliud dicat, quam non putaram me esse hominem? Scio dices me serum esse consolatorem, imo pro consolatore objurgatorem agere. Alterum, mi *Bonifaci*, tibi ipse imputes oportet, qui me domesticam calamitatem tuam scire nolueris: alterum fortassis eo profecerit, ut in posterum adversus humanos casus sis instructior. Miratur ille *Terentianus Mitio*, quenquam posse instituere in animum quod sit charius quam ipse sit sibi. Et est quidem φιλοστοργία humani mansuetique animi indicium. Sed arbitror ne *Mitionem* quidem, si quis casus eripuisset *Æschinum*, præ luctu in morbum fuisse collapsurum: Nunc tu de tuo ipsius periculo securus, & in tuo malo fortis, alieno morbo dejiceris, ac vereor ne & immoriaris. Quid tandem, obsecro, profecturus? An illa lachrymis in vitam revocari poterit? Si Deus teipsum à te reposcat, aut non satis novi te, aut æquo animo sis obtemperaturus. Repoposcit infantulam, & dolore contabescis? nec cogitas quot orbos unius interitu facturus sis, si quod abominamur acciderit, uxorem, filiam, fratrem, sororem, socerum, nos amicos tibi prorsus ὁμοψύχους ac tecum periclitantes. Denique quam amabili thesauro patriam tuam sis spoliaturus, cui non minori præsidio es quam ornamento, cuique merito es πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων. Si tibi salus tua est vilis, certe horum respectus te movere debet, ut incolumitatis tuæ rationem habeas. Nullus tibi melior vel consolator vel admonitor fuerit, quam tu, modo teipsum tibi adhibueris, eademque tibi dicas, quæ dicturus sis alteri in casu simili. Adhibeas autem non ἐκεῖνον τὸν λίαν φιλόστοργον, sed philosophum illum erectum ac μεγαλόψυχον, quem hactenus in te sum admiratus. Recte præceptum est à priscis sapientibus in rebus humanis nihil esse mirandum, hoc est, nihil nimis amandum, ne si eripiatur, dolor succedat immodicus. Terret me germani tui *Brunonis* exemplum, qui desiderio conjugis amissæ periit. Quantum autem bonorum in illo viro perdidimus? Quid, quod Deus interdum ob hoc ipsum eripit nobis quod habemus, quia præter modum amamus, nobisque fingimus esse proprium ac perpetuum quod erat commodatitium, atque id quoque ad diem incertum, ut liberum sit commodatori mox repetere quod dedit. Dicas in rebus humanis & hic esse *Nemesin* quandam. De adversa valetudine tua sero sum factus certior, convaluisse nondum audivi: quæ res me magnopere solicitum habet, nec eam solicitudinem ex animo potero extundere, nisi tuis literis autographis jubeas me tranquillo esse animo. Post triduum mittam isthuc unum è propriis famulis dies aliquot apud vos commoraturum, per quem poteris tuo commodo quæ voles scribere. Nuper misi literas *Jacobi Sadoleti*, quas communi cum meis tunica obvolutas accepi. Nunc mitto tres fasciculos epistolarum ex *Italia*, ni fallor, datos. Ad me pervenerunt ex *Augusta Vindelicorum*. *Basilio*, uxori, cæterisque tibi charissimis salutem plurimam. Bene vale, ὦ φιλτάτη μοι κεφαλή. *Friburgo Brisgoiæ* 6. Julii, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXVII.

Erasmus Roterodamus Thomæ Card. Cajetano S.

IPSA re comperio verum esse, quod scripsit Beatus *Augustinus*, esse errorem aliquem bonum: nam ut illi itineris error fuit saluti, dum per ignorantiam à recta via deflectens evitat *Donatistarum* insidias, ita mihi *Ambrosii Gumpenbergii* error, qui credebat tuas ad me literas fasciculo admixtas esse, viam aperuit ad T. R. dignitatis amicitiam. Siquidem tuam erga me benevolentiam, haud alio argumento evidentius perspicio, quam quod prudenti simul & amico consilio rationem ostendis, qua pariter & hominum vel suspiciones, vel offensiones valeam abolere, & studiis meis ac senectuti ab oblatratoribus quietem redimere. Quod suadet tua R. D. jam mea sponte magna ex parte præstiti, notatis & correctis locis compluribus, in quibus indubitatus erat lapsus, vel meus, vel typographorum. Moderationem autem, quam requiris, jam omnium judicio præstiti, respondens censuris Theologorum *Parisiensium*, quæ nuper facultatis nomine prodierunt, quum revera sint unius hominis irrequieti, ac ejusmodi moribus, ut suo collegio vix sit tolerabilis. Toties mihi occinitur *Augustinus*, at ego non paulo fui severior in meas lucubrationes, quam in suas fuit *Augustinus*, qui *retractationem* appellat, non palinodiam, sed recensionem suorum Operum, ne quod intercideret. Quanquam obiter quædam corrigit haud magni momenti, nonnulla defendit haud absque specie tergiversationis. Neque vero recusem idem facere in universa scripta mea, si modo constet quæ loca vel errorem habeant, vel ob affinitatem erroris probabile offendiculum. Sed quid faciam ad loca reprehensoribus non intellecta, quid ad depravata, quid ad malitiose in alienum sensum detorta, quid ab alia persona ad aliam, ab aliis temporibus ad hæc translata? Et hujus generis sunt pleraque, quæ mihi complures obganniunt, vel odii, vel invidiæ, vel gloriæ causa. Fingunt illi quidem ecclesiæ zelum, sed tamen nunquam me capitalius invaserunt, quam id temporis quum in *Germania* maxime depugnarem cum Sectis invalescentibus. Et sunt quorundam tam sinistra judicia, ut si illis servire velim, ea mihi tollenda forent è scriptis meis, quæ homines docti juxta ac pii judicant esse optima. Si mihi vel mica esset hæreticæ mentis, jampridem tot improbis oblatrationibus efferari, & in hæreticorum castra transire poteram. Nunc ne unum quidem discipulum mihi unquam adjunxi, sed si quos potui avellere, tradidi ecclesiæ, condiscipulos illius malens quam meos discipulos. Multis obticui, nullum non vici moderatione. Sed utcunque hæc habent, quod suadet T. Reverenda prudentia, quanquam id mea sponte destinaram, hoc tamen faciam alacrius, quod tantum habeam hujus instituti comprobatorem. Ora obloquentium, quod tu speras, nunquam prorsus obstruam, duntaxat eorum, qui id morbo animi faciunt, non judicio. Mihi abunde satis fuerit, si bonis satisfaciam, sed inprimis *Christo*. Illud etiam atque etiam sibi persuadeat velim R. T. dignitas, suam admonitionem mihi fuisse multo gratissimam, quam brevi faxo, ut in-

An. 1532. intelligas non fuisse inanem: nam his Nundinis autumnalibus hoc absolvere non possum. Ad Pascha, favente *Christo*, perfectum curabo. Decreveram & illud, è scriptis meis colligere in unum, quæ palam adversantur quorundam calumniis, & improbatis dogmatibus; deinde loca suspecta vel interpretari, vel emendare, sic ut interim nullius hominis aut ordinis nomen ullo convicio perstringatur. Scio quosdam hinc adornaturos triumphum, & *Erasmum* dejectum clamitaturos. Sed mihi prius est quod conducit Ecclesiæ tranquillitati, quam meo nomini. Si *Christo* probor, si tibi tuique similibus, qui veram eruditionem cum vera pietate conjunxerunt, satis vici. Dignitates ac sacerdotia nihil moror, ἐφήμερος homuncio, pergratum tamen erit, si hoc agenti summus Pontifex faveat, idque aliquo declaret argumento. *Roma* multos jam libellos sycophanticos nobis misit, quum ab ista pietatis arce meliora exspectet orbis. Dissidiorum plus satis est ubique. Tales libelli nihil aliud sunt quam dissensionum seminaria. Bene vale. Datum *Friburgo Brisgoæ* 23. Julii, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXVIII.

In DEMOSTHENEM.

Des. Erasmus Rot. ornatissimo adolescenti, Joanni Georgio Paungartnero S. D.

VT antehac pessime de studiis merebantur isti, qui præsentis lucelli cupiditate maledicis ac futilibus libellis implebant orbem: ita bonorum omnium favore digni sunt, qui curam omnem atque industriam huc conferunt, ut vetustos multorumque seculorum consentientibus suffragiis probatos Auctores nobis revocent, idque cum dignitate. *Demosthenem* autem inter *Græcos* Rhetores sic esse primum, ut vix invenias quem cum illo possis conferre, magnus eruditorum omnium consensus est. Neque non recte præceptum est illud, *Ab optimis auspicandum esse.* Eoque quondam apud *Latinos* è probatissimis Poetarum pueri discebant literarum elementa. Nec id dissimulat *Horatius*, ita de suis poematibus vaticinans,

Hoc quoque te manet, ut pueros elementa docentem
Occupet in vicis Sosiorum balba senectus.

Plurimum enim refert, qui succus rudem etiamnum ingenii testulam imbuat. Utiliter quidem primam *Latini* sermonis institutionem à selectis Poetis auspicabantur, quod hi præter virtutes oratorias, habent aliquid proprii nitoris ac jucunditatis, qua, velut esca, dulcibus magis quam salubribus gaudens ætas alliciatur ad studiorum amorem. Itaque quisquis *Latinos* Poetas intelligit, rectius intelliget Oratores. Apud *Græcos* diversa ratio est: tantum enim discriminis est inter Poetarum & Oratorum dictionem, ut credas illos diversa lingua loqui. Eoque fit, ut qui à Poetis fecerunt institutionis rudimentum, quum ad Oratorum lectionem sese contulerint, subinde velut in peregrino sermone restitent; & licet, quid quæque vox declaret, non ignorent, tamen sensum non percipiant. In causa est schematum, troporum, & idiomatum proprietas, in quibus haud ita multum opitulantur Lexica. Hac quidem in parte præclaram operam τοῖς φιλογλώττοις navavit *Guilhelmus Budæus*. Verum, ut puerilibus ingeniis *Romanæ* linguæ non statim accommodus est *M. Tullius*, qui, *Fabio* judice, nulli valde placet, nisi qui jam egregie profecerit: ita *Græcarum* literarum peritiam ambientibus non arbitror admodum convenire *Demosthenem*, qui plus artis habet in recessu, quam prima fronte præ se ferat. Hic enim, quod honorifico joco dixit *Demades*, scripsit ad aquam, nec nisi à sobriis ac vigilantibus potest intelligi. Proinde quod de *M. Tullio* scripsit *Quintus Fabius*, pari jure de *Demosthene* dici potest: Is se sciat in arte dicendi profecisse, cui *Demosthenes* valde placere cœperit. Quemadmodum tabula magno artificio depicta, nemo magnopere delectatur artis imperitus; ita *Demosthenis* divinum illud, & quod facundissimi quique semper in eo mirati sunt, τὸ δεινὸν, non sentitur, nisi & Rhetoricis præceptionibus exercitatis, & historiarum cognitione instructis. Itaque patiar, ut puer quidem degustet *Demosthenem*, sed ad eum serio redeat, jam factus oculatior, quo perspiciat illam vere *Atticam* Venerem, illud excussum judicium, illa summo artificio contorta enthymemata, postremo vim illam omnibus admirabilem, vix ulli imitabilem. Elegans interim fuerit exercitatio, quod à Veteribus nonnullis factum est in *Homero* ac *Virgilio*, si quis idem faciat in *Demosthene* & *M. Tullio*, ut ex collatione locorum deprehendat, quid hic ab illo sit mutuatus, & ubi noster sit *Græco* par, ubi superior, ubi ab exemplari nonnihil degeneret imitatio. Vix alia res æque conducit ad parandum judicium. Non hic sumturus sum operam in laudando *Demosthene*, ad quem pro dignitate prædicandum opus esset eloquentia *Demosthenica*: imo nulla potius opus est eloquentia, ad eum laudandum, quem uno ore in cœlum ferunt omnes: nec tibi calcar addere studebo, *Georgi* charissime, quem conspicio in hoc pulcherrimo stadio tuapte sponte haud segniter currentem. Quæres unde mihi cognitus cursus tuus, qui te nunquam viderim. Optimam tui partem vidi, adolescens fortunatissime, adeo ἐναργῶς te mihi suo penicillo depinxit *Viglius Zuichemus*, haud vulgaris artifex, cui domestica consuetudine penitus cognitus ac perspectus es. Quin tute mihi teipsum tuis ad me literis sic expressisti, ut si coram adesses, plus videre nequeam. Illic exosculatus sum istam felicem indolem tuam, qui vix egressus annum decimum sextum, scribas epistolas primum bene *Latinas*, deinde, quod pluris facio, sensibus argutis, & apte sibi connexis. Quid autem collaudem istum ingenuum ac liberalem pudorem, quid singularem istam in me pietatem, quam tota spirat epistola? Et hic agnosco germane germanam ornatissimi viri *Joannis Paungartneri* prolem: jampridem enim mihi cum eo viro ictum est amicitiæ fœdus, quam ego sane rem inter præcipuas felicitates meas numero. Quid enim illo candidius, aut amabilius? In hujus fœderis consortium temet tuo jure inseris, mi *Georgi*. In hoc enim possessionum genus, & fas est, & æquum est vivo etiamnum patri hæredem existere. Ut tali parente multo beatior es, quam paternis opibus; ita istis egregiis animi dotibus, quas tibi partim largita est propitii Numinis benignitas, partim industria tua tibi paris, longe verius ac splendidius locuples fueris, quam majorum tuorum quamlibet amplis facultatibus. Accipe igitur *Demosthenem*, qui nunc prodit ceu positis novus exuviis nitidusque juventa, simul & mutuæ meæ in te pietatis μνημόσυνον, & studiorum tuorum incitamentum futurus. Multum debemus *Aldo*, qui nobis primus Oratorum principem dedit; plus debemus *Hervagio*, qui non parum addidit illi, tum dignitatis, tum etiam commoditatis, haud mediocribus impendiis parique vigilantia, ut jam merito possint omnes admirabundi dicere, Οὗτός ἐστιν ὁ ἐκεῖνος Δημοσθένης. Posthac igitur exspectabimus abs te epistolas semi-*Tullianas* ac semi-*Demosthenicas*. Vale. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 2. Augusti, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXIX.

Stanislaus Turzo, Episcopus Olmucensis, Erasmo Rot. *S. D.*

QUOD *jam pridem* Ursinus Velius *pollicebatur, atque nos ipsi quoque avidissime exspectabamus, mi integerrime atque candidissime* Erasme, *videmus tandem abs te cumulate repræsentatum esse. Accepimus enim literas tuas suavissimas, unaque Psalmum tricesimum octavum, à* Davide *spiritu vere Prophetico decantatum, tuaque diligenti lucubratione ita feliciter temperatum, ut nihil prorsus chordæ hic à cithara discordent, nomini nostro pro tua in nos* Christiana *benevolentia dedicatum. Studium hoc tuum erga nos fraternæ charitatis, imo veri*

An. 1532. *rius ingens & nunquam intermoriturum beneficium, certo scias nobis esse gratissimum: quo inprimis tuo* Velio, *de te optime merito, gratificari, nosque praterea mirifice exhilarare voluisti: utroque igitur nomine,* Ursini *videlicet & nostro, tua integritati magnas agimus gratias. Atque pro hac tua amica voluntate, proque nostra veteri erga te observantia, Craterem inauratum, μνημόσυνον & pignus nostra erga te gratitudinis certissimum, à nobis vicissim, æquo animo accipies. Nos interea tuam citharam in summis habebimus deliciis, ut qua cœlestem nobis & plane divinam resonet harmoniam; utinamque non auribus modo, verum etiam toto corpore & animo sequi valeamus, quo illa nos nititur pertrahere. Sunt quidem non pauci hoc nostro seculo, qui scite & eleganter plurima scribant. Nemo tamen est, (absit verbo invidia) qui id faciat* Erasmo *sincerius, doctius, fidelius, facilius atque felicius. Eo fit ut tuis lucubrationibus nihil nobis soleat esse oblectabilius, ut nunquam libelli tui, tuaque volumina è manibus nostris excidant, ut denique nihil aliud cum tam salutari fructu perlegamus. De nostro autem erga te, mi observande* Erasme, *amore, fide & integritate, quamvis longo terrarum spacio disjungamur, nihil est quod subdubites, salva sunt & integra tibi apud nos omnia. Nec est tam procaci quisquam lingua, qui aliud quidvis ac oporteat de te nobis persuadere possit, quando probe intelligamus, quo animo, qua fide & integritate singula scribas, quacunque scribenda aut interpretanda susceperis. Sed dum hac ad te scribimus, ecce tibi certissimus venit explorator, qui nos vehementer de* Turca *exterruit. Celeri, inquiens, itinere, vastata prius* Pannonia, *in* Syriam *irrupisse, eamque provinciam ferro, igne & cade vexare, multaque jam in cinerem redegisse, sicuti passim omnibus facit regionibus, ad quascunque se receperit: proinde cogimur huic epistola finem imponere, & quod erat in pectore, in aliud seponere tempus. Nisi enim propitius nos Deus respexerit, metuendum est, ne nos hic prapotens tyrannus male mulctet: verum ab hac parte vanum cupimus agere vatem. Vale igitur felix & incolumis. Datum* Cremsirio 8. *Augusti, Anno* 1532.

EPISTOLA MCCXXX.

Erasmus Rot. Carolo Utenhovio S.

ACCEPI literas tuas mire querulas atque etiam jurgatrices, *Carole* charissime, quibus adeo non sum offensus, ut hinc potius perspexerim flagrantissimum tuum in me amorem, ac pene dixerim immodicum, eoque zelotypum. Scito nihil esse, quod mihi tui oblivionem induxerit, aut meum animum abs te alienaverit, multo minus quod irritarit. Sed te non potest latere, quibus semper studiorum undis, quibus pene semper fasciculis epistolarum obruar. His accesserunt curæ domesticæ, à quibus quo magis abhorret genius meus, hoc eas fero molestius. Accrescit labor, & decrescunt vires. Quid quod perquam raro obtingunt, qui hinc petant *Flandriam*, & in iis, qui obtingunt, pauci sunt quibus possit aliquid tuto committi. Hoc multis experimentis didicimus. Neque non vides, cujusmodi sit hoc seculum. Itaque quemadmodum expostulas mecum quod nihil scribam, possem aliquanto justius tecum expostulare, quod hoc rerum statu quum nullum sit argumentum, requiras à me literarum officium, quæ nihil habeant, nisi *Si vales, valeo.* Satis arbitror si tu salveas, etiamsi non jubeam salvere, & valeas etiamsi non jubeam valere. Tantum ad tuam expostulationem, hoc gratiorem, quo est liberior. Risi satis quod scribis de *Seraphicis* histrionibus, qui me toties occisum lingua, denuo isthic sepelierunt, videlicet ictum fulmine, simulatque non sum veritus in sacrosanctum *Francisci* Ordinem debacchari. Ego vero nec in aurigarum Ordinem unquam sum debacchatus, tantum abest ut *Franciscanum* Ordinem incessiverim. Quos ego noto, reor ipsi *Francisco* magis invisos esse, quam sint ulli mortalium. Indignantur, opinor, quod in Colloquiis attigerim *Medardum*. Quin ipsi magis indignantur, qui magno Ordinis dedecore tam impudenter publicitus scurram egit, & adhuc agit. Quasi parum esset sic fuisse scurratum *Augustæ*: scripsit epistolam in Aulam Regis *Ferdinandi*, quam ipsius digitis depictam ad me miserunt regii Proceres. In ea de me insunt hæc verba, *Exspecto libellum à d. v. domini doctoris Eras. mus contra Mer. dardum.* Sed satis sperat, qui semper desperat. Quanto magis sobria apud *Horatium* loquuntur *Nomentanus* & *Balatro*, quam hic *Seraphicus* illius modestissimi *Francisci* discipulus? Putant mihi *Franciscum* iratum, quod eos notarim, qui cœlum promittunt iis, qui in veste *Franciscana* sepeliuntur. Atqui nuper in somnis mihi post mediam noctem apparuit beatus *Franciscus*, vultu sereno atque amico, egitque gratias quod ea traducerem corrigenda, quæ ipse semper fuisset detestatus, meque inter Ordinis amicos numeravit. Nec erat eo cultu, quo nunc illum depictum ostentant: vestem habebat non ex lana diversi coloris permixtam, sed ex lana fusca, quemadmodum ab ovibus detondetur intincta, seu *Græce* mavis ἀβαφῆ, nec habebat rostratam cucullam, sed caperonem tunicæ à tergo affixum, qui poterat in caput revocari, si forte pluvia vehementior fuisset oborta, quod hodie quoque videmus in cultu quorundam *Hibernorum*. Nec funis habebat nodos arte factos, sed enodis ac simpliciter rusticanus erat funis: nec tunica defluebat usque ad terram, sed palmo, aut eo amplius supra talos erat. Nec calceos habebat fenestratos, sed plane nudis erat pedibus. Quinque vestigiorum, quæ pingunt, nullum omnino vidi vestigium. Abiens dixit, dextra porrecta, Milita strenue, brevi meorum eris. Quanquam de cultu non arbitror laborandum, si modo Patriarcham suum iis virtutibus referant, in quibus ille sitam existimavit ejus Ordinis perfectionem. Illi sex alas *Seraphicas* appellant. Primum est Omnimoda Obedientia, secundum Paupertas Euangelica, tertium Castitas immaculata, quartum Humilitas profundissima, quintum Simplicitas pacifica, sextum Charitas *Seraphica*. Hæc utinam omnes in pectore circumferant, quemadmodum circumferunt in sinu. Tum illos haud secus atque angelos pacis, non mulierculæ tantum, sed cordatissimi quique complecterentur. Nunc quam rari sunt, qui pure doceant Euangelicam Philosophiam, quanta porro turba per Aulas Principum, per divitum domos oberrantium, qui nec docent, & iis sunt moribus ut ædes, in quibus versantur, nihilo sint puriores. Intelligit hic prudens lector quid hic sileam, & quid silendo magis loquar. Utinam nihil committant ipsi quod silentio tegendum sit. Ostentant chirographum fratris *Leopoldi*, fratris *Bernardini*, quos nemo natos novit. Hoc abunde satis esse putant, ut pro bonis viris habeantur. Atque in longinqua profectione flagitant pecuniam, quam linteolo tamen excipiunt, non contingunt nuda cute. Quis hoc cordatus absque risu videre possit? Jam & illud à nonnullis repertum est, persuadent divitibus imperitis animam agentibus, non tantum ut sepeliantur in veste *Franciscana*, dataque mercede veniant in consortium omnium ab Ordine bene gestorum, verum etiam ut testamento jus faciant omnibus & singulis, qui de grege sunt Observantium, ad illorum ædes divertendi, vocatis & invocatis ut sit locus. Ac primum hic hæredi sua libertas, quam suæ cuique domi salvam esse par est, eripitur, præter naturæ jus ac civile. An non gravis est servitus, hominem, cui sunt liberi, adolescentes ac puellæ, uxor ætatis integræ, pedisequarum chorus, obstrictum esse, uti, velit nolit, subinde recipiat in ædes suas homines ignotos, *Hispanos*, *Italos*, *Gallos*, *Anglos*, *Scotos*, *Hibernos*, *Germanos* & *Indos*, etiamsi in eadem civitate habeant *Seraphici* sodalitii monasterium? An non videmus quanta cautione curent ipsi, ne quis è vicinia qualiscunque prospectus sit in ipsorum Monasteria? Quas hinc querimonias, quas tragœdias moveant? Ethnicus ille fabro talenti mercede pollicenti se effectu-

An. 1532. ctorum, ne ullus in ipsius ædes è vicinia prospectus esset, decem talenta obtulit, si qua posset efficere, ut quicquid in ædibus suis ageret, omnibus vicinis esset conspicuum. Dicent, Homines sumus: agnosco, nec illis objicio quod *Seraphici* gaudent appellari. At quid opinantur illos χαμαιπετεῖς pati, qui quotidie novos hospites ignotos & inexploratos coguntur in intimas ædes recipere, qui si quid illic audiant, videantve, veluti cereales per orbem disseminent? Saltem ex suo ipsorum sensu oportuit viros prudentes aliorum affectus existimare. Jam facile divinant in tanta turba non omnes esse puris moribus, quum frequenter in diversam regionem relegentur ob id, quod alibi parum verecunde sese gesserint. Atque ut maxime sunt pii omnes, sint sobrii, sint casti, homines tamen sunt, eandem carnem circumferentes quam alii. Proinde non miror esse qui hac via ventri suo prospiciendum putarint, illud demiror, satrapas Ordinis perpeti, ut fratres & aliis molesti sint, & ipsi tanto periculo exponantur. Non enim hic referam fabulas, quas vulgo narrant ii, qui tales hospites in domesticam admittunt familiaritatem. Dicent, cogit necessitas. At ea multis rationibus vel tolli vel temperari poterat. Primum quid opus tot examina sursum deorsum per orbem vagari? Non omnes agunt negotium Euangelicum, ac vereor ne pauci. Dein magis conveniebat, ut ad sui gregis fratres aut sorores diverterent. Sed nolunt gravare suos, at id gravamen facile poterat eorum liberalitate pensari, in quorum ædes nunc irruunt, ut excipientium gravi molestia, ita suo ipsorum non levi periculo. Non hic requiram *Seraphicam* illam charitatem in his, qui suæ professionis hominibus negant hospitium, præsertim quum tales minimo contenti sint, nimirum Apostolorum æmuli. Quantuli sumtus est charissimis fratribus cibarii panis fragmentum, ac paululum leguminum, cum calice aquæ frigidæ impartiri? Verum utcunque hæc habent, certe mendicitatem professis conveniebat rogare hospitium, & ab hoc negatum, ab altero petere. Cæterum ad volentem nolentem irrumpere, non est hospitem agere, sed ædium dominum. Novi ante annos pene quadraginta fratrem *Theodericum* Monasteriensem: Is nusquam ibat, nisi concionaturus; nec usquam cepit cibum corporis, nisi ubi seminabat animi cibum. Interdum invitabatur in ædes divitum, sed in iisdem morabatur decem aut octo dies, si qua magna spes fructus affulsisset. Alio vocatus excusabat, adeo ut quum *Bergas* adiisset, aliquot dies ibi concionaturus, & in ædibus *Joannis à Mera* primarii civis locum haberet, ejus civitatis Princeps admonitus de hominis singulari sanctimonia, vocaverit ad prandium. Ille ingenue respondit, si sibi permitteretur apud se vivere, concionaturum illic octo dies; sin minus, continuo abiturum. Quam vero non gravis hospes erat vir ille pius! In extremis ædibus juxta posticum elegerat sibi sellulam, nec aliud ab opulento viro sibi dari passus est, quam panem cibarium ac cervisiam frigidam. Ignem recusabat. Illic cum suo socio legebat, orabat, contemplabatur. Nusquam prodibat nisi ad templum, idque per posticum; nec unquam in primoribus ædibus visus est, ubi versabatur uxor cum liberis ac famulabus. Talibus viris quando deesse possit hospitium? Aut quis est tam tenui re, ut tali gravetur hospite? Queruntur vulgo refrixisse charitatem. Fortassis in causa est, quod in ipsis refrixit pietas. Accusent mundum, si minus præstat ipsis quod debetur, modo ipsi præstent mundo quod debent. Nunc mirum non est, si mundus mundum negligit. Si seminarint sua spiritualia, æquum est, ut metant aliorum carnalia. Quod si inciderint in tam inhumanos, ut suo functis officio victum quamvis simplicem negent, superest exemplum *Pauli* inter Apostolos maxime *Seraphici*. Si quis hæc illos admoneat, fortassis pro inimico duceretur, quum maxime sit in rem Ordinis. Sed de his jam nimis multa. Quod venaris uxorem, mi *Carole*, laudo: melius enim est nubere quam uri: sed etiam atque etiam vide, ut non oculis tantum, sed & auribus uxorem ducas, multaque circumspectione facias, quod semel factum rescindi non potest. I nunc & objurga me, quod nihil accipias literarum. Habes, ni fallor, epistolam verbosiorem, quam velles. Nuper relegens epistolas meas titulo floridas, re marcidas, unam atque alteram reperi ad te. Unde suspicor isthuc non omnes perferri quas damus. *Edingo* cognato & *Ammonio* singulari pietate viro, salutem plurimam. Ornatissimo *Guilielmo à Vale* me diligenter commendabis. Referrem hic quam illius nepos *Carolus Sucquetus Taurini* rem magnifice gesserit, nisi facile suspicarer ipsum omnia perscripsisse. Bene vale. Datum *Friburgo Brisgoia* 9. Augusti, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXXI.

Clarissimo viro D. Julio Pflug, Serenissimi Georgii Ducis à Consiliis, Erasmus Rot. S.

LITERAS tuas, ornatissime *Juli*, semper desidero, veniunt enim mihi multo gratissimæ. Scribendi tamen officium nusquam abs te requiro, qui sciam istam humanitatem tuam nusquam in officio cessare posse. De Synodi decretis factus sum aliorum literis certior. Bene habet, si *Consu* litatum est, nunc superest, ut τὸν ἐνυάλιον nobis propitiemus. At nonnihil vereor, ne τὴς μέγιστος ἐκεῖνος καὶ τριστέφανος faciat quod remiges solent, qui quum alio spectent, alio navim impellunt. Sed quando hæc, ut ait *Homerus*, θεῶν ἐπὶ γούνασι sita sunt, nobis nihil restat nisi ut precemur lætum exitum. Epistolam meam laudum tuarum buccinatricem, quam dicas non satis intelligo. Nec tamen est, mi *Juli*, cur eo nomine gratias agas. Scitum est illud *Euripidis*, ni fallor, cui quum quidam dixisset, Ego te ubique & apud omnes magnopere prædico, &, ego, inquit, illud tibi præstiti, ut vera prædicares. Retulit laudatori gratiam, qui se præbuit laudibus dignum. Vale. Datum *Friburgo* 23. Augusti, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXXII.

Petrus Bembus Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

* AMABAM *antea* Viglium: *erat enim mihi & notus ipse per sese, cum ad me aliquoties venisset, ejusque mirificam indolem & sermonis suavitatem elegantiamque perspexissem*, & Georgii Logi *testimonio, qui mecum est frequens, gratus mehercule & probatus. Nunc vero tua commendatione tuisque literis, multo mihi charior est factus, magnusque amoris cumulus ad pristinam meam in illum benevolentiam accessit. Quod enim scire volui, meque totum ei obtuli, ut si aliqua in re juvare eum possem, suo me jure uteretur. Tibi vero etiam gratias habeo, quod quando tu me diligis, & ego te summopere amo, cures, desque operam, ut communes etiam inter nos amicos necessariosque nostros habeamus. De* Rodolpho Agricola *quod scribis, notum illum nobis esse te existimare: illius vero scripta maxime omnium, qui ætate nostra vixerint, mihi quidem probantur. Si* Viglius *ejusmodi erit scriptor, omne punctum feret. Eum ego, tametsi in cursu est, tamen ad summam laudem, ut ipse mones, incitare non desinam. Vale.* Patavio 29. *Augusti, Anno* 1532.

EPISTOLA MCCXXXIII.

Erasmus Rot. ornatissimo viro, D. Joanni Cholero, Præposito Curiensi, S. P.

NEC ex tuis, nec ex aliorum literis hactenus scire potui, an fasciculus ille, qui continebat epistolas ad *Joannem Paungartnerum*, ad filium illius, ad *Antonium Fuggerum*, ad *Anselmum*, & *Viglium*, & alios nonnullos, sit redditus. Magna autem in hisce rebus perfidia. Nuper *Basileæ* Monachus quidam septuagenarius

An. 1532.

rius duxit uxorem Monacham, & paulo post famulam fecit. In civitate quadam, *Zorst* opinor dicitur, æqualis *Argentorato*, ditionis Ducis *Juliacensis*, *Lambertus Campester*, qui olim *Lutetia* edidit *Colloquia* mea velut à me emendata, persuaso typographo rem esse vendibilem, & sub nomine meo præfatus, & admixtis per totum Opus miris emblematibus, quibus meipsum accusabam, omnia plena scurrilis cujusdam stoliditatis, quo peracto fugit *Lugdunum*; & simulans se summum *Erasmi* amicum, reperit patronum, cui mox suffuratus trecentos coronatos fugit, & in fuga deprehensus est inter aliquot puellas, suffigendus in crucem, nisi sacra cuculla *Dominici* servasset eum: Is, inquam, multis aliis flagitiis ac sceleribus designatis, tandem in ea civitate excussa cuculla docet Euangelium, hoc est, meras seditiones. Dux petiit, ut hominem ejicerent. Responderunt, se non posse carere suo Ecclesiasta. Et ista pestis serpit in dies. Ac minimum abfuit, quin in *Angliam* irrumperent, hoc est, tyrannidem occuparent. *Basileæ* in locum *Oecolampadii* surrogatus est *Myconius*, homo ineptus, & quondam Ludimagister frigidus. Demiror, quid sperent, aut quid sibi proponant Magistratus. Ego nihil video, nisi funestum exitum. Moliuntur manifestam ἀναρχίαν, ut improbis liceat quod libet. Principes tandem cogentur extremis uti remediis. Sed opinor *Morum* meum impetrasse ab humanissimo Rege, ut gravissimo Cancellarii munere exoneraretur. *Lutherani* jactant illum vere depositum, & suffectum illi quendam Nobilem, qui statim quadraginta Euangelicos liberavit à carcere, quo *Morus* eos detruserat. Habent suos veredarios, per quos nihil non explorant. Sperabam illos, Clade *Lutetiana* doctos, revocaturos sese ad statum aliquem tolerabilem. Sed moliuntur duriora prioribus. *Basileæ* renovarunt suas constitutiones; negant se quenquam velle cogere, sed si quis alibi acceperit Eucharistiam, mulctabitur libra; si iterum, duabus; si tertio, quatuor; si quarto, exsilio. Et hoc non est cogere.

Quid *Luscinio* acciderit, nescio, sed nuper apud *Cartusianos* in convivio dixit, *Erasmum* esse nebulonem, & omnes qui legunt ipsius libros fieri nebulones. Instigatus est, ut opinor, à *Pelargo* Dominicano, qui multis beneficiis à me affectus, quum dare desiissem degustato hominis ingenio, tentavit mecum agere injuriarum, quod in epistola quadam *Floridarum* ad *Morum* inessent hæc verba: *Hunc tumultum nobis excitarunt duo Monachi, quorum alter concionabatur apud summam Ecclesiam, alter apud Dominicanos. Et illi quidem fugerunt, nos autem malo ferimur*, &c. Quum omnes deterrerent ab agendo, supplex petiit eleemosynam, & dedi.

Si saccharum vobis petitur è *Francfordia*, jam illius mihi providi. Sed est quale solet mitti in *Germaniam*.

De famulo ne sis anxius, nisi forte obtigerit idoneus: nam *Gallum* habeo fidelem, & alterum æque fidelem amandavi in *Angliam*, in Novembri rediturum. Sed neuter bene scit *Germanice*, *Polyphemus*, quum isthinc discederet, noluit quenquam scire, quo iret. Ivit autem recta ad *Lutherum* & *Melanchthonem*; ac literis commendatitiis onustus, venit ad *Joannem Saxoniæ* Ducem, fingens se esse famulum & intimum amicum *Erasmi*. Magnifice tractatus est aliquot menses. Tandem abeunti Dux dedit elegantem equum & aureos quadraginta. Inde *Coloniam*. Illic apud *Tielmannum* summum amicum meum potavit aliquot menses. Post huc venit futurus custos domus meæ. Ego extrusi illum in Legationem ad *Ratisbonam*: illic bibit sex hebdomadas, & extorsit multum pecuniarum. *Ratisbona* rediens obiter invisit ipsum *Augustensem*. Ab eo extorsit equum & coronatum. Decreverat cum suo claudo equo commorari in meis ædibus. Equum exclusi, ipsum exceptum decem ferme dies dimisi non admodum volentem. Voluit adire *Angliam*: dissuasi. Deinde *Poloniam*. Ita rediit *Coloniam*, unde decessit cum pessima gratia *Tielmanni* hospitis, qui dicit multa fœda illic de eo spargi. Venit *Francfordiam* cum literis meis, petiturus *Poloniam*. At ego curaram, ut literæ committerentur negotiatori. Hoc ubi videt *Polyphemus*, rediit in *Hessiam*, & petiit commendationem Cancellarii Ducis, qui sincerissime me amat. Res illi nebuloni rediit ad incitas; nec dubito, quin brevi sit habiturus miserum exitum.

Non dubito, quin *Conradus Heresbachius* fuerit apud te, per quem scripsi paucis. Is, per quem promiseram scripturum fusius, mutato consilio repetiit *Flandriam*. Juvenis doctus ac veri studiosus; sed vereor ne Sectarum contagio infectus. Hoc isti agunt, ut literæ cum Secta aut stent, aut cadant. *Basileæ* instaurant Academiam scilicet.

Gumpenbergius mihi videtur homo sedulus ac simplex. Suspicor esse negotium, de quo mihi scripsit Cardinalis *Cajetanus*, ut pauca quædam in scriptis meis explicarem. Respondi, me hoc agere, & si quæ ostendat vera errata, me non defuturum officio hominis *Christiani*. Est quidam mirificus artifex scelerum, qui molitur *Erasmo* exitium, & tamen se simulat summum amicum. Et si quem ad *Gumpenbergium* mitterem: quid tum postea? Si tibi communicavit arcana, per te scire possum, res est non magni impendii. Fautores pii moliuntur vindictam: nam *Sepulveda* fatetur in suis ad me literis, se per illos fuisse compulsum addere quædam libello suo atrociora, quam vellet. Moliantur quæ velint, non tamen efficient, ut me Sectis adjungam. Scripsi libere; an hic nuncius certus sit, nescio. Vale. *Friburgo* 5. Octobris, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXXIV.

Erasmus Rot. Joanni Clebergero S.

VIR animo meo charissime, nihil erat feriæ rei, de quo ad te scriberem: tamen cum oblati essent homines bene certi, per quos scriberem, & suspicarer te istic in mercatu adfuturum, facere non potui, quin salutatrice epistola, quamvis brevi, testarer, miserum *Erasmum*, quem *Basileæ* bis vidisti semianimem, adhuc spirare (non enim ausim dicere vivere) & adhuc tuæ humanitatis memorem esse. Quod si cognovero te incolumem, resque omnes ex animi sententia esse, erit quod majorem in modum gaudeam. Si quid me scire voles, per eos, qui has reddent, poteris tuto significare. Pontifex triumphat cum suis Cardinalibus: sed magis illis gratularemur, si triumphus hic esset totius Ecclesiæ communis. Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ* 20. Octobris, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXXV.

Philippus Melanchthon Erasmo Roterod. *S. D.*

CUM *nactus essem certum ac fidum tabellarium, facere non potui, quin ad te literas darem, præsertim in hoc officii genere amanter abs te provocatus ante aliquot menses. Toto biennio dum versor in negotiis ac rixis, a quibus prorsus abhorret natura mea, nihil mihi contigit, in quo perinde ut in illis tuis suavissimis literis acquievi. Quare velim tibi persuadeas officium illud tuum non solum gravissimum, sed etiam jucundissimum fuisse,* εἰκότως γὰρ τοῦ πλείστου ποιοῦμαι τὴν ἀνδρὸς γνησίως φιλοσόφου εὔνοιαν· διότι ἐν ταῖς βαναύσοις τῶν ἀπαιδεύτων φιλίαις οὐδὲν οὔτε φίλον, οὔτε πιστὸν ὑπάρχει. *Scriberem ad te de rebus aliis, quæ partim nunc aguntur, partim impendent, si quam Reipublicæ utilitatem deliberationes nostræ adferre possent. Sed quia nihil moderati placet utrique parti, nostra consilia repudiantur. Illud tamen oro te, quantum possum, ut etiam tuam auctoritatem, si qua erit occasio, ad pacem faciendam conferas, & horteris eos, qui rerum potiuntur, ne bello civili magis dissipent Ecclesias: quis enim belli civilis exitus esse potest, quam omnium rerum vastitas? Et ego nihil dubito falli quosdam, qui spes habent* im-

An. 1532.

immoderatus, eamque ob causam undique faces admovent mitissimo ingenio Cæsaris, ut eum ad bellum movendum accendant. Mea consilia, quod ad ipsas disputationes attinet, spero à prudentibus & intelligi & probari. Controversias multas præcidi, deinde quasdam ad pietatem necessarias bona fide illustrare studeo. Conor etiam in honorem adducere τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτείας Ἐκκλησιαστικῆς. *Hujus mei judicii ac voluntatis quicquid accidat, testes erunt Commentarii in* Romanos *nunc editi; Tu, si quid poteris adferre opis labenti Reipublicæ, effice, ut quod ille fieri inquit in bonis poematis, in hoc quasi ultimo actu vitæ tuæ, totus orbis terrarum sapientiam tuam præcipue perspiciat. Contulit se* Friburgum *quidam adolescens* Theodoricus Reiffenstein, *natus in familia studiosissima tui nominis. Habuit avunculum juvenem optimum, qui multum apud te* Lovanii *fuit. Quare te oro, ut hunc adolescentem & propter studia majorum suorum erga te, & propter meam commendationem complecti velis. Apud nos satis commodis moribus fuit, ac spero eum confirmatum tuis præceptis non indignum tua consuetudine fore. Vale.* 25. *Octobris, Anno* 1532.

EPISTOLA MCCXXXVI.

Erasmus Rot. Gerardo ab Assendelf S.

SUBINDE mihi literis suis aurem vellicat *Talesius* meus, vir clarissime, ut ad te dem aliquid literarum, quibus saltem declarem mihi tuum erga me studium haudquaquam vulgare, & notum & gratum esse, quod profecto est, ut esse debet, gratissimum. Verum, si quis ignoret quam iniquis laboribus distringar hac valetudine, hac ætate, cui flagitanti jam olim missio rudisque debetur, fortassis hac in parte desiderabit in me pluscululum humanitatis. Contra, qui cognitum habeat quas clitellas tergo sustineam, mirabitur me cuiquam omnino scribere, nisi magna quæpiam urgeat necessitas. Me vero etiam pudor quidam à scribendo deterruit, quod vererer ne, nullo dato argumento homo tenuis ad virum præpotentem scribens, viderer alicui non tam gratias agere quam venari gratiam. Nunquam fuit tam correctis moribus ullum seculum, quo non aliquid præclaræ rei molientibus livor exhibuerit negotium, non oblatrarint canes, non obgarrierint picæ & graculi. Sed non arbitror unquam fuisse seculum, quo plus licuerit vel calumniæ vel ingratitudini. Eoque, mea quidem sententia, non minus debetur iis, qui viros egregiis dotibus præditos, vel benignitate sua fovent, vel auctoritate tuentur, vel testimoniis ornant, vel applausu ac laudibus excitant, quam illis ipsis, qui suis vigiliis suaque industria de studiis, deque Republica bene mereri nituntur. Tale si quid in me esset, gratias agerem tibi meo nomine, quod candido tuo suffragio, & studiis meis calcar addas, & adversus malevolorum latratus πρόμαχον præstes, ac ὑπερασπιστήν. Nunc quoniam nihil in me reperio, quod istum favorem promereatur, apud me quidem erubesco, sed hoc magis arbitror me tibi obstrictum, quo minus isthuc honoris promereor. Itaque tibi, vir egregie, non tam meo privatim, quam publice studiorum ac pietatis nomine gratias ago. Siquidem dum mihi sic faves ob eas res, quas in me sitas esse credis, nimirum ipsis virtutibus isthuc honoris habes, quibus optimo jure favent omnes vere nobiles. Proinde, dignus es, *Assendelfe* generosissime, quem omnes ubique liberalium studiorum ac veræ pietatis cultores diligant: præsertim quum verisimilimum sit eos, qui doctrinam ac religionem suspiciunt in aliis, ab his non esse alienos. Tu certe, ut accipio, non minus ornas *Hollandiam* præclaris animi dotibus quam majorum imaginibus: nam generis ornamenta bona ex parte debes vel majoribus tuis, vel fortunæ: ista tibi propria sunt. Pro candore tuo fateor me tibi plurimum debere, & sane debeo quam lubens. Utinam & de tuo judicio mihi possim merito gratulari. Habes professum nomen, habes clientem tibi deditum, cujus obsequium si qua in re volueris requirere, faxo intelligas, ut desint omnia, certe promtam & accinctam voluntatem non defuisse. Libebat pluribus tecum agere, sed interpellant labores: nam præter alia minutiora, eodem tempore excuduntur *Basileæ Adagia*, aliquot centuriis aucta, & *Lutetiæ Hieronymus* vix æstimandis laboribus jam quartum à me recognitus. Opto te cum omnibus tibi charis quam prosperrime valere. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 29. Octobris, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXXVII.

Erasmus Rot. eruditissimo viro, Quirino Talesio, inclytæ civitatis Harlemensis Pensionario, S. P.

QUOD bonis avibus uxorem nactus ex animi sententia, mi *Quirine*, mirandum in modum gaudeo: qui mihi hoc nomine videre felicior, quod, juxta Poetam Epigrammaticum, quod es, esse velis. Precor autem, ut quemadmodum hic *Junonem* habuisti propitiam, ita faveat & *Ilithyia*. Quod viduam duxisti, non est quod te pœniteat. Id malunt, qui uxorem ad usum rei domesticæ ducunt potius, quam ad voluptatem. Et qui equos ad usum quærunt, malunt domitos, quam indomitos. Quod si illa genuit priori marito, tu magni mali metu liberatus es, ne sterilem duxeris. *Morus* mihi sæpenumero narrare solet, se, si centum uxores esset ducturus, nullam ducturum esse virginem; nunc habet vetulam nimium vivacem; quæ si migrasset, potuisset ille opulentissimæ clarissimæque fœminæ maritus esse. Hoc incommodi est, quod Episcopus nunquam esse poteris, nisi prius fias Monachus. Nactus & *Levinus* meus uxorem, verum, ut neglectis amicorum monitis, ita parum feliciter. Res calide peracta est magis, quam callide. Noster *Hilarius Lugduno* migravit cum uxore sua, sed nondum liquet quo; quidam ajunt in *Italiam*: non refert, ubicunque erit, *Hilarius* erit. Pro munusculo tuæ conjugis gratiam habeo maximam; libenter relaturus, si detur occasio. Scripsisti noctu, reclamante uxore. Hic risum non tenui. At *Montjoius*, omnibus pedissequis male precantibus, solet post medium noctis venire ad lectum. Saltem ibi gustasti servitutem, sed illa jus suum merito postulat. Quod adhuc spiras *Galliam* amore studiorum, ubi sic pupugeris τὴν σύνοικόν σε, ut illi turgescant ilia, facile impetrabis à Magistratu, ut menses aliquot agas *Aurelii*. Quod si Magistratus ille haberet aliquid negotii, eadem opera studiis & illis servieris. Versor nunc in molestissimo pistrino *Proverbiorum*, quæ denuo excuduntur. *Apophthegmatum* Opus auximus duobus libris. Auximus & *Declarationes* nostras. *Colloquia* rursus efflagitantur, Opus ut mihi vehementer invidiosum, ita typographis bene lucrosum. *Hieronymus* excuditur *Lutetiæ*; vix credendis vigiliis à me recognitus. Itaque non vacarat accuratius scribere, quibus tunc volebas. Nonnihil etiam metuo captantis notam: verum eam notam tu dilues, qui huc perpuleris. Scis, opinor, *Leum* esse factum Archiepiscopum *Eboracensem*; *Morum* magnis precibus à Rege impetrasse, ut Cancellarii munus liceret deponere. Fortasse metuebat invidiam repudii, quod semper dissuasit. *Cantuariensis* concessit in fata mense Augusto, ubi mihi periit vere sacra ancora. *Aleander* gemina mitra insignitus: nam *Brundusinus* & *Oretinus* est; apud Cæsarem agit Legatum *Anglicum*. Amici mei decrescunt; inimici crescunt. Scripsi, quibus volebas. Tu improbitatem excusa; ego excusabo cætera. Tibi cum dulcissima conjuge, parentibus ac sororibus precor omnia læta. Datum *Friburgo* 31. Octobris, Anno 1532.

Salutat te *Gilbertus* meus: nam *Jacobum* obtrusi *Sapientiæ*. Hic cum nova famula orsus fuerat miram comœdiam. Si diutius potuisset οἰκονομεῖν cum illa, fecisset vacua dolia, scrinia, denique totam domum. Recepta est *Margareta* furax, rapax, bibax, mendax, loquax.

EPI-

EPISTOLA MCCXXXVIII.

In TERENTII Comœdias.

Des. Erasmus Rot. Joanni & Stanislao Boneris, fratribus, Polonis, S. D.

An. 1532. IN *teneris*, inquit ille, *consuescere multum est*, proinde consultum est protinus optimis assuescere: sic enim fiet, ut quæ natura sunt optima, eadem usu fiant & jucundissima. Nihil autem est homini melius pietate, cujus semina cum ipso statim lacte sunt instillanda parvulis. Proximum locum habent disciplinæ liberales, quæ licet per se virtutes non sint, tamen ad virtutem præparant ingenium, dum id ex sylvestri & immiti reddunt mansuetum ac tractabile. Porro, quod *Aristoteles* negat adolescentes idoneos esse discendæ Morali Philosophiæ, fortassis haud omnino falsum est. Verum, id non tam accidit vel rei, vel humani ingenii vitio, quam eorum culpa, qui vel sero tradunt eam animis jam educatione prava corruptis, ac malis cupiditatibus occupatis: vel moleste & operose tradunt, magis illud affectantes, ut ipsi videantur acuti, quam ut discipulos reddant meliores. Alioqui nihil magis secundum naturam est, quam virtus & eruditio, quæ duo si adimas homini, jam homo esse desiit. Unumquodque autem animal ejus rei maxime docile est, ad quam natura compositum est: velut equus ad cursum, canis ad venatum, avis ad volandum, simius ad lusum. Non est igitur quod naturam incusemus, sed magni refert, unde pietatis & eruditionis elementa primum hauriantur: tum quem ad hæc ducem nanciscatur puer, præsertim rudibus illis annis, quibus ingenium etiamnum à viciis purum, veluti cera mollis in omnem fingentis habitum sequax est & obsecundans. Itaque multis nominibus vos felices judico, ornatissimi pueri: primum quod hoc seculo nati sitis, quo ut veræ pietatis, ita & melioris literaturæ sinceritas mirifice revixit: nam me puero multum superstitionis habebat religio, & in scholis adolescentes summo cruciatu nihil fere discebant, nisi dediscendum. Deinde, quod is vobis pater contigit, qui liberos suos parum beatos fore judicat, si opum ac dignitatis, quibus inter *Polonicæ* gentis proceres præcipuum tenet locum, eos paraverit hæredes, nisi & veris animi bonis tum locupletes reddiderit, tum expolitos. Nec enim ille sibi videtur parentis munus ad plenum obiisse, nisi quemadmodum genuit corpora, ita fingat & animos, haud ignarus, hanc esse meliorem hominis partem, hanc esse præcipuam hominis possessionem: Vir enim pius non tam sibi vos educat, quam *Christo* & Reipublicæ. Quod vos genuit, naturæ est: quod vos curat statim è nutricum sinu egressos, honestissimis disciplinis imbuendos, veræ pietatis est: prudentiæ vero, quod ad hæc *Anselmum Ephorinum* delegerit, virum integritate, prudentia, fide, doctrina, vigilantiaque cum primis spectatum & exploratum. Quo nimirum acrius vobis enitendum est, ne quum omnia ad felicitatem suppeditata sint, ipsi vobis ipsis defuisse videamini. Magna de vobis, de te præsertim, *Joannes Bonere*, exspectatio est. Declarant hoc tam multæ Principum virorum ad me literæ, quibus indolem tuam mihi diligenter commendant: in primis prudentissimi Regis *Sigismundi*, dein ornatissimorum Præsulum *Cracoviensis* & *Plocensis*, clarissimi viri *Christophori à Schydlovietz*, *Sarmatici* regni Præfecti: ne jam commemorem *Antoninum* medicum, & *Justum* Regis à secretis, dignitate quidem inferiores, sed benevolentia pares. Intelligunt enim regna nullis ornamentis melius decorari, quam viris eruditione prudentiaque præcellentibus. Hanc laudis partem non minus ambit Rex hujus ævi Regum prudentissimus, quam tot ex hostibus victoriis delectatur. Et hactenus quidem sat feliciter studiis efflor uit vestra *Sarmatia*, & si quid erat nativæ feritatis, commercio literarum exsuit. Sed bona spes est fore, ut hoc ornamentorum genere cum qualibet regione certare valeat, præsertim ductu auspiciisque *Sigismundi* Regis junioris, qui, præter alias virtutes excellenti Principe dignas, optimis quoque literis sese regno parat. Verum, exhortandi gratia, nonnihil & antea scripsimus tibi, & in posterum quoties dabitur occasio scripturi sumus. Nunc quo calcar aliquod addamus currenti licet, *Terentii* Comœdias, *Bonerici* nominis auspicio prodire voluimus, sed multo quam antea fuerunt castigatiores. Hoc ut vellem, effecit tua *Stanislai*que *Glandini* famuli tui dexteritas, qui nobis interdum aliquot scenas tam feliciter agere soletis, ut & imitationem, primum, ut ait *Fabius*, in pueris ingenii signum, & memoriam vehementer admirarentur, quicunque nobiscum spectabant. Non ex alio Scriptore melius discitur *Romani* sermonis puritas, nec est alius lectu jucundior, aut puerorum ingeniis accommodatior. Cæterum id præstabit *Ephorini* præceptoris dexteritas, ut & ad eloquentiam & ad mores sit utilis: quemadmodum enim bona prudentiæ pars est, nosse varios hominum mores, & ingenium: ita decorum & tractatio affectuum, qui cum primis adferunt jucunditatem orationi, *Græci* vocant ἤθη, ex nullo Rhetorum melius discitur. Porro, quum inter oratorias partes præcipua sit argumentorum inventio, ad hanc quoque facultatem in omni causarum genere parandam *Terentiana* lectio conducit plurimum: nec enim sine causa Criticorum suffragia artem huic Auctori tribuere; plus enim exacti judicii est in una Comœdia *Terentiana*, absit *Nemesis* dicto, quam in *Plautinis* omnibus. Sed in tali Auctore, velut in tabula quapiam *Apellis*, magni refert, quis adsit commonstrator. Qui si contingat egregius artifex, hæc lectio non solum valebit ad exhilarandum animum, non tantum ad emendate loquendum, non modo ad uberiorem dicendi facultatem, verum etiam non parum adferet Philosophiæ Moralis, quam unam *Socrates* existimavit esse perdiscendam homini, qui cupiat beate vivere. Itaque ni te sponte currentem viderem, charissime *Joannes*, etiam atque etiam hortarer, ut reputes quantum sis Deo nomen, cujus munificentia tam felicem indolem docileque ingenium sortitus es, cui debes & parentem *Severinum Bonerum*, & *Anselmum* parentem alterum: tum qualium virorum quanta de te sit exspectatio, & in te conjecti oculi: postremo, quam isthæc ætas ad honestas disciplinas sit apposita; nondum enim, ut opinor, annum decimumquartum excessisti: nam ad parandam eruditionem plus valet in teneris annis unicus, quam decem, ubi jam animus, aliis occupatus curis, ad docilitatem induruit. Adde huc, quod ea demum in omnem vitam tenacissime hærent, quæ pueri imbibimus. Dimittam te, si prius illud admonuero, ut in omni genere carminum temet diligenter exerceas, eo quod qui hanc eruditionis partem neglexerunt, minore tum fructu, tum voluptate versantur in Auctoribus, qui carmen conscripserunt. Iidem facilius labuntur decepti mendis codicum, quos sæpenumero prodit metri ratio. Quoniam autem in hoc Auctore perturbatior ac liberior est carminum ratio, pauca quædam annotavimus, lucis, ut opinor, nonnihil allatura parum exercitatis. Vale, & fruere. *Friburgo Brisgaviæ* 12. Decembris, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXXXIX.

Erasmus Rot. Germano Brixio S.

DECREVISTI, ut video, *Canossæ* nomen immortalitati consecrare. Ante complures annos novi hominem in *Anglia*, sed ignotum notus. Rumor erat tum illuc venisse Legatum Pontificium Cardinalem, sed cultu profano. Invitarat me *Andreas Ammonius* ad prandium, veni nihil suspicans insidiarum: amabam enim hominem familiariter. Apud eum reperi quendam veste oblonga, sed capillis in reticulum collectis, unico tantum famulo. Multa fabulatus sum

An. 1532. A cum *Andrea*, nihil omnino suspicans de *Canossa*. Admirabar tamen hominis militarem ferociam, itaque *Græce* percunctatus sum *Andream*, τίς ἐστιν οὑτοσί; Is respondit, ἔμπορος μέγας. Atque ego contra, οὑτωσὶ πάνυ δοκεῖ, & persuasus esse negotiatorem, plane neglexi hominem. Accubitum est. *Canossa* præsedit, ego proximus. Toto convivio cum *Andrea* familiariter ex more fabulas miscui, non dissimulans negotiatoris contemtum. Tandem percunctatus sum *Andream*, num verus esset rumor venisse Legatum, qui jussu *Leonis* X. dissidium inter *Galliarum* & *Angliæ* Reges componeret, annuebat. Summus, inquam, Pontifex non eget meis consiliis, si tamen hic me adhibuisset, aliud B suasissem. Quid, inquit *Ammonius*? Non expediebat, inquam, fieri mentionem pacis. Quamobrem? Quoniam pax, inquam, subito coire non potest. Atque interea dum Monarchæ tractant de conditionibus, milites ad odorem pacis pejora moliuntur quam in bello. Per inducias autem subito cohibentur militum manus. Inducias autem præscriberem trium annorum, quo liceret commode de duraturi fœderis legibus dispicere. Approbavit *Andreas*, & hoc, inquit, opinor, agit hic Legatus. His ita dissertis redii ad id, quod *Ammonius* non responderat liquido. Estne, inquam, Cardinalis? Unde, inquit, tibi isthuc in mentem venit? Quo- C niam, inquam, hoc narrant *Itali*. Et illi, inquit, unde norunt? Hic, inquam, te novi, si post annos aliquot te viderem in *Brabantia*, quæreres unde te agnoscerem? Subriserunt inter sese, me ne tantulum quidem etiam suspicante. Mox urgebam, num revera esset Cardinalis. Tergiversatus est *Ammonius*, tandem, Est, inquit, animo Cardinalitio. Hic ego suaviter arridens, Isthuc aliquid est, inquam, gerere animum Cardinalitium. Hæc aliaque multa *Canossa* audivit tacitus. Tandem dixit nescio quid *Italice*. Mox admiscuit voces *Latinas*, sed sic ut posses negotiatorem ingeniosum agnoscere. Quum nihil responderem, ad me versus, dixit: Demiror te in hac barbara natione velle vivere, nisi D forte hic mavis esse solus, quam *Romæ* primus. Hanc argutiam demiratus in negotiatore, respondi me vivere in ea regione, quæ plurimos haberet insigniter doctos, inter quos mihi satis esset ultimum tenere locum, quum *Romæ* nullo in numero futurus essem. Hæc aliaque dixi, nonnihil iratus negotiatori. Puto mihi tunc genium aliquem bonum adfuisse, alioqui in summum discrimen me pertraxerat *Ammonius*, qui non ignorabat, quanta libertate soleam apud amicos effutire, quicquid in buccam venerit. Surreximus. *Andreas* & ego diutius ambulavimus in horto, qui ædes dirimit, ac post diutinam confabulationem officii causa produxit ad ostium terrestre, nam ea pars domus, in qua E pransi fueramus, spectat flumen *Thamisin*, malebam enim redire pedibus quam cymba. Post aliquot dies quum rediissemus in colloquium, aperit *Andreas* fabulæ scenam, ac mecum sedulo agit, ut *Canossam* comiter in *Italiam*, plurima testificans quam ille de me magnifice tum loqueretur, tum sentiret. Sed surdo canebat fabulam. At interim parum amice factum est ab *Ammonio*, qui non ignorabat linguæ meæ παῤῥησίαν. Poteram aliquid vel in Pontificem, vel in Legatum effutire, quod mihi post fraudi fuisset. Si nunc *Canossa* parum bene est in *Erasmum* animatus, nihil est novæ rei: solet spretus amor in iram verti. Et video F quosdam esse, qui similem pestem conantur injicere studiis, qualem injecerunt religioni. Apud *Italos* fervet *Ciceronianorum* factio, quum nulli sint minus, quam qui vociferantur maxime. De fortuna tua non ignorabam, de animo tuo credo tibi, & gratulor. Sed arbitror dignitatem vel non adscitam accessuram. In *Chrysostomo* malueram te minus esse *Callipidem*, id enim fit luculenta fraude typographi. Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ*, Anno 1532.

EPISTOLA MCCXL.

Erasmus Rot. Jacobo Cantæ S. D.

AEGIDIUS *Vannonius* famulus tuus me non mediocriter inflammavit in amorem tui, vir ornatissime, multa prædicans de tuo pulcherrimo instituto, quo conaris studia jam apud plerosque, nescio quo malo fato, refrigescentia excitare, & ad id unum omnes fortunas tuas, omne studium, industriamque conferre. Quæ res mihi persuadet, te non solum virum bonum esse, verum etiam animo generoso præditum. Quod si literæ, quæ nunc apud plerosque languent, emoriantur, quæso, quid erit hæc vita nostra, aut quid sperandum, nisi ut in *Turcicam* barbariem degeneremus. Ut approbo summopere conatum tuum, ita precor ut *Christus* Opt. Max. quod agis bene fortunare dignetur. Oro ut posthac *Erasmum* in amicorum tuorum album adscribere digneris. Reverendissimo Cardinali *Campegio* meis verbis salutem dicito reverenter. Scio quantum illi debeam, & debeo profecto libenter, & plura debere cupio. Eram occupatissimus, sed hoc tempusculi suffuratus sum ut te salutarem, nactus hunc juvenem tui amantissimum, qui cum lubens egissem de convictu, nisi tam commodum haberet dominum. Nulla re mihi magis est opus quam fidelibus ministris, sed hæc alea mihi non semper cadit ut volo. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ*, Anno à *Christo* nato 1532.

EPISTOLA MCCXLI.

Erasmus Rot. clarissimo viro D. Balivo Lutetiæ Regio S.

JACOBUS *Omphalius*, vir clarissime, suis ad me literis multa prædicavit, quum de præclaris naturæ tuæ dotibus ac morum ornamentis, tum de peculiari quodam ac propenso studio erga nomen *Erasmi*, adeo ut quibusdam isthic hoc molientibus ne meæ lucubrationes apud vos publicitus distraherentur, malitiosis conatibus tua obstiterit æquitas. Hæc quo magis esse vera & credo & gaudeo, hoc magis admiror quo fuco libellum, undique scurrilibus conviciis, impudentissimis mendaciis scatentem, ubique simpliciter furiosum, tuo obtruserint nomini, idque exemplo non minus dedecoroso isti longe celeberrimæ Academiæ, quam pernicioso studiosæ juventuti. Quum nulla isthic esset edita constitutio peculiariter minitans istiusmodi temeritati, nullus unquam exstitit, qui facinus auderet tam illiberale, pudor humanus pro lege deterruit omnes à plusquam scurrili petulantia: nunc ipsa constitutio talia monstra gignit etiam. Et tam illiberale facinus auctores habet, ut fertur, Theologos quosdam, præsertim illum φιλοθόρυβον, in quem vaticinatus videtur *Prudentius*, quum ait: *O tortuose serpens, qui mille per Mæandros fraudesque flexuosas agitas quieta corda!* Atque etiam minitatur Senatus indignationem, nisi subserviatur ipsius malitiæ. Aut prorsus ignoro Senatum, aut vehementer indignaturum arbitror si rescicat, turpissimum pariter ac pestilentissimum exemplum. Idem sentio de Rege *Christianissimo*: nam de animo summi Pontificis compertum & exploratum habeo, cujus prudentia perspicit, quanta sit & religionis & studiorum pestis istiusmodi libellis debacchari. Quid autem facilius, quam ficto titulo quidlibet in quemvis scribere? Sed absit, ut alienam insaniam imitando ipse fiam insanus. Hic prodigiosus fœtus *Venetiæ* conceptus est, & parentem habet *Italum*: sed quem illic non ausi sunt edere, *Lutetiæ* invenit qui produceret, Theologis auctoribus, ac tui nominis addito lenocinio. Mihi facillimum erat à Cæsare ac Rege *Ferdinando* impetrare literas expostulatorias, atque etiam à *Clemente* Pontifice, sed mihi visum est indignum Principes optimos, maximisque negotiis ac parum lætis occupatissimos, hujusmodi querimoniis interpellare. Vix adducor ut credam, *Natalem Beddam* hoc

An. 1532. hoc facinus approbare, & tamen perscribunt, illum non solum approbare, verum etiam singulis nonnihil addere veneni. Quæ si vera sunt, & eo vesaniæ profecit, haud multum abest à dæmoniaco. Egregius vero ludus sit, si coner par pari referre, quod mihi sane bonum atque commodum foret. Habeo typographos ad omne paratos obsequium, & possem furiosum istum libelli parentem, nihil mentiens, suis ac veris coloribus depingere. Sed malo spectare, quid me, quam quid illo sit dignum. Verum, sit jam querelarum modus. Tibi, vir clarissime, pro tuo in me favore gratiam habeo maximam, rogoque ut istum animum pergas obtinere; quod quidem ultro tu polliceris, sed sub conditione, si nihil scribam adversus fidem *Christianam*, aut contra Regem *Christianissimum*. De fide non dubito quin audias interdum nonnullorum querelas, sed quas integri jam toties deprehendunt esse meras calumnias, simul ut rem propius inspexerunt. Quam hic adversus Sectas strenuum egerim agamque militem, ab aliis referri malo. De Rege miror cur admonendum putaris: nam quî, obsecro, mihi veniret in mentem, stringere calamum in Regem hujus ævi florentissimum, atque etiam laudatissimum, cui tantum me debere profiteor, quantum illius detulit benignitas. Detulit autem non semel conditiones amplissimas. Laudavi illum editis libris adhuc Cæsaris hostem, quid accidisset mihi si nunc vituperarem amicum, affinem, ac fœderatum? Cætera disces ex *Omphalio*, quem apud me tuæ mentis interpretem esse voluisti. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ*, Anno à *Christo* nato 1532.

EPISTOLA MCCXLII.
In PTOLOMAEUM.

Des. Erasmus Rot. Theobaldo Fettichio S. D.

An. 1533. VT intelligas non temere dictum à priscis sapientibus, vir ornatissime, παλιμβόλους εἶναι τὰς Χάριτας, redit ad te tuus *Ptolomæus*, quem non dubito, quin pro ingenii tui candore, jam tibi chariorem sis habiturus, magisque tuum existimaturus, quod tibi cum universis optimarum disciplinarum studiosis futurus est communis. Bracteata fortunæ bona, communione decrescunt: vera bona, quo latius diffuderis, hoc & meliora redduntur & illustriora. Gratis typographo *Græci voluminis* fecisti copiam, non poteras, mihi crede, felicius vendere, etiamsi *Herculem* tibi decimis obstrictum, ac *Mercurium* faventem habuisses. Nunc tot studiosorum millia, *Theobaldi* nomen celebrabunt, *Theobaldi* candorem exosculabuntur, *Theobaldi* munificentiæ gratias agent. Quam vero mercedem cum hoc præmio conferat generosus animus? Sæpenumero mirari soleo tam vetustum Auctorem, (nam floruisse sub *Trajano* & *Antonino Pio* satis liquet, tum ex quinto capite septimi libri *De magna constructione*, tum ex cap. 1. libri 11. ejusdem Operis) ad hæc, eum, qui Geographiam, qua vix alia inter mathematicas disciplinas vel jucundior est, vel magis necessaria, sic tractarit, ut facile superiores omnes, qui de ea scripserunt, obscurarit, posteris præluxerit, tot seculis neminem fuisse nactum, à quo pro dignitate *Latinis* auribus traderetur. A duobus interpretibus quomodo tractatus sit, quid attinet commemorare, quum & ipsa res per se clamitet, & vir excellenti doctrina *Joannes à Monte regio*, justo volumine prodiderit. Nuper vir sempiterna dignus memoria *Bilibaldus Pirckheimerus* pulcherrimum Opus feliciter aggressus est, quod utinam ei absolvere licuisset! mors & illi successum & nobis fructum hunc invidit. At nunc opera *Frobeniana* officinæ prodit *Ptolomæus* ipse sua lingua loquens: nam licet *Alexandrinus* fuerit, tamen *Ægyptus* id temporis maxima ex parte *Græce* loquebatur, in qua lingua apparet hominem non infacundum fuisse, quanquam hujusmodi disciplinarum tractatio magis requirit sermonem distinctum, sanum ac perspicuum, quam splendidum aut copiosum. Equidem non nego plurimum laudis deberi *Bilibaldo*, sed tamen qui *Græce* peritus *Græcum* legerit *Ptolomæum*, fatebitur, nonnihil interesse inter lacunam quamvis puram, & fontem ipsum. Complures quidem tum apud *Græcos*, tum apud *Latinos* mixtim de Geographia & Chorographia conscripserunt, inter quos nemo *Strabone* vel diligentior vel copiosior. At *Ptolomæus* omnium primus hanc disciplinam ad certiorem rationem redegit, commentus dimensionem latitudinis universi orbis à polo ad polum, longitudinis ab exortu ad occasum, adhibita collatione terræ habitabilis ad cœlum, ut jam non facile quis toto, quemadmodum ajunt, cœlo possit aberrare. Utinam & numerorum notas, sicut à *Ptolomæo* traditæ sunt, incorruptas haberemus, præsertim libro octavo. Sed hanc quoque, ut spero, provinciam aliquis arripiet, cui & ingenium, & eruditio, & ocium suppetet, tam arduo negotio par. Unum tamen est, quod librariis imputari vix potest, in gradibus mira est dissensio. Siquidem *Ptolomæus* libri primi capite septimo, rursus libri septimi capite quinto, scribit singulis majorum circulorum in cœlo gradibus, in terris respondere stadia quingenta, *Eratosthenes* autem, quem *Plinius* & *Strabo*, ac Veterum plerique sequuti videntur, septingenta. Id unde acciderit, nondum assequor: vix enim credibile est, tantos viros in singulis gradibus ducentis stadiis variare: nec multo probabilius est, *Ptolomæum* Veteres omnes tam insigni damnasse errore, præsertim quum eum nusquam coarguat, alioqui non indiligens & hac in parte, quippe qui tam multa reprehendat in *Marino*. Quod si forte *Ptolomæus* aliter accipit stadium, quam superiores, erat & super hac re non levis momenti, lector admonendus. Verum, hoc quicquid est scrupuli, doctis excutiendum relinquo. Qui præsunt liberalibus studiis, probe consuluerint juventuti solidæ doctrinæ candidatæ, si eam omnibus stimulis ad Geographiam excitent, & si hanc exemplo Veterum statim post degustatam Grammaticam tradant. Plurimorum magnis laboribus effectum est, ut hæc disciplina jam nec ita multum laboris, nec multum temporis desideret. Olim plus habebat negotii, quum ambigeretur, An cœlum esset sphæricæ figuræ, quum essent qui affirmarent orbem terræ sic innatare Oceano, quemadmodum pila innatat aquæ, prominente tantum vertice, cæteris aqua tectis: atque in aliis item multis errarent, qui scriptis artem prodiderunt. Nunc quum ab aliis compluribus, tum à *Ptolomæo* præcipue, porrectum est filum, cujus ductu quivis facile possit sese ex his labyrinthis explicare: strata est via, qua sine dispendiis celeriter ad hujus artis fastigium pervenias; quam qui negligunt, eos oportet frequenter in evolvendis bonis Auctoribus hallucinari. Ego vero, vir eruditissime, tibi gratias ago, ut par est, maximas, non tam typographi meoque nomine, quam studiosorum omnium, quos æquum est pro hoc non vulgari beneficio tibi, tuisque semper læta faustaque precari omnia. Vale. Apud *Friburgum Brisgoæ* 1. Februarii, Anno à *Christo* nato 1533.

EPISTOLA MCCXLIII.
In HAYMONEM.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni Emstedio, Cartusiano Lovanii, S. D.

QVANQVAM haud ignoro, charissime frater, non deesse tibi confabulones, qui & solitudinem tuam exhilarent, & silentium istud non sinant esse mutum, tamen visum est unum addere, qui pia loquitur verius quam diserta: tametsi non video quo pacto negari possit diserte dici, quod pie dicitur: Is est *Haymo* Monachus, Abbas & Episcopus, mira brevitate, miraque simplicitate ac perspicuitate enarrans *Psalmos Davidicos*. Fuit hoc studium seculis aliquot Monachis eruditis, ut quæ à Veteribus vel subtilius essent scripta doctis, vel fusius dicta apud populum, in compendium redigerent

adeo perspicua brevitate, ut & ab occupatis, & à tenuiter literatis, facile valeant percipi. Hujus ordinis præcipue sunt *Anselmus*, *Beda*, *Claudius*, & hic, qui nunc venit in tuos complexus, *Haymo*; quorum industria non mediocrem utilitatem attulit Ecclesiæ: præsertim si quis spectet tum tempora, tum regiones, in quibus illi vixerunt. Decet autem, ut qui, rejectis omnibus remoris, properant ad illam cœlestem vitam, quam maxime sint expediti, nec ullis minus necessariis sarcinis graventur. Quo magis mirandum est, quod quidam, qui victu cultuque simplicitatem Apostolicam profitentur, doctrinam amplectantur omnium minime simplicem, sed argutiis supervacaneis, & *Averroicis* dogmatibus, ac novis insuper somniis spinosissimam. Quum igitur tales essent Monachi, nomen erat apud omnes gratiosum, & honorificum erat appellari Monachum: nunc quorundam mali mores in causa sunt, ut boni quoque communis invidiæ molestiam ferant. *Aristippus*, quum unguento quodam vehementer esset delectatus, *Male sit*, inquit, *istis cinædis, qui rem tam bellam infamarunt*: Similibus verbis non absurde quis stomachetur in eos, qui suo vitio, Monachi nomen in invidiam vocarint, quum revera non conveniat ullum esse plausibilius. Quis enim non amet eos homines, qui vere mundo mortui, sese totos Deo dedicarunt? Quorum talis est vita, talis oratio, ut nemo ab illorum conspectu, nemo à colloquio non melior discedat. A quibus nemo quicquam metuat incommodi; non fraudem, ab his qui pecunias habent pro ruderibus, & hoc, quod habent, dilargiuntur egenis; non vindictam, qui, juxta doctrinam Euangelicam, orant pro persequentibus, amore prosequuntur eos quibus sunt invisi, benefacta reponunt pro malefactis; nec est ullius pudicitiæ periculum, ab his qui & corde & corpore sunt incorrupti; qui propter singularem animi modestiam nulli se præponunt, nulli invident, nullum fastidiunt; sed quo magis ad perfectionis culmen accedunt, hoc magis ducunt sese omnium infimos: & quum revera gemmæ sint & flores Ecclesiæ, tamen ipsi sese fecem appellant: aliorum lapsus aut elevant, aut commode interpretantur, in proprios austeri censores: aliena benefacta candide amplificant, sua modeste extenuant: nemini adulantur, neminem procacibus verbis percellunt præsentem, nemini obtrectant absenti: nihil auditur ex ore illorum nisi quod est in corde, verba charitatis, verba consolationis, verba amicæ admonitionis & gratiarum actionis. Adest in his comitas non fucata, sed ex bona conscientia proficiscens. In summa, cœlestis illius civitatis imaginem quandam nobis referunt, & Angelicos choros quodammodo repræsentant, vel quod jugiter decantant laudes Dei, vel quod transformati in spiritus, nihil habeant commercii cum carnis affectibus, vel quod in summa vivunt concordia, vel quod Angelorum ritu inter homines ac Deum velut internuncii, & populorum vota illi commendant, & plurima bona ab illo precibus assiduis impetrant, non sibi tantum, sed in commune. Quid porro si ad has virtutes accedat donum prophetiæ? ut gratis, ut pure, ut incorrupte doceant populum, sive voce, sive scriptis libris, sive utroque? Quid, quod jejuniis, vigiliis, laboribus crucifigentes carnem suam, quantum licet, supplent ea quæ desunt passionibus *Christi*, ac seipsos quodammodo immolant pro salute populi. Et, tu laice, potes male velle illis, qui, dum crapula gravatus altum stertis, pro te vigilant, pro te jejunant: dum tu Deum alea, scortis, aliisque sceleribus ad iram provocas, illi pro te deprecantur: dum tu apud homines male de illis loqueris, illi de te bene loquuntur apud Deum? Quis tales viros, non ut semideos quosdam veneretur, non amet, tanquam ad publicam utilitatem quasi divinitus datos, etiamsi ipse sit vir improbus? nam eximia virtus etiam inimicos suos rapit in admirationem sui. Et qui de nullo bene merentur, tamen instinctu naturæ reverentur eos, qui benefaciunt malis pariter ac bonis. Quænam igitur est quorundam perversitas, qui hoc ipso contemnunt aliquem quod Monachus est? Qui Monachum dicit, omnium heroicarum virtutum summam dicit, quæ benevolentiam ac favorem à bonis promerentur, à malis extorquent. Quod si nihil aliud displicet quam vocabulum, appellent pro Monacho, si videtur, simplicem ac solitarium. Solitudo autem ea non æstimatur numero convictorum, sed separatione malorum affectuum: alioqui nec *Cartusiani* soli sunt. Ubicunque adest hæc solitudo, ibi adest frequentissima sodalitas. Ille feliciter solus est, qui nullius improbi convictu corrumpitur, qui nullos habet in animo tumultus affectuum inter se pugnantium, nec tamen cum Deo consentientium. Hoc pacto licet & in Principum Aulis, & in publicis Magistratibus, & in mediis hominum commerciis esse Monachum. Quænam igitur est animi perversitas odisse Monachum, ob hoc ipsum quod Monachus est? Profiteris te *Christianum*, & aversaris eos qui *Christo* simillimi sunt? Hic protinus occinent, scio, plerosque plurimum abesse ab hac imagine. Nullum igitur vitæ genus probabimus, si propter malos oderimus & bonos. Quid igitur superest? Quid, nisi ut amemus homines, incerta in meliorem interpretemur partem, ad vitia leviora conniveamus, gravioribus mederi studeamus potius quam exasperare, ordinem ipsum & institutum veneremur etiam. Quod si ad hominum vulgarium civilitatem accedat Monachorum, sese ad ea quæ veræ sunt religionis toto pectore referentium, industria, facile revigescet pristinus orbis favor, facile obmutescent ora maledicorum. Itaque fiet, ut non solum vivant grati Deo, gratiosi apud homines, verum etiam feliciter hic vivant & hilariter. Nulli enim vivunt quietius aut suavius iis, qui vere Monachi sunt, nulli miserius, quam qui non ex animo Monachi sunt. Illis Monasterium Paradisus est, his pistrinum. Sed cuique magna ex parte in manu est, ut sibi pistrinum vertat in Paradisum. Ad *Haymonem* redeo, qui *Davidicam* citharam pulsans, Angelicum cœtum vestrum ad spirituales excitabit choreas, ut in hymnis & canticis Domino psallatis in cordibus vestris. Nemo fastidiat dictionis simplicitatem, sed amplectatur sententiarum pietatem. Hoc eo admoneo, quod suspicer multos esse tales, qualis ego fui olim, qui nauseant ad omnia, quæ carent rhetorum condimentis & ornamentis. Sed quum essem parvulus in *Christo*, sapiebam ut parvulus: atque utinam nunc quoque prorsus evacuassem ea quæ sunt parvuli. Hoc meum officium si quam apud te gratiam promeretur, oro ut hunc ἁμαρτωλὸν aliquando precibus tuis *Christo* commendes. Exemplar exhibuit venerabile Monasterium Canonicorum Regularium, vulgo dictum *Marpach* in *Elsatia*, reliquias inauspicatissimi tumultus agricolarum. Dominus illis pro malis reponat bona. Vale. *Friburgo Brisgoiæ* 28. Februarii, Anno à *Christo* nato 1533.

EPISTOLA MCCXLIV.

Erasmus Rot. Senatui Besontino S.

MAGNIFICI domini & patroni semper observandi, humanitatem vestram, quam jam non semel offertis supra quam ego fuissem ausus petere, toto pectore amplector atque exosculor. Munus vero honorarium, licet mihi multo gratissimum, non tamen sine pudore accepi. Nec enim potuit non esse gratissimum, quod à talibus viris ultro missum est, nec ambienti, nec exspectanti. Sed huic voluptati nonnullus pudor fuit adjunctus, dum reputo quam nihil unquam vel de vobis, vel de Republica, cui præsidetis, sum bene meritus. Nec omnino quid gratiæ queam reponere video. Illud tamen bona fide polliceor, me, si quis submoneat qua in re possim dominis meis optime de me meritis vicissim aliquid gratum facere, manibus pedibusque enixurum, ut intelligant studium promtamque voluntatem suo clienti non defuisse. Dominus incly-

An. 1533. clytum senatum vestrum, ac præclaram Rempublicam sospitet ac prosperet in omnibus. Datum apud *Friburgum* 12. Martii, Anno à *Christo* nato 1533.

EPISTOLA MCCXLV.

Erasmus Rot. Guilhelmo ab Horion S.

ORNATISSIME vir, mari tranquillo navigare non est difficile, sed magna tempestas requirit artificem, qui rectum teneat clavum. Olim quum Paganorum sævitia tormentis ac mortibus debaccharetur in *Christianos*, erat secessus quo se reciperent: illic abditi velut in altero mundo quietam agebant vitam. Nunc rebus undique sic exulceratis, in quem portum se recipiat aliquis? Ego sane nullum video, nisi quis in seipsum secedat & animi tranquillitatem in ipso quærat animo: solus enim *Christus* vere tranquillat animum. Is intra nos est si velimus. Abunde magnum solatium suppeditant libri *Christum* spirantes; horum alloquio quid esse potest in hac vita vel jucundius, vel salubrius? Hac in parte felicitati tuæ gratulor, cui contigerit ocium cum dignitate. Mihi jampridem flagitanti rudem, in hac arena cadendum est. Unum hoc me consolatur, quod jam è propinquo apparet portus ille communis, qui, favente *Christo*, laborum ac molestiarum omnium finem allaturus est. Forsitan miraris, quod hæc ad te ignotus. Non potes me tibi prorsus ignotum dicere, quum tecum, ut scribis, crebro fabuler, utinam te digna. Olim *Lovanii* cognovi juvenem quendam, *Hornici* cognominis. Sed eum arbitror te non esse. Equidem cupio adscribi in numerum tuorum clientum, paratus ad omne obsequium, si quid erit in quo possim tibi gratum facere. Bene vale. Datum *Friburgo* 21. Aprilis, Anno 1533.

Quum hæc scripsissem, relecta quadam epistola *Goclenii*, qua petit ut tribus verbis te salutarem, inter schedas confusas reperi & tuam ad me epistolam, quam aut non legeram, aut, ut fit, in tanta turba epistolarum legeram parum attente. Subverebar ne parum frontis habere viderer, quod ignotus ultro te literis lacesserem, sed hoc scrupulo me tua liberavit epistola. Prior ad amicitiam provocasti: inhumanitatis futurum erat non rescribere. De reditu meo prorsus incerta res est. Corpusculum hoc collabitur, tantum abest ut magnis itineribus sufficiat. Et Aula nostra pertusum est dolium, sitit semper, dat nihil: cæteri tantum obtrectant, & qui student videri magni fautores, nihil aliud quam deplorant. At istuc est conduplicare miseriam. In calce, inquis? Egone hominem clarum & candoris eximii conscribam in calce amicorum? Tum vere essem, quod olim fuisse dicuntur *Batavi*, trux & à Gratiis alienus. Inter præcipuos amicos ac patronos scribetur *Guilhelmus Horion*. Et si qua in re meum desideras officium, fac periculum, num hæc ex animo loquatur *Erasmus*. Rursum vale, vir clarissime. *Friburgo*, eodem die & anno.

EPISTOLA MCCXLVI.

Erasmus Rot. ornatissimo viro, D. Petro Vulcanio, inclytæ Reipublicæ Brugensi à pensionibus, S.

PRO isto tuo candore verius, quam judicio de me, mi *Vulcani*, gratiam habeo plurimam; nec minorem, quod meas ærumnas amica consolatione mitigare studes. Sic est, ut scribis, hoc seculum prodigiose ingratum est. In altero quærenda merces. Amicorum alii moriuntur, alii mutant animum. *Christus* seipsum abnegare non potest. Istam fortunam tibi gratulor, nec minus isti Reipublicæ, quæ sibi virum tot dotibus instructum atque ornatum adsciverit: nam profiteor me civitati vestræ plurimum debere. *Carolus Blontius* à tuo discessu mutavit stylum, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸ βέλτιον· aberat enim ὁ Θησεύς. Sapiunt *Brugenses*, qui tibi compedes injicere cupiunt, utinam gratas & aureas. Precarer *Vulcanio Venerem*, ni me terreret Martis omen. Sed extra jocum, ubi contigerit te digna, quod opinor jam esse factum, non gravabimur epithalamium canere: nec est quod tu de præmio cogites. Non sum *Simonides*, præsertim erga doctos & candidos amicos. *Leonardum Casimbrotum* ipsius caussa semper amavi plurimum, idque me fecisse mutuo credo. Quare per *Quirinum* meum nihil scripserit, demiror. Vir est multis virtutibus perpolitus. Cupio scire, an fortuna meritis ipsius respondeat. Bene vale. *Friburgo*, Octava Paschæ, sive 21. Aprilis, Anno 1533.

Erasmus Rot. mea manu ex tempore.

EPISTOLA MCCXLVII.

Erasmus Rot. Eustathio Chapusio, Oratori Cæsaris in Anglia, S.

NULLA possessio charior aut preciosior sincero amico. At quum alioqui non ita multum absim ab *Iro*, tamen in hoc opum genere mihi *Lucullus* quidam videor, qui quotidie comperio longe plures esse amicos, quam existimabam. Falleris, mihi crede, si putas mihi sacerdotium opimum futurum fuisse gratius, quam *Eustathium* amicum, cujus imaginem in literis tuis expressam summa cum voluptate perspexi. Adeo fluunt inaffectato quodam candore ac puritate, ut hinc ingenium ab omni fuco alienum facile deprehendas. Accessio, aut, si mavis, cognitio amicorum hoc tempore ob id mihi jucundior est, quod annus superior quosdam eximios ademit. In *Anglia* Archiepiscopum *Cantuariensem*, unum πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων· In comitatu Cæsaris *Alphonsum Valdesium*: In *Polonia Christophorum à Schydlovietz*, ejus regni supremum Cancellarium. Cæteros taceo, fortuna minore, sed pari sinceritate: inter quos est *Zacharias Deiotarus Frisius*, qui solet famulos meos, quos interdum in *Angliam* ablegare cogor, lubens & alacriter excipere. Id officium eo fuit gratissimum, quod vulgaria diversoria parum tuta sunt à contagio sceleratæ pestis, quæ nuper ab *Anglis*, quibus jam plusquam quadraginta annis nimium familiaris est, in nostras regiones demigravit. Proinde quod *Quirinum* meum isthic collegeris, scito te magnam solidamque apud me inisse gratiam. Atque is quoniam tunc rem parum ex animi mei sententia gessit, quorundam amicorum tui dissimilium opera, rursus istuc emandatus est, si forsitan hæc alea mihi cadat felicius. Quam imaginem in scriptis meis videris, nescio, unde tantam amoris flammam conceperis; quum sciam infra mediocritatem mea esse omnia. Verum, hoc amplius debeo tuo in me studio, quo minus agnosco in me meritorum. Certe nihil præterea est *Erasmi*, quod tu spectatu dignum existimes: videres enim non hominem, sed σύφαρ, ac simpliciter miserum, nisi persuasum haberemus, hoc exuvio deposito, novum nitidumque juventa animal emersurum. Quibus fluctibus jacter, quibus agiter ventis tu quoque videris agnoscere, sed è propinquo apparet portus, molestiarum omnium finem allaturus favente *Christo*. Male audio, proscindor linguis, idque potissimum ab his, de quibus optime sum meritus. Dicas esse fati mei. Sed tamen typographi ajunt vix aliud nomen esse vendibilius. Crederem illos blandiri, nisi sic à me semper aliquid flagitarent, si nihil aliud, certe præfatiunculam. Addam aliud argumentum. Mundus nunc undique plenus est erronum, qui vel deseruere sua sodalitia, vel alias ob caussas profugerunt. His quoniam fere Leberide sunt nudiores, variis artibus quærendum est viaticum: nam venter mirus est artifex. Quidam è scriptis meis norunt amicos meos: Hos adeunt, jactant se esse famulos ac discipulos meos, etiamsi nunquam me viderint. Atque hoc fuco non mediocrem pecuniam extorquent ab illis. Ubi metuunt ne fucus deprehendatur, mutant pascua. Hoc te nescire nolui, ne cui credas, nisi qui nominatim literis meis commendetur. Quanquam vix istuc satis est. Dicam quod rideas. Cum *Lovanii* esset apud me *Christophorus Longolius*, narravit juvenem quendam elapsum è *Benedictinis*, no-

An. 1533. mine *Sylvium*, ficto opinor, venisse *Romam*, attulisse literas meo nomine scriptas ad *Leonem* Pontificem, quibus diligenter commendabatur: audierat enim me tum apud *Leonem* esse gratiosum: nec dubito, quin effinxerit manum meam. Pontifex hominem utroque brachio complexus est, omnia pollicens. Quumque is nescio quo profectus esset, *Leo* ultro rogavit, cur non rediret *Sylvius*. Sed ille correptus febri, periit. An non hanc merito dicas audaciam jocularem? Sed ut finiam, vir egregie, tametsi me hoc nomine superas, quod prior & literis & officiis ad amicitiam provocasti, tamen quod superest, enitar ne mutua benevolentia videar parum respondisse. Porro, si quid erit in quo tibi vicissim, vel commodo vel voluptati esse queam, experieris promtam & amicam voluntatem non deesse *Erasmo*, ut alia desint omnia. Cætera, si libebit, cognosces partim è schedis memorialibus, quas tradidi famulo, partim ex ipsius oratione, quem expertus sum esse bonæ fidei, minimeque vanum. Majorem in modum doleo *Anglis* negotium exhiberi à *Scotis*. Videor enim mihi plus isti regioni debere, quæ mihi tot eximios peperit amicos, quam ei quæ me genuit. Vehementer tamen angit me *Hollandia*, indignis tractata modis tum à *Danis* quod novum est, tum à *Gelriis* quod novum non est. Oraculum erat quod dixit *Hesiodus* πῆμα κακὸς γείτων. Ista sunt τῶν ἀρχόντων λοξὰ στρατηγήματα. Opto tibi omnia læta, vir amicissime. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 23. Aprilis, Anno 1533.

EPISTOLA MCCXLVIII.

Erasmus Rot. Clar. V. D. Abeli Colstero S.

EPISTOLA tua, salibus *Atticis* undique scatens, præterquam quod festivissimis leporibus exhilaravit animum meum, etiam hoc nomine fuit in primis jucunda, quod declarat te & recte valere, & suaviter agere; quod ut tibi perpetuum sit precor, vir animo meo charissime. Liberet tibi συμπαίζειν, nisi hoc tempore centum epistolas scribere cogerer. Risi quod scribis meam epistolam tam siticulosam, quæ tantum humoris potuerit ebibere; tam levem, ut suberis vice tantum virum sustinuerit, ne mergeretur. Magnus ille ac mirificus *Erasmus*, quem te vidisse prædicas, mihi prorsus ignotus est, nec usquam visus aut auditus. Deterior illa pars jam plane σῦφαρ est. Utinam melior illa, vel aliqua ex parte accederet ad istam præclaram imaginem, quam nobis in epistola tua depingis. Sed hac de re tecum non disceptabo pluribus. Si quid in me boni est, Dei donum est: nec tibi possum honeste succensere, cui talis visus est *Erasmus* per nebulam, quam amor immodicus & singularis ingenii tui candor oculis tuis offudisse videntur. Ex eodem fonte manat ista gratulatio, qua in magna felicitatis parte ponis, quod *Erasmicorum* amicorum albo contigerit adscribi. At ego multo justioribus de causis mihi gratulor, cui tam feliciter cesserit perfricta frons & absterſus pudor, ut amicorum catalogum tam splendido nomine auxerim. Id eo quoque charius est, quod superior annus præcipuis aliquot amicis ademtis in possessione multo preciosissima non mediocrem pauperiem mihi fecerit: nam ut summos tantum recenseam, In *Anglia* periit *Guilhelmus Waramus* Archiepiscopus *Cantuariensis*: *Viennæ* in comitatu Cæsaris *Alphonsus Valdesius*, jam magnus, sed futurus, si vixisset, maximus: In *Polonia Christophorus* à *Schydlovietz*, ejus regni supremus Cancellarius, cui dicata est *Lingua*. Recte factum, quod *Hollandia* te in sublimi specula collocavit, quo magis possis Reipublicæ prospicere, quæ nunc, ut audio, eget cordatis & vigilantibus excubitoribus. Quis unquam legit, audiit, aut vidit seculum hoc turbulentius & iniquius? Sed valeat querimonia nihil profutura. Quod ut animum curiæ negotiis lassescentem reficias, te soles ad meas lucubrationes, velut in viridarium quoddam, recipere, utinam in hortis illis meis aliquid esset, quod vel oculos, vel nares, vel palatum posset oblectare *Colsteri* hominis delicatissimi. Steriles sunt, aut si quid pariunt, beta est, aut malva, aut porrum, ut jam absit cicuta & aconitum, quæ non abesse clamant isti, quos tu lepide vocas barba pallioque verendos. De viro, de quo quid sentiam rogas, magnificentius censeo, quam ut de ejus ingenio censuram ferre possim. Librum non legi, sed nactus eum commodato, quum id temporis ob assiduos labores non daretur otium aliud, mihi à cœna inambulanti famulus recitavit, idque carptim, selectis aliquot capitibus. Cujus erat codex, non passus est eum diutius apud me manere. Ex eo qualicunque gustu deprehendi hominem esse ardentis ingenii, variæ lectionis, & multæ memoriæ, alicubi tamen majore copia quam delectu, ac dictione tumultuosa verius quam composita. In omni genere rerum vituperat mala, laudat bona. Sed sunt qui nihil aliud sustinent quam laudari. Hodie respondi illius ad me literis, admonens ut si qua possit, ab his turbis sese extricet: minatur enim se jam justo Marte velle cum Theologis confligere. Id si non possit, & omnino statuerit jacere aleam, duo prospiciat: alterum ut pugnet in tuto, ne se conjiciat in manus hostium, qui nec vinci possunt, nec placari: alterum ne me suo admisceat negotio. Scribit enim se non minus pugnaturum armis meis quam suis: ea pars epistolæ mihi nonnihil displicuit. Ego hactenus ancipiti Marte depugno cum excetra non septem, sed innumerabilium capitum, vixque subsisto ob *Moriam*, & alia quædam liberius à me scripta. At vereor ne ille, si pergat, mihi totam renovet invidiam. Quem porro fructum spectet non video. Si putat Theologos ac Monachos, vel corrigi per ipsum, vel opprimi posse, tota nimirum errat via. Quorsum autem attinet jam nonnihil fatigatos crabrones rursus irritare, & in bonorum capita immittere? Quid acciderit *Cornelio Hoen*, ipsi melius nostis. *Lodovico Berquino* nihil erat periculi si meis consiliis obtemperasset. Semel vicerat, adornabat triumphum, dissuasi. Non paruit. Erat vir optimus, nec humili fortuna, ingenio simplici, liberæ linguæ. Absente Rege apud *Hispanos*, denuo pertractus est in carcerem: & perierat, nisi mater Regis, mox ipse Rex sublevasset eum, ex *Hispaniis* reversus. Paulo post è carcere collocatus est in aula commodiore, postremo bona fide dimissus est. Semper illi occinebam eandem cantionem, ut arte sese evolveret ex eo negotio. Ille sibi promittebat certam ac speciosam victoriam, quum ageret adversus Monachorum examina, adversus Theologicam facultatem, & adversus Senatum purpuratum. Nihil profeci monitis. Ille sibi blandiebatur. Quis exitus? Idem accidit illi quod *Socrati*, de quo quum Judices essent mitiorem sententiam pronuntiaturi, ac reum ex more percunctarentur qua pœna sese dignum existimaret, Ut, inquit, in *Prytaneo* alar ex publico, qui honos apud *Athenienses* summus habebatur. Judices tam arroganti voce provocati damnarunt illum capitis. Ita quum *Berquinum* addixissent carceri, ille constanti vultu, Appello, inquit, Regem & Pontificem. Qua voce Judices irritati pronunciarunt, ut in *Gravia* exureretur, vir incorruptissimis moribus: de dogmatibus mihi nondum liquet. Quod si hæc non movent istum, saltem ne me involvat suo bello. Idem sæpe petieram à *Berquino*, & is se facturum promiserat: sed fefellit suo exitio, meo gravi incommodo. Nunquam Theologi censuras in me edidissent, nisi ab illo fuissent lacessiti. Tantum de judicio. Cætera cognosces è famulo meo fideli, qui has perfert. Vale. Clarissimo viro *Assendelfio* salutem plurimam. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 25. Aprilis, Anno 1533.

EPISTOLA MCCXLIX.

Erasmus Rot. Joanni Georgio Paungartnero S.

SI Librum, quem patri dicavi, videre cupis, fac ex ipso petas: nam hic nullus occurrit, qui dignetur sar-

An. 1533. farcinulam suscipere. De pensando officio non est quod sis solicitus, optime adolescens. Inter Gratiarum foedere copulatos mutuae sunt officiorum vices, mercedis nulla est ratio. Et tamen patris tui benignitas ultro non vulgari munere pensavit hoc officiolum meum, quum ego sedulo cavissem, ne quam ἀνθιδόσεως significationem darem. Misit poculum inauratum, munus aptum homini *Batavo*, sed nunc minime *Batavice* bibulo. Iste tuus in me pietatis affectus mihi gratissimus est, *Georgi* charissime, quem par est me mutuum erga te gerere. Quod si quid ex me tibi gratum accidit, quod sane aut nihil esse reor, aut quam minimi momenti, non alia ratione melius retuleris gratiam, quam si quotidie des operam, ut teipso melior, hoc est, optimi parentis similior evadas: quo quidem in stadio tuapte sponte gnaviter currentem, non est quod meo hortatu exstimulem. Non te poenitet, ut scribis, voti tui, nec me poenitet consilii mei. Idcirco etiam atque etiam admoneo, ut ex optimis Auctoribus eligas optima. In hoc albo non est *Erasmus*, qui tibi fortasse videtur quam est formosior, nimirum amoris lenocinio, cui τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται, ut ait ille *Siculus*. Bene vale. *Friburgo* 12. Maji, Anno 1533.

EPISTOLA MCCL.

Jacobus Sadoletus, Episcopus Carpentoractensis, Des. Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

*NOLI *amabo putare*, *mi* Erasme, *quicquam mihi esse*, *aut gratius tua erga me benevolentia*, *aut judicio gravius. Itaque & quicunque istinc veniunt, tuumque modo nomen*, *& nuntium de te aliquem ad nos perferunt*, *libentissime à me accipiuntur: eoque etiam magis*, *si quod afferunt monumentum tui praestantis ingenii*, *praeclaraque in rem & pietatem* Christianam *opera ac voluntatis*, *qualia saepe multa à te proficiscuntur: ut tibi molestum esse non debeat*, *illos tenui à me munusculo affici*, *qui id laboris mea causa suscepere. Et de tuo judicio (ita mihi divos omneis opto esse propitios) in ea sum sententia*, *ut nihil meorum mihi probari possit*, *quod ad religionem quidem*, *& ad Literas sacras pertineat*, *si non id antea tibi sit probatum. Quapropter cum confecissem Commentarios in* Pauli *primam Epistolam*, *(quo labore*, *& quibus vigiliis*, *non dico: satis enim cognita tibi est illius Epistolae obscuritas) statueram aliquot menseis quiescere*, *totumque me ab illa cura & cogitatione avertere: ut deinde recens atque novus ad meam recognoscendam*, *& accuratius expendendam*, *lucubrationem accederem. Qui tamen mos & mihi consuetus est*, *& à viris doctis solet usurpari. Eratque mihi in animo*, *neminem omnino participem facere*, *antequam ipse probassem. Sed cogitans casus humanos*, *& quanto mihi moerori ac detrimento esse posset*, *si qua asperior fortuna*, *quae in utrunque nostrum profecto habet potestatem*, *commercium inter nos hoc literarium peremisset: librum è tribus primum*, *qui erat descriptus*, *dedita opera ad te misi*, *in quo maxima quidem sunt & pulcherrima fidei* Christi *mysteria. Quem peto à te*, *mi* Erasme, *& pro insigni ac mutua benevolentia nostra rogo*, *eo animo ut legas: uti ita statuas*, *melius mihi abs te multo consultum fore*, *si reprehenderis in eo*, *quae tibi reprehendenda esse videbuntur*, *quam si laudaveris*, *si qua erunt laudanda. Ausus equidem sum*, *id quod videbis ipse*, *ab itinere caeterorum*, *jam diu trito atque usitato*, *deflectere; aliaque quadam ingredi via*, *quae mihi visa sit magis emergere ex fluctibus quaestionum*, *fortiusque & splendidius ad veritatem contendere: Deumque*, *ut mihi adesset*, *semper precatus sum. Sed falli tamen possumus. Quamobrem*, *mi* Erasme, *omnis in te spes mihi est*, *tuum judicium*, *quod tu modeste imminuis*, *ego autem plurimi facio*, *idque non injuria*, *nunc mihi quidem ipsum perfugium & portus est*, *& totius mei laboris expolitio; egoque in te uno*, *tuoque in me amore*, *ac tua spectatissima virtute*, *& doctrina acquiesco. Illud te nolo ignorare*, *deesse non pauca in hoc libro*, *quae tunc adjicientur*, *cum Opus totum acrius examinandum resumserimus: nam & multa in eo explicatius differenda sunt*, *quam nunc exposita sint; & collecta ex sacris Literis testimonia aliquot sane oportuna atque illustria tum sumus addituri*, *cum de vulgando Opere cogitabimus: nam nunc quidem huic parti*, *quam ad te misimus*, *ne lectionem quidem adhibui; veritus ne correctionibus ac lituris ante tempus implicarer quando omnem ejusmodi curam (ut dixi) in aliud tempus rejeci. De impressione nihil mallem*, *quam id quod tu mihi consulis*, *ut apud* Frobenium *transfigeretur res: certus enim sum*, *nusquam melius: neque sumtu permoverer*, *sed pudore quodam afficior propter bonitatem & modestiam* Gryphii, *qui mihi totus deditus plane est. Quamquam erit hac quidem de re spatium deliberandi. Illud te summe oratum volo*, *ut hanc partem Commentariorum ita ostendas cui voles*, *ut nemini omnino describendi copiam facias: res enim nondum plene perfecta est. Ego & familiariter ago tecum*, *& me id tuto facere posse arbitror: summa enim mihi est & de tua humanitate opinio*, *& de integritate fides. Quamobrem si quid tibi oneris impono*, *id ea mente facio*, *quod tibi volo esse persuasissimum*, *nihil tibi esse vicissim in omnibus rebus tuis*, *& opera mea*, *& benevolentia paratius. Declarationes tuas*, *etsi magnopere probavi prima illa lectione*, *ut ad te scripseram*, *tamen de integro legam: nec dubito*, *quin sim omnia in illis*, *quae à te commutata sint*, *meliora ex bonis facta reperturus. Legi Commentarium in Symbolum*, *quo mirifice delectatus sum. Os enim profecto obstructum jam est litigiosis hominibus*, *& sibi injustam laudem ex obtrectatione aliorum quaerentibus*, *quos tua excellens virtus & auctoritas satis per se ipsa refellit. Vale*, Erasme, *& nostri memoriam retine*, *qui nunquam tui esse immemores possumus. Ad* Amerbachium *nostrum do literas*, *cui lucubrationem meam vel imprimis ostendi volo. Iterum vale.* Carpentoracto 9. *Junii*, *Anno* 1533.

EPISTOLA MCCLI.

Excellenti viro Dn. VINCENTIO CORNELII, *Caesarea Majestatis*, *per inferiorem Germaniam*, *Thesaurario in Hollandia*, *Erasmus Roterodamus* S. P.

*ORNATISSIMUS juvenis *Petrus Montfortius* reperit me semivivum, adeo ut nec litteras legere, nec colloqui possem. Obtulit mihi munus *Hollandiae* honorarium, sed quum significaret, eam pecuniam esse in manibus *Erasmi Scheti*, nolui ab ipso accipere. Post, ubi jam aliquantum recreatus legissem epistolam *Scheti*, ea non declaravit sibi pecuniam esse redditam. Nec eam scripsit ad me, sed ad *Petrum Montfortium*. Epistola Advocati *Hollandiae* non exprimit summam, quam *Hollandiae* Status donari voluit. Sed epistola *Scheti* nominat ducentos florenos. Hoc munus mihi tam gratum est, ac si essent mille floreni: nihil enim promerui. Sed ad me perscriptum fuit de trecentis florenis: & *Petrus Montfortius* fatetur eam summam in conventu civitatum fuisse concessam. Addidit, se praesente Dominum de *Assendelft* mandasse *Guilielmo Goesio*, *Hollandiae* Advocato, ut juberet *Schetum* mihi numerare ducentos & 40. florenos. Nunc ventum est ad ducentos. Munus, ut dixi, pro amplissimo habeo. Te tamen hoc scire volui, vir amicissime, ut si quid forte fuci subsit in hoc negotio, deprehendas, & corrigas. Ante paucos dies scripsi ad te per *Petrum Montfortium*, sed totus languidior. Haec scribo etiam languens. Dominus dabit laetiora, quum volet. Ubi convaluero, gratias agam benignitati patriae. Ex oratione *Petri* cognovi, quantum tibi debeam. Utinam aliqua ex parte referre liceat. Cupio te cum omnibus tibi charis quam prosperrime valere. Datum *Friburgo*, festo corporis *Christi*, sive 12. Junii, Anno 1533.

ERASMUS ROT.
mea manu.

EPI-

EPISTOLA MCCLII.

Joannes Lodovicus Vives Damiano Goesio suo *S. D.*

An. 1533. QVOD *epistola tua nondum responderim, mi* Damiane, *non voluntas in causa fuit, qua est erga te, ut potuisti cognoscere, profecto summa, sed valetudo adversa mea, qua per ingentes dolores tum corporis, tum animi mei vires valde afflixit: neque nunc scriberem, nisi vererer ne quid tu de immutata mea erga te voluntate secus suspicarere quam res habet & ego vellem; cupio enim ut intelligas me in ratione ista amicitia paria tecum facere, & tantopere amantem, non mediocriter redamare. Munus istud regium opto tibi felicissime evenire, ut in eo diutissime & cum summa gratia, atque animi tranquillitate verseris. Quod te scripturum ex patria recipis, rem utique feceris mihi multo gratissimam: iter tibi prosperum precor. Fac, quaso, ut per occasionem Regi tuo, atque adeo beneficio illius in me, meo quoque, salutem dicas meis verbis reverentissime atque officiosissime: & gratias pro me agas, de amplissimo congiario, quo me superiore anno prosecutus est: quod eo rerum mearum articulo contigit, ut non potuerit non maximum & multo jucundissimum videri. Salutabis mihi D. Episcopum* Vesefviensem. Hedioni *non rescribam nunc propter meam valetudinem; quin & multum deliberabo, quando, ac quemadmodum scribam, propter tempora & hominum suspiciones. Gratulor tibi profectum in literis, non possum movere manum in scribendo. Vale.* Brugis 17. *Junii, Anno* 1533.

EPISTOLA MCCLIII.

Erasmus Rot. Damiano à Goes S.

QVOD famulus meus præter salutem nihil ad te pertulit, *Damiane* clarissime, nihil aliud in causa fuit, nisi quod non suspicabar te tam mature absoluta tam longa periodo tua (dicebas enim, si recte memini, te velle lustrare *Germaniam* & *Galliam*) rediisse in *Brabantiam*. Quum me reliquisses, diu mecum ipse rixatus sum, quod tam candidum amicum tam frigide excepissem. Primum in nomine tuo peregrinabar, tanquam per somnium recordans nomen illud in aliquorum ad me literis exstare. Nullus est ferme dies, quo non accipiam aliquas epistolas, interdum uno plures viginti. Accedebat languor, qui me compluribus jam mensibus nimium urget familiariter. His rebus factum est, ut noctu demum renovata memoria, uno tantum colloquio, unaque cœna tam amico hospite frui licuerit. Nec in libello, quem reliquisti, sciebam quicquam esse tuum, priusquam te profecto per ocium inspicerem. Et hac in parte mihi damno fuit tua modestia. Ex cœnæ colloquio sensi te esse virum bonum, ut olim loquebantur *Romani*, liberum, rectique ac pietatis amantem. In literis ad *Amerbachium* nulla erat tui mentio: scriptæ enim fuerant & obsignatæ priusquam huc venires. Is tamen me sagacior statim sensit ingenii tui dotes, egitque mihi gratias quod talem ad ipsum misissem. Addebat sibi visum virum bonum & integrum. Quam facile conciliantur cognata ingenia! Adeunt me interdum qui miram præ se ferunt benevolentiam, quum aliquot interdum comperiam longe alios animo quam fronte. Ea res in causa est, ut nonnunquam frigidior sim in accipiendis peregrinis salutatoribus. Sed de te quum mei puderet, mihique ipse succenserem, commodum supervenerunt duæ epistolæ tuæ, quibus me consolaris, meque mihi reconcilias, etiam pro singulari humanitate, si divis placet, gratias agens: nec hoc contentus, istius insuper animi pignus ac monumentum apud *Erasmum Schetum* reliquisti, quod nondum videre contigit, sed qui videre, prædicant esse Rege dignum. Cæterum quo tu prolixius declaras humanitatem tuam, hoc magis me pudet inhumanitatis meæ. Quid igitur superest, nisi, ut quod hactenus cessatum est, juxta *Græcorum* Proverbium, posterioribus officiis farcia-

A mus. Id vero, clarissime juvenis, sic à me curabitur, ut intelligas omnia potius mihi defuisse, quam studium ac propensam voluntatem. Quod ais *Lovanii* jactatum à nescio quibus, me ab his stetisse, qui probant ἀποστάσιον βασιλικὸν, quærisque quid sit talibus respondendum: quid aliud respondeas, optime *Damiane*, quam illud è Psalmis, *Dentes eorum arma & sagitta, & lingua eorum gladius acutus?* Quanquam satis scio tibi nequaquam istud à viro gravi fuisse auditum, sed à spermologo quopiam & acritomytho rabula, quo pestilentissimo hominum genere nunc undique scatet mundus. Nullus unquam mortalium ullam syllabam ex me audivit, approbantem aut improbantem hoc B factum. Hoc apud omnes ingenue præ me tuli, mihi non vulgariter molestum esse, Principem alioqui felicissimum in eum Labyrinthum incidisse, cui cupiebam cum Cæsare per omnia convenire, quod intelligerem id ad publicam orbis tranquillitatem summopere conducere. Quæ fuisset autem mea non dicam temeritas, sed amentia, si nec postulatus, nec rogatus de re tam ardua pronunciassem, de qua tot eruditi apud eam gentem Episcopi, atque ipse adeo Legatus Apostolicus *Laurentius Campegius*, vir utriusque Juris callentissimus, ferre sententiam cunctabantur. Merito amo τὸν μονάρχην, ut cujus animum semper propitium ac faventem sum expertus. Quanquam ab eo tempo- C re, quo cœpit hoc negotium agi, nihil ab eo beneficii accepi præter animi benevolentiam. Τὴν αὐτοῦ σύνοικον multis de causis diligebam ac diligo, idque, ni fallor, cum bonis omnibus, quam arbitror nec ipsi βασιλεῖ invisam esse. Cæsari Principi meo, cui juratus sum Consiliarius, præclare de me studiisque meis merito, nisi me agnoscam omnia debere, aut vehementer stolidus sim, aut insigniter ingratus. Unde igitur mihi mens tam læva, ut ultro me tam invidioso negotio involverem, ad quod si fuissem vel rogatus, vel flagitatus, manibus pedibusque fuerim recusaturus. Nullus unquam Principum super hoc argumento meam requisivit sententiam. Tantum ante annos duos adierunt me duo ex D Aula Cæsaris Nobiles, uno atque altero colloquio urgentes me, ut quid de ea causa sentirem, exponerem. Respondi id quod erat res, me nunquam ad eam quæstionem intendisse animum, de qua viderem summos tum auctoritate, tum eruditione viros tot annis ambigere. Facillimum esse pronunciare quid ego optarem, at pronunciare quid jus divinum atque humanum concederet, negaretve, non modo multorum dierum considerationem requirere, verum etiam circumstantiarum causæ cognitionem. Illi professi se nihil ex mandato Cæsaris agere, discesserunt. Præterea, nemo mortalium me super hoc interpellavit negotio. Ergo cum sit impudentissimum mendacium, quod nugator ille, quisquis E fuit, ad te pertulit, suspicor tamen unde arripuerit occasionem, ut, juxta Proverbium, Malis præter occasionem nihil deest, ad quodvis audendum facinus. Ei, quem ὁ βασιλεὺς dicitur socerum adsciscere, dicaram *Psalmum* vigesimum secundum, idque ante annos complures, ut id facerem, ab ipso rogatus. Est enim vir, ut uno ore prædicant omnes, unus prope inter nobiles eruditus, animoque plane philosophico. Hoc officium meum grato amplexus animo, petiit, ut aliquid ederem in *Symbolum* quod dicitur *Apostolorum*. Feci quod voluit, eoque lubentius, quod res ad omnium utilitatem facere videretur. Hic nullum verbum est, quo ad τῆς ἀποστασίας causam attinet, cujus ta- F men vir ille, ut accipio, nec auctor, nec instigator fuit, utpote quietis quam opum aut honoris amantior. Quum Cæsar & *Franciscus Galliarum* Rex bellis inter se conflictarentur, utrique dicavi meas lucubrationes, neque quisquam exstitit, qui clamitaret me ab hoste Cæsaris stare. Quanto minus habuit frontis, qui calumniam istam fabricatus est? Sed hoc de nugamento plus satis. Venio nunc ad eum epistolæ tuæ locum, quo pio affectu deploras *Pilapiana* gentis exitium, quæ per *Christianos* Principes spoliatur externis bo- An. 1533.

An. 1533. bonis ditescere; premitur humano jugo, nec docetur suavi *Christi* jugo colla submittere. Proceres enim illi, qui victorias præda metiuntur, malunt imperare belluis quam hominibus. Ea res in causa est, ut pauciores gentes, quæ *Christum* ignorant, ad Ecclesiæ consortium semet adjungant, videntes sese non ad *Christianismum*, sed ad rapinam ac miseram servitutem peti, & quicquid est malorum morum insignius esse in vita *Christianorum*. Multo aliud est negotiari, aliud pietatis negotium agere. Itaque victorias ducis illius egregii quidem ac fortunati, qui tot urbes litorales spoliavit, conjectis in mare, quibus vehendis naves non sufficiebant, ut ingenue quod res est fatear, non absque dolore legi. Sed de negotio militari, præsertim eo, cujus qualitatem & circumstantias parum cognitas habeo, satius fuerit me non pronunciare. Illud in genere dicam: avaritiam, & imperandi libidinem non minimam esse causam, cur religio *Christiana* in has sit contracta angustias. Mansuetudine ac beneficentia cicurantur, & ad manum veniunt etiam feræ, sævitia ac maleficiis efferantur & illa quæ natura mansueta sunt. Quod autem hac in re per me cupis fieri, per quam lubens obiero. Vereor tamen ut possim hisce Nundinis. Sero rediit ex *Anglia* famulus meus, & qui hic adest typographus unus, mecum totam languit æstatem. Adnitar tamen. Quod famulus meus perpelli non potuit, ut vel opera vel pecunia tua uteretur, nihil illi mandaram, nisi ut ubique vitaret omnem petacitatis speciem, meminissetque illius vetusti proverbii, ὅτι πάντα, ὅτι πάντῃ, ὅτι παρὰ πάντων. Curaram autem ne quid illi posset deesse. Oppidum, de quo tibi narratum est, *Germanis* dicitur *Schiltach*: abest à *Friburgo* octo millibus *Germanicis* bene magnis: de quo an omnia vera sint quæ vulgo jactantur, non ausim affirmare. Illud nimis verum est, totum subito conflagrasse, mulierem confessam supplicio affectam. Conflagratio accidit quarto Idus Aprilis, qui dies erat *Jovis* ante Pascha, Anno à *Christo* passo M. D. XXXIII. Quidam ejus oppidi cives apud hujus urbis Magistratum rem ita gestam pro comperto narrarunt, quemadmodum mihi retulit *Henricus Glareanus*, quantum meminisse possum: Dæmon sibilo signum dedit, è quadam ædium parte; caupo suspicans esse furem adscendit, neminem reperit. Sed idem signum rursus ex altiore cœnaculo redditum est. Et huc conscendit caupo furem persequens. Quum nec illic quisquam appareret, sibilus auditus est è fastigio fumarii. Illico tetigit cauponis animum, esse dæmoniacum quiddam: jubet suos esse præsenti animo. Acciti sunt sacerdotes duo, adhibitus exorcismus. Respondit se esse dæmonem. Rogatus quid illic ageret, ait se velle exurere oppidum. Minitantibus sacrificis, respondit se pro nihilo ducere minas illorum, quod alter esset scortator, uterque fur. Aliquanto post, mulierculam, quicum habuerat consuetudinem annis quatuordecim, quum interim illa quotannis & confiteretur & acciperet Eucharistiam, sustulit in aerem, imposuitque fumarii fastigio. Tradidit ollam, jussit ut inverteret. Invertit, & intra horam totum oppidum exustum est. An dæmon indignatus ob inductum rivalem cauponis filium, & oppidum perdiderit, & mulierem prodiderit, certum non audivi: non est tamen veri dissimile. Hujus facti vicini tam constans est fama, ut fictum videri non queat. Feruntur & alia hujus generis, sed non libet aures tuas vulgi fabulis remorari. *Bonifacius Amerbachius* habet epistolam tuam. Hunc tibi polliceor constantem & perpetuum amicum, atque adeo ministrum fidelem juxta ac diligentem, si quid per eum fieri voles. Unum hunc, ut præsens dicebam præsenti, habet *Germania* vere aureum ac gemmeum, aut si quid his est preciosius. Talis autem ingenii ad quamlibet preciosas opes nulla est comparatio. An tamen *Germani* nomine censeri debeat ignoro, certe *Glareanus* non pateretur. *Rauracorum* est *Basilea*, & habet ea civitas peculiaris cujusdam civilitatis non obscura vestigia è Synodo universali relicta, quæ illic sedecim annis durasse fertur. Efficiam autem ut plures & norint & ament *Damianum*, quod mihi bonum erit atque commodum, quippe qui non mediocri nominis mei lucro sum id facturus. Tam splendidum munus ultro ab invictissimo *Lusitaniæ* Rege oblatum ex animo tibi gratulor, atque ut faustum felixque sit precor. Si quando inciderit opportunitas, rogo excuses illam Præfationem meam in *Chrysostomum*. Erant multis verbis diligenter instructus, à *Lusitano* quodam, sed mendose. Hic casus mihi parum felix poterit alio sarciri officio. Si quid scribes ad *Hieronymum Frobenium*, tuto ad me perveniet. Moliebar reditum in *Brabantiam*, sed quum aliæ res multæ, tum *Jupiter* perpetuo infensus, & valetudo cœli asperioris impatiens cogunt hic durare, usque ad Zephyros & novam hirundinem. Bene vale. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 25. Julii, Anno 1533.

EPISTOLA MCCLIV.

Des. Erasmus Rot. Paulo Sadoleto S. D.

QUID ni ego me splendido lucro auctum esse gaudeam, ornatissime juvenis, quum tu præclaras animi dotes, quas ego jam olim in R. D. *Jacobo Sadoleto* patruo tuo non amo tantum, verum etiam suspicio venerorque, admirabilem eloquentiam cum singulari sapientia, pietate, modestiaque conjunctam, sic repræsentes in tuis ad me literis, ut idem ille mihi in te repubescere videatur? Hactenus igitur est quod mihi gratuler. Tibi vero etiam gratias ago, mi *Paule*, quod tua prædicatione cohonestas nomen meum: utcunque tu pro singulari modestia tua hoc officium elevas. Dialogum *De studiis recte instituendis* per *Bonifacium Amerbachium* acceperam priusquam tu mitteres: & quanquam eram negotiis ac molestiis obrutus, tamen interdum animi lassitudinem illius lectione reficiebam, donec inundans occupationum pelagus coegit eum seponere: quem tamen mox repetam, non conquieturus donec totum devoraro: interim & te fruar qua licet, & patruo tuo, quando aliter fatis negatum est. Illud scito, R. D. patronum tuum inter sincerissimos amicos meos principem tenere locum, idque suo merito: ei proximus tibi dabitur qui illi simillimus es. Habes epistolam αὐτόγραφον, & ex tempore una cum dispunctis & adjectis: quod tu familiaritatis argumentum interpretaberis potius quam negligentiæ. Vale. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 30. Augusti, Anno 1533.

EPISTOLA MCCLV.

Erasmus Rot. Francisco Rupilio S. D.

EGO vero, mi *Rupili*, *Cholero* nostro magnis multisque nominibus obstrictus & isto me tum libenter, tum plurimum debere profiteor, quod instantia sua tuum pudorem expugnarit, compuleritque, ut ad me scriberes & in amicorum meorum numero profitereris nomen tuum, tantum abest ut locus ullus apud me sit isti criminis translationi, qua vis me culpam & offensionem in *Cholerum* rejicere, qui te, ut scribis, ex verecundo impudentem, ex modesto molestum reddidit. Illi quidem jam gratias egi per literas: tibi vero quod ex Gratiarum legibus ultro polliceris, ego vicissim bona fide polliceor, si quid exstiterit in quo requires officium meum, aut ut non requiras, ubi res ipsa postulabit amici partes. Mihi jam nimium vivaci, mors plerosque amicos ademit, non *Romæ* tantum, sed in *Anglia*, *Gallia*, *Germania*, & *Polonia* quoque. Illud igitur mihi pergratum erit, si quando significare dignaberis quid *Romæ* geratur, modo sit aliquid ejus generis, ut tuto literis committi queat. Quæ scribis de benignissimo *Mæcenate* tuo *Paungartnero*, mihi summæ fuere voluptati, non ob id tantum, quod hominis amicissimi commodis non minus ac meis delecter,

An. 1533. lector, verum etiam quod mihi velut commentarium suggeris ad illustrandam illius gloriam: quam ipsius quidem modestia nequaquam ambit scio, sed ad bonos mores conducit publicitus, excellentium virorum virtutes non abdi, sed ad imitationem in theatro orbis proponi. Utinam autem ad id præstandum suppetat mihi orationis facultas, quantam illius requirunt merita, quantamque tu fortassis adesse credis. Utcunque id est, conabor tamen, idque brevi, favente *Christo*. Sed, heus tu, in hoc quoque tuam operam mihi commodes oportet, ut efficias ne mea sedulitas offendat viri prudentissimi modestiam. Ut hoc auderem complurium hortatu sum animatus, sed præcipue *Zasii*, cujus auctoritatem in omnibus non aliter quam oraculum sequi soleo. Libebat quidem at non vacabat in præsentia pluribus tecum. Vale, & *Logum*, si isthic adest, meis saluta verbis. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 8. Septembris, Anno 1533.

Si placet αὐτογραφία ne offendat κακογραφία. Sic sum. Me tua μακρογραφία nunquam offendet.

EPISTOLA MCCLVI.

Erasmus Rot. Desiderato More S. D.

GRATULOR isti Reipublicæ, *Desiderato* charissime, quod ab eo dissidio, quod audieram suboriri, liberata est. Is certe metus me deterruit, quo minus istuc commigrarem, ne toties ob vini periclitarer inopiam; nam à fine Februarii usque ad Septembrem perpetuo langui, sic collapso stomacho, ut omnino nihil admitteret, ac certo comperi languoris causam non aliam fuisse quam vini idonei inopiam: nam mutato vino protinus revixit stomachus. Hæc est hujus corpusculi calamitas toleranda, donec & ventrem & escas destruat Deus. Ne vero mihi idem eveniat rursus hac hyeme, emisi famulum *Gilbertum Cognatum*, mihi quidem multis nominibus charissimum, sed hoc etiam titulo chariorem, quod tibi propinqua consanguinitate conjunctus est, ut mihi duo aut tria vasa adferat. Arbitror Officialem nondum è legatione rediisse, nam è *Luceria* nuper ad me scripsit amantissime, & audio D. *Franciscum Bonvalotum* è rebus humanis concessisse. Quo magis te rogo, ut *Gilberto* nostro, tuo consilio velis adesse, ut pecuniam bene collocet, & quamprimum ad nos redeat. Ridebit aliquis me de vino tam esse sollicitum. Riderem & ipse, nisi præsenti periculo toties essem doctus. Revocatus sum in patriam à Regina *Maria*, Cæsare, summo Cancellario & Duce *Arscoti*, misso etiam viatico trecentorum florenorum, & præstituto salario tanto in annos singulos, jamque paratis equis accinctus eram ad iter. Sed imbecillitas cogit exspectare ver. Reliqua cognosces ex *Cognato* bis tuo, semel meo. Ecclesiæ concordiam jamdudum suspiramus verius quam speramus. Huc certe sum adhortatus, libellum, opinor, exhibebit *Gilbertus*. Opto te quam rectissime valere. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 12. Octobris, Anno à *Christo* nato 1533.

EPISTOLA MCCLVII.

Erasmus Rot. Justo Decio, Regis Poloniæ Secretario, S. D.

JAM olim sum tibi multis obstrictus nominibus, *Juste* charissime, sed tu in dies accumulandis officiis me tibi reddis devinctiorem: in quibus illud scito mihi summopere gratum esse, quod me de iis, quæ in *Polonia* publice privatimque geruntur, tam accurate facis certiorem, quodque tua cura & amicorum ad me, & meæ ad amicos literæ tuto perveniunt, quum simus tam vasto terrarum spacio disjuncti. Gravem hoc biennio amicorum jacturam passi sumus, præcipue *Guilhelmi Warami* Archiepiscopi *Cantuariensis*, qui mihi unus multorum instar erat. Quo videlicet avidius fruimur iis qui supersunt. Adnitendum etiam ut

A hanc jacturam veterum, accessione novorum sarciamus. Quam ad rem magis idoneum ne optare quidem poteram, quam tu te tuapte sponte præstas. Fuit aliquoties animus admonere te quiddam, sed quoniam videbatur illiberalius, hactenus visum est dissimulare. Nunc vero quoniam in dies crescit hominum impudentia, cogor admonere præcipuos amicos, ne sibi diutius patiantur imponi. Scis hoc seculo per omnes terras volitare πλανήτας quosdam, ne dicam πλάνους, leberide nudiores, sed quibus nihil dulcius ocio & cibo alieno. Hanc, si superis placet, appellant libertatem. Ex horum numero sunt qui novum commenti aucupium, vel ex scriptis meis, vel ex aliorum sermone perdiscunt, quos, quibus locis habeam amicos

B non frigidos. Per hos obambulant, jactantes se famulos ac discipulos *Erasmi*, atque adeo, si divis placet, acerrimos mei nominis defensores, paratos pro *Erasmo* non tantum μονομαχεῖν, verum etiam ἀποθανεῖν. Affingunt de me quæ credunt fore jucunda amicorum auribus. *Erasmum* pancratice valere, cudere divinas lucubrationes. Quid multis? plane triumphare. Interim suaviter accipiuntur aliquot diebus, interdum & mensibus, nec absque viatico dimittuntur. Quotquot enim hujus artificii sunt, quocunque veniunt, veniunt à latronibus spoliati. Sed facetius est, quod nonnulli quæstum hunc venantur ab iis quos existimant

C *Erasmo* male velle. Apud quos mira narrant, alii *Erasmum* equo delapsum fregisse cervicem, alii decumbere morbo immedicabili, alii sepultum esse: ac, ne quis dubitet, addunt locum, annum, mensem, diem & horam; postremo, seipsos adfuisse sepulturæ, ac tumulum calcasse pede. Nec defuerunt qui spargerent, *Erasmum* una cum *Oecolampadio* cæsum virgis ejectum *Basilea*. Et his histrionibus à suo applauditur theatro. Quumque toties res ipsa vanitatem illorum redarguerit, tamen non pudet subinde similia confingere. Oportet enim insigniter perfricuisse frontem, qui tales agunt fabulas. At periculum est, ne per hos fiat, ut ne tum quidem credar vita defunctus, quum

D revera diem obiero supremum, qui profecto longius abesse non potest, tum seni, tum valetudinario, tum tot laboribus ac molestiis exercito. Verum horum me miseret, quibus nihil aliud precor quam mentem meliorem dari. Ad Encomiastas meos redeo, quorum technæ dissimulari poterant, nisi quidam nimis impudenter emungerent amicos, summas non mediocres à divitibus ac Principibus extorquentes, ut per illos obstrictus fiam, cogarque gratias agere eorum nomine, quos aut non novi, aut tales novi, ut nulla re bona dignos existimem. Ante annos jam ferme decem *Basilea* juvenis quidam in pugna deprehensus, quia ad inclamatam pacem gladium noluerit recondere, quod

E ibi crimen est tantum non capitale, conjectus erat in carcerem, mihi ne de facie quidem notus. Suspicor aliquando fuisse ex operis typographicis. Ab amicis perpulsus sum, ut per Regis *Angliæ* Legatum, qui tum forte aderat, virum eximie candidum, impetrarem illi veniam. Pridie Orator honoris gratia nos inviserat, quod accepisset me super occupationes non satis firma esse valetudine. Et tamen apud me tantum valuit quorundam efflagitatio, ut ob nihili nugonem prodirem ad Legatum Regium, ipse legatus perditi nebulonis. Vesperi conveni Legatum occupatissimum, exposui rem paucis, postridie liberatus est ille bellator. Hoc beneficium mihi magno æstimavit

F Senatus, coactusque sum illi pro eo gratias accurate agere. Exspectas hic ut dimissus ille mihi gratias egerit? Eodem die, quo fuerat dimissus, in ædibus typographi, vino illius temulentus, lingua sic debacchatus est in *Erasmum*, ut nudato gladio minitaretur necem si adessem. Postridie rogatus an illa dixisset ex animo, excusavit ebrietatem; efficax apologia apud hoc tribunal. Hunc, ut suspicor, stomachum conceperat in me, quod illi viderer parum favere Euangelio, quod tum illi haud scio ubi sepultum refoderant. Hæc tum temporis me

An. 1533. me clam omnia. Discessit ille me insalutato, pervenit *Constantiam*; illic apud *Botzemum*, amicum unice candidum, jactavit se famulum meum, & à me summa cum gratia dimissum proficisci nescio quo. Acceptus est aliquot dierum hebdomadas humanissime, nec absque xenio dimissus. Id post casu ex *Botzemi* narratione cognovi. Nec dubito quin similia designarit apud alios, præsertim apud *Melanchthonem*, qui cum noverat mihi amicitiam esse non vulgarem, satis adhuc gratioso apud Magnates, qui tum *Lutherano* favebant instituto. Alterum scio tibi notum esse, frequenter enim adiit *Poloniam*: istic apud potentes ac liberales φιλεργεσμίας prædicabat se famulum *Erasmi*, ab eo missum ut omnes salutaret amicos, quum *Basileæ* vix mihi de facie notus esset, adeoque me venerabatur, ut nunquam obvio dignatus sit aperire caput. Hac tamen arte corrasit aureos non paucos, ut jam in ocio degat μάλα Εὐαγγελικῶς, mihi nihilo æquior, quam si à me spoliatus esset suis facultatibus. Alius quidam adiit me, nunquam antea visum, nec visus ipse. Redibat *Roma*, repetens *Brugas*, ubi vixerat. Nec dissimulabat se fuisse *Franciscanum*, quum id non percunctarer. Quum viderem male cultum, rogabam unde suppeteret viaticum. Ait ingenue, mendicato vivere sese. Quum vix crederem esse tantam hominum liberalitatem, addebat, sese in *Germania* simulasse, *Erasmum* esse sibi dominum. Demiranti meum nomen tam esse gratiosum apud *Germanos*, respondit, omnes libenter dedisse famulo *Erasmi*, præter duos sacerdotes in oppido *Loffenburg*, qui dedere quidem, sed obmurmurantes quod *Erasmi* faceret mentionem. Ibi certe sanctius illi fuit nomen *Erasmi* quam *Francisci*. Quid ipse fecerim rogas? Quid aliud? Risi simplicem hominis impudentiam, & pro honore mihi habito dedi nummos aliquot in viaticum. Quidam habent orationem meditatam, quam edidicerunt; ea verbulis aliquot immutatis utuntur apud multos. Si non recipiuntur ad colloquium, mittunt scriptum. Rogati unde & quo, aliis alia respondent, utcunque commodum est ad extorquendum aliquid. Nonnulli, quoniam metuunt ne à famulis submoveantur à congressu, nisi ab amicis adferant literas, mentiuntur se habere, sed ejus esse generis, ut de manu in manum sint reddendæ. Ubi data est alloquendi copia, summa orationis hæc est, cupiunt saltem consilio adjuvari. Ad quid? Ut absolvam profectionem meam. Quid obstat? Deest viaticum. Quæ necessitas adegit ad istam legationem? Ut viderem doctos, & te in primis. Quo consilio putas parandum viaticum? Si tu dederis. Expeditum consilium! At istuc est auxilium petere, non consilium. Alii respondent, se quærere conditionem. Quam? Vis famulari cuipiam, aut in typographorum officinis operari? Nequaquam. Quid igitur? Cupio vacare literis. Quibus? Bonis: pudet enim fateri, se novorum dogmatum amore teneri. Sed ad studia suppetit viaticum? Nequaquam. Quid igitur spei? Si quis suppeditet. Homines suaves! Ab ignotis atque etiam diversæ religionis hominibus postulant, ut in ocio vivant suo arbitratu suoque commodo. Hæc scio tibi videri ridicula, nugasque, sed hæ nugæ seria ducunt. Si Magistratus perpenderent quam non expediat Reip. juvenes ocio assuescere, ac mundum paulatim impleri curiosis & ignavis erronibus, mature studerent occurrere periculo. Jam eadem discunt pueri, sub umbra scholæ mendicantes, nec aliud quam ludentes. Si invitentur ut inserviant alicui, recusant: ut discant scribere quo lucrentur aliquid, nolunt. Adeo dulce est illud miserum ac sordidum ocium. Quid porro fiet de talibus posteaquam adoleverit ætas? Nesciunt literas, oderunt religionem, nullam artem didicerunt. Quid, nisi ut procurrant in bellum, & sub militiæ titulo discant latrocinium. *Germania* gignit ingenia neutiquam infelicia, si accederet à teneris annis recta institutio. Sed his pejores sunt, qui quum & ætate sint provecti, & literas sciant, & sacris sint onusti, tamen ocio-si vagantur militari specie, impudenter abutentes non meo tantum, sed magnorum Regum ac Principum titulo, quum nulli prorsus inserviant, nisi *Como* & hujus uxori *Metha*, non aliter quam gulæ ventrique sint nati. Horum stratagemata nunc non refero: est enim Ἰλιὰς κακῶν. Tantum admoneo, ut & ipse à talibus caveas, & amicos ut caveant admoneas. Quomodo cavebo, inquies? Si nihil illorum fabulis credas, nisi literas à nobis attulerint mea manu notatas, in quibus nominatim commendentur. Dicent se incurrisse in latrones, omnibus exsutos bonis, ademtis etiam epistolis: noli credere. Fucum tu pro tua prudentia vel ex ipso vultu deprehendes. Quanquam ne epistolis quidem facile fidem habeas. *Senæ* discipulum habui Archiepiscopum titulo S. *Andreæ*, *Jacobi Scotiæ* Regis nothum, dexterrimo ingenio juvenem, probæque indolis. Is in marginibus codicis, quem nunquam videram, sic effinxerat manum meam, ut mihi plane fuerit impositurus, ni certo scissem eum codicem nunquam à me lectum aut visum. Urgebat ille, dicens me fuisse oblitum, alioqui unde, inquit, hæc manus tua? Agnosco, inquam, manum, sed librum nec hunc nec huic similem unquam antehac vidi. Tandem ridens, fassus est artificium suum. Addam his unam historiolam, nec te pluribus onerabo. *Christophorus Longolius*, vir in literis magnus, futurus maximus, si fata dedissent longius ævum, ante annos ferme duodecim nos *Lovanii* invisit, repetiturus *Italiam*. Post unum atque alterum convivium petiit solitarium colloquium. Datum est. Rogavit ecquem nossem *Sylvium*? Respondi me legisse carmina cujusdam *Ambosiani*. Movit caput; præterea *Franciscum Sylvium Lovanii* videram. Uterque, inquit *Longolius*, vetulus est, hic, de quo percunctor, septemdecim aut octodecim annorum erat. Quum videret me non alium nosse *Sylvium*, exponit rem plane jocularis audaciæ, ut ait Comicus. Venerat *Romam* adolescens, qui se ficto, ut suspicor, nomine *Sylvium* appellabat, elapsus, ut ajebat *Longolius*, è contubernio *Benedictinorum*. Acceperat mihi arctissimam esse necessitudinem cum *Paulo Bombasio*, quo neminem *Italum* expertus sum ingenio candidiore. Senserat *Leonis* Decimi propensum in me favorem, quo utinam fuissem dexterius usus. Hic *Sylvius* confingit duas epistolas tanquam à me scriptas in ipsius commendationem, alteram ad *Bombasium*, alteram ad *Leonem*. *Bombasio* facile imposuit, homini minime suspicioso, tum mihi sic amico, ut si quis vel salutem attulisset ab *Erasmo*, fuerit toto pectore complexurus. Illud generosæ cujusdam audaciæ fuit, quod sibi tam impudentis fuci conscius, non veritus est adire Principem totius orbis maximum *Leonem* Pontificem. Habeo, inquit, epistolam ab *Erasmo*, admissus est, reddit confictas literas. Quis suspicaretur juveni tam audax facinus in mentem venire potuisse? *Leo* pro sua humanitate complexus est hominem, & utroque brachio sublevavit procumbentem omnia pollicitus. Tantum valuit *Erasmi* ficta commendatio. Quum autem *Sylvius* moraretur redire ad summum Pontificem, ipse *Leo* sua sponte rogavit, ubi esset ille juvenis ab *Erasmo* commendatus. Is autem febre correptus in itinere, periit priusquam ad Pontificem perveniret, qui tum agebat *Ostiæ*. Sic interrupta est fabula, alioqui multos actus habitura. Si qua similis avis devolarit in vestram *Poloniam*, fac amicos admoneas, præsertim candidos ac munificos, nominatim R. D. *Petrum* Episcopum *Cracoviensem*, *Andream Critium* Episcopum *Plocensem*, *Joannem Dantiscum* Episcopum *Culmensem*, *Erasmum* Abbatem *Claræ tumbæ*, *Joannem Lascanum* Præpositum *Gnesnensem*, *Severinum Bonerum*, *Antoninum* Medicum, & si qui sunt alii qui nos impense diligunt. Non quod obstem quo minus illi suas opes in quos voluerint erogent, sed quod amicis nolim imponi mei nominis lenocinio, nec me his falsis nominibus obligari. Te cum omnibus tibi charis opto quam prosperrime valere. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 1. Novemb. An. 1533.

EPISTOLA MCCLVIII.

Erasmus Rot. D. Conrado Goclenio S.

An. 1533. QVO modo te saluto? ὄνει ἢ βασιλεία. Terret me omen exusti templi *Antuerpiæ*, si verus huc rumor advolavit. *Joannes Dantiscus* Episcopus scribit, oppidum, cujus erat dominus, & ubi habebat arcem, sic conflagrasse, ut præter rudera & mœnia nihil superfit. Antea conflagravit *Culmum* μητρόπολις illius. Narrantur diversis locis diversa ac prodigiosa incendia. Hoc quid sibi velit, nescio; nisi quod quemadmodum olim *Africa*, ita nunc Euangelium hoc quotidie adfert aliquid novi. *Joannes Campensis* jam, ut opinor, reliquit *Poloniam*, per ambages visurus *Venetiam*, ut colloquatur cum *Judæo* quodam, cujus copiam illi promisit *Aleander*, qui nunc *Venetiæ* plane vivit *Epicureum*, non fine dignitate tamen. *Campensis* mentionem feci in proximis ad *Dantiscum* literis honorificam. Eo nomine mihi gratias agit ingentes, non dissimulans se suspicatum me implacabili in illum odio teneri, quod toto quinquennio nunquam jusserim illum salvere. Hic risi satis, quum de odio in illum ne somniarim quidem unquam. Sentio *Parisiis* esse sodalitium *Germanorum*, cui præsidet *Carinus*, declamans quam atrocia commissa mihi condonarit ob *Christum*. Est illic *Guinterius Andernacus*, è cujus literis intelligo *Paschasium* frequenter ad ipsum scribere. Tibi prudenti non est opus monitore. Obruent te tandem, si frequenter ad illos scripseris.

Melanchthon vocatus est in *Poloniam*. Id ad me scripsit Episcopus *Plocensis*, qui eum vocavit. Et ipse *Melanchthon* in Commentario Epistolæ ad *Romanos*, & in privatis ad me literis, satis declarat se suorum pigere. Sub finem mensis Septembris accepi literas *Delfi*, mense Majo scriptas in *Hispania*, una cum literis *Joannis Vergaræ*. Uterque promittunt pecuniam ab Archiepiscopo *Toletano*. Neuter tamen summam exprimit. Ad me ne umbra quidem pecuniæ pervenit. *Quirino* famulo, quum isthic esset, nihil dixit *Delfus*, nec per eum scripsit verbum. Imo ablegavit, pollicitus se per proprium famulum missurum literas ad te. Hic succurrit illud è Tragœdia πολλαὶ μορφαὶ τῶν δαιμονίων. Quæ per *Levinum* scripsi, puto tibi bona fide esse reddita. Redeundi propositum non deposui. Qui rumor sparsus est, secus quam volebam. Facile sentiuntur animi quorundam. Doleo Collegium istud tam cito frigescere, & periturum video, nisi Præsidis & Exsequutorum cura vigilet, ut Professorum adsit diligentia. *Campensis* abest. Tu litigas, quanquam cœlebs. *Rescius* varias personas sustinet. Hæc scripsi per *Viglium*, qui mihi apud te prolixæ epistolæ instar erit. Vale. *Friburgo* 7. Novembris, Anno 1533.

EPISTOLA MCCLIX.

Petrus Bembus Erasmo Roterodamo S. P. D.

BINAS à te literas accepi: unas jampridem, quibus mihi Frobeniorum *curam & diligentiam, tum vero etiam petitionem* Livianis *libris imprimendis commendabas, ad quos cum rescripsissem (ad me enim scripserant) respondere tuis literis distuli proxime alteras, quarum priore pagina te purgas de illa ipsa* Frobeniorum *commendatione tua: posteriore me rogas, ut* Damiano Lusitano Patavium *venienti ad ludum literarum ne desim. Ego vero cum illum libenter vidi, est enim, quemadmodum scribis, atque ut ex duobus ejus congressibus & sermonibus elicui, optimis moribus & omni elegantia & suavitate sane præditus: itaque lucrum mihi videor fecisse ex tuis literis, qui juvenem mirificum ut cognoscerem effecisti: tum me ei largiter obtuli, petiique ut meis rebus omnibus meque ipso suo jure uteretur. Sed adhuc usus non est homo permodestus. Domum etiam conduxit me ignaro, sed domum plane bonam. De purgatione, qua altera, ut dixi, erat pars in tuis recentioribus literis, nihil dicam, nisi te nimis parce nimisque subtimide tibi ipsi de me polliceri. Vellem fidentius atque* An. 1533. *prolixius à me omnia exspectares conjunctissimi hominis officia, utque id in animum inducas tuum, magnopere abs te peto.* Frobeniis, *ut ad antiquiores tuas literas postremo respondeam, in eo quod petebant, esse usui non potui. Neque enim* Livianos *libros habebamus ullos manu scriptos, qui non minus probi essent, quam ab* Aldo *impressi, qui sunt in omnium manibus. Sed de tota re, non dubito, quin te illi certiorem fecerint. Hæc scripsi manu mea, ut parte aliqua tibi vicem redderem, qui tuas ad me literas amantissime tua manu semper conficis. Valetudinem tuam, qua te audio admodum imbecilla uti, curabis diligenter, nosque diliges. Vale.* Patavio 11. *Novembris, Anno* 1533.

EPISTOLA MCCLX.

Erasmus Rot. Petro Richardoto S.

JAM ferme mensis est, quod patronus mihi tecum communis è *Luceria* scripsit ad me literas humanitatis ac benevolentiæ plenas. Ad eas respondi, sed paucis, quod quidam indicasset illum necessario fore *Besontii*, quod ipsum mihi non videbatur verisimile. Scripseram per eundem Episcopo *Verulano*, sed is jam revolarat in *Italiam*, *Mediolani* exspectaturus quid mandet Pontifex. De epistolio, quod per famulum misi, non est quod sis sollicitus, nihil habet nisi gratiarum actionem, & resalutationis officium. Veteris vini *Gilbertus* meus plus adduxit quam vellem. De novo curabimus in Quadragesima. Ut autem scias quantus sim οἰνοπότης, duo vasa mihi, si solus bibam, sufficiunt in decem menses. Malo tamen superesse ne desit poticis, famulis, liguritoribus, vapis & acrimoniæ sua portio. Habeo gratiam quod me doces quomodo vapescenti vino vinaceis mederi debeam. Illud serio tibi persuadeas velim, mi *Richardote*, tuum istum affectum, quem literis tuis significas verius quam exprimis, mihi esse gratissimum. Risi, nec intellexi tamen, quod me *tertium eloquentiæ lumen* appellas. Nimium mihi tribuis, si putas hoc seculo non esse nisi duos *Erasmo* facundiores. Equidem me vix millesimum esse credo, nisi quod magis arbitror me cum *Megarensibus* nullo in numero ponendum esse. Utinam hisce temporibus tam effloruisset *Christiana* pietas quam effloruit eloquentia. Audi rem mihi molestam, sed tibi tamen risui futuram. Præter alia incommoda, quibus æstas & autumnus me afflixit, fuit in ædibus meis tanta improbissimorum pulicum vis, ut per eos nec dormire liceret, nec legere, aut scribere. Quod malum nondum factum est mitius. Soleo per jocum amicis dicere, non esse pulices, sed dæmones. Non erat ille jocus, sed divinatio. Siquidem ante dies aliquot exusta est mulier, quæ quum haberet maritum, octodecim annis furtivum commercium habuit cum rivale dæmone. Ea inter alia crimina & illud confessa est, quod per amatorem suum in hoc oppidum miserit aliquot magnos saccos pulicum. Nomen vici ubi exusta est, dicitur *Kylchove*, abest hinc duabus leucis. Hæc stans scribo, & tamen undique pungunt in caligis, in indusio circa collum, & pungunt more insolito, tam pusilli ut prendi non queant. Tantumne permissum esse maleficis? Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ* 19. Novembris, Anno 1533.

EPISTOLA MCCLXI.

Des. Erasmus Rot. D. Joanni Vergara, insigni Theologo, S. D.

FORTASSE visus sum vobis paulo impotentius ferre mortem *Guilielmi Warami* Archiepiscopi *Cantuariensis*, qui literis tam plorabundis ac lamentatricibus animi mei dolorem in sinum tuum effuderim. Idem, opinor, visum Archiepiscopo patrono tuo; nam simile fere responsum accepi à R. D. *Bernardo* Episcopo & Car-

An. 1535. Cardinali *Tridentino*, & à *Christophoro* Episcopo *Augustensi*. Soleo quidem, uti scribitis, in simili casu aliorum mederi luctui, sed ipsa re sum expertus esse verissimum illud Comoediæ, *Tu si hic sis, aliter sentias.* Et tamen ne quod res est dissimulem, ipse mihi nonnihil in tanta tamque diutina animi ægrimonia displicui, eademque tum mihi dixi, quæ aliis eram dicturus: „Mortalis erat, ad extremam pene senectutem „pervenit, summa cum dignitate vixit, pietatem in„signiter coluit, honestam sui memoriam reliquit, ex „hoc infelici exsilio migravit ad æternam tranquillita„tem, ibi te exspectat, mox sequuturum. Si vere „diligis virum, est quod illi gratuleris, non est quod „deplores. Hæc aliaque permulta colloquebar cum animo meo, sed ad omnia surdo. Neque vero hic locus erat illi Satyrico,

Ploratur lacrymis amissa pecunia veris.

Si æstimetur quod illius obtulit benignitas, maximum erat; si quod accepi, minimum erat emolumenti. Sed in illius amicitia sic conquiescebam, ut mihi viderer abunde dives, qui talem haberem patronum, unde petere quidvis possem, si qua incidisset necessitas. Ea non incidit, nec facile potest incidere frugaliter viventi, atque iis rebus contento, quas postulat corporis necessitas. Conduplicavit hunc luctum meum mors *Christophori Schydlovicii*, hominis apud *Polonos* summæ auctoritatis, ac nostri amantissimi. Sed Dominus pro sua clementia multis solatiis mitigavit hæc vulnera, fecitque cum tentatione proventum, ut possim sustinere. Siquidem in Archiepiscopi demortui locum ac dignitatem successit R. D. *Thomas Cranmarus*, professione Theologus, vir integerrimus candidissimisque moribus, qui ultro pollicitus est sese in studio ac beneficentia erga me, priori nequaquam cessurum, & quod sponte pollicitus est, sponte præstare cœpit, ut mihi *Warамus* non ereptus, sed in *Cranmaro* renatus videri queat. Dedit & *Vindelicorum Augusta* candidos aliquot amicos, eosque ultroneos. Quorum ut tempore ita benevolentia primus est R. D. *Christophorus à Stadio* Episcopus *Augustanus*, vir ut majorum imaginibus illustris, ita prudentia, consilio, pietatis amore, ac munificentia vix ulli in hisce regionibus secundus. Huic accessit vir animi decoribus quam imaginibus clarior, ac virtutibus quam opibus ditior, *Antonius Fuggerus*. Cui adhæret nivei pectoris amicus *Joannes Cholerus* Præpositus *Curiensis*. At vir antiquæ nobilitatis, moribus aureis, *Joannes Paungartnerus à Paungarten* & *Ernbach*, ut tempore postremus est, ita nemini cedit parata munificentia, non in unum alterumve, sed erga omnes qui doctrinæ ac pietatis elogio commendantur. Hunc vir clarissimus *Ulricus Zasius*, hujus seculi ornamentum, multis jam annis possidet: nunc ut est candidissimi pectoris hoc nomine sibi gratulatur, quod eum mecum habet communem. *Fuggeri* nomen arbitror *Hispaniis* esse notum ac celebre, *Joannis à Paungarten* an vobis auditum sit, nescio. Itaque paucis hominem tibi depingam, quo sicut pridem meo dolore doluisti, ita nunc meo gaudeas gaudio; & quemadmodum ibi consolando declarasti tuam in me benevolentiam, ita hic gratulatione declares inter veros amicos tristia simul ac læta esse communia. Ergo quod *Joannes à Paungarten* amplissime dives est, cum aliis aliquot habet commune; sed illud cum paucis habet commune, quod opes suas possidet, non ab eis possidetur; quodque illi servit pecunia, non ipse pecuniæ. Possidet autem ista fortunæ quæ vocantur munera, non tantum heriliter, verum etiam philosophice, persuasum habens, hæc non esse propria hominis bona, quæ promiscue probis & improbis contingunt; nec tam egregium existimat divitias habere, quam contemnere. Contemnit autem, qui juxta sapientis consilium illis affluentibus non adjicit animum, qui nec lucro tali fit obesus, nec jactura macilentus: quippe perpendens hæc quoque à cœlesti Principe dari, non ut amentur, sed ut recte prudenterque dispensentur. Dominus hortatur, ut divites de iniquo *Mammona* sibi parent amicos, à quibus recipiantur in æterna tabernacula. Majus est, quod præstat *Paungartnerus*, qui de juste partis mira benignitate reficit egenorum viscera, bene fœneratum existimans, quod *Christi* membris fuerit impensum. Juxta *Stoicos* nulla felicitatis pars est habere divitias, sed sic habere, meo quidem judicio, magna felicitatis pars est. Sic Deo charus fuit ille prædives *Abraham* hospitalitatis & magister & exemplum. Accedit huc generis pervetusta nobilitas. Extant enim instrumenta testantia familiam illam inter claras habitam ante multa secula. Origo gentis fuit è *Franconia Orientali* vetustissima nobilium virorum parente, unde qui nunc apud *Gallos Franci* dicuntur profecti sunt. Ibi sedem olim habuerunt majores hujus. Est etiamnum in ea regione monasterium, horum benignitate tum ornatum magnifice, tum amplissimis dotatum censibus. Verum, ne nimis antiqua persequar, pater hujus, de quo nunc agimus, ob eximias animi virtutes, integritatem in moribus, prudentiam in consiliis, fidem ac dexteritatem in negotiis, pietatem erga patriam, in summa tum gratia, tum auctoritate fuit apud supremos orbis Monarchas, *Matthiam Hungariæ* Regem excussi judicii virum, *Fredericum* Imperatorem, quem nominasse satis est laudasse, & hujus filium *Maximilianum*. Quibus omnibus sæpenumero belli domique fidelem ac præclaram navavit operam. *Non ultima laus est principibus placuisse viris*, præsertim laudatis, & ob laudanda. Nec minus interim gratiosus apud Proceres ac populum, ob morum amabilem comitatem, ac promtam perpetuamque de omnibus benemerendi voluntatem. Cæterum ut sunt humanarum rerum æstuariæ vices, hujus familiæ clarissimæ facultates per se quidem amplissimæ, sub majoribus vehementer decreverant, partim bellorum inundationibus, partim filiabus multis summa cum dote splendide elocatis; quæ magnam opum partem secum in familias alienas attraxerant. Quanquam autem veræ nobilitatis minima portio est opulentia, tamen hoc quicquid est decoris, *Joannes à Paungarten* non passus est suo decedere generi: sed jacturam sub progenitoribus acceptam singulari prudentia, vigilantiaque, ita sarsit, ita lacunas omnes explevit, ut nullum usquam restet facultatum attritarum vestigium. Ne in Principum quidem amicitiis parente fuit aut est inferior, apud quos ob raram ingenii dexteritatem ac singularem prudentiam, summa in gratia summoque in precio & fuit hactenus, & est hodie; nobilibus ac popularibus tam charus ob expositam in omnes præsertim egenos liberalitatem, ut optimo jure patriæ delicium possit appellari. In expeditione *Turcarum* à *Carolo* Cæsare accitus, illi & facultatibus largiter, & consiliis fideliter, & opera fortiter adfuit, omnium periculorum socius, paratus & vitam patriæ ac Cæsari impendere, quum ante id temporis in hoc ipsum bellum suis impendiis Cæsari misisset XXXII. cataphractos pulchre instructos, non numerum hercle; sed viros è multis selectos, quorum plerique poterant egregios belli duces præstare. Porro fidem, studium & operam, quam præstitit *Carolo* Cæsari, eandem nunc præstat hujus germano *Ferdinando*, cui & ipsi ob raras animi dotes cum primis charus est. Habes hominis pietatem in patriam & in Principem. Nunc audi qua pietate foveat liberos suos. Quatuor habet filios, filias totidem, omnes felici indole. Dices forsitan, felicitatem hominis mihi narras, non pietatem. Sed mane, mox audies eximiam. Tanta solicitudine, tanta sanctimonia prudentiaque curat omnes educandos, ut non corporum modo, verum etiam animorum parens optimo jure dici possit. Nullum omnium destinavit negotiationi, aut aliis sordidioribus artibus. Ad eruditionem, ad pietatem, ad gerenda Principum ac Reipublicæ splendida munia instituit omnes: ad quæ frequenter evadunt parum appositi, qui libris ac disciplinis insenuerunt: nam umbris assueti, nescio quo pacto stupescunt,

An. 1533. scunt, ac veluti glaucomate oculis oborto mentis vertiginem quandam patiuntur quoties in pulverem ac solem, hoc est, ad civilia munia adsciscuntur. Tenera ætas domi formatur ad omnem probitatem atque innocentiam. Adhibentur præceptores, non de trivio, sed exploratis moribus ac literatura non vulgari. Adolescentia prima statim ab ædibus paternis ablegatur in *Italiam*, aut in *Galliam*: quo simul & linguis & moribus alienis assuescant. Hæc est ingeniorum velut insitio, qua mitescunt ac naturam exsuunt sylvestrem, si quam habent. Nihil enim fere morosius iis, qui in patria consenuerunt, oderunt exteros, ac damnant quicquid à vernaculis ritibus diversum est. Quibusdam permittit, ut Principum aulas degustent, sed electas: neque enim parum interest inter aulam & aulam: tametsi in omnibus aulis ut est varia rerum experientia, ita non desunt illecebræ, quæ juventutem ad dulcia quam ad salubria proniorem corrumpant. Verum, ab his periculis nullum vitæ genus liberum est, etiamsi te abdas in *Carthusiam*. Adversus has *Sirenes* non locus nos tutos reddit, sed pro auribus animus diligenter obturatus, non cera quemadmodum fecit *Ulysses Homericus*, sed Philosophiæ præceptis. Itaque natu maximus *Joannes*, parentem nomine & cognomine referens nec minus indole, primum in *Gallia* deinde in *Italia* literis haudquaquam infeliciter institutus, nunc agit in aula D. *Mariæ*, quondam *Hungariæ* Reginæ, qua fœmina nihil habet hæc ætas sanctius ac prudentius. Huic proximus *Georgius* Jurisprudentiæ destinatus est, qui jam & in bonis literis, & in Legum sapientia supra modum ætatis promovit. Tertius *Antonius* agit *Venetiæ*, velut in theatro totius *Italiæ* splendidissimo, variis linguis expeditus, & omni morum elegantia perpolitus ad unguem. *Daniel* natu minimus, adhuc domi fingitur ad innocentiam, mox dicandus instituto, ad quod videbitur natura compositus. Nimirum intelligit vir ingenii perspicacissimi, ad hominis felicitatem plurimum referre, ut in teneris annis ad hoc quisque institutum applicetur, ad quod videatur natura compositus. An non istuc demum est vere patrem esse? Cur enim patres appellantur, qui nihil aliud gignunt quam corpora, ac mox natorum curam omnem abjiciunt, aut si quid curant, præter corpora nihil curant; animi, quæ præcipua pars hominis est, nulla ratio. Sed his quoque deteriores sunt, qui pueros ad honestum vitæ institutum ut à natura factos ita & animo propensos, ad illiberalia studia retrahunt. Hoc profecto non est educare liberos, sed exponere. Ac mea quidem sententia sceleratius est ingenium exponere vitiis, quam corpus incertis casibus. Sit aliqua felicitatis pars ex opulentis nasci, è claris & illustribus progigni; summa tamen ac proinde rara felicitas est ex tali parente nasci qualem se præstat suis *Joannes Paungartnerus*. Quid ego nunc memorem, quam pia, quam vigilanti solicitudine filias educet, qua comitate regat uxorem, qua pietate foveat optimæ matris senectutem? Dicas hominem virtuti natum, qui nusquam cessat in officio. Quid hoc viro felicius, si qua omnino in hac vita felicitas. Contigit antiqua majorum nobilitas, contigerunt opes imaginibus dignæ. Contigit uxor ex animi sententia, claris & ipsa majoribus: contigerunt liberi à parentis optimis moribus haudquaquam degenerantes. Ipse corpore felici, ætate integra virentique, sed animo cano, tot egregiis dotibus prædito, ut in ratione beatitudinis, extremum calculum occupent opes ac generis claritudo. Arces duas possidet, alteram cognomento *Paungarten*, quam superiorum incuria neglectam magnifice reficit, exornatque structuris. Altera cognomento *Ernbach*, hactenus corrupte vulgo dicta *Erbach*, sita est ad *Danubium* paulo supra *Ulmam*, loco amœnissimo, ditione satis ampla, cui oppidum subjacet ejusdem nominis. Felix ille populus tali Domino, cujus auspiciis omnia redduntur floridiora. Tanta hominis est in negotiis dexteritas, ut hunc

A vel unum dicas esse, qui ex parva civitate magnam, ex obscura possit illustrem reddere. Abundat *Germania* magnis & excellentibus viris, sed utinam quamplurimos haberet *Paungartnero* pares. Adde his, quod quum eximia virtus ac magna felicitas semper obnoxia soleat esse invidiæ, *Paungartneri* successibus applaudunt omnes, invidet nemo. Tanta est ingenii suavitas, tantus animi candor, tanta erga omnes homines morum comitas, ac ut *Græce* dicam significantius, χρηστότης. Quantum bonorum in hoc uno viro possidet hæc natio, qui Cæsaribus in negotiis civilibus præstat fidelem juxta ac prudentem Consiliarium, in rebus bellicis fortem ac promtum ducem, idque ἀδάπανον, patriæ civem pacificum ac salutarem, domui suæ commodum ac vigi-
B lantem curatorem, probitatis ac literarum amatoribus benignum *Mæcenatem*, amicis jucundum convictorem, egenis liberalem nutricium, aut parentem verius? Felix *Germania* tali heroe. Felix ego tali amico, qui cum mihi sunt omnia communia. Hoc jus non exstat quidem in Cæsarum legibus, sed in Gratiarum tabulis descriptum est, quo meum esse duco, quicquid est in bonis *Paungartnericis*. Non quod illius fortunas velim imminuere, quod nec animus hic postulat, nec res familiaris exigit: sed ob hoc ipsum vivo tranquillius, quod existimem in meo esse mundo quicquid possidet sincerus amicus. Proin nunquam videbor mihi
C inops aut destitutus, quandiu tales supersunt amici, non ita multi quidem illi, sed eximii, ut horum quilibet esse possit πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων. Sincero amico nulla possessio preciosior: in hac soleo præcipue conquiescere, meque ipsum adversus τὸ τῶν βατράχων κοάξ consolari: sed quoniam in hoc seculo nihil est proprium aut perpetuum, consultum est, juxta beati *Pauli* consilium, hanc quoque possessionem sic habere quasi non habeamus. Volubiles sunt animi mortalium, & ut tale nihil accidat, à morte nemo tutus est. Sed absit omen sinistrum. Communi patrono Archiepiscopo *Toletano* fac me commendes, quoties inciderit opportunitas. Complures sunt anni, quod me dignatus est in amico-
D rum numerum adscribere, & tamen ut omnes uno ore prædicant, totus adhuc in benevolentia recens est. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 19. Novembris, Anno 1533.

Scripsi ante paucos dies per Cæsaris Oratorem commendatorem quendam, virum ut apparet candidum, nostrique studiosum, qui multa mihi prædicabat auditu jucunda de *Toletani* Præsulis erga me perpetuo favore.

EPISTOLA MCCLXII.

Erasmus Rot. Simoni Leigniero S. D.

E AMANTER tu quidem, vir optime, qui vinum ultro obtuleris, sed *Gilbertus Cognatus* parum fecit prudenter qui acceperit. Mihi vero tua benignitas hoc nomine multo gratior est, quod spontanea atque inexspectata. Quod de filiis mones faciam diligenter, & si qua alia in re possim illis commodare, præstabo grati ac memoris hominis officium. Non excidit mihi quantum debeam inclyto Senatui *Besontino*, & hoc cœlum perpetuo nebulosum ac nubilum dure me tractat. Cæsar revocat me in *Brabantiam*, quo si per debilitatem corpusculi proficisci non licebit, conabor isthucusque prorepere. Det Dominus ut omnes amicos meos offendam incolumes. Vale cum tibi charissi-
F mis. *Friburgo* 19. Novembris, Anno 1533.

EPISTOLA MCCLXIII.

Erasmus Rot. Lodovico, Montis S. Mariæ & Charitatis Abbati, S. D.

REVERENDE Domine ac pater mihi multis nominibus suspiciende, *Gilbertus Cognatus* mihi jam plusquam triennium fidelem & commodum præstitit famulum, quem ego tamen ob mores liberales non tam

An. 1533. tam pro famulo habui, quam pro convictore, & in studiorum laboribus socio. Proinde & tuæ R. amplitudini gratulor talem cognatum, & illi multo magis tam amicum & benignum patronum. Quo nomine sicut ille tibi debet plurimum, ita & ipse gratias ago: nam meæ fortunæ tales sunt, ut mihi magis in promtu sit communicare literas quam divitias, aut dare sacerdotia. Spero autem fore, ut illum temporis apud me peracti non pœniteat: nam præter eruditionis fructum, quem ex mea consuetudine cepit haud pœnitendum, novit tua prudentia quot illecebris juventus suo relicta arbitrio sollicitetur ad corruptelas. Poterat alibi nonnihil attrahere contagii à Sectarum amatoribus. Apud me vero etiamsi quid attraxisset, purgari potuit. Tum ea est vitæ nostræ ratio, ut nullum sit ocium servienди voluptatibus etiamsi quis appetat. Hunc ego fructum arbitror in ratione præmiorum haudquaquam postremum mereri calculum. Sic autem meritus est de me, ut meas fortunulas semper sit habiturus communes, & præterea si quid officio præstare valuero. Nunc perquam ægre illo careo, itaque vehementer gratum fuerit, si quamprimum ad nos recurrat. Te vero magnopere rogo, ut in illo fovendo tui similis esse pergas. Crede mihi, recte collocaris benignitatem istam, etiamsi tibi sanguine junctus non esset. Quod si *Erasmum* in tuorum numerum adscribere dignaberis, pro uno cliente duos es habiturus. Bene valeat T. R. A. *Friburgo* 11. Decembris, Anno Domini 1533.

EPISTOLA MCCLXIV.

Erasmus Rot. Francisco Bonvaloto Thesaurario S. D.

PRO tuo in me studio, vir clarissime, jam non novo gratiam habeo: sed nihil adhuc aliud possum quam habere. R. D. *Lodovicus à Vers* Abbas montis S. *Mariæ* & *Charitatis* contulit *Gilberto Cognato* consanguineo suo meo famulo sacerdotium quoddam: qua in re si forsitan opus fuerit illi favore tuo, etiam atque etiam rogo ne illi desis, vel quia dignus est ipse, utpote juvenis candidis & integris moribus, nec indoctus, mihi certe jam annos aliquot in studiorum laboribus magno fuit adjumento. Quare quod in illum contuleris officii, in me collatum putabo. Audio per te conferri pleraque sacerdotia; & novit tua prudentia magnam religionis *Christianæ* partem pendere à pastoribus. *Lutetiæ* habeo quendam *Philippum Montanum*, qui mihi olim fuit adjutor studiorum, præclare doctum, etiam in re theologica; sed moribus sanctioribus aut magis piis vidi neminem. Non deest illi fortuna, sed suopte spiritu cuperet *Christo* bonum pastorem agere, si vocaretur. *Gallus* est natus annorum plus minus triginta quinque, cujus si memor esse dignaberis, non mihi tantum, sed *Christo* etiam ipsi rem summopere gratam facturus es, qui te servet incolumem. *Friburgo* 11. Decembris, Anno 1533.

EPISTOLA MCCLXV.

Erasmus Rot. Petro & Christophoro Mesiis fratribus S. D.

VT hoc compendii faciam, viri nobilissimi, amborum epistolis aliquot unica respondebo. Pridem accepi literas à vobis, expostulantes, vel, quæ est vestra civilitas, deplorantes potius, quod ad vestra scripta nihil respondissem. Ea res mihi summopere grata fuit, quippe declarans vestrum erga me studium haudquaquam vulgare: flagranti enim desiderio omnis mora longa est, cui lenta est etiam celeritas. Sed posthac velim reputet vestra prudentia, quot montes, quot campi, quot maria, nos dirimant, & per quas ambages epistolæ à *Friburgo Brisgoiæ* ad *Hispalim Hispaniæ* perferantur, quanquam hoc ipsum cujusdam felicitatis est, si perferantur, vel resignatæ ac semilaceræ. Quod si fors acciderit, ut ad aliquas non respondeam, humanitatis vestræ fuerit huic ætati, ut nullis studiorum

A laboribus oneretur, nullis morbis frangatur, jam suapte sponte fatiscenti dare veniam: præsertim quum undique tot ad me literarum inundent fasciculi, idque propemodum quotidie, ut interdum vix suppetat ocium ad legendum, tantum abest ut vacet respondere singulis. Illud certe vobis usque persuasum sit, sive rescribam, sive obticescam, vestrum istum erga me favorem esse mihi gratissimum, epistolas autem non gratas modo verum etiam jucundas. Postremis literis, quas ante paucos dies recepi, significatis meas per bibliopolam esse redditas, quæ res mihi non minori voluptati fuit quam vobis. Hæc præfatus, ad rem accingor, ἀλλὰ λακωνικῶς. Inhumanus sim, nisi vestrum B erga me studium amplectar, nec vestræ diffido prudentiæ: nam fieri potest, ut in hoc negotio perspicatiores sitis quam ego. Meo tamen animo etiamnum sedet prior illa sententia, qua censui consultius esse nobilem illum cunctatorem imitari, qui maluit sedendo quam pugnando vincere: præsertim quum non sit Monomachia, ut unus cum uno committatur, neque res sit uni cum duobus. Quanquam accipimus *Herculem* se duobus imparem fuisse professum: sed uni adversus tot myrmecias, tot sphecias, tot ranarum phalanges, tot picarum, tot gryllorum gargara, tot sturnorum & graculorum examina confligendum sit, ut etiamsi nec aculeos haberent, nec rostra, nec ungues, tamen ipso garC ritu possent hominem quamvis durum exanimare. Quoties rejeci manifestas & impudentes illorum calumnias? Et tamen perinde quasi nihil sit actum, in hodiernum usque diem occinuntur mihi vetera mendacia, idque libris etiam editis: *Erasmus* facit confessionem arbitrariam, damnat omnes ceremonias, irridet cultum divorum, irridet ritus ecclesiasticos, rejicit jejunia *Christianorum*, damnat ciborum abstinentiam, solvit sacerdotum cœlibatum, destruit vota & ritus Monachorum, damnat constitutiones humanas. Quid multis? stravit viam *Luthero*. Jam qui fingunt modestiam, quo majore cum fide calumnientur, ajunt se credere me bonum virum esse, nec illa in hoc scripsisse, ut hi rerum D tumultus consequerentur; collaudant etiam quod nunc diversa scribam. Hic nimirum, hic est nigræ succus loliginis, hæc est ærugo mera. Aliis isto colore patrocinentur, ego sic defendi nolo. Illud ingenue fassus sum & fateor, si præscissem hoc seculum exoriturum, multa aut non scripsissem quæ scripsi, aut aliter scripsissem, quædam etiam non fecissem quæ feci. Prudentis, inquiunt, est divinare futura: fateor, sed non omnia. Agnosco tamen aliqua ex parte simplicitatem & incogitantiam meam. Ista tamen, quæ mihi toties obganniunt, nusquam reperiuntur in scriptis meis, tantum absit malitiosus interpres: & in *Declarationibus* meis, quas isti palinodias esse putant civili tiE tulo, nihil expono secus quam sentiebam quum illa scriberem, aut quam verbis expressi: rursus excipio lectorem iniquum, cui nihil satis circumspecte scribi potest. Ego studiosis ac bonis viris scribebam Annotatiunculas aut commentarios, non arbitrabar me scribere cautiones aut Syngraphas forenses. Verum isti jam mitescunt, ut scribitis. Non magni refert, viri clarissimi, quam mitescant in me, magis admiror nondum esse delassatos, sed utinam vere mitescant ad imaginem illius qui dixit, *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.* Tales aliquot arbitror & inter istos esse, sed nescio qua mea infelicitate fit, ut in quos impingo tam feroF ces, tamque implacabiles comperiam, ut tutius sit cum quovis Cardinale conflictari, quam cum illis, citiusque placaturus sim quemvis Regum aut Pontificum offensum, quam unum ex istis qui se jactant mundo mortuos, quum vix in alio mortalium genere magis vivat regnetque mundus; paucos exceptos volo, utinam possem quamplurimos. Nuperrime novus quidam exortus est, qui pro civili admonitione, ipsi non utili tantum, verum etiam necessaria, sic respondit quasi lapidibus à me fuisset impetitus. Equidem arbitrabar mi-

An. 1533. mihi rem fore cum ingenio sedato ac philosophico, sed videor impegisse in *Citeriam* quampiam, adeo nihil non rapit ad maledicendi occasionem. Ut enim omittam veteres illas ac solennes fabulas, quibus isti solent sua condire convivia, objicit mihi quod in literis, imo, ut ille loquitur, in omni mortalium genere primus, imo non primus, sed solus esse velim: quod quum sit impudens mendacium & atrox convitium, tamen absque risu legere non potui. Ego me ipsum haud alio loco pono quam quo quondam oraculum posuit *Megarenses*. Ac ne quid dicam de studiorum Proceribus, quorum nulli me unquam æquavi, video & gaudeo ubique terrarum efflorescere juvenes, qui me in omni literarum genere multis præcurrant parasangis. Impingit & livorem, sed nullum adfert argumentum, tantum infigit aculeum. Fateor meam naturam multis viciis fuisse obnoxiam, verum si satis intelligo quid sit livor, nullum hujus affectus assultum unquam in me sensi, gratia *Christo*: arbitror enim esse livorem, quum quis uritur aliena felicitate, quæ tamen ipsi nihil adferat incommodi: nam si quis doleat hostem evehi ad dignitatem, quod jam futura sit illi paratior lædendi facultas, metus est potius quam invidia. At ego quendam olim capitalem hostem ad summos honores evectum etiam gavisus sum, quod sæpenumero fiat, ut magnæ dignitatis accessio sive per contemtum adversarii, sive quia non vacat per negotia, finiat contentionem: quod in *Adriano* ferunt usu venisse, qui factus Imperator forte obvio quicum acres exercuerat inimicitias, nihil aliud dixit quam, *Evasisti*. Addit aliud crimen plusquam capitale, sed multo omnium vanissimum. Ait se suis oculis vidisse ac legisse epistolam meam, in qua scripserim aperte, Nullum in religione *Christiana* majus malum inveniri potuisse, quam quum religiones istæ repertæ sunt. Quæ voces ut nunquam inciderunt in animum meum, ita nunquam exciderunt, neque calamo, neque lingua. Quid fingi potuit atrocius ad concitandas universas Monachorum catervas in exitium meum? Addit, *Dices epistolam non esse tuam*. Utinam non sit. Si epistola habet ea verba, quæ recitat, certo sciat non esse meam, sed ab impuro nebulone spiritu diabolico confictam esse. Nec desunt hisce temporibus istiusmodi stratagematum artifices. Sin est ea quæ fertur ad *Servatium*, nihil ibi simile scriptum comperiet: tantum illa de quodam, qui puerilibus annis per tutores & alios protrusus fuerat in religionem, hunc ferme in modum loquitur: Quum multæ essent illius infelicitates, nihil tamen in omni vita accidisse infelicius, quam quod compulsus esset in hoc vitæ genus, ad quod nec animo nec corpore compositus esset: opinor hic nihil esse quod jure queat reprehendi. Jam si sensit, epistolam fuisse fictam, cur quod & dubium erat, & latebat, prodit orbi? sin quod legerat parum meminit, cujus, obsecro, gravitatis erat, in convitio tam capitali sic incogitantem esse? Cætera non libet persequi. Atque hæc qui toties devorat, nec ad ista vel calamum habet vel linguam, censetur iracundus. Ipsi si simili perfunderentur aceto, quomodo furerent? Equidem in tanto convitiorum strepitu facile me consolor *Paulino* dicto: *Quem diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit*. Nec illibenter usurpo *Christianissimum* beati *Augustini* dictum: *Domine, hic seca, hic ure, ut parcas in æternum:* est aliquid vel sic conformem fieri imagini *Christi*. Ille vivens Agnus, ipsa puritate purior, quid non audivit à Pharisæis? Vinolentus, seductor populi, dæmoniacus, blasphemus. Quod ludibrii genus non passus est, à militibus consputus, arundine percussus, spinis coronatus, colaphis & alapis cæsus? cur ego, qui duriora commerui, recusem flagellari, conspui, cædique maledictis hominum procacium, atque hoc clementi pharmaco purgari? Consolatur & illud animum meum, quod à sanctis viris dictum, & ab æque sanctis probatum est. Longe alia esse judicia Dei, alia hominum. Quod si istis sedet sententia non conquiescere donec me ad crucem adegerint, orabo Dominum ut mihi largiatur patientiam, illis mentem meliorem. Interea mihi decretum est cum hoc animantium genere posthac nec habere simultatem, nec arctam necessitudinem: alioqui *Christianam* pacem habere cupio cum omnibus, daboque operam ut id assequar, quod quidem in me erit. Hoc animo velim omnes etiam esse qui pro me depugnant. Postremo, fingite me unum cum uno commissum, an non æquissimum est, ut senex juveni cedam arenam? Vetus exemplum est, sexagenarios de pontibus dejici, an non igitur tempus est ut ego jam prope septuagenarius me subducam è studiorum comitiis, ac jus suffragiorum aliis cedam? Multo autem æquius est ut à juvenilibus digladiationibus abstineam. Mira est humanorum ingeniorum pervicacia, & sibi quisque pulcher est. Postremo, quibuscunque plumis tegimur, homines sumus omnes, non angeli. Fateor absque literis ἀβίωτον εἶναι τὸν βίον, at non vivit absque literis, qui piorum hominum evolvendis libris semet oblectat. Ago nunc rem seriam, ea cujusmodi sit, è libello, quem simul cum hac epistola recipietis, cognoscatis licebit. Titulus est, *De præparatione ad mortem*. Accepi & *Christophori Fontani* epistolam, mire facetam & argutam: quam ille multa paucis expedit? Vehementer arrisit hominis ingenium, quod tamen in argumento plausibiliore cupiam exerceri. Itaque scriptum hoc non fuisse evulgatum gaudeo. Dignatus est ille librum *Franciscani* majore honore quam ego: totum ut apparet devoravit. Ego tantum paginas aliquot degustavi, idque carptim, moxque libellum misi *Alphonso Valdesio*, quem amicum longe candidissimum mihi fata videntur invidisse. Epistolam meam, quam cogitatis edere, si nondum est evulgata, premi malim. Desiderant, inquitis, in te modestiam. His ea epistola obturabit os, utpote modestissime scripta. Quid facias variis ac morosis hominum judiciis? Qui falsis & atrocibus calumniis interdum & furiosis convitiis, ultro lacerant hominem, vindicant sibi *Christianam* modestiam, & in eo, qui suam innocentiam defendit ab impietatis crimine, desiderant modestiam. Quam obsecro modestiam? Ut pro maledictis & calumniis gratias agat, & in gratiam ipsorum fateatur impietatis crimen, à quo se novit esse purum. Nec istorum refert, quod ea res gigneret grave infirmorum offendiculum: tam accuratam honoris sui rationem haberi volunt. Quid isti modestiam appellent nondum satis intelligo. At sunt aliquot, atque hi quidem nec indocti nec leves, qui in *Apologiis* meis improbant immodicam modestiam, existimantes malo nodo malum fuisse adhibendum cuneum: & si requirunt modestiæ nostræ specimen, legant *Declarationes* meas. Quanquam æqui Judices fatentur me nusquam oblitum moderationis ac civilitatis, præterquam in *Apologia*, qua respondeo *Sutori*. Is enim quum haberet malam causam & versaretur in argumento, de quo judicare non poterat, tamen effreni petulantia debacchatus est in me vir & Theologus & *Cartusianus*. Quid igitur? an isti protinus ob unam epistolam me in modestorum album adscribent? Non arbitror: sed alii dicent esse fucum, alii causabuntur me facere quod galli gallinacei victi solent, demissis alis è certamine fugere: ac pro modesto jactabunt esse timidum. Quin & illud auguror futurum, ut epistolam epistola pariat: si ista prodierit in publicum, is, cui scripta est, non sinet premi suam: nam ea quoque cum vestris literis mihi reddita est: quæ quo animo scripta sit Deus novit, ego certe in bonam partem interpretor: non enim oportet suspicacem esse *Christianam* charitatem. Salutabitis hominem meis verbis amanter, simulque persuadebitis nequaquam esse malevolentiæ quod non respondeo: imo ob hoc ipsum non respondeo, quod cupiam mutuam inter nos benevolentiam esse perpetuam. Verum est quod *Græci* dicere solent, multorum amicitias silentio dirimi: sed rursus experimento

An. 1533. A to verum esse comperi, quorundam amicitias melius ali silentio quam colloquiis aut literarum vicissitudine. Sum frequenter in scribendo simplicior, aliorum animos ex meo æstimans. Verum, ea res mihi non raro male cessit. Vos quoque vestra humanitate dignum feceritis, si juvenis animosi cursum non impediatis. Fortassis eveniet illi quod solet vino generoso. Acerbius est, dum est mustum, verum, posteaquam ætate deferbuerit, fit mitius. Aliquid dandum est juventuti, quæ philautiæ lenocinio, modo ne sit immodica, exstimulatur ad industriam, honestosque labores. Habeo gratiam vestræ diligentiæ quod *Lodovici Vivis* epistolam ad me miseritis: quam si scripsit ex animo, suspicari videtur me refrixisse in amicitia, quod literis suis laudarit B *Franciscanum*: quæ suspicio videtur & in vestros animos demigrasse, sed eam non patiar altius insidere. Itaque vobis tanquam è tripode dictum certum & indubitatum esse volo, istius rei ne levissimam quidem cogitationem unquam descendisse in pectus meum. Imo, ex laudatricibus illis epistolis unicam duntaxat legi, eamque perbrevem. Habebat commendationem, sed ita temperatam, ut facile quivis sentire posset, *Vivem* gessisse morem hoc officiolum flagitanti. Cur autem essem à *Vive* alienior, quod amicitiam haberet cum eo qui cum mihi simultas intercederet, quum id ne à famulis quidem meis unquam postularim, modo sic exerceant amicitiam, ut me non lædant? C *Lovanii* quum mihi esset capitalis digladiatio cum *Britanno*, *Vives* habebat interim cum eo non amicitiam tantum, sed familiaritatem quoque, nec deerant qui prædicarent *Britannum* illius opera fuisse adjutum: mihi tamen ob id nunquam pilo minus charus fuit *Vives*, eamque de viro docto insimulationem manibus pedibusque repuli. Soleo quosdam amicos ultro admonere, ne mea causa recederent ab amicitia eorum, quibuscum mihi inciderat concertatio, perspiciens hoc expedire ad finiendas simultates. Demiror autem unde *Vives* eam conceperit suspicionem, nisi forte quod ad ipsum rarius do literas. Ego vero ad veteres & exploratos amicos non temere scribo, nisi quid inciderit occasionis. Nulla est regio ubi non ha- D beam aliquot amicos. Quod si quoties uni scribo cogar omnibus scribere, duris profecto legibus mecum agatur. Proinde si vobis hic scrupulus exemtus est, *Vivis* suspicioni primo quoque tempore medebor. Superest, viri clarissimi, ut vobis pro isto erga me studio gratias agam. *Christophoro Fontano* salutem plurimam. Datum apud *Friburgum Brisgoia* 24. Decemb. An. 1533.

EPISTOLA MCCLXVI.

Erasmus Rot. ornatissimo viro Domino Joanni Cholero, Præposito Curiensi, S. P.

An. 1534. DUAS eodem die & per eundem abs te epistolas E accepi, quarum altera scripta est decimo Januarii, altera Calendis Februarii. Ad utramque respondeo, & paucis, & aliena manu, nam dextram jamdudum totam occupat chiragra, sic ut ne chartam aut calamum possim tenere manu. Quod scribis meam *Concordiam Romæ* Cardinalibus quibusdam displicuisse, demiror sinistra quorundam hominum judicia. Sed, ut videtur, illis decretum est, hoc publicum orbis malum suis remediis curare. Ego autem sperabam auctoritate Synodi rem minoribus incommodis posse sanari. Ad hoc meus libellus videbatur satis appositus. Quid *Lutherus* scripserit in Missas, nescio: nam audio illius libellum ante meum prodiisse: quod si contumeliose tractat Mis- F sam, quî potuit ex meo libello sumere ansam, quum ille nullum articulum tractet aut diligentius aut reverentius, quam de Missa? Sed hæc fatalia sunt, nec dubito quin Anti-*Ciceronianus*, de quo scribis, plurimum habeat veneni. *Stunica* periit, sed illi successurus videtur *Sepulveda*, *Alberti Pii* alumnus, & *Stunicæ* sodalis, *Hispanorum* omnium gloriosissimus, cujus libellum in me opinor te vidisse, insigniter stultum & contumeliosum. *Itali* quum insaniunt, insaniunt luculenter. *Augustinus Eugubinus* respondet epistolæ meæ, sed furiose & indocte. Equidem putabam me cum homine philosopho rem habere. *Nauseam* unico tantum colloquio & aliquot epistolis novi: is de offensis *Romanis* mea *Concordia* pertulit in aulam *Ferdinandi*, ut conjicio ex epistola *Joannis Fabri*, Episcopi *Viennensis*. Demiror autem, quæ negotia commiserit illi Cardinalis *Tridentinus*, quum, quantum ego possum ex libris & epistolis ipsius cognoscere, non admodum præcellat sapientia: nam priusquam vocaretur ad aulam regiam, per literas à me petiit, ut aliquod Opus dicarem Cardinali, & in præfatione testarer neminem esse, cui negotia ardua rectius committerentur. Videtur tamen nostri studiosus. Video res Principum ac Regum suppuratas, si vera narrant de Comite *Mirandulano* cum liberis in *Italia* necato; de arce *Mediolanensi Gallorum* insidiis impetita; de *Vayvoda* contra fœdus multa moliente; de classe *Turcarum* à *Venetorum* triremibus per ignorantiam male vexata, præter ea quæ literis tu tuis commemoras. *Lutetiæ* terribili edicto proposito sævitur in *Lutheranos*, aliquot in carcerem conjectis, nonnullis metu profugis; quorum de numero quidam suspicantur esse filium *Copi*, qui nunc agit *Basileæ*, quum esset Rector Academiæ *Parisiensis*. Hoc an verum sit, nescio; sed *Basileæ* esse, certum est, nam ad *Berum* scripsit è *Basilea*. *Bedda* cum collegis suis revocatus est, ac triumphat serio. Ante menses aliquot hic rumor fuit, aliquot certas lucubrationes meas *Parisiis* fuisse vetitas distrahi auctoritate cum Theologorum, tum Senatus: sed hoc mihi non fit verisimile, neque quisquam amicorum tale quiddam ad me perscripsit. Regnum *Franciscanorum* floret sub hoc Cæsare. De me quid sit futurum Dominus viderit; nihil enim mihi nunc curæ est, nisi ut sinceram conscientiam præstem *Christo*, brevi hinc migraturus. *Romæ* est quidam *Franciscanus*, nomine *Nic. Herborn*, amplissimæ ditionis, quippe Commissarius *Cismontanus*. Is *Antuerpiæ* emisit librum *Sermonum Quadragesimalium*, quasi eos habuerit apud populum, quum scribat *Latine*, nec in his quicquam sit populare, tantum autem ineptiarum, ut nullus populus laturus fuerit talia deblaterantem. In eo libro nulla mica est nec ingenii, nec facundiæ, nec ullius eruditionis, ac ne piæ quidem mentis ullum vestigium. Videtur in hoc tantum ea coacervasse, ut sub religioso titulo haberet occasionem effundendi sua venena. Ex officina miserunt ad me tres pagellas, in specimen gustumque magnifici Operis. In una, præter alia convitia, hæc scribit: *Lutherus magnam Ecclesiæ partem ad se traxit; nonnullam Zwinglius & Oecolampadius; maximam Erasmus*. Et addit, *bonum esset, si natus non fuisset homo ille*. In altera vocat *Lutherum*, *Zwinglium*, & *Oecolampadium* milites *Pilati*, qui crucifixerunt *Christum*, me illis annumerans; addens, me eodem spiritu, eodemque consilio scripsisse, quo scripserunt illi; nihil interesse, nisi quod ego jocor, illi rem serio agant. Adjicit dictum de Monachorum dictis melioribus, *me posuisse ova, Lutherum & cæteros exclusisse pullos*. Nec dubito, quin totum Opus ejusmodi flosculis respersum sit. Scribunt amici sinceriores, hoc genus animantium nihil non posse in aula Cæsaris. *Maria* nihil aliud est, quam alumna nostræ patriæ. *Montegnius*, qui plurimum valet, totus est à *Franciscanis*. Card. *Leodiensis* anceps est amicus; acerrimus inimicus, si quid offendatur. Archiepiscopus *Panormitanus* χρηστολόγος est, præterea nihil. Quod si tumultus oriantur in *Germania* ego hic pulchre sedeo inter sacrum & saxum. Sed de me non admodum sum sollicitus, ego enim jam propemodum in portu navigo. Si licebit isthic commodum commorari, etiam mutata religione, non suaserim migrationem. De *Fuggero* ex animo doleo, quod ipse sibi plus nocet, quam fortuna aut inimici. Debebat animum erigere in hac rerum tempestate, spe fortunæ melioris. Equidem libens adhortarer hominem, sed quum non novi morbi circumstantias, periculum esset, ne, ut imperitus chirurgus, vulnus sinistra curatione

An. 1534.

A tione magis exacerbarem. Rogas, ut per hunc nuncium rescribam, verum qui duas epistolas reddiderat, fatebatur se non eas accepisse *Augustæ*, sed alicubi in propinquo. Puto in hoc oppido. Ex *Anglia* nihil omnino affertur novi, ne ex *Brabantia* quidem, nisi quod rumor est nimis verus, summum ibi templum magna ex parte conflagrasse. Si quid hisce nundinis novarum rerum afferetur, faciam te participem. De valetudine mea utinam possem lætiora scribere, adeo crebro me repetit hæc sive podagra, sive chiragra, sive panagra, omnes tentans artus, & aliunde alio migrans, ubi satis priorem locum excarnificavit, dolor intolerabilis durat fere quatriduum; deinde tumore oborto, fit aliquantum mitior, sed more ducum, qui multas arces B occupant, relicto præsidio occupat aliud membrum, ibi de integro sæviens, rursus inde in aliud levissima occasione vel redit, vel incrudescit. Ne levem quidem contactum patitur, ut dicas anagyrim esse, quam *Græcorum* Proverbia vetant moveri. Vereor autem, ne tam crebris cruciatibus hoc senile corpusculum, ac tot malis tortum, non diu sufficiat. *Quirinus* meus, de quo quæris, hic vivit, auditor *Zasii*, pulchre vestitus pecuniis *Britannicis*; habet suos consusurrones, de quo alias per otium plura, quæ partim ridebis. Hæc ad primam tuam epistolam, Calend. Febr. scriptam.

Venio ad alteram prius scriptam, sed eodem die redditam. In literis ad *Paungartnerum* nullam facio C mentionem epistolæ, qua illius laudes prædico; tamen mitto librum *De præparatione ad mortem*: civilius enim arbitror, ut se laudatum ex te cognoscat potius, quam ex me. Quoniam autem significas te languere desiderio ejus libri, statim amandavi hunc puerum meum suapte sponte propensum ad iter, ne tu desiderio moriaris. Tantum vereor, ne dicas tibi pro thesauro repertos carbones. Novi *Paungartneri* benignitatem semper paratam, tamen curabis, ne huic puero præter literas aut similia aliquid committatur, nisi forte velit uno aureolo augere viaticum: nam quemadmodum apud me non diu fuit, ita non videtur diu mansurus. Si Episcopus adest *Augustæ*, cura ut recipiat ea, D quæ per hunc mitto; si jam concessit *Dilingam*, jube puero, ut illac faciat iter rediens; si obambulat per varias arces, tu recipe à puero omnia, & cura ut primo quoque tempore ad eum perferantur. Idem si forte *Paungartner* abest longius, non est opus ut eum sequatur puer, sed per *Christophorum Geringum* famulum illius ad eum perferantur. Multi negant hoc malum esse podagram, sed sui generis esse morbum, quem vulgo *Souch* appellant. Eo dicuntur multi hic laborare. Doleo tibi mecum tam multa mala esse communia. Verum, sic est, non minima felicitatis pars homini fidus & aptus famulus. Fatale est, mundus impletur sceleratis hominibus sub Euangelii titulo: & ego præter E hunc duos famulos receperam, sed mature me ab illis absolvi. Curabis, ne libellus isthic excudatur, ne ea res fraudi sit *Frobenio*. Spero fore, ut hic puer mihi læta referat de tua valetudine. Amicos, si qui isthic resideant, meo nomine saluta. Si dextra manus fuerit reddita, scribam ad te copiosius. Vale. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 19. Februarii, Anno à *Christo* nato 1534.

Erasmus Rot. tuus voce propria, manu aliena.

EPISTOLA MCCLXVII.

Erasmus Roterodamus eruditissimo viro Cornelio Grapheo S. P.

F

DAMIANUS exhilarat me, nuncians te & animo & corpore melius habere, atque etiam fortunam esse commodiorem. Me discruciat novum malum podagra, seu panagra verius; adeo pertentat omnes artus, aliunde alio migrans, ut vix unquam detur respirare. Negant esse podagram, sed sui generis esse malum, quo nunc hic laborent complures. Vulgo *Souch* appellant. Tot cruciatibus, tot modis fractum senile A corpusculum non poterit diu esse par. Maxime opus esset aliquo fideli famulo nostrate: nam *Germani*, sicut Poetæ, ἄθυνον γένος. Mallem provectiorem, quam adolescentem: eruditionem nihil moror, modo sciat *Latine*, & scribat utcunque: dein nulli morbo sit obnoxius, scabiei aut comitiali: non superstitiosum ferre possum: addictos Sectis non fero. Dabitur salarium quantum tu præscripseris, viginti aut viginti quatuor floreni *Carolei* in singulos annos. Pro vestitu hinc, ut ex liberalitate spontanea aliquid accedat, in ipso situm erit. Quod si mihi aliquid acciderit humanitus, efficiam, ut non male collocarit officia sua. Veniat sumtu meo, &, si illi forsitan displicebunt omnia, remittetur sumtu meo. Hac de re poteris communicare cum B *Scheto*. *Damianus* videtur, recusato officio, quod Rex offert, ad nos reversurus. Spero illum prudenti usurum consilio. Tu cura valetudinem tuam, cui cum uxore & liberis precor omnia læta. Datum *Friburgo* 13. Martii, Anno à Virginis partu 1534.

EPISTOLA MCCLXVIII.

Erasmus Rot. clarissimo juveni Damiano à Goes Lusitano S. P.

PRANDENTI oblatæ sunt tuæ literæ, vir amicissime. Mox à prandio scripsi præter solitum, pro- C perante nuncio. Quod tam magnifica reliqueris, precor ut sit felix faustumque. Ego totus sum tuus. Valetudo est afflicta, cui servire cogor. Tradam tibi partem domus satis elegantem ac semotam, ubi vivas vitam *Anachoriticam*. Quod si mea non placebit, Comites à *Renneborg* fecerunt partem domus vacuam, in qua prius habitavi. Habebis *Erasmum* paratum ad omnia. De vestibus non magni refert, isthic noves an hic. Cætera coram. Vale, vir amicissime. *Friburgo* 11. Aprilis, Anno 1534. Bibemus de poculo tuo, quod perendie advehetur.

Quandocunque venies, invenies paratum locum. Opinor, te nolle alere equos. Stabulum habemus elegans, sed occupatum. Etiam atque etiam vale.

EPISTOLA MCCLXIX.

D *Clarissimo viro D. Vincentio Cornelii Thesaurario, &c. Erasmus Rot.* S. P.

* QUUM persuasum esset à civitatibus *Hollandiæ* decretos esse florenos trecentos, id quod ipse etiam D. *Petrus à Montfort* fatebatur, & epistola Advocati *Hollandiæ* non haberet, nisi ducentos, de nullo quidem concepi sinistram suspicionem, sed res ipsa loquebatur aliquid erroris subesse. Rursus scripsi per Doctorem *Viglium*, quod non fecissem si *Scheti* literas E accepissem: nam epistolam egregii viri *Jodoci Sasbouti*, scriptam 14. Cal. Novembris, accepi in hebdomada Paschæ. Nunc nihil superest scrupuli, nisi de florenis sexaginta, qui, sive non fuerunt decreti, sive sunt in manibus bonorum, non ero cuique posthac molestus. Tantum hoc agam, ut vobis amicis & patriæ pro hoc honore sponte delato præbeam aliquod grati animi argumentum. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* 23. Aprilis, Anno 1534.

Erasmus Rot. mea manu.

EPISTOLA MCCLXX.

Vives Erasmo.

EPISTOLA *tua, data ad me quinto die Januarii, gratior mihi fuisset, si te rectius valere nunciasset, sed tam affecta tua in ætate ista valetudo non potuit mihi non molestissima esse ad audiendum: precor tibi sanitatem; aut, si hoc non est* Christo *visum, certe robur & animi & corporis, quo tolerabiliores fiant tibi cruciatus. Æstate superiore graviter & periculose ægrotavi è colica. Podagra facta est mihi adeo familiaris, ut jam minus sit.*

An. 1534. *fit ex assuefactione gravis: eam puto me contraxisse è frigore potius, quam ulla alia de causa. Ista sunt suavia munuscula, quibus nos corpus hoc nostrum pro assiduo & sollicito sui ministerio remuneratur. Quod temperamentum, aut quæ circumspectio suffecerit, si litera de aliquo scripta, ad eum ipsum mittantur? quod est plane, ut ait* Cicero, *tollere è vita vita communionem. Ego vero te non arbitror in amicitia refrixisse, nec rarius te mihi scribere conqueror, quæ etiam querela in me recideret, qui non minus raras ad te dem literas; & meis permultis epistolis tum ad te, tum ad amicos alios testatus sum, non æstimare me amicitias ex officio quodam levi scribendi, quod interdum diligentius præstant qui minus diligunt, præsertim ubi nihil sit inter nos negotii, quod scriptionem desideret. Sed meum consilium fuit deterrere* Carvajalum, *ne posthac, si quid adversum te ederet, admisceret nomen meum; intelligens plane ex mea epistola id mihi gratum non futurum. Id vero ne quis suspicetur parum convenire inter nos, quod minime deceret, sive ob amicitiam & familiaritatem aliquando nostram utriusque monumentis testatam, sive ob communionem studiorum, ne non affectatores credamur sapientia; ἀλλὰ κεραμός. Tempora habemus difficilia, in quibus nec loqui, nec tacere possumus absque periculo. Capti sunt in* Hispania Vergara, *& frater ejus* Tovar, *tum alii quidam homines bene docti. In* Britannia *Episcopus* Roffensis, *&* Londinensis, *&* Thomas Morus. *Precor tibi senectam facilem.* Brugis 10. *Maji*, *Anno* 1534.

EPISTOLA MCCLXXI.

Erasmus Rot. Nobili Viro D. Damiano à Goes Lusitano S. P.

DOLEO tibi istud iter parum ex animi sententia succedere. Tua causa nihil non alacriter facturus est *Erasmus*. Scio, quid tibi debeam. Si tuus *Matthaus* caret contagiosa scabie *Gallica*, à qua ego semper non secus atque à morte abhorrui, tota hæc domus illi serviet: sin secus, nec illi expedierit hic esse, nisi haberet famulum proprium. Melius fuerit, ut donec convalescat sit apud Chirurgum. Non sinam illum egere pecunia. Utcunque fuerit, dabitur opera ut bene curetur. Has duas epistolas ad me misit *Thomas Blaurerus*, quem salutabis *Constantia*, si illuc appuleris. Est vir probus, & unus è Senatu. Quod literæ diu hæserunt in itinere, in causa fuit is, cui *Melanchthon* eas commisit. Ad me venerunt 22. die Augusti, quum tu quatriduo ante discessisses. Volitarunt per manus multorum fortassis resignatæ, ut fit. Mihi redditæ sunt per publicum nuncium *Schaffhusiensem*. De domo paranda *Patavii*, nemo tibi melius consulet, quam *Anselmus Ephorinus*, & fortassis non gravabitur tecum ire *Patavium*. *Bononia* roga, num vivat *Paulus Bombasius*. Consultissimum est, ut de Sectis neque bene neque male loquaris, quasi ista non cures neque intelligas. Variæ sunt hominum simulationes. Nec multum erit in rem tuam, si crebræ epistolæ inter *Melanchthonem* aut *Grynæum* & te commeent. Bene vale, patrone & amice incomparabilis. *Friburgo* 25. Augusti, Anno 1534.

EPISTOLA MCCLXXII.

Baptista Egnatius Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

*CUR *tibi* Sabinum *etiam atque etiam commendem meis hisce literis, multa plane sunt & eadem honestissima caussa, vel quia omnes* Germanici *sanguinis tacita quadam animi inductione diligo, vel quod ille præcipuo quodam amore ac religione, quod quidem apud me plurimum valet, te colit: vel quod ita bonis artibus instructus, bonisque moribus ornatus est mihi visus, ut enixe hoc illi petenti negare non potuerim. Tu vero plane felix ac beatus, quem certatim sic omnes boni ac studiosi viventem diligunt & observant. Hic enim fructus virtutis eximius atque excellens est, ut non tam mortuo quam viventi homini tantum studium, tantus debeatur amor: nam de meo erga te amore, neque tuo in me vicissim aliquid uberius dicerem, ni* Sabini *suscepta me commendatio prohiberet. In hoc igitur juvene, nisi me mea fallunt præsagia, multa sunt quæ ad illum amandum excitare quemvis possint. Primum pudor egregius, qui mirifice hanc ætatem commendat. Accedit deinde modestia, quam vultu, quam oratione maxime præfert: nam de eximio illius literarum omnium & poetica inprimis studio, nihil amplius dixero, κωμικὸς μάρτυς ipse esse poteris, vel potius Ἀττικός. Certe in hoc sic mihi excellere visus est, ut cum multos* Germania *tulerit, his annis hujusce laudis avidos, illi pene omnes errare velut umbræ, hic veram gloriam assequi posse videatur. Tu igitur, qui* Germanis *tuis princeps hanc literarum facem prætulisti, tanto successu, ut omnia tibi polliceri de illis posses, nisi alio felicia transtulissent ingenia, hanc saltem scintillam reliquam ita fove, ut tuo excitata atque animata spiritu, multum splendoris plaga huic tua afferat, ut quando tu tantam primus excitasti gloriam, hoc veluti altero secundam te sidere illustretur & emicet. Bene vale,* Erasme *mi amantissime.* Venetiis 29. *Augusti*, *Anno* 1534.

An. 1534.

EPISTOLA MCCLXXIII.

Erasmus Rot. Philippo Melanchthoni S. P. D.

*LITERAE tuæ & hospitis tui serius ad me perlatæ sunt injuria illius, cui eas commiseras. *Damianus* à *Goes* jam quatriduo hinc discesserat: sed paulo post ex itinere remisit ad nos alterum è famulis qui cœperat ægrotare *Thermopoli*, una cum *Sabaudo* deductore conducto. Per hunc mox recurrentem misi *Damiano* tuas & hospitis tui literas. Verum hoc vix à nobis digresso, rediit ipse *Damianus*, sollicitus de puero suo, cui tradidi tuas ad me literas, ex quibus rem omnem cognovit. Rursus à nobis digressus, *Schaffhusia* per dictum *Sabaudum* accepit literas tuas, post id temporis nihil ab eo literarum accepi, nisi quod arbitror illum jam esse in *Italia*. Hunc *Georgium Sabinum* literis accurate scriptis adeo prædicavit *Baptista Egnatius*, ut nunquam antehac ulla de re scripserit diligentius: & profecto juvenis præ se fert eximias & morum & ingenii dotes, ut certa spes sit illum aliquando præcipuum *Germania* decus futurum. De *Luthero* nunc nihil scribam, nisi mirari me quod ad instinctum *Amsdorfii*, hominis, ut audio, indocti & inepti, sic debacchatus sit in me: eaque objecerit, quæ etiamsi nihil respondissem, tamen ex meis lucubrationibus liquebat esse vanissima. Non deerant mihi aculei, nec deerant qui me instigarent ad acerrime respondendum: sed ego id malui, quod à doctis & bonis viris probari mereretur. Illa epistola non nocuit famæ meæ: quantum ipsius negotio profuerit, nescio. *Ambrosius Pelargus* scripsit adversus Anabaptistas librum, in quo subinde perstringit *Lutherum*, ac te nominatim satis acriter, ac me nonnunquam, sed moderatius ac sine nomine. Commentarios tuos in *Paulum* ter emi, unum codicem misi Episcopo *Augustano*, alterum *Sadoleto* Episcopo *Carpentoractensi*, tertium mihi servavi. De eo quid sentiam, fortassis alias indicabo. Bene vale. *Friburgo* 6. Octobris, Anno 1534.

EPISTOLA MCCLXXIV.

Jacobus Sadoletus Episcopus Carp. Des. Erasmo Rot. *S. P. D.*

*DIV *est cum ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quod si tu ades in eisdem locis, in quibus solitus es, tibique commoda valetudo est, sicuti cupio equidem, & spero, nonnulla de eo me tenet admiratio. Hominis enim* πολυθρυλλήτου, ϗ πολυγραφοτάτου *non est usitatum hoc silentium. Sane nos post librum illum tuum* de Concordia Ecclesiæ *nihil aliud accepimus quod ab* Erasmo *scriptum esset. Itaque non sine aliqua sumus suspicione,*

An. 1534. *ne, ne aut minus fortasse valeas, aut in* Belgas *tuos profectus sis. Videbare enim in literis tuis postremo ad me scriptis significare, te id cogitasse facere. Quod si ita est, mi* Erasme, *quaeso, ut certiorem me de tuo omni statu facias, qui pendeo animi, donec exploratum aliquid de te habuero: nam mihi tua salus & tranquillitas mirabiliter cordi est. Non dedit nobis fortuna, ut in eisdem locis viveremus: quod utrique nostrum, arbitror, mihi quidem certe fuisset optatissimum. Potuissem enim apertius tibi, atque illustrius, omnem meum sensum & animum declarare. Sed quoniam id praeteriit, actum ne agamus, ut dicitur, animos certe virtus dedit in amore consentientes: in qua tu multo praestantior, majores autem mea partes sunt, te summum virum colendi, & diligendi. Tanquam igitur ad hominem omnium tibi amicissimum, ut de tuis rebus omnibus interdum scribas, vehementer te rogo. Mei in* Paulum *perfecti Commentarii sunt: itaque eos propediem cogito edere. In iis plurimum mihi opitulatae sunt correctiones illae tuae, quas in primum librum adhibuisti. Vellem idem in reliquos fecisses, maximo mihi emolumento ea res fuisset. Sed fortuna nobis disjungendis, multis meis & magnis invidit jucunditatibus: cui quidem à nobis non potest obsisti, ea enim summas frangit infirmatque opes, nedum meas. Sed quod ad rem pertinet, potes perspicere, mi* Erasme, *ingenii tarditatem & imbecillitatem mei: qui tanquam* Καλλιππίδης *diutino cursu cubitum vix processi, ut ex hoc quoque major tibi à tua incredibili navitate & industria voluptas pariatur. Verum haec hactenus. Te, mi charissime atque optime* Erasme, *oramus, ut semel amorem erga nos abs te susceptum constanter & perpetuo tuear.* Carpentoracto 1. *Novemb. Anno* 1534.

EPISTOLA MCCLXXV.

Jacobus Sadoletus, Episcopus Carpentoracti, Erasmo Roterodamo *S. D.*

ACCEPI *tuas literas* IV. *Novembris datas, quae me maximo dolore affecissent, propter tuam de mea erga te mutata voluntate suspicionem, nisi divino quodam beneficio mihi contigisset, ut paucis ego horis literas ad te antea dedissem, plenas verissimi amoris, ut conscius mihi sum: neque tamen tanti quantus meus erga te in omnibus meis sensibus inclusus est, atque inhaeret. Tu vero ut metueres, ne illo officio scripta mea corrigendi me lasisses: in quo tibi à me par ne haberi quidem potest gratia? Noli, obsecro, mi* Erasme, *me ex eo genere hominum ducere, qui se castigari & admoneri aegre ferant: nullum est obsequium, quod mihi praestari possit gratius. Utinam vero tu semper mihi praesens, & corrector adesses & magister; nulla est felicitas tanta, quam huic anteponerem: quod si illa sanctitas amicitiae, quae inter probos maxime viget, nostros utriusque animos fideli vinculo adstrinxit, ne unquam desiste, quaeso, me & monere & reprehendere, ubi videris esse opus: quod si viveremus una, crebrius usu veniret ut esset faciendum quam tu fortasse arbitreris. Sed tamen ut etiam absens id efficias, habes Commentarios meos in vulgus nunc editos, qui tuum acre judicium exspectant, non cum timore, sed cum spe melius eventurum & sibi & mihi, siquidem quod in his recte reprehensum fuerit, alibi integrius & incorruptius reponetur. Ego quod tamdiu ad te literas nullas dederam, factum erat occupationibus meis & novitatibus horum temporum, quae inexspectata & varia nos quoque ipsos nonnihil attigerant: deinde etiam eo, quod te in* Belgas *tuos non equidem certum habebam, sed tamen verebar profectum esse: recordabar enim te ad me scripsisse, profectionem illam à te in proximum ver differri, quod tempus jam novem fere mensibus transactum est; sed sive ego scribam, sive non scribam, illud tibi volo esse persuasissimum, cum plurimos tui observantes, curiosos, amantesque habeas, nemini omnino eorum me cedere, potiusque affirmare audere, nulli tam charam esse salutem & existimationem tuam, quam ea est mihi. Quodque alias tibi indicasse me memini, me, etsi vivam tenuibus fortunis, tamen cupere te mecum omnium meorum esse participem: id & nunc renovo dictum, & pro jure amicitiae nostrae te obtestor, ut nihil meum esse statuas, quod non eodem modo tuum sit, & si quid adjici potest etiam efficacius & peculiarius tuum: quod si experiri opera institueris, maxime tuum amorem in ea re mihi ostendes.* Amerbachium *nostrum cupio valere, cui tu plurimam meis verbis mittes salutem. Vale, mi doctissime & optime* Erasme, *& de tuo confirmato in recta opinione de me animo primo quoque tempore me certiorem fac, ut quam ex tuis literis molestiam accepi, eam quamprimum ex meo animo excutiam. Iterum vale.* Carpent. 9. *Decembris, An.* 1534.

EPISTOLA MCCLXXVI.

Erasmus Roterodamus doctissimo ac ornatissimo Patri, D. Petro Curtio, Rhetori in Academia Romana clarissimo, amico singulari, S. P.

An. 1535. CUM reverendissimus in *Christo* Pater & Dominus D. *Matthaeus*, TT. S. *Angeli* Cardinalis, *Roma* in *Germaniam* revertisset, nihil mihi prius fuit, quam ut ex suis familiaribus, inter quos nonnulli sunt, quibuscum trecentos salis modios, ut est in proverbio, consumsi, intelligerem, quidnam bonae spei de componendis dissidiis, & resarcienda concordia *Christiana* afferrent, eamque ob causam ad quaerendum praestantissimum mihique charissimum illius Aulae principem virum literas è vestigio dedi, ut mihi hunc scrupulum eximeret: eram enim inter sacrum & saxum, quod ajunt, dum spe ac metu huc illucque jactarer, constitutus; verebarque, ne causa publica in privatis affectibus omnino desereretur. Qui cum primum epistolam aperuisset, & manum meam jam diu suis oculis familiarem agnovisset, ad Cardinalem statim accurrit, nunciatque literas esse ab *Erasmo*. Quo audito Cardinalis suaviter subridens, Egregie, inquit, nobiscum agitur, quod *Erasmus* literis suis invisat, nam annus mihi esse videtur, ex quo ne apicem quidem ab eo literarum conspexi. Quid multis? recitari eas jussit, & sub finem earum magna mea cum laude, quod de pacando religionis statu sollicitus essem, plane regia & tali Principe digna verba in frequentissimo illius Aulae theatro protulit, nihil se usquam habere, quod doctorum virorum proprium esse nolit; multaque alia de me adjunxit, quae molestiae causa prudens omitto. Sed unum tamen hoc praeterire non possum, quod aureum poculum artificiosissime caelatum, quod tum congerronibus suis forte ostentabat, transmitti ad me, veluti μνημόσυνον animi erga me sui, voluerit, ut declararet gratam sibi fuisse sollicitudinem meam. Quo ego profecto ita fui ob *Phidiacum* plane artificium delectatus, ut professus sim inter doctissimos & scitissimos compotores meos, qui tum aderant, inter quos fuit D. *Rhenanus*, & *Henricus Glareanus*; Hic Poeticae, quae bibax esse solet, ille Historiae deditus, me non alio poculo vel pharmacum adversus calculum, vel ad exstingendam sitim liquorem sumturum esse: nam operculum, quod paulo infra crepidinem *Aesculapium* tornatilem habebat, medicinae propinandae fabrefactum data opera videbatur: Cyathus ipse non mediocris capacitatis, σκιρτῶντας circum habebat Satyros, & in eorum medio *Bacchum* ebriosulum, tanta (ita me Deus amet) elegantia, ut jam *Praxitelis* opera mihi sordere perfacile possint. Sed haec praeter rem. Perlectis literis meis, responderi mihi jussit, *Paulum* III. Pontificem Maximum ab ipsa statim electione pollicitum esse sibi, & Reverendissimo in *Christo* Patri & Domino D. *Bernardo* Cardinali *Tridentino*, Concilium se congregaturum, ut infinita malorum examina apud *Germanos* funditus exstirpentur & eradicentur. Reliquum esse, ut ipsi homines eruditos & cordatos passim in *Germania* cohortentur, ut Religioni ferre suppetias velint. E quibus plusquam monogrammum amplissimus Praesul me primum nominare decrevit. Sed tamen committere non voluit, quin me de nonnullorum im-

An. 1535.

impudentia, de quibus *Romæ* intellexerat, admoneret, qui *Theoninis* dentibus famam meam arroderent & lacerarent. Idque eo consilio fecit prudentissimus & hoc prope facto illustrissimus Princeps, ut labes mihi adspersas prius abstergerem, quam huic studio me præpararem. Equidem non ignorabam *Romæ* esse, qui nomen meum suggillarent; sed tamen qui mihi tam manifestam calumniam impingeret, quam à te fieri audiebam, hominem esse natum, ne nunc somniare quidem potui. Ajunt enim te detorquere nescio quam voculam, impressorum incuria depravatam, ad meam ignominiam, adeoque fulmina quædam orationum scribere, & misellum *Erasmum* in sacerrimis studiis desudantem ita traducere, ut nunc omnia fora, omnia templa, omnia compita, omnia convivia, nihil aliud crepent, quam sacrilegum *Erasmum*, & sexcentis tauris *Phalaridis* dignum. Quo audito mirari principio, deinde obstupescere, postremo etiam obstipescere cœpi, quid te induxerit, ut mihi non alia ratione quam injuria notus esse velis, nomen enim tuum alioqui nunquam audieram. Age, mi *Petre*, te oro, obtestorque per viscera *Christi*, cogitemus, quanto in discrimine versemur, quot hæresium diluvia, quot bellorum tumultus, quot dissidiorum incendia *Christianum* orbem inundent. Missas faciamus has tam insignes calumnias, cujusmodi multas objicere etiam diligentissimis & sanctissimis Doctoribus possis: nam ut tandem ad rem veniamus, quid, obsecro, flagitii commisi, quod *Attalum* ceu *imbellem* notaverim, quem *Hecatæus* in *Dionysium* ἀπόλεμον καὶ ἄμαχον appellat? An mihi dependendum est, quod typographorum ignavia commisit? At si non eram ego in *Anticyram* relegandus perpetuo, qui bellicosissimæ omnium nationum *Italiæ* auferre hanc gloriam conarer; certe nominis mei oblitus esse videri possem, si *Latinorum Græcorumque* hominum scripta omnia *Italiæ* laudibus amplissimis scatere non meminissem: præcipue vero his, quæ ad literarum & militiæ gloriam spectant. Verum, adeo nullam in me suspicionem inferendæ injuriæ exstare nunc, aut exstitisse unquam testis est mihi animus meus, cum haud recte meminerim, ubi de *Attalis* ista scriptis meis prodiderim, neque eram id unquam animadversurus, nisi amanuensis meus recordatus fuisset in Proverbio *Myconius calvus*, tale quippiam esse, ubi statim deprehendi formularios, quibus non satis familiare erat *Attalorum* nomen, ex eo *Italum* fecisse. Atque utinam mihi non quotidie hujusmodi Tragœdiæ excitarentur! Nuper enim cum inter imprimendum excusores aliquot conquesti fuissent me sibi xenia nondum persolvisse, exortus est inter eos quidam cæteris violentior, qui profiteretur se pœnas à me exacturum, ni darem: atque id profecto veterator tam egregie effecit, ut aureis nummis trecentis redimere eam ignominiam voluissem. Cum enim in *Vidua* mea, quam Serenissimæ *Hungariæ* Reginæ dedicaveram, ad laudem cujusdam sanctissimæ fœminæ inter alia liberalitatem illius in pauperes referrem, hæc verba subjunxi: *Atque mente illa usam eam semper fuisse, qua talem fœminam deceret.* Unde scelestus ille animadvertens sibi vindictæ occasionem oblatam esse, ex *mente illa*, *mentula* fecit. Itaque volumina mille fuere impressa. Quid igitur mirum, si istorum hominum quispiam vel per errorem, vel sciens volensque fefellerit? Hoc profecto constat in archetypo meo *Attalum* scriptum esse. Sed, nescio quo fato, bis jam hæc vox magnos mihi tumultus peperit. Reprehensum enim à *Lovaniensibus* Theologis in me fuit, quod *Actor.* 14. ex *Italia* mutarim ad fidem *Græcorum* codicum *Attalia*; atque ob eam causam me prope impium esse proclamabant, quod negarem, *Paulum* unquam in *Italiam* venisse, quasi vero non tota fere Apostolorum historia id pertractet. Nunc vero rursum, quod librarii *Attalum* in *Italum* commutarint, me omnino inscio, novum à te mihi bellum indicitur, adeoque ἄσπονδος, ut ajunt, πόλεμος. Vix arbitror usquam alias calamitosissimam *Aten* infestiorem mihi sese exhibuisse, quam in *Attalia* cognata sibi voce, vel ipso etiam sono metuenda. Cæterum, charissime frater, admonitum te velim, ne vel tuo ipsius judicio, vel instinctu aliorum teipsum in hujusmodi præcipitia abjiceres, in quibus prope semper plus inest incommodi, quam gloriæ; si hac via aggrediaris aucupandæ gloriolæ rationem, nihil efficies aliud, quam ut totum te deridendum propines aliis. Respondere debes tuis, qui nomini tuo isthic officiunt, conanturque tenebras offundere: comperi enim postea te *Archilochum* habere, quem in nomen tuum proprio rabies armavit *Jambo*. In eo tu conficiendo olei plus debes consumere, quam in appetendo *Erasmo*, qui jam depontanus senex tot exantlatis molestiis, nihil aliud est, quam asinus non omnino iners inter simias. Illi rursum, qui mihi insultant, canes videntur esse in præsepi, qui armenta à fœno invidis latratibus abigunt, quo ipsi non vescuntur. Quod si cognovero, quod equidem non spero, te vel tantillum contra me publicare, experieris (ni fallor) *Erasmum*, jam LXX. annos natum, neque edentulum esse omnino, neque exunguem. Si vero modestus (ut spero) fueris, tibi gratias quoque sum habiturus, qui me librariorum ignaviæ commonefeceris. Sunt enim *Chiliades* meæ auctæ multis decuriis, quæ tamen ad centuriam non perveniunt, revocatæ sub prælum, ubi literulas has mutari curabo, quæ mihi, ni mature prævenissem, magnæ tempestatis causa futuræ fuissent. Quod reliquum est, dare operam debemus, ne bonæ literæ apud imperitos male audiant propter inanes digladiationes, quæ tandem, nisi dimicare in frivolis rebus desierimus, non modo putribus ovis à plebe promiscua dirimentur, sed etiam catenis, quibus vesaniam nostram coerceant. Deus Optimus Maximus faxit, ut submissis animis nostris suscipere illius gratiam possimus, cujus præsidio nefarios Ecclesiæ hostes prosternere valeamus. Vale, & nomine meo *Genesium Sepulvedam*, & *Augustinum Eugubinum*, viros insignes, cohortare, ut studiis suis labefactis rebus succurrere potius velint, quam *Pantalabi* esse. Datum *Friburgo Brisgoiæ* 9. Januarii, Anno 1535.

Mitto amicis aliquot meis urbanis unum atque alterum hujus epistolæ exemplum, ut alienati à me accusatione tua, eo celerius atque facilius fiant de innocentia mea certiores.

EPISTOLA MCCLXXVII.

Erasmus Rot. P. Merbelio, & Joanni Baptistæ Laurentio S. D.

* AD unanimes unicis literis rescribo: quanquam & alioqui ad compendium me redegit chiragra & podagra; aut, ut melius dicam, holagra. Cum à nullo malo minus mihi timuerim, nunc assidua lucta est, & plane capitalis. Ante dies aliquot respondi paucis. Eam epistolam misi ad negotiatorem à vobis designatum. Hæc illum fortassis antevertet. Inhumanus sim, nisi mihi gratum sit vestrum erga me studium. Consultius tamen arbitror istas juvenum ineptias negligere: quorum tumultus non alio tendant, quam, ut Sectarum auctores subverterunt religionem, ita isti perdant studia, quibus se venditant: utque ex literis humanitatis reddant literas inhumanitatis, & ex camœnis furias. Libellum, quem ad me misistis, ante complures annos acceperam. In eo nihil video, quod ad me pertineat. Si me faciunt *Ciceronis* hostem, tota errant via. Qui soli titulum hunc promerentur hoc seculo, mihi sunt amicissimi, *Petrus Bembus*, *Jacobus Sadoletus*, & *Andreas Alciatus*. Id quod multis illorum epistolis amantissime scriptis declarare possum. Nunc narrant *Lugduni* excusum librum acidum in me, auctore *Stephano Doleto*, cujus exstant Orationes, & epistolæ stomachis magis cavendi, quam movendi. Eum nondum vidi, & si videro, non est animus respondere. Est *Longus* quidam, cui nunquam visus sum: qui non calamo, sed

An. 1535. sed lingua nusquam non proscindit *Erasmum*. Ab hoc, quia ii, quorum benignitate fovetur, mihi sunt amici, scribunt alium subornatum *Vratislinensem* †, cujus libellus volitat per totam *Italiam*: nondum, quod sciam, excusus, ad me *Roma* missus est manu descriptus: nihil unquam legi stolidius. *Julius Scaliger Lutetia* edidit in me Orationem impudentissimis mendaciis ac furiosis convitiis differtam: cujus tamen ipsum non esse auctorem multis ac certis argumentis compertum habeo*. Sed hoc calciamentum ab alio mihi non ignoto consutum ille inquit. Cum talibus ingeniis luctari non est animus, nec expedit. Idem à vobis fieri vellem. Quærunt antagonistas. Si adest *Augustinus Scapinellus*, qui nuper ad me scripsit *Ferraria*, quæso, ut homini meo nomine salutem dicatis, & quidem de meliore nota: nihil enim unquam pectore illo vidi candidius. Vobis precor omnia læta. Apud *Friburgum Brisgoia* 18. Martii, Anno à natali Servatoris 1535.

Erasmus manu mea.

A tergo,

A Monsieur Scaliger demeurant à Agen.

EPISTOLA MCCLXXVIII.

Petrus Episcopus Cracoviensis, & Regni Poloniæ Vicecancellarius, Erasmo Rot. *S. D.*

MERITO *te amamus*, Erasme *doctissime: merito amicitiam tuam plurimi facimus: qui quanquam totius, ut scribis, corporis doloribus oppressus adeo fuisti, ut neque pes neque manus officium suum facere potuerit, librarii tamen tui manu scribere ad nos maluisti, quam ut tuas à nobis jucundissimas optatissimasque literas requiri patereris. Credibile non est, quam grata nobis accidit tanta hac animi in nos tui propensio: cupimusque vicissim tibi quacunque re possumus gratificari. Quæ de gravissima valetudinis nostræ perturbatione, allata ad vos fuere, sunt veriora quam vellemus. Necdum plane tantis ex malis emersimus. Quanquam vero morbi genus non idem, eadem tamen propemodum causa, conciliasse utrique nostrum adversam hanc valetudinem videtur. Nam & tu dum Reipublicæ* Christianæ *pro virili tua prodesse studes, dum de nomine tuo immortalitati consecrando, anxius es & sollicitus, neque scribendi, neque legendi finem facis ullum. Et nos dum Reipublicæ Regni hujus, quantum possumus adjumenti adferre conamur: dum de ea, quam nacti sumus, Sparta ornanda cogitamus, & ipsi quoque nostri memoriam, quoad ejus fieri possit, longissimum in tempus propagari cupimus: non eadem quidem quæ tu, neque perinde jucunda atque tu, & legimus tamen assidue & scribimus, & si quid à lectione scriptioneque temporis superest, id omne acerrimis in cogitationibus gravissimisque in curis ponere solemus; adeo nobis publicæ salutis quam privatæ nostræ incolumitatis prior est cura & antiquior. Sed necessario jam faciendum nobis est, id quod familiares nobis nostri suadent, magis propemodum quam nos ipsi de salute nostra solliciti, qui nos & hortari, & orare, & liberius accusare, & monere, ut tantos labores fugiamus, non desistunt.* Roscium *ferunt dicere solitum, se quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores facturum. Quod si ille, quem longiore hujus lucis usura frui, non multum Reipublicæ interat, aliquid tamen ad requiem senectutis excogitabat: quid nobis, mi* Erasme, *faciendum est, tibi præcipue, quem magnam orbi* Christiano *utilitatem attulisse scimus, multoque allaturum majorem, si te nobis, quod speramus & optamus, plures adhuc in annos incolumem Deus servaverit. Mutare quidem non licet, sed laxandi nobis certe modi sunt: & si volumus Reipublicæ diu servire, saluti quoque paulo est diligentius serviendum. Itaque quam nobis familiares nostri occinunt quotidie, eandem cantilenam tibi quoque nos occinendam putamus. Quod libenter facis, da operam ut id quam diutissime facere possis. Delectat te scribendo Reipublicæ* Christianæ *rationibus prodesse, & celebre nomen tuum ad posteros transmittere: da operam, ut quemadmodum te juvat scribere, ita diu scribere, diu Reipublicæ prodesse queas. Aliquid de istis tuis perennibus studiis & laboribus remittito. Cave denique ne plus quam parricida dici queas, si te laboribus istis & vigiliis conficiendo, quasi manus ipse tibi attulisse videaris. Sumus inter nos, mi* Erasme, *non solum ætate, verum etiam fortuna quadam similitudine conjuncti. Nam & nostrum est, itidem ut tuum, vitreum plane corpusculum, cum senio, tum laboribus fractum, nunquam fere ab omni prorsus tentatione liberum. Sed utrunque nostrum* Christus *quandoque respiciet, & flagellatos nos atque in gratiam receptos, pristinæ sanitatis compotes faciet. Bono nos animo esse oportet; multum enim juvare dicitur animus in re mala bonus. Quanquam te jampridem omni cruciatu tuo liberatum esse credimus. Sin autem nostra nos adhuc fefellit opinio, dubium nobis non est, quin una uterque pulcherrimo hoc & saluberrimo anni tempore vires nostras pristinas simus recuperaturi. Id quod faxit* Jesus Christus, *veræ salutis ac incolumitatis auctor. De rebus novis, quarum nos participes fecisti, magnas tibi & agimus & habemus gratias. Nos quid ad te novi scribamus non habemus. Nisi fortasse novum est hoc apud vos, D. à* Lasco, *qui fuit per* Joannem *Regem in vincula conjectus, jam esse ab eodem dimissum. Laborum ergo, quos ejus causa maximos maximo cum sumtu suo pertulit, donatum est illi opidum* Kesmarke, *& alterius* Dobrocen *usus fructus in id usque tempus concessus, quo quindecim ei millia numerentur; nec amplius jam Regi* Joanni *facit stipendia. Spes erat injecta pacificationis inter* Ferdinandum *&* Joannem *Reges* Hungariæ, *sed ea præcisa jam esse dicitur.* Joannes Turcarum *Imperatoris auxilio nititur & magnopere confidit.* Ferdinandum *tam potentem hostem provocare multi mirantur, præcipue cum fratrem* Carolum *Imperatorem à Rege* Galliarum *impediri rumor sit, quo minus fratri ferre posset suppetias. Rex meus, pacis studiosissimus, cum* Moschis *nunc bellum gerit invitus. Conscriptus est validus exercitus: læta & secunda speramus omnia, atque a Deo precamur. Quanquam cognitam esse tibi jam & perspectam putamus, benevolentiam in te nostram; visum est tamen nobis, exiguo hoc munusculo, eam tibi magis testatam facere. Speramus tibi non tam muneris parvitatem, quam amoris in te nostri magnitudinem, unde munusculum istud est profectum, gratam fore. Vale, mi* Erasme; *nos ut amas ama tui studiosissimos. Datum in arce nostra* Bodzanczinensi *26. Aprilis, Anno Domini* 1535.

† Forsan *Vratislaviensem.*

* In eo tamen errabat. Hæc autem est epistola, cujus mentionem fecimus sup. col. 1421. Vide, si libet, quæ ibi annotata sunt.

EPISTOLA MCCLXXIX.

Erasmus Rot. clarissimo D. Damiano à Goes Lusitano S. P.

VTINAM in rem tuam esset, *Damiane* charissime, his ædibus vel nunc tuo uti arbitrio. Nunquam mihi visæ sunt neque tutiores, neque ornatiores, quam te hospite. Sæpius tamen scripsi quam semel, sed non semper perfertur quod traditur. Negotiatores gravate recipiunt literas studiosorum. *Lucæ Remo* gratias egi, & ille pollicetur operam suam prolixe. Non dubitabam, an tu bona fide commisisses literas meas famulo tuo, sed an ille omnes reddidisset, dubitabam, & adhuc subdubito. Scripsi per eum ad *Schetum* & *Utenhovium*. Nullo vestigio deprehendere possum, eas esse redditas. E *Lusitania* nihil ad te redire valde miror. Mea valetudo semper vergit in pejus. Animus meditatur ex hoc misero domicilio emigrare; quod utinam fiat favente *Christo*! Aliquot amici nos præcesserunt in *Brabantia*; *Viandulus* egregie doctus, *Martinus Davidis* hospes quondam meus, *Bruxellæ*; *Petrus Ægidius Antwerpiæ*, & *Franciscus Delfus*; hic *Botzemus*: perierunt & senes aliquot mense Aprili. Multæ gravidæ abortierunt. Ego graviter discruciatus sum, ita ut jam vultures aliquot excitarim. Arbitror vertiginem

An. 1535. nem tuam jam abiisse. A lectione temperandum est. Multum discitur literatis confabulationibus. De schedis supprimendis habeo gratum, & ut pertendas rogo. *Sigismundus Gelenius* tuo nomini dicavit *Annotationes in Plinium* jam tertio ab ipso castigatum. Sed mire imposuit illi codex manu descriptus, in quo sciolus aliquis è suo capite mutavit quicquid libuit, & quodam modo novum *Plinium* nobis dedit. Admonui, ne fideret illi exemplari, sed auditus non sum. *Hermolaus* non ausus est mutare lectionem *Plinianam*. *Gelenius* se putat rem mirificam præstitisse, ego censeo crimen esse inexpiabile. *Ecclesiastes* meus jam excuditur nondum dedolatus, sed quum flagitaretur, hoc malui, quam posthumum esse partum, non ignarus qua fide tractentur opera defunctorum. Libris quatuor absolvetur. *Itali* passim in me debacchantur maledicis libellis. *Romæ* excusa est *Defensio Italiæ adversus Erasmum*, dicata *Paulo* III. Rixa nata è duobus verbis meis non intellectis. Ea sunt in proverbio, *Myconius calvus*, *Veluti si quis Scytham dicat eruditum*, *Italum bellacem*. Hoc interpretantur, quasi notarim *Italos* quod sint imbelles, quum his verbis *Italia* laudata sit, non vituperata. *Edere*, *bibere*, *loqui*, verba sunt media, *edacem*, *bibacem* ac *loquacem* esse, sonant in vitium. Ita *bellacem* esse, non est laudis, sed vituperii. *Scythæ* ob barbariem & naturæ immanitatem contemnunt omnes disciplinas liberales, ad arma tantum intenti. *Itali* colunt philosophiam, disciplinas, & eloquentiam, quæ pacis alumnæ sunt, *Scytharum* ex diametro dissimiles. Vides egregiam apologiæ materiam. Prodiit & alius libellus, cui titulus, *Cicero relegatus*, & *Cicero ab exilio revocatus*, qui tamen me non magnopere petit. In eo *Cicero* odiosissime laceratur, frigide defenditur. Et alius paratus, cui titulus, *Bellum civile inter Ciceronianos & Erasmicos*, quasi ego sim hostis *Ciceronis*. Ajunt & *Doletum* quendam in me scribere. Minitatur nescio quid & *Julius Scaliger*. Sunt aliquot juvenes male feriati, qui conspirarunt in *Italiæ* & *Ciceronis* hostem. Nec desunt artifices, qui instigant partim odio mei, partim ut aliena fruantur insania. *Romæ* sparserunt epistolam, quasi à me scriptam, plenam jocis scurrilibus. *Augustini Eugubini* monachales nænias arbitror te vidisse. Ego ista nec lego. *Lutherus* jam nihil edit, in quo non perstringit *Erasmum* papistam & *Christi* adversarium. Homo simpliciter furit, concepitque parricidiale odium. Salutem dixi quibus jusseras, excepto *Bero*, qui *Romæ* agit: cujus reditum exspectamus hoc mense. De *Bombarda* scribet ipse *Gilbertus*. Mihi si vivere velim in totum abstinendum est à scribendo, imo à studiis omnibus. Quanquam mihi sane non videtur vita, vivere sine commercio studiorum & in assiduis cruciatibus. Sed Dominus est, in cujus manu sumus omnes. Ex literis *Beri* cognovi te lustrare *Italiam*. Cupio te quam prosperrime valere, *Damiane* charissime. *Friburgo* 21. Maji, Anno 1535.

De *Plinio* depravato ideo admonui, ne sinas eum Auctorem edi rursus ad hoc exemplar: alioqui bene volo *Gelenio*, ut promeretur.

Erasmus Rot. mea manu.

EPISTOLA MCCLXXX.

Paulus PP. III. Dil. Erasmo Roterodamo, sacræ Theologiæ Professori.

DILECTE *fili*, *salutem & Apostolicam benedictionem. Gratissimæ nobis fuerunt literæ tuæ, quas nobis dilectus filius* Ludovicus Berus *Canonicus* Basiliensis *reddidit. Cum enim nos delectare vel ob id tantum potuissent, quod à te erant, cujus nomen celebre semper amavimus, & doctrinam magni fecimus, eo etiam erant ornatu verborum ac gravitate sententiarum, ut ob elegantiam gratiores, eam quoque pietatem præferentes, ut gratissimæ nobis evenerint. Nam quamvis in gratulando benevolentiam, in laudando humanitatem, in monendo prudentiam tuam exhibueris, tamen præ his omnibus tuam pietatem amavimus, quam in sancta Ecclesia tranquillitate optanda, tuaque in id propensitate animi & promtitudine obsequii exprimenda nobis ostendisti. Nec vero ignoramus, quantum tua excellens doctrina pari conjuncta eloquentia nobis adjumento esse possit ad novos istic errores ex multorum animis abscindendos. Quamobrem cum id ipsum jam decrevissemus facere, quod postea pie monuisti, ut medii & communes incedentes, toti in causam sanctæ fidei asserendæ & Ecclesiæ tranquillandæ incumberemus, lætati sumus plurimum talis viri judicio & amore, quod ea moneres ac suaderes, quæ nobis pertinerent ad officium, ac redundarent ad gloriam, iisque pariter tuæ operæ promtitudinem ac ministerium offerres. Quæ nos quidem de re tibi justius ac libentius gratias agemus, quam de gratulatione & laudibus nostris, quanquam de his quoque gratias agimus. Illam enim tecum cupimus ut debemus, hæc vero à nostris meritis, quæ nulla sunt, separantes, ad unam Dei benignitatem cuncta referimus, cujus beneficio grati, voluntati obsequentes, oneri pares utinam esse possimus: nam cum semper hæc dignitas multum oneris ac sollicitudinis habere consuevit, tum hoc præcipue tempore plurimum secum detulit molestiæ & laboris: ut quamvis ob Dei servitium non declinanda, ob tedium certe ac difficultates implicitas non fuerit optanda; subibimus tamen alacres, contraque tendemus, nihil fidentes viribus nostris, sed in Deo spem omnem collocantes, ut ipse tandem suos miseratus, naviculam* Petri, *quam regimus, diu jactatam fluctibus, ac ventis concussam, in portum reducat, marique & procellis imperet. Quo magis te, fili, hortamur, ut tu quoque, quem tot ingenii & doctrinæ laudibus Deus ornavit, nos in hoc pio labore tibi maxime consentaneo coadjuvans, verbis & scriptis Catholicam fidem nobiscum tuendam, & ante Synodum, & in Synodo, quam Deo adjutore omnino habere intendimus, suscipias, extremoque hoc pietatis opere quasi optimo actu vitam religiose actam, tuaque tot scripta concludens, criminatores refellas, provoces laudatores. In quo Dei tui quidem retributione contentus, nos tamen quoque haud ingratos neque immemores experieris. Sed hæc plenius, & quo animo erga te tuaque commoda futuri simus, ex ipsius* Beri, *quem & virtutis suæ & tuæ commendationis causa libenter vidimus, & benigne exaudivimus, sermone intelliges. Datum* Romæ *apud sanctum* Petrum *sub annulo piscatoris* 31. *Maji*, *Anno* 1535. *Pontificatus nostri anno primo.*

EPISTOLA MCCLXXXI.

Hector Hoxvirius Erasmo Rot. *S. D.*

TAM *multa tamque insignia exstant tua in me*, Erasme, *merita, ut quoties ea in calculum revoco, merito mihi mortalium omnium videar ingratissimus: nam ut cætera omittam, quorum vel sola recordatio me magno afficit pudore, id cujusmodi est quod nuper me tam humaniter & promte, tam etiam honorifice commendaris* Alciato *tuis literis? idque prolixius & diligentius, quam vel conditionem decet meam, vel ipse audebam postulare; nec vero me puderet hæc nova mihi quotidie à te alia super alia beneficia cumulari, si modo ea mihi facultates sint tum fortunarum tum etiam ingenii & doctrinæ, quibus vel referendis vel agendis saltem gratiis hominis non ingratissimi munere defungi possem. Augent hanc sollicitudinem meam* Alciati *ipsius in me incredibilis humanitas officiaque plurima, quæ mihi post tuam commendationem cumulatissime præstitit, & majora, si uti velim, præstaturum ultro se offert: nam mox tuis literis acceptis accersit me in ædes suas, ait me sibi à te esse commendatum, neque adeo opus fuisse commendatione ulla, sed tamen postquam ita mihi visum sit, ut te ejus rei gratia sollicitarem, se daturum operam ut intelligam tanti viri commendationem apud se haudquaquam exigui esse momenti; nec gravarer te, inquit, etiam in domesticum contubernium admittere, nisi rei meæ familiaris ratio hac in parte voluntati tuæ morem gerere prohiberet.* Sub-

An. 1535. *Subinde autem multa de te honorificentissime & amantissime loquebatur, abeuntem arctissime complexus dimisit non sine singulari sua in me voluntatis contestatione. Interea quoties ad eum accessi, nunquam non valde humaniter comiterque excepit. Nuper autem usus sum ejus opera & consilio in negotio, quod mihi de re mea familiari inciderat: cumque illi (ut decebat) coronatos aliquot offerrem, & abnuentem vehementius urgerem, eo vultu recusavit quasi qui mihi amicus non fuerit futurus, nisi in ea re illi molestus esse destitissem: hac omnia ut mihi ornamento & studiis meis emolumento esse intelligo, ita prima mea in eo ratio esse debet, ut ingrati (ut dixi) hominis notam effugiam: proxima, uti operam dem ne vestram operam frustra requisisse videar, neu mihi desim ipsi, pulcherrimamque hanc discendi occasionem per socordiam & ignaviam mihi patiar elabi, quo nomine scio me utrique vestrum gratissimum facturum. Sed hac hactenus. A* Viglio *jamdiu nihil accipio literarum: sunt hac quidem illi inauspicata procemia, qui in has turbulentissimas inciderit tempestates, & (quod dicitur) quasi in ipso limine impegerit. Miror quorsum evasura sit horum audacia, ex amicorum literis intelligo qua illic & in patria gerantur; sed tam absurda pleraque, uti vix inducam animum credere, nisi quod effrenis & inconsulta licentia cujusvis facinoris mihi abunde faciat fidem. Memini te olim ante annos quatuordecim, quum primum hanc telam quidam essent orsi majore audacia quam consilio, & tum valde multis placeret quod pietatis & religionis speciem praferret; te tamen hac, & qua post secuta sunt pravidere & diserte vaticinari: quo nomine sape audivi gravissimos viros exactissimum judicium tuum summamque prudentiam admirari. Spero tamen post hos tam atros turbines reditura aliquando Alcedonia.* Viglio *fortassis melius consultum sit, si relicto Episcopo suo ex illis rerum undis in quietam aliquam stationem recipiat sese, ad Jusque Civile docendum conferat, futurus aliquando inter ejus disciplina professores primi nominis. Qui has literas ad te defert,* Viglii *propinquus & cognatus est, juvenis insigni probitate, & proximis diebus hic ab* Alciato *doctorea laurea insignitus. Si* Alciato *aliquando scribes, rogo ne pigeat interim ad me quoque literulas aliquas adjungere, quo nostri quoque videare meminisse. Utinam sit quod vicissim tibi quoque conficere possem: sed hac promta voluntatis conscientia, cum exiguum id sit quod possum, interim me mihi excuso. Vale,* Erasme, *omnium qui vivunt prastantissime, & diu nobis studiisque bonis firmus & valens superstis; quod votum ratum velit esse Deus Optimus Maximus.* Ticino 1. *Junii, Anno* 1535.

EPISTOLA MCCLXXXII.

Petrus Bembus Erasmo Rot. *S. D.*

NAE *tu homo es mirificus, qui, cum velles ut* Ludovicum Berum *perfamiliarem tuum* Romam *proficiscentem cognoscerem, mandasti ei chirographo tuo, ut me de via inviseret. Ille vero cum istinc discedens* Mediolanum, *deinde ad urbem recta se contulisset: ut tibi morem gerendi facultas eunti defuerit: in reditu alio itinere suscepto* Patavium *venit, meque humanissime invisens plurimam abs te salutem attulit. Qua de re valde te amo. Prudentem enim hominem & gravem, & doctum virum, &, ut mihi visus est, summa religione praditum & ingenio prastantem cognovi. Porro, is percunctanti mihi se de statu tuo multa dixit, longumque de te sermonem habuit: ex quo optimum erga te* Pauli *Pontificis maximi animum atque mentem perspexi: cujus etiam ad te* Berus *literas afferebat cum mandatis ad tuam dignitatem perhonorificis. Ego autem vehementer lator, doctrinam singularem tuam, & probitatem, & continentes atque perpetuos tot annorum labores, quibus te plane confecisti, ut nostros homines scriptis erudires & locupletares tuis, apud illum virum omnium hominum principem eo loci esse, quo merentur. Itaque, modo recte valeas, neque te imbecillitas impediat tua, mihi spes est, te ab eo omnia summa honoris & dignitatis insignia brevi consequuturum. Quare te, mi* Erasme, *hortor, ut valetudini tua servias; conservesque te cum nobis amantissimis tui, tum fortuna, qua se hilaris, ut tibi prasto sit, parat. Vale.* Patavio 20. *Junii, Anno à Natali* 1535.

EPISTOLA MCCLXXXIII.

Bartholomæus Latomus, Trevir, Erasmo Roterodamo *S. D.*

INTELLIGO *ex literis tuis veterem tuam erga me benevolentiam nondum intermortuam esse, quod equidem tanto gratius mihi est, quanto longiore intervallo nullam mei apud te memoriam literis instauravi. Neque tu id negligentia mea imputare debes,* Erasme *humanissime, (sunt enim, ut opinor, non minus quam decem anni, ex quo nihil à me ad te scriptum est) sed potius verecundia, quam mihi non solum natura mea tribuit, sed etiam auxit tui clarissimi nominis observantia: scio enim quotidianis multorum literis studia tua pene obrui, dum quisque cupit nominis tui fulgore aliqua ex parte illucescere. Sed ego nunquam putavi meas ineptias tuis gravissimis occupationibus interponendas esse, nisi subesset justa ad te scribendi causa. Itaque tacui in hunc usque diem, non oblivione aliqua humanitatis tua, qua mihi primo congressu tuo cognita fuit, sed quod arbitratus sim, te pro tua aequitate atque prudentia etiam silentii amicorum rationem habere. Quod orationem meam legisti non tam gaudeo, quam vereor ne tuo eruditissimo palato parum responderit. Ego certe ad te non misi, quicunque pertulerit, (neque enim dignam duxi) sed tantummodo edita fuit, non tam ut ostentarem infantiam meam, quam quod idipsum tempus postulare videbatur. Provexit enim me* Budæus *ad regiam professionem, vir non literis tantum, ut tu nosti, sed etiam humanitate colendus: movebanturque invidia, ut fieri solet, nonnulli, qui non putabant aequum esse in* Gallia *ut* Germano *homini tantum honoris deferretur. Itaque ego ut purgarem ambitionem meam, & simul ut clarissimo viro gratias apud omnes agerem, passus sum vulgari orationem, quam habui in auspicanda pralectione publica, eademque re factum est, ut ad te quoque pervenerit. Utinam satisfacere possem gratulationi tua,* Erasme *doctissime, qua mihi non solum perjucunda fuit, sed etiam humanissima visa est: non enim credere potes quantum oneris sustineam. Male habet primarios aliquot Collegiorum, quod* Latina *professio publice instituta sit, tum vero tam multi figuli invident, ut etiam quamvis bonum artificem artis pœnitere queat. Sed tamen obdurui, & satis feliciter processi in hunc usque diem, estque spes fore, ut hoc regium institutum in linguis & bonis artibus provehendis magno commodo sit huic Academia. Quod incommodior tibi valetudo est, dolet mihi ex animo, idque eo justius, quod vel immortalem te esse, si fieri posset, oportebat. Equidem piget me conditionis nostra, cum sape video tot nequam homines abundare viribus, torpentes omni ocio atque ignavia: tibi autem doctissimo pariter ac studiosissimo homini, qui omnes ingenii & corporis facultates diu noctuque impendis in publicam utilitatem, ne ad gratum quidem spiritum corporis salubritatem suppetere. Quanto aequius erat naturam rerum in Cyclopas istos & Centauros, quibus abundat nimium* Christianus *orbis, malignam esse, quam in publica literarum prasidia. Sed te una consolatio sustentare debet, vir cordatissime, quod hac iniquitas laborum tuorum compensabitur olim non solum apud Deum Optimum Maximum cœlestibus pramiis, sed etiam apud omnem posteritatem sempiterna nominis tui memoria: vives enim tu & gaudebis fructu laborum tuorum in futura etiam vita; tantumque abest ut totus unquam interiturus sis hoc mortali caducoque corpusculo, ut etiam fama ingenii tui, impressa literatis monumentis, Regum pyramides superatura sit, clarissimorumque Imperatorum victoriis illustrior futura. Jam vigesimus annus est, opinor, & amplius, ex quo primum mihi cognitus fuisti, quum interim nullum pratermisisti spacium, in quo non*

An. 1535. *aliquam partem ingenii ac lucubrationum tuarum orbi terrarum communicaveris. Tantam igitur tu laudem tibi putas aliquando interituram esse, aut ullam futuram tam ingratam posteritatem, qua de tot tantisque laboribus tuis levius censura sit, quam hodie te vivo judicant non solum doctorum hominum ingenia, sed etiam ipse terrarum orbis? Confirmasti immortalitatem nominis tui gloria magnitudine, tantumque decus ingenii ac summa eruditionis de te unus hoc seculo extulisti, ut etiam invidia dentibus frenos in omnem partem injeceris. Quamobrem macte virtute esto,* Erasme *laudatissime, & hanc, quam peperisti, gloriam fortiter omni incremento laudis ad finem usque persequere: nam qui invideant fortassis tuo nomini, & in arma ingenii tui incurrant, erunt nonnulli dum nobis superstes fueris: qui autem praripiant tibi palmam immortalis gloria, aut quicquam de splendore laudum tuarum detracturi sint, ne posteritas quidem aquo animo unquam latura est. Exspectamus* Ecclesiasten *tuum, quem joco quidem promissum, sed tandem serio extortum esse scribis. Utinam sape in hanc partem urbanus sis: videris enim mihi in hac re imitatus esse puellarum festivitatem, qua persape quod lusu conceperunt, coguntur bona fide in lucem reddere. Sed ô partus tuos felicissimos, qui etiam puellarum fœcunditatem nobis superaris! non enim infantem nobis daturus es, quod satis scio, sed perfectum jam, &, qualis ille apud* Homerum *fertur,* ἐσθλὸς καὶ βουληφόρος ἠδ' ἀγορητής *annosum & consultissimum concionatorem. De nostris concionatoribus, vel potius de tota turbulenta concione, nihil opinor opus esse ad te scribere, quum non solum omnia ex aliorum literis, qui ad te scribere solent, sed etiam ex fama ipsa cognoveris. Fuimus praterita hyeme in magno periculo & invidia* Germani *omnes in hac urbe, propter quorundam temeritatem; qui libellos seditiosos non solum tota urbe* Parisiorum, *sed etiam in aula Regis fixerant: dederunt tamen illi pœnas, atque utinam omnes dedissent. Sed interim & alii complures eadem tempestate abrepti sunt. Magnus terror erat, & formidolosa rerum facies apud omnes, vincula, carceres, tormenta, flamma. Vidisses homines in altum suspensos subjectis ignibus vivos cremari, audisses voces insultantis vulgi; & increpantis damnatos inter ipsa supplicia cum magna atrocitate. Ita supra quatuor & viginti homines absumti sunt,* Gallici *nominis omnes, nec quisquam* Germanus *de capite periclitatus est.* Bedda *tuus fecit* amendam, *ut vocant, honorabilem, cum hac confessione, quod contra veritatem & Regem loquutus esset; qua verba ante adem diva Virginis magno populi concursu praeunte pracone palam pronunciavit: ne forte* Lutheranum *illum fuisse putes. Sed tamen detinetur adhuc in carcere; detrudendus in Monasterium aliquod; ut ferunt, ubi, & quando Regi visum fuerit. Catera jam tranquilla sunt omnia, estque fama exsules, qui metu profugerunt, redituros esse; restitutis etiam bonis; qua fuerant à fisco occupata. Vehementer desideratur Concilium à bonis viris omnibus, quod nisi aliquando habitum fuerit, verendum est quo tandem ha turba sint abitura. Audio mire insanire* Hollandos *tuos, quod equidem doleo, putoque illis accidisse, quod bene constitutis corporibus, ut ajunt Medici, solet, ut quum levius etiam tentari cœperint, vehementius turbentur. Quod si malum hoc aliquando in* Galliam *invaserit, dii boni, quantam videbimus tempestatem! Sed de his satis. Sum enim prolixior ad te, quam debeo; vereorque ne patientiam tuam intempestiva loquacitate offendam. Sed ignoscere mihi debes. Quum enim longo tempore ad te nihil scripserim, nunc oblata occasione volui unius epistola ubertate compensare ante acti temporis silentium: ac simul calor quidam amoris tui scribentem longius provexit. Puero, quem mihi commendasti, libenter commodabo ubicunque potero: fecerisque mihi pergratum si crebrioribus officiis à me exigendis benevolentiam erga te meam probare non dubitaveris. Vale. Datum* Lutetia *29. Junii, Anno 1535.*

EPISTOLA MCCLXXXIV.

Erasmus Rot. Damiano à Goes S. D.

ACCIPE ad singulas epistolæ tuæ satis prolixæ partes, sed carptim ac breviter. Ex postremis literis tuis, quas pridie Idus Julii scriptas, ex *Augusta Vindelicorum* recepi, conjicio tibi meas esse redditas, quas *Patavium* miseram, quum tu jam *Patavio* discesseras. *Lucas Remus*, vir humanissimus, ut scribunt amici, paralysi tactus alterum corporis latus gerit exanime, lingua tamen, nam & hanc morbus ademerat, est reddita: spero rem rumore mitiorem esse. Is mira fide nostras epistolas perferendas curat. A *Friburgo* depulsus, non est quod magnopere doleas, qui *Italia Germaniam*, & *Erasmum Bembo* ac *Bonamico* felicius permutasti; quam *Diomedes* ærea commutavit aureis. Ex epistola *Georgii Cœlii* perspicio famulum tuum, de cujus fide subdubitabam, in reddendis literis suo functum officio. *Resendum* nihil scribere demiror: suspicor illi præclaram aliquam dignitatem obtigisse. *Cœlius* subinvidet illi prolixam illam epistolam, quum ipse perbrevem acceperit. Videor ambos offendisse; alterum epistola verbosiore, alterum breviore. Utinam Dominus dignetur me ab hoc furente seculo in suam requiem evocare. Tantum abest ut longævitatem, quam mihi precaris, desiderem. Si cui mea scripta profuerunt ad pietatem, gaudeo; de fama nihil laboro, qua utinam non essem oneratus. Miror unde ista vertigo capitis in juvene. Habet *Italia* insignes Medicos, quorum consilio possis hoc incommodum pellere. Ab attenta lectione cavendum, præsertim post prandium & cœnam; pro lectione sit literatorum hominum confabulatio. Times hyemem in *Italia* tepida? Quid faceres apud *Pilapios*? Quod si serio times, recurre huc ad hypocausta, calebis quantum voles. Vel dono dabo tibi ædes, quas habeo *Friburgi*. Sum adhuc *Basilea*, ob editionem *Concionatoris* mei, ac valde sum animi dubius, an expediat *Friburgum* repetere. Adeo multa suadent, multa deterrent. *Gelenius* pro sua doctrina non vulgari, proque morum sinceritate dignus est lautiore fortuna, divitias vix ausim illi optare. Quid periculi inquis? Ne segnior fiat ad provehendam rem literariam. Multos πενία ad industriam stimulat. Quod de perpoliendis lucubrationibus meis admones, ut facis tu quidem amice, ita frustra facis, etiamsi non admoneres fero. Natura sum extemporalis, & ad recognitionem mire piger. Et scis quam difficile sit pugnare cum natura, præsertim seni. Quid, quod illa non scripsimus *Italis*; sed crassis *Batavis* ac rudibus *Germanis*, idque seculo non perinde felici atque nunc est. Jam quædam argumenta non recipiunt accuratam orationis politiem. Neque illa *M. Tullii* myrothecia conveniunt iis, quæ vel ad docendum parata sunt, vel religionis negotium tractant. Prioris generis sunt *Adagia*, posterioris *Paraphrases*, *Annotationes*, aliaque permulta, quibus si coneris addere *Tulliana* phraseos nitorem, nescio quo pacto frigescunt apud veræ pietatis studiosos, qui spiritus δύναμιν quærunt, non verborum lenocinia. Cœlestis illa Philosophia ut habet suam sapientiam ab humana diversam, ita suam habet eloquentiam. Mystica postulant suum quoddam dictionis genus. Quem obsecro ad pietatem accendit *Lactantius*? Atqui nihil eo nitidius. Dicas *Christianum Ciceronem* loqui, quanquam ille non tractat Scripturas, sed cum Ethnicis digladiatur. Ipse *Melanchthon* in Commentariis, quibus enarrat Epistolam ad *Romanos*, studio dejicit stylum, quum illic affectet maxime videri Theologus. In eandem tres libros edidit illud eximium hujus ætatis decus *Jacobus Sadoletus*, admirabili sermonis nitore, & copia plane *Ciceroniana*; nec deest affectus Episcopo *Christiano* dignus. Fieri non potest quin tale Opus à tali viro profectum bonorum omnium suffragiis approbetur, vereor tamen ne apud complures ipse phraseos nitor nonnihil hebetet aculeos

An. 1535. ad pietatem. Quid hic commemorem *Longolium*, qui totus in hoc incubuit, ut *Ciceronem* exprimeret, nec infeliciter ceſſit conatus? at hic quanto ſeipſo frigidior eſt in his, in quibus pugnat adverſus *Lutheri* dogmata? Quid futurum cenſes ſi non pugnaſſet, ſed enarraſſet myſteria divinæ Scripturæ? Eum virum ut præmatura mors omnibus ſtudioſis invidit, ita nominis gloriam noſtræ *Hollandiæ* multi videntur invidere: nam propemodum in illo evenit, quod olim in *Homero*, de cujus ortu ſeptem urbes inter ſe decertaſſe feruntur. Ita *Longolium* hinc *Galliæ* ſibi vendicant, hinc *Mechlinia* ſibi aſſerit, quum revera fuerit purus putus *Hollandus*, prognatus è patre *Hollando*, in oppido celebri *Hollandiæ*, cui hortorum pulchritudo nomen dedit, *Schoonhovia*. Hic ne quis mihi protinus obſtrepat, quod dico patruus ipſius *Petrus Longolius* vir apprime doctus mihi narravit. Non arbitratus ſum committendum, ut hoc decoris *Hollandiæ* præriperetur: & ipſius *Longolii* gloriam illuſtrat, quod in ea regione natus tantus evaſerit. Sed hæc πάρεργα: ad id quod inſtitueram redeo. Illud tu judicato, mi *Damiane*, an æquum faciant, qui poſtulant à nobis ut melius dicamus quam poſſumus. Habuit & *Italia* in quorum ſcriptis deſideratur illa ad unguem exacta polities, *Petrarcham*, *Poggium*, *Guarinum*, *Philelphum*, *Leonardum* ac *Franciſcum Aretinos*, alioſque permultos, quos nos cum candore legimus, ad errata conniventes. Et iſti nihil concedunt *Batavis*? Jam ſi faſtidiemus omnes Scriptores, qui *M. Tullio* ſunt diſſimiles, qui tandem nobis erunt reliqui? Me candor *Tulliana* phraſeos in aliis valde delectat, ipſe nec adſpernor, nec anxie affecto. Si quid erroris deprehendo in libris meis, præſertim ad bonos mores aut ad religionem pertinens, ſedulo corrigo: de fama per orbem pervagatura, deque judicio poſteritatis viderit Dominus. Verum, hæc utcunque habent, mihi gratiſſima fuit admonitio tua, quam ſcio ab amiciſſimo animo profectam. Spero te conſuetudine doctiſſimorum hominum eam politiem feliciter aſſequuturum, ad quam me hortaris. Ad quam laudem niſi viderem te ſponte currentem, non pigeret exſtimulare: videlicet ut hoc decus velut egregiam gemmam tuis ſtemmatibus & imaginibus adderes, atque hanc palmam ſi non primus, certe cum primis tuæ referres *Luſitaniæ*, in dies magis ac magis efflorescenti.

Quas *Berus* pertulit literas accepi, priores illas abs te *Romæ* ſcriptas non accepi, nec eas, quas *Berus* eodem tempore miſiſſe ſe ſignificat. Longa eſt via:

Multa cadunt inter calicem ſupremaque labra.

Berus mihi non reddidit ſed tranſmiſit literas à *Bembo*, cui tamen non ſcripſeram, & à *Lazaro Bonamico*: nondum enim cum *Bero* ſum colloquutus. *Bembi* literæ non egent reſponſo; *Lazaro*, cujus epiſtola mihi fuit gratiſſima, nunc reſpondere non vacat. Antea diligebam hominem ob eximiam eruditionem, nunc longe mihi charior factus eſt, quod te complectitur. De rebus *Africæ* & hic multa jactantur, vereor ne *Africa* nobis aliquid novi pariat citius quam læti. Ego talibus fabulis leviter commoveor. Interim inferior *Germania* tota perditur ab *Anabaptiſtis*. *Monaſterium* expugnatum eſt. Occiſi quotquot exceſſerant annum duodecimum, ſi vera eſt fama. Rex *Galliæ* revocat nobiles qui metu profugerant. Meditatur aliquam moderationem. *Melanchthonem* evocavit ad colloquium, nondum tamen profectus eſt. *Wittenbergæ* ſævit peſtilentia, item *Auguſtæ*, *Argentorati* cœpit ſerpere. Rex *Angliæ* ſævit in quoſdam Monachos, Epiſcopum *Roffenſem* & *Thomam Morum* jampridem habet in carcere. Hæc nimium vera. Qui è *Brabantia* veniunt, narrant de utroque ſumtum capitis ſupplicium: eum rumorem optarem eſſe vanum. Bene vale. *Bembo* & *Bonamico*, &, ſi datur opportunitas, *Cœlio Calcagnino* veteri amico ſalutem de nota meliore. Datum *Baſileæ* 18. Auguſti, Anno 1535.

EPISTOLA MCCLXXXV.

Eraſmus Rot. Magnifico D. D. Petro Kmitha, Comiti in Vyſnicze, Regni Poloniæ ſupremo Marſchalco, S. D.

An. 1535. TAMETSI nequaquam eſt vel ingenii moriſque mei, vel occupationum mearum, vir nobiliſſime, literis eos laceſſere, à quibus ad ſcribendum non ſim provocatus, tamen quando huc exſtimulant duo ſpectatiſſimæ fidei amici, *Juſtus Decius* tibi notûs, & *Sigiſmundus Gelenius*, homo doctus minimeque vanus, multa prædicantes, tum de tuis eximiis virtutibus, tum vero etiam de amiciſſima voluntate, quam erga me geris, non putavi mihi tam religioſe vitandam impudentiæ notam, ut in ingratitudinis incurrerem: improbitas enim multis nominibus excuſari ſolet, ingratitudo nullam recipit excuſationem. Viſum eſt igitur hac epiſtola nonnihil perfricare frontem, tibique gratulari tot animi bonis per ſupremi Numinis, à quo fluunt omnia, munificentiam affatim locupletato, ut fortunæ quæ vocant ornamenta, quamvis eximia, propemodum obſcurent: dein pro tam propenſo in me favore gratias agere, & quod unum poſſum, animum polliceri mutuum. Nulla poſſeſſio charior ſinceris amicis, è quibus quoniam vel mors, vel alia calamitas ſubinde nobis aliquos adimit, quam ego pauperiem duco graviſſimam, vel ambitu tantam jacturam ſarciendam cenſeo, tantum abeſt ut negligendos exiſtimem, qui ultro ad amicitiam provocant. Magno cum animi mei dolore pridem ereptus eſt ornatiſſimus ille ſenex D. *Chriſtophorus à Schydlowietz*. Ejus pectore nihil optari poterat, nec amicius nec ſincerius. In cujus viri locum ſi tu ſuccedere dignaberis, illi, ſicut audio, tum dignitate, tum naturæ præſtantia ſimillimus, *Chriſtophorum* ereptum moderatius deſiderabimus, ac viciſſim dabimus operam, ut ſi minus officiis, certe promta & ad omne obſequium accincta voluntate tantum amicum agnoviſſe videamur. Sum brevior non ob id modo, quod variis diſtringor curis, verum etiam quod incertus ſum, an hæc epiſtola ſit ad manus tuas perventura. Immenſum iter dirimit *Rauracos* & *Sarmatas*, & rara eſt perferentium fides. Opto te, vir clariſſime, cum omnibus tibi charis quam proſperrime valere. Datum *Baſileæ* 20. Auguſti, Anno 1535.

EPISTOLA MCCLXXXVI.

Deſ. Eraſmus Rot. Bartholomæo Latomo S. D.

ACCEPI ante dies paucos epiſtolam à *Paulo* Tertio mirifici favoris, atque honorificentiſſimæ de me teſtificationis plenam. At ne vivam, ſi ea mihi fuit tua gratior, ad quam nunc reſpondeo, ſed λακωνικῶς, &, ut ita loquar, per aphoriſmos. Benevolentia, mi *Latome*, quæ rebus temporariis, & in quas jus habet fortuna, conciliatur, ſolet illis in diverſum mutatis vel refrigeſcere, vel intermori. Me vero tibi nec forma, nec opes, nec dignitas, ſed eruditio, candor animi, ac morum ſinceritas conciliavit; quæ ut propria perpetuaque ſunt hominis, ita perpetuam amicitiam pariunt. Nunc quum perſpicio te iis virtutibus, quas olim in te dilexi, factum locupletiorem, æquum eſt, ut meo erga te favori nonnihil accreſcat. Quod excuſas ſilentium tuum, operam inanem ſumis, mihi crede; nunquam ſoleo ſpectatos amicos hoc vulgari officio æſtimare. Quid, quod impudenter facerem, ſi id in te requirerem, in quo tu pari jure poſſis ἀντικατηγορεῖν. Orationem tuam valde probavi, quanquam mihi reddita eſt mutila, neque quicquam unquam legi tuum, quod non vehementer arrideret, eo quod illic animadverterem ingenium ardens abſque furore, liberum abſque petulantia, amicum abſque aſſentatione, excelſum ſine arrogantia. *Budæum* ob eximiam eruditionem, ac præclara in rem literariam merita, ſemper animo ſum veneratus, tametſi quidam conati ſunt noſtram amicitiam neſcio qua nubecula nonnihil offuſca-

An. 1535. scare. Eum nunc longe pluris facio, quod tam amanter consuluit honori commodisque tuis. Collegiorum primores nihil novi faciunt. Metuunt ne quid decedat ipsorum quæstui, quem plerique unicum habent scopum. Vix credas quibus machinis *Lovanii* conati sunt obstare, ne Collegium trilingue reciperetur. Qua quidem in re strenuam navavi operam, ita plurimum invidiæ mihi conflavi. *Tornaci* cœperat institui professio linguarum, sed Academia *Lovaniensis* & *Franciscani*, qui *Tornacum* incolunt, non conquieverunt, donec quod inchoatum erat omitteretur. Domus in hunc usum exstructa, prospectum habebat in hortum *Franciscanorum*. Hinc illæ lachrymæ. Te primos excetræ impetus feliciter sustinuisse vehementer gaudeo, nec dubito quin reliqua futura sint secundiora. Illud interim tibi providendum censeo, ut dum ætas laborum est patiens, seponas quod commode senectutis alat ocium. Ego si annos numerem, diu vixi; si rationem ineam quantum temporis mihi lucta fuit cum febribus, cum calculo, cum podagra, non diu vixi. Sed, par est nos patienter ferre, quicquid ille supremus Dominus nobis immiserit, cujus voluntati nemo potest resistere, quique solus novit, quid nobis expediat. Quod me consolaris commemoratione clari nominis, nec apud posteros unquam intermorituri, non ingratum est amicæ voluntatis officium. At me nihil movet ista gloria, nec sollicitus sum de posteritatis applausu. Unum illud mihi curæ cordique est, ut hinc *Christo* propitio emigrem. Huc multi *Galli* nobiles profugerant, hybernæ procellæ metu, qui revocati sunt. *Leo rugiet*, inquit Propheta, *quis non timebit?* Similis terror dissimili de causa occupavit animos *Anglorum*. De quibusdam Monachis sumtum est capitis supplicium, inter quos fuit quidam *Brigittensis* per humum tractus, mox suspensus, denique corde revulso in quatuor sectus partes. Hic constans & verisimilis rumor est, ubi Rex cognovit Episcopum *Roffensem* à *Paulo* Tertio cooptatum in numerum Cardinalium, eo maturius productum è carcere truncasse capite. Sic ille dedit rubrum galerum. *Thomam Morum* jam pridem esse in carcere, facultatibus in regium fiscum redactis, nimis verum est. Ferebatur & is ultimo affectus supplicio, sed nondum certum habeo. Utinam periculoso negotio se nunquam admiscuisset, & causam Theologicam cessisset Theologis. Cæteri amici, qui me subinde & literis & muneribus dignabantur, nunc metu nec scribunt, nec mittunt quicquam, neque quicquam à quoquam recipiunt, quasi sub omni lapide dormiat scorpius.

Hic Pontifex videtur serio moliri Concilium. At non video quomodo sit coiturum in tanta Principum ac regionum dissensione. Tota inferior *Germania* mire infecta est à retinctis; in superiore dissimulantur. Turmatim huc affluunt, quidam *Italiam* petunt. Cæsar oppugnat *Guletam*. Mea sententia plus periculi est ab *Anabaptistis*. Non arbitror *Galliam* ab hac colluvie prorsus esse liberam. Sed mussant isthic formidine fustis.

Scis *Monasterium*, *Westphaliæ* metropolim, expugnatum esse. Apud *Amsterdamos* periculosus tumultus est in urbe. Neque nescis opinor *Viandalum* conterraneum tuum *Tornaci* pestilentia sublatum esse, virum pulchre doctum, jam digamum ac liberorum aliquot parentem. Prodit *Concionator* meus, utinam bonis avibus: nam mihi quidem hoc argumentum nunquam arrisit. Festivum est quod adfers de puellis, quæ joco nonnunquam recipiunt, quod cum dolore coguntur reddere, optasque ut sæpius ad eum jocer modum. Verum, illud quoque nonnunquam evenit puellis, ut quod per lusum receperunt abortu cogantur rejicere, aut in ipso partu emori. Quorum posterius metuebam, prius illud evenit. Nec est animus posthac ad istum jocari modum. Nunc de meo statu accipe quod rideas. Hortatu *Lodovici Beri* insignis Theologi scripseram *Paulo* Tertio. Is priusquam resignaret epistolam, honorificentissime de me loquutus est. Quumque statuisset in futuram Synodum aliquot eruditos in Cardinalium ordinem allegere, propositum est & de *Erasmo*. Sed objiciebantur impedimenta, valetudo ad obeunda munia inutilis, ac census tenuis: ajunt enim esse Senatusconsultum, quo submoventur ab ea dignitate, quibus annui reditus sunt infra tria ducatorum millia. Nunc hoc agunt ut me onerent præposituris, ut hinc justo censu parato doner purpureo galero. Feli ajunt crocoton. Est *Romæ* quidam amicus, qui hoc præcipue molitur, frustra monitus non unis meis literis, me nec sacerdotia nec pensiones morari, hominem ἡμερόβιον, & in dies mortem exspectantem, nonnunquam & exoptantem, tam diri sunt interdum cruciatus. Vix tutum est è cubiculo proferre pedem, ac ne prospectus quidem asini tutus est. Corpusculum hoc rarum ac tenue nullam fert auram nisi coctam; & sic affectum huc volunt protrudere, ut ambiam præposituras & galeros. Mihi tamen interim gratissimus est summi Pontificis, & error de me, & affectus erga me. Sed verbosior sum quam destinaram. Epistolæ tuæ prolixiori facile ignoscam, si culpam istam frequenter iteres. Puer, quem tibi commendaram, ubi vivat scire cupio. Rogo ut illum interdum amanter appelles. Habet patrem virum humanissimum, ipse probæ indolis. Bene vale. *Basileæ* 24. Augusti, Anno 1535.

EPISTOLA MCCLXXXVII.

Erasmus Rot. Petro Tomicio, Episcopo Cracoviensi, S. D.

TANTUM habent eruditionis & eloquentiæ literæ tuæ, Præsul ornatissime, ut me prorsus à scribendo deterreant: sed eædem rursus tantam præ se ferunt humanitatem, ut non verear illis vel ex tempore respondere, quod mihi pene perpetuum est. Itaque multum citoque scribendo didici male scribere. Quod tuam amplitudinem veneror ac diligo, nihil mihi debetur gratiæ, *Scythis* omnibus immanior futurus, si virum tot eximiis virtutibus præditum, & tam egregiis fortunæ ornamentis, tam singulari modestia, non toto pectore amarem. Tuum in me favorem, meamque erga te reverentiam, amicitiam vocas, aut te multum dejiciens, aut me multum erigens: mihi vero abunde magnificum est, inter tuos clientulos annumerari. Ejusdem modestiæ est, quod omnia tua cum meis confers. Formica camelus, ajunt *Græcorum* Proverbia. Nec confers modo, verum etiam in iis quæ sunt præcipua priores tribuis *Erasmo*. Utinam è lucubrationibus meis aliquid utilitatis accedat: præsertim ad pietatem. De nominis immortalitate non sum anxius, tametsi non est boni viri famam negligere. Sed varia sunt hominum judicia; tum hoc seculo quid, obsecro, turbulentius? In eodem choro quam dissonæ voces? quam non congrui motus? ut qui velit hisce temporibus aliquid in lucem edere, nullo pacto vitare queat quin se exponat multorum linguis confodiendum; ut, juxta *Pauli* sententiam, *per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam*, necesse sit ad id, quod rectum est, pertendere. Si olim scissem quid sit celebre nomen, summa vi fuissem adnixus, ne quis præter domesticos novisset *Erasmum*; nunc frustra mihi placet illud *Epicuri* λάθε βιώσας. Sed quando hæc est *Epimethei* prudentia, sero sapiens, quod unum superest, huc toto pectore incumbo, ut *Christo* propitio hinc emigrem. Ab his laboribus, in quibus credis me libenter versari, jamdudum animus gestit discedere; sed partim me retrahit necessitas, partim revocat flagitatorum improbitas. Necessitas cogit, ut mea, quæ fere sunt extemporalia, ac citra justam curam præcipitata, sub incudem revocem, quando typographos cohibere non possum, quin subinde meas ineptias excudant,

An. 1535. etiam puero luſas, interdum & alienas meo nomine evulgant lucelli gratia. Flagitatorum duplex eſt genus, quidam urgent privato affectu, velut typographi, qui lucri gratia quærunt novos libros: ſunt alii quidam, qui de me bene meriti, poſtulant argumentum, quod exiſtimant Reipublicæ profuturum: aut ſi nihil ſunt meriti, ea ſunt auctoritate ut rogando cogant: hujus ordinis ſunt, libellus *De miſericordia Domini*, ad *Chriſtophorum* Epiſcopum *Baſilienſem*, *Commentarius in Pſalmum* quendam ad *Epiſcopum Lincolnienſem*, alter item ad *Turzonem* Epiſcopum *Olmucenſem*. Duo præterea libelli: alter *De Symbolo fidei*, ad Comitem *Wiltiſeriæ*, alter *De morte Chriſtiana*. Sed acrius urgent, qui ex promiſſis velut obſignatis tabulis mecum agunt. Hujus ordinis quum alia quædam ſunt, tum eſt *Eccleſiaſtes*; quem nunc damus ſerio: non ſerio promiſſum, idem paſſi quod ſolet quibuſdam puellis accidere, quæ per luſum recipiunt, quod cum dolore coguntur reddere. Quis ſit Operis genius futurus neſcio, meus certe genius à nullo argumento magis abhorruit. Malui tamen hanc aleam jacere, quam malæ fidei ſponſor videri. Sed quid mei labores ſunt ad tuam induſtriam, qui doctrina, conſiliis, integritate, gratia, prudentia, auctoritate, de Rege, regno, & eccleſiis *Poloniæ*, tam præclare ſummo cum omnium applauſu merearis. Jam ut ætas conveniat, multum tamen intereſt inter ſenectutem omni dignitatis genere florentem, & inter marcidam omnibuſque invidiæ telis expoſitam, ne dicam ἵππε vel ὄνε potius γῆρας. Si novus annus tuam amplitudinem priſtino vigori reſtituit, eſt unde *Chriſto* gratias agamus: me vero uſque ad Idus Majas inclementiſſime tractavit, adeo ut cruciatum pene jugium tædio cœlum mutarim, (nam in morbis deploratis medici ſolent ad hanc ſacram ancoram confugere) ſi quod forte mali levamen invenirem, aut certe morte finem dolorum adipiſcerer. *Baſileam* arcera muliebri vectus ſum, cujus urbis nec incelebris nec inamœno hoſpitio compluribus annis ſum uſus, atque ibi in ſpem reditus mei erat exſtructum cubiculum in gratiam meam, quale mihi ſciebant eſſe commodum; tum erat excudendus *Eccleſiaſtes*, qui multis locis hiulcus & inchoatus, vix potuiſſet abſolvi, niſi præſens adfuiſſem. Hanc civitatem, quam ante annos fere ſeptem ſubturbulentam reliqueram, bene tranquillam reperi, & ad ſobrios mores pulchre compoſitam. Jam non me fugiunt diverſæ hominum ſententiæ, animique plurimorum, ad male ſuſpicandum æquo proniores: verum, arbitror me tum ætate, tum uſu rerum, tum eruditione quantulacunque huc perveniſſe, ut mihi tutum ſit quovis loco vivere. Nec tamen hoc animo prorepſi è nido, ut *Baſileæ* ſedem perpetuam figerem, niſi urgeret inexpugnabilis neceſſitas: verum hic erat animus, ut ſi parum ſuccederet audacia, *Friburgum* in ædes meas, quas illic ſat ſplendidas emeram, & ad uſum meum diligenter appararam, commodaque ſupellectile inſtruxeram, me reciperem. Sin ſuccederet cœli mutatio, hinc vel in *Brabantiam*, vel in *Burgundiam* cogitabam. In *Brabantiam*, præter alia multa, invitat aula Cæſaris & paratum ſalarium ſi redeam: *Beſontino* Senatui ſimul & Clero me pridem, quum illuc commigrare ſtatuiſſem, *Carolus* Cæſar literis ſuis non indiligenter commendavit. Et abſque vinis *Burgundiacis* illico periclitor. Contemni poterat, quod non niſi magno huc advehuntur, niſi magna ex parte à furacibus aurigis exhauſta, aut admixtu corrupta, ad nos venirent. *Friburgi* Univerſitas eſt (ut vocant) cum primis celebris, & omni ſtudiorum genere ſatis florens; nec illibenter vivebam in ditione Regis *Ferdinandi*, cujus haud vulgarem in me favorem multis argumentis ſum expertus. Sed ejus loci cœlum mihi ſemper viſum eſt meo corpuſculo parum amicum, atque ipſa etiam domus, quamvis elegans, nonnihil ſuſpecta fuit. Hic aliquanto minus male habeo: nam bene habendi ſpes omnis ademta eſt, in hac quidem vita. Siquidem à puero fui delicati corpuſculi, rariſſimæque (ut medici loquuntur) texturæ, eoque cœli injuria facilius offendebar: ſed vigor ætatis partim negligebat, partim vincebat hæc incommoda. Nunc poſteaquam non labores tantum, ſed multo magis tot lethales calculorum nixus, & his ſuccedentes articulorum diri cruciatus, abſumto corpore præter cutem & oſſa nihil reliquerunt, conſentaneum eſt ut in dies corpuſculo magis ac magis attenuato, facilius offendar auræ incommodis. Sic plane fio cœleſtis, ut ad omnem cœli habitum, pejus aut commodius habeam: ſed levius feruntur mala, quæ non poſſunt eſſe diutina. Majorem in modum me delectavit, quod erudite juxta & appoſite adfers de *Roſcio* Comœdo, qui cum ætate mutavit tibiarum modos. Verum utinam ego aliqua ſaltem ex parte id eſſem in Eccleſia, quod *Roſcius* fuit in theatro; attamen quod illi perſuaſit ratio, me docuit neceſſitas. Illud inter nos diverſum: Tui te revocant à laboribus, ut Reipublicæ, cui prodes plurimum, poſſis quam diutiſſime prodeſſe: at mei me recuſantem ac detrectantem ad labores ſubinde novos protrudunt. Utcunque hæc habent, admonitio tua, vel potius conſolatio, mihi fuit multo gratiſſima, atque illud efficiet, ut poſthac majorem habiturus ſim valetudinis rationem; & quicquid erit moleſtiarum, æquiore feram animo. De *Hieroſlao à Laſco* grata nuncias: nam huc neſcio quæ rumoris aura pertulerat, eum cum Duce *Grittio* fuiſſe capite truncatum. De Cæſaris victoriis multa tum ſcribuntur, tum vulgo jactantur, quæ non arbitror omnia ἀτρεκέα, ut *Homerice* loquar. Populus Cæſareæ ditionis multis in locis, accenſis pyris teſtatur gaudium publicum; idem factum eſt *Romæ*. Pontifex tamen negavit ſe id facturum, niſi *Caroli* literis ad ipſum ſcriptis factus eſſet certior. *Guletam* vetuſtæ *Carthaginis* ruinas expugnatas rumor eſt conſtans, & puto verum eſſe, cætera dubia ſunt. Hic nihil eſt quod ſcribam læti. Peſtilentia ſcintillat in multis *Germaniæ* civitatibus. Oppidum *Weſtphaliæ Monaſterium*, quod occuparant retincti, vi expugnatum eſt, animadverſum in omnes, qui duodecimum exceſſerant annum. Ea lues nonnihil compreſſa eſt verius quam exſtincta. Ex *Hollandia* Anabaptiſtæ turmatim in has regiones affluunt, nec diſſimulant ſuam profeſſionem; feruntur ac diſſimulantur, ſi nihil moveant tumultus. Quorſum hæc evaſura ſint, Dominus novit. Corda Regum in manu Dei ſunt, precorque ut quæ *Carolus* noſter gerit, *Chriſto* proſperante feliciter cedant; multorum tamen ſententia non minus operæ precium feciſſet, ſi *Germaniam* inferiorem ab iſtis peſtibus defendiſſet, quam expugnando *Guletam*. Neque enim res jam intra λογομαχίας conſiſtit, ſed ferro & ſanguine graſſantur ξίφηφοροι inſidiis, dolis, ac vi civitates occupant, cæde ac violentia invitos ad ſuam ſectam adigunt, creant novos Reges ac Reginas, condunt novas leges pro ſua libidine. Ante menſem Reverendus D. *Joannes Faber* Epiſcopus *Viennenſis*, Regis *Ferdinandi* Conſiliarius, ad me ſcripſit, à *Turca* veniſſe Oratorem ad *Ferdinandum*, ac paulo poſt alterum; item à *Vayvoda*: nondum eſſe certum, ſed ſuſpicari ſe agi de pace, ad quam Rex eſt proPenſiſſimus: & ſapit in hoc *Germanicarum* & *Hungaricarum* rerum ſtatu. Nihil habet hæc ætas eo Principe ſanctius aut humanius; dabit illi ſpero Dominus aliquando fortunam virtutibus parem, ut rebus humanis quantum prodeſſe cupit, tantum & poſſit. *Lantgravium Heſſiæ*, qui Ducem *Wirtenbergenſem* in ſuam ditionem repoſuit, honorificentiſſime excepiſſe dicitur. Circiter Idus *Auguſti* duæ ſorores, *Maria* quondam *Hungariæ* Regina, & Regina *Galliæ*, parabant colloquium *Cameraci*: videbimus quid ille pariat ſenatulus; utinam ſalubriora decernat, quam ille quondam *Romæ*, cui præſidebat mater *Heliogabali*. Hyeme ſuperiore *Lutetiæ* ſævitum eſt acriter in quoſdam, qui magnos excitarunt tumultus, ipſi

etiam

An. 1535. etiam Regi minitantes, ni desisteret persequi verbum Dei (sic enim illi loquuntur) schedis passim affixis ad ipsum etiam Conclave regium. Vario suppliciorum genere exstincti sunt apud *Parisios* ferme viginti quatuor; plurimi metu profugerunt, inter quos non pauci nobiles. Eorum aliquot Rex, jam factus mitior, revocavit, redditis facultatibus, & permisso, (ut narrant) dogmatum arbitrio, modo ne petant Regni statum. Hujus moderationis auctorem narrant fuisse Regem *Angliæ*, & *Paulum* Tertium. In *Anglia* quid acciderit Episcopo *Roffensi*, ac *Thomæ Moro*, quo hominum jugo nunquam habuit *Anglia* quicquam sanctius aut melius, ex fragmento epistolæ, quod ad te mitto, cognosces. In *Moro* mihi videor exstinctus, adeo μία ψυχὴ juxta *Pythagoram* duobus erat. Sed hi sunt rerum humanarum æstus. Verum, his seriis nimium onero te: nunc audi quod rideas. *Paulo* Tertio visum est in futuram Synodum creare Cardinales aliquot, insigniter eruditos, inter quos propositus est & *Erasmus* κόρχορος φασὶν ἐν λαχάνοις· sed obstabant, quum alia quædam, tum vero præcipue census nimium tenuis: præterea senectus, ac valetudo parum utilis obeundis Ecclesiæ negotiis. Itaque nunc magno ambitu agitur, ut me præposituris onerent, reclamantem, ac manibus pedibusque recusantem, ac perpetuo etiam recusaturum. Ego animalculum ἡμερόβιον nunc suscipiam certamen cum ociosis, violentis & opulentis competitoribus, ut dives moriar? *Breve* Pontificis ad te mitto, cujus animum lubens amplector: bos clitellas non recipiam. *Roffensi* Episcopo galerus Cardinalitius exhibitus est in carcere, sed ille jam mori decreverat. Regi vestro pro sua prudentia pacis amantissimo precor omnia prospera, dignus erat vicinis commodioribus. Munus tuæ benignitatis nec expetitum, nec exspectatum, bona fide redditum est. Tam docta, tamque amica epistola, etiamsi venisset ἄδωρος, amplissimi muneris instar erat futura. Nec ulla unquam ad me tua venit epistola, quæ non plurimum solatii præstarit animo meo. Magiæ studiosi narrant, hoc esse peculiare malis spiritibus, ut terrorem ac tædium adferant; bonis, ut gaudium & alacritatem. Nihil igitur mirum, si tua scripta sic exhilarant, sic discutiunt omnem mœrorem, quum à spiritu optimo vereque *Christiano* proficiscantur. *Ecclesiastæ* volumen lubens ad te misissem, si quis voluisset sarcinam recipere, per negotiatores isthuc perferretur. Quoniam elegantia cum tuis literis paria facere non potui, quod eloquentia diminutum est, loquacitate pensavi. Dominus R. amplitudinem tuam diu nobis servet incolumem. Datum *Basileæ* 31. Augusti, Anno 1535.

EPISTOLA MCCLXXXVIII.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S. P.

BALTHASAR *Austriacus* tuus discipulus affirmat se proprium famulum missurum *Lovanium*; ei commisi literas ad te, & ad *Jodocum Sasboutum*, apertas, ut, si videtur, cures ad illum perferendas. Illud ne te fugiat, *Cannium* nihilo esse sinceriorem *Hagio* furioso. Quicquid veneni hauserat ex *Alardo*, in sinum hujus effudit, aspis viperæ. Idem fecit scurræ *Polyphemo*. Miror unde aut quo *Cannius*, quum isthac faceret iter. *Hagii* colloquio & *Quirinus Talesius* infectus est, & vicissim suum virus in hujus sinum effudit: nihil enim reticuit *Hagius*, nec posset. Suspicor quod & *Gandavi Carolum Utenhovium* alienarit. Nihil enim scribit, solitus crebro me literis appellare. *Delphus* nihil ad me scripsit, nec puto illum esse sincero in me animo. Quemadmodum nec *Morillonum*. Ex quo repetiit *Hispanias*, verbum ad me non scripsit. Hic paulo melius habeo. Itaque fortassis hybernabo, proximo vere, volente Deo, *Burgundiam* vicinam petiturus. Quod tibi narravit *Theobaldus* de pensionibus per *Bodyllum* ad me missis, puta ἀνεμώλιον εἶναι· Mitto epistolam ad *Sasboutam* apertam, ut, si videtur, illi transmittas. Bene vale.

Placet *Lambertus*, quem misisti; jam alterum eram nactus *Antuerpiensem*. Tres habebo, donec *Gilbertus* abeat, jam factus Canonicus. Cum neutro famulorum novorum pactus sum. Si opus eo, quem commendas, significabo. Pro officio tuo habeo gratiam. Est *Friburgi* quidam fucatus amicus, per quem non licuit nec famulam nec famulum habere frugi. Ejus nomen tibi prodam alias, ut caveas: nam post Nundinas forte mittam proprium nuncium. *Aleander* denuo emisit librum furiosum sub nomine *Doleti*: quo & *Morum*, quem acceperat esse in carcere, ulciscitur; & *Villenovanum* mendicum mortuum, facit imperiosum, *Morum* timide loquentem. *Furia Romæ* subordinavit *Cursium*, qui scripsit in me. Excuditur nescio quid *Mediolani*. *Romanenses* velim nolim pertendunt me censu onerare, quo mox fiam Cardinalis: nam id serio fuit agitatum. Pontifex est mire propensus in me, & sex Cardinales cum Oratore *Lusitaniæ* sedulo moliuntur. At ego scripsi, me nec sacerdotia, nec pensiones recepturum. *Breve* Pontificis ad te mitto. Iterum vale. *Basileæ* 2. Septembris, Anno 1535.

Saluta *Rescium*, & *Hebrææ* linguæ Professorem. *Balthasar* à *Khieveringe* tuus discipulus apud me fuit. Visus est juvenis perhumanus, ac bene *Latinus*, tuique amantissimus.

EPISTOLA MCCLXXXIX.

Erasmus Rot. Lodovico Bero S. D.

MISI procuratorium de facultate vendendarum ædium. Nunc mitto *Gilbertum* meum, ut supellectilem divendat, & famulam benignis rationibus ableget. Non mediocre lucrum facit, qui litem pecunia redimit. Quod si vir clarissimus D. *Petrus Rich* persistit in sententia, nihil obstat quo minus immigret quum volet. Ego mecum reputans quot decoribus sit ornatus, quantoque studio tu causam illius per literas mecum egeris, nihil muto, atque etiam mihi gratulor, quod ædes meæ tam honesto domino sint serviturae, tibi tanquam conjunctissimo amico futuræ communes. Nolim hic jactare quod facio libenter. Nihil tamen verear dejerare, me in caminos, in fenestras, in contabulaturam, in tectorum & ostiorum reparationem impendisse supra centum florenos. Sed opifices & tribunus tractaverunt me ut hospitem. Illud admonebis D. Custodem, in cubiculo, in quo erant libri mei, sub tabulis esse lateres integros & intactos, si forte malit. Eo libentius explico me ab ædibus præsente pecunia, tametsi cum aliquo damno, quod hic non alio animo hæreo quam nautæ solent, quoties æstu destituuntur, jacere ancoram tantisper donec recurrat. Hanc parabolam vix arbitror abs te intelligi, cui nescio an unquam res fuerit cum mari. Scripseras R. D. *Puccium* non esse *Romæ*. Spero res esse salvas. Neque enim arbitror ad eum pertinere, quod rumor sparsit de Cardinali *Mediceo*; fortasse pestis abegit eum. Clarissimo domino Custodi precor felicem migrationem. Tibi tuoque fratri *Francisco* & amico singulari læta in *Christo* omnia. *Basileæ* 21. Septembris, Anno 1535.

EPISTOLA MCCXC.

Erasmus Rot. Lodovico, Abbati montis S. Mariæ & Charitatis, S. D.

REVERENDISSIME Domine, Equidem optabam *Gilbertum* tuæ benignitatis alumnum, meum hactenus amanuensem, ad proximum usque ver manere mecum, quo simul cum hirundine in vestram *Burgundiam* proficisceremur, nec ille abhorrebat, sed parentum affectus nescio quid cupientium aut metuentium compulit eum redire ad suos. Quæ causa quoniam à pietate proficiscebatur, malui illius animo obsecundare quam mei commodi rationem habere. Quantum in literis profecerit tua prudentia dijudicabit. De fortunulis nostris quanquam exilibus, illi tantum impertivimus, ut arbitrer eum de sordibus non con-

An. questurum. Nihilominus interim parati commodis il-
1535. lius inservire, ubicunque se tulerit occasio. Ætas &
animus illum vocat ad majora. Mihi nihil superest,
nisi decrescere in dies. Accepi ex tua benignitate duo
vasa vini, pro quibus habeo gratiam, semperque sum
habiturus, si non datur referre. Reliqua cognosces è
tuo cognato. Dominus R. amplitudinem tuam servet
incolumem, cui cupio summopere esse commendatus.
Basileæ 7. Octobris, Anno 1535.

EPISTOLA MCCXCI.

Erasmus Rot. Leonardo à Grueriis, Officiali Besontino, S. D.

MAGNAM mihi voluptatem nunciavit, qui retu-
lit te è legatione domum redisse: metuebamus
enim nonnihil. Ego, quod vix credebatur futurum,
nidum reliqui. Huc devolavi ad vos advolaturus rece-
ptis viribus. Sed hybernus September me coegit hic
ancoras jacere. Exspectanda hirundo. Summus Pon-
tifex, velim nolim, vult me inaurare. Jam contulit
præposituram *Daventriensem*, ultro submotis omnibus
harpyiis. Mihi decretum est, etiamsi decem præpo-
situras offerret, unam non accipere. Atque id jam sæ-
penumero scripsi amicis *Romanensibus*, qui hæc moliun-
tur. An ego mox emoriturus accipiam sarcinas, quas
semper recusavi? Committam Opus *Ecclesiastæ Gilber-
to Cognato* Amanuensi meo, si possit ferre onus. Ex
eo multa cognoscas licebit, quæ non vacat scribere,
de *Lodovico Bero*, de novis martyribus, & cætera.
Dominus te servet incolumem. *Basileæ* 12. Octobris,
Anno 1535.

EPISTOLA MCCXCII.

Erasmus Rot. nobili viro Damiano à Goes Lusitano S. P.

AMICE magne, Scheda addita literis meis suppe-
ditabit causam justiorem, quam vellemus, qua
me excuses egregiis illis literarum heroibus *Bembo*, *Bo-
namico*, & *Cælio*, quos ego toto pectore suspicio ve-
nerorque. Epistolam tuam accepi per *Lucam Remum*,
sed serius 15. die Decembris: non ipsius culpa, sed
nuncii. De *Resendo* non possum satis mirari. Va-
leat ille tam rustice ingratus. *Ecclesiastes* jam opinor
isthic prostat. Excusa sunt duo millia voluminum &
sexcenta. Nunc denuo excusus est minore forma. De
Commentariis *Jacobi Sadoleti* mihi tale quiddam præ-
sagiebat animus. Admonui illum literis, quatenus li-
cuit tantum admonere Præsulem. Insumsit in hoc
Opus immensos labores. Audio nec à *Sorbonicis* proba-
ri. *Gelenio*, viro bono ac docto, optarim fortunam
aliquanto commodiorem. Divitias vix optarim. Nunc
penia adigit illum ad honestos labores. Adolescens,
quem mihi commendas, nondum me adiit: curabo,
ut accipiat epistolam suam. *Gilbertus* me reliquit,
jam Canonicus. Cantabit missam. Ædes vendidi ac
supellectilem distraxi, non magno lucro meo, nec ta-
men prorsus infeliciter. *Italice* non intelligo, sed cu-
rabo vertendum, quod vertit *Polus*. Mitto vicissim
historiam bonæ fidei; in qua qui ex *Anglia* redeunt,
& actis interfuerunt, negant quicquam esse falsi; nisi
quod pauciores *Carthusiani* fuerunt affecti supplicio.
Cupiebam tecum pluribus agere, amicorum dulcissi-
me, sed vix credas quam hæc ægre pararim. Vale,
& saluta amicos. *Basileæ* 15. Decembris, Anno 1535.

EPISTOLA MCCXCIII.

Erasmus Rot. Andreæ Critio, Archiepiscopo Gnesnensi, S. D.

An. IN literarum vicissitudine nonnulla fuit intermissio,
1536. de mutua benevolentia nulla fuit remissio. Non
me fugit, quantis negotiis tua pietas distineatur, nec
te latet, opinor, quam sim afflicta valetudine, quæ
A mihi omnem pene studiorum consuetudinem ademit. An.
At ubi literis amicorum factus sum certior, R. D. *Pe-* 1536.
trum Episcopum *Cracoviensem* rebus humanis ereptum,
simulque te factum Archiepiscopum *Gnesnensem*, ge-
mina data est occasio, ut hac epistola quodammodo
μαγαδίζειν cogerer; & quemadmodum *Jupiter* è duobus
doliis res miscuit, ita in epistola læta miscere tristibus.
Neque enim tibi non possum gratulari, qui pro tuis
egregiis virtutibus ad istuc fastigii sis evectus, in quo,
velut ex editiore specula, tua pietas clarius latiusque
diluceat. Rursus, non possum non jungere tecum la-
chrymas, tuamque pariter ac meam vicem deplorare:
tuam, qui tibi sanguine conjunctissimum, animorum
B benevolentia conjunctiorem amiseris: meam, qui tam
amico patrono & consolatore sum orbatus: vix enim
verbis consequi queam, quantum solatii, quantum hi-
laritatis adferre soleant omnes illius epistolæ. Fortassis
& totius *Poloniæ* vicem merito quis deploret. Quando
enim Ecclesiæ talis continget Episcopus, quando Re-
gi talis Consiliarius, quando regno talis Cancellarius?
Quot egregiis dotibus eum virum cumularat supremi
Numinis benignitas, quot heroicis virtutibus exorna-
rat? diceres ad publicam hominum utilitatem divini-
tus esse factum. Quam solida, quamque recondita fuit
eruditio, quam fervens sacrarum Literarum studium,
C quam oculata prudentia, quam rara in negotiis ge-
rendis dexteritas? postremo, in tam eximiis Dei do-
nis, in tam sublimi dignitatis fastigio, quam ama-
bilis civilitas, quam omnis expers supercilii modestia?
Atque, ut scribunt, contigit illi mors talibus digna
moribus: ipsis divinis Literis, quas adamabat, pla-
cide immortuus est, expiravit enim nemine eorum,
qui officii gratia aderant, sentiente: diceres obdormis-
se, non expirasse. Hæc quum mecum reputo, pu-
det flere, magis libet illi ter beatæ animæ gratulari,
quæ nunc pro bona semente, quam fecit in hac vita,
messem apud *Christum* metit opimam. Sed hæc abs
te rectius perscribentur, tuaque tuba sanctissimi Præ-
D sulis gloria melius decantabitur. Tu longe præstantior
es artifex, & universas hominis virtutes penitus habes
cognitas ac perspectas: ad nos vix tenuis famæ perla-
bitur aura. Non dubito quin pro tua erga illum pie-
tate, sis nobis eum virum totum suis coloribus, tuo
illo felici penicillo, depicturus. Conducit autem hoc
non mediocriter ad bonos omnium mores exstimulan-
dos, si eximiæ virtutis fragrantia ad quam plurimos
dimanet: porro jam vita defunctos laudare tutum est,
quando nec laudato periculum est ab insolentia, nec
laudanti ab adulationis suspicione. Nos tenuem modo
odorem dare studuimus. Dominus R. A. T. servet in-
columem. *Basileæ* 1. Februarii, Anno à Natali 1536.

E EPISTOLA MCCXCIV.

Erasmus Rot. Gilberto Cognato, Canonico Nozerethi in Burgundia, S. D.

NUPER per quendam è vestra familia scripsi pau-
cis, quo tempore & lecto decumbens coactus sum
ad Regem *Ferdinandum*, & Cardinalem *Tridentinum*
[illegible] Senatu *Basiliensi* scribere. Nec tu per illum quic-
[illegible] scripseras aut mandaras. Ille causabatur se præ-
ter spem venisse *Basileam*. Λόγοι. Suspicor aliquid es-
se in causa, qua noluisses scribere. Idem ajebat te
F scripsisse ante mensem. Ἄπεροι. Typographus, qui apud
te fuit, excusabat non fuisse scribendi spatium. Is ta-
men injecit nobis aliquid bonæ spei, tibi in animo es-
se huc proficisci ad Paschæ festum, & curaturum ut
aliquid boni vini ad me perferatur. Meministi è duo-
bus vasis Abbatis quum gustaremus, alterum fuisse tur-
bidum, nec quicquam habuisse coloris aut saporis. Hoc
tu posueras proximum vasi Officialis, tanquam cæte-
ris melius. Verum posteaquam aperuimus, reperimus
colorem elegantem, cæterum nihil caloris neque sapo-
ris nisi corruptissimi ex vitio vasis. Quid infuderint au-
rigæ nescio, certe hoc vas est effundendum in viam.
Ape-

An. 1536. Aperuimus alterum Abbatis vas, & invenimus vinum generosum & gratissimi saporis, nec dubito quin alterum vas fuerit simile. Ut illos οἰνοκλέπτας male perdat *Jupiter*. Ego vel quadraginta florenis emtum velim, ut alterum vas esset quale missum fuit; suffecisset in totum annum & superfuisset. Hac in re si mihi volueris gratificari, non perdideris operam tuam. Hæc hyems odiose me tractavit. Sub Calendas Novembres odiose me salutavit primo frigore. Ac nondum confirmatum obortus ventorum turbo prostravit. Cœperam & hinc commode revalescere, nullum erat doloris vestigium, nulla capitis pituita, stomachus in dies erat firmior, & ecce N. à prandio venit salutatum, meque tres horas detinuit ad ignem sedentem disputans de fidei dogmatibus. Ea attentio & ad ignem sessio mihi renovavit omne malum, utrunque enim mihi perniciosissimum. Nec ille ante noctem erat facturus finem. Interrupi sermonem ac dimisi eum, sed mox sentio occipitium plenum crudis vaporibus, utriusque auris gravem tinnitum, stomachum dejectum. Nunc absunt quidem immanes illi cruciatus, sed tamen in lecto fere me contineo, nisi tribus horis circa prandium & totidem circa cœnam. Nuper & *Cholerus* mihi scripsit è lecto male tortus chiragra. Similiter & Theologus *Brisgoicus* noster in literis queritur se fuisse in tantis cruciatibus, ut mortem optarit. Maritus sororis *Amerbachii* simili morbo torquetur: alioqui vir durus & robustus. In *Polonia* amisimus *Petrum Tomicium* Episcopum *Cracoviensem*, qui cum epistola plena solatii miserat triginta ducatos. Vale, & amicitiam, quam in discessu pacti sumus, serva. Cætera coram. *Hieronymus Frobenius*, *Bonifacius Amerbachius* & *Sigismundus Gelenius* tuus te salutant. *Basilea* 12. Februarii, Anno à *Christo* nato 1536.

EPISTOLA MCCXCV.

Erasmus Rot. Amicis Lectoribus S. D.

PAUCIS hisce diebus visum schedarum mearum confusissimos acervos excutere, partim ob unam atque alteram epistolam, quas editas cupiebam, partim ut abolerem quæ fortassis alii post decessum meum essent edituri, aut me etiam vivo. Quid enim isti non audent, quibus lucellum, quamlibet exiguum, aut gloriola, honesto & amicitia est antiquior. Atqui non omnia in hoc scribuntur, ut evulgentur. Lusimus quædam adolescentes, styli exercendi gratia: quædam aliis dictavimus sic inambulantes, nihil minus cogitantes quam de evulgando: nonnulla scripsimus discipulis tardis. Hujus generis erant *Colloquia*, quæ *Holonius* quidam, haud scio unde nactus, (nam apud me nullum unquam fuit exemplar) care vendidit *Joanni Frobenio*, simulans alios esse typographos qui emta cuperent. Hæc emendi orexis. Ejusdem sunt *Paraphrases elegantiarum*, quæ summa cum admiratione mea prodierunt, inepto titulo, quum ego nullum titulum addidissem, & singulis ad ordinem literarum digestis, quæ res totum turbavit ordinem: postremo, multis admixtis, non minus ineptis quam indoctis, quæ ego nec puer sustinuissem dictare puero. Nuper vidi libellum *De Componendis Epistolis*, *Lugduni* excusum, hoc titulo, *Erasmus Petro Paludano* S. D. Atqui ego neminem novi mortalem hujus nominis. Lecto libello deprehendi scurrile furtum. Olim cuidam *Anglo* discipulo intra biduum scripsi librum *De Componendis Epistolis*, plane crassa *Minerva* crasso. Ex hoc ille quædam decerpsit, & sua quædam admiscuit. Adjecit prolixam epistolam, in qua nullum est verbum meum, insigniter insulsam, nec quicquam facientem ad præsens argumentum. Si suo nomine edidisset Opus incontaminatum, multo erat tolerabilius: verum, ex meo nomine quæsivit lucrum. Jam scio & apud alios quosdam servari juvenilia quædam mea Progymnasmata. Et in hoc vase, quod nunc excussi, fuerant plurimæ chartæ juveni scriptæ longe alia manu quam nunc utor. Eas comperi sublatas ad unam omnes, nec me fugit penes quem lateant. Sed elevatur furtum literarium, verum nihilo meliore fronte quam vestiarii excusant furtum pannarium, aurigæ furtum vinarium, molitores furtum farinarium, cæterique opifices suo quisque colore suum furtum excusant. At demus esse levem culpam, penetrare in aliena scrinia, & quæ celata volebas suffurari: num leve crimen videtur, ea, quæ nolebas evulgari, cum alieni nominis infamia prodere, & quidem indoctis assuturis contaminata? Quid alii sentiant nescio, ego levius ferrem, & tuli non semel, è scriniis sublatos nummos. At hoc qui faciunt, aguntur in crucem. Illi vocantur studiosi. Ego vero istos studiosos non arbitror dignos qui laqueo præfocentur, sed qui, ad *Thurini* exemplum, chartarum fumo pereant. In uno facto quam multa sunt crimina, furti, sacrilegii, falsi, infamis libelli, perfidiæ? Quid isti non audebunt me mortuo, quum hæc audeant me vivo? Atque utinam hæc temeritas à Veterum libris abstineret. Officina *Veneta* dedit nobis *Festum Pompejum* egregie depravatum. Non insimulo *Aldum*. Solet ille tales operas alicui pædagogo committere. Ante annos aliquot sæpe mihi fuit in animo, excussis schedis meis, quicquid non esset edendum exurere. Sed dum variis occupationibus impeditus differo propositum, alii anteverterunt, quæ res eis vertat male. Satis dedecoris mihi adferunt lucubrationes meæ, quas ipse edo, etiamsi isti non evulgent meas nænias, quas vulgo non scripsi. Quum inter epistolas reperissem multas à Regibus fere omnibus, à Ducibus, à Cardinalibus, Episcopis, & summis Pontificibus, aut à viris insigniter eruditis amantissime scriptas, libuit paucis ex his editis specimen dare, quales habeam combibones: sic enim quidam garriunt, qui scurrilem maledicentiam putant esse facundiam. Eas tantum selegi, quas non per secretarios, sed proprio ingenio compositas propriaque manu scriptas animadverterem: nam ipse mearum aliquot jam annis nullum exemplar servare curavi, partim quod amanuenses omnibus describendis non sufficerent, partim quod dum pluribus rescribo, cogor ex tempore scribere, quasdam etiam dictare. Et superiorum editionum me suppuduit. Postremo, mihi videntur sapere, qui epistolas suas servant post obitum edendas. Porro, epistolæ, quæ affectato argumento scribuntur ad eruditionis ostentationem, quoniam nihil habent veri affectus, meo judicio non sunt epistolæ. In his vero, quæ scribuntur ex animo, non temere invenias, quæ, uni scriptæ, ab omnibus citra cujusquam offensionem legi possint. Cardinalis *Cajetanus* aliquoties ad me scripsit; postremam illius epistolam his adjungere cupiebam, sed ad manus non venit. In literis, quas ad illum novissimas dederam, questus sum de his, qui libellum *De Concordia* mala fide tractarant. Eas *Clemens* Pontifex legit: libentius enim legunt ad alios quam ad ipsos scriptas, quod in illis credant esse plus veri. Rogavit, an eum libellum legisset, ait. Ecquid probaret. Nihil, inquit, illic video mali. Eam vocem Pontifex summa cum alacritate excepit. Ubi ventum est ad locum ubi queror de *Nicolao Herborno* Commissario *Cismontano*, ilico vocavit magistrum sacri palatii, rogavit, ecquem ipse talem creasset Commissarium. Ille negavit. Qua ex re perspicuum fuit, nec Pontificem probare *Herborni* petulantiam, & ad gloriosum illum titulum, quo se jactabat, à Patribus *Franciscanis* fuisse datum, non à Pontifice. Inter excutiendum schedas illud admonuit me conditionis humanæ, quod inter tam multas epistolas, plerasque intra decennium scriptas, tam paucæ venirent ad manus quarum auctores essent superstites. Homo bulla. Hæc te scire volui, candide lector, ne statim meum esse credas, ubicunque videris meum præfixum nomen: neve putes *Erasmo* neminem favere præter combibones aliquot. Vale. *Basilea* 20. Februarii, Anno à Natali 1536.

EPI-

EPISTOLA MCCXCVI.

Erasmus Rot. Gilberto Cognato Nozereno S. D.

An. 1536. ACCEPI literas tuas duodecimo Calend. Martias datas, accepi autem tertio Calend. Martias, ex quibus perspicio meas posteriores tibi nondum fuisse redditas; eas satis verbosas per hujus urbis viatorem publicum misi ad *Stephanum a Pratis*, ut per illum ad te perferrentur. Spero te jam accepisse. Nunc ad tuam epistolam paucis. Silentii tui excusationem accipio non libenter, maluissem esse verum, quod suspicabar, te rerum successu quodammodo ebrium nostri fuisse oblitum. Mihi tamen affectus iste tuus erga me fuit summopere gratus, licet parum jucunda fortunæ tuæ deploratio. Amo te quod libros ac literas meas *Besontione* bona fide reddideris, id quod nunc ex ipsorum etiam literis cognovi. *Leignieri* vicem ex animo doleo. De *Lambelino* quod monueris habeo gratiam. Veteres amici decedunt, parandi novi sunt, qui succedant. In *Polonia* periit *Petrus Tomicius* Episcopus *Cracoviensis*; *Friburgi Zasius*; in *Anglia* omnes aut mors sustulit, aut metus contraxit. Pensionarii excusant, præter spem tamen nescio quo consilio *Thomas Cronvelius* Regis secretarius, qui nunc secundum Regem potest plurimum, dono misit viginti Angelatos, *Cantuariensis* octodecim, *Lincolniensis* quindecim, nullus tamen horum scripsit. Solus *Bedyllus* ausus est scribere, & *Eustathius* Cæsaris Orator, liberior quam fortassis expedit. Credo tum *Anglos* nondum vidisse *Præfationem* in nostrum *Ecclesiasten*. Habent apud *Germanos* Oratorem *Eduardum Phoxum* Episcopum *Ertfordiensem*. Venio ad tuum negotium. Si tibi mea consuetudo tam felix videtur quam tu verbis exaggeras, civilius quam verius, scito tibi eam nunc quoque patere. Nullum accivi præter *Lambertum* optimis moribus juvenem, mihique ad obsequia cubicularia commodissimum. Post intermissam consuetudinem uterque alteri futurus est jucundior. Tibi minus erit laboris, & te jam isthoc animo in amici locum recipiam, sentiesque meam liberalitatem aliquanto largiorem. Quod si quid mihi acciderit humanitus, curabitur ut tibi cedat aliqua portio non contemnenda. Tu vide quid per parentes & negotia liceat. Parentes suum potius quam tuum agunt negotium. Quærunt columnam in quam domus inclinata recumbat. Et hic est fere affectus parentum idiotarum. Protrudunt aliquem è liberis in cucullam aut sacerdotium, persuadentes sibi tuta omnia, si quem Deo dedicent qui pro se oret. At interim interdum sibi parant qui ipsis male precetur. Sordidis istis negotiis consumes optimos vitæ annos; etiamsi cætera essent ut velles, suaderem tamen ut à parentibus te sejungeres. Volunt perpetuo imperare, nec meminerunt quare filii dicti sint liberi. Reverentiam & charitatem oportet esse perpetuam, imperium non item. Vides quanta invidia nunc laborent qui solent in summo esse precio. Si animus rapitur ad hoc religionis genus, obtempera spiritui tuo: sin abhorret ante justam ætatem, nec tibi libet aut licet ad nostrum remigrare contubernium, poteris apud *Damianum à Goes* sat commode vacare studiis. Si quid mea commendatio vel apud illum vel apud alios tibi prodesse poterit, scias nusquam defuturam. Si resignares tuam præbendam hac conditione, ut cui traderes numeraret tibi ad sex annos sexagenos coronatos, post liber futurus à pensione, posses ea pecunia libere vacare studiis. Interim commodior aliqua fortuna affulgeret. Si te huc recipis, velim id maturius fieri. Ego vestram *Burgundiam* cogito, sed valde metuo ne valetudo me hic alligatum teneat. Epistolam *Odoni* ac *Philenii* cupide legi, ad te quidem scriptam, sed de me totam. *Scaliger* rursus evomuit nescio quid libelli in me, quemadmodum & *Petrus Cursius*. Neutrum vidi. Pro munusculis tuis habeo gratiam, libenter relaturus ubi dabitur commoditas. Ficos hic habuimus ante mensem *Lugduno*. *Guletta* picturam è *Roma* miserat *Anselmus Ephorinus*. Habes simpliciter expressum & meum erga te animum, & consilium absque fuco. Reliqua tui erunt judicii, quod precor ut tibi Dominus quam prosperrimum suggerat. Me in omnibus experieris amicum ex animo. Bene vale. *Basilea* 11. Martii, Anno 1536.

Philippi Montani ad te epistolam inclusam inveni in vase, dum excuterem. Profluvio ventris jam ultra decem dies debilitor usque ad mortem. Hanc epistolam bis misi, dubitans an prius exemplar sit redditum. Vale.

EPISTOLA MCCXCVII.

Erasmus Rot. Francisco Bonvaloto Thesaurario S. P.

PRO donato vino sane quam eleganti habeo gratiam. Sed quoniam ingenuæ mentis est, cui multum debeas, ei debere velle plurimum, oro ut pristinis tuis in me beneficiis unum addas, quod erit omnium gratissimum. Senectus in dies ingravescit, morbus urget acrius. Vehementer egeo auxilio *Gilberti Cognati*, qui multorum annorum convictu novit omnia mea. Sed ut audio involutus est istic nescio quibus tricis litium, à quibus tua ope poterit facile explicari. Recipiet ille quasvis conditiones, modo vel paululum habeant æquitatis. Adjuvabit hac parte D. *Petrus Richardotus* Officialis, si per te fuerit monitus, sique apud Senatum *Dolensem* tuum præstiteris patrocinium. Hic, mihi crede, à Sectis nihil est periculi. Nemo nobis verbo molestus est, nec vellem habere domi qui novis dogmatibus esset infectus. Quod si Deus dederit aliquid virium, ut liceat commigrare *Besontium*, hic *Gilbertus* fuerit mihi valde necessarius: nam alter famulus nescit *Gallice*. Hic si præstiteris amicum, quem hactenus semper præstitisti, me jam olim tibi devinctissimum reddideris multo devinctiorem. Demiror *Dola* tantum posse duos *Franciscanos*. *Colloquia* & venduntur & excuduntur *Lutetiæ*, & *Dola* exsulant. Qui dicunt in illis aliquid esse hæreticum, sive docti sunt sive indocti, mentiuntur. Id liquido perspiciet qui legerit meas *Declarationes*. Dominus te servet incolumem, vir clarissime. *Basilea* 17. Maji, Anno 1536.

EPISTOLA MCCXCVIII.

Erasmus Rot. Consiliario cuidam S. P.

OMNES boni publice tibi debent plurimum, vir clarissime, qui in ista constitutus dignitate, constanti animo stamen usque rerum teneas: nam sinceri Judicis præcipuæ partes sunt, ut malos coerceat, bonos ab improborum injuria vindicet. Ego vero privatim etiam tibi debeo, quod olim in *Goclenii* causa effeceris, ut ille justa consequeretur, & post eodem animo conatus sis manifestam injuriam ab eo depellere. Hujusmodi rixas nobis suscitant Harpyiæ *Romanenses*, ut nec apud *Gallos*, nec apud *Scotos*, nec apud nos ullum sit sacerdotium, pro quo non sit annis aliquot litigandum. Optarim *Anglos* eum Pontifice concordes esse. Illud tamen jam olim bene provisum est ab illis, ne quid litium apud ipsos excitet *Romana* Curia. Etiamsi *Goclenii* causa aliqua ex parte laboraret, tamen vir ille, qui sua doctrina & juvat & ornat Cæsaris ditionem, dignus erat, qui Judicis favore sublevaretur. Nunc quum causa sit justissima, quam indignum est, talem virum à publica utilitate ad istas turbas avocari, cum summo studiorum detrimento, nec sine jactura auctoritatis, qua Concilium istud semper polluit apud *Brabantos*. Spero *Goclenium* bonorum virorum auxilio jam tranquillitati studiisque redditum esse. Quod si nondum contigit, etiam atque etiam rogo, ut illi eum animum præstare pergas, quem hactenus præstitisti. Hoc officio tibi devincies omnes, qui vel liberalibus studiis, vel istius Concilii favent auctoritati. De me nihil dicam, qui jam olim sum in

An. 1536. in ære tuo totus. Vale. Datum *Basileæ* 29. Maji, Anno 1536.

EPISTOLA MCCXCIX.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S. P.

SCRIBE, inquis, *Cancellario*, quasi habitem *Mechliniæ*. Hic vix intra quatuor menses contingit, cui literas recte committamus, si tamen contingit ullus. Si literæ tuæ venissent ad nundinas, potuissem per nundinas respondere. Nunc quando hæc epistola ad te perveniet? Interim spero tua causa feliciter catastrophen sortita fuerit. Scripsi tamen. Quum epistola tua mihi redderetur, sic eram afflictus, ut nunquam in vita gravius. Itaque per dies aliquot, ne legere quidem potui. Mihi nunquam arrisit *Antuerpiensis* Præbendæ negotium. Id posteaquam viceras, credebam nihil non successurum. Quod si nunc quoque successerit, suaserim tamen, ut aliqua commoda conditione te submoveas ab illo grege. Ad absentem non multum redibit emolumenti; si præsens, erit tibi vivendum in loco pestilenti, serviendum conviviis, desidendum totos dies in Capitulo, simulandum ac rixandum. Si quæ te urget necessitas, scito meam pecuniam esse tuam. Suspicor harum molestiarum τεχνίτην esse eum, qui *Scaligeros*, *Doletos*, & *Merulas* in me subornat. Non sat habet homo, *Judaice* vindex, impetere me, nisi & meos impetat. In furioso Dialogo *Doleti* vexatur *Morus*: habet *Leodii*, qui suffundit frigidam, & hominem ad malitiam instruit. Heroinam à *Nassauwen Hispanus* quidam huc venientem suis literis commendarat. Me jubes ad illam scribere, & ego nescio ubinam agat. Significabas enim discessuram. Si mea bene novisses, debebas illi respondere, me necessario valetudinis causa reliquisse *Friburgum*, hoc animo, ut *Ecclesiasta* absoluto *Besontium* peterem, ne non essem in ditione Cæsaris, sed hic ingravescens valetudo cogit hybernare. Hic enim, quanquam sum apud amicos sincerissimos, quales *Friburgi* non habebam, tamen ob dogmatum dissensionem malim alibi finire vitam. Utinam *Brabantiæ* esset vicinior. Nescio an mihi fuit commodum causam tuam Cancellario commendare ob *Panormitanum*, quem alienare non expedit. Opinor tibi redditas literas, quas per nundinas superiores misi, tibi, *Rutgero*, *Andreæ*, *Lypsio*, & *Scheto*. 1536.

Quid necesse fuit, *Rutgerum* interpretari *Græcas Institutiones* è *Latino* versas? conducibilius erat interpretari *Demosthenem*, *Lucianum*, si quid habet casti, Tragœdias gravibus sententiis refertas, ac similes Auctores, unde discitur *Græci* sermonis elegantia. Sed ille totus ad quæstum spectat, & graviter perdit istud Collegium. Vale. *Basileæ* 28. Junii, An. 1536.

APPENDIX EPISTOLARUM,

QUAE LOCO SUO REPONI NON POTUERUNT.

EPISTOLA I.

Joannes Sixtinus charissimo suo Erasmo *S. P. D.*

An. 1497. * MIRIFICE *me delectavit vel aculeatum litterarum tuarum acumen, præterquam in loco desiderata mea simplicitatis, quod vulnusculum etsi aliquantum male me habet, ita tamen & tam artificiose curas, ut queri non audeam, adductis præsertim rationibus aliquot, quibus vel gravi viro (cui non essem ut tibi notus) in suspicionem fuci fraudisque venire possem: Constans* Thalei *prædicatio*, Copiæ *tuæ exemplar non dono mihi, si* tibi reddendum à se traditum fuisse, perpetuum meum silentium in crebra ipsius* Copiæ *mentione, quod vel casu interruptum fuisset, si simplicitas mihi me † constitisset, moverent profecto prima specie gravem, nedum levem hominem. Si moriar, mi* Erasme, *haud alio animo conscientiave moriar, quam dati mihi libelli. Nam quos discessurus non potuit libros divendere, eos dedit alios aliis amicis suis, partim* Alano, *partim mihi, credo item* Shurley, *sed nihil temere affirmabo: mihi tuus partus datus est, quod sciebat gratissimum mihi esse quicquid esset tuum; cujus indicem atque titulum haud memini certe an legerim, (nam nunquam paginam legi quod sciam) reservata per otium mihi integra lectione, quod* Bomæ *per studia legum minus mihi dabatur. Itaque facile accidere potuit simplici homini taciturnitas in crebra mentione* Copiæ, *cum, quod sciam, nunquam ille titulus succurrebat mihi. Ista fortasse acumini tuo videbuntur frigidiora, sed profecto, quod sciam, nihil tibi mentitus sum, neque quicquam callide egi, doleoque vehementer istum casum accidisse. Oro igitur, (id quod plane confido te facturum) ut deleas omnem suspicionem, si quam de me suscepisti fraudis atque astutiæ, quanquam id jam videris fecisse, cum dicis eam veluti nubeculam amoris vim facile absorbuisse, curaque tibi fuisse inventionem loci propinquo meo: id quod effecturum* Bovillus *pollicetur. Quod autem negas tua in me officia præter amorem agnoscere, facis tu quidem pro animo tuo celso atque generoso, qui pro consuetudine tua universis benefaciendi debita optimo cuique officia tua judicas. Ego autem agnosco, agnoscamque dum vivam, idque præ me semper feram. Spes maturi adventus tui vehementer Decanum nostrum exhilaravit, qui in eum* XL. ℭ † *habet paratos, nisi tibi ante adventum tuum* Cantabrigiam *mittat. Utinam hic esses, ac esset ea nobis fortuna, ut nunquam divelleremur. Essentque vini, non epistolares, inter nos sermones, quos tandem elicui, arbitratus (non tamen omnino, nam id nunquam potui) me prope expunctum ex amicorum albo, cum inter tam crebros Epistolarum tuarum fasciculos nullam ad me vidi datam, quod si ad nullos misisses, tribuissem id optimis tuis occupationibus, ut tu debes meis, quod ad neminem scripsi. Cum autem tantum videbam tibi suppeditatum spatii, ut non semel ac iterum, sed sæpissime sarcinulas litterarum, id est, marsupia plena Epistolarum mitteres, existimabam vel unam me quoque accepturum, si suum in albo locum meum nomen tenuisset, quamquam hac quoque argute occurris, salute mihi in aliorum litteris adscripta. Sed quid plura, mihi satisfecisti, si satis tibi ego sum expurgatus, supra tuam opinionem triumphabo. Vale, amice suavissime. Tardioris meæ responsionis causa est, quod serius quam putes reddita sunt mihi abs te litteræ* ad 15. Cal. Decembres, quas natali* Simonis *&* Judæ *dedisti. Iterum etiam atque etiam vale.* Londino 20. *Novembris, Anno* 1497.

* Forsitan, *sed*. † Videtur legendum, *mea*.

EPISTOLA II.

Jodocus Badius Ascensius Des. Erasmo Rot. *S. D.*

* ENIMVERO, Erasme *disertissime, non possum candido tuo, atque gravi, de* Valla *nostro, judicio non subscribere: ut enim nullius æque censentis invidiam, ita flu-* An. 1505.

† Istud signum, prout in MS. exstat, hic exhibemus: forsan denotat *cantharos*, vel quid simile. * Ea habentur supra pag. 9. Epist. XXIX.

An. 1505. studiosorum omnium non infimam & gratiam & benevolentiam meruit: nam, sicut in Doctrina Christiana recte sentit divus Augustinus, in una lingua subobscura ex alterius collatione fiunt illustria & aperta; quæ tandem invidia, si eos locos, in quibus Latina exemplaria ab Græco exemplari modo discrepant, modo etiam frigent, in medium afferat; nisi id illi forsan invidemus, quod tanto nos labore levarit. Sed desino stomachari; spero enim fore, ut Venatio * tua omnibus divinæ lectionis studiosis ut est gratissima, ita sit & jucundissima. Vale. Parisiis 8. Martii, Anno 1505.

EPISTOLA III.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

An. 1513. BELLE hactenus mihi fuit usque ad nidorem hypocaustorum, quæ nuper incendi cœpta sunt. *Hieronymus* in processu est. Novum Testamentum jam aggressi sumus; ego nec manere possum ob intolerabilem nidorem æstuariorum, nec abire ob opus inceptum, quod sine me nullo pacto possit peragi. *Helvetii* nostri magnopere stomachantur adversus *Gallos*, quod sibi in acie non cesserint civiliter, ut olim cesserant *Anglis*, sed machinis suis multos dissipaverint. Rediere domum aliquanto pauciores quam exierant, laceri, mutili, saucii, signis dissectis: proinde pro epiniciis celebrant parentalia. Epistolam ad *Leonem* cum aliis nonnullis curavimus edendam, sed locupletatam: si quid responsum est, quod ad me vehementer pertineat, significa tuis literis, sed caute. Si valetudo patietur, commorabimur hic usque ad natalem *Christi*: sin minus, aut *Brabantiam* repetemus, aut *Romam* recta. *Eboracensis* donavit me Præbenda *Tornacensi*, sed ἀδώρῳ δώρῳ, si quid noventur res. Hujus Commissarius, schedis publicitus affixis, fuit excommunicatus in *Flandria*, tanta illic *Eboracensis* reverentia. Vivit, valet, ac triumphat Episcopus ejus loci, vir nobilis, doctus, ac potens. Accepimus tamen: nihil enim facilius quam amittere. Optarim *Epigrammata* tua si fieri possit, quod & antehac scripsi. His literis facile ignosces, si scias, quibus ejusdem generis obruar laboribus. Bene vale, doctissime *Ammoni*, & *Erasmo* fac sis qui fuisti semper. *Basileæ* 2. Octobris, Anno 1513.

EPISTOLA IV.

Joannes Coletus Erasmo Rot. *S. P.*

QUID non probabo? ita scribis. Quid est Erasmi, *quod non probem? legi epistolam † istam tunc de studiis cursim, quoniam pedetentim per occupationes adhuc non licet. Inter legendum non solum probo omnia, sed admiror sane & ingenium tuum, & artem, & doctrinam, & copiam, & eloquentiam. Sæpe optavi ad istum modum instituerentur pueri schola nostra, quemadmodum diffinisti faciendum esse. Sæpe etiam optavi, tales essent præceptores, quales sapientissime descripsisti. Quando veni ad eum locum in extrema epistola tua, ubi profiteris te paucioribus annis posse adolescentes perducere ad mediocrem utriusque linguæ eloquentiam, quam isti litteratores ad balbutiem.* O Erasme, *quam tunc optavi te præceptorem in schola nostra. Sed habeo spem te allaturum nobis aliquid adjumenti, vel in instituendis præceptoribus nostris, quando discesseris ab istis* Cantabrigiensibus. *Servabo exempla tua ut jubes integra. De* Linacro *nostro faciam quod consulis & amanter & prudenter. Non desinas nobis perquirere hypodidascalum, si isthic sit aliquis, talis qui non superbiat, quique non dedignetur sub primo magistro esse. Quod scribis dimicare te nonnunquam mei causa cum istis* Scoti *militibus, gaudeo me habere talem pugilem & propugnatorem mei. Sed est iniquum tibi certamen & inglorium: quid enim laudis est tibi, si abegeris & confoderis muscas? Quid gratiæ promereberis à me, si prostraveris arundines? est dimicatio magis necessaria quam magnifica aut strenua; at utcunque probat sollicitudinem & amabilem curam, quam habes mei. Perge,* Erasme, *in dando nobis* Basilio, *qui dabis nobis* Esaiam. *Bene facies mea judicio, & tibi optime consulis, si imiteris* Diogenem, *& paupertate delectatus te regem regum esse, forsan contemtu nummorum nummos, & fortunam assequere. In viris* Christianis *nummus sequitur fugientes: unde totfacultates & opes in Ecclesia, nisi ex fuga? Sed scio, non placent tibi ista paradoxa. Quod scribis de* Richardo Croco, *miror, quid ego cum pecuniis aliorum? unde judices aut suspicere apud me esse pecunias quoquo modo mihi creditas? Non adsto morituris, non blandior pecuniosis viduis, non immisceo me in Testamentis divitum, non quæro familiaritates locupletum, non laudo peccata eorum, non jubeo redimant scelera sua pecuniis arbitrio meo positis. Crede, apud nos qui non est id genus hominum, non facile habebit pecunias eleemosynarias. Ego meas solum pecunias tracto, quas in quam partem effundo, tu nosti. Sed subrisi,* Erasme, *& simul amavi istam tuam innatam simplicitatem, quod in ista odiosa tua mendicitate egisti potius causam aliorum quam propriam. Summa est, ut nihil habeam aliena pecunia pro aliis, ita si humiliter mendicaveris, habeo aliquid propria & mea pecunia pro te, quod si petas inverecunde, paupertas paupertatem saltem pauperrime adjuvabit. Vale, & sæpe, te quæso, ad me scribito. Tuus* Jo. Coletus. Londino, *Anno* 1513.

* Alludit ad Epistolam CIII. in qua *Erasmus* agit de *Laurentii Vallæ* Annotationibus in Novum Testamentum, quas dicit se repperisse in pervetusta quadam Bibliotheca, dum in ea venaretur.

† Quæ est CXLIX.

EPISTOLA V.

Joannes Reuchlin, Phorcensis, Erasmo Rot. *S. P. D.*

An. 1514. * A CÆSARE Maximiliano, *Imperatore nostro, jussus* Consilium *de libris* Judæorum *concremandis scripsi. Quod quidam Theologiæ professores* Colonienses *impugnarunt, non ut doctores decuit, sed cum gravissimis in nomen meum injuriis & convitiis, ut levissimorum scurrarum est in more. Cum autem defendissem famam meam, ut debeo, Apologia edita, tum iidem exacerbati collegerunt adversum* Consilium *multo falso & detestandis calumniis, per quod facinus colore sumto, ut me ignobili vulgo defamarent, statuerunt eundem* Consilii *mei libellum, quem* Oculare Speculum *inscripsi, per Fratrum Prædicatorum Inquisitorem in* Maguntina *civitate comburere, quod invitis Prædicatoribus, qui tum muscarum numero, cum caletur, aderant, ego jure ac ingenio averti, appellans Sedem Apostolicam: qua deinde totam causam Episcopo* Spirensi *commisit, & inhibuit omnibus Judicibus & personis, ne aliquid in causa* Ocularis Speculi *novarent, vel attentarent, sub pœna excommunicationis. Processit itaque prænominatus Judex Apostolicus; & Fratres Prædicatores suum miserunt Procuratorem, sed non legitimum, in contemtum & irrisionem Judicis, & mei præjudicium, ut me via deverterent. Interea Fratres Prædicatores libellum eundem lite pendente, & post inhibitionem ipsis publicatam, inter se* Coloniæ *combusserunt: sed nihilominus perpetuo Judex Apostolicus processit, & sententiam diffinitivam de consilio Theologorum & Jurisperitorum hanc videlicet tulit, quam tua humanissima in omnes bonarum litterarum amatores benevolentia mitto. Ut si ab invidis ante annum ego* Suevus *& ad* Hercynium *jugum habitans, apud* Anglos *ac* Britannos *tuos sim notatus, nunc saltem per tuam defensionem contra librorum incendiarios restituar. Feliciter vale.* Καιρὸν ὁ σός. Francofordiæ *in nundinis Aprilibus, An.* 1514.

EPISTOLA VI.

Joannes Borsalus Domino Erasmo Rot. *S. P. D.*

ACCEPI *æstate proxima ternas à te litteras, postremas autem adhinc sex menses, per Dominum* Joannem Sixtinum, *cui comes erat* Augustinus Aggeus, *qui præter*

An. 1514. ter ea, quæ tu scripsisti, multa mihi de tuis studiis, omnique rerum tuarum statu narrabant, cœnabamus enim una, & postridie erant pransuri mecum, nisi prius hinc solvissent, in Frisiam navigaturi. Eos aliquanto post operiebar hac ad te redituros, id enim ita futurum promiserant, eramque iis daturus ad te litteras. At ubi aliquot mensibus frustra exspectassem eos, neque aliam investigassem scribendi ad te opportunitatem, sæviente post compluribus mensibus hyeme vehementissima, factum est ut nihil adhuc tibi rescripserim: quare nunc vel tandem nactus quendam, qui ad Decanum Sancti Pauli Londinensem proficiscebatur; quamquam nesciebam quo te loco meæ hæ convenire possint, sperabam tamen opera & cura Decani eas facile tibi redditum iri. Nolui itaque omittere occasionem tantam, quin vel paucis pro temporis angustia tibi scriberem, copiosius post scripturus, ubi certior offeretur, qui quod scripsero perferat. Habeo multo maximam humanitati tuæ gratiam, qui non gravatim mihi, qua isthic conditione & spe vivas, quidque in studiis componas quotidie novi, significaris. Gratissimum enim & jucundissimum mihi est audire de tua bona valetudine, de rerum tuarum prospero successu, deque operibus, quæ ex tua officina emittuntur quotidie, & singulari omnium eruditorum gratulatione & admiratione excipiuntur, sive tu ex optimis Græcis Latina facias itidem optima, sive sacra tractes professione ista & doctrina singulari in primis digna, sive in profanis verseris, uti graviorum studiorum labores & tædia hoc velut solatio interim feras facilius. Nihil autem est, quod mihi accidere possit hoc tempore gratius, quam si quid eorum accipere possim, quæ tu in Novi Testamenti castigationem, vel in Hieronymianarum Epistolarum elucidationem scripsisti, renumerabo libens mercedem, non dico dignam, (quod enim satis dignum istiusmodi pretiosissimæ mercis pretium?) sed quam aliunde accipere posis. Quod quidem fuerit minime difficile, si jam hæ tuæ annotationes seu castigationes excusoribus sint commissæ. Donavit mihi Augustinus Aggeus recens tum impressum Plutarchi librum De tuenda bona valetudine: is nuper, ut omnia tua plausibilia sunt doctis, quia à te Latinitate donatus, Lovanii excusus est. Ceterum de mea valetudine accipe pauca, ea quæ tibi erunt non injucunda, utinam possint etiam esse utilia, ut me facias, quam primum potes per otium & occasionem, de rebus tuis omnibus certiorem. Ego, ut tibi scripsi ante annum, sacerdotium habeo Middelburgi, Præbendam vid. Canonicalem quam vocant, eam mihi dedit inaudita hoc sæculo beneficentia Philippus Hispanus, nihil merito, non ambienti, imo ne cogitanti quidem, nedum non speranti. Hic fuit nuperrime compluribus diebus nobiscum, cum eo multum sæpe sermonem habui variis de rebus, & subinde de litteris; est enim non illitteratus, sed litterarum & litteratorum amantissimus, & perquam studiosus. Feci autem, ut semper soleo quoties incidit colloquium de litteris, honorificam tui mentionem: percunctabatur autem sedulo quam commode isthic, quantave spe viveres, respondi ei partim quæ ex tuis Epistolis, partim quæ ex Sixtino & Aggeo audieram, & ea omnia tamen, quatenus tuam famam tuamque æstimationem non minuerent, sed augerent. Ostendi ei complures à te conscriptos libellos; dono autem dedi politissimum, & egregie adornatum librum Lucubrationum tuarum, inter quas est Enchiridion Militis Christiani: id Opus perlegit antequam discederet à nobis, & vehementissime laudavit, teque, quem antea amaverat, jam cœpit vehementissime admirari, bene precabatur & optabat tibi esse in his nostris regionibus: innuebat enim se, si quid unquam posset, tibi libentissime adfuturum; incendi ego hominem quoad potui, & huic in te amori materiam multam meis verbis subjeci. Atque ut scias cujusmodi sit hic meus Philippus beneficentissimus, Philippo nostro, olim à te laudato, fortuna & natalibus longe inferior, sed benevolentia ac potius beneficentia virtute, neque illi, neque hominum cuiquam judicio cedens: conterraneus tibi est, ac plane vicinus proximus, atque etiam tui hoc nomine amantissimus: scis enim non procul ab oppido Roterodamo arcem esse quandam, quæ vulgo dicitur Spangen, hanc alii Spangam, alii Hispaniam vocamus; inde ipse, & pater, ceterique progenitores nomen habent: Gens ea est inter Hollandicas & honesto loco semper habita, & antiquitate, nedum nobilitate, memorabilis, hinc ille prognatus, & nomen fert Gentis, & quia natu maximus, etiam potiorem hæreditatis paternæ partem obtinet; mater autem ejus proximo sanguinis vinculo juncta Domino Bergensi erat, & illius fratribus; scis quos dicam: nata videlicet ex Gente apud Brabantos nobilissima Grimbergensium, unde & Bergenses hi fratres sunt editi: fratres hi Bergenses & Philippi mei mater erant, si recte memini, è duobus fratribus geniti. Scis qua commendatione fueris, atque sis etiam nunc, ut arbitror, apud illam familiam, unde etiam Principi Veriensi tuo contigit uxor. Habet hic meus Philippus fratrem in Cœnobio Bertinico, qui prærogativa quadam, & privilegio Pontificis summi, adjutor datus est & in sacris & in profanis negotiis Abbati Bertinico, successor ei demortuo ex eodem privilegio futurus. Abbas ipse, annis jam confectus, meditatur rerum omnium curam & gubernationem illi nedum communicare, sed soli committere, ut vivens experiatur cujusmodi ipse successorem sibi delegerit; quod si fit, vides quanta erit ejus viri potestas & auctoritas, illiusmodi natalibus editi, primariis in principali aula nostra Gentibus, Bergensi, atque aliis item aliquot conjunctissimus, tum ipsa sua fortuna potentissimus. Apud eum nihil non poterit Philippus meus patronus, quippe ejus frater, quo uno curante, & omne negocium suscipiente, atque etiam impensas & sumptum faciente, res Res. † Romæ non ita pridem transacta est. Hæc scribo tibi verbosius, non modo ut mihi gratuleris talem nacto patronum, ut tecum cogites, si quid hac quoque in rem tuam facere possint aliquando, pollicitus est mihi Philippus (ut aperte dicam) sicubi tibi commodare poterit, facturum id libentissime, præsertim si quid erit, in quo fratris hæc ampla dignitas, & sua apud fratrem auctoritas valebunt. Bene vale, & meum hoc multiloquium fer, obsecro, non moleste, profectum videlicet ex meo in te vehementissimo amore. Adjunxi his meis literis, etiam alias ad me datas ex Diest oppido Brabantico, nomen scribentis, professionem, & eruditionem quoque ipsam facile cognosces: studiosissimus est jampridem litterarum Græcarum, sine præceptore, itaque credo non multum eum proficere. Amantissimus est tui, & mihi charissimus: eum tibi commendo, oroque te, ut vel paucis illi rescribas, & quod scripseris mittas ad me Middelburgum, curabo ego ut illuc perferatur, facies rem mihi minime amici causa ingratam, illi certe longe gratissimam. Iterum optime vale. Ex Middelburgo Zelandiæ 20. Aprilis, Anno 1514.

EPISTOLA VII.

Andreas Ammonius Erasmo suo S.

* SEMPER occupationes meas causer oportet, quas hic, cui has litterulas dedi, poterit forsan tibi explicare. Non potui ad tuas litteras *, quas mihi novissime ex divo Audomaro scripsisti, respondere maturius, rescripsi ad alias tuas, ut ex hoc exemplo, quod his junxi, cognosces. Litteras misi ad nostrum Paceum, sed nescio utrum illi fuerint redditæ, tibi non fuisse redditas satis intelligo. Pontifex rescripsit humanissime, & spem tibi optimam dedit, huic etiam Regi te perquam diligenter commendavit, ejus litteras, quas Breves vocant, tibi servo, & te hic quamprimum videre cupio: da operam, mi Erasme, quantam potes, ut valeas, & me ama, nam à te amari vehementer gaudeo. Londino 22. Junii, Anno 1514.

† Ita scriptum erat in MS. forsan Reuchlinum intelligit, nam hoc anno lis, quam ipsi Prædicatores intenderant, erat composita: vide ipsius Reuchlini epist. p. 1524. ubi hac de re agit.

* Vid. Epist. CLVIII.

EPISTOLA VIII.

Reverendo Patri Servatio Erasmus S. D.

An. 1514. *HUMANISSIME Pater, litteræ tuæ, per plurimorum manus jactatæ, tandem ad me quoque pervenerunt jam *Angliam* egressum, quæ mihi sane voluptatem incredibilem attulerunt, quod veterem illum tuum in me animum adhuc spirant. Paucis autem respondeo, utpote ex itinere jam scribens, & ad ea potissimum quæ tu scribis ad rem maxime pertinere. Tam varia est hominum sententia, & suus cuique avium cantus, ut omnibus satisfieri non possit. Ego certe hoc sum animo, ut quod sit factu optimum, sequi velim, testis est mihi Deus. Nam si quid olim juveniliter sensi, id partim ætas, partim rerum correxit usus. Nunquam fuit consilium, vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quod probarem, sed ne cui scandalo essem. Scis enim me ad id vitæ genus Tutorum pertinacia & aliorum improbis hortatibus adactum esse magis, quam inductum. Tum *Cornelii Wertemi* conviciis & pudore quodam puerili fuisse retentum, cum intelligerem mihi hoc vitæ genus haudquaquam aptum esse. Nam non omnibus congruunt omnia. Jejuniorum impatiens semper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus à somno, nunquam potui redormiscere nisi post horas aliquot. Ad litteras tantum rapiebatur animus, quarum istic nullus usus, adeo non dubitem, quin si in liberius vitæ genus incidissem, non solum inter fœlices, verum etiam inter bonos potuissem numerari. Itaque cum intelligerem me nequaquam esse idoneum isti generi vitæ, & coactum, non sponte, suscepisse, cum quia receptum est publica nostri seculi opinione, piaculum esse à semel suscepto vitæ genere desistere, decreveram & hanc infelicitatis meæ partem fortiter perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum esse, ac unum hoc cæteris omnibus gravius semper duxi, quod in hujusmodi vitæ genus detrusus essem, à quo cum animo tum corpore essem alienus; Animo, quod à ceremoniis abhorrerem, & libertatis amans essem; Corpore, quod etsi maxime placuisset vitæ institutum, corporis natura non ferebat ejusmodi labores. At objiciet mihi aliquis annum probationis, ut ajunt, & ætatem maturam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno XVII. maxime in litteris educatus, seipsum norit, quod magnum est etiam in sene, anno uno id discere potuerit, quod multi cani nondum intelligunt. Quamquam ipse nunquam probavi & gustatum jam multo minus, sed his, quas dixi, rationibus sum irretitus. Tametsi fateor eum, qui vere sit bonus, in quovis vitæ genere bene victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usque adeo corrupta natura, quin si commodus accessisset gubernator & vere *Christianus*, non indoctus, superstitiosus, potueram ad bonam perduci frugem. Hoc igitur spectavi interim, in quo vitæ genere minime malus essem. At id sane, ne assecutum puto, vixi interim inter sobrios, vixi in studiis litterarum, quæ me à multis vitiis avocarunt. Licuit consuetudinem habere cum viris vere *Christum* sapientibus, quorum colloquio factus sum melior. Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis. At multi fatentur se redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores. Pecuniæ studium nunquam me attigit, famæ gloria nec tantillum tangor. Voluptatibus etsi quando fui inquinatus, nunquam servivi. Crapulam, ebrietatem, semper horrui, fugique. Quoties cogitabam de repetendo contubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemtus omnium, colloquia quam frigida, quam inepta, quam non sapientia *Christum*, convivia quam laica, denique tota vitæ ratio, cui si detraxeris ceremonias, non video quid relinquas expetendum. Postremo, succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate, morbis ac laboribus aucta est, quæ facit, ut nec vobis satis facturus essem, & me ipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sane malo & capitali. Jam annis aliquot nihil bibo nisi vinum, idque cogente morbo, non fero quemvis cibum, nec cælum quidem quodlibet, nam morbus hic facile recurrens maximam postulat vitæ moderationem, & novi cœlum *Hollandicum*, novi victus vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si rediissem, nihil aliud fuissem assecutus, nisi quod vobis molestiam attulissem, mihi mortem. Sed tu forsitan bonam felicitatis ætatem existimabas inter confratres emori. At fallit ac imponit ista persuasio, non solum tibi, verum etiam propemodum universis, in loco, in cultu, in victu, in ceremoniolis quibusdam *Christum* & pietatem collocamus. Actum putamus de eo, qui vestem albam commutarit in nigram, qui cucullam pileo verterit, qui locum subinde mutet. Ausim aliud dicere, magnam pietatis *Christianæ* perniciem ex istis, quas vocant, religionibus exortam esse, tametsi pio fortassis studio primum inductæ sunt. Deinde paulatim creverunt, & in sex millia discriminum sese sparserunt. Accessit summorum Pontificum auctoritas, at nimium multa facilis & indulgens. Quid enim laxis istis religionibus conspurcatius, aut magis impium? Jam enim ad laudatas si te conferas, imo ad laudatissimas, præter frigidas quasdam & *Judaicas* ceremonias, haud scio quam *Christi* reperies imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios judicant & condemnant, quanto magis est *Christi* sententia, totum Orbem *Christianum* unam domum, & velut unum habere Monasterium, omnes Canonicos & confratres putare, baptismi sacramentum, summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quam bene vivas? vis ne† sedem stabilem figere, quod ipsa etiam suadet senectus? At laudatur *Solonis*, *Pythagoræ*, *Platonisque* peregrinatio, vagabantur & Apostoli, præcipue *Paulus*, divus *Hieronymus*, etiam Monachus, nunc *Romæ*, nunc in *Antiochia*, nunc alibi atque alibi, & canus etiam sacras prosequitur Litteras. At non sum cum hoc conferendus, fateor, sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causa, vel valetudinis. Et ubicunque vixi, (dicam enim de me arrogantius, sed tamen vere) probatus sum à probatissimis, & laudatus à laudatissimis. Nec ulla est regio, nec *Hispania*, nec *Italia*, nec *Germania*, nec *Gallia*, nec *Anglia*, nec *Scotia*, quæ me ad suum non invitet hospitium. At si non probor ab omnibus, quod nec studeo, certe primis omnium *Romæ* placeo, nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, quum ipse nihil tale ambirem, præcipue vero Cardinalis S. *Georgii*, Cardinalis *Bononiensis*, Cardinalis *Grimanus*, Cardinalis *Novoforensis*, & hic ipse, qui nunc Pontifex maximus est, ut ne dicam, de ipsis archidiaconis & viris eruditis, atque hic honos non tribuebatur opibus, quas nec habeo, nec desidero, non ambitioni, à qua semper fui alienissimus, sed litteris duntaxat, quas nostrates rident, *Itali* adorant. In *Anglia* nullus est Episcopus, qui non gaudeat à me salutari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulo ante abitum, quum essem in *Italia*, scripsit ad me suapte manu litteras amantissimas, nunc quoque de me sic loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius. Et quoties eum saluto, blandissime complectitur, & oculis amicissimis intuetur, ut intelligas eum non minus bene de me sentire, quam loqui. Regina conata est me sibi præceptorem adsciscere. Nemo est qui nesciat, quin si vel paucos velim menses in aula Regis vivere, quantumlibet sacerdotiorum accumulaturum, sed ego huic otio meo ex studiorum laboribus omnia posthabeo. *Cantuariensis* Episcopus, totius *Angliæ* Primas, ac regni hujus Cancellarius, vir doctus & probus, me sic amplectitur, ut si pater esset aut frater, non posset amantius. Et ut intelligas, hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotium centum ferme nobilium: quod postea volente me in pensionem centum coronatorum mutavit

† Videtur legendum, *me*.

An. vit ex mea resignatione. Ad hæc dedit dono supra qua-
1514. dringentos nobiles, his pauculis annis, idque nihil unquam petenti. Dedit uno die nobiles centum & quinquaginta, ab Episcopis aliis supra centum nobiles accepi gratuita liberalitate oblatos. D. *Montioius*, hujus regni Baro, quondam meus discipulus, dat annue mihi pensionem centum coronatorum. Rex & Episcopus *Lincolniensis*, qui nunc per Regem omnia potest, magnifice multa promittunt. Sunt hic duæ Universitates, quarum utraque ambit habere me, *Oxonia* & *Cantabrigia*: nam *Cantabrigiæ* menses complures docui *Græcas* & sacras Litteras, idque gratis, itaque semper facere decretum est. Sunt hic collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vitæ modestia, ut nullam religionem sis præ hac non contemturus, si videas. Est *Londini* D. *Johannes Coletus*, D. *Pauli* Decanus, vir qui summam doctrinam cum admirabili pietate collocavit, magnæ apud omnes auctoritatis: is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine, quam mecum, vivat libentius, ut omittam alios innumeros, ne sim bis molestus, jactantia & loquacitate. Jam ut de Operibus meis dicam aliquid: *Enchiridion* opinor te legisse, quo non pauci fatentur sese ad pietatis studium inflammatos, nihil mihi arrogo, sed gratulor *Christo*. *Adagiorum* Opus, ab *Aldo* impressum, an videris nescio. Est quidem profanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum. Mihi certe inæstimabilibus constitit laboribus ac vigiliis. Edidi Opus *de rerum & verborum copia*, quod inscripsi *Coleto* meo, Opus utilissimum concionatoribus. At ista contemnunt ii, qui omnes bonas contemnunt litteras. His duobus annis præter alia multa castigavi *Hieronymi Epistolas*, adulterina & supposititia obelis jugulavi. Ex *Græcorum* & antiquorum codicum collatione castigavi totum *Novum Testamentum*, ac super mille loca annotavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in *Epistolas Pauli* incœpi, quas absolvam ubi hæc edidero. Nam mihi decretum est in sacris immori Litteris, in hisce rebus colloco otium meum. In his magni viri dicunt me valere, quod alii non valeant, in vestro vitæ genere nihil valiturus sum: cum tam multis doctis & gravibus viris habui consuetudinem, & hic, & in *Italia*, & in *Gallia*, neminem adhuc recepi*, qui mihi consuluerit ut ad vos me reciperem, aut qui hoc judicaverit melius. Quin & ipse felicis memoriæ D. *Nicolaus Wittenberus*, qui te præcessit, semper hoc mihi solitus est dicere, suadens ut alicui Episcopo me potius adjungerem, addens se nosse & animum meum ac suorum fraterculorum mores, nam iis utebatur verbis lingua vernacula, sed quid potius sequar, non video. Nunc restat ut de ornatu quoque tibi satisfaciam. Semper antehac usus cultu Canonicorum, & ab Episcopo *Trajectino*, quum essem *Lovanii*, impetravi ut sine scrupulo uterer scapulari lineo, pro veste linea integra, & capitio nigro pro pallio juxta morem *Lutetiorum*. Cum autem adirem *Italiam*, videremque toto itinere Canonicos nigra veste uti cum scapulari, ne quid offenderem novitate cultus, veste nigra illic uti cœpi cum scapulari. Postea pestis orta est *Bononiæ*, & illic qui curant peste laborantes, linteum album ex humero dependens, ex more gestant, hi congressum hominum fugitant. Itaque cum die quodam doctum amicum viserem, quidam nebulones eductis gladiis parabant me invadere, fecissentque, ni matrona quædam admonuisset, Ecclesiasticum esse me. Altero autem die, quum Thesaurarii filios adirem, undique fustibus in me concurrerunt, & pessimis clamoribus adorti sunt. Itaque à bonis viris admonitus, occultavi scapulare, & impetravi veniam à Pontifice *Julio* II. ut ornatu religionis uterer, aut non uterer, ut mihi visum esset, modo haberem vestem sacerdotalem, & si quid ante peccatum esset ea in re, is litteris totum condonavit. In *Italia* ergo perseveravi in veste sacerdotali, ne mutatio esset alicui scandalo. Posteaquam in *Angliam* redii, decrevi meo solito uti ornatu, & demum accersito

* Forsitan, *repetii*

A amico quodam primæ laudis, & in vita & in doctrina, ostendi cultum, quo uti statuissem. Rogavi, an An.
in *Anglia* conveniret, probavit, atque ita in publicum 1514.
prodii, statim admonitus sum ab aliis amicis eum cultum in *Anglia* ferri non posse, ut celarem, celavi, & quando ita celari non potest quin aliquando deprehensus, scandalum pariat, reposui in scrinio, & vetere summi Pontificis auctoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant pontificiæ leges eum, qui religionis habitum abjecerit, qui liberius inter seculares versetur. Ego coactus deposui in *Italia* ne occiderer. Deinde coactus deposui in *Anglia*, quod tolerari non poterat, quum ipse multo maluerim uti. At nunc denuo recipere, plus gi-
B gneret scandali, quam mutatio ipsa gignebat. Habes universam vitæ meæ rationem, habes meum consilium. Cupio & hoc vitæ genus mutare, si quid videro melius. Sed in *Hollandia* quid agam, non video, scio non conventurum cum cælo, neque cum victu. Omnium oculos in me excitabo senex, & canus, qui juvenis exivi, redibo valetudinarius, exponar contemtui, etiam infimorum, solitus & à maximo honorari. Studia mea compotationibus permutabo: nam quod polliceris officium tuum in inquirenda sede, idque cum maximo, ut scribis, meo commodo, quid id sit non possum conjectare, nisi forte collocabis me apud Monachas aliquas, ut serviam mulieribus, qui nec Archiepiscopis,
C nec Regibus unquam servire volui. Emolumentum nihil moror, nec studeo ditescere, modo tantum sit fortunæ, ut valetudini & otio litterarum suppetat, ut vivam nulli gravis, atque utinam liceat hisce de rebus coram inter nos commentari: nam litteris nec satis commode, nec satis tute licet. Tuæ enim quamquam per certissimos missæ, sic tamen aberrarunt, ut nisi ipse casu me in arcem hanc contulissem, nunquam fuerim visurus, ac accepi jam à compluribus inspectas, quare ne quid scripseris arcani, ni certo cognoveris, ubi sim locorum, & nuncium nactus sis fidelissimum. Peto nunc *Germaniam*, id est, *Basileam*, editurus Lucubrationes meas. Hac hieme fortassis futu-
D rus *Romæ*, in reditu dabo operam, ut pariter colloquamur alicubi. Sed nunc ferme æstas præteriit, & longum est iter. De mora *Gulielmi Francisci* & *Andreæ* sciebam ex *Ronstondo* & illius uxore. Dominum *Henricum* saluta diligenter, reliquosque qui tecum vivunt omnes, in quos habeo eum animum, quem debeo. Nam pristinas tragœdias meis imputo erratis, aut si ita vis, meis fatis. Litteras tuas, tertia à Pascha scriptas, accepi nonis Julii. Rogo & salutem meam tuis piis votis *Christo* commendare non negligas, cui si certo scirem rectius fore consultum, si ad vestrum rediero contubernium, hoc die ad iter accingerer. Bene vale, quondam sodalis suavissime, nunc pater ob-
E servande. Ex arce *Hannensi* † juxta *Caletum*, 9. Julii, Anno 1514.

EPISTOLA IX.

Udalricus Zasius Erasmo Rot.

* SESE *commendat. Perfricuisse jam frontem, magne* Roterodame, *mihi videbar, ut modica certe tibi scriberem, sed obstabat major divinæ eruditionis tuæ majestas, ita ob oculos obversabatur, ut non auderem: qui enim nulla sum justa doctrina initiatus, quomodo sacratiora tua adyta, temeritate aliqua impia-*
F *rem? Sed* Bonifacii *adulescentis optimi suasu fidentior factus, qui tuam singularem humanitatem prædicare non cessat, hæc rureſtria ad te dedi: tantum precatus, me non quidem clientibus tuis, (nec enim me tali dignor honore) sed mediastinis certe servitiis adscribas: ero enim ita tibi à pedibus, ab atriis, à pavimento, à verriculis, à scopis struns, ut rejectaneorum nihil sim abominaturus, dum vel vestibula tua mihi verrere concedatur. Vale, decus or-*

Dd dd d 3

† Scribendum *Hammensi*, prout legitur sup. pag. 137. ad calcem Epist. CLIX.

An. 1514. A *orbis non dico* Germani, *sed omnium viventium splendor. Nos in Jure Civili, quod profitemur, inedicula* † *quadam pro veris intellectibus ceu aliorum communia sensa meditamur: in quibus mihi, ut mortales deus, predicatis. Denuo vale. Tuus* Udalricus Zasius, *legum & doctor, & ordinarius in Academia* Friburg. *Prof. Ex* Friburgo 7. *Septembris, Anno* 1514.

EPISTOLA X.

Udalricus Zasius Erasmo Rot.

* SESE *commendat. Quamvis, vir magne, (magnum autem ideo dico, quia omnia in te summum magnitudinis gradum obtinent) quamvis, inquam, novisse potui,* B *me non esse tanti, qui pumili* * *mea litterarum tibi obstreperem, amor tamen in magnas illas animas, & in te potissimum, me perpulit, ut scripserim: proinde quia fides, atque adeo forte meas litteras tanquam incoctas aversaris, temeritatis labem à me deprecari volui, qui non initiatus adyta tua accesserim. Crede igitur nulla me alia fine perpulsum, quam ut genio meo, qui in tua nomina gestit, subsilit, satisfacerem. Scio illud* Vatinii *ad* Ciceronem, *qui negat, viros magnos nisi in magnis adiri debere. Nos si cum exiguis istis te adivimus, non alia re fecimus, quam ut ferveris in te flagrantis flammam temperarem. Vale, vir magne, decus universi orbis.* C *Ex* Friburgo 21. *Septembris, Anno* 1514.

Gerardo, *viro solida eruditionis, me multis nominibus commenda, quem spero olim mihi propiorem & magis conjunctum futurum. Tuus* Udalricus Zasius *LL. doctor ordinarius.*

EPISTOLA XI.

Erasmus Rot. Zasio suo S.

SINGULAREM eruditionem tuam cum pari conjunctam eloquentia, nuper è duobus eruditissimis, nec minus facundis, cognovi: primum ex *Beato Rhenano*, mox ex *Joanne Gallinario*. Facetiam tuam non D vulgarem ex literis intelligo: siquidem quum tu vir omni virtutum laude cumulatissimus, non gravatus esses nos, qui nihil sumus, politissimis literis tuis ad amicitiam provocare, quantum ego felicitatis nec optare unquam ausus fueram: mox altera epistola crimen impudentiæ deprecaris, quod tantulus ad tantum heroa scripseris. Ut missas faciam istas delicias, quibus apud *Italos* vulgo docti sese delinire consueverunt, sed ut homo *Germanus* cum *Germano* germana illa & simplici veritate agam, ipse me meo, quod ajunt, pede metior, & novi quam sit mihi curta supellex, tantum abest ut laudes agnoscam, quas tu mihi tribuis. Cæte-E rum ex animo nostræ gratulor *Germaniæ*, quæ jam olim bellicæ rei gloria florens, nunc passim tot etiam eximiis in omni literarum genere viris illustratur, qua quidem gloria non alia neque verior, neque diuturnior: quos quanquam omnes vehementer suspicio, sicuti par est, tamen nullius stilo magis capior quam tuo, non tantum ob id quod castissimus est, & ab omni nævo purissimus, verum etiam ob id quod *Politianicam* illam *Venerem* ac delicias mire referre videtur, cujus viri ingenio semper ita sum delectatus, ut nullius æque. Porro quum in *Politiano* summa laudum sit eloquentia, quanto rectius te, mi *Zasi*, convenit suspicere, in quo, quod in tanto viro summum, in te accessorium est, & velut auctarium. Proinde debeo *Beato*, debeo *Gal-F linario*, per quos te primum cœpi cognoscere, sed magis tibi debeo, cujus humanissimis simul & elegantissimis literis etiam in amicorum tuorum numerum coopter: qua re nihil potuit accidere jucundius aut honorificentius. Neque vero commissurus eram, ut tu priores occupares, ni huic pistrino sic essem affixus & obligatus, ut vix sit otium capiendo cibo. *Adagiorum* opus ita locupletatur, ut aliud videri possit. Apparatur mox excudendus *Hieronymus* cum annotamentis & scholiis nostris. Adornatur Novum Testamentum nostris purgatum & illustratum scholiis. Editur à nobis recognita *Copia*: edetur & *Similium* liber. Opera quæ verteram è *Plutarcho*, jam formulis excusa sunt. Paratur & *Seneca Annæus*, à me summis laboribus emaculatus. Cum horum unum quodlibet hujusmodi sit ut totum hominem & quidem non *Erasmum*, sed adamantinum aliquem desideret, facile potes conjecturam facere, quam mihi nihil sit vacui temporis. Unde veniam des oportet; primum quidem quod ad tuas literas tam elimatas tam inconditis respondeo, plane χρύσεα χαλκείων ἀμειβόμενος, deinde si posthac aut rarius aut paucioribus, quam tu velles, tecum agere videbor. Simulatque hisce me laboribus nonnihil extricavero, libebit vel justis voluminibus cum meo *Zasio* congredi. Quod moliris in Jus Cæsareum illustrandum, precor ut Musæ bene fortunent: scis, opinor, *Budæum Parisiensem* tale quiddam esse conatum: & *Cutbertus Tonstallus*, *Cantuariensis* Archiepiscopi cancellarius, vir utriusque literaturæ callentissimus, innumeros habet locos annotatos. Quod in tuis commentariis nostri mentionem facis, meque paras immortalem reddere, magnopere gratum est, laudari à viro omnium laudatissimo. Unum illud à te rogo, ne posthac tam invidiosis titulis oneres *Erasmum*, ne quam nasutulis irridendi mei præbeas ansam. Quis enim non rideat *Erasmum* magnum appellari, qui nulla non parte minimus sit? ad hæc felicem, cui nihil est quod fortunæ possit acceptum ferre? *Bonifacium* juvenem juxta modestum atque eruditum, quæso ne graveris meo nomine salutare. Resalutat te *Gerardus Lystrius* noster, ut ex animo tui studiosissimus, ita dignus profecto, quem tu mutuo, sicut facis, diligas. Bene vale, *Basileæ* 23. Septembris, Anno 1514.

EPISTOLA XII.

F. Gregorius, Prior Cartusiæ, Domino Erasmo Rot.

* AETERNAM *in Domino consequi salutem. Humanissime ac doctissime* Erasme, *gaudeo plurimum pervulgatam tuam auctoritatem* Hieronymo *nostro accessisse, credo divinitus ita factitatum, ut præconceptus labor non prius in publicum prodiret, donec exercitatissimum ingenium tuum ea, qua vel manca, vel detruncata & erroribus obfuscata haud dubium semper manerent, castigationis lima illustraret, ac restitueret. Placet quam maxime, ut qua falso* Hieronymo *tribuuntur, similiter & adulterina, ab aliis, qua vere illius sunt, segregentur. Ordinem meum, quinimmo* Amorbachii *senioris feliciter defuncti, si immutaveris, judicio multorum, jacturam non parvam vendentibus facies, forte non minorem legentibus; nam confuse valde Epistola cum libris & tractatibus collocantur in aliorum impressuris, uti cernis. Sæpius audio à doctioribus me, reprehensam istiusmodi aggregationem & titulationem, ut liber integer sub epistolari numero, quo tamen allegari non solet, imprimatur, & modicus vel pene nullus materiarum ordo servetur. Dum* Augustini *Opera in tomos, seu partes, distincta placuere multis, & his, qui impensas laborum faciunt; nam parum conduxit talis distinctio; eapropter, si fieri poterit, maneat præscriptus partium ordo, hoc salvo, ut Epistola, quas libri vel tractatus exigunt, istis præmittantur, & qua falso attributa sunt, jam sequantur. Argumenta vetera nunquam placuerunt, optime facis, addendo alia, similiter & scholia, nullus emendatorum apud me codicum est, nullas unquam feci annotationes, demptis dictionibus* Hebraicis. *Qua sunt in exemplaribus signata loca incertis epistolis præfecimus, impressoris recessu videre non potui. Diffido tamen, quod tu omnium doctissimus & exercitatissimus non potes, invenire posse. Valeat Dominatio tua felicissime. Raptim ex* Cartusia Friburgensi 4. *Octobris, Anno* 1514.

† Sic in MS. * Ita distincte scriptum in MS.

EPI-

EPISTOLA XIII.

In Copiam.

Des. Erasmus Rot. Matthiæ Schurerio Selatano S. D.

An. 1514. BONA pars istorum, qui formulis excudunt libros, *Matthia Schureri*, vel inscitia literarum, inopiaque judicii, pessimos Auctores pro optimis suscipiunt, vel aviditate quæstus, eum librum optimum esse ducunt, unde plurimum emolumenti rediturum sperent. Unde quod cæteris in rebus fere solet, id in hac quoque arte videmus usu venire, ut quod ad summam studiorum utilitatem sit excogitatum, id abutentium vitio in gravem vergat perniciem. Qua quidem in re tu mihi duplici nomine laudandus videris: Primum, quod pro tua non vulgari eruditione, proque acri judicio ea deligis, quæ ad veram eruditionem conferant. Deinde, quod ingenuo quodam erga bonas literas amore, nostris studiis potius quam tuis scriniis consulere gaudes, unum hoc agens, ut libros quam optimos, quam emendatissime excusos in lucem emittas. Proinde *Copiam* nostram ad te misimus, à nobis diligentissime recognitam, & emaculatam, ut pridem apud *Britannos* concepta, apud *Parisios* utcunque edita, nunc rursus velut abjectis exuviis, nitida prorsus, & expolita, in felicissima *Argentoratorum* civitate, felicioribus auspiciis exeat in manus hominum, si modo videbitur non indigna tuo prælo; erit vel ob id ipsum omnibus bonarum literarum amatoribus commendatior, quod è *Schureriana* prodierit officina. Ex qua jam persuasum est, nihil proficisci, quod non sit & auctoris elaboratum ingenio, & tua cura castigatissimum. Adjecimus & ὁμοιώσεων librum, nusquam adhuc editum, sed ab ipsis, quod ajunt, follibus ad te profectum. Lucubrationes *Rodolphi Agricolæ*, hominis vere divini, jamdudum exspectamus, cujus ego scripta quoties lego, toties pectus illud sacrum ac cœleste mecum adoro, atque exosculor. Bene vale. *Basileæ* 15. Octobris, Anno 1514.

EPISTOLA XIV.

Udalricus Zasius Erasmo Rot. *S.*

*QVANDO, *ter maxime* Erasme, *nunc tempus latiora ad te scribendi non suppetebat, articulo & temporis & legitimi numeri exclusus, modica hac accipe:* Lucæ *nostro, viro optimo & diserto, suppetias ferre paratissimus sum, tum quia doctrina specimen haud mediocre præbet, tum maxime, quia tuis commendatus ornatissimis litteris, tuis, inquam, quem non perinde ac lumen de cælo delapsum veneror. Quod porro* Plutarcho *tuo,* Latiali *parte * veste intecto, me donasti, non est ejus generis quod verbis remetiar, quando nec jejuno mihi ea verborum flumina suppeterent, quibus tam gratum, tam amabile, adde tam eruditum* Opus *consequerer: & si maxime facundus essem, non verbis, sed re ipsa, vel sunt vestigia gratitudinis exhibenda. Superioribus litteris, tu* Jupiter *ita fulmine intonuisti, cum* magnum, *cum* felicem *te nominarem, ut attonitus manum nunc retraxerim, & pro* magno, ter max. *nominaverim, quid enim aliud dicerem? quo alio titulo nominarem? qui omni mortali præconio sis superior, qui si unquam quisquam in mille annis, te verum Heroa, qui paulo sit immortalibus inferior, referas. Scio, dices,* Zasium *adulatili effeminari stylo,* Germano Germanum *quod dedeceat blandia dare, hoc enim aliquando vir integer & erectus, acris & fortis, in me carbone nigro notasti. At alia non potui; sic me animus meus, genius, fervor, affectio impellant. Tu enim, ô* Erasme, *fama ingens, (ut* Ciceronis *verba usurpem) factis ingentior, quomodo non omnibus sis numeris celebrandus, in quo celebrando, jam numeris non erit numerus, jam mensura, jam pondus, à suis terminis excurrent. Sed jam sistendum est, quia ad ff. veteris lectionem vado. Cætera pluribus, quia*

* Rescribe, et u.

A *tecum conferri, tanquam cum* Eudæmone, *ex animo delector. Vale, anima mea, decus meum, imo decus Philosophiæ, & Philosophia encyclica, parce, si parum ex justo* græcissaro, *homo in talibus peregrinus. Tuus* Zasius. *Ex* Friburgo 7. *Novembris, Anno* 1514. An. 1514.

Bonifacius *ille tuus, imo noster, quando fulgure tuo præstrictus manum non audet, rogare non cessat, ut tibi commendem, te suo nomine salutem. Quod equidem quando semel factus sum impudens illotas meas ad te dandi, lubens facio, & ut sim gnave impudens, & ut morem geram ei amico, quo mihi hic* Friburgi *nil est dulcius. Ergo verba salutis nomine* Bonifacii, *à distincto isto vernula suscipe.*

B

EPISTOLA XV.

Bilibaldus Pirckheimerus Beato Rhenano *S. D.*

*MEMINISTI, *ut arbitror, vir optime, intercessione olim* Conradi Peutunger, *amici communis, amicitia jure te mihi conciliatum esse, eandem operam, ac maxime in eodem officii genere, nunc quoque à te familiariter vicissim exigo: audio siquidem* Erasmum Roterodamum, *non absque honoris præfatione nominandum,* Basileæ *nunc agere, quem unum ex omnibus incognitis notissimum, mihi amicitia copulari summopere cuperem; quamvis enim gratiam Imperialem*
C *meruerim, variorum Principum favorem acquisiverim, hominum clarorum ac doctorum familiaritatem consequutus sim, reliqua denique amicorum turba, belle mihi pollere videar, amicitiam tamen viri tam eruditi, ac clari, non in ultimis bonis collocarem, sed & rebus pretiosissimis longe anteponerem: tu itaque enitere, oro, ut amicitiam tanti viri acquirere valeam, qua re nil mihi gratius facere poteris. Promisisti te aliquando (in literis) huc venturum, ô si talem mihi adduceres hospitem, qua benevolentia, quanto illum prosequerer amore? Spero enim, ac animus spondet, me ex humanis non excessurum, priusquam illum viderim, coramque alloqui detur. Amici igitur tui satisfacias desiderio, quem nullo majore officio demereri poteris. Vale, & si quando reli-*
D *qua ex testamento nostri humanissimi* Joannis *mihi relicta transcripseris, ad me pergant curato. Iterum vale. Ex* Nuremberga 9. *Decembris, Anno* 1514.

EPISTOLA XVI.

Petro Caraffa, Episcopo Theatino, Nuncio Apostolico apud Anglos, Erasmus Rot. S. D.

REVERENDE Pater, sensi, sensi, sed sero sensi errorem meum de munere tuo. Admonueram ut non solum faveres, sed etiam adjuvares. At quod ego de literis ac doctrina sentiebam, tu de pecunia putabas dictum. Dici non potest, quoties me postea puduerit
E facti. Novum Testamentum jam propemodum absolutum est, & quidem satis feliciter, nisi quod ego laboribus enecor. Adest qui in *Hebraicis* nonnihil succurrat. Operis summa succrescet ad octoginta fermé terniones. Certum est *Leoni* decimo dicare. Epistolam ad illum scriptam opinor te vidisse: jam enim typis excusa est, in qua tui quoque memini. *Hieronymus* gnaviter procedit, sed opus immensum. Bene vale. *Basileæ* 23. Decembris, Anno 1514.

EPISTOLA XVII.

F *Erasmus Rot. Thomæ Moro* S. D.

VT nusquam cessant sycophantæ mei, ut nullum non movent lapidem, quo noceant *Erasmo*, persuaserant *Coloniæ* uni atque alteri libellum illum ridiculum de *Julio* cœlis excluso, à me conscriptum fuisse, persuasuri pluribus, ni præsens impudentissimam calumniam retudissem. Quod si quid hujus suspicionis apud vos quoque subortum est, ut solet in hujusmodi negotiis per multos obambulare divinatio: mitto ad te exemplar litterarum mearum ad *Paulum Bombasium*: An. 1515.

nam

An. 1515. nam perlongum sit, eadem pluribus scribere. Nihil pudet istos sycophantas, & nescio quomodo quæ falsissima sunt, libentius credit vulgus. Pridem erat in animo submonere Pontificem summum, ut hujusmodi licentiæ, in dies magis ac magis gliscenti, finem imponeret, sed nondum incidit commoditas: *Antonium* tamen *Puccium* Oratorem admonui *Basileæ*, & recepit se curaturum: nam illi quoque res non dissimulanda videbatur. Cum tu duodecim Angelatos mittis pro novem, non video quid lucri facias. Video futurum, ut fortunæ secundus flatus te nobis auferat, sed hoc moderatius fero, quod tu interim felix es, qualiacunque nostra sunt fata. Vetus est, amicis convalescentibus soteria mittere: at isthinc nec literæ mittuntur, cum à tot morbis revixerim. De Theologorum quorundam fucatissimis technis perlongum sit scribere: ex literis meis ad *Roffensem*, fabulæ partem intelliges: nam harum exemplar ad te mitto. Bene vale. *Basileæ* 1. Januarii, Anno 1515.

EPISTOLA XVIII.

Joannes Becar Borsalus Erasmo Rot. *S. P. D.*

*QVVM *nullam decreverim ad te scribendi occasionem unquam omittere, præceptor præ omnibus observande, eam ob rem nuncium quempiam nactus, qui isthuc erat profecturus, nolui committere quin vel paucis ad te scriberem, tametsi nescirem plane isthic-ne ageres adhuc, an jam* Romam *esses profectus; id quod vehementer & suspicabar, & metuebam, multo certe scripturus verbosius, si quidem scissem certo, te nondum isthinc discessisse. Itaque in incertum epistolam hanc missurus, volui & pauca scribere, & ea duntaxat, quæ etiam quemvis alium legere facile patiar, ne quando epistola ad me remittatur sine responsione cujusquam, quod quidem de litteris ad te in* Britanniam *missis est factum. Primum itaque significo tibi, me relicta patria & amicis omnibus, atque cognatis, præterea studiorum sociis, & plurimis patriæ commoditatibus, suasu ac jussu propemodum veteris patroni mei* Hieron. Buslidii, *in hanc terram* Lucemburgensem *, *nepotulum & ingenuos mores & litteras politiores doceam; vivoque cum illius pueri matre, muliere probissima,* Areluni, *ac subinde* Lucemburgi, *(commutamus enim sedes interdum) & vivo conditione honesta in primis, & quæstuosa satis, sed mihi nonnihil molesta, quod extra litteratorum conventum, & ferme in solitudine mihi nunc vivendum est tantisper, dum mittemur ad aliquod publicum gymnasium, nondum enim mulieri persuaderi potest, ut filiolum ætate adhuc tenera, unicum defuncti mariti solatium, à se ableget. Cupio vicissim fieri abs te certior, quos isthic libros impreßioni mandaveris: intellexi enim cum ex litteris quibusdam tuis, tum ex iis, qui te isthuc proficiscentem convenere, quod constitueris castigationem Novi Testamenti, & item* Epistolarum divi Hieronymi, *antequam* Romam *te conferres, isthic impressoribus seu chalcographis committere, & alia item nonnulla, quæ te scripsisse ex tuis ad me litteris æstate hac proxima cognovi. Quod si* Britannia *egressus me quoque* Middelburgi *convenisses, quod quidem vehementer cupiebam, & tu te facturum, si commode posses, significaveras, certius multo scivissem omnia, & nonnulla etiam coram vidissem. Nunc vero fuerit mihi gratissimum, si qui isthic libri abs te impreßioni commissi sint, & quanti singuli veneant, atque etiam quo pacto huc poßim tanto locorum intervallo curare advehendos, significaveris. Quod si is, qui literas has tibi reddidit, ferendorum ad me librorum provinciam suscipere voluisset, aut etiam ad me quovis modo dirigendorum, emi jußissem quotquot isthic sunt impreßi. Si vero vel* Treverim, *vel* Metim *mitti possent ad bibliopolam quempiam, quando ipsi inter se negotia multa habent communia chalcographi & bibliopolæ, ut inde certo pretio ego petam, fuerit id mihi multo gratißimum: cupio enim omnes emere, ut modo dixi, quotquot isthic emisisti in publicum. Quod si quid edideris exiguum, quod citra incommoditatem hic ferre secum velit & poßit, id cupio mitti per hunc. Vale,* Borsalumque *tuum credito semper futurum tui etiam absentis amantißimum & observantißimum. Ex* Areluno, *vel, ut antiquitatis investigatores censent,* Araluno, *oppido terræ* Lucemburgensis, 4. *Januarii, Anno* 1515. *Tuus* Joannes Becar Borsalus.

Si quis alius Erasmo *absente, illius nominis & eruditionis amator atque observator, hanc epistolam resignaverit, id quod jußi fieri in superscriptione, hunc oro, ut ob communem mihi secum* Erasmi *amorem paucis rescribat, fungaturque in hoc negotio,* Erasmi *nostri officio, cui si ignotus, & longe absens, nullam gratiam referre potero, maximam tamen semper habebo & agam.*

* Adde, ut sensus constet, venisse, ut.

EPISTOLA XIX.

Henricus Bebelius Instigensis Domino Erasmo *S. D.*

*CVM *nuper falso rumore, vir doctißime, deceptus* Beatus Rhenanus *te è medio viventium sublatum in quadam epistola evulgasset, dolui profecto vicem tuam, dolui communem litterarum &* Germanicæ *laudis jacturam. Verum, cum nunc intelligo, te esse* Basileæ *incolumem, & bonas litteras gnaviter promoventem, gaudeo mirum in modum; nec temperare mihi potui, quin te litteris meis licet subrusticis salutarem, quem, ut loquar ex animi sententia, & communi in* Suevia *doctorum consensu, unicum existimo, cui in multijuga eruditione, singulari quoque utriusque linguæ peritia, cedant omnium nunc viventium ingenia; ut non* Germanos *modo, verum etiam* Gallos, *&* Italos *longißimo intervallo præcedens, sis cum antiquitate atque vetustis litteratorum nominibus comparandus, connumerandusque. Proinde hoc unum te rogo, ut ita palam te* Germanum *declares tuis scriptis, ne ullo modo aut* Angli, *aut* Galli, *Gens in suam laudem satis effusa, poßint de te superbire, aut suum te civem immodice gloriari. Vale, vir doctißime, atque patere me æquo animo incultis te litteris obtundere, cum ex summa in te observantia & admiratione proveniant. Iterum vale. Ex* Tubinga 20. *Januarii, An.* 1515.

EPISTOLA XX.

Joannes Sapidus Erasmo Rot. *S. P. D.*

*QVOD *jam diu quamplures occasiones ad te scribendi silentio præteriverim, nec quidem eo inficias, sed non modo propter scholares & domesticas occupationes, id factum esse scito, quæ me sibi semper rapiunt, vix aliquid otii vel respirandi impartientes, verum etiam studiis tuis, & illis in rem tam litterariam quam* Christianam *laboriosißimis, obstrepere meis nugis veritus sum, quæ quanta sint, nemo studiosorum cum maxima nominis tui celebratione non olim prædicabit. Nolo tamen eam ob taciturnitatem me abs te putari tui oblitum, quum nec minimam quidem horulam sine tui honestißima juxta ac dulcißima mentione, ne memoria dixerim, agere poßim, &* Erasmo *novos amatores parere non desinam: qualis est Dom.* Jacobus Specularis, *(ut alios interim omittam) divi* Maximiliani *P. F. A. à secretis, vir præter magnam eruditionem, etiam mira integritate præditus: qui quidem pridem ex* Vienna Austriæ *patriam rediit: is studio te visendi meis stimulis multum incensus est, seque te aditurum promisit, quam primum sibi per oportunum otiolum licuerit. Interim vero tibi supplicat, ut se in amicorum tuorum album adsumere non dedigneris. Si autem quæris cur scribam tibi jam non minus occupato litterariis negotiis, quam priori tempore: Respondeo, me non immemorem calendarum Mart. quæ te forte propediem* Italiæ *tradent: persuasi itaque mihi è re mea fore, si meis litteris digressum tuum prævenirem, quæ* Sapidi *memoriam, tui mehercle omnium studiosißimi, tibi tanquam ulcus refricarent, sicque reintegrarent. Nullis enim verbis unquam consequi possum, quantum mihi ipsi applaudam atque congratuler, quandocunque mihi infantißimo doctorum familiaritas contingit: tanto itaque mihi de tua magis placeo, quanto tu alios præcellis eruditione,*

An. 1515. ditione, sapientia, & probitate; ita autem excellis, ut tibi, quum omnibus par sis, similem invenire non possis. Sed quid soli lumen infero? Vale. Festinanter ex Selestad. 31. Januarii, Anno 1515.

EPISTOLA XXI.

Beatus Rhenanus Erasmo Roterodamo S.

*SENECA belle procedit, eloquentissime vir, duobus enim prælis imprimitur. Nesenus est admodum in recognoscendo diligens, atque utinam in restituendo tam essem ego felix, quam hic in olfaciendis erratis non est naris obesæ. Ceterum cum exemplar sit adhuc multis mendis depravatum (quod ipse nosti) tuam unius operam adhuc posceret. Incidi casu nuper in id caput * quarti libri de Beneficiis: cujus hoc est initium: Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret. Fere enim pulcherrima quæque multis & adventitiis comitata sunt dolis, sed illas trahunt ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligatis omnia hyemis tristitia frangantur, alterius tepore efficaci ac penetrabili rigatur maturitas frugum? Quin ad hujus cursum fœcunditas humana respondeat, quin ille animum observabilem circumactu suo? Hac ex tempore, cum ea charta jam imprimi cœpisset, in hunc modum, nescio si tam docte quam audaciter, restitui: Fere enim pulcherrima quæque multis & adventitiis comitata sunt dotibus, sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hyemis tristitia frangatur, alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? Quin ad hujus cursum fœcunditas humana respondeat, quin ille annum observabilem fecerit circumactu suo? Hactenus Seneca. Hoc idem in multis præstiti locis, & † cum pro clementissime, dementissime; pro perierat, pejerat; pro de stabili via, detestabili via; pro nota, vota, plurimaque id genus alia reposui. Sed nolim meo semper judicio fidere, præsertim extemporario, quodque ab impatientibus moræ hominibus exigatur. Verum, si nobis exemplar aliquod vetustum adesset, nihil agerem lubentius, quam ut hunc Auctorem in his, quæ supersunt incastigata, restituerem: hoc enim agendo cum studiosis prodessem, tum honori consulerem tuo, quanquam tu non omnes mendas, sed plurimas te dispunxisse præfatus es. Petit Frobenius Novum abs te Testamentum habere, pro quo tantum se daturum pollicetur, quantum alius quisquam. Is negat a Duncello sibi quicquam de mittendis vestibus fuisse commissum, cum tamen ab utrisque vobis aliud intellexerim. Doleo te litteras, quas (& è Neseno didici) mihi scripsisti, non Lachnero tradidisse. Si Schurerio dedisti, nescio quando sim recepturus: nosti enim hominis miram negligentiam, & fortassis nunc ad quædam responderem. Scriberem tibi quo pacto Glareanus noster in aulam sophistarum, qui disputationis causa de parvorum utilitate Logicalium convenerant, insidens equo fuerit ingressus, nisi stultiora putarem, quam quæ ad te scribantur, virum certe sapientem, si quisquam usquam sapiens est. Ex Moriæ mille & octingentis exemplaribus, non nisi sexaginta supersunt. Statim igitur denuo imprimetur, ubi poterunt addi (si voles) Scarabeus, Sileni, Gryllus Plutarchi, Parasitica & Muscæ encomium Luciani. Porro Lucubrationes tuas (hunc enim titulum libellus in frontispicio præfert) è vestigio Frobenius excudet, simulac intellexerit non esse tibi integrum ei libello quicquam adjicere, demereve. Nesenus te salutat, qui cuperet tam esse vicinus metæ, quam est à cautibus ‡ (ut ajunt) parum progressus adhuc. Si quid comparandis Duncello vestibus, aliisve rebus expenderis, id omne dissoluturum Frobenius sancte promisit, qui tibi læta omnia precatur. Glareanus noster in Italiam concessit, nos læti tuum reditum ad Septembrem exspectamus. Bene vale, eloquentissime vir, Beati tui memor. Ex Basilea 17. Aprilis, Anno 1515.

* Quod est XXIII. † Forsan, ut. ‡ Voluit proculdubio, carceribus.

EPISTOLA XXII.

D. Erasmo Rot. Philosopho & Theologo maximo, Huldericus Zvinglius S.

SCRIPTURUM ad te, D. Erasme virorum optime, terret hinc eruditionis tuæ splendor ille, capacior sane quam sit quem cernimus orbem, postulans invitat illinc suavissima humanitas tua, quam te videndi causa Vere mox ante ingruescente Basileam venienti exhibuisti, non mediocri benignitatis argumento, quod infantem hominem, ignotum litteratorem, haud es dedignatus: sed plane hoc Helvetico sanguini (cujus ingenia subolfeci non adeo maxime tibi displicere) dedisti, Henrico Glareano, quem familiarissime tibi conjunctum vidimus. Mirari autem vehementer potuisti, ecquid non domi manserim, quando nullam interim quæstionis quamtumlibet arduæ (quod tui solent mataologi) dissolutionem ne dum petiverim: verum, ubi nos energiam illam in te quæsisse ratiocinando deprehenderis, mirari desines: hanc enim, me Hercules, cum morum comitate, vitæque commoditate inconniventer, minus etiam verecunde, tantam suspeximus, ut te, ubi tua legimus, loquentem audire, & corpusculo hoc tuo minuto, verum minime inconcinno, urbanissime gestientem videre videar. Nam & (verbo absit invidia) tu nobis amasius ille es, cui nil confabulati simus, somnum non capimus. Sed quorsum tandem stridulis hisce aures eruditissimas fatigo? cum graculos humi vesci debere non nesciam. Istorsum certe ut nos peracti ad te itineris (quod Hispani, Gallique jam olim Romam euntes videndi Livii causa, referente divo Hieronymo, fecerunt) scias tam abesse ut pœniteat, ut magnum etiam fecisse nomen existimemus, non alia re magis gloriantes, quam Erasmum vidisse, virum de litteris Scripturaque sacræ arcanis meritissimum; quique Dei hominumque ita charitate flagret, ut quicquid litteris impenditur, sibi impendi putet: pro quo item omnes bene precari oporteat, ut eum D. O. M. incolumem servet, ut sanctæ Litteræ à barbarie sophismatisque per eum vindicatæ in perfectiorem ætatem grandescant, ne tenellæ adhuc tanto patre orbæ ingratius, duriusque educentur: ego enim, ut tandem hanc tragœdiam exejulem, pro in universos tua isthac beneficentia, sero licet, tibi dudum quod Socrati Æschines (quanquam imparem) donavi. At non accipis hoc te donum minime dignum. Adjiciam plus quam Corinthum ab Alexandro foreti, me neque dedisse unquam, nec daturum alii: quod si nec sic quidem accipis, sat erit à te repulsam passum esse, nam nihil emendatius vitam corrigit, quam talibus displicuisse viris. Nam & velis nolis, meliorem me mihi (ut spero) restitues. Tandem ubi tuo jam mancipio quomodolibet usus fueris, feliciter vale. Ex Clarona 29. Aprilis, An. 1515.

EPISTOLA XXIII.

Beatus Rhenanus Erasmo Roterodamo S.

*FROBENIUS Novum Testamentum à te cupit habere, Lucubratiunculas quoque tuas, Enchiridion videlicet Christiani militis, ut emendes, & mittas rogat: Moriæ, Gryllum Plutarchi addemus, Parasitica & Muscam Luciani, Scarabeum & Silenos Alcibiadeos. Seneca duobus prælis excuditur. Vellem exemplar esse castigatius, & recognitorem paulo diligentiorem. Sed nec is singula deprehendit errata, nec, si nonnunquam deprehendat, is ego sum qui cuncta restituere possit, tum quod eruditio contigit perquam exigua, tum quod in alieno libro nimis ingeniosum esse, stultitia non vacat. Accepit hic necessarius tuus à Frobenio duos aureos: fuitque

* Hæc sic mire depravata exstant in MS.

An. 1515. nobis vel hoc nomine gratior, quod proxime Erasmum facie refert, ut etiamsi id verbis non testetur, tamen forma similitudo statim Erasmi clamat esse propinquum. Scripsi tibi nuper per Chunradum, Parisiensem bibliopolam, istis de rebus longissimas litteras: at tuas, quas ex Francofordia mihi scripsisti, nondum accepi, nec etiamdum ex Schurerio verbum. Quis hunc veternus invasit? Ad Augustum huc te rediturum speramus. Interim de absolvendis conficiendarum Epistolarum libris, & de Quintiliano restituendo nonnihil cogita. Misimus Senecæ Claudium. Salutant te & reducem exosculari cupiunt Frobenius, Gertrudis uxor, Amorbachii & Nesenus. Salvus sit Dinckellius. Bene vale, vir eloquentissime, & Beatum (ceu facis) ama. Basilea 30. Aprilis, Anno 1515.

EPISTOLA XXIV.

Bruno Amorbachius Erasmo.

*SALVE, doctissime Erasme. Nihil aliud, quod ad te scribam, occurrit, quam ut moneam, modo te monere liceat, ut quamprimum ad nos redeas. Venies, crede mihi, exspectatus non modo tuis, hoc est nobis, sed prorsus omnibus. Vale. Basilius frater & Chunradus noster te salutant. Raptim ex pistrino nostro apud Basileam 1. Maji, Anno 1515. Tuus quicquid est Bruno Amorbachius.

EPISTOLA XXV.

Jo. Frobenius Erasmo Rot. S. D.

*QVAS à te litteras proximis post discessum tuum diebus accepimus, Breve videl. Leonis Pont. commendationis ad Britanniæ Regem exemplum, cum aliis adjunctis, & Reuchlini, Pirckheimerique Norinbergensis epistolas nunc misimus. Libellus tuus de Principis Institutione una cum aliis quibusdam in officina nostra absolutus est. Hieronymus ad finem tendit. Laboravimus aliquamdiu chartaria inopia, quod Lotharingiæ ad nos clausus esset aditus: id quod tu non sine damno fuisti expertus. Sed hæc res adeo nos non impediet: nam Argentina sat chartarum nobis suppeditabit, si modo pretium, quod paulo majus est, arriserit. Commentarium sub Hieronymi titulo, quod Friburgi describebatur, in Cantica Canticorum, omittere cogimur, mutilum enim est, nam desunt tum in medio, tum in calce nonnulla pagellæ: excidimus igitur à spe nostra, qua sperabamus nos quiddam novi prolaturos, quod hactenus paucissimis fuisset cognitum. Imprimam tanta cura Moriam tuam, ut in illa impressione meipsum vicisse merito dici queam. Speramus hic omnes tuum reditum, omnem tibi humanitatem exhibituri. Salutat te Lachnerus socer, & uxor, Gertrudis uxor, ac tota sodalitas nostra. Bene vale, Compater dilectissime. Basilea ex officina nostra 17. Junii, Anno 1515. Jo. Frobenius, Chalcographus Basiliensis.

EPISTOLA XXVI.

Nicolaus Gerbelius Domino Erasmo S.

*SCRIPSIMUS ad te diebus superioribus de statu nostro, deque Lucubrationum tuarum editione. Rogavimus praterea, ut reliqua ad nos mitteres, quo citius maturiusque Opus, quemadmodum desiderasti, fabrefieret. Ut autem mittere possis & certius atque commodius, aurigam nunc habes, cum quo sarcina tua, apud nos per ministrum tuum relicta, ad te defertur. Opus tuum diligenter relegi, atque inibi quædam, quamtumcumque fieri potuit commodius, restitui. Hoc tamen pacto, ne à tua castigatione longius recederem, talia tamen interdum, quæ diligentem offendere lectorem possent. Cruces aliquot in margine deprehendimus, quæ quid sibi velint, non possum augurari. De his atque aliis rogo copiose rescribas. Celeriter hæc scripsimus, quare veniam des rusticitati rogamus. Argentorato 8. Aug. Anno 1515.

EPISTOLA XXVII.

Udalricus Zasius Erasmo Rot. S. P. D.

*QVEM felicissimum nuntium accepi te rediisse, Erasme doctrinarum decus, ita mihi jucundus, ita desideratus fuit, ut nisi senile me corpus distinuisset, jam ad te salutandum, ad tua numina excipienda advolassem. Sed quando corporis moles, tenui fulta tibicine, statam stationem ægre retinet, quod nec crura, nec pedes satis suo faciant * officio, candida illa tua humanitas æqui & bonifaciat, si vicarias mea præsentia litteras ad te dedero. Salve igitur, Desideri Erasme, ter maxime Heros, facundiæ, Græcarum Latinarumque litterarum, omnium Germaniæ procerum facile princeps: eaque ominalis dies salva sit, in meliores referatur fastos, qua nostris te iterum retulit. Multis nimirum nominibus tibi Basilea debet, quæ tanto tuo lumine toties illustratur. O si aureus ille tui divini ingenii radius nostris quoque diversoriis † diffudisset, quæ nos bearet felicitas? qui perpetuus nos decor sequeretur? Hoc enim fateri & ex judicio possum, sexcentis & amplius retro annis doctiorem te Germaniæ vel omni nunquam contigisse. Admirabilis tua eruditio testis est, testes torrentissima eloquentiæ tuæ flumina, si interim sententiarum divitias præteriero. Lucianus ille Rhetor, & Sophista celeberrimus, si vivat, ex pari tecum congredi nolit, ita tuis eum disertissimis urges declamationibus, quas quoties lego, quoties insinuationum cuniculos, obliquos ductus, proserpentia pedetentim animorum oppugnacula, argumentorum ac rationum vim, confutationum fulmina, aliaque id genus, ex ipsissima oratoria artis penu deprompta, colligo, extra me feror, & velut ad superni cujusdam numinis sublimitatem perstupeo. Quod si Adagiorum tuorum inæstimabile Opus, si fluminosus disserendi undas, amplificationis immensam ubertatem, qua Scarabeum ex stercorario fœtu insectulum supra Aquilam ponis, qua belli tristissima nubila, & è regione pacis placidissimum candorem, qua & alia similia, tersissima dictione, perspicuitate admirabili consequaris, si, inquam, incomparabilia hæc pro justo commendare pergam, Dea ipsa Suada, meis inserta labris, non sufficeret. Quid de exquisitissimis, scitissimis, lepidissimis Adagiis dixerim? quæ, ut olim in Alcinoi hortis pirum piro, pomum pomo succedebat, ita successu suo, ita copia, ita fertilitate (dum fœtus fœtu subtraditur) vernant, ut quoquo vertas, sublimia, jucunda, pulchra, industria, florentia invenias. Jam vero cornu illud Copiæ, verbis & rebus refertissimum, si recenseuero, si Moriam, si quæ tam luculenter è Græco vertisti, memorem, ingens adeo præstabitur laudis sylva, quæ nec meo exiguo ingenio par sit, sed nec epistolari possit brevitate complecti. Tantum dico, dignum te esse, quem unum docti omnes admirentur, in quem celebrationis omne genus ipso quod dicitur horreo congerant. Quod ad me attinet, eo me crede tibi vinculo ligatum, ut delitiarum loco putaturus sim, si unquam vel nutum tuum percipere, ne dicam imperata facere, liceat, fueram pluribus tecum commentaturus, & porro quædam, quæ me angunt, abs te quæsiturus. Sed noster Bonifacius, adulescens egregiæ indolis, solide eruditorum conspicuis humeris incumbit. Spero me in octo, aut ad summum decem diebus coram pariturum. Vale. Tuus Zasius. Ex Friburgo 9. Augusti, An. 1515.

Beato Rhenano omnia charitatis nomina meo nomine declarato, & nisi tibi molestum sit, Philippum Engentinum valde salutato. Plura mihi scribenda forent, quæ coram absolvam.

EPISTOLA XXVIII.

Jodocus Badius Domino Erasmo S.

*DOMINE Erasme, amicorum præstantissime, accepi litteras tuas, solita in me benevolentia testes amplissimas: Deus faxit, ut commodis tuis honorificis aliquando ex sententia inserviam. Animus certe præsens est, & providentia facultatem fecerit, si admonueris, Franciscus

* Forsan, fungantur. † Se videtur excidisse.

ciscus de Adagiis tuis magnis satis probe mecum egit. Reliqua tua cum praeconio tuo novo & instrumento in Alemania impressa meo detrimento sunt: si tamen ita è re tua, aut honore est, patiar, & quidem aequiori animo. Valent Copus & Faber, & reliqui amici tui, quos excellentissima literatura & doctrina singulari non solum tibi conciliasti, sed etiam demeruisti. Budaeus Opus de Asse relambit. A Ruella Dioscoridem impressioni aptat. Nos Quintilianum, ut possumus, reponimus, freti codice satis fideli, à Laurentio Vallensi, dum vivebat, possesso. Vale. Parisiis 20. Aug. Anno 1515.

EPISTOLA XXIX.

Nicolaus Gerbelius Domino Erasmo S.

* ACCEPI litteras tuas elegantissimas, quibus de quibusdam locis, qui subobscuri videbantur, certiorem me reddidisti. Postremum, quod apposuisti super dictione scatens, reddam candori suo. Opus tuum fabrefit summa utriusque cura, fervent omnia, redolentque thymo redolentia * mella. Quid enim erunt aliud Lucubrationes tuae quam mella, quam flores, quam denique ἀγαθῶν θάλασσα? Placebit tibi libellus, ni me prorsus fallant oculi. Unum tamen maximopere vereor, ne me malum prophetam fuisse dicturus sis, qui toties cogor in scriptura tua vaticinari. Saepenumero fit, ut in partes omnes detorqueam caput illud obesum, donec dispiciam, quo nomine nonnulla debeant baptizari. Verum utilitas studiosorum, divitiae multiplices, quae in hac enarratione latent, constans erga Erasmum meum cum amor, tum observantia, facilia mihi reddunt omnia. Postremo non desistam obtestari te plurimum, ne desistas, ne cedas, ne remittas humeros, sed cures ut Christus augeatur, crescat, floreat, multiplicetur. Ego si quid possum in ea re tibi opitulari, non credis quam sim paratus, quam facturus sim libenter, quae praeceperis. Ad me quod attinet, rogo ne te frustra amem, non quod talionem repetam beneficii vel muneris cujuspiam, sed id solum, ut me reames, ut mei non obliviscaris. Quid opus est, ut me moneas, inquis? Scio te minime egere me monitore, vel ad laborem pro studiosis, vel ad amorem pro Gerbelio, cum tute possis haec omnia melius dignoscere, facereque, si velis. Sed quoniam non melius scribendi argumentum occurrebat, haec placuit ad te scribere potissimum, quae te ut commonefacerent Gerbelii. Vale felicissime: & de Testamento Novo, deque tuo opusculo, quid illud sit, quod Basileae exculitur †. Iterum vale. Argentorato 31. Aug. Anno 1515.

Paucis adhuc diebus finem, diis bene fortunantibus, Lucubrationibus imponemus. Miror plurimum cur ad nos Rhenanus nihil scribat; nescio an pudeat ipsum nostri, vel alia sit causa cur non responderit. Tu facito, ut bene valeas. Propediem nova audies de nostro Reuchlino, quae mirum in modum te oblectabunt. Doctissimus quidam Hebraeus, Graecus & Latinus sedecim libros in ejus scripsit defensionem contra illos μελανολεύκους. Valetudinem cura, & rescribe.

EPISTOLA XXX.

Nicolaus Gerbelius Domino Erasmo S.

* PROXIMIS litteris certiorem te feci, quidnam sit actum inter Lachnerum & me, quidque facturum me esse sim pollicitus: quae in re nulla alia mora est, quam penuria aurigarum, qui omnes nunc ad nundinas Francofurdenses descenderunt. Verum, quam primum fieri potest, iter arripiam. Tametsi non ingratum mihi foret, si tu interim scriberes, quo statu negotium id esset, de quo mihi scripsisti: nam si vel opera nostra, utpote quae in re tali modica est, non egeres, vel sententiam mutasses, vel quis alius esset huic aptior oneri, parcerem impensis; sin secus arbitraris, libenter admodum facturus sum quicquid tu jusseris. Rogo non graveris idipsum ad me scribere. Litteras Rhenani elegantissimas, plenasque multa fide & sinceritate, accepi, legi, amplexus sum pluribus osculis: quibus ut responderem multis nominibus dignum fuisset, ni nuncius ille praeproperus ansam mihi praeripuisset. Quare si tibi molestum non est, gratias maximas illi nomine meo pro benevolentia, pro amicitia, proque tam admirabili ejus in me observantia, referas, vehementer oro; adjungens, me vicibus mille eundem Beatum salutasse. Vale felicissime. Argentorato celerrime 9. Sept. Anno 1515.

EPISTOLA XXXI.

Nicolaus Gerbelius Erasmo Rot. S. in Christo Jesu.

* NON sum adhuc pollicitationis meae oblitus, eruditissime Erasme, qua me tibi primum ac deinde Lachnero obstrinxi. Verum, aliud nihil me moratur, quam quod hucusque nullus uspiam fuit auriga, quo cum pervenire possem Basileam, ut vel illic experirer quid juberes, quidve possem efficere, quod tuis votis ex animo responderet. Retulit mihi minister tuus nonnulla de Opere tuo in lucem producendo, qua forma, quibus typis, quo ordine excudendum putaveritis; scilicet ut columnae columnae respondeat, sintque intermixta omnia Graeca Latinis, & rursum Latina Graecis. Vereor plurimum, Erasme doctissime, ne vobis quidem haec figura procedente tempore non sit placitura: atque id ob multas causas, quas ad te amicum optimum placuit scribere, quod huic proposito tuo Operi maximopere semper faverim, atque non possum non plurimum exsultare, quod tam diem, qua Sol ille mundo effulgebit, attigerim; deinde quod sciam non molesto te animo accepturum, etiamsi paulo inconsultius atque imprudentius scripserim, cum minime ignores, quo id fiat a me animo. Erit igitur hoc in primis (ut arbitror) ingratum his, qui in litteris Graecanicis nonnihil profecerunt, utpote qui Latinis ad id negotii nihil egeant: sit praeter haec ea forma, ubi omnino Graeca sunt omnia, tum pulchrior, tum acceptior. Praeterea si vel indoctis & rudibus laborem hunc deberi censes, & nonnihil accipient illi incommodi, si à dextra semper impendeat Latina tralatio: nam ille, qui parum doctus est, plus oculos in id, quod novit, quod didicit, quod intelligit, conjicit, quam in ea, quae vel difficilia sunt, vel prorsum incognita. Ad hoc omnino fieri videmus, ut separata à Latinis Graeca facilius percipiantur & haereant tenacius, videlicet in uno solo, ingenio occupato. Nec admodum gravis est labor, si quis Latina Graecis conferre velit, vel tantillum vertere foliorum, cum saepe accidat gratiorem esse collationem, quae labore facta, felicius obvenerit. Jam vero si ea forma excudatur, qua ab Aldo Gregorius Nazianzenus, quis erit uspiam eruditorum profecturus in Italiam, in Gallias, in Britanniam, qui non secum ferat Novum Testamentum Graece, vel si fieri potest, sive comperiet idem ipsum Latine in eodem volumine, quod nequit fieri, si codex praemagnus fuerit, formaque angusta. Neque etiam tantum afferret gratiae, quantum unumquodque suo repositum loco, sua refulgens dignitate, sua majestate decorum. Quid autem erit illo magnificentius, quam quod eruditi non offendantur ineruditorum adminiculo; & ineruditi gaudeant, si adminiculo olim non sit opus. Possem multa objicere: unum tantum dispicio, quod tu possis obtrudere, scilicet, ut facilius Latina Graecis conferantur, quod mihi melius probiusque fieri posse videtur, si primum Graeca (atque ea separatim) probe didicerit quispiam; tum enim securius conferet, & intelliget clarius. Verum de his boni consulas, doctissime Erasme: non etenim dubito, quin vos eandem rem longe deliberaveritis exactius, statueritis prudentius, perficietis felicius, quam quod ego, qui parum aut nihil intelligo, possim consulere, de quibus tamen coram, quam primum fieri poterit, copiose commentabimur. Vale felicissime, optime Erasme, & me ama. Argentina 11. Sept. Anno 1515.

Saluta nomine meo Beatum Rhenanum, virum optimum simul et eruditissimum hominem, deinde Joannem Frobenium. Portabo mecum decem Erasmos, quos Schurerius Erasmo dono dedit.

* Voluit procul dubio fragrantia, ut est apud Virgilium Georg. IV. vers. 169. † Supple, significa.

EPISTOLA XXXII.

Joannes Sapidus Domino Erasmo *S. D.*

An. 1515. *QVI tibi hasce meas litteras reddit, præstantissime vir, dignus est, ut alloquio tuo perfruatur, partim quod moribus atque litteris maxime sit ornatus, partim quod nihil æque videre contendit ac Erasmianos vultus, id est, viri omnium doctissimi. Huic nomen est* Oecolampadio, *quo facile in confesso est, eum* Græcorum *litteratura non indoctum; sed & quantam rei Theologicæ peritiam habeat, vel hinc constare potest, quod lucubrationes componere solitus sit, ut longe eruditas, ita plane à Deo non alienas; accedit & his hominis* Hebræi *sermonis cognitio non omnino trivialis. Tu eum ita excipere velis, ut is sentiat insipidas* Sapidi *litteras quicquam ponderis apud te habuisse.* Wimphelingus *noster te plurimum salutat, te quoque non pigeat* Rhenanum, *&* Amorbachios, *&* Frobenium *meo nomine salutare: si muliebria admittis, salutat te quoque nostra* Lucretia, *qua mihi nihil antiquius: sed video te risu solutum. Vale. Ex* Selestadio 15. *Septemb. Anno* 1515.

EPISTOLA XXXIII.

Udalricus Zasius Erasmo Rot.

SESE commendat. Ecquando cessabis, amplissime Heros, liberalibus tuis beneficiis Zasium *exornare? Quæ per* Jovem *ea est singularis tua humanitas, ut donis tam optatis, tam elegantibus me tantopere prosequare, cum tamen in vicem nulla tibi ne umbra quidem officii, nedum officio, respondeam. Sed immensa tua admiranda doctrina latitudo negat & liberalitatis quin tua opulentia concludi septis, ut sicut in optimis doctrinis, cui similem* Germanus *non habet orbis, & forte nec* Italus, *ita & humanitatis primas sedes insederis: ea enim demum justa est humanitas, quam complurium studiorum justa professio instruit. Equidem quando nihil habeam, quo tuis repetitis pulcherrimis donis gratificer, utroque me & animo & mente obligo, ut sub tuum manum subjectus, tuis sim jussis præsenti semper obedientia pariturus. Cæterum quia nuptiales filiæ pompas (quod bonum & faustum sit)* VI. *Nonas Octob. jam futuro, sum celebraturus, te, ut ei pompa præsens adesses, si id tibi non foret molestum, maximo quo possem nixu perprecarer: venires enim & exspectatus multis bonis viris, qui in te ardent, & non modici ornamenti accessione me decorares. Domus mea tam angusto hospiti effusis pateret foribus, & totum gymnasium tua præsentia illustraretur. Sed eo te officii gravare non audeo, dum noveris toto me desiderio* Desiderium, *si venire dignaberis, excepturum, provisurumque, ne quid te viatici impensa premat.* Philippus *noster, licet spem fecisset non abeundi nisi litteris meis comitibus, abivit tamen, credo vel opportunitate aliqua vel necessitate permotus. Est enim (quod abominor) corpore satis affecto, bonus alioqui vir & humanus. Itaque præsentium exhibitori genero meo litteras dedi. Vale, decus litterarum, & litteratorum princeps. Ex* Friburgo 21. *Sept. Anno* 1515. *Tuus* Zasius.

Beato Rhenano, *raræ integritatis & eruditionis viro, quicquid poteris pulchrum, amicum, honorificum dicito, quem & tibi itineris, si id sis ingressurus, & ornamenti quod meæ familiæ affulgebit, comitem ex medullis cupio.*

EPISTOLA XXXIV.

Paulus Voltzius, Hugonis Curiæ Abbas, Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

NACTI opportunitatem, non potuimus non salutare tuam præstantiam, Erasme, *extra omnem aleam doctissime. Salve igitur, Amice charissime, qui optime meritus es apud doctos omneis, non tantum propter multijugem doctrinam, quam amplissime præ te fers, sed item*

A *ob moratam* Moriam, *& ob sapientem stultitiam, quæ demum in* Dorpiana *Defensione cum primis enituit, quam lectitando ego communesque nostri amici* Jac. Wimphelingus, *&* Joan. Sapidus *inter epulas & ridemus & miramur, imo pro cibis sorbemus & delectamur, &c. Vale in* Christo Jesu, *qui tibi vires addat pro cœptis tuis, olim feliciter obeundis. Properanter ex Monasterio nostro* 30. *Octobris, Anno* 1515. B. Rhenanum *nomine nostro salute imperti.* An. 1515.

EPISTOLA XXXV.

Udalricus Zasius Domino Erasmo sese commendat.

B *SALVTEM mihi verbis tuis, magne* Erasme, *præsentium exhibitor* Acchatius *attulit, optatissimam illam quidem, sed cui tuas dulcissimas litteras prætulissem. Quod tamen subverenter significo, ne importunius tua benigna humanitate abuti videar. Scio enim gravibus te & honestissimis negotiis, ut rem litterariam in nostra* Germania *crescentem pro nisu adjuves, impediri, ut nihil mirum sit, si rarius scribas, præcipue ad hominem plane exiguum, cui satis sit si mei aliquando vel verbo memineris. Cæterum quod proxima tua elegantissima epistola nuptiis filiæ meæ bene precatus es, in vicem jam non ominis, sed vel oraculi, accipio, tanquam à deo aliquo bonum illud felix emerserit & faustum: divum enim honore quomodo te non prædicem, in quo quicquid pulchrum*

C *divini & humani, vel Deus, vel natura congerere in viventem potuit, tibi adfore conspicimus? Quod si præsens pompas nostras ornasses, jam plane beatum arbitrarer: sed spem fecisti adventus aliquando tui, quod desiderantes exspectamus omnes, qui tibi bene volumus, qui ex te pendemus: multi enim sunt hic boni viri, qui non solum te videre, tibi adesse, communicare, consuevisse tecum, sed etiam in castra tua, tua, inquam, illa castra, optimorum studiorum princeps, dejerare gestiunt: quod nisi citus advenias, ecce ad te homines tui, animalia tua devolabimus; & advolassem equidem jam diu, nisi quod valetudine adversa velut perpetuo hoste oppugnor, qui*

D *arcem capitis & aurium impetens jam pene oppressit, nisi si qua Dei nostri adjutrix manus ferat suppetias. Sed quamvis cætera fragilis, studio tamen sum obsirmatissimus, quæ una res me & reficit, & valde consolatur.* Gerbelius, *vir lepidæ eruditionis & doctor meritissimus, egregiis me tuis opusculis,* Enchiridio, *& nonnullis aliis, in quæ tot annos sitivi, quæ conquisitis undique sigillaribus expetii, optatissimo dono donavit: faxit Deus, ut vicem aliquando remetiri possim, dispeream, si non omnes numeros gratitudinis explicuero; cui, & præterea* Rhenano *delitiis meis, &* Oecolampadio, *integerrimo meo amico, verba salutis immensæ adferto, quibus & scripsissem, sed* Lex II. de orig. Juris, *cujus commentaria fere*

E *ad calcem perduxi, ita moratur, ne vel momentum, ubi à lectionis munere vacavero, dilabi patiar. Vale. Ex* Friburgo 30. *Octobris, Anno* 1515.

EPISTOLA XXXVI.

Joannes Borsalus Erasmo Rot. Theologo *S.*

QVAS calendis Octobribus litteras ad me scripseras, accepi paucis ante diebus quam has scriberem, non ab eo quidem, cui ferendas hac profecturo commiseras, sed à Lovanio *usque, quum illuc essent perlatæ, ad me missas: itaque neque hominem ullum convenire datum est, ut de te quæ vellem percunctari potuerim, & temporis angustia metuo ne mihi impedimento sit, quo minus tibi*

F *hæ meæ, priusquam* Basilea *discedas, reddantur: atque ob eam rem scripsi brevius quam institueram, quando nullum adhuc satis certum nactus ad te nuncium. Habeo primum maximam tuæ singulari humanitati gratiam, qui negotiorum turba obrutus, tanto tamen locorum intervallo ad me scripseris, & quidem humanissime. Deinde te oro, si qua offeretur aliquando ad me denuo scribendi occasio, facias me copiosius de rerum tuarum statu, de compositis, aut è* Græco *conversis, atque castigatis*

An. 1515. tis omnibus libris certiorem, & quonam sis isthinc profecturus. Nunciatur enim mihi è Brabantia subinde amicorum litteris, oblatam tibi & jam paratam honestam vitæ quovis loco regionis illius exigendæ conditionem, præstituto scilicet non contemnendo, ex Principis ærario, annuo salario, sperareque doctos omnes, illam te conditionem susceptnrum non gravatim; atque ita quidem, ut nisi acceperis, non à nostratibus, quod semper questi fuimus omnes, te neglectum, sed nostram hanc regionem te negligere ac contemnere, nisi tamen ampliori aliqua honestiorique objecta hanc repudiaveris. Verum, quicquid hujusmodi erit, si tecum jam statueris, nosse pervelim. Scripsisti enim te ad Decembrem isthic futurum, neque addidisti, quonam tum inde sis abiturus; itaque & ipse cum ceteris una, maxima spe teneor, te ad istam conditionem in Brabantiam amœnissimam concessurum, ubi reliquum vitæ cum summa gloria & tranquillitate maxima exigas; quem utinam diem mihi videre aliquando liceat. Quod de meo statu nosse cupis, neque admodum probas, imo reprehendis verius, quod in pædagogico hoc munere consenescam, agnosco tuum in me antiquum amorem, ac præceptoris amantissimi affectum, qui me majoribus negotiis, magisque gloriosis ac magnificis vacare cupias. Equidem tecum plane sentio de docendorum puerorum aliquando deserendo munere, velut huic ætati meæ parum congruo, ad quod sum è patria, abhinc plus anno, maxima importunitate & pollicitatione magnificentissima compulsus, ferme invitus, unius Ariensis opera maxime, cui ob gratitudinis studium, qua semper virtute præditus esse ac videri volui, nihil honeste videbar posse negare. Sed rem ipsam, cum propter ætatem jam maturiorem, tum propter regionis hujus molestissimam mihi ruditatem, & litteratorum hominum hic raritatem, hanc rem, inquam, & provinciam experior mea opinione longe difficiliorem; qua fungerer certe æquiori animo, si cum celebri aliquo gymnasio hunc locum commutare quamprimum possem. Verum quando semel cœpi, certum est, nisi per opportunissimam honestamque inprimis occasionem, provinciam susceptam non deponere, cujus propemodum tempus vicinum prospicio, si non liceat ad æstatem proximam in Galliam aliquo, seu Franciam, commigrare. Quod ad valetudinem attinet, valui semper satis adhuc recte, hocque cœlum atque victum fero citra gravem molestiam. Vale. Ex Arluno, oppido terræ Lutzenburch, 21. Novembr. Anno 1515.

EPISTOLA XXXVII.

Joannes Demolendino Erasmo Rot. S. P. D.

DOMINUS Eboracensis, id quod est Curialibus perquam peculiare, palinodiam cecinit, Canonicatum enim, tibi jampridem donatum, alteri contulit, filio chirurgi regii, sed quem non puto sine litigio futurum, si res innovari contingat. Pollicitus est tamen ipse Eboracensis tibi hic alium Canonicatum, aut in Anglia quippiam majus donaturum, quod mihi coram exposuit Montjoius, tametsi ejusmodi pollicitationibus dives quilibet esse potest. Non dici potest quam mihi, alisque compluribus etiam Canonicis, gratum fuisset, si te huc tandem post varios & improbos labores bona dea retulisset, sed non vidi justum derelictum. Dixit item Montjoius se propediem in Angliam profecturum, voluitque ut te de ea re facerem certiorem. Servabo tamen interim mandatum, sive procurationem quam vocant, si forte qua in re, ea uti tua causa contigerit. Scribis Hieronymum tuum belle procedere, vix ego verbis possum consequi, quantopere illum videre, legere, osculari gestiam, cum tuis Operibus reliquis, & Novo Testamento. Perge igitur, mi Erasme, & in has lucubrationes clarissimas viriliter incumbe, quæ tibi nomen immortale ac sempiternam gloriam paritura sunt; sic tamen incumbe, ut valetudinis rationem semper habeas, litteris enim omnino conducit te esse maxime longævum. Vale igitur & diu & feliciter. Ex Tornaco 23. Novembr. Anno 1515.

EPISTOLA XXXVIII.

Paulus Voltzius, Hugonis Curiæ Abbas, Erasmo Roterod. S. P. D.

LITTERAS illas tuas, quas pridie divi Martini ad communem nostrum amicum Jacobum Wimphelingum dedisti, adferente eas Joan. Sapido itidem communi amico, lectitantes, invenimus quod vel pro minimo nostro beneficiolo, ingentibus actis gratiis nosse desideras eum in Ezechielis præfatione locum, quo nos fatebamur sapiculè offensos: is locus est in calce ejus præfationis, quæ in omnibus Bibliis Ezechielis volumini præmitti consuevit, ubi secundum aliqua saltem verba, nam modo textus abest, hoc pacto legitur: Quod si æmuli mei & hunc subsannarint, vereor ne illis eveniat, quod Græce significantius dicitur, ut vocentur phagolidori, id est, manducantes senecias. Senecia quid sit ignoramus, & post multam investigationem nunquam invenimus, præterquam apud Lyram Mammotrectum, Catholicon, & id genus hominum, qui super hoc vocabulo bullatas adferunt nugas. Senecio herba est Plinio lib. XXV. cap. ult. Nat. Histor. quam Græce Erigeron vocari dicit, sed quo modo huc pertineat, nescimus; porro Græcum hoc adagium φαγωλοιδόροι, quod item λοιδοροφάγοι, quo modo dicantur κρεωφάγοι, & ἰχθυοφάγοι, planius intelligimus, & posset Latine uno ac novo verbulo interpretari, convicivori, calumnivori, id est, conviciorum helluones, calumniarum voratores, quibus ora convitiis ac jurgiis jugiter opplentur: & isthæc quidem juxta pinguem nostram Minervam, tute boni consule. Valetudinem tuam cura, ut multis prodesse valeas. Vale autem in illo dulcissimo puero Jesu cum amicis. Ex Selestadt 25. Novembr. Anno 1515.

EPISTOLA XXXIX.

Bilibaldus Pirckheimerus Domino Erasmo Rot. S. P. D.

ITERUM tuas suavissimas & acceptissimas recepi litteras, quapropter non parum tibi debeo, qui inter tot negotia tua mei quoque memor es. Quod epistola mea una cum libello non reddita fuit, ægre tuli, quoniam in illa tibi significabam lætitiam, quam ob te talem tantumque mihi conciliatum amicum conceperam. Pariter rogabam, ut, quod per Beatum nostrum promiseras, Plutarchi mei mendas mihi ostenderes, quod & adhuc rogo, nam sincero te id animo facturum haud dubito: tradideram epistolam illam Roberto Wimpfeldo, sed ille semper dehinc Curiam secutus est; locutus es tu forsitan interim cum fratre illius, qui & ipse aliquando apud Cæsarem Oratorem Regis sui agit. Gaudeo beatum Hieronymum tandem reperisse, qui illum pristino restitueret candori, quod non absque singulari divina dispositione accidisse reor: felix tu, qui laboribus istis Deo, Sanctis, ac mundo acceptior eris; nos fora, Juris strepitum, Principum rixas sequi cogimur, ubi forsan nec Deo placere possumus: quam maligne vero se rebus publicis immiscentibus fortuna respondeat, plane priscorum ostendunt exempla. Perge igitur ut cœpisti, mi Erasme, & lumen, tibi à summo Opifice concessum, non sub modio abscondе: ille enim creaturam procreare voluit, in qua eloquentia pristinas ostendere vires universas posset, tu per viam, quam ingressus es, progredere, & famam præpara durabiliorem divitiis & regnis. Sed de his satis, ne adulari videar. Unum est, quod super cuncta desidero, ut te aliquando coram cernere possem, tuque, expedito Hieronymo tuo, facile mihi morem gerere poteris: scio, non pœnitebit te talem vidisse Rempublicam, qualis nulla alia in Germania, eumque amicum, qui te unice diligit & observat. Interim bene vale. Ex Nuremberga 13. Decembr. Anno 1515.

A

EPISTOLA XL.

Udalricus Zasius Erasmo Rot. *S. P. D.*

An. 1515.

VIDE, Heros mi, quo procedat temeritatis confidentia, tua usurus opera, tua ope nixurus, te appellare non vereor, quem nulla ne umbra quidem officii unquam sum prosecutus. Sed tua humanitas confidentem facit, tua mansuetudo ansam peccato prabet. Tua illa serena mens, placidus animus, dulcia verba animavere. Itaque tua profanus sacraria irrumpo, non tam mea temeritati, qua tamen non abest, quam tua placidissima comitati acceptum referens. Sed quid tandem, inquies? Nempe rem modicam tibi, mihi vero maximam, evolvi (ut mihi videor) tenebras, si qua sunt in L. II. *de* Orig. Juris *: sunt enim multa illic, non tibi & doctis, sed legum sectatoribus, quibus nihil cum sincerioribus litteris commune est: nam & historias explicui, & catera quadam scholia (ita tu nominas) adjeci. Quaterniones duos mitto, nec enim extrema manus imposita est, licet in calce modica restent, per hos natales dies absolvenda. Judicium tuum peto, & quidem acre, & tale quod judicis frontem referat. Si ex ponte dejeceris, jam nullo vel meo suffragio juvabuntur. Susque deque fero, urna excidant, an gradum teneant, quando tuum, viri sicut omnium principis, ita plane justi, judicium pra* Ammonis *erit oraculo. Laborabis autem (si modo labor, & non verius occupatio sit) non frustra: cuicuimodi enim ista mea nuga sint, tuam tamen operam honorario condigno sum remensurus. Vale. Paucula isthac, & male tornata, scribenti parce; premunt enim vel in hoc ipsissimo Dominico die negotia forensia, eo pondere, ut spirandi vix sit usus. Vale,* Germaniæ *lumen, & decus. Tuus* Udalricus Zasius *LL. Doctor. Ex* Friburgo 15. *Decembr. Anno* 1515.

B

C

EPISTOLA XLI.

Udalricus Zasius Erasmo Rot. *S. P. D.*

*FROBENIUS *noster, magne* Erasme *litterarii orbis lumen, profundo hodie crepusculo veniens, matutino crastino abitum molitus est, nec cui familiarius communicandi potui, quin certe salve dicerem & vale. Salve itaque, vir salutaris, à cujus salute litteraria salus & quidem maxime pendet. Vale porro, à cujus valetudine omnium studiorum valetudo increscat, quo valente* Germania, *sicut nuper belli, ita nunc doctrinarum vexilla circumferre victrix possit. Quis mihi loquendi suggeret supellectilem? quo stylo, qua facundia, qua animi intensione, qua mentis vehementia, quo nixu eum scribendo fervorem, hoc desiderium consequar? quo meum, imo peritorum omnium,* Desiderium Erasmum, *vel ex modico contingam? Os, mens, lingua, animus, ardor, industria in te deficiunt. Ita quod enixissime cupio, fugit enixissime, & quod ad mediocres alios erubescerem, ad summum doctrinarum principem scribendo blasus esse cogor & barbarus: & tamen ne taceam, ita genio impellor, ut pro laude ducam, manifestari meam imperitiam, in cujus sedibus nihil est loci imperitia. Sed amicitia excusabit, quod accusat inertia: nam & qui Reges & Principes foris auro integuntur & purpura, cum amicis amiculo parabiliori, induculis familiaribus conspiciuntur. Hoc habe, tam de te non posse me loqui ex condigno quam ex justo nemo mortalis te mirari possit. Testis est mihi Salvator, cujus imaginaria circumferimus (utinam digne) prasepia, ita me in tua nomina obstupescere, ut non jam stupore attoner* Socratico, *sed totus ex* Medusæ *terriculamento excutiar. Vale. Mea medicula* * *peto videas, scio te ea probare non posse, tum quia qua historias sapiunt, tibi puero cognita fuere, sed qua Juris sunt, ea tu non moraris. Sed potes vel ex genere ferre judicium, quod mihi* Hammonis *superabit oraculo. Vale.* Friburgo 26. *Decembr. Anno* 1515.

* Sic legendum supra pag. 1551. lit. A. ubi perperam editum ex MS. *iudicula.*

D

E

F

EPISTOLA XLII.

Nicolaus Gerbelius Erasmo in Christo Jesu Salutem *P.*

An. 1515.

QUAM molestus mihi fuerit abitus tuus nec dicere ausim, nec scribere, videlicet ne rursum in os mihi objicias, linguam me velle exercere, vel eloquentiam, in quibus quam sim egenus, quamque jejunus, ego jamdudum expertus sum, usque adeo manifeste, ut nec uno etiam teste sit opus. Utcumque feras tamen, hoc nec volo, nec possum dissimulare, nunquam mihi cum quovis homine necessitudinem fuisse gratiorem, nullius unquam me prasentia plus oblectatum, aut cujusquam penitius gavisum colloquio affatuque plusquam humano, plusquam suavi, plusquam dici potest jucundo, quam Erasmi *mei, cui si vel unum, aut alterum tam gratum foret in* Gerbelio, *quam accepta sunt mihi universa in* Erasmo, *gaudium meum numeris absolutum pradicarem omnibus. Neque ulla re, quantumvis magna, me perfectius beatum esse posse, quam si familiaritas nostra, qualiscunque sit hac,* Erasmo *non undequaque displiceret. Scio quid nunc facis, rides; scio quid cogites, ex ore me illa loqui, non ex pectore: sed nescis,* Erasme *doctissime, quantum in hac tua opinione decipiaris: mallem etenim vel nihil scribere potius quam mentiri, vel, si honestius quis fieri putat, talia confingere. Exerces stylum, ais; fieri potest & illud sine fuco, sine fraude, citra simulationem. Exerces linguam: faciunt & hoc pueri, non tam fictis sapenumero, quam veris argumentis utentes. Sed hoc nihil ad amicitiam, inquis, qua simplex atque vera, non alicubi quam in ipso habitat pectore. Haud aliter (ut me Deus amat) facit, sentitque* Gerbelius, *cujus si pectus posses corporeis oculis penetrare, litteris (ad hoc quantum attinet) nihil foret opus. Sed de hoc satis. Credo etenim non tam durum esse* Erasmum, *ut bona qua sunt, vertat in malum, eumque, qui sincere amat, adulatorem putet potius quam amicum. Opus Lucubrationum fabrefit modo cura non admodum vulgari, cui negotio, quantum fieri potest, adsum viribus omnibus, placebit tibi (ut arbitror) labor noster, neque te morem gessisse nobis pœnitebit. Tu cura, ut reliqua quoque ad nos advolent: sunt enim quaterniones fere quatuor absoluti; atque si quid apud te est farina ejusdem, quo magnitudo libelli foret & justior atque vendibilior, fac, quaso, liberalitatem tuam & nos experiamur, & studium tuum in* Christum *sentiant studiosi lectores. Annotavimus nos locos aliquot in* Enchiridio *à puerorum captu paululum remotiores, quibus ut vel hac saltem nostra opera gratificari possemus, aliqua in finem libelli, veluti scholia, adjicere statuimus. Hoc si tibi non displicet, rem prosequemur, sin secus, stet sententia tua. Vale felicissime, atque rescribe, si* Gerbelium *amas. Salutat te vicibus mille* Jo. Rudolphingius *studiosissimus tui, simul &* Matthias Schurerius, *qui plurimum rogat* B. Rhenanum, *ut aliquando manus* Rodolpho *adhibeat, nam si castigatus esset, non diutius editionem ejus moraretur. Iterum vale.* Argentorato, *An.* 1515.

EPISTOLA XLIII.

Nicolaus Gerbelius Domino Erasmo *S. D.*

*MATTHIAS *Schurerius, communis amicus noster,* Erasme *doctissime, plurimum urgeri se causatur ab his, qui libros hinc inde gestant venales, atque fere convitiis ab eo expostulari similia. Respondi ei, vix fieri posse, ut à te vel nunc iterum castigentur, ob ingentes tuos labores, quibus utrinque pressus, haud unquam pleno ore respires. Ille vero cogi se inquit, ni penitus è manibus eripi sibi velit opuscula ab his, qui veluti simia imitantur omnia. Nihil se posse majus hoc tempore à te recipere dicit, quam si libellus à te revisus prodeat castigatior. Verum, si fieri nequit, omnino edendum esse ad exemplar illud, quod ad ipsum mensibus superioribus misisti. Ea in re quid facere possis, aut quid*

fieri

An. 1515. *fieri velis, ad nos rescribe. Nihil usquam cupimus ardentius quam morem tuæ gerere voluntati. Si potes commode, consule studiosorum desiderio tam constantis amici. Operam meam, qualiscunque sit ea, perquam libenter accommodabo. Vive felix, atque de valetudine tua fac me certiorem. Commenda me humanissimis, simul & eruditissimis tuis convivis. Commendat se tibi noster* Rudolphingius *una cum reliquis amicis, qui subinde ex me audire cupiunt, qua sis valetudine, quibus desudes laboribus: spem maximam illis de Testamento Novo, deque* Hieronymo, *adjicio, quem avide omnes exspectant. Iterum vale.* Argent. *Anno* 1515.

EPISTOLA XLIV.

Guilielmus Montjoius Erasmo Rot. *S.*

An. 1516. *LITTERAS *tuas simul & librum de* Utopiæ *Insula à te missum accepi gratissimo certe animo, cum & litteræ profectæ sint à te mei amantissimo, & liber ab eo editus, qui non eruditione solum, sed & amicitia arctissima apud nos habitus est inter primos: opusculum nondum legi, obrutus multis negotiis, brevi tamen perlecturus; ut cum præsentia* Mori *frui * valeam, saltem in* Utopia Morum *meum videam. Cæterum de tuis negotiis valde cognoscere cupio, num & in fruendo nostro* Tunstallo, *qui tibi vir est plurimis de causis jucundissimus, etiam & possessionem Prabendæ nuper tibi concessæ, vel pensionem aliquam à Principe obtinuisti, non minus consulens utilitati, quam voluptati: nam cum longe à me absit, ut aliqua donatione te digna beatum efficere possim, non tam ingratus tamen videri velim, ut ne ab aliis te felicem esse magnopere desiderem, ut tandem te conferre possis ad otium illud litterarium, ad communem omnium studiosorum utilitatem. Tu interea valeas, & si quid otii tibi superfuerit, & nos visere digneris, rem gratissimam nobis facies. De reditu in* Angliam *nondum certi aliquid habemus. Rogo ut reverendum dominum Cancellarium meo nomine plurimum salvere jubeas. Iterum vale. Tuus ex animo* G. Montjoius. *Ex* Tornaco 4. *Januarii, Anno* 1516.

EPISTOLA XLV.

Domino Erasmo Augustinus Aggeus Medicus *S. D. P.*

*COGITANTEM *me sæpius aliquid ad te scribere, repressit pudor, scilicet quod verebar tuis istis argutissimis & prope ad divinitatem eruditis auribus obstrepere litteris meis incultis, & ad barbariem usque jam horrentibus. Adeo interim dum tua consuetudine & litteratissimis præceptis destitutus sum, mi* Erasme, *sentio quantum mihi periit non modo litterarum, (quas tum velut à limine salutavi † primum tuis auspiciis salutabam) sed & ingenii, quod ubi non exerceas, quadam rubigine exeditur. Huc accessit, quod cum olim à te discedens ex* Anglia *cum* Sixtino *nostro in patriam ad parentes & amicos me aliquando quasi postliminio reciperem, incidi illic in tempora miseriarum & ærumnarum omnium plena, eaque furiis quibusdam veluti agitata, in novas semper bellorum procellas in dies magis ac magis calamitosiores erumperent; ut mihi vel dolore præsentium vel metu jam instantium malorum (quibus ante ipsos meos oculos amici & parentes simul, quid? dicam cum patria, imo cum natione tota conficiebantur) adeo obriguerit animus, frigidusque obstiterit circum præcordia sanguis, ut ad Musas & litterarum tranquillitatem ne adspirare quidem mihi aut licuerit, aut libuerit. Eorum quoque hominum, qui animum hoc in pelago naufragantem refocillare ‡, id est, Philosophorum, penuria multum ad hanc ingenii mei calamitatem adjecit, dum litteris de & Philosophia numquam, sed pro his semper* πολεμίζειν *ἢ* μάχεσθαι *audirem, id est maximum & miserrimum mearum omnium miseriarum. Ego & sæpius ad te & plura scriberem, nisi mihi dolor meus, tum omneis partis mentis, tum maxime hujus generis facultatem ademisset. Cur enim non utar verbis* Ciceronis *in re, ut puto, perquam simili: usque adeo malis illis, quæ extrema homo prudentissimus judicavit, mea hæc haud multo leviora mihi videntur; quæ vel tu, vel certe alius nemo, sic tandem mitiora reddideris, si tuis scriptis eruditissimis* Augustinum *tuum consolans indicaveris, quibus Philosophiæ remis ex his potissimum fluctibus enavigare contendam, ne simul & ego cum aliis, his tempestatibus obrutus omnino peream; sed tuorum præceptorum remigio adjutus (ut soleo) ad tranquillitatem enatare possim: nam etsi nunc absim paulisper ab his malis donec legatio ista postulet, nihilominus crucior animo, eorum quæ agantur in patria de meis, quos cum in summis miseriis ac ærumnis maximis abiens illic reliqui, non nisi extrema aut sperare, aut jam certe pati, haud imprudenter auguror, ut de statu eorum magis-ne certum, an incertum esse libeat, plane ignorem. Vale, mi* Erasme, *tibique persuade, nullam rem esse graviorem* Augustino *tuo, quam tuis institutionibus, præceptis, consuetudine, litteratiss. eruditiss. sanctiss. destitui. Vale iterum, & his (quia coram non datur) fac, obsecro, per litteras, ut omnino non caream; per* Franciscum *omnia fideliter, ut puto, tradentur. Vale tertio, quia nihil magis opto, quam ut rectissime valeat* Erasmus *ille meus, litterarum spes, columen, & decus omnium. Ex* Parisiis 11. *Januarii, Anno* 1516.

* Patet ex sensu, conjunct. non esse omissam. † Supple, cum. ‡ Lege, refocillarent.

EPISTOLA XLVI.

Jacobus Wimphelingus Domino Erasmo *S.*

*VIVI-*ne adhuc, an vita functi sunt, aut inter martiales & feroces inhumanitatem quandam contraxerunt Dominus* Erasmus Roterodamus, Joan. Oecolampadius, Beatus Rhenanus? *ut tanto tempore nihil amicissimis scribant, renuntient, significent de statu, de valetudine, de reditu, de fine Operum* Hieronymiorum. *Ego sane ulcerum plenissimus, podagram incidi, quæ si non errasset, pauperem enim obruit, quæ morbus divitum esse fertur, jampridem me* Basilea *vidisset: mulam enim cum famulo misit ad me Præsul* Basiliensis. *Sed proh dolor! neque equitare, nec domum egredi possum, tantis doloribus dies atque noctes afficior. In Catalogo Archiepiscoporum* Maguntinorum, *quem interim collegi, D.* Erasmi Rot. *honestissimam feci mentionem.* Oecolampadium *spero huc ad* Selestadium *rediturum, ut secum adducat quæ illi traditurus sum ad max. amicos meos* Heidelberg. *perferenda.* Beatum Rhenanum *præstolatur grandævus pater desiderii plenus. Omnes vos tres valere peropto. Ex* Selestadio 15. *Januarii, Anno* 1516.

EPISTOLA XLVII.

Nicolaus Gerbelius Domino Erasmo Rot. *S.* in Christo Jesu.

*NEQUEO *mirari satis,* Erasme *doctissime, cur* Parabolarum *libellum ad nos non miseris, cum nihil usquam fuerit in tabellione isto dispendii, maxime cum tute ipse desideraris fidelem quempiam nuntium, qui ad nos eum ipsum deferret. Tametsi abunde te excusaveris laboribus istis plusquam dici potest grandibus, nihil tamen fuisset acceptum magis* Schurerio, *nihil utilius (ut reor) studiosis, quam si emendatiores in lucem prodiissent Lucubrationes tuæ. Verum cum aliter fieri nequit, curabimus ut exeat, quoad ejus fieri potest, castigatissime. Scriptum est nobis te gratificari velle communi amico nostro* Schurerio *Argumentis quibusdam in* Ciceronem *pariter & Virgilii* Æneida; *quod si feceris, non credis quam impense simus conaturi, ne ingratus dicatur* Gerbelius, *nec illiberalis tuus* Schurerius. *Vive felix, amicorum optime, & de tua valetudine, de litteris, deque Operibus tuis, rescribe. Saluta nomine meo virum doctum modestissimumque* Beatum Rhenanum, *ceterosque communes amicos nostros. Salutant te omnes, qui apud nos studiis florent, cum primis meus* Jo. Rudolphingius. Argentorato 21. *Januarii, Anno* 1516.

EPISTOLA XLVIII.

Splendidissimo Domino Bilibaldo Pirckheimero, Cæsareæ Majestatis Consiliario, Senatori Norimberg. suo, Erasmus Rot. S. D.

An. 1516. JAMPRIDEM ardebam desiderio tui, neque mediocrem amoris in te flammam è tuis conceperam lucubratiunculis, in quibus mihi visus sum *Bilibaldi* mei velut expressum simulachrum agnovisse, hominis, vel potius herois cujuspiam incomparabilis, in quo vicissim & fortunæ splendorem ornarent litteræ, & litteras ornaret fortunæ splendor: utrumque commendaret morum integritas, & hæc pari ingenii comitate suavitateque cumulata. Accendit ardentem, &, juxta *Græcorum* proverbium, πῦρ ἐπὶ πῦρ addidit *Beati Rhenani*, quo non alius tui nominis studiosior, prædicatio. Nam hujus pene quotidiana consuetudine, doctissima pariter & mellitissima, sic delector, ut hac re me plane putem esse, quod ille dicitur. Is mecum de nemine confabulatur vel sæpius, vel honorificentius, vel amantius, quam de suo *Bilibaldo*. Super hæc accessit epistola tua, non illa quidem ad me, sed tota de me scripta. Et tamen ad me quoque scripta, quandoquidem ad eum data est, quem ego vere μίαν ψυχὴν possim appellare. Ambis nostram necessitudinem, & optas consuetudinem, quorum utrumque jampridem ipse magnis votis suspirabam verius quam sperabam. Quanquam sejuncti sumus, nihil vetat, quo minus arctissima necessitudine copulemur. Demus operam, ut mutuis item fruamur amplexibus. Eduntur *Adagiorum Chiliades*, sic emendatæ, sic locupletatæ, ut novum Opus videri possit. Eduntur universa D. *Hieronymi* monumenta, argumentis & scholiis à me illustrata, nec sine summis sudoribus emendata, notatis ac semotis quæ notha fuerant admixta. Emendavimus totum *Novum Testamentum*, additis scholiis; molimur obiter & alia. His laboribus sic obruimur jam sextum ferme mensem, ut vix valetudinem tueri possimus. Et tamen non mihi potui temperare, quin his plus quam extemporariis magis *Bilibaldum* lacesserem. Sciebam quid tua postulabat dignitas, quid eruditio; sed boni consules, quod non suasit, sed imperavit amor tui. Præter exspectationem nuntius hic oblatus est. Malui eum ineptis quam nullis meis litteris comitatum venire. Dabitur brevi plusculum otii, jamque non litteris, sed voluminibus tecum agam. Utinam propius adesses! nam mense Martio *Britanniam* repeto. Bene vale, præcipuum nostræ *Germaniæ* decus. *Basileæ* 24. Januarii, Anno 1516.

EPISTOLA XLIX.

Thomas Bedillus Domino Erasmo *S.*

*ERASME *doctissime, Salutem. Egi negotium tuum de pensione diligenter apud dominum**, *qui scripsit ad* Maruffum, *uti integrum transmittat, quod sese curriculo præstiturum promisit &* Moro *& mihi præsenti. Approbat dominus vehementer consilium tuum, quod destinaveris consecrare Novum Testamentum, tua opera versum, summo Pontifici, & per omnes numeros te summis laudibus extollit, ubicumque incidit tui memoria, (quod sæpe me auctore contingit) quod tot labores & vigilias exhauris in optimis litteris, & divinis Scripturis, quæ nominis immortalitatem tibi non modo promittunt, sed persolverunt: pro quibus dominus meus persancte spopondit, se nunquam defuturum, quo minus te pro meritis abunde juvet, quod uberius quotidie tua Dominatio perficiet* †, *& quicquid* Bedillus *potest nomen desiderabit, quod diu vivat & optime valeat. Ex* Londino 10. *Februarii, Anno* 1516.

* Intelligit *Guil. Waramum*, Archiep. *Cantuariensem*, cujus ipse erat à Secretis. † Forte, *perspiciet*, aut *persentiet*.

EPISTOLA L.

Udalricus Zasius Domino Erasmo sese commendat.

*PATERE *tantillum id, magne Heros, ut & salvum te dicam, & uno commoneam verbo, generos meos esse, qui tuam amplitudinem conveniunt, alterum ex inclytis* Augustarum *negotiatoribus, litteris præsertim legalibus & integritate non adspernabilem; alterum negotiatorem, ambos juvenes, quibus si vel verbo, cum ita vacarit, comem te ostenderis, me beasti: nihil enim ex te vel exiguum prodit, quod non beet. Vale, patrone. Ex* Friburgo 20. *Febr. Anno* 1516. An. 1516.

In mea de Orig. Juris *Lege, sordidis aliquando uti Auctoribus necesse est, qui indoctis & imperitis earum rerum scribo: timeo enim, ut sim cum barbarie etiam mea castigatior, quam sors barbarorum ferat, ita optima Jurisconsultorum præcepta ac jussa exsularunt. Citharœdus esse non possum, ut doctis scribam, itaque dissimulabis, si Choraulem induero; tibi magna, tibi grandia, tibi alta rei* Latinæ, *morum, Philosophiæ relinquimus, tu triremes nauclerus gubernabis, ego si myoparonem inflexero, bene mecum.*

VDALRICI ZASII
In Novum Testamentum
AB ERASMO ROT. TRANSLATVM
Hexastichon.

INSIGNEM meruit præstans facundia laudem,
  Jam lepido cultu Pagina sancta nitet,
Tollitur in cælum generosi nomen *Erasmi*,
  Qui bene pro *Græcis* verba *Latina* tulit,
Vos igitur dignas Auctori solvite grates,
  Qui legitis flores fertilis hujus agri.
Si prius argentum potuit divina vocari
  Pagina, nunc aurum dicier ipsa potest:
Clarior est sensus, magis est & sermo *Latinus*
  Quam fuit ante, labor fulget, *Erasme*, tuus.
Ah pereat livor, nec sanctis obstrepet ausis,
  Nostraque possideat pectora castus amor.

EPISTOLA LI.

Erasmus Roterod. Urbano Regio S. D.

EXHIBUIT tuas literas haud vulgaris amicus meus ac patronus *Johannes Faber* Officialis, sed eo tempore, ut non potuerit intempestivius: quippe jam non solum in ipso Operis calce simul & capite, tumultuanti, sed multorum etiam mensium perpetuis laboribus enecto verius quam fatigato. Quibus hoc certe debeo, quod *Urbanum* cœperim cognoscere, virum, id quod indicant literæ, candidum, prudentem, facundum, eruditum, in summa omnibus omnium gratiarum ac musarum dotibus undique præditum. Talem Principem vere magnum, magnopere gratulor nostræ *Germaniæ*, cujus utinam essent quam plurimi similes, qui ad eas res, quæ semper egregiis heroibus dignæ sunt habitæ, adjiciant animum: cui sane jam pluribus nominibus debeo plurimum, vel quod tam amanter errat in *Erasmo*, vel quod tam munifice provocat & invitat ad ea, quæ mihi studiis omnibus erant ambienda, si modo liberum esset cuiquam me addicere, posteaquam illustrissimo Principi *Carolo*, & meo Principi sum addictus, idque suffragiis consilii principalis excepta, seu recepta potius libertate. Quam si videbo periclitari, cuncta resignavero. Neque tamen defeci, nec unquam defecturus sim ab eximio *Mecænate* meo Archiepiscopo *Cantuariensi*. Verum, in confinio constitutus confido futurum, ut utrique satisfaciam patriæ, tum ei in qua natus sum, tum ei in quam sum cooptatus. Alioqui ne senectutem quidem excusarem, tametsi plus est senii quam senectæ: nam annum ago, non plus, unde quinquagesimum. Sed ætas non annis est æstimanda, imo viribus. Quod si feret itineris mei ratio, non gravabor bidui triduive dispendio,

tam

tam eximii Principis conspectum emercari. Cujus nomine ut nos invitasti, ita vicissim illi meo nomine gratias ages, pari facundia. Epistolæ nostræ brevitatem simul & rusticitatem excusabunt occupationes: quæ si tibi vere cognitæ essent, mirareris, etiam hoc ipsum qualecunque est, à me scribi potuisse, tantum abest ut offendereris. Vale. *Basilea* 24. Febr. Anno 1516.

Epistola LII.

Thomas Morus Erasmo *S. P. D.*

*Erasme *charissime, salve. Dominus Archiepiscopus* Cantuariensis *curavit ad te mittendas viginti libras nostrates. Misi ergo ad te* Maruffi *syngrapham, & simul Archiepiscopi litteras ad me, ut posis intelligere & illum esse pecunia sua liberalem, & me nequaquam malignum dispensatorem aliena; praterea ut festines, Episcopum facere accepta pecunia certiorem, uti sit* Maruffo *causa repetendi. Scripsi cuidam nostrati, qui meam pecuniam nundinis istis recipiet, ut solvat* Ægidio *libras triginta* Flandricas, *quibus ille tuo nomine fateatur dissolutas illas viginti libras nostrates, quas tu nuper apud me deposuisti. Litteras tuas misi* Lathimero, *& meas item de re* Roffensis *Episcopi: verum, adhuc ab illo nihil accepi, sed nec ab Episcopo quidem. At* Coletus *jam gracatur strenue, usus in ea re, precaria opera* Clementis *mei, credo fore ut pergat & pervadat naviter, maxime si tu ab* Lovanio *usque stimules: quamquam fortasse satius erit eum impetui suo permittere. Solet, ut scis, disputandi gratia repugnare suadentibus, etiamsi id suadeant, in quod ille sua sponte maxime propendeat. Adii* Ursevicum*: is se memorem dicit equi esse tui, brevique effecturum ut habeas; quod quum faciet, ego efficiam ut cognoscas ne suppositito posis falli. Raptim* Londino 25. *Febr. Anno* 1516.

Epistola LIII.

Erasmus Rot. Urbano Regio S. D.

Sic existimo, *Urbane* doctissime, me jam nunc omnia debere, vel Illustrissimo Principi *Hernesto*, vel tibi, ob animum in me tam propensum. Proinde judicavi me nonnullam gratiæ partem hac ratione posse referre, si quando mihi cupienti non est integrum, hominem commonstravero, qui quod à nobis exspectabatis, longe cumulatius præstare possit. Est apud nos *Henricus Glareanus*, Cæsarea laurea insignis, quod equidem decus, inter tot juvenis ornamenta multo infimum esse duco. In omnibus disciplinis, quas Mathematicas vocant, eximie doctus, neque vulgariter exercitatus. In omni, quæ nunc in scholis traditur, *Aristotelica* Philosophia, eo progressus, ut cum summatibus etiam congredi possit. Magnam insuper Theologicæ rei partem assecutus. In Geographia, in Historiis absolutus. Denique nullum est genus litterarum, in quo ille non sit felicissime versatus; *Grace* quoque doctus usque ad mediocritatem, & hic brevi absolvendus, quæ est hominis tum industria, tum dexteritas. Adde huc ætatem maxime tempestivam huic negotio: ad trigesimum accedit annum, quæ ætas ut grandior est, quam ut contemtui sit obnoxia, ita laborum omnium longe est tolerantissima. Est autem *Glareanus* præter ætatem, peculiari quadam naturæ dote, literarii laboris & appetens, & patiens. Quod nescit, discit avide; quod scit, docet libenter & candide. Moribus alacribus ac festivis, ac prorsus omnium horarum homo. Addam extremum calculum, quem ego vel in primis æstimandum arbitror, ingenium integritati natum. Abhorret à compotationibus istis temulentis, abhorret ab alea, à turpiloquio, à scortis, ita ut harum rerum ne mentionem quidem ferre possit. Invitatur à multis, nec adspernandis conditionibus, & jam addictum putabam. Verum, inter confabulandum sensi hominem istuc pellici posse, si modo offeratur, quod illius virtutibus sit non indignum. Juvenis est, plus habet eruditionis quam opum aut auctoritatis, quamquam auctoritas jam non levis, in dies accrescit homini. Illustrabit hunc Principis splendor, & ille vicissim Principis imagines ac fortunam cohonestabit, quodque decoris mutuum acceperit ab illius Celsitudine, vel cum fœnore reponet aliquando. Arbitrabar me initurum gratiam apud vos si hæc litteris meis indicassem. Et scio quem commendem. Novum Testamentum editum est. *Hieronymo* supremus imponitur colophon. Bene vale. *Basilea* 7. Martii, Anno 1516.

Epistola LIV.

Domino Erasmo Rot. Rutgerus Rescius *S. P. D.*

*Est *in tua epistola** ad Guolphangum Fabritium, Erasme *undecunque doctissime, non procul à fine locus, nobis sane omnino invius, sic incipiens:* Tum audio nonnullos alia quædam moliri, quæ ad *Christi* cognitionem nihil adferant, sed funcios tantum offendant oculis hominum. *Quem quum* Paludano *&* Noviomago *ostendissem, ipsi mecum in eodem hasitantes luto, nihilque temere mutandum censentes, consuluerunt, ipsum locum tibi, antequam imprimeretur, indicandum:* Dorpius, fumos tantum offundant, *legendum conjectavit* †. Theodericus *igitur, hac epistola parte excudenda relicta, in prasentia ad te ipsum exemplar mittit, obnixe orans, ut super istius loci lectione sibi quamprimum sententiam tuam aperias. Praterea cupit, si quid sit, quod Epistolarum prafationi subjungi queat commode, id ad se dari: reservavit enim ei integram pagellam utrinque mundam, quum dimidiam vix partem occupabit. Bene vale,* ὁ τῆς κυκλοπαιδείας ταμίον. Lovanio 8. *Martii, Anno* 1516.

Epistola LV.

Nicolaus Ellenbogen Domino Erasmo Rot. *S.*

*Doctissime *vir, quum certior factus sim, degere te* Basileæ *apud chalcographos, non potui non ad te dare litteras, quibus utcunque animus erga me tuus qualis sit scire posses. Legi dudum Opera tua incude faberrime excusa, quibus legendis oblectatus sum mirifice; & exinde nominis tui praconem ultro me constitui, dulcissimumque judico pro loco & tempore honorifice nominis tui facere mentionem. Hac sane non adulatione, sed ut, quo sim in litteratos viros animo, liquido agnoscas, ad te scribere volui, nihil inde quarens, nisi ut inter familiares tuos* Nicolaum *tuum deinceps connumerare velis. Caterum velim certiorem me reddas de Operibus gloriosissimi* Hieronymi, *quibus ultimam esse impositam manum accepi, ubinam venalia inveniantur, quantique vendantur. Insuper efflictim rogo, ut si Novum Testamentum, quod tu è* Græco *in* Latinum *transtulisse diceris, in lucem prodiit, unum librum ei, qui has tibi reddidit litteras, dare velis, qui etiam pecuniam tibi appendet coram. Vale felix, & me nominis ac honoris tui esse praconem scias fidelißimum. Ex monasterio* Ottenpurra 30. *Martii, Anno* 1516.

Epistola LVI.

Petrus Barbirius Domino Erasmo *S.*

*Salve, *doctissime domine mi* Erasme, *binas abhinc aliquot dies abs te recepi litteras, quibus paulo, quam aquum forte tibi videri possit, tardius respondi, sed certe id effecit tum adeundi domini mei difficultas, tum mea hinc aliquot diebus absentia. Jucundum sane fuit &* Guidoni, *& mihi tua aliquando hic prasentia, at profecto nobis jucundissimum est te tametsi damno nostro absentem convaluisse & tam paucis diebus tam multa litteris confecisse: illud enim tametsi nobis volupe fuit te quotidie videre, tecum ridere, ex tuo ore doctissimo frequenter pendere, nobis tamen solis fiebat;* hoc

* Ea est CCVII. † Et recte quidem, sic enim editum in nostra Edit. pag. 189. C.

hoc vero, quod nunc tam prosperis ventis percurris, sicut nemini potest displicere, ita omnibus est utilissimum. Ad hoc, longe nobis est gratius, te absentem bene, quam præsentem male habere. De nova pecunia, ad novum Pascha ad te mittenda, magnifico domino meo locutus sum; is mihi respondens suasit, ut dilationem usque Pentecosten æquo ferre velles animo, non enim moris est, inquit, pensiones nisi in fine anni persolvere: sed eo tempore non feres repulsam, non pro quomodo possis ex sesquianno consequi statum stipendium. Pro Operibus Hieronymi *statim mittam pecuniam, ubi ea huc miseris, etiamsi tunc non recepero: si* Moriam *cum* Hieronymo *miseris, remittam simul pecuniam cum reliqua alia. Ipse* Guido *te benignissime salutat, & frater meus. Precor ut magistrum* Petrum Ægidium *hospitem tuum suavissimum, cujus consuetudine tam mellita revixisti, meo salutes nomine. Et tu interim, doctiss. domine mi* Erasme, *bene vale.* Bruxellis 3. *Aprilis, Anno* 1516.

EPISTOLA LVII.

Georgius Pricellius Ulmanus Erasmo *S.*

*OMNIUM *mortalium præstantissime vir. Tua spectatissima humanitas quibusdam tempusculis transactis in Adagiis tuis* Græcorum *majoribus cudendis de quodam libello* insignium metaphorarum *inscripto promissum inerat, circa paragraphum etenim* Odorari ac similes aliquot metaphoræ * *prope calcem inseruerat: ita inquiens:* Quare quanquam istiusmodi videntur ad proverbiorum cognationem pertinere, tamen ea minutius, exactiusque conquirere, non est sententia, maxime quod jam hanc provinciam sibi sumserit *Richardus Pacaus*, natione *Britannus*, juvenis *Græce* peritus, ac *Latinæ* litteraturæ cum primis eruditus, tum haud mediocriter exercitatus in evolvendis omnigenæ professionis Auctoribus... Hic, inquam, felicibus Musarum auspiciis opus animo concepit, jam, opinor, etiam præ manibus habet, magno (ni fallor) usui futurum politioris litteraturæ studiosis. In quo quicquid est apud utriusque linguæ scriptores insignium metaphorarum, quicquid festiviter ac scite dictorum, quicquid hujusmodi gemmarum ac delitiarum orationis, in unum volumen concinnare destinat. *Fac, quæso, præstantissime vir, is libellus diu desideratus vel olim in manus veniat studiosorum: eo profecto libello ægerrime carent, clamitant dies atque noctes,* Georgi Pricelle, Erasmus *tuus (quia tete totum vendicavi, non minus ac parentem meum & amo, & diligo, ac veneror, quoties sermo de te ortus fuerit, tete super æthera tollo) cur hunc codiculum insignium metaphorarum in lucem prodire curabit negligentius? ô si hanc tempestatem superviverem, ut saltem viderem si ad usum legendi concederetur minime. Vale, disertissime* Apollo. *Datum* Ulmæ *ex ædibus omnium sanctorum* 5. *Aprilis, Anno* 1516.
Georgius *tuus ut suus.*

EPISTOLA LVIII.

Johannes Sapidus Domino Erasmo *S. D.*

*MERITO *te, omnium doctissime* Erasme, *docti nostra* Germaniæ *diligunt atque suspiciunt, quos non modo singulari amore prosequutus es semper, sed & tuis vigiliis atque doctrina multo reddis feliciores, atque hinc factum est, ut passim ex omni* Germania *ad te tui admodum amantes confluant litterarum cultores: è quorum numero est &* Beatus *meus* Arnoldus, *qui quo se longe beatiorem redderet, te unum omnium beatissimum adire constituit; sperans id se facile consequuturum, si tua humanitatis aliquo modo sibi copiam feceris. Si quæris, quid agam? In Ludo litterario, atque uxoriis rebus meo more consenesco. Vale. Raptim ex Ludo nostro* 11. *Aprilis, Anno* 1516.

Beatus Rhenanus *beate vivat, atque omnes* Erasmiani.

* Vide Chil. 1. Centur. vi. Prov. lxxxi. ubi quæ hic citantur, repetita, paucis quibusdam mutatis.

JOANNIS SAPIDI

Certamen de origine Roterodami, *quo duæ Nationes collitigantes introducuntur.*

GALLICA *Germana* certabat natio terræ,
Quod grave dissidium solus *Erasmus* erat.
Utraque se tanta jactabat prole parentem,
Exortumque suis hoc jubar auspiciis.
Denique felicis Genio sub judice nati
Decernunt liti jura ferenda suæ.
Jamque aderant, verum ut genialem vidit honorem
Conscia *Sisyphea Gallia* perfidiæ,
Mox vafram mentem manifesto prodidit ore,
(Est gravitas visi tam veneranda Geni)
Quin retulit pavidum inde gradum, cessitque verendis
Non exspectato judicis arbitrio.
Tum sic orsa loqui placido *Germania* vultu,
Quæ gerit immota pectora plena fide:
Olim ater nitidum corvus mentitus olorem
Exstitit aligero fabula vana gregi.
Fraude meum simili licet usurparis *Erasmum*,
Non tamen est animi, vel meminisse mei:
Sed tibi, sed toti hunc partum concedimus orbi;
Nam datus est uni sol rutilare plagæ.
Dixit, & ob nactam patriis in finibus herbam,
Sint, lubet, incensis omnia læta rogis.
Nunc sileat summi contraria mœnia vatis
Ob natalitium publica fama solum;
Septem proque illis memoret duo maxima regna;
Quæ æternis odiis noster *Erasmus* aget.

EPISTOLA LIX.

Hieronymus Baldung * Erasmo *S. P.*

*VIR *doctissime,* Lucas Paliurus, *homo, quantum paucis horis conjicere licuit, & humanus, & bonarum litterarum studiosus, tantisper apud nos moratus, dum tui memoria fieret, id quod persæpe inter doctos contingit, multa de te præclara nec minus vera tametsi brevibus narrasset, incensum alioqui me inflammavit tui utcunque compellandi desiderio. Quod si per tuam comitatem recte factum judicaveris, homo integerrime, dabitur deinceps opera, ut ne* Erasmum *pœniteat* Hieronymi *qualemcunque notitiam adeptum esse. Vale, ut vides, tumultuarie. Ex* Ensgheym † 24. *Aprilis, Anno* 1516.

Beatum Rhenanum *salvum esse meis verbis hoc primum volui, sed te priorem scribendi propositum fecit. Iterum atque iterum vale.*

EPISTOLA LX.

Budæus Erasmo *S.*

*DUAS *à te litterulas accepi, unas, quæ semi-*Græcæ *erant, sine die & consule: alteras die festo Annunciationis Dominicæ* Mariæ *scriptas; illis jam respondi, me tum respondere non posse, cum nihildum certi haberem; alteris vix habeo quod respondeam.* Ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας τὴν ἐπιστολὴν σου τῷ Βασιλεῖ πρῶτον ἐπέδωκα, ἀεὶ μέχρι τούτου ἡ αὐλὴ γεῖν ‡ ἀπεδήμησε τῆς πόλεως· αὐτὸς γὰρ ὁ Βασιλεὺς τὸ πλεῖστον διετέλεσε περινοστῶν, καὶ δὴ καὶ περὶ δρυμῶν ὅπου τὰ κέρατα οἱ ἔλαφοι ἀποβάλλουσι, ἐν τοσούτῳ γὰρ κατὰ χώραν μένειν οὐκ ἠδυνήθην. μέχρις οὖν πάλιν τυχὼν τοῦ προσδεησομένου, ἐνέτυχον τῷ Βασιλεῖ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἰόντι. *Ibi forte affuit* ὠτακουστὴς ἐκεῖνος ὁ ἱερὸς Guillielmus Parvus, *qui* τὸν Βασιλέα προσαγορευτέον εἶναι τότε ἡγήσατο, *quod mihi non placebat, qui otium à muscis poscebam.* Βασιλεὺς *tunc erat in pago* Sammorio, *ubi nos* Sammorianam *villam habemus* ἡμιτελῆ, *qui cum me agnovisset: Ubi (inquit) sunt* τὰ γράμματα τοῦ Ἐράσμου, ἅ σε μετὰ φάσαι ** ἐπέταξα; *quas cum ego promisissem, & ille lecturum se dixisset, ad sacrum ire perrexit. Redeunti cum iterum contra ani-*

* Eum laudibus tollit Zasius ad Erasmum scribens Epist. CCLI.
† Scribe *Ensisheim*; ea est urbs superioris Alsatiæ, cujus olim erat metropolis: vide supra pag. 134. A.
‡ Sic erat in MS. ** Hæ duæ voces ita separatim in MS. leguntur, forsan scribendum conjunctim, μεταφράσαι.

nimi mei sententiam obvius factus essem: præsente Guilielmo Parvo, & illo deductore meo, eodemque amico, tibique plurimum faventi: quique opera tua visurum se speraret: ὡσανεὶ δὴ σοῦ αὐλικοῦ γενησομένου. sic enim eum falso existimare patiebar, ut & alios nonnullos: inter eos unus est, qui τὸν Βασιλέα παιδόθεν τὰ στοιχεῖα τῆς γραμματικῆς ἐδίδαξεν. οὗτός ἐστιν ὁ ἐμὸς χειραγωγὸς, ὁ παραστησάμενος πρῶτον τῷ Βασιλεῖ. Ibi tum igitur ὁ Βασιλεὺς, Quid (inquit) in animo habet Erasmus? neque enim id satis ex litteris meis intelligitur. Certe, inquam, ὦ Βασιλεῦ, ex litteris tuis parum id intelligi potest. Num quid explanatius ad te scripsit? Ad hæc cum ego opportune respondissem: & ut in rem eam commodum esse intelligebam, quam ἡμεῖς ἀπορρήτως κατασκευαζόμεθα, alter ille τῶν παραγινομένων, ὁ τοῦ Βασιλέως καθηγησάμενος παιδόθεν, his verbis sermonem excepit: Κύριε, εἰ τὸν Ἔρασμον προσάγεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν σὴν δέδοκταί σοι, πάντως οὑτοσὶ (ἐμὲ δῆθεν χειροδεικνῶν) τοῦτο διαπράξεται, ἢ οὐδείς γε ἄλλος. οἰκείως γάρτοι αὐτοὶ ἀλλήλοις χρῶνται καὶ προσφιλῶς. Etenim hoc me impetraturum ἐν τῷ κοινολογεῖσθαι jactaveram amicitia jure. εἴγε δὴ τὸν Βασιλέα ἀξίως καὶ ἱκανῶς animatum intellexissem, τοῦτο γὰρ ἦν ἐπινόημά μου, ἐπινενοημένον δήπουθεν ἐξόσου τὰ γράμματά σου ἐκεκομίσμην τὰ Ἑλληνιστὶ φθεγγόμενα, ὅπερ οὐδεὶς συνῄδει μοι, ἵνα μὴ τὴν γνώμην σου προδῶ καὶ τὴν κατάστασιν τῶν αὐτόθι πραγμάτων. οὕτω γὰρ ἐκέλευες σύγε. Verum ad hæc verba ὁ Βασιλεὺς εἰς ἐμὲ ἀπιδών. Quid ais, inquit? Here (inquam) si me jubeas summo jure cum Erasmo agere, & semel ad eum scribere, ausim ego spondere, sese ita mihi dediturum, ut consilium meum non abnuat. Tum ille: Volo (inquit) ut id facias: continuoque abiit ad prandium, οὐδεμίας ἄλλης βεβαιώσεως δοθείσης. ἐνταῦθα δὲ ἡμικαληφθὴς ἐγὼ εἶπον τοῖς χειραγωγήσασιν ἐμὲ, εἰ μὴ Ἐράσμῳ βεβαιότερον caveretur, nunquam ea de re quicquam me scripturum: non enim hujuscemodi spem me videre, propter quam vadimonium deseri posset. Heri Parisiensem Præsulem adii tua causa: quem tribus amplius horis exspectatum, vix tandem otiosum à seriis atque arduis rebus nactus sum: τούτῳ πάντα τὰ μυστηριώδη ἐφανέρωσα, prolatis etiam tuis Epistolis. Longum esset omnia narrare. τὸ δὲ κεφάλαιον: amat te ut quem summe, tibi favet apertissime, te in ore alternis verbis habet super mensam: cum de hujuscemodi sermones excitantur, ait, se rem tentaturum, certioremque me facturum. συνελὼν δὲ φαίην ἂν, τοιαύτην εἶναι παρ' ἡμῖν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ὥστε οὐκ ἄγαν ἐλπιστέον εἶναι νομίσας, ὅμως οὐκ ἀπεγνωσμένον τὸ πρᾶγμα εἶναι λογίζομαι. Cras peregre aut etiam hodie profecturus ad te scribenda duxi, ut interim τὰ αὐτόθι πράγματα explorares, καὶ περὶ τῶν ἐνθάδε consuleres. Hoc etiam quin addam abstinere nequeo: νὴ τὸν φίλιον τὸν ἐμόν τε καὶ σὸν, πολλάκις μοι ἐπέρχεται χαίρειν, ἐὰν τοὺς λόγους, τοὺς πρὸς τοῦ μοι ὑπερεσπουδασμένους, καὶ πάντων προτετιμημένους, οἵ δή μοι νοσιζομένῳ προσέτι καὶ τὴν ἀπευκταίαν πενίαν συνεζεύχασι. Si tibi videbitur, tu ad Parisiensem scribes, fortasse etiam auctor aliquando tibi ero, ut τῷ Βασιλεῖ πάλιν scribas, si sensero rem non esse oblivione transmissam. Non ante decimum aut octavum Kal. Majas rediturus sum. Germanus Brixius, Archidiaconus Albiensis, tuus olim discipulus, tibi plurimum favet: nunc est Reginæ à Secretis. Epistolam, quam ad me scripseras, ab eo vix recipere potui: doctus est utraque lingua, quem plurimum amarem, nisi te pluris quam me faceret. Vale. Parisiis Ramaliorum die, Anno 1516.

EPISTOLA LXI.

Doctissimo simul & eloquentissimo magistro, Erasmo Rot. Henricus Bovillus S. D. P.

* QUUM in concione nuper apud Fratres, quos vulgo Prædicatores vocant, ego & Briannus, homo omnium, te uno excepto, mihi multis nominibus charissimus, una, ut solebamus, confabularemur, inter cetera rettulit mihi te in Angliam reversum incolumem, non sine maximo, per Musas, mei cordis solatio, per quem ad te litteras dedissem, ni tam præcipitanter à nobis discessisset. Nunc autem cogor uti manibus alienis, urgente gravi quadam ægritudine, quæ me non paucis comitata malis tam crudeliter oppressit, ut desperarem de vita, per dies aliquot medici magis victurus judicio quam meo: nunc autem meliuscule me habeo, gratia Superis: auxit tamen nonnihil morbi vim hujus ætatis nostræ, singularis quædam ingratitudo, quæ tam maligne doctorum hominum meritis respondet, maxime tuis. Utinam major rerum opulentia his contingeret, qui & ea scirent & vellent uti! Nunc vero quibus adest facultas, si non deesset voluntas, sunt adeo egregie tenaces, ut celerius ab adamante ferrum, quam ab his nummulum casurum exspectaveris, nisi quis strenue & impudenter mendicet, vel sit quis Gnatone adulantior, aut Cretensibus mendacior: à quibus vitiis tantum abhorret hic animus meus, ut malim fortiter esurire, quam pudendis artibus & malis, etiam libertatis jactura, miseram quandam pecuniæ summulam, vix ad necessaria suffecturam, parare. Professus sum per menses aliquot Evangelium Matthæi, in quo plus his tuis elegantissimis annotatiunculis, quam longissimis nonnullorum commentariis, sum adjutus, in nodis præsertim difficilioribus. Nactus sum casu quodam exemplar vetustissimum, quod in omnibus ferme locis (ubi tu affirmas sic in vetustioribus codicibus Latinis haberi) convenit, quod & meis auditoribus ostendi. In quotidianis sacris, dum sanus eram (ut par fuit discipulo tam multis beneficiis devincto) non solum tui, sed horum omnium, quos novi jam olim tibi favisse, vel adhuc favere, memini. Precor Deum omnipotentem, ut diutissime & felicissime valeas, doctorum omnium specimen singulare. Ex Cantabrigia 1. Maji, Anno 1516.

EPISTOLA LXII.

Bilibaldo Pirckheimero, Senatori Norimbergensi, suo, Erasmus S. P.

NEC erat argumentum ad te scribendi, nec otium, utpote jam ad iter accincto: & tot jamjam mensium laboribus tantum non exstinctus eram. Et tamen nactus qui perferret, non potui non scribere ad meum Bilibaldum. Novum Testamentum utcunque est absolutum. Hieronymus jam ad metam anhelat, propemodum exiturus in manus hominum. Excuditur nunc libellus De Institutione Principis, una cum aliis aliquot. Nos humiles, quod licet, molimur, & rei litterariæ succurrimus pro virili. Tu, quo felicior es, hoc potes majora. Quæcunque regio nos habitura est, semper Bilibaldum animo circumferemus. Etiam atque etiam te rogo, ut Annotationes in Novum Instrumentum tuæ vocis præconio omnibus commendes. Scis enim, novitatem omnem obnoxiam esse invidiæ. Bene vale, litterarum decus. Basileæ postridie Pentecostes, Anno 1516.

EPISTOLA LXIII.

Joannes Reuchlinus Erasmo Rot. S. D. P.

* MI Erasme, quam tæduit de proximis nundinis tua munera quantumvis sacra cum meo archetypo recepisse; quippe librum, quem mihi obtulisti bilinguem, sine tuo sale, quod intellige absque tuis litteris, amicitiæ inter nos haud vulgaria testibus. Nam una potuisset epistola tua vel Laconica sensum mihi voluptate perquam delicatiori movisse, quam totum Vincentii Speculum, aut si quis alius fuerit immensior codex. Et nosti autem tu reliquis longe melius de Pentateucho (ut Moysi etiam meo subblandiar) meo, inquam, quod illo nunc pro Cicerone utor, nosti certo in præceptis hoc esse, In omni oblatione offer sal: quod explanant Magistri nostri, שיתן טעם בכל המאכלים. Esca vero mihi liber tuus est, & littera tua animi mei solatia, quibus ne me dispolies obsecro, tui tam amantem, tuaque tam libenter legentem, qui solus priscæ imaginem eloquentiæ nobis refers, cæteri turba sumus. Me Hercle, cum tua lego, ita meorum contemtor sum, ut sæpe totus à calamo desideam, subtristior aliquantisper, dum studiorum tuorum magnitudinem recte judico Scriptores ætatis no-

An. 1516. stra omneis undequaque vincere; non quod iis bonis, quæ tibi natura, labore, fortuna data sunt, invideam, ita me Superi ament, sed quod tempora mea lugeam, quibus mihi non libri, non præceptores fuere, neque aliquid tum lima genus, quo polire aut linguam, aut calamum adulescens potuissem. Nunc vox quoque Mœrim jam fugit ipsa. Sed esto ἄλις τοῦ ἀθλίου βίου τοῦ γογγυσμοῦ τε. Oro atque oro, quamprimum ad me scribas, quam belle habeas, & quid agas. De me etiam hoc scito, quod adhuc sub judice lis est. Ab argentariis iterum mille ducatos aureos mutuati sunt Romæ adversarii mei, ut bis antea. Crede mihi, dum nummus aureus restabit, universa hærent, πάντα ἀλλήλοις ἐπιπλέκεται, facit id cupiditas accipiendorum. Ego vero imitabor tertiæ Chiliadis Herculem tuum fabre pictum, & superabo hanc invidentiæ excetram patientia mea, ex quotidiana Philosophiæ lectione orta. Veniet, veniet qui nos reponet dies in lucem. Hoc fine agimus ὅτι αὖτις ποιῇ ἢ λέγῃ, ἐμὲ δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. Quasi dicat pariter smaragdus; Quicquid faciant homines, me oportet smaragdum esse. Virtus non vincitur. Vale quam optime, desideratissime Desiderie. Stutgardia 5. Junii, Anno 1516. Joannes Reuchlin, Phorcensis, LL. Doctor.

EPISTOLA LXIV.

Guilielmus Brielis Domino Erasmo S.

*QVAM primum olfeceram ex Germania in Brabantiam iterum te recepisse, mi Erasme suavissime, haud potui diutius continere me, quo non loquerer tecum absens per epistolam, cum præsertim id coram mihi non licet, quippe qui aliquid jam diu litterarum ad te dare concupieram, teque meis ineptis verborum quisquiliis obtundere, ni invidens locorum distantia arctissimaque solitudinis nostræ professio impedimento fuisset. Itaque quid in mentem mihi scribere venit, accipe, & breviter quidem. Si locus amandi superest adhuc, precor me licet non fecero. Multos tibi patronos & amicos, tum singulari eruditione tua, tum vel morum vitaque integritate conciliasti, qui profecto te tanquam patrem aut fratrem flagrantissime amplectuntur. Et felices quidem illi, qui te coram & videre & audire merentur, ac suavissima tua per litteras sapicule consuetudine frui. Atqui utinam vel semel liceat mihi! Proinde ausim dicere, sed fortassis arrogantius, & tamen vere, non minori me nexu amoris te complecti, quam ii qui unice te colunt, venerantur, ac diligunt. Testis est mihi Deus, si mentior. Et quamvis beneficiis te nunc, donisque temporalibus exornare non valemus, quæ profecto reliquimus omnia, (ut aliquando Christi Jesu paupertate ditaremur) præstiti tamen assidue, atque præstabo quod habeo habui, summam videlicet tui in precibus apud Deum commendationem, maxime in sacrosancto sancti altaris sacrificio. Quare, mi Erasme dulcissime, cadat, precor, in conspectu jam tuo deprecatio mea, ne repellas me à tuorum numero. At ne longiori tibi prolixitate displiceam, verbum non amplius addam. Vale, mi Erasme, mea, inquam, delitiæ, meus animus, mea voluptas. Vide quantum mihi debeas, qui toties in hac nobis epistola in ore versaris: ex abundantia enim cordis os loquitur: πάλιν χαῖρε. Præpropere ex oratoria nostra Cellula 21. Junii, Anno 1516.

EPISTOLA LXV.

Guilielmus Cantuariensis Archiepiscopus Erasmo S.

*ERASME doctissime, salutem. Quum non illaudati nominis æternitatem per te sum consecutus, quæ multi præclari Reges & Imperatores carent, & à memoria hominum penitus exciderunt, nisi quod tantum vix nominum eorum catalogus, & id jejune quidem, fiat: non video quod satis sit in hac mortali vita, quod pro immortalitate reddam: cogito enim quanta mihi tribueris ubique, vel præsens per colloquia, vel absens per litteras, aut communiter per volumina, quæ quidem sunt majora quam sustinere valeam. Judicabis ergo Cantuariensem ingratissimum, nisi tui sit habiturus rationem fidelissimam & constantissimam, licet meritis inæqualem & inferiorem. Quod autem sexaginta nobiles non sunt hactenus ad te per commutationem translati, Maruffus in culpa est, qui & suscepit in se pecuniam istic tibi non defuturam, non illos solum nobiles, sed nec ampliores. Professus est autem se tibi dedisse litteras credititias, per quas posses ubique locorum istic majorem summam à mercatoribus accipere. Quod nuntium mihi retulit iterum Bedillus, quem non semel ad Maruffum & ad Morum eam ob causam miseram. Verum ne longius frauderis ejus summa receptione, hodie misi eandem ad Morum, (ut à vis) quam tibi commode, & absque mora persolvendam Antuerpiæ curabit, non dubito.

Editionem tuam in Novum Testamentum aliquot fratribus meis Episcopis & Theologiæ doctoribus communicavi, qui maxime operæ pretium in ea re te fecisse uno ore profitentur, quorum judicio adhærens, & omnia summa judicans quæ à tuo divino ingenio multiplicique doctrina proficiscuntur, eam omnibus laudibus effero perinde ut Hieronymianam provinciam, quam in eo es ut propediem absolvas: per quæ Opera famam immortalem inter homines, inter Superos divinam remunerationem, & à me quicquid commode & convenienter præstare potero, consequeris. Hieronymi volumina nunquam satis laudata à præsentium latore accepi, pro quibus & Novo Testamento, quod etiam abs te accepi, gratias habeo immortales, hoc est pro sudoribus, quos in iis Operibus exanclasti. Postremo rogo, uti cures has meas litteras ad rever. & optimum fratrem Episcopum Basiliensem perferri, & te valetudine eo diligentius liberare studeas, ut quamprimum te videamus. Ortfordia 22. Junii, Anno 1516.

EPISTOLA LXVI.

Alardus Amstelredamus suo Domino Erasmo S.

*SALVETO quantum voles, humanissime, idemque eruditissime D. Erasme. Ferunt divum Augustinum, cum libros de Trinitate uno solo & vero Deo meditaretur, littus inambulasse, atque inibi quem nescio puerum, cava vola vastissimum Oceanum gnaviter enitentem, arctissimum in alveolum transfundere, hunc ad modum interpellasse:

Dic age, quid toties undas superingeris undas,
Exoneras pelagus, mox onerasque cavum?

Cum hunc itaque puerilem conatum, & patris Augustini cum puero super Trinitate colloquium carminibus congessissem, nonnihil me aliquandiu torsit remotior hujus ostenti historia. Principio libros omnes de Trinitate iterum atque iterum relegi, & nihil tamen quicquam, quod ad hanc faceret historiam, offendi. Proinde nihil cunctatus, præter Dorpium illum tuum, virum ingeniosissimum, & omni rerum copia instructissimum, non parum multos etiam magistros nostros, sed quæstionistas, sed quodlibeticos, quos ut hoc loco habemus acutissimos, juxtaque frequentissimos consulens: mox ad unum omnes mandant, Legendam Sanctorum introspiciam, quam ut nugacissimam, ita simul & infantissimam nihil moramur. Postremo alios super alios evolvens Historicos, nihilo quam antea super hoc portento certior quivi fieri. Tu itaque pro inæstimabili animi tui candore feceris, si uspiam vel apud Augustinum ipsum, vel alium item quempiam Auctorem hac de re quippiam legeris, ut certe legeris, cum nihil quicquam, quamlibet vetustum, quamlibet reconditum, non legeris olim, præscribas quid hac de re sentias. Ego propemodum adducor, ut credam aut fabulam, aut fabulæ simillimam: siquidem hoc persuadeo mihi, idque, ut arbitror, vere, plerosque omnes mortales credere multa, non quia vera videntur, sed quia creduntur. Verum de hac re nimis jam multa. Abhinc aliquot annis auspicatus sum rationes brevitatis, quare velim amore rudiuscula nostra Hollandiæ, & Auctores, & locos, argumentaque, unde brevitatis præcepta possem subodorari, rimarique, subtexeres. Carmen istud tuum, ingenium

An. 1516.

A *nimis periclitaturus meum; utcunque interpretatus sum, quod ea ad te lege venit ut vapulet, utque aliquando redeat immaculatum. Non committas vero, quin* Cornelii *tui labores in* Hieronymum *exantlatos, quanta maxima possis, juves industria. Tyrocinia illa tua &* Guilhelmi *tui, praeceptoris olim nostri, tuos in usus domi nostra diligenter servamus. Vale, charissime D.* Erasme, *& hoc scias velim, te uno nullum quenquam mortalium mihi chariorem.* Lovanio 1. *Julii, Anno* 1516.

ERASMI ROTER.

Graecanicum Carmen, ex voto dicatum Virgini Mariae,
Alardo Amstelredamo *interprete.*

O Salve *Jesu* mater ante omneis super
B Benedicta, sola mulierum parens Dei
Et Virgo, multi multa tibi dant munera;
Est qui dat aurum, est qui dat argentum tibi,
Bona pars lapillos suggerit reconditos,
Pro quibus (ut impar hominis amor est) plurimi
Incolume poscunt corpus, alii *Persicas*
Congerere gazas, atque cito ditescere,
Plerique dulce consequi nomen patris
Foeta laborante è dolore conjuge,
Filiique sera vivere senis secula:
At ipse vates benevolus, pauper tamen,
Perpauca voto debita ferens carmina:
Namque nihil aliud suppetit vilissimi
C Conferri doni, strenulae, vel xenii,
Summum potissimumque rogo te praemium,
Mentem piam, mentem sacram, mentem *Entheam*,
Ab omnibusque liberam contagiis,
Nullis itemque obnoxiam piaculis.

EPISTOLA LXVII.

Jodocus Badius Erasmo *S.*

*ERASME *suavissime, accepi abs te nuper litteras binas, & cum prioribus Opus* Similitudinum *repositum, quod quanquam magis ut pignus amicitiae, quam ut* Cerbero *objectam offellam amplector, tamen quia abs*
D Theoderico *nostro* Alustensi *his diebus impressum est, ne illi damno sim, non ausim praelo nostro committere: sanctius enim amicitiam colo, quam qui* Copiam verborum, *magno munere mihi missam non sine praefatione tua, labores nostros non parum elevantes, impresserunt, ac qui* Adagia, *mihi tam sancte promissa, non minoris ac* Philippeo *vendiderunt singula, sesquiannum antequam unum (nondum enim omnia recepi) reciperem, redemta. Quam injuriam constitueram, imprimendo Novo Testamento iisdem formulis, nihil ad hoc comparatis, ulcisci; sed omnem,* Erasme *suavissime, amicitiae tuae & hospitii nostri remitto atque condono; nihil sint impressores tui super priore quidem impressione solliciti, nihil illis nocuero,*
E *humaniter tamen egerint, si vicissim parcant mihi. Sed haec hactenus. Pertuli litteras tuas ad* Budaeum *nostrum, qui has nostris annexas ad te dedit, item ad* Fabrum, *qui te plurimum colit & salvere cupit: assurgunt tibi boni omnes, & vix detrahere audent mali, malos dico, bonarum lucubrationum calumniatores. Jube, precor, hospites nostros* Jacobum *&* Petrum *cum uxorculis lepidissimis etiam verbis nostris salvere, ac vale.* Parisiis 6. *Julii, Anno* 1516.

EPISTOLA LXVIII.

Joannes Sylvagius, Burgundiae Cancellarius,
F Erasmo Rot. *S.*

*SALVE, *domine* Erasme, *vir disertissime, bene feceris, si cum primum oportunitatem nactus fueris, huc te conferas; quod si certum apud te est his in terris immorari, hicque laudabili in otio (quod alibi non nisi magno cum labore feceris) quiete jucundeque vivere,* Praebendam *seu Canonicatum* Cortracensem *tibi conferri etiam nunc faciam. Nec id solum erit, quod à* Catholici *Regis, domini nostri, magnificentia, firma ac certa spe exspectare possis. Vale. Ex* Bruxella 8. *Julii, Anno* 1516.

EPISTOLA LXIX.

Doctissimo viro, summoque Theologo, Erasmo Rot.
Hermannus Nuenar* Comes *S. D. P.*

*LITTERAE *tuae ex* Antuerpia *reddita mihi fuerunt Cal. Julii, ex quibus intellexi facile, & quanto me studio prosequaris hominem immeritum scil. qui à tali viro laudetur, & quanto me officio tibi devinxeris, adeo ut in utroque succumbere habeam necesse. Sed forte turpe non est ab* Hercule *vinci, si de viribus agatur, ab* Apolline, *si de Musis. Debeo tibi plurimum, mi* Erasme, *cum, quod in me laudando, amorem judicio illi tuo candidissimo praeferre voluisti, tum, quod me tacente &* Democriti *more perpetuas latebras quaeritante, tu prior & à me nullis scriptis stimulatus ignorantiae professorem provocandum duxisti. Res tuo splendore digna, sed quae me adeo obtuderit, ut in quam partem mihi declinandum fuerit, haud liquide perspicere potuerim. Novi candorem divini ingenii tui, at quis omnino † non nosset? Novi mediocritatem meam, imo, ut rectius dicam, tenuitatem, qua tantum laboro, ut mihi congrediendum minime cum talibus esse sciam: ex adverso autem, officio trahor, ratione impellor, amore concitor. Scies itaque ex meo pectore* Erasmi *nomen nunquam obliteratum iri posse; hunc mihi non modo ingentia litterarum monumenta, verum, quod ego maximum in homine reputo, pietas humanitasque commendarunt: praeter haec,* Caesarii *nostri communis amor effecit, ut te impensius amem; cum enim tu illum ames, esse non potest quin etiam mihi pars aliqua amoris obveniat, si verum est Adagium, quod amicorum omnia sint communia. Novum Testamentum mihi cum omnibus bonis summe probatur. Utinam reliquum Bibliae, eum in modum versum, in manibus nostris haberetur! Valeant osores, philargyri, Sophistae, quibus nil nisi sua merda placet; homines ingenio nimirum praepostero, sordido, & illiberali, in malam crucem una abeant quaestuarii doctores, qui tantum curant de pane lucrando, non de moribus compenendis, omnibus in popinis pauperum sudores absumentes. Ego tuae professionis partes & laudo, & colo; sed utinam tam insectari possem quam vellem! Proinde tuam humanitatem obtestor, ut me quoque in angulum aliquem amicitiae tuae rejicias, contentum potius latitare, quam falso prodi. Habeo gratias immortales, quod meum nomen agnoscere didicisti, non putabam etiam* Athenis *me cognitum iri, quemadmodum sibi accidisse gloriabatur prudens ille Philosophus. Sed haec tua est liberalitas, meum autem erit te semper observare & diligere. Vale itaque meum dulce decus. Ex* Colonia Agrippinensi Ubiorum 14. *Julii, Anno* 1516.

EPISTOLA LXX.

Petrus Barbirius doctissimo Domino Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

*POSTQUAM *dominationi tuae, doctissime Domine mi* Erasme, *hinc dederam litteras, postquam item doctissimas tuas die undecima Julii recepi, intellexi, juvenem illum, qui primum sacerdotium (scis quid velim) petierat, & cui, ut videbam, post te dominus meus nonnihil favebat; cum, inquam, intellexi, ad hoc sacerdotium non esse idoneum, tale enim est, ut possessorem in sacris Ordinibus constitutum desideret, cujusmodi nec est, nec dum esse potest (quantum audio) praedictus juvenis. Id quod in rem tuam faciet, ab alio siquidem longe plus consequeris; ad triginta tamen libras* Flandricae *monetae vix posse pervenire puto: dicunt enim dignam esse hujus sacerdotii recompensam quotquot consului centum* Philippeorum: *unus est tamen, qui mihi obtulit viginti quinque libras dicta moneta, super Abbatiam sancti* Michaelis

* Alias à Nova *Aquila*, & *Neoaetinis*. † Inter duas parentheses (vel *homo*) additum erat in MS.

An. 1516. Antuerpiensem *assignandas, quem, nisi alium longe plus offerentem inveneris, dominationi tuæ plurimum commendo, tum propter assignationis securitatem, tum propter aliquam jam diu inter eum & me conceptam consuetudinem. Certum est* Cæsaraugustanum *Archiepiscopum nondum obiisse; spero tamen quod ubi aliqua contigerit vacatio, ipsum dominum meum tui non fore immemorem: animum tuum de sacerdotio mihi, si placet, significabis, & quicquid jusseris explebo; opus erit acceleratione, scis fugientem sincipit calvam ne forte teneatur occasionem esse. Vale, domine* Erasme, *patris loco dilecte.* Bruxellis 18. *Julii, Anno* 1516.

EPISTOLA LXXI.

Petrus Viterius doctissimo Erasmo præceptori *S.*

*ETSI *antea rarius ad te scripsi, candidissime præceptor, non conabor tamen id, quod plerique alii faciunt, excusationis rimam aliquam excogitare: quin quod res est potius ingenue fatebor. Sæpenumero tentavi atque aggressus sum litteras ad te, sed cum omnia displicerent quicquid molirer, pudor sæpius conatum retinuit. Itaque sperans daturum mihi aliquando quod mihi non omnino displiceret, contrivi in quærendo longam ætatem. Ceterum nullus unquam præteriit dies, quo mihi non honestissima tui recordatio subiret; sed ei, cui omnia deberem, (ut scis me totum tibi deberi) pudebat rescribere indignum tantis auribus, præterea viro sic de me merito. Sed quando id præstare nequeo, ut tua æquanimitas præstet necesse est. Poteris tu me testudineum vocitare & perquam lentum, nec immerito, dicereque nihil tibi dari nisi tricas & apinas. Non equidem inficias eo, quippe qui hæc quoque pro levibus nugellis mittere non vereor. Qualescunque sint tamen, pro tua in me comitate lectitabis. Huic nempe chartæ vix ausim manum apponere, sed mihi humanitas tua incredibilis animum viresque suggerit; ut qui me olim ab orco mortuum in lucem restitueris, nec restitueris modo, sed in patria quoque collocaveris, amplissimoque præconio immortalem effeceris, spero imbecillitatem meam benigne supportaturum. Quod te per eximiam* Minervam *tuam, per Musas omneis, omnesque obtestor deos, neu* Viterium *vere tuum spernas, neu deseras. Ego quid tibi pollicerer, cum totus tuus sim, certe non video, nisi forte, qui semper aufugit ad te, animum sincerum, candidum, ingenuum. Ipse igitur tibi, post immortalem Deum, præcipuum ac summum amorem, observantiam, cultumque offero, tu patronus, tu præceptor, tu pater, denique tu mihi terrenum numen, ô utinam immortale æternumque dixerim! Sed cur non id, quæso, divina illa littera, vere divinum ingenium, immortalis animus, jure divinum te, immortalem, æternumque faciunt? Ergo, candidissime ac suavissime præceptor, si quid à divinis studiis otii est, fac* Viterii *tui nonnunquam memineris. Magnum mihi præconio tuo honoremque onusque imposuisti, si quid vel brevissime ad me scripseris, ne me abs te desertum putent. Tuis de me laudibus respondere longe mihi fuerit facilius, si cognovero te meis litterulis non † Quanto olim fui remissior, tanto me nunc diligentiorem reperies. De fortuna nostra hic nihil nunc ad te scribo; est enim juxta tenuitatem nostram mediocris, sed meliora omnia speramus, & majorem scribendi occasionem. Hæc tantum dixerim, cum primum huc me appuli, ipse egenus, inopsque, ut facile divinare potes, Ludum statim aperui, ac in* Longobardorum *Gymnasio palam profiteri cœpi non sine etiam laude, hoc possum sine arrogantia dicere. Sed me protinus magnis precibus nihil non pollicens in* Navarricam *palæstram pellexit primarius hujus loci, ubi* Parisianam *juventutem erudiendam tradidit, onus procul dubio tædiosum & grave. Itaque cum summus isti negotio plusquam mihi placet obnoxii, decrevi denuo in libertatem memet recipere: nam quod apud* Britannos *ferebam, hic nemini neque subjici neque obtemperare velim. Si quid tu me volueris, nihil mihi fuerit suavius quam mandata tua diligentissime exsequi. Alias pluribus ad te scribam. Interim istæc pauca æqui bonique consulas velim.* Faustus *&* Faber *te salutant. Si* Viterium *tuum quam optime valere cupis, diligenter cures ut quam optime valeas. Ex* Parisiis 2. *Augusti, Anno* 1516.

† Hic aliquid omissum in MS.

EPISTOLA LXXII.

Antonius Clava Erasmo Rot. *S.*

*PRIDIE *Cal. Augusti quidam mihi* Jodoci Badii *ex* Parisiis *litteræ* * *sunt allatæ, in quibus inclusa fuit* Budæi *ad te Epistola, quam hisce meis occlusam litteris tibi reddendam harum nuntio quamprimum potui commisi. Proposueram jam antea me isthuc ad vos recipere, ut & audire aliquid à te ex litteris* Græcis, *& suavissima tua consuetudine tantisper frui possem, dum per has publicas vacationes liceret: verum, hoc propositum meum alia negotia, neque grata mihi, neque accepta, necessaria tamen, interruperunt, adeo ut coactus usque fuerim, domi manendo insuavibus quibusdam rebus occupatus, voluntatem ipsam meam vertere in necessitatem. Nec dum etiam mihi liquet, quonam modo excutere ab iis jugum possem: quin alia quoque ad hæc perquam vereor ne accedant non paulo odiosiora. Hujuscemodi mecum sorte agitur, quam tamen ferendam esse æquo animo duco, donec lætior affulserit aura, si tandem quæpiam aura lætior mihi unquam affulsura sit. Tu velim, si ita tibi videbitur, & de statu tuo, & an has receperis litteras, tum si quid est, quod à me vel fieri, vel curari velis, fac me pro tua humanitate certiorem. Vale. Salutem nomine meo plurimam dicere velis humanissimo viro D.* Joanni Paludano, *& disertissimo* Hadriano Barlando, *& amicissimo mihi* Rutgero Dryopolitano *simul ac hospiti suo viro integerrimo. Vale iterum atque iterum, eximium decus nostrum. Ex* Gandavo 3. *Augusti, Anno* 1516.

EPISTOLA LXXIII.

Thomas Grejus Domino Erasmo *S.*

*TAMETSI *non possum, anime mi, tibi id, quod sentio, litteris significare, quum propter tua innumera beneficia, ineffabilemque semper erga me (licet immerito) benevolentiam ac benignitatem, tum propter doctrinæ & bonarum litterarum inopiam, tamen tua singulari humanitate fretus, tibi rescribere minime verebor. Principio namque, quantas maximas excogitari licet, tibi ex animo habeo, atque ago gratias, nihilominus longe tuis meritis impares: quid enim istis tam piis, tam benignis, dignum excogitari posit? profecto nihil: nam ut omittam quæ antehac facta sunt, nequeo, me* Hercule, *exprimere quantus tuorum in me beneficiorum accrevit cumulus, ex suavissimis tuis litteris* Basileæ *ad me datis, quibus veterem nostram necessitudinem nentiquam labefactatam, valetudinem tibi faustam, teque à primariis omnibus venerari, à plebe etiam tota non vulgariter amari, facile perspexi. Quæ quidem omnia præterquam quod jucundissima, etiam & optatissima mihi fuere. Taceo autem de dulcissima* Beati Rhenani *epistola plusquam tuo paterno suasu ad me scripta, non minus salutifera quam omni ex parte docta, cui utcunque rescripsi, non* Hercle *ut volui: nam, ut inquit divus* Paulus, *bene velle adest mihi, tam in hac re quam in aliis, sed facere bene non reperio: si enim par facultas, ac voluntas præsto esset, & tibi imprimis & illi gratiam referrem. Deinde non possum non summopere gaudere, & tibi gratulari, usque eo te esse gratum, cum reverendo istius loci † Episcopo, tum tuo quam honorificentissimo Principi* Carolo. *Gloria igitur sit omnipotenti Deo, & Domino nostro* Jesu Christo, *qui te talem sibi ministrum delegit, atque ita armavit, ut nec ullis hujusce mundi illecebris, aut fucatis honoribus, avocari queas. Non mediocris (mihi crede) gratia est tam facile talia posse contemnere, ac tantos labores ultro sumere, atque, quod inter cetera præcipuum arbitror, modo perinde te ingenio va-*

* Eæ habentur supra pag. 1561. † Basileæ scil.

An. 1516. *valere, ac si in florida esses juventute; quod quidem in multis tua ætatis (quamvis neque tot excubiis neque tot laboribus exhausti) video non parum hebescere; id quod* Fabro Stapulensi *jamdudum accidit, qui me suo nomine quam diligentissime te salutare jussit; sane nulla alia causa tibi non rescribit, nisi quod nihil quicquam se dignum neque scribere, neque dictare possit; te, inquam, summo amore prosequitur, te apud omnes prædicat, non solum doctissimum, sed & diligentissimum, & quantum conjectura colligo, sincere te colit: nam creberrime te in caritate amplecti exoptat, & ut aliquoties à te sit reprehensus, haudquaquam id in malam accipit partem tanquam carnalis; sed eam ob causam immortalem tibi habet gratiam, ceu vere spiritualis, asserens se nonnulla eorum jampridem notasse, atque imprimenda in animo habuisse, ni tu provinciam occupasses. Denique meque tua causa humanissime excipit, multum familiariter mecum colloquens; sed certe multum debilitatus tam vulgari sermone, quam doctrina, usque adeo ut vix quippiam dubii enucleare possit: multa eum rogavi, sed parum ad rem respondit, ac sæpius discipulum quendam* Franciscum *interrogat, sed nondum satis maturum: verum quo propius morti carnis accedit, hoc magis spiritui vivit. Attamen libenter audit quicquid ab eo peto, & quum sciat non invitus expediat, sin minus, ingenue fatetur memoria excidisse. Itaque te etiam atque etiam oro, (si forte ad eum scripseris) ut ei mea causa gratias agas; siquidem ille mihi jussit, ut (qua familiaritate me tuo nomine complectitur) te certiorem redderem.* Enchiridion *tuum* Argentorati *excusum hic investigare nescio, credo nondum huc allatum. Quod scribis, ut desinam facundiam optare, id pulchre intelligere videor, quippe quum vides me eam minime posse assequi, amice (ne laterem lavem) dissuades. Postremo* D. Rogerium *(ut jusseras) salutavi, qui haud parum tibi succenset, quod non rescripseris ei tam bene quam mihi, sed te vicissim non joco resalutat. Quod si aliquando (auspice Deo) tua nimis quam optata familiaritate frui licebit, atque à quo suavissima ac saluberrima olim seminaria hausi, inde maturos demum fructus ad animæ salutem exsugam, nihil erit amplius mihi in hac vita expetendum. Quare si qua id commode in posterum fieri possit, fac me certiorem. Quod si (Superis faventibus) eveniat, tibi fidelissime una cum liberis meis inserviam, non minori sane benevolentia aut obsequio, quam si pater, mater, ac ceteri omnes noti in te uno essent reversi. Ceterum quod litteras meas castigatas curasti remittendas, indulgentissimi præceptoris munere functus, me ante tibi deditissimum hoc beneficio longe reddidisti (si fieri posit) devinctiorem. Cujusmodi officium vel his litteris mea causa te suscipere obtestor. Tuæ humanitatis scripta ex* Brabantia *jamdudum exspectavi haud vulgari desiderio; idcirco fac quamprimum ad me rescribas. Bene vale, altera spes animæ meæ, ac mei vicissim memento.* Parisiis 5. *Augusti, Anno* 1516.

EPISTOLA LXXIV.

Thomæ Cardin. & Archiepiscopo Eboracensi Erasmus S. P.

REVERENDISSIME Præsul, doleo mihi non licuisse familiarius ac diutius colloqui cum celsitudine tua, prius quam *Angliam* relinquerem. Extremam & sacram, ut vocant, ancoram meæ felicitatis in te fixeram, sed urgebat *Hieronymus*, Opus ingens & inclytum; &, ni fallor, semper victurum, præterea pium, ac frugiferum. Id mihi sic cordi est, ut huic omnia posthabeam. Semper hoc iter obnoxium latrociniis fuit, sed nunquam magis quam nunc, deinde *Rhenus* nivibus auctus, & pluviis, cuncta suis aquis obtexerat, maxime circa *Argentoratum*, ut natandum fuerit verius quam equitandum. Omnia contemsi, modo prodeat *Hieronymus*. Exciditur & Novum Testamentum *Græcum*, ut ab Apostolis est scriptum: *Latinum*, ut à me versum, una cum nostris Annotationibus. Exierunt jam & alia quædam minutiora. Hæ nugæ magis nos habeant occupatos, ac magis intentos, quam vos ardua ista negotia. His igitur absolutis, maturabimus reditum, maxime si tua benignitas aliquid interim paraverit, quo fatigatum hisce laboribus animum simul & corpus refocillemus. Bene valeat reverendissima tua dominatio, cui me totum dico, dedicoque. *Basileæ* 30. Augusti, Anno 1516.

EPISTOLA LXXV.

Wolphangus Faber Erasmo Rot. *S. D.*

RECTE valeo, maxime Erasme, *si est recte valere, tristem pati desiderium desideratissimi* Erasmi, *quo sine nihil amabile, nihil uspiam jucundum bonarum litterarum candidatis, & iis potissimum, quibus illicibilis consuetudo tua mellitaque alloquia contigerunt. Sed & mihi omnium maxime dolet absentia tua, cui de præsentia idoneum fructum capere negotia prohibuerunt, adversaque valetudo. Jamque receptis viribus videnti tranquillum, spem reditus tui fortuna subripuit, & favor, & Principum, magnatumque largitas, effusissima quidem, pro meritis tamen infinitis tibi minus respondens, & profecto nunquam satis respondebit, nisi nostram* Basileam *frustratam esse sua exspectatione, satis tibi responsum credideremus. Verum ab* Erasmo *hanc adhuc habemus gratiam, quod infantiam nostram adeo tenuem litteris dignatur, licet occupatissimus, vel in dimittendis ablegandisque suam amicitiam ambientibus; qui quum adhærere non potest quibuslibet, unum Principem nataleque solum elegit. Sic abes modo,* Erasme *desideratissime, nobis abes in rem tuam adauctus postquam abieris honoribus atque divitiis, nos amiculi, respectu proprii commodi, ne molestum duxerimus infortunium nostrum tua pensitet felicitas. Deinde scribis haud absurde quidem attinere ad vera pietatis & eruditionis negotium instauranda, ut sim diu incolumis: nam ita se res habet. A me constat utilitas piis litteris, vere prosum rei litterariæ; neque putes dictum insolentius, quia prosum litteris simul ac pietati, & ubertim prosum, ad uberrimam videlicet* Erasmi *lectionem invitans nostratium vulgus: adhortor enim excitoque passim,* Erasmo *studeant, diurna versent manu nocturnaque* Erasmum, *atque impetro à plerisque vena melioris ingeniis, nihil scire quam unum* Erasmum, *universæ doctrinæ redundantem Oceanum, & vindicatorem veræ litteraturæ. In hoc* Erasmicum Pauli ad Romanos *Epistolam profitebor, paucis abhinc diebus incepturus, & plenum suapte sponte, cupidumque auditorium prævideo ob unius* Erasmi *longe amplissimi nomen. Præterea in triviali Ludo teneram curavi pueritiam in* Erasmo *edoceri, unum* Erasmum *domi parentibus recensere, unum blæsula illa lingua commendare, prædicare, extollere. Ad hæc gravitatem Theologicam studio æmulationis provoco, palam adstruens in te mihi quasi tabernaculum vitæ collocatum, ad acumen istud, ad humanitatem, ad facilitatem tuam temperatissimam, ingenium, mores, consuetudinem omnibus formanda, quibus amor honesti doctrinaque insidet, te nihil perfectius, nihil absolutius ætatem nostram produxisse, neque etiam priscorum, tam omnibus nimirum numeris probatum exemplar atque scopum studiorum. Neque his contentus, quin eadem molior apud extera gymnasia. Num hæc faciens videor prodesse? Sed utilitas adeo perspicua, non tam venit a me fabro inepto, quam a te fabberrimo* Erasmo, *totius orbis decore. Ceterum gaudeo, te novam Instrumenti Novi editionem parare, & nomine imperitæ multitudinis gaudeo. Cui videtur, vel de tua esse castigatione, quicquid non expurgaverit properantior ista cura, vel si quando scholia diversa sentiunt, protinus calumniantur, te non bene memorem pugnare tecum, illic positum hic rursus expungere, fluctuareque incertis velis. Num titulus, ajunt, collatis* Græcis, & *vetustissimis* Latinorum *exemplaribus,* Erasmum *promittit castigatorem? Num ejusdem sunt scholia? Unus pectoris illa interpretatio & scholia ut longo dissident intervallo? has nenias argutuli illi occinunt. Quamobrem ad-*

An. 1516.

admoneo (quoniam incomparabilis eruditio tua monitorem sordidum admittit) duobus saltem studiorum ministris eam injungas provinciam, ut Græca Latinis *ac singulis locis sua scholia conferant diligentissime. Id quod in* Paulinis *Epistolis item præstent velim: sæpe enim dicunt, scholia etiam in* Paulum *te clarius explicuisse, & nominatim verba numerant, quibus à te obscura illuminata testaris; eadem non tenet interim traductio tua, etsi est non crassior neque infelicior scholiorum versione, mediocre tamen ingenium consonantiam ex altera præsertim emissione exspectataque invidia notat quantulumcunque diversitatis comperit. Pugnantia itaque aut versa ineptius à Vulgato Interprete opera ministrorum agnoscas, & in consonam germanitatem facili isto ductu cogas, dignam parente reddas fœturam tuam, & Pontifice patrono, ista exploratrice lingua iterum atque iterum lambendo: nihil, polliceor, vel* Momo *desiderandum superfuturum: nam commentaria dabis plena manu in* Paulum, *alioquin fusius (ut potes obiter) exponi abdita diligens lector expeteret, qui dudum* Lyram, Catrensem, *& illius farinæ commentarios fastidit, te auctore & ex libris tuis animatus ad frugem meliorem. Et quia monitoris munus inepte cœpi, audebo inertiam meam petulantius prodere. Obsecro itaque nihil dixeris vel vehementius, vel apertius de superstitioso ciborum delectu inter* Christianos, *de precibus ad numerum certum præscriptis, & de his rebus universis, quas ex usu publico seculi nostri vel credulitas, vel fides assumsit; huc usque quidem egregie præstitisti* Periclem, *contra voluntatem supercilii nostri pro veritate locutus, idipsum tamen non minus severe quam constanter. Et videris nobis, etiam nunc, ut es, jocundissimus, atque adeo temperatus vel iis, quibus adhuc dolet ab eloquentia tua illatum vulnus: hoc istud est artificium, hæc auctoritas, hæc divina prope majestas tua dicendi, cui neque vexati, aut, ut sibi videntur, læsi queant repugnare. Ansam tamen ceperit invidia, cave: profecto tibi anceps negotium undecunque habita occasione facesset. Ideoque precor, oroque prudentiam tuam, mi* Erasme, *occupatis pridem munitionibus te serves, hoc est, modestiæ freno copiosissimum eloquentiæ tuæ impetum remoreris, ut in campo suo remoratam tacito judicio omnes demiramur. Scio,* Erasme, *quos mores, quem nobis animum induerit falsa doctrina ac religionis persuasio. De Pœnitentia, de Sacramentis, de superstitiosis constitutiunculis Monachorum, aut erga divos vulgari errore, aut de tenui expugnatione hæreticorum ex coacta tantum Scriptura instructa, ne verbulum addideris, nisi mira ista circumitione circumseptum: facto semel aditu penitus irrumpet invidiæ virus, solita perfidia populo suum obtrudet negotium, & durum affecti animi dolorem, fidem faciet honestique zelum, & pium* Erasmum, *velut publicum* Christiani *nominis hostem, devovebunt, exsecrabuntur, damnabunt: nam te non fugit, optime* Erasme, *quantum cupiant ii denigratum candorem tuum, quorum ignobiles artes fulgor iste prægravat. Quare mitigata potius velim, mollitaque coloribus artis tuæ, ea quæ manifestius de præsentia scripseras, quam eo quidem defendimus studiosius, quo est tutius nostræ tyrannidi præsidium; sin autem tibi non integrum elevare, saltem ne auxeris. De ejusmodi rebus pro te plurimis satisfacio, argutiores technas discutiens, & tuam colligens mentem cum ipsis convenire, eoque multorum iram conflagrantem restinxi: fidem enim apud plerosque non tam rationibus ac doctrina, quam vita & religionis opinione mereor, qua nitor pro revocando veræ pietatis studio, &* Erasmo *defendendo, pugnans. Ecce loquacem infantiam, sed auditore parente puerum balbutiæ non pudet. Postremo tibi gratiam habeo de litteris tam suavibus, tam amicis, quibus retunderem profecto pingues quosspiam & amusos, negantes tuam erga me benevolentiam: nisi ex singulari benevolentia me rogasses iisdem litteris monitorem, haud intelligerent, pene dixissem moriones illi, quid amicitiæ gratia inertiæ meæ contuleris, totum contenderent vel metu vel inopia factum. Malo igitur benevolentiam diffiteantur, quam supinitatem illorum sinistre aut humilius de te sentire. Litteras itaque istas, gratissimas mihi, nemo videbit præterquam fortassis* Beatus *noster, qui est sani judicii, &* Erasmi *candidus amicus. Sequentem hanc conjecturam suspicaces faciunt; quandoquidem nullum Theologum, Novum celebrat Instrumentum, neque me tam assiduum tecum, dum tantum Opus parturiebas, intercessisse ob id putant inter nos inimicitias, perinde ac summa fuerit instituti tui Theologos atque me falsis ornare laudibus. Et quod ego potius captandi nominis gratia quam fruendi affabilitate, virtutibus, eloquentia tua accesserim fœcundissimam officinam. Nolunt induci ullo pacto, ut credant, voluisse te immerenti mihi felici benignitate ingenii tui quidpiam affingere, meque repugnasse, timentem sannas consciorum ignorantiæ meæ, quibus non tam permisisse quam ambisse, nolim etiam nunc videri. Quocirca peto oroque vehementer,* Erasme *auctor ingenioli mei, cui debeo jure quicquid unquam futurus sum, oro, inquam, alteris litteris* Wolphangum *tui studiosissimum condones*⊥, *præscribo mani* *, *ne liceat argumenti causari penuriam: nempe quadruplici sensu Scripturam explicantes, non raro, ne uno quidem assequimur, ac animo Prophetarum sæpe imperspecto verbis abutimur, aut ad mores fingendos, aut ad Ecclesiam exponendam, aut ad cetera id genus, eaque contendimus è meditullio Scripturarum manasse: quasi Spiritus Sanctus in hoc potissimum Prophetas inspiraverit, neque respexerit unquam quicquam aliud. Deinde vero reclamante, sive † conjuncti erroris, ad arcem nostram sensuum varietatem profugimus, non litteræ, sed anagogæ, tropologiæ, allegoriæ sententiam adseverantes, cujusmodi nos plagis veritatem venantes, amittimus. Scio equidem Scripturæ morem, scio quam involvat suavitatem veritatis metaphoris & allegoriis, scio quam non fugiat ænigmata, imo invite aliunde importet, & in sinum suum velut congerat, tanquam data opera condat altius abstrusam veritatem: at hunc labyrinthum aliis filis remetiendum censeo. Sit primum, acre judicium, instructum copiis paratis lectione bonorum Auctorum. Sit postea rerum sacrarum dives peritia & felicitas tractandi, eaque libertas, quæ fateri ingenue haud vereatur, si quid effugerit inquirentem. Ad mores quoque, ad carpenda vitia, ad movendam pietatem, ultro sequax est natura. Esto, at hæ partes non sunt enarrantis proprie, sed persuasoris. Unum igitur sensum forma optima perscrutandi pervestigemus. Sed de hac re tuam desidero sententiam, fac rescribas, una quidem opera geminam gratiam inibis, & simul te praeceptore discam quid, quove modo in Scripturis tractari debeat, & simul habebo quo convincam nostram amicitiam suggillantes; nempe testimonio familiaris epistolæ. Comparo mihi suppellectilem* Latinæ *linguæ ex tuis potissimum Operibus, utinam satis mundam & copiosam! editurus aliquando Lexicon* Hebræum, *& illius generis nugas, gestientem reprimit inopia, qui noverim quam nihil agat in tam sterili solo rudis industria, divitiis illis destituta. Quod si mihi proprietas foret, & elegantia verborum, me considerem in* Hebræo *præstiturum, quod non facile posset vel doctissimus* Judæorum. *Ineptiæ meæ ineptissimæ ne tibi sint molestæ obsecro, neque onerosæ, nam subita lectione devorabis hoc tædium. Et fac* Rhenano *nostro videar de tua familia.* 2. *Septembris, Anno* 1516.

Wolfgangus Faber *nuncupor vulgo, barbaro quidem vocabulo juxta ingenii mei minime fabri conditionem. Tu velim mollias in appellatione* Wolfgangi *litterarum duritiem, & quem me scripseris lubens vocabor, sive* Wolphangum Fabrum, *sive alterum quempiam. Episcopus noster mentionem tui facit sæpissime, jugiter impatiens animi desiderium* Erasmo *suo exprimens. Odorem nescio quem humanitatis tuæ & consummatæ litteraturæ nobiscum reliquisti, quo tibi alligas Consules, Nobiles, & Prælatos & plebem. Vale.*

⊥ *An, condecores?* * *Forte, materiam.* † Ita scriptum in MS.

EPI-

EPISTOLA LXXVI.

Beatus Rhenanus Erasmo Roterodamo S. D.

An. 1516. *QUAM doleo tibi isthinc abire non licere, tam gaudeo bene tibi velle magnum Flandriæ Cancellarium, cujus in te benevolentia certissimo fuerit argumento, nuper magnificum illud tibi donatum sacerdotium: quod (ingenue dicam) utcunque sit opulentum & splendidum, si quis virtutes tuas & altissimam istam eruditionem, qua abhinc annos mille nemini major contigit, diligenter expendat, tuis meritis inferius multo comperietur: nempe quibus summa debentur, ut quemadmodum inter litteratos viros principem agis, ita & officio digniori, respondente meritis fortuna, ceteros antecellas. Id quod tunc fiet, cum aliquando te factum Episcopum audiemus. Brevia, de quibus scribis, nescio quo errore post abitum tuum huc fuerunt adlata, puto tamen Frobenium istuc remisisse. Berus Tannis nunc agit, oppido vicino. Christophorus, Basiliensis Episcopus, dici non potest quanti te faciat. Ego post reditum meum ex patria, cum Frobenio victum non habui. Thomas Grey non epistolam, sed plane libellum ex urbe Parisiensi mihi misit. Excusavit Fabrum, quod non satis commode valeat. Saluta Joannem Smith adulescentem optimum. Bene vale. Ex Basilea 3. Septembris, Anno 1516.

EPISTOLA LXXVII.

Bruno Amorbachius Erasmo Rot. S. D.

*SALVE, doctissime Erasme. Aufugi tandem è misero illo Trophonii antro, quod tamen ita miseris me affecit modis, ut vixdum frontem exporrigere possim. Quid, inquies, nunc agis, postquam in pristinam te vindicasti libertatem? Ego longo postliminio studiis meis restitutus, totum me litteris devovi, maxime autem in tuis doctissimis pariter & elegantissimis Lucubrationibus perdius pernoxque versor, ut vel sic tecum confabuler, cujus dextram jungere dextra non datur, & veras audire & reddere voces. Ego, quandoquidem de tuo ad nos reditu plane despero, ad proximum ver Italiam petam: feceris mihi rem omnium gratissimam, si litteris tuis me Bombasio commendaveris; ego alia via pro virili gratiam referre conabor. Dabis autem litteras ad me ferendas ad mercatum Francofordiensem paschalem Francisco bibliopola. Admodum tibi gratulor de sacerdotio nuper adepto. Lachnerus mittit per Franciscum ea, quæ deerant voluminibus Archiepiscopo missis: præterea septem Opera Hieronymi, de his age tuo arbitratu. Basilius & Bonifacius fratres te salutant, uterque tuus est, uterque dextra tua digitus haberi cupit. Chunradus noster admodum dolet, se adeo tibi excidisse, ut ne in alienis quidem litteris salutem adscripseris. Vale, bonarum litterarum Æsculapi, & me ama, cum te venerer & observem. Basileæ 5. Septembris, Anno 1516. Tuus Bruno Amorbachius.

EPISTOLA LXXVIII.

Joannes Sapidus Erasmo Rot. S. P. D.

*NEQUIVI animum meum satis explere lectione Lucubrationum partim tuo, partim aliorum, non vulgariter doctorum, Marte compositarum, quas à Frobenio nostro pridem missas accepi; & quo tuis aliæ longe sunt inferiores, eo me minus saturum reddere potuerunt, sed majorem in dies mihi famem parere videntur: puto tamen eas non minus felices quam tuas, ut quibus usu venit non modo cum tuis tanta affinitate conjungi, sed & earum gloriæ & laudum participes esse, æternumque vivere. Insuper quantum tibi patria mea debeat, quam tam eximia laude extulisti, quantum imprimis Sapidus, quem Athenis dignum prædicas, (ut alios sileam) non video quibus consequi verbis possem; quis enim cum eo æquis beneficiis certare velit, quem omnia mirabitur avum? tutius itaque erit nos ingratos mori, quam assidue (non sine famæ quoque dispendio) compensandi studio flagrare atque torqueri. Sed heus, celeberrime vir, nec te lateat quomodo sibiipsi gratuletur & blandiatur mea pubes, quod relictis jam nunc aliorum ambagibus, tuo ductu ad veram Latinitatis cognitionem tuto pervenire possit. Ego Frobenio pecuniam fideliter congerere paratus sum pro libellis, quem nomine nostro salutare digneris, Beatum quoque meum, cui ob repentinam abitionem nuntii scribere non potui; Amorbachii sint quoque salvi, nec non Joannes Anglus tuus, adulescens ob præstantissimam indolem Erasmiana consuetudine admodum dignus. Vale, maximum totius orbis decus, tui Sapidi nonnunquam memor. Raptissime ex Selestadio 12. Septembris, Anno 1516. An. 1516.

Wimphelingi vetuli te tempora cana salutant,
Et mea casta meus Margaris unus amor.

EPISTOLA LXXIX.

Thomas Lupsetus Des. Erasmo Rot. S. P.

*SCRIBAM paucis, mi præceptor observantissime, utpote variis negotiis impeditus, ac, ut apertius loquar, dubius de tuo erga me animo. Si exorari possit, orarem, imo utcumque ardentissime flagito, ut omnem jam exspuas iram, & quicquid à me peccatum est, id pueritiæ tributum, condones, atque tibi ipse persuadeas, quod est verissimum, me in illius libelli proditione à culpa liberandum, neminemque nunc vivere ad tibi gratificandum, magis quam ego sum, paratum: denique ut ab animo discutias, tanquam opinionem sic falsam, ut nihil falsius, suspicionem illam, qua dicebas multos per me alienatos à te esse. Testor in hanc partem singulos divos, qui omnes me protinus perdant, si usquam apud quosquam aliter de te, vel lacessitus injuria, sim locutus, quam deceret gratum discipulum de præceptore optime merito. Egi jam pridem cum Domino Moro, ut ille, quia ipse (ut vere dicam) veritus sum scribere, commendatitiis litteris me tibi reconciliaret. Verum, cum nihil abs te accipio, facile credam aut ab illo causam meam negligi, aut te etiam iratum. Bene vale, mi Domine humanissime, & crede mihi, si me ames, non amabis (ut scribis) invitum, sed adolescentem tui favoris cupientissimum, & qui ex animo te redamabit, ut facilius oblivíscaris mearum nugarum, intelliges nihil tantum doloris mihi afferre, quantum commemoratio meorum hactenus morum. Iterum vale. Raptim Parisiis postridie exaltationis S. Crucis, sive 15. Sept. Anno 1516. è Collegio Lombardorum, ubi hunc mensem & aliquot dies sequentes stabo, post in Angliam revolaturus.

Absolvimus his diebus Opus Linacri De sanitate tuenda. Jam curo ut iterum Mori Utopia edatur, cui (ut spero) ad exitum hujus mensis ponam finem. Rogo ne graveris mihi epistolio significare, an reddita tibi sint chartulæ illæ, quas ex tuo mandato apud Morum * reliqui. Tuus & servulus & discipulus Thomas Lupsetus.

EPISTOLA LXXX.

Wilhelmus Waramus, Archiepiscopus Cantuariensis, Thomæ Moro S.

*POST integerrimam salutem, dedi litteras ad Maruffum, in quibus egi, ut ille decem aut (si opus erit majori summa) XX. libras numerari curet Lovanii Erasmo nostro doctissimo, promisique illi solutionem earumdem, ad primum conspectum litterarum Domini Erasmi de receptis: quare precor alloquaris eundem Maruffum, intelligeque, si velit id negotii perficere; in quo si difficilem se præbuerit, mandavi ministro meo Henrico Jeskyn latori præsentium, ut adeat dominum Antonium de Vivaldis, & nomine meo hoc negotium cum eodem transigat. Ex ædibus meis de Oxford 16. Septembris, Anno 1516.

* Vide hac de re sup. pag. 190. A.

EPISTOLA LXXXI.

Erasmus Bustidio suo S. D.

An. 1516. *VEL ipsa pecuniarum inopia me cogit equos vendere. Exhausi loculos omnes dum vestior, & armor adversus hyemem adventantem. Non libet equitare nudo, & nondum est meum simul & vestiri & ἱπποτροφεῖν. Habeo licitatores, sed hyems instans facit, ut minoris liceantur. Tibi equos nec obtrudere cupio, nec prædicare. Verum, si commodum arbitraris, vel ambos, vel alterum tolle, ex usu pretium æstimaturus ipse, aut etiam non æstimaturus: sin minus quanti possum extrudam, ne me devorent. Cancellarius me jussit adesse *Bruxellæ*. Quid rei sit, nescio. Si denuo accerset, advolabo: sin minus, hic sarcinis compositis, totus *Bruxellam* commigrabo intra sex dies: nam hoc consilii mihi magis ac magis arridet. Scribo λακωνικῶς, quod ante biduum scripserim. Bene vale, ornatissime *Bustidi*. *Antuerpiæ* 28. Septembr. Anno 1516.

EPISTOLA LXXXII.

Jodocus Badius Domino Erasmo *S. D.*

*ACCEPI Similium *Opus tuum luculentum, quod licet (qua tua est modestia) per me ornatum iri optes, officinam meam cum primis sit ornaturum, nisi quod damnum mihi inferant plurimi, illis referre graver, quod si non intelligis, ejusmodi est: Ea de te est mortalium opinio, ut si recognitum quodvis Operum tuorum à te prædices, etiamsi nihil addideris, prius impressum nihili æstiment; quam jacturam in* Copia linguæ Latinæ, *in* Panegyrico, *in* Moria, *in* Enchiridio, *(nam quingenta redemeram volumina) & in* Adagiis, *quorum* 110. *emere facere coactus sum. Itaque è re nostra faceres, si uni unam operam addiceres, nec prius, quam illius exemplaria distraxerit, immutes, quod in* Similium *Opere servasti ex parte, si priorem impressorem præmonuisti, &* Theodericum *ad id imprimendum non es hortatus. Miseram te hortante bonam vim* Panegyricorum *tuorum*, Alemanniam, *ubi quia impressi sunt, quid nisi* Noctuam Athenas. *Quia tamen* Copiæ *congruunt* Similia, *primo quoque prælo expedito, iisdem formulis & similibus chartis excudentur. Disquiro jampridem locum in fronte libri non vulgaris, cui quanti sapientem istam eloquentiam faciam, ut arundineto illi clamitem, nihil quidem novi facturus, aut vulgatæ opinioni additurus, sed impatienti desiderio meo, ne in rabiem vertatur, offellam objecturus; ad quam allidere memini, cum superioribus tuis late responderem, &* Budæi *nostri litteras accurate scriptas genero* Jodoci *donarem, tabellionis dominorum à secretis* Gandavi *agentium ad te darem, quas receperis, nec-ne,* Budæus *scire percupit: scripta sunt postquam in* Brabantiam *venisti abhinc forte dies quadraginta. Puer hic meus referendo responso aptus fuerit. Vale.* Parisiis 29. *Septembr.* 1516.

EPISTOLA LXXXIII.

Bilibaldus Pirckheimerus Erasmo Rot. *S.*

*QUA *animi voluptate priores ac novissimas tuas ac exoptatissimas ac plusquam gratas acceperim litteras, etsi vellem exprimere, haud possem, & si possem, minus tamen mihi fecisse viderer, quam dignatio tua, benevolentiaque mea expostularet: attamen prioribus tuis jam pridem respondi, ostendique, quam læto animo tuam amicitiam, tam humane ac faciliter mihi oblatam, acceptaverim. Et quoniam tum scribebas* Britanniam * *te petiturum, epistolam meam per Oratorem* Anglicum, *qui* Cæsarem *sequitur, in* Britanniam *misi: verum, quia in* Germania *substitisti, conjicere licet, illam tibi minus consignatam esse. Breviter itaque, quæ tum scripsi, nunc repeto, utpote quæ mihi non solum in ore, sed & imo pectore semper recondita manebunt: neminem videlicet ex omni viventium numero, & ne roges quidem, ejus apud me esse existimationis, cujus* Erasmus, *jampridem ob innumeras virtutes animo meo destinatus, nunc vero confessione ac benignitate etiam propria meus. Perge igitur, mi* Erasme, *amicitiam nostram, tam fauste inchoatam, litteris tuis suavissimis conservare, qua re nil mihi gratius facere poteris. Matronam, quam novissimis tuis litteris mihi commendasti, ita fovi, ut ipsa nec plus sperare, nec ego præstare potuissem, quid enim tui gratia non faciendum censerem? Amicum communem* Beatum *nostrum saluta, cui non parum invideo, etsi vehementer hominem amem, quoniam præsentia ac jucunda consuetudine tua, mihi vero negata, illi frui conceditur: spondet tamen animus, non penitus vanus aruspex, ambos quandoque coram oblatum iri, amicabiliterque una versari posse, fiat, fiat. Vale,* Latinæ *lingua instaurator, bonarum litterarum reserator, ac unicum* Germaniæ *decus.* Nurenberga 1. *Octobris, Anno* 1516.

* Vide sup. pag. 1551. D.

EPISTOLA LXXXIV.

Joannes Coletus Erasmo suo *S. D.*

NON *facile crediderit,* Erasme, *quanta me lætitia affecit epistola tua, quam modo ad me attulit unculus noster. Nam ex ea intellexi, ubinam locorum es, quod ante ignorabam: ex eadem etiam videris mihi reversurus ad nos, quod erit mihi & amicis, quos habes hic quam plurimos, gratissimum. Quod scribis de Novo Testamento, intelligo. Et libri nova editionis tua hic avide emuntur, & passim leguntur, multis probantibus & admirantibus studia tua, nonnullis etiam improbantibus & carpentibus, & ea dicentibus, quæ in epistola* Martini Dorpii *ad te scripta, continentur. Sed hi sunt Theologi illi, quos tu in* Moria *tua, & aliis locis, non minus vere quam facete describis: à quibus laudari vituperium est, & vituperari laus est. Ego vero ita amo tua studia, & istam tuam novam editionem ita amplector, ut in eadem varie afficiar. Nam nunc dolor me tenet, quod non didicerim* Græcum *sermonem, sine cujus peritia nihil sumus: nunc gaudeam in ista luce, quam tu ex sole tui ingenii emisisti. Profecto,* Erasme, *miror fœcunditatem pectoris tui, qui tot concipis, & tanta parturis, & tam perfecta paris quotidie, maxime nullo loco stabilis, nullis certis & magnis stipendiis adjutus.* Hieronymum *tuum exspectamus, qui multum tibi debet, & nos quoque, qui per te legemus eum, nunc & emendatum & illustratum. Recte fecisti scribens* De institutione Principis Christiani. *Utinam Principes Christiani sequerentur bonas institutiones! Illorum insaniis interturbantur omnia. Libellum illum valde cupio; propterea quod plane scio, uti alia tua omnia, prodibit libellus ille abs te perfectus. Quod scribis de* Germania, *credo: quod autem mea verba de eadem, & testimonium tam multis ante annis dictum citas, miror te memoria tenere. De tranquilla sede quod scribis te optare, ego quoque eandem tibi opto, & tranquillam & felicem: nam & ista tua ætas & doctrina exposcit. Opto etiam ut ista tua sedes ultima esset apud nos, si te tanto viro digni essemus; sed quales sumus, expertus es sæpius: tamen habes hic, qui te summopere colunt.* Cantuariensis *noster, cum eram apud illum his diebus, de te multa locutus, valde cupivit præsentiam tuam. Is homo absolutus ab omni negotio nunc degit in otio felicissimo. De philosophatione* Christiana *quod scribis, verum est: nemo est (credo) in orbe jam* Christiano, *ad illam professionem & negotium te aptior ac magis idoneus: propter multifariam tuam doctrinam, quod ipse non scribis, sed ego hoc dico, quod sentio. Legi quod in primum* Psalmum *scripsisti, & miror tuam* Copiam: *desidero quæ molitus es in Epistolam ad* Romanos. *Non cessa,* Erasme. *Sed cum dederis nobis Novum Testamentum* Latinis, *illustra idem tuis expositionibus; & ede commentaria longissima in* Euangelia. *Tua longitudo est brevitas, crescit appetitus, modo stomachus sit sanus: in lectione tuorum amantibus scripturas, si aperueris sensus*

An. 1516. sensus, quod nemo te melius faciet, magnum beneficium conferes, & nomen tuum immortalitati commendabis: quid dico, immortalitati? nomen Erasmi nunquam peribit, sed gloria dabis nomen tuum sempiterna, & sudans in Jesu, vitam tibi comparabis illam aeternam. Quod deploras fortunam tuam, non fortiter. In tanto negotio, videlicet in declarandis Scripturis, non poterit tibi fortuna deesse: modo speres in Deo, qui te in primis adjuvabit, stimulabitque alios, ut te in sanctissimis studiis adjuvent. Quod me exclamas felicem, demiror, si de fortuna loqueris, ut non est nulla mea, ita non est ampla, & meis sumptibus vix sufficiens. Ego me beatum putarem, si vel in summa egestate, millesimam partem tuae doctrinae & sapientiae possiderem, quam tu sine opibus comparasti, docens doctrinam singularem alia via nescio qua; sed tua ista Erasmica, & caetera. Applicabo me si patieris, & adjungam lateri tuo, exhibeboque me tibi discipulum etiam in discendo Graece: quanquam jam provectus aetate, & prope senex, memor Catonem senem Graecas literas didicisse: agnoscens etiam te qui es mecum par aetate & annis, nunc Hebraicis literis te dare. Me ut facis ama, & si ad nos reversus fueris, habebis me tibi deditissimum. Vale. Ex rure Stepneptiano apud genetricem: quae adhuc vivit & belle senescit, & de te saepius hilarem & jucundam facit mentionem, in die sancti Eduardi, in festo suae translationis, sive 13. Octobris, Anno 1516.

EPISTOLA LXXXV.

Joannes Coletus Domino Erasmo S.

ERASME charissime, accepi litteras tuas Basileae scriptas 3. Cal. Septembris, gaudeo quod intelligimus ubinam locorum es, & sub quo coelo vivis; gaudeo etiam quod vales: fac votum persolvas Paulo, ut inquis factum. Maguntiae tanti te factum fuisse, quantum scribis, facile credo: gaudeo te reversurum aliquando ad nos. Tamen non possum id sperare. De uberiore fortuna tibi nescio quid dicam, nescio, quod qui possunt, nolunt, qui volunt, non possunt. Tui hic omnes valent: Cantuariensis semper est solita suavitate, Lincolniensis, regnat nunc Eboracensis, Londinensis non cessat vexare me. Quotidie meditor meum secessum & latibulum apud Cartusienses. Nidus noster prope perfectus est: reversus ad nos, quantum conjicere possum, illic mortuum mundo me reperies. Tu cura ut valeas, & quo te conferes fac sciam. Vale. Ex Londino 20. Octobris, Anno 1516.

EPISTOLA LXXXVI.

Ulricus Huttenus Erasmo Rot. S.

OMNES mihi deos irasci puto, quorum voluntate fit, quo minus sim tecum aliquot annos, quique me à tuo latere avellunt, cui si per fortunam licuisset, tenacius adhaesissem, quam ille Alcibiades Socrati: quare enim non Germanum Socratem appellabo te, Erasme, ita de nobis, quantum ad litteras, meritum, ut de suis ille Graecis? Non is sum ego forte, qui omnino possim placere tibi, cui posse placere quaedam admodum felicitas est, at non indignus fuissem, qui ad tuos pedes didicissem Graecas litteras, qui te sectatus essem studiose, custodivissem vigilantissime, observassem reverenter, omnia tua jussa exsecutus essem, ad omnem nutum exsiluissem. Neque tibi fuisset indecorum, si tibi mira sedulitate, incredibili fide ministrassem Eques Germanus. Hoc praetulissem, Erasme, non modo aulicae consuetudini, ad quam vocor magna mea molestia; sed & huic, ita me dii ament, peregrinationi Italicae. Et ut breviter scias quid mihi nuper proposuerim: Constitueram ire ad te, ac sequutus forte in Britanniam usque fuissem; quod meum salutare consilium intervertit importuna meorum liberalitas: liberalitatem enim vocant, quod discendis Legibus sumptum elargiuntur, atque ob id nunc Romam mittor. Haec ex itinere scribo ad te circumstrepentibus multis convivis. Parce extemporalitati. Non dabitur revidendi copia. Invitus eo ubi te non licet videre, teque frui. Qui comites sunt, eis persuaderi non potuit, ut Basilea iter faceremus. Non mirum, quod non omnes agnoscunt tuam divinitatem. Utinam persuaderi posset tibi quanti te faciam! Videbis editum a me Neminem, Carmen non omnino contemnendum forte, in cujus praefatione tui, ut decuit, memini honorifice. Totus à tremore convalui, item ex morbo pedis. Si venies in Italiam, nihil remorabitur euntem ad te ex illo legali carcere, quo me relegant mei. Exorassem ut me commendares alicui Romae, si venissem Basileam; non negasses hoc beneficiolum, quae tua est humanitas: quod si vacat, scribens Romam commendabis me alicui ex litteratis, cui non mulos scabam, aut equos fricem, sed inter libros assideam. Non licet plura. Vale. Wormatiae 24. Octobris, Anno 1516.

EPISTOLA LXXXVII.

Thomas Morus Domino Erasmo suo S.

RESCRIBO, mi Erasme, serius, quod certe aliquid scribere cupiebam de equo tuo, ab Ursewico promisso; verum, id ut possem, ne adhuc quidem contigit, quoniam is in curiam quandam suam, multis ab urbe millibus contulerat se, necdum redierat. Ubi venerit, quem in dies exspectamus, res agetur sedulo. Pecuniam, apud me deposititiam, Ægidio nostro persolutam esse non dubito: nam litteras accepi à procuratore meo scriptas Antuerpiae, quibus scribit se protinus soluturum. Eas litteras, quas olim ad me legendas misisti è Basilea, non potui committere huic tabellario. Sed mittam tamen brevi cum fuero nactus aliquem, quem possim magno onerare fasciculo. Bedillus exhibuit mihi epistolam ab Episcopo Basiliensi ad Cantuariensem, nec non eam, qua respondit Archiepiscopus, utramque archetypam; sed hanc nimium archetypam, quippe ita expunctam atque interlitam, ut nisi ab eo, qui scripsit, legi omnino non possit, atque haud scio an ab illo etiam. Littera tua atque item mea, quibus hortabamur Lathimerum, ut unum aut alterum mensem viveret apud Roffensem, serius ad eum venerant, quippe qui jam decreverat Oxoniam petere, quod uti tantisper differret, nullo pacto quivit persuaderi. Scis hujusmodi Philosophis quam immutabiles sibimet leges sint, sua decreta, credo quod delectentur constantia. Placet ei vehementer tua conversio Novi Testamenti, in qua tamen illi religiosior videris esse quam vellet. Non placet ei, quod sabbati vocem reliqueris, & quaedam talia, quae tu mutanda aut non censuisti, aut non es ausus: sed ille nullum prorsus verbum admittit, quod Romanis auribus fuerit insolens. Laudavi judicium ejus quatenus Hebraeorum res ac ritus paterentur. Caeterum sum hortatus (id quod facturus videtur) ut singula verba, quae ille aliter verti voluisset, adnotata ad te transmitteret cum judicio suo. Hoc studio ejus scio te vehementer gavisurum. Sed alii sunt, Erasme charissime, qui conjurarunt apud nos haud simili animo tua scripta perlegere, quorum tam horrendum consilium me sollicitat. Itaque ne properes edere quae nunc edidisti, quoniam serum est consulere; hoc saltem tibi pro mea in te fide ac sollicitudine suadeo, te quaesoque atque obtestor, ut celeriter ita recenseas atque emendes omnia, uti* minimum usquam locum relinquas calumniae, quippe cujus occasiones omnes acutissimi quidam viri decreverunt & pervestigare diligenter, & libenter avideque arripere. Qui sunt, inquis, hi? Nominare profecto vereor, ne tibi concidat animus terrore tam potentium hostium. Sed dicam tamen, quo fias videlicet cautior: Summus ille, quem nosti, Theologus Franciscanus, cujus tu honorificam fecisti mentionem in editione Hieronymi, inita conjuratione cum lectissimis viris ejusdem ordinis & farinae, constituit contra tua (si quae invenire possit) errata scribere. Atque id quo possit facilius fieri, atque efficacius, conjuraverunt partitis inter se tuis Operibus, cum singula perlegerint curiose, nihil inde

* Legendum videtur, ne.

An. 1516. inde prorsus intelligere. En vides quantum discriminis impendet tibi? contra curandum est pro magnitudine periculi tuas ut compares copias. Profecto, Erasme, in nocturno quodam senatu sic statuerant bene madidi. Verum postridie, ut audio, ubi villum edormierant, obliti puto propositi sui, oblitteratoque decreto, quippe quod vino inscripserant, destiterunt cœpto, atque a legendo se ad mendicandum rursus rettulerunt; quam rem ipso usu longe sibi comprobassent utilius. Epistolæ Obscurorum Virorum opera pretium est videre quantopere placent omnibus, & doctis joco, & indoctis serio, qui dum ridemus, putant rideri stylum tantum, quem illi non defendunt, sed gravitate sententiarum dicunt compensatum, & latere sub rudi vagina pulcherrimum gladium. Utinam fuisset inditus libello alius titulus! profecto intra centum annos homines studio stupidi non sensissent nasum quanquam rinocerotico longiorem. Nusquamam † nostram gaudeo probari meo Petro, si talibus placeat, incipiet placere & mihi. Cupio scire, an Tonstallus probet, an Buslidius, an Cancellarius vester, quibus ut probetur supra votum est, hominibus tam felicibus, ut in his Rebuspublicis suis primos ducant ordines, nisi eo propitientur quod in illa Republica nostra illi tales viri, litteris ac virtute tanti, principes plane essent futuri, quum in suis quanticumque sint, (sunt sane magni) magnos tamen habeant nebulones auctoritate ac potentia pares, ut ne dicam superiores: nam eo non credo moveri tales viros, quod ibi non essent multos habituri subditos ac subjectos, quomodo nunc Reges populum vocant, hoc est, plus quam servos; quum tanto sit honorificentius imperare liberis, ac longe absint tam boni viri ab ea invidia, ut optent male esse aliis, quum sibi sit bene. Spero igitur fore ut illis etiam placeat Opus nostrum, quod mirum in modum cupio, quod si contrariam penitus infixit persuasionem illis fortuna sua felicitas, mihi abunde suffecerit tuus calculus ad judicium meum. Nos duo turba sumus apud animum meum, qui mihi videor feliciter posse tecum quavis in solitudine vivere. Vale, Erasme dulcissime, mihique oculis charior. Impetravi a Maruffo litteras benigniores; hoc mihi visum est & expeditius, & consultius, quam de ea re iterum sollicitare Episcopum, non quin is libenter etiam de quavis re audiat, quæ quidem ad te pertineat, sed malo tamen ab eo majora. Londino antelucanis horis festinanter 31. Octobris, Anno 1516.

EPISTOLA LXXXVIII.

Erasmo suo Hieronymus Buslidius S.

*ECCE tandem, quam conficere jusseras, tenes epistolam, quæ si forte minus præstiterim quam aut exspectatio de me tua, aut rei, de qua agitur, dignitas postulabat, tu ipse videris, & tibi imputa, qui tam infanti & alias parum idoneo id negotii dederis: cui vel hoc sat erat, quod minus præstare posset, saltem conatum esse. Speranti etiam hac in parte suam navatam operam tibi non omnino improbari. Ceterum admodum gratum fore, maxime in qua navanda non sine periculo famæ & dispendio æstimationis suæ, tibi gratificatum fuit; clarissimum certe, & plus quam confessum nostræ in te observantiæ argumentum. Cui ergo bene consulas velim, quod ita tum maxime præstabis, hanc modo epistolam, multa rubigine obsitam, acerrima lima tersissimi eloquii tui duxeris expoliendam. Interea recte vale, me plurimum commendando clarissimo Oratori Serenissimi Regis Angliæ. Raptim Mechliniæ 9. Novembris, Anno 1516.

EPISTOLA LXXXIX.

Alardus Amstelredamus Domino Erasmo S. P. D.

*QUOD & Hermolaum, & Politianum, inimitabili viros elegantia, mihi proponis imitandos, est quod exquisitam illam tuam admirer eruditionem, eruditissime Domine Erasme, tum quod hinc admonear, omnem studii nostri rationem, præceptis simul & exemplis constare. Proinde ut quisque sibi auctorem proponit ad imitandum optimum, ita fit ipse optimus, pessimus ut pessimum; tum quod est quoddam prodire tenus, si non datur ultra. Tuis igitur auspiciis tentanda mihi via est, qua me quoque possim tollere humo, victorque virûm volitare per ora. Quod autem hactenus unas atque alteras naniolas dederim imprimendas, vehementer admodum doleo: quidni doleam? cum sentiam me plures testes stultitiæ meæ domestico præconio (ut Ciceronis verbis utar) adscivisse: quid facerem enim? nolui deesse mihi, (quanquam vel maxime defuerim) & vel concessam omnibus, vel correptam, juxtaque vindicatam libertatem quidvis audendi non placuit amittere; siquidem cum nemo meas turbat, non scribat aliquid, & communi feriat carmen triviale moneta, nomenque cupiant proferre omnes, non committendum putavi, ut ego quasi quinta luna prosatus, aut fusca initiatus avi, haud etiam possem utcunque

Stridenti miserum stipula disperdere carmen.
Non obtusa adeo gestamus corda Batavi,
Nec tam aversus equos nostris sol jungit ab oris,

ut quod aliis promiscue datum, nobis quoque sit in totum denegatum. Id si laudandum communem amplector conditionem, sui † vitio vertendum est, mihi justior venia, vel hinc, quod sequor exemplum. Non probo, mercatori Pompejo Occoni Frisio nomen est. Mens, ut libros ad unum omnes in universum distrahat: index mihi jam non suppetit, certo tamen scio domi suæ libros amplius mille delitescere, blattisque undecumque prærodi; libros, inquam, reconditissimos atque eosdem vetustissimos, in quos si incidas, haudquaquam te reperisse clamabis id quod pueri in faba. Homo, qui hanc apparatissimam Rodol. Agricolæ suppellectilem librariam tam negligenter, tamque clam omnibus asservat, vixdum contrivit Æsopum, Satrapam divitiis, fastu Thrasonem modis omnibus adumbrat, Amstelredamis habitat, cujus ædes vulgo Paradisus appellatur. Scripsi cum tabellione nostro, ut κατάλογον mihi tuo nomine transmittat: Id quod pro veteri inter nos necessitudine haud cunctanter (opinor) faciet. Ad hæc

Quod si fata meis patiantur ducere vitam
Auspiciis & sponte mea componere curas,

sub Calendas Januarias proximas, sacris operaturus, Amstelredamos concedam. Quare si ipse fortasse non transmittat, ego quoque tibi fideliter allaturus ad te quicquid indidem postulabis, etiamsi maximo foret redimendum. Non possum non satis mirari, quod præter alia non parum multa, in naniis nostris, & hujus quoque versiculi,

Ut fles, ut gemis, ut micasque pectus,

structuram, amice reprehendis, cum tamen modo haud ita dissimili utatur Horatius*: Si tacitus pasci posset, &c. Lopsenus ille noster Aurelius serio triumphat, quod relictis leopardis, peculiaribus te leonibus addixeris. Verum, non satis probe tuum noscit ingenium, ut qui aulicos, deosque, deasque ne pili quidem facias, tantum abest, ut iis te semel devoveas. Dorpius adhuc constantissime in illa sua hæresi, scis qua, perstat, pariter & Musas, & Musis amicos laudat, amatque domi, premit extra limen iniquus. Id quod experiri manifestarie quivis potest, si adhibeat animum, & animadvertere ad id conetur. Non hæc scribo, ut frigidam suffundam, sed ut ille meminerit tandem Daretis & Entelli, utque tibi herbam porrigens, illud exserta voce tuis oppleret auribus,

Tu major, tibi me est æquum parere, Erasme.

Quod nisi propediem dixerit, jure optimo eulogii vice dicetur,

Ipse tulit pretium jam nunc certaminis hujus,
Qui cum victus erit, tecum certasse feretur.

Vale, charissime D. Erasme, & hoc scias velim, te uno nullum quenquam mortalium chariorem. Iterum vale. Lovanio 11. Novembris, Anno 1516.

EPISTOLA XC.

Gulielmus Montjoyus Erasmo suo S. D.

*ACCEPI, mi Erasme, litteras tuas, & quod scribis de Hieronymo absoluto gaudeo; sed quod magno venditur, persuasum mihi plane est Lucubrationes Era-

† Utopiam intelligit.

† Legendum, sin. * Lib. 1. epist. XVII.

An. 1516. Erasmicas *non posse tanti vendi, quanti valent. Decrevi igitur brevi cum de pretio mihi constabit, vel ad* Petrum Ægidium, *vel ad te pro eo mittere. Quod* Bruxellas *commigrasti, ibi hyematurus, non possum non laudare tuum consilium, tum quod possis, quæ cum Principe tuo agenda tibi sint, conficere, tum cum* Tonstallo *nostro, viro tam amico & docto, quod sis sæpius consuetudinem habiturus. De* Præbenda *tua cupio tibi omnia recte procedere. De Episcopatu vero, cum longius distet, & parum pinguis habeatur, videris mihi in rejiciendo sapere, quum sit tibi (ut scite scribis) onus videlicet absque subsidio, & oneri potius quam honori futurus. Epistolas abs te missas accepi, quæ me plurimum legendo delectaverunt, nam legi quamplures, integrum volumen nondum perlegi, quod vero mihi eas miseris, habeo tibi gratiam.* Joanni de Molendino *de* Hieronymo *patefeci, nec displicuit ei nuntium. Vale, & me, ut facis, ama, & si non sit tibi in animo hac hyeme* Tornacum *visere, saltem epistolis tuis nos visere oro ne graveris. Iterum vale. Ex* Tornaco 12. *Novembris, Anno* 1516.

Honorando viro D. Cancellario me commendatum habeas.

EPISTOLA XCI.

Domino Erasmo Gerardus Noviomagus *S. D. P.*

*VTOPIAE *imprimendæ provinciam* Theodoricus *noster lubens ac gaudens suscepit. Insulæ ipsius figuram, à quodam egregio pictore effictam,* Paludanus *noster tibi ostendet, si quid mutatum velis scribes, aut figuræ annotabis. Exemplaria Epistolarum tuarum in adventum tuum huc, diligentissime custodiam: si vero ad te mitti velis, mittentur quamprimum. Adhibebo omnem diligentiam, ut* Utopia *ornate in publicum prodeat, ut prosit lectori, non offendat.* Dorpius *desiderat adventum tuum ad nos, quem si distuleris, ipse constituit venire ad te. Persancte jurat se nemini mortalium, præter unum, aut alterum; ostendisse litteras tuas, aut suas, neque se sparsisse aliquem rumorem apud Theologos de tuis Operibus, sed culpam nescio in quos rejicit. Spero rem eo perventuram, ut* Dorpius Erasmi *posthac consiliis non pœnitendis acquiescat. Gaudeo* Michaelem *Theologum tibi placere, forte hoc debet* Nebrissensi *præceptori suo. Multum enim refert, à quo prima ætas instituatur. Sed sus* Minervam. *Optime* Erasme, *non sit tibi molestum, quod tam impudenter tibi scribo, & apud te, in optimis studiis occupatissimum, hiscere audeo; condonabis hanc culpam amori erga te meo. Ostendit mihi* Dorpius *libellum* Pepricorni *scriptum adversus* Epistolas Obscurorum Virorum, *in quibus ostendit delitescere nescio quas hæreses* Bohemicas. *Quid tandem fiet, si in hujuscemodi nugis reprehendendis non sint canes muti Theologi, sed clarissime latrent? Melius esset rem silentio contemnere, quam scribendo & argumentando in infinitum augere. Hac habui quæ scriberem, doctissime* Erasme, *quæ ut boni consulas velim. Bene vale.* Lovanio 12. *Novembris, An.* 1516.

EPISTOLA XCII.

Domino Erasmo Glareanus *S.*

*QVOD *ita brevis sum, charissime* Erasme, *in caussa fuit* Joannes Frobenius, *communis omnium studiosorum amicus; nam is me scribere jusserat, cæterum nuntium abiturum post octo dies, vix octo effluxerant horæ, cum nuntius litteras poscit, nullas dum à me paratas. Supersedi tamen, melius ratus quascunque dare, quam nullas, occasionemque mihi ad te scribendi accipere potius quam præterire. Proinde ignosce juveni videlicet stulto, tanta tamen prudentiæ, quod me stultum agnoscam.* Moriæque *beneficio me vivere non sum immemor. Jusseras nuperis litteris, ut* Hermanni Buschii *carmen*, & meum in laudem tuam compositum, ad te mitterem; id studiosius egi, quam oportuit: nempe quod meam insaniam quoque misi; addideram enim carmen, ad* Osvaldum *nostrum scriptum, qui nunc Ludo litterario*

A *Tiguri præest, idque (ut tum tumultuabar) non recudi; accidit autem ut pudendum errorem non viderim in sexto ab initio carmine:* Loricatus *enim posui prima correpta, quod nemo doctus absque indignatione audire potest; cæterum* Venenatus *adscripseram margini, nescio quo fato id post præterierim. Leviculum est, fateor, sed res magna errorem condonat, parva minime. Proinde plus me torquet, quod in ea labor, in qua non veniam, sed risum meritus sim. At vero tuus candor ingeniumque placabile* Glareano *hoc quoque condonabit: oro autem ut carmen ipsum vel penitus confodiatur, in ignem jaciatur, vel delitescat prorsus indignum quod lumen videat, nisi lima* Erasmi *accedat, quam tamen opto melioribus advenire scriptis.*

B *Hoc unum, mi* Erasme, *tibi persuasum habe, me ubique tuas prædicare laudes, nunquam admirari desinere tua scripta, semper in ore meo tua esse præconia; illudque præ cæteris, te mihi ex animo charum esse, idque tuo merito, quod vere* Christiana *me docuisti homo* Christianissime, *habeoque tibi gratias, quas animo concipere, calamo exprimere non possum. Ad nundinas* Francinadanas* *rursum aliquid litterarum à te exspecto, atque tum de rebus meis te faciam certiorem, quas nunc ob brevitatem temporis ne concipere quidem potui, nedum scribere. Porro valeo bene, valent* Rhetus, Osvaldus, Petrus, *&* Valentinus, *omnes discipuli mei, tui studiosissimi, qui simul omnes te salutari jusserunt; sed jam vale tu quoque.*

C Basileæ 13. *Novembris, Anno* 1516.

EPISTOLA XCIII.

Joannes Cæsarius Erasmo Roterodamo *S.*

*QVOTIES *memoria mecum repeto tuos istos labores summos & lucubrationes procul dubio ingentes, quibus scilicet bonas litteras ac ne illas quidem infimas reparare atque juvare satagis, pergisque felicissime, vix dici potest, quanta me teneat admiratio tui, dignissime vir, cum quo quod familiaritatem mihi nuper inire contigerat, cum apud nos* Coloniæ *esses, non parvam (sic mihi crede) felicitatis meæ partem, qualem quidem in hoc vita salo homines assequi possunt, reputo: nam quid*

D *felicius his nostris temporibus obtingere potuit, studiosis præsertim hominibus, quam tales, tantosque viros jam haberi, quorum opera incessabili & industria incredibili ea studia in lucem jam demum prodeant rursus, quibus (proh pudor!) diu neglectis, nescio quæ absurda interim monstra, non modo in profanis (ut ita dixerim) & secularibus litteris, verum etiam (ob quod maxime dolendum erat) in divinis, imo vero & in ipsa religione nostra, quæ alioqui sincerissima exsistit, annis abhinc retroactis octingentis vel amplius suborta sint. Non dubito quin fato aliquo, aut certe divino potius nutu istud ita eveniat, ut monstra ista abs te veluti altero* Hercule,

E *nec non & ab aliis quibusdam pari quidem conatu, etsi non eadem felicitate, eliminentur, exterminentur, ac neci demum dedantur. Admonerem profecto te, ut pergeres sicut cœpisti, nisi certo scirem, te tua sponte ad hanc rem animum prorsus induxisse. Illud tamen non omittam significare tibi, quod mirabili voto tua quotidie ferme exspectantur lucubrationes, ac ab omnibus mirifice commendantur, & sine invidia ab iis quoque qui monstra adhuc talia parturiunt, assueti haud aliud quippiam parere. Quod quis nescit jure inter memorabilia referendum? Itaque quanta te gloria in posterum & post mortem maneat, quæ omnia majora facere solet, nec ipse quidem conjicere poteris. At nos Deum Optimum Max.*

F *oramus sedulo, speroque quod exorabimus, ut longum valeas. Vale optime.* Coloniæ 3. *Decembris, Anno* 1516.

Audio Glareanum, *virum non parum doctum, ex* Italia *revertisse, atque jam nunc inter vos versari. Quæ sane in re me multo est felicior, etsi alias vices ejus ob insperatum casum doleo. Hunc oro ut humanissime meo nomine salvere jubeas, cui profecto & jam scripsissem ego, & me per litteras utcumque gratum exhibuissem, si per otium licuisset: nam hæc vix scribere ad te potui, fere moni-*

* Habetur utrumque sup. pag. 198. & seq.

* Sic legitur in MS.

monitus adesse eum, qui hasce ad te meas litteras vel potius ineptias ferret. Testor Deum quod ausus eram, tamen animatus quod expertus alias essem tuam humanitatem minime fastidiosam. Vale iterum iterumque, summum Germaniæ *decus, promissique tui & mei memor.*

EPISTOLA XCIV.

Georgius Spalatinus Erasmo *S. P. D.*

*QVANQVAM, *vir eruditissime & clarissime, jampridem tui propter singularem tuam eruditionem, & ut plurima ita maxima in omnia recta studia & litteras optimas beneficia, amantissimus simul & observantissimus, numquam tamen hactenus ejusmodi habui occasionem, quam satis idoneam putarem ad te tam varie in repub. litteraria, non tam adjuvanda quam restituenda penitus occupatum, meis litteris * potius quam litteris interturbandum. Quamobrem neque* Philippus Engentinus *amicus communis, neque* C. Mutianus Rufus *præceptor meus, vir doctissimus & integerrimus, non solum tui studiosissimus, sed tuus etiam olim symmathetes in Schola, si probe ex homine audivi,* Daventriensi, Alexandro Hegio *præceptore, mihi persuasit, ut tibi scriberem, quamvis uterque annis ad idipsum me superioribus diligentissime per litteras hortati: cæterum nuper rogatus à sacerdote* Augustiniano, *non minus vitæ sanctimonia quam insignibus Theologiæ claro, eodemque & ipso tui nominis subscriptore sincerissimo ad te salutandum, putavi impie facturum me, nisi hac occasione arrepta ad te utcunque occupatus scriberem: eo magis quod è republica speramus futurum & præsentium & posterorum id negotii, quod me in præsentiarum ad scribendi officium compulit. Quamvis igitur* Augustinianus *Cœnobita, vir (mihi crede) candidissimi ingenii, & fidissimi pectoris,* Bovi *(quod dicitur)* clitellam, *tamen ejus in me studio & benevolentia motus, malui, si ita res ferret, subrusticus videri, quam officium negare homini amicissimo. Quod si tu pro tua egregia & bonitate & sapientia eo animo litteras nostras intellexeris quo scribuntur, spero te non modo me in posterum in albo tuorum sive clientum, sive fautorum, perpetuo habiturum, verum etiam studiosis omnibus divinarum Litterarum, & castæ & intaminatæ illius veteris Theologiæ omnibus futuris seculis, nedum hac nostra ætate, eo vehementius profuturum quo res est majoris momenti. Hoc igitur tantum veluti præfatus, te per* Christum *obsecro, ut æqui bonique litteras nostras consulas, nihil aliud Deo teste quærentes, quam ut tibi insinuatus, sic ut amici religiosissimi precibus faciam satis, ita aliquando videam profuisse vel posteritati, notum fuisse homini eruditissimo. Tantum enim abest, ut malignitatis aliquid hic lateat, ut simus tui omnes amantissimi quicumque litteris melioribus nomen dedimus. Sunt ingenii tui monumenta in tanto apud nos pretio, ut nihil cupidius in Emporiis quæratur, nihil citius apud bibliopolas vendatur, nihil etiam diligentius legatur. Habet etiam Princeps meus clementissimus, Dux* Fridericus Saxoniæ, *Sacri* Roman. *Imperii Elector, non minus sapientia & religione, & doctrina, quam opibus præstantissimus, libros tuos omnes, quoscunque invenimus, in sua bibliotheca Ducali, comparaturus etiam reliquos, quotquot posthac ubicunque edideris terrarum. Vidit nuper cum admiratione Opera divi* Hieronymi, *te recognitore adeo restituta, ut ante tuam castigationem nihil minus quam* Hieronymi *libros habuisse possimus videri. Sed quorsum hæc? In hoc modo, mi humanissime vir, ut eo melius & libentius credas benevole tibi a me scribi. Scribit mihi amicus te in Apostolo interpretando justitiam Operum, seu Legis, seu propriam intelligere cerimoniales illas & figurales observantias. Deinde quod velis Apostolum in Epistola ad* Romanos, *non plane loqui de peccato originali. Credit ergo fore, ut si legeris* Aurel. Augustinum *in libris* contra Pelagianos, *præsertim de spiritu & littera, item de peccatorum meritis & remissione contra duas epistolas* Pelagianorum, *itemque* contra Julianum, *qui omnes fere in octava parte sunt, atque adeo videris quam nihil* Augustinus *ex suo sensu, sed* Cypriani, Nazianzeni, Irenei, Hilarii, Olympi, Innocentii, Ambrosii *auctoritate sapiat, ut non modo Apostolum recte intelligas, verum etiam majorem sis habiturus* Augustino *honorem. Nequaquam igitur amicus noster arbitratur Justitiam Legis, seu factorum, tantum esse in cerimoniis, sed rectius in observatione totius Decalogi. Quæ si fiant extra fidem* Christianam, *etiamsi faciant* Fabritios, Regulos, *& in universum integerrimos viros, apud homines non tamen plus sapere Justitiam quam sorba ficum: non enim, ut* Aristoteli *visum est, justa agendo nos justos effici, nisi* ὑποκριτικῶς, *sed justos factos justa operari. Necessarium ergo esse prius mutari personam, deinde opera: prius enim Deo* Abelem, *quam ejus munera placuisse. Quamvis igitur & speret, & cupiat auctoritatem tuam fore celeberrimam, vereri tamen te auctore exstituros, qui defensionem mortuæ, id est, litteralis intelligentiæ arripiant, qua pleni sunt omnes pene ab* Augustini *temporibus. Hoc est, vir eruditissime, quod amicus noster ad te, tanquam ad* Apollinem Pythium, *putavit referendum me interprete, utinam quem, si non meo ipsius, certe Reip. totius Theologicæ exaudias nomine! Quamobrem rem facies, ut nobis omnibus gratissimam, ita tua pietate dignissimam, si dignatus benevolentia has litteras, gratificatus fueris amico integerrimo, & mihi responderis, quantumlibet breviter, desque id beneficentiæ ut meo in te amori, ita Principis mei Illustrissimi erga te, Doctorem* Reuchlinum, *& doctissimum quenque studio & reverentiæ: ego enim in te diligendo observandoque nunquam inter postremos ero. Vale, vir eruditissime. Raptim ex Arce* Lochana *Ducis* Friderici Saxoniæ 11. *Decembris, An.* 1516.

Erit etiam & mihi & reliquis omnibus in his regionibus nominis tui studiosis magna voluptati, si responderis mihi, scripseris etiam quid post Hieronymi *Opera sis editurus, & quid nunc sub incude tua habeas. Scio etiam mirum in modum Principi meo placiturum tam litterarum cupido, tam discendi studioso, ut feriatus à caussis majoribus, vel legat aliquid, vel legentem inaudiat libentissime.*

EPISTOLA XCV.

Petrus Viterius Domino Erasmo Rot. *S.*

*SALVE *multum, studiosissime præceptor. Ego sane vehementissime doleo, quod jam nihil nos respicis. Qui tuo olim unius præsidio servatus vivo & valeo. Scilicet huc nos misisti, ut tuo gratissimo atque amœnissimo adspectu careremus, ut tuo suavissimo colloquio frui non liceret: nam quid tandem mihi animi esse credis, qui apud omnes passim* Erasmi *discipulus beneficio tuo immortali vociter, nec possim vel epistolulam saltem ullam ad me missam ostendere. Nimis profecto oblitus es mei, nimis erga discipulum misere amantem durus, severusque es. Sic me juvent Superi, ut scribenti mihi lachrimarum tanta vis exoritur, ut vultus à charta cogar diducere, tanto desiderio accendor, tam perdite litteras tuas percupio. At dices fortasse, ipsum me litterarum nihil dedisse tibi. At ego feci, per* Jovem, *idque sæpius: quamobrem vehementer admiror vel nullam ad te pervenisse epistolam, vel, quod credere nequeo, te contempsisse, aut nihili fecisse. Quanquam non ignorem ita gravioribus te occupatum studiis, ut vix fricare aures liceat. At respiciendus tamen nonnunquam amicus est, ejusmodi præsertim, qui in te solum unicam spem collocavit, qui tua ope adjutus, præsidio fultus, præconio quoque illustratus, non secus ac numen quoddam terrenum suspicit atque observat. Hoc igitur tibi persuadeas velim, suavissime præceptor, tam mihi nunc fore gravissimum si deseris nos, quam fuit honestissimum atque utilissimum laudari abs te viro non mortali, sed divino potius, saltem immortali ac divina sapientia prædito. Quamobrem te per veterem nostram amicitiam, per ingenium tuum te obtestor, ut ad me digneris vel salutem duntaxat transmittere: hoc mihi fuerit gratius, quam si à magnanimo Rege summis opibus do-*

nar

* Sic habet MS. forte, *lituris.*

An. 1516. *narer. De studiis nostris nihil ad te jam rescripturus sum, scripsi proximis litteris. Hoc tantum noveris, me in docendis juvenibus pene labore confectum, qui si quando cessat, confugio mox ad* Grejum *tuum, ut de te, quando aliud non licet, loquamur una. Qui mihi cum propter suas virtutes, tum hoc longe est amicior, quod tui & studiosissimum & amantissimum esse, facile perspexi; sed jam ad consuetam operam, hoc est, ad juvenes erudiendos tempus me vocat, fac, si amas,* Erasme, Viterii *tui memineris.* Parisiis *ex palæstra nostra* Navarrica 18. *Decembris, Anno* 1516.

Epistola XCVI.

Erasmus Roterodamus Joanni Sapido, liberalium Artium doctori, S. D.

Carmen tuum*, eruditissime *Sapide*, tam unice placuit toti sodalitio, quam tu illi unice charus es. Mihi sane ut non fuit ingratum, ita voluptati esse non potuit. Neque enim unius est hominis delectari & erubescere: nisi mihi forsitan adeo nihil oris esse credis, ut ista tua præconia citra ruborem legere queam. Verum, est quod tecum expostulem. Tot eruditis juxtaque candidis amicis meam consuetudinem gratularis: nec mihi vicissim de illorum gratularis contubernio, quasi minus sim ipse felix hoc nomine, quam illi: nam mihi prorsus in amœnissimo quopiam Museo versari videor: ut ne dicam eruditos tam multos, & eruditos tam non vulgari more. Nemo *Latine* nescit, nemo *Græce* nescit, plerique & *Hebraice* sciunt: hic in Historiæ cognitione præcellit; ille callet Theologiam; hic Mathematices peritus est: alius antiquitatis studiosus, ille Jurisconsultus. Jam hoc quam sit rarum ipse nosti. Mihi certe hactenus non contigit in æque felici versari contubernio. Verum ut hæc sileantur: qui candor omnium, quæ festivitas, quæ concordia? Unum omnibus animum esse jures. Nec est quod complores te ab hac mensa abesse, ut *Platonis* more loquar, tam ades quam qui maxime. Nullum prandium, nulla cœna, nulla ambulatio, nulla confabulatio sine *Sapido* nobis agitur. Porro, sortem tuam, ut laboriosam esse non negaverim, ita tragicam, ut tu vocas, aut deplorandam esse, prorsus inficior. Ludi literarii magistrum esse, proximum regno munus est. An tu putas sordidam esse functionem primam illam ætatem tuorum civium optimis literis & *Christo* statim imbuere, totque probos & integros viros patriæ tuæ reddere? Stultorum opinione humilius est, re longe splendidissimum. Etenim si *Ethnicis* quoque semper præclarum magnificumque fuit, de re pnblica bene mereri, (dicam audacter) nemo melius de ea meretur, quam rudis pueritiæ formator; modo doctus & integer: quæ duo sic in te paria sunt, ut nesciam utro teipsum superes. Jam quod in salario diminutum est, *Christus* ipse de suo pensabit abunde. Siquidem ipsa virtus satis amplum sui præmium est. Neque vero quicquam moveat animum tuum, quod vides quorundam ignavissimo otio, tantum annui census è publico decretum, qui sibi vivant, vel Principibus inserviant, at non ex usu Reipublicæ: ei vero qui communis est omnium liberorum parens, & in re maxime omnium necessaria, tantis sudoribus agit publicum negotium, tam malignum stipendium exsolvi. Integrum & incorruptum virum munus hoc requirebat, cuique vel gratuita pietas cordi sit. Itaque magnitudo salarii, dignitasque proposita sceleratissimum quemque ad hoc negotii pelliceret. Ipse, mi *Sapide*, dignitatem addes ex tuis dotibus, muneri, si parum apud homines splendido, certe apud *Christum* magnificentissimo. Nec est quod hanc sodalitatem invideas *Basilea*. Habet & *Sletstadium* μυσεῖον suum, fortassis infrequentius; sed quam multis aliis unum opponere potes *Paulum Voltzium Curiensem* Abbatem? Deum imortalem, quæ mentis puritas, qui candor ingenii, quam prudens simplicitas, qui studiorum ardor, quam nullum omnino in tot dotibus supercilium! Tales, tales opinor fuisse priscos illos religionis antistites, *Antonium*, *Hilarionem*, *Hieronymum*. Proinde si numeres contubernium, perpauci fateor estis: sin expendas, multi, cum tot homines tibi præstet unus. Majorem in modum te rogo, fac ut is vir intelligat me sui memorem esse. Mellitissimam conjugem tuam, nec leve tuorum laborum solamen, quovis margarito candidiorem *Margaritam*, meis verbis saluta diligenter. Bene vale. *Basilea*, Anno 1516. An. 1516.

* Habetur sup. pag. 201. E.

Epistola XCVII.

Petrus Ægidius Erasmo suo *S.*

*Quod *morbus te isthic alligat, vehementer doleo. Ecquidni doleam? cum altera pars animæ mea langueat. Audio* Tunstallum Tornaco *rediisse. Cupit affinis meus, qui hasce tibi reddet, tibi commendari, quo eum facias quam commendatissimum* Tunstallo, *apud quem plurimum potes. Tua consuetudo, mi* Erasme, *erit gratissima. Patriam vero tibi displicere doleo. Sed hac coram copiosius.* Helias *& id genus homines mihi posthac haudquaquam fucum facient; ictus sapiam. Prostant apud nos* Prognostica *quædam titulo* Ortwini; *nihil vidi quicquam ridiculosius, si conferantur cum nostratium medicorum prognosibus: quid sit nugarum ignoro, tibi autem mitto quo te oblectent, si modo te capere possunt hujusmodi nugæ. Uxorcula & parens te salutant: bene vale.* Antuerpiæ, *Anno* 1516.

Epistola XCVIII.

Adrianus Barlandus Cornelio fratri suo *S. D.*

Literas *meas, quas ad literatissimum virum* Petrum Scotum, Gandavi *olim præceptorem meum, tuumque, exaraveram, scribis te per tabellarium publicum transmisisse, quandoquidem ipse, ita ut petieram, ferre non potueris, dehortante id, ac prope etiam vetante matre, quæ tui amantior te noluerit longius alloqui, & periculosum propter navigationem, iter arripere. Id quod ego quoque jam non doleo ita evenisse. Nam vix ulla urbs est, in qua tuto subsidere iis quatuor aut quinque mensibus potueris, quod morbus pestifer æstate superiore, & hoc etiam autumno, quibusdam in locis valde sævierit, in multis etiam pullulaverit tantum, idque ita occulte ac dissimulanter, ut nonnulli in tuto atque in vado salutis, quod ajunt, rem omnem esse putantes, in discrimen inciderint ignari. Quod tantum molestiæ in animo tibi esse hoc tempore scribis, ut nequeas ad me quo soles studio, ac diligentia, de omni tuo atque amicorum statu literas dare, nescio quid id sibi velit, neque unde ista tibi molestia mœstitiaque animi orta sit: quare tuum erit officium quam primum rem omnem, quæ te male habet, ad me transscribere, ut te quantum possim, vel consilio, vel re adjuvem. De* Erasmi Lucubrationibus, *quod scire vis ordine, tibi nunc perscribam, quanquam non sunt hoc tempore ad manum omnia, quæ vir ille conscripsit, quibusque* Latinam *linguam ita locupletavit, ut non debeamus hac tempestate magnopere queri, ob amissos Auctores per* Gothorum *in* Italiam *incursionem. Primum igitur, ut ad Opera ejus veniam, exstat* Enchiridion militis Christiani, *opusculum vere aureum & omnibus maxime conducibile, qui se à corporis voluptatibus abducere, & ad virtutis iter accingere, & ad Christum, qui est veritas & vita, constituerint accedere. Concionator quidam apud* Antuerpienses *celeber, & primi nominis, cujus mihi non succurrit nomen, tantum tribuit olim in vita huic opusculo, ut sæpius in consessu etiam magnorum, judicaverit ex singulis pagellis, singulas posse fieri & haberi conciones. Est* Panegyricus ad Philippum Principem, Archiducem Austriæ, *continens triumphalem illius profectionem in* Hispanias, *felicemque in patriam ad suos reditum. De quo Opere vere mihi videor posse dicere, quod de* Cicerone *dixit* Quintilianus, elucere in eo immortalis ingenii ejus beatissimam ubertatem, nec eum pluvias aquas colligere, sed vivo gurgite exunda-

re.

An. 1516. re. Hic Philippum adhuc juvenem, propeque imberbem laudat, objectaque virtutis imagine cohortatur ad honesta. Reliquit deinde Precationes aliquot cum eruditas, tum pietatis plenas ad Jesum & Virginem matrem. Pene mihi exciderat alter Panegyricus, sive, ut ipse inscripsit, epistola exhortatoria ad capessendam virtutem, conscripta dicataque Adolpho, Principi Veriensi. Enchiridio, cujus supra meminimus, adjungitur subtilis, gravis, ornata disputatio de tædio, pavore, ac tristitia Redemtoris nostri Jesu. Transtulit idem ex Luciano permultos ac varios Dialogos, in quibus mihi tersus atque elegans maxime videtur. Proinde dignos eos censeo, quos omnes literarum sacra colentes, non modo legant, sed ediscant etiam, & omnium peregrinationum comites habeant. Inter Dialogos est Declamatio ejusdem Luciani ab Erasmo versa cum altera ejusdem Erasmi, quæ Lucianicæ respondet. Leguntur studiose ab eloquentiæ candidatis, pleni bonæ frugis de Copia rerum ac verborum commentarii. Circumfertur hic libellus Similium. Ex Plutarcho in Latinum ab eodem traducta vidi hæc: Opusculum de tuenda bona valetudine. Quo pacto quis dignoscere possit adulatorem ab amico. Quo pacto quis efficere possit, ut capiat utilitatem ab inimico. De doctrina Principum. Maxime cum Principibus oportere versari Philosophum. An recte dictum sit ab Epicuro λάθε βιώσας. De cupiditate divitiarum. Euripidis poetæ nobilissimi duas tragœdias, Hecubam, & Iphigeniam, carmine vertit elegantissime: altera abhinc biennium hic acta & exhibita est publice ab honestis aliquot juvenibus, quibus agentibus nos præesse meministi. Edidit etiam libellum De ratione studii, & instituenda pueritia: in hoc docet qua potissimum via pueri ad doctrinæ summam celerius emergere possint. Est etiam in manibus Concio de puero Jesu: in qua puer ille pueros ad modestiam, tolerantiam, humilitatem, vitaque castimoniam hortatur: hanc orationem non dubito quin aliquando legeris; fuisti enim à primis annis earum rerum studiosior, quæ ad mores animi tui componendos attinerent: lascivas vero poetarum fabulas & pestilentissimas Apulei facetias, recte semper contemsisti: nam quid, per Deum immortalem, poetæ talibus nugis docent, nisi peccare, nisi à virtutum castris ad vitia transfugere, atque desciscere? Reliquit & Odas aliquot, quales fecit Horatius, aut Prudentius noster, quantum illis nitoris, dulcedinis, pietatis inserit. Idem in oratione prosa tantus, ut quod de Platone Quintiliani testimonium est, in hunc transferri justissime possit, Non hominis eum ingenio, sed quodam Delphico videri oraculo instinctum. Sed redeo ad ejus Opera. Scripsit abhinc, quantum commemini, sexennium Declamationem stultitiæ: quæ multum veræ gloriæ meruit. Est enim in eo libello eruditio mira, multa libertas, plusculum etiam acerbitatis & salis. Offenderat libertas quosdam initio, qui nolebant suam stultitiam à stultitia notari. Docti certe & boni omnes, tam elegantis Opusculi festivissima doctrina, simul & doctissima festivitate impense delectati sunt. Emisit & Chiliades aliquot & Centurias proverbiorum: quod Opus plane divinitatem quandam hominis præ se fert, ob rerum verborumque beatissimam copiam. Editum, universo prope orbi ita placuit, ut intra pauculos annos quater à nobilissimis impressoribus formis excusum sit: Primum in Italia ab Aldo Manutio, viro propter singularem utriusque linguæ doctrinam, omnium memoria seculorum dignissimo; deinde in Germania bis à Frobenio, Basileæ; semel ab Anselmo, Tubingæ, præcipuis chalcographis. Circumfertur & libellus concinnus ac brevis De constructione octo partium orationis: quem plerique putant illius, nec ipse in totum negat. Tum Disticha moralia, vulgo dictus Cato. Mimi Publiani. Institutum hominis Christiani. Leguntur & Epigrammata quædam, quæ ille non inficiatur abs se scripta, sed in hoc scripta negat ut ederentur. Novissime Novum Testamentum Græce simul ac Latine primus omnium nobis dedit, illa sua editione ad veterum exemplarium, & interpretum utriusque linguæ collationem diligenter emendatum, una cum annotationibus; quod Opus miro studio docti, candidique omnes amplectuntur. Mox Hieronymum nobis sic restituit argumentis & scholiis illustratum, ut alius videri possit, præ eo, quem antehac vulgo legebamus, semotis etiam iis, quæ illi falso inscribebantur, & adjectis in libros epistolarum argumentis & scholiis, quæ brevitate, luce, suavitate, ac nitore dicendi mire placent. At legendos utilissimos illos, de quibus ante dixi, commentarios de utraque Copia non puto esse opus, ut te pluribus admoneam, cum ultro in Musarum stadio decurras, neque tam calcare quam freno indigeas. Præter ea, quæ commemoravi, visuntur passim in bibliopolarum officinis Epistolæ aliquot Erasmi ad illustres, & horum ad illum. Impressæ sunt hoc anno bis adnotatiunculæ ejusdem in libellum, qui vulgo Cato inscribitur. Hunc nos discipulis nostris enarravimus, ut sanctissimis præceptis eorum animos ad virtutem, & linguas ad rectam elocutionem formaremus: nam alterum sine altero docere, verius corrumpere quam docere est. Senecam etiam nuper castigavit, qui hactenus depravatissimus exstitit. Psalmum primum, Beatus vir, doctissimo illustravit commentario. O nos plane felices, quibus adhuc in flore primo, omni ex parte absolutissimas Lucubrationes videre, contrectare ac legere contigerit. Hæc fere sunt, charissime frater, quæ in manus nostras pervenerunt; videbis propediem, si vixeris, alia: nam quotidie adhuc nova scribit, & veteres Auctores, vel culpa temporum, vel inscitia negligentiaque librariorum depravatos, recognoscit: homo nimirum ad restituendas literas natus, cujus scripta oro ad tuam utilitatem semper cum lectione Veterum conjungas: orationem enim tuam sic pleniorem efficies. Quod mihi scribis, te Justiniani Institutiones non solum legere, sed etiam ediscere, pergaudeo, mi frater. Nolim enim te in poetarum studio, quod vulgus hominum sterile vocat, omnem ætatem consumere: nam discenda etiam sunt, quibus victum & facultates pares, quibus amicorum controversias causasque tuearis. Apud M. Tullium hoc nomine multum effertur M. Cato, quod eloquentiæ tam absoluta Juris Civilis scientiam adjunxisset. Laudi datur apud eundem Tullium & Q. Scevolæ, quod Jurisperitorum eloquentissimus, eloquentium jurisperitissimus esset. Sexcentos enumerare tibi possem si sit otium, qui in utroque studio clarissimi habiti sunt: de Veteribus loquor, non quos nunc tenet seculum; hodie enim præteritis eloquentissimis Jureconsultis minuti quidam glossatores leguntur, ex quibus sibi quisque leges aptas facit, neque mores legibus, sed moribus suis leges accommodat. Itaque tu, mi frater, in percipienda sanctissimarum legum scientia imitare saniores homines, hoc est, facundos nostri seculi Jureconsultos: id si feceris, habebit constantior ætas tua, quo laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, ut apud Ciceronem est: in senectute vero, ad quam utinam pervenias, Juris scientia uteris ad decus atque ornamentum: cum omnes tui amici ad te venient, consilium expetent suarum rerum satagentes. Est enim, ut Ciceronis verbo epistolam finiam, domus Jureconsulti totius oraculum civitatis. Vale, mi Corneli, & hoc munus nostrum in amicam partem accipe. Quod ego pro nostra necessitudine (ut qui frater sim tuus) dono tibi mitto. Lovanio, Anno 1516.

EPISTOLA XCIX.

Adrianus Barlandus Erasmo Rot. S.

QUOD sic me indoctissimum amas, Erasme præceptor doctissime, ingentes ago gatias. Quantum te redamem, utinam id ostendi nobis daretur occasio! dabitur autem si tu voles, ut potes, Barlando præcipere, qui nullum sit unquam pro Erasmo laborem gravate suscepturus. Verum satis procemii: veniam ad id, quod te volebam. Apud reverendissimum Cardinalem disputatio de senectute producta est mihi usque ad ultimam ejus ætatis vituperationem. Quo loco disserit Cato de Animæ immortalitate. Juvabis hic studia nobilissimi & amplissimæ spei juvenis, me quoque tibi plurimum obligabis, si tu hoc

An. 1516. hoc libello, quem tibi à nobis adportat hic discipulus noster, paucula adnotaveris pertinentia ad enarrandum eum locum, qui est apud Ciceronem de anima immortalitate: nam qua Ciceroniani interpretes adferunt, mera mihi nugamenta videntur. Scio item Lactantium in Institutionibus multa disertissime scripsisse, quæ mihi possunt ad hanc rem esse usui. Malo tamen ab Erasmo, hoc est, eloquentia, omnisque sapientia exquisitioris promtuario, accipere, quibus prosim Reverendissimo, qui me non odit. Erasmum vero pro suo in bonas artes sincero amore, ea complectitur benevolentia, ut majore non possit. Vale, doctissime Erasme, unicum seculi nostri decus, & cum primum eris, hodie aut cras, aliquid nactus otii, rogo facias quod peto, erit id mihi gratissimum, & quod amplius, juvabis (ut dixi) hoc pacto studia tui quoque amantissimi Cardinalis. Quod rarius te inviso, in causa sunt variæ lectionum curæ, quibus distorqueor. Si quando licebit me iis nugis emoliri, eorum, qui tibi sunt charissimi, nemini officio cedam. Iterum vale, præceptor eruditissime. Domi nostræ, Anno 1516. Adrianus Barlandus tuæ Celsitudinis addictissimus cliens.

EPISTOLA C.

Adrianus Barlandus Domino Erasmo S. P.

*QUUM heri, doctissime Domine Erasme, te istinc usque in templum divi Petri comitatus essem, postea mihi tecum cupienti prolixius commentari, nescio quo modo elapsus es. Itaque nunc per litteras agam quod tum præsens volebam. Scripsi nuper, exercendi styli gratia, duas Epistolas longiusculas, unam * ad fratrem meum (quem habeo bonis deditum litteris) de tuis Lucubrationibus, quas ille mecum unice semper est ut elegantissimas admiratus. Alteram ad Borsalum conterraneum meum, tuique nominis studiosissimum virum, de clarissimi Hieronymi Buslidii erga me benevolentia. Has duas Epistolas etsi scio minime dignas, quæ à te, hoc est, quasi Phœnice doctorum, legantur, tamen mitto tibi, ut vel tandem cognoscas meum in te, tuamque incomparabilem eruditionem, studium haud vulgare. Non sum ego doctus, sed amo, & admiror doctos: inter quos tu primas tenes, cui me totum dedo. Epistolæ nostræ tuo judicio vel ignibus tradentur si malæ, vel si bonæ & tolerabiles, ad scrinia, unde extractæ ad te veniunt, revocabuntur: nam prælum, & lucem, vultusque hominum adhuc reformidant. Vale, decus Germaniæ, & nos, si meruimus, ama. Lovanio, Anno 1516.

EPISTOLA CI.

Nicolaus Basellius Domino Erasmo Rot. S. P. D.

*QUOD tuas admodum & doctissimas & suavissimas, Erasme omnium doctissimorum doctissime, litteras ineptiis meis præverterim, atque primùs in scribendo glaciem perfregerim, non usque adeo (quod libenter crediderim) vel inficias ibis, vel abs me temere judicabis factum: qui de temporis opportunitate atque certo nuntio, mihiipsi vix persuadere potuerim, quin potius impatientia quadam temporis victus, etiam hunc Thomam nostrum, proprio & à pedibus conductitio quodam tabellario prævenire maturassem, nisi hoc uno sublevatus onere diem ille abeundi certum præstatuisset. Tantus enim-cvero dulcissimi eloquii tui jampridem in Nemensium civitate unico congressu, ac brevi contubernio, ardor me tui incessit, tantus furor, amor tantus insussit, ut nec illum ipsum quidem (etiam dum volo) bene temperare possim: ob singularis etenim doctrinæ & scientiæ multijugæ præstantiam, quæ in te uno, Germanorum omnium doctissimo, copiosissime relucent, abundant, vel potius superefluunt, ita me calculo quodam amoris tui inferbuisse fateor, ac plane extra me transformatum, ut Ulyssi cunctabundo per omnia similis, nihil ita menti inhæserit meæ, nihil adeo corculo meo impressum insederit, veluti unica & vivida quadam Erasmi idea. Nam ubi post sacra, postque litterarum otia, tantumdem fessa compo-

* Hanc videre licet supra pag. 1582.

nere membra dispono, haud satis novo, quæ mihi nocturna phantasmata soporanti animum conturbare, ac peregrinis quibusdam impressionibus defatigare videntur, ut quasi te præsentem mihi dulci ex colloquio, sensibus etiam ligatis, videre videar, sicque plane, ut ipse spiritus meus jubilo quodam extra se ferri credatur; tum vero sacris demandatis, ad litteras & otium, quo negotiosior sum nunquam, interdiu me convertero, Dii boni! nihil est in supellectili mea litteraria, vel Hyblæo melle (non in aurem hæc susurro dixisse arbitreris velim) Erasmicis Lucubrationibus dulcius, nihil tersius, sapidius nihil: quodque memoriam ipsam de transactis adeo refricet, de præsentibus autem, & quæ sub ipsis oculis versantur, ita reficiat, ingenium recreet, animum exhilaret, quam quæ tua ex officina, tuaque incude cum docte, tum perpolitissime vel elucubrata, vel elaborata in lucem prodiere; qualia sunt ipsa tua Moria, Adagia, Similitudines, Verborum Copia, & omne illud, quod tu; Hercle, de Græcis etiam litteris, non παραφραστής, sed vindex ac judex plane justissimus ad solem tenus es interpretatus: in quibus Gorgiam, Demosthenem, Isocratem, Æschinem, ac reliquos Græcæ litteraturæ præstantissimos Hanarchos *, etsi non superare, tamen æquare videris. O felix jam nunc Germania! quæ te uno atque solo Germano veterem Latinæ linguæ barbariem explodere, abstergere, abradere, ac cum Italis, hominibus alioqui gloriolæ cupidissimis, jam manus conserere ausit. Siquidem nemo est, qui Erasmi nomen suppeditare *, doctrinam floccipendere, multijugam scientiam, eloquentiæ salibus nitidissime inspersam, nauci facere possit, nisi si vel Zoilus, aut litterarum homo vacuus bonarum fiet. Manet enim ac manebit post fata laus perpes, gloria, decusque tibi; quod hac una quidem omnium judicio doctiorum elaboratissima divi Hieronymi Operum castigatione parturies, cum per orbis universi climata bibliotheca omnes Erasmi celebre nomen nunquam intermoriturum retinent, atque in astra usque tollent. Hoc tu tibi unus atque solus post multos jure quodam memoriale perpetuum non injuria vendicabis, etiamsi ruperint æmuli ut ilia Codrus: Tu, inquam, tu Germaniæ decus, oculus, sol, ardens lucerna, quam sub modio pravorum etiam invidia si poni contingeret, occultari tamen haudquaquam poteris, quum nec superbis herbam Italis porrigere; nec crispatis palmas Gallis dare noveris. Velint igitur nolint indocti blaterones, amusi, rabulæ, nebulones, bicolorati Theologistæ, laudes Erasmi prædicare debebunt, quando sacras utriusque linguæ N. Instrumenti litteras, quarum se ficte potius quam vere professores asseverant, tua opera, studio, labore, vigilia, ingenio, sudore, in integrum restitutas viderint; quod si minus, nec tum quidem dignos, quos etiam terra sustineat, judicavero. Discedant igitur in infernum viventes omnigenarum osores litterarum, à Cerbero frustulatim discerpendi, quoniam digni sunt, abeantque in malam horam. Sed hæc missa velim. In reliquum ego quod epistolaris angustiæ tramitem excesserim, nunquam pœnitebit. Tuum erit, Erasme, qualiacunque ista fuerint, abs me tumultuarie dictata, & amice & optime interpretari, qui pluris facio nihil, quam ad te doctissimum indoctus ego & nullius momenti homulus scribere. Ad calcem nunc te per humanitatem tuam adjuratum venio, quatenus vel in infimo tuorum calculo amicorum me reponas, quo in posterum audentior factus liberaliori quodam animo ad amicum amicus, ad dominum & præceptorem discipulus scribere possim. Vale & me commendatum habe. Ex Palladeario nostro Hyrsangiano, Anno 1516.

EPISTOLA CII.

Robertus Cæsar Domino Erasmo S.

*SALVE, mi mellitissime Erasme. An nugas meas receperis, cupio scire. Refricas animum meum in litteris tuis ad Clavam, cum inquis, Par est illum agere quippiam Cæsare dignum. Quorsum alludis, nescio. Quod Clava rescripsit, me jus meum amplecti strenue,

* Ita habet MS.

An. 1516. non magis mirum est, quam frigidos esse Gandavenses omnes. Nunquam magis me cognominis mei, & ampla domus mea, quam hodie puduit. Cum abhinc triennium alterum contubernalem consequi non potuerim, ita fortuna communi, ut dicitur, alterum nunc frigus pungit, premitque, ut totus in vacuo meo Lynce me contineam, & me mea paupertate consolans, quasique limax in sua testa; cui nunc salem addis, quod Cancellario meo nos non commendas, aut non poteris per occasionem: reviviscam tamen cum Cæsar ad te scribet, nunc Robertus ad te scribit. Vale, litterarum præsidium. Gandavo ex Lynce, Anno 1516.

EPISTOLA CIII.

Joannes Roffensis Episcopus Erasmo suo S. P.

*Etsi plurimis negotiis impediar, (paro enim me Cantabrigiam iturum pro Collegio nunc tandem instituendo) nolui tamen ut is tuus Petrus meis litteris vacuus ad te rediret. Ingentium gratiarum debitorem me constituisti ob Instrumentum Novum, tua opera ex Græco traductum, quo me donaveras. Ego profecto protinus ut accepi annotationes aliquot locis, quibus Mœcenatem tuum Cantuariensem præconiis amplissimis effers, ad eum me contuli, ea ipsa loca illi indicans. Ubi vero legerat, plurima pollicitus est se tui causa facturum, & me hortatus est, ut si quando ad te scriberem, suaderem tibi reditum. Neque enim dubito, si id feceris, quin erit in te liberalior quam fuerit hactenus. Ego ad Reuchlinum scripsi; nescio an acceperit meas litteras, sed non desistam iterato scribere: reddita enim mihi littera ejus fuere, & prolixiores quidem ad meam maximam voluptatem. Visus mihi est præ cæteris, quorum hactenus opera legi, ex his, qui supersunt, palmam tenere, in rerum præsertim arcanarum cognitione, quæ vel ad Theologiam, vel ad Philosophiam spectant. Tu, Erasme, valetudinem cura, & tuum ad nos reditum matura, qui gratus erit omnibus. Vale. Ex Roffa, Anno 1516.

EPISTOLA CIV.

Gerardus Lystrius Domino Erasmo S.

*Longicampianum, mihi à te commendatum, quantum potui litteris Græcis docendis juvi; sed quod ea parum lucrosa esse videbantur, aut quod longo tempore indigerent, ad Mathematicam, quam sibi sperat lucrosiorem fore, animum adjecit; in qua certe mihi non mediocriter videtur promovisse. Patres nostri, omnesque adeo docti, qui hic tui nominis sunt studiosissimi, vehementer à te contendunt, ut Commentarios in sancti Pauli Epistolas & scribas, ut crebro recepisti, & scriptos quamprimum edas. Domine Erasme, ex animo loquor, vix ipse credas, quantum Ecclesiæ, hoc est, omnibus piis mentibus, consulas, istis libris subinde edendis: sentio ego quamplurimos tuis scriptis persuasos atque inflammatos ad sacras Litteras, & ad pietatem Christianam rapi, porcorum siliquis, hoc est, Ethnicorum libris relictis; inter quos me certe Christo lucrifeci, si Christi gratia me à proposito vitæ tramite non errare dignata fuerit. Mihi variis negotiis scholasticis distracto vix vacat semel atque iterum interdiu librum aperire, si tamen quid temporis occupationibus illis suffurari possum, id totum Euangeliis & Paulinis Epistolis legendis consumitur. Scripsit mihi Cæsarius, Capnionem curare apud Thomam Anselmum imprimi Artem Cabalisticam, & Philosophiam Pythagoricam. Græcas litteras hic sic seminavi, ut pueruli jam passim thematiola sua Græce scribant. Unum me torquet, quod barbaram istam Dialecticam extrudere adhuc non possim, nam barbaricam Grammaticam olim ejeci. Si quid Lystriolus tuus ulla in re tibi commodare possit, utere eo ut tibi dedititissimo. Nosti animum meum. Vale. Ex Zwol, Anno 1516.

Mirum est, Domine Erasme, & tamen verissimum, nulla est nox, in qua tibi non adesse videar, tota hac nocte una fuimus Basileæ, ut etiam aliquid somniorum meorum audias, tam est Erasmus infixus præcordiis Lystrii.

EPISTOLA CV.

Domino Erasmo Gerardus Lystrius S. D.

Cum tuas litteras legerem, domine Erasme, (nam An. quo alio nomine te compellavero, quam quod orbi 1516. notissimum, charissimumque est) animus meus exundabat gaudio, tam erant amica, atque Erasmicæ; quibus, dispeream, si ullum aurum, si ullam gemmam comparem. Sed quid infantulus coram ipsa eloquentia balbutiam, quæ justi etiam oratoris linguam constringere posset. Hoc faciam uno verbo rustico quidem illo, sed pleno affectus sincerissimi, animum in te meum significabo. Me fulmine Jupiter feriat, si quicquam te uno mihi in orbe est charius, pro quo vitam, nedum istas extrarias res fortunæ temeritati obnoxias, profundere mihi volupe esset. Absit omne tectorium, absit omnis fucus; scis Lystrium graviorem quam qui animum ad affectandum inducere possit. Et, me Hercule, pecus mihi aut saxum esse videtur, quod istud pectus humanum tam candidum, tam facile, tam omni virtutum genere politum non suspiciat, non deosculetur. Ineptire me dices. Scio te nihil aversioribus auribus audire, quam id quo es dignissimus, quocirca ab iis vel invitus temperare cogor. Quod Theologi negotium facessant, non est mirandum κύνας ὑλακτεῖν. Dorpium certe hic mecum omnes docti mirantur, tam divina oratione, tam amica adhortatione non adductum esse ut vela verteret, qua vel sola interim hominem ab oblivionis injuria vindicasti. Sentis-ne hominum ingratitudinem? Es, domine Erasme, nimis facilis: vide ne ista tua modestia sit nimis immodesta, neve iste candor alios atret. Tu istas σφῆκας καὶ κύνας pro tua prudentia, atque animi magnitudine, facile contemnes. Hæc mea vitæ conditio non perinde arridet, cum ob catenatos ferreosque labores, tum ob magnam litterarum jacturam; siquidem vix vacat litteras veluti per transennam adspicere. His accedit quod non video quæ mihi hic fortuna sit exspectanda. Postremo fortunula nostra magnificis illis pollicitationibus parum respondet, utpote qui vix ducentos aureos quotannis corradere possum, cum quadringentos polliciti essent. Reliquum est, mi Erasme, ut famam meam, fortunam, denique meipsum clientulum tibi dedititissimum, deque te unice pendentem commendem. Tu mea eruditionis dux, tu mea famæ buccina, tu omnium fortunarum mearum inceptor fuisti, atque utinam aliquando sis perfector! quid omnino sine te Lystrius aut facere, aut tentare potuisset? Omnia mea, qualia sunt, tibi accepta refero. Nam cum tot Lucubrationibus, tot Herculeis laboribus omnem posteritatem, nedum præsens seculum tibi demeruisti, tu de me uno peculiarissime bene meruisti. Sed ô me miserum, quando tandem dabitur occasio vicissim gratiam referendi? Porro omnes hic docti atque religiosi ut te effusissime amant, ita ferventissime exspectant Commentaria in Epistolas Pauli. Novum Instrumentum à te illustratum etiam senes Græce lectitant. Perge, domine Erasme, nihil te invidiæ & furoris stimuli morentur; quamvis profecto eo virtutis progressus es, ut jampridem invidia virtuti cessisse debuisset. Scis coaxationibus atque latentibus vitilitigatorum obnoxium esse, tibi cum Hieronymo, cum Paulo atque Christo commune esse. Impera tuo clientulo: utinam pectus hoc inspicere posses! Sed rursus ineptio. Utinam quinque aut sex lineæ rursus à te scribantur! Ex Zwol, Anno 1516.

EPISTOLA CVI.

Domino Erasmo Guilielmus Nesenus S. D.

*Doleo, & quidem maxime, immortalitatem, quam tu vir unus potuisses præstare, præreptam mihi à nebulone quopiam insigni: eam enim pluris feci quam decem Tagos, Pactolos, & quicquid hic mundus impostor admiratur. Moria nondum est excusa; obstiterunt nebulones milites, qui te decedente in Lotharingiam irruperunt, quo minus chartas Frobenius recipere

* Lege, latratibus.

An. 1516. *pere potuit bonas, jam tamen sub incude est; negligentiam etiam majore diligentia resarciemus. Nibil* Francofordiæ *erat novi præter* Cœlium *quempiam, qui ad imitationem* Plinii, *si diis placet, historiam scripsit omnimodum.* Lachnerus *dono tibi mittit septem integra Opera* Hieronymi, *& unum Opus cum* Francisco, *ex quo resarcies quicquid priori* Hieronymo, *quem tecum deportabas, defuit, sic ut octo habere possis.* Copiam *nondum vidi: non enim* Basileæ, *sed* Francofordiæ *tuas litteras recepi, quam tu scribis esse meam; quomodo mea, mi* Erasme, *qui me, hominem in litteris sortis extremæ, nulla epistola in fronte affixa agnoscit? curabo tamen, ut & emendate, & quam ocyssime excudatur.* Lachnerus *mirum in modum te orat, si quid concinnaveris novi, aut si quid denuo tibi sit relambendum, ut hoc illi exhibere velles, relaturus gratiam aliqua ex parte. Nemo enim gratiam tibi referre potest abunde, cui natura quicquid potuit uni tribuit, ostendens se esse minime sterilem & effœtam, sed se posse Veteribus parem producere.* Theodorum* *adscriptum alteri nebuloni doleo maxime, quem sperabam ad nos redire,* Neseno *nescio quam candido, certe non omnino maligno, inscriptum: sed meum* Erasmum *mihi in alia re gratificaturum spero. Vale, optime* Erasme, *& vide ut olim candor tui ingenii me quoque complectatur; ignosce inscitia mea, scripsi hæc in diversorio* Francofordiæ: *scribam de omnibus rebus ex* Basilea *copiosius. Omnes te tuumque ingenium unice admirantur.* Anglum *meum meis verbis saluta, cui scripsissem, si tempus non defuisset.* Francofordia, *Anno* 1516.

EPISTOLA CVII.

Domino Erasmo Rot. Guilielmus Nesenus *S. D.*

SALVE, doctissime Erasme. *In Operibus* Senecæ, *quæ tuo labore maximo politiorum litterarum candidatis restituisti, offendimus in margine quædam; tua manu veluti adultera & supposititia notata, his quidem verbis:* Hæc à quodam nebulone addita; *rescribe, quamvis ego indoctior quam ut à doctissimo litteras expectare debeam, an sint hæc expungenda, vel cum ceteris imprimenda. Vale,* Erasme *doctissime, & inter tuos etiam ministros me connumerato. Raptim apud navem,* Basilea, *Anno* 1516.

EPISTOLA CVIII.

Domino Erasmo Guilielmus Nesenus *S. D.*

ETSI pleraque res mortalium tales sint, ut non statim primore adspectu, vel jucunda vel amara judicari soleant, mihi certe ipsa Ambrosia, ipsumque Nectar, præ occasione etiam qualicunque ad te scribendi, nauseam sapit, qua utinam tam docte uti, quam libenter vellem, liceret, atque ita animi mei recessus facundia explicare, quam infelici inopia premo. Videres nimirum Nesenum *tuum infra omnes infimos constitutum, quanti te supra omnes eximios eximie eminentem faceret. Sed malum, hic desidia votis nequicquam proficitur. Quod vero mihi tua* Copiæ *Commentarios inscribendos putasti, vix dici potest, quo gaudio, quibusve lætitiis arcanis animum meum perfundi sentiam: est enim egregium facinus, mihique ad memoria immortalitatem gloriosum, & quod ego haud paulo præstabilius puto, quam trecentos* Crœsos & Crassos. *Non tamen ob hoc, quod quicquam tale mea meruerit simplicitas, candorque, quæ omnia potius mihi conciliaverunt, quam mediocrem etiam dicendi supellectilem, sed quod* Erasmum, *hominem vere divini pectoris, amicum habuisse dicor, daboque operam strenue, ut* Copia *quam ocyssime simul & nitidissime* Frobenianis *typis excusa in lucem exeat.* Moria *tua, quovis Theologo prudentior, jam propemodum est absoluta:* Beatus Rhenanus *eam sub incude aliquandiu remoratus est cum suo* Gryllo *à se* Latinitate *donato, quem adjicere cupit.* Schurerius Enchiridion *denuo impressit. Mirum, quod pene exciderat, quam Theologi Theologice, id est, arroganter, tuas annotationes, imo illustrationes, judicarunt; sed jam nunc omnis vis veteris maledicentiæ emarcuit, atque fumus gloriæ feliciter discessus est, non solum eloquentiam tibi, quam ipsi nunquam attigerunt, tribuunt, sed Theologiam quoque, cujus verius sunt simulatores quam possessores. Vale, mea vita,* Erasme *eloquentissime, & me ut tuum clientem amplectere.* Anglum *tuum meis verbis saluta.* Basilea, *Anno* 1516.

Frobenius *rogat te plurimum, si quid habeas, quod vel à te castigatum, vel de novo compositum sit, ut sibi mittas, & diligenti opera, & pecuniis gratiam referet.*

* Gazam scil.

EPISTOLA CIX.

Bilibaldus Pirckheimerus Erasmo Rot. *S.*

HIERONYMUS Emser, *Juris Licentiatus, vir doctus & tui observantissimus, Principisque* Georgii Saxoniæ *Ducis à consiliis, inter cætera hæc* quoque ad me scripsit. Utinam tibi* Saxoniam *videndi desiderium incidat! ut per* Nurembergam *iter facias; sic enim te coram alloqui possemus. Vale.* Nuremb. *Anno* 1516.

EPISTOLA CX.

Hieronymus Emser Bilibaldo *S.*

ERASMO Roterodamo *si quando scribes, me licet incognitum commendabis; simulque commonefacies virum, si* Lipsiense *illi Gymnasium & populi* Misniensis *mores videre libeat, daturum me operam apud illustrissimum Principem nostrum, ut id vel annuo salario, vel honesto illi viatico, perficere valeat. Ejusque mihi mentem desuper rescribe.* Lipsia, *Anno* 1516.

EPISTOLA CXI.

Andreas Hoechstratensis Erasmo suo *S.*

An. 1517. *UT cum litteras tuas, mihi alioqui jucundissimas, in ædibus meis anno uno & amplius jam decurso relictas perspexissem, quibus ob meam absentiam fato adverso, te proposito tuo frustratum accepi, non parum dolui, sic novissime tuis litteris, ad me 3. Nonas Octobres una cum xeniolo pro donantis benevolentia mihi gratissimo è* Basilea *directis, plurimum gavisus sum, eo maxime quod sperem te in reditu* Leodio *facturum iter, quod te obnixe oro, & rogo ut ad domum meam te divertas. Spero urbs ipsa, quam prioribus tuis litteris parum tibi placuisse scribis, amicorum ductu ac præsentia* Hieronymi Aleandri, *qui apud nos agit, insignis & primaria Ecclesiæ* Leodiensis *Canonicus, Cancellarius Antistitis* Leodiensis, *& Præpositus apud divum* Petrum, *quantum alia quavis placebit. Bene vale, amice singularis. Ex* Leodio 11. *Januarii, Anno* 1517.

EPISTOLA CXII.

Morus Erasmo *S.*

MARUFFI syngrapham esse puto ejusdem generis, cujus has meas litteras, quas miror si potes legere: sed ignosces mihi, dulcissime Erasme: *nam neque tempus ad scribendum, neque animus ad cogitandum suppetit, tam assiduis negotiis premor. Sed si recepisti pecuniam à* Maruffo, *scribendum est ad* Cantuariensem, *quo* Maruffus, *quod solvit, recipiat. Egi per epistolam* Buslidio *nostro gratias,* Paludano *tute ages nomine meo non minores quam* Ægidio: *nam quæ illi scripserunt, tibi deberi voluerunt. Non credas quam vehemens amator tui, quam acer propugnator studiorum tuorum sit* Linacer: Grocinus *quamobrem tantopere conventum te volueris, nondum licuit expiscari: nam is* Londinum *adhuc nondum venit. Vale,* Erasme *dulcissime. Raptim* Londino 13. *Januarii, Anno* 1517.

* Nihil erat in MS. intelligit procul dubio epistolam quæ sequitur.

EPISTOLA CXIII.

Domino Erasmo Rot. Theologo Petrus Ægidius S.

An. 1517. *MEI fuit officii, ut ad te scriberem dum isthuc Nicolaus Bavarus, Matheseos peritus, proficisceretur; adfert Astrolabia & Spheras aliquot isthic vendendas: is ad te fert libellum Græcum, missum à patre illo Priore diva Agnetis, spopondi pro libro, & tabellioni syngrapham dedi meapte manu subscriptam. Narravit mihi Theodericus, quam amice & blande te acceperint Theologi Lovanienses, qua res peperit mihi multum gaudii. Intelligo compatrem meum Tonstallum abiisse, doleo vicem tuam; nam scio vitam tuam cum illo potius quam nostratibus convenire. Accepi Parisiis Suetonium, Flavium Vopiscum, Spartianum, & alios plerosque olim in Italia impressos: hosce si tibi mitti voles quamprimum scribito, curabo isthuc advolent. Puerpera & meus parens te plurimum jubent salvere. Bene vale, & me ama: ego te, ut nosti, amo. Antuerpia 18. Januarii, Anno 1517.

EPISTOLA CXIV.

Guido Morillonus Domino suo Erasmo S. D.

*NON licuit Theologo nostro per subitum discessum ad litteras tuas rescribere, mi Domine. Injunxit mihi ut rescriberem; imo Utopiensem Decanum me tantisper esse jussit dum abest. Ad id etiam Theologicum caduceum mea credidit fidei, ut in me omnino sit dignitatum fores vel claudere, vel aperire; fatis imputandum quod solus excludor. Vides, mi domine, quantum eum esse oportuerit, cujus sola absentia factum est, ut tantus essem: omnes quaqua incedo me benigne salutant, reverenter compellant, ad cœnam vocant, quid in hoc, vel in illo negotio actum sine fine rogitant; litterarum sarcina undique ad me commigrant; in summa ex Guidone pragmaticus, id est, Theologus factus sum, nisi quod de ducatis mirum est interim silentium; nihil forsan ad Utopiensem Vicarium hoc attinere putant: si ita est, non tam honorat mandatum mihi officium, quam onerat. Vix mihi persuadere possum, Theologum ipsum tantum negotiorum strepitum tam diu sustinere potuisse, nisi fessum subinde refovisset Dea illa ἀνδρεῖα θεῶν τε, quam Monetam vocant: nam & hujus Dea favore propitio nuper ad te litteras aureas misit, ne hæc commentitia putes: rogo doceas, quibus sacris & artibus eam ex noverca parentem mihi reddam: nam magistri mei præcepta Theologica non satis feliciter procedunt. Sed de nugis satis. Liberius tecum jocatus sum, ut congerronis cognomini responderem, quo me in tuis litteris insignire voluisti. Quantum nobis arriserit Tulius, cui perpetuo risu parentavimus, quam belle, quam festive, &, uno dicam verbo, quam Erasmice cum Petro contendere visus sit, facilius intelligi, quam explicari potest. Immensum est, quod illi tribuit Cancellarius: hoc mane hora sexta Cameracum festinavit cum domino de Chervia, & Theologo Indico, redituri intra paucos dies, nisi ea inter Reges convenerit concordia, quam usque ad mutuum conspectum, & colloquium futuram exspectamus, alioqui Imperatoriam Majestatem & Regem nostrum Cameraci morabuntur. Opera Hieronymi hospiti tuo Martino hodie dabo jussu Theologi, ut cum reliqua sarcina ad te perferantur. Humanissimo hospiti istic tuo Petro Ægidio, uxori, ac reliqua familia cupio esse quam optime, & Joanni præsertim. Sponsa nostra salvum te optat. Vale, domine. Bruxellis 18. Februarii, Anno 1517.

EPISTOLA CXV.

Marianus Accardus Siculus Erasmo Rot. S. D.

*CUM hic aderas, etsi non crebro te visebam, tamen cum mihi in manu esset dulci consuetudine tua perfrui, absentiam tuam æquo animo ferebam; sed postquam discessisti, adeo te visendi desiderio teneor, ut quum non mihi liceat, quod te hic morante licebat, torquear impatienter. Nec tantum doleo quod ...... sed quod cum hic esses sæpius omiserim ex suavi ore tuo sitienter pendere, à quo poteram non minus doceri quam delectari. O desidem hominem, ac tanti viri amicitia indignum? Quis mihi ignoscat, quod tricas futiles totius antiquitatis thesauro prætulerim? Sed quid irreparabile damnum reprehendere juvat, cum irrevocabilis temporis jacturam, quam mea culpa fecerim, corrigere mihi liceat minime. Satius est istò excurrere ut desinam invidere Antuerpiensibus, & potissimum Petro Ægidio, viro undecunque eleganti, docto, erudito, &, ut uno verbo absolvam, amicitia & præconio tuo dignissimo. Vellem tamen ex litteris tuis intelligere, an cito nos visere statueris: O si scriberes!

Ad te quamprimum, fer patienter, ero.

Cæterum si nos diu illumines relinquere destinas, ad te properabo, ut videam, cæcitatisque meæ tenebras lumine vultus tui propulsem. Interim vale, sæculi nostri splendor & decus cum Achate tuo, cui me commendo non vulgariter. Ex Bruxellis 1. Martii, Anno 1517.

EPISTOLA CXVI.

Hieronymus Emser Domino Erasmo, S.

*SALVE, Erasme, vas electionis & secunda post Paulum doctor Gentium. Editiones tuas (quas lippis tamen & inunctis lego oculis) ita veneror ut cæleste numen: quæ ut singularem singula doctrinam, ita Christianus ille tuus Miles Christianam omnem redolet pietatem; quem, quum ante duos annos rarus esset apud nos, typographo edendum tradidi, cumtali epigrammate meo licet inculto:

Rite bonas artes cum relligione vetustas
Contulit, at nobis littera sola placet.
Scire volunt omnes hodie, bene vivere nemo:
Heu frustra sapiunt, qui sibi nil sapiunt!
Quam bene priscorum calles imitatus Erasmus,
Psalterium cytharæ commodat, ora lyræ.
Oris & argentum vestivit pectoris auro
Niliacasque deo, prædo, sacravit opes.
Hic tibi emendus erit, distractis omnibus unus,
Tanquam Euangelico gemma reperta in agro.

Deus cæli & terræ, qui te spiritu sapientiæ & intellectus adimplevit, ut in medio Ecclesiæ suæ aperires os tuum, conservet te in resurrectionem veteris Christianismi, & ruinam detrahentium tibi luporum & onagrorum, Christi aulam sub ovina pelle demolientium. Ceterum Dominus Richardus Crocus, Anglus, qui biennio hic Græcæ litteraturæ rudimenta cum summa laude & morum honestate seminavit, & nunc patriam repetiturus has tibi litteras porrecturum se recepit, certam referet conditionem huc ad nos veniendi, quod illustrissimus Princeps noster, & universus ordo Nobilium dudum vehementer desiderarunt. In qua te vehementer oro ad me scribas sententiam tuam Lipsiam, & quanam pecunia id à te impetrari valeat; quo cognito omnem movebo lapidem, donec te noster hic aquila suscipiat eo quo dignus honore es. Vale & rescribe. Ex Dresda Misniæ 15. Martii, Anno 1517.

EPISTOLA CXVII.

Hieronymus Dunghersteyn Erasmo Rot. S.

*NON in malam accipias partem obsecro, vir venerabilis, quod ignotus ego fortasse tibi, occupare te litteris præsumsi. Veritatis enim sciendæ desiderium in causa est; legens etenim recognitionem tuam ac annotationes in Novum Testamentum, incidi in locum istum: Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, ut esset æqualis Deo, sed semetipsum exinanivit, &c. ad Philippenses II. 6. Ubi ipsam interpretationem in annotationibus repetens, hanc clausulam, non rapinam arbitratus est, ut esset æqualis Deo, intelligi vis de Christo, ut homo est. Ais nempe: Loquitur de Christo ut homine, nec est otiosus articulus apud Græcos. Nimi-

rum

An. 1517. rum interpretans quod dixisset rapinam haud dubium quin hoc ipsum ut esset par Deo, non usurpabat sibi æqualitatem cum Deo, sed dejecit sese. *Hæc ibi. At contra majores nostri,* Græci *sermonis non ignari, inter quos sancti Patres, ac viri doctrina excellentissimi,* Hieronymus, Ambrosius, Hilarius, Augustinus, Leo, *& alii, de divinitate* Christi *Apostolum in hac clausula locutum esse asserunt, & ea maxime auctoritate, qua contra* Arianos *utuntur, qui* Christi *æqualitatem cum Patre secundum divinam quoque naturam negabant, gradus in divinis (ut nosti) ore blasphemo ponentes: ii autem viri sancti aliique complures intendere accipiunt Apostolum, non rapinam arbitratum esse* Christum, *esse se æqualem Deo secundum formam deitatis, in qua idem est cum Deo Patre secundum deitatis essentiam, & æqualis eidem secundum personalem distinctionem, cum nec nisi una deitatis forma esse possit, quæ est ipse Deus, seu deitatis essentia. Et in hoc Catholice loquuti esse non dubitantur. Nec hæc ideo dico, quod non adverterim te præmonuisse lectorem, in quibusdam à vulgari editione, & a sequentibus eam doctoribus, non absque causa discessisse, sed quia in hoc loco (quem interim adverti) magna mihi fidei ratio consistere videtur, adeo ut multis, præcipue* Augustino *cap. 7. primi libri* de Trinitate, *videatur is esse quasi regula quædam per omnes sacras Scripturas, dissolvendæ videlicet quæstionis, quo ipse Dominus sit minor Patre, quove æqualis, &c. Hanc enim distinctionem Apostolum ibi manifestius commendasse insinuat ipse* Augustinus, Hieronymus *etiam in editione, quam commentatus es, quæ & ex emendatione tua impressa circumfertur, textum hunc Apostoli ponit sub eis verbis, quibus utitur Ecclesia, & in commentario dicit:* Multi hunc locum ita intelligunt, quod secundum divinitatem se humiliaverit *Christus*, secundum formam videlicet, secundum quam æquam æqualitatem Dei, non rapinam usurpaverit, quam naturaliter possidebat. *Et exinanivit se*, non substantiam evacuans, sed honorem declinans: *formam servi*, hoc est, naturam hominis induendo. *Item* Hilarius, *qui, ut* Hieronymus *contra* Ruffinum *dicit, 40. millia versuum* Origenis *in* Job *vertit, &c. qui & latinis in Operibus suis* Latinis Græcas *miscuit in libro contra* Constantium *Imperatorem, hæreticum* Arianum, *inter alia:* Vetas igitur, *inquit*, non scripta dici, & ipse tamen non scriptis uteris, neque quæ scripta sunt loqueris. Similem vis Patri Filium prædicari, ne ab Apostolo audias: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinanivit se, formam servi accipiens. Non rapit quod erat *Christus*, id est, in forma Dei esse: non est æqualitas Dei in forma Dei esse, si non æqualitas hominis est esse in forma servi. Quod si in forma servi, homo *Christus* est, quid aliud in forma Dei, quam *Christus* Deus est? Similem itaque ob id prædicari vis, ne in fide tua sit. Et omnis lingua confiteatur, quoniam Dominus *Jesus* in gloria est Dei Patris. O fallax blandimentum tuum, &c. *quæ ibi scribit. Putas autem* Constantium Græcum, Ario *faventissimum, qui & Arianos, quæ in eum scribebantur, ponderantes habuit, hæc dissimulare potuisse, nisi & in* Græcis *hic sensus, quem sancti ex hoc loco Apostoli accipiunt, certe contineretur. Quo etiam mutato ab hoc sensu de reliquis quoque hujusmodi suspicari quæ doctores sanctos possent simplices. Omitto autem ob brevitatem alios,* Ambrosium *scilicet (qui pleraque è* Græco *interpretatus est) scribentem ad* Sabinum *Episcopum;* Leonem *Papam, (qui & ipse* Græcas *novit) Imperatori quoque* Græco *scribentem;* Gregorium *Papam super* Job, Ruffinum *(qui quantum* Græcas *calluerit, non est ignotum) Symbolum fidei exponentem. Qui omnes cum aliis pluribus hac utuntur editione, & eam in hunc sensum citant seu sensus ille inde sequitur sicut jam citata. Et quod maximum est,* Ecclesiam Romanam *hac interpretatione ab antiquissimis temporibus usam esse quis dubitet, cum qui hac utuntur Sancti multi, plusquam ante mille annos vixerint. Neque vero natione* Græcos, *moderno tempore factos quoque* Latinos, *inter quos &* Bessarion, *præfatæ Ecclesiæ Cardinalis, utriusque linguæ peritissimus, hunc locum inter sacra legi solitum, emendatione egere, prolocutos constat:* Valla *quoque in annotationibus suis, quæ ad illum passum, nil mutavit, nisi quod singulariter,* sentiat unusquisque, *potius haberi vult, quam pluraliter* sentite; *& quod dicit plerosque codices* Græcos *habere,* considerate, *σκοπεῖτε, & quod* Stapulensis *habet,* præfate, *Sanctorum sententiæ non puto contradicere. Videtur autem & ad hæc esse ratio. Nempe alioqui* Arianos, *Salvatoris divinitati insidiantes, non modicam sui erroris ansam habere appareret; nam si (quod secundum intellectum sanctorum, Evangelista* Joannes *habet equidem cap. v.) æqualis est Filius Patri, neque tamen est æqualis ei secundum naturam assumtam, quod nemo inficiabitur, erit ei æqualis secundum divinitatem. Unde si quod Apostolus dicit de æqualitate, de divina natura accipiendum non est, ut tu vis, cur superfluo ipse de hac præmisit? Cur etiam sancti,* Græcarum *periti, non ad sensum debitum verbis Apostoli utentes, in causa præsertim fidei & contra* Arianos, *qui æqualitatem supradictam perverse negabant. Aut si non secundum divinitatis formam* Christum *Deo Patri æqualem se esse arbitratum esse, vult Apostolus, ne scilicet rapinam faceret, consequens est, eum non esse idem in substantia cum Deo Patre, quod est* Arianum *quammaxime:* Ariani *enim, qui plurimi* Græci *erant, scripturis coacti, negare non poterant,* Christum *esse Deum, item & similem esse Patri confitebantur; at Deum minorem Patri, scilicet secundum quandam participationem deitatis, & similem secundum imitationem, longe supra ceteros quoslibet, non autem consubstantialem, garriebant. Igitur si* Christus *dicitur noluisse arbitrari se esse æqualem Patri, ne scilicet rapinam faciat, cum hoc, ut dictum est, de natura humana apertissimum* sit, nec etiam fieri oportuit, intelligendum hoc veniet de divina, quod est (ut dicebatur)* Arianum. *Unde potius accipiendum hoc videtur secundum Sanctos sic de divina natura, quod cum in forma Dei esset non fecit rapinam, secundum eandem arbitratus se esse æqualem Patri. Denique si rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, divinitati suæ ipsemet detraxisse videbitur, cum in veritate sit æqualis ei. Est nempe* Christus *unus, quo demonstrato, rectissime dicitur homo iste æqualis est Deo, scilicet secundum divinam naturam: quoniam liber iste pro supposito stat divinitatis scilicet verbi. Quapropter & non ab re fit idiomatum communicatio. Aut ergo non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo secundum divinam naturam, quod Apostolum velle est de mente Sanctorum. Aut si non est arbitratus esse se æqualem Deo, jam rapinam arbitratus est, sibiipsi detrahens juxta prædicta, quod & cogitare impium est. Non ergo id quod de non rapina arbitratum esse* Christum, *in verbis est Apostoli, de humana accipiendum est natura. Sed hæc collative duntaxat ut in cogitatum subito venerunt posita volo, vir mihi in Domino amantissime. Precor ergo te ea benevolenti animo accipias quamvis verbosius dicta: neque enim tempus deliberandi, ac digestius ea dicendi, mihi erat. Neque adeo in* Græcis *ex generoso disertoque domino* Richardo Croco *præceptore venerabili profeci, quo interpretationum arbiter sedeam, magis autem (ut decens est) Sanctorum auctoritatem secutus, has scripsi, quas idem ad te perferre, & remittere mihi tuas (quas dare non graveris) promisit. Vale. Datum* Lipsiæ 18. *Martii, Anno* Christi *humanitatis* 1517.

EPISTOLA CXVIII.

Bilibaldus Pirckheimer Erasmo S.

*QUAMVIS *nil occurrat, mi eruditissime* Erasme, *cur meas ad te dem litteras, attamen ne inchoata amicitia nostra intercidat, pauca hæc scribere volui, ut intelligeres, tui memoriam minime ex animo meo excidisse. Audio te novum quoddam absolvisse Opus, ac propediem* Basileam *profecturum, ut impressoribus illud tradas. Rogavi te olim, si commode posses, etiam ad nos accederes; id nunc repeto, ac iterum oro, si tantisper tibi otii suppetit, ut amicos tuos, quorum numerum in-*

* Sic habet MS.

An. 1517. *quæ illis coram spectandum exhibere velis. Sat scio non te pœnitebit: nam præterquam quod amicis omnibus rem gratam feceris, multa quoque videbis, quæ vidisse juvabit. Præcipue Rempublicam, qualem (pace aliorum dixerim) nondum in* Germania *conspexisti. Proinde etsi regio ista annis elapsis ob crebra bella latrociniis infesta esset, nunc tamen omnia pacata ac tuta sunt adeo, ut nil tibi de securitate timendum sit. Fac igitur ut voti compotes evadamus; qua re nil gratius nobis evenire poterit. Vale, mi optime* Erasme, *felix non minus omnibus eruditis, quam tibi ipsi salvus & superstes, & quid melioris* ǂ *aliquando rescribe. Iterum vale.* Nurembergæ 20. *Martii, Anno* 1517.

EPISTOLA CXIX.

Beatus Rhenanus Erasmo *S. D.*

*IMPENDIO *magis de tuis honoribus & felicitate gratulor, quam de meis ipsius unquam commodis gaudere possim: nam cui non placeat, virum tam absolute doctum comprobari, magnifieri, ornari, summum à summo, hoc est, eloquentissimum à potentissimo Principe. Narrant qui isthinc ad nos ventitant omnes, quam tu sis Regi* Carolo *mirum in modum charus, quam suspiciant te torquati isti, quam reliquus Aulicorum grex observet, denique quam te singulariter colat, ut est quisque vel virtutis studiosior, vel litteris ornatior. Proinde brevi speramus futurum, ut qui hactenus tot improbis laboribus, tot vigiliis, recta litterarum studia adjuvisti, idque tam egregie, non ita multo post auctoritate tua sis condecoraturus. Nam si litteras ornare volet* Carolus, *ecqua tandem re hujus studii clarius experimentum dare queat, quam si te ad illustrem aliquam dignationem auxerit, in quo tantum est eruditionis, tantum eloquentiæ, tantum judicii, quantum mirari quidem possimus omnes, qui ubilibet gentium in hoc stadio decurrimus, at nullus adhuc fuerit adsecutus, nescio an quispiam sit adsecuturus. Sic* Leo *Romanus Pontifex nuper* M. Musurum *Archiepiscopatu donavit, liberalissimus Princeps virum doctissimum. Porro* Christophorus Basiliensis *Episcopus optime de tuis litteris sentire, & honorificentissime prædicare non cessat. Amant te studiosi, suspiciunt cuncti. Ipsa nunc (quod ajunt) Musa vivit, omnes græcantur,* Rudolphus ab Hallewila **, *animo genteque nobilis, & cathedralis templi hic æditus, in* Græcanicis *rudimentis addiscendis repuerascit, quinquagesimum quintum, ni fallor, annum egressus.* Volaganius * *noster* Hebraicarum Institutionum *libros tres proximo mense est editurus. Excudit hac hyeme typis suis* Frobenius *cujusdam* Cœlii Lectionum antiquarum *libros* XVI. *in quibus si quicquam est eruditum, id auctoribus, è quibus sublegit, acceptum referri debet: nam ipse plane est judicii infelicis, & quod ad stylum attinet, neque maturus, neque multum sanus; ostendunt hoc ejus infantissima præfationes: nihil enim aliud ex eo degustavi. Vidisti tu hominem* Patavii: *nam illic diu privatim docuit, sed obscuri tum nominis. Quam estis plusquam* Cicerones, *plusquam* Lysiæ, *plusquam* Demosthenes, *ad hunc comparati, tu &* Rudolphus Agricola. *Sed ad quem non?* Huttenus è Bononia *mihi nuper scripsit. Cupio te semper incolumi valetudine & integra fortuna vivere, mi pater & præceptor. Saluta* Joannem Smith, *optimum adolescentem. Commenda me D.* Dorpio, *&* Ægidio, Antuerpiensi *Secretario. Misi* Philippi Melanchthonis *ad te Carmen* † *juvenis illius undicunque doctissimi. Bene vale, eloquentissime vir, & tuum tibi* Beatum *commendatum habe.* Basileæ 22. *Martii, Anno* 1517.

In Erasmum Opt. Max. Philippus Melanchthon.

ΚΡΑΤΗΡΑΣ ἢ Πίθοι τύχον
Αἰτεῖτο νεκταρέοις Διὸς
Παρὰ τοῦ μεγίστου, ποικιλό-
Φρων ἢ θεῷ καὶ θελξινόοις
Ἀμβροσίαν εἰς τῶν συμποτῶν
Παρνασσίων φιλοτησίας
Φέρουσαι· τῇ δ' ὁ ἤπιος
Ὁ Ζεύς· τέκνον ἄγ' ὦ πίθ' ἐμὸν
Κἀμοὶ μέλει τῷ ξενίῳ,
Τῶν συμποτῶν Παρνασσίων.
Εὔθυμος οὖν τὴν δωρεὰν,
Τὸ τῆς Ἀμαλθείης κέρας,
Ἐρασμικῶν τῶν ἀνθέων,
Τῶν ἠϋανθέων, λάβε
Νυμφῶν θυσίας οὐρειάδων:
Οἷς ὠκεανὸς τοῦ νέκταρος
Κ'ἀμβροσίας ἐστὶ πλησμονή.
Ἔσω δ' ὁ, μελιφθόγγοις δρόσος
Μούσῃσι, τερπνιστὸν πόμα,
Καλοῖς τ' ἔρωσι, κ' ἱμέροις
Καὶ ταῖς χάρισιν ἐπισκόποις,
Αἰεὶ δὲ θαμινὴ τοῦ κέρως
Ἐρασμικοῦ τὰ λείρια
Στέφη θεαῖς. τὸ τοῦ Διὸς
Παρνασσίοις ἀγγέλλεται
Πίθῳ· θεοὶ δὲ συμπόται
Χαίρουσι, τέρπονται κερᾷ
Τῶν ἀνθέων Ἐρασμικῶν.

Tubingæ 21. *Augusti, Anno* 1516.

EPISTOLA CXX.

Petrus Mosellanus Domino Erasmo *S.*

*QUANQUAM *tanta mihi à natura insita est verecundia,* Erasme *doctissimorum ornatissime, ut tibi, tuique similibus, homo omnibus modis tenuis, non nisi justa occasione provocatus scribere hactenus sim ausus, tamen ut hoc tempore me ipse vincerem, hoc est, fronte perfricta litteras illitteratas* Erasmo *obtruderem, multæ sane fuerunt causæ. Primum enim laudatissima tua humanitas, qua etiam absolutissimam istam eruditionem vincere diceris, animum mihi fecit. Deinde velut sponte currenti calcaria subdidit* Richardus Crocus, Britannus, *juvenis cum imaginibus, tum utriusque linguæ litteratura cognitione non solum in* Britannia *sua, verum etiam* Germania *nostra maxime clarus, qui in litterariis nostris confabulationibus, quoties tui nominis mentio esset facta, (fiebat autem sæpe) non destitit suadere, hortari, ut me tibi insinuarem: neque enim hoc vel tibi fore ingratum, vel mihi pœnitendum; nempe quod te sit humanior nemo, neque quisquam* καὶ τῷ κοινῷ *magis omnibus sit expositus. Ajebat præterea noster* Crocus *se ita* Erasmo *conjunctum, ut epistola nostra vel hoc nomine locus esset futurus istic honoratior, quod à se appertaretur: jam tum enim hinc in patriam solvere parabat. His quasi stimulis excitatus calamum arripui, hac utcunque scripsi,* Croco *perferenda dedi; qua re si quid est peccatum, tuo* Croco *in nostra culpa ignosces: is enim hujus audaciæ mihi auctor fuit (quod* Græci *dicunt)* κορυφαῖος. *Tum & nostro erga te amori dabis nonnihil, qui quam sit magnus, hoc argumento facile assequi potes, quod dum se tibi insinuare pergit, temeritatis personam gerere sustinuit. Postremo si ne hac quidem fecerint satis, ad* Theophrastum *confugiam, qui hanc meam (si ita vis) petulantiam, qua tua amicitiæ candidatum ago, honestiori interpretatione palliabit, dicetque apud tuum* Plutarchum, πάντων μάλιστα δεῖν κοινὰ τὰ φίλων εἶναι τοὺς φίλους. *Sunt adeo communes mihi tecum amici multi, nec ii gregarii, ut in ordinem redigere non possis, imo* Capnion *ille, Eruditorum* ἄλφα, Bilibaldus Pirckheimerus, *vir inter doctos honoratissimus,* Philippus Melanchthon, *juvenis vel tuo calculo probatissimus, quos omnes si non excludis, &* Mosellanum, *illis jam ante non ingratum, in eorum album adscribere saltem digneris, qui ut tuarum lucubrationum sunt studiosissimi, ita & te earum auctorem amare gestiunt maxime. Bene vale, unicum nostri seculi decus.* Lipsiæ, *ubi publice utranque linguam pro viribus docemus,* 24. *Martii, Anno* 1517.

ǂ Scribendum videtur, *moliaris*. ** Inf. pag. 1598. C. *Halwilerus* dicitur. * Lege *Wolfgangus*, vel *Wolphangus*, Faber scil. de quo videsis sup. pag. 1568. E. † Quod hic apponi curavimus.

EPISTOLA CXXI.

Ghilielmus Waramus, Cantuariensis Archiepiscopus, Erasmo Roterod. *S. D.*

An. 1517. *ERASME *doctissime, litteras dignitatis tuæ Idus Februarii, in quibus ipsa ostendit, quanta sibi spes undique arrideant, accepi; ex quo nuntio utinam plene & solide tuæ felicitati gratulari possem, ipsa re tam præstita quam promissa: nemo est enim omnium, cui magis benefactum cupio. Quod si spes illa certo videntur successuræ, non dissuadeo, quin dominatio tua fortunam faventem complectatur & foveat, qua in re quodcunque acciderit, talem ipsa me semper experietur, qualem me futurum præsenti sum pollicitus, hoc est, amicum immobilem in omne tempus & eventum. Invitarem dominationem tuam ad celerem reditum in* Angliam, *ut in hoc secessu meo a rebus forensibus dulcissima consuetudine tua frui possem, sed tantas spes interrumpere nolo, occasionemque dare amittendæ fortunæ, quam in eo est, ut tua dominatio plena manu apprehendat. Verum, si post discessum Principis huc respexerit, mea cura erit secessum studiis commodum providere. De pensione non est quod sollicita sit. Misi ad* Maruffum *intra decimum diem retro proximum, uti pecaniam ad te transmissam curaret, qui suscepit in se munus transmittendi sine fœnore & diminutione, modo, & forma, qua inter dominationem tuam & ipsum est conventum. Si quid est aliud, quod ego in rem dominationis tuæ facere possum, sibi ipsa deerit, si non confidenter à me expostulabit. Vale. Ex* Cantuaria 24. *Martii, Anno* 1517.

EPISTOLA CXXII.

Wolphangus Faber Domino Erasmo *S.*

*ALTERUM *locum è Scholiis adversus cavillationem, ut mihi videbatur, minus tutum cujusdam obscuri hominis procacitas interea demonstravit, subinde notans modestiam tuam, & incomparabile istud ingenium, multo tamen insolentius* Oecolampadium, *quem tu alicubi fateris in* Hebræis *dijudicandis tibi adjutorem.* Erasmus, *inquit, in Græcis* multos taxavit, taxandus & ipse in *Hebræis, & reliquum id genus improbitatis, quod ineptus iste, tanquam à me favorem capturus, litteris ad me datis illevit, tam verbose, quam impudentissime. Locus est* Matthæi *primo capite; ubi videris refellere divum* Hieronymum *in dictione videlicet* הרה *pagina* 237. הרה, *inquis, divus* Hieronymus concipiet *vertit, cum tamen, ut* Hebraici *apices, duo scilicet* kametz, *indicant, præsentis sit temporis, præteriti autem esset, si unum foret* kametz. *Excitatus partim hominis istiusmodi petulantia, partim casu quodam, tres libros paro* Institutionum *in litteras* Hebraicas. *In primo autem libro* 14. *capite, ubi de natura punctorum exposita quædam indico, hujus prophetiæ locum exemplum habui, Canone videlicet* 2. *cujusmodi linguæ sanctæ proprietatis te obiter admoneo. Canone primo ita scripsimus:* Præteritum perfectum ferme habet sub priore *kametz*, sub altera *patha*, ut אמר, atque eadem puncta per omnes personas utriusque numeri custodit. *Et post alia, Canonem secundum, qui magis ad rem est, posui ipsis verbis in* he *&* aleph *exeuntibus, in hunc modum:* Nullum præteritum verbum, in *aleph* vel *he* ultimam finiens, admittit *patha* sub proxima litteram antecedente, id est, in posteriori syllaba, peculiariter autem *kametz*, adeoque perpetuo requirit, ut הרה concepit: *ita enim legitur* Esaiæ 7. *capite; quam sententiam tanti prophetæ lubet explicatius disquirere: nam divus* Hieronymus *post* LXX. *Interpretes* הרה, concipiet, *vertit, futuro nimirum verbo, secutus pervulgatam inter* Judæos *traditionem, cujusmodi citant è grammatica, ut ipsi vocant,* דקדוק: Ad naturam, *inquiunt,* ac tempus primi verbi, quotquot sunt cujuscunque temporis consequentia sub eadem periodo, (*quam* הפסק *vocant*) exponantur. *Sic in hujus loci prophetia legitur:* לכן יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל *Ubi primum verbum* יתן, *id est,* dabit, *futurum est, ideoque* הרה concepit, *quod est præteriti temporis, ac rursum* ילדת, parit, *præsentis, non pauci, neque indocti, tanquam futura etiam nunc solent exponere, quibus regula isthæc exponendi probabilis apparet: eam tamen ceu minus è dignitate linguæ sanctæ argumentis non omnino vanis excludo, subjecta protinus tui defensione, adversus plebejam invidiam, patritiam enim ipse jamdudum exsuperas; atque ego sum abunde satis, ad præstandum similes, ut dicitur, labris lactucas: indoctus cum indoctis pugnabo, ut suum olla operculum congruat. Verba subjiciam:* Jamdudum intelligis, *inquam,* eum non loqui (ut dicitur) per parietem, qui hujus prophetiæ quodlibet verbum ad suam reddidit naturam, contra vulgarem exponendi morem *Judæorum*, quo referunt totius sententiæ verba semper sequenda ad primi naturam. *Et post alia, te adduco tanquam mea opinionis adstipulatorem, ita scribens:* Neque *Erasmus* noster felicissimæ censuræ huic formulæ exponendi, quæ verba posteriora totius distinctionis ad primum ita torquet, multum videtur tribuere. *Boni consulat admirabilis tua eruditio hucusque meam confidentiam, vel, si ita videtur, improbitatem; qui ausim inani loquacitate tantopere tuis studiis obstrepere; ignosce, inquam, imperitiæ tam nugacis amiculi, quem ad tantam audaciam humanitatis tuæ dulcedo, qua temperas nobis immensam ingenii tui majestatem, pellexit. Ceterum novos tibi amicos ex Operibus ut eruditione infinita, ita & religione sinceriore eximiis, etiamdum paris vel absens: apud* Basileam Joannes Rudolphus Halwilerus*, *Canonicus iste, quem bonis litteris parum propitium putasti, totus est* Erasmicus, *quinquagenarius scholiis operam dat, atque hac hieme* Græcæ *linguæ rudimenta probe didicit, quo sit idoneus ad Novum Instrumentum: in summa* Erasmum *loquitur, ubique* Erasmum *somniat; præterea pronepotulum, maxima spei puerum,* Erasmicis *jussit imbui delitiis, & in hoc quoscunque potest à te libros editos assequi diligenter comparat, miratur* Moriam, *atque unice librum* de Principe *amplectitur: hæc scribo, ut scias ex uno hoc conjicere, quanti te ceteri faciant, quantumque optimo jure venerantur omnes absolutum istud virtutis & eruditionis specimen, quod insculptum tam immensis Operibus orbi credideras dijudicandum. Aliquando scribam diligentius majore otio præditus. Vale.* Basileæ 3. *Feria post* Lætare, *Anno* 1517. *Urget abitum* Frobenius.

EPISTOLA CXXIII.

Joannes Reuchlin Erasmo Rot. *S. P. D.*

AD ea, quæ VI. Cal. Septembres inter prædones littorales Caletii *ex tempore mihi scripsisti, non, etiam consultis omnibus* Musis, *possem pari dignitate respondere, adeo ex ore tuo genialis scaturit eloquentia; unde subrubesco mearum aliquid ad te dare, nec facile adducor, ut crebro dem, nisi* Jovem *lapideum jures, de mea ineptitudine boni consulere, ne illud veteris cautelæ audiam,* Si tacuisses, Philosophus mansisses. *Id de me ne dubites,* Erasme *spes nostra, sum erga omnes reliquos audentior, quod se tuis offert oculis in præsentia quando ad te mitto hunc librum* de Arte Cabalistica, Leoni *Papæ decimo à me dicatum: quem si lectione tua dignaberis, desiderare comperies* Erasmi *limam, tamen mihi temperare non potui quantumvis infans, ne non & ego ei Musarum summo præsidi, cui nostra ætate Scriptores qualescunque sua dedicant, vel has barbaras hominis* Suevi *operas pariter offerrem. De sancto sacrorum Præsule, ac optimarum litterarum Antistite* Roffensi, *hoc velim pernoscas, me virum eum non modo, ut certe debeo, valde revereri, sed amare non minus etiam. At metuo à tanta laude, tuque, si me amas, averte hominem à desiderio mei, probe nosti quam minuit præsentia famam; qui me ubi coram viderit, stultum, ut fit aliquando, fastidire inciperet. Dii male vortissent. Jussi* Thomæ Anselmo *è nundinis istis Martiis ad utrun-* quo

* Is ab Hallewila vocatur, sup. pag. 1595. D.

An. 1517. *que vestrum cum his meis litteris* Cabalistica *nostra dare; acceptis tu eis, alterum tibi librum retineto, monumenti mei loco, alterum* Roffensi *nostro diligenter mittito, ut sentiat tua de se commendationis nos minime oblitos. Proficiscor peregre ab itinere fessus; quare nunc ad te nequeo pluribus. Postquam domum rediero, neglecta resarciam, permittente Deo, qui te felicissime conservet opto. Vale feliciter, & hac vota mea cum reverendo Episcopo* Roffensi *communicato. 27. Martii, Anno* 1517.

EPISTOLA CXXIV.

Marianus Accardus Erasmo suo *S.*

*SAEPE *viricularum mearum infirmitatis conscius, vir excellentissime, mortalitatem mei nominis deploravi; videbam non modo post fata* Lethæis *aquis famam meam submergi, sed & viventis nomen tenebris involvi, ac penitus incelebre oblitterari: caterum tu fama filius justa deplorationi mea consulis, qui binis litteris tuis invita prorsus* Minerva, *fatisque nolentibus, mihi immortalitatem infundis: nam si scripta tua, qua mortem nesciunt, mei meminerint, quis de nominis mei immortalitate dubitabit? Sed heus tu! multò ambitiosior sum (ut ingenue fatear) quam vel ego exprimere, aut tu credere posses: nam nihil magis est in votis, quam quod nostri seculi homines ignorarent te eo ingenio esse, quod multum amicitia tribuas, quodque in amicorum laudibus modum excedas; Posteritati vero facile impones, qua ut in omnibus te verissimum rei litteraria arbitrum agnoscet, itaque & absque ullo fuco amicos laudavisse sibi persuadebit. Qua quidem spe allectus, pudorem, quem mihi elegantissima littera tua fecerant, susque deque feci: non enim inficior quod qui te, meque norunt, illas legentes, in me, pavonis pennis indutum, graculum inspicient; Posteri vero pavonem fuisse asserent, meque à tanto viro laudatum (ob quod manes mei gestient) felicem judicabunt. At igitur tibi gratias immortales immortali beneficio affectus, quod me ab injuria oblivionis asserueris, & de honorifica mentione mei, quam in litteris ad* Budæum *fecisti, cum potero, libentissime relaturus. Ego ad præsens tot obruor negotiis,* Siculæque *res adeo me occupatum tenent, ut vix respirandi otium mihi sit; cum me extricare potero, ad vos ibo, ut tertius sim in amicitia* Erasmi *&* Petri Ægidii, *quo mihi nil charius aut optabilius evenire posset. Interim da, quaso, ad me litteras, & eas quidem quam longissimas: tua enim quo longiores eo gratiores, estque illis peculiare, quod nunquam satiant, occupationesque meas statim elevabunt. Vale, utriusque lingua facile princeps, meque, ut soles, ama.* Petro Ægidio *meo nomine salutem impartire. Ex* Bruxellis *raptim 1. Aprilis, Anno* 1517.

EPISTOLA CXXV.

Joannes Harenaceus Erasmo Rot. *S. P. D.*

*SACRIS *initiatus quidam nomine* Simon, *de familia honestissimi viri ac Juris periti* Gasparis Halmali, *Tribuni* Antuerpiensis, *hospitio nostro utebatur in jejuniis nocte una. Mane interrogatus à me de* Erasmo, *(de viris enim eruditis mihi fere primus est sermo) respondit,* Erasmum *perbene agere, atque* Antuerpiæ *morari cum* Petro Ægidio, *prudentissimo viro, ac Scriba civitatis primario, & addidit:* Nos, *inquit,* sæpe loquimur cum eo familiariter, interdum in domo nostra, interdum in hospitio suo, atque etiam interdum alibi. Quæso, *inquam,* cum opportunum fuerit, saluta eum nomine meo, atque, si videbitur, his verbis: Quidam *Cartusiensis,* de domo *Capella,* salutat te, *Erasme,* quia diligit te; & rogat obnixe, si habueris illac iter aliquando, ut in domum *Capella* digneris divertere, & fratres tui amantissimos invisere. *Hac fuit salutatio mea,* Erasme *doctissime, qua si plus satis temeraria visa fuerit, precamur humanitatem tuam, ut id amori tribuas; aliter enim te sollicitare non debeo: nam praclara studia tua non ignoramus. Interim vero nos, de te bene sentiendo, bene loquendo, bene ominando, bene precando (ut hactenus fecimus) amicitia partes tuebimur. Vale, decus atatis nostra dulcissimum, & nos (si fieri potest) dilige, quia nos te diligimus. In domo* Capellæ *diva* Mariæ *prope* Angiam 6. *Aprilis, Anno* 1517.

EPISTOLA CXXVI.

Erasmus Badio suo S. D.

*VTINAM, mi *Badi*, fuisset tibi copia formularum *Gracanicarum*! Nunc capitis periculo *Basileam* adire conor †: neque enim edi potest Novum Testamentum, nisi coram adsim. Scribunt ad me optimi fratres *Amorbachii*, *Joannem*, cognomento *Parvum*, nescio quid minari, sese excusurum Opera *Hieronymi*, contemto summi Pontificis interdicto, imo neglecta omni humanitate: videat etiam atque etiam, ne dum aliis studio nocere parat, sibi ipsi noxam accersat. Non dubito quin tibi sit cum homine familiaritas; oro ut à tam inhumano facto coerceas. Cura ut *Budæus* & *Faber* suas recipiant litteras. Bene vale. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXVII.

Erasmus Guilielmo Neseno suo S. D.

*QVID tibi cum *Roma*, præsertim sub æstatem? * Ego *Basilea* sum usque ad hyemem acturus, si modo liceat irrumpere. *Joannes Smith* repetit suam *Angliam*, ita volente matercula, quæ filium non putat incolumem, nisi videat eum in *Britannia*. Is victurus est apud *Thomam Morum*. Ac *Morus* ipse totus est aulicus, Regi semper assistens, cui est à Secretis. *Pacem* plane triumphat. Rex misit mihi dono sexaginta angelatos, deferens sacerdotium centum marcarum, sed negat se nisi præsenti collaturum. *Glareanum* opinor jam abiisse. Quod si forte adsit, hominem meis verbis saluta diligenter. Bene vale. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXVIII.

Erasmus Petro Viterio suo S. D.

*MIROR, *Thomam Grejum* sine tuis ad me litteris isthinc abiisse. Is nunc apud nos est *Lovanii*, sed brevi rediturus in *Angliam*. Nos *Basileam* avolamus, edituri quædam, quæ sine nobis edi non possunt. Cura interim ut valeas, *Petre* charissime. Salutat te *Grejus*. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXIX.

Domino Erasmo Rot. patrono suo, Cornelius Battus *S. P. D.*

*QVUM *multas difficultates nostras, colendissime Domine* Erasme, *cognoveris, & ex nullis (proh dolor!) nostris meritis, verum ex pietate & recordatione* Jacobi Batti, *patris nostri, amici tui (dum vixit) non infimi, tum viris illustribus nos tuis scriptis commendando, tum etiam suadendo largiendoque pro virili succurreris, status ad te nostri transcriptionem, grati animi significationis faciunda causa, assumtam boni te quoque consulturum, nec quem semel tuendum susceperis relicturum confido. Imprimis acceptas abs te* Londino *epistolas secundum superscriptionis indicium reddidi ad* Joannem Reuchlinum *per* Franciscum *bibliopolam reddendas curavi.* Joannes Borsalus *tuus per commendationem tuam nobis benefecit. Princeps* Veriensis *ne obulum quidem dedit, sed tamen ab ejus beneficentia animum non reposui. Quare eodem tempore desperatis rebus meis apud* Verienses *suasu cujusdam* Joannis Brechtii, *Ludimagistri* Antuerpiensis, *fautoris nostri,* Groningam, *partem* Frisiæ, *meliore tamen consilio atque fortuna quam olim* Angliam peti-

† Scribe, *cogor*. * Locus mire depravatus ac mutilus, qui sic restituendus videtur ex sequenti epistola, *Ego Lovanii sum usque ad hyemem acturus,* Basileam *dein avolaturus, &c.*

petivi, acceptis à prædicto viro commendatitiis ad quosdam Groningenses, *ubi acceptus in hypodidascalum scholæ, victum & cultum facile mihi possum conquirere. Cohabito enim viro patritio, qui mihi ob privatam institutionem filiorum suorum victum tribuit; pretium insuper docendi à juventute* Groningensi *septimæ classis recipio, quod fere in cultum abit, quare nec spes est magni peculii reponendi. Proinde magnam promotionem non exprecor, nisi fortassis nudum sacerdotium, tertium itaque annum hoc pacto in* Frisia *traduco. Hinc est, optime patrone, quod te maximopere oratum velim, si quoquam me istic commode absque dispendio tuo promovere posses, (scis enim quid possim, & quibus rebus sim idoneus) litteras ad me dare ne graveris. Si enim tibi placuerit, istuc redibo, eo quidem libentius, quod te in* Brabantia *meo natali solo velle permanere audiverim, simul quod de futuro apud nos bello incerti sumus. Sin autem manendum censeas, scribere tamen aliquid* Batto *tuo ne omittas, quæso: erunt enim mihi litteræ tuæ multis aureis gratiores: per hoc enim me felicem, & te pristinæ amicitiæ satisfecisse existimabo. Litteras quoque si quas scripseris, apud* Franciscum *bibliopolam* Antuerpiensem *reponas: ego enim disposui, ut* Paulus *bibliopola, qui has præsentes* Francisco *reddidit, ab eo litteras ad me tuas repetat & ad me perferat. Superest ergo ut pro omnibus istis beneficiis gratias agam; nam referre in præsentiarum, quod mihi molestissimum est, non suppetit: quid ergo? si enim spondeam me laudum tuarum fore buccinatorem, indignus est præco, & toti mundo jam clarus haberis. Hominis tamen grati officio functus, collata in me beneficia prædicare nunquam cessabo, quod* Ja. Battum *parentem meum sic in vita dilexeris, ut illo mortuo omnia beneficia in me ejus filium nulla ob debita, sed tum propter Deum, & humanæ conditionis miserationem, tum etiam propter mutui quondam inter vos amoris recordationem, tam liberaliter contuleris, ut nihil unquam in patrem liberalius. Testes sunt* Lovanienses *aureorum mihi abs te tam liberaliter donatorum, & me insania quadam in* Angliam *venientem quam non repuleris, imo quod bono viatico litteris multis remiseris, non attinet dicere, cum sciam eam beneficiorum commemorationem tibi satis esse odiosam, & magis gaudere conscientia benefactorum. Quare pro omnibus istis beneficiis Deum Opt. Max. pro felici successu tuo, longæva vita, qua pluribus prodesse potes, superatione æmulorum tuorum (licet indignus peccator) quamdiu hi mihi patebunt oculi, deprecari non obliviscar. Vale. Ex* Groninga 22. *Aprilis, Anno* 1517.

EPISTOLA CXXX.

Reverendo in Christo Patri, D. Marco Musuro, Archiepiscopo Mononasiensi dignissimo, Nicolaus Sagundinus *S. D.*

*MAXIMO *tenebar desiderio, Præsul longe omnium doctissime, tuas accipiendi litteras, quibus meis quarto (ni fallor) Idus Augusti proxime decursi ad te utcunque exaratis te responsurum, ut mihi persuaderet, faciebat vel summus in te meus amor, perpetuusque cultus, & observantia, vel tua in me pariter non mediocris benevolentia, singularisque benignitas. Quibus quidem tuis felicissimis litteris cave credas in his temporibus jucundius quicquam, optatius, honestiusve accidere potuisse. Verum dum meam me spem frustratam esse dolerem, dum multa ipse mecum tacitus animo volutarem, ecce ex litteris meorum* Venetiis *ad me datis factus sum certior, te nuperrime à sanctissimo Domino nostro* Leone *Pontif. Max.* Venetiis Romam *honorificentissime accersitum, Archiepiscopumque (ut ajunt)* Mononasiensem *auspicatissime creatum declaratumque esse. Quo nuntio pro eo ac debui sane quam sum gavisus, non tam quod te nova ista amplaque omnino dignitate auctum sentiam, qua jampridem suavissimis tuis moribus, doctrina tua, facundiaque rarissima, sapientiaque ista tua, prudentia, integritate incomparabili præditus, merito dignissimus habitus judicatusque es, quam quod omnibus optimarum litterarum studiosis optime consultum intelligo, qui quidem per te in eo dignitatis gradu constitutum, apudque Pontif. Max. tuo merito pollentem, Camœnas tam alto hac tempestate dejectas culmine, tam misere deturbatas, in suam pristinam celsitudinem tranquillitatemque sublevatum deductumque iri non dubitabunt. Quo fit ut magnam in spem adducar, ut credam futurum, quod cum studiosi omnes aliquid bonis litteris habitum esse honoris emolumentique,* Mœcenatesque *alicubi reperiri resciverint, multos subinde fore* Marones. *Gaudeo itaque mihi, ac vere & ex animo tibi gratulor, optoque munus istud tali auspicio tibi feliciter delatum esse, ut ad supremam usque dignitatem gradus sit cum luculentissimo tui nominis splendore, optimarumque litterarum singulari illustratione, amicorum & clientum, quorum de grege & numero sum, perpetua jucunditate. Verum, scire te cupio, Præsul clementissime, quod etsi nihil mihi accidere potest jucundius, quam te florentem audire, quam te meritissimam fœcundissimamque tua strenuissima agricolationis excipere messem, postque tot turbulentas procellas fluctuumque agitationes portum tranquillum & quietum subiisse; nihilominus non possum non vehementer excruciari,* Venetam *juventutem, bonarum litterarum amore flagrantem, quam tuis nectareis epulis quotidie opipare pascere solebas, ex tuis totam dependentem nutibus, & tanquam alterum* Demosthenem, Ciceronemque, *colentem & adorantem, te tanto ac tali viro, nostri seculi fulgentissimo ornamento, tam importune privari, orbarique. Reliquisti tamen* Venetiis *prædium omnino ferax & fertile, in quo aliquot felicissime tuis sanctissimis exculta manibus insurgebant planta, futura aliquando inclytæ Reipublicæ* Venetæ *tibique usui, fructui, atque honestamento: quæ tali destituta orbataque colono, nescio an algifica sydera nimios æstus descendentes* superne subitos imbres timere cogantur. Me miserum! qui tali ero privatus solatio, orbatusque lumine, sine quo ut cæcutiam, deliremque, erit necesse. Sed mihi non perexigua restat spes, quæ nonnihil me consolatur & recreat, te scilicet, superis juvantibus,* Romæ *videre, te præsentem affari, ac tua dignissima frui consuetudine, & tanquam assèclam tuum numen sequi & adorare:* Romam *enim adire jamdiu mihi insedit animo; nunc vero tui visendi adorandique gratia titillat & ardet. Et de his hactenus. Nos vero adhuc* Britannicum *calcamus solum, tantisperque calcabimus, donec exspectatissima in patriam redeundi venia ab illustrissimo Senatu nobis decernatur. Sed ardet (crede mihi) jam animus in patriam redire: non enim possum tam diu charissimorum meorum dulcissimaque patria jucundissimo carere conspectu. Interim tamen pro virili nostra curabimus, ne dies ullus Musis vacuus dilabatur:* Erasmum *enim sæpe convenimus: qui accersitus (ut arbitror) ab hoc divinissimo Rege, omni virtutum genere modis omnibus cumulatissimo, nuperrime huc accessit, apud quem non mediocrem fortunam eum habiturum confido: nosti enim eum tu, Antistes doctissime, quam sit dignissimus omnibus fortunis, quæ tribui possunt homini: nosti exactissimam emunctissimamque utriusque linguæ doctrinam ejus: non es præterea ignarus, quam totus illum suspiciat & admiretur orbis: cui quidem felicem istam tuam ad Archiepiscopatum promotionem notam esse volui. Exhilaratus est continuo vir humanissimus, & tuo felici successu quam maxime est lætatus: aderat enim tunc* Thomas Morus, *unus ex primariis* Londini *civibus, vere optimorum morum insigne exemplar, tui nominis amantissimus, cujus celeberrimum nomen non dubito ad aures tuas antehac advolasse: quo viro (crede mihi) nihil in vita excogitari vel inquiri potest jucundius, suavius, atque lepidius; cujus mirificam in scribendo elegantiam ora-*

* Sic reposuimus, cum in MS. discedentes perperam scriptum esset.

An. 1517.

A tionis, structuram, delectum verborum, sententiarumque rotunditatem, non minus omnes pleno ore apprime laudant & extollunt, quam ingenii acumen, Latinique sermonis politiem omni candore, festivitate, acutia, facilitateque refertam, summopere admirantur: totum enim me, Præsul benignissime, tali viro dedi, perpetuoque dicavi, totum me ei addixi, insinnavique: in cujus mellitissima consuetudine tanquam in amœnissimo diversorio sæpe acquiescere soleo; illeque, qua est humanitate vir, perbenigne amanterque me videt & excipit; quo fit ut nunquam eum conveniam, quin me doctiorem suique amantiorem dimittat. Qui quidem vir doctissimus feliciter auspicata ista tua dignitate tibi vehementer gratulatur. Reliquum vero mihi videtur B esse, ut te quam maxime possum rogem, obsecremque, ut me divinis istis tuis litteris dignum esse velis, quod quidem si abs te impetraro, omnium felicissimum me esse existimabo. Vale, & gaude, doctissimorum hominum jubar præclarissimum, & Nicolai tui ineptias æquo animo lege, meque in perpetuum tibi commendatum habe. Londino 22. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXXI.

Cutbertus Tunstallus Erasmo Rot. S. P. D.

*BINAS abs te litteras accepi, mi Erasme, quarum utrisque me hortaris, ut ad Budæum scri- C bam, id quod jamdudum in medio negotiorum tumultu feci: partim ut eruditi viri gratiam inirem, partim ut tuam liberarem fidem. Sed tu fortasse pollicitus es, me soluturum aureos, at ego vix asses numeravi; sed boni consulat oportet, quandoquidem aliud nummorum genus in arca non erat, unde promerem. Atque ideo futurum prospicio, ut fides apud Budæum tua labefactetur prorsus, cujus exspectationem tuis excitatam litteris tantopere sum frustratus. Verum ἐγγύην φθέγγειν Θαλῆς Μιλήσιος ηὔδα. Hoc tu admonitus periculo, nec te sponsorem, ubi nihil opus est, ingeres, & disces tandem parcius de amicis prædicare. Posterioribus vero litteris quid consulem rogas de profectio- D ne tua in Galliam, ubi nescio quid novæ spei tibi, ut scribis, affulsit, qua de re de industria distuli rescribere, ut meam tibi coram dicerem sententiam: verum, tu hinc pridie discesseras, quam ego huc veni; ubi triginta jam dies propter Paschatis solemnitatem mansimus, subinde alioquin mansionem mutaturi, nam nunc motoriam agimus comœdiam, non, ut solemus, statariam, cum essemus Bruxellæ. Ignosces itaque quod de meo adventu nihil te admonuerim; qui certe mihi ipsi non ante illum diem notus est, quo jussus eras huc concedere. Statim ut ex equo descendi, cuidam ex E ministris dedi negotium, ut te tota requireret urbe, nec nisi invento rediret: is mihi ab Ægidio nostro renuntiavit, id quod ægre tuli, te pridie illius diei abiisse, brevi tamen, ut sperabatur, rediturum. Sexto post die à mercatoribus nostratibus audio trajecisse te in Britanniam, visumque ab his Dovariæ statim ut è navi descenderas in littus. Sublata igitur spe tui brevi conveniendi, quod præsens dicere constitueram, absenti nunc significabo. Ego, mi Erasme, tuis rebus non minus consultum quam meis ipsius cupio, & si qua offeretur conditio te digna, non negligendam putarem. Sed per Deum immortalem! qua tibi solida spes in Gallia potest esse, quando humaniores sectantes litteras indigenæ ipsi vix illic Mœcenates inveniunt, quod Budæus ipse, patriæ suæ decus, in suis commentationi- F bus non parum deflet. Illic militia magno est in honore; cujus apud Gallos (ut nunc sunt mores, si famæ fides est habenda) scitum quoddam est, vel nescire litteras, vel ne lingua quam manu promtior videatur militia deditus, eas dissimulatione premere. Theologia vero illa Sorbonica quanti eruditos faciat, scis ipse. At amicus ad te Regis jussu scripsit. Quæso, plus-ne is apud Galliæ Regem potest, quam possit quidam, cujus non succurrit nomen, οὐδὲ τῷ ζῷ Βασιλεῖ, οἶδας ὅτι λέγω.

Ex litteris tuis non satis intelligere potui, quo firmamento spes invitatur illa. Subvereor ne amici in Gallia videndi tui cupidi, quo magis te alliciant, regium amplificaverint jussum in scribendo, fecerintque elephantum ex culice. Illud præterea mecum reputo, sæpe audivi abs te cœlum illud Gallicum quantumvis mite tua tamen valetudini contrarium & infestum esse; & nunc hac ætate regioni te committes, quam in flore juventutis vix ferre potuisti? Satius esse puto vel natali solo, vel alio non minus assuetudine placido, quod reliquum est ætatis commode transigere, quam cum offensione valetudinis peregrinantem novas spes sectari: nam Erasmo nec amici, nec pecunia deesse potest. Habes meam sententiam, quam coram pluribus verbis dixissem, sed quia nunc sum paululum occupatior, vel Laconice mihi scribendum putavi, ne consulentem amicum silens videar negligere. Vale. Antuerpiæ 22. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXXII.

Erasmus Petro Ammonio suo S. D.

*MISISTI tandem unam aut alteram schedam: cum tot prolixas epistolas scripserim Ammonio. Nec epistolam Cardinalis ad me, tradidisti puero. Quod si tu Ammonii tui gloriæ tantopere invides, quid me rogas ut illius gloriæ consulam? Et nescio quas injurias in tuis litteris inculcas: ut paucis agam, plane hac in parte, Ammonii ingenium in te desidero. Deinde cum tuam obsignasses epistolam, dispensationis exemplar puero apertum tradidisti. O mentem Ammonio dignam! Bene vale. Lovanio 23. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXXIII.

Joanni Fischero, Episcopo Roffensi, Erasmus Roterodamus S. P.

*REVERENDE Pater, animum istum tuum tam germane Christianum tibi pariter ac nobis gratulor, atque ut eo quam diutissime frui liceat opto. Exspectabam tuum de Reuchlini libello judicium; sed video te rebus magis seriis addictum. Coloniæ pugna ea diabolica magis ac magis incrudescit. Res utrinque dentata charta agitur. Et hos tumultus cient in orbe Christiano Cucullati Sycophantæ, qui Euangelicæ doctrinæ præcones haberi volunt. Bene vale. Lovanii 23. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXXIV.

Beatus Rhenanus Erasmo Rot. S. D. P.

REDDIDIT mihi Bruno litteras tuas in die Parasceves. Non est cur ægre feras editum hic Theodori primum: adtulerat id libelli quidam impressor Lovanio veniens, ut venderet, & nisi donato Novo Instrumento sibi comparasset Frobenius, ab alio quopiam fuisset excusus, nam ambiebant multi. Mitte tu si quid præterea Thodoricum habes quod sit versum, imprimetur id quamprimum. Lachneri mentem Nesenus tibi scriptis ex Francofordia litteris exposuit. Quicquid miseris sive tuum, sive alienum, elucubratum, castigatum, versum, suscipient isti, gratissimosque se demonstrabunt. Inter Frobenium & me propemodum bellum fuit, dum do operam, ut tuum Bellum seorsim typis excudatur. Venit in ædes meas anhelus Frobenius, rogans ac obsecrans, ut pauxillum illi praberem excudendum, ne jam de Copia commentariis feriari cogeretur, dum redit ex Francofordia Lachnerus. Est autem hic mos ejus, tum demum exemplar venire postulatum, cum jam nihil superest quod operentur operæ. Protuli Silenos tuos, accepit. Veni in officinam postera luce, Deum immortalem! quam ibi indigne de se & me con-

* Subaudi librum, scil. de Arte Grammatica, de quo inf. pag. 1617. B.

conquerentem audivi. Videri se ex ista scilicet typographorum nota, qui vernaculas cantiunculas imprimunt, non se curare id genus libellulos, in ipsum me parum amice consulere, qui pagellas, non grandia volumina praberem. Commovit me non mediocriter hac sua tragœdia Frobenius, tamen quando tua res, imo studiosorum potius agebatur, meipsum cohibui, & nunc precibus, nunc minis, nunc blanditiis vix tandem effeci, ut Bellum & Scarabeus itidem imprimerentur. Timent ne Proverbiis hac editio sit nocitura. Dici non potest, quam ament volumina pragrandia: proinde facile potuerunt adduci, ut Cœlium imprimerent. Commendaverat nondum visum hic Cœlii Opus Jo. Oecolampadius; postea quam adlatum fuit, paucis ego multiplicandum exemplaribus suasi. Illi meo suum & suorum consilium antepofuerunt. Placebat hoc nomine Cœlius, quia erat summarius. Nihil aliud cogitat Lachnerus quam Summas, Gabrieles, Seieras, Bruliferos. Hac astate vult in officina Frobeniana solennem quandam (sic enim titulus est) edi compilationem cujusdam Alvari, Hispani, pœnitentiarii Pontificii, de potestate Papa & Cardinalium, nescio quid sit futurum: edetur & Chrysostomus, sed minutis illis formulis, quibus Hieronymianos commentarios impresserunt. O rem indignam! Exerces hic quoque ludum tuum fortuna, quemadmodum in reliquis mortalium rebus; impostorum, nebulonum, fucorum libri felicißime excuduntur, Eruditorum neglectißime; quasi vero non satis sit, quantum ad vita conditionem attinet, hos ut plurimum inferiores esse, at istos ubique prosperrimos, nisi in litterariis quoque monumentis tuam tyrannidem post fata sentire cogantur. Commentarii tui de Copia sunt satis nitide excusi, prafui illis mea pomeridiana deambulatione, qua Frobenianam officinam interdum inviso. Habet castigatorem non indoctum, qui se & moneri patiatur, & quod minus intelligit, ex Fabritio, Brunone, aut me, non gravatim discere laborat. Glareanus ante Cal. Junias in Galliam se conferet: habebit annue centum & quinquaginta francos. Evenit in illo, quod tu semper eventurum dicebas; totus humanus factus est, benignus, mitis, & in dies magis ac magis. Non puduit illum interim me crebro consulere, si quid incidisset vel historicum, vel grammaticum, quod non teneret; quin Wimphelingum, nuper lacessentem, magno animo, & vere Christiano, contemsit. Edentur statim Fabritii nostri Capitonis in linguam Hebraicam Institutiones, vel Lucianica tua hic edi, scribe istis te id cupere. Berus adest Tannis. Commenda me tuis amicis. Bene vale, mi pater amande, ac observande praeceptor. Ex Basilea 24. Aprilis, Anno 1517. Salvus sit Joannes Smith.

EPISTOLA CXXXV.

Erasmus Rogerio suo S. D.

QUOD nihil ex tuis schedis adspferferis, habeo gratiam. Quod præcipuum dialogum suppresseris, ipse tuæ gloriæ videris invidere: nam tuo nomine parabam hoc quicquid est libelli edere. Epistola tua, licet perbrevis, admodum placuit. Perge ac vale. Lovanio 24. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CXXXVI.

Henricus Stromerus Medicus Domino Erasmo S.

DOCTISSIME & eloquentissime domine Erasme, lator præsentium dominus Richardus Crocus, tui honoris diligens praco, effecit, ut meis ineptiis tuis delicatissimis auribus obstreperem. Tua dignationi ante Cal. Januarias scripseram, Rever. Archiepiscopum Maguntinensem, dominum meum clementissimum, ardenter desiderare tuam & amicitiam & prasentiam, & pleraque alia, qua subita latoris abitio scribere prohibebat: supplico tibi, prioribus litteris respondeas, qua re domino meo, & mihi rem gratissimam facies. Alia scribenda tecum crocitabat Crocus. Vale, totius orbis lumen. Francofordia 30. Aprilis, non sinente Croco ut plura scriberem, Anno 1517.

EPISTOLA CXXXVII.

Henricus Bovillus Erasmo S.

APAGE, obsecro, nihil quicquam absurdius audivi, avertat à me Deus hanc infamiam; ut nolim esse editam meam epistolam, licet non bene Latinam, nec tam diligenter ut vellem conscriptam, cui tu perlonga nec minus amica, tum omnium judicio non solum acutissima, sed etiam elegantißima, responderis. Adeo (ut vere dicam) non displicuit, praceptor doctißime, ut magna mearum fortunularum parte, tale quidpiam emissem; quod & facto demonstrassem, si facultas voluntati non defuisset: quin mirabar potius generositatem seculis inauditam, ac raram quandam modestiam tuam, qui non dedignareris tui nominis claritatem simul ac immortalitatem mihi licet obscurissimo communicare, tum qui meas tenebras tuo splendore velles illustrare. Nam reputanti mihi pertenuem istam eruditionis umbram, ad quam unius propemodum oculi per minutiores istas Græcanicas litteras, & sanitatis jactura perveni, & mirabilem illam disciplinarum omnium Cyclopadiam, quam tu jam olim absolvisti, id mihi videor tibi collatus, quod ad ingentem Oceanum perexiguus quidam rivulus. Sed hoc mendacium ab invidulo quopiam est confictum, quem male habet tantum honoris mihi contigisse. Sunt nonnulli, qui magna voluptate mentiuntur, licet inde nihil commodi consequantur. Sunt & alii, qui invidia moti detrahunt. Sed scio te prudentiorem, quam ut illis credas, stabiliorem, quam ut istis moveare. Numquam quis hoc corculum meum à te separabit. Nihil mihi quotidie magis est in votis, quam ut contingat fortuna, per quam possim ostendere, qualem erga te geram animum. Ægritudo lente minuitur, & qua tam celeriter & absque deliberatione invasit, nunc magno quodam consilio, an sit adhuc me relictura, deliberat. Vale, rarissimum Musarum decus. Ex Cantabrigia 5. Maji, Anno 1517. Bovillus tuus discipulus.

EPISTOLA CXXXVIII.

Beatus Rhenanus Erasmo Roterodamo S. D.

CUM accepissem, Joannem Wilerium, civem Basiliensem, in Anglia natum, ex patre tamen Germano, Antuerpiam profecturum, non potui committere, ut meis ad te vacuus litteris discederet: nam quod proximis litteris ambigue ad te perscripsi, nunc certius aliquanto eloquar. Imprimitur Chrysostomus minutis illis formulis, idque gemino prælo. Praterea De homine Galeotti Harmiensis opusculum, duobus itidem pralis cuditur. Alvari solennis compilatio (sic videtur) in spongiam incubuit. Exspectantur in dies magni tuarum Lucubrationum fasces, qui ut primum adlati fuerint, omnibus posthabitis, nihil nisi Erasmicum Frobeniana cudet officina. Mirantur te nihildum misisse. Putant tamen in itinere esse bajulum. Monui Berum ut scriberet. Fabritius noster Capito nunc Rectorem agit hujus Academia; scribet & is ad te. Doluimus omnes, jam tertio quosdam male feriatos nomen tuum suis ineptiis paßim inseruisse; de novis Obscurorum Virorum Epistolis loquor: si illis insanire libet hanc insaniam, nullius admisceant nomen. Credimus te jamdudum Copiam, hic impressam, cum litteris nostris ex Colonia accepisse. Commendari se tibi jussit Lachnerus. Pollicetur erga tuos labores se gratum fore. De recognoscendis divi Augustini Operibus, ad proximum Septembrem aliquid accipies: nam Francfordiæ cum Combergio Norinbergensi super hac re conferet. Paraphrasis Apostolicarum Epistolarum tua cupidißime exspectatur; sed & De componendis Epistolis Opus, & Antibarbaros, nec non Copiam retextam & auctam, omnes desiderant studiosi.

Thomas Greyus, Anglus, *nuper me per litteras consuluit, sit-ne sibi huc advolandum, si bellum inter* Gallos *&* Anglos, *seu* Britannos, *incidat. Ego meam illi mentem per* Glareanum *indicabo, qui nunc in patria corpus balneu curat, ut hoc mense nitidus in* Galliam *proficiscatur. Adibit te mox è* Parisiis *ubilibet, sive* Antuerpiæ, *sive* Bruxellæ, *sive* Brugis, *agentem. Exemplum Epistolæ* Francisci Julii Calvi, *bibliopolæ* Ticinensis, *ad* Jo. Frobenium *his inclusum habes. Optime vale, mi pater amande & observande præceptor. Salvus sit* Jo. Smith, Anglus. Basilea 10. *Maji, Anno* 1517.

EPISTOLA CXXXIX.

Ludovicus Berus Domino Erasmo *S. P. D.*

*LITTERAE *tuæ, tertio Idus Martias ad me datæ, lepidissima quidem & tui erga me amoris plane indices, optime* Erasme, *supra quam dici possit me oblectantes, in me concitarunt incredibile & impatiens desiderium tui, ut quem te, virum in bonis litteris absolutissimum, præceptorem meum, præsentem (proh pudor!) minus colui, jam ex imo pectoris absentem ingemiscam: in quo tamen meo infortunio (vera amicitia ratione habita) non parum consolor felici tuo successu, qui maximis pollicitis invitaris à Rege* Francorum, *à plurimis Pontificibus, à Cardinali* Toletano, *ab Anglis & aliis Principibus. Sed utinam illis omnibus relictis (modo id tuo commodo fiat) ad nos* Basileam *revertaris! ubi licet non satis digna pro meritis tuis fortuna jam offeratur; non deerit tamen, ut ipse nosti, pro tuæ dignitatis statu conditio (in loco salubri & amœnissimo) honesta, tuta, secura, quieta, lætissima, qualem Musæ maximopere exoptant. Tanto tui desiderio afficitur* Joannes Frobenius, *hospes tuus, vir summa integritate, ut frequentius ad me dixerit, se ad vitam suam tibi in annos singulos daturum centum Aureos, si huc revertaris, apud eum mansurus. Et quod ad me attinet, omnem meam fortunam, quantulacunque est, & meipsum, tuæ excellentiæ offero, devoveo ac dedo. Erunt & alii, qui multa te & benevolentia & beneficentia prosequantur, ut nihil hic defuturum sperem, quod ad litterarum studia, & vitam in utroque homine beatam sis desideraturus. Tuæ igitur fuerit humanitatis, ut nobis tandem significes, an de tuo ad nos reditu spei quippiam sit reliquum; & si qua in re tuæ dominationi gratificari possim, modo id rescivero, factum puta. Quod autem ad* Germaniæ *superioris statum attinet, belli gravioris principium exoriri videtur, inter* Franciscum de Sickinghen *quendam, & civitates Imperiales, nisi Cæsaris interventu res sopiatur. Ceterum magna & gravis apud nos est vini, frumenti, & omnium prope rerum ad victum humanum attinentium, caritas, & (ad hominum malitiam reprimendam) longe adhuc major imminere videtur, cum alio multiplici divino flagello, nisi oculis misericordiæ nos respiciat Deus Opt. Max. cujus miserationes super omnia opera ejus.* Glareanus *noster, & alii multi adolescentes* Helvetii, *ad Universitatem* Parisiorum *jam proficiscentur, ibi stipendiis regiis manutenendi. Reverendissimus dominus* Basiliensis, *tua erga eum salutatione, tuisque ad me litteris exhilaratus, jussit ut ejus nomine rursum te plurima salute impartirer. Si quid aliud dignum, quod ad te scribatur, occurrerit, præstantiam tuam reddam certiorem. Interim cum facie ad faciem te videre non liceat, doctis & præstantibus Lucubrationibus tuis lectitandis intima præcordia, cum exquisitissima doctrina tua, assidue contemplabor. Vale, præstantissime virorum semper felix. Ex ædibus nostris,* Basilea 11. *Maji, Anno* 1517.

EPISTOLA CXL.

Guido Morillonus Domino Erasmo *S.*

*HELENA *suo obtigit* Paridi; *uxorem duxi, mi domine, quam nunc tibi veluti depingerem, nisi te huc brevi venturum sperarem, & ob id eam tibi ostensurum. Quo vultu legit litteras tuas D. Cancellarius, quo in te sit animo, ex litteris Theologi nostri cognosces. Omnes, qui tibi bene cupiunt, in eo sunt, ut te statim huc conferas, antequam Cancellarius ipse iter in* Hispanias *aggrediatur. Rogo, mi domine, ut hac in re amicis te exorabilem præbeas. Cetera coram, qui in rem tuam esse possunt, melius audies. Uxor me lectum fine fine vocat. Vale, mi domine.* Gandavo 5. *Junii, Anno* 1517. Petro Ægidio, *humanissimo hospiti tuo, ego & uxor salutem plenis faucibus propinamus.*

EPISTOLA CXLI.

Baptista Egnatius Erasmo suo *S.*

*VDALRICUS Huttenus, *vir, quantum ex ejus uno congressu conjicere licuit, cum moribus, tum litteris ornatissimus, ut* Erasmi *discipulum agnoscas, à te mihi salutem dixit. Eum ego, ut par erat, primum tuo nomine suavissime complexus sum, mox virtus, suavitasque ejus effecit, ut non minus ille mihi sua quam tua commendatione gratus, jucundusque foret. Referebat autem ille summa cum amoris erga te testificatione cum alia, tum illud, Principi* Carolo *amplissimo præceptorem* Erasmum *evocatum esse, conditione honestissima: quæ sane res quantam mihi voluptatem attulerit, oratione haud facile assequar: cogitabam enim mecum non id, quod vulgus fere solet, magnas te ex ea institutione dignitates opesque consequi posse, quas tu semper magno erectoque animo contempseris; sed Principem in terris clarissimum facile tua disciplina ac præceptione ita institui, erudirique posse, ut dignus ille tantarum rerum imperiique successione evadat: qui regni tam opulenti vires & consilia à bellis jam plusquam civilibus ad justa in impiam hostem arma convertat; qui litteras litteratosque omnes, & amet, & foveat. Neque vero dubito eam esse in Rege tuo indolem, ut si vel tantillum adnitare, non late omnia cumulatissime præstet; & te ea prudentia, eo rerum usu præditum esse intelligo, ut non tam privatum commodum tuum, quam publicum bonum secutus sis. Admitte igitur,* Erasme *charissime, ut pro ea auctoritate, quam tibi jam amplissimam merito comparasti, proque ea hominum de te opinione, quam ingentem excitasti, ut dignum illum te, dignum* Christiano *nomine, dignum majoribus suis, nobis reddas: ut gratulari avus* Maximilianus *jure id habeat, quod de* Philippo, Macedonum *Rege, memoria proditum est,* ὥς τε πολλὴν τοῖς θεοῖς χάριν αὐτὸς ἂν ἔχοι, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ παιδὸς, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν Κάρολον γεγονέναι. *Ceterum de his alias. Nunc ad epistolam tuam mihi jam pridem abs te redditam venio. Scribis te audisse* Aldo *me in re litteraria juvanda successorem esse factum, tanto eo meliorem, ut ille per se optimus, mecum collatus, parum probari possit. Ego,* Erasme *charissime, nec eam agnosco laudem, quæ cum aliena famæ detrimento mihi tribuatur, nec tantum mihi unquam arrogem, ut* Aldo *me parem, nedum superiorem, esse putem. Nam ut alia taceam, quis* Aldi *industriam, patientiam, vigilias æquet? quis ardorem litterariæ rei juvandæ æmuletur? Ceterum tacite tibi ignosco homini mei amantissimo,* καὶ οὐ κατὰ τὴν ἐμὴν ἀξίαν φασὶ *benevolentissimo. Ego vero nec id oneris interim susciperem. Paucula tantum attigi, magis in eam spem ut te aliosque tui simillimos excitarem, quam ut ego id polliceri de me ausim. Et alioqui res est cum eo mancipe, qui, ut modeste tecum agam, rem privatam magis quam publicam curet; cujusque ego facilius opes ac fortunam quam gratum aut benevolum in doctos homines animum probarim. Quod si mihi οὐ δέκα, quod* φησὶν Ὅμηρος, *Συμφράδμονες, sed unus & alter tui similis hic adesset, si ea proposita præmia, quæ tantæ industriæ ac labori debeantur, haud affirmare tibi dubitem brevi rem ita restitui posse, ut nihil in sartis tectis præter ruta cæsa recipias. Verum interdum adeo avare, adeo maligne res agitur, uti fines meos ne vulgari quidem quinque pedum præscriptione tueri habeam. Quod autem de scriptis tuis ad nos transmittendis admones, nos*

vero

An. 1517. vero lubentissime ea videbimus, atque ut diligentissime excudantur curabimus: nihil enim mihi gratius esse poterit, quam pro Erasmi mei gloria ac laude insudare. Sed & Asulani id mirifice cupiunt; qui te cum filiis suavissime salutant. Tu interim Cæsares meos ac reliqua, quam diligenter poteris, quos Udalricus ad te feret, leges, nec gravabere aut in his multa castigare, aut quid de his sentias ingenue admonere. Bene vale. Venetiis 21. Junii, Anno 1517.

EPISTOLA CXLII.

Thomas Bedillus Erasmo Rot. S.

ERASME doctissime, si tam facile possem dare quam dicere salutem, non interciperet aut differret reditum tuum insidiosa febris, quæ te molestat: nam unus es omnium, quo cum omnem vitam meam transigerem, si mea fortuna pateretur: sed nosti sortem meam pistrino deteriorem, qui ita perpetuam rotam verso, ut non liceat latum digitum decedere. Itaque frequenter ab eo tempore, quo inter nos discessum est, optavi vel Dædalus, vel Menippus fieri, ut remigio alarum citus ad te devolare possem, & post pauculas horas in tuo dulci & desiderato colloquio absumtas redire; sed hic nec aquilas, nec vultures habemus, nec Mercurium quempiam, qui me transportet & revehat: quare obsecro te, anime mi; cura te diligenter, nec sinas longius desiderio tuo nos discruciari. Hoc autem quasi de tripode dictum accipe; neminem unquam optatiorem adventurum domino nostro Cantuariensi, qui de te omnia summa & sentit, & ubique loquitur: is enim in animo habet tibi reverso delectabilem, quantum potest, habitationem providere, in qua post Herculeos illos labores possis molliter in litteris & in otio consenescere. Nec erit aliud quicquam, quod ab eo convenienter postulabis, in quo repulsam patieris. Absentia enim tua, quam summa cum gloria transegisti, auxit amorem & desiderium, (sicut in amoribus Veneris solet) nosti autem ut consuetudo perpetua minuit gratiam, quæ me fortassis viliorem fecit & minoris pretii. Tu autem hoc unum age, ut cum salute quamprimum in Britanniam te recipias; cætera aliis curæ erunt, ut nulla tibi desint vitæ commoda. Vale. Ex Oxfordia 22. Junii, Anno 1517. Thomas Bedillus.

EPISTOLA CXLIII.

Singulari Reipublicæ litterariæ ornamento, Erasmo Roterodamo Nicolaus Sagudinus S. P. D.

QUANQUAM me novum tironem conantem ad te, doctissimorum hominum doctissimum, aliquid in præsens scribere, vel pudor quidam meus pene subrusticus, vel mea (quæ nulla est) doctrinæ conscientia, vel altitudo ingenii tui, maximusque tui nominis splendor, absterret. Quis enim vel maxime in eloquentia versatus, quis acri pollens ingenio intrepidus ad te scriberet? Nihilominus vicit omnia ista, humanissime mi Erasme, singularis tua bonitas, immensaque humanitas, animosque mihi adeo fecit, ut ad te has alioqui audaces meas dare litterulas minime erubescerem; at inquies, quæ de causa? Heri dum apud doctissimum, humanissimum, ac modis omnibus incomparabilem, Thomam Morum essem, tua elegantissima ab eo mihi recitata fuit Epistola, quam simulatque ab illo accepi, illico terque quaterque incredibili cum voluptate perlegi: nam ut reliqua omittam, quid est, per immortalem Deum! quod meam illam Epistolam *, qua Marco Musuro gratulatus sum, ad te perferendam curem? quam (ita me dii bene ament) vix dignam arbitror, quæ ab homine mediocriter docto semel legatur, tantum abest, ut ad Erasmum mittatur, mea quidem sententia, omnium hominum, qui fuerunt, qui sunt, & qui futuri sunt, longe doctissimum, ab eoque relegatur. Verum, malui quod tua lectione indignissimum existimavi, tibi morem gerendo mittere, quam tuæ voluntati refragando retinere quod debui. Duo icirco habebis exemplaria his annexa litteris: alterum erit illius vere elegantissima Epistola clarissimi Oratoris mei, quam scribis amisisse; alterum autem mearum nugarum. Ad hæc velim tibi persuadeas, Erasme charissime, quod si abditissimum penitissimumque cordis mei sacrarium medullitus inspicere posses, tuum haud dubie in eo insculptum inspiceres nomen; ex quo nisi haud amplius palpitante nunquam evanescet: quod quidem nomen, omni celeberrimo dignum elogio, etsi ab Oceano ad Ægyptiacam usque regionem ipsum per se suo splendore satis affluxerit, advolarit, atque pervenerit, ubicunque tamen & apud quoscunque ero, illud omnibus, quibus potero, dignissimis honestare atque efferre encomiis nunquam nisi mortuus satiabor. Et si cum aliquo Zoilo mihi forte fortuna opus erit in certamen descendere, verbis & pugnis quidem ac fustibus (si acciderit) acriter dimicabo. Pro qua tamen mercede, nihil abs te, mi Erasme, exigo, nisi ut me diligas, me absentem aliquando memoria complecti digneris, & in tuo ære me esse patiaris. Rogarem præterea te, imo obsecrarem, ut his meis responderes ineptiis, ni me istis tuis divinissimis litteris indignum esse cognoscerem. Nos vero hic pro more vivimus, & studiis toto pectore incumbimus, quibus carentibus non possemus recte hic vivere. Ceterum vix dici potest, Erasme mi doctissime, quos mellitissimos exhauriam succos ex amœnissimis ac succi plenissimis illis tuis Chiliadibus, quos pulcherrimos & omnigenos veluti apicula ex illis excerpam flosculos, illosque in meum deportem alvearium, ad operumque mearum structuram accommodem. Quibus legendis duas horas singulis diebus dicavimus. Sed dii boni! quæ scripta tua sunt, mi Erasme, quæ illis inest ingenii felicitas, dicendi nitor & splendor, quæ mellita facundia, quæ gravitas, quæ lepiditas, quæ inexplebilis suavitas! macte virtute tua, vir unice, tu, tu, inquam, solus sapere mihi videris, præterea nemo; tu solus Musarum alumnus merito appellari potes. Sed quid infans ipse in te laudando prosequor, quandoquidem excellentissimæ tuæ virtutes, insignesque animi dotes à quopiam decenter laudari atque extolli, nisi tua eloquentissima ac unica facundia certe non possent. Infelix qui te tuaque incomparabili ac suavissima consuetudine frui nequeo; fortunatus nempe, ac nimium felix essem, mi Erasme, si tibi per aliquot annos memet insinuare valerem, si tecum vivere, & meum fidissimum tibi possem præbere ministerium: sed cum per muneris mei onus non liceat, aureum ac vere divinum illud tuum Adagiorum Opus, quo priscorum illorum monumenta, non modo æquasti, sed longo quidem intervallo superasti, & quicquid tuarum felicissimarum apud nos exstat Lucubrationum, sæpius lectitando exosculabimur, amplectemur, earum nectareis obsoniis nosmet ingurgitabimus, & quoquo modo à nobis fieri poterit, hoc nostrum desiderium leniemus, dulcissimam tui nominis recordationem die noctuque mente versabimus, animoque recolemus. Quo fiet, ut etsi non fruitione, at saltem recordatione nunquam sine Erasmo nostro erimus. Vale, ornamentum & lux orbis nostri, & vive felix tibi, amicis, & posteris, cui me obnixe ac perpetuo commendo, trado, dico, atque devoveo. Gratissimum præterea mihi feceris, si tuis verbis & quidem honorificentissimis Reverendissimo isti domino meo Episcopo Theatino tuis illis dignissimis præconiis, quibus usque ad cœlum evehis, modis omnibus dignissimo, me in perpetuum commendatum esse volueris. Iterum vale, nostræ delitiæ. Londino 22. Junii, Anno 1517.

* Habetur sup. p. 1601.

EPISTOLA CXLIV.

Erasmus Petro Ægidio suo S. D.

DE morte *Ammonii* vehementer doleo. Sed utinam *Morus* adesset incolumis! Mitto quæ cupio *Basileam* perferri, ea diligenter commendabis *Francisco* bibliopolæ, aut alteri per hunc homini certo. *M. Nicolaum* admonebis, mihi non displicere de malo granato quod ait, si modo eadem est *Proserpina* & *He-*

An. 1517. *cate*, atque illi sacras testatur *Athenæus* libro septimo. Nam forte locum reperi, quod hi pisciculi vilissimi sint, & Trigla etiam à ternione dicitur, qui numerus *Hecatæ* sacer est. Adhuc apud *Paludanum* hæreo. Agunt nescio quid Theologi de me cooptando in suum ordinem. *Atensis* totus est meus, & item *Dorpius*, verum is quavis muliere inconstantior. De sellis gaudebo ubi videro. Mitto duas Apologias, quarum alteram donabis *M. Nicolao*. Mitte per *Phrysium* ad nos *Epistolas* posteriores *Obscurorum Virorum*, sed obvinctas, ut ipse nesciat, quid ferat. Bene vale cum tuis, amice unice. *Lovanio* 23. Junii, Anno 1517.

Fac ut modis omnibus me commendes eruditissimo & humanissimo medico *M. Henrico Lyrensi*: is humanissimis litteris ad me datis significat cyathos jam paratos, nec dubito quin sint. Recusare non possum munus ab amico sponte oblatum, superest ut de referendo beneficio cogitem. Proinde per *Theodoricum Martinum* huc mittas. Rursum vale.

EPISTOLA CXLV.

Sebastianus Justinianus, Eques, Orator Venetus, Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

* Ex *litteris tuis ad* Morum *nostrum*, Erasme *mi*, *rescivimus nostram epistolam periisse, ejusque abs te exemplum vehementer efflagitari; quod cum mihi molestum sit, habet hoc tamen jucunditatis, quod præ te feras cupere apud te esse nostri pignus amoris, animique nostri testem, vademque certissimum: mittimus itaque desiderata ad te exemplum Epistolæ; cui hanc annectendam curavimus nuntii officium obituram, ex qua certior fies, nos recte valere, tibique talem imprecari salutem, qualem minime præstant pillulæ illæ tuæ, quas desipiens medicus tibi tradidit sumendas; posthac ne tam inconsulte, quæso, credas, mi* Erasme, *mendico verius quam medico salutem tuam, non* Gallia *quidem tota, nec* Germania *compensandam. Novimus te quasi naufragum in saxa vadaque ejectum, nuncupatis tamen votis evasisse periculum tempestatis, pictamque jam esse tabulam naufragii templis affigendam, tibi tamen dissimili admodum imagine; cujus dissimilitudinis non est cur causeris pillularum vim plus æquo citantium alvum, quæ ex pristino te corporis habitu exterminarint, sed pictoris cautelam, qui pinxit, existimantem quempiam hujusmodi tabulas ad evadendum naufragium vim habere, non* Erasmum, *quem non putarit pictor hujusmodi in re cum vulgo desipere. Probe tibi honorique tuo consultum est, quod alium pro te in tabula repræsentarit. Cave posthac à naufragio, cui non proderit tabula, cave ab irato* Æolo *& concitato* Neptuno, *vel si præsentem quidem habeas* Junonem *utriusque sedantem, (si creduntur quæ de diis effutit antiquitas) maturantemque vim, nec te tua* Palladis *tutum arbitreris numine, quam oderit* Neptunus; *procul esto à medicis, qui homini atque equo nullo medentur discrimine: non enim quo modo curent, sed quomodo quærant, cogitant, aleum nonnunquam pro aloe exhibentes. Satius fuerat pullas pro pillulis sumsisse: absit pictor, qui pingat plerumque cupressum pro homine, cui nemo dixerit amoveri à tabula linteum, nec pelli muscam, ut ejus uvas probe discernant aviculæ: mirum est quod cum his omnibus fueris implicitus; at magis certe quod explicitus. Licuit hactenus iterum jocari, mi* Erasme, *non quidem* Erasmica *Venere, cujus joci sale sunt plusquam* Ebusino *conditi. Pergimus quotidianam* Adagiorum *tuorum lectionem non sine summa jucunditate & cachinno, ut quæcunque me antea oblectarant, abjecerim, & licet quæ ex* Græcorum Latinorumque *fonte hauseris, gratissima sint* Adagia, *valeantque ad eruditionem ac varietatem plurimum, pleniorem que ac gratiorem reddant orationem, longe tamen gratiora sunt quæ tu adauges adagiis; mirum est quanta eruditio, quanta varietas, quæ vis, quæ copia dicendi, quam jucunda festivitas, quam scitis moretur jocis, defessumque recreet lectorem: quumque omnia sint prisco-* A *rum monumentis coæquanda, illa attamen,* Bellum dulce inexpertis, Aut regem aut stultum nasci oportet, Σπεῦδε βραδέως, *aliaque plura, non modo cum antiquitate certare, sed longo quidem intervallo superare crediderim; nec obstat veneranda illa priscorum majestas Auctorum, cui si tua conferantur indice abolito, non erit in quo candidus lector recentem istam tuam divinitatem antiquæ illi majestati non præferat. Soleo ego recentium Auctorum haud libenter legere scripta, identidemque filium meum ac secretarium commonere, quandoquidem tot sint antiquorum, quos possim ac debeam imitari, ut non alia desiderentur, quæ sequar, vestigia. Cum tua* B *vero degustarim, quæcunque antiquitatis protecta patrocinio cæteri admirantur, mihi nunc, fateor, quasi obsoleta contemtuique sunt. Delatæ sunt quoque ad manus pluscula tuæ Epistolæ, quibus nil eruditius, nil lepidius (illis quidem* Ciceronis ad Atticum *collatis) vel legimus unquam, vel audivimus. Quid immoror in sole illustrando, quod ineptire est ac verius desipere, cum nil ista tua officina cudatur, quod numen non sentiat? perspicuum est tantum te* Latinæ *linguæ splendoris adjecisse, ut per te illam restitutam magis ac illustratam, quam te per eam celebratum putem: mei sane in tuis legendis cæcutiunt atque hallucinantur oculi, stupet & admiratur mens, ut totus incredibili quodam tui ardeam affectu: nec me velim existimes hujusmodi de te scribi assentationis studio,* C *ceu* Terentiano *illo* Gnathone Thrasonem *præcipitante potius quam illudente; quod officium aliis concedimus, qui à nostris moribus, nostraque vita institutione, rationeque, procul aberrant, non ego* Gnatho, *nec tu* Thraso, *atque ego* Justinianus, *qui nesciam fallere, & tu* Erasmus *ita amabilis, qui à me amante non falleris, nec tu judicando deciperis. Illi siquidem aureum clarorum virorum, quibus assentantur, vitæ fulgorem obærant verius quam ornant. De hoc hactenus. Pergratum mihi fuerit si Episcopum* Theatinum, *virum tum doctrina insignem, tum moribus præclarum, forte conveneris, salvum esse dixeris meis verbis: tibi forte rependet officium qui me non audit, cujus plurium nostrarum Episto-* D *larum desiderat responsum, quasi noster in eum amor, studiumque sordescant; quod vix in tam miti ingenio deprehendi posse videatur. At quorsum tam diuturnum, ne pertinax dixerim, silentium, haud plane liquet: quem dum hic Orator ageret, non putem offensum in me quicquam: sumus quippe, ut nosti, innoxii ingenii, cupimus potius nostris obnoxios agere officiis, quam nos aliis reddi noxios. At qui forte publicæ, quam gerit, personæ rationem habuerit, nos quoque nostra personam Reipublicæ gerimus, jamque diu gessimus, nunquam prætere a abrogandas amicitiæ leges duximus. Vereor equidem ne Erinaceorum more quod mite est ac mansuetum velit aculeorum, qui tuti prominent, asperitate prætegere, candi-* E *dissimos siquidem ac jucundissimos mores dissimulans, severam quandam magistratus frontem gerit, promissumque supercilium, si forte me putat secum parum urbane egisse, neque debitis eum, dum hic ageret, coluisse officiis. Porro perperam mecum agi queror: non enim in eum nisi forte imprudens (quod non suspicor) quicquam commerui, at si quid in me offendit, commonendus eram, & non præcidenda amicitia, juxta illud,* Panem ne frangito: *non tamen hoc illum existimem causari, nulla omnino subeunte causa querelæ. Cur vero hic mihi squalleat ager, qui aliis tam latus, tam ferax, tamque fæcundus redditur, non possum profecto non mirari, atque æque dolere; cujus si mihi natura soli notior esset, cole-* F *rem equidem diligentius, ut frugesceret felicius: frugescit siquidem amicitia, si mutuos pariat consensus, pares affectus, animos ad officia paratos. Colitur vero scribendi vicissitudine, libera (si vacet) colloquendi facultate, mutuis consiliis, communibus studiis, & si sit denique omnis de virtute absque livore contentio: nam quale solum, talis moliendus est cultus; in comparandis amicis habendus est delectus, habito amicos servandos, amicitiam, si perstat, alendam, fovendam, atque excolendam, si labefactata, non dissuendam, aut præscindendam, sed sar-*

An. 1517. sarciendam, restituendam, reconciliandam, fulciendamque voluere sapientes. Non possum equidem non commoveri tanti viri consuetudinis desiderio; in quo uno sunt omnia, quæ rectam muniant viam ad virtutem, quæ iter expediat ad felicitatem: in eo sunt lepidissimi mores, singularis innocentia, veneranda cum decenti quadam comitate gravitas, ac festiva cum gravitate affabilitas, exacta multiplexque doctrina, ut non Philosophia, non Juris Civilis Pontificiique scientia, non Græcæ, Latinæque litteratura, perinde ac in utraque natus fuerit, eruditio, non Theologia, scientiarum finis ac meta omnium, desiderantur; nil agit usquam quod non rationi quadret, nil non ad perpendiculi regulam dirigit, nullus omnino motus habitusque corporis non decorus, non venustus, non ingenui pudoris plenus, nullus sermo, qui non concinet auribus; adde quod non sit quasi illud ex aureo Amasis vase turpi usui servato conflatum simulacrum, at atria ei nitent omnia stemmatibus referta, clarisque adornata suorum imaginibus, ut nemo miretur, si hujusmodi non sinam vel incuria, vel intermissione, labefactari solvique amicitiam: hunc mihi præcipue delegeram quem colerem, quem æmulari contenderem; magnum nimirum erat mihi calcar ad virtutem: certus sum proinde impensius talis amici jacturæ reparandæ incumbere, illumque quasi luxatum membrum restituere; si fieri sinat, perpulchre mihi consultum fuerit, sin minus mecum in amore consenserit, præbebit certe ad jacturam ansam, gladiumque ad deploratum membrum non sine meo dolore, absque tamen mea causa, rescindendum: quo fiet, ut & vicem meam doleam, eique pro nostra spreta succenseam amicitia. Nosti, mi Erasme, nostrum in eum, quem satis superque explicuimus, animum. Da, precor, operam, ut ei per te clarus, expressus atque conspicuus sit. Tu interim nos ama, redamarique scias. Vale, litteratorum reipublicæ præsidium, meum decus, atque animæ dimidium meæ. Londino 29. Junii, Anno 1517.

EPISTOLA CXLVI.

Beatus Rhenanus Erasmo Roterodamo S. D.

* IN his, quæ misisti, libens istos juvarem, si modo nostri non puderet; scribent per suum à secretis, quo nunc utuntur formarum emaculatore, quid facturi sint. Lachnerus ad Argent. emporium profectus est. Ludovicus Berus agit Tannis, quo factum est, ut hic tabellarius nihil ad te litterarum ab illo ferat. Fuit his diebus apud nos Clemens quidam Palæologus, Constantinopolitanus, Monachus Cœnobii divæ Catharinæ ad montem Sina in Syria. Collegit argentum per Germaniam ex condonationibus Pontificis pro reparatione ejus monasterii, quod à Saracenis nescio quid detrimenti superioribus annis passum est: Græce scit pulchre; cum hoc igitur ἐλαλήσαμεν Bruno noster & ego. Episcopus interim sæpe prandio nos accepit, de te semper honorifice sentit & loquitur, id quod etiam suis facit litteris, quas nunc misit. Frobenius duobus prælis Chrysostomum, & alteris duobus Elucidatorium Ecclesiasticum Clithovei Neoportuensis imprimit. Scripsit is scholia quædam in Hymnos, Sequentias, Canonem Missæ, Responsaria, & Antiphonas. Saluta Joannem Smith, Britannum. Bene vale, præceptor & pater observande. Basileæ 8. Julii, Anno 1517.

EPISTOLA CXLVII.

Guolphangus Fabritius Capito Erasmo Rot. suo S. D.

* TANDEM id sum assecutus, cum stomacho respondendo maledicis, ut apud me nemo tibi diem dicat, eruditissime Erasme, poteritque nemo, nisi fortassis stupidi quidam, iique pauci, adeoque alieni ab omni sensu humanitatis: quos nimirum osores habere manifestarios, quam dubios amicos, optimo cuique, si non erro, expedit: & jam dudum sentio equidem mihi parum propitios, etiamsi nihil sum, futuros utique multo iniquiores, si quando ex eorum ergastulo, in album tuum, hoc est, ex ignorantiæ tenebris, in claram istam eruditionis lucem, felicius tenderem. Atqui vinculis arctioribus justitiæ atque adamantinis teneor, quæ nec ipsa Vulcani quamlibet acuta securis, ἢ τὰς λίθους μιᾷ πληγῇ διατημῶσα, dirimere potest. Veterem salivam, inditamque barbariem ceu recentem, non possum non spirare, imo ne in omnem vitam quidem, de successu eloquentiæ mihi timere habent, eoque partem aliquam, tametsi exiguam, familiaritatis eorum, veluti pretium ignaviæ, adhuc fero; quam ne demerear, periculum est, qui pueros ad frugem meliorem excito, constanter admonens adigensque, ut Erasmica semper evolvant, ediscant, solaque imitentur, quæ sola summam cum sapientia eloquentiam æmulis assiduis relinquunt. Ad epistolium propius respondebo. Calumniator jam silet, mihi quam tibi multis modis commotior. Nugamenta nostra in Hebræam linguam jam nunc exscribit puer unus ex meis, quæ quidem secundis abhinc nundinis edere constitui, quando hac æstate præla Frobenii Chrysostomus ferme occupat, mihique vanida quædam negotiola, vel potius impedimenta, quo minus ad umbilicum perducerem, incauto, ut fit, irrepserunt; quibus propediem discussis, cum litteris totus inibo gratiam, nihil à modo curaturus, post Christum & amicorum officia, quam Auctorum utriusque linguæ studia; quicquid autem operæ successiva * exstiterit, Hebræis simul ac Chaldæorum monumentis locabo, iis in transitu, tanquam canis è Nilo bibens, fugiensque, fruiturus. De epistola gratiam habeo; est elegans imprimis, & ut universas ejus dotes uno verbo significem, Erasmicum αὐτότατον redolet. Non tam laudas, Erasme mi, Fabritium tuum, quam ad propositam imaginem ut studia sua confingat, excitas, mireque exstimulas: soles enim, quasi quem amas celebraturus, salubriter, pariter & obtectius admonere. Quemadmodum nunc quoque, eum pinxisti, non qualis ipse sum, sed qualem me futurum exoptas. Cujusmodi decreta, sanctissime reconditæ mecum, exemplar erunt eventuræ vitæ, si quam eventuram divinum Numen donaverit. Bene vale, Gemma præceptorum. Basileæ 15. Julii, Anno 1517.

EPISTOLA CXLVIII.

Thomas Morus Erasmo S. P.

* IN magnam me sollicitudinem conjecisti, Erasme charissime, proximis litteris tuis, (nam binas accepi) quibus intelligo Petrum nostrum neque satis adhuc esse commoda valetudine, & nescio quid præterea pertimescere; quod quale sit ut tu divinas magis quam scis, sic utinam quicquid ipse divinas id mihi quoque fuisses vaticinatus: qui nunc quum ne divinare quidem quicquam queam, ut meticulosa res est amor, multa cogor vera fortasse deteriora metuere; tum hoc male me habet, quod tanquam parum malorum habeant morbus atque ægritudo, uxoris abortus etiam velut in cumulum adjectus est. Vide quam iniqua est rerum vicissitudo mortalium, quibus quum prospera non nisi sensim atque gradatim adrepant, adversa cunctim ingerunt sese, raroque accidit ut malum aliquod incomitatum veniat. Sed tamen ut sunt res humanæ mutabiles, neque omnis dies noverca, spero fore ut omnis ejus molestia magno quopiam rursus atque insperato bono rependatur; quod ut quam maturrime videam in primis mihi votis est. Niger ille Carmelita † quod tibi tam iniquus sit, haud Hercle miror homini dissimillimo, nempe indoctus doctissimo, ac malus optimo. Sed in Moriam quod invehitur, id vero vix credi potest, homo totus ex moria conflatus. O hominem insolenter ingratum! adeone eum pudet imperatricis suæ? quæ mellitissimam ei filiolam suam Philautiam connubio junxit stabili, propriamque dicavit, quæ se perpetuo oblectet, alioqui sibi ipsi non ferendus. Sed nec illud quidem agnoscit dea tam propitiæ tam recens beneficium, quæ nu-

* Legendum, subcisivæ.

† Is est Briselotus, de quo vide, si lubet, inf. Epist. CLXIV.

An. 1517. *nuper ei tanti muneris candidato sola suffragatorum calculos eblandita est? dum offuso luminibus eorum prastigio, illius divinum oculis afflavit honorem, fecitque uti plausibiliter honoratissimorum hominum prarogativa tanto munere dignus renuntiaretur, scilicet os humerosque deo similis, competitore* ‡ *interim turpiter ob maciem atque calvitium, tristibus sapientia signis, ejecto. Ergo fugitivus nunc ingratissimus debacchatur in dominam, & pratensa* τῇ σοφίας λεοντῇ μωρίας ὄνον *dissimulat sese. Bene habet quod exstant auricula saltem, quibus, ut spero, ex ephippiis & phaleris ad clitellas aliquando retrahetur. Sed illius alterius boni senis*** *non possum satis demirari sententiam, qui pius scilicet ac modestus tam immodeste dimicat pro gloria, qua si sic insistat, totus excidet; quanto melius tu, qui lacessitus ad pugnam, pacem agitas: itaque temperare statuas stylum, ut neque veritatem deseras indefensam, & amulum etiam mitiges, ne res in rabiem exeat: denique hoc est victoria parta remittere triumphum, fructumque studiosorum ducere tua ipsius gloria potiorem, ne dissensione* Græcorum *invalescant barbari, eorum pugna pro se usi. Quam mentis moderationem si eum animi sui magnitudine conjunxisset olim* Cæsar, *clariorem haud dubie famam conservata ab se Reipublica, quam ab omnibus victis ac subjugatis gentibus reportasset. Quanquam ego vel maxime istam ipsam modestiam tuam existimo ab magno atque excelso pectore proficisci: quid enim ea humilitate sublimius, qua deam ipsam superborum despicit ac deridet gloriam? qua te fugientem ita quovis sequitur, instatque, ut jam saturo pene fastidio sit. Tabellam, qua mihi tuam,* Petrique *nostri imaginem referat, non credas quam avide exspectem, quamquam male precer illi morbo, qui vota mea tam diu remoratur. Dominus Cardinalis amantissimam nuper apud me tui mentionem habuit, & plane videtur tibi magnum aliquod bonum destinare. Epistolam meam, qua scribis te nolle fraudari,* Guilielmus *meus tam diligenter reposuit, ut invenire non possit: tamen quando ita vis, ubi ubi sit, inventam ad te missam curabo. Vale.* Londino *raptim* 16. *Julii, Anno* 1517.

Mitto ad te fasciculum ab Oratore Veneto, *atque ejus Secretario, praterea ab Episcopo* Roffensi.

EPISTOLA CXLIX.

Budæus Erasmo *S.*

*MATUTINO *ad* Badii *officinam miseram percunctatum, an ille istinc rediisset, cupiens quippiam de te &* Tonstallo *jam meo audire, & num ille litteras meas accepisset.* Badius *ad me scripsit, litteras te meas accepisse, & ad* Tonstallum *perferendas curasse, tuncque profecturum istuc tabellarium, si quid ad te vellem. Primum indignari cœpi, quod* Erasmus *per* Badium *ne salutem quidem ad me, deinde statui non scribere, postremo legere schedulam cœpi epistola *, quam* Tonstallo *scripseram, ut meminissem argumenti, in ea offendi unum erratum meum in his verbis* †: excitante me tantum patris exemplo doctrinæ laudatore & librorum emacissimo, *qui error mihi obrepsit propter verbum* exemplo, *inter duo verba superposito, cum prius esset,* excitante me patre. *Igitur si litteras meas videbis, & idem erit erratum in iis scriptum, idque autographum, ubi paulisper me irriseris, curabis ablativos casus pro genitivis ponendos. Velim autem ut scias ita me ad tuum amicum scripsisse longissimam epistolam, ut mihi pro duabus cessuram eam sperarem, cum* Erasmi *multis in locis meminerim: ad utrumque igitur scripsisse mihi videor; & tu nihil prorsus ad me? prasertim hoc tabellario. Novissimum à te epistolium accepi, quod pertulit* Henricus Glareanus, Helvetius, *homo, ut credo, tibi amicissimus; quem postea non vidi: ejus epistolii principium his verbis scripsisti:* Opinor jam vidisse nostras in Novum Testamentum Annotationes, in quibus *Budæi* nostri meminimus, *& reliqua.* Quæso, ut opera communi rem communem adjuves; nos quantum hic pro tempore licuit præstitimus. *Hactenus de Annotationibus. Hac verba quid sibi velint nescio: impressa exstat epistola mea, qua tibi gratias ago ob honorem mihi habitum in eximio tuo Opere. Quare me admoneas, nunc non intelligo; quam operam dare me tibi velis, scribito, ut tibi morem geram, etiamsi brevi rus iturus sum ob negotia villatica, nec ante duos menses* τοὐλάχιστον *quieturus a curis istis ab litteris abhorrentibus.* Οἴμοι τῆς οἰκονομίας νῦν μοι παρενοχλούσης ἀηδῶς δὴ τῶν τοιούτων ἐπιμελειῶν· *Discrucior miser, cum id tempus perire omne putem, quod nec cultui divino, nec Musarum impertior, & interim* ἐκπίπτειν μοι τὰ ἐνθυμήματα αἰσθάνομαι καὶ φιλοσοφικὰ διανοήματα εἰσρεούσης τῆς αὐτ* τουτησὶ τῆς τῶν παχειῶν φροντίδων. *Vale.* Parisiis 17. *Julii, Anno* 1517. *Raptim hac scripsi cum ad prandium jam structum vocitarer.*

‡ Is erat Jodocus Clithoveus, de quo Erasmus inf. Epist. CLXIV.
** Fabrum Stapulensem intelligit. * Quæ est CCXLIX.
† Videsis sup. pag. 245. B.

EPISTOLA CL.

Erasmus Tunstallo suo S. D.

*LOVANIUM commigravimus cum omnibus sarcinis, etiamsi nondum reperta sedes satis accommoda studiis & animo nostro. *Faber Stapulensis* nobis novum peperit negotium, qui suos commentarios in *Paulum* rursus edidit, multis locis emendatis ex nostro admonitu, nec usquam ulla nostri mentio, nisi uno in loco, nempe in secundo capite Epistolæ *ad Hebraos*, ubi non sat habet suam interpretationem tueri, sed nostram quoque subodiose insectatur, arrodens etiam quædam, quæ ad illius rem nihil attinebant. Breviter cum amico, imo cum peramico, ut ipse scribit, homine, non admodum amice egit, & sese, ut nihil aliud dicam, hominem esse declaravit. Respondebimus, sed citra stomachum, non quo illius refellamus sententiam, quam in scholiis nostris recensuimus duntaxat, non rejecimus, verum, ut ostendamus nos non usque adeo stupidos esse quam ille facit, homo mathematicus, sed ita ut multum habeat τοῦ ματαίου. *Polgravius Angliam* repetiit. *Leus* acerrime græcatur. Audio duos Cardinales *regradatos*, nam hoc verbo usus est *Hieronymus* noster, *Georgianum* æterno carceri addictum; quanquam ea pœnæ ratio mihi nonnullam veniæ spem facit: utinam illi nunc prosit in hac rerum tempestate, quod vestræ *Britannia* semper unice favit. Bene vale, vir optime. *Lovanio* 17. Julii, Anno 1517.

EPISTOLA CLI.

Erasmus Barbirio suo S. D.

*NOS hic triumphos tuos procul ac tanquam per nebulam audivimus. Destituti nobis videmur, posteaquam nos reliquit unicus ille Mœcenas noster, tuque sub-Mœcenas, cujus animum si æquaret fortuna, primus esses omnium. Jam ferme mensis est, quod *Nicolaus* frater tuus me *Brugis* convenit, exhibuitque litteras ad se tuas, quibus mandabas, ut ex pecunia, simulatque eam ab *Hispano* recepisset, mihi centum *Francos*, qui restabant, numeraret. Porro pecuniam pensionis *Curtracensis* jam esse numeratam significabas; ab eo die quid sit actum audivi nihil. *Lovanium* una cum omnibus sarcinis commigravimus. Theologi summa cum humanitate me exceperunt. Nondum tamen consedimus. Audio D. *Adrianum* Cardinalem esse designatum: opinor sydus aliquod theologicum nunc in cœlo τυραννιδεῖν, adeo regnant ubique Magistri nostri; *Standicius* in *Anglia* apud Principem præter alios, Suffraganeus quondam *Cameracensis*, in *Hispania Adrianus*, nunc sapit Pontifex, cum non nisi sanctos ac cœlestes viros & Magistros nostros adoptat in suum collegium. D. Cancellarius mihi sacræ ancoræ vice est: quæ si me destituat, quod avertant superi, prorsus actum fuerit de *Erasmo*; sed exitium commodius tulero, nisi conjunctum esset cum ludi-

* Ita habet MS. forsan ἄττης.

An. 1517. ludibrio. Ubi dabitur commoditas, submonebis hominem mei. Bene vale, chariffime *Barbiri*. *Faber Stapulenfis* in cap. 11. Epiftolæ *ad Hebræos* conflictatur mecum, fed non fine nota ftomachi, quod ego fane miror, cum ego perpetuo ftomachum illum continuerim, etiamfi non deeffet occafio. Non referam par pari, fed tamen declarabo me non tam ftupidum effe quam ille facit. Bene vale rurfum, magna pars animæ meæ. *Lovanio* 18. Julii, Anno 1517.

EPISTOLA CLII.

Jo. Juliacenfis Domino Erafmo fuo S.

*ANIMADVERTO *plane te jamdudum promiffum mihi exfolviffe, quam libentiffime modo, ut & alias fcripfifti, conftitiffe tibi quod fcripferis. Nempe nunc plus mihi præftas quam exigere abs te aufus fuiffem unquam. Itaque maximum nunc de te capio argumentum amicitiæ inter nos conflatæ; utinam autem & ego me talem erga te (qui profecto vir es omni amicitia dignus) exhibere poffem, ut in albo tuorum amicorum merito viderer adfcribendus! Sed mea tibi fatis explorata fortuna eft, ut quam fit nulla, aut certe exigua admodum. At id me altera ex parte confolatur, quod amicitiæ fines tu non re fed animo penfas. Vix dici poteft quam gratum mihi fit per te tantum & litterarum & virtutum præconio virum honorari aliquo fcil. tuarum lucubrationum monumento, qui nihil ipfe de te bene meritus fum ut debeam. Sed eft tua hæc in omnes ftudiofos benevolentia. Vidi & legi præfationem in primum* Theodori de Arte Grammatica *librum: iterum vidi, & relegi, ac mirifice mecum toties delectatus fum lectione ipfa, ut certe in omnibus aliis tuis litterarum monumentis foleo: habent enim id præcipuum omnia tua, (citra adulationem loquor) ut fimul erudiant lectorem, & voluptate mirabili afficiant, teneantque. Meum quidem hujufmodi eft judicium. Alii autem quomodo judicent, pro fuo quifque placito illis liberum relinquo. Sunt tamen, at non ex multis illi, qui meam comprobent fententiam. Verum de his fatis, res ipfa fe arguit. Quod fcribis de excufione Opufculi, id tuo committo arbitrio; tamen fi cum epiftola tua fimul miffiffes, curaffem his diebus, quoniam ante triduum ad* Capnionem *noftrum fcripfi etiam de te aliquid, ut* Thomæ Anfelmo, *cujus mihi formulæ fatis placent, per ipfum* Capnionem *committeretur imprimendum. Tu, quod tibi videtur, fac ut lubet, te libenter fequar. Quod præterea fcribis, Novum Teftamentum iftic placere & bonis & doctis, effe tamen* Κύνας *qui oblatrarent, nihil mirum, quando ne ipfe quidem auctor Novi Teftamenti nifi bonis placere potuit, & fortaffis nifi iis qui probe docti erant: & ex noftris Theologis funt nonnulli, qui perlecto ipfo jam animum mutarunt, & tibi plus quam credideris afficiuntur, utpote ante acerrimi tui nominis hoftes, ut qui dicere confuevere fefe abs te graviffime offenfos effe, iidem jam demum etiam fapere incipiunt quid valeat utriufque linguæ recta inftitutio, ac fumme proinde dolent fe illa carere; multo vero magis, quod de earum affecutione defperant, partim quia pudeat difcere ac veluti puerafcere, partim quia ita occupati funt fuis næniis, quarum innumeros habent libros, ut interim vacare huic rei minime poffint. Dominus meus,* Novæ Aquilæ *Comes illuftris, & ego non raro de te loquimur, & maximopere tuum probamus propofitum de bonis litteris in lucem revocandis, & tui focii effe cuperemus, modo tam feliciter res nobis fuccedere poffet. Vale optime.* Colonia 21. *Julii, Anno* 1517.

Tilmanno *meo, & tuis conterraneis magiftro* Georgio *viro probiffimo, &* Jacobo *adolefcenti ftudiofiffimo, falutationem tuo nomine, ut imperafti, annuntiavi: nihil illis aut gratius aut charius effe potuit, teque proinde non tam eodem jure quam ex debito refalutari jufferunt.*

EPISTOLA CLIII.

Hulderichus de Hutten Eques Erafmo Roterodamo Theologo *S. P. D.*

*SI *eorum, quæ mihi interim, dum à te abfum, evenerunt, hiftoriam narrando tibi contexere velim,* Erafme *doctiffime, nullus tam longus eft dies, qui mihi fatis fuerit; ita varie jactatus fum. Capita tamen narrationis hujus fere fic habent:* Romam *ut veni, tuo nomine falutavi* Paulum, *qui mihi quoties poftea occurrit, occurrit autem perraro, apud fuum Cardinalem occupatus, familiariter contulit. Omnibus* Romæ *doctis oftendi* Adagiorum *Opus, in* Germania *iterum excufum ac locupletatum;* Moriam *item, & quicquid tui ftudio attuleram. Quæ mihi caufa fuit amicitiæ multorum bonorum. Sed cum jam nofci incepiffem, orta eft quædam turbulenta,* Erafme, *tempeftas, quæ ab Urbe* Bononiam *ufque dejecit: nam quinque* Galli, *robore corporum ac ferocitate animorum horribiles, aggreffi, pene tuum tibi* Huttenum *ademerunt. Verum præfentiffima Dei Opt. Max. ope, cum defenfionem molitus effem, profligavi latrones, unum etiam interemi, accepto in finiftra bucca vulnere, quod dices pro periculi magnitudine modicum. Eam ob caufam non tuli* Gallorum *perfecutionem, meque eripui, ex* Scylla *in* Carybdim *provolutus: orta enim* Bononiæ *inter* Germanos *ac* Langobardos *feditione, pene abfumtus fum, juffufque caufam apud civitatis Præfidem communi* Germanorum *nomine perorare;* Hifcus *is eft,* Genuenfis *natione, quanquam pro noftra injuria, & illius iniquitate, non acerba fatis effet oratio, vehementer offendi hominem. Quare* Ferrariam *inde profectus fum, ubi cum te prædicarem, occurrerunt ultro doctiffimi viri* Nicolaus Leonicenus, Cœlius, *& quidam Principis Scriba, qui naviganti ex* Britannia *tibi adfuit, qui nefcis,* Erafme, *quanti te faciant; mihi quidem, quod te noffem, quod præceptorem appellarem, miris modis benigni fuerunt. Præter hos* Antimachus, *in* Græcis *Profeffor, citra honoris præfationem nunquam te nominat. Paucos ibi dies commoratus fum,* Venetias *ad fe vocantibus duobus* Huttenis, *qui in* Syriam *abeunt. Primus ibi hofpitem* Huttenum *excepit* Baptifta Egnatius, *& munus dedit hofpitale* Horatium Flaccum, *in tenuiffimis membranis elegantiffime expreffum. Accurrerunt ftatim* Aloifius Bragadenus, Hermolaus Barbarus, *illius magni nepos, &* Angelus Contarenus, *nobiles patriciis familiis juvenes. Hi me omnes complexi funt, omnes exofculati, cumque tota paffim urbe medium circumduxiffent, ac honorifice fuis civibus oftendiffent, tandem veluti* Ulyffem *aliquem, in* Alcinoi *domum, id eft, ad* Afulani *ædes perduxerunt: ubi fenex ille obviam mihi progreffus humaniffime ad fe accepit primum, poft juffit prodire* Joa. Francifcum, *ex filiis alterum, deinde reliquam familiam, & in his juvenem quemdam* Græce *&* Latine *eruditum, quo in transfcribendis libris prævifore utitur* Egnatius, *qui me ordine falutarunt. Productus eft etiam infans* Aldinus, *& juffus ofculo* Huttenum *accipere: munera deinde oblata,* Suetonius, *& quique poft illum Vitas Cæfarum fcripferunt,* de Officiis *libri* Ciceronis, *&* Egnatii *Cæfares nuper editi, dataque optio quid vellem præterea. Deos omnes adjuro, chariffime* Erafme, *majorem humanitatem non inveniffe, fi orbem peregrinationis meæ retexam.* Venetiis *ad* Germanos *noftros redii, cumque* Auguftam *appuliffem, in* Peutingerum, Jacobum Spiegel *&* Stabium *mathematicum incidi, & productus ab illis ad Cæfarem, corona poetica in magno Nobilium conventu donatus fum. Ecce tibi annales meos; nunc ad alia. Vidi Novum Teftamentum fuo abs te fplendori redditum: vidi, inquam, & honorificam illam de me legi mentionem. Quæfo, quid te movit tanti facere me? aut quid omnino erat in me tale, ut dignum duceres tuo præconio? humaniffime* Erafme, *quam videris amare* Huttenum, *qui te tamen nullo unquam merito obnoxium fibi reddidit.* Pene mihi exciderat, *inquis: næ fi tibi excidiffem, tunc ego omni femel pofteritatis cognitioni excidiffem. Dii te nobis fervent, Lux* Germaniæ, *ac tu cogita, ne ufquam effe malis quam in tua* Germania. *Cæcutiunt Principes noftri, fed te puto videbunt, tam clarum, tam fplendidum. De me fatis non fcio quid fiet. Tres viri, quos præfatus fum, in aulam Cæfaris invitant, multis inde retrahentibus; aliqui ad* Maguntinum: *quid fequar nondum ftatui. In fumma, ita me Dii fervent, atque ita tu pro communi* Germa-

An. 1517. norum gloria diutissime nobis superstes nulli non conditioni prapositurus sum, si mihi tecum esse liceat, ut illud excolam ingenium, quod placere tibi videtur. Si habes consilium, explica. Augustam has mitto ad Jacobum Spiegel, qui se ait frequentes ad te viatores habere; eo rescribes mihi. Dedit & Baptista litteras, qua simul eunt: vides quid velit ad tuam epistolam, quamquam magnifica magis locutus sit. Tu vale ac rectissime vale, & tuum Huttenum amare ne desine, rumpantur ut ilia obscuris viris, qui jam, qua nos excommunicamur, ingentem circumferunt Bullam; bene bullam, quid enim tumidius, quid imbecillius? Iterum vale. Bamberga raptim 21. Julii, Anno 1517. Capnionis causa adhuc sub judice est.

A

B

EPISTOLA CLIV.

Matthias Schurerius Domino Erasmo Roterodamo S.

*SALVE. Nuntius tuus litterulas, etsi Laconice scriptas, salvas ad nos detulit, quibus lectis atque relectis, feliciter ex his te agere didicimus, quod miro nos affecit gaudio, qui gratulamur arridemusque assidua tua incolumitati; de mea bona valetudine quid dicam? decem fere menses laboravi ex pracordiis, adeo ut vix mihi ager spiritus remeet, sic coarctata suffocataque aliquando arteria, etsi semper hac in re consuluerim medicum, non sine magna mea jactura, atque agritudo hactenus improba non me deseruerit; sperandum tamen melius fore, ac olim in pristinam me restitutum iri valetudinem. Dedi litteras à Jacobo Wimphelingo, à Nicolao Gerbelio, à Rusero, alteras à quodam Jureconsulto ex Italia allatas. Praterea salutat te nostra sodalitas litteraria, tuamque bonam fortunam intente & avidis, ut ajunt, auribus haurire efflagitat. Sturmius, à libellis Henrici Palatini Comitis, Aquisgranum ejus negotii causa obeundi petiit: est enim illius adis primas, quem vulgo Prapositum appellamus; circa Idus Septembres reditum ejus spectamus. Scias omnia apud nos esse turbulenta; timentur bella, charistia nostrum invasit forum, circumquaque miseria, calamitas, pacem magis quam cetera precamur. Ceterum commendo me tibi, meaque omnia, qua tuo prasidio, te fautore, tuta prosperaque semper procedent. Iccirco obsecro ne ex albo obliteres tuo, interque bonarum litterarum studiosos me connumeres, si minus id contingat, sufficiat, ne totum tuo aliquando elabar pectore. Exinde dedissem Opus Rudolphi Agricolæ hoc nuntio, nisi unam partem in domicilio meo mutando sic sepofuissem, ut ubi acquiram incertus sim; totas quippe ades investigandi ejus gratia perlustravi, acutioribus oculis in posterum, si alibi possim reperire, ac olim ad te fido Tabellione reddere, rimaturus. Est (crede mihi) Opus plerisque in locis adeo mendosum, ut Oedippo nonnunquam opus esse videatur, tuo tamen labore atque ingenio emaculari, quem nihil unquam fugiat, ac tandem in lucem castigato castigatius emergi facile omnium assensu litteratorum mihi persuasi. Interim vale. Non pigeat aliquando mei meminisse parvo quopiam libello, qui meo exeat pralo, de emendatore non sis sollicitus, est mihi profecto jam Græcophilos. Iterum vale, ac vivas felix. Raptim Argentorato 21. Julii, Anno 1517.

C

D

E

EPISTOLA CLV.

Nicolaus Barbirius Domino Erasmo S.

*REVERENDE ac observandissime domine, hodie recepi litteras tuas, etiam ante dies aliquot receperam ex fratre, quibus indicabat se per dominum de Marques, hominem tibi (credo) satis notum, missurum centum florenos communes tam pro pensione Curtracensi, quam pro pensione regia: quod reliquum erat, curabit apud dominum, ut de illo tibi satis fiat. Hodie conveni pradictum dominum de Marques, qui dixit se misisse dictam pecuniam per receptorem Lovaniensem. Vale, domine semper observande. Ex Middelburgo 24. Julii, Anno 1517.

F

EPISTOLA CLVI.

Doctissimo eloquentissimoque domino D. Erasmo Rot. Henricus Stromerus Aurbachius S. D.

*ELOQUENTISSIME ac doctissime domine Erasme, etsi non deceat corvum olori canere, ego audaculus tamen tibi, viro extra omnem ingenii aleam posito, mea inculta & barbariei squalore obsita scripta mittere duxi, tua magna imo ingenti & humanitate & eruditione fretus: tibi scribens inelegantes litteras, ut elegantissimas accipiam, facio more heredipetarum, donantium locupletibus capularibus senibus munuscula, ut accipiant grandia munera. Humanissime Erasme, littera Eutychii ad manus meas, ipse enim absens erat, venerunt, quas Reverendissimus Archiepiscopus Maguntiacus, dominus meus clementissimus, aperuit & legit: sperabat nanque litteras & Eutychii & meas, circa Calendas Januarias tibi scriptas, perfidia latorum non prasentatas, uti scribis, tibi redditas, quibus te nomine Principis convenimus; desiderabat nanque dignatio sua, ut tibi scriberemus: dolenter clemens ac optimus Princeps accepit, tibi meas litteras non esse prasentatas. Sua celsitudo non modo desiderat, sed & petit, sicuti & ante tibi scripseram, ut aliquando eam petas, optat enim tuam in dies prasentiam & consuetudinem, amicitiamque, velitque libenter in te officia, qua tua industria & sapientia meretur, pro facultate sua conferre, & tibi, si commode liceret per otium, hanc provinciam injungere, ut principum sanctorum gesta mandares litteris; sunt Vita eorum adeo indocte & barbare descripta, ut si aliquid etiam veritatis contineant, mera mendacia videantur. Nemo melius te homine doctissimo, qui pelagus sacra Scriptura & historiarum transcurrit, legit & relegit, hoc facere posse arbitratur. Quod si aliquando te facere contingeret, Deus Optimus Maximus referet gratiam, ac dominus meus Episcopus, cujus studium est nostram sanctissimam religionem semper adjuvare, conservare ac augere, tibi & gratias habebit & referet. Ceterum tua excellentia opto inconcussam & animi & corporis sanitatem, petens quotiescunque tuos numerabis obsequiosos familiares, ne tui Stromeri nomen sileas nostrum. Vale. Datum obiter Maguntia 24. Julii, Anno post natalem Christi 1517. Totus tuus Henricus Stromer Aurbachius, medicina doctor.

Littera secundo careant lectore, verum Vulcano operosissimo tradantur deo. Innumeri agri, laborantes ventris fluore ac aliis morbis acutissimis, mihi impedimento sunt ut litteras rescribere nequeo, testis erit mihi lator prasentium tuus puer.

EPISTOLA CLVII.

Jo. Cæsarius Erasmo suo S.

*MAGISTER Georgius, conterraneus tuus, optimus praterea vir, brevi ad te venturus est: jam Frisiam adiit, dehinc Brabantiam, Hollandiam: huic ad te litteras dedi his paulo pleniores. Martinus, Groninganus patria, alioquin Bremensis, his diebus ad nos ex urbe rediit. Is est, qui in causa Capnionis non parum multum sollicitus, multum fuit una cum doctore Joanne van der Wick. Idem Martinus Oculare speculum jussu Pontificis transtulit è vulgari in Latinum sermonem: ex hoc percunctatus, quonam pacto res Capnionis tractaretur, accepi, optime, & per hoc amicis quidem gaudendum esse, adversariis autem dolendum. Nec fere abest, quoniam Hogstratus nuper reversus cum suis vel prorsus omni exuti sunt letitia, vel eam dissimulant egregie, quod incredibile mihi videtur; quum quod tantopere conatos esse eos † nisi hoc fermentum & qua similis intus innata est rupto jecore exierit caprificus. Ceterum ut quam optime valeas imprimis opto. Vale. Colonia 30. Julii, Anno 1517.

EPISTOLA CLVIII.

D. Erasmo Roterodamo Glareanus S.

*SI erro, charissime Erasme, quod te & unice amo, & undique tuas laudes pradico, libenter mehercule erro; amo autem te, quia vir es vere Christianus, extollo similde,

† Videtur hic aliquid desiderari.

An. 1517. de, quia me, quantum in te erat, fecisti vere Christianum, atque ob hoc mirum est quantum mecum gestiam. Neque sum nescius, quantum dicam, cum vere Christianum te nominem, quippe cum sit maximus is nostri sæculi error, quod qui sit vere Christianus ignoretur, Christianos vulgus eos appellat, qui nulli rei tam sunt dissimiles quam Christo, unde nomen habent. At vide, mi Erasme, quam minime novis epithetis oneret aures tuas pientissimas Glareanus, qui malit te vere Christianum appellare, quam vel doctissimum, vel eloquentissimum: quod enim nomen est æque dignum ac Christianum? Deinde de aliquo vere dici posse quid pulchrius? Esto, is omnia alia habeat. Utinam hac omnibus Theologis mens esset, qua tibi, ut tam prodessent quam tu, ut tam incitarent ad virtutes, ut tam exemplo præessent, quam loquacitate vincunt omneis, ut malint universo mundo, ut tu, consulere: omnibus prodes, nemini obes, omnes excitas, omnes inflammas: Deus Optimus Maximus quam longissimos tibi tribuat dies, ut quam diutissime prosis universo orbi, succurrasque ignorantia hominum. Sed hæc hactenus. Legi adeo nuper, cum Parisiis venissem, epistolam eam, quam ad Episcopum Parisiensem scripseras. Quæris quid fecerim? partim latabar, quod ab homine eruditissimo tam eximie laudarer, partim item irascebar, exsecrabarque caput meum, quod is non essem, quem Erasmus ita belle pinxerat, suo videlicet candore, quo in omneis utitur. Partim gratulabar rursus mihi ipsi, qui exemplum præscriptum haberem non qualis essem, sed qualis esse debebam: potissimum, quare dolerem, erat, quod non modo desperarim nil simile me posse Erasmo meo referre, sed ne verbis quidem vel tantillum assequi, quo minus ingratus videar, quantumcunque animo gratus meo. Verum, abunde (tanti es candoris, humanitatisque) satis gratiarum retuli, si is aliquando ero, quem candide magis quam vere descripsisti. Diceret alius, ago tibi, doctissime Erasme, gratias immortales, ingentes, & illas omneis amplissimas: sed mehercule talia ignoro, vel quia adulari non didici, vel quia tu ejusmodi fucos odisti semper, homo tam gloria cupidus quam vel Christus, vel Paulus. Quapropter charissime parens ac præceptor, cum quod retribuam, neque habeam, neque sciam, unice te amabo, amabo te unice, & profecto te unice amo. Es tu in corde meo sepultus, eademque dies & memoriam tui & vitam eripiet. Benigne me excepit Budæus, humanissime tractavit Copus, familiarissime mihi cognitus Faber Stapulensis, quem eum inveni, quem tu semper una cum Beato amico nostro præcipuo prædicabas, virum certe integerrimum humanissimumque. Episcopum certa de causa nondum adii. Stipendium habeo privatum, nemini quicquam obligatus. Cæterum qui Parisios veni ut græcarer, spe mea lusus sum maxime. Nemo enim est qui insignem auctorem Græcum publice legat, neque privatim, quod equidem memini. Sophistarum mille circumstrepunt turmæ. Fui adeo nuper in disputatione Sorbonica, ubi egregios plausus tanquam Theatrum esset Pompeji audivi. Non cohibui, immo cohibui risum, sed magna difficultate, at illic ridebat nemo: erat enim tum pugna magna de lana caprina. Porro irascebantur non parum Adæ primo parenti nostro, quod mala, non pyra, comedisset, conviciisque vix abstinebant supercilïosi homines. Vicit tandem Theologica gravitas stomachum, evasitque bonis avibus Adam absque vulnere. Abii ego, satur naniarum. Itaque domi me contineo apud meos cantillans, otioque deditus, cum meo Horatio delicior, cum Democrito stultum rideo mundum. Sed vale; det Deus Optimus Maximus, ut aliquando rursus tecum habitem, vale, inquam, sydus meum, decus meum, animaque plusquam dimidium mea. Salutat te Petrus meus Scudus, omnesque discipuli mei, tui studiosissimi. Oro aliquid tuo Glareano rescribas; nihil enim gratius litteris tuis in vita hac mihi accidere potest. Parisiis, è vico divi Jacobi, 5. Augusti, An. 1517.

EPISTOLA CLIX.

Doctissimo viro D. Erasmo Roterodamo Petrus Barbirius S. P. D.

*Salve, doctissime domine mi Erasme, litteras tuas de 16. Cal. Augusti ex Lovanio his diebus accepi. An. 1517. Miserias nostras in triumphos erigendo, pulchre derides, sed hoc moribus tuis condono: non condono autem facile per quem factum est quo minus tuas reciperes pecunias: adhuc enim apud Insulas exsistens centum florenos numeravi, exhibendo illos ad manus domini domini de Marques, regii Consiliarii. Quod autem tam pro pensione Curtracensi quam pro reliquo stipendio centum florenos tantum acceperis, per Hispanum stetit, qui cum centum quinquaginta ducatos promisisset, pro more gentis suæ, Punica fide, vix centum viginti numeravit; de quibus centum statim domino meo reddidi, quos ipse de pecunia sua Gandavi tibi numerare jusserat. Te tamen interim, domine mi Erasme, oro, ut tantisper patienter exspectes, donec ad Hispaniam perveniamus, quando domino meo oblata occasione ad memoriam te tuaque negotia reducam; faciamque, quantum in me erit, ut tibi supra spem satisfiat. De Cardinalibus nostris novis, ne forte non recta ferantur ad te via nostra littera, satius tacere duxi quam aliquid scribere liberius. Miror Fabrum quicquam de te vel in te cum stomacho scripsisse: ego illum conveni Parisiis & Clithoveum, cujus tecum amicitiæ fœdus, ut petieras, renovavi. Hi ambo te quasi uno ore mirum in modum laudibus efferunt, tuaque omnia tam probant quam quæ maxime studio Christiano conveniunt, ac sunt necessaria. Proinde te unice in Christi visceribus oro, ne quid acerbius in illum scribas, quod erunt qui etiamsi nihil sint de vestris tam dignis vigiliis intellecturi, intelligent tamen inter duo tam excellentia Luminaria dissidium intercessisse, ob idque vos quæ ad Dei honorem, hominumque studiosorum utilitatem scripsistis, ad vanam gloriam effecisse, judicabunt; eaque, quæ hujusmodi homines sunt temeritate, divulgabunt. Magnificus dominus meus jussit ut te suo nomine salutarem, adjecitque, postquam ero in Hispania, & sensero aliquid vacare, efficiam ut melius aliquid consequatur quam antehac consecutus est; simul etiam de stipendii persolutione jussit, ut ei ad memoriam reducerem in Hispania. Oro te, domine mi, dominum magistrum nostrum de Aeth meo nomine salutato. Vale. Ex Sensebardeau, media inter Pictavos & Burdegalos via, 12. Augusti, Anno 1517.

Tuus humilis Servitor Petrus Barbirius.

EPISTOLA CLX.

Erasmus Cæsario suo S. D.

*Magnopere mihi displicebant Epistolæ Obscurorum Virorum: jam tum ab initio delectare potuisset facetia, nisi nimium offendisset exemplum. Mihi placent lusus, sed citra cujusquam contumeliam. Sed molestius fuit, quod in posteriore editione mei quoque nominis mentionem admiscuerint. Quasi parum fuisset ineptire, nisi nos quoque vocassent in invidiam, & magnam partem fructus tot studiorum laboribus expetiti corrupissent. Ne id quidem satis est visum, en alter libellus priori adsimilis, in quibus crebra mentio fit eorum, quibus scio lusus hujusmodi nequaquam probari. Quam male consulunt isti, non solum in seipsos, verum etiam in omnes quibus bonæ litteræ charæ sunt! Jam illud est omnium molestissimum mihi, si modo verum est, quod mihi istinc reversus famulus meus Jacobus narravit, apud complures haberi Coloniæ libellum, nescio quem, in Julium Pontificem, quomodo mortuus exclusus sit cœlo per Petrum. Audieram jam pridem hujusmodi fabulam actam in Gallia, ubi talium nugarum immodica licentia semper fuit. Eam, opinor, aliquis in Latinum sermonem transtulit. Demiror quid istis in mentem veniat, cum sic otium & operam perdunt. Cæterum admiror esse qui suspicentur tam insignem ineptiam à me profectam, opinor ob id quod sermo fortasse sit paulo Latinior. Lusi quidem in Moria, sed incruente: nullius famam nominatim perstrinxi, in mores hominum lusimus, non in famam hominum. Quod si vera mihi nuntiavit famu-

An. 1517. lus, (nondum enim satis credo) quaeso te, Vir optime, ut istiusmodi nugas impias pro tua virili premendas cures, priusquam excudantur: non quod isti digni sunt, quibus hoc praestetur beneficium, sed quod nostrum est, publicae studiorum honestati consulere, quam isti talibus lusibus indigne contaminant. Porro quod ad me pertinet, scio neminem fore, qui me norit, quin satis intelligat, istiusmodi naenias mihi supra modum displicuisse, quippe indignas eruditis ac probis viris. *Jacobo Hornensi* multam ex me salutem dicito, cujus epistola dici non potest quantopere sim delectatus. De composita lite *Reuchlinica*, utinam vera nunties. Nuntiavit mihi quidam *Alcmariensis*, te alteras ad nos dedisse litteras, verum eas nondum accepi. Bene vale, doctissime *Caesari*. *Antwerpiae* 16. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXI.

Joannes Sixtinus Erasmo suo *S*.

*QUANQUAM *scio lugubrem tibi nuntium allaturum me esse, tamen quod existimavi interesse tua scire, scribendum putavi: hodie amicus noster* Andreas Ammonius *sepultus est, sudaria peste (qua plerique magni nominis viri periere) sublatus; sit felix bonusque ipsius animae Deus, quo die concessit naturae. Una eramus rusticaturi, (sic inter nos convenerat) missis à Priore* Martono *equis, quibus veheremur; sed ipse (uti spero) ad superos vectus, hic me (cum Deo placebit) secuturum reliquit: magno nobis debet esse solatio, graveque levamentum doloris mortis ipsius, unum idemque praeconium omnium virtutum, doctrinae, ac laudum ipsius. Et profecto longior vita minuisset fortasse magis quam auxisset gloriam ejus. De re tua nihil habeo certi, raptus est priusquam certior factus: triduo quam moriebatur, apud ipsum suavissime maximeque hilariter pransus sum; usus est enim in quodam suo negotio ipso die opera mea, invitans in diem sequentem, sed mors ipsius ante morbum exsurgenti è lecto mihi nondum vestito, non sine magna admiratione, perlata est; tam sunt fragiles, caducae, ac fluxae res humanae. Vale.* Londino 19. *Augusti, An.* 1517.

EPISTOLA CLXII.

Erasmus, Theologo summo, Ludovico Bero, patrono suo, S. D.

*QUOD recte valet unicus patronus meus *Berus*, sane ex animo gaudeo. Non abhorrebam à *Basilea*, quam mihi non minus coeli amoenitas, quam iste tuus animus commendat; verum *Carolus* Princeps jam duos ferme menses haeret in littore, ventis non tam illi quam nobis omnibus adversantibus; & *Sylvaginus*, *Burgundiae* Cancellarius, numerata de suo pensione, quae ex Principis fisco debebatur, quo nihil est inanius, magnis promissis me oneravit, hinc in *Hispaniam* proficiscens. Cupiebam experiri paulisper quorsum res evaderet: quanquam hujusmodi tempora inciderunt, ut si maxime voluissem, non fuerit tutum istuc iter ingredi. Interim *Lovanii* sedemus, Theologis omnibus summa humanitate nos accipientibus: id eo facio libentius, quod audiam adhuc *Carmelitas* nescio quos moliri nescio quid, sed paucos aliquot. De *Fabro* doleo, qui me odiosa disputatione compulit sibi respondere, tot odia verborum inculcat. Rem ex libello cognosces. Dispeream, ni maluissem ingens volumen illo laudando quam refellendo occupare. *Dorpius* ex animo est amicus. Bene vale, praeceptor optime. *Lovanio* 23. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXIII.

Erasmus, bonarum Artium Professori, M. Guilhelmo Neseno suo S. D.

*BELLE tuam ornasti *Copiam*. Nihil est quod indigneris *Rudue*, sic visum est illi cum amico lu-dere: amicus est, doctus est, nostrae factionis est, & à nobis responsum est satis. Excita *Frobenium*, ut reliqua nostra similiter ornet, maturetque. Ex *Beati* imo meis ad *Beatum* litteris reliqua cognosces. Bene vale, & nos ama. *Lovanio* 23. Augusti, Anno 1517. An. 1517.

Saluta *Ludovicum* nostrum, cujus profectui gratulor. *M. Conradum* video adhuc mihi succensere, cum nihil scribat; cum meo nomine salutabis.

EPISTOLA CLXIV.

Erasmus Beato suo S. D.

*DE *Frobenio* nihil miror: novi hominis ingenium; de *Lachnero* miror, cur nolit tuo uti consilio, praesertim cum id diligenter mandarim. Quanquam is, per quem mihi respondent, scribit te in consilium adhibitum iri, cum adornabunt editionem. Quos Auctores excudant, mi *Beate*, nostra non magni refert, modo nobis faciant satis. Quod si illos nostri pigeat, jam ad me scripsit *Asulanus*, *Aldi* socer, quicquid potest officina sua, id mihi paratissimum fore. Demiror quid *Jacobo Fabro* venerit in mentem, ut sic in me nugaretur, examinans Epistolae *ad Hebraeos* caput 2. cui respondimus abunde: libellus ad te mittetur, si fuerit absolutus in tempore; jam enim non multum abest à meta, in manibus Typographi *Lovaniensis*. Cum *Dorpio*, qui cum pene gravis fuerat exorta tragoedia, summa mihi necessitudo est, neque ficta, ut opinor. Cum Theologis maxime convenit. Moliuntur tamen adhuc nescio quid *Carmelitae*, qui credo invident Praedicatoribus, per *Reuchlinum* nobilitatis. Regiae status talis est, ut boni libenter absint, ut ne quid dicam de aliis, in quos dicere non tam impium sit quam parum tutum. Est Regi à confessionibus *Briselotus* quidam, prius *Carmelita*, postea *Benedictinus*, ob miseram quandam Abbatiolam, mox Suffraganeus *Cameracensis*, Magister noster *Parisiensis*, homo elatissimus, & virulentissimus, & mihi infensissimus: is in nulla compotatione non declamat in *Erasmum*. Et ventos habemus iratos, qui portentum hoc hinc non auferant: Princeps enim adhuc haeret in littore, nec video unquam abiturum. Hic praelatus fuit *Jodoco Clithoveo*, qui ad hoc munus fuerit accersitus, licet ipse ignarus cur accerseretur. Ceterum aulicis non placuit, quod raris erat capillis, multaque macie; dati tamen *Philippei* centum, ut rediret *Lutetiam*. Est quaedam hominum Colluvies, quam *Nigram* vocant *Manum*: ea *Alcmariam*, satis florens *Hollandiae* oppidum, cepit ac diripuit, ubi mire saevitum est in mulieres quoque & in pueros, quod acriter se defendissent: quod si vel sexcentos habuissent milites in praesidium, tuti fuerant. Atque ii ipsi paulo ante pro nobis pugnabant contra *Frisios*. Haec dum timebantur eventura, & ob id missi qui praesidium à Principe peterent, admissi non sunt, nec data venia, ut se vel suis opibus atque armis tuerentur; imo interdictum sub poena capitis, ne spoliati à *Ghelriis*, *Ghelrios* vicissim invaderent. Post hanc tam atrocem caedem, primariae civitates jam sibi timentes adeunt Regem, vix data venia, ut de suis sumtibus tueantur, sed hac lege, ut rursus Principem novo instruant viatico, quod vetus jam absumtum sit, cum jam solverant, quod post annos tres debebatur. Id quoniam *Hollandi* gravabantur facere, de composito immissa tempestas. Nemo technam non intelligit, verum, nec mederi facile, nec dicere tutum. Nuper conjecti sunt in carcerem aliquot, quod dixissent, si omnes ii, qui sunt apud Principem, tam sincere amarent illum, quam ego amo, non sic tractarentur illius oppida: vix ad D. *Margaretae* preces emissi post hebdomades tres. Suspicio est horum artificio agi, ne Princeps abeat, quod timeat, ne civitates absente eo non ferant haec ludibria diutius. Nos trecentos florenos accepimus, non ex fisco Principis, unde nulli datur quicquam, sed ex praeda. Cancellarius tamen splendide pollicetur: is *Hispaniam* jam pridem adiit, non-

An. 1517. nonnulla spes est, quod adest illi *Barbirius*, Sacellanus, nostri amantissimus, & *Busliduis*. Cardinalis *Toletanus* nos invitat, verum non est animus ...... *Theatinus* Episcopus, spe fortunæ, se suosque omneis sumtibus exhausit: & delatus est apud Regem litterulis per notulas scriptis, quod ipse nondum novit; nec mihi tutum erat illi indicare, ne in periculum vocarem eos, à quibus acceperam. Rogo, fac ut properent in excudendis quæ misimus, præcipue ut *Moriæ* diligenter orient. *Chevrius*, cujus nutu nunc geruntur hic omnia, fecit nepotem suum Abbatem, Episcopum *Cameracensem*, Cardinalem, &, ut audio, Adjutorem Archiepiscopi *Toletani*; is agit *Lovanii*, adolescens ferme viginti natus annos, indolis vividæ. Dominus ille *Nigra* obsidetur, ut ajunt, in palude quadam; & obsidebitur, opinor, donec, quod petit Princeps, erit numeratum. Bene vale, *Beate* charissime; si videbitur, poteris de rebus novis, amicis communicare, quod ad omneis scribere sit difficile. *Lovanio* 23. Augusti, Anno 1517.

De *Glareano* nihil adhuc audio, nisi quod ex *Budæi* litteris intelligo esse *Lutetiæ*.

EPISTOLA CLXV.

Erasmus Brunoni S. D.

O Te felicem, qui hoc seculo felicissimo visas *Italiam!* Si quid times cœlum; *Patavii* saluberrimum est, *Bononiæ* non item, nec *Florentiæ*, nec *Romæ*. Admone *Frobenium* ut excudat libellum *Zasii De origine Juris*: dignus est hoc honore vir ille. *Basilium* ac *Bonifacium* meis verbis salutato diligenter. *Fontano* gratulor, tyrannidem, ut audio, nacto: adnitendum ut æquet eum cui succedit. *Hieronymum* uno animo amplectuntur omnes. Tuum istuc fatum est: nam meus genius nusquam cessat. Bene vale, *Bruno* charissime, ubicunque terrarum futurus, fac sciam ubi agas. *Lovanio* 24. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXVI.

Erasmus Guolphango Augustano S. D.

Adniter, optime *Guolphange*, ut commentarii, quos misi, diligenter excudantur; Epistolas non misi excudendas: est & alius libellus Epistolarum excusus; castigabimus utrumque, & addemus alias, atque ita mittemus. Velim *Utopiam* & *Epigrammata Mori*, *Beati Rhenani* præfatione commendari, & si videbitur, poterunt eodem volumine conjungi. Quod si putas ad rem pertinere, adde & nostram præfatiunculam, quam huic inclusimus epistolæ. Age gratias optimæ commatri pro lineis missis, & *Frobenium* compatrem charissimum meis verbis saluta diligenter; cætera scripsi *Wolphango Lachnero*, illius socero. *Lovanio* 24. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXVII.

Erasmus erudito viro Joanni Rusero suo S. D.

Scripseram, si quid esset, in quo possem gratum facere *Schurerio*, cupidissime facturum me; tantum abest, ut eum è numero amicorum expunxerim. Novi hominis candorem. Est apud me *Quintus Curtius* nuper relectus, ob styli contractam rubiginem abstergendam, additæ annotatiunculæ, castigati loci nonnulli; addetur Præfatio: eum misissem, si scissem hoc illi gratum fore. Si mittet Opera *Rodolphi*, fungar amici officio, licet alias sim occupatissimus: aut si quid aliud in mentem venerit, impertiam. Hæc illi meis verbis dicito, admonens ut hasce litteras ad se quoque scriptas putet. Salutabis sodalitatem totam, *Sturmium*, *Wimphelingum*, & candidissimum *Rodulphangium*, *Rebelerium*, & in primis doctorem *Gerbelium*, cui me excusabis, quod in præsentia non rescribam, districtus sexcentis scribendis epistolis, præter studiorum pensa. Bene vale, doctissime *Rusere*. *Lovanio* 24. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXVIII.

Erasmus clarissimo Comiti D. Hermanno Neaetio suo S. D.

Scit tota sodalitas *Basiliensis* mihi semper displicuisse Epistolas, quas inscripserunt *Obscurorum Virorum*, non quod abhorream, à festivis jocis, sed quod non placeat exemplum lædendi famam alienam: quod ea res cuivis sit in promtu. Lusimus & nos olim in *Moria*, sed nullius nomen à nobis perstrictum est. At isti, quicunque sunt, non contenti sic ineptisse, addiderunt alterum illi similem libellum, in quo demiror, cur me toties nominandum putarunt: etenim si bene volunt *Erasmo*, cur mihi tantam conflant invidiam? si male volunt, cur in diversa ponunt parte, atque ea quam hoc libello petierunt? Quod si pergant ad istum nugari modum, efficient, ut bonis etiam Scriptoribus imponatur silentium. Etenim *Jacobus* meus, nuper *Colonia* reversus, retulit mihi istic sparsum libellum nescio quem, de *Julio* Pontifice, ridiculo argumento; haud scio, an eundem, de quo pridem audivi fabulam, ab *Hispano* nescio quo conscriptum *Lutetiæ*, & *Gallice* versum, actum inibi regalibus festis, quibus solenne est hujusmodi nænils lascivire Scholasticis. Addidit autem, quod vix opinor esse verum, esse istic nonnullos, qui suspicentur meum inventum esse, ob id, ut ait, quod *Latinitas* sit mediocris: mihi vero nec otii tantum est, ut aliquam horarum istiusmodi nugis impertiam, nec animus tam impius, ut summum Pontificem velim ludere, nec tam stultus, ut in eos velim scribere, qui possunt proscribere. Quamobrem te majorem in modum rogo, charissime Comes, ut licet ea res nihil ad me pertineat, tamen ob communem eruditorum hominum invidiam, si verum est quod audio de tali libello, ut cures premendum, vel potius abolendum. Aut si quid est aliud simile. Ego ante biennium *Triumphum Reuchlinicum*, jam tum paratum editioni, in *Germania* premendum curavi, & item alterum quendam, inscriptum *Monachum*: sic enim faveo *Reuchlino* ob eruditionem, ut mihi cum *Hochstrato*, aut aliis hujus factionis, nullum omnino sit bellum, cum ad me causa nihil attineat. Etiamsi non probo, neque quisquam vir vere pius probat, istas tam virulentas insectationes, quæ à spiritu mundi, non *Christi* proficiscuntur. Certe ubicunque terrarum adhuc fui, optimus quisque *Reuchlino* favet. Bene vale, Mœcenas bonorum studiorum unice, nosque, quod soles, ama. *Vinantio*, si adest, meo nomine multam dices salutem. *Lovanio* 15. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXIX.

Erasmus Roterodamus Joanni Frobenio, compatri suo charissimo, S. D.

Cum antehac omnia *Mori* mei mihi super modum semper placuerint, tamen ipse meo judicio nonnihil diffidebam, ob arctissimam inter nos amicitiam. Ceterum ubi video, doctos uno ore omneis meo subscribere suffragio, ac vehementius etiam divinum hominis ingenium suspicere, non quod plus ament, sed quod plus cernant, serio plaudo meæ sententiæ, nec verebor posthac quod sentio, palam eloqui. Quid tandem non præstitisset admirabilis ista naturæ felicitas, si hoc ingenium instituisset *Italia?* si totum Musarum sacris vacasset? si ad justam frugem ac velut autumnum suum maturuisset? Epigrammata lusit adolescens admodum, ac pleraque puer: *Britanniam* suam nunquam egressus est, nisi semel atque iterum, Principis sui nomine legatione fungens apud *Flandros*. Præter rem uxoriam, præter curas domesticas, præter publici muneris functionem, & causarum undas, tot tantisque regni negotiis

An. 1517. gotiis distrahitur, ut mireris esse otium vel cogitandi de libris. Proinde misimus ad te *Progymnasmata* illius, & *Utopiam*, ut, si videtur, tuis excusa typis orbi posteritatique commendentur; quando ea est tuæ officinæ auctoritas, ut liber vel hoc nomine placeat eruditis, si cognitum sit è *Frobenianis* ædibus prodiisse. Bene vale cum optimo socero, conjuge suavissima, ac mellitissimis liberis. *Erasmum* filiolum mihi tecum communem, inter litteras natum, fac optimis litteris instituendum cures. *Lovanio* 25. Augusti, An. 1517.

EPISTOLA CLXX.

B Franciscus Chiregattus Domino Erasmo Rot. *S.*

*SALVUS *sis, doctissime & eruditissime* Erasme. *Cum subito ex* Britannico *sudore ad urbem* Romanam *fugerem, evenit forte ut* Antuerpiam *appellerem, quo mox ut venissem, sciscitatus sum ubinam terrarum viveret* Erasmus? *responsum est à quibusdam amicis, in oppido te esse apud quendam* Petrum Ægidium, *Reip.* Antuerpiensis *à Secretis, quo nuntio adeo jucundus fui, ut me beatum fere putarem: mox ædes* Petri *invisi, ut te salutarem ac inviserem, peteremque, si quid à Pontifice exoptares, quod ab amico expleri posset. Sed heus! nescio quo fato delusus sum, nuntiatum quippe est, pridie te* Lovanium *ad tua studia rediisse: quod me plurimum pro mea in te observantia offendit; avebam enim quam maxime,* C *quoad me tenuisset* Antuerpia, *(paululum id quidem erat) tua dulci & jucundissima consuetudine frui, etiam præter summam doctrinam seriis & jocis festivissima: sed quando te mihi sors negavit, facere non potui, quin saltem te meis litteris non salutarem, rogaremque, ut aliquando tenuis amici opera & commodo utaris, qui tuis rarissimis divinissimisque propemodum virtutibus adeo subscribit, favetque, ut nihil præclari ducat quam amari ab* Erasmo, *& in suo esse ære censeri.* Orator Venetus *pariter cum suo* Sagundino, *qui nuper sudarunt, te maxime salvum cupiunt, hoc idem* Ammonius *noster faciebat; sed, proh dolor! spatio octo horarum sudario morbo ab-* D *sumtus est, tanto animi mei mœrore, tanta tristitia, ut nullo remedio solari queam. Sed quid vis fieri? sic est mortalium cursus. Vale, mi doctissime & candidissime* Erasme, *nomenque nostri apud te serva. Ex* Antuerpia 28. *Augusti, Anno* 1517.

EPISTOLA CLXXI.

Erasmus Roterodamus ..... * S. P.

*REVERENDISSIME Pater, scripsi pridem Celsitudini tuæ; si non mereor, saltem fac sciam qua sis valetudine, cui nonnihil timeo ob cœli istius inclementiam, ab incolarum ingenio non abhorrentis.
E Nos *Lovanii* in mediis Theologis vivimus, grati etiam primis, & ut videtur omnibus. Utinam aliquis Deus amicus nos aliquando jungat in museis *Neapolitanis*. Bene vale, decus litterarum & religionis. *Lovanio* 29. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXII.

Erasmus Rot. Cutberto Tunstallo S. D.

*ERUDITISSIME *Tunstalle*, acervum voluptatum his litteris tibi adfero: quem nobis optimus ille *Frowicus Roma* reversus offudit; *Asulanus* utrumque Testamentum excudit *Græce*, Opera *Nazianzeni* nobis F ostendit, excusus est *Strabo Græcus*, Vitæ *Plutarchi*, *Pindarus* cum commentariis, aliaque permulta: quæ in præsentia non succurrunt. O si liceat rejuvenescere! *Andreas Ammonius* mortem obiit, attactus pestilenti illo sudore. *Morus* huc advolat. Mihi adeo convenit cum Theologis, ut velint me in suum ordinem cooptare, quod honoris vix cuiquam impertiunt, nisi hic doctoris adepto titulum. *Fabro* respondi; Deum testor, nihil æque in vita feci invitus, sed faciundum erat: sane demiror, quid homini venerit in mentem. Cura ut recte valeas, amicorum sincerissime. *Lovanio* 30. Augusti, Anno 1517. An. 1517.

EPISTOLA CLXXIII.

Erasmus Tunstallo suo S. D.

*ACERBISSIMUM est quod audio, *Andream Ammonium* fato functum, quo nullus adhuc *Italus* vestram *Britanniam* incoluit, vel litteris absolutior, vel moribus integrior; sed recreat me quod audio, *Morum* brevi apud nos futurum, quod si fit, videbor mihi revixisse. Servet *Jesus* ὁ Σωτὴρ nostrum *Cantuariensem*, illo incolumi, mihi salvus videor. Totus commigravi *Lovanium*. Cum Theologis non solum pax altissima, verum etiam arctissima necessitudo, præsertim cum *Atensi*, qui est hujus Scholæ caput & Cancellarius, & *Dorpio*, qui mihi ex animo videtur amicus. Agunt inter se nescio quid, de adlegendo me in suum, hoc est, in deorum, numerum, & agunt magno molimine. Adhuc apud *Paludanum* hæreo veterem hospitem, sed migraturus aliquo, ubi plus spatii sit libris explicandis: id nondum licuit ob dissidiolum quoddam inter ipsos, ne alterutram partem offendam, dum utraque me ad sese trahit. Mitto ad te Apologiam, qua *Fabro* respondeo: scio, dolebis utriusque nomine, verum, haud æque atque ego: non queo satis mirari quid homini venerit in mentem; odi fatum hoc meum, quod me ad hoc laboris adegit: percurres, non leges; res est tumultuaria. *Budæus* proximis ad me litteris significat sese adhuc incertum, an tu prolixam illam epistolam accepisses, & de Regiæ conditionis negotio, quod tanto molimine susceperat, mirum silentium in illius epistolis. Frater *Frowicus Roma* reversus ostendit Opera quædam *Gregorii Nazianzeni* nuper excusa. Addidit, utrumque Testamentum ex *Aldina* officina proditurum, *Strabonem Græcum* prodisse, ad hæc *Plutarchi* Vitas, *Pindarum* una cum commentariis, aliaque complura. O divitias, si liceat repubescere! Sed tamen si minus mihi, certe seculo meo gratulor. Tres milites, de grege istorum qui in excidio *Asprensi* plusquam *Turcicam* immanitatem exercuerant, pœnas dederunt, omnes in eadem arbore suspensi: captus quidam, qui illos, dum ad supplicium vehuntur, data dextra salutavit, non dissimulans sibi cum illis esse societatem. Utinam tota illa Manus * ad cineres usque esset exusta, quo magis suo cognomini responderet *Nigra* dicta! Cura, vir optime, ut quam rectissime valeas; nos ut inter assiduas compotationes mihi sane gravissimas sat recte valemus. *Lovanio* 31. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXIV.

Thomas Morus D. Erasmo *S. P. D.*

*NUSQUAMAM *nostram nusquam bene scriptam ad te mitto, præscripsi epistolam ad* Petrum *meum: cetera tu ut recte cures expertus sum non esse opus ut te adhorter. Litteras tuas reddidi* Veneto *Oratori, qui videtur æquissimo animo fuisse recepturus Novum Testamentum, quod intercepit* Carmelitanus; *nam totus deditus est sacris Litteris, perfunctus lectione eorum pene omnium qui scribunt quæstiunculas, quibus tribuit tantum, ut ne* Dorpius *quidem tribuat amplius; ambitiose congressi sumus accuratis orationibus, ac longis laudibus nos invicem scabentes: sed ut vere dicam, plane delectat me; videtur enim honestissimus, & rerum humanarum peritissimus, ac jam divinarum cognitioni deditissimus; postremo, quod ego non in postremis pono, studiosissimus tui. A* Cantuariensi *de rebus adhuc nihil audio.* Coletus *de tua re nihil habuit sermonis cum eo, cum* Eboracensi *habuit, quem tam in te propensum invenisse se dicit, atque in tuas laudes tam effusum, ut ne optare quidem potuerit amplius, nisi verba illa tam egregia aliquan-*

* Nullum nomen erat in MS.

* De hac vide supra pag. 1624. D.

An. 1517. A *quando rebus exaequet; id quod exspecto & brevi & ampliter facturus. Tuam pecuniam, quae apud me deposita est, meus* Joannes *ad divi* Michaelis *tradet* Ægidio*: nam ante id festum non est venturus* Antuerpiam*. Si edas posthac* Epigrammata *mea, tu expende tecum an putes ea premenda, quae scripsi in* Brixium*, nempe in quibus sunt quaedam amarulentiora, quanquam videri possim ab illo provocatus convitiis dictis in patriam: tamen, ut dixi, tu haec considera, & denique omnia quae putabis invidiosa, si qua sint praeterea vel inepta, ea sic dispone omnia, ut ex usu meo censebis fore, quippe ut* Quintilianus *ait,* Senecam *esse eum, quem vellet suo ingenio scribere & alieno judicio, ita ego is sum, quem conveniat scribere & alieno judicio, & non meo ingenio. Vale, & D.* B Tunstallum *ac dominum* Buslidium *saluta meo nomine. Raptim* Londino *3. Septembris, Anno* 1517.

EPISTOLA CLXXV.

Erasmus Rot. Antonio Clava suo S. D.

*ACCEPI *Budaei* litteras tuis inclusas, utrasque gratissimas: pudet hoc nomine gratias agere, qui tot nominibus debeam. Dici vix possit, quanta me humanitate Theologi prosequuntur; cum primis autem *M. N. Atensis* Cancellarius, *Dorpius*, & *Vianensis*. *Buslidius* periit pleuritide: acerbum mihi, sed tamen illi pene dignus hoc malo, qui suis bonis frui noluerit, C ne fratris quidem exemplo deterritus ab *Hispaniis*. *Batavum*, qui has perfert, ita de te sentit, ita expendet *, ita te respicit, ut si nihil accedat aliud, tibi sit sublevandus, ubi res postulabit: negotium nosti. Saluta *Robertum Caesarem*, & Medicum *Clava Clavum*: optimo genero ac dulcissimae filiae omnia laeta precor, imprimis uxori. Mitto Apologiam, qua *Fabro* respondeo, sed coactissimus. Uxori salutem dicito. *Lovanio* 7. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXVI.

Erasmus Marco Laurino suo S. D.

D *AGEREM tibi gratias, humanissime *Marce*, pro tam singulari in me hospitalitate, nisi istuc tibi tam non esset novum. Optimo fratri tuo *Matthiae* domino *Hydorrhao*, sive *Flandrice* mavis *Watervlietensi*, meis verbis gratulaberis felicem ex *Hispania* reditum, & quidem adeo maturum, ut reversus sit nobis antequam illuc abierit. Crumena paterna plane fatalis est: nam praeter quinquaginta coronatos e caelo delapsos *Brugis*, mox *Lovanium* missi sunt centum ex Aula floreni, ac rursum ex *Anglia* triginta sex *Philippei*: verum, hoc habet vitii, quod non minus effluit pecunia quam influit. Nondum plane consedi *Lovanii*, E sed inter quatriduum consedero sat, ut opinor, commode, idque in Collegio *Liliensi* apud eruditissimum pariter atque humanissimum virum *M. Joannem Naevium*, *Hontiscotanum*. *Fabrum* omnium suffragiis vicis; verum, ita me Deus amet, hanc ipse victoriam odi; utinam illi quidvis potius venisset in mentem, quam ut ad hoc certamen me provocaret! amo hominem ex animo, sed hic tantum sui dissimilem & in me unum, in quem minime oportuit. Apologiae libellum tibi dono mitto. Si tibi commodum fuerit huc commigrare, senties hunc *Erasmum* ex animo tuum. Integerrimum dominum Decanum meis verbis salutato diligenter, item fratrem *Petrum*, & festivissimos Musicos, nec non *Lodovicum* meum. F Theologos experior in me propensissimos, praesertim Cancellarium Academiae *M. N. Atensem*, *Dorpium*, & *Vianensem*: jam enim propemodum in suum collegium cooptarunt. Bene vale, charissime *Marce*, amicorum sincerissime, & patronorum benignissime. *Lovanio* 7. Septembris, Anno 1517.

* Legendum videtur, *ex te pendet*.

EPISTOLA CLXXVII.

Erasmus Roterodamus ..... S. D.

An. 1517. *REVERENDISSIME Pater, memini, memini, semperque meminero, singularis istius tuae in nos beneficentiae, etiamsi nondum gratias nec egi, nec retuli; adeo nos distraxit partim crebra migratio ac remigratio, partim abitus Cancellarii, partim Principis molimina, partim & morbus, postremo omnia incerta, ut vix ipse mei fuerim memor. Sed brevi senties animi non ingrati studium. Quid post abitum e *Britannia* meum novarit in negotio meo *Andreas* nescio: si quid novatum est ab eo, quaeso uti perficias. Novum Testamentum rursus est in manibus: id primum novitate sui quosdam offenderat, probatum tamen usque probatissimis: verum, id aestate proxima prodibit sic a me tractatum, ut nemini non sit placiturum, & ut aliquid dicam arrogantius, *Leonis* gloriam ac *Medicium* nomen aeternae famae consecraturum, si modo detur adhuc unum annum superesse. Cum proxime essem in *Britannia* Rex me singulari studio complexus est, & post hunc Reverendissimus Cardinalis *Eboracensis*, uterque me non adspernandis conditionibus invitavit. Bene vale, Praesul integerrime, & tuorum clientum infimo favere perge. *Lovanio* 7. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXVIII.

Erasmus Rot. Jo. Fischero, Episcopo Roffensi, S. D.

*REVERENDISSIME Pater, expostulavit acriter mecum *Coletus*, quod *Reuchlini* † misissem ad te, ad se nullum misissem. Addidit tamen sibi perlectum priusquam ad te misisset. Doleo rem tam diu dilatam, & tamen debes hoc *Coleti* aviditati condonare, quae tua est humanitas; permiseram *Moro*, ut *Coleto* ostenderet duntaxat, non ut apud illum relinqueret. Quod operae litteris *Graecis* insumptae non poenitet, vehementer, ita ut me Deus amet, gaudeo; atque utinam liceat in caeteris adesse! Cum *Lathimero* litteris egi non semel: is tandem respondit, sed ita respondet, ut appareat hominem a suis litteris non proditurum. Mitto tamen secundum *Theodori* librum nuper a me versum, castigatis etiam locis aliquot ex *Graeco* Codice: verti autem satis explanate. Mendis pueri scribae non oportebit offendi; si summa lectionis constabit. Mitto & Apologiam, qua respondi *Jacobo Fabro*: omnes uno ore Theologi, omnes etiam *Fabristae*, mihi decernunt palmam; verum ipse odi hanc necessitatem, quae me traxit in hanc arenam, odi victoriam, quia vici hominem tam amicum; utrumque intelliget tua prudentia, simul atque libellum perlegeris, & sat scio, utriusque vicem dolebit, etiamsi hoc nomine levior est mea calamitas, quod culpa vacet. Ubi dabitur certus aliquis qui perferat, remitte nobis libellos qui ad *Reuchlini* negotium pertinent, si tamen his jam usus fueris. Quidam ‡ e *Colonia* scripsit ad me, causam illius in optimo esse statu, verum, arbitror eam causam nunquam finiendam esse. Utinam tuo fiat bono, ut hanc regionem invisas aliquando! Bene vale, & saltem litteris nos aliquando dignare. *Antuerpiae* 8. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXIX.

Erasmus Moro suo S. D.

*MITTO tabulas, quo tibi utcunque adsimus, si qua sors nos ademerit. Dimidium impendit *Petrus*, dimidium ego; non quin uterque in solidum libenter numeraturus fuerit, sed ut amborum munus esset commune. *Petrus Ægidius* adhuc suo tenetur morbo. Nos agimus *Lovanii* inter Magistros nostros, & valemus more solito. Doleo te *Caletiae* alligatum. Si non

† Subaudi librum, nempe Cabalistica: vide infra ipsius Coleti Epist. CCXLVI. ‡ Is est Jo. Caesarius; vide sup. p. 1620. E.

An. 1517. non datur aliud, scribito crebrius, vel paucis. Vale, A *More* mortalium omnium mihi charissime. *Antuerpiæ* 8. Septembris, Anno 1517. Serva te nobis incolumem.

EPISTOLA CLXXX.

Erasmus Sixtino suo S. D.

* O rem acerbam! sed quid attinet queri? Oro te per nostram amicitiam, ut *Petrus Ammonius* contrahat omnes *Andreæ* ad me epistolas, & meas ad illum, & aut huc mittat, aut tibi tradat huc mittendas: deinde ut exempla aut litteræ de dispensatione aboleantur, ne aberrent in manus eorum, in quorum nolim. Fratrem tuum non vidi, nam aberam *Lovanii*. *Petrus Ægidius* odiosa lentaque valetudine afflictatur. Nobis cum B hoc cælo satis convenit: nec deesset fortuna, si me velim Principum negotiis involvere, sed video factiones tales, ut tutum non sit, aut hanc, aut illam. Studia mea persequor. Bene vale, charissime *Sixtine*, teque nobis incolumem serva. *Antuerpiæ* 8. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXXI.

Henricus Stromer Aurbachius Erasmo Rot. *S. P. D.*

* LITTERAS *tuas, eloquentissime sapientissimeque D.* Erasme, *accepi, & lectitavi, quæ mihi auro gemmisque pretiosissimis fuere gratiores, quibus iterum atque iterum tua ingens humanitas absolutissima eruditioni conjuncta mihi innotescebat. Siquidem quo es doctior eloquentiorque, eo submissius te erga me barbarum geris. Verum ut & meam erga te observantiam agnoscas, effeci ut illustrissimus Princeps meus Archiepiscopus, verius tuus, tibi propria manu scriberet. Ille, quo ego pluribus negotiis obrutus brevioribus tecum ago, tanto ipse longioribus te conveniet: velim credas suis scriptis; sua siquidem amplitudo non facit dissidium oris & cordis; concordant in eo labia cum mente. Vale, decus orbis omniumque doctorum, & me tuum vocalissimum præconem commendatum habe. Datum celerrime* Steynheim 13. *Septembris, Anno post natalem* Christi 1517.

EPISTOLA CLXXXII.

Erasmus Roterodamus Antonio Clavæ S. D.

* OMNEM movimus lapidem ut *Phrysium* hic retineremus, sed fata obstant, petit inferos: & me aditi *Lovanii* non semel pœnituit; sed pudet inconstantiæ. Misi per *Batavum* Apologiam. Vide an hunc possis obtrudere Fratribus istis *Hieronymi* dissimillimis. Bene vale, patronorum optime cum tuis omnibus, & *Cæsarem* saluta meis verbis diligenter. Hæc scripsi pene enectus pituita. *Lovanio* 16. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXXIII.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

* MISI me* tibi per *Petrum* Coclitem, qui se hac gratia divertit *Caletium*: non est quod dones, nisi decem aut duodecim *grossos* pro itineris dispendio; cetera curata sunt à nobis omnia. Utinam fiat tuo commodo, ut huc transvoles, revivisceremus utrique: nam ipse dum *Petrum Ægidium* restituere conor, in sceleratissimam incidi pituitam, quæ sic me affligit, ut pene exstinxerit. *Atensis* omnia mea probat citra exceptionem; *Dorpius* ex animo favet, sed suæ gloriæ perparcus est, ne dicam famelicus, quo minus potest in amicum transfundere. Mi *More*, cura ut valeas & nos valebimus: si veneris *Brugas*, accerse D. *Marcum*, Decanum Sancti *Donatiani*, nostri amantissimi. Commissa sunt mihi quædam titulo Imperatoris de rebus non levibus. Sed quidvis fecero prius, quam hujusmodi negotiis irretiar: & utinam tu esses expeditus! Bene vale etiam atque etiam. *Lovanio* 16. Septemb. An. 1517.

Nolim tibi hunc obtrudere, tamen si requiris scribam, scribit & satis emendate & legibiliter, tum *Græce*, tum *Latine*. Rursum vale.

* Intelligit tabulam, in qua ipse Erasmus & Petrus Ægidius erant expressi; vide inf. Epist. CXCII. & CXCIII.

EPISTOLA CLXXXIV.

Erasmus Sixtino suo S. D.

* MIRA hujus regionis sterilitas; *Joannes Phrysius* tot artium nullam hic reperit fortunam. Ego menses complures utcunque alui in spem melioris fortunæ: nunc ceu sacra jacta ancora in *Britanniam* se confert; optabam eum hic manere si fortuna arrisisset. Tu si quid potes, adjuva. De fide testor. Eruditionem probo, pristinam morum insolentiam fortunæ iniquitas, ut spero, correxit. Scripsi nuper & per *Petrum* Unoculum. Cum fratre confabulatus sum *Antuerpiæ*. *Petrus Ægidius* male languet: ego usque ad mortem crucior pituita. Bene vale. *Lovanio* 16. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXXV.

Erasmus Rot. Marco Laurino S. P.

* AMICORUM sincerissime, scripsi nuper per *Batavum*. Nolim te frui tuo incommodo; alioqui tua consuetudo foret mihi gratissima: Apologiam ad *Fabrum* misi per eundem. Si non venis, saltem litteris nos intervise. Hæc scripsi pene exstinctus pituita. *Lovanio* ex *Liliano* Gymnasio 16. Septembris, An. 1517. C

Cura ut recte valeas. D. Decano, *M. Lodovico* hospiti meo, ceterisque sodalibus multam ex me salutem dicito. O sterilitatem hujus regionis! *Phrysius* hic tot instructus, ut *Mercurius* ipse non pluribus, nullam hic fortunam reperit; proinde extrema ancora est *Britannia*, quæ nisi me sublevasset, adhuc mendicaret *Erasmus*. Rursus vale.

EPISTOLA CLXXXVI.

Erasmus Roterodamus ...... S. P.

* POST salutem plurimam, Reverende Pater, per *Petrum* Unoculum misi secundum *Theodori* librum D & epistolium. Hic *Joannes Phrysius* satis emendate & legibiliter scribit *Græce* & *Latine*. Narrabas olim de libro quodam excudendo typis; si hic describat & descriptum conferat, tuum exemplar manebit tibi incolume: fugit hanc sterilissimam regionem, quærit uberiora pascua. Hæc scripsi graviter afflictus pituita non sine febri. Tu cura ut valeas, patronorum optime. *Lovanio* 16. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXXVII.

Erasmus Roterodamus Antonio Lutzenburgo suo S. P.

* AUDIO nonnihil subirasci nobis Abbatem*, opinor, quod quidam illi narrarint in *Moria* lusum E esse nescio quid in Monachos: nec tamen credo quod audio. Novi prudentiam hominis. Argumentum erat ludicrum; non exspectabantur seria: & tamen nihil odiose dictum est in Monachos. Hoc Opus non offendit Pontificem, qui à capite usque ad calcem perlegit, & ingenium Auctoris comprobavit. Prior *Cartusiensium* nondum remisit epistolam *Reuchlinicam*, si fuerit obvius, rogo ut admoneas, & hominem meo nomine salutes. Ago nunc comœdiam Theologicam, & utcunque procedit; certe primi omnium favent, *Atensis*, *Vianensis*, & *Dorpius*, sed non est animus diu hac mercede agere fabulas meo sumtu, ne lædant F Theologi. *Jacobo Fabro*, quando me tam odiose provocavit, respondi libere, sed citra contumeliam: opinor libellum jam istuc allatum. *Morus*, ni fallor, nunc est *Caletii*, Regis sui nomine legatione fungens. Hic *Theodoricus*, Theologiæ baccalaureus, habet nescio quid negotii cum Abbate; doctus est, festivus & probus, si quid inciderit, ut ejus negotium commendare queas, rogo ut tui similis esse velis. Salutabis Gisbertum

* Is est Antonius à Bergis, Abbas S. Bertini, ad quem Erasmus hac eadem de re scribit sup. pag. 275. Epist. CCLXXXIV.

An. 1517. stertum medicum, amicum perpetuum, & uxorem, licet mihi infensam, sed duntaxat præsenti. Salutabis humanissimum dominum *Gerardum* & *Carolum* œconomum. Ipse cura, optime *Antoni*, ut quam optime valeas. *Lovanio* 17. Septembris, Anno 1517.

EPISTOLA CLXXXVIII.

D. Erasmo suus Berselius *S.*

NIMIS impudens fui, scio, nimisque temerarius, Erasme, quando superioribus diebus, ego misellus culex, tibi tanto ne dicam Heroi, sed litterarum deo, scribere sum ausus. Certe non decuit tantillum animal, tantillo rostro, illi obstrepere, qui totus in sanctioribus Litteris restaurandis versabatur, nec ejus consuetudinem velle consequi, quem tot optimi Episcopi, tot optimi Reges, tot candidissimi litterarum professores non probant modo, sed colunt, venerantur, adorant. Crimen meum fateor, & culpam ex hoc commeritum me scio, sed amori imputes velim, qui me cæcus exoculavit amantem. Putabam quicquid illo duce peccaretur, levius apud te æstimari, quæ res sane non me fefellit: nam tu mihi pro pœna, id est, silentio, quod metuebam, præmium, quæ tua est humanitas, cumulatius reddidisti. Accepi enim, quod nunquam existimaveram futurum, litteras tuas illas florentes, plenas amoris & gratiarum, idque 18. Calend. Octobres. O diem candido mihi lapillo signandam, diem plusquam fœlicem, & mille antea votis expetitam! certe nulla mihi hac in tota vita affulsit gratior, nulla irradiavit jucundior, nulla dulcior est exorta. Hæc est una meorum conscia & testis gaudiorum, quæ mihi ex tuis scriptis obvenerunt. Ferre me ipse non potui, dum istud ferrum tractarem, quod in pagella capite tam docta manu depinxeras; vulneravit cor meum, emollivit viscera, mentem liquefecit. Nunquam sum expertus tam dulces amoris illecebras; faxit Deus, ut talibus sæpe perfruar! Epistolam tuam adservo diligenter, erit mihi pignus quoddam perpetuum amoris erga me tui. Præsul noster ante paucos dies concessit in Galliam, *nec constat satis de reditu; cum primum in urbem hanc, aut in patriam sese receperit, præsto erimus, operamque dabimus, ut quod apud illum per nos fieri jussisti, id neque frigide, neque oscitanter prosequamur. Juvenis hic, qui tibi meas reddidit, gratissimus est, humanissimisque moribus, hospitatus est apud nos mensem fere perpetuum, quo tempore* Hebraica *mihi rudimenta fideliter tradidit: nam &* Græcanica *quoque ab* Aleandro, *viro undecunque doctissimo, paulo ante, quam hinc in* Italiam *solveret, acceperam. Vide, mi præceptor, quid moliar, timeo ne dum duabus sellis sedere laboro, utraque excludar. Non desistam tamen, quin in id acrius totos nervos intendam, fortasse labor improbus omnia vincet. Commendo tibi meum præceptorem* Hebraicum; *is* Lovanium *adit, ut te videat, commodum ad nos revertetur, atque utinam non sine tuis litteris! desideramus enim adhuc, quod & superioribus nostris desideravimus, & quod tuus humaniter es pollicitus, omnium scilicet librorum, quos edideris, & quos sub incude habes, titulos; si ad me venerint, nihil mihi feceris gratius.* Dorpium *&* Paludanum *tuos meis verbis saluta: amo enim utrumque vehementer, tametsi neuter mihi adhuc, ne de facie quidem, sit notus. Nihil apud* Lovanios *iis Heroibus in litteris absolutius. Vale, litterarum & litteratorum decus, &* Berselium, *filiolum tuum, qui in te amando nemini cesserit, si tibi visum fuerit, redama. E cellula nostra apud* Leodios *17. Septembris, Anno 1517.*

EPISTOLA CLXXXIX.

Joannes Cæsarius Erasmo suo *S.*

VIDI libellum his diebus ad Fabrum Stapulensem *Apologeticon, tuo nomine editum; legi eundem: incredibile est quam indoleam utriusque vices, non quod nesciam hujusmodi conflictum inter doctissimos viros fuisse semper, nec ab eo sanctissimos etiam viros sibi temperasse, sed quod pro conditione temporis minime expedire videtur: quippe ubi jam barbari homines, qui vos capitaliter insectantur, id senserint, doctos immo tantos viros inter se digladiari, quanti vos estis fama & opinione certissima, non dubium est quin magnam de se spem concipiant victoria contra vos: sed fallet haud dubie illos sua quemque opinio, ut vana, ita frivola. Non possum, mi* Erasme, *tuum in hac re institutum improbare, sed ut inter legendum admiratus ubique sum ingenii tui acumen, ita non satis demirari potui, quid bonum immo optimum illum virum impulerit, ut si bellum erat illi suscipiendum, id adversum te primum tentaverit, quem sciebat si non superiorem se, parem tamen, & ut contra superiorem bellum aggredi, temerarium esse, ita contra parem, periculosum. Novi hominis modestiam, & candidam in omnes & doctos & bonos affectionem: quippe qui ejus fuerim aliquot annis discipulus, atque idem ut Sophistas imprimis mordere atque acriter impugnare consueverat, ita doctissimum quemque commendare ac laudibus debitis ornare. Itaque esse non potest, quod & tu quoque ita sentis, quin a pessimo aliquo dæmone instigatus sit, cui utinam obstitisset, & tuam potius erga se benevolentiam fovere curasset, ut per quam ejus fama cresceret magis quam decresceret. Sed hactenus de hoc satis.* Nëacetius *noster curavit his diebus imprimi libellum quendam ex Urbe allatum, titulo* Defensionis Reuchlini, *in mille & amplius exemplaria; ex his nunc duo ad te mittuntur. Præterea habeo in manibus quandam Dialecticam, quam æstate superiori passim ex bonis Auctoribus collegi. Vellem tua recognitione poliri aliquantum posset. Cæterum si recte vales, id, quæso, cum primo tabellario mihi rescribito. Vale optime.* Colonia 22. *Septembris, Anno* 1517.

EPISTOLA CXC.

D. Erasmo suo Petrus Ægidius *S.*

REDDIDIT mihi Cordatus *tuas suavissimas litteras, quæ me plurimum recrearunt. Quod pannum & lodicem serius accipis, id obstitit, quod nullus certus interim occurrit nuntius. De adolescentulis beatorum parentum memorem mones. De Medico agam quod jubes: verum non conquiescam, quin aures ejus vellicabo.* Tunstallum *ægrotasse unice doleo: ubi sensero mihi aliquid esse virium, isthuc advolabo. De* Clavo *non prorsus displicet quod scribis; verum, nunc utcunque convalescere incipio. Ago tibi gratias, mi* Erasme, *& utinam referre possem, quod operam tuam tam liberalem mihi polliceris. Unoculus faustis avibus cum picturis nostris* Angliam *petiit; si* Morus Caletii *est, jam habet spectacula nostra. Tu cura quam optime valeas, mi* Erasme. Anterpia 27. *Septembris, Anno* 1517.

EPISTOLA CXCI.

Erasmus Gerardo Noviomago suo S. D.

CLARISSIMUM Principem tam propenso in nos esse animo majorem in modum gaudeo; vel ob id ipsum, quod juvat redamari ab eo, quem amo effusissime, suspicioque unice. Sum totus nunc in Novo Testamento, quod me propemodum non solum exoculavit, sed exanimavit: nolim igitur ante menses aliquot accersat Dominus Reverendissimus, donec hoc pensum absolvero. Mitto *Pacis querimoniam*, in membranis descriptam; nihili munus, si dignitatis æstimetur ejus, cui mittitur: verum & illius humanitas mihi nota est, neque tua defuerit commendatio. Bene vale, doctissime atque idem humanissime *Gerarde*. Raptim *Lovanio* 3. Octobris, Anno 1517.

EPISTOLA CXCII.

Thomas Morus Petro Ægidio suo.

An. 1517. MI charissime Petre, salve: misere cupio ecquid tu convalescas intelligere, quæ res non minori mihi curæ est, quam quidvis mei: itaque & inquiro diligenter, & omnes omnium voces excipio sollicitus. Aliquot mihi meliores de te spes renuntiarunt, seu (quod opto) compertas, sive ut desideriis meis inserviant. Scripsi litteras Erasmo nostro, eas tibi apertas mitto, signabis ipse. Nihil opus est quod illi scribitur, clausum ad te venire. Versiculos, quos in tabellam tam inscite feci, quam illa scite depicta est, ad te perscripsi. Tu si digna videbuntur Erasmo imperti, alioqui Vulcano dedas. Vale. Caleto 6. Octobris, Anno 1517.

Versus in tabulam duplicem, in qua Erasmus ac Petrus Ægidius simul erant expressi per egregium artificem Quintinum, sic ut apud Erasmum exordientem Paraphrasin in Epistolam ad Romanos, picti libri titulos præferrent suos, & Petrus epistolam teneret, Mori manu inscriptam ipsi, quam & ipsam pictor effinxerat.

TABELLA LOQVITVR.

QVANTI olim fuerant *Pollux* & *Castor* amici,
Erasmum tantos *Ægidiumque* fero.
Morus ab his dolet esse loco, conjunctus amore,
Tam prope quam quisquam vix queat esse sibi.
Sic desiderio est consultum absentis, ut horum
Reddat amans animum littera, corpus ego.

IPSE LOQVOR MORVS.

TU quoque adspicis, agnitos opinor
Ex vultu tibi, si prius vel unquam
Visos, sin minus indicabit altrum
Ipsi littera scripta, nomen alter,
Ne sis nescius ecce scribit ipse,
Quanquam is qui siet, ut taceret ipse,
Inscripti poterant docere libri,
Toto qui celebres leguntur orbe.
Quintine ô veteris novator artis,
Magno non minor artifex *Apelle*,
Mire composito potens colore
Vitam adfingere mortuis figuris;
Hei cur effigies labore tanto,
Factas tam bene, talium virorum,
Quales prisca tulere secla raros,
Quales tempora nostra rariores,
Quales haud scio post futura an ullos,
Te juvit fragili indidisse ligno,
Dandas materiæ fideliori,
Quæ servare datas queat perennes?
O si sic, poteras tuæque famæ &
Votis consuluisse posterorum.
Nam si secula, quæ sequentur, ullum
Servabunt studium artium bonarum,
Nec *Mars* horridus obteret *Minervam*,
Quanti hanc posteritas emat tabellam?

Mi Petre, *cum omnia mirifice* Quintinus *noster expressit, tum mirificum in primis falsarium videtur præstare posse: nam ita inscriptionem litterarum ad te meatum imitatus est, ut ne ipse quidem idem iterum possem itidem. Quare nisi aut ille in suum aliquem usum, aut tu in tuum eam servas epistolam, remitte rogo ad me, duplicabit miraculum apposita cum tabella: sin aut periit, aut vobis usui erit, ego experiar meæ manus imitatorem ipse rursus imitari. Vale cum lepidissima conjuge.*

EPISTOLA CXCIII.

Thomas Morus Desiderio Erasmo *S. P. D.*

* PERTULIT *tandem* Petrus *Cocles*, Erasme *charissime, tuam* Ægidiique *nostri diu expetitas ef-*

A *figies, quæ quam impense me delectent, proclivius cuivis* An. 1517. *est è suo sensu consequi, quam dicendo mihi: nam quis vel explicet verbis, vel cogitatione non sentiat, quorum hominum vel creta modo, vel carbone vultus adumbrati, capere etiam quemlibet poterant, qui non ad omnem litterarum virtutisque sensum prorsus obstupuerat, me vero singulariter etiam permovere, talium amicorum qualitercunque repræsentata memoria, eorum nunc mirifice rapi me, tanto artificio delineatis atque expressis imaginibus, ut quæ veteres facile pictores omnes provocaverint, quas quisquis intuetur, is nimirum fusiles eas potius aut sculptiles arbitretur, quam pictas. Ita porro eminere atque exstare videntur, justa virilis corporis crassitie. Non credas,* Erasme *mi ἐρασμιώτατε, quam valde amorem* B *in te meum, cui nihil adjici potuisse ipse mihi persuaseram, studium hoc tuum arctius adhuc obligandi me intenderit, quamque ego vehementer hac triumpho gloria, quod tanti abs te æstimor, ut tam egregio monumento declares, non alium esse quemquam, a quo tu amari malis. Nam sic ipse certe, satis pol superbe, sed tamen sic interpretor, quod istud abs te missum est mihi, quo non in dies modo, sed in horas etiam, tui apud me memoria renovetur. Equidem scio me sic perspectum tibi, ut non sit in eo mihi valde laborandum, me ut tibi probem (quamquam multis alioquin ineptiis non vaco) vacare saltem longissime ab Thrasonicis adfectibus. Sed tamen, ut verum fatear, unum hunc pruritum gloriæ excutere* C *profecto non possum, quo mirum quam suaviter titillor, quoties animum subit sera demum posteritati me,* Erasmi *amicitia, litteris, libris, tabulis, omnibus denique modis contestata commendandum. Utinam ea mihi facultas esset, quæ insigni aliquo documento possit efficere, ne indignus amore tam impenso viri, cum suo seculo, tum secuturis ætatibus incomparandi, videar! sed quum tam longe supra meam hanc mediocritatem sit, ullo meo facto præstare, illud ut mundus intelligat, sedulo certe enitar, ut saltem non ingratus esse, tuo unius testimonio comprober.* Apologiam *tuam perlegi studiosissime, qua certe sic adfectus sum, ut eloquentiam tuam quum nusquam magis viderim, nusquam minus sim admiratus: quippe* D *illud mihi sustulit admirationem, quod in tam facilitate causa cuivis licet esse diserto, non tibi modo, qui facilem possis facere ex difficillima. Peream, ni miseret ejus me, hominem sua Schola plausu eo progressum atque incitatum, ut ad ostentationem virium eam sibi declamandam sumserit controversiam, qua nihil unquam fuit magis ἀσύστατον: est enim maxime ἑτερορρεπές. Spero fore ut hac monitione tua resipiscat; placuit mirifice mihi ut omnia, sed tamen notabiliter figura, qua κενοδοξίαν ejus facete reprehendis, qui secundam editionem suam videri voluerit annotationibus tuis priorem, quum tamen in eadem cum tuis depugnet nondum factis scilicet. Scriptorem tuum dimisi in* Angliam *datis* grossis *decem in via-* E *ticum,* Petro *nobilem, quod erat eam adducenti tabulam perpusillum, sed ille æqui consulebat. Opto prospere tibi ac feliciter cedat munus, quod misisti Principi* De instituendo Principe. *Valde me perculit, per immortalem Deum! mors* Buslidii, *hominis cum non vulgariter eruditi, tum animi & amantis in nos atque in omnes candidi. Mihi adeo hic desidendum est in principium Septembris, ut vix duos dies impetrare licuerit, quibus ad oppidum* Audomari *transcurrerem, præcipue ut Abbatem viderem saltem sancti* Bertini, *quem tu mihi olim descripseras; repperi plane talem, invitatus atque exceptus largiter ab illo in convivium. Homo prolixe quosvis, me vero valde effuse; senex jucundissimus ad memoriam tui rejuvenescens. Vale, charissime* Erasme. F Tunstallus *in* Angliam *rediit. Iterum vale.* Caleto 7. *Octobris, Anno* 1517.

EPI-

EPISTOLA CXCIV.

Clarissimo Domino, Bilibaldo Pirckheimero, Litterarum & Germaniæ decori, suo Erasmus S. P.

An. 1517. EQVIDEM arbitror fatali quadam propensione ingenii fieri, ut *Bilibaldum* meum tam unice deamem. Testis est mihi *Beatus Rhenanus*, cum vix dum gustassem libellum abs te versum, protinus flammam novi cujusdam amoris erga te concepisse. Nunc & è litteris ad me tuis, & doctissimi ingenii tui monumentis quotidie nonnihil adjungitur. Prorsus rarissima es avis hujus seculi, qui tam eximiam eruditionem cum tanto fortunæ splendore, rursum cum hoc tantum comitatis & humanitatis copularis, ut qui me meique similes homunculos non graveris in tuorum amicorum numerum adscribere. Libellum quendam abs te versum *Brugis* exhibuit mihi *Thomas Morus* ex *Anglia* reverso: nam is tum apud nos Regis ac gentis suæ nomine legatione fungebatur. De litteris nulla mentio. Tantum adjecit obiter, ad me missum, nec explicuit, à quo. Suspicor te commisisse litteras tuas *D. Roberto Wimphildo*, qui cum me sæpius in *Anglia* salutarit, & quodam die diutius etiam fuerit collocutus, demiror quam ob rem ne verbum quidem unquam super hac re fecerit. Quod mihi tantum tribuis laudum, quas ne si immodestissimus quidem sim, possim agnoscere, hoc certe effecisti, ut paulo minus mihi displiceam. Obruimur hic duplici sarcina, quarum utravis *Herculem*, non *Erasmum*, requirat. Præter alia minutiora, sustinemus *Hieronymum* & *Novum Testamentum*, quod nunc typis excuditur. Fœmina, quam tibi ex *Mechlinia* commendavi, soror est ejus cui *Enchiridion* dicavi. Id Operis nuper excusum est *Argentorati*. Adjeci commentarium in *Psalmum*, *Beato Rhenano* nostro dedicatum; nihil enim hoc amico amicius. Missurus eram codicem, ni respondissent, jam isthuc esse deportatum. Scripsimus hæc non solum incredibilibus obruti laboribus, verum etiam à cœna subito de tabellionis discessu admoniti. Unum illud adjiciam, quantumvis eruditione & fortuna vincatur *Erasmus*, studio & amore nunquam cessurum licet invicto *Bilibaldo*. Ubi dabitur commoditas (dabitur autem, ut spero, brevi) totis voluminibus tecum agam, nedum epistolis. *Beatus Rhenanus* plane *Pythagoricus* amicus, hoc est, μία ψυχὴ, salutem abs te libenter acceptam multo cum fœnore reprecatur. Bene vale, præcipuum rei litterariæ decus. *Basileæ* 16. Octobris, ad multam noctem, Anno 1517.

EPISTOLA CXCV.

Erasmus Budæo suo S. D.

* QVID sibi vult, mi *Budæe*, tam subitum silentium, qui pauló ante me non epistolis, sed voluminibus obruebas? περὶ τῦ Βασιλέως, περὶ τῦ Ἐπισκόπυ, quanti pridem tumultus, nunc ὐδὲ γρῦ. Aveo cognoscere, quid monstri alatur. Deinde provocaras me, ut auderem scribere domino *Deloino*, qui si nostris litteris offensus est, bona culpæ pars penes est te: nec enim ipse respondet quicquam, nec tu illius nomine. *Tunstallus Zelandico* cœlo diu graviterque afflictus, contracta febre, & amisso *Brugis* præcipuo famulo, duobus relictis graviter ægrotis, in suam *Angliam* se recepit. Fac ut aliquoties homini scribas; crede mihi, nihil eo viro sincerius, neque quisquam tui nominis studiosior. *Morus* Regis sui nomine legatum agit *Caleti*. *Hieronymus Buslidius*, Cancellarii nostri in *Hispaniam* comes, apud *Vascones* periit: is ex legato instituit *Lovanii* Collegium. † *Latina* & *Hebraica*: jamque adest *Hebræus*, hujus ætatis, omnium judicio, doctissimus, nomine *Matthæus Adrianus*; *Græcus* aliquis est alicunde accersendus. Bene vale, & animum scrupulo libera. *Lovanio* 26. Octob. Anno 1517.

Henricum Glareanum iterum atque iterum tibi commendo.

† Hic locus mutilus potest restitui ex seq. Epist. & ccx.

EPISTOLA CXCVI.

Erasmus Lupseto suo S. D.

* OBSECRO te, unde conjectabas me tibi esse iratum? An quod in litteris tam amanter amonii * ? An. 1517. nam quod nihil scripseram, tu magis succensebas, qui postremis litteris nihil responderis. A *Moro* recepi declamatiunculam, & præterea nescio quid: is tuam causam amantissime egit, etiamsi nihil erat opus: sum enim meapte sponte ad te amandum propensus, nec vinci me patiar. Appendicem *Copiæ* nondum à *Moro* recepi, velim cures ut mihi ** redeat, si modo potes. Scripsi *Badio*, ut te moneret, curares *Galenum* à *Linacro* versum ad me mittendum, non dono, sed ære meo redimendum. Utinam huc ad † te conferas! *Buslidius* instituit Collegium, in quo erunt tres egregii trium linguarum Professores: jam adest *Hebræus* exquisite doctus, nomine *Matthæus*. Bene vale, & parentibus tuis meo nomine salutem dicito. *Lovanio* 26. Octobris, Anno 1517.

EPISTOLA CXCVII.

Carolus Ofhuys Erasmo Rot. *S.*

* DORPII *tui jurgatricem, nec ob id præstantiâ tuâ minus gratam, Epistolam nuper legi. Quid luculentissime responderis perspexi, probavi etiam. Novum Instrumentum cum tuis annotationibus exosculor dudum, sic tamen ut appetitus legendi crescat quotidie, non decrescat. Præterea* Christiani Principis *integerrimam* Institutionem; ad Philippum *Panegyricum; lepidam & meo judicio (quicquid latrent aliquot nebulones) vere sapientem* Moriam, *atque ut semel dicam hic apud bibliopolas venale tuum quicquid conspicitur, veneror, atque ita veneror, ut fortasse nemo sanctius. Dispeream, si vivit nunc, (quod sciam) aut vixerit vix prius aliquis, cujus scriptis possemus vel oblectari vehementius, si mille Veneres, vel moneri salubrius, si solidas doctrinas concupiscimus. Abhinc annos (ni fallor) quattuordecim in* Enchiridio *notavi qualiter volebas, (quo proficeremus commodius) uti* Paulum *nobis faceremus familiarem, quod is semper habendus sit in sinu, nocturna versandus manu, versandus diurna, postremo & ad verbum, si fieri possit, ediscendus: in quem (quemadmodum adfirmabas) jam pridem commentarios magno studio parabas. Novit Dominus* Jesus *ex ea re tam utili quantum gaudebam, omnino credens futurum, quod dubio procul mox ederentur; sed exspectatione longa fessus desperare magis quam sperare poteram. Interea scripsit* Faber *enarrationem, quam plerisque locis uti juste sic item amice carpis, ut ne* Stapulensis *ipse vel tantillum refragetur. Id quod à paucis diebus* Badius *noster, dum una jentaculum faceremus, fideliter retulit. Verum humanitate tua fretus, ut eo tandem veniam, cujus gratia (sim licet ineruditissimus) incultam hanc epistolam audaculus mitto; quod alias in* Enchiridio, *nunc idem iterum in tuis annotationibus polliceris, tuos videlicet commentarios. Itaque, mi doctissime* Erasme, *si quid precibus possum, suppliciter oro, & multi mecum, ne differas posthac diutius tantum bonum omnibus communicare: hoc* Christiana *Resp. postulat, hoc omnes bonarum litterarum (quarum tu merito princeps es & diceris) studiosi studiose postulant. Vale, & nostris verbis, aliquando nactus opportunitatem,* Gabrieli Ofhuys *Cartusiensi (si placet) salutem dices.* Parisiis 30. *Octobris, Anno* 1517.

Servulus tuus Carolus Ofhuys *presbyter.*

EPISTOLA CXCVIII.

Erasmus Schurerio suo S. D.

* MITTO ad te *Quintum Curtium*, à me recognitum, una cum indice, & præfatione: si placet Opus, fac ut tuo & meo consules honori; sin minus,

* Forsan, *monui*, vel *admonui*. ** Voluit, *ad me redeat.*
† *Nos* videtur excidisse.

An. 1517. redde libellum ei qui adfert. Vale, optime *Schureri*, & saluta amicos, hoc est, totum sodalitium litterarium. *Lovanio* 31. Octobris, Anno 1517.

Mitto ad te *Apologiam*, qua *Fabro Stapulensi* respondeo; quam ego non optarim alio animo propagatam, nisi ne quis existimet inter nos inimicam contentionem, etiamsi ille parum amice lacessivit: si placet, accipe, & tui similis esto.

EPISTOLA CXCIX.

Erasmus M. Joanni suo S. D.

*ROGO te, ut has litteras cures *Nurembergum* perferendas, simul atque contigerit cui committas. B Et ne sinas amicitiam nostram evanescere. Audio te totum inauratum à Principe, quapropter magnopere gratulor: sed vereor ne podagram contrahas tot millibus numerandis. *Enchiridion* ubique legitur, & multos homines aut bonos reddit, aut certe meliores. Non est committendum, optime *Joannes*, ut nobis duobus solis sit infrugiferum, ab altero scriptum, alteri scriptum. Hunc famulum meum *Germanum* fac germane tractes. Bene vale, amicorum optime. Cum veneris *Lovanium*, tractaberis in pædagogio, more pædagogiali. *Lovanio* 2. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CC.

Erasmus Lystrio suo S. P.

*LEGI, & dolui, optime *Lystri*, tuam tragœdiam. Verum *Paulus* tibi est imitandus, qui per infamiam & bonam famam sui tamen similis fuit. Hæ sunt humanæ vitæ vices, his tragico-comœdiis hoc ævi peragitur. Si me voles audire, nusquam in præsentia pedem movebis. Oblecta te bonis studiis; rumor iste, à malis exortus, mox sua sponte evanescet: quis enim nescit tuum ingenium ab istiusmodi maleficiis alienissimum esse? Mihi crede, malum istud aliquo commodo pensabit fortuna. Ubi rumor conquieverit, tum, si videbitur, commuta locum: si voles *Angliam* petere, commendabo te Magnis, sin hic voles agere, non deero usquam amici officio. Scribunt ad me docti *Pepericornium** ex scelerato *Judæo* sceleratissimum *Christianum*, edidisse librum lingua *Germanica*, in quo doctos omneis, & inter hos me mira rabie lacerat ac discerpit. O pestem indignam talibus adversariis, dignam carnifice! Tanti erat aqua tingi, ut concordiam *Christianam* personatus *Judæus* turbaret. Bene vale, mi *Lystri*, & optimum Priorem *Agnetinum* meis verbis saluta. *Lovanio* 2. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCI.

Erasmus Rot. Jacobo Banisio S. P.

*VIR ornamentis omnibus inclyte, subinde mecum litigo, quod *Antuerpiæ* non avidius sim amplexus tam obviam tuam humanitatem; sed id temporis ex Aula *Bruxellensi* profugeram, *Hispanorum* improbis consalutationibus pene exstinctus: ita factum est, ut ab omnium pene congressu tum abhorrerem. Sed *Banisius*, ea doctrina, ea facundia, ea morum humanitate, procul etiam erat ambiendus, non mihi solum, sed optimo cuique: quod si dies complusculos *Antuerpiæ* commoraturus es, advolabo, tuo colloquio conspectuque vel horas aliquot fruiturus, nisi usque adeo nostra humanitate es alienatus, ut nunc ambienti perneges, quod pridem ultro obtulisti. Legi libellum à *Neaetio Coloniæ* editum: misit & *Bilibaldus* suum libellum. Video recrudescere bellum, quod imprimis volebam exstinctum, aut certe sopitum. Audio pestilentissimum illud granum, quod Satanas aliquis ingeniosus sevit, edidisse libellum, in quo impune debacchatur in doctos omneis. Hoc organo abutuntur præclari illi religionis professores, ad subvertendum tranquillitatem *Christianæ* concordiæ. Utinam ille totus es-

A set *Judæus*, aut sicut habet præputium amputatum, ita haberet & linguam & manus ambas. Nunc Angelus Satanæ transfiguratus in Angelum lucis, nostris vexillis nos oppugnat, & hoc suis præstat *Verpis*, quod olim *Zopyrus Dario*, *Xerxis* patri. Dispeream, ni in ejus pectore non unum *Judæum* comperias. Quid aliud optent sceleratissimi *Recutiti*, quid aliud illorum princeps Satanas, quam istis modis scindi *Christianæ* plebis concordiam? Quam vero indignum eruditos viros; quorum, opinor, & memoriam posteritati fore sacrosanctam, cum ejusmodi portento colluctari, unde præter scabiem, virus, & probrum nihil possit auferri; sive victores, sive victi discedant. Hæc est *Alecto* Furiarum maxima, quæ belli signum canit tartarea buccina, Satanæ apostolus, Semen Diaboli, hypocritarum quorundam organum, personatus propugnator fidei, verus hostis, ex nocente *Judæo*, nocentior *Christianus*. Indignum facinus, istius abominandum nomen in libris eruditorum legi? ut indoctissimo nebuloni respondeas, perdi bonas horas? *Herculе* magis opus est, qui *Cacum* victum aliquo præcipitet, idque in tempore. Nocere facillimum est; & semel ortum late vagatur incendium, & venenum contagio paulatim serpit. Crede mihi, si Cæsar hoc portentum confecerit, facinus pulchrius confecerit, quam si *Saracenorum* aciem profligaret: hic hostis in *Christianorum* C penetralibus grassatur, & hoc grassatur nocentius, quod nostris armis nostrisque præsidiis nos oppugnat. Si videbitur, hortabimur justissimum Cæsarem litteris nostris, sed clava *Herculea*. Bene vale, doctissime *Banisi*. *Lovanio* 3. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCII.

Erasmus Cæsario suo S. D.

*SUSPICOR luscum illum fuisse, qui se jactabat à nobis emandatum *Romam*: cum ante annum forte *Romam* euntem Novo Testamento oneravimus, scriptis ad duos Cardinales litteris, qui librum exhiberent summo Pontifici; dedimus & viaticum. At is bonus D vir duos menses obambulavit in *Elvetia*, mendicans ubique meo nomine, & codicem ubique circumferens, usque ad Cæsarem, à quo septem aureis donatus est. Is tuas litteras mihi non reddidit; sed antequam tuas postremas accepissem, adiit me *Lovanii*, dicens se jam *Romam* adire, si quid vellem. Proinde tu istiusmodi errones vel fuste abigito, neque cuiquam dederis quicquam nisi quem meis litteris commendaro. Audio te inhiare sacerdotio apud *Leodium*, quod utinam succedat, mi *Cæsari*! Quod docti favent *Reuchlino*, plane est humanitatis. Ceterum quod scriptis confligantur cum isto pestilentissimo grano, tubicine Furiarum, organo E quorundam personatorum Theologorum, ac vero Satanæ vicario, mihi non probatur; ille totus ex maledicentia conflatus est; maledictis vinci non potest, pudescere nescit, benedicere non didicit: & scurra perfrictæ frontis sibi gloriæ ducit fore, si quocunque modo traducatur eruditorum libris: mavult enim pluribus placere quam optimis. Quod si mundus intellexerit illius prævaricationem, senseritque hominem sub prætextu defendendæ fidei *Christianæ*, *Christianam* religionem subversum ire: tum magnam inierit gratiam apud suos *Verpos*, quibus id præstiterit quod *Zopyrus Dario*. Dispeream, nisi si fiat illius anatomia, non unum *Judæum*, sed sexcentos *Judæos* in illius pectore F comperias. Cavendus est Angelus Satanæ transfiguratus in Angelum lucis. Utinam minus verum esset proverbium, *Semper ex malo Judæo pejores fieri Christianos!* Proinde cupiam viros eruditos sese meliores judicare, quam qui cum spurcissimo portento confligentur, unde sive vincant, sive vincantur, præter cœnum & virus nihil auferre queant. Demiror Magistratus, Episcopos & Cæsarem non compescere pestem istiusmodi. Facillimum est nocere; & populus caret judicio: ex minima scintilla latissime grassatur incendium. Quid-

* Lege, *Pfeffercornium*.

An. 1517.

autem magis optent *Judaei*, quorum iste causam agit, dum fingit se oppugnare, quam concordiam *Christianam* ita discindi? Malim ego incolumi Novo Testamento vel totum Vetus aboleri, quam *Christianorum* pacem ob *Judaeorum* libros rescindi. Atque utinam iste totus adhuc *Judaeus* esset! & ceteros circumspectius admitteremus. Verti & secundum *Theodori* librum, primo castigato, utrumque misi *Basileam*. Saluta amicos, ac bene vale. *Lovanio* 3. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCIII.

Erasmus Rot. Bilibaldo Pirckheimero suo S. P.

* VIR clarissime, non admiratus sum, sed tamen probavi studium & ingenium in edito libello: quod nostri quoque memineris pro affectu debeo, pro officio non debeo. Nemo mortalium magis abhorret ab istiusmodi pugnis. Odi etiamnum *Apologiam* meam, qua *Fabro* coactus sum respondere. Pudet, ita me Deus amet, viros eruditos ac posteritatis memoria dignos cum isto portento digladiari; cujus vel solo nomine chartae conspurcentur. Atque isti summa votorum est, quomodocunque traduci litteris eruditorum. Quin potius ab ista *Judaica* scabie ungues abstinent homines germane *Christiani*. Nemo doctus ac probus non fatetur *Reuchlinum* indigna fuisse affectum injuria. Mea tamen sententia semper fuit, dissimulare potius, quam cum tot crabronum examinibus praeter aculeum etiam veneno armatis, cum extremo nebulone, imo cum abominando portento conflictari. Hoc erat animi vere magni. Non defuisset innocentiae patrocinium. *Reuchlino* satis esse debuit, quod optimo cuique probatur. Demiror Magistratus & Episcopos in ea re dormitare, ut sinant istam pestem in eruditos & claros homines impune debacchari, neque quemquam exsistere *Herculem*, qui *Cacum* in barathrum aliquod protrahat: sic enim talia portenta vincenda sunt, non libris. Nec vident ex isto tartareo grano, quod Satanas, *Judaeorum* amicus, sua manu coepit plantare, pullulaturam pessimam sylvam, ni in tempore prospiciatur. Proinde si mihi permittis, ut te etiam admoneam, suadeo, ut ingenium tuum felicissimum & ista nobilitate dignum in his argumentis exerceas, quae sint omnibus placitura. De libello illo premendo idem sentio, quod scripsi. Non est danda ansa omnem ansam captantibus; deinde non est offendendus ille, cujus praesidio nituntur bonae litterae; neque committendum, ut liber ἀνώνυμος doctos omneis trahat in suspicionem. Negligantur isti, qui publicis malis crescunt. Nos seculi imo posteritatis negotium agamus. *Aquila non capit muscas*, multo magis à scorpiis & cantharidibus abstinet generosos ungues. Sed ego insignite impudens, qui sus *Minervam*. Bene vale, vir non tantum imaginibus clarissime. *Lovanio* 3. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCIV.

Thomas Morus Erasmo suo *S. P. D.*

HODIE *litteras abs te accepi, simul ad* Coletum *atque* Roffensem *una cum libello: curabo quam primum ut perferantur, ne libellus amittat gratiam novitatis. Quum epistolam legerem, mirabar cur non ad* Cantuariensem *quoque scripsisses, ut rem tuam ipse tractares apud eum, apud quem profecto, ni fallor, nemo alius tantum potest. Quanquam si per me malis & efficacius putas à praesente rem agi posse, quam per epistolam, libentius id faciam quam jusseris: sed non erit perficiendi facultas tam cito, quam ego tuam rem vellem fieri: nam hoc solenne est apud nos, a legatione redeuntem, recta Regem petere, nec obiter ad quemquam divertere. Ad hoc negotia nostra tam lente procedunt, ut verear ne sit diutius hic morandum, quam aut speravi, aut è re sit mea: nisi forte nihil videbitur hic spei, quare sit manendum. Interim tamen si tu voles, res agi potest per litteras: nec dubito quin velis. Sic agam ergo, ut deponatur hujus anni pensio apud* Maruffum, *& syngrapha mittatur ad te. Sed de redimenda pensione mihi certe non videtur agendum: cum quod nemo est qui debeat redimere, nisi is qui, ut ego audio, nihil habet unde possit: tum quod vereor ne Archiepiscopus sic interpretetur, tanquam à nobis animum prorsus abjeceris. Quam ob rem de redemtione rursus cogita: si decreveris, ego non deero. Interim ipse de solutione tractabo, nec mihi videris facturum male, si tuas etiam litteras addideris, id quod fortassis exspectat. Gaudeo* Paraphrasin *sub praelo esse. Invideo medius fidius* Lovanio, *cui tantum contigit beneficium, quantum, ut video, vix agnoscit. Sed is, de quo scribis, aut ego fallor, aut nunquam mutabitur.* Tonstallus *plane sentit, te nimium bonum esse, qui et toties deceptus pergas credere.* Pacaeus *adhuc non redit, neque scire possum quando sit rediturus: sed neque comminisci queo, quid habeat negotii. Certe quantum inquirendo comperire possum, jam diu nihil est, neque cum Imperatore, neque cum* Elvetiis: *nec tamen licet remigrare domum, quum plus, opinor, quam annum jam* Constantiae *desederit. Miror ab illo non redditum tibi librum. Scribam ad eum hac de re diligentissime: neque enim quicquam est quod malim perfici, vel litterarum causa, vel mea. Vale, mi charissime* Erasme. *Gaudeo versiculos meos in tabellam, tibi placuisse.* Tonstallus *hendecasyllabos plus satis laudavit, hexastichon moderate. Sed id fraterculus quidam ausus est etiam reprehendere, quod vos* Castori *&* Polluci *conferebam, quos dicebat potius comparari debuisse* Theseo *ac* Pirithoo, *aut* Pyladi *&* Oresti, *qui, quod vos estis, invicem erant amici, non fratres. Ego fraterculum ne vera quidem dicentem potui ferre, resequutus hominis bonam operam malo epigrammate:*

Duos amicos versibus paucis modo,
  Magnos volens ostendere,
Tantos amicos dixeram, quanti olim erant
  Castorque Polluxque invicem.
Fratres amicis, ait, inepte comparas,
  Ineptiens fraterculus.
Quidni inquam? an alteri esse quisquam amicior,
  Quam frater est fratri, potest?
Irrisit ille inscitiam tantam meam,
  Qui rem tam apertam nesciam.
Est ampla nobis, inquit, ac frequens domus,
  Plus quam ducentis fratribus,
Sed ex ducentis, pereo, si reperis duos
  Fratres amicos invicem.

Jam iterum vale. Caleto 5. *Novembris raptim, valde festinante tabellario, urgente, opinor, illum auriga, Anno* 1517.

EPISTOLA CCV.

Guilielmus Waramus, Cantuariensis Archiepiscopus, Erasmo suo *S.*

* POST *salutem. Binas à te accepi litteras, primas quidem & eas prolixas in aula* Westmonasterii, *loco omni pleno otio; quibus (si earum lator postea comparuisset) libenter respondissem: alteras vero quidam* Calvus *(cujus caput vix unicus crinis contegit) ad me heri attulit, quibus te pituita molestatum (de quo doleo) intellexi. A quo malo ut citius liberari posses, misi impraesentiarum ad te per praedictum tabellarium viginti* angelatos *aureos: inter quos* Raphaelem *salutis medicum reperies, qui tibi mederi & pristinam restituere sanitatem facile queat. Gaudeo te proximas Calendas Januarias* Londinum *(ut scribis) venturum. Cura ut valeas. Ex* Lambitha 11. *Novembris, Anno* 1517.

Tuus Guilielmus Cantuariensis.

EPISTOLA CVI.

Erasmus Marco Laurino suo S. D.

* EPISTOLA tua postrema tot leporibus conspersa, non minus delectatus sum, quam ipso munere. Animum

An. 1517. mum tuum erga bonas litteras exosculor, sed tempore serviendum etiam *Paulo* auctore. Fratrem incolumem esse gratulor. Sed quid ego audio? versatur ille inter corvos *Ægyptios*? at quomodo illi mirantur novum cygnum? *Morum* ac *Pacaeum* tibi placere gaudeo: quales mihi placituri sint, etiamsi forent *Scythæ*. De *Phrysio* nihil est quod labores, proripuit se nescio quo. Mitto tibi *Paulum* nova lingua loquentem. Bene vale, amicorum suavissime. *Lovanio* 15. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCVII.

Erasmus Pacaeo suo S. P.

*DUABUS epistolis superioribus totidem respondi, huic tertiæ tertia respondeo, sed paucis, nimirum sic occupatus studiis, ut antehac æque nunquam: quo magis tibi gratulor felicissimum istud otium, adeo ut pene invideam homini amicissimo. O te plusquam *Herculem*! qui tale portentum confeceris, præsertim si credibile est, ἄνευ Θεσέως, quem & audio tibi congerronem, & ut ingenue dicam, invideo, nisi mavis illum *Herculem*, te *Theseum* facere. Paraphrasin, sive mavis *Paraphronesin*, videbis apud *Marcum* τὸν ἰσόμενον Decanum Sancti *Donatiani*, quamquam opinor jamdudum evulgatam. Bene vale, ornatissime *Pacae*. Καὶ τὸν Μῶρον, si adest, meis verbis saluta tam diligenter, quam ego ex animo diligo. *Lovanio* 15. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCVIII.

Erasmus D. Marco Laurino suo S. D.

*ACCEPI mellitissimas litteras tuas, hoc est, plane tuas, humanissime *Marce*: si nuntius hic paulo serius isthuc isset, attulisset secum Paraphrasin meam in Epistolam *ad Romanos*, Opus haud magnum, sed immensi laboris, excuditur formulis stanneis, jam propemodum absolutum. Accepi una cum litteris nobilem *Flandricum*, ducatum *Hispanicum* duplicem, & *Michaelem Anglicum*, munus cum per se magnum, tum ipso auctore multo gratissimum. Quamquam subodoror te in nostris verbis errasse; de *Phrysio* meo sentiebam, cui litteras ad te dederam. Is non repperit te domi. Mirabar hujus regionis sterilitatem, quæ hominem πολυτεχνότατον, nimirum musicum, pugilem, gladiatorem, *Latinum*, *Græcum*, saltatorem, scribam, & quid non? alere non potuerit. Nostram fortunam, quamlibet tenuem, non admodum deploro: jam mea me victum docuit fortuna dolere, vel potius boni consulere quicquid acciderit. De fratre tuo *Matthia* quid agatur percupio cognoscere. Utrum in *Hispaniam* profectus sit, nec-ne, & si profectus, quid illi arrideat *Hispania*. Utinam tuo commodo fiat, ut hos hybernos menses nobiscum agas! sed arbitror alligatiorem, quam ut liberum sit. Habemus hospitem omnium qui vivunt humanissimum, nec minus doctum quam humanum. Adest *Joannes Borsalus*, adest *Gaverius*. Agit hic filius Principis *Bergani*, suavissima indole adolescens, & litterarum præter magnatum more avidissimus. Salutabis meo nomine venerabilem D. *Decanum*; resalutat te *Navius* ex animo. Bene vale. *Lovanio* 19. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCIX.

Erasmus Clavæ suo S. D.

*DEMIROR, mi *Clava*, quomodo te accipiant hæc frigora, qui cogeris publicis negotiis interesse. Nos abditi domi coccycis vitam degimus, & sine nobis actum agunt Theologi. Si hic paulo serius istuc se recepisset, onerassem eum libello Paraphraseos: jamjam propemodum excusus est. Audio prostare *Paulum Æmylium*, *Veronensem*, *de rebus Gallicis*, quo viro nihil neque doctius, neque sanctius. Superest adhuc *Parisiis*. Mirum est *Fabrum* non saltem epistolio respondere: sparsus erat hic rumor jam illum respondisse, sed me premere: is natus erat, ut postea comperi, ex epistola cujusdam *Jacobi Fabri*, *Daventriensis*, ad me scripta, quæ per omnium fratrum manus diu pervagata tandem ad me perlata est. Cura ut valeas, & saluta amicos, inprimis *Cæsarem* ac Medicum. *Lovanio* 21. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCX.

Comiti à Nova Aquila Erasmus Rot. S. P.

*ORNATISSIME Comes, pridie natalis *Andreæ* redditæ sunt mihi tuæ litteræ, ad *Lucæ* natalem scriptæ, adeo volavit ὁ γραμματοφόρος ὁ βέλτιστος ἐκεῖνος. Ad eas ut paucis respondeam; amici, de quo scribis, animum laudo: cæterum quid ego illi possim esse usui, nescio; ipse novi meam imperitiam: studium & animus non deerit, præsertim tali amico. Versor in pædagogio *Liliensi*, cujus moderator est vir ad optimas disciplinas ac humanitatem natus. Non deerit illi hospiti locus, si modo sit, quod illo dignum sit. Ex legato *Buslidii* nuper defuncti instituetur hic publica professio, eaque gratuita, trium Linguarum *Græcæ*, *Latinæ*, *Hebraicæ*: jam adest *Matthæus* ille *Reuchlini* amicus, quem nosti, destinato salario hic professurus, vir, ut mihi videtur, in suis litteris egregie doctus. Non deerant interim, qui *Græce* profiterentur. Nos in studiis sumus toti, præsertim in recognoscendo Novo Testamento, quod utinam nunquam attigissem: si hæc est conditio studiorum præstat dormire. Tamen hæc peragenda est fabula. Audio te publice istic profiteri *Græce* atque *Hebraice*. O fœlices litteras, si à talis viris tractari cœperint, quæ per istos quosdam τὰς ἐν τῇ λεοντῇ πιθήκους impudentissime contaminatæ sunt! Episcopus *Trajectensis* scripsit quidem ad me, significans sibi in animo esse, ut me accersat, nescio qua spe. Certe hac hyeme non muto nidum. Scripsi nuper ad te per *Banisium*, an acceperis nescio. Bene vale, Comes ornatissime. *Venantio* optimo optime volo, atque item *Cæsario*. *Lovanio* 30. Novembris, Anno 1517.

Rogo ut *Cæsarium*, quem amas, uberius & propensius ames.

EPISTOLA CCXI.

Erasmus Fabro suo S. D.

*MISERAM ad te per Theologum quendam *Apologiam*, qua tuæ disputationi, vel potius criminationi, respondeo: ea si te offendit, tibi imputes oportet. Erant tam multa, tam atrocia, ut dissimulare nec potuerim, nec debuerim: id uno ore, unoque animo sentiunt omnes, qui tua legerunt. Si respondes, quæso te memineris, quid *Fabro* dignum sit, si nostræ amicitiæ parum esse tribuendum putas, quam ego certe plurimi facio. Vides plerosque ad maledicendi rabiem accinctos, ne demus ansam hujusmodi hominum generi. Doceri me patiar, patiar & reprehendi; impietatem impingi in *Christum*, cum non merear, non feram. Bene vale, vir optime, nosque, sicuti soles, ama, tui ex animo amantes. *Lovanio* 30. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXII.

Erasmus Moro suo S. D.

*O TE felicem, qui nunc, ut arbitror, adeo vicinus mari degas! Mitto ad te libellum Paraphraseos, καὶ ἀληθῶς παραφρόσυνης. Nondum licuit videre Lucubrationes *Thomæ Linacri*, licet id semel atque iterum à *Thoma Lupseto* flagitarim. Pater *Petri Ægidii* vita defunctus: ipse valet mediocriter recte. Nos strenue calescimus in libris ac litteris, quo semel nos ab hoc molestissimo studiorum genere explicemus, deinde in campis amœnioribus versaturi. A *Fabro* nihil ad-

An. 1517. adfertur, ſed ſtudio parturire neſcio quid. Ab ipſo nihil metuo; tantum vereor, ne diſcipulus aliquis ſubornetur, cum quo non dignor digladiari. Jam ſcripſi ne quid agas cum *Cantuarienſi* de penſione redimenda. Emandavimus hinc quendam *Baſileam*, per hunc certa cognoſcemus de libris tuis ac meis. Bene vale, *More* chariſſime. *Lovanio* 30. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXIII.

Eraſmus Pyrrho ſuo S. D.

* VOLUPTATI fuit tua epiſtola. Te florere, patrem etiamnum vegetum eſſe, ſane gaudeo. Non abhorrebam à *Gallia*, verum mihi tum nondum erat tutum de migrando loqui, nec ſatis adhuc erant certa quæ iſtic offerebantur. Et neſcio quo pacto tumultus ille mirus initio de me iſtuc accerſendo, ſubito conquievit: tantum *Budæus* in litteris ſuis adjecerat, quod attineret ad *Guilhelmum* illum τὴν ἐπίκλησιν Μικρὸν, τὸ δ' ὅτι τῶν ὁμολογήσεων βασιλικῶν; ſubeſſe ὕπουλόν τι. Quid hoc fuerit, nec dum ſatis intelligo. Porro quod bonas litteras tuis ſtudiis admiſces, bene facis. Vale cum optimo parente, ſuaviſſima conjuge, dulciſſimiſque litteris †, & noſtri amantes ſaluta. *Lovanio* 30. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXIV.

Eraſmus Bero ſuo S. D.

* HIC nuntius, poſtridie diluculo profecturus, ſub noctem me adiit; itaque non fuit otium relegendæ *Apologiæ*; tuo arbitratui permitto. Tamen niſi me fallit animi conjectura, non eſt tibi tota lecta, aut certe aliud agenti lecta. *Chriſtum* non eſſe compoſitum ex duabus naturis, didiceram ante annos ferme triginta, proinde miror, ſi illum uſquam compoſitum dixi, imo tota diſputatione tueor hypoſtaſeos ſimplicitatem: nec uſquam dico *Chriſtum* accipi pro altera natura, nempe humana, imo potius accipi pro altera quam utraque, quod vult *Faber*, nempe pro divina, ſed quæ unierit ſibi humanam. Cæterum ajo *Chriſti* vocabula, hoc eſt, vocabula hypoſtaſeos, frequenter accipi pro vocabulis naturarum, quod ſi feciſſem non eram valde objurgandus. Et tamen declaro ne id quidem à me factum in annotationibus. Velim igitur ut libellum relegas per otium, deinde communicato conſilio cum *Guolphango*, mutes pro tuo in me ſtudio quæ videbuntur. De prodigioſis *Pariſienſium* vocabulis non ſum anxius. Videbis eas ineptias magna ex parte explodi. *Cantabrigia* mutata: hæc Schola deteſtatur frigidas illas argutias, quæ magis ad rixam faciunt quam ad pietatem. Et tamen ago quod in me eſt, cupiam omnibus obſecundare ſi liceat. Studium in me tuum amplector & agnoſco jam olim cognitum. Verum, ex tuis litteris video, quam nihil mihi tribuas in re Theologica, qui ea tot verbis differas in litteris tuis, quæ à me ſunt explicata in meo libello. Miſeram *Schurerio* exemplar *Apologiæ* caſtigatum, antequam tuæ litteræ mihi redderentur. De epiſtolis editis nihil, opinor, quod tuæ officiat famæ; etiamſi id *Petrus Ægidius* fecit, interea dum ego apud *Anglos* ſalutarem *Mæcenates* meos: equidem nolim editas, ſed ferendum quod mutari non poteſt. Video te *Fabro* vehementer æquum eſſe, qui me dicas indulſiſſe bili. Primum fateris illi nullam fuiſſe cauſam inceſſendi mei, & tamen vide, te rogo, quam odioſa in me toties impingat. Confer nunc quanto modeſtius ego læſus reſponderim, quam ille non læſus impetierit. Niſi bilem vocas omnino reſpondere. Amo *Fabrum*, & odi meam *Apologiam*, imo neceſſitatem, quæ huc adegit. Verum, ipſe parum conſuluit opinioni candoris, quo hactenus præcipue fuit commendatus. Proinde non viſum eſt in ea re multum operæ ponere. Non enim ſuſcepi diſputandum, utra lectio ſit melior, aut quicquid ad *Chriſti* hypoſtaſin attinet, tantum depello crimen impietatis, inſaniæ, ſtultitiæ, deliratíonis, quæ ille tota diſputatione odioſiſſime impingit; adeo ut mirentur etiam ii, qui *Fabro* maxime favent. Bene vale, doctiſſime *Bere*, noſque ſolito ſtudio proſequi perge. *Lovanio* 6. Decembris, An. 1517.

EPISTOLA CCXV.

Eraſmus Guolphango Fabro Capitoni ſuo S. D.

* VIX erat otium hæc ſcribendi, tantum abeſt ut eſſet *Apologiæ* relegendæ otium, adeo ſubitus erat abitus γραμματοφόρου à redditis litteris. Ex quo legeram *Fabri* reprehenſionem, intra quatuordecim dies abſolveram meam *Apologiam*, in qua tantum hoc ago, ut impietatis & blaſphemiæ crimen, quod is, neſcio cujus inſtinctu, impegerat, depellam. Quod autem ajo illius opinionem à me priore loco poſitam quaſi illi faveam, ſatis erat ad probandum quod ille intendit, me priorem rejeciſſe. Neque meum erat hic definire utri magis faveam. Hoc quod erat in manibus ago. Quod ſcribis *Chriſtum* à me dici compoſitum, licet homo ſim, & humani nihil à me putem alienum, tamen demiror, ſi quid inſit ejuſmodi, cum iſtic certe noverim ante annos viginti quinque in ea hypoſtaſi ſic humanam naturam unitam divinæ, ut nulla ſit compoſitio; cumque tota diſputatione tuear ſimplicitatem hypoſtaſeos. Aut ego plane fallor, aut *Berus* non legit *Apologiam*, aut ſi legit, legit oſcitans, aut aliud agens; ſcribit à me ſcriptum, *Chriſtum* accipi poſſe pro altera natura, nempe humana, imo contra *Fabrum*, qui vult *Chriſtum* accipi pro utraque, dico potius accipi pro altera, nempe divina, ſed cui una † ſit humana. Ex ſuperfluo demonſtro hypoſtaſeos vocabulis Veteres abuſos pro naturarum vocabulis, cum negem idem à me factum. Mitto libellum ante recognitum: qualem miſeram *Schurerio*, quando *Berus* ſcribit initium deeſſe. De argutiis *Pariſienſibus* nolim admodum anxius eſſe. Videbis brevi magnam illam * partem explodi. Hic jam damnantur, *Cantabrigiæ* exſulant. *Matthæus*, præceptor tuus, hic receptus eſt, ut profiteatur *Hebraice*. Lexicon tuum vellem prodiiſſe. De *Apologia* fungere amici officio, ut ſoles; habiturus me tui viciſſim ſtudioſiſſimum. Miſi exemplar ſimile iſti ad *Schurerium*, potes illi mittere tuas annotationes, ſi *Frobenius* non excudit, ut addat exemplari à me miſſo. Olfacio eſſe propenſiorem in *Fabrum*, ut qui notet quod in illum ſtomacho indulſerim, cum ſic odioſe provocatus ab illo, idque ſine ulla cauſa, tamen ab omni convitio temperem. Vere ſcribis jucundum ſpectaculum fore quibuſdam, *Eraſmum* cum *Fabro* commiſſum; ſed quid facerem? impune talibus notis pictus incederem? ceteros blaterones haud magni facio, ſed amice facis, quod premis, facillimum eſt lædere. Novum Teſtamentum bona ex parte abſolvi, eo edito dormiam, aut mihi canam & Muſis, ſi hic eſt fructus gratus tanto ſtudio juvantium rem litterariam. Scripſi nuper per alium quemdam, nec dubito quin receperis. Cura ut valeas, doctiſſime *Capito*. *Lovanio* 6. Decembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXVI.

Eraſmus Beato Rhenano ſuo S. D.

* ITA reſpondes *Lachneri* nomine, ut nihil ad ea reſpondeas, quæ maxime volebam illum reſpondere, videlicet de æſtimandis exemplaribus, ne mihi cum *Franciſco* multum ſit negotii, qui lingua multas habet pecunias mihi paratas, &c. libros optimos ſemper advehendo, ne à nobis advehendi curentur. Quod ſi *Lachnerus* non æſtimaſſet exemplaria pluris viginti florenis, boni conſuluiſſem. Tantum æſtimationem flagitabam, ne quid à *Franciſco* penderem. Deinde hoc fuit moleſtum, quod ſuperioribus nundinis nihil omnino miſerint mearum *Lucubrationum*, hic no-

† Lege, *liberis*.

† Reſcribe, *unita*. * *Illarum*, ſcil. argutiarum, videtur legendum.

An. 1517. nobis frustra hiantibus. Vereor ne castigator parum sit felix aut diligens. Atque id imprimis curandum *Frobenio*. Non possum ex ullius litteris intelligere, an *Frobenius* secundum *Theodori* librum receperit à me versum, & primum castigatum. De *Mori Utopia* & *Epigrammatis* res mihi magis erat cordi quam mea ipsius negotia: id cum tantopere ab eis efflagitarim, tamen nescio quo pacto video cessatum. Paraphrasin eram missurus *Basileam*, libellum, ut conjectabam, vendibilem. Cæterum cum viderem nihil omnino adferri, suspicabar eos esse plus satis oneratos; itaque commisi huic nostro. Mitto & nunc exemplar, à me utcunque recognitum; verum, incivile sit statim æmulari, quod hic pauperculus excudit, qui nihil unquam excudit ab istis excusum præter libellum *de Principe*, quem furtim excudit interim cum ego abessem in *Anglia*, quo nomine hominem objurgavi, & sedulo ago ne quid officiat *Basiliensibus*; me certe auctore non faciet. *Antibarbaros Pacaus* scribit è *Massilia Romam* relatos. Subolet mihi & *Pacai* mutatum ingenium, licet simulet pristinam amicitiam. De *Utopia* rem tuo permitto judicio. *Paludanica* possunt omitti. De mentione litterarum in præfatione *Petri Ægidii* nihil est quod labores. Ita siles de *Epigrammatis* per occupationem, ut simpliciter sileas. *Apologiam* à me recognitam *Argentoratum* miseram *Schurerio*, sed hac lege, ut si non placeret, mitteret *Basileam*. Misi eidem *Q. Curtium*, desperans illic esse locum pluribus, cum nihil omnino prodiret. De Epistolis castigandis nunc non erat otium, quod hic tabellio sub vesperam me admonuit, postridie mane profecturus. Si different, mittam exemplar adjectis nonnullis; sin minus, ipsi viderint. Scripsi nuper singulis per quendam probe certum, nec dubito quin reddiderit *Guolphango Fabro*. Litteras vestras proximas accepi pridie *Nicolai*, proinde non erat spatium relegendi *Apologiam*, & tamen miror unde colligunt, me *Christum* dixisse compositum, cum id imprimis vitarim tota disputatione; totque locis dicam diversissima, planeque opinionem eam rejicientia. Ex litteris *Beri* prorsus intelligo, illum non legisse totam *Apologiam*; & propensior est in *Fabrum*, neque prorsus vacat illo, nescio quo nomine dicam, theologico: scribit enim me scripsisse, *Christum* accipi pro altera natura, nempe humana, cum contra clarissime explicaverim potius accipi pro altera quam pro utraque, nempe pro divina, sed quæ sibi assumserit humanam. Et tamen si quid est istiusmodi, quod ego non credo, mutent suo arbitratu. Sunt & hic Theologi, & fortasse quidam parum æqui, annotassent si quid esset istiusmodi. Ubi relegero, scribam certiora. *Bombasius* semper amicus fuit magis quam blandus. Demiror autem si jam *Romæ* fastum didicit. *Pacaus* suis ad me litteris jactat libellum *De fructu studiorum* abs te laudatum. Misit epistolam, qua me defendit adversus *Dorpium*, sed ejusmodi, ut puduerit reddere ipsius nomine. Domino *Lachnero* & *Frobenio* me diligenter commendabis, & litterarum mearum vice fungeris. Fieri potest ut ad proximum ver vos revisam. Archiepiscopus *Maguntinensis* suapte manu mihi scripsit epistolam benevolentiæ plenam. Tamen de adventu meo, quoniam incertum est, nolim passim divulgari. Cura, mi *Beate*, ut quam optime valeas. *Lovanio* 6. Decembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXVII.

Erasmus Berselio suo S. D.

*PRO tot toties repetitis ternionibus, vir optime, precor, ut tibi semel omnia sint ex animi tui sententia. Apud humanissimum Principem nihil prorsus ambio, nisi quod Heroi suffragiis omnium laudatissimo primum notus, deinde etiam commendatus esse cupiam, præsertim cum is evecto *Aleandro* bonarum litterarum mystes ceu signum extulerit. *Baptista* si nobis favet, non degenerat ab ingenio fraterno. Etiam atque etiam te rogo, ut hominem meis verbis salutes diligenter; Domino *Leoni*, patrono veteri & unice observando, fac me commendes non vulgariter. Fortunatus mihi videor, cui contigerit in ejus viri cubiculo versari, nescio quo pacto mihi magis arrident omnia, quoties is & auctor, & hospes domicilii venit in mentem. Salutabis & *Gaspardum*, hominem, ut mihi visus est, eruditum, quod in Theologo novum non est, sed quod rarum est, etiam comem ac festivum. De *Andrea Hochstrato* miror nihil audiri. Quod muneribus aulicis me provocas, non certabo tecum in præsentia; tantum Paraphrasin mitto, velut arrhabonem, quo me tibi arctius obstringam. Dabis veniam, mi *Paschasi*, qui tam neglecto * ad te, tam non negligendum amicum. Sed præter immensos studiorum sudores, quibus nunc distineor, tot undique litterarum fasciculis obruor, ut ne totus quidem ac vacuus ad hoc unum suffecturus sim. Efficiam tamen, ut intelligas mihi *Paschasium* haudquaquam inter gregarios amicos esse scriptum. Bene vale. *Lovanio* 9. Decembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXVIII.

Erasmus Guolphango Capitoni S. D.

*OPINOR me deprehendisse, quid te ac *Berum* offenderit, nempe quod dum respondeo *Fabro* deridenti me, quod viderer *Christi* nomen pro altera accepisse natura, quod tum à me factum nego, sic ut ille putat, aio. Et haud scio an probabilius sit, *Christum* & *Christi* nomen, sic enim loqueris, cum duas significet naturas, pro una duntaxat accipi, non pro duabus, ut tu vis, aut è duabus composito. Hic non facio *Christum* compositum, sed has duas posteriores partes recenseo tanquam parum probabiles. Primum, parum probabile est accipi pro duabus; deinde, adde quod volo multo minus videri probabile, pro è duabus composito. Poteram utrumque commodius efferre, pro duabus sibi unitis. At jam reddidissem probabilius, quod volo minus probabile videri. Rursum dicere poteram, è duabus unito, sive, ut vis, subsistente. At jam perisset quod ago. Quis enim neget *Christi* nomen accipi posse pro hypostasi è duabus subsistente naturis. Neque vero consequitur, hoc probabilius est, ergo & illud probabile; non magis quam si dicam, *Melius est nubere quam uri*, sequitur uri bonum esse: aut, *Melius esse servire Deo quam Mammonæ*, igitur Mammonæ servire bonum est. Quod si vos offendit hic quoque, hoc est, in parte quam improbo, vox *compositi*, præstet delere tertiam partem, quam subjicere verbum *subsistendi*. Vides, opinor, me tale nihil sensisse, præsertim cum tota disputatione diversum agam. Et tamen si quis *Christum* dixisset compositum, quid, quæso, erat periculi? de rebus divinis balbuties est, quicquid loquitur humanus sermo. Non est compositus *Christus*, tanquam ex materia & forma, aut domus ex tignis & parietibus, at aliquo modo compositus est. Quæ commissa junctaque sunt, *Latinis* composita dicuntur: verum, hac defensione mihi nihil est opus. Demiror quare *Berus* scribat, me velle *Christum* accipi pro utravis natura, aut pro altera, nempe humana, cum ego nominatim interpreter pro altera, nempe divina. Neque enim mea refert; quid dixerit *Faber*, si quid ille forte tale dixit. Non vos, opinor, offendit, quod dixi utranque significari, cum altera connotetur: sic enim sentio connotare nihil esse aliud, quam aliter significare, sive ut isti loquuntur secundario. Bis jam scripsi *Fabro*, nihil ille respondit: opinor molitur aliquid. Admonui ut si respondet, meminerit quid *Fabrum* deceat. Quod si tam inciviliter agat, quam semel egit, sentiet me non æque civilem. Et fortassis juxta *Horatium*, *fragili quærens illidere dentem*, *illidet solido*. Amice quidem monet *Berus*, ut crebro protester me submittere mea dicta judicio Ecclesiæ: id equidem facio, verum, malæ fidei signum est, multis uti

* Videtur quid deesse.

uti cautionibus. Puto neminem bonum virum non hoc animo scribere, quin ab Ecclesiæ judicio pendeat. Verum ubi sit Ecclesia non satis aliquoties liquet. Dabitur à me opera, ne quid sciens scribam *Christo* indignum. De spinosis istis argutiis non opinor pendere fidem *Christianam*. Nec ego mihi sumo effecturum, ne quid sit usquam quod aliquis possit cavillari, cum id nec Veterum cuiquam, nec recentium, adhuc contigerit. Volui vos scire animum meum. Nunc quod superest vestro judicio permitto. Scio vos tam eruditos, nihil non recte, tam amicos, nihil non salutare facturos. Bene vale, *Guolphange* doctissime. Scripsi per tabellionem *Basiliensem* ante paucos dies. Hanc epistolam si videtur & D. *Bero* exhibeas, eique me diligenter commendes. *Lovanio* 9. Decembris, An. 1517.

EPISTOLA CCXIX.

Philippo à Burgundia, Episcopo Trajectensi, Eras. Rot. S. P.

*ORNATISSIME Princeps, tametsi nunc ita distringar studiorum meorum laboribus, ut nunquam antehac gravius, nec solitus sim erudiendis pueris vacare, tantum abest, ut nunc ejusmodi provinciam suscipere debeam, in extremo fabulæ actu constitutus; nolim tamen existimet tua celsitudo mihi voluntatem deesse, meis per omnia gratificandi. Quicquid à me præstari poterit, oppido quam lubens præstabo. Est in nostræ mensæ contubernio, præter alios, D. *Joannes Borsalus*, Canonicus apud Sanctum *Petrum*, *Middelburgi*, vir notæ tum integritatis, tum eruditionis, in hoc officii genere jam annis compluribus exercitatus: instituit enim nepotes Reverendissimi D. *Francisci Buslidii*, Episcopi *Bizontini*, piæ memoriæ; ausim me per omnia hujus nomine sponsorem dare; & ætas huic est, & animus adest ad hujusmodi labores idoneus. Ego lubens adjutabo, indicabo viam, consulam, adero, hortabor, nonnunquam & ad partem operis accedam, donec egero *Lovanii*. Nam ad Pascha cogar *Basileam* repetere, ob Operum meorum editionem. Mortarium hoc intrivi, omne mihi exedundum est. Nec licebit ante sex menses huc redire. Vides & animum meum, & vitæ statum. Quod possum, paratum est tuæ celsitudini, neque quicquam ambio præmii. Hoc pusillum, quod habeo, satis est animo meo. Et tamen quicquid vitæ superest, certum est in communem conferre utilitatem. Bene vale, non tantum imaginibus clarissime. *Lovanio* 12. Decemb. An. 1517.

EPISTOLA CCXX.

Philippo à Burgundia, Episcopo Trajectensi, Eras. Rot. S. P.

*REVERENDISSIME Præsul, quod ausus sim celsitudinem tuam litteris compellare, meo in te studio debes condonare, quod parum accurate, morum tuorum facilitati imputabis, mihi cum ab aliis compluribus, tum præcipue ab unico illo virtutum omium antistite *Stephano Poncherio* prædicatæ; quod tam paucis, id studiorum meorum laboribus ignosces, quibus in præsentia sic distringor, ut non alias æque. Imo quo minus offendat epistolæ brevitas, mitto & *Paulum Romane* loquentem, & quidem aliquanto copiosius solito: nam hujusmodi solatiolis veluti digressionibus me recreo, quoties studiorum, in quibus versor, satietas tentarit obrepere. Pro *Aleandro* evecto quicquid est usquam hominum, bonis faventium litteris, debet amplitudini tuæ. Bene vale, & *Erasmum* vel inter extremos clientulos tuos adscribito. *Lovanio* 13. Decembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXI.

Thomas Morus D. Erasmo *S. P. D.*

*NON *dubito redditas tibi litteras meas*, Erasme *charissime*, *quas* Palgravius *noster perferendas accepit una cum epistolis amicorum* Basiliensium. *Gaudeo* Dorpium *resipuisse, videlicet delinitum convitiis, quem blanditiæ reddiderant ferociorem. Profecto sic est quorundam hominum ingenium, ut si paululum obsequaris, insolescant, contemtius habiti, frangantur & fiant abjectissimi. Cupio misere, si commode fieri posset, quæ ultro citroque sunt inter vos perscripta, legere.* Lupsetus *restituit mihi aliquot quaterniones tuas, quas olim apud se tenuerat: in his est* Julii Genius, *& Declamationes duæ, altera* De pueris statim à pueritia erudiendis, *altera* Consolatoria, *tua manu omnia, sed prima tantum scriptio, neque quicquam satis integrum. Extra hæc sancte negat, tui quicquam apud se esse quod tu desideras. Hæc si mitti ad te postules, illico fac intelligam.* Linacer *protinus à Natali quæ vertit è* Galeno *mittet* Lutetiam *excudenda comite* Lupseto, *qui chalcographis castigator aderit. Nescis quam sit gavisus ea mentione librorum suorum, quam in epistola tua fecisti, quam nuper scripsisti ad me; crede mihi is toto pectore tuus est.* Wintoniensis *Episcopus, vir ut scis prudentissimus, in celeberrimo cœtu magnatum, quum de te ac tuis Lucubrationibus incidisset sermo, testatus est omnibus approbantibus, versionem tuam Novi Testamenti, vice esse sibi commentariorum decem, tantum afferre lucis: eadem ademtis figuris* Græcis Latine *dici, etiamsi nihil aliud in Editione Vulgata fuisset menda quod mutaretur.* Utopiam *nostram, ex tuis litteris concepta spe, quam avide devoro, in dies nunc exspecto, haud alio animo quam mater peregre redeuntem filium. Vale,* Erasme *dulcissime.* Londino *raptim 15. Decembris, Anno* 1517.

Misi litteras tuas Lathimero, *nec dubito facturum quod vis, sed etiam libenter facturum.*

Uxor mea millies tibi salutem jussit dici, atque agi etiam gratias de tam accurata salutatione tua, qua longævitatem ei precatus es, cujus est, ut ait, ideo avidior, quo mihi possit diutius esse molesta.

EPISTOLA CCXXII.

Erasmus Pacæo suo S. D.

*HODIE natali die *Thomæ* Apostoli binas abs te recepi; ceteris ternis responderam: omnes mihi sunt longe gratissimæ duplici nomine, vel quod animi tui testantur alacritatem, vel quod studium erga me tuum præ se ferant, etiamsi mihi jam olim perspectum. Sed ut ad multa paucis respondeam. Miraculum admiratus, si modo accidit: sic enim solvit *Aristoteles* nonnulla problemata. De *Fabro* doleo, nec adhuc satis queo divinare quid illi in mentem venerit. Non vocares meam modestiam mordacissimam, si nosces quid illi potuissem, & approbantibus Theologis, impingere: & quid ille mihi impegerit vides. Quod nihil præterii non excussum, vigilantia est, non mordacitas, & tamen multa præterii sciens. Nihil est autem quod jubeas me tuam dissimulare sententiam: utinam tam inter vos conveniret, quam inter *Fabrum* & me περὶ τῶν ἀδελφῶν: jam pridem subodoratus sum eos aliquid moliri. Sed est quorundam rerum ea lues, ut non alia re magis viceris quam fuga: ut maxime vincas, à tali scabie non poteris non contaminatus discedere. Hos igitur ad publicas disputationes provocare, nihil aliud est quam τὸν ἱππέα εἰς πεδίον προκαλεῖσθαι. Spero brevi fore ut hæc Theologia ἀδελφικώδης, & totum hoc hominum genus ψευδοχριστιανὸν multo moderatius regnet quam nunc regnat. Ego jam in extremo fabulæ meæ versor actu: in ceteris quam fuerim felix, alii viderint. Non deseram tamen τὸ δρᾶμα. Si *Morus* est apud te, miror illum tantopere πυθαγορίζειν. Maluissem istuc advolare quam scribere, si vel mihi vacasset per labores studiorum, vel certum novissem te istic adesse. D. *Marco* multam ex me salutem dices; *Morum* non saluto, quandoquidem ille nihil tale in tuis litteris, ne tam crebris quidem. Bene vale, ornatissime *Pacæ*. *Lovanio* 21. Decembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXIII.

Erasmus Rot. eruditissimo D. Antonio Clava, Consiliario Gandavensi, amico singulari, S. D.

*MISISSEM antehac libellum, sed non dabatur cui committerem; nunc vereor ne sero mittam, sed mit-

An. 1517. mitto tamen. Da operam ut recte valeas, mi *Clava*, utere foco luculento, præsertim si agis in loco, quo soles, humidi. *Cesari* gratulor tantum *Græcitatis*. Video quid agat, ambit *Gracanicam* professionem in hoc novo Collegio, quod ex legato *Buslidii Lovanii* instituetur, nisi Theologorum genius aliquis malus obstiterit. Sed quid audio de Medico? itane deamat ille *Chrysidem*? quid si *Argyridem* amplectatur, si *Chrysis* non contingat. Tu cura modis omnibus, ut Medico medium unguem possis ostendere. Bene vale. *Lovanio* 21. Decemb. An. 1517.

EPISTOLA CCXXIV.

Erasmus Ammonio suo S. D.

GALEATIVS hic, qui isthuc *Mediolanensium* nomine Orator advolat & has adfert, intra mensem hac redire cogitur: nos hic ad Calendas Martias sedebimus, per hunc, quæso te, scribe si quid est, quod me scire oporteat. *Eboracensis* bello somnio me beavit, de Præbenda *Tornacensi*: magis dolet ludibrium quam dispendium. Novum Testamentum ferme jam est absolutum, surget ad octoginta ferme codicillos, *Leoni* dicabitur. Cum *Pacao*, qui hic agit, litteris tantum sum collocutus. Bene vale ac scribe. *Basilea* 23. Decembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXV.

* Domino Erasmo Lystrius *S. P. D.*

*LECTIS *litteris tuis*, *Domine* Erasme, *statim volavi in montem*, *ut quamprimum mitterem Euangelia* Græca, *sed ea forte fortuna Prior in terra* Clivensi *cuidam Patri concessit utenda. Itaque acceptis litteris à Patre, puerum meum, jussi ire in ultimas* Cliviæ *latebras. Interim bibliopola quidam isthinc venit, qui dicebat isthic constantissimam esse famam*, *te in* Angliam *abiisse*, *itaque dubitavi mitterem-ne librum*, *necne: placuit tamen mittere*, *solent enim rumusculi plerumque vani esse. Sed timeo ut parum tibi liber utilis futurus sit.* Joannes Longicampianus *egregie hic incumbit & Mathematicis rebus*, *&* Græcis *litteris*: *tanta autem meorum & laborum scholasticorum mole obruor*, *ut vix vacet inspicere librum*: *itaque incredibile dictu est quantam jacturam litterarum faciam*; *& quanquam merces laboribus parum respondeat*, *obdurabo tamen*, *simul tuis*, *simul optimorum patrum monitis parens*: *cupio enim & ego quamplurimum hominibus prodesse*, *quod cum scribendo facere non possum*, *ob nimiam ingenii mediocritatem*, *docendo*, *admonendo*, *caste integreque vivendo*, *experiar si* Germanicæ *juventa quid prodesse nostra exilitas possit*: *jam dudum enim*, *mi* Erasme, *mundo*, *hoc est*, *voluptatibus atque ambitioni valedixi*: *oblatus fuit superioribus diebus mihi ab amicis aliquot Canonicatus* Trajectensis *mediocris*, *sed quia citra* Simoniam *non offerebatur*, *respui*, *quanquam non deessent amici*, *qui pecuniam mihi mutuo dare sponte sua pollicerentur. Malo in paupertate mea* Christo *vivere*, *quam in divitiis Diabolo. Dominus Prior sancta* Agnetis, *ardentissimus tui amator*, *bene valet*: *is una cum Patre* Cocmanno, *quo cum ego habito*, *tuarum laudum publico precone*, *te salutant. Amorem meum erga te non opus est litteris testari*, *cum illius tot possint esse testes*, *quot hinc egrediantur homines. Oblatratores tuos*, *domine* Erasme, *ut facis*, *perge contemnere*, *Deoque gratias age*, *qui tibi secum hoc commune voluit esse*, *ut ab iis*, *de quibus optime meritus es*, *male audias. Vale. Ex* Zwolla 28. *Decembris*, *Anno* 1517.

EPISTOLA CCXXVI.

Erasmus Petro Ægidio S. D.

*AVEBAM scire, quid egisses cum *Francisco*, neque tu quicquam respondes: omnes accipiam excusationes, modo ne morbum excuses? nolim tibi tam justam esse excusationem, mi *Petre*. Superest extremus actus de *exusabilibus* *. Quod si ille prorsus frontem perfricuit, ego tractabo nebulonem ut dignus est. Bene vale, & scribe. Si libet, resigna meas ad *Affinium* litteras, & rursum obsigna, ne nescias quid illi scripserim. Quod si posthac ludificatur, videbis aliam repente scenam. Rursum vale, pars animæ meæ. De *Moro* jam pridem nihil audio. Mitte sigillum si paratum est. *Lovanio*, Anno 1517. An. 1517.

* Sic distincte scriptum in MS.

EPISTOLA CCXXVII.

Erasmus Roterodamus D. Henrico Affinio Lyrensi, Medico eximio, S. D.

*LITTERIS tuis ac plane tuis, hoc est, humanissimis, eruditissime *Henrice*, majorem in modum sum delectatus. Hac certe frui meo *Henrico* licebit. Quod cyathos argenteos tanti pretii parasti, non possum non exosculari animum tam benignum; verum ipse mecum varie afficior, dum nunc pudet tantum accipere munus ab homine, de quo magis voluerim benemereri, quam sim promeritus, nunc pudet recusare sponte oblatum, ne vel parum bene videar sentire de animo tuo, vel nolle tibi tantopere devinctus esse: siquidem amantis animi signum est, & libenter debere. Proinde quando ita tibi visum est, humanissime *Henrice*, *Erasmum* officio provocare, meminero mearum partium, ne munus tuum penes hominem ingratum collocasse videaris. *Phrisius* hic adferet, quem forte mittam, aut si is non venerit, *Theodoricus* Typographus. Bene vale, amicorum optime. Missurus etiam † secundum *Theodori* librum, sed nondum ad plenum est emendatus. Cupio scire an hunc tibi velis inscribi, an aliud aliquod argumentum philosophicum, aut medicum, quod posterius fortasse rectius conveniret. Attamen quicquid sensero tibi cordi esse, id studiose exsequar. Bene vale, amicorum sincerissime. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXVIII.

Erasmus Petro Ammonio suo S. D.

*AMMONII nostri mortem tam acerbe fero, ut acerbius non possim. Quid enim bonarum rerum in illo non periit? ipsum ad vitam revocare non possum, at certe memoriam hominis non sinam intermori, si quid mea scripta valebunt. Obsecro te, ut epistolas omnes illius ad me, & meas ad illum contrahas in unum fasciculum, & huc mittendas cures per hominem certum. Item si qua scripta sunt de nostro negotio, quo ille egit apud Pontificem, ut ea vel aboleantur, vel huc mittantur. Bene vale, charissime Petre, & *Erasmum* maxime tuum esse ducito. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXIX.

M. N. Atensi Erasmus Rot. S. P. D.

*POST S. P. absolutissimam, M. N. *Atensis*. Est mihi commissum negotium veluti nomine Imperatoris, quod is, qui mandabat, arbitrabatur magnopere ad Reip. salutem & incolumitatem pertinere; ipse non recepi nisi perpendendum, ut liberum tamen sit non respondere: si quando vacabit horulam perdere, cupiam super hoc tecum communicare; nam & hoc ut facerem sum rogatus: præscribe tempus, quo vacabit, aut hodie, aut cras, adero: nunc enim non exeo temere, quod teneat me pituita. Bene vale, præceptor eruditissime. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXX.

Erasmus Rot. Petro Barbirio suo S. D.

*MOECENATIS mei tuamque incolumitatem tuis ex litteris non sine summa voluptate cognovi. Pecuniam optima fide transmisit *Lovanium* per *Adrianum* Quæstorem optimus dominus *de la Marce* *. *Nicolaus*, frater tuus, in hoc negotio plane *Barbirium* & alterum te egit: agunt nescio quid Theologi de me in

† *Eram videtur legendum.*

* *Sup. pag.* 1619. F. *dicitur de Marques.*

in suum gregem cooptando, cum ipse tale nihil ambiam. De *Fabro* dici non potest quam doleam, quamque hanc necessitatem oderim, quæ me compulit ad respondendum: malebam ingens volumen in *Fabri* mei laudem scribere, quam hanc brevem *Apologiam* in mei defensionem. Scis me nihil non tum fecisse, tum passum fuisse, ne cum *Dorpio* conflictarer, & tamen multo minus id voluissem cum *Fabro*. Verum, ubi legeris omnia, judicabis rem odiosius ab illo fuisse tractatam, quam ut mihi integrum fuerit reticere. Videbam improbis hoc pacto dari ansam de utroque nostro male loquendi, videbam perire fructum studii nostri tot vigiliis expetitum. Et *Fabrum* sic ex animo diligo, ut neminem magis. O genium meum ubique infestum! Quis deus hoc illi misit in mentem? Et tamen sic me tueor, ut convitiis temperem: neque enim contumeliam esse puto, si palam refellens sententiam, vitæ labem non adspergam. Libellus ibit ad te cum hisce litteris, si dabitur cui committamus perferendum: eum ubi legeris, scio, dolebis utriusque vicem. Jam opus erat absolutum, antequam tuæ mihi litteræ † redderentur; quod si maxime redditæ fuissent in tempore, ad talia crimina non possim esse mutus, etiamsi summus ipse lacessat Pontifex. Vale. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXI.

Erasmus Rot. Paschasio Berselio S. P.

* SI parcius scribo, *Paschasi* optime, non ideo minus effuse te amo, nec minus tui memini. Si videres quibus distringar studiorum laboribus, fatereris hoc ipsum epistolium esse longum. Paraphrasis in Epistolam *ad Romanos* excuditur. Si tibi notus est, salutabis Canonicum *Græce* peritum apud Divum *Leonardum*, ni fallor, patria *Hasseltensem*, & item festivissimum Theologum Ordinis *Prædicatorum*, qui *Antuerpiæ* litteras à me extorsit. Bene vale, & scribe. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXII.

Ornatissimo viro, Domino Ægidio Buslidio, patrono & amico meo singulari, Erasmus Roterodamus S. P.

* PRO *Hebræo* benigne comiterque accepto agerem tibi gratias, ornatissime *Buslidi*, ni magis liberet gratulari tibi, cui ultro obtigerit ille votis omnibus exoptandus ad hoc negotii, quod haud dubie toti genti *Buslidianæ* famam ac decus pariet nunquam intermoriturum, quodque studia omnia variis modis collapsa restituet. Neque deerunt in cæteris Gymnasiis, qui pulcherrimum hoc institutum æmulentur. Quare te rogo per optimi fratris memoriam, perque communem nominis *Buslidiani* gloriam, perque publicam omnium studiosorum utilitatem, ne patiare te ab eo, quod cœptum est, abduci: sunt enim fortassis qui ipsi suo bono invideant, malintque alios à melioribus studiis avertere, quam ipsi discere meliora. Mihi sane hic nec seritur, nec metitur, sola me publici commodi ratio movet. Nihil unquam novæ rei tam plausibiliter fuit institutum, quin unus aut alter reclamarit: optimus quisque nunc probat, mox probabunt universi. Si processerit, ut spero fore, mihi magis ac magis adlubescet *Lovanium*: nec ullius contubernii malim hospes esse, idque meopte sumtu; & puto meum convictum non inutilem fore tali Collegio. Postremo non malim ullum alium hæredem bibliothecæ nostræ. *Matthæus* nondum huc commigravit. Mitto Epitaphium, sed tantum ut experiar sensum animi tui. Fient alia, simul atque cognovero. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1517.

† Ea habentur sup. pag. 1621. F.

CARMEN TROCHAICUM
In obitum
HIERONYMI BUSLIDII.

NOMINIS Buslidiani *proximum primo decus,*
Sic tuos {*linquis* / *orbas*} *virenti raptus ævo* Hieronyme.
Littera, genus, senatus, aula, plebs, ecclesia,
Aut suum {*lumen* / *sydus*} *requirunt, aut patronum flagitant,*
Fama virtutum perennis vivet usque posteris.
Eruditio trilinguis, triplici {*facundia* / *præconio*}
Te loquetur, cujus opibus rediit ac refloruit.

EPISTOLA CCXXXIII.

Erasmus Dorpio suo S. D.

* QUANQUAM sum *Navio* nostro perpetuus ad pacem & concordiam hortator, tamen egi eodem die, quo mandaras, de negotio, & egi tam acriter, ut hominem prope in me commoverim. Nemo vivit mortalium, cujus ingenium magis abhorreat à pugna, neque quisquam est, qui lubentius abstineat ab alienis negotiis. Nihil est *Navio* humanius, nihil amicius. Vellem hoc quoque felicitatis accessisset; ingenium illius dignissimum erat, quod vacuum hujusmodi tricis, totum optimis vacaret studiis; ob eam causam abstinui aliquandiu ab illius contubernio: & nunc lubentius conviverem, si ab istis causis esset extricatus, non quod me his oneret, sed quod liberius philosopharemur in studiis communibus. Non desinam illi consulere quod ipse facturus sim. Te unum illud rogo, mi *Dorpi*, memineris parum esse decorum, cum eo simultatem exercere quicum tibi tam arcta fuerit familiaritas: præsertim si causa nihil ad te pertinet. Et is est *Navius*, qui constantissime diligat, quem complecti cœpit. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1517.

CARMEN LYSTRII
AD DORPIUM.

SALVE, *mi lepide ac diserte* Dorpi,
Vestri Gymnasii decus supremum,
Instar qui volucris Jovi *dicata,*
Quamvis per scopulos salesque tranes
Arcana deitatis, haud leporum
Oblivisceris attamen bonorum;
Verum ut summus es libris sacratis
Sic in litterulis bonis, secundas
Certe post niveum tenes Erasmum,
Quem si, sic ut amas, colisque docto
Expressisse animo, sequique cures,
(Quod certe facere expedit, decetque)
Phœnix alter eris, decusque mundi.

EPISTOLA CCXXXIV.

Erasmus Rot. Henrico Glareano suo S. P.

* UT paucis ad tuas respondeam litteras, quas unicas recepi nonis Augusti scriptas è *Lutetia*: in *Galliam* te commigrasse gaudeo, precorque ut bene vertat. Magis arridebit *Lutetia*, ubi magis assueveris: hic locus est elegans, sed quæstus sane friget. Quod si regium salarium hucusque te posset comitari, magnopere cuperem te huc commigrare. *Hieronymus Buslidius*, (* legis inter *Luciani* à me versos Dialogos) *Lovanii* Collegium instituit testamento, (nam in itinere *Hispanico* periit) in quo tres linguæ, *Græca*, *Latina*, *Hebraica*, tradantur, honesto stipendio, eoque perpetuo. Jam nunc adest *Matthæus*, *Wolphgangi* nostri præceptor, *Hebraicæ* litteraturæ longe doctissimus: adsciscetur & *Græculus* aliquis. Si adesses, rideres *Erasmum* quotidie inter Magistros nostros sedere sublimem. Fac, mi *Glareane* doctissime, ut saltem crebris litteris tuis nos intervisas. Multa misimus *Basileam* excudenda. Hic ex-

* Adde, *cujus nomen*, ut sensus constet.

An. 1517. cuditur Paraphrasis mea in Epistolam ad Romanos, Opus majoris sudoris, quam præ se ferat. Novi Testamenti bonam partem recognovimus, & ita recognovimus, ut aliud sit Opus futurum. Tuæ Musæ quid moliantur vicissim significa. Budaeus non agnovit quis esses, ut ex illius intelligo litteris. Schedula, qua notatas loca aliquot in Novo Testamento, mihi periit; si notæ supersunt in tuo codice, fac iterum notes. Bene vale, amicorum mellitissime, cum grege tuo. De Fabro quid querar, mi Glareane? non dubito quin Apologiam meam jam videris. Dispeream si quicquam unquam æque feci invitus: hominem ex animo diligo. Quis malus genius hoc illi misit in mentem? Rursum vale. Lovanio, Anno 1517.

B

EPISTOLA CCXXXV.

Erasmus Rot. Henrico Glareano suo S. D.

*RESPONDI nuper ad tuas litteras, licet occupatior etiam, quam olim eram Basileæ. Si tibi res sunt ex animi tui sententia, est quod majorem in modum gaudeam. Utinam fortuna hic tuum istuc salarium esse voluisset! Floret hæc cum maxime Academia; & res Theologica minus spinose tractatur. Ex legato Hieronymi Buslidii instituitur Collegium, in quo alantur aliquot juvenes linguarum studiosi, cumque his tres Professores, qui publice & gratis tres linguas doceant, Græcam, Hebraicam, & Latinam. Jamque adest Matthæus Adrianus, Hebraicæ litteraturæ doctissimus. Da operam ut recte valeas, & frequenter ad nos scribas. Si non est tibi familiaritas cum Paulo Æmylio, fac contrahas; crede mihi, Glareane, nihil est eo homine, neque doctius, neque melius, neque in bonos propensius. Rursum vale. Lovanio, Anno 1517.

C

EPISTOLA CCXXXVI.

Erasmus Lachnero & Frobenio S. D.

*MITTO primum librum Theodori castigatum, & secundum versum: si multos adhuc habes primæ editionis, adde chartulam, in qua notes errata, & adjunge secundum. Mitto quæ interim accesserunt Proverbiis. Cum Francisco nondum sum collocutus post tuas litteras acceptas; & in tuis litteris non æstimas exemplaria. Hic nihil est quæstus, & sumtus gravissimi. Nolim vos onerare, sed tamen manus manum fricet oportet. Frobenius ubi videt exemplar paratum, non satis perpendit operam, ut qui tantum inspicit, quantum sit paginarum descriptum. Ego tuæ civilitati per omnia fido, quam hactenus sum expertus. Jam scripseram, Hermogenis Rhetoricam, è Francofordia per te missam, mihi fuisse redditam. Vidi Opera Gregorii Nazianzeni Græce impressa, opinor, ab Aldo, non illa poemata, sed oratione soluta, in forma Enchiridii. Fac ut his nundinis ad me veniant; item Strabo Græcus, item Aristides Græcus, item Vitæ Plutarchi Græcæ, item Biblia tota Græca, impressa ab Aldo, sive ejus socero Asulano: item libellus Guolphangi Fabri de annotationibus Hebræorum. Æstima libros emtos, & æstima exemplaria, quæ misimus, & quod ad te redibit, si quid redire voles, dabitur Francisco: nam juxta priscam formulam, *Inter bonos bene agier oportet.* Vale. Lovanio, Anno 1517.

D

EPISTOLA CCXXXVII.

Erasmus Lachnero suo S. D.

*DE nostra amicitia nihil est quod admoneas: nec meus est mos facile ab amicitia recedere, nec ulla est causa cur velim recedere. Tantum optabam ut adhibito aliquo, qui nosset aliquid hujus negotii, æstimassetis exemplaria: non quod cupiam multum à vobis extorquere, sed ut ratione certa semel præscripta, simus utrique liberi. Quicquid decrevissetis, fuisset gratum. In Proverbiis non multum accessit scripturæ, sed tamen non parum laboris. Hæc Frobenius, tametsi vir optimus mihique charissimus, non potest perpendere. A Francisco nihil adhuc accepi. Deinde scripseram, ne Frobenius plura reciperet ab Jacobo famulo meo, quam commodum esset excudere: recepit omnia. Præterea nihil mihi respondit, quod ad rem pertineret, ne tu quidem. Quicquid adhuc vobis commisi, non passus sum ab alio quoquam excudi, quantum in me fuit, nec patiar. Proximis nundinis misi secundum Theodori Gazæ librum à me versum, & Apologiam, opinor tibi reddita. Admonebis tuum Castigatorem, ut magis discat Græce, & eruditioribus libenter auscultet. Non credas quanta pestis sit librorum sibi plus satis placens emendator. Jam omnes probant officinam vestram: ea fama tuenda est. Opuscula Mori nolim à meis Dialogis separari, sed manere conjuncta, sicut hactenus fuerunt. Vale. Lovanio, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXVIII.

Erasmus Rot. Eduardo Leo suo S. D.

*NON licuit uti tuis annotationibus, quod ea pars non possit extorqueri è manibus scriptoris. Mitto ad te libellum Fabri novum; in quo mihi cætera placent, unum illud admiror, cur velit disputationem in hoc periculi deducere, ut qui dixerit Christum, resurrexisse post tres dies, loquatur contra Ecclesiam, contra articulos fidei, contra omnem veritatem, cum tamen tot annos ita legat Ecclesia; ita instituit rem, ut aut jugulare velit, aut jugulari sit necesse. Nec ideo quid vetet dici Christum post tertium diem resurrexisse, suffragante Synecdoche, quam nemo rejicit, post tertium diem exortum resurrexit. Sed ipse hæc melius dispicies. Nec mihi videtur μετὰ χεῖρας intar manus, & μετὰ τρεῖς ἡμέρας †. Bene vale. Lovanio, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXIX.

Des. Erasmus Rot. M. B. * *amico non vulgari.*

AMICE non vulgaris, ut jam nunc pro tuo in me studio gratiam aliquam referam, admoneo ne istiusmodi ineptiis bonas horas male conteras, quin potius hoc operæ, quod istiusmodi næniis describendis ac relegendis impendis, evolvendis Hieronymi libris imperti. Mihi nec animus est, nec otium, omnibus omnium cavillationibus respondere: satis est, si probem à summatibus, atque ab ipso adeo Pontifice summo, qui mihi pro laboribus meis per litteras gratias egit. Non legi libellum sycophanticum, quem ad me misisti, sed alios eruditos audivi legentes. Omnibus risui fuit, & mihi quoque in quem scriptus est. Si faves auctori, vel potius sycophantæ, sparge nugas illius in vulgus: nam hoc ambit, ut mecum congressus nobilitetur; sin mihi faves, preme nugacissimas nænias. Imo si isti vere faves, nam ipse gloriæ jejunio, suum ipsius optat malum. Multi sunt, quibus magis opus est Hippocrate, quam redargutore. Cæterum quod uno in loco hæres & ipse de traductione, quamvis variis modis me poteram tueri, tamen ut verbo rem expediam. Donemus hoc loco conjunctionem & non esse interpretantis: non profit mihi, quod in hoc demum duceбatur uxor, ut concubitu copularetur, vide quam belle hic excusat lapsum. Cum traducere sit cum infamia dimittere, evasit, si traductio significet consensum domesticæ consuetudinis: veluti si quis cucurbitam usurpasset pro tergo asini, videatur evasisse, si alius interpretetur illic cucurbitam, non pro tergo asini positam, sed pro clitellis tergo impositis. Quod si quis tergi-

E

F

† Videtur quid omissum, forsan, idem esse.

* Sic exstat in Edit. Basileensi p. 137. & Londin. p. 193. at ex MS. ubi etiam ista Epistola reperitur, scimus has duas litteras M. B. denotare Martinum Bruxellensem.

An. 1517. giverfetur, *traduci* hic vulgari fignificatu dictum pro A
deduci, quomodo *traductio* fignificat *confenfum*, aut
traducta confentientem? An idem eft *deduci*, & *affen-
tiri ut abducaris*? aut quid abductio uxoris fine coitu
facit ad confuetudinem matrimonii? Poftremo, cum
confenfus ille, quo coit matrimonium, femel in fe
complectatur, quicquid officiorum uterque conjugum
debet alteri, unde nobis ifta *traductio* à reliquis offi-
ciis feparata? *confenfus* conglutinat matrimonium, *coi-
tus* confummat, *traductioni* nullus eft locus. Denique
non ipfe *Petrus Lombardus* fic interpretatur, fed ob-
fcuri nefcio qui, qui offenfi hoc verbo, ne nihil dice-
rent, hoc commenti funt. Quod fi vides hæc effe
coacta detortaque, fateamur ingenue *Petrum Lombar-
dum*, *traducendi* verbum, quod eft apud *Matthæum*, B
accepiffe pro *conjunctione uxoria*, præfertim cum is &
alias manifeftiffime labatur in vocabulis, *Ifidorum* aut
alium huic fimilem fecutus. Verum hujufmodi nugis
omiffis, oblecta te bonis Auctoribus evolvendis, qui te
non folum eruditiorem reddent, verum etiam melio-
rem. Hic per me non nobilitabitur. Quod fi ipfe
fuas evulgarit ineptias, fibiipfi acceptum ferat opor-
tet, cum omnibus rifui fuerit. Bene vale in *Christo*.
Lovanio, Anno 1517.

EPISTOLA CCXL.

Erafmus Rot. ...... * S. P.

C

* ET tibi *Paceum*, & te *Paceo* placere, magnope-
re gaudeo: fane convenit, ut cum amicorum
communia funt omnia, communes etiam habeamus ipfos
amicos. Epiftola, quam pro me fcripfit ad *Dorpium*,
adeo mihi placuit, ut fupprimendam duxerim. *Para-
phrafin* viris tam probatis probari, majorem in mo-
dum gaudeo: atque utinam in ejufmodi campis me
femper exercuiffem! malim fexcentas fcribere Para-
phrafes quam unicam recognitionem. Sed heus tu!
candide facis, qui hæc utcunque conanti applaudis;
rectius tamen facturus, fi ipfe defcendas in arenam:
declarat tua illa poftrema epiftola, quantum præftare
poffes, nifi bonam tui partem negotia fibi vindicarent, D
haud illa quidem omnino fordida, fed tamen non fa-
tis digna ingenio cæleftibus ftudiis nato. De *Fabri
Apologia*, quod te fcribis fuperioribus litteris copiofius
quid judicares indicaffe, fcito eas mihi non effe reddi-
tas. Quod noftram *Apologiam* fcribis arte elaboratam,
fecus arbitrarere, fi fcias eam totam intra duodecim
dies, & conceptam, etiam inftitutam, & abfolutam;
porro quod aculeatam vocas, utinam mihi licuiffet in
totum ab omnibus aculeis abftinere, præfertim in *Fa-
brum*, quem ex animo diligo: quod fi illa videtur aculea-
ta, quæ coacta defendit fefe, & impietatis contumeliam
citra contumeliam propellit, non regerit, quo nomine
vocabis illius *Apologiam*, quæ fine caufa, blafphemiæ in E
Chriftum crimen impingit? difficile eft alieno dolori mo-
dum præfpicere †: fi *Molendinus* illis telis fuiffet impe-
titus, fortaffis aliter fentiret. Sed demiror hominem,
qui non faltem litteris fefe mihi vel purget, vel defen-
dat; præfertim meis litteris jam femel atque iterum
provocatus. D. *Adriano*, medico, adeo gratulor, ut
propemodum invideam, non folum ob id, quod totus
inter fydera verfetur, quodque feliciter græcetur, ve-
rum etiam quod *Therapeuticen* habet opera *Linacri*:
id enim ex illius prognofticis fum odoratus. Hominem
meis verbis faluta diligenter; unicumque item patro-
num meum ac femper obfervandum doctorem *Samfo-
nem*, tum *Eleutherium Audacem*, cum ejus collega, F
cujus nomen excidit: nam dum hæc fcriberem, epifto-
la tua ad manum non erat. Vale. *Lovanio*, Anno 1517.

* Eum, ad quem fcripta eft hæc Epiftola, effe *Joannem Molendi-
num* patet ex Epift. cccvi. pag. 305. D. Confer quæ ibi dicit *Rich.
Sampfon* cum his, quæ ad calcem iftius Epiftolæ habentur. † Vo-
luit, *præfcribere*.

EPISTOLA CCXLI.

Erafmus Rot. Moro fuo S. D.

* QVOD nihil abs te redditur, intelligo quot ne- An. 1517.
gotiis diftinearis. Mihi fat erat, quod ex *Tun-
ftallo* cognovi tibi res lætas aut certe incolumes effe.
Tandem intellexi quis mihi inter Aulicos tantopere fit
refragatus. Eft quidam * Magifter *Parifienfis*, ex *Car-
melita*, fpe Abbatiolæ, factus *Benedictinus*, licet omnium
homo maledicentiffimus, mox Suffraganeus, hoc eft,
factitius Epifcopus *Cameracenfis*; mihi non in Aula fo-
lum fortiter oblatravit, verum nulla eft compotatio,
in qua ille non declamat in *Erafmum*; *Moriæ* peculia-
riter infenfus, homo nimirum pius, haud ferens *Chri-
ftophorum* ac *Georgium* attactos. Et tamen hoc porten-
tum valet apud dominum *de Civers*, cujus nutu hic
aguntur omnia, & fortaffis valet apud Regem, cui
nuper cœpit effe à Confeffionibus, rejecto *Jodoco Cli-
thoveo*, in hoc adfcito, nec ob aliud rejecto, nifi quod
macilentior; & vix decem pilos haberet in capite.
Multum addidit invidiæ *Deloinus* †, qui *Moriam Gal-
lice* vertit: nunc enim & Theologi intelligunt, qui
Gallice fciunt. *Tunftallo* adhæfi quoad licuit, & col-
lationem Novi Teftamenti abfolvimus; eo confecto,
cum apud me follicitus effem, quibus verbis illi gratias
agerem, ille ultra quinquaginta fcutatos *Gallicos* addi-
dit, nec ulla ratione licuit excufare. Difperеam, fi
quid habet hæc ætas cum eo viro conferendum. *Pe-
trus Ægidius* haud fatis profpera valetudine etiamnum
eft; fæpe relabitur, & timet nefcio quid, quod divi-
no magis quam fcio, quod fane nolim accidere. Uxor
illius à reditu meo ex *Anglia* abortivit, opinor mariti
periculo expavefacta. *Lovanium* commigravi totus,
cum Theologis aliquot menfes acturus, qui me fatis
benigne acceperint; penfionis partem de fuo folvit Can-
cellarius, hoc eft, ducentos florenos, eam pecuniam
arte quadam reparaturus: centum adhuc ex pacto ‡, fed
quis hanc numerabit, omnibus digreffis! Cancellarius
fupremis verbis juffit me optimo effe animo; defti-
navit, ut intelligo, mihi Epifcopatum: adeo facilius
eft iftis Epifcopum facere, quam promiffam pecuniam
folvere. *Faber* amicus haud admodum amice mecum
egit, in proxima editione Epiftolarum Apoftolicarum;
odiofius etiam tuetur fuam fententiam, arrodens etiam
nonnulla, quæ ad ipfius caufam nihil attinebant. Illico
animum tetigit, homo eft, cui mox edita epiftola re-
fpondebo, fed ftomacho temperans, ne contentio, non
difputatio, videatur: fi rem voles cognofcere, lege an-
notationes noftras in fecundum caput Epiftolæ *ad He-
bræos*, & illius in eundem locum examinationes; fed
fecundam editionem illius agnofces ex fubfcriptione
Fabri in prima ftatim pagina. *Lovanii* diverfor apud
Joannem Paludanum, hujus Academiæ Rhetorem; &
tamen quicquid ad *Petrum Ægidium* miferis, tuto
miferis. Tuas Lucubrationes jam *Bafileam* miffas fcri-
pfi, nempe *Utopiam*, *Epigrammata* & *Lucianum*. Ad-
monui ut aut non fufciperent negotium, aut rem fua
cura ornarent. Mifi autem hujus rei gratia fidum mi-
niftrum, virum fatis eruditum & diligentem. Nondum
ftatui quem fedem mihi deligam: non placet *Hifpa-
nia*; nam huc rurfus vocat Cardinalis *Toletanus*: *Ale-
mannica* hypocaufta, & viæ latrociniis obnoxiæ non
placent. Hic multum eft oblatrationis, præmii nihil;
& fi maxime cupiam, ne poffim quidem hic durare
diu. Et *Anglia* motus timeo, & fervitutem horreo:
tu fi quod habes præfens confilium, imperti: nam pla-
ne defpero me eo poffe evadere apud meos, ut Mona-
chorum ac Theologorum invidiam fuperem. Et indi-
ces ** fefe agglomerant furciferi, ac ducem aliquem de-
fiderant. Illud bene, quod Suffraganeus ille *Hifpanias*
adit, haud dubie illic moriturus: eft enim feptuage-

 na-

* Is eft *Brifelotus*, de quo fup. pag. 1624. C. † Lege, *Haloinus*,
& confule pag. 261. B.C. ‡ *Exfpecto*, videtur legendum. ** For-
fan, *in dies*.

An. 1517. A narius. Ceterum *Prædicatores* & *Carmelitæ* quidam incipiunt & populum ad lapides vocare, & nusquam pestis illa magis valet, quam apud nostrates; & tamen nemo verbum in os, nec apud Aulicos, nec apud vulgus. Timent dentatum leonem, opinor, & prorsus experirentur aculeos se dignos, nisi parum hoc deceret *Christianam* moderationem. Huc certe pertinaci animo pergam tendere, ut prosim qua licet bonis studiis. Vale. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLII.

Erasmus Rot. Joanni Rusero Novientano suo S. D.

B QVOD *Matthiam Schurerium* mihi tam studiose commendas, prorsus, juxta proverbium, actum agis: est enim is homo mihi tum ob eximias ingenii dotes, tum ob officia in me non vulgaria, sic commendatus, ut commendatior esse non possit. Nihil est, quod in illius gratia facturus non sim. Sed neque mihi semper suppetit, quod illius officinæ suppeditem, neque quodvis argumentum illi convenit. Postremo cum Typographi ferme sint inter sese κεραμεῖς, vix fieri potest, ut si obsequar uni, quin alterum offendam: id quod usu venit in rursus excudenda *Copia*: nam annos aliquot mihi succensuerat *Badius*, priusquam offensionis causam possem olfacere. Quanquam illius indignatio, C ut est vir optimus, citra omnem amarulentiam, aut etiam simultatem constitit. Aufer vero mihi ista verba, *ne eum ex albo tuorum expungas amicorum*. Tum ego non inhumanissimus modo sim, verum etiam ingratissimus, si patiar *Schurerium* expungi amicorum catalogo. Simulatque dabitur opportunitas, declarabo, si nihil aliud, certe propensum in illum animum. Demiror, cur tam diu prorogetur *Rodolphi Agricolæ* Lucubrationum editio. Quis est, quæso, genius iste malus, qui gloriam hanc nostræ invidet *Germaniæ*? verum ut hactenus otiosa fuit epistola tua, quod ex tua commendatione nihil accesserit meæ in *Schurerium* benevolentiæ, ita per eam ipse mihi factus es multo D commendatior: nam egregias animi tui dotes, quas pridem, è suavissimo colloquio tuo, è vultu, ex ipsis oculis, utcunque conjeceram, sic expressit, ut longe quam ante magis cœperim amare indolem istam tuam lepidissima festivitate, ac rara modestia pellicibilem: eruditionem haud sane vulgarem, cum utriusque litteraturæ peritia conjunctam, sed ita ut hanc nullum, quod fere solet, supercilium comitetur. Quare mihi posthac *Ruserus* non inter famulos, quod tuæ modestiæ satis erat, sed inter præcipuos amicos numerabitur. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLIII.

E *Erasmus Rot.* .... S. P.

*REVERENDISSIME Pater, hodie cum à prandio per forum redirem domum, *Paludano* indicante, cognovi reverendam paternitatem tuam præterire, verum, non cognovi, nisi posteaquam ea jam præteriisset. Dolui simul & gavisus sum; doleo, quod agnito non exhibuissem quem debeo honorem, gavisus sum, quod intelligerem te jam tantum Ecclesiæ primatem adesse; quicum mihi olim & domus & *Mecenas* fuerit communis, quemque ob similium studiorum affectum unice dilexissem. Felicitati tuæ gratu- F lor, meam fortunam non deploro, quæ major, si voluissem, contingere potuisset; sed hæc humilis animo meo magis arrisit. Recta ad te advolassem, ni me pituita, studiosorum morbus, domi alligaret. Impera tuo *Erasmo*, reperies clientem ad quodvis obsequii paratissimum. Bene valeat T. R. P. cui me totum trado. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLIV.

Erasmus Rot. .... S. D.

*PITVITA ingravescens & vocem prorsus ademit, & febriculam attraxit, proinde serius fruemur reverenda tua paternitate, sed suavius. Nunc morbo serviendum. Boni consulet tua humanitas, quod & alioqui extorquet necessitas. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCXLV.

Erasmus Rot. .... S. P.

*POST salutem plurimam, Reverende Pater, nuper mala pituita tuam mihi invidit amplitudinem, imo me mihi solidum prope mensem eripuit: nam ipse videor ereptus, simulatque à studiorum consuetudine seclusus sum; nunc ipse mihi Dei beneficio redditus, te nobis esse redditum gaudeo, ut quem olim juvenis adolescentem, studiorum sodalem atque consortem, sub communi patrono militantem amavi, nunc patronum ac studiorum simulque virtutis antistitem, & venerari liceat & colere. Mitto interim Paraphrasin nostram in Epistolam *Pauli ad Romanos*, proxima fœtura natam apud nos: etenim cum nunc verser in studii genere multo omnium molestissimo; nempe in recognoscendo rursus Novo Testamento, ejusmodi veluti laxamentis animum reficere soleo, quoties satietas tentat obrepere: ea nostra vel pila est, vel alia*, quæ me, redintegratis viribus, penso restituit. Fortassis & in ceteras Epistolas idem facturus sum, si gustum hunc sensero palatis hominum non displicuisse. Mirum enim dictu, quantum in his quoque rebus sit aleæ, ut sæpenumero eveniat, ut unde summam speraris laudem, malam auferas gratiam; rursum unde nihil exspectaris gratiæ, hinc multum laudis contingat. Bene vale, Pater ornatissime, & *Erasmum* in tuorum clientum numerum adscribito. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLVI.

Joannes Coletus Domino Erasmo *S.*

*SVBIRASCOR *tibi*, Erasme, *quod me litteris ad alios, non ad me datis salutas: nam quanquam non diffido amicitiæ nostræ, tamen ista aliena, & in alienis litteris salutatio facit, ut alii minus me abs te amari judicent. Item alio nomine subirascor tibi, quod ad* Roffensem *misisti* Caballistica Reuchlini, *& non ad me, non quod noluerim misisse ad eum, sed quod voluerim simul ad me unum librum misisses: tam enim delector amore tuo, ut doleam quando video te minus memorem esse mei, quam aliorum. Liber ille prius venit ad manus meas, priusque à me percursus est, quam datus est* Roffensi. *De quo libro non audeo judicare: agnosco inscitiam meam, & qui cæcus sum in rebus tam remotis, & in opibus tanti viri. Quanquam inter legendum nonnunquam visa fuerint mihi majora miracula verborum quam rerum: nam (ut docet) nescio quid mysterii habeant* Hebraica *verba in characteribus & combinationibus.* Erasme, *librorum & scientiæ non est finis: nihil melius pro hac brevi vita, quam ut sancte & pure vivamus, ac quotidie dare operam ut purificemur, & illuminemur, & perficiamus, quæ promittunt ista* Reuchlini Pythagorica *&* Caballistica; *sed, meo judicio, nulla via assequemur, quam ardenti amore & imitatione* Jesu. *Quare relictis ambagibus, ad brevitatem brevi compendio eamus: ego pro viribus volo. Vale.* Ex Londino, *Anno* 1517.

EPISTOLA CCXLVII.

Martinus Dorpius Desiderio Erasmo suo *S. P. D.*

*QVAE *narravit tibi humanissimus atque idem candidissimus* Paludanus, *ea sic vera esse tibi persua-*

*Rescribe, alea.

An. 1517. *suasum sit, mi* Erasme *optime ac doctissime, ut nihil possit esse verius: animum illum vere prestabo, quem ille tibi predicavit, & suspendam sententiam ac Academicum agam. Ceterum te oro per candorem istum animi tui, ut ne credas continuo a me profectum si quid obloquantur, calumnientur, suspicentur quidam. Ubi veneris, latius agemus; dabo operam ut intelligas, me tibi vere ex animo favisse. Interea silentium: oro solum, ut ad nos quamprimum advoles. Qui has meas perfert,* Bavarus *est, nomine* Joannes Longicampianus, *qui meo judicio, quantum parvo tempore potui virum nosse, probus est, humanus, candidus, ac doctus, & tui nominis, tuaque gloriæ studiosissimus. Summo desiderio cupivit te videre, alloqui, frui: oravit me ut se commendarem, persuasum habens meam commendationem pondus aliquod apud te habituram, id quod non dubito. Nihil abs te petit, nisi ut te videat, tibi loquatur, te admiretur. Quicquid inter nos intervenit, cupio ut amoveamus & pure colamus amicitiam. Si quid est, proxima editione omnibus satisfacies, si qui sint adhuc infirmiores, quibus lacte sit opus. Nam cum* Paulo *necesse est, ut omnibus omnia fiant, infirmis infirmus. Ego me* Christianum *amicum tibi exhibebo, nec alia mens mea fuit. Vale, & hoc fac omnino, ut cum aliquot nostris Theologis colloquaris, præcipue cum primario nostro, qui vir est humanissimus, doctissimusque, ac rerum humanarum longa experientia callentissimus: id quod doctissimus* M. Petrus Atrebas, *amicus meus, tibi latius narrabit. Rursus vale, &* Longicampianum, *ut hominem litteratum ac probum, habe commendatissimum.* Lovanio, *Anno* 1517.

EPISTOLA CCXLVIII.

Martinus Dorpius Domino Erasmo *S. P.*

*QVOD *hactenus non inviserim te, mi* Erasme, *ut & ego sæpe volui, & tua excellens virtus meretur, ne adscribas, quæso, neque fastui, neque negligentiæ, (tametsi huic potius) sed occupationibus, quibus vere pressus sum aliquot dies. Posthac si non erit grave tibi, sæpe accurram. Nunc te oro, ut die dominico digneris apud me adesse in prandio, una cum domino* Paludano, *aderit &* Atensis, *& aliquot alii, qui te tuamque istam eruditionem magno studio favoreque prosequuntur. Emi dudum Opera* Hieronymi *compaginata, quindecim cum dimidio* Rhenensibus, *& eorum lectio me detinet. Bene vale, & me ama. Ex Collegio Theologorum,* Lovanio, *Anno* 1517.

EPISTOLA CXLIX.

Sebastianus Justinianus, Eques, Orator Venetus, Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

*PVTARAM, *mi* Erasme, *te discedente non diu hinc affuturum, quod si diutius abesses, sperabam saltem absentiæ tuæ litteris damna resarciturum; nunc vero videmus te neque præsentem verbis posse, nec absentem litteris velle nobis nostræque mederi ægritudini, qui nulla re magis quam tui desiderio dolemus, & angimur, quod adesse non poßis, quod nos coram solari non liceat: tuarum plane rerum conditionem, quæ tuum fortasse minime patiuntur reditum, causari voluimus; quod vero nolis litteris saltem tuis desiderio nostro consulere, tibi certe non succensere non possumus: quandoquidem nullum vitæ tempus officio vacare debeat, neque tantum tibi reor esse negotii, quod queat animum tuum à nobis amicitiæque nostræ studio revocare, quam semper integram, nisi desueris, aut recideris, perpetuamque servabimus. Potes nos,* Erasme, *jucundissima consuetudine tua, qua frui diutius sperabamus, potes epistolis, potes suavissimis ingenii tui privare delitiis, at memoriam tui nominis, gratissimamque amicitiæ nostræ recordationem, quam semper vivi servabimus, animo delere oblitterareque certe non poteris; hoc cibo (si alio non sinas) noster pascetur animus: idque agendum duximus, quod parentes cari orbati pignoribus efficere nonnunquam consueverunt, qui cum illis frui nequeant, eorum facta recensent, eorum dicta ad memoriam revocant, pictura effigiem parant, ut tum reminiscentia operum, tum contemplatione imaginis, suam, quoquomodo possunt, solentur orbitatem: ad divinum proinde illud tuum* Adagiorum *(cum te frui non liceat) Opus confugiemus: Epistolas aliquot tuas ad* Leonem *Pont. Max. cui* Hieronymum *tuum (ut ais) renascentem consecrasti, ad quosdam etiam Cardinales, ad Mæcenatem postremo tuum* Cantuariensem *Archiepiscopum, assidua lectione prosequimur: quem videmus abs te ubique tam studiose pictum, tamque affabre excusum, ut tanti sit nominis, quantum tu illi virtute arteque cudendo conciliaris. O quam bene utrique consultum est! ei, quod abs te celebrari contigerit, tibi, qui in eo celebrando celebrari volueris, & dum illius excubas laudibus, immortalitati tuæ consulis. Mirum est profecto, quod quantumque felici ista tua cuditur officina:* Cantuariensem *siquidem hunc tuum, hominem plane communi fato obnoxium,* Britanniæ *contentum finibus, tanquam numen adorandum proponis, immortalem efficis, ac per totum orbem diffundis. Dignus est sane, quem tua incude, tuo studio, tuisque laboribus, optimo quodam jure dignatus sis: qui cum optime actum dixerim, talem nactum esse* Phidiam, *talem* Apellem *ac* Protogenem, *qui eum sculperet, pingeret, atque ex ære duceret. Qui tametsi suomet clarus sit lumine, nemo tamen inficias ierit, per te, tuæque virtutis splendorem, clariorem editum. Ego illum equidem tanti feci, tantique facio, quanti fieri debere existimavi: debet siquidem plurimi, nunc tuis formatum studiis: mirum est quam mihi corde impresseris, non ut in æs incisum sculptumve marmore simulacrum, in quo nil nisi opificis probatur manus; tua vero hac sculptura opificis æque & operis depromitur virtus, non sine quodam mirantium in utrumque vestrum affectu, ut illum ita nunc amem & colam, quam videar antea dilexisse. Te vero ita admiror, quem vix hominem putem, nec me mei piget certe judicii, qui viros hujusmodi duxerim observandos, quorum alterum ob insignes ejus virtutes, admirabilemque doctrinam & sapientiam, veneratur & suspicit orbis tuæ vocis præconio: alterum vero, qui bonarum artium disciplinis, morum integritate, incomparabili dicendi facultate, nulli omnino sit conferendus, & pro novo quodam hac tempestate miraculo habendus. Et ut ad rem, unde digressus sum, redeam, his tuis pascimur analectis, quandoquidem quotidianis nos tuæ mensæ defraudas obsoniis, puros delibabimus latices, nisi* Falerni *quicquam tui, cujus tibi pocula servas, nobis impartire volueris: hoc poterit desideratæ tuæ consuetudinis damna resarcire, unde tantum hauriemus, quantum ab hujusce sic nos possit injuria vindicare. Quicquid interim ex ditißima ista tua bibliotheca supellectili apud nos esse voluisti, perlegemus, amplectemur, studioseque servabimus, ne ei, quam tui fecimus, jacturæ hoc quoque damnum accumulemus, ut scriptorum prorsus tuorum lectione careamus. Non te expetimus, nisi ex tuo, tuarumque rerum usu sit, huc proficiscendum, non tuas, quæcunque sint, facultates quærimus, quibus non indigemus, litteras duntaxat tuas efflagitamus, unde suavissimos istos tuos lepores, quos ceu ex amœnissimis pratis jucundissimos flores excerpi liceat, quibusque corollas necti doctarum frontium præmia, pascere animum, & ægritudini huic nostræ mederi valeamus. Quos quum nostro fortasse languori conferre minime posse putes, quibus nullam omnino vim ad curandos natura conciliat morbos; quandoquidem primis illis, unde vis medicinæ paratur, qualitatibus vacent, vanam à nobis experti medicinam arbitraberis; quod non esset rationi absonum, mi* Erasme, *si capitis me aut stomachi pati dolorem anhelitusve premi angustia, torqueri torminibus, seu citam effluere alvum quam sisti oporteat, existimares; non hujusmodi languoribus excrucior. Sed is morbus est animi, me vehemens quidam absentia tua exagitat dolor, quem cum primum desierim amare, desiturum non dubitamus: at quonam pacto te desinam amare vivens, nisi desinat in te esse quod amem. Te vero cum caream, qui abunde mihi suppeditare potes quod amo, necesse est certe quod doleam,*

ve-

An. 1517. verum non doleo amare quo careo, sed doleo carere quod amo. Verum mihi certus eris Æsculapius, meo scite medeberis morbo, si quod amo præstiteris, sed nunquam eximes quod doleo, nisi exhibeas quod amo: nam me meus destituet dolor, si te mihi restituet amor. Hactenus jocari licuit. Sed quæ his recondita sunt jocis dicta seria puta: nil ex te cupimus magis quam tuas litteras, aut quæcunque tua cudi solent officina, quam delitias Latinæ linguæ solemus sæpe dicere. Non est cur me litterarum tuarum prives munere, quibus tuam tum animi, tum corporis valetudinem, nec non quo pacto se tecum fortuna egerit, rescire valeam. Non possum plane non dolere præsentium temporum conditionem, quibus non perinde tecum agi sentio ac decere puto, neque lumen discerni à tenebris; sed laurum subigi auro, & tritam esse ei diurnam, cui trita sit nocturna lucerna. Si meo voto viverem, Erasme mi, sique mihi adspiraret fortuna, quæ velorum meorum intenderet compleretque sinus, efficerem profecto, ut non summum illum tuum Cantuariensem Mœcenatem diceres, sed ab aliis tu Mœcenas dicereris. Vale. Londino, Anno 1517.

EPISTOLA CCL.

Morus Erasmo S. P. D.

*DE equo tuo conveni Ursewicum: is se negat adhuc nactum talem, quem dignum censeat qui mittatur ad te, sed nisi mittat ante, ad proximas nundinas omnino missurum. Remisi nuper ad te Maruffi syngrapham cum liberalioribus litteris, ut ipse affirmat: nam ego nequivi legere, sed * Lilius noster, quanquam probe calleat Italice. Pecuniam, quam apud me reliquisti, Ægidius noster jam dudum habet: nam procurator meus rediit, qui dicit se solvisse. D. Palgravius amicus noster, & tibi, ut scis, jam olim deditissimus, Lovanium petit incubiturus Legibus, sed ita tamen ut bonas litteras Latinas Græcasque solito sibi more adjungat. Hic quoniam audivit te ibi commoraturum, quanquam pro vetere sua tecum consuetudine nihil sibi non possit de te polliceri, tamen (vide quantus apud te passim videor, quo ego non hercle minus triumpho quam alii Regum familiaritate gloriantur) impense rogavit, ut ad illam gratiam, qua se valere tecum per se putat, meam etiam commendationem diligenter adjungerem, uti sibi liceat tuo consilio atque auxilio ad bonarum litterarum profectum frui. Scio, mi Erasme, non esse te multis verbis rogandum, ut in studiis adjuves hominem ad litteras propensum, tantæ spei, tam notæ diligentiæ, & qui jam nunc scis quantum promoverit, amicum præterea & meum & tuum, hoc est, bis tuum, qui velut munus quoddam hoc tibi jam olim desumsisti, ut ætatem omnem dies noctesque in adjuvandis omnium hominum studiis insumeres. Quanquam (si quid hoc ad cumulum possit addere) etiam rogo, ut quod nulli negas, hoc Palgravio nostro præstes etiam prodigentius, cui eas litteras omnes dedi ad te perferendas, quæ tibi olim ab amicis Basiliensibus missæ, apud me jam diu sunt servatæ; quæ res commode accidit: nam neque certior quisquam offerri potuit, qui eas perferret, neque ipse quicquam quo veniret gratior quam tam multas, tam diu desideratas, pene etiam desperatas, hominum tam carorum doctissimas epistolas, quas tamen jussi ne ante tibi traderet, quam stipulatione facta promiseris, sic te accepturum, tanquam ille tibi in singulis commendaretur. Ausculto quotidie atque arrectis auribus adsto de re illa tua Siciliensi, quæ Deum precor uti contingat feliciter. D. Tunstallus litteras nuper ad me dedit plenas affectus amicissimi, cujus judicium tam candidum tam honorificum de Republica nostra, dispeream, Erasme dulcissime, nisi me magis exhilaravit quam talentum Atticum. Itaque nescis nunc quantum gestio, quantum crevi, quanto memet altiorem gero, ita mihi assidue versatur ob oculos perpetuum mihi destinari principatum ab Utopianis meis, quin jam nunc mihi videor incedere coronatus insigni illo diademate frumentaceo, conspicuus paludamento Franciscano, præferens venerabile sceptrum è manipulo frugis, stipatus insigni Amauratorum comitatu, atque ita celebri pompa legatis atque principibus aliarum gentium occurrere, miseris plane præ nobis stulte videlicet superbientibus, quod veniant ornati pueriliter & mundo muliebri onusti, vinctique auro illi despuibili, purpura, & gemmis, atque aliis bullatis nugis deridiculi. Quanquam nolim aut te, aut Tunstallum nostrum ex aliorum ingeniis æstimare me, quorum fortuna mores mutat: equidem & si superis visum est, nostram humilitatem ad hoc fastigii & sublimitatis evehere, cui nullum Regum posse conferri censeo, veteris tamen illius consuetudinis, quæ mihi olim privato fuit vobiscum, nunquam me sentietis immemorem. Quod si non gravemini tantillum viæ facere, ut Utopiam veniatis ad me, profecto efficiam ut mortales omnes, quos clementiæ nostræ regit imperium, id honoris exhibeant vobis, quem debent eis, quos intelligunt ipsorum principi esse carissimos. Prosecuturus eram longius hoc dulcissimum somnium, sed aurora consurgens væ misero discussit somnium, & principatu me excussit, atque in pistrinum meum me, hoc est, in forum revocat: hoc tamen me consolor, quod vera regna video non multo prolixiora. Vale, charissime Erasme. Londino, Anno 1517.

* Rescribe, nec.

EPISTOLA CCLI.

Morus Erasmo S. P. D.

*ACCEPI litteras ab te scriptas Caleti, quibus te (quod gaudeo) commoda navigatione usum intelligo. Præpositus Caseletanus retulit mihi te, priusquam ille domo profectus est (nam nunc apud nos fungitur legatione) Bruxellas incolumem pervenisse. Maruffus nuper occurrit mihi clamans nescio quo errore, suo incommodo pecuniam tuam esse solutam. Ego præterea misi ad te aliam syngrapham ejus nuper viginti librarum nostratium ab Archiepiscopo, in qua expungenda spero te eadem fortuna usurum, si properes priusquam contra admoneat suos: nam hoc videtur omnino facturus. Is, qui has perfert litteras, viginti libras, quas apud me deposuisti, persolvet Ægidio, videlicet triginta vestrates libras pro viginti nostratibus. Nuper egi apud Ursewicum de equo tuo, dicit se brevi curaturum ut habeas, sed adhuc non esse sibi qualem velit ad te mittere. Misi ad te jam pridem Nusquamam, quam ego gestio & brevi prodire, & bene ornatam etiam egregia & magnifica laude, eaque, si fieri posset, à pluribus non litteratis modo, sed etiam his, qui sint ab administranda Repub. celebrati: maxime propter unum, (quem etiam tacito nomine, subire tamen tibi puto) qui nescio quo affectu (nam hoc tu divina) dolet editam, ante annorum enneada decursam. Hæc tu curabis ut putabis ex usu esse meo. Cæterum gestio scire an Tunstallo ostenderis, aut saltem, quod fecisse puto, depinxeris, quod malo: nam sic ei bis placebit, & quod te referente res apparebit elegantior, quam scribente me, & quod eum legendi labore levaveris. Vale. Londino, Anno 1517.

EPISTOLA CCLII.

Thomas Morus Erasmo Rot. S.

*JUBES, charissime Erasme, omnibus de rebus me diligenter ad te scribere, quod quo faciam libentius eo imprimis animor, quod priorem epistolam meam intelligo placuisse tibi, amoris in te mei testimonio; at quum scribas eo præterea nomine gratam fuisse, quod declaret virtutibus dicendi proficere, rursus profecto ad silentium invitas: nam quidni pigeat litteras ad te dare, quas curiose expendi atque examinari videam? quippe quum profectus incrementa collaudas, rubore perfundor, conscius videlicet, quantum quotidie ex illo nihil quod inerat ante decrescat, quod certe necesse est accidat ei, qui forensibus litigiis, ab omni genere doctrinæ tam alienis, (in quod pistrinum mea me vitæ ratio detrusit) assidue distringitur; quibus ineptiis ita nunc vexamur, ut neque animus cogitationi suppetat, nec verba sermoni.

Quam-

An. 1517. Quamobrem si verba pensiculas, si dicendi vires examinas, hoc est, si solœcismos ac barbarismos numeras, tacere jubes: sin de rebus tuis meisque audire, qualibet oratione contentus es, accipe de pecunia primum, utpote re primaria. Recepta epistola tua, illico Maruffum accerso, dico te litteras ad Archiepiscopum scripsisse, quibus testaris, opera ejus te recepisse pecuniam. Proin cedo, inquam, aut pecuniam, aut syngrapham, per quam Antuerpiæ possit exigere: Faciam, inquit, sedulo, postquam à Cantuariensi accepero, quam post tales Erasmi litteras illico numerandam haud dubito. At Erasmus, inquit, binas scripsit, alteras, quas dixi, quas nisi pecunia aut syngrapha recepta vetuit tradi: alteras, quas jussit negata pecunia, substituit, quibus Episcopum facit certiorem, nullum hactenus nummum ad se pervenisse. Tu ergo tecum delibera quid faciendum putes. Homo ubi hoc audit, veritus offensam Episcopi, syngrapham protinus scripsit, deditque mihi, accepitque litteras tuas ad Episcopum, quas festinato transmisit, una cum suis, quibus velut exigens gratias, scripsit se curasse jam olim perlatam ad te pecuniam, nunc demum habere abs te litteras testes accepta, & te misisse litteris Episcopi inclusam apocopen, quæ tibi solutam declarat. (hoc ego dixeram quum flagitaret apocopen) Proinde si dominationi videretur, juberet ei dissolvi, quâ in gratiam ejus tamdiu caruisset. Archipræsul ubi has litteras Maruffi legisset, (nam ita evenit ut eas prius legeret quam tuas) postea tuis resignatis, ubi apocopen nullam repperit, despicit in solum, atque ad pedes circumspicit, num ubi excidisset aperienti. Ubi nullam invenit, jubet testes esse qui aderant nullam apocopen fuisse inclusam epistolæ, deinde lectis litteris tuis desiit apocopen desiderare, doctus, adhuc desiderari pecuniam, quam è vestigio misit ad me, mandans ut quam celerrime, quamque è tua re maxime, curarem ad te perferendam. Postridie rediit Maruffus insaniens. Heus, inquit, More, errasti pessime: nempe litteras ad Episcopum, quas mittere debueras, retinuisti, misisti vero quæ maxime erant supprimendæ. Quid ais, inquam, Malefactum profecto; vide quid est Unoculum mittere tabellarium: nam ille in dignoscendis litteris lapsus est, haud ego: ea plane epistola tradita est tibi, quam ille rectam dixit, ac certe scio credidit. At cedo, inquit, saltem nunc illam alteram, quæ mihi fidem apud Episcopum redintegret, quæ jam sive tuo, sive tabellionis errore prope interiit. Atque, inquam, nimium cautus hac in re fui, quippe gnarus occultandam epistolam, quæ significabat deesse pecuniam, ratus esse quam retinueram, dum tuæ securitati studeo prospicere, in ignem miser injeci. Ibi stomachari ille ac furere, ego solari hominem, ac benigne polliceri, totam hanc turbam me compositurum. Itaque significavi Episcopo Maruffum scripsisse jam olim ad te uti suo nomine reciperes, quum crederet id te facturum. Te vero refugisse alienum æs, atque eo factum, ut ille receptam crederet, tu non accepisse scriberes. Quod si hoc quoque commentum meum tua revincat epistola, jam dispiciendum est mihi aliud quippiam, ne meæ apud Dominum fidei jacturam faciam, dum alterius laboro resarcire. Cæterum Maruffi syngrapham ei restitui: nam pecuniam apud alium magis è re tua collocavi. Recipies enim pro qualibet libra nostrate Flandricæ pecuniæ xxx. st. IIII. den. ille dabat VIII. den. in qualibet libra minus. Dominus Cardinalis latissima fronte & litteras tuas & libros, quos ante misisti, recepit, ac perquam benigne pollicetur, quæ spero præstiturum. Basileam tibi undique arridere gaudeo, certe tua causa, cui ubique adesse cupio quod impense placeat; verum non adeo tamen ut te prorsus nobis intercipiat, qui si commodo sumus inferiores illis, amore mediusfidius haudquaquam cedimus. Fasciculum illum litterarum perlegi, hominum & doctorum & te qua dignus veneratione prosequentium: in quibus tamen nihil video novi. Neque enim ab his quicquam honoris in te profectum est, quanquam plurimum, quod non ubique gentium, quibus ulla sit cura litterarum, fuerat exhibendum. Pacæus neque rediit, neque putatur adhuc rediturus: non dubito quin & intelligas illum à secretis esse Regi nostro. Cum Tunstallo post adeptum magistratum, quo scriniis præfectus est, versatum te & convivam agitasse intelligo. De versiculis nostris nihil scribo, tu vide quid statuas. De epistolio nostro ad Dorpium, percupio scire quid sentias. Vale, charissime Erasme. Clemens meus quam potest maxime te salutat. Londino, Anno 1517.

EPISTOLA CCLIII.

Andreas Mulanus Erasmo Rot. S. D. P.

*MIRABILITER gavisus sum tuis litteris ad Egnatium scriptis, quod ex his animadverterem cum bonam tuam valetudinem, tum tuam erga me benevolentiam; multum me delectavit tibi gratum fuisse, quod edidimus Luciani Dialogos, quos tu vertisti Latine, non minus accurate quam eleganter, atque adeo Moriam, inventum tuum dignissimum virtutis ac ingenii Erasmi, quam audio mirifice probari à nostris clarissimis & summis oratoribus: nam ut inventa sunt acute omnia, ita absoluta sunt bene, ac confecta adeo accurate, ut nihil possit supra. Equidem, suavissime Erasme, non possum non te amare vehementer tuis in his virtutibus: tum tibi persuadeas velim, nihil esse quod ego magis optem, quam posse pro dignitate tua nonnihil honorifice vel dicere, vel facere: nec enim clam te est, quod nihil præclarius mecum agi nunquam duxerim antehac, tum cum muniti eramus vestris studiis, quam mereri de vobis omnibus summis viris, hoc autem tempore nihil est quod æque laboro. Eoque factum est, ut tecum per litteras rem agere voluerim, quam tibi fore spero non injucundam, cum tibi esse non possit non honorifica. Nosti, ut opinor, atque certo scio te scire, atque adeo animadvertisse cum ex multorum litteris, tum ex sermone, M. Musurum cooptatum in collegium pontificum, proinde locum istum vacuum esse ab his, qui se exercuerint in hoc dicendi genere. Ego enim ut audio ab his viris qui possunt quicquam judicare de ingeniis, nemo est melius quam tu ipse, qui possit vel hanc dignitatem sustinere, vel hoc munus implere: omnes boni consentiunt hos honores tibi decerni debere: hanc ob rem hæc ad te scripsi, quibus exquirere possim tui animi sententiam. Si ita sentis vero, de te rhetore, inquam, conducendo, vel Græco, vel Latino, referemus ad CCC- Viros: is enim ordo est, qui præest his negotiis curandis: imprimis hoc beneficium, te rogo, ut istuc ipsum mihi remittas, præsertim cum nihil est, quod nolim tua causa efficere, quod possit esse ad tuam dignitatem amplificandam. De Proverbiis quod scribis gratum est, tum de aliis tuis monumentis, quod sint tantopere expolita, est & hoc vehementissime gratum: nam ut Erasmus ait in Proverbiis, Semper Africa aliquid novi affert: mittito ad nos, ubi primum habueris cui recte dare possis. Curabo ut ita edantur, ut non minorem rationem videar habuisse auctoritatis nostræ officinæ, quam gloriæ semper amplissimi Erasmi. Vale, Erasme, ego omnia mea studia tibi defero. Vale. Venetiis, Anno 1517.

Scripta jam epistola, in mentem venit res, quam cupiebam te scire, proinde eam rem adscripsi: nosti enim (nam tum aderas) quantum temporis consumsit in emendando Terentio Aldus, gener meus suavissimus ac charissimus, quem, quæ illius virtus fuit mirifica, non possum non nominare sine multa præfatione honorum, quem, inquam, Erasme, quæ illius humanitas fuit, non sine lachrymis semper nomino: tum in Plauto, quanta usus est industria, in qua enim re tu multum illum adjutasti: usus est enim te quasi conglutinatore Latinæ Sirenis: hos vellem edere studiosis omnibus. Patere igitur me uti hoc tuo beneficio, oro te per majestatem Latini nominis, cujus tu semper fuisti studiosissimus, ad me mittas si quicquam est, qui sit codex antiquus, quo possimus uti nostri codicis quasi magistro, aut si quicquam est aliud apud te, quod possit nostrum munus expolire: nihil omittere volumus ad rem conficiendam cum accu-

An. 1518. *rate, tum eleganter, quo bonorum omnium in nos studia augeantur. Vale.*

Filii Aldi *mei te multa salute impertiunt, quibus tuo nomine salutem plurimam dixi, item* Manutius *primogenitus, ac* Antonius, *&* Paulus, Aldi *filii, tibi salutem dicunt.*

EPISTOLA CCLIV.

Integerrimo Patri, Domino Joanni à Lovanio, Guardiano Minoritarum in Amsterledam, Erasmus S. P.

*INTEGERRIME Pater, tam amicam, tam prudentem, &, ut paucis dicam, tam *Christianam* admonitionem tuam, non potui non exosculari. De *Moria* partim in ipsa Operis præfatione satisfacio lectori, partim in epistola ad *Dorpium*, quæ nunc *Moriæ* adjecta est: quid autem facias iis, qui nullis rationibus placari possunt, imo qui magnis clamoribus damnant quod nunquam legerunt: nulli enim omnino clamant insanius. Si præscissem istos tantopere offendendos, fortasse curassem Opus premendum: sum enim hoc animo, ut si queam omnibus placere, cupiam, quatenus id liceat citra adulationem. Nunc frustra me pœnitet, libello plus duodecies excuso. Illud demiror, cur omnium soli Monachi & Theologi offendantur? an omnes se tales agnoscunt, quales illic describo? Summus Pontifex perlegit *Moriam*, & risit; tantum hoc adjecit, *Gaudeo*, inquit, *nostrum quoque* Erasmum *esse in* Moria, & tamen nullos acerbius tracto quam Pontifices. Absit à me studium maledicentiæ. Quod si libuerit describere Theologos ac Monachos, cujusmodi plerique sunt, tum demum apparuisset, quam civiliter de his locuta sit *Moria*. Quod autem in scholis legatur, antehac nunquam mihi fuit auditum. Et tamen cavi, ne quid illic esset, quod eam inficeret ætatem: etenim quod tu times, ne ea lecta alienentur ab omni religione, non satis intelligo quid sibi velit? an protinus periculum est ne tota religio displiceat, si quid dicatur in superstitiose religiosos? atque utinam omnes, qui nunc religiosi vocantur, eo digni sint cognomine: imo dicam liberius, utinam ipsi sacerdotes profani, ac promiscuum vulgus ita veram *Christi* religionem sectentur, ut qui nunc soli religiosi dicuntur, non videantur religiosi! Mundus Monasteriis ubique plenus. Nec tamen ullum instituti genus damno. Sed ipse subducito, quam pauci in his, qui præter cultum & ceremonias quicquam habeant veræ religionis, plusquam mundanum hominem gerunt. Ego nullius adhuc hominis famam atram reddidi: in communia & omnibus notissima mortalium vitia lusi. Et tamen in ceteris posthac agam moderatius. Quod si fieri non potest ut istis quibusdam satisfaciam, exemplo *Pauli* me consolabor, qui per infamiam & bonam famam id, quod rectum erat, secutus est. Certe id assequor, ut si non probor ab omnibus, certe prober ab optimis ac maximis. Et fortasse laudabunt mortuum, quem rodunt vivum. Bene vale, Pater optime, nosque tuis precibus *Christo* commenda. *Lovanio* 2. Januarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLV.

Eximio viro, domino Joanni, cognomento de Hondt, Canonico Curtracensi, amico singulari, Erasmus Roterodamus S. D.

*NIHIL addubito, vir egregie, quin omnino talis sis, qualem te jampridem mihi depinxit D. *Livinus Potelbergius*, quondam *Flandriæ* Quæstor ærarius, homo mea sententia gravis juxta atque humanus; cujus commendatione Præbenda *Curtracensis* in te derivata est. Confirmat hanc meam opinionem *Petri Barbirii* judicium, qui rerum suarum procurationem non temere tibi mandavit, homo nec stultus, nec indiligens. Non opus est autem multis cautionibus inter eos, apud quos valet vetus illa formula, *Inter bonos bene agier oportet.* Cæterum quod attinet ad sacerdotium situm in Diœcesi *Trajectensi*, me nulla in re difficilem senties: sed quid ipse cum *Barbirio* egerim, scio, quid tu cum illo transegeris, nescio, quo minus habeo quod super hac re certum respondeam: nisi quod cum summa pensionis sit æstimata, & hujus portio quædam duntaxat sint sacerdotia, non videtur æquum, si quid alicunde arrosum fuerit ex illis, id de pensionis semel æstimatæ summa detrahere. Reverendissimus Præsul *Trajectensis* videtur non vulgariter propenso in nos esse animo, quod jam unis atque alteris ad me litteris testatus est. Verum nec isti libenter aperiunt eam fenestram cæteris, similem gratiam flagitaturis, nec mihi visum est, tanti Principis favorem in re levicula consumere. Tu proinde bona agito fide, quicquid approbarit *Barbirius*, mihi comprobabitur: cujus litteras super hoc quoque negotio exspecto: is ex itinere misit ad me pecuniam ex pensione receptam: qua in re & illius diligentiam, & tuam fidem, amo. Si quid erit, in quo tibi queam esse usui, senties mihi nec voluntatem nec studium defuisse. Bene vale. *Lovanio* 5. Januarii, Anno à Natali 1518. An. 1518.

Erasmus *ex animo tuus.*

EPISTOLA CCLVI.

Erasmus Affinio suo S. D.

*MEDICORUM doctissime, & amicorum optime, toties jam excessit præscriptus dies, toties fallit; fortassis astra superioris anni nobis parum secunda obstiterunt: nunc saltem novi anni melioribus auspiciis mitte toties adjuratos cyathos, ne qui nunc suspicantur me nimis fuisse credulum, merito id facere videantur. Ego tale possum de tali viro suspicari? Tu gravior es, quam qui quemquam velis irridere; ego non puto me tibi dignum videri, qui irridear. Proinde *Theodoricum Martinum* in hoc misi; ut mihi eos adferat; homo certissimus est. Senties me non cessurum omnino officiis, si parum antehac sum promeritus. Bene vale, & si mihi ex animo respondes amore mutuo, fac ne hic *Theodoricus* vacuus huc redeat, neve diem longius proferas, memor magnam beneficii partem decedere dilatione. Rursum vale. *Lovanio* 6. Januarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLVII.

Erasmus Barbirio suo S. D.

*PER Musas, ni mihi *Mæcenatis* esses vice, convitiis te discerperem, qui tot litteris meis provocatus, ne verbum quidem respondeas, præsertim cum scribas ad alios. Rem pensionis omnem tuæ concredidi fidei, fac igitur ut pergas esse tui similis: fortassis à Pascha erit mihi adeunda, vel *Basilea*, vel *Italia*, quo peragam extremum actum hujus Theologicæ Comœdiæ: nam in novando Novo Testamento jam eo progressus sum, ut procul portus appareat. Odi hunc meum laborem, quoties quorundam ingratitudo venit in mentem; sed ex adverso consolatur me bonorum profectus. Misi *Apologiam*, qua *Fabro* respondeo; misi *Paraphrasin*, & audio tibi redditas. Demiror *Fabrum* non saltem epistolio, vel tueri sese, vel agnoscere victorem. Exspecto jam dudum istinc aliquod lætum oraculum. Quid agat *Theatinus* Episcopus scire percupio, tum quid lepidissimus *Guido* noster. Sed imprimis cura, ut pensio mihi quam primum numeretur, ne desit viaticum: nam hic cara omnia; compendii ne tantulum quidem. Optimo *Mæcenati* meo me etiam atque etiam commenda: scribe num qua spes sit, te huc reducem videndi. Bene vale, mortalium omnium charissime *Barbiri*. *Lovanio* 6. Januarii, Anno 1518.

EPI-

EPISTOLA CCLVIII.

Erasmus Marco suo S. D.

An. 1518. *SCRIPSI nuper, ni fallor, per eum, per quem tu tres aureos huc miseras, cui tradidi & *Paraphrasin* istuc perferendam. Scire cupio num apud vos agat *Pacæus*; cui scripsimus jam tertio per eundem latorem. *Morus* ex *Anglia* in litteris ad me suis, sibi gratulatur, cui contigerit tui notitia, adeo cepit hominem ingenii tui morumque candor. Nos in Opere Novi Testamenti jam ad metam anhelamus; quo ubi contigerit pertingere, volupe fuerit tam molesti tamque diutini laboris tædium vestro convictu abstergere; quo nihil esse potest suavius. Invitat ad se litteris multo humanissimis hinc Episcopus *Maguntinensis*, hinc *Trajectensis*, hinc *Leodiensis*: adamant, sed adamant tantum. Sed interim in inani scrinii fundo *Simonidis* mœrent gratiæ. Bene vale, *Marce* optime, nosque, quod soles, ama. *Lovanio* 14. Januarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLIX.

Erasmus Rot. Jodoco Badio, optimo litterarum optimarum Professori, S. D.

*DE *Similibus* nihil prorsus antehac intellexeram, sed tamen gaudeo. Nec est cur huc mittas quicquam: si *Petrus Ægidius* habet, sat est; & tamen miror si recepit: nam is, opinor, ad me missurus erat, vel ob tuum de me testimonium, nisi forte premit in gratiam *Theodorici*. A *Deloino* nullas accepi litteras præter unicas illas, quibus me ad scribendum provocat. Quod nos ornaris tuo testimonio, gratiam habeo, lætus laudari à viro laudato; curaboque pro virili respondere officio. *Æmylii* Historiam tandem huc allatam esse gaudeo. Ceterum *Linacrica* non prodire demiror: rogaram *Lupsetum*, ut unum volumen ad me mitteret; verum is, ut apparet, *Britannica* egit fide. Rogo mittas denuo qui litteras exigat à *Budæo*, ac *Deloino*. Bene vale, humanissime *Badi*, cum tuis omnibus. *Lovanio* 16. Januarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLX.

Erasmus Rot. Petro Ammonio suo Lucensi S. D.

*MAJOREM in modum te rogo, ut huic ministro meo tradas quicquid habes epistolarum *Ammonii* ad me, aut mearum ad *Ammonium*, præterea si qua sunt exemplaria pertinentia ad nostrum negotium. Non dubito quin faveas gloriæ cognati tui; at ego dabo operam, ut illius immortalitati consulam. Proinde ne moreris, oro, hac gratia famulum meum. Si quid erit in quo tibi possim facere gratum, comperies nos tibi ex animo bene volentes. Bene vale. *Antuerpia* 22. Februarii, Anno 1518.

Cum hæc scripsissem, redduntur mihi simul binæ tuæ ad me litteræ, supra quam dici possit jucundæ, quippe tales, ut ex his summa mihi spes sit ......

EPISTOLA CCLXI.

Erasmus Rot. Sixtino suo S. D.

*MAGNOPERE te rogo, ut meus *Joannes* à *Petro Ammonio* accipiat, quæ velim, idque sine mora: nam editio Novi Testamenti cogit me rursus *Basileam* adire, aut certe *Venetias*. Hanc calamitatem meis, ut ajunt, quadrigis mihi accersivi, sed quod intrivimus, exedendum est. Pontifex ac Princeps novas agunt comœdias, qui nunc bellum in *Turcas* prætexunt, cum multo aliud agatur. Venimus ad summum, & tyrannidis, & impudentiæ: hic in mediis oppidis grassari fures cœperant, sed Magistratus tandem experrecti cœperunt advigilare. Bene vale, amicorum integerrime, ac patronorum beneficentissime. *Antuerpia* 22. Februarii, Anno 1518.

Hæc ubi scripsissem, redduntur tuæ litteræ per *Franciscum*. A *Marussianis* pecuniam accepi. *Franciscus* negat sibi isthic numeratam pecuniam, quod syngrapha fuerit parum legitima: mitto nunc legitimam. *Petro Ammonio* scripsi accuratius, & confido facturum. Ingenium *Italicum* ut nusquam non sui simile est. De *Fabro* varia referuntur, quibusdam parat Apologiam, quibusdam mecum sentit. Ipse viderit, si repetit, accipietur, ut dignus est. *Montjoius* sui similis est, aut promittit, aut queritur. Non pudebat Reverendum offerre viginti* libras, & ille me volebat sperare centum, qui toties expertus sim, non promissa solum, verum etiam dejerata. De *Petri Ægidii* valetudine non sparsi rumorem, sed litteris apud *Morum* questus sum: atque utinam is rumor esset varius†! mi *Sixtine*, nimium verus est, adeo ut misere mihi in illius periculo timeam.

EPISTOLA CCLXII.

Erasmus Petro Ægidio S.

*UTINAM essem sanior animæ tuæ pars! nunc ipse parum valens ægroto morbo alieno; & tamen ob negotium Novi Testamenti non vacat ægrotare. Non video spem, nisi primum imperes tibi ipsi; deinde suscipias iter aut huc, aut *Gandavum*: illic est *Clavus* medicus maledicus, ei te commendabo si velis. Abstine à pharmacis dejicientibus naturæ vires. Exspatiare comite *Nicolao*, aut simili amico fido ac jucundo. Quicquid est litium procul abjice: prudentis est ante omnia vitæ consulere. Bene vale, ita ego minus incommode valuero. *Lovanio* 5. Martii, An. 1518.

EPISTOLA CCLXIII.

Erasmus Bovillo suo S. D.

*PRIMUM voluptati fuit, optime *Boville*, quod te pestis ista scelerata non attigit. *Croco* gratulor, atque adeo vestræ etiam Academiæ, cui præter alias honestissimas disciplinas, quibus jam pridem excellit, hoc quoque decoris accesserit. Sed quid ego audio? an isthic etiam sunt, qui pro *Fabro* digladientur? Quid est autem quod mihi succensent isti, an quod blasphemiæ crimen, quod mihi cum omnibus orthodoxis scriptoribus commune, *Faber* uni veluti proprium impingit, clarissimis argumentis propello? cur non illi potius succensent, qui me lacessierit, & ita lacessierit, ut integrum non fuerit obticescere. Sed istos, mi *Boville*, rabulas valere sinamus, qui solo impetu animorum damnant, aut probant, etiam illa, quæ nondum cognorunt. *Fabrum* ipsum demiror, primum qui sic in me debacchari animum induxerit; deinde qui non privatis saltem litteris se mihi vel purget, vel defendat. Quod si *Standiis** ad istum me lacessisset modum, longe aliter belluam accepissem. *Fabro* sane quam invitus respondi, multaque dedi veteri nostræ necessitudini: verum non usque adeo mihi est amicus, ut in illius gratiam, hostis dignitatis *Christi*, & propheticæ intelligentiæ subversor, & *Judæorum* fautor esse debuerim: præsertim cum ille prior amicitiæ jura violasset. Novum Testamentum denuo summis laboribus recognovi: id ut edam, nunc aut *Basileam*, aut *Venetias* adorno profectionem. His fatis natus sum, mi *Boville*, sed non oportet θεομαχεῖν. Reddita est mihi à *Grejo* epistola, sed ut videtur *Lutetiæ* scripta. *Petrus Ægidius* nescio cui commisit *Croci* ad me litteras: verum is quisquis est, non reddidit; eum meis verbis salutabis diligenter, atque item *Grejum* optimum, cui narrabis de itinere meo, nondum satis certo, utro sit intendendum. Salutabis amicos omnes *Vachanum*, *Omfridum*, *Brianum*, *Watsonum* & *Gerardum* hospitem, cujus laus est in Apologia licet ἀνώνυμος. Jam adest *Lovanii* litterarum *Hebraicarum* Professor longe doctissi-

* Infra Epist. cccv. habet *quadraginta*. † Lege, *vanus*. * Rescribe, *Standicius*.

ctissimus hujus ævi: est qui & *Græce* profiteatur. Huc igitur advolent, qui trilingues esse volunt. Bene vale, amice, patrone, & propugnator unice. *Lovanio* 5. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXIV.

Erasmus Marco Laurino S. D.

*DESTINARAM te visere sub Quadragesimam, sed *Antuerpiæ* nescio quibus tricis retentus sum. Deinde cœlum incommodum mutavit consilium: adero tamen, ut spero, ante paucos dies. Mitto famulum meum in *Angliam*, mox rebus quibusdam confectis huc rediturum. Saluta *Morum* & *Pacæum*, qui te ex animo diligunt. Obsecro te, mi *Marce*, consule meo famulo, ut commode perveniat *Caletium*, aut *Dunkerkam*, cum bonis; ac ne cogatur ingredi suspecta diversoria, aut recipe illum ad te, aut *Ludovico* meo commenda: breviter, ita tractes juvenem, ut *Erasmo* non ingratum ministrum; ubi redibit, scribas per illum ad me: quanquam opinor prius me apud vos futurum. Bene vale, optime *Marce*: saluta D. Decanum, fratrem *Petrum*, ac cæteros amicos. *Lovanio* 5. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXV.

Erasmus Moro suo S. D.

*IN primis te rogo, ut huic meo *Joanni* committas epistolas, vel meas, vel tuas, si quas judicabis ejusmodi, ut commutatis locis aliquot edi possint: nam id omnino, velim, nolim, facere compellor. Expedi juvenem, ut quam celerrime huc recurrat. Si senseris *Ursewicum* alieno in nos esse animo, non est fortasse vexandus; sin minus, adjuva de equo, quo nunc maxime fuerit opus, aut *Basileam* adituro, aut *Venetias*, idque potissimum ob Novum Testamentum edendum. Hæc sunt, mi *More*, mea fata: agam & hanc fabulæ meæ partem, postea propemodum est animus, mihi canere & Musis; quod ipsa propemodum ætas, ac valetudo, in dies ἐπὶ τὰ Μανδραβούλου προχωροῦσα, flagitat. Tanta hic est tyrannis personatorum nebulonum. Neque quisquam hic rem facit, præter Caupones, Advocatos, & Quæstores. Quis ferat, ubi maledicunt multi, benefaciunt nulli? Excusant se *Basilienses* de tua *Utopia* dilata, ob elegantem præfationem, quam addidit *Budæus*: eam jam receperunt, & Opus aggressi sunt. *Lachnerus*, tum *Frobenii* socer, diem obiit. At nihilo secius *Frobeniana* officina nostris studiis sudabit: *Linacri Therapeuticen* nondum videre contigit, nescio qua *Parisiorum* adversus nos conspiratione. Age cum *Lupseto* civiliter, de appendice *Copiæ* meæ, & mitte. Pontifex & Principes aliquot, novas agunt comœdias, prætexentes bellum in *Turcas* horribile. O miseros *Turcas*! ne nimium sæviamus *Christiani*. Illud etiam ad uxores pertinet; cogentur arma sumere mariti omnes, minores quinquaginta annis, majores viginti sex. At interim prohibet Pontifex, ne uxores absentium in bello, domi voluptuentur, sed abstineant à cultus elegantia, ne utantur sericis, auro, aut gemmis ullis, fucum nullum attingant, vinum ne bibant, jejunent diebus alternis; quo magis Deus faveat maritis in bello tam cruento versantibus. Quod si qui erunt, qui domi negotiis necessariis alligantur, nihilo minus uxores servent eadem, quæ servanda fuerant maritis in bellum profectis. Dormiant in eodem cubiculo, sed lectis divisæ; nec osculum interim detur: donec bellum hoc terribile favente *Christo* feliciter confectum fuerit. Scio hæc molesta fore multis uxoribus, non satis perpendentibus negotii magnitudinem; quanquam uxorem tuam pro sua prudentia, proque pietate in rem religionis *Christianæ*, scio libenter etiam obtemperaturam. Mitto libellum *Pacæi*, *Conclusiones de veniis Pontificum*, *& consilio de bello in* Turcas *suscipiendo*; quod hæc suspicarer istuc nondum esse delata. Scribunt ad me ex *Colonia*, typis jam excusum nescio quid libelli, *de* Julio *disputante cum* Petro, *ad ostium paradisi*, nomen Auctoris non adscribunt. Non desinent insanire *Germanorum* officinæ, donec lex aliqua temeritatem illorum coerceat, magno etiam nostro malo, qui damus operam, ut prosimus orbi. Non queo satis admirari nec *Franciscum*, nec *Petrum Coclitem* quicquam litterarum huc attulisse. Oro ut sinas meum puerum unam aut alteram noctem cum tuis dormire, ne in infectam domum incidat: & si quid forte opus sit, commodes, etiamsi ipse viaticum suppeditavi. Cura in primis ut venia sit educendi tres equos, quanquam fortasse nec unus continget. Lege *Budaicam* & ad illum meam epistolam. Vidi tandem *Utopiam Parisiis* excusam, sed mendose; ea jam *Basileæ* sub prælo est: nam denuntiaram inimicitias, ni diligentiores essent in eo negotio quam in meis. Bene vale, amicorum sincerissime. *Lovanio* 5. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXVI.

Erasmus Pacæo suo S. D.

*NAE tu pulchre lusisti in tuo libello, doctissime *Pacæe*, neque multo plus gratiæ inisti apud Theologos, quam ego mea *Moria*. Sed me prorsus nobilitasti infamia paupertatis, cum ipse mihi propemodum *Midas* quispiam esse viderer. Verum, hoc probri nonnihil ad meos *Mæcenates* pertinet, nisi ego tibi videor cliens ignavus omnino ac pœnitendus. Sed posteaquam me tuo libello traduxisti, ac age *, fac tuo auxilio probrum hoc propulsare liceat: exstimula *Mæcenates*, apud quos omnes tuo merito potes plurimum. Sed nunc quoniam ingens & longa peregrinatio sustinenda est, rogo adnitaris, ut, quod apud Regem agitur, negotium succedat, quem toties jam frustra capto. Adhibe, si sit opus, *Montjoium* ac *Tonstallum*: *Coletus* jam pridem hoc agit; opus est præsente pecunia. *Dorpio* certis de causis non reddidi tuam epistolam: satis mihi cum illo convenit, & ita res flagitat, ut aliquot Academias habeam faventes. Narrabat mihi *Cyclops* ille, tibi nescio quid litterarum fuisse paratum: quicquid est huic trade. Opus est equo commodo ac laborum patiente, satisque procero; misi famulum ad venandum: tu, quæso, adjuta hac quoque in parte. De commentariis meis miror quid sit. Vectantur libri tui jam annis ferme quinque: qui sint isti venti? si scis non esse spem, quæso, ne me lactes. *Paraphrasin* ad te, nisi fallor, misi cum *Apologia*: illa omnium Theologorum calculis laudatur: *Apologia* male habet *Fabristas* quosdam, non quod improbent causam meam, sed quod ausus tanto viro respondere. Qui si me talibus dictis repetierit, sentiet aliud telum meum: nam hactenus clypeo duntaxat usus sum. *Bombasius* sibi videtur, ut scribit, apud *Getas* agere, posteaquam tu *Constantiam* reliquisti. Bene vale, doctissime *Pacæe*. *Lovanio* 5. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXVII.

Erasmus Rot....... S. P.

*VIR clarissime, quamvis obrutus pene litterarum studiis, tamen haud immemor fui mandati tui de Medico: non enim audebam quemlibet commendare; jamque propemodum repertus erat idoneus nostris votis. Verum interim is, cui negotium hoc dederam, cum Principe divellitur, imo ante Principis discessum cum D. Cancellario *Burgundiæ*. Hunc famulum meum ob certa negotia mitto in *Angliam*: erit hoc tuæ nobilitatis eum adjutare, si quid opus erit, quo commode ac tuto trajiciat: plurimis tuis in me officiis non gravaberis & hoc adjicere: bene vale cum suavissima conjuge, dulcissimisque liberis: D. *Controrelarum* socerum tuum cupio quam optime valere. *Lovanio* 5. Martii, Anno 1518.

* Forsan, *apage*.

EPISTOLA CCLXVIII.

Erasmus Rot....... S. D.

An. 1518. *HONORANDE domine, si recte vales, est quod summopere gaudeam: ob certas ac necessarias res hunc famulum mihi charum in *Angliam* *, mox huc rediturum. Credo nihil fore opus officio tuo, tamen si quid erit, rogo ut illi modis omnibus commodes, quo tuto & expedito trajiciat: quod in illum contuleris officii, in me collatum putabo. Saluta humanissimum *Gerardum*, veterem ac singularem amicum meum. *Navim* Imperator noster te salutat amantissime. Bene vale. *Lovanio* 5. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXIX.

Erasmus Rot. Guil. Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, S. P.

*REVERENDISSIME Præsul, decus unicum, ac præsidium studiorum meorum, Poetæ suas fabulas in quinque dividunt actus, mihi nunc restat actus quintus hujus comœdiæ, quem utinam sic peragam, ut plausum bonorum merear, maxime ut *Christus* Agonothetes unicus noster approbet; aut *Venetias*, aut *Basileam* adeo, utrumque iter tum prolixum, tum periculosum, præsertim per *Germaniam*, præter vetera latrocinia jam pesti obnoxiam, quæ *Lachnerum*, *Frobenianæ* officinæ principem, absumsit, cum aliis permultis: quod si *Italiam* adeo, largiore viatico fuerit opus, ob varios casus, qui solent præter spem occurrere; est in animo bibliothecam augere libris optimis, qui quotidie novi excuduntur apud *Italos*; cogar adesse Novo Testamento: Opus est perplexum, ni coram adsim, nihil ex sententia gereretur. Ubicunque terrarum ero, tuus ero clientulus: si continget redire, est animus in *Angliam* velut secessum quendam abditum semotumque demigrare, & confido fore, ut tua Benignitas fortunulas nostras augeat; quandoquidem in dies accedit senium, & quotidie magis ac magis intelligo postremum caput libri *Ecclesiastæ*. Si non continget; juvabit vel immori pio, ni fallor, Operi. *Grocini* calamitas mihi sane acerba est: optarim ejusmodi ingeniis quod merentur, ut nec senium unquam sentirent, nec mortem. Sed ita visum est cœlesti Numini; circumferimus sacrum hunc ignem, ut olim *Vestales*, in vasculis testaceis, & nescio quo pacto magis obnoxii sunt mortalitatis incommodis, qui maxime digni sunt immortalitate. De bello in *Turcas*, quod apparatur, non libet scribere: aliud, ni fallor, agitur, aliud prætexitur. Ex *Helvetia* scribunt, hæc eo spectare, ut *Neapoli* depellantur *Hispani*. Nam *Laurentius*, Pontificis nepos, *Campaniam* occupare conatur, ducta in uxorem Regis *Navarræ* filia. Non fugit omnino res hæc *Helvetios*, licet crassos, sed ubique plurimum valet pecunia. Deum immortalem! quando inter *Christianos* finem habituri sunt hi tumultus tam non *Christiani*? Utinam mihi nunc adesset equus, qualem olim per me mittebas Abbati *Bertinico*! Mirantur nonnulli me hac ætate profectionem hujusmodi suscipere; at ego magis Episcopum *Parisiensem* septuagenarium ferme suscipere graviores, in negotiis, ut ego judico, levioribus. Rogo ut hunc famulum meum benigne tractatum cito dimittas, ne mihi sit in mora; & *Erasmo* tuo favere pergas. Nunquam mihi videbor infelix te incolumi. Bene valeat T. R. D. cui me totum dedo, consecroque. *Lovanio* 5. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXX.

Erasmus Rot. Cancellario Burgundiæ S. P.

*MOECENAS unice, si sciam celsitudinem tuam vel desiderare litterarum officium, vel hujusmodi vulgaribus officiis æstimare clientis in te animum, equidem nolim mihi hac in causa ullam quantumvis justam excusationem esse præsidio, licet illud vere possim dicere, me hactenus non levius districtum fuisse studiorum laboribus, quam tu non unius Regni negotiis distringaris, etiamsi non negem te sarcina splendidiore premi, graviore non arbitrer, ut interim me culicem cum elephanto componam. Nunc vero cum non ignorem tuum istud pectus heroicum quidem & homine majus, sed tamen unum, tantis negotiorum molibus undique pulsari, non alia ratione mihi videor in te posse officiosior esse, quam si salutationis officio supersedeam, imo modis omnibus injurius mihi videar, & in Regem *Catholicum*, cui velut *Atlanti* tu *Herculis* es vice, imo in universam Rempublicam, cujus juvandis rebus Superûm benignitate donatus videris, si te frequenter meis litteris interpellem, præsertim nihil aliud quam animum erga te meum testaturis; quem ego sane, si facultas animi studio respondeat, solidioribus argumentis testari cupiam, & aliquando testaturus sum, si modo in paucos annos vitam & incolumitatem Superi propitii largiantur. Et mihi gratulor, & *Christo* sospitatori gratias ago, quod ex *Barbirii* litteris certum cognosco, magnificentiam tuam inter istas curarum ac discriminum undas, quibus ferendis vix adamantinum pectus suffecerit, perpetuo prospera valetudine usam fuisse: sive vires istas præter ætatis rationem tibi rara quædam naturæ felicitas suppeditat; sive insignis in optimum Principem ac patriam pietas suggerit; sive Numinis humano generi consulentis benignitas per te nobis omnibus largitur. Adeo quoties vegetam & tot parem negotiis senectutem contemplor, *Masinissam* quempiam aut *Catonem* mihi videre videor, nisi quod illos æquas patientia, animi moderatione superas. Cujusmodi si nobis aliquando multi contingerent, spes esset brevi futurum, ut orbis *Christianus*, & honestissimis disciplinis, & moribus integerrimis, & pace jucundissima floreret. Novi Testamenti rursus innovati jam mihi desudatus est labor: restat ut pari cura excudatur; id, quoniam Opus est magnopere perplexum, peragi non potest, nisi coram advigilem. Si *Basileam* adeo, sub proximum autumnum huc me recepturus sum; sin *Venetiam*, ad proximum ver, differendus erit reditus. Sed quocunque me contulero, mox faciam ut scias, quis me locus habeat. Ætas in dies ingravescens nonnihil ademit vigoris, & ad fabulæ nostræ catastropham properamus, atque utinam ita dicamus, *Valete & plaudite*, ut *Christo* Agonothetæ nostro probemur! Certe dabimus operam, ut in extremo actu nos ipsos vincamus. Tuam benignitatem nec rogo, nec admoneo, certus illam hoc ultro agere, ut quod ætati decedit, accessione fortunæ fulciatur. Quod si nihil etiam accesserit, jam me fateor omnia debere. Bene vale, vir clarissime. *Lovanio* 6. Martii, Anno 1518.

* Verbum nimo excidit.

EPISTOLA CCLXXI.

Erasmus Frobenio Compatri suo charissimo S. D.

*ETIAM atque etiam te rogo, mi *Frobeni*, ut sortem omnium hominum communem pro tua prudentia forti infractoque feras animo: præsertim cum nostro luctu fata flecti non possint. Ego quid tuis commodis addere possim non video: illud polliceor, quicquid à sincero amico potest amico præstari, me diligentius præstaturum quam cuiquam antehac fecerim. In pretio exemplarium multo civilior fuissem, ni putassem eam pecuniam à *Lachnero* dari, tibi non obesse. Jam pridem à *Francisco* receperam quatuordecim florenos aureos pro iis, quæ in *Jacobum* impenderam, idque jussu *Lachneri*. Ac deinde ejusdem jussu triginta florenos aureos: quicquid librorum ab illo accepi, mea resolvi pecunia. Visam te hac æstate, si licebit per latrocinia. Misi tibi *Enchiridion*: id si tibi non est usui, mitte *Schurerio*, est enim candidus amicus; si tibi est commodo, utere. Secundum *Theodori*

An. 1518. librum nuper excudit *Theodoricus*, cum plane crederem, tibi non esse redditum, quod in tot ad me litteris nulla ejus fieret mentio. Bene vale, charissime *Frobeni*, atque illud tibi persuade, *Erasmum*, quoad vivet, tibi verum compatrem futurum. *Lovanio* 12. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXII.

Erasmus Rot. Guolphango Fabro Capitoni S. P.

*VNDIQVE profert sese, vir optime, sincera germanaque tua in *Erasmum* charitas, vel quod *Bero* litteras non communicaris, vel quod *Apologia* te tam habet sollicitum. De *Matthao* dicam quod rideas. Inviserat ille nos; ego, ne mihi tum occupato molestus esset, mitto tuas litteras ad illum scriptas: redit ab atrio minister, nuntians illum tribus dumtaxat velle convenire; annuo, adscendit, exhibet epistolam, rogans uti sibi prælegam; nam deesse conspicilla; lego semiperiodum, & mox ad illum versus, non admodum blandum, inquam, exordium, præstat ut ipse perlegas; imo, inquit, cupio te ista scire; pergo jussus: cum duriora semper succederent, moneo ut solus ipse legat; ille orare, ut legere pergam; perlego, ridens interim: ille longam incœptat apologiam, clamitans omnia esse falsissima, imo te sibi debere. Ego, quoniam eram occupatissimus, rogo ut eam fabulam in aliud tempus differat. Ait se tibi respondisse: minatur sese, quæ in tua Grammatica docuisti, reprehensurum omnia. Opinor hominem hinc discessurum ut solet: nam ex *Middelburgo* cum summo tumultu discessit ob æs alienum. Bene vale. Optarim te propensiorem ad *Græca* quam ista *Hebraica*, licet ea non reprehendam: video gentem eam frigidissimis fabulis plenam, nihil fere nisi fumos quosdam objicere, *Talmud*, *Cabalam*, *Tetragrammaton*, *Portas Lucis*, inania nomina: *Scoto* malim infectum *Christum* quam istis næniis. *Italia* multos habet *Judæos*, *Hispania* vix habet *Christianos*. Vereor ne hac occasione pestis jam olim oppressa caput erigat. Atque utinam *Christianorum* Ecclesia non tantum tribueret Veteri Testamento, quod cum pro tempore datum umbris constet, *Christianis* litteris pene antefertur; interim utcunque deflectimus à *Christo*, qui vel unus nobis sufficiebat. Bene vale. *Lovanio* 13. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXIII.

Erasmus Oecolampadio suo S. D.

*QVI divinare potui, charissime *Oecolampadi*, te, virum rebus cælestibus addictum, *Francfordiæ* in sordida illa hominum colluvie adfuturum? sed quando tu *Thesei* cognomen agnoscis, vere *Theseum* præstes oportet. Vexantur à multis *Hebraica*, quæ, te fretus, adscripsi, cum primis quod ex *Annio* collectum admiscuimus in *Luca*. Adero ante Majum *Basileæ*, si modo licebit per *Germaniæ* latrocinia, rursus editurus Novum Testamentum. Utinam illic adesses, ac toto pectore negotium hoc adjutares! nam *Gerbellio* non possum non indignari, quoties in mentem venit, quanto fastidio, quam contemtim sese in ea re gesserit. Adest hic *Matthæus*, *Wolphangi Capitonis* præceptor, conductus publico, perpetuoque salario, ut *Hebræa* profiteatur: ea res probe succedit. Vale, mi *Oecolampadi*, & *Erasmum* tui amantissimum redama. *Lovanio* 13. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXIV.

Erasmus Beato Rhenano suo S. D.

*DE *Pacæi* frigidissimo libello dici vix possit, mi *Beate*, quantopere me pudeat, pigeatque. Hoc est prorsus τὸ τῆς παροιμίας, ἄνθρακες θησαυρός. Scio doctos omnes illius amicos mecum ex animo dolituros. Sed ille interim fruitur sua felicitate, dives, Regi,

A Cardinalique gratissimus. *Moro* tamen scripsi, ut illum familiariter admoneat, ne pergat ad istum ineptire modum. *Frobenii* vicem doleo; cui nunquam quoad vivam sum defuturus: atque communem compatrem tibi vicissim commendo, cui tu vel maxime potes esse præsidio: nam mea quidem ætas, ac valetudo, jam dudum ab hoc laborum genere missionem flagitat. Vobis juvenibus atque etiam felicioribus trado lampada. *Brunoni* dicito, ut omnem scrupulum ejiciat ex animo de *Hieronymo* rursus edendo: crede mihi, somnium est, quod ille metuit: quamquam hac de re scripsimus & illi. Adero hac æstate editurus Novum Testamentum,
B si modo licebit tuto ingredi *Germaniam*, cujus conditionem ista latrocinia pejorem reddunt ipsis etiam inferis, cujus nec aditus sit facilis, nec exitus. Deum immortalem! quæ δράματα agunt Principes? prorsus sublatus est è rebus humanis pudor. Ad summum ventum esse video tyrannidis. Pontifex ac Reges populum non pro hominibus, sed pro pecudibus emtitiis habent. *Faber* nihil omnino scribit: ab eo diversa mihi referuntur; quidam ajunt moliri defensionem, quidam negant. Is, per quem miseram *Apologiam* cum litteris meis, ita scripsit cuidam amico suo, qui mihi legendam epistolam exhibuit, *Reddidi Apologiam Fabro una cum litteris. Ille apud meam personam satis arguit Erasmi levitatem, sed non exspectat recriminationem.* Non pos-
C sum satis admirari quid acciderit homini, nisi sub illa specie modestiæ & lenitatis latet aliquod naturæ venenum. Vale. *Lovanio* 13. Martii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXV.

Erasmus Bombasio suo S. D.

*PLANE mihi visus sum reviviscere tuis litteris acceptis, eruditissime *Bombasi*, simulatque manum illam mihi charissimam agnovi. Sed quid ego audio? pro legato videris tibi relegatus? sed *Ulyssem* τὸν πολύτροπον agas oportet, qui vel inter *Phæacas* & *Cyclopas* personam pulchre attemperavit, tantum ne in *Calypso-*
D *nem* aut *Circen* incidas, aut ne tibi cum *Iro* res sit usquam. Frigebat olim *Trebatius* apud *Britannos*; at quanto tu felicior, cui totam hyemem in *Helvetiorum* æstuariis sudare licuerit. Postremo memineris velim, istiusmodi legationes, quæ tibi deplorandæ videntur, gignunt Episcopos, gignunt Cardinales. Quid, si videam olim meum *Bombasium* mitra bicorni, pedoque insignem, aut purpureo galero reverendum? sæpe, sed frustra, deploravi mihi relictam *Romam*: nec aliud est quo me consoler, nisi τῷ, *Fatis agimur*. Nunc relictam repetere, partim pudet ob canitiem, partim dehortatur ingravescens ætas. Nihil autem in fatis meis mihi vi-
E detur intolerabilius, quam sycophantas istos quosdam Theologos perpeti, qui tantum sibi arrogant, ut damnent quod nunquam legerint. Et tamen his maxime desudarunt mei labores, si cognoscere, quam συκοφαντεῖν, maluissent. Ab his, opinor, instigatum *Fabrum*, sed illius magno malo, si modo famam suam charam habet. Sciebam *Richardum Pacæum* hominem esse moribus plane niveis, integrum, liberum, sic amicum amico, ut non alius æque, πολύγλωττον, πολυμαθῆ, sed tamen optarim illius nomine, libellum eum, *De utilitate studiorum*, editum non fuisse: scio doctos, quos non paucos habet *Britannia*, longe aliud ingenii doctrinæque specimen ab illo exspectasse: si serio scri-
F psit, quid illic serium? sin joco, quid ibi festivum? postremo nihil illic constat aut cohæret sibi, sed velut ægri somnia, &c. Deinde quid opus erat *Erasmum* toties traducere, nunc ut esurientem, nunc ut Theologis invisum? certe cum primis Theologis mihi probe convenit: & famelicus ille quotannis supra trecentos ducatos possideo: præter ea quæ ex *Mæcenatum* liberalitate, meisque laboribus, accedunt, plura habiturus si libeat, quidvis habiturus si vel paulum me velim Principum negotiis immergere. Adeo-ne quicquid in mentem venit, illico chartis illinendum putat, neque

An. 1518. que quicquam habet pensi, quibus modis amicum in libris nominet? ego certe illum nondum tantum quantus nunc est, aliquanto honorificentius tractavi in meis *Chiliadibus*. Fortassis hoc Vere te visam, nisi tu prius *Romam* repetieris, & illic forsitan adero. Bene vale, *Bombase* amicorum sincerissime. *Lovanio* 14. Martii. Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXVI.

Erasmus Rot. Joanni Robino, Decano Mechliniensi, S. P.

*HONORANDE Domine Decane, *Matthaeus* suas partes & graviter & feliciter agit: habet auditores cum satis, ut in re tam nova, frequentes, tum honestos, in quibus sunt aliquot Magistri nostri. Utinam nobis contingat, qui simili successu *Graeci* partes tueri queat! nam *Borsalus*, cui *Latinae* professionis partes destinastis, ejusmodi vir est, ut non sit optandus quisquam alius: neque enim facile fuerit, ut omnes circumspicias, uno in homine tantum egregiarum dotium reperire; mores tam integros purosque, eruditionem quae plus habeat in recessu, quam in fronte polliceatur, ingenium ad quidvis docile, memoriam mire tenacem, ad haec vitae consuetudinem nulli molestam. Sed ego ineptus, qui tibi hominem depingam, qui eum penitius noris quam ipse. Tantum oro ne illi fraudi sit, quod *Buslidiana* familiae vetus, notusque, & addictus sit, fueritque cliens: scis fortunulas hominis esse minores, quam ut eum *Lovanii* possint alere; ubi jam menses aliquot non sine dispendio sedit, adeo ut cogatur de augenda alicunde fortuna cogitare. Refert omnium nostrum talem virum *Lovanii* retineri, quo lumen illius latius luceat: refert & mea privatim: cum enim abesse cogar ad sex aut octo menses, decreveram huic opes meas, hoc est, libros commendare, non modo servandos, verum etiam fruendos, quicum mihi puto nihil non esse commune. Retinebitur autem, si, quod in *Hebraeo* factum est, idem in hoc fiat, videlicet ut illi salarium designetur, illius virtutibus dignum. Neque dubito quin illud intelligat tua prudentia, hujus professionem longe plus habituram negotii quam *Hebraei*: ille tradit rudimenta rudibus, iste tot eruditis cogitur satisfacere. De domo, suo fiet tempore quod faciendum est. Ego professiones statim censeo ineundas, ne res interim frigescat, aut ne quis malus genius rem salutarem omnibus interturbet. Crede mihi, Theologicorum collegiorum abunde satis erit, & Quaestionariorum ubique plus satis: at hoc pulcherrimum negotium, nisi ex *Buslidii* animo successerit, non video per quem possit instaurari. Haec una res omnium studia, à turbidis lacunis, ad divinae Scripturae limpidissimos fontes revocabit. De *Graeco* accersendo narrabis *Borsalo* quid vobis sit sententiae: is tibi vicissim meum referet animum. Nolim me alieno ingerere negotio, praesertim cum hic mihi nec seratur, nec metatur; faveo tamen utilitati publicae, faveo memoriae optimi viri *Hieronymi Buslidii*, quam ego non sinam interire, si quid omnino nostrae poterunt litterae. Epitaphia † mitto, non qualia merebatur ille, sed qualia nos praestare potuimus, jam annis aliquot in hoc studii genere versantes, quo non aliud ab eloquentia diversius, praesertim carminis. Si quid censebis mutandum, cum *Borsalo* communica, is mihi tuam sententiam perscribet. Bene vale, *Christo* custode sospes, vir ornatissime. *Lovanio* 26. Martii, Anno 1518.

Erasmus tibi deditissimus.

EPISTOLA CCLXXVII.

Erasmus Rot. Caesario suo S. D.

*ADJECI secundum *Theodori* librum, tuo dicatum nomini: opinor id jam tibi cognitum. Audio *Buschium* istuc redisse: & sane gaudeo: nam id malim, quam illud ingenium in tenebris alicubi delitescere. Pelletur brevi, ni fallor, & *Colonia* omnis barbaries, virtute ducum ac militum. Audio clarissimum Comitem *Nova-etium* adversus istos indoctae doctrinae supercilios professores, prorsus *Herculem* agere; sed optarim illi paulo splendidiores antagonistas. Mihi videtur extremae infelicitatis cum ejusmodi portentis colluctari, unde praeter virus & scabiem nihil queas auferre. Me miseret etiam Ordinis, qui multos habet probos viros, quibus istorum temeritas neutiquam probatur, negantibus sibi tanti esse unius aut duorum ambitionem, ut ea gratia veniant in odium mundi. Pessime consuluit rebus humanis qui titulum indidit *Obscurorum Virorum*: quod ni titulus prodidisset lusum, & hodie passim legerentur illae Epistolae, tanquam in gratiam *Praedicatorum* scriptae. Adest hic *Lovanii* Magister noster, pridem Prior apud *Bruxellas*, qui viginti libellos coemerat, gratificaturus amicis, paulo ante quam *Bulla* illa prodiret, quae effulminat eum libellum. Primum optabam non editum eum libellum, verum ubi fuerat editus, optabam alium titulum. Sunt illi quidem digni majoribus conviciis, sed exemplum est odiosius, & quod in furto molestissimum esse consuevit, suspicio incerto auctore per omnes vagatur, ut cuique sua conjectura, aut suus suggerit affectus: neque enim deerant, qui me crederent earum Epistolarum auctorem, cum mihi nec nomina forent nota, nec imitabilis phrasis. Bene vale, charissime *Caesari*. Mirabar *Joannem Siburgum* huc sine tuis venisse litteris. Saluta clarissimum Comitem à *Nova Aquila* meis verbis diligenter. *Lovanio* postridie Paschae, sive 5. Aprilis, Anno 1518.

† Non erant in MS. sed ea videre licet supra pag. 378.

EPISTOLA CCLXXVIII.

Erasmus Rot. Budaeo S. P.

*MISI per γεγμματόφορον quempiam satis molestam epistolam, qua diluo quae solent objici ab iis, qui putant audax facinus, quod *Fabro* responderim: eam opinor tibi redditam; nam ad *Badium* dederam. *Tunstallus* excusat se litteris ad me scriptis, quod tibi non responderit, & publicis, & privatis sic immersus, ut hactenus sui juris † fuerit. Ego *Basileam* me confero, editurus Novum Testamentum. Interim da operam ut valeas, nosque, quod soles, ama. *Lovanio* 18. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXIX.

Erasmus Rot. Thomae Bidello suo S. D.

*NONNIHIL molestum fuit, quod meus *Joannes* hinc sine tuis litteris redierit: quod jubes mittere syngrapham pro pensione anni decimi noni, opinor te rem parum expendisse: nam istam syngrapham non miseram pro pecunia, quam accepi à *Marusso*, sed pro ea, quam dedit *Franciscus*, certe in syngrapha. Accepi pecuniam à *Benedicto de Furnariis* ad summam centum sexaginta sex librarum *Franciae* & fl. 8. sed sine ullo titulo: nisi quod dicerent à *Raphaele* missam syngrapham, etiamsi mihi nullam exhibuerunt. Ea si data est nomine pensionis, data est pro anno decimo septimo proxime peracto: pro quo *Sixtino* syngrapham misi per hunc meum *Joannem*. Misi & alteram pro anno decimo octavo currente de pecunia soluta ante diem (soluta est enim in initio anni) cum tota non deberetur nisi ad festum Annunciationis proxime venturum. Quod si agnoscerem mihi satisfactum pro anno decimo nono, primum mentirer factum, quod non est factum, & meipsum unius anni pensione fraudarem. Cura ut reversus te reperiam incolumem, & apud Reverendum solitum age *Bidellum*. *Lovanio* 23. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXX.

Erasmus Rot. Croco suo S. D.

*GRATULOR tibi, mi *Croce*, professionem istam tam splendidam, non minus honorificam tibi, quam

† Negationem, *non*, excidit.

An. 1518. quam frugiferam Academiæ *Cantabrigiensi*, cujus commodis equidem pro veteris hospitii consuetudine peculiari quodam studio faveo. Mihi nihil tuorum libellorum redditum esse scito. Tantum *Franciscus* ostendit epistolas quasdam *Græcas* abs te recognitas, quas probavi; verum, ajebat eas alteri missas. D. *Thomæ Grejo* reddidi tuum *Theocritum*. Bene vale, mi *Croce* charissime. *Lovanio* 23. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXXI.

Erasmus Rot. Joanni Sixtino S. P.

*DOCTISSIME *Sixtine*, *Francisco* jam dedi syngrapham, de pensione anni decimi octavi, quod is mihi eam pecuniam annumeraturus fuerit, ni ego ob itineris discrimina syngrapham illius maluissem. Si pecunia, quam à sociis *Marussi* recepi, pensionis nomine data est, age mitto syngrapham anni decimi septimi, qua ita demum uteris, si constiterit eam pecuniam hoc titulo datam esse: nam *Italus*, qui mihi eam exhibuit, nec epistolam ullam ostendit, nec syngrapham, nec quo nomine daretur explicuit, tantum à *Marusso* mitti fassus. Itaque non putavi meum esse, facere pensionis solutæ mentionem, cum illa nullo certo nomine esset data. Tantum sensi vestrum errorem, qui putaveritis syngrapham, quæ habebat decimum octavum annum, pro *Marussi* pecunia fuisse missam, velut additurus essem pro *Francisci* pecunia alteram anni decimi noni. Quæ bestia potest esse sceleratior *Petro Ammonio*. O ingenium vere *Italicum*! mittit unam aut alteram epistolam ex tam multis, nec mittit epistolam à Cardinale ad me scriptam, & ex exemplaribus dispensationis unicum duntaxat misit, cui subscripti erant mea manu aliquot articuli, idque apertum famulo tradidit, cum suas nænias diligenter obsignasset. Utinam detur occasio, qua portento isti referam aliquando gratiam, dissimillimo veteris *Ammonii*, nisi prorsus ille nobis imposuit. Bene vale, doctissime *Sixtine*, & nobis, quod facis, favere perge. *Lovanio* 23. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXXII.

Erasmus Rot. Cutberto Tunstallo S. P.

*CONTEMTIS rebus omnibus, unum hoc toto animo negotium molior, ut Novum Testamentum exeat quamprimum quale volumus, etiam *Leonis* auctoritate comprobatum, rumpantur ut ilia *Codris*. Miror tibi displicuisse *hyemare*, quod toties habeatur apud *C. Cæsarem* cum aliis locis compluribus, tum principio tertii libri. *Exaltare* reperimus apud *Columellam*. Vetus ille amicus veterem morem obtinet. Syngrapha nihil me docuit: ut in qua ne unum quidem intellexerim. Mutavi syngrapham syngrapha: ob latrones ubique grassantes, res bona fide inter nos acta est. Nec hic quid scripserint satis intelligo: nisi quod lego, *duchati trenta di valore de* XXX. *grossi*. Adorno profectionem in singulas horas, verum vix video, qua possim in *Germaniam* irrepere. Dimissa est nuper sceleratissima militum nigrorum colluvies, crudelissima Principum nostrorum clementia; obsessi tenebantur, nullum erat effugium, nihil magis ardebant agricolæ quam illos internecione delere, sicuti non uno erant exitio digni. Trucidati sunt plus minus mille; idque ad incertum hominis clamorem*, alioqui Principum erat consilium impiam illam & omnibus sceleribus opertam manum in nostra capita dimittere: coercita est cædes; reliquis data venia, relictis armis, abeundi. Nefas sit colonis aut civibus eos, ubicunque deprehenderint, trucidare. Vide quam male consultum sit Reipublicæ: scelerati illi quod incolumes sunt, Principi uni atque alteri ferunt acceptum, quod desiderent aliquot è suis, in populi capita vindicabunt; jamque passim audiuntur jugulari viatores. Hoc erat non dimittere manum illam, sed irritare in omnes, prædones sua sponte ad omne paratos facinus. Quocunque me contulero, faciam ut scias. Adest hic *Julius Calvus*, Bibliopola *Ticinensis*, homo festivus ac doctus: is mihi *Theocritum* attulit, adjunctis commentariis, excusum formulis, atque item *Pindarum* additis diversorum commentariis: dedit & *Frontonis* ac *Varronis* aliorumque fragmenta quædam vetustissima, quæ per *Joannem* meum ad te mittam, si modo licebit auferre. Nondum enim plane certumque vigilans audivi. Tuus est liber. *Mori* fortunam plane deplorarem, qui sit in aulam pertractus, ni sub tali Rege, tamque multis eruditis contubernalibus & collegis, non aula, sed μουσεῖον videri possit. Sed tamen interea nihil adfertur ἐκ τῆς Οὐτοπίας quod rideamus. Et ille, sat scio, ridere malit quam curuli sublimis vehi. *Budæo* proximis litteris excusavi te, qui nihil scriberes. *Joannem* meum in *Angliam* remitto, quod intelligam illum non ita natum litteris ut per eas possit evehi, & matercula filium non credit incolumem ni sit in *Anglia*. Nec tamen à me dimissus videtur, posteaquam in *Mori* mei famulitium demigraturus est. Nihil ejus ingenio sincerius: quare velim ut tibi quoque sit commendatus, si quid opus esse conspicias, ne malorum consortio corrumpatur. Bene vale. *Lovanio* 24. Aprilis, Anno Domini 1518.

* Inf. Epist. CCCXI. pag. 1694. B. *ad tuba sonum*, id accidisse narrat.

EPISTOLA CCLXXXIII.

Erasmus Noviomago suo S.

*ETIAM atque etiam te rogo, fac ut Dominus intelligat errore factum, quod illum non adierim, ne suspicetur me refugisse suum colloquium, quod ego summopere exoptabam. In hoc scripseram eam epistolam, quam tibi reddidit meus *Joannes*, sperans fore, ut ejus argumentum Domino referres: videbar enim mihi sic eam temperasse, ut ita culpam à me depellerem, ut in te tamen odiose non rejicerem. Nos hic molestissime adornamus iter, nondum scio quo, sed omnino adornamus. Tu, mi *Gerarde*, fac tui similis esse pergas. Bene vale. *Lovanio* 26. Aprilis, An. 1518.

EPISTOLA CCLXXXIV.

Erasmus Barbirio suo S. P.

*IPSO Adscensionis die *Basileam* perveni, itinere satis difficili, præsertim ob æstum. Opus Novi Testamenti jam in manibus est, excuditurque. Sed grassatur hic per universam *Germaniam* nova quædam pestis, quæ tussi, dolore capitis, torminibus viscerum, plurimos corripit, multos occidit, sed plures relinquit: ea me quoque post decimum diem corripuit, & jam dies aliquot male affligit. Intra tres menses hinc me explicuissem, si valetudo fuisset prospera, eo deduxeram Opus, sed fatis cedendum. Si *Mæcenas* meus optimus valet, tuque vales, est cur mollius feram meam infelicitatem. Bene vale. *Basilea* postridie Trinitatis, sive 1. Junii, Anno 1518.

Scripsi jampridem & tibi, & domino Cancellario, è *Lovanio*, quod tu ita jusseras. *Guidoni* opto omnia fausta.

EPISTOLA CCLXXXV.

Erasmus Moro suo S. D.

*IPSO die Adscensionis *Basileam* pervenimus, itinere ob æstum satis difficili, sed tamen incolumes. Sed grassatur per universam *Germaniam* nova quædam pestis, quæ simul & tussim habet, & capitis dolorem, in nonnullis usque ad phrenesim, & viscerum tormina: amici scripserunt eam jam exstinctam esse. Hæc me post decimum diem corripuit, & jam dies aliquot male affligit. Sed tamen sum .... Multos quidem occidit illa, sed plures relinquit. Opus Novi Testamenti jam in cursu est. Curavi tria volumina excudenda

An. 1518.

da in membranis: de uno jusserat *Tunstallus*. Si valetudo fuisset prospera duos duntaxat menses in eum produxissem locum, ut me quoque absente potuisset absolvi; sed fatis agimur, fatis cedendum est. Si favebunt Superi, proximo Septembre reddemus nos *Brabantiæ*. Opus tamen non poterit absolvi ante proximas nundinas. Hæc fac ut sciat etiam *Tunstallus*. Bene vale, amicorum charissime. *Basileæ* postridie Trinitatis, sive 1. Junii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXXVI.

Erasmus Wentfordo suo S. D.

*QUOD *Moro* missas litteras inscripseras mihi, quod mihi destinatas, illi, nihil abs te peccatum, optime *Wentforde*: cum quæ utriusvis sunt, magis sint alterius, quam quæ ipsius. Vehementer gratum mihi facturus es, si Notas, quas *Grocino*, ut scribis, suffuratus es, huic *Joanni* nostro tradas, qui aut ipse ad nos perferet, aut ad nos perferendas curabit. Præterea si Dialogos lusorios & conviviales, quos habes apud te, ad nos miseris, ita recognoscam ac locupletabo, ut existimem futurum non aspernandum nostræ amicitiæ monumentum: nam tibi dicatos, edendos curabo. Bene vale. *Antuerpiæ* 28. Junii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXXVII.

Erasmus Moro suo S. D.

*DICI vix possit, magis-ne doleam, optime *More*, an admirer, quid acciderit nostro *Paceo*, ut libellum istum edendum putarit: in quo plane desidero judicium illud, quod illi non deesse putaram; doleo autem non ipsius nomine solum, cujus gloriæ non minus faveo quam meæ, verum etiam vestræ *Britanniæ*, quæ, sat scio, longe aliud specimen ingenii ab alumno suo exspectabat: denique meo ipsius nomine doleo, quem toties nominat, non dubito quin amico animo, sed tamen ita ut inimicus non magis fuerit nociturus: nam quod lector à me veluti fidejussore videtur exacturus, quod illius spopondi nomine, non ita magni duco. Ὦ φίλαι μοῦσαι! an non perpendit ille rem esse sacram, amici nomen orbi posterisque tradere, neque quicquam respexit præter atramenti, chartarum, oleique jacturam? Quorsum attinebat referre nugas illas de *rotulo*, de *hæresibus*, de *paupertate?* an quicquid usquam inter cyathos effutiunt rabulæ, dignum esse putat, quod orbi legendum proponatur? verum hæc sera jam est comploratio. Quod superest, pro tua cum illo familiaritate, submonebis hominem, ne consimiliter post abutatur litteris: si *Græca* vertet, alieno judicio fulcietur, neque quicquam est habiturus negotii præter elocutionis curam. Epistolam ad *Dorpium* pro me scriptam ipsius honoris causa suppressi. Atque utinam libellum hunc supprimere liceret. Hæc ad te sine fuco scripsi, mi *More*, quod de nuntii fide certus essem, ad ipsum eadem scripturus, ni jam toties expertus essem, quantum suo quisque ingenio faveat; & coram hujusmodi placabilius admoneri solent. Bene vale. *Antuerpiæ* 29. Junii, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXXVIII.

Hermanno, Comiti à Nova Aquila, Erasmus Rot. S. P.

*RISI virulentam contentionem inter duos Theologos. Invisit nos Episcopus *Nebiensis*, Octapli Psalterii auctor, cujus in *Apologia* ad *Fabrum* honorificam facio mentionem. Est homo gloriosus magis, quam virulentus. Conductus est à Rege *Galliarum* octingentis *Francis*. De reditu Principis ex *Hispania* rem incredibilem scribis. Libellus è mantica mea sublatus est furto, *Antuerpiæ*, ni fallor, magno meo dolore: scripsi *Basileam* ut inde repareur exemplar. Tragœdiam malorum meorum cognosces ex meis ad *Beatum* litteris, quas lectas reddes huic juveni, ceteris item amicis ostensuro. Utinam tuo consilio paruissem! hinc omnium calamitatum mearum caput. *Dorpius* primus omnium nos invisit, deinde *Atensis*; cum rumor esset me peste laborare. Fuit hic *Hochstratus*, multa confabulatus cum *Carmelita Egmondano*, κλέπτην ἡ κλέπτης οἶδε, καὶ λύκος λύκον. Vale, clarissime Comes. Nos adhuc domi desidemus ob ulcera nondum sanata. *Lovanio* 19. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCLXXXIX.

Erasmus Capitoni suo S. D.

*SPIRAE offendi *Irenicum* cum suo Opere puerili & insulso. Tædet me studiorum, cum video à talibus pueris tractari Musarum sacra. Circumfert secum paginam, quam mutavit, quam ostentaverat & *Maguntiæ*, ceu non in hoc mutarit, ne sciretur quod antea scripsisset. *Gnostopolitanus* scripsit ad me epistolam insulsissimam, & egregie indoctam: quin & *Melanchthon* vocem se dignam emisit, *Se multa reprehensurum in Novo Testamento, ni essem amicus Reuchlino*. *Lovanii* invisit me *Helius Eobanus*, poeta, homo candidus huc ab *Erphurdia* profectus, tantum ut videret *Erasmum*. Quidam ad me scribit periclitari *Martinum Lutherum*. Ὁ Ἴγλιος jam passim vulgatus est, ac sæpius excusus. O intemperias! Visit nos auctor Octapli Psalterii, Episcopus *Nebiensis*, qui legit locum, ubi honorificam illius facio mentionem in *Apologia*. Homo gloriosus est magis, quam virulentus. Habet à Rege *Galliæ* octingentos *Francos* annue. *Buschius*, quem *Spiræ* reperi, narravit mihi bellam fabulam de *Hochstrato*: jam res litteris exulcerata, venit in Monasterium Eques quidam promissa barba horrendus, expetit torvo vultu *Hochstrati* colloquium; Fratres negant esse domi: Ille instat: dum pernegant, & pollicentur se renuntiaturos, si quid mandasset: Scripsit, inquit, furcifer ille in generosum cognatum nostrum Comitem à *Nova Aquila*, nec effugiet pœnas: & vobis denuntio, ne ingrediamini terras Comitum meorum ad colligendos caseos, præter verbera nihil auferetis. Ibi se excusare illi, non hæc fieri ex animi sui sententia, sibi magnopere displicere, quod ob unum hominem vocentur in odium publicum. Id ubi multis verbis suaderent: Age, inquit Eques, hæc ita demum credemus esse vera, si nebulonem illum ejeceritis è vestro contubernio; sin minus, existimabimus vestro consensu fieri. Itaque ille latitat ac fugitat: ambiit locum *Constantiæ*, ut mihi narravit Officialis; rejectus est: fuit & *Lovanii*, ubi puto locum quærit. De statu nostro ex meis ad *Beatum* litteris cognosces, quas amicis communicaturus, si forte ille non adfuerit. *Hebræus* triumphat, & nihil illi non succedit: tibi vehementer succenset, ait se gravissime notatum abs te, etiam impietatis: quod sane abs te factum nollem, si tamen factum est. *Sylvestri* libellus è mantica sublatus est; itaque rogo ut exemplar mittas. Risi vestras saltationes. Bene vale, optime, & amicum sincerum præstare perge. *Lovanio* 19. Octobris, Anno 1518.

Domino gratioso me commendato diligenter, & Domino *Bero*, si adest.

EPISTOLA CCXC.

Erasmus Rot. Christophoro Eschenveldio S. P.

*AGNOSCO, vir ornatissime, qui me toties & ornasti tuo officio, & benignitate fovisti. Quid ea cœna suavius? quid conditius? ô mores vere candidos! ô eruditionem supercilii nesciam! qui vero sermonis tui lepos, quæ elegantia? *Romanum* hominem loqui putares. Eant nunc *Itali*, & *Germanis* barbariem opprobrent. Tragœdiam malorum meorum cognosces ex epistola ad *Beatum* mea: quam lectam reddes huic juveni, ut aliis quoque possit ostendere. Nihil in ea falsum leges. Deerat hoc tam multa passo. Hic annus mihi nigro calculo notandus est, si quis-

An. 1518. quam est alius. Bene vale: saluta *Wesphalum* nostrum. *Lovanio* 19. Octobris, Anno 1518.

Erasmus ex animo tuus.

EPISTOLA CCXCI.

Erasmus Materno suo S. D.

*HOc anno meus Genius insigniter me exercuit, mi charissime *Materne*: id quoniam longum describere singulis, ex meis ad *Rhenanum* litteris cognosces. D. Decano, citra ostentationem eruditissimo, & citra fucum humanissimo, multam ex me salutem dices, præterea lepidissimo *Enchario*, & optimo *Kyrrhero*, ceterisque Canonicis, quorum humanitas nos istic refocillavit. Hunc juvenem meo sumtu mitto *Basileam*, ob exemplar Novi Testamenti. Bene vale, mi *Materne*, amicorum sincerissime. *Lovanio* 20. Octobris, Anno 1518.

Transscribe ad me nomen & cognomen D. Decani.

EPISTOLA CCXCII.

Erasmus Buschio suo S. D.

*INDICATUM erat mihi clam *Barlandum*, qui *Latini* Professoris locum obtinet, de abdicando cogitare, quod oneris tæderet, & exilis salarii pœniteret: egi cum homine, & comperi rem secus habere. Jam scripseram exsecutoribus testamenti, si hoc muneris non delegassent *Barlando*, mihi repertum, qui pulchre valeat eam sustinere provinciam. Itaque ab hac spe decidimus, & tamen optarem te vivere apud nos: sed malignus apud hos quæstus; verum alicunde fortassis affulgeret fortuna. Episcopus *Leodiensis* unice colit doctos, item Abbas Divi *Huberti*, homo miræ benignitatis. *Hochstratus* hic fuit ante meum reditum, quidam suspicantur hominem huc commigraturum. Bene vale, *Buschi* charissime, & *Erasmum* tui amantissimum vicissim ama. *Lovanio* 21. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCXCIII.

Erasmus Rot. Christophoro Eschenveldio S. P.

*REDDIDIT eruditissimus *Eobanus* litteras tuas, cum duabus Orationibus licet depravatissime scriptis. Litteras tuas *Dorpio* reddendas curavi. De statu nostro cognosces ex meis ad *Rhenanum* litteris, si vacabit legere. Hic annus mihi parum candidus fuit: faxit Deus Opt. Max. ut succedant feliciores. Gratissimus fuit mihi animus erga me tuus, gratum officium. Salutabis meis verbis *Wolphangum Augustanum*, & *Francones* humanissimos, quibuscum postremam egi cœnam, ac ceteros, qui *Erasmo* bene volunt. Scintillat hic quoque pestis, sed modice, & aliunde invecta: cœlum absque vitio est. Bene vale, doctissime atque humanissime *Longicampiane*. Saluta Jureconsultum, qui nobis Orationes in navi pronuntiavit. *Lovanio* 22. Octobris, Anno 1518.

Erasmus ex animo tuus.

EPISTOLA CCXCIV.

Erasmus Tunstallo suo S. D.

*HOc anno insigniter me exercuit Genius meus malus. Difficillimo itinere *Basileam* itum est, tum ob comitum incommoditatem: nam nescio quo fato in *Hollandos* quosdam incideram, tum ob æstum graviorem, quam pro temporis ratione. *Basilea* pene perpetuo ægrotavi, primum pestilentissima pituita, qua multi perierunt illic: mox dysenteria, periculosoque alvi profluvio. Magno emissem id temporis firmam valetudinem, quo licuisset Operi sufficere. Sero mihi redditæ sunt *Latimeri* annotationes, alioqui mihi longe gratissimæ, meis annotationibus jam absolutis, & aliquanta *Marci* parte. Utinam idem fecisset in Epistolas Apostolorum. *Basilea* discessimus etiamnum languiduli; sed reliquam malorum nostrorum tragœ-

A diam ex meis ad *Beatum* litteris cognosces, quarum exemplar isthuc misi. Decreveram ante hyemem *Angliam* invisere, atque hac gratia maturavi *Basileam* relinquere; sed fatis aliter visum est. Adhuc in Chirurgorum manibus sumus ob duo ulcera; tertium pene obductum est. Hodie nostro sumtu misimus quendam *Basileam* cum reliquo exemplari, & Argumentis nostris in Epistolas Apostolicas, quas ex tuo consilio adjecimus, missuri mox Præfationes & coronides. Opus excedit centenos terniones, cum singulæ paginæ, ob chartarum magnitudinem, decem versibus abundent præ superiori editione: jusseram unum excudi membranis; ille tria excudit: unum quamprimum

B ad te veniet: nam totum absolvetur ante Januarium. Volenti mecum pacisci *Frobenio* respondi, ut eam pecuniam, quam mihi dare destinasset, in Operis curam insumeret. *Amorbachios*, hujus artis peritissimos, instantissimis precibus devici, ut adessent in castigando: nam in *Jacobo* famulo, quem in hoc *Basileam* adduxeram, sensi non multum fore præsidii; & *Frobenio* nihil fingi potest stupidius. A mensariis per tuam syngrapham recepi sexaginta *Francos Lovanium* reversus. Hoc labore extricatus, *Paraphrases* absolvam, si *Christus* Opt. Max. adspiraverit. Invisit nos *Lovanii* Prædicator, qui edidit Octaplum Psalterium, cujus honorificam facio in *Apologia* mentionem; quod illum sane

C non fugit. Opus quoniam vendi non potest, donat magnatibus obambulans, atque ita carius vendit, quam si venderet. Conductus est à Rege *Gallorum* octingentis *Francis*. Meus Cancellarius periit in *Hispaniis*; unde spei nostræ summa pendebat: scribit illius Sacellanus, si tres menses adhuc superfuisset, ampliter prospectum erat *Erasmo*. A *Gallis* rursum invitor, ut ex *Budæi* litteris cognosces, quarum exemplar ad te mitto: eas ad Idus Apriles scriptas, ad Calendas Septembres accepi: in his desidero in homine sensum communem; sed minus offendor, quod domestice norim hominis ingenium. Mitto & epistolæ exemplar, qua tantopere fuit offensus. *Faber* incipit esse mitior, &

D spero fore, ut in gratiam redeamus. Erant in *Germania*, qui nescio quid gannire cœperant, sed *Fabri* exemplo territi, destiterunt; posteaquam vident *Erasmum* non prorsus edentulum esse. *Gallia* novus hospes fieri nolim: quid mihi sperandum sit ab *Anglia*, certior fieri cupio. Ingravescit ætas, vires attenuantur; si accederent centum *Marcæ*, quas Rex jam pridem offert, non ambirem amplius. Nihil est quod hic sperem; nusquam gentium contemtiora studia, aut destitutiora. Prodiit *Suetonius* non sine majestate, item *Q. Curtius*: *Institutio Principis* rursus excusa; præterea *Enchiridion*, adjectis aliis nonnullis; Auctarium Epistolarum, quas *Beatus* excerpsit. *Apologia* denuo

E est evulgata, non sine accessione, quam ad te mitto. Bene vale, doctissime *Tunstalle*, & tuo *Erasmo*, ut soles, fave. *Lovanio* 22. Octobris, Anno 1518.

Paulo antequam *Lovanio* discederem ὁ Λεῶ, quicum mihi jam intercesserat amicitia, nescio cujus opera, amicus esse desiit. Cœperat annotare quædam in Novo Testamento, ut ipsi visum est, magnopere ad rem facientia, ut mihi visum est, nihil, exceptis duobus aut tribus locis. Et tamen amplectebar officium, licet sentirem illum jactasse apud quendam Canonicum *Regularem*, hominem & minime doctum, & ad quem ea res nihil attinebat, quod magno scilicet periculo

F scripsissem, *Christum* non dici absolute principium, quod ego ita sensi, posse nominari, cujus *Christus* non sit principium: neque enim et principium Patris: at Pater absolute est principium omnium. Jamque in annotationibus cœpit admiscere scintillulas quasdam iracundi pectoris, & stultissime, ubi non intellexerat quod scripsissem. Satisfeci in his, & admonui hominem, ut meminisset admoneri me hominem, sed ab homine; mox desiit admonere. A discessu sparsit ducentos locos à se notatos, & meditatur adversum nos nescio quid: nec invisit, nec jubet salvere. Est ille quidem

An. 1518. dem vir bonus, sed mire pertinax suæ sententiæ, & irritabilis ingenii, ac linguæ futilis: putabat se rem factam habere de genealogia *Christi* in *Luca*, quasi manifestarium errorem comperisset, cum ego sic recenseam, ut fidem penes *Josephum*, & *Annium* auctorem esse velim. *Basileam* reversus per otium rem expendo, & comperio τὸ Λέον toto errare cœlo. Rursum vale.

EPISTOLA CCXCV.

Erasmus Bidellio suo S. D.

* VTCVMQVE me vobis restitui, licet toties periclitatus, & ita ut in portu pene naufragium fecerim. Uterque Chirurgus constanter affirmat fuisse verissimam pestem; ipse dubito: mihi certe maximum fuit malum. Demiror quid sibi velit *Potkin*, toties rejecta syngrapha mea; tandem proprium famulum hac gratia misit in *Angliam* cum syngrapha, quam ipse *Sixtinus* fatetur melius fuisse scriptam, quam syngrapham *Potkinicam*. Existimabam deponendam pecuniam: *Franciscus* putans rem certam, scribit mihi syngrapham, qua nomine ipsius in *Germania* pecuniam possim accipere, parte summæ statim data in manum. Ubi venit in *Angliam*, *Potkin* de syngrapha cavillatur, nec dat pecuniam: mittit exemplar belle insulsissimum, in quo mentio fit anni decimi noni, cum hæc pensio sit anni decimi octavi. Obsecro, quænam ista morositas? quid, si nulla intercederet syngrapha? an verebatur, ne ego pecuniam bis petam, quæ semel debetur? Tam periculosum iter suscepi, tot morbis laboravi, & ob istius *Bilham* ego destitutus fuissem, ni in *Germania* reperissem, qui mihi plus crederent, quam iste *Potkin*. *Franciscus* enim ubi negata est pecunia, suam syngrapham mutavit, sicuti par fuit. Rogo ut hæc referas Domino: melius enim ista narrantur, quam scribuntur; & adlabores ne apud *Arnoldum* deponatur pecunia. Hic ego recipiam à *Francisco*: & posthac agat Dominus potius per *Marussum*. Fac, quæso, ut sciam, an Dominus volumina *Hieronymi* receperit; solent enim meos libros in suis manibus detinere: quod si non recepit, curabo ut habeat. Bene vale, amice sincerissime. *Lovanio* 23. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCXCVI.

Erasmus Bovillo suo S. D.

* QVID agit meus *Bovillus*? An adhuc cum *Fabristis* bellum gerit? Accepi unas atque alteras litteras, quibus testabaris te scripsisse nescio quid adversus istos Sycophantas; verum, hoc scriptum † ad me non pervenit. Et ecce apud *Aquisgranum* in subitum exitium præcipitatus sum, partim equo, partim vehiculis deportatus sum *Lovanium*, vix semivivus, cum tribus ulceribus, & glandibus duabus, quarum altera evanuit, altera nondum in sinistro inguine, nec tamen exulceratur. Ex tribus ulceribus caro nigra & mortua excidit: maximum erat sub coxa læva: unum, quod est in dextro inguine, propemodum obductum; reliqua duo adhuc hiant. Uterque Chirurgus asseverat pestem esse, sed incommodo itineris effugisse me periculum: Medici negabant in urina esse ullius morbi signum. Accersivi præcipuum, qui cum sæpe fassus esset nihil esse signi in urina, cum narrassem de ulceribus, fugit, nec unquam rediit. Jam sex hebdomadas domi desideo, cum Chirurgis, Medicis, & Pharmacopolis rem habens, non ex animi sententia. Tu soles *Erasmum* infortunatum dicere: quid, si nunc eum videres, imo si vidisses? Deerat nimirum hoc malis nostris. Quis crederet hoc corpusculum tot laboribus, tot itineribus, tot morbis suffecturum, ut interim nihil memorem de Sycophantis Theologis ac mendicantibus Monachis, quorum nemo coram, sed multi à tergo oblatrant. Velit *Christus* Opt. Max. ut aliquando succedant prosperiora, aut hæc corporis incommoda †. Novum Testamentum brevi prodibit, satis feliciter. Eduntur nunc Argumenta nostra in omnes Apostolorum Epistolas; mox *Paraphrases* reliquarum aggrediemur. Admone quid displicuerit in septimo Capite Epistolæ *ad Romanos*. Mittimus exemplar Orationis F. P. Ordinis *Prædicatorum*, Cardinalis *Cajetani*, habitæ in Concilio Principum *Augustæ*, ubi Imperator bellam agit comœdiam; & Archiepiscopum *Maguntinensem* impulit (est enim adolescens) ut galero accepto dignitatem suam dedecoraret, Monachus factus *Romani* Pontificis. O mi *Colete*, quæ nunc rerum humanarum scena vertitur? ex hominibus deos facimus, & sacerdotium vertitur in Tyrannidem. Principes una cum Pontifice, & fortasse cum *Turca*, conspirant in fortunas populi. *Christus* antiquatur, & *Mosen* sequitur ‡. Bene vale. *Lovanio* 23. Octobris, Anno 1518.

† Hæc vox, *scriptum*, erat postrema in hac pagina, cui ipse Erasmus subscripsit sequentes quatuor voces: unde videtur folium intermedium fuisse abruptum; hinc sequentia sunt ex epistola ad Coletum, non ad Bovillum.

† Supple, *auferat*, *deleniat*, aut quid simile. ‡ Ita habetur in MS.

EPISTOLA CCXCVII.

Erasmus Rot. Guil. Montjojo S. P.

* MOECENAS benignissime, quis crederet hoc corpusculum tot malis suffecturum? tot itineribus difficillimis, tanto æstui, qui fuit apud *Basilienses* prorsus intolerabilis, tot laboribus, tot morbis? nam *Basilea* fere perpetuo ægrotavi, primum pituita diutina ac pestilente, quippe quæ non paucos absumsit: mox dysenteria, ac periculoso alvi profluvio. Prætergressus *Coloniam*, belle habebam, & lætum mihi reditum ad *Lovanii* relictos amiculos promittebam. Et ecce derepente in subitum exitium conjectus sum; sic destitutus omnibus viribus, ut morti proximus essem: solus animus me nunquam destituit. *Lovanium* deportatus sum cum tribus ulceribus, uno sub coxa læva, altero in inguine dextro, tertio in tergo; erat & glans prædura in inguine sinistro, quæ nondum tota abiit. Chirurgi duo pestem esse asseverabant. Medici negabant in lotio esse ullum morbi indicium. Post quatuordecim dies ex tribus ulceribus atra caro & emortua excidit. Jam sextam hebdomadem domi alligor, rem habens cum Chirurgis. Si pestis fuit, hoc certe mihi profuit, quod pestem esse non credidi. Quod tu pro tua in me munificentia servis, ago gratias. *Joannes* minister in causa fuit, qui sic mihi meminisse visus est de ea pecunia, quasi ab alio foret profecta. Cupio scire quid valeat celsitudo tua, cum uxorcula & filio. Bene vale. *Lovanio* 23. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCXCVIII.

Erasmus Rot. . . . . S. P.

* REVERENDISSIME Præsul, hic annus pulchre exercuit *Erasmum* tuum, & itio, & reditio fuit difficillima, partim ob æstum, qui in *Germania* fuit intolerabilis, partim ob ventos pestilentissimos. Languidulus adhuc reliqueram *Basileam*, tamen paulatim ita convalueram, ut mihi satis placerem. Ubi venissem ad Comitem *Novæ Aquilæ*, hunc reperi in Arce *Bedburiensi*, quatuor millibus passuum citra *Coloniam*: juvenis est antiqua nobilitate, pauciloquus, sobrius, moribus modestissimis ac plane sanctis, non una in disciplina doctus. O vices turpiter commutatas! si sacerdotes & Monachi ventri gulæque serviunt, militibus bonos mores ac bonas litteras amplectentibus. Offendi & *Popardiæ* Telonen *, qui exsiliit præ gaudio, beatum se clamitans, quod *Erasmum* videre contigisset. Nihil officii non exhibuit: inter syngraphas Telonicas libellos *Erasmi* ostendit. Scribunt ad me ex *Norenberga*, ex *Bohemia*, ex *Ungaria*, ex *Polonia* litteras *Christum* spirantes; sed profani fere omnes.

* Is est Christoph. Eschenveldius, ad quem Epist. CCCXXXIX.

An. 1518. Soli Monachi, & Theologi quidam horum similes, Sycophantas agunt. Sed ut ad rem. Sperabam fore, ut hoc autumno lætus læetos reviserem vos; sed ô vices subitas rerum humanarum! simul atque Comitem reliqui, repente in extremum exitium præcipitatus sum; præter animum nihil supererat vitæ: semivivus delatus sum *Lovanium* omnibus viribus destitutus. Habebam tria ulcera, unum ingens sub læva coxa, quod equitatione quoque fuit exacerbatum; alterum in lævo inguine; tertium in tergo. Erat & in lævo inguine glans prædura, item sub dextra papilla, quæ paulatim evanuit post quatuor hebdomades. Ex tribus ulceribus excidit caro nigra & mortua. Uterque Chirurgus pestem esse asseveravit, & adhuc asseverat. Mihi non libuit credere. Jam sextam hebdomadem mihi cum Chirurgis res est, periculosissimo hominum genere, ac domi desideo. Deerat hoc *Erasmi* malis. Quis credidisset, hoc corpusculum, tot profectionibus, tot morbis, tot laboribus, tot curis suffecturum fuisse? dabit aliquando Christus Opt. Max. his prosperiora. Quamquam quicquid ille nos ferre voluerit, feremus æquo animo, modo, quod speramus illius freti bonitate, membrum hoc suum licet languidum non sinat à suo corpore revelli. Ille nobis vita, si morimur, ille præsidium, si vivimus. Ad proximum mercatum exibit Novum Testamentum satis feliciter absolutum: cetera videbis, aut jam vidisti, in *Angliam* importata. Argumenta in omnes Apostolorum Epistolas mea jam excuduntur, in morbo conscripta. Ad *Paraphrases* accingar. *Hochstratus Colonia* expulsus est, & alibi sedem quæritat. Res ab argumentis ad fustes rediit: in Dialogo suo taxat Comitem *Nova Aquila*: ea res commovit multos militares homines, quos hic habet agnatos & affines. Opinor eum *Lovanium* commigraturum. Bene vale, Præsulum integerrime, & *Erasmum* clientulum, ut soles, ama. *Lovanio* 23. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCXCIX.

Erasmus Rot. Guil. Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, S. P.

*REVERENDISSIME Præsul, ac *Mœcenas* munificentissime, licet non admodum multa mihi solent accidere prospere, tamen nullus annus hoc exstitit infelicior. Iter, ob æstum intolerabilem, difficillimum fuit. *Basilea* primum diutina ac pestilentissima pituita, mox dysenteria, & alvi profluvio periculosissime laboravi, toties me repetente morbo, ut pene perpetuo ægrotarim: quod si nihil fuisset morbi, tamen æstus erat tantus, ut robustissimi vix durarent. In reditu paulatim convalueram, prætergressus *Coloniam* sat mihi placebam. Sperabam fore, ut vos lætus lætos ante hyemem reviserem. Varias mihi voluptates pollicebar. Sed ô rerum humanarum vices! apud *Aquisgranum* in subitum exitium incidi: equo claudo vectus sum usque ad *Tongros*; sed tanto cruciatu, ut aliquando fuerit in animo in solum memet abjicere, atque illic sub dio efflare animam. A *Tongris* biga deportatus sum *Lovanium* vix semivivus, tria habens ulcera, unum sub coxa læva; alterum in inguine dextro; tertium in tergo. Accerso Chirurgos duos, uterque pestem esse pronuntiat: Medici negabant ullum morbi signum esse in lotio; tumebat & prædura glans in sinistro inguine citra exulcerationem: sub læva coxa ingens erat ulcus. Ex omnibus excidit caro nigra & mortua, sed non nisi post tres ferme hebdomades. Jam plus sex hebdomades cum Chirurgis res est, domi alligato, utpote duobus ulceribus adhuc hiantibus. Deerat hoc nimirum nostris malis. Quis credidisset, hoc vitreum corpusculum tot malis suffecturum fuisse? tot & talibus itineribus, tantis studiorum laboribus, tot morbis, toties ceu redintegratis viribus me repetentibus? ut ne quid interim dicam de sceleratissimis quibusdam Monachis, & aliquot insulsissimis Theologis, qui velut ignavi canes in absentem latrant, coram muti. Habes tragœdiam calamitatum mearum, ad quas & illud accessit, quod Principis nostri Cancellarius in *Hispaniis* diem suum obiit, unde spes omnis in his regionibus pendebat: unum enim hunc habebam ex animo faventem. In *Galliam* demigrare non est animus, quamquam accersor jam sæpius. Aut *Anglus* ero, aut ex *Anglo* & *Brabanto* mixtus. Non deficiam tua celsitudine mihi favente. *Potkyn* pulchre me tractat, cui nulla placet syngrapha, per illum vel mori licuisset inopia: nihil enim ab illo potuit extorqueri. In *Augustano* Concilio nihil adhuc magnopere actum, nisi quod Archiepiscopus *Maguntinensis*, adolescens, galero Cardinalitio donatus est. Habita oratio non admodum grata de *decimationibus*, quam *Tonstallo* misi. Scribit ad me Comes *Nova Aquila* Concilium illud *Francfordiam* transferendum, atque ibi agitandum de coronando *Ferdinando*: is hic agit satis frigide: addit hæc verba, *Regem ex* Hispaniis *brevi reducem videbitis*. Rumor est illum *Neapolim* venturum; quod vero propius est. Pestis ubique scintillat, *Lovanii* minime, *Colonia* maxime sævit. Bene valeat tua reverendissima dominatio, cui hunc clientulum etiam atque etiam commendo. *Lovanio* 24. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCC.

Erasmus Joanni Smith S. D.

DEMIROR quare nobis dixeris duodecim *Angelatos* à *Moro* datos, & *Arnoldo* commissos: nam ego fretus dictis tuis syngrapham ab eo recepi, quam postea coacti sumus mutare. Fac ut sciam quomodo valeas: nos non semel in summo vitæ periculo fuimus. Vide ut Domino tuo fideliter inservias, & à consortio malorum abstineas: cave in primis ne contagio alicujus, scabiem *Gallicam* tibi contrahas. *Christi* ne unquam obliviscaris, sed quotidie salutes ex animo. Si quid hic à me fieri velis, lubens faciam. Bene vale, mi charissime *Joannes*. Lovanio 25. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCCI.

Domino Erasmo undecumque doctissimo Lucas Paliurus *S.*

*PARCE, *mi* Erasme, *si tuam magnificentiam rudiori* Minerva *obtundam, Patrocinii tui, certe ubique terrarum multum ponderis & auctoritatis habentis, adminiculo parumper opus habeo. Novi ego quantum te faciat* Zasius *ille, nostra tempestatis Jurisconsultus absolutissimus. Vellem igitur eidem non tam me quam negotium meum, litteris tuis commendares. Quo autem commendationis argumento opus sit*, Frobenius *tuus explorandum faciet. Has si preces* (me Hercules) *humili è pectore fusas non surda aure pertransieris, ita me tua magnificentia devinctum obligabis, ut nihil sit quod pro* Erasmo *illo maximo, humanissimo, & doctissimo præceptori meo, subire pertimescam. Vale. Ex ædibus nostris, turbulentis curarum vorticibus angustiato, 1. Novembris, Anno* 1518.

EPISTOLA CCCII.

Litterarum ac litteratorum omnium decori, D. Erasmo Rot. Præceptori suo longe charissimo, Lambertus Hollonius *S. D.*

Lovanium.

*PRIDIE *Calend. Decembris per aurigam quendam* Leodiensem *unas ad te scripsi litteras, vir ornatissime, quare supervacuum esset ea repetere, quæ illic scripsi, ne bis Crambe. Ceterum quia incertum est, an eas receperis, nec-ne, paucis omnium rem rursum significare visum est. Proinde scito non reperisse nos Canonicum illum* Aquensem, *apud quem gladium tuum reliqueras, quod is* Romam *petiisse diceretur, neque famulus ejus aderat. Nihilo secus illic D.* Leonardus *Canonicus curaturum*

An. 1518. *turum dixit, ut ad te redeat.* Bedburi (*quoniam Comes aberat*) *litteras procuratori illius reddidimus. Cetera ex litteris meis ad* Barlandum *cognoscere licebit. Locavimus operam nostram* Frobenio *typographo, qui* Rhenani *instinctu, ut loquuntur vulgo, lubens eam conduxit.* Jacobus *tuus novatum Testamentum curat: perductum est usque ad* Paulinas *Epistolas, quæ nunc excuduntur. Mori* Utopia *ad umbilicum vergit. Succedet illi* Zasianum *Opus, cujus gustum, credo, hinc abituro tibi præbuit* Bonifacius Amerbachius. *Pullulat hic pestis, quæ comitem atque adeo collegam meum* Menardum *exstinxit, de quo pluribus* Rutgero *nostro scripsi. Mittit* Frobenius Lutheri **, *vere* Christiani *Theologi, sed omnibus tetricis, imo superstitiosis potius, Theologicis histrionibus invisi. Dici non potest, quantum placeat studiosis: mihi certe, qui nihil omnino sum, mentem reddidit liberiorem, antea ceremoniarum observatiunculis frigidissimis servientem. O nos beatos, quibus contigit hoc seculo vivere, quo Indice, Duce ac Perfectore Te & littera &* Christianismus *verus renascuntur!* Moguntinus *Episcopus, Cardinalis bimestris, fato concessit, bella* Leonis *præda. Habes epistolium ineruditum ac parum cohærens. Tuum erit, boni consulere, & ignoscere, si quid nugæ nostræ te offenderint. Ego me tibi etiam atque etiam commendo, dedicoque. Bene vale, litterarum parens.* Basileæ 5. *Decembris, Anno* 1518.

Beatus *te salutat, item* Basilius, Frobenius, Frobeniana *uxor, omnes tibi salutem comprecantur.* Jo. Oecolampadius *superiore septimana Theologiæ lauream meruit, contulitque se mox* Augustam, *ubi publico concionatoris munere* ⟂. *Rursus vale.*

EPISTOLA CCCIII.

Erasmus Antonio * *suo* S. D.

*LAUTAM ferinam eleganti epistolio commendans, munus muneri cumulasti: neque enim illa palato suavior, quam hoc animo. Nimirum hoc est quod docuit *Hesiodus* † αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λώϊον. Age, mi *Antoni*, perge in hujusmodi venari saltibus: perge veterem illam, & jam pridem obsoletam Principum gloriam revocare, Gentisque *Bergana* per se clarissimas imagines, accessione litterarum reddere clariores: fortunæque decus ingenii tui decore conduplicare. Felices litteræ, si summatibus viris placere cœperint; sed feliciores ipsi, si veris ac propriis ornamentis sese reddiderint suspiciendos. Ex *Cæsare* germanam illam *Romani* sermonis puritatem disces, sed cave ne ex eodem ambitiosam bellandi discas insaniam. Adversus hoc, antidoti vice, te præmuniet noster *De Principe Christiano* libellus. Et historiam magis percipies, si Cosmographiam prægustaris. Bene vale, & *Ælium* te discipulo felicissimum reddito feliciorem: erit enim hoc felicior, quo tu doctior ac melior evaseris. De me nihil aliud pollicear, quam quod tuus ex animo, & sum, & futurus sum. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCIV.

Erasmus Budæo suo S. D.

*VEREOR ne tibi jam molestus sim tam crebris litteris, sed hoc tibi imputes oportet, qui Tibicinem *Arabium* provocaris. Tuum silentium tam παράδοξον vehementer admiror. Quod *Henricum Glareanum* digneris tua familiaritate, non minus tibi debeo, quam si in me contulisses officium. Trifurcifer quidam spoliavit me illa prolixa tua ad *Cutbertum Tunstallum* epistola, quæ res illi vertat male. Rogo ut jam à quopiam descriptam ad me mittendam cures, ne mihi pereat magna gloriæ meæ pars. Bene vale, doctissime ac modis omnibus ornatissime *Budæe. Lovanio*, Anno 1518.

** Librum scil. contra Indulgentias.
⟂ Supple, *fungitur*, vel quippiam aliud.
* Nempe, *à Bergis*; ad quem Epist. CCCCXX. pag. 441. E.
† In *Oper. & Dies*, vers. 348.

EPISTOLA CCCV.

Erasmus Rot. Joanni Coleto S. P.

*PRAECEPTOR optime, & miror & doleo *Coclitem* huc sine tuis venisse litteris: is tuo nomine mecum expostulat, quod nihil scribam; imo jam, opinor, excusavi me tibi, quod & rarius & brevius scribam, & tuo otio gratulatus sum, qui crebras ac longas litteras nostras flagites. Crede mihi, *Colete*, tot epistolis hic interpellor Episcoporum, magnatum, eruditorum, amicorum, ex *Italia*, *Hispania*, *Germania*, *Gallia*, ut si nihil alioqui mihi sit negotii, non sim tamen huic uni negotio suffecturus. Redamare possum omnes, respondere singulis non possum. De *Grocini* morbo, ex animo doleo, qualis qualis in me fuit. O rem indignam! * ejusmodi ingenia, neque senium, neque mortem sentire; sed hæc incommoda magis sentiunt immortalitate digni. Cogor ob Novum Testamentum excudendum, aliaque nonnulla, aut *Basileam* adire, aut, quod magis opinor futurum, *Venetias*: nam à *Basilea* partim deterret pestis, partim *Lachneri* mors, cujus impendiis res potissimum agebatur. Tantum iter, inquies, suscipis, senex, valetudinarius, tum hoc sæculo, quo non aliud fuit sceleratius intra sexcentos annos? tanta prædonum ubique licentia. Sed quid facias? his fatis sum natus, si immoriar, immoriar Operi non omnino malo, ni fallor; sin hoc extremo fabulæ actu ex sententia confecto redire contigerit, quod reliquum erit vitæ apud vos agere statui: is erit meus ab orbe undique inquinato secessus. Regnant in omnibus Principum aulis personati Theologi; Curia *Romana* plane perfricuit frontem: quid enim impudentius his assiduis condonationibus? & nunc bellum prætexitur in *Turcas*, cum re id agatur ut *Hispani* depellantur è *Neapoli*: nam *Laurentius* nepos † *Campaniam* sibi vindicare conatur, filia *Navarræ* Regis in uxorem ducta. Qui tumultus si procedant, tolerabilius fuerit *Turcarum* imperium, quam horum *Christianorum* ferre. Sed facessant inutiles querimoniæ. Habeo gratiam, quod apud Regem negotium meum amanter agere cœperis, atque perficias rogo: nam viatico amplo nunc opus est, ne desit, si quid forte acciderit eorum, quæ solent homini: & est animus bibliothecam nostram augere. Quid est hoc? toties à me captatus est Rex & Reverendissimus, toties retia fallunt! *Montjoius* tantum amat: idque sane est aliquid, sed nihil ad hanc profectionem. Queritur, ut audio, quod non acceperim conditionem nuper à Rege oblatam: oblatæ sunt libræ quadraginta, & centum libras me sperare voluit: rem vero novam, voluit ut sperarem, quod illi non ausi sunt promittere, toties jam expertus, non præstita fuisse, non dicam promissa, sed dejerata. Demiror neque *Franciscum*, neque Unoculum quicquam litterarum tuarum huc retulisse, sed ille suum est solitus agere negotium, & *Petro* non fuit otium à compotationibus: adeo ut cum *Antuerpiam* appulisset, non licuerit hominem primo die convenire, ita vino erat sepultus. Nunc meum ipsius famulum istuc misi, qui mihi certiora de singulis referat: rogo ne inanis ad nos redeat, & redeat quam fieri potest celerrime; siquidem una hæc res moratur meam profectionem. Adhibe ad negotium *Tunstallum*, hominem vere amico amicum. Pecuniam ex consilio *Sixtini* jube deponi apud *Marussum*, qui ministro det syngrapham, qua liceat ubivis recipere, & quam minimo damno. D. *Ursewicus* ante annum promisit equum, & hac spe Novum Testamentum illi donavi; quod si scirem illi rem cordi non esse, non sollicitarem hominem: si videtur, scribe illi duo verba per famulum meum. Gratulor tibi, qui *Mariam* habeas domi, turbulentum, inquam, illum hominem: quem ut meis verbis diligenter salutes majorem in modum te rogo: nam & amo illum ex intimis animi affectibus, & debeo plurimum; ille me suis precibus fulcit, ille epistolis & consolatur, & admonet. Si quid

* Verbum, *Optarim*, hic excidisse patet ex Epist. seq. pag. 1691. E.
† Pontificis scil. ut habetur sup. pag. 1673. E.

An. 1518. forte † fuerit famulo meo, rogo ne tua benignitas illi velit deesse. Vale. *Lovanio*, Anno 1518. A

EPISTOLA CCCVI.

Erasmus Rot. Jo. Fischero, Episcopo Roffensi, S. P.

*REVERENDE Pater, adorno rursus profectionem, licet animo reclamante, Novum Testamentum denuo recognitum, aliquanto tum emendatius, tum locupletius editurus: neque enim me fugit rem pessime tractatum iri, nisi præsens adsim. Oro tuam pietatem, ut si quid est, cujus me judicas admonendum, litteris tuis per hunc admoneas; quem partim hujus rei gratia misi, sine mora ad nos rediturum. B Quoad à nobis præstari potuit, emendavimus, quæ videbantur emendanda. Quamquam nunquam, opinor, assequemur, ut Prædicatoribus omnibus probemur. Si jam usus es quæ per Unoculum *Petrum* misimus, remittito per hunc famulum meum. Si quid videbitur scribere *Reuchlino*, curabo ut illi reddatur. Quoniam iter longissimum sum ingressurus, (nam aut *Venetia* est adeunda, aut certe *Basilea*) opus est equo tum commodo, tum patiente laborum: hujusmodi si quis tibi superest, gratissimum fuerit, si per hunc miseris. Hyems hæc mihi visa est longissima; adeo ut partim tædio, partim assiduis studiorum laboribus, meipsum pene confecerim; superest extremus fabulæ nostræ C actus, &, ni fallor, vitæ. Ab hoc est animus abdere me, mihique canere & Musis: nec enim libet cum tot rabulis assidue digladiari. Volebam prodesse studiis pro mea qualicunque portione; nec pigeret laborum, si votum succederet. *Faber* nihil omnino respondet, ne privatis quidem ad me litteris: audio tamen offensum *Apologia* mea, quasi vero hoc illius auctoritati debeatur, ut sic impetito mihi fuerit obticendum: & tamen contraxi frena justo dolori, multumque dedi vel amicitiæ nostræ, vel pudori *Christiano*. Vides quemadmodum tonet *Hieronymus* in *Ruffinum*, tantum quia figurate fuerat ab illo laudatus: *Fabro*, qui me libris publicatis facit intelligentiæ propheticæ subver- D sorem, contumeliose dejicientem *Christi* gloriam, pro blasphemis *Judæis* facientem, Christoque Deoque indignissima loquentem, adhærentem carni, spiritui adversantem, ea scribentem quæ semet undique elidant, non unis digna *Anticyris*, & cum ipse tueatur *Christi* dignitatem, me suum facit adversarium, quæso, non respondeam? Quantumvis pius, quantumvis mitis, quantumvis amicus est *Faber*, hæc in illius libris habentur, & agnoscit pro suis: si non habentur, accusent me vanitatis; si habentur, & his etiam plura, conveniebat expendere, num quid horum commeruerim: si commerui, refellant nostra; si non commerui, cur non potius *Fabro* indignantur, qui E amicum ex insidiis tam atrociter lacessierit, quam mihi, qui me clypeo tantum defendo, non repeto telis, quod communi certe jure poteram? Miseram secundum *Theodori* librum; eundem nunc mitto formis excusum, quo legas commodius: nam *Paraphrasin* scio isthic jam esse vulgatam: miror Unoculum illum, per quem miseram, nihil tuarum huc retulisse litterarum. *Grocini* malum, ita me Deus amet, mihi ex animo dolet, qualiscunque ille in me fuit. Optarim ejusmodi ingenia nec mortem sentire, nec senium; sed ita visum est superis: circumferimus hunc thesaurum in vasis fictilibus, imo vitreis. De genealogia *Christi* scio quæstionem esse inextricabilem, nec proprie ad F hoc pertinet institutum, & mihi non admodum satisfaciunt, quæ *Annio* collecta sunt, Scriptore, ut mihi subolet, primum temerario, deinde glorioso, postremo Prædicatore. Proinde si quid habeas compertum, curabis enotandum, ut minister, qui te, si possit, salutabit, huc rediturus secum adferat; cui sane viaticum dedi quantum mihi visum est fore satis, tamen si quid forte defuerit, non gravabitur humanitas tua reverenda illi suppeditare. Jam tot escis capto Regem, tot reverendum Regis *Achatem*, & tamen hic funiculus nihil attrahit: si nunc non procedit, posthac nec hamum periclitabor, nec escam. Hæc mihi, ut dixi, fabula peragenda est: ea peracta, animus est, ab hoc sceleratissimo seculo secedere. Ad summum venere Principum technæ, Romanæ Curiæ impudentiæ; atque is videtur brevi futurus populi status, ut tolerabilius sit *Turcarum* ferre tyrannidem. Ad vos igitur totus confugiam, velut extra orbem, & fortassis minime inquinatam orbis *Christiani* partem: quod si non contingat, æquiori certe animo immoriar Operi non impio, nisi plane fallor. *Lovanio*, Anno 1518.

† Vocabulum *opus* excidit, vel certe legendum, *defuerit*.

EPISTOLA CCCVII.

Erasmus Jo. Frobenio suo S. D.

*MITTO per hunc *Menardum Hornensem* reliquum textum omnem Novi Testamenti: mitto & Argumenta singulis Epistolis præponenda, brevi reliqua missurus. Tu cura ut Opus feliciter exeat. Facito me certiorem, si quid responsi fuerit allatum è *Roma* de his, quæ per *Puccium* scripseramus. Litteras tuas accepi. De libris silentium est apud *Franciscum*, cujus arbitrio male commisisti æstimationem, & paucos *Græcos* emisti. Opinor, te indicem eorum, quos emi jusseram, perdidisse. Syngrapham, quam *Arnoldo* reddi jusseram, remittas, oblitus, opinor, quid mandassem; sic præstas amicum & compatrem? Si quid velis fieri de Lexico, cura transscribi quæ sunt addita per *Cononem*, opinor, in Lexico veteri *Brunonis*. Deinde mittito Lexicum scriptum vocum rhetoricarum, item Lexicum ex impressione *Ferrariensi Mazochii*, quod hic nusquam reperitur. Adnitemur pro nostra virili in rem tuam. Tu vide ut pro tua quoque portione connitaris. Fama tibi parta est, ea poterit tibi magno emolumento esse, si curam de tuo adhibueris: sed mihi non placet domi tuæ regnum istud muliebre. Quid *Mothoni* cum remo? De *Parisiensibus* nihil est periculi, si tu sis homo. Accipe rem lætam & para Euangelion: *Cavillotus* tuus dissolutus *Brugis* est *Minorita*, ingens Ecclesiæ lumen. Scribe ad hunc, si quid est quod velis. Vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCVIII.

Erasmus Lodovico suo S. D.

*SI tu cum optima conjuge recte vales, est quod magnopere gaudeam. Hunc famulum meum, pro certis negotiis mitto in *Angliam*: eum rogo ut adjuves in curru inveniendo & bona societate, & si qua præterea in re egebit tua opera: nam magni mei refert, ut quam primum salvus redeat; si non est alibi locus, recipe eum in domum tuam, ne cogatur ingredi diversoria, ubique jam suspecta: mihi impendes quod illi impenderis. Fortassis ipse vos brevi revisam. Interea bene vale, charissime *Lodovice*, cum dulcissima conjuge, charissimisque liberis. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCIX.

Erasmus Rot. Antonio Lutzemburgo suo S. D.

*HIC *Theodoricus*, absque supercilio Theologico Theologus, ingentem mihi voluptatem attulit, annuntians te prospera uti valetudine; simulque Medicum *Gisbertum*, vetustissimos ac sincerissimos amicos meos, tum veterem patronum & communem *Mæcenatem* reverendum dominum Abbatem. Agit hic felicissimæ indolis adolescens *Antonius à Bergis*, Abbatem ut nomine ita morum humanitate referens: is litteras deamat etiam, haud juxta vulgatum magnatum morem, nosque litterarum amat nomine. Crede mihi, ornaturus est aliquando suæ gentis imagines, litterarum splendore, atque ipsis vicissim litteris splendorem ac decus apponet. Sed ne te morer longius quam par est, quid in præsentia potissimum velim, paucis expli-

An. 1518. **A** plicabo. Huic, qui has perfert, nescio quid belli est cum altero quodam de sacerdotiolo *Ensedalensi**. Hæc nimirum *Helena*; sed pro illa depugnatum est decennium apud *Trojam*, pro hujusmodi *Helenis* nullus unquam bellandi finis; idque fit magno malo gregis, sed non mediocri commodo multorum, aliena damnis viventium. Atque hujus adversarius non recusat jus suum cedere, modo id possit approbante domino, apud quem quantum possis, potes autem merito, nullus est qui nesciat. Ac fungeris tu quidem officio boni fidique amici, qui dum collationem quam nominationem valere mavis, Abbatis honori consulis; sed meo judicio nonnihil favoris meretur hæc Academia, qua non alia **B** magis hoc seculo floret egregiis studiis: præsertim cum hujus alumnus sit dominus ipse. Nec gravabitur admodum hisce nominationibus, una atque altera defuncta fuerit, postremo *Theodoricus* ipse ad hoc muneris egregie idoneus, utpote sic eruditus in re Theologica, ut æquet aliquot Magistros nostros, deinde moribus integris ac sinceris, postremo facilis ac festivus, & ad vitam communem accommodatissimus. Possidet jam menses aliquot, sed interim sacerdotii fructus ab Episcopo *Trajectensi* intercipiuntur: abhorret à litibus, adversarius cedit, tantum superest, ut dominus suo favore comprobet, quod per se tamen æquum est. Vult **C** *Theodoricus* in solidum hoc beneficium debere Abbati; debitor, mihi crede, non pessimæ fidei futurus: proinde majorem in modum te rogo, quando verbo id potes, effice, ut hic, quod petit, assequatur: aut si id fieri non potest, cupit rem absque longa litigandi molestia, Jurisperiti cujuspiam arbitrio transigi, etiam qua pensitatione placandus sit adversarius. Sed fuerit hoc humanitatis domini solidum hoc beneficium donare, vel huic Academiæ, vel hujus dotibus: nam de me nihil dicam, qui tamen, si quid valeam apud vos, non recusem & ipse pro eo, quod in hunc collatum erit, me debitorem colligare. Quid autem me obligem, qui jam olim in ære vestro sum nexu mancipioque vester? Mitto tibi **D** *Paulum Romane* loquentem. Non audebam hunc pluribus libellis onerare, & sciebam tibi omnia cum Medico esse communia. *Moria* Theologis quibusdam displicebat: at hic libellus nemini non placet. Saluta meis verbis optimum *Gisbertum* cum conjuge, mihi nunc, opinor, propitia, cum absim tam procul, tum *Carolum* Oeconomum cum sua nympha. Et si incideris in Priorem *Cartusiensium* bene saluta, tum quod *Reuchlinicæ* epistolæ exemplar mihi nondum remiserit. Bene vale, *Antoni* amicorum optime. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCX.

Erasmus Listrio suo S. D.

E *SCRIPSI heri per Canonicum quendam bis Canonicum, sed nigrum: rursum scribo per *Gosvinum*. Si nondum edita est in *Mormellium* Invectiva, suadeo, rogoque, ut eam premas. Minatur enim *Buschius* nescio quid ἀντικατηγορίας. Nolim hoc voluptatis exhiberi sceleratis istis bonorum studiorum hostibus. Nondum certum qua sim irrupturus in *Germaniam*: nam cupio *Basileam* repetere, si liceat. *Hermannum* tuum nondum vidi: *Nevius* indigne fert, quod juvenem sibi litteris commendatum *Gosvinus Dorpio* tradiderit; nam inter eos parum convenit: & profecto parum civiliter **F** factum à *Dorpio*, ne dum dolo. Bene vale, ad hyemem proximam, volente *Christo*, vos reviso. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXI.

Erasmus Moro suo S. D.

*QUORSUM opus erat, mi *More*, ut nudum spoliares, & onustum magis etiam onerares? *Joannes* equum adduxit, sed eum in itinere perdidit. Minor frigus *Mæcenatis* vetustissimi *Montjoji*; sed uxor, opinor, & filius augent naturæ vitium. Quod in aulam pertractus es, unum hoc me consolatur, quod sub optimo Rege mereberis. Nobis certe & litteris ademtus es. Ego iter omnium periculosissimum*; subinde male precans stupidissimis istis Theologis, qui me huc adegerint: nam consentaneum est milites, qui nudi dimissi sunt à nostris Ducibus, avidius, quos poterunt, spoliaturos. O novam clementiam! circumsepti erant sceleratissimi prædones, ut nullus posset evadere. Dux *Clivensis*, Dux *Juliacensis*, Dux *Nassauwen*, agebant, ut incolumes dimitterentur, & nisi casu insonuisset turba†, incertum quo auctore, ne unus quidem perisset. Ad eum tumultum supra mille concisi sunt. Solus Episcopus *Coloniensis*, præfatus se sacerdotem esse, respondit, si res ex sese penderet, ita tractaturum illos, ut ne quid posthac simile moliri possint. Populus hoc intelligit, ac ferre cogitur. Narravit mihi meus *Joannes*, te secum egisse, ut in tuum famulitium reciperetur; quod si verum est, gaudeo: nam matercula non putat filium incolumem, nisi fuerit in *Anglia*: in litteris utcunque profecit, licet his non sit natus; sed illius ingenio nihil sincerius, nihil amicius: scio te curaturum, ut quoad fieri potest, à corruptorum consuetudine absit: neque gravaberis aliquam in illum mei partem, in te transferre. *D. Linacri* lucubrationes nondum in hisce regionibus videre licuit, haud scio qua *Gallorum* in nos conspiratione. Hic *Thomas Grejus*, vehementer amans nostri, sed submoleste, dat operam, ut agros quosdam majorum suorum à *Coleto* tuo redimat: si non vacat homini in ea causa patrocinari, saltem consule, quid optimum factu censeas. Ubi importata erunt proximæ editionis *Proverbia*, lege proverbium, *Cum Bitho Bacchius*, item, *Ut fici oculis inhærentes*. Vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXII.

Erasmus Rot. Guil. Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, S. P.

*MOECENAS optime, adorno profectionem aut *Basileam*, aut *Venetias*: hic erit mihi supremus hujus fabulæ actus: scio iter esse perlongum, sed magis etiam periculosum, idque non uno nomine. À *Germania*, præter solita latrocinia, deterret etiam pestis. Adnitere, te quæso, mi *Mæcenas*, ut à regia benignitate munus aliquod egregium contingat, sentiet non esse collatum apud hominem ingratum; atqui id fiat mature, ne mihi jam ad iter accincto minister in mora sit. Te non ausim gravare, & tuo in me animo lubenter sim contentus, ni res omnes hic præsentibus nummis agerentur. Dices, cur non huc igitur advolas? primum, necesse est omnino, ut adsim huic Operi excudendo, deinde res cogebat hic diutius commorari, ob Theologos, qui mihi magnificam suscitassent tragœdiam, ni præsens adfuissem. Hac peracta fabula, est animus in *Angliam* velut in altissimum mundi secessum, demigrare: studiisque levioribus & amœnioribus senectutem meam oblectare. Si judicas me clientem non prorsus ignavum, tu fac, *Mæcenas*, tui similis esse pergas. *Richardus Pacæus* me suo libello traduxit veluti tenuem inopemque: cum ipse propemodum *Midas* quispiam viderer. Hæc infamia nonnihil ad te quoque pertinet: sed hæc joco dicta putato, modo mihi serio probrum hoc liceat effugere. Invitor hic undique à summatibus viris, Episcopo *Trajectensi*, *Leodiensi*, *Maguntinensi*; sed nihil moror lentas spes. Ex *Hispania* paulo certius sperare jubeor. Ne vereare juvenem hunc onerare pecunia: is ex consilio *Sixtini* deponet apud mensarios. Equo commodo est mihi opus, sed tu soles in re equestri parum esse felix, adjuta tamen si quid potes. *Chiliades* absolutæ sunt denuo, proximo mercatu proditurae. Bene vale cum dulcissima con- An. 1518.

* Hac eadem de re agit Erasmus sup. pag. 367. A. ubi legitur *Enseledense*.

* Verbum *adorno*, vel aliud simile, desideratur.

† *Ad incertum hominis clamorem*, dicit pag. 1679. E.

An. 1518. conjugali liberisque charissimis. Velim nolim, edendus est unus atque alter liber *Epistolarum* mearum, proinde si quid habes, huic committe: non edam nisi commutatis, quæ erunt commutanda. Rursum vale, *Mæcenas* vetustissime. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXIII.

Erasmus Rot. Thomæ Moro suo S. D.

*EGO isti febri multam imprecor febrem, quæ totum meum perturbavit negotium. *Franciscus* huc rediit, nec pecuniam adferens, nec litteras. *Sixtinus* scribebat numeratas pecunias se fidejussore, *Franciscus* negat: factum excusante *Potkin*, syngrapham non esse legitimam. Posthac non agam mea negotia neque per *Ghelrio*, neque per ebrios Unoculos, quamquam ego neutri quicquam commisi; verum, id factum contra meum jussum per *Petrum Ægidium*, cui tamen irasci non possum, vel quod sic est amicus, vel quod ægrotat. Verum, hoc est peragendum, posteaquam cœptum est. Opinor, tua *Smalacha* te jam pridem levavit febre. Nos ingredimur iter & longum & periculosum, sed pia, ni fallor, causa, & cui vel immori libeat, si res tulerit. Tu tui similis esto. Rogo, scribe per hunc famulum meum de singulis diligenter, eique si quid opus fuerit commoda. Bene vale. Opus est omnino uno equo commodo & patiente laborum, qui me vehat: consule hac quoque in parte. Est in animo, confecta hac comœdia, in *Angliam* secedere: id fecero eo lubentius, si *Mæcenas* meus auxerit nonnihil fortunulas meas: adnitere quo id fiat, ac rursum vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXIV.

Erasmus Rot. ornatissimo D. Alexandro, illustrissimi Comitis à Nassauwen Secretario, S. P.

An. 1521. COGNATUS hic meus mihi subinde recursans facessit negotium, ac tibi vicissim negotium exhibeo. Curare te rogo, si aut non est spes, aut spes est vehementer exigua, liberes eum inutili spe: nam mihi est aliud, quod agam. *Lutheri* libros non lego: nihil est mihi rei cum homine, nisi quod est cum quovis *Christiano*. Certe correctum hominem mallem, quam exstinctum. Et si quid veneni ferit in vulgus, nemo melius retrahet, quam qui infixit. Nec obsto, si vel assum malint *Lutherum*, vel elixum: levis est unius hominis jactura. Sed tamen tranquillitati publicæ consulendum est. Qui hoc negotium agunt, calido magis quam salubri consilio, utinam tam prudenter faveant dignitati *Romani* Pontificis, quam videntur favere sedulo. Hic certe nemo magis officit Pontificiæ dignitati, quam qui odiosissime clamant in *Lutherum*: nemo magis illum commendat affectibus populi, tam stolide, tam seditiose res agitur per Monachos quosdam, inter quos nullus est habitus vir bonus. Bulla [1] jubet, ut prædicent adversus *Lutherum*, hoc est, ut opiniones illius refellant testimonio sacrarum Litterarum, ac diversa melioraque doceant. Nunc nullus est, qui sumat calamum ad refellendum illum, quum id efflagitant omnes; nullus redarguit, tantum convitiantur, sæpe etiam mentientes. Ajunt illum tollere Confessionem, ajunt tollere Purgatorium, ajunt scribere blasphemias in Deum. Quidam *Jacobita Antwerpiæ* dixit, illum scripsisse, quicquid miraculorum egisset *Christus*, egisse magicis artibus. Apud Regem *Galliæ Carmelita* quidam dixit in concione, venturum Anti-*Christum*; jam quatuor esse Præcursores, *Minoritam* nescio quem, in *Italia*; *Jacobum Fabrum Stapulensem*, in *Gallia*; *Reuchlinum*, in *Germania*; *Erasmum*, in *Brabantia*. *Brugis Minorita* quidam, Suffraganeus *Tornacensis*, in Templo Divi *Donatiani* totam horam concionatus est in *Lutherum*, & in me; (nam hoc consilium inter po-

1 Leonis X. Pont. quæ data Romæ apud S. Petrum 15. Junii, Anno 1520.

A cula condidere Monachi; ut me, qui nihil habeam commercii cum *Luthero*, semper cum illo conjungant) An. 1521. nec tamen quidquam docuit: tantum vocavit nos grues, asinos, bestias, stipites, Anti-*Christos*; adeo ut nullus in populo judicaret, hominem esse sani capitis. In altera concione dixit, in libris *Erasmi* esse quædam hæretica. A concione rogatus à docto quodam Magistratu, quænam essent illa? negavit se meos libros legisse; voluisse quidem legere Paraphrases, sed ob altam *Latinitatem* metuere, ne posset in aliquam Hæresim prolabi. Audis scurram ἀπίκωπον perfrictæ frontis. His etiam stultiora blaterant *Jacobitæ Antwerpienses*; adeo

B seditiose, ut Magistratus haudquaquam stultus, metuens populi tumultum, admonuerit eos, ut apud populum nec probarent *Lutherum*, nec incesserent, sed prædicarent Euangelium *Christi*. Mox exortus *Minorita* quidam, homo linguacissimus, nomine *Matthias*, dixit, *Si vultis audire Euangelium, id audire licebit à Pastoribus vestris*, etiamsi noctu concubuerint cum aliquo scorto [1]. *Lovanii Carmelita* quidam *Nicolaus Egmondanus* in ordinaria lectione Theologica dixit, *Paulum ex persecutore Ecclesiæ factum bonum virum; precandum ut idem eveniat in Luthero & Erasmo*. Altera lectione dixit, *esse dissidium inter Erasmum & Jacobum Fabrum, nec mirum*, inquit, *nunquam pax est inter Hæreticos*. Et hic est primus hujus Academiæ Theologus, homo

C stultus ac furiosus, ac mire pertinax. E plurimis pauca narravi, è quibus licet aliorum facere conjecturam. Utinam *S. D. N* [2]. sciret, quibus modis hic res geratur! Crede mihi, Monachi non agunt illius negotium, sed suum. Quidquid meretur *Lutherus*, certe tempus est, ut *Carolus* prospiciat tranquillitati *Christianæ*. Id erit, si prorsus imponatur silentium apud populum utrique parti, & *Lutherus* definat scribere libros hujusmodi; imo quos scripsit, repurget ab istis, quæ præbent seditionis materiam. Qui laudem aucupantur è publicis malis, malunt sævitia rem confici; & utinam esset recte confecta in gloriam *Christi*! Sed nemo credat, quam late *Lutherus* irrepserit in animos multarum gentium,

D & quam alte insederit libris omni lingua quaquaversum sparsis. Mussant hic nescio quid de terrifico Mandato [3] *Caroli*; precor, ut felix sit Orbi *Christiano*, quidquid agit Princeps optimus; sed vereor, ne non perinde succedat ac quidam putant. Rogabis, humanissime *Alexander*, cur hæc tibi scribam? Non ob aliud, nisi ut occurratur pernicioso tumultui, quem video imminere, si Principes quorundam affectibus obsequi malent, quam Reipublicæ consulere. Non ago *Lutheri* negotium, etiamsi refert, quo modo ille puniatur: publicæ tranquillitati metuo; & scis, rebus turbatis, pessimo cuique esse optime. Faveo *Prædicatorum* Ordini, non odi *Carmelitarum*. Sed ex his novi quosdam

E tales, ut malim parere *Turcæ*, quam horum ferre Tyrannidem. Erit igitur prudentiæ Pontificiæ, erit providentiæ Principum, ne hoc hominum genus in fortunas & capita bonorum virorum immittatur. Bene vale, mi *Alexander*, meque illustrissimo Comiti diligenter commenda. Et, si inciderit commoditas, saluta Dominum *Florentium Isselsteinium* [4], cujus filius [5] heri me visit, quod subinde facit, ac mira promtitudine reddit *Græcum Homerum*: servet Deus puerum, magno ornamento futurum suæ patriæ. *Lovanio* 13. Martii, Anno 1521.

EPI-

F

1 Hæc paulo aliter referuntur inf. pag. 1697. F.

2 *Sanctissimus Dominus Noster*, ut Papa, vel *Serenissimus Dominus Noster*, ut Imp. Carolus V. exaudiatur.

3 Edictum Imperiale intelligit, datum Wormatiæ 8. Maji, Anno 1521.

4 Hic est Florentius Egmodannus, Comes II. Buræ, Dominus Isselsteinæ, &c.

5 Maximilianus Comes Buræ III. cujus filiam & heredem Annam uxorem duxit Guilielmus, Arausiorum Princeps, qui ex ea pater factus Philippi Guilielmi, Principis Arausiorum, & Mariæ, Philippo Comiti Hoenlojo nuptæ.

EPISTOLA CCCXV.

Eximio Domino D. Nicolao, utriusque J. Doctori, Præsidenti Hollandiæ dignissimo, Erasmus Rot. S. P.

An. 1521. * MAGNIFICE domine Præsidens, visam hac æstate *Hollandiam*, nisi quid aliud inciderit. Interea mitto celsitudini tuæ plumbeum *Erasmum*, ab artifice non vulgari effigiatum, nec mediocri sumtu. Mitto duos libellos, quibus respondeo *Leo Anglo*, quo nebulone nihil adhuc produxit orbis, nec arrogantius, nec indoctius, nec virulentius. Ipsa *Anglia* suum fœtum exsecratur. Audio & isthic esse *Prædicatores*, qui stolidissime deblaterant apud indoctam multitudinem, & populum ad lapides provocant: quorum improbitati nisi Principes obsistant, res tandem exibit in seditionem: prædicent sacras Litteras, & taceant de rebus hisce, quas non intelligunt. Tertius liber exculditur, is brevi veniet isthuc, nisi prius contingeт te *Lovanium* revisere: id enim accepi ex filio tuo, qui nuper cœnavit apud nos *Antwerpiæ*: is mihi visus est non veste tantum, sed & animo candidus. Salutabis ceteros amicos, quibus nunc non vacat scribere, *Sasboutum*, *Carolum*, *Mauritium*, *Bernardum* Decanum: & si adsunt Heroes *, quibus ego debeo plurimum, *Nassauwen*, & *Veriensis* †. Bene vale. *Antwerpiæ* 17. Aprilis, Anno 1521.

Erasmus ex animo tuus.

EPISTOLA CCCXVI.

Clariss. D. Maximiliano, Domino de Hornes & de Gasbeek, Erasmus Rot. S. P.

* VIR clarissime, hujus loci amœnitas, & hospitis inaudita humanitas, me sic reficit, recreatque, ut prorsus mihi videar revixisse. Accedit *Leonardi* jucundissima consuetudo, qui paterno quodam animo filii tui pueritiam format & instituit. Ex oratione vero Scholastici sæpe cogito Celsitudinem tuam esse animo in me propenso: quo enim hoc magis tibi debeo, hoc minus promereor. Utinam esset in quo vicissim animum in te gratum declarare possim! Agam hic fortassis menses tres: totam enim bibliothecam huc transtuli. Interim si vel consilio vel industria mea juvare potero studia filii tui, nullus deero officio grati hominis. Indoles pueri perplacet; sed magni refert apud quos & à quibus instituatur. Precor tibi fortunam isto animo digniorem. Bene valeat tua Celsitudo cum illustrissima Domina conjuge tua. *Anderlaco*, postridie Eucharistiæ, sive 31. Maji, Anno 1521.

Erasmus tuus manu propria ex tempore.

‡ EPISTOLA CCCXVII.

Erasmus Rot. Nicolao Everardo, Hollandiæ Præsidi, S. P.

* SI *Lutherus* moderatius scripsisset, etiamsi libere, & plus laudis ipse tulisset sibi, & plus fructus attulisset orbi: sed aliter visum est fatis. Neque quicquam magis admiror, quam hominem adhuc subsistere. Gravi invidia oneravit *Reuchlinum*, graviore me, denique & bonas litteras, quod quidem in ipso fuit. Rursus qui illum impugnant, tam stolide rem gerunt, ut videantur cum *Luthero* colludere. Si [1] essem capitalis hostis *Jacobitis* quibusdam & *Carmelitis*, non optarem illis aliam mentem, quam habent. Nuper *Antwerpiæ Minorita* quidam, attractus in conjurationem, cœpit insanire apud populum: nomen homini *Matthias*; *Hollandus* est. Jussus est à Magistratu prædicare Euangelium: in concione proxima dixit, *Euangelium vos docet Pastor vester*, etiamsi [2] pridie dormisset cum scorto. Has belluas alit mundus usque ad delicias, imo usque ad tyrannidem. [3] Adversus hos non video aliud remedium, quam ut subducatur illis liberalitas; nec admittantur in ædes bonorum virorum: adolescentes à parentibus, An. 1521. fœminæ à maritis edoceantur, ut pastoribus suis confiteantur. Destituantur concionantes ab auditoribus: [4] imo cum sic incipiunt debacchari, surgant plerique, & abeant domum. His rebus fiet, ut certe moderatius insaniant. Adfirmant hic diploma quoddam apparatum, multo sævius quam fuerit Bulla Pontificis: nescio quid metus obstat, quo minus edatur. Quin & illud demiror, Pontificem tale negotium per tales homines agere, partim indoctos, certe impotentis arrogantiæ omnes. Quid *Cajetano* Cardinale superbius, aut furiosius? Quid *Carolo à Milticis*? Quid *Marino*? Quid [5] *Aleandro*? omnibus placet illud juvenile consilium, *minimus digitus meus major est dorso patris mei*, &c. *Aleander* plane maniacus est, vir malus & stultus. *Antonius Puccius*, apud *Helvetios*, homo mire est [6] iracundus & impotens. *Parisiis* duo potissimum impugnant *Lutherum*, [7] *Querquo Normannus*, seniculus virulentus, & *Bedda* [8] *Standonchensis*, truncus verius quam homo. Res, ut audio, nunc agitur venenis: *Parisiis* sublati sunt aliquot, qui *Lutherum* manifeste defendebant. Fortassis [9] hoc in mandatis est, ut quoniam aliter vinci non possunt hostes [10] Sedis *Romanæ*, (sic enim illi vocant, qui harpyis illis non per omnia obsequuntur) veneno tollantur cum benedictione Pontificis. Hac arte valet *Aleander*: is me *Coloniæ* impensissime rogabat ad prandium; ego, quo magis ille instabat, hoc pertinacius excusavi. Adversus Condonationes hoc erit remedium, si nihil detur: donec dabitur melior occasio explodendi has impias cauponationes. Hæc liberius apud te effudi, vir optime. Cavebis ne hæc epistola aberret in manus multorum: nam *Germani* evulgant quidquid nacti fuerint. Bene vale cum tuis. Saluta M. *Jacobum Mauritium* ac *Sasboutum*. *Mechliniæ* raptim in diversorio, cum hic forte fortuna esset oblatus, Anno 1521.

EPISTOLA CCCXVIII.

Erasmo Roterodamo, doctissimo, Urbanus Regius, Theologo Theologus, *S. D.*

* TUUM *ad nos reditum*, Erasme *doctissime*, Germaniæ, *imo* Christianis *omnibus gratulor*: *haud secus enim te exspectavimus ac solem quendam, qui tenebras nostræ noctis sit discussurus; tenebras, inquam, internas, eoque periculosissimas: nam te renascentis Theologiæ auctorem primum, nostris temporibus qui non fatetur, & mendax est, & ingratus. Primus tu à turbidissimis Scholasticorum lacunis ad fontem sacrarum Litterarum revocasti Theologos, idque ea modestia, ut admonitione tam salubri tamque necessaria ne inimici quidem sint offensi, præter nescio quas noctuas abominabiles ac miserabiles potius quam odio habendas. Primus omnium ad Theologos veteres hortabaris, à quibus dein ceu rivulis ad Canonicas Scripturas fontem limpidissimum nos perduxisti, denique effecisti tantum vigiliis tuis doctissimis, ut nullum pene studiorum genus jam feliciori pede procedat quam Sacrosancta Theologia. Rem sane admirabilem videmus, & litteras humaniores & Sacras sic connecti, ut simul citra tumultum condiscantur, quæ ante indoctorum machinationibus erant plusquam hostes, tuis hoc omne lucubrationibus acceptum ferimus, qui omnem movisti lapidem, ut pro inani philosophia in scholis Theologorum cœlestis Philosophia crucis tandem nosceretur; gaude & triumpha*, Erasme, *cognosci cœpit, nec apud litteratos duntaxat, sed & laicos, qui persuasi sunt* Paraclesi *tua, ad omnes* Christianos *pertinere sacras Litte-*

* In Gudii Epist. ex Edit. Clariss. Burmanni, pag. 380. ubi hæc epistola habetur, vitiose editum, *homines*. † Ibid. *Veciensis*. ‡ Hæc etiam exstat in eadem Collect. pag. 379. sed mendose quibusdam in locis: nos ex ipsius Erasmi Chirographo eam aliquanto emendatiorem hic exhibemus. 1 Loco cit. legitur, *essent capitales hostes*. 2 Ibid. *pridem*. 3 Ibid. pag. 380. *Ad usque hoc*.

4 *Tunc*. 5 *Aloandro*. 6 *Fraudulentus*. 7 *Querco*: in Erasmi Epist. nostræ Edit. pag. 1113. C. & 1122. E. dicitur *Quernus*; orta proculdubio nominis varietas ex Gallico *du Chêne*. 8 Sic edidimus ex conjectura; nam in Chirographo, multorum manibus trito, hic rima est: *Standonck* videtur fuisse locus aliquis obscurus Flandriæ, vel Brabantiæ: plures enim in Flandriæ potissimum partibus pagi vel villæ hujusce terminationis, uti *Raemsdonck*, *Tieldonck*, *Haesdonck*, *Lyedonck*, *Huesdonck*, *Menendonck*, *Desseldonck*, &c. ex Tabulis Flandriæ Geographicis: quæ locorum terminationes alibi non reperiuntur. 9 *Hoc mandatum est*. 10 *Satis Romane*.

An. 1522. *ras. Nuper matronam audivi de Lege & Euangelio ex* Paulo ad Rom. *doctius multo differentem, quam olim magni illi Magistri nostri potuerint. Sic tu tanquam classico universum orbem ad* Christi *Philosophiam excitasti: ad instaurandam Theologiam natum te nihil dubitamus; proin fato tuo obsequere*, Augustinum *atque* Hilarium *doctissima manu tua purgato, ut à veris adulterina dignoscamus, quod annis superioribus felicissime præstitisti in* Hieronymo. *Ecclesia* Augustana, *cui sesquiannum* Christum *prædicavi, pro te orat assidue, ad quam propediem revertar. Qui has tibi reddidit, nobilis est, tui ob raras ingenii dotes studiosissimus, etsi ipse indoctus, huic, si vacat, ad me vel verbum da perferendum. Vale, Theologorum ac omnis eruditionis princeps. Ex* Argona 4. *Januarii, Anno* 1522.

Michael Hümelbergius, *conterraneus meus, te salutat millies.*

EPISTOLA CCCXIX.

Erasmus Rot. Francisco Chieregato, Episcopo Interamnensi, S.

REVERENDE Pater. Ex oratione, quæ formis excusa venit ad nos, agnovi *Chieregatum* meum, adhuc enim veteris amicitiæ vocabulis utor, & exsilii gaudio, quod tibi contigerit dignitas, pro tuis virtutibus. Opinor autem eandem esse, quam *Pius* secundus dedit olim *Joanni Campano*. Locum ipse celebrat epistola quadam, cui nomen *Interamni*, quod amnem opinor civitas dirimat. Gratulor autem & istam legationem obtigisse, plausibilem in primis ac favorabilem. Utinam impetres quod agis, & qui Orator istuc venisti, redeas exorator! Scripsissem copiosius, sed & ego eram occupatissimus, & verebar ne tu jam isthinc abieris, priusquam hæ litteræ perferantur. Non sum immemor studii in me tui: utinam aliqua ex parte rependere queam officium! Est istic candidissimus vir *Bilibaldus* senator, gaudebis hominem cognovisse. Bene vale. *Basileæ* 8. Januarii, Anno 1522.

EPISTOLA CCCXX.

Ex litteris Jacobi Ziegleri, Landavi Bavari, ad Erasmum.

* APUD Cyprianum *desideras* Pontium Diaconum: *is in potestate est vel Episcopi, vel Collegii* Vratislaviensis *apud* Opera Cypriani *perinsigni codice; scribes tu Canonico ejus Ecclesiæ* Stanislao Sauro, *erudito homini, si is adhuc vivit, vel potius, certiusque, Collegio, quoniam illud intermori non potest. Codicem ego vidi concreditum in tempus* Simoni Sunfeldo *Doctori medicinæ, homini* Hebræa, Græca *& Latina lingua docto, & cui est ad* Capnionem *nostrum antiqua familiaritas. Habes,* Erasme, *indicia, quibus codex indagetur, dignus, qui omni diligentia perquiratur. Siquidem* Pontius *in hoc argumento magnos auctores* Cornelium, Athanasium *aut* Hieronymum *assequutus est.* Plinianæ *historiæ ad* Vesuvium *passionem, si tu hoc verbum admittis, numeris omnibus expressit. Malusque genius illi meritum rependat, qui Martyris & historiæ dignitatem ad sordes abjecit, quibus ipse inquinatus erat impurus deflorator. Quod scelus* Gallo *imputo. Hæc enim gens inepta quadam ingeniorum ad veteres contentione per omne eruditionis genus idoneos auctores una conspiratione vel funditus sustulit, vel indocte defloravit, vel illorum titulis scelerate abusa indoctas fabulas &* Hiberis *naniis nugaciores nostro tempori obtrusit. In illo legitimo exemplari est locus:* stetit ad lineam: *ille, toties dico, deflorator reposuit:* stetit in lineis, *& profecto non alio loco justius dabitur errori venia: postquam enim superioribus* Cyprianum *exsutum legerat, rei consequentia fere invitabat, ut eum in lineis produceret. Verum hoc tenuius, cum prior lectio suum & germanicum pondus servet, quemadmodum inter fontes allegatus Martyr supplicium ordine evocatus excepit. Hoc admonere libuit, ut loco censuram pro tuo*

A *judicio adhibeas ... Descripsi olim* Ratisponæ *in Bibliotheca ad* Emmeranum *Commentaria Divi* Hieronymi *in Epistolam* ad Galatas. *Memini adhuc multa illic inter initia legi, quæ in vulgatis libris desunt. Etiam in Commentariis* in Matthæum *desidero aliquid, quod puto, me illic legisse; credibile est, eam lectionis copiam vicissim & inopiam pluribus locis deprehendi. Oro hic humanitatem tuam, ut mittas illuc hominem idoneum, qui totum* Hieronymum *ad illa exemplaria conferat, si non alium fructum, quod nunquam credam, certe istum maximum capies, Emendationem tuam ad veneranda vetustatis codices & per Imperatorem quempiam ex* Italiæ *in-*

B *corrupta aliqua bibliotheca illuc transitos expendisse. In* Roro, *Monasterio Canonicorum Regularium celeberrimo* Bavariæ *inferioris, codex est non magnus, nec antiquus, in quo sunt Divi* Hieronymi *titulo* Tornæ in singulos Euangelistas expositiones, *breves & non quæ doceant, sed admoneant lectorem, comparata aliunde intelligentia. Aliud tibi de opere ferre judicium ex veteri memoria non possum. Densos autem & argutos * esse oportet, si Auctorem inscriptione non mentiuntur. Fuerit tua diligentia, instituere rationem, ut hujus operis periculum præsentius facias, si qua fortuna reddas* Hieronymum *auctiorem, &c. &c.* Roma 16. *Febr.* 1522.

EPISTOLA CCCXXI.

C *Eximio Theologo, Hermanno Lathmatio, Goudano, in familia Cæsaris, Erasmus Rot.* S. P.

* HILARIUM jam dicaram tuo *Mæcenati*, priusquam tuæ litteræ huc vocarunt. Primum destinaram Regi *Galliarum*, sed dehortantibus licet amicis verti consilium, ob hos verum † tumultus omnibus bonis studiis inimicissimos, quorum ego nullum video finem, nisi si quis exoriatur ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς, id est, pacificus Deus. Proinde magis tibi gratularer aulam, si tempora essent tranquilliora: tui vero candoris est quod mihi gratias agis, imo tu te ipsum ornas tuis eximiis istis virtutibus: quibus (uti confido) vicissim ornabis

D & *Christum*, cui debentur omnia. Videris enim mihi multis nominibus felicissimus, si quod superest prudenti consilio moderevis: quod tu scio nullo monitore facturus es. Utinam nos aliquid possemus in ornando te! certe nullam prætermittemus occasionem. De legatione *Britannica* puto his turbulentissimis temporibus nihil futurum, si quid tamen acciderit, faciam omnes amicos communes ‡.

Romanus Pontifex prolixo diplomate plenoque benevolentiæ testatus est animum erga me suum, quod ipse maxima ex parte ore proprio, ut testatur litteris suis *Barbirius*. Offert & *Decanatum* satis honorificum. Proximis ad illum litteris honorificam tui mentionem

E feci. Non opus est tibi consilio meo. Omnino paranda est fortuna & auctoritas, quæ hominem vindicet à contemtu. Ut nunc sunt tempora, scripsimus epistolam jocosam de utendo Aula, sed quæ seria ducat; ea est in libello *De conscribendis epistolis*. Scio te curaturum ut ubique te sobrium serves in conviviis: ea res multum tibi conciliabit auctoritatis; affectus gloriæ, etiamsi quo pacto titillet animum, summopere dissimulandus est, in cultu pariter & in oratione: Aula nasum habet. In disputationibus cavendum ne quando scholastico more incalescas, nec semper, nec cum omnibus, nec quavis de re decertandum, ita pluris fies, & minus habebis negotii. Colendi sunt, sed hi potissi-

F mum qui plurimum valent, oportet tamen omnibus esse comem: non abjecte tamen, sed sic ut memineris Theologicæ dignitatis absque supercilio. Commendat & sanctimoniæ species. De rebus aulicis non oportet liberius loqui, nec statim prodere quid sentias, & si quid consulas, sit æquum minimeque noxium: quod si cogeris accedere parti, semper in latus felicius inflectito. De negotio *Lutherano* quam minimum te admisceas si licebit, & si quid agis, semper memineris æquitatis. Linguis & bonis litteris oportet fortiter pa-

* Aliquid desideratur. † Lege, *rerum*. ‡ Forte, *certiores*. tro-

An. 1522. trocinari: nam *Franciscus Hulst* & *Egmondanus* magis has persequuntur quam *Lutherum*. Ea res conciliabit tibi animos plurimorum, sed præcipue juventutis ubique subolescentis. Hæc tempestas ne potest quidem durare diu. Bene vale. Hæc tuo jussu liberius scripta vel in ignem conjice; nullum enim exemplar apud me manet. *Basileæ* 21. Februarii, Anno 1522.

Erasmus ex animo tuus.

Incertus eram de majoribus Archiepiscopi, alioqui pluribus in præfatione, dubitabam an Pater fuisset Cancellarius, an Avus: ne nomen quidem quisquam docere poterat. Rursum vale.

EPISTOLA CCCXXII.

Leonardus, Dei gratia, Abbas Monasterii Montis Sancti Georgii in valle *Einr*, Erasmo Rot. *S. P. D.*

NE mireris, Erasme *doctissime*, *quod ignotus ad te scribam. Ignotus ego tibi, tu mihi jam olim notissimus es, & quotidie cum diviniore parte tui confabulor: sunt enim & inter Abbates nonnulli & inter Monachos quamplurimi, tui studiosi. Ceterum nos te colimus præcipue, qui à complurium Abbatum & Monachorum superstitione simul & odio studiorum rectorum sumus perquam alieni, tibi tuique similibus quam deditissimi. Nec aliud in cucullo agimus, quam ut boni* Christiani *simus, utque à nullo hominum genere honesto nos discretos arbitremur. Sed quæ causa mihi tamen ad te scribendi?* Chilianum *hunc nostrum, tuum veterem discipulum, videndi tui cupidum,* Basileam *mitto, bonis litteris operam daturum, huic eidem, quæso, optime* Erasme, *pro tua in omnes homines excellenti ingenio præditos benevolentia perpetua, fautor bonus, commendatorque adsis. Idque me jam duobus verbis sic à me petere existimes, ut petere contentione majore haudquaquam possim. Est mihi tenue Monasterium, quod cum Antecessorum meorum negligentia pene eversum esset, mihi creditum est instaurandum: eoque factum, ut huic fratri meo pecuniam in sumtus necessarios suppeditare minus potuerim. Huic tu ad omnes res uno verbulo commodare multum valebis, ut pariter & sumtu minore isthic agat, & in consequendo, ut vocant, gradu quopiam, constituta antiquitus tempora anteveniat. Quem morem in quibusdam gymnasiis adhuc servari audio, ne cui ante impletum tempus statum titulus contingat. Has litteras, amanuensis nostri* Germanicis *characteribus scriptas, oro, boni consulas. Vale. Ex Monasterio nostro* 7. *Maji, Anno* 1522.

EPISTOLA CCCXXIII.

Fabritius Capito Erasmo, tanquam parenti colendo, *S. D.*

STUNICÆ libellus Lutheranis *plausibilis est. Titulus est:* Erasmi Roterodami blasphemiæ & impietates per Jacobum, *&c. Versa pagella continet gloriosam* Stunicæ *Epistolam, qua testatur, se ostensurum, quam sit* Erasmus Lutheranorum *signifer ac princeps. Postea ex Annotationibus Novi Testamenti, Scholiis in* Hieronymum, *& reliquis libris tuis, pleraque facientia ad vulgi palatum atque omnium cupientium res in melius novatas. Suum cuique argumento eulogium præscripsit, in hunc modum:* De horis Canonicis: De primatu Apostoli Petri supra cæteros Apostolos: De humanis constitutionibus: De articulis Parisiensibus, *& id genus. Subjicit mox tua verba,* Quæ neque inimici paulo cordatiores ægre ferre possunt: tanta est eloquentiæ dulcedo, virtus judicii & cautio in omnibus. *Gratulor tibi tam commodum inimicum, cujus industria, dum cupit lacessere, optimo cuique te comprobat, hoc est, qui sis, velut in tabellam depingit, quatenus oculi concipiunt mediocres* Lutheranos, *hostes minime contemnendos, sensisses propediem, ob editas epistolas & librum Regis* Angliæ, *non admodum, ut affirmant, à tua phrasi & stylo dissidentem.* Stunica *imprudens illos complacavit, unico libello, qualem aliquando amicus aliquis ex tuis con-*

A *farcinare coactus fuisset. Gaudeo equidem, cui nihil acerbius, quam videre* Erasmum *atris libellis & supervicturis proscindi: felicibus enim ingeniis abundant, resipiscentibus genium posteritatis, & materia favorabili, si tecum in hac arena congredientur, præstabunt, nedum numero erunt superiores. Seculum instat hoc multo felicius, quod animum sibi constantem atque ingenuum, litteris instructum, juxta ponet, non tam Musarum sacris quam excolendo* Christo *navabit operam, ita se omnia proferunt, quantum ex re præsente conjicio. Quare oramus, quicunque tibi studemus, otio atque quieti consulas, fugiendo hanc tragœdiam, non magnatibus contra animi sententiam connivendo, neque etiam orientibus post te, imo* B *ex tua messe subnata segeti, insultando. Alia tibi ratio scribendi fortassis non fuit, modus, ut fert pectoris bonitas ac styli, longe alius est. Una igitur via, iisdem argumentis eandem causam in alio improbabis, propterea quod inconsultius majoreque periculo egerit, posthabita sui securitate. Jactant hic libellum* Erasmi *adversum* Lutherum, *nondum vidi, neque credo, id te ausum, quod in me reprehenderes. Consulit Princeps meus, ne ad* Stunicam *respondeas; idem ego te cohortor. Utram in partem deflexeris, alterius erit odium sustinendum. Sunt, qui malunt, ad meliorem quam feliciorem partem declinares, quod hac fluctuet, dubiaque sit animo, illa autem* C *suis nixa radicibus, fundata in petram* Christum, *seipsam in dies viribus superet, tametsi liberum & immunem esse & extra teli jactum tutius est, siquidem nos potius quam Reip. salutem inspiciamus. Hæc boni consule; nam sunt simplicis animi, te impendio observantis, quæ extorserunt gravissima bonorum de te censura. Præterea præsentissima seculi immutatio, quantum ad religionem attinet, aut erit Orbis noster* Christianus, *aut totam* Christi *imaginem explodet, non est tertium. Vale in Domino, &* Christum, *& publicam pacem, prout facis, ama, mi* Erasme. Norimbergæ 5. *Junii, Anno* 1522.

Fabritius Capito *tuus ex animo.*

D
EPISTOLA CCCXXIV.

Absolutissimo Theologo, Hermanno Lethmatio, Goudano, apud Archiepiscopum Panormitanum, Erasmus Rot. S. P.

*LINGUAE hominum nobis in manu non sunt, ut quæ recta sunt sequamur in manu est. *Egmondano* Pontifex jussit imponi silentium, atque utinam exarmaret hominem palam furiosum! Gratulor tuæ fortunæ, non deerunt dignitates & opes, tu animum tibi para magnis rebus parem, sincerum, rectum atque omnia postponentem gloriæ *Christi*. Munera ne capta sordida quemadmodum *Delphius*, sæpe recusa E sed civiliter; est enim aliquid recusare bene: ea res pariet tibi plus & lucri & honestæ famæ. A magnis accipere magna nihil omnino nocuerit. Animus captandus est. R. D. Archiepiscopus mihi abunde satisfecit, quod Opus probat, nihil enim aliud captabamus, quam ipsius favorem. Dominum *Fredericum* Archidiaconum etiam Romæ novi, cujus animo non ero ingratus. Profectus est *Bisontium* in Augusto * *Hungariæ* vini causa, in quo mihi spes vitæ. Jam tædium me cepit seditiosæ *Germaniæ*. Tu ne verere in negotio *Lutherano* sequi æquitatem, & aliorum iniquitate oppressos liberare bonos. Vult hoc ipse Pontifex, ut intelliges ex certis ejus litteris. Bene vale, mi *Hermanne*, & me vere tuum F esse judica. *Basileæ* 17. Aprilis, Anno 1523. An. 1523.

Erasmus ex tempore.

EPISTOLA CCCXXV.

Doctissimo viro, D. Doctori Botzemo Abstemio, patrono communi studiorum, Thomas Lupsetus *S. P.* Constantiam.

*REVERENDE Botzeme, *vir omnium, quos hactenus in hac vita reperi, humanissime, usus sum*

* Ita editum à rever. ab Ameloveen in suis Amœnit. Theol. Philolog. pag. 65. sed perperam: quid enim *Hungaria* cum *Bisontio*? lege meo periculo, *Burgundiæ*.

An. 1523. Joanne *tuo ad* Ænipontem *usque, qui morum suavitate facile mihi probavit, te illi aliquando fuisse Dominum.* *Dn.* Hier. Balding *ex tua commendatione non alium se mihi præstitit, quam tu ex* Erasmi; *statim designavit publicum urbis nuntium, qui sine meo sumtu dux esset itineris. His meritis quam arcte me teneas devinctum, tunc demum scies, cum venerit occasio, qua vel opera, vel diligentia, vel facultatibus possim aut tibi aut tuis commodare. Est, quod cupio significari Domino* Erasmo; *mihi hoc tempore minime vacat, tu pro tua in* Erasmum *observantia non gravaberis id quam primum facere. Nudiustertius primum delatum est ad* Ferdinandum *Opus* Paraphraseos in Joannem, *sine Epistola, sine ulla commendatione; Princeps tamen benignissime suscepit, & dedit* Hieronymo *tuo munere, is pollicitus est mihi, curaturum se, ut ornate concinnatum volumen reddatur Principi. Nisi agnovissem* Erasmi *manum, non credidissem ab* Erasmo *missum: nec potest fieri, quin hac parte nuntius, quisquis is fuerit, si non perfidia aut invidia, certe negligentia plurimum peccarit. Cum nunc tandem sit oblatum Opus, quod ideo (ni fallor) ita, ut erat, inconcinnatum misit* Erasmus, *ut Princeps primus omnium nova ejus fœtura frueretur.* Joanni *tuo pro sua erga me fide & diligentia gratias ages. Ego ea laboro rerum inopia, ut præter viaticum nihil habeam, quod donem. Bene vale.* Æniponte *è lecto 27. Aprilis, Anno* 1523.

Tui observantissimus Tho. Lupsetus.

EPISTOLA CCCXXVI.

Reverendo Domino Erasmo, Amico charissimo, Polydorus Vergilius *S. D. P.*

Basileam.

*MI Erasme, *salve. Nudiustertius noster* Zacharias *salutem mihi tuis verbis nuntiavit, significavitque te meorum libellorum fama profuisse, ac de me postremo quæsivit, an illud scissem. Ego ad ea respondi, me certum habere studium erga me tuum, & id esse, ut perinde tu mei, ut ipse tui & amantissimus & studiosissimus sum. Postea heri ille duxit ad me puerum tuum, à quo particulatim intellexi, quonam pacto tecum ageretur, id quod summa mihi fuit voluptati: nam quod vivis, quod vales, illud maxime ex Republica nostra litteraria est, cum perspicuum sit, naturam te omnium unum ad eam locupletandam peperisse. Quod tua in me officia continenter confers, ago gratias, ita respondes amori, ita jus necessitudinis, quæ jampridem mihi tecum intercessit, naviter servas. Ego itidem facio, qui tua maxima laudis haudquaquam detrectator exsisto, id quod testatur Epistola nostra ad nostram* Cuthbertum Londinensem *Episcopum, cui nuper duas sacrorum Adagiorum centurias dedicavi. Scripsi item, postquam hinc proxime discessisti, ad te litteras, easque nostro* Moro *dedi, sed quia nihil responsum est, postea mihi eatenus tacendum putavi, quoad usu veniret, ut uspiam una essemus, quod tandem aliquando fiet. Interim si tibi usui esse possum, utere* Polydoro *tuo, qui te etiam pecunia juvare cupit, cujus rei cum posthac periculum feceris, spes non fallet, uti de puero tuo scire poteris. Vale.* Londino 3. *Junii, Anno* 1523.

Saluta, quæso, meis verbis Joh. Oecolampadium, *si istic agat, & nostrum* Beatum Rhenanum.

EPISTOLA CCCXXVII.

Bilibaldo suo Erasmus S. D.

An. 1524. *ARBITROR omnes epistolas tuas mihi bona fide redditas, quarum nulla mihi non fuit jucundissima. De meis dubito: nam de prima imagine ænea mihi reddita, scio me bis scripsisse. Et nunc has accepi, quas promiseras litteris per civem quendam scriptis, una cum epistola, qua significas, quid post abitum Principum sit isthic gestum. *Ferdinandus* fuit *Brisaci* ac *Friburgi.* *Faber* studiose me ad Principis colloquium evocavit: id mea magnopere interesse. Ego sedulo excusavi. Cupiunt conflatam invidiam mecum dividere. Ubi videro, partem utramque se præbere ad concordiam, non deero meo officio. Scripsit ad me *Lutherus*; sed suo more, pollicens, se ignosciturum imbecillitati meæ, si modo ne ex professo scribam adversus illius dogmata. Illi respondi, sed paucissimis, ac meo more civiliter. Non vacabat pluribus; nam aderat eodem tempore *Hieroslaus* Baro, Regis *Poloniæ* Orator, homo candidus, & nostri amantissimus; sed *Luthero* vehementer infensus, quemadmodum & Rex ipse. *Melanchthon* invisit patriam suam, me, ut ajunt, invisurus, ni metuisset me gravare invidia. Misit ad me *Joachimum* quendam, quem unice diligit, & scripsit de me ad *Pellicanum* amantissime. Scis, opinor, *Petrum Mosellanum* vita defunctum. *Hedio* noster penultimo Maji duxit uxorem *Argentorati*, bene dotatam. Ego & Cardinali, & Pontifici, atque etiam *Fabro* scripsi, ne rem tractarent sævitia, neve odio malorum læderent bonos. Et promiserunt, se facturos. Miscent se huic negotio quidam, qui nihil aliud videntur affectare, quam tumultum ac seditionem. Magistratus hic incipit minus favere *Lutheranis.* Hæc ægre scripsi, mi *Bilibalde*, misere gravidus calculo, quo jam menses aliquot caruerам, posteaquam desieram vesci pyris assis, sed, ut hic sunt, sylvestribus. Quidam putant, fusionem felicius eventuram, si *Cyprio* æri misceatur stannum, ex quali materia funduntur campanæ. Est & aliud remedium, si caput Termini vertatur ad latus: nunc utrinque respondens densitas facit, ut vultus minus feliciter reddatur. Est insuper & ars contrahendi imaginem: sed longum id est, & laboriosum: si excipiatur argilla incluso circulo æreo, deinde siccescat, idque fiat sæpius, tandem ex argilla excipiatur plumbea. Id commodius fieret, si haberetis fontem. Is est in plumbo, sed apud artificem: quanquam is pollicitus est, se mihi illum redditurum: nam habuit ex me supra triginta florenos operæ suæ pretium. Tantum idem habuit pro pictura. Et rursus nuper misi in *Angliam Erasmum* bis pictum ab artifice satis eleganti. Is me detulit pictum in *Galliam.* Rex me denuo vocat. Paratum est amplum Sacerdotium. Hic ob vinum subinde periclitor. Si qua pax affulserit, fortassis eo me conferam. In Aprili contuleram me *Bisontium.* Magistratus simul & Canonici obtulerunt ampliter. Egi gratias & respondi, mihi satis esse ad simplicem victum: me malle meo otio & illo libero favore uti, quam pacta munificentia. Exspecto propediem famulum meum ex *Anglia* & *Brabantia*; tum statuetur aliquid. Id quicquid erit, tu non ignorabis. Utinam meus calculus conjugatus tuæ podagræ simul exsularent apud *Indos.* Experior, quod scribis, omnes fere litteras aut intercipi, aut resignari. Scripsi pridem Duci *Georgio*, ab ipso provocatus: quum non responderet, idem argumentum per alium misi; nec responsum est. Rursum nuper scripsi aliis de rebus; eas suspicor suppressas, quanquam ibi nihil erat quod ad *Lutherum* pertineret. Bene vale. *Basileæ* 3. Junii, Anno 1524. Has non relegi, ignosces.

EPISTOLA CCCXXVIII.

Ornatissimo Domino D. Joanni Vlatteno, Præposito & Consiliario, Erasmus Rot. S. D.

*PLURIMIS quidem officiis, sed præcipue tuo candidissimo animo, plane † tuum feceras, & perinde quasi parum fuissem adstrictus tibi, mittis numismata, quo genere cum mediocriter sane delecter, tamen mihi pretiosissimum, simulque dulcissimum animi tui pignus apud me servabuntur. Amo te, mi *Vlattene*, plurimum, qui in coercendis apris illis fortem virum præstiteris: macte animi istius, perge tui similis esse. *Lovanii* plane triumphant bonæ litteræ, *Camelo* * illi

* Intelligit Nicolaum Egmondanum Carmelitam, de quo passim Erasmus in Epistolis. † Pron. me videtur excidisse.

An. 1524. illi adempta est omnis potestas & per Cæsarem, & per Pontificem: *Hulstm*, illius Collega, sic gravabatur criminibus, ut ni Cardinalis *Leodiensis* & Princeps *à Bergis* illum sublevassent, capite pœnas daturus fuerit. Cæteri itaque Theologi mitescunt. *Clemens* septimus misit ad me Diploma honorificum, una cum ducentis florenis, ob dicatam ipsi *Paraphrasin* †: inposterum pollicetur magnifice. *Livinus* meus rediit ex *Anglia*, rebus feliciter gestis, nisi quod Cæsaris pensio periit, nisi redeam in *Brabantiam*: Rex ipse scripsit ad me, simulque Cardinalis, quod non minus magnificum esse scito. Audio Cardinalem *Leodiensem* mihi parum esse propitium, & sane à Theologis stare, qui ne nomen quidem illorum audire quondam poterat. Istam & fortunæ & dignitatis accessionem tibi vehementer gratulor, quam utramque faustam & felicem esse velit Dominus *Jesus*. *Basileæ* 21. Julii, Anno 1524.

Erasmus Rot. suapte manu sic ex tempore.

Si isthic agit *Beatus Arnoldus*, *Sletstadiensis*, Cæsaris Secretarius, velim tibi notum esse: nihil enim unquam vidi eo viro sincerius: dices illi, quæ miserat *Sletstadium* omnia mihi bona fide fuisse reddita, ne sit sollicitus. Rursum vale.

EPISTOLA CCCXXIX.

Petrus Curtius Brugensis Erasmo.

C An. 1525. *.... *Quod autem quoque doctos hic tuæ Lucubrationes reddiderint, malo ab aliis, quam à me, intelligas: vel hinc licet facere conjecturam, quod ante menses aliquot præ invidia rumpentibus omnis bona litteratura osoribus, nullum non moverunt lapidem Theologi, ut publico Senatus-Consulto tui libri è scholis artium eliminarentur, atque in eam sententiam jam propulerant veteranos pene omnes. Verum quotquot recte de* Erasmi *erga litteras senserunt meritis, senserunt autem sic plurimi, nunquam id videbantur passuri, quare cœpto destitere desperantes; ea autem faba in nos potissimum cudebatur. Nam in aliis pædagogiis nihil quicquam prælegebatur* Erasmicum, *præter libellum illum de octo partibus. Tentarunt postea &* D *aliis viis, è nostrorum auditorum manibus extorquere* Colloquia, Enchiridium, *aliosque aliquot è tuis fœtibus, partim in publicis concionibus, partim in secretis, quas audiunt, confessionibus: sed quo magis laborant, eo minus succedit, &, quod ajunt, contra fluminis tractum nituntur. Deus Opt. Max. te diu nobis omnibusque studiosis servet incolumem, nec incolumem tantum, sed & fœcundum, ut tuis partubus reddamur in dies & locupletiores & meliores. Vale.* Lovanio ex Lilio 21. *Januarii, Anno à* Christiano *Natali* 1525.

Tibi toto pectore deditissimus,

Petrus Curtius Brugensis.

E
EPISTOLA CCCXXX.

Ornatissimo D. Joanni Vlatteno Scholarcho Erasmus Roterodamus S. P. D.

*DEUS quispiam nobis amicus effecit, ut incideres in *Livinum* meum, per quem tuas acciperem litteras longe gratissimas, ut tu plus satis es candidus, etiam in famulum amici non admodum frugi effundis adfectum quo me prosequeris, dumque te ipsum spolians pallio, illum vestis, plusquam *Martinum* nobis retulisti, qui sibi servavit pallii dimidium, ac minorem, ut arbitror, partem. De studiis sic habet ut scribis, sed nulla aula majores habet *Midas* quam F nostra; de Cardinali quid scripserim non satis memini, suspicor tamen, ille etiam quum amicus esset, præter verba nihil contulit; *Aleander*, nunc Episcopus *Brundusinus*, tametsi dissimulat, uritur fama mea, quam ego libens abjecero: is habet fratrem apud Cardinalem ipso nocentiorem; nam *Alexandri* adfectus erumpunt, *Baptista* potest omnia dissimulare: quin & Decanus *Lovaniensis* ferocit in me, non dubito quin fretus animo Cardinalis, quem jactat alium nunc esse in me quam An. 1525. solet: sed hæc leviter me movent; est hic satis uni *Burgundioni*: sed exstiterunt alia, quæ pene cogunt ut hinc abeam, at interim valetudo non sinit, adeo periclitor calculo. Occinis veterem cantilenam de elogio, imo declaraturus sum hoc quod feci nihil esse, si detur vivere. Ab *Heresbachio* accepi litteras plane *Heresbachianas*, nunc non vacat respondere, fortassis hoc vere vos revisam: interim bene vale. *Basileæ* 11. Februarii, Anno 1525.

Erasmus Roterod. tuus.

EPISTOLA CCCXXXI.

Caspar Ursinus Velius Erasmo Rot. *S. D.*

*CUM *scriberes, te ex* Landavi *litteris primum certiorem factum de meo parum felici reditu in* Germaniam, *intellexi meas, quas priusquam* Roma *abirem, ad te dedi, interceptas esse. Omnes putant, me Regem factum, cum vix unquam in vita τῇ πενίᾳ fuerim conjunctior. Promissiones verbis magnificæ, rerum vacuæ, sed præcipue pestilentiæ metus me* Roma *avellerunt, & ex intima* Italia *huc retraxerunt. Nihil vere faustum ac felix potest esse in hoc labore molestissimo docendi. Tu ex Musico Retiarius tibi videre factus, ego mihi certe ex Citharœdo Aulœdus; ac noli, quæso, theatrum appellare elegans, quod est sordidum pistrinum. Jam vero neque tanta sum eruditione præditus, neque tam acri ingenio, ut succurrere queam occidentibus litteris adversus præsertim violentissimos Euangelistas, qui sibi Spiritum cœlestem totum sic vendicant, ut nos pro exanimis habeamur. Non satis æquis animis amicorum judicio, neque non meo, usus sum hactenus, quorundam magnorum hominum, quibus cum oleribus magis quam cum ursis convenit, & offendebar, ut apertius loquar, ac meo more strepitu Ἡφαίστοιο ἄνακτος. quamobrem hinc demigrare statui ....* Oratorem Ciceronis *publice non utique infrequenti Auditorio ipse infans, quod ridere possis, expono; privatim* Homeri Iliada, Græcum *poema homo barbarus. Bene vale.* Viennæ 12. *Martii, Anno* 1525.

EPISTOLA CCCXXXII.

JHS.

Erasmo Roterodamo Natalis Bedda *S.*

*MULTA *de scriptis tuis, amantissime in* Christo *frater & ordine compresbyter, a viris doctis referri & varie annis superioribus audiens, legere & ego nonnulla tandem per otium statim* * *& effeci, propter quæ (fateor) animæ tuæ non parum timui, quam ex Operibus tam præclaris naturæ dotibus cernebam esse donatam, & proinde crebro in gravi concessu me dixisse memini:* Erasmus divinum habet ingenium & raram ad enunciandum, quæ vult, peritiam, quam rarissimam vero sermonis elegantiam. *Comperi siquidem sua studia in compluribus, (quantum sub Dei timore conjicere licebat) male solida ex erigine* † *& aliis quibusdam providentia Dei, (ut existimo) minus publicatis Scriptoribus sequi dogmata, relictis firmis & per Ecclesiam Catholicam probatis Doctoribus, quorum sententias, quod adhuc explanationibus pro concordia & intelligentia faciliori opus haberent,* Gratianus, Lombardus *& nostri, quos* Scholasticos *vocamus, (& qui revera Ecclesiæ senescentis necessarii erant ætati) digesserunt: nec id existimare casu factum quis debet, quod novo & humiliori stylo fuerint usi, quasi hoc tempori tribuens Dei Sanctus Spiritus, qui non unifariam pro quolibet tempore suam dirigit Ecclesiam, ita factum voluit. Dolui itaque pro te super his, frater: si enim à placitis* Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Gregorii *& subsequentium sanctorum Doctorum, quos (certo tene) inconcusse sunt secuti* Guilielmus Autissiodorensis, Halensis, Thomas, Bonaventura *& cæteri probati hujus Scholæ Magistri in illis, quæ proxime divinum jus attingunt; nec obstat in quibusdam nondum re-* solu-

† In Acta Apostolorum.

* Legendum videtur, *statui*. † Rescribe, *Origene*.

An. 1525. solutis & nequaquam (ut citra formidinem etiam nunc cognoscantur) necessariis dissideant, tuus non dissensisset intellectus, mirum omnibus stylus placuisset. Quando autem, ut dicitur, jacta est alea, nesciatque vox missa reverti, per immensam Dei bonitatem te, frater, precor, pauperis Beddæ consilium eo accipe spiritu, quo posteaquam ita, ut ad me prior scriberes, permisit Dominus, tibi spero rescribere, eo quidem animo tua (cujus toto corde salutem cupio) quod sentio, liberius dicam, quo testaris, te velle per omnem modum informari & de libris tuis tolli, quicquid inest vel erroris vel offendiculi, adesseque semper tibi libros edituro Beddam, &c. In Domino enim confido, è re tua factum esse, ut quum † urgente supremo Senatu in Paraphrasi Euangelii Lucæ signaveram (quod me moverent hæc levius, illa magis) ad te me inscio fuere transmissa. Igitur audias, Domine frater, quæso, & Deo te mecum humilia. Primum non vacat periculi suspicione, quod continue aliorum ut poeta incumbis utilitati, novos sine intermissione libros scribendo, Ecclesiæ non necessarios. Vix certe (ut conjecturo tibi) cedit per tui spiritus recollectionem temet edocere, hoc est, internis meditationibus seculi hujus vanitatem appendere, & futuri jocundam delibare stabilitatem; attendendum quippe est, quod docet Apostolus, inquiens: Si linguis hominum loquar, &c. Et, Si habuero omnem scientiam, &c. Et, Qui alios doces, teipsum non doces. Dominus vero docturos docens, Qui, inquit, solverit unum de mandatis istis minimis & docuerit sic homines, &c. Scripsit proinde beatus Augustinus ad Dulcitium, mihi parte operum 8. dicens: Ego quod confitendum est charitati tuæ, plus amo discere, quam docere: nam hoc admonemur etiam dicente Apostolo Jacobo: Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum: ut ergo discamus, invitare nos debet suavitas veritatis, ut autem doceamus, cogere necessitas charitatis, ubi potius orandum est, ut transeat ista necessitas, qua hominem docet aliquid homo: hoc est, quorum sensum non semel repetit. Consulo hanc ob rem, à novorum quiescas librorum editione, ut te tibi reddere valeas, & Dei judiciis, quæ & tibi & mihi propter ætatem proxime instant, præpares, sat superque de mundi gloria es assecutus, postremam æternæ repones, si me audies, ætatem. Non prius enim inoffensa Theologia disseres, quam multa fueris dedoctus, & ante Domini oculos humiliaveris animam tuam, de tuo diffisus sensu. Ii autem, qui secus tibi moliuntur suadere, viderint, cujus aguntur spiritu, verbi Esaiæ memores: Erunt, inquit, qui beatificantur præcipitati, & rursum: Popule meus, qui te beatum dicunt, &c. Dein animæ tuæ & Ecclesiæ, nisi me fallit humanum aliquid, non modicum tribueris, si tam multorum & variorum scriptorum tuorum à prioribus exorsus examen, instar patris tui beati Augustini, exactius tecum pertraheres, & quæ aut fidei aut moribus minus consentanea doctrina experientia inveneris, plane rejiceres & damnares. Ad quod ut animi fortitudinem tibi compares exsequendum, lege, posco, ejusdem patris tui Augustini epistolam ad Marcellinum, quæ est ordine septima ‡: nec est me judice & amice monente, ut fidas, quod viri cum sapientia, tum virtute præstantes in universum Opera tua (ut scribis) probaverunt, & quod plus multo videtur diplomatibus summorum Pontificum. Non enim ignoras, aliud esse amici scripta legere ad aliquem etiam honestum finem, aliud peritum, ut judicem, examinando accuratius, quæ legit, perpendere. Non enim, teste Hieronymo, æque inimici audiunt ut amici, qui inimicus est, nodum in scopo * quærit, amicus quoque prava recta judicat; quod vel te Doctore liquet, dicis nempe ex opere tantorum virorum, qui scilicet tuas legerunt Annotationes, calculis approbato, multa sustulisse, correxisse, multa, pluraque reddidisse mitiora. Dico itaque zelo, quo ad tuam salutem concitor, disseruisse te plurima perniciose & in grave populi Christiani scandalum, utpote de Cleri cœlibatu, votorum Monachorum, de jejuniis & interdicto esu carnium, de festivorum dierum observantia, de consiliis Euangelicis, de Scripturis sanctis in vulgare transferendis, de legibus humanis & horis canonicis, de fidelium divortio, de symbolis Ecclesiæ, aliisque similibus, non paucis. Unde tibi vehementer timeo, & præsertim, quia cum viri quidem non indocti, neque stupidi aut elingues, complura tuorum redarguerint assertorum, ut Leus & Stunica, & non est simile vero, quod ubique gratis sint locuti, verum in multis, vel non capio, juste & ad rem. Nusquam tamen, quod viderim, fateris, te dormitasse, aut non assequutum, quod oportebat, quod quam sit de culpa suspectum, sacræ non silent Litteræ. Itidem & de illis articulis, propter quos hæc jam prævenit causa scribendi, displicet mihi, frater amantissime, eos, qui tecum agunt, me quoque, si quando accidit, te etiam & quoslibet in rebus maxime sacris asperius scribere, arroganter, animo suspecto aut convitiis, quæ ad rem non faciunt, verum potius inficiunt, quod alioquin gratum saperet, quum tamen, qui sic disceptant, veritatis defensionem sibi pure (ut opinantur) statuunt, & falsitatis odio sese moveri putant, in oculis Domini forsan, quod præter modestiam irruunt, facile veniam habebit: quod autem poscis, ut quod in Lucæ Paraphrasin actum est, in aliis consimili studio efficiam, & præsertim in Annotationibus, & amico nobis communi, D. Beroaldo, cujus curam ad me conscripsit tua charitas, pervenire significas, magis premenda esse, quæ fere quasi ad incerta respondens misisti, si nihil visum per te adjectum, per me foret. Omni voto vellem, daret Dominus, ut mutuo frui possemus colloquio; spero enim, tibi id propositurum. Annotavi tuæ charitati, confiteor, aliqua in Paraphrasibus Matthæi, Joannis & Epistolarum Apostolicarum, nacta occasione, quam dedit per piæ memoriæ Deloini operam Senatus, per * quæ non probo, in Annotationibus vero nihil, quod alios per eas sumsisse viderem. Ceterum in epistola per me signata nihil prorsus scripsi, sed apud me pressa manent in schedulis nuda, hoc est, nihil in consultationem penitus scripsi, sed neque id aggredi mihi hucusque fuerat constitutum, tantum excerpsi per articulos, quæ movebant, quod ad te nunc transmittere infructuosum foret omnino. Ceterum si posthac ejusdem Domini Beroaldi & amicorum consilio mihi compertum fuerit, expedire fidei negotio, ut nonnullas adjiciam probationes, & ad hoc adjuvet Dominus, facere potero: quod si divina concedat pietas, eam propono servare modestiam, quæ senem decet sacerdotem, qui Dei reformidat judicia, & operam dabo, quod in me fuerit, ut tu prius judicium feras, quam emittantur. Si tamen nostris fidens consiliis, tu ipse minus recte scripta retractares, maximopere tibi congratularemur, & Deo nostro gratias (quod nos illa parte facile levasset) ageremus. Quo autem nomine facilius adhibeas dictis fidem, & certo scias, quod non recte scripsisti in multis, legas, velim, Sermonem, qui 29. & inter eos, quos beatus pater Augustinus de verbis Apostol. scripsit: item & epistolam ejusdem 154. quæ est ad Publicolam †, amicum ejus, responsionem ad quartam Hilarii quæstionem parte Operum undecima. Et denique per gratiam in collecta 22. quæstione prima plane intelliges, quam inconsulte cum Luthero & Fabro Origenem sequutus es, qui homilia super Matthæum ultima mihi pag. 82. B. scripsit: Omne juramentum per Christum, velut illicitum, prohibitum fuisse; quod est manifeste erroneum, & propterea in Constantiensi Concilio damnatum. Falsus etiam plane fuisti, pietatis prætextu existimans, perutile esse Ecclesiæ, Scripturas sacras, & Cantica Canticorum, & Ezechielem verti in vulgare; ceterum quod toties & tam instanter suadere sategisti, non advertens, quanta sæpius eam ob rem Ecclesia animarum pericula & turbationum pertulerit incommoda, propter quæ, ne id fieret, non semel prohibuit. Jam tuæ charitati dico, suis damnis expertus modo Dominus Episcopus Meldensis, quidnam fructus plebs illiterata suæ Diœcesis ex Jacobi Fabri sudoribus in eo negotio collegerit. Si vero in Germania rusticis viris & mulierculis religionis incrementa in eam traducta linguam Scripturæ contulerit, vos certius nobis nosse potestis, quæ de re quod variis locis expertissimus Do- An. 1525.

† Repone, quæ. ‡ In Edit. Benedictin. est CXLIII. * Lege, scirpo.

* Quædam hoc loco omissa. † Est XLVII. Edit. cit.

ctor

An. 1525.

ctar de Gersoneo *scriptum reliquerit, utinam tibi relegere complacuisset! Loca sunt parte prima Operum de feriis ecclesia* XI. *consideratione, eadem parte de communione Laicorum sub utraque specie numero* 17. *littera M. parte* 3. *tract. super Magnificat numero* 87. *littera Z.* (4) *numero* 13. *littera S. eadem parte* (4) *numero* 46. *littera G. eadem parte Gemmii, numero* 66. *littera I. Frater, si hunc Doctorem ceu puerilem & parvi ducis, vix pro meo ad tuam salutem desiderio propitium consequeris auxilium: illius (dicere tibi ausim) humilis Doctoris lectio præ cunctis tibi est necessaria, ut tu tibi vilescas, eo solo medio Deo placiturus. Si autem tuo stomacho his in duobus articulis post eorum lecturam locorum remitto, utut factum sacrum judices, de ceteris puta non me gratis fuisse locuturum, sed pro eorum deductione satis posse producere testimonia. Jam pro epistola conclusione, quod heri de nonnullis tuorum opusculorum in consessu gravissimo propositum exstitit, refero. Tui nescio quis amans in* Gallicum *traduxit eloquium libellos, videlicet* Encomium matrimonii, Orationem Dominicam *&* Symbolum, *si plures sunt, jam non memini, versiones autem ipsæ ad nostram facultatem fuerunt (ut jam* Lutetiæ *fit) præsentatæ, ut sciretur, si quid expediret illas imprimi, nec-ne. Ad id muneris commissi, quæ in ipsis versionibus non sana compererant, palam pro more facultatis recitaverant. Quibus auditis obstupuere omnes, tua certe non probantes dogmata. Ideo Interpretem (quem nonnulli suspicantur* Ludovicum à Berquin *fuisse) tibi, charissime frater, non multum suo contulisse studio, & formidandum, ne futura tibi &* Fabro *sit communis sors cum Magistris nostris, quos à multis certum est sæpius male audire. Valedicens persevero in supplicationibus, tui* Beddæ *consilia, quantum commode poteris, audi precor, & bene tibi erit. Ex* Acuto Monte, Parisiis 21. *Maji, Anno* 1525.

Tui, qui ad vota paratus est, *Bedda.*

Epistola CCCXXXIII.

Clarissimo D. Alberto Pio, Principi Carpensi, Erasmus Rot. S. D.

QVUM ingenii candor deceat illustri genere prognatos, & eximia felicitas nesciat invidere cuiquam, tum autem ab iis, qui te domestica consuetudine penitus cognitum habent, prædicetur insignis quædam naturæ tuæ benignitas, qua complecti soles etiam parum dignos tuo favore: demiror quis genius instiget animum tuum in *Erasmum*. Quæso, ut æquo animo feras libertatem nostram. Fieri potest ut error sit in nomine; neque me fugit quam non sit tutum rumoribus hujusmodi credere. Quare te rogo, ut si quid est hujusmodi, existimes hæc non tibi scribi. Complures qui istinc huc veniunt, consentientibus vocibus narrant *Romæ* quendam esse Principem *Carpensem*, doctum magnæque apud purpureos patres auctoritatis, qui passim ac palam deprædicet, *Erasmum* nec esse Philosophum, nec Theologum, nec ullius solidæ doctrinæ. Idem ad me perscribitur epistolis multorum æque consentientibus. Atque hactenus nihil commoveor, si quis ea de me prædicet, quæ ipse tum dictis, tum scriptis ingenue profiteor, nullis magis indignans, quam his, qui me falsis & invidiosis laudibus onerant. Si me venditarem pro magno Theologo, aut Philosopho, merito mihi detrahat aliquis leonis exuvium. Nunc cum nihil magni de me pollicens, præstem id quod possum, nulli me præferens, neque cujusquam officiens gloriæ, miror si quisquam bene natus, & insigni doctrina præditus, breviter adeo felix, ut contemnere possit citius, quam odisse vulgares istos doctrinæ simios, dignetur obtrectare *Erasmo*, qui tui similes semper venerari consuevit & adorare: qui nec invidere novit æqualibus, qui inferiores gaudet, quantum potest, evehere. In argumentis, quæ mihi suscepi, arbitror me non omnino infeliciter versatum esse, præsertim si cogites me barbarum ea scripsisse barbaris. Nihil adhuc tractavi, quod Theologum requireret multa philosophia instructum, præterquam liberum arbitrium, quod à multis impositum, ægre susceptum, quam potui, simplicissime tractavi, nec tamen impie, ni fallor, si parum erudite. Proinde, quis oro fructus, si vir tantus persuaseris *Erasmum* esse rudem heroicarum disciplinarum? sunt hujus classis quamplurimi, qui tamen se jactant doctores. His magis conveniebat detrahere personam, qui passim in scholis docent adolescentes nihil scire, & persuadent nihil nescire. Jam facile fero, si quisque pro suo arbitratu de ingenio, litterisque meis, aut eloquentia judicet. Magis me commovent illæ voces, quas audio subinde repeti ab eodem Principe in conviviis Cardinalium, in conciliabulis eruditorum, quicquid est hujus tumultus, ex *Erasmo* natum esse. Hoc quum sit vanissimum, quid dici poterat hostilius ab eo, cujus utrumque parentem veneno sustulissem? Quum prodire cœpisset *Lutheranæ* tragœdiæ prooemium, eique fere totus orbis applauderet, ego primus omnium dehortatus sum amicos, ne se illi negotio admiscerent, cujus exitum augurarer fore cruentum. Et quoniam quidam jactabant me cum *Luthero* sentire, videlicet quo plures ad suam allicerent factionem, ego libellis editis professus sum mihi nihil esse rei cum *Luthero*, nec unquam fore: Ipsum *Lutherum* admonui, rem Euangelicam ita tractaret, ne quid ambitioni, ne quid odio datum videretur, caveretque ne res in seditionem exiret. *Frobenium* minis etiam coercui ne quid excuderet *Lutheranum*. Abstinuit ille, non absque suo luculento damno, meo potius obtemperans animo, quam suo commodo serviens. Quotquot apud *Germanos* & *Elvetios* amant bonas litteras, initio erant *Luthero* addictissimi. Hos omnes ex juratis amicis mihi feci hostes acerrimos, paucis exceptis. Quumque hinc Theologi quidam odio bonarum litterarum nullum non moverint lapidem, quo me in factionem (ut ipsi putabant) jamjam damnandam protruderent, hinc *Lutherani* blanditiis, technis, denique minis & convitiis idem hoc agerent, licet consilio diverso quam Theologi, tamen hactenus digitum latum dimoveri non potui, ut ab Ecclesiæ *Romanæ* societate discederem: hunc animum non omnino contemneres, si nosses tot regionum nostratium animos, si Principum consilia, si scires quos tumultus excitare potuissem, si me ducem hujus negotii voluissem profiteri: sed ego malui me nudum & inermem utriusque partis jaculis exponere, quam ullum porrigere digitum factioni, quam non agnoscit Ecclesia *Romana*. Sed occasionem *Lutherus* hausit è libris meis: id fortiter negat ipse *Lutherus*, qui eadem de me prædicat & scribit quæ Princeps ille *Carpensis*, videlicet nihil me scire Theologiæ, quod nusquam cum illius dogmatibus consentiam. Sed fingamus aliquid haustum è Lucubrationibus meis, quî magis istud imputetur mihi quam *Paulo* aut *Augustino*, unde sua fere confirmat dogmata? certe cum illa mea scriberem nihil minus suspicabar, quam hujusmodi tumultum exoriturum. Sunt qui dicant, Cur non statim nascenti malo occurristi? Quia cum multis suspicabar *Lutherum* esse bonum virum, corrigendis depravatissimis hominum moribus divinitus missum, quanquam jam tum mihi displicebant quædam, de quibus illum admonui. Porro, quum mundus esset plenus Academiis, videremque fabulam esse mire plausibilem, non vulgo tantum, sed etiam Principibus, Episcopis ac nonnullis etiam Cardinalibus, quæ fuisset temeritas, me privatum homuncionem publico orbis favori oppedere? Quod si me pateris libere proloqui, qui fuerit hujus mali primus fons dicam, pro mea quidem sententia. Sacerdotum quorundam palam impia vita, Theologorum quorundam supercilium, Monachorum quorundam non amplius ferenda tyrannis, huic tempestati locum fecit. Hoc velim ita dictum in malos, ut bonorum existimationem nihilo faciat deteriorem; & ita dictum in genere, ut Ordini nulli sit irrogata contumelia. Principio erat bellum cum linguis ac *Latinis* litteris; his ego hactenus favi, ut admissæ or-

ornarent juvarentque recepta studia, non ut veteres professores de ponte, quod ajunt, dejicerent, & servirent gloriæ *Christi*, non ut veterem Paganismum nobis revocarent. Hic quum ancipiti *Marte* decertaretur, res per Monachos detracta est ad negotium fidei, hic illis placebit prætextus. Non dubito quin audita tibi sit *Reuchlinica* tragœdia. Hic cœpit in illos incrudescere doctorum odium: mox fervente adhuc bello inter mystas & osores Musarum, exortus est *Lutherus*. Illico conati sunt illi litterarum politiorum cultores *Lutherano* negotio involvere, quo simul & illos perderent. Ita gradibus quibusdam res alterius partis semper in pejus vergentis pervicacia, tum alterius quorumdam odiis, & intempestivis clamoribus hucusque progressa est tragœdia. Habes rem, ut est, absque fuco descriptam. Nunc si verum est, quod ad me delatum est, quæso, ut istam persuasionem abjicias, & istiusmodi voces mihi periculosas contineas: sin vanum est, ignosce, quod hujusmodi næniis obtuderim celsitudinem tuam, cui precor omnia læta feliciaque. Datum *Basilea* 10. Octobris, Anno 1525.

EPISTOLA CCCXXXIV.

Viro optimo atque eruditissimo D. Erasmo Roterodamo Thomas Morus *S. P.*

* ACCEPI *abs te*, Erasme *charissime*, *unas atque alteras litteras*, *& eas legi*, *quas ad Reverend. Patrem*, *Episcopum* Londinensem, *dedisti*. *Quod calculi morbo*, *qui te tam diu torsit*, *successit is*, *qui* Linacro *fatalis* * *fuit*, *quanquam divina bonitas & virtus tua ejusmodi mala tibi vertunt in bonum*, *nos tamen amiculi tui*, *qui nonnunquam anima tua bonis tam valde gratulari possumus*, *ut non interim simus pro humana infirmitate de corpore tuo solliciti*, *perquam moleste ferimus*, *idque non tua tantum causa*, *cui tam prospera cupimus & precamur omnia*, *quam nobis*: *sed vel præcipue totius orbis* Christiani *studio*, *ne morbus iste Opera tua clarissima*, *quibus* Christianam *pietatem promoves*, *interturbet*, *quæ Deum precor*, *ut propere tibi & feliciter contingat absolvere*. *Sed ante omnia quod adhuc deest* Hyperaspisti, *quo Opere nec ceteris omnibus fructuosius*, *nec amicis tuis jucundius*, *nec tibi vel speciosius vel magis necessarium potes excogitare*. *Vix credas profecto*, *Opus illud quam avide omnes exspectent boni*: *contra improbi quidam*, *qui aut* Luthero *student*, *aut tibi invident*, *ex ista rescribendi mora gestire videntur & crescere*. *Quod si intermisisti*, *dum alia quædam interim perficeres*, *veluti* Institutionem Christiani matrimonii, *quod Regina Serenissima merito facit maximi*, *id quod ipsa re brevi*, *ut spero*, *senties*, *æquo animo dilationem fero*. *Si ut rem tractes per otium accuratius*, *etiam valde gaudeo*, *cupio enim eam partem tractari diligentissime*; *sin id est in causa*, *quod quidam ferunt*, *periculi metum ejus Operis meditationem excussisse tibi*, *ne audeas ulterius progredi*, *nec satis mirari possum*, *nec dolori meo moderari*. *Prohibeat Deus*, Erasme *dulcissime*, *qui tot labores*, *tot pericula*, *tot* Herculeas *ærumnas exantlasti*, *qui sudoribus & vigiliis*, *ut prodesses Orbi*, *dulces omnes ætatis annos impendisti*, *ne nunc tam misere incipias deamare morbidos*, *ut potius*, *quam perdas calculum*, *Dei causam velis deserere*. *Non vereor*, *ne nunc objicias mihi comicum illud*: Omnes cum valemus, *&c.* &: Tu, si hic esses, aliter sentias. *Equidem de me neque polliceri possum*, *nec sperare quicquam*, *qualia de te propter egregia pectoris in Deo fortis fidentisque specimina mortales omnes exspectant*. *Quod animi robur quia ad extremum vitæ tuæ actum pulcherrime præstiturus sis*, *nunquam dubitare possum*, *etiamsi catastrophe foret turbulentissima*. *Nunquam enim posses non confidere*, *qui tragœdiam explicaret*, *propitium è machina adfuturum Deum*. *Tantum abest*, *ut nunc te timor obruat*, *ubi*, *quantum ego video*, *non multum subest causæ*. *Nam si quid in hoc negotio fuerant intentaturi* Lutherani, *hoc*, *vel priusquam*

* Obiit Linacer 20. Octobris, Anno 1524.

A *responderas quicquam*, *videntur fuisse facturi*: *sic enim fecissent*, *ne rescriberes*, *aut si scripta volebant ulcisci*, *furias suas effudissent edito libello primo*, *quo sic depinxisti belluam*, *sic ejus incessorem spiritum demonstrasti digito*, *ut fumidum illum ac tartareum Dæmonem velut* Cerberum *extractum ex inferis mortalibus visibilem spectandumque exhibueris*. *Nunc profecto quid superfit periculi*, *non video*, *quod non immineret ex æquo*, *etiamsi nihil addideris amplius*: *nam quum ad calumnias ejus in te responderis*, *cum eum calami tui stylo perfoderis*, *quum supersit tantum tractatio Scripturarum*, *cum eam partem te diligenter exsecuturum prioris partis mille exemplaribus*, *velut totidem syngraphis*, *toti Orbi fidem tuam ob-*
B *strinxeris*, *ne nunc Dei causam prosequaris*, *qui tuam peregisti*, *& quæ publice promisisti persolvas*, *præsertim cum possis tam facile*, *nec* Lutherus *ipse tam excors est*, *ut velit sperare*, *nec tam improbus*, *ut audeat postulare*. *Quanquam cum optet te tacere*, *non dubito*, *quantumvis fingat magnificum tui contemtum in epistola illa ad te*, *dici non potest*, *gloriosa-ne magis*, *an stulta*. *Sed tamen satis sibi conscius est*, *quam mera glacies reddantur*, *expendente te*, *quæ nunc satis per se frigent*, *misera illa glossemata*, *quibus clarissimas Scripturas laborat obscurare*. *Ceterum quoniam ipse istic in re præsente ades*, *nos longe absumus*, *si quid in respondendo periculi vides*, *quod nec ipse declarare*, *nec nos divinare possumus*, *istud*
C *saltem*, *quæso*, *te exoremus*, *ut secreto responsum scribas*, *& per fidum aliquem ministrum huc transmittas ad nos*, *bona fide curabitur & ab Episcopo* Londinensi, *omnium*, *ut scis*, *integerrimo & tui amantissimo*, *& à nobis*, *ne in publicum unquam prodeat*, *nisi tuto*. *Pictor tuus*, Erasme *charissime*, *mirus est artifex*, *sed vereor ne non sensurus sit* Angliam *tam fœcundam ac fertilem*, *quam sperarat*. *Quanquam ne reperiat omnino sterilem*, *quoad per me fieri potest*, *efficiam*. *Optime factum*, *quod edito libello opinionem*, *quam de te sparserant impii*, *quasi* Carolstadii *favisses hæresi*, *pulcherrime confutasti*, *& illius nebulonis technas*, *qui libro* Germanice *scripto eam famam seminaverat*, *elusisti*. *Qua de re quanquam aliquando*, *si tibi Deus concedat otium*, *cuperem in fidei nostræ*
D *comprobationem tractatum aliquem abs tuo pectore tuendæ veritatis organo commodissimo proficisci*, *tamen ita sum de* Hyperaspiste *sollicitus*, *ut nihil tibi tam cordi esse cupiam*, *ut quo minus id Operis quamprimum perficias*, *alio tuas curas & cogitationes avocet*. *Vale*, Erasme, *mortalium omnium charissime*. *Ex Aula* Grenvici 18. *Decembris*, *Anno* 1525.

Toto pectore plusquam totus tuus Thomas Morus.

EPISTOLA CCCXXXV.

Berquinus Erasmo.

E * RURSUM *crabrones irritati*: *hæreseos me accusarunt apud Senatum ac delegatos Papæ*, *non ob aliud quam quod Lucubrationes tuas aliquot in vernaculam verterim linguam*, *in quibus hæreses impiissimas ausi sunt affirmare*. *Olfeci protinus*, *quidnam illi molirentur*, *ut videlicet libri* Erasmi, *si diis placet*, *velut hæretici cremarentur*, *& una cum eis* Berquinus, *ni tanquam tales abjuraret*. *Quod si abjuraret*, *satis illis hoc esse vindictæ*, *si* Berquinum *insigni & perpetua notassent infamia*; *ego*, *qui mihi conscius eram*, *nihil exstare in libris tuis*, *quod velut hæreticum esset abjurandum*, *cum mihi fama quam vita charior esset*, *neque abjuravi quicquam*, *& te eum esse affirmavi*, *de quo ne minima quidem esset habenda hæ-*
F *reseos suspicio*. *Lucubrationes tuas à Pontifice* Leone *X.* *comprobatas*, Adrianum *Pontificem te quam benignissime non solum litteris unis & alteris propria sua manu scriptis*, *sed & per Legatum* Romam *advocasse*. *Tot Cardinales*, *tot Principes egregie de te & sentire & loqui*. *Quin &* Clementem *Pontificem litteris suis & amplissimo munere*, *quasi judicii sui pignore*, *satis declarasse*, *quam illi placuerit* Paraphrasis *tua* in Acta Apostolorum, Erasmumque *solum illi visum idoneum*, *qui* Jo. Oecolampadii *dogma de Eucharistia refelleret*: *nam id tum (forte)*

An. 1526.

te) à nescio quo resciveram, quod an verum sit, scribe, quæso. Adjeci, me, cum verterem Lucubrationes tuas, nihil illic offendisse indignum homine Christiano, *si modo omnia simul legantur, non calumniandi animo, sed candido & sincero. Quod si quid offenderetur in libris tuis diversum à doctrina* Christiana, *nihil aliud existimandum, quam aut librum esse depravatum, aut esse suppostititium, de quo tu non semel conquestus esses, atque adeo proximis his diebus litteris ad* Beddam *datis, ne putarent, hoc à me confingi. Quod ad traductionem attinebat, ostendi illis manifestissimas calumnias, tantum interesse inter stylum meum & illius, cujus proferebant versionem, quantum interest inter vulpem & camelum; suppostititium esse titulum, suppostititium esse nomen, addita esse multa, plura omissa, plurima ab interprete indocto depravata.* B *Atque ne putarent his me dictis effugium parare, obtuli, ex autographis meis fidem me facturum, vera-ne, an falsa dicerem. At delegati quanquam binis litteris Regiæ matris jussi fuissent in hoc negotio supersedere ad regium usque adventum, propterea quod Rex* Christianissimus *in animo haberet, de* Fabri, *de meo, de aliorum quorundam simili negotio, consulere viros egregios, doctos, & cordatos, eosque constituere judices, tamen aut impotentia odii, aut in gratiam Theologorum, aut denique sua timentes tyrannidi, posteaquam in* Erasmi *nomen satis essent debacchati, illum hæreticum & Apostatam subinde clamantes, &* Berquinum *illius fautorem, produxerunt articulos à Theologis ex libris tuis decerptos, (ut ajebant) truncatos tamen ac mutilos, quos hæreticos, schismaticos, scandalosos, olentes hæresin, hoc est, ipsis displicentes, asserebant.* C *Longum esset,* Erasme *doctissime, recensere, quid ego responderim, hoc solum nunc habe, mihi ne in unico quidem articulo cum illis convenisse, neque tamen quicquam à me dictum est pertinaciter, sed vel sententiam sum interpretatus, vel ex præcedentibus dixi articulum declaratum, vel aliam esse mentem tuam, quam verba sonare viderentur, vel aliquid deesse, vel exemplar corruptum esse, denique modis omnibus cavi, ut neque malevolo illorum animo obsequerer, neque illi justam causam haberent, sæviendi in me, aut in libros tuos: nec omisi* protestationes, *quas vocant, innumeras.* D *At illi spretis* protestationibus, *spreto regiæ matris edicto, cum ne verbum quidem dixissem alienum à fide Catholica, tamen adhibitis tribus Monachis, quos tamen prius ut suspectos recusaram, (præcipue* Carthusianum *Priorem) velut non omnino bene volentes* Erasmo, *& quæ ille in quosdam ineptos, utpote sutores, scripsisset, ad totum ordinem trahentes, non veriti sunt me pronuntiare hæreticum & hæreticorum fautorem. Senatus quanquam alias satis præceps ad hujusmodi negotia, tamen vel hoc uno abunde testatum est, non placere sibi tam præcocem, &, ut ita dicam, præcipitatam sententiam, quod me ab ovo usque ad mala audire decreverit, frendentibus tam delegatis, quam Theologis. Rex* Christianissimus *eo die, quo patriam est ingressus,* E *edoctus de re omni per Matrem, protinus caduceatorem misit ad Senatum cum litteris suis, jubet exspectari adventum in hac re suum, Præsidibus Senatus præcipit per alias litteras,* Berquini *curam suscipiant, illius aut vitam, aut mortem ab illis repostturum. Habes paucis Tragœdiam* Berquini: *unum hoc inprimis non erat omittendum, quod in* Paraphrasi *tua Regi dicata (cujus exemplar, à me versum, cum nonnullis aliis libris à me abstulerant) nihil designarint, id quam ob rem satis conjectare potes. Visum est autem interim, dum Regiam Majestatem exspectamus, articulos ab illis designatos ad te mittere. Mitto quidem omnes, quotquot designarunt, sed qui sunt præcipui, id est, quos maxime urgebant, eos notavi digito in margine.* F *Tuæ fuerit humanitatis, respondere illorum calumniæ, idque non obiter, quemadmodum respondisti* Beddæ, *sed copiose argumentis & auctoritate Scripturæ. Rex hoc honoris habet* Erasmo, *ut dicat,* Theologos istos, cum neminem non impetant, audaces, ab *Erasmo* tamen semper timidos abstinuisse, *fac, ut idem cognoscat, quam non feliciter nunc primum hanc rem sint aggressi. Magnus semper admirator fuit tuæ doctrinæ, major futurus est, ubi Theologorum ineptias plenius cognorit. Tunc hic vulgo jactatur, Theologos* Sorbonicos *tot annis nihil intellexisse in* Erasmi *libris, nec unquam quicquam intellecturos esse, si non adsit, qui illos in linguam vertat* Gallicam. *Responde, quæso, copiose: nam quicquid actum fuerit ad Regem perferetur. Exspectabit tabellarius, quamdiu voles, neque clamitabit (spero) effluxisse viaticum. Quod si voles simul mittere* Panegyricum *gratulatorium nostro Principi in patriam reduci, quemadmodum jam pridem admonueram, age præstolabitur: aut si mavoles hunc post articulos à te receptos ad me redire, &* Panegyricum *per alium ad nos mittere, fac ut voles, non redibit tabellarius, quem mittes, vacuus munere honorifico, ejus rei tibi fidem do. Apud scutum* Basileense *aut apud* Beroaldum *sciet tabellarius, ubinam fuero, quanquam* Beroaldus *nunc plurimum abest ab urbe. Vale, doctissime* Erasme, *&* Ludovicum *tuum perge inter tui observantissimos numerare.* Lutetiæ 17. *Aprilis, Anno* 1526.

Ignosce, quæso, ineptiæ notularum mearum, præsertim in descriptione articulorum; nam & ægrotabam, nec volui rem hanc cuiquam patefacere.

EPISTOLA CCCXXXVI.

Simon Pistorius, Doctor, Erasmo Rot. *S.*

NON est, ut verbis possim assequi, doctissime Erasme, *quantam apud Principem* Georgium, Saxoniæ *Ducem, gratiam iniveris ista tua* Hyperaspiste: *omnia enim inibi ex animi ipsius sententia ita in* Lutherum *scripta sunt, ut melius optari non possent. Nec potest satiari eo libro legendo & relegendo. Et quidem ab omnibus suspicionibus, quibus apud ipsum fuisti gravatus, te vindicasti. Ceterum, quia potissimum & merito convitiandi & depravandi libidinem taxas, curavit Princeps quædam ipsius* Germanica *in* Latinum *verti, quibus ad varias variorum ordinum imagines, à quodam pictore temere effictas, miro modo applaudit, & ad proscindendum & infamandum instigat; idque, si Superis placet, sanctæ Scripturæ prætextu: proinde hic tibi mitto, quo iterum cognoscas, te non injuria hanc dicam ei adscripsisse. Sunt & alia istiusmodi permulta vernacula lingua adeo impudenter edita, ut prorsus mirum sit, unum esse* Christianum *hominem, qui laudet. Sed quis potest omnia & cum tanta impudentia in* Latinum *vertere. Admonuit etiam jam ante trimestre litteris Principem paulo civilius, quam alias assolet, sed tamen non sine ingenti fastu & regalibus minis. Verum Princeps ita respondit, ut multi nihil ei falso adscriptum, quantumvis alias iniqui, cogantur fateri. Atque ut palam cognoscas, ipsum Principem tecum per omnia sentire, habes hic hujus & illius Epistolam in* Latinam *linguam translatam. Exspectamus autem à te non solum liberi Arbitrii egregiam defensionem, sed & confutationem aliorum omnium, quibus causam illam vestit, & imprimis, quod Ecclesiam ad nihilum redigit, & ex aliquorum corruptis moribus de ipsius doctrina & institutis* Hussitico *more pronuntiat: atque quod verbum Dei non sine tumultu propagari posse contendit. Quæ certe si falsa esse, ut nihil addubitamus, persuadebis, non solum in libero Arbitrio victoriam obtinebis, sed & omnia alia ipsius, quibus vulgo perstringit oculos, subvertes, & eos ad Ecclesiæ unitatem revocabis, qui temere discessere. Idque ut strenue, sicuti cœpisti, perficias, à* Jesu Christo *tibi precamur gratiam.* Ceratinum *non potui hic tenere, atque ut postea comperi, ea de causa, quod vidit, Principem non posse ferre eos, qui semel susceptum votum negligunt: audio enim, quod sit sacerdos, pro quo tamen noluit agnosci. Scripsi tibi, jam annus est, ex* Effingen *de nonnullis in aurem, & quamvis hactenus nullum acceperim responsum, video tamen, te partim effecisse, quod desideravi, & in instituta disputatione plenius te effecturum spero. Semperque bene vale.* Lipsiæ 19. *Aprilis, Anno* 1526.

EPISTOLA CCCXXXVII.

Erasmo Rot. Leonardus Casperotus *S.*

An. 1526. * . . . . *Equidem pro tuo monitu* Hieronymo Frobenio *adesse studui, venaturienti vetusta aliqua exemplaria; sed quam invita* Delia, *est quod doleam ego, atque ille queruletur: D.* Reginaldus Polus *aliquanto magis (nam is potest) affulsit propitius; quippe unde indicum quorundam visurus es gratissima exemplaria, puta Bibliotheca* Romanæ, Florentinæ *atque* Venetæ. Patavini *Monachi, penes quos sunt abstrusiora, undiquaque sunt inexpugnabiles, quamlibet iis, quos præscripseras, modis oppugnati, hoc est, seu pretio, seu precario, seu furto, seu rapto. . . . In te tamen non possum non maximam spem repositam fovere, ut scilicet per occasionem aliquò te commendante intrudar, ubi viro studioso suus virtutis tandem fructus erumpat. Scis quid velim, neque, quid tu possis, vicissim nescio. Sed quantum obtundatur conatibus tuis utilissimis, bonorum, heu! nimium justa est querimonia, dum huic atque illi conspuenti* ἀπολογεῖσθαι *oportet. De* Lutheri *impotentissimo spiritu increpitato opera pretium fecisti* ἀποστομάζων τοὺς στασιώδεις. *Unum restat perficiundum, quod à* Frobenio *perceptum intellexi,* Italorum *nonnullorum ut nimirum demonstrentur orbi stulta &* φίλαυτα *judicia, qui præter unum* Ciceronem *ne tantillum quidem permittant cuiquam laudis in dicendo. Multos hæc opinio in tui, tum cæterorum haud trivialium Auctorum, contemtum adduxit: præsertim* Bononiæ, *ubi* Lazarus *quidam regnavit* Aristarchus, *non dicam* Erasmo-mastix. *Proinde exspecta à tuo* Frobenio *cætera. Claudam. Vale, mi* Erasme, *& aliquo amiculorum fac perstet in numero* Leonardus *ille tuus, nulla unquam vi abs tui veneratione divellendus.* Patavio 6. *Junii, Anno* 1526.

Leonardus Casperotus (*sic est novum cognomen* †) vere tuus.

*EPISTOLA CCCXXXVIII.

Desiderio Erasmo Roterodamo, Cæsaris à Consiliis, Joannes Maldonatus *S. P. D.*

*SCIO *te, doctissime* Erasme, *litteris omnium, qui gentium ubique sciunt* Latine, *vel scire se putant, frequentissime peti, seriisque ab operibus importunius multo, quam par erat, sæpius avocari: reputantibus aliis magnos se viros statim visum iri, si congredi cum* Erasmo *fuisse ausos memorentur: aliis ingenti desiderio flagrantibus scriptis tuis inseri, vel qualibet rescriptione dignari. Utrisque certe non ignaris, si vel nominentur abs te, fugacitatem vitæ perenni fama, quam tui non dicam labores de rebus seriis, sed ludi jocique promittunt, compensaturos. Ego tamen, etsi nonnihil invideo iis, qui tecum de re litteraria cominus velitantur, vel missis tantum litteris provocant in certamen, maxima sibi laudi fore ducentes, tecum contendisse vel victis, longe diversam scribendi occasionem habuisse profiteor: volui enim te certiorem facere, quomodo se habeant erga te, tuamque istam stupendam eruditionem,* Hispanorum *meorum studia: qua te benevolentia omnis ordo, omnisque sexus, ob lucem bonis sanctisque Litteris redditam, prosequatur. Nolo ex uno alterove cognoscendos* Hispanos *omnes inducas animum. Magna est nominis tui apud nos fama; ingens eruditionis admiratio, nonnulla etiam divinitatis cujusdam opinio. Quatuor sunt genera hominum, qui judicium ferunt de te, tuisque sanctissimis laboribus: unum eorum, qui bonas litteras colunt, sanctioresque Musas complectuntur, ac cupiunt ardentissime venerandam illam antiquitatem referre, limpidissimisque illis fontibus sitim restinguere,* An. 1526. *tam dicendi splendore, quam sententiarum gravitate pellecti: qui quidem omnes à tuis partibus stant, tibique ferunt acceptum, quod bona resipuerint littera, quod vel socordibus dicendi ardor sit inditus, quod via patuerit, qua sit progressus ad summa, quod lux cæcutientibus oborta sit, quod eloquentia cum vera sapientia post secula tot iterum conjuncta fuerit, quod impostores passim ubique regnantes detectis eorum præstigiis profligati atque ad famem laqueumque redacti compulsique sint. Felix igitur sis,* Erasme, *propitiique tibi adspirent cœlites, qui tantum boni nostro seculo invexeris, qui tam bene de* Christiana *Republica fueris meritus, ut quicunque sint ubivis gentium vere sapientes, te scopum unicum contemplentur, te principem agnoscant, te longe quantumvis dissiti coram audire majorem in modum gestiant atque percupiant. Nusquam profecto reperietur jam Theologus, (ut de Grammaticis ac Rhetoribus taceam) si sit idem* Latinus, *si summatibus ex illis, quibus potissimum Ecclesia nititur, documenta perceperit, si commodus magis quam ostentator velit haberi, qui non habeat* Erasmum *in ore, qui frequenter* Erasmum *non citet, qui Ducem Theologorum & Antesignanum* Erasmum *non prædicet ac profiteatur. Regnas utique,* Roterodame, *in Scholis nostris, & ita regnas volentibus cunctis, iis præsertim, quibus jus est suffragii de hac re, ut priscis plerisque caliginem effuderis. Est alterum genus hominum, qui solis sophismatis spinosisque quæstiunculis nixi, nihil aliud quæsisse videntur, vita continuis sudoribus, quam inanem quandam ostentationem, in nihili re supra modum garruli, & in profectu reque seria prorsus infantissimi. Hi sunt, qui te mirum in modum oderunt, qui in te tuumque caput passim ac sine intermissione debacchantur. Hi omnia, quæ possunt, mala in nomen tuum moliuntur, arbitrantur siquidem & non immerito, ad eorum te perniciem genitum, qui persuadere nitaris editis tot præclarissimis libris, quos legere nemo non avet ob mirabilem facundiam, doctrinamque singularem, ineundam esse aliam iis viam à sophismatis longe diversam, qui frugi percupiunt esse in instruendo populo, prædicandoque Evangelio: nam qui quæstiunculis nænisque nugacibus imperitam detinent multitudinem, reddentes quoscunque nacti fuerint, spectatores, auditoresque, incertiores multo, vel potius hæsitantiores in re, ad quam discendam convenerant, quam ante auditam conciunculam, dignos merito censes, ut à cœtu hominum relegentur. Quamobrem acerrimos tibi hos esse hostes haud ignorare te puto. Scripta tua, quantum ipsi valent ingenio, pervestigant angulatim, audaciterque pronuntiant, te divinæ Majestatis reum ad orthodoxæ fidei hostes descivisse. Tertium est genus hominum, confusi scilicet populi multitudo, viri feminæque, qui sunt omnino litterarum expertes; hi te prorsus incognitum in ore frequenter habent, magna de te prædicant, multoque majora suspicantur. Non fit summis ac infimis admirationi Vir unus ac pene ostentui, de quo tanta quotidie inter eos, qui docti sunt aut videntur, dimicatio suboriatur? De quo tanta referantur præconia ab amicis & doctis; tanta maledicta congerantur ab inimicis ac morosis idiotis? de quo solo fit inter pueros, ludum litterarium frequentantes, præcipuus sermo: quem docti qui habentur, percupere ferantur æmulari? cujus scripta, qui maxime sunt inimici, vigiliis quam occultissimis evolvere; & si quid postea boni effundunt, ab eis suffurari dicantur? Ex tribus iis constatum est quartum genus hominum, si homines sunt dicendi, qui nulla volunt re homines videri, qui mirandum in modum student, ne quod foris in eis videtur, homines eos arguat, Monachi scilicet. Ii demoliri caput tuum totis machinis sunt conati: nihil tamen hucusque promoverunt, faventibus bonis, & in eorum caput rejicientibus, quod in te perperam illi machinabantur. Sunt tamen inter Mo-*

na-

† Antea dicebatur *Casimbrotius*, ad quem duæ Erasmi Epistolæ, scil. DCCLXXI. & DCCCXVI. * Ad hanc responsio Erasmi exstat sup. pag. 1066.

An. 1526. nachos, quos certe merito singularis doctrina commendat, quorum vita profecto laudabilis est, ut qui vere re praestant, quod vultu pallioque portendunt. Hos si seorsim interroges, nihil laudis omittunt, quod in Erasmum non congerant, quod non in Erasmum accumulent; laudant ingenium, laudant industriam mirabilem, stylum incomparabilem praedicant, Ciceronem denique appellant, nihilo jam de natura Deorum sollicitum, sed veritatem tantopere quaesitam manu prensantem, manuque tenentem, ac lingua politissima quasi delineantem: eruditionem multiplicem variamque, tum laborem irrequietum mirantur ac velut adorant. Caeterum cum inter suos agunt, indutique cucullo propius admonentur, diversam necessario personam sumunt, transversosque agi facile patiuntur: vident cum veritatem ubique nitaris asserere, eorum simul instituto plurimum derogare, imo totum eorum peculium perdere, ac quaestum defraudare, itaque cum aliis commilitonibus etiam doctissimi centuriantur in te, bellumque tibi tuisque pignoribus indicunt ac denuntiant. Hoc tamen facile esset superare, vel, ut transfugas agerent, pellicere, qui arma sumserunt coacti, qui non possunt odisse; quod ipsis majorem in modum arridet, probandumque videtur: si paululum tu severitatis remitteres, atque instituto ordineque (sic vocant) laudato disertos egregieque doctos secerneres à rixosis, ita quod primis illis Coenobiorum conditionibus suus honos deferretur. At Magistros qui vocari ambiunt, qui solis contendunt syllogismis veram sapientiam contineri, qui senticosam quandam profitentur doctrinam, cum inter suos potissimum regnent, & meram in Coenobiis tyrannidem exerceant, nihil foris intentatum inausumque relinquunt, quo soli videantur sapere & omnium se negotiis ingerant. Illustres ac nobiles quasque feminas sub praetextu sanctimoniae captant, persuadentes illis, non satis exonerari conscientiam, criminumque sarcinam omnino deponi, ni ad genua sophistae Monachi procidant; nullos alios contendentes commissorum nosse discrimina & qualitates, nisi qui syllogismis norint irretire sodalem. Quid in re manifesta moror? nullus à vili cerdone ad Caesarem usque satis apud hos Christianus habetur, si spiritualem, ut vocant, quempiam Monachum non agnoscit parentem, cum multa dictu foeda referantur à mulierculis, quae sunt à philosophastris nullo pudore tentata. Nil igitur mereris, si te hujusmodi monstra oderunt, qui personatam eorum quasi fabulam detexeris, eluseris, deturbaris, velis remisque persecutus fueris, explicans passim, quantum mali suis illis tricis invexerint orbi, quantum immortalibus rixis verae sapientiae studiosos retardarint, quantum Euangelicam doctrinam ex plana facillimaque reddiderint perplexam & inextricabilem. Vix dici potest, quam hostiliter ii tibi dira precentur, quoties caput tuum orco devoveant, quanto negotio, qua cura, quibus sudoribus Magnates & summos Magistratus, Episcopos quin etiam ipsos sollicitent, ut distrahi à Bibliopolis volumina tua prohibeant, jamque promovisse . . . aliquid putabant, cum ecce summi judices, qui fidei tuendae negotio praepositi sunt, male loqui de Erasmo vetuerunt, minas intendentes in eos, qui Erasmi scripta, ut parum pia, improbassent, ni publice cantarent palinodiam: qua denuntiatione perculsi Erasmo-mastiges, ne tanta eorum tamque late patens ditio penitus interciperetur, Nobiles feminas, apud quas nihil non ex eorum arbitrio fiebat, coetus etiam sacrarum virginum ac Coenobia, quae sunt in Hispania frequentissima locupletissimaque, retinere vel sola sunt conati, omni nixu caventes, ne nominis doctrinaeque tuae fama penetraret ad illas. Norunt enim satis cucullati Magistri, ex diametro pugnare monita tua cum eorum hypocrisi, habereque volumina tua viam facillimam ad beatitudinem ac dogmatis Christi perceptionem, neque posse eos sustinere vel apud foeminas auctoritatem, quam sensim lingua, vultus, cucullique lenocinio paraverant, si tua scripta non supprimerentur, nomenque obrueretur. Itaque dabant operam persuadendis feminis, ne quenquam admitterent ad colloquium, qui Erasmum nescio quem dogmatisten (utar mitiori

A vocabulo) nominaret, nedum qui ejus instituta circumferret. Ceterum ut est humanum ingenium, cum vetari audierunt prudentissimae, confestim magni aliquid afferre te suspicatae sunt, quod Monachos male haberet, itaque avidissime conquirebant, qui Erasmum clanculum interpretaretur, qui Monachorum stomachum revelaret. Quamobrem factum est, ut dum Monachi te subvertere machinantur, tuaque scripta perdere parant, omnibus te notissimum reddiderint, adeo ut, qui Latine vel paululum sciunt, non solum tua complectantur praeclara volumina ac emtitent; sed confusa etiam multitudo, quae nullam praeter vernaculam callet linguam, de te audire, tuaque B praecepta cognoscere, magnopere gestiat; neque viri solum, quos sexus maxime stimulat, sed debiles etiam feminae ac rudes ardent desiderio cognoscendi, quid doceat Erasmus, tanto eruditorum praeconio commendatus; neque solum feminae, quae in mundo mediaque in luce versantur, sed quae cancellis parietibusque clausae tenentur, quibus loqui non licet sine arbitris, majorem in modum efflagitant, ut Erasmi scripta eis communicentur, & ubi per Monachos fieri palam non datur, clanculum moliuntur, deceptis aut in sententiam pellectis custodibus. Vide quo res tua deducta sit, in harum gratiam & omnium, qui litteras Latinas ignorant, plerique multi eruditi viri laborant in C vertendis in linguam nostram Opusculis tuis, & jam Enchiridion Hispane loquens prodiit, neque valent typographi multis excusis millibus satisfacere ementium multitudini. Dialogi etiam nonnulli ex Colloquiis, Hispani facti, volitant per manus virorum feminarumque. Hac breviter perstrinximus, ut cognosceres, non male affectos in te meos Hispanos, si unum aut alterum, quos stylo confecisti, velis excipere, Cucullatorumque turbam, quae te magno suo dedecore, tuaque non levi gloria nusquam non insectatur, nihili facias, nihilque moreris. Certe (ut meos non sileam affectus) summe percupio te cum Monachis in gratiam redire, resumtoque calamo, quae tibi mens fuerit, sic D interpretari, ut intelligant, qui sunt inter eos moribus doctrinaque praestantes, (sunt profecto quamplurimi digni, per quos caeteri bene audiant) docendi te studio, non maledicendi natura permotum, qui soleas in quocunque ordine taxare, quod relicta majorum semita plerique ferantur in placita sensuum praecipites, satis Ordini, cui sunt addicti, factum putantes, si cultu referant suos magistros. Tu tamen tuo stabis judicio, qui nihil non examussim appendis, non ut paucorum invidia movearis, si non censueris recantandum, quia si non aliud, ipsa quidem dies eam prodet ac conteret, manifestumque faciet, nihil excelsum ac illustre, quod livor non impetat, quod invidi non demoE liri conentur. Sed parce jam, quaeso, tanta mea audacia, qui seria tibi divinaque scribenti audeam obstrepere, ac infantiam balbutiemque meam prodere; dum te divinis intentum revoco, pausamque facere cogo. Meus amor in te tuamque istam incomparabilem doctrinam non sinit, quin ea, qua possum, dictione commoneam atque adhorter, ut inimicos contemnas, qui multo magis in rem tuam faciunt obtrectando, quam possumus amici laudando. Eorum certe opera factum est, ut celebrius sit nomen tuum in Hispania, quam Roterodami. Vale, & amicos, quos habes, tibi deditissimos vel incognitos fove; non paucos Burgi nostri tui studiosos alunt, qui tibi non minus ex animo faF vent, & quae datur, consulunt, quam propriae tuendae saluti. Iterum vale. Burgis 1. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA CCCXXXIX.

Ornatissimo juxta atque eruditissimo Domino, Des. Erasmo Roterodamo Alfonsus Vervesius Ulmetanus.

(Post narratum successum rei inquisitoriæ de Erasmi libellis)

An. 1527. *HOC *unum velut auctarium adjicimus, quorundam Monachorum in te novas quotidie insectationes emergere, submerguntur tamen cum auctoritatis pondere à judicibus, tum à sapientibus doctrina gravitate: nam hi iidem, qui pro suggestu, ubi in arena sua versari se credunt & (ut apud nostrates dicitur) in suo sterquilinio cucurrire, nihil non effutiunt, in disputationis certamen adsciti, hoc respondere possunt, nec mutire sciunt. Subvertunt nihilominus clancularis obtrectationibus simpliciorum quorundam mentes. Et vereor, ne hæc Excetra; quæ pro uno septingenta etiam profert capita, tandem evincat: nam, ut scis, te, etiamsi diu vixeris, tandem migraturo, Monachorum sodalitia nusquam emoriuntur; quæ quamvis plures habeant viros probos & optimos, veræ sapientiæ cultores & Evangelicæ simplicitatis æmulatores, omnes tamen, quales quales sumus, ordinibus nostris impendio favemus, eorumque honori consultum esse volumus, quare fit, ut major pars, quæ vel vulgari pietate, vel malitia errat, facile vincat, imo in suam sententiam trahat meliorem. Et cum* Christi Jesu *gloriam nos provehere credentes de propria certemus, eveniet, ut duplici stimulo agitati præcurramus eos, qui ita tibi favent, ut tamen non nisi Evangelio favere vellent; quæ quidem æmulatio quo melior est, eo (proh dolor!) facilius in mortalium animis labascit & emoritur. Huic malo per te, ni fallor, obviari posset, si post plures peculiares Apologias, quas hactenus edidisti, novam quandam generalem, ut ita dicam, & communem nullo pene negotio scriberes, qua ad nonnulla ex iis, de quibus te admonuimus, & ad quædam alia, quæ tu ipse in vulgus jactitari non ignoras, responderes. Utile mea quidem sententia opus futurum, si de iis, quid sentias, quidve sentiendum censeas, altius ac fusius exponeres. Sed quando filiale hoc nostrum consilium non probas, hoc epistolium admonitioni finem imponet. Vale. Ex* Burgis *23. Februarii, Anno 1527.*

Tuus Vervesius Ulmetanus *scripsit.*

EPISTOLA CCCXL.

Vives D. Erasmo, Præceptori suo, S.

*RARO *admodum ad me scribis, sed cum considero & molem & varietatem earum rerum, quæ in tam exactam pene ætatem & affectam valetudinem incumbunt, non solum te apud animum meum excuso, sed vehementer laudo, quod illos potissimum in dandis litteris prætereas, quos scis tibi esse amicissimos, nec ejusmodi scriptionum officia morari, minus satisfactum sibi abunde arbitrentur, amore erga se tuo, quem ex suo ipsorum in te colligunt. Quin & hoc nomine habeo & ago tibi gratias, quod me inter præcipuos tuos habes: nam, crede mihi, non aliter silentium istud tuum interpretor. Itaque respondebis, cum licebit tibi, cum voles. Hoc tantum te precor, ut in litteris, quas vel ad* Goclenium, *vel ad* Petrum Ægidium *scribis, alterutri eorum injungas, ut de salute & statu rerum tuarum duobus verbis significent, quæ ex iis, quæ tu ad ipsos scribis, videbuntur dicenda. Ex* Hispania *scripsit ad me* Vervesius *quidam* Benedictinus, *homo mihi antea ne auditus quidem, sed ut ex fama & multorum sermonibus intellexi, bene doctus ac pius, tuique tam studiosus, quam qui maxime; misit mihi acta diei unius apud Inquisitorem fidei, ejus epistolam & ea ipsa acta curavi tibi in* Latinum *transferenda à meis amanuensibus. Adjeci quoque Epistolam, quam* Maldonatus *Latine scripsit cuidam* Osorio *de congressu* Vervesii *&* Victoriani, *tute ex ipsis epistolis omnia cognosces. Est huic* Victoriano *frater germanus,* A *sed dissimilis admodum,* Franciscus à Victoria, *itidem* Dominicanus, Parisiensis *Theologus, homo maximi nominis ac fidei apud suos, quique non semel causam tuam defendit frequenti Theologorum collegio* Lutetiæ, *est in illis φλυαρίαις exercitatissimus, bonas litteras attigit feliciter jam inde à puero: admiratur te ac adorat, sed ingenio est ut acutissimo, sic etiam quieto, remisso quoque nonnihil; alioqui cohibuisset hic fratrem latius effundentem se, quam par erat. Et multa potuissent per hunc in* Hispania *transigi super his rebus, auctoritate & opinione summæ eruditionis, qua valet apud sodales suos & plerosque popularium. Nec dubito, quin ei conventui, de quo* Vervesius *scribit, qui erat futurus postridie Adscensionis, adfuerit hic* Franciscus Victorianus; *nam profitetur* Salmanticæ *in ea cathedra, quam illi primam vocant, stipendio haud sane parvo, minus multo addubito, quin nominati fuerint* Ludovicus Coronellus *&* Lerma *Abbas* Complutensis, *fortassis etiam* Vergara, *qui mihi optimam spem præbent, futuram tuam causam, hoc est, litterarum & pietatis, superiorem: sunt enim viri illi integerrimi, bonæque eruditioni favent unice, & eo nomine tibi amicissimi. Maximum momentum adferent, quocunque inclinent; nam reliqua turba quid erit ad hos? etiamsi omnes unam in lancem componantur, illi tamen prægravabunt. Consentiant modo pro causa tua, ut consensuros pro certo habeo. Existimo, tumultus hos ex* Enchiridio *tuo verso natos esse: nam si id frequens fit in hominum manibus, ut esse audio,* multum τῆς παλαιᾶς τυραννίδος detrahet Fratribus; & fortassis jam cœptum est fieri, videlicet excitatis ea lectione multorum animis ad cognitionem magnarum & pulcherrimarum rerum, quæ tamdiu fuerant occultatæ, tum etiam quod cœpit permultos pigere indignissimæ servitutis, qua quidam hactenus presserunt miseram plebem, quæ servitus cum ubique, quacunque *Christianum* nomen patet, gravissima est, tum vero in nostra natione ne servis quidem aut asinis tolerabilis. *Id Fratres non ferendum rati, sed de fastigio dignitatis, opum, ditionis, & tantarum fortunarum unius libelli lectione detrahi, impetum in Auctorem fecerunt. Sed morbus est avaritia atque ambitione gravis, diuturnitate confirmatus, medicina quoque, ut convenit, violenta, nunc exserit vires suas & fit pugna, sicut Medici dicunt, morbi ac naturæ. Nunquam meliorem habui spem, futurum, ut* Hispania *nostra te cognoscat & intelligat. Ex similibus tumultibus ac dissidiis eluctata sunt semper res amplissimæ ad magnitudinem illam & summum splendorem. Sic litteræ in* Gallia *&* Germania. *Et spero* Christum *aliquando tandem excitatum iri & miseraturum miserabilem suum gregem, ne semper cæcus & via ignarus erret, raptatus per mille præcipitia ab iis, quibus se commiserat ducendum.* Κάλλιςον παράδειγμα ὁ Χριςὸς τοῖς ἡμετέροις χρόνοις καιρὸν ἐπὶ τοῦτο ποιεῖν τοῖς τῆς αὐτοκράτορος νίκαις τοσαύταις, καὶ αἰχμαλώτῳ τῷ Κυριλλείῳ. Ἐγὼ δὲ ἂν ἐθέλοιμι, ἵνα πρὸς τὸν Γεσχαλοῦ Αρχιεπίσκοπον τὸν μέγιςον ἐπιςολὴν γράφῃς περὶ τὰ σὰ ἴδια, καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τὰ κοινὰ καὶ δημόσια. *Sed hæc & alia ejusmodi tute ipse melius statues. Quæso te, si futurum est, ut rursum* Civitas *mea excudatur, quemadmodum accepi à* Francisco *homine veracissimo, fac me certiorem, ut quædam loca mutem in meis Commentariis: alia addam, tametsi pauca. Ex* Britannia *redii sub finem mensis Maji, eodem reversurus ante Calendas Octobris* Christo *secundo. Vale, mi Præceptor.* Brugis *13. Junii, Anno 1527.*

EPISTOLA CCCXLI.

† Insigni Theologo, Domino Erasmo Roterodamo Ludovicus Alardetus.

Basileam.

*NON *puto, sumendam mihi operam, Erasme doctissime, ut vel ambitionis suspicione me vindicem, vel temeritatem propterea exensem, quod ego inter saxa & crepidines institutus, atque infra mediocritatem do-*

† Respondet huic Epistolæ Erasmus sup. pag. 1026.

An. 1527. ... ðus homuncia, Erasmo, mortali cuidam Deo, nanis meis audaculus obstrepere non dubitem: quanquam enim sat celebram famam iis omnibus contigisse scio, quibus tantillum litterarum tuarum non invidisti, nolim tamen hoc parandæ gloriæ compendium mihi usque adeo putes placuisse, ut dictante inconsulto quodam fervore potius, quam suadente fraterna charitate, huic negotio manus sim admolitus, quod me extra modestiæ numeros aliquin extulisse jure merito videri posset. Scribo igitur, non ut populo eo nomine me postea venditem, quod tertium ætatis lustrum vix biennio supergressus adolescens ter maximo heroi & fama super æthera noto Erasmo scripserim, (quid enim aliud quam imprudentiam meam cum impudentia conjunctam proderem) sed ut ei, qui Illustrissimo Sabaudiæ Duci Carolo à secretis & obnoxius, Amblardo Alardeto, fratri meo, suppetias afferam: cui cum ab aulicis negotiis vix sit otium scalpendis, ut ajunt, auribus, unius diecula opellam recusare mihi non licuit, ut Gacchum quendam cucullatum præconem (cujus intolerabilem loquacitatem jam superioribus suis litteris ille tibi abunde exposuit) denuo suis coloribus tibi depingerem, tanto quidem melius, quanto mihi quam cæteris pene omnibus mortalibus est notior. Itaque hominem tibi tam simpliciter, quam res ipsa mendacium detrectat, describo. Joannes Gacchus unus est ex sanctissima illius religionis professoribus, quos falsissimo nomine solennes Theologos & Magistros imperitum vulgus appellat: vitæ præscripto Franciscanum lignipedem agit, urbana tamen vita peritissimus: corpore est ingenti & formoso; animo vero propterea admodum elato, quod vernaculo sermone disertus, popularibus concionibus promiscuæ plebis gratiam sibi facile comparavit: bonas litteras tam tenuiter est doctus, ut præter Sophisticas tricas & Magistrales suas quæstiones nihil prorsus sapiat: qui tamen cum in templis dicendis se explicat, Deum immortalem! quot rationibus, quot argumentis, quot syllogismis, Erasmi scripta oppugnat? quot nominibus te impietatis reum agit? quot insulsis dicteriis, quot insanis mendaciis, quot virulentis conviciis (potest enim plurimum maledicentia) in absentem debacchatur? Sed quos, inquies, isthic injuriæ meæ vindices sum nactus? Fatebor ingenue, prior Amblardus Alardetus, frater meus, in arenam descendit, ut tuam causam adversus tam insigniter fatuum Theologum gnaviter tueretur; utpote qui nihil sibi magis præcipuum unquam duxit, quam te, te, inquam, unum, Erasme, prædicare, quam tuum ingenium, tuam doctrinam atque eloquentiam, Græcam juxta ac Latinam, tum publice, tum privatim pleno ore efferre, & apertis (quod ajunt) tibiis decantare. Ego subinde qualem qualem operam meam liberaliter profudi & cum immani bellua colluctatus sum, ut animum erga te meum politioris litteraturæ cultoribus patefacerem. Verum parum feliciter cum rabula sum congressus, qui garrulitate cum vicenis delectis mulieribus decertare possit. Itaque ad sacram ancoram statim confugiendum esse censuimus, & præmonendum Erasmum, ut Sycophantam istum blateronem pertinacissimum, aut prolixiori epistola ita coerceat, ut rem sibi non esse cum edantulo experiatur, aut Illustrissimo Principi nostro, aut Senatui Chamberiacensi, hominem ita commendet per litteras, ut non lacuisse sibi, quod hactenus libuit, aliquando Gacchus possit intelligere, & rectioribus studiis tandem desinat esse molestus. Hæc sunt, Erasme doctissime, quibus duo Alardeti te obtundimus, ut saxeam istam & frequentissimis rupibus asperam Sabaudiam viros quoque alere non ignores, qui sincera ac jugi observantia Erasmum & reverentur & colunt, quique non minore judicio quam impendio nomini tuo favent. Bene vale. Chamberiaco 3. Augusti, Anno 1527.

Non fabrie tuus Ludovicus Alardetus.

Epistola CCCXLII.

Erasmo Roterodamo Alfonsus Valdesius *S. P.*

*Venerunt tandem litteræ tuæ, quas tu ad Cæsarem, & Cancellarium, atque duos Archiepiscopos, tum ad me ac cæteros amicos dedisti, 5. Cal. Septembres. Legit Cæsar tuam epistolam Latinam ac per me Hispanice versam, respondebitque per primum tabellarium; idem facient Archiepiscopi atque omnes alii. De exitu fabulæ Monachorum scripsi ad te geminis exemplaribus, respondique ad litteras tuas 15. Cal. Octobres datas, non dubito, quin omnes ad te perlatæ sint. Archiepiscopo Hispalensi quam gratissimæ fuerunt litteræ tuæ, testatur sese tui studiosissimum esse. Disputavimus diffuse de negotio tuo; ait, se optare, ut nonnulla, quæ in Lucubrationibus tuis passim inveniuntur, propter infirmos explanares, tuamque in his mentem aperires, quam scit orthodoxam esse: cui ego respondi, te quam libentissime id facturum, dum per honorem & existimationem tuam liceat, quam tui omnes volumus esse illæsam. Conclusum est tandem inter nos, ut Ludovicum Coronellum tunc absentem exspectaremus, qui heri huc applicuit, teque plurimum salutare jubet. Curabimus sedulo, ut huic negotio absque tumultu, tuaque auctoritate semper illæsa, colophonem imponamus: tu interea bono animo esto & cave, ne Monachorum improbitas tibi molesta sit, nisi quantum expedit viro Christiano: nam quod ad te quidem attinet, nulla re majorem tibi gloriam comparare possunt, quam ubi impudentioribus conviciis in te debacchantur. Optarim ut tuam Responsionem ad Monachorum articulos premeres, atque ne typis excuderetur, omnino curares, esset certe hoc modestiæ tuæ signum, præsertim cum articuli nullibi sint impressi: vellem præterea, ut nullum Monachum in ea nominares, sed in genere ad omnes responderes, tuamque Responsionem ad Hispalensem secreto mitteres. Nollem, mi Erasme, ut hos crabrones, plus satis irritatos, in rabiem ipsam verteres, quos cum nullus fere odio non habeat, à nullo tamen non venerantur ob eorum impudentem audaciam, cum qua in suis concionibus nihil non audent, spreta Principum auctoritate, spretisque Senatus Decretis: hoc illis præstat cuculla & populi Christiani simplicitas. De tuis Lucubrationibus nihil est, quod dubites, quin habeas in Hispania egregios propugnatores. Tu nobis libellum De ratione concionandi, Dialogos in causa Lutherana & reliqua omnia, quæ in tuo catalogo promittis, absolve. Video, te multum laboris sumere, dum omnium amicorum litteris vis respondere; laudo tuam humanitatem, sed tanto laborifacile parcere poteris, si ad unum diffuse scripseris, cæteros amicos tribus tantum verbis salutando. Pro epistola, quam ad Vervesium misisti, gratiam habeo maximam; meretur enim hominis in te benevolentia, ut tu vicissim eum merito amore prosequaris: valet enim plurimum illius auctoritas apud omnes; idem sentio de Ludovico Coronello, nec non de Joanne à Vergara, ad quos nonnunquam, veluti ad amicos præcipuos, scribere poteris, cæteris omissis, qui imprudenti quodam affectu plus nobis obsunt, quam prosunt. Nec dignitatis tuæ erit, ad eos magnas epistolas scribere, quos vix aliquis suo colloquio dignatur. De his te amice monere volui, tu ea in bonam semper partem interpretare. Secundum Hyperaspistæ librum videre cupimus, qui nondum ad nos allatus est. Coronidem, quam Babylæ te adjecisse scribis, non vidimus, neque quid Babyla sit, scimus, ni tu id nobis explanaveris. Sunt præterea, qui à te discere cupiunt, quid sibi velit effigies illa, cum qua soles litteras tuas obsignare cum suo dicterio, Cedo nulli. Agitur de Principum concordia, quam Cæsar pro publica tranquillitate ex animo optat, sed video aliorum animos in Reipublicæ perniciem ruere præcipites, ni Dei bonitas rebus nostris prospiciat, de utraque Republica actum erit. Vale. Burgis 23. Novembris, Anno 1527.

Hæc raptim scripsi, instat enim tabellarius, nec potui plura.

Agnoscis tuum Valdesium.

EPISTOLA CCCXLIII.

Clarissimo viro, D. Erasmo Roterodamo Alfonsus Fernandus *S. P.*

An. 1527. *BINAS *ad te litteras dedi*, Erasme *clarissime*, *cum Cæsar elapso mense Octobris* Palantiæ *ageret*, *alteras* Valdesio, *alteras* Martino Transylvano, *his tibi significabam*, *quanto te amore & benevolentia prosequerer; opinor jam eas ad te pervenisse. Vidi nuper litteras tuas ad* Ludovicum Coronellum, *Calendis Septembris scriptas*, *quæ illi reddita sunt*, *quum hic casu apud me hospitem ageret*, *has ego multa cum voluptate & legi & relegi. Jam inde à principio nihil aliud sapiunt quam* Erasmum, *nec quicquam in eis est*, *quod non plane pium ac eruditum animum tuum referat*, *est tamen locus quidam in illis*, *qui meum animum movit:* Qui libros, *inquis*, meos Hispanice vertunt, an mei studio id faciant, nescio, certe magnam mihi conflant invidiam. *Ego hactenus nullum librum tuum* Hispanum *factum vidi*, *præter unum* Enchiridion Militis Christiani, *à me*, *ut omnes dicunt*, *non infeliciter versum. Is tanto nominis tui studio ac plausu*, *atque adeo tanta* Christianæ *plebis utilitate prodiit*, *ut nihil hodie apud nos æque atque ipse manibus omnium teratur. In Curia Cæsaris*, *in Urbibus*, *in Ecclesiis*, *in Cœnobiis*, *quin in ipsis diversoriis & viis nemo fere est*, *qui* Erasmi Enchiridion Hispanum *non habeat. Legebatur antea* Latinus *a paucis* Latinæ *linguæ peritis*, *sed nec ab his omnino percipiebatur: legitur nunc* Hispanus *ab omnibus sine discrimine: & quibus* Erasmi *nomen antehac erat inauditum*, *hoc uno libello innotuit. Sed de his satis*, *nunc* (*quæ mea est in te benevolentia*) *monendum duxi*, *in libello illo tuo*, *cui titulus est*, Exomologesis, *coronidem aliquam desiderari*, *quæ Auriculari Confessioni paulo impensius faveret*, *ut qui nunc bonis & doctis placet*, *hac adjecta & indoctis & iniquis satisfaceret. Vale*, *litterarum decus.* Palantiæ 27. *Novembris*, *Anno* 1527.

Tui nominis studiosissimus Alfonsus Fernandus, Archidiaconus del Alcor.

EPISTOLA CCCXLIV.

D. Erasmo Roterodamo, Theologo & Oratori facile Principi, Ursinus Velius *S.*

Basileam.

*EX *litteris ad* Fabrum, *doctissimum hominem*, *mihique amicissimum*, *tuis facile intellexi*, *residere adhuc in animo tuo memoriam* Velii *aliquam*, *quam prorsus delatam* * *suspicatus sum aliquandiu*, *propterea quod*, *quemadmodum anno superiori in litteris pollicitus eras*, *te ad Regem* Ferdinandum *scripturum*, *meque Celsitudini ejus commendaturum diligenter*, *id hactenus facere supersedisti. Auxisset proculdubio regium favorem vel tua commendatio*, *cujus animum jam pridem cum alii in Aula primores viri*, *tum* Faber *ipse*, *mihi officiose conciliarant. Quorum opera Aulæ insertus subito ex scholarum umbraculis ad tabernacula militaria ausus me fui conferre*, *ac Musis valere jussis* Bellonam *colere cœpi*, *&* Gravidum *illum*, *violentissimum omnium Deorum*, *quo tamen hactenus valde propitio sum usus. Dices tu fortasse: quid cum Aula Poetæ? Cave hoc nomine me in posterum appelles*, *qui derepente è Poeta prodii Historicus*, *idque non mea quidem temeritate & ausu voluntario*, *sed judicio aliorum*, *aliorumque coactu. Librum jam confecimus*, *rerum præclare ac fortiter gestarum à Rege*, *qui mirum est ac pene incredibile*, *quam felici successu regno hoc fuerit potitus: quem tu*, *valde miror*, *cum ad Regem* Poloniæ *scriberes*, *ipsum Regem appellare non dignatus es*, *illum autem parricidam & regni proditorem*, *Comitem*, *minime veritus es hoc nomine exornare. Commotus sum*, *fateor*, *indignitate rei*, *præsertim cum legerem eadem in Epistola tua Satrapæ cujusdam nomen ac titulum*, *inscriptionem*, *quamvis Cæsarum triumphum agentium longiorem. Hoc sive ex industria*, *sive fortuito à te præteritum est*, *multorum certe in reprehensionem incurristi. Sed dabis tu veniam*, *non quidem te reprehendenti mihi*, *verum peramice admonenti*, *ut deinceps*, *si incidet in scripta tua & lucubrationes* Ferdinandus *Rex* Pannoniorum *ac* Bohemorum, *&* * *ipsum merito honore fraudes: cujus si consideres virtutes tam adhuc adolescentis*, *profecto haud injuria ipsum etiam adultis Regibus & magno natu antepones. Sed hæc nunc missa faciam*, *quæ si pro dignitate debeant tractari*, *non epistola*, *verum liber immensus requiratur. Ad me & privata hæc studia redeo*, *qui adhuc in Veterum sententia permaneo*, *propter violentos ac furiosos Evangelii interpretes*, *qui passim in* Germania *exacti sunt*, *quique horribiles tumultus excitaverunt*, *ubivis gentium*, *quam in ista natione*, *homini pie recteque instituto*, *hac tempestate vivendum esse. Quapropter* Basilea Viennam *reversus*, *comparato viatico ac sumtu in unum alterumque annum*, *in* Italiam *me recepi*, *inde nondum anno confecto revocatus Regis* Ferdinandi *litteris*, *sed præcipue pestilentiæ metu*, *quæ tum in omnibus fere oppidis & per amplissimas urbes crudelissime sævit*, *extractus* Viennam *redii*, *ubi per hoc triennium non incommode vixi*, *neque illibenter*, *cum oppressa fuerit sæpius erumpens & conata effundere virus suum pestifera illa hæresis*, *virtute Inclyti* Ferdinandi, *qui tametsi hydram illam tot capitum non funditus exciderit hactenus*, *tamen pro virili sua & ingenita animi magnitudine collisam debilitavit*, *multis locis imminentem arcuit*, *alicubi jam radices agentem exstirpavit. . . .* Rhenanum, Frobenium, *& amicos alios saluta. Tu vero bene vale*, *vir dignissime. Salvebis à* Fabro, *qui tui est amantissimus.* Piso *mense Martio spoliatus bonis omnibus*, *credo*, *animi dolore*, Posonii *diem suum obiit. Difficile & acerbum est homini in* Italia *& inter elegantes homines versato hic præsertim tam tempore alieno & in regione exusta vivere. Sed reddit hanc vitam dulcem importuna religio* Germanorum. *Interim vale. Litteras*, *si me amas*, *non proferes.* Strigonio *in* Pannoniis 10. *Decembris*, *Anno* 1527.

* Rescribe, *deletam*.

* Legendum videtur, *ne.* † Intelligit epistolam Lud. Alardeti, quam videsis sup. pag. 1720. F.

EPISTOLA CCCXLV.

Erasmus Roterod. D. Jo. Gaccho, conservo & commilitoni in Christo, S. D.

ET crebris & talium virorum litteris † huc perscribitur, ut omnino vanum credi non possit, te non solum in conviviis, in conciliabulis & privatis colloquiis, verum etiam in publicis ac sacris concionibus, subinde proscindere nomen meum apud imperitam ac promiscuam multitudinem. Scio non esse temere fidem habendam rumoribus, præsertim ea nuntiantibus, quæ faciunt ad dirimendam fratrum concordiam, verum quoniam hoc idem nuntiatur ab Ordinis tui sodalibus, & apud *Hispanos*, & apud *Polonos*, & apud *Ungaros*, & apud *Anglos*, & apud *Gallos* actitari cœptum, quod istic facere diceris, satis liquet rem de composito geri. Verum hactenus illis nusquam satis prospere successit, dum ubique inveniunt præpotentes & gratos homines, qui meis favent studiis, quosque mihi non ambitione, sed meis sudoribus, quos jam olim provehendis linguis, ac politioribus litteris instaurandis, ac restituendis illustrium Auctorum monumentis impendo, demerui. Quanquam hi prædicant sese favorem hunc non tam tribuere personæ quam ipsis studiis ac pietati *Christianæ*. Quod si pergant isti, vereor ne illis infelicius res cedat, quam ipse vellem, in quem videntur conspirasse: nam frequenter accidit iis qui contemnunt hostem, ut dum fragili quærunt illidere dentem, infringant solido. Quanquam me sibi fingunt hostem, non habent. Etenim quum omnibus pietatis cultoribus impense faveo, tum vestro sodalitio, quod cæteris vel collapsis fere, vel ad mundum degenerantibus, apud vos purioris religionis vestigia residere videantur, semper

An. 1527.

A per unice favi: cujus rei testes esse possunt quotquot istius Ordinis mecum egere consuetudinem, quorum nullus opinor prodibit, qui dicet se verbo læsum ab *Erasmo*: erunt aliquot qui non negabunt se meis officiolis, aut etiam pecuniolis adjutos, quanquam hæc commemorare ineptum est, quæ pietati tribuuntur, non hominibus. Porro viros, in quibus relucet sincera pietas, etiamsi velim, odisse non possum, hoc ingenio natus sum. Nec unquam fui tam incivilis, ut ob paucorum improbitatem detestarer ullum ordinem. Ea rerum humanarum natura est, ut nihil sit ab omni parte beatum. Arca *Noe* non habebat nisi octo homines, B & tamen ex his unus exstitit improbus. Quid *Abrahæ* familia sanctius? hinc ejicitur puer *Ismahel* una cum matre. *Isaac* duos habuit gemellos: horum alter placuit, alter displicuit Deo. Quid domo *Jacob* religiosius? & hæc habuit qui non vereretur incestare patris concubinam. *Davidis* Prophetæ pietas non effugit hanc infelicitatem; cujus alter filius sororem incesto coitu constupravit, alter impia seditione patris exitium molitus est. Queritur & *Paulus* Apostolus sibi negotium exhiberi à falsis fratribus. Postremo Dominus ipse ex electo illo raroque numero proditorem unum perpessus est. Itaque cum vester Ordo tot habeat, ne dicam hominum, sed monasteriorum millia, quid iniquius eo, qui propter aliquot secus quam oportet agentes, C universum exsecretur Ordinem, in quo tam multi exstiterunt & pietate, & eruditione merito celebres? Quin & te accipio, mi *Gacche*, præclaris dotibus instructum ad prædicationem verbi Dei, nec moribus præditum incivilibus, ut suspicer te quod facis, alieno facere impulsu, potius quam ex animo tuo. Atque hæc res præcipue fecit, ut ad te scriberem, quem si talem judicassem, quales novi nonnullos, haudquaquam sumsissem hoc operæ, non solum inaniter laboraturus, verum etiam exacerbaturus malum insanabile. Quin etiam optarim omnia vana esse, quæ vel rumor, vel amicorum litteræ huc pertulerunt. Quod si forte res secus habet quam accepi, putabis hæc tibi scripta non esse. D Sin verus rumor huc advolavit, tamen quoniam interpretari libet hæc abs te potius alieno fieri instinctu, quam ex animi tui malitia, sic temperabimus admonitionem, ut non minus pietatis & Ordinis vestri rem quam nostræ famæ videamur agere. Tuæ vero prudentiæ fuerit, vir egregie, boni consulere, si simplicius ac liberius quod causa postulat eloquemur. Primum enim illud tecum perpendito, mi frater, quam sit alienum à moribus & instituto modestissimi patris vestri *Francisci*, tanta linguæ intemperantia publice simul ac privatim abuti in proximi nomen, de quo non solum nullus adhuc pronuntiavit in sinistram partem, verum E etiam quem orbis & Ecclesiæ Principes honorificentissimis testimoniis ornarunt, idque publicitus. Ea res miror si vos latet, quum exstent Cæsaris epistolæ, quum exstent *Leonis* decimi & *Adriani* sexti ad me diplomata typis excusa. Certe complures qui me norunt, sciunt, quia plerique viderunt, quantos habeam Epistolarum acervos, & ab hoc Pontifice *Clemente*, à multis Cardinalibus, ab Archiepiscopis, Episcopis, Regibus, Ducibus, & eruditissimis viris, multo aliud loquentium quam tu de me diceris prædicare. Ac ne quis dicat, levius esse verborum testimonium, amplissimis muneribus ultro delatis, confirmant suam de me sententiam. F Quarum rerum si vel portionem aliquam hic commemorem; videbor *Thrasonem* quempiam aut *Pyrgopolinicen* è comœdia referre, etiamsi longe fuerit infra verum mea prædicatio. Sed hæc missa faciamus, quo tandem merito meo ista faciunt? An quia rem *Christianam* tantis & vigiliis & impendiis meis adjuvare conor pro viribus, vel potius supra vires? Idem ago quod tu, licet alia ratione. Sunt enim varia dona Spiritus, sunt & variæ functiones, licet eodem spectent omnia. Qui pelles caprinas conferebant, qui rudera comportabant sternendo fundamento, juvabant structuram templi Dominici, quemadmodum & hi qui aurum & lapides pretiosos dabant.

An. 1527.

Tua pietas unde haurit quæ docet populum? Nonne potissimum ex Euangelicis & Apostolicis litteris, & ex sacrosanctis Ecclesiæ doctoribus? Nonne divum *Hieronymum*, misere depravatum vobis restitui? Nonne divum *Ambrosium* multo quam antea castigatiorem dedi? Nonne sanctum *Hilarium* summis laboribus emaculatum vobis tradidi? Nonne *Irenæum*, & *Arnobium* exstinctos luci reddidi? Quod idem nunc molimur in omnibus *Augustini* lucubrationibus, in quibus tantum comperimus mendarum, ut nemo facile crediturus sit. Nec arbitror temere posse quenquam inveniri, qui tædium hoc fuerit devoraturus. Nonne multa *Chrysostomi* & *Athanasii* vestris auribus donavimus? Postremo, nonne fontem omnis *Christianæ* Philosophiæ Novum Testamentum contulimus, emaculavimus, & illustravimus? Quantum illic mendarum abstersimus, quantum nodorum dissolvimus, quantum caliginis dispulimus? Jam quis æstimet, quantis sudoribus ac vigiliis, quanto valetudinis dispendio hæc mihi constent? Quanquam hic quicquid est laudis, fateor illi deberi, sine quo nihil efficit humana industria. Agnoscunt beneficii magnitudinem qui in his serio versantur, qui toto pectore in sacrarum Litterarum fontibus, & orthodoxorum pratis deliciantur, non plebeji quilibet, sed Episcopi, sed Cardinales, sed celebres Theologiæ doctores, denique ii qui libris editis, fortiter ac feliciter depugnant pro domo Dei. Et arbitror sane te, quod præcipue te dignum est, facere: quid enim tibi, qui te mortuum huic mundo profiteris, charius esse debet iis libris, qui nobis inspirant *Christi* spiritum? Quod si est, quî potes odisse illum, qui tanto studio tibi parat hanc utilitatem? Si hæc tibi cordi non sunt, nimirum res ipsa clamitat, te non pietatis amore, sed affectu carnis ad istam commoveri petulantiam. Si quis dono mittat corbem piscium, aut vestem, aut canistrum onustum panibus, aut caseos aliquot, adamatur, in cœlum tollitur; & qui tanto meliora donat, omni genere convitiorum incessitur? Sed donemus vos hæc contemnere, quæ nemo vere pius contemnit, certe non oportebat eam utilitatem aliis invidere. Recte monet Sapiens, ne quem vetemus benefacere, quin potius conemur & ipsi benefacere si possimus. Nulli benefacere fortassis ignaviæ sit: benefacere conanti, negotium facessere, livoris: at alieni beneficii fructum tam multis intercipere velle, obsecro te quo nomine donabimus? An non deploratæ cujusdam malitiæ est, nec ipsum cuiquam velle prodesse, nec alium ut prosit sinere, nec pati ut ad avidam multitudinem fructus perveniat pietatis, quum contra conveniat & populo gratulari, & laborantem, si non operâ, certe applausu, juvare? Ego tibi tuum talentum in Domini lucrum deponenti sincere faveo, nec faveo solum, verum etiam opitulor, cur mihi idem agenti obstrepitur? Dices in libris meis esse quæ discrepant à rectitudine fidei: hoc nullus adhuc docere potuit, quum aliquammulti conati sint. Sed fingamus esse, quid magni si mihi accidisset quod accidit *Cypriano*, *Hilario*, *Hieronymo* & *Augustino*? Tot jam annis libri mei versantur in manibus hominum, cur interea nemo vestrum admonuit, nemo docuit? Nunc post tantum temporis subito clamatis apud imperitam plebem, quæ nec intelligit hæc, nec ut sciat refert. Dices me monitum ab aliis: verum, sed ab hominibus sycophanticis & rei Theologicæ prorsus imperitis. *Leum* sua cohibuit *Anglia*, tam infeliciter se gesserat. *Stunicam* sua improbavit *Hispania*; *Roma* minis etiam coercuit. Nuper *Bedda* sic se gessit, ut nemo sanus non habeat hominem pro furioso. Quanquam non erat hoc monere, sed invectivam scribere. His igitur quum & Cardinalium, & Pontificum, & Cæsaris, & Regum auctoritas imposuerit silentium, quanto magis damnant istas apud populum vociferationes, unde præter simultates, odia, seditiones ac tumultus quid potest oriri? Illi tolerabilius insaniebant, nec tolerati sunt ab Ecclesiæ Proceribus, & vos novum exemplum inducitis, sic apud multitudinem promiscuam in quemlibet debacchandi? Quoties ibi dictus *Erasmus* hæreticus,

An. 1527. cus, quoties *Lutheri* magister & *Luthero* nocentior, quoties aliis conviciis nominatim denotatus? Et hoc tàm improbum exemplum à vobis oritur, qui summam profitemini tolerantiam, summumque mundi contemtum. Euangelicum est benedicere maledicentibus, & vos benemerentibus & maledicitis & malefacitis? Dum enim vos ista clamatis in *Erasmum*, ille non desinit vobis suppeditare, quod omnibus caseis & ovis melius est. Si Judices estis, cur non legitimo more causam cognoscitis, ac deinde pronuntiatis? Si non estis, unde istud exemplum debacchandi publicitus in famam alienam? Si quis scurra passim in hominem non improbum deblateraret, ebrium, lurconem, ganeonem, furem, lenonem appellaret, nemo ferret impotentem linguæ licentiam; & vobis apostolicis viris ludus videtur, quemlibet in publicis etiam concionibus hæreticum & hæresiarcham appellare? Si agnoscitis *Romani* Pontificis auctoritatem in exemtionibus, privilegiis & indultis, quæ faciunt in rem vestram, cur hic eum aperte contemnitis, illi præjudicantes, cujus judicio mea semper submisi, imo cur eum audetis damnare publice, quem ille publice laudat? An quoties vestris commodis servit Pontificum auctoritas, sacrosancta est, & plumbi pondus habet, ubi secus est, ibi levior est tipula? & ubi interim ista mirabilis obedientia, quam semper habetis in ore, si quoties commodum est, & Pontificum, & Episcoporum, & Principum edictis oppeditis? Atque hic scilicet recinitur nobis vox Apostolica, *Oportet Deo obedire magis quam hominibus*, quanquam hæc vox jam *Lutheranorum* est non minus quam vestra. Sed ubinam hoc præcepit Deus, ut homines, contemtis Principum edictis ac jussis, seditiosis clamoribus debacchentur in bene merentem de religione: hoc si nimium est, certe in nihil commeritum: si hoc quoque nimium est, saltem in eum, in cujus libris nullam adhuc sententiam damnavit auctoritas Ecclesiæ? sed insunt quædam, quorum occasione decedit aliquid populari de vobis existimationi. Dicam itaque summam eorum quæ libris meis semper egi. Fortiter in bella vociferor, quibus tot jam annis videmus concuti ditionem *Christianam* pene totam: Theologiam nimium ad sophisticas argutias delapsam, ad fontes ac priscam simplicitatem revocare conatus sum: sacros Ecclesiæ doctores, unde vividius hauriuntur, quæ quidam decerpta legunt, ne dicam concerpta, suo nitori reddere studuimus: bonas litteras, ante propemodum Paganas, docui sonare *Christum*: linguis reflorescentibus adfui, pro mea quidem virili. Præpostera de rebus plerisque mortalium judicia traduxi. Ad puriorem *Christianismum*, orbem ceremoniis pene *Judaicis* indormientem expergefeci, sic tamen ut Ecclesiæ ceremonias nusquam improbarim, sed quid potius sit, ostenderim. Perlongum autem sit, vir optime, declarare quam hæc fuerint necessaria. Et tamen hoc ea moderatione factum est à nobis, ut nec ordinem ullum, nec ullius nomen aut famam læserim, nec factionem ullam contraxerim, aut seditionem excitarim: adeo, ut nisi quidam pseudo-Monachi *Dominicani* & *Carmelitæ* (nam tuus Ordo tum erat mihi propitius) clamassent apud populum, exstitisse qui corrigeret *Magnificat*, *Precationem Dominicam* & *Euangelium Joannis*, aliaque non minus indocta, quam seditiosa, ne musca quidem tumultus fuisset. Sed ajunt quidam *Lutheranum* hoc incendium ex meis litteris ortum: prorsus hoc ajunt quidam, sed impudentissime mentientes, quum hactenus nemo fuerit qui vel unum dogmation improbatum proferre possit, quod mihi sit cum *Luthero* commune. Postremo res ipsa declarat, quam impudenter & illud mentiti fuerint, me cum *Luthero* colludere. Sic nimirum colludebat *Hector* cum *Achille*. Judicabis hoc ipse, si legeris meam *Diatribam*, & huic sic respondentem *Lutherum*, ut in neminem scripserit hostilius, & rursus duos *Hyperaspistæ* mei libros illi respondentes. Jam non me fugit esse qui prædicent meas lucubrationes Monachorum Ordinibus derogare. Ego sane puto rem *Christianam* nihilo deterius habituram, si non essent tot cultuum, ciborum, ac titulorum discrimina, præsertim quum Monachismus propemodum eo prolapsus sit, ut si externa detrahas, fere deteriores sint cæteris. Bona vero pars monasteriorum, adeo nullam habent religionis disciplinam, ut nusquam minus liceat religiosam vitam agere: quanquam hoc à me nusquam est scriptum antehac, & quid referebat scribere, quod nemo nescit? tantum admoneo, quibus in rebus sita sit vera religio, taxans quosdam, qui blanditiis, terriculamentis, aliisque non probandis artibus rudem ac simplicem, & sui quoque nedum religionis ignaram ætatem pelliciunt in nassam, unde se non possit explicare, pessime consulentes & adolescentibus, & Ordini suo, cui magis expediebat habere paucos sinceros, quam multos qualescunque. Hæc si non fiunt, non prorsus inutiliter monui ne fierent. Sin mundus horum exemplorum, quorum aliquot referre me pudeat, plenus est, fatebitur tua prudentia me non solum utiliter, verum etiam necessario monuisse. Non ille damnat matrimonium, qui monet ne quis temere contrahat matrimonium, imo potius consulit matrimonii dignitati. Sed alicubi taxo quosdam, qui quum perdite vivant, sibi persuadent se tutos fore ab unguibus Cacodæmonum, si veste *Franciscana* tecti deferantur in sepulchrum. Hoc malo si nulli laborant, frustra monui: sin innumeris exemplis compertum est, hanc superstitionem non tantum habere simplices plurimos, verum etiam ab Ordinis tui sodalibus ali foverique, non conveniebat hoc à quoquam inculcari populo magis quam à tui similibus. Hæc enim vos reddunt invisos doctis, cordatis, vereque piis viris, utcunque conducunt temporario quæstui. Quid? An protinus collabetur Ordo vester, si *Christianis* persuasum fuerit, vestem *Franciscanam* minimum opis allaturam post hanc vitam, nisi quis *Francisci* sanctimoniam fuerit imitatus? Dices, quid opus erat hæc admonere? Imo quid opus erat hæc fieri? Quid opus erat hujusmodi facta tueri? Quod si tam exacte sartam tectam haberi vultis omnium sodalium famam, cur tanta licentia debacchamini nominatim in nomen ac famam alienam, non de veste calumniantes, sed hæreseos crimen impingentes, quo nullum est atrocius, idque falso, quum de veste nemo mortalium nesciat, ut quod à vobis fiat etiam ambitiose. Quin hoc pene peculiare est istius Ordinis plerisque sodalibus, Cynica petulantia in Episcopos, in sacerdotes, in pastores, in Abbates, in poetas & rhetores detonare: nunc iidem tribus verbis attactam *Franciscanam* vestem, ferre non potestis: præsertim quum in tot *Franciscanorum* populis nullius nomen edatur? Quod si tam tenere metuitis famæ vestræ, illud curandum erat, ne per vestros sodales tot argumenta darentur fabulis populi, talibus ut aliquoties non sine rubore audiam. Ex his adeo nihil unquam prodidi, quum multas habeam compertissimas, ut *Lutherum* & alios aliquot ista meditantes in vulgus spargere dictis ac scriptis compescuerim. Pro hac mea civilitate, mi *Gacche*, vide quam malam nonnulli rependant gratiam, inter quos te numerant quidam. Fortassis hoc mandatum est à Patribus, ut hinc etiam obedientiæ laudem speres. Quid si Patres injungant, ut mihi porrigeres venenum? Faceres? Atqui quod quidam faciunt, aliquanto est sceleratius. Venenum unius corpus interimit, istæ obtrectationes tot millium animos inficiunt. Sed finge me male meritum de tui sodalitii nonnullis, nulla est ratio vindicandi, nisi mendacibus obtrectationibus, & famosis concionibus? Nullæ sunt leges in orbe, nulli judices, nulli cognitores? Ista vindicandi ratio militaris ac seditiosa est, non *Franciscana*. Omnes vociferemur simul, clamoribus obruemus insontem. Atqui tam sancto tumultu *Christus* oppressus est. An hoc exemplum vobis placet? Si placet, placeat & eventus. Qui gladium sumit, gladio feritur. Qui vim infert, vim invitat. Nondum dormiunt omnes rustici, quanquam istis factis etiam Principibus, Episcopis, & orthodoxis invisi reddimini, si tacita bonorum judicia contemnitis.

Hoc

An. 1517. Hoc quum per se sit indignissimum ista professione, longe tamen sceleratius est, ad tale facinus abuti Euangelii, loci, *Franciscani* nominis ac vestis auctoritate, & populi *Christiani* religiosa patientia. Scis ipse nullam esse sacratiorem functionem, quam Euangelii praedicandi, nec ignoras quanta ei loco debeatur religio: nec te clam est quid illic exspectet populus. Ad hoc munus, ad eum locum nemo deberet accedere, nisi intentissima deprecatione praeparatus, ac velut afflatus numine. Quale est autem ex eo loco scurriliter incessere famam alterius, idque manifestis mendaciis? Quod si nunc, ut olim, mos esset, populum sibilis supplosionibusque significare si quid parum placeat, vereor ne non sibilis tantum, sed & saxis ista rejicerentur. Hoc silentium, hanc patientiam pia multitudo tribuit Euangelii majestati, & honori loci, & tu rebus sacratissimis ad rem sceleratissimam abuteris? Quod perinde est, ac si quis per Eucharistiam ministret aconitum. Est & istius nominis & cultus magna apud quosdam reverentia, quibus oportuit magis ad populi commodum abuti, quam ad impiam calumniam. Quid autem est, quod captatur istis clamoribus? Ut populus male sentiat de *Erasmo?* Finge id esse persuasum. An illico bene sentiet de vobis omnibus, si de me uno male senserit? Imo vereor, optime *Gacche*, ne vociferationibus & obtrectationibus hujusmodi, cum magna vestri nominis invidia meum nomen reddatis illustrius. Id quod regionibus aliquot videmus usu venisse, licet interim me tacente. Si vultis odium excitatum sopire, redeundum vobis est ad eam sinceritatem, qua vobis primum bonorum favorem conciliastis. Ista via, mi charissime *Gacche*, magis traducitis Ordinem vestrum quam ego possim, quamlibet cruentum in vos stringens calamum, quod tamen à me nunquam est futurum. Hoc metu vos libero, verum quid alii facturi sint, mihi non est in manu. Ea vestra cura est. Jam quî fit illud, ut quum frequentius ac liberius meae lucubrationes attingant Principes, Reges, Caesares, Pontifices, Cardinales, Episcopos, horum neminem habeam infensum, vos soli, quos oportebat esse tolerantissimos; istiusmodi tumultus movetis? An vos soli non egetis admonitore? An soli vacatis omni vitio? An vestram tantum famam oportet illibatam haberi? Utinam id primum à vobis praestetur! Porro ut imperitis persuadeatis ea quae de me praedicantur, quid dicent eruditi, qui in meis versati lucubrationibus mox deprehendunt impudentiam calumniae? Sed fortasse pollicemini vobis futurum, ut istis clamoribus etiam scripta mea consopiatis. Vereor ne res vobis in diversum cedat. Audio jam nunc bibliopolas jactitantes, se vestris clamoribus debere, quod avidius emuntur libri mei quam soliti sunt. Age, fingamus vobis licere quod libet, fingamus neminem exoriri qui meam tueatur innocentiam, vestram retundat impudentiam, an non metuitis illum ultorem, cujus manus nemo mortalium effugit? An creditis statim apud illum sanctum habendum, quod vobis sanctum esse vestra persuadet cupiditas? Longe alia sunt, mihi crede, Dei judicia quam hominum. Quod si labor eorum, qui sinceriores litteras ac puriorem Theologiam cum vera pietate conantur restituere, videatur vestris officere commodis: quaeso, ut tua pietas expendat, undenam id accidat. Etenim quum Apostolicam vitam profiteamini, quî fieri potest, ut non feratis ad Apostolicam simplicitatem invitantem? Quod si quid humanum hic est quod offendit, par est, ô vir benedicte, ut humana cedant divinis. Jam illud secum reputet tua prudentia, num haec satis in tempore moliamini. Vides quantis dissidiis undique mundus tumultuetur. Quid opus erat novos tumultus veteribus addere, fortassis in gravius erupturos incendium quam creditis? Quoties vidimus ex levissimis initiis exoriri tempestates insedabiles? *Lutheranum* incendium, quam frivolis initiis huc usque progressum est? Primum jocus erat, & ludus. Rescripsit *Prieras*, mox Monachorum clamores ad populum, articuli, bullae, edicta. Quid non? Quantum adhuc

A profectum sit nescio. Quanto igitur consultius non addere malum malo, sed potius id operam dare, ut Ecclesia pristinae tranquillitati restituatur, etiamsi quid esset in meis non indignum correctione; est suum cuique rei tempus. Vos fortasse creditis *Lutherum* fractum prostratumque. Utinam esset exstincta lues! Confossus est edictis & articulis, fateor, sed regnat adhuc in animis hominum, quibus illum praecipue commendavit quorundam Monachorum improbitas. Nec me fugerunt quorundam vestrorum voces, Confecto *Luthero*, adoriemur *Erasmum*. Conficite igitur *Lutherum*, ac tum, si videtur, adoriamini *Erasmum*. Verum quum impune grassaretur *Lutherus*, vos mussabatis, cochlea-B rum more intra testam latitantes. Ego jussu Caesaris, Pontificis, & aliorum Principum, cum *Luthero* manum conserui, idque in ea regione in cujus confinio regnat maxime: ubi meo *Marte*, meo periculo, meis vulneribus hostis redditus est fractior, vos subito prosilientes à tergo aggredimini dimicantem, obsecro, quid agentes? An invidetis Ecclesiae Catholicae suam victoriam? An hosti vultis ferre suppetias? Quid enim aliud facitis? Verbis saevitis in hostem Ecclesiae *Lutherum*, & factis hoc illi praestatis, quod socii solent sociis in bello. Etenim si quo peccato commeruissem odium vestrum, tamen privatum affectum vincere debuerat publicae salutis respectus, mihique non segniter pro castris C Ecclesiae dimicanti, certe temporarium praebere favorem par erat. Sunt quibus hoc unum est studium, ex omnibus meis lucubrationibus, quas multas, sed aliquot juvenis, rebusque pacatis, aliquot non serio scripsi, colligere, quae detorqueant ad suspicionem *Lutheranorum* dogmatum. Quanquam hoc ipsum faciunt impudenter & calumniose. Caeterum quanto consultius erat ea decerpere, quae declararent me dissentire à *Lutheri* paradoxis, si modo favent ex animo causae Pontificis? Haec quo minus considerent nonnulli, obstant affectus humani. Itaque te moneo, *Gacche*, frater in Domino, ut monitus vicissim & tuos moneas sodales, ne confidant istiusmodi syncretismo, ne condensatis pha-D langibus, ne vociferationibus indecoris, ne clancularis obtrectationibus, vix homine dignis, ne simplicitate mulierculARUM ac stultitiae populi, sed in Domino, veraque pietate figant spei suae ancoram. Si favetis Ordini vestro, sinceris moribus optime id perficietis, me certe applausore. Si favetis Ecclesiae tranquillitati, habetis me commilitonem, si non fortissimum, certe fidelem. Omissis privatis affectibus, *Christi* negotium pariter agamus; & si ratio diversa, si facultas impar est, sit tamen idem scopus. Quod si decretum est qua coepistis pergere, mihi nihil poterit imputari. Haec epistola me liberabit apud summum Judicem. Repetam, quod initio dixi: si rumor vanus huc advolavit, ne pu-E tes hoc tibi scribi, sed aliis, quos certum habeo talia perpetrare. Dominus omnibus nobis impartiatur Spiritum suum, Amen. *Basileae*, Anno 1527.

EPISTOLA CCCXLVI.

Erasmus Bötzemo suo S. D.

Ante ictum foedus cum Henrico Epphendorpio.

*QUAM vellem te hic nunc adesse, quo patrocineris *Erasmo* tuo, rem novam aggressuro. Hactenus gladiaturam exercui cum *Beddis* & sudoribus* commissus, nunc, si Superis placet, fio litigator, & ab *Hercule* ad *Mercurium* transfugio. Venit huc *Henri-F cus Epphendorpius* è *Thrasone* factus *Phormio*, vel, ut melius dicam, ex utroque conflatus. Vix ingressus est urbem, nemo nesciebat illum mihi diem velle dicere. Habuit obviam *Beatum*: in illum effudit stomachum suum, meis litteris factum esse, ut Ducem *Georgium* ex amicissimo haberet infensissimum, excidissetque ab amplissima fortuna, ut minimum dicam, trium millium florenorum, matrimonium, opinor, significabat. *Beatus*, ut est vir melior quam ut suspicari possit inter homines ejusmodi portenta, tum quietis amans, &

*Lege, *Sutoribus*.

An. 1528. utrique bene volens, ſuaſit uti prius colloqueretur, deinde ſtatueret. Ita ſolent Imperatores. Colloquium non omnino recuſavit *Epphendorpius*, ſed negavit ſe domum meam venturum, quum ego ſic affectus eſſem, ut totos quinque menſes domo pedem non extuliſſem. Interim in foro, in diverſorio, in viis, publice privatimque vociferabatur μάλα τραγικῶς, quam indigna perpeſſus eſſet ab *Eraſmo*. Hæc ſub veſperam. Poſtridie adiit, ut audivi, Proconſulem, ſignificans ſe velle legibus agere contra me. Reſponſum eſt: Senatum nunc eſſe occupatiſſimum, differret in aliquot dies. A prandio poſtridie venit * colloquium, vultu mire compoſito ad iracundiam; dixiſſes *Mezentium* quempiam e tragœdia. Legit mihi epiſtolam quandam ſcriptam ad *Saxoniæ* Ducem *Georgium*, mihi quidem ignota manu. In qua contexta fuerat hiſtoria, quomodo ſe geſſiſſet *Friburgi*, mox *Baſileæ*, demum *Argentorati*, in qua tamen fere nihil erat, præter ea de quibus ipſe pene ſolet etiam gloriari. Vellem hic adfuiſſes, & vultum hiſtrionis, tibi non ignoti, compoſitum vidiſſes, abſque perſona ſuam agentis fabulam. Miror ipſum potuiſſe à riſu temperare: ego certe non potui, quum & æger eſſem, & res eſſet inviſa. Quum ad ſingulos epiſtolæ articulos exclamaret, indignum facinus, ſic lædi famam hominis innocentis ac ſimplicis, reſpondi me non agnoſcere eam epiſtolam, nec meum eſſe vel tueri, vel impugnare, quod an ſcripſiſſem neſcirem: ſi meam proferret epiſtolam Ducis † ad ipſum ſcriptam, ex illa liquere me talia non ſcripſiſſe. Nam ſummam argumenti ad me ſcripſerat *Simon Piſtorius*, Ducis Cancellarius. Jam abnegata epiſtola, quid reſtabat, niſi ut aut doceret eſſe meam, aut obticeſceret? Nihilo ſecius pergebat recitare. Tandem quum aſſeveraret ſe habere manum meam cum Symbolo Termini, juſſi proferret: ſciebam enim illum hoc non poſſe. Nec poſt unquam protulit, quum toties homo veridicus aſſeveraſſet ſe habere. Reſpondi tamen obiter ad quædam, velut ad aliena. Diſceptantes interpellavit *Beatus*, hortans, ut omiſſis querimoniis de ſarcienda concordia tractaremus. Ad id profeſſus ſum me eſſe propenſum. Interea tamen fremebat, illam illibatiſſimam antea famam meis litteris fuiſſe contaminatam. Objeci, me gravius ab ipſo fuiſſe petitum, qui ter miſſa ſcheda denuntiaverit pluſquam hoſtilia, tam horrendis minis, ut homini ſeni, valetudinario, ac timido poſſent ſubitam adferre mortem, quod compluribus accidiſſe ſcimus. Atque ego ſane ſuſpicor illum hoc animo talia ſcripſiſſe, ut aut extorqueret pecuniam, aut occideret. In earum una vocarat me ſceleratiſſimum furciferum, homo totus innocens. Ad id reſpondit, ſe non ea feciſſe ex animo. Alioqui putas, inquit, me tamdiu dilaturum fuiſſe? Nonne bella defenſio? Hoc colore ſe quivis fur tueri poterat. Suſtuli, ſed non ex animo. Deinde jactabat ſe fuiſſe læſum prius. Reſpondi, me primum omnium fuiſſe læſum, quod *Huttenum* in me provocarat, libellum ediderat. Nec hoc contentus, *Othonis* cujuſdam furore in me ſit uſus. Inficianti, quod facturum ſciebam, faſſus ſum iſta non tam facile probari poſſe, mihi tamen tot argumentis collecta, ut propemodum pro compertis haberem. Citavi *Heresbachium* teſtem, citavi *Carolum Harſtum*, *Hutteni* libellum ipſo caſtigatore fuiſſe editum: item quum *Othonis* libellus ederetur, illum in *Scotti* typographi ædibus fuiſſe aſſiduum. Peſſime omnium habebat illum, quod in epiſtola dictus eſſet *ſceleratiſſimæ Eccleſiæ propugnator*. Reſpondi, illum his titulis celebrari ab *Othone* & *Leonicero* libris editis: nam *Otho* hujus laudibus paginas aliquot explevit: *Leonicerus* majuſculis ſubinde vocat illum *Germaniæ* procerem. Ibi magna impudentia negavit ſe ſcire, quod eſſet in libris *Othonis* nominatus. De *Leonicero* minabatur mihi, quaſi id fingerem. Exiſtimat enim homo veridicus mendacium eſſe crimen capitis ſupplicio dignum. Dixi librum *Argentorati* excuſum eſſe, & præſtare ‡ paſſim venalem, ſi quid de fide mea dubitaret. *Otho* etiam hoc addidit ſuo libello, quod inſcio *Epphendorpio* hæc faceret. Quid hoc fuco ſtultius? Hoc nimirum prodere eſt, non accuſare. Sed Regibus ſufficit quilibet obtentus. Objecit epiſtolam, quam *Hymelbergius* huc miſit, à *Melanchthone*, ut putabatur, ſcriptam: eam *Hedioni* miſeram, cui tunc fidebam toto pectore: is, ut apparet, communicavit *Capitoni*, *Capito Epphendorpio*. Pro *Tra. N.* poſueram *H. E.* Has litteras interpretatus eſt, eſſe quendam alium, cujus nomen & cognomen iiſdem litteris inciperet, ſe ſcripſiſſe ſuper hac re *Melanchthoni*, illum, id eſſe verum, reſcripto teſtatum fuiſſe. Hic nil aliud quam ridere libebat, ſcienti rem aliter habere. Nam ipſe *Philippi* manum proferre poſſum, qua teſtatur ſe nunquam ſcripſiſſe *Epphendorpio*, nec unquam ab eo accepiſſe litteras. Addebat ſe habere litteras à *Bilibaldo*, ipſius manu deſcriptas, quibus hortaretur, ut ſtringeret calamum in *Eraſmum*; ac tueretur famam ſuam. Hic nugator vultu ac voce miram affinxit δείνωσιν, non ſine dentium ſtridore. Reſpondi, *Bilibaldum* ſua manu proximis litteris mihi ſignificaſſe, quod *Epphendorpio* ſcripſiſſet, ut inſaniendi finem faceret: epiſtolam eſſe in promtu, ſi cuperet videre. Objecit in epiſtola ad Ducem ſcriptum eſſe, quod ſe geſſiſſet pro Nobili, (hic appellabat me, an unquam ſe geſſiſſet pro Nobili) quum ipſe mihi priuſquam * jactarim nobilitatem meam. Obticui mirans cur ille diceret. Repetiit eadem verba: interjectione, non verbo reſpondi, veluti non curans. Tum ille mire compoſito vultu: atque hoc, inquit, fortaſſe male habet Principem meum condidiſſe mulem † nobilitatem meam. Ad hæc proxima ſcheda, quo tertio denuntiavit bellum, ſcripſerat ſua manu. Item ab *Epphendorpio* equ. clypeus illius pendet pro diverſoriis, cum galea feneſtrata, gladius diametro diſſecat clypei ſpatium: nec ſe vulgari more denominat à loco, ut à *Roma Romanum*, ſed addit præpoſitionem, quaſi ſit dominus ejus loci. Nam Veteres hac ſermonis forma ſignificabant munus ac functionem aliquam, velut à cubiculo Cæſaris dicitur, qui præfectus eſt cubiculo, ſic Epiſcopus dicebatur ab *Hippone* regio, qui ei civitati præſideret. Eadem forma nunc magnates cognomina habent à loco, non quod ibi nati ſint, ſed quod illic dominentur. Ita ſcilicet eſt noſter *Henricus à Epphendorf*, fortaſſis ob cauponam cereviſiariam ab illius majoribus adminiſtratam. Quoties autem implevit aures meas mentione artium ‡ paternarum? ante annos ſex referens prolixam fabulam de Monacho quodam ſagittandi peritiſſimo, quem pater in arce ſua foverat. Præterea quum neganti ſe curare quo animo Princeps in ipſum eſſet, dixiſſem: Quid igitur metuis? vultu mire ſerio reſpondit, ſe vereri ne paternas arces occuparet. Nec dubito quin ſimilia jactarit apud te. Nam apud alios feciſſe complures novi. *Conſtantiæ* quum Epiſcopus rogaret *Beatum*, num eſſet *Epphendorpius* Nobilis, atque ambigue reſpondiſſet, *Epphendorpius* obticuit, & primum menſæ locum occupare ſuſtinuit. In hoc itinere ſequutus eſt nos equo, quo nihil miſerius. Verum ajebat ſe *Rinveldiæ* à Nobilibus equum commodato ſumturum. At nil actum. Nobiles aberant ſcilicet. Eumdem fucum luſit *Schafhuſiæ*, atque etiam *Conſtantiæ*, ut juxta proverbium, fur furem cognovit, & lupus lupum, ita Nobilis Nobilem novit, ſed mala quadam fortuna, nuſquam erant illi, quos volebat. Indignabatur quod in *Spongia* vocaſſem ipſum *Hutteni Achatem*, at non indignabatur, quod in eadem feciſſem ipſum Nobilem: ſic enim tum ſuſpicabar, non prorſus eſſe plebejum. Cur agnovit quod non erat? Ad hæc habet famulos, in quibus *Germanos* duos, qui nunquam non appellent illum *Ioncheram*. Quid multis? videtur hoc unum modis omnibus agere, ut pro nihili habeatur. Hoc non ignorabat me ſcire, nec tamen illum pudebat hujus ſermonis. Addebat ſe ſuam familiam qualemcunque tanti facere, ut nulli Principum ceſſurum ſit impune, ſi quis ejus famæ maculam adſpergat. Hunc *Thraſoniſmum* magis rideres ſi legiſſes, quæ de ejus fa-

mi-

* Inſere, *ad.* † *Ducem* videtur legendum. ‡ Imo, *proſtare.*

* Hic aliquid omiſſum eſt. † Quid hoc ſit, aliis divinandum relinquimus. ‡ Reſcribe, *Arcium.*

An. 1528. milia narravit *Ægranus*, scripsit *Emserus*, nunc & populus novit. Post tales aliquot querimonias, oratio revolvebatur ad animum Ducis, alimentum, & sacram famam impetitam, cujus jacturam tanti faciebat, ut negaret se vel Cæsari tale quicquam condonaturum, & vitam citius amissurum quam nominis sui detrimentum passurum. Respondi, quum adhuc agerem in ædibus *Frobenianis*, ipsum mihi narrasse se Ducem habere male propitium: roganti causam, addebat, vellem me scholasticum esse sordidum: non possum, inquit. Rogabam quare metueret Ducem, si nihil ab eo peteret. Metuo, inquit, arcibus paternis, ne eas occupet, & fratribus meis. Id factum non inficiabatur, sed ajebat post, Ducem fuisse reconciliatum, & agi cœptum, ut magno suo commodo revocaretur in patriam. Si Dux, inquam, fuit iratus, quod non responderes illius exspectationi, unde post fuit reconciliatus, quum aliquando licentius vixeris quam antea? Tum ad irritandum in te Principis animum non erat opus *Erasmo*, quum haberes *Hieronymum Emserum* hostem capitalem apud Ducem. Sed ad nomen *Emseri* cœpit infremere, veluti jam dilaceraturus hominem. Audierat, opinor, esse mortuum; itaque tutum erat ferocire. Rursus amici, qui aderant, interpellabant expostulationum catenam nunquam finiendam, ad amnestiam & sarciendam amicitiam provocantes. Id non omnino recusabat, modo præscriptis conditionibus. Jussus est proponere. Respondit, se homo gravis tum esse commotiorem, per *Beatum* postridie significaturum de conditionibus: allatæ sunt postridie leges ipsius manuscriptæ, quarum exemplar ad te mitto. Respondi mea manu, quorum exemplar etiam ad te mitto. Agitatum est de compromissione. Consensimus in duos optimos hujus urbis viros, & illi non minus amicos quam mihi, *Beatum Rhenanum* & *Bonifacium Amerbachium*, Juris Cæsarei Professorem. Habes hactenus actam fabulam, quid sit sequuturum nescio. Utinam hic adesses, quo liceat tuis uti consiliis, qui Juris scientiam profiteris! Consultamus enim utrum satius sit, acceptis conditionibus otium emere ab otioso nugone, & his rebus nato, an experiri judicio. Posterior sententia mihi placebat: noveram enim famas vanissimi *Thrasonis*, & sciebam illi magis dolere crumenam quam famam, hoc est, magis esse famis negotium, quam famæ, utcumque componeret Satrapæ vultum, & verba funderet sesquipedalia. Promiserat hoc proxima scytala, qua bellum denuntiabat: Revocabitur, inquiens, tibi tragœdia *Huttenica*. Hic præter morem, non est mentitus; prorsus eadem tragœdia est. Scis ipse, tunc miris fumis & artibus captatam prædam, posteaquam *Huttenus* ad sacram confugiens ancoram, ex prædone factus est Sycophanta. At hic ut agnoscas utriusque fabulæ artificem, vide ut dissimulat prædæ studium. Prætexit famam læsam, damnum scil. inæstimabile, præsertim tali viro, cui nihil unquam prius fuit honesta fama, quum illius vita nihil sit nequius, idque adeo non clam, ut glorietur insuper? Deinde petitur libellus dicatus glorioso ipsius nomini: mox epistolam ad Ducem, quasi Dux ignoret nugonis ingenium sic ab illo delusus. Tandem homo pius curam agit pauperum, qui *Friburgi* degunt, ubi tam sancte vixit, ut eo nunquam sit reversus: tum qui *Basilea*, ubi multo notior est quam putat, in horum subsidium imperat trecentos florenos homo clemens. Harum summarum non postulat esse dispensator, ne quid hinc suspicionis ac maculæ adspergatur illibatissimæ famæ. Ceterum quoniam *Argentorati* est maxima pauperum vis, quas ipse novit ac diligit, quorum de numero primum arbitror ipsum *Henricum Epphendorpium*, ducentos ducatos postulat, quos secum deferat, suoque dispenset arbitrio. Nec tamen explicat, quos ducatos postulet, de camera, largos, in auro, in argento, an *Hungaricos*, homo minime morosus. Fortassis accipiet pro ducatis coronatos, modo justi sint ponderis. Hoc erat artis, id quod erat totius negotii caput, ultimo loco ponere, & rei fœdissimæ

A titulum plausibilem prætexuit eleemosynæ: quis enim nescit illi semper curam fuisse pauperum? Abnegatis litteris, quas proferebat, quum certum haberem ab illo probari non posse meas esse, & arbitror sic à me scriptas non fuisse, quid egisset si provocassem ad judices? Et à me scriptas non esse declarabat ipsa Ducis ad illum epistola, quam nullo pacto proferre voluit, haud dubie prolaturus, si pro ipso fecisset. Jam si probasset, habebam atrociorem ἀντικατηγορίαν denuntiato bello schedis quam potuit atrocissimis scriptis. Dixissem homicidii genus esse, tantum terroris incutere seni, valetudinario, & natura formidoloso, denique laboribus fracto enectoque, præsertim qui non ignorarem virtutem Ducis &
B vim militum: neque enim paucos audimus sic subito exstinctos: quid enim refert gladio mortem adferas, an metu? Et probabile est illum hoc animo scripsisse tam atroces schedulas, ut aut interirem, aut quod opinor pro sua clementia malebat, missa pecunia placarem generosum ipsius animum. Proferre poteram epistolas multorum probatæ fidei virorum, in quibus suis depingitur coloribus. Verum sententia hæc displicuit, *Beato* cum primis, tum *Bonifacio* & *Bero*, qui auctores erant quibuscunque conditionibus componendam esse pacem cum loquaci, fucato & otioso nepote, qui ut nihil aliud ageret, certe regionem hanc fabulis ac rumore compleret, *Erasmum* Senatui *Basiliensi* factum
C reum. Tum esse non paucos, qui nihil * ob bellum cum *Lutheranis* gestum male vellent, eamque nunc esse temporum conditionem, ut quivis scurra possit impune lædere, cujus vel apud *Germanos* mira licentia, nec defore juvenes æque decoctores, qui ipsi in hoc negotio adessent. Hæc atque id genus alia quum agnoscebam esse verissima, tum me potissimum monebat ratio meæ tranquillitatis. Sustinebam humeris quinque præla, interdum septem. Moliebar novos libellos *De pronuntiatione* & *Ciceroniano*, in quibus quo res tractantur minutiores, hoc plus est difficultatis. Et hoc tempore sub nundinas maxime tumultuantur officinæ. Nec poterat hic magis suo, minus meo venire tem-
D pore: jam enim excudi cœperant duo libelli, *De pronuntiando* & *de Ciceronianis*, exili quidem, ut diximus, argumento, sed hoc ipso difficiliore. Quid multis, impar eram negotio, etiamsi nihil omnino turbarum accessisset. Deinde cogitabam quæ tragœdiæ Monachorum agerentur apud *Hispanos*, Theologorum apud *Lutetiam*, quamquam *Hispanica* feliciter cessit, spero *Lutetianam* felicius successuram. Deinde miserebat amicorum, quibus ille gloriosus exhibebat negotium. Ultro citroque cursitandum erat ad Imperatorem, parandus erat advocatus & patronus, ambiendi favores †. Adde his animi tædium, ab hujusmodi nugis supra modum abhorrentis. Jam si vacasset, si libuisset litigare, ma-
E xima pars causæ meæ constabat suspicionibus tam multis, ut mihi rem certam facerent, tam vero per se minutis, ut judicem non potuerint habere intentum. Quod *Huttenum* instigarit, ut me stylo peteret, adeo non fatetur, ut se jactet pro viribus hominem cohibuisse, ne quid me læderet. Atqui quum essemus *Constantiæ*, quo tempore miram erga me observantiam simulabat, apud hospitem meum effutivit quædam, ex quibus liquebat illum parum amico esse in me animo. Idem fecit hic *Basilea*, quum quotidie blandus me inviseret. Eas tum fabulas non tam ignoravi quam contemsi. Quum huc venisset *Huttenus*, per *Henricum Epphendorpium* excusavi colloquium, nisi quid esset rei seriæ. Mihi narrarat *Ep-*
F *phendorpius* non semel, quod mandata bona fide retulisset, quod *Huttenus* meam excusationem boni consuluisset, ex *Heresbacchio* & *Hutteni* litteris deprehendi rem secus habere. Quum hic etiamnum ageret *Huttenus*, & inter suos sodales fremeret in me, dira minitans, *Epphendorpius* hæc omnia dissimulans, finxit illum pacato esse in me animo. Si quid mihi inter confabulandum excidisset, interpretatione depravatum ad illum referebat. Velut illud roganti mihi, quamobrem *Huttenus* scri-

* Repone, *mihi*. † Forte, *fautores*.

An. 1528. psisset amarulentum libellum in Comitem *Palatinum*, quem etiam editurus erat, si quem typographum tam insanum nancisci potuisset, Quoniam, inquit, fidelissimum illius famulum & innocentissimum *: Qui tres Abbates, in ditione Principis illius, latrocinio manifesto adortus est? Tum ille, verum, inquit, id fecit domini jussu. Hic ego ridens: Num isthæc accusatio † liberaret famulos meos, si in manifesto deprehensi furto, dicerent, se quicquid fecissent, meo fecisse jussu? His tum quidem tantum arrisit ille, sed ita detulit ad *Huttenum*, ut ille miris modis fremeret, quod illud equestre facinus furto plebejo comparassem: hujusmodi multa post comperi, longe plura comperturus, nisi nemo me talium rerum esset incuriosior. Tandem hinc metu se subduxit *Huttenus*. Ad quem quum *Epphendorpius* subinde recurreret, alia apud illum, alia apud me loquebatur. Id crebro suspicatus post comperi. Scripseram forte per alium quendam *Hutteno Miltensi* tum agenti, inscio *Epphendorpio* respondit ille his verbis: Ubi fingis odiosam nunc fabulam de hypocaustis, quorum apud me nulla unquam mentio facta est. Etsi *Epphendorpio* id mandasses, in promtu quod responderet habuisset, nempe quod operæ non esset ad me referre, quum soleam cum aliis amicis ad duas aut tres nonnunquam horas in foro ad colloquium detineri, adeo non potui abesse hypocaustis. Hæc *Huttenus*. Atqui *Henricus Epphendorpius* mihi dixerat: *Huttenum* ob morbum non posse abesse ab hypocaustis. Grebro mihi responderat illum boni consulere, quod ipsum non admitterem ad colloquium. Atqui post cognovi ex *Herespachio* & aliis, rem longe aliter habuisse. Rursus ad alias quasdam litteras meas *Huttenus* respondit hæc: Hoc quod tu constanter affirmas, *Epphendorpius* fortiter negat. Quum igitur me ex more velut amicus inviseret *Epphendorpius*: An non talia, inquam, mandavi tibi referenda *Hutteno*? Fassus est. Nonne dicebas, illum talia respondisse? Fassus est: mox epistolam protuli: jussi ut legeret, legit. Et aliquando narrabat illum longe diversa dixisse. Hæsit homo, nec tamen erubuit. Risi. Fingebat se auctorem premendi libelli, quem *Huttenus* scripserat, nec dubito, quin ipsius hortatu. Exaggerabat rem apud amicos, ut pecunia redimerent tantum malum. Ipse se prædicabat velle de suo quinquaginta florenos impendere, ne talis liber prodiret, videlicet ut amicorum liberalitatem eliceret. *Frobenius* territus offerebat quinquaginta. Id suspicabar antequam fateretur *Frobenius*. *Epphendorpius* mihi narrabat, esse quendam *Basileæ* qui quinquaginta florenos offerret, ne liber veniret in lucem, exspectans quid ego offerrem. Nihil respondi, nisi me nescisse hactenus, quod tales amicos haberem *Basileæ*. Jam enim audito *Frobenio* putabant eam pecuniam in tuto esse. Quum *Hutteni* famulus hinc abiret, dixit, adstante *Beato*, veluti de me sollicitus: Utinam, inquit, is liber non prodeat, impenderem de meo, de meo, inquam, quinquaginta florenos; quum id temporis vix dimidiatum haberent *Huttenus* simul & *Epphendorpius*. Paulo post *Jo. Botzemus*, quem sciebat amantissimum mei, sævo rumore territus huc accurrebat è *Constantia*. Illico tetigit animum hoc agi, simulatque licuit seorsum colloqui: nam *Epphendorpius* hujus fabulæ Choragus nusquam non aderat corycæum agens, rogo num ea de causa venisset: Fatetur. Nulla, inquam, mentio de pecunia? Fassus est esse factam. Quantum, inquam, petunt? Modicam, inquit, summam, florenos septuaginta. Quum *Epphendorpio* in familiari colloquio narrarem, quo stomacho *Huttenus* abjecisset Abbatis *Volzii* epistolam, in qua reperit coronatum aureum; Respondit, munus *Hutteno* dignum non fuisse. Si misisset, inquam, florenos quinquaginta. Approbavit. Hujusmodi technis admonebat me officii. Tandem, ut magis me terreret, exhibuit librum scriptum, quem negabat se aperuisse priusquam redderet. Jussi ut recitaret. Recitavit initium. Risi, negans ibi quicquam atrox esse, quum scirem illum aliud exspectare: volebat enim atrocissimum videri. Tum ille, Ast alia, inquit, sunt intus, & paulo ante negarat sibi inspectum codicem. Adeo raro sibi constant qui fingunt. Cojerant inter * amicitiam συναποθνησκόντων, & uterque debebat plurimum, nec habebat obolum; *Huttenus* etiam criminibus onerabatur, multis suspicionibus premebatur *Epphendorpius*. Ad tales amicos accessit hæc causa. Monueram amicos ne darent assem mea causa. Jam enim liber per multorum manus vagabatur, & post numeratam pecuniam erat illis in manu ridere nos. Hinc stomachus illorum in me, quia fefellit præda. Tot intercessere conjecturæ, multo plures etiam fuere, quam ego referre queam. Omitto enim voces sycophanticas, quas apud alios effutire solet. Jam si quis legat *Huttenicas* ad me Epistolas, quas per *Epphendorpium* misit, nihil spirant nisi prædam. Quum tandem sentiret *Epphendorpius* se magis ac magis gravari suspicione, (jam enim multis obolebat fucus) *Tigurum* accurrit ad *Huttenum* & retulit epistolam, qua valde diligenter testabatur, libellum nunquam exiturum fuisse, si *Epphendorpii* paruisset consiliis. Et adeo nullum mihi esse nasum putabat, ut has technas non olfacerem. Tam diligens excusatio, quid aliud erat quam accusatio? Concessit *Argentoratum*, prius apud me testatus, quod esset nobilis. Nec prius excudi cœpit liber *Huttenicus* quam ille eo commigrasset, & qui illinc huc veniebant, affirmabant librum ipso castigatore excusum. Ubi vidit illico prodisse *Spongiam*, & hoc rete nihil traxisse, subornavit *Othonem*: ac ne qua in ipsum caderet suspicio, curavit ut adscriberet inscio *Epphendorpio* libellum esse editum. Curavit ut prædicaretur vobis Eques: quam ad rem abusus est & *Leoniceri* ingenio, quem post sui facti pœnituit: hæc eo procurabat, quod in *Germania* nihil non licet Equitibus, & à multis etiam formidentur, adeo ut creditores putent prædure secum agi, si non petant majorem pecuniæ summam, hoc est, si non amplius spolientur mutui nomine. Ad hæc habeo multorum epistolas illum suis osoribus † depingentes, quas tamen honoris ipsius causa nec amicissimis unquam communicavi. *Petrus Mosellanus* objurgat me, quod in *Spongia* faciam eum nobilem, quum constet esse plebejum. *Emserus* scripsit, illius patruum aut patrem fuisse cauponem cervisiarium in vico, unde sibi nomen usurpat, matrem fuisse parum secundæ famæ: ejusdem farinæ sorores esse, ipsum Duci esse invisissimum. Ad hæc multi narrant illius sororem in delitiis esse cuidam Cardinali. Narrant & ipsum mutuo amore hærere diversorii, in quo versatur, dominæ, & hinc accedere partem impendiorum. Neque enim ‡ desunt qui suspicentur, illi non deesse manus, si quid incustoditum obtigerit. Hæc vera an falsa sint, mea nihil refert. Illud demiror, ac mecum alii complures, quod hic jam annos ferme 8. agit otiosus, nec unquam invisit suam patriam, ac Ducem bene meritum, quum iter sit non admodum prolixum. Objecit mihi quod meis litteris fuerit in periculo, ne Dux reverso in patriam amputaret caput. Hoc odium ex aliis causis Dux conceperit oportet, quando nec in illis litteris, quas mihi recitabat, erat aliquid morte dignum. Pessime sentit de Principe, si tantum ab eo periculum timet homo simplex & innocens. Stomachabatur quod insimulassem ipsum *Lutheranismi*, quum & hodie profiteatur se propugnatorem *Hutteni*, qui Ecclesiæ *Lutheranæ* protector est præcipuus, nec id dissimulabat, quum viveret *Huttenus*, nobis gloriantér denarrans, quibus periculis eum fugientem huc atque illuc deduxisset. Ego sane nunquam suspicatus sum, illum quicquam de Evangelica fide cogitasse, aliud agit, offenditur insimulatione vanitatis, quum tot insignia mendacia protulerit in uno colloquio, nec erubuit ea confirmare, coram quibus contraria mihi dixerat ipse; usque adeo nihil habet frontis. Habeo epistolam ipsius manu

* Supple, *supplicio affecit*, vel simile aliquid: sup. pag. 791. E. Erasmus ad Huttenum scribens, dicit, *de famulo tuo sumpsit capitis supplicium*. † Restituendum, *excusatio*.

* Pron. *se* intercidit. † *Coloribus* omnino legendum. ‡ Rescribe, *etiam*.

An. 1528. manu scriptam ad *Othonem* Equitem Ducis *Saxoniæ*, A in qua jactat se *Epphendorpius* solvere debita *Hutteni*, & illius causa periclitatum, ne conjiceretur in carcerem: summam enim excedere centum quinquaginta florenos, quasi ille unquam pilum pro *Hutteno* solverit, vel soluturum spoponderit. Ille scilicet dissolvet æs alienum ab altero conflatum, qui quod ipse contraxit, non potest dissolvere? in eadem scribit, se hactenus omnes conatus, omnia studia sua huc contulisse, ut & Principi & patriæ possit esse tum usui, tum ornamento. Quid hac vanitate impudentius? Et similia non veretur scribere cordatissimo Principi, oportet illum *Othonem* esse sanctissimum virum, cui in iisdem litteris committit & vitam & famam suam: illud satis ingeniose, quod ad hanc fabulam semper adhibuit viros B hujus civitatis probissimos, *Beatum*, *Bonifacium* & *Ludovicum Berum*, quibus scit meam existimationem chariorem esse quam mihi. Probiores autem sunt, quam ut illis persuaderi posset, esse mortales ullos tanta malitia. Ipse vix tandem sensi, quamquam alias cum talibus impostoribus conflictatus, cum quibus mihi à puero fatale dissidium fuit: priusquam scirem quid esset mentiri aut imponere, arcano quodam naturæ sensu exsecrabar hoc pestium genus, eosque vicissim infensissimos habui. Neque enim ulla causa à me porrecta est, ut in me esset iniquiore animo. Fui illi sedulus monitor. Frequenter illum Duci ac magnatibus C commendavi olim *Lovanii*, semel hic ex mea commendatione recepit florenos quinquaginta: id perscripsit *Petrus Mosellanus*. Ingessit se in intimam familiaritatem, ac pene quotidie duabus horis à prandio, quibus feriæ dabantur à chartis & alea, mecum fabulabatur. Adducebat ad me quoscunque volebat, & inter ceteros quendam veste coriacea, quem mihi persuaserat esse nobilem, quum mox compertum sit, illum fuisse coquum cujusdam magnatis ruri: & paulo post fugit è diversorio furatus equos aliquot. Talem affabulonem adduxit mihi, quum is nesciret *Latine*. Sed urgebat hominem inopia, non odium. Adde levitatem ad stultitiam malitiæ parem. Dabo specimen: Oraverat me D pridem, ut se commendarem Duci: scripseram in scheda laudes illius præposteras, juvenem esse mire sobrium, nunquam potare, nihil esse negotii cum chartis & alea, nihil cum scortis, nusquam videri in foro, nec in diversorio, sed aut in templis orantem, aut in museo studentem, unum tantum in eo metuendum, ne studio immodico parum consuleret valetudini suæ. Misi joco famulum ad illum scheda, si placeret ea commendatio, putans illum risurum ironiam, probabat serio, uno excepto, de periculo valetudinis. Hinc æstima hominis prudentiam. Accipe aliud æque ridiculum. In *Thrasonico* illo colloquio, quum recitasset ex epistola, quod multis esset obæratus, vultu in me E detorto: Quid, inquit, an tu putas infame, debere? Infames igitur sunt maximi quique Reges ac Principes. Quid ullus *Thraso* possit magis *Thrasonice*? Bene est, habet *Epphendorpius* aliquid commune cum Cæsaribus & Regibus. Credo futurum, ut exemplo Regum indicat etiam bellum iis quibus irascitur, & confiscet bona, & in exsilium agat. Et hoc dicto sibi mire placet, adeo frequenter & apud alios habet in ore. Verum, illud interroget bonos viros, an honorificum sit, juvenem nullo aut tenui censu, nulla nobilitate, tantum pecuniarum nequiter profundere, nec interim pili facere voces hominum demirantium, unde illi scateat in voluptates tanta nummorum vis, nec interim resolvere quibus debet? Jam si quis harum rerum συναθροισμόν efficiat, quid bonæ rei poterit de illo ominari? F Frons nulla, lingua vana, otii dulcedo, luxus & libidinis intemperantia, animus contemnens bonorum tacita judicia, populique voces, cum perditissimo quoque intima familiaritas, commoratio tot annorum extra patriam, morum summa levitas, fastus plusquam *Thrasonicus*, famuli suspecti, sursum ac deorsum cursitantes, tanta profusio, quum non appareat, unde suppeditentur hæc, quem non reddant suspectum in civitate bene morata: sed eligit eas civitates, in quibus est summa licentia. Hoc nomine placuit *Basilea*, sed magis *Argentoratum*, vivat ad istum modum *Norimbergæ*, aut in sua patria, & audiet quæ non vult. Sunt alia hujus generis argumenta innumera: verum qui sunt judices tam otiosi, qui hæc patienter audire possent? Nec arbitror illum unquam iturum ad judices, sed interim in foro, in diversorio concionabitur, quemadmodum nunc facit: nusquam enim non adest, & pudet nihil. Plura scripturus eram ad te, sed hic nuntius parum erat certus: venerat è *Burgundia*, *Hollandus* mihi visus est erro, tamen affirmat, se velle isthuc proficisci, & pecuniam credidi & has litteras. Quæ si perlatæ erunt, fac huc advoles quam primum. Vereor enim ne compromissariorum auctoritas parum sit valitura: attamen periclitabimur. Bene vale. Datum *Basileæ* x. Februarii, Anno à *Christo* nato 1528.

Sequentia scripsit *Epphendorpius*.

TRADUXIT me non modo apud Principem, cui licet vitæ & necis vis in me esse videtur, sed etiam apud plures privatos, illius causa fama periclitamur, quam necessum est resarciat, quod per epistolam unam atque alteram vix fieri poterit, sed opus erit inscriptione cujusdam libelli, ubi pro sua prudentia rem illam temperet, ut sit præter suam infamiam, nec Lectori relinquat quiddam suspicionis: inscriptionem alioqui hominis non tantopere ambio. Principi autem scribat in aulam, ubi epistolam suam sparsam scio, atque veteri de me exspectationi de integro restituat, litteris tamen prius à me lectis, ne per obliqua & aliqua sua magis deprimer quam server.

Quod vero innocentem me sic conatus est perdere, & historiam de me contexuit, ut Friburgi *concitato tumultu coactus sim discedere, quum diversum & urbs sciat, & testes vitæ probe illic acta esse possunt universi cives. Pro læsa innocentia ibidem centum elargiatur ducatos; itidem in hac urbe faciat, ducentos vero in* Argentoratos, *quos ipse feram, & pro meo arbitrio egenis dispensaturus sum. Hæc omnia pro impetita & simplicitate & innocentia.*

Damna læsæ famæ, etsi majora sunt, quam quæ æstimari possint, tum ob vetera in me merita, tum pietate ductus, condono lubens, si priora recipit.

Quod si recusat Erasmus, *vitæ sciat me potius periclitaturum quam famæ.*

Hæc, inquam, scripserat *Epphendorpius* sua manu.

Hæc respondit Erasmus.

EPISTOLAM, quam prælegit, non agnosco. Nec arbitror me scripsisse talia, nec exemplar in meis schedis reperio. Et epistolam Ducis si proferat, testabitur me talia non scripsisse. Tantum admonui Ducem, ut illum ad honestam functionem ab otio revocaret, aut certe mihi quietem ab illo impetraret. De inscriptione libelli, si videro animum illius factum amicum, non gravabor, majora facturus amicitiæ nomine.

Quam sit illi Princeps iratus nescio, aut quas irarum causas habeat, mihi non constat. Habebat *Epphendorpius Emserum* hostem capitalem apud Principem. Si ex mea querela Princeps factus alienior est, non gravabor hoc meis litteris civiliter scriptis mitigare, quatenus licet cum tantis Principibus agere.

De eleemosynis ipse curabo, quum mihi Deus in mentem miserit. Nec mea refert, quomodo hic aut *Friburgi* vixerit: quo sanctius vixit, hoc magis gaudeo. De aureis, quos postulat sibi dari, præstat sileri, ne videatur ob hanc causam intendisse calumniam. Agat amice, & desinat populum in me concitare, non patiar me vinci civitate *. Uberius illi prodesse possum officiis, quam si dem ducentos aureos.

Hæc, inquam, respondit Erasmus *sua manu.*

* Lege, *civilitate*.

Sequitur sententia Arbitrorum.

An. 1528. QUONIAM ex consensu utriusque nobis jus fecistis dissidii inter vos amice componendi, visum est nobis ut D. Erasmum ad evitandum molestiam & alendam Christianam concordiam, praestet duos articulos sicut scripto recepit. Pro tertio, eodem animo non gravabitur in subsidium pauperum dare florenos circiter xx. nostro arbitrio dispensandos. Et haec facienda censemus citra notam alterutrius, tantum ut utrimque offensis, querelis, ac suspicionibus abolitis, de integro certamen inter vos sit benevolentiae cum oblivione praeteritorum omnium, perinde quasi nihil esset aut dictum, aut factum. D. Henr. Epphendorpius premat si quid scripsit, & utrique liberum relinquimus, an vicissim aliquo benevolentiae symbolo, an potius mutuo animo contenti esse velint. Actum Basileae 3. Februarii, Anno 1528.

B. Rhenanus & B. Amerbachius, &c.

EPISTOLA CCCXLVII.

Henricus Botteus, Officialis Burgiensis, Erasmo.

* . . . Hispaniae furiae nondum in manus nostras pervenerunt, quas credo indubitata fide, jam tua Apologia paulo suaviore Hieronymiana in Vigilantium Hispanum, mitiores factas. Ubi primum legi in tuis litteris nomen Beddae, statim subiit recordatio Collegii Montis Acuti, exhorruique, ne Praeceptor plagiosus iterum ferula me feriret: hunc alias bonum virum arbitratus sum, donec leviculo illo dicterio laesus, Bedda Lutetiae sapit, in tantam maledicentiam prorupit, ut apertius ementitam sanctimoniam, atque latens sub gibbo illo suo virus evulgare non potuisset. Adversus hunc & caeteros ejusmodi, nec non turbulentissimum Lutherum, fortem invictumque animum tibi praestet, aut certe si visum fuerit, ab his liberet rixis Dominus noster Jesus Christus, in quo te quam optime diutissimeque valere opto. Vale, mi Domine reverende. Ex Burgo Bressiano 6. Martii, Anno 1528.

Humilis famulus Henr. Botteus,
Officialis Burgiensis.

EPISTOLA CCCXLVIII.

Joannes Cochlaeus Erasmo Rot. S. P.

An. 1529. *VENERABILIS Domine Erasme, quae huc misisti, accepi reverenter omnia & reddidi fideliter. Dolemus quidem, tuo aere tam longe mittendum fuisse nuntium proprium, sed mihi longe magis dolet, fieri tibi negotium, non solum ab Epphendorpio, verum etiam à Carino, quem Francofurdiae olim vidi. Contemne, obsecro, hujusmodi osores; quid enim nocere tibi possunt? Lutherus non solum minores, quales in Germania multi mecum sunt, sed & magnos adversarios callide contemnens, negotium suum peragebat ad populum, donec impelleret, quo volebat. Tibi tantum jamdiu nomen est in Orbe terrarum, ut ne doctissimi obscurare queant. Habes domi plures ministros & amanuenses, qui honorem tuum ab ejusmodi blateronibus egregie defendere queant, ut non sit opus, te propter eos vel unam perdere horam. Agnosce, quaeso, te ipsum, aut Dei potius in te dona. Non decet te, cui eruditi omnes verticem inclinant suum, ita descendere, ut congrediaris tam * obscuris juvenibus, qui ex te gloriam quaerunt. Longe sublimiora exspectat Orbis abs te, quae nemo alius praestare potest. Longe dignior es, quam ut contendas, aut etiam aliena opera in Typographia emendare satagas, cum sit tibi tanta & tam copiosa à Deo gratia ad opera propria scribenda. Despice, quaeso, quoslibet rabulas, sive Hispani sint, sive Galli, aut Germani, perge in scribendis novis, quae nemo alius scribere potest. Quantum valeas copia & eruditione in sacris Litteris uberrime tractandis ac latissimis expositionibus varie illustrandis, in Psalmis aliquot mire ostendisti. Si des veniam temeritati meae, scribam tibi secretum votum meum. Rogavi olim, ut compendiose com- A plectaris omnes bonas artes, quibus juventus erudiri debeat, nunc ardentiori voto rogarem, si permitteres, ut sacras quoque Litteras compendiosius exponeres; saltem aliquot libros, ut obvius & certus foret intellectus iis, qui festinant omnes Bibliorum libros cito addiscere. Liranus nimis aridus est: Hieronymus nimis prolixus, & in interpretationum varietate sollicitus. Utinam Deus det nobis Erasmicam expositionem familiarem aliquam & compendiosam! Non verentur novi Euangelistae, vix bene puberes, te senem tam celebrem, ac Orbi universo venerandum, conviciis & calumniis incessere. Mihi profecto religio est, litteris meis ullam sanctis & singularibus, B quae tibi uni à Deo concessa videmus, studiis moram, quamlibet minimam, facere. Contemne, obsecro, vanos quorumcunque latratus, perge in Operibus tuis, quibus nulla nocere potest invidia, & quae nullus praeter te scribere potest. Jube minores & ministros tuos respondere mangonibus indignis, ut digniora tractes ipse. Quirinus tuus poterit eos dignis tractare modis, aut si libeat magis, sub Coci tui nomine edatur aliquid, quod honorem tuum egregie defendat, illosque insigniter irrideat & contemnat. Digni non videntur, quos tu vel laudes, vel vituperes. Haec prolixius, quod doleo, ullam dari occasionem morandi studia tua. Quod cum D. Cancellario ad te non scripsi, factum est, quod nesciebam, primum ab eo ad te scriptum esse, post obsignatas litteras C suas dixit, se litteras, quae ad te pertinerent, Argentoratum mittere, & erat in procinctu nuntius; verebar itemne aberrarent litterae Argentorati, scripsi autem paulo post, ut ex Lipsia Basileam ferrentur ad te & ad D. Sichardum litterae. Mihi nunc satis periculosa est cum Luthero contentio: habet enim & hic suos fautores, quibus parum placent, quae pro Ecclesia contra illum scribuntur. Princeps quidem integerrimus est, sed non omnes habent eundem animum. Non audeo litteris committere omnia, neque expedit, ut D. T. ad me secreti aliquid scribat, quamvis maxime vellem in sinum tuum omne secretum effundere, si tuta essent ab insidiis litterae. Sed nusquam tuta fides. Nec mihi redditae sunt litterae tuae D proximae, de quibus scribis. Quod duabus sedeo sellis, temporum facit iniquitas: essent mihi quidem etiam bis duae sellae, una Romae inter Poenitentiarios Papae, altera Francofurti in Decanatu B. Virginis, tertia Moguntiae, quarta Dresdae; sed ea est temporum conditio, ut nulli satis confidenter insidere possim: neque tamen valde anger, quaecunque mihi fortuna contingat, modo mihi salva permaneat anima in fide catholica, de corpusculo fiat, quod Deo aut etiam hostibus meis, si in rem sit Ecclesiae, visum fuerit. Princeps hic meus plerunque corripitur febre: laborat nunc ex altero crure, per quod venenum, quo intoxicatus fuerat, erupit: qui si moreretur hoc tempore, nihil foret Clero hujus patriae miserius.

E Quod titulum ad Morum correxisti, plurimam tibi habeo gratiam, & gaudeo, libellum illum, qualiscunque sit, editum esse, si non prosit multum, dabit saltem occasionem, diligentius inquirendi de Consulum serie. Maluissem meam totam epistolam à te correctam; scripseram enim festinanter, nec ullum mihi ejus exemplum est. Caeterum quod plerunque scribis nomen meum Cochlejus, suspicor erratum esse in Orthographia, dum scribo, Cochlaeus, & certe nomen hoc non amo, neque tamen video, quomodo mutare queam: inditum est mihi Coloniae olim à Romaclo Poeta, quem tibi notum esse arbitror. Harrisius autem Anglus vocabat me Wendelstinum, quod gratius esset; nam patria mea prope Nurenbergam vocatur F Wendelstin, hoc est, cochlea. Sed valeat haec curiositas, semel tamen hac de re vel simplicitatem vel errorem meum tibi scribere libuit, ut aequo feras animo errorem. Alioqui nulla mihi de nomine cura est, nisi de eo, quod in libro vitae scribitur.

In iis, quae scripsisti in Epphendorpium connumeratur Dorpius, Leus, & Stunica, quod equidem demiror, cum videaris Dorpii quam amantissimus, & ille tui studiosissimus fuerit, quantum ex tuis intelligere licuit. Volebam tibi nonnibil scribere de Wittenberga; eo enim no-

* Lege, cum.

An. 1529. *nomine missus erat à Dn. Cancellario & à me nuntius illuc cum litteris Typographi nostri & cum litteris meis ad* Philippum Melanchthonem, *ad quem litteras habebat nuntius tuus; quas eo libentius & diligentius ei reddendas curavi, quod non satis sciebam, an forte à te data sint, nolui eas violare, etiamsi mihi forent capitales. Sed non remisit ad me nuntium D. Cancellarius, quod tamen rogavi, & ipse adhuc heri pollicitus fuerat mane, sed oblitus est forsitan. Absolvit nuntium tuum, me non præmonito, licet jusserit, ut me prius accedat, antequam abeat. Non placet ei, quod contra* Lutherum *pro Ecclesia quadam defendere studeo, vellet liberum esse conjugium sacerdotibus, facereque ait contra Apostolum & Ecclesiam eos, qui prohibent nubere. Utramque speciem & panis substantiam in sacramento approbare videtur. Et in summa videtur multis* Lutheranis *dogmatis propensior, quam velit Clerus. Hæc secreto. Certe propter* septicipitem, *quem libentissime mitterem, si ullum recepissem exemplar, murmurant plerique, licet librum nondum viderint, sed ego corpusculum & fortunas externas jampridem periculo devovere destinavi: fiat voluntas Domini. Mitto libellum unum, quem* Bero *integerrimo viro & doctissimo Theologo exhibere velis. Vellem certe & tuum super dissidio exemplarium judicium, sed non audeo petere, ut barbaris scriptis meis vel minimum impendas horulæ momentum. Vellem, si quando habeas certum ad Principem meum nuntium, ut litteras ad me includeres litteris Principis, aut saltem nihil scribe secreti. Utinam detur occasio, qua tibi servire ullo pacto queam! Si tibi migrandum sit, non scio commodiorem tibi locum, quam* Coloniam Agrippinam, *tu pro tua prudentia optime scies, quid tibi faciendum sit. Bene vale, clarissime & maxime venerande Præceptor, & summe rectæ eruditionis Antistes. Ex* Dresda 13. *Martii, Anno* 1529.

Commendo me doctissimis & honestissimis viris, D. Bero & B. Rhenano, *atque etiam D.* Sichardo, *si* Basileæ *est, quod non puto.*

Ex animo addictus nomini & virtuti tuæ *Joannes Cochlæus.*

EPISTOLA CCCXLIX.

Georgius, D. G. Dux Saxoniæ, Landgrafius Thuringiæ, & Marchio Misnæ.

*SAL. *Grat. & Fav. Doctissime* Erasme: *quantum nos epistola nostra studuimus* Henricum Epphendorpium *ab inquietandis felicissimis studiis tuis revocare, tanto majorem concepimus dolorem, ubi litteras tuas una cum codicillis, totius fabulæ seriem complectentibus, cognovimus perlegendo. Quid enim indignius, quam te, cum ætate tum eruditione longe gravissimum virum, ab homine tali infestari. Ego vero, optime* Erasme, *si tuo loco essem, ita me adversus illum gererem, ut de ipsius improba magnificentia minus quam de muscis, quod dici solet, prætervolitantibus laborarem. Vides enim, quid ista concertatione captet, nimirum ut per æqua perque iniqua tecum commissus orbi celebris fiat. Habuit hoc studio jam inde homo tragicus & personatus, ut malit videri quam esse generosus ac nobilis, alioqui quorsum erat opus tot ansas hic illic in rebus nullius momenti captare, qui conflictaretur tecum? Tum, tanta improbitate, post commentas injurias pacisci ac postulare, ut libello aliquo publice edito te illi declarares amicum? Neque vero tibi auctor esse velim, ut codicillos actionum vestrarum edas. Indignißimus enim est, quem posteritas ex te cognoscat. Quid, quod in iisdem multa præter æquum & bonum teque indigna apparent acta pactaque, nisi quod nusquam non tuam agnoscam modestiam, qua in placandis vel infestißimis hostibus uti soles. Etsi vero unice cupiam te ab ista concertatione tam iniqua adserere ac vindicare, tamen cum animadvertam, usque adeo litteras apud illum nostras nihil promovisse, ut multo quam ante in te sit factus animosior, sæviorque, nolumus causam tuam nostra intercessione amplius gravare. Itaque nec consilium nobis est, ullo titulo in patriam revocandi hominem, quippe qui jam ante non sine periculo tum fama tum rerum edocti simus, quam non sit tutum ejusmodi ingenia functionibus publicis admovere. Neque nos illum perditum cupimus. Sed quia in nostra manu non est, sanare eum, quibuscunque etiam muneribus præficiatur; commodius est, ut illum suas sibi res habere sinamus. Neque arbitror te nobis consulturum, si tuum hic serio appellarem consilium, talem adsciscere nobis. Ceterum quod isthic Euangelium ita invalescere scribis, ut tibi cum aliis multis bonis de migrando sit cogitandum, quanquam id nobis permolestum est auditu, & cupiam tuam id ætatem ferre, ut tibi nobiscum agere liceret: tamen quum tu tam sævientibus injuriis solus obnoxius non sis, perferendum est tibi infortunium nobiscum commune. Non enim facile credas, quam indignis ac falsis contumeliis hisce nos diebus &* Lutherus *de integro traduxerit, edita in nos plane tragica responsione, nisi ex libellis ultro citroque scriptis cognoscas. Et quum videam, hæc secula ingenia non ita multo saniora, præsertim inter istius factionis homines, ferre, boni consulenda sunt, quæcunque etiam præter dignitatem & meritum adeo nostrum in nos committantur. Itaque multa, imo omnia, danda sunt charitati* Christianæ, *atque publicæ tranquillitati, si modo hac nostra facilitate causam nostram non reddimus deteriorem. Bene vale. Datum* Dresdæ 15. *Martii, Anno* 1529.

Georgius, *Dux* Saxoniæ, *manu propria.*

EPISTOLA CCCL.

Erasmus Rot. ornatissimo D. Vlatteno, Scholarcho Aquensi, S. P.

Spiram.

*ORNATISSIME *Vlattene*, Æstas hic satis adrisit, at vereor, ne autumnus & hyems non perinde faveant huic corpusculo. Paro nidum in ædibus alienis, sed ære meo. *Antonius Fuggerus*, priusquam *Basileam* relinquerem, per proprium nuntium obtulit pro viatico centum florenos, & quotannis tantundem, si voluissem me conferre *Augustam*: egi gratias, & excusavi. Ille paulo post, acceptis litteris meis, misit poculum inauratum perquam elegans, pretio, ni fallor, quadraginta florenorum. A *Vienna* semper abhorruit animus, & video res *Ferdinandi* vehementer turbatas: adornabat mihi munus regale, ut adseverabant, hic tumultus excussit hoc consilium: *Maria*, *Ferdinandi* Regis soror, cui dicavi *Viduam*, idem habebat in animo, sed ea *Turcarum* metu cessit in *Moraviam*. In *Brabantia* quid agam non video, ab arcibus abhorreo, & viderer mihi metuere, si me in arces conjicerem: audio ne *Coloniam* quidem satis tranquillam esse, & illic Theologos cœpisse nuper in me grunnire; fiducia pacis inter Monarchas sartæ, sicut opinor: qui rumor si verus est, vereor ne censeamus hanc pacem nobis graviorem quam fuerit bellum: quæ monstra Theologorum ac Monachorum insilient in nostra capita! Quod offers ædes tuas, habeo gratiam: odi carbones, & haud scio an expediat Cardinali *Leodiensi* esse tam vicinum, *Punicum* genus. Decretum est hic sedere hanc hyemem, cum hirundine devolaturi quo me Deus vocarit. Doleo tibi fractum crus, (id enim narravit *Dilfus*) sed restitutum gaudeo. Hinc *Quirinum* meum rursum mitto in *Britanniam*, unde jam pridem nihil mittitur; *Guilhelmo* Principi *Juliacensi* dicavi nescio quid libellorum, adjuvabis illum tuo consilio, quo possit commode reddere: ex eo poteris de rebus meis omnibus ad plenum cognoscere; cum hæc scriberem, epistola tua non veniebat ad manum. Vale. *Friburgo* 2. Octobris, Anno 1529.

EPISTOLA CCCLI.

Erasmus Rot. Joanni Henkello S. P.

An. 1529. SALTEM hoc nomine amo *Bellerophontem* nostrum, quod bona fide reddidit quæ mandaveramus. Nunc scribit sibi nihil deesse præter duodecim aureos, quibus emat equum & panopliam adversus *Turcas*: nam his atrocia precatur. Mi *Henkelle*, vix ullis verbis assequi valeam, quantæ mihi voluptati fuerit, quod incomparabilis illa heroina, multo pietate quam tot Regum ac Cæsarum stemmatis illustrior, *Viduam* nostram tanto amplexa est affectu: sed rursum pudet pigetque, nec materiam, nec tractationem vel animo meo vel illius meritis respondere. Quid est autem, vir optime, quod tu mihi tuo quoque nomine gratias agis pro tantillo officiolo, quo nonnihil verebar, ne tua offenderetur modestia? Quare mihi cumulatissimam ab utroque relatam gratiam existimo, vel ipse potius me debere ambobus profiteor; tibi qui huc instigaris alioqui cessatorem, illi quæ qualecunque munusculum tam candide sit interpretata. Itaque non est quod hæc res te sollicitum habeat. Quod si per horum temporum tumultus licebit aliquod vicissim μνημόσυνον mittere, quod & ornet accipientem, nec gravet dantem, quicquid erit eodem accipiam candore, quo vos meam opellam estis amplexi. Audis ambitionis vocem, non avaritiæ. Sunt qui putent aprum illum τῆς ἀγέλης, non fuisse provocandum. Sed tamen posteaquam hoc factum est, ita volente Deo, sicut ego quidem interpretor, majorem in modum gaudeo, rerum exordia *Ferdinandi* auspiciis feliciter succedere, speroque futurum, ut duorum fratrum juncta potentia frangat, aut certe mitiget illius violentiam. Utinam brevior fuisset nobis rixa cum *Gallis*, atque hoc negotium maturius fuisset susceptum! Sed aliud meritis nostris debebatur, & fortassis hoc magis expediebat orbi *Christiano*. Mihi vero non paulo plus spei est in pietate Cæsaris & *Ferdinandi*, quam in opibus, copiis & armis. Tibi cum podagra rem esse, vehementer doleo. Sed quid est in rebus humanis ab omni parte beatum? Etiam atque etiam te rogo, ut clarissimæ patronæ tuæ me commendes diligenter. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgoia* 2. Novembris, Anno 1529.

EPISTOLA CCCLII.

Margaretha Ropera, eruditissimo Theologo, D. Erasmo Roterodamo, *S. P. D.*

*QUAM *illud boni plerunque accidere soleat gratissimum, quo subito quis atque insperato fruatur, id ego nuper, vir omnium eruditissime, verissimum experta sum, quum litteras tuas non minus elegantes quam amantes, certosque studiosi animi tui erga patrem, omnemque ejus familiam, testes*, Quirinus *tuus mihi traderet, quæ quanto magis venerunt insperata, tanto merito majorem menti meæ voluptatem intulere. Neque enim aut sperare aut exspectare poteram, ut tam multis necessariis studiis assidue occupatissimus, morbis etiam acribus misere perpetuo agitatus, semperque molestia confectus, mihi unquam scripturus esses, in qua nunquam futurum est mereri, ut eo honore dignareris, ad quem litterarum tuarum beneficio evecta sum: quas quoties alicui ostentavero, non mediocrem inde famæ meæ laudem accessuram intelligo, quæ nulla alia magis via illustrari potuit, quam per litteras tuas: quid enim cum illo honore comparandum, quo digna habita sum, quam totius Orbis decus suis litteris dignatus sit? Quare ut mihi rem longe supra meritum meum benignitas tua contulerit, ita me sane pro tam eximio munere dignis agendis gratiis nimis imparem jure confiteor. Quod pictoris tibi adventus tanta voluptati fuit, illo nomine, quod utriusque mei parentis nostrumque omnium effigiem depictam detulerit, ingentibus cum gratiis libenter agnoscimus, nihil ardentius expetentes, quam ut Præceptorem nostrum, cujus eruditis laboribus, quicquid bonarum litterarum imbiberimus, acceptum habemus, fidelemque patris veteremque amicum coram aliquando colloqui ac contemplari nobis liceat. Vale. Salutat te ex animo D. mater, item totus tuus maritus meus ac frater, ambæ sorores meæ plurimam tibi salutem mittunt.* Londino 4. *Novembris, Anno* 1529.

EPISTOLA CCCLIII.

Guilielmus Junior, Dux Juliacensis, Clivensis & Montensis Comes, &c. Erasmo Roterodamo, Theologo, *S. D.*

*DICI *non queat, eruditissime* Erasme, *quam nos delectarit recens illa fœtura tua, nobis dicata, non ob id solum, quod immortalem nobis apud posteros gloriam relinquet, verum etiam quod ad Rempublicam juvandam hæc res vel imprimis pertinere videtur, cui nos etiamsi impares destinati sumus olim administrandæ. Quis enim non glorietur ab illo celebrari, ejusque amicitia frui, è cujus scriptis non nos modo, sed orbis totus utilitatem reportet?* Dionysius *dicebat, eruditos se conciliare, ut admirationi per illos mundo fieret, nos annitamur, ut eruditi, quorum consuetudine libenter utimur, nos* Spartæ *nobis destinatæ idoneum reddant administratorem. Atque huc etiam pertinere putemus à Veteribus traditum, Philosophis ipsis aut administrandam Rempublicam, aut eos, qui administrant, Philosophis uti debere à consiliis. Mitto tibi poculum cum inscriptione ἀγαθοῦ δαίμονος, quod μνημόσυνον solum & pignus esse volui tantisper auspicatæ feliciter amicitiæ, dum liberaliori detur gratia labores tuos compensare. Cætera si qua sunt ex* Heresbachio *nostro cognosces. Bene valeto, vir nobis charissime, & vigiliis tuis rem litterariam publicaque commoda macte virtute promovere pergito. Ex arce nostra* Buderich 10. *Novembris, Anno* 1529.

Nostrapte manu.

EPISTOLA CCCLIV.

Erasmus Rot. Gerardo ab Herema S.

QUOD te suspicio virum & virtute præstantem, & litterarum amantem, necessitatis est. Quisquis enim hæc bona diligit, omnes diligat oportet, in quibus ea cognoverit eminere. Quod te mei, sicut audio, studiosum redamo, gratitudinis est. Cæterum quod ad virum antiquis imaginibus clarum, nulla lacessitus occasione scribo, fortassis videbitur improbitas. Sed si duas priores rationes boni consulis, hoc quicquid est culpæ *Haioni Caminga* diluendum relinquo. Nam is hujus audaciæ mihi fuit auctor, multa frequenter prædicans tum de singulari tua humanitate, tum de non vulgari tuo erga me candore. *Haionem* autem meum sic amo, non solum ob ingenii morumque sinceritatem, verum etiam ob incredibilem in me observantiam, ut nec tam charo quicquam negare possim, nec debeam sic de me merito. Non mediocri solatio mihi fuit illius convictus, sed negotiorum necessitas illum invitum ab invito retraxit. Hic autem ea sobrietate, ea morum comitate se gessit, ut apud optimum quemque sui reliquerit desiderium, non modo apud me. Proinde si hæc ad te scribendi audacia feliciter ceciderit, & illi gratias agam qui huc perpulerit, & mihi gratulabor qui obsecundarim. Bene vale, vir clarissime, cum omnibus tibi charis. Datum apud *Friburgum* 31. Januarii, Anno 1530.

EPISTOLA CCCLV.

In XENOPHONTIS HIERONEM.

Des. Erasmus Roterodamus clarissimo viro D. Antonio Fuggero S. D.

NON sine causa, vir amicissime, veterem de *Ata* querelam in tuis ad me litteris renovas. Nullo enim

An. 1530. nim unquam seculo illa magis suo nomini respondit, quam hoc, nec latius per omnium mortalium capita divagata est: cui, præter innumeras calamitates, hoc quoque mali jure ferimus acceptum, quod nos animorum benevolentia conjunctissimi, consuetudine distracti vivimus. In hujus tamen incommodi solatium, nonnihil remedii videor mihi reperisse. Nam hisce diebus quum inquirens nescio quid, chartarum mearum acervos excuterem, ultro, & ut arbitror, Deo quopiam ita volente, venit in manus, quod ante annos aliquot vertere tentaram ex *Xenophontis* Tyranno. Id quo minus tum absolverim, præter alia, fuit & illud in causa, quod *Græcus* codex videretur mihi parum emendatus. Ad hoc laboris nunc integer reversus, perpetuo cursu, citraque respirationem ad umbilicum deduxi. Apud priscos nihil intererat inter nomen *Regis* ac *Tyranni*: quum postea *Tyranni* vocabulum cœperit esse invisissimum apud omnes, *Regis* etiam apud eas duntaxat Respublicas, in quibus vigebat Democratia. Alioqui quod *Simonides* subinde *Hieronem* appellat Tyrannum, nihilo civilius esset, quam si quis cum pirata familiariter & amice confabulans, identidem appellaret illum piratam. Fateor hoc argumentum non per omnia, temporum horum statui congruere, in quibus sub Monarchis præpotentibus tranquillissime degunt, non ut tum singulæ civitates, sed amplissimæ ditiones; multa tamen insunt, quæ nostris quoque Principibus non inutilia cognitu futura sint. In hoc libello tibi dicato quoties versaberis, *Antoni* charissime, putato te cum *Erasmo* tuo colloqui. Ornatissimo viro *Joanni Cholero* salutem ex me plurimam, quo uno nec inter amicos habeo quenquam candidiorem, nec inter patronos magis invictum. Ex ejus litteris, nil nisi meros amores spirantibus, tantum capio, mihi crede, voluptatis ac solatii, ut vix alia quapiam ex re tantundem. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoia* 13. Febr. Anno à *Christo* nato 1530.

EPISTOLA CCCLVI.

Præstantissimo Theologo Erasmo Roterodamo, Amico optimo, Andreas Alciatus *S. P.*

Friburgum Brisg.

EGO sane, Erasme *candidissime, aliquot jam annos fortuna fluctibus sursum deorsum versor, aliundeque alio subinde, ut scribis, propellor, idque magno cum damno meo: sed tamen consilium tuum sequutus moderatissime incommoda hæc fero, sive quod id omnium commune sit malum, (enimvero, inquit* Plautus, *dii nos quasi pilas homines habent) sive quod hac ipsa in navi populariter cives mei omnes fuerint, qui sicut apud* Empedoclem *illi dæmones, ab æthere ad maris ima deturbantur, mox in terram, & inde ad æthera ipsum promicant, rursusque eodem nempe retuso pistillo devolvuntur. Sed hæc ipse æquo animo hactenus tuli. In præsentia vero ita apud me comparatum habeo, ut non parum mihi commoditatis & ornamenti provenisse censeam, hocque nomine gratias Deo Opt. Max. agendas ducam, quod me hisce calamitatibus circumventum meliorem fecerit, pollebam censu, pollebam pecunia, pollebam aliis fortunæ bonis, quæ, ut scis, ad Jureconsultos potissimum defert* Plutus, *ea bellicis hisce procellis extenuata, dilapsa, amissa sunt. Non sum imitatus* Μήλιον *illum* Διαγόραν, *qui forte non adeo gravi jactura* ἄθεος *factus est, quin contra, boni omnia potius consului; experiendoque addidici fluxa hæc esse, & in nostra hac humana peregrinatione nullius fere momenti. Mutavi itaque quam habueram in patria desiderii sententiam, & rursus* Galliam *repetii, in qua ὡς* Διονύσιος *ἐν* Κορίνθῳ *profiterer: reperi quod optabam, non omnem mei nominis memoriam de studiosorum pectoribus exolevisse, successitque adeo id institutum meum, ut omnem præteritorum malorum memoriam fere aboleverit, lucrumque maximum fecisse jam existimem, qui tenui earum facultatum jactura hanc gloriam sim consequutus, ut frequentissimo theatro tot egregios juvenes instituam, ornamento non mediocri & nomini meo & hisce studiis quandoque futuros: at hos inter maxime illustris est* Viglii, *itemque* Sucqueti, *quos litteris tuis nuper mihi commendasti, jam jam ad frugem maturitatemque proveniens indoles.* Carolus *certe egregium sui specimen nuper dedit à me in arenam productus, & in docentium ordinem cooptatus, quo munere summa cum laude scholasticorumque frequentia fungitur, & συμμύστων quorundam φιλοσαβδώρων, quos ego depressos maxime volebam, luminibus plane obstruit; qua in re sic se mihi probavit, ut contra ἰκανὰ δῶρα nolim esse lucratus: quod eo scribo ut intelligas, quam minime necessaria tua commendatio fuerit, cum eis ipse non parum debeam, habeantque illi quod rationibus meis ultro imputent; non indiguit itaque hujusmodi hedera vinum illud. Sed si intelligere cupis, quanti litteras tuas* Alciatus *faciat, non æque dignos ad eum insinues, agent confestim ingentes tibi gratias, quod à me perinde ac dignissimi excipiantur.* Amerbachium *nostrum ob egregium illum erga me animum non possum quidem non redamare, sed arctissimum, quo me sibi junxit, vinculum tu ipse es* Erasmus, *quod scilicet hujus tui in me amoris prolectator* Hermesque *fuerit, cui tanta gratia ego certe referendo non sum. Vale.* Biturigibus 1. *Martii, Anno.* 1530.

Andreas Alciatus *tibi addictissimus.*

EPISTOLA CCCLVII.

Antonius Fuggerus Erasmo Rot. *S. P. D.*

ERASME, doctorum doctissime. Hodie cum prolixioribus tuis gratissimis litteris ego quoque prolixius respondissem, supervenit amanuensis tuus, Livinus Panagathus, *qui mihi abs te gratissimum cum litteris tuis reddidit munusculum,* Xenophontis *scilicet* Tyrannum, *meo dicatum nomini, pro quo erga me officio ingentes tibi ago & habeo meritas gratias, & eo nomine potissimum, quod tu mihi sponte præstiteris, quod postulare ego abs te sine rubore vix ausus fueram: agnosco igitur lubens hoc tuum studium atque exosculor, quod quia sponte fuerit à te profectum, magis gratum exstitit. Libelli vero isti tui ut à limine conspecti sunt, valde mihi probantur: nihil enim ex tua officina proficisci potest, quod laude careat, aut improbari possit: & iccirco plane illos beatos dijudico, quos egregia tua Musa posteritati commendarit, nullo unquam tempore intermorituros.*

De rebus autem nostratibus hodie altera hac epistola satis abunde te certiorem reddidimus, nihil præterea novi occurrit, nisi quod Cæsarem ad crastinum diem Tridentum *venturum ferant: inde mox* Brixinam, *ubi per hos sacros dies ad Paschalem usque celebritatem permansurus esse dicitur, quando autem huc* Augustam *sit venturus, adhuc incertum est. Res* Italicæ *satis pacata esse feruntur, nisi quod* Florentini, *obsidione adhuc cincti extrema, cuncta prius subire statuerunt, quam conceptam animo & persuasam libertatem relinquere. Hæc, mi* Erasme, *sunt, quæ prioribus meis litteris adjungere visum mihi est. Valere te nobis & Musis pleno voto optamus.* Christus *te incolumem quam diutissime conservet, amice charissime.* Augusta Vindelicorum 7. *Aprilis, Anno* 1530.

EPISTOLA CCCLVIII.

Excellentissimo Theologiæ Professori, Desiderio Erasmo Roterodamo, Præceptori meo colendo, Joannes Heemstedius *S.*

AUDITA nunc Ludovici Vivis *ad juventutem Oratione, commodum in ipso scholarum egressu reperio meum* Goclenium, *qui se mane diluculo nuntium aliquem certum ad* Erasmum *dicit missurum, & rogat, quandoquidem multo jam tempore nihil ad te scripseram, vel breviusculum ad te dem epistolium, animi in te mei indicativum: id quod evestigio maxima cum animi mei voluptate feci. Quid enim mihi dulcius, quam obiter manu & corde salutare eum absentem, quem præsentem tantum non numinis vice colerem? Atque utinam mea fa-*

An. 1530. *salutatione incolumitatem tibi ab omnipotenti Deo queam impetrare! utinam tuam juventutem in omnem profectum possem revocare! At quoniam id non possum, id me velle aequum est, quod potest fieri, nimirum ut Dominus* Jesus *diu te servet Ecclesiae suae incolumem. Scripsissem paulo prolixius, ni alio me vocassent occupationes domesticae. Unum tamen illud non possum praetermittere, fuisse quendam Praedicatorem* Eustachium, *qui in scholis Theologicis die Martis proximo, dum laurea corona Theologica* M. Petrus Curtius *donaretur, ridicula incultissimaque Oratione, me quoque in frequentia illa audiente, linguas hostilissime est prosecutus, quas tu multa cum gloria bene fortunantibus superis in tuto propemodum collocasti. Male pereant (propemodum dixeram) insulsissimi asini, incognitas res tantopere vituperantes.* Laurinus, *amicus noster, tuique amantissimus, abivit hodie* Lovanio. *Linguae docentur strenue, & maxime* Latina. *Exsultaret tuus animus, si ad professionem concurrentem videres juventutem, maxime vero, dum docet noster* Goclenius. *Ego tui non quibo unquam oblivisci, commendaboque te Domino Deo, dum vixero. Datum* Lovanii *apud* Cartusienses, 14. *Julii, Anno* 1530.

Bene cupio meo Quirino.

Joannes Heemstedius, Cartusianorum Lovaniensium Procur. *toto pectore tuus.*

EPISTOLA CCCLIX.

Erasmus Rot. duobus Adolescentibus S. D.

*FRUSTRA lacessitis *Canium* litteris vestris, qui Mense Januario, ni fallor, nos reliquit, nec adhuc rescire potuimus, ubi locorum agat. Dies aliquot oblectavit se *Argentorati*, apud *Gerardum Noviomagum*, qui mihi ex amicissimo factus est hostis capitalis. Totum *Argentoratum* & omnes Ecclesiastas concitavit in me. Quintus jam Liber provolavit in caput meum. Utinam esset apud Ducem *Gelriae*! Hujus convictu perfruitus, contulit se *Coloniam*. In hoc itinere duos fere Menses exegit, id ex amicorum litteris cognovimus; nam ipse syllabam non scripsit cuiquam. Suspicor illum lustrasse Ecclesias Euangelicas in *Saxonia*, & in *Hessia*. Incredibilis quaedam relinquendi nos libido ceperat, adeo ut suo sumtu fuerit abiturus, & quum ipsum expedissem jam adornata ad prandium mensa, impransus abierit. Mihi dixit causam, quod ab avunculo vocaretur ad sacerdotium: aliis dixit aliam causam; nihil enim illo vidi vafrius. *Petrus Barbirius*, qui jam dudum decoxit, plusquam *Punica* perfidia intercepit mihi Pensionem *Curtracensem*. Ea de re quum scripsissem aliquot prolixas epistolas, non ante commisi *Canio*, quam stipulatus, an esset petiturus *Flandriam*? Annuit: Rogavi num haberet satis viatici. Satis, inquit, usque ad *Antuerpiam*, illic inveniam satis. Vis, inquam, tuo sumtu negotium hoc suscipere? Ille alacri vultu, Quid ni, inquit? plura tibi debeo. Ego credens illum ex animo loqui, dedi illi septem Coronatos aureos. Jam sex Menses abest, nec quisquam scit quo se bonus ille vir recepit. Miror quibus artibus vos incantaverit, ut hominem tanti faciatis: per illum vultis apud me commendari? & ipse semper eguit apud me commendatore. *Bebelius* edidit Epigrammata *Graeca* à ducentis versa, inter quae sunt aliquot *Canii*, sed aliquot puerilibus vitiis respersa. Adeo vero sibi placebat, ut mihi non dignaretur ostendere. Mense Martio coepi graviter aegrotare, vix etiamnum revalui, quum max . . . . mortis. *Quirinus*, qui mihi jam solus aderat, subito correptus sudore *Britannico* . . . alium hujus civitatis adsciscere. Ambobus gratulor quod *Alciato* tantopere placetis; *Sucqueto* proprie, quod frequenti auditorio, summa cum laude, profitetur Leges Caesareas. Hortarer vos ut in isto studio gnaviter institutum cursum perageretis, ni vererer audire illud *Homericum*, σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνεις. Bene valete, juvenes carissimi. Apud *Friburgum* 31. Julii, Anno 1530.

Paulo ante *Canium* reliquit nos *Caminga:* nam amici in hoc ipsum miserant nuntium proprium; pollicitus est se rediturum mense Majo. Reliquit tum apud me sexaginta Coronatorum μνημόσυνον. Rursus valete. An. 1530.

Si adhuc adest *Petrus Castellanus*, juvenis apprime doctus, ei salutem dicite meis verbis diligenter.

EPISTOLA CCCLX.

Magno Erasmo Roterodamo, Patrono & Praeceptori meo observatissimo, Zasius *S. D.*

*NON *possum non vehementer dolere, magne* Erasme, *ab hominibus modici nominis te eatenus exerceri, ut ad arbitria descendendum putaveris. Nam quis eos non exsecretur, qui serenam tranquillitatem tuam turbaturi, non tam negotium facescere tibi cupiant, quam concutere pergant, qui pacem amas, qui nulli omnino ansam molestandi tui, ne praebere quidem, nedum dare velis? Verum iniquissima ista tempora ita habent, ut quo sit quis improbior, eo ex . . . bius in nequitia sua foveatur; viri autem boni è regione plus premantur & vexentur, illotoque nebulonum ore conspurcentur. Arbitrium, quo te ab hominis inquieti vexatione redimere contendisti, non solum probo, sed etiam quam maxime laudo. Siquidem &* Ulpianus *noster verecundam ejus cogitationem commendat, qui lites exsecratur, & qui praedio & mercibus potius carere paratus sit, quam lites in se suscipere. Sed viderint improbi, qui illustres viros, quorum in numero primus es, nulla justa causa obturbent. Tu vero, magne* Erasme, *cur tantopere ignomines istos vel curas, vel vereris? Equidem si in me inveherentur, qui tibi male cupiunt, eatenus contemnerem, ut ne alloquio quidem, nedum vel limine vel hospitio dignarer. Tu extra aleam positus es & ejus judicii praeclari, ut qui nomen tuum attentare velit, mox omnium eruditorum consensu velut praejudicio fit repel . . . Itaque consoletur, instauret, reficiat, sustineat, adcordet tua te virtus, doctrina princeps, integritas innocens, nec festucam cures nebulonum mendacia. Plura eam in rem scriberem, qui te ut numen veneror, sed nolo te meis fatigare diutius ineptiis. Vale, & qui tibi minatur, se intenturum formulam injuriarum, ne time, veniat, si saltem venire ausit, &* Zasium *experietur advocatum tuum in suam perniciem.* Friburgi *es, non* Basileae, *sub Principe es justissimo, caveat adversarius tuus, ne hiscat quidem. Denuo vale, & de me ut Verna tuo omnia obsequentissima tibi pollicetor. Controversiam adversarii nunquam ne verbo quidem novi, ego alias tam diu non tacuissem. Ex aedibus meis* 26. *Octobris, Anno* 1530.

Tuus ex animo Zasius.

EPISTOLA CCCLXI.

Erasmus Rot. Nicolao Winmanno S.

EX litteris tuis, mi *Nicolae*, mihi perspexisse videor te virum esse animo vere *Christiano*, omnisque fuci expertem, tum mihi cum primis bene cupientem. Suspicor autem te esse illum, quem quidam è sodalitio nostro gaudentes jocis submoverunt à colloquio meo, & eundem post admiserunt subornato quodam, qui sumta veste mea se gereret pro *Erasmo*. Is erat *Conradus Fontanus*, si forte nomen agnoscis. Alioqui non soleo difficilis esse in admittendis salutatoribus, nisi quod postea comperi quosdam venire non salutandi, sed irridendi insidiandive gratia. Latitant enim sub Euangelii titulo quidam homines levissimi, qui solutis legibus omnibus, & divinis & humanis, sibi persuadent esse sanctum, quicquid animo collibuit. Et in his sunt quidam adeo stolidi, ut se laedi putent quum juvantur maxime. Hi mihi videntur esse muscae, quas notavit *Hebraeus* ille sapiens, quae immorientes unguento corrumpunt illius suavitatem; cumque

An. 1531. que *Christus* præcipiat, ut maledicentibus benedicamus, isti benemerentem non desinunt maledictis impetere, quibuscum non est operæ pretium te decertare. Agnosco paupertatem meam, sed tamen exemplo viduæ Euangelicæ, duo minuta confero in templum Domini. Rependet ille præmium, qui solus introspicit corda nostra. Complures allatrant utrinque, sed his oppono multos & eruditos & magnos mihi ex animo benevolentes, quorum unumquemlibet pluris facio trecentis *Vulturiis* aut *Bucephalis*. Utinam isti ita gererent rem, ut optimis quibusque comprobantibus, res *Christiana* aliquando redigatur ad statum meliorem quam hactenus fuit. Nam ille prior ita mutatus est in diversum, ut mihi malo quodam genio videatur afflatus. *Bucephali* libro (nam is erat auctor sub Ecclesiastarum falso titulo) nihil unquam legi stultius. Provocabat me ut dicerem, si quid possem in *Oecolampadium*, in *Capitonem:* quasi mihi deessent quæ dicerem, si mihi permitterem agere scurram, & quicquid vulgo jactatur in litteras mittere. Narrat illic multas historias tam impudenter vanas, ut ipsi etiam Euangelici rideant. Meis duobus libellis multos in me, ut scribis, irritatos sentio, sed alteros conciliatos nondum sentio. Furit *N.* impotenter, quem antehac mihi persuaseram esse amicum. *Lutetiæ* excuditur ingens volumen adversum me titulo Principis *Carporum*, qui periit nuper, sed sub eo nomine *Franciscani* & Theologi quidam effundent sua venena. Quin & *Bedda* resumtis spiritibus totus est in negotio. Hæc sunt meæ senectutis solatia, quam tamen nunquam fatebor afflictam, quamdiu *Christum* habuero propitium. Habes thesaurum, quem non audebas petere, epistolam propemodum justæ magnitudinis, eamque tum αὐτόγραφον, tum ἀρχέτυπον, una cum litteris ac mendis. Posthac meus *Winmannus* ponetur in amicorum catalogo. Bene vale. *Friburgo Brisgoiæ* 16. Aprilis, Anno 1531.

EPISTOLA CCCLXII.

Des. Erasmus Rot. Joanni Hervagio S. D.

MULTAE quidem, *Hervagi* charissime, virtutes erant in *Joanne Frobenio*, felicis memoriæ, quæ illum affectui meo magnopere commendarent: sed non alia re tenacius arctiusve sibi devinxerat animum meum, quam quod in omni vita nihil prius habebat, quam ut quantislibet laborum ac pecuniarum impendiis, excudendo probatissimos quosque Auctores, juvaret publica studia, cui pulcherrimo instituto vir optimus etiam immortuus est. Nec video quæ mors illi potuerit contingere speciosior. Ita factum est, ut rem litterariam magis auxerit quam familiarem, suisque hæredibus plus honestæ famæ reliquerit quam pecuniæ. Quoniam autem video te non tantum ornatissimæ conjugis ab illo relictæ ὑπόδοχον exstitisse, verum etiam illius animi, quem ille provehendis ornandisque litteris præstitit, successionem capessere, facere non possum, quin ejus benevolentiæ, qua semper illum prosequutus sum, bonam partem in te transferam. Atque utinam instituto tuo tantum adjumenti possim adferre, quantum & hic cupit animus, & tua ista promeretur virtus. Sed hæc ætas, hæc valetudo, jamdudum à studiorum laboribus, si minus rudem, certe remissionem flagitat, idque suo jure. Proinde non est quod vos ἐργοδιῶκται, quibus frequenter obsequentior fui quam mihi fuit opus, exspectetis à me paria pensa. Hoc vero tempore sum in eo rerum statu, ut si maxime desit ætatis aut valetudinis excusatio, ab omni Musarum commercio sim alienissimus. Rogabis, quid novæ rei? Num & uxorem duxerim? Profecto rem facio, quæ mihi nec minus molesta est, nec minus operosa, nec minus aliena ab ingenio genioque meo. Ædes hic mercatus sum honesti quidem nominis, sed iniqui pretii. Itaque *Erasmus* ille, rerum omnium dispendio litterarium otium redimere solitus, nunc licitatur, contrahit, stipulatur,

A cavet, consulit, demolitur, exstruit, rem habet cum fabris lapidariis, lignariis, ferrariis, vitrariis, nosti genus hominum, tanto cum tædio, ut malim totum triennium in quamlibet iniquis studiorum laboribus versari, quam unicum mensem hoc genere curarum agitari. Nec antea unquam perinde atque nunc intellexi quantopere sapuerit *Diogenes*, qui maluerit ad dolium confugere, quam cum talibus conflictari. Huc miseriarum me redegit hujus seculi infelicitas, & quorundam fucata improbitas, quos aliquando fortasse non fraudabo sua laude. Atque in his malis minima molestiarum portio est nummorum assidua profusio. Tu conjicito cætera. Hæc eo commemoro, mi *Hervagi*,
B ut boni consulas quod nunc mitto, non cujusmodi volo, sed cujusmodi possum: nam hoc mittendum erat, aut nihil. Mitto autem epistolas aliquot florentulas. Scio te mirari quid hoc sit tituli. Sed nihil magnæ rei est, ne quid fallas teipsum. Vix hoc opellæ per turbulentas emigrandi occupationes licuit sumere, ut ex immenso Epistolarum acervo flosculis notarem quas expediret excudi, quanquam vix ullas in hoc scribere soleo. Hoc quicquid est libelli, quale quale est, tibi certe bonum esse cupio: erit autem, si in distrahendo senseris tuum τρικέφαλον Ἑρμῆν tibi fuisse propitium, qui precor ut tibi viam commonstret compendiariam πρὸς τὴν πλουτόπολιν, quo nunc fere properant omnes, at non pa-
C ri successu. Sed extra jocum, precor ut Dominus, sospitator verus ac prosperator omnium, sanctum istud institutum tuum bene fortunet: cui non sumus pro nostra quantulacunque portione defuturi, simulatque pristinæ tranquillitati redditi fuerimus. Bene vale cum tibi charissimis. Apud *Friburgum Brisgoiæ* 9. Augusti, Anno 1531.

EPISTOLA CCCLXIII.

Joannes Benedictus, Regis Poloniæ Sigismundi Physicus, Erasmo.

* . . . . *Magister* Joannes Glogoviensis, *olim Universitatis nostræ decus, ante quadraginta annos publice in* An. 1532.
D *hac verba prorupit:* Veniet Monachus niger, qui turbabit Ecclesiam: & nostri *Wratislavienses* erunt pejores quam *Pragenses*. *Quod factum esse, proh dolor! nemo non videt*. . . . . Cracoviæ 4. *Februarii*, *Anno* 1532.

EPISTOLA CCCLXIV.

Erasmus Rot. Viglio Zuichemo S. P.

Patavium.

*EPISTOLAM, quam *Augustæ* reliqueras, accepi plenam amicissimæ cujusdam tuæ erga me volun-
E tatis, quam abunde & hic præsenti præsens declararas, *Vigli* candidissime. Respondi per *Gallum* auspicatissimi nominis, dicebatur enim *Petrus Mons aureus:* is non petebat *Patavium*, sed per *Venetias Romam*. Commiseram illi & alias litteras, sed suspicor ab eo nihil esse redditum. Alteras litteras tuas accepi per *Antonium Fuggerum*, *Patavii* scriptas 14. Cal. Septemb. Qui dies si nihil habet erroris, volasti tu quidem, non equitasti: suspicor errore calami *Septembrem* pro *Octobri* positum. Utcunque hoc habet, gratulor tibi aditæ *Italiæ* procemia fuisse prospera, precorque ut his auspiciis cætera respondeant.

De *Egnatio* nihil tu quidem novi narras, sed tamen
F jucunda omnia: sic enim amo virum ad unguem factum, ut ad omnem de illo commemorationem exhilarer. Quid audio? cum *Ciceronianorum* turmis velitaris, & paras te justo conflictui? At prius scire velim quid inter vos conveniat, quid sit in controversia. Illi volunt, ut juvenes sese componant ad imitationem *Ciceronis*, in hoc maxime nobiscum cum illis convenit: nec repugnarim, si censent hunc præcipue imitandum. Si non permittunt, ut usquam à *Cicerone* recedamus, neque quicquam ab aliis licet probatis Auctoribus suma-

An. 1532. mus, nec ipsos arbitror hoc facere, quod ab aliis exigunt, si qui sunt omnino qui hoc exigunt. Sed malus quispiam genius hanc pestem conatur injicere studiis, qualem jam pridem injecit religioni. *Hermannus Phrysius* semper mihi visus est affectare *Ciceronis* jucundam facilitatem; quod arbitror te quoque tum fecisse, tum facere: nam hæc epistola tua postrema spirabat nescio quid *Tullianum*, non quidem præter solitum, sed solito magis. Verum, illud tibi videndum est, ne dum impendio studes esse *Ciceronianus*, parum approbes te auribus τῶν μωροσόφων. Extra jocum, mi *Vigli*, suaserim, ut aut cum talibus ne conflicteris, aut ne concertatio exeat in amarulentiam. A me si requirunt *Tulliana* dictionis nitorem, bis iniquum faciunt, primum quod à *Batavo*, dein quod à Theologo. Alioqui sum ex eorum numero, qui *M. Tullii* facundiam divinam esse potius quam humanam arbitrantur. Nos hic toti sumus in rixis; prodierunt Censuræ *Sorbonicæ*, quarum opinor jam ipsos Theologos pudere. His respondi, sed perpetua moderatione. Respondi & *Clithovei* veteribus næniis. Exspectatur Cæsar *Ratispona* Synodum instauraturus, sed ille mirum quam agat *Callipiden*. Ego multis jam diebus tussi concutior: vulgare nunc hic malum est. Miror te non meminisse *Bembi*. Vale. Datum apud *Friburgum* 8. Februarii, Anno à *Christo* nato 1532.

Hanc epistolam nuper missam per *Antonium* denuo mitto nactus hunc *Petrum Cyprium* juvenem miro judicio præditum, fuit mihi menses aliquot ὁμοτράπεζος. Hæc addidi 10. Martii, Anno à *Christo* nato 1532.

EPISTOLA CCCLXV.

Erasmo Rot. Theologo doctrina, vita, moribus integerrimo, suo colendissimo, Henr. Corn. Agrippa *S. D.*

Friburgum Brisgaviæ.

*LITTERIS *illis tuis humanissimis, quas detulit ad me* Andreas *Sacerdos, respondi nuper*, Erasme *colendissime, curavique per manus* Maximiliani Transsylvani *meas tibi reddendas: an acceperis nescio, puto autem accepisse, licet ego ex te aliud acceperim nihil: quippe absens à* Brabantia *plures dies fui apud Reverendissimum & Illustrissimum Principem Electorem Archipræsulem* Coloniensem, *qui te unice & amat & veneratur. Sæpissime nobis sermo est de tua integerrima & invincibili doctrina. Sunt apud illum multi tui nominis præcones, inter quos* Tilemannus de Fossa, *tui nominis cultor studiosissimus. Hic cum narrasset, se habere oportunum ad te nuntium, iniquum duxi, illum abire meis litteris vacuum, etsi nihil habeam, quod nunc ad te scribam aliud, quam esse me tibi perpetuo addictissimum, obligatissimumque, qui me hominem ignotum & humilioris litteraturæ prior illustrare tuis litteris dignatus es. Cum ergo ea sit humanitas tua, quod præclarus obscuri litteras non despicis, parcito huic audaciæ meæ, si te rogo, ut mihi per otium aliquando rescribas. Spero siquidem inde brevi futurum inter nos etiam de magnis rebus ultro citroque sæpissime scribendi & rescribendi argumentum. Vale felicissime. Ex* Agrippina Colonia 17. *Martii, Anno* 1532.

Adhuc per mensem unum hic mansurus sum, deinde rediturus Brabantiam.

Tuæ Præstantiæ deditissimus Henricus Cornelius Agrippa, *manu propria.*

EPISTOLA CCCLXVI.

Erasmo Rot. Ger. Morrhius *S. P.*

(Post excusationem audaciæ scriptionis.)

*HABES *hic in Collegio* Sorbonico, *qui tibi optime volunt, sed quod sentiunt, mussare coguntur verius quam proferre: nam eo quorundam tyrannis progressa est. Tertius jam annus agitur, ex quo cum Theologis versor frequentissime, nimirum qui in ædibus illo-* A *lorum habitem. Gaudent plurimum, qui nominis tui studiosi sunt, quod tam modeste responderis ad determinationes illas à* Badio *excusas: verebantur enim, ut universæ facultati notam apud posteros inureres, id quod tuo jure facere potuisses. Plura de hac re scriberem, sed temerarium me judicares, sat scio, qui litteris committerem, quæ possent & me & illos gravare invidia. Sæpenumero indolui, quod te viderem quorundam Sycophantiis toties à seriis studiis avocari. Efferunt Poetæ* Herculis *&* Thesei *constantem diligentiam in tam paucis monstris domandis, sed quid de te dicturi fuissent, qui tot undique in tuam perniciem ingruentia monstra simul conficias, cum illos nunquam vel duobus congressos fuisse legamus? Sed dabit Deus iis quoque finem. Quod ad* B Scaligeri *calumnias (quem* Jacobus Colinus, *Abbas D.* Ambrosii *& regius ἀναγνώστης, facta litterarum μεταθέσει* sacrilegum *appellare solet) nihil omnino respondere constitueris, video optimos quosque summopere probare: nam quisquis is fuerit, nihil aliud quam scurra est & ridiculus anilium deliramentorum exaggerator. Sunt hic, qui in auctore etiam communem sensum desiderant. Arbitror audivisse te, Comœdiam nuper hic publice exhibitam, cujus argumentum erat:* Academiam Parisiensem super monstrum esse fundatam. Natalis Bedda *existimans id in se fuisse dictum, comitia totius Academiæ convocanda curavit apud D.* Maturinum, *ut de pœna auctori irroganda statuerent facultates. Res delata est ad inquisito-* C *res fidei, sed nihil hactenus factum est præterea. Admonendus est* Omphalius *noster, ne ipse quoque ejusmodi salibus Theologorum animos in se irritet: nam semel irritatos vix magno negotio compesceret, id quod ego superioribus annis meo malo ferme didiceram, cum inhiberetur, ne pueris tua* Colloquia *in collegiis prælegerentur: nam ubi ordine suffragia ferrentur in Natione nostra* Germanica, *censui prælegenda tantisper, dum D. Theologi non cudissent meliora, ac quam plurimi nationis* Germanicæ *ibant in meam sententiam, reclamantibus tamen aliquot Theologiæ Candidatis, quod timerent, opinor, extremum locum in ordine promotionis, ut vocant: ibi enim ejusmodi injurias vindicare solent. Bene vale,* D *mi* Erasme, *ac me (si lubet) utere velut mancipio ad omnia addictissimo.* Parisiis *ex vico* Sorbonico 30. *Martii, Anno* 1532.

D. Gerardus Suckerroe, *Canonicus* Trajectensis, *Doctor medicus, te plurimum salutat, homo tui profecto studiosissimus.*

Tuus ad omnia Gerardus Morrhius Campensis.

EPISTOLA CCCLXVII.

Erasmo Rot. Thomas Poly *S. P.*

*NACTUS *hunc, qui ait se venturum ad te, licet* E *nihil daret temporis scribendi, volui tibi tamen per litteras dicere salutem. Tua* Apologia *in nebulones* Parisienses *pervenit ad nos. Bone Deus, quantum omnibus risum movet stultitia illorum Doctorum sine doctrina, qui ausi sint tam belle quærere nodum in scirpo! Tu igitur gaude, qui in portu navigas: nam isti canes morderent, si possent. Nos bene valemus. Noster D.* Morus *nuper se abdicavit illo magno Magistratu, quem gerebat, ut sic se allevaret, & senectam ætatem quietius ageret. Fuit nuper nobiscum* Bebelius; *qui rem meam naviter curavit, illum docui de rebus meis & quemadmodum revocer in* Italiam, *quapropter quod toties scripsi, tandem aliquando te visam; nam consulto id extraho, cum* Era- F smus *non sit ante iturus ad campos* Elysios, *quam semel viderit* Poly. *Vale.* Londino 19. *Junii, Anno* 1532.

EPISTOLA CCCLXVIII.

Generosissimo Adolescenti D. Petro à Castello Des. Erasmus Roterodamus S.

QUOD non statim pro tuis lautissimis, mi *Petre*, xeniis, sed lautioribus litteris gratias egi, si forte

An. 1532. te miraris, tum temporis gemino gravabar incommodo: nam ad pituitam, quæ me permolestè discruciabat, accessit nova laborum sarcina, quæ vel sola vegetum & integrum requireret ingenium: nam *Adagiorum* Opus mihi αὖθις αὖ parturiendum erat. Qui quidem labor me jam *Apophthegmatum* rhapsodia defatigatum excepit. Sic datur *Erasmo* respirare. Hæc itaque mihi devoranda sunt, posteaquam memet huic adscripsi glebæ. Nunc igitur quando paulo commodior esse cœpit valetudo, & minus urget laborum sarcina, epistolam illam, mi *Castellane*, tuam, quam perpetuæ tuæ erga me fidei benevolentiæque velut obsidem esse voluisti, lubens relegi, non ob id tantum quod mihi, non secus atque in speculo, repræsentat raram quandam ac pene dixerim fatalem tuam in me pietatem, verum etiam quod *Græcarum* vocum emblematibus picturata testatur te pari studio utramque litteraturam amplecti. Quo sane nomine mihi videris egregie fortunatus, cui florentibus annis τοτον τὸ ἦμαρ Deus immiserit, ut tibi dulcius sit in Musarum viretis obambulare, quam conviviis aleave bonas horas perdere male. *Colloquiorum* opus parum auspicatis avibus genioque sinistro natum videri poterat, nisi mihi te, ut scribis, multosque tui similes conciliasset. Posteaquam enim, juxta proverbium, omnibus placere ne *Jovi* quidem fatis concessum est, non mediocre solatium est, aliquot candidorum hominum emeruisse calculum. Sed utinam ejusmodi sit argumentum illud, ut quod, sicuti scribis, arrisit puero, perpetuo probari mereatur! Veniet enim tempus, quum tu quoque forsitan dicturus es, *Non eadem est ætas, non mens*. Quid in *Colloquiis* videris nescio, forsitan amor oculis tuis fecit præstigium, cui frequenter, ut ait *Siculus* ille, τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται. De nostro congressu non est quod vel mihi gratias agas, vel tibi gratuleris: neque enim *Erasmum*, sed *Erasmi* umbram vidisti. Quid enim aliud est γέρων ἀνὴρ, ἢ σκιὰ ἢ ὄναρ. Verum si tantus est amor in me tuus, ornatissime juvenis, ut juvet etiam cum umbra colloqui, istius quidem voluptatis scito tibi paratam fore copiam, quoties erit commodum. Quod si quando possis istam si non tragicam, certe splendidam personam, quam tibi fortuna imposuit, deponere, & uno *Claudio Alberico* velut *Achate* comitatus ad pullum simul lacerandum venire familiariter, aut etiam invocatus, si libet, obrepere, quemadmodum *Nasica* solet *Ennio*, juvaret interdum tali contubernio repubescere. De perdicibus jam iterum missis habeo gratiam, nec illibenter debeo pro tuo in me studio. Nolim tamen te posthac eadem teneri sollicitudine, quandoquidem corpusculum hoc prope tam aridum est, quam est σῦφας. Vix jam fert istarum avium esum. Itaque tum pro dono meditabar distichon:

Lauta mihi Petre *mittis edulia, sed stomachus deest:*
Vis mage quod placeat mittere, mitte famem.

Demiror autem cur *Apophthegmatum* opus octo justis voluminibus absolutum libellum appellandum putaris, nisi quod arbitror hoc tibi dictum φιλικῶς ἢ ἐρωτικῶς μᾶλλον ἢ μιμητικῶς. Nam & quæ tenere amamus ὑποκοριστικῶς ὀνομάζομεν uxorculam, filiolam, corculum, solatiolum. Utinam autem ille libellus tantum voluptatis simul & utilitatis adferat studiosis, quantum mihi sudoris attulit! Sunt quibus facile videtur *Apophthegmata* aut *Proverbia* scribere, sed libros & *Chiliadas* scribere difficile est: qua de re accipe distichon nostrum:

Perfacile est, fateor, Proverbia scribere cuivis,
At perdifficile est scribere Chiliadas.

Superest, ornatissime juvenis, comprecari *Christum* Opt. Max. ut ego istam tuam in me benevolentiam perpetuo merear. Tu vero erga liberales disciplinas ac beate vivendi magistram philosophiam in dies magis ac magis incalescas, honestissimumque senectuti viaticum mature colligas. Quod me pulsu jubes explorare quid tinnias, quid opus est exploratore pulsu, quum tu tua sponte jamdudum declares tibi in pectore καλὰ καὶ χρυσᾶ εἶναι τὰ ἔγκατα. Habes rursus epistolam non solum αὐτόγραφον, verum etiam αὐτοσχέδιος effusam, eoque κακόγραφον. Atque hoc ipsum tibi fortasse gratum erit, ut solent amantes nævis amicorum delectari. Sed desino. Vale. *Friburgo* 24. Septembris, Anno 1532. An. 1532.

EPISTOLA CCCLXIX.

Erasmus Rot. undequaque doctissimo Viglio Zuichemo Phrysio S. D.

Patavium.

* ΔΕΙ λακωνίζειν, *Vigli* doctissime, Liber *Scaligeri* tam est furiosus, ut *Orestes* non posset scribere insaniora. Facile crediderim aliquid veneni additum à *Bedda*: nam id facit in omnibus quæ in me scripta *Lutetiæ* excuduntur. Et fieri potest ut in partem juverit *Camillus*. Sed auctorem tam novi quam scio me vivere. Possem par pari reponere; sed res ἀντικρὺς exiit in rabiem: subornantur histriones, qui sunt Auctores regaliter dissimulant. Nec adhuc divinare possum, quamobrem mihi succensuerint φιλοκιδαῖοι. Qui moliuntur istam factionem *Ciceronianorum*, haud cogitant quantam pestem invehant studiis: quid enim futurum est, si fastidiantur omnia, quæ non referunt Phrasim *Ciceronianam*. *Scaligeri* Libellum nondum perlegi. *Joannes Danus* insectatus est illum carmine; mallem illum quiescere. Opinor *Conradum Heresbachium* isthic jam esse, aut certe fuisse. Pluribus non vacabat in præsentia. Valebis & nos amare perges. Datum *Friburgi* 5. Novembris, Anno 1532.

EPISTOLA CCCLXX.

Erasmus Rot. eruditissimo juveni Viglio Zuichemo Phrysio S. D.

Patavium.

* MIHI videris idoneus, *Vigli* carissime, qui vel amplissimam Rempublicam moderereris, vel ingentem regas exercitum: tam callidis stratagematibus & adversariorum consilia explorasti, & temet ipsum ab illorum improbitate vindicasti, professus velle te ad tempus *Bartolicum* esse: siquidem illi putant eos, qui se profitentur *Ciceroniana* dictionis candidatos, non aliter venisse in jus ipsorum, quam solent *Franciscanum* professi Institutum, in alienum transire. *Amphitheatrum* næ tu scite depinxisti, Opus profecto tali Rege dignum. Nunc haud admiror si quosdam male habuit meus *Ciceronianus*. Hinc videlicet, hinc illæ lacrymæ; equidem illis istam gloriam non invideo, sed vereor ne molitores isti non leviorem tragœdiam excitent in studiis, quam *Lutherus* excitavit in Religione. Præcipuum tyrannidis telum est inter cives ac civitates serere dissidia: at ille ἀρχιτύραννος nullum non movet lapidem, ut omnem *Christianorum* vitam discordia misceat.

Quid ais? *Hermano* nostro tripode commitigatum caput: magis admiror illum non vapulasse nudis natibus, qui tantum flagitium admiserit, pro *Latina* tueri dictionem, quæ non sit apud *M. Tullium*? at quid si in lucem emergant aliquot *Ciceronis* Libri, qui adhuc sunt latentes, an tuus *Dædalus* exstruet nobis novum *Amphitheatrum*? Quid istis tumultibus insulsius? De *Julii Camilli* Libro miror istic mussari, quum *Lutetia* excusus volitet per omnes Regiones. Non perlegi totum, tantum carptim degustavi: totus à capite usque ad calcem scatet impudentissimis mendaciis, & plusquam furiosis conviciis. Neque sibi constat, neque quicquam cohæret. Assumit me hoc egisse, ut oblitterato *M. Tullii* nomine, mea unius scripta legerentur. Ait meos Libros *Lutetiæ* publicitus fuisse exustos, ignem subjiciente carnifice. Ait me apud *Aldum* servi hominis fuisse functum officio, hoc est, Lectoris, quum apud *Aldum* nihil legerem præter pe-

penultimam *Formam*, si quid vellem addere. *Aldus* legebat post me, idque tantum in meis *Adagiis*, quæ simul & à me scribebantur, & ab *Aldo* excudebantur. Ait vix temperatum à manibus, quod in ea mensa sederem, quum sederem supra *Asulanum* & *Aldum*, quumque summo studio hoc egerint, ut absolutis *Adagiis* me Menses aliquot remorarentur. Quodam in loco citans *Aristotelem*, ait, *hac tibi non dico, tu non legisti Aristotelem*, quum plus trecentis locis citem *Aristotelem Grace* ac *Latine*. Quid multis? Omnia superant quemvis *Orestem* atque *Ajacem*. Est *Lutetia Bedda* tibi notus, qui sic furit odio, ut nihil sit tam insulsum aut insanum, quod non curet excudendum, modo male tractet *Erasmum*. Sed interim se præbet omnibus deridendum. Is quædam venena addidit Libello *Julii*. Titulus erat *Julii Casaris Scaligeri*. Fingit se esse *Gallum*, & nominat locum quendam obscurum. Ex phrasi, ex ore & loqutione convictus *Aldini*, aliisque compluribus mihi persuasi hoc Opus, maxima saltem ex parte, esse *Hieronymi Aleandri*: nam mihi genius illius domestico convictu adeo cognitus perspectusque est, ut ipse sibi non possit esse notior. Continuo per litteras cum illo expostulavi: verum is ex *Ratisbona* litteris amanter scriptis sancte dejerat se semper fuisse amicum, & futurum. In *Apologiis* adversus *Pium* frequenter attactus est, licet suppresso nomine. Hunc dolorem ulcisci voluit. Sed tale exemplum facile fuerit imitari, tametsi *Bedda* magis irascor, quam illi, quisquis fuit, furioso. *Petro Bembo* paucis commendaveram *Carolum Utenhovium*, juvenem bene natum, sed parum eruditum, ac ne studiosum quidem: is hominem mira humanitate complexus est; nec dubito quin libentius complecteretur si nosset. Ei de te nunc scribo tria verba.

Sucquetus ad me copiose describit suum triumphum; nullus tamen adhuc contigit per quem illi rescriberem. Quid illic venetur non video.

Alciati fortunam doleo, qui toties cogitur vertere solum.

Scripsi *Georgio Paumgartnero*, & *Joanni Chrystonio*. *Francisco Rupilio* plurimam ex me salutem dices, cui scribam alias.

Cum *Anselmo Ephorino* tibi convenire gaudeo. Quid *Hermano* nostro acciderit? jam sesquiannus est quod nihil scribit, οὐδὲ γρῦ. Quid suspicor, jam tibi significavi, nec puto me falli. Vale. *Friburgo*, Anno 1533.

EPISTOLA CCCLXXI.

Viro maximo, D: Erasmo Roterodamo, Reipublicæ Christianæ unico Præsidio, Domino ac Præceptori suo colendissimo, Georg. Wicelius S.

· Friburgum Brisgoiæ.

*SUPERIORIBUS *nundinis dedi ad te litteras, amantes quidem eas & perquam loquaces, sed te, tanto quippe viro, non indignas modo, verum etiam indignissimas: sed nescivit consilium, nescivit modum amor. Scripsi, qua sensi simplicissime, malens temerarius quam timidus esse. Summa rei erat,* Oecumenica Synodus. *Bone* Christe, *ut animum meum obsedit ejus negotii tam magni quam necessarii consideratio perpetua! Nihil nunc in votis meis est hoc ipso prius. Nam video summi mali nullum finem, nisi causa legitimo modo transigatur. Bello exulceratur, non sedatur.* Germania *divisa est maximo periculo* Romani *Imperii, nedum* Christianismi. *Si dormitabunt proceres, stertit Religio. Atque ubi sunt Rhetores, qui orationis stimulis ad leviuscula sape & orbi perniciosa quadam excitare primatum turbam soliti sunt. Quin illi nunc nervos intendunt omnes, & è media arte accendunt istorum frigus, quorum eo in negotio auctoritas plurimum valitura dicitur. O surdas aures tuas,* Roma, *ô pectora ad considerationem rei maxima emortua & in desideriis Mundi hujus sepulta! Quomodo habet titulus tuus, qua est professio, quod officium? Satisne diu exspectamus opem debitam nobis Catholici? Siccine grex Domini* Jesu *nulli vobis cura est, uti fama non tarda in orbe universo volat? Num percussi sunt animi vestri à bonis, qui queruntur de neglecta à vobis vinea & à malis, qui vos non honestis admodum nominibus accusant ac damnant? Sed bona est spes, fore, ut emolliat Curiam Cesar* Carolus, *aut certe fatiget improbitate, quo vel ob pudorem saltem detrectare non possint id, quod sua inprimis intererat. Quid pars* Lutheri *factura sit, ignoro, sunt, qui putent, eam ad conditiones aequas non descensuram. Arbitror ego, descensuram, si amice evocetur & comiter tractetur, sicque in conventu omnia quam mansuetißime agantur. Videntur enim quidam illorum fere languere. Quosdam audio haud dissimulanter velle, quod nunquam receptum fuisset dogma, ob tot incommoda, qua & peperit & parturit. Ferocia auctoris* Lutheri *mitescet, ubi doctissimorum hominum, ex omni* Europa *advocatorum, judicium audiet, crista superbissima conflaccescent, cornua immania decident illi, quum non in sterquilinio suo, sed in luce virorum clarißima ratio opinionis hesterna reddenda fuerit. Tu ab actione utilißima minime omnium aberis. Non audirem, si Cesar essem:* laboro calculo, venire non possum. *Imo juberem ego* Appium *& senem & calculosum deferri. Non est ad portas* Hannibal, *non agitur de* Pyrrhi *pace, sed Cacodamon eversionem* Christianæ *religionis ad extremum molitur, & de Ecclesia pace agendum est. Unus tu multorum instar, ea propones, ea disputabis, ea respondebis, ea dijudicabis, ea consules, ea censebis, qua nemo.* Solon, *si* Plutarcho *credimus, coortis apud* Athenienses *factionibus, sollicite cavit, ne ulli favere videretur, sed omnibus se communem prabuit, illud unum agens, ut discordes in gratiam redigeret. Unde communi consulto & discordiarum transactor & legumlator egregius declaratus est. Speramus, eum te futurum* Solonem, Erasme, *cujus sententia nonnihil adimatur utrique parti, ut dissidium adimatur. Ob concordiam omnia tentanda sunt, & ante in Constitutiones mittendus ensis, quam diutius ferenda discordia. Non est audiendus* Lutherus, *non sunt audiendi Sophista, sed* Erasmus, *& hujus similes, hoc est, ii, qui neutram partem, sed* Christianismum *ab animo & sincere juvant. Faxit isthuc bonus* Christi *Spiritus, Amen. Te valere optime semper cupio & opto, ut Nonagenarius, si ultra non detur, supervivas Ecclesia commoda, precor item, ut ad eam existimationem redeas, à qua propemodum te invidia hujus tempestatis depulit. Sopitis dißidiis inclarescet, spero, tuum nomen, quod nunc obscurant illi, quos tu illustrasti. Intelligis, quos sentiam. Factio* Saxonica *in me concitata est, quod desierim pedes abortivi istius Papa deosculari.* Jonas, *tibi olim laudatus, nunc hostis tuus, scripsit in me, cum aliud non suppeteret, mendacia & convitia. Ego respondi, sed nondum parata est editio. Exstitit prater hunc alius calumniator futilissimus, sed non magis curo istiusmodi insultus, quam si me femina lapillo peteret, ἢ παῖς ἄφρων, ut inquit Poeta. Vale in* Christo Jesu, *à quo emendatio & pax Ecclesia. Amen. Datum* Facchæ, *Dominica* Judica, *sive* 30. *Martii, Anno* 1533.

Litteris prioribus non respondisti, quod quidem ego viderim, utinam saltem iis responderes, Fuldam *missis litteris tuis. Iterum vale.*

Georgius Wicelius, *Discipulus tuus.*

EPISTOLA CCCLXXII.

Erasmus Roterod. clarißimo viro Viglio Zuichemo Phrysio S. D.

Patavium.

*ERRAS, si te credis scire millesimam partem molestiarum, quæ mihi præter senectutis ac valetudinis incommoda, sunt devorandæ: ἀλλὰ τῇ ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοὶ μάχονται. Τοῦ ἀλόγου Mæcenas scripsit epistolam humanissimam, misitque Craterem, quem nondum accepi, quum ante annum sit datus. In meis postremis ad illum litteris nonnihil questus de petulantia

An. 1533. lantia linguæ hominis, sed moderatissime, secus quam ille meretur. A

Quis sit ille Archiepiscopus non queo divinare, quod nomen suppresseris, nisi forte sit *Guilielmus Knight*, quod sane optarim. Rursus amandavi *Quirinum Haginum* famulum meum in *Angliam*: nam proxima legatione rediit vacuus; nec aliud nunc exspecto.

Doleo res *Anglorum* spectare ad graves tumultus. Nec apud *Batavos* multo sunt tranquilliores. Pontifex jubet ut Rex *Angliæ* maneat cum Regina in maritali contubernio, donec *Romæ* pronuntiatum fuerit de causa. Quis autem non intelligit eam litem nunquam finiendam vivis conjugibus? Jam octo sunt anni quod agitur hoc negotium, & Rex non sine causa habet gra- B vatam conscientiam, quum ducenti Doctores Scripturis & argumentis probarint Matrimonium illud nec humano nec divino jure potuisse coire. Quod si Pontifex pronuntiarit non esse Matrimonium, primum offendet Cæsarem, deinde damnabit Sedem *Romanam*, quæ dispensarit contra fas. Tales Causæ, quæ multum adferunt nummorum *Romam*, quæque Principes S. D. N. reddunt obnoxios, non solent finiri. Et fortassis aliud quiddam est, quod urit Regis animum, quod efferri non vult.

Nunc ab *Anglia* migro in *Phrysiam*. Cum *Caminga* tueri amicitiam difficillimum est. Nihil illo vafrius, verbulo simpliciter dicto graviter offenditur. Extorsit C à me aliquot epistolas, quarum nunc me pudet. Nulla laus illius animo satis est: nec dubito quin mihi graviter succenseat. Indigne tulit, quod cum ad alios scripsissem, ipsum nulla essem dignatus epistola; ac plane bellum erat, nisi in epistola ad *Hoxvirium* honorificam ipsius fecissem mentionem. Ea mentio sublata est in Epistolis editis, & in illius locum subditus est *Viglius*. O cœlum, ô terra!

De altero, quo sit animo, non magnopere laboro. Quum rediisset ex *Italia*, & ambiret locum in Aula, & hujus tituli commendatione dotatam uxorem, accuratis epistolis flagitavit à me accuratas commendationes ad Aulæ proceres: impetravit & egit gratias. Mi- D serum est à talibus Ingeniis pendere. Suspicor tamen *Camingam* non multum conferre ad tuendam amicitiam.

De pensione Cæsaris admonui Quæstoris filium, & ut tu quoque admoneas rogo, ne cui scribat verbum de pensione. Video prorsus illum non intelligere naturam hujus negotii: nec pater illius quicquam hac in re potest. Tantum abest ut *Pratus* aut *Laurinus* aliquid possit. Nolim igitur per illum traduci frustra negotium. Mihi tamen affectus illius non est ingratus; officio nolim uti hac duntaxat in re: etiamsi repetat Patriam, nolim illum quicquam tentare.

Brassicanus aut concepit irritas iras, aut pudore obru- E tus est. Jactarat non deesse quod colligeretur post *Erasmum*, quum triginta fere Proverbia sumserit ex meis. Desiit ad me scribere, quod facile fero. Nihil enim illius epistolis stomachantius, & convitiis admiscebat tam blanda, ut aliquoties desiderarim in eo sobriam mentem.

Aleander libenter est *Venetiæ*, quæsitus est Titulus, quo illic agat honestius.

Vida nihil vidi. *Ricii* Libros cupide legam, si prodierint. Canonicus Præfationes ad me miserat manu descriptas. Miseram *Hieronymo*, ut libellum adderet *Chrysostomo*, an fecerit nondum scio.

In describenda Vita *Cypriani* ac Sermonibus *Ambro-* F *sii*, nolim, mi *Vigli*, te sumere operam. Res tanti non est; si potes nancisci qui mercede describat, curabo ut *Hieronymus* resolvat.

Architectus ille *Amphitheatri*, vereor ut non reperiat tam obviam Regis liberalitatem quam credit. In causa esse scribunt cujusdam Trapezitæ perfidiam, qui mensa rupta, ut ajunt, fugit, à Pontifice, ut opinor, veniam impetraturus. Professoribus Linguarum jam toto biennio nemo numeravit assem; omnes itaque à Professione destiterunt, excepto uno *Tussano*.

De *Bembo* quæ scribis omnia mihi fuere vehementer jucunda. Te tali viro carum esse summopere gaudeo. Legi nuper aliquot adolescentis illius Progymnasmata, perplacuerunt omnia, sed præcipue *Ætna*: de qua mihi persuasum erat eam nihil habere incendii.

Græcas institutiones per te melioribus auspiciis evulgari, summopere gaudeo. Scio rem *Nurenbergæ* fuisse præcipitatam. *Aleandrum* nulla occasione velim abs te offendi, quod me scio frustra monere, videlicet memorem. Habes ferme ad omnes epistolæ tuæ partes.

Scaliger Lutetiæ edidit aliquot selecta è tribus millibus Epigrammata. Præfatur in his nihil esse dentis, quod ingenium ipsius semper abhorruerit ab omni mordacitate. Exspectat responsionem meam, & jam paravit aliam invectivam. At ego Librum illius nondum perlegi, degustavi tantum. *Sepulveda* rediit in suam *Hispaniam* in comitatu *Inachi*, Cardinalis & Episcopi *Burgensis*, cujus fideli opera nactus sum Notationes *Stunicæ* in *Hieronymum*, & in Annotationes meas in Novum Testamentum, quas moriens reliquit, non edendas, sed ad me transmittendas. Quod tamen per *Sepulvedam* nunquam fuisset factum, ni *Inachus* id diligenter curasset. Mire placet sibi de suo Libello, quum nihil sit stolidius. Nihil legit meorum, tantum quæ in fabulis audivit, exaggerat. In litteris tamen ad me suis, fatetur quædam odiosius dicta, non ex suo stomacho, sed in gratiam *Pio* faventium. An non bella purgatio? Sed quid faceret homo modestus? Ni fecisset, renuntiabant illi amicitiam. Risi satis, quum me non jam *Luciano*, sed blasphemo *Averroi* multis partibus anteponit. Hic erat locus expromendæ δεινότητος τῆς δημοσθενικῆς. Quum *Pius* deceptus scheda cujuspiam conducti, qui notarat, *Erasmus ridet Anathemata, toto capite defendit Excommunicationes Pontificis*, quum ego loquar de cereis Imaginibus, *Italorum* more, in Templo repositis; desiderat in me civilitatem: *Debebas*, inquit, *eam culpam in Amanuensem rejicere*. Atqui id non potuit, quum toto capite aberret à scopo *Pius*.

Valde laborat ut doceat, *Pium* à nullo adjutum, quum ex iis, quos ad hoc negotium conduxerat, quidam ad me scripserint, quidam hic apud me confessi sint. Reperta est ab istis egregia via laudandi seipsos. Præfatio titulum habet *Aldi*, quasi nos nesciamus, quid potuerit *Aldus*, quem mihi dant Præceptorem in *Græcis* litteris.

Demiror quis sit ille *Alexander ab Alexandro*. Novit omnes celebres *Italiæ* viros, *Philelphum*, *Pomponium Letum*, *Hermolaum*, & quos non? Omnibus usus est familiariter, tamen nemo novit illum. *Laurentium Vallam* odit, subinde *Grammaticum* appellans.

Exortus est *Lutetiæ* quidam Theologus *Gerardus Ruffus*, qui in Regia frequentissimo auditorio, magna libertate prædicat Evangelium, sed haudquaquam absque stomacho Theologorum. Res ad tumultum spectare videtur. Optarim Reges ita moderari sua consilia, ne quid detrimenti capiat Respublica. Cæsar est præpotens, nec minus callidis instructus consiliis, quam opibus & armis.

Sunt apud me Comites à *Rennenburgo*, quorum *Gaspar*, ni fallor, ad te scribit.

Ut finiam, quando tu ambis fortunam, si quid judicabis esse in quo tibi possim esse commodo, scito paratum esse quicquid à me præstari poterit. Vale. 14. Maji, Anno 1533.

EPISTOLA CCCLXXIII.

Ornatissimo viro D. Joanni Vlatteno, Illustrissimi Principis Juliacensis à Consiliis, Erasmus Rot. S. P.

*DIFFICILLIMUM est, ornatissime *Vlattene*, hoc perturbatissimo rerum humanarum statu, felix dare consilium, mihi vero non satis tutum: nam si quid auctore me novaretur, illico superstitiosi Theologi, qui nunc *Lutetiæ* magnos excitarunt tumultus, cla-

An. 1533. clamitarent *Erasmum* novæ Sectæ parentem esse, quæ dicatur *Moderatorum*: quod si consilium illud meum feliciter cessit, magis imputandum est dexteritati optimi Principis quam meæ prudentiæ.

Liberalitatem Principis non adspernor, licet nihil promeritus, Pensione non diu gravabitur: nam hæc eruca meditatur fieri papilio.

De *Precatione Dominica* nulla est controversia, de ea pie scripsit etiam *Lutherus*, & exstat in illam nostra Paraphrasis ad *Jodocum Decium*.

In *Symbolum* non indiligenter scripsi, item & in *Præcepta Decalogi* liber exiit mercatu verno; mittam per hunc, si queam nancisci: nam apud me nullus reliquus est; *Hieronymus* ait se *Francfordiæ* omnes vendidisse intra tres horas.

Legi ordinationem illustrissimi Ducis: cujus pia monita utinam populus mallet sequi, quam auscultare quibusdam erronibus, qui suum agunt negotium, non *Jesu Christi*, cupiunt esse in tuto & regnare malo populi.

Quot opiniones exstiterunt circa Sacramentum Eucharistiæ? de qua nuper quidam *Francfordiæ* novum dogma cœpit spargere, tale, ut totum subverteret Sacramentum, & quidem is, ut audio, conjectus est in carcerem, dignus majore malo: homines inauspicati Sacramentum illud, unicum piarum mentium delicium, suis absurdis opinionibus pene verterunt in nauseam, quod si ambigunt, ut ipsa res loquitur, quanto satius erat in eo perseverare, quod nobis tradidit Ecclesia Catholica, quodque tot sæculorum usus comprobavit. Est mihi nunc in manibus libellus *De concordia Ecclesiæ adversus schismata & hæreses*, qui prodibit his nundinis proximis. Totam hanc æstatem langui, nec adhuc rediit vigor. Precor ut *Christus* propitius dignetur adesse piis cœptis optimi Ducis, quibus utinam ego tantum opis adferre valeam, quantum opto! Prima cura sit, ut seditiosis concionatoribus aut silentium aut frænum imponatur, hoc facto si quæ erunt, de quibus populus non injuria queritur, poterunt paulatim & absque tumultu corrigi.

Civitas *Augustana* versatur in extremo discrimine, tantus ibi tumultus est: *Antonius Fuggerus*, quoniam fortiter magis quam prudenter stetit à Catholicis, factus est reus concitatæ seditionis, & à Senatu insigni adfectus contumelia: is parat demigrationem in oppidum, cujus ipse est Dominus, sequutura est illum plebis bona pars: Senatus enim fere totus *Zwinglianus* est; populus majore ex parte Catholicus, qui facile sanaretur, nisi quotidie classicum intonarent Ecclesiastæ: metuo exitium illi præclaræ civitati, historiam plenius cognosces ex *Carolo Hecasto*.

Utrique Principi, majori ac minori, meis verbis gratias ages reverenter, & salutem dices amanter. Revocatus sum in *Brabantiam*, & cogito hinc, modo liceat incolumi vita. Abs te nihil petam, *Vlattene* candidissime, nisi ut tui similis esse pergas. Bene vale. *Friburgo* 25. Julii, Anno 1533.

Erasmus Rot. mea manu.

EPISTOLA CCCLXXIV.

Erasmus Rot. Viglio Zuichemo Phrysio S. D.

Ἀναγίνωσκε μόνος.

*VOLVISTI alios plus scire de te quam me. Mihi dicebas te pauculos dies isthic commoraturum, at quantum ex aliis intelligo, videris isthic hybernaturus, quod ut tibi felix faustumque sit precor. Gaudeo te nobis aliquandiu fore vicinum. Illud tantum pro mea in te pietate moneo rogoque, ut à Sectarum contagiis in totum abstineas, nec ullam illis ansam præbeas, ut per occasionem spargere valeant *Zuichemum* esse suum. Etiam sicubi dogmatibus illorum assentiris, dissimula. Nolim tamen te adversus illos contendere. Satis est Jureconsulto sic eludere eos, quemadmodum quidam elusit Diabolum moriturus. Diabolus suggessit, Quid crederet; Ait, quod credit Ecclesia. Tum ille, Quid credit Ecclesia? Quod ego. Quid tu credis? Quod Ecclesia. Spero hanc admonitionem esse supervacaneam: verum si liceret coram, efficerem ut intelligeres me non frustra monere.

Scio *Thomam Morum*, *Tonstallum*, ac reliquos eruditos esse pessime animatos in *Grynæum*. Extorsit à me commendationes iturus in *Angliam*: commendavi paucis, sed invitus. Admonui, ut si quid affectus erga Sectas in *Anglia* dissimularet. Hoc ille adeo non fecit ibi manens, ut ausus sit etiam multis epistolis eo missis tueri *Zwingliana*; nec veritus est de his ad *Morum* crebro scribere. Postremo decreverat *Platonem* ab ipso multis locis depravatum *Moro* dicare, & fecisset, ni dissuasissem. Quo nomine *Morus* mihi magnas agit gratias. Sed me inscio *Euclidem* inscripsit *Tonstallo*; at ego certum scio *Morum* & *Tonstallum* non odisse pejus anguem quam istos addictos Sectis. Nuper admonui *Grynæum* ne scriberet familiariter ad eos, qui prorsus abhorrent à dogmatibus quæ ipse tuetur. Nunc hoc agit, ut ab Archiepiscopo *Cantuariensi* impetret annuam Pensionem. Et quod est suavius, cuidam epistolæ suæ adjecerat hæc verba, *Recte feceris, si tu jam plena hirudo mihi famelico cesseris pensionem Cantuariensem.* Quum me vocat hirudinem, ex suo me æstimat ingenio: & homo diversæ Religionis, nihil unquam de me meritus, petit ut ipsi cedam ducentos Florenos annuos, quod vix frater à fratre propitio auderet petere. Hinc collige quid ille frontis habeat, quum miram ore præ se ferat probitatem. De his aliisque plura dixissem tibi coram, si per Theologos duos, ac Doctores licuisset.

Amerbachius promiserat se hîc adfuturum intra 14. dies, præteriere 30. cupio scire an aliquo sit profectus, an parum valeat.

Gisbertus meus non redit: suspicor nugonem *Basileæ* aliquot dies cum suis congerronibus potasse.

Spero quod *Hieronymum* isthic repereris, qui an paratus sit scire cupio. Vale. *Friburgo* 8. Novembris, Anno 1533.

EPISTOLA CCCLXXV.

Erasmo Rot. Franciscus Dilfus *S. D.*

An. 1534. *CVM *ex* Hispaniis *redirem*, *nihil fuit mihi gravius*, *clarissime Domine*, *quam quod per* Germaniam *non liceret iter facere*, *cum tamen tui desiderio maxime accensus illud imprimis mecum statuissem. Verum à parentibus destinatum mihi conjugium in* Brabantiam *recta me properare voluit. Ubi nunc contigit uxor, moribus meis aptissima, cum dote, quæ animum meum, nec ad profusionem invitat, nec ad ingratam parsimoniam constringit. Fuit illa quidem vidua, sed me mea conditionis pœnitere non debet. Utinam nunc non esset rumor vanus, qui constanter de tuo adventu spargitur! haberem ædes tibi convenientissimas non tantum propter ædificiorum magnificentiam, sed etiam ob salubritatem loci, qui jactu lapidis à mœnibus civitatis* Mechliniensis *non distat, paululumque in edito est atque in sui munitionem duplici aqua cingitur. Has tibi soli relinquerem* Antuerpiam *demigraturus.*

De Hispania *quid tibi scribam, nescio. Fervet illic quidem tui favor, sed sine ulla sui declaratione. Archiepiscopus* Toletanus *multa pollicebatur, sed mirum quam sit tarda ipsius liberalitas. Extorsissem libenter ante meum discessum syngrapham summa tibi destinata, sed quoniam tantum mea Rhetorica non potui,* Vergara *transmittenda syngrapha onus in se recepit: ob cujus exspectationem hactenus ipsius epistolam servavi, quo illam una cum syngrapha mitterem. Interim tamen non occurrit, cui tuto potuissem committere. Quod ad me pertinet, in* Hispania *inveni constantissimos quidem amicos, sed χρυσολόγους omnes. Archiepiscopi benignitati plurimum debeo, qua se tamen hactenus intra pomœria benevolentis animi continuit. Bene vale, Domine clarissime, & me ex animo tuum esse putato. Raptim* Mechliniæ 11. *Februarii, Anno* 1534.

Mit-

An. 1534. *Mitto ad te oratiunculam, quam* Barcinone *habuimus: eam non illubenter submittimus tuo limatissimo judicio, magna tamen cum spe, erroris veniam me facile à tuo in me amore impetrare posse. Omnis tamen in ea re temeritas Cæsari imputanda, qui impressioni non refragabutur. Iterum vale.*

T. E. deditissimus Franc. Dilfus.

EPISTOLA CCCLXXVI.

Erasmo Rot. Jo. Gen. Sepulvedas *S.*

*MIROR *tibi meam epistolam cum* Stunicæ *annotationibus non fuisse redditam, intellexisses, nihil me separatim misisse. Sed curasse tamen diligenter, ut tibi primo quoque tempore charta illa,* Bononiæ *ab* Inacho *Cardinali recepta, rursus mitterentur. Quod te scribis ex litteris ipsius intellexisse, morientem* Stunicam *mandasse, ne quicquam earum ederetur in vulgus, sed ad tuos usus in bonum publicum reservarentur, hoc ego non ignorabam, qui idem tibi fueram in Antapologia testatus. Expedire porro ad famam* Stunicæ, *ne emittantur, propterea quod multa sint in eis frivola & perperam reprehensa, tibi haud difficulter assentiar, sed tu vicissim intelligis, hoc nihilo magis ad tuam laudem pertinere, qui fateris, eundem multa bene perspexisse. Quanquam igitur neminem puto commissurum, ut quicquam edat præter mortui voluntatem, postremis vocibus testatam, erit tamen tua humanitatis, per occasionem facere, ut homines intelligant,* Stunicam *à te non prorsus laude sua fuisse fraudatum, ut simul tuo more fungaris officio boni viri, simul ansam tollas editionis, quam posset quispiam arripere ingratitudine pratenta; nihil est autem quod specimen, quemadmodum, si velim, polliceris, aliquorum perperam ab* Stunica *reprehensorum mittas ad me, cui nihil minus est propositum quam* Stunicæ *in omni causa patrocinari, præsertim contra te adversarium potentissimum, & quem summis ipse viris parem semper judicavi, & ob eam rem observo, amanterque colo. Nec dubito pro tua prudentia, quin jam sublata contentione ingenue sis admonitiones defuncti, quascunque rectas putaveris, admissurus. De verbo* Pauli *συστοιχεῖ sit satis admonuisse, mihi tamen certissima ratio semper erit pluris, quam omnes interpretes, quorum neminem probabo, qui translatis dubiisque vocabulis vertet, quod auctor proprius ac artis prodiderit.* Thomam *non accuso, quod loca disjunctissima conjungat, nam qui possum, iter viginti dierum interponentem, sed quod frigide commentus sit itineris* Judæorum *continuationem præter mentem* Pauli, *ut taceam, quod nullum iter unquam fuit minus continuatum, quam illud* Judæorum, *qui tot annos in* Arabiæ *solitudine consumserunt. Ceterum hic locus admonet, ut pro mea in te singulari benevolentia & observantia illud te horter, ne cum tibi est de oppidorum situ disserendum, oscitanter agas, sed* Strabonem, Melam, Plinium *aut* Ptolomæum *revisas: nam his paucis diebus dum* Hieronymi *Epistolas evolverem, incidi in quadam scholia tua, ubi multo etiam magis diligentiam tuam desideravi. Scribis enim in Epistolam ad* Euagrium, Rhegium *esse oppidum in* Græcia, Constantinopolim *in* Macedonia, *cum hæc haud dubie, quæ prius* Byzantium *dicebatur, sit in parte* Thraciæ, *à* Macedonia *prorsus aversa,* Rhegium *in* Brutia, *qua parvo freto* Italia *disjungitur à* Sicilia; *quod si ad magna* Græciæ Ciceroni *quoque vetus vocabulum spectasti, tamen meminisse debebas, qui* Græciam *simpliciter dicit, hunc non partem* Italiæ *videri, sed* Atticam, *& finitissima loca designare. Memini etiam (sed locus excidit) me legere in alio tuo scholio, Urbem* Nicopolim *nuncupatam ex* Augusti *victoria, esse urbem in* Thracia, *quam esse constat in* Epeiro *prope* Actium, *ad quod* Antonius *fuit prælio superatus navali. Sed tibi videlicet imposuit, quod altera est ταύτῃ ὁμώνυμος ἐν τῇ Θρᾳκίᾳ. In libello* Ciceronis de Senectute *adscriptum à te notavi,* Capuam *esse urbem in* Apulia, *quæ tamen caput est* Campaniæ, *& olim præter* Romam Italiæ *nobilissima. Nec est absimile hujus incuria, quod in* Ciceronia*no, me, quem* Cordubensem *esse sciebas,* Lusitanis *annumerasti, ut te admonui in eo, quem supra dixi, libello. Ac de his quidem, quæ tamen levissima sunt, tum tibi, duntaxat non dormitanti, facillima, sed indicantia magnam negligentiam, te amicitia, ut dixi, officiique gratia admonendum putavi, admonitus ipse dicto* Pauli, *locorum ratione non animadversa, parum à quibusdam intellecto. Tuum erit omnia in bonam partem accipere: quod si à te secus factum intellexero, non amplius tibi officiis ingratis ero molestus.*

De Stunicæ *in* Fabrum *Apologia judicare nihil possum, sed nec quicquam tale scriptum ab eo puto, cui, quod equidem sciam, nihil rei erat cum* Fabro. *Quod pertinet ad librum pontificium,* Græcos *codices Novi Testamenti,* Græcorum *quorundam vel malitia vel levitate fuisse depravatos, idipsum, quod scribis, fides esse debet indubitata, quod in* Græcorum *ad sanitatem redeuntium fœdere inito cum Ecclesia* Romana, *cautum fuerit, ut* Græci *codices ad* Romanam *lectionem emendarentur: nam quomodo poterant clarius utrique contestari, exemplaria* Romana *lectionem veram & germanam retinere,* Græcorum *esse vitiata? Nam quod ais,* Græcam *lectionem è* Græcis *Auctoribus esse petendam, diceres aliquid, si rationem* Græci *sermonis affirmares à* Græcis *commodius quam à Latinis explicari. At libros archetypos, fundamenta nostra religionis continentes, qui* Græci *fuerunt à suis Auctoribus scripti, cur non credamus, sanctius, gravius, & incorruptius asservatos esse in scriniis ac in bibliothecis Ecclesia* Romanæ, *quæ caput est* Christianorum, *& semper fuit norma Catholicæ pietatis, quam in* Græcia, *quæ sæpe fuit hæreticorum & levissimorum hominum fraudibus & motu rerum novarum agitata: quod accidisse certum est in* LXX. *decreta Concilii* Nicæni, *quæ cum integra in scriniis Ecclesia* Romanæ *asservarentur, tamen ad orientem in quibusdam Ecclesiis ab hæreticis incensa sunt, in aliis ad minorem numerum redacta, sublatis videlicet, quæ ipsorum consiliis aut conatibus obstitura videbantur, ut* Athanasius *& ceteri Episcopi ex* Alexandrina *Synodo in epistola ad* Marcum *Papam conqueruntur, à quo exemplum decretorum ipsorum, quod petebant, receperunt. Adde quod libri tutiores ab injuriis esse solent, & minus a sciolis scholia sæpe cum scripturis confundentibus vitiari, ubi à paucioribus vel leguntur vel intelliguntur, nisi forte hoc dicis placuisse in fœdere, ut dictio* Græca *emendaretur ad* Latinam, *quod nec est probabile, præterquam in certo aliquo loco, & nunquam factum fuisse certum habeo: nam articulum, quem citas ex aurea Bulla, licet duas aureas Bullas in libro Conciliorum perlegerim, invenire nunquam potui: quam igitur dicas & unde à nobis petenda sit, obsecro te, ne graveris ad nos perscribere. Vale.* Roma 23. *Maji, Anno à* Christo *nato* 1534.

Tui studiosissimus Jo. Genesius Sepulvedas.

EPISTOLA CCCLXXVII.

Erasmo Rot. Franciscus Rupilius *S.*

* . . . . . . Berus *Theologus ante paucos dies* Romam *venit. . . . . . De sacerdotiorum venatione, quæ in litteris* Gumpenbergii *ludis, sunt plane, ut scribis, sunt magni hic Molossi, qui rictu & hiatu immenso invadunt & devorant quamcunque obviam prædam, nobisque imbecillibus catellis nihil sinunt reliqui. Habet præterea illa venatio suas artes, aliasque virtutes, quam quarum ego hactenus studiosus fui, quibus nisi quis utatur, haud facile faventem* Deliam *experitur, quo minus illis utar multa obstant. Cepi tamen interim, dum* Romæ *fui, duos Canonicatus, unum Cathedralis Ecclesia* Ratisponensis, *alterum Cathedralis Ecclesia* Brixinensis, *atque hos magis liberalitate clarissimi atque magnifici viri, Dn. Joannis* Paumgartneri *nostri, qui opes suas in bonorum virorum usum paratas habet, quam gratia Pontificis. Agnoscit hic Pastor balatum ovium suarum, scilicet familiarium descriptorum, cognatorum, nepotum, officialium; inter quos cum ego non numerer, vocem meam non agnoscit, nihil tamen adhuc ab eo petii, ideo de sur-*

An. 1535. *dis illius ad vocem meam auribus vere conqueri non possum. Cupiditate inexplebili non sum ego, nunc facile contentus ad sacerdotia obtenta me reciperem, nisi collegiorum istorum statuta à percipiendis inde fructibus me suspenderent; statutum itaque tempus exspectandum erit. . . . . Est quidam* Romæ, *ut mihi videtur, satis annosus sacrificulus, qui contra te* Italiæ *defensionem suscepit scribere, nuncque edere, qui* Italiam *magna abs te affici ignominia putat, quod in adagio*, Myconius calvus, *scripseris, illam solere raros bellaces producere . . refert mihi Dominus* à Gumpenberg, *Pontificem prohibuisse, ne ederet, &c. Docti, ut audio, rident, inque delitiis habent hominem, scripserunt nescio qui ad illum ex tuo nomine epistolam, qua rogas eum, ne Apologiam illam edat, hanc ostendit* Gumpenbergio, *qui negavit tuam esse, & ipse hoc verum esse intelligit, & ob hoc quosdam suspicione notat, in quos vult stylum vertere. Est homo qui fruitur insania, suaque etiam damnatur apud omnes, quare non est, ut hinc illam concipias molestiam . .* Romæ 29. *Martii, Anno* 1535.

Reverendæ ac clarißimæ tuæ Dom. deditißimus
Franciscus Rupilius.

EPISTOLA CCCLXXVIII.

Sequentem Epistolam sub Nucerini *ejusdem nomine editam, Erasmum eundem auctorem habere persuasum est nonnullis; quicunque vero auctor sit, elegans sane est & legi meretur, duorum* Angliæ *celeberrimorum Virorum obitus enarrans.*

GVLIELMVS COVRINVS NVCERINVS PHILIPPO MONTANO S. D.

*QVONIAM juxta *Pythagoræ* sententiam oportet omnia esse communia, recte collegit *Euripides*, & dolores inter amicos oportere communes esse. Accipies igitur, vir amicissime, ab amico minime læta, sed omni lacrymarum genere bonis omnibus deploranda: quanquam arbitror famam istuc jam dudum omnia pertulisse priusquam ad nos, de morte quorundam apud *Anglos* insignium virorum, sed præcipue *Thomæ Mori*, dum viveret ejus regni Baronis inclyti, ac supremi Judicis, quem illi Cancellarium appellant: qua dignitate non est apud eam gentem alia major, excepto Rege, eoque quum prodit, aureum sceptrum imposita corona Cæsarea gestatur ad unum latus, ad alterum liber. Quæ vero sum narraturus partim è schedis *Gallice* scriptis, quæ hîc circumferuntur, desumsi, partim è rumoribus. Nam nihil horum vidi. Sed priusquam aggrediar, paucis describam *Londoniensis* urbis situm. Civitas in latum angusta, ad *Thamisim* flumen sic in longum porrecta est, ut videatur non posse desinere, unde & nomen videtur inditum: siquidem apud *Flandros* loca mari vicina *Dunen* appellant. Indidem dictum videtur *Galliarum Lugdunum*, quasi dicas, *longas ripas*. Ad Orientem in extremo habet arcem bene munitam, qua Reges interdum utuntur, vulgus *Turrim* appellat. Sed in eadem servari solent viri nobiles, aut alias dignitate quapiam præeminentes, qui videntur aliquid adversus Regiam majestatem deliquisse. In altero extremo ad Occasum insigne monasterium est *Benedictinorum*, vulgus appellat *Westmonasterium*: & huic proximum Regis palatium structuræ veteris, sed quo nunc Reges parum delectantur. Palatio adjuncta est domus spaciosissima, nullis fulta columnis, in qua sedent Judices. Utrumque ædificium flumini imminet, ut hinc illinc cymba vehi possint. In hac arce *Thomas Morus* postea quam multis mensibus fuisset captivus, Calend. Julii, Anno Domini 1535. productus est ad modo dictam Curiam, capitis causam dicturus apud tribunal Judicum à Rege delegatorum. Ibat reus baculo innixus tam longam

A viam, corpore gravi ægrotatione in carcere debilitato, nihil tamen perturbationis vultu præ se ferens. Primum recitati sunt articuli criminum quæ illi objiciebantur. Mox Cancellarius qui *Moro* successit, ac Dux *Nortfolcii*, hunc in modum reum appellarunt: En vides, Magister *More* (sic appellant mediocri dignitate præditos) te graviter deliquisse in Regiam Majestatem: attamen speramus te, si modo resipiscas, & abjures istam obstinatam opinionem, in qua hactenus tam procaciter perstitisti, veniam à Regis clementia consequuturum. Ad hæc *Morus*: Domini mei, ego summo cordis affectu ago vobis gratias pro ista vestra amica erga me voluntate: tantum illud oro Deum o-

B mnipotentem, confirmare dignetur me in hac qua nunc sum sententia, ut in ea perseverem usque ad mortem. Cæterum quum reputo quam prolixi quamque graves articuli sint, quibus oneror, vereor ne mihi nec ingenium suppetat, nec memoria, nec oratio, quæ sufficiat ad respondendum omnibus, præsertim quum in carcere tam diu fuerim detentus, in quo gravi ægrotatione contraxi corporis debilitatem, quæ me nunc etiam habet. Tum jussu Judicum allata est sella, in qua sederet. Ubi consedisset, prosequutus est institutum sermonem hunc in modum: Quod ad primum attinet articulum, qui conatur ostendere meam in Regem malevolentiam in negotio posterioris matrimonii,

C confiteor ingenue, me semper restitisse illius serenissimæ Majestati. Nec est animus super hoc negotio quicquam aliud dicere, quam quod hactenus semper dixi, ad hoc urgente me conscientia: per quam ut non debebam, ita nec volebam Principem meum celare veritatem. Nec hic est ulla proditio quæ intenditur; quin potius, ni id fecissem, præsertim in re tanti momenti, unde pendebat mea sententia, & Principis honos, & regni tranquillitas, tum vere fuissem, quod nunc objicitur, malevolus, perfidus ac proditor. Ob hoc delictum (si modo delictum appellandum est) gravissimas dedi pœnas, exutus omnibus facultatibus meis, ac perpetuo addictus carceri, in quo

D menses jam quindecim totos fui detentus. Sed his omissis tantum ad ea respondebo, quæ sunt hujus negotii præcipua. Quod objicitur, me incurrisse in pœnam violatæ constitutionis, quæ proximo concilio prodita est, me jam in carcere agente; quasi malitioso animo, perfidiose, ac proditorie Regiæ Majestati detraxerim famam, honorem ac dignitatem, quæ illi per dictam constitutionem erat tributa, videlicet quod ibi declaratur sub *Jesu Christo* supremum caput Ecclesiæ *Anglicanæ*: inprimis respondebo ad hoc quod mihi objicitur, quod Domino Secretario Regis ac venerabili Majestatis illius concilio, rogatus quæ mea esset de hoc edicto sententia, nihil aliud voluerim respon-

E dere, quam me jam mundo mortuum esse, nec istiusmodi negotiis amplius sollicitari, sed tantum meditari in Passione Domini nostri *Jesu Christi*. Dico me per istam vestram constitutionem ob hoc silentium non posse damnari capitis, eo quod nec vestrum edictum, nec ullæ leges mundi possunt quenquam ob silentium addicere morti, sed tantum ob dictum aut perpetratum facinus. De occultis enim solus judicat Deus. Ad hæc respondit Procurator Regius interpellans: At tale silentium, inquit, evidens argumentum est animi male sentientis de jam dicta constitutione. Nam omnis subditus sincerus ac fidelis Regiæ Majestati, si de dicta constitutione interrogetur, tenetur & obligatur

F citra omnem dissimulationem respondere categorice: Regium edictum esse bonum, justum ac sanctum. Ad quæ *Morus*: Si verum est quod habetur in legibus, eum qui tacet videri consentire, meum silentium confirmavit potius vestram constitutionem quam improbavit. Jam quod dicis, omnem subditum fidelem obligari ut respondeat categorice si interrogetur, &c. Respondeo, bonæ fidei subditum magis obligatum esse Deo, conscientiæ, & animæ suæ, quam ulli alii rei in hoc mundo, maxime si talis conscientia, qualis est mea,

An. 1535. mea, nihil offendiculi, nihil seditionis pariat domino suo. Nam illud pro certo vobis affirmo, quod nulli mortalium unquam detexerim hac in re conscientiam meam. Venio nunc ad secundum accusationis caput, quo arguor contra dictam Constitutionem molitus ac machinatus fuisse, eo quod ad *Roffensem* scripserim octo paria Epistolarum, quibus illum animarim adversus istud edictum. Equidem vehementer optarim eas Epistolas hic proferri ac recitari, quæ me vel convincerent vel liberarent. Cæterum quando illæ, quemadmodum prædicatis, per Episcopum exustæ sunt, ipse non gravabor recitare sententiam earum. In earum quibusdam agebatur de nostris privatis negotiis, pro vetere nostra amicitia ac familiaritate. In una quadam continebatur responsum ad Episcopi litteras, quibus scire cupiebat, quid & quo pacto respondissem de ista Constitutione. Ad id nihil aliud rescripsi, nisi me jam meam composuisse conscientiam, ipse componeret suam. Animæ meæ periculo, ac teste Deo vobis assevero, nihil aliud in illis litteris à me scriptum fuisse. Harum igitur caussa non possum per vestram Constitutionem addici morti. Superest tertius articulus, qui intendit, quod quum de vestra Constitutione examinarer, dixerim eam esse similem gladio utrinque secanti, propterea quod si quis vellet eam servare, perderet animam; si contradicere, perderet corpus. Idem quoniam, ut dicitis, respondit Episcopus *Roffensis*, perspicuum esse inter nos fuisse conspirationem. Ad hæc respondeo, me nunquam fuisse loquutum, nisi conditionaliter: sic videlicet, si tale esset edictum, qualis est gladius utrinque incidens, quo pacto posset quis evitare, quin in alterum incideret periculum. Hæc mea fuit oratio. Quomodo responderit Episcopus, nescio: si illius oratio cum mea congruebat, id nequaquam accidit ex conspiratione, sed potius ex ingeniorum ac doctrinæ similitudine. Breviter: illud pro certo habetote, me nunquam quicquam malitiose fuisse loquutum adversus vestram Constitutionem: at fieri potuit, ut ad benignam Regis clementiam aliquid malitiose fuerit delatum. Post hæc vocati sunt per quendam ex ostiariis duodecim viri, juxta gentis illius consuetudinem, quibus traditi sunt articuli, ut super illis consultarent, ac post consultationem judicarent, ac pronuntiarent, utrum *Thomas Morus* malitiose obstitisset prædictæ Constitutioni Regis, an non. Qui quum per horæ quartam partem secessissent, reversi sunt ad principes ac judices delegatos, ac pronuntiarunt *Killim*, hoc est, dignus est morte. Ac mox per Dn. Cancellarium lata est sententia juxta tenorem novæ Constitutionis. His ita peractis *Thomas Morus* hunc in modum orsus est loqui: Age, quando sum condemnatus, quo jure Deus novit, ad exonerandam conscientiam volo liberius eloqui quod sentio de vestra Constitutione. Primum illud dico, me septem annis intendisse animum studiumque meum in istam causam, verum hactenus in nullo Doctorum ab Ecclesia probatorum reperi scriptum, quod Laicus, aut, ut vocant, secularis, possit aut debeat esse caput status spiritualis aut ecclesiastici. Hic Cancellarius interrumpens *Mori* sermonem, Domine *More*, inquit, itane tu vis haberi sapientior, meliorisque conscientiæ omnibus Episcopis, tota nobilitate, toto denique regno? Ad quæ *Morus*: Domine, inquit, Cancellarie, pro uno Episcopo, quem habes tuæ opinionis, ego sanctos & orthodoxos viros habeo plures centum, mecum sentientes, & pro unico vestro concilio, quod quale sit Deus novit, pro me habeo omnia Concilia generalia annis abhinc mille celebrata: & pro uno regno, habeo *Franciam* cæteraque orbis *Christiani* regna omnia. Hic Dux *Nortfolcii* interpellans: Nunc *More*, inquit, perspicue liquet tua malevolentia. Ad quæ *Morus*: *Milord*, (sic *Angli* compellant insigni dignitate præstantes) ut hoc loquar non incitat malevolentia, sed cogit necessitas ad exonerandam conscientiam meam, teste Deo, qui solus scrutatur corda hominum. Præterea dico & illud, Constitutionem vestram esse perperam factam, eo quod vos professi estis, & jurejurando vosmetipsos obstrinxistis, nihil unquam molituros adversus sanctam Ecclesiam, quæ per universam ditionem *Christianam* unica est, integra & individua, neque vos soli ullam habetis auctoritatem citra aliorum *Christianorum* consensum condendi legem, aut instituendi concilium adversus unionem & concordiam *Christianitatis*. Nec me fugit, quamobrem à vobis condemnatus sim, videlicet ob id, quod nunquam voluerim assentire in negotio novi matrimonii Regis. Confido autem de divina bonitate ac misericordia, fore ut quemadmodum olim *Paulus Stephanum* persecutus est usque ad mortem, & tamen iidem nunc unanimes sunt in cœlo, ita nos, qui nunc discordes sumus in hoc mundo, in futuro seculo pariter simus concordes, & perfecta charitate unanimes. Hac spe fretus precor Deum, ut vos servet una cum Rege, eique dare dignetur bonos consultores. His ita peractis, *Thomas Morus* reductus est in Turrim. Hic obiter accidit spectaculum ipsa condemnatione miserabilius. *Margaretha*, filiarum *Mori* natu maxima, mulier præter eximiam formæ venustatem cum summa dignitate conjunctam, judicio, ingenio, moribus & eruditione patris simillima, per mediam populi turbam, perque satellitum arma semet injecit, & ad parentem penetravit. Quum & mulier esset, & natura cumprimis verecunda, tamen & metum & pudorem omnem excusserat impotens animi dolor, cum audisset patrem in Curia morti addictum esse. Hoc accidit priusquam *Morus* arcis portam ingrederetur. Ibi in carissimi parentis collum irruens, artissimo complexu aliquandiu tenuit eum. Cæterum ne verbum quidem interim potuit proloqui. Curæ, inquit Tragicus, leves loquuntur, ingentes stupent. Movit stipatores, tametsi duros, hoc spectaculum. Horum itaque permissu *Morus* his verbis consolatus est filiam: *Margaretha*, patienter feras, nec te discrucies amplius. Sic est voluntas Dei. Jam pridem nosti secreta cordis mei: simulque dedit osculum ex consuetudine gentis, si quem dimittunt. At illa cum digressa esset ad decem vel duodecim passus, denuo recurrit, & amplexa parentem rursus inhæsit collo illius, sed elinguis præ doloris magnitudine. Cui pater nihil loquutus est, tantum erumpebant lacrymæ, vultu tamen à constantia nihil dimoto. Nec aliud supremis verbis mandavit, quam ut Deum pro anima patris deprecaretur. Ad hoc pietatis certamen plurimis è populari turba lacrymæ excidere. Erant & inter satellites, ferum & immite genus hominum, qui lacrymas tenere non potuerunt. Nec mirum, quum pietatis affectus adeo valida res sit, ut immitissimas etiam feras moveat. Hic apud se quisque reputet quàm valido ariete tum pulsatum sit *Thomæ Mori* pectus. Erat enim erga suos omnes adeo φιλόστοργος, ut non alius magis: sed eam filiam, ut erat eximiis prædita dotibus, ita diligebat impensius. *Morum* fortiter excepisse sententiam mortis, aut etiam carnificis securim, minus admirandum existimo, quam pietatem erga suos potuisse vincere. Nihil enim addubito, quin hic doloris gladius crudelius vulnerarit *Mori* præcordia, quam illa carnificis securis, quæ collum amputavit. Die Mercurii sequente, hoc est, 7. die Julii, productus est in planitiem, quæ est ante arcem. Mos est illic ut afficiendi supplicio, de ponte plebem alloquantur. At *Morus* paucissimis verbis est usus, tantum orans qui aderant, ut pro ipso Deum orarent in hoc mundo, se vicissim in altero mundo precaturum pro ipsis. Mox hortabatur atque instanter rogabat, orarent Deum pro Rege, ut illi dignaretur impertire bonum consilium, contestans se mori fidelem ac bonum Regis ministrum, ac Dei imprimis. Hæc loquutus promte constantique vultu flexis genibus cervicem imposuit securim excepturus, non sine gravi multorum gemitu. Erat enim bonis omnibus carissimus.

An. 1535.

Quæ hactenus narravi, fere continebantur in scheda apud *Parisios* jactata, ac per manus hominum volitante. Quisquis autem scripsit, videtur actis interfuisse. Quæ deinceps referam, partim ex amicorum litteris, partim è rumoribus accepi. Paucis ante diebus, hoc est, 15. Cal. Julias *Joannes Fischerus*, Episcopus *Roffensis*, qui tum vitæ sanctimonia atque austeritate, tum administrandis Sacramentis, tum assiduitate docendi voce simul & scriptis, denique mira liberalitate in egenos, benignitate in studiosos, verum agebat Episcopum, ex arce dicta, in qua captivus tenebatur, productus est, & ad Curiam, quæ, ut ante dixi, *Westmonasterio* proxima est, frequenti satellitum armatorum stipatu perductus est, partim navigio, partim equo, ob corpusculi debilitatem, quam præter ætatem auxerat carceris incommoditas; licet ipse valetudinem suam semper & jejuniis, & vigiliis, & studiis, & laboribus ac lacrymis vehementer attenuasset. Ille vero tametsi non ignoraret ejus cognitionis exitum, nihil tamen perturbatus est, sed placido, ac prope etiam ad hilaritatem composito vultu ad tribunal evocantibus paruit. Ibi juxta morem ejus regionis, quem ante descripsi, sententia capitali damnatus est, supplicium daturus, simulatque Regi visum esset. Hoc adjectum suspicor, si forte spe veniæ ac supplicii metu posset à sententia deduci. Mortis genus erat & fœdum & horribile, quo tamen fuerant affecti *Cartusiani* aliquot, quos ajunt fuisse quindecim: quod ut credam vix possum adduci. *Cartusianis* adjunctus est *Reginaldus* Monachus *Brigittensis*, vir angelico vultu & angelico spiritu, sanique judicii: quod ex illius colloquio comperi, quum in comitatu Cardinalis *Campegii* versarer in *Anglia*. Nam *Cartusianorum* novi neminem. Ajunt ex his quosdam fuisse per viam tractos, dein suspensos laqueo, ac spirantibus etiamnum exsecta intestina: quosdam etiam exustos igni, sed omnium incredibilem fuisse constantiam. Solet rumor rebus tristibus aliquid addere. At si hic verus est, videtur hoc esse consilium eorum, qui regio obsecundant animo, ut immanitate suppliciorum cæteros absterreant. Nam facile divinabant, institutum plurimis improbatum iri, præsertim Ecclesiasticis, & religionis studio deditis.

Sed ad *Roffensem* Episcopum redeo. Is accepta tam horrendæ mortis sententia, quum satellitibus stipatus reduceretur in arcem, ut ad ostium ventum est, versus ad satellites hilari placidoque vultu; Plurimam, inquit, optimi viri, vobis habeo gratiam pro officio, quo me euntem & redeuntem deduxistis. Dixisses hominem ex hilari suavique redire convivio, adeo & color erat jucundior, & ipse toto corporis gestu, quatenus per gravitatem licuit, lætitiam quandam præ se ferebat, ut nemini non esset perspicuum, sanctissimum virum, ceu jam portui vicinum, toto pectore ad illam beatam tranquillitatem adspirare. Nec diu dilata est mors. Ad decimum Cal. Julii productus in planitiem, quam Angli vulgo dicunt *Turris collem*, vultu non solum constanti, verum etiam alacri, paucis alloquutus est populum. Primum Regi regnoque bene precatus est: mox ardenti magis quam prolixa precatione se ipsum Dei misericordiæ commendavit: simulque procumbens in genua, gracili & exhausta cervice securim excepit. Neque enim apud *Anglos* carnifices gladio cervicem incidunt, sed damnato in truncum ad id apparatum inclinanti, securi caput amputant. Quanto cum animi dolore viderint hoc spectaculum quibus religio pietasque cordi est, & qui *Christi* spiritum in pastore operantem experti fuerant, facile quivis ex sese poterit æstimare. Cæterum quod mitiore pœna affectus est, quam minabatur judicum sententia, sunt qui in causa fuisse putent, quod metuerint, ne senex & exhausto corpusculo, si per viam tam longam rheda trahave tractus fuisset, sponte exspiraret. Ego suspicor, ob hoc mortis genus atrocius denuntiatum, ut immanitate supplicii territus mutaret sententiam. Nec desunt qui prædicant, ob hoc ipsum acceleratam mortem, quod *Romanus* Pontifex *Paulus* Tertius Episcopum *Roffensem* ob insignem doctrinam ac pietatem in Cardinalium ordinem allegisset. Ex amicorum litteris cognovi, in *Germania* inferiore sparsum rumorem, quum Episcopi *Roffensis* caput esset in ponte *Londoniensi* de more expositum, non solum non emarcuisse, verum etiam magis effloruisse, vivoque factum similius, ut multi crederent fore, ut etiam loqui inciperet: quod in quibusdam martyribus factum legimus. Ea res, seu fama, quum vulgo increbuisset, sublatum est atque abditum. Populus enim credulus sæpe levi quapiam occasione turbas ingentes excitat. At veriti ne idem eveniret in capite *Mori*, priusquam exponeretur, aqua ferventi decoctum est, quo plus haberet horroris. Hæc aliaque multa his similia perscribuntur è *Flandria Britannis* viciniore: penes alios sit fides. Utinam huc pervenissent acta *Roffensis*, quemadmodum acta *Mori* pervenerunt. Ex *Mori* responsis facile liquet, illum destinasse mori citius, quam suæ sententiæ canere palinodiam. Quo animo videntur omnes fuisse qui ante *Morum* exstincti sunt. *Morum* ac *Roffensem* & illud movit, opinor, quod qui bene natos, laute educatos, in honore habitos, in carcere detinet, non dat vitam, sed longiorem & acerbiorem mortem. Ego si Regi fuissem in consilio, pro mea stultitia conatus fuissem persuadere, ut pro sua solita clementia cæterisque virtutibus, per quas nomen ipsius hactenus erat apud omnes nationes gratiosum & amabile, ab illis *Britanniæ* luminibus, totique orbi notis abstineret, aut certe pœna mitiore contentus esset. Rursus, si qui perierunt, me adhibuissent in consilium, suasissem, ne se irruenti procellæ palam opponerent. Violenta res ira Regum, cui si incommode resistas, graviores excitat tumultus. Equi feroces, quemadmodum & tonitrua, non vi, sed popysmate leniuntur. Et nautæ non pugnant adversus impotentem tempestatem, sed vel quiete vel obliquis cursibus utentes exspectant cœlum commodius. Multis rebus medetur tempus, quas nulla vi possis emendare. Res humanæ semper quidem fluctuant, sed quoties incidit insignis aut fatalis rerum mutatio, multi periclitantur qui non cedunt turbini. Veluti quum *Julius Cæsar* aperiret januam tyrannidi, & Triumviri junctis copiis imperium orbis occuparent, laudatissimi quique viri perierunt, inter quos erat & *M. Tullius*. Qui Monarchis serviunt, iis quædam dissimulanda sunt, ut si non queant obtinere quod judicaverunt optimum, saltem aliqua ex parte moderentur Principum affectus. Dixerit aliquis, pro veritate mortem oppetendam. At non pro quavis veritate. Si tyrannus jubeat, aut abjura *Christum*, aut pone cervicem: ponenda cervix. Sed aliud est silere, aliud abjurare. Si fas esset te dissimulare *Christianum* citra grave scandalum, multo magis licuisset hic esse tacitum. Sed inepte facio, qui de rebus tam arduis disputem, qui nunquam interfuerim Monarcharum consiliis. Itaque de tota causa judicium aliis relinquo. Illud satis constat, eos viros si quid peccarint, nulla in Regem malevolentia peccasse, sed simplici sinceraque conscientia errasse. Hoc sibi penitus persuaserant, hoc medullis infixum habebant, sanctum, pium, Regi honorificum, regno salutare esse quod tuebantur. Argumento est, quod nullus illorum affectarit regnum, aut alteri asserere conatus sit, nec ullam molitus sit seditionem, aut ullas contraxerit copias, ac ne verbum quidem excidit odium conspirationemve resipiens. Silere cupiebant si licuisset, sed patienter ac placide mortem exceperunt, nihil aliud quam Regi regnoque bene precantes. At in atrocibus etiam criminibus magnam culpæ partem excusat simplex ac pura conscientia, animusque non lædendi, sed bene merendi cupidus. Tum apud efferas etiam nationes frequenter eximiæ virtuti præstantique doctrinæ honos est habitus. *Platoni* apud *Æginetas* juxta civitatis constitutionem capite plectendo,

An. 1535.

do, profuit Philosophi cognomen. *Diogenes* impune penetravit in castra *Philippi* Regis *Macedonum*, ad quem pro exploratore adductus, libere exprobravit Regi insaniam, quod non contentus suo regno, semet conjiceret in periculum, ne perderet omnia. Non impune tantum, sed etiam cum munere dimissus est, non ob aliud, nisi quod esset Philosophus. Quemadmodum Monarcharum in eruditos benignitas plurimum honesti nominis illis conciliat, ita durius tractati plurimum invidiæ conflant illis. De his præcipue loquor, qui scriptis inclaruerunt apud omnes nationes; & quorum memoria videtur apud posteros futura gratiosa. Quis nunc non exsecratur *Antonium*, qui *Ciceronem* ferro peremit? Quis non detestatur *Neronem*, qui *Senecam* occiderit? Nec minimum gratiæ decessit *Octavii Cæsaris* nomini, quod *Ovidium* ad *Getas* relegarit. Hæc nequaquam eo mihi dicuntur, ut Regem *Christianum* cum impiis Principibus conferam, aut de negotio, cujus circumstantias non novi, pronuntiem, quod etiamsi periculum abesset, temerarium esset: sed ut ostendam quibus rationibus fuerim conaturus persuadere, ut Rex parcendo viris pietatis ac eruditionis commendatione jam immortalitati consecratis, suo quoque nomini consuleret. Plausibilis semper est præpotentum clementia: sed tum clarissimos fert applausus, quoties viris illustribus ac de Republica bene meritis impenditur. Omne solum forti patria est, & exsilium fortibus ac præclaris viris sæpe cessit feliciter. Mortis invidia gravis est. Quum Rex *Galliarum Ludovicus* XII. regnum adeptus pararet divortium cum *Ludovici* Regis XI. filia, *Maria*, ni fallor, nomine, res displicuit quibusdam bonis; ex quibus *Johannes Standoch*, & hujus Discipulus *Thomas*, in concione nihil aliud dixerant, nisi Deum orandum esse, ut Regi inspiraret bonum consilium. Quæ apud populum dicuntur, ad seditionem spectant: & hi deliquerant adversus Regis edictum. Rex tamen nihil aliud quam vertere solum jussit, nec quicquam ademit facultatum: ac idem negotio quod agebat confecto, revocabat eos. Hac moderatione Rex ille & suo consuluit instituto, & gravem invidiam evitavit, quod uterque esset Theologus, uterque sanctitatis opinione commendatus. At *Thomæ Mori* mortem deplorant & ii, quorum instituto pro viribus adversabatur. Tantus erat hominis in omnes candor, tanta comitas, tantaque benignitas. Quem ille vel mediocriter eruditum ab se dimisit indonatum? Aut quis fuit tam alienus, de quo non studuerit bene mereri? Multi non favent nisi suis, *Galli Gallis*, *Germani Germanis*, *Scoti Scotis*; at ille in *Hibernos*, in *Germanos*, in *Gallos*, in *Scythas* & *Indos* amico fuit animo. Hæc naturæ benignitas sic *Morum* omnium animis penitus infixit, ut non secus ac parentem aut fratrem plorent exstinctum. Ipse vidi multorum lacrymas, qui nec viderant *Morum*, nec ullo officio ab eo fuerant affecti: ac mihi quoque, dum hæc scribo, nolenti ac repugnanti lacrymæ prosiliunt. Quomodo nunc affectum credimus *Erasmum* nostrum, cui cum *Moro* tam arcta fuit amicitia, ut prorsus, juxta *Pythagoram*, in duobus eadem esse videretur anima? Equidem misere metuo, ne bonus ille senex suo *Moro* commoriatur, si tamen adhuc in vivis est. Sunt qui nos consolantur hoc argumento, quod dicunt, non deplorandos esse, sed gratulandum potius iis, qui tali morte vitam finierunt. Est istud, fateor, non leve doloris lenimen: at ego *Morum* optarim incolumem, quum omnium studiosorum gratia, tum vero præcipue familiæ causa, quam & numerosam & plane philosophicam reliquit: filium natu minimum jam maritum ac liberorum parentem, filias tres, & has nuptas ac liberorum matres, eruditas omnes, ac sub paterna disciplina ad *Christianam* Philosophiam pulchre institutas, uxorem fidelem, ac jam anum, ex qua tamen nullam prolem sustulit. Has omnes cum sponsis, nepotibus ac neptibus in unis ædibus alebat, tanta religione, tantaque concordia, quantam non temere reperias in collegiis Monachorum ac virginum. Hic mihi cogita, vir optime, qui luctus, quæ lacrymæ, qui gemitus, qui dolores totam illam familiam conficiant. Quot egregias animas vulneravit illa securis, quæ *Mori* caput amputavit? multi demirantes rogant, quid tanti sceleris commiserit vir semper habitus innocentissimis moribus? Quibus vix habeo quod pro comperto respondeam, nisi quod partim conjicere licet ex articulis *Moro* objectis & illius responsione, partim ex amicorum litteris ac fama vulgata discere datur. Rex, ut omnibus notissimum est, aliquot annis moliebatur repudium cum Regina *Caroli* Cæsaris matertera. *Morus* præsagiens quo res esset evasura, ultro deposuit Cancellarii munus, alia quadam causatus, ne cogeretur ejus negotii exsequutor esse, quod apud sese non probabat. Erat enim mentis tam religiosæ, ut propior esset superstitioni quam impietati. Sic cogitabat; Privato licebit quiescere: Cancellario, qui os est Regis, non licebit. Videbat fore, ut cogeretur multos condemnare morte, quos judicabat optimos: ad hæc exitum tanti negotii incertum esse, ob Ecclesiasticorum potentiam ac gentis illius solitam in Reges ferociam. Tale si quid natum fuisset, prima victima fuisset Cancellarius. At me si *Morus* in consilium adhibuisset, quum esset tam anxie religiosa conscientia, dehortatus fuissem eum ne susciperet dignitatem. Vix enim fieri potest, ut qui in arduis Principum functionibus versantur, in magnis pariter ac parvis justitiam ad unguem observent. Proinde mihi gratulantibus quod talem haberem amicum in tanto rerum fastigio collocatum, respondere soleo, me non prius illi de ejus dignitatis accessione gratulaturum, quam juberet ipse. Jam tum enim nescio quid sinistri præsagiebat animus. Nec Regem arbitror latuisse, quam ob causam *Morus* deponeret Magistratum, utcunque dissimulavit: quod *Homerus* indicat, Monarchis esse proprium, offensionem in animo tegere, donec multo post tempore detur ulciscendi opportunitas. Interim Rex minis ac fulminibus *Clementis* VII. factus irritatior, adjecit animum ad vetus illius regionis exemplum, ut regnum à jure Pontificis *Romani* assereret, & utriusque status supremam potestatem sibi vendicaret. Cæterum quum sentiret, plurimorum animos ab hoc instituto abhorrere, ne qua cooriretur seditio, promulgatum est edictum, ut quicunque non abjuraret *Romani* Pontificis auctoritatem, aut improbaret novum matrimonium, capitalis esset. Verum, hoc edictum non est promulgatum, nisi *Roffense* & *Moro* jam ductis in custodiam. *Roffensis* semper plurimum tribuit Sedi *Romanæ*, & adversus repudium libris etiam conscriptis pugnarat, sed tum quum adhuc integrum esset consulere. *Morus* scripsit nihil, sed pro officio quod gerebat, conabatur Regis animum in eam inflectere sententiam, quam putabat & Deo gratam, & Regi tutam, & regno salutarem. Erat illi magna familiaritas cum Episcopo *Roffensi*; tum prædium, quod habebat *Morus*, non procul aberat à *Richemonda*. Ibi Regio palatio vicina sunt duo monasteria vehementer opulenta, & quod majus est, bonæ disciplinæ, alterum *Cartusianorum*, alterum *Brigittensium*. Ab his facile crediderim sollicitatum *Mori* animum, ut Ecclesiæ causam tueretur: at ipsum aliquid effutiisse quod rebellionem saperet, nunquam sum crediturus, ut qui ex crebris colloquiis perspexerim admirabilem quandam hominis cautionem. Equidem vix alium *Anglum* comperi, qui tam medullitus amarit Principem suum, aut magis ex animo bene vellet, quam ille. Unde igitur hic tumultus? Violenta res est, conscientia magis metuens Deum offendere, quam mortem oppetere. Forte fefellit eum persuasio. At demiror si vir ille levibus argumentis adductus est, ut sic obfirmaret animum. Maluit ipse perpeti, quam in alios facere, quod necesse fuisset, si in suscepto munere perseverasset. Quin & Reginæ veteris, singulari pietate fœminæ, multos miseret, non tantum ob id, quod dudum tan-

An. 1535. ta dignitate florens, nunc in eum statum redacta est, ut ob divortium nec eo frui possit, qui cum tam diu vixit, nec alteri nubere ob *Clementis* sententiam: verum etiam quod videt, non dubium quin cum summo animi dolore, ipsius causa tales viros trucidari. Hujus porro Tragoediæ quis sit futurus exitus, Deus novit. Illud in confesso est, per necem beati *Thomæ Acrensis*, plurimum & auctoritatis & opum accessisse statui Ecclesiastico apud *Anglos*. Qui res mortalium suo imperscrutabili consilio moderatur, pro sua bonitate dignabitur hæc omnia vertere in suam gloriam. Tantum è scheda, rumoribus & amicorum litteris, hactenus licuit cognoscere: si compertiora fuero nactus, tibi communicabo. Tu fac vicissim ut per te sciamus quid agat rex *Sion* cum suis Prophetis, populoque retincto, de quibus hic mira feruntur, an vera, nescio. Apud *Lutetiam Parisiorum* 23. Julii, Anno 1535.

EPISTOLA CCCLXXIX.

Erasmo Rot. Anshelmus *S.*

*TVAE *virtutis rationem & cogitationem, à summo Pontifice susceptam*, Erasme *doctissime, ut debeo, gratulor, lætorque. Qui tandem quid conservare sit Ecclesiam, quanta vis in ea sit temporum, quanta varietas, quam incerti exitus, agnoscit, nec alia columna in hanc ædificationem validiores, nec aptiores, quam quæ & longis annis & magno labore atque varia arte sunt expolita, habentur. Magis tamen gratulor, quod nihil præter opinionem nostram accidit. Solliciti enim hic tui studiosissimi admonendo, arripiendo, (ut magnitudinem & vim amoris tuorum agnosceres) fuimus omnes: sit igitur sempiterna tibi laudi, & quem tibi Deus dignitatis amplificatorem dedit, eum tibi ad majora diu ac feliciter conservare dignetur. Misi ad te paulo ante varia de* Africana *illa Cæsaris gloriosissima victoria, accipe nunc* Tunitii *situm & obsidionem in figuram redactam. Vale nostri non immemor.* Roma 16. *Augusti, Anno* 1535.

Tuæ celsit. addictißimus Anshelmus.

EPISTOLA CCCLXXX.

D. Erasmo Roterodamo Glareanus *S. D.*

(Postquam quædam præmisisset de domo, quam conjicere licet *Erasmum Friburgi* habuisse, subjicit)

*HOC *me etiam male habet, quod nunc in ternis litteris admones, ut amicitiam nostram perpetuam observemus. Ego, charissime Domine* Erasme, *de tua non dubito, ita æquum fuerit, opinor, ut & de mea non dubites, quod te, ut facias, etiam atque etiam rogo. Quod non respondeo, negotia obstant: quod vero doleo tuum abscessum, amor in causa est. Cæterum, quantum potui, te hactenus & defendi & defendo, sed mundus hic qualis sit, vides. Mea parum refert ubi sis, modo tibi bene sit, sed quod tali amico privor, non potest non male me habere. Quæ ego de loco vereor, non sunt committenda litteris. Cæsarem ex* Africa *victorem redeuntem jam in* Italiam *audimus.* Ferdinandum *nunc etiam à* Turcis *timeri constans fama est. Tu bene vale, & me ama.* Friburgo Brisgoiæ 10. *Septembris, Anno* 1535.

Ignosce ineptitudini, nam tot sum obrutus negotiis, ut vix hæc potuerim scribere.

EPISTOLA CCCLXXXI.

Desiderio Erasmo Roterodamo Damianus à Goes *S. P.*

Basileam.

An. 1536. *DOLENTEM *tuam lachrymis delevi schedam, ne satis credere posses, quam ægre omnes tui ferant amici illud malum extrema spina, quod ad vetus accessit. Sed quoniam* Christus *expiationem languoribus & cruciatibus præsentis seculi delictorum tuorum exigit, qui nihil temere facit, bene consulendam est, præsertim tibi, cui ipse Deus tantum eximia doctrina dignatus est impertiri.* Bembus *&* Bonamicus *te salutant, atque excusatum habent, id faciet* Celius, *modo de tua valetudine sciat, agit is* Ferrariæ, *ut scis.* Ecclesiastes *apud nos est tuus, & ut ad te superioribus scripsi litteris, non sine magno honore. Ea quæ in* Cursium *scripsisti, vidi simul cum* Lazaro Bonamico, *qui quanquam rebus hujusmodi non delectetur, tamen illud magnopere laudavit atque cum voluptate legit.*

Valeat Gilbertus *cum suo canonicatu, si te reliquit nolente, scio eum tibi fuisse usui. Adolescens, quem tibi commendavi, factus est Canonicus* Moguntinus, *illic residet. Quod ædes vendidisti* Friburgi *atque suppellectilem distraxisti non infeliciter, plane gaudeo, solet id passim secum accidere. Habeo tibi gratiam pro* Thomæ Mori *mortis explanatione, fuit donum nobis gratißimum: amici tui, quos hic habes plurimos & eruditos, quorum consuetudine familiariter utor, mirantur, quod mortem tam cari & intimi amici scriptis non celebres tuis. Nonnulli dicunt, mentionem, quam in prologo* Ecclesiastis *de eo atque* Roffensi *facis, dignam non esse tantis viris, quod prolixius debebas, ajunt, in materiam tam dignam procedere: tu scis, quid sis facturus, ego tanquam amicus moneo. Ita corripior amore tuo, ut in omnibus integrum atque immaculatum cupiam officium tuum manere, quapropter sæpius revolvi atque in animo singulis diebus revolvo, si Deus mihi tantum vitæ concederet, ut post obitum tuum omnia Opera simul meo sumtu imprimantur tua, ad quod opus rectius conficiendum duco multum esse in re tua, si illum laborem accipere velles, ut mihi ordinatim catalogum tuorum describeres librorum, tam profanorum, quam ecclesiasticorum, deinde si aliquot libri sunt, quos suppressos cupis, aut seorsim imprimendos, possis etiam hoc significare. Et quoniam nullus est, qui gloriæ non sit cupidus, ardeo etiam incredibili desiderio, ut vita à me describatur tua, quod facere non possum, nisi adjutus ab aliquo viro docto doctißimoque, quippe volo eam eo stylo describere, ut in posterum non tantum ipsa vita sit commendanda tua, verum etiam ipsum filum exordiumque orationis, quod quidem tibi dedecori non esse duco, quam narrationem ejus vitæ tuæ, principio tuorum scriptorum affigam. Et quoniam mihi superstes es, hoc cum gratia cuperem impetrare, ut ejus rationem à principio mihi velles instar commentariorum tradere: aut si mavis eam absolute & compendiose tu ipse scribere & eam mihi ita tradere, multo commendatior erit posteritati: quod si facis de tuo labore, non ero tibi ingratus, & si id mihi concedere velis & credes, prope præsentem mecum de hac re posse te melius conferre, ipse ad te in mense Majo vel Junio veniam, vel citius, si visum fuerit. Et non verearis ad me aperte scribere, timens, posse me in ipso itinere facere sumtus, qui majores non erunt, quam ii, quos hic quotidie facio, nec tales, & si excederent, mihi propter meum suavissimum* Erasmum, *in cujus gratiam nihil non sum facturus, erunt gratissimi. Postremo hoc exoratum volo, ut de hac re nemo intelligat, quippe si res in effectum venerit, nolo rationem nostri consilii cuipiam revelatam esse. Memini,* Gilbertum *mihi ostendisse chartam membranam, in qua* Helvetia *diligenter erat manu designata, quam ajebat esse tuam. Ego etsi impudenter faciam, tamen quoniam scio, tibi non esse usui, cuperem, ut eam mihi concederes, atque per* Bebelium *mitteres; quod si facis, id accedet ad cumulum tuorum in me officiorum. Aut si iisdem de causis, quas superius dixi, ad te velles me venire, poßis eam in adventum mei servare & præsens præsenti tradere, quam si aliquis erit istic, qui depingere hujusmodi res sciat, curabo interpretandum, ut te non defraudem. Vale, &, quam cito poteris, rescribe. Iterum vale, Præceptor amantißime.* Patavio 26. *Januarii, Anno* 1536.

Tuus ex animo Damianus à Goes.

EPI-

EPISTOLA CCCLXXXII.

Ex Pauli Voltzii, Abbatis, litteris ad Erasmum.

An. 1536. *MONACHUS quidam, sororem germanam habens in eo Monasterio, ubi prædico, longa epistola calumniam mihi struit, in superscriptione: Paulo Voltzio, Monialium Sancti Nicolai in Undis Confessori, angulari meticulosoque Concionatori scribens. Deinde vocat me, miserandum, insensatum, &c. Argentorato 12. Aprilis, Anno 1536.

EPISTOLA CCCLXXXIII.

Omnium facile Principi, ac bonarum litterarum instauratori, Domino D. Erasmo Rot. Domino suo honorandissimo, Jo. Paumgartnerus S. P.

*VIR excellentissime, Accepi tuas litteras, quibus intellexi, missum à me poculum ad te pervenisse. Non erat necessitas, accurate agere gratias. Nam tibi de me optime merito majora debeo, totusque in ære tuo hæreo. Non rem ipsam ponderare volis, quæ parvi est momenti, sed animum tibi serviendi promtum amplecti. Ais, in senem beneficium non esse conferendum. At ego ita sum affectus, ut non modo amicos senes, sed fato etiam defunctos soleam deamare, ac eorum memoria delectari impendio. Zasius, ut scis, erat mihi amicus sincerus. Hujus ego demortui filium, Joannem Ulrichum, nunc curo Patavii meis impensis imbuendum artibus liberalibus, præcipue, quod is præ cæteris liberis forma genitorem referat, uti ad me perlatum est. Quod si æquum est de amicis, qui è vita excesserunt, bene mereri, quanto magis tibi vivo vel seni debeam gratificarier? Tuus sum, quantus quantus sum, & tuus ero, quoad vixero. Feliciter vale. Ex Augusta 25. Junii, Anno 1536.

Tuus ex animo Joannes Paumgartnerus à Paumgarten.

EPISTOLA CCCLXXXIV.

Augustissimo Cæsari Ferdinando, Domino suo clementissimo, Fridericus Nausea à Deo Optimo Maximo salutem.

*INTER tot vere regia eademque plane Cæsarea decora, Ferdinande Cæsar, idemque Rex ter optime, quibus te non secus atque natura pene Regem & Cæsarem minime vulgarem cognoscamus oportet, hoc sane non postremum est, quod à majoribus illis tuis, qui ferme plerique tam ex paterno quam ex materno genere Reges & Imperatores fuere multo gloriosissimi, non tantillum degeneras, quasi hæreditario planeque regio jure probe doctos & eruditos viros fovere tuerique soleas. Id quod usque adeo regium est, ut à mundo propemodum condito Reges & Imperatores, quique maximi litteratos & eruditos non modo fovere, sed & penes se velut ab intimis consiliis suis habere, illosque dignitatibus & fortunis omnigenis provehere consueverint: nimirum non nescii, probe doctos & eruditos viros partem esse Reipublicæ multo maximam, nec esse splendidius in Republica decus, nec majus ejusdem stabilimentum & solatium in adversis, quam abundare viris bonis & eruditis: cum hac ipsa Respublica non minus virtute & doctrina quam imperio, & auctoritate constatur, ut quæ tum vere sit beata, cum vel Philosophi regnant, vel Reges philosophantur, vel certe Philosophos & doctos amant & confovent.

Qua nimirum ratione Pharao Rex Ægypti quondam Abrahamum & Josyppum, Nabuchodonozorus Danielem, Ezechias Esaiam, David Nathan & Gad, Ptolomæus Philadelphus Septuaginta Bibliaca historiæ Interpretes, Philippus & hujus filius Alexander Magnus Aristotelem, Augustus Imperator Virgilium & Horatium, Trajanus Plinium Juniorem & Juvenalem, Maximilianus Imperator ille, tuus avus nunquam pœnitendus, inter alios penes se habuit Georgium Reischium Theologum, & Jo. Stabium poetam & mathematicum. Transeo interim alios & Reges & Imperatores, & inter ipsos in primis Titum Vespasianum & Theodosium, A Principes vere clementissimos & optimos: quorum ille usque adeo bonos & eruditos viros amavit, & amando dignitatibus & honoribus augere studuit, ut ex eis nulli potuerit quicquam negare. Rogatus igitur à quodam familiariter, Ecquid, putaret-ne Imperium tanti esse, ut omnia, quæ promitteret, præstare posset? Tantum dixisse ferunt, Non oportere quenquam à Principis conspectu tristem abire: hic vero, videlicet Theodosius, tam impense doctis & eruditis favit, liberalitateque regia subvenit, ut ægerrime tulerit, qui litteras scirent, & ad se non accederent, unicuique litterato præmia spondens, & reddens: quique de eo, qui seipsum neglexerat, dicere solebat, Sibi humilitatem & tenebras suas imputet jacens virtus, quæ non obtulit se probandam. An. 1536.

B Cujus profecto Imp. opt. & omnium opt. Regum, & Imp. Ferdinande Cæsar, non potueris ipse cum summa perpetuaque laude tua non esse multo simillimus, qui regia tua in omnes vere pieque doctos & litteratos liberalitate solus inter omnes, hoc tempore, Principes jure quasi legitimo mereri videaris, de quo dicatur ab omnibus probe doctis, quod olim Censorius poeta de Trajano optimo Imperatore scripsit,

Et spes & ratio studiorum in Cæsare tantum,
Solus enim tristes hac tempestate Camœnas
Respexit.

C Tu quidem sic eruditos, maxime Catholicos, gratia, pietate, auctoritateque coadjuvas, ut sub te uno munificentissimo Principe videantur incepta nuper humanitatis Theologiæque studia spiritum & sanguinem conservare. Cujus inter complures, tua liberalitate regia sustentari solitos (qui quondam non sine tua & eorum gloria nominabuntur) argumento poterit esse nunquam nec fallendo nec intermorituro Magnus ille Erasmus laudatæ memoriæ Roterodamus, nuperrime defunctus, qui diebus hisce novissimis, dum viveret, tua solius & præcipua (quod equidem non ignoraverim) gratia & auctoritate contra quoscunque Sycophantas in publicam Catholicæ Ecclesiæ salutem & utilitatem hactenus subsistit. In quem & in ejus doctrinæ studium Sacrosanctæ Majestas tua plus sine D controversia muneris & honoris, quam vel ullus unquam Ptolomæus, vel Dionysius, vel Philippus, vel Alexander, vel quis alius paulo liberalior Rex aut Imperator in quempiam eruditum virum contulit. Hinc sacra tua Majestas non minus veræ laudis & æternæ apud posteros toto terrarum orbe gloriæ meretur, quam Erasmus ipse magnus Roterodamus suis meruit inæstimabilibus & studiis & virtutibus. Præterea quantum plerique omnes gratitudinis Erasmo debemus, tantum inclytæ Majestati tuæ nos debere fateamur oportet. Quantum vero debeamus utrique, paulo brevius arguet nostra Monodia*: qua nuper ad universos Christianæ pietatis professores ipsius magni Erasmi Roterodami laudatæ memoriæ obitum pro- E treptico more deploravi, quam & ideo potissimum tuæ regiæ Majestati consecratam nomine omnium volui, humillime deprecans, ut eam illa boni consulere dignetur, quam absolutiorem reddere non potui propter incredibilem dolorem, quem partim ex ægritudine, qua distinebar, partim ex acerbissima ipsius Erasmi morte concepi. Dici enim nequit, quam me vehementer tum alioqui ægre valentem, deterruerit epistola D. Jo. Fabri, reverendissimi patris ac ornatissimi Præsulis Viennensis, sacræ tuæ Majestatis Consiliarii fidelissimi & consultissimi, qua pietas illius eruditissima & eruditio pientissima, suum Nauseam de illius obitu post alios certiorem fecit. Quandoquidem audita magni ipsius Erasmi Roterod. morte, sic animo F consternatus fuerim, ut ne manus quidem videbatur suo fungi officio, rescriptura, quæ volebam. Ita tum sane consternabar ex ipsius Erasmi morte, ut nisi eam illi fuisse naturalem & fatalem rescivissem, parum abfuisset, quin de Deo & de natura conqueri cupissem, qui tantum è mundo lumen, tantum non unius, inquam, urbis, sed totius orbis ornamentum & unicum nostri seculi decus substulissent. In hujus certe viri occasu passa sunt magnam eclypsim bonarum litterarum studia, rerum scientia

* Eam habes initio primi Tomi inter Epitaphia in laudem Erasmi.

An. 1536. tia & morum integritas. Erat enim (ut & sacrosancta tua novit Majestas) in ipso nostro Erasmo, sic vita sanctimoniæ conjuncta linguarum eruditio, & humanarum divinarumque rerum omnium cognitio, ut in ipso uno homine videbatur revixisse, quicquid omnium fuit unquam optimorum doctorum: prout fortassis haud obscure dignabitur sacra tua Majestas videre in nostra Monodia, quam pervelim superatum iri ab aliis, quibus quam mihi plus est & ingenii, & eloquentiæ, & otii. Sanctus enim erat Erasmus, ut si æque laudabimus eum omnes, meritis tamen ipsius & ejus magnitudine videbimur inferiores universi, instar eorum, qui simul adspiciunt solem. Nam etsi alter altero plus minusque videat, videndo tamen omnes deficiunt. Cujus sane judicium non gravabor devotissime exspectare à sacrosancta tua Majestate, quæ pro voto suo felicissime nobis omnibus & diutissime valeat. Ex Moguntia 18. Augusti, Anno 1536.

EPISTOLA CCCLXXXV.

Majorum imaginibus ac eruditione illustrissimo Viro,

D. JOANNI à LASCO,

Baroni, &c. Domino suo plurimum colendo,

HIER. FROBENIUS, & NICOL. EPISCOPIUS,

S. D.

*Ex D. Amorbachii litteris tuam insignem in nos cognovimus benevolentiam, qua aureos centum in subsidium universis Erasmi, patroni nostri unici, Lucubrationibus unico corpore imprimendis, nobis offers, quapropter innumeras tibi & meritas habemus gratias, imo nec minores, quam si accepissemus. Atqui quum id Opus plura requirat florenorum millia quam nostra possideant facultates, nobis non temere tale quid, nisi opulentiorum fretis auxilio, est tentandum: unde benignam adhuc aliquam exspectamus occasionem moliminis nostri adjutricem; quam Deum speramus ἀπὸ μηχανῆς alicunde per singularem aliquem Erasmi sacrosanctæ memoriæ amicum præstiturum nobis. Quantum ad typographicam operam ac industriam attinet, nobis nihil deesse scimus, imo nemo melius aut æque poterit bene atque nos excudere, quibus multa adhuc ab ipso Auctore recognita & luculenter aucta sint reposita, quæ huic reservantur editioni. Quapropter si serius quam multi velint, atque item nos ipsi, Erasmi Opera isthoc prodierint modo, non nostrum animum, sed exiguitatem tanto conatu inferiorem ac imparem accusent, volumus, quæ etiam apud Tuam Celsitudinem facile nobis patrocinabitur. Optime vale, Vir Clarissime, ac tuis nos clientibus amicis annumera. Basileæ postridie Natalis Jesu, qui ipsi S. Stephano Protomartyri sacer fuit, seu 26. Decembris, Anno 1536.

T. D. devotissimi

Hieronymus Frobenius, & Nicolaus Episcopius.

SEQVVNTVR EPISTOLAE

ABSQVE ANNO ADSCRIPTO, ORDINE ALPHABETICO DIGESTAE.

EPISTOLA CCCLXXXVI.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

OPTO parenti tuo optimo, id quod est optimum. Iterum atque iterum te rogo, charissime *Petre*, ut quod mutari non potest, feras certe moderate, neu te conficias dolore, tibi exitiabili, tuis gravi & acerbo, mihi *Moroque* acerbissimo. Serva te tibi, serva te tuis, serva te rebus prosperioribus. Sive pater est incolumis, sive secus, scio te graviter occupari, non luctu solum, verum etiam negotiis. Proinde ne quid ex meis etiam accedat, misi *Jacobum* meum, ut quod habes rerum mearum, huc adducat: si quid tibi potest esse usui, tolle, & scribe quid sustuleris. Atque utinam summa omnium quæ habeo, patris tuamque salutem queam redimere. Venissem ipse, sed metuo pituitam, & sum in restituendo Novo Testamento totus. A *Moro* binas accepi litteras. Cura ut valeas, & te fortem virum præbeas. Si quid erit in quo tibi queam facere gratum, facito periculum, an ex animo te diligam. *Lovanio* 12. Novembris.

EPISTOLA CCCLXXXVII.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

SOLES ultro me tuis provocare litteris, at nunc nec lacessitus respondes. Scripseram de commentariis, de quibus cum *Badio* pactus eram, habebam *Franciscum* nonnihil suspectum, quod parum integra fide rem tractasset, itaque cupiebam tuis litteris certior fieri. Dici non potest, quam doleam, nostros paulatim his involvi bellis, tot jam bellis, vel, ut verius dicam, latrociniis divexatos. O Theologos elingues, ô mutos Episcopos, qui tales rerum humanarum pestes taciti spectant! Scribito, mi *Petre*, ac vale.

EPISTOLA CCCLXXXVIII.

Erasmus Rot. erudito M. Petro Ægidio, amico incomparabili Antuerpiæ, S.

MATURA, ut *Hieronymus* probe concinnatus huc veniat, propter annotationes adscribendas. De numero & ordine Voluminum *Petrum* consulito. Mihi satis videtur, si in sex Volumina compingantur, si epistolas ad *Basiliensem* & *Bernensem* tradit. *Francisco* non dubito quin sint redditæ. Suspicabar nos alteri commisisse. Nusquam adorno. Tu fac præfationem mittas, sed ad alium potius quam ad me, ad *Busltdium* potius. In cæteris fungar officio amici. *Pauli* sententias, si videtur, huc mitte per *Franciscum*, ut *Badio* committamus, à quo nunc binas accepi litteras, & item à *Budæo* prolixissimas, sed amicas. *Dorpianas* nugas propediem impartiam tibi. Nunquam vidi hominem inimicius amicum. *Tunstallus* lectis illius ad me ineptiis, & ad me responso sic exsecratur hominem, ut vix nomen ferre possit: vide quantum profecerit. Respondi & ego vicissim illi, sed testatus me posthac non insumturum operam in hujusmodi næniis. *Tunstallus* optime de te sentit, & ingenium tuum unice amat. Næ tu homo bonæ fidei es, qui non solum cum bonis ex veteri formula bene agendum existimas, verum etiam cum vestiariis ac nautis; pacisci debueras cum nauta; nunc petiit, quantum libuit. Deinde ex texto *Tornacensi*, quo vestem subduplavimus, non

non rediit ad nos præter ulnas plus minus quinque, nimirum ex viginti. Verum hæc levicula. *Cocles*, aut si mavult *Cyclops*, illotum testamentum pro loto tradidit. Si est cur te huc velis recipere, mihi sane adventus tuus erit gratissimus. At nolebam te mea causa circumagi tuo incommodo. Nam mihi decretum est hanc perdurare hyemem; ab hac nec σιγμὴν ἢ χιόνα. Si quid sævies in *Joannem* puerum tuum, in me sævias oportet, qui biduum illum remoratus sum. Equum alterum ita vendidi, ut perditum putem, non venditum: rursus hunc, quem donavi Abbati *Bertinico*, non minus arbitror periisse. Bene vale, amice incomparabilis. Optimo parenti & suavissimæ conjugi multam ex me salutem dicito. *Bruxellis* 17. Octobris. Ubi dabitur commodus γραμματοφόρος, fac habeam.

EPISTOLA CCCLXXXIX.

Wolphangus Anxt Cæserbergius Domino Erasmo *S. P. D.*

OBSCURI viri ad myrtum canentes, apud me in sterili arena orti, fronte jam perfricata, in tuum conspectum prodire volunt, dumque id sedulo prohibere conor fortius repugnando, in me insurgentes inquiunt, nil fore se Erasmo *gratius, tum quod dudum is strenuiora sua dicta* Argentorato *memoriter recitaverit, tum quod istorum sint familia, quos* Moria *tam gnaviter pridem celebraverit. Hac victus procacitate reliqui vela ventis: superest ut diecula hospitium non deneges iis, quos tui tam cupidos fuisse cognoscis. Tuum erit ut ridicula non ægre feras, nec spernas: non enim opis est* Anxsteæ *tibi omnium doctissimo quicquam præter voluntatem dignum impartiri. Vale, & vive. Datum* Hageb. 19. *Octobris.*

EPISTOLA CCCXC.

Erasmo Rot. Artlebus de Boskowicz *S. D.*

VENERABILIS idemque charissime Pater; cum ea sit apud nos quoque nominis tui & scriptorum claritudo; ut ipse, etiam nunc homo Laicus, talibus jampridem afficiar, ad hæc ea de te Doctorum omnium ore nuntiantur, ut nihil sit mirum, si cum nostro hoc seculo orbis Christianus *eruditissima scriptorum tuorum sinceritate illuminatur, tum vero clarissima duo Serenissimi Principis mei, Regis* Hungariæ *&* Bohemiæ, *regna erudiuntur. His, inquam, ex causis operæ pretium mihi facere sum visus, si scriptum ac regulam ejus hominum generis ad te mitterem, qui se apud nos vulgo* Fratrum *nomine appellant. Horum sane innumerabilis multitudo, omnium ordinum, utriusque sexus, mirum in modum excrevit, augeturque in dies. Et quanquam non desint etiam sacerdotum collegia & legisperitorum ordines, qui adversus eorum instituta quotidie multa declament, & pro pessimo ac noxio hominum genere, pro hæresi abjiciant ac promulgent, denique in angustias plurimas pontificalibus censuris ac Regia potestate subinde freti, detrudant; cum interim neque multitudini resistitur, neque dogma satis convellitur. Id quod minus mihi etiam ob eam rem mirabile videri solet, quia paucos apud nos habemus, qui adversus illorum doctrinas (quas utique ex Scripturis inferunt) solida Scripturarum argumentatione resistant, itemque etiam vitâ sanctioris exemplis minus antistent. Porro te, vir optime, rogandum orandumque duxi, ut aliquantulum tibi temporis perlegendis istis desumas, dum simul commodo ac paci multorum inservias, simul in excellentissimo procul dubio* Christianæ *pietatis opere te exerceas. Cumque affatim didiceris singula, re admodum perpensa & diligentius examinata, quodcunque tibi salubre maxime ac necessarium visum fuerit, proinde decernas, postremo* Christianæ *pietatis normam hac etiam in parte exhibeas. Sic etenim tibi persuadeas velim, nostrates homines, qualemcunque tandem in sententiam transieris, facile ac libenter tibi assensuros, pluresque ista facturos,*

A *quam si vel summi Pontificis jura aut humana quævis abdicationum fulmina apud eos quis obtendat. Libri & scripta* Martini Lutheri *vulgo hic in manibus hominum habentur, perleguntur que cum tuis: incredibile dictu est, quantam apud omnes gratiam obtineant, fereque ab iis solis rejiciuntur, qui spiritualitatis nomen & arctioris vitæ regulas præferunt. Et cum non parva alicubi in invidia sint, à nonnullis tamen etiam dissimulantur. Quamvis multitudo ista, neque doctrinam neque mentem hominis sancti satis perspectam habeant, ac proinde inconsiderata quadam rabie ferantur ac hæreseos etiamnum crimen impingunt. At proxime* Romanistam *illum suum*
B *nonne pro merito tractavit, sicuti ceteros ejusdem propositi viros jampridem percusserat. Quod si forte, quemadmodum vulgo apud nos auditur, hominem indicta causa damnari contigerit, quod absit, palam est, scripta & doctrinas illius inhiberi non posse, nihiloque ob hoc minus apud omnes in pretio fore, quin imo multorum potius ac magnorum malorum occasiones illinc suborituras, quis scit, an in ipsos etiam auctores talia non aliquando recidant. Habet enim profecto amicos* Lutherus *& constans hic quidam apud omnes rumor perseverat, à nostris Doctoribus inanes fabulas & ineptissima quæque commenta, sponte admitti tolerarique; at si quis interea Evangelicam veritatem ac legem Dei purius edoceat, eum tandem omnibus odibilem videri, sed iis potissimum intolerabilem exsistere, qui spiritualitatis sibi nomen peculiarius usurpant.*
C *Faxit, obsecro, Deus Opt. Max. ut semen vestrum, quod Domino auxiliante in terram bonam cadit, in dies multiplicetur & fructum afferat, quem debet. Vos modo, uti cœpistis, pergite, quodque factu optimum censetis, scribite, invulgate, spargite ac invicem succurrite, ut conculcatum suffocatumque* Christi *semen vobis auctoribus succrescat. Idque cum hactenus diligenter fecistis, tum in posterum ne cessetis, rogo. Neque enim in cassum laborabitis, qui primum laudem inter homines immortalem promereamini, mox dignam vestro conatu mercedem accipiatis. Superest ut te rogem, ut hoc meum ad te scribendi propositum boni consulas, optimamque in partem in-*
D *terpreteris, neque alia mente isthæc à me fieri, nisi ut ipse te Magistro ac Duce, quæ rectissima sunt, sentiam, deinde eadem aliis, quoad possum, ante oculos proponam. Si quid ad ista rescribere voles, rogo autem rescribas, litteras tuas* Augustam *ad* Fucaros *mittere poteris: nam inde* Viennam *atque illinc ad me facile perferentur. Orationi me tua interim committo, optime ac religiosissime Pater. Vale. Ex Arce* Znoyma.

Artlebus de Boskowicz & Tschernaho,
Dominus in Vran. *supremus Capitaneus Marchionatus* Moraviensis, *sua manu propria.*

E
EPISTOLA CCCXCI.

Joannes Babhamus Erasmo *S. D.*

QUANTUM voluptatis mihi attulerint tuæ litteræ, Erasme *doctissime, facilius fuerit tibi conjectari quam mihi fando consequi, non tam quod jam mihi tempus obtigerit, in quo possem voluntati tuæ obsequi, quam quod mecum habeo litteras* Erasmi, *quas iterum atque iterum queam legere, quarum copia malo quam ceteris rebus omnibus, Deum testor, abundare. Si verba suppeterent animo, laudare pro merito, litteras, eloquentiam tuam, litterarum tuarum cultum, ac potius* Venerem, *conarer; sed vereor ne laudes cogar tantas (ut* Flaccus *inquit) culpa ingenii detegere. Imparem longe nostris*
F *viribus fuisse harum litterarum scribendarum acceptam provinciam sæpe mecum cogitavi, quas etsi novi nihil voluptatis tuæ præstantia allaturas, æquum tamen putavi (quum aliter non possim) vel rescribendo tuis litteris satisfacere: tanta enim tua fuit semper humanitas, ut te boni consulturum quicquid à nobis proficiscatur existimem. Vale, Musarum patrone.* Oxonio 12. *Aprilis.*

EPISTOLA CCCXCII.

Erasmo Rot. Musarum parenti, Richardus Bartholinus.

*ERASME, *nobis, si quid oti jam potes,*
Imparties: nam Principem ad te Hellanidos
Græce *peritum, & Nobilem, & probum afferam:*
Depone frontis tetricæ rugas tuæ;&
Remitte studii paululum gravis genus.
Non integrum deposcit ipse abs te diem,
Verum trientem, si minus, quincuncem: age,
Largire; si non sic lubet, sic ut lubet
Agatur: is te videat, ac noscat modo:
Namque arbitratur (sic tuum ingenium colit)
Se, vel Platonem, *vel beatum* Socratem
Visurum, & almum Phocidis *vatem sacra.*
Nec factum ab ipso perperam tecum putes,
Injuriave, vel dolo (ut dicunt) malo.
Doctrina florens animum illexit suum,
Qua facile omnes litterarum gymnade
Vincis beatus, teque cælitum inseris
Consortio; & quod ante studium plurimis
Concessit, uni prodiga aggessit tibi
Natura; & una pertinax industria.
Beate vive, ter beate, & septies
Vale.

EPISTOLA CCCXCIII.

Erasmus Rot. Jacobo Batto, Secretario Oppidi Bergensis, viro apprime docto, S. D. P.

EPISTOLAS nostras in manus tuas venisse, lætor: subverebar enim, ne nauta homo levisculus mandata nostra negligentius curasset. Litteræ autem tuæ adeo mihi erant optatæ, exspectatæque, ut ad navim redditas continuo reclusas inspexerim. Deinde diversi affectus variavere animum: prima enim fronte tibi subirascebar, qui tam breves miseris. Cuperem enim te (quæ mihi *Batti* mei est aviditas) non epistolas, sed volumina scribere. Deinde, volanti (ut ajunt) oculo percurrens, cum te febri pertinacissima (ut scribis) correptum legerem, toto intremui pectore, fixisque oculis id paulo accuratius relegere cœpi; ubi autem te nostris litteris convaluisse intellexi, continuo illo vel dolore, vel metu levatus sum: cætera hilarior legi. Omnem quidem rem, mi suavissime *Batte*, tuæ prudentiæ relinquo: at iterum atque iterum moneo, ne importuna ambitione meis rebus officias. Primum danda opera, ut *Erasmo* tuo consulas; deinde, si quid vel meum studium, vel commendatio, vel scripta poterunt, id omne vicissim ad te ornandum expromam. Placuisse autem epistolam domino *Bergensi*, mihi voluptati est; verum ea non à me scripta erat, ut placerem modo, sed ut voluntati meæ morem gererem. Quid de hoc spei sit, nunquam meministi. Oravi te qua potui vehementia, nunc rursum te oro, obsecro, obtestor, ut rem, mi *Batte*, quæ mihi magnopere cordi est, tu non mediocri habeas curæ. Itaque epistolas nostras ita diligenter fac legas, ut nihil in eis temere me, quamvis incondite, scripsisse existimes. Vale.

EPISTOLA CCCXCIV.

Guilielmus Goudanus Jacobo Batto, amico suo, *S.*

*QUANQUAM, *virorum optime, nulla mihi tecum familiaritas, nulla alia quavis necessitudo, ac ne notitia quidem intercedebat, incredibile tamen me tenebat desiderium ad te scribendi, idque gratia paranda inter nos (qua antehac non fuit) amicitia. Tantus est meus in te amor, ut dictu sit difficile, creditu difficilius. Neque vero temere me facere arbitror, qui te nunquam visum, tantopere amandum existimo, quod qui vir, quibus praditus virtutibus, quanti te faciat meus* Erasmus, *vel* A *potius noster (quippe etiam tuus) semel atque iterum & in familiari colloquio, & absens, te litteris commendavit, tam amice, tam facunde, ut necesse sit esse illum tui amantissimum. At quem ille amabit, equidem nunquam potero non amare, tantum enim ei tribuo, ut quemcunque amandum censuerit, hunc puto amore dignissimum. Nec sane illius de te sententia pravaricatur: nam (ne omnia dicam, qua in te sunt admiratione digna) quanti me facere credis tuam singularem doctrinam? quam chare complecti? quantum ea delectari? Profecto (ut praterea nihil sit) hac una res sufficit me devincire hominem, qui eo sim ingenio, ut literatos nequeam non amare, prasertim hac tempestate, qua sunt illi* B *quam rarissimi, ne dicam nulli. Si quis doctos hoc seculo quaret, itidem facturus videbitur, ac si velit vel piscari in saltibus, vel in fluctibus venari. Sapenumero, mi* Batte, *(lubet enim familiarius loqui, & apud te tanquam amicissimum, quicquid me male habet, deplorare) non modo dolui, verum etiam vehementer ingemui propter optimarum artium tam diuturnam intermissionem, utinam non rectius dixerim interitum! Quicquid hominum est, (patere obsecro paulisper digrediar, atque stomacho morem geram) quicquid, inquam, hominum est, omnes sese indigna sequuntur. Alii (quæ plurima turba est) dant operam cogenda pecunia, studioque senescunt habendi, terras pererrant, maria trajiciunt,*

C Impiger extremos currit mercator ad Indos:

Solum eum, qui nummatus sit, judicat beatum. At vide, quaso, cujusmodi sit beatitudo, ad quam tanto strepitu properatur. Multo sudore & capitis periculo congerunt, congesta anxie & cum metu servant, non sine ejulatu amittunt, nunquam partis fruuntur, dum semper pariendis inhiant. Non cessant tamen patres ad hoc tam sordidum studium juventutem cohortari, stimulare, semper in ore illud Poeta habentes:

O cives cives quærenda pecunia primum
Virtus post nummos.
Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
Tantum habet & fidei.

D *Nonnullos contra videre est ita honorum incensos libidine, ut nil amplius in vita putent expetendum, atque hi illorum gratia sustinent facere cujusvis rei jacturam, nec pudet (qua nil homini antiquius) violare pietatem, nec piget quidem sese suaque profundere. Nam plerumque vel ob amulorum invidiam, vel ob suam ipsorum insolentiam, aut egestate, aut exsilio, aut morte denique mulctantur, tanti emitur inanis & idem caducus honos. Quam pestem plus satis nuper experta est* Hollandia, *perniciosissimo illo bello, dum quisque dominari vult, exorto. Quid vero jam commemorem esse, qui sine respectu & commodi & honesti sese penitus immersere belluina voluptati. Ejusmodi homines (si tamen homines, & non ma-* E *gis, ut Poeta canunt, pecudes) tanquam si ad ludum & jocum nascamur, diem omnem consumunt nugis gaudentes, choreis obversantes, inter fusos & calathos more* Sardanapali *pensa subinde nentibus porrigentes, ipsi quoque interdum una cum puellis nentes. Cernes eos pallescere, macerari amoribus, truncum (quod dici solet) trahere, non aliter atque* Hercules *inservire (qua nil importunius, nil imperiosius) amica, noctibus quoque plateis pervagari, sterni, flere ad limen mendacis atque inexorabilis puella. Cernes eos nonnunquam oblitos amorum vicissim noctes & dies vacare compotationibus, obsidere in tabernis, adeo ut nunquam (quod de quibusdam* Plato *ait) videant solem neque orientem, neque oc-* F *cidentem. Hoc vita genere ingenui (quodque indignius) ingeniosi adolescentes & aris & corporis, nec non animi quoque faciunt jacturam. Quotum quemque tandem invenire est, qui liberales amet disciplinas? qui optimas artes putet vel exigua opera non indignas? vix, ut opinor, millesimum. Attamen sive utilitas petitur, illa sunt utilissima: pariunt enim, qua vera divitia sunt, sapientia satietatem. Sive gloriam quis malit, illa adferunt quovis triumpho potiorem gloria immortalitatem: voluptas quoque nusquam major est, quo plus hauseris,*

plus

plus sities. Ceterum corporales voluptates comitari solet fastidium, habentque facile plus tum noxæ tum pœnitentiæ, quam vel utilitatis vel suavitatis. Interim prætereo per liberales artes ali virtutem, honorum vero, opum, voluptatum libidinem sæpe magnorum flagitiorum esse comitem. Sapientes plane Romani, *qui cum pro imperii, quod tenebant, magnitudine forent negotiosissimi, mirum tamen in modum studiis incubuere litterarum, utique intelligentes esse eas & ornamento in rebus secundis, & in adversis præsidio. Sed quid tantopere queror deesse hac tempestate qui discant, cum magis querendum videatur qui doceant. Ludi omnes nil nisi meram crepant barbariem, nusquam lectitantur Auctores Latini, ululant in scholis* Papias, Huguitio, Ebrardus Catholicon, Græcista, Graxiloquus, *quibus cum nihil sit arrogantius, inter se tamen contendunt de palma ignorantiæ, omnia præcipiunt, nihil norunt. Hi barbarorum duces linguam* Romanam *funditus evertere. Ab his potissimum ortus est miserabilis ille litterarum occasus, digni, me* Hercle, *quos omnes mortales oderint, digni qui culeis insuti cum suis voluminibus devolvantur in* Tiberim. *Atque utinam aliquando tandem litteræ reviviscant, mi* Batte, *quid spei sit vides. Nolunt stolidi, quam semel suxerunt, barbariem amittere, sed fovent, complectuntur, partim justitia, qua nil rectum nisi quod sibi placuit dicunt, partim invidia, qua turpe putant parere minoribus, & quæ imberbes didicere senes perdenda fateri. Ceterum, ut tandem querelæ finem imponam, quæ jam merito ob longitudinem (nisi mecum tibi pro tua doctrina communis esset) debuerat peperisse molestiam. Atque ut ad te redeam. Non mirum, mi* Jacobe, *si te habeat* Guilelmus *animo suo charissimum, quippe qui intelligat eo te tua industria evasisse, ut homo plane inter barbaros natus credi possis natione* Romanus. *Nam non tantum* Romanorum *(quamvis id magnum videri possit) assecutus es linguam, sed etiam, quæ apud illos est, multarum rerum peritiam, & (quod utroque mirabilius) facundiam. Quanquam & alias ob res non minus te mihi censeam complectendum. Nam profecto nil tuis moribus suavius, plenus es humanitatis, comitatis, facetiarum, &, quæ inprimis doctum decet, modestiæ, tum in laudandis litteratis minime malignus, atque in amandis illis nemini secundus. Ad hoc accedit tantus tui in me amor, tantum studium, ut nisi sim homo hominum ingratissimus, nunquam ausim committere, quin tantum te amem, imo potius amantem redamem, ut amplius non possim. Non me fugit quanti & me & mea scripta facias, non præterit tua effectum esse opera ut istic sint, qui* Guilelmum *norint, qui ament, qui laudent, qui videre desiderent. De ista tua benevolentia immensas gratias habeo, habiturus quoad vivam, utinam aliquando relaturus, tametsi sedulo enitor, ut dum tu me istic, itidem & ego hic te nobilitem. Jamque non paucos habet* Hollandia, *qui te ament, mirentur, laudent, visum velint, mihi, qui te amicum habeam, gratulentur. Itaque, virorum præstantissime, (nolo enim te hominem occupatissimum longiore epistola obruere) hæc ad te scripserim, non quidem gratia tui conciliandi quem amare intelligebam, sed quo tuum amorem confirmarem, atque currenti quasi calcaria adhiberem, simulque amore nostro abs te cognito, oriretur inter nos amicitia, eaque & non vulgaris & æterna. Quod si factum erit, nil me fuerit lætius. Dabo equidem operam, ut meum in te amorem non solum præsentes, sed & omnis norit posteritas. Vale, mi* Batte *charissime, meque meumque* Erasmum, *ut facis, ama. Te bene valere optant meus* Servatius, Franciscus, *ceterique mei omnes, qui perinde sunt tui, atque mei.*

EPISTOLA CCCXCV.

Pientissimo in Christo Patri Henrico à Bergis, Antistiti Cameracensi, Erasmus S. D. P.

*ECQUEM me uno confidentius furacem vidisti? Quid istud principii est, inquies? Dabit ve- A niam meæ fiduciæ vel ingenio tua humanitas, Antistitum ornatissime: cum enim rara quadam atque admirabili mixtura ita præstantissimus esses, ut nihil te uno facilius ac popularius, ita facillimus ut nihil augustius, libuit tamen impræsentiarum humanitatis tuæ potius quam magnitudinis meminisse, tuaque cum beatitudine paulisper (si fas est) jocari. Quid, inquam, me uno confidentius? Quid huic simile *Phormio* ille *Terentianus* designavit? Parum audax visum est facinus, alienum invito Domino sustulisse, ni furtum insuper meum ipse proderem, imo ostentarem, atque adeo (quod est impudentissimo impudentius) tibi, nihil neque tuam censuram veritus, neque tabulas, ne- B que leges, sed ne severam quidem illam *Scævolæ* interpretationem: Quod cui servandum datum est, si id usus est, sive quod utendum acceperit, ad aliam rem, atque accepit, usus est, furti se obligavit. Qua saltem calumnia hinc elabi queam? cui non facinus culeo dignum videatur? Verùm hoc unum modo mihi concedat tua æquanimitas; liceat paucis pro causa dicere: ubi rem cognoris ordine, *Erasmum* non modo absolves, verùm tu tanquam alter *Apollo Mercuriale* furtum meum & ridebis & probabis: *Guilelmus Goudanus*, quo uno semper & à teneris (ut *Græci* dicunt) unguiculis cum omnibus in rebus, tum liberalibus studiis, *Patroclo Pirithooque*, jucundissimo sum C usus, prima ac summa nostræ *Hollandiæ* spes est: quæ cum antehac inculta squalidaque nil nisi sentes, carduos, silvestriaque effuderit, cœpit vix denique *Italiam* aliquam frugem parturire. Cujus quidem primitias plurimis de causis tuo nomini placuit immolare. Apud hunc pridem cum valetudinis confirmandæ gratia aliquot dies cessarem, inter multa quæ nostro more familiarissime simulque jucundissime conferebamus, Odas quasdam, quibus ille adolescens admodum præluserat, eruit atque depromit, sed ut me censore abolerentur. Ajebat enim suo more tum verecunde, tum facete, ejusmodi sibi videri illas, quarum mendæ ne sexcentis quidem lituris tolli nequirent; unica D possent; neque *Apolline* eas, sed *Vulcano Neptunoque* dignas arbitrari. Addebat non minus festive, jampridem fœtus illos suos tanquam abortivos, eoque degeneres, nulliusque spei futuros parenti, invisos haberi. Me, inquit, ipsum facere pietas prohibet valentem, tu *Harpagus* esto: simulque exponendos tradidit; nihil minus veritus quam quod consecutum est. Ego siquidem ex *Harpago* nominato primum *Cyri*, deinde *Mosi*, *Oedipi*, *Romuli* delectatus omine, pie fraudulentus clam educandos putavi, quos ille impie severus perdidisset; in spem videlicet erectus futurum aliquando, ut illa parenti despecta soboles effloresceret, ac patre etiam invito regno potiretur. Itaque periisse E simulans *Parisios* repeto, prædamque meam aufero. Hic ne solus adeo furto potirer, non me contineo quin intimis aliquot amicis aperiam: paucis quidem initio, deinde (ut fit) res ad complusculos serpsit. Quid multa? denique universi agmine in me facto efflagitarunt, ne tantæ spei primitias invidus premerem, sed tot studiosis adolescentulis id muneris gratificarer: obiter interminati cum bona quam cum mala gratia facere præoptarem. Mihi quidem, Antistes ornatissime, doctissimi modestissimique adolescentis ingenium semper admirationi fuit, nihilque unquam mediocre nedum humile, nihil non egregium à tali indole exspectandum judicavi: meo tamen unius judicio non satis F fidebam, veritus ne conjunctissimi hominis amore allucinatus parum recte perspicerem. Verùm ubi *Robertus Gaguinus*, quo uno litterarum parente, antistite, principe *Francia* non injuria gloriatur, *Guilelmi* mei carmina magnopere probavisset, ultroque, ut ederem, hortaretur, ejus judicio facile acquievi: quid enim tanti viri vel moribus vel doctrinæ non tribuendum existimem? Nec me fallit adeo sævas à *Guilelmo* mihi lites paratas, & quidem *Demeanas*; ô cœlum, ô terra, ô maria *Neptuni*! Exspectandæ epistolæ sexcentis con-

vitiis refertæ; maleficum proditorem clamabit, in jus denique trahet, opinor. Quid calumniæ comminiscar? Quo me colore tuebor? *Cicerone* opus fuerit; verum ut par etiam ipse futurus sit vereor. Sed *Mitionem* imitabor non pessimum impudentium caussarum defensorem: dicam præter jus me furti accusari, quod (ut vere à *Pythagora* dictum est) amicorum inter se communia sint omnia. Aut certe cum *Chærea Terentiano* magis ingenue fatebor, amore me, non odio, peccasse: utcunque tum ille feret, humanissime Præsul, ego meum furtum plane attatum prodire nolens, tui nominis auspicio prodire volui; sive quod tibi unico *Mæcenati* omnia mea studia quæcunque erunt dicare certum sit; sive quod hoc ejusmodi judicassem quod tuæ dignitati probatum iri facile divinarem; quippe in quibus duæ quædam res, quarum utriusque te semper amantissimum novi, copulatæ cernerentur, cum eruditione insigni probitas non vulgaris: quarum quidem conjunctione ut nihil exsistit pulchrius absolutiusque, ita rarius nihil: nam in plerisque mores quidem veneramur, at eruditionem, sine qua manca quodammodo virtus videtur, desideramus. Contra fere fit, ut his, quibus felicius ingenium contigit, nescio quo pacto aut ad gloriæ inane studium male erecti sunt, aut ad lasciviam pejus proclives; ceterum à *Christiana* religionis pietate simplicitateque abhorrent. Quare recentioribus his poetis atque adeo *Christianis* subirasci mecum interdum soleo, quod in deligendis sibi archetypis *Catullum*, *Tibullum*, *Propertium*, *Nasonem*, quam divum *Ambrosium*, quam *Paulum Nolanum*, quam *Prudentium*, quam *Juvencum*, quam *Mosen*, quam *David*, quam *Salomonem*, sibi proponere malint, tanquam non sponte sint *Christiani*. Sed reprimam me, ne plus certem in amasios quondam meos, ut isti me insimulant. Equidem cum meo *Gagnino* libens sentio, qui ecclesiasticas quoque materias vernaculis opibus splendescere posse putat, modo pura adsit oratio. Neque improbaverim *Ægyptiam* adhiberi supellectilem, verùm totam *Ægyptum* transferri non placet. Qua in re *Baptista* ille *Mantuanus* palmariam meo judicio operam navavit, qui ut cum *Marone* communem patriam sortitus est, ita ad *Maronis* eruditionem non parum accessit, qui mihi non alio jure *Christianus Maro* videtur appellandus, quam quo *Lactantium Agricola Christianum Ciceronem* solebat appellare. Et nisi me fallat augurium, erit, erit aliquando *Baptista* suo concive gloria celebritateque non ita multo inferior, simul invidiam anni detraxerint. Habet, habet fortunatissimus *Carmelitarum* Ordo, quo sibi placeat, quo cunctos provocet. Neque tamen huic jam seni *Guilelmum* adhuc adolescentem ausim æquare, quamquam his progymnasmatis in summam spem ducor, *Steynense* * illud rus aliquando habiturum, quod *Mantua* jam bis felix nequeat contemnere: nam qui tam feliciter abortum fecit, qualem fœtum legitimo partu pollicetur! primi partus cum in nonnullis animantibus, tum in ingeniis inanes fere provenire solent. Si tam læta sunt *Guilelmi* inania, quæ tandem erit illa matura solidaque fruges? Ad miraculi cumulum facit patriæ barbaries, præceptorum penuria, honosque nullus apud nos studiis habitus. Quare si qui forte nasutuli in hoc inciderint, etiam atque etiam præmonitos velim, ut ætatis, ut patriæ, ut curæ rationem habeant, éque his præludiis hominis ingenium non metiantur, sed conjiciant potius ex herbæ luxuria soli fertilitatem; & si quæ neglectiora offenderint, lusisse *Guilelmum* hæc meminerint, non scripsisse; si quæ nimia videbuntur, meliorem esse spem luxuriantis quam frugalis ingenii cogitent. Diminuto omni non tam facile additur, quam nimio detrahitur. Præterea si qua liberiora acerbioraque videbuntur, *Acciani* responsi meminisse non pigeat, qui cum adole-

* Intelligit Cœnobium prope Goudam, quod vulgato nomine *Steyn* dicebatur, ubi & ipse Erasmus olim vitam Monasticam professus est.

A scens *Pacuvio* tragico quidem & illi, sed jam admodum ætate grandi, tragœdiam, quam *Atreum* inscripsit, desideranti legisset, atque is omnia sibi probari quidem dixisset, subdura tamen & acerbiora videri: Fateor, inquit, nec me sane istius rei pœnitet: nam quod in pomis est, idem ajunt in ingeniis evenire, quæ dura & acerba nascuntur, post fiunt mitia & jucunda. Mihi certe in hoc carminis genere, in quo præter *Horatium* nemo fere nobilis exstitit, *Guilelmi* mei libertas non displicet, tum quod locupletissimæ venæ sit argumentum, in tantis lyricorum numerorum angustiis copiæ indulgere, tum *Quintiliano* non placuisse video eos, qui procellam metuentes nnquam se pelago credunt, & (ut ille ait) manum semper intra pallium B continent: *Horatianas* Odas idem collaudat, solasque fere lectu dignas judicat; quod insurgant nonnunquam & feliciter audeant. Sed nimium extendo epistolam, Lectori semel dicam, si quid in his Odis offendet, me, non *Guilelmum*, reprehendat. Tu vero, ut ad te redeam, Antistes amplissime, hos infantes expositos, ac plusquam orphanos, in alumnos tuos me tradente si referes, antiqua tua humanitate dignum feceris. Parentem minime desiderabunt, si tu illis patronus contigeris. Desino plura, en adsunt ipsi mea opera utcunque adornati. Bene vale, nosque commendatos habe. *Parisiis* 7. Novembris.

C

EPISTOLA CCCXCVI.

Erasmus Rot. Hectori Boetio, viro litteratissimo atque amicissimo, S.

QUID sibi volunt tot tuæ litigatrices epistolæ? quænam est illa improbitas? scribis enim atque rescribis, minitaris, convitiaris, bellum denique palam denuntias, ni tibi meorum carminum copiam fecero. Vide, quæso, quam sis iniquus, qui ejus rei tibi per me copiam fieri postules, cujus mihi non sit ipsi copia. Equidem persancte dejero, me neque jam olim in istis versari studiis, & si quid puer aliquando lusi, id omne in patria reliquisse. Neque enim barbaras, D aut pingue quiddam peregrinumque sonantes Camœnas meas huic celebratissimo gymnasio *Parisiaco* inferre sum ausus; in quo ego absolutissimos in omni genere litterarum quamplurimos florere non essem nescius. At tu nihil horum credis, & vel in hoc poetari me suspicaris. Quis, malum, istuc rei tibi persuasit, poetam esse *Erasmum*? isto enim vocabulo subinde tuis in litteris nos appellitas, olim quidem honorato, nunc ob multorum stolidam imperitiam invidioso. Proinde tu, si me amas, cave posthac isto me nomine compellaveris: cæterum, *Hector* vir amicissime, ne eadem sæpe scribendo & te fatiges, & nos obtundas, paulo liberius apertiusque loquamur necesse est. Principio E non sum tam ineptus, ut à quoquam pluris, quam sim, haberi studeam. Quamvis enim puero mihi dulces fuerunt ante omnia Musæ, non tamen in hoc studiorum genere tam accurate elaboravi, ut quidquam *Apolline* dignum è nostra possit officina prodire. Hi sua carmina ad omnia pulpita, omnibus in triviis cantare gaudeant, qui, juxta *Horatium*, Judicis argutum nihil acumen formidant, neque cum *Cicerone* recusant, quo minus omnes omnia sua legant. Nos cum *Lucilio Siculis* ac *Tarentinis* scribimus, si quid tamen scribimus. At enim dices, quî minus audeas tu, quam hi atque illi, neque doctrina tibi, neque eloquentia pares? Adde si placet illud Satyrici:

Scribimus indocti doctique poemata passim.

F Et illud,

Stulta est clementia, cum tot ubique
Vatibus occurras, peritura parcere charta.

Ego, mi *Hector*, istorum ineptam facilitatem, ac (ut ita dixerim) tentiginem odisse soleo, non imitari, qui præcones (nam sic nos appellat *Quintilianus*) ubi unum atque alterum Poetam legerint, & tentata *Apollinis* fistula nescio quid arguti sonare cœperint, illi ad scri-

scribendum prosiliunt, adeo sibi inepte placentes, ut quicquid produxerint, non secus ipsi mirentur, ament, amplexentur, quam deformes simia filios. Nam si verum fateri fas est, quot *Marsias*, quot *Panas* hac nostra tempestate videmus, qui ne ipsum quidem *Apollinem* minimo (ut ajunt) dubitent provocare? Et reperiunt quidem isti plausores cantore dignos; inveniunt *Midas* suos, quorum pingues auriculas barbarico deliniant carmine, ac Judicum suorum vecordia freti *Mantuana* gaudia famae sibi pollicentur.

Non ego ventosa venor suffragia plebis,

non mihi dulce est, cum meo ipsius displiceam, imperitorum judicio probari; quorum alius nihil miratur, nisi quod ipse aut facit, aut potest; alius è regione nihil, nisi quod non intelligit. Hunc portentosa quaedam ac phalerata capiunt,

—— nugaeque canorae,

ut apud *Flaccum* est. Hic obsoleta atque ex *Aboriginum* seculo usque petita veneratur, attonitusque legit,

Aurai frugiferai.

Alius verborum congerie delectatus, garrulitatem putat eloquentiam: sunt qui Poema venustum negent, nisi sexcentis fabulis refarciatur. Solida perpauci suspiciunt; neque enim perspiciunt. Si pictori *Apelli* (si satis commemini) molestum fuit ab *Alexandro* Rege potentissimo sua judicari opera; viro docto molestum non erit, à quovis sutore, à quovis bubulco judicari? Adde invidiae monstrum improbissimum, quod optima quaeque libentissime solet impetere; ego hujus excetrae sibilos cur gratis quidem in me provocem? hanc contentionem subeant hi, qui ventre magistro ad fandum incitantur, aut certe quibus *Siren* illa laudis ac famae adeo blanditur, ut malint vel *Herostrati* more nobilitari, quam inglorii vivere. Ego gloriam invidia non emo. At quorsum ista tandem, inquies? Nempe huc, quod cum indoctior sum, quam qui doctorum (si qui tamen sunt) possim auribus satisfacere; & doctior fortasse, aut certe generosior, quam qui cum istis digner ardelionibus contendere: si quid scripsissem, *Harpocrati* potius quam *Apollini* dicare statuimus. Veruntamen ne in hominem; mihi singulari benevolentia copulatum, nimium *Demea* viderer; ego *Mitionis* exemplo expugnari me sum passus (nam quis resistat *Hectori*?) ac de meo instituto paululum decedens, unum atque alterum carminum meorum ad te dedi, quae nuper, dum ruri ad amnem spatiaremur, per otium lusimus, in quibus neque tu *Maronis* felicitatem, neque *Lucani* sublimitatem, neque *Nasonis* copiam, neque *Baptistae Mantuani* lenocinia ac doctrinam quaesiveris. Ego enim cum omnia miror, nescio tamen quo pacto in scribendo *Horatiana* illa simplicitas & siccitas placet. Tu si solida magisque ambitiosa mirabere, spero carmina nostra non usquequaque fastidies. Sed, heus tu, pene praeterieram quod maxime mandatum volebam. Si quid *Erasmum* amas, cave illius nugas usquam efferas. Vale. Scriptum ruri tumultuarie 8. Novembris.

EPISTOOLA CCCXCVII.

Erasmus Roterodamus Arnoldo Boschio S. D.

COMPLUSCULAS jam epistolas eodem prope tenore abs te recepi, quod me tibi suspicaris iratum: ni sine causa faceres, ferrem profecto iracunde, quod de homine tui amantissimo, tam non amanter senseris. Vale.

EPISTOLA CCCXCVIII.

Erasmus Roterodamus Jacobo Cantero, viro eruditissimo, S.

QUANQUAM pridem ingens mihi ad te scribendi incessit cupiditas, *Jacobe*, vir eruditissime, vetuit tamen in hunc diem tabellariorum aut penuria, aut incommoditas, praesertim quod parum certus essem, quo te loco nostrae comprehenderent litterae. Nunc vero quando eum hominem nactus sum, cui neque in perferendo sollicitudinem, neque in exigendo improbitatem, neque in conveniendo gratiam defuturam confido, ex quo omnem animi mei sententiam vel sine litteris discere possis, non potui committere, quin ei istuc ituro litteras meas comites darem: quarum mehercule felicitati subinvideo, quibus te visere liceat, mihi non liceat. At unde, inquies, ista nostri videndi cupiditas? Profecto ab incredibili, quo te complector, amore. Rogitabis forsan, unde & is profectus sit, cum non modo nullus mihi tecum usus fuerit, verùm ne viderim quidem unquam. Ridiculum: quasi vero tua unquam tibi conspecta sit facies. Verùm (quod magis ad rem attinet) tua mihi cognita probitas, tuum mihi perspicuum ingenium: & si nihil horum in te esset, quod te nobilem redderet, parentis tamen fama faceret conspicuum. Cujus enim auribus celebre illud *Antonii* nomen non insonuit, viri tum probitate, tum litteris ornati, ut non hac tempestate, sed ut vel eruditissimo illo *Ciceronis* seculo? Volitant per omnium ora vestrae familiae laudes, quae ferunt teneram aetatem recens editam una & materno lacte & *Latinis* litteris imbui solitam, ad colum non aniles nugas, quibus gaudent plerumque mulierculae, sed doctis auribus dignas audiri sententias. Dignus sane tali pater familia, digna vicissim tali familia patre. Cui ergo vel ignoto, mi *Jacobe*, dubium sit, te hisce educatum institutis, atque id quidem à primis, ut ajunt, incunabulis, in virum evasisse litteratissimum? qua sis ingenii bonitate, ubi gentium non dictatur? Tam fertile igitur solum tanto studio cultum, heus quanto foenore agricolae respondisse sudoribus, aequum est credere? At ne me conjectura sola duci existimes, hominem non nimis credulum. Primum, *Gerardus Leo*, impressoriae artis opifex, vir sane lepidus, omnium tuarum rerum me reddidit certiorem. Hunc enim cum à nobis abeuntem usque ad *Isala*, qua trajiciendus erat, ripam prosequerer, plurima mihi de te cupide auscultanti narrabat: quae res meum tui amorem non mediocriter adauxit. Nec mora: continuo mihi *Proba* feminae carmen adferendum curo: audieram enim tuum esse. Quod ubi lectitare coepi, simulque *Proba* ** comperi, non me magnopere cepit. Tua vero epistola ac prologi ita me delectarunt, ut iterum atque iterum lectitantis expleri animus nequiverit: tantum enim mehercule veteris tum eloquentiae, tum eruditionis prae se ferunt, ut nisi jam ubique gentium tuorum natalium splendore nobilitata esset *Frisia*, nemo te neque barbara regione, neque his natum saeculis crederet. Quum igitur, mi *Jacobe*, virum te esse, litterarum non modo egregie peritum, verum etiam patronum esse fidelissimum, exploratum habeo; visum est à te petere, primum, ut nos amemus mutuo; quae res quum inter quoslibet perjucunda est, tum vero inter litterarum studiosos quam jucundissima. Deinde, ut (quod facis) de litteris, proh foede oppressis, bene mereri pergas, & teterrimam barbariem, jam orbi fere dominantem, explodere labores. Postremo, ut scribendi vicissitudine, quandoquidem convictus negatus est, nostram levemus absentiam. In quibus, si nobis morem gesseris, rem facies & nobis gratissimam, & tuo nomine dignissimam. Pluribus scribere neque licet, neque opus esse puto: qui enim has perferet litteras, omnia coram narrabit: est nobis tum caeterarum rerum, tum studiorum socius. Vale, nosque vicissim fac diligas.

EPISTOLA CCCXCIX.

DE RATIONE STUDII.

Des. Erasmus Roterodamus Christiano Lubecensi S. D.

CUM te incredibili quodam ardore litterarum flagrare minime dubitarem, *Christiano* non vulgaris amice, hortatore nihil opus esse putavi, sed ejus quam in-

 gres-

gressus esses viæ duce modo ac tanquam indice: id quod mei officii esse judicavi, videlicet ut tibi homini non modo multis modis copulatissimo, verum etiam jucundissimo, vestigia, quibus ipse à puero essem ingressus, commonstrarem. Quæ si tu pari cura accipies, atque ego dicturus sum, futurum confido, ut neque me monuisse, neque te paruisse pœnituerit. Prima igitur cura sit, ut præceptorem tibi deligas quam eruditissimum; (neque enim fieri potest, ut is recte quemquam erudiat, qui sit ipse ineruditus) quem simulatque nactus eris, fac omnibus modis efficias, ut ille patris in te, tu filii vicissim in illum induas affectum. Ad quod quidem cum ipsa honesti ratio nos debet adhortari, quod non minus debeamus iis à quibus recte vivendi rationem, quam à quibus vivendi initia sumsimus; tum ista mutua benevolentia tantum ad discendum habet momenti, ut frustra sis litteratum præceptorem habiturus, nisi habueris & amicum: deinde ut te illi & attentum & assiduum præbeas. Contentione enim immodica nonnunquam obruuntur ingenia discentium. Assiduitas vero & mediocritate sua perdurat, & quotidianis incrementis majorem opinione acervum accumulat. Satietate cum omnibus in rebus, tum in litteris nihil perniciosius. Laxanda est igitur aliquoties illa litterarum contentio, intermiscendi lusus, sed liberales, sed litteris digni, & ab his non nimis abhorrentes. Imo mediis ipsis studiis, perpetua quædam voluptas est intermiscenda, ut ludum potius discendi, quam laborem existimemus. Nihil enim perdiu fieri potest, quod non agentem aliqua voluptate remoretur. Optima quæque statim ac primum disce. Extremæ est dementiæ discere dediscenda. Quod in curando stomacho solent præcipere. Medici, idem tibi in ingeniis servandum puta. Cave aut noxio, aut immodico cibo ingenium obruas, utroque enim juxta offenditur. *Ebrardum Catholicon*, *Brachilogum*, cæterosque id genus, quos percensere neque possum, neque operæ pretium est, iis relinquito quos barbariem immenso labore discere juvat. Initio non quam multa, sed quam bona percipias, referat. Sed jam rationem accipe, qua possis non solum rectius, sed etiam facilius discere; hoc enim in homine artifice præstare solet artis ratio, ut tantundem operis, quum rectius expeditiusque, tum levius etiam efficiat. Diem tanquam in operas partito, id quod & à *Plinio Secundo*, & à *Pio* Pontifice Maximo, viris omnium memoria præstantissimis, factitatum legimus. Principio quod caput est, præceptorem interpretantem, non attentus modo, sed & avidus auscultato. Non contentus impigre sequi disserentem, aliquoties prævolare contende. Omnia illius dicta memoriæ, præcipua etiam litteris mandabis, fidelissimis vocum custodibus. Quibus rursus ita confidas cave, ut dives ille ridiculus apud *Senecam*: qui sic animum induxerat, ut se tenere crederet, quicquid servorum quisquam meminisset. Noli committere, ut codices habeas eruditos, ipse ineruditus. Audita ne effluant, aut apud te, aut cum aliis retracta. Nec his contentus, aliquam temporis partem tacitæ cogitationi tribuere memento: quam unam divus *Aurelius*, tum ingenio, tum memoriæ in primis conducere scripsit. Conflictatio quoque & tanquam palæstra ingeniorum, nervos animi præcipue tum ostendit, tum excitat, tum adauget. Nec sciscitari, si quid dubitas: nec castigari, si quid errabis sit pudor. Nocturnas lucubrationes atque intempestiva studia fugito, nam & ingenium exstinguunt, & valetudinem vehementer offendunt. Aurora, Musis amica, est apta studiis. Pransus aut lude, aut deambula, aut hilarius confabulare. Quid, quod inter ista quoque studiis locus esse potest? Cibi non quantum libidini, sed quantum valetudini satis sit, sumito. Sub cœnam paulisper inambula: cœnatus idem facito: Sub somnum exquisiti quidpiam, ac dignum memoria legito; de eo cogitantem sopor opprimat: id experrectus à te ipso reposcas. *Plinianum* illud semper animo insideat tuo, *Omne perire tempus, quod studio non impertias.* Cogita juventa nihil esse fugacius: quæ ubi avolarit semel, redit nunquam. Sed jam hortator esse incipio, indicem pollicitus, suavissime *Christiane*; hanc formam, aut si quam poteris meliorem, sequere, ac bene vale.

EPISTOLA CCCC.

Antonius Clava Erasmo Roterod. suo *S. D.*

QUOD *nihil hactenus ad te scripserim, eruditissime* Erasme, *acerba mors sororis meæ, quæ paulo antequam litteras tuas acceperam, exspiravit, intensaque hac frigora fuere in causa, meque & alioqui in scribendo pigerrimum, adeo inertem, adeo squalidum, oscitabundumque reddidere, ut nihil quam de fera (ut ajunt) comedisse videri possem. Verum quid tu? recte-ne meum tam diuturnum silentium accusas? qui neque antea quicquam litterarum miseris, neque salvere saltem jusseris, quod equidem sciam,* Clavam *tuum, qui tuarum & virtutum & scientiarum admirator sum, adeo ut vix ausim te interpellare à tuis istis divinis occupationibus, frugiferisque studiis, in quibus te, magno proventu bonarum litterarum, quam felicissime abditum esse plane novi. De* Roberto Cæsare *quod petis quid rerum agat, accipe: Jus Cæsareum jam strenue aggreditur, utpote ab ipso impigerrime, constantissimeque defendendum. Num hæc tibi magna Cæsareque digna videntur? Scripsit quoque, ut mihi retulit jampridem ad* Erasmum *suum, imo nostrum, à quo responsum, mirum est, quantopere desiderat. Desideramus festivissimum illum* Thomæ Mori *libellum, de nova Insula* Utopia, *quem exspectamus in horas: nam librario cuidam nobis familiari mandavimus, ut quam primum ad nos transmittere curet. Quod adhuc sementem modo facis (ut inquis) ignarus quid messurus sis, bene sperare te jubeo; habes & Cancellarium humanissimum virum, & Regem in doctos omnes ac probos non solum propensum, sed etiam munificentissimum. Quibus fretus, quid est, quod desperandum putes? Si non tuis respondentes meritis, pro spiritualibus illis & divinis, quæ seminare non desinis, at mundanos hosce, at carnales, ut ita loquar cum Apostolo, humanosque fructus sat uberes copiososque, velis nolis, te messurum non dubito. Quod reliquum est, &* Cæsar *te plurimum salutat, &* Clava *tuus sese tuæ commendat fidei: utque nos commendare velis communi domino præstantissimo Cancellario regio, non solum petimus, sed etiam oramus. Vale, mi doctissime* Erasme. Gandavo *6. Februarii.*

EPISTOLA CCCCI.

Erasmus Roterodamus Antonio Clava Consiliario S. D.

DE sororis obitu, consolarer te, vir ornatissime, ni persuasum haberem, ægritudinem istam, quam in aliis lenit adimitque tempus ipsum, in te singulari tua sapientia jamdudum esse sopitam. Nos ita distraxerunt, hinc morbus, hinc studiorum non unus labor, hinc crebra migratio, ac remigratio, ut vix apud me fuerim. Nec inter hæc tamen unquam excidit nobis *Clava*, candidissimus litteratorum patronus, nimirum ipse litteratissimus. Scripsimus enim semel atque iterum. *Roberti* nostri πολυτεχνίαν probo, opinor omnibus tentatis aliquid successurum denique. Is ad me misit non epistolam, sed, ut ipse vocat, Tragœdiam, ac prorsus Ἰλιάδα κακῶν, verum hanc ipse comicis salibus mire condierat. At mihi nondum liquet, utri pejorem gratiam debeam, ei-ne qui me tam inimice laceravit: an illi, qui me publicitus apud populum nimis amice laudavit, hoc est, traduxit, & invidiosum reddidit. Nec enim ulla res est, quæ acriores invidentiæ stimulos excitet inter mortales, quam si quem immodice prædices. Non ferimus id in summis viris, & quorum virtus invidia major esse debuit. Quo minus mirum, si non ferunt in me qui sum & infra mediocritatem. Imo quod parochus ille sic in me debacchatus est, præconi isti meo debeo. Ἄκαιρος εὔνοια, οὐδὲν ἔχθρας

ἄγαν ἀπαρέσκει. Quorsum autem attinebat te nugis ejusmodi involvi, melioribus occupatum? Nec referebat, quid hi aut illi inter se debacchentur, ad me perscribere. Juxta Poetas, nec ipse *Jupiter* placet omnibus, sive pluat, sive serenus sit. Nos quidem dedimus operam, & magis in posterum dabimus, ut placeamus universis: interim tum recti conscientia, tum illo me consolor, quod optimis quibusque certe non improbamur, fortassis omnibus placituri, simul atque livor ab obitu conquieverit. *Mors Utopiam* ubi legeris, putabis te repente in alium orbem translatum esse. Adeo illic nova sunt omnia. De messe non sum anxius, modo ne reditum superent impendia. Est quod huic animo, quod huic otio satis sit. Et hæc vita mox ἐκτετοξεύεται. Porro, famæ sarcinam lubens etiam abjecero, ac propemodum in Epicuri sententiam pedibus eo, λάθε βιώσας. Sed heus jam abs te litteras exspecto semi-*Græcas* δὲ τρίτον ἤδη ἔτος ἐκδωλῆς. *Cæsarem* meo nomine salutato diligenter. Cancellarius ex animo tuus est. Bene vale. *Antuerpiæ.*

EPISTOLA CCCCII.

Antonius Clava Domino Erasmo *S. D.*

*ET *valeo*, Erasme *doctissime, & te valere gaudeo.* Cæsar *noster, nudius est duodecimus, quo ad Cæsarem à nobis abiit, una cum* Leopoldo *Cæsaris filio: exspectamus eum, speramusque propediem ad nos reditu-rum. D.* Petrus Barbirius *bona fide res tuas diligenterque curat, sollicitusque est mirum in modum ad ornandam evehendamque dignitatem tuam. Magnus ille Cancellarius, tametsi multis & arduis variisque quotidie negotiis distringitur, de te tamen quoties mentio incidit, quod quidem non admodum raro fit, libentissime audit, eoque favore non vulgari prosequitur, propensusque admodum est, quantum conjicere possumus, si qua vel occasio vel fortuna latior oportune arriserit, omnibus modis tibi gratificari. Utinam* Clavæ *tuo talis adesset facultas, qualis ejus in te vel voluntas, vel amor, vel observantia, vel studium dignitatis tuæ. Quas commemorasti epistolas nusquam vidi, eas videre legereque percupio. Accipies ex* Barbirii *litteris quæ in rem tuam nobis visa sunt conducere. Itaque speramus celerem adventum ad nos tuum, simul ac petimus, ut nusquam alio deflectas quam ad ædes* Clavæ *tui, habebis hospitem & lætum, & tibi obsequentissimum. Interim vale, & charissimum mihi* Petrum Ægidium, *hospitem tuum jucundissimum, nomine meo salvere plurimum jube. Ex* Gandavo 4. *Junii.*

EPISTOLA CCCCIII.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni Coleto, Theologo doctissimo facundissimoque, S. D.

QUAM præter meritum nos superioribus litteris tuis laudaras, doctissime *Colete*, tam his proximis immerentem objurgas. Quanquam non paulo æquiore animo fero reprehensionem tuam, quam non mereor, quam laudes tuli tuas, quas non agnoscebam. Nam accusati, non solum sine vitio nosmetipsos purgare possumus, verum etiam hoc citra culpam non facere non possumus. Cum interim laudes accuratius refellere, hominis esse videatur laudum jejuni avidique, neque simpliciter id agentis ne laudetur, sed ut aut sæpius laudetur, aut copiosius. Tu (credo) utroque in genere periculum nostri facere voluisti, & quid mihi placerem, tanti viri præconio cohonestatus, & quid aculeorum haberem, objurgatiuncula irritatus. Constantissimus in amore sis oportet, qui quidem sis in recipiendis amicis tam cautus, tam diligens, tam cunctabundus, tam explorans: verùm his tecum jocari libuit. Alioqui quam lætabar antea vel falso laudari à viro omnium laudatissimo, tam hunc admoneri gaudeo ab amico sincerissimo. Igitur posthac, pro tuo arbitratu, tuum *Erasmum* vel laudato, vel objurgato, modo quotidie litterarum tuarum aliquid huc advolet, qua re nihil possit accidere jucundius. Sed jam ad Epistolam tuam paucis, ne puer, qui litteras tuas attulit, inanis ad te redeat. Quod neotericum Theologorum genus, qui meris argutiis & sophisticis cavillationibus insenescunt, tibi negas placere, næ tu mecum vehementer, mi *Colete*, sentis. Non quod illorum studia damnem, qui nullum omnino studium non laudo, sed quum sola sint ista, nec ullis antiquioribus, elegantioribusque condita litteris, ejusmodi mihi videntur, ut sciolum, & contentiosum hominem reddere possint, sapientem an possint, viderint alii. Ingenium enim jejuna & aspera quadam subtilitate exhauriunt, neque ullo vegetant succo, neque animant spiritu. Et, quod omnium est maximum, Theologiam illam omnium disciplinarum Reginam, sic Veterum facundia locupletatam ornatamque, sua balbutie & orationis spurcissimæ sordibus devenustant; sic priscorum ingeniis expeditam, spinis quibusdam impediunt, involventes omnia, dum omnia conantur resolvere, quemadmodum ipsi loquuntur. Itaque videas eam quæ quondam augustissima fuerit, majestatisque plena, nunc pene mutam esse, inopem, pannosam. Illicimur interea dulci quodam & illecebroso morbo, nunquam satiatæ contentionis. Rixa è rixa nascitur, & miro supercilio de lana caprina digladiamur. Tum ne nihil inventis veterum Theologorum adjecisse videamur, satis audacter & certas quasdam rationes præscripsimus, quibus Deus mysteria sua peregerit: cum interdum perfectius sit credere fieri, cæterum quibus modis id fiat, omnipotentiæ Dei permittere. Adde quod ostentandi ingenii studio, nonnunquam ejusmodi quæstiones agitamus, quas aures piæ vix ferant, cum quærimus, num Deus potuerit Diabolum, aut asinum assumere. Fortasse tolerandum, si quis ista tanquam acuendi ingenii gratia modice per ætatem attigerit; sed in his, tanquam ad scopulos *Sireneos*, non consenescimus modo, verum etiam immorimur, præ his nullas non litteras contemnimus. Accedit ad hæc, quod nostra tempestate fere ad Theologiæ studium sese applicant, litterarum omnium Principem, qui propter ingenium pingue parumque sanum, vix ullis sunt litteris idonei. Hæc autem dixerim, non de doctis ac probis Theologiæ professoribus, quos inprimis suspicio, veneror que, verum de sordido hoc ac supercilioso vulgo Theologorum, qui præ se omnes omnium litteras pro nihilo ducunt. Quo cum hominum genere inexpugnabili quum tu, *Colete*, dimicationem susceperis, ut veterem illam ac veram Theologiam, istorum spinis obsitam implexamque, in pristinum nitorem ac dignitatem, pro tua virili restituas, provinciam (ita me Deus amet) sumsisti multis modis pulcherrimam, ipsius Theologiæ nomine piissimam, quum omnium studiorum, tum hujus *Oxoniensis* florentissimæ Academiæ causa saluberrimam; verùm (ne quid mentiar) & negotii & invidiæ plenam. Quanquam negotii quidem difficultatem tua tum eruditio, tum industria superabit, invidiam animi tui magnitudo facile negliget. Sunt & inter ipsos Theologos non pauci, qui tam honestos tuos conatus & velint, & possint adjutare. Imo nemo non dextram junxerit, quum nullus etiam doctorum sit in hac celeberrima schola, qui tibi *Paulinas* Epistolas publice jam triennium enarranti, non attentissimas aures præbuerit. Qua quidem in re, utrum magis laudanda modestia illorum, qua non verentur omnium διδάσκαλοι hominis ætate juvenili, nullaque doctoratus, (ut vocant) auctoritate præditi, ἀκροαταὶ videri, an tua singularis tum eruditio, tum eloquentia, tum morum integritas, quam illi hoc honore dignum judicant. Demiror autem, non quod tu tanto oneri supposueris humeros, cui par esse potes, sed quod me nihili hominem in tam magnifici muneris societatem voces. Hortaris enim, imo pene convitio efflagitas, ut quemadmodum tu *Paulum*, itidem ego vel priscum illum *Mosen*, vel facundum *Esaiam* enarrans, hibernis his mensibus frigentia (uti scribis) hujus gymnasii studia coner accendere: Ego vero qui mecum habitare di-

didici, nec ignoro quam sit mihi curta supellex, neque doctrinæ tantum arrogo, quæ tantis obeundis rebus sufficiat, neque tantum animi robur mihi reor adesse, ut tot hominum, sua fortiter tuentium, invidiam queam sustinere. Res ista non tironem, sed exercitatissimum requirit Imperatorem. Neque vero me impudentem vocaveris, qui ista recusem, imprudentissimus omnino futurus, ni recusarem. Tu, mi *Colete*, parum prudenter facis, qui (quod ait *Plautus*) è pumice postules aquam. Qua tandem ego fronte docebo, quod ipse non didici? Qui frigus aliorum accendam, ipse totus tremens horrensque? Ipsa temeritate mihi magis temerarius videar, si statim tanta in re vires meas periclitèr, &, juxta *Græcam* παροιμίαν, ἐν τῷ πίθῳ τὴν κεράμειαν experiar. At exspectaram, inquis, & opinione te falsum quereris. Tecum igitur expostules oportet, haud mecum. Neque enim nos te fefellimus, quippe qui nihil istiusmodi vel promiserimus, vel etiam ostenderimus. Sed tu teipsum fefellisti, qui mihi de me vera prædicanti, credere nolueris. Neque vero huc appuli, ut poeticas, aut rhetoricas litteras docerem, quæ mihi dulces esse desierunt, posteaquam desierunt esse necessariæ. Hoc recuso, quia minus est instituto meo; illud, quia majus viribus. In altero objurgas immerentem, mi *Colete*, quippe qui secularium (ut vocant) litterarum professionem nunquam præ me tulerim: ad alterum frustra hortaris, ut cui me nimis imparem esse cognoscam. Quod si maxime par sim, ne liceat quidem. Nam mox *Lutetiam* relictam repeto. Interim dum me partim hyems hîc alligat, partim recens ducis cujusdam fuga non finit exire, tuto in hanc laudatissimam Academiam me contuli, ut unum aut alterum mensem cum tui similibus potius, quam cum torquatis istis aulicis agerem. Tuis vero pulcherrimis ac divinis conatibus tantum abest ut velim adversari, ut me (quoniam nondum adjutor sum idoneus) sedulum & hortatorem, & fautorem fore pollicear. Cæterum ubi mihi conscius ero, adesse robur & vires justas, accedam & ipse tuis partibus, & in asserenda Theologia, si non egregiam, certe sedulam operam navabo: interim nihil mihi possit esse dulcius, quam (ita ut cœpimus) quotidie vel coram, vel per epistolas de sacris Litteris inter nos conflictari. Vale, mi *Colete*. Humanissimus Præsul *Richardus Charnocus*, hospes meus, communis mihi tecum amicus, jussit tibi suis verbis multam salutem adscribi. *Oxonio* è Collegio Canonicorum Ordinis divi *Augustini*, quod vulgo dicitur *S. Mariæ*.

EPISTOLA CCCCIV.

In JOANNIS COLETI *responsionem ad argumenta* ERASMIANA, *De tædio & pavore Christi.*

Joannes Coletus Erasmo Theologo facundissimo *S. D.*

TUA *Epistola, eruditissime* Erasme, *ut est bene longa, ita est eadem, vel multo magis certe & disertissima, & jucundissima. In ea vidi memoriam tenacem, & nostræ altercationis fidelem recensionem. In ea acumen istud tuum quovis tam facile penetrans, quam feliciter. In eadem etiam stylum Philosophi dignum, aptum, verum, significantem, educentem in lucem res ipsas, & easdem, quatenus materia acrimonia patitur, dulcorantem. Itaque & docuit me tua epistola, lectitantem valde, & delectavit. Tamen quanquam & argumentis impetuosa est, & postea exemplis potentibus certe tam pondere, quam numero violenta, tamen meam mihi opinionem, quam ex* Hieronymo *alte imbibi, nihil adhuc nec extorquet, nec diminuit: non quod sumus protervi nos, & improba pertinacia indurati; sed quod (haud scio an recte) tamen quod vel verum, vel quod verisimilius est, nos sequi & tueri arbitramur. Quapropter non possumus tam admittere, quæ contra adducis, quam valde suadent, quam velle refellere. Impellit enim nos ipsa veritas ut acuti & eloquentis hominis disputatione magis diserta & copiosa, quam vera, eam obrui indigne & opprimi non patiamur. In qua defendenda, ut nos opinamur, invocamus ejusdem Numinis subsidium, cujus tu ad oppugnandam veritatem videris nobis invocasse. Verum nunc nolimus cum universa tua epistola congredi. Nam ad tantum prælium subito & statim, nec otium, nec vires habemus. Sed primæ ejus partis, & quasi aciei & frontis, quæ mihi videtur, ut par est, belli esse validior, expugnationem aggrediamur. Tu interea patienter audi, ac nos ambo collidentibus inter se silicibus, si quis ignis excutiatur, eum avide apprehendamus. Veritatem enim quærimus, non opinionis offensionem, quæ forsan argumento argumentum recutiente, ut ignis ex ferro, à ferro percusso, elucebit. Vale.*

EPISTOLA CCCCV.

Erasmus Rot. Joanni Coleto suo S.

*HERI cum in pomeridiana conflictatiuncula nostra, *Colete*, multa quidem abs te tum acute, tum graviter dicerentur, nec tuam mihi sententiam satis probares, à qua tum dissentire magis poteram quam refellere, mihique viderer non tam causa esse inferior quam facundia. Contentionem tu quidem in præsentia pro tua modestia remittebas, verùm digredientem, ut rem mecum attentius amussatiusque perpenderem, orabas; negans te dubitare, quin si ita facerem, ilico pedibus in tuam iturus essem sententiam. Ac meo quidem judicio faciebas prudenter: sciebas enim (ut graviter dixit Mimus ille nobilis) nimium altercando nonnunquam amitti veritatem; præsertim si disputatio peragatur his testibus, apud quos doctrinæ nostræ opinionem periclitari credamus. Aderat autem *Richardus Charnocus*, Præsul, vetustissimus amicus tibi, mihi recens hospes, sed utriusque nostrum pene ex æquo tum amans, tum admirans. Præterea natura insitus contentionis calor, & studium sua cuique tuendi, mansuetioribus etiam mentibus nonnunquam imponit: nam ut invenias qui velit agro paterno cedere, qui velit ingenio cedere nullus erit: itaque monitis tuis, mi *Colete*, libenter sum obsecutus, remque totam mecum animo repetens, paulo sum fixius pressiusque contemplatus: deposito omni studio rationes utriusque componens atque expendens, imo permutatione facta ut tuis perinde ac meis faverem, & meas non minus acriter quam si tuæ fuissent excuterem. Mihi tum inter hæc neque novi quicquam in mentem venit, neque cujusquam, quod dixerim, pœnituit. Experiar igitur si possim pugnam illam universam litteris repræsentare, & tanquam eandem fabulam agere denuo; non quod sim quam tum eram instructior, sed ut eadem illa, quæ tum incondite (quippe imparatus) dicebam, nunc efferam paulo tum digestius, tum munitius. Nam paribus copiis non nihil tum refert, quam scite collocata acie pugnes. Verùm argumentis potissimum agemus, quandoquidem librorum subsidia impræsentiarum à nobis desiderantur. Qua quidem in re tu me felicior; verùm quid mea? In litteraria pugna qui sapit, non tam vincere cupiat quam vinci, hoc est, non tam docere quam discere. Si succumbo, discedo doctior, sin supero, tibi nihilo injocundior. Vale.

EPISTOLA CCCCVI.

Joannes Coletus Erasmo Rot. *S.*

*PROFECTO, Erasme *charissime*, *de te nihil accepi novi post tuum hinc discessum. Quod si postea quippiam intellexero, faciam (quod jubes) te certiorem. Eram his diebus ruri apud meam genitricem, ut consolarer dolentem de morte servi mei, qui interiit in domo illius, quem dilexit loco filii, & flevit mortem illius, plusquam mortem filii sui. Ea nocte, qua revertebar ad urbem, accepi Epistolam tuam. Unum tibi significo ridiculum, quendam Episcopum (uti acceperam) & eum qui habetur ex sapientioribus, in magno hominum conventu, nostram Scholam blasphemasse, dixisseque me erexisse rem inutilem; imo malam, imo etiam (ut illius verbis utar)*

utar) domum idololatriæ. Quod quidem arbitror eum dixisse, propterea quod illic docentur Poetæ. Ad ista, Erasme, *non irascor, sed rideo valde.* Franciscus *reversus exegit librum; ad diem S.* Joannis *voluit me custodire. Mitto ad te libellum, in quo est Oratio: Impressores dixerunt se missuros* Cantabrigiam *aliquot. Vale, memor illorum carminum pro pueris nostris, quæ velim conficias omni facilitate & suavitate. Cura & alteram partem tuæ* Copiæ *habeamus.*

EPISTOLA CCCCVII.

Erasmus Roterod. Cornelio Goudano, viro undecunque doctissimo, S.

INOPINATO mihi atque præter spem (jam enim prorsus exciderat) redditus est per dominum *Joannem*, tum tui, tum etiam mei amantissimum, libellus tuus, *Corneli* omnium mihi charissime, quem ubi abs te ipso narrante perfectum esse didiceram, quid ex eo voluptatis ceperim, haud facile dictu puto, quippe qui me tantum abs te consecutum esse intelligerem, quantum ne sperare quidem unquam potui. Quanquam cum *Martinum* istuc, ut quidquam vel litterarum vel carminum tuorum ad nos referret, mitterem; ajebat nos revisens, id tibi animo sedere sententiæ, ut juberes nos priores glaciem (ut ajunt) scindere, deinde te quamprimum vicissitudinem redditurum. Et jam certe nescio quid operis in manibus tibi esse narrabat, quod nostro dedicare nomini statueras. Parabam itaque ego primus (non quod tanquam cæteris aut litteris vel ætate præstantior, sed tanquam tui omnium amantissimus) id carminis, quo istuc tandem advolasse scribis. Porro cur non maturius ad te pervenerit, satis emirari nequeo. Tanta enim sollicitudine, tanta vehementia illi mandaram, ut si qua in re unquam mihi quid gratificaturus esset, in hac una, quam omnium essem facturus maximi, mihi sedulo morem gereret, idque ad te perferre maturaret, ut majore nequiverim. Nec sane id me aut inanis arrogantiæ gratia, aut invidiæ stimulis egisse suspiceris, velim (neque enim tanti æstimo mea poemata, quæ gloriam mihi comparent, sed pudorem) quid magis ob id causæ actum indubitato tibi quid utique facturus es, persuadeas: ut meis ineptiis aliquid tuorum elicerem carminum, non aliter quam *Pan* agresti calamo citharam suscitabat *Apollinis*. Neque enim alia te lege scripturum esse asserebat. Sed ille, ut ex tuis accipio litteris, & meo me voto, & tuo te fraudans desiderio, penes se servavit reconditum, dissimulavitque ad te perferre; propterea forte, quo facilius dissimularet imperitiam. Cujus quidem ambages si ego rescìscere potuissem, alterum mehercle è duobus vel improbitate mea extorsissem, ut aut tibi tradidisset, aut certe alteri cuilibet committendum reddidisset. Sed ille technas suas mira dissimulabat industria: nam cum ex eo istinc redeunte quid tecum, aut abs te actum esset, solliciti sciscitaremur, ille argutam nobis & bene longam de te texebat historiam, quidque tu aut egeris, aut dixeris, seriatim memorabat. His itaque delusus argutiis plurimum vereri cœpi (nam & id ex illius sermonibus mihi videre videbar) ne Carminis mei rusticitate tuas eruditissimas aures offendissem, neve tu aliorsum accepisses, ac ego feceram. Deinde ubi tantum interfluxisse temporis conspicerem, quo tu neque carminum neque litterarum redderes quippiam, jam quod mihi ante conjecturam certe persuadere cœpi, puta te meis læsum ineptiis; indignasque eas duxisse, quibus vicem rependeres. Sed secus longe, ac ego ratus eram, rem actam esse, gaudeo plurimum. Nam te & Carmen accepisse gaudeo, & id non modo non offendisse (quanquam id haud injuria metuerim) verum etiam tuam in me benevolentiam vehementer auxisse, luce clarius intelligo. Utpote quod non solum probare, sed etiam ad declarandum quanti illud faceres, tuis splendidissimis versibus immiscere dignatus es. Facis tu, *Corne-*

A *li* amicissime, non quidem pro meis meritis, sed pro singulari tua, ingenuaque humanitate, qua aliena ingenia, etiam quantumlibet crassa, admirari, tuoque anteferre soles: aut certe plurimo tuo erga me amore, quo ea quoque venusta censes, quibus venustatis est nihil: cæcus enim amor rectum nescit judicium: neque tam mihi molestum fuit, præter meritum tantopere abs te laudari; quam gratum jucundumque, à tanto tamque erudito viro non solum diligi, verum etiam amari. Ego certe, mi *Corneli* suavissime, si quid mihi credis, nescio quid omnium vehementius optare potuerim, quam, ut singulari te semper ac plu- B rimo (ut dignum fuit) amore complexus sim; ita & te mihi vicissim mutuis respondere affectibus: itaque libet tuis ad me verbis uti, eaque mea facere. Id unum dixisse sufficiat, omnibus me votis exposcere, unum tecum fraternitatis habere consortium, unum mutuæ exercitationis studium, ac unum denique solidæ caritatis firmamentum. Atque, sicut jucundissimo tuæ erga me benevolentiæ argumento, ex meis tuisque versibus unum compegisti Apologeticum, ita duos (si tamen id fieri potest, ut quidquam inter amicos divisum reperiamus) duorum animos unum amoris mutui vinculum connectat, ut, sicut tui meo Carmini, & item mei intexti sunt versibus; ita & tuus in me, & meus in te semper habitet animus: & si loco- C rum intervallo sejuncti sumus, corporibus rarius quam volemus una esse poterimus, animorum tamen conjunctione, litterarum vicissitudine, officiorum studio ita fruemur, ut nunquam non una esse videamur. Porro, ut scribis, quidquid invidiam, quidquid æmulationem redolet, ego id adjicio, quidquid vel minus amicam suspicionem, procul sit à nostra consuetudine: parcatque illi Deus (ne sinistrum aliquid imprecer converso) qui ejusmodi quippiam antehac inter nos molitus est. Quo enim pacto tibi invideam, & non ex animo magis & mihi gaudeam, & tibi gratuler, quem tanta amoris complector benevolentia, ut quidquid gloriæ, quidquid dignitatis tibi esse conspexero, D id totum meo cumulo accedere putem? Vetus enim & quidem vere dictum est, *Amicorum communia esse omnia*. An vero tam inhumano ingenio me putas esse, qui nesciam æquo animo ferre, si tu aliter interdum, atque ego, senseris? & quidquid meæ sententiæ non respondeat, id continuo rodendum, carpendum, lacerandum existimem? Fateor quidem id hominum genus esse, qui quidquid ignorant, aut non assentiunt, id protinus condemnandum ducant: sed non in eorum me numero censeas velim. Quid? an me latet *Augustinum*, *Hieronymum*que, viros tum litterarum eruditione præstantes, tum vitæ sanctimonia celebres, diversis inter se dissensisse, imo decertasse sententiis? Nec E id inter hos duntaxat duos accidisse crediderim: videre est quamplurimos alios, *Aristotelem*, *Platonem*, *Chrysippum*, *Epicurum*, *Zenonem*; quorum singulis singulæ, & quidem plerumque diversæ, fuere sententiæ. Neque ob eam rem quidquam inter eos simultatis aut livoris intercessisse suspicandum est. Ego meos duces, quos sequar, habeo: tibi si forte alii sunt, id mihi molestum non erit. In Poematibus *Maronem*, *Horatium*, *Nasonem*, *Juvenalem*, *Statium*, *Martialem*, *Claudianum*, *Persium*, *Lucanum*, *Tibullum*, *Propertium*, auctores habeo. In soluta oratione *Tullium*, *Quintilianum*, *Salustium*, *Terentium*. Porro in elegantiarum observantiis nemini æque fidem habeo, at- F que *Laurentio Vallensi*; cui quem alium & ingenii acumine, & memoriæ tenacitate conferamus, non habemus. Quidquid ab his (fatebor enim) litteris non mandatum est, ego in medium proferre non ausim. Tu si quos alios admiseris, id ego vituperio minime dedero. Sed his de rebus satis. Cæterum quod scribis, ut tuo *De Morte* opusculo limam diligenter adhibeam, certiorem te reddo; legi quidem jampridem tum illud, tum insuper Belli *Trajectensis* historiam, & item divi *Nicolai*, ut admiranda orationis venustate, ita plurima sen-

tentiarum affluentia abs te conditam: sed ea, mi *Corneli*, longe digniora visa sunt, quam quibus ego asinini ingenii manum limaturus admoveam. Nec quidquam me scire arbitror, quod tu nescias. Sed plerunque, inquies, etiam eruditissimis in longo opere quædam subrepunt maculæ: quas aut incuria aut immodica occupatione ad unguem castigare nequeunt, istos tuos mihi objiciens versiculos:

Non etenim sic quisque sua perfectus in arte est;
Quin fugiat celeres publica menda manus.

Sed, *Corneli* charissime, quidquid tibi *Argo* subrepserit, id nec meis cæcutientibus oculis facile deprehendi poterit. Verum jam (ut suspicor) id mihi ingesturus es, quod vulgo dicitur, *plus vident oculi, quam oculus*. In hoc sane fateor omnem mihi excusandi aditum præclusisti. Itaque, frater amantissime, si sic tibi visum, si isthæc tibi stat sententia, malo tibi hac in re (tametsi longe meis viribus impar est) morem gerere, quam tuam in me lædere charitatem. Veruntamen ne id quoque te lateat, tuum *De Morte* opusculum jampridem apud nos esse desiit. *Martino* enim, qui attulerat, restituimus. Tuum igitur fuerit curare, ut huc quam primum redeat: ego omnem impendam operam, si quid in eo (quod minime reor) maculæ offendero, id sedulo annotem, atque tuo nihilominus acumini quidquid ego limavero relimandum tradam. Vale, *Corneli* suavissime, meque ut facis, ama. Ex *Stein* 15. Maji.

EPISTOLA CCCCVIII.

Erasmus Rot. Cornelio viro eloquentissimo S.

GRATIAS ago immortales tuæ humanitati, *Corneli* dulcissime, cui me usque adeo curæ esse video, ut inermi mihi jaculum, quo derisorum latera perfodiam (sic enim scribis) tanto studio paraveris. Et id enim singularis tui in me amoris non obscurum est argumentum. Sed hic, proh pudor, non argumentationum, sed jurgiorum invidiæque jaculis dimicatur, si quando forte de Poesi oriatur contentio. Quod si rationibus (ut æquum est) aurem accommodarent, jam nescio quid factu posset esse facilius, quam eos convincere. Damnant illi inter verborum nitorem, rerum spurcitiem; & nos una cum illis damnamus. Immodico studio poematum occupari, vitio dant: nec nos quidem illud laudi damus. Sed quid? continuone quidquid disertum, quidquid poeticum fuerit, spurcum quoque esse censebimus? Tu certe qui Poetarum libros evolvere solitus es, liquido intelligis, quanta melliflua Poesis non modo orationis venustate, sed & sententiarum gravitate, & omnium denique rerum peritia luxuriet. An ego, ubi tanta nitet, paucis offendar maculis? Sed illi suæ rusticitati pallium obtendunt, ut contemnere putentur, quod consequi desperant. Qui si *Hieronymianas* epistolas recte adspicerent, intelligerent utique rusticitatem sanctimoniam non esse; nec disertitudinem, impietatem. Quod autem ad eas lectitandas me invitas, habeo gratissimum. Jam olim tamen eas non modo legi, sed & quotquot sunt propriis ipse descripsi articulis, in quibus etsi quam plurima, quibus dicto facilius, ut ajunt, barbarorum convitia refelli possent, jacula inveniamus; id tamen vel unum sufficere posset, quod in pagina, qua de prodigi filii siliquis disputans, mulieris captivæ exemplum in medium adducit, nobis studiose parat atque exacuit. Sed, *Corneli* dilectissime, ponamus jacula, nec frustra aerem verberemus. Id ego omnium pulcherrimum victoriæ genus existimaverim, si *Scyllæos* illorum latratus surdis præterierimus auribus; & non expugnare contenderimus, sed contemserimus, juxta tuos elegantes versiculos,

In nos ore fero Livide garrias,
Consumens proprios invidia sinus:
En summos sequimur per studium viros,
Nec sentit pulices equus.

EPISTOLA CCCCIX.

Erasmus Rot. Cornelio, Poetæ atque Theologo doctissimo, S.

FACILE perspicio me à te fieri plurimi, omnium vir amicissime, cum tu litteris litteras accumulas, amoris & benevolentiæ plenas: quas tu quidem ineptias vocas; ego & singularis tuæ sapientiæ atque eloquentiæ insigne exemplar, & optimi tui erga me animi testes certissimas dixerim. Et quidem, mi *Corneli*, si tam eleganter ineptis; quid, quæso, erit, ubi vires intenderis? An nosti te accommodare tempori & personis, qui ardua & exacta disertis, negligentius condita proferas ineptis? Sed hæc jocati sumus. Quod scribis, tuto te apud me deponere quicquid tuorum habes opusculorum, quippe quem tibi amicum fidelem (ut scribis) studiosum, benevolum, non invidum, jampridem esse persuasisti: benigne quidem de me sentis; daboque sedulo operam, ne te ista de me fallat opinio. Et si parum sermoni fidem accommodas, fac periculum; invenies certe meum officium, si quando eo opus habebis, nulla in re unquam deesse. Porro cum eum me dicis esse, qui tuum pudorem facile possem abstergere, & de tuo villico mea arte speciali (ut ais) domesticum panem præparare: suspicarer, ne mentiar, te, mi *Corneli*, illudere rusticitati meæ, nisi tantis argumentis tuam in me benevolentiam haberem exploratissimam. Facile itaque mihi persuadeo, cum tu arduum quidquam de me (qui nihil sum) sentis, id de amoris magis errore, quam industria proficisci. Verùm ne me difficilem causeris, tibique in amicitiæ officiis minime respondentem, ea tibi lege hisce in rebus meam polliceor operam, ut tu tuam vicissim rependas. Vale, nostri memor.

EPISTOLA CCCCX.

Erasmus Rot. Cornelio, Poetæ ac Theologo, S. P.

NESCIO, *Corneli* charissime, qua animum meum voluptate tuæ morentur epistolæ, quæ tui in me desiderium vehementer accendunt. Auditum tibi esse scribis, me quandam historiam versibus in laudem divi *Bavonis* edidisse. Id quidem falso tibi fallax fama narravit. Non enim ego, sed alter ego hujus Carminis auctor est; *Guilhelmum* loquor, nepotem tui amantissimum, cum quo mihi tanta necessitudinis familiaritas intercedit, ut unum dicas animum duobus inesse corporibus. Veruntamen nihil posthac (quandoquidem id me tam benigne mones) condere statui, quod non aut sanctorum præconia, aut sanctitatem ipsam redoleat. Aut si quid eorum, quæ ad te do, carminum æquo mollius sonare videbitur, id pro tua indulgentia ætati, in qua condita sunt, ignosces quam facillime. Excepto enim Carmine Lyrico, quod, cum tuæ mihi redderentur epistolæ, in manibus erat; & Oratione lugubri, quam nuper conditam ad te dandam existimavi, quo quid in soluta quoque oratione possim, liquido perspicias, & ea sola Satyra: cætera omnia me puero & propemodum adhuc seculari composita sunt. Porro aliud, quod ad te darem, ad manum habui nihil: quidquid enim reliquum erat, partim ad *Alexandrum Hegium*, ludi litterarii magistrum, quondam præceptorem meum, & *Bartholomæum Coloniensem*, virum eruditione singulari, ac Poesis amantissimum, cujus carmina penes nos sunt; partim *Trajectum* per quendam familiarem meum amica quadam violentia abductum est. Epistolæ autem exemplar, quam olim rogatus ad magistrum *Engelbertum*, virum vita venerabilem, misi, ad te dare curavi, si forte te intercessore aliquam ex eo vicissitudinem accipere merear, quam hactenus nequivi. Nec ob eam rem tantum mihi virum aut fastus, aut arrogantiæ nomine suspectum habeo, sed amicorum meorum loquaces linguas, quæ meam apud illum famam quam inimicissime

me commacularunt. Tuæ igitur humanitatis, *Corneli* optime, fuerit, me illi, apud quem plurimum habes auctoritatis, rursum reconciliare. Id si feceris, rem facies & mihi gratissimam, & à tua benignitate non alienam. Vale, &

——— mente fideli
Mutuus absenti te mihi servet amor.

Epistola CCCCXI.

Erasmus Rot. Cornelio Goudano S.

Quoniam jam satis litteris tuis responsum esse arbitror; lubet mei erga te amoris vehementia aliquid scribere, cui tu vicissim respondeas: & quidem nescio mehercule, *Corneli* charissime, quo pacto contra morem litterarum assiduitas non modo mihi fastidium non pariat, sed voluptatem, sed fervorem: crescit scribendo scribendi studium. Videor enim hac arte nostri fallere absentiam, tecumque, tua dulcissima delectatus præsentia, coram miscere sermonem. Nec sane hac in re usque adeo me falli crediderim. Siquidem (si fidem habemus *Turpilio**) litterarum vicissitudo una res est, quæ absentes conjungat amicos. Nec gratius, nec proximius inter sejunctos consuetudinis genus ullum reperiri poterit, quam ut alternis epistolis mutuo sibi sui referant imaginem; alterque alteri, etsi non corpore, certe animo ac voluntate se præsentem exhibeat. Hoc studio duo illi insignes Ecclesiæ duces, *Hieronymum* loquor & *Augustinum*, cum ingenti locorum ac temporum intervallo una esse, mutuisque pro voto complexibus frui minime sinerentur, nunquam tamen alteri non aderat uterque, alteriusque & animum & benevolentiam neuter nesciebat. Nos itaque, *Corneli* dulcissime, quo & nostram vindicemus absentiam, & satis perfectum amorem debitis exerciteemus officiis, sedulo demus operam, ut crebrius aut isthinc aliquid tuorum ad nos advolet, aut hinc quippiam proficiscatur. Hocque quam jucundissimo amicitiæ contendamus certamine semper, in quo cum mihi à te superari molestum non erit, tum mihi abs te vinci quam gratissimum. Neque enim unquam, quantumlibet contenderis, tuæ me tam crebro invisent epistolæ, ut tui meum desiderium explere queant, nedum in fastidium vertere: nec item ita† facile, si is tuus in me sit amor, quem tuæ præ se ferunt litteræ, (quod minime dubitaverim) nostri consuetudine satiaberis. Imo (ut apertius dicam) si is est in me tuus animus, æque tu nostris delectabere scriptis, atque ego tuis. Me quidem qua voluptate tum tuus *Apologeticus*, tum tuæ affecerint epistolæ, dictu difficillimum puto; meminisse tamen luberet, nisi id assentandi magis gratia, quam ex animo loqui videri vererer. Novi enim, mi *Corneli*, novi, quam sit laudum tuarum impatiens tua humilitas. Id tamen unum (ut cætera præteream) dixisse sufficiat, nihil te misisse muneris potuisse, quo me gratiore beneficio affeceris. Is enim mihi est, atque à puero fuit litterarum amor, ut dignæ prorsus videantur, quas vel omnibus *Arabum* gazis non immerito antetulerim; nec totis *Crassi* opibus, quantæcunque fuerint, commutaverim. Et quidem, quo litteras amo vehementius, eo me litteratorum studia delectant jucundius. Tu igitur, mi *Corneli*, si me amas (ut certe facis) fac, amabo, tuorum me semper studiorum participem reddas. Porro, si qui alii isthic sunt artis Poeticæ non imperiti, illorum quoque aliquid monimenti ad nos dare cures velim: quo & nos apprime delectemur, & tantorum virorum præconia hic quoque in lucem proferamus. Tu sane in carmine tuo cujusdam, nescio cujus, meministi *Hieronymi*, qui & in *Italis* regionibus, & *Parisiis*, viginti quinque annos in Poematum studio exegerit, cujus quidem Epitaphium quoddam annotare curasti, sed brevius, quam ex quo hominis liquido perspiciamus ingenium. Gratum itaque erit nobis, si latius aliquod atque evidentius ingenii illius argumentum ad nos miseris. Miror autem majorem in modum cur hunc solum dixeris, qui Veterum vestigia servet. Nam, ut te præteream, innumeros videre mihi videor nostra hac tempestate litteratissimos, qui ad Veterum eloquentiam non parum accedant. Ecce occurrit imprimis *Alexandri* mei Præceptoris quondam Præceptor, *Rodolphus Agricola*; vir cum omnium liberalium artium egregie eruditus, tum Oratoriæ atque Poeticæ peritissimus; denique & *Græcam* linguam non minus, quam *Latinam* calluit. Accedit huic *Alexander* ipse, tanti magistri non degener discipulus; qui tanta elegantia Veterum exprimit dicendi stylum, ut si desit carmini titulus, in auctore facile erraveris: sed ne hic quidem *Græcarum* litterarum omnino ignarus est. Deinde, *Antonius Gang* cum suo *Frederico Norman*, quid *Westphaliæ* singulari sua peritia contulerint dignitatis, haud facile quis dixerit: dignus plane pro mea sententia uterque, quorum perpetuo meminerit posteritas. Præterea, *Bartholomæum Coloniensem* à litteratorum numero secludendum censuerim minime. Nostrum quoque *Guilhelmum Goudanum*, consanguineum tuum, minime silentio præterirem, nisi mihi & familiaritate & studio esset conjunctissimus. Malo autem abs te illius audire laudes, ne ego amore falli existimer. Hos omnes & nostra viderunt, videntque sæcula, & nostra edidit *Germania*: quorum si curiosus es poematum, curabimus, ut quamprimum advolent. Ut autem ad *Italos* veniam: quid *Laurentio Vallensi*, quid *Philelpho* veteris eloquentiæ observantius? quid *Æneα Sylvio*, quid *Augustino Datho*, quid *Guarino*, quid *Poggio*, quid *Gasparino* eloquentius? Et hos omnes nostris pene superfuisse temporibus, nemo est qui ambigat. Sed ea, *Corneli* charissime, litterarum mihi videtur esse vicissitudo, quæ & in cæteris opificum (quos mechanicos appellant) officiis. Nam & priscis temporibus omnis generis opifices clarissimos viguisse omnium propemodum vatum testantur carmina. At nunc, si ultra tercentum aut ducentos annos cælaturas, picturas, sculpturas, ædificia, fabricas, & omnium denique officiorum monimenta inspicias, puto & admiraberis, & ridebis nimiam artificum rusticitatem, cum nostro rursus ævo nihil sit artis, quod non opificum effinxerit industria. Haud aliter quoque priscis sæculis cum omnium artium, tum præcipue eloquentiæ studia apprime floruisse constat; atque inde rursus, Barbarorum increscente pertinacia, ita evanuisse, ut ne vestigium quidem reliquum videre fuerit. Tum cœpere illitteratissimi quique, qui nunquam didicere docere quod nesciebant; docere, inquam, magna mercede nil scire; stultiores reddentes discipulos, quam acceperant, imo & eo redigentes, ut seipsos quoque nescirent. Tum à tergo rejectis Veterum præceptionibus itum est ad recentia quædam imperitiæ præcepta, puta modos significandi, verbosa commenta, & ad ridiculas Grammaticæ disciplinæ regulas, deliramentaque innumera. Et cum jam omnia summo sudore perdidicerant, in id litterarum eloquentiæque conscenderant fastigium, ut ne unam quidem orationem *Latine* proferre noverint. Et sane quantum mihi videre videor, si id barbarum hominum genus eo, quo cœperat, cursu perrexisset, nescio in quam novam sermonis speciem, nostram *Thaliam* vertissent. Sed eam tum noster *Laurentius*, tum *Philelphus* jam propemodum exstinctam, admiranda eruditionis præstantia ab interitu vindicarunt. Quo contenderit studio *Laurentius*, ut & Barbarorum refelleret ineptias, & jamdiu oblivionis situ obductas Oratorum Poetarumque observantias in medium reduceret, illius te docebunt libri, quos *Elegantias* vocant. Quos si (quod quidem suspicor) jam legisti, non est opus, ut tibi persuadeam; sin minime legisti, ut lectitare incipias, te non solum hortor, sed & vehementer oro; nunquam te illis operam impendisse pœnituerit. Si voles eos requi-

* Versus Turpilii hic est,
Sola res ea est, quæ homines absentes præsentes facit.
† Transcriptum in MS.

rere, fac *Justinum* tui amantissimum sollicites. Hæc hactenus. Præterea, scribis quidem te ex titulo, quem *Græcis* expresseram characteribus, conjectasse, Odam nostram ad *Cornelium* scriptam esse: sed quoniam eam laudem, qua ille te prosequitur, in te minime invenies, oras ut si alius quispiam sit, quem meis ornaverim præconiis, eum tibi significem, ne tanti viri ingenium in tenebris diutius lateat. Sed vicissim, mi *Corneli* amantissime, (ut jocis joca referam) ex crebra mei nominis iteratione suspicatus sum & ego, tuas litteras ad me datas esse: sed quoniam nullam in me video peritiam, quæ tantis respondeat laudibus, summopere peto, ut quisquis is est, quem tuis ornasti præconiis, per te mihi reddatur notior. Ubi tu mihi alterum pertuleris *Erasmum*, ego quem alterum dixerim *Cornelium* indicabo. Hæc tuo more jocati sumus. Cæterum (ut serio loquamur) neque ego tuas litteras ad me datas esse dubius sum, neque nostram ad te Odam scriptam esse, ambigas velim. Sed ut tute meas laudes (quas ego meritis longe impares reor) pro tua singulari humilitate meritum indicas: ita eas, quas mihi immerenti tribuis, ab amoris cæcitate profectas esse, nihil est quod dubitaverim: quas tu insuper etiam cumulasses, nisi, ne me forte vanitatis aura obreperet, metuisses; & ego certe tuas cumularem, nisi te usque adeo laudis tuæ impatientem intelligerem. Vale, pater amplissime: quo autem *Guilhelmus* in te sit animo, ex illius perspicies litteris. Si qui isthic sunt, qui tecum nos amant; eos ut nostro salutes nomine, te rogo plurimum, atque iterum. Vale.

EPISTOLA CCCCXII.

Erasmus Rot. Cornelio suo S. P.

DUAS res esse, quæ languorem ingeniis nostris maxime afferre soleant, scripsit *Cicero*, otium & solitudinem. Harum neutra nobis deest. Solitudinem quidem vitæ nostræ ratio poscit: otium vero inde vel maxime nascitur, quod videamus litteras, quæ olim suis summam peperere & utilitatem & gloriam, nunc hominibus damno & dedecori esse. Eo enim res redisse videtur, ut quo quisque fuerit litteratior, eo vivat ridiculus magis atque infelicior. Quamobrem, mi *Corneli*, nihil visum est nobis, quare in litterarum studio, ætatem otiose velimus consumere, adeo ut jam diu à litteris animum prorsus abduxerimus. Accessit præterea his rebus corporis non satis recta valetudo, quæ & ipsa ingenii ardorem non minuere modo, verum etiam exstinguere solet. Veruntamen quoniam nulla nobis res æque proposita est in vita, quam tibi omnibus in rebus gratificari, obsequi, morem gerere (ut certe pro cumulatissimis tuis in me beneficiis debeo maxime) hanc rursus operam tui causa suscepimus, orationemque tuam, quam petieras, quo potuimus studio, absolvimus. Partes præterea oratorias, itidem quam quæque speciem, quem quæque colorem habeat, studiose annotare curavimus, ut tu quidem potiare voto tuo, gratulenturque studio nostro litterati, videant autem & invideant illitterati, erubescant scioli & jactabundi. Porro mediocres aliquid sibi profectus ferant. Hæc enim, mi *Corneli*, hominum genera nusquam non reperies. Litterati qui sunt, litteras magnopere non probare, non amare non possunt. At hi, qui omnium artium sunt imperiti, damnandas, lacerandas, insectandas putant omnes; nihil laudi dandum, quod ipsi nesciant; quod noverint, vitio dandum nihil. Callide sane: parvi faciunt quocunque carent, ne quicquam illis magnarum rerum deesse putetur. Horum sententia barbarus est ipse *Tullius*, doctus *Ebrardus*. Quamobrem? Profecto ob aliud nihil, nisi quod hunc noverunt, illius ignari sunt. Hi quidem oratiunculam nostram videant, invideant, criminentur, rumpantur, nihil ad me attinet, & mihi enim laudi erit talibus non probari, & ipsi dum tacere nequeunt, se barbaros ridiculosque omnibus probabunt. Præterea quosdam videre est *Thrasone* illo *Terentiano* plenos, qui cum omnium sint imperiti, omnium sibi artium facultatem temeraria confidentia, & confidenti temeritate vendicant. His equidem nihil in medium proferes, quod non pulchre calleant, belle orant, belle argumentantur, belle carmina condunt, belle Grammatices docti sunt, belle Musices, & quæ non?

Nil bene cum faciant, faciunt tamen omnia belle.

His certe si quando vacabit nostram oratiunculam legere, intelligent (ut arbitror non obscure) haud mediocris esse artificii *Latine*, Oratorie aut dicere aut scribere, desinentque (si quid in eis pudoris erit) earum sibi rerum, quas nunquam didicerunt, vendicare peritiam. Quod si usque adeo gloriæ cupidi sunt, ut qualibet eam ratione aucupentur, eas potius sibi res comparare laborent, quibus immortalem gloriam consequi possint, ne tam gloriosi, quam gloriabundi appellentur. Nam male parta gloria, brevi dilabitur; vera radices agit, atque in dies latius clariusque relucet. Cæterum mediocres qui sunt, cum litteratorum aut orationes aut poemata legerint, sentiunt se vehementer commoveri, atque quocunque sermo traxerit, agi rapique: quid tamen eos commoverit, ignari. Hi nostro labore vel ex parte, quid eos tantopere delectet, discere poterunt. Postremo & tu, mi *Corneli* suavissime, ex hoc nostro studio aliquid aut profectus aut certe voluptatis capies, spero. Sin nihil capies, ego tamen amicissimi viri officio functus fuero. Vale, meque, ut facis, ama.

EPISTOLA CCCCXIII.

Erasmus Rot. Cornelio Goudano, Poetæ atque Theologo, S.

* TAMETSI nihil mihi indubitatius est, *Corneli* amicissime, quam me à te non solum diligi, verum etiam amari fierique plurimi, tamen id clarius perspicio ex tuis litteris, quas nuper ad me dedisti, satis quidem prolixas, breviores tamen quam quæ tui meum desiderium explere potuerint, tametsi illud non minima ex parte levaverint. Nam quamvis, mi *Corneli*, ea, quam tuæ præ se ferunt litteræ, animi in me tui integritas adeo jucunda grataque sit, ut jucundius gratiusque possit esse nihil, tamen præcipuo quodam angor dolore, ejusmodi rerum nostrarum esse conditionem, ut eam absens experiri compellar. Mallem ego si quoquo modo liceret coram tecum loquendi copiam esse, atque inter complexus tuos, osculaque sanctissima vicinius tui consuetudine frui. Attamen quando id quod volo non possum (juxta *Mitionem Terentianum*) id quod possum volam, & quoniam quod omnium optabam maxime jactu non cecidit, id quod cecidit forte arte corrigam. Et quidem ad id nihil omnium rerum æque conferre videtur, atque tuæ suavissimæ litteræ, quas quotiens lego (lego enim quam sæpissime) tam expressam simillimamque *Cornelii* mei mihi referunt imaginem, ut parum imo propemodum nihil corporum sibi vendicare possit absentia. Hanc itaque quotiens moleste fero, ad eas ilico confugio, illæ te mihi reddunt absentem, illæ me tibi conjungunt absenti, illæ me non modo consolantur, verum etiam incredibili afficiunt voluptate. Præ se ferunt enim tum admirandam orationis gratiam, & *Atticæ* (ut ajunt) *Veneris* plurimum, tum præcipuam à me quidem minime meritam, à tua vero humanitate non alienam benevolentiam. Et quidem quid in eis non amorem, quid non humanitatem sonat, quid non affectum, quid non desiderium redolet. O quam fausta dies, & niveo numeranda lapillo, quo te mihi amicum sortitus sum, qua tu non accessisti tenuis pars animæ meæ. Denique mihi te non solum amicissimo frui, verum etiam vel peculii jure uti licuit. Benevolentiam tam copiosam, tam liberalem promtamque beneficentiam, quis non probet, quis non miretur, quis non maximopere amet? omnium certe ingratissi-

morum

morum unus ero ingratissimus; si non summa enitar opera tantis me officiis, tantis prosequenti beneficiis gratias agere quam maximas, imo etiamsi quando is inciderit casus, referre. Quod si nulla in re unquam mea tibi opera opus erit, efficiam tamen ut tuorum me beneficiorum maxime memorem intelligas, nec (quanquam tu rebus longe anteibis) animo certe ac benevolentia unquam tibi deesse. Ea enim crede mihi, *Corneli* charissime, in te animi integritate amoreque & sum & futurus sum semper, quo in *Nisum Euryalus*, quo in *Orestem Pilades*, quo fertur in *Thesea* fuisse *Perithous*, ea fide qua in *Damonem Pythias*, eo denique amicitiæ calore, quo adolescentem *David* adolescens complexus est *Jonathas*. Porro quidquid ad tui nominis famam, dignitatemque tuendam pertinere arbitrabor, id tanto curabo studio, ut nemini sua ipsius unquam salus majori curæ fuerit, quam mihi tui honoris nominisque ratio. Si quid tamen præterea erit, quod à me factum voles, nihil mihi erit jucundius, chariusque, quam meam abs te operam requiri. Nulla enim res, mi *Corneli*, adeo mihi in vita proposita est, eritque semper, quam tibi omnibus in rebus gratificari. Itaque quicquid meo studio aut labore tibi præstari posse arbitrabere, id tibi totum peculiare ducas velim. Quod *Guilielmum* nostrum tanta mecum benevolentia complexus, rem fecisti (ne mentiar) & mihi apprime jucundam, & tua singulari humanitate dignissimam: dignus est enim mea sententia, qui non modo diligatur, verum etiam ametur quamplurimum, tum ob eximiam præclaramque adolescentis eruditionem, tum ob præcipuum, quo te prior complexus est, amorem. Vale, mi *Corneli* suavissime, meque (ut facis) ama plurimum. *Petrum* tuum mei (ut scribis) amantissimum, mihi quoque charissimum, meo salvere nomine ut jubeas te magnopere rogo.

EPISTOOLA CCCCXIV.

Erasmus Rot. Cornelio Goudano, viro doctissimo, S.

* QUANQUAM, mi *Corneli*, id orationis genus, quod in conflictu contentioneque versatur, fructum habeat quamplurimum, voluptatis quoque nonnihil: tamen, ut verum fatear, illud quod familiare appellant, multo me delectat vehementius; hoc enim lene atque tranquillum, illud paulo turbulentius, hoc securum atque amicum, illud invidiæ sæpe proximum. Nam si de celebribus aut certe nominatis viris judicare pergas, in quamque partem sententiam flexeris, semper erunt (ut sua cuique sententia est) qui tibi succenseant, qui invideant, qui lacerent. Verum, mi *Corneli*, ne tibi nimis morigerus, ne dicam contumax atque fastidiosus videar, si epistolæ tuæ respondere dissimulavero: meam de *Hieronymo Balbo* sententiam paucis accipe. Primum omnium me minime idoneum duxero, qui de litteratorum virorum poematibus sententiam feram. Nam quemadmodum nemo de cælatura, pictura, cæterisque ejus generis judicare recte potest, nisi & ipse earum rerum maxime sit artifex, ita cedo qui de poematibus judicare poterit quispiam, recte-ne condita sint, nec-ne, qui artis notitiam aut tenuiter aut minime habet. Deinde quam in eadem uterque simus sententia, attendas velim. Scribis poesim fictionem sonare *Latine*, nominemque poetæ titulo dignum, nisi qui sub peregrina quadam verborum specie, gravioris aliquid sententiæ occultet atque recondat. Hisque ex omnibus colligis meritum esse *Hieronymum Balbum*, qui omnibus hujus seculi poetis anteferatur. Sed quid? Num qui poetæ nomen meruerit, is-ne continuo eruditus poeta vocari merebitur? Quasi vero non & illi poetæ dicti sint, de quibus facete canit *Virgilius*:

* *Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi.*

Id interest inter poetam & doctum poetam, quod inter picturam & picturam artificem; atque ut multa picturæ accedant necesse est, quo pulchra vocari posset, puta colorum gratiam, earumque distinctionem artificiosam, partium proportionem, artificis industriam, operamque; sicquo in poematibus condendis, quam plurima observari necesse est, ut laudem mereantur. Necessaria in primis accommoda rerum inventio, artificiosa dispositio, elocutio concinna, memoria tenax, deinde colorum quoque splendor accedat necesse est. Præterea cavendum magnopere est, ne figurarum orationis fiat confusio, ne nimis prolixi, ne obscuri simus nimium. Ad extremum multa litura opus est & castigatione plurima, antequam quod condimus edendum putabimus. Sed quid ego tanquam exigua tabella totum orbem, brevi epistola totam rhetoricæ artis præceptionem complecti enitar, aut quid *Minervam* (ut ajunt) docere, aut in sylvam ligna ferre pergo? Nosti *Tullium*, nosti *Quintilianum*, nosti *Horatium*, nosti *Ganfredum*, quam copiosa, quam præclara hujus artis ediderint præcepta certe non es nescius, quæ quisquis recte servaverit, is sane poeticum munus absolute confecit. At ne in epithetis quidem, aut sermonis blanditie palmam puto consistere. Illa enim in *Terentio, Horatioque* rarius; hanc in *Persio, Sidonio*, nonnullisque aliis eruditissimis tenuiter esse videbis. Adde *Nasonem Tibullumque Maroni* nostro multo quidem esse blandiores, at nequaquam illi continuo palmam eripere. Itaque *Hieronymum* tuum, mi *Corneli*, poetam quidem demonstrasti, sed nondum quo proficiscebare, pervenisti. Sed esto omnes vicerit, quæ mea in *Hieronymum* tuum injuria est, si te canente, solum illum priscorum servare vestigia, ego ex adverso eum non solum, sed cum compluribus aliis id agere, contendi. Neque enim illi prætuli quenquam, neque illum posthabui cuiquam. Hæc, mi *Corneli*, conflictantium more, vel potius in palæstra ludentium contulimus, imo jocati sumus. Nunc tamen omisso quæramus seria ludo. Difficile dictu est, *Hieronymi* tui imo nostri lectitanti carmina quantæ mihi voluptati sit, tam præclara, tam expressa veteris eloquentiæ monimenta superesse, eumque dignum omnino judico, quem omnes (quibus charæ sunt litteræ) ament, colant, legantque. Nescio tamen an omnibus, quos superstites video, eum præferre ausim, tum ob id causæ, quod facile sit epigrammata belle scribere, tum ob utriusque partis dubiam facientis carmina palmam. Rem tamen nobis facies gratissimam, si cætera quoque *Hieronymi*, aut aliorum si quæ sunt poemata ad nos commodato dederis. Pro tuis cumulatissimis maximisque beneficiis gratias habeo, habeboque dum vivam, quam maximas. Vale.

EPISTOLA CCCCXV.

Erasmus Cornelio Goudano, viro eruditissimo, S.

* GAUDEO, cœpisti tandem amiculorum meminisse. Quid enim, dum nil nisi agros pecuniamque crepares nobis nullus erat locus. Quid igitur potissimum mali imprecer his, qui te procuratorem fecerunt? nempe ut ipsi procuratores fiant. Nunc tu, *Corneli* suavissime, cum quasi ex medio freto in portum sive te recepisti, sive vento aliquo conjectus es, intermissa studia alacri animo repete. Erunt post intermissionem & tibi Musæ, & tu Musis multo gratior, quam si nullum divortium intercessisset. Si quid agitem rogas: est mihi in manibus de litteris Opus, quod diutissime minatus sum, idque inter rusticationem curo, quantum procedat parum scio. Id quidem Operis, duobus libellis absolvere, in animo est. Prior in refellendis ineptis barbarorum rationibus totus fere versabitur: In secundo te tuique similes doctos amicos, de laude litterarum loqui faciam. Itaque quandoquidem communis erit gloria, æquum est laborem quoque esse mihi tecum communem. Si quid igitur legisti (quid enim tu non legisti) quod ad has res facere putabis, id est, quo vel litterarum studium vituperari queat, vel laudari, quæso ad me mittere cures, atque per nostram amicitiam candidus impartias. Vale.

EPISTOLA CCCCXVI.

Cornelius Goudanus Erasmo viro undecunque doctissimo S.

*CUM post multarum precum instantiam & importunitatem, Erasme charissime, Martinum nostrum diu tergiversantem, ne suam forte proderet ignorantiam, voto mutuæ charitatis constrinxissem, ut aliquid tuorum carminum ipso sollicitante meruissem accipere, tandem devenit ad manus nostras nobilis ingenii tui Carmen lamentabile super contemtu artis poeticæ; quod ubi recepi, vidi & perlegi, quanto recreatus fuerim gaudio non facile dixerim. Verum etsi tuas laudes omnino tacere nequeo, te tamen in solida humilitate servare memento, quæ si tibi non desit, & hunc, quem nunc præfers, florem in germine, plurimos in fructus prodire faciet ex frutice. At ne tuam præclaram & insignem indolem nostris laudibus inepte commaculem, hoc unum dixisse sufficiat; omnibus me votis exposcere, unum tecum fraternitatis habere consortium, unum mutuæ exercitationis studium ac unum denique solidæ charitatis firmamentum. Cæterum ut & hæc tibi plenius innotescant, quanti penes me tuum mihi constet ingenium, operam dedi & Carmen tuum debita recommendatione celebrandum nostra licet rudi confabulatione subdividens. Dialogum Apologeticum feci, prout titulus huic tuo & nostro communi libello præfixus facile manifestat. Nec hoc tibi, quæso, indignationem faciat, me tuos versus paucissimis interdum verbis commutasse, & ad aliud metri genus in finem retorsisse: sed plurima velim ratione, & suavi quadam nostræ charitatis præsumtione id factum esse non ambigas. Nam ut Carmen illud eleganti a te stylo compositum omnes & singulos vehementius delectaret, fategi ut a legentibus si libuisset etiam suavi modulatione decantari posset. Quod ut liberius quoque inoffensa voce posset fieri, omnes hiatus vocalium diligenti studio prætermisi. Dabis igitur placidissime veniam, quod ineptas manus nostras in tuam misi segetem florigeram, imo ex hoc tibi me statues amicissimum, qui tuo de Carmine nostrum communem feci libellum. Postremo quoniam tanti te facio, ut nihil supra, rogo instanter, ut & tuam operi nostro De morte diligentiam adhibere, & lima tuæ discretionis emendatum tempore oportuno non pigriteris remittere. Nulla inter nos (ut quidam laboravit) fit aliquando invidiosa æmulatio, sed etsi mutuis ingeniis quandoque cedendum fuerit, in uno tamen charitatis vinculo maneamus. Vale, & me mutuo dilige.

EPISTOLA CCCCXVII.

Cornelius Goudanus Erasmo Roter. Poetæ, Oratori, Theologo, viro undecunque doctissimo, S.

*ETSI, Erasme charissime, nihil mihi optatius esse potuit, quam ut tantum ac talem tuum in me cognoscere animum, & amicitiæ gratiam & fidem quam gratissime pollicentem, tamen quodam propriæ vilitatis rubore conficior, dum tuis me immeritum laudibus non parum exornasti. Tanta enim & tam magnifica de me sentis & scribis, ut propemodum amicis meis de me invidiam fecisse videaris. Verum si errorem, qui de pietate procedit, non semper ecclesiastica damnat religio, nec te quoque nostris plus æquo laudibus amoris errore immorantem contendant, velim suggillare: itaque necesse erit, ut dum tuum in me errorem condemnaverint, & Petri fervorem passionem Domini non ferentem vincantur condemnare. Præterea cuncti velim recognoscant, nec te posse adulari, nec me aut vituperio commoveri, aut immerita laude delectari. At dum hæc scribimus forsan novum calumniandi laqueum amicis nostris contexímus, ut dicant me turpius ore proprio meas laudes depromere, quam fuerat ab alieno suscepisse. Quapropter ut ad liquidum æmulis nostris satisfaciam, quod verbis dixi, factis ostendam. Credo equidem ex hoc posse contingere, quo vel tandem a sua vesania revocati, & tuas in me laudes, & meum in te amorem non potuerint non amare. Audiant qui

A velint, irrideant qui non credent. Olim igitur cum ille noster amicus de tua mihi industria plurima recitasset, animum cepi tecum amicitiæ fœdus aggregare, & longe itineris distantiam crebris intercurrentibus epistolis relevare. Tum primum in obsidem illi dedi divi Nicolai historiam a me rudi metro conscriptam; hoc tamen præcauto, ut tua prius carmina (fatebor enim) diligenter prospiceret, & si rem æquis certare pedibus judicasset; nostras quoque ineptias tibi communes faceret. Verebar enim (nam famam tui nominis jampridem Johanne nostro narrante cognoveram) verebar, inquam, me tuo incomparabili vincendum ingenio, & meæ temeritatis confutandum opprobrio, quippe qui tuis disertis auribus meos

B furfures injecissem. Sin autem te (quod & indubie tunc suspicabar, & nunc cum summa cordis gratulatione expertus sum) potiori quidem gradu videret incedere, meum interim, quem sibi commiseram, Palefredum tortuosum domi retineret absconditum. Hac igitur occasione dementiæ suæ nactus vesaniam, demum ad me regrediens insinuat te carmina quidem nostra legisse, sed ubi legeras caperatam frontem ducere, rhinoceronteum nasum portendere, deridere, corrodere (ut suis verbis utar) ea circumquaque dilaniare. His itaque acceptis haud injuria vituperiis, Deum testor, nihil me commotum fuisse, sed digna reputabam me meis ineptiis convitia recepisse. Verum de his ex hoc & in perpetuum supersedere decrevi;

C ne vel amicum nostrum & modo conversum impatienter commaculem, vel jam sopitos resuscitem ignes. Atque hoc propterea dixerim, ut amici nostri recognoscant universi, ut nulla me tuis laudibus infectum superbia, ita nec ulla tuis (ut arbitrabar) convitiis permotum iracundia. Cæterum omissis invidorum cavillationibus, quo ego tuas laudes susceperim animo, paucis accipe. Credo equidem te, mi Erasme dulcissime, hac de causa tuis me laudibus adornasse, quatenus meam pusillanimitatem tolleres & ignaviam, ut ad currendum tecum in litteratoriæ exercitationis stadio me exacueres, & vel sic de rudi discipulo tui utrumque similem facere potuisses. Commendabilis est vere illa laudatio, quæ tantum amico fru-

D ctum advehit, & adulationis vitium non admittit. Laudis enim cupiditas & timor ignominiæ (Julio teste) ad virtutem excitant. Nam dum quisque laudes expetit, bonis se moribus, quibus illas mereatur, & studiis digne componit. Quid dicam de præstantissimis quibusque viris, quos propterea memorabili nomine celebrat posteritas, quia laudis cupidi ad quæque pericula subeunda cum pro honestate vitæ, tum pro patria liberatione se promtissimos reddidere. Mentiar si non unum e veteribus exemplum protulero. Et, (ut Fabios, Fabritios, Scipiones, Camillos, ac primos quosque Romani nominis viros præteream) Annibalem solum in medium adducam. Is itaque cum adhuc propemodum puer esset (quia Juno da-

E bat mentem laudum spe corda fatigans) tractabat secum Egates abolere parentum Dedecus, & Siculo demergere fœdera ponto. Oportunum igitur fateamur oportet, & utile nonnunquam tepidos & remissos laudum stimulis agitare, & ad quæque virtutum opera, bonarumque artium studia laudulentis (ut ita dicam) ictibus fortiter excitare. Concludam itaque & dicam nulla te culpa apud æmulos posse notare, qui tuis amicum laudibus proficere coegisti. Sileant ergo necesse est, & mutuis nos laudibus permittant proficere, & suis se odiis non desinant lacerare. Vale, & bonis operibus Deo ferventer inservire stude.

EPISTOLA CCCCXVIII.

F Cornelius Goudanus Erasmo viro undecunque doctissimo S.

*COPIOSA tuæ charitatis abundantia, Erasme charissime, dum omni se parte prodit, immortali me beneficio tibi potenter alligavit. Quod enim jampridem ex te petii & omnibus semper votis exposcere non desinam, pro tua singulari benevolentia & insita suavitate ne dicam spontaneus assensisti, sed & ad preces nostras cumulum adjecisti: scribis enim (nec te inaniter scripsisse crede-

diderim) nihil rerum esse quod te majori affecerit gaudio, quam ut paribus nos studiis exerceamus, & crebris epistolis nostram nobis absentiam vindicemus. Quæ omnia, mi Erasme, ut te quamplurimum amem efficiunt, & tecum per litteras sæpius loqui non omittam, & quidem juste. Nam sicut contumeliosi est (teste Tullio) male respondere, ita & superbi nihil velle responsi rependere. Gratum igitur mihi est, & jucundum, meum a te officium requiri, & me rudem ac discalciatum a te, qui plurimum vales & vere præcellis, non adspernari. O nobile ingenium & amoris amplitudine quam gratissimum! ô sincerissimam charitatem & animum suavissimum! Non enim suffecit tibi hæc eadem verbis ingessisse, nisi etiam Veterum studia rem ipsam manifestius & efficacius contenderis persuadere. Duos itaque Ecclesiæ duces cum scientia, tum vita perfectissimos, Hieronymum loquor & Augustinum, mihi exemplo proponis, qui cum esse una minus poterant quam volebant, animorum conjunctione, paribusque studiis ita conjuncti sunt, ut alter alterius animum & benevolentiam non nesciret. Præterea ad tuæ charitatis accedit cumulum, quod me non solum sanctorum exemplo excitare volueris ad scribendum, verum etiam præceptorem tradere, quem imiter ad ornatum. Quod igitur Laurentium Vallensem me lectitare tam vehementer exoras, & risum mihi fecit & fructum. Nescio quo oculos tuos perdideris (jam enim joco ludimus) ut illum mihi proposueris imitandum, adversus quem plurimi non contemnendæ doctrinæ viri, consertis (ut ajunt) manibus jurata noscuntur prælia suscepisse. Nunquid tibi excidit quanta in illum Poggius vir eloquentiæ admodum peritus jactet incendia? An utile tibi videbitur tuum illi amicum commisisse, cujus sine invidia studiis non poterit inhærere. Circumlatrat multorum instantia illum definiens haud legi debere, qui nescit (ut inquiunt) nisi litteras & apices cavillare. In Laurentium invehitur Poggius tali tetrasticho:

Nunc postquam manes defunctus *Valla* petivit,
Non audet *Pluto* verba Latina loqui.
Juppiter hunc superis dignatus honore fuisset,
Censorem linguæ sed timet ipse suæ.

Vide ergo si me recte illi commiseris, quem tanquam hominem famosum & mordacem totus persequitur orbis. Verum hæc interim jocati sumus. Porro quantum ex ejus libris ad tuam commonitionem fructum cepi, tuo judicio (si tamen arrogans non videor) & ex hoc jam currenti stylo facillime deprehendes. Denique quam gratissimum mihi fuerit quod doctores tuos mihi significas non facile dixerim. Manifestas enim ex hoc sincerissimam sine omni invidia charitatem, & (quod paucissimorum est) secretorum tuorum mihi communem te facere gaudes supellectilem. Vale.

EPISTOLA CCCCXIX.

Cornelius Goudanus Erasmo Rot. viro undecunque doctissimo *S.*

*SIGNIFICASTI litteris tuis, mi Erasme charissime, majorem in modum te admirari, cur Hieronymum Balbum Parisiis commorantem solum dixerim, qui Veterum vestigia in suis carminibus præ cunctis rectius imitetur. Innumeros enim hac tempestate videre tibi videris litteratissimos, qui se ad Veterum eloquentiam tam in metro, quam in prosa non parum repræsentent. Atque per singulos discurrens, rem mihi fecisse videris gratissimam, dum nostram quoque Germaniam non paucos tum oratoria, tum poetica doctissimos evidenter probas edidisse. Ratum habeo & perjucundum quod dicis, sed a mea me sententia non avellis. Verum ut hæc, quæ non arroganter de Hieronymo dixi, me rationabiliter quoque dixisse intelligas, operæ pretium mihi videtur, ut quod verbis ingessi, rebus ipsis manifestem. Igitur ut altius aliquid pro majori intellectu repetam. Novimus poësim Græce, fictionem dici Latine. Hac itaque nominis interpretatione præcognita in omni poemate duo esse necessaria Veteres tradiderunt, faciem scilicet & sententiam. Faciem autem appellant id quod primo quidem littera legentibus repræsentet, sententiam vero, quod sub metaphora intelligi voluit qui poema conscripsit. Consequens ergo est ut ille poeta aut saltem poësim doctus censeatur, qui vel in sententia, vel in facie, vel in eorum utroque concinnit fictionem: quod si secus actum est (ut commentatori placet) non poema poeta, sed versus versificator composuisse judicatur. His itaque pro rationabili conclusione præassumtis ad nostrum Hieronymum redeo, ut illum sine omni injuria tuis, qui adhuc in carne superstites sunt, (nam de vita sancta taceo) judico præferendum. Nam præter eum hoc tempore eorum, quos legi, invenio neminem, qui ad plenum comparationes & ingenia imbiberit poetarum; exceptis denique his (quæ in epithetis maxime constare videntur) vestigiis poetarum, ita exactos sub poeticæ terminis concinit sonos, ut alterum nobis Ovidium tum carminum venustate, tum mentis lenitate (quamquam id minime laudi dedero) quam aptissime repræsentet. Demum suis in locis propriis viri carminibus (quæ admodum pauca habeo) probare licebit. Et quoniam jam occasionem nacti sumus, si quis hoc quod poetam facere diximus, fabulis videlicet & metaphoris vera occultare, vitio dare voluerit & mentis levitati, audiat quid Veteres desuper sentire potuerint. Non poeta dicam, quoniam nullus de se rite testatur, sed prisci philosophantes & legum latores publicæ utilitatis gratia fabulas invenerunt. Causam si quæris, suis tibi Strabo satisfaciat verbis. Quoniam, inquit, confusæ multitudini philosophia rationes reddi non possunt, nec ad religionis sanctitatem ac fidem facile adduci, numinum timore opus fuit; id autem non fit sine figmentis fabularum & miraculorum. Idcirco fulmen Ægida, tridentem, faces, thyrsos, capillos serpentinos, Cerberi latratus & arma deorum, universa priscorum theologia præferebat. Hoc quoque usus exemplo Virgilius & rusticæ multitudini Pythagoræ opinionem ex spina mortui anguem dicentis generari, fortius imprimeret, ex Anchisæ tumulo serpentem concinit prodiisse. Sed hæc hactenus. Tua carmina si rescire vis omnia mihi stupori esse recognosce, ita ut jam meorum decreverim mea vilia Deucalioni consecrare, nisi me tuis adhortationibus jam nimio carminum tuorum splendore reverberatum, studueris relevare. Vale.

EPISTOLA CCCCXX.

Guilielmus Goudanus Cornelio suo S.

*GERO morem tuæ voluntati, mitto Thucydidem, Trapezuntium brevi missurus, veritus sum ne gravior sarcina oneri esset laturo. Lectito, mi Corneli, tua carmina; miror id quod semper fervens ingenium, sed ridiculus qui me volueris esse censorem, & tanquam Aristarchum, quanquam hoc tamen dicam; videre me tibi opus esse freno, si non tam copiam sectarere, quam elegantiam, non modo mecum, quem facile etiam supinus & stertens vincis, verum etiam cum Erasmo æquo Marte contenderes. Studebis, mi Corneli, puritati, si me amabis, ego quantum tibi tribuam, quam te sedulo commendem, malo cognoscas ex aliis. Quod me consulis, tibi quid facto opus esse putem; equidem (ne dubie loquar) omnino faciendum censeo, ut istam occasionem, quæ nescis an reditura sit, apprehendas. Præterit unumquemque (ut fertur) semel in vita occasio, qui venientem apprehendit, habet, si sinis præterire frustra sequeris. Nam fronte capillata est, post est occasio calva. Habes meam sententiam. Incredibile est quantum me ceperit desiderium vos istic visendi. Thomam bellum hominem & tibi amicissimum bene valere cupio. Vale.

EPISTOLA CCCCXXI.

Erasmus Rot. Berthramo Damo S.

NONDUM statui, *Berthrame* charissime, utri potius succensere debeam, isti-ne tuo pudori immodico, per quem factum est ut minus præ te ferres qualis

lis & quantus esses: an meæ incogitantiæ, qui distractus aliis curis, sero senserim quantus mihi esset oblatus thesaurus. Tandem in carmine tuo totum *Berthramum* velut in speculo, contemplatus sum, magna sane cum animi mei voluptate. Est enim sobrium ac sanum, amabilem quandam præ se ferens modestiam, in eruditis raram, in nobilibus rariorem. Unum vereor ne illic non sine meo dedecore legatur, in cœlum ferri humanitatem meam, quod talem hominem tantum itineris mea causa emensum admiserim ad qualecunque colloquium, qui τὸν κύκλωπα tot dies mensa exceperim. Deum immortalem, quantus hic mihi periit fructus, vel tua verecundia, vel mea socordia. Quod si in rem tuam foret hic commorari, scito & domum hanc, & domus dominum esse pleno jure tuum. Sin alio te vocant rerum tuarum rationes, tamen *Berthramus* mihi præcipuum locum obtinebit in eorum numero, quos & amo sinceriter, & suspicio non vulgariter. Bene vale.

Vereor ne nobis diversum quiddam acciderit, tibi qui pro thesauro repereris carbones, mihi qui carbones esse suspicans, thesaurum amiserim.

EPISTOLA CCCCXXII.

Conrado à Dingen, Præsuli Wirtzenburgensi, Erasmus Rot. S. D.

ORNATISSIME Præsul, cum sim & natura verecundior, quam ut plebejis etiam hominibus ultro soleam litteris meis negotium facessere, & nunc occupatior, quam ut vacet quicquam omnino scribere, tamen hujus *Draconis* improbitas extudit hanc à me epistolam ad amplitudinem tuam, quam accipio cum semper optimis ac sanctissimis studiis delectatam, tum in præsentia singulari favore prosequi litterarum honestarum cultores. Inter quos utinam me jure queam commemorare. Certe videor inter hos posse referri, qui sua qualicunque industria, aliis addunt animos, quemadmodum faciunt, qui in acie classicum canunt, ipsi tamen interim à prælio semoti, quive in certaminibus suffundunt frigidam, cum ipsi cursu non certent. Hactenus sane feliciter successit proventus ingeniorum, si modo absit discordia, aut certe sit civilior. Si vetera studia cum his novis mutua comitate coalescerent, possent utraque alteris esse usui. Nunc dum utrique sic agunt, ut alterutra factio prorsus profligetur, fit, ut utrisque sit male. Conjuratum est à stolidissimis agminibus in perniciem optimorum studiorum, pars deterior, numero superior est. Melior causa vincit. Et periculum est, ne juxta *Livianum* verbum pars major superet meliorem, ni tuo tuique similium favore sublevemur. Ego non solum publico studiorum nomine gratias ago tuæ benignitati, verum etiam meo privatim, qui candore quodam amico non adspernaris nostras qualescunque nænias. Si quid offendit hoc epistolium meum plusquam extemporarium, *Draconi* fac imputes, quo juvene ut nihil adhuc vidi melius, ita nihil vidi pertinacius. Celsitudinem tuam incolumem ac florentem nobis quam diutissime tueatur *Christus* optimus maximus.

EPISTOLA CCCCXXIII.

Des. Erasmus Roterodamus Martino Dorpio S.

AUDIVI, non sine summa animi voluptate, mi *Dorpi* charissime, quæ nobis de te narravit communis amicus *Paludanus*, quanto pectore in Præfatione tua damnaris istos, qui, neglectis divinis Litteris, anxiis ac frivolis quæstiunculis insenescunt, & qua tuba tuos auditores ad divinæ Scripturæ studia sis adhortatus. Macte animo virtuteque βάλλ' οὕτως, sic itur ad astra. Quæso ut istam provinciam tuo potissimum dignam ingenio, strenue cœptam, fortiter obeas. Nos, quoad licet, non sumus defuturi. Tu qui & ætate flores, & ingenio polles, & omnibus bonis litteris affatim instructus es, majora illa munia pari virtute sustinebis. Favebimus etiam obscuritati nostræ, si ad tuæ gloriæ splendorem, nostri nominis lucernula velut evanescet. Quæ didiceram ex *Paludano*, narravi *Tonstallo Britanniæ* Oratori. Crede mihi, homo exsiliit præ gaudio, quod toto animo negotium hoc capesseres. Demereberis tibi *Christum*: nomen tuum orbi commendabis, ac studiosis omnibus rem ut vehementer gratam, ita & salutarem facies. Bene vale, *Dorpi* multo omnium charissime. *Bruxellis* 10. Julii.

EPISTOLA CCCCXXIV.

Erasmus Dorpio suo S. D.

IN alio studiorum genere fateor verum esse quod scribis, non lædit, imo sæpenumero juvat qui dissentit. Hic qui dissentit, non hoc agit ut ipse videatur eruditior, sed ne adversarius sit *Christianus*. Quod etiamsi non agat ille, tamen interim apud imperitam plebeculam traducitur is, cum quo certatur: & ansa datur perversissimo isti hominum generi, qui malo alieno vel pascuntur, vel crescunt. Nec unquam suspectum habui tuum animum, sed fortassis melius noveram ingenia mortalium, & causæ circumstantias altius atque tu perpendebam. Quod si qui cruciantur inter nos convenire, demus operam, mi *Dorpi*, quo magis ac magis doleant, indigni quibus unquam bene sit, qui malis gaudeant alienis. Rumores nihil est quod metuas: nemo mortalium est, qui minus his commoveatur quam ego. Qui bene volunt *Erasmo*, facile amabunt & *Dorpium*, si senserint te mihi ex animo amicum. Heri binas à *Moro* litteras accepi, intra biduum ibit, qui meas referet, in quibus adscribam quæ cupis, imo jam quædam de concordia nostra scripseram, nondum abs te monitus. Multorum litteris magnificisque promissis invitor in *Galliam*, idque Regis nomine: sed non libet rursus me theatro committere. Animus secessum flagitat: ætas hæc, seu potius valetudo, cogit etiam quietem agere. *Petrus Ægidius* tuam salutem alacriter accepit, & suam amanter remittit. Si quid in *Angliam* voles, mitte quam primum, curabitur à nobis. *Joannem Atensem* omnibus laudatissimum, & tamen nunquam satis laudatum, meo nomine etiam atque etiam salutabis. Bene vale. *Antuerpiæ* 21. Februarii.

EPISTOLA CCCCXXV.

Erasmus Roterodamus Elizabethæ Moniali, Virgini Deo dicatæ, S. D.

REDDITAE sunt mihi, Soror una omnium in *Christo* charissima, litteræ tuæ: quæ quanta me voluptate affecerint, haud facile dixerim. Præ se ferunt enim singularis tuæ erga me benevolentiæ (quam semper mihi conciliare studui) certissimum argumentum. Majorem itaque in modum gaudeo, superesse adhuc, quibus curæ sim, etiam in tanta fortunæ acerbitate, quique meam vicem doleant. Et id sane eo mihi gratius duco, quo rarius miseris evenire solere intelligo. Siquidem dum tibi integra, dum secunda manent omnia, aderunt innumeri, qui te amico frui gaudeant, qui tuam necessitudinem quærant: at ubi primum fortuna averso sereno (bifrons enim est) truci te vultu adspexerit, protinus amicorum tuorum (quos rerum tibi conciliavit felicitas) videbis superesse neminem: fugiunt enim, fugiente felicitate; mutante fortuna vices, animum mutant & ipsi. Quod certe, & apte, & erudite ille poeta nobis cecinit, qui dixit:

En ego non paucis quondam munitus amicis,
Dum flaret velis aura secunda meis:
Ut fera nimboso tumuerunt æquora vento,
In mediis lacera puppe relinquor aquis.

Sed te, *Elizabeth* amicissima, non in eorum te esse numero jam sole (ut ajunt) clarius perspectum habeo, quam unam in tanto omnium rerum tumultu, in tantæ fortunæ meæ incommodis mihi & esse, & fuisse semper reliquam intelligo, quæ tuum in me amorem nun-

nunquam intermiseris. Quare si officiorum studio tibi ex æquo contendere minime possum, amoris tamen litterarumque vicissitudine nunquam à te sum superandus. Et si tu rebus longe anteibis, ego certe animo ac voluntate posteriorem me fieri non sinam. Et si meis fidem sermonibus non habes, fac periculum, efficiam, si quid potero, ut quanti te faciam, intelligas. Vale semper.

EPISTOLA CCCCXXVI.

Joanni Fabro, Episcopo Viennensi, Erasmus Rot. S. D.

TANTA-NE celeritate istuc usque pervolasse rumorem, clarissimum virum *Thomam Morum* jure submotum à munere Cancellarii, & in hujus locum surrogatum alium nobilem, qui protinus liberos dimiserit, quos *Morus* ob contentiosa dogmata conjecerat in vincula. *Homerus* Ossam, *Virgilius* Famam toto corpore pennis ac plumis sublevant, quo declarent illa nihil esse pernicius. At mihi tarda lentaque videtur omnis alarum celeritas, si ad hujus rumoris derepente tam late divagati velocitatem conferatur. Vix fulgor ocyus dimicat in omnem mundi partem. Quanquam autem hæc fabula constanter per omnium ora volitabat, nec ullas è *Britannia* litteras receperam, (nam *Thomæ Mori* epistola*, quam nunc ad te mitto, complures menses hæserat in *Saxonia)* tamen sciebam certo certius vanissimum esse quod jactabatur. Noveram enim humanissimi Principis ingenium, quanta constantia foveat amicos, quos semel complecti instituit, quamque gravate submoveat quenquam à suo favore, etiamsi quid erroris humani in illis deprehenderit. Rursus noveram *Thomæ Mori* sinceritatem atque in rebus maximis pariter ac minimis gerendis dexteritatem, ac nusquam connivere solitam eximiæ cujusdam prudentiæ vigilantiam. Imo mihi benevolus Regis erga *Morum* animus magis ex eo liquebat, quod eum munere splendidissimo quidem illo, sed oneris ac periculi pleno, liberasset, quam quod tantum honoris detulerat. Quum enim illi eas clitellas detrectanti imponeret Rex, φιλόπατρις erat, sibi suoque regno consulebat: quum roganti adimeret, φιλόμετρον sese declarabat. Illic pietatis ac prudentiæ laudem omnium applausu promeruit, qui provinciam multo difficillimam ei commiserit, quo haud scio an sit alius in eo regno tanto oneri sustinendo magis idoneus: hic egregiam humanitatis laudem est assequutus, qui & de suo judicio & de publicæ utilitatis respectu nonnihil concesserit amici precibus, tale quærentis otium, quale à suo Principe quondam impetravit *Cassiodorus*. Nec enim dubito quin *Morus* gravissimis adductus caussis istam missionem à Rege flagitarit. Alioqui nec hic unquam tam impudens erat futurus, ut tam cito rogaret exonerari, nec Rex tam facilis, ut ob quaslibet caussationes preces illius fuerit auditurus. Non ignorabat enim totius regni statum maxima ex parte pendere ex Cancellarii integritate, doctrina ac prudentia. Neque enim hic Cancellarius dicitur, ut apud nonnullas nationes, Secretarius; sed dignitas est regiæ proxima: eoque prodeunti à dextris gestatur sceptrum aureum, in cujus fastigio est corona aurea Imperialis, ad lævam liber: quorum altero summa sub Rege potestas, altero legum prudentia designatur. Est enim totius *Britannicæ* ditionis supremus Judex, ac Regis consiliique regii dexter, ut ita dixerim, oculus, ac dextra manus. Tam arduam functionem sapientissimus Princeps nequaquam credidisset inexplorato. Vix alius penitius inspexerat, aut impensius amabat raras ac pene divinas illius ingenii dotes. Quin ipse Cardinalis *Eboracensis*, vir, quæcunque fuit hominis fortuna, non stupidus, quum perspiceret nullam superesse spem reditus ad dignitatem pristinam, asseveravit, in ea Insula nullum esse tanto oneri parem præter unum *Morum*. Nec hoc erat favoris aut benevolentiæ suffragium. Cardinalis dum viveret, *Moro* parum æquus erat, eumque metuebat verius quam amabat. Nec diversum erat populi judicium. Itaque sicuti cum tanta totius regni

A gratulatione suscepit magistratum, quanta ante illum alius nemo: ita magno sapientum ac bonorum omnium mœrore deposuit. Deposuit autem omnium pulcherrimum promeritus elogium, neminem antea munus illud gessisse dexterius aut majore cum æquitate. Et scis quam soleat esse querulum vulgus adversus eos qui summum gerunt magistratum, præsertim primis annis: etiamsi harum rerum tibi facile fecero fidem, si summorum virorum epistolas proferam, Regi, regno, sibi atque etiam mihi gestienti cum alacritate de suscepto honore gratulantes: rursus eorundem litteras deplorantes, Reipublicæ talem esse subductum judicem, ac βουληφόρον, ut *Homerico* verbo abutar. Neque vero dubi- B to quin Rex insignem aliquem virum in *Mori* locum substituerit, qui mihi tamen prorsum ignotus est: verùm quod ad generis claritatem attinet, quod laudis genus *Thomas Morus*, ut est ingenio plane philosophico, nec affectavit unquam, nec jactavit; natus est *Londini*, in qua civitate multo omnium celeberrima natum & educatum esse, apud *Anglos* nonnulla nobilitatis pars habetur: dein ex patre neutiquam obscuro, Juris *Britannici* doctore, cui ordini apud *Anglos* summa est dignitas, & ex hoc pleraque illius insulæ nobilitas fertur originem ducere. Huic ita successit filius, ut parentem per se clarum omni genere decorum obscurarit, tametsi nemo verius illustrat majores suos, quam C qui ad hunc obscurat modum. Omitto nunc dignitatis titulos, quibus uterque, non ex ambito, nec emto favore, sed spontaneo Regis judicio decoratus est. Nisi forte rebus in bello semel atque iterum strenue gestis arbitramur veram parari nobilitatem: egregiis autem in Rempublicam meritis, quæ pacatis temporibus consilio præstantur potius, quam armis, nihil deberi honoris. Militarem industriam quo melius habet Reip. status hoc minus desiderat: horum vero qui doctrina, qui consilio, qui jurisprudentia excellunt, opera semper est Regibus ac regnis necessaria belli juxta ac pacis temporibus. Audimus Scripturam mysticam loquentem, *Per me Reges regnant.* Atqui ea vox non est mi- D litiæ, sed sapientiæ, quæ præstat ne bellum oriatur, & si vitari non queat, efficit ut quam minimo Reip. malo geratur. Felicius autem est effugere bellum quam fortiter gerere. Pax autem non potest esse diutina, aut si est, gignit corruptos hominum mores, nisi prudentium virorum consiliis gubernetur. Si *Torquatus* illustris factus est, quod hosti *Gallo* torquem detraxit, clarus non erit, qui compluribus annis æquum Judicem, fidelem consiliarium, præstitit patriæ? At multo secus visum est priscis Imperatoribus, qui assessoribus suis, legum prudentia claris, summos honores detulerunt. Quin & Grammaticis, Dialecticis, ac Juris pro- E fessoribus, qui per annos viginti specimen eruditionis ac probitatis dedissent, eadem dignitatis insignia decreverunt, quibus ornabantur vicarii; vicariorum autem dignitas æquabat comitum ac ducum dignitatem. Testatur hoc *Codicis* liber duodecimus, titulo *De Professoribus.* At hodie non agnoscuntur pro nobilibus, quibus non nativitas, sed Princeps donat insignia. Non improbarem si dicant, vendit: cæterum quum Principis auctoritate bene meritis de Republica decernitur honos, meo judicio gemina est nobilitas, quum ad virtutem omnis veræ nobilitatis parentem accedit Principis auctoritas: si requiritur antiquitas, magnificentius est nobilitatem promeruisse, quam à majoribus accepisse. Verum hanc laudem scio apud *Mo-* F *rum* esse levissimi momenti, qui mavult posteris suis pietatis amorem, quam insignium honorem relinquere. Porro, quod jactant de carceribus an verum sit nescio. Illud constat, virum natura mitissimum nulli fuisse molestum, qui monitus voluerit à sectarum contagio resipiscere. An isti postulant, ut summus tanti regni Judex nullos habeat carceres? Odit ille seditiosa dogmata, quibus nunc misere concutitur orbis. Hoc ille non dissimulat, nec cupit esse clam, sic addictus pietati, ut si in alterutram partem aliquantulum in-

* Eam habes sup. pag. 1439. F.

 clinet

clinet momentum, superstitioni quam impietati vicinior esse videatur. Illud tamen eximiæ cujusdam clementiæ satis magnum est argumentum, quod sub illo Cancellario nullus ob improbata dogmata capitis pœnam dedit, quum in utraque *Germania*, *Gallia*que tam multi sint affecti supplicio. An non clementer odit impios, qui quum habeat jus occidendi, ita studet mederi vitiis, ut homines ipsi sint incolumes? Num illud postulant, ut Regis vices gerens adversus Regis & Episcoporum sententiam faveat seditiosæ novitati? Fingamus illum non prorsus abhorruisse à novis dogmatibus quod longe secus est: tamen aut munus, quod susceperat, erat deponendum, aut dissimulandus ille favor. Postremo, ut omittamus hic contentionem de dogmatibus, quis nescit, quam multi leves ac seditiosi sub hac umbra parati sint ad omnium scelerum licentiam, nisi gliscentem temeritatem cohibeat magistratuum severitas? Et indignantur hoc à summo regni Judice factum in *Anglia*, quod in civitatibus, quæ religionem innovarunt, interdum facere cogitur senatus? Quod ni factum esset, jamdudum pseudo-Euangelici in cellas & in scrinia divitum irrupissent, & papista fuisset quisquis haberet aliquid. At plurimorum tanta est audacia, tam effrenis malitia, ut ipsi quoque qui novorum dogmatum sunt auctores ac propugnatores, acriter in istos stringant calamum. Et supremum *Angliæ* Judicem volebant connivere, donec impune talis colluvies inundaret in regnum, & opibus & ingeniis, & religione cum primis florens. Fieri potest ut verum sit & illud, in gratiam novi Cancellarii quosdam dimissos è carceribus, vel innoxios, vel ob leviora crimina vinctos, quod ad conciliandum multitudinis favorem, in primo Regum adventu fieri solet. Idem opinor factum & *Moro* suscipiente magistratum. Sed quid agunt isti *Triptolemi*, qui tales serunt fabulas? An ut persuadeant, sectis ac sectarum fautoribus præsidium esse paratum apud *Anglos*? Atqui ex multorum haudquaquam levium virorum ad me litteris liquet, Regem aliquanto minus æquum esse novis dogmatibus, quam Episcopos aut sacerdotes. Nemo pius non optat Ecclesiæ mores emendatos: at nemo prudens existimat recipiendam rerum omnium confusionem. Quum accepissem *Thomam Morum* ad summam evectum dignitatem, quoniam mihi videbar ingenium illius ex diutina consuetudine aliqua ex parte perspectum habere, scripsi me publice Regi regnoque gratulari, privatim ipsi nequaquam. Nunc autem ex animo gratulor, cui cum summa Principis gratia, cum totius gentis honorificentissimo testimonio mature contigerit à negotiorum civilium labyrinthis explicari, quod nec *Scipioni Africano*, nec Magno *Pompejo*, nec *M. Tullio* datum est. Optavit *Octavius Augustus* imperii sarcinam deponere, non licuit. Nunc integra etiamnum ætate *Thomas Morus* hoc vitæ genus adeptus est cum dignitate, ad quod ab adolescentia semper fuit propensus, ut cum suis, est enim φιλόστοργος ut si quis alius, libere salubribus studiis ac pietati vacaret. Exstruxit ad flumen *Thamisim* haud procul ab urbe *Londino*, prætorium nec sordidum, nec ad invidiam usque magnificum, commodum tamen: illic agit cum intimo sodalitio, uxore, filio & nuru, tribus filiabus & totidem generis, una cum nepotibus jam undecim. Vidit favente *Christo* natos natorum, visurus & qui nascentur ab illis. Quum enim nemo sit inter illos non florente ætate, probabile est numerosam sobolem proventuram. Quin ipse quoque possit adhuc esse multorum liberorum parens, nisi uxor jam pridem per ætatem parere desiisset, quam duxit viduam, nec ex hac ullos sustulit liberos. Nam quos habet, ex priore suscepit, quam etiamnum puellam amisit cum aliquot liberis. Hanc tamen licet sterilem, licet ætate provectam, non aliter amat fovetque, quam si puella esset annorum quindecim. Vix alius vivit liberorum amantior, neque ille nescit discrimen inter anum & puellam: sed ea est ingenii commoditas, imo, ut melius dicam, ea est pietas ac prudentia, ut quicquid obvenerit quod corrigi non possit, sic adamet, quasi nihil felicius potuisset obtingere. Dicas apud illum esse alteram *Platonis* academiam: sed contumeliam facio domui illius quum eam *Platonis* academiæ confero, in qua disputabatur de numeris ac figuris geometricis, interdum de virtutibus moralibus: hanc domum rectius dixeris scholam ac gymnasium *Christianæ* religionis. Nullus ac nulla illic est, non vacans liberalibus disciplinis frugiferæque lectioni, tametsi præcipua primaque pietatis cura est. Nulla illic rixa, nullum petulantius verbum auditur, nemo conspicitur otiosus. Ac tantam familiæ disciplinam vir ille non supercilio jurgiisve tuetur, sed comitate ac benevolentia. In officio sunt omnes, sed adest alacritas, nec deest sobria hilaritas. In templo vici exstruxit sibi suisque commune sepulcrum, in quod transtulit ossa prioris uxoris, usque adeo illi non placet ullum divortium: paries habet tabulam testem fortunæ atque instituti illius, quam famulus meus ad verbum descripsit. Exemplar * cum his litteris accipies. Video me fuisse loquaciorem, sed fabulari juvat de amico apud amicum. Quod assidue concionando ad populum agis verum Episcopum, bonis omnibus vehementer placet. Istud exemplum utinam multos excitet imitatores. Quæ scribis de Regis *Ferdinandi* negotiis mihi fuere gratissima: ex his procemiis bonam in spem vocor, fore ut optimi sanctissimique Principis virtutibus aliquando fortuna respondeat. Vale.

EPISTOLA CCCCXXVII.

Erasmo Roterod. Jacobus Faber *S. D.*

HERI *circa crepusculum noctis, præsentium tabellarius me convenit, & nomine tuo dixit salutem; quæ non nisi gratissima esse potuit: sed eo uberiore lætitia animum meum opplevit, quo te intellexi in* Germania *inter typographos versari. Publica enim utilitas (ut continuo concepi) & litterarum feliciter propagandarum amor, te* Britannos *deserere suasit, & nobis quidem oppido quam optabiliter ac utiliter. Quid enim aliud faceres, qui plenus es omnium bonarum litterarum: nisi non tibi, sed utilitati publicæ eas studiis ac studiosis propagares, imitator publici solis? Sic nanque mundi sol candida lucis plenissimus, non intra se illam occulit, sed omnibus mortalium oculis, non suo, sed illorum usu manifestat ac ingerit. Quis non suspiciat, amet, colat* Erasmum? *Nemo non, qui bonus & litteratus fuerit. Ergo qui prorogat vitas, fila vitæ tuæ faciat quam maxime longæva, ut merita meritis diutius cumulans, serus ad feliciora regna, de toto quam optime meritus mundo, transeas: non solum gloria famam posteris relinquens, sed vitam jam tum superis vivens heroicam. Vale felix: & vive nobis & nostro seculo, & ama te colentem & amantem. Ex cœnobio divi* Germani, *juxta* Lutetiam Parisiorum, 23. Octobris.

EPISTOLA CCCCXXVIII.

Jo. Fischerus, Episcopus Roffensis, Domino Erasmo *S. P.*

*QVANTVM *erat molestum audire tuæ navigationis discrimen, tantum sane lætor quod salvus, incolumisque evaseras. Justum quidem erat, ut pœnas dependeres tantæ properationis tuæ abs me, apud quem tutus ab omni jactatione pelagi quiescere potuisti. Liber ille* Cabalisticus, *quo me scribis à* Reuchlino *donatum, nondum ad me pervenit.* Morus *tuus epistolam ad me misit, at librum adhuc suo more detinet, quod quidem & fecit jamdudum cum* Oculari Speculo. *Plurimum tibi devincior,* Erasme, *quum ob alia tua in me humanitatis studia, tum quod tantopere anniteris, ut* Reuchlinus *tam diligenter meminerit mei: eum animo toto complector, cui & interea, donec perlecto libro ad eum scribam, significes precor me gratias illi, quantas animo cogitare possum, habere maximas. In Testamento Novo, per te ad communem omnium utilitatem traducto,* ne-

* Illud videre licet sup. pag. 1441. E.

A *nemo, qui sapit, offendi potest, quando non solum in-
numera in eo loca tua eruditione plurimum illustrasti,
verum etiam universo Operi integerrimam adhibuisti
commensurationem, ut nunc multo quam ante gratius,
multoque jucundius ab unoquoque & legi & intelligi po-
test. At vereor sane ne crebrius dormitarit impressor:
nam ipse me exercitans in lectione* Pauli *juxta preceptio-
nes tuas, reperi sæpenumero dictiones* Græcas *illum omi-
sisse, ac nonnunquam sententias integras. Tibi & istud
debeo,* Erasme, *qui conjicere aliquousque possum, ubi
non omnino* Latinis Græca *respondeant. Utinam ali-
quot menses licuisset habuisse te præceptorem! felix Vale.
Ex* Roffa.

B *Discipulus tuus* Jo. Roffensis.

EPISTOLA CCCCXXIX.

Jo. Fischerus, Episcopus Roffensis, Erasmo *S. P. D.*

*PERLEGIMUS, Erasme, *his diebus* Rodolphi
Agricolæ *Dialecticam: venalem enim eam reperi-
mus inter bibliopolas; fecit autem laus tua ut emerem,
qua illum inter* Adagia *tua prosequeris: neque enim per-
suadere mihi potui, quin is lectu dignissimus foret, qui
à te simul &* Hermolao *illo tantopere commendatus fuit.
Paucis dicam: nihil unquam (quantum ad artem illam
pertinet) legimus jucundius & eruditius, ita singula qui-
dem puncta expressisse videtur. Utinam juvenis præce-*
C *ptorem illum fuissem nactus! Mallem id profecto (neque
sane mentior) quam Archiepiscopatum aliquem. Sed de
hac re coram dicemus. Quando iter* Basileam *arre-
pturus sis, fac per nos venias; consiliis enim tuis nobis
opus erit: quamobrem ne id negligas precor, & felix ac
diu valeas. Ex* Hallyng.

Tuus Jo. Roffensis.

EPISTOLA CCCCXXX.

Jo. Fischerus, Roffensis Episcopus, D. Erasmo *S.*

*SALVUS *sis,* Erasme, *& te precor ne moleste feras*
D *quod non scripserim quum nuperrime ad te misi:
properavit namque ille discedere ab urbe, & ego ex adi-
bus meis egressurus illum obvium habui, atque ita quum
scribere non poteram, dedi tamen ad te munusculum quod
petieras. Neque sane ex deposito illo, quod tu existimas
apud me esse, mediocritatem exsuperans. Mihi credas,*
Erasme; *(dicant quicquid velint homines) nihil apud
me esse, quod meo unius arbitrio erogari possit. Prascri-
ptus nobis est usus illius pecuniæ, ita ut mutare non liceat
quantumcunque voluerimus. Ego qui te tam necessarium
Academiæ nostræ video, te egere non patiar quamdiu
superfuerit quicquam ex tenuitate mea. Simul & ope-
ram dabo (quoties aderit oportunitas) alienam opem im-*
E *plorare, ubi mea defuerit.* Montjoius *tuus, imo no-
ster, sat scio, memor erit tui, si hoc aliquando promise-
rit; & ego illum ad hoc libenter cohortabor: est enim
nunc in Aula. Tu vale optime* Erasme. *Ex* Londino.

EPISTOLA CCCCXXXI.

Erasmus Roterodamus Francisco Medico S.

QUOD sacerdos est animis nostris, hoc medicus est
corpusculis. Celare suum malum non debet, qui
remedium exspectat. Nec dubito quin tua prudentia
soleat eam silentii fidem præstare, quam *Hippocrates*
magna religione exigit ab ejus artis professoribus. Jam
F annis aliquot me crudeliter tractavit calculus renum,
nec erat parturiendi, pariendi, concipiendi finis, ut
mirer hoc corpusculum tot cruciatibus suffecisse. Cru-
ciatus frequenter extorquebat vomitum: postea stoma-
chus sedecim totos dies, nullum omnino cibum reci-
piebat, præter sorbitiunculas. Et in dies ingravesce-
bat malum, tandem adeo exacerbatum, ut desponde-
rem animum, tam acerbi fuerunt nixus. Deinde mu-
tato vino, quod tenue quidem, sed levius, quam hæc
sunt vernacula, ad hæc dilutum aqua ex glycyrrhiza
cocta, bibere cœperam, idque modice, menses ali-
quot eo cruciatu carui. Tandem in summa glande sen-
tiebam quiddam quale solemus pueri, perflati vento,
vulgo frigidam urinam appellant. Id suspicabar acci-
disse, quod diutius post solis occasum confabulatus es-
sem sub dio. Ungebam oleo camamillarum ventrem
subter umbilicum. Nam id solet esse remedio. Nec
præterea mali quicquam sentiebam. Tandem hilari-
ter cœnatus cum amicis, extra ordinem bibi dimidia-
tum cyathum vini *Burgundiaci*, dilutum aqua qua dixi.
Id erat pendulum, quod postea compertum est. A
primo somno, reddidi lotium miro impetu, viisque
vehementer dilatatis, non sine cruciatu: cujus tamen
sensus non erat in ilibus, ubi solet esse gravissimus,
sed in vesica & virgæ musculis. Sensi magnam vim
calculorum ruderum ac materiæ cum lotio erumpere,
non sine ruptura meatuum. Id factum est ea nocte
plus decies, nullo tamen stomachi dolore. Eam uri-
nam non servavi, quod doleo, matutinam servavi, la-
cti similem admixtis calculorum fragmentis. Materia
erat gypsacea. Interea sensus erat molestissimus in ve-
sica. Accivi Medicum, unum post alterum, ac ter-
tium, quales hic quidem habemus. Ambigebant.
Metuebam ne ea materia concresceret in vesica. Nam
dolor aliquot dies durabat. Tandem cœpit mitescere,
non ut discederet, sed ut esset tolerabilis. Itaque
dimissis Medicis, ad victus moderationem confugi, bi-
bens vina *Burgundiaca*, sed parce & vetera, quorum
senium tempero multo saccaro & glycyrrhiza decocta.
Interea stomachus melius habet, atque item cerebrum,
quod crebri vomitus vehementer fatigabant. Lotium
autem hucusque manet veluti gypso turbidum, non
sine calculis, sed qui non discruciant ut solent. Hanc
perpetuam molestiam malo, quam illos cruciatus in-
termissos, sed intolerabiles; nisi enim se mutasset mor-
bi genus, jampridem sepultus esset *Erasmus*. Alias est
levior, alias gravior molestia: tempore nebuloso pe-
jus habeo, nec licet à moderatione victus recedere,
quin ilico dem pœnas: assuevi crebro reddere lotium,
metuens ne concrescat in vesica. Somnus primus est
justus ac placidus, secundus interruptus, & frequen-
ter insomniis irrequietus, quanquam non molestus.
Non est gonorrhea, nec fluxus cerebri, nec medulla
spinæ? hæc enim debilitarent, quum nunc sim vege-
tior. Originem morbi divino: jam annis plusquam
viginti consuevi stans scribere: nec unquam fere sede-
re, nisi vel prandens, vel cœnans, vel à prandio dor-
mitans, quod interdum soleo, præsertim lassus nego-
tiis. At interdum urgebant prælà, maxime epistolæ,
quas cogor innumeras scribere, ut statim à prandio
fuerit accurrendum ad scribendum. Nam à cœna co-
gor ab intensione cessare: aut fabulor sine contentio-
ne, aut inambulans audio famulum aliquid prælegen-
tem, quod mihi sit usui futurum. Quodam autem
tempore quum essem occupatissimus, venit nuntius à
quodam amico qui de vita periclitabatur. Ad huic o-
pitulandum scripsi plurima, non habita ratione vale-
tudinis, quod & ante sæpenumero feceram. Rursus
idem paucis post diebus misit alium nuntium. Huic
quoque dum cupio gratificari, malum hoc obortum
est quod exposui. Quoniam qui stans scribit, fieri non
potest, quin stomacho sit aliquantulum inflexo, sus-
picor stomachum cibum semicoctum cœpisse dejicere
spiritibus alio vocatis, itaque fieri, ut calculus non
concrescat in magnitudinem. Fortassis natura rupit &
vias aliquas, quo facilior sit transitus, sic habet mor-
bus, quorsum evasurus novit Dominus. Vereor ne si
accedat agitatio, aut aliud simile, vertatur in exco-
riationem vesicæ, quo malo nihil esse potest cruciabi-
lius. Hoc cruciatu periisse narrant *Thomam Linacrum*.
Habes rem omnem. Si quid habet tua ars, quo malum
hoc mitigari queat, nam tolli posse non arbitror, hu-
manitate tua dignum facies, si communicaris. Nam
quod ultro miseris remedium, agnosco veterem tuam
in me pietatem, quam hoc magis exosculor, quod ne

levi quidem officio unquam te demeruerim, & utinam esset aliquid in quo declarare possim, & animum agnoscentem tua beneficia, & voluntatem reponendæ gratiæ cupidam. Vale.

EPISTOLA CCCCXXXII.

Erasmus Rot. Francisco, Cardinalis Eboracensis Medico, S.

FREQUENTER & admirari & dolere soleo, quî fiat ut *Britannia* tot jam annis assidua pestilentia vexetur, præsertim sudore lethali, quod malum pene videtur habere peculiare. Legimus civitatem à diutina pestilentia liberatam, consilio Philosophi mutatis ædificiis. Aut me fallit animus, aut simili ratione liberari possit *Anglia*. Primum quam cœli partem spectent fenestræ ostiave nihil habent pensi: deinde sic fere constructa sunt conclavia, ut nequaquam sint perflabilia, quod inprimis admonet *Galenus*. Tum magnam parietis partem habent vitreis tessellis pellucidam, qui sic admittunt lumen, ut ventos excludant, & tamen per rimulas admittunt auram illam colatam, aliquanto pestilentiorem, ibi diu quiescentem. Tum sola fere strata sunt argilla, tum scirpis palustribus, qui subinde sic renovantur, ut fundamentum maneat aliquoties annos viginti, sub se fovens sputa, vomitus, mictum canum & hominum, projectam cervisiam, & piscium reliquias, aliasque sordes non nominandas. Hinc mutato cœlo vapor quidam exhalatur, mea sententia minime salubris humano corpori. Adde quod *Anglia* non solum undique circumfusa est mari, verum etiam multis in locis palustris est, salsisque fluminibus intersecta, ne quid dicam interim de salsamentis, quibus vulgus mirum in modum delectatur. Confiderem insulam fore multo salubriorem si scirporum usus tolleretur, tum si sic exstruerentur cubicula, ut duobus aut tribus lateribus paterent cœlo, fenestris omnibus vitreis ita confectis, ut totæ possint aperiri, totæ claudi, & sic claudi, ut non pateat per hiantes rimas aditus ventis noxiis. Siquidem ut aliquando salutiferum est admittere cœlum, ita nonnunquam salutiferum est excludere. Ridet vulgus si quis offendatur cœlo nubiloso. Ego & ante annos triginta, si fuissem ingressus cubiculum, in quo mensibus aliquot nemo versatus esset, ilico incipiebam febricitari. Conferret huc, si vulgo parcior victus persuaderi posset, ac salsamentorum moderatior usus. Tum si publica cura demandaretur ædilibus, ut viæ mundiores essent à cœno mictuque. Curarentur& ea quæ civitati vicina sint. Scio ridebis otium meum, qui his de rebus sollicitus sim. Faveo regioni, quæ mihi tam diu præbuit hospitium: & in qua libens finirem quod superest ævi, si liceat. Non dubito, quin tu hæc pro tua prudentia rectius noris, libuit tamen admonere, ut si meum judicium cum tuo consentit, hæc viris Principibus persuadeas. Hæc enim olim Regum cura consuevit esse. Scripsissem perlibenter Reverend. D. Card: sed nec otium erat, nec argumentum, nec ignoro quibus ille negotiis distringatur. Bene vale, vir humanissime, cui debeo plurimum.

EPISTOLA CCCCXXXIII.

Erasmus Roterodamus Francisco suo S.

QVANQVAM tuum erga me amorem jamdudum habeo exploratissimum, tamen eum in dies magis magisque intelligo ex tuis suavissimis litteris, quas per tabellarium nuper ad me dedisti. Quamobrem ineffabili me voluptate affeceris, si, ut crebrius isthinc tuæ ad nos advolent litteræ, effeceris. Sed quod hactenus rarius ex me, quam exspectasti, litteras vicissim accepisti, ne me, quæso, negligentiæ nomine suspectum habeas, sed noveris id non mea incuria, sed immodicis, quæ me impedierunt, occupationibus actum esse. Posthac ubi me meis expediero negotiis, tanta te lit-

A terarum mearum crebritate perculsurus sum, ut jam vehementius rogare incipias, quo desinam, quam antehac unquam, ut scriberem, rogasti. Vale; amicos tuos meo saluta nomine, quos æque meos, atque tuos duco.

EPISTOLA CCCCXXXIV.

Erasmus Roterodamus Francisco suo S.

QVONIAM tantus in te meus amor, ut nihil accedere possit, non potui non interdum meas ad te dare litteras. Neque enim jucundius ullum amicitiæ officium esse puto, quam hac scribendi inter se vicissitudine uti. Quod itaque, mi *Francisce* charissime,
B diligentius contuenti mihi subtristis jamdudum frons tua apparet, nescio quid mali portendit. Solet enim plerumque internus animi dolor in vultum erumpere, mentisque habitus in fronte non aliter quam in speculo relucere. Intelligo itaque non obscure (quid id sit, incertus) certe aliquid esse, quod tibi doleat, quod te excruciat. Et hercule, mi *Francisce*, (fidem habe mihi) dolet & mihi dolor tuus, nec ullus mihi potest esse lætitiæ locus, ubi te mœrore affectum adspicio. Quid autem sit quod te male habet, ut mihi indices, te etiam atque etiam rogo. Si quid mea poterit opera, te aut re aut certe consilio juvero. Quod si à me
C doloris tui orta est causa, dabo operam, ut per me quamprimum corrigatur itidem. Quæso te, animæ dimidium meæ, ne te in re mediocri tam dire excrucies. Virum te præbe, excute quicquid in te est mollioris animi. Hoc pacto & tibi consulueris, & profecto me tui amantissimum hilarem lætumque reddideris. Vale.

EPISTOOLA CCCCXXXV.

Erasmus Roterodamus Francisco suo S.

VEHEMENTER mihi gratum feceris, amice jucundissime, si dederis operam, ut Epistolæ, quas
D accuratius ad alios atque alios scripsi, quantum potest colligantur. Nam mihi in animo est, unum Epistolarum librum edere, earum potissimum, quas scripsimus multas ad *Cornelium Goudanum*, plurimas ad *Guilielmum* meum, nonnullas ad *Servatium*. Corrade quicquid potes, & undecunque potes, verùm ne miseris, nisi per quem jussero. Obsecro te, mi *Francisce*, per mutuam charitatem nostram, & per felicitatem tuam, quæ mihi non minus curæ est, quam mea, ut toto pectore incumbas in sacras Litteras: evolve veteres interpretes. Crede mihi, aut hac via perveniemus ad beatitudinem, aut nunquam perveniemus, quanquam non dubito jam id te facere, ad quod hor-
E tor. Vale, ac tuis precibus me subinde *Christo* commenda. Salute impartias *Guilielmum* meum, cui non scribo, videlicet occupatissimus, tum valetudine dubia. Extunde, si potes, à *Guilielmo*, ut scribat quam potest accuratissime Comiti meo: est enim eo animo in doctos, ut nihil unquam sol viderit simile. *Londino* ex ædibus Episcopalibus.

EPISTOLA CCCCXXXVI.

Erasmus Roterodamus Francisco suo S.

*QVOD me (ut aliquid ad te dem litterarum) tantopere non hortaris modo, verum etiam rogas,
F orasque, est quidem, mi *Francisce*, ne mentiar, non imbenigni tui erga me animi indicium. Verùm si temporum rerumque conditio, tuaque fides, meo in te per omnia responderent amori, non sinerem, mi *Francisce*, me hisce in rebus admoneri, nedum rogari. Ecquidem quis, obsecro, in hac parte æque facilis, æque impiger atque ego? Fidem habe mihi, nihil æque jucundum ducerem, quam cum homine amicissimo assidua scribendi vicissitudine decertare. At nunc, mi *Francisce*, quoniam suspecta est mihi (loquar enim severe-

verius) fides tua, eaque omnium rerum perturbatio est, ut jam ne fidissimo quidem tuto fidendum sit. Quid mihi faciendum existimas? Scribam-ne, an potius taceam? Alterum, *Hercle*, tutius, alterum tamen benigni magis ingenii esse puto. Quanquam itaque nihil metuam, ne quid ex ea, quæ mihi tecum est, consuetudine nascatur incommodi, pro mei tamen erga te amoris integritate, veterique nostra amicitia tuis votis morem gerere statui. Neque decet inter nos, qui fraterno vinculo jungimur, quidquam aut odii, aut simultatis intercedere. Porro cum tu suavioris in me animi factus fueris, suaviores quoque meæ ad te litteræ ibunt. Vale.

EPISTOLA CCCCXXXVII.

Erasmus Rot. Roberto Gaguino, viro undecunque doctissimo, S.

*QUOD *Francorum* Regum Principumque res gestas, idonei Scriptoris desiderio, hactenus in tenebris prope sepultas, pedestri historia in lucem efferre atque immortalitati consecrare statueris, *Roberte Gaguine*, præcipuum *Gallicæ* Academiæ decus, non possum equidem istum tuum laborem non magnopere probare. Sumsisti enim, imo potius suscepisti munus mea sententia pulcherrimum, & cum omnibus *Latinarum* litterarum studiosis incredibili voluptati futurum, tum vero *Galliæ* tuæ splendidum inprimis magnificum ac (ut ita dixerim) triumphale; denique tua doctrina, tua eloquentia, tua pietate dignissimum. Neque enim ulla te alia causa (quandoquidem neque quæstus, neque gloriæ, vel levis unquam tibi habita ratio est) ad istud negotii capessendum provocatum esse facile crediderim, quam singulari in patriam pietate, quam & tu & optimus quisque semper fecit maximi. Dolebat nimirum tibi (quod ego quoque mecum interdum mirari soleo) *Gallorum* virtuti gloriam tam maligne respondere, & qui olim cum *Italis* factis sæpe contenderint, opinione ac fama tam longo intervallo consequi. Dabunt *Itali* mihi veniam, si nobis idem videtur, quod *Franciscum Philelphum Italum* natum non puduit fateri: extat enim illius ad *Carolum* Regem, hujus, opinor, avum, epistola, in qua præter multas laudes, quibus *Franciæ* regnum prosequitur, illud quoque ingenue fatetur, *Romanos* quidem olim pacis bellique artibus longe omnium amplissimum sibi peperisse imperium, præterea non segnius ingeniis, quam prius fecerant armis, cum *Græcis* contendisse, verum antiquam illam imperii gloriam factionibus ac studiis pravis in deterius prolapsam esse. Contra vero *Franciæ* regnum prudentia Regum, Principum fide, civium concordia eousque crevisse, ut jam facile cum quovis alio *Christiani* orbis imperio possit contendere, vel opibus, vel imperii finibus, vel rerum gestarum magnitudine, vel Regum nobilitate, quos plurimos habuisse constat, non fortissimos modo, verum etiam pientissimos. Quapropter in hoc regno (non injuria) Senatus *Christianus* contra *Turcarum* violentiam potissimum atque unicum præsidium sibi collocasse videtur. Sed tamen unum quiddam adhuc tanti imperii majestas desiderare videbatur, cetera vel par, vel inferior: *Livio* atque *Salustio* vincebat adhuc *Italia*: nam (ut scite cecinit *Horatius*) Regum Ducumque bene gesta, quantumvis alioquin præclara, aut intermoriantur, aut obscurentur ætate necessum est, nisi Historici eloquentis opera litteris (unicis rerum custodibus) commendentur: perinde gloria apud posteros valitura atque is, qui scripsit, ingenio valuerit: hanc tu supremam provinciam, disertissime *Gagüine*, tanquam fatis tibi servatam, velut alter *Scipio* summo omnium applausu suscepisti; difficillimam plane atque immensi negotii, sed tamen *Roberto* prorsus aptissimam. Qui ita credam, rogas? cum multis de causis, tum duabus potissimum ita mihi videtur. Duo sunt enim præcipua, quæ in Historico probato quæri solent, nempe fides & eruditio: utraque tanta in te sunt quanta in alio nemine: nemo fuit profecto isti muneri aptior, vel istud muneris nemini fuit aptius quam tibi uni, qui possis & pro singulari tua gravitate fidem facere, & pro non vulgari eloquentia rem adornare. Jam facile suspicor, humanissime *Gaguine*, te subirasci *Erasmo* tuo, qui laudum tuarum vel tantillum ausim attingere. Neque enim me clam est, quam modesto, quam pudenti (ne dicam putidulo) sis ingenio præditus; quippe qui amicam etiam laudatiunculam multo molestius ferre soleas, quam quispiam alius convitium ferat. Sed obsecro te, dato hanc veniam meo in te amori, ut quem passim omnes prædicant, fas sit etiam amico meminisse: cui enim tuorum incredibilis vitæ tuæ morumque integritas, innocentia, gravitas non est spectatissima? tibi gentium non prædicata? adeo ut non modo de scriptis, sed ne de dictis quidem *Gaguini* ulla possit incidere suspicio vanitatis. Adde quod cum omnes norint, te *Francos* Reges tuo merito semper fecisse plurimi, seriis in rebus opera tua persæpe usos, te regiis arcanis consiliisque sæpenumero accitum, te regio nomine cum apud diversas gentes, tum apud *Italos* crebro legatione functum esse, facile conjiciunt, te unum *Gallorum* gesta & prisca curiosius relegisse, & recentiora exploratius vestigasse. De eruditione porro tua quid ego commemorem? ipsa (quod ajunt) abunde se prædicat. Testis abunde est hoc celebratissimum Gymnasium urbis *Parisiorum*, cujus tu florentissima alioquin studia primus *Latinarum* litterarum opibus decorasti, pulcherrimoque incremento eloquentiæ, quam unam adhuc desiderare videbantur, adauxisti. Ipsa testis est *Italia*, quæ te sæpenumero maximis de rebus gravissime disserentem audivit, non sine stupore, imo fortassis non sine dolore, quod (ut de *Cicerone* dixit *Apollonius*) eloquentiæ laudem, quam unam adhuc sibi propriam habuisset, videret per te *Galliæ* communem fieri. Testes sunt litteratissimi quique nostræ memoriæ Scriptores, qui certatim uno ore omnes tuum ingenium prædicant, efferuntque: quorum nulla prope pagina est, quæ sibi *Gaguini* nomen non habeat. Testes denique sunt vel locupletissimi tui libri, qui jam per orbem disseminati passim summa cum studiosorum voluptate lectitantur. In quibus omnibus tametsi vel oratione soluta, vel carmine non eruditis solum, verum etiam curiosis auribus abunde satisfacias: in isto tamen scripti genere, id est, in Historia, (si quid ultra crepidam sutori permittis) singularem quendam ac mirificum artificem præstare videris, atque in ceteris quidem plurimos, in historiis teipsum superasse. Tanta est sermonis puritas, elegantia *Salustiana*, felicitas *Liviana*, summa luculentia, varietas jucundissima, id consiliorum, rationum, temporum, commoditatis, dignitatis, ac ceterarum id genus, quæ doctum Historicum arguunt, observatione singulare artificium. Tanta est narrationis vivacitas, ut res geri non narrari videatur. Neque vero deest dulcis quædam brevitas, quæ Historicis ut rara, ita gratissima lectoribus est. Nam, bone Deus, quam vastam rerum silvam, quam brevi volumine, quam absolute complecteris, & prolixe brevis & breviter prolixus. Cui igitur non præclare cum *Gallicis* rebus actum videatur, cui talis præco contigerit? *Alexander* ille Magnus cum ad *Achillis* sepulchrum pervenisset: *O te fortunatum*, inquit, Achille, *qui* Homerum, *tantum poetam, laudum tuarum præconem sortitus sis.* Et quis *Franciam* quoque non fortunatissimam censeat, quæ *Robertum* suarum laudum præconem optimum nacta sit? Quid illi Superorum benignitate præstari potuit pulchrius, magnificentius, divinius? Nihil profecto. Neque tu, *Gaguine* doctissime, insignem tuam erga patriam pietatem graviore prorsus argumento potuisti declarare. Quæ tametsi antea quoque plurimum tibi deberet, ut quam *Latinis* mercibus primus ditasses, hoc tamen inæstimabili beneficio adeo devinxisti, ut quantamvis habeat, parem tamen numquam sit gratiam habitura: quæ enim sta-

statua, qui tituli, quod monumentum valeat istius A
beneficii magnitudini respondere? Prisci illi majores suos, qui vel imperium parassent, vel auxissent Rempubl. vel aliter de patria bene meriti essent, solebant divinis afficere honoribus, titulis in æs incisis honorare, statuis donare aureis. Atqui longe præstantius est majorum gloriam ab Ortu ad Occasum usque protendisse, quam agrorum limites extendere: minus est saxea mœnia ædesque urbanas ab incendio tueri, quam optimorum Regum ac civium gloriam ab invidis oblivionibus (sic enim appellat *Horatius*) & interitu vindicasse. Non paulo magnificentius mihi videtur, patriam optimis litteris auxisse, locupletasse, decorasse, quam spoliis, quam exsuviis, quam cereis, quam id genus monimentis phalerasse. Nullæ enim tabulæ, nullæ B
ceræ, nulla numismata, nullæ statuæ, nullæ pyramides, neque clarius indicant, neque fidelius custodiunt Regum gloriam, quam hominis eloquentis litteræ. Posthac *Gallorum* gloria, quæ hucusque tanquam angustiis inclusa delituit, fulminis instar emicabit, & *Gallo* quidem cantore, sed (quo pulchrius est) *Romana* tuba decantata, omnium regionum aures personabit; omnibus illa terris, urbibus, gymnasiis legetur, celebrabitur, cantabitur, nec *Gagnini* beneficio unquam interire noverit, imo cum ætate usquam succrescet: amplectere igitur, ô *Francia*, immortale laudum tuarum monimentum, *Robertum Gagninum* alumnum tuum, immortalitatis tuæ vindicem ama, co- C
le, venerare. Nos certe, & quibuscunque egregia studia cordi sunt, te, Præsul amplissime, non amare non poterimus; per quem id quod in litteraria supellectile præstantissimum habebamus, hoc est historiam, adauctum esse conspicimus. Vale, decus litterarum & meum.

EPISTOLA CCCCXXXVIII.

Erasmus Rot. Georgio Episcopo Brixinensi S.

Ex *Hieronymi Viromandi* doctis juxta ac humanis litteris, Illustrissime Princeps *Georgi*, nec vulgarem nec simplicem cepi voluptatem. Primum quod intel- D
ligerem isti præclaræ indoli tuæ, rebus summis natæ, *Caroli* Cæsaris ac *Ferdinandi* Regis non tam favore quam judicio, datam provinciam, in qua proferres, exsereres, explicares eximias ingenii naturæque tuæ dotes. Siquidem Magistratus, ut habet *Græcorum* proverbium, virum arguit, quemadmodum in bello dilucet boni ducis virtus, in tempestate naucleri peritia. Quanquam nihil addubito quin ista mens tam excelsa, tam integra, tam pia majoribus sit destinata negotiis, idque decreto numinis res hominum æterno suo consilio moderantis. Sed istud indolis tuæ tyrocinium esse voluit, atque, ut ita loquar, ædilitatem, primum videlicet dignitatis gradum, in quo posteaquam egre- E
gium tuæ virtutis specimen dederis, mox ad præturam, hinc ad consulatum, hoc est, ad summæ dignitatis fastigium non modo Regum judicio, sed omnium consentientibus suffragiis evehari. Interim gratulari libet, amplissime Præsul, quum tuæ celsitudini, tum vero multo magis ipsi ditioni regiæ, cui in tantis procellis, tantaque rerum omnium tempestate contigerit egregius gubernator, qui non solum auctoritate, verum etiam arte, prudentia, consilio, valeat inconditos horum temporum motus componere. Tum autem & privatim mihi gratulor, tibi gratiam habeo, qui de meis qualibuscumque scriptis tam amanter sentias, tam candide feras suffragium, tam ingenue patrocineris ad- F
versus zoilos, quorum hisce temporibus mira licentia est: denique tantum tribuas, ut mihi fortunarum quoque tuarum communionem deferas, si velim ad istam commigrare provinciam. Hîc agnosco prorsus exosculorque Cæsaris *Maximiliani* patris tui & benignitatem admirandam, & favorem propensissimum erga pietatis ac bonarum litterarum cultores: in quorum numero tuus candor mihi videtur aliquem tribuere locum; ego præter sedulæ voluntatis promtique conatus laudem, si qua debetur, nihil agnosco. Verum ut mihi nonnunquam placeo videorque felix, qui tot Principum, Regum, Præsulum litteris amantissime simul & honorificentissime scriptis toties ad haudquaquam adspernandas conditiones inviter: ita rursus fatum meum deploro interdum, simile quiddam patientis, quale *Tantalum* apud inferos perpeti narrant non otiosæ Poetarum fabulæ. Ajunt enim illi fame sitique cruciato amnem potabilem inferne labrum contingere, poma superne ad os porrigi, sic tamen ut misere cupienti, nec cibo, nec potu frui detur. In causa est non tam ætas, quanquam & ipsa ingravescens, quam valetudo plusquam vitrea, quæ tamen hactenus moderante me magnis studiorum laboribus sufficit, quibus exhauriendis vix robustus juvenis par esse queat. Alioqui non abhorrebat animus ab hac civitate permutanda, cujus tamen hospitio non incommode sane, multis annis sum usus, sed optarim esse pauciores qui novis opinionibus sese dedidissent. Quamobrem non omnino recuso quod offert tua benignitas. Dispiciam quid ipsa res nobis consulat. Neque enim quodvis cœlum, neque quodvis vinum aut victus congruit huic corpusculo. Alioqui sub tam amico Principe vel meo sumtu, quod vitæ reliquum erit peragere cupiam: eoque lubentius, quod audiam non procul istinc abesse *Bernardum Episcopum Tridentinum*, cujus mirum quoddam erga me studium jam non semel expertus sum. Interim mihi non minus gratus est animus tuus, clarissime Princeps, quam si fuissem usus quicquid offert tua benignitas, quandoquidem voluntate tua propensa fruor. Deum Opt. Max. precor, ut quod Ecclesiasticam provinciam bonis avibus adisti, id perpetuo velit esse faustum ac felix. Datum *Basileæ*.

EPISTOLA CCCCXXXIX.

Erasmo Rot. Gervasius *S.*

* . . . . *Ceterum ne officio meo aut loci aut temporis occasioni defuisse videar, quid* Bedda *in caput tuum moliatur, paucis accipe. Ex Paraphrasibus nescio quot Myriades hæreseôn, ut loquuntur, Facultati exhibuit: mitto, quas Facultas jam condemnavit, simul & eas, quas nunc tractat; nec est, quod speres à Facultate nisi omnia sinistra, improba & iniqua; proinde cura, ut tibi adsit animus, uti non deest calamus. Est tibi negotium cum ignorantissimis & impudentissimis traductoribus. Sunt in Facultate litterati non pauci, sed in illos animadvertitur, ut in pejores* Lutheranis. Lutetiæ, *die Divo* Dionysio *sacra, sive 9. Octobris.*

Tuus Gervasius.

EPISTOLA CCCCXL.

Erasmus Rot. nobilissimo viro, D. Damiano à Goes, Lusitano, S. P.

Accepi tres epistolas tuas per *Lucam Reminum*, quod tamen ignoraturus eram, nisi tu significasses. Quid actum sit de cæteris epistolis, quas tibi commendaram abeunti, non liquido novi. *Botzemus* accepit suam. Sed an *Jo.* Comes primus & *Alciatus* acceperit suas, nescio. Miror è *Lusitania* nihil venire responsi. Nescio an expediat *Lazarum* * grandævum magnæque auctoritatis onerare domesticis professionibus. Magis conveniret tibi juvenis, qui te domi exerceret, tuaque scripta corrigeret. Debes honorare studia, ut illa vicissim honorent † te. In *Italia* turpe non est etiam canos audire publice profitentes. Si mihi capitalis esses inimicus, non poteras quicquam facere inimicius, quam si schedas, quas uni tibi notavi, patiaris excudi. Quare cura ne fiat, magno mei nominis dedecore. *Petro Bembo* salutem plurimam, cui profecto te charum esse gaudeo. A Natali Domini gravissime decumbo, nec per cœli inclementiam possum respirare. Hæc ægre

* Baysium. † MS. habet *ornent*.

ægre scripsi in lecto semivivus. *Friburgo* undecimo die A Januarii.

EPISTOLA CCCCXLI.

Erasmus Rot. nobili cum primis & omni virtutum genere perpolito viro, D. Damiano à Goes, Lusitano, S. P.

VLTRA mensem jam perpetuo lecto sum affixus, cruciatu vix credibili, certe intolerabili. Nec spes est recreandæ valetudinis ejus, ob urgentem hyemem. Non horreo mortem, sed opto magis, si Domino placeam. Ad vetus malum, quod ex intervallis solet recurrere, B accessit exulceratio extremæ spinæ, cui cogor incumbere, sive jaceam, sive sedeam. Huic crudelissimo dolori nullum est remedium, quod oporteat ipsi vulneri semper incumbere. Utinam cruciatus sint tolerabiles, sed Dominus est, hic secet atque urat, modo parcat in æternum.

EPISTOLA CCCCXLII.

Erasmus Roterodamus Lamberto Grunnio, Scribæ Apostolico, S.

HACTENUS, eruditissime *Lamberte*, ab hoc genere causarum lubens abstinui, licet à multis interpellatus, neque cuiquam amicorum molestus esse sus- C tinui: verum hic singularis quædam pietas me depulit à vetere instituto, fecitque ut & ipse novum patrocinium susciperem, & tibi viro amicissimo in amici negotio negotium facesserem. Quapropter hoc operæ primum abs te peto, ut totam rei seriem digneris cognoscere. Siquidem confido futurum, ut si hoc impetro, & meum comprobes officium, & tuum non illibenter impertias non jam amicitiæ nostræ, cujus gratia scio te nihil non facturum, sed ipsi causæ. Agitur enim non de lana, quod ajunt, caprina, sed de salute indolis multo omnium felicissimæ, quæ plane viva spiransque defossa peribit, nisi nos fuerimus opitulati. Utinam tibi perinde nota esset atque mihi est totius ne- D gotii ratio; tribus verbis, sat scio, causam hanc apud te peroravero. Sed tamen rem omnem optima fide sic tibi depingam, ut nihil aut certe quam minimum te fugiat, quod scire sit operæ pretium. Nam & is, cujus causam ago, à puero mihi sic cognitus est, ut vix ipse mihi sim notior, & pleraque, quæ ad causam pertinent, non audivi tantum, sed perspexi oculis. Tanta autem est rei indignitas, ut ipse vix hæc absque lachrymis commemorare queam, nec tu fortassis, quæ naturæ tuæ bonitas est, siccis oculis lecturus sis. Sed est hoc *Christianæ* pietatis, mi *Grunni*, non tantum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus. Scio tibi, vir optime, & probe notam, & insigniter invi- E sam esse quorundam Pharisaicorum improbitatem, qui juxta testimonium Euangelicum, non solum per maria, perque terras, sed per omnes Principum aulas, per omnes divitum ædes, per omnes scholas, per omnes compotationes obambulant, ut proselytum aliquem in nassam illiciant, vixque credendis artibus insidiantur puerorum ac puellarum simplicitati; norunt ætatem, & injuriæ & fraudi idoneam, ut eos in vitæ genus pertrahant, unde se non possint extricare, semel irretiti, qua non alia servitutis species miserior. Nam mancipium de lapide emtum ita potest demerere dominum suum, ut ex servo fiat libertus. Itaque non te remorabor nimium nota commemorando, posteaquam F istorum stratagematis mundus undique plenus est. Quis enim fuit unquam eximiæ indolis, aut honesto loco natus, aut opulentus puer, quem isti non tentarint insidiis, cui non tetenderint retia, quem non captarint dolis, frequenter insciis, nonnunquam & invitis parentibus? Id quum sit quovis plagio sceleratius, tamen histriones, pietatis etiam titulum audent sceleri prætexere. Ad *Christum*, inquiunt, etiam calcatis parentibus fugiendum est, & adversus afflatum divini Spiritus nihil valet parentum auctoritas: quasi vero Satanas non sit & inter Monachos, aut quasi quicunque cucullam accipiunt, afflati sint *Christi* spiritu, quum multo maxima turba vel stultitia, vel inscitia, vel desperatione, vel otii ventrisque studio ducatur. Quod Deus jussit liberos parentibus obtemperare, extra controversiam est: quis spiritus instiget hominem ad monachismum, nec ipsi certum est qui trahitur. Hic vides quantum campum nobis aperiat locus communis, sed non libet in eo commorari, quum quotidianis illaqueatorum querimoniis omnium aures caleant. Equidem nolim improbare cujusquam institutum, nec istis patrocinabor, qui ut incogitanter se præcipitarunt in foveam, ita quod male cœperant, pejus relinquunt, non ad libertatem, sed ad peccandi licentiam fugientes. Cæterum in tanta corporum & ingeniorum varietate, non omnibus omnia congruunt, neque quicquam accidere potest præclaris ingeniis infelicius, quam ut in aliquod vitæ genus, vel arte inducantur, vel vi propellantur, unde se non possint explicare. In hoc enim potissimum sita est hominum felicitas, si quisque ad hoc applicetur, ad quod natura compositus est. Quosdam enim ad cœlibatum aut ad monachismum adigere, nihilo felicius cedat, quam si asinum ducas ad certamen Olympicum, aut bovem ad ceroma, ut ajunt. Hoc præfatum esse sat est. Nunc accipe simul & optimi juvenis calamitatem, & istorum plagiariorum detestandam improbitatem. Atque hic rursus oro, ut mihi te præbeas attentum. Vehementer enim cupio tuo judicio comprobari quod ago. Nam obsequii nonnunquam pœnituit: quod judicio fit, nunquam non placet. Duo fratres sunt, *Florentius*, & hoc natu major *Antonius*. Admodum pueri matre orbati sunt, pater aliquanto post decedens, exile quidem patrimonium reliquit, sed quod absolvendis studiis abunde sufficeret, nisi cognatorum rapacitas, qui morienti aderant, rem minuisset. Nam præsentis pecuniæ, ne pilus quidem repertus est. Attamen quod supererat in rebus soli, aut in syngraphis, nec perinde promtum harpyiarum unguibus, utcunque satis erat perdiscendis artibus liberalibus, ni rursus tutorum indiligentia, bona pars intercidisset. Scis quam pauci mortales sint qui in alieno negotio bona fide vigilent. Tutores autem huc animum adjecerant, ut eos educarent monasterio, miram existimantes pietatem, si illis de victu prospectum esset. Hac suapte sponte propensos, Guardianus quidam, homo superciliosus, magnaque pietatis opinione, perpulerat, præsertim unum, sub quo ludi litterarii magistro in prima pueritia grammatices prima rudimenta didicerant. Erat autem is, juxta vulgarem existimationem, vir pius & innocens; hoc est, nec alea, nec scortis, nec luxu, nec temulentia, nec aliis criminibus infamis; sed homo sibi vivens, ac mire parcus, nec judicio quicquam vulgo præstantior, nec litteras approbans, nisi quas ipse perturbatas ac paucas didicerat. Nam *Florentio* decimum quartum annum agenti, quum illi scripsisset aliquanto politius, respondit severiter, ut si posthac mitteret tales epistolas, adjungeret commentarium: ipsi semper hunc fuisse morem, ut plane scriberet & *punctuatim*, nam hoc verbo est usus. Is videtur hoc affectu fuisse, quo plurimos esse novi, ut existimaret se victimam Deo gratissimam immolare, si quem discipulorum addixisset vitæ monasticæ. Soletque gloriabundus commemorare quot adolescentulos quoque anno vel *Francisco*, vel *Dominico*, vel *Benedicto*, vel *Augustino*, vel *Brigidæ* lucrifecisset. Proinde quum jam essent maturi scholis, quas *Universitates* appellant; nam & satis erant Grammatici, & *Petri Hispani* Dialecticam magna ex parte didicerant; tamen metuens ne illic haurirent aliquid mundani spiritus, ac jugum detrectarent, curavit illos ablegandos in contubernium quorundam, qui vulgo *Fratres Collationarii* vocantur, qui nusquam gentium non nidulantes, instituendis pueris quæstum factitant. Horum illud præcipuum est studium, ut si quem puerum videant indole generosiore & alacriore, cujusmodi

di fere sunt ingenia felicissima, eam plagis, minis, objurgationibus, aliisque variis artibus frangant ac dejiciant, id appellant cicurare, vitæque monasticæ fingant. Quo quidem nomine satis amantur à *Dominicanis* ac *Franciscanis*, quod dicant ipsorum Ordines brevi interituros, nisi penes illos aleretur seminarium. Ex illorum enim cortibus legunt suos tirones. Equidem arbitror & inter illos esse viros quosdam minime malos; sed quum optimorum Auctorum inopia laborent, quum in suis tenebris suis quibusdam moribus ac ritibus degant, seque non aliis, sed sibi ipsis comparent, quum bonam diei partem cogantur precum & operarum pensis impendere, non video quo pacto valeant liberaliter instituere pueritiam: certe res ipsa loquitur non aliunde prodire adolescentes inelegantius doctos, aut moribus deterioribus. Apud hos igitur biennium & eo amplius perdiderunt. Certe junior ille perdidit, ipsis præceptoribus aliquanto doctior, in his duntaxat litteris, quas illi profitebantur. Unus præceptorum talis erat, ut *Florentius* neget se usquam vidisse monstrum vel indoctius vel gloriosius. Et tales non raro præficiuntur pueris. Non enim eliguntur eruditorum judicio, sed arbitrio patriarchæ, qui plerumque litteras nescit. Alter vero, qui semper visus est unice delectari indole *Florentiana*, quum sentiret agi de reditu in patriam, cœpit privatis colloquiis sollicitare animum adolescentis, ut ipsorum accederet instituto, multa commemorans quibus pueri solent illectari. Quod utinam esset factum! Nam aut volentem pietatis amor apud illos detinuisset, aut si res ita tulisset, licuisset in pristinam redire libertatem. Neque enim hoc hominum genus, quod habent præcipuum bonum, ac priscæ religionis vestigium, votis insolubilibus adstringitur: & si vere piorum ac spiritualium sententia plus valeret quam crassorum judicia, nullum posthac esset votum insolubile præter vota baptismi, præsertim ut nunc habet mortalium vel malitia, vel imbecillitas. Quum igitur instaret ille crebris hortatibus, interim addens & blanditias, & munuscula, & oscula denique; puer haud pueriliter respondit, nec vitæ genus, nec ipsum sibi satis adhuc notum esse, simul ac maturuisset ætas, tum hac de re deliberaturum. Cessit quidem ille vir non omnino stultus ac malus, verum ex hac hominum sodalitate novi, qui non modo terriculamentis ac blanditiis, verum etiam horrendis obtestationibus, ac prope dixerim, exorcismis & incantamentis, pueros nondum egressos annum decimum quartum, divites ac bene natos conati sunt obtundere, ut insciis parentibus ipsorum instituto semet addicerent. Quid est plagium, si hoc non est? Ergo quum in patriam rediissent *Antonius* ac *Florentius*, tutores, qui rem, quamvis exilem, non optima fide tractarant, agunt de instituto monastico; partim quo citius expedirentur à cura, partim quia ille ludimagister, qui solus rem administrabat (nam unus pestilentia correptus subito decessit, nec ratione reddita, tertius homo negotiator leviter hac sollicitudine tangebatur) gratissima, ut dixi, victima se Deo litaturum arbitrabatur, si duas oves illi mactasset. *Florentius* ut sensit illos sic agere, quasi pupillorum voluntatem haberent obligatam, contulit cum germano, quem habebat fere triennio majorem, ipse vixdum egressus annum decimum quintum, num vere esset ejus animi, ut se vellet illigari nodis, quos in posterum non posset explicare. Is ingenue fatebatur, se non duci amore religionis, sed trahi metu tutorum. Quid, inquit *Florentius*, te dementius, si stulto pudore metuque hominum, à quibus tibi certe non sunt metuenda verbera, temetipsum conjicias in vitæ genus, quod nec cujusmodi sit nosti, nec, si semel ingressus sis, queas referre pedem. Ibi *Antonius* allegare cœpit facultatulas, quum per se exiguas, tum tutorum etiam attritas negligentia. Nihil est, inquit *Florentius*, quod metuas: corrademus quicquid superest, & conflata summula petemus Academiam, non deerunt amici, & multi, quibus omnino nihil est, sua aluntur industria. Postremo, Deus aderit ad honesta tendentibus. Hoc responsum adeo probavit *Antonius*, ut multas etiam spes ostenderit, quæ minori non venerant in mentem. Itaque communi consilio decretum est, ut monasticum negotium in aliud tempus rejiceretur, donec tres etiam aut quatuor annos in scholis versati, per ætatem ac rerum usum rectius possent dispicere quid expediret. Constanter ambobus placuit hæc sententia. Sed major angebatur etiamnum scrupulo, quomodo respondendum esset tutoribus, qui non explorata pupillorum voluntate negotium hoc sedulo serioque agebant. Hic concepta est responsionis formula; quam *Antonius* approbavit quidem, tantum orabat, ut minor esse vellet dux verbi, & amborum nomine respondere: nam erat is ad dicendum timidior, quemadmodum & indoctior. At *Florentius* accepit quidem conditionem, sed diligenter à fratre stipulatus propositi constantiam; ne, si me, inquit, post datum responsum destitueris, tota tragœdia devolvatur in caput meum. Nunc potius muta sententiam, si vel blandimentis vel sævis dictis putas te posse depelli gradu. Neque enim, mihi crede, res agitur ludicra. Sancte dejeravit *Antonius*, deditque fidem se dictis mansurum. Venit post aliquot dies tutor ille, multaque præfatus de sua erga pupillos pietate, deque miro studio ac vigilantia, cœpit illis gratulari, quod ambobus reperisset locum apud eos, qui bis Canonici gaudent appellari. Hic *Florentius* puer ex pacto pro utrisque respondens, egit quidem gratias pro benevolentia proque sedulitate. Cæterum negavit sibi fratrique suo videri consultum, ut id ætatis ad hæc rerum humanarum imperiti, semet addicerent alicui vitæ instituto, nec ipsi adhuc satis noti sibi, ac prorsus ignari quale foret illud quod aggrederentur. Nondum enim ullum monasterium fuerant ingressi. Nec suspicari poterant, quodnam animantis genus esset Monachus. Multo videri satius, ut post aliquot annos in studiis honestissimis actos, tempestivius hoc negotium ageretur. Ita rem felicius successuram. Hanc pueri tam non puerilem responsionem, quum tutor debuerit exosculari, si vir fuisset vere pius & Evangelica prudentia præditus, imo quum adolescentes, si forte conspexisset eo puerili calore propensiores, remorari debuerit, nec statim affectui temporario fidere; tamen haud aliter incanduit, quam si pugno cæsus esset: & homo alioqui lenis, ut videbatur, ingenii, hic impotens iræ, vix manus pudore continuit, sed miro supercilio *Florentium* appellavit nebulonem, negavit habere spiritum: agnoscis Monachorum vocem: abdicavit tutelam, recusavit esse fidejussor apud eos, apud quos illis victum emerat: testatus est nihil superesse: ipsi dispicerent, ubi caperent cibum. His aliisque multis sævis ac plagosis convitiis verberabat minorem, quæ tum puero quidem excutiebant lachrymas, propositum tamen judicio susceptum non excutiebant. Accipimus, inquit, tutelæ abdicationem, teque nostri cura liberamus. Ita tum discessum est. Tutor ubi perspicit se minis & jurgiis nihil proficere, adhibet fratrem suum negotiatorem, de quo dictum est, virum mire comem & blandiloquentem. Convenitur in viridarium, jubentur considere pueri, proferuntur pocula; post amicas fabulas cœptum est accuratius etiam agi negotium, sed alia ratione. Blanda omnia, multa mentiebantur de mirifica felicitate illius instituti, ostendebant magnarum rerum præclaras spes, addebant preces. Quid non? His delinitus major cœpit labascere, videlicet oblitus non semel dejeratæ constantiæ. Minor nihilo secius perstat in sententia. Breviter, perfidus ille, prodito fratre, accepit jugum, sed clam suffuratus si quid erat rei paratæ, quod tamen illi novum non erat. Atque illi quidem pulchre cessit res. Erat enim ut ingenio tardus, ita corpore robustus, attentus ad rem, ibi vafer & callidus, pecuniarum furax, strenuus compotor, nec scortator ignavus; in summa, adeo minori dissimilis, ut suppositititius videri posset. Nec enim unquam aliud fuit germano quam malus genius.

nius. Non ita multo post, hoc munus gessit inter suos sodales, quod *Iscariotes* inter Apostolos. Is tamen ubi vidit fratrem misere illaqueatum, tactus conscientiæ stimulis deplorabat, quod eum in nassam protractum perdidisset. Audis *Judæ* confessionem, & utinam ad illius exemplum sese suspendisset, antequam facinus hoc tam impium admitteret! Erat *Florentius*, ut fere solent nati litteris, rerum communium & imperitus & negligens, atque in his mira simplicitas. Reperias enim quosdam ante pilos, astutia puberes. Nec alibi quam in studiis valebat ingenium. Nam huc totum intenderat, & huc vi naturæ rapiebatur, ab infantiæ crepundiis versatus in scholis. Corpore delicato, sed tamen ingenii rebus satis accommodo, vix dum ætatis annum ingressus decimum sextum. Postremo, febri quartana languidus, quæ puerum jam supra annum tenebat, ex illa sordida & illiberali educatione collecta. Quo se verteret talis adolescentulus undiquaque proditus ac destitutus, rerum omnium rudis, nec à morbo liber? An non hic satis adhibitum est violentiæ ad propellendum quovis puerilem animum? Perstitit ille tamen in non temere concepta sententia. Interea tutor ille stolidus, ne non perficeret quod instituerat, ad peragendam fabulam subornat varias personas, diversi status, atque etiam sexus, Monachos, semi-Monachos, cognatos & cognatas, juvenes ac senes, notos & ignotos. Inter quos erant quidam adeo natura fatui, ut nisi eos commendasset sacra vestis, pro morionibus cum auriculis & tintinnabulis publicitus obambulassent. Erant & alii, quos arbitror superstitione peccasse magis quam malitiosa voluntate; sed quid refert pereuntis, stultitia juguletur, an perverso studio? Ibi quot arietibus quatitur puerilis animus? Alius depingebat amabile simulachrum monasticæ tranquillitatis, optima quæque decerpens; sic laudari potest & quartana febris, non pauca largiter admetiens, sed diversa supprimens. Alius μάλα τραγικῶς exaggerabat hujus mundi pericula, quasi Monachi sint extra mundum, quemadmodum seipsos pingunt in bene munita navi, cæteros omnes undis jactari, perituros nisi ab illis contus porrigatur, aut funis. Alius ponebat ob oculos terrificos inferorum cruciatus, quasi ex monasteriis non pateat iter in tartara. Alius fabulosis exemplis territabat: sunt enim his instructissimi. Quidam viator labore fessus insedit tergo Draconis, putans truncum arboris esse. Excitatus Draco, reflexo collo devoravit hominem. Sic mundus devorat suos. Quidam forte inviserat Monachorum sodalitatem, quum vehementer invitatus ut illic maneret, persisteret in sententia, discessit, sed in via obvius Leo dilaceravit miserum. Narrabantur & visa prodigiosa, non minus inepta quam quæ aniculæ de spectris ac lemuribus solent commemorare. Quidam diverso fabularum genere sollicitabant, de Monacho, quicum horis aliquot quotidie confabulabatur *Christus*, de *Catharina Senensi*, cui puellæ tanta fuit cum *Christo* sponso vel amasio potius familiaritas, ut ultro citroque deambularent in cubiculo, nonnunquam & preces horarias simul absolverent. Cumprimis exaggerabant communionem illam bonorum operum; quasi ipsis hæc supersint, ac non potius interdum magis egeant misericordia Domini quam laici, aut quasi non sit in toto corpore *Christi* benefactorum communio. Ne longior sim, nullum machinarum genus non admotum est ingenio pueri simplicis, destituti perfidia fratris, denique valetudine fracti: nec minore cura, studio, vigilantiaque advigilatum est, quam si civitas opulenta fuisset capienda. Tanti visum est illis plusquam Pharisæis, unum adolescentem spirantem ac vivum defodere. Inter hos erant qui sui Ordinis negotium agebant, cui tantopere favent, ut hac gratia miris odiis inter se dissideant, & *Christianam* professionem tantum non pro nihilo ducant. Puer erat & ingenio, & litteris, & facundia præstantior, quam pro ætate: unde sperabant eximium aliquod ornamentum suo sodalitio accessurum. Hæc erat illa pietas, hic erat ille zelus. Multa sciens prætereo, doctissime *Grunni*, ne singulis commemorandis tibi sim tædio; & tuæ prudentiæ est, ex commemoratis conjicere cætera. *Florentius* interim hæret inter sacrum & saxum, ut est in Proverbiis. Dum ita pendet circumspectans sicunde deus aliquis apparens spem salutis ostenderet, forte fortuna invisit quoddam collegium, urbi, in qua tum agebat, vicinum. Ibi reperit *Cantelium* quendam, quicum ab infantia fuerat enutritus. Is erat annis aliquot natu grandior, ingenio vafro, & nunquam non spectante ad suum commodum, animi tamen excelsi. Hunc non tam pietas quam ventris studium & amor otii pellexerant in monasterium. Erat enim natura γλισχρὸς, & eximie piger, in litteris parum feliciter progressus, tantum canendi peritus, quam ad rem fuerat à teneris exercitatus. In *Italia* frustra venatus fortunam, quum parentes rei familiaris angustiam, ac liberorum turbam occinerent, ad cucullæ confugit aram, quæ vel hoc nomine laudanda est, quod sat commode multa nutrit θρέμματα, alioqui fame peritura. Ibi *Cantelius* ex colloquio deprehendens quam feliciter *Florentius* processisset in litteris, illico de suo negotio cogitans, incredibili affectu cœpit ad ejus vitæ consortium exhortari, (erat autem natura *Mercurialis*) admirandam quandam ejus instituti imaginem verbis repræsentans, exaggerans beatam illam tranquillitatem, libertatem, concordiam, quid multis? angelorum contubernium. Illud præcipue repetens & inculcans, quanta esset librorum copia, quantum otium studiis. Noverat escam qua capi poterat adolescentis animus. In summa, si audisses hominem, dixisses, illic esse non monasterium, sed vireta Musarum. Amabat *Florentius*, pro naturæ suæ candore, *Cantelium* puerili vehementique affectu, præsertim ex tanto intervallo præter spem repertum, ut fere solet ea ætas fervidos amores in sodales quosdam concipere. Nondum enim noverat mortalium ingenia, sed ex suo animo æstimabat omnes. *Cantelius* quidem nullum non movebat lapidem in omnia se vertens, ut incantamentis subigeret animum pueri, nec flexit tamen. Ab eo colloquio digressus *Florentius*, ab alteris majore jam impetu exceptus est. Adornarant enim validiores arietes. Ingerebatur summa rerum desperatio, amicorum omnium simultas, denique, quo genere mortis non aliud cruciabilius, βουλιμία, ni mundo renuntiaret: sic enim illi loquuntur, contumelioso vocabulo mundum appellantes, quos *Christus* suo sanguine redemit à mundo, ac Monachis ceu proprium asserentes, quod est *Christianorum* omnium commune. Ab his diu vexatus magis quam labefactatus, redit ad *Cantelium* tantum fabulandi gratia. Ille summis jam viribus hoc agebat, ut sibi secretum & gratuitum præceptorem adjungeret. Erat autem *Florentius* mire propensus ad amicitias, ac facilis ad obsequendum amiculis. Itaque quum nullus esset obtundendi finis, nec ulla spes affulgeret, ad collegium se contulit, non illud quod paraverat tutor, sed in quo forte reperit veterem collectaneum. Erat autem locus ille tam putris & insalubris, ut vix bubus alendis esset idoneus, ne dum tam delicato corpusculo. Verum ætas illa nec ciborum, nec cœli, nec loci rationem ullam habere didicerat. Nec tamen huc eo se contulit animo, ut institutum amplecteretur, sed ut interim obtundentium voces effugeret, donec ipsa dies adferret melius consilium. *Cantelius* interim sedulo suam rem agebat, abutens sodalis & facilitate & simplicitate. Nam *Florentius* illi clam una nonnunquam nocte comœdiam *Terentianam* totam prælegebat, ut intra paucos menses præcipuos Auctores absolverent furtivis ac nocturnis congressibus, magno discrimine tenelli corpusculi: verùm hoc nihil ad *Cantelium*, qui nactus occasionem sibi intus canebat, nec enim quenquam amabat ex animo præter seipsum. Interea, ne *Florentius* resiliret à cœptis, nihil illi non permittebatur: arridebat puero æqualium grata sodalitas:

canebatur, ludebatur, certabatur versiculis: non adigebatur ad jejunium, non excitabatur ad cantiones nocturnas: nemo monebat, nemo objurgabat, favebant & arridebant omnes. Atque ita per incogitantiam menses aliquot effluxerunt. Ubi jam immineret dies deponendæ vestis profanæ, & induendæ sacræ, *Florentius* ad se rediens, cœpit canere veterem cantilenam, & accersitis tutoribus agere de libertate. Ibi rursus minæ crudeles, & ostensa rerum extrema desperatio, nisi pergeret in bene cœptis. Nec hic instrenue partes suas egit *Cantelius*, cui non expediebat amittere nocturnum & gratuitum præceptorem. Obsecro te, an non hæc mera vis est, in puerum natura simplicem, imperitum & incogitantem? Quid moror? Reclamanti injecta est vestis, quum scirent animum nihil immutatum. Eo facto, rursus blanditiis & indulgentia lactabatur puerilis animus. Itaque rursus per lusum & incogitantiam annus fere totus effluxit. At jam propemodum compererat, illud vitæ genus nec animo nec corpusculo suo congruere. Nam animo præter studia nihil erat suave. Ibi vero nullus studiis vel honos, vel usus. Alioqui non abhorrebat à pietate, sed cantionibus ac ceremoniis non perinde capiebatur, quibus fere tota illorum vita constat. Ad hæc, in talia sodalitia plerunque protruduntur ingenio tardi, natura semifatui, ἄμυσοι, ventrisque quam litterarum amantiores. Inter hos si quod exoriatur ingenium excellens, ac disciplinis natum, per illos opprimitur, ne emergat. Et tamen tales sibi vindicant tyrannidem, ac fere fit, ut qui stolidissimus est, maximeque improbus, modo robusto corpore, is in eo grege valeat plurimum. Jam mihi cogita quanta sit crux ingenio Musis nato, inter tales ætatem omnem degere. Nec ulla illic manumissionis spes, nisi si forte contingat præfici collegio virginum, qua servitute nihil est infelicius. Nam præter fœminei gregis assiduam curam, quotidie desidendum est in prolixis compotationibus non sine pudicitiæ periculo; neque raro fit, ut Patriarcham suum jam ætate fractum, & inutilem, ad pristina relegent præsepia, hoc etiam miseriorem, quod aliquandiu voluptariam vitam egerit. Corpusculum autem adolescentis erat natura tam impatiens inediæ, ut, cibo ultra solitam horam prolato, frequenter sit periclitatus, quum ipse tamen sui ignarus nihil tale cogitaret, tantum stomachi cruciatu, & cordis defectu admonebatur. Hæc fortasse rident crassæ pecudes, quas etiamsi fœno pascas, lascivirent. At periti Medici non ignorant hanc esse proprietatem corporis admodum rari, subtiliumque spirituum, cujusmodi præscribunt cibos concoctu faciles, frequenter ac parce sumtos, quum alios reperias qui semel expleto ventre sine ulla molestia diutius durent quam vultures. Eadem corpora Medici docent impatientissima frigoris, ventorum, ac nebularum esse, ac citius offendi circumfuso aere, quam infusis cibis. Habebat adolescens aliud peculiare incommodum, quod illi à teneris annis in hanc usque ætatem hæret, invincibile. Non nisi profunda vespera potest obdormiscere, & à semel interrupto somno non redormiscit, nisi post horas aliquot. Quoties hoc deplorare solet in familiaribus colloquiis, sibi negatum, aureis illis horis frui, suavissimamque diei partem somno perire? quoties conatus est vi naturam expellere, sed frustra! Porro, incœnem pervigilium excipit, non absque valetudinis incommodo. A piscibus sic abhorrebat adolescens, ut ad odorem modo, protinus sentiret gravem capitis dolorem non sine febri. Quid talis animus, quid tale corpus faciat in monasterio, præsertim ita sito? nimirum quod piscis faceret in arvo, aut bos in mari. Hæc quum illi patres non ignorarent, si fuisset in illis mica sinceræ charitatis, nonne debuerant ultro subvenire puerili vel inscitiæ, vel incogitantiæ, & his admonere verbis? Fili, stultum est frustra niti, nec tu congruis huic instituto, nec hoc institutum tibi: dum integrum est, aliud vitæ genus delige. Ubique *Christus* habitat, non hic tantum: sub

A quavis veste bene colitur pietas, si non desit animus. Dabimus operam, ut propitiis tutoribus & amicis redeas in libertatem. Ita nec tu nobis futurus es oneri, nec nos tibi exitio. Hæc erat digna vere piis oratio. At nullus verbo monuit, quin potius omnes machinas admovebant, ne miser ille thynnus elaberetur è nassa. Alius dicebat, hunc esse Satanæ morem, ut in tali articulo omnes technas, omnes dolos admoveat, quo supplantet novum *Christi* tironem. Hunc conflictum si fortiter sustineret, cætera fore prona atque etiam jucunda. Affirmabat, idem ipsi usu venisse quondam, nunc sibi videri in paradiso vivere. Alius injiciebat scrupulum, ostendens ingens periculum, ne divus

B *Augustinus* irritatus, magnum aliquod malum immitteret ob contumeliam desertæ vestis: atque hujus rei commemorabat horrenda aliquot exempla: alius inciderat in morbum immedicabilem, alius perierat ictus fulmine, alius à vipera morsus interierat. Addebat, vestem sumtam habere tacitam professionem. Nec apud Deum esse multo levius crimen, nec apud homines minus infamiæ, quam si professus descivisset. Nullo non genere telorum urgebant adolescentem, sed nullo graviore, quam infamiæ metu. Nunc, inquiunt, serum est resilire, missa est manus ad aratrum, non est fas in tergum respicere: si vestem multis testibus acceptam deposueris, semper eris hominum fabula.

C Hic *Apostatæ* vocabulum miris tragœdiis exaggerabant. Quo tandem ibis, inquiunt? Non poteris unquam in bonorum virorum venire conspectum. Et Monachis eris exsecrabilis, & profanis invisus. Erat autem adolescentis ingenium virgineo quodam pudore, ut mortem levius horreret quam probrum. Ex altera parte urgebant & tutores & amici, quorum aliqui rem furto minuerant. In summa, vicerunt improbitate. Adolescens & animo abhorrens, & verbis reluctans, coactus est capistrum accipere, non aliter quam bello capti vinciendas manus victori præbent, aut diutinis victi tormentis faciunt, non quod volunt, sed quod collubuit potentiori. Animum *Florentius* ut-

D cunque vicisset, cæterum corpus nemo sibi fingere potest. Interim fecit adolescens, quod solent ii qui carcere sunt conclusi, solabatur se studiis quatenus ibi licuit. Nam hoc ipsum furtim erat agendum, quum palam inebriari liceat. Litteris igitur fallebat captivitatis tædium, donec casus insperatus, veluti deus quispiam ἀπὸ μηχανῆς, spem salutis ostenderet: id evenit, nam ab Episcopo quodam præpotente evocatus in ipsius familiam, inde gradu facto profectus est ad celebrem Academiam. Quod ni accidisset, tam insignis indoles in otio, in deliciis, in compotationibus computruisset; non quod criminetur suum sodalitium, sed quod ipsius naturæ non congruebat: frequenter enim quod

E aliis vita est, aliis mors est. Ea autem est juvenis verecundia, modestiaque, ut nihil inimice de suo sodalitio veteri prædicet; sed quidam silentio & pudore plus loquuntur, quam si multa verba facerent. Nec tamen horum quicquam factum est, nisi permissu atque adeo jussu Episcopi ordinarii, permissu præpositi, tum domestici, tum generalis, denique cum pace totius sodalitatis. Quanquam autem esset libera conscientia, sciretque se voto adacto non teneri: illud tamen interim dedit partim verecundiæ naturali, prorsus immodicæ, quæ illi sæpenumero magno fuit malo, partim hominum imperitorum ac superstitiosorum invincibili offendiculo, ne vestem mutaret,

F quamvis ad hoc à suo præsule invitatus. Aliquanto post evenit per occasionem, ut in longinquam regionem amore studiorum proficisceretur. Ibi juxta morem *Gallicæ* gentis togulam lineam supra vestem gestabat, putans hoc illic non insolitum esse. Verum hinc bis in præsens capitis periculum incidit, quod illic chirurgi, qui pestilentia laborantes curant, candidum linteum gestant humero lævo, à fronte & à tergo pensile, quo facile conspicui, possint & ab obviis & à sequentibus vitari: qui tamen ipsi nisi per deser-

tas

A tas vias obambularent, saxis impeterentur à concurrentibus; usque adeo gens ea mortem horret, ut ad thuris etiam odorem efferentur quod in funeribus soleat accendi. Quodam tempore quum *Florentius* viseret amicum eruditum, duo forte obvii lenones aut certe satellites, vocibus mire parricidialibus, ac strictis gladiis erant ipsum occisuri, nisi matrona commodum præteriens illos admonuisset, non chirurgi, sed ecclesiastici cultum esse. Nec illi tamen desinebant fremere, nec gladios recondebant, donec pulsatis foribus (nam domus erat in proximo) intro receptus esset. Alio quodam die visebat quosdam sodales conterraneos. Ibi repente fit undique concursus cum saxis ac fustibus, furioso clamo- B re invicem se cohortantium, Occidite canem, Occidite canem. Interim occurrit sacrificus, qui tantum arridens, illi dixit, sed voce tacita & *Latina*, *Asini*, *Asini*. Illis adhuc tumultuantibus, mox juvenis quidam perquam elegans & purpurata chlamyde prodiit ex ædibus. Ad hunc velut ad aram confugit *Florentius*. Nam vulgi linguam prorsus ignorabat: miratur quid sibi vellent. Hoc, inquit, certum habe, nisi ponis istud linteum, aliquo die lapidaberis; moneo te, tu monitus cave. Itaque linteolum non deposuit, sed texit summa veste. Bone Deus, quantum tragœdiarum ex re nihili! Hic exhorrescent stolidi, qui summam religionis in veste collocant, quam nec ego dixerim te- C mere abjiciendam, sed hanc *Cartusiani* sæpe negotiatoria commutant, quo tutius perveniant ad synodum. Canonici vero vel studii gratia, vel longinquæ profectionis causa mutant aut celant nullius auctoritate, citra omnem reprehensionem. Non enim est eadem religio lineæ vestis quæ cæterarum: nam olim Canonici non erant Monachi, & nunc medium genus est, in favorabilibus Monachi, in odiosis non Monachi. Sed horrendum facinus est, si quis *Dominicanus* aut *Franciscanus* sacram vestem abjiciat: nam *Dominicanum* pallium totam divitum domum sospitat prosperatque, & pueris aliquot annis ex voto matris gestatum, tuetur à morbis & horrendis casibus: *Fran-* D *ciscana* tunica, etiam mortuo inducta, liberat ab inferis. Quin & summus Pontifex Monachos quosdam, qui diversis vestium formis convenerant, admonet, ut offendiculi vitandi gratia simili cultu uterentur omnes. Nec Pontificia decretalis fulminat in eos qui honestis de causis vestem sacram ponerent, sed qui id facerent, ut licentius cum profanis ea facerent quæ solet vulgus: nam linea vestis non est Monachorum, sed Episcoporum, & fortassis olim Clericorum. Nec *Augustinus* in sua regula formam ullam vestis præscribit, imo damnat potius insignem cultum, admonens ne sit notabilis Clericorum habitus, nec affectent vestibus placere, sed moribus: licet satis constet eam regulam mulieribus scriptam, non viris; sed cum illis nunc ago E qui viris scriptam existimant. Postremo, cultus hic est *Romani* Pontificis, quum maxime Pontificaliter ornari solet. Hæc quum non ignoraret *Florentius*, tamen ut omnem impleret justitiam, ex amicorum consilio facillime impetravit à summo Pontifice, ut pro suo arbitrio, quodcunque signum instituti, quacunque corporis parte gestaret. Quum illinc revocatus esset ad suos *Mæcenates*, quos habebat nec indoctos, nec infimæ sortis, recepit cultum *Gallicum*, qui præter linteolum pensile, nihil differt à veste presbyteri secularis: sic enim ignominioso verbo nunc vocantur legitimi Ecclesiæ ministri, & ab Apostolis *Christo*que instituti. Nec id fecit absque gravium virorum consi- F lio. Quum ita cultus prodisset in publicum, admonitus est ab amicissimis, eum ornatum in ea regione prorsus intolerabilem esse. Celaret linteum. Dices; poterat totum ejus gentis cultum sumere. Verùm eo nihil est operosius, opus est qui sustineat fluentem caudam, læva retinenda est sinuosissima cuculla. Nam hoc illic in primis habetur magnificum, nimirum ad exemplum Cardinalium. Tum negotia cogebant eum, subinde mutare regionem, ac veste polypum fieri. Nam cultus qui alicubi reverendus est, alibi prodigiosus habetur. Postremo, erat hospes, & quotidie illi versandum erat cum magnatibus, qui non quavis veste delectantur. Tandem visum est sincerissimis amicis, ut quemadmodum habebat liberam conscientiam, ita Pontificis auctoritate in totum omni scrupulo sublato, suæ libertati restitueretur, ne toties ponenda sumendaque veste gravius etiam scandalum pariat male loquacibus. Addam & illud: vitæ genus, in quod protrusus est adolescens, adeo liberum est, ut minimum absit à libertate secularium. Nec jam loquor de libertate arrepta, sed de concessa ab iis qui fuerunt auctores. Hoc admoneo, quod Pontifices solent in talibus esse faciliores ad relaxandum, quam quum disceditur ab Ordine *Seraphico*, *Cartusiano*, aut *Brigidensi*. Nam hi nec recipiunt hîc Pontificis auctoritatem, quum eandem largientem immensa privilegia, ac prærogativas, habeant sacrosanctam, ac tantum non *Christo* præponant. Non hic disputabo de Votis monasticis, quæ quidam supra modum exaggerant, quum hoc genus obligationis, pene dixeram servitutis, nec in Novo nec in Vetere Testamento reperiatur. Deinde quum Sabbatum, auctore *Christo*, sit constitutum propter hominem, non homo propter Sabbatum, multo magis hujusmodi constitutiones cedere debent, quoties officiunt hominis saluti, præsertim animæ, quum Dominus loquatur de salute corporis: agitur enim de fame, & homine sanato die sabbati. Sed isti vere sunt illi Pharisaici, qui bovem & asinum delapsos in puteum extrahunt violato Dei sabbato, hominem totum perire sinunt ob suum sabbatum. Non huc adducam, quanta sit turba monasteriorum, in quibus adeo nulla viget disciplina pietatis, ut præ his lupanaria sint & magis sobria, & magis pudica; tum quam multa, in quibus præter ceremonias & speciem externam nihil est religionis. Hi sunt illis propemodum deteriores, quod cum spiritu *Christi* careant, tamen ex illis Pharisaicis ceremoniis incredibile dictu quam attollant supercilium, universam pietatem in extrariis constituentes, & ob has pueros ad necem quotidie cædentes. Quanquam ipsi eas miro tædio peragunt, nec omnino peracturi, nisi crederent hoc spectaculum populo videri mirificum. Postremo, quam mira paucitas collegiorum, in quibus ex animo vivitur juxta regulam pietatis, & in his ipsis, si *Silenum* aperias, si propius inspicias, si ad veræ pietatis coticulam explores, immane quam pauculos reperias sinceros! Quam callidæ sunt artes Satanæ, quam sinuosum est cor hominum, quanta simulandi vafricies, quibus rebus, etiam senibus rerum peritissimis frequenter imponitur, & hæc postulant ut paucis mensibus perspiciat puer? Atque hanc vocant professionem. Jam donemus repertum collegium, in quo constent omnia, quid fiet, quum mutatur corpus ejus qui professus est? quum in locum boni patriarchæ succedit stupidus, temulentus & tyrannus, quum probi sodales mutantur improbis? Mutet, inquiunt, vel domum, vel institutum. Verum hic quam ægre dimittunt suos, sed multo ægrius alii recipiunt, suspicantes aliquid latere monstri, quod à vetere sodalitio recesserit, & si quem ibi nutu offenderit, protinus audit, Quin redis ad tuos? Ad hæc, quam anxia disputatio, qui sit ordo strictior, qui laxior? nam suum quisque vult videri strictissimum. Et hæc est illa præclara facultas mutandæ domus aut instituti, ut denuo subeat aleam, ne miser in duriorem incidat servitutem. Porro, quoniam plerosque fraudibus illectant, illectos non ad spiritualem pietatem, sed ad Pharisaismum instituunt, & ad servitutem hominum adigunt, plurimos sequitur instituti pœnitudo. Itaque veriti ne ipsorum orgia proferantur in publicum, virgis, devotionibus, brachio seculari, muris, cancellis, carceribus, atque etiam mortibus suos retinent. Mentior nisi *Matthæus* Cardinalis *Sedunensis* in convivio, multis audientibus, nominatim commemoravit vicum, personas & monasterium, in quo vi-

vivum adolescentem defoderant *Dominicani*, quod pater eques filium furtim eo pertractum minis reposceret. Tum in *Polonia* nobilis quidam, qui bene potus forte in templo obdormierat, vidit duos *Franciscanos*, post cantiones nocturnas, vivos defodi. Hic pondus habet illis Pontificum auctoritas, qui forte concessit hoc illis citra discrimen irregularitatis. Idem ubi liberat aliquem veste illa sacra, scinditur diploma, & qui procuravit conjicitur in carcerem. Et post hæc jactant auctores Ordinum suorum *Benedictum*, *Basilium*, *Hieronymum*, *Augustinum*, *Dominicum*, *Franciscum*, *Brunonem*: excutiant vitam illorum, & videant nunquid unquam tale fuerit ab illis institutum aut factum; longe aliam reperient politiam. Exemplis, salubri doctrina, amicis monitis, fraterna correptione tota res agebatur. Qui his modis non emendabatur, ejiciebatur è contubernio, etiamsi sua sponte non discessisset: tantum aberat ut abire volentem retinerent. Omitto tot constitutiones humanas, tot formas vestium, tot preces ac ceremonias, in quibus quod est levissimi momenti, nempe vestis, fit apud istos plurimi. Qui in sacra veste indulget quotidianæ temulentiæ, qui gulæ servit & ventri, qui scortatur clam & palam, nihil enim addam obscœnius, qui luxu profundit Ecclesiæ pecuniam, qui sortilegiis, aliisque maleficis artibus dat operam, probus est Monachus, & vocatur ad Abbatiam: qui quacunque de causa posuit vestem, ut apostatam exsecrantur, quod nomen olim merito ducebatur abominandum, quum eo notarentur, qui defecissent à *Christi* professione, ad *Judaismum* seu Paganismum. Quod si latius porrigas, quicunque deditus est mundi deliciis, pompis, opibus, cæterisque cupiditatibus, quas abjuravit in baptismo, apostata est, isto nihilo melior, sed nocentior, utcunque turba levatur criminis invidia. Itidem Monachi qui impie vivunt, quod passim faciunt, apostatæ sunt duplices, primum quia desciverunt ab illa sanctissima professione, qua *Christo* dedere nomen, deinde ab instituto, quod professi sunt. In hos, inquam, oportebat exsecrandum apostatæ nomen torquere, etiamsi decem cucullis essent obvoluti. Hæc quum ita habeant, mi *Lamberte*, quantum flagitium est simplicem ætatem vi, seu technis in nassam impellere? Si palam mali sunt, ut sunt plerique, quid aliud quam pueros in perniciem pertrahunt? Sin neque calidi, neque frigidi, in quam miseram servitutem implicant illos? Sin probitatis specie commendabiles, quum sit tanta corporum & animorum varietas, quum tam ingeniosa simulatio, quum tanta pueritiæ simplicitas, quum nodus sit insolubilis, ut ipsi volunt, in quod periculum tum animi tum corporis mittunt adolescentes? At pubertas, inquiunt, adfert boni malique discrimen. At non eodem anno pubescunt omnibus corpora, sed multo minus animi. Ut nihil intersit, pubertas fortasse reddit idoneum matrimonio, non item professioni monasticæ, quam quidam aggressi, annos nati plus minus triginta, & alioqui rerum humanarum peritissimi, resiluerunt ante professionem, dicentes, Non putaram. Olim vix ad presbyterii gradum admittebantur triginta annos nati, & ad monasticam vitam statim idonei sunt pubescentes? Et interim perperam usurpatis vocabulis imponunt imperitis: mundi, quasi ipsi sint extra-mundani: obedientiæ, quum scriptura magis commendet obedientiam Dei quam hominum: voti insolubilis, quum nondum invenire potuerint differentiam inter votum solubile & insolubile, nisi quod *Scotus* commentus est, ideo Monachorum votum solvi non posse, quod per hominem fiat Deo: nam quod soli Deo fit, facile solvitur. Atqui quum istorum status omnis *Romanorum* Pontificum auctoritate nitatur, cur illi quoties libuit strenue oppedunt? Is quum multos liberet à monachismo, licet non sine causa, si potest quod facit, cur illius auctoritatem hic pro nihilo ducunt? Si negant illum posse quod facit, an non illi crimen atrox impingunt? Ita quoties ipsis commodum est, Pontifex *Christi* Vicarius non potest errare: quoties secus visum est, nihil agit.

A Sed non est nunc animus adversus Ordines depugnare: sit hoc aut illud vitæ genus huic aut illi commodum, aut etiam necessarium, probetur nodus insolubilis; quo sanctior, quo magis ardua professio est, hoc circumspectius, lentius ac serius esset suscipienda; satis mature, si ante annum quadragesimum, mea quidem sententia: cætera vota non sunt rata, nisi constet sanam fuisse mentem, sobrium animum, à terroribus, aliisque violentis curis liberum. Et hîc valebit quum puer illecebris, minis, fucis, terriculamentis, reclamans in laqueum impulsus est? Hîc scilicet profertur metus cadens in constantem virum;
B potius citetur fucus & terror, cadens in simplicem ac rerum imperitum adolescentem. Adde quod in multis genuina simplicitas est, ætatis & peculiaris naturæ. Nullum hic discrimen, si pubes habet lanuginem, valet votum, & adeo valet, ut hujus gratia deseratur sponsa nondum cognita. O leges! Proinde *Florentium*, quando tot machinis, perpetuo reluctans ac reclamans huc protrusus est, nec unquam quicquam gestavit præter vestem, sed conscientiam habuit liberam, mihi videtur nullo teneri voto, non magis quam si quid turpe jurasset piratis mortem intentantibus. Nec dubito quin *Romani* Pontificis pietas nihilo minus sit indignatura plagiariis istis, quam hominis causæ fautura. Dices, Pontifex poterit illum suæ libertati restituere, quod ad
C forum humanum attinet, quando conscientiam habet ex se liberam; at hominum linguas non potest compescere. Atqui quum vere summus ille Pontifex Ecclesiæ *Christus*, & hujus haud degener discipulus *Paulus*, doceant neminem esse judicandum, præsertim in his rebus, quæ per se nec pium faciunt, nec impium, certe tantum momenti deberet habere summi Pontificis auctoritas, ut hominum suspiciones in bonam partem ibi deflecteret, ubi male suspicari vitium est. Sed quid tandem futurum est de rebus humanis, si talium hominum insulsis judiciis, & scurrilibus obtrectationibus perpetuo obsequemur? Infirmitati, seu persuasioni invincibili nos vult obsecundare *Paulus*, sed ad tempus: stul-
D tis autem ac malitiosis judiciis obsequi, quid aliud est quam *Christianæ* pietatis vigorem obruere? *Christus* hactenus obsequutus est Cæsari, quod solvit didrachmum: hactenus *Judæis*, quod abstinuit à cibis lege vetitis: at in sananda contracta, in illuminando cæco, in restituendo manco, in vellendis spicis palam neglexit, imo studio provocavit scandalum Scribarum & Pharisæorum: quod ni idem fecisset beatus *Paulus*, ubi nunc esset *Christianismus*? Quid autem objiciunt homines stolidissimi? Deposuit vestem lineam. Qui sciunt an intus gerat? Et si deposuit, unde sciunt, quas ob causas deposuerit? Unde sciunt, quorum auctoritate id factum sit? Si nesciunt, cur judicant? & si norunt hoc sum-
E mi Pontificis auctoritate factum, cur non verentur damnare illius judicium, quod alibi volunt haberi inviolatum? Ubi est hîc illa mirabilis totiesque jactata obedientia, quum nec auscultant *Christo*, & Ecclesiæ Principem *Christi*que Vicarium lacerant? Ubi est illa simplicitas, quam incurvata cervice præ se ferunt? Ubi est ille spiritus mundo mortuus? Mittamus hæc, ubi est humanitas, ubi sensus communis? Quum tot sint scelera, non hîc referenda, quæ ipsis possunt objici, ut in quibus quotidie pene palam deprehenduntur, ne moveam τὰ ἀπόρρητα ϗ ἀκίνητα, tamen sine fine mutatam vestem velut inexpiabile crimen objiciunt. Quid autem inhumanius quam objicere cuiquam suam calamitatem,
F in quam aliena malitia præcipitatus est? Quis tam incivilis est, ut claudicationem opprobret homini, cui mula calce fregit tibiam? Quis monophthalmiam ei, quem in bello eluscavit hostis? Quis morbum comitialem, aut lepram ei, quem natura sic genuit? Quis paupertatem ei, qui naufragio rem amisit? Qui vere sunt homines talium miserentur potius ac favent, & si qua possunt opitulantur; & quo malum est atrocius, hoc impensius illis favent. Quod autem infortunium majus possit adolescenti felicis ingenii accidere, quam

si

si in tale vitæ genus protrudatur? Ergo si vehementer inhumanus est, qui calamitatem pro crimine objicit, quid de illo dicendum est, qui malum opprobrat, quod ipse suo vitio dedit? Veluti si chirurgus imperitus per convitium luscum appellet eum, cui ipse perdidisset oculum; aut si pirata servitutem objiciat illi, quem ex libero traxisset in servitutem. Nonne id optimo jure dicant omnes, insignitæ cujusdam impudentiæ esse, suum scelus in altero criminari? Quid porro aliud isti faciunt, qui pessimis artibus imposuerunt ætati simplici, & postea suum crimen aliis exprobrant? An non hic vides summam inhumanitatem cum summa stultitia parique impudentia conjunctam? In istos recidit ignominia, & tamen alium volunt pudescere. Neque enim ignominia est ejus, qui delapsus est in foveam, sed eorum qui præcipitarunt. Posuit vestem, sed vos coegistis accipere. Quis unquam vitio vertit homini capto, quod profugit à piratis? Ne piratæ quidem ipsi, opinor. Cæteri gratulantur omnes. Quisque pirata est ei, qui per vim adimit homini suam libertatem. Et, si placet minus odiosis exemplis uti, si sutor stomachetur in quempiam, quod calceum elegantem quidem, sed pedi non congruentem, abjecit, nonne merito respondeat, Teipsum accusas, qui talem calceum induxeris pedi? Pulchrum esse non nego, sed mihi misere torquet pedem. Nihil enim vetat quo minus aliquod institutum sit per se præclarum, quod tamen huic aut illi sit perniciosum. Ut finem faciam, vir amicissime, si tibi probavi causam mei *Florentii*, majorem in modum te rogo, ut negotium hoc & quam celerrime, & quam maxime ex animi nostri sententia cures expediendum. De impendio ne fueris sollicitus, me fidejussorem accipe. In spatio, quod in hujus epistolæ calce vacare videtur, signavi quædam, quæ fortassis ad conficiendum diploma requirentur, signavi autem notulis, quas proximis litteris ad te misi, nec has tamen leges nisi chartam prunis admoveris. Per hunc veredarium exspecto responsum, hærebit enim *Romæ* diebus 15. aut certe per proximum. Bene vale.

EPISTOLA CCCCXLIII.

Lambertus Grunnius Erasmo Rot. *S.*

NULLUM *unquam negotium*, Erasme *charißime*, *suscepi libentius, quam quod mihi delegasti, & vix aliud confeci magis ex animi sententia. Nam me non perinde movit tua amicitia, cui sane tribuo plurimum, atque* Florentii *indigna calamitas. Epistolam tuam a capite usque ad calcem perlegi summo Pontifici, Cardinalibus aliquot, ac summatibus viris præsentibus. Beatissimus Pater, ut stylo tuo visus est unice delectari, ita vix credas quam incanduerit adversus istos vere plagiarios. Nam quo magis favet veræ pietati, tanto magis habet invisos istos qui mundum implent aut miseris aut malis Monachis, non sine gravi jactura* Christianæ *religionis. Spontaneam, inquit, pietatem amat* Christus, *non ergastula mancipiorum. Jussit diploma protinus expediri, idque gratis: ego tamen Scribis ac Notariis dedi ducatos tres, quo celerius auferrem: nosti hoc famelicum genus, velis nolis, aliquot offis placandi sunt. Veredarius, per quem scripseras,* Neapolim *hinc profectus, affirmabat se hac rediturum. Quid acciderit nescio, non rediit. Hic tamen commodum sese obtulit, altero, ni fallor, aliquanto certior, qui tibi diploma cum exemplari & subscriptione Pontificis reddet. Pactus sum cum illo, dimidiato ducato, nec dabis amplius. Bene vale, &* Florentium *jam mihi tecum communem, meo nomine salutabis amanter. Datum* Romæ.

EPISTOLA CCCCXLIV.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Goudano S.

JAM forte, *Guilielme* mi, non mediocris animum tuum tenet admiratio, cum litteris litteras cumulaveris; ego dormitans litterarum reddiderim nihil. Tu nunc soluta oratione numeros, nunc numeris prosam alternas; ut vel improbitate tua à me quippiam extorqueas, meumque rumpas silentium. Ego vero pristinæ oblitus consuetudinis (quippe qui te immodica epistolarum crebritate lacessere solitus sum) nihil contra responsi paraverim. Et jam nescio quid sinistræ suspicionis infausta tibi incantitarit volucris, quam tectis insedisse tuis memoras, horrendi utique mali nuntia, cujus noster meminit *Virgilius:*

Solaque culminibus ferali culmine bubo,
Sæpe queri, & mœstas in longum ducere voces.

Sed, quæso te, *Guilielme* (libet enim jocari) Augurione, an Philosophiæ vacas? hoc quidem existimaram; illud vero videre mihi videor. Quis, quæso, Superûm, quæ-ve arcana naturæ virtus istac alitem tuam donavit prudentia, ut quæ te latent, illa divino eructans pectore vaticinetur? & forsan (ut secundum *Pythagoreos* loquar) *Catonis* anima illius pectus inhabitat; aut certe à deorum sedibus mali nescio cujus nuntia ad te profecta est, ne te Superûm laterent consilia: ita enim in carmine tuo sonas,

—— *Nuntia sæpe mali.*

Admiror vehementius, cur non *Junonia* Iris tanti serii nuncia ad te delapsa sit; quippe quæ semper lugubres arduasque res nuntiare solet. Verum illam fortasse eo articulo alio quolibet deorum regina mandata laturam miserat. Quid bubonis ergo opus erat ministerio? accersitur, maturat illa accessum, acceptoque mandato, emensoque ætheris spatioso itinere, tectis tuis insedit; & durissimi casus, cujus tu nescius eras, funesta voce te reddidit certiorem. Quæro ex te augurii mysterium, tu non sine pudore meum in te amorem exstinctum interpretaris. O sanam vatem! ô sale plenam interpretem! Habe mihi fidem, *Guilielme*, quantum videre videor, ita res gesta est. Dum solis, lunæ, siderum, cæterorumque cœli monstrorum faciem æquo curiosius adspectat tua vates, excidit quod *Juno* commiserat: quid faceret? usa est quo plurimum calleret ingenio, novi aliquid secum commentata est, atque ad te pertulit, cui tu nimium credulus illusus es. Nam & vetus amoris in te mei benevolentia, quam tu exstinctam auguratus es, non solum non periit; sed nec refrixit, neque elanguit quidem, in dies valescit, in dies illi aliquid incrementi accedit, sumitque ex tempore vires, nullis unquam fortunæ casibus, nullis æmulorum studiis cessura. Corpora sejungant, conjunctum intercipiant, colloquia interdicant, id certe nunquam effecerint, ut meus ab te peregrinetur animus. Et (ut *Virgilii* verbis utar)

Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Lucida dum current annosi sydera mundi,
Oceanus vastum dum fluctibus ambiet orbem;
Non me tam dulcis meminisse pigebit amici.

Sed heus vide, ne tu mutuæ nostræ amicitiæ maculam injecisse videaris, qui eam, tam facili ductus opinione, exstinctam suspicatus es. Vide ne illi fictionis notam imposuisse noteris. *Amicitia* enim (ait *Seneca*) *quæ desinere potuit, vera nunquam fuit.* Nisi fictum meum in te amorem putasses, immortalem quoque non ambigere oportuit, & tu ex conjectura & ea quidem tam tenui, ejus interitum argumentaris, ut quia non crebrius istuc meæ veniant litteræ, te pectori nostro excidisse credas; tanti-ne tu æstimas silentium nostrum? Ego quidem hoc me purgabo crimine, deinde quo me ferire contendis, in te retorquebo jaculum, tuoque te jugulabo gladio. Nonne jampridem, te prorsus dormitante, tanta te litterarum assiduitate pulsavi, ut moleste jam ferres? orabas, ne magis solito lacesserem, qui oratiunculæ cuidam animum adverteras. Quibus non modo vicissitudinem non reddidisti, sed vix illarum lectioni breve otiolum accommodabas, tam brevi nostri consuetudine expletus eras, ne dicam fastiditus. At mendacii me forsitan argues, quippe qui sæ-

A sæpenumero ad me scripseris. Non inficias eo, extorsi quidem tandem improbus epistolæ indignas nomine litterulas quasdam, ut perraras, ita & brevissimas, *Philelphicis* plenas blanditiis, lutulentas & pulvere graviores, ipsa facile fronte inæstimabilem animi in me tui benevolentiam præ se ferentes. Et (quod omnium ferebam molestissime) tu levioribus quibusdam in eis jocis & salibus indulgens votis meis minime morem gerebas. At si ego forsan in eis, quas ad te dederam, litteris, quidquam jocantius scripseram, non ubique ludum me agere creditum oportuit, sed jocis joca, & seria comparanda seriis erant. Tu utrobique ludebas. Præterea dum vicissim mihi adjocari paras, illius *Senecæ* nostri dogmatis oblitus es: *Sint sales tui sine dente.* Et item: *Amicum quidem ne joco quidem*
B *ludere oportet.* Tenes quid velim? Itaque si me criminaris, quod paulisper calamum suspenderim, quanto æquius eodem te vicissim condemnabo crimine, qui post diuturna silentia calumniose scripseris. Jam me piatum credo; jam, quo me petebas, in te retortum jaculum; jam tuo te ense jugulatum arbitror. At tu forte nondum fatebere: pergam igitur, atque aliud certius proferam telum. Adeo te silentii mei impatientem fingis, ut te animi scribas habere nihil. Ubi autem epistolam, quam ad te dandam festinarem, in manibus mihi esse resciveras, jam venturæ insultabas, nondumque visam carpebas, quod ego vaticinium re-
C ctius, quam judicium appellaverim, nisi hanc forte æstimabis ex aliorum, quæ olim edidi, carminum judicio, quæ tu obscuritatis arguis. Fateor equidem, id apprime oratori simul & poetæ operæ pretium est, ut non tantum erudita, sed & luculenta & hilarescens sit oratio, teste *Horatio:*

Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunto,
Et quocunque volent animum auditoris agunto.

Id autem vehementer admiror, qui, cum semper me mea tibi recitante carmina, mirum in modum blandam in eis atque hilarem laudaveris luculentiam, nunc aut pectore mutato aut lingua, obscuritatis & somnolentiæ notes; joco-ne an serio, incertus sum. Si ludis, id significato; sin ex animo dicis, quibusnam
D intellectu obscura videantur, me certiorem reddas, velim. Si rusticis & barbaris, mecum & *Tullium*, & *Virgilium*, & universum poetarum gregem criminare, horum quippe illi intelligunt nihil: sin eruditis tuique similibus, id quidem vitio dandum non inficior. Verum idcirco, ut frequentes tuæ eant ad me litteræ, oro; ut *Tullianam* in eis luculentiam imiter, dediscamque obscurus esse. Porro amicum corrigere errantem, fides est; illudere, nefas. Tu te epistolæ carptorem, non correctorem promittis. Quid? nonne hoc ipso meritus es, qui nostras nunquam videas litteras? Meritus sane. Veruntamen has unas tibi carpendas objiciam, siquidem in eis aut lima aut litura
E dignum conspicies, amicum amice ut corrigas, te etiam atque etiam rogo. Ego non solum non ægre tulero, verum etiam summum arbitratus me beneficium consecutum, gratias habebo immortales. Sin vero amicum lædere est animus, iniquum quidem, *Guilielme*, certamen. Jam enim in mediis *Tullianæ* artis versaris studiis: mihi omnis prorsus studiorum facultas sublata est.

Tu nova quaque legis, & munda volumina versas:
Sordida charta legi vix datur ulla mihi.
Tu facis in parva, sublimia carmina cella:

Mihi omnem pristini ingenii vivacitatem casus ademit durissimus.

F *Contudit ingenium patientia multa laborum,*
Et pars antiqui nulla vigoris adest.

Veruntamen si nulla effugii via est, id me præmonitum facias, quæso, ne, quas ego epistolas ad te daturus sum inermes, tanti certaminis discrimini exponam. Hactenus jocati sumus, nunc serio loquamur, atque ex animo. Tantopere te mirari, *Guilielme*, silentium nostrum vehementer admiror, quasi vero illud sapientis

A legeris nunquam: *Musica in luctu importuna narratio.* Huicne tempestati acerbissimæ blanda humanitatis studia conveniunt? Profecto *lætum* (ut ait) *carmina*

Sunt opus, & pacem mentis habere volunt.

Ubi nunc quæso lætitia? ubi pectoris tranquillitas? amaritudine plena sunt omnia, atque tumultu: quoquo oculos torsero, nil nisi tristia, sævaque conspicio:

Multus ubique dolor, & plurima mortis imago.

Quæ si singula memorare perrexero, non tam epistolam, quam tragœdiam texere videbor. Et tu in tanto circumstrepentium malorum agmine, *Pierio* me jubes vacare labori? Tu potius, quem felicia sidera spectant, perge, dum licet, eximia ad virtutem immortalitati commendare; tu, quod posteri cantitent, quo me oblectem, præclarum aliquid edito.
B Nos rerum decet nihil præter lachrymare & gemere, quibus adeo jam hebuit ingenium, adeo emarcuit animus, ut pristinorum studiorum collibuerit nihil. Non me delectat *Pierius* vatum lepos, sordent (quondam unica cura) Camœnæ. Fateor tamen ubi oratiunculam tuam, lepidam quidem & totum spirantem *Tullium*, sed mei immemorem, *Servatius*, tibi admodum familiaris, mihi æque amicissimus ad me pertulit, non aliter quam alto sopore excitus, paululum respirare cœpi, meam increpitans ignaviam ipse me, ut aliquid scriberem, compuli. Et singulis epistolæ tuæ sententiis ex ordine responderem,
C nisi finita charta finem ponere juberet. Quod autem de *Joannis* epistola quid sentiam, rogas, paucis accipe. Mihi equidem *Bernardum* magis quam *Tullium* redolere visa est. Mirabar tamen in ea cum non illepidam verborum compositionem, tum senile adolescentis pectus. Cæterum de *Cornelio*, homine mei amantissimo, quid sentiam, eloqui chartæ vetat angustia, præsertim cum testis sibi res sit ipsa. Unum autem te plurimum rogo, ut eum moneas, horteris, & obsecres; uti litterario se labori accingat, pergat obscuræ eloquentiæ monita in lucem proferre: potest enim; nam illi secunda sunt omnia, etsi omnia Dii nobis laboribus vendant. Vale, mi *Guilielme*, meque,
D ut facis, ama.

EPISTOLA CCCCXLV.

Erasmus Rot. Guilielmo Goudano amico primario S.

SALVE etiam atque etiam, mellitissime *Guilielme*. Verti nuper declamatiunculas aliquot: unam *Libanii Sophistæ*; duas incerto auctore: eas dicavi donavique domino *Nicolao Ruterio*, Episcopo *Atrebatensi*, hujus Academiæ Cancellario. Is magnopere nostro munusculo delectatus, quanquam perquam pusillo, ad convivium vocavit; obtulit officium suum, quacunque in re aut mihi, aut meis posset gratificari. Abiens
E misit per Decanum *Mechliniensem* aureos decem. Adoriemur ante Dominicum Natalem & Ducem nostrum *Philippum Panegyrico* de profectione *Hispanica* & reditu fœlici: quem jamdudum tradidissemus, nisi de re parum fuissemus instructi. Conciliavi mihi, vel potius se mihi conciliavit *Hieronymus Buslidius*, Archidiaconus *Cameracensis*, frater Episcopi, vir utriusque linguæ callentissimus. Is subinde dictitat me fortunatum fuisse futurum, si vir ille rediisset incolumis: spes certe mihi omnis in eo viro sita fuerat. Donavi illi Apologos tuos cum epistola laudatrice ingenii morumque tuorum. Neque enim desino passim apud amicos prædicare *Guilielmum* meum; quanquam jam
F pridem video te gloria *Hollandica* contentum. Jam enim tot annos versor in *Gallia*, in *Anglia*, in *Artesia*, in *Brabantia*, neque tu unquam quidquam lucubrationum tuarum misisti, ut idoneam haberem occasionem prædicandi ingenii tui: non saltem scribis epistolam, quam doctis ostentem amicis. Et tamen in Odis perspexisti candorem animi mei: etiamsi me contemnit *Hollandia*, hic certe non usquequaque contemnor, neque inter magnates, neque inter religiosos, neque inter

ter eruditos. Tu fortasse jam dices, abunde sat famæ, A
modo pluseulum rei. Ego vero in hoc toto animo abs te dissentio, quanquam non raro compendium ex fama nascitur. Hac de re sæpenumero sum admiratus, mi *Guilielme*, tuum institutum; sed nolui crebris hortamentis odiosus esse amiculo indissociabili. Conjector autem te fortassis studio subducere à familiaritate nostra, ne & in invidiæ communionem voceris. Quæ si me conjectura non fallit, nil moror, quam officiose istud facias, qui pro amico vetustissimo, æmulo studiorum (ne quid addam amplius) non sustineas cucullatorum aliquot homuncionum, aut muliercularum blateramenta contemnere: quos, si ingenii doctrinæque tuæ magnitudinem respicias, non pluris facere o- B
porteat, quam muscam elephantus. Isto certe metu quantum ipse tibi incommodaris, nemo me melius nosse potest. Sed missa hæc. Hospes meus *Joannes Paludanus*, rhetor hujus Scholæ, vir utriusque linguæ peritus, ardentissime exspectabat adventum tuum, quem miror cur promissum non exhibueris. Dominus Præpositus *Trajectinus*, vicinus noster, frequenter & lubenter de te loquitur. Quæso te, quantum esset negotii talium virorum amicitiam litterulis alere? *Florentius Egmundanus* in omnibus certaminibus victor, tantum laudis ex *Hispania, Sabaudia, Gallia, Germania* retulit, ut unus omnium Procerum gloriam, non dicam offuscarit, sed plane exstinxerit. Ejus laudes C
Panegyrico nostro admiscebo. Tu sapies, si illi epistola fueris gratulatus; aut, quod malim, carmine: curabo, ut accipiat, & quidem per me. Episcopum *Cameracensem* tribus *Latinis* Epitaphiis celebravi; uno *Græco*; miserunt sex florenos tantum, ut etiam mortuus sui similis esset. Si hospiti meo dignareris vel brevem epistolam scribere, tum illi, tum mihi pergratum faceres, & tibi fortassis non inutile. Est enim omnium, qui vivunt, candidissimus admirator & adjutor hominum litteratorum. Vale, doctissime *Guilielme*. *Lovanio* 27. Novembris.

EPISTOLA CCCCXLVI.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Goudano amico doctissimo S. P. D

LOVANII, quo nos conjecit pestis, adhuc retinet: hoc anno magnifice sævit in nos fortuna. *Battum* mors ademit, vel venenum potius, & item Episcopum præterea *Bisontinum*, in quo mihi summa spes erat. Dominam *Veriensem* matrimonium plusquam servile eripuit: Comitem *Anglum* mare à me segregat: *Augustinum* Juris studium avocavit: pestis simul & *Galliam*, & *Britanniam*, & *Germaniam* mihi adimit. *Lovanii* placent omnia, nisi quod victus rusticior & nimio emendus, præterea quæstus omnino nullus. Le- E
gendi munus, à magistratibus oblatum, recusavi. In *Græcis* litteris sum totus, neque omnino operam lusi: eo enim profeci, ut mediocriter, quæ velim, *Græce* scribere queam, & quidem ex tempore. Audio editos esse Apologos tuos, quare libros aliquot mittito; tum *Græcas* fabellas, quoniam jam opus non habes, remittito. Nos enim hic magna *Græcorum* librorum penuria laboramus. *Augustinus* de suis Adagiis satis contumeliose ad me scribit, tu nihil aliud quam rides. Si quid istic est, quod mea referat scire, scribito. Miror te nihil scribere: nam etiamsi me haberes invisum, tamen scriberes ad eum, qui posset tuæ famæ prodesse: versor enim tum apud multos, tum apud doctissimos F
interdum. Es mihi tamen in ore plurimus, nequedum ex animo elapsus, quanquam te video animo pene inimico. Sed amore quidem tecum libenter certavero, contemtu vero aut odio non libet, præsertim tecum, quem sic amaverim. Bene valebis, optime *Guilielme*, nosque, si potes, amabis.

EPISTOLA CCCCXLVII.

Guilielmus Goudanus Erasmo suo, viro undecunque doctissimo, *S.*

*VELLEM *illo itinere una esse licuisset, equidem magnam ex ea re cepissem voluptatem, nonnullam etiam fortasse tu, utrique vero plurimum utilitatis. Sane postquam acceperam tuum nuntium, cœpi hominem hortari, rogare, denique etiam obsecrare, ut permitteret; post decessum vero, ac repulsam, acerrime est à nobis objurgatus de tanta inhumanitate. Sed quid agas? ita homo est. Non ferendum, ni magis metus quidam (quanquam is subrusticus & parum liberalis) quam malevolentia foret in causa. Molestum tamen genus hominum, qui, ubi nihil opus est, verentur, ubi opus est, minus nihilo habent verecundiæ. Nos egressi urbem, non minus horam exspectabamus tuum adventum sedentes (ut jusseras) ad esseda. Non venientem autem tacita cogitationis indignatione te verberabam, quanquam equidem facile suspicabar te invitum detineri, sed tamen non potui non succensere, quod sis passus detineri. Tuas res hic ita curo, ut æquum est pro nostra amicitia & à me fieri, & à te sperari. Commodus tibi erit* Theodoricus, *habet aliquid urbanitatis, in loco te laudabit, rei familiari non erit inutilis, perpulchre callet culinariam. Denique si erit oneri, aut molestiæ, facile extruseris, quippe qui invitus istuc accedat. Quod jubes nos bono esse animo, fore enim ut tu non perpetuo absis, grata mihi consolatio, quæ non potest non ex amore proficisci. Volo tamen super hac re meam sententiam te non latere, pauloque altius lubet ordiri. Emirari, mi* Erasme, *nondum potui te de profectione non solum neminem consuluisse, sed ne mecum quidem, quid ipse constituisses, communicasse; quum alterum tamen, hoc est consulere, tuæ fuisset prudentiæ argumentum, alterum tuæ in nos benevolentiæ. Itaque neque prudentis neque amici videris functus officio. Veruntamen tuum in nos amorem tua beneficia egregie declarant, prudentiam quoque tum doctrina admodum singularis, tum cætera tua facta satis indicant. Unde arbitramur idcirco rem te celasse, ne nos essemus impedimento, futuri utique si præscissemus. Dici non potest quam sim, mi* Erasme, *cupidus videndi te reducem, (qui cum enim libentius vivam) verum ita ut in rem tuam sit iste reditus nec minus tamen honestus. Quid effugeris incommodi nemo melius me novit, qui in ipsis etiam nunc jactor procellis. Sæpe (ita me ames) tibi gratulor beatumque judico, qui enataveris. De rebus meis quid scribam nihil habeo. Bene valeo, quod jucundum tibi fore certo scio. Statui autem nihil mihi agendum præfracte, sed imitandam calliditatem & patientiam* Ulyssis. *Eo fortunæ ventum est, ut ita facto opus sit si volumus habere rationem salutis; verum heus cave te mea causa affictes. Equidem animum confirmavi, ita occallui, ut fortunæ vires facile contemserim, puto sapientem nullius egere. Musis amicus tristitiam & metus tradam protervis (ut vult* Flaccus) *in mare* Creticum *portare ventis, quanquam sub tyrannide premor & longum premendus. Sustento me exemplis magnorum virorum, ante oculos habeo* Socratis *optimi viri indignum carcerem, magni illius* Platonis *duram servitutem. Totus igitur vivo litteris, atque eo pacto, gratia Philosophiæ, non solum vaco molestia, sed etiam ridere possum. Tu vero istic quo pacto? satin' recte? an omnia ex sententia, an ut vis ita licet? Vale.*

EPISTOLA CCCCXLVIII.

Guilielmus Goudanus Erasmo, Poetæ ac Theologo undecunque doctissimo, *S.*

*ACCEPI *tuas litteras, quibus id, quod sciebam, cognovi, quod volebam cognoscere, haud potui. Rogaram & pendebam animi an istac migratio utrique nostrum utilis foret. Ille dignus est odio, si quidem ita est, uti scribis; gaudeo me non fuisse plane assensum, ve-*

verum ad tuum consilium rem rejecisse, quanquam etiam tum cum apud nos iste Protheus *esset, ipsius doli mihi subolebant: Monstrum novi, sed quid agas scitum est. Qui cum malo dæmone navigat, cum eo trajiciat oportet. De re, quam priore epistola scripsi, audiam consilium, suadeas, an dissuadeas. Ideoque festinantiusculus sum fieri certior, quod verear ne quid istic constituatur, quod non sit in rem utriusque nostrum, atque ut tu certus de mea voluntate quod ex re esse videbitur conficias.* Laurentianum Thucydidem *perlego, qui obscuriusculus est, tum quod* Græcia *nobis parum nota est, tum quod more* Salustii *succinctus & incitatus currit.* Laurentio *nihil culpa, tersus est, laboratus, cultus, elegantiarum suarum observantissimus, nihil est usquam ornati, quod non inculcarit. Obiit autem hanc provinciam jussu Pontificis maximi* Nicolai *quinti, viri inprimis de lingua* Latina *bene meriti. Quid tu autem istic, quid agis, quid legis, quid scribis? mitte huc tua scripta, habeam aliquid mei* Erasmi. *Misi ad te quæ potui corradere carmina tua, atque etiam quæ* visum est nostra. Ubi otium erit, rursus & quidem latius respondebo iisdem, quibus nunc litteris hac raptim exaravi. Tu velim posthac diem, quo quidquid emittas, asscripseris. Vale.* Battum *tuum, eundemque meum, optime valere cupio.*

EPISTOLA CCCCXLIX.

Faustus Poeta Regius Guilielmo suo *S.*

*CUM *mecum ipse cogito, mi* Guilielme, *quanta sit* Erasmi *nostri tum doctrina, tum vita ab omnibus certe vitiis aliena, non possum profecto, non possum, inquam, non lætari, quod eum scilicet virum nacta sit religio tua, quem non solum vos ipsi, verum etiam* Parisiense *hoc Gymnasium amare, colere, observare, admirarique debeat. Quid enim melius, quid præstantius, quid denique divinius, quam virum candidis & litteris & moribus nitentem reperiri, hac videlicet tempestate, quæ quidem ita ignava, ita corrupta, ita exsecrabilis est, ut* Sardanapalicas *potius voluptates, quam* Socraticas *vel virtutes vel mores imitetur. Neque hoc adulationi meæ adscribendum esse censeas velim, quandoquidem à derisoria & subdola assentatione semper alienus fuerim. Neque vel ad te, vel ad alium scriberem, nisi is esset* Erasmus, *quo, ut cum stomacho nec parvo quidem loquar, tua non solum religio, verum etiam patria indigna esset. Vale.*

EPISTOLA CCCCL.

Henricus VIII. Angliæ Rex, Erasmo Rot. *S. D.*

INCOMPARABILES *illas animi tui dotes ut summa semper cum admiratione, tum favore benevolentiaque summo prosecuti: ita iniquo plane animo tulimus quod de tua fortuna iniquitate haud ita pridem retulit nobis* Cantuariensis *Archiepiscopus, impiissimos videlicet aliquot homines &* Christianæ *religionis hostes infensissimos, ita miris artibus tuæ vitæ insidiari, ut nusquam pene tuto ab illis esse liceat tibi. Fuit quidem in teneris quibus te novimus annis studium in te nostrum neutiquam vulgare. At illud in majus in dies provexit, quod nos immortalitati consecrare, editis à te libellis, quibus honorificam admodum nostri mentionem facis, sedulo studuisti. Quod nos summæ observantiæ fidei & amoris in nos tui certissimum argumentum semper habuimus. Nunc autem postquam in summum quidem crevit pertinax ille & indefessus animi tui tenor, quem in propaganda & illustranda* Christiana *fide non æstimandis laboribus tuis, sed ingenti sane cum* Christiani *orbis fructu commodoque strenue præstas: eo vicissim magnitudinis evasit amor in te noster, ut nihil quidem illi accedere posse videatur. Quin incredibili quoque alacritate gestimus, quum solus propemodum provinciam hanc sustineas, tam piis sanctisque conatibus tuis pro virili succurrere & præsidio esse. Sentimus enim & ipsi jam aliquot annos vehementer incalescere & flagrare pectus nostrum, divino haud dubie spiritu hoc incitatum, ut* Christi *fidem religionemque pristina suæ dignitati asseramus: nec quicquam sane nobis unquam prius in votis fuit, quam ut labores studiaque omnia nostra, & quidquid usquam* Christi *beneficio, cui omnia accepto ferimus, virium habemus, in eo poneremus, ut discussis & profligatis impiis hæreticorum imposturis sermo Dei pure ac libere curreret. Sed quæ temporum est, ut vides, infelicitas, bonorumque morum magna calamitas, omnia in deterius prolabuntur. Quo magis tuas imo* Christianæ *religionis vices in te dolemus, de tuaque salute solliciti sumus, ne te sublato impia hæreticorum tenebræ latius in mundum spargantur, imo perniciosius multo grassentur & regnent crudelius. Quibus malis quemadmodum occurrere oporteat tua prudentia facile dispiciet. Nobis certe non alia potior via ratioque videtur, quam si relicta prorsus* Italia Germaniaque *tua, in Regnum hoc nostrum velis concedere. Quod si tibi quoque gratum acceptumque sederit, non modo gratissimus nobis, sed & optimis conditionibus, & quas ipse satis amplas & honestas judicabis, ad hos venies. Meminimus dicere solitum te, lassum maris & viarum,* Britanniam *senectuti tuæ ceu portum & quasi vitæ sedem delegisse. Quod animi tui decretum ut ne mutes aliquando te per sacra piaque omnia obtestamur. Nos tua dulcissima consuetudine, prudentissimoque consilio, quo deinceps uti decrevimus, frui, magni beneficii instar ducemus. Tuæ autem vitæ incolumitati neque non studiorum tranquillitati optime hac ratione consultum erit. Postremo* Christi *Evangelium mutua opera & conjunctis opibus nostris longe melius propagnabitur. Si amicorum ratio te moveat, præter eos quos hic semper habuisti amicissimos & studiosissimos tui, summos etiam quosque Regni nostri Proceres, qui tibi jampridem inpense favent, facile conciliabimus. Si libertatis cura te tangat, nos nihil plane abs te officii postulabimus, quo minus ubivis in Regno nostro summa cum libertate tua vivas. Breviter ut quidquid voles, quod vel ad vitæ tuæ vel studiorum tranquillitatem spectabit, expositissimum senties in te favorem nostrum. Facito igitur, optime* Erasme, *ut nostris vicissim votis hic respondeas. Vale.* Otfordia 18. *Septembris.*

EPISTOLA CCCCLI.

Princeps Henricus Def. Erasmo viro undecunque doctissimo *S.*

Jesus est spes mea.

TUIS *plurimum sum litteris affectus, disertissime* Erasme, *quippe quæ & venustiores sunt quam ut raptim videantur exarata, & lucida simplicesque magis quam quæ ab ingenio tam solerti præmeditata judicentur. Fit enim, nescio quo pacto, ut quæ ab ingeniosis elaborata, deditiore depromuntur opera, plus pariter affectatæ secum afferant difficultatis: nam dum tersiori studemus eloquio, subterfugit nos clanculum apertus ille clarusque dicendi modus. Sed tua isthæc epistola quantum venustate pollet, tantum etiam sua perspicuitate liquet, ut prorsus omne punctum tulisse videaris. Sed quid ego tuam laudare paro facundiam, cujus per totum terrarum orbem est nobilitata scientia? Nihil queo equidem in tuam laudem effingere, quod tam consummata isthac eruditione satis dignum sit. Quare tuas laudes omitto, de quibus silere satius puto quam nimis parce dicere. Rumorem illum de morte* Castellani *Regis, mei fratris penitus penitusque desideratissimi, longe ante quam ex tuis litteris oppido invitus acceperam: sed eum utinam aut serius multo aut minus verum ad nos fama tulisset! Nunquam enim post charissimæ genitricis mortem, nuntius huc venit invisior: & parcius, ut verum fatear, huic litterarum parti favebam, quam earum singularis postulabat elegantia, quod cicatricem, cui callum tempus obduxerat, refricare visa est. Verum quæ superis sunt visa, mortalibus rata haberi fas est. Tu vero perge, eaque nobis litteris significa si qua sunt istic nova, sed jucundiora. Deus fortunet quæcunque memoratu digna acciderint. Vale.* Ex Richemundia 17. *Januarii.*

* Ad oram MS. Scriptum, *quia.*

EPI-

EPISTOLA CCCCLII.

Eruditorum omnium eruditissimo, Erasmo Roter. Simon Hexapolitanus perpetuam felicitatem.

*NORAM *prius quam ingenio, eruditione, ac utriusque lingua promtitudine nostri avi mortalibus anteires, de humanitate vero tua adhuc audieram nihil, sed eam tu quoque mihi non delineasti tantum, sed & graphice eam effigiasti: nuper cum prater omnem spem obvio mihi, & externo congressus, operam tuam & prasentissimam opem desponderes, tam humane & liberaliter, quam uni eorum qui longa tecum consuetudine coaluerint. Credo equidem animum tuum vere divinum, & qui nihil est aliud nisi de calo sumtus ignis, occulto quodam prasagio dixisse tibi illum esse* Simonem, *qui te nondum facie, sed sola foeturarum fertilitate notum ardentissime amabat, atque ut ingenii parentem observavit semper; qui te tot annis constantissimo desiderio videre & exosculari suspiravit, dignumque ob id visum, in quem humanitatis tua officia collocares, pro quibus quemadmodum meritas tibi nunc gratias agere non possum, ita certe habere me ac habiturum quandiu inter homines numerer, affirmare ausim, atque in hoc referre etiam videbor, si modo (quod* Cicero *vult) qui gratiam habet in eo quod habet refert. Caterum quia me hortatus es ut tibi aperiam animum meum, scias itaque Theologum, quicum huc veni, Sacellani vicem exspectare, quam si obtineret, cuperem ego quoque hic hyemare, maxime hoc secutus, ut te forte audirem fieremque tibi notior: sin hoc fieri non poterit, certum est in patriam cum ipso redire, atque in ipso itinere nihilominus experiri fortunam. Quod si mihi litteras commendatitias ad amicos tuos dabis, perpetua me tibi gratitudine obstringes; hoc totumque, quod ex ipsis in me collatum erit,* Erasmo *referetur acceptum. Vale & vive,* Germaniæ *litterarumque splendor, ac meum in afflictis nunc rebus unicum refugium. Carmina nostra, irato* Apolline *seminata, boni consulito. Ex Cœnobio* Carmelitanorum.

Ad Erasmum Rot. perpetuo cognomento Polyhistorem.

TEMPORIBUS nostris si præmia digna darentur,
 Ingenii ferres præmia prima tui:
Si tua *Pellaos* genuissent sæcula Reges,
 Acciperes larga munera flava manu:
Namque facis quod non quisquam tentaverit alter,
 Hieronymum postquam regna beata tenent:
Tu quod *tempus* edax abstrusit carcere tetro
 Profers, insolita & verba sonare doces:
Monstraque Christigenas longe populantia leges
 Herculea fortis sternis, *Erasme*, manu:
Per te barbaries toto jam pellitur orbe,
 Incipit & spreta vivere glande puer,
Dum tua non secus ac *Tulli*, vel scripta *Maronis*
 Volvit, quæ nunquam disperitura manent.
Hinc tibi docta cohors & mystica turba precatur,
 Ut numeres *Priami Nestoriosque* dies.

EPISTOLA CCCCLIII.

Erasmus Rot. Joanni Card. Lotharingia S.

ONERAVIT me tua benignitas tam gravi sarcina munificentiæ, ut nec inveniam qua ratione queam aliqua ex parte reponere quod accepi, & pudeat gratias agere; pro mediocribus enim beneficiis gratias agere vulgi mos est: non jam loquor modo de splendidissimo planeque regali tuo munere, sed multo magis de singulari istius in me animi studio atque favore. In tanto Principe tantam humanitatem non possum non amare, etiamsi mihi nulli bono fuisset. Nam eximia virtus per se speciosa est & amabilis. Superest igitur ut interea prædicem & tuam bonitatem & meam felicitatem, donec sese offerat opportunitas, qua me apud omnes ingrati hominis suspicione liberem. Inter *Cæsarem* & Regem *Galliarum* sartam amicitiam vehe-

A menter utrique gratulor, sed utinam id factum esset tum maturius, tum legibus aliquanto mitioribus! sed hanc cicatricem facile abolebit tempus, omnia vel tegens vel deliniens. Cæterum ut video, tumultus tumultum excipit, ut adversus *Turcam* nobis succedant omnia, certe diutinum atque atrox bellum prospicio: & si contingat victoria, vereor ne sit *Cadmaa*, quod ajunt, ut non minus ploret victor quam victus. Sed quoniam bellorum exitus supremo Numini sunt in manu, ab illo postulandus est eventus, si parum lætus, certe salutaris. Qui has perfert, vehementer cupit tuæ sublimitati commendatus esse, & per eam illustrissimo *Lotharingia* Duci germano tuo, ut si quis locus

B vacet, apud illum recipiatur in statum nobilium. Parentem habet præpotentem, singularique prudentia & integritate præditum, ut inter illius decora minima portio sit nobilitas. Hic juvenis patri simillimus est. Jam nulli non cognitum est quæ rerum undæ jampridem agitent civitatem *Basiliensem*, & subinde novi aliquid exsistit. Ea res in causa fuit, ut multi præclari cives solum verterint, ultroque sibi quodammodo exsilium indixerint, dum malunt rei quam religionis jacturam facere, ac prius habent solum vertere quam institutum. Quorum de numero sum & ipse, qui non solum rei familiaris gravi dispendio, sed & summo vitæ periculo reliqui nidum, cui tot annis assueveram.

C Spero futurum, ut ipse juvenis suis moribus se tuæ sublimitati commendet, ad omnem vitæ functionem dexter & habilis, sive domi res sit gerenda, sive tempus strenuum militem postulet. Ad hæc, germanus est uxori *Henrici Glareani*, quem virum eruditione varia clarum & de studiis optime merentem novit, opinor, tua celsitudo, ut officio, quod in hunc juvenem collocaris, duos jam olim tibi devinctissimos redditurus sis multo devinctiores, *Erasmum* & *Glareanum*. Nec dubito quin & apud te, & apud fratrem, *Christiana* pietatis amantissimum Principem, plurimum ponderis sit habiturus juvenis animus, qui quum possit apud suos non solum commode, sed etiam honorifice vivere,

D mavult carere patriæ commodis, quam ea profiteri quæ sibi persuasit à sinceritate *Christiana* religionis abhorrere, præsertim quum hæc rerum procemia cordatis viris exitum cruentum portendere videantur. Deus omnia vertat in tranquillitatem, qui tuam celsitudinem diu servet incolumem.

EPISTOLA CCCCLIV.

Magistro Johanni, Ducis Philippi litteratissimo præceptori, Guilielmus Goudanus *S.*

*JACOBUS Battus, *qui mihi est propter singularem doctrinam, & amorem, quem erga me habet præcipuum, charissimus, cum forte in sermone fami-*

E *liari de te sermo incidisset, narraretque meum carmen tibi se recitasse, rogarem autem ego per hanc occasionem quid hominis esses, qua doctrina, quo ingenio, tantopere te, vir humanissime, cœpit prædicare ac laudare, ut tui studiosum esse facile animadverterem, me vero ita incenderat, ut te non possim non vehementer amare. Idem autem majorem in modum me hortabatur, conatusque est persuadere, ut quamprimum ad te litteras scriberem, & tuum mihi amorem conciliarem, affirmans nihil ea re fore tibi gratius. Et quidem satis id, quod ille monebat, mea sponte volebam, (quid enim mihi optatius amicitia viri docti) sed, fatebor enim, scribere suppu-*

F *duit, tum quia tecum nulla mihi erat notitia, tum quia quod scriberem non habebam. Huc accedit metus quidem non inanis, neque mihi (ut arbitror) contemnendus. Multum enim verebar si ad te sine causa litteras misissem, posse id adscribi non (ut erat) amoris magnitudini, sed potius assentationi, sed ambitioni, à quibus vitiis ego meo quidem judicio & natura & ratione abhorreo, sed non licuit mihi non metuere ne cuiquam fieret suspicio, vel ob hominum malevolentiam, vel ob tuam fortunam, qua cum summa mea voluptate talis est, ut vi-*

videare tum re, tum consilio posse cui velis prodesse. Vicit tandem amor pudorem, vicit & timorem. Scribo, nil quod scribam habens, nisi me amare & cupidum abs te amari. Verùm ne solus id scribere videar, & diutius quod mihi jucundum est tecum loquar, aliquid adjiciam, quod ipsum tamen omnino ab amore proficiscatur. Gratulor, mi Johannes, *& vehementer lætor, Ducem* Philippum *in liberalibus disciplinis te uti magistro. Opto & confido eam rem fore tibi magno usui, summoque honori. Gratulor autem & Duci nostro, qui nactus est à quo percipiat veram artem, non, quæ ubique fere docetur, meram barbariem. Fama est Ducem ingenio esse miti, & (id quod inprimis generosum decet) amare litteras. Mediusfidius gaudeo non modo tui causa, qui, si is profecerit, ingentem capies laudem, verum omnium nostrûm, qui speramus si litteratus erit, modeste eum & prudenter omnia facturum. Mansuescit enim animus cultura litterarum: per eas discet, quid sibi, quid imperet aliis, quî debeat esse in prosperis, in adversis, in pace, in bello, in cives, in hostes.* Platonis *excellentissimi Philosophi sententia est, Rempublicam fore beatam, si vel Philosophi regnent, vel Reges dent operam philosophiæ: sapienter hoc* Plato *ut multa. Exemplo est Respublica* Romana, *quæ floruit, quum habuit litteratos, occidit bonis artibus occidentibus. Blande interdum adolescens monendus est, & ad amorem litterarum magis magisque excitandus. Narrandum illi, quam pulchrum sit Principi esse doctum, quam turpe tantam nobilitatem non plus aliis sapere, neque præstare eruditione, qui generis claritate sit præstantissimus. Profuerit etiam disserere de artium suavitate, quæ profecto maxima est, tum* Romanorum *omnium, tum doctissimi Regis* Jubæ *testimonio: dictitabat is litteras esse dulciores regno, atque si alterutrum sibi foret amittendum, malle regno quam litteris spoliari. Nec me præterit, quantæ sint Principi nostro occupationes, quantulum otii studio queat suppeditare: hinc cura legum & tot populorum negotia impediunt, hinc hostes bello lacessunt. Tametsi* Romani *Imperatores etiam militiæ libros habebant, in castris non modo legere, verùm & scribere illis vacabat. Plerumque nobis non tam deest facultas, quam voluntas. Utilissima est illi lectio* Terentii: *is enim auctor & morum quoddam speculum est, & sine quo nemo unquam evasit* Latinus. *Evolvendus etiam* Titus Livius, *tum propter levem & dulcem facundiam, tum propter historiam, in qua & multa sunt exempla ad virtutem, & peritiam rei militaris.* Officiorum *vero* Ciceronis *libros (quibus nihil laudabilius) non semel atque iterum legendos censeo, sed semper comites, sed in sinu semper haberi oportere, quibus si parere volet, nullus eo melior, nullus erit beatior, sibi gloriam immortalem, nobis pacem & tranquillitatem acquiret. Sed nimium ego liber & ineptus, vereor ne etiam arrogans, qui hæc ad te scribam, longe melius quid facto opus sit ipse consultabis. Desino sus* Minervam *docere, (ut in adagiis est) & ligna in sylvam ferre. Id unum à te peto, ut posthac sit inter nos amicitia, quam habere cum viris doctis & eisdem gravibus semper mihi dulce fuit & optatum. Habes istic* Erasmum *virum ætate nostra omnium doctissimum, sed præstat tacere, ne falli videar amore. Cum hoc ego conjunctissime dum licuit vixi, nec nunc quicquam est mihi molestius, quam ejus carere præsentia. Adscivit eum* Cameracensis *Episcopus, vir litterarum amicus. Igitur cum viro tam docto, fideli, gravi, jucundo, si curaris tibi intercedere familiaritatem, (mihi crede) magnam capies voluptatem.* Battum *nostrum tibi commendarem, nisi putarem eum per se satis esse tibi acceptum. Vale, meque, qui te amo, tu fac non oderis.*

EPISTOLA CCCCLV.

Erasmus Roterodamus integerrimo doctissimoque viro, Jodoco Jonæ, amico unice charo, S. D.

NAE tu mihi, doctissime *Jona*, non epistolam, sed meros amores, meras flammas amantissimi pectoris misisti. Deum immortalem, ut spirat, ut afficit, ut agit undique! In qua dum me depingere tentas, tui ipsius simulachrum effinxisti. Dumque meam eloquentiam laudibus vehis, tuam declaras eloquentiam. Doctrinæ aut facundiæ laudem nihil moror; unum illud me delectarit serio, si quis meis redditus sit melior, si meæ lucubrationes ad *Christi* gloriam faciant. *Enchiridion* proximis his diebus excusum est à *Frobenio*. Adjecimus præter alia quædam Præfationem prolixam ad Abbatem *Volzium*. Sed utris accedam, optime *Jona*? tibi mea sunt aurea; rursus sunt qui clamitent, me nec sapere, nec fari: ex meis libellis pestem hauriri pietatis. Quot conviciis Fratrum ac Theologorum lapidatum est *Novum Testamentum*? Sed hactenus in absentem omnia, coram nemo verbum. Quod vos tribuitis, non agnosco; quod illi impingunt, abominor. Certum est igitur neutris credere: animoque infracto per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam, pro nostra virili ad *Christi* scopum eniti. Dabis veniam brevitati nostræ. Scribo hæc cum valetudinarius, tum plus quam obrutus scribendi labore. Bene vale. *Lovanii* 19. Octobris.

EPISTOLA CCCCLVI.

In AUGUSTINUM De Civitate Dei.

Des. Erasmus Rot. Lectori S. D.

IMPROBIS eruditorum flagitationibus jampridem appellabar, ut quod in *Hieronymianis* Epistolis præstitissem, idem præstarem in divi *Aurelii Augustini* libris omnibus. Ego, tametsi jam expertus essem non alium laborem plus adferre tædii, minus gloriæ gratiæque suo cultori, deinde deterrerer immensa negotii magnitudine, tamen cœperam huc animum, licet detrectantem & reluctantem, appellere, totius operis ratione hunc in modum concepta: Primum locum tribueram illius *Progymnasmatis*, hoc est, quæcunque scripsit Catechumenus. Proximum *Epistolis*, quarum complures scripsit adhuc juvenis, & ob id magis etiam redolent eloquentiæ studium. Tertius destinatus erat τοῖς θεωρητικοῖς, id est, contemplativis, quæ conducunt ad inflammandos animos amore rerum æternarum: cujus generis sunt libri *Confessionum* & *Soliloquiorum*. His adjunxissemus eos libellos qui pertinent ad *Institutionem vitæ*. Quartus decretus erat τοῖς διδακτικοῖς, hoc est, in quibus docet rem Theologicam: cujus generis sunt libri *De Doctrina Christiana*, & libri *De Trinitate*. Quintus habuisset τὰ πολεμικὰ, in quibus pugnat adversus varias Hæresiarcharum pestes, atque in his ætates ipsæ, quibus exstitissent hæreses, & affinitas errorum dedissent ordinem. Nam in hoc genere plurima conscripsit; inter quæ sunt libri *De Civitate Dei*. Sextus exhibuisset τὰ ἐξηγηματικὰ, quibus enarrat divinæ Scripturæ libros, quos eramus digesturi secundum ordinem Voluminum sacrorum, quæ interpretatur: Videlicet enarrationes in *Psalmos* præcessissent enarrationem in Euangelium *Joannis*. Et Euangelium enarratum prius fuisset, enarrata ejusdem Apostoli Epistola, atque item de cæteris. Septimus indicasset, τὰ ἀμφίβολα καὶ νόθα, hoc est, de quibus merito dubites an sint *Augustini*, tum quæ illi falso inscribuntur: Idem indicaturus erat etiam eos libros, qui injuria temporum interciderunt. *Græca* restituissemus: Mendas vel scribarum, vel eruditulorum castigare volentium quod non intelligebant, culpa inductas, bona fide sustulissemus, non sine præsidio veterum & emendatorum codicum, quos jam in hunc usum aliquot comparaveramus, qui vel ipsius *Augustini* seculo scripti videri poterant. Summam operis, quoniam erat immensum, in doctos aliquot, & huic provinciæ pares, partiri statueramus, sed sic ut sua cuique laudis portio solida maneret. Habet enim hæc ætas permultos me felicius natos, qui plus queant in hoc genere præstare quam ego. His rebus sperabam fore, ut *Augustinus*, vir non minus pius quam eruditus, jam à pluribus si-

simul & majore cum fructu legeretur, quod in *Hieronymi* libris evenisse tam manifestum est, ut nec inimici possint inficiari. Atque hujus tam impii conatus odor simul atque permanasset ad quosdam *Dominicani* sodalitii fratres, jam non in symposiis tantum, verum etiam in publicis concionibus vociferari cœperunt, indignum facinus, nec diutius orbi tolerandum, *Erasmum* denique & *Augustini* castigationem moliri, in cujus Operibus nec tantulum intelligeret: atque hæresim etiam vocabant, asseverare quicquam esse in hujus viri libris mendosum, adulterinum, aut non intellectum Theologis. Ego nunquam mihi vindicavi raram Theologiæ scientiam, & tamen non usque adeo meum hoc ingeniolum aut eruditionem contemno, ut existimem me nihil intelligere in libris *Augustini*, in quibus illi crassi ventres, stivæ nati potius quam litteris, intelligunt omnia. Id esse verum facile credas, lector, si tres aut quatuor tibi nominem, qui hujusmodi næ-nias nusquam non vociferabantur: præsertim *Lovanii* & *Coloniæ*. Nec enim Ordinem in jus voco, sed istos quosdam rabulas detestor, qui præcones Euangelii professi, scurras agunt, quos Ordo coerceret vel ejiceret, si suo honori consultum vellet. Et tamen in hoc negotio non tracto rem Theologicæ subtilitatis, sed emendatæ lectionis. Grammatici partes mihi sumo, veritates & falsitates acutissimis illis magistris relinquo. Quod si meam industriam experti sunt studiosis omnibus magno usui fuisse in restituto *Hieronymo*, cur hic maluerunt obstrepere, quam ex eo quod bene cessit, hujus quod aggrederemur præjudicium facere? Jam an aliquid falso sit inscriptum *Augustino* mirari desinet, qui legerit librum *De vera ac falsa pœnitentia*, in cujus decimo septimo capite citatur ipse *Augustinus*, & ita citatur, ut qui librum scripsit, ab *Augustino* dissentiat. Idem accidit in *Præfatione* quadam, quæ divi *Aurelii Augustini* titulo præfertur Commentariis in *Psalmos*, quum in eadem honorifice citetur idem *Augustinus*. Est alius libellus ex *Augustini* & aliorum scriptis, velut cento quidam, contextus à studioso quopiam, & inscribitur *Augustino*. Hæc tam crassa non sentiunt isti, qui sibi videntur capreis & aquilis omnibus perspicaciores. Postremo, persuasum erat & mihi, in *Augustini* libris minus esse mendarum, quam in *Hieronymianis*: at dum tentandi gratia libros aliquot emendo, res ipsa me docuit, plus esse prodigiosæ depravationis in hoc Auctore, quam compererim in *Hieronymo* aut *Cypriano*. Atque hoc nimirum debet *Augustinus* suis illis eximiis amatoribus, à quibus solis intelligitur. Hæc à me non confingi, res ipsa abunde persuadebit, si quando per istos licebit absolvere quod instituimus. Interim unum atque alterum locum proferam in medium, ex quibus prudens lector de cæteris faciet conjecturam. Libri adversus *Faustum Manichæum* 16. *Cap.* 24. in libris non una editione excusis, sic habebatur scriptum: *Quem Dominus Jesus Christus eadem commendatione commemorat, ejusque auctoritatis adducta, eorum refellit errorem resurrectionem negantium, quum in pervetusto codice superesset incorrupta scriptura, ejusdemque auctoritate Sadducæorum refellit errorem.* Notat enim *Augustinus* locum qui refertur *Matthæi cap.* 22. Rursus, libri 16. *cap.* 33. scriptura erat bifariam depravata: *Vides nequaquam, vel vides nequaquam*, quum scribendum sit, *Vides-ne quam tibi non dicam*, &c. Respicit enim *Augustinus* ad ea verba *Fausti* quæ præcesserant ejusdem libri, *cap.* 8. *Alias*, inquit, *si Christianus es, crede dicenti Christo quia de sese scripsit Moses. Quod si non credis, Christianus non es. Inepta semper & imbecilla responsio est, nihil habentium quod ostendant.* Quoniam igitur *Faustus* fecerat *Augustinum* his verbis loquentem: *Si Christianus es, crede dicenti Christo*, &c. *Augustinus* negat se ita cum *Fausto* agere. Ac mox in eodem *cap.* 33. *Nec illud sibi patere præcipitium*, erat depravatum, pro eo quod rectum erat, *Nec illud sivi patere*. Ejusdem libri *cap.* 6. in verbis *Fausti*, qui referens idioma sermonis ex vetere translatione dixerat, *Virorum virorum* *quisquis hoc non gestaverit, exterminabitur*, depravarant *utrorum virorum*. Nam *Hebræi* dicunt *viri viri*, pro *quicunque viri*. Hujus generis sunt innumera, sed his referendis non est in præsentia locus, quæ vix etiam suo loco citra tædium referuntur. Et hoc nostrum institutum, quo nostro sumtu, non credendis laboribus, damus eis sacros Auctores ut purgatiores, ita & dilucidiores, isti religionis columina, quum ipsi tantum ventri serviant & gulæ, putarunt seditiosis concionibus exagitandum. Utinam aut illi se vertant ad ea studia, quæ digna sint his, qui se profitentur mortuos mundo: aut si ipsi nolint resipiscere, mundus resipiscens hos ficos, sive mavis fucos excutiat oculis & alveariis, ut si nolint ipsi cuiquam prodesse, certe ne obstrepant aliis, bonorum utilitati servire cupientibus. Industriam nostram magis provocabit bonorum favor, quam deterrebit malorum oblatratio. Nunc interim prodit eximium Opus *De Civitate Dei*; quanto quam ante fuit castigatius, quantoque doctioribus commentariis illustratum, malo te, lector, ex ipsa re discere, quam ex nostro testimonio credere. Nam hoc effecit *Ludovicus Vives* tam præter meritum prædicandis laudibus meis, ut ipsum vicissim nec promerentem liceat prædicare. Bene vale, curaque ne *Joannem Frobenium* impensæ & operæ pœniteat, qui nihil detrectat, quod ornandis, provehendis, juvandisque bonis studiis conducat.

EPISTOLA CCCCLVII.

De vita, phrasi, docendi ratione, & operibus Origenis.

Des. Erasmus Rot. Lectori S.

Vitæ *Origenis Adamantii* epitome.

ORIGENES binominis fuit, idem dictus *Adamantius*, quod cognomen non ita tribuitur illi à Scriptoribus, quasi fuerit ex moribus additum, velut *Basilius* ob ingenii constantiam dictus est *Magnus*, *Joannes Constantinopolitanus* ob suaviloquentiam dictus est *Chrysostomus*, *Gregorius Nazianzenus* ob sublimes de rebus divinis disputationes *Theologi* cognomen meruit, sed quasi fuerit jam ab ipso vitæ exortu inditum. Est autem hoc non infrequens in sacris Litteris, eundem hominem pluribus nominibus appellari. Quod si magnis viris nomina non fortuito tribuuntur, sed per divinam providentiam habent futurorum præsagia, utrunque nomen mire quadrat in hunc eximium Ecclesiæ doctorem. Siquidem *Origenes Græcis montigenam* sonat, prima vocali producta, quemadmodum fit in ὀρέθυμα, quæ sine controversia hinc dicta est, quod malefica in montibus perageret sua sacra. Ab ipsa statim pueritia *Origenes* nihil humile cogitavit, sed ad euangelicam perfectionem, quam Dominus in monte sedens docuit, & ad sublimia Scripturarum mysteria animum intendit: nec enarrans sacros Libros repit humi, desidetve in sensu litteræ terreno, sed per allegorias ad excelsa cœloque viciniora subvehit auditorem. Adamas autem indomiti nomen obtinuit, quod quum sit lucidissimus, ne chalybis quidem duritiæ, nec malleorum ictibus cedit. At *Origenis* animus plusquam adamantinus fuit, quem nec vitæ austeritas, nec perpetui labores, nec dura paupertas, nec æmulorum improbitas, nec suppliciorum terror, nec ulla mortis facies à sancto instituto vel tantillum dimovere potuit. De patria nihil habeo comperti, nisi quod probabile est fuisse *Alexandrinum*, quod illic pater fuit in carcere, & ibidem martyrio peracto liberos & uxorem reliquerit. Refert enim nonnihil ubi nascaris, sed magis refert è quibus nascaris, plurimum vero à quibus à teneris instituaris. *Origenes* igitur usque ab avis & atavis parentes habuit *Christianos*, licet impius *Porphyrius* tradat illum ex Ethnicis prognatum: patrem habuit *Leonidam*, virum pium juxta & eruditum, qui sub *Severo* Principe crudeliter in *Christiani* nominis professores sæviente, post carceres & tormenta, capite plexus, martyrii lauream adeptus est, relicto *Origene* cum sex fra-

fratribus adolescente, in summa nimirum egestate. Nam patris facultates alioqui satis opimas fiscus occupavit. Quidam tradunt hunc *Leonidam* fuisse Episcopum, nec addunt cujus loci fuerit Episcopus. Exstant apud *Suidam* duo anonymi, qui *Origenicæ* vitæ compendium scripserunt; quorum prior fere consentit cum his quæ refert *Eusebius Ecclesiastica Historia* libro sexto, ac *Hieronymus* in *Catalogo Scriptorum illustrium;* posterior quædam admiscet nugalia, velut è rumoribus hausta, parum æquus, ut videtur, *Origeni:* Is tradit *Leonidam* fuisse Episcopum, quod verum an fictum sit in medio relinquimus. Cæterum vir prudens ac perspicax in puero divinam quandam indolem, & absolutæ virtutis semina deprehendit, eoque solet interdum dormientis pectus nudatum exosculari, ceu thecam & officinam adorandi spiritus. Quod autem in viris ætate provectis, ac pietatis philosophia exercitatis miramur, id adolescentulus ultro nullisque stimulatus hortamentis præstitit. Tanto enim martyrii desiderio flagravit, ut vehementer ambiret in ea laudis parte patri vel comes esse, vel præcursor; & prorsus antevertisset, ni mater præsentiens illum summo diluculo ad agones, ubi multi trucidabantur, velle procurrere, noctu clam omnia illius indumenta sustulisset. Ita martyrii candidatum, quem terror mortis non potuit, pudor domi retinuit. An ea procursio probanda fuerit, interim non discutio. Nunc enim indolem tantum laudamus. Quin & patrem, cum adhuc in vinculis esset, per epistolam cohortatus est, ut in pulcherrimo instituto persisteret, illud addens: *Vide, pater, ne quid mea causa secus facias.* Atqui solent liberi parentes lachrymis, precibus, blanditiis & complexibus à simili proposito revocare: sed in hoc puero pietas vicit pietatem, & naturæ affectum superavit religionis ardor, carnis infirmitatem excussit fidei robur. Unde & aliis quibuscunque potuit in agone certantibus, aut apud Judices periclitantibus, nequaquam otiosus spectator, oculis ac verbis animos addere solet. Nonnullos etiam à squallore carceris eripuit, nihil sibi metuens, illic gloriæ fautor, hic misericors. Denique sic se gessit senilis ille puer, ut mortem pro *Christo* videretur ambire atque accersere. Nec sui dissimilis fuit in progressu ætatis, ac frequenter impiorum insidiis appetitus est, sed supremi Numinis providentia electum illud organum servatum voluit in summam Ecclesiæ catholicæ utilitatem. Jam & in libris illius quoties incidit occasio loquendi de martyrio, sentias enthusiasmum quendam. Puer itaque jam annum agens decimum septimum, patre ut dictum est orbatus, cum matre vidua & quinque fratribus parvulis relictis, non se vertit ad mendicitatem, quam nonnulli magnam sanctimoniæ partem esse ducunt: sed juxta beati *Pauli* consilium atque etiam exemplum, labore sibi parabat victum, ne cui gravis esset, profitebatur Grammaticam. Hoc si quis dixerit esse sordidum, sordidius erat quod magnus ille *Paulus* caprarum pelles consuebat apud *Corinthios* in usum tentoriorum. Rursus si quis dicat Grammatices professionem nihil habere memorabile, quum hodie scholasticorum collegia pueris abundent Grammaticam profitentibus, sciat olim senile & arduum fuisse negotium: nec enim à doctore tantum exspectabatur declinationum, conjugationum, & constructionum ratio, sed præter sermonis elegantiam, præter plurimorum Auctorum lectionem, præter antiquitatis, & omnium historiarum peritiam, requirebatur Poetices, Rhetorices, Dialectices, Arithmetices, & Cosmographiæ, Musicesque cognitio, quas disciplinas omnes puerulus adhuc mira ingenii celeritate perdidicerat. Minore negotio tres Juris doctores absolveris quam unum Grammaticum, qualis fuit *Aristarchus* apud *Græcos*, apud *Latinos Servius* ac *Donatus.* Profitebatur autem non privatim in angulo, sed in celeberrima civitate *Alexandria*, idque publice, jam tum ad Episcopalem functionem præludens. Siquidem olim ad Episcoporum curam pertinebat, providere ut tenera ætas litteris ac disciplinis imbueretur. Atque interim generosus adolescens sub persona litteratoris Catechistam agebat, obiter *Christianæ* religionis semina quædam adspergens auditorum animis. Cæteris enim Catechistis omnibus metu persequutionum dilapsis, aliquot ex Gentibus ad *Origenem* se conferebant, cupientes *Christianæ* Philosophiæ rudimentis imbui, quibus ille non solum Euangelicæ doctrinæ tradidit elementa, verum etiam multos ad perfectæ pietatis fastigium evexit. Quorum de numero *Plutarchus* martyrii lauream est consequutus: *Heraclas Plutarchi* germanus ob admirandam vitæ sanctimoniam post *Demetrium* ad *Alexandrinæ* Ecclesiæ gubernationem adscitus est. *Serenus* etiamnum catechumenus pro *Christi* nomine cæsus est. *Heraclides* item martyrii gloriam promeruit, quam & Heros adhuc neophytus adeptus est. *Serenus* alter post diros cruciatus fortiter pro *Christo* toleratos capite plexus est: ut brevitatis studio taceam cæteros, in quibus fuit *Ambrosius*, quem ab hæresi *Valentiniana* ad catholicæ doctrinæ lucem reduxit: atque interim fœminas sileam, quæ pro religione *Christiana* invictos animos præstiterunt, in quibus præ cæteris eluxit *Potamiena.* Ita adamandus ille *Adamantius*, multos adamantes Ecclesiæ genuit, castigans interim corpus suum, & in servitutem redigens, ne forte quum aliis prædicaret ipse reprobus efficeretur. Vigiliis enim, jejuniis, chameuniis, nuditate ac laboribus carnem durabat ad omnem patientiam. Hac admirabili vitæ integritate, ac jugibus officiis, cum erga omnes, tum præcipue qui persecutionum sævitia periclitabantur, quamvis ipse nihilominus contemneret gloriam quam pecuniam, tamen & clarum & gratiosum nomen sibi peperit, non tantum apud *Christianos*, verum etiam apud Ethnicos. Nam eximia virtus etiam impios rapit in admirationem & amorem sui, unde factum est ut complures ad *Origenis* imitationem accingerentur. Id perpendens *Demetrius* ejus urbis Episcopus, adolescenti jam octodecim annos nato munus arduum ac plane senile delegavit, videlicet Catechistæ, quod *Alexandriæ* primus post Apostolos *Pantænus*, secundus *Clemens*, tertius *Origenes* administravit. In hac functione floruit *Origenes* compluribus annis. Catechistæ dicti sunt, quod baptismum ambientibus viva voce traderent dogmata *Christianæ* religionis: horum discipuli dicti sunt Catechumeni, quos auditores possis appellare. Nomina in hodiernum usque diem manent in Ecclesia, res non item, eo quod infantes tingimur. Superest tamen nonnullum priscæ consuetudinis vestigium, quum adhibentur susceptores ac susceptrices, quos compatres & commatres vocant quidam. *Origenes* igitur quod prius furtim ac privato studio gesserat, jam publice ex delegatione cœpit agere. Ad id usque temporis humanas disciplinas non omnino * contempserat, sed Mathematicen etiam scire curavit. Verum ubi jam totus ad divini verbi tractationem inflammaretur, Grammaticam scholam negligebat, prophanos libros amico cuidam vendidit, hac quidem cautione, ut ille quot diebus quatuor obolos annumeraret. Hac ratione provisum est, ut esset unde aleretur; non esset tamen, unde in suspicionem venire posset, quasi congerendæ pecuniæ studio teneretur. Vel hinc æstimare licet quam ille non indulserit deliciis, cui quatuor oboli victum & amictum suppeditabant. Atqui *Paulus* docet jus esse Catechistis ut Catechumenorum liberalitate subleventur: nec id fugiebat *Origenem*, sed in hoc *Paulinam*, ut ita loquar, superbiam est imitatus, quod noluit uti suo jure, sed ultro etiam oblata ab amicis munera constanter recusabat, ut ἀδάπανον poneret Euangelium suum. Atque adeo, si fas est dicere, Apostoli generositatem quodammodo superavit: ille siquidem licet à *Corinthiis* avaris & opulentia tumentibus nihil acceperit, ne suam apud illos auctoritatem elevaret, aliorum tamen spontanea benignitate nonnunquam est usus. Porro, quemadmodum *Origenes* in mi-

* Alia Editio habet, *modo non.*

ministerio verbi cæterisque pietatis officiis seipsum quotidie superabat, ita fragrantia boni nominis in dies latius diffundebatur, adeo ut per *Alexandrum Hierosolymorum* & *Theoctistum* Cæsareæ Episcopum, quorum id temporis apud *Palæstinam* erat præcipua auctoritas, ad presbyterii honorem fit pertractus (erat enim id temporis magna presbyterorum dignitas, qui post turba eviluerunt) & in *Clementis* locum surrogatus, hac quidem occasione. *Achaia* Ecclesiæ variis hæresibus vexabantur, ad eas sedandas missus est *Origenes* jam mediæ ætatis, idque sub testimonio ecclesiasticæ epistolæ. At dum per *Palæstinam Athenas* tenderet, à modo dictis Episcopis apprehensus presbyter ordinatus est, ut *Christi* negotium majore cum auctoritate gereret. Hoc igitur honoris suscepit summo omnium applausu, prædicantium hoc honoris longe infra viri meritum esse, cujus virtutibus vel summum sacerdotium deberetur. Hæc populi vox haud leviter momordit animum *Demetrii*, qui humanum quiddam passus (solet enim hæc tinea etiam perfectorum animos pertentare) cœpit in *Origenem* crimina spargere, & epistolis per orbem disseminatis, nominis illius claritatem offuscare. Et quoniam in purissima hominis vita nihil habebat quod reprehenderet, objecit illi puerilem errorem, quod admodum adolescens fervido quodam zelo, sed non secundum scientiam, seipsum exsecuisset, quo libere citraque pudicitiæ periculum doceret Euangelicam Philosophiam. Fertur & alia quædam Euangelii præcepta, juxta sensum historicum observasse, veluti, De non habendo duas tunicas, De abjicienda sollicitudine crastini. Quidam tradunt illum sibi medicamentis genituræ stimulos ademisse, quod ego falsum arbitror; ferro res gesta est. Suspicor hoc esse, quod divus *Augustinus* in *Catalogo hæreticorum* refert ex *Epiphanio: Origeniani*, inquit, *à quodam Origene dicti sunt, non ab illo qui fere omnibus notus est, sed ab alio nescio quo, de quo vel sectatoribus ejus Epiphanius loquens: Origeniani*, inquit, *cujusdam Origenis: Turpis autem sunt operationis. Isti sunt nefanda facientes, sua corpora corruptioni tradentes.* Hactenus *Augustinus*, qui haud scio an *Epiphanii Græca* recte intellexerit: nam φθείρειν & φθορὰ *Græcis* tam de violatoribus dicuntur quam de obscœnis. *Epiphanius* autem homo virginei pudoris, non ausus est genitalia membra nominare. Et *Augustinus* de *Origenis* castratione nondum acceperat. Sed hujus rei penes lectorem esto judicium. Ut ad historiæ seriem redeam, hoc factum *Origenis* celatum cupiebat, ad *Demetrii* tamen notitiam nescio quo pacto pervenerat, qui tum quidem admiratus in adolescente tam insignem animi virtutem, spiritusque robur, & collaudavit, & Ecclesiæ gratulatus est. Siquidem interdum, sicut in equis ferocioribus, ita ex adolescentium vitiis, præclara virtutum indoles deprehenditur. Error erat, sed in puero ab ardentissimo pietatis studio profectus. Cæterum *Demetrius* quod prius collaudarat, post objecit pro crimine. Hæc mutilatio corporis obstitit, quo minus *Origenes* ad sacerdotii fastigium eveheretur, ne ad presbyterii quidem gradum admittendus nisi vitium hoc latuisset. Atque hodie quidem gnaviter advigilatur ne quis presbyter ordinetur qui corporis aliqua parte sit mutilus, ne dehonestetur Ecclesia: utinam pari studio advigiletur ne quis ad hoc honoris recipiatur, nisi cui mens sit integra. Mentem turpiter mutilam habet, cui deest sacrarum Litterarum cognitio, turpius qui nullo pietatis amore ducitur. Dehonestat Ecclesiam qui corpore luscus est, & non dehonestat qui in cognitione Euangelicæ Philosophiæ cæcus est? Dedecorat Ecclesiam qui corpore claudus est, & non dedecorat, qui juxta Propheticum sermonem intus utroque pede claudicat, imo totus inclinat in mundum, à *Christo* præter titulum alienus? Sed redeo ad spadonem nostrum. Ingravescente invidia cessit quidem æmulorum importunitati, & *Alexandriam* reliquit; nusquam tamen fuit sui dissimilis *Adamantius*, ubique lucens, studioque indefatigabili prædicans Euangelium. Non se adjunxit damnatæ sectæ, quod fecit *Tertullianus*, ex orthodoxo factus *Montani* blasphemi satelles, contra mentis suæ sententiam appellans eum omnis veritatis deductorem: neque enim mihi persuaderi potest, hominem tam acris judicii, sic in divinis Litteris exercitatum credidisse illum fuisse Spiritum Sanctum, quem *Christus* promisit Apostolis: nec orbem universum horrendo schismate perturbavit, quod fecit *Arius*, ac ne scripto quidem amariore contendens cum obtrectatoribus: sed quod est longe pulcherrimum victoriæ genus, juxta beati *Petri* consilium, maledicis benefaciendo obturavit os. Docuit autem potissimum in *Cæsarea Palæstina*. Illic permultos egregios viros in sacris Litteris erudivit, inprimis *Firmillianum Cæsareæ Cappadociæ* Episcopum, à quo fuerat cum omni *Cappadocia* invitatus, qui eum diu apud se tenuit. Is post sub obtentu sacrorum locorum ad *Palæstinam* profectus, iterum se *Origeni* discipulum præbuit multo tempore. Instituit & *Theodorum*, qui post ad Episcopi munus adscitus est, præterea *Gregorium*, quem θαυματουργὸν appellant, opinor, quod miraculis clareret. Item hujus fratrem *Athenodorum*, quem à mundana Philosophia ad Euangelicam adduxit, qui & ipse adhuc juvenis ad ecclesiarum gubernationem evectus est. A *Mammæa Alexandri Severi* matre *Antiochiam* accitus est, & ab ea honorifice dimissus est: hanc *Hieronymus* appellat religiosam fœminam, *Christianam* non dixit. Quanquam filius illius *Syrus* erat, ac permulta fecit in vita non indigna homine *Christiano*. Certe *Heliogabalo* patri hujus probro datum est, quod *Moysen* & *Christum* quendam haberet in lalario suo. Ad *Philippum* autem Imperatorem scripsit epistolam, qui primus Regum *Romanorum* fuit *Christianus*: scripsit & ad matrem ejus. *Romam* vidit tantum, quam Ecclesiam magnam appellat in quadam epistola. Id factum est sub *Zephyrino* Pontifice priusquam *Cæsaream* proficisceretur; moxque *Alexandriam* reversus, *Heraclam* presbyterum iterum sibi in societatem Catecheseos adjunxit. Hoc diligenter expressit *Hieronymus*, quod quidam sparserant illum ejectum ab ecclesia sua, primum *Romam*, deinde *Cæsaream* profugisse, quum nunquam fuerit ejectus. Sed posteaquam *Demetrius* in absentem declaravit hostilem animum, maluit in *Palæstina* docere *Christum*, quam *Alexandriæ* cum furioso Episcopo contendere. *Ambrosium*, quem, ut dixi, à *Marcionis* errore revocavit ad fidei catholicæ sinceritatem, habuit ἐργοδιώκτην, hoc est, operis pensum exigentem: de quo queritur in epistola quadam, quod ab illo supra modum urgeretur, adeo ut nec legendi, nec à notariis excepta recognoscendi spatium daretur. Notariorum ars erat, ut quæ dicebantur notulis quibusdam exciperent, tanta celeritate, ut non dictantis tantum, sed loquentis vocem assequerentur. Unde *Græcis* ταχυγράφοι dicuntur. Nam erant & καλλιγράφοι, qui notulis excepta plenius describerent. *Ambrosius* igitur notarios ac membranas suppeditabat, *Origenes* linguam. Huic à multis hoc vitio datum est, quod moriens amici senis & egeni non sit recordatus. Ex quo liquet *Origenem* ad extremam usque senectutem in paupertate perseverasse, quum tali viro non fuerit difficile ditescere si voluisset. Tantæ erat modestiæ, ut sero passus sit excipi quæ differebat. Tanti studii, ut nunquam cibum caperet absque lectione, indignum ratus deteriorem hominis partem refici, meliore neglecta. Vixit in sanctissimis laboribus usque ad annum ætatis suæ LXIX. *Tyri* mortuus est atque ibi sepultus.

Vitæ *Origenis Adamantii* finis.

De doctrina & libris ejus.

SUNT qui tradant *Origenem* fuisse αὐτοδίδακτον, id hactenus esse verum arbitror, quod maximam eruditionis partem sibi tradidit. Alioqui legimus illum in Philosophia audisse *Ammonium* quendam annis septem, & puer adhuc patrem solet quæstiunculis quibusdam lacessere. Quum autem esset adeo discendi avidus, non

Aa aa aa 3 est

est dubitandum, quin undecunque potuit studuerit aliquid discere, & habebat *Alexandria* viros egregie doctos. Quod si *Augustinus* citra operam præceptoris tantam eruditionem consequutus est, quid sentiendum de *Origenis* ingenio, quale vix unquam habuit docta *Græcia*, felicissimorum ingeniorum parens. Ut autem facilius ita & felicius discuntur, quæ jam inde a teneris annis percipiuntur; *Origeni* nulla pars ætatis periit à studiis. *Beatus Augustinus* usque ad annum trigesimum sextum à religione fuit alienus, & catechumenus ac baptizatus nonnihil ætatis in prophanis disciplinis contrivit. *Ambrosius* jam adultus à munere civili simul & ad baptismum & ad sacerdotium arreptus est. Uterque docendo discere coactus est. *Origenis* ingenium sufficiebat ad omnia perdiscenda, adeo ut qui nihil aliud in vita sectabantur quam Dialecticam, & hujus generis reliquas disciplinas, ad hunc deferrent si quid esset perplexæ quæstionis. Quin & clari nominis Philosophi, licet à *Christo* alieni, frequenter in libris suis honorificam *Origenis* fecere mentionem, præceptorem ac magistrum reverenter agnoscentes. Cæterum quantum voluminum in sacras Litteras vel dictarit, vel scripserit, liquido sciremus si exstaret epistola, quam *Hieronymus*, ut ipse testatur, scripsit ad *Paulam Eustochii* matrem, in qua recensuit omnia *Origenici* ingenii monumenta, conferens eum cum *M. Varrone*, qui & ipse ut undecunque doctissimus, ita πολυγράφος fuit. Tantum autem fuit studium *Origenem* penitus abolendi, ut ipsos etiam titulos voluminum exstare passi non sint. Nunc tantum ea nosse licet quæ *Latine* versa sunt, aut quæ citantur à Veteribus. Et haud scio an nobis expediat, posteaquam ipsi libri interciderunt, titulos quoque sublatos esse, videlicet quo moderatius doleamus. Quæcunque vero reliquit, triplici discrimine distinguuntur. Siquidem alia dicuntur Scholia, alia Homiliæ, alia Tomi. Scholia *Latine* possis dicere otiola. Quoties ad justam commentationem deerat otium, breves quasdam annotatiunculas locis obscurioribus dictare solet. Homilias recte dixeris colloquia; vir singularis modestiæ, rem magnificam familiari nomine signavit. Ardua planeque regia res est, publice docere populum. At ille sic orationem temperat, ut cum populo conferre videatur. Eas conciones non ipse scripsit, sed à Notariis excipi passus est, quod tamen negant illum esse passum ante annum, ut ante dictum est, sexagesimum. Tertium genus ipse vocabat τόμους, quos tractatus, sive volumina vertere possis. Eos ipse descripsit: & quoniam scripsit eruditis, abstrusiora quædam mysteria patefecit, tota (ut ait *Hieronymus*) ingenii sui vela pandens. Primi generis nihil exstat, secundi permulta supersunt, tertii sunt libri περὶ ἀρχῶν, & Commentarii in Euangelium *Matthæi*, licet imperiti hoc Opus in Homilias secuerint. Jam sunt quædam quæ nullo trium generum comprehendi videantur, veluti Epistolæ, quas multas scripsit ad diversos. Nam quinque libros Stromateôn nescio an Scholiis adscribere liceat: in his enim varias res commiscuisse videtur, unde à picturatis stragulis nomen assumtum est. Eum titulum à *Clemente* fuit mutuatus. Sed quo in ordine ponemus Exapla & Tetrapla? Quum enim animum appulisset ad scribendum Commentarios in Scripturas divinas, ipsa re comperit id ut oportet præstari non posse, nisi accederet sermonis *Hebraici* peritia; quod ab his fontibus Libri sacri, præsertim Veteris Testamenti, primum ad nos emanarunt: ad quos recurrere sæpenumero compellit, vel interpretum dissonantia, vel codicum depravatio, vel sermonis obscuritas: hac parte ne mutilus esset noster *Adamantius*, aliena ætate contraque gentis naturam, barbaræ peregrinæque linguæ tædium devoravit; cujus notitiam assequutus, non *Septuaginta* modo, sed & aliorum Editiones in unum contulit, puta *Aquilæ Pontici*, *Theodotionis* & *Symmachi Ebionitarum*, unde *Hieronymus* eos appellat hæreticos *Judaizantes*: ea secta contendit *Christum* fuisse purum hominem. Quorum *Symmachus* scripsit Commentarios in Euangelium *Matthæi*, conatus illinc suam confirmare impietatem. Præter hos etiam *Origenes* nihil non perscrutans, quintam, sextam & septimam editionem adjunxit. Quas omnes ita digessit per columnas, ut singulæ vel inter sese vel cum *Hebræis* conferri possent. Cui Operi titulum fecit Ἑξαπλᾶ. Rursus separatim digessit Versiones *Theodotionis*, *Aquilæ* & *Symmachi* cum *Septuaginta*, unde hoc Opus appellat Τετραπλᾶ, à quadruplici ordine, unde Ἑξαπλᾶ legendum videtur prima vocali adspirata. Atqui constanter habent codices Ἐξαπλᾶ prima exili, quod mihi magis probatur. Nam *Theodotion*, *Aquila* & *Symmachus*, si accedat Versio *Septuaginta*, cum quinta, sexta & septima editione, erunt septem ordines. Ἐξαπλόω *Græcis* sonat *explano*. Itaque ἐξαπλᾶ dicta sunt, non à numero columnarum, sed quod res simpliciter absque involucris exponatur oculis. Sed horum mentione quæ non exstant paulisper dilata, de iis quæ nobis supersunt judicium nostrum proponemus: ubi mihi rogandus est lector, ne protinus mihi tragœdiam excitet, si quid adferetur quod discrepet à saliva & persuasione quam imbibit. Opinionem meam in medium adferam, quam oportet expendi priusquam damnari. Si excussa displicebit, sinat valere meam & fruatur sua, ac, juxta beati *Pauli* consilium, incolumi amicitia in suo sensu acquiescat.

EPISTOLA CCCCLVIII.

Erasmus Ludolpho suo S. D.

HOc unum mihi crede, *Ludolphe* optime, non committam, ut munus tuum, sensi enim abs te profectum, male collocasse videaris. Cœperam quædam ad *Latine* discendum mire conducibilia: ea tibi perfecta hinc mittam. Deinde nunquam desinam excudere quippiam, quod tua studia possit provehere. Tu modo maximo animo in honestissimas litteras incumbe, simulque doctos viros fovere perge. Bene vale, charissime adolescens. *Lutetiæ* 29. Aprilis.

EPISTOLA CCCCLIX.

Domino Erasmo Lupsetus *S.*

ETsi me docet Parmeno Terentianus, *hunc bis stulte facere, qui illum amat cui scit se odio esse, cum & laborem inanem ipse capit, & illi molestiam affert, tamen te (ita me Deus amet) non possum non ex animo amare, non venerari, non suspicere. Quo in me sis animo, partim ex tuis mihi proxime missis litteris, partim ex iis in quibus me accusavit* Coletus, *egregie intellexi. Malitia profecto nihil, incogitantia vero plurimum in te peccavi: fateor, & pœnitet, supplexque peto veniam; patiar me quovis supplicio damnari. Tradidissem Petro quæ ex tuis abstuli, si non putassem tutius, in tuum ad nos adventum servare: tibi igitur reversò reddam integra, &, crede, intacta. Bene vale. Longiore Epistola aures onerarem, si aut is essem qui hoc apte &* Latine *posset, aut si scirem te qualiacunque scriberem libenter lecturum. Iterum vale, & me (si potes) ama.* Londino 28. *Junii.*

EPISTOLA CCCCLX.

Erasmus Roterodamus Magistro Martino Medico S. P.

PERGE, perge ita, ut cœpisti, *Erasmum* tuum tuis præconiis nobilitare, *Martine* humanissime. Sensi enim, nec jam gratis sum abs te prædicatus. Tua videlicet prædicatione fretus patruus *Theobaldus* tunica altera me exoneravit, nepoti opinor commodare studens, ne longius iter ingressurum sarcina premeret. Tua vero erga me studia, mi *Martine*, vehementer quidem mihi & grata sunt, & jucunda. Sed tu (si verum audis) amiculum non perquam vehementer modo, sed & inepte laudas. Pecuniosum jactas *Erasmum*: quis istud tibi credat de homine poetico, & fataliter infortunato? Si certum est recentem amicum tuis mendaciis celebrare, modestiam finge eximiam, mentire bene

bene litteratum; talem fac, qualem me esse maxime & decebat & cupio, cum pecunia quid *Erasmo*? De valetudine te certiorem fieri par erat, ego (ut apud te cœperam) valetudinem meam tota *Hollandia*, compotatione multa fatigavi, perrupi tamen pericula omnia & in virum evasi, rediit & color & animus; Superos precor, ut munus suum tueantur. Virium extremum periculum *Dordraci* feci, bene processit; omnes numeros adesse sentiebam. Sane quam invitus ex eo oppido sum extractus, & quam illinc invitus discessi, tam hîc invitus hæreo. Quid, inquies, te remoratur? malus credo genius meus, qui mihi loculos hîc sine fructu exhaurit. Apud *Antistitem* sum decem ferme dies commoratus. Is quinto Nonas Julias cum legatione in B *Angliam* concessit. Nocuit & hæc mihi legatio. Nam Episcopus & turba negotiorum oppressus, & de viatico congerendo sollicitus, atque adeo subiratus, quod Princeps *Philippus*, cujus nomine mittitur, sexcentis duntaxat aureis juverit, multum apud me querelarum, pecuniæ perparum effudit. Nunc, quod est molestissimum, hîc hæreo magno meo dispendio. Neque vehiculi neque comitatus adfertur copia, & *Parisiis* esse quam primum expedit. Verùm his de rebus satis. Quod rediens te non offenderim, sane moleste tuli. *Lovanium* visi, ubi noctem & diem commoratus, à *Francisco Cremensi* viro egregie litterato aliisque sum singulari hospitalitate tractatus. Quod si novas etiam C res à me exspectas, summus Pontifex Archiduci nostro præclarum munus transmisit, Rosam auream, non materia tantum, sed multo amplius ipso opere admirabilem. Oratori Princeps una cum *Antistite* ad duas leucas obviam est profectus, idque pridie Calendas Julias. Munus ipsum solemniter *Bruxellas* est illatum, comitantibus utrinque Episcopis, ipso Oratore medio & Rosam auream sublatis manibus sustinente, quem ubi usque ad hospitium suum dux esset prosequutus, ad sua quisque reversus est. Postridie, hoc est, Calendis Julii, in templo frigidi montis pontificale donum frequenti cœtu Principi traditum est. Habita oratio de muneris ipsius amplitudine, de Principis laudibus: gratiæ per D Cancellarium actæ. Multum nugarum effudi. Ita tanquam tecum fabuler, jucunda hæc mihi scriptio fuit. Bene vale, ac nos, ut soles, ama. *Bruxellis* è bibliotheca *Antistitis*.

EPISTOLA CCCCLXI.

Erasmus Rot. Magistro Jacobo Mauritii, utriusque Juris Licentiato doctissimo, S.

Etsi eram jampridem multo scribendi labore pene defessatus, quid enim laboriosius, quam scribere, præsertim edenda? tum impræsentiarum quoque in absolvenda *Panegyrici* coronide sic occupatus, ut oc- E cupatior esse non possem. Et hic labor, quem tu mihi injunxeras, quum molestissimus sit, tum inutilissimus, (quid enim molestius, quam alieno scribere stomacho? quid inutilius, quam ea scribere, quibus scribendis dediscas bene scribere?) tamen meus in te amor effecit, ut neque molestus esset mihi, neque inutilis videretur, quando mihi semel decretum est meo *Jacobo* per omnia morem gerere, non solum officiose, verum etiam libenter. Vale. *Lovanio* 28. Septembris.

EPISTOLA CCCCLXII.

Erasmus Rot. Jacobo Mauritii, utriusque Juris Li- F *centiato doctissimo*, S. D.

Si vales, amice sincerissime, est cur majorem in modum gaudeam. Nos valemus belle, tuique semper meminimus & meminerimus, dum spiritus hos reget artus. Futurum spero, ut te hac æstate sim visurus. Tum omnia coram & inferorum mysteria prodemus. Nam in regno *Plutonis* oportet de redeundo cogitare, cunctaque cautim agere. Principem nostrum in hanc incidisse regionem, equidem ex animo doleo, idque multis de causis. Is nondum solvit, meo magno malo: nam *Mœcenas* meus regio jussu illi adesse cogitur, idque suopte sumtu. Interim ego pecuniolam profundo meam. Scripsi *Guilielmo* nostro copiosius. Saluta Dominum *Reynerum* Medicum, alterum litterarum *Hollandicarum* decus, & Magistrum *Henricum* festivissimum hominem, reliquosque mei amantissimos. Uxori tuæ dulcissimæ, jucundissimisque liberis omnia fausta lætaque precor. Vale. *Londino* 2. Aprilis.

EPISTOLA CCCCLXIII.

Erasmus Rot. Magistro Jacobo Mauritii, utriusque Juris Licentiato doctissimo, S. D.

Erasmus tuus vivit valetque, gratia Superis, nusquam non amans, nusquam non memor tui. Is hoc officii abs te petit, ut has litterulas quamprimum cures reddendas domino *Joanni Obrecht*: quæso ne pigeat tantillum operæ pro me suscipere. Multa sunt hic in *Italia* nova, scriptu digna, verùm jam aufugit tabellio. Saluta eruditissimum dominum *Reynerum* Medicum, itemque *Henricum*, reliquosque amicos omnes. Vale faustissime cum omni familia. *Florentiæ* 4. Novembris.

EPISTOLA CCCCLXIV.

Erasmi Epistola pro amico quodam scripta ad Medicum.

Ex re demum ipsa intelligo, vir eruditissime, grato animo nullum incommodum accidere posse acerbius, quam si iis, quibus immensam gratiam debeat, ne mediocrem quidem referendi suppetat facultas: id quod mihi in te prorsus evenit: cujus ego cum divina merita animo recolo, recolo autem assidue, dispicioque anxius, si qua forte possim tantam tuam in nos humanitatem reponere, si non ex æquo, id quod sperandum mihi non est, at aliqua saltem ex parte: toties fatis meis irascor, maleque precor, quæ me hac conditione nasci voluerint, ut summam tui similium humanitatem experiri necesse haberem, remetiri vero quod accepissem, ne minima quidem ex parte possem. Qua quidem una in re fortunæ iniquitatem mihi gravem sentio, ingensque intimo pectori oboritur æstus, cum & ardet animus referre beneficium, simulque occurrit, & quam sit exiguum, quod nostra possit tenuitas, & quam immensum, quod tua poscit humanitas. Quis enim unquam vel opulentissimus Medico gratiam parem retulit? ut Deo, ita nec Medico talio rependi potest: à Deo vitam accepimus, à Medico tanquam recipimus: à summo illo rerum satore, vivendi munus accepimus, id Medici cura tum servatur ne pereat, tum restituitur, alioqui periturum. Quare equidem virum medicum non unum pro multis numerarim, ut scripsit *Homerus*, sed pro terrestri quodam numine inter mortales habendum censuerim. At quantum reliquis mortalibus antecellit Medicus, tantum ego te Medicorum vulgus antecedere puto, ut tibi non modo ut Medico debeam, sed ut Medico in arte principi, fide rara & pene incredibili, cura & sollicitudine plusquam paterna, humanitate admirabili: quæ omnia in uno Medico reperire, fortasse non minus sit rarum, quam phœnix ille Poetarum, qui jam in raritatis adagium cessit. In te autem uno non solum hæc omnia, verum etiam summa. Quid enim te uno vel in conjectando solertius, vel in judicando acrius certiusque, vel in pronuntiando modestius? quibus rebus non modo omnes nostri temporis Medicos longe præcurris, verum etiam ipsis artis auctoribus, & tanquam diis, ut Veteres loquebantur, jure optimo debeas æquari. Tum Deum immortalem, qua fide? quæ quidem si arti detracta sit, periculosa quædam res sit Medicus. Qua spectatissima id es consequutus, ut certatim magnatum quisque tibi capitis sui salutem non ut Medico, sed ut parenti committat. Tum quam exacta vel minutissimis in rebus diligentia, quan-

quanta patientia laborum minimeque morosa, ut ista in re, nulli vel amantissimæ materculæ cedas. Adde jam humanitatem singularem, qua jure tibi contigit, ut nemo te non admiretur; nec admiretur solum, sed etiam amet: nam arte quidem doctis es miraculo, fide magnatibus places, diligentia curaque laborantibus, humanitate miraque morum suavitate universis. His rebus omnibus, in summo meo periculo, hominisque pene ignoti rebus propemodum desperatis, certe afflictissimis, ita es usus, ut ne in fratrem quidem potueris officiosius, ut tua plane sim arte tanquam ab Orco revocatus. Itaque quid debeam video, quanquam ne id quidem satis animo consequor, nedum verbis. Verùm ubi de referendo, ut par est, incipio cogitare, tum vero ratio accepti atque expensi neutitiquam convenit. An de mea fortunula remetiar? quæ perquam tenuis est, planeque Poetica, id est, maligna, ac pene nulla; cum præstantius sit id, quod in nos contulisti, quam ut vel *Crœsus* ipse, si universas opes exhauriat suas, par esse possit: aut mihi si fontes auri, ut Poetæ fabulantur, domi sint, aut *Tagus* aliquis, *Pactolus*ve aureas arenas volvens. *Phalaris* & tyrannus & opulentissimus cum *Polycleto* Medico amplissima munera planeque regalia misisset, purgat tamen muneris exilitatem, imparem se ejus beneficiis fassus. Ego vero sic, ut res habet, sentio, ut ne si me totum quidem quantus sum, pignori opposuero, aut etiam capitis auctionem fecero, possim ulla ex parte solvendo esse. Verùm scio te tam hac gratia non egere, quam ego referre non possum: sed interdum *bene egisse gratias*, ut ait *Seneca*, *retulisse est*. Siquidem *Æschines* grata modestaque oratione *Socratem* sibi devinctiorem reddidit, quam *Alcibiadis* animo liberalissimo pares divitiæ. At hic quoque quam sim impar, agnosco: propterea quod tanta sunt tua in me merita, ut quantamvis etiam dicendi copiam superent, neque quisquam tam magnifice dicere possit, quod non ad tuam humanitatem exile videatur; tum ea est nostra infantia, ut ne mediocres quidem materias possit dicendo æquare. Denique ea est ingenii tui elegantia, ea judicii acrimonia, ut nisi perpolitum, exactum, exquisitumque, nihil queat satisfacere. Quare cum utroque modo vincar, ut nec referre ullam, nec agere pares gratias possim, id quod unum opis est nostræ, facere nunquam desinam, nempe meminero, amabo, gratias agam pro viribus, referam hactenus ut ingratus omnino videri non possim; mittoque hoc ad te non in rationis deductionem, sed animi grati indicium, *Homerum Græcum*, quem ego ab homine amicissimo abstuli, ut te mihi eo faciam amiciorem. Bene vale.

EPISTOLA CCCCLXV.

Andreas Ammonius Lucensis Guilielmo Montjoio *S. D.*

SEMPER *optavi, clarissime* Montjoie, *ubi gratiam referre non possem, saltem non ingrati animi esse, & haberi. Quare tum a te altero* Mœcenate, *tum à multis aliis benignissimis litterarum patronis in hac vestra* Britannia, *quæ tot annos me fovit, ut jam & meam non injuria appellare posse videar, nullo non genere humanitatis affectus, quum paupertas, quæ (ut ille ait)* ἀγνώμονας πολλοὺς ποιεῖ, *vias alias persolvendi gratiam mihi præcluderet; quam potui, sum ingressus: laudare cœpi, quibus me plurimum debere arbitrabar. Quod officium* Plinius Junior *ita gratum olim fuisse ait, ut qui singulorum laudes, vel urbium scripserant, honoribus, aut pecuniis moris esset ornare. Siquidem* Chœrilus *ab* Alexandro,

—— incultis pro versibus, & male natis,
Rettulit acceptos regale numisma Philippos.

Et P. Cor. Scipio Africanus, Ennium, *arte utcunque rudem, intimum habere, suum pulcherrimum triumphum laureatum sequi, &* Corneliorum *monumento demum inferri, non fuit dedignatus. Sed mortales prætereo: Deus Opt. Max. quam pro suis immensis erga nos beneficiis à nobis gratiam reposcit? nempe laudem. Qua victima nos sibi facere jubet? non alia profecto magis quam laude, nimirum quod hæc una nostrum munus est, cætera autem illius sunt. Hanc ergo ipse gratiam meæ altrici* Britanniæ, *hanc tibi, hanc aliis meis patronis referre sum conatus. Vestra bona, vestras virtutes non satis, sed quod potui, laudavi. Quod si pulcherrimæ materiæ parum decoris addidi, scis illud*, in magnis & voluisse satis. *Istas vero meas qualescunque ineptias, ideo tibi nominatim dicare audeo, quod te hominem minime fastidiosum esse novi, & pro tuo illo mirifico candore, meas nugas non omnino nihil existimare perspexi. Proinde quicquid hoc est, ea velim hilaritate, qua rustica & vilia munuscula soles, accipias: & quod facis, non rem, sed animum offerentis expendas. Vale.*

EPISTOLA CCCCLXVI.

Thomas Morus Erasmo Rot. *S. D.*

BINAS *abs te litteras accepi, alteras* Friburgi *datas* VII. *Februarii proximi, alteras hic* Quirinus *attulit, qui præter litteras impartivit alia, quæ in regionibus istis acta digna cognitu sunt, quæ quod me scire voluisti, magnas tibi gratias ago. De rebus tuis omnia potes è* Quirino *cognoscere, qui mihi videtur & probus esse & diligens. Gaudeo tua causa, &, quoniam te amo, etiam mea, præsentem* Cantuariæ *Præsulem non minorem erga te amorem præ se ferre, quam præstitit olim* Waramus, *quo non alius vixit tui amantior: qui si visus est in fine ad dandum segnior, ipsa res indicat impares facultates non imparem animum fuisse in causa: nam mortuus est supra quam quisquam credat pauper, nisi quod non defuit unde dissolverentur debita: neque ita multum debuit, sed post impensa justa funeri, non admodum multum superfuit.* Dunelmensem *haud dubie vehementer exhaurit hoc bellum, aut incursiones potius quæ sunt habita nobis cum* Scotis: *nam ejus ditio* Scotis *est contermina, tam procul à nobis, ut ego tam raro fere ab illo jam audiam quam abs te. Rumor hic erat* N. *hic fuisse cum* Melanchthone *una servatum per nescio quos dies clanculum, post furtim discessisse: sed is rumor paulatim evanuit, & res reperta est falsissima. Rex videtur adversus hæreticos acrior quam Episcopi ipsi.* Tyndalus *hæreticus nostras, qui & nusquam & ubique exsulat, scripsit huc nuper* Melanchthonem *esse apud Regem* Galliæ: *semet collocutum cum eo, qui illum vidisset exceptum* Parisiis, *comitatu* CL. *equorum: addebat se timere* Tyndalus, *ne si* Gallia *per illum reciperet verbum Dei, confirmaretur in fide Eucharistia contra* Vicleficam *sectam. Quam sollicite isti tractant hoc negotium, tanquam illis delegasset Deus instituendum & rudimentis fidei imbuendum orbem? Quod in epistola priore scribis, dubitasse te epistolam meam edere, quum tamen essent causa cur editam cuperes, non est, mi* Erasme, *quod dubites: locutulei quidam apud nos spargere cœperant, me, quanquam dissimularem, invitum tamen esse magistratu abdicatum. At ego quum sepulchrum mihi faciendum curassem, non dubitavi rem, ut erat, Epitaphio testari, ut contra si quis posset redargueret. Hoc illi simul ut descripserant, quum velut vanum non possent, ut gloriosulum incessebant. Sed ego hoc malebam, quam ut alterum illud persuaderi sinerem: non mea certe causa, cui quid dicant homines, modo probet Deus, non multum pensi habeo: sed quoniam in fidei causa libellos aliquot adversus quosdam nostros contentiosorum dogmatum propugnatores lingua nostrate scripseram, arbitrabar oportere me integritatem nominis mei defendere: &, ne nescias quam gloriose scripserim, Epitaphium meum accipies: in quo videbis qua conscientia fiducia nihil illis blandior, quo minus de me prædicent quod libet. Exspectavi jam syndici tempus à gesto ac deposito magistratu, nec adhuc quisquam prodiit qui de mea integritate quereretur. Aut tam innocens fui, aut tam cautus saltem, ut æmulis meis necesse sit, si me altero nolint, altero saltem sinant gloriari.*

A *riari. Sed de hoc negotio Rex ipse quum alias, tum privatim sæpe, tum bis publice pronuntiavit. Nam supra quam meus pudor pati potest ut recenseam, per os Ducis illustrissimi, Ducis, inquam,* Norfolchiæ, *magni Thesaurarii* Angliæ, *quum successor meus homo inprimis egregius collocaretur in loco, honorifice jussit de me testatum reddere, quod ægre ad preces meas me dimiserit: nec eo singularis erga me bonitas Regis contenta, revocari fecit idem denuo multo post in sua præsentia in solenni conventu magnatum ac populi, per os successoris mei, in oratione, quam ex more primam habuit in senatu, quem senatum (ut scis) nos Parliamentum vocamus.* B *Igitur si tibi ita videbitur, nihil est quod dubites, quo minus edas epistolam. Quod in Epitaphio profiteor hæreticis me fuisse molestum, hoc ambitiose feci. Nam omnino sic illud hominum genus odi, ut illis ni resipiscant tam invisus esse velim quam cui maxime, quippe quos in dies magis ac magis experior tales, ut mundo ab illis vehementer metuam. Illi, de quo scribis (obsequar tuo consilio) nihil omnino rescribam, quanquam longam epistolam jamdiu paratam habeam; nec ob id contineo, quod quicquam pensi habeam quid ille, aut omnes ejus complices vel sentiant vel scribant de me, sed quod nolim onerare me necessitate rescribendi externis, quum cura propiore tangar respondendi domesticis. Tu, mi* Erasme, *feliciter diu vale, felicissime semper. E rure nostro* Chelseico.

C

Epistola CCCCLXVII.

Alvarus Nemo Erasmo Rot. *S.*

*ERASME *eruditissime, & ob hoc mihi notissime, vir ignotus tibi* Alvarus *mittit hoc Carmen, quo nostro* Marliano *designato Episcopo gratuleris, in quo* Æsculapius, *à vanis gentibus deus olim creditus Medicinæ, conqueritur, quia ille insignis tunc Medicus fulmine percussus fuit (ut ille inquit) ob revocatum ab inferis hominem,* Ludovicus *autem* Marlianus *mitrato capite pro jure ecclesiastici diadematis accipiat potestatem anathematizandi, hoc est, jaciendi fulmina, etiam super ipsum* D Æsculapium. *Vale, & da veniam vagis & sine lege caracteribus, quos festina rudisque manus sequebatur potius quam ducebat. Sequitur Carmen.*

Est locus umbrosæ penetrali in nocte cavernæ
Horridus, irati pulsos qui culmine cœli
Summipetas nigrante sinu *Stygiique* cruoris
Æquore, & anguicomi suscepit vallibus orci,
Hunc habitans vinclisque furens *Messenius* atris
Hac *Phlegethontæos* affatur voce ministros:
O comites cædisque meæ comitesque doloris,
Plangite, cur totiens sceleratam cernimus iram?
Tela *Jovis* totiens? iterum petit improba nostrum
E Flamma caput? sævique iterum nos invida fati
Vis agit? ô quanto cogor meminisse dolore!
Ille ego qui quondam raptis *Epidaurius* umbris,
Restitui patriis hominum tot corpora tectis
Cæsa, potens herbis, & viva primus in arte
Hippolytum, Glaucumque levans *Acheronte* sub ipso
Illudens morti, languorum victor iniquo
Fulmine cæsus agor, hæc dona, hæc præmia nostræ
Artis ab invisa misit mihi *Jupiter* arce:
Ast *Ludovicus* amor nostri, mea castra secutus,
Non solum medicis tentat nos vincere factis;
Bullatum sed mitra gerit, sertumque decorum
Fronte refert binis & mystica cornua dextris,
F Corporibus nimiumque valens & mentibus ipsis
Imperitat, morbosque quatit sacratus utrosque
Carne, animo, totumque hominem parat usque mederi.
Hei mihi quam dispar tenuit nos exitus, ergo
Fulmina nos patimur? claram gerit ille coronam?
Non erat hoc tantum, mittendi fulmina sumsit
Arbitrium, & sordes cœlestibus urere flammis;
Atque ligare reos, & cœca resolvere vincla.
Torqueor invidia, rabie torquemur & æstu,
Sed fateor magnum plus me excruciare pudorem,
Et dolor hic summus noster, nostroque pudore
Vincitur: ô nostro nigrescant sydera planctu,
Seu repetant mortale cahos, sint omnia fatis
Pressa feris, & terra ruat, & concidat æther!
Ut mecum nostri pereant documenta *Galeni*.
Sic ait, & lachrimans *Stygia* caput abdidit unda.

Epistola CCCCLXVIII.

Erasmus Rot. Domino Joanni Obrecht S.

VOLUPTATI mihi est, quod tam amice de nobis & sentias, & loquaris. Id enim mihi renuntiavit Magister *Guilielmus*, liberorum *Thesaurarii* magni præceptor, homo tui amantissimus, qui jam *Bononiæ* agit nobis familiarissimus. Nuper in Theologia doctoratum accepimus, idque contra animi sententiam ab amicis compulsi, qui titulum hunc putabant mihi non nihil auctoritatis allaturum. Revisam vos, uti spero, æstate proxima, coramque omnia conferemus. Plurimam salutem annuntiabis communibus amicis nostris, quibus equidem omnia læta precor. Si te nugæ nostræ delectant, nuper *Parisiis* impressa sunt multa mea lucubramenta formulis *Badianis*. Vale.

Epistola CCCCLXIX.

* . . . . integrum deest folium . . . .
& viginti, ridiculos, mi Erasme, *quos boni viri inter se confinxerunt, impingunt nebulones tibi, quæ cogitare* Judæum *aut* Turcam *nefas esset.* Colloquia *citant, in quibus tu nihil nisi ex inducta persona affers. Inter alia id tibi objiciunt, quod dixeris in* Colloquiis: Nihil sanctius quam favere hæreticis; *non advertentes id dictum esse ab inducta persona hæretici, quibus satisfacit epistola tua, quam in calce* Colloquiorum *addidisti, eam ostendemus* Hispalensi, *quando proponentur ab ipsis articuli. Facturos se hoc pollicentur tertio die Dominico Quadragesimæ, in quem diem ab ipsis præscriptum non est, quod nostri loquantur. Interea non cessant* Valdesius *&* Coronellus *parare animum* Toletani *&* Hispalensis. Toletanus *pollicitus est omnem operam, jubet sis bono animo, idem facit* Hispalensis. Mercurinus à Cattinariis, *Cancellarius, quoties de te mentionem facit sacrosanctam? adeo ut cum eum nuper inviserem, laborabat ille podagra, & interrogaret me, si fuerat mihi aliquando consuetudo tecum, & responderem, fuisse, sed parvam, subito adderet, revera fuit tibi consuetudo cum* Christianissimo *viro & eruditissimo, mihi semper amicissimo, aderant tunc* Valdesius *&* Scepperus, *idem Cancellarius, scribit jam tibi.* Coronellus, Valdesius *&* Vergara *sentiunt in rem nostram te facturum, si scribas Reverendissimo* Alphonso Mannriquo, *Archiepiscopo* Hispalensi *& maximo Inquisitori, cui ostendes integrum animum tuum, idque sine mora & quam citissime. Mirum quod non scripseris* Coronello: *is enim Patronus est tuus supremus & maximæ auctoritatis apud* Hispalensem. Morillonus *salutat te & jam tibi scribit.* Valdesius *per litteras petitorias lingua nostra vernacula elegantissime scriptas petiit, ut sibi fieret copia articulorum in te adductorum, retulit quoque obiter in iisdem animum tuum* Christianissimum, *probata universis nationibus opera tua, Pontifici maximo & conventui Cardinalium, eas ego faciam* Latinas *& mittam cum articulis in fine tragœdiæ, ut facile pernoscas modestissimum ingenium* Valdesii, *& quanti te fecerit in omnibus rebus tuis. Ausim ego dicere,* Valdesium Erasmiciorem Erasmo, *placet ita loqui. Scribet ille ad te, omnes tamen, qui ad te scribunt, relegant te ad has nostras litteras, aut quia barbariores aut prolixiores.* Balthasarus *Comes* Castilioni, *Orator Pontificis, vir utcunque eruditus,* Navagerus Venetus, *vir utriusque linguæ eruditissimus, &* Andreas Neapolitanus *in dies debacchantur in stylum tuum. Non potest ferre hæc natio, quod unus* Germanus

nus *ostentationem* Italorum *depresserit. Nunquam sum apud eos, quin illico faciant mentionem de stylo* Erasmi: Erasmus, *inquiunt, tuus ex Latino factus est barbarus. Tuus, dicunt in contumeliam, cum ipse nulla alia re jactem me ipsum, quam quod sis meus. Laudant artificium* Moriæ, Lucianicum *vocant. Objiciunt uni* Erasmo Jovianum Pontanum, *hominem, quantum potui ex scriptis illius perspicere, eruditum, sed mirum in modum verba affectantem: stylum* Erasmi *dicunt nihil esse ad hujus stylum. Ego vero contra*, Erasmum *contendo longe eloquentiorem, illum vero affectantem. Objeci illis inter pocula curiositatem* Pontani *in suo Dialogo, qui inscribitur* Actius, *ubi curiosissime agit de numeris orationis* Virgilianæ, *fatentur hominem plus justo curiosum, sed eruditum, copiam verborum in te & facilitatem velint nolint meis argumentis laudant.* Benedictus Theorrenus, *filiorum Regis* Franciæ *Pædagogus, homo ingentis ostentationis, ut solent esse* Itali, *at nullius eruditionis, solus Grammaticus* Græcus *&* Latinus, *insignis impudentia vir & nullius judicii*, Hetrusca *lingua eruditissimus*, Batavum *te vocat, in hunc procacissimum hominem ego pro te acerrime invectus sum. Ajunt jam, si Diis placet*, Longolium, *novisti hominem, omnium transmarinorum, ut ipsi vocant, eloquentissimum. Sed quis non scit*, Longolium, *dum vellet* Ciceronianus *esse, incidisse in plures affectationes. Non admittunt, ut alicui transmontano contigerit felicitas carminis, quibus objeci ego unum aut alterum Epigramma* Thomæ Mori. *Habes, mi* Erasme, *initium hujus Tragœdia, invidiam quoque* Italorum, *habebis posthac totam rem ipsam, tu interea non committas, ut hac Philosophia* Christiana, *qua in hunc diem opera tua crevit, decrescat, quin potius contentiones ista provocent te ad sublimiora. Vale decus omnium Theologorum. Servet Deus hanc tuam senectam, maximo usui Reipublicæ* Christianæ. Valleoleti 13. *Martii.*

Generalis Fratrum Redemtorum, vir probus & eruditus & non parva auctoritatis, ex animo favet tibi. Vale iterum.

Petrus Joannes Olivarius, *plusquam tuus, subscripsit.*

EPISTOLA CCCCLXX.

Erasmus Rot. Domino Petro germano suo S.

ITANE totum fratrem exsuisti? itane prorsus *Erasmi* tui tibi cura recessit? Scribo, mando, remando iterum atque iterum expostulo, . sciscitor ex familiaribus tuis istinc profectis: neque litterarum habent quidquam, neque mandatum ullum; tantum te recte valere ajunt. Nihil isthoc quidem mihi auditu jucundius, sed tu idcirco nihilo magis tuo officio functus es. Ut ego tuam pertinaciam video, proclivius factu credo, ut ex cote lac, quam ex te aliquid litterarum eliciamus. Et ubi, quæso, mi *Petre*, pristina illa tua in me benevolentia, & vetus ille non vulgaris, sed fratre dignus amor? Itane subito ex *Mitione* transisti in *Demeam?* Itane animo in nos factus es alieno? Quid enim aliud suspicari possum? Si tantillum Epistolæ scribendæ otium amori nostro tribuendum non putas (vix stomachum teneo) aut ego parum tibi cordi sum, aut profecto jam plane excidi. Si me hac suspicione levatum cupis, si ulla *Erasmi* tui tibi cura est, si quid in te fratris reliquum est; cura, quamprimum ad me scripseris. Ita te, *Petre*, recte valentem propediem lætus adspiciam; & ego nihil tuis litteris habebo neque optatius, neque charius. Nulla re alia certius mihi fidem feceris, te nostri memorem esse, & germanissimum tuum erga me animum, innumeris jam olim argumentis perspectissimum, adhuc solide perpetuoque manere. Sin vero ille jam ulla non dico culpa (quam à me abesse scio maxime) sed culpæ suspicione alienatus sum, vel nunc nostra purgatione accepta, obsecro te, ad ingenium redi: exsue *Demeam*, rursum *Mitionem* indue: & qui mihi difficillimis temporibus nulla in re defuisti, nunc quoque fortuna, etsi non secunda, mitiore tamen adsis; adesse autem propius nulla alia re potes (quandoquidem corporum convictus negatus est) nisi tuis creberrime ad nos datis epistolis. Id itaque si curaris, tam grato me beneficio affeceris, ut prorsus gratiore non possis. Si, quid actitem, audiendi cupidus es; te tuo merito amamus quam maxime; te ore, te animo ferimus, te cogitamus, te somniamus, de te nobis frequens cum amicis sermo est: verum cum nemine crebrior, familiarior, atque jocundior, quam cum *Servatio* conterraneo nostro, adolescente (me Hercule) indole pulcherrima, ingenioque suavissimo, earumque disciplinarum, quæ cum me, tum te à pueris apprime delectarunt, studiosissimo: hic tui videndi cupidissimus est. Quod si te ad nos propediem (ut spero) receperis, sat, scio, juvenem non modo tua amicitia dignum judicabis, verum etiam, mihi fratri facile antetuleris; siquidem probe & tuam humanitatem, & illius virtutem novi. Is enim est, ut nemo illum non amet. Quamobrem majorem in modum à te peto, ut *Juvenalis* Satyras, quas pusillo codice descriptas habes, illi commodes. Fidem habe, mi *Petre*, nunquam rectius beneficium collocaveris: senties hominem & gratum, & memorem. Vale, mi jucundissime frater.

EPISTOLA CCCCLXXI.

Erasmus Bilibaldo Pirckheimero suo S. D.

AEGRANUS solet exaggerare omnia, quanquam nihil adhuc accidit mihi indignius hoc facto *Hutteni*. Hanc technam struxit *Henricus Epphendorpius*, qui omnia sua consilia miscuerat cum *Hutteno*, quum esset *Basileæ*. Uterque debebat animam; visum est illis hac via posse extundi ducentos florenos ab amicis *Erasmi*. Et extorsissent aliquid, nisi obstitisses. Nam olfeci technam. Cum viderent nihil extorqueri posse, saltem à typographo voluerunt paululum abradere. Neuter fecit odio mei, quum de utroque sim bene meritus, sed amore prædæ. Nunc ab aliis quibusdam extorserunt sexcentos florenos & triginta. *Huttenus* habet ducentos: Juvenis, cujus nomine bellum indictum, quadringentos: *Epphendorpius* legatus triginta. Favit alea, & hæc sors attulit ei lucrum nonaginta. Isti habentur hic pro honestis viris. *Spongiam* meam, qua *Hutteno* respondeo, jam pene excudit *Frobenius*. Itaque sero mones: quanquam respondeo contemtim. *Emserum* existimabam esse defunctum. Simile quiddam accidit mihi *Lovanii*. Scripseram *Hermanno Gondano*, qui præter utriusque linguæ litteraturam non vulgarem *Lutetiæ* primam lauream meruit, familiariter de rebus ad ipsum pertinentibus, nec credebam fore, ut ulli suorum eas litteras ostenderet. Epistola circumfertur excusa. In ea, ut scribunt, taxantur *Franciscus Hulstus* & *Egmondanus Carmelita*, quibus Cæsar & Pontifex regnum commisit, exurendi *Lutheranos*. Nondum vidi epistolam. Pontifex imposuit silentium *Egmondano*. Itaque mussant Theologi. Nescio an tibi scripserim de tragœdia exorta in *Anglia*. Injecta erat Regi suspicio me adfuisse *Luthero* in novo ludicro libello. Ea de causa misi famulum. Is rediit omnibus felicissime gestis. Rex excusat sese, & item Cardinalis. Amicis veteribus accrevit & amor, & numerus. Donarunt famulo supra triginta florenos. *Baschius*, *Hutteno* furiosior, semper à me laudatus, & humaniter acceptus *Basileæ*, certe nullo verbo à me læsus, excudit nescio quid in me: quod fortassis exibit hisce nundinis: hujusmodi conciliant non optimam famam *Germaniæ*. Nihil stolidius. Principes omnes hortantur in *Lutheranos*. Ego autem non scribam, aut ita scribam, ut qui pugnant pro regno *Pharisaico*, malint me siluisse. Bene vale. 29. Augusti.

EPISTOLA CCCCLXXII.

Bilibaldo Pirckheimero suo Erasmus S. P.

CHARISSIME *Bilibalde*, adiit me *Antwerpiæ* juvenis singulari indole, tuæ sororis maritus, & mihi tuo nomine salutem dixit, simulque officium suum mihi attulit. Prodiit tandem liber *Eduardi Lei*, quo nihil unquam natum est, neque virulentius, neque mendacius, neque seditiosius, addo, neque stultius, neque indoctius: & tamen homo sibi placet, & invenit, quod in ** applaudunt. Respondimus ex tempore illius invectivis, ad quas si conferantur scripta *Hoochstrati* & *Pfeffercorni*, nihil sunt nisi merum mel. Nos, quod ad rem attinet, satis strenue nos gessimus in refellendo. Cæterum, quomodo monstrum hoc, natum in perniciem bonorum studiorum, sit à vobis expediendum, ex amicorum litteris cognoscetis, quibus hoc negotii dedimus. Nisi pestis nos deterrebit, fortassis hoc vere toti commigrabimus in *Germaniam*. Interea cura, ut quam optime valeas, amice magne & patrone incomparabilis. *Lovanio* 19. Martii.

Erasmus *ex animo tuus, raptim.*

EPISTOLA CCCCLXXIII.

Bilibaldo Pirckheimero suo Erasmus S. P.

VIR ornatissime, huc me contuleram, ut adessem meis lucubratiunculis excudendis. Et statim ad nidorem hypocaustorum graviter ægrotare cœpi. Idem mali genus, quo laboravi quum hic essem proxime. Convalueram, sed ex intervallo repetiit nos morbus priore gravior. Jam dudum exspecto, quem exitum sit habitura *Lutherana* Tragœdia. Omnino spiritu quodam res geritur, an ex Deo sit, nescio Ego, qui nunquam faverim *Luthero*, nisi quomodo favet, qui hortatur ad meliora, utrique parti sum hæreticus. Apud nostros pauci quidam aliis de causis inimici, etiam Cæsari persuadere conantur, me caput esse hujus tumultus, non alio argumento, quam quod non scribo adversus *Lutherum*. A *Lutheranis* proscindor in professionibus quasi *Pelagianus*, quod plus tribuam *Libero Arbitrio*. Nonne belle mecum agitur? Absolvi *Paraphrasin in Matthæum* jussu Cardin *Sedunensis*. Bene vale, vir clarissime. Saluta sorores tuas, & si qui sunt qui diligant Euangelicam doctrinam. *Basilea* 12. Februarii.

EPISTOLA CCCCLXXIV.

Reynerus Goudanus Physicus Domino Erasmo *S.*

*SALVE, mi Erasme, *doctissime dicam, an eloquentissime ignoro, adeo tibi* Venerem *cum* Pallade, *Gratias orationum cum prudentia rerum omnigena conciliasti, ut merito palmam eloquentiæ omnes tibi conferant. Lubet paulisper hisce litterulis interstrepere, tu pro tuo candore veniam dabis. Ego inter ardeliones unus nescio quo fato historiam* Hollandiæ *scribere aggressus inter subcisiva tempora, dum per occupationes licuerat, illam quindecim libris complexus sum. Verum dum mecum habitans guarus quam sit mihi curta tum verborum tum orationum supellex, propria inscitiæ mihi conscius, illam supprimo, atque nonum (sententia* Horatiana) *ut prematur in annum, fama mea conducibile duco. Impulit me ad hoc opus sane operosum aggrediendum* Guilielmi Hermanni *nostri fragmenta quædam, ita lacera atque imperfecta, ut* Oedippo *opus foret, atque de* Batavia *ferme descripsit nulla. Primus liber nostræ historiæ descriptionem* Bataviæ *elucidat; Secundus originem atque incolas primos deducit; Tertius describit* Batavica *bella contra* Romanos *gesta; Quartus à trajectione* Frisiorum *in* Angliam, *unde* Willibrordus *oriundus, ad Comites usque decurrit; Quintus a Comitibus auspicatur. Haccine tibi scribo, vir eloquentissime? citra omnem ambitionem, boni ut consulas, rogaverim. Ego disciplinas semper politiores amplexus, doctam eloquentiam pro mea virili ab unguiculis dilexi. Plura scripturum tabellarii festinantia intercepit, tu saltem ut rescriberes velim: id enim mihi magni muneris loco ducerem. Vale faustus ac felix.* Ex Gouda 1. *Septembris.*

EPISTOLA CCCCLXXV.

IN LUCIANI Dialogos, CYNICUM, NECYOMANTIAM, & PHILOPSEUDEM.

Ornatissimo doctissimoque viro, Magistro Thomæ Ruthallo, Regio apud Anglos Secretario, Erasmus Roterodamus S. D.

*SI quisquam fuit unquam, vir doctissime, qui *Horatianum* præceptum impleverit, voluptatemque cum utilitate conjunxerit, hoc ego *Lucianum* puto imprimis præstitisse: qui & superciliosis abstinens Philosophorum præceptis & solutioribus Poetarum lusibus, honestissimis simul & facetissimis salibus vitia ubique notat atque insectatur mortalium; idque facit tam scite tantaque cum fruge, ut cum nemo altius pungat, nemo tamen sit qui non æquo animo illius aculeos admittat. Quod cum nunquam non egregie faciat, fecisse tamen mihi singulari quodam modo videtur in tribus his Dialogis, quos ob idipsum è tanto festivissimorum numero potissimum delegi, quos verterem; aliis tamen alios fortasse longe prælaturis: nam ut è virginibus non eandem omnes, sed alius aliam pro suo cujusque animo præfert, deamatque; non quam præcipuam tuto possit asserere, sed quæ sibi videatur. Ita è lepidissimis *Luciani* Dialogis alius alium præoptat; mihi certe isti præcipue placuerunt, neque temere tamen (uti spero) neque soli. Nam ut à brevissimo incipiam, qui *Cynicus* inscribitur, quique posse videatur ipsa brevitate contemni, nisi nos *Horatius* admoneret, sæpe etiam in exiguo corpore vires esse præstantiores, ipsique minimas etiam gemmas esse videremus in pretio: in ejus ergo delectu honorifico calculo mecum suffragatus est divus *Johannes Chrysostomus*, vir acerrimi ingenii, doctorum ferme omnium *Christianissimus*, & *Christianorum* (ut ego certe puto) doctissimus; quem usque adeo Dialogus hic delectabat, ut bonam ejus partem in Homiliam quandam, quam in *Johannis* Euangelium commentatus est, inseruit: neque id immerito: quid enim placere magis viro gravi vereque *Christiano* debuit, quam is Dialogus, in quo dum aspera parvoque contenta *Cynicorum* vita defenditur, mollis atque enervata delicatorum hominum luxuria reprehenditur; nec non eadem opera *Christiana* vitæ simplicitas, temperantia, frugalitas, denique arcta illa atque angusta via, quæ ducit ad vitam, laudatur. Jam *Necyomantia* (nam hic secundo Dialogo titulus est) non satis auspicato vocabulo, sed materia tamen felicissima, quàm salse taxat vel Magorum præstigias, vel inania Poetarum figmenta, vel incertas quavis de re Philosophorum inter se digladiationes. Superest *Philopseudes*, qui non sine *Socratica* ironia totus versatur (id quod titulus ipse declarat) in ridenda, coarguendaque mentiendi libidine, Dialogus nescio certe lepidior-ne an utilior: in quo non valde me movet, quod ejus animi fuisse videtur, ut non satis immortalitati suæ confideret, atque in eo fuisse errore, quo *Democritus*, *Lucretius*, *Plinius*, plurimique itidem alii: quid enim mea refert, quid sentiat his de rebus Ethnicus, quæ in præcipuis habentur fidei *Christianæ* mysteriis? Hunc certe fructum nobis adfert iste Dialogus, ut neque magicis habeamus præstigiis fidem, & superstitione careamus, quæ passim sub specie religionis obrepit, tum vitam ut agamus minus anxiam, minus videlicet expavescentes tristia quæpiam ac superstitiosa mendacia, quæ plerumque tanta cum fide atque auctoritate narrantur; ut beatissimo etiam Patri *Augustino*, viro gravissimo, hostique mendaciorum acerrimo, nescio quisnam veterator persuaserit, ut fabulam illam de duobus *Spuriniis*, altero in vitam redeunte, altero decedente, tamquam

rem suo ipsius tempore gestam pro veritate narraret: quam *Lucianus* in hoc Dialogo, mutatis tantum nominibus, tot annis antequam *Augustinus* nasceretur, irrisit. Quo minus mireris, si pinguioris vulgi mentes suis figmentis afficiant hi, qui se tum demum rem magnam confecisse putant, *Christumque* sibi devinxisse perpetuo, si commenti fuerint aut de sancto aliquo viro fabulam, aut de inferis Tragœdiam, ad quam vetula quæpiam aut delira lachrymetur, aut pavida inhorrescat. Itaque nullam fere martyris, nullam virginis vitam prætermiserunt, in quam non aliquid hujusmodi mendaciorum inseruerint; pie scilicet, alioqui enim periculum erat ne veritas non posset sibi ipsa sufficere, nisi fulciretur mendaciis. Nec veriti sunt eam religionem contaminare figmentis, quam ipsa veritas instituit, & in nuda voluit veritate consistere: nec viderunt usque adeo nihil istiusmodi fabulas conducere, ut nihil perniciosius officiat. Nempe (ut memoratus *Augustinus* testatur) ubi admixtum subolet mendacium, veritatis illico minuitur ac labefactatur auctoritas. Unde sæpe mihi suspicio suboritur, magnam hujusmodi fabularum partem à vafris ac pessimis quibusdam nebulonibus hæreticisque confictam, quibus studium fuit partim ex incauta simplicium potius quam prudentium credulitate voluptatem capere, partim fabularum fictarum commercio, fidem veris *Christianorum* historiis adimere: quippe qui frequenter quædam iis, quæ in sacra Scriptura continentur, tam vicina confingunt, ut facile se declarent adludendo lusisse. Quamobrem quas Scriptura nobis historias divinitus inspirata commendat, eis indubitata fides adhibenda est; cæteras vero ad *Christi* doctrinam tanquam ad *Critolai* regulam applicantes, caute & cum judicio aut recipiamus, aut respuamus, si carere volumus & inani fiducia & superstitiosa formidine. Sed quo progredior? epistola fere jam librum superat, nec interim tamen verbum de tuis laudibus ullum, in quas alius fortasse totus incubuisset; quandoquidem citra ullam adulandi suspicionem, uberrimam mihi materiam præbuisset (ut ceteras virtutes tuas omittam) vel egregia doctrina tua, summaque in rebus agendis prudentia; quam tot in diversis nationibus, in tam arduis negotiis, tam feliciter actæ legationes declarant; vel singularis fides gravitasque, quam nisi perspectam exploratamque habuisset, nunquam te prudentissimus Princeps sibi à secretis esse voluisset. Sed ceterarum virtutum tuarum prædicationi unica modestia tua reluctatur, quæ facit ut cum laudanda tam prudenter facias, fecisse te tamen non libenter audias. Parco igitur pudori tuo, hoc unum duntaxat abs te precatus, ut has in *Græcis* litteris studii mei primitias æquo animo suscipias, sinasque ut qualecunque apud te sint amoris officiique in te mei monumentum; quas tibi sum ausus eo majori fiducia committere, quod etsi tam acre tibi judicium sit, ut quicquid erratum fuerit, nemo penetrantius videat, is tamen est ingenii tui candor, ut nemo libentius conniveat. Vale.

EPISTOLA CCCCLXXVI.

Erasmus Rot. Sasboudo suo S.

QVANQVAM aliquid ex te litterarum accepisse maluerim, tamen, non mediocri me affecit voluptate nuntius, quem ad me misisti, tuæ sententiæ interpretem. Nam cum multo tempore nihil significaveras, verebar ne animo tuo excidissem, mutuæque nostræ necessitudinis prorsus oblitus fuisses. Tibi autem libenti animo atque ex sententia tua morem gererem, si quid ex nuntii verbis certo conjicere potuissem. Nam narrabat is, te flosculos, nescio quos, ut ad te darem, summopere rogitare. Et quidem, si sanum sapis, non latet te jam flosculos minime tempestivos esse, cum illos verna temperies proferre soleat; hyemis vero asperitas nesciat. Sed hoc jocati sumus. Ut autem serio loquar, quos flosculos dixeris, non video; nisi forte libellum illum, in quo quosdam tibi flores, cum una essemus, depinxeram: qui quidem nescio quo pacto ad nos nuper rediit. Qua in re quid mihi mali tua pene paraverit incuria, haud facile dixerim; siquidem qui illum abs te deferebat *Henricus*, ajebat te asseruisse, à me tibi venditum esse; quod quam alienum à vero sit, ipse non es nescius. Inficiebar itaque ego, ut debui, vehementer, fecique tandem fidem, rem aliter, atque acceperat, se habere. At tu, *Sasbounde*, sodalium meorum charissime, cave te adeo huic pingendi artificio dedas, ut litterarum tibi cura recedat. Scis certe, quid hinc jam abiturus, mihi pollicitus sis, & qua lege libros à me poeticos susceperis, videlicet ut totum te litterarum amori studioque dedicares. Quod quidem, ut spopondisti, si servare curaveris, rem facies mihi quidem pro meo erga te amore non injucundam, tibi autem summæ & utilitati & voluptati futuram. Sin, tuæ salutis incurius, minime feceris; me quidem, qui tua incommoda æque atque mea doleo, acerbo mœrore affeceris; tu vero perpetuo perieris. Possem tibi (nisi me temporis epistolæque prohiberet angustia) memorare quamplurimos, & quidem è nostris, qui jam quid gloriæ litteræ, quid dedecoris habeat imperitia, experti, maxima quidem, sed sera, afficiuntur pœnitentia, quod aptum litterarum studio adolescentiæ tempus inter digitos fluxisse conspiciant. Itaque & tu, *Sasbounde* suavissime, dum integra tibi floreat ætas, formicæ exemplo, tibi parare contende, quod senium tuum oblectet alatque; adolescens collige, quo senex gaudeas. Atque id ut studiosius perficias, operæ pretium est, ut ætatis tuæ intemperantem libidinem si non penitus arcere potes (nam id vix hominis est) saltem modereris atque coerceas. Quid dicam, intelligis. Hisce de rebus satis. Ut valeas, quid isthic rerum actites, quid tibi sententiæ sit, quid ex me velis, aut certe si quid aliud quod mea scire intersit, me quamprimum litteris certiorem reddas, etiam atque etiam rogo. Vale, *Sasbounde* mi suavissime; quæso ut cum bene agi tecum senseris, mei conjunctissimi quondam sodalis nunc æque amantissimi, facito memineris.

EPISTOLA CCCCLXXVII.

*Erasmus Rot. eruditissimo viro D. Cornelio Sceppero Cæsaris a consiliis** S.

MIHI cum tenacissimo malo res est, non sine vitæ periculo. Rogo fac sciam, quid acciderit *Alphonso Valdesio*. Tot menses non scribit verbum. Aut ægrotat, aut ablegatus est, aut totus alius in me factus est. Aveo & de *Livino* nostro cognoscere. Tantum ægre potui, mi *Corneli*. *Friburgo*, postridie Pentecostes.

EPISTOLA CCCCLXXVIII.

Erasmus Rot. Servatio amico integerrimo S.

QVIETEM tuam, ne inertiam dicam, *Servati* mi, in dies admiror vehementius: nec emirari queo, qui omnibus litterarum studio accommodis affatim arridentibus, quæ sola superest, operam cures impendere nullam. Ais quidem ægre te admodum ferre imperitiam tuam: sed quid, quæso, tibi sententiæ est? Non dubitarunt celeberrimi veterum seculorum viri, litterarum comparandarum gratia, dulcem patriam tristi mutare exsilio, alias calentes sole terras invisere, innumera procellosi maris subire discrimina, quidvis denique & operæ & impendii ferre: & tu bonæ spei columen dormienti tibi hæc consecturos deos putas? Num eam legisti Fabellam, quæ in rustico tuam condemnat incuriam. Nam is cum forte quadrigæ suæ rotam luto hærere, nec à jugalibus evelli posse conspiceret; ipse otiosus in auxilium summos invocasse divos dicitur: quo jamdudum incassum orante (quo nihil exorante) id *Apollo* è nubibus Oraculi reddiderit: *Si tibi auxilio esse deos cupis; ipse quoque dexteram admoveas, necesse est.*

*In Chirographo ipsius Erasmi legitur *à Secretis*.

Haud

A Haud aliter tu quoque, *Servati* mi, si tantus te (ut ais) litterarum tenet affectus, tua inprimis opera opus est: nec divûm nec hominum quenquam profuturum speres, si tibi defueris ipse. Omnia enim Dii mortalibus labore vendunt:

Dii tibi dent animos, à te nam cætera sumes.

Quo tu, quæso, pallio in tanta codicum copia, tanta eruditorum præsentia, imo benevolentia, tuam prætexueris inertiam? quam excusandi proferes materiam? Si itaque quod solum superest, mi *Servati*, quod optas, assequi cupis, cupis autem, si sanum sapis, nostris monitis aurem præbeas, necesse est. Inprimis ut retecto erga nos animo vivas, apprime opus est. Tu-ne inter
B amicos celandum esse quippiam censes? Gratias solutis zonis noster describit *Horatius*: & tu nescio quo simulationis cingulo contrahis. Profecto aut tu errore duceris, aut non recte definivit amicum, qui dixit: *Amicus est unus animus in duobus corporibus.* Communi ergo in nos animo sis, operæ pretium puto: nec sciscitari dubia, nec ignorata pudeat fateri. Deinde id eo, quo pergis, omnium conducet maxime, si crebrius, ac facis, ad nos scripseris: nec id sane pristino tuo more mendicatas quasdam sententiolas, imo (quod turpius est) voces hinc ex *Bernardo*, illinc ex *Claudiano* passim coacervando, tuisque non aliter, quam sibi cornicula pavonis plumas aptando, imo inepte assuendo: neque enim id est litteras condere, sed colligere.
C Nec nos tam crassi ingenii, tamque stolidos suspiceris, qui nequeamus discernere, quid è tuo, quid alieno fonte mutuatus sis. Quin magis pro tui ingenii viribus (atque id quoque ex tempore malim) quidquid in buccam venerit, scribe. Nec te barbarismi (si qui inciderint) pudeat, senties nos correctores, non irrisores. Quo pacto curabitur vulnus, quod non aperitur? aut quid illos celare contendis id, quod in te esse, te ipso clarius norunt, & certius? Sed esto, nos fugerit: idcirco-ne in te non est, quia in te esse nescitur? Si itaque, *Servati* sodalium meorum charissime, non dico me, sed si teipsum amas; si ulla tuæ tibi cura salutis,
D meis animum præbe hortatibus; excute torporem, pusillanimitatem exsue, virum indue, tandemque vel sero operi manum impone. Quousque te hodiernus eludet dies sub exspectatione crastini? Vide, quæso, quantum jam temporis inter digitos (ut ajunt) fluxerit: anni jam abiere quatuor, cum in eodem hæsitas luto. Quod si primis nostris monitis morem gessisses, jam in talem evasisses virum, qui nos litteris non solum æquare, verum etiam erudire vicissim posses. Veruntamen ne nunc quidem desperandum puto, pertinaci opera quod perditum est ævi, recompensandum est. Adhuc sane integra, imo virenti adhuc ætate es,

—— *calidusque subit circum præcordia sanguis.*

E Antequam pernix igitur fugiat adolescentia, nunc tibi parare contende, quo senex gaudeas:

Jam molire animum, qui duret, & instrue formam,
Solus ad extremos permanet ille rogos.

Quo autem id pacto conficiendum sit, postea consultabimus. Interea tu sedulo cura, ut quamprimum tuæ ad me eant litteræ, animi tui non ambigui nuntiæ. Aut certe si me tua familiaritate indignum censes (non contendo quidem) tantum ita me fugias, ut tuam ipsius salutem non præterfugias: tum vel *Guilielmo*, qui tua commoda non minus ac sua curat, animum committe, credeque consilia. Porro, si quid mea opera præstari posse putabis, invenies ad omnia non minus me
F paratum, quam benevolum. Vale.

EPISTOLA CCCCLXXIX.

Erasmus Roterodamus Servatio amico S.

CUM tantus in te meus & semper fuerit, & sit amor, mi *Servati* charissime, ut hisce te oculis, hac anima, denique etiam me ipso chariorem habeam, quid te usque adeo reddit inexorabilem, ut tui amantissimum non solum non ames, verùm ne diligas quidem. Usque adeone inhumano ingenio es, ut odientes te ames, amantes te odias? Nemo adeo unquam vixit barbarus, adeo sceleratus, adeo contumax, qui non saltem in amicos quid humanioris animi gesserit. Tu-ne unus es, quem nec monita movent, neque flectunt preces, neque vel amantis emolliunt lachrymæ? Adeo-ne ferus es, ut non miserescere possis? Quibus ego te non hortatibus, quibus non precibus, quibus non tentavi lachrymis? at tu saxis durior durissimis, quo rogaris amplius, eo obfirmas animum durius, eo inexorabilior redderis, ita ut non injuria *Virgilianum* illud de te conqueri possum,

Nec lachrymas victus dedit, aut miseratus amantem est.

Quid id ego, mi *Servati*, esse dixerim, duritiem-ne, an pertinaciam, an superbiam, an contumaciam? an forte eo ingenio es, quo pertinaces esse puellæ solent, ut voluptati tibi sit cruciatus meus, & sodalis tui tibi gaudia dolor, risumque pariant lachrymæ? Quam recte *Terentianum* illud tibi ingesserim! *O mi, utinam esse mihi pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret, ut hoc aut itidem tibi doleret, aut ego istud abs te factum nihili penderem.* Quæ, obsecro, tanta mea in te culpa, quod scelus, quæ offensa, ut usque adeo mihi obversus, usque adeo sis inimicus? Quid certe peccaverim, non video; nisi hoc unum peccasse voces, quod est unice amasse. Qui adeo crudelis es amanti; quid esses, oro, odienti? Tu mihi in ore, tu in pectore semper, tu una spes, tu animæ dimidium, tu vitæ solatium; te absente, dulce mihi est nihil; te præsente, amarum nihil; cum lætum te videro, obliviscor dolorum meorum: sin quid tibi acerbi acciderit, sic Dii me ament, si id non mihi quam tibi ipsi dolet vehementius. Hæccine faciens tantum tuum in me commerui odium? Sed jam, mi *Servati*, non sim nescius, quid responsurus sis mihi: id enim quod sæpenumero soles: & quid, inquies, rerum tibi vis fieri, quid à me exigis; num te odio habeo? quid, inquam, tibi vis? Rogas? non mihi posco sumtuosa munera; tantum is in me tuus sit animus, qui erga te meus; jam me lætum reddideris. Aut si adeo aversus est animus tuus, ut nullis flecti precibus queat, id ex animo plane edicito. Quousque mihi illudis? quousque suspensam tenes animam? nunc te amicum simulas, nunc rursus dissimulas; atque ego inter hæc quos non animi patior cruciatus? Itaque, sodalium dulcissime, si ullus precibus meis apud te locus superest, id unum maximopere & oro, & obsecro, ut animi tui sententiam non ambigue mihi proferas, ne me diutius hoc crudeli enecet dispendio.

—— *sed quid ego has incassum effundo querelas?*

Jam scio te aurem minime præbiturum. Quid inani studio aut littus arare, aut abluere laterem contendo? quid ego diutius hoc saxum volvo? Si itaque tu perpetuo in tua persistis sententia, ut odisse, quam amasse, malis, odito ut lubet; ego tamen te nunquam amare non potero. Moderatius tamen id facturus sum, ne ipse me frustra excruciem, quandoquidem abs te solatii proficiscitur nihil. Vale, anime mi, & te amantem (si quid in te hominis est) redames, facito.

EPISTOLA CCCCLXXX.

Erasmus Roterodamus Servatio, amico unice dilecto, S.

VT nihil omnium rerum jucundius, nihil suavius est quam amare, amarique; ita, mea quidem sententia, mi *Servati*, nihil ex adverso molestius, nihil infelicius, quam amare, nec amari: utque nihil humanius est, quam amantem redamare; ita nihil est ab homine alienius, nihil feræ vicinius, quam amantem aversari, ne dicam, odio habere. Jam forte suspicaberis idcirco id me texere exordii, ut rursum te mihi conciliem, abruptamque inter nos gratiam denuo resarciam. Sed quid ego id mihi de muta promittam epistola, quod neque blandimenta, neque preces ullæ coram fusæ potuerunt, imo, ne lachrymæ quidem.

A Nihil à me intentatum relictum est, quibus animus flecti juvenilis possit; at tu adamante durior in tua usque sententia persistis. Quid ego mihi posthac promittam infoelix, aut quid spei reliquum est? Rursus-ne inane sudore cum *Sisypho* adversus montem saxum incipiam volvere? Minime. Sed quid? ergo-ne deserto sodali, viduus & sine amico instituam vivere? At equidem sine amico vitam, non vitam, imo mortem puto: aut certe, si vita appellanda est, primum, misera est, deinde, non hominis, sed ferarum vita. Egoque eo ingenio sum (si à meipso laudandus sum) ut nihil in hac vita amicitiæ anteferendum putem, nihil avidius expetendum, nihil studiosius conservandum. Veruntamen, quoniam, juxta *Vergilium*,

B *Te nunquam nostri poterunt mutare labores*,

hac, quam omnium mihi cupio maxime, carendum mihi est. *Durum* quidem, *sed levius fit patientia, quicquid corrigere est nefas.* Quanquam autem, mi *Servati* charissime, tu jam *Erasmi* tui oblitus es, (loquar enim mollius) ille tamen *Servatii* sui & meminit, & meminerit,

Dum memor ipse sui, dum spiritus illius artus

habitabit. Tu illum contemnas, tu averseris, tu odias, licebit; ille tamen te nunquam non amare poterit, non colere, non observare. Hesterna die, mi *Servati*, aliquid solatii præbiturus, te convenissem, nisi tibi usque adeo præsentiam meam molestam cognoscerem: videbam

C enim immutatos vultus tuos, demissos oculos, colorem subtristem, atque omnis corporis gestus nescio quid doloris mihi portendere. Dolebam itaque (crede mihi) non mediocriter & ego, cum dolore confici conspicerem sodalem meum carissimum atque animæ dimidium meæ. Quid enim, mi *Servati*, tibi acerbi accidit unquam, quod non me multo quam te crudelius excruciaverit? Quid autem tibi doleret, non omnino (si non fallebat) eram nescius. De impudentia illius loquor, qua te indigne atque injuria ibidem criminatus est. Sed, quæso, ne te ob rem exiguam nimium affictes, animemi, atque excrucies. Memineris, obsecro, homines nos esse, non deos, eaque lege natos, ut omnibus fortunæ casibus subjaceamus,

D *Et quis non causas mille doloris habet?*

Memineris hanc non tuam unius, sed communem omnium sortem esse mortalium. Præterea, si pauca occurrant, & quidem meo judicio parva admodum, unde doleas; certe plurima sunt, (tantum bona si tua noris) quibus multo justius gaudeas. Ne igitur diu te morer, si quid *Erasmi* tui apud te preces valebunt, si unquam quicquam mea causa facturus es, id unum abs te peto, contendoque, ut te colligas, virumque præbeas, ne te diutius detineat mœror: quin magis summo enitere studio, ut in talem evadas virum, qui eos, qui

E tibi insultant, tu vicissim irrideas; idque jamdudum confectum esset, si nostris monitis obtemperatum esset. At nunc quoque quoniam nihil est, quod non studio faveat, & res, & locus, ipsa quoque temporis amœnitas, non mediocre mihi videtur colendarum litterarum incitamentum. Fac excutias quicquid in te resedit hactenus torporis & ignaviæ. Atque (ut acrius accendaris) scito idipsum egisse *Gualterum* nostrum, totumque eum in litterarum studio versari. Nec ulla res ei tam dolet, quam quod non jam olim id inceperit. Fac semper hilari sis animo: ceterum quod abs te requiram, est nihil. *Guilielmus* meus erit tibi omnibus in rebus & adjutorio, & solatio (quandoquidem

F me fugis) quem & ego, id ut sedulo faciat, assidue monebo. Vale.

EPISTOLA CCCCLXXXI.

Erasmus Rot. Servatio Roterodamo S.

CREBRIUS ad te scriberem, mi *Servati* charissime, si id certo prænoscerem, te non magis legendis litteris nostris, quam me scribendis fatigandum. Sed tam mihi chara sunt tua commoda omnia, ut longe malim me tua quiete torqueri, quam te mea voluptate fatigari. Verùm quoniam nihil ægrius ferre amantes solent, quam sibi adesse mutuo non licere, ejusque rei facultas nobis est rarissima, non potui committere, quin has meas litteras, mei loco, ad te ire juberem. Atque utinam ea aliquando emergat fortuna, ut jam litteris uti desineremus, coramque, quoties luberet, conferendi potestas esset. At nunc quoniam id (quod non sine lachrymis meminisse possum) fatis nobis negatum est; num tui, mi *Servati*, prorsus privabor consuetudine? & si corporum præsentia (quod quidem esset quam jucundissimum) una esse nequimus, quid erit cur non litterarum vicissitudine, si non quam sæpissime, at interdum tamen, una simus? Has itaque quoties intuebere litteras, quoties lectitabis, te *Erasmum* tuum coram videre, coram audire putes. Quid igitur rerum agitas, ô animæ dimidium meæ? recte-ne omnia? Num interdum animo tuo, amantissimi tui subit imago? Nam (ut suspiciosi sunt omnes qui amant) nescio quid nonnunquam videre mihi videor, te mei minus memorem esse, ne dicam oblitum. Optaram quidem, si fieri posset, ita me tibi curæ esse, ut mihi es; at rursum ita te mei cruciari amore, quemadmodum ego tui assidue torqueor desiderio. Vale.

EPISTOLA CCCCLXXXII.

Erasmus Roterodamus Servatio amico sincerissimo S. P.

QVOD te recte valere conspicio, *Servati* mi suavissime, id mihi quoque non mediocri voluptati est; non enim possum tuis, etsi minus amici, charissimi tamen, secundis successibus non gratulari. Quod autem jam longa *Erasmi* tui amantissimi oblivione premeris, id unum, ne mentiar, me misere excruciat. Ita dii me ament, si non hi paucissimi dies, quibus tui consuetudine carui, toto mihi anno longiores visæ sunt, tanto me confecere dolore, tantis cruciavere ploratibus, ut jam vitam exosus crudelem, mortem non semel oraverim. Interea vigiliæ molestæ, somnus irrequietus, cibus insipidus omnis, ipsum quoque Musarum studium, quondam unicum vitæ solatium, fastidio fuit. Adeousque, mi *Servati*, nihil est, quod animi mei curas diluere, quod exhilarare possit, te uno mihi ademto. Denique ipsa frontis meæ mœstitia, vultus pallor, oculorum subtristis dejectio, facile tibi, si attendisses, internos animi luctus indicare potuerunt. At tu, Tygride crudelior, tam facile dissimulas omnia, ac si de *Erasmi* tui salute nihil ad te attineret. Heu crudeles animos, heus hominem insanum! sentiunt vel atrocissimæ belluæ amoris affectum, adamantes redamant, ingenitæ feritatis immemores. Sunt quidem hujus rei exempla innumera: sed ut è pluribus unum proferam: Ferunt Auctores, quendam adolescentem educasse draconem dilectum admodum; at ubi excrevit, ille & naturæ feritate & mole belluæ territus, à se in silvam protinus abjecit. Accidit forte multo post tempore, ut is deserta peragrans, latronum insidiis circumveniretur: ejulavit homo, moriturum se videns: clamore excitus draco, vocem sui quondam nutricii agnovit: prosiliit illico, eumque de latronum feritate eripuit. Ecce, mi *Servati*, dracones, leones, canes amantes se amant: & tu tui amore pereuntem contemnis? Quod feras movit, te hominem, & quidem adolescentem, movere non potest? Esset quidem nonnihil, quo te purgares, si quid arduum, si quid difficile, si quid à virtute alienum à te peterem. Quid ego te orem, tute certe conscius es, quod non muneris gratia, non beneficii ullius cupidine, te tam misere, tam pertinaciter consectatus sum. Quid igitur? tantum ama amantem. Quid hac re facilius, quid jucundius, quid ingenuo animo dignius? tantum, inquam, ama, & sufficit mihi. Sed jam non me latet, quid ad hæc objecturus sis mihi, ea ipsa certe, quæ crebro soles: quid enim vis, quid me molestas, quis te aversatur, quis contemnit, quis odio habet? Honesta quidem, mi

Ser-

Servati, & amica oratio est; modo facta illi fidem facerent: Sed proferam ex adverso, quid mihi doleat, si tu placidus audire volueris. Occidis me simulationibus & dissimulationibus tuis: tenes, quid velim: at quid à vera amicitia alienius? Vis hic tibi commemorem veri amoris officia? Primum omnium amicorum mutua se complecti benevolentia: alterum nihil scire quod lateat alterum; libenter sibi adesse mutuo; uno gaudente, alterum gratulari; altero dolente, condolere alterum; credere sibi mutuo omnem animum, omne consilium, omnem denique vitæ rationem communem agere invicem. Hæc sunt veri amoris argumenta. Nunc conjecta, obsecro, mi *Servati*, nihil-ne horum tibi defuerit: nonnihil profecto, mea quidem sententia: at tu aliter forte senties. Sed falli me, utpote hominem, nihil miraculi esset, præsertim in causa propria. Si igitur à me orta est culpa, si quidquam in me est, quo tu offendaris, cur id non (ut amicorum est) libere indicas mihi? ego certe quicquid id erit, corrigere sum paratissimus: quid me fingendo, dissimulandoque exanimas? Sed quid ego hæc inani studio commemoro? quasi his vere mutari possis epistolis, qui nullis antehac potuisti, imo, ne fletibus quidem. Ridebis me forte, dum fletus narro, at Hercle non faceres, *Servati*, si æque hæc res tibi cordi esset, atque mihi est. At injurium aut ridiculum tibi videtur, si hæc moleste fero. In te uno omnem spem, omnem vitam, omne animi solatium collocaram, jam totus tuus factus, mei mihi relinquens nihil. Et tu te (me miserum) tam crudeliter subducis, tam pertinaciter fugis, præsertim cum pusillanimitatem meam non ignorares, quæ, nisi quenquam habeat, in quem inclinata recumbat, tantis me conficit lachrymis, ut vivere prorsus pigeat. Deum testor, & hoc cœli amabile lumen, si non quoties animo tui subit imago, ex oculis subito prorumpant lachrymæ. Sed ne has quidem litteras, crede mihi, sine plurimo fletu perscribere licuit, adeo usque divortii nostri impatiens est animus. Vide, quæso, mi *Servati* suavissime, quæ me premat angustia: atque, si quid in te generosi animi est, vel tandem miserere mei, imo Hercule tui ipsius. Sed quid ego, rursus-ne ad blandimenta precesque redeo? Scio te minime auditurum, nedum facturum. Jam perdiu obsurduisti; obfirmasti animum: quid rursus contendo? *Durum* quidem, *sed levius fit patientia, quicquid corrigere est nefas*. Verum, nihil huic vulneri meo medetur patientia, nihil confert temporis usus. Tu unus es, qui medelam ferre possis, qui dolores in gaudia, qui luctus in risum vertere facillime queas. Itaque, mi *Servati* charissime, si eam amicitiam, quam omnium velim maxime, abs te consequi nequeo, saltem, quæso, vulgaris sit inter nos consuetudo: quod si eam quoque mihi negandam putas, nihil est quod diutius vivere velim. Quæ autem animo tuo hisce de rebus sedeat sententia, quæso, ut quamprimum litteris me certiorem facias, atque id quidem ex animo; non pro veteri tuo more dissimulanter. Vale, unica spes vitæ meæ.

EPISTOLA CCCCLXXXIII.

Erasmus Roter. Servatio Sodalium jucundissimo S.

Etsi, mi *Servati* suavissime, tales fuerunt litteræ tuæ, ut eas sine multis lachrymis minime legere potuerim, tamen animi mei dolorem, qui me jam misere confecerat, non pepulere modo, verum etiam incredibili ac insperata voluptate affecere. Sed quid conveniunt lachrymis gaudia? inter legendum enim tuam dulcissimam epistolam, optatissimique tui in me amoris testem haud futilem, & gaudens flebam, & flens æque gaudebam. At prius totis diebus mœroris lachrymis ploratum est: tum vero largus ille humor, quo tuas rigabam litteras, non de pectoris dolore, sed de incredibili tui amore manabant. Habet enim (crede mihi) & amor lachrymas suas, habet & sua gaudia. Et quidem, mi *Servati*, quis tam saxei pectoris est, quem tua talis non flere cogat epistola? quanta in ea verborum suavitas, quæ sententiarum gratia, quid in ea non affectum, quid non amorem præcipuum redolet? Hanc quoties lego, (lego enim pene omni hora) videor mihi *Servatii*, mei suaves audire voces, vultus intueri amicissimos. Ubi tecum coram miscere sermonem minime licet, illa mihi solatio est, illa te mihi refert absentem, illa *Servatio* me conjungit absenti; ut aptissime illud *Virgilianum* mihi conveniat,

—— *Absens absentem auditque videtque.*

Locupletiorem itaque atque etiam beatiorem tuis me reddidisti litteris, quam *Alexandrum Magnum* triumphorum numerus, aut suæ *Crœsum* divitiæ. Sed obsecro te, animæ dimidium meæ, per meum in te, qui non vulgaris est, amorem, ne me rursum in dolorum abyssum dejicias. Fidem habe mihi, tam moleste fero iram tuam, ut si rursum eam intellexero, exanimaveris illico. Parce, quæso, amanti, non es ignarus meorum morum, ingenium meum non ignoras. Teneroris animi sum, quam qui tam crudeles ludos toties perferre possum; atque etiam, si apertius dicendum est, non est amantis officium amantem lædere, ne joco quidem. Quod si, ut scribis hoc, prior te læsi, quod simulare, & dissimulare te dixerim, cogita, quæso, mi *Servati*, si id tibi tam durum atque acerbum auditu, quanto id mihi acerbius perferre quotidie abs te. Et quid tam abest à vera amicitia quam quidquam celare amicum, præsertim quod illius referat nosse? Modo negare, modo asserere atque identidem vertere sermonem, obsecro te, an non id simulare est, ac dissimulare? Age enim, age mihi ut lubet, tantum quæso ne his artibus homini tibi amicissimo illuseris. Utut se res habet, plane edicito: pudenti enim animo nescio an quidquam sit molestius. Quod si hac una in re te exorare nequeo, &, ut apud *Virgilium* est,

—— *Misero lachryma volvuntur inanes,*
Mortem oro, tadet cœli convexa tueri.

Vale, spes mea, vitæque solatium unicum. Fac, amabo, ut tuæ ad nos quamprimum veniant litteræ.

EPISTOLA CCCCLXXXIV.

Erasmus Rot. Domino Servatio suo S.

Dedi ad te jam epistolas aliquot, ad quas te ne litteram quidem referre demiror. Ago adhuc *Londini* gratissimus (ut videtur) maximis ac doctissimis totius *Britanniæ* viris. Rex *Anglorum* sacerdotium pollicitus est, eam rem Principis in *Angliam* adventus intermittere coegit. Ego id etiam atque etiam in animo verso, quemadmodum possim, id quod mihi superest ævi, (quod quidem quantum sit futurum, nescio) totum pietati, totum *Christo* impartiam. Vide vitam hominis, etiam ut longa sit, rem esse fugacem & evanidam, tum me corpusculo esse delicato, cujus viribus non parum etiam studiorum labor detraxit, nonnihil infortunia. Video in studiis nullum esse exitum; fierique, ut quotidie videamur incipere. Quare decrevi hac mea mediocritate contentus, (præsertim cum *Græcitatis*, quantum sat est, adhibuerim) meditandæ morti & animo fingendo operam dare. Oportebat quidem jam olim id agere, & annis, id est rei pretiosissimæ, tum parcere, cum esset optima. Verum tametsi sera in fundo parsimonia, tamen hoc nunc parcius dispensanda, quo minor est, quo deterior. Vale. *Londino* 1. Aprilis.

EPISTOLA CCCCLXXXV.

Erasmus Rot. Servatio suo S.

Scripseram ad te multo ante, quam è *Parisiis* discederem, eas litteras opinor tibi redditas esse, verùm vereor nonnihil (ut est tabellariorum indiligentia) ne interciderint. Quare si quid casu peccatum est, id nos diligentia crebræ scriptionis resarciemus. Longum sit exponere, quo consilio in *Angliam* nos receperi-

A perimus, præsertim quod & hic olim pecuniis exsuti fuerimus, & istic jam non contemnendæ spes impendere viderentur. Sed hoc velim credas, me non sine gravibus causis ac prudentum virorum consilio *Britanniam* repetisse; porro ut ea res bene vertat, Superis in manu est, quanquam nos non fortunam, sed eruditionis compendium sumus secuti. Ago nunc menses aliquot apud Comitem meum *Montjoye*, qui me magno studio in *Angliam* revocavit, non sine consensu omnium eruditorum virorum. Sunt enim *Londini* quinque aut sex in utraque lingua exacte docti: quales, opinor, ne *Italia* quidem ipsa impræsentiarum habet. Nihil mihi arrogo; sed, ut videtur, nemo horum est, qui non multum tribuat ingenio, doctrinæque meæ. Quod si B ullo pacto gloriari liceret, hoc certe nomine mihi placerem, quod his viris prober, quibus nemo tam invidus, nemo tam est inimicus, quin in litteris illis tribuat principatum. Verùm ego nihil actum arbitror, nisi prober & *Christo*, ex hujus unius calculo pendet summa felicitas nostra. Vale. *Londino* ex ædibus Episcopalibus.

EPISTOLA CCCCLXXXVI.

Erasmus Rot. Servatio suo S.

ITALIAM multis de causis adivimus, quanquam hanc magnis bellorum tumultibus agitatam offendimus: adeo ut Pontifice una cum *Gallorum* copiis *Bononiam* C obsidere parante, illinc *Florentiam* profugere simus coacti. Verum quoniam certus adfertur rumor, *Bentivolum* una cum tribus filiis profugum à *Gallis* interceptum esse, rebus (ut spero) pacatis *Bononiam* redimus. Nam illic Pontifex cum suis Cardinalibus hyematurus est. Doctoratum in sacra Theologia nuper accepimus, idque plane contra animi mei sententiam, ac precibus amicorum expugnati. Æstate proxima te revisam, uti spero. Vale.

EPISTOLA CCCCLXXXVII.

Erasmus Rot. Servatio suo S.

D TAMETSI scripsimus nuper è *Florentia*; tamen quia non raro fit, ut in tanto itinere litteræ intercidant, de eisdem denuo scribo. *Italiam* adivimus, *Græcitatis* potissimum causa, verum hic jam frigent studia, fervent bella, quo maturius revolare studebimus. Doctoratum in Theologia accepimus neutiquam ex animi sententia, verum ab aliis compulsi. *Bentivolus* excessit *Bononia*. *Galli* urbem obsederant, sed repulsi à civibus, paucis occisis. Natali divi *Martini Julius* summus Pontifex *Bononiam* ingressus est, proximo die dominico sacrum in summo templo fecit. Exspectatur Imperatoris adventus, paratur & in *Venetos* expeditio, ni cedant locis Pontifici debitis. Studiorum interim sunt E feriæ. Vale. *Bononiæ* 16. Novembris.

EPISTOLA CCCCLXXXVIII.

Erasmus Roterodamus Servatio suo S.

*QVANQVAM ego qui te consolari cupio, ipse magis consolandus sum, cum quia nullum calamitatis genus superesse videtur, quod non in dies experiar, tum quia jamdudum nihil omnium rerum molestius fero, atque acerbius, quam tuas unius miserias. Tamen id effecit præcipuus in te meus amor, mi *Servati* suavissime, ut proprii immemor, tuo mederi dolori contendam. Ais enim tibi esse nescio quid, quod admodum ægre feras, quod te misere affligat, F quod denique vitam tibi reddat injucundam. Id (tametsi tu reticeres) frontis corporisque tui habitus loquitur. Quo enim abiit solita illa & gratissima vultus hilaritas? pristinum illud formæ decus? oculorum vivacitas? unde hæc profecta est parum læta luminum dejectio? unde hæc nata est assidua præter solitum taciturnitas? unde ista in vultu ægri species? Profecto (ut ille ait)

Deprendas animi tormenta latentis in ægro
Corpore, deprendas & gaudia, sumit utrumque
Inde habitum facies.

Certum est igitur, mi *Servati*, aliquid esse, quod te male habeat, quod tibi pristinam valetudinem adimat. Sed quid ego nunc faciam? consoler-ne, an stomacher? cur enim celas me dolorem tuum, quasi jam non norimus nos inter nos? Adeo enim profundo animo es, ut ne amicissimo quidem credas, ne fidissimo quidem fidas: an nescis quoniam tectus magis æstuat ignis? Ergo-ne vis solus portare angustias pectoris tui, ergo-ne vis sponte perire, & una amantissimum tui occidere? Heus impium animum, ô mentem inhumanam! Hiccine cum *Menedemo* illo *Terentiano* tibi usus est, ut te affligas? væ misero mihi! Et quid obsecro præterea faciam tibi, anime mi? Scis certo te mihi esse hac anima chariorem, scis nullam adeo difficilem, duramque rem esse, quam non etiam lubens pro te subiturus sim, scis tibi me fidiorem esse neminem, nosti denique quam misere mihi semper doluerit dolor tuus. Et quid reliquum est, mi *Servati*, quid est cur tu tantopere cochleæ in morem te contrahis, atque abscondas? Vere suspicor id quod res est, nondum tibi persuasisti me tui esse amantissimum. Obsecro itaque te per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, per nostrum qui præcipuus est amor, si ulla tuæ tibi cura salutis, si me salvum vis vivere, ne tanto studio celes animum tuum, sed quidquid habes depone tutis auribus. Ego te quidem quoquo modo, aut auxilio, aut consilio juvero. Sin neutrum præstare potero, dulce tamen erit tecum gaudere, tecum lachrimari, tecum vivere, tibi commori. Vale, mi *Servati*, tuæque curam salutis habe.

EPISTOLA CCCCLXXXIX.

Erasmus Servatio suo S.

*QVID agis, mi *Servati*? nam magni aliquid agere te suspicor, quo præpeditus non sinaris, id, quod pollicitus mihi es, persolvere. Spondebas enim te unas ad me litteras daturum quamprimum, & ecce intervallum ingens, nec tu scribis quicquam, nec loqueris quicquam. Quid causæ conjectabo? Profecto aut occupatum te nimis aut otiosum nimis fuisse, imo utrumque suspicor. In eo scilicet te versari otio, quo nihil minus otiosum, nihil negotius esse constat. In desideriis enim est omnis otiosus, cum amor sit animi vacantis passio. Gratissimam itaque rem præstiteris, tibique majorem in modum utilem, si rupto otio isto quamprimum ad me scripseris. Cæterum esto animo erga me fidentiore, nec minus meam conscientiam, quam tuam ipsius formidaveris. Ita mecum quasi tecum loquere omnia, id erit mihi perjucundum. Vale.

EPISTOLA CCCCXC.

Erasmus Servatio suo S.

*MIRARIS forsan quid obstiterit, *Servati* mi, quo tanto temporis orbe nihil ad te litterarum dederim, & fortasse aut pristinum mihi excidisse propositum, aut meum in te amorem elanguisse suspicaris. Neutrum autem obstitisse putes velim, neque enim animus defuit, sed otium, non voluntas, sed facultas. Vellem eam mihi vitæ libertatem fata sinerent quam natura contulit, longe ad docendum quam ad accipiendum experirere promtiorem. Sed vides ipse quanto tumultu fremant omnia, quidque inter has vitæ ærumnas otii mihi reliquum sit, te non latere arbitror. Parce itaque, quæso te, silentio nostro, & ipse quod potes in virum evadas elabora. Ubi autem serenior fortuna emerserit, propositum repetemus opus. Vale, meque, ut facis, ama.

EPISTOLA CCCCXCI.

Guilielmus Servatio Rogero S.

*QVAS heri abs te accepi litteras, incredibili me affecere voluptate, lætor ac triumphum actito, Erasmo meo pro ipsius virtute atque doctrina tandem respondere fortunam, quam dum toto prope terrarum orbe persequitur, vix tandem est consecutus. Fuit hîc Erasmus noster, fortasse (quod avertant Superi omen) postremum nos ut videret. Post Pascha iturus Bononiam: (quam longum & quale iter!) jam comparat viaticum. Si bene procedit, redibit cum gradu ac triumpho. Sin quid forte fati sinistri, daturus est nobis luctum æternum, mihi præsertim, quem semper, ut scis, fecit omnium plurimi. Noster Jacobus Battus in Hollandiam venturus est, quid fiet ambigo. Cæterum hominis magnificentiam nosti, aget suo more Nasonem perpulchre. Incredibile tamen est, quantum Erasmus ejus in amore constantiam, fidem, candoremque ingenii probarit. Tu propera ad me venire, tum horum, quæ scisti, causa, tum (si cætera desint) vel mea unius gratia. Vale, amiculorum constantissime, atque interea (ut te tuoque dignum est otio) rebus incumbe pulcherrimis, id est, studio litterarum: quid enim aliud agas cum laude?

EPISTOLA CCCCXCII.

Guilielmus Goudanus Servatio suo S. D.

*SALVE, mi Servati. Venit ad nos Arnoldus, qui me tuis verbis salutavit, utrum jusseras, nec-ne, an ille id commentus sit quo foret apud me acceptior, ipse nosti. Ego facile credo jussum esse vel ideo certe, quod mihi jucundum sit ab homine amicissimo salutem afferri. Rogito mox Arnoldum, quid tu valeres, loquitur optatas: ego vero lætabar de bona tua valetudine, fuissem sane lætior, si hæc tuo ore, non alieno, cognoscere licuisset. Non autem mirari nequeo, non à te mitti litterulam, imo vero nisi forem animo quam lenissimo justam videbar habere causam succensendi atque objurgandi tui. Scripsi ad te iterum atque iterum, si tamen litteræ perferuntur, unas certe perlatas nihil ambigo. De libellis Adagiorum Erasmi quid sum responsurus homini mei studiosissimo, quum me horum libellorum admonebit? Ita me tu ames, mi Servati, ut tabellionem Parisiorum jamjam affore metuo; nam quomodo Erasmo nostro satisfaciam hæreo, cui sane ut multum debeo, ita nihil gratiæ, vel meapte negligentia vel fortuna refero. Itaque si quid meministi tui Guilielmi, fac me de his rebus quamprimum certiorem. Dicam, an sileam, vereor (cur enim dissimulem) alterum è duobus in me evenire, ut sicut tritum est verbum, qui extra conspectum sit, eum animo excidisse, aut successisse novos amicos, atque his novis me veterem concessisse. Hæc nos tuo more expostulavimus, nonnihil etiam nostro. De illo quod scribis, quid spei restat. Obdura animum & temet rebus servato secundis. Mobilis est fortuna, atque ut temere nocet, ita interdum temere prodest. Fortassis spe citius numina te respicient. Vale, sodalium dulcissime, tui amores bene valeant. Denique nihil prætermittas, quod scire mea intersit, aut jucundum mihi fore arbitrabere. Ex bibliotheca mea ipso die Epiphaniæ multa nocte.

EPISTOLA CCCCXCIII.

Joannes Sixtinus Domino Erasmo suo S. P. D.

*HAVD credas quam mihi dolet oblivio tua mei; creberrime afferuntur abs te ad tuos litteræ, ad me nulla: unde isthuc nisi ex oblivione mei? Crede mihi, memorem esse me amplorum in me tuorum officiorum, quibus etsi gratiam adhuc nullam retuli, referam tamen cum primum potero; quamquam, quæ tua est animi & generositas & liberalitas, eam non exspectas non magnopere. Fac igitur intelligam, expunxeris me ex amicorum pagina, nec-ne: id quod vel ex litteris, vel silentio tuo
A judicabo, ut deletum me sentiam si tacueris, tenere locum si rescripseris. Vale & ignosce & simplicitati & brevitati meæ. Londino 18. Octobris.

EPISTOLA CCCCXCIV.

Joannes Sixtinus Erasmo suo S. P. D.

*CVM monoculum nostrum ob veterem familiaritatem perlibenter, tum hoc multo libentius vidi, quod uti optimo & candidissimo cuique, ita mihi quoque jucundissimum & gratissimum attulit nuntium reditus tui, quem ob viarum pericula hoc quidem tempore desperabam. Gratulor itaque mirum in modum reversioni tuæ,
B quamquam adversa tua valetudo nonnihil sollicitat, quam tamen propediem confidimus te levatum iri: leviculam, non gravem, eam Petrus refert. Ago (quod soleo) causas scilicet, molestas illas quidem, sed tamen ob quæstum minus graves. Joannem nostrum Coloniensem læta & grata tuis verbis salute impertiar vel crastino: nam hunc ante diem non sunt redditæ mihi tuæ litteræ. Cancellarium & Episcopum Theatinum gaudeo te convenisse, quorum ille hoc post tuum discessum est adeptus, ut plus quam antea prodesse amicis possit; siquidem Scriniorum Magister omnium suffragiis omnibusque gaudentibus est declaratus. Desiderio istius regionis moveor sane, sed Regi nostro optimo maximo, gratissimo, humanissimo, sic sum ipsius erga me meri-
C tis addictus, ut præ eo præsentes (si reviviscant) patriam, fratres, propinquos & omnia facile contemnam. Omnes tui hîc bellissime valent, à quibus opinor te litteras accepturum. Valeat tua præstantia felicissime. Londino 26. Junii. Huic fidem habebis quæ tibi nomine meo dixerit.

EPISTOLA CCCCXCV.

Jo. Sixtinus doctissimo Petro Ægidio S.

*QVANQVAM novum nullum ad te scribendi argumentum est, cum satis abunde per Petrum monoculum voluntatem tibi meam epistola quadam declaravi, deinde cuidam Mechliniensi alteram ad te proximè
D dedi, ut magis abs te litteras exspectem, tamen Erasmum nostrum utriusque amantissimum vacuum litterarum isthuc venire nolui, quibus id quod proximis postulo, ut certiorem me facias, effeceris id quod (humanitatè tua fretus) mandavi, an nondum quidem. Si res adhuc integra sit, velim Erasmum nostrum unum adhiberi testium: hîc si quid sit, quo vel tibi, vel amicis opus esse possit, mea opera erit ea semper & promtissima & paratissima. Erasmo nostro accessus isthuc meus (si nihil sit aliud quam quod à te petii) non videtur necessarius; itaque necdum statui, veniam, nec-ne. Vale, cui cupio esse commendatissimus. Londino 12. Augusti.

E

EPISTOLA CCCCXCVI.

Erasmus Rot. Francisco Theodorico S.

QVOD litteris animum tuum dederis, & propriæ salutis rationem habere cœperis, id tum tibi summæ utilitati, tum mihi ineffabili voluptati futurum est. Sed quo id, quod cupis, consequaris (cum viæ nondum gnarus es) operæ pretium est, ut nostris consiliis aurem præbeas: & profecto id tibi persuadeas, non secus in ista tua causa acturus sum, quam in meâ ipsius. Siquidem tua salus (crede mihi) non minus mihi cordi est, quam tibi tua ipsius, aut mea ipsius mihi. Quamobrem, si sapis, fac pro nostris monitis vi-
F tam tuam instituas; quoniam si sine duce iter ingrediaris, facile erraveris. Vale.

EPISTOLA CCCCXCVII.

Erasmus Rot. sacris Virginibus, juxta divi Francisci institutum Christo militantibus prope Cantabrigiam, S. D.

BENE nos hortatur Dominus, dilectæ in Christo Virgines, ut recondamus nobis thesaurum in cœ-

lis, ubi neque tinea corrumpit, neque fur furatur. Xenium, quod vestra pietas misit, intercipi potuit, sed vestram charitatem, vestras sanctissimas preces, quibus me quotidie sponso vestro commendare dignamini, homo quamlibet furax intervertere non potuit. Demus igitur operam, ut hoc opum genere ditescamus, quarum elargitione non pauperior, sed locupletior fit qui communicat egenti, nec fraudari potest is in quem fit elargitio. Minima tam gratis, tam alacribus animis accipere, quid aliud est quam ambire majus beneficium? Itaque quoniam intellexi vobis epistolam illam, quam sic ex tempore efflagitante *Thoma Grejo*, cui negare nihil possum, effudi verius quam scripsi, tantopere gratam fuisse, visum est una cum epistola mittere flosculum, ex *Esaiæ* semper vernantibus hortis decerptum, qui vestros animos sacri spiritus fragrantia simul & recreet, & corroboret. Etenim si flos terrenus admotus naribus non solum exhilarat, verum etiam vires cordis confirmat: quanto magis hujusmodi flores, quos aura divini Spiritus genuit, aluitque, animis & hilaritatem & robur addent spirituale, si animis admoveantur. Quis enim est cui non interdum obrepat mœror ac tædium quoddam intuenti mala, quibus hisce temporibus undique plena sunt omnia? Quis tam confirmatus spiritu, cujus animum in tantis opinionum dissidiis non perstringat aliqua tentatio? En igitur vobis *Esaiæ* flosculus, qui pro tædio det alacritatem, & animum fidei robore confirmet fulciatque: *In silentio*, inquit, *& spe erit fortitudo vestra*. Quis hæc dicit? Non *Esaias*, sed sanctus *Israel*, hoc est, æterna Veritas, quæ nec falli potest, nec fallere. Quoties adversa nobis immittit Dominus, qui *flagellat omnem filium quem recipit*, meminerimus esse patrem, qui nostræ consulit saluti, non ignarus quid expediat nobis: ne obmurmuremus, sed taciti patienterque feramus manum emendantis, licet naturæ sensui molestam, hoc est *silentium*, quod per Prophetam exigit Dominus; feramus autem non solum absque murmure, verum etiam alacres, nimirum spe mox secuturæ sanitatis. Quod affligit leve est ac momentaneum, quod delectat æternum & inæstimabile. Charitas fidei ministra est, (per hanc enim, ut ait *Paulus*, operatur) utriusque filia spes est. Ut enim demus fidem à charitate sejungi posse, certe spes, de qua loquimur, non nisi ex fide & charitate nascitur. Proinde si filii sumus potius quam servi, patri fidamus, patrem amemus oportet: & si nostram salutem illi cordi esse credimus, non ignari quam immensa sit illius misericordia in omnes qui diligunt ipsum, in mediis etiam molestiis multam alacritatem nostro spiritui præbebit exspectatio divinæ consolationis, *quæ non patitur nos tentari supra quam possimus, sed facit cum tentatione proventum, ut valeamus sustinere;* sæpe miscens tristia lætis, semper addens unctionem Spiritus, quæ tristia quoque vel leniat, vel exhilaret. Sunt autem quædam incommoda, quorum finem in hac vita non exspectamus, qualis est senectus, morbus, ut ajunt Medici, immedicabilis, & alii morbi nonnulli arte Medicorum superiores. Et in his silentium ac spes est fortitudo nostra. Nam &

—— levius fit patientia,
Quicquid corrigere est nefas,

ut ait ille: &, *nequaquam condigna sunt afflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ mox revelabitur in nobis*. Cur enim non dicam *mox*, cum hæc vita omnis vix temporis momentum ac punctum sit ad æternitatem? Quod si spes humana tantam habet vim, ut vere meritoque quidam Ethnicus Poeta de illo scripserit:

Spes bona dat vires, animum quoque spes bona firmat.
Vivere spe vidi, qui moriturus erat.

Quid non efficiet illa spes, quam in nobis gignit Spiritus *Christi*? Spes humana sæpenumero fallit, spes autem hæc non confundit, ut scribit beatus *Paulus*. Cæterum, *confundendi* verbum, quo usus est Apostolus *Græce* scribens, non est *perturbationis*, sed *pudoris* potius, & *probri*. Siquidem iis qui præsidiis hominum

A freti, magna de se jactarunt, si res præter spem evenerit, propemodum acerbior est exprobratio quam ipsa calamitas, pudore malum conduplicante. Verùm quisquis totam fiduciam suam collocavit in Domino, certam habet spem, nec periculum ullum est, ne frustratus exspectatione sua pudefiat. Et si nonnunquam pii videntur hîc ad tempus pudefieri, certe non pudefiunt in æternum. Opprobria opprobrantium ceciderunt super Dominum in cruce pendentem, audivit voces omni felle amariores, *Speravit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum*. Hæc audivit caput, audiunt similes voces & illius membra. Sed quemadmodum afflictionis exemplum habent à capite, ita habent & spei fiduciam. B Nunquid ille ad impias voces respondit? Nihil invenies, sed in silentio & spe posuit fortitudinem suam, tranquillo animo dicens Patri, *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum*. Ubi vident homines pios morbis, bellis, damnis, exsiliis, cruciatibus & mortibus affligi, vox est impiorum, *Ubi est Deus eorum?* Quæ utinam interdum non audiatur & inter *Christianos!* Sed gravius est quoties hæ voces perstrepunt inter præcordia nostra, nonnunquam & ad blasphemiam usque prorumpentes, cum animus dolore tædioque victus, Deum vocat immitem, injustum, negligentem rerum humanarum, benigniorem erga malos quam erga bonos, quod illis fere res magis secundæ sint, quam iis qui C pietatem sequuntur, non intelligentes quod Dominus noster per cruciatus & ignominiam transiit ad gloriam, & obliti quod *Paulus* scripsit ad *Timotheum*: *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patiantur in hoc seculo*. Si nihil adjecisset, tædere nos poterat afflictionis perpetuæ, nunc spem mox finiendi cruciatus & sequuturæ felicitatis ostendit, dicens, *In hoc seculo*. Quin & *Hebræus* ille sapiens hoc præceptum inter pietatis rudimenta ponit: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia & in timore, & præpara animam tuam ad tentationem*. Vide ut Scripturæ divinæ sibi consentiunt in sententiis, licet verbis ac figuris varient. Idem dicit *Sirach* quod *Petrus*, *Paulus*, & *Esa*- D *ias*. Quod hic vocat *silentium*, ille dicit, *stare in justitia & timore*. Quod ille *spem*, hic *tentationis* verbo significavit. Qui stat, non turbatur, non dejicitur animo. Qui stat in justitia, agnoscit suam injustitiam, ac Dei flagellantis justitiam adorat. Qui stat in timore, non obmurmurat ei qui potest & animam & corpus mittere in gehennam. Rursus, qui præparat animam, non exanimatur, velut insperatis malorum procellis, sed boni consulit quicquid Deo visum fuerit immittere. Quod aliis verbis præcipit *Petrus* Apostolus: *Charissimi nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat, sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut in revelatione glo*- E *riæ ejus gaudeatis exsultantes*. Jam qui intelligit afflictionem esse tentationem, hoc est, explorationem divinam, exspectat probationem, quæ spem habet comitem, omnis molestiæ lenitricem, quemadmodum *Romanis* scribit Apostolus: Sed *& gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis*. Non satis erat divinæ benignitati, gaudiis æternis pensare temporarios ac momentaneos cruciatus, in mediis etiam afflictionibus dat suis pignus arcani spiritus tam efficax, ut non solum non deficiant in malis, verum F etiam glorientur & exsultent. Itaque piorum spes, etiamsi videatur eos pudefacere apud homines, revera non pudefacit, dum intra se sentiunt testimonium Spiritus testificantis humano spiritui, quod sint Filii Dei, gaudentque se manu clementissimi Patris ad hæreditatem vitæ cœlestis explorari fingique. Sic enim prosequitur ille sapiens: Quoniam igne probatur aurum & argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis. Crede Deo, & recuperabit te, & dirige viam tuam, & spera in illum. Qui credit se Deo,

Deo, filet. Silentem ille sic flagellat, ut emendet: sic prosternit, ut erigat: sic necat, ut vivificet. Tu sine medicum suo more operari, tantum relinque peccata, & ira Dei vertetur in misericordiam. Frustra speras Dei misericordiam, si persistis in his quæ provocant iram Dei. Narrant humanæ litteræ, quendam negotiatorem ubi conflatis facultatibus proficisceretur in longinquas regiones, ut multo ditatus lucro rediret in patriam, posteaquam naufragio perissent omnia, dixisse, *Age, Fortuna, sentio quid velis, ad philosophiam me vocas.* Huic jactura rerum cessit in maximum lucrum, siquidem ex avaro mercatore factus est insignis philosophus, ditior contemtu pecuniarum quam possessione. Saltem hujus exemplum nos imitemur, quoties nobis accidit vel publica vel privata calamitas, ne consternemnr animo, ne murmuremus adversus manum Omnipotentis, quemadmodum fecerunt *Hebræi*, qui à serpentibus perierunt; sed quod Ethnicus ille dixit Fortunæ, nos dicamus Deo, rerum humanarum unico gubernatori: *Age, clementissime Pater, sentio manum tuam invitantem ad pœnitentiam, en ad te venio, me totum tibi trado, finge ac refinge pro tua sancta voluntate filium tuum hactenus male dicto audientem.* Nunc hominum vulgus, si quid immittitur adversitatis, non cogitat hoc immitti à Deo, sed alii sideribus, alii naturæ humanæ, alii his atque illis hominibus, aut etiam occasionibus irascuntur, & ulcisci student, haud multo sapientiores canibus, qui lapidem mordent ab homine jactum, ipso relicto homine. Tempestas perdidit fruges, merces periere naufragio, cœlum pestilens afflavit corpori morbum, miles incendit horrea, Sycophanta facessit negotium, obstrepit maledica lingua. Quid male precaris cœlo & mari? Quid ultionem paras in hominem? Isthuc est mordere lapidem. Primum illud cogita hæc à Deo immitti, nec multum referre per quos immittat, utitur enim ille & elementis, & improbis hominibus ad ultionem. Mox circumspice teipsum, nuncubi tuis sceleribus iram Dei provocaris, & si deprehenderis, (quis autem non deprehendat?) primum ultionem à te ipso sumito, correctis moribus & ad Deum conversus, qui misit lapidem. Sin minus tamen cogita, tentat me Deus, an vere diligam ipsum, orabo ut in me augeat charitatem. Ab hoc animo quantum nunc absumus plerique? Quot annis jam omni malorum genere affligimur? Decem plagis afflicti sunt *Ægyptii*, & ad singulas cœperunt resipiscere. Nos tot jam annis tanto pluribus atterimur, nec agnoscimus Domini manum, nec quisquam ad vitæ correctionem confugit, sed in alios alii culpam rejicimus, sibi quisque blanditur, molimur vindictas, quasi quicquam possint homines adversus divinam potentiam. Quod enim mali genus est, quod non premit nos? Aut quæ pars est orbis ab horum malorum immunis contagio? Ubi terrarum non furit *Mars*? cum *Martem* dico, non unum aliquod malum dico, sed malorum omnium oceanum. Ubi non pestilentia? Ubi non rerum caritas & fames? Ubi non expilationes? Ubi non latrocinia? Nec alicubi desunt inundationes. Quam acres & implacabiles Principum iræ, quantum calamitatum invexerunt rebus humanis, quantoque graviora minitantur? Quanquam hæc levia sunt, si conferantur ad ecclesiæ dissidia. Quot sectis discerpimur, & subinde suppullulant novæ? Quos jungit sanguinis propinquitas, quos eadem domus, quos idem lectus copulat, distrahit opinionum dissensio. Inter has plagas quotum quenque videmus, qui cogitet de corrigenda vita, qui confugiat ad Domini misericordiam? Suam quisque vicem ulciscitur. Sua quisque commoda tueri conatur, nec aliud quam conduplicamus nobis mala, & aggravamus Domini manum. Mittimus legationes in *Ægyptum*, oneramus camelos opibus, confugimus ad veloces, & irritis tumultibus miscemus omnia. Nec audimus sanctum *Israel* clamantem nobis: *Si revertamini & quiescatis, salvi eritis. In silentio & spe erit fortitudo vestra.* Quid est reverti? relinquere mores & affectus pugnantes adversus Deum. Quid est quiescere? Est abdicatis cupiditatibus carnis, nos submittere voluntati divinæ. Ita demum felix illud ac verum sabbatum erit in animis nostris, si nostris affectibus consopitis & requietis, Dominus in nobis quæ vult operetur. Quid primum curant Medici? Exhauriunt corpus noxiis humoribus; cætera permittunt naturæ. Abjiciamus & nos scelera nostra, Dominus, in cujus manu sunt corda Regum, illico flectet ea ad studium pacis & concordiæ, tollet è medio locustas militum omnia depopulantium, & ranas opinionum, auferet tenebras nostras, ac veritas illucescet cordibus nostris. Audimus vocem Domini cunctos ad vitæ correctionem provocantes, ne auribus obturatis obduremus & corda nostra, dicentes cum impiis apud *Esaiam*, *Nequaquam, sed ad equos fugiemus, & super veloces adscendemus.* Ne rursus illud ingerat nobis, *Ideo fugietis, ideo velociores erunt qui vos persequentur.* Fortasse talibus verbis nemo reclamat nunc Domino, sed factis pene reclamamus omnes. Hæc publica tempestas vos levius perturbat, ô beatæ Virgines, quæ, seculo mortuæ, jam in terris cœlestem quodammodo vitam agitis, & abditæ cum sponso *Christo* deliciamini; cui quo propiores estis, hoc magis decet vos ecclesiæ tranquillitatem piis votis sacrisque precibus illi commendare, levantes non modo puras manus juxta *Paulum*, sed multo magis pura corda ad Dominum, veluti columbæ in foraminibus petræ, & in cavernis maceriarum, gratissimo gemitu semper obmurmurantes sponso: Petra autem *Christus* est, quæ multas habet latebras, in quibus piorum animæ tuto latitent ab hujus mundi tumultu: ubi dulci temperie refrigerantur ab æstu carnalium desideriorum, quæ militant adversus spiritum. In his foraminibus hoc tutius ac felicius delitescitis, quo minus instructæ estis præsidiis humanis, quemadmodum columbæ nec rostro, nec unguibus, nec vi, nec dolis armatæ sunt adversus injuriam aliarum avium, tantum fuga latebrisque tutæ sunt, neque norunt ulli cæterorum animantium moliri vim aut injuriam. Grata simplicitas relucet in oculis, quam & sponsus adamat in Canticis, & Euangelicæ litteræ nobis commendant. Nec obstrepunt molesto garritu, quemadmodum aliæ permultæ, tantum amabili murmure solitudinem suam solantur. Ad hanc imaginem, ô beatissimæ Virgines, & vos in *Christi* cavernis latitatis, in silentio & spe collocantes fortitudinem vestram. Est murmur impium, quod odit Dominus. Est & tacitum gratumque murmur, quo non desinunt gemere mentes afflatæ spiritu *Christi*, donec evacuetur quod ex parte est, veniatque quod perfectum est. Talia sunt columbina murmura. Est & perniciosum silentium, quo vetus proverbium dicit perisse *Amyclas*. Est silentium impium, quod nescit fateri commissa, quod premit gloriam Deo debitam. Nimirum hoc erat mutum dæmonium, quod solus *Jesus* potest ejicere. Est & gratum tranquillumque silentium, quod cum spe junctum, reddit invictum animum adversus omnium malorum incursus. Hic silent affectus carnis, sed audiuntur gemitus spiritus. Sic ingemiscebat *Paulus*, cum diceret: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Sic *David*, cum diceret, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum? Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, sic desiderat anima mea ad te Deus. Habent vulpes latebras suas, habent volucres cœli nidos, in quibus conquiescunt*, columbæ quietem nesciunt, nisi in foraminibus petræ, & cavernis maceriæ. Ideo perforatus est in cruce tot vulneribus, ut illic piis mentibus, quæ mundi præsidiis omnibus renuntiassent, quietum ac tutum esset suffugium. Idem dictus est lapis angularis, connectens utrunque parietem. In hujus cavernis dulciter ac feliciter latitate Virgines, donec audieritis vocem sponsi ad æternam felicitatem evocantis: *Surge, propera amica mea, speciosa mea, & veni, columba mea in foraminibus petræ,*

& in cavernis maceriæ, ostende mihi faciem tuam. In his cavernis latitavit instituti vestri parens *Franciscus*, humillimus apud mundum, apud Deum maximus. In his latitavit sanctissima Virgo *Clara*, vestri sodalitii dux & patrona, quæ nullis hujus mundi præsidiis, nullis humanis freta viribus, sed silentio & spe fortis, calcavit mundum, prostravit Satanam, vicit carnem, & post temporarios gemitus meruit vitæ cœlestis coronam, regnans cum sponso, quem spretis omnibus Satanæ pompis & illecebris unum adamavit. Hujus vestigiis ingredientes perseverate Virgines, ac semper ad meliora proficite, ut quemadmodum nunc estis sociæ certaminis, ita sitis & gloriæ, quæ mox revelabitur in vobis. Ne vos terreat ætas tenera, sexus fragilis, corpusculi imbecillitas, Satanæ potestas mille dolis armata; petra, in qua latitatis, fortior est omnibus, comminuetur quisquis in hanc impegerit, tutus erit quisquis constanter inhæserit. Quo quis magis fidit suis viribus, hoc est imbecillior: at qui sibi diffidit totus, qui nullum aliud spectat præsidium quam *Christum*, is omnia potest cum *Paulo*, non in se, sed in eo qui *elegit infirma mundi, ut confunderet fortia; elegit stulta hujus mundi, ut pudefaceret sapientes; elegit ignobilia, & ea quæ non sunt, ut ea quæ videntur esse magni momenti derideret.* Jam etiamsi quæ sunt inter vos, quæ juxta carnem gloriari possunt, quemadmodum potuit *Paulus*, non expedit tamen gloriari, nisi in cruce Domini nostri *Jesu Christi*, qui cum omnem mundi gloriam usque ad crucem contemserit, quem postea non pudeat in hoc mundo gloriari? *Paulus* in tertium cœlum raptus non audet gloriari, nisi in infirmitatibus suis, & nos homunculi gloriabimur in viribus nostris? Ille imbecillitate sua potens est. Non est igitur quod metuas, pusille grex, confide quoniam qui vos tuendas suscepit, vicit mundum. Te vero religiosissima domina, quæ virgineæ sodalitatis curam agis, nihil arbitror necesse, ut horter, admoneamque tui officii, gratulari magis liberet, nisi vel parum id tutum esset humanæ fragilitati, vel parum gratum tuæ singulari modestiæ. Tantum oro, ut, quod facitis, pergatis nostri in vestris ad Dominum precibus meminisse; nominatim autem *Grejis* sororibus ex me salutem dices. Dominus vos omnes servet incolumes. Simul orabit vestra charitas pro interceptore, ut ex milvio vel harpyja potius fiat columbus, desinatque tandem cretissans involare quidlibet, ne provocet in se manum *Christi*, & nomen illi vertatur. Valete.

EPISTOLA CCCCXCVIII.

Joannes Ludovicus Vives optimo atque eruditissimo juveni Gilberto Cognato Nozereno, D. Erasmi Amanuensi, *S. D.*

Ex *binis tuis litteris*, Cognate *charissime*, *quarum priores misit* Levinus Panagathus Antuerpia, *posteriores attulit* Quirinus Hagius *civis*, *intelligere non potui*, *quod valde cupiebam*, *essent-ne tibi reddita quas* Londini *ad* Erasmum *& te dederam. Satis suspicabar non esse quod nihil meminisses in tuis. De libris*, *quos reddidit* Quirinus, *habeo & ago tibi gratias immensas: per otium legam. De litteris tuis faciam*, *quod me rogas: alias jam misi ad* Carolum Montjojum. *Mi* Cognate, *sæpenumero sum te precatus ut ad nos vel hanc ob causam scriberes frequentius de* Erasmi *præceptoris nostri valetudine*, *rerumque suarum statu*, *qui mihi non minus curæ est quam meus ipsius*, *ne vel crederemus famæ*, *vel ea commoveremur. Hoc in præsentia vehementius à te peto & oro. Nam mihi ex* Antuerpia *scriptum est*, *de salute sua*, *id quod vel cogitare abhorreo: tametsi hæc & similia nos de illo audire*, *novum non est: ideo minus movemur*, *quod velut occalluimus. Sed quo crebrius audimus*, *hoc nos magis terrent humani casus*, *& communis mortalitatis reputatio.* Goclenius *me recreavit*, *qui nuntiavit fuisse quidem sparsum in* Brabantia *adversum rumorem de* Erasmo, *& malis modo jucundum*, *cæterum se habere compertum omnia esse apud vos recte*, *quod equidem Christo habeo & ago gratias quam maximas. Me hic cœlum istud ventosum*, *densum*, *humidum inclementer accipit*, *& victus ratio multum diversa à consuetudine mea. Cætera cedunt prosperrime*, *Deo gratia. Nam diligunt Principes*, *ac favent*, *idque re ostendunt. Sed mihi certum est ad mensem Junium in* Flandriam *redire*, *ut aliis tibi litteris meis significavi. De te quid optem non ignoras sententiam & votum animi mei*, *quicquid tamen statueris*, *Deum velim tibi fortunare. Gratissimum mihi feceris si meo nomine dixeris salutem* D. Erasmo *communi præceptori nostro*, *&* Zasio, *&* Glareano. *Vale etiam atque etiam.* Oxonio 10. *Martii.*

EPISTOLA CCCCXCIX.

In CICERONIS Tusculanas Quæstiones.

Erasmus Rot. Joanni Vlatteno S. D.

Cum *Joannes Frobenius*, vir ornatissime, adornaret suis typis excudere *Tusculanas Quæstiones M. Tullii*, meque rogasset, ut hic aliquid adderem opellæ meæ, quo liber exiret aliqua recentis utilitatis accessione commendatus: eo lubentius hanc suscepi provinciam, quod pluribus jam annis mihi nihil aut perpusillum commercii cum Musis mansuetioribus fuisset. Itaque conferendorum exemplarium negotio famulis delegato, judicandi partes mihi sumsi: totoque opere non oscitanter perlecto, digessi versus carminum, quæ ille quidem non sine exemplo *Platonis* & *Aristotelis*, ex *Græcis Latinis*que Poetis, sed propemodum ad tædium usque congerit: ubi variabant exemplaria, vel quod probabatur, amplexi sumus; vel si videbatur anceps judicium, utranque lectionem servavimus, alteram in contextu, alteram in spatio marginis: nonnulla citra codicum suffragium restituimus, sed nec admodum multa, & ibi duntaxat ubi res homini docto & exercitato non esset obscura: nonnihil etiam scholiorum adjecimus. Dum hæc ago, bidui triduive dispendium facere necesse fuit in aliis studiis, quibus rem Euangelicam utcunque promovemus. Atque hujus dispendii adeo me non pœnituit, ut in votis sit, si liceat, ad veteres illos amicos remigrare, ac menses aliquot cum illis familiariter vivere. Tantum fructus me sensi percepisse ex his libris relectis, non tantum ob styli rubiginem abstergendam (quanquam hoc quoque nonnihil est, meo quidem judicio) verum multo magis ob animi cupiditates moderandas refrenandasque. Quoties inter legendum exspuebam in stolidos istos, qui in *Cicerone* nihil præclarum esse dictitant, præter verborum phaleras? Quam illic est varia lectio voluminum, quæ doctissimi *Græci* de recte beateque vivendo reliquerunt? quanta vis? quanta copia salubrium ac sanctissimorum præceptorum? quanta cognitio, quantaque memoria priscarum simul & recentium historiarum? Tum autem, quam altæ cogitationes de vera hominis felicitate, quæ plane declarant illum hoc egisse, quod docebat. Jam vero in explicandis rebus procul à communi sensu ac sermone populari semotis, quasque multi desperabant *Romana* lingua tractari posse, quæ perspicuitas, qui candor, quæ facilitas, quæ copia, quæ denique festivitas? Philosophiam, quæ primum in rerum naturalium contemplatione occupata, procul aberat à vita communi, *Socrates* primus in terras atque etiam in domos deduxisse legitur. *Plato* & *Aristoteles* conati sunt eam, & in aulas Regum, & in Senatum, & in ipsa tribunalia producere. *M.* vero *Tullius* mihi videtur eam etiam in proscenium perduxisse, cujus opera sic loqui didicit, ut promiscuum etiam vulgus possit applaudere. Atque hujus generis tam multos libros scripsit vir ille difficillimis temporibus, summoque Reipublicæ tumultu, quosdam etiam rebus in summam desperationem adductis. Et non pudet nos nostrarum confabulationum atque conviviorum, quum videamus homines Ethnicos tam sanctis commentationibus & otium, quod dabat Reipublicæ calamitas, transegisse: nec ab ineptis voluptatibus quæsivisse mentis avocamenta, sed à sanctissimis philosophiæ præceptis pe-

petiisse remedium? Quid aliis accidat, nescio; me legentem sic afficere solet *M. Tullius*, praesertim ubi de bene vivendo disserit, ut dubitare non possim, quin illud pectus, unde ista prodierunt, aliqua divinitas occuparit. Atque hoc meum judicium mihi magis blanditur, quoties animo reputo, quam immensa sit, quamque inaestimabilis aeterni Numinis benignitas, quam quidam ex ingenio, opinor, suo nimis in angustum contrahere conantur. Ubi nunc agat anima *Ciceronis*, fortasse non est humani judicii pronuntiare. Me certe non admodum adversum habituri sint in ferendis calculis, qui sperant illum apud Superos quietam vitam agere. Nulli dubium esse potest quin crediderit aliquod esse Numen, quo nihil esse posset neque majus, neque melius. Porro quid senserit de animorum immortalitate, quid de diversa sorte praemiisque vitae futurae, tum quanta fuerit sincerae conscientiae fiducia, si non satis declarant tot ejus libri, certe vel una illa epistola satis arguit, quam ad *Octavium* scribit, jam, ut apparet, destinata morte. Si *Judaeis* ante proditum Euangelium sufficiebat ad salutem rudis quaedam & confusa de rebus divinis credulitas, quid vetat quo minus Ethnico, cui ne *Mosi* quidem Lex erat cognita, rudior etiam cognitio profuerit ad salutem, praesertim quum vita fuerit integra, nec integra solum, verum etiam sancta? Perpauci *Judaei* ante lucem exortam Euangelii noverant exacte Filium ac Spiritum Sanctum: multi non credebant resurrectionem corporum, nec tamen ideo de illorum salute desperatum est à majoribus. Quid si Ethnicus tantum hoc credat, Deum, quem persuasum habet esse omnipotentem, sapientissimum, & optimum, aliqua ratione subventurum bonis, & ulturum malos, quae ipsi videatur quam maxime accommoda? Quod si quis objiciat vitae maculas, equidem arbitror nec *Job*, nec *Melchisedec* omnibus omnino vitiis caruisse per omnem vitam. Sed excusandum non est, quod immolavit idolis. Id fortasse fecit, sed non ex suo judicio, verum ex consuetudine publica: quae quoniam legibus etiam erat confirmata, non poterat convelli. Nam esse conficta quae de diis ferebantur, vel ex *Ennii* sacra Historia poterat cognoscere. Sed oportebat vel vitae jactura populi stultitiam coarguere. Tantum roboris nec ipsis aderat Apostolis, priusquam hauserant coelestem spiritum, ut impudens sit hoc exigere à *M. Tullio*. Verùm hac de re liberum esto suum cuique judicium. Ad illos crassos redeo, qui praeter inanem verborum tinnitum, nihil magni credunt esse in libris *Ciceronis*. Qui fieri potest, ut tot res eruditas, tam dilucide, tam copiose, tanto cum affectu explicet, nisi penitus intelligat quod scribit? Quis autem sumsit hujusmodi libros in manum, quin surrexerit animo sedatiore? Quis tam accessit moerens, qui non abierit hilarior? Geri videtur quod legis, nec secus afflat animum tuum quidam orationis ἐνθυσιασμὸς, quam si ex vivo ipsius pectore, ac felicissimo illo ore manantem audires. Quamobrem mihi saepe videri solet, inter omnia, quae in usum vitae mortalium industria reperit, nihil esse utilius, quam usum litterarum, nec ullam artem praestantiorem opificio Typographorum. Quid enim felicius quam cum eloquentissimis simul ac sanctissimis viris, quoties lubitum est, confabulari? neque minus habere perspectum illorum, qui ante tot annos vixerunt, ingenium, mores, cogitationes, studia, facta, quam si multis annis egisses cum illis consuetudinem? Nunquam mihi magis probatum est illud *Quintiliani*, *Ille sciat se profecisse, cui Cicero valde placere coeperit.* Mihi puero minus arridebat *Cicero*, quam *Seneca*: jamque natus eram annos viginti, priusquam ferrem diutinam ejus lectionem, cum caeteri pene omnes placerent. An aetatis progressu profecerim, nescio, certe nunquam mihi magis placuit *Cicero*, tum quum adamarem illa studia, quam nunc placuit seni: non tantum ob divinam quandam orationis felicitatem, verum etiam ob pectoris eruditi sanctimoniam. Profecto meum afflavit animum, meque mihi reddidit meliorem. Itaque non dubitem hortari juventutem, ut in hujus libris evolvendis atque etiam ediscendis bonas horas collocent potius, quam in rixosis ac pugnacibus libellis, quibus nunc undique scatent omnia. Me vero, tametsi jam vergente aetate, nec pudebit, nec pigebit, simulatque extricaro me ab his quae sunt in manibus, cum meo *Cicerone* redire in gratiam, pristinamque familiaritatem, nimium multis annis intermissam, renovare menses aliquot. Visum est autem hoc, quicquid est operae, tibi dicare, multis ac magnis dotibus ornatissime *Vlattene*, sive ut hoc argumento declararem, mihi nondum excidisse suavissimam illam consuetudinem, qua mihi primum *Friburgi* singularis humanitas tua, raraque morum dexteritas, cognita perspectaque est: sive ut haberes hos *Ciceronis* libros emendatiores, quos litterariae pubi juberes praelegi. Nam scholae quoque curam potissimum ad te pertinere dicebas. Caeterum isthic esse ranarum chorum, quae bonis obstrepant litteris, mirum videri non debet, quum hae nusquam desint, quae cantionem illam occinant è vetere Comoedia, βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ. At, istis fortiter neglectis, oportet ea sequi, quae maxime sunt in rem juventutis. Ad id praecipue conducet, si ludo praeficiatur aliquis non minus bonis moribus, quam bonis litteris praeditus, cui salarium augeatur pro merito. Is primum jactis utriusque linguae fundamentis, optimos quosque Auctores praelegat, hoc est, *M. Tullium*, & ut quisque est *M. Tullio* proximus. Ex Poetis deligat castos: caeterum ex his, qui lectu digni sunt ob eruditionem, sed perniciosi ob obscoenitatem, (quo de genere est *Martialis*) excerpenda censeo, quae pueris tuto praelegi possint. Sed de his fortassis alias plura, quanquam nemo rectius consulet, quam *Leonardus Pricardus*, vir & eruditione varia, & morum integritate, & multo rerum usu consultissimus. *Conradum Heresbachium* nobis ereptum dolerem, disperéam enim, si quicquam adhuc vidi illo juvene absolutius; sive spectes utriusque linguae peritiam, sive felicitatem ingenii, sive morum comitatem integritati parem, ni nossem, & quos *Midas* reliquerit, & quem Principem nactus sit patronum. Bene vale.

EPISTOLA D.

Joannes Watsonus Domino Erasmo *S. D. P.*

*BENIGNE *facis & amice, humanissime Praeceptor, qui ad me non dedignaris aliquid litterarum dare, hominem, qui tibi pro meritis erga me tuis nec officio quod delectet, nec beneficio quo compensem, respondere possum; animo autem solum & paribus votis contendere. Magnam habeo gratiam, quod litteras meas non modò non carpis, ne deterreas à scribendo, sed laudas ut invites, ita tamen ut colaphises, ne superbiam: nam cum me* Scotistam *appellas, si recte censeo, me* σκοτῶς *& obscure insimulas male locati studii. Ingenue fateor, non sum tam* Scotista *quam velim esse, quanquam decretum est, non plus fore quam sum impraesentiarum: siquidem sanctissime statutum est a me, quicquid superest vitae sacris & arcanis Litteris unice impendere. Ut autem quod mea humilitatis est tibi prodam amico ac patrono, nec* Thomista *sum, nec* Scotista*, nec unus aut alter, sed prorsus nullus, ac stipes iners. Utinam praestare possem vere sincereque* Christianum*! Gratulor fortunae tuae, magis gavisurus cum spes nunc dilata, quae animum affligit, in rem praesentem deducta fuerit: quod ut fiat, orabo assidue, & praesertim ut tibi hic contingat fortuna aliqua te digna, quo possis regnum hoc ornare, & amicis tuis, qui hic plurimi sunt, usui esse. Nactus sum sacerdotium intra septem millia à* Cantabrigia*, aedes habet pulchras, & mediocriter ad victum utile est: porro valet viginti nostrates libras supra omnia annua, sed hoc anno nunc primo fere dimidiata portio fundetur in reparationem domus; hoc si tibi aut voluptati, aut ulli usui esse potuerit, tuum erit, tibique mecum commune, quomodo & erit quicquid & aliud est meum. Utinam velis*

lis nos hic visere cum primum per negotia tua licebit! Si non essem negotiis plurimis implicitus, volarem statim isthuc, ut te fruerer. Bene vale, patrone multum humanissime. Cantabrigia *ex Collegio divi* Petri. Bovillum *audio laborare, nescio quo incommodo.*

A

EPISTOLA DI.

Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao Wernero S. D.

Si vos istic omnes valetis; ita est, ut & cupimus, & confidimus: equidem perbelle valeo, gratia Superis. Quanti apud me sacræ Litteræ fiant, si cui antehac obscurum fuit, jam re ipsa declaravi. Dictu quidem superbius; at non decet *Erasmum* patrem amantissimum celare quicquam. Nuper in *Anglos* quosdam forte incideram nobiles, & potentes omnes. Accessit nuperrime Sacerdos quidam, adolescens nummatissimus, & qui Episcopatum oblatum recusasset, quod illitteratiorem se non ignoraret. Intra annum nihilominus à Rege ad Episcopatum revocandus, quanquam citra omnem etiam Episcopatum plus duo millia scutatorum annue possidet. Is ubi de meis litteris audivit, me incredibili amore cœpit complecti, observare, venerari: nam aliquandiu in familia mea vixit. Centum scutatos obtulit, si se annum docere voluissem; obtulit beneficium intra paucos menses; obtulit trecentos scutatos mutuos, si ad dignitatem comparandam opus fuisset, donec de beneficio reddidissem. Eram mihi omnes hujus urbis *Anglos* eo beneficio devincturus, (omnes enim sunt ex primatibus) & per eos totam *Angliam*, si voluissem. Contemsi & rem amplissimam, & spem multo etiam ampliorem: contemsi & preces, & lachrymas, quas precibus addebant. Rem veram loquor, & nihil amplifico: intelligunt *Angli*, me nihili totius *Angliæ* pecunias facere. Neque temere hæc recusavi, & recuso: nulla enim mercede à sanctis studiis abduci volo. Non huc docendi aut auri cumulandi gratia veni, sed discendi. Doctoratum quidem in Theologia petam, Superis ita volentibus. Antistes *Cameracensis* mirum in modum me amat: liberaliter promittit, mittit non liberaliter, ne ficte dicam. Te, Pater optime, bene valere cupio. Deo Optimo Maximo tuis precibus me commendatum ut facias, te etiam atque etiam rogo: itidem ego fecero. *Parisiis* è mea Bibliotheca 13. Septembris.

B

C

D

EPISTOLA DII.

Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao Wernero S.

Jam mensem & dimidium gravissime laboro, Pater observande, nec adhuc spem salutis video. Quid est vita hominis, quantis doloribus mixta! Febricula levis me pene occidit, sed quotidiana. Jam mundus displicet, contemno illas spes meas, desidero illam vitam, qua in sancto otio possim mihi, & uni Deo vacare, meditari in Scripturis Sanctis, eluere lachrymis veteres errores: hoc mecum volvo; quod spero me aliquando tua opera & consilio assecuturum. *Cornelius Goudanus* hic gloriose agit. Charissimus est Episcopo *Parisiorum*, charissimus itidem Abbati. Bene vale.

E

EPISTOLA DIII.

Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao Wernero S.

Solidam sanitatem & omnes virium numeros recepimus. *Bruxellis* jam multos dies sedemus inviti admodum. Non data est hactenus neque comitatus, neque essedi copia. Apud Antistitem decem ferme dies, reliquos apud ejus vicarium egimus. Ille cum legatione in *Angliam* concessit, Principis nomine. Quid negotii sit, mussitatur. Episcopus (ut ipse divino) præter res Principis suam quoque causam agit, ut opera *Anglorum* Cardinalatum adsequatur. Nam & ab *Anglorum* Rege vehementer est desideratus, & Cardinali *Angliæ* majorem in modum charus, à quo nuper vestem nobilissimam accepit dono, simulque ejusdem litteris & summo Pontifici & Cardinalium collegio diligenter est commendatus. Utcunque est hæc legatio, meis loculis non parum damni attulit, tum quod occupatissimus est Antistes, tum quod ipse de viatico comparando non minus quam ego sollicitus. Vir enim magnificus ad populum & opulentum & ambitiosissimum mittitur, sexcentis duntaxat florenis à Principe adjutus. Munera autem, quæ solent Oratoribus donari, in eventu sunt, non in manu. Calendis Juliis pulcherrimum & mysticum munus est Principi nostro à summo Pontifice oblatum, Rosa aurea, non minus opere ipso, quam materia admirabilis. Ego me measque fortunas tuis orationibus maximo affectu commendo. Jubeo tuam paternitatem securo esse animo: Superi aderunt, spero, & navem nostram in portum optatum provehent. Interim quanquam vela ventis permittemus, non tamen à clavo discedemus. Te tueatur immortalis Deus. *Bruxellis* 13. Septembris.

F

EPISTOLA DIV.

Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao Wernero S. D.

Salve, Pater observantissime. Scripsi pridem ad tuam paternitatem; verùm arbitror Tabellarium non reddidisse. Spero te bene valere, nos satis valemus. Nuper in quartanam incideramus, sed convaluimus confirmatique sumus non opera Medici, tametsi adhibeamus, sed unius divæ *Genovefæ*, virginis nobilissimæ, cujus ossa penes Canonicos Regulares servata, quotidie monstris coruscant & adornantur: nihil illa dignius, mihi salutarius. Vereor ne istic pluvia agros & omnia merserit. Hic quidem tres ferme menses perpetuo pluit. *Sequana* alveum egressus passim in agros, atque in mediam urbem sese effudit. Arca divæ *Genovefæ* è suo loco in ædem divæ *Mariæ* deducta est, Episcopo cum tota Universitate obviam prodeunte, summa pompa. Canonici Regulares ducebant, Abbas ipse cum omnibus suis, nudis pedibus incedentes. Quatuor toto corpore nudi arcam gestabant. Nunc nihil est cœlo serenius. Non permittor plura scribere plusquam occupatissimus. *Guilielmum*, animæ meæ partem, quæso ut tua pietas foveat, commendatumque habeat. Ejus nomen in hac Academia adoratur, colitur: & merito, dignus autem ille est, quem universus orbis miretur ametque, etsi inter notos doctrina singularis præter invidiam nihil reportat. Non poterit fieri, quin in magni nominis virum sit evasurus. Corrugent nasum, qui volent; hoc tamen impediet nemo. Bene vale.

EPISTOLA DV.

Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao Wernero S.

Si mihi vera nuntiantur, videris non nihil offensus nostra epistola, fortasse, quanquam esset verissima tamen, quia liberius scripta, quam oportebat. Verùm hoc vel justo dolori meo tua humanitas debebat adscribere; vel quia in epistola, cui semper arcani fides debetur, licet interdum liberius agere. Nam qui talia verba in me effudit, vel evomuit potius, quid ego dignum stomachari queam? Contemnunt me istic, nescio qui, plane stolidi & indocti, qui pietatem universam in cucullo & tristitia sitam esse putant: nihil facilius quam aliena contemnere, nihil etiam stolidius. Vix *Lovanium* veneram, continuo mihi nec ambienti, nec exspectanti magistratus oppidi publice legendi munus obtulere, idque commendatione spontanea domini *Adriani* de *Trajecto*, hujus loci Decani. Quam conditionem ego certis de causis refutavi, quarum hæc una est, quod tam prope absum ab *Hollandicis* linguis, quæ plurimum nocere norunt, nulli autem prodesse didicerunt. Vale.

EPI-

EPISTOLA DVI.

Erasmus Rot. Magistro Petro Winckel, Tutori quondam suo, S.

VEREOR, & vehementer timeo ne terminus brevis & currentis spatii res nostras nondum in tuto locatas, sed jampridem, etsi sero, locandas inveniat. Quare omni ingenio, omni cura, omnique studio invigilandum censeo, ne res nostra aliquid detrimenti patiatur. Inquies fortassis, me illorum numero esse, qui, ne cœlum ruat, solliciti sunt. Fateor quidem, si jam summa exspectaret in loculis. Sed exiget prudentia tua rerum nostrarum rationem cautius. Adhuc libri vænum exponendi sunt, adhuc emtorem quæsituri, adhuc licitantem visuri. Vide quam procul sit illos emtos esse; adhuc terræ mandanda semina, quibus conficiatur panis: interea *cito pede* (ut est apud *Nasonem*) *labitur ætas.* Non video prorsus quid lucri poterit in hac re mora conferre; quid autem jacturæ utique. Audio præterea *Christianum* libellos nondum, quos habet, restituisse; vincatur oro illius tarditas tua improbitate: si rogatus differt, vel jussus mittat. Vale.

EPISTOLA DVII.

Erasmus Rot. Amico suo S.

QUOTIES animo meo recursant cum multa, tum maxima tua in me merita, imo tuus liberalissimus animus, toties ego meam fortunam incuso, malignam, invidam, iniquam voco, per quam mihi non sit facultas, ubi tuum abunde expertus sum, mei vicissim in te declarandi amoris. Equidem inter mala, quæ mille me vel syderis natalis vi, vel Dei jussu à puero usque prosequuntur, hoc ego vel molestissimum ac miserrimum judico, eum mihi esse insitum animum, qui multo malit dare, quam accipere, aut certe bene meritis cum fœnore referre gratiam; eam contra conditionem, quæ à quovis beneficium postulet accipere, nemini sinat reddere. Et quid pudenti ac generoso ingenio possit esset acerbius? *Æschines* adolescens ingeniosus, at pauper, quum condiscipulos pro suis quemque facultatibus præceptori *Socrati* munera ferre videret, hoc uno modo se pauperem sentiebat, quod animum gratissimum, quo etiam exsereret, nihil esset, & tamen ille quod fortuna negarat, ingenio reperit. Seipsum enim præceptori donavit, idque munus ut *Socrati* esset gratissimum, verecundia & prudenti oratione effecit. Verum quo ego sum *Æschine* pauperior, quando ne id quidem mihi relictum est, id unum certe pro tuis meritis gratiæ feres, *Erasmi* animum & gratum, & memorem, & amantem, & amico suo omnia semper bona cupientem; quæ quidem generosis animis etiam citra rem grata esse solere scio, cum ea sine his nullum unquam nisi sordidissimum juverit. Tum si qua vel voce vel scriptis referri gratia solet, hanc tibi vicissitudinem magnifice polliceri possum. Hunc vero codicem, quem ad te propria manu perscriptum mitto, nostri mutui amoris pignus ac monimentum ut habeas oro, in quo quidem castigando plus pene quam scribendo laboris insumsi. Hoc igitur tu nostrum vel munusculum, vel monimentum (si ita mavis appellari) tam habebis gratum, quam *Erasmum* charum habuisti. Gratissimum autem fuisse sic demum intelligam, si in eo evolvendo assiduum te præstiteris, si accepero tibi semper in sinu, in manibus, in genibus esse. Neque hi mihi libros amare videntur, qui eos intactos ac scriniis abditos servant, sed qui nocturna juxta ac diurna contrectatione sordidant, corrugant, conterunt, qui margines passim notulis hisque variis oblinunt, qui mendi rasi vestigium, quam mendosam compositionem malunt, idque cum in cæteris Auctoribus, tum in hoc *Terentio* factitandum censeo ei, qui non semi-*Latine* ac semi-*Gallice*, (quod feré nostri ludimagistri cum suo *Alexandro* docent) sed qui plane *Ro*-

A *mane* loqui cupiat. Est enim in his *Terentianis* Comœdiis mirifica quædam sermonis puritas, proprietas, elegantia, ac (ut in tam antiquo *Comico*) horroris minimum; lepos (sine quo rustica est omnis, quantumvis phalerata, oratio) & urbanus & salsus. Aut hoc igitur magistro aut nemine discere licebit, quo pacto veteres illi *Latini*, qui nunc vel nobis pejus balbutiunt, locuti sunt. Hunc itaque tibi non modo etiam atque etiam lectitandum censeo, verum etiam ad verbum ediscendum. Cave autem ne homuncionum istorum imperitulorum, imo lividulorum garritus te quicquam permoveant, qui ubi in ineptissimis auctoribus *Florista*, *Ebrardo*, *Gracista*, *Huguitione* se senuisse viderunt, nec B tantis ambagibus ex imperitiæ labyrintho potuisse emergere, id unicum suæ stultitiæ solatium proponunt, si in eundem errorem suum juniores omnes pelliciant. Nefas ajunt à *Christianis* lectitari *Terentianas* fabulas. Quam ob rem tandem quæso? Nihil, inquiunt, præter lasciviam, ac turpissimos adolescentum amores habent, quibus lectoris animum corrumpi necesse sit. Facile undelibet corrumpitur, qui corruptus accesserit: *Sincerum nisi vas, quodcunque infundis, acescit.* Itane isti religiosuli ad cætera vel utilissima talpis cæciores, ad unam, si qua est, lasciviam, capreæ sunt? Imo capri ac stolidi nihil sibi præter nequitiam, qua sola imbuti sunt (indocti quippe iidemque mali) sapien- C tes, non vident quanta illic sit moralitas, quanta vitæ instituendæ tacita exhortatio, quanta sententiarum venustas. Neque intelligunt totum hoc scripti genus ad coarguenda mortalium vitia accommodatum, imo adeo inventum. Quid enim sunt Comœdiæ, nisi servus nugator, adolescens amore insanus, meretrix blanda ac procax, senex difficilis, morosus, avarus? Hæc nobis in fabulis, perinde atque in tabula, proponuntur depicta; ut, quum in moribus hominum quid deceat, quid dedeceat, viderimus, alterum amemus, alterum castigemus. En (in *Eunucho*) *Phædria* ille ex summa continentia, in summam ineptiam amore, tanquam morbo validissimo, immutatus adeo, ut eundem esse non cogno- D scas, quam pulchro exemplo docet, Amorem rem esse & miserrimam & anxiam, instabilem, & prorsus insaniæ turpissimæ plenam. Assentatores istos (pestilens hominum genus) *Gnathonem* suum, artis suæ principem, spectare jubeto. Jactabundi & sibi placentes, quales divitum plerosque imperitos videmus, *Thrasonem* suum spectent, ac tandem cum sua magnificentia, quam ridiculi sint, intelligant. Sed de his latius (quum quæ de litteris scripsimus, edemus) nostra leges, volente quidem Deo. Ad præsentem locum satis fuerit tetigisse Comœdias *Terentianas*, modo recte legantur, non modo non ad subvertendos mores, verum etiam ad corrigendos maximopere valere; certe ad *Latine* discen- E dum plane necessarias judicaverim. An potius istud ex *Catholicon*, *Huguitione*, *Ebrardo*, *Papia*, cæterisque ineptioribus sperare jubebunt? Mirum vero si his auctoribus quis quid *Latine* discat, cum ipsi nihil non barbare locuti sint. Hujusmodi amplectatur, qui balbutire volet; qui loqui cupiet, *Terentium* discat, quem *Cicero*, quem *Quintilianus*, quem *Hieronymus*, quem *Augustinus*, quem *Ambrosius* & juvenes didicere, & senes usi sunt; quem denique nemo, nisi barbarus, non amavit. Sed de his satis. Cæterum litteras tuas optatissimas accepi, non inconditas, extra jocum *Latiniores*, quam exspectaram: quæ quidem me cum sua quadam facetia, tum tuo, quem plurimum præ se F ferunt, amore, plurimum delectarunt. Te amamus, te somniamus, tui videndi incredibili voluptate tenemur. Uxorem tuam optimam una tecum bene valere cupimus.

EPISTOLA VIII.

Erasmus Rot. Theologo cuidam S. D.

EXIMIE vir, miratur *Homerus* mortalibus nullam esse belli satietatem, cum rerum cæterarum omnium sit

sit saturitas. At ego magis demiror, nobis nullam esse tumultuandi satietatem. Audio denuo magno studio quosdam nescio quid moliri in me, & inquirere in libros meos, quod nunquam istis venit in mentem, nisi cum irati cupiunt ulcisci. At sperabam *Atensi* mortuo, studia fore tranquilliora, nec sperabam fore, ut hac in parte *Helias* ille suos haberet *Helizeos.* Tu fac eum præstes, quem es pollicitus. In epistolis, licet ante concordiam editis, nihil est, quod cujusquam lædat famam, nisi se prodat. Bene vale, & tranquillitati studiorum consule, quod magis in rem vestram est, quam meam.

EPISTOLA DIX.

Erasmus Rot. cuidam Theologo S.

ABSOLUTISSIME Magister noster, *Quirinus* famulus meus huc reversus, retulit te in convivio dixisse, quædam esse in libris meis, quæ nullo pacto possent ab hæresi excusari. Fieri potest, ut ille non satis intellexerit quid dixeris: & fieri potest, ut, imprudente me, tale quiddam sit in scriptis meis, quum ejusmodi nonnulla reperiantur in scriptis *Hieronymi*, *Ambrosii*, & *Augustini*. Verùm ego sum in hac sententia, ut existimem in scriptis meis nihil esse, quod proprie dici possit hæreticum, si absit disputandi calumniandique studium. De cæteris lapsibus, qui solent hominibus obrepere, nunc non ago. Quare rem mihi summopere gratam facies, si tale quiddam ostenderis: ostensum, protinus à me jugulabitur. Odi hæresim ut si quis alius. Audio enim te virum esse civilem & æquum, ac *Beddæ* dissimillimum, qui mihi rabire videtur, non judicare, precor illi sanam mentem. Uter autem nostrum acrius retundat vires sectarum, vel illo argumento apparet, quod neminem vehementius oderunt quam me, neque quenquam frequentius lapidant aculeatis libellis, quum *Beddæ* nemo succenseat. Et hæc *Erasmus* audet in *Germania*, non sine summo discrimine & fortunarum & capitis. Neque enim libellis tantum res agitur, sed criminationibus periculosis, & clancularis insidiis. Enotant è libris meis, si quid irritare possit in me civitates, populum aut Principes. Edunt odiosa quædam sine nomine, & subornant qui suspicionem in me derivent. Latitant enim sub Euangelii nomine quidam artifices moribus non admodum Euangelicis. *Basileam* non reliqui, donec esset aliqua spes rem posse ad saniora referri consilia. Hæc si nollent Theologi quidam, saltem hunc hominem aliquo favore dignum judicarent. Dominus te prosperet in omnibus. Rescribe per hunc si molestum non est. Est enim *Ottomarus Luscinius*, hujus urbis primarius ecclesiastes, nec à Linguis ac Musis alienus, in hoc mei fati, quod ut ille *Augusta*, ita ego *Basilea* profugi, ne videremus quæ dolerent oculis.

EPISTOLA DX.

Erasmus Rot. cuidam S.

SCRIBIS te nolentem ac reluctantem voluntate parentum rapi, protrudique in aulam Principis. Quando igitur necessitas vinci non potest, superest ut commode utendo perficias, ut aliquando te istinc explices quam minimo malo. Nec enim omnibus infeliciter cessit hanc adisse *Laidem*. Et ne tibi videar non satis gravis admonitor, scito me ab ipsa pueritia ad annum usque quinquagesimum in aulis Principum militasse. Primum illud tecum statuito, ne quid cui credas quantumvis in speciem amico, quantumvis arridenti, complexanti, pollicenti, dejeranti. Nec quenquam existimes tibi ex animo amicum, nec tu sis cuiquam amicus ex animo; tamen perinde quasi neminem non ames, ita blandus & comis esto singulis. Esto largissimus eorum officiorum, quæ tibi nihil afferunt impendii. Saluta blande, complectere, cede viam, aperi caput, subinde repete honoris & charitatis titulos, lauda affatim, pollicere benigniter. Prius igitur domi

A vultum componito, ut is tibi paratus sit ad omnem fabulæ partem, ne quid veri affectus in facie subluceat. Meditanda domi est actio, ut oratio vultui, ut vultus ac totius corporis gestus, orationi fucatæ subserviat. Hæc sunt aulicæ philosophiæ rudimenta, ad quæ nullus erit idoneus, nisi prius omnem pudorem absterserit, aut vultu nativo domi relicto, quasi personam sumserit. Proximum erit ut factiones totius aulæ subodoreris, sed ita, ne cui te facile admisceas. Si quos, aut si quas videris nihil non posse apud Principem, vide ut te semper inflectas ad latus navis felicius. Nec pudeat aut pigeat assentari morionibus etiam, quos animadverteris gratos esse *Jovi*. Sed hunc ipsum techB nis omnibus captabis. Quoties in illius conspectu consistes, arte præ te feres simplicem quandam alacritatem, quasi gaudio gestias quoties illi datur adesse. Et posteaquam comperisti, quibus rebus offendatur, quibus oblectetur, non multum erit negotii apud illum quamvis magnam inire gratiam. Commode subservies, ad orationem arridebis, si loqui non dabitur, applaudes, velut admirabundus. Sed apud alios plenis ut ajunt tibiis, illius laudes decantabis. Aliqui certe perferent si passim prædicaveris. Nunc hic, nunc ille tibi captandus erit munusculo, sed eleganti & apto magis, quam precioso, ne videaris aureo piscari hamo, pretium addes oratione. Excusabis tenuitatem fortuC næ; ubi illa contigerit opulentior, polliceberis montes aureos. Si qua præda affulserit, cave quisquam deorum aut hominum tibi tam charus sit ut illi credas. Semper tibi proximus esto. Quoties de re agitur, vel patri verba danda sunt. Non semper in aula spirant venti secundi: ubi spirant, arripienda est occasio. Nullius jurisjurandi tam sancta sit tibi religio, ut hujus gratia patiaris opimam prædam elabi de manibus. Si quibus Principem senseris vehementer offensum, ac diversam factionem gestire victoria, semper accommoda te felicioribus: sed ita, ut alteram partem non lædas capitaliter, nisi id fiat tuo magno certoque bono. Solent enim Principum favores ventorum in morem D subinde reflare in diversum. In summa, ubique venare commodum tuum. Ne quem aperte lædas. Cave mensam habeas domi: ea res exhauriet te sumtibus. Longe præstat convivam esse quam convivatorem. Noli supputare quanti constet una cœna domi data, sed subducito rationem ad quantam summam post annum ea res tibi sit reditura. Proceres aliquot cole. Horum mensis te adjungito, sed ita, ne crebrius ad eundem. Hic comis & commodus esto conviva, sed festivus ac lepidus, ut ne quem offendas. Si quid in te dictum erit petulantius, in lusum jocumque vertito, etiamsi seria res sit. Ab omnibus tanquam ab hostibus caveto. Ne cui concredas unde te possit lædere. Si E quos senseris tibi parum amicos, fac artificio summo dissimules, & communibus officiis hoc magis apud illos amicum agas. Lauda apud eos quos suspicaris renuntiaturos, hac arte aut fient amici, aut mitius erunt inimici. Tantum cave ne qua detur ansa lædendi. In cæteris nugis aulicorum esto lepidus congerro. Tantum ab alea temperato: siquidem ad hunc scopulum multi fecere naufragium, sic ut vix licuerit enatare nudos. Da operam ut quam minimum inquineris. Ad rem augendam, & constabiliendam ubique vigila. Ubi satis pingueris, excogitanda ratio, ut, quod paucis contigit, feliciter ab aula te subducas, tibique vivas. Neque perpetuus adsis Principi, neque nimium diu absis: F quorum alterum parit tædium & satietatem, alterum oblivionem. Ut autem etiam commodo tuo absis, ambi legationes sed favorabiles, minimique negotii: ita subinde redibis novus ad Principem tuum. Semper esto querulus ac petax; &, quemadmodum callidæ meretrices variis nominibus ac modis semper aliquid auferunt ab amatoribus, ita tibi studio sit semper aliquid auferre à Principe. Sed ea potissimum petenda, quæ ille sine suo sumtu largiri potest. Quod genus sunt sacerdotia, præpositure, abbatiæ. Si quid erit tale, cujus

jus tu capax non sis, suborna qui petant suo nomine, sed tuo commodo. Hæc arbitror esse satis pro primis elementis: posthac ubi te profecisse videro, abstrusiora quædam impertiam. Vale.

EPISTOLA DXI.

Erasmus Rot. ....

* QUO magis mecum reputo, quam nihil est in fortunis meis, quod tuum favorem aut emeruerit unquam, aut emerere possit in posterum, hoc magis admiror genuinum animi tui candorem, qui cum crebro in tuis ad *Dorpium* litteris nostri facias mentionem, nunc etiam epistola propria dignatus sis, præsertim in tantis negotiorum undis assidue versans. In ordinem Consiliariorum jam ante triennium eram adscitus: tantum deerat diploma Principis, in cujus vicem *Joannes Sylvagius*, quondam Cancellarius, suam interposuerat fidem: at illi mors fidem non servavit. Sed hoc totum tale est, ut non videam cur mihi sit magnopere gratulandum: nec mihi cum Aula convenit, nec Aulæ mecum. Bonis litteris juvandis videor mihi propemodum pro mea portione satisfecisse; quas tamen non deseram, sed paulatim me subducam ex arena, nisi rerum humanarum status in diversum mutetur: cujus adhuc non affulget alicunde spes aliqua probabilis; adeo succedit res istis, qui sub prætextu religionis, pro ventre tyrannideque sua adversus optima studia, doctrinæque Euangelicæ sinceritatem digladiantur. Proceres Aulici alias res agunt: Proceres Ecclesiastici venantur mitras & galeros, Theologi veteris farinæ adjungunt sese Prædicatoribus & *Carmelitis*; quos nihil omnino pudet, neque dicere, neque facere. Est hîc *Egmondanus Carmelita*, qui sæpenumero me stultissime taxat in publicis concionibus ac professionibus ordinariis: ridetur ab auditoribus veluti furiosus, & tamen homo senex sibi non potest displicere sic ineptiens. Venit ante menses aliquot *Phrysius* quidam Prædicator, nomine *Laurentius*, juvenis indoctus, sed ad insaniam usque sibi placens. Is hebdomades aliquot interpretatus est populo locos aliquot è *Moria*, magnis convitiis debacchans in me: tandem me dissimulante indictum est rabulæ silentium nomine Academiæ: siluit aliquandiu. Nuper cœpit rursus insanire, nescio quo instigante; nec ullius auctoritate potest compesci. Indoctus est, stolidus est, ac depugnare paratus: & habent qui illi sic currenti suffundant frigidam. Si litigem cum illis, cum belluis & cum populis bellum suscepero; si scribam adversus eos, jampridem perfricuerunt frontem; sic cogitant secum, scribat ille doctis, qui pauci sunt, nos latrabimus apud populum: si urgeas, extremum est, qui peccavit relegatur in aliud Monasterium, ut satius sit in uno clamari loco. Ad hoc connivent Magistri nostri; quorum nonnulli mihi jampridem parum æqui sunt, nec video, quamobrem: nec expostulant mecum, nec possunt placari; & subinde novis suspicionibus exasperantur, quas jam semel compererunt falsissimas. Est hîc *Vincentius* quidam *Dominicalis*, *Alcmariensis*, Magister noster, homo minime doctus, & natura fatuus: is quum ubique jam diu deblaterasset in me, nec finem faceret, semel atque iterum monitus; tandem adii hominem, hortatus sum ut coram diceret, si quid haberet. Ostendebat loca quædam in libris meis, quæ notarat, quorum nullum omnino intellexerat. Est & Priorculus quidam idiota, sed meretricia malitia, ex isto profectus Monasterio: is auctor est hujusmodi næniis. Quod si erit istis impune, ut si quid illis dolet, aut si quid suspicantur, abutantur auctoritate loci sermonisque divini ad ulciscendos affectus suos; cum obscurum non sit, quales sint, quid, obsecro, futurum est denique? De *Luthero* scis fumum aliquem excitatum *Lovanii*, videlicet hoc agentibus Theologis, à quibus nata est *Bulla*: mox *Leodii*, connivente Episcopo, qui ambit Galerum Cardinalitium: postremo *Coloniæ* multo etiam odiosius, ubi regnat *Hoogstratus*. Sed ut *Lutheri* scripta non probantur omnibus, ita nulli non displicuit rei modus, & sævitia tam tyrannica. Nec id fecissent impune *Coloniæ*, ni præsentia Regis obstitisset. Nunc *Lutherus* illic venditur ut antea. Hîc duo scripserunt adversus *Lutherum*, *Latomus* & *Joan. Turenhout*, sed neuter videtur librum editurus; diffidunt, opinor, sibi: & longe facilius est sic *Bullis* & fumo vincere, quam argumentis. Nunquam me admiscui causæ *Lutheranæ*, tametsi neque clamores horum unquam probavi, neque libellos eorum, qui hactenus repugnant *Luthero*. Et hoc male habet istos: si *Luthero* adessem, iisdem machinis & me adorirentur; si repugnem *Luthero*, *Germanorum* odio, quod in meum caput concitarem, abuterentur in meum exitium, homines Euangelicæ mansuetudinis ac simplicitatis. Me suis mendaciis detulerunt apud Nuntium Apostolicum, quasi solus sustineam *Lutheri* negotium, ne possit perdi: nam hoc solum moliuntur; corrigi non cupiunt. Dux *Franciscus Singlius* narrabat, se expostulasse cum Cæsare *Carolo*, quod tale Mandatum edidisset, quale ferebatur, atque illum respondisse, se nihil tale mandasse. Dux *Saxoniæ Fridericus* cum ageret cum illo de *Luthero*, hoc accepit responsum: Non damnabitur *Lutherus* nisi auditus. Episcopi coacti sunt dissimulare, solus Dux exhibito *Brevi*, quo jubebatur *Lutherum* conjicere in carcerem, donec aliud de illo statueretur, respondit, se admirari, quod Pontifex talia ab se peteret, cum ipse esset Laicus, nec adhuc satis constaret, *Lutherum* esse dignum, cui id fieret: proinde rem esse differendam in Concilium *Wormaciense*. Id responsum pessime habet Nuntios. Constat *Bullam* à Pontifice vetitam publicari: *Aleander*, qui attulit, non aliam docuit commissionem, quam ut conferret cum Academiis: is est homo trium Linguarum peritus, sed quem omnes affirmant esse *Judæum*; certe vita est insignis omnium testimonio. Quod hic egit in Inferiori *Germania*, hoc agit *Eckius* quidam militaris Theologus in Superiore. *Germani* maledicis libellis rem gerunt: & miror neminem exsistere, qui rationem inveniat hos tumultus componendi. *Lutherus* in dies scribit atrociora, & plane videtur spectare ad seditionem, me dehortante. Scribit se voluisse plane contemnere *Bullam* Pontificiam, sed ex amicorum consilio renovasse veterem expostulationem. Cardinali *Gurcensi Coloniæ* exhibebatur *Breve*, quo jubebatur accersere *Stupitium* Vicarium Generalem *Augustinensium*, qui favisset *Luthero*; & adigere ad abjuranda omnia *Lutheri* dogmata: quod si nollet, conjiceret in vincula; aut aliter suo modo puniret. Multa sunt in Libris *Lutheri* digna cognitu; quædam admixta sunt, quæ præstabat omittere: & nimium atrociter omnia, ne dicam seditiose. Quod si ea, quæ ad rem pertinent, moderatius dixisset, etiamsi *Romanæ* Curiæ non ferenda vitia liberrime taxasset, habuisset omnes sibi faventes: & tamen nescio quo pacto fit, ut qui contra illum scribunt, nihil adferant dignum lectu. Si ille deliravit scribendo, isti longe magis delirant respondendo. Et inter hos, qui *Lutherum* velint exstinctum, nullum bonum virum video. Cardinalis *Adriani Trajectensis* Epistolæ miram quandam amarulentiam sapiunt; favet suis discipulis, ipso dignis, frigidis, fucatis, ambitiosis & vindicibus. *Leodiensis* exspectat Galerum, & Abbatiam *Antwerpiensem* vix obtinuit. Vidi litteras *Hutteni*, quibus queritur, Pontificem scripsisse, ut conjiceretur in vincula: is nusquam apparuit, cum essem *Coloniæ*: fertur cum quadraginta obsidere itinera, ut intercipiat *Romanenses*, quibus indixit bellum. Hæc quem exitum sint habitura nescio. Ego me nullo pacto huic negotio admisceo. Fata viam invenient. *Minoritis* Observantibus à suis Patribus impositum est silentium: de *Luthero* illi sapiunt. Prædicatores sui similes sunt, semper aliquem tumultum moliuntur in orbe: qui Ordo subversurus est *Christum*, si unquam subvertitur. * * * * * *

EPISTOLA DXII.

Epistola Erasmiana Fragmentum.

—— VTRAQVE pars sic tendit funiculum, ut utriusque malo rumpatur: & hinc hic orbis tumultus. Tollunt omnes imagines, rem cum primis & elegantem & utilem. Tollatur colendi superstitio, tollantur imagines templis indecoræ aut immodicæ, idque paulatim, & sine tumultu. Volunt ejicere sacerdotes; dent operam, ut sint sacerdotes docti & pii, nec temere admittatur ad hoc honoris, nisi probatus & dignus. Erunt pauciores, quid tum? Præstat habere tres bonos, quam trecentos inutiles. Non placet illis cultus Ecclesiasticus. Multa canuntur ac fiunt in templis inepta; corrigantur vitia, idque paulatim, maneat cultus. Exsecrantur Missas odio sordidorum sacrificulorum, qui nihil aliud didicerunt quam missare, cætera Laicis profaniores. Submoveantur illi conductitii, ac more veterum unum sacrum celebretur in templo, aut in festis diebus duo: mane unum privatum, ob famulos & hospites; alterum circa decimam. Indulgentiæ jam explosæ sunt, quibus aliquot seculis impositum est mundo, adjuvantibus Monachis, conniventibus Theologis. Qui putant Missas & Parentalia nihil prodesse defunctis, erogent in pauperes vivos, quod vulgus à morte jubet fieri. Ne molesti sint iis, quibus persuasum est vivorum Bona Opera prodesse defunctis, quæ vivi curarunt ut fierent. Quibus persuasum est, Sanctos nihil agere apud *Christum*, invocent bona fide Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum. Divos colant ac venerentur imitando, ne obstrepant qui pio affectu colunt & invocant eos. Superstitio reprehendatur, affectus probetur, quem puto *Christo* non esse ingratum, etiamsi sit erroneus. Non sentiunt Sancti vota nostra: at *Christus* sentit, ac pro illis donat quod petimus. Quibus persuasum est, Confessionem non esse partem Sacramenti, nec à *Christo* institutam, servent tamen eam ut rem salutarem, à patribus inductam, & multorum seculorum consensu probatam, donec aliud de ea statuat Ecclesia. Et in confitendo adsit sinceritas, absit superstitio. Non multum gravabitur Confessione, qui deligit idoneum sacerdotem, qui non confitetur nisi manifeste mortalia, & qui cavet ne quod facinus capitale admittat. De Purgatorio in suo quisque sensu abundet, non est quod ob hæc scindatur *Christiana* charitas. De Libero Arbitrio disputent in *Sorbona* Theologi, Laici simpliciter ambulent & confidenter. Sive justificent Bona Opera, sive non, nihil refert, modo conveniat, ad salutem non sufficere Fidem sine Bonis Operibus. De Baptismo servetur, quod tot seculis servavit Ecclesia. Posset tamen unicuique parenti relinqui liberum, utrum malit statim tingi infantem suum, an differri usque ad adolescentiam, modo interim diligenter instituatur in dogmatibus orthodoxis & sanctis moribus. Anabaptistæ nullo modo ferendi sunt. Apostoli jubent nos obedire magistratibus, & isti gravantur obedire Principibus *Christianis*. Communio bonorum sit ex charitate, possessio & jus dispensandi maneat penes proprietarium. Si de Eucharistia sic inter se ambigunt, ut quotidie pariant novas & absurdas opiniones, quanto consultius erat manere in vetere sententia, donec vel Synodus universalis, vel revelatio divinitus aliquid aperiat certius. De adorando scrupulus facile solvitur. Nemo adorat Eucharistiam, nisi ibi sit totus *Christus*. Nec quisquam tam demens est, ut humanam *Christi* naturam adoret pro divina. Divina autem nusquam non est præsens. Abusus hujus sacramenti possent corrigi. Olim non ostentabatur, sed servabatur inclusum in loco mundo. Nec circumferebatur in ludis, aut per agros ab equite sacerdote. Volentibus sumere, porrigebatur. Nunc in *Anglia* nulla est domus, nulla caupona, pene dixeram lupanar, ubi non sacrificetur. Hæc vendunt *Cortisani*. In cæteris item si utrinque adhiberetur moderatio, A fortassis hi tumultus paulatim redirent in aliquem tranquillum statum. Hoc consilium sequutus est Dux *Juliacensis*, & fatetur prospere cedere. Nec dubito, quin idem futura sit vestra civitas, si per Ecclesiastas liceret. Vereor, ne illi suum agant negotium, ut sint in tuto. ——

EPISTOLA DXIII.

Apologia pro MORIA ERASMI, *qua etiam docetur quam necessaria sit Lingua Græca cognitio.*

Thomas Morus Martino Dorpio *S. D.*

B SI *mihi ad te venire tam esset liberum, quam vehementer, mi* Dorpi, *cupio, tum ista, quæ nunc parum commode committo litteris, commodius tecum coram ipse tractarem; tum quo nihil mihi jucundius potuisset accidere, teipso interea præsens præsente perfruerer: cujus videndi, cognoscendi, complectendique, mirum pectori meo desiderium insevit* Erasmus, *utriusque nostrum amantissimus, tum utrique (uti spero) ex æquo charus. Nihil est enim quod ille majore cum voluptate faciat, quam ut apud præsentes amicos suos absentes prædicet. Siquidem cum sit ipse plurimis, idque in diversis orbis terrarum partibus doctrina suavissimorumque morum gratia charissimus, conatur sedulo, ut quo in unum se omnes animo* C *sunt, eodem etiam inter se omnes conglutinet. Non cessat ergo apud universos singulatim amicorum quemque referre, & quo in cunctorum amicitias insinuet, omnes cujusque dotes, quibus amari promereatur, exponere. Quod cum ille assidue faciat de omnibus, de nullo tamen sæpius, de nullo facit effusius, de nullo quam de te, charissime* Dorpi, *libentius; quem ita dudum celebravit in* Anglia, *ut nemo sit ibi litteratorum virorum, cui non* Dorpii *nomen æque notum celebreque sit, atque* Lovaniensibus *ipsis, quibus est (ut debet esse) celeberrimum. Seorsum vero ita te depinxit apud me, ut jam olim pulcherrimam animi tui imaginem, planeque eandem apud animum meum præsumserim, qua mihi, posteaquam huc appuli, ex* D *elegantissimis opusculis tuis eluxit. Itaque cum me primum scirem ab invictissimo Rege nostro, in has partes legatione functurum; crede, mi* Dorpi, *mihi, non pro minimo itineris tanti pretio ducebam, quod oblata mihi videbatur occasio, qua tecum quoquo pacto congrederer. Verum istam conveniendi tui facultatem, quam præbitam esse speraveram, negotii nobis demandati ratio præripuit, quæ me* Brugis, *ubi cum magnificis illustrissimi Principis nostri Oratoribus res ut nobis tractaretur convenerat, alligavit. Quo fit ut nunc vehementer doleam, (quum hæc legatio mihi multis alioqui nominibus arrideat) qua tamen in re optaveram maxime fortunam adfuisse propitiam, ea me maxime ab* E *illa destitui. Verum (ut ad id tandem veniam quod me coegit in præsenti scribere) dum hic versor, incidi forte in quosdam, qui mihi non alieni à litteris videbantur; apud hos de* Erasmo *& de te item sermonem ingero: illum ex litteris ac fama, te vero etiam alias noverant. Narrant mihi rem, ut parum lætam, ita neutiquam credibilem, te videlicet in* Erasmum *animo esse parum amico, idque ex litteris ad eum tuis liquere: quas (quoniam ad credendum ægre me adduci videbant) postero die allaturos se esse pollicebantur; redierunt postridie, tum litteras ad me ternas apportarunt, unas abs te ad* Erasmum *scriptas, quas ille (quod ex ejus responsione colligo) non acceperat, sed ea-* F *rum exemplar, id quod mihi nunc evenit, nescio quo monstrante perlegerat. In his* Moriam *insimulas, & ad Sapientiæ laudem invitas: institutum ejus de emendando* Novo Testamento *ex* Græcis *codicibus tam parum probas, tam angustis limitibus ut coarctet suades, ut pene in universum dissuadeas. Alteræ fuerunt ipsius, quibus tibi breviter, utpote fessus ex itinere, atque adeo in eodem adhuc itinere occupatus, satisfacit, copiosius idem se facturum professus cum* Basileam *delatus esset. Denique tertiæ litteræ tuæ fuerunt, quibus rursus ad*

ad hanc Erasmi *respondes epistolam: has ego cum præsentibus illis perlegissem, quanquam erant aliqua, non quæ mihi quidem inimicum esse te illi persuaderent, (quid enim possit esse tale, ut hoc persuadeat mihi?) sed animo tamen aliquanto magis turbido, quam exspectaram; tamen quia hanc opinionem illis ex animo eradi potius, quam confirmari cupiebam, asserui, nihil ibi legisse me quod non ab amicissimo pectore profectum videatur. At, inquit eorum unus, non æstimo quæ scripserit, sed meo judicio neutiquam amice fecit omnino quod scripserit. Nam si* Moria *quenquam tam vehementer offendit, quod ego nusquam, ne* Lovanii *quidem, quanquam ibi post editam* Moriam *sæpe multumque versatus, audivi, præterquam ab uno aut altero morosissimis atque infantissimis senibus, & quos ibi pueri quoque rident: quum alioqui & hic & ibi tam grata fuerit omnibus, ut multi multas ejus partes memoriter ediscant etiam. Verùm quod cœpi dicere, si* Moria *quenquam tam vehementer offendit, ut* Erasmus *ad palinodiam quoque videretur invitandus: tamen quum* Dorpius *non ita pridem accersitus ad* Erasmum *esset, idque (ut ipse scribit) solus; quid attinebat scribere? Si quid monendum putavit, cur non præsentem præsens admonuit? cur non (ut apud* Terentium *est) coram quæ facto opus essent imperabat, potius quam cum exisset, clamaret de via, idque* Erasmo *tam longe semoto, ut quæ eum aut primum, aut etiam solum audire oportuerat, ea & solus aliquandiu nesciverit, & postremo non nisi per alios acceperit? Quæ in re vide (inquit) quam sincere faciat. Primum quem nemo accusat, eum apud omnes defendere sese simulat: deinde quibus eum rationibus tuetur, cum nescio an quisquam audiat quæ contra eum objicit (præter eum solum, qui solus debet) publice legunt omnes. Hæc cum ille dixisset, aliique eorum alia, quæ nunc non necesse habeo commemorare, ita respondi, atque ita à me dimisi, ut facile intelligerent, nihil sinistri me de te libenter audire, animoque esse in te propemodum æque propenso atque in* Erasmum *ipsum, in quem tam propenso sum, ut esse propensiore non possim. Nam quod scribere ad eum, quam coram rem tractare maluisti; quocunque tu id consilio feceris, certe non fecisse malo: & ego, mi* Dorpi, *mihi pro mea de te opinione persuadeo; & ille certus animi erga se tui non dubitat. At secundas istas litteras tuas, quæ jam passim parum secunde leguntur, nullo omnino consilio tuo, sed plane casu quopiam in publicum emanasse crediderim. In quam sententiam vel eo inprimis impellor, quod in his nonnulla sunt hujusmodi, ut plane mihi persuadeam, te si velles emittere, fuisse mutaturum, utpote non satis idonea, quæ vel ad eum scriberentur, vel abs te. Neque enim quædam tam acerbe ad amicum tantum, neque tam neglectim ad hominem tam doctum: imo sat scio & pro modestissimo ingenio tuo clementius, & pro eximia doctrina tua scripsisses accuratius. Porro jocis, scommatibusque, quibus plus quam modice scriptio tota scatet, non dubito quin usurus fueris, aut aliquanto parcius, aut certe, mi* Dorpi, *salsius. Namque quod* Moriam *insectaris, quod in Poetas inveheris, Grammaticos omnes subsannas, Annotationes in sacram Scripturam parum probas,* Græcarum *litterarum peritiam non admodum ad rem pertinere censes: hæc, inquam, omnia non magnifacio, ut in quibus citra cujusquam offensam liberum cuique sit sentire quod velit: & ita abs te sunt adhuc disputata, ut non dubitem quin inter legendum multa cuique succurrant, quæ responderi ex adverso debeant. Porro, tantum abest ut in horum quenquam nimium abs te dictum existimem, ut in quibusdam etiam multa desiderem, quibus optassem hoc scriptum tuum ad* Erasmum *prodisse instructius, quo major ei præberetur occasio sua ex diverso castra majoribus opibus* communiendi. At istuc certe me nonnihil commovit, quod* Erasmum *in eo libello tuo videris aliquanto secus, quam te atque illo est dignum attingere: quippe quem ita tractas, tanquam modo contemnas, modo velut è sublimi derideas, interdum quasi non admoneas, sed tanquam patruus aut tristis censor objurges: postremo verbis ejus aliorsum detortis, Theologos omnes, atque adeo Universitates quas vocant, in eum concites. Nec in eam partem accipi hæc mea scripta volo, quasi adversus te, quem plane credo nihil horum ulla in eum malignitate fecisse, ego, cui nimirum ipsi patrono opus sit, in patrocinium suscipiam illum, quem certe majorem & haberi apud omnes, & esse scio, quam ut in eorum ordinem redigi debeat. Sed quoniam te amo, famæque tuæ bene cupio, idcirco admonere te eorum volui, unde ansam apprehendunt hi, quibus modestia tua, & vere cygneus animi tui candor non satis exploratus est, quæ fama te & tua nimis avidum, & aliena insidiantem putant. Utinam,* Dorpi, *quemadmodum* Æneas *sese apud* Virgilium *circumseptus nebula* Carthaginensibus *immiscuit; ac se suaque facta in tapetibus depicta spectavit: sic utinam non visus ipse videre posses, quo vultu posterior hæc epistola tua legatur. Sat scio, longe majores mihi gratias habendas duceres, qui te sincere admoneam, ut mutare possis: potes namque mutando efficere, ut hanc omnes (id quod ipse facio) non emissam tibi, sed elapsam judicent, quam eis qui quæ te coram adulati laudant, eadem clam etiam ipsi lacerant. Quanquam profecto miror si quisquam usque adeo adulari in animum inducat suum, ut ista vel te præsente collaudet, quæ ut cœpi dicere, utinam per cancellos transpicere possis, quo vultu, qua voce, quo affectu legantur, cum apud* Erasmum *non semel inculcas* Theologos Nostros, Erasmum, & Grammaticos Vestros: *quasi cum ipse sublimis in Theologorum ordine consideas, illum deorsum inter Grammaticulos detrudas. Et sedes tu quidem inter Theologos merito; nec sedes modo, sed præsides quoque: nec ille tamen è Theologorum soliis in Grammaticorum subsellia depellendus. Quanquam Grammatici nomen, quod tu frequentius quam facetius irrides,* Erasmus, *opinor, haud adspernabitur, imo (ut est modestus) quanquam meretur, maxime fortassis, nec agnoscit tamen: quippe cum sciat, Grammaticum idem omnino significare quod litteratum, cujus officium per omnes litterarum species; hoc est, per omnes sese disciplinas effundit. Quo fit, ut qui Dialecticen imbiberit, Dialecticus: qui Arithmeticen, Arithmeticus vocari possit; tum in cæteris artibus ad eundem modum. At litteratus, mea certe sententia, nisi qui omnes omnino scientias excusserit, appellari nemo debet: alioquin & infantibus licet Grammaticorum nomen attribuas, quicunque ex* Alpha *&* Beta *litterarum formas edidicere. Quod si tu eos tantum Grammaticos esse vis, quos ais ferulas sceptrorum vice gestantes, in antro plagoso regnare: tum Philautia ac Moria stultiores arbitrari, se omnes nosse disciplinas, quod voculas intelligunt ipsas & orationum structuram. Ego medius fidius, mi* Dorpi, *etiam eos quanquam procul à disciplinis esse concesserim, tamen aliquanto propius accessisse puto, quam Theologos illos, qui & structuram orationum & voculas ipsas ignorant: ex quo genere, & ego aliquot, & tu (ut opinor) plures (quanquam uterque sedulo dissimulamus) agnoscimus.* Erasmus *certe neque illis ex Grammaticis est, qui tantum voculas didicerunt; neque ex his Theologis, quibus præter perplexum quæstiuncularum labyrinthum nihil omnino cognitum est: sed ex illo Grammaticorum genere, quo* Varro *atque* Aristarchus: *ex illo Theologorum, quo ipse tu, mi* Dorpi, *hoc est, ex optimo, ut qui nec illas quæstiunculas ignoret, &, quod tu quoque abunde fecisti, longe utiliorem bonarum litterarum, id est sacrarum maxime, tum cæterarum quoque peritiam adjunxerit. Sed pergo: In epistola tua in qua illud quoque ejusdem ferme nota est,* Si unquam Decretales, *Erasme,* videris, quasi Decretales epistolas: quas tu vidisse te significas, ille videlicet nusquam videre potuerit. *Jam illud quale est quod in eum objicis, aquam ardea perturbatam esse & imperitis: item omnia perturbata, quoties in disceptandi palæstram descenditur. Et illud præterea:* Non enim potes, *Erasme,* dijudicare inter Dialecticum & Sophistam quid intersit, si utramque artem ignores: *Et paulo post,* Nisi forte tibi Sophistæ sunt, omnes qui-

* Alia Editio, operibus.

A bus disputatione videaris inferior, hoc est, omnes Dialectici. *Itane quæso*, Dorpi, *putas perturbata* Erasmo *omnia disputanti fore, neque aut quid Dialecticus sit, aut quid sit omnino Sophista, novisse, & eum nescire solum, quæ ferme pueri sciunt omnes? At Rhetoricam opinor vel tu propriam ei ac quodammodo peculiarem esse concedes: quam si tribuas, nescio quî possis Dialecticam tam prorsus adimere. Siquidem recte censuerunt non infimi Philosophorum, qui tantum censuerunt Dialecticam à Rhetorica differre, quantum pugnus distat à palma: quod quæ Dialectice colligit adstrictius, eadem omnia Rhetorice copiosius explicat: utque illa mucrone pungit, ita hæc ipsâ mole penitus prosternit obruitque. Sed age, nihil sit Dialectica cum Rhetorica commune. Ergo quia*

B *non in scholis disputat, quia non in puerorum corona rixatur, quia jam (quod tu quoque postea facis) quæstiunculas istas valere sinit, nunquam eum putas illas decidisse: sed existimas in disputando inferiorem esse Dialecticis omnibus. At hic vide quam oppido abs te dissentiam. Ego nec illitteratum quidem quempiam mediocri ingenio præditum, longo tamen intervallo minoreque quam sit* Erasmicum: *hunc, inquam, ego non omni Dialectico reor inferiorem in disputando fore, modo res, de qua disceptatur, utrique sit nota, quum quod arti deest ingenium suppleat. Nam & ipsa Dialectices præcepta quid aliud, quam quædam ingenii fœtura sunt, ratiocinationum videlicet formæ quædam, quas ratio fere ad rerum*

C *disquisitionem utiles animadvertit? Neque enim quenquam esse puto, qui dubitet, quin has ipsas quoque, si volet, quæstiunculas non in rixosis illis concertationibus, ubi rationem clamor vincit, unde conspuentes invicem consputique discedunt, à quibus moribus modestia ejus pudorque abhorret: sed aut calamo, aut gravi ac seria disputatione ita tractabit, ut non solum non omnibus inferior, sed supremis etiam aut par aut superior sit futurus: tantum abest ut* Erasmus, *cujus & ingenium & doctrinam mirantur omnes, unus futurus sit in disputando omnibus prorsus Dialecticis, hoc est, etiam pueris inferior.*

Sed mitto ista omnia, nempe minoris momenti, ut

D *in quibus litterarum duntaxat æstimatio ventiletur. At illud certe odiosius est, quod* Hieronymi Hussitæ, Cresconiique *Grammatici, utriusque videlicet hæretici, mentio abs te non satis temperanter injecta est: quippe quos quibusdam ita referre videris, tanquam conferre velis. Quid? quod nulla tam acerbe tractas, tanquam nihil agas aliud, quam ut in eum primo* Lovanienses *Theologos, deinde quotquot ubique sunt omnes, postremo Academias universas exstimules, inque eam rem quibusdam illius verbis longissime à proposito detortis abuteris. Nam (ut à postremo incipiam) quum ille dixisset, non omnes Theologos damnare* Moriam, *sed eos solos has excitare Tragœdias, qui dolent bonas renasci litteras,*

E *foreque ut nec* Hieronymianam *editionem (quam tu Theologis placere scripseras) comprobarent ii, qui* Moriam *damnaverant: ibi tu protinus arrepta lepida jocandi ansa,* Nova *(inquis)* gloria, si edas quod pauci probabunt; *quasi vero relinquantur pauci qui probent, si ex tanto dignissimorum Theologorum cœtu, unus aut alter morosissimi senes, nec ullo minus digni quam quod profitentur nomine, eximantur: & tu tamen,* Dorpi, *longius eundem tam festivum jocum persequeris. Ais enim:* Age, non probabunt Theologi *(sic ille dixit scilicet)* qui quæso probabunt ergo? Jurisconsulti? an Medici? an Philosophi denique? ut saltem falcem immittant alienæ messi? Sed Grammaticis eam paras.

F *Sedeant itaque Grammatici in solio, censores omnium disciplinarum, & novam nobis Theologiam parturiant, nascituram tandem aliquando cum ridiculo mure. Verum nec metus est, ne nolint studiosi illorum se sceptris inclinare; sceptra enim sunt ferulæ, quibus plagoso regnant in antro: & Philautia, & Moria stultiores, arbitrantur se nosse omnes disciplinas, quod voculas intelligunt ipsas, & orationum structuram. Ergo non est opus Academiis: Schola* Zwollensis, *aut* Daventriana *suffecerit. Et certe hæc est sententia magni viri* Hieronymi Hussitæ, Universitates tam prodesse Ecclesiæ Dei, quam Diabolum. *Nec Grammaticos vel tantillum commovet, quod damnata fuerit ea sententia in Concilio* Constantiensi: *quippe in quo certum sit neminem fuisse non amusum, aut qui non ignoraverit* Græce. *Injurius tibi,* Dorpi, *sim, si jocum sæpius interpellem tuum, in quo jamdiu, mirum quam suaviter te oblectasti. Sed si satis jocatus es, audi nunc jam,* Dorpi: *Nemini obscurum esse potest tua ipsius verba legenti, te ad hanc Universitatum mentionem sine ulla prorsus occasione descendisse, tutumque hunc locum tibi copiose, ac perquam diserte sane, sed extra controversiam tamen, esse declamatum, nec esse ulla responsione opus. Neque tamen ambigendum puto, quo in Universitates affectu* Erasmus *sit, in quibus & didicit & docuit, non ea modo quæ tu Grammatica vocas, sed cum alia multa, multo magis* Christianis *omnibus utilia, tum eas etiam ipsas (quas tu nunc tam magni facis, quam posthac parvi facturus es) quæstiunculas. Quis nescit quam diu* Parisiis *ille, quantoque in pretio fuit, tum* Patavii, *cum* Bononiæ *præterea? ut nihil interim de* Roma *dicam, quam ego tamen vel Principem Academiarum esse omnium duco. Jam* Oxonia Cantabrigiaque *tam charum habent* Erasmum, *quam habere debent eum, qui in utraque diu cum ingente scholasticorum fruge, nec minore sua laude versatus est: utraque eum ad se invitat, utraque eum in suorum Theologorum numerum (quoniam eo honore alibi est insignitus) transplantare conatur. Sed tu quanti nostras Universitates facis, haud scio, qui tantum* Lovanio Parisiisque *tribuis, ut cæteris videaris mortalibus, præsertim ex Dialectica, nihil omnino relinquere. Ais enim, nisi* Lovanienses *ac* Parisienses *Theologi essent Dialectici, fieri videlicet, ut Dialectica toto exsulet orbe, exsulaveritque multis jam seculis. Ego in utraque Academia fui abhinc septennium, non diu quidem, sed interim tamen dedi operam, quæ in utraque tradantur, quique sit utrobique tradendi modus, ut scirem. Et profecto, quanquam utramque suspicio, quantum tamen quivi vel præsens audiendo, vel absens inquirendo cognoscere, nihil hactenus unquam accepi causæ, quamobrem vel Dialectica meos liberos, quibus optime consultum cupio, in alterutra earum edoceri potius, quam* Oxoniæ *aut* Cantabrigiæ *velim. Non negabo tamen (neque enim libenter quenquam sua gloria fraudaverim) nostros permultum* Jacobo Fabro Parisiensi *debere, quem ut instauratorem veræ Dialecticæ veræque Philosophiæ, præsertim* Aristotelicæ, *fœliciora passim apud nos ingenia, sanioraque judicia consectantur, ut per eum virum* Lutetia *gratiam nobis referre quodammodo accepti olim beneficii videatur, cum per eum apud nos disciplinas instaurent, quas ipsi à nobis initio acceperunt: quod usque adeo in confesso est, ut id* Gaguinus *quoque, nec detrectator* Gallicæ *laudis, nec buccinator nostræ, in annales suos retulerit. Atque utinam &* Lovanienses, *&* Parisienses *quoque scholastici omnes,* Fabri *Commentarios in* Aristotelicam *Dialecticen reciperent. Esset ea disciplina (ni fallor) & minus utrisque rixosa, & paulo repurgatior. Miror tamen cur* Lovanienses *ac* Parisienses *in Dialectices commemoratione conjunxeris, qui usque adeo inter se discordant, ut ne nomine quidem conveniant, cum alteri* Realium, *alteri* Nominalium *nomen affectent. Quanquam si* Aristotelem *utrique recipiunt, si utrique tradunt, si non alia de re quam de ejus mente tot inter se rixas excitant, jam cum* Parisienses *aliter, aliter eum* Lovanienses *interpretantur, nec aliter modo, sed contra quoque: quî scire possis utris potius accedendum censeas? Sin ad Dialecticen pertinent hujusmodi lites, sed nihil ad* Aristotelem *tamen, jam non* Aristotelicam *tantum Logicam, (quod tu ais) sed aliam præterea, aut alteri aut utrique profitentur. Sin autem quæ in tanta controversia sunt, nec ad ipsam Dialecticam attineant (nec attinent certe, si ad eum non attinent, modo is Dialecticam perfecte tradiderit) jam hoc egregie fuerit absurdum, ut discatur Dialectica, de rebus ad eam rem neutiquam spectantibus*

A bus tot annos digladiari. Et profecto, Dorpi, propemodum adducor ut credam, magnam illam opinionum partem, de quibus tam diu tanta contentione, velut pro aris focisque dimicatur, aut ad Logicam parum pertinere, aut ad eam perdiscendam non admodum conferre. Nam ut in Grammatica suffecerit eas observationes didicisse, quibus possis & ipse Latine loqui, & quæ ab aliis Latine scripta sunt intelligere, non autem anxie innumeras loquendi regulas aucupari, litterasque inter ac syllabas consenescere: itidem in Dialectica satis esse crediderim, dictionum naturam, enuntiationum vires, tum ex his collectionum formulas edoctum, Dialecticam protinus, velut instrumentum ad cæteras disciplinas accommodare. Atque hoc nimirum ipsum spectavit Aristoteles, cum
B Dialecticam suam decem illis summis sive rerum sive nominum generibus, deinde enuntiationum tractatu adjunctis, postremo collectionum formulis, & quæ necessario demonstrant, & quæ suadent probabiliter, & quæ callide cavillantur, absolvit. Ad hæc tanquam aditum introitumque quendam Porphyrius, quinque illas universa complectentes, seu res seu voces appellare malis, adjecit. Porro ejusmodi quæstiones, quibus rudia adhuc, & aptioribus imbuenda detinentur potius quam promoventur ingenia, neuter eorum proposuit, Porphyrius etiam ex professo abstinuit. At nunc absurda quædam portenta ad certam bonarum artium nata perniciem, & luculenter
C ab antiquis distincta commiscuerunt, & ad veterum purissimas traditiones, suis adjectis sordibus infecerunt omnia. Nam in Grammatica, ut omittam Alexandrum atque id genus alios, qui quanquam imperite, tamen Grammaticam utcunque docuerunt. Albertus quidam Grammaticam se traditurum professus, Logicam nobis quandam, aut Metaphysicam, imo neutram, sed mera somnia, mera deliria Grammaticæ loco substituit: & tamen hæ nugacissimæ nugæ in publicas Academias non tantum receptæ sunt, sed etiam plerisque tam impense placuerunt, ut is propemodum solus aliquid in Grammatica valere censeatur, quisquis fuerit Albertistæ nomen assequutus. Tantum auctoritatis habet ad pervertenda bo-
D norum quoque ingeniorum judicia, semel ab ineptis tradita magistris, deinde tempore corroborata persuasio. Quo fit, ut minus mirer, ad eundem modum in Dialectica locum nugas plus quam Sophisticas irrepsisse, quæ cultoribus suis argutiarum nomine tam vehementer arrident, ut mihi nuper his de rebus obiter loquenti quidam Dialecticus (ut ferebatur doctissimus) asseruerit, Aristotelem (referam ipsius verba; nequeo enim aliter tam nitidum eloquentiæ florem assequi) nisi grosso modo scripsisse: Et nunc sunt (inquit) pueri in Parvis Logicalibus suis tam substantialiter fundati, quod bene credo certe, quod si Aristoteles à sepulchro suo resurrexerit, & argueret cum eis, illi bene concluderent eum, non
E solum in Sophistria, sed etiam in Logica sua. Reliqui hominem oppido quam invitus, nisi quod aliquanto (ut tum res erat) occupatior fui, quam ut vacaret ludere. Cæterum liber ille Parvorum Logicalium (quem ideo sic appellatum puto, quod parum habeat Logices) operæ pretium est videre, in suppositionibus quas vocant, in ampliationibus, restrictionibus, appellationibus, & ubi non? quam tam ineptas, quam etiam falsas præceptiunculas habet, ut ex quibus adiguntur inter has atque ejusmodi enuntiationes distinguere, Leo animali est fortior, & Leo est fortior animali, quasi non idem significent: & profecto tam sunt inepta, ut utraque propemodum nihil significet, quanquam si quicquam, haud dubie idem: tan-
F tundemque inter se differunt, Vinum bis bibi, & bis vinum bibi: hoc est, secundum hos Logistas multum, sed re vera nihil. Jam si quis non assas modo, sed adustas quoque carnes ederit, eum volunt verum dicere si sic enuntiet, Ego crudas carnes comedi: non autem si sic, Ego comedi crudas carnes. Tum si quis parte relicta mihi, partem sibi pecuniæ meæ sustulerit, mentiar, videlicet si dixero, Spoliavit me denariis. Sed ne desint mihi verba, quibus apud Judicem querar, licebit dicere, Denariis spoliavit me, & in aliquo casu (ut ajunt) possibili posito: hæc erit vera, Papam verberavi, quum eodem manente casu hæc erit falsa, Verberavi Papam: nempe si is qui nunc Papa sit, puer olim à me vapulaverit. Digni Hercle qui talia jam senes docent, ut quoties pueros docent, toties ipsi vapulent. Quid? quod hanc falsam ajunt, Omnis homo pater est, qui habet filium, nisi omnes prorsus homines jam habeant filios: quoniam videlicet huic æquipollet, Omnis homo est pater, omnis homo habet filium. At hanc interim veram affirmant, Pater erit Sortes, quando Sortes non erit pater: & hanc, Pater manebit Joannes, quando Joannes non manet pater: quod quis sic audire possit, ut sibi non interim credat ænigma proponi? At hæc verba, Sum & Possum regnant plane, & quoniam (ut ajunt) ampliativa sunt, pomæria sua ultra ipsos naturæ fines longe lateque proferunt. Nam hanc veram adstruunt, Omne quod erit, est: sed eam tamen callide interpretantur, ajunt enim, Omne quod erit, est, significare, Omne quod est, quod erit, est: atque hoc pacto cavent ne Antichristum, qui olim erit, jam sit; nam quanquam omne quod erit, est, & quanquam Antichristus erit, tamen non sequitur, Antichristus est, propterea scilicet quod Antichristus non est ens quod erit. Quod nisi hanc plus quam subtilem propositionis hujus expositionem circumspexissent acuti in Dialecticis argutiis Theologi, Rempublicam Christianam haud dubie jam olim Antichristus invasisset, non sine magno cæterorum omnium periculo. Nam ipsis non video quid possit imminere discriminis, quippe quum fateantur has etiam veras esse: Antichristus est amabilis, & Antichristus est amativus: quanquam profecto nec Antichristus, nec supremus ipse judicii dies, rerum naturam magis poterit, quam hæc Dialectica subvertere, quæ docet, has enuntiationes esse veras: Vivum fuit mortuum, Futurum fuit præteritum: quibus nimirum fit, ut mortuorum resurrectio, non (ut ipsi loquuntur) in fieri, sed in facto esse videatur. Jam ista non minus miranda, sed sunt amœna quoque, ac plausibiles, quum sint veræ scilicet, Virgo fuit meretrix, & Meretrix erit virgo, & Meretrix possibiliter est virgo. Non facile dictu est, Dialecticis tam benignis, utra magis, virginesne an meretrices debeant, debent certe utraque plurimum. Poetæ ergo nugas, Dialectici seria tractant. Poetæ fingunt ac mentiuntur, Dialectici nunquam nisi vera loquuntur, ne tum quidem quum hanc esse verissimam affirmant, Homo mortuus potest celebrare missam: quod quanquam non audeo asserentibus eis, ac propemodum etiam jurantibus, non credere, (neque enim tot doctoribus tam irrefragabilibus fas est refragari) hactenus tamen (quantum memini) neminem unquam reperi, qui se narraret mortuo celebranti ministrasse. Hanccine Dialecticam docet Aristoteles? hanc Hieronymus laudat? hanc probat Augustinus? quam (ut ait Persius)

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes?

Miror Hercule homines acutuli quonam pacto senserunt illas enuntiationes sic intelligendas esse, quomodo nemo in toto orbe præter eos intelligit. Nec sunt Artis illa vocabula, ut sint eis quasi in peculio, & ab eis, si quis volet uti, sumenda mutuo. Communis nimirum sermo est, nisi quod quædam deterius reddunt, quam à cerdonibus eadem acceperunt. A vulgo sumserunt, vulgaribus abutuntur. At regula, quam vocant, Logices in eos sensus tales propositiones docet interpretandas. Quæ (malum) regula in angulo quopiam ab his composita, qui vix loqui sciant, universo terrarum orbi novas loquendi leges imponet? Grammatica recte loqui docet, nec ea tamen insuetas loquendi regulas comminiscitur, sed quæ plurimum in loquendo videt observari, eorum loquendi rudes, ne contra morem loquantur, admonet. Nec aliter quicquam Dialectica facit, quæ sana est. Nempe hic syllogismus, Omne animal currit, Omnis homo est animal, ergo Omnis homo currit: non ideo syllogismus est, quia rite secundum Dialecticæ normam colligitur ac formatur in Barbara, sed quia postremam orationem ad præmissa consequi docet ratio, quæ regulam ob id ipsum talem fecit; alioquin aliter eam factura, quaqua ver-

versus ab ipsa rerum natura flecteretur. Ipsi quoque eodem modo hanc propositionem, Meretrix erit virgo, *ne dicant sic interpretandam*, Meretrix quæ est, vel quæ erit, *quia sic jubet regula, sed rationem afferant ab ipsa re, quare fieri debeat talis regula. Nam si recta est interpretatio, necesse est eam aut ab ipsa re qua enuntiatur, aut ex proprietate sermonis emergere. Ergo cum tam multis eorum qui* Latine *jam olim locuti sunt, neque ingenium defuerit, neque eruditio, nec sermonis proprii fuerit minor quam istis est (uti credo) peritia; quomodo evenit ut ex illis nemo potuerit intelligere hanc veram esse*, Meretrix erit virgo: *aut inter has distinguere*, Nummum non habeo, *&* Non habeo nummum? B *Quanquam nemo negaverit, transpositiones vocabulorum diversum sæpe sensum gignere. Neque enim idem est*, Bibas priusquam edas, *&* Edas priusquam bibas. *Sed hoc affirmo, quando ita sensus variatur, omnes in idem mortales assentire, trahente videlicet ratione, non Dialecticorum jubente potius quam persuadente regula: quorum officium est, ut more nostro loquentes quovis nos veris rationibus impellant: Sophistarum vero, ut insidiosis eo præstigiis adducant quo nos pervenisse miremur. Nam hoc hebetissimum est acumen, & stultissima solertia, se disputando pronuntiare victores, & triumphum sibi decernere, quia nos nescimus in quem sensum ipsi clanculum pacti sunt, sermones nostros contra communem omnium sensum accipere.* C *At hæc cum nec Sophistica dici mereantur, tamen non pro Sophisticis nugis dicuntur, sed inter Dialectica abstrusissimos thesauros numerantur: nec à pueris tanquam dediscenda discuntur, sed à senibus quoque in ipsa Theologiæ penetralia suscipiuntur. His quidam Theologicas perplexitates infarciunt, ex his propositiones tam ridiculas effingunt, ut ridenda materia nusquam oriri possit uberior, nisi quod multo malim eos, qui sic ineptiunt, ad sanitatem converti, quam ex insanorum deliriis ipse capere voluptatem. Quanquam quid hæc dico tibi*, Dorpi, *cui non dubito has nænias non minus displicere, quam mihi, si posses mutare, & fortasse poteris adjutus à tui similibus, modo ne statuas tecum, illorum obsequi ineptiis, quos multo magis par est tuo parere judicio.* D

Sed ad epistolam tuam revertor, ut ostendam nullam ex Erasmi *verbis ansam tibi datam, qua eum (id quod facis) diceres*, Lovanienses *Theologos, multoque adhuc minus cæteros omnes, imperitiæ damnare, siquidem cum ille dixisset, se valere sinere, non omnes quidem Theologos, ut qui prius in eadem epistola multos dixerit esse præstantissimos: sed eos tantum qui tales sunt, ut certe sunt qui præter Sophisticas nugas nihil didicerunt. Hic tu statim, per* Theologos istos puto, *inquis*, Lovanienses designari. *Quid ita*, Dorpi, *quasi vero difficile sit, hujus farinæ, imo istius furfuris, aliquos ubique reperire? Belle profecto sentis de* Lovaniensibus, *si eos, & solos, & omnes putas ejusmodi descriptione cognobiles,* E *quod ille neque sentit, neque dicit? Paulo tamen post sic dictum accipis, tanquam non in* Lovanienses *modo, sed in omnes quotcunque sunt ubique gentium Theologi diceretur: quod ille nec in alios omnes, nec in* Lovanienses *ipsos est loquutus, tu tamen perinde ac si neque illum, neque temet audias, videris in hæc verba non descendere, sed velut abreptus impetu animi effervescentis erumpere:* Nonne videmus abjectissimos opifices, imo vilissima mancipia clarissimis esse prædita ingeniis? Quid ergo sibi volunt hæc in Theologos omnes detorta vocabula? pingues, rudes, pestilentes, & qui nihil habeant mentis. Nullius est artis probra dicere in quosvis; sed F neque honestum est, aut boni viri officium, si severam Salvatoris nostri sententiam perpendamus: Qui dixerit fratri suo *Racha*, reus erit Concilio. Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. Ubi *Hieronymus*, Si de otioso sermone reddituri sumus rationem, quanto magis de contumelia, qui in Deum credenti dicit, Fatue, impius est in religionem? *Sunt ista quidem verba tua*, Dorpi, *non gravitatis modo, sed sanctitatis quoque plena, vereque severo Theologo di-*A *gna, quæ utinam in loco dicerentur suo. Sunt enim meliora quam ut perire debeant. Quod si desuper è suggestu librarentur in populum, nunquam ita errare possent, ut non in aliquem, in quo hærere viderentur, inciderent. At nunc me miseret, in unum* Erasmum *quod declamas omnia: in quem unum, eorum quæ declamas omnium, nihil quicquam competit. Nam quod affers ex Evangelio*, Qui dixerit fratri suo, Fatue, reus erit gehennæ, *nihil ad eum spectat, qui nominato nemine velit asserere esse unum alterumve in magno hominum numero fatuum: alioquin decem gehennæ non suffecerint ei qui dixit*, Stultorum infinitus est numerus. *Porro quod quæris*, Quid sibi volunt hæc in Theologos omnes detorta vocabu- B la? *hoc mihi de te*, Dorpi, *quærendum est. Nam quæ ille dixit in paucos, ea tu solus in omnes detorsisti: quod te instituisse facere vehementer admiror. Siquidem ut* nullius est artis *(sicuti tu dicis)* probrosa in quosvis dicere, *ita nullius est artis (quod tu facis) bene dicta male narrando corrumpere: quippe quæ non male scripta sunt in merentes, ea tu conaris, quo male scripta viderentur, ad immerentes inflectere: quod in quavis re, quam facile factu sit, ipse facile vides. Nam profecto si quis ea quæ tu scripsisti, ad hunc excutiat modum, nil abs te tam circumspecte scriptum est (quanquam omnia circumspectissime) ut non alicunde possit obnoxium esse calumniæ: veluti illa ipsa epistola, quæ abs te, ut novissime, ita accuratissime* C *scripta, in editionem* Quotlibeticorum *dignissimi viri* Adriani Florentini De Trajecto: *in qua cum & opus magnifice, & Auctorem copiose laudaveris, utrumque (ut ego certe puto) tam ex animo, quam vere: tamen si quis incideret interpres paulo malignior, videri possis altera manu panem, altera lapidem porrexisse: primo quod ut ejus operis editionem curares, nullo tuo in eum librum studio, nec nisi aliorum precibus atque adeo oplorationibus adduci potuisti, quasi in rem, quam ipse non magni feceris, aliorum affectibus operam tuam indulseris: deinde quod te scribis seria studia tua seposuisse tantisper dum* Quodlibetica *corrigeres illa, perinde ac si illa seriis in studiis non essent numeranda: cum tamen magister* Joannes Athensis, *vir tanta & doctrina pariter* D *& judicii, non gravabatur operam in eam rem suam vel intempesta nocte frequenter (ut ais) accommodare, tanquam velut obstetrices excitari de nocte solent, quum mulieres parturiunt, ita hoc opus emendari non potuerit interdiu. Quid quod ejusdem* Adriani *dum æquitatem laudas, æquitatem ei* Lesbiam *videris attribuere, ad* Lesbiam *nimirum regulam alludens, quam plumbeam fuisse meminit* Aristoteles, *non æquam semper, sed ad rerum inæqualitates flexibilem? Nec me, mi* Dorpi, *putes hæc eo dicere, quod te putem tale quicquam sensisse, aut sic denique vel in viro tanto, vel tali opere famæ commendando lusisse. Nam & virum multis modis* E *audio multum eximiæ laudis assequutum, & opus ipsum censeo in suo certe genere perfectum. Sed hæc omnia eo dico, ut ostendam, nihil tam munitum esse, in quo locum sibi non possit invenire calumnia, quando tuis etiam scriptis tam accurate, tam circumspecte limatis; tamen impetrandum est ut cum favore legantur. Quanquam* Erasmus, *ne quisquam prorsus ullam occasionem posset arripere, qua dicat eum in omnes, ea quæ tu objicis ei, dixisse Theologos, vel eo cavisse videtur quod ait*, Quotidie re ipsa experior, quam nihil habeant mentis, qui præter Sophisticas nugas nihil didicerunt. *Non dicit*, Quam nihil habent mentis omnes Theologi: *sed neque*, Qui Sophisticas nugas didicerunt: *sed*, Qui F nihil præterea. *Quamobrem cum sic scribis*, Porro quod hypothesin facias, *Erasme*, nostros Theologos solis sophismatum meditationibus esse occupatos, tota erras via. *Hic tu, mi* Dorpi, *tota erras via, cum hypothesin facis:* Erasmum *talem hypothesin fecisse de omnibus Theologis vestris, quam ille de uno tantum facit, aut altero: neque quicquam dicit in quo sit necesse omnes Theologos vestros includi. Quare nec id quidem ad rem facit, quod protinus adjecisti*, Dic age, quidnam eos, quamvis sane poeseos ignaros, arcebit ab Evangeliis, Pau-

Paulinis Epistolis, totaque Biblia evolvenda? *Nihil sane, Dorpi, modo ipsi non arcerent sese: quod aliqui faciunt, qui vitam universam quæstiunculis consecrantes, Bibliam certe, velut nihil ad rem pertineat, nunquam dignantur inspicere. Atque ille aliquos hujusmodi putat esse, non omnes: ut intelligas, id quoque te sine causa ulla subnectere,* Proferam ego multos hinc, qui, rejectis libris, sola memoriæ vi cum quovis de textu Scripturæ certabunt. Cave credas *Endymionis* somnium dormire Theologos, quo tempore vos litteris invigilatis: aut ingenio carere, quicunque non poetantur, aut rhetorizant. *Nemo,* Dorpi, *negat esse qui rejectis libris de Scripturæ textu certare possint. Imo plus satis ubique reperias eorum, qui libris non rejectis modo, sed etiam nunquam inspectis, cum quovis in Scripturis exercitatissimo sint parati de quovis Scripturæ textu, non memoriæ sed Moriæ vi certare pertinacissime. Neque negabo tamen, & apud vos & ubique esse, qui è Scripturis multa memoriter teneant: ex quibus eos qui non in hoc solum collocarunt operam memoriæ ut mandarent, quod illitterati etiam Monachi Fratresque faciunt, sed vel multo magis ut intelligant; qui tantam sermonis facultatem paraverunt sibi, ut pernoscendis* Hieronymi, Augustini, Ambrosii, *cæterorumque id genus lucubrationibus pares esse possint: eos, inquam, ego in Theologorum albo meritissimo jure collocandos puto, etiamsi versus nunquam fecerint, tam Hercle, quam si disputatiunculis istis non totos centum annos insumserint, ut ne dicam, si in universum neglexerint. Sed tu quoque, si vera vis fateri, non inficias ibis, ex Theologorum, qui vocantur, numero esse rursus aliquos, qui Scripturæ libros ita rejiciant, ut rejectos nunquam resumant: qui ita sese totos Theologiæ huic disputatrici devoveant, ut non solum non poetentur, ac rhetorizent, verum etiam sanctissimos Patres, antiquissimos quoque Scripturarum interpretes propemodum flocci faciant, certe (quod satis constat) eorum in sacras Litteras enarrationes negligant, unaque ipsarum sacrarum Litterarum studium, postremo quæcunque sunt optima, piissima, maxime* Christiana, *verisque Theologis dignissima: ea, inquam, omnia, quod sint (ut ipsi vocant) positiva, contemnant, neque eorum quicquam dignum putent, ubi ipsi nervos intendant suos, homines ad quæstiunculas nati, res tanto videlicet intervallo majores: ex quibus ipsis tamen maxime quæstiones consectantur ejusmodi, quæ vel ad fidei pietatem, vel ad morum cultum minime omnium pertineant. Ego itaque ut prius illud Theologorum genus veneror ac suspicio, ita hoc posterius Hercle non admodum magnipendo: adversus quos tamen non est consilium Poesim aut Rhetoricam defendere, quippe qui à Poesi Rhetoricaque tam longe propemodum absunt, quam illi ipsi. Absunt autem ipsi tam longe fere, quam ipsa Theologia: à qua tam longe absunt, ut à nulla re absint, præterquam à communi hominum sensu, longius: vel ideo maxime, quod ad insignem rerum omnium inscitiam accessit omnigenæ scientiæ perversa persuasio, quæ sibi adeo blandiuntur, ut omnium hominum scripta, ac ipsas etiam sacras Litteras, ut quicquam audierint quapiam occasione prolatum, qui locum nunquam viderint, nunquam librum inspexerint, quid ea verba præcedat, quid sequatur, nesciant, imo id ipsum quod citatur, sit-ne, an non sit ibi, unde citatur, ignorant: se tamen solos arbitrantur idoneos, qui protinus in quemcunque libeat sensum interpretentur. Ex quo genere cum in multos inciderim, unum saltem, ex quo cæterorum indoles agnosci possit, non pigebit Hercle velut speciminis loco referre. Cœnavi olim apud* Italum *quendam mercatorem, non minus doctum, quam divitem: (erat autem ditissimus) forte aderat in cœna religiosus quidam Theologus, disputator egregius, qui recens è continente venerat, ut quæstiones aliquot, quas præmeditatus advexerat,* Londini *disputaret, experturus videlicet in ea disceptandi palæstra, quid* Angli *præstare possent, simul nomen suum jam apud suos celebre, apud nostros quoque propagaturus. Is quas Conclusiones (ut vocant) affixerit, tum quam belle disputatio processerit homini, quanquam longum es-*

A *set, non gravarer profecto narrare, si tam ad hanc rem pertinens foret, quam festivum fuit. Cæterum in cœna nihil à quoquam dici tam bene munitum aut libratum, tam circumspecte potuit, quod non ille vix prolatum aliquo statim syllogismo convelleret, quantumvis res, de qua sermo erat, nihil ad Theologiam pertinens, ad Philosophiam tantundem, quantumvis denique ab universa ejus professione esset alienum: nisi quod initio cœnæ fecerat, ne alienum esse quicquam ab ejus professione posset. (professus est enim, sese in utramque partem de re quacunque disputaturum) Paulatim cœpit mercator ad quæstiones magis Theologicas descendere. De Usura proponebat, de Decimis quadam, de Confessionibus, quæ in aliena parochia Fratribus essent facta. In omnibus nihil erat Theologo pensi,* B *utram sustineret partem: sed utramcunque aliquis asseruisset, illam oppugnabat: ac vicissim quancunque alius negaverat, hanc ille protinus adstruebat. Tandem per jocum mercator sermonem de Concubinis injecit, cœpitque defendere, minus mali unam quampiam domi habere, quam foris per multas discurrere. Ibi rursus Theologus instare, oppugnare ferociter, non quod usque adeo concubinam videretur odisse, sed ne cum quoquam ei quicquam conveniret, sive quod hominem fortassis varietas oblectabat. Cæterum asserebat esse conclusionem famosam cujusdam limpidissimi doctoris, qui fecit illum singularissimum librum, qui intitulatur* Directorium Concubinariorum, *plus eum peccare qui u-* C *nam domi concubinam, quam qui decem foris meretrices haberet: idque cum ob malum exemplum, tum ob occasionem sæpius peccandi cum ea quæ domi sit. Respondit mercator, docte mehercle, & acute, quæ & longum recitare fuerit, & apud te supervacaneum. At cum olfecisset, Theologum non perinde in Scripturis atque in quæstiunculis illis exercitatum, cœpit hominem ludere, argumentarique interdum per locos ab auctoritate. Effingebat enim ex tempore sententiolas quasdam breves, suæ parti quæ viderentur adstipulari: cumque ipse omnes nusquam ante auditas, pro libito fuisset commentus, hanc tamen ex Epistola quapiam D.* Pauli, *illam ex* Petri, *rursus aliam ex medio citabat Evangelio: idque tam diligenter, ut* D *ne capitulum unquam, dum citabat, omitteret, nisi quod si quis liber in sedecim capita distinguebatur, ille data opera citabat ex vicesimo. Quid ille bonus Theologus interim? ad cætera certe strenue, & tanquam erinaceus spinis sese suis obvolvit. At personatas illas auctoritates vix Hercle huc atque illuc vitabundus evasit, sed evasit tamen: tantum valet ars exercitatioque disserendi. Nam cum quid in sacris continebatur Litteris, omnino nesciret; neque dubitaret, quin quod inde citaretur, ibi esset, non deferre vero cedereque auctoritati Scripturæ nefas duceret, ac loco depelli, vincique turpissimum: tantis circumseptus angustiis, vide, obsecro, quæ astutia tandem* Protheus *ille è mediis retibus elapsus est. Statim ut aliqua sententia, quæ nusquam erat, tanquam è sacris* E *Litteris adversus eum citabatur:* Bene citas, *inquit,* domine, sed illum textum ego sic intelligo: *& jam interpretabatur non sine aliqua distinctione bimembri, quorum alterum pro adversario stare diceret, altero ipse effugeret. Quod si quando mercator instabat molestius contendere, ejus textus non illum verum esse sensum quem Theologus affirmabat, jurabat homo tam sancte, ut quivis posset credere,* Nicolaum de Lyra *eum textum sic interpretari. Profecto, mi Dorpi, in illa una cœna plus quam viginti poculenti textus, totidemque poculenta glossemata, inter pocula, atque ex poculis tanquam è serpentis dentibus terrigenæ illi fratres, & nati sunt & perierunt. Quid tu ais ergo,* Dorpi? *Tu istiusmodi homines* F *sacrarum inanes Litterarum, quæstionibus illis Theologicis quantumcunque distentos, Theologorum censes vocabulo insigniendos? Non opinor, quanquam Hercle (ut vere dicam) animi ambiguum tui hæc tua me verba faciunt:* Non persuadeas, *Erasme,* tibi eum demum esse Theologum, qui Bibliæ seriem ad litteram intelligat, nec eum item, qui morales sensus æque atque alter *Origenes,* novit eruere. Multa restant discenda, ut intellectu difficilio-

ciliora, ita & utiliora gregi, pro quo mortuus est *Christus.* Alioqui quî sciemus ut Sacramenta sint administranda, quænam sint eorum formæ, quando absolvendus peccator, quando sit rejiciendus, quid præceptum sit restitui, quid servari possit: & innumera hujusmodi? Multum nisi erro, longeque minore opera bonam Bibliæ partem edisceres prius, quam vel unius perplexitatis nodum discas dissolvere: cujusmodi plurimi quotidie occurrunt, ubi vel in quatuor verbis diutissime hærendum est: nisi tu has etiam voces Theologorum næniás, quæcunque ad Sacramenta pertineant, sine quibus tamen sancta Dei Ecclesia Catholica profitetur salutem hominis periclitari. *Crede mihi*, Dorpi, *nisi tute hæc scriberes, nunquam adduci possem hæc te sentire, ut crederem: scilicet ista neotericorum quæstiunculæ (nam de iis agitur) non intellectu tantum difficiliores, sed gregi quoque, pro quo mortuus est* Christus, *utiliores sunt quam exactissima cognitio sacrarum Litterarum omnium. Hui ex quantulo culice quam ingentem elephantem facis? Nam eam rem primum tam difficilem putas, ut* Erasmus *minore opera bonam Bibliæ partem posset ediscere, quam unius perplexitatis nodum discat dissolvere, cujusmodi plurimos quotidie in scirpo quærunt: ubi tam diu in tenaci, ne dicam sordido, quatuor verborum luto hærendum est, dum posses amœnissimum ac saluberrimum totius Bibliæ pratum à capite pene ad calcem sensim perambulare. Hactenus ergo periculum erat, ne quæstiunculas istas non didicisset: nunc, ut video, majus quippiam timendum est, ne tam longe supra captum ejus sint, ut apprehendere ne sufficiat quidem. Quid ille possit, omitto quærere: verùm hoc scio, quosdam novisse me, ad cætera plane stipites, ingenio certe pistillo quovis obtusiores, qui in hujusmodi tamen argutiis non modo brevi promoverint, sed sodales suos quoque multo melioris ingenii, nec minoris industriæ, equis (ut ajunt) albis in disputando præcesserint: ita quovis importune prorumpit audax & inverecunda stultitia, quum ingenuam animi indolem, & sanum plerunque judicium, nugandi remoratur pudor. Sed est profecto*, Dorpi, *quod merito gaudere debes, nec tuis viribus acceptum, sed bonorum omnium largitori Deo referre: cujus eximia in te benignitate profluxit hæc tam rara felicitas, ut in sacris Litteris omnia tibi tam facilia videantur. Neque enim in hoc libro, quem signacula septem clauserunt, cuncta reperires aperta, nisi ille tibi agnus librum resignasset, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit. Sed hic ipse liber*, Dorpi, *qui tam facilis tibi videtur*, Hieronymo *certe visus est difficillimus:* Augustinus *putavit impenetrabilem; neque quisquam est antiquorum omnium, qui se fateri est ausus intelligere, ut cujus intellectum putant altissimo Dei consilio vel ob id ipsum profundius abstrusum esse, ut curiosos oculos provocaret, & semotis ac labore eruendis obicibus segnia excitaret ingenia, quæ alioquin opibus obvios expositosque thesauros ipsa securitate torpescerent. Jam (ut omittam) interim quam non sit vulgaris eruditionis opus, quam non cujuslibet ingenii, quæ à moribus interdum primo adspectu abhorreant, ea tamen commode ad mores ac tam feliciter appellere, ut non aliunde eo tracta, sed ad ipsum nata videantur. Quam rem nonnulli nunc tam inepte moliuntur, ut cum hactenus sint progressi, ut rem ab ipsius magis loco detraxerint, quam ad suum perduxerint, quum neque in re consilium sit, neque in verbis* Venus: *fit nimirum uti tota illa* moralizatio *(quam vocant) sine ulla gratia spirituque frigescat. Sed hæc (ut dixi) omittam. At certe ipsum litteralem sensum tantum continere difficultatis puto, quantum nescio, an quisquam omnium comprehendere possit. Neque enim cuiquam sentio litteralem horum verborum sensum intellectum esse*, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, *nisi ei, qui ea Prophetam de ipso* Christo *vaticinatum intelligat; quod, exceptis Prophetis, nec* Judæorum *quisquam, quanquam in hos libros universam operam suam collocabant, intellexit, priusquam* Christus *eis hunc ejus litteræ sensum aperuit: qui tametsi Apostolis & discipulis suis interpretatus est Scripturas (neque enim, quod*

A *sciam, quæstiunculas istas cum eis disputavit unquam) non ausim tamen affirmare, universæ Scripturæ sensus eis ipsum aut præsentem tradidisse, aut per Spiritum Sanctum postquam adscendit infudisse. Nam ut multa sunt ibique de* Christo *Prophetæ cecinerant, quorum alios omnes subterfugit intellectus, quousque ea omnia ipsius vita, passio, resurrectioque declaraverunt: ita mortalium impares esse vires puto ad indagandum, utrum adhuc in eisdem lateant aut de finali judicio, aut aliis de rebus nobis incogitabilibus, neque ulli hominum aut hactenus cognita, aut ante cognoscenda mysteria, quam eventus eadem temporibus ac momentis soli prævisis inscrutabili Dei providentia patefecerit. Sed esto*, Dorpi, *sit Scriptura facilis, difficilesque quæstiones: nihil impedit tamen, quin*
B *illius cognitio harum possit esse disciplina fructuosior. Quanquam enim saltare, atque in gyrum se colligere (quod saltatriculæ quidem ac circulatores faciunt) difficilius est, quam ambulare, & dentibus panem facilius est quam testacea fragmenta conterere; neminem tamen esse puto, qui rectos illos vulgaresque naturæ usus velit hujusmodi inanibus ostentis permutare. Quamobrem utra res sit difficilior, non admodum magni facio: at quod utiliores etiam, quam sacrarum cognitionem Litterarum, quæstiunculas istas esse vis gregi, pro quo mortuus est* Christus, *ferre profecto non possum; quas si cognoscendas asfereres, haud refragarer; si Veterum lucubrationibus*
C *exæquares, non tolerarem; nunc vero cum ancillas istas coquinarias ipsi Bibliæ sacrosanctæ, litterarum omnium reginæ, non confers modo, sed præfers etiam, dabis mihi*, Dorpi, *veniam, continere mehercle non possum, quin illo* Terentiano *procul illas omnes abigam*, Abite hinc in malam rem cum istac magnificentia fugitiva: adeo putatis vos aut vestra facta ignorarier? *Neque profecto satis admirari queo cum ea verba lego, quibus eas ita magnifice attollis, tanquam uti (apud Poetas) in* Atlantis *humeros cœlum, ita in perplexas hujuscemodi quæstiunculas, hoc est arundinem, universa prorsus inclinata incumbat Ecclesia, alioquin videlicet periclitatura, ne tota semel collaberetur in cineres. Ais enim*, Alioqui
D quî sciemus quomodo sint Sacramenta administranda, quænam sint eorum formæ, quando absolvendus peccator, quando rejiciendus; quid præceptum sit restitui, quid servari possit? *Itane putas*, Dorpi, *ista quæ tu nusquam alibi quam apud Neotericos quæstionistas invenire vis, antiquos omnes sanctissimos Patres, nec minus etiam doctos, ignorasse omnia?* Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, *ad Sacramentorum formas cæcutiebant? Ergo tota Ecclesia plus quam mille annos (nam plus quam mille anni à passione* Christi *numerantur ad* Petri Lombardi *tempora, è cujus Sententiis, velut ex equo* Trojano, *universum istud quæstionum agmen erupit) tot annos ergo, imo tot secula universa* Christi *Ecclesia aut sa-*
E *cramentis caruit, aut ista non habuit? Quando recipiendus peccator, quando rejiciendus, tam diu fuit incognitum? & item quid præceptum esset restitui, nesciebant? Nam quid servari posset, concesserim apud Veteres non fuisse tam acute, quam apud istos disputatum. Sed ut* Zachæus *veritus ne male parta parce redderet, quadruplum se redditurum professus est: ita veteres illi Patres, ut vel plus satis quisque restitueret, hortabantur. Non erant illi, fateor, hac in re, quam isti sunt, tam in definiendo ac distinguendo curiosi. Sed ego tamen illorum (ut* Terentius *ait) æmulari malo negligentiam potius, quam istorum obscuram diligentiam: apud quos anxie res disputatur, & quæritur, non tam quid restitui debeat, quam*
F *quid servari possit: non quam procul à peccato sit abscedendum, sed quam prope ad peccatum sine peccato possit accedi. Jam qui consilium convasatori dat, nimirum tanquam alienæ pecuniæ frugi dispensator, observat ut in reddendo citra subsistat potius vel mille passus, quam ultra latum (ut ajunt) unguem promoveat. Ego certe, mi* Dorpi, *nec te (ut puto) refragante contenderim, quæcunque sunt ad salutem necessaria, id est, sine quibus salvi esse non possumus, ea primum ab ipsis sacris Litteris, deinde priscis eorum interpretibus, ad hæc communi ab anti-*

antiquis Patribus quasi per manus tradita consuetudine, postremo sacris Ecclesiæ sanctionibus, abunde nobis tradita. Quod si quid supra quam in his est, homines isti acuti curiosius addiderunt, ut multa concedam commoda esse atque utilia: ita plane ejus esse generis puto omnia, ut sine eis vivi possit. At fortasse dices, non omnia apud Veteres tam inventu prompta, tamque in numerato esse, quam apud istos recentiores, qui omnia cognata quasique similia in capita quædam, veluti in suam quodque tribum, descripserunt. In hac re, Dorpi, *fortasse accedo tibi, fateorque nonnihil esse commodi, velut in domestica supellectile, sic in re litteraria quoque ita seorsum habere singula quæque distincta, ut ad quodcunque velis, illico manum possis absque errore porrigere. Est istud quidem, ut dixi, commodum: verum hoc tanto commodo quidam tam utuntur incommode, ut propemodum præstitisse videatur, hoc ipso etiam commodo caruisse. Neque aliud quicquam magis in causa fuisse puto, quare vetustissimus quisque sacrarum Litterarum interpres à tam multis tam diu neglectui habeatur, quam quod infœlicium ingeniorum corrupta judicia primum sibi, deinde aliis quoque persuasere, nihil usquam esse mellis, quod non in illos summularum alveos congestum sit. Ideoque fit ut illis contenti solis, cætera omnia per incuriam contemnant. In ejus animi quendam etiam ipse jam olim in quadam bibliopolæ taberna incidi. Erat enim senex, & qui alterum (ut ajunt) pedem habebat in sepulchro, & certe non multo post utrumque: jam Doctoratus (quem vocant) honore plus quam annos triginta fuerat insignitus: Dico forte apud eum, beatum* Augustinum *aliquando putasse, dæmonas omnes substantias esse corporeas. Ibi ille statim supercilium contrahere, & temeritatem meam rugosa fronte compescere. Tum ego,* Non dico (inquam) hoc ipse, pater: nec Augustinum in ea re defendo. Homo erat, errare potuit: credo ei quantum cui plurima, sed nemini uni omnia. *Jam vero cœpit homo excandescere, vel ob id præcipue, quod tanto Patri calumniam tantam intenderem:* Num putas me *(inquit)* non legisse Augustinum? Imo *(inquit)* priusquam tu nascereris. *Me jam suis sævis dictis protelasset, nisi commode fuisset paratus elenchus. Nam ut erat in taberna, sumo in manus libellum* Augustini De divinatione dæmonum, *verto ad locum, atque ostendo: ubi locum semel atque iterum legit, ac tertia demum lectione me adjuvante cœpisset intelligere, tandem admirabundus:* Certe *(inquit)* valde miror quod Augustinus dicit sic in isto libro: quia certe non dicit sic in Magistro Sententiarum, qui est liber magis magistralis quam iste. *Qui sunt ex hac farragine, qui neque Veterum quenquam, neque Scripturarum quicquam legunt, nisi in Sententiis, & earum commentariis, hi perinde mihi videntur facere, ac si quis Auctoribus omnibus, qui* Latine *scripserunt, omissis, constructionum præceptis ab* Alexandro *petitis, reliquum ex* Perotti Cornucopia, *&* Calepino *conentur ediscere; quod persuasum habeat, in his omnia* Latinæ *linguæ vocabula sese reperturum: & profecto reperiet plurima, eademque electissima; nempe ut apud recentiores Theologos, priorum dicta auctoritatis loco leguntur inserta, ita hic quoque veteres Poetæ atque Oratores, aliquot etiam qui nunc nec exstant quidem. Sed neque hæc unquam faciunt* Latinum, *nec illa, mi* Dorpi, *Theologum, si sola sint, etiamsi decem millibus spinosissimarum quæstionum fuerit instructus, quibus miror cum sit talis, quæ in re possit Ecclesiæ usui esse, disputando fortasse adversus hæreticos: nam hoc nomine præcipue sese solent venditare. At hi aut docti sunt, aut indocti. Si indocti (ut est multo maxima pars) neque acumina ista, quibus solus valet, neque verba tam insueta, quibus iste solus assuevit, intelliget. Necesse est ergo talem disputationem tantum fructus consequi, quantum, si quis* Turcam *quempiam patria duntaxat lingua peritum, composita oratione, sermone* Gallico *(nam eum solum elegantem Galli putant) exhortetur ad fidem. Sin docti sint hæretici, idque in illis ipsis quæstionibus (neque enim fere accidit ut alias sint hæretici) quando jam redarguentur? quis erit disputandi finis? quum ex illis ipsis quæstionibus, quibus oppugnantur, eisdem quoque referiendi ministratur inexhausta materia: ut propemodum eis accidere videatur, quod nudis inter acervos lapidum pugnantibus, ut quo feriat, neutri desit, quò se defendat, neuter habeat; nempe quidam qui in scholis inter primos leguntur, & sunt non minus quam habentur acuti: ut omittam interim quod quasdam quæstiones de Deo tam ridiculas excogitarunt, ut putes ridere; propositiones tam blasphemas, ut censeas irridere. Certe contra fidem tam gnaviter objiciunt, tam segniter objecta dissolvunt, ut prævaricatores agere, & fidem joco tueri, serio oppugnare videantur. Hæretici ergo cum talibus compositi, quales antea dixi Theologos, cum sint in eodem docti ludo, quando succumbent? non cito hercle opinor, si non unum magis lignorum fasciculum vererentur, quam multos syllogismorum fasces pertimescerent. Sed idoneus erit saltem qui concionetur ad populum.* Hercules! *hoc ipsum est quod ajunt,* Bovem ad Ceroma. *Nam cum nihil didicerit præter quæstiones, quæ sunt ad aures populi perquam insolentes, minimeque omnium idoneæ, ediscendus est ei nimirum sermo quispiam ex sermonibus Discipuli, aut* Veni mecum, *aut* Dormi secure, *res per se inepta: quas dum homo tractat ineptior, utpote nec ad id munus assuetum, & qui totam illam verborum congeriem ex alieno stomacho declamet, necesse est ut concio tota frigescat. Quamobrem plane non video quæstiones istæ quid faciant ei quem sola possident, nisi quod eum ad cætera omnia reddunt inutilem: ut cui si quid ex his proponatur subtilibus magis quam solidis disputationibus, in quibus se ante millies exercuit, jam domi suæ est, jam cristas erigit velut gallus, qui in suo sterquilinio superbit. At extra illa septa si paulo producatur longius, ignota rerum omnium facies tenebras ac vertiginem offundit. Nec jam Dialectica, rerum cæcitate labanti, quantumvis fortis, quantumvis acuta succurrit, quæ ut cognita rerum natura varias inde species, multasque argumentorum formas elicit, ita rebus ignoratis ipsis necesse est sine ullo usu obmutescat. Adde quod illas ipsas captiunculas, quas & penitus & solas per tot annos imbibit, quum sese jam senex è scholasticorum contubernio, ubi eadem assidue ventilantur, quapiam occasione subduxerit, jam intra biennium universa illa acumina, numerosa nimium videlicet, evanida, nullo rerum subnixa pondere, tanquam nebula fumusque disparent: idemque nimirum usu venit ipsi, quod de Anima pueri ex* Aristotele *subinde citari solet, ut ipsius anima fiat denique velut tabula rasa, in qua nihil omnino depingitur: & mirum in modum versa rerum vice contingit, ut qui prius omnes sapientiæ numeros in argumentosa loquacitate posuerat, jam senex infantissimus omnibus risui foret, nisi stultitia sua superciliosum silentium sapientiæ loco prætexeret. Imo potius hoc ipso ridiculus, quod qui fuerat* Stentore *modò clamosior, nunc vitio tam longe diverso taciturnior pisce reddatur, & inter loquentes sedeat,*

Mercurii statuæ truncoque simillimus Hermæ.

Denique, ut quid ego hac de re tota sentio semel intelligas, neque Theologos omnes taxo, neque imperitorum quæstiones omnes condemno, verùm eas quæ nihil ad rem pertinent; quæ sunt hujusmodi, ut neque quicquam eruditioni conferant, & multum impietati detrahant: eas, inquam, non improbandas modo, sed despuendas quoque censeo. Cæteras vero, quæ tractant aut humana graviter, aut divina reverenter, tum utrumque adhibita modestia, quæ veritatem investigare sese magis quam altercari probent: modo ne quenquam sibi totum vendicent, neque quenquam nimis diu detineant, & suo se pede metiantur, neque se melioribus conferant, nedum anteferant: has, inquam, sic institutas, admodum libenter amplector, hactenus tamen, ut eas tales esse fatear, quibus non inutiliter exerceantur ingenia; tales esse pernegem, in quibus salus universa recumbat atque innitatur Ecclesia. Jam Theologos non eos vitupero, qui has degustarunt, imo laudo etiam qui ad altiorem sacrarum Litterarum peritiam, ad meliorem priscorum, & sanctissimorum, & doctissimorum Patrum eru-

ditionem, has quoque non abjiciendas accessiones adjecerunt. Verùm hujusmodi Theologos (ut ex animo dicam) non probo, qui quæstionibus cujusque generis non insenescunt modo, sed immoriuntur quoque, qui seu ingenii sterilitate quadam impediti, seu puerili Scholasticorum plausu incitati, neglectis Antiquorum omnium litteris, posthabitis etiam ipsis, quorum se doctores profitentur, Euangeliis, nihil omnino præter quæstiunculas didicerunt, partim per se inanes, partim inanes his qui cæterarum rerum omnium inanes ipsi sunt: idque jam senes, atque ideo deplorati, qui neque Scripturas commode tractare incognitis Veterum scriptis queant, neque ad eas cognoscendas (quæ nunc sunt Latinæ linguæ penuria) pares esse poßint: redire vero ad Grammaticam, atque inter pueros, imo vero à pueris etiam discere, hoc non solum dispudet, sed etiam serum est. Istos ego, mi Dorpi, tantum abest ut probem, ut etiam, quomodo apud Romanos mali Magistratus publicis cogebantur sese abdicare muneribus, ita istos quoque non tam re quam vocabulo Theologos audiendos censeam, ad hunc Magistratum, quo tam immerito funguntur, ejurandum. Neque mirum est tamen, esse aliquos in tanto Theologorum numero tales. Nam quis ordo obsepiri tam diligenter potest, ut non ambitione, pretio, gratia, aut aliis malis artibus aliquis indignus irrepat, qui cum sit in editum receptus, quam potest plurimos sui similes in eundem locum suo suffragio sublevat? Ita fit, ut nullus ordo sit, qui non indignis abundet. Nam ut in Senatu Romano fuerunt, quorum majestatem nulli Reges æquabant: ita rursus erant quidam adeo tenues atque inglorii, ut misere inter spectacula vulgi compressu elisi perierint. Quanquam ut nec illorum fulgori istorum humilitas obfuit, nec istorum tenuitatem Senatorium nomen exemit contemtui: ita nec indignos Theologos istorum nomen eripit contumeliæ, nec eorum contemtus, aut erga singulos qui vere sunt, honoris quicquam adimit, aut erga universos quicquam reverentiæ ac majestatis imminuit: cujus ego certe tam conservandæ atque ampliandæ sum cupidus, quam quisquam vivit etiam cupidissimus. Nam de Erasmo stultum fuerit idem polliceri, quum nemo nesciat, in sacrum Theologorum ordinem nihil perperam, aut dici aut fingi posse, ut non proprie ac peculiariter ipsius agatur negotium. Habes igitur hac in re animum, mi Dorpi, meum; nec dubito hercle, quin etiam (si tu is es, quem ego mecum fingo) tuum: quem si probas, esse Erasmi puta; sin minus, tantum meum, imo nec meum diutius quam tu voles futurum. Neque enim quicquam animo est unquam tam obstinate obfirmatum meo, ut non paratus sim eo jubente mutare, quem sciam nunquam quicquam sine ratione jussurum. Sed hæc hactenus. Ad reliquas epistolæ tuæ partes ero tanto brevior, quanto in hac fui vel æquo verbosior: utrumque etiam merito. Nam ut ea, de quibus ante disserui, Erasmus nunquam vidit, ita de quibus deinceps sum dicturus, & ipse scripsit, & se diligentius pollicetur scripturum: tum quædam sunt hujusmodi, ut in his divus etiam Hieronymus non suo solum exemplo quasi præjudicio Erasmi partem tueatur, sed totam litem quoque, tanquam edita in scriptis sententia, secundum eum pronuntiaverit. Nec enim quicquam est quod tu, ne quicquam in Scriptura mutetur, è Græcorum fide codicum prohibes, quod non olim adversus beatum Hieronymum & objectum sit, & ab eo validißime confutatum. Nisi hoc videri novum vis, quod translationibus, ut ais, quæ multa olim fuerant, ejectis omnibus, ne varietate codicum fideles vacillarent, hanc unam à sanctis Patribus acceptam, ab Hieronymo castigatam, atque ad nos usque transmissam comprobavit Ecclesia: non uno aliquo Concilio, sed perpetua consuetudine ad eam recurrendi, quoties in ullo Concilio de fide nodus incidisset. Neque enim alioquin fieri potuisse, ut cæteræ omnes interierint, atque hæc ad nos sola pervenerit, nisi id non forte accidisset, sed adhibita à majoribus nostris industria fuisset curatum. Primum, mi Dorpi, nemini dubium esse puto, quin hæc ipsa Editio ante Hieronymi tempora (neque enim alioquin ipse hanc potissimum castigasset) & re-

A cepta sit ab Ecclesia, & assiduo citandi usu comprobata: quod ego vel solum in causa fuisse puto, quare ad nos usque sola duraverit. Cur ergo Hieronymus ausus est mutare quicquam, idque non aliis modo & optimis & sanctissimis viris approbantibus factum, sed ipso quoque Augustino adhortante ut fieret? Mutavit vero Hieronymus, ut ipse fatetur, si quid in sensu fuit, quo Latinus codex discreparet à Græco: hoc ille putavit utilius, quam ea quæ tu Erasmo suades ut faciat, videlicet ut ea tantum annotet quæ commodius ac significantius Interpres vertere potuisset, sensum vero si quando discrepet, manere patiatur, nec menda manifesta Latinos admoneat. Quod Divus Hieronymus non usque adeo cu-

B randum censuit, ejus tu præcipuam curam habendum putas: quod ille judicavit potissimum, ab eo tu potissimum deterres. Sed hic occurris ac fateris, id ab Hieronymo recte factum, quod videlicet tunc opus erat, dum adhuc vulgata hæc Editio non satis esset emendata: at nunc repurgatis vitiis supervacaneum iterum purgandi laborem fore. Nam si opus tam nunc esset, quam tunc erat, non est ratio cur minus bene mereretur, à quo nunc idem denuo fieret, quod tunc Hieronymus fecit. Primum, neminem esse omnium puto (dicam enim audacius) neque Hieronymum quidem ipsum, qui profiteri ausus sit, se tam certum sui, ut in vertendo nihil eum possit omnino subterfugere. Usque adeo non deerit

C vel mediocribus interdum, post meliores etiam, in quo versentur utiliter. Ergo quis vertendi finis erit, inquis? facillimus: si evenerit, ut quisquam tam commode verterit, aut ab alio non optime versum, alius ita correxerit, ut his manentibus integris, non inveniant posteri quod mutandum censeant. At periculum est interim, ne variæ translationes dubios faciant animos fidelium, utram credere debeant veriorem: quod ipsum in causa fuisse censes, ut reliquæ omnes de industria rejectæ sint, hac una servata, ne fideles vacillarent: qua in re usque adeo ego abs te dissentio, ut quod tu majorum curæ tribuis, ego temporum assignem incuriæ, quæ nimirum non illa tantum translationes, sed multa etiam a-

D lia periere. Alioquin etiamsi unam in Ecclesiis tenendam recepissent, reliquas tamen quid necesse fuit abjicere, ex quibus non erat periculum ne fideles vacillarent? Imo quemadmodum nunc Euangelistarum varia narratione, series rerum in luculentiorem pervenit notitiam, ita tum ex diversorum collatione interpretum studioso Lectori daretur occasio, si quem aut verbum fefellisset æquivocum, aut orationis decepisset amphibologia, aut sermonis proprietas imposuisset, ex reliquis conjiciendi quid verum sit. Quod sane utilissimum esse & Augustinus sentit, & Origenes experimento didicit, & Jacobus Faber Psalterii quintuplici editione docuit. Atque hæc ideo dixi, ut ostenderem etiamsi di-

E vi Hieronymi labor adhuc maneret integer, non illum tamen reprehendendum esse, quisquis, si quid ab illo quoque præteritum invenisset, hoc ipse velut relictas à messore spicas colligeret. Nunc vero quis non putet codices Latinos nihilominus atque olim è Græcis esse corrigendos, quum ita sint rursus infecti mendis, ut ne vestigia quidem Hieronymianæ emendationis appareant? Quod usque adeo in confesso est, ut ipse tu quoque, qui id maxime negas, idem fatearis tamen. Nam cum ideo maxime contendas, corrigendi laborem frustra sumi, quod Hieronymi castigationes asseris magna Patrum diligentia servatas esse integras: tum in proximo fere versu subdidisti, Responde jam, Erasme, utram probet

F Editionem Ecclesia? Græcam-ne, qua non utitur, an Latinam, quam solam citat, quoties ex sacra Scriptura aliquid definiendum est; vel præterito Hieronymo, si quando aliter legat, quod quidem non raro contingit? Imo tu nunc responde, Dorpi, si ut ipse dicis, & vere dicis, non raro legat aliter Hieronymus quam vulgaris habet Editio, quomodo potest esse verum quod ante dixisti, eandem Editionem ita manere correctam ut ille correxerat? Neque enim quenquam arbitror esse crediturum, illum quicquam contra suam ipsius correctionem proposuisse legendum. Tam ergo nunc opus cor-

correctione est, quàm olim fuit. An vero tantundem liceat, hoc restat inquirendum. Quanquam nec inquirendum hoc, nec dubitandum videtur, quin emendati codices tam nunc sint Ecclesiæ utiles, quam olim fuerunt. Sed Ecclesia nunc, inquis, istam editionem comprobavit. Atqui eadem Ecclesia eodem modo eandem editionem ante Hieronymi correctiones approbaverat: id quod jam ante respondi. Quanquam non pigebit eandem Orationem tuam, quàm tu tam invictam censes, denuo excutere, ne me prætervehi quicquam dissimulanter putes. Videris ergo mihi sic colligere, Augustinus nec Euangelio duxit esse credendum, nisi Ecclesiæ compelleret auctoritas: At Ecclesia comprobavit in hac translatione verum esse Euangelium: Consequitur ergo, si quid sit in Græcis codicibus diversum, ut verum in illis Euangelium esse non possit. Hæc est (quantum perspicio) argumentationis tuæ summa, quæ mihi videtur ejusmodi, quam non sit difficile solvere. Nam primum Ecclesia sic in Latinis codicibus contineri credit Euangelium, ut fateatur tamen è Græco translatum. Credit ergo translationi; sed magis archetypo credit, Euangelium in Græcis esse verum: in Latinis verum esse credit eatenus, quatenus fidit interpreti, in quo (ut opinor) nunquam tantam habet fiduciam, quin eum labi cognoscat humana fragilitate potuisse. At in Conciliis citatur ex Latino codice, non ex Græco. Mirum vero, si Latini ex Latino citent codice! quasi ideo fecerint, ut de industria fidem archetypis abrogent Græcis. Apostoli nonne citabant ex Prophetis secundum translationem Septuaginta Interpretum, omissa interim Hebraici textus veritate, dum Græcis scriberent? nec ideo tamen Hieronymus factum putavit esse præjudicium, quasi Græca translatio quam Hebraica littera Apostolorum censeretur auctoritate sincerior. Ego certè hoc persuadeo mihi, idque (ut opinor) vere, quicquid ab Apostolis nobis traditum est, non esse jam à quovis melius versum, quam ab ipsis Apostolis præscriptum. Ideoque fit, ut quotiens in Latinis codicibus occurrat quicquam, quod aut contra fidem aut mores facere videatur, Scripturarum interpretes aut ex aliis alibi verbis, quid illud sibi velit dubium expiscentur, aut ad unius Euangelium fidei, quod per universam Ecclesiam in corda fidelium infusum est, quod etiam, priusquam scriberetur à quoquam, Apostolis à Christo, ab Apostolis universo mundo prædicatum est, dubios hujusmodi sermones applicent, atque ad inflexibilem veritatis regulam examinent, ad quam si non satis adaptare queunt, aut sese non intelligere, aut mendosum esse codicem non dubitant: cujus morbi medelam censent aut à diversis interpretationibus, tanquam medicis, implorandam, (quod tibi jam periculosum videbatur) aut velut à fonte quodam ab ea lingua repetendam, unde ea scriptura in Latinum fluxit eloquium. Verùm tu, mi Dorpi, concedis, olim recte fecisse eos qui Latinos, quanquam ab Ecclesia receptos atque approbatos, codices è Græcis emendaverint: sed idem tamen negas nunc recte fieri, propterea quod verisimile sit, ipsorum libros Græcorum aut de industria fuisse depravatos ab ipsis, jam olim ab Ecclesia Romana desciscentibus, aut postea saltem per incuriam vitiatos. Neque enim esse credibile, si Latinorum, quibus perpetua fidei cura fuit, codices paulatim tamen labefactati sunt, incorruptos adhuc restare Græcorum, apud quos ipsa jam olim fides corrupta sit. Hæc ratio, Dorpi, non flexit Hieronymum, quo minus Instrumentum Vetus ex Hebræo sermone transferret: quanquam si quid hic valere debet, ibi magis debuisset, quum nemo nesciat, Judæos ex professo infestiores fuisse hostes Christianis, ut quibus in universo repugnabant, quam Græcos Latinis, quibus cum communi Christianorum nomine convenerant, licet in quibusdam dissenserint. Et profecto (ut vere dicam) videtur mihi neutiquam credibile, ullam gentem in depravandos libros unquam conspirare voluisse, ut ne dicam, nec potuisse quidem. Quæ enim spes esse potuisset, neminem ab ea re alieno animo fore? aut clam id fore consilium, quod si resciesceretur (ut erat necesse, quum à Judæis ad Christum, à Græcis ad Latinos aliqui nullo non die profugerent) nonne prævidebant fore, quum nihil assequerentur, suæ præterea parti sese præjudicium allaturos? si se faterentur eam fovere causam, quam sibi conscii essent non aliter posse se, quam codicum depravatione defendere? Sed de Judæis Hieronymus viderit. Græcos certe ab hac falsitatis suspicione liberat vel istud, quod in his, de quibus eis nobiscum fuit controversia, eorum libri cum nostris consentiunt, nec de littera unquam, sed de intellectu litteræ quæstio fuit: quanquam nemini potest esse dubium, eos si mutare voluissent quicquam, non ea primum modo, sed sola quoque fuisse mutaturos, quæ pro nobis contra eos faciunt: quæ si falsassent, non fuisset causa tamen, cur in aliis idem facturi putarentur. Nunc vero quid comminisci quisquam possit, cur alia falsare voluissent, cùm hæc ipsa reliquerint integra, quæ vel sola falsare voluissent? Sed incuria saltem vitiatos esse credi potest, præsertim si hoc nostris contigit, quibus verisimile est libros fidei, sicut fidem ipsam, majori semper curæ fuisse. Possem hic opponere non Hieronymum modo, sed Augustinum quoque, quorum uterque censet emendatiores esse Græcos codices, quam Latinos. Sed ratione malo quam auctoritate contendere. Hoc certe assero, neminem esse tam cujusquam libri incuriosum, ut ita transscribendum locet, tanquam pensi non sit habiturus, vitiosum-ne an emendatum referat: quum alioquin possit operæ & impensis parcere, si omnino ne scribatur curet. Persuadeo ergo mihi, Græcos etiam curasse ut diligentia in transscribendis ipsorum libris adhiberetur, quod nemo dubitaverit qui libros eorum diligenter inspexit. Hoc præterea rursus affirmo, apiculos, distinctiones, & accentuum notas in causa esse, quo minus facile apud eos in scribendo erretur: nec ab hoc affirmando deterreor, quod tu hoc argumentum in adversam partem retorsisti: propterea quod (ut ais) facilius erratur ubi multa sunt observanda. Verùm ego contra censeo, ibi minus facile errari ubi facile erratur, ut ego quoque Dialecticorum more ænigma proponam. Verùm sic opinor tamen, imo sic experior, quemadmodum in planitie, dum festinamus intrepide, ubi nemo casum exspectat, sæpe labimur, quum à præcipitio salvi sensim, nec nisi certo atque explorato gressu descendamus: haud aliter evenire scribendo, ut ad exemplar perplexum scriptor eo transscribat verius, quo videlicet attentius, quum ex pulchro codice ipsa securitate labatur. Quanquam & nostros vitiatos esse, & eos remansisse sinceros, vel hinc elucescit, quod in nostris eadem nunc vitia deprehendimus, quæ Hieronymus olim censuit emendanda: in illis eadem adhuc videbis verba, ex quibus ea Hieronymum constat emendasse. Ergo quas ille mendas olim ejecit, nunc non licebit ex iisdem codicibus rursum expungere? & quum religiones (quas vocant) omnes fas sit sæpius renascentibus vitiis reformare, libros semel purgatos repullulantibus mendis nefas repurgare ducemus? Jam quod quæris, quid sit quod Latinos codices non sinat incorruptos, deinde tibi ipse respondes, quid nisi chalcographorum incuria pariter & imperitia? & illico subjungis: Vide jam utros invenies rariores? qui Græcis imprimendis sint idonei, an qui Latinis? & scies utros codices censere debeas castigatiores. Quid tu his verbis, Dorpi, velis, non intelligo. Neque enim te vereri puto, ne in Annotationibus in Scripturas Erasmus impressis utatur libris: quum neque scriptorum codicum desit copia, neque in eam rem impressis uti, etiamsi velit, possit, cum Novum Testamentum, in quod ejus desudat labor, nunquam hactenus, quod sciam, Græce chalcographorum typis excusum sit. Quod si hoc voluisti dicere, quum chalcographi Græcas imprimant litteras quam Latinas depravatius, idem in veteribus etiam utriusque linguæ Scriptoribus accidisse; semoveamus istos, Dorpi, qui litteras sic Latinas imprimunt, ut Græcæ magis quam Latinæ; sic vicissim Græcas, ut Arabicæ magis quam Græcæ videantur. Comparemus in utroque genere qui utrunque possunt, cujusmodi

modi Aldus Manutius Romanus *erat in primis, & nunc* Joannes Frobenius Basileensis: *hos atque ejusmodi chalcographos audeo affirmare, quod ipse quoque experimentis comperio, verius ac sincerius* Græca *quam ipsa* Latina *referre. Quod ipsum multaque itidem alia ad hanc rem facientia, multo certius ipse legendo quam audiendo intelliges, si te quoque aliquando ad* Græcam *linguam pernoscendam converteris; id quod valde opto: nam suasurus frustra sim, quod nec* Erasmus *persuasit, adversum quem, imo temet adversus ipsum, sedulo te defendis, ne cogare videlicet ex* Græcarum *cognitione litterarum proficere. Quamobrem ut ad eas te litteras, pro animo istoc tuo tam adversus eas obfirmato, hortari supersedeo, ita pro meo in te amore optare tibi non desinam: nec spem tamen unquam depono, fore aliquando, nec id quidem haud multo post, ut cessantibus hac de re disputationibus, in quibus assidua tua illa in scholis victoria, non patitur te libenter cedere, quod (ut video) jam nemo potest alius; ipse nimirum persuadeas tibi, cum istos Imperatores tuos, quibus nunc militas, quorumque interim gratiam tam magnæ eruditionis parti præfers, aut maturiore judicio neglexeris; aut certe etiam illis ipsis utile & tibi & eorum consiliis fore persuaseris, quo videlicet* Græcistas *istos suis ipsorum gladiis confodias, majoreque adversus eos auctoritate disseras quam nunc, cum de re tibi tam in totum ignorata disputas. Qua de re tamen cum perinde scribas, ac si supervacaneam putes operam, quæ in* Græcas *litteras impenditur, mihi profecto non persuades, ea te sentire quæ scribis. Neque enim simile veri fit, te vel ea prudentia commoditates ejus linguæ non videre, vel eo in bonas artes omnes studio non concupiscere, præsertim cum abs te quoque dum negligendam disputas, propemodum afferantur causæ, quibus incitari maxime ad eam consequendam possis. Nam si (ut tute verissime certe ac sapientissime dixisti) unaquæque lingua ea præcipue dote præstat atque excellit alias, si contingat ei ut majorem bonarum disciplinarum thesaurum in suis litteris velut arculis contineat: quis hac una ratione tua nesciat,* Græcam *esse eam quæ summopere sit cum ab universis mortalibus, tum vero seorsum à* Christianis *amplectenda? utpote à qua & omnes disciplinæ reliquæ, &* Novum Testamentum *fere totum nobis felicissime successit: nisi tu illam hoc translationum quotidiano proventu velut assiduo partu, effœtam nunc tandem atque exhaustam putas. At primum ex his ipsis Commentatoribus* Aristotelis, *quos tu in illa Oratione commemoras, quam sive ut* Laurentium *vituperes, sive ut laudes* Aristotelem, *(nam utrumque acriter ex æquo facis) elegantissime certe scripsisti,* Alexandro, *inquam,* Themistio, Ammonio, Simplicio, Philopono, Olympiodoro: *quotusquisque ex his, inquam, est, excepto uno* Themistio, *qui non adhuc sua tantum lingua legatur? nisi quod* Alexandri *Problemata in* Latinum *venere sermonem. Ex reliquis si quid* Latine *legitur, (neque enim ignoro, haberi &* Alexandri, & Simplicii *fragmenta) id totum ejus generis est, ac tam parum* Latinum, *ut à* Latinis *propemodum minus quam ipsa* Græca *intelligantur. Neque jam de Poetis aut Oratoribus dico quicquam, sed neque de aliis Philosophis, aut aliis etiam ejusdem* Aristotelis *Commentatoribus verbum facio ullum: quanquam vel unus* Joannes Grammaticus *tantum habet acuminis, tantum eruditionis, præsertim* Aristotelicæ, *ut si cum eo possis ipsius lingua loqui, reduceret te, satis scio, unus ille cum Grammaticis omnibus, quibus nunc parum propitius videris, in gratiam. At ex antiquis* Christianæ *doctrinæ Scriptoribus, cum multo maximam partem* Græce *constet scripsisse, perpauci pro tanto numero versi sunt: quidam vero ita versi, ut potius videantur subversi. Ad* Aristotelem *ipsum venio, quem & ego ut supra multos, ita cum multis amo, quem tu in memorata Oratione tua videris non supra multos modo, sed pro multis quoque, atque adeo pro omnibus amplecti. Hic ergo ipse non poterit totus tibi sine* Græcarum *peritia litterarum innotescere. Nam ut omittam illud, quod nihil ejus tam commode versum est, ut non idem ipsum suis ipsius verbis acceptum*

A *in pectus influat potentius: Et illud item, quod quædam opera ejus adhuc* Græca *feruntur, quorum titulos nescio an* Latini *habeant. Certe ex his ipsis operibus quæ nunc habent, sic habent quædam, ut etiam non habeant: è quæ sorte ipsum etiam* Meteorologicorum *opus tam constat esse, quam dolendum est: quum nescio an ullus ex tam multis ejus viri laboribus dignior scitu sit, aut ipsa rerum natura ab ulla sui parte mirabilior, quam ab ea, quæ ut nobis proxima circumfusaque undique, ita magis ignorata atque incerta est, quam astrorum positio, motusque syderum, quæ tam porro semota sunt. Sed hoc opus tamen spero propediem fore, ut à* Thoma Linacro *nostrate, illustrissimi Regis nostri Medico,* Latinis *do-*
B *netur auribus, utpote cujus jam nunc duos libros absolvit: perfecissetque nimirum opus, atque edidisset universum, nisi* Galenus *eum exorasset, ut quum dux atque imperator Medicæ rei sit, vel seposito interim* Aristotele, Latinus *ejus operâ prior ipse redderetur. Prodibit ergo* Aristoteles *aliquanto serius, sed prodibit tamen nihilo incultior: præterea nec incomitatus; nam* Alexandri Aphrodisæi *Commentarios in idem Opus una vertit, initurus apud* Latinos *omnes immortalem gratiam: in quorum non vulgarem utilitatem, Philosophi præstantissimi Operi tam egregio præstantissimum interpretem sic adjunxerit, ut ejus labore demum à* Latinis *possit intelligi: quod hactenus à nemine (ut ego certe suspicor)*
C *qui* Græce *nescierit, intellectum est. Nam quum ipse jam olim idem* Aristotelis *Opus audirem* Græce, *eodem mihi prælegente atque interpretante* Linacro, *libuit interdum experiendi gratia vulgatam etiam translationem inspicere: è cujus lectione mentem illico subiit ejusdem Philosophi de Physicis suis dictum. Nam ut illa sic ait edita, ut tamen edita non sint: ita hæc quoque sic versa videbantur, ut nullo pacto versa viderentur; usque adeo, ut quæ* Græce *callebam probe, eadem ipsa versa non intelligerem. Neque est quod à* Latinis *interpretibus sperari possit auxilium, quum* Albertus *quoque, quem ad æmulationem* Alexandri Magni, Magnum *vocant, quique se Periphrasten* Aristotelis *profitetur, Paraphrastes verius in eo opere judicari debeat; ita cum sit ejus officium,* A-
D ristotelis *sensum aliis verbis referre, affert prorsus (ut ajunt) ex diametro diversa. At* Gaitanus* *(nam is quoque facit Commentarios) describit nobis, unus terræ pugillus in quot pugillos aquæ liquescit, & aquæ item pugillus unus in quot pugillos aeris dissolvitur, & quo non ulterius ad eundem modum progreditur? Sed tamen dum has tam immensurabiles mensuras metitur, ad* Aristotelis *interim sensum ne gry quidem. Infinitum, mi* Dorpi, *fuerit explicare, quam multa desint ei cui* Græca *desunt. Neque tamen ignoro, & alios multos, & te inprimis ipsum, sine* Græcis *litteris ipsam doctrinæ arcem versus eousque provectum, quo multi non possint etiam*
E Græce *docti sudantes atque anhelantes adscendere. Sed hoc unum tamen ausim affirmare: si cæteris disciplinis tuis tu* Græcas *præterea litteras adjeceris, quantum nunc alios &* Græce *peritos exsuperas, tantum tunc te etiam ipsum superabis. Sed de his hactenus.*

De Moria, *quoniam* Erasmus, *qui eam olim meo patrocinio commendavit, eandem rursus tuendam suscepit, tibi non est necesse multa differere, quum res alioqui per se facilis reddita sit, partito labore facilior. Itaque non dubito quin ille sit ea dicturus, imo in illa brevi epistola jam nunc dixit, quæ sufficere apud omnes debent: ita ego quæ dicam, quantulumcunque apud alios valitura sint, apud te (ut opinor) invalida esse non possunt. Et primum miror, quid hæc sibi*
F *tua verba velint,* Ecce repente infausta Moria tanquam Davus interturbabat omnia. *At quomodo nunc* repente? *quasi nunc primum* Moria *repente prodierit, quæ jam plus annis septem septies interim novis excusa formis in clarissima luce versata, in omnium sinus recepta sit. Aut quamobrem, quæso,* infausta? *quæ quam felicibus auspiciis processerit, nonne vel hoc abunde demonstrat, quod non debuisset toties in tot exemplaria diffundi, nisi tam multos invenisset quibus impense placuisset? nec hos ex fæce vulgi, (neque enim eas merces facile distractas esse mira-*

* Alia Editio, *Cajetanus.*

rer

rer quæ placerent indoctis, quorum ubique turba scatu- rit) sed doctissimis. Nam eam nonnisi doctis placere vel hoc indicio est, quod nonnisi docti intelligunt: quod ipsum fortasse fuit in causa, ut hi duo aut tres Theologi, quos Moria commovit, irascerentur, quod ab aliis persuasi credunt, plus ab ea ipsa dictum, quam dictum sit: alioqui fors non succensuri, si ea ipsa, quæ dicuntur, ipsi intelligerent. Sed tu, mi Dorpi, putas nullos rideri potuisse Theologos, quanquam tales eos esse, quales Moria joco describit, ipse propemodum serio fateris, quum ais, Asperæ facetiæ, quibus multum veri admixtum est, acrem sui memoriam relinquunt. Verum est Hercle quod dicis. Non tam acriter has tulissent facetias isti Theologistæ, nisi quam erant aspera, tam etiam vera fuissent. Ergo cum tales sint, quales ipse fatearis esse, probas? non opinor: Vituperas ergo? apud te certe scio facis, faceresque palam, nisi in animum induxisses tuum, nemini esse adversus; & ita te comparare statuisses, ut te omnes prorsus cujuscunque modi sint, docti, indocti, boni malique, laudent, cui (ut ais) volupe sit, si vel catelli cauda velut amicitiæ symbolo blandiantur. Facis tu profecto, mi Dorpi, cautius: sed nec ille tamen deterius, qui in malos aperte ac simpliciter, quod Gerardus facit Noviomagus, invehitur: quanto minus qui, quod Erasmus facit, sumta Moriæ persona, & prudenter magis, & minus licenter jocatur? cujus cum jocos salesque non feras, & καλλωπᾶν eum velis: in Satyris Noviomagi tamen (ut scribis) nihil invenisti quod mutari velles: quum tamen illæ Satyræ sint mordaciores ubi sunt lenissimæ, quam Moria ubi mordet maxime, meritoque: nam id Poeseos natura poscit, quæ nisi sit acerba, non est Satyra. Itaque opera pretium est audire, quam satyrice in Monachos ubique ac Fratres invehitur, ut illorum superbiam, luxum, inscitiam, compotationes, ingluviem, libidines, hypocrisinque describit, non minus eleganter quam acerbe, nec minus etiam merito. Nam licet multi illis sint opprobriis indigni, non desunt tamen aliqui, in quos singula quadrant, quidam etiam in quos universa concurrant. Quamobrem non miror, nihil in eis reperisse te quod mutari velles, sicuti nec ego certe. Sed hoc miror, cur abs te non possit impetrare Moria ut impune jocaretur in Theologos, quum illæ abs te obtineant Satyræ ut tam acriter objurgent Religiosos, atque in his Theologos etiam. Sed omitto Gerardi Satyras. Si quis tuas, mi Dorpi, excutiat epistolas, nihil-ne reperire possit quo tu ullum hominum genus aliquo mordaci dicto perstrinxeris? An illud edentulum prorsus esse putas, quo in memorata epistola ad Menardum Abbatem, respergis Antistites? qui dum illum laudas, alios hoc pacto deploras: Heu me, heu miseros eos, qui non religiosos agunt, sed caballis stipati, Cæsaris triumphos nobis referunt: quos satius foret humi repere, quam ad inferos equites properare, ni pedites timeant serius illuc pervenire. Hæc mihi, Dorpi, tam mordax facetia usque adeo tibi blandita videtur, ut ideo de equis potissimum locutus videare, ne tam bonum dictum perderes: alioqui, opinor, vides, non usque adeo magnum facinus esse, si Abbates equitent, & bestiis, in quos creatæ sunt usus, utantur. Audivi etiam, nec alios Antistites equitare semper, & illum tuum interim, ut in illum etiam ipsum pene jacus tuus recidat, à quo eum cupis in alios avertere. Sed ita sua cuique blanditur ratio, tam bene suus cuique crepitus olet, ut cum ad aliorum jocos frontem contrahimus, & velut asperos non patimur, nostros neque magis festivos, & magis mordaces amplectamur. Sed hæc in religiosos Antistites jocatum te negabis, verum deplorasse potius, præsertim cum ab illa inauspicata interjectione auspicaris, Heu. Ego certe quacunque figura proferatur, jocum puto, quod ita dicitur, ut nemo sine risu audiat. Quanquam quid refert joco an serio mordeas? imo refert adeo, quum nemo fere sit qui jocoso in se dicto non arrideat, serium nemo sit qui ferat. Alioquin si deplorare licitum, jocari vetitum putas, facile Moriæ fuerit toti orationi jocosæ interjectionem dolendi præponere, & mutata figura, Theologos eosdem, quos ante derisit, iisdem verbis denuo deplorare. Neque enim facile decernas, utrum deplorandi magis, an ridendi sint. Sed in Antistites fortasse quidvis licere debet, etiam mediocres: at in Theologos, utut sint, licere debet nihil. Nam eo fere tendunt, quæ in hac novissima ad Erasmum scribis epistola: ais enim: Miraris, tantos concivisse motus tuam Moriam, quæ pluribus placet, non Theologis modo, sed Episcopis etiam. Atqui ego te demiror, Erasme, qui pluris facias Episcoporum in hac re judicium, quam Theologorum: siquidem Episcoporum nostri seculi vitam, mores, eruditionem dicam, an inscitiam, noveris: quorum ut sunt certe nonnulli tanto digni fastigio, ita mira est paucitas. Hic tu, Dorpi, cum Theologos ægre levissimo joco patiaris adspergi, Episcopos apertis opprobriis magna cum auctoritate perfundis, ut in quibus non tantum eruditionem requiris, & carpis inscitiam, sed vitam quoque ac mores contumeliose condemnas. Sed Theologos plurimum refert (ut ais) integræ apud populum esse auctoritatis: quasi nihil referat, apud populum quales æstimentur Episcopi! qui quem locum teneant in Ecclesia Christi, quam longe supra Theologos tuos, non est ignotum tibi, qui Pontifices liquidissime novisti in Apostolorum successisse locum. Neque cautius prospexisse putes tibi, quod nonnullos feceris Episcopos tanto dignos esse fastigio; cum nec ipse Moriam credas indignorum vitia dignis imputare Theologis, quæ tamen vel hoc te vincit, quod nihil impedit per eam multos dignos esse Theologos. At Episcoporum per te bonorum non modo paucitas, sed etiam mira paucitas. Sed donemus hoc tibi, nihil esse mali, Pontifices vel ridere dicteriis, vel maledictis incessere, modo ne sacrosanctos Theologorum magistratus attingas. Quid ad hoc dicis? quod illos ipsos Theologos non nomine quidem, sed descriptione tam evidente, ut non ullo nomine designari potuissent expressius, ita mordes, ut pene laceres in prooemio quod in Pyrgopolinicem Plauti fabulam lepidissime conscripsisti. Verum interim Plauti me nomen admonuit eorum, quæ tu sparsim per epistolam tuam cum in cæteros Poetas, tum in Terentium nominatim ex Augustini verbis congeris: quæ res longiorem disquisitionem flagitat, quam ut à me in hac disputetur epistola. Sed hoc tamen abs te quæro, utrum tibi illis verbis hoc voluisse videtur Augustinus, Christianis videlicet non esse legendum Terentium? Quod si ab eo perdiscendo non deterreat, nihil adversus Poetarum lectiones facit ille locus. Sin Augustinum id egisse putas, ut à Poeseos studio Christianos averteret, rursus abs te percunctor, ipse-ne Terentium adhuc docendum censeas? Quod si censes, quid attinet id tam citare diligenter, cui non putes esse parendum? Sin docendum neges, ab Augustino videlicet persuasus: miror profecto, quo pacto acciderit, ut tandem nunc primum tam sero persuaserit ille, quem te non dubito tam diu antea legisse: nec interea tamen abstinuisse à legendo Plauto, nec à legendo tantum, sed nec à docendo, exhibendo, agendoque publice, Poeta nihil quam Terentius est castiore, imo ne tam casto quidem. Quid quod ejusdem Militem gloriosum facetissimo prologo locupletasti? Aululariæ vero non prooemium modo, sed, qui Comœdiæ defuerat, finem adjecisti: qui mihi, seu sermonis elegantia spectetur, sive sales, sales vere Plautini, nulla parte totius Comœdiæ videtur inferior. Cujus rei vel hi ipsi versus erunt indicio; quibus (ut dixi) Theologos istos amusos, quos nunc tueris, ita belle describis, ut nemo derideat salsius, nemo insectetur vehementius. Nam quid his carminibus (referam enim) vel magis facetum possit esse, vel magis elegans?

Primum omnium qui sunt amusi, & litteris
Non proletariis male inaugurati, eos
Ablegat hinc in maximam malam crucem.
Siquidem stomachabundi oblatratores facere
Pergant etiamdum, quod nunquam non factitant,
Clamoribus ampullosis infremere, &
Venena livoris effunditare sui,
Et obloqui, & obgannire, & dentibus omnia
Arrodere carnivoracibus, &, sicut canes

 So-

Solent, quibuslibet allatrare sibi obviis.
Eos homines (siquidem sint & ipsi homines)
Quum illitterati sint, quum sint agrarii,
Mihi sedulo jussit *Plautus* hinc abigere.
Sin forte sint præsto, nisi comprimant sibi os,
Nihilque graxint, minatus est fore ulmeos,
Ubi hospitio excipientur Acherontico.

En, mi Dorpi, quam neque Poetis abstinendum putasti, & amusos illos Theologos quam bene suis coloribus depinxisti? Quod si te neges tunc fuisse Theologum (siquidem scripta sunt abhinc septennium) certe vix sesquiannus est elapsus, quod eadem recollecta edidisti, jam certe Theologus: quadriennio post habitam luculentissimam Orationem tuam de assumtione Deiparæ Virginis. Quid ergo refert, an Theologus effeceris, an prius facta, Theologus edendo comprobaveris? imo refert adeo. Nam ad scribendum impetu plerunque trahimur: intermissa quum retractamus, certum adhibetur judicium. Ergo, mi Dorpi, dum è dentatis Gerardi Satyris, quibus Monachorum spurcissima describit vitia, nihil mutandum censes: dum ipse religiosorum Antistitum sic misereris ut rideas, sic rides ut mordeas, cæterorum Episcoporum, præterquam mire paucorum, inscitiam, vitam ac mores acerbe vituperas: dum Theologos istos ipsos, quorum in moriam Moriam jocari nefas ducis, ipse amusos vocas, oblatratores, stomachabundos, litteris non proletariis male inauguratos, ampullosis infrementes clamoribus, venena livida effundentes, obloquentes, oggannientes, dentibus omnia carnivoracibus arrodentes, in obvios quosque, sicut canes solent, allatrantes, illiteratos, agrarios, postremo vix homines, in maximam malam crucem censes ablegandos. Dum hæc, mi Dorpi, facis, quomodo tibi non venerunt in mentem tua illa tam bene consulta consilia, quibus Erasmum nunc tam amice ac tam prudenter admones? ubi tunc illud Salustii, Extremæ esse dementiæ, nihil aliud quam odium se fatigando quærere? ubi tunc illud Cornelii Taciti, Asperæ facetiæ, quibus multum veri admixtum est, acrem sui memoriam relinquunt? quo tunc fugiat illud Epicteti, Ne putes omnibus jucunda auditu, quæ tibi sunt jucunda dictu? Profecto, mi Dorpi charissime, sic est à natura comparatum, ut modum semper ab aliis exigamus, libertatem omnes indulgeamus nobis. Novi ego qui Reuchlinum, Deus bone, quem virum! non satis æquo animo ferrent, quod in æmulos suos, videlicet imperitissimos doctissimus, in stupidissimos vir prudentissimus, in vanissimos nebulones homo integerrimus, ab iisdem in tantum lacessitus injuria, ut si manu se vindicasset, ignoscendum ei videretur: novi, inquam, qui non ferrent, quanquam ejus etiam studiosi, quod stylo contra illos libere, nec magis libere tamen, quam vere, affectus suos effunderet. Novi itidem eos ipsos, qui hæc non ferebant, paulo post tamen in rebus & minoris momenti, neque ad se tam proprie pertinentibus, multo etiam atrocius excandescere. Tanto nimirum proclivius est alienis affectibus quemquam temperare, quam suis. Ergo non licuit, inquis, mihi vel Satyras Gerardi probare, vel in Theologos amusos, adde, Antistites atque Episcopos quoque vel joco vel serio dicere, modo vera, neque nominato quoquam? Imo vero, mi Dorpi, usque adeo licuisse tibi censeo quod fecisti facere, ut mihi nihil unquam in vita melius fecisse videaris, modo ea ne desit æquitas, qua tibi quod laudi ducis, idem in alio ne vitio verteris. Istud ergo totum de Moria, mea (mi Dorpi) sententia, & sine causa mones, quum nihil sit quod moneri debeat, & si quid esset, post tot annos etiam sero mones. Nam quod in calce prioris epistolæ tuæ posuisti, reconciliatum iri Theologis istis Erasmum, quos Moria commovit, si Moria laudibus Sapientiæ laudem opponeret, mediocrem mihi risum mediusfidius excussit. Sapiunt scilicet, si hoc Moriæ encomio Moriam sic putant esse laudatam, ut laudari cupiant eadem figura Sapientiam. Quod si censent, quid irascuntur? cum sint ipsi quoque à tam laudata Moria tam abunde laudati. Præterea, non video quo pacto veris sapientiæ laudibus istorum in se invidiam Erasmus lenire possit, quin potius velit nolit multo acerbiorem redderet: quippe cum eos tam ex sapientiæ contubernio cogeretur ejicere, quam nunc coactus inter peritissimos Moriæ mystas adscribere*. Hæc scribenti mihi supervenerunt litteræ, quibus ad se meus me Princeps revocat. Hæ me adhuc scriptitantem coegerunt, ut sisterem aliquando, atque istam finirem vel invitus epistolam: quæ cum tam longa sit, ut brevior fortasse fuerit,

Scriptus & in tergo nec dum finitus Orestes:

nescio tamen quo tecum colloquendi studio adhuc cupiebat increscere. Quanquam jam nunc nihil intactum reliquimus, certe, quod sciam, nihil per dissimulationem prætermisimus. Neque enim istud reor exspectaturum quenquam, ut Moriam à blasphemiarum atque impietatis etiam suspicione defenderem, tanquam ea Christi religio male audierit. Nam hoc & in prioribus litteris tuis ita posuisti, ut plane te ostenderes contra animi tui sensum alienam referre sententiam: & in hac epistola posteriore, cum cætera omnia, quanquam illa quoque magna ex parte non tua, tum in quibus hærere aliquis potuit color pro hoc ingenio atque hac doctrina tua, magnifice atque ampliter excolueris: hanc tamen de impietate calumniam consulto, velut impiam ipsam sacrilegamque, ac non manifestariam modo, verum futilem quoque atque ineptam prorsus omisisti. Ea ergo de re nihil erat mihi dicendum, de cæteris dixisse me puto. Nihil ergo restabat aliud de quo tractare volueram. Sed nisi Principis me interpellassent litteræ, scripturus fortasse fui iisdem de rebus plenius. Verum ut non ingrata est hæc epistolæ complicandæ necessitas, quod vereor ne qua nunc est longitudine, tibi possit esse molestia: ita non lætor ademtam mihi facultatem, qua hæc eadem liceat sub incudem revocare, atque hunc rudem & informem fœtum meum sæpius lambendo refingere: quod facere profecto animus erat, ad te, doctissime Dorpi, ut cultior aliquanto veniret, cui me meaque omnia probata esse cupio: quorum nunc ruditati non ideo solum veniam dabis, quod properus iste discessus effecit, ne mihi vel relegere liceret: sed ob id quoque quod ista scribenti mihi non modo libraria nulla, sed nec liber fere ullus affuit. Quanquam ne nunc quidem ingrata tibi hæc qualiacunque fore in tua humanitate prima spes est, secunda in mei ipsius industria, qua me sedulo cavisse confido, ne quicquam in his esset quod tuas aures merito possit offendere, nisi mihi (ut homo sum) meorum amor imposuit. Quod si usquam incidat culpam, admonitus, agnoscam ingenue, nec tuebor meam: nempe ut quos amo, si quid eorum interfit, non gravatim admoneo, sic ab amicis ipse admoneri valde medius fidius gaudeo. Neque hoc me fugit tamen, Erasmo quædam ex stomacho te non objecisse tuo, sed ab aliis accepta potius protulisse: ut tu vicissim intelligas, me multa his in litteris, illis per te potius respondisse, quam tibi; quem ego non solum ut amantissimum diligo, & doctissimum suspicio, verum etiam ut optimum virum revereor. Vale, charissime Dorpi, vereque tibi persuade, neminem esse tui magis vel in Hollandia tua studiosum quam sit Morus apud toto divisos ab orbe Britannos, ut cui non minus charus es quam ipsi es Erasmo. Nam charior esse non potes, ne mihi quidem. Iterum vale. Brugis 21. Octobris, Anno 1515.

EPISTOLA DXIV.

Paulo G. F. P. N. Merulæ Dom. Baudius *S. P. D.*

Lugd. Batavorum.

*DIU te multumque tenuit deliberatio, utrum recte & ordine facturus esses si vitam magni Erasmi, ut est ab ipso consignata litteris, publico juri vindicares: an magis ex dignitate aut voluntate defuncti foret, si intra Vestæ penetralia thesaurus iste liberali custodia asservaretur, communicandus tantum cum amicis intimæ admissionis, ne si ea res displicesceret in vulgus, aliquid detrimenti caperet fama & existimatio præstantissimi viri,

* Alia Editio, adsciscere.

ri, cujus nomen merito colunt quicunque rem litterariam salvam cupiunt. Utrimque graves & magni momenti rationes intercessisse non dubito, quæ animo adferrent ancipitem curam cogitandi: sed gaudeo tandem assensum tuum in eam partem flexisse, qua bonorum omnium vota conspiranti suffragatione diriguntur. Nec est quod in eo pertimescas offensam cujusquam probi, quasi scilicet invidiosa proditione detexeris quædam arcana digna sacro silentio, & specie ornandi læseris majestatem ejus, quem omni honore amplificare cupiebas. Nam nec ipse alio animo seriem vitæ suæ penes principem amicorum deposuit, quam ut se rebus humanis exemto posteritas hujus horribilis secreti particeps esset, & quæ sinistris mentibus pravam calumniandi materiem præbent, ea, si rectam ansam comprehenderis, faciunt eximie ad illustrandam ejus gloriam & venerationem. Nam quod illi sors negavit ut ex legitimo conjugio nasceretur, & quo pluribus incommodis ac difficultatibus jactata est ejus adolescentia, hoc clarius enitescit egregia virtutis indoles, quæ per tot angustias eluctari potuit ad tantam nominis celebritatem. Quibus enim fato contigit feliciter nasci, recte educari, abundare copiis atque opibus, quæ facilem viam ad omnia summa consequenda munire solent, iis non tam gloriosum est evadere ad frugem, quam turpe ac pudendum, si in tanta facultate rerum optimarum sibi ipsi defuerint. At vero qui fortunæ suæ faber esse cogitur, & qui, ad exemplum Biantis, *omnia sua secum portat, eum meo puncto præcipua quadam laude dignandum censeo. Neque enim est nostræ spontis & optionis, ut legere possimus ad fastum parentes: æquo animo non solum habendi, sed & colendi sunt quos Dei benignitas nobis assignavit. Quanquam non video, cur* Erasmum *ortus sui pudere aut pœnitere debeat. Nam mater ejus, ut optima* Dido,

Huic uni forsan potuit succumbere culpæ.

In cæteris vitæ partibus ita sese gessit, ut singularis exempli fœminam repræsentaret. Pater item probo genere natus fuit, nec expers humaniorum disciplinarum ut ferebat captus seculi, tum autem moribus ita factus ad genium urbanitatis, & ad elegantiam jocorum, ut ab hominibus amœnioris notæ cognomen † Eutrapeli *reportaverit. Quod si interiore affectu & animorum conjunctione jus matrimonii censeri debet, solennes tantum ritus abfuerunt, quos honestas induxit, non præcise flagitat necessitas, at mutuus amor intercessit, qualem haud temere possis inter exempla fidei conjugalis invenire. Sed non est mihi decretum hanc causam agere, nec magnis auctoribus tueri sententiam* Tragici, *cujus singulos versus* ‡ Cicero *singula testimonia putabat,* * νόθοι τε πολλοὶ γνησίων ἀμείνονες. *Matris patriam ipse declarat, de patre siluit: nos pro comperto habemus eum fuisse civem & incolam urbis* Goudæ: *quæ loci amœnitate, cultu bonarum artium, ingenio gentis ad humanitatem composito, magistratus splendore & propensione erga omnia honesta famam obtinet haudquaquam infimam inter primarias* Bataviæ *civitates. Quum autem propinqua partitudo matri appeteret, placuit eam* Roterodamum *mitti, quo res occultius transigeretur. Puero nomen suum pater indidit, vocatusque est* Gerardus Gerardi, *more familiari apud nos, & olim etiam usitato apud* Græcos Latinosque. *Cæterum quia nomen istud in* Belgico *idiomate videtur habere cognatam significationem cum verbo* Desiderare, *adscivit sibi loco prænominis titulum* Desiderii, *cui subjunxit* Græcam *vocem ejusdem notionis, &* Erasmus *agnominari voluit. Cur non fas mihi sit hasce minutias consectari, quum nunc & olim viri, magna fama ingenii & eruditionis, tam intemperanter abusi sint otio, ut paginas implerint ludicris certaminibus, utrum princeps poetarum,* Virgilius *an* Vergilius *esset appellandus, & auctor* No-

† *Voce Belgica* Praet *appellari solebat.* ‡ *Epist. 8. ad Tironem.*
* *Versus ex Andromacha Euripidis,* Multi nothi meliores legitimis.

A ctium Atticarum, Aulus Gellius, *an* Agellius? *Sane non est in ejusmodi nugis sita salus* Græciæ, *sed neque est in nulla parte felicitatis numerandum, si quis sortitus sit bonum nomen, nec ea cura postrema fuit Censoribus in populo lustrando, Consulibus in habendo delectu, ut auspicarentur à bonis & fausti ominis nominibus. Quocirca facis rem optimam & acceptissimam candidioribus ingeniis, quod opere hactenus inedito memoriam maximi hominis non quidem vindicas ab injuria oblivionis, quæ tantam lucem obruere non potest, sed grata tamen novi muneris largitione rursus eum velut in* Famæ *theatrum producis, ut & plausu excipiatur ab* Erasmiani *nominis amatoribus, qui bona sua norunt, & malignitatem sui tædeat quæ tantum*
B *heroem tam parvipendit. Nam ne quid dissimulem, serio indignor paulatim elabi de manibus doctorum hominum monumenta summi artificis, atque iis anteferri nonnullos abortivos partus eorum, qui magno conatu sæpe magnas nugas agunt, & quorum præcipua virtus est sapere ex indicibus atque inventariis. Porro, si recte calculum posui, duo potissimum genera sunt eorum, qui de homine sequius opinantur. Quidam stylum ejus & dictionem carpunt: alii (quod est longe gravissimum) eum insectantur tanquam subsannatorem omnis religionis, & fautorem teterrimæ hæreseos* Arrianorum. *Priores illi sine populi suffragio tyrannicam dominationem sibi arrogant, quod legem statuere audent,*
C *qua quis loqui aut scribere debeat, quum Orator ille summus, nec dicendi solum sed & censendi auctor optimus, quæsierit, nec unquam invenire potuerit, quænam esset in vario ac multiplici eloquentiæ quasi vultu præstantissima forma dicendi, magisque animo & imaginatione complexus est, quam facultate assecutus absolutam effigiem eloquentiæ. Ad retundendam ejusmodi dictatorum insolentiam sufficiet, si dicamus* Erasmum *esse secutum venam & ideam ingenii sui, quod longe consultissimum arbitror, nec aliter æquabilitas & uniformis tenor in stylo servari poterit. Quod si primaria dos sermonis in eo versatur, ut perspicue sensa mentis evolvantur, hac laude nullus cum* Erasmo *paria fecit:*
D *tam admirabili felicitate ac facilitate vox & manus secuta est internas animi cogitationes, ut vix unquam litura in ejus scriptionibus apparuerit, & tamen tanta lux eruditionis passim effulget, ut scires ex fœcundissimo pectore copiam istam lectissimæ orationis redundare. Spiritum & vitam ei debent renascentes litteræ: nec ulla ejus scripta plus habent in recessu, quam quæ minus illecebrarum & vanitatis fronte ac titulo prætexunt. A flagitio irreligiositatis abunde hominem absolvunt tot præclara meditamenta, quæ prorsus spirant veram & vivam pietatis indolem. Nam ut nihil urere potest nisi ignis, ita nullum artificium, nulla affectatio unquam exprimet tam nativas affectio-*
E *nes: aliud veritatis ingenium est, aliud simulationis figmentum. Facile cordatus judex deprehendere potest,*

Quid solidum crepet, & pictæ tectoria linguæ.

Cur autem existimetur favisse partibus Arrianorum *causa nihil erat, sed inde arrepta est occasio calumniæ, quod in Annotationibus ad Novum Testamentum sæpiuscule neget quidquam ad rem facere nonnullos Scripturæ locos unde Orthodoxi æternitatem Filii Dei, & eandem cum Patre essentiam comprobari credebant. Quis vero tam hospes est in Patrum libris, ut non subinde animadverterit manifestam in iis* ἀλογισίαν καὶ ζῆλον ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. *Omnibus armis præliabantur adversus hæreticos, etiam plumbeis mucronibus, &, ut olim augur* Fabius Maximus *dixisse*
F *fertur, salvis auspiciis ea geri quæ pro Republica salute gererentur, ita boni isti Patres credebant, recte & sapienter institui quidquid pro defensione veritatis tentaretur. Non debuit autem ob acrius & accuratius judicium atque examen vir optimus venire in tam atrocem suspicionem, à qua satis superque eum liberat explicatio primi capitis Evangelii secundum* Johannem. *Salibus, & iis interdum aculeatis, abundant nonnulla ejus* Ope-

Opera, in quibus crassos errores, & aniles quasdam superstitiones orationis libertate perstringit, unde orta est opinio contemtarum religionum: sed norma Christianæ charitatis suadere debuit humaniorem interpretationem. Videtur autem Erasmus magis habuisse quid fugeret, quam quid sequeretur. Unus omnia pervidere non potuit, & rem haud exiguam præstitit, quod in tantis ignorantiæ tenebris oculos attollere potuerit ad investigandam lucem veritatis. Meticulosior fuit, & timens offensionum, atque hoc unice in vita studuit, ut omnium ordinum & generum benevolentiam colligeret. Id forsitan impedimento fuit quo minus cornicum oculos configere ausus fuerit, & omnia iniquitatis mysteria velo levato patefacere. Multum tamen, imo infinitum ei debet posteritas, & forte non haberent reprehensores ejus unde famam consequi potuissent, nisi ipsis dedisset quod reprehenderent. Vale, & vive nostri memor. Scribebam Lugduni Batavorum 18. Octobris, An. 1606.

EPISTOLA DXV.

* *Erasmus Rot. Georgio Loxano, Equiti, Procancellario Bohemiæ,* S.

ETSI procul à me semotus tamen mecum habitas, non modo sub uno tecto, verum etiam in eodem cubiculo, itaque si velim oblivisci tui non possum. Præsens ornas Aulam *Ferdinandicam*, absens domum meam. Scripsissem plura, sed *Desiderius à Simandris* properabat: hoc tamen ut tibi persuadeas velim, *Erasmum* nihil æque cupere quam rebus omnibus tibi gratificari. Hæc à cœna præter solitum. Vale. *Friburgo Brisgoiæ*, Anno 1534.

EPISTOLA DXVI.

† Augustinus Steuchus Eugubinus Erasmo Roterodamo *S. D. P.*

*NON *poteram hoc tempore gratiam ullam*, Erasme *doctissime, accipere gratiorem, quam ut abs te litteras acciperem: nimirum à viro doctissimo, & eo, cujus ego nomen semper plurimi fecerim. Eo autem tuæ litteræ fuerunt gratiores, quod in his multa tuæ benevolentiæ erga me apparent vestigia, & modestiam, atque Christianam charitatem in his summam perspexi: nam quod ad benevolentiam attinet, ab ea profectum dixerim, ut ea quæ tibi sentis nunc quasi* Cyclopeia Saxa, *sævamque* Charybdim *prætervecto accidisse, me tam sævum pelagus nunc primum intrantem, ea ipsa vitanda moneas, & in famæ theatrum prodeuntem, qua memet arte spectatoribus exhibeam, commonefacias. Non potest hoc nisi divini beneficii haberi loco, ut ad pericula te conferens permulta ac varia discrimina, eum nanciscaris, qui te suo periculo faciat cautiorem. Nam is tacere utique potuisset, nulla sua fortasse culpa. Hujus officii nomine magnas me fateor tibi debere gratias. Hanc occasionem præbuere tibi nostræ in Vetus Testamentum annotationes, in quibus multa tibi asseris placuisse, nonnulla visa fuisse, de quibus permagni referat me admoneri, ut sim posthac cautior. Quam tu* παραίνεσιν *multis verbis complexus es. Cœpi igitur epistolam tuam diligentissime evolvere, ut quod mihi in fronte promiseras, statim consequerer. Perlectis autem omnibus, promissa non omnino responderunt: nam pro admonitionibus reprehensiones, & quædam non minimi ponderis crimina reperi. Certe si cohortante & inducente te humanitate tua scripsisses, benevolentissime fecisses; sed si quo stomacho ad scribendum te contulisti, dico te nullam habuisse probabilem causam, cur sic afficereris in eum, qui te in tacito conscientiæ suæ arcano veneraretur, & qui palam te cum tui nominis reprehensione nunquam citasset.*

* Hæc Epistola, in Editione Londinensi omissa, fortuito in manus nostras incidit, cum varias Editiones Basileenses evolveremus.

† Serius ad nos transmissa est hæc Epistola, ut loco suo reponi posset: eam autem debemus curæ generosiss. doctissimique Viri D. Wetstenii, J. V. D. Ethicæ Professoris, atque Universitatis Basil. Bibliothecarii. Respondet Steuchus ad Erasmi Epistolam, quæ habetur sup. pag. 1374.

A *Atque hanc omnem censuram tuam, partim video ex violata à me existimationis tuæ suspicione pependisse, partim quia te non perinde, ut voluisses, laudassem. Quo fit, ut tum mihi officium tuum placuerit, tum non placuerit satis, cum omnia fuerint à te excogitata, ut suspectam calumniam dilueres. Hoc quanquam tuum fuit institutum, solerter tamen id obumbrasti, dicens, multum mea & aliorum referre, ut abs te admonear. Ut superne monitor videaris, interne sis reprehensor. Itaque sincerius munus istud exsequutus fuisses, nisi suspicio, & alius quis affectus, te in diversa rapuisset. Huc autem trahuntur omnia, quæ tu censurâ digna existimasti, & cum defensione tua multorum suscipis patrocinium: ut qui illos læsit injuste, te quoque injustissime læsisse videatur. Duo vero*

B *intelligo hanc tibi suspicionem movisse. Primum, quod acerbius quorundam superbiam, in quibus & te dubitas esse petitum, perstrinxerim. Alterum, quod uno tantum loco memor tui fuerim, sed contemtim, ut tu interpretaris. In his quibus procacitas reprehenditur, quoniam id potissimum procacitatis genus fuerat reprehensum, quo multi hoc tempore Divis rebusque sacris parum honoris habuerint, sic te geras, ut conquisitis ex annotationibus meis quantos maxime potuisses, qui proposito tuo deservirent, locis, me quoque unum ex eorum numero studeas efficere: ut aut ego eodem crimine involvar, aut fateri cogar illos reprehensibiles non fuisse, à quorum ego non multum*

C *abfuerim procacia. Et tamen dum hæc facis, te ex animo gloriæ meæ favere dicis, & humanissimi monitoris partes prædicas te suscepisse. Perbelle etiam rogas, ut quæ reprehendis, eo animo accipiam, quo dicuntur. In illam vero totus incumbis objurgationem, qua ego adversus procaces usus fuissem, unde & te ad scribendum excitasti, ex qua tu multa, quæ mihi objectares, vitia collegisti. Convitium in senectam sermonis inconstantiam, & quandam juvenilem vel exsultationem, vel delirationem, pro deliratione senili, quam me tibi dubitas objecisse, agens causam. Itaque quoniam ex hac suspicione, quæ tuis litteris continetur, universa pendent, facile intellexi magis conquisita & optata à te, quæ in me reprehendis, quam*

D *inventa fuisse. Hanc causam fuisse duxi, quod secus multa quam à me posita fuissent, fueris interpretatus, & quod etiam ad levissima quæ carperes, descenderis, ut vel errata à Typographis, quæ in excudendo libro fuerant admissa, ea tibi visa sint de quibus me tu, vir doctissime, commonefaceres. Quod tametsi fuerat ante notum, nullaque ex eo in me culpa redundet, à te tamen animadversum, humaniter accipio. De his vero, quæ secus interpretatus es, & illis, quæ juste fortasse fuerant à me multis in locis reprehensa, à te vel in aliud torquendo, vel imminuendo defenduntur. Super his, inquam, eadem modestia, & eadem libertate tibi respondebo, qua tu es erga me usus. Utar autem eo libentius hac libertate,*

E *quod ad eam me passim, sed in calce præcipue epistolæ tuæ, invitasti. Vicissim autem obtestor te, mi* Erasme, *ne quid à me iniquo animo dictum suspiceris. Nam te mihi eruditio tua reddidit amicissimum, semperque venerandum, ut tametsi nunquam viderim, plurimum tamen dilexerim. Nec me juvenem putes canitiem tuam unquam contemtui vel habuisse, vel habere potuisse: nulla fuit unquam in me dementia talis. Nam de Lucubrationibus tuis semper optime sensi, fidem autem & pietatem arbitror fuisse semper integerrimam. Hoc tantum in te displicuit, quod scriptis tuis effeceris, ut alium te esse mortales multi suspicarentur, quam sis. Atque idcirco evenit tibi, ut in armis omnem fere ætatem egeris, semper cum*

F *multis digladiatus sis, nunc tela intorquens, nunc objecta repellens; plurimos enim ac plurima audax tua perstrinxit juventa: gravissimamque illis annis suscepisti provinciam, ut de moribus omnium severissime censuram exerceres. Quod etsi bono animo abs te factum cuncti interpretari debent, præstabat tamen id modestius facere & minore cum licentia. Sunt multi qui te* Saxonicæ *Hæreseos aliquam causam præbuisse dicant, non quod is animus tibi fuerit, ut hunc haberet res eventum; sed quod nimia tua vel licentia vel incauto & inattento zelo, ut sic dixerim,*

rim, asserant esse factum. Atque hoc qui dicunt, non paucissimi sunt, nec prorsus inerudití, idque ex libris tuis putant se facile demonstrare posse. Complures affirmant prudentiæ tuæ fuisse, ut si quas fraudes, si qua scelera Ecclesiæ haberes nota, ea potius absconderes, quam in theatrum totius mundi extraheres: cum omnes Scripturæ doceant, aliorum peccata esse reticenda, ne manifesta, sint improbitatis iniquis exemplum, aut ne reddant cætera in Religione vituperabiliora. Hanc autem rationem veram scribendi fuisse arguunt, ex eo quod ex contraria ratione magna per omnem populum scandala coorta fuerint. Hæc, mi Erasme amicissime, tecum, & per epistolam: non enim mihi animus eam in lucem edere, nisi tu aliam causam præbueris. Sed his omissis ad verba tua veniendum est.

Animum mihi primum & fortunam gratularis, doctissimum appellas, ut istarum forte laudum stupore percussus non sentiam morsus tuos, totamque istam censuram, quam in me exercuisti. Ordiris à laudatissima Bibliotheca Grymanica, id est, à laudibus tuis, & hac tam pulchra occasione ad me delaberis. Annotationes meas percurristi verius quam legisti: imo legisti, & relegisti, omniaque attente lustrasti, sicubi esset, quod tu posses carpere, sed tanquam monitor, non reprehensor. Hæc editio, ais, scatet prodigiosis mendis. Quod potius in Aldinos hæredes recidit, sed condonandum saltem hoc amicitiæ fuerat, quæ cum illis olim tibi intercessit. Dicis me videri in quosdam quasi privato affectu stomachosiorem, velut in Lyranum, & Episcopum Forosempronianum, suspicarisque ideo me in istos affectu privato invectum fuisse, quod essent Germani. In quo non possum non mirifice majorem in te candorem desiderare. Ista videlicet sinceritate venisti ad monendum, ut me diceres privatum affectum habere. Primum quod ais, me illius Episcopi nomen nonnisi cum reprehensione citare, hoc nusquam tu probare poteris, cum ipse eum citans semper eruditioni ejus plurimum tribuerim. Quod si recte interpretari voluisses, nec te alius affectus in aliam cogitationem abstulisset, intellexisses utique. Quanquam poteram ex his, quæ ille de Joanne Pico, incomparabilis eruditionis & sanctitatis viro, dixit, facile ansam, si voluissem, sumere: quem magnum ac præstigiosum, tantum, tam Christianum virum fuisse (credo, quia adversus Astrologos scripsit) prædicare non erubuit. Vide qua modestia Episcopi tui fuerit! Tum quod putas me hunc & Lyranum quasi in jus traxisse, quod uterque fuerit Germanus, hinc profectum est, quod opinaris me in te quasi Germanum invectum fuisse, indicans ex aliis locis expressius hanc suspicionem. Erat igitur modestiæ pariter, ac prudentiæ tuæ, mi Erasme, verum diligentius perspicere. Hos enim ideo citavi, quod alter de Hieronymiana Editione quædam loquatur, alter quod cum sciret Hebraice, in omne Vetus Testamentum Hebræos secutus scripserit. Nam nesciebam quidem, Deum testor, Lyranum Germanum fuisse. Vide quantum à cogitationibus tuis abfuerim! Levius autem est quod priorem comparas cum Reuchlino, ut tuo judicio sit ille major, quam meo judicio Reuchlinus superiorem gradum videatur tenuisse, & hoc propter civilem præfationem in Reuchlinum, quam Episcopo non addiderim, cum tu tamen Reuchlinum apotheosi donandum censueris. Nec vides quam hæc ridicula sint, quamque minime te tanto viro digna. Quod si in Reuchlinum hominem Germanum sum civiliter præfatus, discere certe hinc debueras, privatum illum affectum nusquam esse in Germanos, ut tu videris suspicari. Atque hic me in asseverando fortiorem, quam in probando diligentem esse clamitas. Fortiter, inquis, rejicis aliorum opiniones, velut Episcopi Forosemproniani, qui censet Latinam Editionem non esse Hieronymi. At non erant rationes ejus refutandæ, partim quia non essent magni ponderis, partim quia ex his, quæ præcesserant, satis, opinor, notum erat nostram Editionem esse Hieronymi, & in his ipsis solutio argumentorum Episcopi continebatur. Eum, inquis, nec audiendum existimas. At ubi est hoc in meo

A libro? ubi hoc a me dicitur? Qua porro oblivione asseris hoc uno fretum argumento, me opinionem ejus rejecisse, quod præfationes sint Hieronymi, cum appareant in operis exordio aliæ rationes. Proponis exemplum de gemina præfatione in Job, negasque earum ullam in eam Versionem competere: quod quomodo oculos mentemque tuam effugerit, satis admirari non possum. Hieronymus testatur se duplici labore in Job desudasse: uno, quo librum vertit ex Hebraico totum, altero, quo collata editione LXX. cum ipso fonte, qua tunc Latini & Græci utebantur, superflua obeliscis confossa, redundare monstrabat, asteriscis autem quæ defuissent, addita ex Hebraico apparebant. De utroque labore in ejus præfatione prima, ejus hæc verba B sunt: Utraque autem Editio & LXX. juxta Græcos & mea juxta Hebræos, meo in Latinum labore versæ sunt. Illam igitur juxta Hebræos, in Latinum versam, suam esse confitetur Hieronymus, quæ est ea, qua hodie Latini utuntur, si conferas Hebraica. Negare igitur non potes neutram harum præfationum in eam Editionem congruere, cum prior palam hoc innuat, hoc spectet, illius, non alterius Editionis ac libri sit præfatio. Dices fortasse eam Editionem non esse ex Hebraico: at facile intelliges si tum LXX. tum Hebraica contuleris, quod mihi est notissimum. Nec possum videre, qua tandem sapientia persuadeant sibi nonnulli, Latinam Veteris Testamenti Editionem non esse Hieronymi: quod non modo imperitiæ, C sed summæ quoque ingratitudinis semper mihi visum est: non enim de his loquor, quos sine laude non nominarem. Nam si una præcipua pars Bibliorum, id est, omnes Prophetæ, manifesto est Editio Hieronymi, siquidem in suis commentariis citat suam ex Hebraico, quæ est, qua hodie utitur Ecclesia, eamque opponit Editioni LXX. qui fieri potest, ut reliqui quoque libri non sint ex Editione ejus, cum etiam clare non sit Editio LXX. Prophetæ igitur sunt Editio Hieronymi, cæteri libri quomodo non erunt? cum à LXX. ubique fere dissentiat nostra. Quid temperatum esse potest, ubi tanta est varietas? Deinde qui fuerunt illi proceres, qui ausi sint Editionem Hieronymi depravare, id est, mutare nonnulla? Et si mutarunt nonnulla, cur D non omnia? Ubi sunt illa loca, quæ sunt admista? Hæc tu, vir doctissime, probare debueras, qui fortes alios in asseverando actutum clamasti. Sed hæc ad alia properans, veluti leviora ac notiora transcurro.

In eo quod infers (pace tua) duplex lapsus: Probabilius est, inquis, Ecclesiasticos proceres, cum jam fere recepta esset Editio Hieronymi, mutasse quædam ab illo versa, ex vetere Translatione, aut ex LXX. restituisse nonnulla. Primum non potest esse probabilius, cum non sit verum: quæ enim manifesto vera sunt, ne probabilia quidem esse possunt. Cur autem non sit verum, satis apparet ex tota Editione: potius si quidem additum E est, aut immutatum, ex errore putandum est ex aliis Editionibus adrepsisse, veluti in illum locum, Et respexit Dominus ad Abel. Veteres quidam Codices habebant, Et inflammavit Dominus: quanquam is non omnino sit error. Rarissimum autem est hoc genus. Separas deinde veterem Editionem ab Editione LXX. cum vetus Editio, qua utebatur olim Ecclesia, LXX. fuerit, ob quorum reverentiam nolebat Augustinus ab Hieronymo quoque innovari: quod te Hieronymus ipse abunde docere potest. Si ego igitur, ut ad superiorem rationem redeam, ob has levissimas causas stomachosior in quosdam, eisdem tu non in quosdam, sed in omnes stomachosior videreris, cum ubique satis libere sis locutus. Quis est mortalium ac supe- F rûm, de quo non, ut tibi visum est, pronuntiaveris? Sed hæc missa faciamus. Prosequeris in hunc modum: Interdum odiosius attingis Averroistas, ut videaris in totum damnare Philosophiam Aristotelicam. Hanc collectionem, vir eruditissime, quis non admirabitur? Quis enim non percipit longe diversissimum esse damnare Averroistas, & Aristotelis tollere Philosophiam? Verius hoc esse dixerim, ut qui luculentiorem velint habere Philosophiam Aristotelis, malos ejus interpretes submoveant. Et tu putas tolli Philosophiam Aristotelis cum Averroe, alia non

A opinor ratione, nisi ut quam plurima congereres, quæ tu, velut meus Aristarchus, reprehenderes. Illud porro odiosius, quod qui damnet Averroistas tollat Philosophiam Aristotelis, cum tu genus hoc Philosophorum non ignores, quos si tu attigisses, pulcherrime abs te factum opinareris. Sed quia ab alio damnati sunt, non probas: & displicet in aliis, quod tu ubique licentiosissime fecisti. Quoniam igitur non tollo Philosophiam Aristotelis, nec verba mea hoc innuunt, sequitur, ut quæ in hanc sententiam dixisti, nullum hic locum habeant, & aviditate potius calumniandi sint à te producta. Illud quoque non minus alienum à mente mea & à veritate, ut quia quosdam Platonicos errare in Philosophia Platonis dixerim, nullam reliquerim Philosophiam Platonis, eodem videlicet lepore,
B quo & illud superius, Damnas, inquis, Averroistas, ergo Aristotelicam Philosophiam adimis: Damnas Platonicos, Platonis quoque Philosophiam aufers. Quis hoc argumentandi genus, & ab inscitia quadam ipsarum disciplinarum, quamquam nihil te fugit, & aviditate carpendi profectum negaverit? Quibus enim Platonicorum nota est Philosophia, sciunt quantum eorum decreta distent à mente Platonis. Idem de Averroistis dicendum, in contrariumque recidit argumentatio. Nam qui tollunt Averroem, tollunt genus ἀλλόκοτον philosophandi in disciplina Aristotelis, tollunt multas falsas opiniones, in quas ille trahit nolentem Aristotelem. Sic Platonici quædam portenta deduxere ex Platonis Philosophia. Sublatis autem
C his utriusque Philosophiæ interpretibus, non ea ipsa tollitur, sed asseritur & illustratur. Quod si placet hoc argumentandi genus, quid prohibet quo minus item sic colligas? Hieronymus damnat malos Christianos, ergo & Christum, & Christianam Religionem, quia te judice qui damnet male philosophantes, ipsam damnat Philosophiam? Profiteris, inquis, te scribere adversus Philosophiam Platonicam. At ubi à me dictum est? expressaque verborum meorum depravatio, de quibusdam Platonicis locutus sum, non Platone. Cætera quoque, quæ à te in hanc sententiam dicuntur, quia longissime à re absunt, prætermitto. Nemo certe erit, qui hæc, quæ huc-
D usque commemorasti, accurate perpendens, non æquiorem in te mentem desideret. Facis accusatorem totius generis, qui suus non quidem accusator sit, sed suspiceris tu accusatorem. Eodem genere criminis facis bonarum disciplinarum accusatorem, qui disciplinis abutentes objurget. Quid si quis te contemtorem totius Theologiæ diceret, quia Theologastros insectaris ubique? Quid si contemtorem Christianæ religionis, quia superstitiosos cultores, ut ais, ubique damnasti? Quid si hostem omnium generatim Cœnobitarum, quia quosdam segnes & impuros lacerasti? Excusare autem te solitus es, quod non bonos, sed malos soleas reprehendere. Eadem ratione debueras, si quis in te candor erat, interpretari nostra. Itaque necessario factum
E est, ut dum tibi patrocinaris, criminibus falsis falsa crimina dilueris. Dico autem falsa crimina, quia suspicatus es me reprehensorem tuum, & hæc omnia, si Diis placet, sub admonitoriæ epistolæ prætextu. Triplex est autem criminatio apud te. Reprehensorem bonarum disciplinarum pronuntias, cui disciplinas perperam exponentes non probentur. Reprehensorem totius provinciæ prædicas, qui male in provincia viventes arguat. Eadem probitate paulo post asseres reprehensorem interpretum, qui interpretationes diversas inter se conferat. Ut si quis quippiam ostenderet Hieronymum diversum ab Hebraico transtulisse, eum reprehensorem Hieronymi diceret, & tamen Hie-
F ronymus Calumniatores vocat, qui interpretationes & collationes suas veterum interpretum reprehensionem dicerent. Quod de navigatione dicis, nunquam mihi, spero, continget infelix navigatio, nam eos scopulos pro viribus declinabo, in quos (volens, nolens nescio) navicula tua illisit. Quanquam quod dicis optimum est, & hac in parte debeo tibi plurimum. Tumultuaria lectione multa prædicas me devorasse. Hoc quoque, quocunque animo sit dictum, boni consulo: nam me doctissimum paulo post appellas. Quo animo à te hæc dicantur, tu scis, accipiuntur autem æquo animo, etiamsi non æquo à te dicerentur.

Ad illa nunc venio, quæ tibi occasionem & animum ad scribendum præbuerunt. Sunt autem ea, quæ in annotatione nominis Adam per digressum dixeram. In quibus hoc mihi quasi præfandum. Scis, Erasme clarissime, nec dissimulare potes, quibus fatis καὶ κακῇ τύχῃ nostra hæc secula vexata fuerint, ut cum optimis studiis, quæ jam tot annos sepulta jacuerant, infinitum etiam malorum examen emerserit, quorum causas non possumus nisi in mentes illas referre, quæ sua & imprudentia & cæcitate in perniciem sunt his studiis abusæ, à quibus bona nasci debuerant. Hocque malum etsi ab his profectum est, earum tamen non fuisse culpa, sed & ferocium animorum, & procacium linguarum certum est. Cum autem ministra & interpres animi mali est lingua, quas edere strages solet! Potest autem aliquando fieri, ut tametsi non malus animus sit, interpretari tamen cogitationes ejus lingua vel nesciat, vel non possit, ut alia prorsus dicat, quam animus sentiat. Hinc non animi tantum bonitatem ad scribendum, sed & prudentiam maxime necessariam esse dicunt, quæ possunt certe utraque esse sejuncta. Plures enim prudentes sunt ad eloquendum, & ad occultandum suorum animorum pravitatem callidissimi. Alios rursum invenias, quibuscum si familiariter vivas, eos & simplices & fideles, & innoxios experiaris. Accidit autem sæpe, ut quo quisque est melior, eo etiam sit iracundior. Qui si iratus se conferat ad scribendum, aliud prorsus esse videatur, ac sit. Hæc de oratione dixerim, quæ mater fuit hoc tempore multorum malorum, ut certissimum exemplum viderimus eorum, quæ de oratione Rhetores locuti fuerant. Multas, ait summus Orator, urbes esse constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias oratione comparatas. Rursus non minimam per disertissimos homines invectam partem incommodorum. Hæc exempla multa fuerunt hac tempestate notiora & clariora. Suscitatis enim studiis & eloquentia, quæ diu in tenebris delituerant, magna vis incommodorum coorta est, atque etiam multo quam cæteris temporibus major, ut quæ non solum ad res terrenas, sed etiam ad cœlestes pervaserit. At dices, quorsum hæc? nimirum ut ostendam me alienissimum ab omni contumelia hominem, non sine causa super his indoluisse. Nemo tam facilis, mitisque ingenii est, quem non exulcerarit illorum lingua, horumque fuit numerus non exiguus, quorum tu, Erasme, scelera vel excusas, vel dissimulas. Dicis Saxonem interdum fortiter negligere sanctorum auctoritatem: cum hoc faciat ubique; dissimulas ullam in libris istorum esse blasphemiam, cum non aliud, quam blasphemiæ sint, & vituperationes Majestatis divinæ. Non est opus hoc commemorare, declaravit hoc ipsum nuper Eckius, qui in libello collegit plusquam trecentas illorum horribiles blasphemias: productis ipsis Auctorum nominibus, quorum numerus est quindecim plus minus Hæresiarchæ, quas quia detestabiles sunt, sine horrore commemorare non possum: E quibus sunt illa, quod Christus desperatus clamaverit, Deus, Deus meus, &c. Quod ejus anima descendit ad inferos, datura & ipsa, ut reliquæ omnes, pœnas peccatorum. Quod si exstarent scripta Joviniani, Elvidii, Vigilantii, multo præstare scriptis Hieronymi apparerent, quos ille injuste carpserit. Quod Missa pro vivis atque defunctis nihil valeat. Quod Jejunia, ab Ecclesia instituta, servari non debeant. Quod liceat alias, quam in Missa consecrare. Quod Sacrificis ac Monachis uxorem ducere, & Monialibus nubere liceat. Sexcenta sunt, quæ memorem, si sit otium, stultiora longe ac turpiora. Et hæc adeo vera sunt, ut disputanda coram sapientissimo ac Christianissimo Imperatore fuerint proposita. Hique omnes adeo in pervertenda religione concordant, ut in ejus exitium conjurasse videantur. Hæc tibi non videntur blasphemiæ, vir optime ac solertissime? Defendis autem, vel excusas lepide illos, proposito alio genere blasphemiarum, quod tu Romæ audieris, aliene scilicet à re proposita, ut tu quoque sentis: quasi de moribus populorum, de sordibus vulgarium, non

de

de Hæresibus agatur, non de noxiis, non de pestilentibus dogmatistis. Quam odiose etiam attingis, qui in aliis hanc modestiam desideras, hic & alibi Romam, *ipse vides.*

Sed revertor ad ea, quæ superius proposueram. Tota illa factio displicuit. Quod si tibi videor adversus illos acerbius alicubi esse locutus, candoris & summæ humanitatis erat tuæ, id sic interpretari, ut non in totam gentem, nec in modestissimos viros ea caderet objurgatio. Potius existimare debueras, me Christiano zelo esse commotum, veluti qui quæ audita turpitudine incandescunt. Id non pravi, & maligni aut superbi animi indicium esse puto, sed pro æquitate & honestate Christiana indignantis. Dices fortasse: at habes me justum interpretem; cæterorum habenda est ratio, fateor, sed quanto justior, tanto major solet esse indignatio. Tunc optimus quisque rapitur transversus in furorem, cogitque excedere decori formam, erumpens animo & pectore indignatio, veluti Moses *confractis tabulis.* Phinees *autem consimili quadam ratione indignatus, duos interfecit. Ingensque petulantia linguæ nescio an aptius quam alia petulantia possit ostendi. Quibus nominibus eorum poteram exprimere vesaniam, quam ut eos crudeles & inhumanos Cyclopes ac Gygantes appellarem, homines scilicet arrogantissimos, ac superbissima lingua. Neque hæc convitia sunt, quæ mores improbos incessunt, alioqui convitiator esset* Esaias, *qui ait,* O Gentem peccatricem, populum peccatis onustum, filios sceleratos! *convitiator* Christus, *cum* Judæos *hypocritas appellaret;* Paulus *item, cum Pontificem parietem dealbatum diceret. Tu quoque non is ipse esses: & hæc de lingua tantum. Nam contra doctrinam eorum, in Annotationibus nusquam fere congredior. Ideo non erat cur tu probationes, & argumenta, & refutationes passim exigeres, ut diceres facile esse cuilibet jacere convitia, solidam doctrinam contra talia exigi. Hæc tu contemtim: sed si recte perpendas,* Erasme, *non erat illius libri hoc negotium: solidas autem rationes contra nonnulla eorum dogmata alibi attulimus. Ideo tecum aut cum illis nulla erit mihi hic de Confessione concertatio, cujus videris patrocinium hic suscepisse, qui primus omnium bellum illi intulisti: utinamque cum pectore nunc consentiat oratio! Quanquam* Colloquia *tua, & quæ præteritis annis vidimus, fortiter destruunt, quæ fortiter à nobis asseruntur. Quod si optas me tacuisse, multo magis optandum esset, ut tu nunquam ullum verbum super hac re fecisses: nam Confessio à te primo in suspicionem protracta est. Sed bene habet, quod sententiam, aut sermonem mutasti.*

Revertor ad superiorem rationem, num te cum illis perstrinxerim. Fateor, Erasme, *multa displicuisse olim in tuis libris, ea videlicet, quæ pepererunt multos rerum divinarum contemtores, non recte certe dicta tua interpretantes, qui tua freti & doctrina & auctoritate, omnia quæ à te contemni & damnari cernebant, arripuerunt mordicus, & non vita solum cœperunt ea spernere, sed & lingua: appellabantque (te ducem sequentes) ubique genus istud religionis exterius superstitionem. Nam cum tu, quacunque cogitatione id feceris, Monachorum vitam incesseris,* ventres pigros, *& si quod aliud est probrosarum appellationum genus, eos vocans: cum in jejunia sæpe invectus, cum abstinentiam à carnibus, esum piscium immodice insectatus sis, de tuo stomacho cæteros judicans: cum psalmodiam, quam sacrosanctam ab Apostolis usque apud Veteres scimus fuisse, spreveris: cum reliquias Divorum & qui eas venerentur, sæpe deriseris: omnem denique vulgarem istam & minorem pietatem exsibilaris, ejeceris, plures quibus hæc maxime placerent, ad eorum & majorum rerum contemtum excitasti: tuamque illam perpetuam derisionem imitati, simpliciores quoque ad omnium rerum contemtum pertraxerunt: habitus est hisce diebus jejuniorum, castitatis, psalmodiæ, te duce, maximus contemtus. Nam* Saxonis, *& cæterorum, qui eadem contemnerent, libri publice in* Italia *vendi non potuerunt. Quantum autem libri tui Monachorum vitæ obesse crediti sint, id abunde testatur quod publico consensu & edicto legi & haberi apud nonnullos eorum interdicti sunt.*

Sed hæc culpa tua non fuerit, fuerit eorum, qui scripta tua non recte & cum judicio legerunt, nec mentem tuam vere sunt interpretati. Credo enim te non ipsam sanctitatem, sed superstitionem tantum & imperitiam damnasse. At modestius & meliore ratione, dicunt nonnulli, fuisse faciendum. Quorsum enim attinebat (ut exemplum proponam) ut eo modo quorundam vitia attingeres, sicut in tuis Colloquiis *attigisti? quam enim noxia pocula ibi propinasti? Quos blasphemiarum fontes aperuisti? Hæc est vestra providentia, gravissime censor* Erasme. *Usque ad præcordiorum intima penetrat vobis dolor, si quid de fama vestra à quopiam detractum arbitramini: apologias, responsiones paratis: & non putatis alios sentire dolorem, cum eos tam crudeliter defœdatis. Mitius, clamas, attingendum gentis totius nomen: tu quomodo id observas, qui dum unum aut alterum attingis, totum Ordinem dehonestas, stupratorem virginum sacrarum illic tacite introducis, sed non taces in* Exomologesi *tua. Quæso dum hoc facis, non de omnibus præbes causam judicandi? At quantum scandalum est hoc populo Christiano? Testes certe sunt provinciæ, quæ ad eversionem monasteriorum istiusmodi documentis imbutæ conspirarunt. Vidi ego, & legi his oculis epistolam tuam, in qua Religioso cuidam respondes, qui te ad religionem revocabat. Ibi aperte dicis, nullum in Religione Christiana majus malum inveniri potuisse, quam cum religiones istæ repertæ sunt. Sed dices non esse tuam epistolam, gratulor si sic est. Mirantur autem multi cur tu gravioribus annis, in tuis* Colloquiis, *quæ alioqui tuam & eloquentiam & acumen resipiunt, tot mala tacite interserueris. Neque ego contra te inertium ac superstitiosiorum Monachorum vitam moresque defendo, sed succurrendi malis istis aliam dico esse rationem, quam ut in populum aliquot privatorum scelera spectanda proponantur.*

Hæc mihi inter insignes Dei in te dotes, amantissime Erasme, *displicuerunt. Eo autem in te sum animo, ut te amantissime colam & venerer, nec puto mores tuos nisi integerrimos esse: laudemque tuam, quam cum aliis in locis, tum vero in* Italia *maximam es assecutus, non modo tibi non invideo, sed quam maxime possum prædico apud omnes & extollo, sæpeque in tuorum scriptorum lectione recreor. Neque is sum, qui captem causas detrahendi cuiquam, minus etiam eruditissimo homini, cujus debent omnes laboribus & doctrinæ plurimum. Ingenium mihi est ab omni odio & invidia alienissimum. Nihil minus venit quicquam in mentem, quam ut privatum illum, quem suspectum habuisti, affectum in quempiam conciperem. In* Augustinum *igitur, ut ad superiora revertar, in prioribus editionibus, cum nescio quid secus, quam tibi visum fuisset, interpretatus esset, sic destomacharis:* Obsecro te, lector, nonne videtur tibi versari in alio mundo? *Hanc tam contumeliosam destomachationem in posterioribus editionibus, ut video, postea mitigasti. Quam naviter, ut soles, dissimulas hoc loco! De nominis etymologia nihil contendo, tantum illud, quod per oblivionem omiseris, dixisse id* Cyprianum. *Do autem tibi, ne cuncta voluisse defendere videar, frigidum commentum, esse nominis* Adam; *sed & eam etymologiam esse, inficias ire non potes. Hoc ego dicebam, mirorque te id genus etymologias in* Platonis *Cratylo non vidisse. An non simile est quod ait de nomine* Ζεὺς Διὸς, *quasi dictus sit* δι' ὃν ζωή, *&* Apollo *quasi* ὁς ὁμοπολῶν, *mutatis litteris, & id genus alia. Et quæ creberrime sunt apud Professores Cabalæ, si placet exemplum. Nec usquam est hoc argumenti genus; Hæc ovis est morbida, nulli igitur sunt sani boves. Quantum enim ab hac ratione argumentandi distem, tuo & aliorum judicio relinquo. Sed nugæ isthæc sint, & puerilia, quæ & tu æquo longiora fecisti. In ea igitur tam vehementi, tam atroci, tam varia, ut tu ais, destomachatione, quos petam, quibus rationibus adductus, facile intelligere potes. Quod si in te, tua gravitate indignius aliquod dixisse videar, non animo ad nocendum destinato, sed pro Christiana dignitate indignante me id dixisse existimare debes. Videbam optimum genus pietatis haberi contemtui, videbam omnia susci-*

suscitari, quæ Jovinianus *suo tempore conabatur invehere, ad quæ acerrima irritamenta è libris tuis petebantur. Quod si tu, ut par est, in ista gravissima sanctissimaque ætate multa revocasti, omnia mitiora fecisti, tum gratias Deo immortales habeo plurimas, tum me posthac polliceor fore & pietatis & eruditionis tuæ ubique laudatorem. Ideo de delirio, quæ tam multa indignabundus effudisti, nullum habent hic locum: neque enim, ut tu arbitraris, in ætatem tuam ea dicta sunt, satis enim est perspectum quorsum ea pertineant. Nam* Colloquia, *&* Exomologesis, *gravioris ætatis tuæ lucubrationes sunt. Illud quoque quia ab animo meo est alienissimum, potius rideo quam refello, quod admiscuerim in his verbis personam. Non est igitur quod de eruditione gloriemur, in qua sive æquemus, sive superemus divinos illos viros, sanctitate certe sumus adeo inferiores, ut sine lachrymis referri non possit.* Hic, inquis, admisces personam tuam. *Vide quo candore ista interpretaris,* Erasme, *quasi me cum illis æquem eruditione, cum ego tantum posuerim, ut me, sicuti sum, cum multis aliis delinquentem ostenderem. Quas ansas hic convitiandi quæsisti? Nec pateris oculos tuos videre, ea quo referantur, ut doceam videlicet primas partes non doctrinæ, sed pietatis esse. Sunt enim plures qui spreta pietate, omne studium ad litteras & Philosophiam conferant. Sunt qui divinitatem in multa rerum cognitione, non in exquisitissima sanctitate sitam esse sibi persuadeant. Et hi sunt maxime, qui magis in sanctis eruditionem explorent, quam sanctitatem. Quam multos invenias, quibus si detur optio, potius doctrinam, quam sanctitatem* Hieronymi *deligant. Dissentire autem à Divis, non nefas esse puto, si sine fastu fiat, sine illorum contumelia, sine jactantia eorum qui dissentiunt, sine graviore scandalo, si qua verissime, si ex natura, non ex tuo capite, si in summa necessitate dissentias. Quas conditiones si perpendas,* Erasme, *raro in illis Hæresiarchis invenias, in te non tam raro. Si putas à me contemtum, quia à te dissenserim, nonne à te contemnuntur Divi, à quibus dissentis? Nam cum me dissentientem ab illis, ut me tibi facias simillimum, conaris ostendere, longe aliud est, nec quadrat animus, nec exempla. Si verum est* Augustinum *Hebraice ignorasse, qua forma exprimam, si quid ab illius lingua proprietate dissonum interpretatur, an alio modo quam* Augustinus, *Hebraice nesciens, in contrarium accepit? vel simili ratione? Si* Hieronymus *aliud quam habeatur in contextu Hebraico vertit, quibus verbis illud ostendam? Hæc ratio clara apud candidos est. Abs te vero sæpe pro præfationibus ponuntur etiam contumeliæ. Dicis* Augustinum *versari in alio mundo, eundem interdum asseris nimium credulum fuisse. Hæc in prioribus editionibus tuis, quæ postea, ut video, mitigasti.* Hieronymum *quibus nonnunquam coloribus depingis? Hæc omnia satis nota sunt, cum multi etiam libellos istiusmodi contumeliarum ex tuis scriptis excerpserint. Quantum igitur inter me & te hac in re discrepet, rectissimis judiciis relinquo.*

Sed antequam ad hæc descendam, ad eum locum venire animus est, quo tantum te dicis à me nominatum & contemtim, & dissentiendo. Quare autem à te dissenserim, ut alia fere omnia, si hoc ipsum dissimulas, & perperam animum & verba mea interpretaris. Primumque non recte suspicaris te à me esse contemtum, quia dissenserim. An non intelligis, quam evertat hæc tua suspicio quicquid dixisti? Conatus es persuadere, is qui à quopiam dissentiat, non statim consequi ut eum contemnat. Verba enim tua hæc sunt: Ita-ne protinus contemnit pietatem & eruditionem *Augustini*, cui quicquam in illius viri scriptis non probatur? *Contra te ipsum igitur argumentaris: Dissentis, ideo contemnis. Me non nominas, nisi dissentiendo, ergo tantum contemnendo. Nam verbum, quod præ se ferat contemtum, aliud ibi nullum est. Hæc argumentatio palam colligitur ex verbis tuis. Idem genus argumentationis etiam in principio posuisti, cum* Forosempronianum *&* Lyranum *à me contemtos putasti, quia dissentirem ab illis: & quod risu dignius, & senili suspicione profectum, quia essent* Germani. *Dissentio autem & nomino te, non contemtim, ut tu putas, neque enim ob id fama eruditionis tuæ apud me periclitatur, sed ob hanc causam. Nam cum textus Hebraicus habeat,* Joseph solitum accusare fratres, *& ita verterit* Hieronymus *in nostris codicibus, & cæteri omnes interpretantes Græci, & qui sacras Litteras exponunt, ita dicendum ostendant, tu hæc vel nesciens, vel dissimulans, non solum in* Paraphrasi *dissentis, sed in tua* Lingua *expressius dicis*, esse verius quod habetur apud LXX. quam quod habeatur in nostra Editione. *Hoc autem cum dixisti, Hebraicum puto quomodo haberet, ignorabas. Id ego dixi, me admirari, cur nescieris hoc habere Hebraicum, quod nostra haberet Editio. Dixi autem multis in locis, quod non solum in* Lingua, *sed etiam in* Paraphrasi *hoc comprobasses. Sensus autem typicus à littera pendeat necesse est: typus autem esse non potest, ubi perperam littera legitur. Nemo præferret, opinor, LXX. Hebraicæ veritati. Ego si quando præfero LXX.* Hieronymo, *ex Hebraico facio, non contra ipsum fontem. Vides quam simus dissimiles.* Hieronymus *enarrat, quod illi verterunt, quia recepta erat eorum Editio, nihildum verterat ipse ex Hebraico. In alio loco, ubi ais te me attigisse, dispeream, si quid sinistri de te animus meus vel somniabat quidem. Mea verba hæc sunt,* Geneseos *cap.* 46. Hæc ergo est ejus nodi solutio, quem dicunt *Hieronymum* ligasse, ac non solvisse. *Quæso te, mi* Erasme, *si tu hunc nodum ligasse, & non solvisse* Hieronymum *dixisti, quid mihi de te dicendum fuerat? Qua forma poteram dicere modestius? Si tecum consuetudinem habuissem, si quando te alloquutus fuissem, in hunc fortasse modum dixissem:* Hunc nodum doctissimus meus *Erasmus* affirmat *Hieronymum* ligasse, sed non solvisse: *& omnis tibi suspicio violati a me nominis tui ademta fuisset.*

Venio nunc ad eos locos, quos, ut tibi contra me patrocinareris, undique conquisisti. Nam cum suspicatus esses, meam illam objurgationem bona parte in te directam, quam generatim in vituperatores rerum sacrarum iratior effuderam, cujus principium ex verbis quidem tuis fuerat sumtum, quibus tu ab Augustino *contemtim dissenseras, me tum ab ipso* Augustino, *tum aliis, multis in locis dissentire conaris ostendere, ut quod tibi vitio dedissem, in id ipsum ipse sæpe numero ceciderim, generose tu quidem & perurbane, sed nihil ad rem. Non enim ego si quando à dictis sanctorum receditur, reprehendo, sed mordacitates ac dicacitates quasdam, & ut sic dixerim, contemtum: quale illud tuum de eodem* Augustino, quod versetur in alio mundo. *Quid enim hoc aliud est, quam eum dixisse vesanum ac furentem? Id genus urbanitatis libri tui referti sunt. Si quid igitur tale in meis scriptis reprehenderis, fatebor me tui & illorum esse quam simillimum. Quamobrem, cum à me de paradiso dicitur, quapropter fabulas esse arbitror, quas iste paradisus comminisci homines fecit, nisi* Adam *peccasset, fore ut in eo jugiter homines habitassent, & quæ sequuntur.* In his, *inquis,* qui hoc crediderunt, est *Augustinus*, & non vereris appellare fabulas. *Satis,* Erasme, *apparet genus loquendi, neque tu, qui ex levissima quaque causa quæritas locum detrahendi, potes hic quicquam, quod mordacitati tuæ deserviat, nancisci. Nam neminem appello, tum apparet, quantum omnibus deferam, tum retracto, si male sentio. Quis hic nisi ipsissimus Momus haberet, quod carperet? Tu solus studio contradicendi, ut te tanquam magistrum præstares, invenisti quod vituperares, tum in his, non prorsus est* Augustinus: *Non enim opinor, is credidisset, terram nunquam habitandam, si nunquam homo peccasset. Prosequeris:* Interdum erumpis in laudes *Hieronymi*, sed non citra suggillationem Ecclesiæ, quam alicubi scribis in tantis erroribus fuisse futuram, nisi vir ille divinos Libros vertisset ex Hebræorum fontibus. Primum, *inquis,* illud durum est piorum auribus Ecclesiam teneri errore, præsertim in sacris Litteris. *Audi quam omnia, vir gravissime, extorseris, quam omnem angulum calumniandi evolveris, quam in contrarium nihil non deflexeris. Si quid laudatur, carpis: Si jure reprehenditur,*

tur, non fers, ut omnia exacerbare voluisse, manifesto convincaris. Duplices sunt errores in fidem; & dogmatis & in Scripturis, ut secus aliquid legatur, quam sit legendum. Illud genus primum in Ecclesia certum esse non potest. Non enim errare potest Ecclesia. Secundum genus potest inveniri, sicut invenitur interdum, ut legantur codices secus quam sint legendi: hoc genus suo tempore ostendebat esse Hieronymus *creberrimum apud LXX. ut licet passim apud* Hieronymum *& ipsos LXX. volenti cognoscere, & hos errores negare non potest. Tota nunc Ecclesia legit*, & intervecta est terra à sanguinibus eorum, *cum sit legendum*, & infecta est. *Ubique canitur:* quadraginta annis proximus fui generationi huic: *Cum dicendum sit*, fastidio habui generationem istam: *velut hujusmodi canitur semper*, ut videam voluntatem Domini: *cum dicendum sit* voluptatem; *est enim Græce* τερπνότητα, *Hebraice* נעם. *Hoc igitur genus in Ecclesia esse potest. At tu non solum hoc genus quod scandalum non habet, sed & illud superius in Ecclesia esse voluisti, & esse multis in locis affirmasti, ex quo adversum te totus mundus consurrexit. Nam Jejunia, Cœlibatum, Confessionem, septem Sacramenta, volens, an aliud agens, nescio, certe non mediocriter labefactasti. Hæc ego non quasi tibi exprobrans dico, sed ut tibi amice ac libertate eadem respondeam, qua tu passim cum amico uteris. Cætera quæ ubique insectaris, quæ tu tanto studio, tametsi videri non vis, conquisisti, fingisque ea quasi sese tibi obtulisse, cum frigidissima sint, & tu studio contradicendi, ea facias acerbiora & vituperabiliora, cum multa depraves tuis interpretationibus, multa in diversum sensum distrahas, cum LXX. &* Hieronymum *eodem genere a me velis esse contemtos, qua tu licentia in ejusmodi interdum soles uti: Hæc, inquam, neque refellam, neque super his tibi respondebo. Nam* Hieronymo *tantum honoris habui, quantum sanctitas & eruditio summi & incomparabilis viri promereretur. Solos eos criminis istius reos facito, qui prætulerunt illi insanos hæreticos, quorum mores & doctrinam fuerat justissime insectatus, non est quod mihi hanc calumniam facias, quæ procul est, eritque semper à moribus meis.*

Hactenus amicissime, teste Deo, tibi respondi: nunc quoniam pro tua modestia prædicas me amicitiæ tuæ fore participem, si qua te admonuero, ut hoc quod promittis consequar, audi quæso non quasi monitorem, sed tanquam filium, si libet, aut certe amicum, quæ pro Christiana charitate propono. Nam hoc & in universum proderit multis, & gloriæ tuæ non mediocris hinc fiet accessio. Præstaret primum, vir clarissime, te esse minus iracundum. Quod si natura ad id propensior es, saltem esset conandum, ne ullum vestigium iræ in oratione exstaret. Nam quamquam legamus iracundiores esse meliores, deceret tamen id scriptis ostendere, quod est in vita ac moribus hac parte. Tum quod suadent plerique eruditi viri, non debent omnia à te defendi, nec omnes sunt ictus à te excipiendi. Nec putare debes gravitatis esse tuæ, te omnium hominum latratibus opponere. Sed multos esse, quos tu merito possis contemnere. Hoc pacto tum cæteri minus inflammabuntur, tranquilliusque agetur tecum: tum ubi in Apologiis tempus insumitur, in studiis gravioribus transigetur. Id quo facilius obtinere posses, præstaret multa scribendo præterire, quæ cum nihil promoveant, sed scandalizent potius, in totum essent reticenda, & adimenda vitæ tuæ tanta perturbatio. Interdum optarim te in recriminandis iis modestiorem, quos te putes criminatos, ut omitteres multa nomina probrosa, morsus, ac dicteria, recordarique illius: Non maledictum pro maledicto. *Nam quod profanis turpe fuisset, multominus homini Christiano decorum esse putandum est, longe autem minus sacerdoti, postremo viro eruditissimo, & qui talem à cæteris modestiam exigat. Nam, ut cætera omittam, quis unquam tam atrociter in quendam desævit, ut ei objiceret, quasi crimen, fatum aut mortem, veluti tu* Alberto, Carporum *Principi, cui & mortem objecisti & insultasti, quod ejectus esset è principatu. Credis-ne,* Erasme, *fore quenquam, qui ista legens non exhorreat? Eum qua tandem modestia primum* Carporum *Principem, postea exsulem apud* Gallos, *deinde sycophantam, postremo* Franciscanum *esse dixisti? Sycophanta videlicet, quia te in jus vocarit. Et non pudet te cæteris prædicare modestiam! Non pudet etiam, si Diis placet, eam à Divo* Hieronymo *sæpe exigere. Irasceris tu, ad Apologias properas, si quis vel summam cutem attingat tuam, lethale vulnus interpretaris, si quis te laudibus non exornet. At, reor, legeras, satis esse homines imprudentia lapsos, non erigere: urgere vero jacentes, aut præcipitantes impellere, esse inhumanum. Quanto satius fuisset simpliciter fidei ac pietatis suæ hominibus reddere rationem, quam vestes* Franciscanas, *exsilia, injuriasque fortunæ & mortem commemorare? Quocirca & illud esset laudatissimum, si minus morsibus, dicteriis, ac salibus, vir præclare, fideres, parciusque iis utereris, quibus & causa tua infirmatur, & Christiano minime conveniunt sales & scommata, tum non debemus his solis rem nostram velle defendere. Nam dum alium irrides, dum carpis alium, dum salibus & jocis in omnes insultas, plurimum existimationi tuæ detractum est. Postremo quod mihi cæterisque Christianis propono, non debemus tanti facere gloriam istam litteris partam, ut pro ea in gladios atque arma putemus esse ruendum, perinde quasi hæc futura sit nostra immortalitas. Præclara quidem res est omnigena rerum scientia, sed longe clarior, mansuetudo &* ταπεινοφρόνησις, *& vivendo* JESU CHRISTI *exprimere vitam. Tempus erit cum omnia librorum conflagrabunt monumenta, sola probitas in omni humano opere celebrabitur. Non quod hæc dicens, à scribendo prohibeam, sed ut hoc bonum ad majus bonum paratum ostendam. Nam sunt qui dicant, dum unus in omni mortalium genere esse cupis, dum neminem pateris tibi aut æquari, aut præferri, dum tibi principatum vendicas inter eruditos, te multum à modestia recessisse, ac quædam fecisse, quæ apertum livorem præ se ferrent. Id quoque optarim, ut minus esses cavillosus, ac curatius perpenderes, quid hominem Christianum, doctissimumque deceret. Nam ut taceam cætera, quanta est hæc cavillatio, ut qui de te non sentiat magnifice, totam* Germaniam *contemnat. Scio ego* Germaniam *doctissimis juxta ac Christianissimis hominibus esse refertam, multosque novi, quorum probitas ac doctrina esset mihi admirationi: è quibus* Julius Pflug, Jacobus Zeilierius, *insignis Mathematicus,* Joannes Marquardus, *clarissimus vir* Georgius Boemus, *aliique. Quare ex certa voce cavillationem appello, quod te non laudans, quod in procaces quosdam &* Lutheranos *quædam destomachans,* Germaniam *vituperarim. Hoc crimen minime agnosco. Nam homines factiosi, novarumque rerum studiosi, ne prudentissima quidem* Germaniæ *placuerunt. Nemo certe hoc tempore aliqua Christiana pietate, doctrinaque imbutus fuit, qui non coactus fuerit, super istorum levitate aliquid clamare. Quod a me factum, cum omnes æqui, bonique consulere deberent, tum vero ipse, qui magnam tibi hac in re licentiam arripuisti. Nisi forte unus esse voluisti. Sed qui homines sunt sicut tu, & Christiani sicut tu, eodem eos sensu præditos esse, quo & tu, & ad res indignas indignari, perinde ac tu, necesse est. Eadem est cavillatio de interpretationibus, de philosophia, & quod tota in oratione videris tecum ipse pugnasse, ut non tanta mecum, quanta tecum tibi fuerit contentio.* Reuchlinum *quasi ægre fers à me laudatum, quem tu, nescio qua auctoritate, in numerum Divorum retulisti. Corrigis quod adversus* Averroistas *destomacher, quos tu in omnibus libris tuis usque ad ravim convitiatus es. Editionem, qua utitur Ecclesia, negas esse* Hieronymi, *& in Annotationibus, cæterisque libris dicis* Hieronymum *sic ex Hebraico vertisse. Confessionem voluisses a me validius assertam, quam quomodo tu tractes vel tua* Colloquia *clamant. In* Lyranum *nescio quid stomachi dicis præ me ferre, quem tu ubi potuisti, carpsisti, irrisisti, lacerasti. Quare, vir doctissime, cogita diligentius, quid te deceat, contemne*

multa, multa scribendo retice, nec arbitreris hostes omnes, qui aliquid in te reprehendant.

Sunt plura alia, quæ libens prætereo, ne & senem, & eruditissimum docere voluisse videar. De me hoc habeto, me de doctrina moribusque tuis ac fide optime sentire. Nec illi mihi unquam placuerunt, qui libellos infames contra te ediderunt. Cupio tamen prudentissime perficias, ne odia gliscant, & ex parvis initiis crescant in immensum, occurrendum est mansuetudine. Nam statim & adversario obstruitur os, & lectores mira voluptate demulcentur. Ut se mutuo Christiani Christiana caritate moneant, mirifice probo; sed procacitates & contumelias abhorrere prorsus ab ea, quam profitemur, religione, clamo. O misera secula nostra, si doctrina, quæ cœleste munus & humani generis est decus, aut hæreses nobis pariat, aut sanctissima fœdera, quibus unusquisque in CHRISTO *devinctus est, disjungat! χαίρετε γράμματα, si hæc sunt, citius rastris ac ligonibus censeam insudandum. Quare obsecro te, ut finem & mecum, & cum ceteris, contendendi aliquando facias. Non sunt è quavis causa jurgia excitanda. Non est tam fama pertimescendum, ut si quis vel parum honorifice nostri memor fuit, vel de nobis prorsus conticuit, in discrimen adductum, aut profligatum ab eo nomen nostrum arbitremur, nec cum falsis suspicionibus & animorum nostrorum cogitationibus dimicandum. Christiani hominis non est, si se injustis criminibus putet esse petitum, eodem genere injuriam ulcisci. Si placide mecum agere est animus; ultro amicitiam tuam amplector, & osculor, tantumque præter amicitiam honoris ac cultus tibi exhibeo, quantum à me juvene tibi seni, tyrone in Christiana Philosophia, veterano debetur: ac ne queri possis discordiarum me principem fuisse, & ut eam, quam tibi prædico, modestiam, & tu ad eam me invitasti, primus sequar, hac fine epistolam claudo: Ut tibi omnes, si quas intulisti, injurias condono, sic idem abs te peto atque obsecro, ut si qua in re vel in hac epistola, vel alibi te nolens offendi, tum hoc ipsum vicissim condones, tum animo minime iniquo & injuriarum sitibundo factum interpreteris. Dominus* JESUS CHRISTUS *augeat gloriam tuam in hoc seculo & in futuro. Vale. Datum* Regii Lepidi *25. Julii, Anno à partu Virgineo* 1531.

EPISTOLA DXVII.

* *Erasmus Rot. Wolfango Capitoni* S.

*TOT conjecturis ducor, ut scientia sit magis quam suspicio, te, quemadmodum *Othonem* pejus †, ita nunc *Epphendorpium* in nos immittere. Quæso ut istis artibus utaris in eos qui tibi male volunt, potius quam in *Erasmum*. Nescis quantum possim lædere. Satis est tragœdiarum, etiamsi nihil accedat. Laboro pro negotio Euangelico multo sincerius, quam tu credas: nam vestræ Ecclesiæ nunquam dabo nomen, ni aliam videro. Bene vale, & isti juveni da melius consilium. *Basilea* 2. Septembris, Anno 1529.

* Curæ generosiss. doctissimique viri D. Batterii J. V. D. Eloquentiæ Professoris atque Basileensis Reipubl. Jurisconsulti, debemus hanc Epistolam. † Videtur legendum, *prius*.

EPISTOLARUM DESIDERII ERASMI FINIS.

AD-

ADMONITIO AD LECTOREM.

ABES hic, Lector, præcedentium Editionum Basil. & Londin. ERRATA & ADDENDA, quæ tum ex MScriptis codicibus, tum ex variis Editionibus accurate inter se collatis, non sine magno labore summâque molestiâ corrasimus. Operæ itaque pretium feceris, si hæc prius consulueris, quam te ad Epistolarum lectionem accingas. Præterea subjecimus Errores Editionis *Londinensis* paucos ex innumeris, quos emendavimus, ut ex specimine Lector intelligat quanti facienda sit ea Editio, quantumve intersit inter illam & hanc nostram, quæ, tametsi nihil aliud allaboratum esset, quam ut ab illis mendis purgaretur, hoc uno nomine longe præstantior habenda foret. En tibi simul, Lector, Catalogum Editionum à nobis collatarum: ut ipse consulere possis, si nobis minus credas. Erasmi Epistolarum Editiones quatuor: *Prima* Basileæ apud Joh. Frobenium, An. 1519. *Secunda* ibidem apud eundem, quæ quidem in titulo Annum 1540. præfert, licet collata cum alia nempe *Tertia*, quæ eundem titulum vere præ se fert, alia esse comperta sit: *Quarta* ibidem apud Hieronym. Froben. An. 1558. Bembi Epistolarum Editiones duæ: *prior* Basileæ apud Thom. Guarinum, An. 1567. *posterior* Argentorati apud Lazar. Zetzner. An. 1611. Sadoleti Epistolarum Editiones itidem duæ: *prior* Coloniæ Agrippinæ apud Petrum Horst, An. 1575. *posterior* ibidem apud Petr. Colinum, An. 1608. Melanchthonis Epistolæ Bremæ, An. 1590. Longolii Epistolarum Editiones duæ: *prior* Basileæ apud Eusebii Episcopii hæredes, An. 1570. *posterior* ibidem apud eosdem, An. 1580. Quod ad MSS. attinet, quæ in Appendice utramque paginam fere faciunt, de his jam monuit Clariss. *Jo. Clericus* in sua Præfatione.

ERRATA ET ADDENDA.

PAG. 33. F. *Erasmus, his*, lege, *Erasmus, qui his*.
—— 35. E. *viaticum*, videtur legendum *viatici*.
—— 185. D. *amicita*, l. *amicitia*.
—— 223. B. *literatum*, l. *literarum*.
—— 230. F. post *sero* insere ex MS. *Tota ferme Britannia favet: cum proxime illic essem, mox accersivit ipse Rex, obtulit conditionem haud adspernandam. Idem fecit Cardinalis Eboracensis. Nuper scriptis ipsius manu litteris amantissime nos invitavit Archiepiscopus Maguntinensis. Alteris jam ad me litteris idem agit Philippus Episcopus Trajectensis. Porro Basileensis dimidium regni sui detulit; sed, ut dixi, pene sero.*
—— 235. B. *observatur*, l. *obversatur*, ex MS.
—— 236. A. *officio*, l. *officium*, ex MS.
—— 237. B. post πεπαιδευμένων habetur *Monachorum*, in MS.
—— ibidem E. *Conspirant personati quidam histriones*, in MS. *Centonati prefecti ex Prædicatorum & Carmelitarum sodalitio quidam.*
—— 238. A. post *studiis*, additur in MS. *ut distrahi non queat.*
—— Ibid. inter *Vachano & Briano* omissum *Omfrido*.
—— 243. *majoram*, l. *majorum*.
—— 245. B. *patris*, l. *patre*, ex MS.
—— 262. E. *carissima*, l, *clarissima*, ibid.
—— 263. B. *quidem*, idem habet *pridem*.
—— 270. C. post *judicio* insere seq. ex MS. *Fictè obnituntur Theologi quidam, coram aliud pollicentes.*
—— Ibid. D. post *Hontiscotano* insere ex MS. *Sum plane Magister noster, pene assiduus in omnibus actibus, in quibus actum agunt.*
—— Ibid. post *dissimulare* insere, *Causam meam probant omnes Theologi, præsertim Atensis, atque ipse etiam Dorpius.*
—— Ibid. post *canit* insere, *Archiepiscopus Maguntinensis suapte manu ad me scripsit, & quidem humanissime.*
—— 285. B. *personati*, l. *cucullati*, ex MS.
—— 292. F. ult. lin. *commendarem*, l. *commodarem*, ibid.
—— 293. E. *fortassis sudaveris*, l. *fortassis in aliis sudaveris*, ibid.
—— 294. D. *prospectum*, l. *profectum*, ibid.
—— 295. E. post *tot annis* addit MS. *in Euangelio.*
—— Ibid. ad calcem Epist. dies est 18. Januarii, non 1. Februarii, & videtur in Editione Basil. ante vocem *Calendas* num. 15. omissum esse.
—— 306. E. & 307. C. *Sylvium*, l. *Sylvagium*.
—— 306. E. *Sycophanta nescio qui*, MS. *habet Fraterculi nescio qui Colonia, ut audio, ac Brugis*, &c.
—— Ibid. post *exemplum*, sequitur ibid. *nam prostratum esse fatentur & ipsi Fabrista.*
—— 317. D. *abs te*, l. *abs re*.
—— 335. B. *quum*, l. *cum*.
—— 336. D. *peterunt*, l. *poterunt*.
—— 366. E. pro *cervinam*, MS. habet, *duos artocreas ferina.*
—— 367. A. *consortium*, idem habet *dimidium*,
—— Ibid. post *mortalium* sequentia habentur ibid. *Agit hic Abbas S. Amandi, vetus optimi fratris tui, pia memoria Henrici, mecum alumnus.* Qui, &c.
—— Ibid. C. dies est adscriptus in MS. 14. Januarii An. 1518.
—— 409. E. *altius*, l. *latius*, Long. Epist.
—— 426. D. *pepere*, l. *peperere*.
—— 473. F. *volut atem*, l. *voluptatem*.
—— 485. F. *re*, l. *te*.
—— —— *duxtaxat*, E. *dumtaxat*.
—— 580. B. *Episcopus*, l. *epicopus*, ἐπίσκοπος, ut habetur inf. in Append. pag. 1696. A.
—— 743. F. *sensi mutatos duos*, legendum videtur, *deos*: sic enim inf. 841. A. *Istos deos quis placabit.*
—— 795. A. *aliqua*, forte *aliquandiu*.
—— 821. B. *ententiam*, l. *sententiam*.
—— Ibid. C. *Jam hoc volo*, l. *Jam & hoc*, ex Melancht. Epist.
—— Ibid. F. *plantis*, l. *placitis*, ex MS.
—— 822. B. *vastantes*, l. *nascentis*, ibid.
—— 841. B. *narrarat*, l. *narravit*.
—— 1130. B. Epist. DCCCCXCIV. longe aliter legitur in Sadoleti Epistolis Edit. Colon. 1608. pag. 30. unum aut alterum exemplum dabimus. Pag. 1130. B. Nostræ Edit. *quam ego soleo*, Sadol. Epist. *quam ego semper soleo*. Ibid. N. Edit. *fuerunt testes*, Sad. Ep. *fuerunt fidelissima testes*. Ibid. *meis locis*, Sad. Ep. *his locis*.
—— 1184. F. *frutra à Pont.* l. *frustra se à Pont.* ex Bembi Epist.
—— 1190. B. *qua*, l. *qui*.
—— 1221. C. D. alia manus margini MS. sequentia adscripsit, *Hæc eadem mihi sæpius retulit Canius; dicens & ante sex menses priusquam Colloquium ederetur,*

tur, *jussisse ut hujusmodi pileo uteretur*, van een poeten (pieten) voeds (voeder). *Utebatur simili & Oecolampadius*, *eratque Canio quam simillimus*, *ut ipsius dicebat.*
—— 1221. F. *possit*, l. *posset.*
—— 1274. E. *hymemque*, l. *hyememque.*
—— 1351. E. *faveret*, an *ferveret?*
—— 1417. C. per *N.* intelligit *Aleandrum.*
—— Ibid. D. *admirer*, l. *admirarer.*
—— Ibid. F. *inexplebiles*, l. *inexplicabiles.*
—— Ibid. *Attamen*, l. *Interim tamen.*
—— In fine Epist. additum, *Agnoscis & manum & animum tui.*
—— 1435. F. *covictu*, l. *convictu.*
—— 1473. vers. 1. *bonis ditescere*, l. *bonis*, *nec finitur internis bonis ditescere.*
—— 1479. F. *literarum*, l. *literarium*, ex Bembi Epist.
—— 1861. E. *quindecim*, prorsus legendum videtur *quinque*; nam in sequentibus, librorum quinquetantum facit mentionem.
—— 1747. C. hi duo Adolescentes, ad quos scripta Epistola hæc CCCLIX. sunt *Viglius* & *Sucquetus*, uti patet ex pag. 1746. A.

ERRORES EDITIONIS LONDINENSIS.

Prior numerus designat Editionem Londinensem, posterior hanc nostram.

PAG. 1. C. *illa*, l. *illud*, 552. F.
—— ibid. *flagitia*, l. *flagitatio*, 553. A.
—— ibid. F. *suo*, l. *sui*, ibid. B.
—— 10. B. *effectus*, l. *affectus*, 658. E.
—— 21. G. ante *nunc* particula *enim* omissa, est, 250. E.
—— 23. A. *prodidit*, l. *prodibit*, 251. D.
—— ibid. *Consilum*, l. *consilium*, ibid.
—— 29. B. *falsum*, l. *salsum*, 214. B.
—— ibid. C. *tuo*, l. *tua*, ibid.
—— 39. D. *eximit*, l. *exemit*, 210. B.
—— ibid. E. ἀτλικίζεσθαι, l. ἀκκίζεσθαι, ibid.
—— ibid. vers. antepen. δραπέτας, l. δραπέτης, ibid. D.
—— ibid. vers. penult. ἐν, l. εἰς, ibid.
—— 45. C. *collocatus*, l. *collatus*, 174. E.
—— 60. B. pron. *tu* omissum est, 184. B.
—— 82. E. *magis*, l. *majus*, 223. E.
—— 92. G. *nomitim*, l. *nominatim*, 153. B.
—— 103. G. *omnes*, l. *mortales*, 158. E.
—— 105. G. *accepi*, l. *accipe*, 234. vers. primo.
—— 118. C. *ea*, l. *eo*, 220. D.
—— ibid. D. *plures*, l. *pluris*, ibid. E.
—— 120. A. *dabitur*, l. *dabatur*, 221. F.
—— ibid. C. *me*, l. *mea*, 222. B.
—— 127. A. *frustaque*, l. *frustraque*, 10. D.
—— ibid. C. *nihil ex*, l. *nihil non ex*, ibid. E.
—— 136. A. vocula *de* omissa, 397. F.
—— 148. F. *tuis*, l. *tui*, 239. E.
—— 149. B. *ipse*, l. *ipsum*, 240. A.
—— 155. A. *illi*, l. *ille*, 244. D.
—— 158. C. *pristinum*, l. *pistrinum*, 247. A.
—— ibid. D. *habeo*, l. *habebo*, ibid. B.
—— 159. B. duæ voces, *nec Ambrosii*, omissæ sunt, 386. A.
—— 167. D. *Sed*, l. *Si*, 393. A.
—— 169. E. *depinget*, l. *depingit*, 394. F.
—— 176. F. *Buslidiani*, l. *Buslidii*, 378. B.
—— 185. G. *pristino*, l. *pistrino*, 366. D.
—— 191. F. *fingat*, l. *fingant*, 369. E.
—— 192. B. *corrosa*, l. *corrasa*, 370. B.
—— 195. D. *quidem*, l. *quidam*, 261. C.
—— 214. G. *alter*, l. *aliter*, 302. C.
—— 218. A. *At*, l. *Aut*, 305. A.
—— 226. D. *stimulationem*, l. *stipulationem*, 315. F.
—— 234. B. *eundem*, l. *eundum*, 278. E.
—— 236. C. *Multum*, l. *Multa*, 280. D.
—— 245. D. *infensam*, l. *infensum*, 422. C.
—— 253. C. ὁπογραπεῖς, l. ὑπογραφεῖς, 539. B.
—— ibid. ἐμποδίζοντα, l. ἐμποδίζοντα, ibid. C.
—— 254. E. λέξειν, l. λέξειεν, 540. C.
—— 265. E. *excitus*, l. *exitus*, 316. E.
—— 270. E. *maleum*, l. *malum*, 97. E.
—— 276. G. *declarantem*, l. *declamantem*, 194. D.
—— 277. A. *disciplinis*, l. *disciplina*, ibid.
—— ibid. D. *ille*, l. *illa*, ibid. F.
—— 282. D. post *omnis laus* vox *virtutis* omissa, 218. D.
—— 286. B. *eundem*, l. *eundum*, 5. C.
—— ibid. C. *dejicebam*, l. *dejiciebam*, ibid. D.
—— 289. F. *tuos*, l. *duos*, 4. F.

Pag. 298. E. *Mentietur de me*, l. *Mentietur enim de me*, 25. C.
—— 306. A. *facrina*, l. *sarcina*, 38. A.
—— 307. D. *homo famelicus*, l. *ita famelicus*, 43. B.
—— 312. D. *tibi*, l. *ubi*, 17. B.
—— 315. F. *at te*, l. *ad te*, 56. E.
—— 330. A. *apueruimus*, l. *aperuimus*, 349. A.
—— 331. A. *beneficio*, l. *benefico*, 447. A.
—— 341. F. *solus*, l. *solos*, 404. B.
—— 394. B. *vocat*, l. *vacat*, 190. B.
—— 402. C. *opnam*, l. *opponam*, 815. F.
—— 414. B. *Pontifico*, l. *Pontificio*, 117. A.
—— 417. vocula *cum* omissa, 116. C.
—— 473. B. *etiam*, l. *se jam*, 73. B.
—— 475. F. *maleficiis*, l. *maleficis*, 64. D.
—— 485. F. *sycophanticis*, l. *Sycophantis*, 50. C.
—— 489. F. *quid*, l. *qui*, 65. F.
—— 495. E. *si ille*, l. *si illi*, 62. E.
—— 501. C. *universarium*, l. *anniversarium*, 84. C.
—— 505. B. *observari*, l. *obversari*, 80. D.
—— 519. F. *sed*, l. *si*, 132. A.
—— 522. G. *enm*, l. *enim*, 292. F.
—— 526. C. *afficere*, l. *efficere*, 379. B.
—— 533. D. *Optimam*, l. *Optimum*, 508. A.
—— 537. A. *ille*, l. *illi*, 475. C.
—— ibid. D. *amat*, l. *amet*, ibid. F.
—— 548. B. *me*, l. *mea*, 352. A.
—— 556. D. *aquus*, l. *equus*, 365. A.
—— 562. C. *expectantur*, l. *expetantur*, 330. B.
—— 574. A. vocula *in* omissa est, 93. D.
—— 577. E. *intervalla*, l. *intervallo*, 468. E.
—— 589. F. *ementitia*, l. *ementita*, 549. C.
—— ibid. *immodissime*, l. *immodestissime*, ibid.
—— 590. D. *quidam*, l. *quidem*, ibid. F.
—— 591. F. præpositio *à* est omissa, 551. A.
—— 597. C. *miror*, l. *moror*, 562. C.
—— 603. C. *absint*, l. *adsint*, 590. A.
—— 610. B. *vere*, l. *vera*, 481. C.
—— 612. B. *professionem*, l. *professione*, 413. F.
—— 613. B. *te*, l. *tu*, 383. E.
—— 617. F. *commendarem*, l. *commendassem*, 581. C.
—— 629. C. *pistrinum*, l. *pristinum*, 289. C.
—— 633. B. *hoc*, l. *huc*, 590. D.
—— 640. D. vox *magis* omissa est, 449. E.
—— 649. D. vocula *aut* omissa, 595. F.
—— 654. C. præpositio *in* omissa, 600. A.
—— ibid. E. conj. *&* omissa, *ibid.* B.
—— ibid. F. *damnarat*, l. *damnarant*, *ibid.* C.
—— 655. A. *illis*, l. *illius*, ibid. D.
—— ibid. A. *felicis*, l. *felicius*, 617. A.
—— ibid. F. *Colebeth*, l. *Coheleth*, 571. C.
—— ibid. G. vox *valetudinem* omissa, ibid. D.
—— ibid. *coporis*, l. *corporis*, ibid.
—— 657. E. *nolent*, l. *nolunt*, 579. C.
—— 677. G. *demonstrans*, l. *demonstras*, 519. B.
—— 678. A. *habet*, l. *habent*, ibid.
—— 689. D. *is*, l. *iis*, vel *his*, 581. E.
—— 693. A. *solitudine*, l. *sollicitudine*, 605. E.

Pag.

Pag. 694. F. *suo*, l. *suos*, 686. F.
—— 696. C. *firme*, l. *ferme*, 602. D.
—— 698. F. *ille*, l. *illi*, 452. C.
—— 699. E. *Moriensis*, l. *Morinensis*, 453. B.
—— ibid. F. *multum*, l. *mulum*, ibid. C.
—— 706. A. *osolitus*, l. *solitus*, 458. D.
—— 714. D. *angustam*, l. *angustum*, 613. A.
—— ibid. F. *audirent*, l. *audierint*, ibid. C.
—— 717. E. *nec esse*, l. *necesse*, 585. E.
—— 718. D. *libris*, l. *litteris*, 586. C.
—— 723. B. post *Respondi non* vox *esse* omissa est, 609. B.
—— 726. B. *sic*, l. *sit*, 650. A.
—— 728. G. *nunquam*, l. *unquam*, 636. B.
—— 729. F. *vicissem*, l. *vicissim*, 620. A.
—— 730. D. *linquam*, l. *linguam*, ibidem D.
—— 731. C. *discere*, l. *dicere*, 623. A.
—— 732. B. *At*, l. *An*, ibid. E.
—— 740. B. *inquit*, l. *inquis*, 487. B.
—— 743. F. *editum*, l. *editam*, 525. C.
—— 744. B. *quod*, l. *quid*, ibid. E.
—— ibid. C. *ostenderit*, l. *ostenderet*, 526. E.
—— ibid. E. *indignus*, l. *indignius*, ibid. F.
—— ibid. F. *ostensurum*, l. *ostensum*, 527. A.
—— 745. G. *debeam*, l. *debebam*, 528. A.
—— 746. C. *ille*, l. *illi*, 529. F.
—— ibid. F. *iis*, l. *aliis*, 530. C.
—— 747. F. *ista*, l. *ita*, 531. B.
—— 748. A. *virecta*, l. *vireta*, 532. B.
—— ibid. *spiritu*, l. *spiritus*, ibid.
—— 749. E. *parentis*, l. *parantis*, 672. D.
—— 750. B. *consiliorum*, l. *Conciliorum*, 676. B.
—— 752. F. *ob*, l. *ab*, 569. E.
—— ibid. A. *Burgis*, l. *Brugis*, 570. A.
—— ibid. D. *ille*, l. *illi*, 669. D.
—— 758. B. *compensaretur*, l. *compesceretur*, 664. D.
—— ibid. D. *illud*, l. *illum*, 665. D.
—— 759. D. *plene*, l. *plane*, 666. C.
—— 760. F. *Atque*, l. *Atqui*, 679. F.
—— 762. C. *vacarit*, l. *vacavit*, 639. E.
—— 764. B. *degravant*, l. *degravat*, 642. A.
—— ibid. A. *Iniquissimus*, l. *iniquissimis*, ibid. E.
—— 766. G. *ingressit*, l. *ingessit*, 675. B.
—— 768. E. inter *alioqui mortuum* pronomen *te* omissum est, 663. B.
—— 772. C. *Vigilium*, l. *Viglium*, 1129. E.
—— 778. F. ante *Deus aliquis* vocula *ni* omissa est, 907. A.
—— ibid. *famam*, l. *famem*, ibid. B.
—— ibid. A. post *ne initium* conjunctio *quidem* omissa, *ibid.* B.
—— 781. C. *isthic*, l. *isthuc*, 895. E.
—— 784. B. *actum*, l. *auctum*, 898. B.
—— ibid. D. *fervorem*, l. *favorem*, ibid. D.
—— ibid. G. vocula *te* omissa, 897. F.
—— 785. G. *bene*, l. *pene*, 746. D.
—— 791. D. *numimis*, l. *numinis*, 914. A.
—— 792. C. *monachorum*, l. *monarcharum*, ibid. E.
—— 797. B. *nos*, l. *non*, 1056. D.
—— ibid. C. *Ungaria*, l. *Polonia*, ibid. D.
—— ibid. D. *ille*, l. *illi*, ibid. E.
—— 810. A. *aut*, l. *ac*, 815. C.
—— 813. B. *minus*, l. *nimis*, 810. E.
—— 815. F. *hi*, l. *si*, 820. E.
—— ibid. G. *improbum*, l. *improborum*, ibid.
—— 816. A. *summo*, l. *summa*, ibid. F.
—— ibid. B. *veretur*, l. *videndum tibi*, ibid.
—— 821. C. *mieo*, l. *mea*, 833. E.
—— 830. G. *hac*, l. *hoc*, 980. F.
—— 836. D. *redditurum*, l. *rediturum*, 1162. F.
—— 839. B. *mecum*, l. *meum*, 1165. D.
—— 840. A. *adferat*, l. *adserat*, 1166. E.
—— 841. E. *impeditus*, l. *impetitus*, 1168. A.
—— ibid. *quidem*, l. *quidam*, ibid.
—— 846. A. *datum*, l. *datam*, 1171. B.
—— 860. D. *quidam*, l. *quidem*, 1180. E.

Pag. 869. B. *aborta*, l. *oborta*, 1138. E.
—— 876. B. *Hieronymo*, l. *Hieronymi*, 1819. C.
—— ibid. G. *patientes*, l. *patientis*, 1820. A.
—— 879. G. *eruditionem*, l. *eruditione*, 1051. B.
—— 882. G. inter *consilio factum* pronomen *id* omissum est, 1070. A.
—— 885. B. *mediante*, l. *meditante*, 1040. C.
—— 895. D. *nisi*, l. *misi*, 1057. C.
—— 896. D. *reddit*, l. *reddidit*, 1045. F.
—— 897. F. *temulantia*, l. *temulentia*, 1038. F.
—— ibid. G. *qui*, l. *qua*, 1039. A.
—— 904. F. *aliquod*, l. *aliquid*, 883. D.
—— 911. D. *quidem*, l. *quidam*, 863. D.
—— 914. F. *&*, l. *ac*, 866. C.
—— 916. D. *quidem*, *l. quidam*, 867. E.
—— 917. A. *sunt*, l. *sint*, 868. C.
—— ibid. C. *traduntur*, l. *tradantur*, ibid. D.
—— ibid. D. *&*, l. *ac*, ibid.
—— 924. C. *releganda*, l. *relegenda*, 874. B.
—— 928. C. *adduci*, l. *abduci*, 965. F.
—— 929. D. *congruentibus*, l. *congerentibus*, 963. C.
—— 932. A. *fuissem*, l. *fuisse*, 903. E.
—— 935. B. ante *non lædas* conjunctio *si* omissa est, 906. B.
—— 943. F. *Constitutionis*, l. *Constitutiones*, 713. E.
—— 946. D. post *epistola* vox *tua* delenda est, 743. D.
—— 952. D. *infecerem*, l. *infecerim*, 819. F.
—— 954. C. *faverem*, l. *faverim*, 714. E.
—— 958. B. *rectoria*, l. *rectiora*, 1027. C.
—— 965. A. *cuipiam*, l. *cupiam*, 958. C.
—— ibid. C. *falsis*, l. *salsis*, ibid. E.
—— 966. F. *mediatus*, l. *meditatus*, 959. E.
—— 968. C. *humiliaribus*, l. *humilioribus*, 987. F.
—— 975. D. *lapidibantur*, l. *lapidabantur*, 1015. E.
—— 979. A. *exitum*, l. *exitium*, 1020. E.
—— ibid. G. *dictiones*, l. *dictionis*, 1021. D.
—— 981. G. *pacatis*, l. *placatis*, 1023. B.
—— 982. E. *restringuntur*, l. *restinguuntur*, 1023. E.
—— 984. E. ante *onerant* pronomen *hac* redundat, 1025. D.
—— 985. E. *evasurus*, l. *evasuras*, 1026. C.
—— 986. E. *erumpet*, l. *erumpat*, 793. E.
—— 987. B. *sum*, l. *sim*, 805. B.
—— 992. B. *etiamsi*, l. *& jam*, 854. A.
—— 994. F. *utrisque*, l. *utriusque*, 857. B.
—— 1016. G. *displacet*, l. *Dis placet*, 879. E.
—— 1018. F. *Principi*, l. *Principe*, 881. B.
—— 1022. F. *hic*, l. *hoc*, 889. A.
—— 1029. D. *perlegere*, l. *pralegere*, 1089. E.
—— 1031. F. *posset*, l. *possit*, 1084. E.
—— 1032. F. *connivit*, l. *connivet*, 1123. D.
—— 1033. A. *actum*, l. *actam*, ibid. F.
—— 1038. G. *prabes*, l. *prabet*, 1075. C.
—— 1046. F. *tua*, l. *tuo*, 1107. A.
—— 1061. F. *confundet*, l. *confundat*, 845. B.
—— 1064. F. *Barbiri*, l. *Barbari*, 807. D.
—— 1069. D. inter *ipsos tametsi* conjunctio *tamen* omissa est, 797. B.
—— 1072. A. *aspiceat*, l. *aspiciat*, 799. B.
—— ibid. B. *dicam*, l. *dicat*, ibid. C.
—— 1074. G. *audeo*, l. *audio*, 838. A.
—— 1075. A. *hyberbolas*, l. *hyperbolas*, 838. B.
—— 1076. D. *&*, l. *ut*, 839. B.
—— 1079. E. *quidem*, l. *quiddam*, 792. B.
—— 1082. F. post *hoc Pontifice* vox *mihi* delenda est, 782. C.
—— 1083. B. *Bussidianum*, l. *Buslidianum*, 794. C.
—— 1084. C. *opus*, l. *opes*, 670. E.
—— 1102. D. *ferent*, l. *ferrent*, 929. E.
—— 1104. A. *convenient*, l. *connivent*, 931. A.
—— ibid. B. *matuam*, l. *metuam*, ibid. B.
—— 1108. A. *felicitam*, l. *felicitatem*, 943. D.
—— 1110. B. *egit*, l. *eget*, 933. C.
—— ibid. C. *delationum*, l. *dilationum*, ibid. D.
—— ibid. D. *agnotheta*, l. *agonotheta*, ibid. E.

Pag. 1115. E. *dicit*, l. *dicet*, 960. E.
—— 1124. B. *omnis*, l. *omnes*, 973. A.
—— 1128. B. *partum*, l. *portum*, 953. F.
—— 1129. G. *Obtumesce*, l. *Obmutesce*, 1192. E.
—— 1138. C. *idolatria*, l. *idololatria*, 1193. D.
—— 1140. D. *toto*, l. *tota*, 1815. C.
—— 1143. G. *in*, l. *inter*, 976. C.
—— 1151. D. *Morus* caractere *Italico*, quasi esset nomen proprium, cum sit appellativum, & legendum, *Motus*, 1032. D.
—— 1154. F. *possim*, l. *possum*, 1035. C.
—— 1165. B. *illapsus*, l. *elapsus*, 1130. C.
—— 1170. F. *obtumescere*, l. *obmutescere*, 1114. F.
—— 1199. C. *suppellectem*, l. *suppellectilem*, 721. E.
—— 1207. D. *facer*, l. *facra*, 786. C.
—— 1211. E. *Perro*, l. *Porro*, 789. F.
—— 1215. F. *magni*, l. *magna*, 751. B.
—— 1220. B. *humunculi*, l. *homunculi*, 754. F.
—— ibid. D. *Trottem*, l. *Trottam*, 755. B.
—— 1222. C. *illud*, l. *aliud*, 756. D.
—— 1226. C. *ratio*, l. *oratio*, 760. A.
—— 1232. C. *qua*, l. *quem*, 765. B.
—— 1233. F. *consulant*, l. *consulantur*, 338. A.
—— 1236. B. post *ditissimam* vox *terram* omissa est, 340. A.
—— 1237. F. *ne*, l. *nec*, 341. C.
—— 1241. F. *pracepit*, l. *pracipit*, 344. E.
—— 1244. B. ante *invicem* dictiuncula *id* omissa est, 346. D.
—— 1252. G. *decoris*, l. *dedecoris*, 1004. F.
—— 1254. C. *Theologus*, l. *Theologos*, 1006. B.
—— 1268. C. *quidem*, l. *quiddam*, 1182. A.
—— 1287. F. *largitur admentiens*, l. *largiter admetiens*, 1825. C.
—— 1298. F. *Adsit*, l. *Absit*, 984. B.
—— 1299. C. *nosta*, l. *nostra*, ibid. D.
—— 1303. G. *tadit*, l. *tadet*, 1220. A.
—— 1327. F. *hirundinum*, l. *hirudinum*, 1442. F.
—— 1346. D. *flat*, l. *flet*, 1257. D.
—— ibid. E. *era*, l. *erat*, ibid. E.
—— 1350. C. *illa*, l. *ulla*, 1425. F.
—— 1352. A. post *litteratura* conjunctio *ac* omissa, 1386. F.
—— ibid. B. *sustineat*, l. *sustineant*, 1387. A.
—— 1355. E. *invenietur*, l. *inveniatur*, 1389. F.
—— 1356. G. *bibetur*, l. *bibatur*, 1394. C.
—— 1362. F. θερμόζηχοι, l. θερμόζηλοι, 1400. D.
—— 1365. E. *lenitudinem*, l. *lentitudinem*, 1309. B.
—— 1366. B. *depravatam*, l. *depravatum*, 1309. E.
—— ibid. F. *grammataphoros*, l. *grammatophoros*, 1310. B.
—— 1367. D. *velit*, l. *velut*, ibid. F.
—— 1368. A. *suspitionis*, l. *suspiciones*, 1311. B.
—— 1370. G. *ulla*, l. *ullo*, 1313. E.
—— 1383. C. *Cornello*, l. *Coronello*, 1287. D.
—— 1385. F. post *primo* pronomen *suo* omissum est, 1286. D.
—— 1387. B. *partem*, l. *patrem*, 1329. B.
—— 1389. D. *recipo*, l. *recipio*, 1292. F.
—— 1390. B. *schedis*, l. *schedas*, 1293. C.
—— 1392. C. *dixerat*, l. *dixerit*, 1297. F.
—— ibid. F. *consilium*, l. *Concilium*, 1298. A.
—— 1395. A. *apologiis*, l. *apologis*, 1302. E.
—— 1397. D. *ab*, l. *ob*, 1327. A.
—— 1398. G. *designaveris*, l. *dignaberis*, 1328. C.
—— ibid. *accipisse*, l. *accepisse*, ibid.
—— 1403. D. *denique*, l. *deque*, 1366. C.
—— 1415. D. *Epistola*, l. *Epistolam*, 1282. D.
—— 1417. B. *qui*, l. *quia*, 1284. A.
—— ibid. F. *potest*, l. *potes*, ibid. D.
—— 1423. F. *Sharam Proculi*, l. *Spharam Procli*, 1263. B.
—— 1430. B. *serpit*, l. *serpsit*, 1362. C.
—— 1432. G. *ut*, l. *aut*, 1233. D.
—— 1434. D. *quidem*, l. *quidam*, 1231. E.

Pag. 1437. D. *fidem*, l. *fidam*, 1361. A.
—— 1439. G. *prosperat*, l. *prosperet*, 1319. B.
—— 1440. B. *praestare*, l. *praestari*, 1308. A.
—— 1445. C. *nullam*, l. *nullum*, 1402. B.
—— ibid. E. *quidem*, l. *quidam*, ibid. C.
—— ibid. F. *fulgur*, l. *fulgor*, ibid. D.
—— 1446. C. ante *molianur* conjunctio *non* omissa est, 1403. A.
—— ibid. G. inter *Me* & *à* adverbium *certe* omissum, *ibid.* C.
—— 1447. A. post *quam* pronomen *hanc* omissum est, *ibid.* D.
—— ibid. D. *posteritate*, l. *posteritati*, 1374. F.
—— 1448. D. *afferebatur*, l. *offerebatur*, 1375. E.
—— 1449. F. *&*, l. *ad*, 1376. F.
—— 1450. A. *nullum*, l. *nullam*, 1377. A.
—— ibid. D. *recipiunt*, l. *resipiunt*, ibid. C.
—— 1451. A. *vidi*, l. *vide*, ibid. E.
—— ibid. D. *affictam*, l. *effictam*, 1378. B.
—— 1452. A. *demirare*, l. *demirari*, ibid. E.
—— 1453. B. *Origines*, l. *Origenes*, 1379. D.
—— ibid. *mirare*, l. *mirari*, ibid. E.
—— ibid. C. *tractant*, l. *tractent*, ibid. F.
—— 1454. B. *respicere*, l. *resipiscere*, 1380. D.
—— 1456. G. *nanscisicatur*, l. *nanciscatur*, 1382. E.
—— 1457. F. *expiebat*, l. *expiabat*, 1383. C.
—— 1458. F. *licent*, l. *licet*, 1384. B.
—— 1459. G. *Spospondèrit*, l. *Spopenderit*, 1385. B.
—— 1462. B. *ax*, l. *cix*, 1372. E.
—— ibid. F. *egressi*, l. *aggressi*, 1288. C.
—— 1467. G. *Rescende*, l. *Refonde*, 1406. B.
—— 1469. F. *quam*, l. *quum*, 1298. F.
—— 1473. E. *tuique*, l. *tuaque*, 1278. B.
—— 1475. G. *isti*, l. *iste*, 1349. F.
—— 1480. A. *nobis*, l. *vobis*, 1280. C.
—— ibid. *secundum*, l. *secundam*, ibidem.
—— ibid. E. *erit*, l. *erat*, ibid. F.
—— 1484. A. *omen*, l. *omne*, 1288. F.
—— 1486. D. *mutuari*, l. *mutari*, 1401. C.
—— 1488. D. *exiguo*, l. *exigo*, 1412. D.
—— 1489. B. *invidet*, l. *invidit*, 790. F.
—— 1492. D. *contigeret*, l. *contingeret*, 1414. F.
—— 1503. D. *aditurus*, l. *auditurus*, 1809. E.
—— 1507. B. *agebant*, l. *ajebant*, 1440. A.
—— 1511. A. *manum*, l. *vanum*, 1856. E.
—— ibid. G. *scripserunt*, l. *supersunt*, 1475. F.
—— ibid. *veterem*, l. *veterum*, 1476. A.
—— 1514. C. *sciunt*, l. *sciant*, 1477. F.
—— 1519. F. *emendatus*, l. *emandatus*, 1466. D.
—— 1522. D. *involat*, l. *involvat*, 1468. E.
—— 1534. D. *nos*, l. *vos*, 1500. B.
—— ibid. F. *testatum*, l. *testatam*, ibid. D.
—— 1535. F. *cogunt*, l. *cogant*, 1511. A.
—— 1536. E. *rideam*, l. *redeam*, ibid. E.
—— ibid. G. *labore*, l. *labores*, 1512. A.
—— 1546. B. *Alcinonum*, l. *Alcinoum*, 1322. D.
—— 1548. D. *Subquietum*, l. *Sucquetum*, 1324. C.
—— 1565. D. *descessu*, l. *discessu*, 1517. C.
—— 1568. B. *recusam*, l. *recusavi*, 1515. C.
—— 1570. B. *redditura*, l. *reditura*, 1888. D.
—— 1581. B. vocula *&* omissa, 1253. B.
—— 1584. E. *putaretur*, l. *pararetur*, 991. A.
—— 1585. A. ante *omnino* conjunctio *non* omissa est, *ibid.* D.
—— ibid. F. *fodebat*, l. *fodabat*, 992. A.
—— 1586. B. *impetum*, l. *imperitum*, ibid. C.
—— 1599. D. *arcis*, l. *acris*, 1338. D.
—— 1601. E. *ob*, l. *ab*, 1340. C.
—— 1605. G. *faciat*, l. *facit*, 1343. E.
—— 1606. D. *literis*, l. *litteras*, 1344. B.
—— 1616. A. *Paulum*, l. *Paulam*, 478. C.
—— ibid. B. *&*, l. *ut*, ibid. D.
—— 1617. E. *falsissime*, l. *falsissime*, 479. E.
—— 1627. B. *exercens*, l. *exerens*, 1431. E.
—— ibid. E. *tibi*, l. *qui*, 1432. A.

Pag.

Pag. 1631. C. *ipse*, l. *ipsi*, 691. A.
—— 1640. E. *aut*, l. *autem*, 698. F.
—— 1643. F. *turbam*, l. *tubam*, 701. C.
—— 1652. F. *quem*, l. *quam*, 726. B.
—— 1653. B. *coharentes*, l. *cohaerentis*, ibid. D.
—— 1656. E. *delineamus*, l. *deliniamus*, 729. C.
—— 1657. A. *sanctior*, l. *sanctius*, ibid. E.
—— ibid. D. *refert*, l. *referat*, 730. A.
—— ibid. E. *praeuntum*, l. *praeuntem*, 730. B.
—— 1660. A. *agatur*, l. *agitur*, 1276. E.
—— 1668. B. *efficient*, l. *afficient*, 1147. D.
—— 1669. E. *Autius*, l. *Aulus*, 1148. E.
—— 1671. E. *dicendo*, l. *docendo*, 1150. C.
—— 1683. D. *illum*, l. *illam*, 850. C.
—— 1685. D. male hic est lacuna, cum nihil desit: nam, *si quid est meorum*, &c. est casus praepositionis *pro*, quae praecedit, quod non intellexit corrector; restituimus autem in Nostra Editione, pag. 1359. A.
—— 1691. A. *tota*, l. *nota*, 327. E.
—— 1692. D. *constet*, l. *constat*, 328. F.
—— 1693. B. *non*, l. *cum*, 496. C.
—— 1698. A. ante *absolvere* pronomen *ei* omissum est, 1461. F.
—— 1706. F. *autem*, l. *etiam*, 997. D.
—— 1877. F. *facendam*, l. *faciendam*, 1194. D.
—— 1884. B. *libariis*, l. *librariis*, 1199. C.
—— ibid. D. *continuove*, l. *continuo ne*, ibid. D.
—— 1877. G. *reditus*, l. *redditus*, 1202. D.
—— 1888. C. *obtiscescere*, l. *obticescere*, 1234. A.
—— ibid. D. *que*, l. *qui*, ibid. B.
—— ibid. E. *loquatur*, l. *loquitur*, ibid. C.
—— 1889. C. *tacit*, l. *tacet*, 1235. A.
—— 1890. B. *respondit*, l. *respondet*, ibid. D.
—— 1891. E. *pruducunt*, l. *producunt*, 1236. F.
—— 1892. G. *Ais*, l. *Ait*, 1237. F.
—— 1893. D. *velut*, l. *velit*, 1238. C.
—— ibid. post *hunc in* pronomen *hunc* delendum est, *ibid.*
—— 1894. E. *vellit*, l. *vellet*, 1239. C.
—— 1898. C. *proficiscetur*, l. *proficisceretur*, 1877. A.
—— 1899. D. *subbatum*, l. *sabbatum*, 1878. A.
—— 1900. F. *cestaminis*, l. *certaminis*, 1879. B.
—— 1903. D. *quin*, l. *quod*, 634. A.
—— 1907. G. *Morilloni*, l. *Morillono*, 822. C.
—— 1909. D. *quàm*, l. *quem*, 1176. D.
—— 1914. F. *traducet*, l. *traducat*, 269. B.
—— 1915. F. *quod*, l. *quid*, ibid. D.
—— ibid. *invehit*, l. *invehet*, ibid.
—— 1917. C. *finistro*, l. *finistre*, 669. F.
—— ibid. D. *quâ*, l. *quo*, ibid.
—— 1918. E. *Johann.* l. *Jesum*, 708. D.
—— ibid. *omnibus*, l. *omnes*, ibid.
—— 1919. A. *haud*, l. *hujus*, ibid. F.
—— ibid. B. *inerutabilis*, l. *inevitabilis*, 709. A.
—— ibid. *postularit*, l. *postulant*, ibid.
—— ibid. *Jam sub*, l. *Jam qui sub*, ibid.
—— ibid. *nimirum*, l. *nimium*, ibid.
—— ibid. E. *ut*, l. *&*, ibid. C.
—— ibid. *hoc Erasmo*, l. *hoc faciens Erasmo*, ibid.
—— ibid. *haberet*, *quid*, l. *haberet pensi*, *quid*, ibid.
—— ibid. F. *lingua facilis*, l. *lingua nimium facilis*, ibid. D.
—— ibid. *apud*, l. *Episcopum*, ibid.
—— ibid. *omni*, l. *omnium*, ibid.
—— ibid. G. *ea*, l. *jam*, ibid.
—— ibid. *multi*, l. *mihi*, ibid.
—— 1920. A. *tam est*, l. *tametsi*, ibid. E.
—— ibid. C. *migratus*, l. *migraturus*, 721. B.
—— 1921. B. *favent*, l. *favet*, 743. F.
—— ibid. G. *quivit*, l. *quivi*, 782. D.
—— ibid. *intelligi*, l. *intelligere*, ibid.
—— 1922. B. *video*, l. *videam*, ibid.
—— 1927. B. *quidem*, l. *pridem*, 847. D.
—— 1930. B. *futurus*, l. *facturus*, 857. E.

Pag. 1930. D. *gratiam*, l. *gloriam*, 890. C.
—— ibid. F. *vasciculi*, l. *fasciculi*, 944. F.
—— ibid. G. *abortum*, l. *obortum*, 945. A.
—— 1931. A. *universam*, l. *universum*, ibid. B.
—— ibid. B. *Pegani*, l. *Pagani*, 940. B.
—— 1936. C. *redditurus*, l. *rediturus*, 1189. C.
—— ibid. D. *alligavi*, l. *allegavi*, ibid. D.
—— 1937. B. post *ad illum litteras* verbum *dedi* omissum est, 1190. A.
—— ibid. C. *qua*, l. *qui*, ibid. B.
—— ibid. D. *falsissima*, l. *fallacissima*, ibid. C.
—— 1941. A. *militia*, l. *malitia*, 1326. D.
—— ibid. *suppetent*, l. *supputent*, ibid.
—— 1945. C. *redditum*, l. *reditum*, 1435. E.
—— ibid. D. praep. *è* omissa, *ibid.* F.
—— 1951. B. post *nihil enim* pronomen *mihi* omissum est, 1490. C.
—— ibid. F. *acerbarem*, l. *exacerbarem*, 1491. A.
—— ibid. *reddiderit*, l. *reddiderat*, ibid.
—— 1952. A. praep. *in* omissa, ibid. B.
—— 1954. C. *potes*, l. *poteras*, 1820. F.
—— ibid. G. post *nobiscum* verbum *agitur* omissum est, 1496. C.
—— 1962. D. *des*, l. *de*, 1864. D.
—— 1969. B. *autem*, l. *aut*, 1835. C.
—— ibid. F. *ratio*, l. *narratio*, 1836. A.
—— 1970. A. vox, *malorum*, omissa, *ibid.*
—— ibid. post *cantitent* tres voces, *quo me oblectem*, omissae, *ibid.* B.
—— ibid. B. vox, *tua*, omissa, *ibid.*
—— ibid. C. *visa*, l. *ipsa*, ibid. C.
—— ibid. D. *ab cura*, l. *obscura*, ibid.
—— ibid. E. post *litterarum* duae voces, *studio ac*, omissae sunt, 1864. E.
—— 1972. F. ante *offendissem* vox, *aures*, omissa est, 1793. E.
—— 1973. B. *me*, l. *te*, 1794. B.
—— ibid. F. *Xenonem*, l. *Zenonem*, ibid. E.
—— 1974. B. post *asinini* vox, *ingenii*, omissa est, 1795. A.
—— ibid. D. *acumine*, l. *acumini*, ibid. B.
—— 1975. B. *minus*, l. *minime*, 1863. F.
—— ibid. D. partic. *si* omissa, 1864. B.
—— ibid. post *facies* duae voces, *mihi quidem*, omissae sunt, *ibid.*
—— 1976. F. *amicum*, l. *amarum*, 1866. C.
—— 1977. B. ante *littus* conjunctio, *aut*, omissa est, *ibid.* D.
—— ibid. C. post *alienius* vox, *nihil*, omissa est, *ibid.* F.
—— ibid. E. *instituto*, l. *instituam*, 1867. A.
—— ibid. F. *carendum est*, l. *carendum mihi est*, ibid. B.
—— ibid. G. *tamen nunquam*, l. *tamen te nunquam*, ibid.
—— 1978. B. *homines esse*, l. *homines nos esse*, ibid. D.
—— 1979. B. *olim*, l. *omnium*, 1795. F.
—— ibid. E. pron. *te*, omissum, 1796. B.
—— ibid. F. pron. *tu*, omissum, *ibid.* C.
—— 1979. C. *Tunc*, l. *Tu-ne*, 1866. A.
—— 1981. D. *Servati*, *oratio*, l. *Servati*, *& amica oratio*, 1869. A.
—— 1983. D. *perferat*, l. *perferet*, 1786. E.
—— 1984. A. *consuleris*, l. *consulueris*, 1816. C.
—— ibid. G. *voluntatem*, l. *voluptatem*, 1797. B.
—— 1985. D. *effecerint*, l. *affecerint*, ibid. D.
—— 1986. A. *Denique*, l. *Deinde*, 1798. B.
—— ibid. C. *mini*, l. *mihi*, ibid. C.
—— ibid. D. *nimium*, l. *nimiam*, ibid. D.
—— ibid. post *vestigium* vox, *quidem*, omissa est, *ibid.*
—— 1987. E. *diversa*, l. *diversi*, 1779. C.
—— 1988. C. *tamen*, l. *tecum*, 1870. A.
—— ibid. *me tibi*, l. *te mihi*, ibid.
—— ibid. G. *vita*, l. *vitaque*, ibid. C.

Pag. 1989. D. *temporibus defuiſti*, l. *temporibus nulla in re defuiſti*, 1859. F.
—— 1990. A. poſt *argumentum* vox, *Majorem*, omiſſa eſt, 1808. E.
—— ibid. D. *rebus non longe*, l. *rebus longe*, 1809. A.
—— ibid. G. *noſtro*, l. *noſtra*, 1784. E.
—— 1992. E. conj. *etiam*, omiſſa, 1883. C.
—— ibid. F. pron. *ego*, omiſſum, *ibid.* D.
—— 1996. G. *mortalitas*, l. *moralitas*, 1886. C.
—— 1997. B. *quum de*, l. *quum qua de*, ibid. D.
—— ibid. C. *dicat*, l. *diſcat*, ibid. E.
—— 1999. E. vox, *maxime*, omiſſa, 1853. A.
—— 2000. D. *accepimus*, l. *nuper accepimus*, 1871. C.
—— 2002. C. *tamen*, l. *tum*, ibid. E.
—— ibid. D. *ſemper meminerimus*, l. *ſemper meminimus & meminerimus*, ibid. F.
—— ibid, *regit*, l. *reget*, ibid.
—— ibid. E. conj. *nam*, omiſſa, 1854. A.
—— ibid. F. tres voces, *nuſquam non amans*, omiſſæ, *ibid.* B.
—— 2002. F. *codunt*, l. *condunt*, 1800. A.
—— 2044. D. *convitiis*, l. *conviviis*, 1710. A.
—— ibid. G. *damnandum protruderunt*, l. *damnandam protruderent*, ibid. C.
—— 2046. D. *locupletam*, l. *locupletatam*, 1790. B.
—— 2047. F. *παρομίαν*, l. *παροιμίαν*, 1791. A.
—— 2048. E. *verſimilius*, l. *veriſimilius*, ibid. F.

Hæc ſpeciminis ergo, quæ hinc inde carptim excerpſimus, longe plura annotaturi, præcipue ex Auctariis *Mori* & *Vivis*, ubi integri verſus ſæpiſſime omiſſi ſunt, ſi operæ pretium fuiſſet.

INDEX

rerum ac vocum, quæ in hoc Tomo III. occurrunt.

Æginetæ

quo-

Argu-

—— qua

—— ipsius

—— eum-

—— Præ-

Capti-

—— miti

Cicero

Conditio humana quid fert? 312. E.

Con-

—— quæ-

—— quid

—— illius

—— libros

Era-

Era-

Era-

Era-

Era-

Era-

—— qua-

Evan-

—— libros

H.

He-

—— *solus*

—— in-

K.

—— con-

Litt-

—— qua

—— An-

Ma-

Ortui-

—— soda-

—— illa

Philip-

—— quoc

—— in

—— mul-

Q.

—— quas

—— illa-

—— cur

—— de

Sibyllini

Suesso-

Thomas,

—— *cui-*

—— urbs

Vir-

—— quo-

—— mire

FINIS.

Informatio pro Bibliopegis ubi figuræ inserendæ.

Thomas Morus,	Pag. 55	Georgius, Dux Saxoniæ,	567
Huldricus Zazius,	133	Andreas Alciatus,	670
Guilielmus Budæus,	168	Jacobus Sadoletus,	824
Bilibaldus Pirkheimerus,	196	Joachimus Camerarius,	828
Henricus VIII.	263	Reginaldus Polus,	896
Bonifacius Amerbachius,	349	Martinus Lutherus,	900
Beatus Rhenanus,	371	Carolus V.	1016
Philippus Melanchthon,	403	Petrus Bembus,	1061
Christophorus Longolius,	409	Viglius Zuichemus,	1156
Joannes Ludovicus Vives,	421	Cornelius Grapheus,	1162

